د قرآن کریم

ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کښی

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ددې قرآنكريم او ورسره دپښتو ترجمې او تفسير دچاپ د امر سعادت د
حرمينو شريفينو خادم پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته حاصل شو

تشرف بالأمر بطباعة هذا المصحف الشريف وترجمة معانيه
خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ملك المملكة العربية السعودية

وقف لله تعالى من خادم الحرمين الشريفين
الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ولا يجوز بيعه
يوزع مجانا

القرآن الكريم
وترجمة معانيه إلى لغة البشتو

المجلد الأول
من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

دا قرآنکریم د پښتو ترجمی او تفسیر سره د خادم
الحرمین الشریفین پاچا سلمان بن عبد العزیز آل سعود
لخوا د الله تعالی د رضا لپاره وقف دی
خرڅول يې منع دي
وړيا ويشل کيږي

دقرآنکریم
د معانیو پښتو ترجمه
او تفسیر

لومړی ټوک
د سورة الفاتحة له پیل څخه د سورة الکهف تر پاي پورى

په مدینه منوره کښې دقرآنکریم د چاپ لپاره د پاچافهد چاپخانه

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ: صالح بن عبدالعزيز بن محمد آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:

﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:

«**خيركم من تعلَّم القرآن وعلَّمه**».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود، -حفظه الله-، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً للبلاغ المأمور به في قوله ﷺ: «بلِّغوا عني ولو آية».

وخدمة لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ «تفسير كابلي» وهي التي أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبدالأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لندرك أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كلّه من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطبعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

د اسلامي چارو، اوقافو، دعـوت او ارشاد وزیر او په مدینه منوره کښې دقرآنکریـم د چـاپ لـیاره د پـاچا فهـد مرکـز د اعلـی سرپرست عالیقدر شیخ صالح بن عبد العزیز بن محمد آل الشیخ لیکنه

الحمد لله رب العالمین، القائل في کتابه الکریم: ﴿... قَدْ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٌ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ﴾ المائدة: ۱۵، یعني بې شکه تاسو ته د الله تعالی لخوا رڼا او داسی کتاب راغلي دی چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح کونکي هم دی، یعنی قرآنکریم.

والصلاة والسلام علی أشرف الأنبیاء والمرسلین، نبینا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تعلَّمَ الْقُرآنَ وَعَلَّمَه»، یعنی په تاسو کښې بهتر او غوره هغه څوک دی چه پخپله قرآنکریم زده کړي، او هم یې نورو ته وښایي... أما بعد:

د سعودی عربستان پاچا خادم الحرمین الشریفین سلمان بن عبد العزیز آل سعود حفظه الله دهغه امر په اساس چه په قرآنکریم دي هر اړخیز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب کښې دی مسلمانانو ته قرآنکریم او د هغه د معانیو ترجمه او تفسیر په بیلابیلو ژبو سره خپور او ورورسول شي.

همداراز د اسلامي چارو، اوقافو او دعوت وارشاد وزارت پدی باور دی چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او تفسیر د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډیر اهمیت لري، تر څو چه غیر عرب مسلمانان په قرآنکریم او د هغه په معنی او تفسیر او په هغې کښې په رالیږل شوو احکامو باندي په آسانۍ سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حکم عملي شي چه فرمايي: «بلِّغوا عَنّي ولو آية»، یعنی څما لخوا ددین احکام نورو خلکو ته ورسوۍ اګر که یو آیت کریمه هم وي.

نو په همدی خاطر د پښتنو او پښتو لوستونکو وروڼو سره د خواخوږۍ او د هغوئ د خدمت لپاره په مدینه منوره کښې د قرآنکریم د چاپ لپاره د پاچا فهد دچاپونی مرکز ډیر په خوشحالی سره پښتنو او دپښتو ژبی لوستونکو وروڼو ته دقرآنکریم د معانیو دا ترجمه او تفسیر وړاندی او (ډالی) کوي.

دا ترجمه او تفسیر په اصل کښې په اردو ژبه لیکل شوي وو، او بیا د افغانستان دعلماؤ د یو ټولي لخوا پښتو ژبی ته ژباړل شوی، چه په «کابلي» تفسیر شهرت لري، او د «مجمّع» لخوا د یو علمي هیئت (دکتور محمد بلال «امینی»، دکتور عبد السمیع، او دکتور اسماعیل) لخوا د هغی مراجعه او نظر ثاني شوی دی.

د الله جل جلاله ډیر شکر ګزار یو چه ددي لوي کار د پوره کیدو توفیق یي راکړ، اود الله سبحانه وتعالی څخه امید لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلی رضا لپاره وګرزوي، او ددي جوګه شي چه خلک ورڅخه استفاده وکړي.

مونږ پوهیږو چه د قرآنکریم دمعانیو ترجمه او ژباړه- که هر څومره دقیقه هم وي- کله د هغو لویو معانیو ترجماني کولي شي کوم چه د قرآنکریم په الفاظو کښې نغښتی وي؛ ځکه دا ترجمه خو یواځی د هغو معانیو تعبیر او ژباړه ده چه دمترجم او ژباړن علم د قرآنکریم په پوهه او فهم کښې ورته رسیدلي دي.

نو دا ترجمه او تفسیر هم لکه د هر انساني او بشري عمل په څیر د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دی کبله له هر محترم لوستونکي څخه هیله کوو چه که پدي ترجمه کښې ورته کومه خطا کمې او یا هم زیاتې په مخه ورشي، نو په نبوي مدینه کښې د قرآنکریم د چاپ مرکز «مجمع الملك فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونکو چاپونو کښې ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالی، والله الموفق وهو الهادي الی سواء السبیل، اللهم تقبل منا إنک أنت السمیع العلیم.

د قرآنکریم د ترجمې او تفسیر په هکله لنډ معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چه حروف او معاني یي په خپل پیغمبر محمد ﷺ باندي رالیږلي دي، داسي پیغمبر چه د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زیرې ورکونکې او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه ویروونکې دې، چه د الله تعالی په امر باندی دالله تعالی دین ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکې څیراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کښی دقرآنکریم او دهغه د پیغام لنډه پیژندنه د لوستونکو مخی ته وړاندی کوو:

د قرآنکریم پیژندنه:

لومړې: د قرآنکریم پیژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بیان:

قرآنکریم د الله جل جلاله هغه کلام دې چه پخپل پیغمبر محمد ﷺ یي نازل کړې دې، او دقرانکریم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحیی په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکریمونو کښی لیکل شوې دې، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پوری رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل یي عبادت ګرزول شوې، او په لمونځونو کښی لوستل یی هم متعین دې.

او دا ډول وحیی چه الله سبحانه وتعالی په محمد ﷺ باندی نازله کړی ده، الله جل جلاله په قرآنکریم باندی نومولی ده، لکه چه فرمایي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ٢٣، یعني بیشکه مونږ په تا باندی -اې محمده- قرآنکریم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت رالیږلې دې؛ څکه د قرآنکریم شان دا دې چه ولوستل شي، تلاوت یي وشي او مهمل پرینښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ویلې دې، لکه چه فرمایي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ١٠٥، یعنی الله عز وجل فرمایي: بیشکه لیږلي مو دې تا ته -أې محمد ﷺ- دا کتاب - قرآنکریم - په حقه؛ نو کتاب ورته څکه ویل شوې چه د قرآنکریم شان دا دې چه ولیکل شي، او مهمل پرینښودل شي، تر څو له ضایع کیدو څخه وژغورل شي.

همدارنګه الله تعالی د قرآنکریم مختلف صفتونه بیان کړي دي، لکه:

«فرقان» یعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بیانوونکې.

«ذکر» یعنی: پند او نصیحت.

«هُدًى» یعنی : پخپله هدایت، او هم هدایت کوونکې.

«نور» یعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» یعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتیا او شفا ده.

«حکیم» یعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» يعنى: د وعظ او نصيحت كتاب.

او همداسې نور ډېر صفتونه چه د قرآنكريم په لوي شان او دهغه درسالت په كمال باندې دلالت كوي، الله تعالى پخپل قرآنكريم كښې ياد كړي دي.

قرآنكريم ته «مُصْحَف» ځكه ويل كيږي چه د«مصحف» كلمه له هغه صحيفو څخه اخستل شوې ده چه قرآنكريم به وربانډې ليكل كيدلو.

او د«مصحف» نوم دصحابه كرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه ليكل شوي كتاب باندې ايښودل شوې چه قرآنكريم پكښې ليكل شوې دې.

قرآنكريم د الله جل جلاله لخوا هغه وحيې ده چه جبريل عليه السلام د الله تعالى لخوا زمونږ د پيغمبر محمد ﷺ په زړه باندې نازل كړې دې، لكه چه الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَإِنَّهُۥ لَتَنزِيلُ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ * نَزَلَ بِهِ ٱلرُّوحُ ٱلْأَمِينُ * عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ ٱلْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِىٍّ مُّبِينٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲ – ۱۹۵.

ترجمه: بيشكه ددى قرآنكريم نازليدل دعالميانو دپالونكي لخوا شويدي، او راوړونكې يې جبريل أمين عليه السلام دې، او نازل كړې يې دې ستا پر زړه - أى محمد ﷺ -؛ ددې لپاره چه ته د الله سبحانه وتعالى له عذابونو څخه د ويروونكو له جملې ځينى شې، او دا قرآنكريم په واضحه عربي ژبه باندې دې.

او زمونږ خوږ پيغمبر محمد ﷺ له نورو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا كوم شي نه دې راوړي؛ ځكه دده ورونو مخكنيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام ته به هم جبريل عليه السلام له الله تعالى څخه وحيې راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددې لوي امانت د اداء لپاره هغه څوك غوره كوي چه ورته خوښه يې شي، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿ٱللَّهُ يَصْطَفِى مِنَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ ٱلنَّاسِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه وتعالى غوره كوي له فرښتو نه رسولان، او هم يې غوره كوي -پيغمبران- له انسانانو څخه، بيشكه الله جل جلاله اوريدونكې او ليدونكې دې.

او الله عز وجل هغه څوك ډېر ښه پيژني چه د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه څوك چه ددې امانت لپاره صالح نه وي؛ ځكه دا ټول خلك د الله تعالى مخلوق دې، او هم هغه يې ښه پيژني، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پيدا كوي هغه څه چه و يې غواړي، او غوره كوي هغه څوك چه و يې غواړي.

دوهم: د قرآنكريم نزول:

په پيغمبر محمد ﷺ باندې د وحيې نزول د دوشنبې په ورځ د رمضان د مياشتې په اوولسم تاريخ، شپږ سوه لسم ميلادي كال باندې په غار حراء كښې شروع شو، چه حراء دمكې مكرمې له غرونو څخه يو غر دې، كله چه جبريل عليه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آياتونه يې وربانډې نازل كړل چه: ﴿ٱقْرَأْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلَّذِى خَلَقَ * خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِنْ عَلَقٍ * ٱقْرَأْ وَرَبُّكَ ٱلْأَكْرَمُ * ٱلَّذِى عَلَّمَ بِٱلْقَلَمِ * عَلَّمَ ٱلْإِنسَٰنَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱ – ۵.

ترجمه: ولوله ! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه يي پيدا کړي دي، او انسان يي له يوي ټوټي وينی څخه پيدا کړې دې، ولوله، او ستا رب او پالونکي ډير عزتمند او د مهرباني خاوند دې، هغه الله چه ښودنه يي کړی ده په قلم باندي، او انسان ته يي هغه څه ښودلي دي، چه مخکی له دي څخه پري نه پوهيده.

او دقرآنکريم همدا آياتونه لومړني آياتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوي دي.

بيا پيغمبر ﷺ له دغه آيتونو سره خپل کور ته په داسی حال کښی لاړ چه زړه يي له ويری څخه رپيده، او خپله قصه يي خپلی بي بي أم المؤمنين خديجه بنت خويلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته يي وويل: «بي شکه چه زه خو پخپل ځان باندي ووريدم».

هغی ورته وويل: «هيڅکله داسی نه ده، ته مه ويريږه، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دی په الله تعالی قسم وي چه الله تعالی هيڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالی، او له هغوي سره نيکي او ښيګړه کوی، او په خبرو کښی رښتيا وايی، او ټپ شوی او کمزوری له ځان سره په سورلی سوروی، او ميلمنو ته ميلمستيا ورکوي، او په هر ډول ښيښو کښی له خلکو سره مرسته او کومک کوی».

بيا يي هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه يو عالم او هوښيار سړی وو، نو خديجی رضي الله عنها ورته وويل: «أی کاکا ! ته خو دي ددي ورارە قصه واوره» چه دې څه وايي؟

کله چه پيغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه يي ليدلي وو ورته يي وويل، ورقة بن نوفل ورته وويل: «همدا ناموس يعنی جبريل عليه السلام همغه پرښته ده چه موسی عليه السلام ته يي هم وحيی راوړی وه، اي ارمان چه زه په هغه وخت کښی يو تکړه ځوان واي، او ارمان چه زه په هغه وخت کښی ژوندي واي کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» يعنی ما به ستا مرسته او کومک کړې وو.

نو رسول الله ﷺ ورته وويل: (آيا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وويل: «هو، هيڅا دغه ستا په څير دين نه دي راوړي مګر له هغه سره دښمني شوی ده، او که زه هغه وخت ته ورسيدم چه ته پکښی ددغه دين اعلان کوی نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بيا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآنکريم په رسول الله ﷺ باندي ټول يو ځل نه دي نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام باندي ټول يو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآنکريم ددرويشتو کلنو په زمانه کښی لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دې، کله به پوره سورت نازليده، او کله به د کوم سورت يو څو آياتونه نازليدل.

د قرآنکريم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازليدو کښی حکمت دا وو چه د خوږ پيغمبر محمد ﷺ زړه ورباندي کلک او قوي شي، او کله چه جبريل عليه السلام ورته وحيی راوړي نو ده ته ورباندی قوت حاصليږی او ملا يي پری کلکيږي؛ تر څو د پيغمبری په لمړنيو شيبو کښی د مشرکانو د سرغړونی او سر تمبګی، او دهغوي ددي دين سره ددښمنی په مقابل کښی ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ۳۲.

ترجمه: او وايي کافران چه: ولی نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندي قرآنکريم ټول يو ځلی؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل کړې مو دې دا قرآنکريم لږ لږ ددي لپاره چه قوي کړو پدي قرآنکريم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنی سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنکريم پر تا باندي لږ لږ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنکريم په لږ لږ نزول کښی يوه بله تربوي او روزنيزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنکريم په زده کړه او د هغه د احکامو په پوهيدو کښی په تدريجي شکل سره اشنا شي، چه پدي توګه د هغی زده کول په هغی باندی په عمل کولو کښی وار او تدرج وکړې شي؛ ترڅو د هغی زده کول او پری پوهيدل، او هم په هغی باندي د کفر او شرک له تيارو څخه د ايمان او توحيد رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دريم: د قرآنکريم تدوين او ليکنه:

د نصوصو د حفظ او ساتني تر ټولو ښه وسيله د هغه ليکل دي، او هغه نص او خبره چه ونه ليکل شي د هيريدو امکان او احتمال يي ډير وي، او هر کله چه قرآنکريم دقيامته پوری د خلکو د هدايت او لارښوونی لپاره نازل شوې وو، نو ډير ضروري او اړين وو چه وليکل شي.

نو ځکه خو قرآنکريم د پيغمبر محمد ﷺله ځانګړی اهتمام څخه برخمن وو، پدي غرض يي خپلو ځينو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته -چه ليک لوست يي زده وو- امر کړې وو چه قرآنکريم وليکي، او هغوي يي د قرآنکريم لپاره خپل کاتبان او ليکوالان ټاکلي وو، چه په هغوئ کښی ډير مشهور زيد بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به کله د قرآنکريم وحيی راغله، نو لومړې به يي هغه پخپله حفظ کولو، او بيا به يي دغه وحيی يو کاتب او ليکوال صحابي باندي ولوستلو چه وي‌ی ليکي، او ويل به يي: (ضعوا هذه الآيات فی السورة التي يُذكَرُ فيها كذا وكذا).

يعنی دا آياتونه په هغه سورت کښی کيږدئ چه فلانی فلانی شي يادونه پکښی شوی ده.

نو هغوئ ته به يی ددغه آياتونو لپاره همغه ټاکلي سورت او دهغو ځاي ورپه ګوته کړ، او امر به يی وکړ چه دغه آياتونه پکښی وليکل شي، بيا به يی د هغه نازل شوي قرآنکريم په هکله خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم ته امر وکړ چه په دغو آياتونو ځان پوهه کړي، او هم دغه آياتونه حفظاً له يادو زده کړي، او په همدي توګه ټول قرآنکريم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند کښی په ټوټو او څرمنو کښی وليکل شو.

او جبريل عليه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر کال يو ځل قرآنکريم اړولو، او په هغه کال چه رسول الله ﷺ وفات کيدلو دوه ځلی يي ورسره واړولو، او دا اړول د سورتونو او آياتونو په همدی ترتيب سره وو چه اوس په مصاحفو کښی ليکل شوي دي، او د مسلمانانو په لاس کښی وجود لري؛ تر څو د الله تعالی هغه وينا رښتينی او محققه شي چه فرمايي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ القيامة: ۱۷ – ۱۸.

ترجمه: بيشکه پر مونږ باندي راجمع کول او راټولول ددي قرآنکريم دي په سينه ستا کښې، او لوستل ددی قرآنکريم دي پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکريم په ژبه د ملائکو، نو ته يي متابعت وکړه ددغه لوستلو، يعني غوږ ورته نيسه.

همدارنګه الله سبحانه وتعالی فرمايلي دي: ﴿سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ﴾ الأعلى: ۶.

ترجمه: زر دې چه مونږ به ولولو پر تا باندي قرآنکريم په ژبه د جبريل اې محمد ﷺ نو بيا به يي ته نه هيروې.

خلورم: په صحيفو او ورقو کښې د قرآنکريم راجمع کول او راټولول:

د رسول الله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خليفه ابوبکر الصديق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکريم په منظمو او مرتبو صحيفو کښې راټول شي؛ ځکه که د قرآنکريم حافظان وفات شي او يا هم هغه ټوټې او څرمنی چه قرآنکريم ورباندي ليکل شوې دې، تلف شي، نو چه دقرآنکريم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددي کار مشري د وحيی پخواني کاتب او ليکوال زيد بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخستله.

او کله چه قرآنکريم راټول شو، او د هغی دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تأکد وشو چه دا ليکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښې ليکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په يادو ياد کړې وو، بيا نو دغه مصحف د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بيا ددوهم خليفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښې وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنين حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښې وساتل شو.

او کله چه د اسلام مقدس دين په نړۍ کښې خپور شو، او مسلمانان دی ته اړ شول چه له دوي سره دی ليکل شوي قرآن کريمونه وي چه په هغو کښې قرآنکريم لولي، نو ځيني صحابه کرامو رضي الله عنهم دريم خليفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره يو مصحف وليکل شي، او په هغی باندي ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدی نسخي په توګه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه يو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکريم له حافظانو څخه وو، او ليکل يي هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښې هم زيد بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دی کار کښې ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحيفو باندی وي چه د أبوبکر الصديق رضي الله عنه په وخت کښې پکښې قرآنکريم ليکل شوې وو، نو هغوئ دغه ټولی صحيفی په يو مصحف کښې راټولی کړی، او له هغی څخه يي څو نسخي وليکلی، او هر يو لوي اسلامي ښار ته تری يوه يوه نسخه ولیږل شوه، او بيا يي نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغی معتمدی نسخي څخه ځانته نور مصاحف وليکي.

اوس په نړۍ کښې ټول مصحفونه - هغه که خطي نسخي وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي - ددي ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښې ليکل شوي او

بیا نورو غتو غتو اسلامي ښارونو ته لیږل شوي دي، او ټول له هغو سره یو شان دي، او له هغو سره هیڅ اختلاف - په نص او ترتیب کښی - نلري.

او تر نن ورځی همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شریف په چاپولو ډیر ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسایلو او نوی ټکنالوژۍ سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوښښ کوي چه دقرآنکریم د نص ضبط په ډیره ښه اعلی درجی سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي ولیکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښی لیکل شوي وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پیژندل کیږي.

په نبوي مدینه کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د ملك فهد مركز هم ددغی لړۍ یوه ښکاره نښه ده، چه په قرآنکریم او دهغی په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډیر زیات اهتمام او حرص ښکارندوي دي، چه دوي خپل نهایي کوښښ او زیار باسي چه په ډیر ښه ډول د قرآنکریم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آسانی سره وکولي شي چه قرآنکریم ورته په ډیر ښایسته چاپ، مزیدار شکل، ښه تجلید او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شریف ترتیب او تقسیم:

قرآنکریم د «الفاتحة» په سورت باندی شروع کیږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسیږي، او ټول سورتونه یي (۱۱۴) یو سل او څوارلس دي، او دا ترتیب یي توقیفي دې، یعنی له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوې دې، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتیب باندي مرتب نه دې؛ ځکه په نزول کښی لومړنې سورت د «العلق» سورت دې، او هغه په مصحف کښی (۹۶)م سورت دې، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آیاتونو او سورت ترتیب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پیژندلو، کله چه به هغه ﷺ قرآنکریم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) دیرش پارو ته ویشل شوې دې، او هره پاره یي دوه (نصفونو، نیمو) او څلورو پاوونو ته ویشل شوی ده، او دا تقسیم اکثر یي د علماوو د اجتهاد په اساس دې، او غرض یي دا دې چه د قرآنکریم لوستل ورته پدی شکل آسان وګرزي، او په تلاوت او حفظ کښی مسلمانان وکولې شي اندازه یي کړي، او په آسانه یي اندازه وپیژني.

شپږم: د قرآنکریم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکریم په زده کولو او دهغی د نص په حفظ کولو او دهغی په تلاوت او لوستلو باندي ډیر سخت اهتمام کړې دې، تر څو هغه شان یي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې دې، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاریانو او حافظانو دغه قرآنکریم - هغه شان چه یي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو- خپلو شاګردانو تابعینو ته ورزده کړ، ترڅو دقرآنکریم نص یی ورته ضبط کړ، او په هر آیت کریمه کښی به یي ودرول ترڅو په معنا یی ښه پوهه شي، چه په دي توګه تابعین رحمهم الله په قرآنکریم ښه پوهه شول، او هم یی پری عمل کول زده کړل.

بیا د تابعینو حافظانو او دقرآنکریم متخصصینو علماو د قرآنکریم د لوست او لولولو لپاره مدرسی جوړی کړی، او په هغه طریقه به یي خپلو شاګردانو ته قرآنکریم ورزده کولو کومه طریقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړی وه، لکه په مختلفو وجوهو سره دقرآنکريم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آياتونو ترتيب، د قراءت اتقان او د ترتيل کيفيت، نو پدي ډول همغه شان چه دوي قرآنکريم زده کړي وو، همغه طريقه مسلسله پاتی شوه، چه قرآنکريم لفظ او معاني زده کيږي، او الفاظ يي حفظاً ياديږي، او په همغه ډول لوستل کيږي، او هر زده کونکي يي له خپل شيخ او معلّم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصيحه ژبه ترو تازه - لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوي وو - زده کوي.

قرآنکريم په بيلا بيلو قراءتونو باندي لوستل کيږي، چه په حقيقت کښی دا د قرانکريم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طريقی څرنګوالي ښايي.

او دا قراءتونه هم تابعينو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاريانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته يي په دغه قراءتونو باندي د قرآنکريم د لوستلو اجازه هم ورکړی وه.

له دغه قراءتونو څخه په دی وخت کښي ډير مشهور يي:

۱/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سليمان رحمه الله يي روايت کوي.

۲/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه د هغه شاګرد عثمان بن سعيد يی - چه د «ورش» په لقب شهرت لري- روايت کوي.

او له دوي څخه يو ددُوْرِي رحمه الله روايت دې چه له عَمْرو البصريّ رحمه الله څخه يي نقل کوي، او همدا شان د قالون روايت چه له نافع رحمه الله څخه يي نقل کوي.

اووم: د قرآنکريم تفسير:

د قرآنکريم د تفسير معنی: يعنی د هغی د معانيو وضاحت او بيان، او ديو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوريدونکي دهغه په معانيو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکريم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکريم د معانيو په فهم او تدبر کښی سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوښښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمايي: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ ص: ۲۹.

يعنی الله تعالی فرمايي: دا قرآنکريم داسی کتاب دې چه مونږ تاته- اي محمد ﷺ - در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددي لپاره مو درليږلي دې چه دا خلک يي په آياتونو کښي سوچ تدبر او فکر وکړي،او بل ددي لپاره چه عقلمند خلک ورڅخه پند او نصيحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهيدل او په هغه کښي سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آيت کريمه په معنی کښی اشکال پيدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسير او توضيح کوله، خو لدي کبله چه هغوئ په هغه وخت کښی په لغت عربي کښی ښه مهارت لرلو، او قرآنکريم هم د هغوئ په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکريم د ډيرو آياتونو د تفسير له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډير څه هغوئ ته معلوم

او ورځرګند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تیره شوه، او د نبوت د زماني نه خلك لرې شول، نو هغومره د خلکو تفسیر ته ضرورت زیات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکریم د آیاتونو په تفسیر کښې له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاګردانو تابعینو څخه رانقل شوي دي د علم تفسیر لومړنی أساس تشکیلوي، چه هغې ته د علم تفسیر په اصطلاح کښې تفسیر بالمأثور وایي، کوم چه د قرآنکریم په فهم او پوهه کښې ډیره مهمه وسیله ګڼل کیږي.

ځکه دا ډول روایات مونږ ته د قرآنکریم په هکله د لومړنیو پیړیو فهم او پوهه څرګندوي؛ ځکه هغه پخوانی پیړۍ د قرآنکریم په فهم او د الله تعالی او درسول الله ﷺ په مراد باندي تر نورو ښه پوهیدل؛ پدي سبب چه یو خو هغوئ په لغت عربي کښې ډیره پوهه لرله، او بل دا چه دوئ هغه واقعات پخپله پخپلو سترګو لیدلي وو د کومو د حکم د بیان لپاره چه دغه آیاتونه نازل شوي وو.

١/ د تفسیر انواع او ډولونه:

د علم تفسیر د علماو نظرونه دعلمي اهتمام په سبب بیلابیل دي، لدي کبله مختلف ډول تفسیرونه لیکل شوي دي، چه ځیني یي د قرآنکریم په لغوي اړخ زیات اهتمام کوي، ځیني نور یي بیا په قرآنکریم کښې د فقهي احکامو اړخ زیات څیړي، او ځینی نور یي نور اړخونه څیړي، لکه: تاریخي، عقلي او سلوکي او داسی نور اړخونه، نو لدي کبله علماء تفسیرونه دوه ډولو ته ویشي:

لومړی: تفسیر بالمأثور: او دا هغه تفسیر دی چه د آیت کریمه تفسیر په هغو روایاتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ یا دصحابه کرامو رضي الله عنهم او یا د تابعینو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسیر بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسیر دی چه په قرآنکریم کښې له فکر، تدبر او اجتهاد په وسیله وي، او په صحیح علمي اصولو باندي ولاړ وي.

٢/ د تفسیر ښه طریقه او د هغی قواعد او ضوابط:

د تفسیر په تیرو یادو شوو ډولونو کښې تفسیر بالمأثور لمړیتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسیر دی چه له رسول الله ﷺ یا صحابه کرامو رضي الله عنهم او یاهم له تابعینو رحمهم الله څخه رانقل شوی وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهیږي، او کله چه د قرآنکریم د آیاتونو تفسیر لازیات وضاحت او بیان ته حاجتمند شي، او په تفسیر بالمأثور کښې دغه مقصد نه وي اداء شوی، نو یو مفسر باندی لازم دي چه لاندیني قواعد او ضوابط په نظر کښې ونیسي:

١/ د آیاتونو د تفسیر په وخت کښې د هغه څه مراعات کول چه په تفسیر بالمأثور کښې ثابت وي، نو داسی تفسیر دی نکوي چه د تفسیر بالمأثور سره ټکر ولري.

٢/ تفسیر باید د شریعت له هغه عامو أصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکریم په نورو آیاتونو کښې راغلي وي، او یا هم د پیغمبر ﷺ په صحیحو سنتو کښې بیان شوي وي، نو یو مفسر باید پخپل تفسیر کښې داسی څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو أصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینی نورو تفسیر او توضیح کوي، خو دغه آیاتو پخپل منځ کښې سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنګه نبوي سنت هم د هغه څه توضیح او بیان کوي چه په قرآنکریم کښې په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغې معارضه کوي.

۳/ مفسر باید د لغت عربي قواعدو باندي پوره علم ولري، لکه دالفاظو دلالتونه، د جملو ترکیب، د یو لفظ یا دجملی استعمال او په هر ځاي کښی د هغی مقصود او معنی؛ ځکه قرآنکریم په عربي ژبه نازل شوي دي، نو باید د عربي ژبی د قواعدو په رڼا کښی تفسیر او توضیح شي.

۴/ اړینه اوضروري ده چه دمتشابهاتو آیاتونو تفسیر دمحکمو آیاتونو په رڼا کښی وشي؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینو نورو تفسیر او توضیح کوي، او د قرآنکریم أکثر آیاتونه محکم او د معانیو په لحاظ واضحه او څرګند دي، خو ځینی آیاتونه یي متشابه دي، چه معاني یا دلالت یي ښه واضح نه وي، کله کله په ځینو لوستونکو باندي د هغی تفسیر ګرانیږي، نو کله چه د دغه متشابه آیاتونو تفسیر په نورو محکمو آیاتونو سره وشي، نو معنا یي ښه واضحه کیږي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ۖ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيْلِهٖ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيْلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ ۘ وَالرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دي چه نازل کړي یي دي پر تاباندی کتاب(قرآن)، چه ځینی له دغه قرآنکریم څخه محکم آیاتونه دي، چه معاني یی ښکاره دي، دا محکم آیاتونه د کتاب (قرآن) اصل دي، او ځینی نور آیاتونه یي متشابهات دي، چه معاني یي ښه واضحه او ښکاره نه دي، نو هغه کسان چه دهغوي په زړونو کښی کوږوالي وي، نو هغوي ورپسی کیږي په هغو آیاتونو پسی چه هغه متشابهات وي، او معاني یي ښه واضح نه وي له دي قرآنکریم څخه؛ لپاره د فتنی لټولو، او دهغی د حقیقي معنی پیژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آیت تأویل او تفسیر د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقیقي معنی ددی متشابهاتو باندی بل څوک نه پوهیږي پرته له الله تعالی او راسخینو علماو څخه، هغوئ وایي: مونږ ایمان راوړي دي په دی قرآنکریم چه هغه محکم وي او که متشابه؛ ځکه ټول زمونږ د رب له لوری رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندی د کوني آیاتونو د تفسیر په مهال استئناس کولي شي، خو مفسر باید ددغه شان علمي نظریاتو د قرآنکریم په تفسیر کښی له ننباسلو څخه اجتناب وکړي او له دغه کار څخه ځان وساتي، تر څو د قرآنکریم په تفسیر کښی هغه څه ونه ویل شي چه قرآنکریم هغی ته هیڅ تعرض نه وي کړی.

۶/ مفسر ته اړینه اوورباندی لازمي ده چه ډیر احتیاط وکړي او ځان له هغو فاسدو تأویلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د کلام معاني له هغو شرعي معانیو څخه لری باسي چه زمونږ پاک شریعت راوړي دي، او یا یي د عربي ژبی له قواعدو څخه وباسي، او په دي کښی دده نیت ته اعتبار نشته، چه دده نیت ددغه آیتونو تحریف او له خپلی صحیح معنی څخه بلی معنا ته اړول وي، او که دغه نیت یی نه وي، خو سبب یي د عربي قواعدو او دلالتونو او د استعمال په وجوهو باندی د ناپوهی له کبله وي، او یا هم د هغه فاسدو معانیو له کبله وي چه مفسر یي توهم کوي، او په حقیقت کښی د الله کلام له هغی څخه منزه او پاک وي.

اتم: دقرآنکریم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح کښی هغه صفت دي چه د یو کار کولو یا رأي یا تدبیر کښی له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه يوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرينو كښې يې اطلاق د پيغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آيتونو، او براهينو باندې كيږي، په قرآنكريم كښې دا لفظ ددې معنى لپاره نه دې استعمال شوې، بلكه ددې معنى لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لكه «آية»، «برهان» او داسې نور.

او قرآنكريم د الله جل جلاله كلام دې، په معانيو كښې يې داسې كمال، او په آيتونو، كلماتو او الفاظو كښې يې داسې كمال جمال او ښايست دې چه مخلوقات له دغسې آيتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ﴾ هود: ١.

ترجمه: قرآنكريم يو داسې كتاب دې چه محكم كړې شوي دي آياتونه يې، بيا په تفصيل سره بيان شوي دي دغه آياتونه، (او رالېږل شوې دې دا قرآنكريم) له طرفه دهغه الله تعالى چه ډير د حكمت خاوند دې، او ډير ښه خبردار دې.

مشركانو ډير كوښښونه كړي دي چه د قرآنكريم د مصدر په هكله خلكو ته شكونه پيدا كړي، او په دې لاره كښې يې ډير دروغ جوړ كړي دي، او شبهات يې راپارولي او خورې كړې دي.

نو ددوئ په مقابل كښې الله سبحانه و تعالى داسې آياتونه نازل كړل چه دغه مخالفينو ته چيلنج وركوي چه كه دوي كولې شي نو ددې قرآنكريم په څير دې يو كتاب جوړ كړي، يا دې ددې په شان لس سورتونه راوړي، كه دا هم نشي كولې نو يو سورت دې راوړي، كه چيرې دوي پخپلو دعواو كښې رښتينې وي، خو دوئ ددې ټولو څخه عاجز او كمزوري شول، او پدې قانع شول چه قرآنكريم كه څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څير كتاب جوړول ممكن كار نه دې، الله تعالى فرمايي: ﴿اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾ يونس: ٣٨.

ترجمه: آيا وايې دوي چه(محمد) له ځانه جوړ كړې دې دغه(قرآن)، ووايه (اى محمده دوي ته): چه نو راوړئ يو سورت په شان دده (په اعجاز كښې)، او راوبولئ تاسې هغه څوك چه ستاسې له لاسه كيږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله تعالى څخه كه يې تاسې صادقان (رښتينې په دغه دعوا د افتراء كښې).

بيا قرآنكريم يو ډاګيزه اعلان وكړ او دا خبره يې ورسره زمزمه كړه چه بشر خو لا څه چه پيريان هم د قرآنكريم په شان د كوم كتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلكه كه دا انسانان او پيريان سره راټول شي او يو له بله سره مرسته هم وكړي، نو دا كار نشي كولې، الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰۤى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا﴾ بني اسرآئيل: ٨٨.

ترجمه: اې پيغمبره ! ته خلكو ته ووايه: كچيرې انسانان او پيريان په دې خبره سره راټول شي چه ددې قرآنكريم په څير يو كتاب راوړي او جوړ يې كړي، نو هيڅكله يې نشي جوړولې، اګر كه ددوي ځينې له ځينې نورو سره كومكيان او ملاتړي هم شي.

او قرآنكريم ځكه معجِز دې چه د الله تعالى كلام دې، او د مخلوق كلام له هغه سره هيڅ مشابهت او يو رنګوالې نلري، بلكه دا قرآنكريم د لغت، كلماتو ، آياتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بياني صورتونو، او په دې كښې د پخوانيو او روستنيو اخبارو او رښتينو قصصو او حكاياتو، او احكامو او

تشريعاتو، او د نفسي او وجداني تأثير، او علمي حقايقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت يوه معجزه او نښه ده.

او قرآنکريم څومره د طبيعي علومو علماء، د فلکياتو، ژويو او طب او داسې نورو علماء او متخصصين په دهشت او حيرانتيا کښې اچولي دي؛ ځکه قرآنکريم د علمي حقايقو او هغه کوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پکښې مشغول وي په داسې دقيق علمي عباراتو بحث او خبرې کوي چه د چا په خيال کښې نه راځي چه له داسې امي شخصيت څخه دي صادر شي پخپله هم په يوه امّي امت کښې لوي شوې وي، او په يو داسې عالم کښې پاتې شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هيڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه يو شمير خلکو چه پکښې سوچ او فکر وکړ نو مسلمانان شول؛ ځکه هغوي پدي پوهه شول چه هغه څه چه قرآنکريم کښې راغلي دي ممکن نه ده چه هغه دي د بشر کلام وي، بلکه هغه د بشر د خالق، او ددي ټول کون د خالق او پيدا کوونکي کلام دې.

په قرآنکريم کښې څومره ډير دلايل دي چه هغه په دي خبره دلالت کوي چه الله تعالى په ربوبيت، الوهيت او اسماو صفاتو کښې يو لا شريک له دې، چه څومره نا آشنا او غير مسبوق کون يي پيدا کړې دې، الله تعالى فرمايي: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حٰمٓ السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دې چه وبه ښايو دوئ ته خپل دلايل د اسمانونو او ځمکې په اطرافو او څنډو کښې، او ددوي په ځانونو کښې به يي هم ورته وښايو، تردې چه دوي ته ښه واضحه او څرګنده شي چه دا قرآنکريم حق او رښتيني دې، آيا ستا رب او پالونکې (الله تعالى) کافي او بس نه دې چه هغه په هر څه باندې ګواه او شاهد دې؟.

نهم: د قرآنکريم د معانيو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دې ته وايي چه يو کلام او خبره د يوې ژبې څخه بلې ژبې ته وژباړل شي، او هيڅ ترجمه له مشکلاتو څخه خالي نه وي؛ ځکه د يو کلام لغوي صياغت او جوړښت د يو نص له مکوناتو څخه مهم عنصر دې، او کله کله بيا د يو نص په ژباړه کښې همغه لغوي صياغت ساتنه ګرانه وي، اګر که دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو يي صياغت او تأليف کړې وي.

نو که دغه ژباړه د قرآنکريم د نصوصو وي نو دا ګرانوالې نور هم زياتيږي؛ ځکه قرآنکريم د الله سبحانه وتعالى کلام دې، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دې، چه لفظ او معنا دواړه يي د الله تعالى لخوا د وحيې په واسطه راغلي دي، او د يو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وکړي چه هغه د قرآنکريم په ټولو پوره معانيو باندې احاطه کړې ده، او يا دا چه ژباړن کولې شي چه د قرآني نص او الفاظو دوباره صياغت او جوړونه په هغه طريقه کولې شي په کومه طريقه چه هغه الله تعالى په عربي ژبه راليږلې دې.

نو سره له دې چه د قرآنکريم ترجمه او ژباړنه يو ډير ګران کار دې، خو سره له دې هم د مسلمانانو علماء په دې خبره ډير تاکيد کوي چه د نړۍ ټولو خلکو ته – چه هغوي په هره ژبه خبرې کوي– د قرآنکريم او په هغې کښې د راغلو پيغامونو رسّول هم يو ډير ضروري کار دې، او دا کار پر ته له دي چه دقرآنکريم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طريقه سر ته نه رسيږي.

او نورو ژبو ته د قرانکریم ژباړه په څو ډوله ده:

۱/ دا چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعني یواځې د قرآنکریم دالفاظو معاني بلې ژبې ته وژباړل شي.

۲/ دا چه د ترجمې او ژباړې برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسې وي لکه چه له عربي ژبې پرته پر بله ژبه د قرآنکریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآنکریم د آیاتونو په معانیو باندې ښه احاطه هم ولري، خو سره له دې ټولو دغه ترجمې او ژباړې ته قرآن نه ویل کیږي، ددې خبرې لاملونه دوه دي:

لومړې دا چه قرآنکریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوې دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښې دې، نو ددې د آیاتونو په بله ژبه صیاغت او تألیف ددې لپاره کافي ده چه دغه ترجمې ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن لـه هغه فهم او پوهـې څخه تعبیر دې چه دې یې د قرآنکریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنګه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنګه دقرآنکریم د معانیو ترجمې او ژباړې ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددې لپاره چه د قرآنکریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوې ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآنکریم د معانیو د بیان لپاره ایښي دي په دغه ترجمه او ژباړه کښې مو جود وي.

او په عین وخت کښې مترجم او ژباړن له دې څخه ځان وساتي چه د قرآنکریم د ترجمې په وسیله خلکو کښې غلطې او محرّفې معناګانې خپرې کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندې مشتمله وي چه دمسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښې سپکاوې او بد وضعیتې وي، او دا داسې څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښې شته کومې چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوې دي، دوي په اصل کښې فاسدې عقیدې لري، چه له دې کبله کوشش کوي ددې عظیم اسلام ښې او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیدې او غوره شریعت کښې طعن ته لار پیدا کړي.

له همدې کبله د قرآنکریم د چاپولو لپاره دملك فهد مرکز د قرآنکریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخستله، ترڅو وکولاې شي د قرآنکریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته – چه په عربي ژبه نه پوهیږي، – په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحابته أجمعین، والتابعین ومن تبعهم بإحسان إلی یوم الدین.

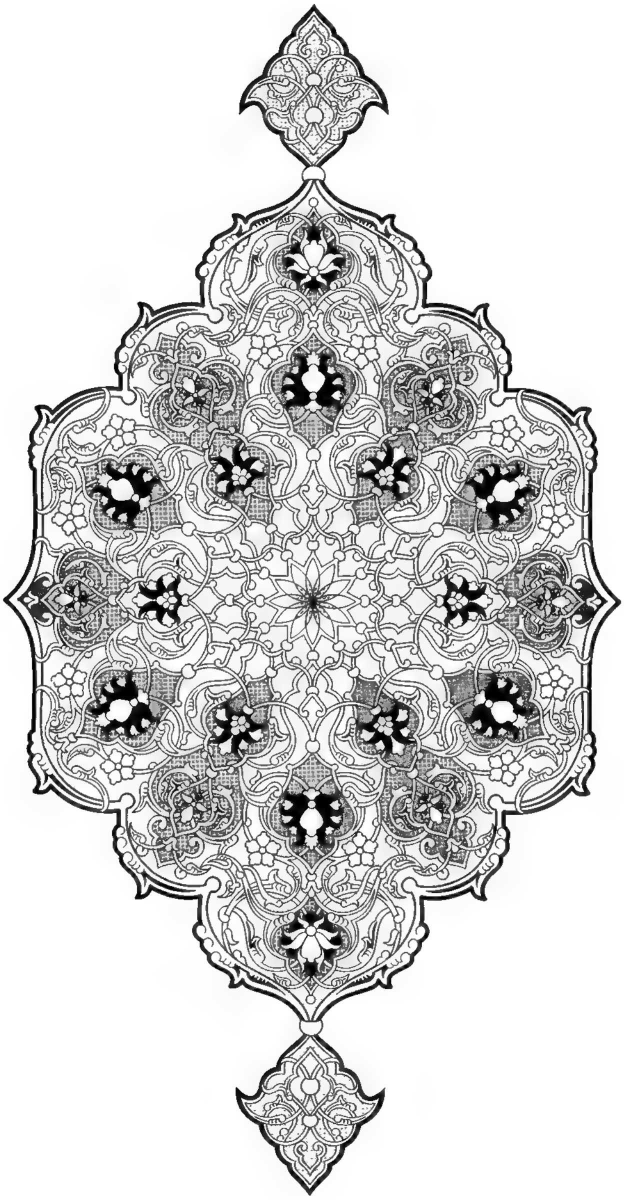

سُورَةُ الفَاتِحَة

اول جزء اول منزل

«د«الفاتحة» سورت مکي دی، (٧) آيتونه لري»

«د«المدثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (١) او په نزول کې (٥) سورت دی، او (١) رکوع لري»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ۝١

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: «رحمن» او «رحيم» دواړه دمبالغې صيغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحيم» څخه مبالغه زياته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ

ټولې ستاينې (دکمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاينې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، يا کيدونکي دي هغه واړه خاص الله تعالى لره ښايي، ځکه چې الله تعالى د هر نعمت او هر څيز پيدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښښه يې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحې په سورت کې الله تعالى د (٧) څيزونو يادونه کړې ده:

(١) دنعمت يادونه لکه چې فرمايي:

رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٢

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسير: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ويل کيږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کيږي، مګر په دې آيت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملائکو عالم، دانسانانو عالم، دپيريانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالى مخلوق دی.

(٢) دښو ښو څيزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هيله (اميد) لکه چې فرمايي:

الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ۝٣

ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسير: يعنې ټولې ستاينې (صفتونه) خاص الله تعالى لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کوونکی) دی، او ډېر زيات مهربان دی چې هر ساکښ (ذي روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې يوازې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او ديدار بخښونکی دی.

(٣) درب العزت «جل شأنه وأعظم برهانه» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمايي:

مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿۳﴾

څښتن (مالک) (دټولو امورو) دورځې دسزا دی.

تفسیر: دسزا د ورځې (قیامت) دتخصیص لومړی وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لویې او ویروونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه یې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالی دپاک ذات له حقیقي حکومت څخه پرته دبل هیچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختیار) او حکومت هم هیڅ نه وي ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲ رکوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمایي:

اِيَّاكَ نَعْبُدُ

خاص تاته عبادت کوو.

تفسیر: مونږ یواځې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډیر ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمایي:

وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ﴿۴﴾

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسیر: له دې آیت شریف څخه معلومیږي چې بې دالله تعالی له پاک ذات څخه بل چا څخې ما فوق الأسباب مرسته غوښتل بیخي روا نه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې د ښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمایې:

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ﴿۵﴾ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴿۶﴾

وښیه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسیر: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طایفې دي:

(۱) پیغمبران. (۲) صدیقین. (۳) شهداء. (۴)صالحین. ددغو څلورو طایفو تصریح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آیت کې چې فرمایي: ﴿فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا﴾ ځینو علماوو ویلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «یهود» او له ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ څخه «نصاری» مراد دي، چې ددې مطلب دتاییدولو لپاره ډېر آیتونه او روایتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ یعنې له مستقیمې لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: یو ډول هغه کسان چه په ناپوهی سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړیده، پخواني او وروستني ګمراهان له دغو دوه وو طایفو څخه وتلی نشي، «نصاری» په لومړی او «یهود» په دویمه طایفه کې داخل دي.

(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکۍ او عصمت امید لکه چې فرمایې:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

نه «لاره دهغو بدو كسانو چې» غضب كړى شوى پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو كسانو چې» ګمراهان دي.

تفسير: (يعنې مونږ ته دهغو كسانو سمه او صافه لاره وښيه چې په هغو باندې انعام شوى دى، او له هغو كسانو له كړو وړو لارو مو چې پرې غضب شوى او ګمراهان دي چپ (بچ) كړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالى دغه سورت دخپلو بندګانو له ژبو څخه فرمايلى دى، يعنې كله چې تاسو زمونږ دربار ته حاضريږئ نو له مونږ څخه دا رنګه سوال وكړئ، نو ځكه ددې سورت يو نوم «تعليم المسئله يعنې دغوښتلو ښودنه» هم دى.

ددې سورت په لومړى برخه كې دالله تعالى ثنا او صفت دى، دويمه برخه يې دبندګانو ددعا لپاره ده.

سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ

«د «البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آيت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په منی کې نازل شوی دی».

«دوه سوه شپږ اتیا (۲۸۶) آیتونه او څلويښت (۴۰) رکوع لري».

«د » المطففین «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ﴿۱﴾

تفسير: دغو حروفو ته «مقطعات» وايي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالی څخه بل هیڅوک نه شي پوهيدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالی او دده درسول صلی الله علیه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځینو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي راښکاره شوي.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيْهِ ۛ

دا کتاب نشته هیڅ شک په ده کې (چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی).

تفسير: يعنې په دې خبره کې هیڅ شک او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالی کلام دی، او ټول مضامين يې رښتيني او واقعي دي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۲﴾

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهيزګارانو.

تفسير: له دغه ځایه دعظیم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ ځواب دی، چې دبندګانو له خوا غوښتل شوی وو.

يعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښيي، چې له الله تعالی څخه وېره لري، ځکه هغه څوک چې د الله تعالی څخه ويريږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصيت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصيت ځنې به څه اندېښنه ولري؟.

الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۳﴾

هغه کسان چې ایمان (باور) لرونکي دي په غيب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځینې له هغو شیانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي يې (د الله تعالی د رضا لپاره).

تفسير: يعنې هغه شيان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانيت، رسالت، حشر، نشر، قيامت، حساب، کتاب، ملائک، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالی او دهغه درسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني ګڼي، له دې څخه دا راښکاره شوه چې ددغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه ټل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(۱) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(۲) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او تړلي وي.

(۳) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارک آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي لـه مخه د تـا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښې دهغو کسانو يادونه وه چه له شرک نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکې خلک، او په دغه آيت کښې هغه کسان ياد شوي دي چه أهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝٥

دغه (ستايل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستايل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي، (يا) او دغه (ستايل شوي) کسان هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعني دايماندارانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوې؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه خوک چې دايمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دی؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه بربادېږي اوس دمؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو دحالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٦

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که ووېروې ته هغوی يا که ته نه وېروې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دايمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو څنې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانيږي.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ۚ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۫ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۷﴾

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترګو د دوی (یوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسیر: دهغوی پر زړنو مهر لګول شوی دی (یعني دحق پر خبرو باندې نه پوهیږي) او پر غوږونو باندې یې مهر لګولی شوی دی (یعني رښتیا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترګو باندې یې پرده ده (یعنې دحق لاره نهویني) دکفارو بیان هم ختم شو، اوس په دغو وروستیو دریارلسو آیتونو کې دمنافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۸﴾

او ځیني له خلقو هغه څوک دي چې وایي ایمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستۍ (چې قیامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسیر: یعني د زړه له کومې یې ایمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقیقي ایمان ویلی شي، یواځې په ژبې سره دمسلمانانو دتېرایستلو لپاره دایمان اظهار کوي.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۹﴾

ټګي کوي دوی (په خپل ګمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټګي دوی مګر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهیږي چې ضرر یې هم دوی ته رسېږي).

تفسیر: یعني ددوی دا تېر ایستل نه په الله تعالی باندې چلیږي چې عالم الغیب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلی الله علیه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قراینو په وسیله د دوی له فریبکارۍ او دغابازۍ څخه خبریږي، بلکه ددې فریب وبال او دهغې خرابي په حقیقت کې هم دوی ته بېرته ورګرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، ګناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه ګوري، او دهغې په نقصان او زیان نه پوهیږي.

«او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهیږي چې»:

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زیات کړ دوی لره الله مرض.

تفسیر: دهغوی په زړونو کې دنفاق، او داسلام له دین څخه دنفرت او له مسلمانانو سره د کینې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس دقرآنکریم د نزول، او داسلام دشوکت د ظهور، او دمسلمانانو د ترقی، نصرت، او لوړتیا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتیا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۢ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ﴿۱۰﴾

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل (په اظهار د ایمان سره).

تفسیر: له دې دروغو ویلو څخه هماغه داسلام په اړه ددروغو دعوی چې ویل به یې ﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ مراد ده، چې پاس تېره شوه، یعني ﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ په حقیقت کې د دوی دنفاق سزا ده، نه دمطلقو دروغ ویلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾

او کله چې وویلی شي دې منافقانو ته: فساد مه کوئ په ځمکه کې نو وايي دوی بېشکه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح کوونکي یو.

تفسير: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(١) په نفساني خواهشونو کې غرق او دشرعي احکامو له منلو څخه نفرت کوونکي او سستي کوونکي وو.

(٢) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به یې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتیا (ترقی) لپاره به یې دمسلمانانو خبرې کافرانو او دکافرانو به یې مسلمانانو ته رسولې، او یو بل ته به یې چغلي او شیطاني کوله.

(٣) له کافرانو سره یې په ډېر دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې کولې.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾

خبردار اوسئ! بېشکه دوی دي هم دوی فساد کوونکي مګر نه لري دوی شعور (پخپل فساد).

تفسير: هغه چارې چه منافقان یې دمصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره کوي، هغه ټولې په حقیقت کې فساد او نفاق دی، مګر دوی نه پرې پوهېږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ

او کله چې وویلی شي دوئ ته چې ایمان راوړئ لکه چې ایمان راوړی دی نورو خلقو؛ نو وايي دوی: آیا ایمان راوړو مونږ لکه چې ایمان راوړی دی ناپوهانو؟!

تفسير: دا خبرې به یې په خپلو زړونو کې راګرځولې، یا به یې یو له بل سره کولې، یا به یې له هغو ضعیفو مسلمانانو سره یادولې، چې په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کې شریک وو، دا کسان چې دمنافقانو په نظر «سفهاء» ورځي، په حقیقت کې داسې ریښتیني مسلمانان دي چې د الله تعالی په احکامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلکو له مخالفت څخه هیڅ اندېښنې او پروا نه کوي، ددوئ پر عکس منافقانو به له مسلمانانو او کافرانو دواړو سره ددنیوي ګټو په خاطر ظاهر داری کوله، او دآخرت فکر ورسره نه وو نو ځکه یې اسلامی شریعت ته غاړه ایښودل ناپوهي ګڼله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

خبردار اوسئ! بېشکه دوی دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهیږي دوی (په ناپوهی خپلې).

تفسير: په حقیقت کې همدا منافقان ناپوهان دي، چې ددنیوي بې ثباته او فنا کیدونکې اغراضو او ګټو (فائدو) له امله یې آخرت تر شا کړی، او ورڅخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره کول او د باقي شي پرېښودل څومره حماقت دی؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښکاره حقیقت هم نه پوهیږي.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾

او کله چې ملاقات وکړي (منافقان) له هغو کسانو سره چې ایمان یې راوړی دی، نو وايي دوی: ایمان مو راوړی دی، او کله چې یواځې شي له شیطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوی: بېشکه مونږ له تاسو سره یو، بېشکه همدا خبره ده چې مونږ مسخرې کوونکي یو (په مؤمنانو پورې).

تفسير: له شياطينو (شريرانو) څخه يا هغه كفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به يې خپل كفر ښكاره كاوه، يا هغه منافقين مراد دي، چې دمنافقانو غټان او رئيسان ګڼل کېدل، يعني منافقانو به خپلو مشرانو ته ويل چې: په كفر او نورو ديني معتقداتو كې مونږ بيخي له تاسو سره يو او له تاسو څخه هيڅكله نشو جلا (جدا) كېدى، او څمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره يې كوو، داسې ونه ګڼئ چې ګوندې مونږ په رښتيا له هغو سره موافق يو، مونږ خو پر دوى ملنډې (پسخند) وهو، او مسخرې پرې كوو.

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٥﴾

الله ټوقې او مسخرې كوي په دوى پورې، او مهلت وركوي دوى ته په سركشۍ د دوي كې، حال دا چې دوى حيران دي (په خپل كار كې).

تفسير: څرنګه چې الله تعالى مؤمنانو ته فرمايلي دي چې له منافقانو سره هم دمسلمانانو په شان معامله وكړئ، او دهغوى دمال او ځان سره څه غرض ونكړئ، نو ځكه منافقانو دخپلې ناپوهى له امله داسې ګمان وكړ، چې دايمان له راوړلو څخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته وررسيږي همغه ګردې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسيږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بيخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي يو، حال دا چې دا كار په پاى (آخر) كې منافقين په يوې سختې بلا اخته كوي، او دهغوى انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وكړئ، چې په حقيقت كې دا تمسخر پر مسلمانانو دى كه په منافقانو؟.

تنبيه: په دې آيت كې ﴿فِيْ طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دى، مګر په ځينو نورو ډيلوي ترجمو كې له ﴿يَعْمَهُوْنَ﴾ سره تړل شوى دى، چې له هغه څخه معنى خرابه او دمعتزله وو له مسلك سره موافقه او دسنيانو له اصولو او دعربو له استعماله بيخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې ښه پوهيږي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿١٦﴾

دا هغه كسان دي چې پېرودلې (اخيستلې، غوره كړې) يې ده ګمراهي په هدايت سره، نو هيڅ ګټه (فائده) ونه كړه سوداګري د دوى (بلكه زيان يې وكړ) او نه وو دوى لار موندونكي (حق ته).

تفسير: له تجارت څخه مراد هماغه د هدايت په ځاى د ګمراهي او ضلالت غوره كول دي، چې اوس يې ذكر وشو، يعني منافقانو په ښكاره ډول ايمان ومانه، او په زړه كې يې كفر غوره كړ، چې دهغه له امله په آخرت كې خوار او په دنيا كې بې اعتباره شول.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِيْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٧﴾

مثال د منافقانو (په نفاق كې) په شان د مثال د هغه چا دى، چې بل كړى وي اور (په تپو تورو تيارو كې) نو كله چې روښانه كړي دغه (اور) هغه ځايونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه كړي الله رڼا د دوى او پريږدي دوى په تيارو كې په دى حال كې چې هيڅ نهويني.

تفسير: د منافقانو حال داسې دى، لكه چې څوك په يوه تپه (توره) تياره شپه كې د لارې د موندلو او له ضررناكو شيانو څخه د ځان په امن كولو له امله اور بل كړي، او په لوى بيابان كې يوه نرى لاره ځانته پيدا كړي، كله چې په رڼا كې لار

ورښکاره شي، نو الله تعالی هغه رڼا ترې مړه کړي، او هغه په همغه توره تیاره شپه او ډاګ میدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هیڅ څیز الله نه ورښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا څخه غوښته چې کار واخلي، خو سم د لاسه یې لږ څه فایده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخیسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّۢ بُكۡمٌ عُمۡيٌ فَهُمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګیان دي، ړانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسیر: یعني کاڼه دي چې رښتیا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګیان دي دحق له اقراره او رښتیا ویلو، ړانده دي دحق له لیدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې څوک کوڼ هم وي، ګونګی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو ! که یوائې ړوند وای، نو یا به یې چاته غږ کاوه، یا به یې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی څخه هیڅ هیله او توقع نه کېږي، چې له ګمراهۍ او بې لارتوب څخه مخ واړوي او په سمه لار شي.

أَوۡ كَصَيِّبٍ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَٰتٌ وَرَعۡدٌ وَبَرۡقٌ يَجۡعَلُونَ أَصَٰبِعَهُمۡ فِيٓ ءَاذَانِهِم مِّنَ ٱلصَّوَٰعِقِ حَذَرَ ٱلۡمَوۡتِۚ وَٱللَّهُ مُحِيطُۢ بِٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿١٩﴾

یا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تیارې، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرونو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسیر: دویم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه یعنې له بره -د پاسه- نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تیارې هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له یو لوري د خپلو دنیوي اغراضو او مصالحو له امله په یوه عجیبه پریشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټي تدبیرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالی قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نیولي او احاطه کړي یې دي، او دهغه له نیولو او له عذابه په هیڅ ډول نشي خلاصیدی.

يَكَادُ ٱلۡبَرۡقُ يَخۡطَفُ أَبۡصَٰرَهُمۡۖ كُلَّمَآ أَضَآءَ لَهُم مَّشَوۡاْ فِيهِ وَإِذَآ أَظۡلَمَ عَلَيۡهِمۡ قَامُواْۚ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمۡعِهِمۡ وَأَبۡصَٰرِهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چې برېښنا وتښتوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نو روان شي دوی پکې، او کله چې تیاره کړي په دوی نو ودرېږي، او که اراده کړې وای الله (د دوی د کوڼوالي او ړوندوالي) نو خامخا زائل کړي به یې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د لیدلو د دوی، بېشکه الله په هر څیز ښه قادر دی (چې څینې یې کڼول او ړندول دي).

تفسیر: حاصل یې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خیالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهدید او تاکید اوري، نو لږ څه متنبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقیم» په لوري متوجه کېږي، او هر کله چې څه دنیوي اذیت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټینګېږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تیاره کې د برېښنا له برېښېدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بیا بېرته وچ کلک درېږي، مګر څرنګه چې الله تعالی په هر شي باندې پوه او علیم دی، او هیڅ څیز د هغه له قدرت څخه د باندې نه دی، نو دوی ته له داسې هیلو او تدبیرونو څنې هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ور رسیږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځایه پورې یې ددریو ډلو ذکر وفرمایه، لمړۍ: دمؤمنانو، دویمه: د کافرانو چې دهغوی پر زړونو باندې داسې مهر لګول شوی دی چې هیڅکله به ایمان رانه وړي، دریمه: دمنافقانو، چې په ظاهر لکه مسلمانان ښکاري، مګر دهغوی زړونه په هیڅ یو لوري نه دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ای خلقو ! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پیدا کړي یې یئ تاسې، او (پیدا کړي یې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې یې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولی یې دی) آسمان چت، او نازلې کړې یې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راوېې ایستې په دې (اوبو) سره له هر ډول میوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالی سره شریکان حال دا چې تاسې پوهیږئ (چې الله شریک نه لري).

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

او که چېرې یئ تاسې په شک کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نو راوړئ تاسې یو سورت په شان دده !

تفسیر: دیوه کلام په نسبت شبهه یا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ریب په کې وي، نو دهغه دفعه یې په ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ﴾ سره وفرمایله، یا یې دا صورت کیدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لږوالي یا د عناد د زیاتوالي له امله څه شک او شبهه پیدا کیږي، نو څرنګه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت یې بیان وفرمایه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خیال لرئ چې د بشر کلام دی؛ نو تاسې هم د دی قرآن د یوه سورت د درې آیتونو په اندازه همداسې فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره یې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره لـه ډېر فصاحت او بلاغت، د پاک قـرآن د یوه وړوکي سورت له مقابلې څخه عاجز یئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالی کلام دی، او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده، په دی آیت کې د محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾

او راوبولئ (ای مشرکانو !) مددګاران خپل بې له الله څخه که یئ تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کې چې دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنې که تاسې په دې دعوی کې رښتیني یئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالی؛ له ټولو څنې مدد او کومک وغواړئ، او معاونت ترې واخلئ ! او په دې سره یې ولمسوئ چې ټول سره کیني او یو لنډ سورت دقرآن دځو آیتونو په شان جوړ کړئ ! یا یې دا مطلب دی چې

له الله تعالی نه په غیر ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو څخه په ډېره تضرع او زارۍ او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتیا در ورسوي.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به یې ونه کړی شئ، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اوره چې خس (خاشاک) د هغه بنیادمان او تیږي (ګټې) دي، چې تیار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۖ

او زېرئ ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او کړي یې دي ښه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهیږي لاندې (تر ماڼیو او ونو) دهغو ویالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه څه میوه لپاره دخوړلو؛ نو وایې دا (جنتیان): دا همغسې میوه ده چې راکړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او را به وړه شي دوی ته میوه همرنګه (او په خوند کې سره بېله).

تفسیر: دجنت مېوې به د دنیا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عینا بیخي همغسې ښکاري، مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زیات فرق سره لري، او د دې دواړو په مېنځ کې به د ځمکې او آسمان توپیر (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې ستره، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې همیشه.

تفسیر: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذیله ؤ اخلاقو) څخه ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځایه پورې یې ددرې شیانو ذکر وفرمایه، چې په هغو پوهیدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» یعني چې مونږ له کومه راغلي یو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دویم: «معیشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

دریم: «معاد» چې ځمونږ پای او انجام به څه کیږي؟

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ

بېشکه الله حیا نکوي (نه شرمیږي ددې خبرې نه) چې بیان کړي یو مثال (له مثالونو څخه) په میاشي سره یا چې پورته وي ترې.

تفسیر: کفارو وویل چې: «مونږ په بل دلیل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی، چې یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذلیلو او حقیرو شیانو له یادولو څخه ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالی چې له ټولو لویانو څخه اعلی، اعظم، او اکبر دی، څرنګه په

خپل پاک کلام کې د میاشي، یا له هغه څنې دکومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غنې (جولاګې) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلیږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښايي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره ګڼل کیږي» د ﴿فَمَا فَوْقَهَا﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشي څنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په څینو احادیثو کې ددنیا مثال دمیاشي د وزر سره کړی شوی دی.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ﴾

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وايي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه څیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړی ده الله چې:) ګمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښيي (دحق) په دې سره ډېرو خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید ګڼي، او کافران د حقارت په ډول وايي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو څنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اوریدلو څخه ډېر خلق د ګمراهۍ په کنده کې لویږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې څخه دحق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلاوالی (جداوالې) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

﴿وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾﴾

او نه ګمراه کوي (الله) په دې مثال سره مګر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پیوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿مَا أَمَرَ اللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاوو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان څنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تېزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدي دین بې احترامي د خلقو په زړونو کې کیني، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خورول)، او داسلام په مخالفت کې به یې زور لګاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو څنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٨﴾

څرنګه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړی تاسې (دروح په در کولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وګرځول شئ (دخپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غذا شوئ، او بيا نطفه او ربسې کلکه وينه او بيا يوه ټوټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړی دمور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوئ، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ورکړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعنې له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالی په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالی د احساناتو او فائدو ګرو يئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج يئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانی ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس، او حيرانی خبره ده.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٩﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړی يې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا يې قصد وکړ آسمان ته (دپيدا کولو) نو برابر يې کړل دوی اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دی.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعنې الله تعالی تاسې پيدا کړي يئ او ستاسې د بقاء او ګټې لپاره يې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، څکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره يې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه يې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او ګټې (نفعې) شته دي.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل پروردګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيداکوونکی يم په ځمکه کې د يوه خليفه، نو وويل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او تويوي به (په ناحقه سره) وينې، حال دا چې مونږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکی کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرنګه څرګند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به يې په پيريانو باندې قياس کړی وي، يا به الله تعالی پوهولې وي، يا به پوهيدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پيښيږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٣٠﴾

وويل (الله): بېشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلۡأَسۡمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمۡ عَلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسۡمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾
قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٣٢﴾

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنیو او ځمکنیو شیانو) بیا یې وروړاندې کړل هغه ټول شیان پرښتو ته، نو ویې ویل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شیانو سره که یئ تاسې رښتیا ویونکې (پخپلې دغې وینا کې) وویل پرښتو: نسبت دپاکۍ کوو تاته (له ټولو عیبونو او اعتراضونو) نشته هیڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلی دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند یې.

تفسیر: لنډه یې دا چې حق تعالی آدم علیه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقیقت او خاصیت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته څرګند شي، ددغو پاسنیو یاد شوو شیانو پوښتنه یې له پرښتو څخه وفرمایله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې بې له دې عمومي معلوماتو څخه هیڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡ قَالَ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَأَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا كُنتُمۡ تَكۡتُمُونَ ﴿٣٣﴾

وویل (الله) ای آدمه ! خبر کړه دوی په نومونو ددې شیانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شیانو، وویل (الله): آیا نه وو ویلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهېږم پر هغو شیانو چې ښکاره کوئ یې تاسې (په ژبه) او په هغو شیانو چې یئ تاسې چې پټوئ یې (په زړونو کې).

تفسیر: وروسته له دې د آدم علیه السلام څخه د عالم د ټولو شیانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربیان او ټولې پرښتې یې داسې متعجبې او حیرانې کړې، چې دده په علمي احاطه یې تحسین او آفرین وویل، نو دلته الله تعالی ملائکو ته وفرمایل: «آیا تاسو ته مو نه وو ویلي، چې بېشکه زه ښه پوهېږم په پټو شیانو د آسمانونو او دځمکې، او ښه خبر یم په هغه شیانو چې یې څرګندوئ، او پټ یې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضیلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرښتې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومې دي، مګر څرنګه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه یې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرښتې هم ورته تسلیمې شوې.

وَإِذۡ قُلۡنَا لِلۡمَلَٰٓئِكَةِ ٱسۡجُدُواْ لِأٓدَمَ فَسَجَدُوٓاْ إِلَّآ إِبۡلِيسَ أَبَىٰ وَٱسۡتَكۡبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾

او (یاد کړه ای محمده !) کله چې وویل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (د تحیې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابلیس، منع یې راوړه (له سجدې نه) او لویي یې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه).

تفسیر: کله چې د آدم علیه السلام خلافت مسلم شو، نو پرښتو او پیریانو ته امر وشو چې د آدم علیه السلام په لوري د تحیې (تعظیم) سجده وکړئ او هغه د خپلې سجدې قبله وګرځوئ، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرښتې په سجده ولوېدې، مګر یواځې (ابلیس) له سجدې کولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل کې له پیریانو څخه وو.

دالله تعالی په علم کې له اوله دی کافر وو، مګر نورو ته اوس د هغه عصیان او کفر ورښکاره شو، یا یې داسې وبوله چې اوس کافر شو، ځکه چې د پاک الله امر یې د تکبر او لویي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حکم یې له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګاڼه، او یواځې له دې جهته کافر نه شو چې سجده یې ونکړه.

وَقُلْنَا يَادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾

او وویل مونږ ای آدمه ! واوسیږه ! ته او ښځه ستا په جنت کې، او خورئ ! له میوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې کیږئ دې ونې ته (دمېوې خوړولو لپاره) (که نږدې شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

پس وښویول دوی دواړو لره شیطان له جنته (د ونې نږدېوالي په واسطه) نو ویې ایستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوی په هغه کې، او وویل مونږ چې کوز شئ (له جنته ځمکې ته) حال دا چې ځینې ستاسې به له ځینې نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمکه کې ځای دهستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر یوه وخته پورې (چې اجل قیامت دی).

تفسیر: یعني په دنیا کې به تل نه اوسیږئ، بلکه تر یوې ټاکلې مودې پورې به هلته اوسیږئ، او د هغه ځای له شیانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ، بیا به له ما سره مخامخ کیږئ، او هغه ټاکلی وخت هر چا لره د مړینې وخت دی، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول دقیامت ورځ ده.

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

پس زده کړل آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بېشکه هم دې دی ښه توبه قبلوونکې ښه مهرباني کوونکی.

تفسیر: کله چې آدم علیه السلام د الله تعالی دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېماني په حالت کې په ژړا او واویلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت کې حق تعالی په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه ورزده کړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه کلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ د (الأعراف سورت لمړی رکوع، ۲۳ آیت).

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ

(بیا) وویل مونږ چې: کوز شئ له جنته ټول.

تفسیر: مطلب دا دی چې حق تعالی دآدم علیه السلام توبه قبوله کړه خوجنت ته یې سمدلاسه ورتګ امر ورنکړ، بلکه امر یې وکړ چې په دنیا کې هستوګنه وکړي، ځکه چې دهغه حکمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښکاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلی وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالی همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوک چې زما تابع او منونکی وي نو هغه ته به د دنيا هستوګنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلکه ګټه ورته لري، هو ! نافرمانو خلقو ته دوزخ دی، د دغو دوه وو متضادو عنصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځای دی.

﴿فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ۳۸

پس که راغی تاسې ته له ما څخه کوم هدايت پس هر څوک چې پيروي وکړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هيچېرې) خپه کيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او انديښنه چې چاته د کوم مصيبت له پيښيدو څخه پخوا پيښيږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خپګان چې انسان ته له مصيبته وروسته رسيږي، هغه ته حزن وايي، مثلا هغه کيفيت ته چې د يوه مريض د مړ کېدلو له تصور نه چاته ورسيږي خوف دی، او هغه کيفيت ته چې د هغه له مړ کېدلو څخه وروسته پيدا کيږي حزن وايي، مثلا د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت کې شوې ده، که له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنی به داسې کيږي: هغه کسان چې زما له هدايت سره سم تګ کوي نو دوی ته هيڅ ددې انديښنې ځای نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فريب او مغالطه وي، او نه به دوی د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوی له پلار څخه جنت اخيستی شوی دی، ځکه د هدايت لار موندونکي ته ژر تر ژره جنت ور رسيږي او که اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت کې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي کې خو هيڅ دشک او شبهې ځای نشته، ځکه د (خوف) له نفي څخه دا انديښنه په زړه کې رالويږي چې دجزا په ورځ کې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره کې وي، او هيڅ څوک به بې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دی: کله د خوف باعث او مرجع په وېريدونکي کې ليدل کيږي لکه چې پاچاهي مجرم له پاچا څخنې وېريږي، نو د (خوف) موجب جرم دی چې نسبت يې ورته کيږي، او کله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعنې لکه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېريږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دی چې ګواکې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل کې کومه ګناه کړيده، بلکه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سبعيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلی دی، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دی، نو په دې آيت کې يې لومړی ډول (خوف) نفي کړ نه دوهم ډول، دا شبهه خو هلته وارد يدله چې د ﴿فَلَا خَوْفٌ﴾ په ځای يې (لا خوف فيهم) يا ﴿لا يخافون﴾ فرمايلي وی.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ ۳۹ ﴿يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ﴾ ۴۰

او هغه کسان چې کافران شوي دي او دروغ ګڼي آياتونه ځمونږ هم دغه کسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوی به په هغه (اور د دوزخ) کې همېشه وي. ای بني اسرائيلو !(اولاد ديعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې او وفا وکړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس ووېرېږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ !).

تفسير: اول ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا﴾ عام خطاب وو، او په هغه کې د هغو نعمتونو ذکر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول ورکړی شوی وو، مثلا د ځمکې، آسمان، او نورو ګردو شيانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو يادونه وشوه، اوس له بنيادمانو څخه خاص بني اسرائيلو ته خطاب کړی شوی دی، او هغه خاص نعمتونه يې ور په ياد کړي دي چې وخت په وخت او پشت په پشت يې پر دوی انعام کړی دی، او هغه ناشکري چې دوی د نعمتونو په مقابل کې کړې ده، د هغو ګردو يادونه په مفصل ډول سره کولی شي، ځکه چه بنی اسرائيل دبنيادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبياوو، او دنبوت پيژوندونکي او لرونکي وو، او دګردو عربو سترګې د هغوی په لور وې چې آيا بني اسرائيل زمونږ د پيغمبر محمد صلى الله عليه وسلم د رسالت تصديق کوي که نه؟ نو له دې امله يې د انعاماتو او خرابيو يادونه په تفصيل سره فرمايلې ده چې دوی ښه پرې متأثر شي او د خجالتې په سبب ايمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسيله د دوی له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بيا به د هغوی په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائيل د يعقوب عليه السلام نوم دی چې معنی يې بنده د الله يعنی عبد الله ده.

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ الآية - ياد کړئ ای بني اسرائيلو ! نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی پر تاسې، چې په زرګونو انبياء يې په دوی کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه يې پر دوی نازل فرمايلي دي، دوی يې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوی تصرف او تسلط يې د شام پر هيواد قائم کړی دی، پر دوی يې د (من) او (سلوی) خواړه نازل کړي دي، له يوې تيږې څخه يې د اوبو دولس چينې دوی ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق يې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآية - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوی وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټينګ اوسئ !او په هر نبي عليه السلام باندې چې در ويې ليږم ايمان راوړئ !او له هغه سره ملګرتيا وکړئ ! چې د (شام) هيواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائيلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بيا دوی په خپلو دغو وعدو ونه درېدل، په بد نيتی يې پيل وکړ، په رشوتونو باندې يې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې يې ورښوولې - او حق به يې پټاوه- وروسته له دې چې خپل رياست يې قائم کړ، د انبياوو له اطاعت څخه يې سر وغړاوه، بلکه د ځينو په وژلو يې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځای کې چې د محمد صلى الله عليه وسلم صفتونه او ستاينې وې هغه يې بدلې کړې، نو ددې شيانو له امله ګمراهان شول.

وَءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّٰىَ فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا۟ ٱلْحَقَّ بِٱلْبَٰطِلِ وَتَكْتُمُوا۟ ٱلْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ايمان راوړئ ! په هغه کتاب چې نازل کړی دی ما حال دا چې (تصديق کوونکی دی د هغه کتاب) چې تاسې سره دی، او مه کېږئ ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پېرئ (مه آخلئ) په آيتونو زما قيمت لږ، او خاص له ما نه وو بر بېرئ ! (دا کار مه کوئ !) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له رښتيا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسير: په (تورات) کې ليکل شوي وو، هغه پيغمبر چې د (تورات) تصديق وکړي هغه صادق دی، نو تاسې يې ومنئ او که (تورات) ونه مني دروغ وايي.

(تنبيه): قرآني احکام په اوامرو، نواهيو او د انبياوو په عقايدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شيانو کې له (تورات) او نورو پخوانيو کتابونو سره سم او موافق دی، هو ! د هغوی ځينې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مګر هغه د تصديق ځنې مخالف نه دي، د تصديق مخالف تکذيب دی، او د الله جل جلاله د کتابونو تکذيب بيخي کفر دی، ځينې قرآني آيتونه هم منسوخ شوي دي، مګر (نعوذ بالله) هغه ته څوك تکذيب نه وايې، ځکه چې نسخ په انشاء او تکذيب په اخبار کې راځي.

﴿وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ﴾ الآية — او مه کيږئ اول کافر نه منونکي په دې قرآن باندې، يعنې تاسې سره له پوهې لومړني تکذيب کوونکي مه شئ! چې تر قيامته پورې به د منکرانو ګناه ستاسو په غاړه کې لويږي، که د مکې مشرکان تکذيب او انکار کوي، خو هغه د دوی له جهل او بېخبری ځنې دی، او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهې اول منکران تاسو يئ! او دا کفر له لومړني کفر څخه ډېر سخت دی.

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او سم قائموئ (په ښه ترتيب سره ادا کوئ) لمونځ ! او ورکوئ زکات ! او رکوع وکړئ ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسير: يعنی په جماعت سره لمونځ وکړئ، خلاصه دا چه په ټولو أصولو کښی دآخر الزمان نبی صلی الله عليه وسلم پيروي وکړئ او لمونځ هم دهغه په طريقه أدا کړئ.

أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

آيا امر کوئ تاسې نورو خلقو ته په نېکی سره او هېروئ ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ کتاب (چې په کې د قول او عمل په نه سمون وعيد دی) آيا تاسې نه پوهيږئ (دخپلو افعالو په بدی).

تفسير: ديهودانو ځينو عالمانو به داسې کول، چې نورو خلقو ته به يې ويل چې «داسلام دين ښه دی، او دوی به په خپله نه مسلمانېدل» دې يهودي پوهانو او نورو ظاهربينو خلقو ته به په دغسې مواردو کې داسې شبهې پيدا کېدې «کله چې مونږ د شريعت د احکامو په تعليم کې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وکړو، لکه چې زمونږ له هدايت سره سم ډېر خلق شرعي احکام ادا کوي نو د (الدال علی الخير کفاعله) په حکم سره د دوی عملونه څمونږ دي»، نو په دې آيت کې ددې دواړو مفکورو بطلان فرمايل شوی دی.

ددې آيت مطلب دا دی چې واعظ ته ښايي چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وکړي، او دا غرض نه دی چې فاسق دې چا ته نصيحت نه کوي.

وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختی کې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقيق دا لمونځ خامخا ډېر دروند دی مګر (نه دی دروند) په عاجزي کوونکو (خوند آخيستونکو له طاعته). هغو کسانو چې يقين کوي چې بېشکه دوی مخامخ کيدونکي دی له پروردګار خپل سره او په تحقيق سره دوی هم ده ته (په آخرت کې) بېرته ورتلونکي دي.

تفسير: د اهل کتاب عالمانو چې د حقانيت له څرګندېدلو نه وروسته يې هم په محمد صلی الله عليه وسلم ايمان نه راووړ، د هغه لوی سبب دمال او جاه سره مينه او محبت وو؛ چې الله تعالی ددې دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر

کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کیږي، او د لویوالي مینه کمیږي، او په تحقیق لمونځ ډېر دروند دی مګر نه دی دروند په عاجزي کوونکو خوند اخیستونکو له طاعته، یعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډېر دروند او سخت کار دی، مګر دا سخت کار یواځې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ویریږي، او ددوی خیال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي یو، یعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصلیږي، ګواکې (ګویا کې) له هغه سره کتنه ده، یا به په قیامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کیدونکي یو.

﴿يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ٤٧﴾

ای بني اسرائیلو (دیعقوب اولادې !) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ ! چې) بېشکه ما غوره کړي یئ تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: څرنګه چې تقوی او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو، نو آسانه لاره یې ښیي چې هغه شکر دی، نو څکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په یادوي چې وخت په وخت یې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (ناروااوو) کارونو ذکر کوي، دا یوه فطري مسئله ده، چې یواځې انسان، بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لري، او د هغه پیروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بیان شوی دی.

فائده: په عالمیانو باندې دبني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پیدایښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلېدو پورې په نورو ګردو فرقو فضیلت درلود، او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه وو، کله چې هغوی د پاک قرآن او د آخري زمانې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضیلت له منځه لاړ، او د ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ﴾ او ﴿ٱلضَّآلِّينَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ورکړ شو.

﴿وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ٤٨﴾

او وویریږئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیچا) او وابه نه خیستی شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: کله چې څوک په کومه بلا اخته کیږي؛ نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زیار (محنت) کوي، که په دې وسیله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که یې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه وروړاندې کوي چې خپل عزیز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طریقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د متو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتني ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائيلو به ویل: که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو، الله تعالی په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ څخې پوښتنه کوي، ځکه چې څمونږ پلرونه او نیکونه انبیاء تېر شوي دي، هغوی له الله تعالی څخې څمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالی فرمایي چې: ستاسې دا خیال غلط دی.

ددې آیت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کیږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنت والجماعت) قائل یو لکه چې په نورو آیتونو کې مذکور دي، دغه آیت سره د ظاهري تعمیم او نور قرآني آیتونه د ﴿فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ﴾ (الشعراء سورت سلم آیت) په اساس یواځې په هغه شفاعت پورې تخصیص لري؛ چې شافع یا مشفوع له یا شفاعت کې کفر، شرک، او یا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوی وي.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات در کړی وو، مونږ (نیکونو) ستاسې ته له عملې د فرعون څخه؛ چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح کول به یې ځامن ستاسې او ژوندي به یې پرېښودې (دخدمت لپاره) ښځې (لونړې) ستاسې، او په دې (حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې مصیبت یا نعمت یا ...) کې امتحان وو له (طرفه) د پرودګار ستاسې ډېر لوی.

تفسیر: ﴿بَلَآءٌ﴾ څو معنی ګانې لري، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخیستلی شي، نو معنی به یې «مصیبت» وي، که نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَآءٌ﴾ معنی به «نعمت» وي، او که د ذبحې او نجات دواړو په لوري اشاره وي، نو له ﴿بَلَآءٌ﴾ څخې به مطلب «امتحان» او ازموینه وي.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې څیري کړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات در کړ مونږ تاسې ته، او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته کتل.

تفسیر: یعنې ای بني اسرائیلو یاد کړئ هغه لوی نعمت چې ستاسې پلرونه او نیکونه د فرعون له وېرې وتښتېدل، او داسې یو ځای ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوی ته لوی دریاب او وروسته په دوی پسې د فرعون لوی لښکر راته، چې هغوی را چاپېر او ټول سره ګیر او په لوی عذاب او ویر کې اخته کړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصی در کړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب کړ، دا قصه وروسته په تفصیل سره راځي.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وعده کړې وه مونږ له موسی سره څلوېښت شپې، بیا ونیوه تاسې خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسی (طور ته) او وئ تاسې (په دې کار کې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسیر: دا قصه او احسان هم د یادولو وړ (لائق) دی چې مونږ له موسی علیه السلام سره د (تورات) د ورکولو وعده څلوېښت شپې او ورځې کېښوده، وروسته له دې چې موسی د (طور) غره ته تشریف یووړ، بني اسرائیل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لګیا شول، نو تاسې ډېر بې انصاف یې چې خوسی (سخی) مو په خپلې خدایی وټاکه (ونیوه) دا قصه هم په تفصیل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٢﴾

بیا عفوه وکړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» دعبادت کولو نه) لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسير: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښکاره شرکه سره بیا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لکه د فرعونیانو په شان ونه وژلئ، که څه د هغوی ګناه نسبت تاسو ته لړه هم وه، خو هلاك مو کړل چې تاسې يې شکر ادا کړئ، او څما احسان ومنئ.

وَإِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿٥٣﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او بیلوونکی (دحق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره ومومئ (په تورات سره).

تفسير: کتاب خو (تورات) دی، له (فرقان) نه هغه شرعيه احکام مراد دي چې د هغوی له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندیږي، یا له (فرقان) نه مقصد د موسی علیه السلام معجزې دي، چې دهغوی له مخې به د رښتیا او دروغو او دمؤمن او کافر تميز کېده، یا به (فرقان) د همغه کتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) کیږي.

وَإِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته

تفسير: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوی خوسي (سخي) ته سجدې کولې.

يٰقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْا إِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْا أَنْفُسَكُمْ

ای قومه زما ! بېشکه تاسې (چې یئ) ظلم کړی دی تاسې پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسې خوسي (سخي) لره (په الوهيت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسير: يعني هغه کسان چې خوسي (سخي) ته يې سجده نه ده ايښې، هغوی دې هغه کسان ووژني چې خوسی (سخی) يې معبود ګڼلی، او سجده يې ورته کړې وه.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿٥٤﴾

دغه (ځان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله يې کړه توبه ستاسې ! بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسير: عالمان په دې خبره کې سره اختلاف لري چې آيا همدا وژل کېدل توبه وه؟ او که د توبې تتمه وه؟ لکه چې څمونږ په «محمدي شريعت» کې د عمد د قاتل د توبې د مقبوليت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس کې وسپارلی شي، د مقتول وارثان واك او اختيار لري چې هغه قاتل ووژني، که يې بخښي.

وَإِذْ قُلْتُمْ يَٰمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾
ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل تاسې: ای موسی ! له سره به باور ونکړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله وینو الله ښکاره، پس ونیولئ تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) کتل، پس له هغه بیا ژوندي کړئ مونږ تاسې پس له مرګه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسیر: هغه وخت هم ضرور یاد کړئ ! چې سره له دومره احسانونو او ښیګڼو تاسې موسی علیه السلام ته وویل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو کولی چې دا د پاک الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالی ونه وینو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسیله ووژل شوئ، بیا د موسی علیه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوئ.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسی علیه السلام اویا (٧٠) تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بیولي وو، چې د الله تعالی کلام واوري، کله چې دوی په خپلو غوږونو د پاک الله خبرې واورېدلې نو د بني اسرائیلو هم دې اویا تنو منتخبو سړیو وویل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ویونکی یې نه راښکاري او نه یې وینو؛ باور نشو کولی، مونږ ته الله تعالی راوښیه ! چې په خپلو سترګو یې په عین المشاهده ووینو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې ورباندې ټکه (تندر) ولوېده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۖ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې سوری ګرځولی وو مونږ په تاسې وریځ (د تیه په میدان کې) او نازل کړی وو مونږ په تاسې من (ترنجبین) او سلوی (مرځان) وخورئ ! له پاکیزو د هغو شیانو نه چې درکړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو کړی دوی پر مونږ باندې (هیڅ په دغه عصیان سره) او لیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کاوه (په کفران او عصیان سره).

تفسیر: کله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائیل د الله تعالی په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لوري رهي (روان) شول، په یوه سپېره ډاګ (صفا میدان) کې د هغوی خیمې وشلېدې، او دوی د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالی په فضل سره دوی باندې د ورېځې سوری وشو، ځرنګه چې دوی ته دخوړلو لپاره څه شی نه پیدا کېده، د پاک الله له لوري د دوی د خوړلو لپاره (من) او (سلوی) ورنازل شول، (من) لکه نبات یو ډېر خواږه خواړه وو، او داني به یې ترنجبین (دځوزو ګوړی) ته ورته وې، کله چې دوی د شپې له مخې ویده کېدل، سحر (ګهیځ) به ددې لښکر په شاوخوا کې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغې څخه دخپل حاجت سره سم اخیسته، او «سلوی» یو مرغه دی چه مونږ ورته مرځ وایو، چې هر ماښام به ددې مرځانو په زرهاوو داني سره ټولېدلې، چې د لږ څه تیارې څخه وروسته به هر سړي له هغو ځنې خپل ضرورت سره سم نیول، وریتول او خوړل به یې، تر ډېرې مودې پورې ددوی خواړه همدا (من) او (سلوی) وو.

﴿كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ﴾ - خورئ تاسې له پاکیزه د هغو شیانو چې روزي درکړې ده مونږ تاسې ته، یعنې په دې لطیفې او خوندورې غذا باندې اکتفاء وکړئ، او په ډېره خوښی سره یې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره یې د ذخیرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه کوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ الآیه – او هیڅ ظلم نه ووکړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصیان سره، لیکن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم کوي په کفران او عصیان سره، اول یې داسې ظلم وکړ چې ددې په زېرمه (ذخیره) کولو یې پیل (شروع) وکړ، چې هغه به ورستېده، بدبویي به یې ختله، دوهم یې د هغې د مبادلې غوښتنه وکړه چې نسک، هوږه، پیاز، او نورې غلې او ترکاری راکړی شي، چې ددې له امله په راز راز تکلیفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل (مونږ بني اسرائیلو ته د موسی په ژبه) چې ننوځئ ! دغې قریې (أریحا) ته، پس خورئ ! له (میوو د) دې څخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ ! په دروازه (ددې ښار) کې سجده کوونکي او ووایئ ! (ای ربه وبخښه څمونږ ګناهونه !) چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زیات به کړو نېکانو ته (اجر).

تفسیر: کله چې بني اسرائیل په دې پاس ډاګ کې له ډېرو ګرځېدلو څخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوی) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوی امر وشو چې په هغه ښار کې ننوځي ! چې نوم یې (اریحا) وو، او په هغه کې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځینې وایې چې: دا ښار بیت المقدس وو.

﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار کې سجده کوونکي (یعنې) ددې ښار په دروازه کې د شکر سجده وکړئ !، او بیا په کې ننوځئ، دا خو بدني شکر شو، ځینې وایي چې: د تواضع او عاجزی له امله خپل ملاوې لږ څه کږې کړئ ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ ! دا خو لساني شکر شو، هر هغه څوک چې دا دواړه کارونه کوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلی کیږي، او د نیکو بندګانو ثوابونه ورزیاتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چې ویلې شوې وه دوی ته؛ پس نازل کړ مونږ پر هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوی چې سر به یې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسیر: داسې تبدیلي یې په کې وکړه، چې د (حطة) په ځای یې دټوکو او مسخرو په ډول (حنطة) وویل (چې معنی یې غنم دی) او دسجدې په ځای به په خپلو کوناټیو ښوئیدل، کله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوی کې طاعون ور ګډ شو، او په یوه ماسپښین کې اویا زره یهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسی خپل قوم ته (په میدان د تیه کې)پس وویل مونږ (موسی ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تیږه (ګټه) (نو چې ویې وهله تیږه) پس وخوټېدلې (روانې شوې) له هغې تیږې څخه دوولس چینې.

تفسیر: دا قصه هم دهغه میدان ده، کله چې هغوی اوبه ونه میندلې، نو موسی علیه السلام پر یوه تیږه باندې خپله همسا ووهله، نو دولس چینې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائیلو قبیلې هم دولس دي، دځینو قبیلو سړي زیات او دځینو قبیلو سړي لږ وو، د هر قوم په تناسب یوه چینه وه، او دپیژندګلوی نښه یې هم دغه موافقت وو، یا داسې ټاکلی (مقرر) شوی وه چې ددې تیږې له فلانی خوا چې په فلاني لوري کومې اوبه بهیږي، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډ نظره چې له هسې معجزاتو څخه انکار کوي، نو (سړي نه دي، دوی دي چپ له سړیتوبه) وګورئ ! چې «مقناطیس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته کشوي (را کاږي) نو دې تیږې ته هم الله تعالی هسې یو قوت وربخښلی وو چې له هر لوري څخه به یې اوبه ځانته کشولې (رانښکلې) او بیا به یې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۝٦٠

په تحقیق سره وپیژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وویل مونږ) خورئ ! او څښئ ! له (خاصې) روزی د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمکه کې حال دا چې وراني کوونکي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسیر: یعنی بیا الله تعالی وفرمایل چې: له (من) او (سلوی) څخه خورئ، او ددغو چینو له اوبو څخه څښئ، او په جهان کې فساد مه اچوئ !

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وویل تاسې ای موسی ! هیڅکله صبر نشو کولی مونږ پر طعام یو (قسم د من او سلوی) باندې، پس وغواړه څمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شیانو څخه چې زرغونوي یې ځمکه له سابو (ساګو) ددې، او له بادرنګو (ترو) ددې، او له هوږې (یا غنمو یا نخودو) ددې او له نسکو ددې، او له پیازو ددې.

تفسیر: دا قصه هم د همغه میدان ده، بني اسرائیلو چې د هغو غیبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو یې په داسې وینا شروع وکړه.

قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ

نو ووېل (موسی) آیا بدلوئ ! (آخلئ) تاسې هغه شی چې هغه ناکاره دی په هغه شي چې هغه ډېر غوره دی.

تفسیر: یعني هغه (من — ترنجبین) او (سلوی — مرغان) چې له هره حیثه تاسې ته ښه دي په هوږو، پیازو، او نورو سره یې ولې بدلوئ؟

اِهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ

(کله چې مو داسې وکړل نو) کوز شئ (دشام له تیه نه) یوه ښار ته پس بېشکه تاسې ته شته دي هغه شی چې غواړئ یې.

تفسیر: که ستاسې زړه همداسې شیانو ته کیږي، نو کوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شیان ټول درورسیږي لکه چې بیا همداسې وشول.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ

اومقرر کړی شو پر دوی (دنعمت دکفران او په خپل قسمت د نارضايي په سبب) ذلت او محتاجي، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسير: ذلت او خواري هم دا ده چې يهودان تل د مسلمانانو او نصاری وو رعيت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کيږي، نو دا مال د هغو دخواريئ سبب او ددوی د ځان وبال ګرځي، يهودان له حکومت او خپلواکی ځنې چې د پت او عزت سبب دی، بيخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخښلي وو مخونه واړول، او رجوع يې ترې وکړه، نود الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۶۱﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آيتونو د الله او وژل به يې انبياء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي يې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېريدل (دعصيان په سبب).

تفسير: يعنې ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبياوو عليهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرماني او دشريعت له حدودو څخه وتل وو.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۶۲﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او هغه کسان چې يهودان شوي دي، او نصرانيان او بې دينان؛ هر هغه چا (له دوی ځنې) چې ايمان راوړی دی په الله او په ورځ د قيامت باندې او عمل يې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شريعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هيڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هيچېرې خپه کيږي (په وخت د جزا کې).

تفسير: يعنې دا عنايت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ايمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه يې وفرمايل چې: بني اسرائيل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبياوو عليهم السلام اولاده يو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه يو».

فائده: د موسی عليه السلام امت ته (جهود) يا (يهود) او د عيسی عليه السلام امت ته (نصاری) يا (ترسا) وايي، (صابئين) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل ګمان سره ښه ښه شيان له هره دينه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهيم عليه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شريفې په لوري لمونځ کوي.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۶۳﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چې در کړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ سره، او ياد کړئ هغه (احکام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له ګناهونو څخه).

تفسير: وايي کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائيلو له شرارته ويل: «د (تورات) حکم درونند او مشکل دی، د هغه تعميل څمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وينا له امله الله تعالی يوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راټيټ شي، نو په شاوخوا کې يې اورونه بل شول، او دوی ته هيڅ يو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو يې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره ځړېدل ځرګنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ﴾ له آيت څخه چپ او د تکليف له قاعدې نه بيخي خلاف دی، ځکه چې د تکليف بناء خو په اختيار باندې ده، او اکراه له اختيار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائيلو د موسی عليه السلام دين لا له پخوا څخه منلی وو، او څو څو ځلې يې له موسی عليه السلام څخې غوښتنه کړېوه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې يې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته يې ملاوې وتړلې، دلته پر دوی باندې د غره تعليق د وعده خلافۍ له امله وشو، نه د موسی عليه السلام د دين د نه منلو له سببه.

﴿ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ٦٤﴾

بيا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وګرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) دده (دتوبې په قبلولو او يا تاسې ته د محمد په درلېږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زيانکارانو څخه.

تفسير: يعنې وروسته له عهد او ميثاقه بيا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بيخي به پنا کيدئ، يعنې په همغه وخت کې به هلاکيدئ، يا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله عليه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافېدل.

﴿وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعۡتَدَوۡاْ مِنكُمۡ فِي ٱلسَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ٦٥﴾

او خامخا په تحقيق سره ښه پيژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز يې کړی وو له تاسې څخه (د ماهيانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وويل مونږ دوی ته چې: شئ ! بيزوګان ذليلان (خوار شوي).

تفسير: بني اسرائيلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «دشنبې ورځ عبادت ته مقرره ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ !» دې خلقو په چل او فريب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه يې د بيزوګانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او يوه به بل ته کتل، مګر خبرې يې نه شوې سره کولی او ژړل به يې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود عليه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصيل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٦٦﴾

نو وګرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قيامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَإِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖٓ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (ياد کړه اى محمده !) هغه وخت چې وويل موسى خپل قوم ته چې بېشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ يو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسير: يعنې ياد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائيلو کې يو سړی ووژل شو، او د هغه وژونکی نه وو معلوم، او دوی هغه يو په بل باندې سره اړاوه، نو موسى عليه السلام وفرمايل: «د الله تعالى دا امر دی، چې يوه غوا حلاله کړئ او دهغې يوه ټوټه په هغه مړي ووهئ ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښيي»، الله تعالى په همدې ډول هغه مړی ژوندی کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث يې وو وروښود چې د ده د مال په طمع يې وژلی وو، په نتيجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورثه يې له ميراثه محروم پاتې شول.

قَالُوْٓا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

وويل (بني اسرائيلو) آيا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسير: يعنې له مونږ سره مسخرې کوې؟ څکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلومېږي؟ او مونږ دا نه ليدلي دي، او نه مو اورېدلي دي؛ چې د غوا د غوښې ديوې ټوټې له وهلو څخه به مړی ژوندی کيږي.

قَالَ أَعُوْذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾

وويل (موسى) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسير: يعنې ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی، په تېره بيا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هيڅکله کيدونکی نه دی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

وويل (بني اسرائيلو) چې وغواړه لپاره څمونږ له پروردګار خپل چې بيان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسير: يعنې څرنګه ده هغه غوا چې مړی پرې ژوندی کيږي، يعنې د هغې عمر څومره دی؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول يې ومومو؟

قَالَ إِنَّهٗ يَقُوْلُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٨﴾

وويل (موسى) چې: بېشکه الله وايي: بېشکه هغه يوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وړه ده، ميانه حاله ده په منځ ددغو (زوړوالي او وړوکوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي يئ !.

تفسير: يعنې هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا
تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ

بیا وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه (ای موسی) لپاره څمونږ له پروردګار خپل، چې بیان کړي مونږ ته چې څرنګه دی رنګ يې؟ وویل (موسی) چې بېشکه الله وايي: بېشکه هغه یوه غوا ده زېړه چې تک زیړ دی رنګ يې، چې خوشالوي (زړونه د) دلیدونکو وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره څمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکې ده که صحرایي ده؟).

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره يې راوښیئ چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده ؟ .

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه غوا شبهه اچولې پر مونږ (څکه زیړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي یو.

تفسیر: یعنې ددغې غوا یا قاتل موندونکي یو، په حدیث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» يې نه وی ویلي، نو هیڅېرې به يې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ

وویل (موسی) بېشکه الله وايي: بېشکه دا یوه غوا ده چې نه رېړ (تکلیف) ایستونکې ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په ارټ سره) کښت (فصل)، ساتلې شوې ده (له کارونو، عیبونو، یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ ددې کې.

تفسیر: یعنې په اعضاوو کې يې هیڅ نقصان نشته، او په رنګ کې يې د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زېړه ده.

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وویل (بني اسرائیلو موسی ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوی هغه غوا، او نه وو نږدې دوی (دې خبرې ته) چې دا کار به يې کړی وی. (دقیمت له ډېروالي یا د قاتل د پیدا کېدو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسې یوه نېکبخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به يې زیات کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائیدل، او بیا يې حلاله کړه، دوی داسې نه ګڼل چې دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځي، او که پوهیدلي وای نو نږدې وو چې لاس يې ترېنه اخیستی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې مړ کړ (پلرونو) ستاسې یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شي چې وئ تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسیر: یعنی ستاسې پلرونو یو سړی وژلی وو، بیا یې د هغه وژل یو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه یعنې ایماني ضعف یا د وژونکي احوال؛ الله تعالی دربنکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

نو وویل مونږ چې: ووهئ دا مړي په یوې پوټې د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسیر: یعنې کله چې یې د هغې غوا یوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاک الله په حکم ژوندی شو، او وینې د هغه له پرهارونو وبهیدې، او د خپل وژونکي نوم یې وروښود چې د هماغه مقتول وراره وو، او د خپل تره د مال او میراث په تمه یې په بیدیا (صحراء) کې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان یې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

همداسې (لکه چې دغه مړی یې ژوندی کړ) ژوندي کوي الله مړي (په قیامت کې) او دربنیي تاسې تـه آیتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور وکړئ.

تفسیر: یعنې همداسې چې هغه مقتول یې ژوندی کړ، الله تعالی په خپل کامل قدرت د قیامت په ورځ کې ټول خلق هم ژوندي کـوي، او دخپل کامـل قـدرت آیتونه تاسې ته دربنیي، څو تاسې غور و کړئ او وپوهیږئ چې پاک الله مړي هم ژوندي کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

بیا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي کولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال دتیږې دي (په سختوالي کې) بلکه ډېر زیات دي په سختوالي کې، او ببشکه چې له ځینو تیږو ځنې خامخا هغه دي چې خوټیږي (بهیږي) له هغو څخه لویې لویې ویالې، او په تحقیق سره ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او ببشکه ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغړي (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو !).

تفسیر: یعنې له ځینو تیږو څخه ډېرې ګټې رسیږي، چې ډېرې اوبه او ویالې ور څخه وځي، او له ځینو تیږو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخیستل کیږي، که څه هم له ځینو تیږو څخه چاته څه فائده نه رسیږي، خو په هغو کې یو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تیږو څخه سخت دي، نه په هغو کې فائده او نه په کې د خیر کومه خبره شته، ای یهودانو ! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هیڅکله بېخبره نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آیا نو تمه کوئ تاسې (ای مسلمانانو) چې ایمان به راوړي دوی (په وینا ستاسو او ببشکه چې وه

يوه ډله (دپخوانيو) له دوی چې اورېده به يې کلام د الله، بيا به يې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهېدل (په دی تحريف او افتراء).

تفسير: له فريق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی عليه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اورېدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحريف او جوړې کړې، او ويې ويل: «څه چې مو له لاسه کيږي هغه وکړئ! او په څه چې مو وس نه رسيږي د هغه پرېښودل ستاسې په اختيار کې دي»، ځيني وايي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحريف څخه دا مراد دی چې د هغه په آياتو کې يې لفظي او معنوي تحريفونه کول، کله به يې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نعت بدلاوه، کله به يې د رجم او نور آيتونه له منځه ايستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چې ملاقات وکړي (يهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وايي چې: ايمان راوړی دی مونږ، او کله چې يواځې شي ځيني د دوی له ځينو نورو سره نو وايي دوی: آيا خبروئ تاسې (ای يهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آيا نو نه پوهېږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښيئ).

تفسير: د يهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ويلې، نورو يهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آيا تاسې نه پوهېږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې يهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله عليه وسلم پيژني، خو بيا هم ايمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کېږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آيا نه پوهيږي دغه (يهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دي په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي يې دوی، او په هغه څه (ايمان) چې ښکاره کوي يې.

تفسير: يعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آيت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی يې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعيان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

او ځيني له دغو (يهودانو) څخه آميان دي، چې نه پوهيږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهيږي) په هيلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دليله ګمان کوي.

تفسير: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هيڅ نه پوهيږي چې په (تورات) کې څه شی ليکل شوي دي؟

مګر په هغو څو آرزوګانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه یې په دروغو اورېدلي دي، لکه چې وایي: جنت ته به بې له یهودانو بل څوک نه ورننوځي، څمونږ پلرونه او نیکونه هرومرو (خامخا) څمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خیالات دي چې هیڅ دلیل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِندِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

نو عذاب (هلاک او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې لیکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بیا وایې دغه (محرفین خلقو ته) چې دا (لیکل شوي) له طرفه د الله دي، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) لیک قیمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې لیکلي دي لاسونو د دوی او بیا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي یې (چې رشوت اخیستل دي).

تفسیر: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، لیکي یې، او الله تعالی ته یې نسبت کوي، مثلا په (تورات) کې لیکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلی الله علیه وسلم ښکلی مخ، تکې تورې ګڼې ولول تاو شوې څڼې، تورې سترګې، میانه قد، غنم رنګ لري» ، دوی دا خبرې واړولې او داسې یې ولیکل چې: «قد یې اوږد، سترګې یې شنې، او څڼې یې ساده، سمې او ځوړندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصدیق ونه کړي، او د هغوی په دنیوي منافعو کې څه نقصان پیدا نه شي.

وَقَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً

او وایي دوی (یعنې یهودان) هیچېرې به ونه رسیږي مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شمیرلې شوې (لږې).

تفسیر: ځیني وایي: اوه ورځې، او ځیني څلویښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځیني څلویښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تیه په میدان کې سرګردان وو، ځیني وایي: هر یوه ته دومره وخت اور رسیږي، چې په دنیا کې یې ژوند کړی وي.

قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِندَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) آیا اخیستی دی تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه در کوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، یا وایئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې یې وایئ).

تفسیر: یعنې دا خبره بیخي غلطه ده چې یهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کیږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کلیه قاعده چې وروسته له دې څخه یې بیان فرمایي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کیږي، او یهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلی.

بَلَىٰ مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا ٱللَّهَ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

بلکه (رسيږي تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدي او چاپېره شوه پر ده ګناه دده (چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کې تل وي.
او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نیکی؛ همدغه کسان صاحبان د جنت دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.
او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب او وویل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ ! مګر یواځې د الله او (نیکي کوئ) سره له مور او پلار نیکي ! او له خپلوانو سره، او له یتیمانو سره ! او له مسکینانو سره ! او وواییئ خلقو ته (ښې خوږې) ښایسته خبرې، او سم قائموئ لمونځ ! (ادا کوئ یې د ټولو مقرراتو له رعایت سره) او ورکوئ زکات ! بیا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي یئ (له الهي احکامو نه).

تفسیر: د ګناه احاطه کول یا له چا څخې چار چاپېر ګناه تاوېدل دا معني لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې هیڅ خوا یې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که یواځې د چا په زړه کې د ایمان او تصدیق لږ اثر وي، هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت یواځې په کافرانو صادق کیدی شي، او بس.

یهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبیعت کې داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

او (یاد کړئ ای بني اسرائیلو) هغه وخت چې واخیست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په (تورات) چې مه تویوئ وینې خپلې او مه باسئ ځانونه خپل (یعني یو بل په ظلم سره) له کورو خپلو، بیا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (په خپلو نفسونو په دې چې عهد تړلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دین دی).

تفسیر: یعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه یې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمْ تَظَٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان یئ چې وژنئ ځانونه خپل (یو بل سره یا وژنئ غریبان اقرباء خپل) او وباسئ تاسې یوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ یو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسير: په مدينه منوره کې د يهودانو دوه فرقې وې، يوه (بني قريظه)، دويمه (بني نضير)، دوی يو له بل سره جنګېدلې، د مشرکانو هم هلته دوه ډلې وې، يوه (اوس) دويمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قريظه) ملګرې د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضير) ملګري د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره يوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمايت به يې کاوه، کله به چې يوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او برې وموند، نو هغه مغلوبه ډله به يې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به يې لوټل، که کوم (کتابي، يهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده به، نو د هغه ملګرو به پيسې سره ټولولې او بسپنه (فديه) به يې کوله، او هغه به يې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کيفيت او چارې په نسبت په لاندنې آيت کې څه اشاره راغلې.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسې ته بنديان نو فديه ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ايستل د هغو، آيا پس (منئ او) ايمان راوړئ تاسې پر ځينو (احکامو) د کتاب (چې فديه ده) او کافران کېږئ په ځينو نورو (احکامو د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسير: يعني که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شئ، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادرۍ) ټول سره ولاړېږئ، او ملاوې تړئ، مګر په خپله د هغه د وينې د څښلو او مرۍ غوڅولو لپاره شنه ناست يئ، نو که غواړئ چې د الله تعالی په احکامو باندې عمل او ټګ وکړئ، ښايي چې په دواړو ځايو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمايت څخه سر ونه غړوئ !.

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوايي ده، په ژوند د دنيا کې، او په ورځ د قيامت کې ګرځول کيږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ يې تاسې (ای يهودانو !).

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

دا هغه کسان دي چې آخيستې دی دوی ژوند د دنيا په (بې انتها نعمتونو) دآخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنيوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه يوشع، داود، سليمان، يحيی، او زکريا)، او ورکړې وې مونږ عيسی

خوی د مریمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړی وو مونږ عیسی په روح پاک سره (چې جبریل یا انجیل یا عیسوي روح دی).

تفسیر: د مړي ژوندي کول، د أکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او دېتو خبرو ښوول، د عیسی علیه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئیل علیه السلام مراد وي، چې تل به له مسیح علیه السلام سره وو.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

آیا نو هر کله چې را به غی تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لویې) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاوو یوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عیسی، او موسی)، او بله ډله (دانبیاوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وايي (تمسخراً) زړونه مو په پردو کې دي (وينا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی څخه) ایمان راوړي.

تفسیر: یهودانو دخپلو نفسونو د ستایلو په وخت کې داسې ویل چې: څمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلي شوي دي، او پرته څمونږ له دین څخه بل کوم دین په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر وربانديې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیاني، او کرشمې نه غولیږو، او نه یې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمايي: «دوی بیخي دروغ ویونکي دي» څکه چې دوی دخپل کفرپه سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هیڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږي.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَـٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به یې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پیژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستایلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق یې پټ او باطل یې څرګند کړ).

تفسیر: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دی نه موجود وو (تورات) دی، د عظیم الشان قرآن له نزوله پخوا کله به چې یهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوببدل، نو دعا به یې کوله، او ویل به یې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکین مړه کړو او ..

او یا دا چې دوی به مشرکانو ته ویل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله علیه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې یې ولیدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرڅ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کیږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سببددې حسد او کینې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: یعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپیڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم یواځې د دوی له ضد، کینې، او حسد نه پیدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ۭ

نو اخته شول په یوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عیسی او انجیل).

تفسیر: یعنې غضب دا چې نه یواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې یواځې د حسد او ضد له امله یې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝٩٠

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلومیږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کیږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتیا او تذلیل لپاره، یواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کیږي هغه د تذلیل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۗ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ۭ

او کله چې وویل شي دوی ته چې ایمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وایي دوی: ایمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (یعنې تورات) حال دا چې کافران کیږي په هغو کتابونو چې بې لـه هغـه دي (یعنـې انجیل او قـرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصدیق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، یعنې (انجیل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ یعنی (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د(قرآن) او (انجیل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتیا حق او د (تورات) تصدیق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝٩١

ووایه (ای محمده ! دغو یهودانو ته) نو ولې به وژل تاسې انبیاء د الله (لکه شعیب، زکریا، او یحیی) پخوا (له دې څخه) که چیرې وئ تاسې ایمان لرونکي (په تورات).

تفسير: يعنې يهودانو ته ووايه: «كه تاسې په تورات ايمان لرونكي يئ، نو بيا مو ولې انبياء ووژل؟ ځكه چې په (تورات) كې داسې حكم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصديق وكړي، تاسې له هغه سره مرسته وكړئ، او خامخا وربانديې ايمان راوړئ !» او هغه انبياء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لكه زكريا او يحيى عليهما السلام، چې د (تورات) په احكامو يې عمل كاوه، او د (تورات) د ترويج او تاكيد لپاره رالېږل شوي وو، په دې خبره كې هيڅ ناپوه ته كومه اندېښنه او شک نه پيدا كيږي، چې دې پيغمبرانو د (تورات) تصديق كاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾

او خامخا په تحقيق سره راوړې وې تاسې ته موسى ښكاره (معجزې) بيا ونيوه تاسې خوسى (سخى) (په ألوهيت او معبوديت سره) پس د تللو د موسى (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نيولو دخوسي).

تفسير: يعنې پخپله موسى عليه السلام چې تاسې د هغه د شريعت دعوه لرونكي ياست، ددغې دعوا له امله د نورو شرائعو او حقه وو اديانو څخه انكار كوئ، تاسو ته يې ډېرې ښكاره نښې او معجزې دروښودې، لكه همسا، يد بيضاء، د سيند څيرول او نور؛ مګر كله چې موسى عليه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غياب كې خوسى (سخى) خپل معبود وټاكه، حال دا چې موسى عليه السلام ژوندى او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت كې پر موسى عليه السلام او د هغه په شريعت ستاسې ايمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شريعت داسې ټينګ نيولى دى، چې د الله تعالى احكامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشكه چې تاسې ظالمان يئ، او ستاسې پلرونه او نيكونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائيلو احوال د موسى عليه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوى د ايمان حالت بيانوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟ مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ۖ
قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْۚ قُلْ بِئْسَمَا
يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محكم دتاسې (په منلو د تورات) او پورته كړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حكم مو ورته وكړ چه)، واخلئ هغه (احكام) چې دركړي دي مونږ تاسې ته په ښه كوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وويل (يهودانو) اورېدلي ده مونږ (ستا خبره) او نه دى منلى مونږ (ستا حكم)، او ورڅښلي شوي وه په زړونو ددوى كې (مينه د) خوسي (سخي) په سبب د كفر ددوى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بد دى هغه شى چې امر كوي تاسې ته په هغه (چې كفر دى په محمد او قرآن) ايمان ستاسې كه چېرې يئ تاسې ايمان لرونكي.

تفسير: يعنى د (تورات) د احكامو په نسبت چې كوم احكام دركړى شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټينګ ونيسئ !، څرنګه چې غر مو په سر ځوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې خو مو تش په ژبه يا په هغه وخت كې وويل: ﴿سَمِعْنَا﴾ يعنې د (تورات) احكام مو واورېدل، او په زړه كې يا وروسته له هغه مو ويل: ﴿وَعَصَيْنَا﴾ يعنې هغه احكام مو ونه منل.

قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِندَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) که چېرې وي تاسې ته دار آخرنی په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره يواځې) بې له (نورو) خلقو نو تمنا وکړئ د مرګ که چېرې يئ تاسې صادقان (په دعوى د خالصوالي د جنت کې خپلو ځانو ته).

تفسير: يهودانو به ويل: «پرته له مونږ به جنت ته بل هيڅ څوک نه داخليږي، او مونږ ته هيڅ يو تکليف او عذاب نشته»، الله تعالى فرمايي: «که په رښتيا سره تاسې جنتيان يئ، نو له مړيني څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هيله (اميد) ونه کړي د مرګ هيڅکله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې ليږلي دي لاسونو ددوى (لکه د انبياوو او نورو قتل او تکذيب) او الله ښه عالم دى په (احوالو) دظالمانو.
او خامخا به مومې ته هرومرو دوى ډېر حرصناک دخلقو نه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو کسانو څخه (هم) چې مشرکان دي، خوښوي هر يو د هغوى (يهودانو) که عمر ورکړى شي (او اوږد شي عمر يې) زر کاله، او نه دى دا کس خلاصوونکى دده له عذابه دا چې عمر ډېر ورکړ شي، او الله ښه ليدونکى دى دهر څه چې دوى يې کوي.

تفسير: يعني يهودانو داسې خراب کارونه کړي دي چې له مرګه ډېر لرې تښتي، او وېرېږي چې وروسته له مړينې مونږ ته هيڅ يوه ګټه نه رسيږي، تر دې حده پورې چې له مشرکانو څخه هم دوى ډېر په ژوندي پاتې کيدلو باندې حريصان دي، په دې سره د هغوى د دعوى تغليط په ښه ډول سره وشو.

قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) هر څوک چې وي دښمن د جبريل (نو مړه دې شي له قهره) ځکه چې بېشکه هغه (جبريل) نازل کړى دى قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله، حال دا چې تصديق کوونکى دى (دا کتاب) د هغو کتابونو چې پخوا له ده دي، (لکه تورات، او انجيل) او لارښوونکى دى، او زېرى ورکوونکى دى مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره).
هر څوک چې وي دښمن د الله او دملائکو دده او درسولانو د ده او(خصوصا) د جبريل او د ميکائيل پس بېشکه الله دښمن دى د کافرانو.

تفسير: يهودانو به ويل: «هغه پرښته جبريل عليه السلام چې پر(محمد صلى الله عليه وسلم) باندې وحي راوړي له مونږ سره دښمني لري، او څمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوى تکليفونه پيښ شوي دي، که پرته له جبرئيل عليه السلام بلې کومې پرښتې دوى ته وحي راوړې وى، نو مونږ به په (محمد صلى الله عليه وسلم) ايمان راوړى واى»، نو د دوى ددې

وينا په نسبت الله تعالى داسې فرمايي: «كردې پرښتې همغه شيان كوي چې د پاك الله له لوري دوی پرې ماموري شوي وي، او له خپله ځانه هيڅ شی نه شي كولی، نو هغه كسان چې له دوی سره دښمني كوي، بېشكه چې الله تعالى د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾

او خامخا په تحقيق نازل كړي دي مونږ تاته آيتونه روښانه، او نه كافران كيږي په دې باندې مګر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونكي دي).

آيا هر كله چې كولو به دوی يو عهد؛ نو غورځاوه (هيراوه او ماتولو به) دا عهد يوې ډلې له دوی څخه، بلكه اكثره د دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ كله چې دوی له الله تعالى يا رسول الله صلى الله عليه وسلم يا له بل چا سره عهد او پيمان وتړي، نو بيا يوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګې پټوي، او تر شا يې غورځوي، بلكه ډېر داسې يهودان هم شته چې په (تورات) باندې يې هم لا ايمان نه دی راوړی، نو داسې كسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه درېدل كومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ كِتَٰبَ ٱللَّهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او هر كله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصديق كوونكی دی د هغه كتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه يوې ډلې له هغو كسانو چې وركړی شوی دی دوی ته كتاب؛ كتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هيڅ عمل يې پرې ونه كړ) لكه چې دوی نه پوهيږي (چې دغه كتاب او رسول له جانبه د الله راغلي دي، يا په هغه كې څه صفت دی د محمد).

تفسير: له «رسول» څخه محمد صلى الله عليه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» څخني مطلب (تورات) او له (كتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، يعنې كله چې رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم تشريف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني كتابونو تصديق كوونكی وو، نو د يهودانو يوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لكه چې بيخي يې نه وي ليدلی، او هيڅ ورنه خبر نه وي؛ چې آيا هغه هم كوم كتاب دی كه نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پكې شته كه نه؟ كله چې دوی په خپل كتاب عقيده او ايمان نه لري، نو له هغوی څخنې د نورو الهي احكامو په نسبت څه اميد كول پكار دي؟.

وَٱتَّبَعُوا۟ مَا تَتْلُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُوا۟ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ ٱلسِّحْرَ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَزَوْجِهِۦ ۚ وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۰۳﴾

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانانو په (زمانه د) باچاهی دسلیمان کې، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانان کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به یې خلقو ته سحر او (متابعت به یې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کې (چې نوم د یوې) هاروت او (دبلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیچا ته تر هغه پورې چې وبه ویل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمیښت یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کېږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بیلتون به یې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هیچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (یعني یهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقیق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کې هیڅ برخه (دنیکی)؛ او خامخا ډېر بد دی هغه شی چې خرڅ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به یې زده کاوه)، او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وای، او پرهیز یې کړی وای (له سحر او له یهودیته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحریف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهتری د «تورات» نو سحر به یې نه زده کاوه، او له پاک الله ځنې به وېرېدل، او له مناهیو به لرې ګرځېدل).

تفسیر: لنډه یې دا چې یهودانو دین او کتاب پرېښود، او د سحر، جادو، او کوډو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کې خور شو:

(۱) : د سلیمان علیه السلام په زمانه کې په دې سبب چې پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنیادمانو له شیطانانو ځنې کوډې زده کولې، او دا به یې سلیمان علیه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوډې مونږ ته له ده ځنې رارسېدلې دي، او ده دهمدې کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(۲) (هاروت) او (ماروت) دوه پرښتې چې (بابل) په ښار کې د بنیادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چې «سحر مه زده کوه ! چې د سحر له امله سړی کافر او ایمان ته یې زوال وررسیږي»، که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو یې ورښود، پاک الله د (هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله، نو ځکه فرمایي چې: «له هسې علومو ځنې آخرت ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنیا او آخرت کې پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هیڅ اثر نه پرې مرتبیږي، که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به یې په برخه کېده، کله چې دین او کتاب یې پرېښود. ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ﴾ شول.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۰۴﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مه وایئ تاسې (لفظ د) «راعنا» (رسول

الله ته) او ووایئ (په ځای د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: یهودان به چې کله رسول الله مبارک په مجلس کې کېناستل او د دوی خبرې به یې اورېدلې، په ځینو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، یا به یې نه اورېدلې؛ د هغو تحقیق به یې بیا په تکرار سره کاوه، او ویل به یې: ﴿رَاعِنَا﴾، یعنې ځمونږ په لورې توجه وفرمایئ! او رعایت مو وکړئ! ددې کلمې د اورېدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسې ویل، نو پاک الله منع کوي چې داسې مه وایئ، او که وایئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووایئ، چې د هغه معنی هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ! چې بیا پوښتنې ته محتاج نه شئ! یهودانو دا خبره د فرېب او بد نیتی له امله ویله، او دا کلمه به یې په داسې ژوولې ژبه ادا کوله چې «راعینا» توري به هم ترې وخوت، چې معنی یې آی ځمونږ شپونه! ده، برسېره په دې د یهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ احمق او ناپوه معنی هم ورکوي.

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چې نازل کړي شي په تاسې کومه ښه خبره (لکه وحي، نصرت) له ربه ستاسې (د کینې له مخې)، أو الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوک چې اراده (یې) وکړي (د تخصیص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې کفار که یهودان دي، که د مکې مشرکان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاک قرآن په تاسې باندې نازل شوی دی، بلکه یهودانو داسې غوښتل او هیله یې درلوده، چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم په (بني اسرائیلو) کې مبعوث شي، او د مکې د مشرکانو خوښه دا وه، چې د دوی له ټبره دې وي، مګر دا خو د الله تعالی لوی فضل او مرحمت دی؛ چې وروستی نبي صلی الله علیه وسلم یې ستاسې د امیانو په ټبر کې پیدا کړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾

هغه چې منسوخ کوو مونږ له کوم آیته یا هېروو یې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو رالېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او کثرت د اجر کې) یا په مثل د هغه (په تکلیف او ثواب کې)، آیا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله په هر څه ښه قادر دی (نو رالیږي بهتر له منسوخه یا د هغه په مثل)؟.

تفسیر: دا هم د یهودانو پیغور دی، کله چې ستاسې په کتاب کې ځینې آیتونه منسوخ کیږي؛ نو وایي: «که دا کتاب په رښتیا د پاک الله له لوري وي، نو کله چې الله تعالی دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبرېږو؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به یې یو داسې آیت لېږه؟» نو الله تعالی فرمایي چې: نه په لومړنی خبره کې څه عیب وو، او نه په وروستی خبره کې کوم عیب شته، خو ﴿أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾ د وخت په تناسب او ل هغه حکم مناسب و ګاڼه، او بیا یې دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾

آیا نه پوهیږې ته چې بېشکه الله (چې دی) همده لره دی سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې و ما فیهما ملکا، خلقا، وعبیدا)، او نشته تاسې ته غیر له الله نه هیڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلیاتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص کړي).

تفسیر: یعني دلته خو د الله تعالی قدرت او ملکیت په ګردو باندې شامل دی، او هلته په خپلو بندګانو اعلی درجه عنایت او مرحمت لري، نو اوس دبندګانو په منافعو او مصالحو باندې غیر دده له ذاته بل څوک پوهېدی شي؟ او څوک دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګنې رسولی شي؟.

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

آیا اراده لرئ تاسې چې سوال و کړئ له رسول خپله (محمد څخه) لکه چې سوال کړی شوی وو له موسی څخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طریقو)، او هر څوک چې بدلوي (او غوره کوي) کفر په ایمان (چې ایمان ورکوي او کفر اخلي)؛ نو په تحقیق ورکه یې کړه سمه لاره (او له حقې لارې څخه چپ او بې لارې شو).

تفسیر: یعنې د یهودو په شان بې ضرورته او د سرکشۍ پوښتنې مه کوئ، ځکه داسې پوښتنې د کفر او ګمراهۍ لار ده.

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل کتابو څخه (دا) چې وګرځوي دوی تاسې پس له ایمان راوړلو ستاسې کافران؛ د حسد (له سببه)، چې (لـه خپیشو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی، وروسته له هغه چې ښکاره شو دوی ته حق (چې رسول، قرآن، او داسلام دین دی)، نو عفوه وکړئ ! (دوی ته) او مخ ترې وګرځوئ ! (او جزا مه ورکوئ !) تر هغه پورې چې راولیږي الله امر خپل (په جهاد ددوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه).

تفسیر: یعنې تر هغه پورې تاسو دهغوی په خبرو صبر او تحمل وکړئ ! چې څمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي؛ لکه چې په پای (آخر) کې محمد صلی الله علیه وسلم ته داسې حکم راغی چې ټول یهودان دمدینې منورې له چار چاپېره څنې وشړئ !.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

بېشکه چې الله په هر شي ښه قادر دی (نو هرومرو له دوی نه انتقام اخلي).

تفسیر: یعنې له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه کوئ !، ځکه چې پاک الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزیز، او یهودان مغلوب او ذلیل کوي، یا دا چې ډیل او تعطیل د عجز له امله نه دی.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او ورکوئ زکات، او هغه شی چې مخکې لېږئ لپاره د ځانو خپلو له نیکۍ (لکه صله رحمي، او صدقه) وبه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشکه الله په هغه شي چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږي اعمال ستاسې، او جزا یې درکوي).

تفسیر: یعنې د هغوی په ضرر او ایذاء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لګیا اوسئ !، ځکه چې الله تعالی ستاسې له کارونو څخه هیڅکله غافل او بېخبر نه دی، ستاسې هیڅ یو ښه کار نشي ضایع کیدی.

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ

او وایي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چې وي یهودي یا نصراني؛

تفسیر: یعنې یهودان خو وایي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی»، او نصرانیان وایي چې: «پرته له مونږ بل هیڅوک جنت ته نشي ننوتلی».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووایه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ دلیل خپل (پر دې خبره) که چېرې یئ صادقان (په دې وینا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نیکوکار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هیڅ (قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیچېرې) خپه کیږي (دجزا په وخت کې).

تفسیر: یعنې چا چې د الله تعالی احکام ومنل، او د هغو متابعت یې وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوري ورته رسیدلي وي، او په خپل قومیت او اصولو باندې یې د یهودانو په شان تعصب ئي ونکړ، نو هغوی لره ښه اجر دی، او نه په هغوی کې داسې کومه خبره شته چې د هغې له امله به دوی په وېره کې وي، او نه به دوی غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ

او وایي یهودان چې: نه دي نصرانیان په هیڅ شي (له حق دین څخه) او وایي نصرانیان چې: نه دي یهودان په هیڅ شي (له حق دین څخه) حال دا چې دغه (یهودان او نصرانیان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسیر: یعنې کله چې یهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانیان عیسی علیه السلام د الله جل جلاله ځوی بولي، او په دې مسئله ښه پوه شول چې دوی بېشکه کافران دي، او نصرانیان د (انجیل) له لوستلو ځنې په دې ښه وپوهېدل، چې یهودان د عیسی علیه السلام د نبوت د نه منلو له امله کافران شول.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

همدارنګه ویل هغو کسانو چې نه پوهېدل (لکه مجوسیان او مشرکان) په شان د ویلو ددغو (کتابیانو) نو الله به حکم وکړي په منځ ددوی کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې اختلاف (او جګړې) کولې.

تفسیر: له دې جاهلانو څخه د عربو مشرکین او بت پرستان مراد دي، یعنې همغسې چې یهود او نصاری یو بل کافر او

ګمراه ګڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بې دينان بولي، نو دوی دې په دنيا کې هسې خبرې کوي، په قيامت کې به د هغو په نسبت فيصله وشي.

فايده: دلته داسې يوه شبهه پيدا کيږي، کله چې يې ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمايل، نو بيا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمايلو ته څه حاجت وو؟ ځينې مفسران هسې ځواب وايې چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضيح او تاکيد دی، او ځينې وايې چې دلته جدا جدا دوه تشبيه ګڼلې دي؛ نو ځکه يې دوه لفظونه وفرمايل، له يوې تشبيه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وينا په منځ کې مشابهت سره شته، يعنې څرنګه چې دوی نورو ته ګمراه وايي، دوی پخپله هم ګمراهان دي، او له بلې تشبيه څخه دا غرض دی: لکه چې کتابيانو دا بې دليله دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دليله يواځې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا ط﴾

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې ياد کړی شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاړولو) د هغو کې.

تفسير: که څه هم ددې آيت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له يهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) يې وسوځاوه، او بيت المقدس يې خراب کړ، يا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حديبيه) کې ستانه کړل، او د بيت الله له زيارت نه يې محروم وګرځول، مګر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

﴿أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَآ إِلَّا خَآئِفِينَ ط﴾

دغه کسان نه دي لايق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مګر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسير: يعنې له دې کفارو سره خو لايق داسې وو چې د الله تعالى مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظيم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، يا يې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالى له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

﴿لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱۴﴾﴾

دوی ته په دنيا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسير: يعنې په دنيا کې مغلوب شول، او په قيد کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به يې جزيه ورکوله.

﴿وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ق فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ط﴾

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وګرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ يا قبله ده.

تفسير: ځينې وايي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، يا کله چې په سفر کې قبله مشتبه شوې وه؛ دا آيت نازل شوی وو».

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه چې الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسیر: يعني د هغه رحمت هر چېرې عام دی، تر يوه ځای پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نيتونو، مصالحو، او اعمالو څخه په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهېږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفيد او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه څخه مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَانَهُ ۖ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿۱۱۷﴾

او وايي (کفار: يهودان او نصرانيان داسې چې) نيولی دی الله څوی، پاکي ده ده لره (له څوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شيان چې پـه آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکی: ملکا، خلقًا، وعبيدًا)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.
نوی (بې له نمونې) پيدا کوونکی د آسمانونو او دځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د يوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه ! نو هغه وشي.

تفسیر: يهودانو عزير عليه السلام ته او نصرانيانو عيسی عليه السلام ته د الله تعالی څوی و يل، الله تعالی فرمايي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو څخه پاک او منزه دی، بلکه ټول موجودات بيخي د ده مملوک، مخلوق، او مطيع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ ۗ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهيږي (يا ځان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) يا ولې نه راځي مونږ ته يوه نښه (دقدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسیر: يعني هغه جاهلان يا متجاهلان چې په کتابيانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالی ولې بې وسيلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ يا کومه يوه داسې نښه نه راښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو يا ليدلو څخه ستا د رسالت تصديق وکړو.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۗ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿۱۱۸﴾

همدارنګه به ويل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی څخه په شان د خبرې د دوی؛ يو رنګ شوي دي زړونه ددوی؛ په تحقيق سره بيانې کړي دي مونږ معجزې (نښې دتوحيد او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی يقين کوي (او هيڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسیر: الله تعالی فرمايي چې: «پخوانيو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولې» ، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې يقين او باور کوونکي دي مونږ د بر حقه نبي نښې بيان فرمايلې دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټينګ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا يوازې حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بېشکه مونږ لیږلی یې ته (ای محمده !) په حقه سره زېری ورکوونکی (په نعیم) او وېروونکی (له جحیم)، او ته به ونه پوښتل شې له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسیر: یعنې پر تاسې باندې ددې خبرې هیڅ الزام نشته؛ چې هغوی مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هیڅ کله به راضي نه شي له تا نه (ای محمده !) یهودان او نه نصرانیان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړې ته د دین د دوی؛

تفسیر: یعنې یهودان او نصرانیان دحق له منلو سره هیڅ علاقه او کار نه لري، دوی په خپل ضد باندې کلک ولاړ دي، او له سره ستاسې دین نه مني، که بالفرض تاسې د هغوی تابع شئ نو خوښیږي، او دا ممکنه او کېدونکې خبره نه ده، نو اوس دې د هغوی د موافقت امید ونه کړی شي.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشکه هدایت د الله (اسلام) هم دغه هدایت دی (او بس).

تفسیر: یعنې په هره زمانه کې همغه دین معتبر او هدایت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدایت کاوه، او اوس هغه دین؛ د اسلام پاکه طریقه ده، نه دیهودانو او نصرانیانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

او قسم دی که چېرې پیروي وکړې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغلی دی تا ته له علمه نو نه به وي تا لره له (عذابه د) الله هیڅ دوست (ساتونکی له بلیاتو) او مددګار (خلاصوونکی له نازله وو عذابونو).

تفسیر: دا یوه فرضي خبره ده، یعنې که بالفرض تاسې داسې وکړئ؛ نو له الهي قهره هیڅوک خپل ځان نه شي ژغورلی (بچ کولی) یا یې منظور د امت تنبیه ده؛ چې که کوم سړی مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهیږي، او بیا له اسلامه مخ واړوي، نو هیڅوک دې له عذابه نشي ژغورلی (ساتلی).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ایمان راوړي په دغه (کتاب پر ته له محرفینو)؛ او هغه څوک چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (چې ایمان په کفر بدلوي).

تفسیر: په یهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه یې داسې لوستلي او پرې پوهېدلي وو؛ چې په الفاظو کې یې تحریف نه کاوه، په معنی د هغه کې یې فکر چلاوه، او په مقتضی یې عمل کاوه، او په پاک قرآن یې ایمان راوړی وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملګري، یعنې دوی (تورات) په غور سره لوست، او هم دوی ته ایمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب څخه یې انکار وکړ، او په هغو کې ئې ګوتې ووهلې، او سره واپې ړاوه، او تحریف یې وکړ، نو دوی زیانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

ای بني اسرائیلو (اولاده د یعقوبه !) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام کړی دی ما پر تاسې، (او بل دا یاد کړئ چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (يعني نیکونه ستاسې) پر خلقو (د زماني ستاسې).
او ووېرېږئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې کولی به نشي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه)، او نه به شي قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هیچا)، او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: د هغو خبرو یادونه چې په شروع کې بني اسرائیلو ته شوې وه، اوس بیا د هغو ټولو حالاتو د یادولو څنې وروسته بیا هم د همغو یادونه د تاکید او تنبیه او ویښولو له امله کړی شوې ده، چې ښه یې په زړه شي او د هدایت په لوري راواوړي، او لا ښه څرګنده شي چې له دې قیصې څخه اصلي مقصد همدا دی.

وَإِذِ ابْتَلٰٓى إِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ط

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وازمایه ابراهیم لره پروردګار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره کړې هغه (خبرې).

تفسیر: لکه اوامر - نواهي - او سنن - د حج افعال - ختنه - سر بېلول (د سر لار ایستل) مسواک او نور چې ابراهیم علیه السلام د الله تعالی د احکامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځای راوړي دي، او ټول یې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پیشوا ګرځول شوی دی.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ط

وویل (الله) چې بېشکه زه ګرځوونکی یم تا لره لپاره د خلقو مقتدا (په دین کې).

تفسیر: یعنې ټول (راتلونکي) انبیاء به ستاسې په متابعت باندې ټک وکړي.

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ط قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾

وویل (ابراهیم) او له اولادې مې هم (مقتدیان وګرځوه)، نو وفرمایل (الله) نه رسیږي عهد زما کافرانو ته.

تفسیر: (بني اسرائیل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاد یو، او الله تعالی له (ابراهیم علیه السلام) سره وعده فرمایلې ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل کې پاتې وي، او مونږ د (ابراهیم علیه السلام) په دین باندې یو، او ګرد دهغه دین منو، اوس پاک الله دوی پوهوي، چې د الله تعالی هغه وعده له هغو کسانو سره وه، چې د نیکۍ پر لار یې ټک کاوه.

(ابراهیم علیه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر یوې مودې پورې د (اسحاق علیه السلام) په اولاده کې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعیل علیه السلام) خیلخانې او اولادې ته رسېدلي دي، ځکه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا کړېده، او فرمایلي یې دي چې: داسلام دین تل یو دی، ښایي چې ټول رسولان او امتیان په همغې یوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: کوم حکم چې پاک الله د رسولانو په وسیله رالیږلی؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دین

باندې يواځې مسلمانان تنګ کوي، او تاسې له دې طريقې څخه مخ اوړولی دی، په لومړنيو آياتو کې يې خپلې ښېګڼې (فائدو) او انعامات را وښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائيل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو څخه ښه او افضل ګڼل، نو ځکه يې د بل هيچا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسير: يعني هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټوليږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلک له دوزخ له عذابه ساتلي او مأمون کيږي، يا هلته په بل هيچا څه تجاوز او تيری نه کيږي.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونيسئ (ای مؤمنانو !) له ځای د (درېدلو د) ابراهيم څخه ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسير: «مقام ابراهيم عليه السلام» هغه تيږه ده، چې ابراهيم عليه السلام د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې پرې درېده، په دې تيږې باندې د ابراهيم عليه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تيږې باندې د حج د دعوت لپاره درېدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تيږې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝١٢٥

او حکم کړی وو مونږ ابراهيم ته او اسماعيل ته؛ چې پاک کړئ !(او پاک وساتئ ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) زما لپاره د طواف کوونکو او معتکفينو (يا دمسافرانو او مقيمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسير:يعني دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي !، او د هغه په چپ چاپېر (چار چاپېره) کې دې ناولي ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي !، او له ټولو چټليو (ګندګيو) څخه دې بيت الله شريف پاک، صفا وساتل شي !.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه زما ! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسير: د کعبې شريفې د ودانولو په وخت کې ابراهيم عليه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا ميدان دې ودان او مأمون ښار وي !، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او روزي ورکړه اوسيدونکو ته يې له هر راز ميوو نه، هر هغه چا لره چې ايمان يې راوړی دی له دوی څخه په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قيامت ورځ ده).

تفسير: يعني ددې ځای هغو اوسيدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي ورورسوه !، او ميوې ور ډېرې کړه !، او کافرانو ته يې دعا ونه فرمايله، چې هغه پاک ځای د کفارو له پليتي او ګندګۍ څخه پاک او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

وفرمايل (الله): او هر څوک چې کافر شو، نو فايده به ورکړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خوارۍ) بوځم دی عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسير: حق تعالی فرمايي چې په دنيا کې کفارو ته رزق ورکاوه شي، او د رزق حال لکه (امامت) داسې نه دی؛ چې هغه ما سوا له ايمان لرونکي بل چا ته نه وررسيږي.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې پورته کړل ابراهيم تاداوونه (بنيادونه) د کعبې او اسماعيل (هم ، او دواړو به ويل) ای ربه ځمونږ ! ته قبول کړه (دا کار) له مونږ څخه، بېشکه ته چې يې همدا ته ښه اورېدونکی، ښه پوهېدونکی يې.

تفسير: يعنې دا کار مونږ ته په خپل دربار کې قبول کړه !(چې د کعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوی په نيتونو باندې پوهېږې.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

ای ربه ځمونږه ! او وګرځوه مونږه حکم منونکي ستا، او (وګرځوه) له اولادې ځمونږ يوه ډله حکم منونکي ستا، او وښيه مونږ ته احکام د حج زمونږ، او قبوله کړه توبه ځمونږ، بېشکه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونکی، ښه مهربان يې.
ای ربه ځمونږ ! پيدا کړه (وليږه) په دوی کې يو رسول له دوی څنې؛ چې دی لولي پر دوی باندې آيتونه ستا (چې دتوحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (شرعي احکام) او پاک کړې دوی (له ګناهونو)، بېشکه ته همدا ته يې ښه غالب دحکمت خاوند (په خپل کار کې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو کړېده، چې ځمونږ په نسل کې يوه حکم منونکې ډله پيدا کړه !، او يو داسې رسول په دوی کې وليږه ! چې هغو ته کتاب او حکمت وښيي !، نو داسې يو نبي چې د دوی دواړو له اولادخخه دی پرته له خاتم المرسلين محمد صلی الله عليه وسلم څخه بل څوک نه دی، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالاتو پوره ترديد وشو.

له (علم الکتاب) څنې قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښکاره کيږي، او له (حکمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دی.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾

او څوک دی چې مخ ګرځوي له دین دابراهیم څخه (هیڅوک یې نه ګرځوي) مګر هغه څوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقیق غوره کړی وو مونږ ابراهیم په دنیا کې (په نبوت، خلت، او دبیت الله په تعمیر سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (یاد کړه) کله چې وویل ابراهیم ته رب د ده، چې غاړه کېږده (ځما احکامو ته) نو وویل (ابراهیم): غاړه مې ایښې ده رب د عالمیانو ته.

او وصیت کړی وو په دېن خپل سره ابراهیم ځامنو خپلو ته، او یعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دین (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان یئ، چې (پر اسلام تر ځنکدن او مرګ ثابت اوسئ!).

تفسیر: د هغه ملت او مذهب چې شرف یې ذکر شو، د همدې ملت وصیت ابراهیم او یعقوب (علیهما السلام) خپلو اولادو ته فرمایلی وو، نو هر هغه څوک چې دا وصیت ونه مني، نو دی د هغو له ویناوو ځنې هم سر غړوي.

یهودان وایي چې: «یعقوب علیه السلام خپلو اولادو ته د (یهودیت) وصیت فرمایلی دی»، دا وینا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آیت کې راځي.

له دې آیت څخه مقصد نهي ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ویلی شي: «لا تصل إلا وأنت خاشع!» یعنې لمونځ مه کوه! ای لمونځ کوونکیه! مګر په هغه حال کې چې یې ته ویرېدونکی د الله څخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِۦمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

آیا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغی یعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې وویل (یعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو وویل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهیم او اسماعیل او اسحاق دي، هغه الله ته چې یو دی (شریک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه اېښودونکي یو.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دغه یو ټولی وه چې په تحقیق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي یې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسې پوښتل کېږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه).

تفسیر: یعنې یهودانو او نصرانیانو یقین درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نیول کېږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آخلي»، دا وینا بیخي غلطه او چټي (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لاري مل، او چاره یې تر غاړه ده، څه یې چې کړلي وي، هغه به ریبي، او هر څه یې چې کړي وي؛ هغه به یې په مخ کې راځي، ښه وي که بد.

وَقَالُوا۟ كُونُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ تَهْتَدُوا۟ ۗ

او وایي دوی (کتابیان مسلمانانو ته): چې شئ! یهودان یا (شئ) نصرانیان چې سمه لاره ومومئ.

تفسیر: مطلب دا دی چې یهودان مسلمانانو ته وایي چې یهودان شئ !او نصرانیان دوی ته وایي چې: نصرانیان شئ چې هدایت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهِمَ حَنِيفًاۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١٣٥

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) ددین د ابراهیم چې په یوه لوري وو (یعني ټینګک ولاړ وو پر حق او بیزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسیر: یعني ای محمده ! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته ووایه چې ستاسې دا وینا هیڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو؛ چې له ګردو خرابو مذاهبو څنې بېل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو څنې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهیمي مذهب مدعیان وو، د شرک او کفر په سیند کې لاهو وو. له دې آیته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمي مذهب باندې نه ده، او یوائې مونږ مسلمانان په ابراهیمي مذهب پاتې یو.

فائده: په هر شریعت کې درې خبرې وي:

(۱) عقاید، لکه توحید، نبوت، او نور مؤمن به شیان، نو په دې کې ټول آسماني دین لرونکي شامل، شریک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(۲) د شریعت کلیه قواعد، چې له هغو څنې جزئیات او فرعي مسائل حاصلیږي، او په ټولو جزئیاتو کې تل هماغه کلیات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقیقه ملت دهمدې اصولو او کلیاتو نوم دی، او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلیاتو کې دی.

(۳) د ګردو کلیاتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شریعت وایي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهیم خلیل الله (علیهما الصلاة والسلام) ملت سره یو دی، او د دوی شریعتونه سره بېل بېل دي.

قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ۝١٣٦

ووایئ (ای مؤمنانو !) چې ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحیفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهیم ته، او اسماعیل، او اسحاق، او یعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عیسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبیاوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د یوه تن له دوی څنې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسیر: یعني مونږ په ټولو انبیاوو او کتابونو ایمان لرو، او ټول حق ګڼو، او هر یو له دوی څنې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي یو، او وایو چې په هره زمانه کې هر نبی علیه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پر ته له کتابیانو څنې چې له خپل دین څخه په غیر د نورو

ټولو اديانو تکذيب کوي، اګر که د دوی دين منسوخ شوی هم و ي، او د انبياوو هغه احکام دروغ ګڼي، چې د الله تعالی احکام دي.

فَإِنْ ءَامَنُوا۟ بِمِثْلِ مَآ ءَامَنتُم بِهِۦ فَقَدِ ٱهْتَدَوا۟ ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

نو که ايمان راوړي (دا يهود او نصاری) لکه چې تاسې ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې وموندده سمه لاره، او که يې مخ وګرځاوه (له ايمانه) نو بېشکه خبره همدا ده چې دوی (له تاسې سره) په مخالفت کې دي، نو ژر ده چې کافي به شي په (دفع د شر) د دوی کې تا لره الله، او هم دې دی ښه اورېدونکی (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعني ددوی له دښمنی او ضد څخه مه وېرېږئ !، پاک الله د هغوی له شر او ضرر څخه ستاسې ساتونکی دی، هغوی تاسې ته هيڅ ورانی نه شي رسولی، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ ٱللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُۥ عَٰبِدُونَ ﴿١٣٨﴾

(او وايئ: ای مؤمنانو ! چې مونږ الله رنګ کړي يو) په رنګ د الله، او څوک ښه دی له الله څخه له جهته د رنګه (ددين)، او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو څخه واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انکار وکړ، او د لافو او باتو په ضمن کې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنګ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زيړ رنګ يې جوړ کړی وو، او کله به چې په دوی کې کوم وړوکی پيدا کېده، او يا به کوم سړی د دوی په دين کې داخلېده، نو دوی به په هغه رنګ رنګاوه، او په هغه کې به يې غوټه کاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاک الله فرمايي چې: «ای مسلمانانو ! ووايئ چې مونږ د الله تعالی په رنګ سره رنګ شوي يو؛ چې ايمان دی، حق دين مو منلی دی چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو څخه وروسته ټولې ناپاکۍ او ناولتياوې او نور کثافات (خيري) بيخي لرې کيږي، او هر مسلمان په کې پاک، صاف کيږي».

قُلْ أَتُحَآجُّونَنَا فِى ٱللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا جګړه کوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله کې؛ حال دا چې هغه دی رب زمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه زمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت کوونکي) يو.

تفسير: يعني د الله تعالی په نسبت ستاسې داسې نزاع او جګړې کول او داسې ګڼل چې د الله تعالی د رحمت او عنايت لايق او مستحق پرته له مونږ څخه بل هيڅوک نشته؛خوشې بېکاره خبره ده، او هغه پاک ذات همغسې چې ستاسې رب دی، زمونږ رب هم دی، او مونږ څه عملونه چې کوو، خالص الله تعالی لره يې کوو، مونږ تاسې غوندې يواځې په خپلو پلرونو او نيکونو افتخار نه کوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد کې اخته نه يو، نو بيا به ولې زمونږ عملونه د پاک رب په دربار کې نه منل کيږي؟ !

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصٰرٰى ۗ قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهٰدَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

آيا وايئ تاسي (اى كتابيانو !) چي بېشكه ابراهيم او (دده ځامن او لمسي) اسماعيل او اسحاق او يعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) يهوديان يا نصرانيان؛ ووايه (اى محمده ! دوی ته) آيا تاسې ښه پوهيږئ كه الله؛ او څوک دی زيات ظالم له هغه چا نه چې پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې تاسې يې كوئ.

تفسير: د ابراهيم او اسماعيل او نورو انبياوو (عليهم السلام) په نسبت چې كتابيانو داسې دعوى كوله چې: دوی يهوديان يا نصرانيان وو؛ ښكاره او صريحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالى فرمايي: ﴿مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ۶۷ آيت) نو اوس راوښيئ ! چې ستاسې پوهه او علم زيات دی، كه د هغه (علام الغيوب الله تعالى)؟.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه يوه ډله وه چې په تحقيق تېره شوې وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چې كړي يې وي، او تاسې لره ده (جزا) د هغه څه چې كړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل كيږئ له هغه څه چې وو دوی چې كول به يې.

تفسير: همدا آيت وړاندې تېر شوی دی، هر كله چې ددې كتابيانو په زړونو كې تكبر او غرور ځای نيولی وو، او داسې يې ګڼل چې ځمونږ أعمال هر څومره چې خراب وي، بيا به هم ځمونږ پلرونه شفاعت كوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځكه دداسې چټي خيالاتو د لا ښه ترديد كيدلو لپاره يې هغه آيت بيا مكرر بيان وفرمايه، داسې وپوهيږئ چې په پخواني آيت كې كتابيانو ته خطاب وو، او په دې آيت كې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټي خيال كې د هغوی متابعت او پيروي مه كوئ !، ځكه چې دا راز هيلې او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه كې كولی شي، چې داسې تخيلات او توقعات بيخي غلط او چټي دي، اوس وروسته له دېنه د يهودانو او نورو مشركانو ديوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع وركول كيږي، چې د قبلې د تحويل په نسبت عنقريب راتلونكې ده.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ

ژر ده چې وبه وايي ناپوهان له خلقو چې څه شي وګرځول دوی (يعنې رسول صلى الله عليه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه، هغې نه چې وو دوی په هغې باندې؟

تفسير: كله چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم مكې شريفې څخه مدينې منورې ته تشريف راوړ، تر ۱۶ — ۱۷ مياشتو پورې يې د بيت المقدس په لوري لمونځ كاوه، وروسته مامور شول، چې د كعبې شريفې په لوري خپل مخ وګرځوي، دلته يهودان اومشركان، منافقان او ځينې ضعيف الاعتقاد مسلمانان په اندېښنو او شبهو كې ولوېدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې كړل، او داسې به يې ويل: «دوی خو تر اوسه پورې د بيت المقدس په لورې چې د ټولو انبياوو قبله وه، لمونځ كاوه، نو اوس په دوی څه وشول، چې هغه د پخوانيو انبياوو قبله يې پرېښوده؟ او دكعبې په لوري يې مخ وګرځاوه؟»، چا به ويل چې: «ديهودانو د عداوت له امله يې داسې وكړل»، ځينو به ويل چې: «دې په خپل دين كې متردد او متحير دی، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښكاره كيږي»، نو الله تعالى ځواب وركړ چه:

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۭ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لره دی مشرق او مغرب (بلکه ټول جهات) هدايت کوي هغه چا ته چې اراده (دهدايت يې) وکړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسير: يعنې ای محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل کوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رايې له متابعته، خپله قبله بدله کړېده، بلکه مونږ يوائځې د الله تعالی د فرمان په اثر، چې ځمونږ د حق دين اساس دی، دا قبله بدله کړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبيت المقدس په لورې لمونځ وکړو، نو مونږ هغه حکم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي يو، چې د کعبې شريفې په لورې مخ وګرځوئ ! نو مونږ دزړه له کومې دا حکم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز اعتراضونه کول سخت حماقت دی.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَاۗءَ عَلَي النَّاسِ وَيَكُـوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ۭ

او همداسې (لکه چې هدايت مو درته کړی دی) ګرځولي يئ مونږ تاسې يوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلکو (دجزا په ورځ د انبياوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (ای محمدي امته !) شاهد.

تفسير: يعنې هماغسې چې کعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهيم عليه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو ځنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبيانو او رسولانو څخه اکمل منتخب او غوره کړی دی، چې ددې فضيلت او کمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل کې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل کيږي، او محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي ورکوي، لکه چې په احاديثو کې راغلي دي «کله چې د پخوانيو امتونو کافران د خپلو رسولانو د دعوی تکذيب وکړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنيا کې د هيچا له خوا هدايت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت کې محمدي امت د رسولانو د دعوی په صداقت باندې شاهدي ورکوي»، او محمد صلی الله عليه وسلم ددوی په صداقت او عدالت باندې شاهدي ورکوي، دلته به نور امتيان وايي چې: «دوی نه ځمونږ په زمانه کې وو، او نه بيخي مونږ او دوی سره ليدلي دي، نو د دوی شاهدي په مونږ څرنګه اوريدله کيږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب ورکوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالی له کتابه او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ښوونې څخه را څرګندې شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم اليقين) تر حده رسيدلی دی، نو ځکه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنی يعنې معتدل، مطلب دا دی چې: محمدي امت بيخي په سمه لار دی، چې په هيڅ ډول د هيڅ شانې کوږوالي شائبه په کې نشته، او له افراط او تفريط څخه بيخي پاک دی.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِىْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰي عَقِبَيْهِ ۭ

او نه ده ګرځولې مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مګر لپاره ددې چې مونږ معلوم کړو هغه څوک چې پيروي کوي د رسول له هغه چا چې بېرته ګرځي په پندو خپلو (کفر ته).

تفسير: يعنې اصلي قبله خو همدغه کعبه وه، چې د ابراهيم عليه السلام له زمانې را هيسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بيت المقدس ټاکلې (مقرر) شوې وه، يوائځې د امتحان لپاره وه، چې څوک له تاسې امر منونکي

پاتې کيږي؟ او څوك مخ اړوي؟ نو هر څوك له دوی څخه چې پر ايمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آيت کې ﴿لِنَعْلَمَ﴾ چې د مستقبل صيغه ده، او په ﴿حَتّٰى نَعْلَمَ﴾ ﴿فَلَيَعْلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ﴾ ﴿وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ﴾ ﴿اِلَّا لِنَعْلَمَ﴾ او نورو آيتونو کې چې د مستقبل کلمې راغلي دي، محققين هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کيږي، او په هغه باندې جزا او سزا – مدح او ذم مترتب کيږي، او همدا يې غوره کړې دی.

﴿وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيْرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ﴾

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چې سمه لاره ورته ښوولې ده الله.

تفسير: لومړی څمونږ د رسول صلی الله عليه وسلم لپاره بيت الله شريف قبله مقرره شوې وه، بيا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بيت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهيږي چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاك الله فرمايي چې: بېشکه د کعبې شريفې په ځای بيت المقدس قبله ګرځول په خلقو ښه ونه لګيدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموما عرب او قريش او د کعبې شريفې په افضليت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خيال، عادت، رسم، او رواج څخه مخالف کار تحميل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وېرېدلو سبب دا وو، چې د ابراهيمي دين څخه دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

﴿وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيْعَ اِيْمَانَكُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ﴾

او نه دی الله چې ضايع کړي ايمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو !) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسير: يهودانو ويل: کله چې مو اصلي قبله بيت الله وه، نو ستاسې ددومره مودې هغه لمونځونه چې د بيت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضايع شول، ځينې مسلمانانو ته داسې شبهې ورولوېدې، کله چې بيت المقدس څمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکې زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آيت نازل شو: کله چې تاسې يوائې دځپل ايمان او د پاك الله د اطاعت له کبله دبيت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زيان نه پېښيږي.

﴿قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاۗءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰىھَا﴾

په تحقيق سره وينو مونږ (بيا بيا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا تا هغې قبلې ته چې ته يې خوښوې.

تفسير: کله چې مسلمانانو ته يهودانو طعنې او پيغورونه ورکول او ويل يې: «دا نبي چې څمونږ له شريعت څخه مخالف او له ابراهيمي دين سره سم کار کوي، ولې څمونږ د قبلې په لوري لمونځ کوي؟»، نو ځکه ددغو سببو له امله په هغه زمانه کې چې دوی د بيت المقدس په لوري لمونځ کاوه، نو دهغه په زړه کې تل داسې خبرې ګرځېدلې، که د الله تعالی له لوري حکم راکړی شي، چې بيا د کعبې په لوري لمونځ وکړم، او په دې شوق کې به يې کله کله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به يې کتل، چې ښايي په هغې پرښتې باندې يې سترګې ولګيږي، چې داسې زيری ورکړي، نو په دې مناسبت پر دوی دغه آيت نازل شو، او د کعبې شريفې د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ

نو وګرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (کعبې ته په لمانځه کې).

تفسير: يعنې د کعبې شريفې په لورې، مسجد الحرام يې ځکه بولي؛ چې هلته مقاتله کول، د حيواناتو ښکار کول، د ونو او وښو پرې کول او نور شيان حرام دي، کله چې د قبلې د تحويل دا حکم نازل شو، صحابه کرامو رضي الله عنهم د قباء پـه مسجد کـې د سهـار لمونځ کولو، مخونه يې شام خوا ته وو، هغوی ته يو سړی راغی، ورته ويې ويل چې: په رسول الله صلى الله عليه وسلم آيتونه نازل شول، چې په کې قبله د کعبې شريفې خوا ته وګرځول شوه، نو لمونځ کوونکو په لمانځه کې کعبې شريفې ته مخونه را وه ګرځول، (صحيح البخارې، حديث (۴۴۹۰).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ؕ

او په هر ځای کې چې اوسئ نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه کې) په لوري دهغې (کعبې).

تفسير: يعنې په سفر يا په حضر کې په مدينې منورې يا په بل ښار کې، په وچه يا په درياب کې، په غره يا په ډاګ (صحرا) کې، يا پخپله بيت المقدس، يا په بل کوم ښار کې، هر چېرې چې يئ دبيت الحرام په لوري لمونځ ادا کړئ !.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ؕ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

او بېشکه هغه کسان چې دوی ته ورکړل شوی دی کتاب خامخا پوهيږي دوی چې بېشکه دا (استقبال الکعبة) حق دی له لوري د رب د دوی، او نه دی الله ! غافل له هغو کارو ځنې چې کوي يې دوی.

تفسير: يعنې هغه اعتراضونه چې کتابيان يې د قبلې د تحويل په نسبت کوي، هغوی ته هيڅ غوږ مه ږدئ !، ځکه چې د هغوی په آسماني کتابونو کې دا خبره ښکاره ده، چې خاتم المرسلين صلى الله عليه وسلم به د څه مودې له مخې بيت المقدس په لوري لمونځ کوي، او په پای (آخر) کې به د کعبې شريفې په لوري لمونځ کوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دی، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهيمي دين سره سمه وي، نو ځکه هغوی دا د قبلې تحويل هم حق ګڼي، خو د حسد له مخې هر څه يې چې په خوله راځي هغه وايي، الله تعالی ددوی په ټولو خبرو ښه عالم دی، او د دوی د ويناوو نتائج به يوه ورځ هغوی ته څرګند کړي.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ؕ

او قسم دی خامخا که ته راوړې هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دليل سره؛ نه به شي تابع دوی د قبلې ستا، او نه يې ته (ای محمده !) تابع کيدونکی د قبلې د دوی، او نه دي ځينې د دوی تابع کېدونکي دقبلې دځينو (نورو).

تفسير: يعنې دوی داسې معتصب دي، که ته هغه ټولې ممکن الوقوع نښې دوی ته وښيې، خو بيا هم ستا قبله نه مني، دوی خو په دې غوښتنه او آرزو کې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وګرځوي، مګر د دوی دا خيال چټې او باطل دی، ته هيڅکله د هغوی د قبلې متابعت نشې کولای، ځکه چې دا د کعبې استقبال تر قيامته پورې نشي منسوخ

کیدای، أو کتابیان هم یو له بله سره د قبلې په امر کې ډېرې جګړې او خبرې لري، د یهودانو قبله د بیت المقدس صخره ده، او د نصرانیانو قبله د بیت المقدس هغه شرقي خوا ده، چې د عیسی علیه السلام د روح نفخ په کې شوی وو، کله چې دوی په خپلو مینځو کې نه جوړیږي، نو له مسلمانانو څنې ددې نقیضو متابعت غوښتل، یوائې جهل او حماقت دی.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او خامخا که بالفرض تابع شې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغی تاته له علمه (چې وحيې ده) بېشکه ته به په دغه وخت کې خامخا یې له ظالمانو څنې.

تفسیر: یعنې قطع نظر له دغو دلائلو څنې که د لرې مودې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) څمونږ رسول صلی الله علیه وسلم د کتابیانو د قبلې متابعت د وحيې له نزوله او یقیني علم څخه په خلاف وکړي، نو په دې محال تقدیر دوی بېشکه د بې انصافانو له ډلې څنې شمېرل کیږي، او له یو نبي څنې دداسې شنیع امر کېدل ممکن الوقوع نه دي، نو ښکاره شوه چې د کتابیانو د قبلې متابعت له تاسې څنې له سره ممکن نه دی، ځکه چې بیخي له علمه چپ دی، یعنې جهل او ګمراهي ده.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پيژني دوی هغه (یعنې محمد او اسلام د دوی د کتابو په تعریف) لکه چې پيژني دوی ځامن خپل، او په تحقیق چې یوه ډله له دوی څنې خامخا پټوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوی پوهیږي (په حقانیت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله علیه وسلم»).
حق ثابت دی له رب ستا نو مه کیږه ته خامخا له شک کوونکو څخه !.

تفسیر: یعنی کتابیان تا ډېر په ښه شان سره پيژني، او ستا د نسب، قبیلې، مولد، مسکن، شکل، اوصاف، او له ټولو احوالو څنې په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پيژندګلوۍ له امله هغوی ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پيژني لکه چې په ډېرو هلکانو کې خپل ځامن بې له تردده او تأمله پيژني، مګر د دوی له مخالفت څنې هیڅ اندېښنه مه کوه ! او هیڅ تردد په کې مه لره !.

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر یوه (امت) لره یوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونکي دي هغې ته (په لمانځه کې)، نو تاسې وړاندې شئ ! (یو تر بله) نیکیو ته، هر چېرته چې یئ (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قیامت کې لپاره د جزاء د اعمالو)، بېشکه چې الله په هر شي باندې قادر دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر ملت لره یوه قبله ټاکلې (مقرره کړې) ده، چې د هغې په لوري د عبادت په وخت کې مخ وګرځوي، یا هغه مسلمانان ملتونه چې د کعبې په بېلو بېلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال، او جنوب کې پراته دي؛ نو په دې باب بحث کول، یا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نیکې چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لوري پېش قدمي او وړاندې تګ کول په کار دي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾
وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او هر ځاي ته چې ووځې ته (ای محمده !) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او بېشکه دا مخ ګرځول کعبې ته خامخا حق دي له طرفه د رب ستا، او نه دی الله بې خبر له هغه شي چې تاسې يې کوئ.

او هر ځاي ته په هر وخت کې چې ووځې ته (ای محمده ! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړې) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او په هر ځای او هر وخت کې چې يئ (ای مؤمنانو) نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل په لوري د هغې (کعبې).

تفسير: د قبلې تحويل يې مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چې د هغه علل او عوامل متعدد دي، نو د هر علت د څرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوی دی، له ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ﴾ الآيه – څخه معلومېږي چې د خپل رسول د خوښې او رضا او دهغه د تکريم لپاره يې هم دا حکم کړی دی.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ څنې معلومېږي چې د الله عادت په همدې باندې جاري دی، چې هر ملت او هر پيغمبر ته چې د مستقل شريعت خاوند وي، د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله ټاکي (مقرروي).

او د ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ څخه معلومېږي چې ددې ذکر شوي حکم علت دا دی چې د مخالفانو الزام عائد نشي، يا به د دې تکرار سبب داسې وي؛ چې اول: د قبلې مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده، دويم: په الهي احکامو کې نسخ واقع کېدل، د ناپوهانو له پوهې څنې خورا (ډېر) لوړ کار دی، درېم: د قبلې تحويل اوله نسخه ده چې په محمدي شريعت کې ظاهره شوې ده، نو ځکه د هغې بيا بيا تکرار او تأکيد عين حکمت او بلاغت دی، يا به دا وجه وي چې په اول آيت کې د احوالو تعميم، او په دويم آيت کې د امکنه وو تعميم، او په درېم آيت کې د ازمنه وو تعميم مراد دی.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

ددې لپاره چې نه وي خلقو (يعنې يهودانو او مشرکانو) ته په تاسې هيڅ اعتراض، مګر (اعتراض) د هغو کسانو چې ظالمان دي له دوی څنې، نو مه وېرېږئ له (اعتراضو) د دوی څخه او وو ېرېږئ له ما څنې (او زما نافرماني مه کوئ !).

تفسير: يعنې کعبې ته مخ ګرځول؛ ددې لپاره چې په تورات کې ذکر شوي وو، چې د ابراهيم عليه السلام قبله بيت الله دی، او دآخرې زمانې نبي صلی الله عليه وسلم ته به هم د هغه په لوري د مخ ګرځولو حکم کيږي، که په محمد صلی الله عليه وسلم باندې د قبلې د تحويل حکم نه کېدی؛ نو يهودانو به خامخا په دوی الزام اړاوه، له بل لوري به د مکې مشرکانو داسې ويل چې: د ابراهيم عليه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبي چې د ابراهيمي دين مدعي دی، نو د هغه له قبلې څنې ولې مخالفت کوي؟ نو اوس د قبلې د تحويل د حکم له کبله دوی دواړو ته د اعتراض ځای پاتې نه شو، مګر بې انصافان اوس هم پر تاسې باندې په څه نا څه الزام اړولو کې بوخت (مشغول) دي، نو د دغسې اعتراضاتو هيڅ پروا ونکړئ ! او تل څمونږ د حکمونو تابع اوسئ !.

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

او لپاره د دې چې پوره کړم زه نعمت خپل په تاسې باندې (په هدايت سره) او ښايي چې تاسې لار وموميئ (حق ته).

تفسير: يعني دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پيغورونو څنې خلاص شئ، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هداياتو پوره وړ شئ.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿۱۵۱﴾

لکه چې لېږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آيتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښيي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عميق اسرار او) احکام، او ښيي تاسې ته هغه شيان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسير: يعني د نعمت د اتمام، او د هدايت تکميل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې يو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښيي.

فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿۱۵۲﴾

نو ياد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نو زه به هم ياد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کيږئ په ما باندې (په معصيت سره !).

تفسير: کله چې څمونږ د لوري په تاسې مکررًا د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره ياد کړئ !، او حکم مې ومنئ !، چې مونږ به هم تاسې يادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنايتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکريه په ښه شان سره ادا کړئ !، او زما له نا شکرۍ او معصيت څنې ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ) !.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿۱۵۳﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله څخه) په صبر (له معصيته او مصيبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسير: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آيت کې يې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهياتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانی لپاره يې دا طريقه را ښوولې ده، چې د) صبر او صلاة (په وسيله، او د هغو د مداومت په ذريعه ټول کارونه په تاسې آسانيږي، او په دې آيت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زيار (محنت) باسئ ! او په هغه کې صبر لويه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَن يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتٌۢ ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ وَلَٰكِن لَّا تَشْعُرُونَ ﴿۱۵۴﴾

او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، وليکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسير: يعني هغه څوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مگر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه يئ !، او نه يې کيفيت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتيجه ده.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ

او خامخا مونږ آزمويو تاسې په يوه شي چې هغه عبارت دى (ددښمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له كموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمكني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زكات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد(يې بولي، لومړى د هغو كسانو ذكر وو، چې د صبر لوړې مرتبې يې حاصلې كړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالى عموما په لږ لږ تكليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې ځخه امتحان اخلي، او د صبر آزموينه مو كوي، ځكه چې د صابرينو په ډله كې داخلېدل څه آسان كار نه دى، نو له همدې امله يې لا له پخوا ځخه تنبيه وفرمايله.

وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٥٥ ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةٞ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ١٥٦ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ ١٥٧

او زېرى وركړه صبركوونكو ته (په جنت سره، صبر كوونكي) هغه كسان دي؛ كله چې وررورسېږي دوى ته څه مصيبت، نو وايي دوى: بېشكه مونږ (مملوك) د الله يو، او بېشكه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونكي يو (په آخرت كې)، دغه كسان په هم دوى ده ثناء او صفت او په نېكه يادونه (له طرفه د) رب د دوى، او مهرباني ده، او دغه كسان هم دوى دي سمه لاره موندونكي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ﴾ مراد: د الله تعالى لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته كول، اوچتول، او ځان ته نژدې كول دي، لكه په جلاء الأفهام لابن القيم كې چې راغلي دي (ص۷۸).

۞إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِۖ

بېشكه صفا او مروه (چې په مكه كې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله ځني دي.

تفسير: مخكې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د كعبې د افضليت ذكر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا كولو ذكر فرمايي؛ ځو چې د ﴿وَلِأُتِمَّ نِعۡمَتِي عَلَيۡكُمۡ﴾ تصديق او تكميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذكر وفرمايه، اوس فرمايي: وګورئ ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) كې داخل دي، او په حج او عمره كې د دوى په منځ كې له دې سببه «سعي» كول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوى «اسماعيل» عليهما السلام لـه آثارو ځني دي.

فَمَنۡ حَجَّ ٱلۡبَيۡتَ أَوِ ٱعۡتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَاۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ١٥٨

نو هر څوك چې (اراده د) حج وكړي د بيت الله يا (اراده د) عمرې (وكړي) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې چې طواف وكړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وكړي) او هر څوك چې وكړي په خپله خوښه څه نيكي نو بېشكه الله شكر قبلوونكى، ښه عالم دى.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مكه معظمه كې دوه غرونه دي، د مكې خلق د ابراهيم (على نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زمانې راهيسې همېشه حجونه كوي، او د حج كولو په وخت كې د دغو غرونو تر منځ سعي كوي، د كفر په زمانه كې كافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې كاوه، او داسې به يې ګڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظيم لپاره دی، کله چې د اسلام پاك دين خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی څخې تائب شول؛ نو داسې خيال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظيم لپاره وو، نو څرنګه چې د بتانو تعظيم حرام شو، نو ښايي چې د «صفا» او «مروه» تعظيم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدينې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګاڼه، نو داسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پيدا شوه، او د رسول الله مبارك څخه يې په دې باره کې داسې هدايت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدايت راکوئ؟» په دې مناسبت دا آيت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ به سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالی نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۙ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدايت (خبرې) پس له هغه چې بيان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (يعنې بني اسرائيلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسير: له دغو خلقو څخه يهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلی الله عليه وسلم د رسالت تصديق او د قبلې د تحويل خبره او نور چې په په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنيوي اغراضو له امله يې د پاك الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آيت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

دغه کسان چې دي لرې کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وايي پر دوی لعنت ويونکي (له پرښتو، انسانانو، پيريانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسير: لعنت کوونکي له جنياتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذي روحو شيانو څخه عبارت دی، ځکه چې د دوی د حق پټولو له وبـاله په عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګانې خپريږي (خوريږي)، نو له دې سببه: نه يواځې حيواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکليف او صدمه ورپېښيږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

مګر هغه کسان چې بېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او نېك يې کړ عمل خپل، او بيان يې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی يم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسير: يعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځينې خلق په ګمراهی کې لويږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحيم يو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی کافران وو (په وخت د مرګ کې)؛ دغه کسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو ټولو (يعنې د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته يې اهميت ورکاوه شي).

تفسير: يعنې هغه څوک چې پخپله حق پټ کړي، يا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې کافر پاتې شي، او توبه يې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبليږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (يا اور) کې، نه به سپکاوه شي له دوی څخه عذاب، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، يا به په رحمت سره ورته نه کتل کيږي).

تفسير: يعنې په دوی باندې به عذاب يو رنګ او دوام لرونکی وي، او داسې به نه کيږي چې د دوی په عذاب کې څه لږوالی پېښيږي، يا کومه شېبه به د هغوی عذاب لږ کيږي.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

او معبود ستاسې معبود يو دی، نشته بل څوک لايق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې ستاسې د ټولو حقيقي معبود داسې يو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په کې نشته، نو هر هغه څوک چې د هغه له احکامو څخه سر غړوي، هغه بيخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ
وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ
وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

بېشکه په پيدا کولو د آسمانو او (په پيدا کولو) د ځمکې کې، او په اختلاف د شپې او د ورځې کې (چې اوږديږي، لنډيږي پر له پسې راځي او تياره راځي، يخيږي او ګرميږي)، او په بېړيو هغو کې چې روانې وي په درياب کې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه کې چې نازلې کړي دي الله لـه (طرفـه د) آسمانه له اوبو څخې، نو ژوندی (زرغونه) کړې يې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالي) د هغې، او خپاره (خواره) کړي يې دي په دې ځمکه کې له هر قسمه خوځېدونکو (حيواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو کې، او په هغې وريځې چې مسخره کړی شوې ده په مينځ د اسمان او د ځمکې کې، خامخا دليلونه دي (په وحدانيت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ کې دالوهيت او عبادت د توحيد، او په ﴿الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾ کې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ الآيه - کې د ربوبيت د توحيد ثبوت دی، چې ددغو ستاينو او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا

او ځینې له خلقو څخه هغه څوک دي چې نیسي بې له الله څخه شریکان (په عبادت کې).

تفسیر: یعنې په بنیادمانو کې چې په عقل او شعور کې له ټولو مخلوقاتو څخه افضل دي، ځینې داسې هم دي، چې سره له ښکاره او سابقه دلائلو بیا هم غیر له الله تعالی څخه نور شیان د حق تعالی سره په عبادت کې شریک ګڼي، او د ده جل جلاله سره یې برابروي.

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

چې مینه او محبت کوي دوی د هغوی سره لکه چې مینه کوي د الله سره.

تفسیر: یعنې یوازې په اقوالو او اعمالو کې خپل شریکان د حق تعالی سره نه برابروي، لکه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دی، د دوی شرک او مساوات رسیدلی دی، چې د شرک اعلی درجه ده، او شرک في الأعمال د هغه فرعه او تابع دی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، ډېر ټینګ دي له جهته د مینې له الله سره.

تفسیر: یعنې هغه محبت چې مشرکین یې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه څخې خورا زیاته مینه له الله تعالی سره لري، ځکه چې د مشرکانو مینه ددنیا په مصائبو کې زائلیږي، او د آخرت د عذاب د لیدلو په اثر دوی له خپلو باطلو معبودانو څخې بیخي بېزاره کیږي، لکه چې په وروستي آیت کې راځي، بالعکس د مؤمنانو محبت او مینه له خپل پاک الله سره په راحت او مصیبت، روغتیا او ناروغتیا، په دنیا او آخرت، په پټه او ښکاره کې برابره، او هیڅ تغییر نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الایمان یې له الله تعالی سره لري، له هغه محبت څخې خورا ډېر او زیات دی؛ چې مؤمنان یې له ما سوی الله یعنې انبیاوو، اولیاوو، ملائکو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنیا او ما فیها سره لري، ځکه چې مؤمنان له الله تعالی سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مینه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالی له حکم سره سم له هر یوه سره د هغه د مرتبې او مقام په میچ (اندازه) مینه کوي.

هو ! د الله تعالی او د ما سوی الله جل جلاله په محبت اومینه کې مساوات او برابري کول، که هر څومره هغه لوی سړی هم وي، نو خالص شرک او د مشرکانو کار دی.

په تعظیم ادب کې زیار کاږي صدیق *** د رتبې نه کوي فرق چېرې زندیق

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

او که ووینې هغه کسان چې ظلم یې کړی دی (په خپلو نفسونو په شرک سره) په هغه وخت کې چې ووینې دوی عذاب (هلته به وپوهیږي) چې بېشکه ټول قوت خاص الله لره دی ، او بېشکه چې الله سخت عذاب ورکوونکی دی (نو د الله تعالی پرته د بل چا عبادت به یې نه کاوه).

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

کله چې بېزاره شي هغه کسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو کسانو څخه چې تابعان (او کشران) دي، او ووینې دوی عذاب، او منقطع (غوڅ) شي په دوی (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوی علایق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ

او وايي هغه كسان چې تابعان وو: كاشكې واى مونږ لره بيا ورتلل (دنيا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبوعانو څخه، لكه چې بېزاره شوي دي دوى له مونږ څنې.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

همداسې (لكه چې وښوده پاک الله دوى ته د عذاب سختي او د يوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوى ته الله (ناكاره) عملونه د دوى افسوسونه په دوى باندې، او نه به وي دوى وتونكي هيڅبېرې له اور (د دوزخ) نه.

تفسير: يعنې د هغوى ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات كيږي، او له هيڅ عمل څنې به دوى ته هيڅ يوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ كې اوسيږي، بالمقابل موحدين او د ايمان خاوندان كه د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پاى (آخر) كې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ

اى خلكو ! خورئ تاسې له (ځينو هغو) شيانو څخه چې په ځمكه كې دي، حلال پاک (بې شبهې)، او پيروي مه كوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان ! (شيطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوى او هوس متابعت مه كوئ).

تفسير: عربانو به بت پرستي كوله، او د بتانو په نامه به يې حيوانات سرخوشې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شويو حيواناتو څنې به يې ګټه او فائده اخيستل حرام ګڼل، چې دا هم يو راز شرک دى، ځكه چې د حلال او حرام ټاكل او بېلول دالله تعالى كار دى، او پرته (بغير) له الله تعالى څنې په داسې كارونو كې د بل چا خبرې ګواكې شرک ته تمايل او ترجيح ده، نو له همدې سببه يې په لومړنې آيت كې د شرک خرابي بيان كړه، اوس د حلال د تحريم څنې ممانعت فرمايي، چې خلاصه او لنډه يې داده: هر هغه شى چې په ځمكه كې پيدا كيږي، تاسې له هغه څنې خورئ !، په دې شرط چې شرعا حلال، طيب، او روا وي، يعنې نه (في نفسه) حرام وي، لكه مرداره او خنزير، او ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ يعنې هغه ساكښان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت كې پرته د الله تعالى له نامه څنې د بل چا نوم پرې ويلى شوى وي، او د هغو له حلالولو څنې يې غير الله ته قربت مقصود وي، او نه كوم عارضي امر له سببه په هغه كې حرمت پيدا شوى وي، لكه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څنې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او دشيطان پيروي هيڅكله مه كړئ ! چې په خپل سر هر شي چې مو زړه غواړي؛ حلال يې وګڼئ لكه ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ او هر شى چې مو زړه غواړي حرام يې وبولئ لكه (بحيره، سائبه، وصيله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بېشكه چې شيطان تاسې لره دښمن دى ښكاره. بېشكه همدا خبره ده چې حكم كوي شيطان تاسې ته په بد او قبيح كار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر كوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسير: يعنې مسئلې او شرعي احكام له خپل لورې جوړوئ، لكه چې په ډېرو ځايو كې ليده كيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو كې هم له شرعي نصوصو څخه ستركې پټوئ، او له خپله ځانه نوي حكمونه جوړوئ، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو كې تحريفونه، اړول راړول كوئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او کله چې ورېل شي دوی ته چې: پیروي وکړئ تاسې د هغه حکم چې نازل کړی دی الله (چې قرآن او سنت دی) نو وایي (چې د قرآن پیروي نه کوو) بلکه پیروي کوو د هغه حکم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپل (آیا دوی د خپلوپلرونو متابعت کوي؟) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه پوهېدل په هیڅ شي (د دین له احکامو څخه) او نه یې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسیر: یعنې دوی وایي چې د حق تعالی د احکامو په مقابل کې، د خپلو پلرونو او نیکونو پیروي او متابعت کوو، او دا هم شرک دی، لکه چې ځینې ناپوهه مسلمانان د کونډو په نکاح او د ښځو د میراث په نسبت او نورو باطلو رسومو کې هم داسې خبرې کوي، او ځینې که څه هم په ژبه داسې چتې (بېکاره) او فضولې خبرې نه کوي، مګر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښکاره او څرګندېږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال داسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً

او حال د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او حق پرست یې حق ته رابلې) لکه حال د هغه چا دی چې ناري وهي هسې یو شي ته، چې نه اورې هیڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسیر: یعنې هدایت ته د کافرانو رابلل داسې دي لکه چې کوم شپون (شپونکی) یا غوبه څریدونکو ساکښانو (ذي روحو) ته په بیدیا کې نارې وهي، چې هغوی پرته له آوازه بل په هیڅ شي نه پوهیږي، همدارنګه حال د کافرانو دی، چې نه دوی پخپله پوهیږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګیان دي، ړانده دي، نو دوی هیڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره ومومي).

تفسیر: یعنې دا کافران کاڼه دي، چې د حق خبرې بیخي نه اوري، او ګونګیان دي، چې د حق خبرې نه وایي، او ړانده دي، چې سمه لار نهویني، لنډه یې دا چې: دوی په هیڅ شي نه پوهیږي، ځکه چې د دوی دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصیل، او د پوهې زده کول به څرنګه صورت ومومي؟.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! (یعنې ای مؤمنانو) خورئ تاسې ! له پاکو حلالو هغوشیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او شکر وباسئ ! الله لره (په دغو حلالو شیانو) که چېرې یئ تاسې چې خاص ده لره عبادت کوئ.

تفسیر: اوس پاک الله له کافرو څخه اعراض وفرمایه، او په خاصه توګه یې مسلمانانو ته توجه وکړه، او دوی یې مأمور کړل چې له روا او بې شبهې پاکو شیانو څخې وخوري !، او خپل انعام یې ښکاره کړ، او د شکر د ادا کولو امر یې وفرمایه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراک) د مردارې.

تفسير: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، يعني حلال نه شي، يا له شرعي طريقې څخه پرته حلال يا ښکار کړای شي، لکه چې زندۍ کړی شي، يا د کوم ژوندي ساکښ (ذي روح) کومه عضوه (غړی) پرې کړی شي، يا په لرګي، تيږې، او ټوپک سره وويشتل شي، يا له پاسه ولويږي او مړ شي، يا د بل کوم حيوان د ښکر د وهلو په اثر مړ شي، يا يې کوم داړونکي يا څيروونکي ځناور وداړي، يا يې وڅيري، يا د حلالولو په وخت کې قصدا پرې تکبير ونه وايي او مړ شي، دا ټول سره په مردارو کې داخل او حرام دي، البته دوه ساکښان (ذي روح) بې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې کب (ماهي) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اکرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب شوی دی.

وَالدَّمَ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) وينې (بهېدونکې).

تفسير: له وينې څخه مراد هغه وينه ده چې له رګو څخه وبهيږي، او د ذبحې په وخت کې داړې ووهي، او راووځي، پاتې شوه هغه وينه چې په غوښه کې وي، يا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلکه حلاله او پاکه ګڼل کيږي، نو که څوک کله غوښه بې له مينځلو (وينځلو) پخه کړي، خوراک يې ناروا نه دی، خو دنظافت او سپېڅلتيا (پاکۍ) له اصولو څخه لرې کار دی، د «ينې» او «توري» (چې تړلې شوې ويني دي) خوراک د رسول اکرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب حلال او روا شوی دی.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) غوښې د خنزير.

تفسير: خنزير ژوندی وي که مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوی وي که نه، په هر صورت سره قطعا حرام دی، او د خنزير ټول اجزا لکه غوښه، پوستکی، هډوکي، ويښتان، نوکان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاک دي، او له هغوی څخه فائده او کار اخيستل ناروا او حرام دی.

کله چې په دې ځای کې د خوراکي شيانو ذکر دی نو څکه يوازې د غوښې حکم راښودلی شوی دی، مګر په دې خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزير بېشکه «نجس العين» دی، څکه چې په بېغيرتي، بې حيايي، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت کې له ټولو ساکښانو (ذي روحو) څخه وړاندې دی، او له همدې امله الله تعالى د خنزير په نسبت فرمايي: ﴿فَإِنَّهُ رِجْسٌ﴾ نو د هغه هيڅ يو جز نه پاک دی، او نه د هيڅ قسم فائدې اخيستلو وړ دی، هغه کسان چې د خنزير غوښې ډېرې خوري، يا يې له نورو اجزاوو څخه فائدې اخلي، په هغو کې هم د خنزير رذيله افعال ډېر په واضح ډول سره ليدل کيږي.

وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

او (حرام کړی دی الله خوراک د) هر هغه حلال کړی شوی چې آواز کړی شوی وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې کې) بې له پاک الله.

تفسير: له ﴿وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ څخه دا مطلب دی چې: پر دې ساکښانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالى له نامه د بل کوم بت يا بل شي نوم واخيستل شي، يعنې پرته د الله تعالى له نامه د کوم بت، جن، خبيث روح، پير، مرشد، نبي، يا دنورو په نامه وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه ساکښ (جاندار) روح هغه ته نذر کړي، د هغه د تقرب يا رضا غوښتنې په نيت يې ذبح کړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض يې د هغه ساکښ (جاندار) ساه اخيستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حيواناتو د غوښو خوړل حرام دي، که څه هم د دوی د ذبحې په وخت کې تکبير هم وويل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخيستل شي، ځکه چې پرته د روح له پيدا کوونکي څخه بل چا ته د روح نذر او نياز کول له سره درست نه دی، نو د هر جاندار روح چې «غير الله» ته نذر کړی شي، د هغه د مرداری او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت څخه زياته ده، ځکه چې په مرداره کې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غير الله په نامه نذر شوی دی، چې عين شرک دی، هماغسې چې خنځير او سپی د ذبحې په وخت کې د تکبير ويلو له امله نه حلالېږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ويلو څخه څه فايده نه حاصلېږي، همداسې د هر جاندار روح چې غير الله ته نذر شي، يا يې په نامه کړی وي، نو د ذبحې په وخت کې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخيستلو څخه له سره هيڅ فايده نه حاصلېږي، او نه حلال کيدای شي، که د غير الله په نامه باندې له ټاکلو څخه وروسته نذر کوونکی له خپل دې نيت څخه رجوع او ترې توبه وکړي، او بيا يې ذبحه کړي، نو د هغه په حلالوالي کې هيڅ شک او شبهه نه پاتې کيږي.

عالمانو تصريح فرمايلي دي: که د کوم پاچا د راتګ په وخت کې د تعظيم په نيت ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، يا د کوم جن (پيري) له اذيت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه کوم ذي روح حلال کړ شي، يا د توپ ويشتلو، يا د نذر پخولو، يا د کوم نياز ورکولو په وخت کې ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، ګر که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم هم پرې ياد کړی شي، دا جاندار بيخي مردار او حرام او فاعل يې سخت ګناهګار دی.

په حديث شريف کې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغير الله» يعنې په هغه چا د پاک الله لعنت دی چې غير الله ته د تقرب او تعظيم په نيت ذي روح ذبح کړي؛ که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم پرې ياد کړي، يا يې ياد نه کړي، هو ! په دې کې هيڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقيرانو ته ورکړي، او ثواب يې کوم قريب ته وروبخښل شي، ځينی کاره تلونکي په هسې مواقعو کې داسې پلمې جوړوي چه دپيرانو او نورو په نيازونو او نذرونو کې زمونږ مقصود دادی چې فقيران ماړه شي، او ثواب يې مړو ته صدقه شي، نو لومړی بايد دوی وپوهيږي چه دالله تعالی په مخکې داسې پلمې پرته له ريا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې که ددغه نذر شوي حيوان پر ځای هغو سره غوښه واخيستل شي، او فقيرانو ته ورکړل شي او يا هم ورباندې پخه وخوړل شي نو دغه خيرات او صدقه به پرې ادا شي آيا دا ښه کار نه دی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چې اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې دا ذکر شوي شيان خو حرام دي، مګر که څوک د لوږې له امله مرګ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کې يې وخوري، په داسې سړي باندې هيڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هيڅ نافرماني او زياتوالی ونه کړي، نا فرماني داده چې: د اضطرار او ناچارۍ له پېښيدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وتړي. زياتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې څخه ډېر وخوري، او خپله ګېډه ښه پرې وپړسوي، بلکه ښايي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او يا يې هم له ځان سره زخيره او بل وخت ته وساتي.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾

بېشکه چې الله لوی بخښونکی پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بیا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟ !، او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبورۍ په حالت کې یې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسیر: یعنې هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، یهودانو پټ کړل، او له خپل لوري یې په هغو کې زیاتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آیت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې لیکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه یې تغییر په کې وکړ، چې دا دواړه لویه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قیمت لږ.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې یې بسوالی ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به یې له هغو کسانو څخه چې د ګمراهۍ په کندو کې یې غورځول؛ رشوت او بډې هم اخیستلې، او په هغو مالونو باندې به یې د هدیې، نذرانې، او شکرانې نومونه ایښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزیرو د خوړلو څخه هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بیانیږي.

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګېډو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قیامت کې (په خوښۍ سره).

تفسیر: له دې آیت څخه داسې شبهه لوېدی شي، چې له نورو آیتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قیامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: یعنې د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخویف، تذلیل، تهدید، او وعید په ډول به له دوی سره غږیږي، چې له دې غږېدلو څخه به دوی ته ډېر رېړ او تکلیف پېښیږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسیر: یعنې اهل د ایمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بیا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه یوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخلیږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کیږي، او بیخي نه پاکیږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لایق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکیه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی څخه نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې و ګڼئ! لکه چې په يوه پاک شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زايل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناک.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلې (اخيستې) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعنې کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندې خو هر څوک پوهيږي چې د اور په عذاب باندې صبر کول څرنګه دی؟ .

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتيا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه لرې دي).

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نه ده نيکي (يواځې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يواځې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بيخي پروا ونه کړئ».

وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا ۖ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاک الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخرې، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مريو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ورکوي زکات، او (بل خاوند دنېکۍ) وفا کوونکی دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق يا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختيو او په رنځونو کې او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسير: يعني هغه نيکي او ښېګڼه دهدايت او مغفرت سبب کيدای شي چې په ټولو ايمانياتو ايمان ولري، او هم ددين نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې يهودان او نصرانيانو په دغو ښو عقايدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولو يې په دې ستايلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آيتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که يهودان او نصرانيان يواځې د قبلې په استقبال باندې نازيږي، او خپل ځانونه د هدايت په طريقې باندې مستقيم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لايق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خيال دی، تر هغه پورې چې دا کتابيان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کريمه آيت کې مفصلا ذکر شوي دي ټينګ ونه دريږي، او عمل پرې ونه کړي، يواځې د قبلې له استقبال څخه هغوی ته هدايت نه په برخه کيږي، او نه د الله تعالی له عذابه څخه نجات مومي.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ۱۷۷

او دغه (ستايلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت يې کړی دی (په دين، متابعت دحق، او غوښتنې د نېکۍ کې) او دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسير: يعني هغه خلک چې په ذکر شويو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ايمان او دين کې، يا په خپل قول او اقرار کې، يا په خپلواخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، يا له ګناه او خرابو خبرو څخه، يا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو!) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شويو کې (که عمدا وي).

تفسير: د جاهليت په زمانه کې په عربو او يهودانو کې داسې دستور وو، چې د شريف النسب کسانو د وژل شويو غلامانو په بدل کې به يې د کمزور نسبه خلقو آزاد سړی، او د شريفانو د وژل شويو ښځو په بدل کې به يې نارينه، او د يو آزاد شريف سړي په بدل کې به يې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آيت کې داسې حکم و فرمايه چې: «ای ايمان لرونکو! مونږ په تاسې باندې په مقتولينو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ايستلی دی، چې د شريف نسب او د کمزوری نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى﴾ کې اشاره ده، چې يهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنياده ايجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو ځنې بيخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو ځنې دا راښکاريږي، چې دوی د پخوانيو ياد شويو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پيغمبرانو په سم ډول سره ايمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختۍ او مصيبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزيز او قريب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالی له احکامو او دانبیاوو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څخې غاړه غړوي، او د بېګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندې (قصاصيږي).

تفسیر: دا توضیح د هغې برابرۍ دې چې حکم يې صادر شو، مطلب يې دا دی: د هر آزاد نارینه په «قصاص» کې يوائې همغه يو آزاد نارینه وژل کېدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د يوه قاتل په عوض کې له يوې قبيلې څخې دوه تنه يا زيات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریی په مریي باندې (قصاصيږي).

تفسیر: یعنې د هر مقتول غلام په مقابل کې هماغه غلام وژل کيږي، چې قاتل يې دی، داسې به نه کيږي چې د کوم شریف سړي د غلام په قصاص کې دهغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غـلام دی، کـوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ

او ښځه په ښځه باندې (قصاصيږي).

تفسیر: یعنې د هرې ښځې په «قصاص» کې يوائې همغه ښځه وژل کيږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدی، چې د کومې شريفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبه ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له تېر څخې کوم نارینه وواژه (قتل) شي.

خلاصه يې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښايي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابيانو او د عربو جاهلانو کاوه، بيخي ممنوع دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ

نو هغه څوك چې عفوه وكړه شي (مصلحتا) ده ته له (قصاصه د اسلامي) ورور د ده نه څه شی، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د ديت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د ديت دي) هغه (عفوه کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسیر: یعنې که د مقتول له وارثانو څخې کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصيږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه يوائې د ثواب په غرض؟ يا د شرعي ديت په مقابل کې؟ يا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ يعنې له «قصاص» څخې څرنګه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې څخې بيخي خلاصيږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښايي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونيت او خوښې سره ادا کړي !.

ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

دا کار (د قصاص جواز يا ديت يا عفوه) آساني ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختيار يې تاسې ته درکړ).

تفسير: يعني دا اجازه چې «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ ديت واخلئ، که مو زړه غواړي ويې بخښئ، دا د پاک الله له خوا تاسې ته يو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، يعنې د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې يوه اساني او لورېينه (پېرزوينه) ده، چې په پخوانيو خلقو باندې نه وه، لکه چې په يهودانو «قصاص» او په نصرانيانو «ديت» يا عفو مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۸﴾

نو هر چا چې زياتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فيصلې (چې ديت يا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنيا کې).

تفسير: يعني که وروسته له دې تخفيف او رحمت څخه هم څوک بيا مخالفت او د جاهليت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، يا د عفوې او ديت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، يا اوس هم هغه وژل کيږي.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسير: يعني اګر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او درووند ښکاري، مګر پوهان ښه پوهيږي، چې دا حکم د يو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هيڅوک د «قصاص» د وېرې د بل قتل ته هيڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کيږي، او د قصاص په وسيله د قاتل او مقتول د دواړو ټبرونه هم له وژلو او د وينې له تويولو او بديو څخې محفوظ او مطمئن کيږي.

په عربو کې (لکه دپښتنو په شان) داسې يو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غير قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به يې چې لاس بر کېده؛ هماغه به يې واژه، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنګ او جګړه وه، او د يوه تن د وينې د تويولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخيستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کيږي.

يٰٓاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

ای خاوندانو د عقلونو ! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وينو څخه).

تفسير: يعني د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو څخې ځانونه وساتئ، يا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، يا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در څرګند شو، نو د هغه له مخالفت څخې چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ !.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖۚ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۸۰﴾

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي يو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرېږدي ايښې يې وي څه مال: وصيت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: په خلکو کې داسې دود (رواج) اودستور وو، چې د مړي ټول مال به يې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصا به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آيت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصيت کول فرض شول، او دا وصيت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د ميراث آيت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بيان کړې، نو اوس په ميت باندې په خپله متروکه کې وصيت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو ! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصيت کول جائز نه دي، او هم د مال له يوه ثلث څخه زيات وصيت کول نه دي روا، او که وصيت د سړي د پور (قرض)، امانت، وديعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهُۥ بَعۡدَ مَا سَمِعَهُۥ فَإِنَّمَآ إِثۡمُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُۥٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ﴿١٨١﴾

نو هر چا چې بدل کړ دا وصيت وروسته له هغه چې وايې وريېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصيت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوهېدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې مړي خو له انصاف سره سم وصيت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصيت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هيڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کيږي چې له وصيت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنۡ خَافَ مِن مُّوصٖ جَنَفًا أَوۡ إِثۡمٗا فَأَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَآ إِثۡمَ عَلَيۡهِۚ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصيت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) يا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مينځ د دوی (د موصي او موصی له) کې، نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې که چاته د مړي په وصيت کې داسې شبهه ور ولوېږي، يا پوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځايه يې د کوم سړي رعايت کړی دی، او د بل سړي حق يې تر پښو لاندې کړی، يا يې د پاک الله له حکم څخه مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مينځ کې د شريعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هيڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصيت کې داسې تغيير او تبديل جايز بلکه بهتر دی.

إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٨٢﴾

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي).

تفسير: يعنې حق تعالی ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې دا اصلاح په غرض يوه خرابي له مينځه لرې کوي، ده ته هرومرو مغفرت کوي، يا يې معنی داده چې د هغه وصيت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصيت يې کړی وي، او بيا په خپل نا جايز وصيت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصيت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخوانې امتونـه او پیغمبـران تر آدمه پورې).

﴿لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٨٣﴾

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهوانې قوې ماتوونکې ده).

تفسیر: یعنې روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پرېښودلو سره عادي کوي، او په دې وسیلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزیز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعیفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګارۍ روحیه تقویه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شریعت د هغو احکامو آسانې او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

﴿أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۚ﴾

یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ یا ۳۰ ورځې دي).

﴿فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۚ﴾

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ یا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نیول) په شمار (د خوړلیو شویو ورځو) له ورځو نورو.

تفسیر: بیا په دې لږه موده کې یې دومره سهولت او آسانې فرمایلې ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نیول ورته تکلیف پېښوي، یا مسافر وي، نو واک او اختیار لري چې روژه ونه نیسي، بیا دې د هغو ورځو قضایې وروسته له رمضان المبارک څخه ونیسي، چې په رمضان المبارک کې یې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه یې چې دا قضایې جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که یو ځای.

﴿وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖۖ﴾

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیول طاقت نه لري فدیه ورکول دي، (یا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نیولو طاقت لري فدیه ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بیا منسوخ شو) طعام د یوه مسکین (د یوې روژې په برابری).

تفسیر:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، یا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، یعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شیخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آیت سره ده، یعنې هغه خلق چې د روژې نیولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بیخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د یوې کاملې میاشتې

پرله پسې روژه نيول ډېر ګران او دروند کار وو، نو د دوی د آسانۍ لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کې نه وي، مګر يوائې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختيار لرئ چې روژه نيسئ، يا دروژې فديه ورکوئ. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګېډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بيا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بيان په ورستني آيت ﴿فَمَنۡ شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ﴾ کې راځي، ځينې له ﴿طَعَامُ مِسۡكِينٍ﴾ څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدير سره يې معنی داسې کيږي «هغه کسان چې د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دې د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي !» چې اندازه يې د خوراکي شيانو يو پيمانه ده، په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وايي: «خلق په رمضان کې اختيار لري چې روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده، يا يې ويونکي بې دين دي.

فَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥۚ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره.

تفسير: يعنې د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګېډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَأَن تَصُومُواْ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ١٨٤

او روژه نيول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې يئ تاسې چې پوهيږئ (دروژې په فضيلت).

شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلونه دي ښکاره (له جنسه د هغو شيانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکی د حق او باطل دی.

تفسير: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره يو ځای نازل شوی دی، بيا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۲۳) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او « جبريل عليه السلام» د سيد المرسلين خاتم النبيين صلی الله عليه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظيم ختم کاوه، او بيا بيا يې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضيلت او له قرآن عظيم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصيت ښه ښکاريږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراويح» هم مقررې شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي ! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرره او معينه شوې ده.

فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ

نو هر څوک چې ومومي له تاسې (ای مکلفينو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلوميږي چې ښايي مريض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مريض هم له افطار څخه منع شوي وي، نو ځکه يې د مسافر او مريض ذکر بيا په صاف ډول وفرمايه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتيا، (چې مسافر او مريض يې مخير کړ)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختی، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (دروژې د مياشتې) او چې په لويې سره ياد کړئ الله، په دې چې هدايت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آسانی او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نيولو حکم وفرمايه، او د معذرت له سببه يې مريض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمايله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شويو ورځو په شمار د هغو قضايې په مونږ او تاسې باندې واجبه وګرځوله، او پــه دې قضايې کــې يــې د يو ځای يا سره جلا جلا (جدا جدا) نيولو قيد له مينځه وويست، نو په دې کې يې ځمونږ او ستاسې د سهولت او د آسانی لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکليف واقع نه شي، او دا هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمير پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خير او خورا ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويې او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبريا يادونه وکړئ !، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ !، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ !.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده !) له تا څخه بندګان ځما (له لريوالي او نږديوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې يم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومني حکم زما (اطاعت) او ټينګ دې اوسي په ايمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړني آيت کې د الله تعالی د لويې او عظمت حکم بيان شوی وو، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چې: «ځمونـږ رب که لرې وي نو مونږ به په زور سره ور غږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږيږو»، په دې سبب د آيت نازل شو، يعني الله تعالی نژدې دی، هره خبره اوري، که ورو ورو وغږيږئ !، او که په چيغو ورنارې کړئ !، هغه ټول اوري، په هغو ځايو کې چې په زور سره د تکبير ويلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځايو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اوري.

اُحِلَّ لَكُمۡ لَيۡلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمۡ ؕ

حلال کړې شوی دی تاسې ته په شپه د روژې کې یو ځای والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسیر: د رمضان المبارک په شپو کې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې یې هم آساني وفرمایله، اوس که د شپې په هره برخه کې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه کیږي، هغه وکړئ !.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمۡ وَاَنۡتُمۡ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ؕ

دوی لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس یئ دوی لره.

تفسیر: له لباس او کالیو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دی، یعنې همغسې چې ستاسې په وجود کالي نښتي او پیوست دي، همدارنګه ښځه او نارینه هم ډېر سره نژدې او د شودو او شکرې په شان یو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمۡ كُنۡتُمۡ تَخۡتَانُوۡنَ اَنۡفُسَكُمۡ

معلوم دي الله ته چې بېشکه تاسې یئ چې خیانت کوئ په ځانو خپلو.

تفسیر: له خپل نفس سره له خیانت کولو څخه مطلب دا دی، چې له ویدیدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې کیدئ !، او د پاک الله د حکم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاک الله په خپل فضل او کرم سره تاسې معاف کړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه کې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ویې کړئ !.

فَتَابَ عَلَيۡكُمۡ وَعَفَا عَنۡكُمۡ ۚ فَالۡـٰٔنَ بَاشِرُوۡهُنَّ وَابۡتَغُوۡا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمۡ

پس رجوع یې په رحمت سره وکړه په تاسې باندې او عفوه یې وکړه له تاسې (د تېر خیانت) نو اوس جماع کوئ ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو کې) او وغواړئ هغه شی چې لیکلي (مقرر کړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسیر: یعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ کې ستاسې لپاره د الله تعالی له لوري مقدر شوي دي، ښایي چې د ښځو په مباشرت کې همغه مطلوب وي، او تش شهواني کارونه مو مقصود نه وي، په دې کې د عزل کراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوۡا وَاشۡرَبُوۡا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الۡخَيۡطُ الۡاَبۡيَضُ مِنَ الۡخَيۡطِ الۡاَسۡوَدِ مِنَ الۡفَجۡرِ

او خورئ ! او څښئ ! تاسې تر هغه پورې چې ښکاره شي تاسې ته تار سپین (جدا) له تاره توره (چې سپین تار) له سبا څخه (دی).

تفسیر: یعنې همغسې چې په ټوله شپه کې د مجامعت اجازه ورکړی شوې ده، همداسې د رمضان المبارک په شپو کې هم تر سپیده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه ورکړی شوې ده.

ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى الَّيْلِ

بیا پوره کړئ ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَٰكِفُونَ فِي الْمَسَٰجِدِ

او مه نژدې کیږئ ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان یئ په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۱۸۷﴾

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کیږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا یې درته بیان کړل) بیانوي الله آیتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسیر: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت تېر شول، د الله تعالی له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ ! يا يې مطلب دا دی چې پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم ځنې مه لرې کېږئ !.

وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسیر: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کې يو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت، ټګي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ګټل بالکل حرام او نا جايز دي.

وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۸﴾

او مه رسوئ ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهيږئ (چې دا ظلم دی).

تفسیر: «مه يې رسوئ تر حاکمانو پورې»: يعني د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، يا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدي، يا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهېږئ.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ

پوښتنه کوي خلق له تا څخه (ای محمده !) له حاله د نويو مياشتو.

تفسیر: خلقو د سپوږمۍ د دې زياتوالي او کموالي په نسبت څمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آيت نازل شو.

قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَٱلْحَجِّ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا مياشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او دحج.

تفسير: يعني اى محمده ! دوى ته ووايه چې د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسيله ديني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زكات، عدت، عقود، شروط، مزدوري، او د نورو شيانو نېټې ځرګنديږي، او هره يوه نېټه او تاريخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښكاريږي، په تېره بيا د «حج» د تخصيص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور مياشتې حرامې مياشتې بللې كيدې، چې په دغو مياشتو كې جنګ او وژل حرام وو، كه په دغو مياشتو كې به عربو ته كوم جنګ پېښېده، نو هغوى به تاريخونه سره وړاندې وروسته كول، او په يوه پلمه (تدبير) او بهانه سره به يې په هماغو حرامو مياشتو كې جنګونه كول، مثلا كه په «ذو الحجة» يا «محرم» كې به له جنګ سره مخامخ كېدل، نو هغه به يې په «صفر» سره تعبير كاوه، او كله چې به «صفر» كې كوم كار د دوى په مخ كې راته، نو هغه به يې په «ذو الحجة» يا «محرم» ياداوه، نو د دوى د دې خيال د ابطال له امله يې دلته د «حج» تصريح وفرمايله، هغه ورځې چې حق تعالى جل وعلى شأنه د «حج» لپاره ټاكلې دي، په هغو كې وړاندې وروسته كول، هيڅكله جايز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احكام تر ډېر ځاى پورې ذكر كيږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نيكي (دا كار) چې راځئ (تاسې) كورو ته د شا له لورې د هغو، او ليكن (خاوند) د نېكۍ هغه څوک دی چې ويريږي (له الله په ترک د مخالفت كې)، او راځئ ! كورو ته له طرفه د دروازو د هغوى، او وويريږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسيږئ.

تفسير: د جاهليت په زمانه كې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې كله به دوى د «حج» احرام وتاړه، او له خپلو كورونو څني به وتل، او بيا به اتفاقا هغوى ته كوم هسې ضرورت پېښېده چې بېرته به د خپل كورو ورتګ ته اړ كېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو كورو ته ورننوتل، يا به د شا له خوا پكې ننوتل، يا به يې د شا له لورې سورى واهه، او پكې به ننوتل، او دا كار به يې نيكي او ښېګڼه ګڼله، نو څكه پاک الله دا كار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ كوئ (اى مؤمنانو !) په لاره د الله كې ! له هغو كسانو سره چې جنګ كوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا ۚ

او مه كوئ تيرى، زياتى (پر هيچا باندې اى مؤمنانو !).

تفسير: يعني تېرى مه كوئ، ددې معنى دا ده چې په جنګ كې دې ووړ وكي، ښځې، او سپين‌ږيري قصدا ونه وژل شي ! او دننه په بيت الحرام كې دې په جګړو باندې لومړى پيل (ابتدا) ونه كړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشكه چې الله تعالى محبت نه كوي تېري كوونكو سره له حده. او ووژنئ ! دوى په هر ځاى كې چې مومئ دوى، او وباسئ ! دوى له هغه ځايه چې ايستلي دي دوى تاسې لره.

تفسير: هر چېرې چې يې مومئ وېې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پرته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ

او فتنه (شرک او له دين څخه اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسير: يعنې له دين څخه ګرځېدل، يا له دين څخه د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډېره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لورې لاربنوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنګ مه کوئ ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وجنګېږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسير: يعنې مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې بريد وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو څخه هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کېږي، او هر چېرې چې يې ومومئ وېې وژنئ ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، وېې وژنئ ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک څخه توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کېږي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنګ کوئ تاسې ! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېری مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېری وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېرئ کوئ ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرى يې كړى وو پر تاسې باندې، او وويرېږئ له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشكه الله له پرهېزګارانو سره دى (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره پكې دروميئ، د هغه حرمت مياشتې په ځاى ده، چې دپروسږ كال په «ذو القعدة الحرام» كې تاسې د كفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مكې معظمې ته لاړ شئ.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله كې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاكت كې (چې جهاد ترک كړئ ! او خپل مالونه په غزا كې ونه لګوئ !).

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

او نيكي كوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشكه چې الله دوستي كوي له نېكو كارانو سره.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ

او پوره ادا كړئ حج ! او عمره خاص الله لره، بيا كه چېرې منع كړى شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دى پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (اى محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسيږي هديه (چې مذبوحه ده) ځاى د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دى: كله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع كړي يعنې احرام وتړي؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې كړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي كې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مګر كه كوم دښمن يا مرض ورپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پاى ته ونشي رسولى، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال كړي، چې ادنى يې يو پسه دى، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مكې شريفې ته ليږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم ځمكې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه كړه ! او هر كله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل وېښتان لنډ يا وخريي، او پخوا له هغه دې هيڅكله ځان نه حلالوي، داسې وېنې ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

نو هر څوک چې وي له تاسې ځنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تكليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (د پسه).

تفسير: يعنې كه د «احرام» په حالت كې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر كې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت كې هم سر خرييل، يا د وېښتانو لنډول روا دي، مګر د هغه «فديه» دې وركوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نيول، يا شپږو تنو مسکينانو ته طعام ورکول دي، يا د يوه پسه (ګډه) حلالول دي، دا وينه د «جنايت وينه» بولي، چې د «احرام» په حالت کې د ناچارۍ له کبله د «احرام» د مخالفو امورو په کولو باندې لازميږي.

﴿فَإِذَآ أَمِنتُمۡ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلۡعُمۡرَةِ إِلَى ٱلۡحَجِّ فَمَا ٱسۡتَيۡسَرَ مِنَ ٱلۡهَدۡيِۚ﴾

نو هر کله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخيسته په عمرې سره (چې يو ځای يې کړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هديې څخه (چې مذبوحه ده).

تفسير: يعنې هغه «محرِم» چې د دښمن اومرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره کومه اندېښنه ورپېښه نه شي، يا خو دښمن يا رنځوري څه عارضه او حادثه ورپېښه شوي وي، خو په خير سره زائله او له مينځه ورکه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» کې څه خلل ورپېښ شوی نه وي، هغه لره ښايي چې فکر وکړي که «حج» او «عمره» يې دواړه سره يو ځای ادا کړي وي، يعنې «قِران» يا «تمتُّع» يې کړی وي، او «اِفراد» يې نه وي کړی، نو په ده باندې يو پسه يا د غويي يا د اوښ اومه برخه قرباني اوړي، چې دې وينې ته د «قران» او «تمتع» وينه وايي.

﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٖ فِي ٱلۡحَجِّ وَسَبۡعَةٍ إِذَا رَجَعۡتُمۡۗ تِلۡكَ عَشَرَةٞ كَامِلَةٞۗ﴾

هر چا چې ونه مونده هديه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دي په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج کې، او اوه ورځې (نورې) کله چه وګرځئ (تاسې) دا لس ورځې دي پوره.

تفسير: يعنې هغه څوک چې «قران» او «تمتع» يې وکړه، او مذبوحه ورته ميسره نشوه، نو هغه لره ښايي چې درې ورځې د «حج» په ورځو کې روژه ونيسي، چې د «عرفې» يعنې د «ذي الحجې» په نهمه ورځ کې پای (آخر) ته ورسيږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونيسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

﴿ذَٰلِكَ لِمَن لَّمۡ يَكُنۡ أَهۡلُهُۥ حَاضِرِي ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ﴾

دا (حکم د تمتع) هغه چا لره دی، چې نه وي عيال د ده اوسېدونکی په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام کې.

تفسير: يعنې قران او تمتع يا وجوب د هديې يا د لسو ورځو روژو حکم په نادار؛ هغه چا لپاره دی چې په مسجد الحرام کې يعنې په مکه معظمه کې يا هغې ته نږدې نه اوسيږي، بلکه د «حل» يعنې له «ميقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

﴿وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ١٩٦ ٱلۡحَجُّ أَشۡهُرٞ مَّعۡلُومَٰتٞۚ﴾

او وويريږئ له الله څخه او پوه شئ ! چې بېشکه الله ډېر سخت عذاب ورکوونکی دی. (وخت د) حج (څو) مياشتې معلومې دي.

تفسير: د شوال المکرم له اول څخه نيولې د لوی اختر يعنې د «ذي الحجة الحرام» د لسمې شپې تر سهاره پورې، ددې مياشتو نومونه (أشهر الحج) دي، څکه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ کې وي، که پخوا له دې څوک د حج «احرام» وتړي، نو هغه ناجائز يا مکروه وي، يعنې د حج لپاره څو مياشتې مقررې دي، او ټولو ته ښکاره دي، هغه تغيير او تبديل چې د عربو مشرکينو به د خپل ضرورت له مخې په دې مياشتو کې کاوه، او د هغو په نسبت په بل آيت کې داسې فرمايلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ زِيَادَةٞ فِي ٱلۡكُفۡرِ﴾ هغه بېخي بې اصله او باطل دی.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

نو هر چا چې فرض کړ (په خپل ځان) په دې میاشتو کې حج؛ نو نه دې کوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کې، او هر څه چې کوئ (تاسې) له نیک کار څخې، نو پوهیږي په هغه باندې الله.

تفسیر: «حج» یې لازم کړ یعني «احرام» یې وتاړه په داسې ډول چې په زړه یې نیت وکړ، او په خوله یې «تلبیه» وویله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بېشکه بهتره توښه ځان ساتل دي له سواله، او وويرېږئ ! له ما څخې ای خاوندانو د (صافو) عقلو !.

تفسیر: یو داسې غلط دود او دستور په کفر کې دا هم وو، چې بې د لارې دخرڅه د تش لاس «حج» ته تلل یې ثواب ګڼل، او هغه ته به یې «توکل» وایه، او هلته به تلل، له هر چا څخې به یې سوال او غوښتنې کولې، نو الله تعالی هغو کسانو ته چې قدرت لري؛ امر ورکوي چې هغوی دې د لارې خرڅه له ځان سره اخلي، او بیا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لاړ نه شي، چې هم پخپله دې سرګردانیږي، او نورو ته هم سرګرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسې باندې هیڅ ګناه په دې کې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسیر: که د «حج» په سفر کې سوداګیري هم وکړی څه ګناه نه لري، بلکه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه کې وو، چې ښایي له تجارت کولو څخه به په «حج» کې څه نقصان پېښیږي، نو اوس داسې هدایت صادر شو: هغه څوک چې اصلي مقصود یې «حج» وي، او د هغه په ضمن کې سوداګیري هم وکړي، نو د هغه په ثواب کې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر کله چې راکوز شئ له عرفات څخه نو یادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) کې.

تفسیر: په ټوله مزدلفه کې هر چیرې ودریدل جائز او روا دي، پرته دوادي محصر څخه، چې هلته دې نه ودریږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او یادوئ دي (یعني الله) لکه چې لاره یې در ښودلې ده تاسې ته، او بېشکه چې وئ تاسې پخوا له هدایته خامخا له ګمراهانو څخې.

تفسیر: یعني کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښایي چې هسې ذکر دې ونه کړی شي، بلکه سره له توحیده یې همغسې ذکر وکړئ، چې تاسو ته یې هدایت درکړی دی.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بیا راکوزېږئ ! (ای قریشو د طواف لپاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې راکوزیږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت وغواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د ګناهونو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: د كفر په زمانه كې يوه غلطي دا هم وه، چې مكيان (مكې والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځكه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلكه د حرم په حد كې به چې مزدلفه ده، دريدل، او د مكې شريفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف لپاره مكې شريفې ته راتلل، نو ځكه يې وفرمايل: «له هغه ځايه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځايه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندې نادم اوسئ !».

فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر كله چې ادا كړل تاسې افعال د حج خپل، نو يادوئ الله لكه چې يادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهليت كې په فخر سره) بلكه يادوئ الله په ډېر زيات يادولو سره.

تفسير: يعنې د «ذي الحجة الحرام» په لسمه كې چې د «حج» د افعالو يعنې د جمرو ويشتلو، قرباني كولو، سر خرييلو، يا د ويښتانو لنډولو، د كعبې شريفې د طواف، او د صفا او مروی له سعيې فارغ شوئ، نو د منی د قيام په وخت كې د الله تعالى ذكر وكړئ !، لكه چې د كفر په زمانه كې تاسې د خپلو پلرونو او نيكونو ذكر كاوه، بلكه له هغه څخه دې هم زيات ذكر وكړی شي !.

دوی له قديمې زمانې راهيسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منی كې ديره كېدل، او لوی بازار به يې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نيكونو ستاينه او يادونه به يې كوله، او د دوی لوينې او فضائل به يې بيانول، نو ځكه پاك الله له هسې ويناوو څخه هغوی منع كړل، او ويې فرمايل چې: په دې ورځو كې د الله تعالى ذكر ډېر وكړئ، او د هغه الله جلت عظمته د لويې او عظمت يادونه وكړئ !.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾
وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

نو ځينې له خلقو څخه هغه څوك دي چې وايي ای ربه څمونږ ! راكړه مونږ ته په دنيا (لږ ژوند) كې (څمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت كې هيڅ برخه، او ځينې له دوی څخه هغه څوك دي چې وايي: ای ربه څمونږ ! راكړه مونږ ته ! په دنيا (لږ ژوند) كې نيكي (نعمت) او په آخرت كې نيكي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه كسان شته دوی لره لويه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چې كړي دي دوی (هغه)، او الله ژر اخيستونكی د حساب دی (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: غوښتونكي په دوه ډوله دي: يو خو هغه دي چې د هغوی مطلوب يواځې دنيا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راكول كيږي، په همدې دنيا كې دې راكړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوی مقصود آخرت دی، چې د دنيا ښېګڼې (فائدو) او نيكی يعنې د عبادت توفيق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نيكی يعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې كسانو ته په آخرت كې د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسيږي.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِیْٓ اَیَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

او یادوئ ! الله (د تکبیراتو په ویلو سره) په ځو ورځو شمېرل شویو (د تشریق) کې.

تفسیر: له ﴿اَیَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ﴾ څخه د «ذي الحجة الحرام » یوولسمه، دولسمه، او دیارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو کې خلق له «حج» څه فارغیږي، او مامور دي چې په «منی» کې واوسیږي، په دې ورځو کې د جمرو ویشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبیراتو ویل اجراء کړئ ! او په نورو وختونو کې هم دلته تکبیر او تهلیل په ډېر محبت سره ووایئ !، او د پاک الله په ذکر کې کثرت او مداومت وکړئ !.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِیْ یَوْمَیْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَیْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَیْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰی ؕ

نو هر چا چې بیړه (تلوار) وکړه (په تلو کې له منی مکې ته) په دوو ورځو کې (چې «۱۱» «۱۲» د ذي الحجې دي) نو نشته هیڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکي، او هر چا چې تأخیر وکړ (او درېې ورځې په منی کې پاتې شو) نو نشته هیڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پرهېز یې کړی وي (له مناهیو څخه).

تفسیر: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پرهېز ونه کړئ، او هغه ځوک چې له الله تعالی څخه وویریږي، او په تېره بیا د «حج» په وخت کې تقوی او پرهېزګاري هم وکړي، نو بیا په دې خبره هیڅ نه ګناهګاریږي ؛ چې په «منی» کې دوه ورځې هستوګنه وکړي، یا درې ورځې پکې واوسیږي، ځکه چې الله تعالی دا دواړه جایز فرمایلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منی» کې د درې ورځو قیام دی.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَیْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

او (تل) وویریږئ ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشکه تاسې خاص الله ته ورټولیږئ (په قیامت کې د مکافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ یُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا وَیُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰی مَا فِیْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾
وَاِذَا تَوَلّٰی سَعٰی فِی الْاَرْضِ لِیُفْسِدَ فِیْهَا وَیُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا یُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾
وَاِذَا قِیْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾

او ځیني له خلقو څخه هغه ځوک دي چې په تعجب کې آچوي تا خبره د ده په (کارو د دې) ژوندون لړ کې، او شاهد کوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده کې دي، حال دا چې دی ډېر سخت دی په جګړه او عداوت کې، او کله چې بېرته وګرځي (له تانه ای محمده !) نو ګرځندی ګرځي په ځمکه (د مدینې) کې لپاره د دې چې فساد وکړي په ځمکه کې، او هلاکوي کښت (فصل) او ساکنبان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصیت).

او کله چې وویل شي ده ته: چې وویرېږه له الله ! نیسي دی غرور (عار او ننګ په کولو د ګناه، بس کافي دی ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هرومرو (خامخا) بد بستر دی (دا اور د دوزخ).

تفسير: دا حال د منافق دی، چې په ښکاره سره خوشامندي او تعلق کوي، او الله تعالی ځانته شاهد ګرځوي، او وايي چې: زه «ربښتين یم، او په زړه کې مې د اسلام محبت دی»، خو د جګړې، داړې، غلا، لوټ او تالان څخه هم خپل مخ نه اړوي، او که له هسې چارو يې څوک منع کړي؛ نه منع کيږي، بلکه ضد او مخالفت کوي، او په خپلو بدو چارو کې ترقي کوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَاۤءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او ځنې له خلقو څخه هغه څوک دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېرېږي)، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو باندې (چې د ده په توفیق له ځانه او ماله تېرېږي).

تفسير: وايي چې صهيب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کې د مشرکينو په لاس کنبيوت (راګېر شو)، صهيب رضي الله تعالی عنه هغوی ته وويل: «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط درکوم، چې ما خوشې کړئ ! چې مدينې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نيسئ !»، په دې باندې هغوی راضي شول، او صهيب رضي الله تعالی عنه يې پرېښود چې د رسول صلی الله علیه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آيت د مخلصينو په تعريف کې نازل شوی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ كَاۤفَّةً ۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو) ننوځئ ! په اسلام کې (دهغه له ټولو شرايطو سره) ټول.

تفسير: يعني په ظاهر او باطن، او په عقيده او عمل کې يواځې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ !، او نه چې په خپل سر او عقل، يا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ !، يا کوم کار وکړئ !، نو له دې څخه «بدعت» قلعه او قمعه او له بېخه ويستل مقصود دي، ځکه چې «بدعت» په حقيقت کې همدا شی دی، چې د بل چا کومه عقيده يا کوم عمل چې ښه او مستحسن وګڼلی (وګڼلی) شي، هغه له خپل لوري په دين کې داخل کړی شي، مثلاً لمونځ او روژه چې أفضل د عبادتونو دي، که بې له شرعي حکمه يې څوک له خپله ځان مقرر کړي بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عيدګاه کې په نفلونو باندې امر ورکول، يا د اخترونو په ورځو کې د روژې نيول.

وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ۗ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾

او مه کوئ پيروي د قدمونو د شيطان ! بېشکه دا (شيطان) تاسې لره دښمن دی ښکاره.

تفسير: يعني په خپلې وسوسې سره بې اصله شيان ستاسو په زړونو کې اچوي، او په دين کې بدعتونه شاملوي، او دين مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره کوئ.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَاۤءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾

بيا که وښوييدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښکاره دلائل؛ نو وپوهيږئ چې بېشکه الله ډېر غالب دی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾

انتظار نه کوي دوی مګر د یته چې راشي دوی ته الله په سیورو کې له وریځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بېر ته ګرځول کیږي ټول کارونه (په قیامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو څخه مخالف کار کوي، او له خپل کاره تګه نه اوړي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندې یقین او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نیولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرښتې پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قیامت» کې راتلونکې ده، هغه په همدا نن ورځ پای (آخر) ته ورسیږي، او فیصله شي، خو بالآخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ورتګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادریږي، او په دې کې هیڅ یوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍۭ بَيِّنَةٍ ۭ

پوښتنه وکړه (ای محمده !) له بني اسرائیلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟.

تفسیر: له دې نه یې پخوا فرمایلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه څخه مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تایید کې فرمایي چې: په خپله له بني اسرئیلو اولاده د یعقوب څخه پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالیږلي دي؟ کله چې دوی له هغو څخه منحرف او چپ شول، نو څمونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانۍ څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَاۗءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په نا شکرۍ سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنې دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هدایاتو څخه مخالفت کوي، یا یې آیات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بیا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنیا کې دې ووژل شي، یا دې کور او مال لوټ کړ شي، یا دې جزیه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذلیل واوسیږي، په عقبی کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کیږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې یې علم حاصل شي، یا بې له تکلفه یې په لاس ورشي.

زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ

ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسیس، او مسخرې کوي دوی پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسير: هر کله چې به د مشرکانو مشران پر «بلال رضي الله تعالی عنه» یا «عمار رضي الله تعالی» عنه یا «صهیب رضي الله تعالی عنه»، یا د مهاجرینو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین باندې تېرېدل، یا به یې دوی لیدل، نو پر دوی باندې به یې تمسخر کاوه، او خندل به یې، او ویل به یې چې: «دغه ناپوهانو ته وګورئ ! چې د آخرت په خیال د دنیا تکالیف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلی الله علیه وسلم ته وګورئ ! چې ددغو فقیرانو په ملګرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو برۍ ومومي، نو ځکه دوی تل د غلبې په فکر کې لګیا، او د دنیا د اصلاح په چورت کې مشغولتیا لري».

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه کسان چې یې ساتلي دي (ځانونه له شرکه) د پاسه د دوی (یعني کفارو) به وي په ورځې د قیامت کې، او الله روزي ورکوي هغه چا لره چې اراده وکړي بې له حسابه (ډېره پراخه).

تفسير: الله تعالی د هغوی په ځواب کې ارشاد فرمایي: دوی نه پوهیږي چې همدا فقیران او غریبان به د قیامت په ورځ له دوی ځني اعلی او لوړ وي، او الله تعالی په دنیا او عقبی کې هغه چاته چې اراده وفرمایي بېشماره رزق او روزي ورکوي.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَّاحِدَةً ۗ فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۪ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ إِلَّا الَّذِيْنَ أُوْتُوْهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهٖ ۗ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾

وو ټول خلك (په ابتدا کې) ټولي یو په یوه حق دین (بیا ځني کافران او ځني مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبیا زیري ورکوونکي (مؤمنانو ته په نعیم سره) او وېرووونکي (کافرانو ته په جحیم سره)، او راویې لېږه له دوی سره کتاب (بیانوونکی ددین) په حقه سره، لپاره ددې چې حکم وکړي (الله یا نبي یا کتاب) په مینځ د خلکو کې په هغه کار کې چې اختلاف کړی دی دوی په هغه کې، او اختلاف نه دی کړی په هغه (حق یا کتاب یا اسلام) کې مګر هغو کسانو چې ورکړی شوی وو دوی لره کتاب، (اختلاف یې چې کړی وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلیلونه ښکاره په سبب د کینې په مینځ د دوی کې، پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی هغه شي ته چې جګړه کړې وه دوی په هغه کې (چې عبارت دی له حقه) په اذن (حکم) خپل سره، او الله هدایت کوي هغه چا ته چې اراده (یې د هدایت) وکړي طرف د لارې سمې ته.

تفسير: د آدم علیه السلام له وخته راهیسې همدا یو حق دین پاتې دی، وروسته له هغه څخه تر یوې مودې پورې هغه دین پاتې وو، او بیا خلقو په هغه کې اختلاف وکړ، نو پاك الله د هغو د اختلافاتو د لرې کولو لپاره خپل انبیاء ولېږل.

فائدة: له دې آیت ځني دوه خبرې معلومیږي:

(١) دا چې الله تعالی هغه رسولان او متعدد کتابونه چې رالېږلي یې دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښیي، بلکه ټولو لره الله تعالی اصلا هماغه یوه لاره مقرره کړېده، کله چې دوی له هغې سمې لارې ځني وښوئېدل، نو الله تعالی دوی ته بیا رسول صلی الله علیه وسلم او کتاب ورولېږل، چې

سم د هغو له احکامو سره ټکر وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بيا ګمراهان شول، بيا بل نبي عليه السلام او بل کتاب الله دوی ته ورواستول شو، چې دوی په يوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتيا يوه ده، او ناروغي ګڼې بېشمارې دي، کله چې يوه ناروغي پيدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره يې يوه دوا او پرهېز وفرمايه، څه وخت چې بل کوم مرض پيدا شو نو له هغه سره يې بله دوا او پرهېز وټاکه (مقرر کړ)، اوس يې په آخر کې هسې يوه طريقه او قاعده وفرمايله، چې په هغې سره له ټولو ناروغيو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفايت کوي، او هغه د اسلام پاکه طريقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم او دا عظيم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(۲) دا خبره معلومېږي چې د الله تعالى همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به يې اختلاف درلود (لرلو)، او دحق او حقانيت په نسبت به يې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګيا وو، نو اوس نه ښايي چې د ايمان اهل د کافرانو له بد سلوکۍ او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

آيا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (د سختيو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسيدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختيو سره) تر هغه پورې چې ويل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ايمان يې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ ! واورئ ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ

پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده ! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسير: په پخوانيو آيتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکيد سره بيان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ !، او په اسلام کې په پوره ډول سره ننوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هيڅ خبرې ته غوږ مه ږدئ !، او د الله تعالى په خوښۍ کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ !، او هر راز شدت او تکليف پر ځان باندې واخلئ !، له دې ځای نه وروسته ددې کليې په نسبت د جزئياتو تفصيل بيانېږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کليې تحقيق او تاکيد په ښه ډول سره په زړه کې کښيني.

قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ووايه (ای محمده !) هر شی (لږ يا ډېر) چې صرفوئ (خرچ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (يې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) يتيمانو او مسکينانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (يې) كوئ تاسې له نېک كاره؛ نو بېشكه چې الله په هغه باندې (لكه په نورو اشياوو) ښه عالم دى.

تفسير: ځينې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اكرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم څخه يې پوښتنه وكړه چې: له مال څخه مونږ څه صرف كړو؟ او په څه شي باندې يې ولګوو؟ نو ځكه داسې حكم وشو، چې لږ يا ډېر هر څه چې د الله تعالى لپاره صرفوئ (خرچ كوئ)، هغه د مور او پلار او أقاربو او يتيمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، يعنې كه د ثواب د حصول لپاره يې ښندل او صرفول غواړئ، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف يې كړئ !، د هغه لپاره څه تعيين او تحديد نشته، هو ! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف كړ شي، چې مونږ يې دربښيو !.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض كړى شوى دى پر تاسې باندې جنګ كول (له كفارو سره).

تفسير: يعنې د دين له دښمنانو سره جنګېدل فرض كړى شوي دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په مكې شريفې كې اوسېده، په جنګ سره مجاز نه وو، كله چې يې مدينې منورې ته هجرت وفرمايه، نو دوى ته د مقاتلې اجازه وشوه، مګر يواځې د هغو كفارو په مقابل كې چې له مسلمانانو سره جنګيږي، وروسته تر دې له ټولو كفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او كه د دين دښمنان پر مسلمانانو بريد او تعرض وكړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عين ګرځي، كه نه فرض كفايي دى، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه وموندلى شي، چې په فقهيه وو كتابونو كې راغلي دي، هو ! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وكړي، يا له دوى سره معاهده ولري، يا كفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې كفارو سره جنګېدل، يا د دوى په مقابله كې د دوى له مخالفينو سره مرستې (مدد) كول؛ مسلمانانو ته هيڅكله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنګ) بد ښكاري تاسې ته.

تفسير: د بد ښكاره كېدلو مطلب دا دى چې: پر نفس باندې سخت او درونډ معلوميږي، دا نه چې د رد او د انكار وړ په نظر راځي، او له حكمت او مصلحت څخه مخالف ورښكاري، او د تنفر او خفګان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هيڅا باندې هيڅ الزام نشته، ځكه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مينه لري، او بل هيڅ شى له ژوندانه سره نه برابروي، نو ځكه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتا درونډ او سخت كار ښكاري.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښايي چې بد ګڼئ تاسې يو شى حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښايي چې ښه وګڼئ تاسې يو شى، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دى (په خير ستاسې) او تاسې نه پوهيږئ (په خير خپل).

تفسير: يعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شى چې تاسې يې خپل ځان ته نافع يا مضر وګڼئ، هغه په رښتيا سره هم ستاسې په حق كې همغسې وي، بلكه كيداى شي، چې تاسې يو شى د خپل ځان لپاره بد وګڼئ، او هغه په واقع كې

مفيد وي، يا كوم شی تاسې ښه وګڼئ، او هغه په حقيقت کې مضر وي، دا چې تاسې وايئ: «په جهاد کې د ځان، او مال دټولو شيانو نقصان دی، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دی»؛ خوشې يو چټي او فضول خيال دی، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنيا او آخرت لوی لوی منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په ګټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې يوازې الله (تعالی جلت کلمتُه) ډېر ښه پوهيږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځکه هر هغه حکم چې الله تعالی يې پر تاسې کوي، هغه خامخا حق دی، او تاسو يې د زړه له کومي ومنئ، او په هسې چټي (بېکاره) خيالاتو پسې مه ګرځئ !.

يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلشَّهۡرِ ٱلۡحَرَامِ قِتَالٖ فِيهِۖ

پوښتنه کوي خلق له تا نه (ای محمده !) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟).

تفسير: فخر عالم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو يو ټولی د کفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوی کفار ووژل، او مالونه يې په غنيمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادی الأخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده، کافرانو ددې په نسبت په طعنې ويلو باندې پيل (شروع) وکړ: چې محمد صلی الله عليه وسلم حرامه مياشته حلاله کړه، او خپلو امتيانو ته يې حکم ورکړی دی چې په اشهر الحرم کې دې هم له خلکو سره جګړې وکړي، او د دوی مالونه دې په ولجه (غنيمت) او لوټ يوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول أکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم په حضور کې حاضر او پوښتنه يې وکړه چې: «اوس څه حکم دی؟ له مونږ ځنې خو اشتباها دا کار صادر شوی دی؟» په دې تقريب دا آيت نازل شو.

قُلۡ قِتَالٞ فِيهِ كَبِيرٞۖ

ووايه (ای محمده ! دغو سائلينو ته) چې جنګ کول په دې (أشهر الحرم) کې (عمدا) لويه ګناه ده.

تفسير: يعني په حرامه مياشته کې جنګېدل، خو ببشکه د ګناه خبره ده، ولې لويو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثاني کې «جهاد» کړی وو، او په حرام مياشته کې يې چې رجب المرجب دی؛ نه وو کړی، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوی باندې هيڅ يو الزام نه اوړي، نو په هغوی داسې الزام لګول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَكُفۡرُۢ بِهِۦ وَٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ وَإِخۡرَاجُ أَهۡلِهِۦ مِنۡهُ أَكۡبَرُ عِندَ ٱللَّهِۚ

او منع کول له لارې (دين) د الله څخه، او کافر کېدل په الله، او (منع کول له) مسجد حرام نه، او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډېره لويه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم کې).

تفسير: يعني د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي ديانت څخه بغاوت، او د بيت الله شريف د زيارت څخه د خلکو مخ نيول، او د مکې معظمې اوسيدونکې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لويې ګناوې دي، او حال دا چې کفار پرله پسې هسې کارونه کوي، لنډه يې دا چې «په حرامه مياشته کې بې سببه او نا حقه جنګېدل خو ببشکه لويه ګناه ده، مګر هغه خلق چې په حرم شريف کې کفر خپروي (خوروي)، او لوی لوی فسادونه په کې کوي، او په اشهر الحرم کې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې کفارو سره د جنګېدلو

ممانعت نشته، برسېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لګيا دي، نو په داسې يوه وړوکې ګناه باندې، چې هغه هم د لا علمی له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعنې وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (له دين څخه د خلقو ايستل) ډېره لويه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسير: يعنې په دين کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دين څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهوا په حرامه مياشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دين په خبرو کې يې راز راز شبهې او خدشې پيدا کولې، څو نور خلک په شبهو کې ولوېږي، او د اسلام دين ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې دځينو مسلمانانو له لوري سهوا په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې ويناوو څخه د هغوی مقصد دا وو چې نور خلک د اسلام له قبلولو څخه متنفر کړي، نو يې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پيغورونه ورکوي، چې خلق د حق دين له لارې واړوئ، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دين څخه لغځول (ښويول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنيع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

او همېشه به وي دوی (يعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که يې لاس ورسيږي (او موقع ومومي).

تفسير: يعنې تر څو چې تاسې په حق دين باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان په هيڅ يوه حالت او په هيڅ يوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اګر که د مکې معظمې په حرم شريف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حديبيې په عمره کې يې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شريفې حرمت وساته، او نه يې د حرامو مياشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه يې يواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وتړلې، او مسلمانان يې مکې شريفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې يې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بيا نو دداسې معاندينو طعنې او بد ويلو ته نه ښايي چې څه اهميت ورکړ شي، او نه ښايي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (څنګ) وشي.

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوک چې ګرځي له تاسې نه له دينه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضايع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسير: يعنې له اسلامي دين څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټينګ پاتې کېدل داسې يوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نيکي له منځه وړي، په دنيا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کيږي، نکاح يې فسخ کيږي، له ميراث څخه بې برخې پاتې کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی، او جهاد یې کړی دی په لاره (دین) د پاک الله کې، دغه کسان امید لري دوی د رحمت (مهرباني) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه پورتنیو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره کې هیڅ مؤاخذه نشته، مګر په دې تردد کې پاتې وو چې: آیا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ کړی دی ثواب رارسیږي که نه؟ نو دا آیت نازل شو، هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې کړی دی، او د الله تعالی لپاره یې د کوم شخصي غرض څخه یې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بېشکه د الله تعالی د رحمت امیدوار، او د هغه مستحق دي، او پاک الله د خپلو بندګانو خطاوې بخښي، او پر دوی باندې رحم کوونکی دی، نو الله تعالی به هسې مطیعان او حکم منونکي بندګان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) (له حکمه د څښلو) د شرابو، او (له کولو د) قمار نه.

تفسیر: د شرابو او قمارو (جواري) په نسبت څو آیتونه نازل شوي دي، او په هر یوه کې د هغو خرابي راښکاره شوې ده، آخر یې د (المائدة) په (۹۰) آیت (۱۲) رکوع کې په ښکاره ډول سره ممانعت وکړ شو، نو ټول هغه شیان چې نشه راوړونکي دي له یوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په کوم شي باندې تړل کیږي، او ګټل او بایلل په کې وي؛ حرام دي، او یوه طرفه شرط تړل حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) په دې دواړو کې ګناه لویه ده، او ګټې دي لپاره د خلقو، او ګناه د دې دواړو ډېره لویه ده له ګټې دی دواړو نه.

تفسیر: د شرابو له څښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل کیږي، او سړی د «مأمور به» پرېښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کیږي، چې جنګ، قتل، او نورې خرابۍ ترې پیدا کیږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځیږي، چې ډېر ځلې د هلاکت موجب ګرځي، او په قمار کې د حرام مال خوړل، غلا کول، او د مال او عیال تضییع او یو له بل سره دښمني مینځ ته راځي، او راز راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پیدا کیږي، هو ! په دوی کې څه سرسري ګټې هم شته، مثلا د شرابو له څښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصلیږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ویړیا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه کوي دوی (ای محمده !) له تا ځنې چې څومره خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟)
ووایه (ای محمده ! دوی ته: صرف کړئ هغه چې وي) زیات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسير: ځمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالی لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکـم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زيات وي»، ځکه څنګه چې د آخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، ددنيا فکر هم يو ضروري کار دی.

هو ! که تاسې خپل ټول مال په يوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروريات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنګه ادا شي؟ او په دې تقدير: الله تعالی خبر دی چې د دنيوي او اخروي په څه راز راز خرابيو کې به اخته کېږئ.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

همداسې (مخکني بيان په شان) بيانوي الله تاسې تـه احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالی په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنيا او آخرت کې.

تفسير: يعنې فاني دنيا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبی خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او انديښنه سره ښايي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي ! او اخروي او دنيوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونيول شي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده ! له معاملاتو د) يتيمانو؛

تفسير: ځينو خلقو به د يتيمانو په مالو کې احتياط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ او ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا﴾ الآيه — دلته هغه کسان چې د يتيمانو پالنه يې کوله وو پر بدل او د هغوی ډوډۍ او نور لګښت (خرچه) يې له خپله ځانه بيخي جلا کړه، ځکه چې د يتيمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې يوه سختي پېښه شوه چې کوم شی به يتيم لپاره تيارېده د هغه پاتې برخه به غوځارېده، او په دا رنګه احتياط کې د يتيمانو نقصان کېده، نو ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آيت نازل شو:

قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۖ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزاری نه)، او که يو ځای کړئ (خرځ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی ورونه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضايع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسير: يعنې مقصود خو يواځې هم دا خبره ده؛ چې د يتيم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړی شي !، نو هر وخت چې په جداوالي کې د يتيم ګټه وي، هغه دې اختيار او غوره کړی شي ! او چېرې چې په شرکت کې د يتيم خير او ښېګڼه (فائده) وليده شي، نو د هغه خرځ هم د خپل ځان له خرځ سره ګډ کړی شي !، په دې کې هيڅ يوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ !، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو څنې وخورئ !، ځکه چې هغه يتيمان خو ستاسې ديني يا نسبي ورونه او خويندې دي، او د ورونو ګډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو ! دا يوه ضروري خبره ده چې ديتيمانو د اصلاح او ګټو رعايت دې په پوره ډول سره وکړی شي !، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خيانت او د يتيم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د يتيمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ؕ

او که اراده کړي وای الله (دمشقت ستاسې) نو خامخا به يې مشقت راوستلی وو په تاسې باندې.

تفسیر: مشقت راوستل يعنې په خوړلو او څښلو کې به يې د يتيمانو مشارکت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، يا دا که بې علمه او بې قصده به په کې کوم کموالی يا ډېر والی پېښېده؛ په هغه کې به يې هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَكِیْمٌ ﴿۲۲۰﴾

بېشکه چې الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ کې قوي) ښه تدبير والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى یُؤْمِنَّ ؕ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَیْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِیْنَ حَتّٰى یُؤْمِنُوْا ؕ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَیْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ

او په نکاح مه آخلئ! مشرکې ښځې تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا وينځه مؤمنه بهتره ده له مشرکې اصيلې ښځه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته هغه (کافره)، او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانې ښځې) کافرانو ته تر هغه پورې چې ايمان راوړي دوی، او خامخا مريي مؤمن بهتر دی له کافر سړي نه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته (هغه کافر).

تفسیر: لومړی د مسلمان نارينه له کافرې ښځې سره او د کافر له مسلمې سره د نکاح اجازه وه، په دې آيت سره هغه امر منسوخ شو، که نارينه يا ښځه مشرکه وي، نو د هغې نکاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، يا که وروسته له نکاح څخه يو له زوجينو څخه مشرک شي؛ نو پخوانی نکاح ماتيږي.

او مشرک دېته وايي چې: يا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات يا په صفاتو کې بل څوک مشابه او يو شان وګڼي، او يا هم د الله تعالی سره د بندګی او عبادت په يو ډول او نوع کې بل څوک شريکوال او برخمن وګڼي، لکه په سجده، سرټيټولو، په غياب کې چيغه وهلو، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه کې.

فائدة: د اهل کتابو ښځو سره د مسلمان نارينه نکاح روا ده، ځکه دا د نورو آيتونو څخه ثابته ده.

اُولٰٓئِكَ یَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖۚ وَاللّٰهُ یَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَیُبَیِّنُ اٰیٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾

دغه (کافر) کسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادې) خپلې سره، او بيانوي احکام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصيحت ومني (پند واخلي).

تفسیر: يعنې له مشرکينو نارينه وو او مشرکانو ښځو سره اختلاط او دهغوی أقوالو ته غوږ نيول، او دهغوی أفعالو ته کتل له هغوی سره نفرت کموي، او دهغوی سره دمينې او محبت سبب ګرځي، او ددې کار انجام دوزخ دې، نو ځکه له مشرکانو سره نکاح بيخي حرامه او له هغې څخه اجتناب لازم کار دي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ

او پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا یوه پلیتي ده، نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کیږئ ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وایي چې له ښځو څخه د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کیږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغۍ کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وایي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شیان راو دی، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وهلو څخه وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شیان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتي د حائضاتو له مجامعت څخه هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړې شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنیان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنې لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بیشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه څخه چې له دوی څخه اتفاقا صادره شوې وي؛ مثلا د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکۍ یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسې موقعې له «وطي» څخه ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قُبُل دی) په هرې طریقې سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لورې په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت څخه پیدا کیږي احول (کوږ سترګی) (چیپی) به وي»، کله چې څمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پیداوار غوندې دي، یعني له هغه ځنې مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېږېدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه، یا په اړخ، یا د شا له لورې، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ !، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شیندل دې په همغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجودېږي، یعني مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي !، او له لواطت ځنې دی خامخا ځان وژغوري ! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مرداري او نجاست دی، د یهودانو دا خیال غلط دی چې؛ له هسې مجامعت ځنې احول «چپی» مولود موجودېږي».

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې ! د پاره د ځانو خپلو (نیک عمل) !

تفسیر: یعني صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ ! یا دا چې له «وطي» ځنې مو ښایي صالح اولاد مطلوب وي، او یوائې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

او ووېرېږئ ! له الله څخه او وپوهېږئ ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي یئ له الله سره، او زیری ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته(دجنت). او مه ګرځوئ ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نیکي کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کې.

تفسیر: یعني د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم یادوئ، مثلا له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم، یا له هیچا سره به مصالحت یعني روغه نه کوم، یعني په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ ! که څوک بیا داسې قسمونه یادوي، نو د هغه ماتول، او «کفاره» یې ورکول پرې واجبېږي.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسیر: یعني هر څوک چې قسم یادوي الله تعالی یې اوري، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سمیع علیم الله) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هیڅ یوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نیت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زیات احتیاط په کار دی.

لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نیسي الله تاسو لره په لغوه او بیهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسیر: لغو او چټي (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې ځنې سم له عادته یا عرفه سره چټي پټي ووځي، او د زړه له کومي او په عمدي او ارادي ډول سره نه وي، له هسې قسم یادولو ځنې نه په چا باندې «کفاره» اوړي، او نه پرې ګناهګارېږي، هو ! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووایي، او له دې قسم ځنې یې یوائې تاکید مقصود وي، او قسم خوړل یې په زړه نه وي، نو پرې «کفاره» اوړي، د «کفارې» بیان وروسته راځي.

وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

او لېکن نیسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسير: يعني هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بيخي يو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفاره» اوړي.

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: «غفور» يعني مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټي (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حليم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښايي چې بنده توبه وکړي.

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِن فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا يا تر څلورو مياشتو پورې) انتظار د څلورو مياشتو، نو که بيا رجوع وکړه دوی (او سره يو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړ دوی د طلاق (او رجوع يې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: ايلاء قسم او سوګند خوړولو ته وايي، که څوک قسم وخوري چې خپلې ښځې ته به تر ټاکلې مودې نه نژدې کيږم، نو دا موده که له څلورو مياشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پايه انتظار وکړي، او بيا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه بخاري شريف او صحيح مسلم کې ثابت دی.

او که دغه موده تر څلورو مياشتو زياته وه، نو د څلورو مياشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې يا ورته طلاق ورکړي، او يا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو مياشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کيږي، او بعض علما وايي چې په بائن طلاق سره طلاقيږي.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ

او طلاقې کړی شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حيضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پيدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کې (له ولده يا حيضه) که وي دوی چې ايمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی).

تفسیر: کله چې نارینه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، څو چې درې «حیضه» یې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به یې ښکاره شي، او د یوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په ګېډه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حیض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وایي.

فائده: دلته له مطلقاتو ځنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) یا «شرعي خلوت» نوبت وررسېدلی وي، او دې ښځو ته «حیض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت یا «صحیحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بیخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بیخي نه حائضه کیږي، مثلاً وړه یا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وینې پاکه وي، یا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنیو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده درې میاشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وینځه وي، که حائضه کیږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حیضه دي، که نه حائضه کیږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت یو نیمه میاشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل و ضعه) ده، دا تفصیلات له نورو آیتونو او احادیثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوٓا۟ إِصْلَـٰحًا ۚ

او میړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بیا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسیر: یعنې که نارینه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وګرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښایي چې په دې ګرځولو کې مقصود ښه سلوک او اصلاح وي، او ښځه ونه ربړوي، او ویې نه وېروي، او په دې یې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي ګناهګاریږي، که څه هم رجعت یې صحیح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ ٱلَّذِى عَلَيْهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۗ

او شته دې ښځو لره (حقوق په میړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارینه وو لره په دې ښځو باندې بهتروالی (فضیلت).

تفسیر: یعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارینه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارینه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارینه لره ښایي چې له خپلې ښځې سره په هیڅ ډول (طریقه) بده ګذاره او خراب سلوک ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مګر دا یو فضیلت او فوقیت نارینه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واک او اختیار خامخا نارینه لره دی.

وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ ۪ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِيْحٌۢ بِاِحْسَانٍ ؕ

(رجعي) طلاق دوه کرته دی، نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارینه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به یې طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به یې بیا رجعت ورته کاوه، او بیا به یې طلاق کوله، او په دې ډول ځینو نارینه وو خپلو ښځو ته زیات تکلیف او زحمت ورپېښاوه، نو بنا پر دې دا آیت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کیدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارینه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بېرته له سره رجعت وکړي، یا یې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کیږي، هو ! که دوی دواړه بیا سره خوښ وو، بیا نکاح تړلی شي، او که درې طلاقه ورکړي، نو بیا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره تړلی، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساک بمعروف» او له «تسریح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښایي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او ربړول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئًا اِلَّآ اَنْ يَّخَافَآ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هیڅ شی، مګر که وېرېږي دوی (یعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې وبه نشي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسیر: یعنې نارینه وو لره دا روا نه ده؛ چې له ښځو څخې د طلاق په بدل کې هغه مهر بېرته واخلي چې ورکړی یې دی، هو ! دا هلته روا دی چې څه نا چاري وي، او په هیڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې څخې وېرېږي، چې دمخالفت له شدته د الله تعالی په احکامو باندې ټینګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول یو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارینه له جانبه د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخیستل نارینه لره ناروا او حرام دي.

فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيْمَا افْتَدَتْ بِهٖ ؕ

پس که وېرېږئ تاسې چې وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجیه وو امورو کې) نو نشته هیڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فدیه ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارینه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قیده جدا کړي، او نارینه د هغې مال واخلي، دېته «خلع» وایي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښایي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: یوه ښځه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه، او وېې ویل: چې زه له خپل مېړه (خاوند) څخه خفه یم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د دې موضوع تحقیق وفرمایه، هغې ښځې وویل چې: مېړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمې کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او دیانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعا بدي شي، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغې ښځې څخنې «مهر» بېرته واخیست، او مېړه ته یې ورکړ چې طلاقه یې کړه، نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۲۹﴾

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېرېږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یعنې دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعمیل او پابندي ډېره ضروري ده، او ښایي چې هیڅ یو قسم مخالفت تغییر او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي!.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۰﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بیا یې طلاقه کړه دا ښځه (درېم ځلې) پس بیا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه مېړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم مېړه (هم) دا ښځه (او عدت یې تېر شو) پس نشته هیڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني مېړه، چې بیا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به یې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بیانوي یې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهیږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسیر: یعنې که مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته درېم ځلې «طلاق» ورکړي، نو بیا به هغه ښځه ده ته هیڅ نه روا کیږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بیا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نکړي، او د هغه دویم مېړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وایي د هغه لومړني خاوند سره دویمه نکاح هلته تړل کیږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، یعنې هر یو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمینان ولري، که نه خامخا بیا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښیږي، او بیا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسیږي، او په ګناه کې اخته کیږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مینه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غایه ده، اګر که د صحت شرط یې نه دی.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۪ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسیدې دوی (آخر د) عدت خپل ته (یعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ! دوی په ښه ډول سره (یعنې رجوع ورته وکړئ!) یا

خوشي کړئ ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو ! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تېری وکړئ !.

تفسير: يعنې د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چې له هغې ښځې سره بیا موافقت او اتحاد وکړي، او رجوع ورته وکړي، یا یې په خوښې او خوشالی سره بیځي پرېږدي، دا هیڅکله ورته روا نه ده چې په بند کې یې وساتي، او د ربړولو (ازارولو) لامله بیا رجوع ورته وکړي، لکه چې ځینو سړیو همداسې کول.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۳۱﴾

او هر څوک چې وکړي داسې کار نو په تحقیق سره ظلم یې وکړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ ! آیاتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وکړئ !) او یاد کړئ ! نعمت د الله (چې اسلام دی) په تاسې باندې، او (یاد کړئ !) هغه چې نازل کړی دی (الله) په تاسې باندې چې کتاب دی او حکمت (سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم) دی، چې پند درکوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احکامو) سره، او ووېرېږئ ! له الله نه او پوه شئ ! تاسې چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه پوه دی.

تفسير: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کې لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دي، په دوی کې پلمې (تدبیرونه) او بهانې کول، او د بیهوده او چټي اغراضو لامله مداخله کول؛ داسې دي لکه چې څوک د پاک الله جل وعلی شأنه په احکامو باندې مسخرې او ټوقې کوي (نعوذ بالله من ذلک) ! مثلا چې څوک رجعت وکړي، او مقصود یې داسې وي، چې ښځه وربړوي (تکلیف کړي)، نو پاک الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښکاره دي، او له داسې پلمو (فریبونو) څخه پرته له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځي.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ۗ

او هر کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوی ټاکلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شانې چې عدت یې تېر شي) نو مه منع کوئ تاسې دوی ! له دې نه چې په نکاح واخلي دوی مېړونه خپل کله چې دوی سره خوښ وي په خپلو منځو کې په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسير: یوې ښځې ته د دې خاوند یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا یې «عدت» کې «رجعت» هم ورته و نه کړ، کله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونکو په منځ کې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانی مېړه هم د خپلې نکاح پیغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغی، او دا نکاح یې معطله کړه، په دې خبره باندې دا حکم نازل شو، چې ښایي د ښځې خوشالي او هوسایي (آرام) تر نظر لاندې ونیوله شي !، او لازم دي چې هغې له خوښې سره سم نکاح وتړله شي !، او نه ښایي چې د کوم بل چا خیال او ناخوښي پکې مداخله وکړي، دا خطاب عام دی، او ټولو هغو کسانو لره شامل دی، چې د ښځو د نکاح مخه نیسي، عام له دې نه چې دا منع کوونکی همغه لومړنی خاوند وي، چې دې ښځې ته یې طلاق ورکړی دی، او اوس د ښځې مخه نیسي چې له بل چا سره نکاح ونه تړي، یا د دې ښځې کوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانی مېړه

یا بل کوم خاوند وکړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح کولی شي، ځکه چې د ولي اجازه په نکاح کې شرط ده، لکه چې په صحیحو أحادیثو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دي.

ذٰلِكَ یُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کیږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ایمان لري په الله او په ورځې آخرې باندې.

تفسیر: یعنې له هغه حکمه چې مذکور شو ایماندارو ته پند ورکاوه شي، ځکه چې له دې پند څخه هم دوی ګټه اخلي، او که نه دا پند ورکول د ټولو خلقو لپاره دی، او په هغه کې د هیڅا څه خصوصیت نشته، او دمؤمنانو له اختصاص څخه ضمنا نورو ته تهدید او دهغو تحقیر هم ترې ځرګندیږي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډیر غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاکیزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهیږئ (په خپل خیر هم).

تفسیر: یعنې د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح ځنې او د هغې ښځې په نکاح کې داسې ښېګڼه (فائده) او پاکیزګي ده چې د نکاح په ممانعت کې هغه هیڅ کله نشته، کله چې ښځه خپل لمړني مېړه ته راغبه وي، نو ښایي چې له هغه سره یې نکاح وتړله شي، ځکه په دې نکاح کې هسې ښېګڼه او پاکیزګي ده چې د بل چا په نکاح کې داسې ښېګڼه هیڅ نشته، الله تعالی ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونکې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهیږئ.

وَالْوٰلِدٰتُ یُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَیْنِ كَامِلَیْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ یُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ

او میندې (مورګانې) دې شودې (پی) ورکوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره، دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه د) تي ورکولو.

تفسیر: یعنې په میندو باندې حکم دی چې خپل اولاد ته دې تر دوو کلو پورې شودې ورکړي !، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار یې وغواړي؛ چې هغه موده پوره کړي، که نه په دې موده کې لږوالی هم روا دی، لکه چې په وروستنـي آیت کې راځي، او په دې حکم کې هغه میندې هم داخلې دي، چې د هغوی نکاح باقي وي، یا طلاقې شوې وي، او یا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو ! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند)به نفقه او کالي (جامې) منکوحې ته او معتدې ته ورکوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې ورکوي، یا یې نه ورکوي، او کله یې چې «عدت» ختم شو، نو بیا به نفقه او کالي (جامې) د شودو ورکولو لامله ورکوي، او له آیت ځنې دا معلومه شوه چې د شودو ورکولو د مودې انتهاء پوره دوه کاله ده، چې ښایي هغه موده په مور یا په بله کومه ښځه باندې پوره شي !، او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کې مجبور دی چې د خپل وړوکي د شودو اجرت اداء کړي !، او دا ترښه معلومیږي چې د شودو ورکولو موده له دوه کلونو ځنې زیاته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زیږول شوی دی ورته (یعنې پلار)، روزي د دوی (یعنې د میندو) او کالي (جامې) د دوی (یعنې د میندو) په معروف (سم له دستوره) سره، او زور نشي کولی په

هیڅ نفس باندې مګر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کیږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسیر: یعنې پلار ته ښایي چې د ورکوټي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي ! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دویم صورت کې د دې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په دریم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کیږي، او نه ښایي چې د ورکوټي مور او پلار یو بل ته د هغه ورکوټي لامله څه ربړ (آزار) او تکلیف ورکړي، مثلا مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، یا پلار بې سببه ورکوټی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو یې وروزي، یا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسیر: یعنې که پلار مړ شي، نو په ورکوټي او د ورکوټي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کالیو (جامو) مصارف ورکړي، او هیڅ څه تکلیف ورته ونه رسوي !، او له وارث څنې هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (دماشوم له تي څنې پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښی سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هیڅ ګناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسیر: یعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته؛ ورکوټی له تي بېلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه ګناه نشته، مثلا چې دمور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدْتُّمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَّا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۗ

او که قصد وکړئ تاسې چې دایي ونیسئ ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یعنې ای نارینه وو ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل ورکوټی وروزئ (وپالئ) نو په دې کې هم څه ګناه نشته، مګر داسې نه چې د مور له برخې او حق څنې کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دایي حق پوره ورکړئ !.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۚ

او ووېرېږئ ! له الله، او پوه شئ ! چې بېشکه الله په هغو شیانو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی

دی. او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی وکړی شي !، اوس فرمایي چې د مرګ په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي !، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره تاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصلیې نیمایي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسیږي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو سره.

تفسیر: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه شته، او نه پرې ګناهګارېږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبویۍ استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ

او الله په هغو شیانو چې کوئ (یې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (یې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې بېشکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، ولیکن وعده مه کوئ ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووایئ تاسې ویل ښه ! (نیک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د تړلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسیږي ټاکلې (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسیر: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح څخنې جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وتړي، یا صافه وعده له هغې څخنې واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام ورولېږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وتړم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروي، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ور ونه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وتړم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګارېږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږي.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيٓ أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي، نو ووېرېږئ ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه کوئ !) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) ډېر تحمل والا دی (د عقوبت په تأخير لپاره د انابت).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ ۚ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

نشته هيڅ تکليف (ګناه) په تاسې باندې که طلاقې کړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي کړی له دوی سره، او مقرر کړی مو (نه) وي له پاره د دوی ټاکلی مهر، او څه خرڅ ورکړئ ! دوی ته (واجب) دی پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دی په نيکي کوونکو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: که د نکاح تړلو په وخت کې د مهر ذکر ونشو، او بې د مهر له ټاکلو څخه نکاح وتړله شوه، نو دا نکاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږي، ليکن په دې صورت کې که پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق ورکړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې کالي (جامې)، کميس، پرتوګ، او ټکری دی سم له خپله حاله سره په ډېره خوښی او خوشالی سره ورکړي !.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّآ أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَنْ تَعْفُوٓا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

او که طلاقې کړئ تاسې دوی (يعنې ښځې) پخوا له مسه کولو د دوی (يعنې د ښځو) او په تحقيق سره ټاکلی مو وو لپاره د دوی مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاکلي مو وي، مګر که عفوه وکړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفوه وکړي هغه سړی (مېړه) چې په لاس د ده کې ده غوټه د نکاح (چې کامل مهر ورکړي)، او دا چې عفوه وکړئ تاسې (ای ښځو او مړونو دغه عفوه) ډېره نږدې ده پرهېزګارۍ ته، او مه هېروئ تاسې فضل (احسان کول) په خپلو منځو کې، بېشکه الله پر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: که د نکاح په وخت کې مهر مقرر شوی وي، او له لاس وروړلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو نيمايي مهر پرې لازمېږي، مګر که ښځه يا هغه نارينه چې د نکاح د غوټې ټينګول او پرانيستل د هغه په اختيار کې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دی، د ښځې ښېګڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېګڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او که پوره مهر يې رسولی وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلکه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «که نارينه ور تېر شي، نو له (تقوی) سره ډېر وړ او مناسب دی، ځکه چې پاک الله نارينه ته لويي ورکړې ده، او د نکاح د ساتلو، او دطلاق ورکولو واکمن او مختار يې ګرځولی دی»، کله چې د نکاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازمېږي، او اوس دې غواړي چې په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره

ځان د نیمایي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوی سره مناسب نه دی، ځکه چې د ښځې له پلوه هیڅ قصور نه دی شوی، او هر څه چې شوي دي، د نارینه له خوا شوي دي، نو بنا په دی نارینه لره ښایي چې له عفوې او مېړانې (بهادرۍ) څخه کار واخلي.

﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾﴾

ساتنه کوئ تاسې ! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصا) په لمانځه منځنۍ باندې (چې مازدیګر دی)، او ودرېږئ تاسې ! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسیر: له منځني لمانځه څخه مراد د مازدیګر لمونځ دی، چې د شپې او ورځې په منځ کې دی، ددې لمانځه تاکید یې ځکه زیات وفرمایه، چې په دې وخت کې دنیوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او ویې فرمایل چې ودرېږئ په ادب سره !، یعنې په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې څرګند شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، یا مو لمونځ پرې مات شي، لکه خوړل، او څښل، یا له چا سره خبرې کول، یا خندل، یا یې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نیت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنیت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بیانول، یا دا وجه لري چې نه ښایي دنیوي معاملې، او یو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له یاده غافل کړي، یا یې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخیستل، او بیا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بیا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَن تَعْفُوا﴾ او د ﴿وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ﴾ رعایت هم په کې وشي، له هغوی څخه د هسې تعمیل توقع او هیله (امید) لرل، بېخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره یې داسې وفرمایله چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرایطو رعایت، د هغو عمده علاج دی، ځکه چې لمونځ د فضایلو په تحصیل او د رذائلو په ازاله کې لوی اثر لري.

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه یا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې !) په پیاده تګ یا په سورلۍ سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو یادوئ تاسې ! الله لکه چې ښوولی یې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسیر: یعنې د جنګ او ددښمن د وېرې په وخت کې له مجبوریته په سورلۍ او پیاده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، اګر که د هسې لمونځ کوونکي مخ د قبلې په لوري هم نه وي.

﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ﴾

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چې) وصیت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر یوه کاله پورې، بې له ایستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسیر: دا حکم پخوانی دی، کله چې د میراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې څرګندې شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور میاشتې او لس ورځې وټاکلی شوې، نو وروسته له هغه د دې آیت حکم منسوخ شو.

﴿فَإِنۡ خَرَجۡنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ فِي مَا فَعَلۡنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعۡرُوفٖۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ۝٢٤٠﴾

نو که پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو کورونو څخه) نو نشته هيڅ ګناه (او نفقه او مسکن) په تاسې باندې په هغه شي کې چې کوي يې دوی په خپلو ځانو کې له معروفه (له ښو کارونو چې پاکي او زينت دی) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې که هغه ښځه په خپله خوښه د کال له ختمېدلو څخه پخوا له کوره ووځي، نو ای وارثانو ! په دې کار کې چې ښځه يې سم له شريعته سره د خپلو ځانو لپاره وکړي، په تاسې باندې هيڅ ګناه او وبال نشته، يعنې که وغواړي چې مېړه وکړي، يا ښه کالي واغوندي، او عطر استعمال کړي، په دې کې په دوی باندې هيڅ يو حرج نشته.

﴿وَلِلۡمُطَلَّقَٰتِ مَتَٰعُۢ بِٱلۡمَعۡرُوفِۖ حَقًّا عَلَى ٱلۡمُتَّقِينَ ۝٢٤١﴾

او شته طلاقې کړی شويو ښځو ته خرڅ ورکول په معروفې (ښکې طريقې) سره، چې مقرر لازم کړی شوی دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: پخوا له دې نه د خرڅ يعنې د کاليو (جامو) ورکولو حکم د هغه طلاق په نسبت راغلی وو، چې نه «مهر» ټاکلی شوی وي، او نه مېړه لاس وروړي، اوس په دې آيت کې همدغه حکم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق ورکړی شويو لره کالي (جامې) ورکول يواځې مستحب دي، او کوم ضروري امر نه دی، او په لومړنې صورت کې ضرور دی.

﴿كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تَعۡقِلُونَ ۝٢٤٢﴾

همداسې (لکه چې دا احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه (احکام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ ! (او شرعي احکامو ته عقل متوجه کړئ) !.

تفسير: يعنې څرنګه چې الله تعالی دلته د نکاح، طلاق، او عدت احکام بيانوي، همدا راز خپل احکام او آيتونه واضح فرمايي، څو چې پرې وپوهېږئ !، او عمل پرې وکړئ.

﴿۞أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَٰرِهِمۡ وَهُمۡ أُلُوفٌ حَذَرَ ٱلۡمَوۡتِ فَقَالَ لَهُمُ ٱللَّهُ مُوتُواْ ثُمَّ أَحۡيَٰهُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضۡلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشۡكُرُونَ ۝٢٤٣﴾

آيا نه دي ليدلي تا (يعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت آخيستونکيه) قصې د هغو کسانو ته چې وتلي وو له کورونو خپلو نه، حال دا چې دوی په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمايل دوی ته الله، چې مړه شئ (پس مړه شول) بيا يې ژوندي کړل دوی، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهرباني) دی په خلکو باندې، وليکن ډېر د خلکو شکر نه باسي (لکه چې ښايي، او پند ترې نه اخلي).

تفسير: دا ديوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو کورنيو سره له خپل هيواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن څخه وېرېدل، او له جنګ څخه يې خپل ځانونه ګوښه کول، يا له وبا څخه وېرېدل، او په تقدير او توکل باندې يې يقين او باور نه وو، بيا کله چې دوی يوه ځای ته ورسېدل، د الله تعالی په حکم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبي عليه السلام په دعا او غوښتنې سره بېرته ژوندي شول، چې له خپلو پخوانيو ګناهونو څخه توبه وکړئ، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شئ، د دې پېښې قيصه ځکه دلته فرمايي، چې د کافرانو له «جهاد» يا د في سبيل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مينې او محبت له سببه نه ښايي چې سرې مخ واړوي، او ودې پوهيږي چې که الله تعالی حکم وکړي، نو له هغه څخه د ژغورنې هيڅ يو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمايي، نو مړی په يوه سلګۍ کې بيا ژوندی کولی شي، د مرګ څخه د ژونديو ژغورنه کومه لويه خبره نه ده، نو بيا د هغه د حکم په تعميل کې له مرګ څخه وېرېدل، او له «جهاد» څخه ځان ايستل يا د افلاس له وېرې له خيراتونو او صدقاتو څخه لاس نيول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې ورونه تړل، برسېره په بد نيتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۚ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو !) په لاره د الله کې (ددين د ترقۍ لپاره) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالِم (په ټول احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نو زيات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زياتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بيا به ده ته بيولي کيږئ ! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دی، نو اوس تاسې ته ښايي چې د الله تعالی د دين لپاره د کافرانو سره جنګ وکړئ !، او وپوهيږئ چې پاک الله ټول شيان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهيږي، او ښايي چې د الله تعالی په لاره کې مال صرف کړئ !، او له تنګسې او فقيرۍ څخه هيڅ اندېښنه ونه لرئ، او وپوهيږئ چې تنګسه او پراخي او نور شيان ټول د پاک الله په واک او اختيار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وايي چې له ورکولو څخه وروسته د هغه د بېرته اخيستلو زياته تقاضا ونه کړای شي، او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړي باندې خپل منت او احسان کښېنږدي، او عوض او بدل يې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالی ته د مال ورکولو څخه دا مراد دی، چې سړی د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص يې وښندي، يا يې محتاجانو ته ورکړي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آيا نه ده کتلي تا (يعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت اخيستونکيه په قيصې د !) ډلې له بني اسرائيلو وروسته له موسی نه.

تفسير: له دې قيصې څخه د حق تعالی هغه قبض او بسط ښه ثابتيږي، چې ذکر يې پخوا له دې نه وشو يعنې فقير ته پاچايي ورکوي، او له پاچايانو څخه پاچايي اخلي، ضعيف قوي ګرځوي، او قوي ضعيف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۖ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا ۖ قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

کله چې وويل دوی يوه نبي ته (چې راغلی وو) دوی ته چې: مقرر کړه مونږ ته يو پاچا چې جنګ وکړو (مونږ په تدبير او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) وويل (نبي): آيا نږدې ياست

چې (یعنې توقع شته) که فرض کړی شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه کړئ جنګ (بلکه دا توقع شته)؟ وويل دوی: څه (مانع) دی مونږ لره چې وبه نه کړو جنګ په لاره د الله کې؟ حال دا چې په تحقیق سره ایستلي شوي یو مونږ له کورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دی) نو کله چې فرض کړی شو په دوی باندې جنګ نو وګرځېدل دوی (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوی نه، او الله ښه عالم دی په ظالمانو باندې (نو جزا ورکوي دوی ته).

تفسیر: له موسی علیه السلام څخه وروسته تر یوې مودې پورې د بني اسرائیلو چارې ښې وې، بیا کله چې د دوی نیتونه خراب شول، نو پر دوی باندې یو ظالم کافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوی یې له ښاره وویستل، او د دوی کورونه یې لوټ کړل، او مریان یې وګرځول، بني اسرائیل وتښتېدل، او په بیت المقدس کې سره ټول شول، په دې وخت کې دوی له خپل نبي څخه وغوښتل، چې یو پاچا مونږ ته مقرر کړه ! چې مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتیا سره في سبیل الله «جهاد» وکړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوٓا۟ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ بَسْطَةً فِى ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۖ وَٱللَّهُ يُؤْتِى مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وويل دوی ته نبي د دوی، چې بېشکه الله په تحقیق سره مقرر کړی دی تاسې ته طالوت پاچا، وويل دوی (یعنې بني اسرائیلو) چې: څرنګه به وي ده لره (یعنې طالوت لره) پاچاهي پر مونږ باندې؟ حال دا چې مونږ ډېر مستحق یو په پاچایي سره له ده نه، او نه ده ورکړی شوې (ده ته) پراخي له مال څخه، وويل (نبي): چې بېشکه الله غوره کړی دی دا طالوت په تاسې باندې او زیات کړی یې دی هغه له جهته د پراخۍ په علم او (په) جسم کې، او الله ورکوي ملک (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو یې)، او الله پراخ دی (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دی، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ءَايَةَ مُلْكِهِۦٓ أَن يَأْتِيَكُمُ ٱلتَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَٰرُونَ تَحْمِلُهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وويل دوی ته (د یعقوب اولادې ته) نبي د دوی چې بېشکه علامه د پاچایۍ د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (یو) صندوق «چې وي به» په هغه کې اطمینان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شیانو چې پرېښي وو اولادې د موسی او اولادې د هارون، حال دا چې بار کړي به وي هغه (صندوق) پرښتو، بېشکه چې په دې (راتلو د دې صندوق) کې خامخا علامه ده (په پاچایۍ د طالوت) تاسې ته که چېرې یئ تاسې مؤمنان (یقین لرونکي – نو ویې منئ).

تفسیر: په بني اسرائیلو کې له پخوا زمانو راهیسې یو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ کې به د موسی او هارون اونورو انبیاوو علیهم السلام ځینې ترکه او پاتې شوي شیان وو، کله چې جالوت برئ وموند، نو دا صندوق یې هم له دوی څخه واخیست، خو څرنګه چې د الله تعالی اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائیلو ته ورکړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخیست، او آسمان ته يې پورته کړو، او بېرته يې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې يې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائیلو ورته کتل، بني اسرائیلو ددې علامو په لیدلو؛ د طالوت په پاچايي باندې باور وکړ، او په نتیجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او یرغل ور ووړ، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زياته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ
يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ
غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وويل طالوت چې: بېشکه الله ازمويونکی ستاسې دی په یوه ویاله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ویالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه څکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو ځما دي) هغه څوک چې اخلي يو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو ويې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ويالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زيات له يوه ورغوي نه) لږو له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ويالې نه دی (يعني طالوت) او هغه کسان چې ايمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وويل دوی (متخلفينو) (وروستو پاتې کېدونکيو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو)، وويل هغو کسانو چې يقين يې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمني ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسير: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نيت ټول سره تيار شول، بيا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمويي، په لومړي مزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم مزل د اوبو ويالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمي مجاهد چې له يوه ورغوي (لپې) څخه زياتې اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي !» په نتيجه کې له دوی څخه يواځې «۳۱۳» تنه ځلميان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلميان چې له يوه ورغوي څخه يې زياتې اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندې بيخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زياتې اوبه يې څښلې وې، د هغو تندې لا پسې زياتې شوې، او د وړاندې تللو توان يې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ
وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنګ) د جالوت او دلښکرو د ده، نو وويل دوی (يعني مؤمنانو): ای ځمونږ ربه ! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه ځمونږ (په جنګ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره ! په قوم کافرانو !. مات کړل مؤمنانو دوی (يعني کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (يعني داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او ويې ښودل ده ته له هغو شيانو چې اراده يې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) کول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمکه (هیواد په ظلم سره)، ولیکن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځيني په ځينو نورو سره له فساد څخه منع کوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، کله چې هغه د طالوت په لښکر کې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښکر ماته وخوړه، او الله تعالی داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه ورکړه.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او بېشکه ته چې يې (ای محمده !) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دبني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعنې د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناڅاپه مړه کېدل او ژوندي کېدل، او دطالوت پاچا کېدل، دا ټول د الله تعالی د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی کيږي، او ته ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» بېشکه د الله تعالی له رسولانو (استازو) څخه يې، يعنې همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسَل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي !، حال دا چې دا خبرې تا نه په کوم کتاب کې ليدلې دي !، او نه دې له چا څخه اورېدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ ؕ وَاٰتَيْنَا عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنٰتِ وَاَيَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې ياد شول) فضيلت ورکړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې کړي دي الله (له دوی سره چې آدم، موسی، او محمد دي) او پورته کړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لکه محمد) او ورکړی دی مونږ عيسی ځوی د مريمې ته ښکاره معجزې، او قوي کړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبريل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذکر يې وشو، مونږ فضيلت ورکړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی کې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره کلام کړی دی، لکه آدم، موسی او محمد عليهم السلام، ځينې د ګرد جهان لپاره ټاکلي (مقرر) شوي دي، لکه ځمونږ محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې کړي دي، لکه چې ځينې د يوه کلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عيسی عليه السلام ته ښکاره معجزې ورعنايت شوې دي، لکه: مړی ژوندی کول، د أکمهو (مورزاد ړندو) أبرصو (برګو) او نورو روغول، او مرسته ورکړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعنې جبريل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۟ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿۲۵۳﴾

او که اراده کړي وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو کړی جنګ (او اختلاف) هغو کسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، ولیکن دوی اختلاف (او جګړې) سره وکړې، نو ځینې له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ایمان، او ځینې له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړې وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه وو کړې (مخالفت او) مجادله، ولیکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدایت او ضلالت).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَٰعَةٌ

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات یا په جهاد یا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځینې له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېردول (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) به کې شته (چې سړی مال پیدا کړي بیا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسیر: یعنې د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېردول (اخیستل) کیږي، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنایی سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو یې چې پاک الله پرې نه بدي، چې د هغه نیوونکی دی، یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَٱلْكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ !).

تفسیر: یعنې په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه یې سپارښت په ښه ورتلی شي.

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ

الله (چې دی)؛ نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلومیږي، وروسته له هغه دا آیت نازل شو، چې د ذات توحید، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غایت په ډېر وضاحت سره په کې بیان شوی دی، ددې آیت لقب «آیة الکرسي» دی، چې په مبارک حدیث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آیت ښودل شوی دی، او ډېر فضیلت او ثواب یې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامین ځای په ځای بیان کړي دي:

(۱) د توحید او صفاتو علم.

(۲) د احکامو علم.

(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحید او صفاتو تقریر او تایید مقصو دی، یا د علم الأحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی، چې یو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعیه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعیه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آیة الکرسي» د توحید او صفاتو په موضوع کې یو ممتاز حیثیت لري، او په دې سره یې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او ریښې (رېښې) په زړونو کې داسې ټینګې او مضبوطې کړې، چې که څوک یې د ایستلو کوښښ وکړي، ایستلی یې نه شي.

لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ؕ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ؕ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖۤ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا يَئُوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نیسي ده لره پرکالي د خوب (یعنې نه راځي په الله د خوب پرکالي او پرېشاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً، وعبیداً)، څوک به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد د ده؟ (هیڅوک یې نشي کولی !) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شیانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنیا له امورو) او په هغو شیانو چې وروسته له دوی دي (د عقبی له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هیڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسۍ د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو څنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسیر: په دې آیت کې د پاک الله د ذات د توحید او د صفاتو د عظمت بیان شوی دی، چې الله یو او تل دی، او هیڅوک د هغه شریک نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالک همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو څنې پاک او منزه دی، په ګردو شیانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصلیږي، هیچا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شي، او هیڅ یو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شیانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبریاء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقیر دي، له دې څنې دوه په زړه پورې مضمونونه څرګندیږي:

(۱) دحق تعالی ربوبیت او حکومت او ځمونږ او د نورو مخلوقاتو محکومیت او عبودیت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنګه، او څه ویلو څنې واجب التصدیق او واجب التعمیل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هیڅ یو راز شک او شبهې اعتبار نه کول معلوم شول، او یواځې دداسې کمالي صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې یواځې د همغه عبادت او بندګي وشي.

(۲) کله چې له پخوانیو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له لیدلو څنې چاته داسې شبهه پیدا کېده، چې د هر سړي دومره زیات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زیاتیږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بیا د هغو په مقابل کې هر یوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلي او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آیت کې حق سبحانه وتعالی څو داسې خپل مقدس صفات بیان کړل، چې هغه ګرد خیالات او چرتونه په اسانۍ لرې شو، یعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هیڅ یو شی داسې نه دی، چې د هغه څنې بهر او خارج وي، د هغه کثیر الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غیر متناهي او تل یو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د ګردو جزئياتو انضباط، او دهغوى د ثواب اوعقاب وركول كوم سخت او ګران كار نه دى، بلكه ډېر اسان دى.

﴿لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِ ۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّ ۚ﴾

نشته هيڅ زور په (منلو) د دين كې، په تحقيق سره ښكاره شوې ده سمه لار (د ايمان) له ګمراهى (كفر) څخه.

تفسير: كله چې د توحيد ګرد دلائل په ښه شان سره بيان شول، چې له هغو څخه هيڅ يو كافر ته هم هيڅ يو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زياتي سره د هيڅا مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښايي چې عاقلان خپله وپوهيږي، او په شريعت كې هم داسې حكم نشته، چې په زور سره څوک مسلمانى ته اړ (مجبور) كړى شي: د ﴿أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ﴾ [سورت يونس ۹۹ آيت]، د نص په اساس هغه څوک چې «جزيه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلى پاتې كيږي.

څينې وايي چې: «دا اخبار دى په معنى د نهي، يعني په زور او زياتي سره هيڅوک دين ته مه اړ (مجبور) كوئ !، دغه نهيې يا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) ركوع په (۷۳) آيت سره چې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ دى، منسوخه ده، يا خو تر اهل كتابو پورې خاصه ده، چې په «جزيه» وركولو سره خپل ځان ساتلى شي، نو په دغه تقدير سره به نه وي منسوخ».

﴿فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾﴾

پس هر څوک چې كافر (منكر) شو له (عبادت د شيطان او) بتانو، او ايمان يې راوړو په (وحدانيت) د الله باندې، نو په تحقيق سره يې ټينګه نيولې ده كړى كلكه چې له سره نشته پرې كېدل هغې لره، او الله ښه اورېدونكى (د ګردو اقوالو) ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعني كله چې هدايت او ضلالت په منځ كې تميز وشو، نو اوس څوک چې له ضلالت څخه مخ اړوي، او هدايت خوښوي نو هغه داسې يوه ټينګه او مضبوطه كړى نيولې ده، چې د هغې د شكېدلو او خوشې كېدلو هيڅ خوف او وېره نشته، او حق تعالى ګرد (ټول) ښكاره اقوال ښه اوري، او په ټولو پټو كارونو او نيتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دى، او له ده څخه د هيڅا خيانت او بد نيتى پټې نه پاتې كيږي.

﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِى حَآجَّ إِبْرَٰهِۦمَ فِى رَبِّهِۦٓ أَنْ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَٰهِۦمُ رَبِّىَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا۠ أُحْىِۦ وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَٰهِۦمُ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَأْتِى بِٱلشَّمْسِ مِنَ ٱلْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ ٱلْمَغْرِبِ فَبُهِتَ ٱلَّذِى كَفَرَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٥٨﴾﴾

الله دوست (مددګار) دى د هغو كسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوى له تيارو (د كفر او ګمراهى نه) د رڼا (د ايمان او هدايت) لورې ته، او هغه كسان چې كافران (منكران) شوي دي، دوستان د دوى شيطانان دي، چې باسي دوى له رڼا (د فطري ايمان او هدايت نه) د تيارو (د كفر او ګمراهى)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ایمان یې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کېدونکي دي، آیا نه دی لیدلی تا (یعنې ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جګړه (حجت بازي) یې کړې وه ابراهیم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملک (سلطنت)، کله چې وویل ابراهیم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وویل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېګناه په ظلم سره)، وویل ابراهیم: «نو بېشکه الله راولي لمر له (لورې د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوله هغه (لمر) له (لورې د) مغربه !»، نو حیران (او شرمنده) شو هغه څوک چې کافر شوی وو (یعني نمرود)، او الله نه ښیي (د خیر سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسیر: په لومړي آیت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تایید لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهیم علیه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهیم علیه السلام وویل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واک (اختیار) کې دي»، «نمرود» وویل چې: «دوه تنه بندیان چې یو واجب القتل او بل بېګناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندي دې خوشې (آزاد) شي ! او بې ګناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې یې ابراهیم علیه السلام ته وویل: «ودې لیدل، چې زه هم هر سړی چې وغواړم؛ وژنم یې، او هر څوک چې وغواړم؛ ژوندی کوم یې»، دلته ابراهیم علیه السلام د لمر دلیل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق یې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدایت یې په برخه نه شو، یعنې سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهیم علیه السلام ارشاد ته یې غوږ کښېنښود، او ایمان یې رانه وړ، یا داسې ووایئ چې د ابراهیم علیه السلام ددویم سوال ځواب یې ونشو ویلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې یې ویلي وای: (چې د مشرق نه یې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوي).

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۖ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ

یا (آیا ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (عُزَیر) ته چې تېر شو په یوې قریې او هغه (قریه) پرېوتلې وه (دیوالونه یې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزیر) وویل: څرنګه به (بیا ودانه او) ژوندۍ کړي الله دا (قریه یا یې خلق) وروسته له (ورانېدا او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ یې پرېښود) سل کاله، بیا یې پورته (ژوندی) کړ دې.

تفسیر: هغه سړی چې عُزَیر علیه السلام وو، چې په لاره کې په یوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه ګرد دیوالونه برسېره پر چتونو باندې لویدلي وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار ګرد اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنګه د حق تعالی له لورې بیا ژوندي شي؟ او دا ښار به بیاڅرنګه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا یې الله تعالی ته وکښله، او خر یې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عُزَیر علیه السلام وروسته له سلو کلونو بیا ژوندی کړ شو، ګوري چې د ده د خوړلو او څښلو شیان همغسې صاف، پاک، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هډوکې یې ګرد سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هډوکي د ده تر سترګو لاندې بیا ژوندي شول.

قَالَ كَمۡ لَبِثۡتَ ۖ قَالَ لَبِثۡتُ يَوۡمًا أَوۡ بَعۡضَ يَوۡمٍ ۖ

وويل (الله عُزير ته چې): «څومره ځنډ (تاخير) کړی دی تا (دلته)»، وويل (عُزير): «ځنډ (تاخير) مې کړی دی يوه ورځ، يا يوه برخه د ورځې».

تفسير: کله چې عُزير عليه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسک (اوچت) راغلی وو، او کله چې بيا ژوندی شو، لا مانښام شوی نه وو، نو لمړی يې داسې خيال کړی وو، که زه دلته پرون ويده شوی يم، خو يوه ورځ، او که همدا نن ويده شوی يم، خو لا پوره يوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَل لَّبِثۡتَ مِاْئَةَ عَامٍ فَٱنظُرۡ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمۡ يَتَسَنَّهۡ ۖ وَٱنظُرۡ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجۡعَلَكَ ءَايَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَٱنظُرۡ إِلَى ٱلۡعِظَامِ كَيۡفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكۡسُوهَا لَحۡمًا ۚ

وويل (الله داسې نه ده لکه چې ته وايې): بلکه ځنډ (تاخير) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وګوره خوړو خپلو ته، او (شيانو) د څښلو خپلو ته، چې هيڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وګوره خره ته دې (چې هډوکي يې څرنګه تک سپين ځليږي)، او لپاره ددې چې مونږ وګرځوو تا دليل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بيا ژوندي کېدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه، بيا ورآغوندو هغوی ته غوښه.

تفسير: عُزير عليه السلام په مخ کې هغه ګرد (ټول) هډوکي د بدن له ترکيب سره سم ټول کړل شول، بيا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بيا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده ! او ودرېده، او ويې هنګل (اواز يې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۥ قَالَ أَعۡلَمُ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٢٥٩﴾

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وويل (عُزير چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسير: کله چې عزير عليه السلام دا ګردې (ټولې) پېښې په خپلو سترګو وليدې، نو ويې ويل: چې لا مې ښه باور او يقين راغلی چې پاک الله په هر شي باندې ښه قادر دی، يعني په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړي ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده دا قدرت په خپلو سترګو وليد، «دا يې مطلب نه دی چې پخوا يې په يقين کې څه کمی وو، هو ! داسې ننداره يې په خپلو سترګو نه وه ليدلې».

وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِي كَيۡفَ تُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمۡ تُؤۡمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطۡمَئِنَّ قَلۡبِي ۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه زما وښيه ماته چې څرنګه ژوندي کوې ته مړي؟ وويل (الله): آيا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بيا) وويل (ابراهيم): چې هو ! (باور مې شته) وليکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسير: لنډه يې دا چې يقين يې پوره وو، خو يوائې د مشاهدې او د عين اليقين غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا

وویل (الله): نو ونیسه ! څلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه ! دوی ځان خپل ته، (بیا یې حلال کړه !) بیا یې کېږده ! په هر یوه غره باندې له دوی ځني یوه یوه برخه، بیا راوبوله ! (ای ابراهیمه !) دوی (یعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته (ای ابراهیمه !) په منډو.

تفسیر: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهیم علیه السلام څلور مرغان واخیستل، او څلور واړه یې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر یو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پیژندګلوي هم له هغو سره ډېره زیاته شوه، بیا یې د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو یې د دې مرغانو اجزاء سره وویشلې، او دې په خپله د دې څلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او یوه مرغه ته یې غږ وکړ، نو د هغه سر د یوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمټ بېرته په ځمکه کې کیناست، او د ابراهیم علیه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دویم، دریم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې، او په هوا کې سره پیوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدولو وروسته د خلیل الله ابراهیم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، یا دا چې ځان ته یې رانژدې کړه !، او حلال یې کړه، او غوښې، هډوکي، بڼې، او پښې یې ټول سره وټکوه، او سرونه یې له ځان سره وساته !، دا ګډه غوښه یې سره کلوله کلوله کړه !، او په څلورو غرونو باندې یې کېږده، بیا ورنارې کړه ! نو رابه شي دوی تاته بېرته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه ! (ای ابراهیمه !) چې بېشکه الله ډېر غالب دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د یوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وږي، په هر یوه وږي کې سل (سل) دانې وي، او الله زیاتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر دزیاتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له یوې دانې ځنې اوه سوه دانې پیدا کیږي، او الله تعالی چې هر چا ته اراده وفرمایي لا یې پسې زیاتوي، او له اوو سوو ځنې اوه زره او له دې نه یې هم زیاتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نیت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کیفیت او په نورو شیانو باندې ښه عالم دی، او د هر یوه سره مناسبه معامله کوي.

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى ۙ لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بیا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خیرات کړی یې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هيڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالى په لاره کې مال مصرفوي، او دهغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان بردي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پيغور ورکولو او خدمت اخيستلو، او تحقير کولو، زحمت پېښوي (يعنې هيڅ ډول قولي، يا فعلي رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کيږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

خبره معروفه نېکه(خوږه پسته فقير ته) او عفوه (ده ته که الحاح يا شور وکړي) ډېره ښه ده له خيراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت يا په پيغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهايت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي د پښېمانتيا لپاره).

تفسير: يعنې سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له ټينګار او بدخويي څخه تېرېدل له هغه خيرات څخه ښه دي چې ځو ځلې يې سپک کړي، او ويې شرموي، يا پيغور ورکړي، يا احسان پرې کېږدي، او الله تعالى «غني» دی، چې د هيچا (انفاق ته چې په من او اذی وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتياج) نه لري، هغه خيراتونه او «صدقې» چې تاسي يې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته يې ورکوئ، او «حليم» دی چې په هسې زړېرولو (تکليف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولو او لېږلو کې تلوار نه کوي.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقٰتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۖ

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه باطلوئ تاسې خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثوابونه يې) په احسان بارولو او ايذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ايمان نه لري په الله، او په ورځې آخرې باندې (چې قيامت دی).

تفسير: دا ارشاد چې هغه په الله تعالى او د قيامت په ورځې يقين نه لري؛ نو دا د «صدقې» د ابطال لپاره قيد او شرط نه دی، ځکه چې «صدقه» خو يواځې له رياء څخه باطله کيدی شي، اګر که صرف کوونکی يې مؤمن هم وي، مګر دا قيد يې يواځې د دې لپاره زيات کړ، چې معلومه شي، چې رياء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۖ لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

نو مثال د دې (ريا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تيږې (ګټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسيږي هغې ته زوروړ باران، نو پرېږدي دغه تېږه (ګټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادريږي (دا ريا کاران) په هيڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښيي (سمه صافه لار د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: مخکې وويل شول چې: په اخلاص سره خيرات ورکول هسې دي؛ لکه چې له يوې کرلې شوې دانې څخه (۷۰۰) دانې پيدا شي، اوس فرمايي چې: په «خيرات» کې نيت شرط دی، که څوک د «رياء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نيت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وګڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر يوه داسې ښويه تيږه (ګټه) باندې وکري، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودريږي، نو هغه بيخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې رياکارانو ته څه ثواب ورسيږي؟ بلکه نه وررسيږي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۲۶۵﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پيدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ايمان باندې) په شان د يوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسيږي دې (باغ) ته زوروور باران؛ نو ورکړي مېوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسيږي (باغ) ته زوروور باران نو نری باران (يا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: له زوروور باران څخه مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري څخه د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبيت څخه مطلب داد دې، چې ثابت کړي زړونه په ثواب ميندلو کې، يعنې يقين ولري چې د خيرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نيت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ور رسيږي، او په لږ خيرات سره د ثواب فائده ورحاصليږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هوارې، معتدلې، هواداري، او لمريزې) ځمکې (يو ښکلی ښه مېوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) ووريږي، هغومره ګټه به ور ورسيږي، که يې نيت سم نه وي، په هره اندازه چې زيات مال صرف کړي، هغومره مال يې ضايع، او دې زيانمن کيږي، څکه چې په زيات مال ورکولو کې به ريا او ځان ښوول هم زيات وي، لکه چې په ښويه تيږه باندې دانه نه زرغونيږي، نو څومره زوروور باران چې ووريږي، هغومره زيان رسوي.

أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿۲۶۶﴾

آيا خوښوي يو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره يو باغ له خرماوو څخه، او له انګورو څخه، چې بهيږي له لاندې (د ونو) د هغو ويالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) مېوو، او ورسيږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعيفان، پس ورسيږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بيان)، بيانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ ! (په هغه کې او ترې پند واخلئ !).

تفسير: دا مثال د هغه چا دی چې د ريا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خير او خيرات کوي، يا د خيرات ورکولو په مقابل کې پر مسکينانو باندې خپل منت او احسان ږدي، يا ايذاء، او ضرر وررسوي، يعنې دا داسې دی لکه چې يو سړی د خپل ځلميتوب، او قوت په وخت کې يو ښه باغ (بڼ) تيار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې يې مېوې وخوري، او د ضرورت په وخت کې يې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دی ضعيف او سپين ږيرى شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقى او زياتوالي ته ورسيږي، نو دا باغ د ده د عين احتياج او اړتيا (محتاجۍ) په وخت کې وسوځي، يعنې خير خيرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دی، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نيت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بيا د هغه مېوه چې ثواب دی، په آخرت کې څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالى داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلقو ته پند ورکوي، او دوى پوهوي، څو ښه وپوهيږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾

اى هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) خرچ کوى ! له حلالو (پاکو، غورو) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې ګټلي او له هغو (شيانو) چې ايستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو، پاکو، غورو شيانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخبيثو (حرامو نابودو شيانو) له هغه ماله چې لګوئ يې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه يئ تاسې اخيستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مګر (خو يې داسې اخلئ) چې سترګې پټې کړئ په (اخيستو د) هغه کې، او پوه شئ ! چې بېشکه الله غني دى (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاينه «صفت» او) ثنا ويلى شوى.

تفسير: يعني دالله تعالى په نزد دصدقاتو دمقبوليت شرط دا دي چې خيرات دي دحلال مال څخه وي او هيڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شيان بايد خيرات او صدقه شي لکه څرنګه چې يو خراب مال قبلول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې يې هم مه ورکوئ نو الله تعالى هم ښه او غوره شي خوښوي.

ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

شيطان وعده درکوي تاسې ته دخوارئ (او وېروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د انفاق په بدل کې)، او الله پراخ دى (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

تفسير: که د چا په زړه کې داسې خيال وګرځي: «که خيرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښايي چې دې يقين او اعتماد ولري: چې دا خبره د شيطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وايي چې: «ما خو د شيطان شکل په سترګو نه دى ليدلى، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کيږي؟» او که دا خيال يې په زړه کې وګرځي، چې د «صدقې» او خيرات په وسيله يې مغفرت ور په برخه کيږي، او په مال کې يې زياتوالى او برکت پيدا کيږي، نو ودې پوهيږي، چې دا خبره د الله تعالى له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هيڅ شي کمى نشته، او د ګردو په ظاهر او باطن «خبير» دى.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَاءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿۲۶۹﴾

ورکوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډېر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شوائب په کې نه وي).

تفسير: يعنې هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقيق، د عمل تدقيق، او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره يې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنيا او عقبی لوی نعمت او ښېګڼه په برخه شوې ده، ابو الليث رحمه الله وايي چې: «الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ﴾ او علـم ته ﴿خَيْرًا كَثِيْرًا﴾ فرمايلي دي، نو ښايي چې علم او پوهنې ته ډېر اهميت ورکړی شي !».

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿۲۷۰﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسي له نفقي (لکه زکات او خيرات، لږ يا ډېر) يا (يې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو بېشکه الله تعالی ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې بې ځايه مال صرفوي) هيڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجبيږي، نو که بيا يې ادا نه کړي ګناهګاريږي، «نذر» پرته د الله تعالی په نامه؛ د بل چا په نامه روا نه دی.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۷۱﴾

که ښکاره کوئ تاسي خيراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ يې تاسي (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ يې تاسې فقيرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خير دی تاسي ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځيني د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دی (او هيڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسير: که خلقو ته د ورښوولو په نيت نه وي، نو خيرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خيرات ورکول ښه دي، چې اخيستونکي ته حيا ورنشي، لنډه يې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ يوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنْفُسِكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْنَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللّٰهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، وليکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي يې) او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شي ای مؤمنانو !) مګر (صرفوئ يې) خاص لپاره دليدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شئ چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسير: کله چې رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو څخه پرته بل هيچا ته خيرات مه ورکوئ !، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغب شي، نو وروسته له دې نه يې داسې امر وفرمايه چې: دا ثواب به هلته دررسيږي، چې له خيرات ورکولو څخه د الله تعالی خوښي مطلوبه وي، نـو دا آيت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاک الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړئ؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کيږي، د مسلم او غير مسلم څه تقييد نشته، يعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښايي چې يواځې د پاک الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصيص نه دی پکار، يواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۷۳﴾

(خيراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقيرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د ګرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتيا په سبب)، ګمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنيانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پيژنې به ته (ای سامعه !) دوی، په څېرو (علائمو د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو څخه په سختئ (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شئ چې تاسې صرفوئ (يې په هر شي کې) له خيره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دين په کار کې مشغول او مقيد وي، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس، او نورو له ګټلو څخه پاتې وي، او هيچا ته خپل حاجت او اړتيا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفې) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاک محمد صلی الله عليه وسلم صحبت او خدمت يې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، ديني علوم به يې زده کول، مفسدينو او شراچوونکو سره به يې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظيم الشأن په يادولو، يا د ديني علومو په تحصيل کې بوخت او مشغول دي، د څېرې له پېژندلو څخه دا مطلب دی چې د هغوی څېرې ډېرې ژېړې او بدن يې نرئ را بربنبي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورايه ښکاريږي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۲۷۴﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هيڅکله غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا يَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا يَقُوْمُ الَّذِيْ يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۭ ذٰلِكَ بِاَنَّھُمْ قَالُوْٓا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۭ

هغه کسان چې خوري (یعنې اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيږي دوی (د قيامت په ورځ کې) مګر (پاڅيږي داسې) لکه چې پاڅيږي هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشکه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی(په جواز کې) لکه سود، حال دا چې حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قيامت کې داسې له خپل قبر څخه پورته کيږي، لکه لېونی او هغه څوک چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې ځکه کول چې په دغو دواړو کې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعې» او «ربا» په منځ کې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالی لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» کې ده؛ هغه د مال په مقابل کې ده، لکه څوک چې د يوې درهمې جامه په يوه نيمه درهمه خرڅه کړي، او «سود» هغه دی چې څوک پکې بلا عوضه نفع واخلي، لکه چې د يوې درهمې په عوض کې دوې درهمې واخلي، په لومړني صورت کې کله چې جامې او درهمې دواړه سره بېل بېل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو ځکه د هغوی په منځ کې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او کله چې خرڅولو او اخيستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل کوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زيات مختلف دی.

فَمَنْ جَاۗءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ۭ وَاَمْرُهٗٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ ھُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷۵﴾

پس هر څوک چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخيستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګاڼه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور کې تل وي.

تفسير: يعنې هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخيستی دی په دنيا کې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کيږي، يعنې تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کې حق سبحانه وتعالی اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي، خو وروسته له حرمته، که بيا هم څوک د سود له اخيستلو څخه لاس وانخلي، بلکه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالی د حکمونو په مقابل کې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا يې همغه ده چې پاک الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ۭ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيْمٍ ﴿۲۷۶﴾

ورک کوي الله (برکت د) سود، او زياتوي (ثواب د) خيراتونو، او الله محبت نه کوي له هر سخت کافر ګناهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکی معذبوي هم).

تفسير: الله تعالی د سود مال نابود او تباه کوي، يعنې په هغه کې هيڅ خير او برکت نه وي، بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کيږي، په حديث کې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زيات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او دخیرات د مال له زیادت ځني دا مطلب دی چې په هغه مال کې زیادات راځي، او پاك الله په هغه کې خیر او برکت ږدي، او د هغه ثواب ډېروي، لکه چې په احادیثو کې هم راغلي دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او کوي دوی ښه (عملونه) او قائموي دوی (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتیب) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، شته دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅکله) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۲۷۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) ووېرېږئ ! له الله نه، او پرېږدئ ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که یئ تاسې مؤمنان (ایمان لرونکي په شریعت په رښتیا سره).

تفسیر: یعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخیستی ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعته هغه سود چې اوښتی دی، مه یې اخلئ !.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۹﴾

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آگاه شئ (او ځان تیار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه گاره شوئ تاسې (له اخیستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دی ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال څخه مو څه ستون کړی شي).

تفسیر: یعنې هغه پخوانی سود مو چې اخیستی دی، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې یې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېری کیږي، او وروسته له ممانعته که تاسې اوښتی سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دی.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۸۰﴾

او که وو پوروړی (قرض وړونکی) خاوند د ناداری نو پر تاسې لازم دی انتظار پوروړی (قرض وړونکی) ته تر وخته د پراخی – د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دی پوروړي ته) خیر (ډېره بهتره) ده تاسې ته که یئ تاسې چې پوهیږئ (په هغه خیر).

تفسیر: یعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخیستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درگرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ ! او که مو د لاسه کیږي هغه (قرض) وروبخښئ !.

وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٨١﴾

او وويرېږئ تاسې له (عذابه د) هغې ورځې چې بېرته بېول کيږئ تاسې په هغې کې طرف د الله ته، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خيره يا شره) کړی وي، او په دوی به ظلم ونه کړ شي (د عذاب په ډېروالي يا د ثواب په لږوالي سره).

تفسير: يعني په قيامت کې به د ګردو اعمالو جزا او سزا ورکوله کيږي، نو اوس دې هر څوک فکر وکړي چې ښه کار کوي که بد؟ ګټه او سود اخلي؟ يا خيرات ورکوي؟

يَا أَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلٰى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوْهُ ۚ وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) کله چې يو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر ټاکلې نېټې پورې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو وليکئ تاسې هغه (پور - قرض) ! او ودې ليکي (کاغذ د پور - قرض) په منځ ستاسې کې يو کاتب په عدل (انصاف سره واقعا، نه کم او نه زيات)، او منع دې نه راوړي (هيڅ يو) کاتب (د دې کاغذ) له ليکلو څخه، (او ښايي چې وليکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې ليکي، او بيان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور - قرض) دی، او ودې ويرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هيڅ شی، (يعني دی دې هم په اقرار کې هيڅ زياتوالی او کموالی، تغيير او تبديل نه کوي).

تفسير: د پور (قرض) په نسبت داسې معلومېږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړينې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرره) شي !، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر يوه کاغذ باندې وليکئ، او د بېرته وررسولو نېټه وټاکله (مقرره) شي !، او د پور (قرض) ورکوونکې او پوروړي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوي، او د هغې معاملې پورې نور تړلي تفصيلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره وليکلی شي !، او ليکونکي (کاتب) لره ښايي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعې شريفې حکم دی؛ له هغه سره يې سم او برابر وليکي !، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي !، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره وليکي !، يا يې ليکونکي ته ووايي، چې هغه يې سم د ده له وينا سره وليکي، او د بل چا په حق کې هيڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي !.

فَإِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا أَوْ ضَعِيْفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ أَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ ۚ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور يا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) يا ضعيف (لکه ووړ، يا ډېر زوړ «بوډا»)، يا يې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، یا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) دی پخپله، نو بیان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووایي، نه کمه نه زیاته).

تفسیر: یعني هغه مدیون او پوروړی چې کم عقل یا ناپوه یا مبذر یا ضعیف یا سست یا بیړا وي، لکه چې ووړ، یا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، یا د هغې معاملې لازمي خبرې لیکونکي ته نشي ویلی (لکه چې ګونګی وي، یا د کاتب په ژبه نه پوهیږي) نو په داسې صورت کې د مدیون - واکدار یا وارث یا ولي یا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زیاتوالي او کموالي پای ته ورسوي !، او لیکونکي ته دې ووایي چې ویې لیکي.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ ۖ فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَن تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ

او شاهد ونیسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړیو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارینه (شاهدان) نو یو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي یئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) یوه له دې دواړو؛ نو ور په یاد به کړي هغه یوه له دې دواړو (چې ور په یادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسیر: او تاسې ته ښایي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې شاهدانې ونیسئ !، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښایي د غوره کولو وړ یعني لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړیو ستاسې»؛ یعني هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصیلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده».

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْأَمُوا أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا ۖ

او نه دې منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کیږئ (ای معامله دارانو !) له دې چې ولیکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نېټې د هغې پورې، دا (لیکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (د اداء) د شاهدی، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شئ تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسیر: یعني هر کله چې څوک د شاهد کېدلو یا د شهادت د اداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي !، او ښایي چې د معاملاتو په لیکلو کې هیڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي ! (تر دې چې نېټه دې هم په کې ولیکلی شي !) عام له دې نه چې هغه معامله وړوکې وي، که لویه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زیات ډاډ په همدې لیک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېروتلو او د هیڅا د حق د نه ضایع کېدلو اطمینان او تسلي هم په همدغه لیک باندې ده.

إِلَّا أَن تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ یې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هیڅ ګناه چې ونه لیکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونيسئ تاسې ! كله چې يو له بله سره اخيستل او يا خرڅول كوئ تاسې !،
او نه دې رسوي نقصان كاتب او نه شاهد، (يعنې په كتابت او شهادت كې دې څه زياتوالى او
كموالى نه كوي - يا) او ضرر دې نه رسولى شي كاتب ته، او نه شاهد ته (يعنې كه معذور وي،
زور دې پر هيڅوا و نه كړ شي).

تفسير: يعنې كه د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل كې جنس يا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت كې يې نه ليكل وبال نه دى، خو شاهد نيول په هسې معاملو كې ضرور دي، چې په هغې كې وروسته له دې نه كومه جګړه او جنجال پېښ نه شي، او ښايي چې ليكونكى او شاهد هيڅوا ته كوم تاوان ورپېښ نه كړي، يعنې نه دې مدعي او نه دې مدعى عليه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلكه همغه حق دې ادا كړي، چې د ده په غاړه واجب دى (او هم داسې كاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ
أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او كه وكړ تاسې (دا كار د اضرار) نو بېشكه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او وويرېږئ تاسې
له الله نه، او ښوونه (د احكامو) كوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دى، (او ګرد
شيان ورته ښه معلوم دي). او كه يئ تاسې په سفر باندې او ومو نه موند كوم كاتب نو (واخلئ)
ګروې قبض كړى شوې، پس كه امين (معتبر) وګڼل ځينو ستاسې ځينې (نور، چې ګروي يې
وانه خيستله) نو اداء دې كړي هغه څوك چې امين ګرځولى شوى وي امانت د ده (يعنې د پور
وركوونكي)، او ودې ويرېږي له الله څخه چې رب د ده دى، او مه پټوئ شهادت (اى شاهدانو
يا اى مديونانو ! چې ګويا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه كړه دا
(شاهدي) نو بېشكه شان دا دى چې: ګناهګار دى زړه د ده، او الله (په هغو كارونو) چې كوئ
(يې تاسې) ښه عالم دى، (او هر شى ښه ورته معلوم دى).

تفسير: يعنې كه په سفر كې د قرض او پور معامله درپېښه شي، او حجت او سند ليكلو ته موقع او فرصت نه وي، او ليكونكي مو په لاس درنشي، نو پوروړى (قرض وړونكى) دې د خپل پور (قرض) په عوض كې كوم شى ګرو (ګاڼه) ورته كيږدي.

فائده: په «سفر» كې د «حضر» په نسبت ګروي (ګاڼې) ته زيات ضرورت پېښيږي، څكه ليكل او شاهدي په «حضر» په اسانى سره صورت موندلى شي، او پور (قرض) وركوونكي ته په اسانى سره اطمينان او تسلي پيدا كيږي، نو څكه په سفر كې د «رهن» او ګروى (ګاڼې) اخيستلو حكم وشو، كه نه په «حضر» او د ليكونكي او شاهدانو په موجوديت كې هم د ګروى (ګاڼې) اخيستل روا دي، كه پور (قرض) وركوونكى پخپل پوروړي (قرض وړونكي) باندې اطمينان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګاڼه) ونه غواړي، نو پر پوروړي لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او كامل ادا كړي !، او له الله تعالى جل جلاله څنې وويرېږي !، او د حق د خاوند په حق كې دې په امانت سره معامله وكړي !.

﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِن تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له مواليدو، عناصر، او نورو ټولو علوياتو او سفلياتو، سره له اسمانو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبيداً)، او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادې او بد نيتونه) چې په زړونو ستاسې کې دي، يا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت کوي هغه چاته چې اراده وکړي (الله د مغفرت يې) او په عذابوي به هغه څوک چې اراده وکړي (الله د عذابولو يې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم).

تفسير: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښايي چې مالک وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښکاره وو کارونو حساب او کتاب اخيستی شي، ښايي چې په ګردو امورو باندې ښه «عليم» او «خبير» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شيانو حساب اخيستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کې جزا او سزا راکولی شي، ښايي چې په ګردو شيانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته يې بيا هم دا درې واړه کمالات بيان کړل؛ چې هغه «ملک، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذکر يې په «آيت الکرسي» کې هم فرمايلی دی.

مطلب يې دا دی (حق سبحانه وتعالی) د ګردو شيانو مالک او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محيط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بيا د هسې مالک الملک، عليم، بصير، او قدير ذات احکام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالی دغه نافرماني په پټه سره وي که په ښکاره سره، څرنګه به مناسب وي؟ او بيا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالی له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾﴾

ايمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ايمان راوړی دی) ټولو (دوی) ايمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په کتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال کې چې وايي دوی) فرق نه کوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله کې، او وايي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پيغام ستا)، او قبول کړ مونږ (حکم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسير: کله چې له لومړني آيت څخه دا خبره ښکاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخيستل کيږي؛ چې په زړونو کې ګرځي، نو أصحاب کرام رضي الله عنهم وويرېدل، او له دې آيت څخه داسې زيات متأثر شول، چې د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخه نه وو متأثر شوي، نو دوی پاک رسول صلی الله عليه وسلم ته شکايت ور ووړ، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ﴿وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ يعني که څه سختي مو په نظر درځي، يا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالی د دې امر او ارشاد په منلو او تسليم کې لږ څه توقف او ډيل مه کوئ!، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وکړئ چې ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ دوی د رسول الله صلی الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم کار وکړ، نو دغه کلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دي چې: مونږ ايمان لرونکي يو پر الله تعالى چې (واحد، احد، صمد، لا شريک له، ازلي، ابدي، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عيب او نقصان څخه پاک دی، او يوازې همدې د عبادت او بندګۍ مستحق دی)، او ايمان لرونکي يو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګانې د الله تعالى دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالى ډېرې مطيعې او حکم منونکي، او يوه «طرفة العين» هم د الله تعالى له عبادت، تسبيح، او تقديس څخه نه غافلېږي، او ايمان لرونکي يو په ټولو کتابونو د الله تعالى چې دغه ټول کتابونه د الله تعالى له طرفه لېږل شوي دي، او ايمان لرونکي يو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بيخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وايي او راوړي يې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هيڅ يو له دغو رسولانو، او د الله تعالى د حکم اطاعت مو وکړ، يعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرخشې مو پرېښودې، او د الله تعالى ارشاد مو تعميل کړ، او د هغه لپاره مو خپله تياري او چمتوالی ښکاره کړ، حق تعالى دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آيتونه نازل شول، اول: ﴿اٰمَنَ الرَّسُوۡلُ﴾ الآيه - چې حق سبحانه وتعالى په ده کې د رسول صلى الله عليه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشويش پېښ شوی وو، او په دې سره يې دفع وشوه، د ايمان مدح او ستاينه (صفت) په تفصيل سره وفرمايله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمينان يې ترقي وکړي، او هغه پخوانی خطرې يې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آيت کې چې ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفۡسًا اِلَّا وُسۡعَهَا﴾ الآيه - دی فرمايي چې: له توان او مقدرت زيات هيڅا ته تکليف نه ورکاوه کېږي، او که د چا په زړه کې د ګناه خيال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هيڅ ګناه نشته، او سهو او تېرواته يې هم معاف دي، لنډه يې دا چې صاف يې وفرمايل چې: له هغو خبرو څخې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خيال، خطره، تېرواته، او سهو په هغو باندې هيڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختيار دي نيول کېږي، نو پخوانی آيت چې ورڅخه د اصحابو تشويش پيدا شوی وو، ښايي چې د هغه معنى هم د دويمې قاعدې سره سمه واخيستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه ياده شوې خطره داسې بيخي له منځه لاړه، سبحان الله !.

فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هيڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د يهودانو او نصرانيانو په شان نه يو، چې هغوی يو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفۡسًا اِلَّا وُسۡعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتۡ وَعَلَيۡهَا مَا اكۡتَسَبَتۡ ؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذۡنَاۤ اِنۡ نَّسِيۡنَاۤ اَوۡ اَخۡطَاۡنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَاۤ اِصۡرًا كَمَا حَمَلۡتَهٗ عَلَى الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعۡفُ عَنَّا ٙ وَاغۡفِرۡ لَنَا ٙ وَارۡحَمۡنَا ٙ اَنۡتَ مَوۡلٰٮنَا فَانۡصُرۡنَا عَلَى الۡقَوۡمِ الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿۲۸۶﴾

تکليف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هيڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نيک عمل چې کړی (يې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د هغه بد عمل) چې کړی يې دی، ای ربه څمونږه ! مه نيسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، يا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه څمونږه !، او مه باروه پر مونږ باندې دروند بار ! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب څمونږه ! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکليف) چې نه وي هيڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته يې مولى (مددګار) څمونږ؛ نو مدد وکړه له مونږ سره ! پر قوم کافرانو باندې.

تفسیر: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي يو، دهغو مقصود دا دي چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او دعبادت استحقاق لرې، مګر ای ځمونږ ربه! ښايي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعميل) پر مونږ باندې سخت او دروند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونيسې!، او نه د پخوانيو امتونو په شان پر مونږ باندې شديد حکمونه نازل کړې! او نه ځمونږ له طاقته ځنې زيات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آسانی او سهولته که له مونږ ځنې کومه خطا او تقصير څرګند شي له هغه ځنې را تېر شه!، او ومو بخښه! او پر مونږ رحم وکړه»، په حديث کې راغلي دي چې دا ګردې دعاوې ومنلی شوې، او په هغو سختيو پسې چې لويو اصحابو رضي الله تعالی عنهم ته ورپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالی په فضل او کرم او رحمت سره ځمونږ له هرې يوې سختې ځنې ډاډه، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره يوې خبرې هيلمند (اميدوار) يو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم برئ ومومو، او پاک الله دې پر مشرکينو باندې هم مونږ ته برئ او غلبه را عنايت کړي !، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکاليف، ديني او دنيوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کيږي، او له هغه صعوبت او سختی ځنې چې د الله تعالی په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي يو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بيا هم همغه انديښنه او خرخشه (بد خيال) زمونږ د سودا او خپګان موجب ګرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، يا من لک الکبرياء في الدنيا والآخرة، أدخلنا بکرمک في عبادک الكرام البررة.

سُورَةُ آلِ عِمۡرَانَ

«د«آل عمران« سورت مدني دی، دوه سوه آیتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې دریم، او په نزول کې (۸۹) یم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۝١ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُ ۝٢

الله «چې دی» نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دې دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: د نجران د عیسایانو یوه شپېته کسیزه جرګه د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې درې تنو ډېر شهرت او امتیاز درلود: (۱) »عبد المسیح عاقب«، په امارت او سیادت کې، (۲) »أیهم السید«، په رأیه او تدبیر کې، (۳) »أبو حارثة بن علقمة«، په مذهبي علومو کې د نصرانیانو لوی عالم، »أبو حارثة« اصلا له مشهورې قبیلې (بني بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بیا پوخ نصراني شو، د روم سلاطینو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د لیدلو له امله یې زیات تعظیم او تکریم کاوه، او ډېره مالي مرسته یې ورسره کوله، او یوه کلیسا یې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلی منصب یې مأمور کړی وو، دا جرګه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فیها مسایلو کې یې له رسول صلی الله علیه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصیل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سیرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتیا، یا نوي لومړني آیتونه ددې واقعې په نسبت نازل شوي دي، عیسایانو لومړنی او بنیادي عقیده دا وه چې مسیح علیه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله الله یا د الله ځوی، او یا له دریو معبودانو څخه یو دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آیت کې د پاک الله د خالص توحید ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قیوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عیسایانو دعوی په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې ځمونږ پاک رسول صلی الله علیه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمایل: «آیا تاسې نه پوهیږئ چې الله تعالی حي «ژوندی» دی، او هغه لوی ذات ته مرګ هیڅکله نه پیښیږي، او پاک الله ګردو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب یې ور پیدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عیسی علیه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا یوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانیانو، ځمونږ د پاک رسول صلی الله علیه وسلم دا وینا واورېده، نو ګردو سره وویل: بېشکه رښتیا ده، ښایي چې دوی به دا غنیمت ګڼلی وي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د «عیسی یأتي علیه الفناء» سوال کوي، یعنې په عیسی علیه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که یې مونږ ځواب په نفي ورکړو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ځمونږ د عیسایانو له عقیدې سره سم چې «ډېره موده کیږي، چې عیسی علیه السلام مړی شوی دی» مونږ په صریح ډول سره لا زیات ملزم، مفحم، او ساکتولی شي، نو ځکه یې مصلحت ونه لید چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانیان له هغو فرقو څخه وي، چې له اسلامي عقیدې سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب څخه انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تیمیة» په «الجواب الصحیح» کې او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانیان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقیده باندې وو، وروسته له ډېرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقیدې اشاعت وکړ، بیا دا خیال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځایو ته ورسېد، په هر حال د نبي صلی الله علیه وسلم له لوري د «ان عیسی أتی علیه الفناء» په ځای «یأتي علیه الفناء» فرمایل، په داسې حال کې چې په لومړنی جملې سره د مسیح د ألوهیت تردید په ښه ډول سره کیږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې څمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه ګڼله چې په مسیح علیه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مرګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لېږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتینو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسیر: یعنې قرآن کریم چې عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کې سره له رښتیا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (یو ځلې لېږلی) دی تورات او انجیل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدایت د خلقو.

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشأن د پخوانیو أسماني کتابونو تصدیق کوونکی دی، او هغو پخوانیو کتابونو تورات، انجیل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زیری خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لوري یې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره یې سم خلقو ته احکام او هدایات ورکول.

ګواکې دا یې راښکاره کړه چې د مسیح علیه السلام د «ألوهیت» یا د «ابنیت» عقیده په هیڅ یوه اسماني کتاب کې نه وه، ځکه چې د دین د اصولو په اعتبار ګرد اسماني کتابونه یو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعلیمات په هغوی کې نشته.

وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۝

او نازل کړی یې دی فرقان «یعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسیر: یعنې د هرې زمانې سره یې سم داسې شیان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتیا په منځ کې فیصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کریم، سماوي کتابونه، او د انبیاوو علیهم السلام معجزات ګرد سره داخل دي، او په دې لوري هم اشاره وشوه چې په هغو مسایلو کې چې یهودان او نصرانیان له پخوا راهیسې جګړې کوي، د دې اختلافاتو فیصله هم د همدې پاک قرآن په وسیله کیږي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝۴﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په آياتونو د الله (چې قرآن او نور حقاني کتابونه دي) شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دی.

تفسير: يعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې کيږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی) او نه ترې تښتېدلی شي، په دې کې هم د مسيح عليه السلام د الوهيت د ابطال په لوري يوه لطيفه اشاره وشوه، ولې هر کله چې پوره اقتدار او اختيار الله تعالی لره ثابت شو، نو ښکاره ده چې هغه په مسيح عليه السلام کې نه موندل کيږي، بلکه مسيح عليه السلام به د نصرانيانو د عقيدې په اساس څرنګه کولی شي چې نورو ته سزا ورکړي، هر کله چې پخپله ده سره له زياتې تضرع او الحاح د ظالمانو له مُنګلو ځنې خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بيا دې پخپله الله ! يا د الله ځوی ! څرنګه کېدی شي؟ ځوی هغه څوک کيدي شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو څکه ښايي چې د الله جل جلاله ځوی خامخا لکه الله جل جلاله غوندې وي، يوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ويل؛ په حقيقت کې پر الله تعالی او عيسی عليه السلام دواړو باندې سخت عيب لګول دي، العياذ بالله.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝۵﴾

بېشکه الله؛ پټ نه دی په ده باندې هيڅ شی په ځمکه او په اسمان کې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسير: يعنې همغسې چې د هغه اختيار او اقتدار کامل دی، علم يې هم محيط دی، همدې سره تنبيه ورکړه شوه چې مسيح عليه السلام هم دومره پوهيده چې الله تعالی ورښوولي وو، لکه چې څمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځواب کې هم د نجران نصرانيانو اقرار وکړ، او نن د مروّجو انجيلو له مخې هم ثابته ده.

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۶﴾

الله هغه (ذات) دی چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د ميندو) کې، په هغه ډول چې اراده وکړي (د جوړولو يې)، نشته بل هيڅ لايق د عبادت مګر هم دې دی، ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه تدبير والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې الله تعالی له خپل علم، حکمت، کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چې يې اراده وکړه، همغسې يې د مور په نس کې ستاسې صورت جوړ کړ، او جوړوي يې، نارينه يا ښځه، ښايسته يا بدرنګه، او څرنګه چې يې اراده وه، پيدا کوي يې له يوه څاڅکي اوبو ځنې، په څو ډولو تحولاتو يې د بنيادم بڼه (شکل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل ورکوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت يې داسې وي؛ نو د هغه په علم کې به څه نقصان وي؟ يا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د ګېډې په څو تيارو کې هستوګنه کړې وي، او د نورو وړو کيو غوندې خوري، او ښبي، او له وړاندې او وروسته ځنې اودس ماتې ته کښيني، نو داسې يو شخص ته به د پاک الله شريک يا ځوی يا لمسی ويل څرنګه وي؟ ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ عيسايانو به داسې پوښتنې کولې: «هر کله چې مسيح عليه السلام په ښکاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالی به يې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ کې ددې خبرې ځواب هم وشو، يعنې الله تعالی قدرت لري چې په رحم کې، چې په هر ډول سره يې اراده وي، د انسان شکل تياروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له يو ځای کېدلو څخه وي، يا که يواځې د مور ځنې، نو څکه يې

وروسته له دې نه وفرمايل: ﴿هُوَالْعَزِيزُالْحَكِيمُ﴾ يعنې الله تعالى هسې لوى زوررور ذات دى، چې د هغه قدرت هيڅ څوک نشي محدودولې، او د داسې يوه حكمت څښتن (خاوند) دى، چې هر چېرې هر شى مناسب وګڼي، هغه كوي، «بي بي حواء» يې بې موره، او مسيح عليه السلام يې بې پلاره، او آدم عليه السلام يې بې له موره او پلاره پيدا كړل، د الله تعالى په حكمتونو باندې څوک احاطه كولى شي؟

﴿هُوَالَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ﴾

الله هغه (ذات) دى چې نازل كړى (لېږلى) يې دى پر تا باندې كتاب (قرآن)، چې ځينې له ده نه آيات محكمات دي (چې معاني يې ښكاره دي)، دا (محكم آيات) اصل د كتاب دي (چې د شرعيه وو احكامومبنى دي) او نور (ځينې آيات) متشابهات دي (چې معنى يې معلومه او معينه نه ده)، نو هر چې هغه كسان دي چې په زړونو د دوى كې كوږوالى دى؛ پس پيروي كوي دوى د هغو (كلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او ګمراهي) او لپاره د طلب د معنى د هغو.

تفسير: يعنې هغه كسان چې د هغوى په زړونو كې له حق څخه باطل خوا ته ميلان دى، لكه بدعتيان او زنديقان، نو هغوى په قرآن كريم كې په متشابه ځايونو پسې ګرځي، په كوم كې چې دوى خپل هغه خطا احتمال ويني؛ چې د دوى د شبهو او د خطا عقيدې لپاره دليل شي، لكه «كلمة الله» د عيسى عليه السلام په هكله، او همدارنګه «روح منه» د هغه په هكله، او حروف مقطعات د ځينو علماوو په نظر، او يا هم د الله تعالى د ذات او د صفاتو د كيفيت پيژندل، چې ددغه كيفيت علم د الله تعالى څخه پرته بل چا ته نشته، ځكه د دوى اصلي هدف ګمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالى صفات دي، لكه «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، د الله تعالى استواء يعنې په عرش بلكه په ټولو مخلوقاتو اوچتوالى او پورته والى، په قيامت كې د قضاء ميدان ته دا الله تعالى راتلل، او د خلكو تر منځ فيصلې كول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالى په خپل كتاب قرآن شريف او يا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحيحو احاديثو كې د الله تعالى لپاره ياد كړي وي نو مونږ ايمان لرو چې هغه دالله تعالى صفتونه دي، معنى يې ښكاره ده، هيڅ نوع اشكال نه لري، چې «يد الله» يعنې د الله تعالى لاس، او «وجه الله» يعنې د الله تعالى مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالى له شان سره لايق او مناسب وي، ځكه حتى د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترګو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپير شته، او سره يو شان نه دي، نو الله تعالى چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پيدا كوونكى دى، په طريق اولى سره په ذات او صفاتو كې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوى څخه توپير لري، نو د الله تعالى سره په ذات او صفاتو كې هيڅ شى يو شان نه دي، نو مونږ په كې نه تمثيل كوو، نه تحريف، نه تعطيل، او نه تأويل.

تمثيل دېته وايي چې د الله تعالى سره په ذات او يا په صفاتو كې بل څوک يو شان وګڼل شي.

تحريف دېته وايي چې د الله تعالى د صفاتو لفظ يا معنى له خپل اصل حقيقت څخه واړول شي.

تعطيل: دېته وايي چې په قرآنكريم او صحيحو أحاديثو كې د الله تعالى لپاره ثابت شوي نومونه يا صفتونه نفي او له هغه څخه انكار وشي.

تكييف: دېته وايي چې د الله تعالى د ذات او يا دصفاتو كيفيت بيان كړى شي، او دا ځكه چې د الله تعالى ذات مخلوقاتو نه دى ليدلى، او نه د هغه په شان بل څوک شته؛ چې قياس يې ورباندې وشي، او نه هم الله او رسول صلى الله عليه وسلم دغه كيفيت بيان كړى دى، چې مونږ پرې اعتماد وكړو.

تأویل: دېته وايي چې د الله تعالی د صفاتو نصوص له خپلې صحيح معنی څخه ديو نوع شبهی له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾

حال دا چې نه پوهيږي په (حقيقي معنی او) مطلب د هغه مګر الله «چې دغه متشابهات هم لکه نور ټول شيان ور معلوم وي).

تفسير: يعنې ددې متشابهاتو حقيقي کنهه او کيفيت بل هيڅ چا ته معلوم نه دی، مګر يوازې الله جل جلاله ته دا هر څه ښکاره دي، ځکه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالت نه وي، هغه پرته له متکلمه بل هيچا ته معلوم نه وي.

﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

او هغه کسان چې پاخه دي په علم کې وايي دوی چې: ايمان راوړی دی مونږ په دې (متشابه)، په مثل د ايمان ځمونږ په محکم باندې چې دواړه حق دي، ځکه) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب ځمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مګر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسير: هر کله چې د نجران نصرانيان له ګردو دلائلو څخې عاجز شول، نو د معارضې په ډول يې وويل: «آخر تاسې خو مسيح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ، نو ځمونږ د مدعی داثبات لپاره همدومره الفاظ کافي دي»، دلته د هغې تحقيقي ځواب د يو عام اصل، قاعدی او ضابطې په صورت ورکړ شوی دی، چې د هغه له پوهېدلو څخې وروسته د زرګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کېدی شي، داسې وپوهيږئ چې نه يوازې په عظيم الشأن قرآن کې بلکه په ټولو اسماني کتابونو کې دوه ډوله آيتونه شته:

(۱): هغه آيتونه دي چې مراد يې ښکاره او ټاکلی (مقرر) وي، يعنې د عبادت، لغت، ترکيب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه يې عبارت د څو معناګانو احتمال لري، او نه يې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلی شوی دی له عامو مسلّمو قواعدو څخې چپ وي، نو داسې آيتونو ته (محکمات) وايي، او په حقيقت کې د کتاب د ګردو تعليماتو او احکامو بېخ او د اصولو اصل همدا محکمات آيتونه دي.

(۲) د «متشابهاتو» آيتونه دي، چې د هغو مراد ښکاره نه دی، او بايد چې د متشابهاتو آيتونه دې محکماتو آيتونو ته راجع کړل شي !، او ودې کتل شي چې هغه معناګانې چې لـه محکماتـو څخې مخالفې وي، د هغو دې بيخي نفي وکړه شي، او د متکلم مقصد همغه شی واخيستل شي چې د محکماتو له آيتونو څخې مخالف نه وي، او که سره له اجتهاده او ډېر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول سره متعين نه کړ شي، نو د هر شي د پوهيدلو دعوی دې پرېښوده شي !، او له حده څخې دی وړاندې تېری ونه کړل شي !، ځکه چې د علم لږوالی او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقايقو باندې ځمونږ فکر نشي رسېدی، او ځمونږ عقل د هغه له پوهيدلو څخې قاصر دی، او دا دې هم په همغه فهرست کې شامل کړل شي !، خبردار چې داسې تأويلات او وړاندې وروستوالی دې ونه کړل شي ! چې د دين د مسلّمو اصولو او محکمو آيتونو څخې مخالف وي.

دقرآن چې څوک له ځانه کړي تأويل *** چې دشرعې پکې نه وي هيڅ دليل

په مرض د ګمراهی سره عليل دی *** په عقبی به يې رب سپک کړي ډېر ذليل

مثلا قرآن حکيم د مسيح عليه السلام په نسبت تصريح فرمايلي ده: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ يا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ﴾ الآيه – يا ﴿ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ يا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ﴾ او ځای په ځای

يې د هغه د الوهيت او ابنيت ترديد کړی دی، اوس که يو سړی له دې ګردو محکماتو آياتونو څخه سترګې پټې کړي، او په ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ او نورو متشابهاتو پسې منډې وهي، او د دغو معنی چې له محکماتو سره سمه وي؛ پرېږدي، او هسې يوه سطحي معنی غوره کوي، چې د کتاب الله له عمومي تصريحاتو او متواترو بياناتو څخه منافي وي، نو دا که کاږه تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځينې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په کنده کې نسکور کړي، او ځينې متزلزل او سست عقيده کسان له داسې متشابهاتو څخه له خپلې رايې او غوښتنې سره سم تأويلات کوي، او غواړي چې په ډېر کوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوی صحيح مطلب خو يوازې الله تعالی ته معلوم دی، او همغه پخپل فضل او کرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وکړي همغومره ورښيي، هغه کسان چې مضبوط علم لري، دوی محکمات او متشابهات دواړه حق ګڼي، او يقين لري چې دا دواړه له يوې چينې راوتلي دي، او په دوی کې د تناقض هيڅ امکانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محکماتو ته راجع کوي، او د هغو له مخې په مطلب يې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوی د پوهې له دائرې څخه وتلې وي، د هغې معنی او تأويل الله تعالی ته پرېږدي، او وايي چې: د دې په معنی باندې پاک الله ښه پوهيږي، زمونږ کار هم دا دی چې ايمان پرې راوړو.

کوم اجمال چې په کلام کې عارضيږي
خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهيږي.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ۝٨

(وايي دغه راسخون) ای ربه زمونږه ! مه کږوه ! زړونه زمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر کړي يو، او وبخښه (عنايت کړه) مونږ ته له نزده خپله رحمت، بېشکه ته همدا ته ډېر بخښونکی يې (د نعمت او رحمت).

تفسير: يعنې «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي کمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه کيږي، بلکه تل له حق سبحانه وتعالی څخه د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونکي دي، چې ګټلې پانګه (سرمايه) يې له لاسه ضايع نشي، او الله دې نه کړي چې د زړونو له سمېدلو څخه وروسته بيا دوی کاږه شي، په حديث شريف کې راغلي دي چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم خپل امت ته د تعليم په توګه زياتره داسې دعاوې کولې «يا مقلب القلوب، ثبت قلبي علی دينک»: ای اړونکيه د زړونو ! ثابت وساته زړه زما پر دين خپل !.

رَبَّنَآ إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝٩

ای ربه زمونږه ! بېشکه ته يو ځای کوونکی د (ټولو) مخلوقاتو يې (په بعث سره په محشر کې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هيڅ شک شبهه په (راتلو د) د هغې کې، بېشکه چې الله نه کوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْـًٔا ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ۝١٠

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی څخه مالونه د دوی او نه اولاد د دوی؛ له (عذابه د) الله نه هيڅ شی (نه لږ، نه ډېر، نه په دنيا نه په عقبې)، او دا کسان همدوی دي خس د اور (د دوزخ).

تفسیر: د قیامت له ذکر سره یې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هیڅ شی دوی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی له عذاب څخه نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې ولیکل شو، په دې آیتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښایي هغې ته د نصرانیانو د مذهب او د نصرانیانو د قوم لوی نماینده وویل شي.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، (لکه عادیان او ثمودیان) چې نسبت د دروغو به یې کاوه آیتونو ځمونږ ته، پس ونیول دوی لره الله (په عذاب مهلک سره) په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، یعنې پر کافرانو یې عذاب سخت او عقاب یې تل دی).

تفسیر: یعنې د هیڅا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نیولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالی له نیولو څخه ځان نشئ ژغورلی، او نیولي کیږئ.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شئ تاسې (په وژلو یا شړلو سره په دنیا کې)، او جمع به کړی شئ تاسې (شړلی به شئ په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد یهودان، نصرانیان او مشرکین د الله تعالی د لښکرو په مخ کې مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنیا سپکتیا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تیار شوی دی؛ هغه خو بېل دی.

په ځینو روایتونو کې دي، چې د بدر له بري څخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل: «تاسې هم حق دین ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قریشو شو !» دوی وویل: «ای محمده ! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قریشو په خوبې تجربو سړیو باندې مو برې موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهیږئ، چې مونږ څرنګه جنګیالیان یو؟ نو په دې مناسبت دا آیتونه نازل شول.

ځینې وایي چې: د بدر د بري لیدلو په اثر ځینې یهودان د تصدیق لوري ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل: ګورئ تلوار مه کوئ ! او صبر وکړئ ! چې وروسته له دې نه څه پېښیږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضي ماتې له لیدلو څخه د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله یې زیاته شوه، تر دې چې پخپل تړون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنګ لپاره یې تیارۍ وکړې، کعب بن أشرف له شپېتو تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او ویې ویل: مونږ له تاسې سره متحد یو، او ښایي چې ګرد سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګیږو !، نو په دې باره کې دا آیت نازل شو، والله أعلم.

په هر حال ! له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالی دا راوښووله، چې په «جزیرة العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قریظه عهد ماتوونکي یهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضیر له مدینې منورې څخه وشړل شول، د نجران نصاری داسې خوار او سپک شول، چې کلنی «جزیه» ورکول یې ومنل، او نړدې تر زرو کلونو پورې د دنیا ډېرو مغرورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تعلیم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله علی ذلک.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۭ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِ ۭ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقيق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرينو !) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنګ)، يوه فرقه داسې وه چې جنګ يې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، ليدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په ليدلو د ستر ګو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستې، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زيات او کم ليدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصيرت.

تفسير: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر ته وو، چې له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدين له درې سوو څخه لږ زيات وو، چې له هغوی سره اويا اوښان، دوه آسونه، شپږ زغرې، اته توري يا چړې وې، او يوه ننداره (تماشه) دا وه، چې هر يوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتيجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د دې ډېروالي له تصوره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر څخه په پاک الله باندې لا ډاډينه (تسلي) او اعتماد پيدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره يې د الله تعالى په دې وعدې باندې چې ﴿فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ﴾ ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د برې او نصر هيلمند (اميد کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته ورښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکاربدل په ځينو احوالو کې وو، که نه په ځينو احوالو کې هر يوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې يوې لږې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې يوې مضبوطې او پياوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، دهغې پخوانۍ وينا سره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دا رنګ بريالي (کامياب) کېدل د بصيرت او عقل خاوندانو ته يوه لويه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَاۗءِ

ښايسته کړی شوي دي خلقو ته محبت (مينه) د مرغوبو خوندورو شيانو چې ښځې دي.

تفسير: يعنې کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالى څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حديث کې راغلي دي: «ما تركت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء»: «ما نه ده پرېښې وروسته له خپله ځانه يوه فتنه چې زياته ضرر رسوونکې وي نارينه وو ته له ښځو څخه».

هو ! که له ښځو څخه مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه – بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «د دنيا ډېر ښه متاع هغه ښه ښځه ده، چې که هغې ته وګورې؛ خوښ شې، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور څخه غايب شې؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شيان چې وروسته له دې نه د دنيا د متاع په سلسله کې ياد شوي دي، د هغو ګردو ښه والی او بدوالی دنيت او عمل په تفاوت سره متفاوت کيږي، خو څرنګه چې په دنيا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عيش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالى او خپل انجام هيروي، نو ځکه د «زين للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړی شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې اينښود شوی وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندې باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څرځای (چراګاه) ورشو کې د څر لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپايان (لکه اوښ، غويی، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) دالله په نزد دی ښه ځای د ورتللو(چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو څخه په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي ګټه ترې اخيستل کيږي، که ډک له برې او کاميابی مستقل او ښه ځای غواړې؛ نو هغه د الله تعالى سره مونډل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ ! په وروستني آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلقو ته ور رسيږي؟

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای‌محمده ! دوی ته) آيا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (شيز) له.دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (ماڼيو او ونو د) هغوی وياله، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او ګندګيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعا يا أخلاقا په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۗ

او رضامندي (لويه به وي له کريمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آيا له دغه څخه به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه ! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ ۢ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾

او الله ښه ليدونکی دی دبندګانو (نو هر چا ته به د خپل عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارك فرمايي: «کله چې الله تعالى ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا څخه داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يې، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (ګنده) خوړو څخه پرهېزوئ».

﴿اَلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقيان) چې وايي: «اې ربه څمونږه! بېشکه مونږ ايمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو څمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسير: معلومه شوه چې د ګناه د مغفرت لپاره ايمان راوړل شرط دي.

اَلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسې متقيان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصيبت او له معصيت څخه) او صادقان دي (رښتيني دي په ايمان) او په ځای راوړنکي دي د حکم (د الله) او خيرات ورکوونکي دي په رضا د (الله) او مغفـرت غوښتونکـي دي په آخر د شپو کې.

تفسير: يعني د الله تعالى په لاره کې لوی لوی ربړونه (مصيبتونه) او تکليفونه په ځان اخلي، او د الله تعالى د احکامو په منلو کې ټينګ ولاړ وي، او له ګناه او معصيت څنې تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نيت، زړه، او په معامله کې بيخي رښتينی وي، په پوره تسليم او انقياد سره د الله تعالى ګرد احکام په ځای کوي، او د الله تعالى له خوا ورکړی شوی مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځايو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنينت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب څنې د خپلو ګناهونو او تقصيراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاريات) د لومړی رکوع په ۱۷ آيت کې راغلي دي: ﴿كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ﴾ يعنې د شپې زياته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختو نه مخکې وخت کې استغفار وايي چې؛ اې الله! څمونږ هغه تقصيرات او نيمګړتياوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره يې وبښه!.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانيت) په دې شان چې نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر هم دې دی.

تفسير: په ابتداء کې د نجران له نصرانيانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطيف صورت سره يې د مسيح عليه السلام د ألوهيت د عقيدې ابطال او د خالص توحيد اعلان او د ايمان راوړلو ترغيب يې ورکړ، په منځ کې يې د هغو موانعو ذکر وفرمايه چې د حق له وضاحت سره انسان د ايمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عيش او عشرت نور ساز او سامان دی.

په دې آيتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بيانولو څخه وروسته بيا د توحيد او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، يعنې د خالص توحيد په منلو کې څه تردد او اندېښنه کېدی نه شي ځکه چې په خپله الله تعالى په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانيت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (د کائناتو پاڼې) هر يوه پاڼه، بلکه هره يوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمين جل وعلا شأنه څخه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ (لايق) نه شي کېدی.

«وفي كل شيء له آية ***** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دی دليل، چې الله دی بې مثيل».

﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ﴾ (۲۵م جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳م آيت).

وَالْمَلٰٓئِكَةُ

او (شاهدي اداء کړې ده) پرښتو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرښتو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي ځنې هيڅکله مخالفه کېدی نشي، پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې ځنې غاړه نشي غړولی، لکه چې د پرښتو ټولې تسبيح او ګرد تمجيد په عمومي ډول د باري تعالی په توحيد او تفريد باندې مشتمل دي.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړې ده) خاوندانو د علم (له انبياوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحيد شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره د توحيد په خلاف يو لفظ ويل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کيږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحيد اصول مني، او علمي اصول هم د شرک د عقائدو مؤيد نه دي، (له دې نه د علم فضيلت، او د پوهنې په لوري تشويق او رغبت ثابت شو، نو ښايي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصيل کې بيړه (تلوار) او کوښښ وکړي !).

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۸﴾

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوک د هغه له فيصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکيم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقيق او څېړنه (تحقيق) له هرې خوا ځنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فيصله صادره کړي، او هيڅ يو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنګه چې حق سبحانه وتعالی عزيز او حکيم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ يوه شبهه نشي واردېدې.

غالبا په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانيانو د کفارې مسئله هم ترديده شوه، په رښتيا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نړۍ جرمونه يواځې پر يوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه يو مجرم چې سزا وومومي، نور به ټول مجرمان د تل لپاره پاک او بري شي، حال دا چې د عادل او حکيم الله تعالی لوی دربار له هسې ګستاخی او سپين سترګی ځنې خورا (ډېر) لوړ دی.

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ

بېشکه (غوره او مقبول) دين په نزد د الله دين د اسلام (يعني محمدي شريعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنی ځان سپارل او غاړه کېښودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ويلی شي، چې هر مسلمان بېخي خپل ځان الله تعالی ته سپاري، او د ده ګردو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

ګواکې «اسلام» د انقیاد او تسلیم او د مسلمانی د احکامو د منلو بل نوم دی، هسې خو له شروع څخه د آخر الزمان رسول الله صلی الله علیه وسلم تر زمانې پورې ټولو پیغمبرانو علیهم السلام همدا د «اسلام» دین راوړی، او په خپلو زمانو کې یې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام وررسولي، او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت کولو په جانب یې خلق بللي، خو په دې سلسله کې څمونږ خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ګرد عالم ته داسې یو اکمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ کېدونکی هدایت راوړی دی، چې دا مبارک دین نه یوائې ګردو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زیاتو ښېګڼو او خصوصیاتو لرونکی هم دی، چې دا لاربښوونې پخپل دې خصوصي رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومې او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آیت کې د نجران دنصرانیانو په مخ کې عموما اعلان کړی شوی دی، چې دین او مذهب یوائې د همغه شي نوم کېدی شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاري، او په هر وخت کې هر هغه حکم چې د هغه له جانبه وررسیږي؛ هغه بې له وراندې او وروسته کولو، او څه ویلو څخه ژر تر ژره ومني، او تعمیل یې کړي، او تل د خپل تسلیم غاړه الله ته کېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالی ته ځامن او لمسي ټاکي، او مسیح او مریمی علیهما السلام دتصویرونو او دصلیب دشکل عبادت کوي او دخنزیر (سوډر) غوښه خوري، انسان ته الله وائی او الله لکه دانسان په شان ګڼي، او دانبیاو او اولیاو وژل ورتـه آسان کار ښکاري، دحق دین دمحو کولو لپاره کوششونه کوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تکذیب کوي، چې دموسی او عیسی علیهما السلام دبشارتونو سره سم مبعوث شوي او یا هغه ناپوهان چې دتیګو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمی او نورو عبادت کوي او دحلالو او حرامو معیار یوائې خپل نفساني خواهشات ګڼي، آیا له دوی څخه څوک ددی خبرې وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او دابراهیمی ملت دپیروۍ دعوه و کړي؟.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چې یهودان او نصرانیان دي) مګر وروسته له هغه چې راغلی دوی ته علم (په توحید د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب دضد، حسد، کینې، چې وه په منځ د دوی کې.

تفسیر: یعني «اسلام» یو واضح او روښانه دین دی، هغه دلایل چې ثابتوي؛ چې موسی او عیسی علیهما السلام پیغمبران دي، او «تـورات» او «انجیـل» آسماني کتابونه دي، له هغو څخه خورا ښه، ټینګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلی الله علیه وسلم په رسالت، او د القرآن العظیم په کلام الله توب باندې شته، بلکه پخپله همغه کتابونه د دوی په حقانیت باندې شاهدي ورکوي، خالص توحید یو صاف او ښکاره مضمون دی، چې د هغه په خلاف د څوی او دپلار مفکوره یوه داسې چټي (بېکاره) دعوی ده، چې هیڅ علمي اصول د هغه تایید نه کوي، اوس چې کتابیان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روښو حقائقو تکذیب ته یې ملاوې تړلي دي، او د الله تعالی له حکم منلو څخه غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پرته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شی نشي کېدی.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ⑲

او هر څوک چې کافر کیږي (انکار کوي) په آیتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانیت علامې ونه مني) پس بېشکه الله ډېر ژر حساب والا دی (نو یې ژر په سزا رسوي).

تفسیر: په دنیا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بیا به یې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝٢٠

پس که بیا جګړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووایه: (ای محمده ! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (یعني ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (یعني یهودانو او نصرانیانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آیا اسلام راوړی تاسې؟ (یعني اسلام راوړئ !) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقیق چې وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وګرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبلیغ (د هدایت) دی، او الله ښه لیدونکی دی د بندګانو.

تنبیه: د عربو مشرکانو ته یې ځکه اُمّي (ناپوه) وویل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعلیم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝٢١ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ۝٢٢

بېشکه هغه کسان چې کافران کېږي پر آیاتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبیاء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېری وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنیا کې (له لعنت او مذلت څخه یې پرې نجات ونه موند) او (هم) پـه آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې ورکړی شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسیر: یعنې هغه لږه یا ډېره برخه د «تورات» او «انجیل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحریفاتو او اړولو ځنې پاتې ده، یا د کتاب هغه لږه یا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ۝٢٣

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بیا مخ ګرځوي یو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل ځنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعنې کله چې دوی را وبلل شي، چې د هغه لوی قرآن په لوري راشي ! چې ستاسې د منل شویو کتابونو له زیري سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جګړو فیصلې په ښه ډول سره کوي، نو د هغوی د پوهانو یو ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقیقت کې د «تورات» او «انجیل» په لوري بلنه ده.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی (یهودان) وایي: له سره به ونه رسیږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره کړي (تېر ایستلي) دي دوی په دین خپل کې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به یې جوړول (په دین کې).
تفسیر: یعنې د هغو د تمرد او طغیان او په ګناهونو باندې د زړورتیا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه یې جوړ کړي دي دا دي: «که مونږ ډېره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمېرلو ورځو څخه زیاته موده به نه په عذابیږو» لکه چې تفصیل یې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آیة ۸ رکوع کې تېر شو.
او همدا راز یې نور دروغ او چټي (بېکاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رایستلي دي، مثلا چې مونږ د الله منلي ځامن یو، یا د انبیاوو له اولادې څخه یو، او الله تعالی له یعقوب علیه السلام سره وعده کړېده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه ورکوي، او که سزا یې هم ورکوله، د قسم په ځای کولو لپاره به یو جزئي او مؤقتي عذاب وي.
نصرانیانو خو د کفارې مسئله را ایستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې یې بیخي خلاصې کړې دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

نو څه حال به وي هغه وخت کله چې یو ځای کړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغې کې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسناتو په کمولو یا د سیئاتو په زیاتولو).

تفسیر: یعنې په وهمي جرائمو باندې به سزا نه ورکوله کیږي، بلکه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا ورکوله کیږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی یې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې څخه زیاته سزا هغوی ته نه ورکوله کیږي، او نه به د چا خورا لږه نیکي ضایع کېدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده !) یا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د پاچاهی !) ورکوې ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وکړې (یا الله د ورکولو یې) او بېرته اخلې سلطنت له هر هغه چا څخه چې اراده وکړې (دبېرته اخیستو یې) او عزت ورکوې هر هغه چاته چې اراده وکړې (یا الله د عزت

يې) او خوار ذليل كوي هر هغه څوك چې اراده وكړې (دذلت يې)، په لاس ستا كې (هر راز) خير (ښېګڼې) دي، بېشكه ته (يا الله) پر هر شي باندې ښه قادر يې (هم په وركولو، هم په اخيستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسير: يهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوكو په ډول سره ويل: «وګورئ ! دا خواران چې د قريشو د حملې او يرغل له وېرې د مدينې په چارچاپېر كې خندقونه كندي، د (قيصر) او (كسرى) د تاج او تخت د نيولو خوبونهويني»، مګر الله تعالى د څو كلونو په منځ كې دا ټولې وعدې ټولو ته وروښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې كيليګانې (كنجياني) يې چې د هغو وعده يې له پاك رسول صلى الله عليه وسلم سره كړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه كې يې څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدينو په منځ كې وويشلې شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شى نه دى، ګواكې دا دعا يو راز پېشګويي وه چې عنقريب د دنيا نقشه بدليدونكې ده، هغه قوم چې له دنيا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنيا د لويو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه كسان چې پاچاهي يې كوله، دوى به د خپلو بدو عملونو له امله د خوارى او ذلت په كندو كې وغورځول شي.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسې (ته يا الله) شپه په ورځ كې (چې تل په پسرلي كې له شپو كموې، او په ورځو كې يې زياتوې) او ننه باسې (ته يا الله) ورځ په شپه كې (چې تل په منې كې له ورځو كموې، او په شپو كې يې زياتوې).

تفسير: يعني كله چې شپه لنډه وي ورځ اوږده وي، او كله ددې عكس كوې، مثلاً په يوه موسم كې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړۍ، او ورځ لس ګړۍ كوې، او څو مياشتې وروسته (د سرطان اوله) كې له شپې څخه ګړۍ لنډوې، او په ورځ باندې يې زياتوې، او شپه لس ګړۍ كوې، څكه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه يو ذره هم حركت نشي كولى.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته يا الله !) ژوندى له مړي نه (لكه حيوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، كامل له ناقص) او وباسې (ته يا الله !) مړى له ژوندي نه (لكه نطفه له حيوان، هګۍ له مرغه، ناقص له كامل نه).

تفسير: يعني لكه هګۍ له چرګې څخه او چرګه له هګۍ څخه، بنيادم له نطفې څخه، او نطفه له بنيادم څخه، له جاهل څخه عالم، او له عالم څخه جاهل، له كامل څخه ناقص، او له ناقص څخه كامل ايستل او جوړول همدا ستا كار دى.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۲۷﴾

او روزي وركوې (ته يا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمايې (د روزي وركولو يې ډېره زياته) بې حسابه.

تفسير: «يهودانو هسې ګڼله هغه لويي چې پخوا په مونږ كې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالى له قدرت څخه غافل وو، چې الله تعالى هر هغه چاته چې اراده وكړي، عزت او سلطنت وركوي، او هغه چا ته چې اراده وكړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په امیانو کې يې محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو څخه جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائیلو کې يې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده يې وشي، (حسي او معنوي) بې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۗ

نه دې نیسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (یعنې مؤمنان دې یو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوک چې وکړي دا (کار یعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د) الله یا د دوستۍ د) الله سره په هیڅ شي کې، مګر (خو روا ده دغه دوستي) که څان ساتئ تاسې له دوی نه په څان ساتنه سره.

تفسیر: یعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګې یواځې د پاک الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحیحه معنی سره باور لرونکي دي، نه ښایي چې دخپلو دوستانو په دوستۍ او د خپلو اسلامي ورونړو په وروروليٰ اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، څکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیڅېرې د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو ! د تدبیر او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترک موالات» له حکم څخه په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹م جزء (د الأنفال په ۱۶ آیت ۲ رکوع) کې له ﴿وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗ﴾ څخه ﴿إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلٰى فِئَةٍ﴾ مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کې حقیقتا «فرار من الزحف» نه وي، او یواځې صورتًا وي، دلته هم ﴿إِلَّآ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾ حقیقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وګڼل شي ! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو، ددې مسئلې تفصیل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکوع د دې ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کې وکتل شي !) ﴿يٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ﴾ الآیة.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۗ وَإِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿۲۸﴾

او ویروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسیر: یعنې د مؤمن په زړه کې ښایي اصلي وېره له پاک الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضۍ سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څخه تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري یا باطني «موالات» وکړي، یا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څخه تېرۍ او تجاوز وکړي، یا یواځې موهوم او حقیر خطرونه یقیني او مهم ثابت کړي، یا دا ډول مستثنیات یا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وګرځوي، نو داسې کسانو لره ښایي چې دا خبره هم په یاد ولري چې دوی ګرد دپاک الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

ښایي د قوي مؤمن شان، او دصحیح مسلمان ایمان داسې وي، چې له رخصت څخه تېر شي !، او عزیمت او فعالیت ته متوجه او څیر شي !، او له مخلوق څخه ونه ویرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څخه ووېرېږي.

قُلۡ إِن تُخۡفُوا۟ مَا فِی صُدُورِكُمۡ أَوۡ تُبۡدُوهُ یَعۡلَمۡهُ ٱللَّهُۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سینو (زړونو) ستاسې کې دی، یا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاک الله ته.

تفسیر: یعني ممکن دی چې بنیادم خپل نیت او د زړه خبره له نورو څخه پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي ترې ایستلی، ﴿وَٱللَّهُ یَعۡلَمُ ٱلۡمُفۡسِدَ مِنَ ٱلۡمُصۡلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آیت.

وَیَعۡلَمُ مَا فِی ٱلسَّمَـٰوَ ٰتِ وَمَا فِی ٱلۡأَرۡضِۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَیۡءٖ قَدِیرࣱ ﴿٢٩﴾

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شیونه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هغه شیونه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې د داسې متخلفینو تعذیب دی).

یَوۡمَ تَجِدُ كُلُّ نَفۡسࣲ مَّا عَمِلَتۡ مِنۡ خَیۡرࣲ مُّحۡضَرࣰا وَمَا عَمِلَتۡ مِن سُوۤءࣲ تَوَدُّ لَوۡ أَنَّ بَیۡنَهَا وَبَیۡنَهُۥۤ أَمَدَۢا بَعِیدࣰاۗ

(او وویرېږئ له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خیره (له نیکی په خپل مخ کې) حاضر کړی شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدی نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وی لرې (اوږده).

وَیُحَذِّرُكُمُ ٱللَّهُ نَفۡسَهُۥۗ وَٱللَّهُ رَءُوفُۢ بِٱلۡعِبَادِ ﴿٣٠﴾

او ویروي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسیر: دا هم د ده له مهربانی څخه ده؛ چې د هغې لویې ویروونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور څخه ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستی څخه مو ځانونه وژغورئ (وساتئ) ! او د ښېګڼې (خیر) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر څخه مو ځانونه لا له پخوا وساتئ !، د پاک قرآن دا ځان ته یو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډ اوروي، دلته یې هم د ترهیب او ویرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَٱللَّهُ رَءُوفُۢ بِٱلۡعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، یعني له الله جل جلاله څخه وویرېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ !، نو د ده مهرباني به بیا تاسې د استقبال لپاره تیاره ده.

قُلۡ إِن كُنتُمۡ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِی یُحۡبِبۡكُمُ ٱللَّهُ وَیَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورࣱ رَّحِیمࣱ ﴿٣١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې یئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: د الله تعالی د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مینې او محبت معیار راښیي، یعني که په دنیا کې څوک د خپل حقیقي مالک د محبت دعوی یاخیال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلی الله وسلم علی محمد) دین د متابعت په محک (کسوټۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتیا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښایي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروی کلک او ټینګ ګڼلی شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاک الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاک الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کیږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي یې).

تفسیر: یهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعمیل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ!.

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم اوعبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده دعمران (او عمران).

تفسیر: «یعني بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بي له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو پـه پلارتـوب سره، او غوره کړئ یې دی نـوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛ چې څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بي بي مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: یو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمـران) څخه ثاني (عمـران) مـرادوي، ځکـه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالبا ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعني د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾

پر ټولو خلقو (د زماني خپلي په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځيني د دوی له ځينو نورو څخه، او الله ښه اورېدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسير: د آدم عليه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ يې په «نبوت» سره تعبيروو، د ده په شخصيت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح عليه السلام ته هم ورسېد، بيا له ده څخه د ده په اولاده کې ابراهيم عليه السلام ته ورسېد، له دې ځايه يې يو نوی صورت پيدا کړ، له آدم او نوح عليهما السلام څخه وروسته څومره انسانان چې په جهان کې پيدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې څخه وو، او الله تعالی په خپل محيط علم او کامل اختيار سره په راتلونکو پېړيو کې هم د زرهاوو کورنيو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهيم عليه السلام کورنی مخصوصه کړه، څومره انبياء او رسولان چې له ابراهيم عليه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو «اسحاق عليه السلام، او اسماعيل عليه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموما پلار ته منسوبيږي، او مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا شوی وو، نو داسې وهم کيدی شو چې د ده نسل به د ابراهيم عليه السلام له نسل څخه مستثنی وي، له دې کبله الله تعالی آل دعمران او ﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ﴾ وفرمايه، او په دې سره يې تنبيه ورکړه: چې هر کله مسيح عليه السلام يواځې د خپلې مور له ګېډې څخه پيدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخيستل کيږي، نه چې معاذ الله د الله تعالی له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صديقې مريمې رضي الله تعالی عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهيم عليه السلام ته رسيږي، نو د (عمران) آل او د ابراهيم عليه السلام آل دواړه سره يو دي، او هيڅ يو رسول له ابراهيمي کورنۍ څخه د باندې پاتې نه شو.

إِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ إِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ ۚ إِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ښځې د عمران چې: ای ربه زما ! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بيت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه ! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې يې هم دا ته يې ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: د «عمران» ښځې دخپلې زمانې له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه ! هغه هلك چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دې چې هغه له ګردو دنيوي مشاغلو او له نورو شيانو څخه خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګيا وي، ای الله جل جلاله ! ته له خپلې مهربانۍ څخه زما دا نذر قبول کړه ! ته زما عرض اورې، او زما نيت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطيف ډول سره يې وغوښت چې هلك ور په برخه شي، ځکه چې جينۍ د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّيْ وَضَعْتُهَآ اُنْثٰى ۗ

پس کله چې ويې زېږاوه هغه (نذر) نو وويل (ښځې دعمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې يم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جينۍ) ده.

تفسیر: دا یې په حسرت او افسوس سره وویل، ځکه چې هغه پېښه د دې له توقع او هیلې څخه پر ته پېښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ؕ وَلَیْسَ الذَّکَرُ کَالْاُنْثٰی ۚ

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارینه (چې هغې غوښتی وو لپاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دې ښځې (جینۍ).

تفسیر: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکایت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، یعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه یې زېږولي دي؟ د دې جینۍ قدر او قیمت الله تعالی ته ښه معلوم دی، هغه هلک چې دې غوښت دې جینۍ ته کله رسېدی شي، دا جینۍ بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې یو عظیم الشأن مبارک هلک پروت دی.

وَاِنِّیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ وَاِنِّیْۤ اُعِیْذُهَا بِكَ وَذُرِّیَّتَهَا مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ۳۶

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مریمه، او بېشکه زه پناه نیسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مریمې ته) له شیطان مردود (رټلي شوي) نه.

تفسیر: حق تعالی دا دعا قبوله کړه، په حدیث شریف کې دي: «هر کله چې د بنیادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له موره جلا شي، او په ځمکه ولوېږي، نو شیطان یې مس کوي، مګر عیسی علیه السلام او مریمه رضي الله تعالی عنها له دې مس څخه مستثنی دي»، ددې حدیث مطالب دنورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسې کېږي، چې هر مولود اصلا په صحیح فطرت پیدا کېږي، چې دغه فطرت له لوېنې او د ده د عقل او تمیز له ظهور څخه وروسته څرګندېږي، و لې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکېږي، چې د دغه مطلب تعبیر په حدیث کې په «فأبواه یهودانه و ینصرانه» سره شوی دی، بیا څنګه چې د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غیر مرئي ډول ایښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ایمان لا څه، چې د غټو غټو محسوساتو له ادراک او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غیر محسوس ډول د شیطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کېږي، دا ضروري نه دی چې هر څوک د شیطان د مس کولو اثر قبول کړي، یا که یې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّاَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا ۙ وَّکَفَّلَهَا زَکَرِیَّا ؕ

پس قبول کړه دا (مریمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبلولو ښو سره، او زرغونه (لویه) یې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره، او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام.

تفسیر: یعنې اګر که جینۍ وه، خو الله تعالی هغه له هلک څخه زیاته وګرځوله، او ویې منله، د بیت المقدس د مجاورینو په زړونو کې یې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پر ته هغه جینۍ د بیت المقدس په خادمانو کې شامله کړي، او همغسې یې مریمې رضي الله تعالی عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلي بنده زکریا علیه السلام ته یې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې یې په ښو منلو سره سر لوړې ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حیثه یې زیاته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورینو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکریا علیه السلام په نامه وختله، چې دا جینۍ د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربیت

وومومي، او د زکريا عليه السلام له علم او ديانت څخه ګټوره شي، زکريا عليه السلام د مريمې رضي الله تعالى عنها په تربيت او مراعات کې ځومره يې چې د لاسه کېده هم هغومره يې کوښښ کاوه، کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها پېغله شوه، نو مسجد سره يې نږدې ورته يوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به ټوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به يې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکريا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به يې له (مريمې) سره څه روزي (يعنې مېوې د ژمي په اوړي، او مېوې د اوړي په ژمي کې).

تفسير: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) څخنې مراد ظاهري خواړه دي، وايي چې له بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها سره بې موسمه مېوې پيدا کېدې، د اوړي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوړي کې له دې سره تل پرتې وې.

قَالَ يَمَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۷﴾

وويل (زکريا): اې مريمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وويل (مريمې زکريا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د روزي ورکولو يې ډېره پريمانه) بېحسابه.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿۳۸﴾

په دغه ځای (يا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکريا له ربه خپله، وويل (زکريا): اې ربه راوبخښه ! (راکړه) ما ته له نزده خپل اولاد ښه پاکيزه ! بېشکه ته ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعا يې.

تفسير: زکريا عليه السلام بيخي سپين ږيری او (۱۲۰) کلن شوی وو، ښځه يې (۹۸) کلنه او بيخي شنډه وه، دوی ته د اولاد پيدا کېدلو هيڅ يوه ښکاره هيله نه وه، د بي بي مريمې د دې فوق العاده خير او برکت او خوارقو د ليدلو په سبب ناڅاپه د زکريا عليه السلام په زړه کې يو جوش پيدا شو، او سمدلاسه يې دا په زړه کې وګرځېده، چې ماته هم ښايي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هيله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسمه راکړه شي، يعنې په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهرباني اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثير يو رنګ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى

نو ور ناري کړې ده ته (زکريا ته) پرښتو (جبريل) حال دا چې دې ولاړ وو، لمونځ يې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېری کوي په تا د يحيى (چې ستا ځوی به وي).

تفسير: دعا يې ومنله شوه، زېری ور ورسېد چې ستا په کور کې يو هلک پيدا کيږي، چې د هغه نوم يحيى عليه السلام اينبود شوی دی، د «الملائکة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل يا به تعظيما وي، يا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ

حال دا چې تصدیق کوونکی به وي په یوه کلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسیر: له یوې کلمې څنې دلته مسیح علیه السلام مراد دی، چې د الله تعالی د حکم سره سم بې له پلاره پیدا شوی دی، یحیی علیه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه، چې مسیح علیه السلام پیدا کیدونکی دی.

وَسَيِّدًا وَحَصُورًا

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوی سره) او ډېر منع راوړونکی به وي (له شهواتو سره له قدرته).

تفسیر: یعنې له لذاتو او شهواتو څنې به زیات ځان ساتونکی وي، او د الله تعالی په عبادت کې به دومره لګیا وي چې د ښځې په لوري به د التفات کولو وار هم نه ورته رسیږي، دا د یحیی علیه السلام د مخصوص حال بیا ن وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره کومه قاعده نشي کېدی، ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم پوره امتیاز دا دی چې د عبادت له کمال سره یې د معاشرت کمال یو ځای کړ.

وَنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِينَ ۝

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا کیږي، او نه به ګناه ته قصد کوي).

تفسیر: د صلاح او رشد په اعلی مرتبه باندې به فائز کیږي، چې هغه ته «نبوت» ویل کیږي، یا د «صالح» معنی ښکځ عمله وي، چې په هغه تقدیر به د هغه معنی خورا (ډېر) نیک عمل کیږي.

قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِىْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِىَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِىْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۝

وویل (زکریا) «ای ربه ځما ! څرنګه به پیدا کیږي ما لره هلک؟ حال دا چې په تحقیق رسېدلی دی ماته زوړوالی او ښځه مې (هم) شنډه ده»، وویل (جبریل): همداسې (له زوړ او زړې شنډې ښځې د اولاد پیدا کول په شان) الله کوي هغه کار چې اراده وفرمایي (د کولو یې که مخالف وي له عادته یا موافق).

تفسیر: یعنې د هغه قدرت او مشیئت د اسبابو په سلسلې پورې تړلی نه دی، اګر که په دې عالم کې د هغه عادت همداسې دی چې له عادي اسبابو څخه مسبّبات پیدا کوي، خوکله کله د عادي اسبابو په خلاف په غیر معمولي طریقې سره د یوه شي پیدا کول هم د هغه خاص عادت دی، اصل دا دی چې مریمې صدیقې رضي الله تعالی عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غیر عادي واقعات ورڅرګندېدل، د دې وضعیت په لیدو سره د بي بي مریمې په حجره کې ناڅاپه د زړه له کومې د زکریا علیه السلام دعا کول بیا ده ته او د ده شنډې ښځې ته په عین زړښت کې په غیر عادي توګه اولاد ورکول، باید د الله تعالی دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظیم الشأن آیت تمهید وګڼلی شي، چې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها له وجوده بې د زوج له نږدې کېدلو په قریب مستقبل کې ظاهر کېدونکی وو.

ګواکې د یحیی علیه السلام په غیر معتاد ولادت باندې ﴿كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ فرمایل تمهید وو لپاره د ﴿كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسیح علیه السلام د غیر معتاد ولادت په سلسله کې راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّي آيَةً

ويل (زكريا) اى ربه ځما ! وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چې لا زما د شكر كولو سبب شي).

تفسير: يعني چې له هغه ځني ځرګند شي چې اوس حمل قرار نيولی دی، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د ليدلو له كبله يوه نوي خوشالي هم حاصله او د نعمت په شكر كې زياتره لګيا شي.

قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا

نو وويل (جبريل): «علامه» ستا داده چې خبرې به نه كوې ته له خلقو سره درې ورځې (او شپې) مګر په اشاره سره.

تفسير: يعني هلته به تاته دا حالت درپېښ شي چې تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هيڅ خبرې ونشې كړى، او ستا ژبه به يوازې د پاک الله په ذكر كې لګيا اوسي، نو وپوهېږه چې اوس حمل مستقر شوی دی، سبحان الله ! هسې علامه يې ټاكلې (مقرر كړې) ده چې د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځنې كوم غرض چې د نعمت شكر دی، هغه هم على وجه الكمال حاصل شي، ګواكې كه وغواړي چې پرته د الله تعالى له ذكر او فكر ځنې كوم شی ووينې، نو په خپله ژبه سره يې نشي ويلی.

وَاذْكُر رَّبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٤١﴾

او يادوه رب خپل ډېر (لپاره د شكر) ! او تسبيح وايه (لمونځ كوه) ! په آخر د ورځې كې، او په اول د ورځې كې.

تفسير: يعني په دغه وخت كې ښايي چې ډېر زيات د الله تعالى په ذكر او فكر كې مشغول، او سبا او بېګا په تسبيح او تهليل كې مصروف اوسې ! معلومېږي چې له بنيادمانو سره خبرې نه كول يو اضطراري كار او د دې لپاره وو، چې هغه ورځې يوازې د پاک الله ذكر، شكر، او فكر ته فارغې او تشې پاتې شي، مګر په ذكر او شكر بوختېدل او مشغولېدل اضطراري نه وو، بلكه په هغه مأمور شوی وی.

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾

او (ياد كړه اى محمده !) هغه وخت چې وويل پرښتو (يعني جبريل): اى مريمې ! بېشكه چې الله غوره كړې يې ته (په كرامت او عبادت) او پاكه كړې يې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره كړې يې ته په ګردو (ټولو) ښځو د عالميانو (يعني پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: يعني پرښتې بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته وويل: چې ته د پاک الله له خوا ځنې لا پخوا غوره شوې يې، چې سره له جلتوبه (جينكتوبه) د بيت المقدس په خادمانو كې د نذرانې په توګه منلې شوې يې، او راز راز لوړ احوال او عالي كرامات در عنايت شول، ښه اخلاق، پاک طبيعت، ظاهري او باطني نزاهت يې دروباښه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) يې وركړځولې، او تا ته يې د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځينو وجوهو كې فضيلت دركړ، مثلا په تا كې يې هسې يو استعداد كېښود، چې بې د بشر له مس كولو څخه يوازې د پاک الله په كامل قدرت لكه عيسى عليه السلام غوندې يو اولو العزم رسول له تا څخه پيدا شي، چې په دنيا كې داسې سرلوړې او امتياز د هيڅ يوې بلې ښځې په برخه شوی نه دی.

يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ

اې مريمې فرمان برداره شه !(ولاړه شه !بندګي کوه) لپاره د رب خپل !او سجده کوه !

تفسير: يعنې کله چې الله تعالى داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښايي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې !او د عبوديت د وظائفو په انجامولو کې لا زياته لګيا او مشغوله اوسې ! څو هغه لوی امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسيلې په ډول درولې شوې يې؛ ښکاره شي.

وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿۴۳﴾

او رکوع کوه ! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه !).

تفسير: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه ! يا يې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه !، او څنګه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شامليدونکي، د هغه رکعت نيوونکي ګڼل شي، نو ښايي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره ياد کړی شوی وي، په دې تقدير سره که په «اقنتي» کې له «قنوة» څخه «قيام» مراد شي، نو د «قيام» رکوع، او سجود يعنې د لمانځه د درې واړو هيئتونو ذکر به په آيت کې راغلی.

(تنبيه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شريکېدې، يا خاص له فتنې څخه د مأمون پاتې کېدلو په صورت به دوی ته اجازه شوې وي چې جماعت وکړي، يا به دا د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها خصوصيت وي، يا به بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها پخپله حجره کې يواځې، يا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به يې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ

دا (د مريمې، زکريا، او د يحيى ذکر شوې قصې) له اخبارونو د غيبو څخه دي، چې مونږ يې په وحيې سره درليږو تاته (اې محمده !).

تفسير: يعنې په ظاهره کې ته لوستونکی او ليکونکی نه يې، او نه پخوا له دې نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړی دی، چې د هغه په وسيله د تېرو پېښو داسې تحقيقي معلومات ولري، او که هغوی سره صحبت وکړی شي، نو بيا هم له هغو څخه نه شي مستفيد کېدی، ځکه چې هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تيارو کې لويدلې دي.

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿۴۴﴾

او نه وې ته (اې محمده ! حاضر) په نزد د دوی (يعنې احبارو د بيت المقدس) کله چې دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کې چې په دې قرعې سره معلوم کړي) چې کوم له دوی څخه تربيه وکړي د مريمې، او نه وې ته په نزد د دوی کله چې دوی جګړې سره کولې (په کفالت د مريمې کې).

تفسير: کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به يې «تورات» ليکه، په بهېدونکې اوبو کې واچول، او دا يې سره وويل: «د هر چا قلم چې د دې بهېدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه يې يونسې، بلکه د اوبو د جريان په ضد لاړ شي، نبايي همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۴۵﴾

(ياد کړه اى محمده !) هغه وخت چې وويل ملائکو (يعنې جبريل): اى مريمې ! بېشکه الله زېرى درکوي تاته په يوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسيح عيسى ځوى د مريمې دى، په دې حال کې چې مرتبې والا دى؛ په دنيا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دى.

تفسير: عيسى عليه السلام ته دلته او دقرآنکريم په نورو آيتونو کې «کلمة الله» له دې کبله ويل شوى دى چې د هغه ځېږېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه يواځې د الله تعالى په حکم سره وو، نو ځکه يې نسبت مستقيما د الله تعالى حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آيت کې چې فرمايي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾
تنبيه: د «مسيح» لفظ اصلا عبراني دى، چې لومړى له دې نه «ماشيح» يا «مشيحا» وو، چې د هغه معنى «مبارك» او معرب يې «مسيح» دى، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسيح ولې ويل کيږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دى، چې د هغه د تسميې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بيان شوې ده، د مسيح عليه السلام بل نوم يا لقب عيسى عليه السلام دى، چې په عبرانې ژبه کې «ايشوع» وو، او د هغه معرب «عيسى» شو، چې معنى يې «سيد» دى.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوى قرآن د «ابن مريم» کلمه مسيح لره د عَـلَم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله يې بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته د زيري ورکولو په وخت کې داسې وويل: چې تاته د «کلمة الله» زېرى درکول کيږي، چې د هغه نوم به «المسيح عيسى ابن مريم» وي.

ورسته يې ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وويل، او ډاډ يې ورکړ؛ چې الله تعالى به يې نه يواځې په آخرت کې بلکه په دنيا کې به يې د لوى عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجيه» په لفظ باندې دلته داسې وپوهـېږئ ! لکه چې د موسى عليه السلام په نسبـت الله فرمايلې دي: ﴿يَٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آيت، ۹ رکوع).

ګواکې هغو کسانو ته «وجيه» وايي چې دوى په خصوصې ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو څنې د الله تعالى په مهربانۍ برائت حاصلوي، هغه د باطنې خبث ښتنان (خاوندان) چې د مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، يا يې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا يې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، يا د ألوهيت او ابنيت او نـورې باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوي، نو پاك الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو الزاماتو څنې په دنيا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاك او برې وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿۴۶﴾

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسیر: یعنې خورا (ډېر) ښایسته او په اعلی درجه نېک به وي، اول به دمور په غېږ کې، او بیا به په لویوالي کې عجیبې او غریبې خبرې کوي، په دې الفاظو سره په حقیقت کې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها پوره تسکین وکړ شو، له پخوانیو بشارتونو او زېرو څخه ممکن وو چې هسې خیال وکړي چې دغه وجاهت خو به یو وخت ورته حاصلیږي، مګر د طعن او د پیغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع کیږي، نو په دې وخت کې به په څه ډول سره ځان بري او پاک کړم؟، ددې خبرې ځواب یې ورکړ، چې مه ویرېږه ! تاته به د ژبې خوځولو هیڅ ضرورت نه پاتې کیږي، بلکه ته دا ور ښکاره کړه چې «زه نن روژه یم، او له خبرو څخه مې خوله تړلې ده، زما هلک به پخپله ژبه تاسې ته ځواب درکوي»، لکه چې دا مطلب د «مریم» په سورت کې په پوره تفصیل سره راځي.

قَالَتْ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ ۖ

وویل (مریمې): «ای ربه ځما ! څرنګه به پیدا شي ما لره ځوی؟ حال دا چې مس کړې نه یم هیڅ بشر (نارینه، نه په نکاح سره، نه په سفاح «بدکاری» سره)».

تفسیر: معلومه شوه چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها له دې زیري څخه داسې وپوهېده، چې هلک په همدې موجوده حالت کې پیدا کېدونکی دی، که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَٰلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

وویل (جبریل) همداسې (بې د نارینه له مس څخه) الله پیدا کوي هغه چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو یې) هر کله چې اراده (حکم) وکړي (الله) د یوه کار، پس بېشکه همدا خبره ده چې ووایي هغه شي ته چې (پیدا) شه ! پس (پیدا) شي.

تفسیر: یعنې په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لګېدلو څخه پیدا کیږي، د ده دعادت له مخالفت څخه تعجب مه کوه !، الله تعالی د هر شي په هر رنګ چې اراده وکړي؛ هغه کېدونکی دی، د ده د قدرت تحدید امکان نه لري، د هر کار د کولو اراده چې وکړي، همغه کیږي، الله تعالی جل جلاله و أعظم شأنه نه مادې ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾

او ورزده کوي هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعي احکامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجیل».

تفسیر: یعنې ډېر ښه لیکل به ور زده کړي، یا به د ټولو کتابونو هدایت او د «تورات» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي ډول سره ورښیي، او خورا (ډېر) زیاتې د حکمت ژورې خبرې وریادوي، او ممکن دی چې له کتاب او حکمت څخه قرآن او سنت مراد وي، ځکه چې مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته څمونږ د پاک قرآن او د رسول الله مبارک له سنتو سره سم کار کوي، او حکم به صادروي، او دا هم په هغه صورت کې امکان لري، چې ده ته ددغو شیانو علم او پوه ورکړه شي. والله أعلم.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ

او (لیږو یې) رسول طرف د بني اسرائیلو (اولادې د یعقوب) ته (چې وایي دوی ته) بېشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسې ته په لویه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسير: يعنې له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائيلو ته به هسې وايي.

أَنِّيٓ أَخۡلُقُ لَكُم مِّنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ

بېشکه زه جوړوم تاسې ته (اې بني اسرائيلو) ! له خټو څخنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کېږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: يواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبير کول، تش ظاهري حيثيت دی، لکه چې په صحيح حديث کې معمولي تصوير کښل په «خلق» سره تعبير شوی دی: «أحيو ما خلقتم»، يا په الله باندې د «احسن الخالقين» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ يواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ويل کېدی شي، که څه هم د تخليق په لحاظ له الله تعالی څخنې پرته بل هيڅا ته خالق نشي ويل کېدی، ښايي چې له همدې کبله يې داسې نه دي فرمايلي: «أني أخلق لكم من الطين طيرا» «زه له خټو څخنې مرغه جوړوم» او داسې يې وفرمايل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بيا هغه خټه د الله تعالی په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه يې دوی ته وروښوده.

وَأُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ وَأُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِ ٱللَّهِۖ

او روغوم مورزادې (پيدائشي) ړوند، او پيس (برګک) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسير: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبيبانو او حکيمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسيح عليه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لويو طبيبانو باندې د ده تفوق او لويوالی ثبت کړي، او ګرد طبيبان د هغو له معالجو څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالی له صفاتو څخنې دی، لکه چې د «باذن الله» له قيده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسيح عليه السلام د هغه وسيله ګرځېدلی دی، نو يې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبيه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصديق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخيستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالی عمومي عادت په کې بيان شوی وي، او بيا ترې داسې استدلال وکړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفي کېږي، بيخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وايي؟ د مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې يوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالی عنهم او تابعينو (رحمهم الله) په اقوالو کې يوه خبره هم داسې نشته، چې د مسيح عليه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأۡكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمۡۚ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (يې) خورئ ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (يې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسير: وروسته له دې نه په ځينو غيبي شيانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د يوې علمي معجزې ذکر فرمايي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشكه په دې (معجزو) كې خامخا نښانه ده تاسې ته، كه يئ تاسي مؤمنان (يقين لرونكي زما په نبوت) حال دا چې مصدق يم د هغه (كتاب) چې پخوا له ما (نازل شوى) دى چې تورات دى، او (بل راغلى يم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال كړم لپاره ستاسې ځينې له هغو شيانو چې حرام كړى شوي وو په تاسې باندې.

تفسير: يعني د «تورات» تصديق كوم، چې د پاك الله كتاب دى، او د هغه عمومي اصول او احكام پخپل حال باندې قايم پاتې دي، او د الله تعالى په حكم د دې زماني په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغييرات پكې كيږي، مثلا د هغه ځيني احكام چې ډېر سخت او درانه وو لرې كيږي، (لكه چې په موسوي شريعت كې د خالي د ورځې تعظيم، د ماهي او د اوښ د غوښې او د وازدې تحريم چې د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۴۷) آيت او (۱۸) ركوع كې راغلي ، هغه ورته حلال شول، نو واك (اختيار) لرئ چې د هغه نوم نسخ ږدئ ! او كه تكميل؟

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلى يم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وويرېږئ تاسې له الله او ومنئ (وينا) زما (د الله په توحيد او زما په اطاعت كې).

تفسير: يعني كله چې تاسې زما د صداقت دلائل وليدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د هغه بندګي وكړئ ! او زما خبرې ومنئ !.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشكه چې الله رب ځما دى او رب ستاسې دى؛ نو بندګي كوئ تاسې د ده ! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونكې مقصود ته).

تفسير: يعني له ګردو خبرو ځنې يوه خبره، او له ګردو اصولو يو اصل هم دا دى: هغه دا چې پاك الله ومنئ ! چې زما او ستاسې يو شان رب او پالونكى دى، (او د پلار او ځوى تعلقات او نور) په كې مه پيدا كوئ ! او دهغه بندګي وكړئ ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحيد، تقوى، او د رسول اطاعت دى، ښايي چې تاسې پرې لاړ شئ ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسېږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو كله چې معلوم كړ عيسى (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه كفر (چې د مسيح د قتل اراده يې وكړه !).

تفسير: يعني مسيح عليه السلام وپوهېده چې دغه يهودان ځما دين نه مني، بلكه ځما په دښمنى او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ

وويل (عيسى عليه السلام چې) څوك دي مددګاران ځما په طرف (لاره) د الله كې؟.

تفسیر: یعني څما مله او ملګري شئ !او دپاک الله د دین انتشار او تعمیم او ترویج کې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وکړئ !او زما له انصارو څخه شئ !.

قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ

وویل حواریونو: مونږ یو مددګاران د (دین د) الله !

تفسیر: له الله تعالی سره مدد کول دا دي چې د هغه دین ته راشئ، او د هغه دین ومنئ، او د انبیاوو مرسته (ملګر تیا) او مدد وکړئ، لکه چې د مدینې منورې انصارو څخونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د حق دین په منلو کې خپلې مرستې ښکاره کړې.

ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

ایمان مو راوړی دی په الله، او شاهد شه ته (ای عیسی !) په دې چې بېشکه مونږ مسلمانان یو.

تفسیر: «حواریون» کومو کسانو ته ویل کیږي؟ مشهوره داده چې لومړی هغه دوه تنه چې د عیسی علیه السلام تابعان شول، دوبیان وو، او د کالیو (جامو) وینځلو له امله به خلقو دوی ته «حواریون» ویل، عیسی علیه السلام دوی ته وویل چې: کالي وینځل پرېږدئ !راشئ !چې زه تاسې ته د زړه وینځل دروښیم !دوی له ده سره ملګري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملګرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

ای ربه څمونږ !ایمان راوړی دی مونږ په هغه کتاب (انجیل) چې نازل کړی دی تا، او پیروي مو کړې ده د رسول (ستا عیسی علیه السلام) نو ولیکه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانیت او رسالت).

تفسیر: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ کې یې اقرار وکړ، د الله جل جلاله په حضور کې یې هم داسې اقرار وکړ، چې «مونږ پر انجیل باندې ایمان راوړی دی، او ستا د رسول متابعت مو هم کړی دی، نو ته پخپل فضل او توفیق او کرم سره څمونږ نومونه د منونکو په فهرست کې ولیکه !او څمونږ د ایمانداری تصدیق وفرمایه، او هسې توفیق را په برخه کړه چې تل په ایمان باندې ټینګ اوسو، او څمونږ د بیا کافر کېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٥٤﴾

او مکر وکړ کفارو (په عیسی باندې) او مکر وکړ الله، او الله خیر (بهتر) د ماکرینو دی.

تفسیر: «مکر» لطیف او خفیه تدبیر ته وایي، که دا پټ تدبیر د ښو کارونو لپاره وي، ښه دی، او که د بدو کارو لپاره وي، نو بد دی، نو ځکه په ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ کې یې له «مکر» سره «سیئ» قید زیات کړی دی، او دلته الله جل جلاله ته «خیر الماکرین» ویلی شوي دي، مطلب دا دی: یهودانو د عیسی علیه السلام په مخالفت کې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبیرونو جوړول شروع کړل، تر دې چې د پاچا غوږونه یې د مسیح علیه السلام له مخالفت نه ډک کړل، او داسې یې وویل: «دا سړی معاذ الله ملحد دی، او غواړي چې «تورات» بدل کړي، او ګرد خلق د یهودانو له دین څخه واړوي»، پاچا د مسیح علیه السلام د نیولو امر صادر کړ، هلته داسې خبرې کېدې، او دلته د الله تعالی لطیف او خفیه تدبیر د هغوی په ماتولو کې خپل کار کاوه، چې د هغه ذکر وروسته راځي، بېشکه د الله تعالی تدبیر له ګردو څخه داسې ښه، کلک، بهتر او مضبوط دی، چې هیڅوک هغه تدبیر نشي ماتولی.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ الَّذِينَ
اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ
تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن
نّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی ! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او ګرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت يې کړې دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتګ ستاسی، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).

او هر هغه کسان چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) نو پوره به ور کړي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډ ورکړ، چې دوی تا ته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمټ اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې بېرته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لیږل شوی يې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به يې سر لوړي کړم، او بیا به په اخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومېږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کیږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او أخروي أجرونه ورکول کیږي، د «اهل السنت والجماعت» عقیده دا ده چې کله چې یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پرېکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر أحادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه دنفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام دجّال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کاڼي او بوټي به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ يې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ په اړه د یادونې وړه ده چې «أبو البقاء الکفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوې ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفّي» د مرګ په معنی هم ځکه راځي چې په مرګ سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کیږي، لکه چې څرنګه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خېژول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې يې یوازې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مرګ کې ډېر کیږي،

او غالبا ورسره د «موت» لفظ ذکر کيږي، لکه په: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفي النفس دوه صورتونه ياد شوي دي، يو مرګ، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم﴾ دلته د «توفي» اطلاق په خوب باندې شوی دی، چې د پوره روح قبض هم په کې نشته، نو له دې کبله که د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آيتونو کې ((توفي)) د رفع الروح مع البدن په معنی شي، نو کوم ناشونی کار نه دی، او خصوصا همدا د جمهورو قول هم دی، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحيح روايتونو کې ثابت دي، چې عيسی عليه السلام ژوندی اسمان ته خېژول شوی دی، او د هغه له ژوندي پورته کېدو او په آخره زمانه کې بېرته دنيا ته راتللو څخې انکار له هيڅا سلف او خلف څخې منقول نه دی، بلکه امام ابن حجر عسقلاني په تلخيص الحبير کې په دې باندې اجماع نقل کړېده، او له ده څه پخوا امام ابن کثير، او نورو د عيسی عليه السلام د نزول احاديثو ته متواتر ويلي دي.

ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

دا (چې تېر شول) مونږ يې لولو پرتا (ای محمده !) له آيتونو او دين (يا پند ياقرآن يا لوح محفوظ) محکم څخه (چې هيڅ تغيير او تبديل نه لري).
بېشکه مثل (صفت) د عيسی په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دی، چې (الله) جوړ کړ هغه (آدم) له خاورو څخه بيا يې وويل ده (آدم) ته (بشر) شه ! پس (بشر) شو.

تفسير: نصرانيانو په دې خبره څمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره ډېرې جګړې وکړې چې عيسی عليه السلام بنده نه دی، بلکه د الله تعالی ځوی دی، نو په آخر کې يې وويـل: «که عيسی د الله ځوی نه دی نو ته ووايه چې پلار يې څوک دی؟» نو د دوی په ځواب کې دا آيت نازل شو چې آدم عليه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو کـه اوس عيسي عليه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې کومه عجيبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښايي چې آدم عليه السلام ته د الله جل جلاله زوي ووايه شي، ځکه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال داچې د دې خبرې ويونکی هيڅوک نه دي.

الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

حق (هغه دی چې) راغلی دی له جانبه د رب ستا (د عيسی په شان کې) نو مه کېږه له شک کوونکو څخه.

تفسير: يعنې د مسيح عليه السلام په نسبت کومه خبره چې الله جل جلاله فرمايلي ده هغه داسې حقه ده، چې د شك او شبهې هيڅ ځای په کې نشته، او په صحيح او حقيقي خبره باندې په پوره ډول سره دوی وپوهول شو.

فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

نو هر څوك چې جګړه کوي له تا سره په (باره د) عيسی کې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحيح) علم (د عيسی په بندګی او نبوت) نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) راځئ ! چې راوبولو ځامن څمونږ، او ځامن ستاسې، اوښځې څمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بيا به التجا عاجزي وکړو (په دعا کې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وايو) لعنت د الله په دروغجنانو باندې.

تفسير: الله تعالی حکم وفرمایه: که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه! چې د هغې لپاره داسې یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضرې شي! او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزۍ سره داسې دعاوې وکړي: «هر یو له مونږ ځنې چې دروغ وایي په هغه باندې دې دالله تعالی لعنت او عذاب ولویږي!».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانیت باندې باور او یقین لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو ځنې وروسته د نجران جرګې مهلت واخیست، او ویې ویل چې: «مونږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چې: «ای د نصرانیانو ډلې! تاسې پخپلو زړونو کې په یقین سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافې فیصلې او ښکاره خبرې کړې دي، او تاسې ته دغه خبره هم ځرګنده ده، چې الله د اسماعیل علیه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هیڅ لرې نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتیجه کېدی شي چې د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالی له عذاب ځنې نه خلاصیږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کیږي.

ښه خو به دا وي چې اوس مونږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کلیو په لوري بېرته لاړ شو، ځکه چې له ګردو عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کې نشته».

د نجرانیانو د جرګې ګردو سړیو همدا تجویز ومانه، او ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوري ورروان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسین، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالی عنهم اجمعین د باندې ووتل.

کله چې د نجرانیانو د لوی پادري سترګې په دې نوراني صورتونو باندې ولګېدې، بې واکه یې وویل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وینم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو ځنې وخوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» ځنې مونږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله یو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالآخر دوی مقابله پرېښوده او روغه یې سره وکړه، او کلنی «جزیه» یې ومنله، او صلحه یې سره وکړه، او بېرته ولاړل، د نبي صلی الله علیه وسلم حدیث دی: «که نصرانیانو «مباهله» کړي وی نو دا ګرده وادي به اور ګرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالی به نجرانیان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د یوه کال په منځ کې به ګرد نصرانیان مړه شوي وای».

تنبیه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختیاراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهریږي لکه چې د محمد صلی الله علیه وسلم له «مباهلې» ځنې ظاهرېدونکی وو؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقې او د ځینو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصریحاتو ځنې معلومیږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مګر په هغو شیانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بیخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دي کوچنیان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړلی شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا یو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب تړل کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بېشکه دا (حال د عیسی او د مریمې چې تا ته بیان شو) خامخا دا بیان حق دی او نشته هیڅ بر حق معبود مګر یواځې الله دی.

تفسیر: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرګنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسیح علیه السلام په باره کې ویلي شوي دي، هغه حق او رښتیا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځویتوب او نورو تعلقاتو څخې بیخي مبرا او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتین او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر یوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځېدل دوی (ایمان ته یې شا کړه او اسلامي احکام یې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسیر: که نه یې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تیارېږي، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقایدو پر صداقت باندې څه یقین او باور لري، یواځې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرد مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو یې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ

ووایه (ای محمده!) چې ای اهل کتابو! راشئ تاسې په طرف د یوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ زمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر یواځې د الله، او شریک به نه نیسو په الله پورې هیڅ شی، او نه به نیسي ځینې زمونږ ځینې نور معبودان غیر له الله (لکه چې تاسې کتابیان احبار او رهبان نیسئ).

تفسیر: کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اهل کتاب توحید او د یوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وویل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان یو، نو څکه یې ورته وویل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شریک یو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحریف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هیچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګی کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شریک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پیر وي، او که فقیر وي، او دوی ته د ألوهیت حقوق او صفات ورنکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمایي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آیت).

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿۶۴﴾

نو كه وګرځېدل دوی (له توحيد، او اسلامي احكامو ته يې شا واړوله) پس ووايئ تاسې (ای مؤمنانو كتابيانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقيق مونږ مسلمانان يو (او تاسې نه يئ).

تفسير: يعني ای كتابيانو ! تاسو د توحيد او د اسلام له دعوي سره د الله تعالی ځينی غاړې غړوئ، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغې باندی ټينګ ولاړ يو، او خپل ځانونه يو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسې د خپل نبی حكم نه منئ.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۶۵﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۶﴾

ای اهل د كتابو ! ولې جګړه كوئ تاسې (په شان د) ابراهيم كې (په دې شان چې هر يو له تاسې يې پخپل دين ګڼئ) حال دا چې نه دی نازل كړی شوی «تورات» او «انجيل» مګر (په سلهاوو كلونو) وروسته له ده، آيا نو هيڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چټي (بېكاره) خبرې كوئ؟). خبردار شئ ! تاسې هغه كسان يئ چې جګړه مو كړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي كې چې وو تاسې په هغه كې څه علم، نو ولې جګړه كوئ تاسې په هغه شي كې چې نشته تاسې لره په هغه كې هيڅ علم، حال دا چې الله پوهيږي (په هغه شي هم چې تاسې په كې جګړه كوئ) او تاسې نه پوهيږئ (جاهلان يئ).

تفسير: لكه چې په توحيد او د اسلام په دعوی كې ګرد سره مشترك وو، هم داسې د ابراهيم خليل الله عليه السلام په تعظيم او تكريم كې هم ټول سره شريكان وو، او له يهودانو او نصرانيانو ځنې هرې ډلې بېله دعوی كوله چې ابراهيم عليه السلام ځمونږ په دين وو، يعني (معاذ الله) يهودي يا نصراني وو، ددې ځواب يې داسې ور كړ چې «تورات» او «انجيل» چې د هغو پيروانو ته يهودي او يا نصراني وايي، په سلهاوو كلونو وروسته له ابراهيم عليه السلام ځنې نازل شوی دی، نو بيا ابراهيم عليه السلام ته يهودي يا نصراني څرنګه ويلی شي؟ بلكه په دې ډول چې تاسې يهودي يا نصراني يئ، په دې وصف او معنی پخپله موسی يا عيسی عليهما السلام ته هم يهودي يا نصراني نه ويل كيږي، او كه دا مطلب وي چې د ابراهيم عليه السلام شريعت ځمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځكه چې تاسې په دې باندې له كومه پوه شوئ؟.

دا خو ستاسې په كتابونو كې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو كې جګړه كوئ؟ چې تاسې بيخي له هغو څخه بېخبره يئ، او له سره پرې نه پوهيږئ؟ الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې ابراهيم عليه السلام څه وو؟ او نن په دنيا كې د كومې ډلې مسلك هغه ته ډېر نږدې دي؟

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۶۷﴾

(پاک الله د ابراهيم عليه السلام د پاكوالي په باره كې فرمايي چې) نه وو ابراهيم يهودي او نه نصراني، وليكن وو دی حنيف (په حق ټينګ ولاړ، او له باطل څخه بېزاره) مسلمان (حكم منونكی د الله) او نه وو (ابراهيم) له مشركانو نه.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام به خپل ځان «حنيف» يا «مسلم» باله، د «حنيف» معنی دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې ګردې باطلې لارې پرېږدي، او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ ! چې نن کومې ډلې له ګردو ځنې خپل غير مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالى لاره يې ټينګه نيولې ده؟ او خپل ځان يې بيخي الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو همغه به ابراهيم عليه السلام ته زيات اشبه او نږدې وي.

تنبيه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شريعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنی يې تش تسليم، تفويض، او فرمان منل دي، چې هغه د ګردو انبياوو دين دی، خو ابراهيم عليه السلام په دې خصوصيت سره دا نوم او لقب زيات روڼ کړی دی.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ۗ

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهيم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت يې کړی وو د ده (يعني خپل امت يې) او دا نبي (محمد) دی، او هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی (له محمدي امته).

تفسير: الله تعالى راوښوده چې له ابراهيم عليه السلام سره د ده د زماني امت زيات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنيو امتونو کې يې محمدي امت، د دغه پيغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهيم عليه السلام سره زيات مناسبت لري، او د دې امت پيغمبر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم خَلْقًا (په پيدايښت) خُلُقًا (په عادت) صورت او سيرت کې له ابراهيم عليه السلام سره ډېر زيات شبيه دی.

وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چې له دوی سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسير: يعني د خپلې لارې په حقانيت باندې د بل موافقت او مشابهت يواځې هلته دليل راوړل کيږي، کله چې پخپله په ده باندې وحي نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دی، چې دوی (مستقيما او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّت طَّائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼي هيله کوي يوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښويوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښويوي) دوی مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال يې هم دوی ته راجع کيږي) او (په دې) نه پوهيږي دوی.

تفسير: پخوا يې ويلي وو: ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته يې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالى دی، نو ستاسې مکر او پلمې (منصوبې) پر دوی باندې هيڅ نښي چلېدی، بېشکه چې ځينې کتابيان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوی په جال کې نه نښلي، هو ! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهي او وبال کې زيادت کوي، او د دوی د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بېرته ور رسېدونکی دی، چې په هغه باندې دوی اوس نه پوهيږي.

يَاَهۡلَ الۡكِتٰبِ لِمَ تَكۡفُرُوۡنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَاَنۡتُمۡ تَشۡهَدُوۡنَ ﴿۷۰﴾

اې اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کېږئ تاسې په آيتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان يئ (اقرار کوئ په حقانيت د کلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسير: يعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان يئ ! چې په هغو کې د «محمد صلى الله عليه وسلم» او دلوی قرآن په نسبت بشارتونه او زيرې شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر يئ، او په پټو مرکو کې تاسې پر دې شيانو باندې اقرار او تصديق هم کوئ ! نو بيا ظاهرا او په ښکاره ډول ولې له هغو څخه مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندې ولې ايمان نه راوړئ؟ او د خاتم الأنبياء تصديق د څه لپاره نه کوئ؟ ښه وپوهېږئ چې له قرآن عظيم الشأن څخه انکار په حقيقت کې له ټولو پخوانيو اسماني کتابونو څخه انکار دی.

يَاَهۡلَ الۡكِتٰبِ لِمَ تَلۡبِسُوۡنَ الۡحَقَّ بِالۡبَاطِلِ وَتَكۡتُمُوۡنَ الۡحَقَّ وَاَنۡتُمۡ تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۷۱﴾

اې اهل کتابو ! ولې ګډوئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتيا آسماني کتابونو سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسير: دوی د «تورات» څينې حکمونه د دنيوي غرضونو او مالونو له امله بيخي لغوه کړي وو، په څينو آياتو کې يې لفظي تحريفات او د څينو معنی يې بدله کړې، او څينې شيان يې لکه د آخر الزمان نبي صلى الله عليه وسلم بشارتونه بيخي پټ کړي وو، او څوک يې پرې نه خبرول.

وَقَالَتۡ طَّآئِفَةٌ مِّنۡ اَهۡلِ الۡكِتٰبِ اٰمِنُوۡا بِالَّذِيۡٓ اُنۡزِلَ عَلَى الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَجۡهَ النَّهَارِ وَاكۡفُرُوۡٓا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۷۲﴾

او وويل يوې طائفې له اهل کتابو (بلې طائفې ته) چې ايمان راوړئ په هغه (قرآن) ! چې نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چې مؤمنان دي، (يعنې اې کتابيانو ايمان راوړئ) په اول د ورځې کې او کافران شئ (اې کتابيانو بيا) په آخر د ورځې کې؛ لپاره د دې چې دوی (يعنې مؤمنان هم لکه کتابيان) (له ايمانه) وګرځي.

تفسير: په دې آيت کې د کتابيانو د چالاکيو او د خيانتونو ذکر کېږي، چې يو له هغو څخه دا وو، چې د دوی څينې سړي د ګهيځ (سهار) په وخت کې په ښکاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به يې لمونځونه کول، او د ماښام په وخت کې به يې ويل: «مونږ له خپلو لويو لويو علماوو څخه تحقيق کړی دی، چې دا هغه رسول نه دی چې زيری يې راکړی شوی دی، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را څرګند نه شول، نو څکه له اسلامه څخه بېرته اوړو».

ښکاره ده چې نتيجه به داوی چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعيف الايمان کسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دين کې دوی څه نه څه عيب او نقص ليدلی وي، چې دې خلقو وروسته د هغه له منلو څخه له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو کې د کتابيانو د علم او فضل لوی شهرت وو، نو څکه داسې يو خيال هم پيدا کېده، چې که دا نوی مذهب حق وای، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلکه له ګردو څخه به يې پخوا هغه منه.

وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ

اومه منئ تاسې (اې کتابیانو د هیڅا) مګر د هغه چا چې متابعت يې کړی وي د دین ستاسې (چې يهوديت دی).

تفسير: يعنې هغه يهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان ښکاره کوي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتيا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې يهودان دي، او په اخلاص سره د هغو يهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دين باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شريعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځينو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ايمان راوړئ ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ ! دا دې يواځې د هغو خلقو لپاره وي چې ستاسې پر دين باندې ټګ کوي»، يعنې په دې تدبير سره ښايي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، يا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبير سره بېرته مرتدان شي.

قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ

(فرمايي الله چې اې محمده دوی ته) ووايه: بېشکه هدايت (حق دين) همدا هدايت د الله (اسلامي دين دی).

تفسير: يعنې هدايت خو د الله تعالی په ورکولو سره موندل کيږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدايت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فريبونو نه ګمراه کيږي.

أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ

او دا (تدبيرونه ستاسې اې کتابيانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي يو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې در کړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ګڼلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسير: يعنې هسې مکرونه او تدبيرونه يواځې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شريعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کيږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، يا په مذهبي او ديني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

يهودانو تل داسې خيالات شائع کول چې «په دنيا کې يواځې هم دا زمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی عليه السلام غوندې يو أولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو اميانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظيم الشأنه پخوانۍ وينا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولي شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائيلو په ورونو بني اسماعيلو کې موسی عليه السلام غوندې د مستقل شريعت خاوند يو نبي راوليږي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمل سورت ۱۵ آيت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعيلو ته دا لوی دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په ميدان کې نه يواځې له بني اسرائيلو څخنې، بلکه له ټولو نړيوالو څخنې وړاندې تللي دي، فالحمد لله علی ذلک.

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ووایه (ای محمده !) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي يې هغه چا ته چې اراده يې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهرباني خپلې (چې اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهرباني) ډېرې لويې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَّا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا

او ځيني له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امين کړې ته دې په ډېر مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځيني له دوی څخه هغه دي، که امين کړې ته هغه په يوه دينار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دينار تاته، مګر که يې ته هميشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسير: د اهل کتابو د ديني خيانت او نفاق په سلسله کې د دنيوي خيانت ذکر هم راغی، چې له هغه څخه دا خبره هم راڅرګنديږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نيتونه خرابوي، او د امانتدارۍ رعايت نه کوي، نو له دوی څخه ځنګه داسې هيله اوتوقع کېدی شي، چې په ديني معاملاتو کې امين ثابت شي، په دوی کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زيات مال لا څه؟ که يو دينار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته پرې منکريږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه يې ادا کوي.

مګر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې ځيني داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو يوه لويه ډېرۍ هم کېښوده شي، نو يو بڅرکی به هم ترې خيانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امين کسان دي چې له يهوديت څخه بېزار کيږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالى عنهم أجمعين.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ

دغه (په امانت کې خيانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابيانو) وويل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې اميانو کې هيڅ ګناه (چې مالونه يې وخورو).

تفسير: يعني د پرديو د حق خوړلو لپاره يې دا مسئله جوړه کړېده، چې «د عربي اميانو د مالونو خوړل چې څمونږ په دين کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې څمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خيانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هيڅ ګناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دين څخه ګرځيدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالى د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شأنه» د دغو کتابيانو عتاب کې چې د داسې شيانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمايي:

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او وايي دوی (کتابيان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهيږي (پخپلو دغو دروغو ترڅلو باندې).

تفسیر: یعني سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالی نه ده فرمایلې، نن هم ځمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خیانت جائز دی»، (بیا الله تعالی فرمایي):

بَلٰى مَنْ أَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَإِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۷۶﴾

(ولې نشته عذاب) بلکه شته ! هو هر څوک چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ایمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهیزګاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خیانته) نو بېشکه الله مینه او محبت کوي پرهیزګارانو سره.

إِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا أُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيْمٌ ﴿۷۷﴾

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ایمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قیمت لږ (دنیوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښی) او نه به وګوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قیامت کې، او نه به پاک کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسیر: دا د یهودانو صفت وو چې «الله تعالی له دوی ځنې اقرار اخیستی وو، او دوی ته یې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي !» بیا دوی د دنیوي مقاصدو له امله له هغه ځنې واوښتل، او هر هغه څوک چې د دنیوي ګټې اخیستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيْقًا يَلْوٗنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ

او بېشکه ځینې له دوی څخه خامخا یو فریق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وګڼئ تاسې دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزّل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وایي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعني په اسماني کتاب کې یې ددغسې شیانو زیادت او حذف وکړ، او هغی ته به یې بیا دالله کلام ویلو او عوام به یې ورباندې تیر ایستل، خو دوئ پخپله هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعي هیئت دالله تعالی کتاب نه ګاڼه ځکه په هغی کې یې قسم قسم تصرفات کړی وو، د (بایبل، انجیل) نسخې چې نن ورځ په دنیا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږي، چې سړی ورته حق حیران پاتې کیږي، او داسې مضامین هم په کې لوستل کیږي چې سړی له واره پرې پوهیږي؛ چې دا هیڅکله د الله تعالی له جانبه نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللهُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِّي مِنْ دُونِ اللهِ

او وايي دوی (يعنې كتابيان) په الله باندې دروغ، حال دا چې پوهيږي دوی (پخپلو دروغ ويلو). نه ښايي هيڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله كتاب او حكمت (شرعي احكام او سنت) او نبوت، بيا ووايي خلقو ته چې: شئ تاسې بندګان (عبادت كوونكي) ما لره بې له الله څخه.

تفسير: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترځ کې ځينو يهوديانو او نصرانيانو ويلي وو: «ای محمده! آيا تاسې دا غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانيان د عيسی بن مريم عليه السلام عبادت کوي؟» رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «معاذ الله چې مونږ د غير الله عبادت وکړو، يا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو، حق تعالی مونږ د دې کار لپاره نه يو راليږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آيت نازل شو.

يعنې هر هغه بشر ته چې حق تعالی كتاب او حكمت او د فيصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې يې سر لوړی وګرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالی پيغام نورو خلقو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف يې متوجه کړي، د هغه کار هيڅكله داسې نشي كېدی، چې خلق د الله تعالی له خالصه بندګۍ څخه واړوي، او د خپل ځان يا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته يې وبلي.

له همدې ځايه د انبياوو د عصمت مسئله څرګندېږي «كما نبه عليه أبو حيان رحمه الله في البحر».

كله چې انبياء عليهم السلام له ادنی عصيان څخه هم پاك دي، نو بيا د شرك او د پاك الله په مقابل کې د بغاوت امكان چېرې پاتې كيږي؟ له دې ځنې د نصرانيانو د هغې دعوی ترديد هم وشو، چې ويل به يې: «د مسيح عليه السلام د ابنيت او د ألوهيت عقيده مونږ ته پخپله مسيح عليه السلام راښوولې ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصيحت وکړل شو، چې هغوی د رسول الله مبارك حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ! چې د سلام اچولو په ځای تاسې ته سجده وکړو، او پر كتابيانو باندې هم تعريض وشو، چې هغوی خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهيت درجه ورکوله، العياذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ الآيه - کې د أبو حيان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لكه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ کې، يا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (يعنې نفي د امكان).

وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتٰبَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۝

وليكن (وايي چې) شئ تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې يئ تاسې چې ښوونه كوئ (خلقو ته) كتاب (شرعي أحكام) او په سبب د دې چې يئ تاسې چې تدريس كوئ (او درس اخلئ، پخپله دا كتاب لولئ، او نورو ته يې هم لولوئ).

تفسير: يعنې: «هر هغه څوك چې د الله تعالی له جانبه په نبوت سره وستايل شي، او دې خلق له كفر او شرك څخه راباسي، او د مسلمانۍ په لوري يې راولي، نو بيا به دې څرنګه هغو ته كفر ورزده كوي؟ هو! تاسې ته (ای كتابيانو) داسې ويل كيږي، چې له تاسې ځنې هغه كسان چې پخوا له دې نه ديندار وو، اوس د هغوی په شان ديندار او د كتاب لوستونكي او زده كوونكي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممكن دي چې همغه كمال بيا حاصل کړئ! او عالم، حكيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شئ!، او دا شرف تاسې ته د لوی قرآن له لوستلو او لولولو او پوهېدلو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ أَرْبَابًا

او نه کوي امر تاسې ته (الله یا نبي) د دې چې ونیسئ تاسې پرښتې او انبیاء معبودان.

تفسیر: لکه چې نصرانیانو مسیح علیه السلام او روح القدس علیه السلام ته او ځینو یهودانو عُزیر علیه السلام ته او ځینو مشرکینو پرښتو ته معبودان ویل، هر کله چې پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شریکېدی، نو تیرې، صلیب اونور په کوم شمېر کې راځي.

أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۝۸۰

آیا امر کوي (الله یا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې یئ تاسې مسلمانان (غاړه اېښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسیر: یعنې لومړی نبیانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدین، او مسلمانان وګرځوي، هر کله چې خلقو هغه ومانه، نو آیا هغوی بیا دوی د کفر او شرک په لوري بیایي، او خپل زیار (کوښښ) او ګرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتٰبٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشّٰهِدِينَ ۝۸۱

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست الله عهد محکم له ټولو انبیاوو چې خامخا هغه شی چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دی، بیا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رښتیا کوونکی) دی د هغه کتاب چې له تاسې سره دی، نو هرومرو به ایمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وویل (الله دوی ته): آیا اقرار وکړ تاسې په دغه (ایمان او نصرت) او واخیسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ایمان او نصرت) ټینګه وعده ځما؟ وویل دوی: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمایل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې یم (پر تاسې او په هغوی باندې په دې اقرار کې).

تفسیر: یعنې هیڅ یو نبي د خپلې بندګۍ تعلیم نشي ورکولی، بلکه د یوه الله جل جلاله بندګي ورښیي، هو ! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوی باندې هم ایمان راوړي، او د دوی خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوی سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالی له خپلو انبیاوو علیهم السلام ځنې هم داسې ټینګ عهد او پیمان اخیستی دی؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې یقینا د پخوانیو انبیاوو علیهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال یا په تفصیل سره تصدیق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لومړی نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ایمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي !، که عمر یې د هغه زماني ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدایت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ایمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصیت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دی.

له دې عامې قاعدې څخه د سپېڅې ورځې په شان ښکاره ده، چې څمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو پخوانيو انبياوو عليهم السلام څخه اخيستى شوى وي، او دوی له خپلو امتيانو څخه دا قول او اقرار اخيستى دى.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

نو هر څوک چې بېرته وګرځېد وروسته له دې (د ايمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا ګرځوونکي کسان) هم دوی فاسقان دي (چې عهد ته يې شا کړې ده).

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

آيا نو غير له دين د الله څخه غواړي (دوی بل دين) حال دا چې (خاص) الله تـه غـاړه ايښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او په ځمکه کې دي (له سفلياتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه يا په زوره.

تفسير: يعنې هر کله چې د حق تعالى کوم حکم د صادق القول رښتين رسول په وسيله تاسې ته در ورسيږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ ! نو اوس کوم احکام او هدايات چې سيد المرسلين خاتم النبيين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالى دين دى، آيا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنيادم ته نه ښايي چې پخپل شوق، مينه، رغبت، او خوښې سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکويني حکم لاندې آسمان او ځمکه او ګرد موجودات دي، او د هغه دحکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکويني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښې سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندګانو په اطاعت کې، يا په مجبورۍ او ناچارۍ سره وي، لکه د دنيا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشيئت او ارادې څخه پرته وي، او يواځې د پاک الله د احکامو او مشيئت او ارادو تابع وي.

وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾

او بيا (خاص) همدې الله تعالى ته بېرته بيولې کيږي (د اټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښايي چې ټول هدايت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسير: د ګردو لومړنيو او وروستنيو ورتګ د همغه پاک الله په لوري دى، نو عقلمن ته ښايي چې له پخوا څخه خپل ځان تيار کړي ! او تل د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کې مصروف اوسي ! که نه په آخرت کې به بې مخه، مايوسه، شرمنده، او تيټ سترګى وي.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووايه (اى محمده ! کتابيانو ته چې) ايمان راوړى دى مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړى شوى دى پر مونږ (چې قرآن دى) او پر هغو (صحيفو) چې نازلې کړى شوي دي پر ابراهيم او (پر) اسماعيل او (پر) اسحاق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده (د دوی) باندې، او (پر) هغو چې ورکړى شوي دي موسى ته (چې تورات دى)، او عيسى ته (چې انجيل دى)، او نورو انبياوو ته

(چې نور آيتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هيڅ يوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځينې به منو او ځينې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه اېښودونکي يو.

تفسير: يعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالی له جانبه نازل شوي، يا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرد بلا تفريق منو، دا خبره د يوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان څخه لرې ده، چې لکه کتابيان ځينې رسولان ومني، او ځينې ونه مني.

ګواکې په آخر کې يې د ﴿وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ له ويلو څخه د اسلام حقيقت راوښود، او خبر يې راکړ چې اسلام د هيڅ يوه حقاني رسول او د هيڅ يو آسماني کتاب تکذيب نه کوي، بلکه ګرد شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنګه چې د لوی قرآن او د عربي نبي عليه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي عليه السلام او آسماني کتاب څخه انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلی الله عليه وسلم شان ښايي چې هم داسې وي؛ چې دی د ګردو پخوانيو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګردو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذير) او (هادي) راغلي وو، د «جمعية الکبری» تر لويې جنډې لاندې دجمع کېدلو لاره وروښيي.

تنبيه: همداسې يو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آيت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښايي چې دلته دې هم له همغه څخه استفاده وشي.

وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ۝٨٥

او هر څوک چې غواړي غير له اسلامه (چې توحيد او د الله احکامو ته انقياد دی) بل دين، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زيانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کېږي).

تفسير: يعنې هر کله چې د الله جل جلاله دين «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسېد، نو وروسته له هغه هيڅ څوک کوم د دروغو يا نا مکمل دين نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تيلي، ډېوې، يا ګيس لګول يا د برېښنا او د ستوري د رڼا لټول چټي کار او ناپوهي ده، د محلي نبيانو د هدايت رڼا تېره شوه، اوس له ګردو څخه لوی او وروستني او عالمګير نبوت او هدايت څخه رڼا اخيستل په کار دي.

كَيۡفَ يَهۡدِي ٱللَّهُ قَوۡمٗا كَفَرُواْ بَعۡدَ إِيمَٰنِهِمۡ وَشَهِدُوٓاْ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقّٞ وَجَآءَهُمُ ٱلۡبَيِّنَٰتُۚ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۝٨٦

څرنګه به سمه صافه لار وښيي الله (بلکه نه ښيي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ايمان راوړلو د دوئ، حال دا چې شاهدي ورکړې ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدايت (نه ښيي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختيار کړي، يعنې په زړه کې يقين لري، او په سترګو يې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتين دی، د ده

د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامې، او څرګند زیري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نو ر د اسلام له منلو څخې د دوی مخه نیسي، او د کفر او عدوان له پرېښودلو څخه مانع کیږي، لکه چې د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال وو، له هسې معاندینو څخې چې سرزوري او ضدیت لري؛ څه توقع او هیله کېدی شي، چې سره له هسې رویې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کیږي؟ او دوی به په هسې لاره باندې بیایي چې دی ترې خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لرې کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسیر: یعني الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ګرد لعنت پرې وایي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وایي، یعني کوم وخت چې دوی داسې وایي: «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندې دې د الله لعنت وي !» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهیږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کیږي.

خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی څخې عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، یا به نه کتلی کیږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه یې وکښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او نېک یې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّن تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾

بېشکه هغه کسان (له یهودو) چې کافران شوي دي (په انجیل او عیسی) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بیا یې زیاتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبلیږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعني هغه کسان سره له دې چې په حق پوهیږي، او بیا په قصد سره ترې منکران شوي دي، او تر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر څخې د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسیږي، او پرښته د دوی سا راکاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولویږي.

یا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، یا په کفر باندې پوره ټینګ ولاړ وي، خو له ځینو هغو اعمالو څخې توبه وباسي چې دې یې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کیږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو امید او انتظار کیږي، او داسې خلقو ته په رښتیا سره هسې توبه نه ور په برخه کیږي، چې د قبلولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهی په بیدیا (صحرا) کې لالهانده او سرګردان ګرځېدل دي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِّلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوی کافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له يوه د دوی څخه په اندازه د ډکوالي د ځمکې سره زر.

تفسير: يعني لکه د دنيوي حکومتونو په شان هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره کار نه چلېږي، هلته خو يواځې د ايمان دولت پکار راځي، فرض يې کړئ ! که له يوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي، چې له هغو څخه د ګردې ځمکې مخ ډک شي، او هغه بيخي خيرات کړي، نو د الله تعالى په دربار کې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري، او نه په آخرت کې له داسې اعمالو څخه فايده وررسيږي، ځکه چې د عمل روح ايمان دی، نو هر عمل چې له ايمان څخه تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل کيږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون کې هيڅ کار نه ترې اخيستل کيږي.

وَّلَوِافْتَدٰى بِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَّمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۹۱﴾

او اګر که فديه ورکړې دې دغه (ټول سره زر) سره، دغه کسان (چې په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک، او نشته دوی لره هيڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وکړي).

تفسير: يعني فرض يې کړئ ! که له کافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دی له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فديې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې کړي، چې دا له ما څخه واخله ! او ما پرېږده، نو بيا هم دا فديه ترې نه منله کيږي، دا مقصدپه ۶ جزء المائدة ۳۶ آيت، شپږمه رکوع کې هم راځي.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۹۲﴾

له سره به ونه مومئ تاسې (پوره) نېکي، تر هغه پورې چې خرچ کړئ تاسې (په لاره د الله کې) ځيني له هغو شيانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ کوئ (يې) تاسې له يوه شي (لږ وي که ډېر) پس بېشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعني الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شی او له کوم ځايه او د څه مقصد لپاره خرځ کړی دی؟، خومره محبوب او په زړه پوري شيان چې په هره طريقه په اخلاص او ښه نيت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ ! سم له هغه سره د الله تعالى له لوري تاسې ته هم د هغه بدل درکول کيږي، چې تاسې يې هيلمن (اميدوار) يئ ! که د اعلى درجې نيکي حاصلول غواړئ؟؛ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شيانو څخه څه شی د الله تعالى د لارې لپاره وټاکئ ! (مقرر کړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ

ټول طعام (د خوړلو شيان) وو حلال بني اسرائيلو (ځامنو د يعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام کړي وو اسرائيل (يعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) کېده تورات.

تفسير: يهودانو ځمونږ (رسول الله صلى الله عليه وسلم) او مسلمانانو ته ويل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهيم عليه السلام د دين تابعان بولئ ! حال دا چې تاسې داسې شيان خورئ چې هغه د الله تعالى له جانبه په ابراهيم عليه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوښې شودې او غوښې»، الله جل جلاله فرمايي: ټول هغه شيان چې اوس يې خلق خوري د ابراهيم عليه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو ! په «تورات» کې ځينې شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مګر د اوښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) عليه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پيروی کردې اولادې يې د اوښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوهَآ إِن كُنتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووايه (ای محمده ! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يئ تاسې صادقان.

تفسير: يعني که تاسې (رښتين يئ چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ ! او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې راښکاره کړئ ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شبهې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتريان يئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلی الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُونَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمايي الله) پس هر چا چې وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، اوجهت يې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پر پردي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينګ اوسئ او وايئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دی، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) رښتيا فرمايلي دي الله (په دې تحليل او تحريم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينګ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعني الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او رښتيا رښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ ! او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عُزير عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ ! او پاخه موحدان مسلمانان شئ !.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنۍ کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له ګردو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسير: د مسلمانانو په دې دعوی چې: مونږ له هر چا ځيني زيات ابراهيم عليه السلام ته نږدې يو؛ يهودو اعتراض کولو چې «د ابراهيم عليه السلام او د هغه د اولاد څخه راليږل شوي پيغمبران خو په شام کې استوګن او بيت المقدس يې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهيم عليه السلام پيروي او نږديوالې مو له کومه شو؟،».

جواب وشو چې له ټولو ځنې لومړنى برکتي خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهيم عليه السلام قبله وه، او مقام ابراهيم په هغې کې دى.

مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۶﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلقو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځينې يې) مقام د ابراهيم دى، او هر څوک چې ننووت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسير: حق تعالى له ابتداء څخه (بيت الله شريف) په ظاهري او باطني، حسي اومعنوي برکاتو سره معمور کړى دى، او د ګرد جهان د هدايت سرچينه يې ګرځولې دى، همدې ځاى ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره دجهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نيوونکي دين تابعان په مشرق او مغرب، شمال اوجنوب کې مامور دي چې د هم دې (بيت الله شريف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجيب او غريب افاضات اوري، پخواني انبياء عليهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلبيه ويونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهيم عليه السلام د مقام وجود دا راښيي چې دلته د ابراهيم عليه السلام پل (قدم) هم رسېدلى دى، او د هغه روڼ تاريخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوى دى) دا راښيي، چې دا هم هغه تيږه (ګټه) ده، چې ابراهيم عليه السلام پرې درېده، او د (کعبې شريفې) ديوالونه يې جوړول، پر دغې تيږې (ګټې) باندې د ابراهيم عليه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دى.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۷﴾

او (واجب دى) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نيت د حج) د (دې) بيت (الله، دا) دى پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ويې نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دى له ټول عالم (يعني له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۸﴾

ووايه (اى محمده !) اى اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کيږئ تاسې په آيتونو د الله، او الله ښه شاهد دى پر هغو کارونو (هم) چې تاسې يې کوئ.

تفسير: يعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظيم د داسې رښتيا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابيت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټينګ ولاړ يئ؟.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَأَنتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل د كتابونو ! ولې تاسې منع كوئ (اړوى) له لارې د الله څخه هغه څوک چې ايمان يې راوړى؟ لټوئ تاسې لارې د الله ته كوږوالى (عيب) حال دا چې تاسې يئ شاهدان (عالمان په حقانيت د محمدي دين)، او نه دى الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو يې كوئ (نو تاسې ته جزا دركوي).

تفسير: يعني نه يواځې دا چې تاسې پخپله د ايمان د سعادت له حاصلولو څخه محروم يئ، بلكه غواړئ چې نور هم د الله تعالى له لارې څخه ستانه (واپس) كړئ ! او تاسې دا حركتونه يواځې د جهل او ناپوهى له امله نه كوئ !، بلكه سره له پوهې په قصد سره يې كوئ، او سمې خبرې كږوئ، او تل د هم داسې نا مناسبو حركاتو د جوړولو په فكر كې مشغول يئ، الله تعالى ستاسې له دې ګډو وډو، او كږو خبرو څخه بې خبره نه دى، او په مناسب وخت كې به د دې ګردو خبرو سزاوې يو ځاى در كړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تُطِيعُوا۟ فَرِيقًا مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٠٠﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) كه تاسې حكم ومنئ د يوه فريق له هغو كسانو چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ايمانه ستاسو كافران.

تفسير: دلته مسلمانانو ته نصيحت كيږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فريب خورئ؟ د دوى له دې تېر ايستلو څخه ځان وساتئ ! كه نه دا انديښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ايمان له رڼا څخه باسي، او د كفر په توره تياره كنده كې به مو غورځوي.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتُ ٱللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُۥ ۗ وَمَن يَعْتَصِم بِٱللَّهِ فَقَدْ هُدِىَ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾

او څرنګه به تاسې كافران كيږئ، حال دا چې لوستل كيږي پر تاسې آيتونه د الله، او دى په تاسې كې رسول د الله، او هر څوک چې منګولې خښې كړي (د الله په دين) نو په تحقيق ښودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسير: يعني هغه قوم چې د دوى په منځ كې پيغمبر صلى الله عليه وسلم تشريف لري، او شپه او ورځ د الله تعالى له جانبه دوى ته په زړه پورې خبرې آوروي، او د هغه روح پالونكي لوى آيتونه او مهم دلائل ښكاروي، نو ډېره لرې ده چې وروسته له ايمان راوړلو څخه داسې قوم بيا كافر شي، يا د كافرانو په شان كار وكړي.

فائده: د مدينې منورې د انصارو دوو قبيلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو كې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنګونو او وينو تويولو سره نښتل، چې تر كلونو كلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لكه چې د «بعاث» مشهور جنګ «۱۲۰» كلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعليم او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبيلې سره ملې، او پخپلو منځونو كې لكه شودې او شكرې شولې، او د اخوت او صميميت (دوستى) ډېر ټينګ تعلقات د دوى په منځ كې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يو ړوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونکی سړی ولمساوه چې ته په داسې يوې لوئې جرګې کې چې دا دواړه قبيلې سره په کې ناستې وي، په يو چم (چل) د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! کله چې هغه فتنه اچوونکي سړي يوه مناسبه موقع پيدا کړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونکي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو څخه سمدلاسه خبره د خولې له خبرو څخه تېره او تر تورو او نېزو پورې ورسېده، مګر پخوا له دې نه چې ويني تويې شي، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع وروړسېدل، او ويې فرمايل: «ای د مسلمانانو ډلې ! له الله تعالی څخه ووېرېږئ ! زه ستاسې په منځ کی موجود يم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره کيږي؟ الله تعالى تاسې ته هدايت وکړ ! او په اسلام يې مشرف کړئ، او د ناپوهی له تيارو څخه يې وويستئ، نوآيا بيا تاسې د هغو کفرياتو او لغوياتو په لورې ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي يئ؟»، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغبړ، معانقه، او مصافحه وکړله.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ووېرېږئ له الله نه په حق وېرې د ده !، او مه مرئ مګر په دې حال کې چې يئ تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعنې ستاسې مسلمانانو په زړونو کې ښايي د الله تعالى پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهېزګاری او تقوی له لارې لرې ولاړ نه شئ ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونکي اوسئ.

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

او منګولـې ولګوئ (ای مؤمنانو !) په رسئ د الله (چې قرآن دی) ټول او مه سره مختلف کېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعنې ګرد سره يو شئ ! او د پاک قرآن احکام ټينګ ونيسئ ! چې د پاک الله کلکه رسی ده، د «تمسک بالقرآن» مطلب داسې نه دی، چې پاک قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو ، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولی شي، بلکه د لوی قرآن صحيح مطلب هم هغه دی، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو څخه مخالف نه وي.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا

او ياد کړئ تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، کله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پېدا کړه په منځ د زړونو ستاسې کې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) وروڼه.

تفسير: يعنې د سلهاوو کلونو عداوتونو او کينې يې له منځه ورکې کړې، او الله تعالى د خپل محبوب رسول الله صلى الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواږه وروڼه سره وګرزولی چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا

او وئ تاسې په غاړه د کندې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او کفر) نو خلاص يې کړئ تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٣﴾

هم داسې (لکه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ !

تفسير: يعنې د دې خبرو له داسې ښکاره او صاف ويلو څخه دا مقصود دی، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او دهسې مهلکو او خطر لرونکو غلطيو بيا اعاده ونه کړئ ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ !.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۭ وَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه يوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) نه، او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسيدلي او کامياب.

تفسير: يعنې تقوی، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقې پاتې کېدی شي، چې په مسلمانانو کې يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظيفه هم دا وي، چې د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او کله چې خلق په ښو کارونو کې سست يا په خرابو کارونو کې اخته ووينې، نو دوی د نېکۍ په لوري وبولي، او متوجه يې کړي، او له بدو کارونو څخه يې وژغوري (وساتي)، او په دې کار کې د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه کړي !.

ښکاره ده چې دا کار هم هغه کسان کولی شي چې د معروف او منکر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له پوهې سره، هوښيار، ذکي، موقع پېژندونکی هم وي، که نه امکان لري، چې يو جاهل سړی به معروف منکر، او منکر معروف وګڼي، او د اصلاح په ځای به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل کړي.

يا به د يوه منکر اصلاح داسې کوي، چې له هغه څخه نور ډېر منکرات پيدا کيږي، يا د نرمۍ په ځای به سختي او د سختي په ځای کې به نرمي کوي.

ښايي له همدې امله له مسلمانانو څخې يو مخصوص جماعت د همدې کار لپاره مأمور کړی شوی دی، چې له هره پلوه دوی د «دعوت الی الخير» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» وړ او لايق وي، چې نبوي حديث کې راغلي دي، «کله چې خلق په منکراتو کې اخته شي، او هيڅوک نه وي چې دوی له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتګ انديښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

او مه کېږئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جګړې) يې وکړې د دين په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقيقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسير: يعني لکه يهودانو او نصرانيانو غوندې مه کېږئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بيا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعې په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند او ګوند بازۍ د دوی مذهب او قوميت وران او ويجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب ببل ببل ککړ شول.

تنبيه: له دې آيت څخه د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذموميت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شريعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پيدا شي، د افسوس ځای دی چې د ننيو مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شريعت له ښکاره وو صريحو، مسلّمو او ټينګو اصولو څخه جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملين د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بيا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تميزۍ په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم له وعدې سره سم يو عظيم الشأن جماعت د پاک الله دا رسۍ ټينګه نيولې ده، او د «ما أنا عليه وأصحابي» په مسلک باندې قائم دی، (الحمد لله) او د قيامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لويو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدينو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آيت سره هيڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانيفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چې سپين به شي (ځينې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځينې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ويل شي دوی ته) آيا کافران شوي يئ تاسې وروسته له ايمان راوړلو ستاسې؟.

تفسير: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابيانو، او عامو کافرانو يا پر ګردو مبتدعينو، فساقو، او فجارو باندې کېږي:

«مرتد» هغه ته ويل کېږي، چې وروسته له ايمان راوړلو څخه بيا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبياوو او کتابونو باندې د ايمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کېږي چې دوی هغه ګرد زيري چې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هدایاتو سره څمونږ پر

رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړي، مګر دوی په خپل انکار کې له ګردو څنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بیا کافریږي.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو، او پر نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې مو ایمان راوړی دی، مګر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شیان په دین کې شاملوي، یا د دین له څینو ضروریاتو څنې انکار کوي، او له اصلي دین څخه د باندې وځي، همدا طریقه دوی هم تر یوه درجې پورې په ﴿اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغو ی عقیده صحیحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به یې داسې وي چې د ایمان له راوړلو څنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل یې دا دی: پاک الله ګرد د فطرت په دین باندې پیدا کړئ، نو تاسې هغه ایماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه را معلومیږي چې دلته کفر فعلي کفر، یعني مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۰۷﴾

نو وڅکئ عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپین شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسیر: څکه چې جنت یواځې په عمل سره نه موندل کیږي، او سره له عمله د الله تعالی رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همداسې یو ځای دی، چې هلته الله تعالی د هوسایي (قرارۍ) او آرامۍ او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهیأ (تیار) کړی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۸﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۱۰۹﴾

دا (چې تېر شول) آیتونه د الله دي، مونږ یې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالي یا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکاً، خلقاً، او عبیداً) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ګرد کارونه (نو هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي).

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسې (ای محمدي امته !) خیر (بهتر د هر هغه) امت چې ایستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی تاسې له ګردو (ټولو) امتو څنې افضل او بهتر ګرځولي یئ ! د الله تعالی په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر څینو پخوانیو انبیاوو علیهم السلام ته هم ورکړی

شوی وو، څرنګه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاوو علیهم السلام څخې افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخې ښه او بهتر دی، ځکه چې له ګردو (ټولو) څخې اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کیدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبیه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآیة ـ کې څمونږ د نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) د کبری امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآیة ـ کې د ده امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښوولله شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآیة ـ کې یې د ده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او د لته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نېکی) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدیٔ) څخې.

تفسیر: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو څخې ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کیږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کیږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسیر: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندې ایمان لرل هم داخل دي، رښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیوع (خورول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «لله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړی چې له تاسې څخې غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي !»، یعني «امر بالمعروف، نهي عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم ۚ مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی واي اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، څخې له دوی څخه مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَن يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِن يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساق په هیڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وبه ګرځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تېښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسير: لله الحمد دغه پخوا و یل حرف په حرف ثابت شول، او دلويو اصحابو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين په زمانه کې دا ګردې پېښې پر کتابيانو باندې اجراء او تطبيق شوې، کتابيانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامۍ او تباهۍ لپاره ډېر زيات تکليفونه وګالل، او راز راز پلمې او دسيسې يې جوړې کړې، او زيات زور يې ولګاوه، مګر د مسلمانانو يوه ويښته ته يې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولی، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تښتېدل، او په هر ځای کې به د الله تعالى نصرت او امداد د همدغه خير الأمم په نصيبب وو، او دښمنان به د بد حواسۍ او بېکسۍ په حال کې مقهور او مخذول کېدل، هر لوري ته به تښتېدل، يا به بنديان کېدل، يا به يې د تسليم غاړه کېښوده، يا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ

مقرر کړی شو په دوی باندې ذلت (خواري په سبب د کفران د نعمت) په هر ځای کې چې وموندلی شي دوی (هيڅ وخت به عزت دوی ته نه وي) مګر (چې منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسير: دا آيات د کتابيانو له جملې څخه خاص په يهودانو پورې متعلق ښکاري، لکه چې د کلام له سياقه او د قرآن کريم له نورو آيتونو څخه ظاهر دی، يعنې خورا (ډېر) دولتمندان يهودان هم پـه آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولی، ځکه چې دوی هيچېرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي، او په ګرده دنيا کې بې پته او بې عزته پراته دي، او يوازې ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ په وسيله دوی لږ څه هوسايي (آرام) او ژوندون کوي، ځينو مفسرينو له ﴿إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ﴾ او له ﴿وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ﴾ څخه د الله تعالى ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړی دی، يعنې پرته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وکړي، او د الله تعالى په ذمه کې راشي.

وَبَآءُو بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ
وَيَقْتُلُونَ الْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

او وګرځېدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر کړل شو پردوی باندې مسکنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی وو چې کافران کېدل په آيتونو د الله، او وژل به يې انبياء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب وو چې سرکښي کوله، او وو دوی چې له حدودو به تېرېدل (د عصيان په سبب).
تفسير: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آيت ۷ رکوع کې تېر شوی دی، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ ءَايَٰتِ اللَّهِ ءَانَآءَ الَّيْلِ وَهُمْ
يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ
وَيُسَٰرِعُونَ فِي الْخَيْرَٰتِ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ مِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿١١٤﴾

نه دي دوی (ټول اهل کتاب سره) برابر، ځينې د اهل کتابو يوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوی آيتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوی سجدې کوي. ايمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قيامت) باندې، او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره، او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) څخه، او تلوار کوي په ښو کارونو کې (تاخير نه کوي)، او دغه کسان له صالحانو څخه دي.

تفسیر: د دې ګردو (ټولو) کتابیانو حال یو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شویو اشقیاوو په منځ کې ځینې سعید ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفیق ورکړی دی، او د اسلام په غیږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ

او هر څه چې کوي دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضایع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسیر: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آیت ۶ رکوع کې داسې یو آیت لولو: ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا﴾ او په صحیح حدیث کې نبي کریم «علیه الصلاة والتسلیم» د هغه تشریح فرمایلې ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسیر: د همدې له امله چېرې چې د یهودانو د خرابیو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران ترې مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګارۍ سره په دنیا او آخرت کې له هغوی سره بیخي ممتازه معامله کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی ځني مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له (عذابه) د الله هیڅ شی !، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (یې کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره یخني (یا اور) چې ورسیږي (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چې ظلم یې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسیر: د صالحانو او د متقیانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمایي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنیا کې ولګوي، اګر که دوی یې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼي، په آخرت کې یې هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږي.

پر ته له ایمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شریر یا ظالم فصل وکري، یا په باغ کې نیالګي کیږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلي ننداره ځني خوښ شي، او راز راز هیلي او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وګرځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختی په اثر سخته سیلۍ ولګیږي، او پر هغو شینکو باندې دومره واوره او ږلۍ ولویږي، چې یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړي، او ویې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهي په نسبت خپلې ګوتې وچیچي، او خاورې په سر باد کړي، نه یې امیدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتیاج په وخت کې د هغه له پیداواره منتفع شي.

او کله چې دا تباهي دظلم او د شرارت سزا وه، نو څکه پر دغه مصیبت باندې څه اخروي اجر هم لکه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو کې ور رسیږي؛ په لاس نه ورځي، کټ مټ (هو بهو) همدا د هغو کفارو احوال دي، چې په شرک او کفر باندې ټینګ ولاړ دي، او پخپلو خیالاتو او چرتونو (وهمونو) ډېر خیر او خیرات ورکوي.

پاتې شول هغه کمبختان چې د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنۍ، یا په فسق او فجور کې لګیږي؛ نو د دوی د حال پوښتنې نه دي پکار، ولې چې دوی نه یوازې خپل مال خوشې چټي (فضول) صرفوي، بلکه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زیان او وبال هم اړوي، دې ګردو ته ښایي چې په یاد یې ولري، «مال وي، که اولاد، هرشی چې وي، د الله تعالی د عذاب مخه نشي اړولی، او نه د متقیانو په مقابل کې دوی پخپلو هیلو باندې بری مومي.

تنبیه: «ریح» مفرد لفظ په قرآنکریم کې عموما د عذاب په مورد کې مستعمل شوی دی، لکه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآیة ـ او د «رحمت» په موقع کې د جمعي لفظ «ریاح» راغلی دی ﴿يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ الآیة ـ او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ الآیة ـ کذا ذکره أبو حیان.

﴿وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ ﴿۱۱۷﴾

او نه دي ظلم کړي پر دوی باندې الله، ولیکن پر ځانو خپلو ظلم کوي دوی (په کفر سره چې د حسناتو د ضیاع موجب دی).

تفسیر: داسې دې ونه ګڼل شي، چې «هر کله د کافرانو هیڅ یوه نیکي نه منله کیږي، نو پر دوی باندې معاذ الله د الله تعالی له جانبه ظلم او تېری شوی دی»، داسې نه ده ! څکه چې دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ﴾ ﴿۱۱۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه نیسئ تاسې دوستان د راز (له هیڅ فرقې نه چې وي) غیر له تاسې (مؤمنانو)، هیڅ کمی نه کوي دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست ګڼي دوی ضرر ستاسې، په تحقیق ښکاره شوی دی بغض او دښمني له خولو د دوی نه، او هغه بغض چې پټوي یې سینې (زړونه) د دوی؛ ډېر لوی دی (له هغه چې په خوله یې وایي)، په تحقیق بیان کړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوی)، که یئ تاسې عقل چلوئ پکې (پوهیږئ).

تفسیر: حق تعالی دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبیه راکړه، چې مسلمانان دې د خپل حقیقي مسلمان ورور څنې پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښیي، څکه که یهودي وي یا نصراني، منافق وي که مشرک؛ له دوی څنې هره یوه ډله چې وي ستاسې حقیقي خیر غوښتونکي نه دي، بلکه دا خلق تل په دې کوښښ کې لګیا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فریب سره چې وشي، څه زیان در ورسوي، او په دیني او دنیوي خرابیو کې تاسې اخته کړي، د دوی خوښه همدا ده چې تاسې په تکلیف کې اوسئ، او په یوه نه یوه تدبیر تاسې ته کوم دیني یا دنیوي نقصان درورسیږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوی په زړونو کې دی، هغه خو ډېر زیات دی، لیکن ډېر ځلې داسې هم کیږي، چې دوی د عداوت او غیظ د جذباتو په مقابل کې مغلوبیږي، د همدې حسد او دښمنۍ له امله د دوی ژبې د دوی په واک (قبضه) او اختیار کې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسي خبيث باطن دښمنان خپل رازداران وګرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د موالاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بيان فرمايلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه ځنې به کار اخلي، (د کفارو د موالاتو په نسبت څه تفصيل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائده» او نورو کې راځي.

هَٰٓأَنتُمْ أُو۟لَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِٱلْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ! تاسې هغه کسان يئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ايمان لرونکي يئ پر ټولو کتابونو.

تفسير: يعني دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستی باندې نازېږئ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بيخ ايستونکي دښمنان دي، او عجيبه لا دا ده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ ګرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی يې نومونه راښودلي دي بالتفصيل، او پر هغوی باندې چې نومونه يې نه دي راښودلي بالاجمال ايمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اونبي عليه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبياوو باندې هم صحيح ايمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مينه او محبت کولی، او تاسې به له دوی ځنې لرې ګرځېدئ! او نفرت او بېزاري به مو ښکاروله، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

او کله چې يو ځای شي دوی له تاسې سره نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی.

تفسير: منافقينو خو به تل هم داسې ويل: «عامو يهودانو او نصرانيانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آمنا ـ مونږ مؤمنان يو!» ويل، له دې وينا ځنې د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ايمان لرو، او هغه منو!.

وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ

او کله چې يواځې شي دوی نو چيچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوتُوا۟ بِغَيْظِكُمْ

ووايه (ای محمده! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسير: يعني الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زيات ترقيات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غيظ، غضب، او غصه کې ومرئ! که له ډېرو لغتو وهلو ځنې مو سا وخيژي، خو بيا به هم ستاسې دا هيلي او آرزوګانې نه پوره کيږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بريالي کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿۱۱۹﴾

ببشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سينو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ور کوي).

إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا

که ورسیږي تاسي ته کومه ښېګڼه (لکه فتح یا غنیمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسیږي تاسي ته کومه بدي (خپګان، لکه قتل یا هزیمت) نو خوشالیږي دوی په سبب د هغه.

تفسیر: که ستاسي لږ څه ګټه او فائده د دوی تر ستر ګو شي، مثلا ستاسي اتحاد یو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور ووینې، نو د رخې (کینې) او حسد په اور کې نیني نیني کیږي، او که چېرې پر تاسې کوم مصیبت یا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کالیو (جامو) کې نه ځاییږي.

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستی د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فریب د دوی هیڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (یې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شي ورته معلوم) دی.

تفسیر: ممکن وو چې چاته دا خیال پیدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زیات غیظ او غضب ورځي، او ځمونږ په خلاف به تدبیرونه کوي، او لا زیات زیان به راورسوي، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټینګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هیڅ ډول مکر او فریب پر تاسې نه چلیږي.

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذْ هَمَّتْ
طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ
وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (یاد کړه ای محمده !) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه لپاره د جنګ، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ګردو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو ووېرېږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر: په دې آیت کې د (احد) د غزا واقعه یاده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارک په میاشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نومیالي سرې مقتول او (۷۰) تنه بندیان شول، له دې تباه کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قریشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قریشو سره نورې قبیلې هم پر (مدینې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نیت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارینه وو ته غیرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونیسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینې منورې څخه (۳) یا (۴) میله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په درېم کال واړول، نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رایه داسې وه، چې پخپله په مدینې منورې کې اسلامي مجاهدین پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تایید د دوی له یوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئیس المنافقین (عبد الله بن أُبيّ) څخني هم رایه واخیسته شوه، چې د ده رایه هم د رسول الله مبارک له رایې سره موافقه وه، مګر ځینې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټینګ شول چې مونږ ته ښایي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثریت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله علیه وسلم کورته ولاړ او ځغره یې واغوسته، او خپله وسله یې واخیسته، او د غزا په نیت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په غیاب کې ځینو کسانو ته هسې یو خیال پیدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خیاله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کور څخني د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «یا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونیسو»، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «یو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بیا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدینې منورې څخني د باندې تشریف یووړ، نږدې زر تنه مجاهدین له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړیو (چې ځینې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ویل به یې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کېنښنبود، او زما په مشوره یې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه یو چې وجنګیږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځینو مشرانو (ابن أبيّ) ویوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدینو د جنګ ډګر (میدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر یو ټولی یې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته یې خپل وظیفې وروښودلې، او امر یې وفرمایه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګیږئ !، او په خپلو ځایونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحریک په اثر د دوو قبیلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپیدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله یې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خیال ورپیدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه» د دوی لاس ونیوه، او له دوی سره یې مرسته وکړه، او زړونه یې ټینګ کړل، او دا یې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډینه ښایي یواځې په الله تعالی باندې وي، او ښایي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم او تجهیزات او نور دومره اهمیت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخني یې مستغني او بې پروا کوي، او غیبي تایید «فتح مبین» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښایي چې تل له الله تعالی څخني ووېرېږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصیل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو څخه مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ورکړې شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زیری د ده له وړې ځنې لوی دی».

إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿۱۲۴﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو ځنې اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿۱۲۵﴾

هو ! (درې زره بس کیږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر تنه وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولیږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وررسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کیږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړې شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿۱۲۶﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یواځې دي لپاره مهیأ کړی شوی دی، چې ستاسې له زړونو څخه ویره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او ربړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې څخه همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) څخه اخلي.

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چې هلاک کړي ځینې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خوارو زار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعني د پرښتو له لېږلو څخه ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه څخه دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿١٢٨﴾

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعني پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورخیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو څلور غاښونو څخه لاندې ښي غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښوییده، او پر څمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو څخه ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې څخه دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښېمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَىْءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنګ معلوميږي چې دلته د هغوی د تفصيل د ليکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فليراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً او عبيداً)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايې اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبيح دی، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کيږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

او وويرېږئ له الله څخه ښايي چې په مراد به ورسيږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۱﴾

او وويرېږئ ! له اوره چې تيار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسير: د رسول الله صلی الله عليه وسلم د حکم منل هم په حقيقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرک سره تعبیروي، څرنګه چې د أحد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکې زمانې لپاره تنبیه ورکوله کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هیله هلته کېدلی شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او ټک وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسیر: یعنې دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ ! چې د الله تعالی له وعدې سره سم د هغه په کولو سره د بخښش وړ (لایق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسیر: څرنګه چې د بنیادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زیات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه یې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبیه کړ، ګواکې دا یې راوښودل چې د جنت عرض له دې څخه زیات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تیار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهېزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښی (یا ارزانی یا شتمنی کې) او تکلیف (یا قیمتي یا تنګسه کې).

تفسیر: یعنې نه په عیش او خوښی کې الله تعالی هیروي، او نه دتنګسی اوتکلیف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خیراتو او صدقاتو لپاره تیار وي، او د سود خورانو په شان بخیلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زیاتی او ظلم) او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطیانې هم بیخي معافوي، او نه یې یواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نیکي هم کوي، غالبا پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دعفوې او د تېرېدلو څخه د کار اخیستلو ترغیب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لویه ګناه یا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسیر: یعنې بیخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حیایۍ کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسیږي، یا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او یوائې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ ۗ وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا اللّٰهُ ۗ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ۝۱۳۵ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝۱۳۶

نو یاد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هیڅوک یې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت یې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهیږي (چې مونږ بد کړي دي)، همدا (متقیان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانبه) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهیږي لاندې له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالې، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او څومره ښه دی اجر دعاملینو (دغه مغفرت او جنت).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عظمت او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعید په زړه کې یاد کړي، او د ده یادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورځخه وویرېږي، او په نامه سره یې وبولي، او د ده د لویي او کبریاء په مقابل کې سر په سجده کېږدي، بیا په هغې شرعي طریقې چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرره ده؛ عفوه او مغفرت وغواړي، مثلاً چې دحقدارانو حق أداء کړي او یا هم ورځخه عفوه وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دبشریت په مقتضا ترې صادره شوي ده مدوامت ونکړئ بلکه په دې باندې وپوهیږي، چې حق تعالی د بندګانو رښتیانی توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصیت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دویمه درجه متقیانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تیار شوی دی، حق تعالی د دې تائبینو ګناه عفوه کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او نېک عمل چې دوی کړی وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کیږي.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ۝۱۳۷

په تحقیق تېرې شوي دي پخوا له تاسې ډېر طریقې (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ! (تګ وکړئ) تاسې په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ! چې څرنګه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسیر: یعنې پخوا هم له تاسې څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لویې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی ځنې هغه کسان چې د انبیاوو علیهم السلام په عداوت، او د حق د تکذیب لپاره یې ملاوې تړلې دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصدیق او اطاعت څخه یې مخ اړولی دی، او

په حرامخوری، ظلم او عصیان باندې يې اصرار کړی دی، دهغوی انجام څومره خراب شوی دی ! او د دوی د تباهی علائم او آثار وګورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نږدې موجود دي.

هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۸﴾

دا (قرآن) بيان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدايت (لارښوونه) او موعظت (نصيحت) دی پرهيزګارانو ته.

تفسير: يعنې د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامين بيانيږي، چې د هغو د اورېدلو څخه له الله تعالی څخې ويرېدونکي خلق هدايت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصيحت کوونکو له تنبيهاتو څخې څه ګټه واخلي؟

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۳۹﴾

او مه سستېږئ تاسې ! او مه خپه کېږئ تاسې ! او هم دا تاسې غالبان يئ که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسير: دا آيتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدين د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لويولويو جنګياليو او نومياليو شهيدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړی شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترګو لاندې پرتې وې، محمد «عليه الصلاة والسلام» هم د شقيانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وينو رنګ په نظر راته، ظاهرا له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې نااميديو او سختيو په هجوم کې د الله تعالی دا زورور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: ﴿وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ وګورئ ! چې له ډېرو سختيو څخې مه ويرېږئ ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ !، او په دې درپېښو شويو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ ! او مات زړه او ورانه خوله مه کېنئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی ! او په ياد ولرئ چې هم دا نن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غيرتمن يئ ! چې د حق په حمايت کې تکليفونه تېروئ، او ځانونه قربانوئ ! نو په يقين سره وروستنی برې هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامياب يئ، خو په دې شرط سره چې د ايمان او ايقان په لاره مستقيم ووسئ ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ ! او له «جهاد» في سبيل الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلئ !.

إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

که ورسيږي تاسې ته زخم نو په تحقيق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړوو راړوو يې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسير: هغه شديد نقصان چې مسلمانانو ته په جنګ کې رسېدلی وو، دوی له هغه څخې ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په ربړونو کې وو، منافقانو به ويل: «که محمد په رښتيا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ يا دلړې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟.

په دې آيتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته ربړ او تکليف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکليفونه مقابل لوري ته هم رسيدلي دي، د «احد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سړي شهيدان او ډېر غازيان زخميان شول، حال دا چې يو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو اويا سړي مردار، ډېر سړي

يې زخميان، اويا تنه يې گرفتار شول، او لومړی په هم دې «أحد» کې د دوی ډېر جنګيالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ﴾ له الفاظو څخه ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ! څو دغه خبره له ورا دربنکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپګان هيڅ يوه موقع نه ده پاتې.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا۟

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ايمان لرونکي دي.

تفسير: يعني د دې لپاره چې الله تعالی رښتين ايمان لرونکي له منافقانو څخه جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنګونه او بڼې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّـٰلِمِينَ ﴿۱۴۰﴾

او (بل د دې لپاره چې) ونيسي (الله) له تاسې څخه شهيدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسير: له ظالمانو څخه که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «احد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کيږي چې: د دوی د دې عارضي بري سبب دا نه دی چې پاک الله له دوی سره محبت لري، بلکه دا برئ نورو اسبابو باندې بنا دی، او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وي چې په عين موقع کې له مسلمانانو څخه جلا (جدا) شول، نو دا راښکاروي: چې دوی د الله تعالی په نزد مبغوض دي، نو څکه د ايمان او شهادت له لويې درجې څخه بې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَمْحَقَ الْكَـٰفِرِينَ ﴿۱۴۱﴾

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له ګناه څخه) هغه کسان چې ايمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسير: يعني ماتې او برئ دواړه بدليدونکي شيان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزموينه اومعلومول يا له ګناهونو څخه پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوی په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور اومغرور شي، او په کفر او طغيان کې له پخوا نه لا زياته ترقي او پرمختګ وکړي، او ښه په کې بوخت او لګيا شي، او د الله تعالی د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وګرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو څخه خوښ او راضي نه دی.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا۟ الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَـٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّـٰبِرِينَ ﴿۱۴۲﴾

(بلکه) آيا ګمان کوئ تاسې د دې چې ننه به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړی به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړی دی له تاسې څخه، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختيو کې).

تفسير: يعني الله تعالی تاسې د جنت دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آيا تاسې داسې ګڼئ چې هم داسې بې له هيڅ سختۍ تېرولو څخه آرام هم هغه ځای ته رسېږئ؟ او الله تعالی به له تاسې څخه څه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسي څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې څخې د الله تعالی په لاره کې جنګېدونکي دي؟ او څومره کسان د جنګ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خیال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځایونو ته هم هغه سړی رسېدلی شي، چې د الله تعالی په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او د ځان قربانولو او مصاعبو لپاره تل تیار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۱۴۳﴾

او خامخا په تحقیق وئ تاسي چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقیق ولید تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسیر: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکته بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهیدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو څخې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بیا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلی شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره وړاندې کړې وه، چې راځئ له مدینې منورې نه د باندې ووځو ! او هلته له غلیم سره وجنګېږو، دوی ته فرمايي: هغه شی چې تاسې یې تمنا کوله، ستاسې تر سترګو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسئ؟، په حدیث کې راغلي دي چې: «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿۱۴۴﴾

او نه دی محمد مګر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آیا نو که مړ شي (محمد) یا شهید کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوي الله ته هیڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر ګذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر: واقعه داده چې د «احد» په غزا کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټ) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شا له لوري یرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په یوې لوړې څوکې کې رسول مبارک صلی الله علیه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ويشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئیس عبد الله بن جُبیر رضي الله عنهم وو، او پر دوی یې زیات تاکید وکړ چې «مونږ په هر حالت چې یو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا څوکه وساتئ ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ ! اعم له دې نه چې نور مجاهدین غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووينئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځېږئ !.

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه نندارہ هغو (۵۰) تنو غشو ويشتونکو ته ورښکاره شوه، نو یې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تښتي، نو ځمونږ دلته چټي (بېکاره) کیناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غلیم تعقیب وکړو، او په غنیمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبیر (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلي مقصد او هدف بیخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزګار کینو.

په دې خيال کې ګرد تېروتل، يوائې عبد الله بن جبير رضي الله تعالى عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالى عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشرکينو سواره د خالد بن وليد په رياست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې يو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې يې پر مسلمانانو حمله (يرغل) يووړ، لسو دولسو غشو ويشتونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونيسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جُبير سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالى عنهم ښه په بهادرۍ سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه يې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدين چې د شاه له جانبه بيخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشرکانو سواره ورغلل، او دمخې له لورې د مشرکينو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تښتېدلي وو، او سخت جنګونه سره ونښتل، او مجاهدين د کفارو له لورې محصور او سخت ويروونکي جنګ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهيدان او زخميان شول.

په همدې تهلکه او پرېشانۍ کې (ابن قميئه) يوه غټه تيږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لورې ورووېشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهيد او منوره څېره يې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي علَم وړونکی «مصعب بن عُمير رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شيطان غږ وکړ، چې «محمد ووژل شو»، د دې بدې خبرې په اورېدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې يې سستې شوې، او لاس تر زنې پاتې شول، ځينې مسلمانان مبهوت او حيران کيناستل، ځينو ضعفاوو ته هسې خيال پيدا شو، چې د مشرکانو له رئيس ابو سفيان څخه پناه وغواړي، ځينو منافقانو وويل: «کله چې محمد ووژل شو، نو مونږ اسلام بيخي پرېږدو، او خپلو پخوانيو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې أنس بن النضر د أنس بن مالک تره وويل: «که محمد صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلى الله عليه و سلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم له شهادت څخه ځمونږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې مونږ هم ځانونه قربان کړو!»، دا يې وويل او پر کفارو يې حمله او يرغل ورووړ، او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور وړاندې شو، او تر هغه پورې په بهادرۍ وجنګېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه!.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله! أنا رسول الله» «ځما په لوري راشئ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول يم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چيغه يې وکړه: «ای مسلمانانو! زيری مې درباندې، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی!»، دلته ددې غږ د اورېدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورټګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډ شول، او په سخته مدافعه يې شروع وکړه، او د مشرکانو فوځ يې بيا سره تيت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو أصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زيات رېړونه وګالل (تکليفونه تېر کړل)، او خپل سرونه يې پخپلو ورغويو کې ونيول، او سخت جنګونه يې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشرکانو بيخي ميدان پرېښود، او بيا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آيت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآيه - يعني محمد صلى الله عليه وسلم هم يو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده څخه پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی څخه هغوی تابعانو د هغوی دين ساتلی دی، او خپل ځان او مال ترې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دين يې له لاسه نه دی ايستلی، او تل يې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتقال له دې فاني دنيا څخه کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کيږي، که کوم وخت دې وفات يا بالفرض په شهادت ورسيږي، نو

آیا تاسې به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبیل الله څخې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو څخې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پښو ولوېدل، یا د منافقینو له مشورو سره سم -العیاذ بالله- بېخي مخ اړوئ؟ او بېرته کافران کېږئ؟ له تاسې ځیني داسې هیله هیڅکله نه کېږي، که څوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، اوالله تعالی ته هیڅ زیان نشي رسولی، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دین لار نه وي درښودلې، او د دین په خدمت کې یې نه وئ مشغول کړي نو ستاسې حال به څه و؟

«او شکر هم دا دی چې مونږ لا زیات د دین په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کې به ځیني خلق له دین څخه اوړي، او هغه کسان چې په دین باندې قائم پاتې وي، هغوی ته به لوی اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صدیق اکبر رضي الله تعالی عنه په وسیله بېرته په اسلام مشرف شول، او ځیني ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا

او نشته هیڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کېږي).

تفسیر: نو هر کله چې هیڅوک بې د الله تعالی له حکمه نه شي مړ کېدای، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډ شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکی دی، نو پر الله تعالی باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه ویرېدل نه ښايي، او نه د کوم لوي یا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښايي چې سړی مایوس او نا امیده شي، او بېخي غمجن کیني.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوي بدل).

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله اراده وفرمایي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائیل سورت) په ۱۸ آیت ۲ رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ﴾.

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (أخروي ثواب).

وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګذارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې پر دغه دین ثابت قدم پاتې کېږي، هغوی ته هم په دین او هم په دنیا کې اجر ور په برخه کېږي، خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې پوهېږي (کذا في الموضح).

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قُتِلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿۱۴۶﴾

او ډېر له انبیاوو څخه وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سړي ډېر، نو هیڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکلیفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعیفان کېدل (په جنګ کې) او نه به سر ټیټاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسیر: یعني له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالی خاص بندګان له انبیاوو علیهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره یې جنګ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زیات تکالیف او ربړونه یې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هیڅ یوه سستي نه وه واقع شوې، نه یې همت بایلودلی وو، نه یې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه یې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالی له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبیه ورکوي او په غیرت یې راولي، چې په «أُحُد» کې له دوی څخه کمزوري څرګنده شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۱۴۷﴾

او نه وه وینا د دوی (یعني وینا د مجاهدینو) مګر دا چې ویل دوی: ای ربه څمونږ! وبخښه مونږ ته ګناهونه څمونږ! او له حده تېرېدل څمونږ! په (دې) کار څمونږ کې، او ثابت (ټینګ کړه) قدمونه څمونږ (په طاعت خپل کې)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو!.

تفسیر: یعني د مصائبو او شدائدو په هجوم کې یې نه د وېرې کومه خبره وویله، او نه له مقابلې څخه ستانه (واپس) شول، او نه یې د دښمن اطاعت ومانه، نه یې یوه خبره له خپلې خولې څخه وویسته، که یې وویل، خو همدا یې وویل: «ای الله! ته څمونږ ټول تقصیرات عفوه کړه! او څمونږ ګرد تېري را معاف کړه! او څمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو څمونږ قدمونه د حق له لارې څخه ونه ښویږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه!».

دوی هسې ګڼي چې ډېر ځلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصیرات دخل لري، او له مونږ څخې کوم سړی دا سې دعوی کولی شي، چې له هغه څخه هیڅکله هیڅ یو تقصیر نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصیبت څخې سړی وویرېږي، او خلقو ته پناه یوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه یوسي، او هغه مالك الملك والملكوت صاحب الكبرياء والجبروت ته دې سر ښکته کړي!.

فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۴۸﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنیا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نیکي کوونکو سره.

تفسیر: یعني په دنیا کې یې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول یې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب یې په برخه شو، وګورئ! هغه کسان چې له الله تعالی سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي. له هغوی سره الله تعالی داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

اې هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اې مؤمنانو !) كه اطاعت وكړئ تاسې د هغو كسانو چې كافران شوي دي؛ نو بېرته به وګرځوي دغه (كفار) تاسې په پوندو ستاسې (د كفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسې زيانكاران (يعني بيا به مو كافران كړي).

بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

بلكه الله مولى مرسته كوونكى، يا (دوست لرونكى) ستاسې دى، او هم دى ډېر ښه د ټولو مرسته كوونكو دى.

تفسير: نو څكه ښايي د هم دغه الله تعالى چې څمونږ مولى او (خير الناصرين) دى؛ خبره ومنله شي ! او په مرسته باندې يې اطمينان وشي !، د هرچا چې مددګار الله تعالى وي، هغه به دې ته څه احتياج لري، چې د الله تعالى د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، يا به د هغوى په مخ كې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾

ژر به وغورځووو مونږ په زړونو د هغو كسانو كې چې كافران شوي دي رعب (هيبت ـ وېره) په سبب د شريك نيولو د دوى د الله سره هغه شي چې نه دى نازل كړى (الله) په (شريك نيولو د) هغه كوم برهان (دليل) او ځاى د هستوګنې د دوى اور (د دوزخ) دى، او بد ځاى د هستوګنې د ظالمانو دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعنې څرنګه چې أبوسفيان سره له خپلو فوځونو د جنګ له ميدانه نا أميده وتښتېد، په لار كې داسې خيال ورته پيدا شو چې: «مونږ ولې يو اسلامي سترى ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ ! چې بېرته وګرځو، او د دوى كار سره تمام كړو»، مګر د حق تعالى د هيبت او د اسلام د رعب په اثر يې همت ونشو كړى، چې دا خيال عملي كړي، پرته له دې مسلمانانو مجاهدينو تر (حمراء الأسد) پورې كفار تعقيب كړل، او وروسته له هغه يې بيا كفارو ته هيڅ موقع ورنه كړه چې د «أحد» واقعات بيا اعاده شي.

تنبيه: تر هغه چې مسلمانان حقيقي مسلمانان وو، تل كفار له دوى څنې خائف او مرعوب وو، بلكه تر نن پورې مونږ مشاهده كوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنيا ګرد كافران له دوى ويدو ځمريانو څنې وېرېږي، او تل په دې فكر كې دي چې دا توريالى قوم بيا ويښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو كې هم د اسلام همدا رعب مشاهده كېږي، په حديث شريف كې راغلي دي چې: «زما رُعب د يوې مياشتې له مسافې څنې د دښمنانو په زړونو كې اچول شوى دى»، بېشكه د هم هغه اثر دى، چې مسلمه أمت ته هم په برخه شوى دى: فلله الحمد على ذلك والمنة.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ

او خامخا په تحقيق رښتيا كړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت كې كله چې وژل تاسې كافران په اذن (حكم) د الله سره.

تفسير: لکه چې الله تعالی خپله وعده د «أحد» د جنګ په ابتداء کې ربښتيا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالی په امر باندې کافران تار په تار او ډګر يې په وينو سور کړ، (۷) يا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بيرغ وو، پرله پسې يې ووژل، او ځای په ځای يې کوټه کړل، او د ګردو ککرۍ هلته په وينو سرې او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او ګرد وتښتېدل، مسلمانانو د فتح او برې ځيره صافه وليدله، او په مخ کې ورته د غنيمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتّٰىٓ اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوئ تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوئ په امر (د نبي) کې او نافرماني وکړه تاسې (د خپل نبي).

تفسير: يعنې رسول الله صلی الله عليه وسلم چې کوم حکم غشو ويشتونکو ته ورکړی وو، له هغه ځنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جګړو سره اخته شول، ځنيو وويل چې: «مونږ لره ښايي چې هم دلته ټينګ ودرېږو، او هيڅ ترې ونه خوځېږو»، ډېرو کسانو وويل چې: «اوس هيڅ ضرورت نشته، چې دلته وزګار کينو، ځئ ! چې ځو غنيمت حاصل کړو»، آخر زياترو غشو ويشتونکو خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځايه ناڅاپه پرې حمله (يرغل) راوړ، له بلې خوا د رسول الله مبارک د قتل خبر مشهور شو، دغو شيانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پيدا کړه، چې د هغه نتيجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جګړه، او دجګړې سبب عصيان وو.

مِّنْۢ بَعْدِ مَآ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنيمت څخه) ځينې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنيا (دا ژوندون لږ خسيس) او ځينې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ

بيا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تېښته سره) لپاره د دې چې وازمويي تاسې.

تفسير: يعنې پخوا خو کفار ستاسې لـه مخې تښتېدل، او اوس خو تاسې مسلمانان د هغوی په مخ کې تښتئ ! ستاسې د غلطی او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزموينه ده، څو مخلص او غير مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ؕ

او خامخا په تحقيق عفوه وکړه (الله تاسې ته).

تفسير: يعنې کومه غلطي چې شوې وه هغه پاک الله تاسې ته بيخي معافه کړه، اوس دغه هيچا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنيع ووايي.

وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۵۲﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهرباني، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسير: يعنې الله تعالی د داسې مهرباني او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصيرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

اِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ عَلٰۤى اَحَدٍ وَّالرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْۤ اُخْرٰىكُمْ

(ياد کړئ) هغه وخت چې تلئ منډې وهلې تاسې (بېرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هيچا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللئ تاسې ورروسته ستاسې.

تفسير: يعنې تاسې تښتېدئ او پر غرونو او ميرو باندې ختلئ، او منډې مو وهلې، او له وارخطايي مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقيم ولاړ وو، او تاسې يې له دې قبيح حرکت څخه منع کولئ، او تاسې يې خپل لور ته بللئ، مګر تاسې د ډېر تشويش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه چيغې وکړې، او خلقو دا چيغې واورېدې، او بېرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلی الله عليه وسلم په شاو خوا کې سره راټول شول.

فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَاۤ اَصَابَكُمْ ؕ

نو سزا يې درکړه تاسې ته يو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنيمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکليف نه).

تفسير: يعنې تاسې د خپل رسول الله صلی الله عليه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو ! د غم په عوض غم درورسېد تر څو چې ورروسته له دې نه مو دا په ياد وي، چې په هر حالت کې بنايي د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر حکم باندې ټګ وکړئ ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنيمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، يا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبيه: اکثرو مفسرينو د ﴿فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ﴾ معنی داسې کړېده چې: الله تعالی تاسې ته د يوه غم د پاسه بل غم درکړ، يعنې يو غم د لومړنۍ فتحې او بري له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سرېو د وژل کېدلو، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

ځينو داسې مطلب اخيستی دی چې د فتحې او غنيمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګاللو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه يو بل لوی غم تاسې ته دروروسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، يعنې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدته وړاندنی وروستنی ګردې خبرې له تاسې هېرې شوې، تر دې چې د رسول کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» غږ مو هم وانه ورېد، لکه چې پر يوه لوري د بيخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري څخې طبعا غفلت او ذهول پېښېږي.

وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې يې کوئ (لکه نور شيان).

تفسیر: یعنې ستاسې له احوالو او نیتونو څخې ښه خبردار دی، او سم له هغو سره به درسره معامله کوي.

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا يَّغْشٰى طَآئِفَةً مِّنْكُمْ

بیا یې نازل کړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پرکالي د خوب چې لاندې یې کړه یوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسیر: یعنې په دې غزا کې د هر چا په برخه کې چې شهادت وو شهیدان شول، او د هر چا په برخه کې چې ماتې وه ماتې یې وکړه، او هغه مخلص مجاهدین چې د «جهاد» په میدان کې باقي پاتې شول، حق تعالی په هغوی باندې یو راز داسې د خوب پرکالي راواستله، چې په عین ولاړه کې پرکالي یوړل، د طلحه رضي الله تعالی عنه له لاسه څو ځلې چاړه پر ځمکه ولوېده، د ایو حسي اثر له هغه باطني اطمینان او سکون څخه وو، چې په هسې لویه هنګامه او ډېر سخت شور ماشور کې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالی په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بیخي ورکه شوه، دغه کیفیت په عین هم هغه وخت کې ورپېښ شو، چې د مجاهدینو په لښکر کې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهیدان په خاورو او وینو رنګ پراته وو، مجاهدین د ډېرو زخمونو له امله ټُکر ټُکر وو، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د قتل آوازه د دوی ګرد فکر، هوښ، حواس وړي وو، ګواکې دغه خوب د ویښېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پرکالي راغله، او د دوی هغه ګرده ستوماني او ستړتیا یې له منځه ورکه کړه.

وَطَآئِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقیق په فکر کې غورځولي وو دوی نفسونو د دوی.

تفسیر: دا ویریدونکي او خائفان منافقان چې له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم څه درد وو، له دوی سره یواځې د دوی د ځان فکر وو، او په هغه کې بیخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو کې به یې دا فکرونه کول، نه چې د أبو سفیان لښکر بیا کومه حمله او یرغل راوړي، او مونږ ته بیا کوم جنګ او جنجال راپېښ کړي، که داسې وشي نو ځمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، اندېښنو، او چرتونو کې پر دوی باندې نه پرکالي او نه خوب راته.

يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ

چې ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) نا حقه (لکه) ګمان د جاهلیت.

تفسیر: یعنې داسې ګمان کوي چې د الله تعالی وعدې چېرې ولاړې؟ معلومیږي چې اوس د اسلام قصه پای (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بیا بېرته تلونکي نه دي، ګرد هم دلته شهیدان کیږي، لکه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آیت ۲ رکوع کې فرمایي: ﴿بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ اِلٰٓى اَهْلِيْهِمْ اَبَدًا﴾.

يَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ

وایي دوی چې آیا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هیڅ نشته).

تفسیر: یعنې آیا ځمونږ کار څه لا باقي دی، یا بیخي خلاص شوی دی، یا دا چې مونږ ته چې د محمد صلی الله علیه وسلم د مرستیانو څخه یو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟.

یا دا معنی څه چې د الله تعالی اراده وه، هغه یې وکړه، څمونږ یا د بل په هغه کې څه واک دی؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، لیکن هغه چې د دوی د زړونو نیت وو، وروسته له دې نه راځي.

قُلۡ إِنَّ ٱلۡأَمۡرَ كُلَّهُۥ لِلَّهِۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشکه امر (د نصرت یا هزیمت کار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي).

تفسیر: یعنې دا د منافقانو قول «كلمة حق أريد بها الباطل» دی، بېشکه دا صحیح ده چې ستاسې په لاسونو کې هیڅ نشته، او ټول کارونه د الله تعالی په قدرت او اختیار کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي، د هغه حال سنبالوي، یا یې له جنجاله ډکوي، غالب یا یې مغلوبوي، آفت ور رسوي، یا راحت برې یې په برخه کوي، یا ناکامي، هم دا یوه واقعه د یوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

يُخۡفُونَ فِيٓ أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبۡدُونَ لَكَۖ يَقُولُونَ لَوۡ كَانَ لَنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٞ مَّا قُتِلۡنَا هَٰهُنَاۗ

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کې هغه (خبرې) چې نه یې درښکاروي تاته (ای محمده !)، وایي دغه (منافقان یو تر بله): «که چېرې وای مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) یو شی، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» کې).

تفسیر: د دوی د زړه پټه خبره دا وه چې ﴿هَل لَّنَا مِنَ ٱلۡأَمۡرِ مِن شَيۡءٖ﴾ به یې ویل، او په زړه کې به یې د هغه معنی داسې کوله ﴿مَّا قُتِلۡنَا هَٰهُنَا﴾ او له مخلصو مسلمانانو ځنې به جلا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې سره ویل: «خانه ! دوی په اول کې څمونږ خبرو ته غوږ کېښنبود، او د څو سرتېرو او نا تجربه کارو ځلمیانو په وینا سره له مدینې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر یې پخپلو مخونونو باندې سختې څپېړې وخوړلې، که لږ څه واک (قبضه) او اختیار څمونږ په لاس کې وی، او څمونږ په مشورو باندې یې عمل کړی وای؛ نو دومره نقصانونه به یې ولې ګالل (تېرول)، او څمونږ له ګوند ځنې به ولې دومره سړي وژل کېدل؟ (زیاتره منافقین نسبا د مدینې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځکه یې په ﴿مَّا قُتِلۡنَا هَٰهُنَا﴾ کې د هغوی وژل د خپل ځان وژل وبلل)، یا دا مطلب که د رسول الله مبارک له وینا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره وای، نو دا د قتل او جرحې مصیبت به ولې پر مونږ باندې راته.

قُل لَّوۡ كُنتُمۡ فِي بُيُوتِكُمۡ لَبَرَزَ ٱلَّذِينَ كُتِبَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقَتۡلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمۡۖ

نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) که وی تاسې په کورونو خپلو کې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه کسان چې مقرر شوی وو په دوی باندې وژل طرف د ځایو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسیر: یعنې له دې افسوس څخه هیڅ په لاس نه درځي، الله تعالی د هر چا د اجل او سبب وخت لیکلی دی، هیڅکله هغه نه بدلیږي، که تاسې پخپلو کورونو کې هم پټېدئ، او فرض یې کړئ که ستاسې رایه هم آورېده کېدی، نو بیا به هم هغه کسان چې د هغوی وژل کېدل د «أحد» په نږدې ځایونو کې مقدر وو، خامخا به په یو نه یو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل کېدل، دا د الله تعالی انعام دی په کوم ځای کې چې د هغوی وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالی په لاره کې په ډېره زړورتیا او خوښی سره شهیدان شول.

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

او (دغه معامله الله تعالى په أحد كې وكړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شی چې په سينو (زړونو) ستاسې كې دی، او لپاره د دې چې ښكاره كړي (الله) هغه شی چې په زړونو ستاسې كې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو كې پرتې دي (لكه نور شيان).

تفسير: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه يو امتحان واخيستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو كې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بټۍ كې سره او ناسره پخپله سره بيل كړي، مخلصين د خپلو بريو صله او انعام ومومي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او كمزوريو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښكاره شي، او خلق په ښكاره ډول د دوی له باطني پليتی څخه خبر كړي.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

بېشكه هغه كسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې كې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشكه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چې كړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه كړېده الله دوی ته، بېشكه الله ښه مغفرت كوونكی (د خطياتو) ښه تحمل كوونكی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع لپاره).

تفسير: له مخلصينو څخه هم ځنې وختونه څه وړه يا لويه ګناه صادريږي، همغسې چې له يوه طاعت څخه د بل طاعت توفيق زياتيږي، هم داسې د يوې ګناه له نحوسته شيطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطيو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تيار) كوي يې.

د «احد» په غزا كې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنګرونه (مورچې) يې پرېښې وو، دا كار يې د كومې پخوانۍ ګناه له شامته وو چې شيطان دوی تېر ايستل، او ويې ښويول يوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ويشتونكو د رسول كريم صلى الله عليه وسلم د حكم اطاعت و نه كړ، مګر د الله تعالى فضل وګوره چې د هغې مقابلې كې يې دوی ته د كومې سختې ماتې سزا ور نه كړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه يې معاف كړل، چې هيڅ يو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو، او هيڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن يا څه ملامتي ووايي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه كېږئ تاسې لكه هغه كسان چې كافران شوي دي.

تفسير: يعنې تاسې لكه دا كافر منافقان هسې لغو او چټي خيالاتو ته پخپلو زړونو كې ځای مه وركوئ، چې كه مونږ پخپلو كورونو كې ناست وای؛ نو نه به وژل كېدلو.

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

او ويل به دوی په (حق د) ورونړو خپلو كې.

تفسیر: ځرنګه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه یې مسلمانانو ته ورونه ویل، یا دا چې په نسبي ډول دوی د مدینې منورې د انصارو له ورونو ځنې وو، او ځنګه یې چې دا خبرې د خیر خواهی او همدردئ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره یې تعبیر وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملك کې) کې، یا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسیر: یعنې که دا شهیدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وینا د دې له امله ده چې د آورېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پیدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فریبونو به غولیدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غیرت او اعتبار لاړ.

ځینو مفسرینو چې په ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ کې «لام» د عاقبت لپاره اخیستی، نو داسې معنی یې کړېده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري و ې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې یې ږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېښنبود؟ ګواکې په دې تقدیر سره د ﴿لِيَجْعَلَ﴾ تعلق د ﴿لَا تَكُونُوا﴾ الآیه ـ سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسیر: یعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنګونو کې شاملیږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کې وررسیږي، مګر بیا هم هم دوی وایي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصیبتونو او اندېښنو ځنې ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتاً په خپلو کورونو کې اوسیږي، مګر په پای (آخر) کې داسې یوه وسیله وربرابریږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه یا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبیرونو مرګ بېرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن ولید رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وویل: «زما په بدن کې هسې یوه لوېښت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه یو اوښ غوندې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (ټولو) شیانو چې تاسې یې کوئ ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پیروی ځنې ځانونه ساتي؟ نو هر یوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿۱۵۷﴾ وَلَئِن مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿۱۵۸﴾

او قسم د ی خامخا که ووژلی شوئ تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوئ تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خیر (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی یې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسې یا ووژلی شوئ تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسې (ټول).

تفسیر: یعنې فرض یې کړئ چې که تاسې سفر یا «جهاد» ته ونه وځئ ! او في الحال په یو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مرئ !، یا به وژل کیږئ، بیا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې حاضریدونکي او ګرد سره جمع کیدونکي یئ، هلته به تاسې و پوهېږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالی په لاره کې او په ښو کارونو کې مري یا وژل کیږي، دوی ته د الله تعالی له مغفرت او مهربانی څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کیږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نیوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هیڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿۱۵۹﴾

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده ! تل) نرمي کوې ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده !) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده !)، نو عفوه وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصیراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټینګه اراده وکړه (ای محمده ! د یوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې بریالي کوي یې او د رشد او صلاح لاره ورښیي).

تفسیر: الله تعالی مسلمانانو ته د هغوی په تقصیراتو باندې تنبیه وفرمایله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته یې دوی ته نصیحت وکړ، چې بیا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستوني ماران دي؛ مه تېروځئ ! په دې آیت کې یې د هغوی د تقصیر د عفوې تکمیل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ﴾ یعنې د الله تعالی څومره زیات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې یې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالی خبر دی، چې په دغومره یوه لویه واقعه کې به یې څه سخته رویه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالی څومره مهرباني ده، چې تا غوندې شفیق او نرم زړه رسول یې هغوی ته وراستولی دی، فرض یې کړئ که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی څنې کومه غلطي کېدی، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خیر او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

که مرسته وکړي له تاسي سره الله (لکه چې په بدر کې يې وکړه) نو نشته (هيڅ) غالب پر تاسې باندې، او که مرسته ونه فرمايي له تاسې سره (الله لکه چې په أحد کې يې پرېښودئ) نو څوک دی هغه چې مرسته به وکړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟(هيڅوک نشته !) او خاص پر الله دې پس توکل (اعتماد) وکړي مؤمنان.

تفسير: ښخوا يې رسول صلی الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالی توکل وکړئ !» دلته دا راښيي، چې د توکل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوی ذات دی چې له ګردو(ټولو) څخه قوي او غالب دی، ګردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توکل وکړي، پاک الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلی الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوی ته فرمايي، چې د هيڅا په خبرو باندې مه خطا وځي ! او خالص پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد ولرئ ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسيږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبيږي، لکه چې د «بدر» په غزا کې مو وليد، او که د کوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه کړي، نو بيا هيڅوک تاسې ته مرسته نشي دررسولی، لکه چې د «احد» په غزا کې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَغُلَّ ۚ وَمَن يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شی پټ کړي، او هر څوک چې څه شی پټوي نو را به وړي (دا پټوونکی) په هغه سره چې ده پټ کړی وي، په ورځې د قيامت کې، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې کړی وي ده، او پر دوی به ظلم ونه کړي شي، (په تزييد د عذاب، يا تنقيص د ثواب کې).

تفسير: له دې څخه غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلی الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر کړئ، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت هيڅکله چټي (فضول) او بيهوده خيالات په زړه کې ونه ګرځوئ ! مثلاً، داسې ګمان ونه کړئ ! چې له غنيمت څخه به يې څه مال پټ ساتلی وي، العياذ بالله، ښايي دا يې ځکه فرمايلي وي چې هغو غشو ويشتونکو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل؛ ګوندې داسې خيال په زړه کې ګرځېدلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راکوي، يا به ځينې شيان له مونږ څخه پټ ساتي.

تنبيه: د «غلول» اصلي معنی د غنيمت په مال کې خيانت کول دي، خو کله د مطلق خيانت په معنی هم راځي، خو کله محض د يوه شي په پټولو باندې هم د هغه اطلاق کيږي، لکه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: «غُلُّوا مصاحفكم».

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَن بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾

آيا نو هغه څوک چې متابعت کوي د رضامندی د الله، په شان د هغه چا دی چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وګرځي؟ بلکه نه دی) او ځای د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې رسول الله مبارک چې په هر حال کې نه یواځې د الله تعالی د مرضی تابع دی، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالی د مرضی تابع وګرځوي، آیا دې د هغو خلقو کار کولی شي چې د الله تعالی د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دی !.

هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

دوی (د الله تعالی د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله ښه لیدونکی دی په هغو شیانو (هم) چې دوی (یې) کوي.

تفسیر: یعنې نبي علیه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذلیلو کارونو سره انبیاء علیهم السلام هیڅ تعلق نه لري، الله تعالی ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرګند دي، آیا الله تعالی به هسې ټیټ طبیعت لرونکو سړیو ته د نبوت منصب څرنګه ورکوي؟ (العیاذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اِذْ بَعَثَ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقیق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راولېږه الله) په دی (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوی نه.

تفسیر: یعنې د هم دوی له جنسه او له قومه یې یو بنیادم رسول ورلېږلی دی، چې له هغه سره کیناستل، خبرې اترې کول په ژبه یې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، دیانت، طهارت او د الله تعالی ځنې له وېرې څخه یې خبر یئ، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبیلې له یوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په یقین راوړلو کې زیات سهولت راځي.

فرض یې کړئ که کوم پېری (جن) یا پرښته (ملک) د رسول په صفت لېږل کېدی، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خیال ممکن وو: څرنګه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دی، ښایي چې دغه خوارق د ده دملکي او جنّي طبیعت او د نوعي صورت خاصه نتیجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دلیل نشي کېدی.

يَتْلُوْا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِهٖ وَيُزَكِّيْهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۱۶۴﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوی باندې آیتونه د الله، او پاکوي دوی (په توحید سره له ګناه، کینې، او شرکه) او ښیي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوی (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهی ښکاره کې.

تفسیر: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آیتونو کې تېر شوی دی، خلاصه یې داده چې څلور شیان یې بیا ن کړي دي:

(۱) د آیتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنی باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهېږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکیه» (د نفساني ککړو او د شرک او معصیت له ګردو مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کېدل): دا شی د «آیات الله» د عمومي مضامینو له تعمیل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او په آیات الله کې له تدبر څخه باذن الله حاصل شوی وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل، مثلا که اصحابو کرامو به يو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسيرولو، او د مشکلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت کې به پيغمبر صلی الله عليه وسلم د کتاب الله اصلي مراد بياناوه، او د دوی اشتباه به يې لرې کوله، لکه چې په ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ الآية ـ او نورو ځايونو کې دغه طريقه عملي شوې وه.

(۴) د «حکمت» تعليم، يعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بيانول، او د غير واضحو نصوصو تفسير او توضيح کول.

رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی په اعانت او توفيق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلی مراتبو باندې فائز کړ، چې له سلهاوو پېړيو را په ديخوا په انتهايي جهل او وحشت او ښکاره ګمراهی او ضلالت کې ډوب وو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د څو ورځني تعليم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضي الله عنهم أجمعين د ګردې دنيا لارښوونکي او معلمان شول، نو دوی لره ښايي چې د دې لوی نعمت قدر وپېژني، او هيڅکله په هېره سره هم هسې کوم حرکت ته اقدام ونه کړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ

آيا کله چې در ورسېد تاسې ته (په احد کې له کفارو څخه) يو مصيبت چې په تحقيق سره رسولی وو تاسې (کفارو ته په بدر کې) دوه چنده له دې غمه، نو وويل تاسې: له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) يا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کې) نو وويل تاسې له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟).

تفسير: يعنې د «احد» په غزا کې هغه تکليف او نقصان چې تاسې وګاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وايئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدين وو، او د الله تعالی په لاره کې د ده له دښمنانو سره د جنګېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالی د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راکړې وه، نو بيا دا مصيبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وينا کولو په وخت داسې فکر په کار دي، چې هومره تکليف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تکليف دوه چنده ستاسې له لاسه کفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» کې تقريبا ستاسې (۷۰) تنه شهيدان شول، او په «بدر» کې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور کافران داسې بنديان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واک (قبضه) کې وو.

بيا په «احد» کې هم لومړی د کفارو زيات له شلو تنو مقتولان شول.

که د لږې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوئ! نو په «بدر» کې تاسې کفارو ته سخته ماته وررسولې وه، او په «احد» کې هم کله چې تاسې خپلې پښې ټينګې او په مېړانه وجنګېدئ! نو کفار وتښتېدل، او د جنګ ډګر يې پرېښود، نو په داسې صورت کې انصافا تاسې لره له خپلو تکاليفو څخه شکايت کولو او زيات خپه کېدلو موقع نه ده پاتې.

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ۗ

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې دا (مصيبت او تکليف) له جانبه د نفسونو ستاسې دی!

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسي ته په هغې ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمایي برئ ورکوي، او کله چې اراده وفرمایي ماتې ور په برخه کوي، مغلوبیت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري ورکولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسي له کسب او اختیار څخه داسې یو صورت پیدا شوی دی، چې په کلي غلبې ورکولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشیئت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې و ئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له یوه لوري د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غیر مخلص په منځ کې هیڅ التباس پاتې نشي، او دا ګرد په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غیبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا

او وویلی شي دغو (بېرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو !).

تفسیر: د جنګ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئیس المنافقین عبد الله بن أُبي غوښتل چې له (۳۰۰) سړیو سره بېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وویل شول چې :«د جنګ په عین موقع کې چېرې تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق یئ؟ دالله تعالی په لاره کې جنګ وکړئ ! که د الله تعالی په لاره کې د دین لپاره نه جنګېږئ نو د وطني او قومي حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن برئ ومونډ، نو په انتقام اخیستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هیڅ تمیز او تفریق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسیږي».

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ

نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: یعنې جنګ پېښېدل مونږ ته یقیني په نظر نه راځي، او دا خوښې چتې یوه اوازه ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتیا سره جنګ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملګرتیا کوله، یا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کیدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنګ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«یا له ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا﴾ څخه یې داسې ښکارول چې خانه ! که مونږ په جنګي فنونو، اصولو، او ترتیباتو پوهیدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، ګواکې په زړه کې یې طعنې ورکولې، چې څمونږ په مشورو باندې تاسې تګ ونه کړ، او د نورو په نظریو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان یو، او تاسې پوهان یئ ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بیایئ؟»، لنډه یې دا چې د دروغو پلمې یې جوړې کړې، او بېرته لاړل، الله تعالی د منافقانو په تکذیب کې وايي:

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره يو ځای وو، د «احد» د جنګ په عین موقع کې دوی له نبي علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او بېرته شول، او حیلې او پلمې یې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿۱۶۷﴾

وايي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسیر: یعنې په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف یې نه وايي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذلیل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اتهونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا

هغه (منافقان) چې ویل یې په (حق د) ورونو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه): که دوی (د احد غازیانو) زمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۶۸﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعني که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږي، نو ګورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنګه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یئ، بیا هم د مرګي له منګولو څخه ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د توریالیو غوندې د جنګ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۷۱﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه!) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي مأکولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالېږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسيدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هيڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هيچېرې) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالېږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالی نه ضايع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره يې ورکوي).

تفسير: يعنې د کور ناستي د مرګ مخه نشي نيوی، هو ! سړی له هغه مرګه بې برخې کوي، چې د مرګ په ځای ورته ابدي ژوندون ويلی شي، شهيدانو ته وروسته له شهادته يو مخصوص ډول ژوند ور په برخه کيږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کيږي، دوی ته د الله تعالی ممتاز قرب حاصليږي، او په ډېرو لويو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کيږي، د جنت رزق دوی ته په ازادئ سره وررسيږي.

څرنګه چې مونږ په يوه طياره کې کينو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهيدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججورو کې د جنت ننداره کوي، د دې شنو مرغانو کيفيت او لويوالی الله تعالی ته معلوم دی، د هغه ځای شيونه څمونږ د خيال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهيدان به بېشانه خوشحال وي، بيا نه يواځې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبيل الله «جهاد» او نورو خيريه وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که څمونږ په شان د الله تعالی په لاره کې ووژل شي، يا اقلا د ايمان له دولت سره ومري، د دوی له ايماني رتبې او حيثيت سره سم همداسې خوندور او بې وېرې ژوندون به ور په برخه کيږي.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې د «احد» يا د «بئر معونه» شهيدان جنت ته رسيدلي دي، له الله تعالی څخه يې تمنا کړې: «کاشکې څمونږ د دې عيش او تنعم خبر څمونږ نورو ورونو ته څوک ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوځغلي، او ځانونه له مونږ سره ونښلوي، او له «جهاد» څنې خپل ځانونه هيڅ ونه ساتي»، حق تعالی وفرمايل: چې زه يې ور رسوم، نو يې دا آيت نازل او دوی يې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له اميدونو سره سم دا خبر دنيا ته وررساوه، نو هغه شهيدان له دې څنې لا خوشاله شول.

اَلَّذِيْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۷۲﴾ اَلَّذِيْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا ۖ وَّقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ ﴿۱۷۳﴾

هغه کسان چې حکم يې منلی دی د الله او (حکم يې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکليف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نيکي يې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهېزګاري يې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وويل دوی ته (ځينو) خلقو چې : بېشکه (دمکې) خلق په تحقيق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنګ) لپاره، نو وويرېږئ ! له دوی نه (يا) په تحقيق سره ټول کړی يې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو وويرېږئ له دوی نه، پس (دغو ويرولو) لا زيات کړ ايمان د دوی(يقين زړورتوب)، او وويل دوی: بس دی مونږ ته الله، اوڅومره ښه وکيل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسير: کله چې ابو سفيان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خيال ورته پيدا شو، چې له مونږ څخې لويه غلطي وشوه، چې مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو يې جرګه سره وکړه، او دا يې سره غوټه کړه چې راځئ ! بېرته مدينې ته لاړ شو، او د هغو قصه بيخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورسېد، نو اعلان يې وکړ، «هغه غازيان چې پرون له مونږه سره په غزا کې شريکان وو، نن دې بيا د دښمن د تعقيب لپاره تيار شي !».

مجاهدين سره له دې چې ستړي او ستومان او له زخمونو څخې يې ويني بهېدې، د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې دعوت ځواب يې په (لبيک) سره ووايه، رسول الله مبارک د مجاهدينو د لښکر سره تر يو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومېږي، او له مدينې منورې څخه تقريبا اته ميله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفيان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان ځمونږ د تعقيب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دويم ځلي حملې اراده يې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القيس يوه تجارتي قافله د مدينې منورې په لوري راتله، ابو سفيان د دې قافلې سړيو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدينې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکيانو څخې ووېرېږي، کله چې هغوی په مدينې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکيانو بيا يو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د بېخ ويستلو په نيت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وويل: ﴿حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ﴾ د ټولې دنيا په مقابل کې مونږ لره يواځې الله تعالى کافي دی ! نو په دې مناسبت دا آيت نازل شو.

فَٱنقَلَبُواْ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوٓءٞ وَٱتَّبَعُواْ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ١٧٤

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هيڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزيمت) او تابعان شول دوی د رضامندی د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې د الله تعالى فضل ته وګورئ ! چې نه جنګ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او وېرېا يې ثواب وګاټه، او له تجارت څخې يې ګټې واخيستلې، او پر دښمنانو باندې يې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت يې ور څرګند کړه، او د الله تعالى له خوښۍ سره بېرته صحيح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل

تنبيه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له يوې تجارتي قافلې سره د مالونو بيع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخيستې وه، اغلبا له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ يُخَوِّفُ أَوۡلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمۡ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ١٧٥

بېشکه دا سړی شيطان دی چې وېروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه وېرېږئ تاسې له کفارو ! او ووېرېږئ زما (د أحکامو له ترک) څخه، که يئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسير: په ﴿يُخَوِّفُ أَوۡلِيَآءَهُۥ﴾ کې اول مفعول محذوف دی، «أي يخوفكم أولياءه الكفار»، يعنې څوک چې له هغه لوري څخه راغی او وېروونکې خبرې خپروي هغه شيطان دی، يا د شيطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لویو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او وېره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان یئ، نو له دې شیطانانو څخه بیخي مه ویرېږئ ! او یوائې له ما څخه وویرېږئ !.

وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هیڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هیڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هیڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخیستلی یې دی (بدل کړی یې دی) کفر په ایمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هیڅ شی، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسیر: دغه تکرار د تاکید لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصیص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، یعنې هغه کسان چې فطري ایمان یې بدل او کفر یې اختیار کړ، اعم له دې نه چې یهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، یا بل څوک، او دوی ټول سره یو ځای هم شي، خو بیا هم دوی د الله تعالی هیڅ شی نشي خرابولی، هو ! دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهي، چې په نتیجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خیر (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زیاته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شیانو زیادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتیا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کیږي؟ او دهسې ښه ژوندون او ارام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتیجه به هم داسې وي، چې دوی به بیخي په ګناهونو کې ډوبیږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې یو، حال دا چې ډېر ذلیل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تیار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که ؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې یئ تاسې (ای خلقو !) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څخه، او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غیب باندې (چې

د منافقانو تميز دى له مخلصانو څخه)، وليکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې).

تفسير: يعنې همغسې چې د دنيا خوشالي ا و مهلت د کفارو په حق کې د مقبوليت دليل نه دی، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصيبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دليل نشي کېدی، چې هغوی د الله تعالی په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالی مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، يعنې ډېرو کفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه ويله، او د تېر ايستلو لپاره به له دوی سره ګډېدل، چې د دوی د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ويل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالی داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسيله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالی ته آسان وو، چې ګرد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، ليکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دی، چې ټول خلق له دې غيبي امورو څنې خبر کړي، هو ! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د ځومره غيبي اطلاعاتو او يقيني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمايي هم هغومره ورکوي.

خلاصه يې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې يقيني اطلاع نه ورکوله کيږي، او انبياء عليهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالی اراده وي».

فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦۚ وَإِن تُؤۡمِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَلَكُمۡ أَجۡرٌ عَظِيمٌ ١٧٩

نو ايمان ولرئ تاسې (ای مؤمنانو !) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان قائم پاتې اوسئ !او پرهېزګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دی تاسې ته اجر ډېر لوی (په جنت کې).

وَلَا يَحۡسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَبۡخَلُونَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ هُوَ خَيۡرًا لَّهُمۖ بَلۡ هُوَ شَرٌّ لَّهُمۡۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِۦ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ

او ګمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخيلي کوي دوی په هغه شي چې ورکړی دی دوی ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خير دی (غوره دی) دوی ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دی دوی ته، ژر به په غاړه کې ورته اميل کړ شي هغه چې بخيلي کړې ده دوی په هغه شي کې؛ په ورځې د قيامت.

تفسير: يهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تښتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو ځرنګه چې له «جهاد» څنې تښتېدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوی په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتيا له امله ډېر مال غونډول هم دوی ته هيڅ ګټه نشي ورسولی.

که په دنيا کې کوم مصيبت دوی ته ورپېښ شو، نو د قيامت په ورځ کې به يقينا دا ټول شوی مال د عذاب په صورت د دوی په غاړه کې طوق (غاړکی) غوندې ورلوېږي، په دې ضمن کې يې مسلمانانو ته هم يادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هيڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د يهودانو منافقانو دستور اختياروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کيږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحيحه وو احاديثو څخه ثابته ده، «چې د زکات د مانعينو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت متمثل کيږي (جوړيږي) او د دوی تر غاړې به چاپېريږي»، نعوذ بالله منه !.

وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی ميراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقيقي وارث او مالک ته پاتې کيږي).

تفسير: يعنې آخر تاسې مرئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کيږي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿١٨٠﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (يې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِيَآءُ ۘ

خامخا په تحقيق اورېدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ويلي يې وو: بېشکه الله فقير دی، او مونږ غنيان يو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسير: يعنې يوازې هم دومره نه ده چې يهودان د ډېر بخل له لاسه د پيسو په صرفولو باندې نه پوهيږي، بلکه هر کله چې د الله تعالی په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالی په جناب کې سپين سترګي کوي، او له چټي خبرو څخه نه شرميږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِيْ يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آيت نازل شو، ويې ويل چې: الله تعالی له مونږ څخه قرض غواړي، نو الله تعالی فقير او محتاج او مونږ غنيان يو، حال دا چې يو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخير) تعبير په قرض سره د انتهايي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالی مونږ ته امر کوي چې د هغه له راکړي مال څخه د خپلو مصالحو، ديني، او دنيوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته څمونږ له دې صرفولو هيڅ يوه فائده نه رسيږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول يې هم پخپله ذمه نيولي دي، او هغه يې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم يې لا زيات مؤکد کړی دی، مګر يهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالی دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندي، نو ځکه الله تعالی فرمايي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اورېدلې دي، او د هغو په نسبت هره کاروايي چې لازمه وي کوم يې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿١٨١﴾

ژر به مونږ ليکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ويلي دي او (ليکلي به وساتو) وژل (د نيکونو) د دوی انبياوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وايو مونږ (دوی ته چې) وڅکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسير: يعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سيئاتو په هم هغه دفتر کې ليکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبياوو عليهم السلام په نا حقه سره وينې تويول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالی د پېژندلو يوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبياوو له تعظيم

څخه یوه نمونه ده، کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وویل شي: چې اوس د خپلو بدیو او شرارتونو خوند وڅکئ ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولیاء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالی د عذاب په بټۍ کې وسوځئ !.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دی چې پخوا لیږلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دی ظلم کوونکی په بندګانو.

تفسیر: یعني هر څه چې یې ګټلي وو؛ هم هغه یې په مخه ورغلل، د الله تعالی له جانبه د یوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کیږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آیت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ

هغه کسان چې وایي: بېشکه الله پیغام (وصیت) کړی دی مونږ ته چې ایمان به نه راوړو مونږ په هیڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې یې وخوري اور.

تفسیر: له ځینو رسولانو څخه داسې معجزې ظاهرې شوي دي، چې قرباني یا بل کوم شی به یې د الله تعالی په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به یې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس یهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوی دی، چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه وینئ ! په هغه باندې یقین مه کوئ ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هیچېرې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه دټولو پیغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدی شي، چې هغوی ته هسې کومه معجزه ورکړی شوې وه، هر رسول علیه السلام ته الله تعالی د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړي دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي علیه السلام ته دې هم هغه یوه معجزه ورکړي، چې د هغه له ورښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) په تحقیق راغلي وو تاسې ته (ډېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ویلي دي تاسې (چې قرباني ده بیا) نو ولې ووژل (نیکونو) ستاسې هغوی که یئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني یې په اور کې وسوځوي).

تفسیر: یعني که په رښتیا سره پخپلې دې دعوی کې تاسې رښتین یئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ایمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبیاوو علیهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه یې هم درښوولې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي یئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آیا د دې خبرې دلیل نه دی چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) حیلې، فساد او سرزوري ده چې وایئ: هر رسول علیه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښیي؛ مونږ به یې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوی تاته (ای محمده ! نو مه خپه کیږه ! ځکه) پس په تحقیق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحیفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بیانوونکی د حلال او حرام).

تفسیر: تاسې ته تسلي او ډاډ ورکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سر زوریو څخې مه خپه کېږئ ! او مه د نورو مکذبینو څه پروا کوئ ! له تاسې څخې پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او وړوکې صحیفې او لوی کتابونه یې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبیاوو علیهم السلام تکذیب د معاندینو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده ! «صلی الله علیه وسلم» کومه نوې خبره نه ده درورړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِؕ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِؕ

هر یو نفس څکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجرونه ستاسې په ورځ د قیامت کې.

تفسیر: یعنې د مرګې خوند به هر څوک څکي، وروسته له هغه به په قیامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نیکانو او بدانو) ته د هغه دعمل پوره بدل ورکول کیږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قیامت څخه د مخه مثلا په دنیا یا په قبر کې به هم ورته رسیږي.

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ﴿۱۸۵﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقیق مراد یې وموند (بریالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسیس مګر پنګه د غولېدلو، (چې نفعه یې لږه او فنا یې ژر ده).

تفسیر: یعنې د دنیا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سینګار ډېر تېر ایستونکي شیان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بیخي په دنیوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو څخې غافلیږي، حال دا چې د هر انسان اصلي برۍ په دې کې دی چې پخپل دنیوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب څخې سرې وژغوري (وساتي)، او جنت ته یې ورسوي.

تنبیه: په دې آیت کې د هغو څینو متصوفینو تردید هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ویرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ څخې ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کامیابي او اساسي برې دی، او هیڅ یوه ډېره اعلی کامیابي د جنت له هستوګنې څخې د باندې د هیچا په برخه نشي کېدی، په حدیث کې راغلي دي: «وحولها نُدَنْدِن». او د الله تعالی د لیدلو نعمت هم په جنت کې حاصلیږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه، مونږ ته هم دا برې او رحمت را په برخه کړي ! آمین.

لَتُبْلَوُنَّ فِيْٓ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا اَذًى كَثِيْرًاؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ﴿۱۸۶﴾

قسم دی چې خامخا وبه ازمویل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه پخوا، او له هغو کسانو چې شريکان نيسي (په الله پورې)؛ ضرور (بد ويل) ډېر، او که صبر و کړئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت) او پرهېزګاري وکړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو څخې دي.

تفسير: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموينه کيږي !، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کيږي ! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قيد او بند تکليفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زيانيدل، له خپلو خپلوانو څخې جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصيبتونو ګالل به درپېښيږي، او هم به د کتابيانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آورئ !، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کيږي، که تاسې په صبر او استقلال او پرهېزګاری سره د دغو سختيو مقابله وکړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمی کار وي، چې د هغه تاکيد حق تعالی فرمايلی دی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿۱۸۷﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له هغو کسانو څخې چې ورکړې شوی دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بيانوئ تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به يې پټوئ تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او واېې خيست په (عوض د) دې (کتاب) قيمت لږ، نو بد اخيستل د دوی (دغه اخيستل) دي (يا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی يې اخلي).

تفسير: يعنې د اهل الکتاب له علماوو څخې عهد اخيستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښايي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته وروښيئ ! او هيڅ يوه خبره مه ترې پټوئ ! او مه يې معناګانې بدلوئ ! مګر دوی هيڅ څمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله يې هغه ګرد عهدونه او پيمانونه مات او شرعي حکمونه يې بدل، او د الله تعالی په آيتونو کې يې لفظي او معنوي تحريفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زيات ضروري وو، يعنې د فخر الأولين خاتم المرسلين صلی الله عليه وسلم بشارت يې بيخي پټ کړ.

دلته يې ضمنا څمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبيه وفرمايله، چې که تاسې د دنيا په مينه کې اخته شوي يې هسې مه کوئ ! (بلکه په هر وخت ، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ ! او هيڅکله او هيچېرې شرعي احکام له خلقو څخې مه پټوئ ! څکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم هم فرمايلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قيضه به شي په قيضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَّيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۸۸﴾

له سره مه کوه ګومان (ای محمده !) په هغو کسانو چې خوشاليږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مينه کوي دوی په دې؛ چې وستايل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصيدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسیر: یهودانو غلطې مسئلې ښوولې، رشوتونه (بډې) یې خوړلې، د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم صفتونه او بشارتونه یې عمداً پټول، او بیا به خوښ وو چې مونږ ښه کار کړی دی، او هیڅوک ځمونږ هسې چالاکی نشي نیولی، او امیدوار وو چې خلق هم ځمونږ تعریفونه (ستاینې) وکړي، او ووایي چې: لوی لوی عالمان، دیندار او حق خوښوونکي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) وو، کله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوی پخپلو کورونو کې پټېدل، او پخپل دې پټ کښېناستلو باندې هم خوښېدل، او بو له بله سره به یې ویل: «وګورئ چې مونږ په ښه چالاکی سره خپل ځانونه وژغورل (بچ کړل)».

تنبیه: اګر که په دې آیت کې د یهودانو او منافقانو یادونه ده، مګر ضمنا مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کیږي چې، د خرابو کارونو په کولو باندې مه خوښیږئ! او د ښو کارونو په کولو سره مه مغروریږئ! او کوم کار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعریف هیله مه لرئ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستایلو) هوس مه کوئ!.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۸۹﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبیداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب، او کافرانو ته عذاب ورکوي).

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾

بېشکه په پیدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شیانو چې په دې دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدیږي، لنډیږي، پرله پسې ځي او راځي، کله رڼا کله تیاره، کله یخ او کله تودیږي) خامخا دلائل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسیر: یعنې کله چې هوښیار انسان د آسمان او د ځمکې په پیدایښت، د هغوی په عجیبو غریبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محکم نظام کې غور کوي، نو یقین کوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د یو کل اختیار، مطلق قادر، او د لوی خالق په لاس کې ده، چې په خپل عظیم قدرت او اختیار سره یې د هر وړو کي او لوی مخلوق حد بندي کړېده، او هیڅ یو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې ځنې د باندې پښه کېږدي، که د دې عظیم الشأن مشین یوه پرزه، یا د دې لویې کارخانې یو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، او اختیار ځنې د باندې وای، نو د ټول عالم دا مکمل نظام به له سره ټینګ نه پاتې کېده.

(لنډه دا چې ددې دنیا په ټولو موجوداتو کې د هغه الله جل جلاله په یووالي او یواځې د هغه د بندګی په استحقاق څو څو قسمه دلائل دي، او په دې چې الله تعالی بلا شک او شبهه حکیم، علیم، أحد، صمد، رحیم، قادر او قاهر دی، نو یواځې همغه د عبادت د ټولو أنواعو مستحق دی.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُودًا وَّعَلٰى جُنُوبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دي چې یادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسیر: یعنې په هیڅ حال کې له الله تعالی ځنې نه غافلیږي، او د هغه یاد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاري وي، لکه چې په حدیث کې د رسول الله مبارک په نسبت عائشې صدیقې رضي الله عنها فرمایلي دي: «کان یذکر الله علی کل

أحيانه»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

او فکر کوي دوی په پيدايښت د آسمانونو او ځمکي (او د ما فيهما) کې، (نو وايي) ای ربه ځمونږه ! نه دی پيدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)، پاکي ده تا لره (له ټولو عيبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسير: يعني له ذکره او فکره وروسته اشاره يې وفرمايله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صريحو دلائلو او آثارو له ليدلو څخه وروسته بيا هم الله جل جلاله نه پيژني، يا د الله تعالى شان وړوکی ګڼي، يا د عالم دا کارخانه چټي (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالى دربار له دې ټولو هزلياتو، خرافاتو، او چټي (فضول) خبرو څخه پاک او صاف دی.

له دې آيت څخه دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نور قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدی شي، چې نتيجه يې د پاک الله يادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې نښتي دي، او د خالق تر صحيح معرفت پورې نشي رسېدی، اګر که دنيا هغه لوی محقق او د ساينس ښه عالم وبولي، مګر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» څخه نه دی، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقيق رسوا کړ تا هغه (ای ربه !).

تفسير: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګڼه شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمي رسوايي ده، پظه هغو آيتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوايي) نفي کړی شوې ده، هلته دې د هغې څخه هم داسې وفهميږي ! (چې مسلمان ته دائمې رسوايي نشته).

وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿١٩٢﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هيڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسير: يعني الله تعالى چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمايي، بل څوک د هغه حمايت نشي کولی، او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو ! د هغو لپاره به چې په اول يا په آخر کې يې پرېښودل، يا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوی لپاره به شفعاوو ته اجازه ورکړی شي، او وروسته له شفاعته بخښل کيږي، او دا مطلب له دې آيت نه مخالف نه دی، بلکه له نورو آيتونو او صحيحو احاديثو څخه ثابت دی.

رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د يوه آواز کوونکي (چې قرآن يا محمد دی)، بلل يې (خلق) ايمان ته (داسې) چې ايمان راوړئ ! په رب خپل نو ايمان راوړ مونږ (په رب خپل).

تفسير: يعني نبي کريم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) چې په ډېر جګ آواز سره يې ټولې دنيا ته غږ وکړ، يا لوی قرآن چې د هغه غږ هر کور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ايمان ذکر وو، اوس په «آمنا» کې سمعي ايمان دی، چې په هغه کې ايمان بالرسول او ايمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

ای ربه څمونږه ! نو مغفرت وکړه مونږ ته ګناهونه (لوی) څمونږ ! او لرې کړه له مونږه، ګناهونه (واړه) څمونږ، او وفات کړه مونږ (په داسې حال کې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نيکانو.

تفسير: يعني څمونږ لويه ګناه را عفوه کړه ! او په وړوکو خرابيو مو پرده واچوه ! او کله چې مونږ بيا ژوندي کوې، د ښو بندګانو په ډله کې مو شامل کړه !.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ای ربه څمونږه ! او راکړه مونږ لره هغه چې وعده دې کړې ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، او مه رسوا کوه مونږ په ورځې د قيامت کې.

تفسير: يعني کومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ايمان او تصديق څخه وروسته کړې دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفيد کړه !، مثلا په دنيا کې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه ! او په آخرت کې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي کړه ! او د قيامت په ورځ مو د دوی په لاړښوونه بېخي له ادنی رسوايۍ او لږې بې عزتی څخه هم وساته !

اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿١٩٤﴾

بېشکه ته (ای ربه) نه کوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسير: يعني ای ربه ! ستا په لوی دربار کې د وعده خلافی هيڅ يو احتمال نشته، او په مونږ کې دا احتمالات شته، نه چې کومه داسې غلطي له مونږ څخنې څرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو څخنې مستفيد نه شو، نو څکه دعا کوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې يو توفيق راکړه ! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو څخه فائده واخلو !.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّيْ لَاۤ اُضِيْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى ۚ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ ۚ

پس قبولې کړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشکه زه نه ضايع کوم عمل د هيڅ عمل کوونکي له تاسې نه، نارينه وي (دا عامل) يا ښځه وي، (څکه چې) څينې ستاسې دي له څينو نورو (او ماته په مکافات کې ټول سره يو يئ).

تفسير: يعني نارينه وي که ښځه، څمونږ په دربار کې د هيڅا خواري او تکليف نه ضايع کيږي، هر څوک چې هر کار وکړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېک عمل په وسيله ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوېې درجې حاصلولی شي، چې نارينه يې حاصلولی شي، کله چې تاسې نارينه او ښځې د انساني يوې نوعې افراد يئ، او له يوه آدم عليه السلام څخه پيدا شوي يئ ! او په اسلامي رسۍ کې سره تړلي يئ، او يو اجتماعي ژوندون لرئ، او د معاشرت په چارو کې ګرد سره شريکان يئ؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم يو شی وګڼئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلى الله عليه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالى عنها عرض وکړ: «يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! په قرآن کې هيڅېرې ځمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی»، نو د هغې ځواب په دې آيت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چې هجرت کړی دی دوی (لپاره د دين) او ايستلي شوي دي دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته په لاره زما کې، او جنګونه يې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا به داخل کړم دوی په جنتونو کې، چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو د) هغو ويالې.

تفسير: يعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هيڅ يو وړوکی او لوی عمل نه ضايع کيږي، نو بيا د الله تعالى خاصو هغو بندګانو ته زياته خوښي او اجر په برخه کيږي، چې د کفر او عصيان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان يې هم پرېښي، او له (دار الکفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عيال، مال او منال ځنې يې سترګې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لوري روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوی دومره ظلم، تېری او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوی پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنيو له جدا والي سره، بيا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکليفونه يې د کفارو له لاسونو څخه ګالل، او دا ګرد ددې له امله وو، چې هغوئ د الله تعالى نوم ياداوه، او د توحيد کلمه يې ويله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آيت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آيت کې لولو: ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، په پای کې دا بندګان چې زما په لاره کې وجنګېدل، د دې بندګانو ګرد تقصيرات معاف کړی شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کې دی.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نېکيو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نزده د الله، او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسير: يعنې ښه بدل خو الله تعالى سره دی، او بل په هيڅ ځای کې نه پيدا کيږي، يا يې دا مطلب دی: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالى سره دی، چې هغه د الله تعالى د لوی ذات ليدل او رضاء ده (ای الله ! خپله لقاء دې ځمونږ او د ګردو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه !)، آمين.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دې تېرباسي له سره تا (ای سامعه !) تلل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوی) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنې دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي، مسلمانانو ته نه ښايي چې پر دوی باندې تېروځي، ځکه چې دا د هغوی د څو ورځو بهار دی، که سرې

ته د څو ورځو لپاره ښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وځړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلى شي؟ عيش هغه دى چې سړى د څو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وګالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالي اسباب په اعلى درجه سره مهيأ کړي.

لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

ليکن هغه کسان چې ويريږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو وياله، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلمستيا (يو پيشکشې) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلمستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو څښلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالي کې هر شی ورته تيار وررسيږي. (والله أعلم).

وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ

او هغه (باقي شی) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځيني له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لره، نه اخلي دوی په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالى باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنګه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی ګواکې هغه هم ومنل، مګر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي ګټې لپاره د الله تعالى آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالى په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالى له درباره کتاب را نازل شوي دي، هغه يې په هم هغه اصلي رنګ سره ومنل.

إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب آخلي).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينګ اوسئ ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې) ! او وويرېږئ له الله ! لپاره د دې چې په مراد ورسيږئ ! (بريالي شئ ! اود دوزخه نجات ومومئ !).

تفسیر: الله تعالی د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ، چې په واقع کې د دې ګرد سورت حاصل دی، یعني ای مؤمنانو ! که فتح او بری، او د دنیا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ ! نو سره د سختی تېرولو په طاعت کې ټینګ اوسئ ! او له معصیت ځنې ځان وساتئ ! او دښمنانو په مقابله کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) ښکاره کړئ ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګیا اوسئ ! له هر ځایه چې د دښمن د تعرض (یرغل) اندېښنه وي، هملته د اوسپنې د دیوال په شان خپل ځانونه سپر کړئ ! او ښې مو ټینګې کړئ !.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آیت، ۸ رکوع) او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمتُه څخه وویرېږئ ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة علیٰ رسوله وحبیبه سید الإنس والجان.

سُورَةُ النِّسَاءِ

د«النساء» سورت مدني دی، (۱۷۶) آیتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې څلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی. وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ

ای خلقو (تل) وویرېږئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پیدا یې کړئ تاسې له نفسه یوه نه (چې آدم علیه السلام دی) او پیدا یې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) یې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسیر: لومړی یې د آدم علیه السلام له کیڼې پښتی څخه بي بي حواء پیدا کړه، بیا یې له دوی دواړو څخه ګرد نارینه او ښځې پیدا او په ځمکه کې یې خپاره (خواره) کړل، نو په حقیقت کې الله تعالی ټول انسانان له یوه نفس او یوه سړي څخه پیدا کړي دي، مطلب یې دا دی: کله چې له عدم څخه ستاسې د ګردو پیداکوونکی او بیا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی؛ نو ښايي چې تاسې له هغه څخه وویرېږئ ! او د هغه د امر منل یو ډېر ضروري کار وګڼئ ! له دې څخه دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک وتعالی ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دویم): دا چې د ګردو انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی، چې له هغه څخه الله تعالی نور ګرد انسانان پیدا کړل، یعنې أبو البشر آدم علیه السلام.

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ

او وویرېږئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې یو تر بله په (نامه د) ده سره، او (وویرېږئ له پرېکولو) د خپلوۍ څخه.

تفسیر: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب یعنې موجد او بقاء درکوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته وویرېږئ ! یعنې د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلوۍ له پرېکولو او بد سلوکۍ څخه ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝١

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هیڅیرې او هیڅکله ترې غافل نه شئ چې جزا درکوي).

تفسير: يعني الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به ومومئ، که نه د عذاب مستحق کیږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلوۍ په تعلقاتو او مراتبو، او د هر یوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهیږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله در کړی، هغه حق وګڼئ ! او عمل پرې وکړئ !.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۠ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝۲

او ورکړئ (ای د یتیمانو اولیاوو !) یتیمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبیث (بد، حرام مال) په طیب (ښه، حلال مال !)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (یعني د یتیمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای ولیانو ! او وصیانو !) بېشکه دا (د یتیمانو د مال خوړل) ګناه لویه ده.

تفسير: دیتیمانو او لیاوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري !، او د سرپرستۍ په وخت کې دې د یتیمانو یو ښه شی نه اخلي !، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي ! او نه دی دهغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي !، چې ویې خوري، مثلا «ولي» لره اجازه شته چې د یتیم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د یتیم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي !، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د یتیم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د یتیم د مال خوړل لویه ګناه ده.

ښایي له دې امله به د یتیم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې یتیم د خپلې بېکسۍ، بې سرو سامانۍ، مجبورۍ، بېچاره ګۍ له کبله د زیادت رعایت، شفقت او حفاظت محتاج وی لکه چې له همدی جهته په تبدیل او شرکت سره د یتیم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آیتونو کې هم د یتیمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو ځنې په یتیمانو باندی لا زیات اهتمام را څرګندیږي او دا اهتمام د ګردو (ټولو) یتیمانو په حق کې دي.

هو ! هغه یتیم چې قریب او خپلوان وي، د ده په باره کې زیات تأکید شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آیتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د یتیمانو (اولیاء) غالبا هغه کسان وي چې د هغوی سره زیاته خپلوي لري.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ

او که وویرېږئ تاسې چې به ونه کړئ شئ عدل او انصاف په (حق د) یتیمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالې) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسير: په صحیحو احادیثو کې راغلي دي، هغه یتیمې جینکۍ چې د خپلو اولیاوو تر تربیت لاندې به وې، او د هغې یتیمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلوۍ له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کېده:

(۱) کله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به د لږ څه مهر په بدل کې له دې سره خپله نکاح تړله، ځکه چې دې جینی به بل څوک نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه یې کړې وای:

(۲): کله به داسې کېده چې د دې یتیمې جنۍ جمال به مرغوب نه وو، مګر «ولي» د دې خیال له امله: که زه د دې نکاح له بل چا سره وتړم، نو د دې جینۍ مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال کې به بل څوک راسره شریک شي، نو د دې مصلحت له مخې به یې په یوه ډول له دې سره خپله نکاح تړله، خو له دې منکوحې سره به یې په زړه کې څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاوو ته ارشاد وشو: «که تاسې له دې خبرې څخه ویرېږئ چې د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ، او د دوی په مهر او حسن معاشرت کې له تاسې څخه تقصیر پېښیږي، نو تاسې له هغوی سره نکاح مه تړئ! بلکه نورو مرغوبه وو ښځو څخه له یوې څخه نیولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شریعت له قاعدې سره یې سم نکاح کړئ! چې له دې جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږي، ځکه تاسې چې د هغوی د حقوقو حامي یئ؛ نو نه ښایي چې د حمایت لامله په کومې خرابۍ او ګناه کې ولوېږئ!».

تنبیه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مریي لپاره له دوو ښځو څخه زیاتې په نکاح اخیستل جائز نه دي، او په احادیثو کې هم د دې په نسبت تصریحات موجود او دیني أئمه وو هم پر دې باندې اجماع کړېده، او ګرد (ټول) امت ته هم دا حکم راغلی دی، یواځې د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت او امتیاز وو، چې له دې څخه د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.

فائده: د یتیمو جونو د نکاح درېیم صورت هم په حدیث کې راغلی دی: هغه یتیمه جینی چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبته وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نکاح له بل چا سره تړي، مګر ښکاره خبره ده، چې د دې آیت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ﴾ کې «و» په معنی د «او» دی.

د دې آیت حاصل ځینو مفسرینو داسې هم بیان کړی دی چې: «که د یتیم له مال څخه وېره کوئ! نو له ما څخه هم سخت وویرېږئ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ! نه په سفاح سره! او له ډېرو ښځو هم وېره وکړئ! او له څلورو ښځو څخه زیاتې مه کوئ!».

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

نو (بیا که) وویرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کې په نفقه، نوبت، او نورو کې)؛ نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځې چې مالکان شوي دي د هغو (وینځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې یې ملکان یئ).

تفسیر: یعني که تاسې له دې خبرې څخه ویرېږئ، چې په څو ښځو کې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ؛ نو بیا فقط په یوې نکاح قناعت وکړئ! یا یواځې پر وینځو باندې یوه وي، که ډېرې اکتفا وکړئ! او که مو زړه غواړي له یوې منکوحې سره څو وینځې هم وساتئ!.

﴿ذٰلِكَ أَدْنٰىٓ أَلَّا تَعُولُوا ۝٣﴾

دا (نکاح د یوې اصیلې یا د ډېرو وینځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه کړئ تاسې (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسير: يعني يواځې له يوې ښځې سره له نکاح کولو څخه يا فقط په خپلې يوې وينځې يا ډېرو وينځو باندې په قناعت کولو کې يا له يوې نکاحي ښځې سره د يوې وينځې يا د څو وينځو په جمع کولو کې د دې خبرې اميد او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ !، ځکه هغه حقوق چې زوجات يې لري، هغسې يې مملوکې وينځې نه لري، د هغوی په منځ کې د عدالت په نه کولو سره تاسې نه مؤاخذه کېږئ، نه هغوی لره مهر شته، او نه يې د معاشرت لپاره کوم حد مقرر دی.

فائده: هر هغه څوک چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوی په خوراک، پوښاک، راکړه ورکړه او نورو کې مساوات وکړي، او د شپې له مخه د ويدېدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې يوې ښځې سره بېل بېل هستوګنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره کړي، که کوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کې عدالت او برابري نه کوي، نو هغه به د قيامت په ورځ کې مفلوج (ګوزڼ وهلی) پاڅيږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به يو لاس او يوه پښه او نور نيمايي بدن کش کاږي، او که د چا په نکاح کې يوه اصيله ښځه او يوه وينځه وي، نو وينځې ته د اصيلې ښځې نيمايي نوبت او وار دی، او هغه وينځه هيڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالك په ملك کې وي بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحۡلَةً ؕ

او ورکوئ تاسې ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسير: يعنې د هغو ښځو مهرونه چې تاسې نکاح ورسره تړلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء کړئ، بې له دې چې د هغوی کوم حامي يا بل څوک له تاسې ځنې د حصول څه تقاضاء وکړي، که تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ ! نو بيا د يتيمو نجونو په نکاح کولو کې هيڅ کوم حرج او ممانعت نشته، بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوی د مهر يا د بل کوم حق په اداء کولو کې څه درونډوالی وليدل شي.

فَاِنۡ طِبۡنَ لَكُمۡ عَنۡ شَىۡءٍ مِّنۡهُ نَفۡسًا فَكُلُوۡهُ هَنِيۡٓــًٔا مَّرِیۡٓـــًٔا ④

نو که راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له کوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شی په داسې حال کې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسير: يعنې که ښځه پخپله خوښه له مهر ځنې څه شی خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، يا يې اخلې، او بيا يې ور هبه کوي، نو په دې کې هيڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وايي چې خوندور او لذيذ وي، او طبيعت يې په خوښۍ او رغبت سره قبول کړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وايي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤۡتُوا السُّفَهَآءَ اَمۡوَالَكُمُ الَّتِىۡ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمۡ قِيٰمًا وَّارۡزُقُوۡهُمۡ فِيۡهَا وَاكۡسُوۡهُمۡ وَقُوۡلُوۡا لَهُمۡ قَوۡلًا مَّعۡرُوۡفًا ⑤

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسې !بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې ګرځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د ګزران، او روزي ورکوئ دوی ته په دې مالونو کې، او جامې ورکوئ دوی ته، او ووايئ دوی ته خبره معروفه (نېکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسير: يعنې د ناپوهو هلكانو (ليونيانو، ورو اولادونو او ښځو) په لاس كې د دوى هغه مالونه مه وركوئ ! چې ستاسې په تصرف كې وي، او الله تعالى هغه انسانانو لره د معيشت سامان جوړ كړى دى، بلكه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ ! او د هلاكت له اندېښنې څخه يې وژغورئ (وساتئ) !، او تر څو پورې چې دوى پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهيږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه ځنې خوراك او كالي (جامې) وركوئ ! او تسلي وركړئ چې دا ګرد مال ستاسې دى، مونږ ستاسې فائده غواړو، كله چې تاسې پوه شوئ؛ دا ګرد مال تاسې ته دركاوه كيږي.

(يا دا معنى چې مه سپارئ كم عقلو، ليونيانو، يتيمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوى د بلوغ تر وخته پورې، او خوراك او پوښاك دوى ته وركوئ ! او د لاسه كوئ يې ! او نه ښايي چې مالونه بې ځايه ولګول شي، ځكه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو كارونو د سرته رسولو سبب دى، يعنې د مالونو په وسيله په دنيا كې مأكول، مشروب، ملبوس، مسكن او نور، او په دين كې زكات، خيرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمويئ تاسې يتيمان تر هغه پورې كله چې ورسيږي دوى (حد، د) نكاح ته، نو كه ومونده تاسې له هغو نه هوښياري (په معاملاتو او د مال په ساتنه كې) نو وسپارئ تاسې هغوى ته مالونه د هغوى !.

تفسير: يعنې يتيمانو ته ښوونه او د دوى روزنه او ازموينه د بلوغ تر وخته پورې كوئ !، كه وروسته له بلوغه په دوى كې د ګټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تميز ومومئ ! نو د دوى مال وروسپارئ ! د يتيمانو د وربښوونې او ازموينې عمده صورت همدا دى، چې د معمولي او د كم قيمت شيانو بيع او شراء په دوى باندې وكړل شي !، او د هغو طريقه دې دوى ته وروښوول شي !.

وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

او مه خورئ تاسې دا (د يتيمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زيات وي) او په جلتۍ سره (پخوا له حاجته، د ويرې د دې) چې دوى به لوي شي (نو وابه يې خلي).

تفسير: يعنې د يتيمانو مال له ضررورته زيات صرفول منع دي، لكه چې د يوې پيسې په ځاى دوه پيسې صرف كړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې ځنې وويريږي ! كه دا يتيم لوى شي، نو خپل مال به له ما ځنې بېرته واخلي، نو په صرفولو كې يې تلوار په كار دى، خلاصه يې داسې شوه، چې بايد د يتيم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر څوك چې وي مالداره نو ښايي ځان پاك وساتي (د يتيمانو له مالونو څخه) او هر څوك چې وي فقير، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسير: يعنې «ولي» دى د يتيم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او كه د يتيم پالونكى او تربيه كوونكى محتاج وي، كولى شي چې د خپل خدمت په اندازه د يتيم له مال ځنې خپله مزدوري واخلي ! مګر غني ته له سره څه اخيستل روا نه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

نو کله چې ور کړئ (وسپارئ) تاسې دغو (يتيمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونيسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکی (او جزا ورکوونکی) دی.

تفسير: کله چې د کوم وړوکي پلار مړ شي، نو ښايي چې د ټو مسلمانانو په مخ کې د يتيم مال وليکل شي ! او بيا يې امانتدار ته وسپاري ! کله چې دا يتيم بالغ او هوښيار شي، نو سم له هغه ليک سره دې د هغه مال بېرته ورکړي ! او څومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښيي، او هغه شی چې پر يتيم باندې سپاري، ښايي چې په هغه باندې هم شاهدان ونيسي، او ور ويې ښيي، څو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

شته نارينه وو لره (هم، لوي وي که واړه) نصيب د دوی له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لويې وي که وړې) نصيب (برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصيب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسير: د رسول اکرم صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم له زماني څخه پخوا دا رسم وو، چې لويو او وړو جينکو او نابالغانو هلکانو ته به يې ميراث نه ورکاوه، او يوازې هغو نارينه وو ته به يې ميراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لويان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لياقت به يې درلود، چې په دې سبب وړو يتيمانو ته له ميراث څخه هيڅ شی نه ورکول کېده، نو د دوی په نسبت دا آيت نازل شو، چې خلاصه يې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څخه نارينه وو يعنې څامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي يا ځلمی د دوی برخه رسيږي، او ښځو لره يعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکې وي يا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې څخه د دوی برخه ورکولی کيږي، او دا برخې ټاکلې شوي دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دی سره د جاهليت د بد رسم ابطال وشو، او د يتيمانو او د نورو د حقوقو حفاظت يې وفرمايه، او د دوی د حق تلفی مخه يې بيخي ونيوله.

فائده: په دې آيت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعيين بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصيل راښوول کيږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

او کله چې حاضر شي ويش (تقسيم د ميراث) ته خاوندان د خپلوی (چې وارثان نه وي) او يتيمان او مسکينان؛ نو روزي ورکوئ تاسې دوی لره له هغه (ميراثه) او ووايئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسير: يعنې د ميراث د تقسيم په وخت کې چې ټول خپلوان يو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه ځينې داسې وي چې هغوی ته ميراث نه ورسيږي، يا يتيم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواړه ورکړئ ! او رخصت يې

کړئ ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ ! ځکه چې داسې سلوک مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراک وړ شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبرې وکړئ ! او رخصت یې کړئ ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ ! او داسې ورته ووایئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو ځکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿۹﴾

او ودې ویرېږي (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پرېږدي دوی پس له (مرګه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویرېږي به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودې ویرېږي دوی له الله ځخه او ودې وایي دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښایي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړي سره دې دا اندېښنه وي، «نه چې زما له مرګه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښایي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مرګه غواړئ، او له الله تعالی ځنې وویرېږئ ! او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسیږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضیيع ځنې ځان وساتئ، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ ! او د ترکې او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېړانې وضعیت وکړئ !).

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿۱۰﴾

بېشکه هغه کسان چې خوري دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره دا ده چې خوري دوی (اچوی) په ګېډو خپلو کې سور اور، او ژر به ننه وځي دوی اور سخت ګرم ته.

تفسیر: هر هغه څوک چې د یتیم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله ګېډه د جهنم له اوره ډکوي، یعنې د هسې خوراک انجام به داسې کیږي، او دا یې په آخره جمله کې راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسیر: که د کوم میت په اولاده کې هلک او جینۍ دواړه وي، نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده، چې یوه هلک ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږي، مثلا که یو هلک او دوه جینکۍ وي، نو نیمایي مال هلک ته او بله نیمه یې هغو دوو جونو ته ورکوله کیږي، او که یو ځوی او یو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلک ته او یو ثلث جینۍ ته ور رسیږي.

﴿فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ﴾

نو که وو دا (اولاد خالصي) ښځې پورته له دوو څخه (یا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه دریمې برخې) د هغه مال چې پرېښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) یوه؛ نو هغې لره نصف (یعنې نیمایي د ترکې دی).

تفسیر: یعنې او که د کوم مړي په اولاده کې یواځې ښځې یعنې لوڼې پاتې شي، او څوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جونه له دوه څخه زیاتې، یا دوه وي، بیا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه دریمې) رسیږي، او که یواځې یو جینۍ ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نیمایي ترکه ور رسیږي.

تنبیه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ﴾ په ذیل کې دا راڅرګنده شوه، چې یوې جینۍ ته له یوه هلک سره یو ثلث ور رسیږي، نو له دې څخې معلومه شوه چې یوې جینۍ ته به له بلې جینۍ سره په طریق الأولی یو ثلث ور رسیږي، ځکه چې د هلک حصه د جینۍ له حصې څخې زیاته ده، نو کله چې د هلک په سبب د دې برخه له یوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جینۍ له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آیت کې معلوم شوی وو، نو ځکه په دې کې له دوو څخې د زیاتو لوڼو حکم هم راښیي، چې چاته داسې کومه شبهه پیدا نشي، کله چې د دوو لوڼو حق د یوې جینۍ له حق څخې زیات وي، نو ښایي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زیات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لوڼې له یوې څخې زیاتي وي، دوه وي، که لس، که زیاتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسیږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلک او جینۍ دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لوڼې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې یوه لور وي، یا له یوې زیاتې وي، نو اوس یواځې یو صورت پاتې دی چې یواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد میراث به هغوی ته وررسیږي، اعم له دې چې یو وي که ډېر.

﴿وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ﴾

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر یوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پرېښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (څوځات).

تفسیر: او س د مور او پلار د میراث درې صورتونه بیان فرمایي: د اول صورت خلاصه داده: «که د میت اولاده څوی یا لور وي، نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکې څخې هر یوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسیږي».

﴿فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ﴾

نو که نه وي ده لره ولد (څوځات) حال دا چې میراث اخلي له ده (مړي څخه یواځې) مور او پلار د ده؛ نو دې مور د ده لره ثلث (دریمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسیر: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که میت هیڅ اولاد ونلري، او یواځې مور او پلار یې وارث وي، نو د هغه مور ته یو ثلث «دریمه» ور رسیږي، یعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسیږي.

فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

نو که وي مړي لره وروڼه (يا خويندې) نو شته مور د ده لره سدس (د ترکې شپږمه برخه).

تفسير: دريم صورت دا دی: که د ميت له يوه څخه پورته وروڼه او خويندې وي، که سکني وي، که د پلار له لوري يا د مور له لوري وي، او اولاد هيڅ ونه لري، نو په دې صورت کې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسيږي، يعنې باقي ګرد د هغه پلار ته پاتې کيږي، ورور او خور ته هيڅ نه ور رسيږي.

مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

پس له (اداء کولو د) وصيت څخه چې وصيت وکړي ميت په هغه سره، يا پس (له ادا کولو) د دَين څخه.

تفسير: يعنې هومره چې د وارثانو برخې ذکر شوي دي، دا ټولې د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء کولو څخه وروسته وارثانو ته ورکولی کيږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال کې کيږي، چې د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتې کيږي، او نصف (نيمايي) او ثلث (درييمه برخه) او نور له همدې پاتې مال څنې مراد دي، نه له ګرد مال څخه.

فائده: د ميت مال دې اول د ده په ګور او کفن کې ولګاوه شي ! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض ورکړ شي ! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه څنې تر يوه ثلثه پورې (درې يمې برخې) پورې دې د مړي په وصيت کې صرف کړ شي !، وروسته له ګور او کفن او قرض او پس له أداء د وصيت څخه (د مال په ثلث کې): په پاتې متروکه کې ګرد وارثان شريک دي، او هغه ترکه پر دوی باندې ويشله کيږي.

ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهيږئ تاسې چې کوم يو له دوی زيات نږدې دی تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې يې دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان کړ، د اولاد ميراث او د مور او پلار، اوس فرمايي: څرنګه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له کوم يوه څنې به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسيږي؟، نو ځکه په دې کې تاسو ته نه ښايي چې څه مداخله وکړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالی هر چا ته مقرره کړېده، د هغه رعايت وکړئ ! ځکه چې الله تعالی پر هر شي باندې ښه خبردار او لوی حکمت والا دی.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ
مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ

او شته تاسې ته نيم د هغه مال چې پريښی دی ښځو ستاسې که نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو که وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پريښی وي دې ښځو پس (له ادا کولو) د وصيت نه چې وصيت يې کړی وي (دې ښځو) په هغه سره يا (پس له اداء کولو د) دين څخه (چې وي په دې ښځو باندې څه قرض).

تفسیر: اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال ځنې نیمایي ور رسیږي، که دا ښځه اولاد ونه لري، او که اولاد ولري، اعم له دې چې یو ځوی یا یوه لور یا ډېر ځامن او لوڼې، له دې مېړه (خاوند) ځنې، یا له بل مېړه (خاوند) ځنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال ځنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه ور رسیږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښی وي تاسې که نه وي تاسې لره ولد (ځوځات)، نو که وو تاسې لره ولد (ځوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي تاسې پس له ادا کولو د وصیت چې وصیت کوئ تاسې په هغه سره، یا پس له اداء کولو د دَین (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) یې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسیږي. که اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسیږي، چې د وصیت او قرض له ادا کولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي که جنس، وسله وي که ګاڼه (زېور)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له میراث ځنې جلا او په قرض کې داخل دی، دا ټول دوه صورتونه لري، لکه چې د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که وو یو سړی چې میراث ترې وړل کیږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چې وي دې مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې).

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور ذکر دی، چې یواځې په مور کې سره شریکان وي، نو ښایي وپوهیږئ ! چې د پلار او ځوی د پاتې کېدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه ور رسیږي، هو ! که والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به میراث ورسیږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سکني چې په مور او پلار کې سره شریکان وي، چې دوی ته «عیني یا أعیاني» وایي.

(۲) «علاّتي» چې یواځې په پلار کې سره شریکان وي.

(۳) «أخیافي» چې یواځې په مور کې سره شریکان وي.

په دې آیت کې د «أخیافي» ذکر دی، کله چې د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کې د ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ څخه وروسته د «من الأم» کلمه په تصریح سره شته، او په دې باندې د ګردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځای کې له (أخ) څخه أخیافي ورور مراد دی.

د دې آیت مطلب دا دی چې هر هغه میت نارینه وي که ښځه چې مور او پلار او لور او ځوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «أخیافي» ورور یا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسیږي، او د نارینه او ښځې یعنې د «أخیافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هیڅ زیادت او کمی په کې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حکم لکه د اولاد داسې دی، په دې شرط چې د مړي پلار او څوی هيڅ نه وي، مقدم «عيني» دی، که هغه نه وي نو «علاتي» دی، د «النساء» د سورت په آخر کې د دې دواړو د ميراث ذکر هم راځي.

﴿فَإِنْ كَانُوٓاْ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾

نو که وو (ورونه خويندې د کلالې) زيات له دغه (يو ورور او خور څخه) نو دوی ګرد سره شريکان دي په ثلث (دربمه برخه د ترکې) کې وروسته له (اداء کولو د) وصيت چې وصيت کولی شي په هغه سره، يا پس (له اداء کولو) د دَين، په دې حال کې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوئ (په دې وصيت کې).

تفسير: يعنې که د «أخيافي» ورور او خور له يوه څخه زيات وي، نو دوی ګردو (ټولو) ته همغه يو ثلث (دربمه برخه) په ميراث ور رسيږي، او په لومړني صورت کې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چې ورکاوه کيږي، له وصيت او قرض څخه وروسته څه مال چې باقي پاتې کيږي؛ له همغه څخه دا «ثلث» يا «سدس» ورکاوه کيږي، او وصيت هلته صحيح او پر ميراث باندې مقدم کېدی شي، چې په هغه کې د نورو څه زيان نه وي، او دا زيان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له يوه «ثلث» څخه يې د زيات مال وصيت کړی وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له ميراث څخه هم برخه ور رسيږي؛ څه وصيت وکړي، په دې دواړو صورتونو کې وصيت صحيح نه دی، هو ! که ګرد ورثه هغه وصيت سره مني، نو ښه ! که نه هسې وصيتونه ګرد مردود دي.

فائده: څرنګه چې له وارثانو څخه انديښنه وه، چې د ميت له ترکې څخه به د ميت وصيت او قرض اداء نه کړي، بلکه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځکه يې له ميراث سره هر ځلې د وصيت او د دين د حکم تأکيد بيان کړ، او کله چې وصيت تبرع او احسان دی، او ډېر ځله يو معين سړی د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضايع کېدلو احتمال قوي وو، نو ځکه يې د اهتمام او احتياط لامله په هر ځای کې له دين (پور) څخه د وصيت ذکر د مخه فرمايلی دی، حال دا چې د وصيت درجه له دين څخه وروسته ده، لکه چې پخوا تېره شوه، (يعنې لکه چې هيڅوک د دين په اداء کې غفلت نه کوي، همداسې دې په وصيت کې هم نه کوي !) او هم وصيت د مورث حق دی لکه تجهيز او تکفين، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دی، نو له دې حيثيته به وصيت له قرض څخه مقدم وي، اګر که له بلې وجې قرض په وصيت باندې وړاندې دی، او دلته د ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ قيد زيات شوی دی، همدا قيد به په نورو سابقه ځايونو کې هم معتبر وي.

﴿وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ۝١٢﴾

وصيت کوي الله تاسې ته وصيت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: هغه ميراثونه چې د دې رکوع له شروع څخه تر دې ځايه پورې بيان شوي دي، پنځه دي:

(۱) څوی، لور (۲) مور، پلار (۳) مېړه (خاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو وارو ته ذوي الفروض يعنې د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو وارو د ميراث أحكام يې بيان کړل، په پای کې يې د تاکيد په ډول وفرمايل: «دا حکم د پاک الله دی، او تعميل يې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم يو اطاعت کوي، او کوم يو غاړه غړه وي؟ او کوم يو په ميراث، وصيت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم يو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هيڅوک ونه غوليږي، چې د ظلم او بې انصافی په سزا کې ولې تأخير کيږي؟ ځکه چې د الله تعالی حلم ډېر کامل دی.

فائده: ښايي وپوهيږو چې پرته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تېر شو، يو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وايي، او هغو لره کومه معينه برخه لکه نصف (نيمايي) او ثلث (دريمه) او ثلثان (دوه برخې له درې برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څنې کوم يو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسيږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که ترې پاتې نشو «عصبې» ته هيڅ نه ور رسيږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارينه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مينځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نيکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی يا د ده لمسی.

که څوتنه «عصبه» موجود وي، نو ميراث همغو عصبه وو ته رسيږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بيا د «أخيافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعياني» مقدم دی، ددې څلورو وارو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کيږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غير اصلي دي، پرته له اولاده او ورونو څخه د نورو نارينه وو سره ښځې نه «عصبه» کيږي، مثلا د تره ځوی «عصبه» دی، مګر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شويو قسمونو يعنې «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنيفه «رحمه الله» په نزد دريم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، يعنې داسې قرابت لرونکي چې د ده او دمړي په منځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نيا، خوريي، ماما، ترور، توري او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» يو هم نه وي پاتې، نو د هغه ميراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسيږي، د دې تفصيل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾

دا (د يتيمانو، ميراثونو، وصيت، او د دين تېر شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطيع په هسې) جنتونو کې چې بهيږي به له لاندې د (مانيو او ونو د) هغو ويالې، هميشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد مونډل (برى) دي ډېر لوى، او هر څوک چې نافرماني کوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به کړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) کې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپکوونکى.

تفسير: يعنې دا پخواني ټول ذکر شوي احکام (چې د يتيمانو حقوق،وصيت او ميراث دى) د الله جل جلاله مقررې کړى شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوک چې اطاعت کوي، او د الله تعالى احکام مني، چې په هغو کې د وصيت او د ميراث حکم هم شامل دى، نو د هغه لپاره تل جنت دى، او هر هغه څوک چې سر غړوي، او د الله تعالى له حدودو څخه بيخي خارجيږي (يعنې حلال يې حرام او حرام يې حلال ګڼي) نو هغه له ذلت او خوارى سره تل د جهنم په عذاب کې پاتې کيږي.

وَالّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِى الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿۱۵﴾

او هغه (مېرمنې) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبيح کار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (اى قاضيانو له قاذفه) پر دوى باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو که شاهدي وويله (شاهدانو پر زنا) نو بندي کړئ تاسې دا (ښځې) په کوټو کې تر هغه پورې چې وفاتې کاندي دوى لره موت، يا وګرځوي (مقرر کړي) الله دوى لره کومه لاره د (خلاصې له بنده).

تفسير: «د ښځو تأديب او سمول يو ضروري امر دى، خو پر دوى باندې هيڅ قسم ظلم او تعدي کول ښه کار نه دى»، د جاهليت په زمانه کې په دې دواړو مواردو کې پر ښځو باندې ډېر تېرى او بې اعتدالي کېده، او په دې آيت کې د هغو د تأديب په نسبت حکم دى: «که د کومې زوجې په نسبت د زنا ارتکاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر يو يې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونيسئ !، که دا څلور واړه پر زنا يې شاهدي ورکړي؛ نو دا ښځه دې په کوټه کې مقيده وساتي، او هسې انتظام دې وکړي ! چې له کوره ونه وځي، او له چا سره کتنه ونه کړى شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، يا الله تعالى د هغې لپاره کوم حکم او سزا مقرره وفرمايي، د دې آيت د نزول تر وخته يې د زانيې لپاره کوم حد نه وو مقرر فرمايلى، بلکه د تعيين وعده يې کړه، کله چې څه موده وروسته يې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آيت، اوله رکوع کې د هغې حد نازل کړه، چې د باکرې لپاره يې سل دُرې او د ثيبې لپاره «رجم» يعنې په ګټو سره ويشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبيح کار ته) له تاسې، نو ايذاء ورسوئ دوى ته !.

تفسير: يعنې که دوه تنه اعم له دې چې يو نارينه وي او بل ښځه وي، ياکه دواړه نارينه وي، يا دواړه ښځې (من حيث السحق) وي، او د بد فعل مرتکب شي، نو د هغوى سزا يې مجملا په ايذاء ورکولو سره ارشاد وفرمايله، په ژبه سره وي، که په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأديب او تنبيه ورکولو حکم شوى دى.

د لواطت لپاره يې کوم جدا بيان ونه فرمايه، او په هغه کې د عالمانو سره اختلاف دى، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دى، چې د «زنا» لپاره ټاکلى شوى دى، يا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، يا دهغه سزا په توره يا په بله کومه طريقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځیني یې پر دواړو شامل ګڼي، (ځیني وایي: ﴿وَالّٰتِيْ﴾ - ﴿مِنْ نِّسَآئِكُمْ﴾ ....» پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذٰنِ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾ ....» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ﴾ په زانیانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ).

﴿فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِيْمًا ١٦﴾

نو که توبه ویستله دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واړوی) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

﴿اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْۗءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ فَاُولٰۗىِٕكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِــيْمًا حَكِـيْمًا ١٧﴾

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهۍ سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالی معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښایي خامخا وکړو، الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلې ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالی داسې خطاوې خامخا (تفضلاً) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهیږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهۍ سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي یې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلاً) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څخه د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول یواځې د الله تعالی فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلاً) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّـيِّاٰتِ ۚ حَتّٰٓي اِذَا حَضَرَ اَحَدَھُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّىْ تُبْتُ الْــٰٔنَ وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوْتُوْنَ وَھُمْ كُفَّارٌ ۭاُولٰۗىِٕكَ اَعْتَدْنَا لَھُمْ عَذَابًا اَلِــيْمًا ١٨﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي یو د دوی ته مرګ، نو وایي: چې بېشکه ما توبه وویسته اوس، او نه (قبلېدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مړه شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د داسې خلقو توبه نه قبلېږي، چې پر له پسې ګناه کوي، او له ګناه ځنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت کې وايي چې: زه اوس توبه کوم، او نه د هغه چا توبه قبلېږي چې د کفر په حالت کې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له ليدلو څخه توبه کوي، د داسې خلقو لپاره شديد عذاب تيار دی.

تنبيه: دا دواړه آيتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی کوم مطلب چې مونږ پاس بيان کړ، هغه د ځينو لويو محققينو له تحقيقاتو سره سم دی، او په هغه کې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قيد او د «قريب» لفظ دواړه په خپلې ظاهري معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع کې د توبې د قبول او عدم قبول د ذکر فرمايلو مقصد هم په ښه شان سره عيان شو، يعنې د «کيفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبوليت کې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوک پر ګناهونو باندې جرأت ونه کړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلېږي.

مګر نورو مفسرينو حضراتو چې علی العموم د دې آيتونو مطلب يې ارشاد فرمايلي دی، د «جهالت» قيد يې «احترازي» او «شرطي» قيد نه دی اخيستی، بلکه (واقعي) قيد يې ګڼي، او وايي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندېږي، او د «قريب» معنی داسې کوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قريب» ويلې شي، ځکه چې د دنيا ژوندون قليل دی.

نو په دې صورت کې يې مطلب داسې کيږي چې: «د الله تعالی هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت يې فرمايلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهۍ او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله ګناه کوي، او بيا د موت له راتګه څخه پخوا تائب کيږي، او هغه کسان چې موت يې ليدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، يا هغه کسان چې کافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلېږي، له دې تقريره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بين بين صورتونه چې په لومړني تقرير کې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) کې شمېرل کيږي».

فائده: کله چې د موت يقين راشي، او بل عالم په سترګو وکتلی شي، نو په هغه وخت کې توبه نه قبلېږي، هو ! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلېږي، چې له لومړني تفسير سره په اول صورت کې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو کې د توبې قبول يواځې د هغه په فضل او کرم سره دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًاۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په ميراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې يوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځينې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبيح کار: نشوز يا زنا) ښکاره.

تفسير: په پخواني بيان کې يې د ښځو د بد افعالۍ او د تأديب او سمولو حکم ورکړی وو، اوس د اهل جاهليت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمايي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء کېدل، د هغو صورتونو له منځه يو صورت دا هم وو: «کله چې به څوک مړ کېده نو د دې مړي ښځه به د علاتي ځوی يا ورور يا د بل کوم وارث له لوري بندي ساتله کېده، بيا به يې که زړه غوښتل له هغې سره به يې نکاح تړله، يا به يې همغسې بې نکاح په خپل کور کې ساتله، او د هغې ټول مهر يا څه برخه به يې ترې آخيسته، يا به يې تر مرګه پورې هلته بندۍ ساتله، او د هغې د مال به وارث کېده»، نو د دې په نسبت دا آيت نازل شو، چې خلاصه يې دا ده: «کله چې څوک مړ شي نو د هغه

مړي ورور يا بل کوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کې کې راولي، او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح منع کولی شي، هو ! که هغې کومه صريحه بد عملي وکړله، نو له هغې بد عملی څخه د هغې منع کول په کار دي».

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او ګزران کوئ تاسې (ای مړونو) له دې (ښځو) سره په نېکې طريقې سره !، پس که خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وکړئ) ښايې چې نه به خوښوئ تاسې يو شی حال دا چې ګرځولی به وي الله په دې شي کې خير ډېر .

تفسير: يعني له ښځو سره په خبرو اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او کسوت، په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کې په ښو خويونو سره معامله وکړئ ! د جاهليت په شان (چې د ذلت او د سختی سلوک له ښځو سره کېده) له هغوی سره خراب سلوک مه کوئ !بيا ستاسې د کومې ښځې کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وکړئ، کيږي چې په هغې کې کومه فائده هم وي، او ممکن دی چې تاسې ته کوم شی ښه نه درښکاري، او الله تعالی په هغه کې ستاسې لپاره ديني يا دنيوي کومه ګټه ايښې وي، نو تاسې لره تحمل کول په کار دي، او له بد خوی سره بد خويي نه ښايي چې وکړه شي.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړئ تاسې (ای مړونو) د بدلولو د يوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې يوه طلاقه او بله نکاح کړئ !) حال دا چې ورکړی وي تاسې يوې ته د دوی ډېر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (ای مړونو ! بېرته) له هغه مال نه هيڅ شی، آيا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجبه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره).

تفسير: له اسلام څخه پخوا داسې هم کېده، کله چې به کوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانی ښځه پرېږدي، او له بلې کومې ښځې سره نکاح وتړي، نو پر پخوانی ښځه باندې به يې تهمت لګاوه، او راز راز ظلم تېری او سختی به يې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته ورکړي، چې مېړه يې هغه مهر په خپلې نوې نکاح کې ولګوي، دا آيت د دې کار څخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقيق سره رسېدلي دي ځيني له تاسې ځينو (نورو) ته (په طريقه د مباشرت سره)، او اخيستئ دی (ښځو) له تاسې نه عهد کلک (د صحبت او ممازجت «قربت» په حق کې).

تفسير: يعني کله چې نارينه او ښځه له نکاح څخه وروسته يو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه کې ټول مهر ورکول په مېړه باندې واجبيږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې ځنې په کوم سبب اخيستی شي؟ ! او که يې مهر نه وي ور رسولی نو د هغې مهر څرنګه معطلولې شي؟ اوس پرته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ کېدلو) بله کومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهيږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د مېړه (خاوند) په غاړه لازميږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسيږي، مګر صحيحه خلوت يې ورسره کړی وي، نو بيا هم پوره مهر واجب الأداء ګرځي، هو ! که صحيحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او مېړه (خاوند) يې طلاق ورکړي؛ نو بيا د مسمی مهر نيمايي ورکول پرې لازميږي.

وَلَا تَنۡكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةٗ وَمَقۡتٗا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

او مه اخلئ تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړې دي پلرونو ستاسې له ښځو، مګر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعې ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسير: د جاهليت خلقو له خپلو ميرو ميندو، او نورو ځينو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح څخه هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره تړلې وي؛ نکاح مه تړئ ! ځکه چې دا بېحيايي او د الله تعالی د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طريقه ده، او د جاهليت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم ګاڼه، او هسې نکاح ته يې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پيدا کېده هغه ته به يې «مقتي» ويل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بيخي ونه کړه شي !.

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په همغه حکم کې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلې دي، اګر که د ډېرو پورته نيکونو هم وي.

حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمۡ أُمَّهَٰتُكُمۡ وَبَنَاتُكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُمۡ وَعَمَّٰتُكُمۡ وَخَٰلَٰتُكُمۡ وَبَنَاتُ ٱلۡأَخِ وَبَنَاتُ ٱلۡأُخۡتِ

حرامې کړی شوي دي پر تاسې ميندې ستاسې او لوڼې ستاسې او (حرامې شوي دي پر تاسې) خويندې ستاسې، او عمې (ترورياني) ستاسې، او خالې (توړياني) ستاسې، او لوڼې د ورور (وريرې ستاسې)، او لوڼې د خور (خورځې ستاسې).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو ښځو بيان کوي، چې له هغوی سره نکاح تړل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بيان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامې دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) توړی (۶) وريره (۷) خورځه، چې له دوی څخه له هيڅ يوې سره نکاح تړل جائز نه دي، (او حرمت يې ابدي دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنی او پلارنی نياګانې تر آخره پورې ګردې داخلې دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسی، کړوسی تر آخره پورې ټولې داخلې دي، او په خور کې عيني (سکه چې مور او پلار يې يو وي) علاتي (چې پلار يې يو او مور يې بېله بېله وي) او أخيافي (چې پلار يې بېل بېل وي، او مور يې يوه وي) ګردې داخلې دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نيکونو، خويندې تر پورتنيو پېړيو پورې عيني وي، که علاتي يا أخيافي؛ ګردې داخلې دي، او په توړۍ (خالې) کې د مور نيا، د نيا نيا او د ګردو خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلې دي، او په وريره کې د درې قسمونو وروڼو أولاد، أولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورځه کې د درې قسمه خويندو أولاد، أولاد الأولاد ګرد سره داخلې دي.

وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې ستاسې هغه چې تی یې درکړی وي تاسې ته، او خویندې ستاسې له جهته د تي رودلو.

تفسیر: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کیږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واړه خپلوۍ چې په نسب کې سره بیان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، یعنې رضاعي لور، ترور، توړی، وریره، او خورځه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احادیثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِي دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمۡ تَكُونُواْ دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ وَأَن تَجۡمَعُواْ بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٢٣﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې د ښځو ستاسې، او پرکتیانې ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (یې تربیت موندلی، او پیدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړی وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړی دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پرکتیو کې، (او حرامې کړی شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پیدا) دي، او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خویندو کې مګر هغه چې په تحقیق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: اوس د «مصاهرې» د محرماتو ذکر دی، یعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامیږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له موره سره تاسې جماع کړې وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلیږي، او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.

(دویم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ ! یا وروسته مړه شي، نو بیا له هغو سره به مو نکاح تړل روا کیږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کې له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې وریرې او خورځې حکم دی.

فائده: دا یې چې وفرمایل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن یا لمسي نسبي وي، نه د خولې، یعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وایي، او له «رضاعي» ځنې احتراز نه دی.

او د ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ مطلب دا دی چې د جاهلیت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خویندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او ﴿فِي حُجُورِكُم﴾ له فرمایلو څخه دا مطلب دی «هغه چې تاسې یې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، یعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ګواکې د زړه له کومې یې اولاد ګڼئ، له دې څخه د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پالل او روزل په غېږ کې ضروري دي.

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

او (حرامې کړی شوې دي پر تاسې) مېړوښې (منکوحې) له ښځو مګر هغه (مېړوښې ـ منکوحې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحریم د دې پورته محرماتو).

تفسیر: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بیان فرمایي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، یعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کیږي، تر څو چې هغه په طلاق یا وفات له خپل مېړه جدا او د طلاق یا موت عدت یې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هیڅوک له دې سره خپله نکاح نشي تړلی، که کومه مېړوښه (منکوحه) ښځه ستاسې په «ملك الیمین» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنی او پر تاسې باندې روا ده، اګر که مېړه (خاوند) یې ژوندی هم وي، او دې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت یې دا دی چې یو کافر نارینه له یوې کافرې ښځې سره نکاح تړلې وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې یرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړوښه (منکوحه) ښځه اسیره کړي، او «دار الاسلام» ته یې راولي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، آګر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته یې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ګردو محرماتو له بیانولو څخه وروسته تأکید فرمایي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، یعنې کتب الله علیکم حرمة هذه المحرمات، لیکلي دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په لیکلو سره، او تقدیر یې کړی په تقدیر کولو سره).

﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾

او حلالې کړی شوې دي تاسې ته (نورې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شئ (د خپل دین په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسیر: یعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بیان وشو، نورې ګردې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب یې کړئ ! یعنې په ژبې سره «ایجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲) دا چې مهر ورکول ومنئ !.

(۳) دا چې د هغې ښځې پخپل واک (اختیار) کې راوړل او په قید او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، یعنې د همیشه لپاره هغه د ده ارتینه (ښځه) شي، او بې له

پر ښنودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقرره شوي، نو له دې څنې د «متعه» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدی داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آيتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، يعني لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ايجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحيحه کېږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ۚ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخيسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسير: يعني له هغې ښځې سره چې نکاح وتړله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې يا ډېر تاکلې مودې پورې نفع هم واخيسته، يا لږ تر لږه يو ځلې «وطي» يا صحيحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازمېږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هيڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصيږي، که ښځه بيخي په کار ورنشي، او پخوا له صحيحه خلوت مېړه يې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نيمايي پرې لازمېږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۲۴﴾

او نشته ګناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو !) په هغه شي کې چې راضي شوي يئ تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني که زوجين د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلا ښځه په خپله خوښه له مهر څنې څه شی لږ کړي، يا نارينه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زيات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هيڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي !، يا ښځه له هغه څخه څه زيات وغواړي، هو ! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(يا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کيفيت کې په هر شان چې بيا سره راضي شول).

په آخره کې يې وفرمايل چې: الله تعالی ته ستاسې ګرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمايي هغه بيخي له ګټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارينو منافع او ښېګڼې او په مخالفت کې يې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غنی د دې چې په نکاح واخلي اصيلې مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وينځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسير: يعني هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وتړي، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړی شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وينځې سره خپله نکاح وتړي، چې د هغې مهر لږ او نفقه يې هم آسانه وي، او که مالک يې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر يې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) یې د هغې له نفقې څخه فارغ البال ګرځي، او که مېړه ته یې ور وسپاري، نو بیا هم د اصیلې د نفقې په نسبت د دې وینځې په نفقه کې خامخا تخفیف شته.

وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِاِيۡمَانِكُمۡ ؕ بَعۡضُكُمۡ مِّنۡۢ بَعۡضٍ ۚ

او الله ته ښه معلوم دی ایمان ستاسې، ځینې ستاسې له ځینو نورو یئ ! (یعنې ټول د یوه پلار آدم اولاده یئ !).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ستاسې د ټولو د ایمان اصلي کیفیت معلوم دی، تاسې لره ښایي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ !، د ځینو وینځو ایمان د الله تعالی په نزد د ځینو آزادو ښځو له ایمان څخه بهتر او افضل کېدی شي، نو د ایمان له حیثیته د وینځې په نکاح کولو کې نه ښایي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې ګرد سره یو او له یوه اصله پیدا شوي یئ ! او په یوه دین کې سره شریکان یئ، نو بیا له وینځو سره نکاح تړل ولې عیب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وینځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی څخه د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانۡكِحُوۡهُنَّ بِاِذۡنِ اَهۡلِهِنَّ وَاٰتُوۡهُنَّ اُجُوۡرَهُنَّ بِالۡمَعۡرُوۡفِ مُحۡصَنٰتٍ غَيۡرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخۡدَانٍ ۚ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وینځې په اذن د بادارانو مولا ګانو د دوی، او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفیفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نیوونکې د پټو یارانو.

فَاِذَاۤ اُحۡصِنَّ فَاِنۡ اَتَيۡنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيۡهِنَّ نِصۡفُ مَا عَلَى الۡمُحۡصَنٰتِ مِنَ الۡعَذَابِ ؕ

نو کله چې مېړونې (واده) کړی شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نیمائي) د هغه څه دی چې په اصیلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس دُرې دي).

تفسیر: یعنې هر هغه آزاد نارینه یا ښځه چې له نکاح څخه یې فائده اخیستي وي، یعنې روا مجامعت یې کړی وي، او بیا زنا کوي، نو دا زاني دې سنګسار او په ګټو سره دې وویشتلی شي ! او که نکاح یې نه وي شوې، او پخوا له نکاح څخه یې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې یو سل دورې دې وواهه شي، او مریې او وینځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې یواځې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنۡ خَشِىَ الۡعَنَتَ مِنۡكُمۡ ؕ وَاَنۡ تَصۡبِرُوۡا خَيۡرٌ لَّكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ۲۵

دا (په نکاح اخیستل د وینځو) لپاره د هغه چا دي چې ویرېږي له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وینځو) خیر (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې په تاسې کې له وینځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکلیف او ضرره یعنې د زنا له اخته کېدو ویرېږي، که تاسې صبر و کړئ ! او له وینځو سره نکاح ونه کړئ ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو ! له هر چا سره چې څه اندېښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وینځې سره خپله نکاح وتړي، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځي تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالی اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره څرګند دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبير کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له سنتو څخه هم مخالفت کوئ ! او د الله تعالی له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، ځو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ !.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاږه شئ تاسې (د حق له لارې څخه) په کږېدلو ډېرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شئ.

يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چې د درووند بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالی انسان ضعيف پيدا کړی دی، او الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلی دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلا له ښځو څخه ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالی جل وعلا شأنه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلي چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالی په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ

اې هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اې مؤمنانو !) مه خورئ تاسې ! مالونه د يو بل په منځونو خپلو كې په ناروا سره ! مګر (خورئ يې) كه وي دا (مالونه چې خورئ يې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښى سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دى چې هيڅا لره د هيڅا مال په ناحقه سره خوړل مثلا په رشوت، دروغ ويلو، ټګى او غلا كولو (يا په قمار يا په غصب، يا په ناحقه دعوى، يا په فاسدو عقودو او نورو) سره بيخي روا نه دي، هو ! كه سوداګري يا بيع او شراء د جانبينو په خوښې سره وشي، نو په دې كې هيڅ حرج نشته، او له دې مال ځنې وخورئ !.

وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (يعني يو بل، يا مه كوئ تاسې هغه كار چې ستاسې د هلاك سبب وي) بېشكه چې الله دى پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسير: يعنې په خپلو منځونو كې يو له بله سره مه وژنئ، بېشكه چې الله تعالى پر تاسې باندې ډېر مهربان دى، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف كولو څخه يې منع فرمايلې ده، او تاسې ته يې داسې احكام درليږلي دي، چې په هغو كې بيخي ستاسې ښېګڼه او خير دى.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

او هر څوک چې وكړي دغه (تېر منهيات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدې) سره، نو ژر به مونږ داخل كړو دې اور (د دوزخ) ته، او دي دا (د دوزخ اور ته د دوى ننه ايستل) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: يعنې هر څوك چې له ظلمه او تيري څخه لاس نه اخلي، بلكه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، يا په ظلم سره بل څوك وژني، نو د ده د هستوګنې ځاى دوزخ دى، او د هسې ظالمانو په اور كې اچول الله ته څه سختي نه لري، بلكه بيخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوك داسې ګمان نه كوي، چې مونږ خو مسلمانان يو، نو څرنګه به په دوزخ كې لويږو؟ الله تعالى مالك او مختار دى، او هيڅوك دې له عدل او انصاف ځنې نشي اړولى.

إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

كه ځان وساتئ تاسې له لويو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع كولى شئ تاسې له هغو نه؛ نو لرې به كړو مونږ له تاسې نه (صغيره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځاى د ننوتلو ډېر ښه كې (چې جنت دى).

تفسير: هغه څوك چې له كبيره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذكر اوس تېر شو (لكه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغيره معاصي بخښل كيږي.

په دې آيت كې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دى چې د دې آيت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملګري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهیدلي دي: «که له کبیره وو ګناهونو ځنې ځان وژغوئ (وساتئ) یعنې یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ، نو بیا که یواځې صغیره ګناه هر څومره وکړئ ! هغه به ضرور دربخښل کیږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د ګردو سزاوې خامخا در رسیږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافی او مؤاخذې اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافی لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذې وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دی آیت کریمه باندی دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسې وايي: «د شرط له انتفاء ځنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وايي چې: «د «کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، أکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعې راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مګر مونږ له هغو ټولو څخه تېرېږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ الآیه ـ ارشاد چې دلته موجود دی، او د ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالی عنه قال: ما رأیت شیئا أشبه باللمم مما قال أبو هریرة عن النبي صلی الله علیه وسلم: إن الله کتب علی ابن آدم حظه من الزنا، أدرک ذلک لا محالة، فزنی العین النظر، وزنی اللسان المنطق، والنفس تتمنی وتشتهي، والفرج یصدق ذلک و یکذبه. انتهی»، د پوهېدلو په شرط له دې حدیث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقیقي مطلب پوره پته ولګېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حدیث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافی وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هریره رضي الله تعالی عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرره فرمایلې ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه دا ده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلا د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو ځنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترګو، ژبې، او نفس او د نورو ګردو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» ځنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه ګرد وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د ګناه په ځای عبادت وګرځېد، مثلا یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مګر په مسجد او په عین موقع کې متنبه او ویښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او ګرده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وګرځېد.

نو د ابو هریره رضي الله عنه د دې حدیث له اورېدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه ګناه نه ده، مګر د ګناه د سبب کېدلو لامله ګناه ګرځي.

نو د آیت مطلب به داسې شي: هغه کسان چې له لویو او ښکاره وو ګناهونو ځنې ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورځنې صادرېږي، مګر د لویې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور ځنې تائب او مجتنب کیږي، نو اوس لکه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هریره رضي الله عنه د حدیث په اساس د (النجم) د سورت د آیت په مطلب باندې پوهېدلی دی؛ مونږ لره هم ښایي چې همغه معنی د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آیت په مطلب کې هم بې له تکلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضرورت پاتې کیږي چې د دې آیت په توضیح کې د صغیرې ګناه او د کبیرې ګناه مختلف تفسیرونه نقل کړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب ورکول څه فکر وي، د سیئاتو د تکفیر وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنی هم ظاهرېږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالی په لږ تدبر سره حل کیږي.

د دواړو ذکر شویو آیتونو خلاصه د حدیث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له بیان سره سم داسې شوه: «هغه کسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو ځنې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب ځنې خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله کې مقصود او لویه ګڼل کیږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بد کار چې د کومې لویې ګناه د حصول په طمعه یې کړی وي؛ معافیږي، او د ﴿وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ﴾ له ارشاد سره سم دا کسان په جنت کې داخلیږي، ولې په واقع کې مطلقا صغائر په حسناتو سره بخښل کیږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ﴾.

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولی دی الله په هغه شي سره ځینې له تاسې پر ځینو نورو.

تفسیر: یعنې حق تعالی چې چاته پر بل چا په کوم صفت کې شرافت، فضیلت، اختصاص او امتیاز عنایت فرمایي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ !، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځکه دا هم ګواکې همغسې دی، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې خښې کړئ ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې ځنې ستاسې په منځو کې حسد او بغض پیدا کیږي، او د الله تعالی له حکمت څخه هم مخالفت لازمیږي.

ځینو ښځو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې: «څه سبب دی چې په هر ځای کې الله تعالی نارینه وو ته خطاب فرمایي، او هغوی باندې حکمونه کوي، او د ښځو ذکر نه کیږي، او په میراث کې نارینه ته دوه برخې ورکولی شي؟» په دې آیت کې د دغو ګردو پوښتنو ځواب ورکړ شوی دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿۳۲﴾

شته نارینه وو لره نصیب (برخه، مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او شته ښځو لره نصیب (برخه مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او سوال وکړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانی) د ده، بېشکه چې الله دی پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسیږي، او په هغه کې هیڅ قسم کمی نه کیږي، چې چا ته د شکایت موقع پاتې نه شي، هو ! خبره بله ده چې الله تعالی سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لویي او فضیلت عنایت کړي، نو د هغه په نسبت حرص او شکایت کول بیځایه هوس دی.

هو ! که د خپل عمل په معاوضه نور زیات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هیڅ تاوان او خرابي په کې نشته، که څوک د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسیله دې د هغه طلب وکړي !، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي ! او الله تعالی ته هر شي پوره معلوم دی، او د هر یو شي درجه او د هغه استحقاق ډېر ښه ورڅرګند (ورښکاره) دی، او له هر یوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله کوي، نو که چاته الله جل جلاله فضیلت ور په برخه کوي، دا عطا یې بیخي د علم او حکمت سره سمه ده، او هیچا ته نه ښایي چې د خپلې ناپوهۍ له امله د هغه په نسبت څه اندېښنه وکړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿۳۳﴾

او لپاره د هر یوه (له نارینه وو او ښځو) ګرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پریښی وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نو مه یې ورکوئ پردیو ته) او هغه کسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستۍ د دوی) نو ورکړئ نصیب (برخه) د دوی بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه خبردار.

تفسیر: ای مسلمانانو ! مونږ ستاسې د هر یوه لپاره: نارینه وي که ښځه، له هغه مال څخه چې مور او پلار او خپلوانو پرېښی دی؛ وارثان ګرځولي دي، او هیڅوک ورڅخه بې برخې ګرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوی ته برخې یې خامخا وروررسوئ ! الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې ورکړی شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه ورکړی شي؟ او څمونږ دا احکام څوک عملي کوي؟ او څوک ترې غاړه غړوي؟

فائده: ډېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړی وو، او کورنۍ او نور خپلوان یې همغسې کافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت کې رسول الله مبارک دوه دوه مسلمانان سره وروڼه او ملګري کړل، او هم دوی دواړه به یو د بل وارث کېدل، کله چې د دوی خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آیت نازل شو چې میراث د اقرباوو او خپلوانو حق دی، پاتې شول هغه ایماني وروڼه نو هغوی ته میراث نه ور رسیږي.

هو ! په ژوندانه کې له هغوی سره ښه سلوک لازم دي، او که د مرګ په وخت کې هغوی ته څه وصیت وکړئ، ښه او مناسب دی، مګر په میراث کې دوی هیڅ برخه نه لري.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ

سړي حاکمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضیلت ورکړی دی الله ځینې د دوی ته پر ځینو نورو باندې، او په سبب د دې چې نفقه (لګښت) کوي دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسیر: په دې آیت کې د نارینه او د ښځې درجې راښیي چې د نارینه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله کوم فرق چې په احکامو کې وي، هغه بیخي له حکمت سره سم او د رعایت کولو وړ دی، ښځه او نارینه د حکمت له قاعدې سره سم له سره برابر بېدی نه شي، د ښځو دا غوښتنه بیخي بېځایه ده، خلاصه دا چې الله تعالی نارینه پر ښځو باندې په دوه وو وجهو سره حاکم او د حال کتونکی ګرځولی دی:

(۱): لويه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالى په اصل کې ځينو ته پر ځينو نورو يعنې نارينه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د ګردو کمالاتو مدار دي) فضيلت عطا فرمايلې دی، چې د هغو تشريح په احاديثو کې شته، (يعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعياد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحي، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالى نارينه ته پر ښځو باندې فضيلت او لويي ور عطا کړېده).

(۲): کسبي وجه دا ده چې نارينه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کاليو او د نورو ضرورياتو تکفل کوي، مطلب دا دی چې ښځو لره ښايي چې د نارينه حکمونه ومني.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۚ

نو نيکې ښځې هغه دي چې ، حکم منونکې دي (د مېړونو خپلو) ساتونکې دي په غياب د مېړونو (خپلو کې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د کورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوی ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسير: يعنې هغه ښځې چې نېکې دي، دوی د خپلو مېړونو اطاعت کوي، او سم د الله تعالى له حکمه د خپل مېړه په غياب کې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت کوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو کې هيڅ ډول خيانت نه کوي.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چې وېرېږئ تاسې له سرکشۍ (بد ګزرانۍ) د دوی نه، نو نصيحت وکړئ دوی ته، او پرېږدئ تاسې دوی په ځای د خوب کې (که په نصيحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوی (که په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسير: يعنې که کومه ښځه له خپل مېړه سره بد ګزراني وکړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د ځېښتنانو په حقونو او تعظيم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه کوي، که يې ونه منله، نو بيا دې په همغه خونه (کور) کې په ګوښې (يوائې) بستره کې پرېږدي، او که په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود کې د وهلو اثر پيدا نشي، يا يې هډوکي مات نشي، د هر تقصير لپاره يوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تأديب او تنبيه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتيب سره په آيت کې مذکورې دي، وهل وروستنۍ درجه ده، په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهي، هو ! که قصور يې زيات وي، نو بيا يې په وهلو کې هيڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وګڼي هغومره دې ووهي، مګر د دې خبرې لحاظ په کار دی، چې هډوکي يې مات نشي، او داسې يو پرهار ورته ونه رسيږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ﴿۳۴﴾

نو که اطاعت يې وکړ (غاړه يې کېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندې لاره (د ضرر او اذيت) بېشکه الله دی ډېر پورته، ډېر لوی (له ټولو اشياوو).

تفسير: يعنې که هغه ښځې ستاسې په نصيحت يا بيلتون (جدايۍ) يا تأديب يا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ څخه يې لاس واخيست، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ، او خامخا د دوی په پړ کولو پسې مه ګرځئ ! او له الله څخه ووېرېږئ !

بېشکه الله جل جلاله پر تاسي ټولو غالب او په ګردو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد ګمانی څخه کار اخلئ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ! بلکه د هر قصور لپاره يو حد او اندازه ده، او د ښځو په تأديب کې وهل وروستنی درجه لري.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا

او که وويرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) يو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسير: يعنې ای مسلمانانو! که تاسې ته انديښنه وي چې په مېړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جګړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښايي چې يو منصف د مېړه له خپلوانو نه، او يو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ! او د فيصلې لپاره يې زوجينو ته ولېږئ! ځکه چې اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی څخه د خير غوښتلو اميد هم ډېر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقيقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پيدا کوي.

إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿۳۵﴾

که اراده لري دغه (زوجين يا حکمين) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پيدا کړي الله د دغو (زوجينو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجينو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمينو په مقاصدو هم).

تفسير: يعنې که دواړه منصفان د زوجينو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نيت او کوښښ لامله د زوجينو په منځ کې موافقت پيدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د ګردو شيانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کيفيات ګرد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجينو د نزاع په لرې کېدو به هيڅ سختي نه پېښيږي ان شاء الله تعالی.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

او عبادت کوئ تاسې د الله! او مه شريکوئ تاسې له ده سره هيڅ شی!

تفسير: په الله تعالی باندې ايمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په اميد يې عبادت او بندګي وکړئ، فخر (وياړ) او رياء او ښودنې سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿۳۶﴾

او (نيکي کوئ) له مور او پلار سره په نيکي کولو او (نيکي کوئ!) له خپلوانو سره، او (نيکي کوئ!) يتيمانو سره او (نيکي کوئ!) له مسکينانو سره، او (نيکي کوئ!) له همسايه ګانو سره چې قريب وي (په نسب يا په همسايګی کې)، او (نيکي کوئ!) له همسايه سره چې بعيد وي

(په نسب یا په همسایګۍ کې) او (نیکي کوئ !) له هغه ملګري سره چې په څنګ کې و ي او (نیکي کوئ !) له مسافر سره، او (نیکي کوئ !) له هغو (وینځو، مریو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښې لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکی، ډېر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو، او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله یې بیان کړه، اوس داسې ارشاد فرمایي چې: د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوۍ او احتیاج په تناسب ادا کړئ !، له ګردو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قریب او غیر قریب همسایه (ګاونډي) څخه به نسبي یا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسایه حق له پردي همسایه څخه زیات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسایه حق د لرې همسایه له حق څخه زیات دی، یعنې چې په لرې فاصله کې اوسیږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفیقان او شریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرئ کې مېلمه او غیر مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مریې او وینځې نورو حیواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې یې وفرمایل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لویي) خودپسندي وي، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼي، او په خپل مال باندې مغرور، او په عیش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی څنې احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ !).

﴿الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾﴾

هغه کسان چې بخیلي کوي دوی او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلۍ (شومتیا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ورکړی دی دوی ته الله له مهربانۍ خپلې، او تیار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخیلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو څنې پټوي، او هیچا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلۍ ترغیب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.

فائده: دا آیت د یهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبیل الله د خرڅ په صرفولو کې یې هم پخپله بخیلي کوله، او هم به یې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه یې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

﴿وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ایمان په الله باندې، او نه په ورځې آخرې (د قیامت) باندې، او هر څوک چې وي شیطان د ده ملګری؛ نو بد ملګری دی (دا شیطان).

تفسير: او دا متکبران هغه کسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، يعنې د الله تعالى لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بخيلي کوي، او نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب ورکوي، ليکن خلقو ته د ځان ورښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوی نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري، او نه په قيامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالى د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوی مقصود وي، او د الله تعالى په دربار کې خوښ او مقبول کار دا دی، چې دا مال هغه حقدارانو ته ورکړ شي، چې د هغوی ذکر وشو، او په ورکولو کې يې د الله تعالى خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښکاره شوه چې د الله تعالى په لاره کې همغسې چې بخل کول خراب کار دی، هم داسې رياکاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لګول هم خراب کار دی، او داسې کار همغه کسان کوي، چې د دوی رفيق شيطان وي، چې دوی پر هسې کارونو لمسوي، او تياروي يې.

وَمَا ذَا عَلَيۡهِمۡ لَوۡ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمۡ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾

او څه نقصان به وو په دې کفارو (باندې) که ايمان راوړی وای دوی په الله او ورځې آخرې (د قيامت) باندې، او صرف کړی وای دوی ځينې د هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله، او دی الله په (ټولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د کافرانو په دې کې هيڅ نقصان نه وو که دوی د کفر په ځای پر الله تعالى او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړی وای، او د بخل او ريا په ځای يې د الله تعالى په لاره کې خپل مال صرفولی، بلکه بيخي د دوی نفع وه، ضرر او زيان خو په دې کې دی چې دوی يې اوس غوره کوي، او الله تعالى ته معلوم دي چې دوی يې په څه؟ او په کوم نيت کوي؟ د همغه عوض به هغوی ته ورکاوه شي.

په پخواني آيت ﴿وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمۡوَٰلَهُمۡ﴾ کې د مال نسبت د هغوی په لوري شوی وو، اوس د ﴿وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ﴾ په فرمايلو کې داسې يوه لطيفه اشاره ده، چې هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی، په هر څه يې چې زړه غواړي لګوي يې، دوی ته دا مناسب وو، چې هغه مال يې د الله تعالى مال ګڼلی، او همغه لاره کې يې لګولی چې الله جل جلاله له حکمه سره سم وای.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظۡلِمُ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةٗ يُضَٰعِفۡهَا وَيُؤۡتِ مِن لَّدُنۡهُ أَجۡرًا عَظِيمٗا ﴿٤٠﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم په اندازې د يوې ذرې، او که وي دا (ذره) نيکي (نو) دوه چنده به کړي هغه (نيکي) او ور به کړي (محسن ته الله) له نزده خپله ثواب ډېر.

تفسير: يعني الله تعالى د هيچا حق د يوې ذرې په اندازه هم نه ضايع کوي، نو په دې کافرانو باندې چې عذاب مسلط کيږي؛ عين انصاف دی، او د دوی د بد عملۍ بدل دی، او که د يوې ذرې په اندازه څوک نيکي ولري نو «اضعافا مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاک الله به له خپل لوري عظيم ثواب د انعام په طور هم ور عنايت کوي.

فَكَيۡفَ إِذَا جِئۡنَا مِن كُلِّ أُمَّةِۭ بِشَهِيدٖ وَجِئۡنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدٗا ﴿٤١﴾

نو څرنګه (حال) به وي په هغه وخت کې چې راولو مونږ له هر يوه (پخواني) امت څخه يو شاهد (د دوی له انبياوو څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده !) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال وينکی).

تفسير: يعني د دې كافرانو به څرنګه بد حال وي، كله چې مونږ له هر امت او هر قوم څخه هسې شاهدان راولو چې د دوى د حالاتو بيان كوونكى او د دوى د واقعي معاملاتو ظاهر كوونكى دى.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوى به د قيامت په ورځ كې د نافرماني او د فرمان منونكو فرمان منل بيانوي، او په ګردو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو اى محمده ! صلى الله عليه وسلم تا به هم پر دوى يعنې ستاسې پر امت لكه د نورو انبياوو عليهم السلام په شان احوال ښوونكى او شاهدي لوستونكى دروو.

او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانيو انبياوو عليهم السلام يا د پورته ذكر شويو كافرانو په لوري وي.

كه انبياء عليهم السلام مراد شي؛ نو د هغوى پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولي چې د دوى امتيان د دوى تكذيب كوي.

كه كفار ترې مطلب شي نو مدعا به يې داسې كيږي: همغسې چې پخواني انبياء عليهم السلام د خپلو امتونو د كفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم اى محمده ! صلى الله عليه وسلم د هغوى پر بد عملى باندې شاهد كيږې، چې له دې شهادت څخه به د دوى خرابي او بدي لا ښه محققه كيږي.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

په دغه ورځ كې به آرزو كوي هغه كسان چې كافران شوي وو او نافرماني يې كړې وه له رسوله، دا چې كاش كه همواره كړى شوي واى پر دوى باندې ځمكه، او نه به پټوي دوى له الله څخه هيڅ خبره.

تفسير: يعني په همغه ورځ كې چې له هر امت څخه به د دوى د حالاتو بيان كوونكي وبللى شي، نو كافران او نافرمانان به داسې تمنا كوي، چې كاشكې مونږ له ځمكې سره برابر او په خاورو كې ګډ او بيخي فنا واى، او نن پيدا نه واى، چې له مونږ سره حساب او كتاب نه كېدى !، دا خلق به هيڅ يوه خبره له الله تعالى څخه نشي پټولى، او د ذرې ذرې حساب به له دوى څخه اخيستل كيږي.

په آخر كې بيا مسلمانانو ته صريح خطاب فرمايي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ګردو عباداتو څخه اولى، اعلى، او افضل دى، او په شريعت كې چې هومره د هغه اهتمام شوى، او د هغه اركان، شرايط، آداب او نور مفصل ښودلى شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دى شوى» نو دلمانځه په اړه يې د دوه وو خبرو تاكيد فرمايلى دى، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دى، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښكاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت كې لمانځه ته مه نږدې كيږئ ! تر څو د هغو الفاظو په معانيو ښه وپوهيږئ چې ستاسې له خولو څخه وځي.

(۲): د جنابت په حال كې هم له لمانځه څخه لرې اوسئ ! تر هغه پورې چې ولامبئ ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاك كړئ ! ځكه چې په لمانځه كې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې يو يې حضور او خشوع دى، او بل يې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ كې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درانده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، ددې خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څخې دوه نفعې هم معلومیږي:

(اول): څرنګه چې د پاسنیو ډېرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر څخې ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختی علاج راښیي، یعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطوا او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دې پاسنیو ګردو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له ګردو منهیاتو او معاصیو څخې نفرت پیدا کیږي.

(دویم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعمیل کې هم آساني ورپېښیږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروایي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعید نه دی، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقْرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُواْ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) مه نږدې کېږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست یئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (یې) وایئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مګر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدې کیږئ) تر هغه پورې چې تاسې غسل وکړئ.

تفسیر: د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لګول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت خرګندولو لپاره یې لګاوه، او ښکاره ده چې د لومړنی خرابی او عیب منشأ، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستی خرابی علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا راښکاره شوه چې د ګمراهی سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تمیز بیخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تمیزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعیف او بهیمي قواوې قوي کیږي.

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُواْ مَآءً فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران) یا په سفر باندې (په حالت د بې اودسی یا جنابت کې) یا راشي یو له تاسې له بیدیا (له بولو) نه، یا جماع وکړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (یا یې نشئ استعمالولی) نو اراده وکړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه وکړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې).

تفسير: يعني دجنابت په حالت كې دې لمونځ نه كوي، بلكه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا كړ شي !، دا حكم هلته دى چې كوم عذر نه وي، كه يو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممكن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت كې تيمم وهل كافي دي، د اوبو د استعمال معذوريت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر كې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې يواځې خپله ګزاره پرې كولى شي، او كه اودس پرې وكړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده څخه لرې وي.

(۳): دا چې اوبه بيخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدير يې د طهارت د ضرورت دوه صورته ښودلي دي:

(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت كې.

(دويم): له مجامعت څخې وروسته د غسل او د لمبلو ضرروت په وخت كې.

فائده: د تيمم صورت دا دى چې پاكه ځمكه باندې دې دواړه لاسونه ووهي !، بيا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه كړي ! خاوره طاهره ده، او د ځينو شيانو لپاره د اوبو په شان پاكوونكې هم ده، مثلا: موزه، بوټ، ماسې، چاړه، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

بېشكه الله دى ښه عفو كوونكى (چې داسې سختې يې را آسانه كړه) ښه مغفرت كوونكى (د تقصيراتو).

تفسير: يعني الله تعالى د ضرورت په وخت كې د تيمم اجازه راكړې ده، او خاوره يې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځكه چې هغه سهولت او معافي وركوونكى او د بندګانو د خطاوو معافوونكى ذات دى، او د خپلو بندګانو نفع او هوسايي (آساني) خوښوي، چې له دې څخې دا هم ښكاره شوه، چې په لمانځه كې د نشې په حالت كې چې د يوه شي په ځاى بل شى لوستلى شوى وو، هغه يې هم معاف كړى دى.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

آيا نه دې كتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو كسانو چې وركړى شوى ده دوى ته څه برخه له كتابه، چې پيرې (اخلي) دوى ضلالت (ګمراهي په عوض د هدايت كې)، او اراده لري دوى د دې: چې وركه كړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دى په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنګ شئ !) او كافي (بس) دى الله ولي (دوست حمايت كوونكى ستاسې) او كافي (بس) دى الله مددګار (ستاسې).

تفسير: يهودانو ته له كتاب څخې څه برخه وركړى شوې ده، يعنې د هغه د الفاظو د لوستلو برخه وركړى شوې ده، او د عمل كولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده وركړى شوې، او ګمراهي اخلي يعنې د (آخر الزمان نبي صلى الله عليه وسلم) له حالاتو او اوصافو څخې به يې د دنيايي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پټول يې، او عمدا

به يې ترې انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين څخې واړوي؛ چې ګمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې اى مسلمانانو ! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمينان ولرئ ! او له دوى نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ !) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زيان څخه د ساتلو لپاره کافي دى، نو ځکه له دښمنانو څخې هيڅ ډول انديښنې مه کوئ ! او په دين باندې قائم اوسئ !.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ؕ

ځينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوى خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه د (حکم ستا)، او (وايې يهودان)واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عيب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دي، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوى دى؛ له خپله ځايه اړوي، يعنې لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، ﴿وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ او وايي وامو ورېده سر غړونه کوو)، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوى به په ځواب کې وويل: وامو ورېده ! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دى منلى، يعنې يوائې مونږ په غوږ اورېدلى دى، او په زړه مو هغه نه دى منلى.

﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره ! دروا دې نه اورول شي !» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناګانې لري، که د يوې معنى په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنى په لحاظ ښېرا او تحقير هم کېدى شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولى شي !»، او په زړو کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شې ! (العياذ بالله).

﴿وَّرَاعِنَا﴾ او وايي لفظ «راعنا» يعنې کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوى دى.

ښه معنى يې داده چې: «ته څمونږ رعايت وکړه ! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه ! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهېږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړى شو.

او بده معنى يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنى «څمونږ شپون» دى، او دا د هغوى شرارت وو، ځکه چې هغوى ډېر ښه پوهېدل چې موسى عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څړ ته بيولي وو.

﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ په تاوولو د ژبو خپلو...) يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره ګډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اوريدونکي فکر به يې ښې معنى ته اړاوه، او د هغو بدې معنى ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنى قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عيب لګاوه، چې که دا سړى په رښتيا سره نبي واى؛ نو څمونږ په دې فرېب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوى دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څرګند کړل.

وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ ۙ وَلٰكِنْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۴۶﴾

او که بېشکه دوی ویلي وای: واورېده مونږ (وینا ستا) او ومانه (حکم ستا په بدل د «عصینا» کې) او (که دوی ویلي وای) واوره (بې له «غیر مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» کې) نو خامخا به خیر وو دوی ته، او ډېره سمه (وینا)، ولیکن لري کړي دي دوی الله (له خپله رحمته) په سبب د کفر د دوی، پس نه راوړي ایمان (له دغو یهودانو) مګر لږ خلق.

تفسیر: حق تعالی د یهودانو د دغو دریو مذمومو اقوالو له بیان کولو څخه وروسته اوس د ملامتیا او د هدایت په ډول ارشاد فرمایي: چې که یهودانو د﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځای ﴿وَاَطَعْنَا﴾ او د﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض یې یوازې ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَرَاعِنَا﴾ په ځای ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ویلی؛ نو دا به د دوی په حق کې بهتر وو، او دا خبره به په ځای او سمه وه، او هسې بېهودګي او شرارت ته به ځای نه وو پاتې، چې له پاسنیو کلماتو څخه یهودان په خپلو زړونو کې بدې معناګانې اخیستلې، لیکن څرنګه چې الله تعالی دوی د خپل کفر په سبب له خپل رحمت او هدایت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځکه دوی په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګټورو خبرو باندې نه پوهیږي، او ایمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت څنې محفوظ پاتې دي، لکه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالی عنهم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحٰبَ السَّبْتِ ۭ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿۴۷﴾

ای هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب! (ای کتابیانو!) ایمان راوړئ تاسې! په هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ، حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغه کتاب چې تاسې سره دی، پخوا له هغه چې هوار کړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوی، یا پخوا لـه دې چې لعنت وکړو پر دوی لکه چې لعنت کړی وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دی امر (حکم) د الله واقع کېدونکی (خامخا).

تفسیر: «ای اهل کتابو! ایمان راوړئ! په هغه «قرآن» چې احکام یې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دی، ایمان راوړئ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې یعنې سترګې، پوزې، او نور بدل کړو.

مطلب دا چې که تاسې ایمان را نه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بیا یې د شا په لوري اړوو، یعنې ستاسې مخ له چیت پیت کولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (یا دا چې) ایمان راوړئ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه کړو، او د څټونو په شان یوه تخته یې وګرځوو»، یا به د شنبې د ورځې د مسخ شویو خلقو په شان تاسې هم مسخ کړو، او له تاسې څنې به څناوران جوړ کړو.

د﴿اَصْحٰبَ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت کې مذکوره ده.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيْمًا ﴿۴۸﴾

بېشکه چې الله نه بخښي دا چې شریک ونیولی شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې ښکته وي له شرکه (لویه وي که وړه) هغه چاته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې)، او هر هغه

څوک چې شریک ونیسي له الله سره نو په تحقیق ويې تړل (په الله) دروغ لوی (او ويې کړه) ګناه ډېره لويه.

تفسير: يعنې مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ يې دائمي سزا ده، هو ! له شرک څخه ښکته چې کوم صغيره ګناهونه دي يا کبيره، هغه ګرد د مغفرت وړ دي، الله تعالی د هر چا دمغفرت اراده چې وفرمايي؛ د هغه صغيره او کبيره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو يا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنګه چې يهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هيله نه کوي !.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آيا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک ګڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه څوک چې اراده وفرمايي (د پاکۍ يې)، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی په اندازه د يوه نري تار (هم).

تفسير: يعنې يهودان سره له دومره خرابيو بيا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي - چې بيخي چټې او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمايي هغه مقدس او پاکيزه کوي، او د يهودانو په تشه وينا سره هيڅ نه کيږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کيږي، يعنې دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کيږي، او په دوی باندې به هيڅکله په ناحقه سره عذاب نه واردېږي.

فائده: يهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عُزير عليه السلام) ته يې د الله تعالی ځوی ويل، کله چې هغوی دا آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ الآيه - واورېده، نو يې ويل چې: «مونږ خو مشرکان نه يو، بلکه د الله تعالی خاص بندګان او د انبياوو ځامن يو، او پيغمبري خمونږ ميراث دی»، نو الله تعالی د دوی دغې لويې او ځانمنې په مقابل کې دا آيت نازل کړ.

(فتيل هغې نرۍ پردې ته وايي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده !) چې څرنګه تړي دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسير: يعنې څومره دتعجب خبره ده چې په الله تعالی باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالی دوستان وايي، او د الله تعالی په نزد د مقبوليت مدعيان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صريح ګناهګار کېدلو لپاره بيخي کافي دي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آيا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ايمان راوړي دوی په بت او په شيطان او وايي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسیر: په دې آیت کې هم د یهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د یهودانو په زړونو کې د محمد صلی الله علیه وسلم عداوت زیات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښۍ او د ضرورت له مخې یې د بتانو تعظیم وکړ، او ویې ویل چې: «ستاسې دین د مسلمانانو له دین څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب یواځې حسد وو، او غوښتل یې چې نبوت او دیني ریاست پرته له مونږ څخې بل چاته ولې ورکړې شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالی په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آیتونو کې هم دا خبرې مذکورې دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسیر: یعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه یې د بتانو تعظیم وکړ، او د کفر طریقه یې د اسلامي طریقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالی لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالی لعنت وکړي، د هغه حامي او مددګار په دنیا او آخرت کې هیڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آیا شته یهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ یعنې نشته ! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقیر.

تفسیر: یهودانو داسې خیال کاوه چې نبوت او د دین سرداري څمونږ میراث دی، او یواځې مونږ د هغه لیاقت لرو، نو څکه به یې د عربي نبي صلی الله علیه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او یو له بل سره به یې ویل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسیږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور ورسیږي؛ هیڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آیت نازل شو، چې مطلب یې دادی «آیا یهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ یعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته ورورسیږي؛ نو خلقو لره د یوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي، یعنې دوی داسې بخیلان دي چې پخپله پاچاهۍ کې هم فقیرانو ته یوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخاء او ورکړه لازمه ده).

(نقیر هغه داغ ته وایي چې د خورما د زړي په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آیا حسد کوي دغه (یهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره یې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقیق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهیم ته کتاب (تورات، زبور، انجیل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسیر: یعنې آیا که په محمد صلی الله علیه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالی (د نصرت، عزت، عظمت، سیادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له لیدلو څخه له ډېرې رخې او حسده مري؛ نو دا بیخي د دوی

لېونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسی، داود، سليمان، عيسی، محمد صلی الله عليه وسلم او نور انبياء عليهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظيم سلطنت عنايت کړی دی، نو بيا يهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوی څخه انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنۍ کې دی.

فَمِنْهُم مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿۵۵﴾

نو ځينې له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړی دی په محمد، او ځينې له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولی دی له محمد څخه، او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوښ وهونکی.

تفسير: يعني د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته الله تعالی تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړی دی، او محمد صلی الله عليه وسلم هم له همغې کورنۍ څخه دی، نو که څوک بې سببه يواځې د کينې او حسد لامله محمد صلی الله عليه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکی اور بس او کافي دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۚ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو ځمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاخه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوی (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکي غير له هغو، لپاره د دې چې وڅکي دوی (تل تر تله نوی نوی) عذاب.

تفسير: يعني د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوی د پوستکي له سوځېدو څخه وروسته دوی ته بل پوستکي ورآغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۵۶﴾

بېشکه چې الله دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني بېشکه الله تعالی ډېر زبر دست او غالب دی، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالی جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دی، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۖ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۫ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿۵۷﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وي به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړی شوې (له ټولو ناپاکيو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سيورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسير: يعني مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسيږي، او دوی ته به هسې ښايسته ښځې ور په برخه کيږي، چې له حيض، نفاس، او نورو دنيوي ککړتياوو څخه به بيخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو ګڼو سيورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو څخه به بيخي محفوظ وي.

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمٰنٰتِ إِلٰى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضيانو ! ای حاکمانو !) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره !.

تفسير: په يهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به يې خيانت کولو، او د خصوماتو په فيصلو کې به يې رشوتونه اخيستل، او په نورو اسبابو سره به يې د يوه پلو خاطر، لحاظ، او رعايت کولو، او د حق په خلاف به يې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو څخه ممنوع ګرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شريفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارك اراده درلوده (لرله) چې (بيت الله) شريف ته دننه ننوځي، د کعبې شريفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) د کعبې شريفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چابي) په زوره واخيستله، او ور يې پرانيست، کله چې د الله تعالى جل جلاله رسول صلى الله عليه وسلم د کعبې شريفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالى عنه وغوښتل چې دا د (بيت الله شريف) کلي (چابي) دې ماته راکړه شي !، دلته دا آيت نازل شو، او کلي (چابي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه) ته وروسپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چابي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالى عنه به تل ويل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم کلي (چابي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړي نه وای».

إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه ليدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله ! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو يعنې حاکمانو او مشرانو !).

تفسير: په پخواني آيت کې يې قاضيانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمايه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضيانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کيږي، چې له دې څخه دا رانسکاري چې د حکامو او قاضيانو حکم منل به هلته واجبيږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزيرانو، حاکمانو، قاضيانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له احکامو څخه مخالف کوم حکم ونه کړي، مګر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ

نو بیا که خلاف مو پیدا شو په یوه شي کې نو وګرځوئ تاسي (فیصله ددی کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حدیث ته) که یئ تاسې چې (په اخلاص سره) ایمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخرې (قیامت) باندې.

تفسیر: یعني که تاسې او د أولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پېښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فیصله وکړئ ! چې آیا هغه حکم في الحقیقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چې محققه شي، نو ښايي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ ! او ښايي چې اختلاف له منځه ورک کړئ ! که تاسې په الله تعالی او د قیامت په ورځې باندې له زړه نه ایمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څخه به خامخا ویرېږئ ! چې له دې څخنې دا حکم را څرګند شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو څکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جګړه پېښه شي، او یو د دوی هغه بل ته ووايي: راځه چې شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووايي چې: زه شریعت نه پېژنم (نستغفر الله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ۝٥٩

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعني خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جګړې او شخړې (جنګونه) وکړئ ! یا له خپلې رایې سره سم کومه فیصله صادره کړئ، څکه چې د شریعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزۡعُمُونَ أَنَّهُمۡ ءَامَنُواْ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبۡلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓاْ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدۡ أُمِرُوٓاْ أَن يَكۡفُرُواْ بِهِۦۖ وَيُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمۡ ضَلَٰلَۢا بَعِيدٗا ۝٦٠

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دی پخوا له تا نه (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې ورو وړي (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب بن أشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ویې نه مني)، او اراده لري شیطان دا چې ګمراه کړي دوی په ګمراهی لرې سره (له حقه).

تفسير: په (مديني منورې) کې د يوه يهودي او د يوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جګړه پېښه شوه، يهودي چې په رښتيا وو، ويې ويل: «راشه ! چې محمد ته لاړ شو !»، منافق چې په نا حقه وو ويې ويل: «راځه چې (کعب بن أشرف) ته لاړ شو !»، چې د يهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د جګړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د يهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله عليه و سلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وويل: «راځه ! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فيصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو !، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په فيصله راضي نشو، او قناعت يې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې ګڼلې وي چې څرنګه زه د اسلام مدعي يم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې يهودي په مقابل کې څما رعايت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جګړه واورېده، او د يهودي له بيان څخه ورښکاره شوه چې دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغې قضيې په نسبت خپله فيصله هم صادره کړېده، او د نبی صلی الله عليه وسلم له فيصلې سره سم په دغه جګړه کې هغه يهودي رښتينی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالی عنه دغه منافق وواژه، او ويې فرمايل: «څوک چې د داسې يو حقاني قاضي فيصله ونه مني، نو د هغه فيصله دې په دې ډول سره وکړه شي !»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالی عنه باندې يې د قتل دعوی دائره، او قسمونه يې ياد کړل، چې دې عمر رضی الله تعالی عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښايي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فيصلې څخه انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آيتونه نازل شول، او په دې آيتونو کې اصل حقيقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالی عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

او کله چې وويل شي دې (منافقانو) ته راځئ ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله (يعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړې د فيصلې لپاره) نو ګورې به ته منافقان چې ګرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په ګرځېدلو سره.

تفسير: يعنې که په کومه جګړه کې منافقانو ته وويل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ !چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جګړې وړاندې کړئ !» کله چې دوی ظاهرا د اسلام مدعيان دي، نو څکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مګر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوري، او بېرته ستنېږي، او غواړي چې په کوم چل او فريب سره ځان ترې ګوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم ځای ته چې د دوی زړونه يې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جګړې فيصله کړي.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسېږي دوی ته کوم مصيبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چې وړاندې لېږلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بيا

به راشي دوی تاته (ای محمده !) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښېګڼې (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا).

تفسیر: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارک په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالی عنه خدمت ته یواځې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښایي هغه ځمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او ځمونږ مقصود د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ارشاد څخې ځان ژغورل یا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو څنګ (تغافل) وکړه ! (مخ واړوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذیر «عذرونه» یې مه منه !) او پند ورکړه دوی ته او ووایه (ای محمده !) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بلیغه (تأثیرناکه).

تفسیر: یعني د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبیرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو څخې تغافل وفرمایه ! او د دوی په خبرو باندې هیڅ غوږ مه ږده ! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هیڅ تقصیر مه فرمایه ! او د دوی له هدایت څخه مه نا امیده او مه مأیوس کېږه !.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لېږلی مونږ هیڅ رسول مګر (لېږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعني الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري لیږي، نو په دې غرض یې لیږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې و مني، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابی کولو څخه وروسته هم ویښ او منتبه شوي وای، او له الله تعالی څخې یې معافي غوښتي وی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د دوی لپاره د معافی دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړې وی، مګر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول یې د (رسول الله) له حکم څخې چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بیا هم منتبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو یې لاسونه پورې کړل، او په بې ځایه تأویلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کیږي دوی تر هغه پورې چې فیصله کوونکي او حَکَم کړي دوی تا په هغه جګړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بیا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کې خپګان (تنګي ـ ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فیصله) کړې وه تا، او (ویې) مني دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښی سره».

وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوْا مِنْ دِيَارِكُمْ مَّا فَعَلُوْهُ اِلَّا قَلِيْلٌ مِّنْهُمْ ۭ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوْا مَا يُوْعَظُوْنَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَشَدَّ تَثْبِيْتًا ﴿۶۶﴾ وَّاِذًا لَّاٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ لَّدُنَّآ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۶۷﴾ وَّلَهَدَيْنٰهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۶۸﴾

او که په تحقیق مونږ فرض کړی وی پر دغو (مدعیانو د ایمان) دا چې مړه کړئ تاسې ځانونه خپل ! یا ووځئ تاسې له کورونو خپلو ! (لکه چې بني اسرائیلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو کړی دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو کسانو له دوی نه.

او که په تحقیق دوی کړی وی هغه کار چې پند ورکولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا کار خیر (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به کلک وو له جهته د محکموالي (د ایمان). او په دغه وخت کې به خامخا ورکړی وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور).

او خامخا به برابر کړي (بیولی) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسیر: دوی وپوهوه ! کوم حکم چې مونږ د دوی په نسبت ورکړی دی، هغه یوائې د دوی د پند او خیر غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاکولو حکم دوی ته ورکړی شوی دی، او نه له وطن څنې د جلا کېدلو، که دوی په دې سهل او آسانه حکمونو باندې ټک وکړي، نو نفاق به بیخي ورک شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهیږي، او موجوده حالت غنیمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دین او دنیا ښېګڼې ور په برخه کیږي.

وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا ﴿۶۹﴾

او هر څوک چې حکم ومني د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه کسان به له هغه چا سره وي (په جنت کې) چې انعام کړی دی الله پر دوی باندې، چې انبیاء دي، او صدیقان دي، او شهیدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه کسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسیر: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، یعنې پرښته ظاهرا د پاک الله پیغام ورته وایي، «صدیق» هغه دی چې هغه پیغام او احکام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت ورکړي او پرته له چون و چرا څخه د هغه تصدیق وکړي.

«شهید» هغه دی چې د الله تعالی او انبیاوو علیهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او نېک بخت هغه دی چې له خرابو خبرو څنې یې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه یاد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو څنې افضل دي، ځکه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعي سره موافق دي، او پرته له دوی څنې نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کې برابر نه دي، خو که د الله تعالی او د پاک رسول په امر منلو کې مشغول وي، نو دا کسان به هم د همدوی په ذیل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېګڼې او د فضيلت خبره ده، او هيڅوک دې هغه حقير ونه ګڼي.
فائده: په دې آيت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقين چې دهغوی ذکر شوی يا کيږي؛ له دې رفاقت او معيت څخه بې برخې دي.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ۝

دا (ملګرتيا) فضل (احسان، رحمت) د ی له (جانبه د) الله نه، او کافي دی الله ښه پوه (په ټولو نيتونو او عملونو هم).

تفسير: يعنې الله تعالی او دپاک رسول حکم منونکو ته د انبياوو (عليهم السلام) او صديقانو (رضي الله تعالی عنهم) او شهيدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت ميسر کېدل د الله تعالی لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی داطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه ځنې منافقان بيخي محروم دي، او الله کافي دی ښه پوهيدونکی او ښه خير لرونکی، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطيع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلا ور معلوم دی، نو اوس دې هيچا ته د دې امورو د تفاصيلو له امله د الله جل جلاله د وعدې په پوره کېدلو کې څه اندېښنه او خلجان پيدا نشي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ۝

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی (ای مؤمنانو !) واخلئ تاسې وسلې خپلې (يا ځان له کفارو وساتئ ! او ورته هوښيار اوسئ !) بيا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) يا ووځئ تاسې ګرد سره يو ځای.

تفسير: دلته د «جهاد» ذکر شروع کيږي، يعني: «ای مسلمانانو ! د منافقانو کيفيت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خير په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبرئ او احتياط ځنې کار واخلئ ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبير يا د عقل او سامان په وسيله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ ! په متفرق صورت، يا د جمعيت په ډول، څنګه چې موقع وي.

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ

او بېشکه ځينې له تاسې خامخا هغه څوک دي چې خامخا تأخير به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسير: يعنې ای مسلمانانو ! ستاسې په جمعيت کې ځينې هغسې کسان هم نوتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او بېرته ترې پاتې کيږي، او د الله جل جلاله د حکم تعميل نه کوي، بلکه دنيوي منافعو ته يې سترګې نيولي دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أبي) او د هغه ملګري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مګر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنيوي منافع وو، او د الله تعالی له امر منلو سره يې هيڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ۝

نو که ورسيږي تاسې ته کوم مصيبت (لکه قتل يا هزيمت) نو وايي دا (متخلف منافق): په تحقيق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې ځکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزا له ورتللو به كه مسلمانانو ته په «جهاد» كې كوم رېړ ورپېښېده، لكه چې زخميان يا شهيدان كېدل، يا به يې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ويل به يې چې: د الله تعالى لوى فضل وو چې په جنګ كې مونږ له دوى سره يو ځاى نه وو، كه نه ځمونږ هيڅ خير په كې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره ترې خلاص شو.

وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللّٰهِ لَيَقُوْلَنَّ كَاَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهٗ مَوَدَّةٌ يّٰلَيْتَنِيْ كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوْزَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿۷۳﴾

او كه ورسيږي تاسې ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لكه فتح يا غنيمت) نو خامخا هرو مرو به وايي دا (متخلف منافق) ګواكې چې نه وه په منځ ستاسې او په منځ د ده كې هيڅ دوستي (او وايي به): اى كاشكې زه (هم) وى له دوى سره، نو بريالى شوى به وم په بري ډېر لوى سره (له غنائمو).

تفسير: يعنې كه په مسلمانانو باندې د الله تعالى فضل وشي، لكه چې برى ومومي، يا د غنيمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه كيږي، لاسونه سره منبي (مروړي)، غاښونه چيچي او لكه د ښمنان د حسد د غلبې له كبله وايي: «هى ! د افسوس ځاى دى ! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» كې شريكان نه شو، او له دې لوېې ولجې (غنيمت) او بري څخه خوشې چتي بې برخې پاتې شو، كه مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب كړې واى؛ نو زيات مال به مو په لاس راغلى وى»، يعنې منافقانو ته به يوائې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلكه خپلې محرومى څخه به زيات د مسلمانانو په بري باندې لا ډېر زيات د حسد په رنځ او اضطراب كې لويږي، نو الله تعالى فرمايي:

فَلْيُقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يَشْرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۚ وَمَنْ يُّقَاتِلْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۷۴﴾

پس جنګ دې وكړي په لاره د الله كې هغه كسان چې خرخوي دوى حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په آخرت، او هرڅوك چې جنګ وكړي په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) پس شهيد كړى شي، يا غالب (غازي او بريالى شي پر دښمن)؛ نو ژر به وركړو مونږ ده ته اجر ډېر لوى.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَّاجْعَلْ لَّنَا مِنْ لَّدُنْكَ نَصِيْرًا ﴿۷۵﴾

او څه شوي دى پر تاسې چې جنګ نه كوئ تاسې په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) او په (خلاصولو) د ضعيفانو كې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلكان دي، هغه كسان چې وايي دوى: «اى ربه ځمونږه ! وباسه مونږه له دې كلي (د مكې) څخه ! چې ظالمان دي اوسيدونكي د هغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم ولي (حامي، ساتونكى) ! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم مددګار !».

تفسير: يعني ستاسې جنګېدل له کفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالى د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې څمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لوري «هجرت» ونشو کړی، او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنګېدل ضروري دي.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿۷۶﴾

هغه کسان چې ايمان لرونکي دي جنګ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقي لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنګ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنګ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره !، بېشکه چې مکر د شيطان ضعيف دی.

تفسير: يعني څنګه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالى په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنګېږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنې کافرانو سره بلا تأمل جنګېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددګار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهيږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعيف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چليږي، له دې څخه مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلې تاته حال د) هغو کسانو چې ووېل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنګه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرته کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به څمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکايتونه به يې وړاندې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له کفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې څخه منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! څکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! څکه تر څو چې انسان د الله تعالى په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکاليفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان ځارول ډېر درووند وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ؕ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له کفارو سره) جنګ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه ويرېدله له خلقو نه په شان د ويرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زيات له جهته د

وېرېږي، او وويل دوی: ای ربه ځمونږه ! ولې دې فرض کړ په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېټې نږدې پورې.

تفسیر: یعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ور کړ شو؛ نو باید چې مسلمانان خوشحاله شوي وی، چې ځمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې ویرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابه ویرېږي، یا له هغه څخه هم زیات ویرېدل، او هیله او آرزو به یې کوله که د لږ څه مودې له مخه بیا هم د قتال امر (وروستو شي) ښه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځینې مفسرین لیکي چې: له مرګ څخه دا وېره د طبیعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾

ووایه (ای محمده ! دغو ویرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنیا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې ویرېږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د یوه ډېر نري تار.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنیوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم درونډ ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمایي چې: دوی ته ووایه، دنیوي ګرد منافع حقیر او سریع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښایي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او یقین وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او د ګوتې په منبلو سره څرګندېږي، ظلم ونه کړی شي).

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ۗ

هر چېرته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مرګ، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، ماڼیو) ډېرو لوړو محکمو مضبوط کړی شویو کې.

تفسیر: یعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې وېرې ځای کې واوسېږئ، خو بیا هم د مرګي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مرګ تاسې ته در رسېږي، ځکه چې هر یوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بیا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی، خو اوس له جهاده مه ویرېږئ !، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه ویرېدل بیخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دلیل دی.

وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ۚ

او که ورسیږي دوی ته څه نیکي (لکه پراخي) نو وایي: دا (نیکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسیږي دوی ته څه بدي (لکه قحط) نو وایي دوی: دا (بدي) له جانبه ستا ده.

یعنې د دې منافقانو یوه بله عجیبه خبره واوره ! که د جنګ تدبیرونو ښه نتیجه ورکړه، او فتح او بری حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنیمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وایي: «دا د الله له

لوري دي»، یعنې یوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تدبیرونو څخه انکار کوي، او که تدبیر په ظاهر کې نتیجه ورنه کړه، او د هغه له امله هزیمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تدبیرونو باندې الزامات لګوي، (یهودانو) به ویل: «له هغه کال څخه چې د محمد قدم په مدینه کې ایښود شوی دی، د غلو نرخونه پورته او د ځمکې او د باغونو حاصلات ښکته شوي دي !».

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا ټول (خیر او شر) له (جانبه) د الله دی، پس څه سبب دی، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوی په هیڅ خبره باندې.

تفسیر: الله تعالی فرمایي چې ای محمده ! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته هسې ځواب ورکړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلکه هر خیر اوشر) ګرد د الله تعالی له لوري دی، په هسې خبرو کې بل هیڅوک ګوتې نشي وهلی، او نه څوک په کې مداخله کولی شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بیخي غلط او له یوې مخې ناپوهي ده، کوم تدبیر که ظاهري نتیجه ورنه کړي، خراب یې مه ګڼئ ! دا د الله تعالی حکمت دی چې تاسې ته ښوونه کوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموینه کوي.

مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه !) له نېکۍ راحت، او خوشحالۍ څخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دی، او هر هغه شی چې ورسېد تاته (ای انسانه !) له بدۍ، زحمته، او مصیبته نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دی، او لېږلی یې مونږ ته (ای محمده !) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ای محمده !).

تفسیر: یعنې اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېکیو او بدیو موجد اګر که الله جل جلاله دی، مګر بنده لره ښایي چې نیکي او ښېګڼه د الله تعالی انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدي، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې وا نه چوي، ځکه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي کېدی، بلکه موجد یعنې د دې خبرې پیدا کوونکی الله تعالی دی، او سبب یې ستاسې اعمال دي.

مَّن يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

هر چاچې حکم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقیق چې حکم ویې ومنلو د الله، او هر څوک چې وګرځېد (له اطاعته نو مه خپه کېږه ای محمده ! ځکه چې) نه یې لېږلی مونږ ته په دوی باندې ساتونکی (څارونکی د اعمالو).

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

او وایي دوی (ځمونږ کار ستا) اطاعت دی، نو کله چې راووځي دوی له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وایي) یو ډله له دوی غیر له هغې خبرې نه چې وایې (دا طائفه تاته)، او الله لیکي هغه

خبرې چې د شپې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په څنګ شه ته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاري واورئ ! ستاسې به مخکې وايي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لاړ شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرګې کوي، او د الله تعالی په دربار کې د دوی دا ګردې مشورې هم ليکلې کيږي، او دوی ته د دوی د ګردو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي، نو ای نبي عليه السلام ! ته له دوی څنې خپل مخ وګرځوه ! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعةٌ» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرُنا» دی.

څينې مفسرين وايي چې: ﴿تَقُوْلُ﴾ د غائب مؤنث صيغه او فاعل يې ﴿طَآئِفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسير کې يې ګورئ.

څينې مفسرين يې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل يې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾

آيا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصيح بليغ معجز) قرآن کې، او که وي (دا قرآن) له جانبه د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی) په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشريت کلام کې د معناګانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کيږي).

تفسير: دا خلق په قرآن کريم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرګنده شي، چې قرآن عظيم د الله تعالی کلام دی، وګورئ ! که لوی قرآن د الله تعالی کلام نه وی، لکه چې تاسې ګمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شريف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه ليدل کېدل.

وګورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پيښيږي؛ د هغه بل حالت خيال انسان ته نه پاتې کيږي، که دا قرآنکريم د الله تعالی کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به يې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به يې د غصې خبرې هيرولې، او د دنيا په بيان کې به يې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بيان کې به يې د دنيا څه خبرې نه کولې، په بې پراويۍ کې به د عنايت څه ذکر نه وی، او په عنايت کې به د بې پروايۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به يې وايه، او د يوه حال کلام به يې د بل حال کلام څنې مختلف په نظر راته، ليکن څرنګه چې (قرآن عظيم الشأن) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو ګردو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نيولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلوميږي چې په (قرآن شريف) کې د هر شي بيا د هر مقام په اقتضاء په همغه يو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظيم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مګر پوه او فهيم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ويلی شي چې اول يې وفرمايل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ بيايې وفرمايل: ﴿وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقرير سره هيڅ يو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِۦ

او كله چې راشي دې (منافقانو) ته كوم امر (خبره) له امن (نصرت) يا (كوم خبر له) ويرې (هزيمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر).

تفسير: يعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو كې داسې خرابي شته، كله چې د امن كومه خبره وړاندې شي، لكه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمايي، يا د اسلامي لښكرو د بري زيرى واوريدل شي، يا كومه ويروونكې خبره واوري، لكه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، يا د مسلمانانو د ماتې خبره واوري؛ نو داسې خبرې بې له تحقيقه مشهوروي او خوروي يې، چې له هغو څخه على الأكثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښيږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله داسې كوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ

او كه دوی وررسولې (او پرېښې) وی دا خبر رسول (د الله) ته او حاكمانو خپلو ته له دوی نه؛ نو خامخا معلوم به وی (تدبير) د دې كار هغو كسانو ته چې ايستلی (او بېلولی شي ښه له بدو) له دوی څخې (رسول الله او اُمراء، نو تحقيق به يې شوی وی).

تفسير: يعنې كه له كوم ځای څخه كوم خبر وررسيږي، نو ښايي چې لومړی يې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووايي، كله چې دوی د دې خبرې تحقيق او تسليم وكړي، نو بيا دې د دوی له وينا او فيصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وكړي، او پر هغه باندې دې عمل وكړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ۝٨٣

او كه نه وی فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت كړی وو تاسې د شيطان مګر (متابعت به نه وو كړی له تاسې څخه) لږو.

تفسير: يعنې كه الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربيت لپاره احكام نه وی ليږلي، او تاسې ته يې وخت په وخت سم له ضرورته هدايت اوتنبيه نه وی فرمايلي، لكه چې په دې موقع كې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم او مشرانو ته د رجوع كولو هدايت وفرمايه؛ نو تاسې به ګمراه شوي وئ، مګر څو خواص چې كامل العقل او كامل الايمان دي، همغسې به په ايمان قائم او ثابت پاتې وای، (د الله تعالى دا تنبيهات) انعام وګڼئ ! او په شكر ايستلو سره د هغه پوره تعميل وكړئ !.

فَقَٰتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا

نو جنګ وكړه ته په لاره د الله كې (لپاره د ترقي د دين پخپله ای محمده ! كه بل چا درسره ملګرتيا نه كوله)، نه يې مكلف كړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغيبوه يې !)، نږدې ده چې الله بنده كړي (سختي د) جنګ د هغو كسانو چې كافران شوي دي.

تفسير: يعنې كه د كافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوی ذكر پاس تېر شو) ويريږي، نو ای رسوله ! ته يواځې بالذات په خپل سر په «جهاد» كولو كې توقف مه كوه ! الله جل جلاله ستا مددګار دی، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکید وکړه ! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتیا نه کوي، د دوی هیڅ پروا مه کوه ! هیله (امید) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونیسي.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿۸۴﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو څخه ویرېږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړی شي؟

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسیر: یعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعي او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوي، یا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ویرېږي، او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستني صورت کې به د ګناه برخه دوی ته وررسیږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن څخه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خیرات په ثواب کې داخلېږي، که څوک د کوم کافر یا مفسد یا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بیا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ﴿۸۵﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو وربه کړي جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ټولو شیانو قادر او د هر شي د برخې تقسیم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پېښیږي.

وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ﴿۸۶﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په یوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته) په سلام ښه سره له هغه نه، یا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا در کوي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي یا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووایئ ! یا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وایئ ! یا له هغه ځنې ښه او بهتره دعا وکړئ ! مثلاً که څوک «السلام

علیکم» ووایي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په ځواب کې «وعليكم السلام» ووایئ، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه ځواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې ښېګړه شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره ښېګه معامله وساتي، په خلاف د سيئه شفاعت، چې له هغه څخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کیږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿۸۷﴾

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یواځې هم دی دې، خامخا راجمع به کړي، هرومرو تاسې ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته د خبرې؟ (هیڅ څوک نشته !).

تفسیر: یعنې د قیامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښایي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿۸۸﴾

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي يئ)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې ګمراه کړي دي الله، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ پس نه به مومې ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینګ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که دمسلمانانو لښکر څمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو څمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حیله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښایي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، تر څو دوی له مونږ څخه جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښایي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ !، ښایي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

دوست گڼي دوی (او غواړي دا مرتدان) كه تاسې (هم) كافران شئ لكه چې كافران شوي دي (دوی) نو شئ به تاسې او دوی (ګرد سره) برابر (په كفر كې)، نو مه نيسئ تاسې (هيڅوك) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ايمان راوړي او) هجرت (هم) وكړي په لاره د الله كې، نو كه وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونيسئ تاسې دوی (او بنديان يې كړئ) او ويې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې ومومئ تاسې دوی، او مه نيسئ تاسې (هيڅوك) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندي).

تفسير: يعني دا منافقان په كفر باندې داسې ټينګ ولاړ دي، چې پخپله خو ايمان نه راوړي، بلكه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان كافران او واړه سره برابر او يو شان شئ، نو اوس تاسې ته ښايي تر څو چې دوی ايمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانيت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه كوئ ! كه دا خلق د زړه له كومې ايمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره كې هجرت ونه كړي، نو دوی بنديان كړئ ! او هر چېرې چې وموميئ ويې وژنئ ! او له دوی څنې په كلي ډول سره اجتناب وكړئ ! او څانونه تري وژغورئ (بچ كړئ) او هيڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ !.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي كوئ) هغه كسان چې وتړي دوی څانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی كې عهد، پيمان وي، يا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سينې (زړونه) د دوی، (او بد ګڼي دا خبره) چې جنګ وكړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، يا جنګ وكړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او كه اراده كړي وای الله نو خامخا زورور كړي به يې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو كه څنګ وكړ دوی له تاسې، پس ونه كړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروراندې كړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هيڅ لاره (د نيولو او وژلو او مال اخيستلو).

تفسير: يعني د دې ظاهري او باطني مينې او محبت له امله د دوی له قيد او قتل څخه څانونه مه ژغورئ (ساتئ) ! مګر په دوه حالتونو كې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه كړې وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح كې داخليږي.

(۲): هغه كسان چې له جنګ څنې عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وكړي، او د دې خبرې عهد او پيمان وكړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفدارۍ له تاسې سره جنګ وكړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره وجنګیږي، او پر دې عهد باندې ټینګ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنګیږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ ! او دا د الله تعالی له احسانه وګڼئ، چې دوی ستاسې له جنګ څخه مخ اړوي، که الله تعالی اراده فرمایلې وی، نو دوی به یې پر تاسې باندې زړور، زوروور او غالب ګرځولي وای.

سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا۟ فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾

ژر به ومومئ تاسې یو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پریوځي په فساد کې، بیا که ونشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې یې نکړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند یې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندي یې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې وموموئ تاسې دوی، او دا ټول خلک ګرځولي دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دلیل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټګۍ په سبب وررسیږي).

تفسیر: یعنې ځینې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنګیږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري یعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، لیکن دوی په دې عهد باندې ټینګ نه پاتې کیږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم برئ او غلبه وګوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز څخه تاسې هم مه تېربږئ ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صریح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښایي (یا نه دي روا) هیڅ مؤمن ته (یا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره.

تفسیر: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بیان فرمایي، او دا را څرګندوي چې د اسلامي کلمې د ویونکي وژل لویه ګناه ده، هو ! که چېرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بیانیږي، او په دې ضمن کې د مجاهدینو فضیلت او (دار الکفر) څخه د (دار الاسلام) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کیفیت هم بیانیږي.

فائده: د خطا قتل یعنې د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړي، او ویې وژني، یا ګولۍ یا غشی یا نور له ښکار څخه وتلی، یا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولګیږي.

د خطا قتل یو صورت دا هم کېدی شي، چې یو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړي، او په بې خبرۍ سره یې ووژني، او دلته د همدې صورت بیانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدینو ته علی الأکثر داسې پېښې وړپېښې دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَـٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن، او (بل) ديت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دښمن وي تاسې لره، حال دا چې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن (بې له ديته)، او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل يو) ديت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړي (د مريي) مؤمن دي، پس هر څوک چې ونه مومي (مريي يا مال چې پرې مريي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نيول د دوو مياشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړی د مسلمان مريي آزادول، او که له قدرت يې پوره نه وي، نو دوې مياشتې متصلې روژه نيول دي، دا د الله تعالی په دربار کې کفاره او د قاتل د خطا تلافي ده.

دويم د هغه مقتول وارثانو ته د وينو بدل او ديت ورکول دي، چې دا د هغوی حق دی، او دغه ديت د دوی په معافولو سره معافېدی هم شي، مګر کفاره د چا په معافولو سره نه معافيږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، ځکه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوی دی، د ده ورثه به يا مسلمان وي، يا به کافر، که کافر وي، نو له ده سره به يې مصالحه وي، يا دښمني، په ړومبنيو دواړو صورتونو کې د مقتول وارثانو ته د ويني بدل ورکول لازميږي، په دريم صورت کې د وينې بدل نه لازميږي، او کفاره به په درې واړو صورتونو کې لازم الأداء وي.

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَـٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کې، او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې، او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تيار کړی يې دی ده ته عذاب ډېر لوی.

تفسير: يعني که يو مسلمان بل مسلمان په غلطی سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دې چې ښه يې پېژني چې مسلمان دی، خو وژني يې؛ نو د ده لپاره په آخرت کې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی، او په کفاره سره ترې نه خلاصيږي، او دنيوي سزا يې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آيت (۲۲) رکوع کې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او کسات اخيستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دی چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځکه چې د هغه په کفر کې شک نشته، يا به له «خلود في النار» (تل تر تله) څني تر اوږدې مودې پورې په جهنم کې هستوګنه مراد وي، يا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لويې سزا وي، وروسته الله تعالى پخپله مالك او مختار دى، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده كار دى، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې كوي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) كله چې سفر كوئ تاسې په لاره د الله كې (جهاد ته) نو ښه تحقيق وكړئ، او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې دراچوي تاسې ته سلام چې: نه يې ته مؤمن (او د اسلام كلمه دې له ويرې ويلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس، او كه واقعي غنيمت غواړئ) پس دې الله سره غنيمتونه ډېر.

تفسير: رسول اكرم صلى الله عليه وسلم يو لښكر د غزا «جهاد» په غرض پر يوه قوم باندې ورواستاوه، په دې قوم كې يو سړى (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له كفارو څنې جلا شوى او بېل ولاړ وو، كله چې دى له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام عليكم» يې وويل، مګر أسامه بن زيد رضي الله تعالى عنه داسې ګومان وكړ چې دا هم كافر دى، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راڅرګندوي، نو هغه يې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي يې ګرد ترېنه واخيستل.

(ځينې وايي: كله چې مقداد رضي الله تعالى عنه هغه سړى ووژاه، چې كلمه يې ويله، او د قتل سبب يې دا وباله، چې ده غوښتل چې په دې حيلې سره مال، عيال، او ځان خلاص كړي) نو دا آيت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبيه او تاكيد وفرمايل شو، كله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر كوئ، له تحقيق څخه كار اخلئ !، او بې له فكره او پوهې څخه كوم كار مه كوئ ! او هغه څوك چې تاسې ته خپل ځان مسلمان درښكاره كړي، نو د ده د اسلام په منلو كې له سره انكار مه كوئ ! او له الله جل جلاله سره ډېر زيات غنائم شته، نو هسې حقير سامان ته له سره مه ګورئ !.

(وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې واقعې لـه اورېدلـو سخت خپه شو، او پـه هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجبه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته يې وفرمايل: «هلا شققت قلبه» ـ آيا د ده زړه دې څيرې كړى وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتيا وايي كه دروغ؟).

كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوٓاْ

همداسې وئ تاسې (هم چې يوائې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وكړ الله په تاسې، نو ښه تحقيق كوئ (او هيڅا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ !).

تفسير: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، يعنې پخوا له اسلامه د دنيوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وينې تويولې، ليكن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه كوئ !، بلكه د هغه چا په وژلو كې هم احتياط كوئ، چې دهغه د مسلمان كېدو احتمال وي.

يا يې دا مطلب دى چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع كې تاسې هم د كافرانو په ښارونو كې اوسېدئ، او تاسې د كوم مستقل حكومت او د كوم مستقل ځاى خاوندان نه وئ، نو لكه چې په هغه حالت كې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعايت شوى وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعايت او حفاظت وكړئ، او بې له تحقيقه څوك ونه وژنئ ! او ښايي چې له احتياط دقت او غور څخه كار واخلئ !.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

بېشکه الله دی په هغه څه چې تاسې (يې) کوئ ښه خبردار (نو پرې جزا درکوي).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په پټو خبرو باندې خبر دی، نو وروسته له دې که څوک وژنئ محض (د الله تعالی) په حکم سره يې وژنئ ! او اصلا په هغه کې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه ورکوئ ! او دا مقصد دې که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ کې د اسلام اظهار وکړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فرېب سره خپل ځان وژغوري (بچ کړي)، نو الله تعالی ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوک خپل ځان نشي ژغورلی، (ساتلی) مگر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ ! دا ستاسې کار نه دی، مونږ به له هغو سره گورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دي برابر (الله ته) کيناستونکي (په کور کې) له مؤمنانو نه (له جهاده) -بې له خاوندانو د عذره- او جهاد کوونکي په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لگولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کيناستونکو باندې (له معذرته) په درجه کې، او له ټولو سره (که مجاهد وي که معذور ناست) وعده کړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کيناستونکو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوی سره؛ چې مرتبې دي (لوېې چې په عزت او کرامت کې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال کېدی شو چې څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی، ځکه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځکه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان وفرمايه، او دوی ته يې د «جهاد» رغبت ورکړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په گوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو گردو مسلمانانو کې د مجاهدينو درجې داسې لوېې دي، چې د «جهاد» تارکين له سره هغسې درجې نه لري، اگر که هغوی هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښکاره شوه، چې «جهاد» فرض کفايي دی، او فرض العين نه دی، يعنې که د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره کفايت وکړي، او په هغوی باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هيڅ يوه گناه نه اوړي، او که نه دوی ټول گناهگارېږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

او دی الله ښه ښښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې حق تعالی غفور او رحيم دی، د «جهاد» کوونکو په باره کې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چې شوي دي؛ خامخا پوره کوي، يا دا که د مجاهدينو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوی به حق تعالی معافوي، نو د دې انديښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستنېږئ !.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

ببشکه هغه کسان چې وفات کړي وي دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسې حال کې چې وي دوی ظلم کوونکي په ځانونو خپلو، وايې ورته (ملائکې): په کوم حال کې وئ تاسې (په خپلو ديني چارو کې؟) وايې دوی چې: وو مونږ ضعيفان کړی شوي په ځمکه کې (د کفارو په لاس، بيا ملائکې ورته) وايي چې: آيا نه وه ځمکه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت کړی وای تاسې په دې (ځمکه کې)، نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی، او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه عذابيږي) هغه څوک چې په رښتيا سره ضعيفان دي له نارينه وو او له ښځو او له ماشومانو چې نه توانيږي (او نه لري هيڅ) حيله (تدبير) او نه پيژني دوی لاره (د چېرې تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (يعني هيله ده له الله چې) عفوه وکړي (ګناهونو د) دوی نه، او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه بخښونکی (د خطياتو).

تفسير: د آيت خلاصه داده «هغه کسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم کوي، يعني له کافرانو سره يو ځای اوسيږي، او هجرت نه کوي، نو پرښتې به له دوی څخه د ځنکدن په وخت کې پوښتنې کوي، چې په کوم دين وئ تاسې؟» دوی به وايي چې: «مونږ مسلمانان يو، مګر په دنيا کې مو د ضعف او کمزورۍ له امله د دين خبرې نشوې کولی»، نو بيا پرښتې ورته ووايي چې: «د الله تعالی ځمکه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واکه (اختياره) هم دا پوره وه، چې له هغه ځايه مو هجرت کړی وای»، نو د هسې خلقو ځای دوزخ دی.

هو ! هغه کسان چې په رښتيا سره ضعيفان دي، لکه ښځې او ماشومان چې نه هجرت کولی شي، او نه هغوی ته د هجرت تدبير او لاره معلومه وي، نو دوی د معافۍ وړ دي.

فائده: له دې څخه راښکاره شوه: په هر هغه ملک کې چې مسلمانان په ښکاره ډول سره شرعي ژوندون نشي کولی، له هغه ځايه هجرت کول پر دوی باندې فرض دي، پرته له هغه کسانو چې بيخي بې وزله او معذوران دي، نور هيچا ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

او هر څوک چې وطن پريږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله کې، نو وبه مومي (دی) په ځمکه کې (په مقابل د هجرت کې) د آرامی ځايونه ډېر، او پراخي (د روزۍ)، او هر څوک چې ووځي له کوره خپله په داسې حال کې چې هجرت کوونکی وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بيا ومومي (لاندې کړي) ده لره مرګ (بهر له کوره)؛ نو په تحقيق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دی الله ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: په دې آیت کې د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلي او ډاډینه ورکوله شي، یعنې هر هغه څوک چې خاص د الله تعالی لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هیواد) پرېږدي (او د جهاد یاعلم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځایونه پیدا کیږي، او د ده په روزۍ او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو څخه مه ویرېږئ ! چې مونږ به چېرې اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دې څخه هم اندېښنه مه کوئ ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لورې او هغه لورې له دواړو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب در رسیږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کیږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنایي نه) که ویرېدئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو څخه (چې ستاسې صریح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت ومومي او تاسې به وربړوي (تکلیف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ ! یعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې څلور رکعته کاوه، او س هغه دوه رکعته وکړئ !.

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بیا هم څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته یې هم د قصر په نسبت تأکید فرمایه، اوس هم په مسافرۍ کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالی فضل او مهرباني ده، او ښایي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۚ

او کله چې اوسې ته (ای محمده !) په دوی کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې دریږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او څلور رکعتي په دویم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړی لمونځ دوی؛ پس لمونځ دې وکړي دوی له تا سره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بیدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په یو ډول (طریقه)

سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، ځو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي !، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي ! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي !، او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي !، او هغه بله برخه خلق دې راشي !، او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي !، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې ادا کړي !، که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي !، او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تګ راتګ معاف دی، او د توري، څغرې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چېرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعې لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وي، نو په داسې حالت کې د هغو د کېښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلا څغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي !، که له سپرلۍ (سورلۍ) څخې هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي !، او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هیڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایي راوړي.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار و اخلئ !، او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ !، چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو څخې مه وېرېږئ !.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسیر: یعنې که د خوف په وخت کې د تنګۍ او بې اطمینانۍ له امله په لمانځه کې کوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تماملدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت کې (ولاړ يئ که ناست یا ملاست) الله تعالی یاد کړئ !، تر دې چې عین د مقاتلې او هجوم او یرغل (حمله) په وخت کې هم، ځکه چې د وخت تعیین او د نورو قیودو رعایت کول د لمانځه په حالت کې وو، چې د زورورو دښمنانو د مقابلې په وخت کې د هغو د اداء کولو له امله تنګي، او بې اطمینانی او د نورو پېښو احتمال کېدی شي، پرته له لمانځه څخه په هر حالت کې بې د و خت له تعیینه هم تاسې الله تعالی یادوئ !، او نه ښايي چې په هیڅ حالت کې د الله له یاده غافل شئ !.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالى عنه د دې آیت په آخر کې فرمایلي دي: «هغه څوک چې عقل او حواس یې د کومې پېښې له امله له کاره لویدلې او معذور شوي وي، نو هغه معذور ګڼل کېږي، که نه هیڅوک په هیڅ وخت کې د پاک الله له یادولو ځنې نشي معذور کېدی».

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس کله چې په آرام شوئ؛ نو قائموئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ !، بېشکه چې لمونځ دی پر مؤمنانو باندې فرض کړی شوی په معلومو اوقاتو کې.

تفسیر: یعنې کله چې ذکر شوی خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې کوئ ښايي چې د ارکانو له تعدیل، د شرایطو له رعایت، او د آدابو له محافظې او اطمینان سره یې اداء کړئ !، لکه چې د امنیت په حالت کې اداء کولی شي، د زائدو حرکاتو اجازه چې درکړی شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشکه چې لمونځ په خپل معین او ټاکلي وخت کې فرض شوی دی، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمینان او خوف، او په هر حالت کې پخپل ټاکلي وخت کې دې خامخا ادا کړ شي !، داسې نه چې هر کله مو زړه وشي؛ اداء یې کړئ !.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستي (بې همتي ای مؤمنانو !) مه کوئ ! په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که يئ تاسې چې دردمن کېږئ !، نو بېشکه دوی (هم) دردمن کېږي همغسې چې تاسې دردمن کېږئ، او هیله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) (یې) او دی الله (په هر شي) ښه عالم ښه حکمت والا، (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې د کفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقیب کې له همت ځنې کار واخلئ ! او څه کوتاهي او سستي پکې مه کوئ، که تاسې ته د دوی له جنګه کوم زخم او درد دررسېدلی دی؛ نو هغوی هم په همداسې تکالیفو کې آخته، او په دې کې له تاسو سره شریکان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شیانو امیدوار يئ !، چې دوی له سره په هغو کې څه برخه نه لري، یعنې په دنیا کې په کفارو باندې برې، او په آخرت کې لوی ثواب.

الله تعالى ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالى د هر حکم (چې په هغه کې ستاسې دیني او دنیوي ډېر مصالح او خورا حکمتونه دي) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وګڼئ.

إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ الْكِتَٰبَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

بېشکه مونږ نازل کړی (لېږلی) مو دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

له خپلو اصحابو سره جرګه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارک رايه داسې وه، چې پخپله په مدينې منورې کې اسلامي مجاهدين پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تاييد د دوی له يوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئيس المنافقين (عبد الله بن أُبيّ) څخه هم رايه واخيسته شوه، چې د ده رايه هم د رسول الله مبارک له رايې سره موافقه وه، مګر ځينې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټينګ شول چې مونږ ته ښايي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثريت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلی الله عليه وسلم کورته ولاړ او ځغره يې واغوسته، او خپله وسله يې واخيسته، او د غزا په نيت د باندې ووت، د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په غياب کې ځينو کسانو ته هسې يو خيال پيدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له خياله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلی الله عليه وسلم له کور څخه د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «يا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونيسو»، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «يو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بيا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدينې منورې څخه د باندې تشريف يووړ، نږدې زر تنه مجاهدين له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړيو (چې ځينې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ويل به يې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کښېنښود، او زما په مشوره يې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه يو چې وجنګېږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځينو مشرانو (ابن أُبَيّ) وپوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارک سره له (۷۰۰) مجاهدينو د جنګ ډګر (ميدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارک بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر يو ټولې يې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته يې خپل وظيفې وروښودلې، او امر يې وفرمايه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګېږئ !، او په خپلو ځايونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحريک په اثر د دوو قبيلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپيدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله يې زړونه سره ورېږدېدل، او داسې خيال ورپيدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلی شأنه » د دوی لاس ونيوه، او له دوی سره يې مرسته وکړه، او زړونه يې ټينګ کړل، او دا يې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډينه ښايي يواځې په الله تعالی باندې وي، او ښايي تل تر تله د الله تعالی په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهيزات او نور دومره اهميت نه لري، کله چې الله تعالی څوک غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخه يې مستغني او بې پروا کوي، او غيبي تاييد «فتح مبين» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښايي چې تل له الله تعالی څخه وويرېږي، څو د الله تعالی له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصيل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو څخه مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ورکړې شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا﴾ زېرې د ده له وېرې څخه لوی دی».

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ﴾ ﴿۱۲۴﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو څخه اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

﴿بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾ ﴿۱۲۵﴾

هو ! (درې زره بس کېږي) ! که تاسې صبر وکړئ او ووېرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر ته وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولېږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وروړسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کېږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړې شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ ۗ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ ﴿۱۲۶﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یواځې دې لپاره مهیأ کړی شوی دی، چې ستاسې له زړونو څخې ویره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او رنځ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې څخې همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) څخې اخلي.

لِيَقۡطَعَ طَرَفٗا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَوۡ يَكۡبِتَهُمۡ فَيَنقَلِبُواْ خَآئِبِينَ ١٢٧

(الله کومک درکړ) څکه چې هلاک کړي څینې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعني د پرښتو له لېږلو څخې ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه څخې دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡ أَوۡ يُعَذِّبَهُمۡ فَإِنَّهُمۡ ظَٰلِمُونَ ١٢٨

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعنې پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورخیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او څیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو څلور غاښونو څخې لاندې ښی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښوییده، او پر څمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو څخې ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې څخې دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نوموړو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښیمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيۡسَ لَكَ مِنَ ٱلۡأَمۡرِ شَيۡءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله څانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځینو روایتونو کې د دې آیتونو په شان نزول کې بل رنګ معلومیږي چې دلته د هغوی د تفصیل د لیکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځایه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فلیراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٩﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا او عبيدًا)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسیر: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده یې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهلیت په زمانه کې به خلقو سود او سوایي اخیستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بینکونو کې رواج دی، همدا صورت یې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبیر وفرمایه، یعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبیح دی، او بیا دا صورت خو یې ډېر زیات شنیع او بد دی، لکه چې څوک ووایي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کیږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زیات تقبیح او تشنیع په موقع کې ویل کیږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٣٠﴾

او وویرېږئ له الله څخه ښایي چې په مراد به ورسیږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسیر: یعنې په سود خوړلو کې هیڅ نیکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه وویرېږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿١٣١﴾

او وویرېږئ ! له اوره چې تیار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسیر: یعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٣٢﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حکم منل هم په حقیقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

او هر څوک چې شریک ونیسي (کوم شی) له الله سره؛ نو په تحقیق ګمراه شوی دی په ګمراهی لرې (له حقه).

تفسیر: یعنې له هدایت څخه لرې ولوېد، ځکه چې له الله جل جلاله څنې په صراحت سره منحرف شو، او د پاک الله په مقابل کې يې خپل معبود بل څوک وګرځاوه، او د شیطان مطیع شو، او د الله تعالی له اطاعت او د هغه له رحمت څنې بیخي مستغني شو، نو هر څوک چې دومره لرې ولوېږي، هغه به په څه ډول سره د الله تعالی د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي ! بلکه د داسې سړي مغفرت ښایي له حکمت څنې مخالف دی.

إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ اللَّهُ

نه بولي دوی (عبادت نه کوي دا مشرکان) بې الله نه مګر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه کوي دوی) مګر د شیطان سرکښ چې لرې کړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دغو مشرکانو له الله تعالی څنې پرته خپل معبودان ګرځولي دي، په هغو کې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه اېښي دي، لکه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او که حقیقت ته وګورئ؛ نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوي، او همدې شیطان دا مشرکان تېرایستلي دي، او مشرکان په دې بت پرستی کې د شیطان امر مني، او د هغه زیاته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشرکانو انتهایي ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دي، وګورئ !.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وګرځوي؟، نو بیا چې معبود يې ګرځولی دی، څه شی دی؟ تیږې؛ چې په هغو کې هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسـوم دي، او د چا په وینا او ښوونه؟ ، د هغه شیطان په لمسونه چې د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی، نو آیا د دې ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چېرې پیدا کېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾

او وویل (شیطان) چې خامخا به ونیسمه خامخا زه (ای الله !) له بندګانو ستا نه یوه برخه مقرره کړی شوې.

تفسیر: یعنې کله چې شیطان د سجدې په نه کولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت کې يې وویل: «زه خو تباه او فنا شوم، مګر ستا له بندګانو د آدم علیه السلام له اولادې څنې به زه یو معلوم مقدار او لویه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به يې جهنم ته بیایم»، لکه چې په «الحجر» او په «بني اسرائیل» او نورو سورتونو کې مذکور دي، مطلب يې دا دی چې شیطان له متمرد او ملعون کېدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهیسې د ګردو بني آدمانو دښمن او بدي غوښتونکی دی، او خپله دښمني يې په صاف ډول سره ښکاره کړېده.

د مقررې حصې اخیستلو یوه معنی دا هم ده، چې ستا بندګان به پخپلو مالونو کې ما لره هم یوه برخه ټاکي (مقرروي)، لکه چې خلق بتانو، جنیاتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نیازونه ورکوي.

وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ

او زه به هرو مرو (لازماً) ګمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا واچوم دوی، او لازماً زه به امر وکړم خامخا دوی ته چې پس لازماً څیروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر وکړم دوی ته؛ پس لازما تغییر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې څخه ګمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنیوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته وربښیم چې د څناورانو غوږونه څیري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پیدا کړي صورتونه او د هغو مقررې کړې څېرې واړوي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غوا خوسی، د مېږې (ګډې) وُرى، او د اوښ جونګی به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې څیرول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په ستنو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه ایښوول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړوکي پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمڅۍ او بل رنګ ویښتان د بل چا په نامه پرېښوول دي (یا په منهیاتو کې د خپلو اندامونو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو څخه خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د ږیرې خریيل هم په همدې تغییر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغییر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام څخه باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ
وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۫ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾

او هر څوک چې ونیسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تېښتې (او خلاصې).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقیقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لوېږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فرېب دی، او نتیجه یې داسې کېږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړېده الله حقه (وعده)، او څوک دی زيات صادق (رښتين) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د شيطان له فساد څخه محفوظ دي، او د الله تعالى له ارشاده سره سم يې ايمان راوړی دی، او ښه عملونه يې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره په کې پسرلی وي، او دا د الله تعالى وعده ده، چې له دې څخه د بل هيچا وعده رښتيا کېدی نشي، نو بيا د هسې رښتيا او پخې وعدې پرېښودل، او د شيطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره ګمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ؕ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْٓءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر اميدونو (ارزوګانو) ستاسې او پر اميدونو (ارزوګانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دی)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (ګناهګار) د ځان لپاره بې له الله نه هيڅ ولي (دوست)، او نه مددګار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځينو) نېکو (کارونو) له نارينه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقير (هم، يعنې پر دوی به هيڅ شي کې هيڅ ظلم نه کيږي).

تفسير: د کتابيانو يعنې د يهودانو او نصرانيانو دا خيال وو، چې مونږ د الله تعالى خاص بندګان يو، او پر هغو ګناهونو چې نور خلق نيول کيږي؛ مونږ نه نيول کيږو، انبياء عليهم السلام څمونږ حمايت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خيال کولو، نو الله جل جلاله وفرمايل: «چې نجات او ثواب د چا په اميد او خيال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکليف به ګالي هر څوک چې وي، د الله تعالى له حساب، کتاب، او عذاب څخه ځان نشي ژغورلی، او نه يې څوک حمايت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونيسي؛ همغه يې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لړه او خسيسه دنيا کې الله تعالى رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هيڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ايمان ولري، او نيک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخليږي، او د خپلو نېکيو پوره ثواب به مومي.

خلاصه داچې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په اميد او ارزو سره هيڅ نشي کېدی، نو داسې اميدونه په لغته ووهئ !، او په نېکو کارونو کې زيار (محنت) وباسئ !، او همت وکړئ !.

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خرما د زړي په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿۱۲۵﴾

او څوک دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې ګرځولى وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دى نېکوکار وي، او متابعت يې کړى وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دى حنيف وو (په حق دين کلک ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولى دى الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: ښخوا معلومه شوه چې د الله تعالى په نزد يوائې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چټې هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرره ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وو رضي الله تعالى عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولى شي، چې د الله تعالى له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولى، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړى وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړى وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالى عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې ښخوا تېره شوه، ببخي باطله او چټې ثابته شوه.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ﴿۱۲۶﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً وعبيداً)، او دى الله پر هر شي ښه احاطه کوونکى (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالى دى، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شأنه په واک (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاک الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوک دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر دګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوک هيڅ يو تردد او اندېښنه ونه کړي !.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ ۚ

طلب د فتوى کوي دوى له تانه په باب (د ميراث د) ښځو کې، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله فتوى (حکم) درکوي تاسې ته به (باب د) دوى کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلى شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د) يتيمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوئ تاسې دوى ته هغه (ميراث) چې فرض کړى شوى دى دوى ته، او مينه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم درکوي الله په حق) د ضعيفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم درکوي) چې ودرېږئ تاسې په حق د يتيمانو کې په عدل (انصاف) سره (په ميراث او مهر کې).

تفسير: ددې سورت په اول کې يې د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد فرمايلی وو، د يتيمو جونو اولياء لکه د اکا ځوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي !، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي !، او دی دې د هغې حامي او کومکي (مددګار) شي.

خو له تجربې ځنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځينو ځايونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعايت داسې کوي؛ چې بل څوک يې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آيت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ويې فرمايل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد يې فرمايلی وو، او که څوک له يتيم سره د ښه سلوک او ښېګڼې په اراده نکاح ترې، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکي او يتيمان به يې له ځينو حقوقو ځنې بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به يې ميراث نه ورکاوه، او ويل به يې چې ميراث د هغه چا حق دی، چې له دښمنانو سره وجنګيږي، او له يتيمو جونو سره د دوی اولياوو نکاح تړله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې يې کمی کولو، او په مالونو کې به يې بېځايه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هيڅا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قياس، بيخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی دحکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اورېدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صريح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون يې په بليغو تاکيداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د همغو پخوانيو آيتونو په حواله د ښځو او د يتيمو جونو نکاح په متعلق ځينې نورې مسئلې هم رانبيي، څو چې له دې تاکيداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هيچا هيڅ يوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خير (نېکۍ) پس بېشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشياء ورمعلوم دي).

تفسير: يعنې الله تعالی ته ستاسې يوه يوه ذره نيکي هم معلومه ده، نو د يتيمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مومئ !.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

او که کومه ښځه ويرېږده له مېړه خپله د سرکشي (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، يا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې يو شان صلح، او صلح کول خير (ډېر غوره) دي.

تفسیر: یعنې که کومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه ووینې، او د هغه د خوښۍ او متوجه کولو لامله له خپل مهر یا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ کړي؛ نو په دې مصالحت کې د هیڅ‌چا په ذمه ګناه نشته، د زوجینو په منځ کې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو ! بې له سببه د ښځو خپه کول او بې له رضا د دوی په مال کې تصرف کول ګناه ده.

ځینو مفسرینو د صلحې صورت داسې لیکلی دی: «ښځه مهر یا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، کُلاً یا بعضاً، یا خپل وار خپلې بنې ته خوشې کړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه ورکوي !او تري ځنګ (ډډه) دې هم نه کوي !، او خبرې اترې دې ورسره کوي».

وَأُحْضِرَتِ الْأَنفُسُ الشُّحَّ ۚ

او حاضر کړی شوی دی (اینبودل شوی دی) په زړونو کې حرص (او د زړونو په منځ کې بخیلي موجوده ده).

تفسیر: یعنې د هر چا په زړه کې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخیلي شته، نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوي، نو نارینه ترې خوښېږي، «او که نارینه خپلې ښځې ته کومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه ترې خوشالېږي، لیکن د حرص، بخیلي، اعراض، او بې پروايي له کبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېرېږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تیارېږي».

وَإِن تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

او که نیکي وکړئ تاسې ! (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشکه چې الله دی په هغه شي چې کوئ یې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: یعنې که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ !او له بد سلوکۍ او جنګونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ستاسې له ګردو خبرو ځنې خبردار دی، د نیکۍ ثواب به خامخا تاسې ته درکوي، ښکاره ده چې په دې صورت کې اعراض او خپګان نه پېښېږي، او د رضا کولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې کېږي.

وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ ۖ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۚ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (ای د ډېرو ښځو مېړونو !) د دې چې عدل وکړئ (او برابروالی وساتئ په هر شي کې) په ما بین د ښځو خپلو کې اګر که ډېر حرص وکړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه ګرځوئ تاسې (له یوې ښځې) په کامل مخ ګرځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه یې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره کوئ).

تفسیر: یعنې که څو ښځې ستاسې په نکاح کې وي، –او دغه ستاسې له لاسه نه کېږي؛ چې د زړه مینه او په هر امر کې بیخي مساوات او برابري رعایت له هرې یوې سره وکړئ–؛ نو داسې ظلم او تېری هم مه کړئ ! چې بیخي یوه لورې ته وښوییږئ او میلان وکړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ کې ځوړنده پرېږدئ، نه یې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه یې بیخي جلا (جدا) کوئ چې له بل چا سره خپله نکاح وتړي.

وَإِن تُصۡلِحُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿١٢٩﴾

او که اصلاح وکړئ تاسې (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ (له ظلمه) نو بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که د اصلاح او د مصالحت معامله وکړئ، او حتی المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفی څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی بښونکی دی.

وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغۡنِ ٱللَّهُ كُلّٗا مِّن سَعَتِهِۦۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمٗا ﴿١٣٠﴾

او که سره بېل شول دواړه (زوجین په طلاق سره) نو بې پروا به کاندي الله هر یو له دوی نه په خپله پراخه مهرباني، او دی الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبیر والا (چې هر کار له حکمت او مصلحت سره سم کوي).

تفسیر: یعنې که زوجین بېلوالی غوره کړي، او دطلاق وار ورسیږي، نو هیڅ حرج نشته، الله تعالی د هر یوه کار جوړوونکی دی، او د ګردو حاجاتو پوره کوونکی دی، په دې کې دې لوري ته اشاره ده، چې ښایي ښځه په راحت او هوسایي (آرام) کې وساتله شي !، او ایذاء او رېړ (تکلیف) ورته ونه رسوئ ! او که داسې ښه ژوندون یې له لاسه پوره نه وي، نو بیا ښه ده چې طلاق ورکړي، والله أعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ وَصَّيۡنَا ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ مِن قَبۡلِكُمۡ وَإِيَّاكُمۡ أَنِ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ وَإِن تَكۡفُرُواْ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدٗا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او خامخا په تحقیق حکم کړی دی مونږ هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حکم کړی دی مونږ) تاسې ته د دې چې وویرېږئ ! له الله، او که تاسې کافران شئ؛ نو بېشکه (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او دی الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستایلی شوی (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او بس دی الله وکیل (ښه کار جوړوونکی).

تفسیر: د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانیو خلقو ته دا حکم اورول شوی دی، چې له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د ده له احکامو څخنې نافرماني مه کوئ ! او ترې غاړه مه غړوئ !، نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شیانو مالك دی، او د هیچا پروا نه لري، یعنې دی خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاك الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی، که د الله تعالی احکام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ ! چې الله جل وعلا شأنُه چې دګردو شیانو مالك دی، ستاسې ګرد کارونه درجوړوي.

درې ځلې یې وفرمایل: هر هغه شیان چې په ګردو اسمانونو او ځمکه کې دي؛ د الله تعالی دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، يعنې د هغه په دربار کې د هيڅ يو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نيازۍ او بې پروايي بيان مقصود دی، يعنې که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هيچا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پرهېزګاران او متقيان اوسئ !.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

که اراده وفرمايي (الله د بېولو او مړه کولو ستاسې) نو بو به ځي(فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلقو ! او رابه ولي نور خلق (په پيدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ايجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسير: يعنې الله تعالی پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسی ګرد سره فناء کړي، او د دنيا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطيعان او حکم منونکي خلق پيدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالی د بې پروايي او د استغناء اظهار ډېر ښه راڅرګنديږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهديد او تخويف وشو.

مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِندَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنيا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنيا او (ثواب) د آخرت.

تفسير: يعنې که تاسې د الله تعالی د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنيا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کيږي، نو بيا يواځې په دنيا پسې ګرځېدل او د الله تعالی د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنيا) څخه هم ځان محروم او بې برخې ګرځول لويه ناداني ده.

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې ګرد کارونهويني، او ستاسې ګردې خبرې اوري، هر شی چې غواړئ، که اراده وفرمايي؛ نو همغه به درکوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ ۚ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اګر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زيان مو وي په کې) يا (په) والدينو (مور او پلار ستاسې) يا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسير: يعنې ښايي چې په رښتيا او د الله تعالی له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اګر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې يا ستاسې د کوم عزيز او قريب خپلوان زيان هم وي، هر هغه خبره چې رښتيا وي، ښايي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنيوي نفعې لپاره اخروي نقصان وانخلئ.

إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَن تَعْدِلُوا ۚ

که وي دغه (مشهود عليه او مشهود له) غني (شتمن) يا فقير (محتاج) نو الله ډېر خير غوښتونکی دی پر دوی (له تاسي نه)، نو مه کوئ تاسي متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وکړئ تاسي (او له حقه مه تېرېږئ ! يا چې عدول وکړئ له حقه).

تفسير: يعنې په رښتيا شاهدی کې د خپلې کومې نفساني غوښتنې متابعت ونه کړئ ! چې د شتمنو رعايت وکړئ، او پر محتاجو باندې ورحمېږئ، او حقه خبره پټه کړئ، هر هغه شی چې حق وي؛ همغه ووايئ، الله تعالی له تاسې څخه زيات د هغوی د خير او ښېګڼې اراده لري، او د دوی په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دی، او د ده په دربار کې د هيڅ شي کمی نشته.

وَإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

که واړوئ تاسي (خپلې ژبې) يا څنګ وکړئ تاسې (له شاهدی نه) نو بېشکه الله دی پر هغه شي چې کوئ (يې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسير: د ژبې اړول دا دي چې رښتيا خبره ووايئ، مګر خو په پېچلو او تاو کړيو الفاظو، چې د هغو له اورېدلو څخه اورېدونکي په شبهه کې لوېږي، يعنې صافه صافه او رښتيا خبره نه وايئ. او ځان ترې ژغورل (بچ کول) او په څنګ (ډډه) کېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وايئ، بلکه هغه خبرې چې په کار راځي هغه پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو کې يې اګر که دروغ نه دي ويلي، مګر د حق د نه ښکاره کولو له امله ګناهګارېږي، او ښايي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتيا الفاظو ورکړه شي !، (يا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ، او پټ يې کړئ).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ثابت او خالص کړئ تاسي ايمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه کتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه يې نازل کړی دی پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه کتاب چې ټول يې يو ځل نازل کړی دی پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې کافر شي پر الله، او پر ملائکو (پرښتو) د دغه (الله) او پر کتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قيامت دی)؛ نو په تحقيق ګمراه شوي دي په ګمراهی لرې سره (له حقه).

تفسير: يعنې هر څوک چې ايمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالی پر ګردو احکامو او ارشاداتو د زړه له کومي يقين ولري، که د الله تعالی له احکامو او ارشاداتو څخه پر يوه حکم هم يقين ونه کړي؛ نو هغه مسلمان نه دی، او تش د ژبې وينا او د خولې اظهار هيڅ کوم اعتبار نه لري.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

بېشکه هغه کسان (يعنې يهودان) چې ايمان يې راوړی دی (په موسی) بيا کافران شوي دي (په عبادت د خُسي سره)، بيا يې ايمان راوړی دی (په توبه ايستلو سره)، بيا کافران شوي دي (په

انجیل او عیسی باندې) بیا زیات شوي له جهته د کفره (په محمد باندې) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښيي دوی ته سمه صافه لاره (ځو چې دوی په خپل کفر کې دوام لري).

تفسیر: یعنې په ظاهر کې مسلمانان او په زړه کې مذبذب پاتې وو، او په آخر کې بې له یقین کولو مړه شول، نو دوی ته د نجات لاره نه موندله کیږي، دوی کافران دي، او ظاهري مسلماني يې هیڅ په کار نه ورځي، له دې نه منافقین مراد دي.

او ځینې وايي چې: دا آیت د یهودانو په باره کې نازل شوی دی، چې لومړی يې ایمان راوړ، بیا د خُسي په عبادت کولو سره کافران شول، بیا يې توبه وکړه او مؤمنان شول، بیا له عیسی علیه السلام ځخه منکران او پرې کافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) له رسالته يې هم انکار وکړ، او په کفر کې يې لا پسې ترقي وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۭ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾

زیری ورکړه (ای محمده !) منافقانو ته په دې چې بېشکه شته دوی ته عذاب دردناک. هغه کسان چې نیسي دوی کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو، آیا لټوي دا (منافقان) له کافرانو ځخه عزت، پس بېشکه (دنیوي او اخروي) عزت خاص الله لره دی ټول.

تفسیر: یعنې منافقان چې له مسلمانانو ځنې جلا کیږي، او که کافرانو سره دوستي کوي، د هغوی لپاره سخت عذاب دی، د منافقانو دغه خیال چې «مونږ ته د کفارو د ناستې او ولاړې لامله دنیوي عزت رسیږي» بیخي غلط دی، ځکه چې ګرد عزتونه د الله تعالی له خوا دي، هر څوک يې چې اطاعت کوي؛ د ده په برخه عزت رسیږي، خلاصه يې داسې شوه چې داسې خلق به په دنیا او آخرت دواړو کې خوار او ذلیل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖٓ ۖ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعَا ۙ﴿١٤٠﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسې په کتاب (قرآن) کې دا حکم «هر کله چې واورېدل تاسې (په یوه مجلس کې) آیاتونه د الله چې کفر (او انکار) کولی شي په دې آیتونو، او مسخري کولی شي په هغو پورې؛ نو مه کینئ تاسې له دوی سره (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې مشغول شي دوی په خبره بله کې (که نه) په تحقیق تاسې (هم) په دې وخت کې د هغو په شان شئ (په ګناه کې)، بېشکه چې الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کې د ټولو (په یو ځای کې).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی پخوا له دې نه په قرآن عظیم الشأن کې تاسې باندې داسې حکم نازل کړی دی: «په هر هغه مجلس کې چې د الله تعالی پر احکامو تمسخر او له هغو ځخه انکار کیږي، هلته له سره مه کینئ ! که نه تاسې هم همغسې ګڼل کیږئ، هو ! که هغوی په نورو خبرو کې مشغول شي؛ نو په هغه وخت کې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مرکو کې د الله تعالی له احکامو او له آیتونو ځخه انکار او

وربانـدې تمسخر کېـده، نو پـه دې مناسبت دا آیت نازل شـو، او دا چې یې وفرمایل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آیت ته اشاره ده: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآیه - چې پخوا له دې نه نازل شوی وو».

فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دین باندې طعن او عیب اوري، او بیا هلته کیني، او اوري یې، اګر که هغه پخپله څه ونه وایي؛ «منافق» دی.

﴿الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

هغه منافقان چې همیشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته بری له (لوري) د الله، نو ووایي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آیا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بري) نو وایي دا (منافقان کفارو ته) چې: آیا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آیا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړئ) تاسې له مؤمنانو څخه؟

تفسیر: یعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمی په انتظار کې دي، بیا که بری (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وایي: «آیا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنیمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شریک کړئ !»، او که کافرانو ته په جنګ کې څه شی په لاس ورشي، یعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وایي: «آیا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ یعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې څخه لاس واخیست، نو آیا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آیا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنیمت) کې مونږ ته هم برخه راکړئ !».

فائده: له دې څخه معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دین کې هم وي، او له ګمراهانو سره پټې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعیت یې هم د «نفاق» خبره ده.

﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَن يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (۱۴۱)

نو الله به فیصله وکړي په مینځ ستاسې کې په ورځې د قیامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هیڅ لاره (د حجت او د بري).

تفسیر: یعنې الله تعالی ستاسې او د دوی په منځ کې حکم او فیصله کوي، چې تاسې جنت ته بیایي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنیا کې هر څه چې د دوی له لاسه کېږي؛ هغه دې وکړي ! خو نتیجې به یې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هیڅ شی نه شي خرابولی، او نه یې له مینځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګۍ په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسیر: یعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ایذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدې واخلي، حق سبحانه وتعالی د دوی د دې غولونې او ټګۍ دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت یې خپل پاک نبي صلی الله علیه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی یې ذاسې ذلیل او خوار کړل؛ چې بیخي له کاره ووتل، او د هیڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فریبونه یې مسلمانانو ته ښکاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت کې وررسیږي، هغه یې هم راڅرګنده کړه، لکه چې په راتلونکو آیتونو کې یې ذکر راځي، خلاصه یې دا چې د دوی له دغې ټګۍ څخه هیڅ ونشول، او د الله تعالی له لوري دوی په داسې یوه مغالطه کې ولوېدل، چې دنیا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر کله چې پاڅیږي دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅیږي سست، ښیي دوی خلکو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان یو)، او نه یادوي دوی الله مګر (ریایي یادول) لږ.

تفسیر: یعنې لمونځ چې نهایت ضرروي او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء کولو کې هیڅ یو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او که کله یې له مجبوریته کوي، هغه هم تش د ریا او د نورو د ښوولو او تېر ایستلو لپاره یې کوي، څو نور د دوی له کفر څخه خبر نشي، او مسلمانان وګڼل شي، نو بیا له داسې خلقو څخه د څه خبرې توقع کېدی شي، او دی څرنګه مسلمانان کېدی شي؟.

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال کې چې دوی متحیران متردددان دي په مینځ د دغه (ایمان او کفر)، نه (بیخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن کې) او نه بیخي په طرف د هغو (کفارو) دي (په ظاهر کې)، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسیر: یعنې منافقان خو بیخي په تردد او حیرت کې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمینان لري، او نه په کفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانۍ کې مبتلا دي، کله یوه لوري ته تمایل کوي، او کله بل لوري ته خپل میلان ښکاره کوي، او الله تعالی چې د هر چا د ګمراهی او پرېشانۍ اراده وفرمايي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې ومومي؟.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه نیسئ ! تاسې کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو څخه، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې پیدا کړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صریح الالزام) ښکاره. بېشکه منافقان دي په طبقه ډېره ښکته کې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومې ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصوونکی).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو څخه جلا کېدل، او له کفارو سره دوستي او یو ځای کېدل، د نفاق دلیل دی، لکه چې منافقان یې کوي، نو تاسې لره ای مسلمانانو ! داسې کار بیخي نه ښایي !، که نه د پاک الله صریح الالزام، ښکاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان یئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښکته طبقه مقرره ده، او هیڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي کولی؛ چې دوی له هغې طبقې څخه وکاږي، یا یې په عذاب کې څه تخفیف راولي، مسلمانانو لره ښایي چې له داسې خبرې څخه بیخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منګولې خښې کړي په (دين د) الله، او خالص کړي دين خپل (له ريا او ښودني) خاص الله لره؛ نو دغه (تائبين مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وي سره له مؤمنانو (په دارينو کې)، او ژر به ورکړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبی کې) ثواب ډېر لوی.

تفسير: يعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسئ او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالی غوره دين ښه مضبوط او کلک ونيسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ريا او له نورو خرابيو څخه خپل دين پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دی، او په دين او دنيا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ايمان لرونکو لره ډېر لوی ثواب رسيدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقيقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکی وي؛ چې له نفاقه يې په رښتيا توبه ايستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسي (او ولې به عذاب درکوي تاسي ته؟) که شکر وباسئ تاسي، (په دين دالله او په صدق توبه وباسئ) او ايمان ولرئ تاسې، او دی الله شکر قبلوونکی، ښه عالم (پر ګردو شيانو).

تفسير: يعنې الله تعالی د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر ګردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ايستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه يقين لري؛ نو الله تعالی عادل او رحيم دی، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او د داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بيخي نه وي، بېشکه الله تعالی سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرك ونؤمن بك فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وكان الله شاكرا عليما».

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

نه خوښوي الله ښکاره ويل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ويل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ويل) له هغه چا چې ظلم پرې شوی وي، او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسير: يعنې که په چا کې کوم ديني يا دنيوي عيب وي، نو نه ښايي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او پر ټولو کارونو باندې پوهيږي، او هر يوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ويلو ته «غيبت» ويل کيږي، هو ! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بيان کړي، همدارنګه په ځينو نورو صورتونو کې هم «غيبت» روا دی، او ښايي دا حکم يې دلته د دې لپاره فرمايلی وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول يې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بېباکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصيحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهيږي، يا دې ځانته په ګوښه (تنهايي) کې نصيحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دی چې هدايت ومومي، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلی الله عليه وسلم هم داسې کول، او د هيچا نوم به يې نه مشهوراوه.

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

که ښکاره کړئ تاسي خير (نيکي ـ طاعت) يا پټوئ دغه (خير) يا عفوه کوئ له بدی (چې ظلم دی)؛ نو بېشکه الله (هم) دی ښه عفوه کوونکی (ګناهګارانو ته سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسير: په دې آيت کې مظلوم ته د معافولو ترغيب ورکول منظور دي، چې الله تعالی سره له قدرت او زبردستي د خطا کوونکو خطاګاني ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولی طريقه سره ښايي چې د نورو قصور ور معاف کړي، خلاصه يې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي ! مګر افضل خو دادی چې صبر وکړي، او ور څخې تېر شي !، په دغه آيت کې دې لوري ته اشاره ده، که د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوی پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وکړئ ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوی وپوهوئ !، له ښکاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښکاره ډول هغوی سره مخالفت مه کوئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کېږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بيلتون) وکړي په منځ د الله، او رسولانو د الله کې، او وايي دوی چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او کافران (منکران) کېږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په منځ د دې (کفر او اسلام کې) يوه لاره. دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر او) په حقه سره، او تيار کړی دی مونږ لپاره د کافرانو عذاب ډېر سپکوونکی (د دوزخ).

تفسير: له دې ځايه د يهودانو ذکر دی، څرنګه چې په يهودانو کې نفاق ډېر وو، او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په زمانه کې چې منافقان عموما يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې کار کولو؛ نو ځکه يې په پاک قرآن کې زياتره د دې دواړو ډلو ذکر يو ځای فرمايلی دی.

د دې آيت خلاصه دا ده: «هغه کسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منکران دي، او غواړي چې د الله تعالی او د ده د رسولانو په مينځ کې فرق وکړي، يعنې پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځينې رسولان يې ومني، او ځينې يې ونه مني، د هغوی مطلب دا دی چې د اسلام او کفر په مينځ کې يو نوی مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ کړي، همدغه کسان اصلي او پاخه کافران دي، د دوی لپاره د خوارۍ او د ذلت عذاب تيار دی.

فائده: د الله تعالی منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وکړي، او د هغه حکم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصديقه د الله تعالی منل بې فائدې دي، او څه اعتبار نه لري، بلکه د يوه نبي عليه السلام تکذيب د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام تکذيب ګڼل کېږي، کله چې يهودانو د رسول الله صلی الله عليه وسلم تکذيب وکړ؛ نو د الله تعالی او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تکذيب کوونکو کې ګڼل او ډېر سخت کافران وګڼل شول.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۱۵۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دي کړي دوی تفريق (بيلتون) په مينځ د هيڅ يوه کې له دوی نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به شيانو)؛ ژر به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (ثوابونه) د دوی، او دی الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعني هغه کسان چې په منځ د هيڅ يو له انبياوو عليهم السلام کې يې جلا (جدا) والې ونه کړ، بلکه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو عليهم السلام باندې يې ايمان راوړ؛ نو الله تعالى په خپل فضل او مرحمت سره دوی ګردو ته لوی ثواب ورکوي، له دې څخه هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالى او پر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو عليهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شيانو باندې يې ايمان راوړی دی.

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَآتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿۱۵۳﴾

سوال کوي له تا نه (ای محمده !) اهل کتاب (يهودان) د دې چې نازل کړې ته پر دوی (لکه تورات يو ليکلی) کتاب له اسمانه، نو په تحقيق سوال کړی وو دوی (يعني پلرونو د دغو يهودانو) له موسى څخه ډېر لوی له دغه (سواله)، پس ويلي وو دوی (موسى ته) چې: وښيه مونږ ته الله ښکاره (مخامخ)، نو ونيول دوی لړه صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوی (چې د الله د ليدلو سوال وو په دنيا کې)، بيا ونيوه دوی خُسی (په الوهيت سره) پس له هغه چې راغلې دوی ته ښکاره معجزې (په توحيد)، پس عفوه وکړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوی په توبه کولو سره)، او ورکړی وو مونږ موسى ته غلبه صريحه (برهان ښکاره).

تفسير: د يهودانو څو مشران د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شول، او ويې ويل: «که ته په رښتيا سره رسول يې؛ نو يو ليکلی شوی کتاب يو ځلې له اسمانه راوړه ! لکه چې موسى عليه السلام تورات راوړی وو»، نو پر دغې خبرې دا آيت نازل شو، او د دې رکوع ټول الزامات د دوی په ځواب کې ذکر کيږي، او وروسته له هغه تحقيقي ځواب ورکوي.

د آيت مطلب دا دی: ای محمده ! (صلى الله عليه وسلم): يهودان له تا څخه عناداً د هسې کتاب مطالبه کوي، د دوی داسې بېباکي او سرکښي د تعجب خبره نه ده، د دوی پلرونو له دې څخه هم لويه او سخته غوښتنه له خپل نبي موسى عليه السلام څخه کړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالى په ښکاره ډول سره راوښيه !، که نه مونږ ستا خبره نه منو، لکه چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آيت (۶) رکوع کې تېر شو، نو څکه پر داسې ويونکو باندې تکه ولوېده، او ګرد سره مړه شول، بيا الله تعالى د موسى «عليه السلام» په دعا سره دوی ژوندي کړل، د دومره عظيم الشأنو معجزو له ليدلو سره بيا د خُسي په عبادت کې مشغول شول، بيا الله تعالى دوی وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت کې لږ څه په تفصيل سره ذکر شوې ده.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ

او پورته کړی وو مونږ برسېره پر دوی (غر د) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شریعت په منلو سره یې کړې وه).

تفسیر: یعنې هر کله چې یهودانو وویل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ یې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باند ځوړند شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومنې، او مضبوط او کلك یې ونیسي، که نه دا غر ستاسې په سر لوېږي.

وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

او ویلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ! په وره (د ایلیا د ښار) سجده کوونکي.

تفسیر: په یهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځې، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ!، دوی د سجدې کولو پر ځای په خپلو کوناټیو وښوربدل، او وښوییدل.

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

او ویلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهیانو په ښکار سره)، او اخیستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسیر: په یهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ! او په دې ورځ کې له ګردو ورځو څنې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو یهودانو داسې چل او حیله جوړه کړه، چې د سیند په غاړو کې یې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به یې کبان په هغو حوضونو کې ننه ایستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به یې ښکار کول، د دې فریب او عهد ماتولو لامله الله تعالی له دوی څنې بیزوګان جوړ کړل، چې په ځناورانو کې ډېره خسیسه او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلك عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آیتونو د الله باندې، او په سبب دوژلو د دوی انبیاوو لره په ناحقه (په خپلې عقیدې سره هم)، او په سبب دویلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وینا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو یهودانو په رد کې فرمایي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې یې وایئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ایمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسیر: یعنې یهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالی په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آیتونو په انکار، او د انبیاوو علیهم السلام په نا حقه وژلو او د دوی په دې وینا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته دحق دین دمنلو دعوت ورکولو نو، دوی به ویل چې: «ځمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمایي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لګولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مریمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعنې ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمایي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعاً) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شک کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمایي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وایي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوک په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره دا ده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، نو پاک الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنګه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طیطاؤش وو؛ مسیح وګاڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې ځمونږ د ملګري په شان راښکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسيح وي؛ نو ځمونږ سړی «طيطاؤش» چېرې لاړ؟ او که دا ځمونږ سړی دی؛ نو مسيح چېرې دی؟»، تش په اټکل او ګمان هر چا هر څه ويل، او اصلي خبره له دوی څخه هيچا ته ښکاره نه وه، رښتيا خو همدا ده چې په يقين سره عيسی عليه السلام دوی له سره وژلی نه دی، بلکه الله آسمان ته پورته کړی دی، او يهودان يې په شبهه کې اچولي دي.

وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

او نشته هيڅوک له اهل کتابه مګر قسم دی خامخا چې ايمان به راوړي دوی خامخا (په وخت د نزعې خپلې يا په وخت د نزول د عيسی) پر دغه (عيسی) پخوا له مرګه د ده څخه، او په ورځ د قيامت به وي (عيسی) پر دوی باندې شاهد (چې يهودانو ونه منلم، او نصرانيانو «ابن الله» وبللم).

تفسير: عيسی عليه السلام پر آسمان کې ژوندی موجود دی، کله چې «دجال» پيدا شي؛ نو هله به عيسی عليه السلام بيا دغې ځمکې ته تشريف راوړي، او «دجال» به وژني، او يهودان او نصرانيان به په ده باندې صحيح ايمان راوړي، چې بېشکه عيسی ژوندی دی، مړ شوی نه دی، او د قيامت په ورځ کې به عيسی عليه السلام د دوی دغه ګرد اعمال او حالات اظهاروي، «چې يهودانو څما تکذيب او مخالفت کاوه، او نصرانيانو ما ته د الله جل جلاله ځوی ويل».

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾
وَأَخْذِهِمُ الرِّبَوٰا۟ وَقَدْ نُهُوا۟ عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ النَّاسِ بِالْبَٰطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا
أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم د هغو کسانو چې يهودان دي؛ حرام کړل مونږ پر دوی باندې طيبات (هغه ډېر پاک شيان) چې حلال کړی شوي وو دوی ته، او (په سبب د) اړولو (منع کولو) د دوی له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخيستلو د دوی سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقيق منع کړی شوي وو دوی (په تورات کې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوی مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شيان دي)، او تيا ر کړی دی مونږ لپاره د کافرانو له دوی څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د موسی عليه السلام له زمانې راهيسې اهل کتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبياوو عليهم السلام په ايذاء او ضرر رسولو کې مشغول وو، نو ای محمده صلی الله عليه وسلم ! «اوس که دوی د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې يو کتاب دفعتاً يو ځلې طلب کړي، او په قرآن عظيم الشأن باندې (چې له ګردو کتابونو څخه افضل دی) کفايت ونه کړي؛ نو له دې متعصبو او نالايقو څخه هيڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوی له هسې نالائقو حرکاتو څخه تعجب مه کوه ! او مه حيرانېږه ! د دوی ګرد پخوانې او وروستنې وړوکې او لوی حرکات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوی لپاره په دنيا کې خورا (ډېر) سخت شريعت معين کړی، او په آخرت کې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تيار کړی دی.

لَّٰكِنِ الرَّٰسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَالْمُقِيمِينَ
الصَّلَوٰةَ ۚ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْءَاخِرِ أُو۟لَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

ليکن هغه (کسان) چې پاخه دي په علم کې له دوی څخه او ايمان لرونکي دي؛ ايمان لري په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته، او (ايمان لري) پر هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي

دي پخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، (يا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، او ايمان راوړونکي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی)، دغه (کسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونکي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډېر لوی (جنت، رضا، او لقا).

تفسير: يعني د بني اسرائيلو هغو کسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري رضي الله تعالی عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوی قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء کوونکي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې کوې !، او زکات ورکوونکي او ايمان لرونکي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو کسانو ته خورا (ډېر) لوی ثواب او اجر ورکوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوی لپاره خورا سخت عذاب موجود دی.

(پاس په تحت اللفظ کې د ﴿وَٱلۡمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ﴾ دوه ترجمې ليکلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمين» په ﴿بِمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ﴾ عطف، او ترې انبياء مراد شي، يعني «يؤمنون بالكتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دی، او «المقيمين» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه ترکيب تقرير اوس تېر شو.

﴿إِنَّآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ﴾

بېشکه چې مونږ وحي مو کړېده تاته (ای محمده !)

تفسير: اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت کې راز راز شبهې پيدا کولې، وګورئ ! چې دلته يې داسې وويل: «لکه چې تورات يو ځای او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو کتاب له آسمانه راوړې، بيا تا رښتينی نبي ګڼو، » نو الله تعالی آيتونه نازل کړل، او حقيقت يې راښکاره کړ، او د وحي عظمت يې راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو شبهاتو ترديد يې وفرمايه، او د الله تعالی د وحي متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو باندې فرض دی، او د هيچا هيڅ يو عذر په دې کې نه منل کيږي، هر څوک چې د ده په تسليم کې تردد يا تأمل يا انکار کوي؛ هغه ګمراه او بې دين دی، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب ورکول کيږي، دغه ده چې فرمايي:

﴿كَمَآ أَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ نُوحٖ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعۡدِهِۦۚ﴾

لکه چې وحي کړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لکه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحي خاص د الله تعالی حکم او د ده هغه پيغام دی، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازليږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحي نازله شوې ده؛ همغسې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې هم الله تعالی خپله وحي نازله کړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانۍ وحي منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې څخنې انکار کوي؛ ګواکې له ګردو څخنې انکار کوي.

د نوح عليه السلام له زماني پخوا د الله جل جلاله او د انبياوو عليهم السلام د حکم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلکه دوی به معذور ګڼل کېدل، او د تعطيل او تأخير رعايت به پکې کېده، او ډېر زيات کوښښ به د دوی په پوهولو صرفېده، د نوح عليه السلام په زمانه کې کله چې مذهبي تعليم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالی د احکامو په متابعت کې هيڅ يوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونکو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح عليه السلام په زمانه کې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود عليه السلام او صالح عليه السلام او شعيب عليه السلام په زمانو کې کافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم د وحي تشبيه څخه د هغو پخوانيو انبياوو له وحيو سره اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبيه ور کړل شوه، او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړې شوه، هر څوک چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم وحی يعنې قرآن عظيم الشأن نه مني، نو هغه هم د لوی عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

او (لکه چې) وحي کړې وه موږ ابراهيم ته، او اسماعيل ته، او اسحق ته، او يعقوب ته، او اولادې (د يعقوب) ته، او عيسی ته، او ايوب ته، او يونس ته، او هارون ته، او سليمان ته، او ور کړی وو موږ داود ته زبور. (لېږلي وو موږ نور داسې) رسولان چې په تحقيق سره قصه کړې ده موږ د دوی پر تا (ای محمده !) پخوا له دې نه، او (لېږلي وو موږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي کړي قيصې د هغوی پر تا (ای محمده !)، او خبرې کړي دي الله له موسی سره په خبرو کولو سره.

تفسير: له نوح عليه السلام څخه وروسته انبياء عليهم السلام يې په اجمال، او هغه انبياء عليهم السلام يې چې په دوی کې مشهور او جليل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصيص او تفصيل سره ذکر کړل، چې له دی ځني دا ښه معلومه شوه، هغه وحي چې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې نازله شوې ده، د هغې حقانيت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لکه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهيرو انبياوو عليهم السلام وحي منل ضروري وو.

او دا هم راښکاره شوه، چې پر نورو انبياوو باندې چې وحي راتلله: کله به دوی ته پرښتو پيغام راوړ، او کله به هغوی ته ليکلی کتاب ورورسېد، کله به د ملائکو له وسيلې پرته په خپله الله تعالی خپل رسول سره خبرې کولې، مګر په دې ګردو صورتونو کې څرنګه چې د الله تعالی حکم دی او د بل چا حکم نه دی؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت يو شان فرض دی، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طريقه تحريري وي، که تقريري وي، او که پيغام وي، نو اوس د يهودانو دا وينا: «که تاسې د تورات غوندې يو کتاب يو ځلې له آسمانه په موږ نازل کړئ؛ نو موږ به تا رښتينی ګڼو، که نه نو دا ډېره د ناپوهی، بې ايمانی، او حماقت خبره ده» صريح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

(او لېږلي مو دي) رسولان چې زيري کوونکي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ويروونکي دي (د کفارو په جحيم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هيڅ حجت (دليل، عذر، بهانه)

وروسته له (لېږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: الله تعالی پرله پسې خپل انبياء عليهم السلام رالېږلي دي، چې مؤمنانو ته زېرى ورکړي، او کافران وويروي، تر څو د قيامت په ورځ کې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځای پاتې نشي؛ چې ووائي: مونږ ته ستا رضا او غير رضا معلومه نه وه، ګنی خامخا به مو په هغې باندی تګ کړی وو، نو ځکه الله تعالی خپلو رسولانو ته معجزې ورکړې، او ور ويې لېږلي، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دين په منلو کې د هيڅا عذر او پلمه (بهانه) نه اورېدل کيږي.

لَٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۱۶۶

ليكن الله شاهدي لولي (اظهار، اقرار کوي) په هغه شي چې نازل کړی يې دی تاته (ای محمده !)، چې نازل کړی يې دی دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دی الله حق ظاهر کوونکی، (نو د دوی شهادت ته حاجت نشته).

تفسير: يعنې وحي به په هر رسول باندې نازلېده، دا کومه نوې خبره نه ده، او ګردو ته معلومه ده، ليکن په دې قرآن کې الله تعالی خپل خاص علم رالېږلی دی، او الله تعالی به دا حق ظاهروي، لکه پوهان چې پرې پوهيږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظيم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصليږي، هغه له نورو کتابونو څنې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدايت چې خلقو ته د محمد صلی الله عليه وسلم له رسالته رسېدلی دی، د بل چا له رسالته نه دی رسېدلی، ځکه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلکو، انسانانو او پيريانو ته.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ۱۶۷ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ۱۶۸ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۱۶۹

ببشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه کړي يې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقيق سره ګمراه شوي دي په ګمراهی ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). ببشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او ظلم يې کړی دی (په پټولو د نعت د محمد يا په منعه د مؤمنانو له ايمانه) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښيي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی کافران دي) مګر (وبه ښيي دوی ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوی په هغه کې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دی دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: د قرآن مجيد او د محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلم له تصديق او توثيق څخه وروسته فرمايي: «هغه کسان چې ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» کې موجود وو، هغه يې ګرد پټ کړل، او خلقو ته يې د هغو په ځای نور مهمل شيان ورخرګند کړل، او نور يې هم له حقاني دين څخه واړول؛ نو داسې کسان له سره نه د هدايت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښکاره شوه، چې هدايت يواځې د محمد صلی الله عليه وسلم په متابعت کې منحصر دی، او ګمراهي د محمدي شريعت د مخالفت نوم دی، چې په دې سره د يهودانو پوره سرزنش او ترټنه وشوه، او د دوی د خيالاتو غلطول لا ښه واضح شول.

يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۱۷۰﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن یا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ایمان راوړئ (او قصد وکړئ ! دهغه شي چې) خیر دی تاسې ته، او که کافران شوي يئ تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شیان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شیان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً اوعَبیداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ستاسې او ستاسې د کتاب تصدیق، او ستاسې د مخالفینو یعنې د اهل کتاب تغلیظ او تضلیل یې بیان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «ای خلقو ! زما صادق رسول له ربنتیني کتاب او حق دین سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خیر په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ ! او که یې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هیڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شیان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل یې درکوي.

فائده: له دې ارشاداتو څخه واضحه معلومه شوه، د هغو وحیو منل فرض دي؛ چې پر انبیاوو علیهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو څخه انکار کول کفر دی.

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَن يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ

ای اهل کتابو ! مه کوئ ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دین ستاسې کې او مه وایئ تاسې پر الله مګر (ویل) حق (ربنتیا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (یعنې پیدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې یې وه دغه (کلمه د هغه مور) مریمې ته، او روح دی له جانبه د الله، نو ایمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله) !، او مه وایئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شئ (له دې وینا، اختیار کړئ توحید چې) خیر دی تاسې تـه، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود یو دی (بې شریکه بې عیبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسیر: کتابیانو د خپلو انبیاوو علیهم السلام په تعریف کې له مبالغې څخه کار آخیست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبیاء علیهم السلام یې د الله ځامن بلل، نو الله تعالی فرمايي چې: «د دین په خبرو کې مبالغه مه کوئ ! هومره خبره چې محققه وي له هغې څخه ځه زیاتوالی مه کوئ ! او د الله تعالی د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وایئ؛ چې بیخي ربنتیا او محققې دي !، او له خپله ځانه هیڅ شی مه وایئ !، له تاسې څخه ځومره لویه غلطي شوې ده، چې عیسی علیه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی دی؛ د وحیې په خلاف د الله جل جلاله ځوی وایئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي یئ، یو الله جل جلاله، دویم عیسی علیه السلام، دریم بي بي مریم رضي الله تعالی عنها، له داسې خبرو څخه مو خولې ونیسئ !، او الله تعالی واحد احد دی، هیڅوک له ده سره شریک نه دی،

او نه يې څوک اولاد کېدی شي، د ده پاک ذات له دې ګردو شيانو څخه پاک او منزه او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پيدا شوي دي، چې تاسې د وحيې اطاعت ونه کړ، که تاسې د وحيې اطاعت او متابعت کولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه کولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشرکانول، او د سيد الرسل محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او د افضل الکتب قرآن مجيد او فرقان حکيم تکذيب به مو نه کولو، او داسې پاخه کافران به نه کېدئ.

فائده: د کتابيانو يوې ډلې د عيسی عليه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې يې ملاوې وتړلې، چې د هغه ذکر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېری کړی، عيسی عليه السلام يې د الله ځوی وګانه، او دواړه ډلې کافرانې شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهی سبب همدا شوه چې له وحيې څخه يې مخالفت وکړ، له دې نه ښکاره شوه چې نجات يوازې د وحيې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً او عبيدًا) او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: يعنې په آسمانونو او ځمکو کې له لاندې تر پاس پورې هر څه شيان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوکات، او بندګان دي، او بيا ووايئ چې: د الله تعالی شريک او ځوی څوک او څرنګه کېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو کارونو جوړوونکی دی، او د ګردو کارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او کافي دی، بل هيڅا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې: الله جل جلاله به شريک يا ځوی ته څرنګه محتاج شي؟ .

خلاصه يې دا چې نه په کوم مخلوق کې د ده د شريک کېدلو څه قابليت او لياقت شته، او نه د ده په پاک ذات کې د هغه د ځايدلو څه امکان شته، او نه دې ورته څه اړتيا (احتياج) او حاجت لري، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو څخه کوم يوه مخلوق ته د الله تعالی شريک يا ځوی ويل د هغه چا کار او فکر دی؛ چې له ايمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښکاره شوه: هر هغه څوک چې د الله تعالی لپاره ځوی يا بل کوم شريک پيدا کوي؛ نو دی په حقيقت کې الله تعالی د ګردو موجوداتو پيدا کوونکی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاک الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره کولو او کار جوړولو لپاره کافي نه ګڼي، او ګواکې الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممکناتو کې يې داخلوي.

لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ

له سره ننګ (او عار) نه کوي مسيح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننګ او عار کوي) پرښتې چې مقربې دي (د الله له بندګی څخه).

تفسير: يعنې د الله جل جلاله عبوديت، عبادت او د ده حکمونه په ځای راوړل يو اعلی درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له مسيح عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام او مقربينو ملائکو څخه وکړې شي ! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرميږي؟ او عار او ننګ ترې کوي؟ هو ! ذلت او بېغيرتي خو د ما سوا الله په بندګی کې ده، لکه چې نصرانيان مسيح عليه السلام ته «ابن الله» وايي، او خپل معبود يې

ټاکلی دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالی لونړې ګڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿۱۷۲﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷۳﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي) وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چې وعده یې ورسره کړې شوې ده)، او زیات به (هم) ورکړي دوی ته له مهرباني خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) یې کړی وي، او تکبر (لويي) یې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومې دوی ځان ته بې له الله هيڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هیڅ مددګار (د افع د عذاب).

تفسیر: یعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه يوه ورځ به دوی ګرد د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي، او ښه کارونه یې کړي وي، یعنې د پاک الله بندګي یې پوره په ځای کړې وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهرباني به د هغوی له ثواب څخه زیات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه یې سر غړولی وي، په لویو عذابونو کې به آخته شي، او هیڅوک به له هغو کسانو په داسې سختۍ کې هم د دوی خیر غوښتونکی او مددګار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندګۍ کې شریک کړي وو.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿۱۷۴﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿۱۷۵﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته برهان (دلیل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په الله او منګولې یې خښې کړې دي په (دین د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانبه د ده دی، او په مهربانۍ کې او هدایت به وکړي (وښيي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسیر: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحي او بالخصوص د قرآن عظیم د عظمت او د هغه د حقانیت بیان او د هغه د متابعت د تاکید ذکر وو، او د هغه په ذیل کې د مسیح علیه السلام د الوهیت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بیا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت ګردو ته تاکید کیږي: چې ای خلقو ! تاسې ته د رب العالمین جل جلاله له

خوا کامل حجت او روښانه رڼا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدايت ته بيخي کافي او وافي ده، يعنې قرآن عظيم الشأن، نو هر هغه څوک چې پر الله جل جلاله باندې ايمان راوړي او دغه مقدس کتاب مضبوط ونيسي؛ نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کې داخليږي، او هر څوک چې له هغه څخه مخالفت کوي، د دوی ګمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت ګڼل کيږي.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه (ای محمده ! د کلالې) نو ووايه: چې الله فتوی در کوي تاسې ته په (ميراث) د کلالې کې.

تفسير: د «کلاله» معنی کمزور او ضعيف او دلته ترې مراد هغه مړی دی؛ چې د ده په وارثانو کې پلار او اولاد هيڅوک نه وي، لکه چې پخوا له دې هم بيان شو، ځکه چې اصلي وارث والد او ولد دی، څوک چې دا نه لري؛ نو د ده حقيقي ورور او خور د ځوی او لور حکم لري، او که «حقيقي» نه وي، نو همدا حکم په «علاتي» کې هم دی: چې په پلار کې سره شريکان وي، که يوه خور وي نيمايي، که دوه خويندې وي دوه ثلثه، که ورور او خور دواړه وي؛ نو نارينه ته دوه برخې او ښځې ته يوه برخه وررسيږي، که تش يو ورور وي، خور هيڅ نه وي؛ نو دی د خور د مال وارث کيږي، يعنې ده ته هيڅ يوه برخه معينه نه ده، بلکه ټول وړي، ځکه چې هغه «عصبه» دی، لکه چې په راتلونکي آيت کې دا ګرد صورتونه مذکور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې يوازې په مور کې شريکان وي، چې دوی ته «أخيافي» وايي، نو د هغه حکم دغه سورت په شروع کې فرمايل شوی دی، او برخه يې معينه ده.

إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

که يو سړی مړ شي چې نه وي ده لره ځوی (او نه پلار) او وي ده لره يوه خور (عينيه يا علاتيه) نو (مقرر) دی دې ته نصف (نيم) د هغه مال چې پريښی وي (مړي).

تفسير: يعنې که يو سړی مړ شي او يوه خور ولري، نه ځوی ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د ميراث نيمايي مال ور رسيږي.

وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ

او دا ورور ميراث وړي له دې خور څخه که نه وي دې لره ځوی (ځوځات).

تفسير: يعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې څخنې «أعياني» يا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کيږي، ځکه چې «عصبه» دی، او که له دې ښځې څخنې ځوی پاتې وي؛ نو ورور ته يې هيڅ نه ور رسيږي، او که ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې ورکولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته وررسيږي، که «أخيافي» ورور يا خور يې پريښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معينه ده، لکه د دې سورت په ابتداء کې ارشاد وشو.

فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ

نو که وي دا خويندې دوه (يا زياتې) نو مقرر دی دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پريښی دی (مړي).

تفسير: او كه دوه يا له دوو څخې زياتې خويندې ترې پاتې شي، نو دوى ته دوه ثلثه رسيږي.

وَإِنْ كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ

او كه وو دا (وارثان) ورونړه او خويندې نارينه او ښځې؛ پس مقرر دى هر نارينه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: يعنې څه ورونړه او څه خويندې پرېږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته يې يوه برخه ور رسيږي، لكه چې د اولاد حكم دى.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ

بيانوي الله تاسې ته (احكام د ميراث) چې گمراه (او خطا) نه شئ تاسې.

تفسير: يعنې رحيم او كريم الله محض د خپلو بندگانو د هدايت او د دوى د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احكام بيان فرمايي، لكه چې دلته يې د «كلاله» ميراث بيان كړى دى، الله جل جلاله له گردو څخه غني او بې نياز دى، نو كه اوس څوك د الله تعالى د داسې مهربانۍ قدر ونه كړي، بلكه د ده د حكم څخه انحراف وكړي؛ نو هغه تل تر تله كمبخت او شقي پاتې كيږي.

له دې څخې دا راښكاره شوه چې بندگانو ته ښايي چې د گردو احكامو متابعت وكړي، او كه په كوم معمولي او جزوي امر كې هم مخالفت كوي، نو گمراه كيږي، نو بيا هغه كسان چې د ده په پاك ذات او په كماليه وو صفاتو كې د ده د حكم څخه مخالفت كوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل كې د ځان مقتدا گرځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قياس كړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾

او الله پر هر شي ښه عالم دى (نو د بندگانو مصالح هم په حيات او هم په ممات كې ورته معلوم دي).

تفسير: پخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالى د خپلو بندگانو هدايت خوښوي، اوس فرمايي چې ده ته ټول شيان معلوم دي، نو مطلب يې داسې شو، چې په ديني مسائلو كې كه تاسې ته كوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه كوئ ! كله چې د دې ارشاد په تعميل كې لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم د «كلاله» د مسئلې پوښتنه وكړه؛ نو د هغوى د تحسين په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو كولو په نسبت د ترغيب اشاره فهميږي، او دا هم ترې مفهوميږي، چې الله جل جلاله ته ټول شيان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشئ ښوولئ چې په «كلاله» او په نورو صورتونو كې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوى حقيقي علت څه شى دى؟ او بيا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل كله كېدى شي؛ چې د حق سبحانه وتعالى په ذات او صفاتو كې په خلاف د وحيې جرأت وكړي، كله چې دوى د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتياز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالى په بې مثله او بې سياله او بې شريكه ذات او صفاتو باندې د پاك الله له ښوونې څخه پرته څرنگه وپوهيږي؟ او په څه ډول يې راښكارولى شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه فى الدنيا النعماء وفى الآخرة حسن اللقاء !

سُورَةُ المَائِدَةِ

د«المائدة» سورت مدني دی، پرته له (٣) آيته چي په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (٥)، او په نزول کې (١١٢) سورت دی، (١٢٠) آيتونه او (١٦) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چي ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ۗ

ای هغو کسانو چي ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) پوره کړئ تاسې ګرد عهدونه.

تفسير: له عقودو څخه ټول لوظونه او پيمانونه مراد دي، برابره خبره ده چي هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تقرير سره سم د عقودو او مواعيدو په تفسير کې هغه مختلف شيان چي له اسلافو څخې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبيقيږي، او په دې آيت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زيات لطف حاصليږي.

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپايان د انعامو (لکه اوښان، غوايان او پسونه).

تفسير: په (٦) جزء د «النساء» د سورت په (١٦٠) آيت (٢٢) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر يهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدی په سزا ځيني حلال او طيب شيان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ﴾ چې تفصيل يې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ايفاء له هدايت سره؛ له دې شيانو څخې د انتفاع اجازه هم ورکړی شوې ده، يعنې اوښ، غويي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه ګرد أهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپايان لکه هوسی، غش غويي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حيواناتو يا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ يا حق تعالی په قرآن عظيم، يا د خپل نبي کريم صلی الله عليه وسلم په ژبه د ده په احاديثو کې ستاسې د جسماني يا روحاني يا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمايلی وي.

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ

مګر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسير: غالبا له دې څخه مراد هغه شيان دي چې د همدې سورت په دريم آيت کې بيان کړی شوي دي، يعنې ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ څخه نيولې تر ﴿ذٰلِكُمْ فِسْقٌ﴾ پورې.

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ

حال دا چې نه يئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي يئ !.

تفسير: د مُحرِم لپاره يواځې د وچې د ساکښانو (ذي روحو) ښکار روا نه دی، او د سيند د ښکار اجازه ورته شته، کله چې د احرام دومره رعايت شوی دی، چې په هغه کې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شريف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زيات وي، يعنې د حرم د ساکښانو (ذي روحو) ښکار د محرم او غير محرم د ګردو لپاره حرام وي، لکه چې د ﴿لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾ له عمومه څخه معلوميږي.

إِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

بېشکه الله حکم کوي (په تحليل او تحريم کې) د هر هغه څه چې اراده وفرمايي.

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات يې پيدا کړل، بيا يې پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کې د مراتبو فرق ښکاره کړو، په هره نوعه کې يې سم د هغه له استعداده بېل بېل فطري خواص او قواوې په وديعت کېښودې، د حيات او د ممات مختلف صورتونه يې تجويز کړل، بېشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کې دا حق هم حاصل دی؛ چې د خپل کامل اختيار، محيط علم، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شی چې هر چا ته په هر حالت کې اراده وفرمايي؛ حلال يا حرام يې کړي .﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ﴾.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه ګڼئ حلال (مه بې حرمته کوئ !) شعائر (نښې د دين) د الله (چې د حج مناسک دي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د حق تعالی د عظمت او معبوديت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوی بې حرمتي مه کوئ ! چې دې کې حرم محترم، بيت الله شريف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني کتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او ديني احکام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو څنې د ځينو مخصوصو شيانو ذکر فرمايي چې په مناسکو پورې تړلي دي، لکه چې له دې آيت څخه پخوا په بل آيت کې د مُحرِم ځينې احکام ذکر شول.

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ

او مه (بې عزته کوئ !) مياشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسير: حرمت والا مياشتې څلور دي، لکه چې د «التوبة» د سورت په (۵) رکوع (۳۶) آيت ﴿مِنْهَآ أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ کې مذکور دی، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظيم او احترام يې دا دی، چې ښايي په دې مياشتو کې له نورو مياشتو څنې د نېکۍ او تقوی زيات التزام وکړ شي !، او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) لپاره ډېر اهتمام وشي !، خصوصا نه ښايي چې حُجّاج وربړوي، يا د بيت الله له حج څخه يې ستانه (واپس) کړي.

اګر که دا امور د کال په دولسو مياشتو کې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محترمو مياشتو کې پرې ډېر زيات تاکيد شوی دی.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ

او مه (بې حرمته کوئ ! د) هغه ساکښ (ذي روح) چې د کعبې هديه وي (بې قلادې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه کې يې قلادې وي (او د کعبې په لوري بيولې کيږي).

تفسیر: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق یا هار یا غاړکی یا غړوندی مراد دی؛ چې د «هدي» د حیوان په غاړه کې د علامې او نښې په ډول اچول کیږي، څو د «هدي» حیوان پرې وپېژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او لیدونکي ته د هسې عمل د کولو ترغیب هم وشي، قرآنکریم د دې شیانو تعظیم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض کول یې ممنوع کړل.

وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ

او مه (بې عزته کوئ !) قصد کوونکي (ورتلونکي) د کور حرمت والا ته (د حج یا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوی فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسیر: په ظاهر کې د غه ویاړ (فخر) یواځې د مسلمانانو دی، یعنې هر هغه مخلص مسلمان چې د حج یا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظیم او احترام وکړئ ! او د دوی په لاره کې ډبرې مه اچوئ ! او ربړ (تکلیف) مه ور رسوئ !.

وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ

او کله چې (له احرامه څخه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسې (که مو خوښه وي).

تفسیر: یعنې د ښکار هغه ممانعت چې د احرام په حالت کې کړی شوی وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د یوه قوم (لدی سببه) چې منعه کړي دي دوی تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخیستلو).

تفسیر: یعنې (د کافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه کړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شیانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آیت کې د الله تعالی له خوا لوی او محترم ښودل شوي وو، د مشرکانو له لوري په شپږم کال کې توهین او سپک شول، رسول الله مبارک نږدې له (۱۵۰۰) اصحابو سره د «ذې القعدة الحرام» په میاشت کې محض د عمرې د اداء کولو په قصد له مدینې منورې څخه رهي (روان) شول، کله چې «حدیبیې» ته ورسېدل، مشرکانو دوی د دې اسلامي عبادت له اداء کولو څخه منع کړل، دوی نه د احرام حالت، نه د کعبې شریفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وکړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهین او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ که هر څومره د غیظ، غضب، بغض او عدوات اظهار کړی وی؛ حق یې درلود (لرلو) او بېځایه نه وو، او که د دوی په مقابله کې د انتقام په څوښ (جوش) کې له سده وتلي وی، او په کوم اقدام باندې یې لاس پورې کړی وی؛ هم ښایېدل او ممکن وو، لیکن د اسلام محبت او عدوات هم په عدل، انصاف او حقانیت بنا دي، لکه چې قرآن کریم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کې هم مسلمانانو ته حکم ورکړ چې: «خپل جذبات دې تر اداري لاندې ونیسي»، ځکه چې انسان د ډېر محبت او زیات عداوت په وخت کې په څوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان ادراه هیڅ نشي کولی، او له حده تېری کوي، نو ځکه یې وفرمایل چې: ښایي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واکې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ

او مرسته کوئ تاسې يو تر بله په نېک کار او تقوی (پرهېزګارۍ) کې، او مه کوئ تاسې مرستې يو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسير: که کوم سړي بالفرض د انتقام په ځوښ (جوش) کې راشي، او تېرۍ وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبير دا دی چې دمسلمانانو جماعت دې نه يواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه ګرد سره دې لاس يو، او د نيکۍ او تقوی مظاهره دې وکړي !(او د ده د زيادت او بې اعتدالۍ مخه دې ونيسي !.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

او وويرېږئ تاسې له الله څخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دی عذاب (د ده متخلفينو لره).

تفسير: يعنې د حق پرستۍ او انصاف خوښولو او د ګردو ښو اخلاقو بيخ د پاک الله څخه وېره ده، او که د الله جل جلاله څنې وېره، او په نېکۍ کې تعاون او په بدۍ کې عدم تعاون نه وي؛ نو د عمومي عذاب د وقوع اندېښنه وه (أعاذنا الله منه !)، څرنګه چې الله جل جلاله د هغو شيانو د بيان اراده وفرمايله، چې وعده يې په ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ کې کړې شوې وه، نو دا آيت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراک د) مردار (حيوان) او (د بهيدونکې) وينې، او د غوښې د خنځير، او د هر هغه (حلال کړی شوي حيوان) چې آواز کړی شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړی شوي، او د کوتک (او د نورو) وهلی شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د ځيرې شوي په وهلو د ښکر، او د هغه چې (ترې) خوړلي وي ځناورانو، مګر (روا دی) هغه چې حلال (يې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دی) هغه چې ذبح کړی شوی وي (په نامه د کوم ممنوعه ځای يا شي) او دا چې تقسيم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات يا تقسيم يا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دی.

تفسير: يعنې حرام کړی شوي دي پر تاسې دغه لس شيان:

۱ - «ميتة» يا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «ميتة» هغه واجب الذبح حيوان ته ويلی شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وينه او غريزي حرارت يې په غوښه کې محتقن او جذب شوي پاتې شي، چې د هغه له زهريله توب او ګندګۍ څنې څو راز بدني او ديني ضررونه پيدا کيږي.

۲ - د بهيدونکې وينې خوراک حرام دی، لکه چې په (۸) جزء د الأنعام په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې ﴿أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

۳ - د خنځير د غوښې خوراک حرام دی، او د خنځير د نورو ګردو اجزاوو څخه تر نوکانو او ويښتانو پورې هم هر راز انتفاع ناروا ده.

۴ - د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندی کېدلو) يې روح (سا) ختلې وي.

۶ - د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوتک یا په غونډه تیږه (ګټه) چا وهلی وي.

۷ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوایي په ښکر وهلی وي.

۹ - د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندګانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا يې روح ختلی وي، (مګر هغه مړ له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندی پاتې وي، او بیا يې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰ - د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شریفې» نه ګېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظیم لپاره پرې قرباني کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، یعنې هغه ساکښ (ذي روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له ګردو څخه د پخواني معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بېول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکښ (ذي روح) ذکر يې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بـل ځای د تعظیم لپاره ذبح کیږي (موضح القرآن).

په دې دوهم صورت کې د نذر نیت هم في الحقیقت د غیر الله په نامه وي، اګر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾ او د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ﴾ فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

﴿وَأَن تَسۡتَقۡسِمُواْ بِٱلۡأَزۡلَٰمِۚ﴾: «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسیم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» څخه د تقسیـم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسیم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جواری) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاټرۍ) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققینو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي به يې په بیت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هُبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب څما»، او پر ځینو يې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «منع کړی یم زه رب څما» همداسې پر هر غشي یوه قیاسي او اټکلي خبره لیکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پیښېده؛ نو دوی به تلل او یو غشی به يې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشی به يې په لاس ورته؛ نو په کار به يې شروع کوله، او که مخالف له هغه به يې په لاس ورته؛ نو له کار څخه به تښتېدل، وعلی هذ القیاس ګواکې دا له بتانو څخه یو راز مشوره او استعانت وو، څرنګه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، اوهام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا يې له مردارې وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او ګنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا يې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلیتی څخه لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرګندیږي.

﴿اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾

نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطاله د) دین ستاسې، نو مه ویرېږئ له دغو (کفارو نه ای مؤمنانو) او وویرېږئ له ما نه (چې ستاسې خالق یم).

تفسیر: دا آیت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانګو او د هدایت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې ممهد، او د فروعو او جزئیاتو بیان هم په هومره کافي تفصیل او جامعیت سره منظم شوی وو؛ چې د اسلام پیروانو ته تر قیامت پورې د الهي دین څخه ما سوا بل کوم دین بیخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لایق نه وو پاتې شوی.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالی علیهم أجمعین سره له کاملې وفا له خپل الله «جل وعلا شأنه» سره خپل عهد او پیمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پلیتو غذاګانو او د مردارو حیواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طیباتو څخه خوند اخیستی وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټینګ شوی وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقیدې بیخي شلېدلې وې، او شیطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزیرة العرب» کې یې عبادت وشي؛ بیخي مأیوس شوی وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ دِيْنِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾.

یعنې نن کفار له دې خبرې څخه مایوس کړی شوي دي، چې تاسې له خپل قیّم دین څخه واړوي، او بیا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، یا د اسلامي دین د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوئ، یا په دیني احکامو کې د تحریف او تبدیل امیدونه ولرئ، نن تاسې ته یو کامل او مکمل دین در رسېدلی دی، چې وروسته په هغه کې د هیڅ یو قسم ترمیم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوی دی، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضایع کېدو هیڅ اندېښنه نشته، پاک الله تر ابده پورې همدا د اسلام دین ستاسې لپاره غوره کړی دی، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دی پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هیڅ سبب او دلیل نشته، چې له کفارو څنې وویرېږئ، ولې چې کفار تاسې ته هیڅ نقص او تاوان نشي در رسولی، هو ! د هغه لوی محسن او حقیقي منعم له قهره او ناراضی څخه تل وویرېږئ !، چې د ده په واک او اختیار کې ستاسې فلاح او نجاح او ګټه او زیان دی.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ﴾ کې یې په دې مطلب تنبیه فرمایلې ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هیڅ وېره او اندېښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوی کې د الله «جل وعلا شأنه» وېره، او د تقوی شان موجود وي.

له ﴿اَلْيَوْمَ﴾ څنې دلته یوه معینه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دی، او ځینې ترې یوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازدیګر وو.

﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ﴾

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دین ستاسې (اصُولاً او فروعاً).

تفسیر: یعنې د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بیان کې یې پوره تأثیر، په احکامو کې یې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانیو کتابونو او نورو آسماني ادیانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوی تکمیل او تعمیم هم

دې قيم دين سره وکړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصا يا تعليلا صادر کړي دي، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زيادت يا قلت د ترميم ګنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت خپل (د دين په اکمال).

تفسير: له ګردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدي دين او د خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).

تنبيه: دغه د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ الآيه - آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو څکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين ! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر ګرځولی وی»، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيګر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کريم «صلی الله عليه وعلی آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپېر کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالی عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳﴾

نو هر څوک چې اړ شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لوږه کې، حال دا چې نه وي مائل ګناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو ! مضطر چې د لوږې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخوري، يا يې وڅښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالی به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانی سره ورمعاف کړي، ګواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مګر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکی او څښونکی وي؛ د الله تعالی په نزد مجرم نه ګڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده !) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسير: په لومړني آيت کې د حرامو شيانو بيان وشو، نو په طبيعي ډول سره داسې يو سوال پيدا کيږي، چې حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب يې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسيعه ده، هغه شيان پر پرېږدئ چې په هغو کې ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد پاکيزه او ستره شيان حلال دي.

وَمَا عَلَّمۡتُم مِّنَ ٱلۡجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُۖ فَكُلُواْ مِمَّآ أَمۡسَكۡنَ عَلَيۡكُمۡ وَٱذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ عَلَيۡهِۖ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړې وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نيولی يې وي تاسې ته (له انعامو او طيورو نه) او يادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چې ښکار ته يې لېږئ !) (يا) او يادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مينده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱ – دښکار کوونکو ذي روحو ښه عادت کول، چې تعليم يې موندلی وي.

۲ – پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳ – په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي؛ چې په شريعت کې د اعتبار وړ وي، يعنې سپي او نورو ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونيسي، او همغسې يې خپل خاوند ته وروړي، او ويې نه خوري، او باز ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، يا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهمېږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کيږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته يې کړی دی.

۴ – د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالی نوم ياد کړ شي ! يعنې بسم الله وايي ! او ورخوشې يې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو څخه يو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکښ (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو ! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيۡتُمۡ﴾ په قاعده سره جلا کيږي.

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلۡحِسَابِ ۝

او وويرېږئ تاسې له الله !، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: يعنې په هر حالت کې له الله تعالی څخه وويرېږئ ! چې چېرې د «طيبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ !.

﴿اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ؕ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۪ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۫ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ۫ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝٥﴾

نن ورځ حلال کړی شوي دي تاسې ته ټول طيبات (پاکيزه شيان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه ـ بې خاونده) پاک لمنې اصيلې ښځې له مؤمنانو ښځو څخه او پاک لمنې (بې مېړه ـ بې خاونده) اصيلې ښځې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړئ دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای مېړونو د نکاح د قيد راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي يئ تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نيوونکي د يارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ايمان (او مؤمَن به شيانو) پس په تحقيق ضايع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زيانکارانو څخه وي.

تفسير: دلته له «طعام» څخه مراد «ذبيحه» ده، يعنې که کوم يهودي يا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له ارتداده يهودي يا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکښ (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غير الله نوم وا نه خلي؛ نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابيانو له يوه مخصوص حکم سره يې بل مخصوص حکم هم بيان کړ، يعنې له کتابي ښځې سره نکاح تړل په شريعت کې جايز، او له مشرکې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دويم جزء د البقره سورت په (۲۲۱) آيت (۲۷) رکوع کې مو ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په ياد ولرئ چې څمونږ په زمانه کې «نصاری» عموما په نامه «نصاری» پاتې دي، په دې نصرانيانو کې زياتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله مني، نه رسول، نه مذهب لري، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کيږي؛ چې د حقيقي کتابيانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونيول شي ! چې د يوه شي د حلالېدو دا معنی ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحريم کومه وجه نه وي، ليکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ګټه اخيستلو کې د ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کيږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي څخه د ګټې اخيستلو اجازه نه ورکوله کيږي.

په موجوده زمانه کې له يهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرروته اختلاط او ګډون کول او د دوی د ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ويروونکي نتايج لري، چې هغه د هيڅا له نظره پټ نه دي، نو د داسې بدۍ او بې دينۍ له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی !.

له کتابيانو ښځو سره چې د نکاح تړلو اجازه شوې ده، د هغه فائده ښايي دا وي چې د مؤمن حقانيت او اسلامي اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونيسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابيانو هسې مين او مفتون شي، چې بالعکس خپله ايماني متاع له لاسه وباسي، او په سپېره ډاګ ميدان کې کيني، او د ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

ښځې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدی شي، نو ځکه د ﴿وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحديد خورا (ډېر) مناسب او پر ځپل ځای کې دی.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) کله چې پاڅېږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه يئ) نو ووينځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (ووينځئ تاسې) پښې خپلې تر پړکيو پورې (سره له پړکيو)،

تفسير: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چې پاڅېږئ تاسې لمانځه ته يعنې که له خوبه پاڅېږئ يا دنيوي مشاغلو څخه لاس باسئ او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړی اودس وکړئ ! ليکن اودس کول هلته ضرور دي چې سړی اودس ونه لري، د دې آيت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غايې څخه چې په ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې فرمايلې شوی دی؛ معلومېږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وينځلو وجوب د دې لپاره دی چې حق تعالی تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځای درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مينځ کې پېښ شوی نه وي، نو د پاکو اندامونو د بيا پاکولو هيڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښېږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾ کې کړی شوې ده، هو ! که زيات نظافت، نورانيت، او نشاط حاصلولو لپاره نوی اودس وکړی شي، نو مستحب دی.

﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» يعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ !.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ «او ووينځئ تاسې پښې خپلې تر پړکيو پورې» د (أرجلکم) معطوف عليه مغسولات دي، يعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وينځلو حکم دی؛ پښې دې هم تر پړکيو پورې ووينځلی شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې څمونږ «أهل السنت والجماعت» پرې اجماع کړېده، او له ډېرو احاديثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وينځل يې فرض دي، (مګر پر بوټونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقيم لره يوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

﴿وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾

او که وئ تاسې جنبان (يعنې په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ !

تفسير: يعنې له جنابت څخه د پاکېدلو لپاره يواځې د همدې څلورو واړو اعضاوو وينځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځايونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

﴿وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ﴾

او که وئ تاسې مريضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وې) يا په سفر (کې وئ) يا راغی يو له تاسې له ځايه د بولو څخه (يعنې بې اودسه شوئ) يا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومښئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنګوالی يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصليږي.

تنبيه: د ﴿اَوۡلٰمَسۡتُمُ النِّسَآءَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالى عنه او ابو موسى اشعري رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالى عنه هم هغه سکوتا منلې ده (کما في البخاري).

﴿وَلٰكِنۡ يُّرِيۡدُ لِيُطَهِّرَكُمۡ وَلِيُتِمَّ نِعۡمَتَهٗ عَلَيۡكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ۝﴾

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتۍ نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر ګذار شئ!.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړئ، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُوۡنَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

﴿وَاذۡكُرُوۡا نِعۡمَةَ اللّٰهِ عَلَيۡكُمۡ وَمِيۡثَاقَهُ الَّذِيۡ وَاثَقَكُمۡ بِهٖۤ ۙ اِذۡ قُلۡتُمۡ سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ۝﴾

او ياد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (ياد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالی کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وويل تاسې: واورېده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او وويرېږئ له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «۳» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (۲۸۵) آيت (۴۰) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلی وو: ﴿وَقَالُوۡا سَمِعۡنَا وَاَطَعۡنَا غُفۡرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيۡكَ الۡمَصِيۡرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالى عنهم د محمد صلى الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه ځمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی ځنې اخيستل کېده.

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا كُوۡنُوۡا قَوّٰمِيۡنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالۡقِسۡطِ ۫﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو!) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې!) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسير: ﴿قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ﴾ کې د حقوق الله او په ﴿شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ﴾ کې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) رکوع کې تېر شوی دی، چې د دې دواړو په مينځ کې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم کړی دی، او ښايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأکيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق کې له مبغوض دښمن سره د معاملې کولو ذکر دی، چې له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق کې د محبوبو شيانو ذکر دی، نو ځکه هلته له ګردو څخه محبوب د پاک الله د ذکر تذکر شوی دی.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْا

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه کړئ تاسې.

تفسير: د «عدل» معنی دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وکړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله ښايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني وکولی شي، چې د هغې يوه پله درنه کړي.

اِعْدِلُوْا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى

عدل (انصاف) وکړئ تاسې !، همدا (عدل) ډېر نږدې دی تقوی (پرهېزګاري) ته.

تفسير: «تقوی» د هغه معنوي کيفيت نوم دی، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) څخه حاصلېږي، چې شرعاً مهلک يا په کومه درجه سره مضر وي، او يو خاص نوراني کيفيت دی چې د انسان په زړه کې راسخېږي، د «تقوی» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، ګرد حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوی» له اسبابو او معداتو څخه شمېرلی شي، ليکن معلومېږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله کول، او د حق په معامله کې د محبت او عداوت د جذباتو تر تأثير لاندې نه راتلل، د «تقوی» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځکه ﴿اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ وفرمايل، يعنې دا عدل چې حکم يې ورکړ شو «تقوی» ته ډېر نږدې دی، چې د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوی» کيفيت ډېر ژر حاصلېږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ⑧

اوووېرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه کوئ !) بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې داسې عدل او انصاف وکړئ ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولی، او د هغه له غوره کولو څخې انسان په آسانۍ سره متقي کېدی شي، د «تقوی» د حصول يواځينۍ لار د الله تعالی وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی، او دا خوف د ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ﴾ په مضمون کې له څو څو ځلې تفکر او تدبر کولو څخې پيدا کيږي.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ⑨

وعده کړېده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دی) دوی ته مغفرت او اجر ډېر لوی (په جنت کې).

تفسير: يعني نه يواځې دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښنو چې د بشريت په اقتضاء له هغوی څخه صادريږي، بلکه عظيم الشأن اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمايو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو يې کړی دی آياتو زمونږ ته؛ همدغه کسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) ياد کړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) کله چې قصد وکړ يوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه کړي) نو منع يې کړل لاسونه د دوی له تاسې څخه، او وويريږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو کې) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توکل دې وکړي مؤمنان (چې الله کافي دی په رسولو د خير او لرې کولو د شر کې).

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

او خامخا په تحقيق اخيستې ده الله وعده محکمه له بني اسرائيلو، او وليږل (مقرر کړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمايل الله (بني اسرائيلو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت سره) (او ويې فرمايل: قسم دی) خامخا که قائم کړئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړئ تاسې زکات (د اموالو خپلو مستحقانو ته)، او ايمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظيم) وکړئ تاسې د دوی، او قرض ورکړئ تاسې الله ته قرض نېک (ښه ورکړه بې منته، بې احسانه، بې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به کړم زه له تاسې څخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به کړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهېږي له لاندې (د ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، نو هر څوک چې کافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقيق ورکه کړې يې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائيلو دولسو سردارانو ته دی، يعنې تاسې خپل فرض اداء کړئ !، زما حمايت او امداد له تاسې سره دی، يا ګردو بني اسرائيلو ته دی: چې زه له تاسې سره يم، يعنې هيڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت کې يې په پټه يا په ښکاره تاسې وکړئ زه يې ګورم، او اورم يې، نو څکه هر شی چې کوئ، ښايي چې په پوهه او هوښياری سره يې وکړئ !.

﴿وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ «او ايمان راوړئ، يقين وکړئ تاسې په رسولانو څما، او مدد او تعظيم وکړئ تاسې د دوی»، يعنې هر هغه رسول چې له موسى عليه السلام څخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصديق او د زړه له کومې د دوی تعظيم وکړئ ! او د حق د دښمنانو په مقابل کې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وکړئ.

﴿وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ﴾ يعنې ورکړه کوئ ! په لاره د الله لپاره د ترقۍ د دين، له قرض ورکولو څخه مراد دا دی: چې د دين او د الله د رسولانو په حمايت او ساتنه کې خپل مالونه صرف کړئ ! همغسې چې قرض ورکوونکي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) ورکوي، چې د ده روپۍ به بېرته ور رسيږي، او قرض اخيستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالى له ورکړې شوي مال څخنې هر شی چې دلته د هغه په لاره کې صرف کړ شي، هغه به له سره نه لرې او نه ورک کيږي، حق تعالى د کومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره يې دا په خپله ذمه لازمه کړېده، چې هغه شی به سره له ډېرې ګټې در رسوي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېک: ښه ورکړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېک څخنې مراد دا دی چې په اخلاص يې ورکوئ ! او له محبوبو او له مرغوبو شيانو او د حلالو، پاکو، صافو، او ښو مالونو څخه يې ورکړئ ! (او ځواب د قسم دا دی):

﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ «نو خامخا به لرې کړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» يعنې کله چې نيکۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه کوي يې، کله چې انسان د الله تعالى د عهد په پوره کولو کې زيار باسي (محنت کوي)، او کوښښ کوي نو حق تعالى ترې نورې کمزورۍ او نيمګړتياوې لرې کوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام کې ورته ځای ورکوي.

﴿فَمَن كَفَرَ﴾ الآيه ـ يعنې له هسې صاف او پاخه عهد او پيمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالى په عهد وفا ونه کړي، او غدر او خيانت ته ملا وتړي، نو وپوهېږئ چې ده د کاميابۍ او د نجات سمه لار ورکه کړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکې وعدې خپلې لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوی سخت (چې هيڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې کوي) دوی کلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځايونو خپلو (او په خپلې ناپاکې مدعا يې اړوي)، او هېره کړې ده دوی (غټه) برخه اخيستل له هغه شي چې پند ورکړې شوی وو دوی ته په هغه سره (په تورات کې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به يې ته (ای محمده !) چې خبرېږې په کوم خيانت له دې (يهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه، نو عفوه وکړه (ای محمده !) دوی ته، او مخ وګرځوه (له دوی نه)، بېشکه چې الله خوښوي احسان کوونکي.

تفسير: د «لعن» معنى (طرد، ابعاد، شړل او لرې کول) ده، يعنې د عهد ماتولو او د غدارۍ له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (يا مسخه مو کړل يا جزيه مو پرې کېښوده)، او د دوی زړونه مو سخت کړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ﴾ کې ظاهر وفرمايل چې د دوی د ملعونيت او زړه سخت کېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفايي ده، چې د دوی خپل فعل دی، اما پر اسبابو باندې د مسبباتو مرتبول ځرنګه چې د الله تعالى کار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وکړ شو.

﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ﴾ «اړوي دوی کلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځايونو خپلو څخه په خپلې ناپاکې مدعا» يعنې د الله تعالى په کلام کې تحريف کوي، کله د هغه په الفاظو کې، کله د هغه په معانيو کې، کله په تلاوت کې، د تحريف دغه ګرد اقسام په قرآنکريم او د احاديثو په کتابونو کې ذکر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپايي نصاراوو هم کړی دی.

﴿وَنَسُوا حَظًّا﴾ يعني لازم خو دا وو چې اهل کتاب د دغو آسماني کتابونو له قيمتدارو پندونو څخې فائدې اخيستلې واى، مثلاً د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم د راتګ او د نورو ديني مهماتو په نسبت د هغو په کتابونو کې ارشادات موجود وو، مګر دوى په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شيان يې له ياده وويستل، بلکه د پندونو هغه ضروري برخې يې هم ورکې کړې، او اوس هم هغه پندونه او مفيدې خبرې چې د خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم له خولې هغوى ته کيږي؛ د هغو هيڅ يو اثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ مِّنْهُمْ﴾ يعني د دوى د دغابازۍ او خيانت کارۍ سلسله تر نن و رځې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو څکه تل تاسې د دوى پر يوې نه يوې دغابازۍ، مکر، فريب، او خيانت باندې خبرېږئ، (په خائنة کې «ة» لپاره د مبالغې ده لکه علامة او نسابة کې).

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾ مګر لږ کسان له دوى نه چې هغوى خيانت نه دى کړى او نه يې کوي، لکه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام کې داخل شوي دي، رضي الله تعالى عنهم.

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآية ـ قتاده او نورو «رحمهم الله» ويلي دي: چې دا آيت په ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ سره منسوخ شوى دى، مګر دېته هيڅ حاجت نشته، څکه د قتال له حکمه دا نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت او هيڅ موقع کې دې هم د داسې قوم په مقابله کې له عفوې او اغماض او تأليف القلوب او تېرېدلو څخې کار وانخيستل شي، (بيضاوي وايي چې: عفو او صفح مشروط دي په دې شرط سره چې دوى توبه وباسي او ايمان راوړي، يا صلح وکړي او جزيه ومني، نو په دې تقدير سره نسخ نشته، او که عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حکم به د سيف په آيت سره منسوخ وي).

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او څينو له هغو کسانو څخه چې وايي دوي: بېشکه مونږ نصرانيان يو؛ اخيستى وو مونږ محکم عهد د دوى، نو هېره کړه دوى (غېته) برخـه آخيستل له هغه شي چې پند ورکړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوى کې عداوت (دښمني) او بغض (کينه) تر ورځې د قيامته پورې، او ژر به خبر ورکړي دوى ته الله په هغو کارونو چې وو دوى چې کول به يې.

تفسير: يعني (و أخذنا من النصارى ميثاقهم كما أخذنا ممن قبلهم) د نصارى د کلمې مأخذ يا «نصر» دى، چې معنى يې مدد کول دي، يا د «ناصره» په لوري منسوب دى چې په شام کې د هغې قريې نوم دى، چې هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو څکه ورته ناصري مسيح عليه السلام هم وايي، هغه کسان چې خپل ځانونه يې «نصارى» بلل، ګواکې دوى د دې خبرې مدعيان وو، «چې مونږ د الله تعالى د حق دين او د انبياوو عليهم السلام رښتيني حاميان او ناصران يو، او د ناصري مسيح له متابعانو څخې يو»، د ژبې د دعوى او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوى دين په چارو کې غوره کړې وه په آينده کې به ذکر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ﴾ ـ «اخيستى وو مونږ محکم عهد له نصرانيانو نه هم په انجيل کې چې هغه د محمد صلى الله عليه وسلم متابعت وو» يعني د يهودانو په شان له دوى څخې هم کلک عهد اخيستلى شوى، ليکن دوى هم په عهد ماتولو او بې وفايۍ کې له خپلو پخوانيو څخه هيڅ کم نه وو، دوى هم له هغو ښو پندونو څخې هيڅ يوه فائده وانخيسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلکه په «انجيل ـ بايبل» کې يې د نصائحو هغه برخه بيخي پرېښوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغز وه (او هم دمحمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت يي د هغه احكام ونه منل).

﴿فَأَغْرَيْنَا﴾ الآية ـ «نو واچاوه مونږ په منځ د دوی کې عداوت، دښمني، بغض او کينه» يعني د نصرانيانو په منځ کې يا د يهودانو او نصاراوو په منځ کې به تل تر تله جګړې او عداوتونه قائميږي، او د آسماني تعليماتو له ضايع کېدلو او هېرولو څنې کومه نتيجه چې پيښېدونکې وه؛ هغه پيښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ﴾ الآية ـ يعني په آخرت کې به په ښه ډول سره او په دنيا کې به هم د ځينو واقعاتو په وسيله هغوی د دوی د بدو کارونو نتيجه ور معلومه شي.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ ۚ

اى اهل د كتابو ! په تحقيق درغلى دى تاسې ته رسول ځمونږ (محمد) چې بيانوي (ښکاروي) تاسې ته ډېر له هغو شيانو چې وئ تاسې چې پټول به مو له کتابه (تورات او انجيل نه لکه د رجم آيت او محمدي نعت) او عفو کوي (تېرېږي) له ډېرو شيانو،

تفسير: دا ګردو يهودانو او نصرانيانو ته خطاب دى، چې هغه نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تشريف راووړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسې په کتابونو کې سره له دومره تحريفاتو لا هم څه نه څه په يوه نه يوه عنوان شته، او پاک الله د دې رسول صلى الله عليه وسلم ته خپل پاک کلام ورلېږلى دى، او هغه حقايق يې تکميل کړل چې له مسيح عليه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجيل» هغه خبرې چې تاسې پټولې او تغيير او تبديل مو پکې کولو، له هغو څخه ګردې ضرورې خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تاسې ته ظاهرې کړې دي، او له هغو خبرو څنې تېر شوى دى چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دى پاتې، او يا په اظهار کې يې څه مصلحت نه وو.

قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

په تحقيق درغلى دى تاسې ته له (طرفه د) الله څنې نور (رڼا يعني محمد) او کتاب مبين (روښان بيانوونکى قرآن). چې هدايت کوي په (هر يوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتى ته، او باسي دوى له تيارو (د کفر، شک، جهل) څخه نور (رڼا د ايمان، يقين او علم) ته په اذن (حکم، اراده، توفيق) خپل، او هدايت (ښوونه) کوي دوى ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحيد).

تفسير: اى محمده ! «صلى الله عليه وسلم» ووايه دوى ته چې: د الله تعالى په ډېرې زوروړې رڼا سره ګرد جهان روڼ شوى دى، که د ابدي نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رڼا کې د الله تعالى د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ ! چې د سلامتى ګردې لارې به سمې او خلاصې وموميء، او له تيارو څنې به ووځيء، په دغه رڼا کې به بې له ربړه (مصيبته) او تکليفه تللى شئ، او د هغه پاک الله د رضا او خوښې چې تابع شوي يئ د هغه په لارښوونې او لاس نيونې سره به ﴿صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ بې تکليفه طى کولى شئ.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ ۚ

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی: بېشکه چې الله همدا مسيح ځوی د مريمې دی.

تفسير: يعنې دوی وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه کوم بل شی نه دی (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو کې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقيده ده چې د دوی په نزد د مسيح عليه السلام په قالب کې الله تعالی حُلول کړی دی (معاذ الله).

قُلْ فَمَن يَمْلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ ٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ

ووايه (ای محمده ! دغو نصرانيانو ته) نو څوک به مالک شي (د منعې) له الله څخنې د يوه شي؟ که اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاک کړي مسيح ځوی د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمکه کې دي ګرد سره ټول (بلکه هيڅوک يې نشي کولی).

تفسير: يعنې فرض کړئ که قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمکې اوسيدونکي سره يو ځای کړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) کې ګرد (ټول) سره مړه کړي، نو همدا تاسې وښيئ ! چې څوک به يې د ارادې مخه ونيولی شي؟

يعنې که له ازله تر ابده پورې ګرد انسانان هم سره فرضا ټول کړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن کې د دوی د هلاکولو اراده وفرمايي؛ نو د دوی ګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالی د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولی (ملتوي کولی)، ځکه چې د مخلوقاتو محدود او ورکړ شوی قوت او قدرت د الله تعالی د قدرت په مقابل کې داسې پوره عاجز او لاشۍ دی؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف کوي، چې د دوی په رد کې دا خطاب کيږي، بلکه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دی لکه چې د «مرقس» په «انجيل» کې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو کله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، که دا دواړه هم سره له ګردو (ټولو) هغو کسانو چې د ځمکې په سر هستوګنه لري، يو ځاي شي؛ د الله تعالی د مشيئت او ارادې په مقابل کې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فکر او اټکل وکړئ ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل کوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوی کول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوی کې دي، پيدا کوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا کولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه کوي، مثلا مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالی عنها يې بې له موره او آدم عليه السلام يې بې له موره او بې له پلاره پيدا کړی دی.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۷﴾

او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدينو يې هم پيدا كوي).

تفسير: د هيچا زور د الله جل جلاله په مقابل كې نه چليږي.

وَقَالَتِ الْيَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ۚ

او ويل يهودانو او نصرانيانو چې مونږ ځامن د الله يو (په قرب او منزلت كې) او دوستان د ده يو، ووايه (اى محمده! دې كتابيانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د ګناهونو ستاسې؟.

تفسير: ځرنګه چې د حقيقت له مخې د كوم مخلوق «ابن الله» كېدل بالكل محال او بديهي البطلان دي، او د ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَهٗٓ﴾ (۶ جزء د المائده سورت (۵۴) آيت (۸) ركوع) د مضمون له مخې الله تعالى محبوب ګرځېدل ممكن وو؛ نو ځكه په دې جمله كې اول د «محبوبيت» د دعوى ترديد وشو، يعنې هغه قوم چې د ښكاره بغاوتونو او ډېرو شديدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسواييګانو او عذابونو كې نيولى شوى دى، او په آخرت كې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آيا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د يوې لمحې لپاره هم كوم ذي شعور داسې خيال كولى شي چې: دا به د الله تعالى محبوب او مكرم وي؟ پاك الله له هيچا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت يوازې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدى شي.

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ۚ

بلكه تاسې (هم) يو بشر (بنيادم) يئ د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پيدا كړي دي.

يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ

مغفرت كوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې) او عذابوي هغه څوك چې اراده وفرمايي (د عذاب يې).

تفسير: ځكه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوك دمغفرت وړ (لايق) او كوم يوه ته سزا وركړه شي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۫ وَاِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ﴿۱۸﴾

او خاص الله لره دى ملك (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په منځ د دوى كې دي، او خاص هم ده ته دي بيا ورتلل (د ټولو، نو وربه كړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسير: نو د هر چا د معافولو اراده چې دى په خپل فضل او رحمت او حكمت سره وفرمايي، يا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا وركولو اراده ولري، په دې كې څوك له ده سره مزاحم كېدى نه شي، نه كوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمكې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت كې چېرې وتښتي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

اى اهل د كتابو ! په تحقيق درغلى دى تاسې ته رسول څمونږ (محمد) بيانوي تاسې ته (شرعي أحكام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل كېدو د وحيې) كې چې بيا چېرې ونه وايئ تاسې (په قيامت كې) چې: نه وو راغلى مونږ ته هيڅ زېرى كوونكى (په نعيم سره) او نه ويروونكى (په جحيم سره) نو په تحقيق راغى تاسې ته زېرى كوونكى او ويروونكى،

تفسير: ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ «نو په تحقيق راغى تاسې ته زېرى وركوونكى او ويروونكى» له مسيح عليه السلام نه نږدې (٦٠٠) كاله وروسته د انبياوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنيا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تيارو كې لوېدلې وه، د هدايت ډيوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تكې تورې وريځې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت كې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاك الله جل جلاله له ګردو څنې لوى «هادي»، «بشير» او «نذير» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارينو د فلاح لارې ور وښيي، او غافلان په خپل تخويف او انذار سره ويښ كړي، او تيټ همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو كې د الله تعالى حجت تمام شو، كه څوك يې ومني، او كه يې ونه مني.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩

او الله پر هر شي ښه قادر دى (چې له هغې جملې نه د نبيانو عليهم السلام د سلسلې د قطع كېدو څخه وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم ارسال دى).

تفسير: يعنې كه تاسې د دې رسول خبره وا نه ورئ؛ نو الله تعالى قدير دى چې بل يو قوم ستاسې په ځاى ودروي، چې د الله تعالى پيغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالى له رسول سره پوره ملګرتيا وكړي، د الله تعالى كار په تاسې باندې هيڅ نه دى موقوف.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٠

او (ياد كړه اى محمده !) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته اى قومه (څما) ياد كړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې كله چې وګرځول (الله) په تاسې كې (ډېر) انبياء او وګرځول (الله) په تاسې كې (يا له تاسې نه) پاچايان، او در يې كړ تاسې ته هغه چې نه يې وو وركړى هيڅ يوه ته له خلقو (د زمانې ستاسې).

تفسير: ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ «كله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې كې ډېر انبياء يعنې ستاسې د أعلى جد ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې تر نن ورځې پورې څومره ډېر انبياء عليهم السلام ستاسې په منځ كې پيدا شوي دي، مثلا اسماعيل، اسحق، يعقوب، يوسف، او پخپله موسى او هارون عليهم الصلوات والتسليمات، او وروسته له دوى نه هم دا سلسله تر يوې اوږدې زمانې پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوى ارشادات كول او پرې مشرف او معزز كېدلى به).

﴿وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا﴾ او وګرځول (الله په) تاسې (کې يا له تاسې نه) پاچايان يعني د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونيانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورګرځولئ، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مو يوسف عليه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمايلی وو، بيا وروسته مو هم سليمان عليه السلام او نور انبياء عليهم السلام او پاچايان پيدا کړل، ګواکې د دين او دنيا له دواړو لويو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړي درکړه، څکه چې په ديني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنيا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شيان الله (جل وعلا شأنه) تاسې ته ای بني اسرائيلو در عطاء او مرحمت فرمايلي دي.

﴿وَآتَاكُم﴾ الآية - «او در يې کړ تاسې ته ای بني اسرائيلو هغه شيان چې ورکړي يې نه وو هيڅ يوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د ﴿أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ حمل پر عمومو باندې به څکه صحيح نه وي؛ چې څمونږ د محمديه امت په نسبت په خپله په قرآن کريم کې تصريح ده: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت ۱۱۰ آيت ۱۲ رکوع) ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ﴾ (۲ جزء د البقرة سورت ۱۴۳ آيت ۱۷ رکوع).

يَٰقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

ای قومه (څما) ننوځئ تاسې څمکې پاکې کړی شوې (د بيت المقدس، يا د شام، ياد ايليا، يا د اريحا) ته، هغه څمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ايمان ستاسې) او بېرته مه څئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زيانکاران (په سعي خپلې).

تفسير: يعنې الله تعالى پخوا له دې نه له ابراهيم عليه السلام سره وعده فرمايلې وه، چې ستا اولادې ته به دا ملك ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسيله دغه پوره شي.

«نو ننوځئ ! دې پاکې څمکې ته ! او شا مه ګرځوئ ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالئ، يعنې په جهاد في سبيل الله کې بې زړه توب، ويره، او بې همتي مه کوئ ! او د مريتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ ! ».

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی ! بېشکه په دې څمکه کې يو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ يې د مقابلې طاقت نه لرو - يعنې ډېر قوي هيکل، مېړنی، پياوړی او له رعبه ډك او ويروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې څمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (څمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځايه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي يو.

تفسير: يعنې د مقابلې همت په مونږ کې نشته، هو ! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تياره خوړو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ !.

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ ۚ

وویل دوو سړیو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی داوړو چې ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې !، نو کله چې ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان يئ (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).

تفسير: دا دوه سړي يو «يوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن يوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هيڅ نه وېرېدل.

وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که يئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسير: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېک کار په کولو کې انتهايي سعي او کوښښ او آخري جد او جهد وکړ شي، بيا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاک الله ته هيله او هغه ته اسره وکړئ ! او په خپل زيار او کوښښ ونه نازېږئ ! او مه مغرورېږئ !، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور اميدونه او هيلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا أَبَدًا مَّا دَامُوا فِيهَا ۖ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی ! بېشکه چې مونږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هيڅکله؛ څو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس ځه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنګ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه مونږ دلته ناست يو (له جنګه، په انتظار د بري ستا).

تفسير: دا د هغه قوم مقوله او وينا ده چې د ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ مدّعيان وو، مګر داسې ګستاخي او سپين سترګي کول د دوی د دائمي تمرد او پرله پسې سرکښی او طغيان څخه هيڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي ۖ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾

وويل (موسی) ای ربه (ځما) بېشکه زه مالک نه يم (اختيار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بيلتون (جدايي) وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).

تفسير: موسی عليه السلام د دوی د دې وينا څخه خورا زيات خپه شو، او د خپګان په حالت کې يې دا پورتنی دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصيان ليدل کېده، نو ځکه يې په دعاء کې پر ته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم يو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر و نه فرمايه، يوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعا راغلل.

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

نو وفرمايل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) څلوېښت کاله، چې حیران سرګردان به ګرځي دوی په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسیر: یعنې د بیلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو ! معناً بیلتون وشو، چې دوی ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حیران او سرګردان به سره ګرځېدل، او موسی او هارون علیه السلام د رسالت په پوره اطمینان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون یا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پیاوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَافۡرُقۡ بَيۡنَنَا﴾ معنی د «بیلتون وکړه» په ځای په «فیصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زیات واضح شوی وي، شاه صاحب لیکي چې: دا ګرده قصه یې کتابیانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم رفاقت ونه کړئ ! لکه چې ستاسې نیکه ګانو د موسی علیه السلام له رفاقته سر غړولی وو، او له جهاده څخه یې ځانونه بېرته ایستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کیږي، لکه چې په برخه یې هم شو.

وَٱتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱبۡنَيۡ ءَادَمَ بِٱلۡحَقِّ

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (بني اسرائیلو یا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابیل او قابیل وو) په حقه سره.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام د دوو صُلبي ځامنو (قابیل) او (هابیل) قصه او واقعي حال دوی ته واوروه ! څکه چې په دې قصه کې د هغه یوه ورور ذکر دی، چې د خپل بل ورور پر مقبولیت او تقوی یې حسد او رخه (کینه) کړېوه، او په همدې غیظ او قهر سره یې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وینې د عواقبو بیان پکې کړی شوی دی.

إِذۡ قَرَّبَا قُرۡبَانٗا فَتُقُبِّلَ مِنۡ أَحَدِهِمَا وَلَمۡ يُتَقَبَّلۡ مِنَ ٱلۡأٓخَرِ

کله چې پیش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د ستری الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له یوه د دې دواړو نه (چې هابیل وو) او قبوله نشوه (د غنمو ستری) له بله (چې قابیل وو).

تفسیر: یعنې د هغې جینۍ نکاح چې آدم علیه السلام له خپل دستور سره سم له (هابیل) سره وتړله؛ (قابیل) د هغې غوښتونکی شو، آخر د آدم علیه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله تعالی په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جینۍ د همغه چا شي، چې نذر یې د پاک الله په دربار کې مقبول شي، آدم علیه السلام ته داسې یقین پیدا شوی وو، چې همدا د (هابیل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابیل) نذر یې یووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرینه او علامه وه.

قَالَ لَأَقۡتُلَنَّكَ

وویل (قابیل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (ای هابیله !)،

تفسیر: یعنې (قابیل) د دې مقبولیت له لیدلو څنې د حسد او رخې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځای چې د مقبولیت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غیظه او غضبه یې په خپل حقیقي ورور باندې د وژلو توربرېښ وکړ.

قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝٢٧

وویل (هابیل قابیل ته) چې بېشکه همدا خبره ده چې قبلوي الله (قرباني) له پرهېزګارانو نه.

تفسیر: یعني (هابیل) وویل چې: په دې کې ځما څه قصور دی، د الله تعالی په دربار کې د هیچا زور او قوت نه چلیږي، او یوائې هلته تقوی پکاریږي، ګواکې ځما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوی وه، که ته هم ځان ته تقوی غوره کړې؛ نو الله تعالی له تا سره څه مخالفت نه لري.

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ۝٢٨

قسم دی خامخا که دې راوغځاوه تا (ای قابیله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه یم زه غځوونکی د لاس خپل تا ته چې ووژنم تا، بېشکه زه ویرېږم له الله چې رب (پالونکی د ګردو) عالمیانو دی.

تفسیر: ﴿إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ الآية - «بېشکه چې زه ویرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دی» یعني زه له تا څخه نه ویرېږم، بلکه له الله تعالی څخه ویرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امکان وي، د خپل ورور په وینو خپل لاسونه ونه لړم.

أیوب سختیاني (رحمه الله) به ویل: په محمدي امت کې هغه لومړنی سړې چې په دې آیت یې عمل وکړ، او خلقو ته یې خپل دا تعمیل ورښکاره کړ؛ صاحب الحیاء، جامع آیات القرآن ذو النورین سیدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن کثیر» - چې ده خپل سر جار (قربان) کړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل کې د یوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالی عنه.

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ۝٢٩

په تحقیق زه اراده لرم د دې چې رجوع وکړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې کړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګریو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دی جزا د ظالمانو (چې په ناحقه وینې تویوي).

تفسیر: یعني ځما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره یو ځای کړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وینې ګناه به هم لا پرې زیاته شي، او د مظلومیت له امله (وجې) به زما ګرد ګناهونه رامعاف شي، ابن جریر «رحمه الله» د مفسرینو اجماع نقل کړېده چې ﴿بِإِثْمِي﴾ معنی همدا ده.

باقي هغه کسان چې دا یې لیکلي دي چې: په قیامت کې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله کیږي؛ هغه مضمون هم په یوه حیثیت سره صحیح دی، مګر د محققینو په نزد هغه د دې آیت تفسیر نه دی.

اوس د (هابیل) د کلام حاصل دا دی «که تا هم داسې نیت کړی وي، چې ځما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلې، نو ما داسې اراده کړېده، چې د خپل ځان هیڅ مدافعه له خپله لوري ونه کړم، تر څو چې د عزیمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ

نو ښايسته كړ دغه (قابيل) ته (امّاره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابيل وو)

تفسير: ښايي په ابتداء كې لږ څه ويره او خوف ورپيدا شوى وي، او ورو ورو امّاره نفس به دا خيال پوخ كړى وي، او همدا كيفيت عمومًا د معاصيو په ابتداء كې پيدا كيږي.

فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۳۰﴾

بيا وواژه (قابيل) دغه (هابيل) نو وګرځېد (قابيل په دنيا او عُقبى كې په سبب د قتل د هابيل) له زيان كارانو.

تفسير: دنيوي خُسران خو دا دى چې داسې يو ښه ورور يې له لاسه وايست؛ چې د ده مټ او ملاتړ وو.

په حديث شريف كې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنيا كې د هغو سزا وركوله كيږي»، او اخروي خسران يې دا دى چې په دنيا كې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنى د دروازې له خلاصولو څخه (قابيل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم كيږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو څنې په دنيا كې وكړى شي، او دى به په هغو ګردو كې د باني كېدلو له وجې شريک ګاڼه شي، لكه چې په حديث شريف كې هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿۳۱﴾

نو ولېږه الله يو كارغه چې كيندل يې كول په ځمكه كې (په منبوكه او پنجو خپلو سره) لپاره د دې چې وښيي دغه (قابيل) ته چې څرنګه پټه كړي جثه د ورور خپل (هابيل)، وويل (قابيل): اى افسوسه ځما راشه دغه دې وخت دى (يعنې افسوس دى ماته) آيا عاجز وم زه له دې چې كېدى په شان د دې كارغه (په پوهه كې) نو پټه كړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابيل په دې قتل د هابيل سره) له پښېماني كوونكو څخه.

تفسير: كله چې پخوا له دې نه بل كوم انسان نه وو مړ، نو ځكه (قابيل) پس له وژلو د (هابيل) څخه نه پوهېده چې دى د خپل ورور له مړي سره څه وكړي؟ تر څو چې يې يو كارغه وليد چې په ځمكه كې كنده كيني ـ او د بل كوم كارغه مړى پكې پټوي، نو د هغه له ليدلو څنې د (قابيل) سر ته څه عقل ورغى، او له خپل ځانه سره يې وويل چې: «ښايي زه هم د خپل ورور مړى په ځمكه كې همداسې خښ كړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغى چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ كې له دې كارغه څخه هم ښكته يم»، ښايي چې حق تعالى د دې له امله د يوه ادنى ساكښ (ذي روح) په وسيله (قابيل) ته داسې تنبيه وركړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرميږي، او متأثر شي.

په ساكښانو (ذي روحو) كې د كارغه دا خصوصيت دى، چې د خپل ورور د مړي په ښكاره پاتې كېدلو باندې ډېر زيات شور ماشور كوي.

﴿فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ «نو وګرځېد قابيل په دې قتل د هابيل سره له پښېماني كوونكو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دى، چې له ګناه څنې معذرت، انكسار، فكر او تدارك هم وي، په دې موقع كې د (قابيل) افسوس او ارمان كول د الله تعالى په عصيان او نا فرمانى نه وو، بلكه په خپل هغې بدحالى باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابيل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلې وه.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَنَّهٗ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا ؕ

په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني يو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (يا بې) له فساده په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو ګواکې وژلي يې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول.

تفسير: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلا العياذ بالله اهل حق له حق دين ځنې منع کړي، يا د انبياوو عليهم السلام اهانت وکړي، يا مرتد شي، او د دې خبرې وسيله وګرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې دينۍ ته يې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس على ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ يو نفس: چې سبب شي د ژوندون يې؛ نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکي په مخ کې لويه ګناه همدا پېښه شوه، چې (قابيل) د (هابيل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمايل شوي دي: «که څوک يو سړی ووژني؛ ګواکې چې ګرد خلق ووژني»، يعنې د يوې ناحقې وينې له تويولوځنې نور هم پر هغه جرم زړور کيږي، نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ ګواکې د بد امنۍ تاداو (بنياد) ږدي، او هغه د ګردو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانيځي، او هغه څوک چې يو سړی ژوندی کوي، يعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه يې ژغوري (ساتي)؛ يا هم د کوم ناروا قتل مخه نيسي، ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی ګرد سره رابولي.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُوْنَ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان ځمونږ په حکمونو ښکاره، بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېريدونکي) دي.

تفسير: ځينی علماو له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د ﴿مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ کېدلو تصديق وشي، يعنې د (بني اسرائيلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار ليدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه يې اورېدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغيانه او تيري څخه يې لاسونه نه دي اخيستي، د معصومو انبياوو عليهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وينې تويول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم د قتل (معاذ الله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبې) او سازشونه کوي.

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيْنَ يُحَارِبُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُّقَتَّلُوْٓا اَوْ يُصَلَّبُوْٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ؕ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٣٣﴾

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي کوي (منډې وهي) دوی په ځمکه (په ملك) کې لپاره د فساد (او بد امنۍ غورځولو) چې دوی ووژلی شي، یا دې په دار کړ شي، یا دې پرې کړی شي لاسونه د دوی او پښې د دوی سره مخالفې (یعنې ښې لاس او کیڼه پښه یا عکس د دې) یا دې وشړلی شي له ځمکې (په حبس سره یا له هغه ځایه بل لرې ځای ته) دا (مذکوره جزا) دغو (غلو) ته رسوایي ده، په دنیا کې او (شته) دغو (غلو) ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسیر: اکثر مفسرین له دې څخه لاره شوکول او داړه اچول مرادوي، مګر که دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسیع کیږي، د دې آیت هغه شان نزول چې په صحیحو احادیثو کې راغلی دی، هغه هم د همدې مُدّعا مُقتضي دی، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله یا د ده له رسول صلی الله علیه وسلم سره جنګ کول» یا «په ځمکه کې فساد یا بد امني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې کې د کفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شکول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهب. مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا کوونکي نشرات، او مضر تبلیغات ګرد سره داخلېدی شي، او له دې ځنې هر یو جرم داسې دی، چې د هغه مرتکب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چې پاس په دې آیت کې ذکر شوي دي، د یوې نه یوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال څلور صورتونه لري:

١ - چې مرګ یې کړی وي، مګر مال وړلو ته یې لاس نه وي رسېدلی. (نو داسې غله دې مړه کړی شي !).

٢ - چې هم یې مرګ کړی وي، او هم یې مال وړی وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار کړی شي !).

٣ - چې مال یې لوټ کړی وي، خو مرګ یې نه وي کړی (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې کړی شي).

۴ - چې نه یې وژل کړي و ي، او نه یې مال وړی وي، او د قصد او تیارۍ نیولو څخه وروسته نیول شوی وي، (نو داسې غله دې په بندې کولو سره د ځکې له مخ څخه ورک شي)، په دغو څلورو حالتونو کې بالترتیب هم دا څلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آیت او بین القوسین کې) ذکر شوي دي، د غلو بل کوم لرې ځای ته فرارول او هلته یې بندې کول او قید ساتل د امام (ابو حنیفه رحمه الله) مذهب دی.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوی باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطیږي) نو پوه شئ په دې چې بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: دا پاس ذکر شوي سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نیولو څخه په توبه ایستلو سره معافېدی شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلی، یعنې که د چا مال یې اخیستی وي؛ نو ضمان ورکول پرې اوړي، که قتل یې کړی وي، نو قصاصیږي، هو د دې شیانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دی.

تنبیه: له دې حد څخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطیږي، لکه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) وویرېږئ تاسې! له الله، او طلب کړئ! ده ته وسیله (په طاعت سره).

تفسیر: د «الوسیلة» تفسیر ابن عباس رضي الله تعالی عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی، نو د وسیلې لټولو معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسیله ولټوئ!، قتادة «رحمه الله» ویلي دي: «أي تقربوا إلیه بطاعته والعمل بما یُرضیه» «د الله تعالی نژدېوالی حاصل کړئ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، یو شاعر وایي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا *** وعاد التصافي بیننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حدیث کې راغلي دي چې «وسیله» په جنت کې یو ډېر ښه اعلی منزل دی، چې د دنیا کوم یوه بنده ته ور رسیږي، رسول الله مبارک ارشاد فرمایلی: «وروسته لـه آذانه له الله جل جلاله څخې ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ!»، نو د هغه مقام نوم هم «وسیله» د همدې له امله اېښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو څخې هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی یې وفرمایل چې: وویرېږئ! له الله جل جلاله څخې، لیکن دا ویرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار یا لړم یا زمري یا لیوه یا نورو څخې ویرېږي! او ترې لرې تښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه وویرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ! نو ځکه یې وروسته له ﴿ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ﴾ څخه ﴿وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ﴾ وفرمایل، یعنې د ده له ناخوښی، لرېوالي، او بېلتون څخه وویرېږئ!، او د وصول او قرب الی الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ!، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قریب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعې (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمایي: ﴿وَجَـٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ﴾ «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» یعنې پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ «څو تاسې دهغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بریالیان (کامیاب) شئ!».

«توسل» یوله هغه الفاظو څخې دی چې په هغی کې اجمال او ابهام دی، نو دهغی نفي مطلقاً یا اثبات مطلقاً دواړه صحیح نه دي، بلکه په دې کې تفصیل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسیله ګرځول، لکه چې ووایي: ای الله، ته رحیم یې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار یې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق یې، مونږ ته روزي راکړې، ته خالق، وهاب یې؛ مونږ ته اولاد راکړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او یا هم پر خپل کوم نېک عمل، یا پر خپل ایمان، یا د الله تعالی سره، یا د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم سره، یا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړي، یعنې الله تعالی ته یې وسیله کړي، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسیله کومه غوښتنه وکړي، لکه د آل عمران سورت په دې آیت کې چې راغلي: ﴿رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَـٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ﴾.

او یا لکه چې د حدیث الغار هغه درې کسانو قیصه چې هغوی په یوې باراني ورځ په کوم غار کې ننوتي وو، او بیا د غار خوله پر کومه غټه تیږه بنده شوه، او هیڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واړو سره مشوره وکړه چې نن ورځ باید الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسیله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بیا هر یوه خپل خپل عمل الله ته وسیله کړ، او الله له دغه مصیبت څخه خلاص کړل.

او په آیت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسیلې د امر نه وروسته یې د جهاد في سبیل الله امر کړی دی، او دا هم یو بهتر عمل دی.

او یا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورڅخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالی مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورتلل، او دعا به یې ترې غوښتله.

دویم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالی څخه پرته بل چاته آواز، چیغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوي وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثه ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت ګڼل کیږي، او هغه یواځې د الله تعالی حق دی، نو بل څوک په کې شریکول د الله تعالی سره شرك او کفر ګڼل کیږي، لکه چې یو مړي یا غائب څخه څه حاجت وغواړي، یا ورته ووایي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دویم ډول: بدعي توسل، چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسیله کړي، لکه چې ووایي: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په خاطر، وسیله، یا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت ګڼل کیږي، ځکه په شریعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمة الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شئ له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فدیه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قیامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فدیه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناك.

تفسیر: د آخرت برئ او کامیابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسیلة» او په «جهاد في سبیل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فدیه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصلیږي.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسیر: له ډېرو احادیثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر ګناهکار مؤمنان به تر یوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کیږي، او بیا به ایستلی کیږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره به جنت تـه داخلیږي، دا آیت له دغو احادیثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آیت کې له ابتداء څخه یواځې د کفارو حال بیان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هیڅ یوه خبره نشته.

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۳۸﴾

او غل (نارینه) او غله (ښځه) نو پرې کړئ تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې کړی دی دواړو د تنبیه لپاره له جانبه د الله، او الله ډېر قوي دی (غالب په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ﴿جَزَآءً﴾ الآية ـ یعنې هغه سزا چې غله ته ورکوله کیږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلکه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، تر څو چې په هغه سره نور غله ویښ او تنبیه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځای کې چې دا حدود جاري کیږي؛ نو دوه ـ درې غلو ته د سزا ورکولو څخه وروسته د غلا وَر بیخي بندیږي.

نن ورځې د نوي «تهذیب» مدّعیان دا راز حدود وحشیانه سزا بولي، لیکن که غلا کول د دې صاحبانو په نزد «یو مهذب کار» نه وي؛ نو یقینا د دوی «مهذبه» سزا د دې غیر مهذب کار (غلا) استیصال او له منځه وړلو کې له سره مؤثر نشي واقع کېدی، که د لږ څه سختی په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښایي چې دغه د تهذیب حاملان او مدعیان خوښ شي، ځکه چې د دوی له «تهذیبي مشین» سره دغه «وحشت» مدد کوي.

ځینې په نامه مفسرین هم په دې کوښښ کې دي، چې «قطع الید» لاس پرې کول د غلا انتهایي سزا وټاکي ! (مقرر کړي)، او له دې ځنې ښکته او خفیفه سزا له حق شریعت څخه حاصله او استخراج کړي، مگر مشکل خو دادی چې له دې ځنې ښکته سزا نه پـه قرآن کریم کې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لویو اصحابو په زمانو کې د هغې کوم نظیر او مثال لیدلی شوی دی، آیا کوم سړی داسې دعوی کولی شي، چې په دومره اوږده زمانه کې په هغو غلو کې چې نیولي شوي دي یو تن هم ابتدایي غل نه وو، چې پر هغه باندې یواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې کولو په ځای کومه ابتدایي سزا تطبیق او جاري شوي وي؟.

کوم ملحد په پخوانی زمانه کې پر «حد السرقه» داسې یوه شبهه کړې وه: «کله چې شریعت د یوه لاس دیت پنځه سوه دیناره مقرر کړی دی، نو داسې یو قیمتدار لاس (چې پرې پرېکولو یې پنځه سوه دیناره واجبیږي) د پنځو یا لسو روپیو په غلا کولو به څرنګه امکان ولري، چې پرې کړی شي؟» یوه عالم د ده په ځواب کې څنګه ښه ویلي دي !: «إنها لما كانت أمينة كانت ثمينة، فلما خانتْ هانتْ» «کله چې هغه لاس امین وو؛ قیمت یې درلود (لرلو)، کله چې یې غلا وکړه او خائن شو؛ نو ذلیل شو»، نو قیمت یې کم شو.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دی، ښه حکمت والا» لکه چې غالب دی نو ځکه حق لري هر هغه حکم چې اراده یې وکړي؛ جاري یې کړي، او هیڅوک د ده په مقابل کې څه نشي ویلی، او څنګه چې ورسره حکمت والا هم دی؛ نو ځکه د دې خبرې هیڅ احتمال نشته، چې تش د خپل کامله اختیاره کار واخلي، یا بېځایه حکم نافذ کړي، او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه کړي ـ دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دی ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسې خوی او آزاد (او بې له نښې) پرېښودل د ده له حکمت څخه مخالف کار دی.

فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ ظُلْمِهِۦ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۹﴾

نو هر چا چې توبه وویسته (له بدو کارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه یې کړ عمل خپل)؛ پس بېشکه الله رجوع کوي (په رحمت سره) په ده، بېشکه الله ډېر مغفرت والا دی (د خطیاتو) ښه مهربان دی.

تفسیر: یعنې توبه که رښتیا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلا مال دې د هغه مالک ته بېرته ورکړي، او که ترې تلف شوی وي؛ نو ضمان دې ورکړي، او که ضمان هم نشي ورکولی؛ نو ښښنه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پښېمانه شي، او وروسته له هغه دې ترې د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توبې ايستلو ځنې هيله (امکان) او اميد شته چې حق تعالى له ده څخه أخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنيوي سزا هيڅ اهميت نه لري.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

آيا نه پوهېږې (اى محمده ! يا اى سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دى ده ته ملك (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دى (نو په تعذيب او مغفرت هم قادر دى).

تفسير: کله چې حقيقي سلطنت او حکومت د الله تعالى دى، نو بلا شبهه دى اختيار لري، هر هغه څوك چې مناسب وګڼي، معاف يې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه يواځې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختيارات حاصل دي، بلکه د دې اختياراتو له استعمالولو څخه يې هيڅوك نشي منع کولى، ځکه چې دى پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا ۛ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِن بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ

اى (ځما) رسوله (محمده !) په غم کې دې نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتي کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ويل دوى: ايمان راوړى دي مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ايمان نه وو راوړى زړونو د دوى، او ځينې له هغو کسانو چې يهوديان دي (يعني د بني قريظې يهوديان او د مديني منافقان) ډېر اورېدونکي دي لپاره د دروغ ويلو، ډېر اورېدونکي دي (د خبرو ستا يعني دوى جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آړوي دوى کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځايونو خپلو څخه (چې الله ايښې دي).

تفسير: په پخوانيو آياتونو کې د داړې، غلا او د نورو د حدودو بيان وکړ شو، اوس د ځينو هغو نورو اقوامو احوال اورول کيږي، چې دوى په حدود الله کې تحريفات وکړل، او خپل ځانونه يې د لوى عذاب مستحق وګرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعې تفصيل داسې ليکلى دى:

«د خيبر يو محصن نارينه يهودي له يوې يهودۍ ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګټو سره ويشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لويي د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، او ويې ويل: «دا سړى چې په يثرب کې دى محمد صلى الله عليه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قريظې» له يهودانو ځنې څو سړي ورولېږئ ! ځکه چې «بني قريظه» د محمد همسايګان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوى د هغه خيال معلوم کړي»، هماغه وو چې يو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نظريه معلومه ـ او دا پوښتنه ترې وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجويزوي؟ «که دى د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو ترې اقرار

واخلئ او ويې منئ، او كه د (رجم) حكم واورئ؛ نو مه يې منئ !» د دوى د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوى اقرار وكړ چې «هو !»، دلته د پاك الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حكم راوړ، مګر هغوى له خپل اقراره بېرته وګرځېدل، بالآخر رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوى عالم د «فدك» اوسېدونكى (ابن صُوريا) څنګه سړى دى؟ ګردو وويل چې: «نن په ګرد جهان كې د ده په شان په موسوي شرائعو ډېر پوه او ښه عالم بل څوك نشته»، رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې ترې پوښتنه وكړه چې په «تورات» كې پر دغې ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حكم په پټولو كې له هر ممكن كوښښ څخه كار آخيست ـ ولې د دوى دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښكاره شوى وو، خو سره له هغه (ابن صُوريا) چې د دوى مُسَلّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وكړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» كې همدا (رجم) دى، وروسته له هغه (ابن صُوريا) هغه ګرد حقائق هم څرګند كړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حكم ليرې او د هغه په ځاى يې دا حكم ليكلى دى چې: زاني دې په دُرې سره ووهلى شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور ګرځاوه شي.

الحاصل رسول أكرم صلى الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارينه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري كړ، او ويې فرمايل: «اى الله ! زه نن هغه لومړنى سړى يم، چې ستا دا حكم مې په داسې حال كې په دنيا كې جاري كړ؛ چې هغه مړ شوى وو».

د «سماعون» معنى ډېر اوريدونكي او غوږ جارايستونكي ده، نو بيا د «ډېرو اورېدلو» اطلاق كله كله په جاسوسي هم كيږي، او كله يې معنى په «زيات قبول كوونكو» هم كيږي لكه «سمع الله لمن حمده» يعنې د اورېدلو معنى قبول كول دى، شيخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنى مراد كړې ده، ليكن ابن جرير «رحمه الله» او نورو محققينو پر دويمې معنى حمل كړې ده.

﴿سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ يعنې د دروغو او باطلو ډېر منونكي او قبول كوونكي.

﴿سَمّٰعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ﴾ يعنې بل جماعت (چې د خيبر يهودان دي) چې د (بني قريظه) سړي يې ليږلي وو، او هغوى پخپله تاسې ته درنه غلل، د دوى د خبرو زيات منونكي، (او دغه يهودان داسې كسان دي چې) د الله تعالى په احكامو كې تحريف كوي، يا د يو ځاى خبرې په بل ځاى پورې لګوي، (لكه د «رجم» آيت پټوي، او د هغه په ځاى دُرې او مخ تورول ښيي).

يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ط

وايي دغه (د خيبر يهوديان خپلو ليږليو شويو ته): كه دركړى شي تاسې ته دا (محرّف حكم) نو وايې خلئ ! (او ويې منئ !) او كه درنه كړى شو تاسې ته دا (حكم) نو وېرېږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسير: يعنې كه د دُرې وهلو حكم وموموئ، هغه ومنئ ! كه نه ! ګواكې دوى غواړي چې د الله تعالى شريعت د خپل هوا او هوس تابع كړي.

وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ط

او هر هغه څوك چې اراده وكړي الله د فتنې (د ګمراه كولو) يې نو له سره به مالك نشې ته (اى محمده !) د ده لپاره له الله نه د هيڅ شي (چې فتنه او هلاك ترې دفعه كړې).

تفسير: هدايت او ضلالت، خير او شر، هر شی بې د الله تعالی له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې يو اصل دی، چې انكار يې له تسليم څخه ډېر مشكل دی، فرض يې كړئ ! يو سړی د غلا كولو اراده وكړي، ليكن د الله تعالى اراده دا وي چې هغه غلا ونه كړي، نو كه دا سړی په خپله اراده كې برى ومومي نو لازمېږي چې (معاذ الله) الله تعالى د ده په مقابل كې عاجز شو، او كه د الله تعالى اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازمېږي چې په دنيا كې دې هيڅېرې د غلا او د نورو بدو كارونو هيڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او كه د الله تعالى د خير او د شر د هيڅ يوه اراده نه كوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازمېږي، «تعالى الله عن كل الشّرور وتقدّس».

خو لنډ ځواب يې دا دی چې د الله تعالى اراده په دوه ډوله ده:

۱ - كَوْنِي او قدري اراده: او هغه دا چې الله تعالى د كوم شي د وجود اراده په تقدير، او ازل كې كړې وه، نو دا كَوْنِي قدري اراده ده، او هغه نه خطا كېږي، بلكه خامخا هغه شی موجودېږي، نو همغه يې په تقدير كې ليكلی وي، ځكه د الله تعالى علم دهغه په تقدير باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې كوم معين شخص كه خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه كوي، نو په دغه تقديري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالى رضا او خوښي شرط ده.

۲ - شرعي او ديني اراده: او هغه دا چې الله تعالى د خپل مخلوق څخه د خير فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خير او شر په كولو كې يې هغه ته اختيار وركړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځكه ددې ارادې په مقتضى كه كوم شی موجودېږي، د الله تعالى خوښ دی، محبت ورسره لري.

او همدې ته په حديث شريف كې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فكل ميسّر لما خُلق له» ـ ترجمه: «تاسې نېك عملونه كوئ، ځكه هر چا ته د هغه عمل توفيق وركول كېږي، چې د كوم لپاره پيدا شوی وي».

حاصل دا چې د معاصيو او ګناهونو واقع كېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:

(۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې ګناه ونه كړي، نو دلته بنده ته اختيار دی، چې كوي او كه نه، كه ويې كړي؛ نافرماني شوه، او سزا به وركوي، او كه نه تابعداري شوه ثواب وركوي.

(۲) كوني اراده: كومه چې الله د خپل قديم علم مطابق ليكلې ده، چې فلانې شخص كه خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه ګناه كوي، او هغه يې ورباندې ليكلې ده، خو د ده دا ګناه كول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د كوني ارادې سره برابر دي، ځكه په كوني اراده كې مراد نه بدلېږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

دغه (يهودان او منافقان) همغه كسان دي چې اراده نه ده فرمايلې الله (د دې) چې پاك كړي زړونه د دوی (له كفر نه)، (شته) دوی ته په دنيا كې ذلت (شرمندګي) او شته دوی ته په آخرت كې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه ګرد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع كړي، او دوی مجبور وګرځوي، چې هيڅ ضد او سرزُوري ونشي كړی، نو ښېښكه زه دا منم چې د الله تعالى د قدرت په مقابل كې دا كوم مشكل كار نه دی، لكه چې په (۱۱) جزء د يونس د سورت په (۹۹) آيت (۱۰) ركوع كې داسې يو آيت لولو: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾.

ليکن د دې دنيا ګرد نظام داسې کښېښود شوی دی، چې بندګان د خير او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول يوائې د خير په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخليق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالی ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلا د عفو، غفور، حليم، منتقم، ذو البطش، الشديد، قائم بالقسط، مالک يوم الدين او د نورو په مناظرو به نه پوهيدو، حال دا چې د دې عالَم د پيدا کېدو اصلي غرض او غايه دا ده چې د الله تعالی صحيح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کماليه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب يا انسان چې الله تعالی فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوی په پای (آخر) کې پرته له دې غرض څخه بل شی نشي ښوولی، ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (۲۹ جزء د الملک سورت (۲) آيت (۱) رکوع) له دی نه د زيات تفصيل ځای دلته نشته، بلکه دومره ليکل هم څمونږ له موضوع څنې زيات دي.

سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِنْ جَآءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ

(دوی) ډېر اوريدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ويلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوی تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې يا مخ وګرځوه له دوی نه.

تفسير: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دا اختيار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ «يعنې د دوی د منازعو فيصلې د شريعت له حکم سره سمې وکړه !» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتې.

وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿۴۲﴾

او که مخ وګرځوې له دوی نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوی تاته د هيڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَآ أُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۳﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوي دوی تا (ای محمده !) حال دا چې له دوی سره تورات دی چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بيا ګرځي دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوی ته حکم وګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسير: يعنې يهودان د هغه «تورات» په فيصله چې آسماني کتاب يې ګڼي؛ نه راضي کيږي، نو په حقيقت کې دوی پر هيڅ يو کتاب باندې ايمان نه لري، نه پر قرآنکريم، نه پر «تورات» باندې.

پخوانی رکوع کې يې د «تورات» او د «انجيل» مدح وفرمايله، او تنبيه يې راکړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدايات وو) قدر ونه کړ، او داسې يې ضايع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بېشکه مونږ نازل کړې (لېږلې) مو دی تورات (چې شته) په هغه کې هدایت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احکام پرې منکشف کېږي).

تفسیر: یعنې د وصول الی الله طالبانو ته هدایت ـ او د هغو کسانو لپاره چې د شبهاتو او مشکلاتو په تیارو کې بند پاتې دي؛ د رڼا کار ورکوي.

يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ

حکم به کاوه په هغه سره انبیاوو (د بني اسرائیلو) هغو چې حکم منونکي وو دوی (د الله) هغو کسانو ته چې یهودیان وو، او (حکم به کاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوی).

تفسیر: یعنې په «تورات» کې داسې عظیم الشأن دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبیاوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدایتونو سره سم حکمونه صادرول، او د منازعو او جګړو پرېکړې به یې په هغو سره کولې.

بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت یې شوی وو له دوی څخه چې کتاب د الله دی (یا) د دې لپاره چې دوی ساتونکي درولی شوي وو پر کتاب د الله باندې، او وو دوی په هغه باندې شاهدان (په حقانیت یې یا ساتونکي له تبدیله).

تفسیر: یعنې دوی د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولی شوي وو، او څمونږ د قرآنکریم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې ـ نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واریو احساس کاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنیا خوښوونکو بدو علماوو په لاسونو تحریف او ضایع شو.

فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا

نو مه ویرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق کې) او وویرېږئ له ما (په پټولو د حق کې) او مه پېرئ (مه اخلئ) تاسې په آیتونو څما قیمت لږ (چې هغه رشوت او جاه دی).

تفسیر: یعنې د خلقو له خوفه یا د دنیوي طمعې له امله (وجې) په آسماني کتاب کې تبدیل او تحریف مه کوئ! او د هغه احکام او اخبار مه پټوئ! او د الله تعالی له تعذیبه او انتقامه وویرېږئ! د «تورات» د عظمت شان او مقبولیت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب یا خو د یهودانو هغو رئیسانو او عالمانو ته کړی شوی دی، چې د قرآنکریم د نزول په وخت کې وو، څکه چې هم دوی د (رجم) له آیت څخه انکار کړی وو، او د نبي کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» په نسبت ښخوا ویل یې پټ کړي وو، او د هغه په معناګانو کې یې عجیب قسم تحریف او تبدیل او وړاندې وروسته والی کړی وو، یا په دې منځ کې امت مسلمه ته نصیحت دی، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هیڅ وجه له هیڅچا څخه مه ویرېږئ! یا د مال او جاه په محبت کې په دغه اندازه مه اخته کېږئ!؛ چې آسماني کتاب ضایع کړئ، لکه چې لله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوی قرآن یو توری هم نه دی لږ کړی، او نه یې ورک کړی، او تر نن پورې د پاک قرآن مطالب له هر راز تغییر او تحریف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لکه نن او پرون بریالي او کامیاب وي، او د مبطلینو او محرفینو هر راز زیار (محنت) او کوښښ به په دغه مورد کې بې اثره او ناکامه ثابتېږي.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴾ ۴۴

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسير: د ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو څخه غالبا دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رايه او غو ښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې يهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هيڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ عقيدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملا فيصله کوي، نو له کافر څخه به عملي کافر مراد وي، يعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ ۭ﴾

او ليکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (يهودانو) په دې (تورات) کې چې بېشکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (ړنده شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وويستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پرهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسير: د قصاص دا حکم په موسوي شريعت کې وو، او د اصولو ډېرو علماوو تصريح کړېده، چې هغه پخواني شرائع چې څمونږ قرآنکريم يا څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارک کوم انکار يا ترميم نه وي فرمايلی؛ د دې امت په حق کې هم تسليم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دليل دی.

﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ۭ﴾

نو هر چا چې عفوه وکړه د دې قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (يعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکيږي).

تفسير: يعنې د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځي، لکه چې په ځينو احاديثو کې د دې خبرې تصريح شوې ده، او ځينو مفسرينو دا آيت د جارح په حق کې ګڼلی دی، يعنې که مجروح جارح ته معافي وکړي، نو د جارح ګناه معافيږي، و الراجح هو الأول.

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴾ ۴۵

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (ليږلی دی) الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بني نضير» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بني قُريظه» څخه يې پوره ديت حصولاوه، او کله چې د دوی د تأديې نوبت راته؛ نو نيمايي ديت به يې ادا کاوه، ځکه چې «بني قُريظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده تړلې وه.

اتفاقا د «بني قُريظه» له خوا د «بني نضير» سړي ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت، «بني قریظه» د دوی په ځواب کې وویل: «ځئ! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو، اوس محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه دیت په مقابل کې چې له تاسې ځنې یې اخلو دوه چنده یې تاسې ته درکړو»، د دې وینا غرض او غایه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کې محال دی، چې کوم قوي یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندې کړي، یا یې وځپښي، ځکه چې په دې خبره باندې د ګردو باور وو؛ چې محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوي سره یو شان عدل او انصاف فرمایي، او د اقویاوو د ظلم او تیري په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نیوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی ګرد سره محمدي دربار او عدلیې ته وروړاندې شول، او د «بني قُریظه» هغه خیال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت یې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم ځنې وروسته ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ له فرمایلو ځخه د دې واقعې په لوري اشاره ده، او څرنګه چې یې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت ځخه صریحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به یې د شرعي حکم په خلاف یو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون ځخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه یې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل، یعنې دا صریح ظلم دی، چې له قوي ځخه کم او له ضعیف ځخه زیات دیت واخیستل شي.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ ۖ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

او ولېږه مونږ وروسته له دغو انبیاوو (یا پر پلو د دوی) عیسی ځوی د مریمې (یعنې چې د هغوی د پښو پر منلو، دی هم رهي «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتیا ګڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عیسی) ته انجیل (حال دا) چې په هغه کې هدایت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بیان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدّق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات ځخه او هدایت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهېزګارانو.

تفسیر: یعنې عیسی علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه، او هغه کتاب «انجیل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا او هدایت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شرائعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظیم الشأن قرآن منو، او یواځې د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د ګردو سماوي کتابونو تصدیق هم کوو؛ چې د الله تعالی له جانبه دي.

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

او (فرمایلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجیل په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله په هغه (انجیل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يا خو دا حكم هغو نصرانيانو ته چې د انجيل د نزول په وخت كې موجود وو؛ وركړى شوى وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او كيږي چې هغو نصرانيانو ته به چې د قرآن عظيم د نزول په وخت كې مخاطب وو؛ ويلى شوى وي، هر هغه څه چې الله تعالى په «انجيل» كې نازل كړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حكم وكړي ! يعني د هغو پخوا ويلو په پټولو يا په لغوو او مهملو تأويلاتو او بدلولو سره دې كوښښ نه كوي ! چې په «انجيل» كې د آخر الزمان او مقدس رسول صلى الله عليه وسلم «فارقليط» په نسبت د مسيح عليه السلام له ژبې ويلي شوي دي، دا به د الله تعالى سخته نافرماني وي، چې د هغه جليل هادي او لوى مصلح په نسبت چې مسيح عليه السلام داسې فرمايلي دي: «كله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتينې ګردې لارې دروښيي»، نو تاسې د هغه تكذيب ته ملاوې مه تړئ ! او ابدي خُسران مه قبلوئ، آيا د مسيح عليه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حكم منلو معنى هم دا ده؟ (له سره نه ده ! او ځينې مفسرين وايي چې: دغه امر د «انجيل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل كړى (لېږلى) دى مونږ تاته (اى محمده !) كتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدّق (حق ګڼونكى) دى د هغه چې (نازل شوى دى) مخكې له ده نه له كتابونو څخه او ساتونكى دى پر (مضامينو د) هغه (يعني شاهد دى په حقانيت د جنس د هغه كتاب).

تفسير: د «مهيمن» معنى داسې بيان كړى شوې ده: أمين، غالب، حاكم، محافظ او ساتونكى، او د هرې معنى په اعتبار چې وي، د قرآنكريم «مهيمن» توب د سابقه وو كتابونو لپاره صحيح دى، د الله تعالى هغه امانت چې په تورات، انجيل او نـورو آسماني كتابونو كې په وديعت ايښى شوى وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن كې محفوظ دى، چې په هغه كې هيڅ خيانت نه دى شوى، او هغه ځنې فرعي شيان چې په هغو كتابونو كې په هغې زمانې يا د هغو مخصوصو مخاطبينو لپاره حسب الحال وو؛ هغـه د پاك قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تكميل يې وفرمايه، او له هغې برخې څخه يې چې د دې زمانې په اعتبار غير مهم ووو؛ منصرف شو.

فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ

نو حكم كوه (اى محمده !) په منځ د دغو (كتابيانو هم كه تاته راغلل) په هغه وحى چې لېږلى دى الله (تاته).

تفسير: د يهودانو په منځ كې څه جګړه سره پېښه شوې وه، يوه ډله يې (چې په هغې كې لوى لوى مشهور علماء او مقتديان شامل وو) د محمد صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضره شوه، او د هغې جګړې فيصله يې وغوښته، او دا يې هم وويل چې: تاسې ته ښكاره ده، چې ګرد يهوان ځمونږ په واك او اختيار كې دي، كه تاسې خپله فيصله سم ځمونږ له غوښتنې سره وكړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانيږو، رسول أكرم صلى الله عليه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوى له دغې غوښتنې څخه يې صاف انكار وفرمايه، نو په دې مناسبت (او د دې نظريې په تأييد) دا آيت نازل شو (ابن كثير).

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ

او مه كوه متابعت د خواهشاتو د دوى (او مه اوړه) له هغه شي څخه چې راغلى دى تاته له حق څخه.

تفسیر: هغه کسان چې دا راز آیتونه د نبي صلی الله علیه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ ډېر ناپوه او قاصر الفهم دي:

۱ - له یوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دلیل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وي.

۲ - د انبیاوو «علیهم الصلاة و السلام» له معصومیت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالی معصیت نه صادرېږي، یعني هر کار باندې چې وپوهېږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقا کوم وخت په هېره او خطا یا د رایې او اجتهاد په غلطی سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختیار کړي، یا غیر مرضي؛ مرضي وګڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحا (زلت «لغزش او ښویدنه» وایي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم علیه السلام او دځینو نورو انبیاوو «علیهم الصلاة و السلام» واقعات د دې قضیې شاهد دي، د دې حقیقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ او ﴿وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾ او د دې په شان د نورو آیتونو د مطلب په پوهېدلو کې هیڅ قسم تردد او اندېښنه نه پاتې کېږي.

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو !) یو شریعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسیر: یعنې الله تعالی د هر أمت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او دکار طریقه مقرره کړېده، او سره له دې ګرد انبیاء او ملل په هغو دیني آسماني اصولو او کلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ یو له بل سره متحد او یو د بل مصدّق دي.

وَلَوْ شَآءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ

او که اراده فرمایلې وای الله نو خامخا به یې ګرځولي وئ تاسې امت یو (متفق په یو دین)، او مګر (یې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمویي تاسې په هغه کې چې تاسې ته یې درکړی دی (له مختلفو شرائعو چې مطیع او عاصي سره بېل کړي).

فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَٰتِ ۚ

پس وړاندې شئ تاسې یو تر بله نېکیو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ !).

تفسیر: یعنې د شرائعو د اختلاف له لیدلو څخه په قیل او قال، جنګ او جنجال او کړو بحثونو کې مه لوېږئ ! او وخت مه ضایع کوئ ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقیب لپاره منډې ووهئ ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېګڼو (فائدو) په اخیستلو کې چالاکي ښکاره کړئ ! چې د آسماني شریعت له خوا تاسې ته دروړاندې کړی شوي دي.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قیامت کې) په هغه (امر د دین) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَاَنِ احۡكُمۡ بَيۡنَهُمۡ بِمَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعۡ اَهۡوَآءَهُمۡ وَاحۡذَرۡهُمۡ اَنۡ يَّفۡتِنُوۡكَ عَنۡۢ بَعۡضِ مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ اِلَيۡكَ‌ؕ

او (ته لېږلی یې مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ویره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تا له ځینې هغه شي څخه چې نازل کړی (لېږلی) دی الله تاته (ای محمده !).

تفسیر: یعني یو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنیا سره لاس او ګریوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ﴾ سره حکم وکړئ ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَاعۡلَمۡ اَنَّمَا يُرِيۡدُ اللّٰهُ اَنۡ يُّصِيۡبَهُمۡ بِبَعۡضِ ذُنُوۡبِهِمۡ‌ؕ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنیا کې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی.

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کې مومي، لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کې هم مجرم ته ورکوله کیږي، تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغې ځنې یو قسم تنبیه ورحاصله شي.

وَاِنَّ كَثِيۡرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوۡنَ ۝۴۹

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردین دي).

تفسیر: یعني تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنیا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَاۤ اَكۡثَرُ النَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِيۡنَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف سورت (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت).

اَفَحُكۡمَ الۡجَاهِلِيَّةِ يَبۡغُوۡنَ‌ؕ وَمَنۡ اَحۡسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكۡمًا لِّقَوۡمٍ يُّوۡقِنُوۡنَ ۝۵۰

آیا پس حکم د جاهلیت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو څنګ کوي) او څوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې یقین لري (په الله یعني هیڅوک نه دي).

تفسیر: یعني هغه کسان چې د الله تعالی په مالکیت او شاهنشاهی او کامل رحمت او محیط علم باندې کامل یقین لري؛ د دوی په نزد په دنیا کې د هیچا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بیا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهواؤو، آراؤو، کفر، او جاهلیت د تیارو په لوري تلل خوښوي؟.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَتَّخِذُوا الۡيَهُوۡدَ وَالنَّصٰرٰۤى اَوۡلِيَآءَ‌ ؔ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسې یهودیان او نصرانیان دوستان ! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ !).

تفسير: «أولياء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وايي، د «قريب، ناصر، مددګار» په معنی هم راځي، مقصد دا دی چې مسلمانان له يهودو او نصاراوو بلکه له ګردو کفارو سره (لکه چې په (۵) جزء د النساء سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۴) آيت کې تصريح شوې وه چې مسلمانان دې له کفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع کې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، حسن سلوک، مصالحت، رواداري، عدل او انصاف دا ګرد شيان سره بېل بېل دي، د اسلام اهل که مصلحت وګوري، نو له هر کافر سره مشروع صلح، عهد او پيمان تړلی شي: ﴿وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلۡمِ فَٱجۡنَحۡ لَهَا وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِ﴾ (۱۰ جزء د أنفال سورت ۸ رکوع، ۶۱ آيت).

د عدل او انصاف حکم لکه چې له تېرو آيتونو ښخه معلوم شوی دی، د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کې لازم دی، دمروءت، حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو کفارو سره کېدی شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل کې د عناد او دښمنی مظاهره ونه کړي، لکه چې د «الممتحنه» په سورت کې په همدې خبره تصريح شوې ده، پاتې شو «موالات» يعني دوستانه، اعتماد، او يو له بل سره د ورورګلوۍ مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هيڅ يو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له کوم غير مسلم سره قائم کړي، - هو ! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّآ أَن تَتَّقُواْ مِنۡهُمۡ تُقَىٰةً﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې ترې د اسلام او مسلمانانو په وضعيت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لوېږي، له ځينو راشدو خليفګانو ښخه چې په دې مورد کې فوق العاده تشديد او تضييق منقول دی؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزيد احتياط مبني وګڼل شي !.

بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ

(دوی يو تر بله) ځيني دوستان دي د ځينو نورو (ځکه چې ټول سره په کفر کې شريک دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡۚ

او هر چا چې دوستي وکړه له دوی سره له تاسې ځنې؛ نو بېشکه چې دی له همدوی ځنې دی (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستۍ د کفارو).

تفسير: يعنې د هم دوی په ډله کې شامل دي، دا آيتونه د رئيس المنافقين «عبد الله بن أبيّ» باره کې نازل شوي دي، د ده تعلقات له يهودانو سره زيات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، که پر مسلمانانو باندې کومه پېښه يا ربړ (تکليف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له يهودانو سره به څمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعې په لوري په پخواني آيت کې اشاره وشوه.

نو في الحقيقت له يهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې يهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوک چې له يهودو او نصاراوو يا له کفارو يا له بل کوم مشرک جماعت سره په دې نيت او حيثيت موالات وکړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په کفر کې هيڅ شبهه نشته، په منافقانو کې ځينې نور کسان هم وو، چې هغوی په «أحد» کې کله چې دجنګ وضعيت بدل شو، او د حرب فضاء يې مکدره او خړه پړه وليده، داسې ويناوې يې کولې، چې اوس به مونږ له فلاني يهودي او فلاني نصراني سره دوستي او ملګرتيا کوو، او که ضرورت پېښ شو، د هغو په دين کې به هم داخليږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ﴾ ظاهري مدلول علانيه صادقيږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نیت او منشأ څخه پاک وي، او له یهودانو یا نصرانیانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی د کفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کېږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختیاروي، یا لږ تر لږه د کفر له شرکیه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کېږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حدیث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ٥١

بېشکه الله هدایت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستۍ کولو د کفارو سره).

فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ يَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ

نو وبه وینې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنځ د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستۍ د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): ویرېږو له دې نه چې وبه رسیږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسیر: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شك او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانیت یقین نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نیسي، تر څو د موهومې غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو څنې متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکنونه وه، لیکن همدا د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلی الله علیه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له یهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ویل، نو د زمانې د ګردش مطلب به یې معذرتاً داسې ظاهراوه، چې یهودان څمونږ بیپاریان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصیبت یا قحط یا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وچې) څمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتیا (احتیاج) په وخت کې څمونږ لاس نیسي»، د همدې خیالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کېږي.

فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ٥٢

نو نژدې ده چې الله به راولي بری او فتح (د رسول خپل په تقویت د اسلام سره) یا (به راوړي بل) یو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقینو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شك او دوستۍ د کفارو) پښېمانه.

تفسیر: یعنې هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلی الله علیه وسلم ته قاطعه فتوحات او څرګند بری عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو یو منلی شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، یا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له لیدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه ومومي، او دوی ته دا ورڅرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستۍ نتیجه بې له دنیوي ذلت او رسوایۍ او اخروي دردناك عذاب څخه بل هیڅ شی نشته، کله چې د فضیحت او خُسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هیڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

او وايي به هغه كسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آيا دا همغه كسان دي چې قسمونه كول دوی په الله سخت قسمونه خپل چې بېشكه دوی خامخا له تاسې سره دي (په دين كې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوی؛ نو وګرځېدل دوی زيانكاران. ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) هر څوك چې مرتد شو (وګرځېد) له تاسې نه له دين خپل څخه؛ نو عنقريب به راولي الله داسې يو قوم چې محبت كوي (الله) له هغوی سره، او محبت كوي دوی له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر كافرانو باندې، جهاد به كوي دوی په لاره د الله كې (لپاره د ترقۍ د دين) او نه به ويرېږي دوی له ملامتيا د هيڅ ملامت كوونكي، دا (مذكوره صفات) فضل د الله دی، وركوي يې هغه چا ته چې اراده وكړي، او الله پراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسير: د انسان لوی سعادت او برۍ او د الله جل جلاله فضل دا دی چې دی په خپله د فتنې په وخت كې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فكر كې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاكته وژغوري (وساتي)، هغو بندګانو ته چې د پاک الله اراده وي، له دې اعلی سعادت او لوی فضل څخه وافره برخه وركوي، د ده فضل غير محدود دی، او هغه عليم او خبير ذات ته ښه معلوم دي، چې كوم يو بنده د هغه اهل او مستحق دی.

تنبيه: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب كې د دې آيت د دغې پخوا وينا په تصديق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

۱ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پيغمبرۍ دعوی يې كړې وه، او خالد بن وليد رضي الله تعالى عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له جانبه د دوی په جهاد مأمور شو، چې طليحه ترې شام ته وتښتېد، او بيا يې اسلام راوړ.

۲ - بني مُدلج د يمني (الأسود العَنْسي) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، او پر تمام (يمن) متصرف شو، بيا د نجاشي د خوريي (فيروز الديلمي) په لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په شپه كې ووژلی شو.

۳ - بني حنيفه د (مُسيلمة الكذاب) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، بيا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته د (صديق أكبر) په خلافت كې د وحشيّ بن حرب (د أمير حمزه رضي الله تعالى عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زيد الأنصاري) په تورې ووژلی شو، او د صديق أكبر رضي الله تعالى عنه په عهد كې (۷) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(۱) فزاره. (۲) كينده. (۳) غطفان. (۴) بنو بكره. (۵) بنو يربوع. (۶) بنو سُليم. (۷) د بنو تميم ځيني سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه په عهد كې غسّان د (جبلة بن الأيهم) قوم نصرانيان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَهُمْ رَٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دی، او هغه كسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه كسان دي چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (يا) (صفت كوو د) هغو كسانو چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوي دوی زكات، او هم دوی ركوع (عاجزي) كوونكي دي (په لمونځ او زكات خپل كې) (يا) او وركوي دوی زكات (خيرات) حال دا چې دوی په ركوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسير: په دې آيت كې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوی اصلي رفيق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هيڅوك نشي كېدی.

وَمَن يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوك چې دوستي كوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو كسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشكه چې ډله د الله هم دوی دي غالبان (پر ټولو).

تفسير: په خصوصيت سره دغه آيت د عُباده ابن صامت رضي الله تعالى عنه په صفت كې نازل شوی دی، څكه د ده تعلقات د (بني قينقاع) له يهودانو سره ډېر ښه وو، مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه و سلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوی سره خپل تعلقات پرې كړل، رضي الله تعالى عنه.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَآءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) مه نيسئ ! هغه كسان چې نيولي دي دوی دين ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو كسانو څخه چې وركړی شوی دی دوی ته كتاب پخوا له تاسې، او (مه نيسئ) كافران دوستان، او ووېرېږئ له الله څخه (په ترك د دوستی د كفارو كې) كه يئ تاسې مؤمنان (په رښتيا سره).

تفسير: دلته له كفارو څني مشركين مراد دي، لكه چې له عطف څني ظاهر دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَوٰةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او كله چې غږ كوئ تاسې (او خلق رابولئ) لمانځه ته (يعني اذان كوئ !) نو نيسي دوی هغه (لمونځ يا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندي)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوی يو قوم دی چې هيڅ عقل نه لري.

تفسير: يعني كله چې اذان كوئ؛ نو دوی سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې كوي، چې دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بې عقلۍ دليل دی.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه (اې محمده !) چې اې اهل كتابو ! آيا عيب ګڼئ تاسې له موږه (او كينه كوئ يعنې نه كوئ) مګر په دې سبب چې ايمان راوړى دى، موږ پر الله او پرهغه كتاب چې لېږلى شوى دى موږ ته، او پر هغو (كتابونو) چې لېږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشكه زيات له تاسې فاسقان دي.

تفسير: يعنې استهزاء كوونكي سره له دې چې د كتاب او په شريعتونو باندې د پوهې دعوى كوي؛ دوى دې لږ څه فكر وكړي ! او د انصاف له مخې دې راوښيي ! چې دوى له مسلمانانو سره دومره ضد او كينه ولې كوي؟ بې له دې چې موږ د واحد لا شريک له «الله» او د ده پر ټولو منزلو كتابونو او د ده پر ګردو لېږل شويو رسولانو باندې په صدق سره ايمان لرو، او بالمقابل د استهزاء كوونكو دا حال دى؛ چې نه د الله تعالى په رښتيا او صحيح توحيد قائم دي، او نه د ګردو انبياوو عليهم السلام او رسولانو عليهم السلام تصديق او تكريم كوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووايئ: چې د دغو د الله تعالى د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالى پر فرمان منونكو بندګانو باندې خندل، ملنډې وهل، طعن او تشنيع به څرنګه وي؟ او تر كومه ځايه پورې دوى ته دا حق حاصل دى؟ .

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

ووايه (اې محمده ! دوى ته) آيا خبر كړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عيب لرې) له دې (چې تاسو يې څمونږ عيب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوک دى؛ چې لعنت كړى دى پر هغه الله او غضب يې كړى دى پر هغه، او ګرځولي يې دي له ځينو د دوى څخه بيزوګان او (له ځينو د دوى څخه) خنزيران او (هغه كسان دي چې) بندګي يې كړېده د شيطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځاى (چې دوزخ دى) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دين څخه).

تفسير: يعنې كه پر «ايمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصديق چې د الله تعالى له لوري په هره زمانه كې نازل شوى دى؛ ستاسې په زعم كې د مسلمانانو ډېر لوى جرم او زښته (ډېره) لويه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوى د طعن او ملامتى مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې يو قوم پته او سراغ دركړم، چې په خپل شرارت او ګندګى كې بدترين د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوى باندې ظاهره او ښكاره دى، او د دوى ډېر افراد د خپلو مكاريو او بېحياييو او د دنيوي حرص په سزا، بيزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګى څخه وتلي د شيطان غلامي يې غوره كړې وه، كه انصاف وكړئ شئ؛ نو په اصلي معنى سره بدترين د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوى دي، او همدوى ستاسې د طعن او استهزاء مستحق كېدى شي.

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

او كله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وايي دوى چې ايمان راوړى دى موږ، حال دا چې په تحقيق ننوتلي دي دوى (ستاسې په مجلس كې) په كفر سره، او دوى په تحقيق وتلي هم دي

(ستاسې له مجلس څخه) په كفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دى په هغه چې وو دوى چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء كوونكو افرادو بيان دى، چې په غياب كې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنيع او پر مسلمانانو به يې مسخرې كولې، ليكن كله به يې چې له نبي كريم صلى الله عليه وسلم يا له مخلصو مسلمانانو سره ليدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښكاره كولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د يوې شيبې له مخې هم د دوى تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم زباني وعظ او تذكير پر دوى څه اثر غورځاوه.

نو آيا دوى د ايمان او د اسلام په تش لفظ ويلو سره (معاذ الله) الله تېرايستى شي؟ كه د هغه عالم الغيب والشهاده په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغى په پټو اسرارو مطلع دى، د دوى ګمان داسې وي، چې د ده خوښي تش په لفظي ايمان او يوائې د خولې په وينا سره حاصلولى شو؛ نو له دې ځنې پورته بل كوم يو حركت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دى؟ ګواكې له دې ځايه د يهودو او نصاراوو د هغو خندوونكو افعالو او حركاتو بيان شروع شو، چې د هغو له تنبيه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء كولو په ځاى، هغوى پخپله د استهزاء وړ (لايق) ګرځي، په وروستنيو آيتونو كې هم د همدې مضمون تتميم او تكميل دى.

وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۲﴾

او ته به وينې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په ګناه كې (چې حصول د حرامو يا دروغ ويل دي) او په ظلم كې (چې زيادت دى په معاصيو كې) او په خوراك د دوى د حرامو لره (لكه رشوت) خامخا بد دى هغه كار چې وو دوى چې كولو يې.

تفسير: غالبا له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي ګناه مراد ده، يعنې د دې خلقو حال دا دى چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لورې منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوى په ذات پورې محدود پاتې شي، يا نورو ته هم وررسيږي، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت يې داسې سپك او وران وي، او په حرام خوړلو كې د دوى عمل داسې وي، نو د دوى په خرابۍ كې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوى د عوامو حال او خوى وو، وروسته له دې نه د دوى د خواصو بيان شوى دى.

لَوْلَا يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۶۳﴾

ولې نه منع كوي دوى رباني عارفان او عالمان له ويلو د دوى د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوى د حرامو (لكه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دى هغه كار چې وو دوى چې كولو يې (چې هغه سكوت دى له نهي د منكر نه).

تفسير: هر كله چې الله تعالى كوم قوم تباه كوي، نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانيو كې ډوبيږي، او د هغو خواص يعنې علماء او مشايخ ګونګي شيطانان ګرځي، د بني اسرائيلو هم دا حال شو، چې عوام يې عموما په دنيوي لذائذو او شهواتو كې لګيا او د الله تعالى عظمت او جلال او د ده قوانين او احكام يې هېر كړل، او هغه كسان چې علماء او مشايخ ګڼل كېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنكر» فريضه يې پرېښوده، ځكه چې د دنيا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو څنې هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف يا د دنيا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾

او وايي يهوديان لاس د الله بند کړی شوی دی (يعنې مونږ ته هيڅ نه راکوي، او روزي يې راباندې تنګه کړې ده).

تفسير: يعنې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابيانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغيان، بدکاريو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپين سترګی او ګستاخۍ څخه هم هيڅ نه ويرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د يوه معمولي انسان له مقام څخه څه زياته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به يې بې تکلفه داسې واهي او خوشې چټي (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا وېښتان جګ (نېغ) درېدل.

کله به يې ويل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ «بېشکه الله فقير دی او مونږ غنيان يو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به يا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه يې مراداوه، چې معاذ الله الله تعالی فقير شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، يا به «غلّ اليد» کنايه له بخل او امساکه وي، يعنې فقير شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخيلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العياذ بالله).

﴿غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾

تړلي دې وي (يا تړلې شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وايي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي يې) هر رنګه چې اراده وفرمايي.

تفسير: دا د ښېرا په ډول پخوا ويل يا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (يا ذلت او مسکنت) د دوی د خيراتونو استعداد ورک کړی، او د خير لاسونه يې بيخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وايي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود يې ډېر او کرم يې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «يدين» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړی شوي دي، نه ښايي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسی نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظير او بې ساری وحده لا شريک له دی؛ د ده جل جلاله حيات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هيڅ يو نظير، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، يد» او د نورو نعتونو، او صفاتو کيفيت هم د ده د اقدس ذات سره لايق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او څمونږ تعبير او بيان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آيت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «يد» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی د شان سره لايق او مناسب دي، او د کيفيت علم يې يوائې الله ته معلوم دی.

﴿يُنفِقُ كَيۡفَ يَشَآءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنګه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی ښه پوهيږي چې «په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل) په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفادارۍ په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وَرُونه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنګسی، د ژوند د تنګوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څنې وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاک الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا د کوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجې) پرېکړی شوی دی.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۚ﴾

او خامخا زياتوي هرومرو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترګی او ګستاخي ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کريم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصليږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اورېدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينګار (همېشه والی) او زيادت کوي، که صحي غـذاء د يوه رنځور معدې ته ورسيږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غـذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج ورانی او خرابی به وي.

﴿كَثِيرٗا﴾ د ﴿وَلَيَزِيدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ﴾؛ مقدم دی.

﴿وَأَلۡقَيۡنَا بَيۡنَهُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِۚ﴾

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنګ د اور لګولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي أخوت په خلاف د دوی جنګي تياری برۍ ونه مونده.

﴿كُلَّمَآ أَوۡقَدُواْ نَارٗا لِّلۡحَرۡبِ أَطۡفَأَهَا ٱللَّهُۚ وَيَسۡعَوۡنَ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَسَادٗاۚ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ٦٤﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنګ (د رسول الله سره نو) مړ کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزا يې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې يو له بل سره محبت او أخوت مُستحکم وي، او دوی د رُشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد څخه اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابيانو ګرد کوښښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتيږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتٰبِ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنٰهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿۶۵﴾

او که بېشکه اهل کتابو ايمان راوړی وی په (محمد صلی الله عليه وسلم)، او پرهېز يې کړی وی (له معاصيو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی څنې ګناهونه د دوی، او خامخا ننويستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيْلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِّنْ رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوْا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجيل (د احکامو په تعميل سره يې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلی الله عليه وسلم په وسيله) نو خامخا خوړلې به يې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: يعني که د قرآنکريم يې (چې له تورات او انجيل څخه وروسته د دوی د تنبيه او هدايت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، څکه چې بې د قرآنکريم له تسليم څخه د «تورات» او د «انجيل» او د ګردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظيم او رسول کريم صلی الله عليه وسلم ومني، چې د پخوانيو کتابونو له پېش بينيو او پخوا ويلو سره سم رالېږلی شوی دی، ګواکې د «توارت» او «انجيل» د اقامت حواله يې ور کړه، او تنبيه يې وفرمايله چې که دوی قرآن کريم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ ۖ وَكَثِيْرٌ مِّنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۶﴾

ځينې له دوی نه يو امت دی مقتصد (يوه ډله ده منصفه او ميانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي يې دوی.

تفسير: دا هغه معدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختيارولو له امله (وجې) د حق غږ ته لبيک ويلی دی، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشې پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يٰٓأَيُّهَا الرَّسُوْلُ بَلِّغْ مَآ أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۖ وَإِنْ لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ۚ
وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۶۷﴾

ای رسوله (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شی چې نازل کړی شوی دی تا ته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هيڅ پيغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښيي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبليغ د فريضې په اداء کولو کې د څو وجوهاتو له امله (وجې) مقصّر پاتې کيږي، يا خو له ده سره د خپلې فريضې د اهميت کافي احساس او مينه نه وي، يا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شدید نقصان رسېدلو ، یا کم له کم د ځینو فوائدو د فوت خوف وي، یا د مخاطبینو د عمومي طغیان او تمرد له امله (لکه چې په پخوانیو او وروستنیو آیتونو کې د کتابیانو په نسبت ښوولی شوی دی)، د تبلیغ له مثمر او منتج کېدلو څخې مایوسي وي، د (۱) په ځواب کې: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ تر ﴿فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ پورې، او د (۲) په ﴿وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ او د (۳) په ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ سره ورکړی شوی دی.

یعنې ته خپل فرض اداء کړه ! الله تعالی ستا د ځان، عزت او پت ساتونکی دی، الله تعالی به د ګردې ځمکې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه کړي، چې ستا په مقابل کې د بري لاره ومومي، باقي هدایت او ضلالت د الله تعالی په لاس کې دی، داسې قوم چې فقط کفر او انکار ته یې خپلې ملاوې تړلي وي، که په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه کوه ! او مه مأیوسه کېږه ! او خپله دغه مقدسه فریضه مه پرېږده !، ځمونږ نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دې ربّاني هدایاتو او آسماني اصولو سره سم ګرد امت ته د هر وړوکي او لوی شي تبلیغ وفرمایه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لایقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وې؛ بې له زیادته او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او وېې رسوَله، او د الله تعالی حُجت یې پر بندګانو تمام کړ، او له وفاته څخه تقریبا دوه نیمې یا درې میاشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع کې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زیات د اسلام خادمانو او د تبلیغ محبّانو اجتماع درلوده، دوی ته «علی رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمایه، چې «ای الله ! ته شاهد اوسه ! چې ما (ستا أمانت) ورساوه».

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَسۡتُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡۗ﴾

ووایه (ای محمده !) چې ای کتابیانو ! نه یئ تاسې پر هیڅ شي (له حقه دینه) تر هغه پورې چې قائم کړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد احکام د) «تورات» او «انجیل» او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسیر: یعنې قرآنکریم د ګردو سماوي کتابونو خاتم او مُهیمن دی، په ۶ جزء د المائده سورت په (۴۸) آیت (۷) رکوع کې د دې آیت تفسیر تېر شوی دی.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۖ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ٦٨﴾

او خامخا زیاتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوی څخه هغه شی چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته له جانبه د رب ستا (یعنې چې قرآن زیاتوي دوی ته) سرکښي او کفر، نو مه خپه کېږه (او افسوس مه کوه) پر قوم کافرانو.

تفسیر: یعنې د دې غم او افسوس له کبله (وجې) مه خپه کېږئ ! خپل فرض په امن او اطمئنان سره اداء کوئ !.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا
فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ٦٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (تش په ژبو) او هغه کسان چې یهودیان دي او (فرقه د) ترسایانو او نصرانیانو (د دوی حکم همداسې دی) هر څوک چې ایمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قیامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وکړي نېک (عمل)؛ نو نشته (هیڅ قسم) وېره پر دوی باندې او نه به دوی (هیڅکله) خپه کېږي (د اجر په نقصان سره).

تفسیر: د «ایمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شیان داخل دي: فرض کړئ! یو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجودیت سره سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم توهین کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهین دی) نو آیا د یوه حکومت د سفیر توهین او د سفارت د صافو او صریحو اسنادو تکذیب، د هغه حکومت تکذیب او توهین نه دی؟ همداسې وپوهېږئ! هر هغه څوک چې د یوه رښتین رسول علیه السلام تکذیب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقیقت د الله تعالی د هغو صافو او صریحو آثارو او دلائلو تکذیب دی، چې د ده د نبوت د تصدیق لپاره یې نازل کړي دي: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳۳) آیت (۴) رکوع).

آیا د الله تعالی د صریحو آیتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ایمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصیلاتو په لوري چې قرآن کریم د «ایمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمایلې ده؛ په نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

څما په نزد زیات صحیح او قوي قول همدا دی چې: «صابئین» په عراق کې یوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموما د اشراقي حکماوو او طبیعي فلاسفه وو له اصولو مأخوذ وو، دې خلقو د روحانیانو په نسبت زیاته غُلُوّ او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به یې کاوه، د دوی خیال داسې وو چې: یواځې د مجردو ارواحو او تش د فلکي مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد مونږ تر «رب الأربابه» یعنې لوی معبود پورې رسېدی شو، نو څکه مونږ ته ښایي چې په شاقه ریاضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفایي پیدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټینګه کړو، بیا د دوی په خوشالي او لاس نیولو تر الله تعالی پورې رسېدی شو، د انبیاوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبّره ارواحو او همداسې د نورو روحانیاتو په خوشالولو کې به یې له خپله څانه د هغوی هیکلونه (تصویرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به یې لمونځ، روژه، قرباني او نور شیان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئینو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لویه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنیف ابراهیم علیه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابئٌ العقیده وو، چې د دوی په تردید او ابطال کې د الله تعالی خلیل د فداکارۍ او ایثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

خامخا په تحقیق اخیستې ده مونږ وعده ټینګه له بني اسرائیلو (اولادې د یعقوب) څخه، او لیږلي وو مونږ دغو (بني اسرائیلو) ته رسولان (چې ور یاد کړي دغه عهد او ور بیان کړي شرعي أحکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځینې رسولان (لکه موسی او عیسی) یې دروغجن وګڼل او ځینې رسولان (لکه یحیی، زکریا) به یې وژل.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائیلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسیږي دوی ته) هیڅ فتنه (خرابي د انبیاوو په دغه تکذیب او قتل کې)، پس ړانده شول (د حقې لارې له لیدلو څخه)

او کانړه شول (د حق له اورېدلو څخه) بیا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندې، بیا (دوهم ځلي) ړانده او کاڼه شول (د حق له لیدلو او اورېدلو څخه) ډېر له دوی څخې (په انکار سره له محمده)، او الله ښه لیدونکي دی د هغو کارونو (هم) چې کوي (يې) دوی.

تفسير: يعنې بني اسرائيلو پوخ عهد او پيمان مات او له الله تعالى سره يې بد عهدي او غداري وکړه، د ده رسولان يې دروغجنان کړل، او ځيني يې ووژل، دا خو د دوی د «ايمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ايمان باليوم الآخر» اندازه يې له دې نه قياس کړئ ! چې د دومره شديدو مظالمو او باغيانه جرائمو له ارتکاب سره سره بيخي هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، ګواکې دوی په دې فکر کې هيڅ نه دي، چې دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو ګالونکي (برداشت کوونکي) دي، يا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتيجې به کله د دوی مخې ته راتلونکې وي.

په همداسې خيالاتو او چرتونو کې د الله تعالى له دلائلو او کلام څخه بيخي ړانده او کاڼه شول، او داسې کارونه يې وکړل، چې د کولو نه وو، تر دې چې ځيني انبياء عليهم السلام يې قتل او ځيني يې بنديان کړل، آخر الله تعالى پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ، بيا د يوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځينو پاچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوايي له قيده خلاص کړل، او له (بابل) څخه يې د (بيت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت کې دې خلقو توبه وويسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالى هم د دوی توبه قبوله کړه، ليکن لږ څه موده وروسته بيا دوی په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې کړ، او بيخي ړانده او کاڼه شول، او د زکريا عليه السلام او يحيى عليهما السلام په قتل يې جرائت وکړ، او د عيسى عليه السلام قتل ته هم تيار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُۥ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَىٰهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی (له ډېره جهله) چې بېشکه الله همدغه مسيح ځوی د مريمې دی، او ويل به مسيح چې: ای بني اسرائيلو (اولادې د يعقوبه !) عبادت کوئ تاسې د (يوازې هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، بېشکه شان دا دی هر چا چې شريک ونيو له الله سره (په عبادت کې بل شی) نو په تحقيق حرام کړی دی الله په دغه (مشرک) باندې جنت، او ځای د ده اور (د دوزخ دی)، او نشته ظالمانو ته هيڅ مدد کوونکي (چې عذاب ترې دفعه کړي).

تفسير: له دې ځايه د نصرانيانو د «ايمان بالله» کيفيت ښودل کېږي، د دوی د ايمان بالله حال دا دی، چې د عقل په خلاف او له سليم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسيح عليه السلام له تصريحاتو ځني مخالف د مسيح عليه السلام د بي بي مريمې له ځوی ځني په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسيح عليه السلام د الله تعالى په ربوبيت او لکه نور انسانان پخپل مربوبيت بندګی باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوي، او د هغه خرابي او وراني يې په ډېر زور او شور سره بيان کړی دی، چې په هغه کې د ده امت مبتلا کېدونکي وو، بيا هم دا ړانده عبرت نه آخلي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ ۘ

خامخا په تحقيق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی چې بېشکه الله دريم له دريو (معبودانو) څخه دی.

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام او الله جل جلاله يا مسيح عليه السلام او مريم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العياذ بالله) په دوی کې يوه برخه د الله شوه، بيا هغه درې واړه يو او هغه يو درې دي.

د عامو نصرانيانو عقيده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقيده په عجيبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم ښوک نه پوهيږي، نو هغه يو ما وراء العقل حقيقت بولي.

وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۷۳﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۷۴﴾

حال دا چې نشته (بل) هيڅ لايق د عبادت مګر (خو شته) معبود يو (چې الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحيد ته او) له هغې خبرې چې وايې؛ نو خامخا وبه رسيږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شوي دي لـه دوی څخـه عـذاب دردناک. آيا نو توبه نه کوي دوی الله ته (له دې ويلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وينا يعنې توبه دې وباسي او معافي دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دی، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرميږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شېبه (ساعت) کې د ده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

مَّا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿۷۵﴾

نه دی مسيح ځوی د مريمې مګر يو رسول دی، (او معبود نه دی)، په تحقيق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صديقه (ډېره رښتينې) وه، وو دوی دواړه (مور او ځوی) چې خوړه به يې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنګه به معبود او الله شي؟)، وګوره ! څرنګه بيانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحيد) بيا وګوره (دوی ته) چې څرنګه چپ کولی شي دوی (له حقه).

تفسير: يعنې له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسيح عليه السلام هم يو فرد دی، نو دی معبود ګرځول ستاسې سفاهت دی، د جمهور امت تحقيق همدادې چې په ښځو کې نبوت نه دی راغلی، او دا لوی او لوړ منصب نارينه وو لره مخصوص دی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ (۱۳ جزء د يوسف د سورت (۱۰۹) آيت (۱۲) رکوع).

بتول بي بي مريم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدی شي، هر هغه ښوک چې خوړلو او ښښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دی د دنيا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حيوانات حتى له بولو او غائطو او نورو ضرورياتو څخه هم نشي مستغني کېدلی، بيا هم تاسې وايئ !، هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم أسباب څخه مستغني نه وي، نو دی څرنګه معبود کېدی شي؟ دا داسې قوي او واضح دليل دی، چې عالم او جاهل يو شان پرې پوهېدی شي، يعنې خوړل او ښښل له الوهيت سره منافي دي.

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته چې) آیا عبادت کوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالک نه دی لپاره ستاسې د (د فع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني لکه چې مسیح علیه السلام ته یې الله ووایه؛ نو لازم دی چې معبود هم ورته ووایي، مګر معبود ګرځېدل یواځې د هغه ذات سره مختص دی؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالک او پوره اختیار لرونکی وي، ځکه چې عبادت د انتهایي تذلل نوم دی، او انتهایي تذلل د هغه ذات په مقابل کې اختیار کولی شي، چې د انتهایي عزت او غلبې لرونکی وي، په هر آن کې د ګردو خبرو اورېدونکی او د ټولو پر احوالو پوهېدونکی وي، په دې سره د تثلیث د شرکیې عقیدې او د ګردو مشرکینو د نورو باطله عقائدو ردّ هم وشو.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

ووايه (اې محمده !) چې اې اهل کتابو: مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دین کې په ناحقه سره، او مه کوئ متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقیق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان کړي دي دوی ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوی له سمې صافې لارې.

تفسیر: د عقیدې تجاوز او مبالغه دا ده چې یو بشري مولود معبود وګرځوئ، او په عمل کې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانیت» وایئ ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ (۲۷ جزء د الحدید سورت (۲۷) آیت (۴) رکوع).

د یهودانو له هغو قبائحو څخه چې بیان کړل شول؛ ظاهرېږي چې په دنیا پرستی کې د ډوبېدلو له سببه د دوی په نزد کې د دین او دیندارانو هیڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبیاوو علیهم السلام اهانت او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو، پر خلاف د دوی نصرانیانو د انبیاوو علیهم السلام پـه تعظیم کـې دومـره غُلوّ وکړه، چې له دوی ځنې ځینو ته یې د الله ځوی هم ویل، او دنیا یې پرېښوده، او «رهبانیت» یې اختیار کړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ﴾ الآیه - «او مه کوئ تاسې متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د قوم» یعني په اصلي «انجیل» او نورو حقو آسماني کتابونو کې د دې شرکي عقیدې هیڅېرې څه اثر او پته نه وه لګېدلې، وروسته بیا د «یوناني بت پرستانو په تقلید هغه د (پولوس) له خوا ایجاد شوه، چې پر همغې غلطۍ لارې نور ګرد سره رهي (روان) او ټینګ پاتې شول»، له داسې ړانده تقلید څخه د نجات هیله (امید) او توقع لرل هیڅ یو عاقل لره نه ده پکار.

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چې کافران شوي دي له بني اسرائیلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عیسی ځوی د مریمې، دا (لعنت پر دوی) په سبب د دې وو چې نافرماني یې کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ويل شوی دی، ليکن د بني اسرائيلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصيان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هيڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه بېرته ګرځېده، او نه غير مجرم د مجرم مخه نيوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبينو باندې د هيڅ يو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالى د داود او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېرې او تجاوز کړې وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جليل القدرو انبياوو په توسط پر دوی وويل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباه کوونکی ثابت شو، غالبا د همدې لعنت په نتيجه کې له دوی څخنې ډېر افراد ظاهرا او باطنا د بيزوګانو او بدو څناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ

وو دوی چې يو بل به يې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنې کېدی شي: (۱) نه ستانه کېدل (کما في روح المعاني). (۲) يو بل به يې نه ستناوه (کما هو المشهور)، کله چې بدې په يوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم يو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب اندېښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به يې. ته به وينې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو څخنې مراد مشرکين دي، او د دې آيتونو مصداق د مدينې منورې يهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره يې جنګ کړی وو.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

(بيا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا ليږلي وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: يعنې د اعمالو هغه ذخيره چې پخوا له مرګه يې آخرت ته لېږي؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدي عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ

او که وی دوی چې ايمان يې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبي (محمد يا موسى) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نيولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځيني مفسرين موسى عليه السلام او ځيني محمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب يې داسې شو: که يهودانو په رښتيا سره د موسى عليه السلام په صداقت او تعليماتو يقين درلود (لرلی)، له مشرکانو سره به يې دوستي نه کوله، يا که دوی پر نبي عليه السلام په اخلاص سره ايمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی څخنې نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدير سره به دا آيت د يهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی څخه فاسقان دي (د ایمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرماني کولو له امله (وجې) دوی ته داسې یو حالت پیدا شو، چې اوس د موحدینو په مقابل کې مشرکینو ته ترجیح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمایت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلْيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشْرَكُواْ ۖ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومي به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عداوت (دښمنۍ) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ یهودیان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومې به ته ډېر نژدې له ګردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستی له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وايي بېشکه مونږ نصاری یو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځینې له دوی رښتین عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لویي (له منلو د حقه).

وَإِذَا سَمِعُواْ مَآ أُنزِلَ إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُواْ مِنَ ٱلْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكْتُبْنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ ٱلْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَٰبَهُمُ ٱللَّهُ بِمَا قَالُواْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

او کله چې واوري دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (رالېږلی) شوی دی رسول ته (نو) وینې به ته سترګې د دوی چې بهېږي (تویـوي) لـه اوښکـو؛ لـه جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وايي دوی: ای ربه ځمونږه ! ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو ولیکه مونـږ لـه شاهدانـو (منونکـو). او څه باعث دی پـر مونږ چې نه به راوړو ایمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هیله، امید) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب ځمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ویلې دوی جنتونه چې بهېږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی ویالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیکی کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ یې کړی آیتونو ځمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحیم (ملګري د دوزخ) دي.

تفسیر: په دې آیتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د یهودانو دوستي له مشرکینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه

درلوده (لرله)، یهودانو او مشرکینو دواړو قومونو په ترتیب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مکې معظمې د مشرکانو ضرر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو یهودانو هم له ډېرو سپکو او ناوړو حرکاتو څخه لاس نه آخیسته، په داسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لویه تیره یې پرې وروړغږوله چې په شهادت یې ورسوي، په طعام کې به یې زهر وراچول، سحر او کوډې به یې پرې کولې.

لنډه یې دا چې یو غضب به یې وروسته له بل غضب او یو لعنت به یې پس له بل لعنته څانته ګاټه، بالمقابل سره له دې چې نصاری هم په کفر کې مبتلا وو، او له اسلام سره یې حسد او رخه(کینه) درلوده، او داسې سترګې یې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شي، بیا هم په دوی کې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو څنې زیات وو، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینې ته نسبتا ژر مائل کېدل.

لکه چې د روم (قیصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواک (پاچا) نجاشي هغه سلوک چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی؛ د دې خبرې شاهد دی، چې په هغه وخت کې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستۍ صلاحیت او استعداد په دوی کې د نورو اقوامو په نسبت زیات وو.

کله چې د اصحابو یو ډله د مشرکانو د ظلم او تیري له لاسه پکو (تنګه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې یې هجرت وکړ، او مشرکان تر هغه ځایه پورې هم د مسلمانانو په تعقیب کې وو، او (نجاشي) ته یې د دوی په خلاف ویناوې وکړې، نو (نجاشي) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل، او څه پوښتنې یې له دوی څخه وکړې، او د مسیح علیه السلام په نسبت یې هم د دوی عقیدې ځان ته ښکاره کړې، جعفر رضي الله عنه د «مریم» د سورت څو آیتونه ورته ولوستل، او خپلې عقیدې یې په صاف ډول وربیان کړې، په (نجاشي) یې ډېر زیات تأثیر وکړ، او اقرار یې وکړ: «څه شیان چې د مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلي شوي دي؛ بیخي رښتیا او بالکل صحیح دي»، (نجاشي) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبي ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه یې دا چې له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشې پاچا یوه جرګه (چې پر اویا تنو جدید الاسلامو عیسایانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم أقدس خدمت ته ولیږله، کله چې دا جرګه مدینې منورې ته ورسېده، او د قرآن کریم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي کلام له اورېدلو څخه دوی ته زیات رقّت پیدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت کې چې د دوی له سترګو اوښکې بهېدې؛ پر ژبو یې د «ربّنا آمنّا» کلمات جاري وو، په دی آیتونو کې دهمغې جرګې حال بیان شوي دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ٨٧ وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلٗا طَيِّبٗاۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ٨٨

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه حراموئ تاسې پاک لذیذ له هغو شیانو نه چې حلال کړي دي الله لپاره ستاسې، او مه کوئ تېری تاسې (له حدودو د الله)، بېشکه الله نه خوښوي تېرېدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څیزه چې رزق (روزي) در کړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاکیزه (ده) او وویرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ایمان لرونکي یئ !.

تفسير: هيڅ يو آسماني كتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعليم د انساني ترقياتو د هرې شُعبې په نسبت نه دى وړاندې كړى، لكه چې په دغو دوو آيتونو كې د قرآنكريم له خوا وړاندې شوى دى، په دې آيتونو كې الله تعالىٰ مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع كړي دي، چې دوى كوم لذيذ، حلال، او طيب شى په خپلو ځانونو عقيدتاً يا عملا حرام وګرځوي، نه يوازې هم دا بلكه دوى ته الله تعالى له حلالو او طيبو نعمتونو څخه د متمتع كېدلو ترغيب هم وركړى دى، مګر سره له سلبي او ايجابي شرطونو:

(١) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه كړئ، او له حده تېر نشئ.

(٢) چې تقوى اختيار كړئ، او له الله جل جلاله څخه وويرېږئ.

د اعتداء دوه مطلبه كېدى شي، له حلالو شيانو سره لكه د حرامو په شان معامله كول، او د نصرانيانو په شان په رهبانيت كې مبتلا كېدل، يا د لذائذو او طيباتو په متمتع كېدلو كې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو كې داسې لګيا او منهمك كېدل، چې د يهودانو په شان يوازې دنيوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غُلُوّ ، جفا، افراط او تفريط په منځ كې يوه متوسطه او معتدله لاره اختيارول په كار دي، نه په دنيوي لذتونو كې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانيت» له لارې د مباحاتو او طيباتو پرېښودل په كار دي، د «رهبانيت» له لارې قيد مو ځكه كېښود، چې په ځينو وختونو كې د بدني يا نفسي علاج لامله له كوم مباح څخه پرهېز كول په عارضي ډول سره په ممانعت كې داخل نه دى.

او همدا راز مسلمان په تقوى سره مأمور دى، چې د هغې معنى دا ده: چې له الله جل جلاله څخه وويرېږي، او له ممنوعاتو څخه اجتناب وكړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځينو مباحاتو استعمالول په ځينو وختونو كې د كوم حرام يا ممنوع شي ارتكاب ته مفضي كېږي، د داسې مباحاتو پرېښودل ــ نه د عهد يا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلكه د احتياط په ډول ښه دي، كه كوم سړى يې په كوم وخت كې سره د اباحت له اعتقاده ترك كړي، نو دغه «رهبانيت» نه دى، بلكه په ورع او تقوى كې شامل دى: «لا يبلغ العبد أن يكون من المتّقين حتّى يدع ما لا بأس به حذراً ممّا به بأس ــ الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترك او د تقوى د اختيار د قيد له ملحوظ سره له هر قسم طيباتو څخه استفاده كېدى شي، او د ژوندانه په هر اړخ كې د پرمختګونو وَرُونه پرانيستلى شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ أَيْمَانِكُمْ

نه نيسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې كې.

تفسير: يعنې پر دوى په دنيا كې هيڅ كفاره نشته، لكه چې په «منعقد يمين» كې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسير په (٢) جزء د البقره سورت په (٢٢٥) آيت (٢٨) ركوع كې پخوا ليكلى شوى دى.

وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَٰكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّٰرَةُ أَيْمَٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوٓا۟ أَيْمَٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

وليكن نيسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې كلك كړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو كفّاره (د ماتولو) د دې (قسم) طعام وركول دي لسو مسكينانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوئ تاسې (په هغه سره) کورنیو خپلو ته، یا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکینانو) ته یا آزادول د (یوې) غاړې دي (د مریي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو درې واړو کفّاراتو یو هم) نو روژه نیول د درو ورځو دي، دا (مذکور شیان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم یاد کړئ تاسې (او بیا یې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د یمین احکام یې بیان کړل) بیانوي الله تاسې ته آیتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکاږئ په دې نعمت او احسان او شرعي بیان.

تفسیر: یعنې له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوړي، چې هغه یو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(۱) طعام ورکول دي لسو تنو مسکینانو ته، په طعام ورکولو کې اختیار لرئ چې لس تنه مسکینان په خپل کور کې مېلمانه کوئ، او مړوئ یې، یا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکین ته غَله ورکوئ (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د نُکلي ـ کتغ) ځکه چې اعلی یې (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنی یې یو وخته سپوره ډوډۍ ده).

(۲) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکین د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلاً کمیس، یا پرتوګ یا ټیکری (یا هغه چې د عورت ستر راولي، او لمونځ پرې وشي).

(۳) د یوه مریي آزادول دي، (او په دغو درې واړو کې سړی مخیّر دی چې هر یو کوي).

(۴): روژه نیول دي، چې متواتر پرله پسې درې ورځې دې روژه ونیسي، د ﴿فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ﴾ د «نه میندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (کما في روح المعاني).

﴿وَٱحۡفَظُوٓاْ أَيۡمَٰنَكُمۡ﴾ «او ساتئ قسمونه خپل» یعنې اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که یې کله وکړئ، او په ماتولو کې یې خیر نه وو، نو بیا یې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بیا یې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې بې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه ښه عادت نه دی، او که قسم یې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې یې خیر وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي !) او که له کوم سببه یې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا ګرد شیان د یمین په حفاظت کې داخل دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۝٩٠

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شیان) پلیت دي له کار د شیطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسیر: د «انصاب» او د «ازلام» تفسیر په (۶) جزء د المائده سورت په (۳) آیت په اوله رکوع کې د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسۡتَقۡسِمُواْ بِٱلۡأَزۡلَٰمِ﴾ په ذیل کې تېر شو، له دې آیت څخه پخوا هم ځینې آیتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آیت نازل شوی وو: ﴿يَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِۖ قُلۡ فِيهِمَآ إِثۡمٞ كَبِيرٞ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثۡمُهُمَآ أَكۡبَرُ مِن نَّفۡعِهِمَا﴾ (۲ جزء د البقره سورت (۲۱۹) آیت (۲۷) رکوع) اګر که په دغه آیت کې هم د خمر د تحریم په لوري صریحه اشاره شته، مګر

خرنګه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالی عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وویل: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، وروسته له دې نه بل آيت راغی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ﴾ الآيه ـ (۵ جزء د النساء سورت (۴۳) آيت (۷) رکوع)، په دې کې هم د خمرو د تحريم تصريح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه څخې ممانعت شوی دی، او دغه قرينه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شی عنقريب بيخي حرام کېدونکی دی، مګر څنګه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زيات وو، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبينو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهايت حکيمانه ډول سره يې متدرجاً لومړی د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بيا ورو ورو د تحريم له حکم سره مأنوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د دې دويم آيت له اورېدلو څخه بيا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، خو د (المائده) سورت دا آيتونه چې مونږ يې په تلاوت سره اوس مشرّف يو؛ له ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ﴾ څخه تر ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ پورې نازل شول، چې د بت پرستی په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدايت راکړی شوی دی، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د ﴿فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ﴾ له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهينا انتهينا يا ربنا !» او خلقو د شرابو چاټی ګانې ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدينې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُوقِعَ بَيۡنَكُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ فِي ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ وَيَصُدَّكُمۡ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ۝٩١﴾

بېشکه چې همدا خبره ده؛ غواړي شيطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کينه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له ياده د الله او له لمانځه څخه، نـو آيا يئ تاسې منع کيدونکي (اوښتونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واوړئ).

تفسير: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرابيان د ليونيانو په شان په خپلو منځو کې جنګونه او جګړې سره کوي، او يو له بل سره وهي، او يو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زيات د قمار (جواری) دی، د قمار په وړلو او بايللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پېښېږي، چې د هغو په وسيله شيطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خو يې ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان يې دا دی، چې د هسې شيانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالی له ياد او عبادت څخه بيخي غافلېږي.

فائده: په دغو دواړو آيتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تاييد او تاکيد په لس ډوله (قسمه) شوی دی:

(۱) دا چې جمله يې په «انما» سره شروع فرمايلې ده، تاکيد افاده کوي.

(۲) د بت پرستی په شان يې وفرمايل.

(۳) پليت يې وبلل.

(۴) د شيطان عمل يې وباله.

(۵) د اجتناب امر يې ترې صادر کړ.

(۶) دا چې اجتناب يې د نجات سبب دی.

(۷) دا چې د بغض، عداوت، او کينې موجب دی.

(٨) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.

(٩) دا چې حصاروونکی دی له لمانځه.

(١٠) دا چې صریح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ !.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وګرځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونږ (محمد) هم دا رسَونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعني که د یوه شي ګټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلّفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونږ رسُول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولي دي، د تخلّف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کیږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهېز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي ګرد اعمال خپل)، او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلا هغه ځینې اصحاب چې شرا ب یې څښلي وو، او د «احد» په غزا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصا بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړې وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړې وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد في سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٍ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٩٤﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) خامخا ازمويي تاسې هرو مرو (خامخا) الله په يوه شي له ښكار نه (په وخت د احرام كې)؛ چې رسيږي (ځينو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واړه دي)، او (ځينو د هغو ته) نېزې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازمېښت) لپاره د دې دى چې ښكاره (معلوم) كړي الله هغه څوك چې وېرېږي له ده په غيب سره (بې له ليدلو او ښېل يې كړي د ضعيف الايمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېرى وكړي (په كولو د ښكار په احرام كې) پس له دې (منعې له ښكاره) نو دى ده ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې د احرام په حالت كې د ښكار له نه كولو څخه مطلب دا دى: چې د الله تعالى له طرفه په مُطيعو او امر منونكو بندګانو دغه امتحان دى، چې دوى د احرام په حالت كې كله چې له ښكار سره مخامخ شي، او په آسانۍ سره د هغه په ويشتلو او نيولو هم قادر وي؛ نو څوک دى چې بې له ليدلو څخه له الله تعالى څخه وويرېږي؟ او د هغه د حكم امتثال وكړي؟ او له اعتداء (د الهي احكامو له تجاوز كولو) څخه د الهي سزا له امله (وجې) وويرېږي؟.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّٰرَةٞ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۚ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ٩٥﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه وژنئ تاسې ښكار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوک چې ووژني دا (ښكار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دى په مثل د هغه چې وژلى (يې) دى له چارپايانو څخه، چې حكم به كوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) څخه، په دې حال چې هغه (د بدل حيوان) د نذر په ډول (طريقې) ورسولى شي كعبې ته، يا (پرې) كفّاره ده طعام د(څو تنو) مسكينانو، يا په برابرۍ د هغه (طعام) روژه نيول دي، لپاره د دې چې وڅكي سختي د عمل خپل، عفوه كړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوک چې بېرته وګرځېد (ښكار كولو ته په احرام كې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دى (په انفاذ د احكامو)، څښتن (خاوند) د بدل اخيستو دى (له مجرمينو نه).

تفسير: يعنې مه وژنئ اى مؤمنانو ! ښكار كله چې تاسې په احرام كې اوسئ ! يعنې هر هغه حيوان چې له تاسې څخه ترهېدونكى وي، غوښه يې حلاله وي او كه حرامه، بې له ټپوس، غټ كارغه (باښه)، لړم، موږک، او خوړونكي سپي، چې د دې پنځو واړو قتل په احرام كې هم روا دى، او په يو روايت كې د لړم په ځاى مار، او د سپي په ځاى لېوه راغلى دى، او هر څه چې مياشي، ورږې، كنې، شمشتې او مېږې دي؛ ځمونږ د حنفيانو په مذهب عفوه دي.

﴿وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا﴾ «او هر هغه څوک چې ووژني دا ښكار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دى، چې خپل احرام يې په ياد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت كې ښكار جائز نه دى، دلته يې يواځې د «متعمّد» حكم وفرمايه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالى كوم انتقام چې آخلي هغه ښېل دى، لكه چې ﴿وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُ﴾ سره يې تنبيه وفرمايله.

﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ «عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعني د حکم له نزوله پخوا، يا لومړی له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالی څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګڼلو، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بېځايه نه وه، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، څښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعني نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تښتېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو ځنې چې د سزا ورکولو وړ (لائق) دي تېرېدونکی دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دعفو کولو).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندي)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې څو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شئ تاسې.

تفسير: «په احرام کې د درياب ښکار يعني ماهي (کب) حلال دی، او د سيند خواړه يعني هغه ماهي چې له اوبو ځنې بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالی وفرمايل چې: دا مو ستاسې د فائدې له امله (وجې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدې لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شوچې په احرام کې وی (د مکې معظّمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تښتول هم حرام دي».

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزرګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمېل داره چارپايان (هم چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفه د خلقو د ديني او دنيوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج اوعمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيما په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلې استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفه د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو مواقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو ځنې په لکونو مسلمانان هلته سره ټولېږي، نو دوی بېشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالی دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يوائې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کېږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وينې تويول او فتنه او فساد خورول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندی هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او ننداري له ليدلو څخه حيرانېږي، او په چرت (خيال) کې لوېږي، چې په ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواکهو او مېوو د نفيسو اقسامو او نورو څخه دومره زيات شيان له کومو کومو ځايونو څخه راوړل کېږي؟ دا ګرد (ټول) حيثيتونه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ کې معتبر کېدی شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چې: د کعبې شريفې مبارک وجود د کل عالم د قيام او د بقاء باعث دی، د دنيا ودانتيا تر هغه وخته پورې ده، څو بيت الحرام او د ده احترام کوونکي مخلوقات موجود وي، او کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمايي، چې دې عالَم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړي؛ نو له ګردو (ټولو) کارونو څخه د مخه همدا مبارک محل چې «بيت الله شريف» ورته وايي؛ پورته کاوه شي، لکه چې د ځمکې د جوړولو په وخت کې له ګردو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرّک محل جوړ شوی وو، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآيه.

د بخاري «رحمه الله» په حديث کې دي، چې يو تک تور حبشي (چې د «ذو السّويقتين» په نامه يې لقب ياد کړی دی) د کعبې د عمارت يوه يوه ډبره (ګټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالی د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هيڅ يو زورور او خورا قوي قوم هم دکعبې شريفې د انهدام په مقصد کې نشي بريالي (کامياب) کېدی، او هيڅوک او هيڅ ملت په داسې ناپاکې ارادې له سره نشي کاميابېدی، د «أصحاب فيل» له قصې هر مسلمان خبر دی.

ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

دا (تېر بيان) لپاره د دې دی چې پوه شئ تاسې چې بېشکه الله عالم دی په هر هغه شي چې دی په آسمانونو کې، او په هر هغه شي چې دی په ځمکه کې، او بېشکه الله په هر شي باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې کعبه شريفه ﴿قِيٰمًا لِّلنَّاسِ﴾ ګرځول چې په هغې کې ديني او دنيوي مصالح رعايت شوي دي، او هغه خورا (ډېره) لويه پېشګويي چې په ظاهر کې له قياس څخه مخالفه ښکاري؛ د دې دليل دی چې په ځمکه او آسمانونو کې هيڅ شی د پاک الله جل جلاله له علم څخه وتلی نشي.

ٱعْلَمُوٓا أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٨﴾

پوه شئ چې بېشکه الله ډېر سخت دی عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتکاب کوي) او بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې د احرام په حالت کې يا د کعبې شريفې د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوي دي، که له هغوی څخې عمداً مخالفت وکړئ ! نو وپوهېږئ ! چې د الله تعالی عذاب ډېر سخت دی، او که په سهوې او نسيان سره تقصير در څخې وشي، نو په کفّاره او نورو سره يې تلافي وکړئ ! بېشکه چې الله جل جلاله لوی بښونکی او مهربان دی.

مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ۗ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول څه مګر رسونه (د پيغام) ده، او الله عالم دی په هغه شي (هم) چې ښکاره کوئ يې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوئ يې تاسې.

تفسير: رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ، او د حق تعالی حجت په ګردو (ټولو) بندګانو تمام شوی دی، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن کې وکړئ ! الله تعالی ته معلوم دی، د حساب او جزاء په وخت کې به يوه يوه ذره هم ستاسې په مخ کې ښکاره او در اېښوده کېږي.

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) نه برابرېږي خبيث (ناپاک) او طيّب (پاک) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالی د خبيث (ناپاکه)، نو وويرېږئ ! تاسې له الله اې خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات وموموئ.

تفسير: طيب او خبيث يو شان نه دي، (او بيخي بد له ښو سره نه برابرېږي، يعني حرام او حلال، ناپاک او پاک، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کېږي)، لږ شی چې طيب او حلال وي، له ډېرو خبيثو او حرامو شيانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طيب او حلال شی اختيار کړي ! او د خرابو شيانو په لوري له سره ونه ګوري ! اګر که ډېر زيات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوْا عَنْهَا حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ ؕ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۱۰۱﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني اې مؤمنانو !) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شيانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شيانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (يعنې وحيې راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفوه کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه ښبونکی (د خطياتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: په دې آيتونو کې تنبيه فرمايي چې هغو شيانو په متعلق فضول، چټي (بېکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ ! چې په هغو کې شارع تصريحا څه نه دي بيان کړي، همغسې چې د تحليل او تحريم په سلسله کې د شارع بيان د هدايت او بصيرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال يا حرام فرمايلی دی، همغه حلال يا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه يې چې سکوت فرمايلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختيا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حديث کې دي چې «نبي کريم صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايه چې: «اې خلقو ! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» يوه سړي پوښتنه وکړه: «آيا په هر کال کې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ؟» ويې فرمايل: «که ما ويلي وی (هو !) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بيا به تاسې د هغه په اداء نه قادرېدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما څخې پوښتنې مه کوئ»، په يوه حديث کې يې فرمايلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې يو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آيت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وَرُونه بندوي.

قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

په تحقيق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو يو قوم پخوا له تاسې ، بيا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسير: (لکه چې ثمودیانو صالح علیه السلام ته ویلي وو: چې له کاڼي څخه مونږ ته اوښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائیلو لپاره د غزا کولو له (اشموئیل) څخه پاچا غوښتی وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بیا یې غزا ونه کړه، او د عیسی علیه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړې وه)، په صحیح حدیث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبیاوو علیهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنۢ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٣﴾

نه دي روا کړي الله له هیڅ بحیرې او نه سائبې او نه وصیلې او نه حام، ولیکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ تړي پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی څخه نه پوهیږي (په حق او باطل).

تفسیر: بحیره ـ سائبه ـ وصیله ـ او حام دا ګردې (ټولې) د جاهلیت د زماني له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرینو د دغو په تفسیر کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی څخه د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ یواځې د سعید بن المسیّب «رحمه الله» تفسیر له صحیح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

(«بحیره» هغه ساکښ (ذي روح) وو چې شودې یې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو څخه بل هیچا فایده نه اخیستله، «سائبه» هغه ساکښ وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصیله» هغه ښځه اوښه وه، چې پرله پسې یې څو داسې ښځی جونګې (بچې) ځیږولي وې؛ چې په منځ کې به یې یو نر جونګی (بچی) نه وو، او بیا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوښ وو، چې پر خاصو څو اوښو باندې به ختلی وو، او بیا به خوشې کېده).

علاوه پر دې چې دا شیان د شرک د شعائرو څخه وو، د هغو ساکښانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلی (سورلی) او نور شیان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښایي چې خلق له هغو څخه منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قیود له خپل لوري ایښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشریع منصب تجویز کولو په شان وو.

د دغو مشرکینو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم یې د الله تعالی د خوښې او قربت ذریعه ګڼله، نو دغه ځواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالی دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالی دا بهتان تړلی وو، چې اکثرو بې عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته یې تنبیه فرمایلې ده، همغسې چې فضول او بېکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشدید او سختي پیښول جرم دی؛ له هغه څخه زیات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه یواځې په خپلو آراوو او اهواوو سره د حلالو او د حرامو تجویزونه وکړئ.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۭ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٤﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وایي دوی: بس دی مونږ ته هغه دین چې موندلي دي مونږ پر هغه (دین) پلرونه خپل، آیا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هیڅ شي او نه به یې لاره موندله (حق ته).

تفسیر: د جاهلانو له ګردو ځني لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه ګانو ځني راپاتې دی، آیا مونږ له هغه ځنې څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلی یا ګمراهی د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همغو پر قدم (پله) باندې درومئ؟».

شاه صاحب لیکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي ! که نه (د پلار متابعت) عبث دی»، یعنې کیفما اتفق د ړندو په شان تقلید جایز نه دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ ۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (ګمراهي د) هغه چا چې ګمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقلیده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راګرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ ! زیات له دې نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهی ځنې تاسې ته هیڅ زیان نه در رسیږي !، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره تګ وکړئ ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې شخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکاني زیار (محنت) وکاږي، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو شخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې ځنې داسې یو مطلب واخیستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهي عن المنکر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بیخي غلط دی»، د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدایت نورو ګردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښایي چې یو مسلمان سړی داسې ووایي: «د بل چا ګمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، څکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اګر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې ځنې کاږه شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟ ! ولې خپل ځانونه په دغه چتې (بېکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟ ! اوس هغوی پر برېدئ ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ ! او په خپلو ګټو او نقصانونو په ښه شان وپوهېږئ ! که پلرونه او نیکونه ګمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره تګ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښایي چې د پلار او نیکه له طریقې څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښایي چې د انجام خیال ولري ! څکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به ومومي، او خپل کرلي به ریبي، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ الآیه - «خاص طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» یعنې هغه چې ګمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ شَهَٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَأَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْءَاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني اې مؤمنانو !) شهادت په منځ ستاسې کې کله چې حاضر شي یوه د ستاسي ته (علامې د) مرګ په وخت د وصیت کې (شهادت) د دوو تنو دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، یا دوه تنه نور شاهدان غیر له تاسې (مسلمانانو یعني د غیر مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بیا ورسیږي تاسې ته مصیبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه (د مازیګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن یئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وایي به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوۍ (هم) او نه پټوو مونږ شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به یو.

تفسیر: په دې آیتونو کې یې د وصیت ډېرې ښې طریقې تلقین فرمایلې دي، یعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت کې خپل مال او نور شیان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دې پرې شاهدان ونیسي ! که مسلمانان پیدا نشي، لکه چې په سفر یا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولوېږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي !، بیا که وارثانو ته شبهه ولوېږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخوري چې مونږ هیڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې او قرابت له سببه دروغ نشو ویلی، او که یې ووایو نو ګناهګار به یو.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ ٱلْأَوْلَيَٰنِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودرېږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که یو تن وي هم څه مضایقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصیت یا شاهدي دغسې دوه تنه نور چې) قریبان وي (میت ته یا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا شاهدي ځمونږ ښه حقه (او رښتیا) ده له شاهدۍ د هغو (لومړنیو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به یو.

تفسیر: یعنې که له قرائنو او آثارو ځنې د وصیانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او دوی د شرعي شهادت په ذریعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د میت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصیانو د دې دعوی د واقعیت هیڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصیانو له شهادت ځنې زیاته أحق بالقبول (یعنې د قبول لپاره ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آیتونو شأن نزول دا دی: یو مسلمان چې (بُدیل) نومیده له دوو سړیو (تمیم) او (عُدیّ) سره «چې په هغه وخت کې نصرانیان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بدیل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نوملیک) یې ولیکلو، او په خپلو اسبابونو کې یې کېښود، او د هغه نوملیک اطلاع یې خپلو دغو دواړو ملګرو ته ورنه کړه.

کله چې مرض یې شدت وکړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملګرو ته وصیت وکړ، چې ځما دا ټول اسباب ځما وارثانو ته ورسوئ! لکه چې دوی هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره یوړل، او د ده وارثانو ته یې وروسپارل، مګر یو د سپینو زرو جام یې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سینګار وو) ترې ستون کړ.

کله چې د وارثانو په لاس کې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ کې وو) هم ولوېد؛ دوی له هغو وصیانو څخه پوښتنه وکړه چې: «آیا مړي د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ کړی هم دی؟ یا یې ناروغي ډېره ځنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال یې په معالجه کې لګېدلی دی؟» دوی د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ورکړ.

آخر دا معامله د فخر کائنات رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې تقدیم شوه، څرنګه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانیانو ته په دې الفاظو سره قسم ورکړ، چې «مونږ د هغه مړي په مال کې هیڅ ډول خیانت نه دی کړی، او نه مو څه شی له هغه څخه پټ کړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصیانو په ګټه فیصله وکړی شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوی هغه جام په یو زرګر باندې په مکه معظمه کې خرڅ کړی (پلورلی) دی، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوی څخه وشوه؛ نو دوی وویل چې: «هغه مو له (بدیل) څخه په بیع اخیستی (پېردولی) وو، کله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځکه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار کې اقرار ونه کړ، څو ځمونږ تکذیب ونه کړ شي».

د «بدیل» وارثان بیا د رسول الله مبارک په حضور مشرف شول، او خپله دعوی یې مرافعه کړه، دا ځلې د اول صورت په عکس وصیان د شراء «د پېرودلو» مدّعیان وو، او وارثانو له هغه څخه انکار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو کسانو چې لـه میت سره یې ډېر نژدې قرابت درلـود (لرلو) قسم یاد کړ؛ «چې هغه جام د هغه میت مملوک وو، او دې دواړو نصرانیانـو پـه دروغـو سره قسم یاد کړی دی»، په پای (آخر) کې هغو نصرانیانو همغه قیمت (یو زر درهمه) د (بدیل) وارثانو ته ورکړې چې له زرګر څخه یې د هغه جام په بدل کې اخیستې وې.

ذٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿۱۰۸﴾

دا (تېر حکم چې رد کول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دی دې ته چې راتله وکړي دا (شاهدان) په شاهدۍ سره په هغه شان چې حق دی د دې، او (نژدې دی دې ته) چې وویرېږي دوی له دې نه چې بېرته به رد کړل شي قسمونه (په ورثه وو) پس له قسمونو د دغو (وصیانو)، او وویرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه کوئ !) او واورئ تاسې (د الله احکام ـ د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښیي سمه صافه لاره (د خیر او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسیر: یعنې که وارثانو ته شبهه پیدا شي نو د قسم ورکولو حکم ورته شته، څو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وایي، بیا که د دوی خبرې دروغ ښکاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوی هم په قسم کې (ټګي) ونه کړي، او وپوهېږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوړي.

﴿وَاتَّقُوااللهَ﴾ الآيه ـ «او وويرېږئ تاسي له الله» ځکه چې د الله تعالى د نافرماني کوونکو انجام رسوايي او ذلت دی، او دوی د حقيقي برې او کاميابۍ مخ له سره نشي کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ

(ياد کړئ) هغه ورځ چې جمع به کړي الله ټول رسولان پس وبه وايي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب درکړی شوی وو تاسې ته (له طرفه د امتيانو ستاسې په دنيا کې چې بلل تاسې دوی توحيد ته).

تفسير: دغه پوښتنه په محشر کې د ګردو په مخ کې له انبياوو عليهم السلام څخه کيږي، يعني لکه چې تاسې د حق تعالى له حق پيغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوی ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی؟ او تر کومه ځايه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۰۹﴾

وبه وايي (ګرد رسولان الله ته): نشته هيڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکې يا الله !) بېشکه ته چې يې هم ته يې لوی عالم په غيبو (اسرارو هم، نو بې له ويلو څمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دي).

تفسير: د ابن عباس «رضي الله تعالى عنه» په نزد د ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مطلب دا دی چې ای ربه ! ستا د کامل او محيط علم په مقابل کې څمونږ هيڅ پوه او علم نشته، ګويا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وايي»، د ابن جريج «رحمه الله» په نزد ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ څخه مراد دا دی، چې مونږ ته نه دی معلوم چې وروسته له مونږ څخه هغو څه کړي؟ او څه يې نه دي کړي؟ ځکه چې مونږ يواځې د دوی په هغو افعالو او احوالو خبرېدلو چې دوی څمونږ په مخکې ظاهرا کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو يواځې له تا علّام الغُيوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونکې (۱۶) رکوع کې د مسيح عليه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (۱۱۷) آيت کې نقل شوی دی: ﴿وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ﴾ دا وروستی معنی تاييدوي، او په صحيح حديث کې دي، کله چې په حوض باندې د ځينو په باره کې څمونږ رسول کريم صلى الله عليه وسلم داسې وفرمايي چې: «هؤلاء أصحابي !»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدک؟» «نه يې خبر چې له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړي دي».

إِذْ قَالَ اللهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ

(ياد کړئ) هغه وخت چې وبه فرمايي الله: ای عيسى ځوی د مريمې ياد کړه احسان څما پر تا او په مور ستا (چې غوره کړې مې وه پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندې احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صدّيقې بي بي مريمې تهمتونه کول، حق تعالى د دې د برائت او نزاهت لپاره عيسى عليه السلام برهان مبين وګرځاوه، او د مسيح عليه السلام له تولده پخوا او وروسته يې بي بي مريمې ته عجيبې او غريبې نښې ورښکاره کړې، چې ګردې د دوی د تقويې او تسکين باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دی باندې وو.

إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي

کله چې مې قوت درکړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له ختو ځنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پو کول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ړوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو څخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو ! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنی کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهوت پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاوو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کیږي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیلیه نفخې» څخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تایید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاوو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علّام الغُیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کیږي، له داسې شیانو ځنې کلي فضایل نه ثابتیږي، څه چې ترې «الوهیت» ثابت شي !.

په ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ﴾ کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسّي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقي خالق خو له ﴿أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾ ځنې ما سوا بل هیڅوک نه دي، د همدې له امله د ﴿بِإِذْنِي﴾ تکرار خو خو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د ﴿بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او د دې نه پخوا پـه «آل عمـران سـورت» کـې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو ځنې انکار یـا پکې تحریف یواځې د همغه ملحد کـار کېدی شي، چـې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې څخه ان شآء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائیل له تا نه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوی ځنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به يې سحر جادو (كوډې) ويلې، او په پاى (آخر) كې يې د مسيح عليه السلام وژلو ته ملا وتړله، حق تعالى په خپل لطف او كرم سره مسيح عليه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول يهودان د خپل ناپاك مقصد په پاى (آخر) ته رسولو كې ناكام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او كله چې په زړونو كې مې ور واچول (او امر مې وكړ د عيسى په ژبه قوم د عيسى) حواريونو ته چې ايمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله يم)، او په رسول ځما (چې عيسى دى، نو) وويل حواريونو چې: ايمان مو راوړى دى (په الله او عيسى)، او شاهد اوسه (اى عيسى) په دې چې بېشكه مونږ مسلمانان يو (غاړه اېښودونكي حكم د الله ته). كله چې وويل حواريونو چې اى عيسى ځوى د مريمې ! آيا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې كړي پر مونږ ډكې خونچې له (طرفه د) آسمانه، وويل (عيسى): وويرېږئ له الله (په داسې سوالونو كې) كه يئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسير: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ يې ځكه وويل؛ چې ستا په رعايت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دى معلوم چې داسې كولى شي؟ كه نشي كولى؟.

﴿مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ «ډكې خونچې له طرفه د آسمانه» يعنې د آسمان له لوري بې له زحمته روزي راورسيږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان ځخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ «وويل عيسى: چې وويرېږئ له الله په داسې سوالونو كې كه يئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ايمانداره بنده ته دا لايقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وكړي، او پاك الله وازمايي، اګر كه د ده له لوري د ډېرې زياتې مهرباني اظهار هم وشي، ښايي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصيل لپاره مقررې شوي دي، كله چې بنده له الله تعالى ځنې وويرېږي او تقوى اختيار كړي، او يواځې په الله تعالى باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالى ده ته له داسې ځايه روزي ور رسوي، چې له هغه ځايه ئې وهم او ګمان هم نه وي:

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآيه ـ (٢٨ جزء د الطلاق سورت (٢ او ٣) آيت (١) ركوع).

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

وويل (حواريونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراك سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقيق رښتيا ويلي وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله يم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو ځنې (هغوى ته چې غائبان دي يا له كتونكو).

تفسير: يعنې د ازموينې لپاره يې نه غواړو، بلكه د بركت په اميد يې غواړو چې له غيبه بې محنته روزي راورسيږي، څو د زړه په اطمينان او ډاډينه سره د الله تعالى په عبادت كې لګيا شو.

(نو كله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواريونو د تعنّت او سركشى له پلوه نه دى، بلكه د يقين د زياتوالي لپاره دى نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾

وويل عيسى ځوى د مريمې اى الله ! ربه ځمونږ را نازله (را ښكته) كړه پر مونږ باندې ډكه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډكې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنيو ځمونږ او وروستنيو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دليل له تا نه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي راكړه مونږ ته، او هم ته يې (خير) غوره د روزي وركوونكو.

تفسير: يعني هغه ورځ (چې مائده له آسمانه پكې نازله شي) ځمونږ د پخوانيو او وورستنيو په حق كې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د يادګار په ډول اختر وګرځوي، له دې تقرير سره سم د﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لكه چې د ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آيت پـه متعلق په (بخاري) شريف كې د يهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنكم تقرؤون آية لو نزلت فينا لاتخذناها عيدا» همغسې چې ددې آيت له اختر ګرځولو ځنې مطلب د هغه آيت د «يوم النزول» عيد ګرځول دي (كما هو مصرّح في الروايـات الأُخر) پر همدې باندې د مائدې اختر هم قياس كړئ.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾

وفرمايل الله: زه نازل كوونكى يم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوك چې ناشكري وكړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشكه زه عذاب وركوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هيڅ يو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسير: هر كله چې نعمت فوق العاده او عجيبه وي، نو د هغه د شكر ګذارۍ تاكيد هم ښايي چې له معمول ځنې زيات وي، او د هغه په نا شكرۍ هم فوق العاده او عجيبه عذاب راتلونكى.

ځيني وايي: چې هغه مائده تر (۴۰) ورځو پورې نازلېده، خو ځينو پرې نا شُكري وكړه، يعنې داسې حكم شوى وو، چې له هغې ځنې فقير او مريض وخوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمتو سړيو هم خوړله، بيا نژدې اتيا تنه له دوى ځنې بيزوګان او بد ښاوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر يهودانو هم نازل شوى وو، وروسته له هغه بيا پر بل چا نه دى نازل شوى.

او ځيني وايي چې: دوى د دې تهديد له اورېدلو ځنې وويرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او ويې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَٰنَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِن كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

او كله چې وويل الله: اى عيسى ځوى د مريمې !آيا تا ويلي وو خلقو ته چې ونيسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان بې له الله نه ؟، وبه وايي (عيسى): چې پاكي ده تا لره (اى الله ! له شريكه)، نه ده

لایقه ما ته دا چې ووایم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ویلو د هغې)، که وم زه چې ویلي مې وي دا خبره؛ نو په تحقیق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شئ چې په نفس ځما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته یې لوی عالم پر غیبو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

نه دي ویلي ما دوی ته (هیڅ شی) مګر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب ځما او رب ستاسې، او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونیولم تا زه کامل (په بیولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته څارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه ګواه ښه خبردار یې.

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه؟! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانیت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د ګردو رب (پالونکی) همغه یو الله تعالی دی چې «وحده لا شریک له» او یواځې د معبودیت وړ (لایق) دی.

لکه چې نن هم په (انجیل، بایبل) کې په دې مضمون ډېر صریح نصوص شته، نه یواځې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقیده، یا بې موقعه خیال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې ځما د قیام هغه موده چې ستا په علم کې مقدّره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی ځنې واخیستم (کما یظهر من مادة التوفي ومقابلة ما دمت فیهم)، نو بیا یواځې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار یې، زه د دې موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د مسیح علیه السلام د موت (یا رفع الی السّماء) او نور بحث دې په (۳ جزء د «آل عمران» سورت په (۵۵) آیت ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾ (۶) رکوع) کې وکتل شي.

محقق شیخ الهند قدّس الله سرّه دلته د «فلما توفّیتني» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندې صادقېدی شي، ګواکې تنبیه یې وکړه چې نه د «توفّی» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفّي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله!) دوی ته نو بېشکه دوی بندګان ستا دي (او ته یې مالک یې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته یې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني ته په خپلو بندګانو ظلم او بېځايه سختي نه کوې، که دوی ته سزا ورکړې نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وبښې؛ نو دغه عفوه هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاهت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې !، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضې څخه نه وتلی او نه تښتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لرې، او څرنګه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيڅېرې امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايې؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مبني ده.

څرنګه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کيږي، چې هلته به دکفّارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردګار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ «ای پروردګاره ! دې بتانو ډېر خلق ګمراهان کړي دي، نو هر يو له دوی څنې چې ځما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوک چې له ما څنې غاړه وغړوي؛ نو بيا ته غفور او رحيم يې»، يعنې اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الی الحق توفيق وروبښې ! او پخواني ګناهونه ورمعاف کړې !.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمايي الله (په قيامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقينو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې يې کړی وي)، (مقرر) دي دوی تـه (هسې) جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو ويالې (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې هميشه، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعني هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږي (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا !)، يعنې لويه کاميابي د الله تعالی رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وجې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالی د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعني له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږي؛ چې د يوه مطلق شاهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعاذة وإليه الإعادة ونسأله فى البيان حسن الإفادة والإجادة وفى البنان نعم الإفازة والإنارة.

سُورَةُ الأَنْعَامِ

د «الأنعام» سورت مكي دی، په استثناء د نهو آيتونو چې د ځينو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، يو سل او پنځه شپېته آيتونه او شل رکوع لري.

وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ۖ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ①

ګردې (ټولې) ثناوې او ستاينې (د کمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پيدا کړي يې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمکه (بې له مادې) او پيدا کړي يې دي (رنګارنګ) تيارې او رڼا، بيا (هم) هغه کسان چې کافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شيان په عبادت کې يا د الله له عبادت څخه د غير الله عبادت ته عُدول کوي).

تفسير: مجوسيان دنيا ته دوه خالقان معبودان دروي، «يزدان» يې د خير خالق او «اهريمن» چې د شر خالق يې ګڼي، او دواړه به يې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشرکان په درې دېرش کروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر يو خپل بت معبود بولي)، د (اريه سماج) فرقه سره له دې چې د توحيد ادعا کوي، «ماده» او «روح» هم لکه الله غوندې غير مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالى د تکوين او تخليق او په څه نورو صفاتو کې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عيسايان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دريو نه يو، او يو له دريو نه مشهوره عقيده غوره کړه.

يهودانو د الله تعالى لپاره داسې صفات تجويز کړل، چې يو عادي انسان هم نه يواځې (العياذ بالله) له هغه سره انډول او برابر بلکه بهتر هم کېدی شي.

د عربو مشرکانو د معبودانو په تقسيم کې تر دې ځايه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښايي د دوی په نزد د يوه غره هره يوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحيت ولري، او هر يوه موجود ته يې له الوهيت ځنې څه نا څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو کې به دوی د الله په ځای هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالى پاک ذات د ګردو (ټولو) کمالي صفاتو د جامعيت شتوالی او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقيت له امله (وجې) د ګردو (ټولو) ستاينو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا بې د نورو له شرکته وړ (لايق) او مستحق دی، هغه لوی (ذات عمّ نواله) چې آسمانونه او ځمکې، يعنې ګرد هغه علويّات او سفليّات يې پيدا کړل (چې د ګردو عالميانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي)؛ شپه او ورځ، تياره او رڼا، هدايت او ضلالت، موت او حيات.

لنډه يې دا چې ګرد متقابل کيفيات او متضادّ احوال يې ظاهر وفرمايل، او ده ته د ده په ګردو افعالو کې د هيڅ يوه يار، مدد‌ګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبوديت او الوهيت کې هيڅوک ورسره

شريكېدی نشي، او په ربوبيت کې هيڅوك د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هيڅا قوت او زور چلېدی نشي.

بيا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له ليدلو او پوهېدلو څخه وروسته بيا هم دوی په څه ډول نورو شيانو ته د الوهيت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغوليږي؟ (يا د دغه خالق الكل او مالك الكل له وجوده بيخي منكران كيږي).

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ﴾

دغه (الله)هغه ذات دی چې پيدا کړي يې تاسې له خټو (چې آدم يې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی يې دی يو وخت (لپاره د مرګ)، او يوه موده معلومه (د قيامت) ده په نزد د الله، بيا هم تاسې شك کوئ (په توحيد او بعث کې).

تفسير: پاس د «عالم كبير» يعني د جهان دپيدايښت ذكر وو، دلته د «عالم صغير» يعني د انسان د خلقت بيان فرمايي، چې وګورئ اول د بې ساه خاورې څخه يې د آدم عليه السلام كالبوت تيار کړ، او په څه ډول يې ژوندی کړ، او په څه انساني كمالاتو يې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې څخه ګرد خواړه وځي، او له غـذا څخه نطفه او له نطفې څخه انسان جوړيږي.

غرض دا چې په دې ډول يې له عدم څخه تاسې په وجود راوړي يئ، بيا يې د هر سړي د مرګ لپاره يو وخت مقرر کړ، كله چې انسان بيا په خاورو کې خښ او بيا له هغې سره ګډيږي چې ترې پيدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قياس كولی شئ چې د «عالم كبير» فنا ته هم يو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قيامت كبرى» وايي، «قيامت صغرى» يعني ځانګړې او انفرادي مرګونه څنګه چې موږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، ليكن د «قيامت كبرى» د صحيح او برابر وخت علم يوازې پاك الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغير» يعني د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له ليدلو سره سره بيا هم چې انسان د «عالم الكبير» په فناء کې څرنګه تردد كوي؟.

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمكه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښكاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (يې) تاسې.

تفسير: يعني په ګردو (ټولو) آسمانونو کې يوازې همغه بر حق معبود، مالك، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارك نوم (الله) هم يوازې د همغه متعالي الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بيا نو نورو ته د معبوديت استحقاق له كومه راغی؟.

څنګه چې په ځمكه او آسمانونو کې د همغه حكومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شيانو په پټو او په ښكاره، وړوكو او لويو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هيڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غير الله شريك وګرځوئ، مشركانو به چې داسې ويل: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ﴾ «موږ عبادت نه كوو بتانو ته، مګر كوو يې د دې لپاره چې نژدې کړي موږ الله ته په نژديوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او ړومبی په «أجل مسمّى» سره د قيامت په لوري اشاره وه، دلته يې د مجازاتو په سلسله تنبيه وفرمايله، چې په ځمكه او آسمان کې ځمونږ حكومت دی، او ستاسې ګرد (ټول) پټ او ښكاره، نېك او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بيا نو هيڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټې (بېكاره) او مهمل پرېښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝٤ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۝٥

او نه راځي دې (کفارو) ته هيڅ کوم (تکويني يا تنزيلي آيت) له آيتونو د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقيق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقيقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به يې.

تفسير: له حق څخه غالباً «قرآن کريم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامي او دنيوي او اخروي سزاوې بيانوي، چې له دلائلو څنې تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذيب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډېر ژر يو ثابت حقيقت وګرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربيانوي، چې د آيات الله د تکذيب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ۝٦

آيا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو څنې، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مو دی درکړی تاسې ته، او راښکته کړی وو مونږ باران پر دوی پرله پسې ورېدونکی، او ګرځولې مو وې ويالې چې بهېدلې له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی، نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او پيدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسير: يعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عيش او خوشالي په دوره کې يې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذيب ته ملاوې وتړلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونيول، چې نوم او نښان يې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پيدا کړل، او له متکبرانو او مکذّبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د يوې زمانې اهل ته ويلی شي، چې د هغه په تحديد او تعيين کې ډېر اقوال دي، څنې (۱۲) ځينې (۲۰) ځينې (۳۰) ځينې (۷۰) ځينې (۸۰) ځينې (۱۲۰) کلونو ته قرن وايي، خو په أصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی، چې زياتره د يوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، يا هغومره موده چې د يوه کال د ځېږېدلو څنې پکې يو تن هم ژوندی پاتې نشي، او ګرد (ټول) سره ومري، خو اوسني پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وايي.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (ليکلی) پر کاغذ، پس مَس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو يې هم ليدلی وی)؛ نو خامخا ويلي به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسير: د مکې معظمې ځينو مشرکانو ويلي وو: «که محمد صلی الله عليه وسلم يو تيار ليکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې څلور پرښتې هم ورسره وي، او ځمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالی له لوري ليږلی شوی دی؛ نو مونږ به ايمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوډې او راوړونکي ته يې ساحر او کوډګر وايي، که په واقع سره مونږ په کاغذ ليکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولېږو، چې دوی يې د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهيږي چې څه تخييل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بيا هم دوی عناداً هم داسې وايي چې: دا خو صريح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدايت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شك او شبهه له سره نه ورکيږي.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

او ويلي (کفارو) ولې نه نازليږي په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړي وی مونږ پرښته؛ نو خامخا فيصله شوې به وه خبره (د هلاك د دوی)، بيا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسير: يعني کفارو ويل چې: ښايي پرښته مونږ ته مخامخ ودريږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالی فرمايي: «که پرښتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د يوې شيبې لپاره هم د هغوی تحمّل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظيم الشأن او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شي، او بيا يې هم ونه مني، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بيا قطعاً دوی ته هيڅ مهلت نه ورکول کيږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازليږي، چې په هغه سره به دوی بيخي فنا کيږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښايي د الله تعالی عين رحمت وګڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولې به وه مونږ دغه پرښتنه (په صورت د يوه) سړي، او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولي وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسير: څرنګه چې په لومړني آيت کې د پرښتو د لېږلو څخه په اصلي صورت سره نفي وشوه، اوس نو د دويم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې بايد پرښتې د انسانانو په شکل ولېږلی شي، ځکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعليم څخه منتفع کېدی شي، ليکن په دې تقدير سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشريت کې يې کوي؛ همغه به په مَلَك کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) واردېدلې.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ ع

او خامخا په تحقيق مسخرې کړی شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تا نه؛ نو چاپېر او محيط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې يې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې کولې.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته که دوی نه وي قائله په هلاك د پخوانیو قرنو): وګرځئ تاسې په ځمکه کې بیا وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن ګڼونکو (د رسولانو).

تفسیر: یعنې د ملکونو د سیر او سیاحت او ګرځېدلو او د تباه شویو أقوامو د آثارو له کتلو څخه وروسته که د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وګورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف درښکاره او څرګند شي؛ چې د انبیاوو تکذیب ته یې ملاوې تړلې وې، نو په همغو یې قیاس کړئ ! کله چې د مکذبینو حال هغسې شو، نو د استهزاء کوونکو حال به څرنګه وي؟.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلْ لِلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې چا لره دي (خلقاً، ملکاً او عبیداً) هغه شیونه چې په آسمانونو کې او په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې خاص الله لره دي (بل ځواب نشته)، لازم کړی دی الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به کړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قیامت کې چې نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغې کې، هغه کسان چې زیان یې رسولی دی ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سلیم عقل په ضیاع)؛ نو دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: کله چې په ګردې (ټولې) ځمکې او آسمانونو کې د الله تعالی حکومت دی، لکه چې مشرکان هم داسې اقرار کوي؛ نو مکذبانو او مستهزآنو ته کله له فوري سزا څخه نجات او پناه ورکوله کیږي؟ دا یواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دی، چې د جرائمو د لیدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه ورکوي، نو د قیامت په ورځ کې چې یقیناً او بلا شُبهه راتلونکې ده، یواځې همغو بدبختانو ته به سزا ورکوي؛ چې په قصد سره یې خپل ځانونه د هلاکت په کنده کې اچولي دي.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۗ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شیونه چې اوسیږي (آرام کوي) په شپه کې او په ورځ کې (یعنې دا ټول د الله مملوک دي)، او همدغه (الله) دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا بې له الله ونیسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پیدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، (بلکه نه یې نیسم) حال دا چې دغه (الله) روزي ورکوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي ورکولی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه مأمور یم (حکم راته شوی دی) چې شم اول د هغو چې غاړه یې ایښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ویلي شوي دي ماته) چې مه کېږه له سره له مشرکانو نه.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) بېشکه زه ويرېږم که نافرماني وکړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لويې نه (چې قيامت دی).

تفسير: په پيغمبر صلى الله عليه وسلم يې اېښې او نورو ته يې اورولی دی، يعنې که په فرض محال سره د الله تعالى له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو څخه هم کوم ډول عصيان صادر شي؛ نو د الله تعالى د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بيا نورو ته کله لايق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شرکه او د انبياوو د تکذيبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالى له عذابه بېفکره او مأمون شي.

مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾

هر هغه څوک چې چپ (بچ) کړی شي له عذابه په دې ورځ کې؛ نو په تحقيق رحم (مهرباني) کړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) بری دی ښکاره.

تفسير: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلى او خورا (ډېر) لوړ مقام دی، که له چا څخه د آخرت عذاب لرې شي، نو دغه هم لوی بری او ښه کاميابي ده، كما قال عمر رضي الله تعالى عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا عليّ».

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او که ورسوي تاته الله څه سختي (لکه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې کوونکی د هغه مګر همدی دی، او که ورسوي تاته څه خير (لکه صحت او غنی) نو دی پر هر شي ښه قادر دی (نو تل خير او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسيږي) او هم دی غالب زورور دی له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دی ښه حکمت والا ښه خبردار دی (له هر شي).

تفسير: هر چا ته چې الله تعالى په دنيا يا په آخرت کې کوم تکليف يا راحت ور رسوي، نه يې څوک په مقابلې سره ستنولی (واپس کولی) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تښتېدلی شي، همدا الله تعالى له بنده څخه ښه خبردار دی، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوی له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرين دي؟.

(دغه لاندې آيت هله نازل شو، چې څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وويل شو، چې ته په خپل صداقت باندې کوم شاهد لرې؟ څکه چې کتابيان ستا له نبوته انکار کوي).

قُلْ أَىُّ شَىْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

(ووايه اې محمده ! دوی ته) چې کوم يو شی لوی دی له جهته د شاهدی؟ ووايه (په ځواب کې دوی ته) چې الله (لوی دی د شهادت له جهته، بل ځواب نشته !) (او الله) ښه شاهد دی

ځما او ستاسې په منځ کې، او وحيې کړې شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وويروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې وروورسيږي (ده تـه دا قـرآن په هر زمان او مکـان کې)، آيا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووايه خبره همدا ده چې الله دی معبود يو، او بېشکه زه بېزار يم له هغو شيونو چې شريکان کوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: يعنې که پوهېږئ نو ځما په صداقت د الله جل جلاله يقيني او ښکاره شهادت همدا موجود عظيم الشأن قرآن دی، چې پخپله په دې باندې دليل دی؛ چې الهي کلام دی، «د لمر دليل پخپله دغه لمر دی»، ځما کار دا دی چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالی کلام وروورسيږي، هغه د الله تعالی له پيغامه خبردار کړم، بيا هم تاسې دا وايئ چې غير له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختيار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه ووايئ ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لايق او وړ يواځې هغه يو پاک الله دی، باقي هر هغه څه چې تاسې يې ورسره شريکان ګڼئ؛ زه له هغو څخه بيخي خپله بېزاري او نفرت څرګندوم.

تنبيه: په ﴿وَمَنۢ بَلَغَ﴾ سره يې وښود چې د نبي کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پيريانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دی؛ (د نزول له وقته تر قيامته پورې، او د پاک قرآن ليدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ليدل).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پېژني دوی دا (رسول) لکه چې پېژني دوی ځامن خپل، هغه کسان چې زيان يې رسولی دی ځانونو خپلو ته، نو دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې علاوه په دې چې ځما په صداقت الله تعالی شاهد او قرآن کريم ناطق دی، او پرې غير قابل ترديد شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب يعنې يهود او نصاری هـم (چې خلق هغوی تـه د آسماني کتابونو د عالمانو په حيث ځما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) پـه خپلو زړونـو کې داسې پـوره يقين لري، چې بلا شُبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) يم، چې ځما زېری پخوانيو انبياوو عليهم السلام پرله پسې کړی دی، دوی همغسې چې په ډېرو هلکانو کـې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه ربړ (زحمت) او تکليف نه کوي؛ همداسې دوی د نبي کريم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هيڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوی ته ښکاره دي.

هو ! حسد، کبر، ډيلرونو تقليد، د جاه او مال سره مينه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوي، چې په ايمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمي نقصان او ابدي هلاکت څخه وژغوري (وساتي).

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې وتړي پر الله دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته !) بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي ظالمان.

تفسير: يعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړي، يا د داسې صادق نبي تکذيب وکړي، چې پر صداقت يې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالی پيغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زيات بل هيڅوک ظالم کېدی نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دی، چې په پای (آخر) کې بری او کاميابي ظالمانو ته نه په برخه کيږي.

نو فرض يې کړئ که معاذ الله زه مفتري يم، نو له سره به برى ونه مومم، او که تاسې مکذبان يئ لکه چې له دلائلو څخه ښکارېږي؛ نو تاسې به د خير مخ ونه وينئ! نو له دې کبله (وجې) ښايي چې پر ګردو (ټولو) حالاتو کې ښه غور او دقت وکړئ! او د آخرت او د انجام په فکر کې شئ، او د هغې ورځې له عاقبته وويرېږئ چې وروسته يې ذکر راځي.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (ياده کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړو دوى (يعنې عابدان او معبودان) ټول، بيا به وواېو (زجراً) هغو کسانو ته چې شرک يې کړى دى، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شريکان ستاسې هغه (شريکان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شريکان).

ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بيا به نه وي دليل او ځواب د دوى (په هغه وخت کې چې عذابېږي، او امتحانېږي دوى په سبب د کفر او شرک د دوى)؛ مګر دا چې وايي به دوى چې: قسم په الله چې رب څمونږ دى چې نه وو مونږ مشرکان.

تفسير: يعنې د واقعاتو له انکار څخه پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقيقت چې ګرد عمر د هغو په عقيده او محبت کې بيخي محو او مفتون شوي وو، هم دغومره پاتې کيږي چې؛ د هغوى د ګرد عمر له تعلق او عقيدې څخه منکرېږي.

انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (اى محمده!) څرنګه دروغ يې وويل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرک له ځانه) او ورک شو له دوى نه هغه چې وو دوى چې تړل به يې دروغ (پر الله په نيولو د شريکانو سره).

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِن يَرَوْا كُلَّ
آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾
وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ځيني له کفارو هغه څوک دي چې غوږ نيسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت کې) او اچولي دي مونږ په زړونو د دوى پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوى په دې (قرآن) او (اينبې مو دى) په غوږونو د دوى کې دروندوالى (کوڼوالى چې حق خبره وانه وري)، او که ووينې دوى ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بيا هم) ايمان نه راوړي دوى پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)، تر هغه پورې کله چې راشي دوى تاته چې جګړې کوي له تاسره؛ وايي هغه کسان چې کافران شوي دي، نه دى دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانيو خلقو. او دا کسان منع کوي (خلق) له رسوله (يا له قرآنه يا له ايمان نه) او (پخپله هم) لرې کيږي له ده (چې ايمان پرې نه راوړي)، او نه هلاکوي دوى مګر ځانونه خپل او نه پوهيږي دوى (په دې چې ضرر يې هم دوى ته عائد دى).

تفسیر: یعنې په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ایمان راوړل او له رباني هدایتونو څخه انتفاع لا چېرې؟ ! د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض یوائې مجادله، جګړه، تعریض، ټوکې او تفریح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بیاناتو ته به یې معاذ الله ﴿اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله، او تمسخر یې اکتفا نه کوله، او کوښښ یې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرایت وکړي، لکه چې خلق یې له حق څخه ستنول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو څخه لرې تښتېدل، څو د دوی له لیدلو څخه نور کسان هم د حق له منلو څخه متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوښښونو څخه «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسېدی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالبیږي، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږي.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوْا عَلَى النَّارِ فَقَالُوْا يٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيٰتِ رَبِّنَا وَنَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۷﴾

او که ووینې ته (ای محمده !) کله چې ودرولی شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو وبه وینې یو لوی امر)، نو وبه وایي دوی (د عذاب د انواعو له لیدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلْ بَدَا لَهُمْ مَّا كَانُوْا يُخْفُوْنَ مِنْ قَبْلُ

(داسې نه ده لکه چې دوی وایي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به یې پخوا (له دې نه په دنیا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعنې دوی اوس هم په صحیح عزم او ایماني شوق او رغبت دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) نه کوي، بلکه کله چې یې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره یې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسني دروغ چې: ﴿وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ﴾ وایي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالایقانو په زړونو کې یې وده کړې وه، مختل شول، او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثّل او مخې ته یې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) کوي.

وَلَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا نُهُوْا عَنْهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۲۸﴾

او که بېرته بوتله شي دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ایمان کې).

تفسیر: یعنې اوس هم دروغ وایي؛ چې «مونږ دنیا ته بېرته لاړ شو، ایماندار به وګرځو، او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو»، خو دا اشقیاء که بېرته دنیا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بیا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلي، او هغه رذیله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بیا به یې په کار اچوي، او له هغه مصیبت څخه چې ویربدلي وو، او د بېرتـه تللو تمنّا یې کړې وه، هغه به لکه یو خوب او خیال هېروي، لکه چې ډېر ځلې کله چې سړی په دنیوي مصائبو او مهالکو کې آخته کیږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بیا یې هیڅ شی په یاد نه پاتې کیږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پیمان کړی وو ﴿كَاَنْ لَّمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَّسَّهٗ﴾.

وَقَالُوٓاْ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

او وايي دوی نه دی ژوندون مګر همدا ژوندون څمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي (راپاڅيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعني ښې مزې کوئ ! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندېښنه کې مه خرابوئ، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُواْ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

او که ووينې ته (ای محمده !) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وينې يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زمونږ ! پس وڅکئ تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې چې کافران شوي وئ (په دنيا کې).

تفسير: يعني کله چې حقيقت د دوی تر سترګو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کېږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ !.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُواْ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېماني) څمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پېټي د) ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ ! خبردار شئ ! چې بد دی هغه شی چې په شا يې ګرځوي دوی.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لوبې (د هلکانو) او ساعت تيري (د ليونيانو) دہ، او خامخا دار آخرتی خير (بهتر) دی لپاره د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چې دنيا ښه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ !).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، ليکن واقعه دا ده؛ چې دغه فاني او مکدّر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقيقته دی، د دې دنيا په ژوندون کې يواځې همغې شېبې او برخې ته ژوندون ويلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تياری او کار و کړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تياری څخه تش وي؛ يوه عاقبت اندېش ته له لهو او لعب څخه زيات اهميت نه لري، پرهېزګاران او پوهان پوهېږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّٰلِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ
يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ
نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقیق مونږ پوهیږو بېشکه شان دا دی چې خامخا خپه کوي تا (ای محمده !) هغه شی چې وايي دوی (ستا په تکذیب کې)، نو بېشکه دوی نه کوي تکذیب ستا (په واقع کې)، ولیکن دا ظالمین په آیتونو د الله انکار (او مسخرې) کوي. (نو ته مه خپه کېږه ! ځکه چې) او خامخا په تحقیق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تا نه، نو صبر به يې کاوه پر دروغجن ګڼلو او ضرر رسېدلو (د کفارو له جانبه) تر هغه پورې چې راغله دوی ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هیڅ بدلوونکی د احکامو اړوونکی د کلماتو د الله، او خامخا په تحقیق راغلې ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلّي شې).

تفسیر: په دغو آیتونو کې اول رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلّي ده او اشقیاوو ته ډار (وېره) او انذار ورکړی شوی دی، یعنې تاسې د دوی له دې اعراض او تکذیب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ ! دا خلق چې ستا تکذیب کوي؛ في الحقیقت ستاسې تکذیب نه دی، ځکه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امین پېژندلي شوي یئ، بلکه دوی د الله تعالی د هغو آیتونو او نښو تکذیب کوي، چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د تصدیق او تبلیغ لپاره لېږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انکار کوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالی ته وسپارئ ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالی د دوی د ظلم نتیجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا درکوي.

له پخوانیو انبیاوو سره هم (چې د هغوی څه حالات تاسې ته آورول شوي دي) د دوی قومونو د تکذیب او ایذاء رسولو معامله کړې وه، چې پر هغو د الله تعالی هغو معصومو او نهایت أولوا العزمو رسولانو صبر کاوه، تر دې چې د الله تعالی له وعدې سره سم دوی ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لويو او زبردستو منکرینو او متکبرینو په مقابل کې دوی مظفر او منصور وګرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، ګردې (ټولې) یو په یو پوره کېدونکي دي.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم
بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او که وي چې سخت وي پر تا باندې مخ ګرځول د دوی (له حق دین څخه)؛ پس که توان لرې ته چې ولټوې کوم سوری (سرنګ) په ځمکې کې (چې پکې کوز شې ځمکې ته) یا (ولټوې) کومه زینه په (طرف د) آسمان (چې پرې وخېژې آسمان ته) نو راوړې ته دوی ته کومه معجزه (چې دوی يې غواړي پس رایې وړه، خو فائده نه کوي، نو د دوی په ایمان حرص مه کوه، او تل خپل تبلیغ کوه)، او که اراده کړي وی الله (د هدایت د دوی) نو هرو مرو (خامخا) به يې راټول کړي وو دوی ګرد (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه کېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي کفارو په ایمان حرص کوې، او د دوی په جهالت پخسېږې ـ حسد کوې).

تفسیر: د ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آیت کې محذوف او په ترجمه کې په «پس رایې وړه» سره مذکور دی، د کفارو دا مطالبه وه، کله چې دی نبي دی؛ نو ښایي چې له ده سره تل داسې یوه علامه او نښه وي، چې د هغې په لیدلو سره هر

سرې پرې يقين وکړي، او په ايمان راوړلو مجبور شي، څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ګردې (ټولې) دنيا پر هدايت حريص وو، ښايي د دوی په زړه کې داسې کومه خبره تېره شوې وي، چې د کفّارو دا مطالبه پوره کړه شي، نو ځکه حق تعالى دا تربيت وفرمايه، چې په تکوينياتو کې د الله تعالى د مشيئت تابع اوسه ! تکويني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په ايمان راوړلو مجبوره کړی شي، که نه «الله تعالى» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدايت يې ور په برخه کړي.

کله چې د الله تعالى حکمت د داسې مجبوروونکو معجزاتو او فرمايشي علائمو د ښوولو لپاره تيار او مقتضي نه دي؛ نو د الله تعالى د سنت او مشيئت پرخلاف به بل څوک داسې طاقت او قوت له کومه ولري، چې په ځمکې سرنګ وکيني، يا آسمان ته زينه ودروي (يا پکې پرې وخېژي)، او داسې فرمايشي او مجبور کوونکې معجزې ښکاره او وروښيي، د الله تعالى د تدبير او حکمت له قوانينو څخې پرته د کوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿۳۶﴾

بېشکه قبلوي بلنه ستا (ايمان ته) هغه کسان چې اوري (پند ستا، او کفّار يې نه آوري لکه مړي) او مړي به ژوندي کړي الله، بيا خاص هم ده ته به ورستي شي دوی (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: يعنې تاسې له ګردو (ټولو) څخې داسې توقع مه لرئ، چې هغوی به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې کاڼه شوي وي هغه نه اوري، نو بيا به يې هغه څرنګه ومني؟ ! هو ! دغه کافران چې د قلبي او روحاني حيثيته د مړو په شان دي، په قيامت کې به د حقائقو په ليدلو يقين کوي، او هغه ګرد (ټول) شيان به ومني چې له هغو څخې يې انکار کولو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وايي کفار ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) باندې کومه معجزه (دليل د قدرت چې مونږ يې غواړو) له (جانبه د) رب د ده.

تفسير: يعنې له دغو دلائلو څخې يو دليل ولې راونه لېږل شو چې دوی غوښتې وو کما في قوله تعالى: ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا ﴿۹۰﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿۹۱﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿۹۲﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿۹۳﴾﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (الاسراء) د سورت (۱۰) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آيت) او که نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان ډېرې پر تاسې ورېدلي دي، او اُوري به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه الله قادر دی په دې خبره چې نازل کړي (راوليږي) (مطلوبه) معجزه، ليکن اکثره کسان له دوی څخې نه پوهيږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسير: يعنې الله تعالى د فرمايشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی، ليکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانينو چې د تکوينياتو نظام قائم او مبني دی، له تاسې څخې ډېر کسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانينو اقتضاء هم دا ده چې ګردې فرمايشي معجزې ورته ونه ښودلې شي.

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَٰبِ مِن شَيْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

او نشته هیڅ حیوان (خوځیدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هیڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مګر (ټول سره) امتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پرېښې مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هیڅ شی (بلکه ګرد لیکلي دي) بیا به (دا ګرد) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: په دې آیت کې پر ځینو هغو حکمتونو تنبیه کړی شوې ده، چې د فرمایشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، یعنې ګرد هغه حیوانات چې پر ځمکه خوځیږي، یا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان یو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالی په یوه خاصه وضع او فطرت پیدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معیّنه دائره کې کار کوي، او هیڅ یو ساکښ (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه یو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالی له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پیدایښت له ابتداء څخه تر نن پورې هیڅ یو حیوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هیڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خیال وکړئ، د الله تعالی په قدیم علم او لوح محفوظ کې د ګردو (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبیر او تربیت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَٰتِ ۗ مَن يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آیتونه ځمونږ کاڼه دي او ګونګیان دي (د حق له اورېدلو او ویلو نه) په تیارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمایي الله (د ګمراهۍ یې) نو ګمراه کوي یې (او د هدایت توفیق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمایي (الله د هدایت د ده) نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسیر: (کاڼه او ړانده دي چې) نه د ویونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تیارو کې څه شی لیدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتدالیو له امله (وجې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق د تصدیق او د هغه د قبلولو لپاره څه وسیله لري؟ ! الله تعالی د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمایي؛ چې دوی پخپله د هدایت وسایل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَىٰهُ﴾ (۹ جزء (۲۲) رکوع د الأعراف (۱۷۶) آیت).

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، یا راشي پر تاسې قیامت آیا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه یې بولئ) که یئ تاسې صادقان (رښتیني پخپله وینا کې). بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بیا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصیبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمایي، او هېروئ تاسې (په وخت د سختۍ کې) هغه (باطل معبودان) چې شریکوئ یې تاسې (له الله سره).

تفسیر: کله چې راندہ، کانړه او ګونګیان شئ، او د الله تعالی آیتونه دروغ وګڼئ، او د ګمراهۍ په ژورې (ښکته) کندې کې ولوېږئ، که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کې په سخت عذاب اخته شئ؛ نو رښتیا ووایئ چې بې له الله جل جلاله څنې به تاسې بل کوم یوه ته نارې وکړئ؟.

د دنیا د ډېرو وړو کیو مصائبو سره هم هر کله چې مخامخ شئ نو مجبورا همغه یو الله جل جلاله ته نارې کوئ، او نور ګرد (ټول) شریکان ستاسې له یاده وځي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ له هر هغه چې الله تعالی اراده وفرمایي نو هغه مصیبت ترې لرې کوي، نو له دې څنې اندازه وکړئ، چې د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالی څخه بل څوک وژغوري (وساتي)؟ ! نو بیا دا څومره حماقت او ړوندوالی دی؛ چې د هغه پاک الله عظمت او جلال هېروئ، او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمایشي آیتونو غوښتنه کوئ؟.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقیق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تا نه (ای محمده ! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونیول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره، لپاره د دې چې دوی زاري عاجزي وکړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). کله چې راغی دوی ته عذاب څمونږ نو ولې عاجزي ونه کړه دوی (چې ترې لرې شوی وی عذاب)، او لیکن سخت شوي وو زړونه د دوی(نو څکه یې ترې عبرت وانخیست) او ښایسته کړي وه دوی ته شیطان هغه کارونه چې وو دوی چې کول به یې. پس کله چې هېر کړ دوی هغه شی چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو وپرانیست مونږ پر دوی باندې وَرونه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې کله چې خوشال شو دوی پر هغو شیانو چې ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د لیدلو د عذاب) کې دوی ناامیده شي.

تفسیر: الله تعالی ګنهګار ته لږ څه تنبیه ورکوي، که دی ورته په زارۍ او عاجزۍ شو، او توبه یې اویسته ـ نو خلاصیږي، او که په هغې سپکې نیونې ویښ نه شو، نو بیا یې په هېره او مغالطه او تفریح کې غورځوي، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازې ورپرانیځي، کله چې د نعمتو د شکر ګذارۍ او د انعام او احسان څنې د متأثر کېدلو په ځای ښه په ګناه کې ډوب شو؛ نو ناڅاپه بېخبره نیول کیږي، نو دلته دغه لارښودنه کیږي چې که چا ته پر ګناه تنبیه ورسیږي، نو ژر دې توبه وکړي، او دې ته دې نه ګوري چې که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پرې کړی شو بېخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم یې کړی وو، او ګردې (ټولې) ثناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونکی د ټولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره).

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعي لپاره لوی رحمت دی، نو څکه دلته یې د حمد او شکر اظهار وفرمایه.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿۴۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) خبر راكړئ ماته كه واخلي الله (قوت د) اورېدلو ستاسې (چې كانړه شئ) او (قوت د) ليدلو ستاسې (چې ړانده شئ) او مهر ولګوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اورېدلى او نه ليدلى او نه په هيڅ شي پوهېدلى شئ) (نو بل) كوم معبود دى بې له الله نه چې بېرته راوړي (دركړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوږونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (اى محمده !) چې څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بيانوو دلائل (د وحدانيت) بيا (هم) دوى (ترې) څنګ (ډډه) كوي.

تفسير: «يعنې په توبه كې ځنډ (تأخير) مه كوئ، ښايي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت كې بيا ونه مومئ»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفيق درپيدا نشي.

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿۴۷﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) خبر راكړئ ما ته كه راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) يا ښكاره (د ورځې يعنې په هر شان چې راشي) آيا هلاك به كړى شي (په دغه عذاب سره بل څوك؟) مګر قوم ظالمان (يعنې همدغه مشركان پرې هلاكيږي).

تفسير: ناڅاپه يعنې داسې عذاب چې د هغه هيڅ علامې له پخوا څخه درښكاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې يې څرګندې شي، يا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (يعنې په هر شان او هر تقدير سره چې وي).

ځينو مفسرينو د ﴿هَلْ يُهْلَكُ ... ﴾ الآيه ـ ترجمه داسې كړې ده: «آيا هلاك به كړى شي پرى څوك هم، يعنې هلاك به نه كړې هغه شى مګر قوم چې ظالمان دي»، يعنې په توبه ايستلو كې ځنډ (تأخير) كول نه دي پكار، ښايي چې په دغه تعطيل كې د الله تعالى عذاب وروروسيږي، چې د هغه تكليف يواځې همغو ظالمانو ته ور په غاړه كيږي، كه له ظلم او عدوانه يې لا تر مخه توبه ايستلې وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۴۸﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۴۹﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري كوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېرووونكي (كفارو ته په جحيم سره)، پس هر چا چې ايمان راوړ او اصلاح يې كړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هيڅ قسم) وېره په دوى باندې، او نه به دوى (هيڅكله) خپه كيږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه كسان چې نسبت د دروغو كوي دوى آيتونو څمونږ ته، وبه رسيږي دوى ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به يې كاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسير: يعنې تاسې چې د الله تعالى د عذاب څخه بې وېرې او بې فكره شوي يئ، او په چټي (بېكاره) فرمايشونو او بېځايه پوښتنو سره رسول الله صلى الله عليه وسلم خپه كوئ ! او د دوى د تصديق لپاره له خپله ځانه جوړ كړي معيارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهيږئ ! چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوى دى؛

چې فرمان منونکو ته زېرى ورکړي، او نا فرمانان د دوی له انجامه خبردار او هوښيار کړي، بيا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دی، هر چا چې د انبياوو عليهم السلام په خبرو يقين او باور وکړ، او اعتقاداً او عملا يې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقيقي او دائمي امن، هوسايي (آرام) او اطمينان يې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالى آيتونه يې دروغ وبلل، او د الله تعالى له هدايته يې مخ واړاوه، د نافرمانى او بغاوت له سببه په سخته تباهى او لوى عذاب اخته شول «العياذ بالله».

قُلْ لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده! دوى ته) چې نه وايم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانې د الله دي (چې در کړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه (وايم چې زه) پوهېږم په غيب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحيې) او نه وايم تاسې ته چې په تحقيق زه پرښته يم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائک يې کوي) نه کوم پيروي (د هيڅ شي) مګر د هغه شي چې وحيې کړې شوې ده ماته (د هغه)، ووايه (اى محمده! دوى ته) آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ (نه! نه سره برابرېږي!) آيا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ! او ايمان راوړئ؟!).

تفسير: په دې آيت کې د رسالت د منصب پر حقيقت رڼا اچولې شوې ده، يعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دی، د ده دعوى داسې نه وي چې د الله تعالى د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانې د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي، هغه به يې هرومرو همغسې وکړي، او نورو ته به يې وروښيي!، يا پر ګردو غيبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دی مطلع کړی شوی دی چې هر شی ورڅخه وپوښتې؛ همغه سمدلاسه هغوى ته وروښيي، يا دی د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دی؛ چې د بشري لوازمو او خواصو څنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.

کله چې دی (پېغمبر) له دې ګردو خبرو څنې د يوې خبرې مدعي هم نه دی، نو له ده څنې د فرمايشي معجزاتو غوښتل، يا د تعنّت او عناد له لارې دا راز پوښتنې کول چې «قيامت به کله راځي؟»، يا د دوى داسې ويل چې: «دا څنګه رسول دى چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خريد وفروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق لپاره معيار ګرځول صحيح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ﴾ «ووايه اى محمده! دوى ته، آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ نه، نه برابرېږي، ايا نو فکر، غور نه کوئ تاسې! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟»، يعنې اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم بې د بشر له نوعې څنې له بلې کومې نوعې څخه نه دی، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دی، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي ـ عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غير نبي په منځ کې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، رسول صلى الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کې د الله تعالى د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعليماتو او د الهي مرضياتو روڼ تصوير او ډېر ښه ممثل دی، چې د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدى.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وویروه (ای محمده !) په دې وحيي سره هغه کسان چې ویریږي دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هيڅ ولي دوست (ناصر په دنیا کې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اورولو سره له معاصیو).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (یعنې سبا او بېګا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره لیدل د مخ د الله تعالی، نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هيڅ شی، او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هيڅ شی، نو چې وشړې ته دوی؛ پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسير: یعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا راښیي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ !، د دوی باطني حال څه دی یا به یې آخر انجام څه کیږي؟؛ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدایت په طمع داسې غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافی خبره وي. «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل، چې ځمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، لیکن له تاسې سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خبیب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلی (که دوی له ځانه بهرته کړئ؛ نو مونږ به له تا سره کښېنو او پاڅو، ګوندې ستا دین هم قبول کړو، او له دوی سره یو ځای په کښېناستو شرمیږو)، په دې خبره باندې دا آیت نازل شو، یعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وي) پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چې ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنګه ازمویلي دي مونږ ځینې (غنیان) د دې امت په ځینو (نورو فقیرانو) لپاره د دې چې ووایي (دا غنیان): آیا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ ځمونږ کې (په هدایت سره)، آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضُّلا احسان پرې کوي).

تفسير: یعنې د دولتمندانو ازموینه یې په غریبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوري، او تعجب کوي چې آیا دوی څرنګه د الله تعالی د فضل لایق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

وَإِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۵۴﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿۵۵﴾

او کله چې راشي تاته (ای محمده !) هغه کسان چې تصديق کوونکي دي په آيتونو (د قرآن) ځمونږ؛ نو ووايه (اې محمده ! دوی ته): سلام دی پر تاسې، ليکلې (لازم کړی) دی رب ستاسې پر ځان خپل (تفضُّلاً) رحمت (او داسې يې لازم کړې دی چې) بېشکه شان دا دی؛ هر څوک چې وکړي له تاسې ځنې بدي په ناپوهی سره (حقيقتاً يا حکماً) بيا توبه وکړي پس له (کولو د) هغې (بدی) او اصلاح کړي (ښه کړي عمل خپل) نو بېشکه الله ښه ښنونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی. او همداسې چې مو بيان کړل) په تفصيل سره بيانوو آيتونه او لپاره د دې چې ښکاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبيه: دا يې چې فرمايلي دي: «هر څوک چې په ناپوهی له تاسې ځنې بدي وکړي»، ښايي چې له دې ځنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدي او معصيت کوي، که په ناپوهی وي يا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقيقت د هغې بدی او ګناه له بد عاقبته تر يوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې يې کوي، که دی د ګناه د تباه کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وی، نو ولې به يې د هغې په کولو جرأت کاوه؟.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۚ قُل لَّا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿۵۶﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) چې بېشکه زه منع کړی شوی يم له دې نه چې عبادت وکړم د هغو شيانو چې عبادت کوئ تاسې (د هغوی) چې غير دي له الله، ووايه (اې محمده ! دوی ته) چې متابعت نه کوم زه د خواهشونو ستاسې (په عبادت د دوی کې) په تحقيق به ګمراه شم زه په دغه وخت، کې او نه به يم زه له لارې موندونکو څخه.

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ ۚ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿۵۷﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) بېشکه زه په ښکاره دليل (حجّت) يم له ربه خپله (چې قرآن او وحي ده) او تاسې دورغ ګڼلی دی هغه دليل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دی حکم (په تعجيل او تأخير د عذاب او نورو کې) مګر (خاص) الله ته دی، بيانوي (الله) حقه (خبره) او دی (الله) خير (بهتر) د فيصله کوونکو (يا د بيانوونکو) دی.

تفسير: يعني ما ته د الله تعالى صاف او صريح شهادت او واضح دلائل را رسيدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د يوه ويښته په اندازه هم نشم منحرف کېدی، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت کوئ، نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ !.

﴿مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» يعنې د الهي عذاب د نزول واک ځما په قدرت کې نه دی لکه چې کفارو ويل: ﴿اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا

﴿بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ «ای الله ! كه دا (پیغمبر او دین ئي) حق وي چې مونږ يې دروغ ګڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تيږې (ګټې) راووروه ! يا پر مونږ سخت عذاب راولېږه !».

﴿قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ۝٥٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) كه په تحقيق وی ما سره هغه شی چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دی نو) خامخا فيصله شوې به وه جګړه په منځ ځما او په منځ ستاسې کې (په هلاك ستاسې، ليكن تعذيب د الله كار دی) او الله ښه عالم دی په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوی).

تفسير: يعني الله تعالى پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمايي عذاب ليږي، يا يې نه ليږي، يا ورته د توبې او استغفار توفيق مرحمت فرمايي، دا ګرد د الله جل جلاله په اختيار او قبضه کې دي، او د ما سوا له الله د بل هيڅا حكم او زور نه چليږي.

﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝٥٩﴾

او خاص هم دغه الله سره دي كيلي ګانې (كنجياني) د خزانې د غيب چې نه پوهيږي په هغو (بل هيڅوك) مګر (عالم دی پرې) هم دی، او پوهيږي الله په هغه چې په بر (وچه) کې او په بحر (درياب) کې دي، او نه لويږي هيڅ يوه پاڼه (له ونې) مګر چې عالم دی په هغه الله، او نه (لويږي كومه) دانه په تيارو د ځمكې کې او نه دی هيڅ لوند او هيڅ وچ مګر (ثابت شوي دي) په كتاب مبين (لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعني د هر شي احوال په لوح محفوظ کې مندرج دي، او هر هغه شيان چې په لوح محفوظ کې دي؛ هغه ټول په علم د الله کې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آيت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ هيڅ يو وچ او لوند، وړو كی او لوی شی د الله تعالى د ازلي علم له محيط نه خارج كېدی نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوی د سزا وركولو د مناسب وخت او محل پوره او صحيح علم له ده سره شته.

تنبيه: هغه علماء چې «مفاتح» د «مَفْتَح» - بفتح الميم - جمع وايي؛ دوی د «مفاتح الغيب» تر جمه په «غيبي خزانو» سره كړې دی، او د هغوی په نزد چې د مِفتح -بكسر الميم- جمع ده، هغوی د «مفاتح الغيب» ترجمه په غيبي كِيلي ګانو (كنجيانو) سره كوي.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَى أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٦٠﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چې وفاتوي (حصاروي او ويده كوي) تاسې په شپه کې، او پوهيږي په هر هغه څه چې كسب كړی وي تاسې په ورځې کې (له طاعت او معصيت څخه) بيا پاځوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) کې چې پوره كړ شي اجل (نېټه) مقرره شوې، بيا خاص هم ده ته ببرته ورتلل ستاسې دي، بيا به خبر كړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا کې له خير او شره).

تفسیر: یعنې د شپې د ویدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کیږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخیستی شوې ده، (او پوهیږي الله په هر هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصیت څخه): یعنې په ورځ کې خومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کیږي؛ هغه ټول په پوره تفصیل سره د الله تعالی په علم کې موجود دي.

(بیا پاڅوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړی شئ اجل «نېټه» مقرره شوې)، یعنې که ده اراده کړې وي نو تاسې همغسې چې ویده وئ؛ ویده به پاتې وئ، لیکن د مرګ د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راویښوي.

(بیا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي؛ بیا به خبر کړي دی تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنیا کې له خیر او شره)، یعنې د ورځې کار او د شپې ویدېدل او بیا سبا پاڅېدل دا هره ورځنی منظمه سلسله د دنیوي ژوندون او ورپسې مړ کېدلو او بیا ژوندي کېدلو؛ یوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بیداری د یادونې په وسیله د «معاد» پر مسئله هم تنبیه کړی شوې ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

او همدی (الله) دی غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او لیږي پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه لیکونکي د اعمالو ستاسې کرام الکاتبین دي) تر هغه پورې کله چې راشي یو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده لیږلي شوي (پرښتې ځمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره لېږلي کیږي)، او دوی هیڅ تقصیر نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسیر: «حفظة» یعنې هغه پرښتې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په لېږلو کې ښایي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قیامت له شرمندګۍ او رسوایۍ څخه وویریږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي ! څو د قیامت د ورځې له شرمندګۍ او رسوایۍ څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

بیا به بېرته وروستل شي دوی طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولی (مالک) د دوی دی حق (عادل)، واورئ ! خبردار شئ ! خاص هم ده ته دی حکم او همدی دی ډېر تیز جلت دی له ټولو حسابګرو.

تفسیر: یعنې په یوه رپ (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سیئات ورښکاره کوي.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

ووایه (ای محمده !) څوک به خلاص کړي تاسې له تیارو د بر (وچې) او بحر (دریاب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وايئ چې قسم دی) که خلاص کړي (الله) مونږ له تيارو (او سختيو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ايستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله خلاصوي تاسي له دې (تيارو او سختيو) او له هرې سختې څخه بيا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شريکوئ (له الله سره نور په عبادت کې).

تفسير: يعنې حق تعالى سره له هغه محيط علم او کامل قدرت چې (لږ څه) بيان يې پاس وشو، فوراً ستاسې د بد عمليو او شرارتونو سزا نه درکوي، بلکه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شدائدو په تيارو کې اخته کېږئ، او هغه په عاجزی او زاری سره يادوئ ! او پخه وعده کوئ چې «د دې مصيبت څخه له وتلو وروسته به بيا هيڅېږې شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په ياد لرو»، نو ډېر ځلې الله جل جلاله ستاسې لاس نيسي، او له دغو مهالکو او هر قسم سختيو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، ليکن بيا هم تاسې پخپلو وعدو ټينګ نه درېږئ، او د مصيبت له آزادی څخه وروسته بيا سمدلاسه په بغاوت او ياغيتوب لاس پورې کړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ووايه (ای محمده !) هم دغه (الله) قادر دی په دې چې ولېږي په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لکه د لوط قوم او اصحاب فيل) يا له لاندې د پښو ستاسې (لکه فرعونيان او قارون)، يا ګډ وډ کړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروڅکوي (الله) ځينو ستاسې ته جنګ (او سختی) د ځينو (نورو)، وګوره (ای محمده !) څرنګه راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (خپل) لپاره د دې چې دوی پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسير: په دې کې يې د درې ډولو عذابونو بيان وفرمايه:

(۱) هغه چې له پاسه راځي، لکه د تيږو ورېدل، يا طوفاني هوا يا باران.

(۲) هغه چې له پښو لاندې راځي، لکه خسف، زلزله، سيلاو يا نور (يا مراد له «فوق» څخه نه ورېدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونيدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانيو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دعاء سره ځمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، يعنې داسې عام عذاب چې د دې امت استيصال او بيخ کني وکړي، لکه چې په پخوانيو امتونو مسلطېده (بفضل الله وکرمه)؛ په دې امت نه نازلېږي، که جزئي او خصوصي واقعې پېښې شي؛ نو د هغو نفي نه ده شوې.

(۳) عذاب چې ښايي د اخلي عذاب ورته وويل شي، د دې امت په حق کې باقي پاتې دی، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو کې سره جنګ، جنجال، جګړې او وينې تويول دي، په «قرآن شريف کې زياترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړی شوې ده، دلته يې دا را څرګنده کړه، چې دا هم عذاب دی چې پر پخوانيو امتو باندې له آسمانه يا له ځمکې څخه نازل شوی دی، او دا هم عذاب دی، چې انسانان يو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي، يا يې قيد يا يې ذليل کړي، رسول الله مبارک وپوهېد، چې پر دغه امت وروستنی عذاب نازلېږي.

﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ زیاتره همدغه وروستني عذاب ته ویل کیږي، او د آخرت عذاب هم یوائې پر همغو کسانو همېشه مسلط کیږي، چې په کفر کې مړه شوي دي (او مړه کیږي).

﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ «وګوره ای محمده ! څرنګه مونږ راز راز بیانوو آیتونه خپل لپاره د دې چې دوی پوه شي پرې» یعني په قرآنکریم یا د عذاب په راتګ، څکه دوی داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټي (بېکاره) ویروونکې خبرې دي، عذاب یا نور شیان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (یا دغه عذاب) قوم ستا (یعني قریشو) حال دا چې دغه (قرآن یا عذاب) حق دی، ووایه (ای محمده ! دوی ته) نه یم زه په تاسې وکیل (ساتونکی). هرې خبرې ته یو وخت مقرر دی، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسیر: یعني څما وظیفه دا نه ده، چې ستاسې په تکذیبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل کړم، یا د هغه وخت یا نوعیت یا یې نور تفصیلات در وښیم، زما کار یوائې پوهول او تنبیه کول دي، (دا د قتال د امر څخه پخوا وو)، له دې نه زیات د هر شي د وقوع خُصوصیات د الله تعالی په علم کې مقدّر، او وخت یې مقرر دی، هر وخت چې یې نېټه ورسیږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شیان چې ما تاسې ترې ویرولې؛ هغه تر کومه ځایه پورې رښتیا دي؟ .

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ووینې ته هغه کسان چې جګړې کوي (طعن وربورې ترې، مسخرې پرې کوي، ننوځي غوټې وهي) په آیتونو څمونږ کې؛ نو مخه واړوه له دوی نه (او ورسره مه کښېنه ! او که ناست وې ترې پاځېږه !) تر هغې پورې چې مشغول شي دوی په خبرو (نورو کې) غیر له قرآن څخه، او که هېر کړ له تا نه (دا اعراض او څنګ کول) شیطان؛ نو مه کښېنه وروسته له یادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسیر: یعني هغه خلق چې د آیات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقیدونو کې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه کوئ ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه کوئ !، څو تاسې هم د هغو په ډله کې ګډ نشئ ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ !، لکه چې په یو بل ځای کې فرمایي: ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ د یوه مؤمن د غیرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو کې ګډون وکړي، لازم دي چې تل ترې کناره او په څنګ وي !، او که کله ناځاپه یا سهواً پکې شریک شي؛ نو له یادېدلو څخه وروسته دې له هغه ځایه پاځیږي، څکه چې په همدې کې د عاقبت سمون (برابري)، د دین سلامتي، او طعن او استهزاء کوونکو ته عملي نصیحت او تنبیه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي له حسابه د دغو (جګړه کوونکو په آیات الله تمسخراً) څخه هیڅ شی (له ګناه)، ولیکن (دوی باندې) پند ورکول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوی (د هغو کسانو د مجلس له ګډون څخه چې په قرآن پورې تمسخر کوي).

تفسیر: د دې آیت دوه معناګانې کېدی شي، یعنې که پرهېزګاران د جګړې کوونکو او طعن وېونکو له مجلس څخه پاڅېږي، او له دوی څنې جلا (جدا) کېږي، نو د طاعنینو له ګمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هیڅ یوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقیانو نشي راتلی، هو ! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصیحت کول دي، ښایي چې هغه بدبختان د نصیحت له اورېدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهېږي، او له خپله انجامه وویرېږي.

یا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزګارانو او محتاطانو ته د کومې معتدّ به دیني یا دنیوي واقعې د ضرورت له امله (وجې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورتګ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعنینو د ګناه او پوښتنو هیڅ یو اثر نه ور رسیږي، هو ! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصیحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصحیت اثر ولوېږي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۝

او پرېږده ته هغه کسان چې ګرځولی دی دوی دین خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) ځو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنیا کې) او نه شفاعتګر (دافع د مصیبت په عقبی کې)، او که فدیه ورکړي (دا نفس) هر قسم فدیه نو وابه نه خیستی شي دا (فدیه، یعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورین چې دین یې په لهو او لعب نیولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره څښل له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسیر: ﴿اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾ یعنې خپل هغه دین چې قبلول یې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دین دی.

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره دنیوي حیات او ژوندون لږ خسیس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، یعنې د دنیا په لذتونو مست شول، او عاقبت یې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښیناتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآیه ـ یعنې داسې خلقو ته چې د تکذیب او استهزاء په ګناهونو نیولی شوي دي؛ هیڅ دوست او ملګری نه پیدا کېږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور یې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعیې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شي، او نه ترې کوم قسم فدیه او معاوضه قبلېږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې تول دنیا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بیا هم نشي خلاصیدی.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآیه ـ «دا مذکورین چې دین یې لهو او لعب نیولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره چښل (څکل) له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ اَنَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ اِذْ هَدٰىنَا اللّٰهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّيٰطِيْنُ فِى الْاَرْضِ حَيْرَانَ لَهٗٓ اَصْحٰبٌ يَّدْعُوْنَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ؕ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۱﴾ وَاَنْ اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوْهُ ؕ وَهُوَ الَّذِىْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۷۲﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا عبادت وکړو مونږ غیر له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولی شي مونږ ته، او نه تاوان رسولی شي مونږ ته؟ !، او بېرته ورګرځولی شو مونږ په پوندو خپلو (شرک) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بیولی وي دی پیریانو په ځمکه (چول بیابان) کې په داسې حال کې چې (له ورکېدلو د لارې) حیران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوی دا سړی (له ډېره شفقته) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وایي) راځه مونږ ته !، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه هدایت د الله (اسلام) همدا دی هدایت (نه نور)، او امر (حکم) کړی شوی دی مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه کېږدو) رب (پالونکي) د تمامو عالمیانو ته. او بل په دې (حکم شوی دی مونږ ته) چې قائموئ (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وویرېږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دی چې ده ته به ورټول کړی شئ تاسې (په قیامت کې).

تفسیر: یعني د مسلمانانو شان دا دی چې ګمراهانو ته نصیحت وکړي، نو له داسې موحد، مبلّغ، او مجاهد بنده ځنې دا توقع کول فضول ده چې: دی به د ما سوا الله په مخ کې خپل سر ټیټ کړي، چې د دغو غیر الله په قبضه کې نه نفع شته نه نقصان، یا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجې) د توحید او ایمان سمه لاره پرېږدي، او د شرک او نورو غولوونکو شیانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، که معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دی، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په یوه چول او بیابان کې سفر کوي، او ناڅاپه بیابانیي غول (خبیث جن) یې وغولوي، او لاره ترې ورکه کړي، دی په څلورو خواوو کې پرېشان او سرګردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خیر غوښتلو لپاره ورناري کړي، چې «ځمونږ په لوري راځه ! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دی د حیرانۍ او مخبوط الحواسی په حالت کې په هیڅ شي نه پوهیږي، او د دوی په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهېږئ ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحید سمه صافه لاره ټاکلې (مقرر) شوې ده، او هغه څوک چې د هغه په رفاقت او معیت سره دغه سفر طي کیږي؛ هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم او د ده تابعان دي، کله چې دا بدبخت د شیطانانو او مضلانو په منګلو کې ورشي، او د ضلالت په بیدیا کې سرګردانه ګرځي، د ده هادیان او رفیقان د همدردۍ له لارې دی د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دی هیڅ نه اوري، او نه پرې پوهیږي، نو ای د اشرارو ډلې ! ستاسې هم دا مقصد دی، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ کړو؟ دا آیت د هغو مشرکانو په ځواب کې نازل شوی دی، چې دوی له مسلمانانو څخه د اسلام د ترک غوښتنه کړې وه.

وَهُوَ الَّذِىْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ وَيَوْمَ يَقُوْلُ كُنْ فَيَكُوْنُ ؕ قَوْلُهُ الْحَقُّ ؕ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ ؕ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ؕ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ﴿۷۳﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله هر شي ته) چې موجود شه ! (یعنې پیدا شه !) نو موجود (یعنې پیدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتیا) ده، او خاص دغه (الله) لره دی ملک

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پوکی وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکارو، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسیر: په دغې ورځې د قیامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لِّمَنِ ٱلْمُلْكُ ٱلْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ﴾ «یعني هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر یې په دغو دریو آیتونو کې وشو؛ هغه د دې لایق دی چې مونږ یې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهایي عبودیّت اظهار او اختیار کړو»، او په هره شبېه کې ترې ویرېږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هیڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل آزر ته: آیا نیسې ته بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: ﴿لِأَبِيهِ ءَازَرَ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهیم علیه السلام د پلار نوم «تارخ» لیکلی دی، ممکن چې «تارخ» یې نوم او «آزر» یې لقب وي، ابن کثیر «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو څخې نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښایي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وجې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً﴾ الآیه - «آیا ته نیسې بتان په ألوهیت سره، بېشکه چې زه وینم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې» له دې نه به صافه او صریحه ګمراهي بله څه وي؟ چې أکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تیږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پرېوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

او (لکه چې مو وروښوده ابراهیم ته د ده د قوم د ګمراهۍ قبحه) همدارنګه ښیو مونږ ابراهیم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دلیل ونیسي په وحدانیت ځما) او لپاره د دې چې شي له یقین کوونکو (عیاناً هم لکه چې وو بیاناً).

تفسیر: یعني همغسې چې د بت پرستۍ شناعت، قبح او بدي مونږ ابراهیم علیه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علویّاتو او سفلیّاتو د ترکیبي نظام له اعماقو او نهایت محکمو او عجیبو او غریبو اسرارو څخه مونږ ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې د هغو په لیدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانیت او د الوهیت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بېچارګۍ استدلال ونیسي، او د خپل قوم د کواکب پرستۍ او هیکل سازۍ عقیده هم علی وجه البصیرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق الیقین په اعلی مرتبه فائز شي.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾

نو کله چې تیاره شوه په ده باندې شپه نو ولید (ابراهیم) یو ستوری، ویې ویل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب یې وکړ (غائب شو) وویل (ابراهیم): چې زه دوست نه ګڼم غروب کوونکي (غائبېدونکي چې په الوهیت یې ونیسم بلکه بد یې ګڼم).

تفسير: آيا څوك دا خبره خوښوي چې يو مجبور بندي او بيګاري سړی د شهنشاهی پر تخت باندې کېښوي؟.

پاتې شو د «ابراهيم عليه السلام» ﴿هَٰذَا رَبِّي﴾ ويل؛ يا خو د استفهام انکاري په لهجه دی، يعنې آيا همدا ځما رب دی؟ يا د تهکم (قهر) او تبکيت (سرزنش) په ډول يې ويلي دي، يعنې همدا دی رب ځما ستاسې له عقيدې سره سم، لکه چې موسی عليه السلام فرمايلي دي: ﴿وَانظُرْ إِلَىٰ إِلَٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمك، پرته له دې نه د مفسرينو نور اقوال هم شته، مګر ځمونږ په خيال همدا راجح ده، والله أعلم.

﴿فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۝٧٧﴾

پس کله چې وليده (ابراهيم) سپوږمۍ راختونکې ځلېدونکې وويل (ابراهيم) دا رب ځما دی (ستاسې په زعم)، نو کله چې غروب يې وکړ (غائبه شوه)؛ وويل (ابراهيم): قسم دی که هدايت ونه کړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسير: څرنګه چې سپوږمۍ ډېر حسين او ځلېدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سړي لاس ونه نيسي نو بېشکه چې انسان د هغه په ځلېدلو او ښايست مفتون کيږي.

﴿فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۝٧٨﴾

بيا کله چې وليد (ابراهيم) لمر راختونکی (ځلېدونکی) وويل (ابراهيم): دا دی رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو څخه) لوی دی، پس کله چې (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو)؛ وويل (ابراهيم): ای قومه ځما ! بېشکه زه يم بېزار له هغو شيانو چې تاسې (يې) شريکوئ (له الله سره).

تفسير: يعنې په فلکي نظام کې له ګردو څخه لويه سيّاره لمر دی، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمۍ، ستوري او نور ګرد د الله تعالی مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معين وخت ځمونږ په نظر راځي، او هيڅ يو له دوی څخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې يوه شيبه هم له خپله ځايه څه تقديم او تاخير وکولی شي، يا په خپل سر کوم حرکت وکړي، نو بيا دې مخلوق ته د خالق تعالی حقوق ورکول او شريک ګرځول څومره سپين سترګي او ګستاخي؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لايق) يو کار دی؟.

﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا ۖ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝٧٩﴾

بېشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) مې دی مخ خپل هغه ذات ته چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکې، حال دا چې حنيف يم (ګرځېدونکی يم له ګردو باطلو اديانو څخه حق دين ته) او نه يم زه له مشرکانو.

تفسير: يعنې له ګردو مخلوقاتو څخې يوه لوري ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار يې ټينګ ونيو، چې د هغه په قدرت کې ګرد علويّات او سفليّات دي.

﴿وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ ۚ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ ۚ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا ۗ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ۝٨٠﴾

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحيد کې) وويل (ابراهيم) آيا جګړه کوئ تاسې له ما سره په (وحدانيت د) الله کې، حال دا چې په تحقيق هدايت کړی (لاره د توحيد ښوولي ده الله)

ماته، او نه ویرېږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې یې شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مګر چې اراده وفرمایي رب ځما د څه (تکلیف رسولو ما لره نو رسولی یې شي)، احاطه کړېده رب ځما په ټولو شیانو له جهته د علم، آیا نو تاسې پند نه اخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولی؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام قوم به ویل چې: ته ځمونږ د معبودانو توهین کوې، نو وویرېږه چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشې (معاذ الله)، یا په بل کوم مصیبت کې اخته نشې، نو د هغه ځواب داسې ورکوی چې: «زه به له دوی نه ولې ویرېږم؟ ځکه چې د دوی په لاس کې نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شی نشته، هو! که ځما پروردګار ماته څه تکلیف راورسوي؛ نو له هغه څخه په دنیا کې هیڅوک نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده، چې کوم یو سړی په کوم یو حالت کې بنایي ژوندون وکړي، او کوم شی به ورته وړ (لایق) او مناسب وي».

وَكَيۡفَ أَخَافُ مَآ أَشۡرَكۡتُمۡ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمۡ أَشۡرَكۡتُم بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ عَلَيۡكُمۡ سُلۡطَٰنٗاۚ

او څرنګه به ویرېږم زه له هغو (بتانو) چې شریکان کړي دي تاسې (له الله سره په عبادت کې) او نه ویرېږئ تاسې له دې چې بېشکه تاسې شریک کړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) پـه (شریک کولو) د هغه پر تاسې هیڅ برهان (دلیل سند).

تفسیر: یعنې ستاسې له معبودانو څنې به زه ولې ویرېږم حال دا چې د دوی په واک (اختیار) او قبضه کې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه کوم، هو! تاسې د الله تعالی باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو څنې وېره پکار ده.

فَأَيُّ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ أَحَقُّ بِٱلۡأَمۡنِۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٨١﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٨٢﴾

نو کومه یوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووایئ!) که یئ تاسې چې پوهېږئ (په دې چې له چا نه وېره پکار ده؟ کله چې دوی لاځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمایي). هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او نه دی ګډ کړی دوی ایمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرک دی)؛ دغه کسان (چې خپل ایمان یې له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونکي.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې منقول دي، چې کریم نبي «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلی دی، لکه چې په (۲۱ جزء د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کې دي): ﴿إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٌ﴾ ګواکې د ظلم تنوین د تعظیم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې کیږي، چې «مأمون او مهتدي یواځې همغه کسان کېدی شي، چې داسې یقین او ایمان ولري چې په هغه کې د شرک هیڅ اثر او نښه نه وي»، او که سره له ایمان لرلو په الله تعالی شرک کړي نړدي؛ نو هغه شرعي ایمان نه دی، او نه یې د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کېدی شي، وهو کما قال الله تعالی: ﴿وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف علیه السلام د سورت (۱۰۶) آیت (۱۲) رکوع).

منقول دي کله چې دغه آیت نازل شو؛ اصحاب کرام «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» سخت ویرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او دروند واقع شو، بالآخر یې د رسول علیه السلام په حضور کې عرض وکړ، «أینا لم یظلم نفسه یا رسول الله؟» صلی الله علیه وسلم، «په مونږ کې کوم یو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې یې ظلم نه وي

کړی»، نو په دغه تقدیر سره مونږ ګرد د الله جل جلاله له عذابه غیر مأمون، او له هدایته محروم شو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمایل: «لیس کذلک، إنما هو الشرک، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾»

یعنې په ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ﴾ کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هیڅ تردّد او اندېښنه نه ده پکار، اګر که مفسرینو او محدثینو پر دغه آیت راز راز (قسم قسم) تقریرونه او بیانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د دغو ګرد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ۝٨٣

او دا (چې تېر شو) دلیل ځمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهیم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمایو (د پورته کولو یې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې برې عطا کول، او په دنیا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه علیم او حکیم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابلیت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع اومقام کې ږدي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ
وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٨٤

او وبانښه مونږ ابراهیم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائیلي انبیاوو پلار دی) او یعقوب (مو هم وروبانښه چې لمسی یې وو، دغو) ټولو ته هدایت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدایت کړی وو له (ابراهیم څخه) پخوا، او (هدایت مو کړی وو) اولادې د ده ځنې داود او سلیمان ته، او ایوب او یوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبیاوو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نیکو کارانو) ته.

تفسیر: یعنې نه یواځې دا چې مونږ ابراهیم علیه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زېږښت کې د اسحاق علیه السلام په شان ځوی او یعقوب علیه السلام غوندې لمسی مو هم وروبانښه، یعقوب علیه السلام همغه (اسرائیل) دی چې ده ته بني اسرائیل منسوب دی، چې په زرهاوو انبیاء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کریم په یو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهیم علیه السلام د الله تعالی له جانبه نبوت اکثر د ده په اولاده کې اینښود شوی دی.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ۝٨٥ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا
عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٨٦ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٨٧
ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ۝٨٨

او (هدایت مو کړی وو) زکریا او یحیی ته او عیسی او الیاس ته، دوی ګرد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) ځنې. او (هدایت مو کړی وو) اسماعیل او الیسع ته، او یونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضیلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالمیانو. او (فضیلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له ورونړو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبيا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دين د انبياوو) هدايت د الله دی چې لار ښوونه فرمايي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او که (فرضاً) شريک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې د خالص توحيد او د الله تعالى د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالى خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيايي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لياقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوْ اَشْرَكُوْا﴾ الآيه: دا مونږ ته خبر راکړی شوی دی، چې شرک (داسې لويه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حيثيت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پيغمبرانو او مقرّبانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضايع شي، (امّا صدور يې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَاِنْ يَّكْفُرْ بِهَا هٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوْا بِهَا بِكٰفِرِيْنَ ﴿۸۹﴾

دغه (تېر پيغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شريعت) او پيغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آيتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقيق مقرر کړي مونږ په (ايمان او عمل) د دې داسې يو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسير: يعنې که د مکې کافران يا نور منکران له دې شيانو (کتاب، شريعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو څمونږ دين په هغو پورې موقوف او تړلی نه دی، ځکه چې مونږ يو بل قوم چې مهاجرين او انصار رضي الله تعالى عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترويج د دې شيانو مقرر کړي دي، چې دوی څمونږ د هيڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهُدٰىهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا ۗ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿۹۰﴾

دغه (انبياء) هغه کسان دي چې هدايت کړی دی الله (دوی ته) نو په طريقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده !) ووايه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبليغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر يواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالميانو.

تفسير: يعنې ګرد انبياء عليهم السلام په عقائدو او د دين په اصولو او کلّي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور يو دی، او هر يو نبي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور يئ چې پر همغې مستقيمې طريقې تګ وکړئ !.

ګواکې په دې آيت سره يې تنبيه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقينو انبياوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار پخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هيڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آيت د عموم څخه دغه مسئله ايستلې ده، چې كه نبي كريم صلى الله عليه وسلم په كومه معامله كې د سابقه وو شرائعو ذكر وفرمايي؛ نو هغه د ده د امّت په حق كې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په كلّي ياجزئي ډول سره انكار نه وي فرمايلی.

﴿قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا﴾ الآيه ـ «ووايه ! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبليغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونكی نه يم، څما اجر خو د الله تعالى په دربار كې ثابت دی، هو ! كه تاسې له نصيحت څخه انحراف وكړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوئ، په ګرد جهان كې يو نه يو خو به دا نصيحت ومني، هر هغه څوک چې انكار وكړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښايي چې په خپلې دغې محرومی، بدبختی او بدحالی وژاړي.

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ؕ قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى نُوْرًا وَّهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُوْنَهٗ قَرَاطِيْسَ تُبْدُوْنَهَا وَتُخْفُوْنَ كَثِيْرًا ۚ وَعُلِّمْتُمْ مَّا لَمْ تَعْلَمُوْٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْ ؕ

او نه دی كړی تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق تعظيم د ده سره كله چې ووېل دوی چې: نه دی نازل كړی الله پر هيڅ بشر (انسان) باندې هيڅ شی، ووايه (ای محمده دوی ته !) چا نازل كړی وو كتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رڼا) او هدايت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوئ تاسې هغه (كتاب) پاڼه پاڼه، ښكاره كوئ يې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پټوئ تاسې ډېرې (ترې چې ستاسې نه وي خوښې لكه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احكام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسير: ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ﴾ الآيه ـ يعنې نه كتاب نه وحي او نه شرعي احكام، بلكه هيڅ شی الله تعالى نه دي راليږلي.

﴿قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ الَّذِيْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰى﴾ يعنې كه په رښتيا سره الله تعالى پر هيڅ يو انسان هيڅ يو شی نه دی نازل كړی، نو د «مقدس تورات» په شان يو عظيم الشأن كتاب له كومه راغی؟ چې په الهي احكامو او مرضياتو يې بندګان خبرول، او د رشد او هدايت عجيبه عجيبه رڼا يې په خپل منځ كې لرله، او د هغو شيانو علم يې تاسې ته درعطا كاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نيكه بلكه ټول انبياء عليهم السلام حتى ټول بني آدمان هم بې د الله تعالى له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهيدل، او چا هغه په موسی عليه السلام نازل كړی؟.

دا منل كيږي چې نن ورځ تاسې هغه كتاب پاڼې پاڼې او ټوک ټوک كړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احكام او اخبار مو پټ كړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بيا هم هغه برخه يې چې پاتې ده، همغه دا راښيي، كله چې د هغې عظيم الشأني مانۍ كنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه كې به يې عروج څومره عظيم الشأن وو؟ (نو كله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای څما رسوله در نه كړی، نو پاک الله فرمايي چې:

قُلِ اللّٰهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِيْ خَوْضِهِمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۱﴾

ووايه (ای محمده !) چې الله (نازل كړی وو ! بل ځواب نشته) بيا پرېږده دوی چې په خرافاتو خپلو كې لوبې كوي (او په باطلو خپلو كې غوپې وهي؛ مشغوليږي).

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِىْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا ۗ وَالَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ﴿۹۲﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو) (یعنې اهل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (یقین یې کړی دی) په آخرت؛ ایمان لري دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعایت سره یې).

تفسیر: ﴿وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾: «او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو، یعنې مکیان ـ مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أم القرى» د کلیو (کلو) اصل او بېخ ته وایي.

مکه معظّمه د ګردو عربو دیني او دُنیوي مرجع وه، له جغرافیایي حیثیته هم د پخوانی دنیا د وسطي مرکز په ډول واقع ده، نوې دنیا (امریکا) ترې لاندې پرته ده، د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو ځنې ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «أم القرى» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه یې مراد یا عرب دي، ولې چې په دنیا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو، یا به ګرد جهان مراد وي.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ ؕ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (یعنې هیڅوک نشته) له هغه چا نه چې ترې پر الله دروغ، یا وایي چې وحي کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحي نه وي کړی شوي ده ته د هیڅ شي، او (بل څوک دی ډېر ظالم یعنې نشته له) هغه چا چې وایي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده ! چې قرآن دی).

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان تړلو څخه بنایي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لري، او وړ (قابل) او لایق یې نه وي، مثلا یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوي، یا ورته د ځوی او ښځې تجویز وکړي، یا داسې ووایي: ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِّنْ شَىْءٍ﴾ یعنې الله تعالی د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیأ کړی، نو هر څوک چې داسې ووایي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوّت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، یا داسې یوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځینو مشرکانو به ویل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهایي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لږ څه وروسته راځي.

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِىْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْٓا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْٓا اَنْفُسَكُمْ ؕ

او که ووینې ته (ای محمده !) ظالمان یعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختیو د مرګ کې وي، حال دا چې پرښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وایي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې یې قبض کړو مونږ که یې ایستی شئ یا یې له عذابه وباسئ !).

تفسیر: یعنې د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار لپاره وایي چې راوباسئ خپل ارواح.

﴿اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ۝۹۳﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکوونکی (یعنې چې له سخت تکلیف سره ذلت او رسوایي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ویل به مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسې چې له آیتونو د ده څخه به مو تکبّر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعنې د تکبر له لارې د الله تعالی آیتونه او نبې دروغجنې کوئ (او وبه ویل شي کفارو ته کله چې بیا ژوندي شي په قیامت کې داسې چې)

﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّتَرَكْتُمْ مَّا خَوَّلْنٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُوْرِكُمْ ۚ وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ الَّذِيْنَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيْكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۚ لَقَدْ تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَّا كُنْتُمْ تَزْعُمُوْنَ ۝۹۴﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پیدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنیا کې) هغه (شیان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وینو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې ګمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت) ستاسې کې شریکان دي (له الله سره) خامخا په تحقیق پرې شو (هغه پیوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې څخه هغه شی چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (چې دا شفیعان دي).

تفسیر: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُوْنَا فُرَادٰى﴾ «او په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې یواځې لکه چې مو پیدا کړي وئ اول ځلې، یعنې نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پڼې وي، ما ته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او ویاړ کولو، هغه مو له ځانه سره نه دي راوړي، او هلته مو پرېښئ دي.

﴿وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمْ﴾ الآیه ـ یعنې هغه شیان چې تاسې د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لاړل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وینو، او د نصرت او حمایت هغه ګردې علاقې او اړیکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافې او باتې وهلې.

﴿اِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ۗ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ۝۹۵﴾

بېشکه الله چوونکی (څیروونکی) د داني دی (په ایستلو د ډکې (تېغ) سره) او د زړي (په ایستلو د نیالګي ـ تیغي سره) راباسي ژوندی له مړي (لکه شین ډکی له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړي دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شین ډکي، نطفه له حیوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی، نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې؟ (د الله له عبادت څخه).

تفسیر: یعنې زړی او دانه یې په ځمکه کې د خنبولو څخه وروسته چولې، او څیرلی او تک شین ډکی ترې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بېځانه د ځانداره ایستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان څخه پیدا کوي،

دا د همدې الله تعالی کار دی، بیا تاسې چې هغه پر بېردئ نو چېرې ځئ؟ آیا بل داسې کوم لوی ذات موندلی شئ چې د داسې قدرتونو او کمالاتو څېښتن (مالک) او دا ډول لوی کارونه په سر ور رسولی شي؟.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

چوونکی (د رڼا) د سبا دی (بیوونکی د تیارو د شپې، راوستونکی د رڼا د ورځې) او ګرځولې یې ده شپه آرامځی او (ګرځولي یې دی) لمر او سپوږمی (نښې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذکر شوي شیان) اندازه کول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه عالم (خبردار په تدبیر د عالم).

تفسیر: یعنې د شپې له تیارو څخه د صبح صادق هغه تک سپین تار چې راخرګندیږي، د هغه رایستونکی هم دا پاک الله دی، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمۍ، د ستورو او نورو حکیمانه نظام، او د دوی د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاکلی او مقرر کړی دی، په هغه کې د یوه ویښته په اندازه هم لاندې باندې او زیاتوالی او نقصان له سره نه پېښیږي.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره وموميئ د هغو (په وسیله) سره په تیارو د بر (وچې په بیابانونو کې) او (په تیارو د) بحر (دریاب) کې، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ آیتونه (د قدرت او توحید خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهیږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسیر: یعنې په دوی سره بلا واسطه لاره معلومه کړئ، یا بالواسطه لکه قطب ښوونکی او نور جغرافیایي آلات.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې يئ تاسې (ګرد ـ ټول) له نفس یوه څخه (چې آدم دی) نو (شته تاسې ته یو) ځای د قرارۍ (په شاګانو د پلرونو یا په سر د ځمکې کې) او یو ځای د امانت (د مور په نس یا په قبر کې)، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ آیتونه (قدرت او توحید خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهیږي (او پرې استدلال کولی شي).

تفسیر: «مستقرّ» د دربدلو هسې ځای چې په هغه کې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت کېښودلو ځای ته وایي، دا یې لغوي معنی شوله، د دې دواړو د مصداق په تعیین کې دمفسرینو اختلاف دی، خو ځمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښیږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» کې لیکلی دی: «یعنې لومړی سپارلی کیږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنیوي أثرات په کې پیدا کړي، بیا یې دنیا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرّر ورکوي، بیا یې قبر او هدیرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د أخروي ژوندون اثرات په کې پیدا کوي، او بیا قرار ورته بخښي په جنت کې یا یې وراچوي په دوزخ کې».

وَهُوَ الَّذِىٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّالزَّيْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ اُنْظُرُوْٓا اِلٰى ثَمَرِهٖٓ اِذَآ اَثْمَرَ وَيَنْعِهٖ ۗ اِنَّ فِىْ ذٰلِكُمْ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۹۹﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (راښکته) کړې یې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو رایستلې دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونیدونکي)، نو رایستلې دي مونږ له هغه (زرغونه) څخه شین (کښت فصل) چې بیا راباسو مونږ له دې (شنه ډکي) څخه دانې یو په بل سورې (لکه وږې)، او (راباسو) له (جنسه د) خُرما څخه (داسې خُرما چې راووځي) له غلافه (د وږي) د هغې څخه وږي نژدې (ځمکې ته یایو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انګورو او (راباسو) زیتون (خونه) او انار، په دې حال چې یو له بل سره مشابه وي (په پاڼو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وګورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونیسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلائل (د قدرت او توحید) دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري (تصدیق کوي).

تفسیر: ﴿اِنَّ فِىْ ذٰلِكُمْ﴾ الآیه ـ «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلائل د قدرت او توحید دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري او تصدیق کوي»، د الله تعالی هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بیان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانیت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شي؛ نو د وحیې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځایه پورې ترې حل کیږي، ځکه کله چې حق تعالی پخپل فضل او رحمت سره ځمونږ د دنیوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهیا کړي دي؛ نو داسې ویل به څومره غلط او چتې (بېکاره) وي، چې ځمونږ د اخروي او روحاني ضروریاتو د پوره کولو هیڅ وسیله او سامان یې نه دی پیدا کړی، یقینا هغه کریم رب چې ځمونږ د جسماني غـذا د ودې او نشونما لپاره لـه آسمانه اوبه راښکته کړي دي؛ نو ځمونږ د روحاني تغذیې لپاره یې هم د نبوّت او وحیې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تیارو کې د ستورو په وسیله ظاهري هدایت او لارښوونه کوي، نو څرنګه امکان لري، چې د باطني هدایت او لارښوونې لپاره یو ستورۍ هم د روحانیت په آسمان کې نه وي روڼ کړی؟ !.

پاک الله وروسته د شپې له تیارې بیا د صبح صادق رڼا راولي، او مخلوقاتو ته یې موقع ښښلې ده، چې په خپلو دنیوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا څخه په یوه معین حساب سره منتفع او مستفید شي، نو بیا څنګه ویلی کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تیاره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هیڅ یوه د هدایت کومه سپوږمۍ نه ده پیدا کړې؟ ! او نه یې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره یې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِيْنَ وَبَنٰتٍۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شریکان جنیان (پیریان) حال دا چې پیدا کړي دي (الله) دغه (جن او شیاطین هم) او تړي (جوړوي ځینې کفار) لپاره د الله ځامن او لوڼې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له ګردو عیبونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بیانوي (یې ورته) دوی.

تفسير: له «جن» څخه دلته مراد «شياطين» دي، څرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شيطان په اغواء سره کيږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غير الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهيم عليه السلام د بت پرستی د ترديد په ضمن کې فرمايلي وو: ﴿يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ (د مريم سورت ۳ رکوع)، په سورت يس ۶۰ آيت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾، ملائکې به په قيامت کې فرمايي: ﴿قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آيت).

يا به له جن څخه د جنياتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځينو مشرانو څخې به د جاهليت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آيت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله ځمونږ په شان د الله تعالی عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقيته به دوی څه رنګه د خالق تعالی شريکان شي.

﴿سُبۡحَٰنَهُۥ﴾ الآيه ـ يعنې الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه، او د الله تعالی شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکيب او تحليل څخه بيخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت څرنګه کېدی شي؟.

بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴿١٠١﴾

(الله) بې له نمونې پيدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، څرنګه به وي ده ته ځوی، لور، حال دا چې نشته ده ته هيڅ ښځه، او پيدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسير: تعجب دی ! لکه چې تاسې حقيقتاً د الله لپاره اولاد تاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور څرنګه تجويزوئ؟ او د دې مور تعلّق به له الله تعالی سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانيان مسيح عليه السلام ته د الله تعالی ځوی وايي، ليکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدّيقه بي بي مريمه (العياذ بالله) د «الله تعالی» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مريمې» له ګېډې ځنې پيدا شوی هلک څرنګه د الله تعالی ځوی کېدی شي؟.

په دنيا کې نور کوچنيان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د ميندو له ګېډو ځنې پيدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالی نسلي اولاد نه ګڼل کيږي، او دا فرق چې يو هلک يواځې له (جبرئيلي) نفخې څخه بيا د عادي اسبابو له واسطې څخه پيدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پيدا کړل شي، د أبوّت او بنوّت (پلارتوب او ځويتوب) پر مسئله هيڅ يو اثر نشي اچولی، دغه تخليق که په اسبابو يا مسبباتو سره وي، يا د خارقه عاداتو په وسيله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهيږي چې د کوم شي پيدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ﴿١٠٢﴾

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هيڅ معبود (لايق د عبادت) مګر هم دی، دی پيدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله يواځې) او هم دی پر هر شي وکيل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسیر: ښايي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړی شي، چې دی د پورتنيو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبوديت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د ګردو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختيار کې دی.

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ ﴿١٠٣﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (ويني يې او يا احاطه کوي په سترګو) او هم دی نهايت مهربان او نهايت باريک بين، ښه خبردار دی.

تفسیر: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخيستی دی چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالی وګوري، هو ! که دی د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمايي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلا په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤيت ور په برخه کيږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو څخه ثابته ده.

د سلفو مفسرينو څخه ځينو د ادراک معنی په احاطې سره کړېده، يعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤيت وي، او احاطه به نه وي، هو ! د ده شان هم دا دی، چې په ګردو ابصارو او مبصراتو يې احاطه کړېده، په دې تقدير سره د «لطيف» تعلق به له ﴿لَّا تُدْرِكُهُ﴾ سره، او د «خبير» ارتباط به له ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ سره وي.

﴿قَدْ جَاءَكُم بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ﴾ ﴿١٠٤﴾

(ووايه ای محمده ! دوی ته) په تحقيق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې ويني (دغه واضح دلائل او ايمان پرې راوړي) نو نفع يې د خپل ځان ده، او هر څوک چې ړوند شو (له دغو دلائلو او ايمان پرې رانه وړي، نو ضرر يې) په ده (بار) دی، او نه يم زه په تاسې ساتونکی (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بيا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله يم، او پر ما تش تبليغ دی).

تفسیر: اګر که مونږ پاک الله نشو ليدلی، مګر د ده بصيرت زياتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانيځي؛ نو ضرور الله تعالی مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه ړوند جوړ کړي، نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آيا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا ليدلو ته مجبور کړم؟ .

﴿وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ ﴿١٠٥﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (لپاره دعبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بيان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسیر: يعنې خپل آيتونه له مختلفو خواوو، او په عجيبو او غريبو ډولونو سره څکه بيانوو؛ چې تاسې يې ګردو خلقو ته ورسوئ، او په دوی کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکې او ناپوهان خو به داسې وايي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامين د يو أمّي او نالوستي سړي له خولې څرنګه وځي؟ ! هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا يې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کيږي، او داسې شيطاني شُکوک او شبهات زائليږي.

(يا دا چې دا تېر آيتونه بيا بيا بيانوو په مقتضى د بالغه حكمت خپل سره، پس له دې هم كله له خوفه كله له رجا، كله له وعده كله له وعيده، چې اوريدونكي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وينا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بيان كړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا كلام الله دى).

اِتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٦

پیروي کوه (اى محمده !) د هغه حكم (قرآن) چې وحي كړى شوى دى تاته له رب ستا، نشته هيڅ لايق د عبادت مګر هم دى، او مخ ګرځوه له مشركانو (او په خبرو يې پروا مه كوه).

تفسير: يعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ ! او د ده پر حكم ټګ وكړئ ! او د مشركانو له جهل او عناده ستركې واړوئ !، او داسې انديښنه مه كوئ ! چې و لې دوى د هسې روښانو واضحو دلائلو او بياناتو د اورېدلو سره بيا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشۡرَكُواْۗ

او كه اراده فرمايلي وى الله (د عدم شرك د دوى)؛ نو شرك به نه وى كړى دوى.

تفسير: يعنې د حق تعالى تكويني حكمت د دې مقتضي نه دى چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان كړي، بېشكه كه اراده وفرمايي نو پر ګرد جهان كې به يو مشرك هم پاتې نشي، ليكن له شروع څخه د انساني فطرت نظام يې داسې اينبى دى، چې كه انسان كوښښ وكړي نو يقيناً هدايت قبلولى شي، خو بيا هم په منلو باندې يې بيخي مجبور او مضطر نه دى.

وَمَا جَعَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ١٠٧

او نه يې ګرځولى مونږ ته پر دوى ساتونكى (څارونكى د اعمالو د دوى)، او نه يې ته پر دوى وكيل (كتونكى چې په ايمان يې مجبور كړې).

تفسير: يعنې ستاسې فرض تبليغ او د الهي احكامو اتّباع ده، د دوى د اعمالو ذمه وار او ځواب ويونكى خو تاسې نه يئ.

وَلَا تَسُبُّواْ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّواْ ٱللَّهَ عَدۡوَۢا بِغَيۡرِ عِلۡمٖۗ

او كنځل مه كوئ (اى مؤمنانو !) هغو (معبودانو) ته چې عبادت كوي دغه (كفار د هغو) بې له الله؛ نو كنځل به وكړي دوى (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالته).

تفسير: يعنې تاسې خپل تبليغ او نصيحت فرمايئ ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا كړئ !، وروسته له دې نه كه بيا هم دوى په خپل كفر او شرك باندې دوام وكړي؛ نو د هغه مسؤليت د دوى په غاړه دى، او ذمه واري يې پر تاسې نشته، هو ! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورته د دوى د زيات كفر او تعنّت سبب ونه ګرځئ، مثلا فرض يې كړئ، كه د دوى د مذهب ترديد، يا د بحث او مناظرې په سلسله كې تاسې په غصه شئ، او د دوى باطلو معبودانو او مقتدايانو ته سبّ او كنځل وكړئ؛ چې د دې نتيجه به داسې شي، چې هغوى به هم په ځواب كې ستاسې د بر حق معبود په نسبت بې ادبي كوي، او له جهالته به ده ته زياړې او كنځلې كوي، په دې صورت كې به د خپل واجب التعظيم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځكه له دې نه تل احتراز وكړئ !.

دکوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولې طریقې سره ښکاروڵ، یا د هغه پر کمزورۍ او رکاکت په تحقیقي او الزامي طریقو سره تنبیه کول بېل شی دی، لیکن د کوم قوم د لویانو او معبودانو په نسبت د تحقیر او توهین په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

په شان د دغه (ښایست د عبادت د بتانو دوی ته) ښایسته کړی مونږ هر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بیا به رب د دوی ته بیا ورتګ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (یې په دنیا کې نو په جزا به یې رسوي).

تفسیر: یعني څرنګه چې دنیا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ایښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازېږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطۍ په لوري د تللو هیڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو ! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهېږي، او د دې خبرې پته به ورته ولګېږي، چې هغه کارونه چې په دنیا کې یې کړي دي څرنګه وو؟

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

او قسمونه خوړي دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې یې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ایمان راوړي پرې، ووایه (ای محمده ! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه یم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي یئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه بې خبره یئ چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بیا هم) نه راوړي ایمان دوی.

تفسیر: ځینو مسلمانانو ته داسې خیال پیدا شو، چې ډېر ښه ! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کېږي؟ لهذا د دې په نسبت فرمایي، چې تاسې نه یئ خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمایشي علامو له لیدلو نه وروسته بیا هم ایمان راوړونکي نه دي، او بیا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوپنا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصیل سره هغه ولیکل: (فرمایشي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي یا نور).

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

او اړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له لیدلو د حق نه، نو ایمان نه راوړي) لکه چې ایمان یې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول وارې، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهۍ د دوی کې، حال دا چې دوی متحیران او متردّدان وي.

تفسیر: یعني کله چې په کفر او سرکښۍ باندې همېشه والی او دوام وشي؛ نو نتیجه به یې داسې کېږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کړه وو، بیا د حق د پوهېدلو او لیدلو توفیق نه مومي، «په موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدایت ورکوي؛ په همغه اول ځلي چې حق آوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هنډه کوي، که علامې یې هم وګوري؛ نو څه حیلې او پلمې (تدبیرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ الْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا إِلَّآ أَن يَشَآءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

او كه بېشكه مونږ راليږلي مو وى دغو (كفارو) ته (په غوښتنه د دوى) پرښتې، او خبرې كړي وى له دوى سره مړيو (لكه چې دوى وايي)، او جمع كړي وى مونږ دوى ته هر شى (چې په دنيا كې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (كفار) چې ايمان راوړي (په هيڅ وخت كې) مګر (په وقت د ارادې فرمايلو د الله (د ايمان د دوى) وليكن زيات د دوى جاهلان دي (نه پوهيږي).

تفسير: د ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځينو مفسرينو داسې كړې ده: «ليكن زيات مسلمانان نه پوهيږي په دې چې دغه كفار ايمان نه راوړي، اګر كه داسې معجزې هم ووينې»، او ځينې مفسرين داسې ترجمه كوي: «وليكن اكثر د دې كفارو نه پوهيږي په نه راوړلو د ايمان خپل باندې؛ اګر كه راوړلى شي دوى ته داسې معجزې هم».

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾

او همداسې ګرځولي (پيدا كړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شيطانان د انس (انسانانو) او د جن (پيريانو)، ورښوولې به (او وسوسه به يې آچوله) ځينو د دوى ځينو (نورو) ته، ښايسته كړى شوى خبرې لپاره د غولولو، او كه اراده فرمايلې واى رب ستا، نو نه به وو كړي دوى دا (كارونه چې د زخرف وحي او غرور دى)، پس پرېږده دوى او هغه چې دوى له ځانه دروغ جوړوي (چې كفر دى).

تفسير: همداسې چې دغه مشركان اومعاندان په داسې چټي فرمائشونو تاسې ربړوي (تكليف دركوي)، او په راز راز (قسم قسم) حيلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښويول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل كې هم شيطاني قوتونو كار كولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نږدي، چې پخپلو پاكو مقاصدو (د خلق الله هدايت) كې بريالي (كامياب) شي.

وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

او لپاره د دې چې ميل وكړي دې دروغو ته زړونه د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي په آخرت (قيامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) كړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وكړي دوى (له ګناهونو) هغه چې دوى يې كسب كوونكي دي (چې پرې كړه شي).

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ الْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

آيا پس بې له الله وغواړم زه حكم كوونكى عادل (چې ځما او ستاسې په منځ كې فيصله وكړي)، حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دى) چې نازل كړى (راليږلى) يې دى تاسې ته كتاب (قرآن) حال دا چې واضح كړى شوى دى (په كې حق او باطل)، او هغه كسان چې وركړى

دی مونږ دوی ته کتاب پوهېږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالېږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه !) هیڅکله له شک کوونکو (په قرآن کې).
او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالي) او له جهته د عدل (انصاف یعنې کمال ته رسېدلی دی صدق د اخبارو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یواځې جاهلان او بد عقیدګان انسانان غوږ ږدي، یواځې رسولِ صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط یو الله جل جلاله خپل منصف او حَکَم منلی دی، آیا له دوی څخه د دې خبرې هیله (امید) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاک الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د ګردو (ټولو) اصولي شیانو ضروري توضیح او تفصیل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهیږي چې په یقین سره دا پاک قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنګه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلي قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

وَإِن تُطِعْ أَكْثَرَ مَن فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

او که متابعت وکړې (ته) د زیاترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده !) له لارې د الله، او نه کوي پیروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ تړي (پر الله).

تفسیر: مشاهده او تاریخ دا راښیي چې په دنیا کې فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثریت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خیالي، بې اصولو، او چټي (فضول) خبرو پیروي به یې کوله، که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه په یقین سره بې لارې کېږې.

د دې خبرې مخاطبه اکر که له تاسې سره ده، خو في الحقیقت نورو ته آورول کیږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټي (فضولو) خبرو څخه یوه دا وه، چې هغو د ذبیحې پر مسئلې باندې تنقیدونه کول، او سره ویل به یې: «هغه ساکښ (حیوان) چې په خپل مرګ ومري، یعنې مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وایي، حال دا چې هغه د پاک الله وژلی شوی ساکښ (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله یې ذبحه کړې وي، نو دا عجیبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستنیو آیتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښویدلي دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که یئ تاسې په آیتونو د الله ایمان لرونکي.

تفسیر: کله چې د دې واضحو او صحیحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت او د قرآن کریم حقانیت تسلیم کړ، او په کلي ډول سره مو د هغه پر احکامو ایمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئیاتو د صحت تسلیمول هم ضروري دي، که د هر اصل او فرع او کلي او جزئي شیانو قبول څمونږ پر قیاس باندې موقوف وي؛ نو د وحیې او د نبوت ضرورت هیڅ نه پاتې کیږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی دی نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې کې) حال دا چې په تحقیق واضح کړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام کړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چې اړ (محتاج) کړی شوئ تاسې (خوراک د) هغو ته (دهغې خوراک تاسو ته روا دی).

تفسیر: یعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شیان چې حرام دي، د هغو تفصیل (په ۶ جزء د المائده سورت په (۳) آیت اوله رکوع کې) تېر شوی دی، په هغو کې هغه ساکښان (ذي روح) نه دي داخل؛ چې د پاک الله په نامه ذبح کړی شوي وي، نو بیا له هغه څخه نه خوړل په څه دلیل دي؟ او څه سند لري؟

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بېشکه ډېر له خلقو خامخا ګمراه کوي (خلق په تحلیل او تحریم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقیقه او برهانه، له جهله)، بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په تېرېدونکو (له شرعي حدودو څخه).

تفسیر: څمونږ د مسلمانانو عقیده دا ده چې هر شی بالواسطه یا بلا واسطه هم دا پاک الله یې پیدا کوي، او هم دا پاک الله یې وژني، بیا همغسې د ده د پیدا کړو شیانو ځنې د ځینو شیونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفید دي، لکه مڼه، انګور، انار، خرما، انځر، مټه، سنتره، مالټه او نورو، او له ځینو شیانو ځنې نفرت او کرکه کوو یا یې مضر ګڼو، لکه ناپاک او ګنده شیان او زهر اوسنکهیا او نور.

هم داسې د پاک الله وژلي شوي شیان هم پر دوه قسمونو دي: یو هغه چې سلیم فطرت ترې نفرت کوي، یا یې خوراک څمونږ بدني یا روحي روغتیا ته د الله تعالی په نزد مضر وي، مثلا هغه مړ حیوان (وینه لرونکی ساکښ «ذي ورح») چې په خپل طبیعي مرګ (یخپل سر) مړ شي، او د ده وینه په غوښه کې جذبه شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طیب ساکښ (ذي روح) چې له شرعي اصولو سره سم د پاک الله په نامه ذبح شوی وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالی وژل شوی حیوان او ساکښ دی، چې یوه مسلمان د چړې په وسیله حلال کړی وي، مګر د ذبح د عمل او د پاک الله د نامه په برکت (او د هغې مذبوحې د تخصص په نوعیت سره) یې غوښه پاکه، صافه او سپېڅلې شوې ده، نو هر هغه سړی چې دغه دواړه قسمونه سره یو شی ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونکی) دی.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښکاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (یعنې مطلق ګناه پرېږدئ !)، بېشکه هغه کسان چې کسب کوي د ګناه (ظاهراً یا باطناً) ژر به سزا ورکړه شي دوی ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوی چې کسب کاوه به (یې).

تفسير: «يعنې ښايي د كفارو په ښوولو او ښويولو باندې نه په ښكاره ډول سره عمل وكړئ، او نه پخپلو زړونو كې څه شك او شبهه پيدا كړئ.

لكه څرنګه چې وليكل شو مشركانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به يې چې: «اى مؤمنانو ! هغه حيوان چې پخپله مړ كيږي، د هغه وژونكى څوك دى؟» مؤمنانو به ويل چې: «الله تعالى»، نو مشركانو به بيا ويل چې: «تعجب دى هغه شى چې انسانان ښكاري سپي، باز او باښه او نور يې وژني هغه تاسې حلال ګڼئ ! او هغه چې الله تعالى يې وژني، هغه حرام بولئ ! دا ولې؟»، نو ددى جواب كې الله تعالى فرمائي:

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي ياد كړى شوى نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشكه چې دا خوراك خامخا ګناه ده، او بېشكه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې كفّار دي) لپاره د دې چې جګړه وكړي دغه (كفّار) له تاسې سره (اى مسلمانانو !) او كه اطاعت وكړئ تاسې د دوى نو بېشكه تاسې به (هم) خامخا مشركان شئ.

تفسير: «يعنې مه خورئ له هغه مړ حيوان څخه چې پرې نه وي ياد كړى شوى نوم د الله تعالى نه حقيقتاً او نه حكماً»، يعنې شرك يواځې هم دا نه دى چې د ما سوا الله عبادت وكړ شي؛ بلكه شرك په حكم كې دا هم دي: چې كوم شى په تحليل او تحريم كې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افكارو تابع شي، لكه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ په تفسير كې مرفوعاً منقول دي چې: «كتابيانو د الله تعالى وحي پرېښې وه، او يواځې د احبارو او رهبانو وينا يې د تحليل او تحريم مدار او اساس ګرځولې وه».

لكه چې د بخاري او مختصر الزّبيدي شروح ځينې د هِرَقل د حديث په متعلق، او ځينې په كتاب التفسير كې ليكي؛ چې عدي بن حاتم وويل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دى كړى»، رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «دا هم عبادت دى چې په تحليل او تحريم كې يواځې د دوى متابعت وكړئ».

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

آيا هر هغه څوك چې وي مړ (په كفر يا جهل) نو ژوندى كړو مونږ دى (په اسلام يا علم سره) او وګرځوو (وركړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ كوي دى په دې سره په خلقو كې؛ په شان د هغه چا دى چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تيارو كې حال دا چې نه وي وتونكى له هغه (تورتم؟ بلكه نه دى، دارنګه حال د مؤمن او كافر دى)، همداسې (لكه چې ښايسته كړى شوى دى مؤمنانو ته ايمان) ښايسته كړى شوى دى كافرانو ته هغه شى چې دي دوى چې كوي (يې له كفر او معاصيو څخه).

تفسير: ځينې مفسرين وايي چې دغه آيت د حمزه رضي الله تعالى عنه يا عمر رضي الله تعالى عنه يا د عمّار رضي الله تعالى عنه او ابو جهل په حق كې نازل شوى دى.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكٰبِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (لکه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مکې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) کې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مکرونه (او حيلې) وکړي دوی په هغو کليو (ښارونو) کې، او نه کوي مکرونه (او حيلې) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهيږي دوی (چې ضرر يې دوی ته دی).

تفسير: يعنې داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مکې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې کړي، بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې کولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليکن د دوی دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه کوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې کوونکي خپل پای (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

او کله چې به راغې دوی ته کوم آيت (وحي) نو ويل به دوی: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راکړی شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې ورکړی شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دی په هغه ځای چېرې چې بردي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې مجرمان دي (په کفر سره) ذلت (سپکوالی) په نزد د الله (په آخرت کې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوی چې مکرونه به يې کول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوی د مکارۍ، تکبّر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دی چې د انبياوو عليهم السلام د صدق کومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهيږو، مونږ هلته يقين کولی شو، چې په مونږ کومه پرښته راښکته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالی پيغام راواوروي، يا دې پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شي:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰئِكَةُ أَوْ نَرٰى رَبَّنَا ۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۲۱) آيت (۳) رکوع).

خير دغه خبره خو الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې څوک د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرّف شي، او د الله تعالی د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه کوم کسبي شی دی، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاک او پليت سړی پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه و اری باندې فائز او بريالی (کامياب) کېدی شي، هو ! داسې سپين سترګي متکبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مکاران ښايي وپوهيږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزّز منصب د طلب ځواب دوی ته د سخت ذلّت او شديد عذاب په صورت ورکړی شي.

فَمَن يُرِدِ اللَّهُ أَن يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ۖ وَمَن يُرِدْ أَن يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ

پس هر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وکړي ده ته نو پراخوي سينه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه کولو د هغه (د

ایمان له لارې) ګرځوي (الله) سینه (زړه) د ده تنګ، نهایت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسیر: یعنې په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، څکه زړه یې تنګیږي، (یعنې د حق له قبوله داسې تنبتي او لرې کیږي چې وایي آسمان ته ترې وختی، یا لکه چې د یوه سړي په مخکې یو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان یې ورته نه رسیږي، او زړه یې ورته تنګیږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

هم داسې (چې تنګ کړي یې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نه راوړي ایمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقیق واضح بیان کړي دي مونږ آیتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسیر: هغه کسان چې د ایمان راوړلو اراده نه لري، ورباندې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سینې دومره تنګیږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هیڅ ځای نه پاتې کیږي، بیا نو هم دغه سینه تنګي (ضیق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قیامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کیږي.

شیخ الهند د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقریر د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زید بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړېده.

مګر ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما دلته له (رجس) څنې شیطان مرادوي، ښایي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پلیتی ته وایي، او له شیطان څخه ډېر پلیت او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسیره سره سم د آیت مطلب به داسې کیږي: هم دغسې چې پاک الله له ایمان څنې د وېریدونکو سینه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ایمانی له وجې شیطان هم مسلّط کاوه شي، چې له سره د «رجوع الی الحق» توفیق دوی ته نه پاتې کیږي.

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ ۖ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

شته دي دغو (پند آخیستونکو) ته دار (کور) د سلامتیا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتیا کور ته ورسیږي، او پاک الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالی دی، یعنې «أولیاء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولیاء الشیطان» بیان کولی شي.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ۖ

او (یاد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ویل شي) ای جماعته د جنیاتو (د پیریانو) ! په تحقیق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسیر: یعنې ای شیاطین الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او وبه وايي دوستان د دوی له انسانانو څخې: ای ربه څمونږ ! نفع اخيستې ده ځينو څمونږ په ځينو (نورو)، او رسيدلي يو مونږ نېټې خپلې ته هغه نېټه چې مقرره کړې وه تا مونږ ته (چې قيامت دی او مونږ ترې منکران وو، نو اوس به څمونږ څه حال وي؟).

تفسير: په دنيا کې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت کوي، دوی في الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت کوي، او دغو به په دې گمان د شياطينو عبادت کولو، چې دوی به څمونږ په کار او ښه راشي، نو ځکه به يې د دوی په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه ورکول، برسېره په دې د اهل جاهليت ډېرو کسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت کې له پيريانو څخې هم استعانت غوښت، لکه چې د «الجن» په سورت کې ورته اشاره شوې ده.

او ابن کثير «رحمه الله» او نورو داسې روايتونه هم نقل کړي دي، چې کله د آخرت په ورځ کې دغه شياطين الجن أو شياطين الانس يو ځای سره ونيولی شي، او د گردو (ټولو) حقائقو انکشاف وشي، نو هلته به مشرکان داسې عذر کوي، چې ای څمونږ ربه ! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، خو پخپلو منځونو کې مو سمدلاسه موقتي کارونه کول، او د مرگ د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي کارونو او خپلو چارو کې د پر مخ بيولو لپاره يو د بل کارونه چلول، او ځينې ترتيبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ

او وبه فرمايي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر (کله) چې اراده وفرمايي الله (د ايستلو د دوی زمهرير يا حميم يا بل کوم عذاب ته، يا اراده وفرمايي الله تعالی د ايستلو د گناهګارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسير: دا يې «کله چې اراده وفرمايي الله» د دې لپاره وفرمايه چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر کله چې اراده وفرمايي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، ليکن پر هغه شي يې چې اراده کړېده، او د هغې خبر يې د رسولانو په ژبه ورکړی دی، هغه له سره تبديل کېدونکی نه دی. عموماً مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړېده: «وبه فرمايي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر کله چې اراده وفرمايي الله د ايستلو د دوی زمهرير، يا حميم يا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کې به په اور کې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بېشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسير: يعنې د مجرمانو له جرائمو څخې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او همداسې (چې په دنيا کې انسي او جنّي کفار مو يو په بل باندې مسلّط کړي دي؛ په عقبا کې) مسلّطوو مونږ ځينې ظالمان په ځينو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: لکه چې تاسې د «شياطين الجن» او د دوی د انسي أولياوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی دظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کې يو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بيا به ورېل شي دوی ته داسې چې:

يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ وَيُنْذِرُوْنَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ؕ

ای جماعته د جنياتو (پيريانو !) او انسانانو ! آيا نه وو راغلي (بلکه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بيانول به دوی پر تاسې آيتونه (احکام) ځما او ويرول به يې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې ځخه چې دا ده.

تفسير: دا تحقيق چې په هره نوعه کې بېل بېل رسول راشي، يا هر يو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آيت له دې بيانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر يوه رسول بعثت عمومي دی، او نه الله تعالی کوم يو جنّ د مستقل رسُول په حيث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثرو معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لکه چې د «جن» د سورت آيتونه او احاديث او نور پرې دلالت کوي.

دا کومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې کوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرښتو لېږل د رسالت په ډول (طريقه) د دې په نسبت هغه انکار چې د پاک قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرښتو د ليدلو تحمل په خپل اصلي هيئت سره نشي کولی، او د بې اندازې خوف او هيبت له وجې نشي ترې مستفيد کېدی، او که د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کيږي، په همدې قياس سره که د پيريانو په قوم کې د نبوت منصب اهليت وای؛ نو دوی به دانسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځکه چې هلته به هم دغه اشکال وو.

قَالُوْا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

نو وايي به چې شاهدي وايو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبليغ د رسولانو، نو وبه فرمايي الله چې) او غره کړي (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسيس (دنيوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنيا کې).

تفسير: په دې سورت کې پورته ذکر شو چې اول به کافران له خپله کفره انکار کوي، بيا به الله تعالی پخپل تدبير دوی قائلوي.

ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَّاَهْلُهَا غٰفِلُوْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوْا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

دغه (ارسال د رُسل) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاک کوونکی (د اهل د ښارونو او د) کليو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (کليو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړي وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شيانو چې دوی (يې) کوي.

تفسير: يعني د الله تعالى دا عادت نه دى چې بې له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصيان په ګناه باندې په دنيا يا آخرت کې ونيسي، او هلاک يې کړي، نو ځکه پيغمبران او ويرووونکي يې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنياتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورڅرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بيا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالى به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم مَّا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) خښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمايي نو بوځي به تاسې او خليفه (ځای نيوونکي ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوک چې اراده وفرمايي، لکه چې پيدا کړي يې يئ تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شی چې له تاسې سره يې وعده کولی شي (چې قيامت دی) ضرور راتلونکی دی، او نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالى په قدرت د ده کې).

تفسير: الله تعالى خپل حجّت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالى احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دی، او د تاسې او د نورو هيڅ پروا نه لري، که پاک الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به يوه شيبه (دقيقه) کې له منځه يوسي، او ستاسې په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالى مطيع او وفادار وي، او دغه ستاسې بيول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هيڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو په ځای ناست يئ، د پاک الله کار دی چې دوی يې عقبی ته بيولي او تاسې يې په دغه دنيا کې د دوی په ځای کښېنولي يئ، او ځای يې درکړی دی، په هر حال د الله تعالى کار ببرته پاتې کېدونکی او ستنېدونکی (واپس کېدونکی) نه دی، که ګرد مخلوقات هم لاس سره يو کړي، او ورته متفق شي؛ بيا هم دوی د الله جل جلاله د ارادې او مشيئت مخه نشي نيولی.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

ووايه چې ای قومه ځما ! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دی) بېشکه زه هم عمل کوونکی يم (پخپل حال سره چې ايمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره به وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، باليقين)، شان دا دی: نه مومي بری ظالمان (کافران له عذابه د نيران).

تفسير: يعني الله تعالى تاسې په خير او شر، نفع او ضرر، نېک او بد ګردو مطلع او خبر کړي يئ، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهېږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تيرې او تجاوز څخه لاس وانخلئ؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ !، زه به هم خپله فريضه اداء کړم، او عنقريب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنيا انجام د چا په لاس کې دی؟ بې له شکه او شبهې د ظالمانو پای (آخر) او انجام ښه نه دی.

وروسته له دې د دوی د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بيان کاوه شي، چې په دوی کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوی ظلم هغه دی، چې د هغه په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ ۗ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۳۶﴾

او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شي چې پیدا کړي دي الله تعالی (هغه) له کښته (فصله) او چارپایانو څخه یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه لپاره د الله تعالی ده په زعم (عقیده) د دوی سره، او دا (بله برخه) لپاره د شریکانو څمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شریکانو د دوی؛ پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي، ډېر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي يې دوی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي چې: «کافرانو به له خپلو کښتو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو ځنې د الله تعالی په نامه نذرونه او نیازونه ایستل، او د بتانو په نامه به یې هم نیازونه او نذرونه ټاکل (مقررول)، نو بیا کله چې هغه ساکښ (ذي روح) چې د الله پاک په نامه ټاکلی (مقرر) شوی وو، څه قدر به یې بهتر لیدو؛ نو هغه به یې د بتانو له ساکښو (ذي روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوري به یې د الله تعالی په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ویرېدل».

هم داسې په کښت (فصل) او کر، غَلو او دانو، مېوو او نورو شیانو کې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقا د پاک الله برخې سره ګډ کېده؛ نو هغه به یې ترې بېلاوه، او د بتانو په لوري به یې ورستناوه، که د الله پاک برخه به د بتانو په برخو کې ورتله؛ نو هغه به یې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبیرونه) او بهانې به یې جوړولې چې الله تعالی خو غني دی، که د هغه له برخې څخه څه کمه شي، هیڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوی داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوی له داسې ویناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بیا دوی څرنګه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شیانو عبادت او احترام د کوم پوه او عقلمن کار دی؟.

په هر حال په دې آیت کې په ﴿سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دې تقسیم تردید وکړ شو، یعنې د الله تعالی په پیدا کړې شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کې اول د غیر الله د برخې ټاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟ !.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لکه چې مزیّن کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښایسته کړی دی ډېرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چې شیطانان دي) لپاره د دې چې هلاک کړي دوی او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ کړي (دا شیطانان) پر دوی باندې (ابراهیمي) دین د دوی.

تفسیر: («شُرَكَاءُ» مرفوع او د «زَيَّنَ» فاعل دی): دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد «رحمه الله» په «شیاطین» سره کړی دی، د مشرکانو د انتهایي جهالت، ظلم او تیري یوه نمونه دا وه چې ځینو د دوی به خپلې نجونې (جینکۍ) د ځوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عیبه او ځینو خپل نور حقیقي اولادونه د دې اندېښنې له سببه چې له کومه او څه به وخوري؛ وژل، او کله به یې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد ځما کره وشي، یا مې فلانی مراد پوره شي، نو خپل یو ولد به د فلاني بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تېری او بې رحمي به یې لوی عبادت او قربت ګڼه، لکه چې شیاطینو هم دغه بد رسم دوی ته د الهي خلیل د سنّت پشان ښایسته ورڅرګند کړی وو.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ ۝

او كه اراده فرمايلې وى الله (په نه كولو د دې كار)؛ نو نه به وو كړى دوى دا كار، نو پر پرېږده دوى او هغه چې دروغ وايي دوى (پر الله باندې).

تنبيه: همداسې يو آيت په (۸ جزء د «الأنعام» د سورت په ۱۱۲ آيت (۱۴) ركوع) او په نورو ځايونو كې هم په همدې مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شي چې د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو كې هلته ليكل شوى دى، هغه دې دلته بيا وكتل شي !.

وَقَالُوْا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَّحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُوْرُهَا وَاَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُوْنَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيْهِمْ بِمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ۝

او وايي دوى چې (دغه برخه د بتانو كه) چارپايان دي او (كه) كښت (فصل) ممنوع (حرام) دى؛ چې نه به خوري له دې مگر هغه څوك چې څمونږ خوښ وي په گمان د دوى سره سم، او (ځيني) چارپايان دي چې نه يادوي دغه (مشركان په وخت د ذبح كې) نوم د الله پر دوى بلكه (نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت كوي د دغو احكامو الله ته) په طريقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا وركړي دوى ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوى دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: مثلا چې نارينه يې وخوري او ښځې يې ونه خوري، يا دې نذراني يواځې همغه كسان وخوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قيود يې يواځې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو او كښتونو (فصلونو) په متعلق وضع كړي وو، چې د بتانو په نامه به يې وقفول، همداسې يې سورلى او بار وړل هم د ځينو ساكښانو (چارپايانو) په شا حرام گڼل، د ځينو مواشيو په نسبت يې داسې فيصله كړې وه، چې د ذبحې يا د سورلى يا لوشلو په وخت كې پر هغوى د الله تعالى نوم وانخيستل شي، او هيچېرې د بتانو په شيونو كې الله تعالى شريك نشي.

برسېره په دې؛ لوى غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت يې د الله تعالى په لوري كاوه، گواكې (معاذ الله) همده داسې احكام صادر فرمايلي دي، او په هم دغو طريقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدى شي، له داسې بدو عناوينو سره يې داسې بهتان او افتراء هم كوله، ژر به دوى د داسې گستاخۍ او سپين سترگى له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوْا مَا فِيْ بُطُوْنِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُوْرِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا وَاِنْ يَّكُنْ مَّيْتَةً فَهُمْ فِيْهِ شُرَكَآءُ سَيَجْزِيْهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ۝

او وايي دوى چې هغه شي چې په گېډو د دې چارپايانو كې دى؛ خالص دى لپاره د نارينه وو څمونږ، او حرام كړى شوى دى پر ښځو څمونږ، او كه وي هغه؛ مرداره نو دوى (نر او ښځه) په كې شريكان دي، ژر به سزا وركړي (الله) دوى ته د (دې) تقرير د دوى، بېشكه دغه (الله) ښه حكمت والا دى (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسير: يوه داسې مسئله يې هم له ځانه جوړه كړې وه، كه بحيره او سائبه يې ذبح كړه، او د هغو له گېډو ځني كوم ژوندى بچى ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري !او ښځې دې نه خوري، او كه مړ ووت؛ ټول يې ترې خوړى شي، د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونكو له حاله پاك الله بې خبره نه دى، هو ! دى به له خپل حكمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله څښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۴۰﴾

بېشکه زیان کړی دی هغو کسانو چې وژلي یې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي یې دي هغه شیونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۖ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿۱۴۱﴾

او الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې دي باغونه (د انګورو له ځمکې) هسک (اوچت) کړی شوي (پر لرګیو)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (پراته پر ځمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفي وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کې) او زیتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غیر متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې ځنې کله چې مېوه ونیسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د رېبلو (شوکولو) د دې، او بې ځایه یې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسیر: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انګور چې پر چیلو او نورو هسکیږي (اوچتیږي)، او غیر هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خُرما، منه، بادام او پسته او نورې ډډ (تنه) لرونکي ونې، یا (غوړېدلې په ځمکه لکه) ختکي، هندوانې، او نور چې د هغو ځیلی (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د ځمکې پر مخ غځیږي او خوریږي.

﴿أُكُلُهُ﴾ «اُکُل: مېوه، دانو او نورو هغو شیانو ته وایي چې خوړل کیږي»، ﴿مُتَشَابِهًا﴾ یعنې په صورت او شکل کې یو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ﴾ «خورئ له مېوې د هغې»، یعنې هغه غلې چې الله تعالی پیدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ !، هو ! د دې دوه خبرو فکر او خیال تل ولرئ، چې د رېبلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ !.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دي؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثیر «رحمه الله» له روایت ځنې دا ځرګندیږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ایستل واجب وو، چې په مساکینو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدینې منورې کې د هجرت په دویم کال د هغه مقدار او د نورو تعیین او تفصیل وکړ شو، یعنې د للمې ځمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو ځنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَّفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿۱۴۲﴾

او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او غځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسي له هغو چي رزق کړی (درکړی دی) تاسي ته الله، او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بېشکه دا (شیطان) تاسي ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: بار وړونکي لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځېدونکي لکه کوچنوتي (واړه) ساکښان (ذي روح) مېږي، وزې (یا د «فرش» معنی دا ده چي د وړيو او وژغنو او ویښتانو څخه يې فرشونه جوړېږي، يا لپاره د حلالولو پر ځمکه څملول کيږي، یا «حمولة» د انعامو کبار دي، او «فرش» د دوی صغار دي، ځکه چې ځمکې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالی له دې راکړو نعمتونو څني منتفع کېدل، بهره اخیستل پکار دي، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی، چې دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجّته حرام وګرځول شي، یا د شرک او بت پرستی وسیله يې جوړه کړي، له دې نه به بله د شیطان ښکاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو څني يې تاسې په دنیا کې بې برخې ګرځولي يئ؟، او په آخرت کې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته کېږئ.

ثَمٰنِيَةَ أَزْوٰجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿۱۴۳﴾

(الله پیدا کړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېږو (ګډو) څني دوه (نر او ښځه) (یعني په هره نوعه کې یوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته کیږي)، او له وزو (بيزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې آیا (الله) دواړه نران حرام کړي دي (د مېږو «ګډو» او وزو «بیزو» څخه) که دواړه ښځي (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړي يې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښيئ تاسي ما ته سند (چې علم دی)، که يئ تاسې صادقان (رښتیني په نسبت د تحریم د دې شیونو کې الله ته) !.

تفسیر: یعنې د کوم یوه شي حلال او حرام ګڼل یواځي د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، بیا په دوی کي نر يا ښځه يا د هغه بچي چې د مور په ګېډه کي دی که تاسي دګردو انسانانو يا د ځينو په حق کې حرام وګرځوئ لکه چې په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، آيا له تاسې سره د دې خبرې کوم سند شته؟

کله چې له تاسې سره د الله تعالی کوم حکم او سند نشته، نو بيا تش په آراوو او نفسي تمایلاتو سره د الله تعالی په پیدا کړو شيانو کې له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهيت مقام د خپل ځان لپاره تعیین کړئ، یا په الله تعالی باندې عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلك او تباه کوونکي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ ءٰٓالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ وَصّٰكُمُ اللهُ بِهٰذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿۱۴۴﴾

او (الله پیدا کړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آيا دواړه نران حرام کړي دي الله که دواړه ښځې يا هغه (بچي يې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آیا وئ تاسې حاضران (لیدونکي) کله چې وصیت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شیانو، نو څوک دی ډېر ظالم (یعني نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تړي پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې ګمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقیقه)، بېشکه الله نه کوي هدایت قوم ظالمانو ته (چې د جاهلیت په دین ولاړ وي).

تفسیر: د اشیاوو تحلیل او تحریم یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالی حکم د انبیاوو علیهم السلام په وسیله رارسیږي، یا حق تعالی بلا واسطه څوک مخاطب وګرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شِقّ انتفاء ته یې په ﴿نَبِّـُٔونِى بِعِلۡمٍ﴾ الآیه ـ سره او د دویم شِقّ نفي ته یې په ﴿أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ وَصَّىٰكُمُ﴾ الآیه ـ سره تنبیه وفرمایله، نو د مشرکانو په دغو دعواوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوا بل هیڅ شی پاتې نشو.

قُل لَّآ أَجِدُ فِى مَآ أُوحِىَ إِلَىَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطۡعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيۡتَةً أَوۡ دَمًا مَّسۡفُوحًا أَوۡ لَحۡمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ أَوۡ فِسۡقًا أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦۚ فَمَنِ ٱضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (یو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مګر که وي دا شی مرداره یا وینه بهېدونکې یا غوښه د خنزیر؛ نو بېشکه دغه خنزیر پلیت دی، یا ناجائزه ذبیحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بیا که څوک (له لوږې) بې اختیاره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطیاتو) نهایت مهربان دی.

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «یعنې له هغو ساکښانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک یې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آیت کې کفارو ته دا خبره ښوولې کیږي، دغه شیان چې پاس ذکر شول ګرد حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وګرځول، اوس هغه شیان درښوول کیږي؛ چې حقیقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال ګڼئ.

باقي د آیت مضمون تفسیر او توضیح په (۲ جزء د البقره سورت په (۱۷۳) آیت (۲۱) رکوع، او په (۶) جزء د «المائدې» د سورت په (۳) آیت (۱) رکوع د ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ الآیه ـ په تفاسیرو کې لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍۖ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ وَٱلۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتۡ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلۡحَوَايَآ أَوۡ مَا ٱخۡتَلَطَ بِعَظۡمٍۚ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِبَغۡيِهِمۡۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې یهودان دي؛ حرام کړي وو مونږ هر نوکداره، او له غوایانو او له مېږو (ګډو) حرام کړې وو مونږ پر دوی باندې وازدې د دې دواړو، مګر هغه وازده چې بار کړې وه (لګېدلې وه په) شاګانو د دوی دواړو یا کلمو باندې به وه، یا هغه وازده چې لګېدلې به وه له هډوکي سره، دا (تحریم د دې شیونو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتیا ویونکي یو (په دې ویلو خپلو کې).

تفسير: يعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شيانو کې شته چې پاس ذکر شول، هو ! د موقتي مصالحو له امله (وجې) ځينې شيان په عارضي ډول سره پر ځينو اقوامو پخوا له دې نه حرام کړی شوي وو، مثلا پر يهودانو باندې د دوی د شرارتونو د سزا له امله هر نوک لرونکی حيوان چې نوکان يې له منځه نه وي جلا (جدا) شوي، لکه اوبن، شتر مرغ، مرغاوۍ او نور حرام کړی شوي وو، او هم د غوايي او وزې (بيزې) هغه وازده چې پر شا يا کلمو يې لګېدلې نه وي، يا له هډوکي سره متصله نه وي؛ پر دوی باندې حرامه کړی شوې وه، لکه د پښتورګي وازده.

د بني اسرائيلو دغه دعوی غلطه ده؛ چې دغه شيان د نوح او ابراهيم عليهما السلام له زمانې راهيسې په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتيا خبره دا ده چې له دغو شيانو ځنې هيڅ يو شی د ابراهيم عليه السلام په عهد کې نه وو حرام، او د يهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا ګرد شيان حرام شول، نو هر هغه څوک چې د دې په خلاف دعوی کوي؛ دروغ وايي، لکه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آيت (۱۰) رکوع په: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوهَآ إِنْ كُنتُمْ صٰدِقِينَ﴾ دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی، چې د دې خبرې اثبات را ښکاره کړي !.

فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿۱۴۷﴾

نو که نسبت د دروغو وکړ دوی تاته (په دغې وحيې کې) نو ووايه (ای محمده !دوی ته) چې رب ستاسې څښتن (مالک) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دی (چې تلوار نه کوي په تعذيب ستاسې)، او نه ګرځول کيږي عذاب د الله له قومه ګناهګارانو (کافرانو نو مه مغرورېږئ په دې امهال).

تفسير: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخی له کبله (وجې) نجات موندلی دی، نو داسې مه ګڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوی دی.

سَيَقُولُ ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوا۟ لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا وَلَآ ءَابَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن شَىْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا۟ بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَآ ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿۱۴۸﴾ قُلْ فَلِلَّهِ ٱلْحُجَّةُ ٱلْبَٰلِغَةُ ۖ فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۴۹﴾

ژر به ووايي هغه کسان چې شرک يې کړی دی: که اراده فرمايلې وی الله (په طريقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه وو غوره کړی مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام کړي وو مونږ هيڅ شی، لکه همدغه (مکذّبان) نسبت د دروغو کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو تر هغه پورې چې وڅاکه دوی عذاب ځمونږ، ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پيروي نه کوئ تاسې (د هيڅ شي) ! مګر د تش ګمان (اټکل خيل، نه له علمه)، او نه يئ تاسې مګر خو دروغ وايئ (په الله). ووايه (ای محمده ! دوی ته: که نه وي تاسې سره څه دليل) نو الله لره دی دليل کامل (لپاره د الزام ستاسې) نو که اراده فرمايلې وی (الله د هدايت ستاسې نو) خامخا هدايت به يې فرمايلی وو تاسې ټولو ته.

تفسير: يعني که الله اراده کړې وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف يې نه يوائې له دغه تحريم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وی، کله چې يې نه يو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار کې ځمونږ دا ګردې چارې مقبولې او ښايسته دي،

او که څمونږ دغه کارونه (چې له قدیمه راهیسې یې کوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ یې ولې داسې خوشې او آزاد او په خپل سر یې پرېښې یو؟.

دغه خبره د پوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أحکم الحاکمین» جل جلاله د دنیا د پیدایښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاکو رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو څنې خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوي، او په ښکاره او صاف ډول دوی ته دا وروښیي، چې کوم اعمال د ده په دربار کې غوره او کوم یې ناغوره دي؟.

کله پرله پسې او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږي، په دې منځ کې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، کله چې د معمولي تنبیهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګرې په ګرې هغه هم ورکړې شوي دي.

او هغو کسانو ته یې لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختی جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوي وو، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهایي سزا مستحق ګرځېدلي او په خپله سزا او هیداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لایق ګڼلی شوي وو، لکه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دې دنیا کې څکلی دی.

نو بیا د دغسې حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخې د کوم قوم په کومو جرائمو کې د سزا له نه مبتلا کېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته کېدلو څخه څرنګه دغسې استدلال کېدی شي؛ چې ګواکې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالی په نزد غوره دي، که نه الله تعالی به د یوې ګړۍ له مخې هم ورته مهلت نه ورکاوه.

بېشکه که د الله تعالی اراده وی؛ نو د انسان خلقت به یې داسې کاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، لیکن کله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجّت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چې ﴿لَوْشَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ په ویلو سره په الهي مشیئت او رضا کې د تلازم اثبات کوي.

د مشرکانو دغه استدلال ﴿لَوْشَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ خوشې لغو او چټي (ببکاره) او فضول دی، او هیڅ یو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ کې وړاندې کړی شي، او یواځې اټکلي غشي او تخمیني خبرې دي، چې د الله تعالی بالغه حجّت پرې تردیدوي، چې د هغه په لوري په ﴿فَلَوْشَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ﴾ کې اشاره فرمایلې ده، یعنې انساني فطرت داسې نه دی پیدا کړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدایت په لاره برابر شي، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادي ور په برخه فرمایلې ده، چې د هغې اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو ځکه لازم دي چې د دې آزادۍ د استعمال په وخت کې لارې مختلفې وي، څوک په نېکۍ پسې منډې وهي، او څوک د بدۍ په لوري وځغلي.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِيْنَ يَشْهَدُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَلَا تَشْهَدْ
مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ
بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۵۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغه چې شاهدي ورکوي دوی (په دې) چې بېشکه الله حرام کړي دي دا شیونه، نو که شاهدي ورکړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وایه له دوی سره (مه یې قبلوه، اعتبار پرې مه کوه !)، او مه کوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو کسانو چې نسبت د دروغو کوي آیتونو (احکامو) څمونږ ته، او د هغو کسانو چې نه راوړي ایمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابروي (نور شیان په عبادت کې).

﴿قُلۡ تَعَالَوۡاْ أَتۡلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمۡ عَلَيۡكُمۡۖ أَلَّا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗاۖ وَلَا تَقۡتُلُوٓاْ أَوۡلَٰدَكُم مِّنۡ إِمۡلَٰقٖ نَّحۡنُ نَرۡزُقُكُمۡ وَإِيَّاهُمۡۖ﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې راشئ ! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام کړي دي رب ستاسي پر تاسي باندې، چې شریکان مه نیسئ تاسې له دغه (الله) سره هیڅ شی، او (نیکي کوئ تاسې) له مور او پلار سره په نېکۍ کولو سره، او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او خوارۍ نه، مونږ رزق (روزي) درکوو تاسې ته او هم دوی ته.

تفسیر: عربیانو به د مفلسی لامله (وجې) ځینې وختونه خپل اولادونه وژل، او ویل به یې چې: مونږ پخپله خواړه نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک ور برابر کړو، او ورباندې ویې خورو؟، نو ځکه فرمايي: رزق ورکوونکی خو پاک الله دی، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته یې ورکوي.

په بل ځای کې د ﴿إِمۡلَٰقٖ﴾ پر ځـای ﴿خَشۡيَةَ إِمۡلَٰقٖ﴾ فرمایلي دي، یعنې د مفلسی له وېرې به یې هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مګر ویرېږي کله چې مو آل او عیال زیات شي، نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پیدا کوو؟.

څرنګه چې پخوانی طبقې ته پخوا له عیاله د خپل ځان د دوړې فکر او سخته اندېښنه پیدا شوې وه، او دویمه طبقه د عیال د پروالي پرېشانه کړې وه، ښايي له همدې کبله (وجې) يې دلته له ﴿مِّنۡ إِمۡلَٰقٖ﴾ سره ﴿نَّرۡزُقُكُمۡ وَإِيَّاهُمۡ﴾ او په هغه آیت کې یې له ﴿خَشۡيَةَ إِمۡلَٰقٖ﴾ سره ﴿نَّرۡزُقُكُمۡ وَإِيَّاهُمۡ﴾ ارشاد فرمایلی وي، والله أعلم.

تنبیه: په قرآنکریم کې درې ځایه په توحید پسې د والدینو احسان متصل راغلی دی، له دې جهته لکه چې پروردګار حقیقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامي، مربي او روزونکي دي، نو ځکه د خالق جل وعلا شأنُه د توحید او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کې له ګردو نه پخوا او زیات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

﴿وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَۖ﴾

او مه نژدې کېږئ، فواحشو (بې حیایی، ناکارو کارونو) ته هغه چې ښکاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسیر: له «مه نژدې کېږئ» څخه ښايي دا مراد وي، چې د داسې کارونو له مبادیو او وسائلو ځنې هم ځان ژغورل (بچ کول) په کار دي، مثلا همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (بچ ساتئ)؛ له بدو کتلو، بد لیدلو، بد ویلو، او بد کولو ځنې هم اجتناب او پرهېز پکار دی.

﴿وَلَا تَقۡتُلُواْ ٱلنَّفۡسَ ٱلَّتِي حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلۡحَقِّۚ﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه نفس چې حرام کړي دي الله (وژل یې) مګر (وژنئ یې) په حقه سره.

تفسیر: د ﴿إِلَّا بِٱلۡحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځکه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په کې داخل دي، لکه چې په صحیحو احادیثو کې د هغو تصریح وارده شوې ده، او مجتهدینو ائمه وو هم پرې اجماع فرمایلې ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

دا (ځلور نهي او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسیر: له دې آیت څخه د دې ګردو (ټولو) شیانو حرمت ثابت شو: (۱) شرک بالله. (۲) له مور او پلار سره بد سلوکي. (۳) قتل الأولاد. (۴) د بې حیایی ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (۵) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د یتیم ته مګر (ورنژدې شئ) په هغې طریقې سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسیږي دغه یتیم قوت (ځلمیتوب) خپل ته.

تفسیر: د یتیم (پلار مړي) په مال کې بېځایه تصرف حرام دی، هو ! په بهترې او مشروعې طریقې او احتیاط سره د یتیم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرّف کولی شي، هر کله چې یتیم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسې پیمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکلیف هیڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسیر: یعني د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف یئ، الله تعالی هیچا ته د ده له مقدوره زیات تکلیف نه ورکوي.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتیا)ووایئ اګر که وي (مقول له یا مقول علیه) خاونـد د خپلوی (هم)،

تفسیر: یعني ښایي د هیچا قرابت او محبت د انصاف او حق ویلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۲﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه یوه نهي) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلئ تاسې !.

تفسیر: ښایي د الله تعالی په اوامرو او نواهیو باندې په کلکې عقیدې سره عمل وکړئ ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، یا قسم وخورئ؛ ښایي چې هغه پر ځای کړئ ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقیق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسي له لارې (سمې) د الله نه (چې د وحيې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمې لارې) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسې (له ګمراهی نه).

تفسير: يعنې د پورتنيو مذکوره احکامو تعميل او د الله تعالى د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقيم) ده، چې د هغې د طلب تلقين د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسې ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسې کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالى له لارې ځنې بې لارې او ګمراه کيږي.

تنبيه: له عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، چې دغه درې مذکوره آيتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو ځنې دي، چې په هيڅ شريعت کې يې نسخ نه ده راغلې.

﴿ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِيْٓ اَحْسَنَ وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٥٤﴾﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نيکي کوي او (لپاره د بيان او) تفصيل د هر (ديني) شي او (لپاره د) هدايت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ايمان راوړي.

تفسير: معلوميږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ څخه تر دې ځايه پورې مونږ ته اوروولي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او ګرد انبياء عليهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالى پر موسى عليه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زيات تفصيل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نيکي کوونکو باندې الله تعالى خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر يوه ضروري شي احکام يې په شرح او بسط سره بيان وفرمايل، او د هدايت او رحمت وَرونه يې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهيږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالى سره د ملاقات پوره يقين حاصل کړي.

﴿وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَاتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٥٥﴾﴾

او دا (قرآن يو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر ګټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسې د دغه (قرآن) او وويريږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته يې) لپاره د دې چې په تاسې رحمت وکړ شي.

﴿اَنْ تَقُوْلُوْٓا اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿١٥٦﴾﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې): ببشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (يهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او ببشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې څمونږ په ژبې نه وو).

تفسير: يعنې د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو اميانو ته د داسې وينا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالى پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، څمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو يهودانو او نصرانيانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق يې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم كوله، مثلا «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فكر او اندېښنه كې مشغول او لګيا وو، چې عرب يهود كړي، يا يې نصراني وګرځوي، مګر مونږ د دوی له هغو تعليماتو، تدريساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې كې نه دی؛ چې كوم شی چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر كومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دی، بلكه يواځې مقصود هم دغومره دی، چې د دې شرائعو او كتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اګر كه د هغو د تعليم ځينې اجزاء لكه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق كې هم عام شوي وي، او سره له دې كوم شريعت او سماوي كتاب چې په مجموعي هيئت سره پر كوم خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وي، كه د هغه له درس او تدريس سره نور اقوام خصوصاً عربو غونډې يو غيور او ځان باندې ځانمننې قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دی، نو ځكه دوی ويلی شو چې كوم آسماني كتاب او شريعت ځمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل كوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترك ولې مأخوذ كيږو؟

مګر نن دوی ته د داسې حيلو او پلمو (بهانو) كولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالى حجّت د ده د روښان كتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصا د دوی په كورونو نازل كړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم ترې لومړی مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالى امانت او رحمت تمام سور، تور، زېړ، سپين او نورو نسلونو او توكمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښې) او جنوب (سهيل) ګردو (ټولو) هستېدونكو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځكه چې دغه كتاب د كوم خاص قوم او ملك لپاره نه دی لېږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (ټول) جهان دی، لكه چې د الله تعالى په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملك العلاّم دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله على ذلك.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت كې) كه وئ مونږ چې نازل كړی شوی وی پر مونږ باندې كتاب (لكه چې په دوی نازل شوی دی)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونكي له دوی نه، نو په تحقيق راغلی دی تاسې ته حجّت ښكاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت كوئ د ده).

تفسير: يعني د پخوانيو امتونو د احوالو له اورېدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو كې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وی، كه پر مونږ باندې د الله تعالى كتاب نازل شوی وی؛ نو مونږ به له نورو ځنې زيات عمل پرې كاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالو آثار ورښوول، نو ځكه تاسې ته له هغوی ځنې ډېر ښه كتاب دركړ شو، څو اوس په علم الشّهود سره هم وګورو چې څوك ښه عمل پرې كوي؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوك دی زيات ظالم (يعني نشته لوی ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو كوي په آيتونو د الله، او څنګ كوي (ګرځي) له دې (آيتونو) ځنې، ژر به (مونږ) سزا وركړو هغو كسانو ته چې

څنګ کوي (ګرځي) دوی له آيتونو ځمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې څنګ به يې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسير: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له در تللو څخه څوک چې د ده آيتونو ته د دروغو نسبت وکړي، يا يې له قبلولو څنې غاړه وغړوي، يا د نورو مخه ونيسي، چې پرې ايمان رانه وړي، نو له ده څنې لوی ظالم به بل نه وي.

تنبيه: د ﴿وَصَدَفَ عَنۡهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو څنې منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شيخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړېده.

هَلۡ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأۡتِيَهُمُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ يَأۡتِيَ رَبُّكَ أَوۡ يَأۡتِيَ بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَۗ يَوۡمَ يَأۡتِي بَعۡضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفۡسًا إِيمَٰنُهَا لَمۡ تَكُنۡ ءَامَنَتۡ مِن قَبۡلُ أَوۡ كَسَبَتۡ فِيٓ إِيمَٰنِهَا خَيۡرٗاۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

نه کوي انتظار دوی (د هيڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پرښتې د موت يا د عذاب) يا راشي رب ستا، يا راشي ځينې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قيامت دي): په هغه ورځ کې چې راشي ځينې دلائل د (قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هيڅ نفس ته ايمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ايمان يې راوړی وي پخوا (له دې نه) يا (نه وي) چې کسب يې کړی وي په ايمان خپل کې څه خير (نيکي)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو.

تفسير: يعنې د الله تعالی له لوري د هدايت معين حد پوره شو، انبياء عليهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه رانښکته شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بيا هم يې دوی نه قبلوي، نو ښايي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله يا پرښتې راشي، يا د قدرت کومه لويه علامه (لکه قيامت يا کوم بل لوی دليل) ښکاره شي.

نو بايد پوه شئ چې د قيامت له علائمو څنې يوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ايمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحيحينو احاديث دا راښيي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، يعنې کله چې د پاک الله اراده د دنيا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ويجاړ شي، نو د موجوده طبيعي قوانينو په خلاف به ډېر عظيم الشأن خوارق او لويې بې مثاله او بې سارې پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه يوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هيچا ايمان او توبه به معتبره نه وي، په ځينو رواياتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره ځينې نورې علامې هم بيانې شوي دي، مثلا «خروج الدجّال، خروج الدّابّه» او نور.

د دې رواياتو څخه داسې مطلب څرګنديږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې ور تړل کيږي، او بېل بېل پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

ځمونږ د زمانې ځينو ملحدانو چې هرې يوې فوق العاده واقعې ته د استعارې په رنګ ورکولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالبا د دوی په فکر کې به د قيامت راتګ هم تش يو ډول استعاره وي. (العياذ بالله).

تنبيه: دا چې فرمايي: «راشي پرښتې يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (۲۱۰) آيت (۲۵) ركوع كې د ﴿هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِى ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الآيه - كې تېر شوى دى، هلته دې ولوستل شي !، او د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾ د جملې عطف پر ﴿ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ﴾ دى، او د عبارت تقدير د ابن المنير «رحمه الله» او نورو محققينو «رحمهم الله» په نزد داسې دى:

«لا ينفعُ نفساً إيمانُها أو كسبُها خيراً لم تكن آمنت من قبل أو لم تكن كسبتْ في إيمانها خيراً» «يعني هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړى په هغه وخت كې به يې ايمان نه نافع كيږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير كسب نه وي كړى؛ د ده دخير كسب به نافع نه وي، يعني توبه يې نه قبليږي».

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿۱۵۹﴾

بېشكه هغه كسان چې تار په تار كړى يې دى دين خپل (چې ځيني يې مني او ځيني يې نه مني) او شول دوى فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوى نه په هيڅ شي كې (يعني هيڅ تعرض ورته مه كوه !)، بېشكه همدا خبره ده چې امر (كار) د دوى (سپارلى شوى دى) الله ته، بيا به خبر كړي (الله) دوى په هغه چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وكړه، يعني د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه كسان چې د دين په اصل كې تفرقه پيدا كوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او دګوند (ډله) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په بلا آخته كيږي، كه دوى يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل كې د ديني عقائدو د ځادر خيروونكي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او كار نشته، دا ګرد (ټول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ﴾ كې داخل دي، تاسې له دوى څخه د برائت او بېزارۍ اعلان وكړئ !، او د پاك الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينګ رهي (روان) اوسئ ! او د هغوى عاقبت او انجام پاك الله ته وسپارئ ! الله تعالى به په دنيا يا په آخرت كې دوى ته د هغوى د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند كړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا كې، او كه آخرت ته يې پرېږدي، او كه توبه پرې باسي).

مَن جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۶۰﴾

هر هغه چا چې راتله يې وكړه په يوه نېكۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېكيو په) مثل د هغې (نېكۍ)، او هر هغه څوك چې راتله يې وكړه په بدۍ نو سزا نشي وركولى (ده ته) مګر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوى به ظلم ونه كړى شي (په تنقيص د ثواب يا په تزييد د عقاب).

قُلْ إِنَّنِى هَدَىٰنِى رَبِّىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۶۱﴾

ووايه (اى محمده ! دغو متفرقانو ته): بېشكه زه چې يم هدايت (ښوونه) كړېده ما ته رب ځما لارې سمې برابرې ته دين صحيح برابر، ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې حنيف وو (په حق دين ټينګ ولاړ وو، او له باطله څخه بېزاره وو) او نه وو له مشركانو (لكه چې مشركان وايي).

قُلۡ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحۡيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُۥۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرۡتُ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه لمونځ ځما او قرباني ځما او (طاعتونه د) ژوندون ځما او مرګ ځما (پر صالح عمل) خاص الله لره دی چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو (د جهان) دی. نشته هیڅ شریک ده لره (په دغو ټېرو عبادتونو کې) او په هم دې (توحید) امر (حکم) کړی شوی دی ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه ایښودونکو) ځخه یم.

تفسیر: په دې آیت کې د توحید او د تفویض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته ورکړی شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم فائز او کامیاب شوی دی، د لمانځه او د قربانی له ذکره په خصوصیت سره د هغو مشرکانو تردید بالتصریح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به یې د غیر الله په نامه کوله.

قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَبۡغِي رَبّٗا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيۡءٖۚ

ووایه (ای محمده !دوی ته) آیا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونکی؟ بلکه نه یې غواړم) حال دا چې هم دی رب د هر څیز دی.

تفسیر: پخوا د توحید في الالوهیت ذکر وو، اوس د توحید في الربوبیت تصریح فرمایي، یعنې همداسې چې معبود ما سوا له ده بل څوک نه دی؛ مستعان هم بل هیڅوک نشي کېدی.

وَلَا تَكۡسِبُ كُلُّ نَفۡسٍ إِلَّا عَلَيۡهَاۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٞ وِزۡرَ أُخۡرَىٰۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرۡجِعُكُمۡ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او کسب نه کوي (د بدۍ) هیڅ یو نفس مګر (ضرر یې دی) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هیڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلکه هر څوک خپل بار وړي)، بیا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به کړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کولو (په دنیا کې په دیني امورو کې).

تفسیر: کفارو له مسلمانانو سره په توحید او نورو امورو کې جګړې کولې، او ویل به یې چې راشئ د توحید لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرک په لارې رادرومئ، که په دې کې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: ﴿وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿١٢﴾﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۲) آیت (۱) رکوع) دلته د هغه ځواب ورکړی شوی دی، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، یو د بل د ګناه ذمه واري نشي کولی، او نه د بل بار وړی شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه کله چې د الله تعالی په حضور کې وړاندې شي؛ ګرد سره فیصله کیږي (او هلته به غالب او مغلوب (وړ ـ پړ) درښکاریږي)، دا دنیا د فیصلې ځای نه دی، بلکه د امتحان او ازموینت کور دی، لکه چې په پخواني آیت کې یې خبر راکړ.

وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَكُمۡ خَلَٰٓئِفَ ٱلۡأَرۡضِ وَرَفَعَ بَعۡضَكُمۡ فَوۡقَ بَعۡضٖ دَرَجَٰتٖ لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ ٱلۡعِقَابِ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٞ رَّحِيمُۢ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان د ځمکې او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي يې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمايي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاکرينو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسير: يعنې الله تعالى تاسې په ځمکه کې يو له بله نائبان او وکيلان ګرځولي يئ، چې يو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيني.

﴿وَرَفَعَ﴾ «او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو نورو په درجو مرتبو کې» يعنې ستاسې تر مينځ يې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنګونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزاياوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او مميزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک يې عالمان کړل، څوک يې جاهلان، څوک يې بادشاهان کړل، څوک يې غريبان، څوک يې ماړه کړل، څوک يې وږي).

﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی يې دی تاسې ته»، يعنې چې درښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم يو تر کومه ځايه پورې د الله تعالى حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی يې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او ښکل شي شاکر له صابره.

ابن کثير «رحمه الله» له ﴿فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ﴾ ځنې هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالى حسب الاستعداد او لياقت په انسانانو کې ايښې دي، په دې تقدير به د ازموينې حاصل داسې کيږي: مثلا غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځايه پورې شکر باسي؟ او فقير د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راځرګندوي؟ وقس عليه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموينښت کې بيخي نالايق ثابت شي، حق تعالى د ده په حق کې ﴿سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظيفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحيم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملك العلّام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبىٰ حسن الإكرام)

سُورَةُ الأَعْرَافِ

«د (الأعراف) سورت مکي دی، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آیت پورې چې مدني دي» «(۲۰۶) آیتونه (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۷) او په نزول کې (۳۹) سورت دی» «د (ص) سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓصٓ ﴿١﴾ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب چې نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاته (ای محمده !) نو نه دې وي په سینه ستا کې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به يې څوک نه مني).

تفسیر: ابن عباس رضي الله تعالی عنه د «حرج» معنی په شک سره کړېده، ګواکې ﴿فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ﴾ سره یوه معنی ولري، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې الله تعالی خپل کتاب پرې نازل فرمایلی دی، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه یا شک او شبهه د ده په زړه کې لاره ومومي.

نورو مفسرینو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنی ګانو باندې پرېښې دي، لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختیار کړېده، یعنې هغه ته (چې له ګردو خلائقو څخه غوره شوی، او کتاب پرې نازل شوی دی) ور او لایق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټي (فضول) سوالاتو څخه متأثر شي، او د دې کتاب د تبلیغ له کومې برخې څخه منقبض او زړه تنګی شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوْحٰۤى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَاۤ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آیت، (۲) رکوع).

که په فرض محال سره پخپله د رسول صلی الله علیه وسلم په زړه کې د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهایت وثوق او انشراح سره قلبي اطمینان حاصل نه وي؛ نو دی به خپله د انذار او تذکیر فریضه په کوم قوّت او جرأت سره اداء کړي؟.

لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢﴾

لپاره د دې چې وویروې (ته ای محمده !) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند ورکړې پرې) په پند ورکولو سره مؤمنانو ته (یا دا قرآن پند دی لپاره د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کتاب له نزوله دا غرض دی، چې تاسې ګردې دنیا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام څخه خبر ورکړئ، او دغه د مؤمنانو په حق کې په خاص طور سره د یوې مؤثرې وینا او پند په شان ثابت شي.

اِتَّبِعُوْا مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣﴾

متابعت وکړئ (ای مکلفانو !) د هغه شي چې نازل کړی (لیږلی) شوی دی تاسې ته له (جانبه د)

رب ستاسې، او متابعت مه کوئ تاسې بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شانې پند اخلئ تاسې.

تفسير: «﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده»، انسان که د حق تعالی د لوی تربيت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصيت پر نتائجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هيڅېږي به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کريم پروردګار نازل شوي هدايات پر ږدي، او د شياطين الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو ځنې د هغو کسانو چې د الله تعالی د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې يې داسې رويه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنيوي سزاوې چې ورکړی شوي دي؛ وروسته راځي.

﴿وَكَم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا إِلَّا أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝﴾

او ډېر له (اوسېدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) ځنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب ځمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعيب). نو نه به وه وينا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب ځمونږ مګر دا چې ويل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذيب مو کولو).

تفسير: يعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تېر شو، نو په دنيوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالی له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناڅاپه ځمونږ عذاب پرې نازل شو، بيا نو له دوی ځنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې نندارې او اله ګوله کې ګردې لويې، ځانمنې (لويي) او تکبر هېر شول، او له هر لوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ چيغه پورته او پر ته (علاوه) له زارۍ، نتواتې، ژړا او انګولا ځينې بل هيڅ شی به نه اوريدل کيږي، ګواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او ځرګنديږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هيڅا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَاءَهَا بَأْسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دي، غالبا شيخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهْلَكْنَاهَا﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی، لکه چې ويلی شي:) «توضأ فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سرې اودس وکړ، نو يې ووينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کليو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ يعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب ځمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝﴾

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چې ليږلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنګه اجابت وکړ؟).

تفسیر: له هغو امتونو څخه چې پیغمبران په کې مبعوث ورلېږلي شوي دي پوښتنه کیږي: ﴿مَاذَآ أَجَبۡتُمُ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ القصص: ۶۵ «تاسې څمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کې چې: ﴿مَاذَآ أُجِبۡتُمۡ﴾ المائدة: ۱۰۹ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيۡهِم بِعِلۡمٖۖ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ۝

نو خامخا بیان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه یو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان یو).

تفسیر: یعني ستاسې هیڅ یو لوی او وړوکی، ډېر او لږ عملونه، یا ظاهري او باطني احوال څمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ بې د نورو له وسیلې له یوې یوې ذرې خبردار یو، له خپل ازلي محیط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودی شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا لیکلې شوي دي؛ د یوه ویښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدی، او د هغو په وسیله اطلاع ورکول یواځې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالی پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجیږي.

وَٱلۡوَزۡنُ يَوۡمَئِذٍ ٱلۡحَقُّۚ فَمَن ثَقُلَتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ۝ وَمَنۡ خَفَّتۡ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَظۡلِمُونَ۝

او تول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتینی، یقیني او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (یا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (یا تلل شوي بد عملونه) د ده (یعني له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زیان یې رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو یې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوی چې په آیتونو څمونږ به یې ظلم (او ترې انکار به یې) کاوه.

تفسیر: د قیامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کیږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال یې درانه وي؛ دوی به بریالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دی به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمایي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق لیکل کیږي، که یو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زیاتیږي، او که همغه عمل په ریا او ریب ځان ښودني یا له حکمه ځنې چپ یا یې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن یې کمیږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللي کیږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قید او ضبط وي او د عملونو، او عاملینو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سیئاتو څخه یې تېریږي، او که حسنات یې سپک وختل نو بیا نیول کیږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راښکاره شوي دي، چې وزن له داسې یو میزان (تلې) سره کیږي، چې په کې کفّتین (پلې) او شاهین (ډنډۍ) او لسان (موتۍ) او نور شته، لیکن د دغه میزان او تلې دا دواړه کِفّتین به څه نوعیت او کیفیت لري؟ او د هغو د تول معلومولو طریقه او اصول به څرنګه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول څمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او څمونږ پوهه ورته نشي رسېدلی، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه یو مکلف کړی شوي، بلکه یو میزان لا څه، د هغه عالم څومره نور شیان چې دي، غیر له دې چې مونږ یې یواځې په نامه خبر یو،

او اورو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقيده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاک قرآن او يا مبارک سنت راښوولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو څمونږ مطلع کېدل څمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نواميسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوګنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې وړې دنيا موازينو (تلو) ته وګورئ ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرګي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راڅرګندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښي او کيڼ لور ته په سانتيګرامونو او ديسيګرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنګر سره هيسته راهيسته دېخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دی «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحراره»، «مقياس الرّطوبه»، «مقياس الارتفاع»، «ميزان التضييق» او نور هم يو يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندبلو او د لوړوالي او د تضييق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راڅرګندوو، «ترمامېټر» څمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څخه دی) داسې اندازه او تول راښکاروي؛ چې اوس څمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وينو، چې په هغو سره د أعيانو او أعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق بر حق لپاره به دا خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړي، چې په هغې سره څمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او را څرګند شي.

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو څمونږ به يې ظلم کاوه، او ترې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څخه انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرّف) درکړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو !) په ځمکه کې او پيدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شانې شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقيه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالی پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالی د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوّت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتګ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع راښکاري) بيانيږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ
السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾
قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړ مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وویل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحیّت) وکړئ تاسې آدم ته، نو سجده وکړه دوی (ټولو) مګر ابلیس (سجده ونه کړه او) نه وو دی له سجده کوونکو څنې. وویل (الله ابلیس ته): څه شي منع کړی ته (څما د حکم د تعمیل څخه) چې سجده دې ونه کړه ،کله چې امر (حکم) وکړ ما تاتـه !؟، وویل (ابلیس): زه غوره یم له آدمه، چې پیدا کـړی دې یم زه لـه اوره، او پیدا کړی دی تا دغه (آدم علیه السلام) له ختې څنې، وویل (الله ابلیس ته): نو کوز شه !له دغه (آسمان یا جنت) څخه؛ نو نه دی لایق تاته (ای ابلیسه !دا کار) چې تکبّر (لویې نافرماني) وکړې په دې ځای کې؛ نو ووځه (ترې) بېشکه چې ته یې له ذلیلانو.

تفسیر: د اور خاصه خفت، حدّت، سرعت، طیش، علوّ او افساد دی، خلاف له خاورې چې په مزاج کې یې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابلیس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حکم له اوریدلو څخه د اور تکه سره لمبه شو، او په رأي قائمولو کې یې تلوار او جلتي وکړه، او په پای (آخر) کې د سرعت، تکبر او تعالي له لارې د رخې (کینې) او حسد په اور کې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور کې هم نسکور شو، د ده په خلاف کله چې له آدم علیه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورین عنصر ته الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د عاجزی، انکسار، انقیاد، استکانت، او استغفار لارښوونه وکړه، لکه چې د ده استقامت او انابت د ﴿ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾ نتیجه پیدا کړه، نو څکه ویل کیږي، چې لعین ابلیس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضیل او لویي په ادعا کې وغولېد، لکه چې «حافظ شمس الدین ابن القیم «رحمه الله» په «بدائع الفوائد» کې په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضلیت پر اور باندې ثابت کړی دی، ومن شاء فلیراجعه.

قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾

وویل (ابلیس چې ای الله !) وګوره (مهلت راکړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قیامت) پورې چې مخلوق بېرته ژوندي کولی شي (او له خپلو قبرونو پاڅولی شي) !. وویل (الله): بېشکه ته له کتلو (مهلت ورکړ) شویو څنې یې (تر اولې نفخې پورې).

تفسیر: یعنې څرنګه چې تا داسې غوښتنه وکړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم کې موجوده وه، چې تا ته به مهلت درکړی شي، کله چې د الله تعالی حکمت مقتضي شو چې خپل کمالي صفات او مالک الملکوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښکاره کړي؛ نو دغه عالم یې پیدا کړ: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۱۲) آیت (۲) رکوع).

یعنې د ځمکې او آسمان تخلیق او د دغو ګردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دی ،چې د الله تعالی کامل قدرت او د محیط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دی چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آیت څخه د څینو اسلافو د تفسیر سره سم په عبادت تعبیر کړی شوی دی، او ښکاره ده چې د عالم د تخلیق دغه غرض هلته په ډېر کامله وجه سره پوره کېدی شي، چې په عالم کې مطیع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجـود وي، او هـم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوی د فطري اختیار او قوت د ګردو (ټولو) وسائلو په استعمال کې تر آخره حده پورې خپلواک (خپل اختیار) وي، او کافي مهلت او آزادي هم ولري، او د کـار پـه اختتـام کې د الله تعالی لښکر غالب او بریالی (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هیداد ورسیږي، او له امتحانه وروسته آخرنی بری او کامیابي د الله تعالی د دوستانو په برخه شي، نو خیر او شر او د خیر او شر د منبع پیدا کول پر همدغه حکمت بنا دي، چې د عالم د تخلیق غرض یعنې د کمالي صفاتو اظهار او هغه بې له دغه له سره نشي

پوره کېدي: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ۝ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۱۸) (۱۱۹) آیت، (۱۰) رکوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعين ابليس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قيامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسيلې همغسې يې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، ليکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقيم ډول د هغه قادر مطلق او محيط کل مقابله ممکنه نه وه.

﴿قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَٰطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝١٦﴾

وویل (ابلیس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کينم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (يعني انسانانو ته د ښويولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسیر: يعني د غلو په شان به د دوی په ايمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی يم.

﴿ثُمَّ لَءَاتِيَنَّهُم مِّنۢ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَٰنِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ ۝١٧﴾

بيا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښيو (طرفو) د دوی، او له کيڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي (مؤمنان).

تفسیر: يعني له هر لوري به پر دوی باندې يرغلونه (حملې) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعميم په لوري اشاره ده.

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَٰكِرِينَ﴾ «او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ايستونکي مؤمنان دا د لعين ابليس اټکل او تخمين وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۲۲ جزء، د سبأ سورت (۲۰) آيت (۲) رکوع).

﴿قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ۝١٨﴾

وویل (الله: ای ابليسه) ووځه له دې ځايه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی يې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرو مرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

﴿وَيَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ۝١٩﴾

او (وویل الله) ای آدمه ! اوسه ته او (اوسې دې) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځايه (او هر شي څخې) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شئ به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسیر: يعني آدم عليه السلام او حوّاء رضي الله تعالى عنها ته اجازه وه چې بې له هيڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې چښي، پرته له يوې معينې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه يې وويل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ ! که نه نقصان به در ورسيږي.

ځما په فکر کې دلته د ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بيا به شئ تاسې له زيان موندونکو ځنې»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زيان، کمي او لنډون په معنى هم راځي، لکه ﴿وَلَمْ تَظْلِم مِّنْهُ شَيْئًا﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت په (۳۳) آيت (۵) رکوع کې په همدې معنى راغلى دى.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۖ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

نو وسوسه واچوله دوى دواړو ته شيطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوى دواړو ته هغه چې پټ کړى شوي دي له دې دواړو ځنې له غليظه وو عورتونو د دوى، او وويل (ابليس دوى ته): نه يئ منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراک) د دې ونې ځنې؛ مګر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه يا په ښايست يا په بې پروايي له خوراکه)، يا چې نشئ تاسې له تل پاتېکېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم يې وکړ دوى ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصيحت کوونکو ځخه يم. پس راکوز کړل (ابليس) دوى دواړه په فرېب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وڅکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غليظه عورتونه د دوى، او ولګېدل دواړه چې سره نښلولې دوى پر عورتونو خپلو باندې له پاڼو (د ونو) د جنت ځخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوى ته رب د دوى (داسې) چې آيا ما نه وئ منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې ځخه، او (نه وو) ويلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شيطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟ ! (بلکه منع کړي مو وئ، او ويلي مو وو تاسې ته).

تفسير: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ الآيه ـ «نو کله چې وڅکله دغو دواړو مېوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غليظه عورتونه د دوى»، يعنې د حکم له عُدول ځخه جنتي لباس له دوى ځخه وويستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقيقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ يو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ ځيرې شوى وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کيږي.

الغرض شيطان کوښښ وکړ چې آدم عليه السلام نافرمانى ته واړوي، او په عصيان کې يې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طريقه ترې وايستل شي.

د ﴿سَوْءَةَ﴾ په لغوي معنى ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابيل او هابيل په قصه کې يې ﴿سَوْءَةَ أَخِيهِ﴾ فرمايلي دي، په حديث کې «إحدى سوأتک يا مقداد» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾: «او ولګېدل دغه دواړه چې سره نښلول يې پر غليظو عورتونو خپلو باندې له پاڼو د ونو د جنت ځخه چې پټ کړي ځان خپل»، يعنې بربنډ شول او له ډېر شرم او حيا يې په پاڼو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلوميږي: اګر که د انسان د پيدا کېدلو په وخت کې لوڅ لغړ وي، مګر فطري حيا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوڅ پوڅ پاتې شي.

﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ۝٢٣ قَالَ ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝٢٤﴾

نو وویل دواړو (یعني آدم او حواء): ای ربه څمونږ! ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل (الله) چې کوز شئ (له جنته) حال دا چې ځیني ستاسې ځینو نورو ته به دښمن یئ، او (مقرر دی) تاسې ته په ځمکه کې ځای د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پورې.

تفسیر: د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (ټولو) ته دی، ځکه اصلي عداوت آدم او ابلیس سره لري، او د دوی د عداوت ډګر څمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت یې آدم علیه السلام ته سپارلی شوی وو.

﴿قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ۝٢٥﴾

وفرمایل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مرئ تاسې (او خښبږئ)، او له همدغې ځمکې څخه به را ایستل کېږئ تاسې (په قیامت کې جزا ته).

تفسیر: یعني عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم یو کله تر یوې معیّنې مودې له دې ځایه پورته کړی شي، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافي نه دی، آیا کوم سړی د څو ورځو یا ګړیو له مخې له ځمکې څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، یا هملته مړ شي، نو آیا هغه به د ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چې دی په دغه وخت کې پر ځمکه نه دی، په بل ځای کې داسې ارشاد دی، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنَٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ۝٥٥﴾ نو هغه سړی چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوی به څرنګه په ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضایا د کلیې په ډول نه دي استعمال شوي.

﴿يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَٰرِى سَوْءَٰتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ ٱلتَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝٢٦﴾

ای ځامنو د آدم! په تحقیق نازل کړی (لېږلی) دی مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درلیږلی مو دی لباس د ښایست او) د زینت کالي، او لباس (کالي) د تقوی (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوی) خیر (بهتر، ډېر غوره) دی (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک» له آیتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دې چې دوی پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسیر: له ﴿أَنزَلْنَا﴾ څخې مراد د مادې او نورو پیدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبیر ښوول دي، اګر که د ﴿أَنزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځایونو کې ویل کیږي؛ چې یو شی له پاسه ښکته خوا ته لېږل یا راوړل کیږي، مګر ډېر ځلې له هغه څخې دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مرادیږي چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کیږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ ٱلْأَنْعَٰمِ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ﴾ یا ﴿وَأَنزَلْنَا ٱلْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او كالي د تقوى چې دي؛ دغه لباس التقوى ډېر غوره دى له نورو»، يعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زينت حاصلېږي، او ځان پرې پټېږي، او ډول او سينګار پرې کيږي؛ يو معنوي لباس هم شته، چې عظيم الشأن قرآن يې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ بولي، او د باطني زينت او ښايست وسيله ګرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني کمزوري د ظهور او فعليت درجه نه مومي، چې په ده کې يې استعداد شته، او د خفاء په پرده کې ده، او د ظهور او فعليت په ډګر کې نشي راتلى، او هم دغه معنوي لباس دى چې قرآن کريم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ سره ياد کړى دى، او د باطني زينت، ښايست او سينګار ذريعه ګرځي، بلکه که غور وکړى شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمين، تطهير او تنظيف لپاره شرعا مطلوب دى.

﴿ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاك له آيتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوى پند واخلي، غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز وکړي، له صوري او معنوي بربنډوالي څخه»، يعنې پر دغو دلائلو غور وکړئ ! او د الله تعالى د قوت او قدرت په انعام او اکرام باندې معترف او شکر ګذار اوسئ.

﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفۡتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ كَمَآ أَخۡرَجَ أَبَوَيۡكُم مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ يَنزِعُ عَنۡهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوۡءَٰتِهِمَآۚ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمۡ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡۗ إِنَّا جَعَلۡنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ﴾ ۲۷

اى ځامنو د آدم ! فريب در نکړي تاسې ته شيطان لکه چې ايستلي يې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فريب سره) په دې حال چې ايسته يې له دې دواړو لباس د دوى، لپاره د دې چې وښيي دوى ته غليظه عورتونه د دوى، بېشکه دغه «شيطان»ويني تاسې (هم پخپله) دى او (هم قوم) لښکر د ده له هغې خوا چې نه يې وينئ تاسې، بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي دوى.

تفسير: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوى دى، يعنې له جنت څخه د آدم او حواء عليهما السلام د بېلېدو او د دوى نه د لباس ايستلو سبب همدا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي ! او د ده له مکرونو څخه تل خبردار اوسئ !.

يعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني څخه ګوري، چې مونږ يې له سره نه وينو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناکه او مدافعه يې ډېره ګرانه ده، نو ځکه تاسې ته ښايي چې تل مستعد او بيدار اوسئ !، د داسې دښمن علاج دا دى، چې مونږ د داسې يوه ذات په پناه کې ځاى ونيسو، چې دى هغه ويني، او هغه دى نشي ليدى: ﴿لَّا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلۡخَبِيرُ﴾.

تنبيه: د ﴿إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمۡ هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنۡ حَيۡثُ لَا تَرَوۡنَهُمۡ﴾: قضيه مطلقه ده، دائمه نه ده، يعنې ډېر ځلي داسې وي چې مونږ دوى نشو ليدلى، او دوى مونږ ته ګوري، له دې وينا څخه دا خبره نه لازمېږي؛ چې په هيڅ وخت کې به هيڅوك او په هيڅ صورت سره وى نشي ليدلى، نو په دغه آيت سره د جنّ له رؤيته په کلي نفي باندې استدلال کول؛ قصور او لنډ ليدل دي.

﴿إِنَّا جَعَلۡنَا ٱلشَّيَٰطِينَ﴾ الآيه - «بېشکه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي»، يعنې کله چې دوى له خپلې بې ايمانۍ د شيطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره کړ، لکه چې وروسته له دې چې راځي: ﴿إِنَّهُمُ ٱتَّخَذُواْ ٱلشَّيَٰطِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَيَحۡسَبُونَ أَنَّهُم مُّهۡتَدُونَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب کې هيڅ مزاحمت ونه کړ، او هر چا چې دوى د خپل ځان ملګري ګرځولي وو؛ همغه ور ملګري کړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او كله چې وكړي دوى كومه فاحشه (ناكاره كار لكه شرك) نو وايي دوى موندلي دي مونږ په دغه (ناكاره كار) پلرونه خپل او الله هم امر (حكم) كړى دى مونږ ته په (كولو د) دې سره، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه الله نه كوي امر (حكم) په فحشاء (ناكاره كارونو)، آيا وايئ (دروغ تړئ) تاسې پر الله باندې هغه شى چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسير: يعنې خراب او د بېحيايي كار، لكه د نارينه او ښځې بربنډ طواف كول چې د دې آيتونو شان نزول دى، او له هغه څخه سليم عقل او صحيحه فطرت نفرت كوي (د الله قدّوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دى، چې د داسې شيانو تعليم وركړي، د ده پاك ذات د پاكي او حيا منبع او سرچينه ده، دى به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحيايي د كارونو حكم څرنګه وركوي؟.

أصلاً د بېحيايي او بدكارۍ معلمان هغه شيطانان دي؛ چې دوى د خپلو ځانونو رفيقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شيطان له لوري تېروتل، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوى د شرم او حياء لامله د ونو پاڼې پر خپلو ځانونو باندې تپلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتيا د شيطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) كوښښ ستاسې د پلار له خوا شوى دى، بيا په بربنډ طواف كولو كې د خپلو پلرونو سند وړاندې كول څرنګه صحيح كېدى شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) امر (حكم) كړى دى رب ځما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحيد او ښه كارونه دي، نه په افراط نه په تفريط) او (بل الله حكم كړى دى) چې سم واړوئ (برابر كړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت كوئ) تاسې د ده حال دا چې مطيع خالص كوونكي اوسئ ده ته دين (خپل له عُجب او ريا او هر نقصان څخه)، لكه چې اول ځلې يې پيدا كړي يئ تاسې (له نشت نه) بيا به هم داسې پيدا شئ تاسې (پس له مرګه).

تفسير: په «روح المعاني» كې «القسط على ما قال غير واحد: العدل، وهو الوسط من كل شيء ـ المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آيت حاصل داسې شو چې: الله تعالى په هر كار كې پر توسط او اعتدال د پاتې كېدلو، او له افراط او تفريط څخه د ځان ژغورلو (بچ كول) هدايت كوي، نو بيا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حكم وركوي؟».

غالبا محقق شيخ الهند «رحمه الله» «مسجد» ميمي مصدر ګڼلى او د (سجود) معنى يې ترې اخيستې ده، تجوُّزا يې په لمانځه سره ترجمه كړې دى، او «وجوه» يې په خپلې ظاهري معنى پرېښى دى، يعنې د لمانځه د اداء كولو په وخت كې خپل مخونه سم د كعبې شريفې په لوري وګرځوئ.

مګر ځينې نور مفسرين له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالى د عبادت په لوري تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن كثير «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دى چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقيم اوسئ ! او له هغې سمې لارې ځنې چې د محمد «عليه الصلاة والسلام» ده؛ مه كږېږئ !.

د عبادت مقبولیت پر دوه شیانو موقوف دی: (۱) چې خالص د الله تعالی لپاره وي، چې وروسته یې په ﴿وَادۡعُوۡهُ مُخۡلِصِیۡنَ لَهُ الدِّیۡنَ﴾ سره یادونه کوي. (۲) چې له هغې مشروعې طریقې سره موافقه وي، چې انبیاء او مرسلین علیهم السلام تجویز کړې ده، او دلته هغه په ﴿وَاَقِیۡمُوۡا وُجُوۡهَکُمۡ﴾ سره ادا کړی شوې ده، په هر حال په دغه آیت کې د شرعي أحکامو د ګردو (ټولو) هغو أنواعو په لوري اشاره کړی شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شیان چې په الله تعالی پورې تعلق لري، که «بدني» وي نو په ﴿وَاَقِیۡمُوۡا وُجُوۡهَکُمۡ﴾ کې، که «قلبي» وي نو په ﴿وَادۡعُوۡهُ مُخۡلِصِیۡنَ لَهُ الدِّیۡنَ﴾ کې مندرج دي.

﴿کَمَا بَدَاَکُمۡ تَعُوۡدُوۡنَ﴾: یعنې لکه چې په اول کې الله جل جلاله ستاسې له پیدا کولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بیا ژوندي کولو څخه هم عاجز نه دی، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتیا (احتیاج) او ضرورت لري، چې وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونکی دی، چې په هغه کې د دې موجوده حیات نتائج ور وړاندې کیږي، نو ښایي د هغه «بعث بعد الموت» فکر لا له اوسه وکړی شي !﴿وَلۡتَنۡظُرۡ نَفۡسٌ مَّا قَدَّمَتۡ لِغَدٍ﴾.

﴿فَرِیۡقًا هَدٰی وَفَرِیۡقًا حَقَّ عَلَیۡهِمُ الضَّلٰلَةُ ؕ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّیٰطِیۡنَ اَوۡلِیَآءَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ وَیَحۡسَبُوۡنَ اَنَّهُمۡ مُّهۡتَدُوۡنَ ۝۳۰﴾

یوې ډلې ته هدایت وکړ (الله په توفیق د ایمان سره او) هدایت یې نه دی کړی بلې ډلې ته چې مقرره شوې ده پر دوی ګمراهي، بېشکه چې دوی نیولي دي شیطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څخه او ګمان کوي دوی چې بېشکه هم دوی هدایت موندونکي دي (سمې صافې لارې ته او واقع کې داسې نه ده).

تفسیر: یعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرره شوې ده، هغوی هغه خلق دي چې پاک الله یې پرې ایښی، او شیطان یې خپل دوست او رفیق ګرځولی دی، چې د ده په خوله اعتماد او باور کوي، او خبرو ته یې غوږ ږدي، او د تعجب ځای دا دی، چې سره د دې صریحې ګمراهۍ دوی داسې ګومان کوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان یو، او له مذهبي حیثیته کومه د عمل رویه چې مونږ اختیار کړېده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لکه چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿اَلَّذِیۡنَ ضَلَّ سَعۡیُهُمۡ فِی الۡحَیٰوةِ الدُّنۡیَا وَهُمۡ یَحۡسَبُوۡنَ اَنَّهُمۡ یُحۡسِنُوۡنَ صُنۡعًا ۝۱۰۴﴾ (۱۶ جزء د الکهف سورت (۱۰۴) آیت (۱۲) رکوع).

تنبیه: د دې آیت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند کافر» په شان «مخطي کافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګڼي؛ په ﴿وَفَرِیۡقًا حَقَّ عَلَیۡهِمُ الضَّلٰلَةُ﴾ کې داخل دي، که دغه غلط فهمي د پوره فکر او غور نه کولو له وجې وي، یا له دې سببه وي، چې اګر که ده په ښکاره سره خپل پوره قوت، غور، او فکر چلولی دی، خو په مقصد نه دي رسیدلي، ځکه چې پر داسې صریحو حقائقو او واضحو دلائلو د فکر د نه رسېدلو څخه دغه خبره ښکاره ده، چې ده في الحقیقت په استدلال او د خپل فکر په کار اچولو او استعمال کې تقصیر کړی دی، ګواکې هغه شیان چې پرې ایمان راوړل د نجات مدار دی؛ دومره روښانه او واضحه دي، چې له هغو څخه انکار غیر له عناده او د فکر او تأمل له قصوره بل هیڅ شی نه دی، په هر حال شرعي کفر داسې زهر دي؛ چې که په قصد یا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره کافي دي، څمونږ د «اهل السنت والجماعت» مذهب همدا دی.

يٰبَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوْا زِيْنَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَّكُلُوْا وَاشْرَبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾

ای ځامنو د آدمه ! واخلئ تاسي زينت (ښايست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاکو کاليو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف (بې ځايه خرڅ) مه کوئ تاسي، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځايه خرڅ کوونکي).

تفسير: دغه آيتونه د هغو کسانو په رد کې نازل شوي دي، چې د کعبې شريفې طواف به يې په بربنډه کولو، او هغه يې لوی قربت، ثواب، او پرهېزګاري ګڼله، او د اهل جاهليت ځينو کسانو د حج په ورځو کې د سدّ رمق څخه زيات شی نه خوړ، او د غوړيو او نورو دسوماتو استعمال به يې پرېښوده، ځينو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه ګرد شيان يې راوښوده چې دا شيان له سره د نېکۍ او تقوی خبرې نه دي، د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چې په هغه سره ستاسي د بدن تستّر (پټول) او تزيّن (ښايست) په عمل راځي، د عبادت په وخت کې د نورو وختونو په نسبت لا زيات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کې د ده د ګردو نعمتونو له اثر او نښو سره حاضر شي، او هر هغه شيان چې الله تعالی د خوراک او پوښاک لپاره درکړي دي، له هغو څخه متمتع شئ ! په دې شرط سره چې اسراف په کې ونه کړئ !.

د اسراف معنی له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دی: لکه چې حلال حرام وګڼي، يا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، يا په خوړلو او چښلو کې له حرص او بې تميزۍ څخه کار واخلي، او له اندازې يې زيات وخوري، يا يې بې له اشتهاء وخوري، يا يې نا وخته وخوري، يا دومره لږ وخوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره کافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال کړي، او غير ذلک.

د اسراف لفظ دغو ګردو امور لره شاملېدی شي، بېځايه خرڅونه هم په اسراف کې شامل دي، د همدې تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي: (جمع الله الطبّ کله في نصف آية) الله تعالی ګرد (ټول) طب په نيم آيت کې سره ټول کړی دی).

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِيْنَةَ اللّٰهِ الَّتِيْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ ۭ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې چا حرام کړی دی زينت د الله؛ هغه چې ايستلی يې دی لپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاک لذيذ شيان له رزقه څخه (چې د خوړلو او څښلو دي؟ يعني دا يو هم نه دی حرام)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (زينت او طيبات او نور نعمتونه اصلا) لپاره د هغو کسانو دي چې ايمان يې راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قيامت کې، همدارنګه (لکه دا پاس تفصيل) په تفصيل بيانوو مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهيږي (پرې).

تفسير: يعني ای محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ته دوی ته ووايه چې چا حرام کړی دی هغه زينت د الله جل جلاله چې له جامو وي، که له نورو وي، چې ايستلی دی الله تعالی لپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حيواناتو لکه ورېښم يا وړی، او له کانونو لکه ځغره، او بل پاکيزه شيان له اقسامو د روزي، که د خوارک وي: لکه غوښې، وازدې، غلې، دانې، يا د څښلو (څکلو) وي: لکه اوبه، شوده، يعني دا يو هم نه دی حرام.

ووايه ای څما رسوله ! دغو ته چې دغه زينت او طيبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، يعنې هم دوی ته پيدا شوي دي، اما په دنيا کې کفار هم تبعاً ورسره شريک دي، ولې دائمي او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شريکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ، مفصل بيانوو باقي ټول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهيږي او فهمولی شي.

د دنيا ګرد شيان ځکه پيدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طريقه ګټه واخلي، او د خالق تعالی جل وعلا شأنه په عبادت او وفادارئ او شکر ګذارئ کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنيا ټول نعمتونه اصلاً د مؤمنانو او مطيعانو د استفادې لپاره پيدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شيانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوی هم د خپلو دنيوي اعمالو او تدابيرو په اثر له هغو څنې مفاد حاصلولی شي، بلکه څه وخت چې د ايمان خاوندان په ايماني قوت اوتقوی کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بريالي او کامياب په نظر راځي، چې ځينې له هغو څنې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر وګڼله شي.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب څما فواحش (کبيره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې يې ده) ګناه (صغيره چې حد نه لري)، او (حرام کړی يې دی) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شريک ونيسئ تاسې په الله پورې هغه شی چې نه دی نازل کړی (لېږلی الله) په (شريکولو د) هغه باندې هيڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا يې حرام کړی دی چې) ووايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهيږئ (پرې).

تفسير: له «اثم» څنې عامه ګناه مراده ده، او ځينې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت يا د اهميت له سببه بيان فرمايلې شوي دي، او د ځينو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ تړل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحليل او تحريم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بيخي شرعي اساس ونه لري، او بيا د هغو نسبت الله تعالی ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ويل: ﴿وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۴﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نېټه) شته (د مرګ يا د عذاب که ايمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوی؛ نه به وروستي کيږي دوی (ترې) يو ساعت، او نه ړومبی کيږي دوی (ترې).

تفسير: په ظاهره سره دا شبهه کيږي، کله چې د وعدې وخت ورسيږي، نو تأخير يې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفی ضروري شوه، مګر تقديم يې خو عقلاً هم ممکن نه دی، نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسّرينو ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ عطف په ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ منلی دی، او ځينې د ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالی مرادوي.

ځما په نزد دغو تکلفاتو ته هيڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د يوه شي د تاکيد ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې يې دوه خواوې وي؛ ډېر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کيږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غير محتمل وي، يواځې د مبالغې، تأکيد او تحسين الکلام په ډول استطرادا ذکر کيږي.

لکه چې يو خريدار له دکاندار ځنې د يوه شي قيمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وايي: چې د هغه شي په قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه يې قيمت دی، دکاندار ورته وايي: هو ! خانه !، په دغه ويلې شوي قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته !او همدغه قيمت يې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زيادت) لفظ يواځې د قيمت د تعيين او تاکيد او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړې شوی دی.

دلته هم د دې کلام څخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسيږي، بيا په کې تأخير نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او يوه شبهه هم په هغه کې د تقديم او تأخير امکان واقع کېدونکی نه دی، دلته د «تأخير» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقديم» لا له پخوا څخه ظاهرُ الانتفاء وو.

هغه انتفاء يواځې د وعدې په ټينګوالي د زور اچولو يو اسلوب دی، يعني پر الله دروغ تړونکی او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکی او نور متمردين دې د الله تعالی پر دغه تأخير، مهلت او حلم نه مغروريږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانبه يوه ټاکلې (مقرره) موده مقرره شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسيږي؛ نو بيا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ رُسُلٞ مِّنكُمۡ يَقُصُّونَ عَلَيۡكُمۡ ءَايَٰتِي فَمَنِ ٱتَّقَىٰ وَأَصۡلَحَ فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسۡتَكۡبَرُواْ عَنۡهَآ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٦﴾

ای ځامنو (اولاده) د آدم ! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې ځنې، چې لولي دوی پر تاسې باندې آيتونه (د کتاب) ځما (يعني شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذيب څخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کيږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت يې د دروغو کړی آيتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آيتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسير: ابن جرير د أبو يسار سُلمي «رحمه الله» ځنې نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ إِمَّا يَأۡتِيَنَّكُمۡ﴾ الآيه ـ ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (۳۸) آيت (۴) رکوع) له سياق څخه معلوميږي: ﴿قُلۡنَا ٱهۡبِطُواْ مِنۡهَا جَمِيعٗاۖ فَإِمَّا يَأۡتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدٗى﴾

الآيه ـ او د ځينو محققينو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو څخه حکايت دی»، يعني که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې ځنې کوم رسول مبعوث وفرمايي، چې د الله تعالی آيتونه تاسې ته آوروي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي ميراث (جنت) د حاصلولو ترغيب او تذکير درکوي، او د حقيقي مالک د خوشالۍ لارې په کې درښکاره شوي دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پيروي وکړئ ! او له الله تعالی ځنې ووېرېږئ ! او ناکاره کارونه پرېږدئ ، او ترې بېزاره شئ ! او صالحه اعمال اختيار کړئ !؛ نو ستاسې مستقبل به بيخي بېخوفه او بې خطره کيږي، او تاسې به داسې يو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عيش او عشرت، امن، سکون، او اطمينان څخه ما سوا بل هيڅ شی نه وي.

هو ! كه ځمونو آيتونو ته تاسې د دروغو نسبت وكړ، او د تكبر او لوينې له مخو تاسې پرې عمل ونه كړ، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوئ؛ نو له اصلي مسكن او آبائي ميراث څخه به بې برخې كېږئ، او د دائمي محرومۍ او ابدي عذاب او هلاكت ځنې به ما سوا بل هيڅ شی ستاسې نه په برخه كيږي.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾﴾

نو څوك دي ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ (چې ښځه، ځوی، لور او شريك لري) يا نسبت د دروغو كوي آيتونه د دغه (الله) ته (بلكه نشته بل ظالم)، دغه (مكذبان مفتريان پر الله) وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی له هغه ليكل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې كله چې راشي دوی ته رسولان ځمونږ (ملك الموت او أعوان يې)، حال دا چې قبضوي دوی (ارواح د) هغوی وايي (دا ملائكې دې كفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو كاوه د هغوی) غير له الله (چې اوس دفع كړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وايي دغه (كافران): ورك شول له مونږ (او هيڅ نفعه مو ترې ونه مونده)، او شاهدي به وركړي دوی پر نفسونو (ځانونو) خپلو باندې چې بېشكه دوی وو كافران (په دنيا كې).

تفسير: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآيه ـ «دغه مكذبان او مفتريان پر الله؛ وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی»، يعني په دنيا كې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، يا د دې ځای ذلت او رسوايي چې د دوی لپاره ليكلې شوې ده، هغه ګرد دوی ته رسيدونكي دي، بيا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوی سره كېدونكې ده، د هغې ذكر وروسته له دې نه راځي، كه د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ څخه دنيوي عذاب نه، بلكه اخروي مراد واخيستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآيه ـ څخه پر دې تنبيه كيږي، چې د هغه عذاب له مباديو سلسله د دغه دنيوي ژوندانه په آخري شېبو كې شروع كيږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآيه ـ «تر هغه پورې چې راشي دوی ته رسولان ځمونږ چې قبضوي ارواح د دوی»، يعني كله چې پرښتې په ډېره سختۍ د دوی روح قبضوي، او په بد صورت يې بيايي، نو دوی ته ويلې كيږي: چې پرته له الله تعالى ځنې هغه شيان چې تاسې بلل هغوی چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فرياد نه درسيږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوی در وبولئ ! چې تاسې له دې مصيبت څخه وژغوري (وساتي) ! په دې وخت كې به كفار اقرار كوي، او په دغه اقرار كولو به اړ (محتاج) كيږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي كړېوه، چې مونږ داسې شيان خپل معبودان او مستعان ټاكلي (مقرر) كړي وو، چې هغوی د دې كار وړ او مستحق نه وو، او نن ځمونږ په دغه مصيبت كې د هغوی هيڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوی ته هيڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوی داسې حكم صادريږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآيه.

باقي هغه چې په نورو مواضعو كې راغلي دي، چې دوی به د خپل كفر او شرك څخه انكار كوي، د دې آيت سره منافي نه ده، ځكه چې د قيامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بېشماره ولاړ وي، په يوه ځای كې د يوه موقف او جماعت بيان راځي، او په بل ځای كې د بل جماعت او موقف ذكر كيږي.

قَالَ ادْخُلُوا فِيٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت کې دوی ته) چې ننوځئ په هغو امتونو (د کفارو) کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (کفارو د جن) پيريانو او له (کفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) کې.

تفسير: مطلب يې دادی چې: «تاسې هم د پخوانيو کفارو په ملګرتيا د دوزخ اور ته ننوځئ» !، يعنې هغه وړاندې او وروسته ګرد کفار به په همدغه دوزخ کې داخليږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَّعَنَتْ أُخْتَهَا

هر کله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د کفر په خاص مشرب کې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت کې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلکه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې کوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تکليفونو) کې ډوب کړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «ای ملعونانو ! که مونږ په کنده کې ولوېدو، ستاسې خو سترګې وې، نو تاسې ولې د ړندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلک.

حَتَّىٰٓ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَىٰهُمْ لِأُولَىٰهُمْ رَبَّنَا هَـٰٓؤُلَآءِ أَضَلُّونَا فَـَٔاتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَـٰكِن لَّا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

تر هغه پورې کله چې يو ځای شي دوی په دې (اور) کې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوی (يعنې تابعان) په (باب دهغو) ړومبنيو (متبوعانو) خپلو کې (الله ته چې) ای ربه ځمونږ ! دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه کړي وو مونږه؛ نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند (ځمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دی لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليکن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبرېږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوی ګمراهان شوي وو، او هم يې راتلونکو لره لارې جوړې کړې، او په بل صورت د وروستنيو ګناه دوه چنده شوه، چې دوی په دغسې حال کې ګمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوی په مخ کې ښکاره پراته وو، او دوی ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا څرنګه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږي، نو ځکه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده کيږي، او لا به پسې زياتيږي، اوس د تعذيب په ابتداء کې تاسې د تعذيب له انتهاء څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند کېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه کيږي.

دا تقرير به په هغه صورت کې موافق راځي چې د ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن کثير رحمه الله» په نزد په دې آيت کې وروستنيو ته اطلاع ورکړی شوې ده، چې بېشکه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر کړی دی، لکه چې په بل ځای کې يې خبر ورکړی

دی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آیت (۱۲) رکوع) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۳) آیت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آیت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۳۹﴾

او وبه وايي هغه ړومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هيڅ فضل (بهتري په تخفيف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر يو په کفر کې) نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې له شرک او کفر څخه).

تفسير: يعني څمونږ د سزا د زياتونې د خواهش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسې په عذاب کې څه تخفيف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتيجې وګالئ (برداشت کړئ) او خوند يې وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو څمونږ ته او تکبر کوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانيستلې شي دوی ته وَرُونه د آسمان (چې پورته يوړی شي نېک عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لکه جزا د متکبرانو) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (کافرانو) ته.

تفسير: يعني نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې د آسمان په لوري وخيژي، په حديث کې راغلي دي چې: «د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجّين» په لوري شړل کيږي، چې تر ځمکې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «علّيين» پورته خيژي، مفصل احوال دې د احاديثو په کتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې»، دا يې د «تعليق بالمحال» په ډول وفرمايل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د يوه شي محالتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهريږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، يعني لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړوکوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبينو او متکبرينو په جنت کې داخليدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خُلود» خبر راکړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرره) شوې ده، نو بيا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کېدی شي؟ !

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿۴۱﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ څخنې فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردې د اور)، او همداسې (لکه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسير: يعني له هرې خوا به ترې اور چاپېر وي، او له هيڅ لوري او په يوه ډډه به هم دوی ته راحت او هوسايي (آرام) نه ورسيږي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) تکليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملګري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسير: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره يې په منځ کې تنبيه وفرمايله، چې ايمان او صالح عمل چې پرې دومره عظيم الشأن صله مرحمت کيږي، داسې کوم مشکل شی نه دی، چې د انسان له طاقته وتلی وي، يا يې دا مطلب چې له هر انسان څخه دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زياته مطالبه نه کيږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سينو د دغو (جنتيانو) کې دی له کينو څخه.

تفسير: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ څخه يا خو داسې مراد دی، چې د جنتيانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کينه) نه وي، او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسې ګوري؛ لکه چې يو ورور خپل بل خوږ ورور ګوري، او په ليدلو به يې خوشاليږي، په خلاف د دوزخيانو چې دوی به د هغه مصيبت په وخت کې يو بل ته پيغور ورکوي، او لعنتونه او کنځلې به کوي، لکه چې پخوا وليکل شو، يا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنيوي ژوندون کې که پر کومه خبره کوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او يو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه ګرد به دجنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو څخې ايستل کيږي، هلته به ګرد يو د بل په نسبت سليم الصدر او خوښ وي، لکه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفينو په هکله فرمايلي وو.

تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی ويالې، او وايي به دغه (جنتيان): ګردې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر يې کړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ که نه وو هدايت کړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقيق راغلي وو رسولان د رب څمونږ په حقه سره.

تفسير: يعني د الله تعالی په مهرباني او توفيق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نيونه مونږ دغه اعلی مقام ته رسيدلي يو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، که نه مونږ چېرې او د دغه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُودُوا أَن تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

او آواز به وکړ شي دغو (جنتيانو) ته داسې چې دغه جنت په ميراث (ويړيا) درکړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (له حسناتو په دنيا کې).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي چې: «هیڅوک لره خپل عمل په جنت کې نه داخلوي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقیقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب یې ګڼل شي، ځکه چې د جنت د دخول حقیقي سبب د الله تعالی کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حدیث کې راغلي دي، او د «إلا أن یتغمدني الله برحمته» له الفاظو ځنې ظاهرېږي.

هو ! پر بنده د الله تعالی د رحمت نزول هغومره کېږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شیخ الهند «رحمه الله» به تل فرمایل: «دغه ګاډی د الله تعالی په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او درېږي».

ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتیانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته وېرېا لکه میراث چې وېرېا وي، یا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته میراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنیا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهیو ځنې.

وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدۡ وَجَدۡنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقّٗا فَهَلۡ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمۡ حَقّٗاۖ قَالُواْ نَعَمۡۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُۢ بَيۡنَهُمۡ أَن لَّعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقیق مونده کړ موږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له موږ سره ځموږ په حقه (رښتیا) سره، نو آیا موند تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتیا) سره؟، (نو) وبه وایي دوزخیان چې هو ! (هغه مو همغسې بیا مونده !)، نو غږ به وکړي یو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتیانو او دوزخیانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې آړوي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قیامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسیر: په دغو آیتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتیانو او دوزخیانو یا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کېږي، د ړومبنیو او وروستنیو خبرو او اترو ځخه چې د «أصحاب الجنة» او د «أصحاب النار» په منځ کې د دې لوري یا د هغه لوري کېږي؛ له ورا ځرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت یا د دوزخ له ننوتلو ځنې وروسته کېږي، نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أصحاب الأعراف» ضمني او منځنۍ خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلی شي، په هر حال جنتیان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالۍ اظهار کوي، او د دوزخیانو د تقریع او ترټلو او نکایت او شرمولو لپاره به وایي: «هغه څه وعدې چې الله تعالی دخپلو رسولانو په ژبو له موږ سره فرمایلې وې، چې ایمان راوړونکو ته دائمي نعیم وررسېږي، نو موږ هغه په رښتیا او ښې سمې وموندلې، ای أهل جهنم ! تاسې ووایئ چې ستاسې پر کفر او عصیان کومې وېرې او تهدیدونه چې درکاوه کېدل، آیا تاسې هم هغه رښتیا او صحیح وموندل؟».

ظاهر دی چې کفار په ځواب کې پرته له (هو !) څخه بل هیڅ شی نشي ویلی، په دغه وخت کې به د الله تعالی له لوري یو «منادي» ودرېږي، او داسې غږ به کوي: «اګر که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالی لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بیخي بې فکره وو، او هم نور به یې د حق لارې

څخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر يو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافيان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافيان) جنت ته، او دوی به طمع (اميد د جنت) لري.

تفسير: د «حجاب» معنی پرده او پناهي ده، او دلته له پردې څخه ديوال مراد دی، چې د حديد په سورت کې په دې تصريح شوې ده: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ﴾ دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو څخه دوزخيان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو څخه جنتيان بې خبره کوي، چې د هغه تفصيلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الآيه - «أي على أعراف ذلک الحجاب رجال»، يعني دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وايي، معنی يې دا چې وي به په کنګرو د دې قلعې باندې سړي چې دوی به جنتيانويني او هم دوزخيان، او پېژني به جنتي په تک سپين نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ګواکې د دغه منځني ديوال د لوړې څوکې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس أقواله نقل کړي دي، څمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذيفه، ابن عبّاس، ابن مسعود رضي الله تعالى عنهم أجمعين غوندې جليل القدرو أصحابو اونورو اکثرو أسلافو او أخلافو څخه منقول دی، يعنې «د أعمالو له وزن کېدلو څخه وروسته جنتي هغه دی، چې د ده «حسنات» ډېر وخيژي، او دوزخي هغه دی چې «سيئات» يې زيات شي، او هغه کسان چې حسنات اوسيئات يې مساوي او يو برابر څرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کيږي».

له رواياتو څخه معلوميږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې څخه هم فهميږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سيئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کيږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ګاللو (تېرولو) څخه بېرته جنت ته بيول کيږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سيئات سره برابر دي، ښايي له دوی څخه ړومبی جنت ته لاړ شي.

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافيانو او وګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وايي دغه (أعرافيان له ډېره هيبته): ای ربه څمونږ! مه ګرځوه (مه يو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسير: خرنګه چې أعرافيان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسيږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتيانو ته ګوري؛ نو خوشاليږي، او هيله او اميد يې پيدا کيږي، او کله چې پر دوزخيانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګيږي؛ نو له الله تعالى څخه ويريږي، او ترې پناه غواړي، څو دوی د دوزخيانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

په ﴿صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ﴾ کې اشاره دې ته ده چې أعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه ګوري، بلکه بې اختیاره به يې پرې نظر واقع کیږي.

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُم بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چې پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (أعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چې وئ تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعني برسېره په دې چې په دوزخ کې معذب کيږي، د دوی په څېرو کې به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري.

يا يې دا مطلب دی، چې دوی به داسې خلق وي، چې د «أصحاب الأعراف» سره پېژندګلوي لري، او په دنيا يې ليدلي وي، نو څکه کله يې چې په هغه ځای کې ووينې؛ نو په څېره يې پېژني، او داسې به وايي دوی ته چې: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چې وئ تاسې چې کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعني د دې مصيبت په وخت کې ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لاړې؟ او په دنيا کې هغه ځانمني او لويي چې تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۚ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾﴾

(وبه وايي أعرافيان چې) آيا دغه (په جنت کې) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چې قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کې) چې وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کې دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چې) ننوځئ جنت ته چې نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنت» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چې هغه ګوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چې تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب ګڼل، او داسې به مو ويل چې: «آيا د پاک الله مهرباني په ګرد (ټول) عالم کې فقط په همدغسې کسانو کيږي! ﴿أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا﴾ الآيه ـ» نن هغو ته وګورئ چې د ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ﴾ الآيه ـ مصداق ګرځيدلي دي، يعني ننوځئ په جنت کې بې له خوف او وېرې، حال دا چې تاسې په دغه عذاب کې اخته او مبتلا يئ.

ځينې مفسرين ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾ د أعرافيانو مقوله بولي، او ځينې يې د الله تعالی مقوله ګڼي، چې الله تعالی به أعرافيانو ته فرمايي، چې ننوځئ ای أعرافيانو جنت ته الخ.

﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ۚ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ نَنسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چې: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شيونو چې روزي کړې دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کې): چې بېشکه الله حرام کړي دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پرېږدو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړی وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو ځمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالیږلي).

وَلَقَدْ جِئْنٰهُمْ بِكِتٰبٍ فَصَّلْنٰهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني أحکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه دتفصیل، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا تَاْوِيْلَهٗ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ تَاْوِيْلُهٗ يَقُوْلُ الَّذِيْنَ نَسُوْهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۚ فَهَلْ لَّنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوْا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِيْ كُنَّا نَعْمَلُ ؕ قَدْ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۵۳﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مګر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې ورښکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره ځمونږ، یا بېرته بوتلل شو (دنیا ته)؛ نو (ښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلې (د شرک).

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۫ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهٗ حَثِيْثًا ۙ وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُوْمَ مُسَخَّرٰتٍۭ بِاَمْرِهٖ ؕ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ ؕ تَبٰرَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۵۴﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخّر (منقاد) کړی شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شئ چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایل)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) دګردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسير: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بيا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالى د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښايي تل په ياد وساتل شي، چې د قرآن او حديث په نصوصو كې كوم الفاظ چې د الله تعالى د صفاتو د بيانولو لپاره اختياراوه شي، په هغو كې على الأكثر همغه شيان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو كې استعماليږي، مثلا الله تعالى ته حي، سميع، او بصير ويلى شوى دى، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق كاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو كې د استعمال حيثيت بېخي بېل او جدا (جلا) دى، نو پرته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ويلى نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه يواځې «سمع» او «بصر» بلكه د ده ګرد صفات ښايي همداسې وګڼلى شي، چې صفت د خپل أصل المبدأ (وضاحت د معنى) او غايت په اعتبار ثابت دى، مګر د هغه هيڅ يو كيفيت نشي بيان كېدى، او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حكم صادر شوى نه دى، چې انسان په داسې ما وراء العقولو حقائقو كې هم غور او خوض وكړي، او ځان په ربړونو (تكليفو) كې اخته كړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (۶) جزء د المائده سورت په (۶۴) آيت (۹) ركوع كې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ لاندې بيان كړې ده، په ﴿اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنى تخت او د «استواء» ترجمه اكثرو محققانو په استقرار سره هم كړې ده، لكه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي(استقر) وقد (علا) وكذلک (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذاک قد (صعد) الذي هو رابعٌ *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ﴾: «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب كوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوى بله په تلوار بلا فاصل يعنې متصل ورپسې راځي لكه طالب، او پيدا كړي دي مونږ لمر او سپوږمۍ او ستوري»، يعنې د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب كوي، او په تلوار سره اوړي را اوړي، همدا چې شپه پاى (آخر) ته ورسيږي، ورپسې جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، ورپسې سمه شپه رسيږي، د دې دواړو په منځ كې د يوې شېبې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلي وي: همداسې كله چې د كفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالى د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوروي.

﴿مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حكم د الله ته» يعنې هيڅ يو ستورې بې د الله تعالى له حكمه نشي خوځېدلى، او ټول د اله العالمين په حكم او فرمان پخپلو وظائفو كې مشغول دي.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾: «واورئ ! خبردار شئ ! چې خاص الله لره دي پيدا كول او امر (حكم) كول)، لوى بركت والا دى الله چې رب پالونكى د ګرد جهان دى»، پيدا كول «خلق» دى، او د پيدا كولو څخه وروسته تشريعي يا تكويني احكام وركول «امر» دى، او دغه دواړه د الله تعالى په قبضه او اختيار كې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او بركاتو منبع شو، بېشكه چې الله تعالى ډېر لوى ذات دى، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو كې، جل جلاله، عمّ نواله، وأعظم برهانه.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

وبولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زارئ عذر او په پټه سره (ځكه چې په پټه بلل د اخلاص دليل دى).

تفسیر: کله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالك او د ګردو برکاتو منبع هم دغه پاك ذات دی، نو پخپلو دنیوي او اخروي حوائجو کې ښايي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بې له ځان ښوولو او ریا څخه ورو ورو وباله شي !.

له دې نه معلومېږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځینو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصیل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ۝٥٥

بېشکه چې الله نه خوښوي تیریکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسیر: یعنې په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېرى ونه کړى شي، مثلا هغه شیان چې عادتاً یا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، یا د معاصیو او لغو شیانو طلب وکړي، یا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حیثیته سره څه مناسبت نه لري، (یا به مراد ترې پورته کول د غږ وي، یا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا ګرد (ټول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ۝٥٦

او مه کوئ فساد (اى انسانانو !) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبیاوو په بعثت سره)، او وبولئ تاسې الله (عبادت یې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذابه د الله)، او په طمع (امید د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نیکي کوونکو) ته.

تفسیر: یعنې کله چې په دنیا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بیا تاسې په هغې کې اختلال او اشکال مه آچوئ !، او سره له خوف او رجاء د پاك الله په عبادت کې لګیا او مشغول اوسئ ! مه د الله تعالی له رحمته مأیوس او نا امیده شئ، او مه د الله تعالی له عذابه مأمون او بې فکره وګرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرأت کوئ !، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې یې فرمایلي دي: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمۡ عَنِ ٱلۡمَضَاجِعِ يَدۡعُونَ رَبَّهُمۡ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا﴾.

وَهُوَ ٱلَّذِي يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتۡ سَحَابٗا ثِقَالٗا سُقۡنَٰهُ لِبَلَدٖ
مَّيِّتٖ فَأَنزَلۡنَا بِهِ ٱلۡمَآءَ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ كَذَٰلِكَ نُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ۝٥٧
وَٱلۡبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَٱلَّذِي خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ إِلَّا نَكِدٗاۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ
لِقَوۡمٖ يَشۡكُرُونَ ۝٥٨

او همدغه (الله) هغه ذات دی چې رالېږي بادونه زېرى کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دی)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) وریځې درنې (په اوبو سره) چې روانوو مونږ دغه (وریځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې ګیاه) وي، پس نازلوو مونږ له دې وریځو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندی کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلئ (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوړه صالح الزراعته) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه یې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بیا، بیا، بیانوو آیتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسير: او س د «سفليّاتو» او د «كائنات الجو» په متعلق د خپلو ځينو تصرفاتو ذکر فرمايي، تر څو خلق پرې ښه وپوهيږي، چې دګردو (ټولو) علويّاتو او سفليّاتو او جويّاتو اسمان، ځمکه، او د دوی دواړو په منځ او شاوو خوا کې د ګردو (ټولو) موجوداتو عمومي حکومت د پاك الله رب العالمين په قبضه کې دی، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، ږلۍ ورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنيليو، او نباتاتو پيدا کول د هرې ځمکې له استعداده سره سم په کې کښتونه (فصلونه) د څړ ځايونه، باغونه، رياحين، أشجار، أثمار او نور شيان پيدا کول؛ دا ګرد (ټول) د الله تعالی د کامله قدرت او بالغه حکمت علامې او نښې دي.

کله چې الله تعالی په خپل رحمت او شفقت سره توره تياره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا کوي، او له وچې ځمکې څخه شنيلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حيواناتو د ژوندون سامان تياروي، او د ګردو (ټولو) سفلياتو د حيات او نشاط د مهيا کولو لپاره له آسمانه وريا (باران) رانازلوي؛ نو څرنګه کېدای شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې کوم ستورى، سپوږمۍ او لمر به يې نه وي پيدا کړې، چې دوی د جهل او ظلم له تيارو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تيارولو د معنوي کښتونو (فصلونو) د سېرابولو (اوبولو او لويولو) لپاره به يې د رحمت باران نه وي نازل کړی؟.

او لکه چې د باران او د ځمکې په مثال کې اشاره کړې شوې ده، چې مختلفې ځمکې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوي، همداسې وپوهېږئ چې انبياء عليهم السلام د هغه خير او برکت لپاره چې لېږلي شوي وو، له دوی څخې منتفع کېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، يا پوره نه منتفع کيږي، دوی ته ښايي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَقَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿٥٩﴾ قَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٦٠﴾

قسم دی په تحقيق لېږلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وويل (نوح): ای قومه ځما! عبادت وکړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، بېشکه زه ويرېږم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لويې (طوفان يا د قيامت). نو وويل مشرانو له قومه د نوح: بېشکه مونږ وينو (يا ګڼو) تا په ګمراهۍ څرګنده کې (چې پلرنی دين دې پرېښی او دېر معبودان نه منې).

تفسير: د آدم عليه السلام قصه د دې سورت په ابتداء کې تېره شوه، وروسته له آدم عليه السلام لومړنی اولوا العزم او مشهور رسول نوح عليه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشرکانو د اصلاح او هدايت لپاره ولېږل شو، اګر که د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام په اصولو کې سره ګډ او مشترك دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحيد پر کلمه ټينګ ولاړ وو، د بت پرستۍ ابتداء د ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځينو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوی نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت کې مذکور دي، خلقو د هغو څېرې جوړې کړې، تر څو د دوی د احوالو، عباداتو اونورو خصوصياتو يادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمې تيارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت کې لګيا شول، چې د همغو مشرانو په نامه موسومې شوې وې.

کله چې د بت پرستۍ وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالی نوح علیه السلام ولېږه، نوح علیه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نیم سوه کاله پورې د توحید او د تقوی په لوري دعوت ورکړ، او د دنیا او آخرت له عذابونو څخه یې دوی وویرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح علیه السلام په تضلیل او تجهیل یې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونیول، او همغسې چې د نوح علیه السلام دعا وه: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا﴾ د ځمکې د مخې هیڅ یو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَٰلَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا۟ وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (نوح): ای قومه څما ! نشته په ما کې (له سره) هیڅ ګمراهي، ولیکن زه یم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکی) د ګردو (ټولو) عالمیانو. رسوم تاسې ته پیغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) اوپوهېږم له (جانبه د) الله (په وحیې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آیا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحیې) له لوري د رب ستاسې پر (ژبې د) یو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وویروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شئ تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړی شي.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَٰهُ وَالَّذِينَ مَعَهُۥ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بېړۍ کې، اوغرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو څمونږ ته، بېشکه دوی وو یو قوم ړانده (له حقه).

تفسیر: یعنې له هغو سره د نفعې او نقصان، او د حق او باطل هیڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه ړانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذیب او بغاوت کې یې ټینګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستۍ او نورو متمردانه حرکاتو څنې یې لاس نه آخیستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چې له نوح علیه السلام سره په بېړۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبین سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنیا شته، دوی د همدې أهل السفینة بلکه د نوح علیه السلام له ذریاتو څنې دي، (أهل السفینة (۸۰) مؤمنـان وو، (۴۰) تنه نارینه، (۴۰) تنه ښځې، ځینې وایي چې (۹) تنه وو، درې ځامن د نوح علیه السلام سام، حام، یافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکبین (۱۶۰) ذوي الأرواح وو).

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا۟ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وویل (هود): ای قومه څما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له الله، نو آیا تاسې نه ویرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَٰذِبِينَ ﴿۶۶﴾

نو وويل مشرانو هغو چې كافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشكه مونږ خامخا وينو تا (خبن) په بې عقلۍ كې، او بېشكه مونږ خامخا ګمان كوو په تا له دروغجنانو.

تفسير: يعني (معاذ الله) ته پخپله بې عقل يې، چې د خپلو پلرونو او نيكونو دود او دستور دې پرېښى دى، او د ګردو له اخوت او وروركلوۍ څخه بېل شوى يې، او دروغجن هم يې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالى ته كوې، او مونږ له لوى عذاب څخه هم وېروې.

قَالَ يَٰقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿۶۷﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنَا۠ لَكُمْ
نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿۶۸﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوٓا۟ إِذْ
جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْۜطَةً فَاذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۶۹﴾

وويل (هود): اى قومه څما ! نشته په ما كې (له سره) هيڅ بې عقلي، وليكن زه يم رسول (استازى) له جانبه د رب پالونكي (د ګردو عالميانو). در رسوم تاسې ته پيغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصيحت كوونكى ښه امانت ګر يم. آيا تعجب كوئ تاسې له دې چې راغلى دى تاسې ته ذكر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د يوه سړي له تاسې لپاره د دې چې وويروي دى تاسې، او ياد كړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خليفګان (په ځمكه كې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زيات كړى يې دى تاسې ته په پيدايښت كې قوت، قامت، اوږدوالى، نو يادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښايي چې تاسې خلاصى ومومئ ! (له عذابه د الله).

تفسير: يعني الله تعالى پس له نوح عليه السلام په دنيا كې ستاسې حكومتونه قائم كړل، او د ده په ځاى يې تاسې ودرولئ، او هلته مو ودانې وكړه، ښايي چې هود عليه السلام دغه احسان دوى ته ور په ياد كړى وي، او د دغې خبرې تنبيه يې ورته وركړې وي، چې د بت پرستۍ او تكذيب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوى ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښايي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زيات كړى دى الله تاسې ته په پيدايښت كې قوت او قامت او اوږدوالى، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر يو نوميالى او مشهور قوم يئ؛ نو ياد كړئ تاسې نعمتونه د الله، ښايي خلاصى ومومئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذكور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات يې ور په ياد كړل، او ور په زړه يې كړل، چې ښايي د هغه پاك الله شكر ګذاري وكړئ ! اوګرد (ټول) احكام يې ومنئ ! او له سره تاسې ته نه ښايي چې د هغه حقيقي منعِم په مقابل كې بغاوت وكړئ، او غاړه ترې وغړوئ !.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُۥ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ
الصَّٰدِقِينَ ﴿۷۰﴾

وويل عاديانو (هود ته): آيا راغلى يې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وكړو مونږ د الله يواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به كولو (د هغو) پلرونو ځمونږ، نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروې مونږ كه يې ته له صادقانو (رښتيا ويونكو په خبرو خپلو كې).

تفسیر: یعني له هغه عذابه چې مونږ وېروې، که ته رښتین یې؛ نو یې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَّغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿۷۱﴾

وویل (هود) په تحقیق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آیا جګړه کوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو کې چې ایښي دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دی رالېږلی الله په عبادت کولو د دوی هیڅ برهان علمي سند؟! نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بېشکه زه چې یم له تاسې سره له منتظرانو څخه یم.

تفسیر: یعني کله چې ستاسې سپین سترګي، سرکشي، ګستاخي او بې حیایي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالی قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی، او اوس د هغه په راتلو کې هیڅ ځنډ (تأخیر) او ډیل کېدونکی نه دی.

تاسې چې بتانو ته داسې وایئ: «هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد ورکوي، وقس علی هذا»؛ دغه تش یو نوم او یواځې بې حقیقته یو مفهوم دی، او بیخي واقعیت اوحقیقت نه لري، د الوهیت صفات په تیرې (ګټې) او نورو مخلوقاتو کې له کومه راغلل؟! بیا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوی کې د معبودیت هیڅ یو عقلي او نقلي سند نشته، بلکه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره یې تردید کیږي، له ما سره د توحید په مسئله کې ولې جګړې او بحثونه کوئ؟ کله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډک شوی وي؛ نو انتظار وکړئ چې الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) جګړو فیصله (پرېکړه) وکړي، زه هم د همغه فیصلې ته منتظر یم.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿۷۲﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) څمونږ، او پرې کړ مونږ بېخ د هغو کسانو چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو څمونږ او نه وو دوی مؤمنان (یقین کوونکي په وحدت او نبوّت).

تفسیر: یعني پر دوی اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سیلۍ (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) کفار توټې توټې او هلاک او پوپناه شول.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۷۳﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَّتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿۷۴﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وویل (صالح) ای قومه څما! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقیق راغلې ده تاسې ښکاره معجزه له (لوري د) رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته نښه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، او مه ورورېږئ تاسې لاسونه دې ته په (نیت) د بدۍ (یعنې ضرر مه وررسوئ)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب دردناک. (وویل صالح): او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې وګرځولی (الله) تاسې خلیفګان وروسته له عادیانو او ځای یې درکړو تاسې ته په ځمکه کې، چې نیسئ (جوړوئ) تاسې له هوارو نرمو ځایونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) ماڼۍ، او کنئ تاسې غرونه لپاره د کورونو، نو یاد کړئ تاسې نعمتونه د الله، او مه ګرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسې په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد یئ.

تفسیر: یعنې هغه دلیل چې تاسې غوښت؛ درورسېد، د صالح علیه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار کړی وو، چې که ته د یوې غټې لویې تیږې (ګټې) څخه یوه بلاربه اوښه راوباسې، نوموږ به پر تاسې ایمان راوړو، الله تعالی د صالح علیه السلام په دعاء همداسې وکړه، نو صالح علیه السلام دوی ته وویل چې: ځئ ! او س خو پاک الله ستاسې له غوښتنې سره سم هغه اوښه له دغې کلکې لویې تیږې څخه راوویسته، نو اوس په ایمان راوړلو کې ولې ډیل او تأمل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالی د قدرت او څما د صداقت نښه ده، چې څما په دعاء په غیر معتاده طریقه سره الله تعالی پیدا کړه، نو د دې د حقوقو رعایت وکړئ ! مثلاً د الله تعالی په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چښلو څخه یې مه منع کوئ ! الغرض د الله تعالی دې نښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلې ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې کېږئ ! که نه تاسې ته به هم خیر نه درپېښیږي.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

وویل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) یې کړې وه (له ایمانه) له قومه د دغه (صالح) څخه هغو کسانو ته چې ضعیف (او کمزوري) ګڼلي شوي وو؛ هغه چاته چې ایمان یې راوړی وو له دوی څخه: آیا یقین لرئ تاسې په دې چې بېشکه صالح مرسل (رالېږلی شوی دی تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وویل دغو (ضعفاوو چې هو !) بېشکه موږ په هغه (توحید او عبادت) چې رالېږلی شوی دی (صالح) په هغه مؤمنان (یقین لرونکي) یو، وویل هغو کسانو چې لویي تکبر یې کړی وو: بېشکه موږه په هغه شي چې ایمان راوړی دی تاسې په هغه باندې کافران (منکران) یو.

تفسیر: یعنې په قوم کې هغه چې لویان، اومشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غریبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ویل چې: آیا دغه یواځې تاسې ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالی رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کې دوی ته ویل: چې معلومېدل څخه معنی لري، دغه خو تاسې ته هم معلومه ده، هو ! موږ خو صالح علیه السلام د زړه له کومې او اخلاصه قبول کړی دی، او ایمان مو پرې راوړی دی، متکبران به د داسې حکیمانه ځوابونو له آوریدلو څخې شرمېدل، او ویل به یې: هغه شی چې تاسې قبول کړی دی؛ موږ یې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

نو زخمي او مړه کړه دوی اوښه، او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل، او وویل دغو (کفارو چې) ای صالحه ! راوړه موږ ته هغه عذاب چې ته ویروې موږ ترې که یې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسیر: وايي دغه اوښه دومره عظیم الجثه لویه او ببره وه، چې په هر ځنګله کې به څر ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې ځنې ویرېدل، او لرې به ترې تښتېدل، او په خپل وار به په هر یوه کوهي باندې چې درېدله؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به یې چښلې، او هغه به یې تش او خالي پرېښود.

ګواکې همغسې چې د دې پیدایښت فوق العاده وو، ګرد لوازم او د ژوندانه آثار یې فوق العاده وو، بالآخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو یې اتفاق او تړون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) یې لومړنې پړکې پرې کړل، او بیا یې ووژله، وروسته د صالح علیه السلام وژلو ته هم تیار شول، او په دې ډول د صالح علیه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت یې وکړ، او دغو کفارو ویل چې: ای صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ویروې مونږ ترې که ته یې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالی له قهر او غضبه بیخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولی» په شان «ثمود» هم داسې یوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وګرځېدل، چې د دې ذکر دا دی:

فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونیول دوی زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چیغې) نو وګرځېدل دوی (ګهیځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پرمخي پراته.

تفسیر: په بل آیت کې یې د دوی هلاک په «صیحې» یعنې چغې سره بیان فرمایلی دی، ښایي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وېروونکې چغه شوي وي.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ ٱلنَّٰصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځېده (صالح) له دوی (او لاړ ترې متأسفا) او وویل: ای قومه څما ! قسم دی خامخا په تحقیق سره ورساوه ما تاسې ته پیغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، ولیکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسیر: وايي چې صالح علیه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې یا د شام په لوري لاړ، او د خپل تګ په وخت کې یې د دوی د مړو انبارونه ولیدل، او داسې خطاب یې وکړ، لکه چې څمونږ رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د بدر مقتولینو ته خطاب کړی وو.

یا یواځې د تحسّر او تأسّف په ډول به یې یو فرضي خطاب کړی وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځینې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، یعنې کله چې ثمودیانو هغه اوښه حلاله کړه، او د عذاب الله ور یې پر خپلو ځانونو وپرانیست، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتیب مراعات نه وي شوی، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبیه او اورول مقصود وو، چې ښایي تاسې د خپلو معتبرو خیر غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقیقي خیر غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه یې مني، او قدر یې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتیجې سره مخامخ کیږي.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

او (یاده کړه ای محمده ! دوی ته قصه د) لوط، کله چې یې وویل قوم خپل ته: آیا راتګ کوئ تاسې ډېر بد کار (لواطت) تـه، چې نه دي رومبي شـوي له تاسې څخه دې کار ته هيڅ يو له ټولو خلقو (نو تاسې يې هم مه کوئ !).

تفسير: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالی له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د کليو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځايونو د خلقو اصلاح وکړي، او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بې حيايي له کارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځايونو خلق نه يواځې اخته او مبتلا وو، بلکه دوی د دغې بې حيايي مبتکران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنيا کې په دغې اخلاقي ناروغۍ هيڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شيطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسېدونکو ته وروښود، او بيا له هغه ځايه نورو ځايونو ته تيت (خور) او منتشر شو، لوط عليه السلام د دوی د دغه ملعون او شنيع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبيه ورکړ، او غوښتل يې چې دغه پليتي او ګندګي له دنيا محوه او ورکې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه تاسې خامخا راځئ سړيو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کې چې تجاوز کوونکي يئ (له خپلو) ښځو (نو نه يئ په حقه لاره، دا لا څه) بلکه يئ تاسې يوم قوم اسراف کوونکی (له شرعي حده تېرېدونکي په هر شي کې).

تفسير: يعنې يواځې همدا نه ده چې د همدې يوې ګناه مرتکب شوي يئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبرې دليل دی؛ چې تاسې د انسانيت له حدوده هم وتلي يئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصحيت په مقابل کې) مګر خو داسې چې ويل قوم د لوط (په خپلو منځو کې) چې وباسئ (وشړئ) تاسې دغه (لوط او تابعان يې) له قريې ستاسې (سدوم) بېشکه دوی داسې خلق دي چې په تکلّف سره ځان پاکوي (ځمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې کېدونکو (په عذاب کې).

تفسير: يعنې دوی بالآخر داسې وويل: هر کله چې لوط عليه السلام مونږ ګرد پليت او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ ځنې ډډه کوي، نو له بدانو سره د نېکانو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی ګرد سره په دې فکر کې ولوېدل چې لوط عليه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنۍ جګړې څخه بيخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران (د کاڼو هلاک مو کړل)، پس ګوره ته چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واړول شول، او د تیږو (ګټو) باران اورېده، د ځینو ائمه وو په نزد اوس هم ښایي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره یا یوه لوړ ځای ځخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کاڼو وویشتل شي، او یا په ډېر سخت بوی ناك او ګنده ځای کې بندي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ «وګوره ته چې څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چې هلاك شول په عذاب سره».

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ

او (لېږلی مو وو) مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب،

تفسیر: د قرآنکریم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعیب علیه السلام «أصحاب الأیکة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدین» او «أصحاب الأیکة» دواړه سره هم دغه یو قوم وي؛ فبها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په تول او پیمانه کې د کمولو مرض مشترك وي، په هر حال شعیب علیه السلام دتوحید او نور عمومي دعوت او بللو څخه سربېره خلق یې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تأکید او فعالیت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يَٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ

وویل (شعیب چې) ای قومه ځما ! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقیق راغلی دی تاسې ته دلیل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسیر: یعنې ځما د صداقت دلیل ظاهر شوی دی، که زه د نصیحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خیر او شر په باره کې هوښیار اوسئ.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَٰحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾

نو پوره ورکوئ تاسې پیمانه (خلقو ته) او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسې خلقو ته شیونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه کوئ تاسې په ځمکه کې (په کفر او خیانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خیر (ډېر بهتر) دی تاسې ته که یئ تاسې ایمان راوړونکي.

تفسیر: د بندګانو د حقونو رعایت او یو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزیت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چنداني توجه ورته نه لري؛ د الله تعالی په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه یې د یوه جلیل القدر رسول مخصوصه وظیفه مقرره کړه، او د هغه د مخالفت له سببه یو قوم یوپناه شو.

په دغو آیتونو کې د شعیب علیه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قیامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرك او کفر په صورت کې وي، یا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهیو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هیڅ یو ایماندار انسان له اعمالو څخه دا نشي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خیانت وکړي، یا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ

او مه کېنئ تاسې پر هره لاره (لیاره د شوکولو) حال دا چې ویروئ تاسې (خلق) او منع کوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوک چې ایمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته کوږوالی (عیب).

تفسیر: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): یو له تلونکو، راتلونکو، او مسافرینو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخیستل، او بل د شعیب علیه السلام له ملاقاته او د الله تعالی له توحید او دین څخه د مؤمنانو او نورو خلکو منع کول، او د الهي دین په نسبت د عیب لټولو او اعتراض کولو په فکر کې اوسېدل.

وَاذْكُرُوا إِذْ كُنتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

او یاد کړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړیو او مالونو کې) نو ډېر کړئ (الله) تاسې، او وګورئ تاسې چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد کوونکو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسیر: یعنې په سړیو او په دولت دواړو کې تاسې لږ وئ، الله تعالی تاسې ته له دواړو خواوو نه تزیید در په برخه کړ، ستاسې شمېر هم زیات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ، تاسې د الله تعالی د دې احساناتو شکر ادا کړئ ! او د پاک الله شکر هلته ادا کیږي؛ چې تاسې د خالق تعالی او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ ! او قولا او عملا په اصلاحاتو کې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شئ ! او د فساد کوونکو او خرابي اچوونکو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوی دی؛ هغه تل تر سترګو لاندې ونیسئ، او د الله تعالی له انتقام او نیولو څخه تل وویرېږئ.

وَإِن كَانَ طَائِفَةٌ مِّنكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

او که وه یوه طائفه له تاسې چې ایمان یې راوړی وو په هغه شي چې رالېږلی شوی یم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ایمان یې نه وو راوړی (عنادا)؛ نو صبر کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې حکم (فیصله وکړي) الله په منځ څمونږ کې، او هم دی خیر (بهتر) دی له ټولو حکم (فیصله) کوونکو (چې ظلم نشته د ده په حکم کې).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

وویل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) یې کړې وه (له ایمان څخه) له قومه د دغه شُعیب خامخا وباسو مونږ تا (ای شُعیبه !) او هغه کسان (هم درسره وباسو) چې ایمان یې راوړی دی له تا سره له (دې) کلي (ښار) څمونږ څخه، یا خامخا به راګرځئ تاسې دین څمونږ ته، نو وویل (شعیب): «آیا (ګرځو به مونږ ستاسې دین ته) او اګر که اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلکه نه ګرځو !).

تفسیر: «عود» د یوه شي څخه وتل او بیا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته وای، د شُعیب علیه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقیقتاً صادقېدی شي، ځکه چې هغوی له کفره وتلي او په اسلام کې داخل شوي وو، نو پخپله د شعیب علیه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لومړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شُعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیبي وي، یعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت یې مرجع ګڼلی دی، او د شعیب علیه السلام لپاره یې بېل الفاظ نه دي اختیار کړي، یا دغه لفظ د شُعیب علیه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شُعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه وو شروع کړی، نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو ځنې ښایي دغو کفارو ته به داسې ګومان پیدا شوی وي، چې دی هم ځمونږ له حاله سره شامل او ځمونږ په طور او طریقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا ۚ وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا ۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

په تحقیق به تړلي وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وګرځو مونږ په دین د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دین) نه، او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو په هغه (دین) کې مګر کله چې اراده وفرمایي الله چې رب ځمونږ دی، احاطه کړې ده رب ځمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! فیصله وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم ځمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته یې غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالی افتراء او بهتان تړل دي، نو بیا د یو جلیل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو ځخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتیا ځخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتینې دعواګانې چې د خپل حقانیت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې یې کولې؛ دروغ او افتراء وګڼي !.

﴿بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا﴾: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه»، ځینو ته یې له ابتداء ځخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دین کې نه دي داخل شوي لکه شُعیب علیه السلام، او ځینې یې وروسته له دخوله د هغه ځخه ایستلي او نجات یې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زمانې عام مؤمنان.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا﴾ الآیه - «او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو هغه دین کې» یعنې په خپل اختیار یا ستاسې په اکراه او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو ! که فرضا د الله تعالی مشیئت ځمونږ د یوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هیڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء همداسې وشي؛ نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالی علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محیط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو ځخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې ځمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډینه (یقین) پر یوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کیږي فقط د پاک الله په مشیئت او د ده د محیط علم تر اثر لاندې به کیږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فیصلې لپاره د هغه لوی دربار ځخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې یوه قادر، علیم، حکیم الله له فیصلې ځخه بله کومه فیصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

او وویل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه شعیب: قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسې د شعیب؛ بېشکه تاسې به په دغه وخت کې خامخا له زیان کارانو یئ.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو ونیول دوی زلزلې (په توره تیاره کې او جبرئیل هم پرې چیغه وکړه) نو وګرځېدل دوی (ګهیځ ـ سهر وختي) په کورونو خپلو کې مړه پړمخي پراته.

تفسیر: د متعددو آیتونو له مجموعي څخه ظاهرېږي، چې پر دوی باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (۱): ظُلّه. (۲) صیحه. (۳) رجفه، یعني ړومبی وربځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تک تور وګرځاوه؛ چې په هغه کې د اور بخرکي او لمبې هم وې، بیا د آسمان له لوري سخت ویروونکي زړه خوځوونکي غږونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثیر).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب (داسې هلاك شول) لکه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (کورونو خپلو) کې، هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب؛ وو همدوی زیان کاران (چې په دنیا کې مردار او په عُقبا کې په اَنګار شول).

تفسیر: دوی شُعیب علیه السلام او تابعان یې له کلي څنې په ویستلو سره ویرولي وو، خو دوی نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به یې ویل: «د شُعیب علیه السلام اتباع خراب کېدونکي دي»؛ هغوی پخپله وران، خائبان او خاسران شول، کله چې شعیب علیه السلام د عذاب علائم ولیدل، نو د خُروج اراده یې وکړه لکه چې فرمایي:

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

نو مخ وګرځاوه شعیب له دوی څخه او وویل: ای قومه ځما ! خامخا په تحقیق رسولي دي ما تاسې ته پیغامونه د رب خپل، او پند مې درکړ تاسې ته (پس تاسې ایمان را نه وړ)؛ نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاك کېدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کېږم).

تفسیر: یعنې اوس هغوی هلاك شوي دي، نو هغو پسې غمجن کېدل او ارمان کول فائده نه رسوي، ځکه چې دوی ته ډېر مؤثر پندونه ورکړی شوي دي، مګر دوی هیڅ یوې خبرې ته غوږ کېنښود، او له هیچا څخه یې وانه ورېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا
مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هیڅ قریه (ښار) کې هیڅ نبي (چې دوی یې تکذیب کړی وي) مګر وبه نیول مونږ اهل د هغې (قریې) په سختیو (لکه فقر) او تکلیفونو (لکه مرض) لپاره د دې چې دوی زاري

(عاجزي) وکړي (ایمان راوړي). بیا بدله کړه مونږ په ځای د بدۍ (سختۍ) کې نیکي (آساني) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم یې مال هم یې سړي) او وویل دوی (په ناشکرۍ) چې: په تحقیق رسېدلې وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زمانې عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسیر: «که بنده ته په دنیا کې د ګناه سزا ورسیږي؛ نو هیله (امید) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر و نه ویني، یعنې په نتیجه کې یې نیکي ولیده؛ نو دغه د الله تعالی هېرول (او په تأخیر غورځول او استدراج) دی. نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوك زهر وخوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتیا هیله (امید) پیدا کیږي، او که په معده کې یې پاتې شي، نو کار له کاره تیریږي.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

او که خلقو د دې کلیو (ښارونو) ایمان راوړی وی، او تقوی یې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانیستلي به وی مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، ولیکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبیاوو ته)؛ نو ونیول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به یې (د کفر او معاصیو څخه).

تفسیر: یعنې مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کیږي، دا د هغو د اعمالو نتیجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې یې غاړه ایښې وی، او له کفر او تکذیبه او له نورو مناهیو څخه یې ځانونه ژغورلي (بچ کړی) وی، او د تقوی لار یې غوره کړې وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

آیا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آیا په امن کې دي اهل د قریو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په ځاښت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسیر: یعنې کله چې په عیش عشرت او آرامۍ کې غافل پراته وي، یا په دنیوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راګیر کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانیو اقوامو د الله تعالی عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، یعنې کفر، تکذیب او له سید الأنبیاء صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبایعو کې هم مرکوز او متمکن دي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

آیا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نیولو) د الله، نو نه په امن کیږي له مکره د الله مګر قوم زیانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسیر: د الله تعالی هغه ناڅاپه نیول چې له دنیوي خوشالي او عیش څخه وروسته واقع کیږي؛ همغه یې په «مکر الله ـ د الله تعالی چال» سره تعبیر وفرمایل، او همغه خلق د الله تعالی له ناڅاپه نیولو څخه غافل او بې فکره کیږي، چې په عیش او تنعم کې اخته شوي دي، او د دوی همدغه اعمال دوی په همغه لوري تېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دی چې؛ دوی په هیڅ حال کې د الله تعالی له یاده نه غافلیږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ أَهْلِهَآ أَن لَّوْ نَشَآءُ أَصَبْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝١٠٠ تِلْكَ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْكَٰفِرِينَ ۝١٠١

آیا نه ده ظاهر (ښکاره) شوې (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمکې (او اوسي په کې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره که اراده فرمایلې وی مونږ (د نیولو د دوی)؛ نو رسولی به وو مونږ دوی ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوی سره (لکه چې مو معذّب کړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولګوو پر زړونو د دوی؛ نو دوی به نه اوري (حق او نافع وعظ په اوریدلو سره). دغه قریې (او ښارونه د تېر شویو امتونو) بیانوو مونږ پر تا له ځینو حالاتو د دې (قریو)، او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوی چې ایمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو یې (ورته) کړی وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنګه (لکه مهر اینبودل پر زړونو د پخوانیو کفارو) مهر لګوي الله په زړونو د کافرانو باندې.

تنبیه: له ﴿وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ﴾ څخه معلومه شوه، هغه انبیاء علیهم السلام چې قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ قوم د لوط او اهل مدین او نورو ښارونو او کلیو ته مبعوث شوي وو؛ هغوی ګرد د بیّناتو (ښکاره دلائلو) لرونکي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بیا د هود علیه السلام د قوم دغه وینا چې ﴿يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ الآیه ـ یوائې د تعنّت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ ۖ وَإِن وَجَدْنَآ أَكْثَرَهُمْ لَفَٰسِقِينَ ۝١٠٢

او نه دی موندلی مونږ لپاره د زیاترو د دوی له (وفا په) عهد، او بېشکه موندلي دي مونږ زیاتره د دوی خامخا؛ فاسقان (ماتوونکي د عهد).

تفسیر: له عهد ځنې ممکن دی چې عام عهدونه مراد وي، یا به خاص د ﴿أَلَسْتُ﴾ عهد اراده کړی شوي وي، یا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختیو په وخت کې یې کوي، چې دغه سختي که له ما ځنې لرې شي؛ نو زه به ایمان راوړم، یا به په سمه لاره دروړم، لکه چې فرعونیانو به ویل: ﴿لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا ٱلرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ۝ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ ٱلرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) ایت (۱۶) رکوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝١٠٣

بیا ولیږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسی سره له (نهو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وکړ (کافر شول) دوی په هغو (معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدینو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرۡعَوۡنُ إِنِّي رَسُولٞ مِّن رَّبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ١٠٤ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ قَدۡ جِئۡتُكُم بِبَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡ فَأَرۡسِلۡ مَعِيَ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ١٠٥

او وویل موسی: ای فرعونه ! بېشکه زه رسول یم له (لوري) د رب د عالمیانو. قائم ثابت ټینګ ولاړ یم پر دغه خبره چې نه وایم پر الله مګر (رښتیا) حق (وایم)، په تحقیق راوړې ده ما تاسې ته څرګنده (ښکاره) معجزه له (لوري د) رب ستاسې، نو ولېږه له ما سره بني اسرائیل (چې زه يې بوځمه شام ته).

تفسیر: اکثرو مفسرینو د «حقیق» معنی په جدیر «لایق» یعني په وړ سره کړې ده، د (علی) معنی يې په (باء) سره اړولې ده، یعني «ځما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالی په لوري کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وایم».

ځینې د (حقیق) معنی په (حریص) کوي، لیکن محقّق شیخ الهند «رحمه الله» د «حقیق» معنی «قایم او ثابت» فرمایلې ده، چې مطلب يې داسې کیږي، چې بې له ادنی تزلزل او تذبذب په ډېرې مضبوطۍ او استقلال سره پر دې قائم او ثابت یم، چې بې له رښتیا هیڅ یو شی له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالی پیغام بې له تزیید او تنقیص څخه تاسې ته دړورسوم، او ستاسې د تخویف او تکذیب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئۡتَ بِـَٔايَةٖ فَأۡتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ١٠٦ فَأَلۡقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعۡبَانٞ مُّبِينٞ ١٠٧

وویل (فرعون): که يې ته (ای موسی !) چې راوړې دې وي کومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) کړه هغه (ماته) که يې ته له صادقانو (رښتینو په دې دعوی خپله کې). نو وغورځوله (موسی) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښکاره (چې په کې نه وو شک د چا).

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيۡضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ١٠٨

او وویست (موسی نبی) لاس خپل (چې يې په ګرېوان کې کینې تخرګ ـ ترخ ته وروړی وو)؛ نو ناڅاپه هغه تک سپین (ځلیدونکی د تعجب موجب) وو لپاره د کتونکو.

تفسیر: یعنې خپل لاس يې په خپل ګرېوان کې ننویست، او په خپل تخرګ (ترخ) کې يې ټینګ ونیو، او بېرته يې وویست؛ نو ګردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترګو سره ولید، چې لاس يې فوق العاده تک سپین، ډېر ځلېدونکی نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځلېدل د برص د ناروغۍ یا د بل کوم شي څخه نه وو.

قَالَ ٱلۡمَلَأُ مِن قَوۡمِ فِرۡعَوۡنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٞ ١٠٩

وویل مشرانو له قومه د فرعونه (سره له فرعونه) چې بېشکه دا (موسی) خامخا جادوګر دی ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسیر: معلومېږي چې فرعون د موسی علیه السلام له معجزاتو څخه ډېر زیات وویرېده، او ګرد (ټول) خلق يې راغونډ کړل، او لومړی ده پخپله بالذات (کما في الشعراء) او بیا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار کړې؛ چې «معاذ الله» موسی علیه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی، ځکه هغه خوارق چې له موسی علیه السلام څخه ظاهر او څرګند شوي وو، د دوی له حسّیاتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبیر او توجیه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

غواړي (موسى) دا چې وباسي تاسې (اى قبطيانو !) له ځمکې ستاسې (چې مصر دى)، نو (وويل فرعون مشرانو ته:) څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟ !

تفسير: يعنې موسى د سحر او د کوډګرۍ په عجيبې او غريبې نندارې سره خلق خپل لوري ته متمائل کوي، او په پاى (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زياتوي، او د سبطيانو د آزادۍ او حمايت په نامه ګرد (ټول) قبطيان چې د دې وطن اصلي اوسيدونکي دي؛ د دوى له ملك او وطن (مصر) څخه بې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندې ونيسئ ! او بيا مشوره راته راکړئ ! چې څه وکړو.

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

وويل (قبطيانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسى) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولوونکي (د ساحرينو). چې راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسير: د جرګې او مشورې په پاى (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون څخه دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسى او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوى د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدى شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولاياتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوى ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده څخه له حده تېر ماهر (سحّار) وي؛ سره راټول کړل شي، نو بيا دې د دوى له هغو سره يوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وويل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آيا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسى).

تفسير: د فرعون ساحرينو د ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا﴾ په ويلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره ښکاره (ښکاره) کړه چې د انبياوو عليهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ وي، او دوى د کومې کسبګرې او کارېګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

وويل (فرعون ساحرانو ته): هو ! (وي به تاسې لره مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربينو څخه (په مرتبه کې).

تفسير: يعنې مزدوري څه شى دى؟ هغه خو هرومرو تاسې ته درکوله کېږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقرّبينو کې هم داخليدونکي يئ.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

وويل جادوګرانو چې اى موسى ! يا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او يا دا دى چې شو مونږ هم دا مونږ (ړومبي) غورځوونکي؟ (د پړيو او همساګانو خپلو).

قَالَ أَلْقُوا ۚ فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿۱۱۶﴾

وویل موسی ساحرانو ته (تکرّماً تسامحاً معتمِداً علی الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پړي او همساګانې، نو کله چې وغورځول دوی؛ نو جادو یې وکړ پر سترګو د خلقو او وویرول دوی (دا خلق)، او راتله وکړه دوی په جادو لوی سره.

تفسیر: یعني د کوږدو او سحر په زور د ګردو ننداره کوونکو سترګې وتړلې شوې، او پر ټولو حیرت طاري شو، او عام خلق وویرېدل، په بل آیت کې راغلي دي، چې هغوی خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمکې کې پر ته له ځغلېدونکو او یو په بل باندې سورېدونکو مارانو ځنې بل هېڅ شی په نظر نه راته، ﴿يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾، له دغو آیتونو ځنې ښکاره شوه چې د فرعون ساحرین په دغه وخت کې کومه شعبده چې ښوولې؛ په هغې کې له سره د ماهیّت قلب نه دی واقع شوی، بلکه هغه تش یو تخیّل او نظر بندي وه.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿۱۱۷﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۱۸﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿۱۱۹﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿۱۲۰﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۲۱﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿۱۲۲﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسی ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بیا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوی تېرول (نغړودل) هغه شیان چې جوړ کړي وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورک) شو هغه څه چې وو دوی چې کول به یې. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځای کې او وګرځېدل دوی خوار سپک. او وغورځول شول ساحران په دې حال کې چې سجده کوونکي وو. وویل جادوګرانو ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو. (په) رب د موسی او (رب د) هارون.

تفسیر: د ﴿وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ﴾ لفظ دا راښیي، چې داسې یو قوي حال پر دوی باندې طاري شوی وو، چې د هغه په لیدلو سره دوی ته پر ته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاینه او توصیف وکړ شي؟ وګورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالی له انبیاوو علیهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې لپاره درېدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه یې له سجدې څخه پورته کړل، أولیاء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوا آمَنَّا﴾ الآیه ـ «وویل جادوګرانو: ایمان مو راوړی دی په رب د عالمیانو، رب د موسی او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ﴾ ویل، نو دلته له ﴿بِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره د ﴿رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾ ویلو ته هم ضرورت پیدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې بېشکه د ګرد جهان پروردګار او پالونکی همغه ذات دی چې د خپل خاص قدرت سره یې موسی او هارون علیهما السلام بې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنیا پر لویو متکبرینو په داسې یو محیّر العقول صورت علی رؤوس الأشهاد غالب او بریالي (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُم بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۱۲۳﴾

وویل فرعون: آیا ایمان راوړ تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) وکړم زه تاسې ته، بېشکه دا کار خامخا یو مکر (فرېب) دی چې مکر (بنا) کړی دی تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسیر: یعنې دغه تاسې خو د کوډګرانو (ساحرانو) یوه غوره جرګه (اتحادیه) يئ، غالبا موسی ستاسې لوی استاذ دی، چې هغه مو د مخه استولی دی، او بیا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پرېوتو او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټې سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسیدونکي قبطیان ترې وباسئ، او تاسې سبطیان او اسرائیلیان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وینا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لویې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېراګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونیان ویرېدل؛ بالآخره همغه د الله تعالی په تقدیر ورپېښ شو: ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص (۶) آیت (۱) رکوع).

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۲۴﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿۱۲۵﴾

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بیا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وویل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لورې د رب خپل بېرته ورتلونکي یو (پس له مرګه نو پروا نه لرو، ستا له دغه تعذیبه).

تفسیر: ساحرین د توحید او د لقاء الله د تمنّا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوی له دغو ویرولو او ډارولو څخه بیخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوی په زړورتیا او لوړه وینا سره وویل: «مونږ هیڅ پروا نه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېرېږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضرېږو، ای فرعونه ! ته دې خپل پت او سیاست وساته ! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنیوي عذاب ډېر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوی لوی تکالیف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا ۚ رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿۱۲۶﴾

او عیب نه ګڼې (ته ای فرعونه !) له مونږ مګر دغه کار چې ایمان راوړی دی مونږ په آیتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، ای ربه ځمونږ ! راتوی کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان یو (یعنې خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿۱۲۷﴾

او وویل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آیا (ته) پرېږدې موسی او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوی په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدایانو (بتانو) ستا؟ وویل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چې نسل یې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لونړې) د دوی (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطیان) د پاسه د دغو (سبطیانو) زورور یو.

تفسیر: ﴿وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ﴾: «او پرېږدي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علويّت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجويز کړي وو، لکه چې د ﴿وَءَالِهَتَكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤيده ده.

ځينې وايي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشياوو مجسّمې وې، ځينې وايي چې: په دغه کلمه يې لمر او ستوري اراده وو، د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وې، او د عبادت لپاره يې پر خلقو ويشلې وې، هر شی چې وو بلا ورپسې، خو د فرعون مقصدا دا وو، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب أعلی) او نورو ته (أدنی رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي﴾ ويلو سره به يې د الله تعالی د وجود نفي کوله ـ (العياذ بالله).

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

وويل موسی قوم خپل ته (لپاره د تسلي) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پرهېزګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوا أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل بني اسرائيلو (موسی ته) چې: ايذاء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی !) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلې ته مونږ ته، وويل (موسی): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خليفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر يا شام کې پس له هلاکه د قبطيانو)؛ بيا به وګوري (الله) چې څرنګه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصيان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسیر: شاه صاحب وايي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آورولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې يې همداسې يو زېری او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطی سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده» پراخي او غنا) نو ويل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (يعنې له مونږه سره لايقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سيئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به يې نيوله په موسی باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالي د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب یې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۱۳۲﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شی) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښيې؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۱۳۳﴾

نو ولیږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګ) او ملخان او سپږې (یا وروږې یا کنې یا بروږې) او چونګښې (چیندخې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره بېل بېل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولیږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(۱): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې وربېده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودرېدې؛ چې په ولاړې به یې تر مری رسېدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو ټکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(۲): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړي یې ټول وخواړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(۳): کنې یا وروږې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کټغ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروږه «بتهوکه، پېهکه» منګوږ (خمنه‌ک) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپږې یا هغه نور چنجیان دي؛ چې په غَلو، دانو، او مېوو «په تېره بیا په ګنیو» کې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کې سپږې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعنې د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپږې ولوېدې، او په غَلو کې یې بتهوکې څرګندې شوې.

(۴): چونګښې (چیندخې) وې، او دا هم یوه هفته وې، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې په وخت د خبرو به وټې او ننوتې.

(۵) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائیلي) به په یوه لوښي سره جمع شول، نو پر همغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعوني به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله كې به وينې شوې، په دې حال كې چې «دا پنځه واړه نښې وې، ځمونږ د قدرت جدا كړى شوى يو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به يوه مياشت فاصله وه، او هره يوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به يې وكړې، چې دا آفت را څخه لرې كړه، نو ايمان به دراباندې راوړو، بيا چې ترې پورته به شو؛ نو ويل به يې چې: ته ډېر لوى جادوګر يې، پس كبر وكړ دوى او سركش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوى قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آيتونو هم ايمان نه راوړي».

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾

او كله چې واقع شو پر دغو (فرعونيانو) كوم عذاب (له دغو ذكر شويو عذابونو) ويل به دوى: اى موسى ! دعا وكړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده يې كړې وه له تا سره، قسم دى خامخا كه لرې كړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ايمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائيل (چې بېرته يې خپل وطن ته بوځې).

تفسير: يعني د دعاء هغه مؤثرې طريقې چې پاك الله تاسې ته درښوولې دي؛ په همغه شان سره دعا وكړه ! يا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ مطلب دا دى چې د خپل نبوت په وسيله دعا وكړه ! ګواكې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممكن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبياوو عليهم السلام په واسطه له اقوامو سره كولې شي، چې كه تاسې له كفر او تكذيبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته كېږي. والله أعلم.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

نو كله چې لرې كړ مونږ له دوى څخه دغه عذاب (او مؤخر مو كړ) تر هغې نېټې پورې چې دوى رسيدونكي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوى هغه وعده ماته كړه.

تفسير: يا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، يا ممكن له يوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾

پس اراده د بدل اخيستو وفرمايله مونږ له دوى څخه؛ نو غرق كړل مونږ دوى (ټول له ځرمې) په بحر (درياب كې) په سبب د دې چې دوى به تكذيب كاوه په آيتونو ځمونږ، او وو دوى له هغو (آيتونو څخې) غافلان (چې فكر به يې په كې نه كولو).

تفسير: ځينو مفسرينو د «رجز» معنى په طاعون سره كړيده، لكه چې په ځينو احاديثو كې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوى دى، ليكن اكثرو مفسرينو دغه آيتونه د پخوانيو آيتونو بيان ګرځولي دي.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ الْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا الَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا ۖ

او وروسته له پخوانيو قبطيانو څخه په ميراث وركړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائيلو) ته چې وو دوى چې كمزوري ګڼل كېدل په مشرقي (اطراف د) ځمكې او مغربي (اطراف د) ځمكې هغې چې بركت اچولى وو مونږ په هغې كې (چې شامات دي).

تفسير: د اکثرو مفسرينو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملك دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر برکات په ودیعت ایښي دي، ظاهر خو يې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن يې دا دی چې د ډېرو انبیاوو علیهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائیل له مصر څخه ووتل، نو تر یوې مودې پورې د «تیه» په صحرا (میره) کې سرګردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر يې پخوا تېر شو، بیا له یوشع علیه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وو سره يې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملک «شام» وارثان وګرځېدل.

ځینو مفسرینو له دغې ځمکې څخه مصر مراد کړی دی، یعنې د فرعونیانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائیل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادۍ او خپلواکۍ او استقلال سره ترې متمتع شي او ګټور شي، کما قال الله تعالی: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِن جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۝ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ۝ كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ۝﴾ (۲۵ جزء د دخان سورت له (۲۵) تر (۲۸) آیت پورې، (۱) رکوع)، ﴿وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۝ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵ - ۶) آیت پورې، (۱) رکوع).

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ۝١٣٧

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائیلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونیانو)، او خرابې کړې مونږ هغه (کلکې ودانۍ) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (پخې پخې ودانۍ) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ۝١٣٨ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝١٣٩

او تېر کړل مونږ بني اسرائیل له بحره، نو راغلل دوی پر یوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وویل (بني اسرائیلو): ای موسی! جوړ کړه مونږ لره (هم) یو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، وویل (موسی): بېشکه تاسې داسې یو قوم یئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاك (او مات) دی هغه دین چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (يې).

ترجمه: ځینې وايي چې: دغه د (لخم) د قبیلې سړی وو، او ځینو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وايي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائیلو دغه بت پرستي ولیده؛ نو موسی علیه السلام ته يې وویل چې: «مونږ ته همداسې بتان جوړ کړه چې مونږ يې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت يې کوي»، نو وویل موسی علیه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم یئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، یعنې د حق تعالی د عظمت له شان او د ده له تنزیه او تقدیس څخه تاسې بیخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

وویل (موسی): آیا بې له الله ولټوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضیلت در کړی تاسې ته (غوره کړي یې یئ) پر ګردو (ټولو) خلقو (د زمانې خپلې).

وَاِذْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ۚ يُقَتِّلُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْ ؕ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿۱۴۱﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات در کړی وو مونږ (نیکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به یې ځامن ستاسې (چې نسل مو قطع شي)، او ژوندی به یې پرېښودې ښځې (لونې) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب یا نجات یا ګردو کې نعمت یا مصیبت یا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسیر: د دې آیت تفسیر په (اول جزء د البقرة په (۴۹) آیت (۶) رکوع) کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، یعني هغه پاک الله چې همدا اوس یې پر تاسې داسې عظیم الشأن احسان فرمایلی دی، نوآیا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ آړوئ؟ او لرګیو او تیږو او نورو شیانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟.

وَوٰعَدْنَا مُوْسٰى ثَلٰثِيْنَ لَيْلَةً وَّاَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيْقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوْسٰى لِاَخِيْهِ هٰرُوْنَ اخْلُفْنِيْ فِيْ قَوْمِيْ وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيْلَ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۱۴۲﴾

او (یاد کړه هغه وخت چې) وعده کړېوه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسی سره دېرش شپې، او بیا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وویل موسی ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تګ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خلیفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غیاب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسیر: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي میعاد به ګرځولی شوی وي، او د څلوېښتو ورځو پوره کول به له اختیاري او استحبابي حیثیته د اصلي میعاد د تکمیل او تتمیم په ډول (طریقه) ټاکلې (مقرر) شوی وي، لکه چې شعیب علیه السلام موسی علیه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمایلي وو: ﴿قَالَ اِنِّيْٓ اُرِيْدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَيَّ هٰتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَاْجُرَنِيْ ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ۚ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۲۷) آیت (۳) رکوع).

او ځمونږ د زمانې ځینې مصنفین وایي چې: اصلي میعاد همدغه څلوېښت شپې وې، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مِيْقَاتُ رَبِّهٖٓ﴾ کې ورته اشاره کړی شوې ده، دا د هغو څلوېښتو ورځو د بیان یو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړېوه، چې د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې، څو اشاره وشي چې یوه پوره میاشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزیاتې کړی شوې دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو ځنې همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ قَالَ رَبِّ اَرِنِيْٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ ۚ قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰىنِيْ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۴۳﴾

او كله چې راغی (راورسېد) موسی موعُود وخت څمونږ ته، او خبرې وكړې له دغه (موسی) سره رب د دغه (موسی)، نو وويل (موسی): ای ربه څما ! وښيه ماته (څان خپل) چې زه وګورم تاته، وفرمايل (الله): له سره به ونه وينې ته ما (په دنيا كې)، وليكن وګوره ته (دې) غره ته كه قرار پاتې شو هغه (غر) په ځای خپل كې؛ نو ژر به ته هم ووينې ما، نو كله چې ورښكاره شو رب د دغه (موسی) غره ته (د كچې ګوتې په اندازه)؛ نو ويې ګرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمكې سره خاوره)، او پرېووت موسی بېخوده (له ډېره هيبته نو كله چې په خود شو (موسی نو ويې) ويل: چې پاكې ده تاته (يا الله له ټولو عيبونو)، توبه مې وويسته تاته، او زه اول د مؤمنانو يم (په زمانه خپله په نه ليدلو ستا په دنيا كې).

تفسير: د څلوېښتو ورځو له پوره كېدو وروسته حق تعالی په كوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسی عليه السلام ته د مكالمې شرف وروباښه، په دې وخت كې موسی عليه السلام ته د كلام الله د بلا واسطې اورېدلو څخه ډېر زيات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتياق له كماله د متكلم د ليدلو آرزو او تمنّا يې وكړه، او ترې يې غوښتنه وكړه، چې ﴿رَبِّ اَرِنِيْٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾ ای ربه ! څما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې كړه ! او خپله نوراني او ديدار وجه دې بې حجابه راوښيه، چې زه يې يو ځلې لږ ووينم !.

﴿قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ﴾ : وفرمايل الله: له سره به ته ونه وينې ما په دنيا كې، يعنې په دنيا كې به هيڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ﴾ او «لم يزل او لا يزال» د ليدلو تحمل ونشي كولی، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنيا كې هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالی د لقاء او ديدار شرف حاصلېدل شرعا ممتنع دي، اګر كه عقلا ممكن هم وي، څمونږ د «أهل السنت و الجماعت» عقيده همدا ده، چې د باري تعالی رؤيت په دنيا كې عقلا ممكن او شرعاً ممتنع الوقوع دی، او په آخرت كې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دی.

قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِيْ وَبِكَلَامِيْ ۖ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمايل (الله چې مه خپه كېږه په نه ليدلو څما او نعمتونه مې ياد كړه) ای موسی ! بېشكه ما غوره كړی يې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پيغامونو خپلو او تا سره په خبرو كولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونيسه ! هغه څه چې دركړي مې دي تاته او اوسه له شكر ايستونكو.

تفسير: يعنې كه ليدل ونشول خير دی ! دغه شرف او امتياز خو لږ شی نه دی؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې دركړ، او بلا واسطه مې درسره كلام وفرمايه، نو هغومره عطا او احسانات چې څمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره ! او په هغو بندګانو كې شامل شه ! چې الله تعالی د شاكرينو په امتياز سره هغوی ممتاز فرمايلي دي.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا ۚ سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

او ليکلي وو مونږ دغه (موسی) ته په تختو (د تورات) کې له هر (ديني) شي ځنې موعظه (پند) او تفصيل لپاره د هر شي (له احکامو) (بيا مو وفرمايل موسی ته): پس واخله دا (تختې د تورات) په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر (حکم) وکړه قوم خپل ته چې ونيسي (عمل وکړي) په ډېر غوره (احکامو) د دې، ژر به وښيم زه تاسې ته ځای د هستوګنې د فاسقانو.

تفسير: ځينې وايي چې تورات شريف پر دغو تختو باندې ليکلې شوی وو، د ځينو علماوو خيال داسې دی، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله ليدل ور په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسی عليه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له کبله حاصل شوی وو؛ د هغه تلافي او جبران يې د الواحو په عطا سره وفرمايل، چې په کې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احکامو تفصيلات وو (ابن کثير).

تنبيه: د ﴿بِأَحْسَنِهَا﴾ له لفظ څخه يې يا خو پر دغې خبرې تنبيه فرمايلې ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هيڅ شی نه وو، يا خو هغه احکام چې په کې ورکړې شوي دي، ګرد (ټول) يې في حدّ ذاته ښه دي، مګر ځينې يې له ځينو څخه أحسن دي، مثلا له ظالم ځنې انتقام او بدل اخيستل جائز او حسن دي، ليکن صبر کول او بخښل يې عزيمت او احسن دی، ګواکې بني اسرائيل يې د عزايمو او مندوباتو په اکتساب باندې مأمور کړل، چې په هغو کې ډېره سعي او کوښښ وکړي، او د پاک الله پوره امر منونکي شي، او کـه نافرمانـي وکړي؛ نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کيږي، يعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنيا کې تباهي او رسوايي (أعاذنا الله منهما).

ابن کثير او بغوي او ځينو نورو د نافرمانانو له کورونو ځنې مصر يا شام مراد کړی دی، چې د نافرمانانو فرعونيانو او عمالقه وو ملکونه وو؛ نو په دغه تقدير به دغه آيت د بني اسرائيلو لپاره بشارت وي، چې که په پوره ډول سره فرمانبرداري وکړئ، نو د نافرمانانو ملک به تاسې ته درکول کيږي، والراجح الأول کما رجحه «ابن کثير».

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه له قبلولو د افاقي او انفسي) آيتونو خپلو څخه هغه کسان چې تکبّر کوي په ځمکه کې په ناحقه سره، او که ويني (دغه متکبران) هر قسم آيت (د قرآن يا د نبوّت معجزې نو) نه راوړي ايمان پر هغو (عنادا)، او که ويني لاره د رشد (طريقه د هدايت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نيسي دوی هغه لاره (او نه ځي پر هغه طريقه) او که ويني دوی لاره د ګمراهی نو نيسي دوی هغه لاره (او طريقه د تګ خپل او ځي پرې)، دغه (ګرځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوی نسبت د دروغو کړی وو آيتونـو ځمونږ تـه، او وو دوی لـه هغـو (آيتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: يعنې هغه خلق چې د الله تعالـی او د رسول صلی الله عليه وسلم پـه مقابل کې ناحقه تکبر کـوي، او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوي؛ چې د الله جل جلاله احکام ومني، مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آيتونو له لوري ورګرځوو، چې په آينده کې له هغوی ځنې د ګټې توفيق ونه مومي.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۷﴾

او هغه كسان چې نسبت د دروغو يې كړې دى آيتونو ځمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا وركولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (يې) كولو.

تفسير: يعني د الله تعالى په احكامو باندې به د تللو توفيق نه مومي، او هغه كارونه چې له خپله عقله يې كوي، هغه به د الله تعالى په دربار كې نه قبليږي، دوی څه چې كوي هم هغه به ګالي (برداشت كوي)، او څه چې كري هم هغه به ريبي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نېكۍ؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونكی دی، هغه به په همدغې دنيا كې دوی ته وروړسيږي.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿۱۴۸﴾

او ونيوه (جوړ كړ) قوم د موسى وروسته (د تللو) د ده (ميقات ته) له زېوراتو (ګاڼو) خپلو خُسى مجسم، چې ده لره غږ وو لكه د خُسي (جوړ يې كړ لپاره د عبادت)، آيا نه ليدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشكه دغه (خُسى) خبرې نه كوي له دوی سره، او نه ښيي دوی ته هيڅ لاره، ونيو دوی هغه (خُسى په الوهيت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسير: دغه ګاڼې (زېورات) چې ويلي «ذوب» شوي وو، او د خسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل كې د فرعون د قوم يعنې د قبطيانو وې، چې له هغوی څنې پاتې او د بني اسرائيلو په لاسونو كې لوېدلې وې، لكه چې د «طه» په سورت كې راغلي دي: ﴿حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ﴾ الآيه - د «طه» په سورت كې به د دې خسي مفصله قصه راشي، دلته يې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبيه وركړې ده، چې هغوی يو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې څنې، د خُسي په غږ آوربدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه خسى خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنى غږ كې نه كوم كلام وو، او نه څه خطاب، نه ديني او دنيوي هدايت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې يو تش صورت خو يو شى د انسانيت درجې ته هم نشي رسولی.

دا لا څه چې د هغه په وسيله انسانان د الله تعالى جل وعلا د معرفت تردرجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه څومره لوی ظلم او بې موقع كار دی، چې د يوه معمولي ساكښ (ذي روح) مجسمې ته معبود وويل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو كولو عادت پيدا شوی وو، لكه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه يې له موسى عليه السلام څخه كړې وه.

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۱۴۹﴾

او كله چې پښېمانه شول (په عبادت د خُسي باندې) او پوه شول چې بېشكه دوی په تحقيق ګمراه شوي دي؛ نو ويې ويل: قسم خامخا كه رحم ونه كړي پر مونږ رب ځمونږ، او بخښنه ونه كړي مونږ ته (رب ځمونږ نو) خامخا به شو مونږ هرومرو له زيانكارانو.

تفسیر: ځینو د ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِىٓ أَيْدِيهِمْ﴾ ترجمه داسې هم کړېده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښیماني په لاسونو د دغو بني اسرائیلو کې، یعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟ يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿۱۵۰﴾

او کله چې بېرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکی، وویل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آیا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غضبه لپاره د حمایت د دین) او ویې نیوه سر د ورور خپل چې راښکود یې هغه ځان خپل ته، نو وویل (هارون موسی ته ای) ځویه د مور ځما ! بېشکه چې (دغه) قوم ضعیف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی یې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره !.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام له «طور» څخه بېرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په همغه «طور» کې موسی علیه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی علیه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنۢ بَعْدِىٓ﴾ «وویل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما وروسته له ما دا خلافت دی»، یا وویل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د ځُسي چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) ځما د طور غره ته».

دغه خطاب د خسي عبادت کوونکو ته وو، یعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول ځما نیابت وکړ؟ ! «بلکه ومو نه کړ»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زیات تأکید کړی وو، (یعنې د الله تعالی توحید او تفرید)؛ تاسې د هغه په ځای دخسي مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وویل: ﴿هَٰذَآ إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ﴾، یعنې «في الحقیقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون علیه السلام ته هم وي، چې تا ځما د هغه نیابت حق چې ﴿ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى﴾ مې درته ویلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نیوله، او په ټینګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصیل سره راځي.

﴿قَالَ ٱبْنَ أُمَّ﴾ الآیه ـ نو «وویل هارون: ای ځویه د مور ځما ! بېشکه چې دغه قوم ضعیف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له یادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهرباني په لوري د موسی علیه السلام اړول دي.

دې آیت کې د هارون علیه السلام دمعذرت بیان دی، حاصل یې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائیل ډېر وپوهول، لیکن دوی ځما حقاني خبرو ته هیڅ غوږ کېښنود، او برسېره پر هغه ځما د وژلو لپاره هم تیار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوئ ! چې پر ما وخاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوئ !».

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ ﴿۱۵۱﴾

وويل «موسی»: ای ربه ځما بخښنه وکړه ما ته (د دې عمل چې ومې کړ له خپل مشر ورور سره) او ورور ځما ته (هم بخښنه وکړه که يې تقصير کړی وي په منع کې)، او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کې (چې دنيوي عصمت او اخروي جنت دی) او همدا ته ډېر مهربان يې له ټولو مهربانانو نه.

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ﴾ ﴿۱۵۲﴾

بېشکه هغه کسان چې نيولی دی دوی خُسی (په معبوديت) ژر به ورسيږي دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسيس کې، او همداسې (لکه سزا د عابدانو د خُسي) سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسير: دا همغه غضب دی چې ذکر يې په (اول جزء د «البقرة» په (۶۱) آيت (۶) رکوع کې تېر شوی دی)، يعنې د خُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوري ووژلی شي؛ چې هغوی د خُسي په عبادت کې نه دي شامل شوي، او د خسي د عبادت کوونکو په منع کې يې برخه نه ده آخيستې.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدّانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزيې په ډول پر دوی تطبيقيږي، او تر قيامته په مسکنت او سپکوالي محکوم دي.

﴿وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿۱۵۳﴾

او هغه کسان چې کوي دوی ناکاره کارونه (صغيره يا کبيره ګناه) بيا توبه وباسي پس له کولو د هغو (سيئاتو) او ايمان راوړي (په ټولو مؤمن به شيانو؛ نو توبه يې قبليږي ځکه) بېشکه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې پاک الله د ناکارو کارونو کوونکي بخښي، تر دې که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرک توبه وباسي، او په رښتيا سره ايمان راوړي، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ په دربار کې يې توبه قبليږي، ځکه چې د الله تعالی په لوی دربار کې هر شی زيات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، ګواکې اشاره يې وفرمايله چې د خُسي عبادت کوونکو ته چې هغه د وژلو سزا ورکړی شوې ده؛ هغه د دوی په حق کې د دوی د توبې د قبلېدو شرط ګڼلی شوی وو: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة سورت (۵۴) آيت (۶) رکوع).

اوس پر هغوی څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنيوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بيان په دغه ځای کې هم داسې دی: لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۳۸) آيت (۶) رکوع) کې ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآيه - پسې وروسته يې ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ فرمايلي دي.

﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴾ ﴿۱۵۴﴾
﴿وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾ ﴿۱۵۵﴾

او كله چې قرار (سوړ) شو له موسی قهر نو واېي خيستې هغه تختې (د تورات)، او په ليك د دغو (تختو) كې هدايت او رحمت وو لپاره د هغو كسانو چې دوی له رب خپل څخه ويريږي. او غوره كړل موسی له قومه خپله اويا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت څمونږ، نو كله چې ونيول هغوی زلزلې (په دنيا كې د الله د رؤيت د سوال په سبب)؛ نو وويل (موسى د اتهام له وېرې): ای ربه څما ! كه اراده فرمايلې وي تا (د هلاكولو د دوی) هلاك كړي به وو تا دوی پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاك كړې وی)، آيا هلاكوې ته مونږ په هغه كار چې كړی دی بې عقلانو له مونږه؟، نه دی دا كار مګر ازمېښت دی ستا، ګمراه كوې په دې سره (يا الله !) هر هغه څوك چې اراده يې وكړې ته (د ضلالت)، او هدايت كوې ته (يا الله !) هر هغه چا ته چې اراده وكړې ته (د هدايت يې)، همدا ته يې ولي (واكدار) څمونږ، نو بخښنه وكړه مونږ ته (د ګناهونو څمونږ) او رحمت وكړه پر مونږ، او همدا ته يې بهتر غوره د ټولو بخښونكو.

تفسير: همدغه خبره راجحه معلوميږي چې دغه ميقات علاوه پر هغه ميقات دی؛ چې موسى عليه السلام ته د تورات د وركولو لپاره مقرر شوی وو، او هم د حاضرو آيتونو له ترتيبه ظاهرا مفهوميږي، چې دغه واقعه د خُسي د عبادت او سزا ميندلو څخه وروسته پيښه شوې ده، ليكن د سورت النساء د ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ په ډېر ښكاره صورت سره دا رابښيي چې د خُسي عبادت وروسته له دې پيښې شوی دی، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعې خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (۵۵) آيت (۶) ركوع) كې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائيلو موسى عليه السلام ته ويلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او يقين كولی شو؛ چې د الله تعالى خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسى عليه السلام د دوی له منځه اويا تنه سړي چې ګرد (ټول) مشران وو؛ انتخاب كړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوی د الله تعالى خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بيا يې وويل: كه مونږ پاك الله بې حجابه په خپلو سترګو ونه وينو؛ نو يقين مو ښه نه راځي، د دې بې ادبی او ګستاخی په مقابل كې د ځمكې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندې سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوی ګرد وربږدېدل، او ټول ځای په ځای مړه شول، موسى عليه السلام په ډېر عجز او نياز د ځان او د خپلو ملګرو عجز او نياز د بې نياز خالق په دربار كې په همغه خاص اسلوب او امتياز او مؤثر اصول سره وړاندې او يوه ښه دعا يې وكړه، چې د هغې په اثر هغه ګرد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاك الله هغوی ته نوی ژوند ورمرحمت كړ، كما قال الله جل وعلا: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

وَٱكْتُبْ لَنَا فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِىٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

او وليكه (مقرر كړه) مونږ ته په ژوندون ددنيا كې نيكي (ښه معيشت او توفيق دطاعت) او په آخرت كې (هم نيكي جنت)، بېشكه مونږ راجع (او توبه ګار) شوي يو تاته، نو وفرمايل (الله چې): عذاب څما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وكړم زه (د رسونې يې)، او رحمت څما شامل دی هر شي ته (په دنيا كې)، نو ژر به وليكم (ور به كړم په آخرت كې) دا (رحمت) هغو كسانو ته چې ځانونه ساتي له كفره او معاصی، او وركوي دوی زكات، او هغه كسان چې دوی په آيتونو څمونږ ايمان لري (او يقين پرې كوي).

تفسير: شاه صاحب ليکي: چې ښايي موسی علیه السلام د خپل امت په حق کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) چې غوښتلې يې؛ مراد به يې داسي وي چې: «زما امت دی په ګردو (ټولو) امتونو په دنيا او آخرت کې مقدم او فايق وي».

جواباً الله تعالی وفرمايل چې: «ځما عذاب او رحمت د هيڅ يوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دی چې زه يې اراده وفرمايم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دی، ليکن هغه خاص رحمت چې ته يې غواړې: (چې قبول د توبې يا توفيق د طاعت يا رزق حلال يا مقال دی په دنيا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دی په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه ليکلی شوی دی، چې له الله تعالی څخه ويريږي، او له خپلو اموالو څني زکات اداء کوي، يا د نفس په تزکيه کې مشغول او لګيا وي، او د الله تعالی پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، يعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ايمان راوړي، د موسی علیه السلام له امت څنې هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ايمان راوړي؛ نو دوی ته همغه نعمت ور په برخه کيږي، او د موسی علیه السلام د دعاء مورد ګرځي.

ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿۱۵۷﴾

(دا متقيان مؤمنان چې مقرر دی دوی ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوی د (دين د) هغه رسول چې نبي امي دی، هغه رسول چې مومي دوی (نوم او صفت د) ده ليکلی شوی په نزد د دوی په تورات او (په) انجيل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوی ته په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوي دوی له منکر (بدۍ) څخه او حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طيبات (پاک شيونه چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې)، او حراموي پر دوی باندې خبيث (پليت) شيان، او لرې کوي له دوی څخه درانه بارونه د دوی، او قيدونه د سختيو هغه چې وو پر دوی، پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په دغه (محمد) او عزت (تعظيم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) اومتابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له (متابعته د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستايلي شوي کسان) هم دوی دي په مراد رسېدلي.

تفسير: «يعنې هغه خوک چې زه دغه رحمت ورته مقرروم، له هر قوم او ټبر او ملت اومذهب څخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پيروي کوي دوی د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلی الله علیه وسلم دی»:

(۱): داچې هغه رسول او لېږلی ځما دی، رسول يې وباله په نسبت د ځان خپل.

(۲): داچې هغه نبي او پيغمبر دی، نبي يې وباله په نسبت د خلقو.

(۳): داچې هغه رسول امي يعنې نالوستونکی او نالیکونکی دی، او دا يې معجزه او عين الکمال دی، چې بې له لوستلو او ليکلو لوی عالم دی.

اُمي يا خو د «ام ـ مور» په لوري منسوب دی، همغسې چې وړوکی د مور له ګېډې څنې پيدا کيږي، او د هيچا شاګرد نه وي، نبي کريم صلی الله علیه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هيچا څنې هيڅ شی نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاګرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حيثيته څمونږ د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او وياړونو پنګه ده، يا د امّي نسبت د «أم القری» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شريف مولد وو.

(۴): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائيلو-نوم او صفت د ده ليکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجيل کې، يعنې د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (۱۴۳۴) قمري کاله څمونږ د پاک پيغمبر صلی الله عليه وسلم له هجرته تېر شوي دي، او خورا (ډېر) زيات تغييرات، تزييدات، او تنقيصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بيا هم په اوسنيو انجيلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کېږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله راښوولي دي، ولله الحمد علی ذلک.

(۵): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکۍ سره چې هغه توحيد او نور فضايل دي.

(۶): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(۷): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طيبات او پاکيزه شيان چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر يهودانو، او لکه بحيره او سائبه او وصيله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(۸): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې حراموي پر دوی خبيث پليت شيان، لکه خنځير او مرداره او بهيدونکې وينه.

(۹): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې ږدي يعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان يا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پرېکول د هر هغه اندام وو چې ګناه ترې صادرېده، او پرېکول د پليت ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(۱۰): هغه رسول صلی الله عليه وسلم چې لرې کوي قيدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی عليه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحته د عفوې او بې ديته په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

يعنې پر يهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شيانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضيقه او تنګي چې وه، هغه ګرد (ټول) په دغه دين کې پورته يا آسانه شوي دي: ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۶۰) آيت (۲۲) رکوع).

او هغه ناپاک شيان لکه لحم الخنزير، يا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوايي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم راښکاره کړ، الغرض له دوی څخه ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړی شوي دي، او ډېر قيود ترې پورته کړی شوي دي، لکه چې په حديث کې فرمايلي شوي دي: «بعثت بالحنيفية السمحة».

﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ﴾ «هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم او عزت تعظيم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم، اومرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له متابعته د ده؛ نو دغه ستايلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسيدلي بريالي».

له «نور» څخه «وحي» مراد ده، أعمّ له دې چې متلوّ وي (چې په لمانځه کې لوستله کېږي)، يا غير متلوّ (چې په لمانځه کې نه لوستله کېږي).

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

ووايه (ای محمده ! چې) ای خلقو بېشکه زه رسول د الله يم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چې (خاص) ده لره دی ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هيڅ لايق د عبادت (په حقه سره) مګر همدی دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ايمان راوړئ (يقين وکړئ) پر الله (چې واحد او لاشريک دی)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امّي (نالوستونکی نالیکونکی دی)، هغه رسول چې ايمان لري په الله او په ګردو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره وموموئ.

تفسير: يعني ستا بعثت د دنيا ګردو خلقو ته عام دی، د عربو په اميّونو يا يهودو او نصاراوو پورې نه دی محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دی؛ ته هم د هغه مطلق رسول يې، اوس د هدايت او کاميابی صورت پرته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نيوونکي شريعت متابعت او پيروي وکړی شي، چې تاسې ته هغه راوړی دی، همدغه رسول الله صلی الله عليه وسلم دی چې ايمان پرې راوړل په ګردو انبياوو او مرسلينو عليهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ايمان راوړلو سره مرادف دی.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِٱلْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

او څيني له قومه د موسی نه يو امت (ټولی) دی چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منځ د خلقو کې لکه چې دوی پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسير: اګر که اکثره يهودان د سرکښی او بې انصافی لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه څيني داسې نېکمرغي ارواحې هم په دوی کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لورې او د حقانيت په طرف دعوت ورکوي، او دوی هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام اونور.

وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بېل بېل کړ مونږ دغه (بني اسرائيل) دولس قبيلې ټولې ټولې؛

تفسير: يعني د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبيلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وبېشل شوي دي، بيا په هره قبيله کې يو يو مشر او نقيب مقرر کړی شوی دی، چې د دوی پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوی د اصلاح خيال وکړي: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ ٱثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ

لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓـٰٔتِكُمْ ۚ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۶۱﴾

او وحي (حکم) مو ولېږه موسی ته کله چې اوبه وغوښتې ترې قوم د ده (په میدان د تیه کې) چې ووهه په همسا خپله تیږه (ګټه)؛ نو (چې موسی په همسا ووهله تیږه ـ ګټه) راوخوټېدلې له هغې تیږې (ګټې) څخه دولس چینې (د قبیلو په شمار)، په تحقیق وپېژانده هرې قبیلې (له دوی څخه) ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو، او سیوری کړی وو مونږ پر دوی وریځ (په میدان د تیه کې) او نازل (رالښکته) کړي وو مونږ پر دوی من (ترنجبین) او سلوی (مرځان، نو وویل مونږ دوی ته چې) وخورئ تاسې له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو کړی ظلم دوی پر مونږ (په دغه کفران او عصیان سره) ولیکن وو دوی چې په خپلو ځانونو به یې ظلم کاوه. او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل شو دوی ته: اوسئ تاسې په دغې قریې (د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس) کې، او خورئ تاسې له (مېوو د) دې څخه له هر ځای (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او ووایئ راوبخښه (ګناهونه څمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قریې ـ ښار) ته سجده کوونکې، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته ګناهونه ستاسې، ژر به زیات کړو محسنانو (نېکانو) ته (اجر).

تفسیر: یعنې اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به ګرد ملك په لاس درشي، «کذا في الموضح»، یا یې دغه مطلب دی چې خطاګانې به مو وبخښي، د نېکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوي، «کذا في عامّة الکتب».

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ
السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۶۲﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) له دوی څخه خبره غیر له هغې چې ویلې شوې وه دوی ته؛ نو ولېږه مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوی چې ظلمونه به یې کول.

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُوْنَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ
حِيْتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ لَا تَاْتِيْهِمْ ۚ كَذٰلِكَ ۚ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا
يَفْسُقُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده ! له یهودو) له (حاله د) قریې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر کې، کله چې له حده تېرېدل دوی له (فرمانه په ښکار د ماهیانو) په ورځې د خالي کې، کله چې راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالي د دوی کې ښکاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ کې چې داخل به نه وو په خالي کې نو نه به راتله (ماهیان) دوی ته، همداسې (لکه چې په خالي کې راتلل یا په مثل د دغه امتحان) آزمویو مونږ دوی په سبب د دې چې وو دوی چې فسق به یې کولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسیر: یعنې د خپلې زمانې له یهودانو څنې د تنبیه او توبیخ په ډول د هغه کلي د اوسېدونکو یهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ ! چې د داود علیه السلام په زمانه کې پېښه شوې وه، د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې قریې څنې د (ایله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د درياب پر غاړه کې د مدين او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسېدونکو د سيند د نژديوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر يهودانو د خالي (شنبې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ايله) د ښار اوسېدونکي د احکامو په عدول او نافرمانی عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی سخته ازموينه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زيات کبان (ماهيان) موجود وو؛ چې د سيند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف يې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه، د سيند په غاړه کې يې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ يعنې يکشنبې کې به يې نيول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېرايسته، بالآخر يې په همدغې دنيا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بيزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکاري د الله تعالی په دربار کې له سره نه چلېږي.

﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له يهودانو) کله چې وويل يوې فرقې له دوی (چې نه به يې پخپله ښکار کاوه او نه به يې نور منع کول مانعينو ته) ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاک کوونکی د دوی دی (په دنيا کې) يا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانی د دوی)؟ وويل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پيدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي دوی وويرېږي (له عذابه).

تفسير: معلومېږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حيلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کېږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سيوري کې يې د الهي حکم صريح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصيحت کوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح يې کول، خو څو ورځې وروسته مأيوس او د هغوی له سرکښی څخه ستړي شول، او په خپل سر يې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شريک شول، او نه يې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بيخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذکر ډلو به هغو ستړو ستومانه شوو تل نصيحت کوونکو ته داسې ويل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو اميد او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو څخه يوه خبره معلومېږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، يا به الله تعالی دوی بيخي تباه او هلاک کړي، يا به يې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هيڅ يوه نصيحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعْذِرَةً﴾ الآيه ـ «وويل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پيدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي وويرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعني ښايي له پوهولو سره لږ څه وويرېږي، او له خپلو بد حركاتو څخني ستانه (واپس) شي، كه نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالى په حضور كې دومره معذرت وكړى شو، چې يا الله ! مونږ خو تر آخره پورې دوى ته په پند وركولو او پوهولو كې څه قصور نه دى كړى (او د امر بالمعروف او نهي عن المنكر واجب مو اداء كړى دى)، څرنګه چې دوى څمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ يې څه الزام دى؟ ګواكې لومړني ناصحان خو بيخي مأيوس نه وو، كله چې مأيوس شول، هم پر عزيمت يې عمل وكړ، چې سره له مايوسى يې هم د دوى تعاقب پرې نښود.

فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦٓ أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ وَأَخَذْنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ بِعَذَابٍۭ بَـِٔيسٍۭ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾

نو كله چې پرېښود دوى (لكه چې يې هېر كړى وي) هغه (نصيحت) چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره (او منع نشول د ښكار څخه په خالي كې، نو) نجات وركړ مونږ هغو كسانو ته چې منع كول دوى (دا نور) له بدى (چې ښكار وو په خالي كې) او ومو نيول هغه كسان چې ظلم يې كړى وو (په كولو د ښكار او نه كولو د نهي او منع كولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوى چې ګناهونه به يې كول.

تفسير: يعني كله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصيحت كوونكو پندونه داسې هېر كړل، لكه چې له سره يې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، اوظالمان مو په سخت عذاب كې ګرفتار كړل.

د ﴿أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت كوي چې هغو كسانو ته چې له نصيحت څخنې ستړي شوي وو او ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا﴾ الآيه ـ به يې ويل ، او هغو كسانو تـه چې تـر آخره پورې يې د وعظ او نصيحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او يواځې ظالمان ونيول شول، همدغه له عكرمه رضي الله تعالى عنه څخنې منقول دى، او ابن عباس رضي الله تعالى عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسين او آفرين ويلى دى، باقي هغه كسان چې له اوله تر آخره پورې ساكت پاتې وو، الله تعالى هم د دوى له ذكره سكوت وفرمايه.

«ابن كثير» څه ښه ليكلي دي: «فنص على نجاة الناهين وهلاك الظالمين وسكت عن الساكتين، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا يستحقون مدحا فيُمدحوا، ولا ارتكبوا عظيما فيُذموا (ابن كثير) ورجّح بعد ذلك قول عكرمة، والله أعلم»، «نو تصريح وفرمايله الله تعالى په نجات د نصيحت كوونكو له عذابه، او په هلاك او عذابېدلو د ظالمانو او سكوت يې وفرمايه له حاله د هغو كسانو چې دوى سكوت كړى وو له وعظ او منع كولو څخه، ځكه چې جزا د هرې ګناه موافق او مناسب د هغې ګناه سره وي، نو دوى نه مستحق د مدحې دي، او نه دوى پخپله په ګناه كې شامل شوي دي، چې د دوى مذمّت بيان شي»، اوس الله تعالى د دوى د عذاب خبر راكوي.

فَلَمَّا عَتَوْا۟ عَن مَّا نُهُوا۟ عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟ قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿١٦٦﴾

نو كله چې سركشي وكړه دوى له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع كړى شوي وو دوى له هغه شي څخه (چې ښكار د ماهي وو په خالي ورځ كې؛ نو) وويل مونږ دوى ته چې: شئ بيزوګان شړلي رټلي سپك كړى شوي.

تفسير: ښايي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلى وي، كله چې بيخي له حده تېر شول، نو ګرد ذليل شادوګان (بيزوګان) وګرځول شول، يا د ﴿فَلَمَّا عَتَوْا۟﴾ الآيه ـ د تېر آيت ﴿فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦٓ﴾ الآيه ـ تفسير وګرځول شي، يعني هغه ﴿بِعَذَابٍۭ بَـِٔيسٍۭ﴾ همدغه له دوى څخنې د بيزوګانو جوړول وو، شاه صاحب ليكي چې: «منع كوونكو له ښكار كوونكو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې یې دیوال وواهه، یوه ورځ ګهیځ (سحر وختي) چې خپل سرونه یې له دیوال اوچت کړل؛ ویې لیدل چې په هر کور کې بیزوګانې دي، دغو بیزوګانو خپل او پردې ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تأثر به یې ښکاره کولو، او ژړل به یې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو په دغو (یهودانو) تر ورځې د قیامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزیې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده یې وفرمایي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له طرفه صریح اعلان شوی وو، چې که یهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالی تر قرب قیامت پورې وقتاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب یې د یهودانو د دې دنیا محکومانه ژوندون وفرمایه.

لکه چې د یهودانو قوم کله د یوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځېدلي وو، په آخر کې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسیانو ته باج ورکوونکي وو، بیا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهیسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حیث القوم دعزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زیاترو پاچاهانو او حکامو له لوري به یې سخت ذلتونه او خطرناک تکلیفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هیڅ شی دوی ته د سپکتیا او غلامۍ او محکومیت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قیامته پورې نجات ومونډلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجّال مددګاران کیږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسیح علیه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کیږي، کما ورد في الحدیث.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هیڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځیني له دوی څخه نېکان دي، او ځیني له دوی څخه راښکته له دی (مرتبې د صلاح)، او وآزمویل مونږ دوی په نېکیو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بدیو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښایي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسیر: د یهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقۍ او مخالفت له کبله (وجې) هر طرف ته سره تیت او پرک (منتشر) شول، هیڅ یو اجتماعي قوت او شوکت یې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پیدا شول، «دغه احوال ځمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځیني افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې كافران او فاسقان وو، د دغو اكثرو لپاره هم مونږ د رجوع او انابت الى الله ډېر مواقع پيدا كړي دي، كله مو دوى ته د عيش او تنعم ژوندون وركړى دى، او كله مو دوى په سختيو او تكليف مبتلا كړي دي، چې ممكن دوى احسان ومني، يا له سختيو څخه وويرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالى په لوري رجوع وكړي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ وَرِثُوا الۡكِتٰبَ يَاۡخُذُوۡنَ عَرَضَ هٰذَا الۡاَدۡنٰى وَيَقُوۡلُوۡنَ سَيُغۡفَرُ لَنَا ۚ وَاِنۡ
يَّاۡتِهِمۡ عَرَضٌ مِّثۡلُهٗ يَاۡخُذُوۡهُ ؕ اَلَمۡ يُؤۡخَذۡ عَلَيۡهِمۡ مِّيۡثَاقُ الۡكِتٰبِ اَنۡ لَّا يَقُوۡلُوۡا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الۡحَقَّ وَدَرَسُوۡا
مَا فِيۡهِ ؕ وَالدَّارُ الۡاٰخِرَةُ خَيۡرٌ لِّلَّذِيۡنَ يَتَّقُوۡنَ ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۱۶۹﴾

نو پاتې شول وروسته له دوى نه (داسې) بد خليفګان چې وارثان شول د كتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوى مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسيسې (دنيا په رشوت، د اخبارو او احكامو د تحريف په بدل) او وايي دوى: ژر به بخښنه وكړه شي مونږ ته، او حال دا كه راشي دوى ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوى هغه(هم)، آيا نه وه اخيستې شوې له دوى څخه كلكه وعده په دې كتاب كې (بلكه آخيستې شوې وه داسې) چې نه به وايي دوى پر الله مګر حق (رښتيا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوى هغه احكام چې په دغه (تورات) كې وو، او دار د آخرت (جنت) خير (ډېر غوره بهتر دى) لپاره د هغه كسانو چې ويرېږي (له عذابه او ځان ساتي له حرامو)، آيا نو تاسې عقل نه كوئ، نه پوهېږئ (چې دنيا فاني او عُقبا باقي ده).

تفسير: يعنې د دوى په ړومبنيو پلرونو او نيكونو كې څه صالحين هم وو، خو د دوى وروستنۍ اولاده او ځوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه كتاب تورات شريف وارثان او حاملان وګرځېدل، د دنيا د لږ څه سامان په اخيستلو سره يې د ده په آيتونو كې په تحريف او كتمان شروع وكړه، رشوتونه يې واخيستل، او د تورات د احكامو په خلاف به يې فيصلې صادرولې.

وَالَّذِيۡنَ يُمَسِّكُوۡنَ بِالۡكِتٰبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّا لَا نُضِيۡعُ اَجۡرَ الۡمُصۡلِحِيۡنَ ﴿۱۷۰﴾

او هغه كسان (له دوى څنې) چې ښه ټينګ نيسي كتاب او قائموي (سم اداء كوي سره له ټولو حققو) لمونځ؛ بېشكه مونږ نه ضايع كوو ثواب (عوض، بدل) د نيكو كارانو (له دوى څخه).
تفسير: يعنې دتوبې او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانيستلى دى، هغه كسان چې د شريرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هداياتو لاره ټينګه نيسي، او د هغه د هدايت او پخوا ويلو سره سم اوس د قرآنكريم لمن ټينګه نيسي، او د الله تعالى د بندګۍ (لمانځه او نورو) حقوق په ښه ډول سره اداء كړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه كيږي؛ نو الله تعالى د هغوى اجر نه ضايع كوي، او دوى بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونكي دي.

وَاِذۡ نَتَقۡنَا الۡجَبَلَ فَوۡقَهُمۡ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوۡۤا اَنَّهٗ وَاقِعٌۢ بِهِمۡ ۚ خُذُوۡا مَاۤ اٰتَيۡنٰكُمۡ بِقُوَّةٍ وَّاذۡكُرُوۡا مَا فِيۡهِ
لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُوۡنَ ﴿۱۷۱﴾

او (ياد كړه اى محمده ! يهودو ته) هغه وخت چې راپورته كړ مونږ غر (د طور) د پاسه د دوى ګواكې دغه غر يو سايبان وو (لكه چترۍ د دوى په سر وه) او غالب ګمان وكړ (وويرېدل) دوى چې بېشكه هغه غر راپرېوتونكى دى پر دوى (له هوا كه تورات ونه مني، او ومو ويل دوى

ته چې) ونيسئ تاسې هغه (تورات) چې درکړی مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او ياد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښايي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې ! (له ګناهونو).

تفسیر: يعنې هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چې له دوی څخه اخيستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په يادولی شي، هغه په داسې يوه اهتمام سره اخيستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځوړند شوی وو، او دوی ته داسې ويلي شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته درکاوه شي؛ هغه ټينګ ونيسئ !، او په ښه عزم يې وساتئ !او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په ياد ولرئ !او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالى دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بيخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخويف، او تاکيد له تاسې څخه اخيستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (۸) رکوع) کې تېره شوې ده، هلته يې وګورئ !.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَآ ۛ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿۱۷۲﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿۱۷۳﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست رب ستا له بني آدمو ځنې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان يې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمايل الله دوی ته): آيا نه يم زه رب ستاسې؟ وويل دوی (او اقرار يې وکړ): هو ! (ته رب ځمونږ يې، په ربوبيت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وايئ تاسې په ورځ د قيامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحيده) غافلان (ناخبران). يا (د دې جهته چې) و (نه) وايئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو ځمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آيا هلاکوې (په عذابو تباه ته يا الله !) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسیر: شاه صاحب فرمايي چې: «الله تعالى د آدم عليه السلام له شا ځنې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو ځنې يې د دوی اولاده وويسته، له ګردو (ټولو) ځنې يې د خپل الوهيت اقرار واخيست، بيا يې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدّعا ده، چې د الله تعالى په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفايت کوي، د پلرونو تقليد نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې يې لازم دي چې ايمان راوړي، که چا ته داسې يوه شبهه پيدا شي چې هغه عهد خو ځما په ياد نه دی پاتې، نو بيا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهيږي، چې د هغه نښه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شيانو پيدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران يا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بيا دوی پخپله دروغجنان دي».

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿۱۷۴﴾

او همداسې (لکه قصّه د ميثاق) په تفصيل سره بيانوو مونږ آيتونه او لپاره د دې چې دوی ښايي راوګرځي (له چټي ـ بېکاره تقليده، او خپل فکر وچلوي).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه یې یهودانو ته واوروله، چې هغوی هم له خپل عهده همغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَاتۡلُ عَلَيۡهِمۡ نَبَأَ ٱلَّذِيٓ ءَاتَيۡنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنۡهَا فَأَتۡبَعَهُ ٱلشَّيۡطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾
وَلَوۡ شِئۡنَا لَرَفَعۡنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخۡلَدَ إِلَى ٱلۡأَرۡضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُۚ فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلۡكَلۡبِ إِن تَحۡمِلۡ
عَلَيۡهِ يَلۡهَثۡ أَوۡ تَتۡرُكۡهُ يَلۡهَثۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلۡقَوۡمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۚ فَٱقۡصُصِ ٱلۡقَصَصَ
لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (یهودانو یا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ور کړی وو مونږ هغه ته (علم) د آیتونو خپلو؛ نو راووت (او بېزار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آیتونو، نو ورپسې شو شیطان (او تېر یې ایست) نو شو له ګمراهانو. او که اراده فرمایلې وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آیتونو سره (مقام الأبرار ته)، ولیکن ده میلان وکړ ځمکې ته او متابعت یې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (یا یې کورې، چغه کړې او ویې شړې) نو ژبه راباسي او غاپي، او که یې پرېږدې (او څه ورته ونه وایې هم) ژبه راباسي او غاپي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته، نو بیان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) ښایي چې دوی فکر وکړي (په کې او ایمان راوړي).

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد دغه آیات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې یو یهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آیات او هدایات پرېښودل، او د یوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع دموسی علیه السلام په مقابل کې د خپلو تصرّفاتو په چلولو او ناپاکو تدابیرو په کار آچولو لګیا شو، آخر یې موسی علیه السلام ته هیڅ زیان او نقصان ونه شو رسولی، او دی پخپله ابدي مردود شو.

د هغه الهي آیتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړې وی؛ نو دی به د هغه په وسیله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آیتونو د اتباع توفیق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آیتونو ځنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذّاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شیطان ده پسې لوېدلې تعاقب یې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننووت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه یې د باندې وتلې وي، او در ګرده غاپي او هونګیږي، که حمله پرې وکړې او کورې یې کړې؛ یا یې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاپي، هونګیږي او خپله ژبه یې ویستلې وي، ځکه چې په طبیعي ډول د زړه د کمزورۍ له وجې د تودې هوا په د باندې ایستلو او د سړې هوا په ننه ایستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې یې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورۍ له سببه په آیات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبیه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ﴾.

د دنیا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او ځړېدلې وه، او د آیات الله د ترک له نحوسته د بد حواسی او د زړه د پرېشانی نقشه او حال د پرله پسې غپېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځيني وايي چې: دغه سړی أمیه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځينو پخوانيو كتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آيتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، يا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، يوازې په دنيوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احكام پرېږدي، او د شيطان پر اشاراتو درومي، او د الله تعالی دعهد او میثاق هيڅ پروا نه کوي.

ګواکې يهودانو ته تنبيه وفرمايله شوه، چې يوازې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحيحه معنی سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ (۲۸ جزء د الجمعه سورت (۵) آيت (۱) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آيتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَـٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿۱۷۷﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وي آيتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به يې کاوه (په کفر او معاصيو سره).

تفسير: د مشرکينو او نورو په ترديد کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب ـ غنې ـ مچ او نورو مثالونه بيان شوي دي مګر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بيان شوی دی؛ چې هيڅ غيرتمن انسان حتی المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي ګرځولی، او هغه بې حيا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال ګرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زيان رسوي.

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۷۸﴾

هر چا ته چې هدايت وکړي (سمه صافه لار وښيي) الله نو همغه د هدايت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې ګمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه ګمراهان هم دوی دي زيانکاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالی په هدايت او مرسته (مدد) له صحيح علم سره موافق د عمل توفيق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موفّق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضيلت او قابليت ولري؛ ودې پوهيږي چې پرته له زيان او خسارې څخه بل هيڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالی څخه هدايت او توفيق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَـٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَـٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿۱۷۹﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېريانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنی) زړونه چې هيڅ نه پوهيږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدې) سترګې چې نه ويني دوی په هغو

سره (نبنې د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېکاره) غوږونه چې نه اوري په هغو سره (آيتونه د الله)، دغه کسان په شان د چارپايانو دي (د نفساني امور په اتّباع کې)، بلکه دوی (چې مکلّفان دي) ډېر گمراهان دي (له چارپايانو څخه)، دغه کسان همدوی دي غافلان (کاملان په بې خبرۍ کې).

تفسیر: دغه آيت په ښکاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آيت سره معارض معلومېږي؛ نو ځکه ځيني مفسرين هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غايت» لپاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، يعنې د گردو (ټولو) له پيدا کولو څخه اصلي مطلب خو عبادت دی، ليکن څرنگه چې ډېر انسانان او پيريان به دغه مطلب پوره نه کړي شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته ليږلې کېږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ويلی شو، چې گواکې دوی دوزخ لپاره پيدا شوي دي، کما في قوله تعالی: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

خو د محققينو په نزد دغه تکلّف ته هيڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځايونو کې لام د «غايت» لپاره بللی دی، مگر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کې «تشريعي غايت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې «تکويني غايت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآيه - «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هيڅ نه پوهېږي په هغو سره حق له باطله الخ»، يعنې زړه، غوږونه، سترگې او نور گرد شيان يې شته دي، خو نه په خپلو زړونو کې په آيات الله کې غور کوي، او نه د قدرت نبنې د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوږونو سره اوري.

څرنگه چې د چارپايانو (حيواناتو) گرد ادراکات يواځې د خوړلو او چښلو او بهيمي جذباتو په دائره کې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترگې او غوږونو الغرض د الله تعالی نورې ورکړې شوې قواوې يواځې د دنيوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصيل او تکميل لپاره پکار اچوي، او له انساني کمالاتو او د ملکوتي خصائلو له اکتساب سره هيڅ سر او کار نه لري، بلکه که غور وکړ شي؛ نو د دوی حال له يوه لوري د حيواناتو له حاله هم بدتر دی، ځکه چې حيوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مگر دوی له سره د خپل حقيقي مالک په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه کسان چې (له ډېره جهله) الحاد (کوږوالی) کوي په نومونو د الله کې، ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسیر: پاک الله تل په ښو نومونو سره يادوئ ! او په ښو صفاتو يې وستايئ ! او هغه کسان چې د الله جل جلاله د اسماوو او صفاتو په نسبت کوږ تگک کوي؛ هغوی پرېږدئ ! دوی څه چې کوي همغه به مومي.

د الله تعالی د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تگک دا دی، چې په الله تعالی باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وکړی شي؛ چې د هغه اجازه شريعت نه وي ورکړې، او د حق جل وعلا د تعظيم او اجلال سره لايق نه وي، يا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غير الله باندې وشي، يا د هغو د معنی گانو په بيانولو کې تأويل، لاندې باندې او وړاندې وروسته کول تر سره شي، يا يې په معاصي مثلاً سحر او په نورو کې استعمال کړي، يا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لکه چې يهودان يې «أبو المكارم» «پلار د کرمونو» او «أبيض الوجه» «سپين مخی» بولي، او نصاری يې «أبو المسيح» - پلار د مسيح بولي، او حکماء يې «العلة الأولی» «ړومبنی علت» بولي، دغه گرد کاږه تلل دي، کله چې د دوزخيانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتيانو حال بيانيږي.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿۱۸۱﴾

او ځینې له هغو کسانو چې پیدا کړي دي مونږ یو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښیي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ګردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسیر: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، علی صاحبها أفضل الصلوات والتسلیم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفریط او کږو تللو څخه بېل شوي دي، د صداقت، عدالت، دیانت، انصاف، او نورو محاسنو طریقه یې اختیار کړېده، او د همغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفینو او د حق تکذیب کوونکو ذکر راځي.

وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۲﴾ وَأُمْلِيْ لَهُمْ ۚ اِنَّ كَيْدِيْ مَتِيْنٌ ﴿۱۸۳﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آیتونو ځمونږ ته ژر به ونیسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهیږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کید (حیله، چال) ځما ډېر سخت دی.

تفسیر: دروغجنو مجرمانو ته ډېر ځلې علی الفور سزا نه ورکوله کیږي، بلکه د دنیوي عیش او عشرت او پراخۍ وَرونه ورپرانیستلی شي، تر دې چې د الهي سزا ځنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهایي سزا مستحق ګرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حیایی نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالی لورینه او مهرباني ده.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا ۜ مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جِنَّةٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸۴﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوْا فِيْ مَلَكُوْتِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۙ وَّأَنْ عَسٰٓى أَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۚ فَبِأَيِّ حَدِيْثٍۢ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۵﴾

آیا فکر نه دی کړی دغو (مکذبینو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هیڅ یو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) یو ویروونکی ښکاره. آیا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طریقې سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پیدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښایي چې وي (دا خبره) چې په تحقیق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې یوې خبرې پس له دې (قرآنه) ایمان به راوړي دوی.

تفسیر: یعنې آخر آیت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آیتونو راوړونکی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم عاقل، کامل، او امین فاضل دی، هغه ګرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لویو احوالو څخه تاسې واقف یئ، د ده عقل، پوهه، امانت او دیانت لا له پخوا مسلّم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ګرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څیز خالق دی، د هغه پر نهایت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لویو شیانو چې د الله تعالی مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وكړئ، چې په كې (۱۲) برجونه او رنګارنګ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمي لري.

او دقت وكړئ د ځمكې په ارت او لوى ملك كې، چې په كې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونكي او راز راز (قسم قسم) بادونه، وريځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا كړي دي الله تعالى؛ هغه هم دوى ويني، لـه هـر شي چې د صانع الله جل جلاله كامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تكويني» او «تنزيلي» آيتونو تصديق به وكړي، بيا نو د آيات الله په تسليم كې څه عذر باقي دى؟ !، ښايي دوى وپوهول شي، چې د دوى د موت او هلاكت وخت به قريب شوى وي، لهذا په هغه تياري كې چې بعث بعد الموت لپاره وكړى شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي ! او ښايي چې له بدو كارونو توبه ګار او ښو كارونو ته حرص او تلوار وكړي !.

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۸۶﴾

هر هغه چا لره چې ګمراه كړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونكى د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوى په شرارتونو خپلو كې په دې حال كې چې حيران او سرګردانه ګرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لكه نور شيان د الله تعالى په قبضه كې دي، كه الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو ګرد د هدايت سامان همغسې پاتې كيږي، او سړى له هيڅ لوري نه منتفع كيږي، هو ! عادتاً هلته الله تعالى د هدايت توفيق وركوي؛ چې بنده په خپل كسب او اختيار سره پر هغې لياري تګ وكړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوى لاس يواځې بدى او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاك الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۸۷﴾

پوښتنه كوي (منكران د قيامت) له تا نه (اى محمده !) له (حاله د) قيامت چې كله به وي وخت د قيام (ښكاره كولو د هغه)؟ ووايه (ته دوى ته): بېشكه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دى، نه ښكاروي دا قيامت (هيڅوك) په وخت د ده كې مګر (ښكاره وي يې) هم دغه (الله)، درونددى (د قيامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمكې، را به نشي دغه (قيامت) تاسې ته مګر (دربشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه كوي دوى له تا نه (اى محمده !) ګواكې ته مبالغه كوونكى يې (په سوال كې) له قيامته (يعنې ته عالم يې په قيامت)؟ ووايه چې بېشكه علم د دغه (قيامت خاص) په نزد د الله دى، او ليكن زياتره خلق نه پوهيږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دى).

تفسير: لومړى په ﴿وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ كې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذكر وو؛ چې هغوى ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل كله راځي، نو بيا دلته دګردې دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمايي، كله چې چاته دخپل مرګ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې كله راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوك څه ويلى شي، چې په كوم تاريخ او په كومه نېټه به راځي؟ ! د دې تعيين علم پرته (علاوه) د علاّم الغُيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاك الله په خپل معين او مقدر وخت كې قيامت واقع كوي، او دغه راښكاروي چې د الله تعالى په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه وي، او د هغه علم هم ډېر دروند دی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبیانو علیهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلي دي، خو بیا هم د دغو ګردو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قیامت واقع کیږي؛ نو هغه به بیخي په بې خبرۍ یو ناڅاپه او دفعتاً پېښیږي، لکه چې د بخاري شریف او د نورو په احادیثو کې تفصیلا مذکور دي.

﴿يَسْـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ الآیه ـ د دې خلقو د سوال له طرزه ظاهریږي، چې ګواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خیال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کې مشغول یې، او له تلاشه وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسې دومره نه ګرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبه د کوم مصلحت لامله (وجې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختیار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړي.

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛۚ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوْٓءُ ۛۚ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۸﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مګر هغه څه چې اراده وفرمایي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غیب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خیر (نفعې) څخه، او نه به وو رسېدلی ما ته کوم زیان، نه یم زه مګر (خو یم) ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زېری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اګر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختیار او محیط علم نه لري، سید الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مګر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو غیبي خبرو پوهېدی؛ نو ډېرې ښېګڼې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غیبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږي، او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلا د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پرېشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې یې صاف وفرمایل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سُقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدی په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حیوان له ځان سره نه راووست»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانی سره ممکن وو.

ګواکې دا یې ښوولې ده چې «علم المحیط» پرته له الله تعالی څخه بل هیچا ته نه دی حاصل، او علم الغیب خو لا پرېږدئ! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلیږي، که الله تعالی اراده ونه فرمایي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آیت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو څخه نه دی، لکه چې ځینې جاهلان یې اټکلوي، هو! د شرعیاتو علم چې د انبیاوو علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري؛ ښایي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا
خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا
آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

همدغه (الله) هغه ذات دى، چې پيدا كړي يې يئ تاسې له نفس يوه څخه او پيدا كړي يې ده له دې نفس ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونيسي له دې سره، نو كله چې نارينه پټه كړه دغه ښځه (يعني جماع يې ورسره وكړه) نو حامله شوه په حمل خفيف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) به له دې حمل سره، نو كله چې درونده شو حمل نو سوال وكړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دى خامخا كه راكړې ته مونږ ته صالح (كامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شكر ايستونكو (په دې نعمت). نو كله چې وركړ (الله) دوى ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوى دواړو الله ته شريكان په (نامه د) هغه كې چې وركړ دوى ته (الله)، نو پورته دى الله له هغه چې دوى (او اولاده د دوى) يې شريكوي (له ده سره).

تفسير: الله تعالى ګرد انسانان له آدم عليه السلام څخه پيدا كړل، او د آدم عليه السلام د انس او سكون او د قرار د حصول لپاره يې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالى عنها پيدا كړه، بيا له دوى دواړو څنې نوره اولاده او ځوځات پيدا شول.

كله چې يو نارينه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله كړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدايي حالت كې هيڅ دروندوالى نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه كوي، ځكه چې تشه نطفه وي، كله چې ګېډه يې د ولد د لوېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هيڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ كې څه شى پټ دي، آيا انسان دى كه حيوان؟ نو نارينه او ښځې دواړو د حق تعالى په دربار كې عرض وكړ، كه ته له خپله فضله يو ښه روغ رمټ او د كار وړ او صالح وړوكى مولود را عنايت كړې، نو مونږ دواړه بلكه ځمونږ نسل به هم ټول ستا شكر اداء كوو، كله چې الله تعالى د دوى دغه تمنّا پوره كړه، نو دوى ځمونږ په وركړى شوي شي كې د نورو د برخو په ټاكلو (مقررولو) يې شروع وكړه، مثلا ځينې په دې عقيده شول، چې دغه اولاد فلاني ژوندي يا مړ مخلوق مونږ ته راكړى دى، ځينې په دې عقيده نه وو خو عملا به يې د هغه په نذر او نياز شروع وكړه، يا به يې د مولود وچولى (تندى) د هغه په مخكې په سجده كېښوده، يا به يې په مولود باندې داسې نوم كېښوده، چې له هغه څخه به د شرك بوى راته، لكه عبد العزّى، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت كې به د حقيقي منعم حق اعتقادا يا فعلا يا قولا نورو ته وركول كېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالى د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوى او اعلى دى، په دغو آيتونو كې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رايه سره موافق خاص آدم عليه السلام او حواء رضي الله تعالى عنها مقصود نه دي، بلكه د عامو انسانانو د حالت نقشه ايستلې شوې ده، بېشكه ابتداء په ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ كې د تمهيد په ډول د آدم عليه السلام او حواء رضي الله تعالى عنها ذكر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذكر شوى دى، او داسې په ډېرو ځايونو كې كيږي، چې د شخص له ذكره د جنس په لوري انتقال مرادوي لكه په ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ﴾ كې هغه ستوري چې په ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ سره ياد شوي دي، هغه لوېدونكي ماتېدونكي ستوري نه دي، چې په هغو د شياطينو ويشتل په عمل راځي، مګر له شخص د ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ څخه جنس مصابيح ته د كلام انتقال شوى دى.

تنبیه: حافظ عماد الدین ابن کثیر «رحمه الله» ویلي دي چې: «کومو روایتونو کې چې راغلي دي، چې آدم او حواء علیهما السلام خپل ځوی ته «عبد الحارث» نوم کېښود، هغه له درې جهته معلول دي:

(۱): عمر بن ابراهیم البصري د یوه حدیث په سند کې راغلی دی، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وایي: «لا یحتجُّ به».

(۲) په ځینو نورو روایتونو کې دا قول په سمرة رضي الله تعالی عنه باندې موقوف دی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې نه دی مرفوع کړی.

(۳): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روایت راوي هم دی؛ خو پخپله یې د دغه آیت شریف تفسیر دغه شان نه دی کړی، که دغه روایت صحیح وی، نو حسن رحمه الله به وروباندې په دغه تفسیر کې اعتماد کړی وو، ځکه هغه وایي چې د ﴿جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ﴾ نه مراد آدم او حواء علیهما السلام نه دي، بلکه د هغه اولادې ځینې نور خلک مراد دي، لکه یهود او نصارئ، او همدا ښه او بهتر تفسیر دی اهـ.

(۴): دا حدیث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالی عنه ځنې روایت کړی دی، او د محققینو محدثینو تحقیق دا دی، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالی عنه ځنې یواځې د عقیقې حدیث اورېدلی دی، او نور یې ورځنې نه دي اورېدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې کوم آثار د أهل علم ځنې په دغه باب کې نقل شوي دي؛ نو کېدای شي له أهل کتابو ځنې یې اورېدلي وي، او په اسلامي شریعت کې داسې څه نشته چې د دغه روایتونو تأیید وکړي، نو که تکذیب یې ونه کړو، نو تصدیق یې هم نشو کولای، سره له دې چې په وروستې غوراوي کې د یو جلیل القدر پیغمبر په شان کې طعن هم راځي، نو له دې کبله لکه چې ابن کثیر «رحمه الله» وایي: «ځمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دی، چې مراد ورځنې آدم او حواء نه، بلکه د هغوی اولاد یهود او نصاری دي».

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

آیا شریک ګرځوي دوی (له الله سره) هغه شی چې نشي پیدا کولی هیڅ ځیز حال دا چې دغه (بُتان) پیدا کړل کیږي (یعني دوی پخپله بل چا پیدا کړي دي، نو څرنګه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَٱدْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې کولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي. او که تاسې راوبولئ دوی سمې صافې لارې ته؛ نو نه کوي متابعت دوی ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آیا بولئ تاسې (دوی) او که یئ تاسې چپ (د دوی له بلنې ځنې). بېشکه هغه کسان چې عبادت کوئ تاسې (ای مشرکانو ! د دوی او بولئ یې) بې له الله؛ مملوکان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوی؛ نو ودې مني دوی (دغه بلنه)

ستاسې که یئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوی کې چې دوی معبودان دي). آيا شته دوی ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) لاسونه چې نيول کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) سترګې چې ليدل کوي دوی په هغو سره؟ آيا شته دوی ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوی په هغو سره (بلکه دا شيان دوی لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنګه د دوی عبادت کوئ؟ !) ووايه (ای محمده ! دوی ته): چې را وبولئ تاسې شريکان خپل (د امداد لپاره) بيا (په خپلو تدبيرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هيڅ قدر).

إِنَّ وَلِـِّۧىَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى نَزَّلَ ٱلْكِتَٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٩٦﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکی» مې الله دی، هغه چې ټوټه ټوټه يې نازل کړې دی کتاب، او همدغه (الله حمايت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه يې جوړوي).

تفسير: يعني هغه الله جل جلاله ځما ولي، بادار او مرستيال دی؛ چې پر ما باندې يې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړی دی، او د رسالت پر منصب باندې يې فائز کړی يم، هم دغه پاک الله به زما حمايت، حفاظت او صيانت د ګردې دنيا په مقابل کې وکړي، ځکه چې همدغه الله تعالی د خپلو نېکو بندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصّه د انبياوو عليهم السلام.

وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا۟ ۖ وَتَرَىٰهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې يې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوی د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي (نو زه يې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوی په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې)؛ نو هيڅ نه اوري دوی، او وينې به ته (ای محمده !) دوی چې ګوري به دوی تاته حال دا چې دوی به هيڅ نه ويني.

تفسير: يعني په ښکاره سره دوی د سترګو خاوندان دي، خو په کې د ليدلو قوت او د کتلو قدرت او د بينايي نور او د بصارت ظهور چېرې دی؟

د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل که مشرکين شي، نو د (هُم) ضمير بُتانو ته راجع کيږي، يعني که وبولئ تاسې ای مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوی نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي؛ نو د (هُم) ضمير مشرکانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې ای مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوی ستاسې بلنه نه مني.

خُذِ ٱلْعَفْوَ وَأْمُرْ بِٱلْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه (ای محمده ! عادت د) عفوې کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه ! (په څنګ شه !) له جاهلانو (ناپوهانو لېونيانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصيت) له طرفه د شيطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکی ښه عالم دی (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسیر: د﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ څو معناګاني شوي دي، د زیاترو حاصل دا دی، چې له سختګیرۍ او تندخویی څنې پرهېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شیخ الهند «رحمه الله» همدغه معنا د «عفوې په عادت نیولو» سره تعبیر کړېده.

څینې د دې آیت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده ! د غنیانو هغه زیاتي مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وګرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنګ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا وو) او که ورسیږي تاته ای محمده ! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چې په جګړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونیسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ۝٢٠١ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ۝٢٠٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ویرېږي (له الله او ځان ساتي له ګناه) کله چې ورسیږي دوی ته کومه وسوسه (او ګذر) له طرفه د شیطانه؛ نو یاد کاندي دوی (حکم د الله او وینښ شي) پس ناڅاپه دوی لیدونکي وي (د حق)، او ورونه د دوی (چې شیطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په ګمراهۍ کې، بیا نه کوي دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوي په متابعت د شیاطینو کې).

تفسیر: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی یواځې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وو، اوس د عامو متقیانو او د ګردو (ټولو) پرهېزګارانو د حال بیان فرمایي، یعنې د عامو متقیانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شیطان ګذر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو ! د متقیانو شان داسې وي، چې د شیطان له اغواء او تېرایستلو څنې تل په غفلت کې نه پاتې کیږي، بلکه که لږ څه غفلت ورپېښ شي؛ دستي پاک الله یادوي، وینښ او په سد کیږي، که یې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نیسي.

باقي د غیر متقیانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالی وېره نه وي، او خپل ځان له ګناهونو څخه نه ساتي، او ښایي دوی ته د شیطان وروڼه وویل شي، د دوی حال دا دی، چې شیطان تل دوی د ګمراهۍ په لوري کشوي، او ورښایسته کوي یې، او د دوی په تېرایستلو کې هیڅ قصور او کمی نه کوي.

﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِـَٔايَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه وړې (ته ای محمده !) دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي نو) وایي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحیې کولی شي ماته له طرفه د رب ځما (او زه نه یم راوړونکی د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسیر: د نبي وظیفه یواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالی په وحی سره نازلوي؛ قبول یې کړي، او پرې ټنګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چې تاسو

يې له ما څخې غواړئ؛ نو كوم آيت او معجزه به له پاك قرآن څخې لويه او لوړه وي؟ ځكه چې دغه عظيم الشأنه معجزه د ګرد (ټول) جهان لپاره د بصيرت زياتوونكو حقائقو او مواعظو خزانه ده، او ايمان راوړونكو ته د يوه خاص قسم هدايت او رحمت ذخيره منځ كې لري، تاسې دغه عظيم الشأن قرآن كله ومانه ! چې بيا به هغه فرمايشي معجزه ومنئ؟ !.

﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝٢٠٤﴾

او كله چې ولوستلى شي قرآن؛ نو غوږ كېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي.

﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ۝٢٠٥﴾

او يادوه ته (اى بنده !) رب خپل په زړه خپل كې په زارۍ او وېرې سره او كم له هسكه (اوچته) غږه له وينا، په لومړنيو برخو د سبا كې، او په وروستنيو برخو د بېګا كې، او مه كېږه (اى ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو !).

تفسير: لوى ذكر خو عظيم الشأن قرآن دى، چې د هغه د ادب بيان اوس تېر شو، په دغه آيت كې د «ذكر الله» څه آداب په عمومي توګه بيان فرمايي، يعني د «ذكر الله» اصلي روح همدا دى، هغه شى چې په ژبه ويل كيږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، تر څو د «ذكر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالى په ياد كې مشغول شي، د ذكر الله په وخت كې ښايي چې په فكر كې دقّت او په زړه كې رقّت وي، او په صحيح رغبت، مينه او رهبت (وېره) سره د الله تعالى په ياد كې مشغول او لګيا شي !، او داسې وضعيت او هيئت دې خپل ځان ته غوره كړي، لكه چې كوم ويرېدونكى خوشامند كوونكى انسان يو لوى بې مثله ذات ته عرض او فرياد كوي، ښايي چې د ذاكر په لهجه، غږ او هيئت كې دې د تضرّع، وېرې او خوف اثر او رنګ محسوس وي، د ذكر او مذكور له عظمت او جلاله د غږ ورو كېدل يو طبيعي او قدرتي امر دى: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۱۰۸) آيت (۶) ركوع)، نو ځكه له په زوره ذكر كولو څخه ممانعت راغلى دى، كه په ورو غږ او توجّه سره په خفيه يا په جهر سره د الله تعالى ذكر وكړي؛ نو الله تعالى به هم د هغه ذكر كوي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ۝٢٠٦﴾

بېشكه هغه (ملائكې) چې په نزد د رب ستا كې (مقربې) دي؛ نه كوي تكبر (لويي) دوى له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاكي وايي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدې كوي.

تفسير: يعني په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بېګا په اوقاتو كې د الله تعالى له ياده مه غافل كېږئ، كله چې مقربې ملائكې د الله تعالى له بندګۍ څخې عار نه كوي، بلكه همېشه د الله جل جلاله په يادولو او ذكر كولو كې لګيا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمين ته سجدې كوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمين جل جلاله له ذكر او عبادت څخه غافل نشي !، بنا پر دې د دې آيتونو له لوستلو څخه وروسته ښايي چې د تلاوت سجده هم وكړه شي !.

(تمّت سورة الأعراف بفضل الله تعالى)

سُورَةُ الأَنفَالِ

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (۳۰) آیت څخه د (۳۶) آیت تر آخره پورې چې مکي دي، (۷۵) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۸) او په نزول کې (۸۸) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدینې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دویم کال کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلومه شوه، چې یوه لویه تجارتي قافله د ابو سفیان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفیان دغه تجارتي قافله «جوپه» چې په هغې کې تقریباً «۶۰» تنه قریش او یو زر اوښان او پنځوس زره دیناره مال وو، کله چې له شام څخه د مکې معظمې په لورې د کاروان د بېرته راګرځېدلو خبر نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحیح مسلم» له یوه روایت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آیا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرګې د دې وضعیت له لیدلو څخه ابو بکر الصدّیق او عمر الفاروق او رئیس الانصار سعد بن عبادة رضي الله تعالی عنهم أجمعین حوصله زیاتوونکې خطبې وویلې او ښې ویناوې یې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم له درې سوو او څو تنو مجاهدینو سره؛ هغه کسان چې په هماغه و خت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شریف په روایت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه» فرمایي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شریک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یواځې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالی د یوه اساسي جنګ صورت ورپیدا کړ.

ابو سُفیان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخه خبر شو، او سمدلاسه یې مکې معظمې ته سړی واستاوه، له هغه ځایه تقریبا د زرو تنو لښکر چې د قریشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهیزاتو سره د مدینې منورې په لورې رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ورمعلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لویو لویو «ائمة الکفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غیظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره را رهي (روان) شوی دی، د دې غیر متوقع صورت له پېښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بیا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(۱) تجارتي قافله.

(۲) فوځي لښکر، د الله تعالی اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټولیو څخه پر یوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ، تاسې دا راوښیئ، چې له دغو دواړو ډلو څخه پر کومې باندې تعرّض او یرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تیار یئ؟ څرنګه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تیاری جهاد ته نه وو کړی؛ ځینو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلّت (کمی) ته وکتل نو داسې رایه یې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې یرغل (حمله) زیات مفید او آسان دی، مګر دغه رایه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صدیق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالی عنهم أجمعین په ډېر ځوښ (جوش) سره غیرت راوړونکې ویناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه تقریر وکړ.

وروسته داسې فیصله وشوه، چې د عسکریت په ډګر کې ښایي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښیو، څنګه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالی مسلمانانو ته لوی برې عنایت او ور په برخه کړ، د کافرانو (۷۰) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (۷۰) تنه یې بندیان شول، په داسې ډول د کفّارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموماً د همدغې غزا جزئيات او متعلقات بيان شوي دي، هغه کسان چې داسې خيال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارک له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قريشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نيت له اوله تر آخره پورې هيڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقيدې خاوندان في الحقيقت غـواړي، چې د حديثو، سيرو، او د قـرآني اشاراتو ټولې ذخيرې له خپلو مجعولاتو څخه قربان کړي.

د دې مسئلې تفصيل په «الجهاد الکبير» او «الشهاب» کې ليکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت ليکلي کيږي، ان شاء الله تعالی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۭ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۠ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ① اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ
عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰي رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ② الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ
يُنْفِقُوْنَ ③ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ۭ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ④

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووايه (دوی ته چې اموال د) غنيمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسيم يې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس وويرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (يعنې پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقّاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې ياد کړی شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو وېرېږي زړونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پـر دوی بانـدې آيتونو (کلام) د الله؛ نـو زياتوي دغه (آيتونه) دوی لره ايمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځينې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېک (د عزّت).

تفسير: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وايه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض يوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنيمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلميان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنګونه يې کړي وو؛ دوی د غنيمت ګرد اموال خپل حق ګاڼه، پاخه او سپين ږيري سړي چې د ځلميانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به يې ويل چې: «مونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او بری په برخه شوی دی، نو ځکه ښايي چې غنيمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کريـم صلی الله عليه وسلم حفاظت يې کاوه، او ددوی په مبارک حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آيتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح يوازې د الله تعالی په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هيڅ يوه په توره، زور، تدبير، لارښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالک الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلی الله عليه وسلم دی، څرنګه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی؛ ښاي چې له همغه حکم سره موافق دې غنائم هم ووېشل شي، د دې حکم تفصیل به وروسته راشي.

﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ بَعۡدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلۡمَوۡتِ وَهُمۡ يَنظُرُونَ ٦﴾

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسې وو) لکه چې ایستلی وې ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ایستلو چې ورته تیار نه وو). حال دا چې جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښکاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جګړه یې کوله په کولو د جهاد کې) ګواکې بیولي کیږي دوی طرف د مرګ ته په داسې حال کې چې دویویني (عیناً مرګ په سترګو).

تفسیر: یعني فکر وکړئ! چې په همدغه د «بدر» په جنګ کې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالی امداد، تایید، او توفیق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاک الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده یې د اسلامي دین په نسبت وفرمایله، او خپل نبي صلی الله علیه وسلم یې د یوه حق امر یعني له کفارو سره د (جهاد) کولو لپاره له مدینې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر کې په داسې وخت کې راوویست، چې د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګېدلو راضي او خوښه نه وه.

یعني د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کېدل او د ابو جهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقّه او ګرانه وه؛ لکه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګي په خوله کې ورتلل سخت او مشکل ښکاري، بیا هم الله تعالی په خپل توفیق سره د وی د جنګ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره یې مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالی په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنیمت اموال هم ښایي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاک الله د خپل رسول په وسیله در ښيي، ښایي چې همدلته دې تقسیم او صرف کړ شي. !

تنبیه: د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ﴾ کاف مې په خپل تقریر کې یوازې د تشبیه لپاره نه دی اخیستی، بلکه د ابو حیّان «رحمه الله» له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندې مې مشتمل کړی دی، لکه چې په ﴿وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ﴾ کې علماوو تصریح کړې وه، او د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ الی آخر الآیات مضمون مې د ﴿قُلِ ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ یو سبب ګرځولی دی، او د ابو حیان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أعزك الله» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آیت په تقریر کې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصریح سره سمه اشاره کړېده، چې د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ د دوی یوازې خروج عن البیت مراد نه دی، بلکه له «خروج من البیت» څخه ترې (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په کې ﴿وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ﴾ او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د یوې ډلې کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کې لا ښکاره شوی وو، لکه چې د صحیح مسلم شریف او د طبري شریف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه کې بیان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت کې د «صفراء» په مقام کې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول سره وشي.

وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّآئِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّوْنَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُوْنُ لَكُمْ وَيُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكٰفِرِيْنَ ۝ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ ۝٨

او (یاد کړئ) هغه وخت چې وعده کوله له تاسې سره الله یو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله یا لښکر وو) چې بېشکه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشکه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښکاره ثابت کړي رښتیا په خبرو خپلو سره، او پرې کړي بېخ د کافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب کړي حق (دین د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر کړي بطلان د باطل (کفر)، او اګر که بده مني (دا خبره) مجرمان (کافران او پرې خپه کیږي).

تفسیر: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې یو اغزی هم د دوی په پښو کې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، لیکن د الله تعالی رضا داسې وه، چې په دغه وړوکي کم قوته او بې سامانه ټولي ته پر یوه کثیر التعداده اومرتب او منظم او له شوکته ډک لښکر باندې فتح او بری ورعطا کړي، او خپلې ګردې کلمې او خبرې په دغې وسیلې سره په یوه حیرانوونکي ډول رښتیا او ثابتې کړي، او د مکې معظمې د کفارو بېخ له سټه وکاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالی د وعدې صداقت په یوه حیرت زیاتوونکي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د کذب کذابیت د کفارو علی الرغم په صاف صاف ډول سره ښکاره شي، لکه چې همداسې هم وشو، او په بدر کې د قریشو اویا تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او اویا تنه نور مشران یې بندیان شول، او په دې ډول سره د کفارو ملاوې ماتې شوې، او د مکې معظمې د کفارو بنیادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

اِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّيْ مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ ۝٩ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝١٠

(یاد کړئ) هغه وخت چې استغاثه به کوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثه قبوله کړه لپاره د (فریاد) ستاسې، چې بېشکه زه مرسته (مدد) کوونکی یم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو څخه یوه په بلې پسې راتلونکې. او نه وه ګرځولې (نه وه ورکړې) دغه (مرسته) الله مګر (ورکړې یې وه فقط) لپاره د دې چې زېری شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: دا قسم یو بل آیت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آیت (۱۳) رکوع) کې هم تېر شوی دی، دلته دې هم همغه تفسیر بیا وکتلی شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بیان کړی شوی وو، که د دغو دواړو آیتونو واقعه یوه وي؛ نو ویلی کیږي چې: اول څلې به یو زر کسیزه ډله راغلې وي، بیا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو څخه تر پنځو زرو پورې رسېدلی وي، ښایي د ﴿مُرْدِفِيْنَ﴾ څخه همدې لوري ته اشاره وي.

اِذْ يُغَشِّيْكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ۝١١

یاد کړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پر کالي (د خوب پرمښکی) لپاره د امن (تسکین) ستاسې له خپله جانبه، او نازلې کړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاک

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شیطان او لپاره د دې چې قوت
واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسیر: د «بدر» غزا في الحقیقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته ازموینه او د عظیم الشأن امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم وو، او بیا یې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځایونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په یوه ټیټ ځای کې موقع نیولې وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوړو لامله هم سخت تکلیف او ربړ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له یوه جانبه د اوداسه او غسل تکلیف او له بله طرفه له تندې ځنې مسلمانان ډېر زیات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل کامل رحمت سره یو زورور باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چیکړې او ختې پیدا شوې، چې دوی به درګرده په کې ښوییدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پرېشانی ګردې لرې شوې، نو الله تعالی پر مسلمانانو باندې یو قسم پرمښکي او د خوب پرکالي او بې سدۍ په شان یوه وضعه راوستله، کله چې له هغې د دوی سترګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو ځنې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارك او أبو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه ټوله شپه په عریش کې په زارۍ او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم لږه پرکالي راغله، کله چې له هغې څخه یې سترګې خلاصې شوې، نو ویې فرمایل: خوشاله اوسئ! چې جبرئیل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راغي!، کله چې له «عریش» څخه یې د باندې تشریف راوړ؛ نو د ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه یې له بې اودسیو او زړونه یې له شیطاني وسوسو ځنې پاك کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټینګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بېخي ووته، او بېخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

(یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووایئ مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره یم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېږونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هر بند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعې)، او هر هغه څوك چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنیا او عُقبی کې). دغه

(ستاسې دنيوي عقوبت دی) نو وڅکئ تاسې دا (دنيوي عذاب ای کفارو !) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: د «بدر» غزا د اهميت اندازه له دې نه ښه لګېدی شي، چې پخپله لعين ابليس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالك مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه يې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته يې اطمينان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هيڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبيله له تاسې سره ده، د ابليس تر بيرغ لاندې د شيطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعې تفصيل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئيل او ميکائيل عليه السلام تر مشرۍ لاندې ولېږل، او وې فرمايل چې: زه له تاسې سره يم، که شياطين د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسيله سره د کفارو حوصلې زياتوي، او د دوی له لوري جنګېدلو ته تيار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وېروي؛ نو تاسې ای پرښتو ! د مظلومو او ضعيفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټينګ کړئ ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزياتوئ ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېږونه (مرۍ) ووهئ ! (يعنې پرې يې کړئ)، او بند په بند او پيوند په پيوند يې جلا (جدا) او اندی اندی (ټوټې ټوټې) يې کړئ !.

په روايتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره ليدلې، او هغه کفار چې د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو ځنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحۡفٗا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلۡأَدۡبَارَ ١٥

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) کله چې يو ځای شئ تاسې (يا مخامخ شئ يا پېښ شئ په جنګ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنګ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګڼ) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تېښتې په نيت).

تفسير: «فرار من الزحف» يعنې له جهاده ځنې وتل او تېښتېدل، او په جنګ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لويه ګناه او له أکبر الکبائرو ځنې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره يو په دوه وي؛ بيا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَن يُوَلِّهِمۡ يَوۡمَئِذٖ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفٗا لِّقِتَالٍ أَوۡ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٖ فَقَدۡ بَآءَ بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأۡوَىٰهُ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمَصِيرُ ١٦

او هر هغه څوک چې وګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنګ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکی (په هنر سره) لپاره د جنګ يا حال دا چې يو ځای کېدونکی وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدينو)؛ نو په تحقيق رجوع يې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې تېښته او په شا کېدل که د کوم جنګي مصلحت لپاره وي، مثلا له بېرته تللو څخه وروسته بيا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، يا جولان کوونکي وي لپاره د تودولو د جنګ يا لپاره د غيل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تېښته يې تېر باسي، او بيا پرې يرغل (حمله) وروړي، يا که د غازيانو يو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

ښله شوي وي، او دوی د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګډوي، نو داسې تېښته جرم نه دی، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته یواځې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقیقي تېښتې په نیت وي.

(وفرمایل الله: که تاسې فخر کوئ ای مسلمانانو په قتل او حبس د کفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (کفار په خپل قوت سره په بدر کې) ولیکن الله وژلي دي دغه (کفار چې مرسته یې تاسې ته درکړې ده)، او نه دي ویشتل کړي تا (ای محمده ! دغه ویشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت کې چې (ظاهري) ویشتل کړي وو تا؛ ولیکن الله دغه و یشتل کړي وو، او (دا کار کړی وو الله) د دې لپاره چې وازمویي مؤمنان له نزده خپله په ازموینه (یا د دې لپاره چې احسان وفرمایي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اکرام د مرستې او ولجې) نېکې سره (چې د نصرت او غنیمت نعمت دوی ته ورکړي)، بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دانا دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: کله چې جنګ سخت شو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د کفارو د لښکرو په لوري یو موټی شګې وشیندلې (وغورځولې)، او درې ځلې یې «شاهت الوجوه ـ قبیح شول مخونه د دښمنانو !» وویل، د الله تعالی په قدرت د دغو شګو ذرې د هر یوه کافر په سترګو کې ولوېدلې، او ګرد د خپلو سترګو په مښلو باندې لګیا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه یرغل (حمله) وروړ، بالآخره ډېر کفار (لکه شین فصل) وربېل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمایي چې: اګر که په ښکاره ډول سره شګې تا په خپل لاس سره وشېندلې، لیکن عادتاً هیڅ بشر داسې کار نشي کولی، چې د یوه موټي شګې ذرې د هر یوه کافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د یوه مسلح لښکر د تېښتې سبب وګرځي، دا یواځې د الله تعالی قدرت وو؛ چې یو موټی شګې یې د ګردو کافرو محاربینو په سترګو کې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو کې دومره قوت او قدرت چېرې وو ! چې یواځې ستاسې په مټ او زور سره کفارو داسې ماتې وخوړه؟ !، دا خو د الله تعالی د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متکبر او سرکښان یې د موت او فناء او ذلت او قید په کنده کې وغورځول.

هو ! دا خبره ښکاره ده، چې ظاهرا دغه کار ستا د لاسونو په وسیله شوی، او ستا په لاسونو کې داسې یو فوق العاده قوت او قدرت پیدا کړ شو؛ چې تا هغه په خپل کسب او اختیار سره حاصلولی نشو، دغه واړه د دې لامله (له وجې) وکړل شول؛ چې د الله تعالی قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو باندې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشکه الله تعالی د مؤمنانو دعاء او فریاد اوري، او د دوی افعال او احوال په ښه ډول ورمعلوم دي، او دی هم ښه پوهېږي چې پر مقبولو بندګانو په کوم وخت او څه ډول (طریقه) احسان مناسب دی؟.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشکه الله) ضعیفوونکی د پلمې او تدبیر د کفارو دی.

تفسیر: یعنې په دغه وخت کې هم الله تعالی د مکې معظمې د کفارو پلمې (فرېبونه) او تدبیرونه ویجاړ او له خاورو سره یې برابر او لتاړ کړل، او وروسته له دې نه هم د دوی ګرد تدبیرونه خراب او سستوي.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

که غواړئ تاسې فتح (فیصله د جانبینو څخه د ښه لار موندونکي په خوا ای کفارو !)؛ نو په تحقیق راغله تاسې ته فتح (فیصله د ښه لار موندونکي په خوا) او که تاسې منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خیر دی تاسې ته، او که بیا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او کفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه کړي له تاسې ډله ستاسې هیڅ شی (له عذاب د الله نه)، او اګر که ډېره لویه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شئ) چې بېشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کې).

تفسیر: دغه خطاب د مکې معظمې کفارو ته دی، دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویل: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ «څمونږ او ستاسې په منځ کې به دغه فیصله کله کیږي؟ که تاسې رښتیني یئ».

که څه هم د دغې خبرې پوره فیصله به د قیامت په ورځ کې کیږي، مګر یو ډول فیصله یې نن د «بدر» په میدان کې هم تاسې ولیده، چې په څه یو خارق العاده طریقې سره تاسې ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟.

که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ؛ نو بهتر دی او دنیوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او که بیا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بیا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته کوو، او په پای کې به تاسې ذلیل او خوار یږئ !.

کله چې د الله تعالی تأیید له مسلمانانو سره دی؛ نو ستاسې ډلې او لښکرې که هر څومره ډېر وي، ستاسې په کار به هیڅ درنشي.

په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو کفارو د مکې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي کېدلو په وخت کې د کعبې شریفې پردې په خپلو لاسونو نیولې، داسې دعاوې یې کړې وې چې: «یا الله ! له دواړو فرېقو څخه هر یوه چې أهدی، علیا، او أکرمه وي؛ فتحه او بری د همغې ډلې روزي کړې ! او فساد اچوونکي مغلوب کړې !» نو په ﴿فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ کې د هغه ځواب ورکړ شو.

یعنې همغې ډلې ته چې واقعي علیا او افضله ده؛ فتحه او بری نصیب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذلیل شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې وایي واورېده مونږ، حال دا چې دوی نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسير: يعني په ژبه وايي چې واوورېده (خبره ستا او ومو مانه حكم ستا !) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنګه وي، چې انسان سمه خبره واوري او پرې ونه پوهيږي؟ يا خو پرې وپوهيږي خو قبوله يې نکړي، پخوا هم يهودانو موسى عليه السلام ته ويلي وو: ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ «وامو ورېده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدينې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او د مسلمانانو په مخکې به يې تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به ترې منکران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غياب او په حضور کې پر الهي او نبوي احکامو عمل وکړي، او تر اسلامي هداياتو ځان جار کړي.

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ۝٢٢﴾

بېشکه بدتر د ټولو حيواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) کاڼه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګيان دي (د حق له ويلو څخه) هغه کسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسير: هغو کسانو ته چې الله تعالى د ويلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا کړي وو، بيا دوی دغه ګرد قوتونه معطل کړل، نه په ژبې سره د حق ويل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه يې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه يې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالى ګردې ورکړې شوې قواوې يې چې په حقيقت کې د هغو لوړو مقاصدو لپاره ورکړې شوې وې؛ په خپل اصلي کار کې صرف نه کړې، بلا شبهه داسې خلق له حيواناتو څخه هم بدتر دي.

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ۝٢٣﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کې څه خير؛ نو خامخا اورولي به يې وی دوی ته (په سماع قبول سره)، او که اورولي وی دوی ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوی کې هيڅ خير نشته)؛ نو هرومرو به ګرځيدلي وو دوی له حق نه حال دا چې دوی به څنګ کوونکي وو (له قبوله د حق عناداً او انکاراً).

تفسير: يعني اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو کې د نېکۍ رېښه (ريشه) او اساس (جرړه) له سره نشته، ځکه چې حقيقي نيکي هلته د انسان په برخه کيږي؛ چې د ده په زړه کې د حق د غوښتلو مينه او د هداياتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لياقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هيڅ روح په کې نه وي، او د الله تعالى ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوی کې د حق د قبول لياقت او استعداد نه پاتې کيږي.

نو ويې فرمايل چې الله تعالى د دوی په زړونو کې د خير او هدايت د قبلولو لياقت ونه ليد، که په دوی کې يې څه لياقت ليدی؛ نو له خپل عادت سره موافق به يې ضرور هغوی ته خپل آيتونه اورول، او دوی به يې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت کې که دوی ته آيتونه واوروې، او دوی پرې وپوهوې؛ نو دغه ضد او عناد کوونکي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونکي نه دي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝٢٤﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو ! غوږ ږدئ) حکم منئ تاسې (خاص) د الله او (حکم منئ خاص) د رسول (د الله) کله چې وبولي تاسې لپاره د هغه کار چې ژوندي

کوي تاسې (په دنيوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسې جمع کيږئ.

تفسير: يعنې الله تعالى او رسول صلى الله عليه وسلم د هغه عمل په لوري تاسې ته دعوت در کوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسې خير او ګټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت په مقابل کې على الفور (لبّيک) ووايي ! او له زړه يې ومني !، هر وخت او هر ځای ته چې پاک الله دوی وبولي؛ ښايي دوی خپل ګرد کارونه او مشغولتياوې پرېږدي، او همغلته خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَٱعۡلَمُوٓاْ﴾ الآية ـ «او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همدغه الله ته تاسې جمع کيږئ»، يعنې د الهي حکم په ځای کولو کې تعطيل او ځنډ (ډيل) مه کوئ ! ښايي چې لږ وروسته ستاسې زړونه همداسې پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندې واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالى په اختيار کې دی، په هر لوري يې چې اراده وفرمايي؛ اړوي يې، بېشکه الله تعالى ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لګوي، هو ! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امتثال او تعميل کې سستي او لټي وکړي؛ نو په سزا کې يې هغه اړوي، يا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لګوي.

وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةٗ لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةٗۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢٥

او ځان ساتئ تاسې له هغې فتنې (فساد ګناه) څخه چې نه رسيږي (عقوبت يې يواځې) همغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي (په کولو د ګناه سره) له تاسې ځنې خاص (او يواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عُقبا کې).

تفسير: يعنې (له داسې ګناه ځنې تاسې ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کيږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض يې کړئ ! که د يوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصيان اصول اختيار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوړه مالي يې غوره کړه، نه يې نصيحت وکړ، او نه يې ترې د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پټې خولې خوشامندګران به ګرد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ ګرد به على حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هيڅوک به ترې نه وي خلاص.

له دې تفسير سره موافق د دغه آيت مقصود به داسې وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسې تيار اوسئ ! او هم سرکښانو ته نصيحت کوئ او پوهوئ يې ! که دوی ستاسې نصيحت ونه مني؛ نو د هغوی ځنې د خپلې بېزارۍ اظهار وکړئ.

وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ أَنتُمۡ قَلِيلٞ مُّسۡتَضۡعَفُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمۡ وَأَيَّدَكُم بِنَصۡرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ٢٦

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان) کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويرېدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په جلتۍ سره تاسې خلق (يعنې مغلوب به کړي تاسې قريش يا پارس يا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسې ته، اوقوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي يې درکړه تاسې ته له طيّباتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ !.

تفسیر: یعني د قلّت او ضعف له کمانه د الله تعالی په حکم (جهاد) کې سستي مه ښکاروئ، وګورئ له هجرته پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، کله چې خلقو ستاسې کمزوري لېدله؛ نو طمع یې کوله چې تاسې وخوري، او هضم مو کړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه اندېښنه درپېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره ځمونږ جنګ او جګړه ونښلي او مونږ د هغوی په لاس کې ولوېږو، او هغوی مو د مرغانو په شان په خپلو منګولو او منښوکو کې سره چېرې وتښتوي، مګر الله تعالی تاسې ته په مدینه منوره کې هستوګنه درکړه، او د انصارو او مهاجرینو په منځ کې مو د ورورګلوۍ بې سارې سلسله قائمه کړه، بیا یې د «بدر» په غزا کې تاسې ته څرنګه غیبي مرسته درورسوله، چې د کفارو بېخ مو وویست، تاسې ته یې ای مسلمانانو شانداره بری او فتح درکړه !.

د غنیمت مال او د بندیانو فدیه یې هم درکړه، الغرض حلال، طیب، پاک شیان او د نعمتونو انواع او اقسام یې درعطا کړل، چې تاسې د الله تعالی شکرګزار بندګان شئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَخُونُواْ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓاْ أَمَٰنَٰتِكُمۡ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٢٧﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) مه کوئ خیانت له الله سره او (مه کوئ خیانت د الله) له رسول سره، او (مه) کوئ خیانت تاسې په امانتونو خپلو کې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسیر: د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره خیانت دا دی: چې د هغو د احکامو مخالفت وکړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د کفارو عمل وکړي، یا هر هغه کار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له خوا مأمور شوی وي، په هغه کې تګي برګي وکړي، یا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړي، یا د غنیمت له مال څخه غلا وکړي، یا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړي، په هر حال په هغو ګردو امانتونو کې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم یا د بندګانو له خوا تاسې ته سپارلی شوي وي؛ له خیانت څخه ځان وژغورئ (بچ کړئ)، په دغو کې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَأَوۡلَٰدُكُمۡ فِتۡنَةٞ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿٢٨﴾

او پوه شئ تاسې چې بېشکه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموینه) ده، او بېشکه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوی دی، (بهتر له هر شي نه نو په طلب کې یې اوسئ).

تفسیر: یعني ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع کوي له کارونو د آخرت څخه، او سبب دی د واقع کېدو ستاسې په ګناه او په عذاب کې، یا سبب دی د محنت چې تاسې الله تعالی پرې ازمویي؛ نو د دوی له د ډېره محبت له کبله خیانت مه کوئ، انسانان علی الأکثر د مال او اولاد لامله له نورو بندګانو څخه غلا کوي، نو ځکه یې تنبیه وفرمایله ؛چې د امانتدارۍ هغه قدر او قیمت او لوړوالی چې د الله تعالی په دربار کې شته؛ هغه په دنیوي مال او اولاد او نورو شیانو کې له سره نشته.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَتَّقُواْ ٱللَّهَ يَجۡعَل لَّكُمۡ فُرۡقَانٗا وَيُكَفِّرۡ عَنكُمۡ سَيِّـَٔاتِكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۗ وَٱللَّهُ ذُو ٱلۡفَضۡلِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) که وویرېږئ تاسې له الله (او پرهېزګاري اختیار کړئ له ګناهونو څخه) وبه کړي ستاسې لپاره فیصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله څښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې که له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالی به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فیصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کېږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» یعنې هدایت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوئ، یا د دارینو نجات، یا نصرت پر دښمنانو، یا خلاصی له شبهاتو ، یا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې مکر فرېب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي یا ووژني تا یا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فرېب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فرېب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالی)، او الله (تعالی) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسیر: پخوا له هجرته د مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره یې سره وکړه، چې د محمد صلی الله علیه وسلم په نسبت څه وکړی شي، ځینو به ویل چې: «بندي کړی شي، او ښه دې ژوبل هم کړی شي !»، د ځینو رایه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي ! چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو»، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رایې سره موافقه داسې فیصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې یو یو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي ! او دغه قوي او پیاوړي (بهادر) ځلمیان دې سره ټول لاس یو کړي ! او یو ځلي دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله علیه وسلم باندې ګزار وکړي ! څو بني هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړی شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله علیه وسلم دیت واوړي، او پر ګردو قبیلو باندې ووېشل شي».

پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي کرّم الله وجهه ویده کړئ، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوئ، او د باندې د هجرت په قصد ووځئ !».

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې ولوستلې شي پر دوی باندې آیتونه ځمونږ؛ نو وایي دوی په تحقیق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا وبه وایو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دی د دروغو لیکل (او باطل احوال) د پخوانیو.

تفسیر: نضر بن الحارث به ویل: که مونږ وغواړو نو د قرآن پـه شان کـلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټي (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فیصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بیا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل دغو (کفارو) یا الله ! که چېرې وي دغه (قرآن یا دین) هم دغه حق (لکه چې محمد یې وایي نازل شوی) له نزده ستا؛ نو راووروه پر مونږ باندې کاڼي له آسمانه، یا راوړه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناک.

تفسیر: په دغه آیت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهایي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، یعنې دوی به ویل چې: یا الله ! که په واقع کې هم دغه محمدي دین چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذیب کې لګیا یو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخیر) کیږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کاڼو باران نه وریږي؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کیږو؟ یا څمونږ بیخي استیصال او بېخ کني ولې نه کیږي؟ ولې مو بېخ او بکر له سته نه باسې؟.

وایې چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شریفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شی یې چې غوښتنی وو؛ د هغه یوه نمونه یې په بدر کې ولیده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې ګرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ۚ

او نه دی الله چې په عذاب کاندي دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې یې.

تفسیر: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبیاوو علیهم السلام د تکذیب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿۳۳﴾

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسیر: یعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، یا دوی پخپله استغفار وایي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شیان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د یو قوم په منځ کې د رسول موجودیت.

(۲): استغفار، یعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله علیه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راغی، همداسې تر هغه پورې چې ګنهګار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نیول کیږي، اګر که ډېر لوی ګنهګار هم وي.

رسول الله مبارک فرمایلي دي، چې د ګناهګارانو پناه دوه شیان دي:

(۱) څما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مګر (دي) متقیان، او لیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسیر: یعنې د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شیان دي، چې د هغو په مقابل کې ښایي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زیات ظلم څه وي؟ چې موحدین حرم شریف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبیرونو) او حیلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تېری دا دی چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شریف متولیان او واکداران یو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتللو اجازه ورکوو، یا یې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شریف متولیان یواځې متقیان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرك او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

لیکن له دوی څخه ځینې کسان علی الأکثر له خپله جهالته داسې وایي چې مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاده یو، او له فلانی قبیلې څخه یو، او د کعبې شریفې «تولیت» ځمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قید او شرط نه دی پکار، نو دا یې راوښوول چې په اولاده د ابراهیم علیه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شریفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپیلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمایي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسیر: یعنې حقیقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قیمت) ولري؟ د کعبې شریفې بربنډ طواف کول، د ذکر الله په ځای شپیلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنګونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنی او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځینې وایي چې: دغه شپیلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به یې داسې کول، والله أعلم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسیر: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو څخه دولسو سردارانو دا په غاړه اخیستي وه، چې هر یو تن به په یوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوښان به هره ورځ د یوه له لوري حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بیا چې دوی ماتې ومونده؛نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفیان او د کفارو نورو مشرانو ته یې وویل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې ګرد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخیستلو په لاره کې ولګول شي !، لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لګولو ذکر په دغه آیت کې راغلی دی.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه، بیا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښېماني چې مال یې ځي او مطلب یې پرې نه حاصلیږي)، بیا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بیولي) کیږي.

تفسیر: یعنې کله چې په دنیا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چیچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او برې مو هم په برخه نشو، لکه چې ړومبی به «بدر» کې او بیا په احد او نورو غزاګانو کې د کفارو ګرد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هیڅ یوه ګټه (فائده) یې په لاس ورنغله.

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾

لپاره د دې چې بېل کړي الله خبیث (ناپاک کافر) له طیب (پاک مؤمن) څخه، او بیا کېږدي خبیث (ناپاک سره لاندې باندې) ځنې د ده په ځینو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبیثان) ټول، نو وبه یې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبیثان یا مال لګوونکي) همدوی زیانکاران دي.

تفسیر: یعنې د هغو په قسمت کې چې اسلام لیکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد مسلمانیږي، او د هغوی مرګ چې په کفر کې لیکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واوړي (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلی شي دوی ته هغه بدی چې په تحقیق پخوا تېرې شوې وې، او که بیا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانیو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسیر: یعنې که اوس هم له کفره او طغیانه او د اسلام له عداوته لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت اختیار کړي؛ لومړی دکفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه ګردې ورمعافیږي، «الإسلام یهدم ما قبله».

هو ! حقوق العباد به نه ورمعافیږي، څکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بیا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصیت ته؛ نو په تحقیق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانیو کې، یعنې څرنګه چې د پخوانیو رسولانو علیهم السلام له تکذیبه او عداوته خلق تباه شوي دي، په دوی به هم تباهي راځي.

يا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړې شوه، دوی ته به هم سزا ورکړې شي.

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾﴾

او وجنګېږئ (ای مؤمنانو !) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دین (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله ادیان محکوم شي)، نو که واوړي دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی يې کوي ښه لیدونکی (بینا) دی. او که مخ وګرځوي دوی (له ایمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله مولی (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولی (او نېک بادار حامي او ساتونکی) دی او (الله نېک او ښه مددګار دی.

تفسیر: یعنې تر هغه پورې له کفارو سره وجنګېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي: چې له ایمانه خلق منع کړي، یا د حق دین له محو کولو څخه مسلمانان ووېرېږي، چې که اظهار يې وکړو؛ وبه وژلی شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسیر د احادیثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انتَهَوْا﴾ : یعنې د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طریقه) له کفر او شرارته بېرته وګرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کیفیات دې الله تعالی ته وروسپارل شي ! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټېږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان یواځې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحديث: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله عز وجل» «زه مامور یم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووایي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وویله دوی دا کلمه نو وبې ساتلې ځما نه وینې خپلې (چې نه به وژل کیږي) او مالونه خپل مګر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که يې ښښي یا يې نه ښښي)»، یعنې مسلمانانو ته ښايي چې د الله تعالی په مرسته (مدد) او حمایت باندې اطمینان او اعتماد ولري ! او جهاد وکړي ! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه وېرېږي ! لکه چې د «بدر» په غزا کې يې ولیدل، چې الله تعالی د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمایت او امداد وفرمایه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولى ونعم النصير).

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾﴾

او پوه شئ (ای مسلمانانو !) بېشکه هر هغه شی چې په غنیمت واخیست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له یوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) یتیمانو او (لپاره د) مسکینانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازیانو، او صبر و کړئ پر دغه تقسیم ای مقاتلانو !) که ایمان لرئ په الله او په هغو (آیتونو یا ملائکو یا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلې کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسير: د دې سورت په ابتداء کې يې فرمايلي وو: ﴿قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصيل کوي، چې هغه غنيمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالى نياز دی، چې هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم وصولوي، او دی يې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(١): په خپل ځان باندې.

(٢): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهيسي دوی د الله تعالى په لاره کې کار او د رسول الله صلى الله عليه وسلم نصرت او امداد يې کړی دی، او د اسلام له خاطره يا يوائې د قرابت او خپلوۍ له وجې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې مرستې کړي دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخيستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(٣): پر يتيمانو (پلار مړيو) باندې.

(٤): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(٥): پر مسافرانو باندې، بيا هغه نور څلور برخې غنيمت چې پاتې کيږي؛ پر غازيانو باندې تقسيم کيږي، سور ته دوه برخې او پلي (پياده) ته يوه برخه ورکوله کيږي.

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ «د فيصلې له ورځې» څخه مراد «يوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فيصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالى خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته برى، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد يې ورولېږه، او د سکون او اطمينان کيفيت يې نازل وفرمايه، نو هغه کسان چې پر الله تعالى او د الله تعالى پر غيبي تأييداتو ايمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو ځنې د الله تعالى پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ايستل دومره دروند کار نه دی.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ : يعنې لکه چې الله تعالى په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي يئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنايت وفرمايي.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

(ياد کړئ ای مسلمانانو !) هغه وخت چې وئ تاسې په څنډې (غاړې) د (کندې) نژدې (مدينې ته) او وو دغه (کفار) په څنډې (د کندې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدينې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که يو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، وليکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان يې هلاک وي پس له قيامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې څنډې (غاړې) څخه مراد د جنګ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مديني طيبې ته قريب وو، همداسې له لرې څنډې (غاړې) څخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مديني منورې څخه لرې و، يعني د أبو سفيان قافله مخ په ځوړې (ښکته) د سمندر په څنډه څنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له پخوا څخه د جنګېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان څخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستی او زړورتوب خنې ويرېدل، نو دواړو ته د جنګ په ذمه واری اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردّد او تقاعد پېښېدی شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړې تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو څنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال څخه نه وو خبر، دغه د الله تعالی تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلی الله عليه وسلم صداقت ورښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالی الزام پوره شو، کذا في الموضح.

او ممکن دی له مړ کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو څخه کفر او ايمان مراد وي، يعني اوس څوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينګ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته دی.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده !) دوی ډېر (او بيا وتلي وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جګړې به مو کولې په کار کې (د جنګ چې ترې په څنګ شو يا ورسره جنګ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعني که تاسې دوی زيات ګڼلي وی، ځينو به د جنګېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالی رسول الله مبارك صلی الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب څخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهيږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کيږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کيږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

او (یاد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترګو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړې ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په ازلي علم د الله کې) چې وکړی شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت کې لږ ښکارېده، څو په جرأت، زړورتیا، او مېړانې (بهادري) وجنګېږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کېدونکي سري ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکارېده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعه ده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادرۍ) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته وررسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکارېده: ﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ (٣ جزء د آل عمران سورت (١٣) آیت (٢) رکوع).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ درسره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه ترې تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په برې سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسیر: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه وربانډې قوي او ډاډه کیږي، چې دغه ډاډګېرنې ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (١٣ جزء د «الرعد» سورت (۴) رکوع (٢٨) آیت).

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس بې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسیر: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د برې کلې ګانې (چابیانې) کوم کوم شیان دي؟ یوائې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلیږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډاډ د الله تعالی په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه بې اختیاره وغوښتل چې د أصحاب

كرامو رضي الله تعالى عنهم په نسبت د «ابن كثير» څو الفاظ نقل كړم، چې د اخلاص او ايمان له انتهايي عمق څخه وتلي دي:

«وقد كان للصحابة رضي الله عنهم في باب الشجاعة والائتمار بما أمرهم الله ورسوله به وامتثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زُمرتهم، إنه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کېږئ (اې مؤمنانو) په شان د هغو كسانو چې راووتل له كورونو خپلو لپاره د فخر او ښودنې خلقو ته (شوكت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو كارونو چې كوي يې دوی محيط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې وركړي).

تفسير: ابو جهل سره له خپلو لښكرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوكت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وويرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشركانو وېره او اثر ولوېږي، په لاره كې د ابو سفيان پيغام وروړسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات وموندہ او درغله، اوس تاسې هم د مكې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهايي غرور سره وويل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چينو او رڼو اوبو باندې ورسېږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد كړو، سازندګانې او نغمې ويونكې ښځې د خوښې او برې سندرې ووايي، او په زړه پورې آتښونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سيلونه او مزې وكړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوښان حلال كړو، او عربي قبائلو ته ښه ميلمستيا وركړو، او داسې ښې چرچې وكړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ كې د هميشه لپاره يادګار پاتې وي، او په آينده كې د دغو لړو او كمزورو مسلمانانو حوصله بيخي ماته شي، چې بيا له سره څمونږ د مقابلې جرأت او زړورتوب ونشي كړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او وير او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مكې معظمې پورې وتړل شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګولو؛ د مسلمانانو د غنيمت نوړی او لقمه شوه، د ايمان او توحيد د دائمي غلبې د تاداو (بنياد) تيږه (ګټه) د بدر په ډګر او ميدان ودروله شوه، ګواكې په دې ډول سره په دغې وړو كې څمكې كې الله تعالى دټولې نړی د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فيصله وفرمايله.

په هر حال په دغه آيت كې يې مسلمانانو ته خبر وركړی، چې جهاد يواځې د وژلو او وينو تويولو د هنګامې نوم نه دی، بلكه عظيم الشأن عبادت دی، په عبادت كې هر څوك چې ريا يا ښودنې وكړي، نو هغه نه قبلېږي، لهذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر كې كفارو پسې مه درومئ !.

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۚ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتٰنِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّنْكُمْ إِنِّيٓ أَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّيٓ أَخَافُ اللّٰهَ ۚ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۴۸﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې ښایسته کړي وو دغو (کفارو) ته شیطان عملونه د دوی، او ویې ویل: چې نشته هیڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشکه زه ساتونکی یم ستاسې، نو کله چې سره ولیدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او کفر) بېرته یې منډې کړې په پوندو خپلو (یعنې وتښتېده) او ویې ویل: بېشکه زه بېزار یمه له (ساتنې) ستاسې، او بېشکه زه وینم هغه (فوځ د ملائکو چې راغي په معاونت د مؤمنانو) چې نه یې وینئ تاسې، بېشکه زه ویرېږم له الله، او الله سخت دی عقوبت (د ده).

تفسیر: قریش پر خپل جمعیت او قوت مغرور وو، لیکن د دوی په زړونو کې داسې یوه خطره پیدا شوې وه، نه چې «بني کنانه» څمونږ د دغه بري په لاره کې څه مشکلات پیدا کړي، دلته سمدلاسه شیطان د دوی د شا ټپولو او همت زیاتولو لپاره د (کنانة) د لوی سردار «سراقة بن مالك» په صورت د خپلو ذریاتو له فوجه سره یو ځای ورښکاره شو، او ابو جهل او نورو مشرکانو ته یې اطمینان ورکړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمایت لپاره راغلي یو، او د (کنانة) له طرفه بیخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره یو.

کله چې په بدر کې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شیطان په نظر کې جبرئیل علیه السلام او نورې پرښتې راغللې، نو د ابو جهل له لاسه یې خپل لاس وکښه، او ژر په خپلو پوندو بېرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ کړې: «ای سراقه ! د جنګ او جګړې په دغه شدت کې په چل او فرېب سره چېرې تښتې؟ راځه بېرته راوګرځه او لښکر مه بې زړه کوه !»، سراقه وویل: «زه ستاسې سره نشم پاتې کېدی، زه هغه شیان وینم چې تاسې یې نه شئ لیدئ یعنې (پرښتې) د الله تعالی، (یعنې د دې حزب الله) له وېرې څخه مې زړه ریږدي (رپیږي) او اندامونه مې لړزیږي، اوس په ما کې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته نشم».

«قتادة رحمه الله» وايي چې: دغه ملعون دروغ وویل، د ده په زړه کې د الله تعالی وېره نه وه، هو ! هغه پوهېده چې اوس د قریشو لښکرې د هلاکت په کنده کې لوېدلې دي، او هیڅ یو قوي دوی نشي ژغورلی (ساتلی)، دا د هغه قدیمي عادت دی، چې خپلو پیروانو ته کړې لارې ښیي، او دوی وغولوي، کله چې هغوی د هلاکت په کنده کې وښویوي؛ نو دلته خپله پښه بېرته راکاږي، چې سم له هغه سره یې دلته هم داسې وکړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۲۰) آیت (۱۸) رکوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطٰنِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ ۚ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّنْكَ إِنِّيٓ أَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِينَ﴾ (۲۸ جزء د الحشر سورت (۱۶) آیت، (۲) رکوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ إِلَّآ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا أَنْفُسَكُمْ ۖ مَّآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم سورت (۲۲) آیت (۴) رکوع).

إِذْ يَقُولُ الْمُنٰفِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۴۹﴾

(یاد کړئ !) هغه وخت چې ویل منافقانو (د مدینې) او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور کړي دي دغو مؤمنانو لره دین د دوی (چې سره له

لړوالي او بې اسبابۍ پر ډېرو وسلو لرونکو ورځي، وفرمايل الله په ځواب د دوی کې): او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبيږي ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۙ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَـٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که ووينې (ای محمده !) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګانې د دوی، او (وايي به ورته): وڅکئ تاسې عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګورې يو له شرمه ډک حال).

تفسير: يعني پرښتې د ځنکدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ، ډېرو مفسرينو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، يعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرښتو همداسې معامله کوله، مګر د آيت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلوميږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنيا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کيږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه ووېل شي، چې هغه به څرنګه مدهش وي؟ !

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّـٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذيب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لېږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هيڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چې بې ګناه يې په عذاب کړي).

تفسير: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتيجه او سزا ده، که نه د الله تعالی له لوري د ظلم او تيري هيڅ يوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلّام» يې ځکه وفرمايه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د يوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلّام به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښايي چې کامل وي، اوس الله تعالی د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د تسلی لپاره فرمايي چې د قريشو حال ستا سره داسې دی:

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۙ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسی سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبياوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آيتونو د الله؛ نو نيولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دغه (تعذيب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقيق الله نه دی بدلوونکی د (هغه) نعمت چې انعام کړی يې وي پر يوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «تر هغه پورې چې نيت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالى ورعطا شوي نعمتونه بېرته نه اخيستل کيږي»، ګواکې له ﴿مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ څخه خاص نيت او اعتقاد مراد شوى دى، لکه چې له ترجمې څخه ظاهرېږي، والله أعلم.

﴿كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾﴾

(حال د دوى) لکه حال د تابعانو د فرعون دى (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دى چې پخوا له دوى نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو يې کړى وو په آيتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوى په سبب د ګناهونو د دوى، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوى) ټول وو ظالمان.

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾﴾

بېشکه بدتر د خوځېدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوى ايمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده تړلې وه تا له دوى سره، بيا ماتوي دوى عهد خپل په هر کرت کې او دوى نه ويرېږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسير: هغو کسانو چې لکه ابو جهل ـ نضر ـ عتبه او کعب بن أشرف د تل لپاره کفر او بې ايماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قُريظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوى د الله تعالى په نزد ډېر بد حيوانان دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې وو: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ (٩ جزء د الأعراف سورت (١٣٤) آيت (١٦) رکوع).

او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کې د «بني قُريظه» د يهودانو او د نورو هم دغه خصلت وو، چې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره به يې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې نه کوو، بيا به يې له دوى سره مرسته کوله، او ويل به يې: چې عهد مو په ياد نه وو، هر کرت به يې داسې کول، وروسته دا راښيي چې له داسې غدارانو سره څرنګه ښايي چې معامله وکړى شي.

﴿فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾﴾

نو که ومومې ته (اى محمده !) دوى په جنګ کې؛ پس تيت کړه (سزا ورکړه) او ووېروه په سبب د تيتولو (سزا ورکولو) د دوى هغه کسان چې وروسته له دوى نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که وېرېږې (اى محمده !) له کوم قوم (چې وعده يې کړېده له تاسره) د خيانت؛ نو وغورځوه دوى ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شئ تاسې او هغوى سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خيانت کوونکي.

تفسير: يعنې که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنګ ميدان ته راشي، نو دوى ته داسې سخته جزا ورکړئ، او په قتل، جرح او نورو سره يې داسې وترهوئ؛ چې د هغې له

ليدلو څخه د دوی هغه بېرته وروسته پاتې شوي ملګري يا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که يوه قوم ښکاره خيانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تيار دي، نو تاسې ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدير د دوی عهد بېرته ورکړئ، او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ !، او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رويه وکوئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانيو معاهداتو په نسبت هيڅ يو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساويانه ډول سره خبردار، بيدار او هوښيار اوسي، او د خپلو ځانونو په تيارۍ او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسې له جانبه څه غلا او خيانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خيانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روايت دی چې امير معاويه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره ميعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه ميعاد په منځ کې امير معاويه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد يې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د روميانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تيار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پيل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، يو سپين ګيري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې يې وويل: «الله أكبر، الله أكبر، وفاءً لا غدراً»، يعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولرئ، نو هيڅ يوه غوټه دې ونه پرانستله شي !، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، يا مقابلې ډلې ته په مساويانه حيثيت سره معاهده ورمسترده شي !».

کله چې معاويه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره بېرته وګرځېد، او چې ويې ليد، هغه سپين ګيری عمرو بن عنبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي) ! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذيب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

او تيار وئ (ای مؤمنانو !) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد يا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ويروئ تاسې په دغه (قوت او تيارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له يوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دين)؛ پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د ثواب په لږوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسیر: په الله تعالی داعتماد او توکل کولو معنی دا نه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترک کړی شي، ځکه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تیاروي، د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کې د آسونو سورلی، توره وهل، غشي ویشتل او نور جنګي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن ټوپک، مشین ګن، توپ، ټینګ، راکټ، زره پوښ او نوري ارابې، الوتکې، جنګي انګوټې، کروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنګي مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال اچول اوچلول، او د حربي او عصري فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب ګرد آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ایجاد او اختراع کیږي؛ غه ټول د دې آیت په منشأ کې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلي دي: «الخيل معقودٌ في نواصيها الخير إلى يوم القيامة»، «د آسونو په تندي کې خیر اینبود شوی دی تر قیامته پورې»، په احادیثو کې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نیت روزي او ساتي یې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلکه په هر قدم پورته کولو باندې اجر وررسیږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کې تللی کیږي».

یعني دغه ګرد (ټول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهري سبب دی، باقي د فتحې او ظفر او برې اصلي سبب خو د الله تعالی مرسته ده، چې د هغې بیان پخوا له دې نه شوی دی، او هغه خلق چې تاسې یې بالتعیین نه پېژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانی په جامه کې یې ځانونه پټ کړي وو، یا د (بني قریظه) یهودان یا د روم او فارس یا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع کېدونکې ده.

﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآية ـ دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، یعنې د جهاد په تیاري کې هغومره مال چې تاسې لګوئ؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به ومومئ، د یوه درهم په مقابل کې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ﴾ د ېر ځلې په دنیا کې هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکول کیږي.

﴿وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ ٦١

او که میلان وکړي کفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم میلان وکړه دې (صلحې) ته، او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویرېږه له مکره د دوی)، بېشکه چې دغه (الله) هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو احوالو).

تفسیر: له جهاد څخه وینې تویول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دی، که دغه عالي مقصد بې د وینې له تویولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتې کیږي، که داسې کوم احتمال وي، چې شاید کفار د صلحې په پرده کې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هیڅ پروا مه کوئ، او پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد وکړئ، پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټې مشورې اوري، د الله تعالی دحمایت په مقابل کې د هیچا بدنیتي چلېدی نشي، تاسې خپل نیت صاف وساتئ !.

﴿وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ﴾ ٦٢

او که اراده وکړي دوی دغه چې فریب درکړي تاته (په دغه روغه کې)؛ نو بېشکه کافي دی تا ته الله، هم دی هغه ذات دی چې قوت یې درکړی دی تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرښتو په بدر کې) او په مؤمنانو سره.

تفسير: که وروسته له روغې څخه دغه خلق د خیانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشیني (خفه) کېږئ، د الله تعالی مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوی هغه ګرد مکرونه او فرېبونه به الله جل جلاله شنډ کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غیبي امداد درکړ، او په ظاهري ډول سره یې د ځان جاروونکو او سرښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تایید وفرمایه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ
إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت یې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې! که لګولی وی تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کې، ولیکن الله الفت محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوی کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چتي (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنګونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنګ شروع کېدو، نو تر څو پېړیو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدینې منورې د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنګونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسېده، یو به د بل وینو ته تږی وو، او هر یوه به د خپل عزت او پت وږی وو، په دغو حالاتو کې څمونږ پاک رسول محمد صلی الله علیه وسلم د توحېد او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو، الله تعالی د حقیقي ورونو څخه زیات د یو مینه او الفت د بل په زړه کې واچاوه، او بیا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات یې وګرځاوه، د دوی زړونه داسې یو وار سره اړول د الله تعالی د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسې یوه وقت کې، دوی ګرد (ټول) د محبت او الفت په یوې نقطې کې سره ټولول؛ د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي! کافي (بس) دی تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسير: د دې آیت مطلب دا دی چې: «ای نبي صلی الله علیه وسلم! الله تعالی تاته او ستا ملګرو ته کافي دی»، یعنې د عدد او د سرېو او مال او تجهیزاتو له قلّت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ
وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبي! تېز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)، که وو له تاسې ځنې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (یعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتیجه یې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهېږي (یعنې جاهلان دي په الله او قیامت).

تفسير: الله تعالی په دغه آيت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغيب ور کوي، چې که لږ يئ هم مه بې زړه کېږئ ! د الله تعالی په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چندو دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دی چې مسلمانان د الله تعالی لپاره جنګيږي، او دوی الله تعالی پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضی متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب اومېړانې (بهادرۍ) سره جنګيږي، هر کله چې کافران پر دغه حقيقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقيرو او فاني اغراضو لپاره د حيواناتو په شان جنګيږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيري په ډول حکم راکړی شوی دی؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چندو دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره وجنګيږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلې شاوې ونه ګرځوي.

﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۚ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿٦٦﴾﴾

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختۍ) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې ځنې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله تعالی عنه څخه روايت دی، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړی شوی وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم درووند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ﴾ الآية - يعنې الله تعالی ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لرې کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او ترې تښتېدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دی، ليکن که له دوو ځنې پر زياتو حمله وکړي؛ لوی اجر لري، د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنګيدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفّارو په مقابل کې ټينګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه لله الحمد اسلامي تاريخ ډک دی.

﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِى الْاَرْضِ ۚ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٦٧﴾﴾

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوئ تاسې (ای مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی، چې هر کار په تدبير اومصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالی له لوري د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (۱): وژل، (۲) ترې فديه اخيستل، او خوښې کول، په هر حال رسول الله مبارک په دغې معاملې کې له اصحابو ځنې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او ورونه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیه واخلو، او خوشې یې کړو، چې ښېرته لاړ شي، د دغه نرم سلوک او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی څنې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره څمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل څمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمې چارې په مخ بوځو.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطرې زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رایې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رایه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرک سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولویږي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالی له لارې څنې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالی په دربار کې به له مشرکانو سره څمونږ انتهایي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالی په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوۍ او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ شیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو څکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ څنې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، څکه چې د آراوو کثرت د هغه د رایې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رایه د الله تعالی په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو څکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوې ده.

﴿لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝٦٨﴾

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې ړومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستې ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې دغه غلطي په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنیوي مال او متاع په نظر کې نیولی وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړی شوي وی، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاک الله جل جلاله بیان کړی دی، او دغه لاندني شیان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(۱): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطی او خطا کې څه عذاب نه وي.

(۲): تر هغه پورې چې الله تعالی په کوم شي باندې ښکاره امر او یا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(۳): د أهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافې کړې دي.

(۴): کومه رویه چې په غلطی سره پخوا له وخته اختیار کړی شوې ده؛ یعنې په فدیه سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالی په علم کې فیصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿فَإِمَّا مَنًّۢا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَآءً﴾ (۲۶ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

(۵): دغه هم فیصله شوې وه، تر هغه پورې چې رسول علیه السلام په دې کې موجود وي، یا خلق د زړه له صدقه استغفار وایي؛ نو عذاب به پرې نه راځي.

(۶): له دغو بندیانو څخه د ډېرو په قسمت کې مسلمانېدل لیکل شوي وو، الغرض که داسې موانع نه وی؛ نو دغه غلطي دومره لویه او سخته وه، چې ښایي پرې ډېر سخت عذاب نازل شوی وی.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسې له هغه ماله چې غنیمت اخیستی دی تاسې حلال طیب (پاکیزه)، او وویرېږئ له الله، بېشکه الله بخښونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: له رومبني عتاب او تهدید څخه مسلمانان دومره وویرېدل چې ویې ویل: «ښایي د غنیمت په اموالو کې چې د بندیانو فدیه هم په کې شامله ده؛ لاس ونه وهل شي»، نو په دغه آیت کې یې تسلي وفرمایله، چې هغه د پاک الله عطا ده، په خوښی سره یې وخورئ، هو ! په جهاد کې غنیمت او نورو شیانو ته دومره اهمیت ورکول یا یې دومره په نظر کې نیول نه دي پکار؛ چې له عالي مقاصدو او کلي مصالحو څخه سترګې پټې شي، بېشکه دمؤقتي حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسې څخې یوه غلطي وشوه، مګر پخپله په مال کې څه خبیث او پلیتي نشته، نو د الله تعالی څخه وویرېږئ، او له مخالفت نه یې ځانونه وژغورئ، هغه به په خپل مرحمت سره ستاسې غلطي درمعافوي.

يَٰٓأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِىٓ أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا۟ خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا۟ اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبي ! ووایه ته هغه چا ته چې په لاسونو ستاسې کې دي له بندیانو (قیدیانو): که معلوم کړي الله په زړونو ستاسې کې کوم خیر (ایمان) نو در به کړي تاسې ته خیر (بهتر، غوره) له هغه (مال) څخه چې اخیستی شوی دی له تاسې نه، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی. او که اراده وکړي دغه (بندیان) د خیانت ستاسې (په ظاهري اسلام سره)؛ نو په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره)؛ نو قادر کړې (ته الله) پر دوی (په قتل، حبس او بندي کولو د دوی سره)، او الله ښه عالم دانا (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: او که اراده لري هغه بندیان چې اسلام یې راوړی دی، د دې چې له تا سره خیانت وکړي، او بېرته مرتد شي، یا هغه فدیه درنه کړي؛ چې دوی یې ضامنان شوي دي، پس په تحقیق خیانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې په کفر سره.

پخوا چې مو له الله تعالی سره کومه ټګي کړې وه، یعنې د ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرک اختیار کړی وو، یا ځینو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حیات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حمایت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا تړلي راغلي دي، او د هغه انجام یې په خپلو سترګو سره ولید، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قید او واک کې دي، وروسته له دې نه هم د ټګی همداسې سزا ورکوله کیږي، له الله تعالی څخه خپلې پټې خبرې او نیتونه نشئ پټولئ، او نه د هغه د حکیمانه وو انتظاماتو مخه نیولئ شئ.

شاه صاحب لیکي: «د الله تعالی وعده پوره شوه، له دوی څخني هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالی هغوی ته بېشماره دولتونه ورعطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباه شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا
أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ
يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی او جهاد یې کړی دی په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دین د ترقی لپاره)؛ او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مدد ګاري یې کړې ده (له دوی سره)؛ دغه کسان ځیني د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې نه دی کړی؛ نشته تاسې ته له ولایت (نصرت او ارث) د دوی څخني هیڅ شی، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې ـ مدد) وکړي دغه (غیر مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کې) له تاسې څخني په دین کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دین کې) مګر (نه دی لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (یې) تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: په دغو بندیانو (قیدیانو) کې ځیني داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې هجرت نه وو کړی، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آیت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دی؟.

شاه صاحب لیکي چې: «د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرین (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځای ورکوونکي) (مرسته ـ مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (ورورولي) قائمه کړې وه.

د آیت مضمون داسې شو: «څومره مسلمانان چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حاضر دي، د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره یو دی، د یوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د یوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ یوه له بل څخه میراث هم ووړ، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسېږي، چې هلته د کفارو زور او تسلّط وي، یعنې له دار الحرب یې هجرت نه وي کړی، د هغو په صلحه او جنګ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرین او انصار) نه شریک کېږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه یا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعمیل نشي کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخې لا جنګ هم کولی شي.

هو! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په دیني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر ادامې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په امداد کې له یو له بله سره)، که ونه وکړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لویه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسیر: یعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقیقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم یو د بل وارث کېدی شي، هو! کافر دبل کافر رفیق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې یو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفیق دی، او یو له بل څخه میراث وړلی شي، نو مسلمانان باید خپلې دوستۍ او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانګړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستۍ وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به ګډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کیږي، د مسلمانانو تر منځ یو پر بل حقوق به ضایع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري یې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتیا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راووړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت یې وکړ او جهاد یې وکړ په ملګریتوب ستاسې؛ نو دغه (ستایل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه عالم دی (او همده ته معلوم دي چې د هر یوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسیر: یعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شاملیږي، او هغه واجبات چې پخواني مؤمنان یې اداء کوي، دوی یې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو ورونه دي، او د هغوی د دوستۍ، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حدیث شریف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کیږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنیا کې ورسره مینه او محبت لري»، دا آیت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او وروروولی له کبله به یې یو له بله سره میراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

سُورَةُ التَّوْبَةِ

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستنیو آیتونو څخه چې «مکي» دي (۱۲۹) آیتونه او (۱۶) رکوع لري په تلاوت کې (۹) او په نزول کې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

د (الأنفال) سورت د هجرت په اوائل کې او دا (د التوبة یا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آیت په نسبت چې نازلېده داسې به یې فرمایل چې: «دغه آیت دې د هغه سورت په هغه موقع کې کېښود شي !»، د دغو آیتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت یا د «براءة» سورت ورته ویلی شي، رسول الله مبارک څه تصریح ونه فرمایله، چې په کوم سورت کې دې درج شي، له دې نه ظاهرېږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل کوم سورت جزء نه دی.

لېکن عمومي قاعده داسې وه، کله چې به کوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) کېدلو لپاره ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ رانغله، څو مشعر وي چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو کې د دغه سورت په شروع کې ﴿بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ نه ده لېکلې شوې.

لیکن په کتابت کې د ده او د «انفال» په منځ کې فصل کړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښکاره شي، او نه یې له بل سورت جزویت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول کې مقدّم دی، نو بې له کومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر کړی شي، او د دغو دواړو مضامین یو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمّه او تکمله ویلی شي.

د «انفال» سورت زیاتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «یوم البدر» ته قرآن (یوم الفرقان) ویلي دي؛ ځکه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدینو او مشرکینو وضعیت بیخي سره بېل او جدا (جلا) کړ، د بدر غزا في الحقیقت د اسلام د عالم نیوونکې او ټینګې ورورۍ د تعمیر د تاداو (بنیاد) او د هغه د اساس تیږه ده، او د اسلام د حکومت د تأسیس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر کې د ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٍ﴾ په مقابل کې د خالص اخوت د تحکیم په منظور ﴿إِلَّا تَفۡعَلُوهُ تَكُن فِتۡنَةٞ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَفَسَادٞ كَبِيرٞ﴾ راغلي دي، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي ورورۍ د ټینګولو لپاره یو قوي مرکز وتاکل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مرکز له «جزیرة العرب» څخه پرته چې مکه معظمه یې زړه دی؛ بل ځای نشي کېدی.

د «انفال» په آخر کې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مکې معظمې او نورو ځایونو څخې یې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سیوریو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندې د هغوی د ولایت او رفاقت هیڅ یوه ذمه واري نشته: ﴿مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْ﴾، هو ! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په کار ده.

له دې نه دغه نتیجه ووته، چې د اسلام په مرکز کې د اسلامي موالاتو او اخوّت د کړیو د کلک ارتباط لپاره له دوو خبرو څخې یوه خبره ضروري ده، یا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مدینې منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت کې دې بې له کوم ممانعته شامل شي، یا دې آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهدینو او سر جارولو په وسیله د کفر قوت مات کړي، او د «جزیرة العرب» سطحه دې داسې پاکه او صافه او هواره کړي؛ چې هیڅ یوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتې نشي.

یعنې تقریبا ګرده «جزیرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مرکز او غیر مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور ادیان په کې نه وي، او د هغه تر حمایت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټینګک او شانداره مستقبل هیله او امید وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې یوه وسیله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بیخونه ایستل کېدل.

د دغه اعلى او پاک مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دويم کال کې اول قدم د «بدر» د ميدان په لوري واخيست، چې بالآخره د هجرت په اتم کال کې د مکې معظمې لويې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي يا حفاظت کې مزاحمې کېدې؛ د مکې فتحې له مينځه يوړې.

د «براءة» د سورت دمضامينو حاصل همدا دی، چې په څو ورځو کې د الله تعالى د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مرکز له هر ډول دسيسو، کفر، شرک او نورو څخه پاک شو، او ګرد (ټول) عرب لکه يو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم کې د هدايت رڼا او د عالم نيوونکي اسلامي اخوت د انتشار کفيل او ضامن وګرځېد، فلله الحمد على ذلك.

الغرض د «أنفال» په سورت کې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» يا «براءة» په سورت کې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براءة» د «أنفال» د تکملې په شان ملحق کړی شوی دی، په دغه سورت کې د تسمېې د نه ليکلو يوه وجه دا هم ليکلې شوې ده؛ چې تسميه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم کال په هغه وخت کې چې د عربو ځينو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې کړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلى دی، او له همدې امله ده ته «مُخزِية، مشرّدة، منكلة، او فاضحة» هم ويلى شي، د دې سورت په نسبت مفسرينو نور مناسبات هم ليکلي دي، (على الأكثر قاريان د دغه سورت ابتداء داسې پيلوي):

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢﴾

(دا) بيزاري (يا صاف ځواب) دی له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو کسانو ته چې عهد ورسره کړی دی تاسې له مشرکانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمکه کې څلور مياشتې، او پوه شئ (اى مشرکانو په دې !) چې بېشکه تاسې نه يئ عاجز کوونکي د الله (د عذاب خپل چې شوکت مهلت يې درکړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی.

تفسير: د هجرت په شپږم کال کې د حُديبيې په مقام کې کومه معاهده چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم او د قُريشو په منځ کې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بکر د قريشو په حليفانو کې شامل شول، بني بکرو د معاهدې څه پروا ونه کړه، او پر بني خزاعه وو يې حمله وکړه، او قريشو په وسلو او نورو شيانو له دوی سره کومک وکړ، او د دې له امله قريش او د دوی حليف دواړه د حديبيې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل کې د هجرت په اتم کال نبي کريم صلى الله عليه وسلم پر مکې معظمې باندې حمله وکړه، او هغه يې په آسانۍ سره فتح کړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو ميعادي معاهدې او غير ميعادي معاهدې وې، چې له هغوی څخه ځينې په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوی سره هيڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آيتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنيو آيتونو کې غالبا د هغو مشرکينو ذکر دی؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غير ميعادي، دوی ته خبر ورکړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه ورکوو، او ماتوو يې، او تاسې ته څلور مياشتې مهلت درکوو، چې په دغه موده کې به يا په اسلامي أخوت کې داخلېږئ، يا به دغه وطن پرېږدئ، او د ايمان او توحيد له مرکز څخه به وځئ، يا به د جنګ لپاره تيارېږئ؟ ليکن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشيئت او اراده له سره نشئ منع کولئ، که تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالى به مو په دنيا او آخرت کې رسوا کړي، او تاسې په خپلو تدابيرو او حيلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولى.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممکن ده چې هغوی ته هم د څلورو مياشتو مهلت ورکړی شوی وي، دغه ابلاغ او همدارنګه د راتلونکو آيتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ کې علي رضي الله عنه وکړ، چې په دې وخت کې ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه اميرُ الحُجّاج وو.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (اوروِل) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وویسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واړاوه تاسې (له توبې په شرک مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو !) بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله، او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناك (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) یې ځکه وفرمایه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (یوم الحجّ الأکبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر یا نهم تاریخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالبا د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی میعادي معاهده کړې وه، بیا یې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو یا قریشو او نورو)، یعنې له داسې خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بیا هم دغه خلق له شرک او کفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې یې ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدۍ سزا هرومرو رسیږي.

تنبیه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا یعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حجّ په موقع کې وکړ شو، څو دغه خبره لا څرګنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هیڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بیا یې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هیڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه یې مرسته (مدد) کړی دی ستاسې په مقابل کې له هیچا سره (ستاسې له دښمنانو څخه)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفایی).

تفسیر: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده یې میعادي وه، بیا دوی پرې ټینګ ولاړ وو، او د عهد په ایفاء کې یې هیڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروایي کوله، او نه یې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمره او بني مُدلج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د میعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه تړله کیږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا
لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

نو کله چې تېرې شوې (څلور) میاشتې حرامې؛ نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکي) مشرکان په هر ځای کې چې ومومندل تاسې دوی، او نیسئ (بندیان ـ قیدیان کړئ) دوی، او حصار کړئ دوی (په کلاګانو کې)، او کېنئ دوی ته (منتظر) په هر ځای د څارلو او تېرېدلو کې، نو که توبه وویسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ)، بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: يعني كه څه هم له دغو عهد ماتوونكو سره اوس هيڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوی سره سمدلاسه جنګ كېدی شي، خو بيا د «أشهر الحرم» رعايت يا د دې له امله پر دوی باندې له فوري حملې څخه مانع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) كې په جنګ باندې لومړی شروع ممنوع وه، يا مصلحت دا وو چې د يوې ورو كې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ كې ولې تشويش پيدا شي؟، ځكه چې په دغو مياشتو كې د قتال حُرمت په دوې كې معروف او مسلّم او له پخوا راهيسې يوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرّم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوی ته مهلت وركړ شو، چې هر ډول د دوی زړه غواړي؛ همغسې دې خپل ترون او بندوبست وكړي، وروسته له هغه د «جزيرة العرب» د تطهير په مقصد له جنګ كولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردې معاملې چې په جنګ كې كېدونكي دي (لكه وژل، نيول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو كې غليم ته څار كول او نور) كيږي به.

هو ! كه دوی ظاهرا له كفر څخه توبه وباسي، او په اسلامي أخوت كې داخل شي، چې د هغه لويه نښه د لمانځه اداء او د زكات وركړه ده؛ نو بيا به مسلمانان په هغوی باندې هيڅ تعرض او غرض نه كوي، او دوی به له لارې څخه نه ګرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالى ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوی سره د هغوی د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آيت څنې معلومه شوه، كه كوم سړی كلمه ووايي، او لمونځ ونه كړي، يا زكات ور نه كړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نيوی شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالك «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حكومت لازم دي: كه تارك الصلاة توبه ونه باسي ؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالك او امام شافعي په نزد حدّاً او تعزيراً، او څمونږ امام أبو حنيفه «رحمه الله» وايي چې: ښه دې يې ووهي، او بيا دې يې تر هغه پورې په بنديخانه كې بندي وساتي، چې يا له ترك الصلاة څخه توبه وباسي، يا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل يې د هيچا په نزد نشته.

پاتې شول د زكات مانعين؛ د دوی له اموالو څنې دې حكومت جبراً زكات تحصيل كړي ! كه دغه خلق لاس سره يو كړي او د حكومت پر خلاف وجنګيږي؛ نو سمې لارې ته د دوی د راوستلو لپاره دې جنګ هم وكړ شي ! ابوبكر صديق رضي الله تعالى عنه هغه جهاد چې د زكات له مانعينو سره كړی دی؛ د هغه واقعات د احاديثو او تاريخ په كتابونو كې مشهور او معروف دي.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ۝٦

او كه يو تن له مشركانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه وركړه ته ! هغه ته څو چې واوري دی كلام د الله، بيا ورسوه ته دی ځای د امن (وطن) د ده ته (كه ايمان يې رانه وړ)، دغه

(امان لپاره د اوربدلو د قرآن) په سبب د دې دی چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهيږي (پــه قرآن او ايمان باندې).

تفسير: پخوا يې فرمايلي وو چې: که دوی له خپلو کفرياتو څنې توبه وکړي، او په اسلام کې داخل شي؛ نو په امن کې به شي، ممکن وو چې کوم سړی د اسلام له اصولو او احکامو څخه بېخبره وي، او د تحقيق او د شکونو د لرې کولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت يې فرمايلي دي چې: ته دغسې کسانو ته پناه ورکړه، او ويې ساته ! او د الله تعالى کلام او د اسلام حقائق او دلائل ور واوروه ! که قبول يې نه کړي مه يې وژنه ! بلکه هغه د خپلې هستوګنې او د امن ځای ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لکه د نورو ګردو کافرانو په شان دی، دغه د امن ورکولو حکم څکه ورکړی شوی دی؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو څنې دغه وګړي نه دي خبر، نو ښايي هغوی ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره ورښکاره شي، که وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونکي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ څخه وروسته په دين کې څه زور او زياتى او جبر او اکراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوی سره د نورو کفّارو په شان معامله وشي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ۝

څرنګه به وي مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (يعني نه به وي) مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مؤمنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بيا يې نه دی مات کړی)، نو څو چې برابر ولاړ اوسي دوی تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوی سره، بېشکه چې الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفايۍ نه). څرنګه (به وي دوی ته عهد او څه اعتبار دی پرې) حال دا چې که لاس بر شي د دوی پر تاسې؛ نه ګوري (لحاظ نه کوي) دوی په باب ستاسې کې (نه) قرابت (يا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې بريد به درباندې وکړي)، راضي کوي دوی تاسې په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره، او منع کوي زړونه د دوی (د وعدې له وفاء)، او زياتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکي) دي.

تفسير: يعنې د عربو له دغو مشرکينو سره څنګه عهد قائم پاتې کېدی شي؟ او وروسته له دې نه څرنګه صلح ورسره کېدی شي؟ چې د هغوی احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: که کوم وخت لږ څه فرصت پيدا کړي، او لاس يې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو کې مطلقا نه د قرابت لحاظ کوي او نه د قول او اقرار، خو څرنګه چې يې په تاسې غلبه او برى نه دى حاصل کړى؛ نو څکه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پيمان کوي، او تاسې خوښوي، که نه دوی په زړونو کې يوه شبېه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالى د رسول الله صلى الله عليه وسلم عهد کېدی شي؟ هو ! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کې معاهده کړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو کې اقدام مه کوئ، تر هغه پورې چې دوی د وفادارۍ په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ، لکه «بني کنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره يې بد عهدي نه وه کړې، نو مسلمانانو هم په نهايت دينداري او احتياط سره په خپل عهد وفا وکړه، د «براءة» د اعلان په وخت کې د دوی د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (٩) مياشتې پاتې وې، خو په دغو نهو مياشتو کې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَن سَبِيلِهِ ۚ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ
فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾

پیرودلي (او اخیستي) دي دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق یا پخپله ځنګ کوي) له لارې د الله (یعني له دین یا حج یا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه دا دی چې). نه ګوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هیڅ) مؤمن کې د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ ۗ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾
وَإِن نَّكَثُوا أَيْمَانَهُم مِّن بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ
الْكُفْرِ ۙ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾

نو که توبه وویسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم یې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو ورونه ستاسې دي په دین (حکم د شریعت) کې، او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکمونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسې سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه یې ولګول) په دین ستاسې کې؛ نو وجنګېږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ویې وژنئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم یې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واوړي (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعني که اوس له کفره توبه وباسئ، او دیني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه یواځې په آینده کې مأمون او محفوظ پاتې کیږي، بلکه په اسلامي دین کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق ګرځي چې نور مسلمانان یې مستحق دي، او هغه ګردې (ټولې) بد عهدی او شرارتونه چې پخوا له دې نه یې کړي وي؛ ټول ورمعاف کیږي.

شاه صاحب «رحمه الله» لیکي چې: «دوی د شریعت په حکم ورونه دي، له دې نه معلومیږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان بریښي، او په زړه کې یقین نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وګڼئ! مګر دوست او معتمد یې مه ګرځوئ!».

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ
مَرَّةٍ ۚ أَتَخْشَوْنَهُمْ ۚ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

آیا نه جنګېږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګېږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (ځما له مکې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړی دی له تاسې سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت، آیا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لایق دی په دې سره چې ووېرېږئ تاسې ترې (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف یې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خلاف کې له هیڅا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهیروو، او نه به یې رنځوو، او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنګ وکړ.

د ﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا﴾ الآیه ـ څخه دغه غرض معلومیږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنګېدلو کې مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تأمل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلې او سامان او نورو څنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لره له ګردو څخه زیات د الله تعالی خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالی وېره په زړونو کې راشي؛ نو بیا ګردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب څنې ویره او لړزه پیدا کیږي، ځکه چې نفع او ضرر ګرد د الله تعالی په واک کې دی، او هیڅ یو مخلوق د الله تعالی له مشیئت څخه پرته (علاوه) لږ ګټه (فائده) او زیان هم چا ته نشي رسولی، او نه پرې قدرت لري.

﴿قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾﴾

وجنګېږئ تاسې له دغو (کفّارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب کړي دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا کړي دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) در کړي تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورکړي (زخمي) سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ روغ کړي زخمي زړونه د دوی). او لرې کړي (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې د کفارو له ایذاء څخه پیدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د هدایت یې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشیاوو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په جهاد کې یوه فائده داده چې: مکذبینو او فتنه اچوونکو ته الله تعالی د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمینو تذلیل او رُسوایي او د مخلصینو تقدیر او سر لوړي ډېره زیاته کیږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانیه ظاهریږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له لیدلو څخه یخیږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې یې مونږ ته د حقارت او سپکتیا په سترګو کتل، او پر مونږ باندې یې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې یې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالی په تأیید او رحمت سره همدا څمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانیت ته سپارلي شوي دي.

د کفر او باطل د شوکت او ننداري له لیدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ویلېدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام یې نشو اخیستلی، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غیظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونډې هم نشوې خوځولی، اوس د جهاد في سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومي.

آخري خبره دا ده چې پخپله د مجرمینو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾﴾

آیا ګمان کوئ تاسې (اى مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شئ؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم کړي الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چې جهاد يې کړی له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوی پر ته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چې کوئ (يې) تاسې (د نېکۍ او بدۍ).

تفسير: «آیا ګمان کوئ اى مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا اى منافقانو داسې چې پرېږ به ښود شئ په دې حال سره، يعنې داسې له سره ګمان مه کوئ، چې تشه دعوى د اسلام به ستاسې الله تعالى منظوره کړي، او جلا (جدا) به نه کړي په تاسې کې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالى د جهاد د مشروعيت يو بل حکمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه کسان ډېر دي چې په خولې سره د ايمان او بندګۍ دعوى کوي، خو که دوی د امتحان پر محکّ (کرکانې) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه ښکاره کېږي، د جهاد په ذريعه الله تعالى په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره کې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالى او رسول الله صلى الله عليه وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ
وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ ۖ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان کړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوی (چې ايمان نه لري)، او په اور کې به دوی همېشه وي. بېشکه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوک چې ايمان يې راوړی وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات او نه وېرېږي (په ديني امورو کې له هيچا) مګر له الله څخه، نو اميد دی چې دغه کسان به وي له سمې لارې موندونکو څخه.

تفسير: د مساجدو حقيقي ودانې دا ده چې په هغو کې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره په کې موجود وي، څوبې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالى په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو څخه کله حاصلېدی شي؟.

وګورئ چې د مکې معظمې مشرکينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مګر د دوی لوی خدمت دا وو، چې د تيرو (ګټو) ډېر بتان يې په کعبې شريفې کې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نيازونه به يې ورکول، او د دوی نذرونه به يې په غاړو اخيستل، ډېرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربنډ) طوافونه کول، د ذکر الله په ځای به يې شپيلي وهل او لاسونه به يې ټکول، او د الله تعالى رښتينو بندګانو ته به يې اجازه نه ورکوله؛ چې هلته ورشي، د هغوی لوی عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د ځښنلو اوبه ويړيا ورکولې، يا به يې د حرم شريف ډيوې لګولې، يا به يې په کعبې شريفې پردې ځړولې، يا به يې د ضرورت په وخت کې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله، مګر دغه اعمال ګرد بې روحه او بې معنى وو، ځکه کله چې مشرک ته په الله تعالى صحيح ايمان نه دی حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل کې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د «وحده لا شريک له د منبع

الكمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هيڅ يو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لايق) نه دی، همدغه يې په ﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ سره تعبير وفرمايه.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾

آيا ګڼلي (ګرځولي) دي تاسي اوبه ورکول حاجيانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ايمان) د هغه چا چې ايمان لري په الله او (په) ورځې آخرې (د قيامت) او جهاد يې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او نازېدل چې مونږ د حاجيانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ او کالي (کپړې) ورکوو، د مسجد الحرام د ترميم يا د کعبې شريفې د کسوت (پوښ) يا تېل او باتۍ او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازيږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخيره شته.

په يوه زمانه کې عباس رضي الله تعالی عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحيح مسلم کې راغلي دي، چې يو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وويل چې: «ځما په خيال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجيانو ته د اوبو ورکولو څخه بل ښه کار نشته»، دويم وويل: «چې ځما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلاً د هغه جارو کول، ډيوې لګول، حاجيانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور، دريم وويل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو څخه افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالی عنه په دوی باندې په قهر شو، او ويې ويل چې: «تاسي چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي يئ، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم منبر ته نژدې ناست يئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ ! کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه وکړئ !»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آيت نازل شو: ﴿أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الآيه - يعنې حاجيانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طريقه) د مسجد الحرام ترميم او ودانول له ايمان بالله او جهاد في سبيل الله له هيڅ يو سره نشي برابر کېدی، نو د أفضليت پوښتنه ولې کوئ؟

د ايمان بالله ذکر د جهاد في سبيل الله د تمهيد لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لويو لويو اعمالو د افضليت بيان فرمايل دي، د ايمان په ذکر سره يې تنبيه وفرمايله، چې بې له ايمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد يا بل کوم عمل هيڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشی دی، د دغو لويو لويو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ايمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهيږي، چې د سليم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځايه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او هجرت يې کړی دی او جهاد يې کړی په لاره د الله کې (د دين د ترقی لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې يې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) کسان همدوی دي په مراد رسيدونکي. زېری کوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندۍ سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) کې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، بېشکه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعني د الله تعالى په دربار کې د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په ړومبني آيت کې د درېو شيانو ذکر وو:

(۱): ايمان. (۲): جهاد. (۳): هجرت، پر دغو باندې د درېو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(۱): د الله تعالى رحمت. (۲): د الله تعالى رضا. (۳): په جنت کې تل پاتې کېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليکي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوک چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت کې د الله تعالى له رحمت او مهرباني څخه بې برخې پاتې کيږي، او «رضوان» چې ډېر اعلى مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لکه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني ګردو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترک سره د الله تعالى په لاره کې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالى د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې کوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالى «جل وعلا شأنه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره د کور، کورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو څکه مهاجر ته زېری ورکړی شوی دی، چې ستا له وطنه ډېر ښه وطن او ستا له کوره ډېر ښه کور درکول کيږي، چې په کې همېشه اعلى درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په کې اوسيږي، او له هغه څخه به بيا هجرت کولو ته له سره نه مجبوريږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُوٓاْ ءَابَآءَكُمۡ وَإِخۡوَٰنَكُمۡ أَوۡلِيَآءَ إِنِ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡكُفۡرَ عَلَى ٱلۡإِيمَٰنِۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او ورونه خپل دوستان که محبوب ګڼلو دوی کفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وکړه له دغو (کفارو) سره له تاسې نو دغه کسان همدوی دي ظالمان.

قُلۡ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ وَإِخۡوَٰنُكُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ وَعَشِيرَتُكُمۡ وَأَمۡوَٰلٌ ٱقۡتَرَفۡتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٞ تَخۡشَوۡنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرۡضَوۡنَهَآ أَحَبَّ إِلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٖ فِي سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ ٱللَّهُ بِأَمۡرِهِۦۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووايه (ای محمده ! عذر ويونکو ته د هجرت له ترکه) که وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او ورونه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې ګټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداګري) چې وېرېږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوګنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ نو انتظار کوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حکم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوایي په لکۍ پسې روان شئ، او غویې له لکۍ څخه ونیسئ، او یواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې یو ذلت مسلّط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشئ بچ کېدی، تر هغه پورې چې بیا د دین (یعنې في سبیل الله جهاد) په لوري بېرته وګرځئ!.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِیْ مَوَاطِنَ كَثِیْرَةٍ ۙ وَّیَوْمَ حُنَیْنٍ ۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَیْـًٔا وَّضَاقَتْ عَلَیْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّیْتُمْ مُّدْبِرِیْنَ ۝۲۵ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِیْنَتَهٗ عَلٰی رَسُوْلِهٖ وَعَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ وَاَنْزَلَ جُنُوْدًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَعَذَّبَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا ؕ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكٰفِرِیْنَ ۝۲۶

خامخا په تحقیق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځایونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنین کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالی او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډېروالي) له تاسې ځنې هیڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنګه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بیا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بیا راولېږه الله تسکین خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامی سبب شي) پر رسول خپل (چې یواځې د غزا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې بېرته وګرځېدل غزا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې لیدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب یې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذیب) سزا ده د کافرانو.

تفسیر: دلته خبرداری ورکوي چې مجاهدینو ته دا هم نه ښایي؛ چې په خپل لښکري جمعیت او کثرت باندې غرور او تکبّر وکړي، ځکه چې نصرت او بری یواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلی دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو میدانونو کې هم کړې ده، هغه نتائج چې په «بدر، قریظه، نضیر، حُدیبیه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه تش د الهي امداد او د غیبي تایید محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنین» د غزا واقعه خو داسې یوه صریحه، عجیبه، او غریبه د آسماني نصرت او امداد نښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خبر راورسېد، چې د هوازن او ثقیف او نورو عربي قبائلو یو جرّار او قوي لښکر سره ټول او تیار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرینو او انصارو څخه همغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدینې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهّز عظیم الشأن اسلامي لښکر د جهاد د میدان لوري ته رهي کېږي، د دې منظرې د لیدلو څخه ځینو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ویلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول یې وویل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بریالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر یو؛ نو هیڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنیو (بهادرانو) موحدینو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه یې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنیانو سره د جنګ میدان ته چمتو

شول، او د يوه فيصله كوونكي جنګ لپاره بيخي تيار او منتظر وو، او له اوښانو، آسونو، مواشيو، او د خپلو كورونو ګرد پنډ پنډ مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبيلې د غشو ويشتلو په فن كې په ګرد عربستان كې شهرت درلود، د دوى ډېرو ماهرو او غښتلو غشو ويشتونكو د «حُنين» د وادي په لښكرو او مورچلو كې ډېر ټينګ، ټينګ ځايونه نيولي او په كې پټ ناست وو.

په صحيحينو كې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روايت دى، چې په ړومبنى معركه او جنګ كې كفارو ماتې وكړه، او ډېر زيات مال، اسباب، او سامان ورڅخه پاتې شول، او دوى ترې وتښتېدل، دلته مسلمانان مجاهدين غنيمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترڅ كې د هوازن غشي ويشتونكو څارونكو له مورچلو څخه په سختو غشو ويشتلو باندې لاسونه پورې كړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو، او په يوه شېبه كې له څلورو خواوو لكه ږلۍ غوندې د غشو اورېدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته درېدل او پښه ټينګول مشكل شول، اسلامي لښكر بيخي خور وور او تيت پرك (منتشر) شوى دى، مګر يوازې له محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يو رفيق اعلى شته، د ربّاني تاييد او آسماني ډاډ غير مرئي باران پر دوى پر څو تنو غوره اصحابو اورې، چې د هغه اثر بالآخر تر تښتېدونكو پورې رسيږي.

له هغه لورې چې د «هوازن» او «ثقيف» سيلاو مخ په وړاندې بهيږي، په هغه لورې د محمدي سورلى مخ دى، او په ژبه يې په نهايت استغناء او اطمينان سره د «أنا النبي لا كذب، أنا ابن عبد المطّلب» وينا جاري ده، يعنې بېشكه زه په رښتيا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې څخه يم.

په همدغه حالت كې دوى خپلو اصحابو ته نارې كړې: «إلي عباد الله ! إلي أنا رسول الله» «اى د الله تعالى بندګانو ما ته راشئ ! او ځما په لورې رادرومئ چې زه د الله تعالى رسول يم».

بيا څمونږ د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم له هدايت سره سم عبّاس رضي الله تعالى عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمرة» ته ورنارې كړې، چې هغوى تر ونې لاندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر لاس د جهاد بيعت كړى وو، مجاهدينو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوى د خپلو سورليو مخونه د جنګ د ميدان په لورې وګرځول، د هر سړي اوښ چې بېرته ګرځېدلو كې لږ څه معطلي يا ډيل كاوه؛ نو دى به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوښ له شا څخه كوزيده، او خپله سورلى او كالي (سامان) به يې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به يې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت كې رسول الله مبارك لږ څه خاورې اوشګې په لاس كې واخيستې، او د كفارو د لښكرو په لورې يې وروشيندلې، چې هغه د الله تعالى په قدرت د هر كافر په مخ او ستركو كې ولوېدې، له بل لورې الله تعالى له آسمانه پرښتې ورولېږلې، كفّارو د هغو شګو له اثره خپلې ستركې مښلې، او هغه مسلمانان چې دوى ته ورنژدې وو، مخ په بېرته پر هغوى يې حمله وروړه، او د پاك رسول صلى الله عليه وسلم په حضور كې ورحاضر شول، او ويې كتل چې جنګ پاى ته رسېدلى او برى د مسلمانانو په برخه شوى دى، او په زرهاوو بنديان د پاك رسول په مخ كې تړلي ولاړ دي، او د غنيمت او ولجو ډېر مالونه د دوى په شاوخوا كې پراته دي، ﴿فَسُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيۡءٖ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾ په دې ډول سره كفارو ته په دنيا كې سزا وركړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٢٧﴾

او بيا به رجوع وكړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حُنين له جنګه) پر هغه چا چې اراده وفرمايي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونكى (د خطيئاتو) ښه رحم كوونكى دى.

تفسير: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زیاتره مسلمانان شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ فَلَا يَقۡرَبُواْ ٱلۡمَسۡجِدَ ٱلۡحَرَامَ بَعۡدَ عَامِهِمۡ هَٰذَاۚ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ فَسَوۡفَ يُغۡنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦٓ إِن شَآءَۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ٢٨

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پلیت) دي، نو نه دې نژدې کېږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که ویرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنیان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمایي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» یې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې یې راوسته، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کې نه داخلیږي، بلکه هغه ته نژدې یعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي !، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحیحو احادیثو څخه هم ثابته ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب څخه د ګردو (ټولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی، لکه چې څمونږ د پاک نبي له وروستني وصیت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حُکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روا نه دي، چې په دې راضي شي چې کفّار د عربو په خاوره کې د استیلاء یا د توطّن په ډول پاتې شي، بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده.

﴿وَإِنۡ خِفۡتُمۡ عَيۡلَةٗ﴾ الآیه ـ حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندېدلو څخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پیدا شوه، چې په تجارت او نورو دنیوي چارو کې به لوی تاوان راورسیږي، او هغه شیان چې دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به یې نه راوړي، نو ځکه یې تسلي وفرمایله، چې تاسې له دغو خبرو څخه مه ویرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا یواځې د «رب، الأعلی» په مشیئت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمایي نو په هغه کې به هیڅ څنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ګرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابیانو او نورو څخه د جزیې پیسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پیدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلۡحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعۡطُواْ ٱلۡجِزۡيَةَ عَن يَدٖ وَهُمۡ صَٰغِرُونَ ٢٩

وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد یې ایمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حديثونو کې) او نه قبلوي دوی دين حق (د اسلام، دغه مذکورين) له هغو نه (دي) چې ورکړې شوی دی دوی ته کتاب، (جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزيه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذليل وي.

تفسير: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملک سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابيانو (يهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړئ، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بيخي پاکه شي، ليکن په دغه وخت کې د يهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقی په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړې شوه؛ که دغه کتابيان تر لاس لاندې رعيت پاتې کيږي، او جزيه ورکول قبلوي؛ نو هيڅ مضايقه نشته، قبول يې کړئ، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم همغه دی، چې د مشرکانو وو (يعنې جهاد او قتال).

﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝٣٠﴾

او وايي يهودان چې عُزير ځوی د الله دی، او وايي نصرانيان چې مسيح ځوی د الله دی، دغه چتي (بېکاره) وينا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وايي يې بې دليله)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی يعنې پلرونه د دوی)، هلاک دې کړي دوی لره الله چې څرنګه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسير: له رواياتو څخه معلوميږي چې په دغه وخت کې د ځينو يهودانو داسې عقيده وه، چې عُزير عليه السلام د الله تعالی ځوی دی، ليکن دغه عقيده د عامو يهودانو نه وه، بلکه په وروستنيو زمانو کې خو ځينو علماوو ليکلي دي، چې اوس هيڅ يو يهودي پر دغې عقيدې نه دی پاتې، که د نبي صلی الله عليه وسلم په عهد کې د يهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې يهودانو د قرآن د حکايت تکذيب کړی وی، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو څخه «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هيڅوک احبار او رُهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبي کريم صلی الله عليه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راغي، يهودو ته د دې عقيدې نسبت کول چې عُزير عليه السلام د الله ځوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هيچېرې نه منقولېدل د دې خبرې دليل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقيدې خاوندان موجود وو.

هو ! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوې او له منځه تللي دي، که دغه عقيده هم له منځه تللې وي؛ نو لرې خبره نه ده، يو ډېر ثقه بزرګ حاجي امير شاه خان وويل چې: د «فلسطين» او نورو ځايونو په سياحت کې ځما ملاقات له داسې يهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به يې د دې رنګ عقائدو په نسبت «عُزيري» ويل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، يعنې د مسيح ابنيت «ځويتوب» او الوهيت «خدايي» او نورې عقيدې د پخوانيو مشرکينو (چې د دوی پلرونه وو) له عقيدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقليد يې دغه عقيده غوره کړېده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آيت (۳) رکوع) په تفسير کې مو نقل کړی دی.

﴿قَاتَلَهُمُ اللهُ﴾ الآيه ـ «هلاك دې كړي دوى لره الله» يا «لعنت د الله دې وي پر دوى چې څرنګه ګرځولی شي دوى له لارې سمې څخه، يا چې څرنګه چپ كړى شوي دي له لارې د حق نه»، يعني الله تعالى دې دوى ووژني، او غارت دې كړي «او لعنت دې پرې نازل كړي»، چې سره د توحيد د صافۍ او زوروري رڼا د رسېدلو څخه بيا هم دوى د تيارو په لوري ولې درومي؟.

﴿اِتَّخَذُوٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣١﴾﴾

نيولي دي دغو (كتابيانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت يې كوي په تحليل او تحريم كې) او مسيح ځوى د مريمې (هم په الوهيت نيسي، چې د الله ځوى يې بولي)، حال دا چې امر (حكم) نه دى شوى دوى ته (په تورات او انجيل كې) مګر د دې چې عبادت وكړي دوى د معبود يوه، چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر خو همدى دى، پاكي ده الله لره له هغه شي نه چې شريكوي دوى (هغه د الله سره).

تفسير: هره مسئله به چې د دوى علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، كه حلالو ته يې حرام يا حرامو ته يې حلال هم ويل؛ هغوى به همغه سند ګاڼه، او داسې خيال به يې كولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالى له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني كتابونو له قبلولو سره يې هيڅ علاقه او معامله نه لرله، او يوازې د احبارو او راهبانو پر حكمونو به يې عمل كاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او كار داسې وو؛ چې د لږ دنيوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل كې به يې شرعي حكمونه بدلول، لكه چې له دوو آيتونو څخه وروسته مذكور دي، نو د الله تعالى كار (يعني د حلالو او حرامو تشريع) يې علماوو او مشائخو ته وركړى وو، نو په دغه ملحوظ يې وفرمايل چې: دوى خپل عالمان او شيخان معبودان درولي وو.

نبي كريم صلى الله عليه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب وركولو په ضمن كې هم داسې تشريح فرمايلې وه، او له حُذيفه رضي الله تعالى عنه څخه همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دى؛ چې د شرعې له مخې خبرې كوي، كله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه يا د طمعې يا د نورو شيانو له كبله (وجې) خبرې كوي، نو بيا د ده قول سند نه دى.

﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِــُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٣٢﴾﴾

اراده لري دغه (كتابيان) دا چې مړ كړي نور (رڼا د شريعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره كړي نور (رڼا) خپله (چې شعلې يې په هر طرف خورې شي)، او اګر كه بد ګڼي (دا كار) كافران.

تفسير: يعني لكه چې د خالص توحيد او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوي دي، بيا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرك دعوى چېرې پر مخ تللى او خورېدلى شي، دا چې ځوك كوښښ كوي، چې بې حقيقته او بې معنى خبرې جوړې كړي، او د بيځايه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) كړي؛ داسې مثال لري چې كوم ناپوه سړى غواړي د خولې په پوكي د لمر يا د سپوږمۍ رڼا مړه يا تته كړي، هر څومره كه دې وسوځي، او خپل ځان نيني نيني كړي؛ مګر بيا هم د الله د دين نور په پوره ډول سره خورېږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړۍ روښانوي.

هُوَ الَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِالۡهُدَىٰ وَدِينِ الۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ الۡمُشۡرِكُونَ ﴿۳۳﴾

الله هغه ذات دی چې لېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سره (چې قرآن دی) او په دين حق سره (چې اسلام دی) لپاره د دې چې غالب كړي دغه (دين) پر نورو ټولو (اګر كه آسماني هم وي) او اګر كه بد ګڼي (دا كار) مشركان.

تفسير: پر نورو اديانو د اسلام غلبه د معقوليت، حجّت، برهان او دليل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه كې لله الحمد په ښكاره ډول سره حاصله ده، باقي د حكومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ايمان او تقوى پر لاره ټينګ او سم روان، او په جهاد في سبيل الله كې ثابت وو، او وي، او د حق دين غلبه چې باطل اديان مغلوب، اوبيخي يې د هستى له صفحې څخه محوه كړي، نو دغه د مسيح عليه السلام د نزوله وروسته چې قيامت نژدې كيږي، كېدونكى دى.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ الۡأَحۡبَارِ وَالرُّهۡبَانِ لَيَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ النَّاسِ بِالۡبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِۗ

اى هغو كسان چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اى مؤمنانو !) بېشكه ډېر له عالمانو (يهودانو) او عابدانو (د نصرانيانو) خامخا خوري دوی مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع كوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسير: يعنې روپۍ اخلي، شرعي احكام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوامّ الناس (لكه چې پخوا مو وليكل) دوی ته د الوهيت مرتبه وركوي، دغه حال مسلمانانو ته اوروِلی شي، چې مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهي ډېر لوی سبب د درېو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (۱): علماء. (۲): مشايخ. (۳): أغنياء ـ رؤساء، له دوی څخه د دوو ډلو ذكر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذكر وروسته راځي، ابن المبارك څومره ښه ويلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوك و أحبار سوء ورهبانها».

وَالَّذِينَ يَكۡنِزُونَ الذَّهَبَ وَالۡفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿۳۴﴾

او هغه كسان چې خزانه كوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره)؛ نو زېرى وركړه دوی ته په عذاب دردناك سره.

تفسير: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اګر كه په حلاله طريقه سره هم وي، خو د الله تعالى په لاره كې يې نه صرفوي، «مثلاً زكات نه وركوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَوۡمَ يُحۡمَىٰ عَلَيۡهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكۡوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوبُهُمۡ وَظُهُورُهُمۡۖ هَٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ لِأَنفُسِكُمۡ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمۡ تَكۡنِزُونَ ﴿۳۵﴾

په هغې ورځې چې سختې سرې به كړى شي دغه خزانې په اور د جهنّم (دوزخ) كې؛ نو داغلې به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوی، او اړخونه د دوی، او شاګانې د دوی (او ويلى به شي ورته): دا هغه شى دى چې خزانه كړى وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅكئ تاسې (خوند سزا د) هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه كاوه به مو (په دنيا كې اوس درته بلا شوه په عُقبا كې).

تفسیر: کله چې بخیل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لګولو په نسبت څه وویل شي؛ نو د ده وچولي (تندي) کې ګونځې پیدا کیږي، او که ډېر ورته وواییې؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نیسي او ځي، نو څکه سپین او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځایونه (وچولی (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسیلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکي، او خپله سزا په ښه شان سره ومومي.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د میاشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس میاشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) څنې څلور میاشتې محرمې دي، دغه (حساب یاتحریم) دین دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنګونه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له څرمې (سیلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنګونه کوي دوی له تاسې سره ټول له څرمې (سېلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهېزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسیر: په عربو کې له قدیمه دغه دود او دستور جاري دی، چې د کال د دوولسو میاشتو څنې په څلورو میاشتو کې وینې تویول، جدال او قتال قطعا بندیږي، چې دغو ته بـه یـې «أشهر الحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجّب ویلې»، چې په هغو کې به یې د حج او عمرې او تجارتي کارونو لپاره په امن او امان، آزادی او اطمینان سره سفر کاوه، هیڅ یو سړي به په دغو میاشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځینو عالمانو لیکلي دي چې: اصلا په ابراهیمي ملت کې دغه څلور میاشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه یو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او یو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځینو قبائلو د وحشت او سبعیت او د انتقام جذبات د هیڅ یو آسماني یا مځکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم یې وایسته، یعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبیلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سږ کال مونږ دغه «محرّم» له «أشهر الحُرُم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» میاشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به یې ویل چې: سږ کال لکه پخوا مونږ «محرّم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به یې په هر کال کې د څلورو میاشتو شمېر پوره کاوه، لیکن د هغو په تعیین کې به یې له خپلې غوښتنې سره سم تغییر او تبدیل کاوه.

د ابن کثیر «رحمه الله» له تحقیقه سره سم د «نسيء ـ د میاشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم یوائې په «محرّم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ﴾ الآیه ـ د دغه د ردّ تمهید دی، یعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهیسې چې الله تعالی آسمان او ځمکه پیدا کړېده، د الله تعالی له جانبه د ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس میاشتې مقررې شوي دي، چې په هغو کې څلور میاشتې «أشهر الحرم ـ د ادب میاشتې» دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زیات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهیم علیه السلام سم دین دی.

﴿فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً﴾ الآيه - «نو مه کوئ تاسې ظلم په دغو کې پر نفسونو ځانونو خپلو په کولو د ګناه، او جنګونه کوئ تاسې ای مؤمنانو له مشرکانو سره ټول له څرمې (سېلمې) او په هر حال کې الخ».

شاه صاحب ليکي چې: «له دې آيت ځنې دغه مسئله څرګندېږي، چې له کافرانو سره هر وخت جنګېدل روا دي، لکه چې د «تبوک» غزا چې ذکر يې وروسته راځي؛ د رجب المرجّب په مياشت کې شوې ده»، او يو له بل سره ظلم او تېرى کول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو مياشتو کې لا زياته ګناه لري، د زياترو علماوو همدغه رايه ده، ليکن بهتره خو دا ده، که کافر د دغو مياشتو ادب وکړي؛ نو ښايي چې مونږ هم له هغه سره لومړى په جنګ پيل (شروع) ونه کړو.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ ۖ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ ۚ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

بېشکه چې دغه تاخير (د حرمت د يوې مياشتې بلې مياشتې ته) ډېروالى دى په کفر کې، چې ګمراه کولى شي په دې (عمل) سره هغه کسان چې کافران شوي دي، حلالوي دوى دغه (حرامه مياشت) يو کال (په کې جنګ کوي)، او حراموي دوى (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه مياشت) بل کال، (او دغه د نسيء عمل کوي) لپاره د دې چې پوره کړي دوى شمار د هغو مياشتو چې حرامې کړي دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه مياشتې چې حرامې کړي دي الله، ښايسته کړى شوي دي دوى ته ناکاره عملونه د دوى، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم کافرانو ته.

تفسير: يعنې کافران خراب کار ښه ګڼي، کله چې د دوى پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د نېکۍ سمه صافه لاره به له کومه ومومي؟ په دغه آيت کې د «نسيء» د رسم ذکر چې راغلى دى، د هغه تفصيل په هغه تفسير کې وليکل شو چې: د ﴿ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ﴾ تر آيت لاندې شوى دى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) څه باعث دي په تاسې کله چې وويل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله کې (غزا ته) درانه (او مائل) کېږئ ځمکې ته (او غزا ته نه ځئ)، آيا راضي شوي يئ تاسې په دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس تېرېدونکي) له (نعمتونو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخيستل د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په (مقابل د نعمتونو د) آخرت کې مګر لږ (حقير) دي.

تفسير: د مکې معظمې د فتحې او د «حنين» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم کال نبي کريم صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قيصر په مرسته (مدد) پر مدينې منورې باندې د تعرّض او يرغل (حملې) په فکر کې دى، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوى مخه همغلته د «شام» په حدودو کې ونيسي، او پخوا له دې نه چې دوى اسلامي خاورې ته پښه وراندې کړي، د هغوى مدافعه وکړى شي، نو ځکه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حکم وکړ، چې د «جهاد» لپاره تيار شئ !، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (کجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سيورې ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې کول او نه يواځې د «غسان» له پاچا، بلکه د روم د قيصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تيارو) لښکرو سره د اسلامي مرکز څخه لرې، د هغه لوى غليم (دښمن) په خاوره کې جګړه کول کوم آسان امر او د لوبو کار نه وو.

نبي كريم صلی الله عليه وسلم نژدې له (۳۰۰۰۰) تکړه مجاهدينو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوک» په مقام کې يې سنګرونه ونيول، او د «روم» د قيصر په نامه يې يو مبارک ليک واستولو، او د اسلام په لوري يې ورته دعوت ورکړ، د رسول الله مبارک مقدّس پيغام د قيصر په زړه کې ځای ونيو، مګر د قيصر قوم ورسره موافقه ونه کړه، نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

کله چې د شام خلق د رسول الله صلی الله عليه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره يې د «روم» قيصر ته ورښکاره کړه، مګر قيصر له هغوی سره مرسته ونه کړه، نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ، او اسلام ته ايل (مائل) شول، مګر اسلام يې رانه ووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارک وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالی عنه په خلافت کې د «شام» ګرد ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونيول شول.

کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د «تبوک» څخه غالب او منصور بېرته تشريف راووړ، الله تعالی په ټولو لويو لويو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدينې منورې منافقان ډېر زيات فضيحت او رسوا شول.

په دغه آيت کې مسلمانانو ته ډېر زيات تشويق، ترغيب، تحضيض ورکړې شوی دی، او دا يې ښکاره کړېده، چې د لږ څه عيش او آرام لپاره جهاد پرېښودل ګواکې له لوړې څخه د ژورې په لوري له لوېدلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر کې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل کې هيڅ اهميت او وقعت نه لري، په حديث کې راغلي دي، که د الله تعالی په نزد د دنيا وقعت (قدر) د ماشي د وزر په اندازه وی، نو هيڅ يو کافر ته به يې يو غړپ اوبه هم نه ورکولې.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به کړي الله تاسې په عذاب دردناک سره، او بدل به راولي (بل) قوم چې غير له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (يا رسول الله) ته د هيڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دی.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

که ونه کړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وکړي ځکه چې) پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلی وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ کله چې راوويست دی (له مکې) هغو کسانو چې کافران شوي وو، حال دا چې دی دويم د دوو وو، کله چې دوی دواړه په غار کې وو، کله چې ويل (محمد) ملګري خپل (ابو بکر صديق) ته: مه خپه کېږه، بېشکه چې الله له مونږ سره دی (په ساتنه، ثواب ورکولو او نصرت کې)؛ نو نازل کړ (راولېږه) الله تسکين (رحمت ډاډينه) خپل په دغه (محمد يا صّديق)، او تاييد وفرمايه (الله) د رسول الله په (داسې) لښکرو سره چې نه لېدلې تاسو هغوی، او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې شرک يا د کفر دعوت دی) ښکته، او کلمه د الله (توحيد او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې که فرضاً تاسې نبي کريم صلى الله عليه وسلم سره مرسته ونه کړئ؛ باک نشته، د رسول الله مرسته او برى پر تاسې موقوف نه دى، پخوا له دې نه يو داسې وخت هم تېر شوى دى، چې پرته له يو يارغار څخه بل هيڅوک له ده سره نه وو، څو تنه نور مسلمانان چې وو، دوى هم د مکيانو له ظلمونو څخه په تنګ شوي وو، او هجرت يې کړى وو، بالآخر پخپله په رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هجرت حکم وشو.

د مشرکانو وروستنۍ مشوره او جرګه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبيلې څخه دې يو يو ځلمى منتخب شي ! او هغوى ټول دې لاسونه سره يو کړي، او په يوه وخت کې دې په خپلو تورو پر محمد باندې ګزارونه وکړي، څو چې د محمد صلى الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې ديت واوړي، او ګرد قومونه هغه ديت په تقسيم سره ورکړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلى الله د وژلو د انتقام له کبله د عربو د ګردو قبائلو سره جنګ وکړي، او د ګرد عربستان دښمني ځان ته وګټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه کې چې د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملي کېدلو لپاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلى الله عليه وسلم علي رضى الله عنه ته امر وکړ، چې د دوى پر بستره باندې ويده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله کره ايښودل شوي وو؛ په ډېر احتياط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالى عنه ته يې تسلي ورکړه، چې ته په ډېره ډاډينه او اطمينان سره ځما په بستره ځمله، او يقين ولره چې ستا يوه ويښته ته به هم څه زيان او ضرر ونه رسيږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال کې ووت، چې: «شاهت الوجوه» يې ويل، او د دوى په سترګو کې يې خاورې شيندلې، او ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه يې له خپل ځان سره ملګرې کړ، او له مکې معظمې څنې څو ميله لرې لاړ، او د «ثور» په غار کې يې (چې سرى په نيم ساعت کې له مکې معظمې نه هلته ورسيږي، او پر يوه لوړ غره باندې واقع دى)، ځاى ونيوه، دوى تر دريو ورځو پورې په دغه غار کې اقامت وفرمايه، او وروسته له هغه د مدينې منورې په لورې روان شول، او په سلامتي او عافيت سره هلته ورسېدل.

بېشکه د کارونو په انجام کې د الله تعالى کلمه عُليا کيږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دى، او د پاک الله هيڅ يو کار له حکمت څخه خالي نه دى.

انْفِرُوا خِفَافًا وَّثِقَالًا وَّجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)، دغه (تګ غزا ته) خير بهتر دى تاسې ته که يئ تاسې چې پوهېږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان).

تفسير: ﴿خِفَافًا وَّثِقَالًا﴾ يعنې سواره او پلي (پياده)، ماړه او عاجزان، زاړه او ځلميان، (سپک او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاغ، مريونه او اصيلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کې چې وئ؛ ښايي چې غزا ته ووځئ ! او د عمومي لښکر کشۍ په وخت کې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ ! «او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان ربړوئ لپاره د اعلاء د «کلمة الله» ځکه چې دغه ستاسې تګ غزا ته ډېر غوره دى تاسې ته»، يعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنی)؛ نو خامخا متابعت به کړی وو دوی ستا، ولیکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه یې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونږ (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پری نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتیني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وي تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدینې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه ستر ګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساده بل هیڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه وفرمایل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړې؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه وو، هو ! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هیڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زیات موزون وو، نو د دغه اعلی او اکمل صورت د ترک له سببه یې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعمالیږي، ځینو محققینو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې یواځې د دعا او تعظیم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بیان کړل، او د ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأیید کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قیامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تا نه (ای محمده ! د تخلّف) هغه کسان چې ایمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چې قیامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دین په حقانیت کې)، نو دوی په شک خپل کې سرګردانه (او متحیره دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په زړونو کې یې د ایمان او تقوی نور او رڼا ده؛ د هغوی شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحیایي سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله په وعدو یقین نه لري، او په اخروي ژوندون یې څه باور نه وي، او د الله تعالی جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او برې په نسبت شوي دي؛ تل د شک په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره)؛ نو هرومرو (خامخا) تیار کړی به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری، ولیکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وویل شول دوی ته چې کېنئ تاسې له (کور) کېناستونکیو (ښځو، هلکانو، سپینږیرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بدیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسیر: یعنې که منافقان له تاسې سره تللي وی؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به یې د نورو غړي هم سست کړي وی، او یو له بل سره به یې د اچولو له امله (وجې) د مسلمانانو په منځ کې جُدایي او تفریق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به یې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسیله به یې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (یا اورېدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعنې اوس هم جاسوسان یا ځینې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوی خبرې اوري، او لږ ډېر ترې متأثر کیږي «ابن کثیر رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دي، څو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټینګ عزم، شجاعت، میړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او امیرانو ته یې خبر ورکړي، څو د هغوی پر زړونو یې د مسلمانانو وېره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿۴۸﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوی فتنه (خرابي) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولې يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبيرونو او حيلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (ربښتيا وعده ـ د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دين) د الله حال دا چې دوی بد ګڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوی دغه مکاري او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوی وضعيت همداسې وو، د «احد» په جنګ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راګرځيدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مګر په پای (آخر) کې دوی و ليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت ومومند؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿۴۹﴾

او ځيني له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په ګمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلي دي دوی، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که ځما سترګې په هغوی ولګيږي؛ نو ځان به ترې نشم ساتلی، نو هلته مې مه بيايئ چې د ګمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالی جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزګارۍ باندې د پردې په اچولو سره لا د ګمراهۍ په کنده کې لوېدلی دی، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لويدونکی دی.

ځينو دغه آيت د ګردو منافقانو په حق کې ګڼلی دی، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دی، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ !» نو د دې ځواب يې په ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿۵۰﴾

که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوی (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ)؛ نو وايي دوی: په تحقيق نيولی وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنګ ته لاړ نشو)، او شا ګرځوي دوی (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوی خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَاۚ هُوَ مَوْلٰىنَاۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِؕ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖۤ اَوْ بِاَيْدِيْنَاۖ فَتَرَبَّصُوْۤا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿۵۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره به ونه رسيږي مونږ ته مګر همغه چې ليکلي دي الله ځمونږ لپاره، همدغه (الله) دى مولا (کار جوړوونکى) ځمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توکل (اعتماد) کوي مؤمنان (د هيلو په ترسره کېدلو، د اړتياو «احتياج» په پوره کېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو» کې. ووايه (اى محمده ! دغو منافقانو ته) چې آيا انتظار کوئ مونږ ته (يعني نه کوئ) مګر د يوې له دوو نېکيو څخه (چې شهادت يا نصرت دى)، او مونږ انتظار کوو تاسي ته (د يوې له دوو بديو څخه) چې ورسوي تاسي ته الله کوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لکه زلزله، يا تندر يا نور)، يا په لاسونو ځمونږ (لکه قتل، شړل، جزيه يا نور)، او انتظار کوئ تاسي بېشکه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار کوونکي يو.

قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْؕ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۵۳﴾

ووايه (اى محمده ! منافقانو ته) چې: لګوئ (خپل مالونه په هر شان يې چې لګوئ) په رضا يا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه کړى شي له تاسې، بېشکه چې تاسې يئ يو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونکي).

تفسير: «جدّ بن قيس» منافق چې د رومي ښځو فتنه يې پلمه (بهانه) کوله؛ دا يې هم ويلي وو چې: «يا رسول الله ! صلى الله عليه وسلم ! زه خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلى، ليکن مالي مرسته (مدد) درسره کولى شم»، نو ځواب يې داسې ورکړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبليږي، په خوښى سره يې لګوئ يا په ناخوښه، ځکه په خوښى سره دالله تعالى جل جلاله په لاره کې د مال لګولو توفيق په دوى کې نشته ! ﴿وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ﴾ خو سره له هغه هم که بالفرض په خوښى سره څه مال د الله تعالى جل جلاله په لاره کې ولګوي؛ نو الله تعالى جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب يې په وروستني آيت کې راښوول شوى دى.

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ الصَّلٰوةَ
اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴿۵۴﴾

او نه دي منع کړي دوى له دې چې قبول کړى شي له دوى نفقې (ورکړې) د دوى (هيڅ شي) مګر همدې خبرې چې: بېشکه دوى کافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوى لمانځه ته مګر په دې حال چې دوى سُست وي، او نه لګوي دوى (د الله په لاره کې هيڅ مال) مګر په دې حال کې چې دوى ناخوښه وي.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ
وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۵۵﴾

نو په تعجب کې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوى او نه (ډېر) اولاد د دوى، (ځکه چې دغه

ګرد (ټول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ور کړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوي کې، او (په سختی او غم) راووځي ارواح (ساوې) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسیر: داسې شبهه پیدا کېدی شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بریالي (کامیاب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب يې ور کړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې یوه خوندوره لذیذه غذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتیا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنیوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ! د یوه کافر په حق کې دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

څرنګه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالي (برداشت کړي)، بیا که لږ څه زیان ورورسیږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شیانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسیږي، او هیڅ وخت يې د هغه له فکر، اندېښنې او خفګان څخه زړه نه خالي کیږي، نو بیا کله چې مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو څخه جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر ګران او مشکل کار دی.

وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنكُمْ وَمَا هُم مِّنكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، ولیکن دوی (داسې یو) قوم دی؛ چې ویرېږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که ومومي دوی ځای د پناه یا غارونه (چې په کې پټ شي) یا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا ګرځېدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ویرې د مسلمانانو لکه پړي شکولي آسونه چې هیڅ شي به دوی نشو راګرځولی).

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِن لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځیني له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عیب وایي ستا په (تقسیم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کیږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهرېږي.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې «غنیمت» او صدقې) چې ور کړی وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ویلي وی دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وګرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسیر: مطلب دا چې نه ښايي دنیوي فاني متاع ته سترګې ونیسي، او لازم دي چې هر انسان یواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم» له درباره ورته رسیږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډ اوسي.

إِنَّمَا الصَّدَقَٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَٰكِينِ وَالْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفیږي) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصیل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنايي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفیږي) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفیږي) په لاره د الله کې، او (صرفیږي لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقرراو لازم کړی شوې ده دغه) فریضه (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طریقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځايونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست یې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره یې سم ویشي، او د هیچا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختیار نبي ته نه دی پرېښی، بلکه بالذات یې پخپله د هغه د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اتـه دي:

(۱): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(۲): مساکین «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسّر نه وي»، ځینو علماوو د فقیرانو او مساکینو تعریف د دې په عکس کړی دی.

(۳): عاملین: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوی وي».

(۴): مؤلفـة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کیږي، یا په اسلام کې کمزوري وي، یا داسې نور »، د اکثرو علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفـة القلوبو» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «یعنې د مریانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد یې کړي، یا یې وپیري (واخلي) او بیا یې آزاد کړي، یا د بندیانو او قیدیانو فدیه ورکړي، او خوشې یې کړي».

(۶): غارمین: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(۷): في سبيل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړی شي».

(۸): ابن السبیل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالکـ نه وي، اګر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او ځینې له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وايي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصدیق پرې کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دی آورېدونکی د ښکې (خبرې) ستاسې دی، باور یقین لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (یواځې يې په ژبه سره ظاهرا) ایمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناکـ (په آخرت کې).

تفسیر: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کېنښاستل؛ اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به يې بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چې: داسې خبرې مه کوئ ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته ورسولی شي، نو دوی به ویل چې: هیڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تأویلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او برائت به ورڅرګند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه يې مني، په خبرو د ده تېرایستل دومره ګران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وجې) سره له دې چې دروغ به ورته څرګند معلومېدل؛ خو بیا يې هم د هغه د ویونکي پت او عزّت ساته، او نه به يې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې ګڼل چې ګواکې رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره څمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بیخي غوږ دی، خو ستاسې د خیر او ښېګڼې لپاره دی، د نبي صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتیا ستاسې خبرې یقیني او واقعي ګڼي، بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو ! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ایمان مدعیان دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذیب نه کوي، او نه يې رسوا کوي، مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزااوو منتظر اوسئ !».

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه یو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لایق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ایمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: »که کوم وخت به رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې څمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نیت نه وو، څو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهیږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیخي نه پکاریږي«، که دوی د ایمان په دعوی کې رښتیني وي؛ نو نور خلق دې پریږدي او یواځې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولویږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آیا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوایي ده ډېره لویه.

تفسیر: یعني له هغې رسوایۍ څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وجې) دوی نفاق اختیار کړی دی، د هغې نه دا رسوایي لویه ده.

يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ویریږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړی شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې یو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووایه (ای محمده! دوی ته توبیخا) چې کوئ تاسې (دغه) مسخرې (چې په سزا به ورسېږئ)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ویرېږئ (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وایي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسیر: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځینو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طریقه داسې وویل: «دغه سړي محمد صلی الله علیه وسلم ته ګورئ! چې د شام د قصرونو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونهویني، ده د رومیانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قیاس کړی دی، مونږ یقین لرو چې سبا به ټول د رومیانو په مخ کې لاس تړلي ولاړ یو، دا څمونږ قاریان صحابه رضي الله تعالی عنهم چې خېټه ور، ډارن او دروغجنان دي؛ څرنګه به د رومیانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګیږي»، وغیر ذلک من الهفوات.

دوی دا ډول ویناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له رومیانو څخه وویروي، او زړونه یې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه یې د دې حقیقت پوښتنه وکړله، دوی وویل: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! که رښتیا مو پوښتې؛ نو مونږ دغسې عقیده

کله لرله، خو داسې ویناوې مونږ یواځې د ټوکو او ساعت تېرۍ په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانۍ سره مزل ووهو، او لار لنډه شي».

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) آیا په الله او په آیتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پورې وئ تاسې چې استهزاء به مو کوله.

تفسیر: یعنې آیا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوی داسې شیان دي، که یواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وي؛ کفر دی، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پلیتۍ له امله داسې حرکت صادر شي.

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقیق (ظاهراً هم) کافران شوي یئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ایمان ستاسې، که عفوه وکړو مونږ له یوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوی بېشکه وو ګناهګاران.

تفسیر: یعنې د دروغو له عذره، حیلو، پلمو (تدبیرونو) او بهانو جوړولو څخه هیڅ فائده په لاس نه ورځي، څوک چې د نفاق او استهزاء د سزا وړ (لایق) وي؛ هغه به خامخا ور رسیږي، هو ! که اوس هم څوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالی جل جلاله هغه بښي، یا که یې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلی وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کیږي.

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۗ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځینې د دوی له ځینو نورو دي (او په کفر او نفاق کې ګرد سره یو شان دي)، امر (حکم) کوي پر منکراتو (بدیو چې ښیي یې نورو ته)، او منع کوي دوی (خلق) له نېکیو څخه، او کلک نیسي دوی لاسونه خپل (له خیرات او دعا او مناجات نه)، هېر کړی دی دوی الله (او طاعت یې)؛ نو (الله) بې برخې کړي دي دوی (له خپل رحمت نه)، بېشکه چې منافقان همدوی دي فاسقان (یا دوی همدغه وتونکي دي له دائرې د ایمان نه).

تفسیر: یعنې له ټولو څخه لوی یاغیان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوی نارینه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حیلې او پلمې (تدبیرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته یې تیار کړي، د پیسو لګولو په اصلي ځایونو کې خپل لاسونه موټي او کلک نیسي، مطلب دا چې دوی کلمه وایي، لیکن نه د دوی له ژبې چا ته څه خیر او ښېګڼه رسیږي او نه له ماله، نو الله تعالی هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله یې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ۝۶۸

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړی دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسیر: يعنې دغه يوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هيڅ ضرورت نه پاتې کيږي.

﴿وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾: ښايي چې مطلب يې داسې وي، چې په دنيا کې به هم دالله تعالی جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسيږي، يا به دغه جمله د پخواني جملې تاکيد وي، والله أعلم.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۭ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو !) په شان د هغو کسانو يئ چې پخوا له تاسې څنې وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زيات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخيسته دوی په برخې خپلې (له دنيوي لذتونو).

تفسیر: يعنې د دنيوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدّره وه، له هغې څخه يې ګټه (فائده) او د عاقبت هيڅ يو خيال او فکر يې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ۭ

نو ګټه (فائده) واخيسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخيستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوئ تاسې په باطلو کې په شان دډوبيدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسیر: يعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي يئ ! او له فاني متاع څخه خومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسيږي، او ستاسې ټول کارونه بيخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهيږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زيات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالی جل جلاله د انتقام او نيونې څخه يې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډينه او اطمينان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالی جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست يئ؟ .

اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝۶۹

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زيانکاران (يا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسیر: يعنې هيڅ دنيوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنيوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقيقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع ړومبی (۵۵) آيت کې د ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ﴾ په تفسير کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځايونو کې هم ليکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۙ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۚ

آیا نه دي راغلی دوی ته خبر (د عذاب د) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهیم او خښتنان د (ښار د) مدین او چپه شوو اړول شوو کلیو (د لوط).

تفسیر: د نوح علیه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سیلئ) او د (ثمود) قوم په صیحه (غیبي چغه) هلاك شول، الله تعالی جل جلاله د ابراهیم علیه السلام تایید په عجیب او غریب ډول وفرمایه، چې د هغه په لیدلو سره د هغه قوم ذلیل او ناکام شو، د دوی پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مرګ ووژل شو، د مدین ښار اصحاب په صیحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط علیه السلام د قوم کلي بیخي په بل مخ واړول شول، او د کاڼو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې بې د ابراهیم علیه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت کې تېرې شوي دي.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

چې راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې (نو تکذیب وکړ دوی د رسولانو، نو هلاک شول) نو نه وو الله چې ظلم به یې کولو په دوی، ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په کفر او تکذیب سره).

تفسیر: یعني الله تعالی جل جلاله هیچا ته بې سببه او بې ځایه جزا سزا نه ورکوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګیا دي، چې د هغو په اثر پر دوی د الله تعالی جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمناني ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو حکم کوي دوی په نېکیو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دی)، او منع کوي له بدیو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء کوي) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او حکم مني د الله او (حکم مني) د رسول الله، دغه کسان ژر به رحم وکړي په دوی الله، بېشکه چې الله ښه غالب قوي دی (د حکمونو په جاري کولو) ښه د حکمت خاوند (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني منافقان خلق له نېکی څخه منع کوي، او د بدی په لوري ترغیب ورکوي، او مؤمنان خلق له بدی نه ژغوري، او د نېکی په لوري یې تشویق کوي، د منافقانو موټې کلک دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانیستي دي، منافقان د شومتیا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالی جل جلاله له حکمه سره سم د خپلو مالونو زکات، صدقې او خیرات ورکوي، له منافقانو څخه بیخي الله تعالی جل جلاله هېر دی، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي، او په ټولو معاملاتو کې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمونو سره سم تګ کوي، نو ځکه منافقان د الله تعالی جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاك الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۷۲﴾

وعده کړې ده الله له نارينه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځايونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لويه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بري دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې د ټولو دنيوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالی جل جلاله رضا او خوښي ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالی جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالی جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالي ورکوي، مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقيقي محبوب دائمي رضا او د هغه ليدل وي.

په صحيح حديث کې راغلي دي چې: حق تعالی جل جلاله به جنتيانو ته غږ کوي چې: «ای جنتيانو !» جنتيان به په ځواب کې عرض وکړي «لبّيک»، بيا به پوښتنه وکړي چې «هل رضيتم ـ آيا اوس خوښ شوي يئ؟» جنتيان به داسې عرض وکړي: «ای پروردګاره ! ولې به نه يو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهايي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بيا به داسې پوښتنه وشي، «هل أعطيتم أفضل من ذلک؟ ـ هر هغه شيان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آيا د هغو څخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتيان به سوال وکړي چې: «يا الله جل جلاله ! له دغو نعمتونو او مهربانيو څخه به بل کوم غوره، اعلی او خورا (ډېر) ښه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالی جل جلاله فرمايي: «أحل عليكم رضواني فلا أسخط عليكم أبدا ـ خپله دائمي رضا او خوښي تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هيڅ خفګان او نا خوښي نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنين هذه الكرامة العظيمة الباهرة

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۷۳﴾

ای نبي (محمده !) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: د (جهاد) معنی د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهايي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طريقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السيف) مشروع نه دی، او نه د نبوّت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آيت کې عام دی، يعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلې سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي ! د ځينو علماوو دا رايه ده، که د منافقانو نفاق بيخي ښکاره او عيان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسّيف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنګه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بيخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آيت کې د دوی سره د لږې سختې رويې غوره کولو هدايت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کريم صلی الله عليه وسلم فطرتاً ډېر حليم

او خورا (ډېر) نرم خویه او مهربان وو، لکه چې په خپله پاک الله جل جلاله فرمایي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آیت (۱۷) رکوع) د الله تعالی له جانبه پرېي حکم شوی وو: ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آیت (۱۱) رکوع).

څرنګه چې منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کې شامل وو، نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د هغوی له کارونو څخه اغماض او عفوه کوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به يې ور سره کوله، د (تبوک) په غزا کې کله چې منافقانو په پوره ښکاره ډول سره بيحيايي، عناد، عداوت او دښمني اختيار کړه؛ نو داسې حکم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل کې سختي اختيار کړئ! ځکه چې دغه شرير خلق په ښو اخلاقو او نرمۍ سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ ۚ فَإِن يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوري دوی په الله باندې چې نه دي ويلي دوی (دا خبرې چې تاته دررسېدلې دي) او خامخا په تحقيق ويلې وه دوی کلمه (الفاظ) د کفر، او کافران شوي دي دوی (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد يې کړی وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوی (هغه ته)، او عيب نه لګاوه دوی (په الله او رسول الله) مګر له دې جهته چې غنيان کړل دوی الله او رسول د الله له فضله خپله، نو که توبه وويسته دوی (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خير دوی ته، او که بېرته وګرځي دوی (له توبې)؛ نو عذاب به ورکړي دوی ته الله په عذاب دردناک سره په دنيا کې (په وژلو) او په آخرت کې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوی ته په (تمامه) ځمکه کې هيڅ ولي (دوست ساتونکی له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونکی له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو کې يو تر بله د نبي کريم صلی الله عليه وسلم او د اسلامي دين سپکاوی کاوه لکه چې د (المنافقون) په سورت کې به راشي، کله چې کوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګڼه، او قسمونه بې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي کړې، الله تعالی جل جلاله د مسلمانانو د روايتونو تصديق وکړ، چې بېشکه منافقانو همداسې خبرې کړې دي، او د اسلام له دعوی څخه وروسته يې همداسې کلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلی الله عليه وسلم په نسبت ويلې دي؛ چې داسې وينا يواځې د همدغو منکرانو له خولو څخه راوتلی شي.

﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾: «او قصد يې کړی وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوی هغه ته» يعني د (تبوک) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت کې رسول الله صلی الله عليه وسلم له لښکره بېل شوی وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره کې تېره شوې وه، تقريبا دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تياره کې يې غوښتل چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلی الله عليه وسلم له کومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره حُذيفه او عمّار رضي الله تعالی عنهما وو، منافقان د عمّار نه چپ چاپېره شول، مګر حذيفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لوري ته واړول، څرنګه چې د هغو مخونه پټ وو، حذيفه رضي الله تعالی عنه او نورو هغوی ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم حُذيفه او عمّار رضي الله تعالی عنهما ته د هغوی ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره يې ور معرفي کړل.

مګر تاکید يې وکړ چې دا حال چا ته مه وايئ، د دغې واقعې په لوري په ﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالی جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځينو علماوو ليکلي دي، چې په يو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنۍ جګړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شيطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل يې چې د انصارو او مهاجرينو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې يې تفصيل راځي.

﴿وَمَا نَقَمُوا﴾ الآيه ـ «او عيب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله عليه وسلم مګر له دې جهته» يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت الله تعالی دوی بډايان (مالدار) کړل، د پور له باره يې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنيمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پيداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالی جل جلاله او رسول الله صلی الله عليه وسلم سره چل، فرېب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلی الله عليه وسلم او مسلمانانو ربړلولو (تکليفولو) ته يې ملاوې تړلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالی جل جلاله به په دنيا او عُقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هيڅوک نه مونده کيږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې (جلاس) نومې يو سړي د دغو آيتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وويستله، او خپل پاتې ژوند يې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُم مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِن فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُم مِّن فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد يې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خيراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل يې اختيار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی څنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسير: دا آيت کريمه د ځينو منافقينو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جدّ بن قيس او معتب بن قُشير، (تفسير القرطبي، زاد المسير).

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کې (چې هيڅ لرې به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کيږي به له الله سره (په قيامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به يې ويل.

تفسير: يعنې له الله تعالی جل جلاله سره د څرګندې وعده خلافۍ او دروغ ويلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زړونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لرې کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې كه كوم سړی ښه يا بد خصلت ځان ته غوره كړي؛ نو د بيا بيا كولو له امله هغه دائمي ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحكام څخه كله كله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبير كيږي.

﴿أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾﴾

آيا نه دي پوهيدلي دغه (وعده خلافان) چې بېشكه الله عالم دی په پټو (نيتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهيدلي دوی په دې خبره چې) بېشكه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾﴾

هغه منافقان چې عيب وايي په (ډېرو) خيرات كوونكو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو كې او (بل) د هغو (بې وزلو عيب وايي) چې هيڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زيار او كوښښ) خپل، پس مسخرې كوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوقې مسخرې به وكړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل كې) او شته دوی ته عذاب دردناك.

تفسير: يو ځلې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم مسلمانانو ته د صدقې وركولو په نسبت ترغيب وكړ: «چې په دغو صدقاتو د تبوك د لويې غزا تياري وكړي، ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه هر څه چې په كاله كې موندل؛ هغه يې ټول وركړل، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه خپل نيمايي مال وركړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه درې سوه اوښان له بارونو سره وركړل، علي مرتضى رضي الله تعالى عنه زر اشرفۍ وركړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالى عنه څلور زره درهم (يا دينار) وركړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قيمت يې څلور زره درهمه كېده) وركړې».

نو منافقانو د دغو صدقې وركوونكو بد ويل شروع كړل، او ويل به يې چې: دغو نوموړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زيات مال په ريا او ځان ښودنې وركړي دي، او يو غريب مفلس صحابي ابو عقيل حبحاب چې په خوارۍ او مزدورۍ او مشقت سره به يې لږ شی ګټل، يوه پيمانه خورما صدقه كړه، نو منافقانو پر ده باندې خندل، او ملنډې به يې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښيي، او ځان په وينو لړلو شهيدانو كې داخلوي، كه نه يوې پيمانې خرماوو ته د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه څه احتياج؟ خو نوم يې كاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي وركوونكي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځينو ته به يې پيغورونه وركول، او په ځينو به يې مسخرې كولې؛.

نو الله تعالى جل جلاله وفرمايل: ﴿سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ﴾ «الله تعالى جل جلاله به د دې پيغورونو او مسخرو په مقابل كې په دوی پورې ټوقې او مسخرې وكړي»، كه څه هم ظاهراً دوی څو ورځې د ټوكو، مسخرو او منلډو (ټوقو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقيقت كې په پټه كې د دوی د امن او هوسايي (آرام) ټولې ريښې او رګونه پرې كيږي، او دوی ته ډېر دردناك عذاب تيار دی.

﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾﴾

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) يا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، كه بخښنه وغواړې ته دوی ته اويا كرته؛ نو له سره به بخښنه ونه كړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعنې د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوی په حق کې بيخي بې اثره او بې فائدې ده، الله تعالی جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هيڅکله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدينه منوره کې د منافقانو رئيس عبد الله بن أُبيّ مړ شو، رسول الله صلی الله عليه وسلم د کفن لپاره خپل مبارک کميس ورکړ، او د خپلې خولې مبارکې لاړې يې په خوله کې ورواچولې، او د ده د جنازې لمونځ يې اداء کړ، او د مغفرت دعا يې ورته وکړه.

عمر رضي الله تعالی عنه په دغه معامله کې مداخله او مخالفت وکړ، او ويې ويل چې: يا رسول الله ! دا خو همغه خبيث دی چې په هغه او دغه وخت کې يې دغسې او هغسې ناولې کارونه کړي وو، او تل د کفر او نفاق مشر او بيرغ پورته کوونکی وو، آيا الله تعالی جل جلاله نه دي فرمايلي: ﴿اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «ای عمره ! زه له استغفاره نه يم منع شوی، بلکه آزاد پرېښودل شوی يم، چې بخښنه وغواړم يا ونه غواړم، او دغه د الله تعالی جل جلاله کار دی چې بخښنه ورته کوي، که يې نه کوي» يعنې که څما استغفار هغه ته ګټه (فائده) ونه کړي؛ نو ودې نه کړي، ښايي چې څما دا کار د نورو په حق کې ګټور ثابت شي، که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووينې؛ نو مسلمانان به شي لکه چې همداسې هم وشول.

د صحيح بخاري شريف په يو روايت رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «که زه پوهېدی چې په اويا ځلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه کېدلې؛ نو ما به له اويا ځلې څخه زيات استغفار ورته غوښتلی وی»، ګواکې په دغې جملې سره رسول الله صلی الله عليه وسلم تنبيه وفرمايله، چې د عمر رضي الله تعالی عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار ګټور نه ګاڼه، يوازې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالی عنه نظر يوازې د (بغض في الله) له کبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مګر نبي کريم صلی الله عليه وسلم دمړي د ګټې (فائدې) څخه صرف نظر کړی، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند يو فائده يې په نظر کې نيولې وه.

بالاخر د الله تعالی وحي ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ﴾ په تصريح سره د منافقانو د جنازې کولو يا د دوی په تکفين، تدفين او تجهيز کې له برخې اخيستو څخه يې منع کړ، ځکه چې له دغه وضعيت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آيت له نزوله وروسته بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم د هيڅ يو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُوْنَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُوْلِ اللّٰهِ وَكَرِهُوْٓا اَنْ يُّجَاهِدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَقَالُوْا لَا تَنْفِرُوْا فِي الْحَرِّ ۗ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا ۗ لَوْ كَانُوْا يَفْقَهُوْنَ ﴿٨١﴾

خوشاله شوي وو ېږته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله ـ وجې) په کېناستو خپلو ېږته له رسول د الله څخه، او بده ګڼله دوی دا چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې، او ويل به دوی (په خپلو منځونو کې يا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوک دې غزا ته) په دغې ګرمۍ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دی له جهته د ګرمۍ (دوی ته له دې حرارته) که وی دوی چې پوهېدی (نو نافرماني به يې نه وه کړې).

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې یې ګډون نه وو کړی، یعنې د منافقانو دغه حال چې د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتي، لکه چې زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسېدی شي؟ له دې ځایه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پیدا کیږي.

داسې هیڅ یوه ګناه نشته چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آیت (۹) رکوع).

لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږي.

﴿وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ «او ویل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، یعنې یا منافقانو دغسې ویناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، یا خو یې ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه یې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَّوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ «وو وایه ای محمده! دوی ته چې: اور د دوزخ ډېر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارته که وی دوی چې پوهېدی؛ نو نافرماني به یې نه وه کړې»، یعنې که دغو منافقانو پوهه لرلې؛ نو داسې فکر به یې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغوري (ساتي) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لوري ورځي، چې د هغه ګرمي د دې ګرمۍ څخه ډېره زیاته او نهایته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حدیث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجې زیات دی، نعوذ بالله منها.

﴿فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ ﴿۸۲﴾

نو ودې خاندي دوی لږ (په دنیا کې) او ودې ژاړي ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسي! او ودې خاندي! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل ترتله وژاړي!.

﴿فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَن تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُم بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ﴾ ﴿۸۳﴾

نو که بېرته راوستي ته الله (مدیني ته) یوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شویو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بیا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو وو وایه (ای محمده! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هیڅکله (هیڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګېږئ په ملګرتیا ځما د هیڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي یئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول وارې (په غزا د تبوک کې)؛ نو بیا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شویو (ښځو او هلکانو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدینه منوره کې وو، ممکن وو چې ځینې منافقان د رسول الله صلی الله علیه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه یې ﴿إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ﴾ وفرمایل، یعنې که او س دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې وو وایه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راخر ګنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا ړومبی له دې ښکاره شوی دی، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلی نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مېړانه (بهادري) ښوولی شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعيفانو او ناتوانو، سپين ږيرو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کېنئ، او هغه شی چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړی دېر ښه دی، چې پر همغه حالت باندې ومرئ، ځو د الله تعالی جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّاتَ اَبَدًا وَّلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ ۭ اِنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَمَاتُوْا وَهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨٤﴾

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هيڅکله، او مه درېږه په قبر د ده (د دعا، استغفار يا د تدفين د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک يې کړی دی) او په رسول د الله (چې له زړه يې نه دی منلی) او مړه شول حال دا چې دوی فاسقان وو.

تفسير: دغه آيت د عبد الله بن أُبيّ څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (٨٠) آيت په تفسير کې مونږ هغه په تفصيل سره ليکلي دي، د دې آيت له نازلېدو نه وروسته د منافقينو جنازه کول بيخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه به احتياطاً د هغه سړي په جنازه کې ګډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حُذيفه رضي الله تعالى عنه ګډون نه وو کړی، ځکه چې حذيفه رضي الله تعالى عنه ته رسول الله صلى الله عليه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سرِّ رسول الله صلى الله عليه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ۭ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٨٥﴾

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډېر وي) او اولادونه د دوی (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنيا (لږ خسيس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوې) ارواح د دوی (په ډېر سختی او غم سره)، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر ومري).

تفسير: په همدې جزء د (التوبة) په (٥٥) آيت (٧) رکوع کې په همدې مضمون يو بل آيت هم تېر شوی دی، دلته دی همغه تفسير بيا وکتل شي.

وَاِذَآ اُنْزِلَتْ سُوْرَةٌ اَنْ اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوْا مَعَ رَسُوْلِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوْا ذَرْنَا
نَكُنْ مَّعَ الْقٰعِدِيْنَ ﴿٨٦﴾

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ايمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملګرتوب درسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د ښېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی، او وايي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کېناستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسير: کله چې د قرآنکريم په کوم سورت کې خبرداری ورکول کيږي، چې په پوره اخلاص او په ټينګه ايمان راوړئ ! ښايي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلى الله عليه وسلم سره يو ځای شي ! او د الله تعالى په لاره کې جهاد وکړي ! ؛ نو دغه منافقان ترې ځنګ کوي، او په دوی کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبيرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اجازه غواړي، چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدينه کې پاتې شو، ګواکې د ډېرې بې غيرتی او نامردی له امله (وجې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنګ يا د خطرې د نامه له اورېدلو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غونډې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنګ خطر له مينځه لاړ شي، او د اطمينان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بيا په خبرو جوړولو کې لکه بياتي (قيچي) غونډې په ژبه ښورولو له تولو څخني وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آيت (۲) ركوع).

رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له بېرته پاتې شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کُفر او نفاق) نو نه پوهيږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسير: يعني د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ كولو) او د پيغمبر څخه د بېرته پاتې کېدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی، چې اوس ډېر لوی لوی عيبونه هم هغو ته د عيب په شان نه ښکاري، او د دې په ځای چې په دغه بې غيرتۍ وشرميږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

ليکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ايمان لرونکي دي له ده سره جهاد يې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېګڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسيدلي (برياليان). تيار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شيطان).

تفسير: دلته الله تعالی جل جلاله د منافقينو په مقابل کې د مخلصينو بيان فرمايي، چې وګورئ دغه دي د الله تعالی جل جلاله وفادار بندګان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې يې نه په خپل ځان اړ (ايسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمايت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم ملګرتيا کوي، او هر ډول قرباني او ځان جارولو ته حاضر او تيار دي، نو بيا که د داسې خلقو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟.

وَجَآءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرايي) اعرابو څخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ يې ويلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ايمان کې)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی څخني عذاب دردناک.

تفسير: يعني همغسې چې د مدينې منورې په اوسيدونکو کې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کليوالو ناپوهو اعرابو کې هم هر راز خلق پيدا کيږي، له هغو څخني يې دلته دوه قسمه ذکر دي، د مخلصينو کليوالو ذکر د دغې رکوع په پای (آخر) کې په ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ الآيه - (۹۹) آيت کې راځي.

دلته د کلیوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذّرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرینو په منځ کې اختلاف دی، چې آیا له هغو ځنې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکي منافقین مراد دي (لکه چې له ترجمې څخه ښکاري)، یا په رښتیا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعاً د جهاد له ګډون څخه معذور وو.

که ړومبني شق اختیار کړ شي؛ نو په آیت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بیان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودانې لپاره یې په دروغو پلمې او حیلې جوړولې، او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو ړومبی د ایمان په دعوی کې دروغ ویل، او بیا یې د ظاهري رسم او د ریایي دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفیر (اعلان) د اوریدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بیاکه او بې حیا شول، او د عذر کولو لپاره هم رانغلل.

نو په دې تقدیر سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به یې داسې کیږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کیږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفیق ور په برخه کیږي، تر دغه وعید لاندې نه راځي.

که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعاً معذور وو؛ نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعید به یوازې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د ړومبنی ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعیفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې یې لګوي دوی (په غزا کې) هیڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه یې صاف وي)، نشته په نیکوکارانو هیڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتینو معذورینو عذر بیانوي، حاصل یې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طریقه) لازم بالذات وي، مثلا لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هیڅ صورت له سړي څخه نشي بېلېدې، او کله عارضي یا بدني وي، لکه ناجوړتیا او نور، یا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، څرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدین ډېر لرې او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره یې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلۍ د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته یې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلۍ ورکړې ته دوی ته؛ نو وویل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بهېدې (یعني تویولې) له اوښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې یې ولګوي (په جهاد کې).

تفسیر: په صحیح حدیث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د (تبوک) مجاهدینو ته وویل: «تاسې په مدینه کې داسې یو قوم پرېښی دی، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب کې شریک دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالی جل جلاله په لاره کې اخلئ، یا له کومې بیدیا څخه تېرېږئ، یا چې په کومه لوړه خېژئ، یا کومې ژورې ته ښکته کېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو مواقعو کې له تاسې سره ملګري او یو ځای دي، دا هغه خلق دي چې د حقیقي مجبوریتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه بېرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) کې د دغه مضمون له بیان څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم د همدغه آیت تلاوت کړی دی: ﴿وَّلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ﴾ الآیه.

اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَسْتَاْذِنُوْنَكَ وَهُمْ اَغْنِيَآءُ ۚ رَضُوْا بِاَنْ يَّكُوْنُوْا مَعَ الْخَوَالِفِ ۙ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٩٣﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتی په هغو کسانو ده چې اذن (د بېرته پاتې کېدلو) غواړي له تا نه حال دا چې دوی غنیان وي، راضي شول په دې چې وي دوی (ناست) سره له بېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی دی الله په زړونو د دوی؛ نو دوی نه پوهېږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسیر: یعنې له قدرت او وس سره له جهاد څخه خنګ کوي، او په ډېره بې غیرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په کور کې ناست باهوګان په لاس کوي، په تل او همېشه ګناه کولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توربرېږي، چې په کې د ښو او بدو عیب او هنر، پوهه او تمیز نه پاتې کیږي، کله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه کوم انسان په دغې اندازې لیونی او پاګل شي، چې د ندامت او تأسف په ځای بالعکس په ګناه فخر کوي او خوښېږي، نو دلته ښایي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالی جل جلاله مهر لګېدلی دی ـ العیاذ بالله.

يَعْتَذِرُوْنَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ ۗ قُلْ لَّا تَعْتَذِرُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ ۗ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهٗ ثُمَّ تُرَدُّوْنَ اِلٰى عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٤﴾

عذرونه به کوي دغه (منافقین) تاسې ته (د پاتې کیدلو خپلو د غزا نه) کله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوی ته، ووایه (ای محمده !) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه کړو په تاسې مونږ، په تحقیق خبر کړي یو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به ویني الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم ویني چې له خپل نفاقه راګرځئ که نه ګرځئ)، بیا به بېرته بوتلی شئ تاسې (په قیامت کې هغه) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته، نو خبر به درکړي تاسې ته په هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسیر: یعنې لکه چې د «تبوک» د تلو په وقت کې منافقینو راز راز (قسم قسم) حیلې او پلمې (بهانې) جوړولې، کله چې تاسې مدینې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقین هم داسې باطل عذرونه دروړاندې کوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه کړي، او قسمونه به خوري چې: «یا رسول الله ! ځمونږ نیت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوی ته ووایئ چې: د دروغو جوړولو هیڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټي او بېکاره دي، مونږ د الله تعالی له جانبه ستاسې پر دغه کذب او نفاق خبر او مطلع کړی شوي یو، نو ستاسې پر دغو لغو یا تو او چټي (بېکاره)

خبرو څرنګه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل وليد شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په رښتيني صورت سره ظاهريږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسې هيڅ يوه پټه خبره او عمل يا نيت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر وړوکي او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ اِنَّهُمْ رِجْسٌ ؗ وَّمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۹۵﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پليت دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقينو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبيرونو) او حيلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ويلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتيا او پوښتنه عائده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرّض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمايي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرّض مه کوئ! ليکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی څخه راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهايت پليتی او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پليت واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکی او صفايي هيڅ توقع نشي کېدی.

يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۹۶﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کيږي له فاسق قومونو نه.

تفسير: دمنافقينو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فريب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض يې کړئ که په چل او فريب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه څخه څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دليل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَّ نِفَاقًا وَّ اَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿۹۷﴾

ځيني له صحرايي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاريانو نه) او ډېر لايق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: تر دې ځای پورې د مدينې منورې د منافقينو او د مخلصينو احوال بيان شو، اوس د كليوالو صحرائيانو د څه حال ذكر فرمايي چې: په دوی كې هم څو ډوله خلق دي: كفّار، منافقين، مخلصين مسلمانان، څرنګه چې د كلي او سيدونكي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لكه په حديث كې راغلي دي: «من سكن البادية جفا»)، او د علم او د حكمت د مجالسو څخه د لريوالي لامله د تهذيب او تمدّن اثر او د علم او عرفان رڼا ډېره لږه قبلوي، نو د هغوی كفر او نفاق د ښارونو د كفّارو او منافقينو څخه ډېر سخت دی.

د اعرابو د بې رحمی او غټ زړه توب ذكر په متعددو احاديثو كې راغلی دی، په يو حديث كې دي، چې يوه اعرابي له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه پوښتنه وكړه: «تاسې له هلكانو (ټچو) سره مينه او محبت هم كوئ؟، په الله قسم چې مونږ هيڅ كله له خپلو هلكانو سره مينه او محبت نه كوو !»، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وكړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی»؟.

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾: «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حكمت والا چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي»، يعنې د الله تعالی علم د بني آدمانو پر ګردو طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حكمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله كوي.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو هغه دي چې نيسي هغه شی چې لګوي (يې په لار د الله كې) محض يو تاوان، او انتظار كوي په تاسې د ګردشونو د زمانې، پر هم دوی دې وي ګردش د بدی (نه په تاسې)، او الله ښه اورېدونكی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې په «منافقينو اعرابو) كې هغه خلق هم شته چې كوم وقت د الله تعالی په لاره كې څه شی ولګوي؛ نو په داسې كراهيت سره يې لګوي، لكه چې دوی كومه جرمانه وركوي يا تاوان ګالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي ؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو كې په كوم ګردش او آفت كې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت كې ګردشونه راتلونكي دي، اسلام خو تل غالب او فائق اوسيږي، او دغه منافقان ډېر سخت ذليل او رسوا كېدونكي دي، الله تعالی د هر يوه خبرې او دعاوې اوري، او ښه ورته معلوم دي چې كوم يو د عزت او د بري اهل دی؟ او كوم يو د ذلت او رسوايۍ وړ او مستحق دی؟.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنفِقُ قُرُبَاتٍ عِندَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۚ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ ۚ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو څخه هغه دي چې ايمان لرونكي دي په الله او په ورځې آخرې او نيسي (ګڼي ـ شمېري) هغه شی چې لګوي (يې په لاره د الله كې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاګانو د رسول، خبردار شئ چې دغه (خرچ كول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل كړي دوی الله په رحمت خپل كې، بېشكه چې الله ښه مغفرت كوونكی ډېر مهربان دی.

تفسير: دلته يې د قرآن كريم معجزانه تأثير او د نبي كريم صلی الله عليه وسلم د حيرت غورځوونكو تعليماتو ننداره راښوولې ده، چې په همدغه ځيږو مزاجو، غټ زړو، تندخويو او بې لارو كليوالو او صحرائيانو كې چې د كفر او نفاق، جهل او طغيان لامله د دې خبرې له سره لايق او وړ نه وو، چې د الله تعالی په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د تعليمه او د قرآن عظيم له غږ او تفهيمه په دوی کې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پيدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو ګردو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاك الله په لاره کې هر شی چې لګوي؛ خالص د الله تعالی د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا د ګټلو په غرض يې کوي، الله تعالی دوی ته زيری او بشارت ورکوي، چې بېشکه دوی په دغو خپلو اميدونو او هيلو (ارزوګانو) کې حق بجانب دي، يقيناً دوی ته همغه شی ور په برخه کيږي، چې د هغه نيت يې پخپلو زړونو کې کړی وي (يعنې د الله تعالی قُرب)، او پاك الله جل جلاله خامخا دوی په خپل رحمت کې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلی الله عليه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترګو يې ګوري، چې هر کله کوم سړی ښه کار کوي، او سم له اسلامي احکامو سره زيار او کوښښ کوي، يا صدقات او نور خيرات ورحاضروي؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم دهغو په حق کې دعا کوي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغې دعاء ثمره هم همغه د الله تعالی رحمت او تقرّب دی، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونکي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او هغه کسان چې متابعت يې کړی دی د هغوی په احسان (نېکۍ) سره؛ راضي شوی دی الله له دوی نه، او راضي شوي دي دوی له الله نه، او تيار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهيږي لاندې د (ونو او ماڼيو د) دوی ويالې، چې تل به وي دوی په هغو کې همېشه، دغه (رضا او جنت) بری دی ډېر لوی.

په تفسير: د «أعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنينو د زعماوو، أعيانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي، يعنې هغه مهاجرين چې په هجرت کې يې د سبقت او اوليت شرف حاصل کړی دی، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت کې د سبقت او اوليت افتخار لرونکي دي، الغرض هغو کسانو چې د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت کې هومره چې دتقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخيستې ده، بيا هغه خلق چې له ښو کارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتديانو متابعت او پيروي کوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالی رضا او خوښي او حقيقي بری حاصل شوی دی، همغسې چې هغوی په پوره خوښۍ او خوشالۍ او د قلب په انشراح سره د الله تعالی د تشريعي احکامو او تکويني قضاوو په مقابل کې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالی هم دوی ته د خپلې خوښې او رضا سند ورعطا کوي، او په غير محدود انعام او اکرام يې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛؕ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ؔۛ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۟ لَا تَعْلَمُهُمْ ؕ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ؕ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾

او ځينې له هغو کسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدينې) کې دي له صحرايي اعرابو ځنې منافقان دي، او ځينې له مدينې والاوو نه کلك دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوی لره، مونږ پېژنو دوی لره، ژر به عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته، بيا به بوتلل شي دوی عذاب ډېر لوی ته.

تفسير: يعنې ځينې له اهل المدينې او دهغې د شاوخوا ساکنين په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټينګ ولاړ دي، ليکن دغه نفاق دومره غريق او عميق دی؛ چې سره له دغه قرب مکاني او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعيين او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشې مطلع

کېدی، د هغو په پوره ډول سره تعيين او معلومول يواځې د الله تعالى په علم کې شته، خرنګه چې د عامو منافقينو پته او سراغ له څېرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کيږي؛ ﴿وَلَوْنَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عميق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کيږي.

﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ﴾ الآيه ـ «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بيا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۴۵) آيت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کيږي، يو د قبر عذاب او دويم هغه عذاب چې په دغه دنيوي ژوندون کې ور رسيدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوږې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، يا د اسلام د ترقي او عروج د ليدلو څخه د حسد او رخې (کينې) او غيظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چيچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَّرَّتَيْنِ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد يا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، يا له دوو ځلې څخه نوعي اثنينيت مراد دی، يعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

﴿وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠٢﴾﴾

او ځينې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډ کړي دي دوی نېک عمل، او بل بد عمل، قريب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطياتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسير: په اهل المدينه کې که له يوه لوري دغه منافقين او متمردين دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختی سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځينې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشريت په مُقتضی که کومه خطا او قصور واقع کيږي؛ نو نادمان کيږي او بلا تأمّل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نيکي او بدي سره ګډوډ دي، بدي خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفير د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بيا په دغه غير حاضرۍ باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ايستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج يا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکيو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالى د معافی اميد ورکړی دی.

مفسرينو ليکلي دي چې دغه آيت د «أبو لبابة رضي الله تعالى عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، ليکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله عليه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پورې کلک وتړل، او ګردو قسم سره ياد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلی الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی په داسې حال کې وليدل؛ نو ويې فرمايل: «والله تر څو چې الله تعالى د دوی د پرانيستلو حکم رانکړي؛ زه يې نشم پرانيستلی»، بالآخر دغه آيت نازل شو؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو غوتې وپرانيستلې او د توبې د قبول بشارت يې ورکړ، وايي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکميل په ډول له څه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالى په لاره کې يې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آيت نازل شو.

خُذۡ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡ صَدَقَةٗ

واخله (ای محمده !) له مالونو د دوی صدقه (زکات يا خيرات).

تفسير: محقق شيخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، ليکن که د «صدقې» لفظ عام واخيستل شی، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثرو روايتونو سره سم دغه آيت د هم هغو سړيو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافی د توبې د تکميل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په ړومبنی فائده کې نقل شوي دي.

تُطَهِّرُهُمۡ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٞ لَّهُمۡۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١٠٣

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابرکته کړې ته دوی د هغه په وسيله، او دعا (د نېکۍ) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکين دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: په «توبه» سره ګناه معافيږي، يعنې مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کيږي، ليکن يو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبيعي اثراتو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموما د حسناتو په کولو سره زائله کيږي، نو په دې لحاظ سره ويلی شو چې: صدقه د ګناهونو له اثراتو څخه سړی بيخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زياتوي.

أَلَمۡ يَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقۡبَلُ ٱلتَّوۡبَةَ عَنۡ عِبَادِهِۦ وَيَأۡخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ۝١٠٤

آيا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبلوي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبلوي صدقات او (نه پوهيږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې د توبې او د صدقاتو قبلول يواځې د الله تعالی په اختيار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم يوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعايته سره سمه توبه ايستلې، يا صدقه يې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځينو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه يې منظوره او د صدقاتو د قبوليت حکم يې ورکړ، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د دوی په حق کې (حيّاً او ميّتاً) دعا وکړې.

وَقُلِ ٱعۡمَلُواْ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُولُهُۥ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ۝١٠٥

ووايه (ای محمده ! دوی ته) عمل کوئ تاسې ! نو ژر به ويني الله عمل ستاسې او رسول د ده (به يې هم ويني) او مؤمنان (به يې هم ويني)، او ژر به بيا بوتلی شئ تاسې (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وئ تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعني په توبه او نورو ښيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځای پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوړاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوی دی، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د راشدينو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او وبه کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاک الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به ومومئ، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو ښيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطّلع دی، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړی شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوی کې؛ يا به په عذاب کړي وی يا به په مهرباني وکړي پر دوی د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: د اهل المديني څخه دلته د يوه وړوکي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوک» د غزوې متخلفين يعني هغه کسان چې په «تبوک» کې نه وو شريک شوي؛ درې قسمه وو:

(۱): منافقين چې د شک او نفاق لامله ښل پاتې شوي وو، (۲): هغه کسان چې د سستی او ځان هوسايی (آرامی او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريک شوي، بيا دوی کې هم دوه قسمه سړي وو، علی الأکثر هغه کسان وو چې د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوی خپل ځانونه د مسجد په ستنو پورې تړلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوی خپل ځانونه په ستنو تړل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروړاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزييده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوی په باره کې دغه د ﴿وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ﴾ آيت نازل شو، يعني د دوی په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دی، تر څو ورځو پورې د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالی هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستنی رکوع په خاتمه کې شروع کېږي.

وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًۢا بَيْنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ مِن قَبْلُ ۚ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّا ٱلْحُسْنَىٰ ۖ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

او ځيني هغه (منافقان) دي چې نيولی (جوړ کړی) دی دوی مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بيلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړی دی له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هرومرو دوی چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د نېکی، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دی، چې په ښکاره سره هغوی ښه کار (تعمير د مسجد) کړی دی، ليکن د بد اعتقادی لامله هغه د دوی د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کريم صلی الله علیه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلې کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدينې منورې ښار ته تشريف راوړو، او نبوي مسجد يې تعمير كړ، او رسول الله صلى الله عليه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زيارت ته تللو، او دوه ركعته لمونځ به يې كاوه، او د هغه ډېر فضائل يې بيان كړه.

كله چې اسلام ورو ورو په مدينه منوره كې قوي كېده؛ نو د هغه ځاى منافقينو به د اسلام په ضد تخريب كولو لپاره رنګارنګ توطئې او پروګرامونه جوړول، يو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقينو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې يوه بله ودانى د مسجد په نامه جوړه كړه، او غوښتل يې چې خپل جماعت سره بېل كړي، او په دې چال كې يې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل كړي وه.

نو منافقينو د خپلو خبيثو مقاصدو لپاره د قُباء مسجد په مقابل كې د ضرار مسجد ودان كړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ كې داسې بهانه وكړه، چې څمونږ نيتونه بد نه دي، خو د باران او يخنى او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تګ ډېر سخت او مشكل دى؛ نو ځكه مو دغه مسجد ودان كړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې هلته د يو ځل لمونځ كولو لپاره د ورتلو خواهش وكړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په دغه وخت كې د (تبوك) غزا ته د تللو لپاره تيارى كړى وو؛ نو هغوى ته يې وويل: كه الله تعالى اراده وكړي، نو د (تبوك) نه د بېرته راتګ په وخت كې به درشم.

نو كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوك) د غزا څخه فارغ شو، او مدينې ته نژدې شو؛ نو جبرئيل عليه السلام دا آيت راوړه، چې په دې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم د منافقينو په ناپاكو اغراضو باندې مطلع او خبر كړ، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه كرامو ته حكم وركړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره يې خاورې كړي، نو هغوى على الفور اور ورته كړ، او د خاورو سره يې خاورې كړ، په دې ډول د منافقينو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوى په زړونو كې غوټه پاتې شول.

په دې آيت كې د ﴿لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دى.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا ۚ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

مه درېږه ته په دغه (مسجد كې لپاره د لمانځه) له سره هيڅكله، خامخا هغه مسجد چې اينبى شوى دى (تاداو ـ بنياد يې) پر تقوى (پرهېزګارى)؛ له اولې ورځې ډېر لايق د دې دى، چې ودرېږې ته په هغه كې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) كې داسې سړي دي چې خوښوي دوى دا چې ښه پاك وساتي دوى (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله محبت كوي د ښه ځان پاكوونكو سره.

تفسير: يعني «په دغه مسجد كې چې د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، كفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخالفت باندې اينبى شوى دى، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه وړ هغه مسجد دى، چې د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوى او پرهېزګارى قائم شوى دى (اعم له دې چې نبوي مسجد وي كه د قباء مسجد وي)، چې د هغو لمونځ كوونكي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاكولو او صاف ساتلو اهتمام كوي، نو ځكه پاك الله هم دوى سره محبت كوي.

په حديث كې راغلي دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وكړه چې: «تاسې د طهارت او پاكيزه ګۍ څه خاص اهتمام كوئ چې پاك الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوى وويل چې: «مونږ وروسته

د لوټي د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو»، یعنې له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسېره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زیات کاوه، له دې نه ظاهرېږي چې په دغه آیت کې د قباء د مسجد ذکر دی، لیکن په ځینو نورو روایتونو کې بالتصریح راغلي دي چې د ﴿لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آیا نو هغه څوک چې اینبی یې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوی (وېرې) باندې له الله څخه، او په رضامندۍ (د الله سره) غوره دی، یا هغه څوک چې اینبی یې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندې نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسیر: یعنې د هر هغه کار تاداو او بنیاد چې په تقوی، یقین، اخلاص او د الله تعالی پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټینګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا یې په شک، نفاق، مکر، خداع او فرېب باندې وي، هغه د خپلې ناپایدارۍ، سستۍ او بد انجامۍ په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د یوه داسې خاورین پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بیخ بېخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په یوه ویښته ولاړ پاڼ وخوځېږي، یا د سیلاب کومه چپه وروړسیږي؛ نو دغه عمارت سره له پاڼه یو ځای لاندې په اوبو کې لوېږي، او بالآخر د دوزخ کندې ته وررسیږي.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همېشه به وي مانۍ ـ ابادي د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شبهې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (یعنې مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د «ریبت» ترجمه یې په «شبهه» سره کړې ده، چې له هغې څخه مراد نفاق دی، یعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مرګې دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټینګ او قائم پاتې کیږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بېشکه چې الله پیرودلي (اخیستلي) دي له مؤمنینو څخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پیرودل ـ اخیستل په دې شان دي چې) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلی شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجیل کې او په قرآن کې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلکه هیڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شئ تاسي (اى مؤمنانو) په بيع ستاسي باندې هغه چې معامله كړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بيعه چې ده) همدغه برى دى ډېر لوى.

تفسير: له دې نه زيات ګټور او فائدمن تجارت او عظيم الشأن برى به څه وي؟ چې ځمونږ د حقيرو ځانونو او فاني أموالو خريدار الله قُدّوس ګرځېدلى دى، ځمونږ ځان او مال چې في الحقيقت د همغه پاك الله مملوك او مخلوق دى، محض په أدنى مُلابست سره ځمونږ په لوري نسبتوي (او مبيعه) يې دروي، چې په «عقد د بيع» كې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان يو ډېر أعلى مقام يې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبيعې» ته د رسېدلو وسيله ده.

نو كله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاك الله په لاره كې په اخلاص سره وړاندې كړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تيار او مهيا لرئ ! او د هغو په وركولو كې بخل او شومتيا مه كوئ ! اعمّ له دې نه چې هغه يې واخلي كه يې وانه خلي، ښايې چې هغه د ده په دربار كې تل حاضر او تيار اوسي، نو ځكه يې وفرمايل: ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ يعني مقصود د الله تعالى په لاره كې د ځان اومال حاضرول دي، وروسته له هغه كه ووژنئ كفار يا ووژل شئ د كفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو كې د «بيع عقد» پوره كيږي، او په يقيني ډول سره د «ثمن» يعني د جنت مستحق ګڼل كيږئ.

ممكن دى چې ځينو ته دغسې كومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو ښېشكه ګټوره او فائده منه ده، ليكن نقد «ثمن» يې چېرې دى؟ د هغه ځواب يې داسې وركړ: ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ يعني د ثمن او د زرو د سوځېدلو هيڅ يوه وېره او خطر نشته، الله تعالى په ډېر تاكيد او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز ليكلى دى، چې د هغه خلاف غير ممكن دي.

﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

(دوى) توبه كوونكي دي، عبادت كوونكي دي، شكر كوونكى دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې كېدونكي دي (د دنيوي لذائذو نه) ركوع كوونكي دي سجدې كوونكي دي، حكم كوونكي دي په معروف (نېكو كارونو)، او منع كوونكي دي له منكرو (بدو كارونو)، او ساتونكي دي د حدودو د الله، او زېرى وركړه (اى محمده !) مؤمنينو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسير: ځيني له «السائحون» څخه «روژه نيوونكي» مرادوي، ځكه چې روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانيو لذائذو، او نفسي مرغوباتو څخه بې تعلقه وي، د ځينو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرين» دي، چې د خپلو كورونو او كهولونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» كې يې هستوګنه كړې ده، ځيني له دې څخه «مجاهدين» اراده كوي، ځكه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه كيږي، او د الله تعالى په لاره كې د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اكثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمايلي دي: «ښايي د بې تعلقه پاتې كېدو څخه دا مراد وي چې په دنيا پورې زړه ونه تړي».

﴿الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾: يعني د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح كوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

نه دي لايق او روا نبي ته او هغو كسانو ته چې ايمان لرونكي دي چې مغفرت وغواړي دوی لپاره د مشركانو او اګر كه وي دا خاوندان د خپلوۍ وروسته له دې خبرې چې ښكاره شي دوی ته چې بېشكه دوی صاحبان دي د دوزخ !.

تفسير: هر كله چې مؤمنينو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالی پلورلي (خرڅ كړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې له نورو ټولو ځني ځانونه راټول كړي، او يواځې پاك الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوی دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخيتوب يې معلوم شوی دی؛ د خپلو مهربانيو او محبت سلسله وشلوي، اګر كه دغه د الله تعالی دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالك)، ترور او نګور، تره او تربور، نيكه او نيا او نور مخصوص خپلوان هم وي، ځكه هغه چې له الله تعالی څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان كېدی شي؟ نو د هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې باليقين دوزخي دی، اعم له دې نه چې د الله تعالی په وحي سره وي، يا چې په ښكاره ډول سره پر كفر او شرك كې مړ شي، نو د دوی په حق كې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځينو روايتونو كې راغلي دي، چې دغه آيت د رسول الله صلی الله عليه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره كې نازل شوی دی، په ځينو احاديثو كې راغلي دي، چې د رسول الله مبارك تره «ابو طالب» باره كې نازل شوی دی، او ځينو داسې نقل كړی دی، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشركينو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار وغواړي، نو په دغه آيت سره دوی د هغوی له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آيت شان نزول هر څه چې وي، حكم خو همدغه دی چې د هغو كفارو او مشركينو په حق كې چې دهغوی خاتمه پر كفر او شرك باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دی.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهيم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې كړې وه ابراهيم د هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو كله چې معلومه شوه ابراهيم ته چې بېشكه دغه پلار د ده دښمن دی د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشكه ابراهيم خامخا ډېر آه كوونكی (نرم زړی) ډېر تحمل والا وو.

تفسير: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځينو داسې كړې ده: كړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لكه چې د «مريم» عليها السلام په سورت كې راغلي دي، كله چې د ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وكړ، او د ضد او عناد له سببه يې ابراهيم عليه السلام په وژلو سره وېراوه، نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه يې وفرمايل: ﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، يعني: «زه دالله تعالی له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوی سم له دغې وعدې سره تل استغفار كاوه، لكه چې په بل ځای كې د ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ د فرمايلو تصريح هم شته، د دې مطلب داسې نه دی چې ابراهيم عليه السلام د يوه هسې مشرك لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرك په حالت كې قائم وو، نه، غرض يې داسې وو چې: هغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چې د شرك له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ كې ننوځي، او د اسلام قبول د هغه د خطاوو دمعافی سبب شي: «إن الإسلام يهدم ما قبله».

كله چې لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خيال پيدا شو، چې مونږ ته هم ښايي چې د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالى داسې ورکړ، چې ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر هغه وقته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په يقيني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالى پر دښمنى باندې مري، ځکه چې پخوا له مرګه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرّف شي او وبخښلى شي.

نو کله چې ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرګنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرګه پورې يې د الله تعالى د دښمنۍ څخه لاس وانخيست؛ نو ابراهيم عليه السلام هم ترې بيخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور يې ترک کړل، پخوا يې د زړه د نرمى او شفقت لامله دعا کوله، کله چې د توبې او د رجوع کولو ګرد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست، او دغه حادثه يې د نبوّت په صبر او تحمّل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

او نه دی الله چې بې لارې کړي هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چې لاره يې وښووله دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بيان کړي دوی ته هغه څيز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعني د حجّت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه ګمراه کوي، ګمراهي دغه ده کله چې الله تعالى خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بيان کړي، او بيا د هغه امتثال ونشي، ګواکې اشاره يې وفرمايله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته يې د مشرکينو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هيڅ يوه مؤاخذه نشته، ليکن وروسته له خبرېدلو څخه داسې کار کول ګمراهي ده.

إِنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١١٦﴾

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هيڅ ولي دوست او نه مددګار.

تفسير: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښايي حکم هم پرې د هغه وچليږي، دی په خپل محيط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندګانو تکليف او کار دا دی چې بې خوفه او بېخطره د هغه په تعميل او اجراء کې بوخت، مشغول او لګيا شي، او په هغه وخت کې د هيڅا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړي، ځکه چې بې له الله تعالى څخه بل هيڅوک پکار راتلونکى نه دی.

لَقَدْ تَّابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيْغُ قُلُوْبُ فَرِيْقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهٗ بِهِمْ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٧﴾

خامخا په تحقيق رجوع کړې ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرينو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړی وو دوی د نبي د تنګسې او سختى په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی، بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی، بېشکه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زيات رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده، چې په هغې کې څو قسمه مشکلات راټول شوي وو: سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظيم الشأن يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض، بيا د ظاهري بې سروساماني داسې حالت وو، چې يوه يوه دانه خُرما به هره ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې وېشله کېده، په آخره کې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خُرما په خوله ځبېښله، او بيا به يې پرې اوبه څښلې، بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوښانو د فضلاتو په لندبلو به يې ساعت تېراوه، سورلۍ په دغه اندازه لږه وه، چې په لسو لسو تنو به يو اوښ ور رسېده، چې په نوبت سره يو سورېده او بل به ترې ښکته کېده، د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړی شوی وو، چې په هغه سره د دنيا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان دعلم او عرفان، عدل او احسان په رڼا سره روڼ شو، لله الحمد والمنّه !.

﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ﴾ الآيه - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی»، د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرېکېدل او لړزېدل، او نژدې وو چې د نبي صلی الله عليه وسلم له رفاقته وروسته پاتې شي، الله تعالی بيا پر دوی مهرباني وکړه، او لاسونه يې ونيوه چې دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنينو همّتونه يې مضبوط او د دوی ارادې يې لوړې کړې.

﴿وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ١١٨﴾

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې ېېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی ځمکه سره له ارتوالي د دې (ځمکې)، او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بيا رجوع وکړه (الله پاک) پر دوی لپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بېشکه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دغه درې سړي (کعب بن مالک، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اسانۍ او هوسايۍ (آرامۍ) خوښولو په اثر بې له شرعي عذره د «تبوک» د غزوې له شرکته محروم پاتې شول، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم بېرته تشريف راوړ، نو دوی نه د منافقينو په شان د دروغو عذرونه وړاندې کړل، او نه يې د ځينو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستنو وتړل، لکه هغه حقيقي واقعه يې په صافو الفاظو سره عرض کړه، او پخپل قصور او کوتاهۍ باندې يې په ښکاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار وکړ، نتيجه داسې شوه چې د منافقينو له لوري په ښکاره ډول سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالی ته وسپارلی شو، او د «أصحاب السّواري» يعنې د هغو کسانو چې خپل ځانونه يې پر ستنو پورې تړلي وو، توبه قبوله کړه شوه، او د دغو درې واړو فيصله د څه مودې لپاره تأديبا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د بېرته پاتې کېدلو څخه په ﴿ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ﴾ کې هم دغه مطلب دی، لکه چې بخاري شريف کې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» څخه نقل شوی دی، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وکړئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! وويرېږئ تاسې له الله نه، او شئ (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب يې دي).

تفسير: يعني له رښتينو سره صحبت وکړئ ! او دهغو په شان کارونه کوئ ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتيا ويلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وويل، او د الله تعالى وېره يې له خپلو زړونو څخه وويستله؛ نو د جهنّم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا۟ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا۟ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوی دي له (صحرايي) عربو څخه دا کار چې ببرته پاتې شي دوی د الله د رسول نه (په تلو د غزا کې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان درسول الله صلى الله عليه څخه او نه مينه کوي دوی په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهي د مخالفت) په سبب د دې دی؛ چې ببشکه دوی چې دي: نه رسيږي دوی ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله کې، او نه ږدي دوی قدمونه پر کوم ځای چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) کفارو لره، او نه رسيږي دوی هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليکلی شوی دی دوی ته په سبب د هر يوه له دغو مذکوره وو شيانو عمل نېک، ببشکه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيکي کوونکو.

تفسير: يعنې داسې نه دي پکار چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تکليفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالي (برداشت کړي)، او مونږ په آرامی او هوسايی (آسانی) سره کېنو، سره له دې چې په دغو پېښو کې اکثره شيان لکه لوږې او تندې رسېدل، تکاليف او ربړونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دی، سره له دې د جهاد د نيت په برکت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل کې هم صالحه اعمال د دوی د حسناتو په دفتر کې ليکلی کيږي، او په هغو باندې پاک الله دوی ته لوی ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

او نه لګوي دوی (په جهاد کې) هيڅ يوه نفقه وړه او نه لويه او نه قطع کوي هيڅ يو ميدان يا کنده (يعني ځمکه په کفارو پسې)؛ مګر خو ليکلی شي هغه دوی ته لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله د هغو ډېرو ښو نېکو کارونو چې وو دوی چې کول به يې (په لاره د الله کې).

تفسير: يعني د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازیانو لوی عزت ‹‹‹‹›››› په ژوندون د دې دنیا او آخرت

کله چې پر متخلفینو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وویل چې: که پس له دې نه بیا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به ځو له څرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آیت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له څرمې (سېلمې) (غزا یا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه یو ټولی لپاره د دې چې پوهه پیدا کړي دغه (تلونکي) په دین کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی وویرېږي.

تفسیر: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضیلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتۍ ذکر وو، ممکن وو چې چا داسې ګڼلې وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتـل فـرض عین دي، په دغه آیت کې یې وفرمایل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره یو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور وځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبیلې او هر قوم څنې یوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضروریاتو کې مشغول او لګیا اوسي.

اوس که نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپل نفیس نفس «جهاد» ته تشریف یوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبيّ الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د دیني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتګ په وخت کې به خپلو پاتې شویو اقوامو ته د خپل زیات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بدۍ څنې خبر ورکوي.

شاه صاحب لیکي: «ښایي چې له هر قومه څنې څه خلق او سړي د پاك رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحبت کې واوسي چې دیني علم زده کړي، او نورو پاتې شویو ته یې هم وروښیي، اوس رسول الله مبارك په دغې دنیا کې نه دی موجود، لیکن دیني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفایي دی، او جهاد هم فرض کفایي دی، هو ! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفیر عام وشي، نو فرض عین ګرځي، په «تبوك» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو څنې چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! جنګ کوئ تاسې له هغو خلقو سره چې نژدې دي تاسو ته له کفّارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله پرهېزګارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسیر: جهاد فرض کفایي دی، چې له طبیعي ترتیبه سره موافق ړومبنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بیا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه ښایي چې د جهاد حلقه او دائره

وسيعه او ارته شي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم جهاد هم په دغه ترتيب سره شوى دى، په دفاعي جهاد كې هم د فقهې عالمانو همدغه ترتيب غوره كړى دى، چې پر هغه اسلامي ملك باندې چې كفارو چپاو (حمله) وروړي، د هغه ملك په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وكړي، كه هغوى كافي نه وي، يا لټي (ناراستي) يا سستي كوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږي، چې دوى ته متصل پراته وي، همداسې كه ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نيولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضيږي.

﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾: د مؤمن شان دا دى چې د خپل اسلامي ورور په مقابل كې نرم بردبار وي، او د الله تعالى او د رسول الله د دښمنانو په معاملې كې ډېر كلك، تند، ځيږ او شديد وي، تر څو د هغه د نرمى او سستى لـه ليدلو څخه دښمنان پرې زړور او جريء نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (۶ جزء د المائدې سورت (۵۴) آيت (۸) ركوع)، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د الفتح سورت (۲۹) آيت (۴) ركوع)، ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (۲۸ جزء د التحريم سورت (۹) آيت (۱) ركوع)، (۱۰ جزء، سورة التوبة (۷۳) آيت، (۱۰) ركوع.

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ الآيه - يعنې د الله تعالى ځنې ويريدونكو كسانو ته نه ښايي چې له هيڅ كوم يوه كافر قوم څخه وويريږي، يا د هغو په مقابل كې ځان ښكته وګڼي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالى څخه وويريږي؛ تر هغه وخته پورې او په همغې اندازې دوى په كفارو باندې برى او غلبه مومي، اى پاك الله! ته څمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډك كړې!.

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا
فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ
رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او كله چې نازل كړى شي كوم سورت؛ نو ځيني له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: كوم يو دى له تاسو چې زيات كړ هغه ته دې سورت ايمان؟؛ نو هر چې هغه كسان دي، چې ايمان لرونكي دي؛ نو زيات كړ (دغه سورت) دوى ته ايمان حال دا چې دوى خوشاليږي. او هر چې هغه كسان دي، چې په زړونو د دوى كې مرض (د نفاق، شك او كفر) دى؛ نو زياتوي (دا سورت) دوى ته ګندګي پر ګندګى د دوى (چې كفر او شك دى)، او مړي دوى په دې حال كې چې دوى كافران دي.

تفسير: هر كله چې كوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقينو به په خپلو منځونو كې يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوري ويل: «څرنګه صاحبه! په تاسې كې د كوم كوم سړي ايمان دغه سورت در زيات كړ؟» مطلب به يې داسې وو چې ـ معاذ الله ـ په دغه سورت كې څه شى اينبى دى؟ او كوم حقائق او معارف په كې شته چې د ايمان او ترقي موجب وګڼل شي؟.

پاك الله د دوى د دغې وينا داسې جواب وفرمايه: بېشكه چې د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالى د كلام له آورېدلو څخه ترقي، تازه ګي، او تزييد ور په برخه كيږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح كيږي، هو! د هغو كسانو په زړونو كې چې د كفر او نفاق رنځوري او ګندګي وي؛ نو د دوى په رنځورى او ګندګى كې تزييد كيږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوى ساه وباسي، بيا به يې پرېږدي.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۲۶﴾

آیا فکر نه کوي او نه ګوري دوی؟ چې بېشکه مبتلا کولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر یوه کال کې یو کرت یا دوه کرته، بیا له سره هغوی نه توبه کوي، او نه پند اخلي.

تفسیر: یعنې لږ تر لږه په هر کال کې یو ځلې یا دوه ځلې دغه منافقین په فتنه او آزموینه کې غورځول کیږي، مثلا قحط، رنځوري او په نورو ارضي یا سماوي آفتونو کې مبتلا کیږي، یا د پاک رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانیه او ښکاره څرګندیږي، یا د جنګ او جهاد په وخت کې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه څېره ښکاره کیږي، مګر دوی داسې بې حیا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره یې ستر ګې نه شرمیږي، او سره له تنبیهاتو بیا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصیحت قبلوي.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿۱۲۷﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو وګوري ځینې د دوی ځینو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آیا ویني تاسې کوم یو (د مسلمانانو، که چا دوی ونه لیدل نو پاڅېدل به) بیا به لاړل (له مجلسه)، ګرځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهیږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسیر: یعنې د نبي صلی الله علیه وسلم له مجلس څخه ګرځي، الله تعالی د دوی زړونه ګرځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ایمان د خبرو پوهېدل او قبلول نه غواړي.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۲۸﴾

خامخا په تحقیق راغلی دی تاسې ته یو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت دروند دی پر ده باندې هغه کار چې تاسې تکلیف مومئ (له هغه)، ډېر حرصناک دی په (هدایت) ستاسې، خاص پر مؤمنینو باندې نهایت شفیق ډېر مهربان دی.

تفسیر: یعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تکلیف یا سختي رسیږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او دروند دی، په هرې ممکنې طریقې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنیوی او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځکه هغه دین چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تکلیفه او پوست دی، او خپلو کاردارانو ته هم دغه نصیحت کوي چې: «یسروا ولا تعسروا» «آساني کوئ ! سختي مه کوئ پر خلقو !».

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم﴾ الآیه - یعنې ستاسې د خیر غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتیاق او بېقراري د ده په زړه کې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لوري منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نیسي، او د هغه څخه یې ستنوي (منع کوي)، د ده لوی کوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالی بندګان اصلي ښېګڼو (نېکیو) ته ورسیږي، او حقیقي برى ومومي، د جهاد او د نورو مقصد همدا یواځې وینې تویول نه دي، بلکه دمجبوریت په وخت کې دجهاد لاره نیول کیږي، کله چې کفار پخپله هم اسلامی دعوت نه مني او د دعوت په مخکې هم خنډ کیږي، نو دجهاد نوبت رسیږي.

﴿فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾﴾

نو كه وګرځېدل دا (خلق له ايمان راوړلو په تا باندې) نو ووايه: كافي دی ماته الله، نشته هيڅ لايق د عبادت مګر همدی دی، پر همده توكل كړی دی ما، حال دا چې رب د عرش لوی دی.

تفسير: يعنې كه ستاسې د دې عظيم الشأن شفقت او خير غوښتلو او زړه سوی قدر خلق ونه كړي، نو هيڅ پروا نشته، فرض يې كړئ، كه ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو يواځې پاك الله تاته بس او كافي دی، چې ما سوا له هغه بل هيڅوك نه د عبادت او بندګۍ وړ او لايق، او نه د توكل او اعتماد مستحق كېدی شي، څكه چې د ځمكې او آسمان سلطنت او د عرش عظيم (شهنشاهي تخت) مالك هم دی دی، او ګردې نفعې او اضرار، هدايت او ضلالت د همده په لاس كې دي.

فائده: په ابو داود شريف كې له ابو الدرداء رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی: «هر هغه سړی چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالى به د ده د ټولو هومو او غمومو لپاره كافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق كه مو د تفصيلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آيت په ذيل او لمن كې دې د «روح المعاني» مضامين ولوستل شي.

تمّت سورة التوبة بفضل الله تعالى وحسن توفيقه ــ اللهم تُب علينا واجعل لنا براءة من النار، إنك أنت التواب الرحيم.

سُورَةُ يُونُس

«د (يونس) سورت مکي دی، يو سل او نهه آيتونه او يوولس رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰) او په نزول کې (۵۱) سورت دی، د (بني اسرائيل) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ①

دغه آيتونه دي د کتاب (قرآن) ډک له حکمته.

تفسير: دغه آيتونه د داسې مضمون اومحکم کتاب دي؛ چې د دغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ يې د دې لامله محکم او مضبوط دي، چې تل له تبديلي اوتحريفه محفوظ دي، علوم يې له دې جهته مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زيات سم له عقله او حکمته سره دي، احکام يې له دې سببه ښه او جيد دي، چې وروسته له دې بل کوم ناسخ کتاب راتلونکی نه دی، اخبار او قصص يې هم بيخي ښه او دُرست او د واقع سره موافق دي، کله چې عليم او حکيم الله دغه پاک کتاب د خپل کامل علم سره را نازل کړی دی؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ ②

آيا دی خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحي وکړه مونږ يو سړي ته له دوی نه؛ چې وويروه خلق (نه منونکي) او زيری ورکړه هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، چې بېشکه شته دوی ته مرتبه لويه رښتينې په نزد د رب د دوی، نو وايي دا کافران چې: بېشکه دغه (محمد) خامخا کوډګر دی ښکاره.

تفسير: يعني په دغه کې د حيرانتيا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدايت لپاره همغسې يو انسان مأمور کړی دی، او هغه ته يې خپل داسې پيغام ورلېږلی وي، چې پر هغه نور کسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلی الله عليه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرماني له مهلکو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالی د احکامو منونکو ته زيری او بشارت ورکړي؛ چې د رب العزت په دربار کې د صالحو نېکو اعمالو په برکت، او په ايمان او طاعت، د پيغمبر شفاعت او نورو ډېرو لويو مرتبو او ډېرو هسکو درجو ته رسيږي، او ډېر اعلی سعادت او اقصی کرامت او ازلي فلاح او ابدي صلاح د دوی په برخه کې ليکلې شوې ده.

﴿قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ﴾ الآيه - يعني قرآني وحيې ته د ده د فوق العاده مؤثريت او بې نهايته بلاغت له سببه کوډې (جادو) او د هغه راوړونکي ته ساحر (کوډګر) وايي.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ۖ مَا مِنْ شَفِيْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ ۚ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۚ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ③

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه چې پیدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې، بيا اوچت شو په عرش باندې، تدبير کوي د ټولو کارونو، نشته هيڅ شفيع (چې شفاعت وکړي شي په ورځ د قيامت کې) مګر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دی په دې صفاتو) رب ستاسې دی؛ نو عبادت کوئ تاسې د ده، آيا (فکر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسير: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آيت معنی اوتفسير د «الأعراف» په سورت (۵۴) آيت کې په تفصيل سره تېر شوي دي، د هغې ځخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (۷) (۵۴) آيت، رکوع کې هم داسې يو آيت تېر شوی دی، دلته دې هم د هغو فوائدو ځخه فائده واخيستله شي.

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾: يعنې د ټولو مخلوقاتو تدبير او انتظام د الله تعالی په بالغه حکمت او قاهره قوت کې دی.

﴿مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِن بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ يعنې شريک او حصه دار د ده په الوهيت کې څوک چېرې کېدی شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار کې بې د ده د حکم او اجازې ځخه امکان نه لري، او هيڅوک پرته د الله تعالی د ارادې ځخه د سپارښت لپاره هم شونډې نشي خوځولی.

﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: يعنې ښه فکر وکړئ، چې د داسې رب ځخه ما سوا چې صفات يې مخکې بيان شول؛ بل څوک شته چې د هغه د بندګۍ او عبادت وړ (لايق) وي؟ بيا نو تاسې ځرنګه جرأت او ځغردې (ضد) کولی شئ، چې د هغه خالق، مالک، مطلق شهنشاه او بر حق حکيم له احکامو او د ده د رسول له احکامو ځخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انکار، او هغه ټول سره دروغجن کوئ؟ !.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

خاص هم ده ته ورتله ستاسې دي د ټولو، وعده کړې ده الله وعده حقه، بېشکه دی اول پيدا کوي دا مخلوق، بيا يې ژوندی کوي (پس له مرګه) لپاره د دې چې جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ شته دوی ته ځښل له ايشېدلو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کفر به يې کولو.

تفسير: يعنې له همده ځخه ستاسې ابتداء او د همده په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر کې ټول د ده په لوري ورتلونکي يئ، بيا د ده او د ده د رسولانو د احکامو ځخه ځرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځولی يې دی لمر روڼ (ځلېدونکی) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) کړي يې دي هر يوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د کلونو او په حساب (د مياشتو او ورځو)، نه دي پيدا کړي الله دا ځيزونه مګر په حقه سره، په تفصيل سره بيانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: «نور» له «ضياء» څخه عام دی، «ضياء» خاص هغه «نور» ته وايي، چې زيات روڼ او ځلېدونكى وي، ځينې وايي: هغه چې رڼا يې ذاتي وي «ضياء» ده، او هغه چې له بل شي مستفاد او مستنار او رڼا كيږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الأسباب كې د بلې كرې ځنې نه حاصليږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځينو محققانو په دواړو كې دغه فرق راښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وايي، «ضياء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنګه چې زيات دی، نو ځكه هغه يې په «ضياء» سره تعبير وفرمايه، و الله أعلم بمراده.

﴿وَّقَدَّرَهٗ مَنَازِلَ﴾ : يعنې هره ورځ يې په تدريج سره تنقيص او تزييد كوي، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ﴾ (۲۳ جزء د يس شريـف سورت (۳۹) آيت (۳) ركوع).

د هيئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ويشت منازل يې ورته مقرر كړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دي، په قرانكريم كې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلكه مطلق سير، او د مسافت مدارج ترې مراد وي.

﴿لِتَعْلَمُوْا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ﴾ يعنې د كلونو حساب او د مياشتو ورځو كي او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حركاتو پورې تړلي دي، كه لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي مياشتې، كال او نور به څرنګه متعين كېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنيوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعيه وو احكامو د اوقاتو ټاكل (مقررول) او تعيين هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره كيږي.

﴿مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ يعنې د فلكياتو سلسله هم داسې خوشې چټي (بېكاره) شی او كيفما اتفق نه ده، بلكه له ډېر عظيم الشأن نظام او تدبير لاندې چليږي، او په زرهاوو فوائدو او حكمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ﴾ : يعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له كتلو څخه د پاك قادر حكيم الله سُراغ او پته لګوي، او د مادياتو له انتظامه د روحانياتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي، چې په هغې روحاني دنيا كې څرنګه لمر او سپوږمۍ پاك الله پيدا كړي دي، او همدغو ته انبياء او مرسلين وايي.

اِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَّقُوْنَ ۝۶

بېشكه په اختلاف د شپې او ورځې كې (چې تـل اوړديـږي او لنډيږي، او يوه په بلې پسې راځي يخ او ګرميږي)، او په هغو شيزونو كې چې پيدا كړي دي الله په آسمانونو كې او ځمكه كې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ويريږي (له رحمان او ځان ساتي له عصيانه).

اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا وَرَضُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوْا بِهَا وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنْ اٰيٰتِنَا غٰفِلُوْنَ ۝۷ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ۝۸

بېشكه هغه كسان چې نه لري اميـد د ملاقات ځمونږ او خوښ دي په دې ژوند لږ خسيس او آرام يې نيولی په دی (ژوند پورې) او هغه كسان چې دوی له آيتونو ځمونږ نه غافلان دي. دغه مذكوره كسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوي چې كول به يې.

تفسير: يعنې له دنيا سره يې داسې زړه ونښلاوه او هسې په كې مشغول او لګيا شول چې له آخرته او د الله تعالى د مخامخ كېدلو او ليدلو څخه بيخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون يې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو نښو او دلائلو يې چې پاس ياد شول؛ له سره هيڅ غور او تأمل ونه كړ، چې داسې مضبوط او حكيمانه نظام خو همداسې بېكاره او چټي (فضول) نه دی جوړ كړی شوی، او ضرور د دې لويې كارخانې څخه كوم خاص

مقصد او مدّعا شته، بیا نو هغه ذات چې اول ځلې یې داسې عجیبه او غریبه کارخانه او مخلوقات پیدا کړي دي، هغه ته د هغه بیا پیدا کول هیڅ ګران او مشکل نه دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُم بِإِيمَانِهِمْ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی او کړي یې دي ښه (عملونه) وبه ښیي دوی ته رب د دوی لاره د جنت په سبب د ایمان د دوی، چې بهیږي به لاندې (د کورونو او باغونو) د دوی (ځلور قسمه) ویالې په باغونو د آرامۍ (ډک له نعمتونو).

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

دعاوې (ویناوې) د دوی به په دې جنتونو کې (دا وي) چې پاکي ده تا لره ای الله، او پېشکشې د دوی به په دغه (جنت) کې سلام وي، او خاتمه د دعا (وینا) د دوی به دا وي چې ټولې ثناوې ستاینې (د کمال صفتونـه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو دی.

تفسیر: یعني کله چې جنتیان د جنت نعمتونو او د الله تعالی فضل او احسان ته ګوري «سبحان الله» به وایي، او کله چې د پاک الله څخه د کوم شي د غوښتلو مینه او آرزو کوي، مثلاً که کوم مرغه (طیر) یا مېوه یا بل شی یې ولید، او ورته یې رغبت پیدا شو؛ نو ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وایي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتې به هم همغه شی علی الفور ورحاضر کړي، ګواکې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ یعنې جنتیان به د ملاقات په وقت کې یو بل ته سلامونه اچوي، لکه چې په دنیا کې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی، او هم د پرښتو سلام اچول جنتیانو ته بلکه بالذات د الله تعالی له لوري د سلام تُحفې راتلل په پاک قرآن کې منصوص دي: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ﴾ (۲۳ جزء د ﴿يس﴾ سورت (۵۸) آیت (۴) رکوع)، ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (۱۳ جزء د الرعد سورت (۲۲-۲۳) آیت (۳) رکوع).

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنیوي تفکّرات او کدورات خاتمه مومي، او تش په یوه ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ویلو سره هر شی سم د جنتیانو له غوښتنې سره ورسیږي، نو د دوی د هرې دعا او وینا خاتمه به په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره وي، او ښایي چې طبعا دې همداسې وي.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ ۖ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

او که جلتي سره ورسوي الله خلقو ته بدي په شان د جلتۍ د غوښتنې د دوی نیکي او خیر لره؛ نو خامخا رالېږلې شوي به وو دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پرېږدو مونږ هغه کسان چې نه لري امید دوی د ملاقات ځمونږ (په قیامت کې) په سرکشۍ ددوی کې چې سرګردانه به وي.

تفسیر: کله انسان د دنیوي حوادثو څخه په تنګیږي، او د خپل ځان یا اولاد او نورو په حق کې ښېرې کوي، لکه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس که الله سم د دوی له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب یا بدي ژر هغو ته وروړسوي، ځومره چې دوی ژر د نیکۍ د رسېدلو غوښتنه کوي، نو د بدۍ له وبال څخه یوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزې به یې هغه ګړی وشکیږي، مګر د الله تعالی له درباره په نېکۍ او بدۍ کې مصلحت سره موافق

تأخير او تحمّل کيږي، ښو نېکان تربيت وومومي، او بد کاران په غفلت کې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پوره ډک شي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

او کله چې ورسيږي انسان ته ضرر (تکليف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ يا ناست يا ولاړ (يعنې په هر حال)، نو کله چې لرې کړو له ده څخه ضرر تکليف د ده؛ نو درومي په کفر خپل باندې لکه چې نه يي وو بللي مونږ (دفع کولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلی وو ده ته، همداسې ښايسته کړی شوي دي دغو اسراف کوونکو ته هغه (عصيان) چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې انسان اول د خپلې بېباکۍ څخه د عذابونو غوښتنه کوي، او پخپلې ژبې بدي غواړي، مګر دومره کمزور او ناتوانه هم دی، چې که لږ څه تکليف ور ورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويرېږي، او څمونږ په بللو سره پيل (شروع) کوي، او تر هغه وقته پورې چې پرې مصيبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت کې پاک الله يادوي او ترې استمداد غواړي، مګر کله چې تکليف ترې لرې کړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ويناوې عذر او زارۍ هېرېږي، او داسې يو وضعيت ښکاره کوي چې ګواکې ده له سره الله تعالی ته خپل احتياج او اړتيا نه وه وروړاندې کړې، او پخپل همغه تکبر، غرور، لوبۍ، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايۍ) په نشو کې مست ګرځي، او په همغه ضد او عناد لګيا اوسيږي چې پخوا له دې نه په کې اخته او مبتلا وو.

په حديث کې راغلي دي چې «ته په عيش او عشرت، هوسايۍ او آرامۍ کې خپل الله يادوه ! نو الله تعالی به هم تا په سختيو، مصيبتونو او تکليفونو کې يادوي»، د مؤمن له شانه دا دی؛ چې په هيڅ وقت کې پاک الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصيبت کې صابر او په وقت د عيش او پراخۍ او وسعت کې شاکر اوسيږي، او د الله جلّ وعلا حمد او ثناء ادا کوي، دا همغه شی دی چې د هغه توفيق پر ته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه کيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق هلاک کړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو کله چې ظلم يې کړی وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښکاره دلائل، او له سره نه وو چې ايمان يې راوړی وی، همداسې سزا ورکوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسير: يعنې که سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي يا خو ترې تکليف او مصيبت لرې شي؛ نو ښايي چې بې فکره نشي، ځکه د ظلم او شرارت او بې ايمانۍ سزا هرومرو ژر يا په څنډ وررسېدونکې ده، سنت الله له قديمه راهيسې په همدې باندې جاري دی، کله چې خلقو سره له دې چې د انبياوو او مرسلينو ښکاره دلائل او معجزې يې وکتلې، خو وروسته له هغه يې هم ظلم او تکذيب ته ملاوې وتړلې، او په هيڅ ډول د ايمان او تسليم په لوري متمائل نشول، نو هغوی آسماني عذاب هلاک کړي دي، او تل مجرمينو ته په يوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلې شي.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بيا مونږ ورګرځولئ تاسې (ای محمدي امته !) خليفګان په ځمکه کې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وګورو مونږ چې څرنګه عمل کوئ تاسې.

تفسیر: یعني د پخوانیو په ځای تاسو ته یې د ځمکې په سر هستوګنه درکړه، تر څو وکتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ یې؟ او د الله تعالی له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کیږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظیم یا له رسول کریم یا الله قدّوس سره کړې وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آیتونه څمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وایي هغه کسان چې نه لري امید د ملاقات څمونږ، چې راوړه یو قرآن چې غیر وي له دې قرآن نه، یا یې بدل کړه (چې د بُتانو عیبونه او دغه احکام په کې نه وي) ووایه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښاییږي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مګر د هغه وحی چې رالېږلی شوی دی ماته (بې له زیادت او نقصان)، بېشکه زه ویرېږم که نافرماني وکړم د رب خپل (په تبدیل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لویې.

تفسیر: کله چې د بت پرستی یا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو تردید کولی شي؛ نو کفّار متوحش او ترهور کیږي، او په ډېر نفرت او کراهیت سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وایي چې: پاک الله ته ووایه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامین نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کیږي؛ نو دومره برخه یې ښایي چې هرومرو اصلاح او ترمیم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنیت څخه دغه غوښتنې دومره زیاتې مستبعدې نه ښکاري، چې د تیږو (ګټو) او لوټو په بتانو باندې یې د اُلوهیت تصرّفات او اختیارات تقسیم کړي وو؛ چې یو رسول هم د داسې تصرّفاتو او اختیاراتو مالک فرض کړي، یا به دغه وینا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقیقي جواب دا دی چې پخپله یې پاک الله داسې فرمایي: د کومې پرښتې یا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالی په کلام کې ترمیم وکړي، یا یې یو ټکی یا حرکت تبدیل یا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم وظیفه دا ده: هغه وحي چې الله تعالی له لوري راشي؛ هغه بې له تزییده او تنقیصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعمیل یې وکړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی د وحي تابع دی، الله تعالی د رسول تابع نه دی چې څرنګه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالی له درباره یې راوړي، د الله تعالی په وحیې کې له ادنی څنې ادنی تصرّف قطع او پرېکول ډېر لوی معصیت او سخته ګناه ده، بیا هغه معصوم بنده ګان انبیاء علیهم السلام چې له ګردو څخه زیات له الله تعالی څخه ویرېږي؛ هغوی داسې معصیت او نافرمانی ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقیق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآنه، آیا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !.

تفسير: يعنې هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ څما په وسيله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پرته (علاوه) له دې نـه وي؛ نو څما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بيا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر څما ځلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترګو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدّت کې تاسې ته څما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، څما صداقت، عفّت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، څما اميتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاګردۍ لپاره نه کېناستل؛ يوه معروفه او مسلّمه واقعه ده.

نو بيا چا چې تر ځلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصيده ليکلې وي، او نه په مشاعراتو کې شريک شوی وي، او نه يې چېرې کوم کتاب پرانيستلی وي، او نه يې قلم په لاس کې اخيستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او يو ناڅاپه داسې يو کلام پېش، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، رواني او د اسلوب په جدّت کې ټول پيريان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان بېرته پاتې شي؛ نو آيا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالى دروغ تړم څکه چې:

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

نو څوک دي ډېر ظالم له هغه چا نه چې تړي پر الله باندې دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسير: يعنې ګناهګارانو او مجرمانو ته حقيقي برى، فتحه او ښېګڼې نشي حاصلېدی، اوس تاسې خپله فيصله وکړئ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته يې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هيڅوک ظالم نشي کېدی، ليکن له هغه دليل څخه چې په تېر آيت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې څما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالى کلام دروغجن کوئ؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې څنې هيڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ ۚ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غير له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هيڅ ضرر دوی ته (که يې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که يې عبادت وکړي)، او وايي دغه (کفّار) چې: دغه (بُتان) شفاعتګران څمونږ دي په نزد د الله کې، ووايه (ای محمده! دوی ته): آيا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه څيز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (يعنې داسې شی هيچېرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشياوو چې شريکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسير: هغه معامله خو له الله تعالى او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بُت پرستۍ حال واورئ! چې پاک الله يې پرېښې او د داسې شيانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختيار کې هيڅ يوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کيږي؛ نو وايي: بېشکه چې لوی الله خو همغه يو او لا شريک ذات دی، چې آسمان او ځمکه يې پيدا کړي دي، مګر د دغو اصنامو (بُتانو) او نورو معبوداتو انبياؤ أولياو پير او فقير خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی څمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړوکي کارونه چې هغه د دوی په واک او اختیار کې دي؛ د هغو تعلّق یوائې له همدوی سره دی، بناء علیه مونږ لره ښایي چې د دوی عبادت وکړو.

نو په دې آیت کې دغې عقیدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاګه کوي چې: د بُتانو شفاعت او د شفیع د عبادت کولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښکاره ده چې د الله تعالی په علم کې همغه شی وي؛ چې صحیح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالی د تعلیمه په خلاف دغو غیر واقعي او له ځانه جوړ کړي اصول حق ثابتول؛ ګواکې الله تعالی ته د داسې شیانو د واقعیت څخه (معاذ الله) خبر ورکول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمکه او په هیڅ ځای کې ده ته معلوم نه دي، یعنې هیڅېرې د هغه وجود نشته، که وی نو هرومرو به د هغه علم کې وي، بیا نو د هغه څخه مو الله تعالی ولې منع کوي؟.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ⑲

او نه وو دغه خلق مګر امت یو (متفق په یو دین د اسلام) نو اختلاف وکړ دوی، او که نه وی هغه کلمه چې پخوا ثابته شوې ده له رب ستا؛ نو خامخا به حکم (فیصله) کړې شوې وو په منځ د دوی کې په همغه څیز کې چې په هغه کې اختلاف (جګړې) کوي دوی.

تفسیر: ممکن وو چې مشرکینو به ویل چې: که الله تعالی دغه امر ستاسې په دین کې منع کړی وي؛ ځمونږ په دین کې یې خو نه دی منع کړی، د هغه جواب یې ورکړ چې: د الله تعالی دین له ازله تر ابده پورې تل یو دی، په حقه و اعتقاداتو کې هیڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ کې ګمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالی د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبیاء لیږلي دي، په هیڅ یوه زمانه او په هیڅ یو ملت کې الله شرک نه دی جائز کړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو یو له بل سره اختلافات او جګړې ولی یو ځلې نه ورکوي؟ نو څکه: دا یې بالجبر نه دي لرې کړې؛چې د پاک الله په علم کې دغه خبره فیصله شوې ده، چې دغه دنیا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فیصلې ځای نه دی، دلته یې انسانانو ته کسب او اختیار ورکړی دی، او نور یې لږ څه آزاد او خپلواک پرې ایښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختیار کړي، که دغه خبره لا له پخوا څخه طې او پرې کړې شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فیصله به یو ځلې کېده.

وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوٓا إِنِّى مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ⑳

او وایي دوی: ولې نه ده نازله کړې شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ یې غواړو) له ربه د ده، نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده چې (علم د) غیب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشکه زه (هم) له تاسې سره له منتظرینو څخې یم (ستاسو عذاب ته).

تفسیر: یعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی یې کوي چې له هغو څخې یو معجزه ولې نه رانازله شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه لیدلي دي، د فرمایشي معجزو ورښکارولو ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفید دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاک الله مصلحت وي؛ ورښکاره

كوي يې،الله تعالى سره دغه علم شته چې په مستقبل كې به د كوم شان او نوعيت معجزې ظاهروي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار كوو.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾

او كله چې ور وڅكوو مونږ خلقو ته كوم قسم رحمت (لكه صحت او غناء) وروسته له سختۍ (لكه مرض او عناء) چې رسيدلې دي دوى ته؛ نو ناڅاپه وي به دوى لره مكر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو ځمونږ كې، ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) الله ډېر تيز دى له جهته د مكر، بېشكه رسولان (ملائكې ـ كرام الكاتبين) ځمونږ ليكي مكر ستاسې،

تفسير: حق تعالې په مكه والو اوه كاله قحط مسلّط كړ، كله چې هلاك ته ورنږدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وكړه، او وعده يې ورسره وكړه، كه دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعا په بركت هغه عذاب محو او ورك او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوى په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وكړ، او د الله تعالى د آيتونو په تكذيب يې لاس پورې كړ، او د الله تعالى قدرت او رحمت ته يې نظر ونه كړ، بلكه د الله تعالى انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لوري نسبت كړل، نو د هغه جواب يې وركړ چې: ښه ده، ښه مكر او فرېب او حيله بازي وكړئ، مگر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليكله كيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ كې كېښود كيږي، بيا كله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالى د محيط علم څخه به څرنگه خارج پاتې كېدى شي؟ تاسې په خپل مكر او حيله بازۍ مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالى مكر ستاسې له مكره او تدبيره ډېر ژر او سريع الأثر دى.

هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

الله هغه ذات دى چې گرځوي تاسي (په خپلو پښو يا په سورلۍ) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مركوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په كشتيو كې، او روانه شي (دا بېړۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په كې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د كشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه كشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاكړ)، او راشي دوى ته موج (چپې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وگڼي دوى دا چې بېشكه دوى احاطه وكړه شوه پر دوى (په موجباتو د هلاك)؛ دعا وكړي وبولي دوى الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص كوونكي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دى كه نجات دى راكړ مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هرومرو (لازماً) له شُكر كوونكو. نو هر كله چې نجات وركړي دوى ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوى فساد شرارت كوي په ځمكه

کې په ناحقه سره، ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عیش د ژوندون لږ خسیس، بیا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به درکړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسیر: ابتداء کې هوا ښه نرمه، او د بېړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندي، لوبې کوي، او په ډېره آرامی او هوسایی سره په کې ناست وي، یو ناڅاپه یو زورور طوفان پیدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتی یا له جهازه سره یې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سیند (بحر) مسافران وپوهیږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راچاپېر کړي یو، او د تښتېدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او یواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر ځیز څخه مایوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصیبته پاک الله ما ته نجات راکړي؛ نو زه به یې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کُفران لوري ته نه ورځم، او عصیان او طُغیان ته به نه نژدې کېږم، لیکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډینه (قلاري) یې ور په برخه شي، او وچې ته یې پښه ورسیږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مدّت لپاره هم په خپل عهد او ایمان ټینګ نه پاتې کیږي.

تنبیه: په دغه آیت کې د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غیر الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿یَٰٓأَیُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡیُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ﴾ الآیه - یعني ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لویږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنیوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کیږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنګه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ ٱلۡحَیَوٰةِ ٱلدُّنۡیَا كَمَآءٍ أَنزَلۡنَٰهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَٱخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ مِمَّا یَأۡكُلُ ٱلنَّاسُ وَٱلۡأَنۡعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا وَٱزَّیَّنَتۡ وَظَنَّ أَهۡلُهَآ أَنَّهُمۡ قَٰدِرُونَ عَلَیۡهَآ أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا لَیۡلًا أَوۡ نَهَارًا فَجَعَلۡنَٰهَا حَصِیدًا كَأَن لَّمۡ تَغۡنَ بِٱلۡأَمۡسِۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓیَٰتِ لِقَوۡمٍ یَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړې دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري یې بنیادمان (لکه غلې، مېوې، سابه) او چارپایان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخیست ځمکې زینت خپل او ښه ښایسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخیستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې یا د ورځې (په خرابی د دې غلو او مېوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) رېبلې شوې ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصیل سره بیانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسیر: ځینې د ﴿فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ﴾: معنی د پیداوارو کثرت اخیستی دی، ځکه هر کله چې د ځمکې پیداوار زیات قوي کیږي؛ نو یو جزء یې له بل سره ګډیږي، او یو له بله سره نښلي.

ځینو علماوو د ﴿بِهِ﴾ «باء» د مصاحبت لپاره اخیستې ده، دغسې معنی یې کړې ده، چې د ځمکې زرغونه له اوبو سره ګډ او مرکب کیږي، ځکه چې د نباتاتو غـذا ګرځي، د شیخ الهند «رحمه الله تعالی» له صنیع څخه مترشح کیږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخیستی دی چې: د ځمکې او اوبو د یو ځای کېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه کې د انسانو او حیواناتو غـذا مخلوطه او ګډه وډه وي، مثلاً د غنمو په بوټي کې دانه د بنیادمانو غـذا ګرځي، او واښه یې هم د حیواناتو آذوقه کیږي، همداسې په ونو کې هم مېوې او پاڼې وي، چې د دوی خوړونکي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا﴾ الآیه ـ یعنې مختلفو الوانو او اشکالو نباتاتو د ځمکې مخ مزیّن او ښایسته کړی وي، او کښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تیار شوي وي، چې په هغه د هغوی د خاوندانو پوره ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شوی وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې آخیستلو پوره قوت او نېټه رارسېدلې ده.

﴿أَتَاهَا أَمْرُنَا﴾: الآیه ـ یعنې ناڅاپه د الله تعالی په حکم د شپې یا د ورځې له مخې کوم آفت (مثلا سخته سیلۍ یا ږلۍ یا ملخ یا نور) وررورسیږي، او علی هذا القیاس دغه آفت هغه زراعت بیخي داسې پنا کړي، ګواکې له سره هلته یوه خاشه نه وه زرغونه شوې، کټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنیا ژوندون هم مثال لري، اګر که دغه ژوندون ډېر حسین او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په رونق او ښایست باندې مین او مفتون شي، او اصلي حقیقت بیخي هېر کړي، لیکن د هغه زرغونتیا، ښایست، زینت د څو ورځو له مخې دی، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسیاً منسیاً کیږي.

فائده: ﴿لَيْلًا أَوْ نَهَارًا﴾ «په شپه او ورځ کې» یې ښایي د دې لامله فرمایلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې کې خلق عموماً ویښ وي، مطلب یې دا دی کله چې د الله تعالی حکم راورسیږي؛ بیا که څوک ویښ وي که اوده، غافل وي که هوښیار؛ هیڅ یو سړی په هیڅ یوه حالت کې د هغه مخه نشي نیولی.

﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٢٥﴾

او الله بولي (بندګان خپل) کور د سلامتیا ته (چې جنت دی)، او لاره ښیي هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د هدایت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دی).

تفسیر: یعنې د دنیا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ ! او د دار السلام یعنې د جنت په لوري راشئ ! پاک الله تاسې د سلامتۍ کور ته بولي، او تر هغه ځایه پورې یې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه کور دی چې اوسیدونکي یې لـه هـر راز (قسم) رنځ، غـم، پرېشاني، تکلیف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحیح او سالم پاتې کیږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزّت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تُحفې وررسیږي.

﴿لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝٢٦﴾

لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې؛ نېکه (جزا جنت) او زیات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوی هیڅ تور ګرد او غبار او نه هیڅ ذلت (رسوایي)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دي، همدوی په دغه جنت کې تل اوسیدونکي دي.

تفسير: يعني ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسيږي، او له هغه څخه زيات هم ور په برخه کيږي، يعنې د الله تعالی رؤيت (ليدل، ديدار، رزقنا الله تعالی).

د «زيادت» تفسير په لقاء الله او د الله تعالی په ليدلو سره په څو صحيحه وو احاديثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعينو رضي الله تعالی عنهم أجمعين څخه منقول دي، صهيب رضي الله تعالی عنه وايي چې: «رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه آيت ولوست، او ويې فرمايل: «کله چې ګرد جنتيان په جنت او ټول دوزخيان په دوزخ کې داخل شي؛ نو يو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتيانو! ستاسې لپاره د الله تعالی يوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتيان به وايي چې: «هغه څه شی دی؟ آيا پاک الله په خپل فضل سره څمونږ د حسناتو پانګه نه ده درنه کړې؟ آيا څمونږ مخونه يې سپين او نوراني کړي نه دي؟ آيا ده مونږ له دوزخه نه يو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غونډې يو لوی مقام ته يې نه يو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لرې کړل شي، او جنتيان به د الله تعالی په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالی له هر قسم ورکړيو شويو نعمتونو څخه جنتيانو ته د الله تعالی ليدل به زيات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هيڅ شی د دوی په سترګو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه يخوي، او نه يې رڼوي، پاک الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې روښې او زړونه مو دې پرې خوښ کړي، آمين ثم آمين.

﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ﴾ الآيه - يعني د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجّارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خواري او رسوايي نښې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتيانو څېرې ډېرې نوراني، ښايسته او رونقدارې وي، او بيخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان چې کسب يې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدۍ (د دوی) په قدر د بدۍ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسوايي)، نه به وي دوی ته له (عذابه د) الله هيڅ ساتونکی، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسيئان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسير: يعني له بدۍ څخه به يې سزا زياته نه وي.

﴿وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ﴾ يعني: د دوی څېرې به دومره توره تياره وي؛ ګواکې د تورې تيارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاک الله مو دې له دغه مخ تور والي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي. !

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

او (ياد کړه ای محمده!) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بيا به ووايو هغو کسانو ته چې شرک يې کړی دی: (ټينګ ودرېږئ) په ځايونو خپلو کې تاسې او (هم) شريکان ستاسې، نو بيلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وايي شريکان د دوی (دوی ته) چې: نه وئ تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسیر: یعنې هغو کسانو چې پخپل خیال کې د الله تعالی لپاره شریکان درولي وو، یا ځینو ته یې د الله ځامن او لونړې ویل، مثلا مسیح علیه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلکه «عین الله» وو، یا «ملائکة الله» یا «أحبار» یا «رهبان» چې دوی ته هم له یوه حیثیته د الوهیت منصب ورکړی شوی وو، یا اصنام او اوثان چې د مکې مشرکانو پر دوی هم د الوهیت اختیارات تر یوې اندازې پورې تقسیم کړي وو، او هغه څوک چې د قبرونو عبادت کوي؛ په دې ګمان چې اولیاء کرام ځمونږ د الله تعالی په نزد شفاعتګران دي؛ نو دغو ګردو ته به پخپلو ځایونو کې حسب المراتب د دربدلو حکم وشي.

فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِن كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾

نو کافي (بس) دی الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې کې؛ بېشکه شان دا دی چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسیر: یعنې په دې دقّت کې به عجیبه پرېشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدینو او معبودینو په منځ کې به بیلتون لوېږي، او د اوهامو او خیالاتو هغه مزي چې پخپل خیال سره یې سم په دنیا کې تړلي وو؛ هغه ټول به شلېږي، په دغه هولناک وخت کې کله چې مشرکینو د خپلو دغو فرضي معبودانو څنې ډېر زیات توقعات (هیلې) درلودلې، هغوی به په ښکاره ډول سره جواب ورکړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وایئ چې مونږ د دوی عبادت کولو، تاسې سم له خپلې عقیدې سره د هغو شیانو عبادت چې کولو او د هغو لپاره مو د الوهیت هغه صفات تجویزول چې په دوی کې له سره موجود نه وو؛ نو په حقیقت کې هغه بندګي د «مسیح» یا د «ملائکو» عبادت نه ګڼه شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دی، بلکه تاسو د خپل خیال او وهم یا د لعین شیطان عبادت کولو، او هغه به مو پرښتې یا کوم نبي یا کوم ولي یا کومې څېرې یا نورو ته منسوبوو، پاک الله شاهد دی چې ځمونږ په خوښه یا رضا او اذن تاسې دغه حرکت نه دی کړی، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهایي حماقت او سفاهت او ناپوهی لامله مونږ د الله تعالی په مقابل کې معبودان دروئ.

هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ ۚ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۖ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

په دغه ځای کې به ښکاره ومومي هر یو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا یې لیږلی دی، او بېرته به بوتلل شي دوی الله ته چې مولی د دوی دی حق (او واقعي واکدار د دوی دی)، او ورک به شي له دوی نه هغه دروغ چې وو دوی چې جوړول به یې (له شفاعت د بُتانو او نورو معبودانو).

تفسیر: یعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بیخي له منځه ورک شي، او هر څوک به په رأي العین ګوري چې پرته (علاوه) له هغه حقیقي مالک څخه د بل په لوري د رجوع کولو ځای نشته، او د هر یوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندې علم ورسیږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) څوک رزق درکوي تاسې ته له جانبه د آسمانه (لکه په باران) او له ځمکې (لکه په نباتاتو)؟ بلکه آیا څوک دی چې مالک دی د (پیدا کولو د) غوږونو او د سترګو؟ او څوک دی چې راوباسي ژوندی (لکه بچی، مؤمن، عالم، کنبت) له مړي (له هګۍ،

کافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حیوان)؟ او څوک دی هغه چې تدبیر کوي (د هر کار په منځ د خلقو کې)؟ نو ژر به ووايي دوی (چې هغه) الله دی، نو ووایه (ای محمده ! دوی ته !) نو آیا نه ویریږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۖ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دی حق، نو څه شی دي وروسته له حقه مګر ګمراهي، نو کوم خوا ته ګرځولی شئ تاسې (له حقه، سره د قیام د برهان په حقانیت د اسلام).

تفسیر: مشرکینو به هم اعتراف کولو چې دغه کلیه امور او عظیم الشأن کار ما سوا د الله تعالی څخه بل هیڅوک یې نشي کولی، نو ځکه یې وفرمایل: کله چې اصلي خالق او مالك او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاك الله ګڼئ؛ بیا نو ولې نه ویرېږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وګرځوئ؟، وروسته د هغه د اقرار کولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ، کله چې په رښتیا سره همغه ذات واحد احد الله دی؛ وروسته له رښتیا څخه پر ته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتې.

كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

همداسې (لکه چې ربوبیت لایق دی الله ته) لایق شو حکم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې نافرمانه دي د الله تعالی له حکم نه (په سبب د دې) چې دوی ایمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوك چې پیدا کړي دی خلق په اول کې، بیا ژوندي کړي دوی (پس له مرګه)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله اول پیدا کوي خلق بیا ژوندي کوي یې (وروسته له مرګه)؛ نو کوم لوري ته اړول کېږئ تاسې (له سمې لارې، چېې ته)؟.

تفسیر: تر دې ځایه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذکر دی، یعنې کله مو چې اعتراف وکړ، چې د ځمکې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حیات او د ټولو پیدا کوونکی او اداره کوونکی هم دغه پاك الله دی؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بیا پیدا کول او وروسته له مرګه بیا ژوندي کول او د دوی اعاده هم د همغه فعل کېدی شي، بیا د انبیاوو علیهم السلام په ژبو کله چې دوی پخپله د هغه د اعاده کولو خبر ورکوي، د هغه په تسلیم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا شته له دې شریکانو ستاسې هغه څوك چې لاره وښیي حق ته؟ (بیا هم) ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لاره ښیي حق ته، آیا نو هغه څوك چې لاره ښیي حق ته ډېر لایق دی د دې چې متابعت یې وکړی شي؟ او که هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چې ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسې لره، څرنګه حکم کوئ؟.

تفسیر: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدایت د واسطو او وسائلو ذکر دی، یعنې همغسې چې ړومبنی پیدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه یو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحیح او رښتیا لار ښوونکی دی، نه بل څوک، او په مخلوقاتو کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدایت او لار ښوونه باندې ښایي چې ټول لاړ شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آیا دی پخپله بې د بل چا له هدایته او مرستې (مدد) او لاس نیولو یو پل هم واخیستی شي؟ نو ځکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړې وي، بیا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پریږدي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونینو او لار ښوونکو پسې لویږي، او د همدوی اسره او هیله (امید) ونیسي.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۳۶﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هیڅوک) له حقه د هیڅ څیز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (يې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسیر: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معید» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دلیل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحید» قویم او قدیم مسلک پرېږدي او د ګمراهی او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتیا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پرته له ظنونو او اوهامو او چټي او مهملو خبرو څخه بل هیڅ دلیل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۳۷﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحته، بلاغته او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه، ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چې لیکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هیڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالمیانو.

تفسیر: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیر العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندیږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې یو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هیڅوک داسې یو معظم کتاب نشي راوړاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي یې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هیڅوک یې نشي ویلی د ځانه غیر له الله تعالی نه، یعنې داسې نه ښایي چې دا کلام د بشر وي، ولیکن رالیږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق یې هر څوک قایل دي، چې تورات او انجیل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دین په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهیتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د ګردو پخوانيو آسماني کتابونو مصدّق او د هغو د اصلي مضامينو حفاظت او د هغو د پخوانيو ويلو صداقت په علانيه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آيا وايي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې؛ نو راوړئ يو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کيږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله څخه که يئ تاسې صادقان (رښتيني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسير: يعني که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر يئ، ګرد سره راټول شئ، او د ده د يوه سورت پشان يو سورت راجوړ کړئ ! کـه د تمام جهان ليکونکي او لوستونکي او اميان سره راغونډ شي، او يو وړوکی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو وپوهيږئ چې قرآن عظيم الشأن هم د کوم يوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مګر دغه خبره محاله ده چې تر أبد الآباد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړی شي، او د قرآنکريم پرله پسې همغه دعـوی ده، چې زه د الله قدوس کلام يم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پيدا کولو څخه ټول جهان عاجز او حيران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بيان يا قرآن د اتيان څخه هم ټول جهان عاجز او حيران دی.

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (١٥ جزء د بني اسرائيل سورت (٨٨) آيت (١٠) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړې دي، شايقين دې هغه ووايي.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو يې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقيقت د دې قرآن، همداسې تکذيب کړی وو (د خپلو انبياوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وګوره ته چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذيب کوونکو د انبياوو).

تفسير: يعني پاک قرآن ته «مفتري» ويل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهی، جهل، سفاهت او قلّت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سړه سينه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي !.

ځينو مفسرينو د «تأويل» معنی په «تفسير» سره کړې ده، يعني د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لوېدلي، او ځينې له هغه قرآني وړاندوينې مرادوي، يعني د تکذيب يوه وجه د ځينو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کيږي، مګر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذيب سبب څرنګه کېدی شي؟.

وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِۦ ۚ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

او ځینې له دې (مکذبانو) هغه دي چې ایمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځینې له دوی نه هغه دي چې ایمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسیر: یعنې وروسته له دې نه له دوی څنې ځینې کسان مسلمان کېدونکي دي، له هغو څخه تاسې سترګې واړوئ! باقي هغه کسان چې پر خپلو شرارتونو قایم پاتې کیږي؛ پاک الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو کې به هغوی ته مناسبه سزا ورکوي.

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۖ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

او که تکذیب وکړي دوی ستا؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) ماته (جزا د) عمل ځما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره یئ له هغه کار چې کوم یې زه، او زه هم بېزاره یم له هغه کارونو چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې که د داسې دلائلو او براهینو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تکذیب وکړي؛ نو تاسې ووایئ چې: ما خو خپل فرض اداء کړی دی، مګر که تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس ځمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه وار یئ، او زه د خپل عمل، هر چا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه کیږي.

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او ځینې له دې کفارو هغه کسان دي چې غوږونه نیسي تا ته (تمسخراً یا ظاهراً)، آیا نو ته اورول کولی شې کاڼه ته؟ (بلکه نشې کولی) او اګر که وي دوی چې هیڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل یې دواړه ورک وي). او ځینې له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په سترګو)، آیا نو ته به لاره وښیې ړندو ته؟ او اګر که وي دوی چې هیڅ بصیرت (او پوه) نه لري (یعنې نه یې شې پوهولی).

تفسیر: ځینې خلق اګر که په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارک کلام آوري، او د دوی معجزات او کمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او لیدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په سترګو سره وي، دا ستاسې په اختیار کې نه ده؛ چې کڼو زړونو او کڼو غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال کې چې دوی د زیات کاڼه توب لامله قطعاً په حق کلام باندې نشي پوهېدی، یا ړندو زړونو ته د حق لار وښوولی شې؛ کله چې په دوی کې د بصیرت ماده نشته.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم پر خلقو هیڅ قدر، ولیکن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم کوي (چې خپل عقل او حس په ملاهیو کې په کار آچوي).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

او هغه ورځ چې (پس له مرګه الله) راجمع کړي کفّار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنيا يا په قبر کې) مګر په قدر د يوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی يو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقيق زيانمن شوي دي هغه کسان چې تکذيب يې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسير: يعني د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د ليدلو څخه د ټول عمر، عيش، عشرت، آرامتيا او هوسايي دومره حقيره او قليله په نظر ورځي، چې ګواکې په دنيا کې يې د يوه ګړی څخه زياته هستوګنه نه وي کړې، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې ځومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سړی يوه ګړی يا دوه ګړی همداسې په چټې او چېو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د ليدلو څخه داسې خيال کوي، چې ګواکې په دنيا کې دومره زيات نه دی پاتې شوی، او دغه وېروونکی وخت يو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش يو ساعت يا دوه ساعته پاتې شوي يم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکليفونو کې اخته شوي يم، کاشکې د هغه ځای د قيام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځينې مفسرين وايي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه يوه ګړی ښکاري، والله أعلم.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او يا خو به وښيو خامخا تاته ځيني له هغه عذاب چې وعده يې کوو له دوی سره، او يا به وفات کړو تا (پخوا له تعذيب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بيا راتله د دوی دي، بيا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي يې دوی (نو د دوی تعذيب به تاته دروښيو په آخرت کې).

تفسير: يعني هغه وعدې چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفريت يا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانشي، په هر صورت دغه (وعدې) يقيني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنيا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به وررسيږي، څمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تښتېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت يو رسول دی، نو کله چې را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات وموندہ او مکذبين هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذيب کې).

تفسير: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه رانښيي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پيغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلي شوي دي، تر څو د الله تعالی حجّت تمام شي، د حجّت د اتمامه څخه پخوا هيڅا ته عذاب نه ورکولی کيږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مګر په دنيا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجّت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وايي دوی (په مسخرو يا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که يئ تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو رايې ولئ).

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ؕ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۴۹﴾

ووايه (اى محمده !) نه يم مالك لپاره د ځان خپل (د دفع كولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعي مگر د هغي (نفعي او ضرر) چي اراده وفرمايي الله، لپاره د هر امت يوه نيټه ده (د هلاك)، كله چي راشي هغه اجل (نيټه د مرګ) د دوى؛ نو نه به وروستى كيږي دوى (د دغي نيټي خپلي نه) يو ساعت او نه ړومبى كيږي دوى.

تفسير: يعني د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالى كار دى، او هغه ځما په قبضه او اختيار كي نه دى، زه خو د خپلي نفعي يواځي دومره مالك يم، چي هومره د الله تعالى اراده وي، نو بيا پر نورو د نېكى يا د بدۍ د وارد كولو مستقل اختيار ماته له كومه شو؟ د هر قوم لپاره يو مدّت او ميعاد د الله تعالى په علم كي مقرر دى، كله چي هغه ميعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسيږي، د بېو د يوه رپ په اندازه تخلف په كي نه كيږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسي ته هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چي د الله تعالى په علم كي غوټه او ټاكلى (مقرر) او معين شوى دى، هغه يوه دقيقه نه وړاندي او نه وروسته كيږي، او پوره په همغه وقت كي رسېدونكى او ورځكېدونكى دى.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهٗ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چي) آيا وينئ تاسي (يعني خبر راكړئ ماته) كه راشي تاسو ته عذاب د الله د شپي يا د ورځي؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چي په جلتى سره غوښت له هغه نه مجرمانو (كافرانو)؟. (يا) نو څه به وكړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (يا) نو څه دى هغه (عذاب) چي تلوار كوي په راتلو د هغه مجرمان (كافران).

تفسير: يعني كه د شپي اوده وي، يا د ورځي كله چي په دنيوي كارونو كي لګيا وئ، كه يو ناڅاپه د الله تعالى عذاب يي ونيسي؛ نو كه مجرم په دغه صورت كي جلتي هم وكړي؛ نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وكړى شي؟ كله چي خپل ځان نشي ژغورلى (بچ كولى)؛ نو بيا د وخت د پوښتني كولو څخه څه فائده وررسيږي؟.

اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؕ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۵۱﴾

آيا كله چي واقع شي (دغه عذاب) نو ايمان به راوړئ تاسي په هغه، (الله فرمايي): آيا اوس (ايمان راوړئ چي عذاب نازل شو) حال دا چي په تحقيق وئ تاسي چي په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتي كوله.

تفسير: يعني د عذاب دغه ژر غوښتنه د دي لپاره كوي چي هغوى د عذاب په نزول نه دي متيقن، كه دوى په دغه وخت كي متيقن كېدل؛ نو فائده يي ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به يي كوښښ كولو، كه د عذاب د راتګ څخه وروسته يي يقين راشي؛ نو څه فائده به ور ورسيږي؟ په دغه وخت كي به د الله تعالى لوري ويل كيږي، چي ښه اوس خو تاسي قائلان شوئ، حال دا چي پخوا مو دغه دروغ بلل، ځكه چي تقاضا كول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو كولو په نيت وو، كه نه دغه وخت د اقرار كولو څخه هيڅ يوه فائده به در ونه رسيږي.

﴿ فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ﴿۸۴﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا ؕ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ فِيْ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۴ - ۸۵) آيت (۹) ركوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿۵۲﴾

بیا به وویل شي هغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي: وڅکئ عذاب (دائم) د همېشګۍ، آیا سزا به درکولی شي تاسې ته (درکولی به نشي) مګر په سبب د هغه شرک او تکذیب چې وئ تاسې چې کول به مو، (یا) نه درکولی شي جزاء مګر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې کول به مو (چې هغه شرک او تکذیب ستاسو دی).

وَيَسْتَنبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿۵۳﴾

او پوښتنه کوي له تا نه چې آیا حق دی دا (قرآن یا دعوی د نبوّت یا عذاب؟ که مسخرې کوې؟) ووایه (ای محمده ! دوی ته) هو ! قسم دې وي ځما په رب خپل چې بېشکه دغه خامخا حق دی، او نه يئ تاسې عاجزوونکي (د الله چې له عذابه يې ځان خلاص کړئ).

تفسیر: یعني د غفلت په نشه کې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه کوي چې: آیا دغه خبره رښتیا ده چې مونږ وروسته له مرګه بیا ژوندي کیږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وڅکو؟ آیا په رښتیا سره وروسته له بځرکي بځرکي کېدلو او له خاورو سره ګډېدلو به بیا له نوي ژوند سره ژوندي کیږو؟، (ای محمده !) تاسو وفرمایئ دوی ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟ ! دغه پېښه خو هرومرو بالیقین کېدونکې ده، ستاسې ګډ کېدل په خاوره کې او بځرکي بځرکي کېدل الله تعالی له دغه څخه نه شي عاجزولی چې د پخوا په شان بیا تاسې همغسې پیدا کړي او د شرارتونو خوند دروڅکوي.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۵۴﴾

او که بېشکه (مملوک شي) لپاره د هر نفس چې ظلم يې کړی وي (پخپل ځان باندې په کفر او شرک سره) ټول هغه چې دي په ځمکه کې؛ نو خامخا به فدیه ورکړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوی (په زړونو خپلو کې - په ترک د ایمان) پښېماني کله چې ووینې عذاب او فیصله به وکړه شي په منځ د دوی کې په انصاف او حال دا چې دوی به مظلومان نه وي.

تفسیر: یعني که فرضاً د ځمکې د مخ ټولې خزانې د ده په قبضه کې وي؛ نو کوښښ به وکړي چې هغه ټول ورکړي، او د الله تعالی له عذابه ځان وژغوري (بچ کړي)، (کله چې دوی لره مالکیت د ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فدیه ورکول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومي، او ښکاره به کړي دوی پښېماني یا پټه به يې کړي، او وبه مومي دوی په زړونو خپلو کې پښېماني په ترک د ایمان سره، او دا ځکه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دی، نو ځکه اطلاق يې پر دواړو صحیح دی، یعنې او بیا به مومي دوی په زړونو خپلو کې درد او پښېماني او) پخپلو حرکاتو به پښېمانیږي، او غواړي به چې نور خلق د دوی پر دغې پښېمانۍ خبر نشي، مګر بالآخر بې اختیاره به هغه ښکاره کوي، او په هغه وخت کې به ووایي: ﴿يَا حَسْرَتَى عَلَى مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ﴾ ﴿يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا﴾.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۵۵﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه خاصِ الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبیداً)، واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه وعده د الله حقه ده، ولیکن زیات له خلقو (چې کفّار دي) نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې په ګرد جهان کې یوازې د پاك الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کیږي، او هیڅ مجرم به ترې ونشي تښتېدی، او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بډې ورکولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

﴿هُوَ يُحْيِ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝٥٦﴾

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همده ته بیا بیولي کېږئ (په قیامت کې لپاره د جزا).

تفسیر: کله چې ژوندي کول او مړه کول دالله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝٥٧﴾

ای خلقو ! په تحقیق راغلې ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سینو (د خلقو کې د جهالت) او هدایت او رحمت دی لپاره د مؤمنینو.

تفسیر: دغه ټول د قرآنکریم صفات دي، «قرآن عظیم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلکو خبرو څنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځوری لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت وړ او مستحق ګرځوي، د ځینو محققینو په نزد په دغه آیت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، یعنې هر هغه سړی چې قرآن کریم باندې متمسک شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کامیابېدی شي:

(۱): خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لوري، د ﴿مَوْعِظَةٌ﴾ په لفظ کې اشاره ده.

(۲): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او ردیئه وو ملکاتو څخه تش کول، له ﴿وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ﴾ څخه مفهومیږي.

(۳): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښایسته کول، چې د هغه لپاره د ﴿وَهُدًى﴾ لفظ زیات مناسب دی.

(۴): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فیض کېدل، چې د ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ د لفظ مدلول دی.

﴿قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۝٥٨﴾

ووایه (ای محمده ! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (یې) دوی.

تفسیر: یعنې ووایه ای محمده ! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآنکریم یا خلود دی، یا لقاء او رضاء د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهرباني) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله یا توفیق یا عصمت یا نجات دی، پس ښایي په دې رالېږلې شویو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنیوي مال او متاع لره هیڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا ؕ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُوْنَ ۝٥٩

ووایه آیا وینئ تاسې (یعنې خبر راکړئ ماته د) هغه څیز چې نازل کړی دی الله تاسو ته له رزق څخه، نو گرځولی دی تاسې له دغه رزق څخه (ځینې) حرام او (ځینې) حلال، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا الله اذن کړی دی تاسې ته (په دغه تحلیل او تحریم کې، نه) بلکه په الله پورې دروغ تړئ تاسې (له ځانه).

تفسیر: یعنې پاک قرآن چې د نصیحت، شفاء هدایت او رحمت په صورت رانازل شوی دی، همغه د استناد او تمسّک کولو وړ او لایق دی، د الله تعالی د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تمیز په همدغه سره کېدی شي، دغه بابیزه (خوشې) خبرې او واهیات دي، چې الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پیدا کړې ده، بیا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو کې یو شی حلال او بل شی حرام دروئ، آیا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحلیلولو او تحریمولو په نسبت فیصلې کوئ؟ آیا تاسې د داسې خبرو کولو جرأت کولی شئ؛ چې الله تعالی داسې حکم مونږ ته راکړی دی؟ یا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالی دروغ تړئ؟ په وروستني آیت کې یې په صاف ډول سره اشاره فرمایلې ده، چې دغه پرته له افتراء علی الله بل هیڅ شی نه ده.

تنبیه: د هغو شیانو مفصله تذکره چې دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو کې تېره شوې ده.

وَمَا ظَنُّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝٦٠

او څه شی دی گمان د هغو کسانو چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ په ورځ د قیامت کې (چې څه به ورسره وکړي الله)؟، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو، ولیکن اکثره خلق نه وباسي شکر (په دغو نعماوو).

تفسیر: یعنې دا خلق د قیامت په نسبت څه خیال کوي؟ چې له دوی سره به څه قسم معامله کیږي، په سختۍ به ونیول شي؟ که ورو به خوشې کړل شي؟ عذاب او رېړ (تکلیف) به وگالي (برداشت کړي)؟ که نه؟ په څه څه خیالاتو کې ډوب تللي دي؟، ښایي چې دوی دغه خبره ښه په یاد ولري، هر هغه سزا چې دوی ته ورکوله کیږي؛ هغه خامخا دوی ته رسېدونکې ده، او له سره هغه بېرته کېدونکې نه ده.

الله تعالی په خپل فضل سره خلقو ته په دنیا کې ډېر مهلت ورکوي، او له ډېرو تقصیراتو څخه یې تېرېږي، لیکن ډېر خلق د الله تعالی د دغه تلطیف په مقابل کې د شکر ایستلو او متنبه کېدلو په ځای لا زیات زړور او بې خوفه کیږي، بالآخر دوی بیخي د سزا ورکولو وړ او مستحق گرځي.

وَمَا تَكُوْنُ فِيْ شَاْنٍ وَّمَا تَتْلُوْا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَّلَا تَعْمَلُوْنَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُوْدًا اِذْ تُفِيْضُوْنَ فِيْهِ ؕ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَّبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ وَلَآ اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرَ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ۝٦١

او نه یې ته (مشغول) په کوم کار کې (له خپلو کارونو) او نه لولې ته (هیڅ آیت، سورت) له دې نه (یعنې) له قرآنه، او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مگر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان كله چې مصروف (بوخت) اوسېږئ تاسي په هغه كې، او نه غائب كيږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميږي يا پوټي د ګرد نه) په ځمكه كې، او نه په آسمانونو كې، او نشته ډېره وړوكي له دغي ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مگر (دا ټول ليكلي پراته دي) په كتاب واضح (ښكاره په لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعني د پاك قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوی يې كوي؛ هغه ټول د الله تعالى په حضور كې دی، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې كوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالى په حضور كې ظاهرې پرتې دي، هر كله چې كوم مخلوق په كوم كار كې لاس پورې كوي، او په هغه كې مشغول او لګيا كيږي، اګر كه د دوی په فكر او خيال كې د پاك الله فكر او تصور هم تېر نشي؛ مګر الله تعالى يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تكن تراه فانّه يراك)، په ځمكه او آسمان هر څېزې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړوكى يا لوى كوم شى هم وي؛ هغه ټول د الله تعالى په علم محيط كې شته، او له سره ترې نه غائبيږي، بلكه د الله تعالى د علمه راښكته هم د ټول (ما كان و ما يكون) حال په كتاب مبين يعنې لوح محفوظ كې ثبت دی، چې هغه ته د تدبير په عالم كې ښايي د الله تعالى د علم صفحه وويلى شي.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝٦٢

واورئ خبردار شئ! چې بېشكه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوی (له كوم مكروه) او نه په دوی خفه كيږي (هيڅېږي له فوت د كوم مأمول نه).

تفسير: ابن كثير «رحمه الله» د حديثيه وو رواياتو په بنا دغه مطلب بيان كړى دی چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت كې د محشر د اهوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوی خفه كيږي»، ځيني مفسرينو دغه آيت عام اينبي دی: يعني په هغو به د انديښنې او د پرېشانۍ او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا كې او نه په آخرت كې وي، او نه د كوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم اومتأثر كيږي.

ګواكې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلكه په دنيا كې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د أعداوو او د نورو په مخالفت باندې كېدی شي، چې هغه به كاملينو مؤمنينو ته له سره نه پېښيږي، او دوی به هر وخت په پاك الله اعتماد او اطمينان لري، او د ټولو تكوينيه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حكمت او مصلحت مبني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هيڅ تكليف نه رسوي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ۝٦٣

(دغه دوستان) هغه كسان دي چې ايمان لري او وي دوی چې ځان ساتي (له معاصيو او وېريږي له الله نه).

تفسير: دا د «أولياء الله» تعريف فرمايي، يعني متّقي مؤمن د الله تعالى ولي دی، پخوا له دې نه په څو ځايونو كې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوى ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوى هره درجه چې په هر چا كې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلاً لس شل او سل روپۍ هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لك، يو مليون هم مال دی، ليكن په عام عُرف كې د لس او شل او سل روپۍ لرونكي مالك ته شتمن او مالدار نه ويل كيږي، تر څو چې «معتدّ به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوى هم په هره مرتبه كې چې وي؛ هغه د ولايت يو شُعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجمله ولي ويل كېدی شي، ليكن په عُرف كې ولي هغه ته ويلى شي، چې په كې د ايمان او تقوى يوه خاصه درجه وموندلى شي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾﴾

دوی ته زېرې دی په دغه ژوندون لږ خسيس کې او په آخرت کې، نشته هيڅ بدلول د کلماتو د الله (تعالى) ته، دغه (زېرې د دواړو جهانو) هم دغه دی برې ډېر لوی.

تفسير: اولياوو ته په دنيا کې څو ډوله بشارات دي، مثلا حق تعالى هغو ته د انبياوو عليهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېري ورکړي دي، يا به پرښتې د موت په قريبېدلو هغو ته وايي: ﴿وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع).

يا به ډېر رښتين او مبارک خوبونه ويني، يا د هغو په نسبت د الله تعالى نور بندگان ښه خوبونه ورته ويني، چې د صحيح حديث سره موافق د نبوت د شپږ څلويښتو اجزاوو څخه يو جزء دی، يا د دوی په معاملو کې د الله تعالى له لوري به يو خاص قسم تاييد او امداد کيږي، يا په خواصو کې او کله له خواصو څني تجاوز کوي په عوامو کې هم ده ته مقبوليت حاصليږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خير ذکر او ستاينه کوي، دغه ټول شيان تر دنيوي بشاراتو لاندې درجه په درجه راتلی شي، مگر په اکثرو رواياتو کې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ تفسير په صالحه وو رؤياوو سره کړی شوی دی، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارات هغه پخپله په پاک قرآن کې منصوص دي ﴿بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ او په حديث کې هم دغه تفسير منقول دی.

﴿وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ ۘ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾﴾

او نه دې خفه کوي تا (ای محمده !) خبرې د دوی (چې الله نه مني او ستا تکذيب کوي او ډاروي دې) بېشکه چې زور خاص الله لره دی ټول، هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: په دې آيت کې رسول الله ته تسلي ورکوي؛ چې تاسې د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه کېږئ ! ټول زور او غلبه د الله تعالى په لاس کې ده.

﴿أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه خاص الله لره دي هر هغه څوک چې په آسمانونو کې دي (لکه پرښتې) او هغه څوک چې په ځمکه کې دي (لکه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقا او عبيدا)، او نه کوي متابعت هغه کسان چې بولي (عبادت کوي) دوی غير د الله د شريکانو (چې په واقع کې شريکان نه دي له الله سره)، متابعت نه کوي دوی د (هيڅ شي) مگر د گمان (خپل چې دا بُتان او معبودان شريکان دي د الله سره)، او نه دي دوی مگر دروغ وايي (اټکلونه چلوي په دې نسبت د شرک کې).

تفسير: يعنې په گردو آسمانونو او ځمکو کې د واحد احد الله سلطنت دی، گرد انس او جن او ملک د الله تعالى مملوک او مخلوق دي، د مشرکانو دغه غير الله بلل او دوی الله تعالى سره حصه دار گرځول؛ يوائې په توره تياره کې غشي وهل، او واهي، تباهي خيالات دي، د دوی په لاسونو کې نه کوم حقيقت شته، او نه څه حجّت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تيارو کې خپل سرونه او پښې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿۶۷﴾

الله همغه ذات دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته شپه (تياره) لپاره د دې چې آرام شئ تاسې په دې کې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا دي ډېر دلايل (د قدرت او وحدانيت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسير: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پيدا کوونکی همغه يو الله دی، خير او شر او د ټولو متقابلو اشياوو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقيده ترديد شوه، او په دې لوري هم يوه لطيفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تيارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شيان صاف په نظر راځي چې د شپې تياره کې نه ښکاريده؛ همداسې د مشرکينو د اوهامو او د ظُنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآنکريم د لمر رڼا وځليږي، چې خلقو ته د وصول الی الله پوره سمه لاره ښوونکې دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَانَهُ ۖ هُوَ الْغَنِيُّ ۖ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَانٍ بِهَٰذَا ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۶۸﴾

وايي کفار نيولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمايي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هيڅ برهان حجّت سند په دې (چې الله تعالی ولد نيولی دی)، آيا وايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پرې).

تفسير: په دغه کې د عيسايانو د شرک ترديد دی، چې مسيح عليه السلام يې د الله تعالی ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لايق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسيح» (معاذ الله) صلبي ځوی وګڼي، نو له دې نه لويه ګستاخي او سپين سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې يو مخلوق خپل متبنّی وګرځوي؟ آيا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ يا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسي؟ يا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکيه او د مرستې وسيله وي، العياذ بالله، دی خو له دغو ټولو شيانو څخه بې نيازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبنّي (ځوی نيونې) او نورو ته څرنګه احتياج او اړتيا (مجبوري) ولري، ګرد شيان د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، نو بيا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علائقو ګنجايش او ځايېدل له کومه کېږي؟ دا لويه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالی په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وويلې شي.

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۶۹﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿۷۰﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه تړي پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شريک سره) خلاص به نشي (له عذابه او په مراد به ونه رسيږي). نفع اخيستل دي په دنيا کې

بيا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مرګه)؛ بيا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسير: يعني پر الله دروغ تړونکي اګر که د ډېر دنيوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ ليکن ده ته حقيقي نيکي او برى له سره په برخه کېدى نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنيا کې مزې کوي، او بالآخر يې د پاک الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهايت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿۷۱﴾

او ولوله (اى محمده !) پردوى حال د نوح کله چې وويل (نوح) قوم خپل ته چې اى قومه ځما ! کـه چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل ځما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند درکول ځما (تاسې تـه) په آيتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړى دى ما، نو راغونډ (او کلک) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شريکان خپل، بيا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (يعني ټول ښکاره راپسي ملا وتړئ)، بيا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هيڅ قدر څو خلاص شي ځما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسير: يعني اى محمده ! اهل د مکې معظمې ته د نوح عليه السلام او د ده د قوم حال واوروه ! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوى د خاتم الأنبياء صلى الله عليه وسلم پر تکذيب او عداوت هم داسې ملا تړلې وي، او له خپلو شرکياتو څنې لاس نه اخلي؛ نو د دوې انجام به هم همغسې کېدى شي، چې د نوح عليه السلام د تکذيب کوونکو وشو، او هم د دې واقعې له بيانولو څخه يوه موخه نبي عليه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زيات خفه اومه متأثر کېږئ ! ځکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمايلې ده، مګر په آخر کې فقط حق غالب شوى دى، او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآيه ـ يعني ستاسې د خوښې او خفګان او د موافقت او مخالفت د يوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبياوو عليهم السلام په شان ځما هيله (اميد) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې ځما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، يا يې نه منئ؛ نو واک (اختيار) لرئ، زه خو د خپل منصبي فرض په ادا کولو کې هيڅ قصور نشم کولى، که تاسې ځما دغه وضعيت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شيان قطعاً ځما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولى، هر هغه شى چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مينه سره يې پر ما اجراء کړئ، ځما پر خلاف جرګې او مشورې وکړئ ! او که کوم پوخ تجويز جوړ کړئ، يا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملګري بلکه فرضي معبودان مو هم راټول کړئ !، او ټول سره لاس او فکر يو کړئ !، او پر يوه غير مشکوک او غير مشتبه رايې قائم شئ !، بيا په خپلو متفقه وو طاقتونو سرّه هغه راجاري کړئ ! او د يوې شېبې مهلت راته مه راکوئ !؛ نو بيا به ګورئ چې ځما د نبوّت د استقامت او د توکّل د غره په مقابل کې د ټولې دنيا قوتونه او تدبيرونه څرنګه بېکاره او لتاړه او څنګه يې بخر کي په هوا الوځي؟.

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۷۲﴾

نو که ګرځېدئ تاسې (له پنده او ويې نه منئ) پس نه ده غوښتى ما له تاسو څخه هيڅ اجر (مزدوري)، نه دى اجر ځما (په دې چې بولم تاسو ايمان ته) مګر پر الله دى، او امر (حکم) شوى دى ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه اېښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکاليفو څخه ويرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبليغ او د دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پيدا شي؛ چې ستاسې په خفگان به ځما تنخوا بنده شي، يا کم له کمه تاسې ته د داسې وينا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه يې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بېړۍ کې (له غرقه)، او وگرځول مونږ دوی خليفگان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د آيتونو ځمونږ، نو وگوره چې څرنگه شوه آخره خاتمه د وېرولیو شویو (یعنې هلاک شول).

تفسير: يعنې له هر چا سره چې د عبرت سترگې وي؛ هغه دې وگوري چې د مکذبينو انجام څرنگه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح عليه السلام پند ورکړ، او نصيحت يې وکړ، او له نفعې او ضرر څخه يې خبردار کړل، کله چې هيڅ يوه خبره يې مؤثره ونه لوېده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زيات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (ځپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبين سره ډوب شول، يوازې نوح عليه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بېړۍ سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستنی نسل له همدوی څخه پاتې شو، او د ډوب شويو خلقو په ځای کې هم دغه د بېړۍ سواره مسلمانان ودان شول، د نوح عليه السلام لړ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

بيا ليږلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شُعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دينيه وو اصولو) چې تکذيب يې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لگولی وو په زړونو د دوی) مهر لگوو مونږ په زړونو د تېرېدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليږلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو د بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذيب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشريف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهېږي او اسلام ومني، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذيب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نـه» چې يو ځلې د ړومبنيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هـو !» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايمانۍ او تکذيب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُّوسٰى وَهٰرُوْنَ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۷۵﴾

بیا ولیږل موږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسی او هارون (دواړه ورونه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښکاره معجزو څمونږ؛ نو تکبر وکړ دوی، او وو دوی قوم مجرمان (کافران زړور په گناهونو).

فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا إِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۷۶﴾

نو کله چې راغی دوی ته حق (رښتیا خبره) له نزده څمونږ؛ نو وویل دوی: بېشکه دا خامخا سحر (کوډې) دی ښکاره.

تفسیر: یعني د «عصا» او د «ید بیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسی علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د اورېدلو څخه یې وویل چې: «دغه ټول امور ښکاره جادو دی» ځکه چې د ده په خیال کې د گردو فوق العاده شیانو آخري درجه هم دغه جادو کېدی شي.

قَالَ مُوْسٰٓى أَتَقُوْلُوْنَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هٰذَا ۖ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُوْنَ ﴿۷۷﴾

وویل موسی (دغو قاتلانو ته) آیا وایئ تاسې دغه حق (رښتیني معجزې) ته کله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دی): آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چې نه مومي برې ساحران (له عذاب د نیران).

تفسیر: یعني حق ته جادو وایئ، آیا جادو داسې کېدی شي؟ او آیا جادگر، کوډگر څرنگه د نبوت دعوی کولی شي؟ او د حق او باطل په کشمکش کې بریالی (کامیاب) کېدی شي؟ د سحر او معجزې په منځ کې فرق او توپیر نه کول، د دوی د لنډو پوهېدلو کار دی، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ کې فرق نشي کولی، د نبي روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوی رڼا، له شوکته اوعظمته ډکو احوالو کې داسې ښکاره گواهي موجوده ده، چې کوډگري او شعوذه بازي له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لري، نو بیا نبي الله ته «ساحر» ویل په کومې اندازې بېحیایي او لیونتوب دی؟.

قَالُوْٓا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا وَتَكُوْنَ لَكُمَا الْكِبْرِيَآءُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۸﴾

وویل فرعونیانو (موسی ته) آیا راغلی یې ته موږ ته لپاره د دې چې واړوې موږ له هغه کاره چې موندلي دي موږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کې، او نه یو موږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور کوونکي.

تفسیر: یعني معاذ الله ته د دنیا حریص او بد نیت یې، یو سیاسي تحریک په مذهبي رنگ سره وړاندې کوې، ستا مقصد او غرض همداسې معلومیږي، چې له مذهبي حیثیته یو لوی انقلاب جوړ کړې، او په دغه ملک کې خپله سرداري او حکومت ټینگ کړې، او د دې ځای پخواني سرداران (قبطیان) برطرف کړې، نو په یاد یې ولره! چې ستا دغه غوښتنه پوره کېدونکې نه ده، موږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشرتیا تسلیموو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُوْنِيْ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِيْمٍ ﴿۷۹﴾

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسیر: دغه د موسی علیه السلام د تقریر جواب وو، یعنې پاتې شوه د سحر او د معجزې جګړه د هغې تصفیه هم عملاً کوو، چې د دې ملک ډېر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شي، بیا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې ننداري درښکاره کړي؛ نو ټول به سره ووینې چې تاسې نبیان یئ؟ که (معاذ الله) کوډګران؟، نو ځکه د فرعون په ټوله پاچاهی کې سرې خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چې هر چېرې وموندل شي؛ ژر دې راحاضر کړل شي !، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ۝٨٠

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې میدان ته)؛ وویل دوی ته موسی چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (یې) غورځوونکي یئ.

تفسیر: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډګرانو له موسی علیه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله ننداره پخوا راښیې؟ که یې مونږ اول دروښیو؟ د دوی په ځواب کې موسی علیه السلام وفرمایل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ ړومبی تاسې هغه راوښیئ»، ځکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ویجاړ ښکاره کیدل یې لا زیات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝٨١

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پړي او همساګانې خپلې)؛ نو وویل موسی: هغه څیز چې راوړی دی تاسو هغه یواځې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسیر: کوډګرانو خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخیل او نظربندۍ سره یې لیدونکو ته داسې ورښکنده (ښکاره) کړل، چې ګواکې ګرد میدان له ژوندیو مارانو، منګورانو څنې ډک دی، نو موسی علیه السلام وویل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالی ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

یعنې بس دی ! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ ! چې پاک الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې وراني او خرابې کړي، چې بیا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظیر او مثال او جوړه نشي جوړېدی، ځکه چې د پاک الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجّت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شریرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، یا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ۝٨٢ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ۝٨٣

او (بیا ژر) رښتیا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دین دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اګر که یې بد ګڼي مجرمان (کافران). نو ایمان نه وو راوړی (ړومبی) په موسی باندې مګر څو اولادو (ځلمیانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوى، له دې نه چې دوى و(نه) ښويوي، او بېشکه چې دغه فرعون خامخا جابر متکبر وو په ځمکه (د مصر) کې، او بېشکه چې دى خامخا له حده تېرېدونکو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهيت دعوى يې هم وکړه).

تفسير: بني اسرائيلو د فرعونيانو له لاسه سخت مصيبتونه او تکليفونه، ذلت او سپکتيا ګاللې (برداشت کولې)، او د همغو ړومبنيو پخوا ويلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائيلي نبي مبعوث شي.

موسى عليه السلام سم په همغه شانې تشريف راوړ چې عام خلق د هغه په انتظار کې وو، نو ځکه ګرد «بني اسرائيل» په قدرتي ډول سره د موسى عليه السلام بعثت يو نعمت عظمى ګاڼه، او د زړه له صدقه يې موسى رښتيني شماره، او د هغه عزت او حرمت يې په انتهايي درجه سره کاوه، مګر ډېر سرې له فرعونه او له فرعونيانو سردارانو ځنې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء کې په شرعيه وو اصولو سره يې ايمان رانه وړ، او وقت او زمان ته يې منتظر وو، چې کله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو ګرد به سره مسلمانيږي، د بني اسرائيلو لږ څه ځلميانو همت وکړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره يې د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ، څو شمېرلي او غوره شوي قبطيان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره کې کله چې موسى عليه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائيلو ګرد هغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لکو بالغو نارينه وو پورې رسېدل، دلته د هغو د ابتدايي قصې بيان دى.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وويل موسى (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چې آثار د خوف ښکاره شو): اى قومه ځما ! که يئ تاسې چې ايمان مو راوړى دى پر الله (چې خير او شر او نور هر شى د ده په قدرت کې دى)؛ نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که يئ تاسې مسلمانان (حکم منونکي د الله).

تفسير: يعنې د خوف او وېرې هيڅ ضرورت نشته، د يوه فرمان منونکي مؤمن کار دا دى، چې د خپل مالک پر قوت معتمد وي، هر هغه څوک چې د پاک الله پر لا محدود قدرت او رحمت متيقن وي، دى په هرې معاملې کې يقيناً په الله تعالى اعتماد او توکل کوي.

فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وويل دوى: خاص پر الله توکل کړى دى مونږ، اى ربه ځمونږه ! مه ګرځوه مونږ (سبب د فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو !.

تفسير: موسى عليه السلام پر نصيحت دوى د خپل اخلاص اظهار وکړ، او ويې ويل چې: بېشکه ځمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالى باندې دى، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړي؛ چې زيات له دې نه مو په عذاب نه کړي، په دغه شانې چې دوى تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوى په مقابل کې هيڅ شى نه وي پوره؛ په دغه صورت کې ځمونږ دين هم په وېره او خطره کې دى.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

وَاَوۡحَيۡنَآ اِلٰى مُوۡسٰى وَاَخِيۡهِ اَنۡ تَبَوَّاٰ لِقَوۡمِكُمَا بِمِصۡرَ بُيُوۡتًا وَّاجۡعَلُوۡا بُيُوۡتَكُمۡ قِبۡلَةً وَّاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ ؕ وَبَشِّرِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۸۷﴾

او وحيې وکړه مونږ موسی او ورور د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زيری ورکړه (ای موسی) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوی سره ګډ او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې بېل اوسيږي، چې وروسته له دې نه پر دوی آفتونه راتلونکي دي.

مفسرينو له ﴿اَنۡ تَبَوَّاٰ لِقَوۡمِكُمَا بِمِصۡرَ بُيُوۡتًا﴾ څخه دغه مراد آخيستی دی، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ ! او له دغو څخه ځينې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ !(او دا يې هله وفرمايل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هيڅوک به د باندې وتلی او عبادت به يې کولی نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځايونه د لمانځه لپاره تيار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ ! چې د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوۡسٰى رَبَّنَاۤ اِنَّكَ اٰتَيۡتَ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَاَهٗ زِيۡنَةً وَّاَمۡوَالًا فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِكَ ۚ رَبَّنَا اطۡمِسۡ عَلٰٓى اَمۡوَالِهِمۡ وَاشۡدُدۡ عَلٰى قُلُوۡبِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُوۡا حَتّٰى يَرَوُا الۡعَذَابَ الۡاَلِيۡمَ ﴿۸۸﴾

او وويل موسی (تضرّعاً): ای ربه ځمونږ ! بېشکه تا ورکړی دی فرعون او سردارانو د ده ته زينت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسيس کې، ای ربه ځمونږ ! عاقبت او نتيجه يې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوی (خلق) له لارې ستا نه، ای ربه ځمونږ ! محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی، او سختي راوله په زړونو د دوی؛ نو ايمان نه راوړي دوی تر هغه چې ووينې دوی عذاب دردناک.

تفسير: يعني د هر قسم سامان، رونق، آسايش، او سينګار دې ورکړی دی، مثلاً د صورت ښايست، سورلی، عمده پوښاک، اثاث البيت او نور، او د مال او د دولت خزانې د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

ځينو مفسرينو په ﴿لِيُضِلُّوۡا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره اخيستی دی، لکه چې په ﴿فَالۡتَقَطَهٗۤ اٰلُ فِرۡعَوۡنَ لِيَكُوۡنَ لَهُمۡ عَدُوًّا وَّحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دی، نو مطلب يې داسې دی چې: «دغه ساز او سامان يې ځکه ورکړی وو؛ چې په خيريه وو امورو کې يې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقيقي منعِم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالی له شکر کوونکو بندګانو ځنې شي، مګر په خلاف د هغه دوی له خپلې بدبختی د الله تعالی د دغو نعمتونو سره نور خلق بې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې بې پروا لګوي؛ لکه چې يې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه وارديږي.

کله چې موسی عليه السلام تر يوې اوږدې مودې پورې هغوی ته هر راز هدايات ورکړه، او عظيم الشاني معجزې يې ورښکاره کړې، مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسې زياتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، يا د صحبت د

طول یا د الله تعالی د وحیې په وسیلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ایمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوی د هلاکت لپاره یې دعا وکړه، څو د دوی له پلیتی څخه دنیا ژر پاکه شي، او نور د دوی له بدې خاتمې څخه د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمایل (الله): په تحقیق قبوله کړی شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبلیغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهیږي (په حق یا ناپوهان دي په حکمت د تاخیر).

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي، چې موسی علیه السلام به ښېرې کولې، او هارون علیه السلام به آمین ویل، نو په دغه لحاظ سره یې ﴿دَّعْوَتُكُمَا﴾ فرمایلي دي.

یعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمی سره پای (انجام) ته ورسوئ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ایسارتیا) دربنکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بیړه مه کوئ! په مقدر وخت او مقررې نیټې کې همداسې چې ته یې غواړې کېدونکي دي، مګر له ویرېدلو او وارخطا کېدلو څخه هیڅ شی په لاس نه درځي.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَآءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَآءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائیل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو پسې ورسېده په دوی پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وویرېد په هلاک خپل)؛ نو ویې ویل چې: ایمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هیڅ معبود بر حق مګر یواځې هغه ذات چې ایمان راوړی دی پر هغه بني اسرائیلو، او زه یم له مسلمانانو (غاړه ایښودونکو حکم د الله ته، وفرمایل الله په رد د ایمان د فرعون:) آیا اوس (دې ایمان راوړ؟) حال دا چې په تحقیق نافرماني دې کوله پخوا (له دې نه د رسول څخه) او وې ته له مفسدینو (فساد کوونکو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام سره له ټولو بني اسرائیلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو یو زورور لښکر یې د هغو د تعاقب لپاره واستول، څو دوی د ده د ظلم له منګولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائیل د (قلزم د بحیرې) څنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زیات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوی بحر او تر شا یې د فرعون زورور لښکر راته، موسی علیه السلام دوی ته تسلي ورکړه، او د الله تعالی په حکم یې پخپل همسا بحر وواهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډې غونډې ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائیل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لوري فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو یې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بیخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بیا سره یو ځای شي، سمدلاسه د اوبو هغه بېل شوي طبقات سره یو ځای شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهیزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون ولیده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زیات

وويربده، او د ايمان او د اسلام لفظ يې په ژبه راوړ، چې ګوندې د بني اسرائيلو الله له ما څنې د «ايمان» د لفظ د اوربدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمټ مې له اوبو وباسي، دلته د پاك الله داسې ارشاد صادر شو: ﴿آلْـَٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ الآيه ـ يعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخيسته، اوس چې دې عذاب په عين اليقين سره وليده؛ نو ايمان راوړې؟ د دې وقت ايمان بېکاره او يقين يې بې اعتباره دی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا۟ بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۵) آيت (۹) رکوع).

فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾

نن ورځې به خلاصی درکړو تا تـه په بـدن ستا سره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوخ لغړ) لپاره د دې چې شې تـه لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوى) آيت (دليل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) څمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ايمان راوړل بې فائدې وو، همغسې پاك الله د ده له مړ کېدلو څخه وروسته د هغه بدن يې له بحر څخه د باندې د شګو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل يې وګوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړي د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ايمان يې بې فائدې وو؛ همغسې بې فائدې نجات يې هم په برخه شو.

د جديده وو تحقيقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، ليکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

او خامخا په تحقيق ځای ورکړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (رښتيني لايق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طيباتو (پاکيزه څيزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دين کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فيصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه څيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (له احکامو د دين څخه).

تفسير: يعنې فرعون يې هلاك او بني اسرائيلو ته يې ړومبی د مصر مملکت ورکړ، بيا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) يې وويستل، او د شام مملکت يې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښايسته او لذيذ شيان په افراط سره پيدا کېده.

﴿فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ﴾ الآيه ـ يعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په ديني او روحاني نعمتونو سره يې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شريف علم يې ورکړ، چې په کې د دين اصول او فروع بيان شوي وو، او د پخوانيو او وروستنيو په نسبت يې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لايق نه وو چې دوی په داسې صافو شيانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جګړې وکړي، او د ګوند او ګوندبازۍ په نحوست (شومتيا) کې سره آخته شي.

مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې یې پیدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لګیا دي، په ځینو احکامو کې یې له خپل نبي موسی علیه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعې کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبیاوو بالخاصه څمونږ د خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه وسلم د رسالت ځینې له دوی ځنو تصدیق وکړ، او أکثرو یې تکذیب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوینو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به یې ویل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کیږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راولو.

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ
الْخَٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا
الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

نو که فرضاً یې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجیل) پخوا له تا نه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقیق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکیو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذیب کوي دوی د آیتونو د الله؛ نو به شې ته له زیانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله یا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ایمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دلیل د وحدانیت (او د قدرت د رب العزّت) تر هغه پورې چې ووینې دوی عذاب دردناک (په نزع یا قیامت کې).

تفسیر: اګر که ظاهرا دغه خطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی، لیکن په حقیقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نوروته اورول مقصود دي، چې د یوه امي له ژبې داسې عظیم الشان حقائق او واقعات اوروي، او حق حیران ورته پاتې کیږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعیت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنګه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې آیت له نازلېدو وروسته وفرمایل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنیا ته دعوت ورکوي، او له غرونو ځنې زیات ټینګ یقین د اورېدونکو په زړونو کې پیدا کوي، دی به څرنګه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

څو آیته وروسته ښکاره فرمایي: ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي شَكٍّ مِّن دِينِي﴾ الآیه ـ دغه آیت صاف راښیي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلې غیر متزلزلې او کلکې قاطعې عقیدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ ـ درب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ یعنې دوزخ به له پیریانو او انسانانو ځنې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالی په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيْمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُوْنُسَ ۚ لَمَّآ اٰمَنُوْا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۹۸﴾

نو ولې نه وو اهل د يوې (نافرمانې) قريې (کلي) چې ايمان يې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه)، پس نفع رسولې وی ورتـه ايمان د (اهـل د) دې (قريې) مګر قوم د يونس کله چې ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسيس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پورې.

تفسير: يعنې هغومره کلي چې د انبياوو د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هيڅ‌ا ته د داسې ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذابه وژغوري (بچ کړي)، يوائې د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چې هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذابه ژر نجات ورکړ، چې بيخي د دوی په سر وګرځېده، نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوي ژوندانه کې له دوی ځنې هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وقته پورې چې دوی په دنيا کې اوسېدل، دوی يې د دنيوي فوائدو او برکاتو ځنې منتفع کړل.

مفسرين نقل کوي چې يونس عليه السلام په (موصل) کې د (نينوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصيحتونه کول، مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسې زياتېده، آخر يونس عليه السلام په تنګ شو، نو دوی ته يې ښېرې وکړې (که له دغو چارو څخه مو لاس وانخيست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې دريمه شپه راغله يونس عليه السلام په نيمه شپه کې له دغه کلي څخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وېرووونکې وريځ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه يې بيخي تياره شول، د دغو آثارو د ليدلو څخه کله چې د دوی يقين پر خپل هلاکت راغی؛ نو د يونس عليه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه يې ونه موندنه؛ نو ګرد خلق سره له ښځو، وړوکيو بلکه له خپلو څاروو او مواشيو سره د باندې ېېديا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقيدې يې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې يظې وژړل، او چغې يې ووهلې، او په ډېره تضرّع او اخلاص سره يې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له څلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او ګردو به سره ويل چې «آمنا بما جاء به يونس»، «ايمان مو راوړی دی پر هغه څه چې يونس عليه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرّع، ژړا، واوېلا پر دوی باندې رحم وفرمايه، او د عذاب هغه آثار يې چې ورڅرګند (ښکاره) کړي يې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِي الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيْعًا ۭ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۹۹﴾

او که اراده فرمايلې وی رب ستا (ايمان د ټولو خلقو) خامخا ايمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آيا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (يقين لرونکي) بلکه نه يې شې.

تفسیر: یعني تاسې داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زیاتي د چا په زړه کې ایمان واچوئ، که الله تعالی اراده فرمایلې وی؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو کې یې ایمان اچولی شو، مګر څرنګه چې په متعددو مواضعو کې تقریر کړی شوی دی؛ کله چې داسې کول د الله تعالی د تکویني حکمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځکه یې ونه فرمایل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

او نه دی (ممکن) لپاره د هیڅ نفس دا چې ایمان راوړي مګر (ممکن دی) په اذن (اراده) د الله، (او اراده کوي الله ایمان د ځینو) او آچوي پلیتي په هغو کسانو چې نه چلوي عقل (او فکر په دلائلو او آیتونو د الله کې).

تفسیر: بې د الله تعالی له مشیئت او توفیقه او تکویني حکم هیڅوک ایمان نشي راوړی، او دغه حکم او توفیق د همغو په حق کې کیږي، چې د الله تعالی د قدرت په نښو او آیتونو غور او فکر کوي، او له عقله او فهمه کار اخلي، هغه کسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) تکلیف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالی دوی همغسې د کفر او شرک په نجاست کې ډوب او ککړ پرېږدي.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

ووایه (ای محمده ! دې مشرکانو ته چې) وګورئ چې څه (قسم عجیبه عجیبه دلائل د وحدانیت) دي په آسمانونو او ځمکه کې، او نه دفع کوي (عذاب) دلائل (د وحدانیت) او (اورېدل د کلام د) ویرووونکو له هغه قوم څخه چې ایمان راوړونکي نه دي دوی.

تفسیر: یعني د غور کولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمکه کې د الله تعالی د قدرت، حکمت، توحید، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلکه هره ذره، هر بخر کی، هره پاڼه د ده پر توحید دلالت کوي.

لیکن هغه خوک چې د کومې خبرې منونکي او تسلیم کوونکي نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېکاره دي، او د ویرووونکو انبیاوو تنبیه او تخویف هم پر دوی غیر مؤثر ثابتیږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾

نو آیا انتظار کوي دا (مشرکان په سبب د تکذیب ستا، بلکه انتظار نه کوي هیڅ څیز ته) مګر (انتظار کوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو انتظار وکړئ تاسې، بېشکه زه هم له تاسې سره له انتظار کوونکو څخې یم.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بیا نجات ورکړ مونږ رسولانو خپلو ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، همداسې (چې نجات ورکړ مونږ هغوی ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسیر: یعني همغسې چې له پخوانیو قومونو سره ځمونږ عادت جاري وو، چې مکذبین به مو هلاکول، او انبیاء او مؤمنینو ته به مو نجات ورکولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنینو په نسبت ځمونږ وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکوو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنيا کې به د کفّارو له مظالمو او سختيو څخه مأمون او مصـون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنين، صادق مؤمنين وي، يعنې د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حديث کې د مؤمنينو په نسبت بيان شوي دي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى شَكٍّ مِّن دِينِى فَلَآ أَعْبُدُ ٱلَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنْ أَعْبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُمْ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾

ووايه (اى محمده !) اى خلقو که يئ تاسې په شک کې له دينه ځما (چې صحيح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (يې) کوئ تاسې غير له الله څخه، وليکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدّت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (يقين لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دين ته، حال دا چې کلک او ثابت يې په حق دين باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غير الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې يې له ظالمانو.

تفسير: يعنې که ځما طريقه او ديني مسالك ستاسې په فکر کې ځای نه دی نيولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کې لويدلي يئ؛ نو زه د خپل دين اصل الأصول (چې خالص توحيد دی) درښيم او درپوهوم يې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار يم، چې د هغو اختيارول ځما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وګرځوئ ! ځما عبادت خالص هغه الله قدّوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختيار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پرېږدي، او هر کله چې اراده وفرمايي؛ سمدلاسه يې درخښې راکاږي، ګواکې د موت او حيات تار چې هغه ذات په قدرت او اختيار کې دی؛ د همغه عبادت کېدی شي نه يواځې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحيد او تفريد پوره يقين او ايمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنيف دين چې د ابراهيم خليل الله دين دی؛ په پوره همّت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي بيخي له منځه ورک شي.

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهِۦ ۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هيڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خير (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هيڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خير) هر هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾

ووایه (ای محمده !) ای خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره وموندله (ایمان او طاعت ته)؛ نو بېشکه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کیږي پر ځان خپل (چې ضرر يې وررسیږي)، او نه یم زه پر تاسې باندې وکیل (ساتونکی د اعمالو ستاسې).

تفسیر: یعني حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهینو در رسېدلی دی، چې د هغه په نه قبلولو کې هیڅ یو معقول عذر د هیچا سره نشته، د پاک الله آخري حجّت هم پر بندګانو تمام شوی دی، نو اوس دې هر څوک خپله نفع او نقصان وسنجوي (سوچ وکړي)، او د هغه فکر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوک چې د پاک الله په ښوولې سمې لارې لاړ شي، په دنیا او آخرت کې کامیاب او بریالی کیږي، او هر هغه څوک چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لوري هغه لوري ته لالهانده او سرګردانه ګرځي؛ نو دی خپل ځان پخپله ذلیل، خوار او بې مقداره کوي.

رسول الله صلی الله علیه وسلم داسې آزاد او خپلواک او خپلسری سړی نه دی درلېږلی شوی، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، یا ستاسې په ځای دې جواب ورکړي، د ده کار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونکي کار دی.

وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

او متابعت وکړه (ای محمده !) د هغه څیز چې وحي کولی شي تاته، او صبر کوه (په طاعت او مصیبت او له معصیت) تر هغه پورې چې حکم وفرمایي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خیر غوره د ټولو حکم کوونکو دی.

تفسیر: په دې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې که دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوی په غم کې خپل ځان له لاسه مه وباسئ ! تاسې دالله تعالی د احکامو متابعت کوئ ! او د تبلیغ او دعوت په کارونو کې تل لګیا اوسئ ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره کې تاسې ته ورسیږي؛ صبر کوئ ! او د مخالفینو پر ایذاء او تکذیب تحمّل وکړئ، تر هغه پورې چې پاک الله د دوی او ستاسې په منځ کې ښه فیصله وکړي، یعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور کړي، یا د جهاد حکم درولیږي.

تمّت سورة یونس علیه السلام بمنّه تعالی وفضله، فلله الحمد علی ذلک.

سُوْرَةُ هُوْدٍ

«د هود سورت مکي دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آیتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د یونس له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ﴿١﴾

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آیتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هیڅ نقصان او خلل)، بیا په تفصیل سره بیان شوی دی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسیر: یعني دغه قرآن کریم هغه عظیم الشأن او جلیل القدر کتاب دی، چې ټول آیتونه یې د لفظي او معنوي او نورو حیثیتونو بیخي ثابت، قائم، آزمویلی شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون یې د حکمت او واقعیت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په یوه توري او حرف یې څه تنقید او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون یې چې په هر عبارت سره اداء فرمایلی دی؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصیل یې بیان فرمایلی دی، په نزولي حیثیت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آیتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حیران پاتې کېږي، مګر د حیرت ځای نه دی، که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟! بلکه له سره نشي کېدی.

اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللّٰهَ

چې عبادت مه کوئ (د هیچا) مګر (یوازې) د الله عبادت کوئ.

تفسیر: یعني د دې محکم او مفصّل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم یوازې د الله واحد د عبادت په لوري متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طریقه یې وروښیي، نو د دغه عظیم او جلیل مقصد لپاره ړومبی انبیاوو تشریف راوړی وو، ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء سورت (۲۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آیت (۵) رکوع).

اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ﴿٢﴾

(او ووایه ای محمده!) چې بېشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وېروونکی یم (له جحیمه) او زېری ورکوونکی یم (په نعیم سره).

تفسير: يعنې هغه څوک چې کتاب الله ومني، او شرک او کُفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وکړي؛ نو ده ته د دارينو د فلاح زېرى او بشارت اوروي، او هغه چې نه يې مني، او کفر او شرک ځان ته غوره کوي، نو هغه د الله تعالى له عذابه ويروي.

﴿وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝٣﴾

او (پس له توحيده امر کوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو ګناهونو) بيا رجوع وکړئ الله ته (په طاعت سره له ګناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې پاکلې (مقرر کړې) شوې پورې، او ور به کړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او که وګرځېدئ تاسې (اى کفارو له اسلامه)؛ نو بېشکه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لويې نه (د قيامت).

تفسير: هغه څوک چې د خپلو پخوانيو تقصيراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره دالله تعالى په لوري د زړه په صدق سره رجوع وکړي؛ نو دنيوي ژوندون يې په ښه ډول تېرېږي، ځکه چې قانت مؤمن په هر حال کې د پاک الله فضل او کرم ته لوى لوى اميدونه، هيلې (ارزوګانې) او اسرې کوي، دى د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظيم الشانې خوشالي او مسرّت په تصور کې دومره محظوظ او مستغرق اوسېږي؛ چې د دې دنيا له ډېرو ربړونو (تکليفونو) او سختيو څخه هم دومره نه متأثر کېږي، دى چې کله خيال کوي چې زه په خپل ژوندون کې خپله فريضه په صحيح ډول سره پاى (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا يوه ورځ د عرش عظيم د لوى څښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کېږي.

﴿وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ﴾ يعنې هومره يې چې عمل ورزياتېږي؛ په همغه اندازه د الله تعالى له فضله زياته برخه مومي، په آخرت کې اجر او ثواب او په دنيا کې زيات طمانيت او ډاډينه ور په برخه کېږي.

﴿وَإِن تَوَلَّوْا﴾ الآيه ـ يعنې که څما خبره نه منئ؛ نو د قيامت عذاب يقيني دى، باقي داسې فرمايل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دى.

﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٤ أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝٥﴾

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر څيز باندې ښه قادر دى. خبردار شئ ! بېشکه دوى (دا کفار) تاووي سينې خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو کې) لپاره د دې چې پټ کړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ ! خبردار شئ ! په هغه وخت کې چې واغوندي دوى جامې خپلې؛ عالم دى (الله) په هغه څيز چې پټوي يې دوى (په سينو خپلو کې) او هغه څيز چې ښکاروي يې (په ژبو خپلو)، بېشکه الله ښه خبردار دى په پټو خبرو د سينو (هم).

تفسير: د سزا ورکولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاکم ته د سزا ورکولو پوره قدرت او قوت او کامل اختيار حاصل وي، مجرمينو ته پر ټولو کارونو او اجراءاتو يې علم حاصل وي، په ﴿إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ کې دا راښوولې شوي دي، چې مجرم او غير مجرم ټول د پاک الله په دربار کې حاضرېږي، په ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ کې يې د

عمومي قدرت او اختيار بيان فرمايلى دى، او د ﴿أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ﴾ څخه تر ﴿بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوى دى، چې پر پاک الله ظاهري او باطني ټولې خبرې يو شان ته ظاهرې او هيڅ يو شى ترې پټ نه دى، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دى، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دى، نو بيا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده څخه پټولى شي.

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ۝٦

او نشته هيڅ تلونکى (خوځېدونکى ذي روح) په ځمکه کې مګر چې دى پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضّلاً ترحّماً نه وجوباً)، او عالم دى (الله) په ځاى د اوسېدلو د هغه او ځاى د سپارېدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشياء) په کتاب واضح کې دي.

تفسير: ړومبى د الله تعالى د علم وسعت بيان وو، دا د همغه مضمون تکمله ده، يعنې پر ځمکه د هر ساکښ (ذي ورح) تلونکى او خوځېدونکى چې طعام او خوړو ته احتياج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاک محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمايلې ده، هومره روزي چې د هر يوه لپاره مقدّره ده، هغه يقيناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده يې اختياروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وَرُونه دي.

﴿وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا﴾ الآيه ـ «او عالم دى الله په ځاى د اوسېدلو د هغه او ځاى د سپارېدلو د هغه»، شاه صاحب ليکي: «(مستقر) هغه ځاى دى چې هستوګنه په کې کيږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځاى دى چې انسان په کې سپارل کيږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ﴾ الآيه ـ کې د دنيوي ژوندون بيان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بيان دى، مطلب داسې دى: «او دى ښه خبردار دى».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعيين کې د مفسرينو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه ليکلي دي.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِنۢ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓا إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

او دغه (الله) هغه ذات دى چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پيدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فيهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم يو له تاسې ډېر ښه دى له جهته د عمل، او قسم دى چې خامخا که ووايې ته (خپل قوم ته) چې ببشکه تاسې بيا ژوندي کيدونکي يئ پس له مرګه؛ نو هرومرو وبه وايي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دى دغه (قرآن چې بيا ژوندون وايي) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسير: په پيدايښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالى له علم څخه وروسته د ده د قدرت بيان دى، د دې تفسير (په ۸ جزء د الأعراف سورت په (۵۴) آيت (۷) رکوع کې) تېر شوى دى.

﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ﴾ يعنې د ځمکې او آسمان له پيدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشياوو د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء (۳۰) آيت (۳) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالى عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دى، ګواکې دغه يو صورت وو چې دغه

حقیقت یې ښکاره کولو چې د کائناتو ماده او د حیات ذریعه بالکلیه د رب العرش تر تسلّط او تصرّف او مطلقه قیومیت لاندې ده، او د الله تعالی ذات حقیقة د عرش له پاسه دی، او عرش یې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دی، والله أعلم.

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

او قسم دی چې خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چې موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمېرلیو شویو پورې؛ نو هرومرو (خامخا) به وایي دوی (استهزاءً): څه شیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمایي الله) خبردار شئ واورئ ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوی ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه، او چاپېر به شي له دوی نه هغه عذاب؛ چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (او په جلتی به یې غوښت).

تفسیر: یعنې کله چې دغو کفّارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالی له عذابه وېره ورکوله کېږي؛ نو د تکذیب او استهزاء په ډول وایي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دی؟ ولې نه رانازلېږي؟ او د څه لامله ځنډ (ایسارتیا) په کې کېږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمایي چې: آیا تاسې په داسې ویناوو سره ټوکې او مسخرې کوئ؟ او نه پوهېږئ چې هغه عذاب د الله تعالی د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه ټاکلي (مقرر کړي) مدت پورې معطل شوی دی؟ او پخپل معیّن وخت کې به خامخا داسې در ورسیږي، چې هیڅوک به یې مخه نشي نیولی، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر کړی شئ، او ټول به فنا کېږئ.

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر، یا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چې اثر یې ښکاره وي)، بیا بېرته راټول کړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشکه دی خامخا نا امیده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وي.

تفسیر: یعنې که د څو ورځو له مخې یې الله تعالی د خپلې مهربانۍ په عیش او عشرت او آرامۍ کې وساتي، او بیا یې په کوم رنځ او تکلیف کې اخته او مبتلا کړي، نو دی هغه پخوانۍ هوسایي (آرام) او مهرباني هم بیخي له زړه وباسي او هیروي یې، او بې هیلې او نا امیده کېږي، او د مستقبل په نسبت بیخي بې اسره او مایوس کېږي، په تېره باندې ناشکري، او له راتلونکي څخه مایوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي ۚ إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسایي ـ آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلی وو ده ته؛ نو هرومرو (خامخا) وایي به دی خامخا: لاړې سختۍ (چې رارسېدلې وې) له ما څخه، بېشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبّر فخر کوونکی دی (پر خلقو).

تفسیر: یعنې که له مصیبته وروسته بیا پاک الله ده ته آرامي او هوسایي ور په برخه کړي؛ نو بیا داسې ګڼي چې ګواکې اوس بیخي مصائبو او تکالیفو خاتمه وموندله، او بیا هغه پخوانۍ کیفیت له سره راتلونکی نه دی، نو په دغه وخت کې د غفلت او غرور په نشو کې مستېږي، او فخر او تکبر او ځانمني (خودنمایي) کوي، او حال دا چې ده لره داسې په کار

وو؛ چې هغه خپل پخوانی حالت به يې تل په ياد درلود، او د الله تعالی شکر به يې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به يې د تواضع سر ښکته کوه.

﴿إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾﴾

مګر هغه کسان چې صبر کوي (په سختۍ له قوته د ايمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه(صابرين او شاکرين) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بيان شو، له هغه ځنې د الله تعالی هغه بندګان مستثني دي، چې د تکليف او مصيبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ايستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تياری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولی د عظيم الشان بخشش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنی يې جنت او اعلی يې ديدار دی؛ فايز کيږي.

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَن يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾﴾

نو ښايي ته به پرېښودونکی يې (يعنې مه پرېږده) ځينې د هغه قرآنه چې وحې کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبليغ د) هغه سره سينه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وايي به دوی: ولې نه ده نازله شوې په ده باندې خزانه (چې پرې وکړي عشرت)؟ يا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرښته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته ويروونکی يې (له جحيمه، نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکيل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې وروسپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستۍ له ترديده او بدو ويلو څخه ډېر په قهرېدل، او په غيظ او غضب راتلل د مشرکيت پر خُرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحميق او تجهيل کېده؛ په همغه اندازه به دوی د غُصې په اور کې سوځېدل، کله به يې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لويې مسئلې په تبليغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مايوس او بې هيلې (نا اميده) شول؛ نو تش د تکليفولو او محض خفه کولو لپاره په عجيبو چټي (بېکاره) غوښتنو پسې لګيا شول، مثلا ويل به يې چې: ته خو رښتين او د رسالت پر منصب مامور يې، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښايي چې د مال او دولت لويه خزانه راغلې وی، يا له آسمانه له تا سره يو پرښته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصديق لپاره تللې وی: ﴿لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كَنزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ﴾ په همدغې سلسلې کې دغه آيتونه نازل شول، چې حاصل يې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټي او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خيال ګرځوه !.

کله داسې کېدی شي ! هغه شيان چې الهي وحي تاته درښوولي دي، او د هغه د تبليغ حکم يې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځينې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګی په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمی صفت يې مانع دی، نو بيا له زړه تنګی څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خير او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدايت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالی ته وروسپاره؛ چې ګرد شيان هغه ته سپارلي شوي، او د ده په واک کې دي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصدیق یې و کړي)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولئ هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومک) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شئ (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شئ په یقین سره او پرې ثابت شئ) چې نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هـم دغه الله دی، نو آیا یئ تاسې مسلمانان.

تفسیر: ځینو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو !؛ نو پوه شئ ای کفّارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شئ تاسې په یقین سره چې نشته لایق د عبادت هیڅوک مګر هم دغه الله دی، آیا نو یئ تاسې مسلمانان غاړه اېښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ !».

یعنې فرمایشي معجزې غواړي، چې د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو ځني لویه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وایي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکي یئ؛ ټول سره راټول شئ، او د دې پاک قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ؛ چې تاسې یې په الوهیت کې شریکان ګڼئ، او که دا کار ونه کړی شئ، او له سره به یې ونه کړی شئ؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام یواځې د پاک الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کېږي.

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾

هـر څوک چې وي (له خپلې کم همتۍ) چې غواړي یواځې ژوندون لږ خسیس او ښایست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنیا کې حال دا چې دوی په دې دنیا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی).

تفسیر: یعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوک چې په قرآن ایمان نه راوړي، یا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنیا څو ورځې ژوندون او فاني دولت او سینګار یې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېک کار لکه خیرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهتري او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او یواځې د دنیوي فوائدو حاصلول یې تر سترګو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعمّ له دې چې یهود وي که نصاری، مشرکین وي که منافقین یا دنیا خوښوونکي ریاکار مسلمانان؛ دا یې راښوولې دي چې په دنیا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی یې د دنیا د حصول لپاره اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑯

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مګر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې (په دنیا کې).

تفسیر: يعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدي صورت او رياکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کېږي، هو ! که الله تعالی ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنیا کې کوم کارونه چې تاسې د دنیوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه دربنکارېږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د رياکارۍ او د دنيا خوښولو په سلسله کې ظاهرا هغه نيکي ا و محاسن چې کړي يې وي؛ هغه ګرد سره خراب او توی ځي، او هلته به يو شی په کار نه ورځي.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ⑰

آيا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دليل) له جانبه د رب خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسی (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آيا هغوی او د دنیا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ايمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن يا موعد نه)، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه د رب ستا، وليکن اکثره د خلقو نه راوړي ايمان (په دې خبره باندې چې منزّل من الله دی).

تفسیر: يعنې دغه سړی او هغه رياکار دنيا پرست چې پخوا يې ذکر وشو؛ څرنګه برابرېدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنې متأثر نشي، او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع)، او په حديث کې راغلي دي: «كلُّ مولودٍ يولدُ على فطرةِ الإسلام، فأبواه يهوِّدانه أو يُنصرانه، أو يُمجّسانه ــ الحديث».

او ﴿شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دين توحيد او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقانيت باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دليل پخپله لمر دی.

څرنګه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئيل امين عليه السلام او آخيستونکی يې محمد امين عليه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ويلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني څېره او له نورو ټولو شيانو څخه يې معلومېږي، او هر يو بېل بېل شهادت ورکوي، د هغه دين حامل چې محمد صلی الله عليه وسلم دی؛ هغه حقيقتاً بيخي حق او رښتيا دی، وروسته د ﴿وَمِن قَبۡلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامٗا وَرَحۡمَةًۚ﴾ دغه مطلب دی، چې پخوا له قرآنه هره وحي چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دين پر صداقت ګواه ده، خصوصاً هغه عظيم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسی عليه السلام نازل شوی دی؛ هغه يو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانيت ښايي وويلی شي؛ چې د فطرت د دين پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۚ﴾ الآيه ـ يعني يهود او نصاری، بت پرست، عرب عجم، آسيا، افريقا، امريکا، اوروپا، استراليا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه مني؛ نو له سره يې نجات په برخه کېدی نشي، لکه چې د صحيح مسلم او د نورو په احاديثو کې رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېره تصريح او تعميم سره دغه بيان فرمايلی دی.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ وَيَقُولُ ٱلۡأَشۡهَٰدُ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمۡۚ أَلَا لَعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ١٨ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ١٩

او څوک دي ډېر ظالم له هغه چا چې تړي له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد يا د شريک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکي) وړاندې به کړل شي په (قيامت کې) رب خپل ته، او وبه وايي شاهدان (کرام الکاتبين او نور) چې هم دوی دي هغه کسان چې دروغ يې تړلي وو په رب خپل (په نيولو د ولد او شريک سره، نو فرمايي الله): واورئ ! خبردار شئ ! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دين) او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عيب)، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کېدونکي دي.

تفسير: يعني پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتيا پيغام دی، چې قبلول او منل يې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زيات ظالم بل هيڅوک نشي کېدی؛ چې پر الله تعالی باندې دروغ وتړي، مثلا که د الله کلام نه وي، او دې ووايي چې دغه د الله کلام دی، يا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالی څو څو کرته وفرمايي چې دغه څما کلام دی، مګر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿أُوْلَٰٓئِكَ يُعۡرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمۡ﴾ الآيه ـ «دغه دروغ تړونکي به وړاندې کړی شي په قيامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوی د پاک الله په مخ کې علی رؤوس الأشهاد وړاندې کيږي، او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبياء، صالحين، بلکه د دوی خپل لاسونه، او پښې او رئيسه اعضاء) به ووايي، چې دوی همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت يې دروغ تړلي وو، او چټي (بېکاره) خبرې به يې کولې.

أُوْلَٰٓئِكَ لَمۡ يَكُونُواْ مُعۡجِزِينَ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنۡ أَوۡلِيَآءَۘ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلۡعَذَابُۚ مَا كَانُواْ يَسۡتَطِيعُونَ ٱلسَّمۡعَ وَمَا كَانُواْ يُبۡصِرُونَ ٢٠

دا کفار نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوی ته غير له الله هيڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمايي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوی ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت یې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې لیدلي یې وی (دلائل د قدرت).

تفسیر: یعنې په دومره وسیعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې تښتېدی شي، او نه په کوم ځای کې پټېدی شي، او نه یې څوک مددګار او حمایت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابه بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوي دي، او هم نور خلق یې ګمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت یې وی د اورېدلو د حق د زړه له کوښوالې، او نه وو دوی چې لیدلي یې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالې، یعنې په دنیا کې داسې ړانده او کاڼه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلائل او نښې لیدلی شي، چې د هغو په لیدلو سره ممکن دي چې د هدایت سمه صافه لاره ومومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۲۱﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زیان یې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ یې تړل.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿۲۲﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۳﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زیانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسېدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسیر: د مجرمینو د بد انجامی او د خرابې خاتمې په مقابل کې یې د مؤمنینو انجام او حسن د خاتمې بیان وفرمایه، د دوی عجز او نیاز (خلوصیت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمي خوښی مقام یې ورعطا کړه.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۲۴﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د ړانده او د کاڼه او (لکه) د لیدونکي او د اورېدونکي، آیا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟، بلکه نه دي برابر)، آیا نو نه اخلئ پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسیر: یعنې منکرین ړانده او کاڼه دي، لکه چې درې آیته پخوا له دې نه یې وفرمایل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بیا هغه چې نه پخپله څه لیدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمیر له ایماندارانو سره څرنګه برابرېدی شي، هغه کسان چې د بصیرت په سترګو د حق او باطل او خیر او شر په منځ کې تمیز کوي، او د خپلو هادیانو خبرو ته غوږونه نیولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه یو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح علیه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تایید وړاندې کوي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦٓ إِنِّي لَكُمۡ نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَۖ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ أَلِيمٖ ﴿٢٦﴾

او هرومرو په تحقيق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ويونکی وو): بېشکه زه تاسې ته يم ويرووونکی (له جحيمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه ويرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قيامته) څخه.

تفسير: يعني په نهايت وضاحت سره زه هغه شيان درښيم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلک عذاب د نازلېدو انديښنه ده، يا د هغه د محفوظيت ذرائع دي.

﴿أَن لَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله !»، يعني د (ودّ) او (سواع) او (يغوث) او (يعوق) او (نسر) چې ذکر يې د نوح عليه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ ! او د واحد احد الله تعالی په عبادت کې مشغول شئ ! که نه د غير الله له عبادت څخه د بېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ ٱلۡمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرٗا مِّثۡلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمۡ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ ٱلرَّأۡيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمۡ عَلَيۡنَا مِن فَضۡلِۭ بَلۡ نَظُنُّكُمۡ كَٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾

نو وويل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وينو مونږ تا مګر يو بشر پشان څمونږ (بل څه مزيت نه لرې)، او نه وينو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هيچا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) څمونږ دي په بې فکرۍ سره (يعني سرسري نظر والا دي)، او نه وينو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هيڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسير: يعني ښايي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره نښې او امتياز لرونکی وي، ليکن مونږ ګورو چې ته هم څمونږ په شان د بشر له جنسه يې، او د آسمان پرښتنه نه يې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بيا په بشريت کې هم ته داسې يو سړی نه يې چې په تا کې کوم خاص تفوّق او لويي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، يا د شان او شوکت خاوند، يا د حکومت او قوت مالک اوسې، هغه کسان چې ستا پيروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غريبان، مفلسان او رذيلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننګ بولو، نو آيا په ټولو انسانانو کې همدا ته پيدا شوی يې چې د الله تعالی د رسالت د منصب وړ او لايق وې؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خَلق (پيدايښت) خُلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شيانو کې له هيڅ پلوه له تا څخه کم نه يو، نو ولې څمونږ له منځه بل څوک پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ يا لږ تر لږه ستاسې تابعين او پيروان ښايي چې کوم معزز او لوی سړي خو وی.

دا د هغو ملعونانو د تقرير ما حصل وو، نوح عليه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحۡمَةٗ مِّنۡ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتۡ عَلَيۡكُمۡ أَنُلۡزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمۡ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

وويل (نوح) ای قومه څما ! آيا وينئ خبر راکړئ تاسې (ماته) که يم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او راکړی يې وي ماته رحمت له نزده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقیقت د دې دلیل) پر ستر ګو ستاسې، آیا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد ګڼونکي انکار کوونکي یئ.

تفسیر: دا خبره صحیحه ده چې نبي له عامو انسانانو ځنې ښایي بیخي ممتاز وي، لیکن هغه امتیاز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنیوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلی اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلائقو سره همدردي او خواخوږي، او د صریحو او ښکاره وو آیتونو او نښو له وړاندې کولو څخه ورته امتیاز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د بُرهان او د حجّت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، یا د هغو په وسیله یې ښکاره کوي، نبي علیه السلام د الله تعالی د وحیې او د ربّاني دلائلو او براهینو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وریا) ووري، نوح علیه السلام وویل: «که دغه ټول شیان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او یقیناً موجود هم دي، لیکن همغسې چې ړوند د لمر رڼا نشي لیدلی؛ نو که ستاسې ستر ګې هم د الله تعالی د دې نور له لیدلو څخه قاصرې وي؛ نو آیا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ یا یې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟ .

وَيَٰقَوۡمِ لَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مَالًاۖ إِنۡ أَجۡرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِۚ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُواْ رَبِّهِمۡ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ قَوۡمٗا تَجۡهَلُونَ ﴿٢٩﴾

او ای قومه ځما ! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبلیغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) ځما مګر په الله باندې، او نه یم زه شړونکی د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په وینا ستاسو، ځکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، ولیکن زه ګورم تاسې داسې قوم چې جاهلان یئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسیر: یعنې زه د تبلیغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضی اندېښنه تاسې ته پیدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر یم، او د ده له درباره ماته اجر راکول کیږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب یم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بیا به زه ځرنګه فقراء او مساکین پر ېږدم، او تاسې ته به خپل تمایل (میلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس یا عادي کارونو له سببه حقیر او ذلیل ګڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه یم چې د ایمان د دولت پانګې (سرمایه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانی او بې وزلی (کمزوری) لامله په سپکه وګورم، یا هغوی لکه د حیواناتو په شان ټېل وهم، او له خپله ځانه یې لرې وشړم، دوی به یوه ورځ د خپل پاک الله په حضور کې مشرفیږي، او ځما شکایت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبّرانو دنیادارانو په خاطر مونږ وفاداران غریبان یې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعیت په خلاف به ځرنګه پوهېدی شم، چې د هغوی ایمان یواځې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څېرول او د هغه لیدل ځما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته یواځې پاک الله سره ده، او هغه ښه پوهیږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟ .

وَيَٰقَوۡمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمۡۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾

او ای قومه ځما ! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشړم زه دوی؟ (بلکه هیڅ یې نشي کولی)، آیا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسیر: یعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی ځرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعایت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووایم، یا یې وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوک ژغورلی (خلاصولی) شي؟.

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّى مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِىٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّىٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

او نه وايم زه تاسو ته چې ما سره خزانې د الله دي، او نه (وايم دا چې) بېشکه زه پرښته يم، او نه وايم زه په حق د هغو (فقيرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته ګوري ستر ګې ستاسې؛ چې له سره به ورنه کړي دوی ته الله هيڅ خير، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دی، (که زه دغه ووايم)؛ نو زه په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به يم.

تفسير: کفّارو نوح عليه السلام ته ويلي وو چې: «ته خو څمونږ په شان يو بشر يې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتياز نه لرې»؛ نو نوح عليه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتياز چې تاسو يې ليدل غواړئ زه يې مدعي نه يم، بلا شبهه زه خو يو بشر يم، پرښته نه يم، نه الله تعالی خپلې ټولې خزانې ځما په تصرف او اختيار کې اېښې دي، او نه يې د غيب پر خبرو مطلع کړی يم، ليکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ويلی؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معيوب او حقير دي (يعني زه او ځما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هيڅکله څه خير او ښېګڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلاً له هغو څخه يې ځينو ته نبوت او حکمت عطا فرمايلی دی، او نور يې د ايمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي.

تنبيه: د دې آيت ابتدايي درې جملې په (۷) جزء د الأنعام د سورت په (۵۰) آيت (۴) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسيرو کې دې بيا ولوستلې شي.

قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾

وويل (کفارو) ای نوحه ! په تحقيق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جګړه څمونږ؛ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې وعده يې کوې ته له مونږ سره (يا ويروی مونږ په هغې سره) که يې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په دې وعيد خپل کې).

تفسير: نوح عليه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصيحت کاوه، او د هرې شبهې ځواب يې ورکاوه، د تبليغ، تفهيم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح عليه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنګ شول، او ټولو سره وويل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه ! که په رښتيا سره ته رښتيا وايې؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه ! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې ! څو دغه د هرې ورځې جګړه بيخي پای (آخر) ته ورسيږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾

نو وويل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمايي، حال دا چې نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور يا په تېښتې سره).

تفسير: يعنې د دغه عذاب نزول ځما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمايي؛ نو عذاب نازلوي، ځما فرض يواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظيم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه ببرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیئت وفرمایي؛ نو څوک ترې نشي تښتېدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله ستړی او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصیحت ځما که اراده وکړم زه چې نصیحت وکړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې ګمراه وفرمایي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته ببرته بیولی کېږئ (پس له مرګه په قیامت کې).

تفسیر: یعني: که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم، او تاسې ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لوېږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله وفرمایي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همده په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا۠ بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووایه (ای رسوله دوی ته) که مې له ځانه کړې وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې ګناه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز ښوولی دی، یعني د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه ترلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ګواکې هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې ببشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړې له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی وفرمایله چې: ﴿أَنِّي مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله !»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانېږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوی له عداوت او تکذیب او ایذاء رسولو څخه زیات مه غمجن کېږئ، عنقریب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوی دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شریرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او جوړه کړه ته بېړۍ ځمونږ د سترګو لاندې (چې وینو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم ځمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو (نجات یې نشته).

تفسیر: حق تعالی نوح علیه السلام ته وفرمایل چې: ځما د سترګو لاندې یعنې ځمونږ په نګرانی کې او ځمونږ د حکم، تعلیم، الهام، او پیغام سره سم یوه بېړۍ تیاره کړه !، ځکه چې عنقریب د اوبو یو ډېر سخت طوفان راتلونکی دی، چې په هغه کې دغه ټول ظالمین او مکذبین بالیقین ډوبېږي، او د دوی په حق کې دغه حکم او فیصله حتماً او جزماً منطبقه کېدونکې ده، ته د هیڅ یو ظالم سپارش مه کوه ! او د دوی د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه ! ځکه چې راتلونکی عذاب له سره منع کېدونکی نه دی، بلکه بیخي قطعي او حتمي دی.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾

او جوړوله (نوح) بېړۍ حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو یا مشرانو) له قومه د نوح؛ نو مسخرې به یې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وویل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسیر: نوح علیه السلام به بېړۍ جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجیب شی (بېړۍ) لیدله؛ نو نوح علیه السلام څخه به یې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوې؟» ده به ویل چې: «یو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به درومي، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو ځنې له خندا شنه او په مسخرو کې به سره لګیا کېدل، او پخپلو منځونو کې به یې ویلې، چې دغه سپین ګیري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) ځمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللی دی.

شاه صاحب لیکي: «کفارو به خندل چې نوح علیه السلام په وچه ځمکه کې له ډوبیدلو څخه د نجات په فکر کې لوېدلی دی، نوح علیه السلام پر دوی باندې خندل، چې مرګ د دوی پر سر باندې ځوړند او ولاړ دی، او دوی ورته خاندي».

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزېږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسیر: یعنې اوس څه زیات تاخیر نشته، او ژر تر ژره به دربنکاره شي، چې د دنیا رسوا کوونکی او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازلیږي؟.

حَتّٰىٓ اِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ اٰمَنَ ۭ وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ ﴿٤٠﴾

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) څمونږ او راوخوټېده تنور (یعني اوبه له تناره، بیا چې عذاب سر راوړ نو) وویل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بېړۍ کې له هرې (نوعې د حیواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مگر مه سوروه هغه چې ړومبی شوې ده په ده وینا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ایمان یې راوړی دی، او نه وو ایمان راوړی سره له دغه (نوح) مگر خو لږو خلقو.

تفسیر: یعني نوح علیه السلام تر هغه وخته پورې د بېړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالی له وعدې سره موافق ټولو ورېځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره ور وورېږئ، او ځمکې ته وویل شو: چې خپلې ټولې اوبه وخوټوه، او پرښتو ته وویل شو چې: تاسې د خپل تعذیب او نورو منصبي فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ !»، بالآخر له پاسه سخت بې درېغه باران وورېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زوررورو او سختو خوټېدونکو چینو او تندوبې (فوارې) په شانې په جوش وهلو او خوټېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور ځنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنی وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسیر چې کړی دی، همدغه معنی مو مقدمه ایښې ده، او د نورو معانیو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثیر (رحمه الله) د همدغه تفسیر له لیکلو څخه وروسته فرمایي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلْنَا احْمِلْ فِيْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾ یعني له هغو ساکښانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پښېږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدر دي، یوه یوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بېړۍ کې یې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ﴾ څخه مراد د نوح علیه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم یې (یام) او لقب یې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نومیده، او د نوح علیه السلام له کورنۍ ځنې همدغه مور او ځوی دواړه بېل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَآ اٰمَنَ مَعَهٗٓ اِلَّا قَلِيْلٌ﴾ یعني اتیا نارینه یا څه لږ یا څه ډېر، د نوح علیه السلام د بېړۍ د اراکینو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې یو پخپله نوح علیه السلام وو، او یوه یې مسلمانه ښځه او درې یې ځامن: سام، حام، یافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم ځنې یې ۳۶ نارینه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتیا تنه شول.

وَقَالَ ارْكَبُوْا فِيْهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَا ۭ اِنَّ رَبِّيْ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٤١﴾

او وویل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (بېړۍ کې، او وایئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (بېړۍ) او درېدل د دې (بېړۍ)، بېشکه چې رب څما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطیاتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: نوح علیه السلام خپلو ملگرو ته وویل چې: د پاک الله په نامه پر بېړۍ سواره شئ ! او هیڅ فکر او اندېښنه مه کوئ، د دغې بېړۍ راونېدل او درېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هیڅ اندېښنه نشته، څمونږ رب د مؤمنینو قصور معافوي، او پر دوی بې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهربانی سره مونږ روغ رمټ او صحیح او سلامت راکوزوي، له دې آیت څخه دغه خبره استخراجیږي چې په کشتي او نورو نقلیه وو وسائلو باندې د سوریدلو په وخت کې ښایي چې «بسم الله» وویلی شي.

﴿وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ ۝٤٢﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کې په شان د غرونو، او نارې کړې نوح (له ډېره شفقته) خوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره یا له بېړۍ نه): ای بچوړیه ځما! راځه سور شه(په بېړۍ کې!) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شې).

تفسیر: یعني بېړۍ به د غرونو موجونه او چپې څیرولې، او پخپل تګر سره به یې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سوریدلو نوح علیه السلام خپل ځوی (یام ـ کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او ورونړو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ایل او غیل (ملګری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه! څو له دغه لوی مصیبت څخه نجات وموندلی شې».

﴿قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ۝٤٣﴾

وویل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونیسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وویل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هیڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چپه د اوبو) نو وګرځېد (کنعان) له جمله د غرق کړي شویو.

تفسیر: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خیال کاوه، لکه چې سړی د عادي او معمولي سیلاب (ځپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خیژي، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وخېژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ﴾ الآیه ـ یعني ته په کوم خبط او خطا کې لوېدلی یې، دغه عظیم طوفان خو کوم معمولي سیلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقیقت او ماهیت څه دی، نن هیڅ یو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي موندلی، هو! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لویه او مهیبه هنګامه او انتقام په مقام کې به پر غتو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو یوه لویه چپه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه یې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بیا هر کله چې واقعه د طوفان نهایت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۝٤٤﴾

او وویل شو چې ای ځمکې جذب کړه (ببرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو)، او ودرېده بېړۍ پر غره د جودي، او وويل شو (هلاک) لرېوالی دې
وي (له رحمته) قوم ظالمانو (کافرانو) ته.

تفسیر: تر یوه مدت پورې دومره زیاتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواکې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمکې ټولې پولې او پردې سره شلیدلې او بېرته شوي وي، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په کې ډوب او پټ شول، بې د کشتۍ له سورو څخه نورو ټولو کفارو ته چې د دوی په حق کې نوح علیه السلام د ﴿لَاتَذَرۡعَلَى ٱلۡأَرۡضِ مِنَ ٱلۡكَٰفِرِينَ دَيَّارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آیت دویمه رکوع) ښېرا کړې وه، غرق شول، په دغه وخت کې الله قدوس جلّت عظمته ځمکې ته امر ورکړ، چې اوس دې خپلې اوبه بېرته درجذبې کړه، او درکش يې کړه !، او ای آسمانه نور بس کړه او مه وروړه ! او ای وریځو لرې شئ !، نو بیا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حکم امتثال نه وی کړی، او په تعمیل کې يې د یوې لمحې ډیل او معطلي کړې وی، لکه چې د اوبو وچېده شروع شول، او بېړۍ د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځینو په نزد په (موصل) کې دی.

تنبیه: په دغې خبرې کې اختلاف دی، چې د نوح علیه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنیا باندې ختلی وو؟ یا په خاصو ملکونو کې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فیصلې کولو ځای دلته نه دی، مګر په یاد ولرئ چې په «دائرة المعارف» کې د (اوروپا) د ځینو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأیید کیږي، هغه کسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اکثرو په نزد د موجوده عالم ګرد انسانان د نوح علیه السلام د درېو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) یافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلۡنَا ذُرِّيَّتَهُۥ هُمُ ٱلۡبَاقِينَ﴾.

وَنَادَىٰ نُوحٞ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبۡنِي مِنۡ أَهۡلِي وَإِنَّ وَعۡدَكَ ٱلۡحَقُّ وَأَنتَ أَحۡكَمُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ۝٤٥ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيۡسَ مِنۡ أَهۡلِكَۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيۡرُ صَٰلِحٖۖ فَلَا تَسۡـَٔلۡنِ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌۖ إِنِّيٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلۡجَٰهِلِينَ ۝٤٦

او غږ (سوال) وکړ نوح رب خپل ته، نو ويې ویل: ای ربه ځما بېشکه چې ځوی ځما له اهله ځما څخه دی، او بېشکه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاکم له ټولو حکم کوونکو څخه. وفرمایل (الله) ای نوحه ! بېشکه چې هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چې مؤمنین دي)، بېشکه دی (خاوند د) عمل ناکاره دی، نو سوال مه کوه د هغه څیز چې نه وي تاته په هغه څیز کې څه علم، بېشکه زه پند درکوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسیر: یعني یا اله العالمینه ! تا خو ځما د کورنۍ د نجات وعده راسره کړې وه، او کنعان د مؤمن توب له امله د ﴿إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ﴾ په استثناء کې ظاهراً نه وو داخل، نو بیا د هغه د مغروقیت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هیڅیا ته له سره داسې کوم خیال نشي پیدا کېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافي کړې ده، ته ﴿أَحۡكَمُ ٱلۡحَٰكِمِينَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، که څوک ستا د احکامو په راز وپوهیږي، او که ونه پوهیږي؛ په دواړو صورتونو کې هغه حق دي، او هیڅوک حق نه لري، چې ستا د فیصلې په مقابل کې دم ووهلی شي، یا تا په وعده خلافۍ مجبور کړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حکم په متعلق څه تنقید وکړی شي، فقط د قلبي اطمینان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعي راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې کورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلکه په ﴿إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ﴾ کې شامل دی، ځکه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له کفر او شرک څخه خبر نه

یې، د هغه سرې واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعایت، یا دا ډول کیفیت مه غواړه ! مقربینو ته وړ او لایق نه دي، چې بې له فکره او اندېښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړې.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞۖ وَإِلَّا تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ۝٤٧

وویل (نوح) ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نیسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه څیز چې نشته ماته په هغه څیز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زیانکارانو.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، لیکن ښایي چې د مسئول منه مرضي څان ته معلومه کړي، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضي ته نه ګوري، او ترې پوښتنه کوي»، مرضي یې ولې نه وه، هغه مو اوس ولیکل، نوح علیه السلام د کبریاء په لوی دربار کې عرض وکړ، چې ای ربه څما ! بېشکه زه پناه نیسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه څیز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زیانکارانو، یعنې نوح علیه السلام سخت ووېرېده او ډېر ورېږدېده (ورپېده)، او ژر یې توبه وویسته.

قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ مِّمَّن مَّعَكَۚ وَأُمَمٞ سَنُمَتِّعُهُمۡ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ۝٤٨

وویل شو: ای نوحه ! کوز شه (له دې بېړۍ) سره له سلامتی له جانبه څمونږ، او سره له برکتونو (څمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې له تا سره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنیا کې) بیا به ورسېږي دوی ته څمونږ له جانبه عذاب دردناک. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسیر: یعنې له بېړۍ څخه په «جودي» باندې بیا له «جودي» څخه پر څمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملګرو څخه پیدا کیږي، اوس چې څمکه د طوفان له سببه بیخي خرابه او ویجاړه شوې ده، الله تعالی به یې بیا ودانوي، او د هغه رونق سینګار ته به بیا عودت ورکوي، د ﴿بِسَلَٰمٖ﴾ په لفظ کې ګواکې حق تعالی تسلي فرمایلې ده چې بیا پر ګردو انساني نوعو پخوا له قیامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مګر څینې فرقې به هلاکیږي.

تِلۡكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهَآ إِلَيۡكَۖ مَا كُنتَ تَعۡلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوۡمُكَ مِن قَبۡلِ هَٰذَاۖ فَٱصۡبِرۡۖ إِنَّ ٱلۡعَٰقِبَةَ لِلۡمُتَّقِينَ ۝٤٩

دغه (قصه د نوح) له څینو اخبارونو د غیب ده، چې رالیږو هغه (اخبار) تاته (ای محمده ! په وحي سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره څمونږ)، نو صبر کوه (په ایذاء او تبلیغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسیر: یعنې دغه د نبوّت له دلائلو څخه دي، چې د یوه امي له ژبې څخه د سابقه وو اممو داسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح علیه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملګرو مستقبل هم ډېر روڼ او له

بري او کامیابي څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ایذاوو صبر وکړئ، مه ویرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِى فَطَرَنِىٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

او لیږلی وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وویل (هود): ای قومه څما! عبادت کوئ (یواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسې مګر دروغ تړونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه څما! نه غواړم له تاسې پر دې تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر څما مګر پر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بېل کړئ؟!).

وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او ای قومه څما! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه لیږي (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوریدونکی (په شپېو شپېو)، او درزیات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه ګرځوئ تاسې حال دا چې ګناهګاران اوسېږئ.

تفسیر: د دغې جملې تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعني په شروع کې تېر شوی دی، یعني موقع په موقع ښه بارانونه اوروي، څرنګه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شیونو سره ډېره مینه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ایمان راوړلو همغسې فوائد او برکات یې بیان فرمایلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشویق او ترغیب موجب شي.

مفسرین لیکي چې: «دغه خلق له دریو کالو د وچکالی (سوکړې) او د باران د امساك په مصیبت اخته وو، هود علیه السلام وعده وکړه، که تاسې ایمان راوړئ، او د پاك الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصیبت به له تاسې څخه لرې کېږي، او په راز راز نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوا۟ يَٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِىٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

وویل دوی: ای هوده! نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر، او نه یو مونږ پرېښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وینا ستا، او نه یو مونږ پر تا باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعني دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ویل، چې تاسې کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاك الله له جانبه د نبوّت پر عهده فائز کېږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقریر لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حدیث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه نښه هم لېږلې شوې ده، چې که انسان پرې ایمان راوړي؛ راوړی یې شي»، نو ځکه یقیناً ویلی شي چې هود علیه السلام به هم هغه خپله نښانه وړاندې کړې وي، مګر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزوری او بې حیایی لامله هغه نه وي منلې.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ ۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

نه وايو مونږ (ستا په حق کي) مګر چي رسولې دی تا ته ځینو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)، نو وويل هود: بېشکه زه شاهد کوم الله، او شاهدان شئ تاسې (هم) چي بېشکه زه بېزار يم له هغو چي شريکوئ يې (له الله سره). غير له الله نه، نو حيلې جوړې کړئ تاسې (هلاک) ځما ته ټول، بيا نو مهلت مه راکوئ ماته. بېشکه ما توکل کړی دی پر (هغه) الله چي رب ځما او رب ستاسې دی، نشته هيڅ تلونکی (ذي روح خوځېدونکی په ځمکه کې) مګر همدغه (الله) دی، نيونکی له وچولي (تندي) د ده، بېشکه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دی (يا په حقې لارې سرې برابروي).

تفسير: يعني هغوی وويل: دغه چټي (بېکاره) خبرې چي ته يې کوې، او ګرد جهان بې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله ځانه سره يې دښمنان کوې، ځمونږ خيال دا دی چي ځمونږ له معبودانو به کوم يوه څه رنځ يا ربړ (تکليف) درپېښ کړی وي، او له تا څخه يې لېونی، پاګل او مجنون جوړ کړی دی (العياذ بالله) ته چي د لېونيانو په شان خبرې کوې، او د هغوی له عبادت څخه مو منع کوئ او هغوی ته بدې او ردې خبرې کوې؛ نو هغوی تاته د دغو بې ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل کې سزا درکړې ده، چي اوس بيخي د لېونيانو په شان خبرې او اترې کوې.

نو هود عليه السلام د دغو مشرکانو په ځواب کې يوه خورا مؤثره ترديديه وينا وکړه، چي لنډه يې دا ده: هغه بېچارګان د تيرو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ او تکليف رارسولی شي، تاسې چي له ګردو څخه زورور، قوي، او طاقتور په نظر راځئ، که د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځای پر ما يواځې يو سرې په پوره قوت، او قدرت ټول سره په يوه وخت کې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ؛ نو يقين وکړئ چي ځما يوه وېښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولی.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شريك له الله) دی، چي ځما رب دی، او هغه هم ستاسې رب او حاکم دی، اګر که تاسې له بدفهمۍ څخه نشئ پوهېدی؛ چي نه يواځې زه او تاسې بلکه هر وړوکی او لوی شی چي په ځمکه کې ګرځي، او خوځېږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شيانو چي په دوی کې دي او شته، ګرد د پاک الله په قبضه او تصرف کې دي.

نه ظالم او کاذب د ده له نيولو څخه خلاصېدی شي، او نه عادل صادق چي د ده په پناه کې اوسېږي رسوا کيږي، بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دی، او د ده له لوري نه ظلم کيږي، او نه چا ته بې موقع انعام او اکرام ورکوي، خپلو بندګانو ته يې د نېکۍ او خير کومه لاره چي ښوولې ده؛ بېشکه پر هغې باندې له تلو څخه د الله تعالى په حضور رسيږي، او د دغې لارې د تلونکي د حفاظت لپاره دی هر وخت حاضر دی.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو که مخ واړوئ تاسې (له ايمانه او کلک اوسئ په عصيان)؛ نو په تحقيق رسولې دی ما تاسې ته هغه پيغام چي رالېږلی شوی وم هغه سره تاسې ته (چي توحيد دی، نو هلاک به مو کړي الله) او

خليفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځاى) يو قوم غير له تاسې، او ضرر به ونه رسوئ تاسې الله ته د هيڅ شيز، بېشكه رب ځما پر هر شيز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونكى دى.

تفسير: يعني سره له داسې صافې او ښكاره خبرې د آورېدلو كه بيا هم د الله تعالى وحدانيت او ځما رسالت نه منئ؛ نو ماته هيڅ يو ضرر او نقصان نشئ رسولى، ځكه چې ما خپل د تبليغ فرض پوره كړى دى، اوس نو تاسې د خپل ځان فكر وكړئ، ضرور دى چې د داسې عناد، ضد، او سرتمبګى (سركشى) او تعصب په مقابل كې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاک كړي.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَّالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

او كله چې راغى امر (حكم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو وركړ هود ته او هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوى)، او نجات مو وركړ او وساتل مونږ دوى له عذاب سخته.

تفسير: يعني اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلۍ چلېده، لكه چې د «اعراف» په سورت كې مو ليكلي دي. كورونه يې ګرد سره ونړېدل، سقفونه (چتونه) پشتونه يې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډېرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناك او مسموم وو، چې د ساكښانو (ژوندارو) په پوزه كې به داخلېده، او د لاندنې مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به يې ټوټې ټوټې كول، له دغه هولناک عذابه مونږ هود عليه السلام او د ده ملګري چې په آخره كې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بيخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ايمان په بركت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوى وساتل، او نجات مو ور په برخه كړ.

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

او دغه عاديان دي، چې منكران شوي وو په آيتونو د رب خپل، او نافرماني كړې وه دوى له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوى د امر (حكم) د هر سر كښه عناد والا.

تفسير: يعني د دوى ورانو مېنو او كنډوالو ته د عبرت په ستركو وګوره! چې د هغو عاديانو د هستوګنې ځاى دى، چې د دوى مشرانو په ډېر زور او شور له پاک الله سره مقابله كړې وه، او د ده د نبي عليه السلام له احكامو څخه يې سرونه غړولي وو، او د هغو كشرانو د دغو لويو شيطانانو متابعت وكړ، چې بالآخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبيه: «رسله» ځكه وفرمايل، چې د يوه رسول تكذيب د ګردو رسولانو تكذيب دى، ځكه چې دوى ګرد په توحيد او نورو ديني اصولو كې سره متفق او يو د بل مصدق دي.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

او ولېږلى شو (په دوى پسې) په دغې دنيا كې لعنت (چې هلاک كړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قيامت كې (هم په اور كې سوځي)، خبردار شئ چې بېشكه عاديان كافران شوي وو په رب خپل، بيا واورئ خبردار شئ چې لرې والى دى (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسير: يعني د الله تعالى لعنت په دنيا كې په دوى پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قيامته پورې هر چېرې چې د هغوى ذكر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلكه له قيامته وروسته هم هغه لعنت له دوى ځنې نه جلا كيږي، او د لعنت غاړكى به تل د دوى په غاړو كې لوېدلې وي.

ځينو مفسرينو ويلي دي: چې د قيامت په ورځ کې به داسې غږ کيږي: ﴿أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُواْ﴾ الآيه -

تنبيه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ يا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په يو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، يعنې د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر يې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې يې تنبيه ورکړي وي چې عاد دوه دي، يو اولَی او بل أُخرَی، نو ځکه يې په بل ځای کې فرمايلي دي: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهۡلَكَ عَادًا ٱلۡأُولَىٰ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آيت ۳ رکوع)، دلته عاد اولَی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود عليه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمۡ صَٰلِحٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ وَٱسۡتَعۡمَرَكُمۡ فِيهَا فَٱسۡتَغۡفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٞ مُّجِيبٞ ٦١﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثموديانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، ويې ويل: ای قومه ځما ! عبادت کوئ (يوائې) د الله، نشته تاسې ته هيڅ بر حق معبود غير له ده، همدغه (الله) پيدا کړي يئ تاسې له ځمکې (چې آدم يا ماده د نطفې ده) او اوږده عمرونه يې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده څخه (او په وحدانيت يې ومنئ)، بيا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب ځما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسير: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، يعنې ړومبی يې آدم له خاورې څخه پيدا کړ، بيا يې له ځمکې څخه اغذيه پيدا کړه، چې له هغو څخه نطفه او نور پيدا کيږي، او د انسان د پيدا کېدلو ماده ده.

﴿قَالُواْ يَٰصَٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوّٗا قَبۡلَ هَٰذَآۖ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكّٖ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٖ ٦٢﴾

وويل ثموديانو: ای صالحه ! په تحقيق وې ته په مونږ کې اميد کړی شوی پخوا له دې، آيا ته مو منع کوې له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به يې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي يو له هغه توحيده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسير: يعنې له تا څخه ځمونږ هيله او اميد داسې کېده، چې ته به په راتلونکې زمانې کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کيږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسيږې، او د ملک او د قوم به د ستر گو تور وگرځې، د تا له وچولي (تندي) څخه رشد او صلاح آثار ښکاربدل، او د گردو توقع داسې کېده چې په قريب مستقبل کې به لويه فائده له تا ځنې نورو ته راورسيږي، په تدبير، صلاح او مشورې د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کيږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارني مذهب په حمايت او تاييد کې به کوشش کوې ! په رښتيا سره چې ابتداء تاته بت پرستي مبغوضه وه، او عمومي مذهب څخه بېل او جلا گرځېدې، خو بيا هم مونږ ستاسې په فطري قابليت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هيله (اميد) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زياتوالي به ته دا خپله رويه پرېږدې، ليکن د افسوس ځای دی، چې تا يو په يو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په آورېدلو سره ځمونږ پر هغه گردو هيلو او

امیدونو د مایوسی اوبه توی شوې، ځمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلک اختیارول سخت شبهه ناک ځیز دی، چې ځمونږ زړونه یې له سره نه مني.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَاٰتٰىنِيْ مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهٗ فَمَا تَزِيْدُوْنَنِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ﴿۶۳﴾

وویل (صالح) ای قومه ځما ! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له نزده خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوک به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذابه د الله که نافرماني وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شک او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنګه پرېښودی شم؟ !، پاک الله ماته عقل او پوهه راکړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاک الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستي وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوک وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرماني وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې راکوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو څخه لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان وارسوئ چې تلافي یې له سره نه کیږي.

وَيٰقَوْمِ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوْهَا تَاْكُلْ فِيْٓ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيْبٌ ﴿۶۴﴾ فَعَقَرُوْهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوْا فِيْ دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوْبٍ ﴿۶۵﴾

او ای قومه ځما ! دا اوښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (څري) په ځمکه د الله کې، او لاس مه وروړئ دې ته په بدۍ (او که مو بدي ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلئ تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتګ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعې پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا وکتلی شي (۷۷ آیت (۱۰) رکوع).

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صٰلِحًا وَّالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيْزُ ﴿۶۶﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) ځمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايۍ د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشكه رب ستا همدی دی قوي، ښه غالب (په انفاذ د احكامو او اهلاك د كافرانو).

تفسير: كله چې د عذاب حكم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شي څخه مو نجات ورکړ؟ د هغې ورځې له رسوايۍ څخه، ﴿وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍ﴾ د ﴿نَجَّيۡنَا﴾ شرح او تفصيل دی، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاكوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَاْ كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾

او ونيول هغو كسانو لره چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په كفر سره) چغې (هيبتناكې د جبرئيل) بيا ګهيځ (سحر) وګرځېدل دوی په كورونو خپلو كې مړه وچ كلك پر ځنګنونو پرمخې پراته. لكه چې نه وو اوسېدلي دوی په دې كورونو كې (له سره)، واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشكه ثموديان كافران شوي وو په رب خپل، واورئ خبردار شئ، لرې والی دی له رحمته ثموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليكي: «پر دوی داسې عذاب راغی چې دوی د شپې ويده وو، چې پرښتې سخته چغه وکړه، چې د دوی ايني ځيګرونه وچاودل، په ځينو آيتونو كې د «رجفة» لفظ راغلی دی، يعنې په زلزلې او رپرډېدنې (رپېدنې) سره ووژلی شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت كې (۱۰) ركوع كې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليكلی دی.

وَلَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُواْ سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجۡلٍ حَنِيذٖ ﴿٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائك) ابراهيم ته په زيري (د ځوی او اهلاك د قوم د لوط)، نو وويل (ملائكو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، وويل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنډ يې ونه کړ چې راېې وړ (دوی ته) خسي وريت کړی شوی.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوی وو، چې د ده په ملګرتوب يې له عراقه هجرت کړی وو، د پرښتو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلې شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاكت په مسئلې كې کړی دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرښتو د پيمخو او ښايستوو حسينو او جميلو هلكانو په شكل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت كې ابراهيم عليه السلام ته زېری او بشارت ورکړ، چې پاك جليل دی خپل دوست او خليل ګرځولی دی، او په دغه زوړتوب كې د بي بي ساري له ګېډې څخه هلك ورعطا كوونكی دی، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقريب به دغه دنيا پاكه کړه شي، چې د دوی په منځ كې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زيان او ضرر نه وررسيږي، پرښتو ابراهيم عليه السلام ته سلام واچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شېبه (لحظه) كې ابراهيم عليه السلام دوی ونښو پېژندلی، لكه چې په ابتدايي حالت كې لوط عليه السلام هم دوی نه وو پيژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوی د انسانانو خيال وکړ، او د دوی د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څربه او چاق خسی يې ورته حلال کړ، او وريته کړې غوښه يې ورحاضره کړه.

فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۚ قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾

نو کله چې ولیده (ابراهیم) لاسونه د دوی چې نه رسیږي دغې (وریتې غوښې) ته، نو نااشنا یې وګڼل دوی، او په زړه کې یې راوسته له دوی نه وېره، وویل (ملائکو) چې: مه وېرېږه بېشکه چې مونږ لیږلی شوي یو قوم د لوط ته (چې هلاک یې کړو).

تفسیر: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراک د خوړلو څخه یې انکار کاوه، داسې ښکارېده چې ګواکې هغه د کوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهیم علیه السلام وویرېده چې که دوی انسانان دي، نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو کومه معنی او مقصد لري، او که ملائکې دي؛ نو نه دي رامعلوم چې د څه مطلب لپاره رالیږلي شوي دي؟ آیا له ما څخه کومه غلطي صادره شوې ده؟ یا څما د قوم لپاره یې کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو کې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمایه: ﴿إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آیت (۴) رکوع)، یعنې مونږ له تاسې څخه په اندېښنه کې لویدلي یو، عموماً مفسرینو د ابراهیم علیه السلام د خوف هم دغه توجیهات کړي دي.

وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

او ښځه د دغه (ابراهیم ساره) ولاړه وه، نو وې خندل (په زوال د خوف یا هلاک د کفارو) نو زېری ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د) اسحاق، او بیا پس له اسحاق په (تولد د لمسي د ده) یعقوب.

تفسیر: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې د مېلمنو د خدمت کولو، یا د بل کوم کار لپاره هلته ګوښې (ببله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې کېدلو لامله خوشاله شوه او وې خندل، الله تعالی پر دغې خوښی نورې خوشالی هم د پرښتو په ژبه ور واورولې، چې ته به هم دغه عمر کې د اسحاق علیه السلام په شان یو څوی مومې، او د ده له نسله یعقوب علیه السلام غوندې یو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه یو زورور او لوی قوم (بني اسرائیل) پیدا کیدونکي دي، دغه زېري بي بي ساره ته څکه واوراوه شو؛ چې د ابراهیم علیه السلام یو بل څوی اسماعیل علیه السلام د بي بي هاجرې له ګېډې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنّا وه که چېرې زه هم د څوی مور شمه، مګر د زوړتوب له سببه بیخي بې هیلې (ناامیده) او مایوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) کې یې داسې زېری واورېد، څینې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجیهات هم کړي دي، مګر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بیان پاس وکړ.

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾

نو وویل (ساره) ای تعجّب څما! آیا څېږومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه یم، او دغه (ابراهیم) مېړه (خاوند) څما دی زوړ، بېشکه چې دغه (تولد له دوو زړو) یو شی دی ډېر عجیب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسیر: دلته ﴿يَا وَيْلَتَىٰ﴾ داسې یو لفظ دی، لکه چې څمونږ په محاورو کې ښځې د حیرت او استعجاب په مواردو کې «ویش» وایي، یعنې دا ډېر د حیرانۍ او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتیا کې وړوکی وڅېږوم، وایي چې د بي بي سارې رضي الله تعالی عنها عمر په دغه وخت کې د (۹۹) کلونو، او د ابراهیم علیه السلام عمر سل کاله یا له سلو کلونو څخه هم متجاوز وو.

قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَـٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾

وويل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او برکتونه د ده دې وي پر تاسې ای خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستایلی شوی ښه لویي والا دی.

تفسیر: یعنې پر هغې کورنی باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړي وي، او تل یې دوی د معجزاتو او خوارقو د لیدلو مورد ګرځولي وي، آیا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لایق کېدی شي؟.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَـٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَـٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَـٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

نو کله چې لاړه له ابراهیم څخه وېره او راغی ده ته زېری (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بیا یې جګړه کوله ځمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهیم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه لرونکی رجوع کوونکی وو (الله ته). ای ابرهیم ! واوړه له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دی په تحقیق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چې نشي بېرته ګرځولی (له دوی نه په هیڅ شان).

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې له دې لوري مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط علیه السلام د قوم په مسئله کې له پرښتو سره یې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بیان فرمایلې ده؛ چې پرښتو ابراهیم علیه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کلیو د اهلاک لپاره راغلي یو، ابراهیم علیه السلام وویل: چې په هغه کې خو پخپله لوط علیه السلام موجود دی، بیا د یوه نبي په موجودیت کې هغوی څرنګه وژلی کېدی شي؟ پرښتو وویل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړی شوي یو چې هلته اوسیږي، لوط علیه السلام سره له متعلقینو خپلو له هغه ځایه لرې کولی شي، او وروسته له هغه عذاب نازلیږي.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَـٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته (او د دوی ښایست یې ولید)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوی سینه د ده (چې څه بې عزتي دوی ته ونه رسي)، او وویل لوط: دغه یوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او د ډېرو ښکلیو پیمخو هلکانو په شکل سره متشکلې شوې وې، په اول کې لوط علیه السلام دوی ونه پېژندلې چې پرښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان یې وګڼلې، له بل لوري د هغه قوم بې حیایي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي یې هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شریران څما په دغو مېلمنو پسې هم رالویږي، او دوی به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پرېښودل هم ورته مشکل وو، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبیثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخیستلو) وخت ور د مخه شوی وو.

وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَـٰقَوْمِ هَـٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِىٓ ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴿٧٨﴾

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست يې ده ته (لپاره د بدکارئ)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه يې کول د ناکارو کارونو! (نو چې دوی راورسېدل او طلب د مېلمنو يې وکړ) نو وويل لوط: ای قومه ځما! دا ښځې لوڼې ځما دي (په نکاح يې واخلئ) چې دوی ښې پاکې دي تاسې ته، نو وويرېږئ له الله او مه رسوا کوئ ما پـه حق د مېلمنو ځما کې، آيا نشته له تاسې کوم سړی پوهنده (نېک کرداره چې تاسې ته پند درکړي).

تفسير: يعنې دغه قوم ته د هغو نامعقولو حرکاتو او خلاف الفطرتو فواحشو کوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام کښېناستلو فرصت کله ورکولو، نو کله چې دوی د داسې پيمخو هلکانو له راتګه خبردار شول، په نهايتې بې حيايی سره د لوط عليه السلام کره په منډو منډو سره ځغلېدل، او په پوره قوت او شدت سره يې ترې مطالبه وکړه، چې دغه مېلمانه هلکان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ويلي وو، چې ته به هيڅ يو نارينه خپل ځان کره مېلمه نشې ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده! څو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وکړو!.

لوط عليه السلام د مېلمنو د پټ ساتلو لپاره هر راز کوښښ وکړ، او بالآخر دغه خبره يې هغو شهوت خوښوونکو ظالمانو ته وکړه: «ای ظالمانو! دغه ځما جونې تاسې ته حاضرې دي، په نکاح سره يې اخيستی شئ، او په حلالې طريقې سره ترې متمتع کېدی شئ، چې دغه نهايت پاکيزه او ښکلې طريقه ده، او دا يې ورته څکه وويل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جونې د هغه لورګانې حسابيږي، له الله تعالی څخه وېره پکار ده، او تاسو لره له سره دغه کار وړ (لايق) او مناسب نه دی، چې پاکه او مشروعه طريقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) کارونو کې ځانونه اخته کړئ! لږ تر لږه ځما رعايت خو وکړئ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ کې شرمنده او رسوا نشم، څکه چې د مېلمه بې عزتي کټ مټ (هوبهو) د «کوربه» بې عزتي ده، آيا په تاسو کې يو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېکې او تقوی لاره غوره کړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ۝٧٩

وويل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقيق پوهه يې ته چې نشته مونږ لره په لوڼو ستا کې هيڅ حاجت، او بېشکه ته خامخا پوهېږې په هغه کار چې مونږ يې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ۝٨٠

نو وويل لوط: کاشکې وی ماته پر تاسې زور يا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحکم ته.

تفسير: د لوط عليه السلام له ژبې څخه د انتهايي خوف او پرېشانی په حالت کې بې له جوړولو او سنجولو (فکر کولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «کاشکې په ما کې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنګېدم، يا کوم طاقتور او مضبوط پناه ورکوونکی مې لرلی»، يعنې ځما قوم او ټبر او خپل دلته وی.

په حديث کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلى ركن شديد» «الله تعالی دې پر لوط عليه السلام رحم وفرمايي، بېشکه چې هغه مضبوطه او مستحکمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، يعنې «الله تعالی» مګر د لوط عليه السلام څخه وروسته هومره انبياء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبيلې او د ټبر خاوندان وو.

قَالُوا يٰلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوٓا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُۥ مُصِيبُهَا مَآ أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

وويل ملائکو: ای لوطه ! بېشکه مونږ رسولان د رب ستا یو، له سره به ونه رسیږي دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې ښاره) په یوې ټوټې د شپې کې، او نه دې ګوري بېرته له تاسي هیڅ یو، مګر (مه بیایه هغه) ښځه ستا (چې کافره ده)، بېشکه شان دا دی چې رسیدونکې دی دې ته هغه عذاب چې رسیږي دوی ته، بېشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آیا نه دی صباح نژدې (بلکه نژدې دی نو تلوار مه کوه !).

تفسیر: کله چې د لوط علیه السلام غم، اندېښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې یا «نبي الله !» تاسي په څه فکر کې تللي یئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ ! مونږ د الله تعالی رالیږلي شوي پرښتې یو، چې د دوی د اهلاک لپاره راغلي یو، دغه خبیثان څمونږ خو هیڅ شی نشي خرابولی، بلکه تاسې ته هم له سره هیڅ زیان او ضرر نشي در رسولی».

په تفاسیرو کې راغلي دي، کله چې دغو شریرانو ورونه او دروازې ماتې کړې، یا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط علیه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئیل علیه السلام د پاک الله په حکم لوط علیه السلام له دوی څخه جدا کړ، او خپل مټ ته یې لږ څه د دوی په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر ګرد سره ړانده شول، او په چغو سره یې وویل: «هله ژر وتښتئ ! چې د لوط علیه السلام دغه مېلمانه لوی جادوګران ښکاریږي».

کله چې لوط علیه السلام له ډېرې تنګدلی د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چې: په تحقیق وخت د عذاب د دوی صباح دی، یعنې پر دوی سحر وختي عذاب راتلونکی دی، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقینو دې له دې ځایه تشریف یوسه، او خپلو ملګرو ته هدایت ورکړه ! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هیڅ یو له دوی څخې دې بېرته مخ نه ګرځوي، او نه دې ګوري.

هو ! یواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، یا به بېرته مخ ګرځوي او ګوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کیږي، چې په کې هغه ګرد قوم اخته کېدونکی دی.

وایي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتګ مطلع کړی وو، بیا لوط علیه السلام وویل چې: تر صباح پورې خو ډېر وخت دی، نو جبرئیل علیه السلام ورته وویل چې: «ای لوطه ! آیا نه دی صباح نژدې؟ بلکه نژدې دی ! یعنې خوشاله شئ !، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هیڅ دومره ځنډ نه دی پاتې، همدا چې صباح شو په ګهیځ (سحر وختي) کې دوی ګرد سره وژلی کیږي.

فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

نو څه وخت چې راغی (حکم، عذاب) څمونږ؛ نو وګرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (یعنې نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کاڼي له خټو جوړ شوي په اور پاخه شوي لاندې باندې (پرله پسې). (داسې ګټې چې) نښې کړی شوې وې په نزد د رب ستا، او نه دی دا (کلی، او هم موده دهلاک ددوی) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام دوی کلی پورته، او تر آسمانه پورې یې نژدې ورسول، او بیا یې له هغه ځایه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بیا د دوی د نکایت او ذلت او رسوایی د تکمیل لپاره له پاسه پر دوی کرتکاڼي او تودې دوزخي تیږې (ګټې) هم وورولی شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تیږو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځایونو کې اوسېدل (والعیاذ بالله).

تنبیه: د ﴿مَّنضُودٍ﴾ معنی محقّق شیخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځینو یې معنی پی در پی او مسلسلې او پرله پسې د تیږو ورېدل اخیستي دي.

﴿مُّسَوَّمَةً﴾ یعنې کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه یې له نورو تیږو څخه ممتازه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالی د عـذاب تیږه ده، ځیني وایي چې پر هرې تیږې د هغه سړي نوم لیکلی وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاک سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَا هِيَ مِنَ الظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ یعنې دغه د لوط د قوم واقعه د زماني په اعتبار هم قریب دی، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح علیه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوی کلي د مدینې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوی ورانې او نړېدلې کورونه او کنډرې لیدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (لېږلی وو مونږ ښار) د مدین ته (قومي) ورور د دوی شُعیب، وویل (شعیب): ای قومه ځما عبادت وکړئ (یوائې) د الله، نشته تاسې لره هیڅ (بر حق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پیمانه او تله، بېشکه چې زه وینمه تاسې په خیر، او بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په سبب د دې خیانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسیر: دغه قصه په ۸ او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، یعنې کله چې پاک الله تاسو ته فراغت او هوسایي (آرام) در عنایت کړی دی؛ نو ډېر وویرېږئ چې د عصیان او نافرمانی لامله هغه له تاسې څخه وانه خیسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلبه او دنیوي او اخروي عذاب درباندې مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خیر او عافیت یئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت یئ، او له سره اهل د حاجت نه یئ، نو ولې داسې خیانت کوئ.

وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او ای قومه ځما ! پوره ورکوئ تاسې پیمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسې خلقو ته څیزونه (مالونه) د دوی، او مه لټوئ تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکې یئ.

تفسیر: په ځمکه کې فساد مه کوی یعنې له شرکه او کفره یا له لږ پیمانې کولو او تللو څخه، یا په نورو ډولو (طریقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه آچوئ، او خرابي مه کوئ !.

بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ۝٨٦

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خیر ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو يې ټولوئ په خيانت سره) که یئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه یم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهیاتو).

تفسیر: یوه ایماندار انسان ته د پاک الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه کثیر څخه بهتر دی، چې د حرامو په طریقه حاصلیږي، یا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کیږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پیمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پیدا کیږي، او د پاک الله له درباره اجر وررسیږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ۝٨٧

نو وويل قوم د ده ای شُعيبه ! آيا دغه ډېر لمونځ کول ستا (دربنيي) امر کوي تاته په دې چې پرېږدو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو څمونږ، یا (په دې امر کوې چې پرېږدو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو يې (د ډېر اخیستلو او لږ ورکولو)، ببشکه ته خامخا هم ته یې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کرداره).

تفسیر: دغه خبرې يې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه ! زیات له دې نه مه مشر کېږه ! آیا په ګرد قوم کې همدا یواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار یې؟ او باقي مونږ او څمونږ مشران ګرد جاهلان او احمقان دي؟»، شُعيب علیه السلام ډېر زیات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وویل چې: «ښایي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ څنې څمونږ د پلرونو او نیکونو دین پردی کړې، او څمونږ د ملکیت اختیار څمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړې، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او څمونږ په دیني او دنیاوي معاملاتو وزن او کیل او تللو کې ستا د مداخلې هیڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ۝٨٨

وویل شُعیب: ای قومه ځما ! آیا وینئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که یم زه په برهان (واضح بیان) له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښایسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کیږي ځما، او نه دی توفیق ځما (په اصلاح ستاسې کې) مګر په (هدایت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همده په طرف رجُوع کوم.

تفسیر: یا خو ظاهري روزي مراده ده، یعنې بې د پیمانې او د تلې، وزن د تزیید او تنقیصه په حلالې طریقې سره یې روزي عطا کړېده، یا باطني روزي مقصوده ده، یعنې علم او حکمت او نبوت یې عطا کړی دی، خلاصه یې دا ده که

ماته حق تعالی فهم او بصيرت راکړی وي، او داسې سمه صافه لاره يې راښوولې وي، چې تاسې يې نشئ ليدلی. او په دولت او شته والي يې موړ کړی يم، چې له هغه څخه تاسې بې برخې يئ، نو آيا د هغه حق دا دی چې معاذ الله زه ستاسې پشان ړوند شم، او د الله تعالی له احکامو څخه مخ واړوم، يا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوکې ټکالې) څخه وويرېږم، او پند ورکول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه کوم.

﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنۡ أُخَالِفَكُمۡ إِلَىٰ مَآ أَنۡهَىٰكُمۡ عَنۡهُۚ﴾ يعنې د دې لپاره ترې تاسو نه منع کوم، چې ګونډې زه پخپله يې وکړمه، يا له هغو خرابو کارونو څخه چې زه تاسې منع کوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې څخه بېل کړم، او پخپله د هغه مرتکب شم، مثلا تاسې تارک الدنيا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول کړم، نه هغه پند او نصيحت چې زه يې تاسې ته کوم، زه له تاسو څخه لا ړومبی د هغو په تعميل کې مشغول او لګيا يم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولی، چې څما پند پر ځان غوښتنه يا هوا او هوس محمول کړئ.

﴿إِنۡ أُرِيدُ إِلَّا ٱلۡإِصۡلَٰحَ مَا ٱسۡتَطَعۡتُۚ﴾ الآيه ـ يعنې څما زياتر کوښښ دا دی چې ستاسې ديني او دنيوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ايمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو کوښښ وکړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل کوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هيڅ يو حالت کې له سره نشم پرېښودی، پاتې شوه دغه خبره چې څما دغه مقصد تر پايه (آخره) هم ورسيږي، او زه په دغه کوښښ کې بريالی هم شم، دغه ګرد د قدوس الله په قبضه او واک کې دي، او د پاک الله په امداد او توفيق سره ګرد کارونه سر ته رسېدی شي، څما اعتماد او توکل پر همغه پاک الله دی، او په هرې معاملې کې هغه ته رجوع کوم.

وَيَٰقَوۡمِ لَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شِقَاقِيٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثۡلُ مَآ أَصَابَ قَوۡمَ نُوحٍ أَوۡ قَوۡمَ هُودٍ أَوۡ قَوۡمَ صَٰلِحٖۚ وَمَا قَوۡمُ لُوطٖ مِّنكُم بِبَعِيدٖ ﴿٨٩﴾

او ای قومه څما ! باعث دې نه کړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسيږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلی وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) يا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) يا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دی قوم د لوط له تاسې څخه (ای کفارو دومره) لرې (په زمان مکان نو پرې عبرت واخلئ).

تفسير: يعنې څما د ضد، عناد او عداوت په جوش کې داسې حرکات مه کوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ ! د نوح، هود، او صالح عليهم السلام پر امتونو د تکذيب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوی دی، هر چاته ښکاره دی، د لوط عليه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې کې واقع شوې ده، او د هغې ياد به ستاسې په حافظه کې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېروئ.

يعنې که تاسې د نوح او د هود او د صالح عليهم السلام د قوم له تعذيب څخه په سبب د لرې والي د زمانې عبرت نشئ اخيستی؛ نو نه دی قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مکان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ !.

وَٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِۚ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٞ وَدُودٞ ﴿٩٠﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ايمان سره) بيا رجوع وکړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشکه رب څما ډېر مهربان دی، محبت کوونکی دی.

تفسير: هومره چې قديمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی گناهگار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي بخښنه وغواړي؛ نو يې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مينه او محبت هم کوي.

قَالُوا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرٰىكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۖ وَمَآ أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾

وويل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعيبه ! نه پوهيږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته يې وايې (مونږ ته د توحيد په تعريف او منع د تطفيف)، او بېشکه مونږ خامخا وينو تا پـه مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شريکان دي)؛ نو خامخا سنگسار کړی به وی مونږ ته، او نه يې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک.

تفسير: دوی خو پر گردو شيانو ډېره ښه پوهېدل، ليکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به يې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهيږو، چې ته څه وايې، او د مجذوبانو په شان تل گړېږې، (العياذ بالله)، او که په رښتيا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهی يا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَإِنَّا لَنَرٰىكَ فِينَا ضَعِيفًا﴾ يعنې يو کمزور او بې حقيقته سړي ته نه ښايي چې پر گرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکليفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرگ په خوله کې ونه غورځوي، چې هيڅ يوه فائده او گټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ﴾ يعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسيږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنگسار کړی وې.

قَالَ يٰقَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ۖ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

وويل (شُعيب) ای قومه څما ! آيا دغه خپلوان څما ډېر عزيز (مخور) دي پر تاسې له الله، او گرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هيڅ پروا يې نه کوئ)، بېشکه رب څما پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسير: يعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې څما د کورنۍ له سببه مې د رعايت وړ او مستحق بولئ، مگر د دې لامله مې هيڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاک الله نبي او تاسې ته درلېږلی شوی يم، او صاف او صريح دلائل او نښې د خپل تصديق لپاره دربښيم، گواکې ستاسې په سترگو کې څما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدّوس څخه زيات دی، او د پاک الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كٰذِبٌ ۖ وَارْتَقِبُوٓا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾

او ای قومه څما ! عمل کوئ په ځای خپل (يعنې په حالت خپل چې شرک او معصيت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی يم په حال خپل (چې توحيد او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

ژوک چې راځي ده ته عذاب چې رسوا کوي هغه، او (وبه پېژنئ) هغه څوک چې دروغ ویونکي دي، او انتظار کوئ (د عاقبت خپل) بېشکه زه هم له تاسې سره انتظار کوونکی یم د عاقبت خپل.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَّالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

او کله چې راغی امر (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو خلاص کړ مونږ شُعیب او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله، او ونیول هغه کسان چې ظلم یې کړی وو (په کفر سره) غږ سخت؛ نو ګهیځ (سحر وختي) وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پراته پر زنګنونو خپلو، (داسې تباه شول) لکه چې نه وو اوسېدلي په دغو کورونو کې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ! واورئ! لرې والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم د) مدین ته، لکه چې لرې او هلاک شول ثمودیان.

تفسیر: دلته د شُعیب علیه السلام د قوم په «صیحة» (سخته چغه) سره هلاکېدل مذکور دي، او په «الأعراف» کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، یعني په زلزلې سره وژلی شوي دي، او د «الشعراء» په سورت کې «عذاب یوم الظلة» راغلی دی، چې مطلب یې دا دی د عذاب وریځ لکه سایوان پر دوی محیطه شوې وه.

ابن کثیر (رحمه الله) لیکي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق کې سره جمع شوي وو، بیا په هر سورت کې دهغه ځای د سیاق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی.

په «الأعراف» کې وو چې هغو خلقو چې شُعیب علیه السلام ته وویل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمکې څخه وباسو نو هلته یې دروښوده، چې له هغې ځمکې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د همغې ځمکې د زلزلې له اثره به ووژلی شئ، کله چې دلته د هغو د سختو بې ادبیو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه یې د هغه په مقابل کې د آسمان «صیحې» یعنې سختې چغې ذکر وفرمایه، ګواکې د الله تعالی د عذاب د یوې چغې کې د هغو ټول شورماشور او وېناوې ورکې شوې، د «الشعراء» په سورت کې یې د دوی دغه قول نقل کړی دی: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ یعني که ته رښتینی یې؛ نو پر مونږ د آسمان یوه ټوټه راغورځوه! نو د هغه په مقابل کې د «عذاب یوم الظلة» تذکره وفرمایله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی (په ښکاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجّت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وکړ دغو (مشرانو) دامر (حکم) د فرعون، حال دا چې نه وو حکم د فرعون برابروونکی په سمې لارې.

تفسیر: له نښو څخه غالبا معجزات او هغه (۹) نښې مرادې دي چې د هغو ذکر په ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾ کې شوی دی، د هغو له منځه د «عصا» معجزه یې چې نهایته ظاهره او قاهره معجزه وه شاید «سلطان مبین» یعنې واضح سند فرمایلی وي، یا له «سلطن مبین» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسی علیه السلام هغه د فرعون په مخ کې د الله تعالی د وجود او توحید او نورو په متعلق وړاندې کړي وو، چې د هغو ذکر په نورو مقاماتو کې راځي، او ممکن دی چې له «سلطان مبین» څخه د هغه لغوي معنی مراد وي، یعنې ښکاره برې یا ظاهره غلبه، ځکه چې د فرعونیانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین څو څو کرته حاصله شوې ده، یعني سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه وریده، او همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به یې تګګ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان نېکي او ښېګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعنې همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنّم) پورې وررسیږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای د ډېر سوځوونکی ایرې کوونکی اور وررسیږي.

وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَٰذِهِۦ لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ بِئْسَ ٱلرِّفْدُ ٱلْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

او ورپسې لګولی شوی دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنې تر څو چې دنیوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي؛ بیا په قیامت کې د ملائک الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت وریږي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به ترې نه بېلیږي، ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالي د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې رېبلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره رېبلی شوی وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته دراوورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبي او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلي او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ۖ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسیر: یعني پاک الله دوی بې قصوره ونه نیول چې د ظلم وهم پرې وشي، کله چې دوی د جرائمو په ارتکاب کې له حده تېر شول، او په دغه ډول یې خپل ځانونه علی رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو، بیا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوی ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه یې لوی توقعات او امیدونه درلودل، هغوی هم داسې سختو مصیبتونو په وخت کې د دوی هیڅ پکار وره نغلل، باطل معبود یې څه پکار ورغی؟ بلکه د دوی د هلاک سبب وګرځېد.

وَكَذٰلِكَ اَخۡذُ رَبِّكَ اِذَاۤ اَخَذَ الۡقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ ؕ اِنَّ اَخۡذَهٗۤ اَلِيۡمٌ شَدِيۡدٌ ﴿۱۰۲﴾ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنۡ خَافَ عَذَابَ الۡاٰخِرَةِ ؕ ذٰلِكَ يَوۡمٌ مَّجۡمُوۡعٌ ۙ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوۡمٌ مَّشۡهُوۡدٌ ﴿۱۰۳﴾

او په شان د همدغو (نیولو) نیول د رب ستا دي کله چې ونیسي الله اهل د قریو حال دا چې دا (اهل د قریو کافر) ظالم وي، بېشکه نیول د الله ډېر دردناک سخت زورور دي، بېشکه په دې (مذکوره وو قصو) کې خامخا ډېر عبرت دی لپاره د هغه چا چې ویرېږي له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قیامت داسې یوه ورځ ده چې جمع به کړی شي په دې کې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهٗۤ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعۡدُوۡدٍ ؕ ﴿۱۰۴﴾

او نه به وروستی کوو مونږ دا (ورځ) مګر لپاره د پوره کېدلو د نېټې معلومې (په نزد د الله).

تفسیر: یعني د الله تعالی په علم کې کوم میعاد چې مقرر دی؛ هغه ضرور پوره کېدونکی دی، او بیا هغه لویه ورځ راتلونکې ده، له دغه تأخیر څخه داسې مه اټکل کوئ، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العیاذ بالله).

يَوۡمَ يَاۡتِ لَا تَكَلَّمُ نَفۡسٌ اِلَّا بِاِذۡنِهٖ ۚ فَمِنۡهُمۡ شَقِىٌّ وَّسَعِيۡدٌ ﴿۱۰۵﴾

په هغه وخت کې چې راشي قیامت، نه کوي خبرې هیڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځینې له دغو خلقو به بدبخته او (ځینې به) نېکبخته وي.

تفسیر: یعني هیڅوک به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالی له اذنه او حکمه نشي ویلی، او د محشر په ځینو مواقفو کې خو مطلقاً یو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ایستلی.

فَاَمَّا الَّذِيۡنَ شَقُوۡا فَفِى النَّارِ لَهُمۡ فِيۡهَا زَفِيۡرٌ وَّشَهِيۡقٌ ۙ ﴿۱۰۶﴾ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيۡدُ ﴿۱۰۷﴾ وَاَمَّا الَّذِيۡنَ سُعِدُوۡا فَفِى الۡجَـنَّةِ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوۡذٍ ﴿۱۰۸﴾

نو هر څه هغه کسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور کې به وي، وي به هغوی ته په هغه اور کې جګک (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټیټ نرم غږ (چې د سینو وځي لکه د خرو). همېشه به وي دوی په دغه اور کې څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمایي رب ستا، (چې بوځي له سعیره زمهریر ته)، بېشکه رب ستا کوونکی دی د هر هغه کار چې اراده وفرمایي. او هر چې هغه کسان دي چې نېک بختان شوي دي؛ نو په جنت کې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کي تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر همغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسيږي، مګر هغه چې د زيادت اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طويلو څخه د طويلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کيږي، باقي د دوام او ابديت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په ﴿مَاشَآءَ رَبُّكَ﴾ سره اداء فرمايلې ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ لفظ له دوامه کنايه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې څخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلې يې دي: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ﴾ (۱۳ جزء د ابرهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسيږي، چې د اخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مګر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کيږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مګر خپله دغه اراده يې لا له پخوا څخه فرمايلې ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ﴾ (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او ﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا﴾ (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ﴾ (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د ګرد اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه څه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړ، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د څه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو ګناهونو لامله په دوزخ کې غورځولی کيږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ څخه ايستلی کيږي، او جنت ته رسول کيږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کيږي، ښايي په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ﴾ او د اشقياوو په ذکر کې ﴿اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ ارشاد فرمايلی وي، څو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي، مګر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

﴿فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ ؕ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِّنْ قَبْلُ ؕ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ۝۱۰۹﴾

پس مه کېږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مګر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسیر: یعنې د دومره مخلوقاتو د شرک او بُت پرستۍ پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسېدل، داسې یو شی نه دی چې پرې انسان وغولیږي، او په شبهه کې ولوېږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نیکونو په بې اساسه تقلید کې مشغول او لګیا دي، هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ یقینا دغو ټولو ته په آخرت کې پوره سزا وررسیږي، چې په کې هیڅ زیادت او نقصان به نه وي، ګواکې د ﴿غَيۡرَ مَنقُوصٖ﴾ لفظ د ﴿عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ﴾ په مقابل کې ایښی شوی دی.

بعض مفسرین وایي چې په دنیا کې د رزق او نورو کومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسیږي، بیا د شرک پوره سزا هم مومي.

وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ﴿١١٠﴾

او خامخا په تحقیق ورکړې وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې ړومبی شوی وو له ربه ستا (د تأخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوی کې (په دنیا کې)، او بېشکه دوی خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کې.

تفسیر: موسی علیه السلام ته یې کتاب ورکړ، او راویې لیږه، نو بني اسرائیلو پخپلو منځونو کې اختلاف سره وکړ، ځینو هغه ومانه او ځینو ترې سر وغړوه، لکه چې نن ورځ د لوی قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ کې شته، بېشکه چې پاک الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ورنه کړي، یا د هغه له پیدا کولو څخه وروسته د ګردو مکذبینو فوري استیصال او ټولې جګړې له یوې مخې لرې کړي، مګر د ده تکویني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه.

یوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او ټاکلې شوې ده، چې انسان ته یې تر یوه خاص حد پورې د کسب او اختیار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په میدان کې یې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چې دی په کومه لاره درومي؟ آیا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي، او د صحیح فطرت لارښوونې ته څه اهمیت نه ورکوي، او خپل ځان د الله تعالی د غضب او سخط مظهر ګرځوي؟.

﴿لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗا﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ایښی شوی دی چې دی د نېکۍ او بدۍ په اختیارولو کې بالکل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتیجه دا ده چې په دنیا کې د خیر او شر او د نېکیو او بدیو مقابله یو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوی له منځه مغضوب اومرحوم سره بېل کړل شي، څو د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره د ﴿لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالبا دا هغه لفظ دی که یې نه وی فرمایلی؛ نو د ګردو اختلافاتو خاتمه به بیخي یو ځلي سره کېده، عام خلق د دغو خبرو د حکمتونو په نه پوهېدلو لامله په شک کې لویدلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فیصله سره کیږي که نه؟.

وَإِنَّ كُلّٗا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمۡ رَبُّكَ أَعۡمَٰلَهُمۡۚ إِنَّهُۥ بِمَا يَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ﴿١١١﴾

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنینو او د کافرینو) ځنې قسم دی چې خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بېشکه چې الله پر هغو کارونو چې کوي (یې) دوی خبردار دی.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۱۱۲﴾

نو مستقيم او ثابت اوسه لکه چې حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقيم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چې توبه يې ايستلې ده له تا سره، او مه تېرېږئ له حده، بېشکه چې الله پر هغو کاورنو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ته د دغو مشرکينو په جګړو او دعواوو او دنګلو کې خپل ځان مه غورځوه، ښايي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له کفره او شرکه او نورو څخه يې توبه ايستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب يې غوره کړی دی، او د پاک الله په لورې يې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالی پر احکامو په نهايت مېړانې (بهادرۍ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو شيانو کې له افراطه او تفريطه بېل اوسئ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ! په هيڅ يوې معاملې کې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ! او يقين ولرئ! چې الله جل وعلا هره شېبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿۱۱۳﴾

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستی سره) په طرف د هغو کسانو چې ظلم يې کړی دی؛ نو وبه رسيږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بيا به ونه کړې شي درسره مرسته.

تفسير: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ کې يې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه، اوس دا راښيي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښايي چې ستاسې لږ ميلان رجحان دوی ته وي، د دوی له موالاتو، مصاحبتونو، تکريمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتی الامکان مجتنب اوسئ!.

وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿۱۱۴﴾

او قائم کړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشکه چې نيکي (پنځه وخته لمونځ) لرې کوي بدي (کوچنې ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی لپاره د پند قبلوونکو.

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ! بلکه «وحده لا شريک له الله» ته خپل سرونه ټيټ کړئ! يعنې صباح، ماښام، او د شپې په تياره کې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا کوئ! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب کېښود شي، چې هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي، او د ځينو اسلافو په نزد په دغه کې فجر، ظهر، او عصر درېواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن کثير «رحمه الله» دغه احتمال ليکلی دی، چې له ﴿طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ﴾ څخه فجر او عصر او ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځکه د اسلام په ابتدا کې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د ددې نورو وقتونو تزييد وکړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ يعني د لمونځونو قائمول د الله تعالى يادونه ده، لکه چې په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ يا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ ضابطه د ياد کوونکو لپاره د يادونې خيز دی، چې ښايي له سره ونه هېراوه شي، ځکه له دې ځنې مؤمن ته د نېکيو په لوري خاص ترغيب کېږي.

﴿وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾

او صبر وکړه (اى محمده په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو بېشکه چې الله نه ضايع کوي ثواب د نېکي کوونکو.

تفسير: په قرآنکريم کې له غور کولو څخه ظاهرېږي چې د الله تعالى په امداد او اعانت حاصلولو کې دوو شيانو ته خاص دخل دی، «صلاة او صبر» ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (د «البقرة» سورت (١٥٣) آيت (١٩) رکوع).

دلته يې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حکم فرمايلی دی، مطلب يې دا دی چې مؤمن دې د الله تعالى په عبادت او اطاعت کې مستقيم اوسي، او د هيڅ درد او رنځ پروا دې ونه کړي، نو هلته د الله تعالى مرسته او نصرت ورحاصلېږي، د ده په لوی دربار کې د هيڅ يوې نېکۍ اجر نه ضايع کېږي، بلکه زيات له اندازې څخه هم وررسېږي.

﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ﴾

نو ولې نه وو (يعني نه وو) له اهله د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فکر او عقل چې منع کول يې (خلق) فساد نه په ځمکه کې (چې عذاب پرې نه وو راغلی)، مګر چې منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص کړل مونږ (دوی) له عذابه د هغو پخوانيو څخه (ځکه چې نهي عن المنکر به يې کول)، او متابعت وکړ هغو کسانو چې ظلم يې کړی وو (په فساد يا ترک د نهي سره) د هغې لارې چې آسوده کړی شوي وو دوی په هغې کې، او وو دوی ګنهګاران کافران.

تفسير: د پخوانيو امتونو حال يې راواوروه، او مونږ محمدي امت ته يې ترغيب او تشويق راکړ، چې په مونږ محمديانو کې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» کوونکي ښايي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځکه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عيش او عشرت په نشو کې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کې معتاد (روږدي) شول، او هغو لويو بااثرو سړيو چې په دوی کې لږ څه د خير اثر باقي وو، له دغو منکرانو له ممانعته سترګې پټې کړې، او هيڅ به يې ورته نه ويل، او په دې ډول له کفر او طغيانه او ظلمه او عصيانه د دنيا اخلاقي حالت داسې خراب شوی وو، چې د هغه اصلاح کوونکي هيڅوک نه وو، څو تنو شمېرليو شويو سړيو اګر که د «أمر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته کړ، مګر په نغاره خانه کې څوک د طوطي غږ اورېدی شي، نتيجه يې داسې شوه؛ چې منع کوونکي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور ګرد قوم سره تباه او فنا شول.

﴿وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ﴾

او له سره نه دی رب ستا (اراده کوونکی د دې) چې هلاک کړي (اهل د) قريو په ظلم او کفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قريو (نېکان اصلاح راوستونکي) مصلحان.

تفسیر: یعني د هغو ښارونو او کليو خلق چې خپل حالت ښه کړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او نېکۍ ته رواج ورکړي، او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونيسي، او هلاک يې کړي، عذاب هلته نازلېږي چې خلق په کفر او عصيان يا ظلم او طغيان کې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

او که اراده فرمايلي وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به يې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت يو (متفق په ايمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دين کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمايي رب ستا (او له اختلافه يې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پيدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پېريانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعني لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه ليکلي شوي دي، د الله تعالی تکويني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنيا يو شاني پر يوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقيقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صريح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سليمه سره ګرد سم تلل؛ نو هيڅ اختلاف به په منځ کې نه پيدا کېده، نو ځکه يې په ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره تنبيه وفرمايله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنی دي.

﴿وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآيه ـ او لپاره د دې اختلاف او رحمت پيدا کړي دي الله دوی، يعنې د دنيا له پيدا کېدلو څخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلاليه وو» او «جماليه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو يو جماعت خپل لوی څښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورڅرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غُفران مظهر وګرځي، چې د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غداری په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ ده.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَآءَكَ فِي هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزييد د يقين سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رښتيا) او موعظه (پند) او يادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مخکې د ډېرو انبياوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځينو حکمتونو تنبيه فرمايي، يعنې د پخوانيو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اورېدلو څخه د رسول عليه السلام زړه لا زيات ساکن او مطمئن کېږي، او محمدي امت ته داسې تحقيقي خبرې معلومېږي، چې په کې د نصيحت او تذکير لوی وسائل شته.

انسان کله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانیو زمانو کې په دغه او هغه جرم سره هلاك شوي دي؛ نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کې لويږي، او کله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره کولو څخه هغو ړومبنيو اقوامو نجات موندلی دی؛ نو طبعا هم هغه لوري ته ځغلي.

﴿وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾

او ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ایمان نه راوړي چې عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرك خپل)، بېشکه مونږ هم عمل کوونکي يو (په حال خپل چې اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو (عاقبت د کار ته).

﴿وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکې، او خاص همده ته بېرته ګرځولی شي امر (کار د بندګانو) ټول، نو عبادت کوه د الله (چې مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بې خبره د هغو کارونو څخه چې کوئ يې تاسې.

تفسیر: یعنې تاسې د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کېږئ ! او په خپل تبلیغ او دعوت کې لګیا اوسئ ! او د دوی فیصله هغه پاك الله ته ور وسپارئ ! چې ترې د ځمکې او اسمان هیڅ یوه پټه او ښکاره او وړوکې او لویه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو بېرته ورتګ او رجوع همده ته کیږي، نو هلته به دوی ګرد سره وپوهيږي چې څرنګه په خبط او خطا کې لویدلي او سخت تېروتلي دي، تاسې خو د زړه له کومې په اخلاص او عقیدت سره د پاك الله په اطاعت او عبادت کې مشغول اوسئ ! او يواځې د همده په اعانت، اعتماد او توکل وکړئ !، ځکه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دی، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره کوي.

په حدیث کې راغلي دي چې لويو اصحابو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين سوال وکړ: «یا رسول الله ! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر راښکاره شول؟» نو رسول الله مبارك وفرمایل: «شيبتني هود وأخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خويندو په زوړتوب کې اچولی يم».

هغه آیت چې څمونږ پاك رسول یې ډېر زهير او سپينږيرتيا ته نژدې کړی دی؛ دا دی: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالى الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام.

تمت سورة (هود).

سُورَةُ يُوسُفَ

«د (یوسف) سورت مکي دی، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آیتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۲) او په نزول کې (۵۳) سورت دی، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ۝١ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝٢

دا (مخکیني آیتونه چې لوستی کېږي) آیتونه دي د کتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالکل واضح دی، او پر هغو احکامو او شرائعو یا مواعظو چې هغه مشتمل دی؛ نهایت روښان او صاف دی). بېشکه چې مونږ نازل کړی دی دا کتاب په دې حال کې چې قرآن عربي دی، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پرې).

تفسیر: یعنې عربي ژبه له ګردو ژبو څخه زیاته فصیحه او وسیعه منضبطه او د شوکته ډکه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، کله چې رسول الله مبارک ذاتاً عرب دی؛ نو ښکاره ده چې په دنیا کې به ړومبی مخاطب عرب وي، بیا د عربو په ذریعه د دنیا په څلورو خواوو کې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ کې یې اشاره فرمایلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول یوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارک قوم یئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅکئ! او بیا یې نورو ته وروڅکوئ! لکه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ
ٱلْغَٰفِلِينَ ۝٣

مونږ بیانوو (لولوو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (څکه چې خاوند یې ښه دی) په سبب د وحي څمونږ تاته دغه قرآن، او بېشکه شان دا دی چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسیر: یعنې د همغې وحي په ذریعه چې د قرآنکریم په صورت پر تا نازلیږي؛ مونږ یو نهایت ښه بیان پر حسین طرز سره تاته اوروو، چې له هغه څنې تر اوسه پورې ته هم لکه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرینو د دې سورت په شان نزول کې څو روایتونه نقل کړي دي، چې د ګردو له یو ځای کولو څخه دا معلومیږي، چې یهودانو د مکې معظمې د مشرکانو په ذریعه څمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وکړه، چې ابراهیم علیه السلام او د ده ځامن خو په شام کې اوسېدل، نو بیا بني اسرائیل مصر ته څرنګه ورسېدل؟ چې په هغه کې د موسی علیه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امکان لري چې مسلمانان هم د داسې یوې ښې مفصلې تاریخي واقعې اورېدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو څنې ډکه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن کې د هغو احوالو او حوادثو چې تذکره کېدونکې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبي کریم صلی الله علیه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذکر د رسول الله مبارک په حق کې

د تسکين او اطمينان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو وجوهو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصيل سره قرآنکريم بيان وفرمايله، څو سائلينو ته معلوم شي، چې اسرائيل يعنې يعقوب عليه السلام او د ده د اولادې د راتګ سبب له شامه مصر ته د يوسف عليه السلام واقعه ده، چې بيا هملته يې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسی عليه السلام راغی، او دوی ته يې د فرعون او قبطيانو له غلامۍ څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَٰجِدِينَ ۝

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل يوسف پلار خپل (يعقوب) ته: ای پلاره څما ! بېشکه چې ما وليدل (په خوب کې) يوولس ستوري او لمر او سپوږمی، وليدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا۟ لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

وويل (يعقوب): ای بچوړيه څما ! مه بيانوه خوب خپل ورونو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شيطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کينه واچوي تاته).

تفسير: يعنې شيطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې ورآچوي، وروڼه به ستا په خلاف درته پورته کوي، څکه چې د ده د خوب تعبير ډېر ظاهر وو، او د يوسف عليه السلام وروڼو ته چې په هر حال د نبوّت له کورنی څنې وو؛ د داسې يوه واضح خوب په تعبير پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې يوولس ستوري يې يوولس وروڼه دي، او سپوږمی او لمر مور او پلار يې دي، ګواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د يوسف عليه السلام د شان د عظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰيَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ په ويلو سره يې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلوميږي چې يعقوب عليه السلام له دې خوبه پخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له يوسف عليه السلام سره يې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له ليدلو څخه د ده علاتي وروڼه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به يې رخې (کينې) کولې، نو څکه يعقوب عليه السلام ته داسې يو خيال پيدا شو، که هغوی دغه خوب واوري؛ نو لا د حسد او رخې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شيطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رخې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوی د رسوايی او بدانجامی موجب وي، نو څکه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو ورونو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې يوسف عليه السلام ته يې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، اګر که له هغه څنې د کومې خرابی اندېښنه نه وه، ليکن ممکن وو، چې هغه يې په بې احتياطی سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شائع شي.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝

او همدارنګه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی يې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ګرځولو دخبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو يا حقيقت دخبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د یعقوب (په نبوّت) لکه چې پوره کړی يې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهیم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې همداسې چې دغه خوب يې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت يې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانيو سره يې وپاللې.

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ﴾ مثلا د رؤیاوو تعبیر یعنې چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولګوې، یا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهېدل، سم له لاسه يې سنجول (حل کول)، یا د پاک الله او انبیاء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامینو تر ژورو معانیو پورې رسېدل؛ دغه ګرد شیان د ﴿تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ﴾ یعقوب علیه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خیست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهیم علیهما السلام ذکر يې وفرمايه، الله تعالی ابراهیم علیه السلام خپل نبي ګرځولی وو، او د ده دښمن نمرود يې هلاک کړ، او د اور شعلې يې پرې ګلزارې کړې، اسحاق علیه السلام ته يې نبوّت ورعطا کړ، بیا د ده له صلبه يې د یعقوب علیه السلام په شان یو نبي پیدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائیلو د ګردو انبیاوو سلسله پیدا شوې ده، په صحیح حدیث کې راغلي دي: «الكريم ابن الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم».

لَّقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٌ لِّلسَّآئِلِينَ ﴿٧﴾

خامخا په تحقیق چې وو په (قصې د) یوسف او ورونړو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې ګرځي، او کومې نتیجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د یوسف علیه السلام او د یوسف علیه السلام د ورونړو په قصه کې د هدایت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه په زړونو کې د الله تعالی د عظیم قدرت او حکمت نقش کلک ټینګيږي، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له امیتوبه، او بې له کومه معلمه یا کتابه یا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاریخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بیان توجیه غیر له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قریشو ته چې د یهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه يې پوښتنې کولې، په دغې واقعې کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ ﴿٩﴾

(یادکړه) هغه وخت چې وویل ورونړو د یوسف یو بل ته: خامخا یوسف او ورور يې (بنیامین) ډېر ګران دي پلار ځمونږ ته له مونږ څني، حال دا چې مونږ ډله یو قوتناکه، بېشکه پلار ځمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره يې سره تړون وکړ): ووژنئ یوسف یا يې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) یو قوم صالحان.

تفسير: يعقوب عليه السلام له يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت کولو، ځکه چې دوی دواړه له خپلو علاّتي ورونو ځنې وړوکي وو، او د دوی مور هم وفات شوې وه، او خاص د يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهېدلی وو، چې د ده مستقبل ډېر روڼ او ځلېدونکی دی، او د نبوّت د کورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د يوسف عليه السلام ښايسته صورت او سيرت، ظاهري او باطني کمالاتو د ده د لوی پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعيت پر نورو ورونو ډېر سخت تېرېده، دوی به سره ويل چې: د ضرورت په وخت کې د کار سړي خو مونږ يو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعيفۍ په وخت کې هم په کار ورتلی شو، له دغو وړوکو هلکانو څخه هيڅ هيله او اميد نشي کېدی، نو د همدغو خيالاتو په اثر د خپل لوی پلار په نسبت به يې ويل چې: دی په دغه معامله کې په سخته غلطۍ او صريحه خطا کې دی، او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه کوي.

﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ﴾ الآيه ـ يعنې د حسد او رخې (کينې) اورونه د دوی په زړونو کې دننه لګېدل، بالآخر دوی پخپلو منځونو کې سره مشورې وکړې، چې د يوسف عليه السلام په موجوديت کې امکان نه لري؛ چې د خپل لوی پلار خصوصي محبت او توجّه مونږ خپل لوري ته کش کړی شو، نو ځکه ښايي چې د يوسف عليه السلام خبره همدلته پای ته ورسوو، يا خو دې ووژلی شي، يا دې په کوم لرې ملک کې وغورځاوه شي، چې له هغه ځايه بېرته رانشي، کله چې دی نه وي؛ نو د پلار ګرده توجه به ځمونږ په لوري متوجه کيږي، او د ده د ګردو مهربانيو يواځې مونږ حقداران پاتې کيږو، د «بنيامين» معاملې ته دوی غالباً څه اهميت نه ورکولو، لکه چې د هغه محبت يې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګاڼه.

﴿وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ يعنې يو ځلې د قتل او نورو ګناهونو ارتکاب واقع کيږي، او وروسته د هغه له فراغته بيا به توبه کوو، او ښه نېک سړي به کيږو، يعنې هم په رندانو کې رند حسابيږو، او هم جنت به له لاسه نه ورکوو، ځينو مفسرينو د ﴿وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ معنی داسې اخيستې ده: چې وروسته له يوسف عليه السلام ځمونږ ګرد کارونه پخپله ښه کيږي، ځکه چې د لوی پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لنډ او مايوس کيږي، او يواځې ځمونږ پر سرونو به راکش کيږي.

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ⑩

وويل يوه ويونکي له دوی څخه چې: مه وژنئ يوسف (چې لويه ګناه ده) او (بلکه) وغورځوئ تاسې هغه په تياره ببخ د ګمنامي کوهي کې چې وايي خلي ځينې تېريدونکي (د لارې چې کوم لرې ملک ته يې يوسي) که يئ تاسې کوونکي (د دې بېلتون).

تفسير: داسې ويونکی «يهودا» وو، يعنې وژل يې لويه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد بې له قتله هم حاصلېدی شي، که تاسې د يوسف عليه السلام بېلتون له دې ځايه غواړئ؛ نو آسان صورت يې دغه دی، چې له کلي څخه يې لرې په کوم تياره ګمنامه کوهي کې وغورځوئ، پس دوی ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ⑪

نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ ! څه باعث دی تا لره چې امين نه ګرځوې ته مونږ پر يوسف باندې حال دا چې بېشکه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خير غوښتونکي) يو.

تفسير: له دې نه معلومېږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مګر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې يوسف عليه السلام له هغوی سره پر بېږدي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له هر تکليفه).

تفسير: يعنې د داسې پيمخې، ښايسته او قوي هلک ګردې قواوې له کوره کښېناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرايي ګلانو ښه سيلونه وکړي، او مېوې يې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځغلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ويشتل وو، او برسېره پر هغو د ووړکيو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حيان «رحمه الله» ليکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالۍ سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

وويل (يعقوب): بېشکه زه چې يم خامخا غمجنوي مې بيول ستاسې دي يوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري يوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان يئ.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام بېلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زيات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه يا بل کوم داړونکی يې در څخه ونه داړي، او وېې نه خوري، ليکي چې په هغې صحرا (بيديا) کې لېوان ډېر زيات وو.

شاه صاحب ليکي: «څرنګه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د يعقوب عليه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بيا وروڼو د يوسف) وويل: قسم دی که وخوري يوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتناکه يو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زيانکارانو څخه يو.

تفسير: يعنې که څومونږ په شان د يوې قوتناکې ډلې په موجوديت کې څومونږ وړوکی ورور لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره ځلميان يو، او له دغې خبرې څنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو وروڼو په منځ کې يو وړوکی هلک د لېوه خولې ته ورسېږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل ګرد شيان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

نو کله چې بوتلو دوی يوسف لره او اتفاق يې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تياره بېخ د کوهي کې (نو وېې غورځاوه) او وحيې وکړه مونږ يوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهېږي (چې ته يوسف يې).

تفسیر: مفسرینو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زیاتوونکي او رقت غورځوونکي ډول سره نقل کړي دي، چې د هغو له اورېدلو څخه د تيږي (ګټې) زړه هم خوږېږي، او د هغو لوستل سړی ډېر ژړوي، الله خبر چې هغه به تر کومه حده صحیح وي، لوی قرآن د خپل خاص نصب العین په اعتبار دا قسم تفصیلاتو ته زیاته اعتناء نه ده کړې، او نه يې د یادولو وړ (لایق) ګڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې يې حذف کړې، اخري خبره يې دا راوښوده چې د یوسف علیه السلام ورونه په لطائف الحیل سره له پلاره څنې یوسف علیه السلام یووړ، او سم له تړلي شوي قرارداده د هغه کوهي په منځ کې دغورځولو ترتیبات يې نیول، په دغه وخت کې مونږ یوسف علیه السلام ته داسې اشاره وکړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بېخي مه ویرېږه، څکه چې داسې یو وخت هم راتلونکی دی، چې دغه ګردې چارې به دوی ته ورپه یادوې، او په هغه وخت کې به ته په داسې یو لوړ (اوچت) مقام او لویه مرتبه کې یې چې دوی به دې له سره نشي پېژندلی، یا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلی.

دغه غیبي اشاره په خوب کې شوې یا په ویښه کې؟ د الهام په ذریعه شوې که د پرښتې په وسیله؟ د دغه تفصیل په لوی قرآن کې نشته، البته د ظاهرو الفاظو له لیدلو څخه دا ویلی شو، چې د وحیې راتلل په څلوېښت کلنۍ پورې نه ده موقوفه، څکه چې د یوسف علیه السلام عمر په دغه وخت کې ډېر لږ وو، والله أعلم.

﴿وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ١٦﴾

او راغلل دوی پلار خپل ته بېګا (په تیاره کې) چې ژړل يې (په دروغو سره).

تفسیر: څو چې دوی خپلو کورونو ته بېرته راغلل تیاره شوه، یا قصداً په تیاره کې راغلل، چې د ورځې په رڼا کې د پلار مخ ته کتل دوی ته ډېر مشکل ښکارېده، او د شپې تور ټکری (څادر) تر یوې اندازې پورې د بې حیایۍ، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داري کولی شي.

﴿قَالُواْ يَـٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ ١٧﴾

وویل دوی چې: ای پلاره څمونږ! بېشکه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره کوله (په غشو ویشتلو او ځغښتلو) کې، او پرېښود مونږ یوسف (یواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخوړ ده لره لېوه، او نه يې ته باور کوونکی مونږ لره (په دې خبرې) او اګر که یو مونږ رښتیني.

تفسیر: یعني مونږ په حفاظت کې هیڅ قصور نه دی کړی، چېرې چې څمونږ کالي (جامې) او اسباب او نور د کار او د ساتنې وړ شیان ایښي شوي وو، مونږ همغلته یوسف علیه السلام یواځې کېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې یو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ویشتلو کې؛ نو چې لره شبېه څمونږ سترګې ترې واوښتې، لېوه راغی او یوسف يې له مونږ څنې وتښتاوه، حال دا چې په داسې یوه لږه موقع له سره د داسې احتمال امکان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسیږي، او علی الفور یوسف علیه السلام ښکار کړي.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ﴾ یعني د یوسف په معامله کې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدګمانه یئ، که مونږ تاسې ته بیخي صحیح او رښتیا خبره هم وکړو؛ خو بیا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله کې څمونږ پر خبرو باور په هیڅ شان کوونکي نه یئ.

وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ كَذِبٍۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًاۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

او راوړه دوی د پاسه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه ښایسته کړي دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې یې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوری (چیلی) یا هوسی یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې داړلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لړلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مګر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم څیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو ویناوو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ګردې ستاسې حیلې او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې څخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمایي، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان راښکاره کړي چې په سلامتۍ سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَٰعَةًۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (ځوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما! چې دا یو هلک دی ډېر ښایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (ورونو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر درې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ ډېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو ورونو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملک مسافر یې ترې وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورک شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلک وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پړی یې په خپل لاس ټینګ ونیو، او له کوهي څخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پرې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلك دى، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) كيږي.

﴿وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً﴾ يعنې بو كه كشوونكي د دغې خبرې له خپلو نورو ملګرو څخنې د پټولو په فكر كې وو، چې كه نور پرې خبر شول؛ نو ګرد (ټول) به راسره شريكيږي.

﴿وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ۝٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ كړ) دوى هغه (ورور خپل) په پيسو ناكارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوى په حق د يوسف كې له بې رغبتانو.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام وروڼه خبر شول، چې قافلې يوسف عليه السلام له كوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بوته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورښكاره كړه چې دغه ځمونږ مريي دى، چې په تېښته سره راغلى دى، څرنګه چې د ده عادت دى چې تل تښتي؛ نو ځكه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، كه يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلى (اخيستلى) يې شئ، مګر ډېر كلكك يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا كمو يې خرڅ كړ، نو د هر يو ورور په سر دوه دوه درهمه وررسېدې، يو ورور يې چې (يهودا) نوميده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ (او وو دغه وروڼه په باب د يوسف كې له بې رغبتانو، يا وو دغه كاروانيان په باب د يوسف كې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعنې له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب كېږه ! دوى له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې كه ويريا يې ور پرېښې وى خو لا هم مستبعد او لرې ترې نه وو، هومره پيسې چې د دوى په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وګڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت كې د هغه پلورلو ذكر دى؛ چې د قافلې خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وكړل، كه داسې وي؛ نو ويلى شو چې د لويدلي څيز قدر يې ونه كړ، او له دغې اندېښنې څخه چې بيا څوك پرې دعوى ونه كړي، او هم د تښتېدلو عيب يې اورېدلى وو؛ نو ځكه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٢١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستى وو يوسف او وو له اوسيدونكو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځاى د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې كوه !) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دى ځوى (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لكه چې نجات مو وركړ يوسف ته له كوهي څخه او عزيز مو مهربان كړى وو پر ده) ځاى او قدرت وركړ مونږ يوسف ته په ځمكه (د مصر) كې، او وښيو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دى په كارونو خپلو (چې هيڅوك يې نشي رد كولى) وليكن زيات خلق نه پوهيږي (په دې).

تفسير: وايي كله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولى دغه معامله پاى ته ورسېده، ده خپلې ښځې زليخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلك ډېر غوره محبوب، هوښيار او پوه رابرېښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پت وساتي ! او د مريانو په شان سلوک ورسره ونه کړي، کيږي چې وروسته له لويېدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنګه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ﴾ الآيه - يعني مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د ورونو د حسد او رخې (کينې) له ربړو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترګو کې مو هغه وجيه او محبوب وګرځولو، ځو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، ځو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د ګردو خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو کامله سليقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکوو نيکو کارانو ته.

تفسير: يعني څه مهال (وخت) چې د يوسف ګردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاک الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وګرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوټې) يې په خپل رسيدونکې فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توګه او پوهه سره يې د خلقو جرګې او جګړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښووله، د بې عقلانو له اخلاقو قطعًا پاک او صاف وو، په علم الشرائعو پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فرېب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته ! زه تا لره يمه، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې ببشکه عزيز مالک خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نو زه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، ببشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د نېکۍ په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعني د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زلېخا مفتونه او مينه شوه، او د زړه ورلو، او مينه کشولو او سد لرې کولو ګرد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زلېخا په کور کې او د زلېخا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په ګوښه (ببله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتابۍ او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو ګرد ورونه يې وتړل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه ګرد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم ګرد ګرد الوځي، مګر هغه ځوک چې د پاک الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنګ سره يې رنګين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به ځوک قدرت او مجال ولري، او څرنګه به د شياطينو په چمبو (فرېبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه ګرد شيطاني جالونه او د کړې ګرد ولونه وپرانستلې شول، ځکه هر چا چې د الله تعالى پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيچا وار نه چليږي.

تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَاىَۖ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړی دی.

﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٢٤﴾

او خامخا په تحقيق قصد کړی وو دغه ښځی (يوسف) ته (د جماع) او (يوسف) به قصد کړی وی دې ښځې ته؛ که نه وی ليدلی يوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلی دی مونږ يوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وګرځوو مونږ له ده ځنې بد او ناکاره فعل (چې خيانت او زنا ده)، بېشکه دغه (يوسف) له بندګانو مخلصو ځمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦ﴾ الآيه ـ داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق ښځې فکر کړی وو د يوسف، او يوسف فکر کړی وو د ښځې، يعنې زلېخا د يوسف عليه السلام د راګېرولو فکر وکړ، او يوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د ښځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که يوسف عليه السلام د خپل رب حجّت او قدرت نه وی معاينه کړی، نو استقامت او ثابت قدمي به يې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَا﴾ يې له ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦ﴾ څخه بېل کړی دی، او له ﴿لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦ﴾ سره يې متعلق کړی دی، لکه چې په ﴿إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا﴾ ترکيب کې دی، په دغه وخت مقصود د يوسف عليه السلام په حق کې د «همّ» ثابتول نه، بلکه نفي کول دي، او ترجمه به يې داسې کيږي چې: ښځې د يوسف عليه السلام اراده وکړله، او يوسف عليه السلام به هم د ښځې اراده کړې وی؛ که د خپل رب قدرت او حجّت يې نه وی ليدلی.

«برهان» دليل او حجّت ته وايي، يعنې که يوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وی ليدلی؛ نو پر قلبي ميلان به يې ټګ کولو، ښه ! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعت وو چې الله تعالى ورښوولی وو.

﴿وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٢٥﴾

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيرې کړ (ښځې) کميس د دغه (يوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه مېړه (خاوند) د زلېخا سره دروازې څخه، وويل (زلېخا عزيز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده يې کړې ده په اهل ستا د بدۍ مګر دا چې بندي کړ شي، يا عذاب دردناک دی.

تفسير: وړاندې يوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپرانيځي، او د باندې لاړ شي، او وروسته زلېخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د يوسف عليه السلام د کميس وروستنی برخه د زلېخا په لاس کې ولوېده، نو ټينګ يې ونيو، او خپل لوري ته يې راکش کړ، په دغه کش او کوک (راښکلو) کې کميس وشلېد، مګر يوسف عليه السلام په هر ډول چې وو له کوټې څخه د باندې ووت، نو له يوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زلېخا مېړه د مصر عزيز هم راورسېد، نو ژر تر ژره زلېخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زلېخا الزام پر يوسف واړاوه، چې ده له ما سره د بدۍ اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، يا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلی شي.

قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَّفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ
وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَاٰ
قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ
وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِئِينَ ﴿٢٩﴾

وويل (يوسف) چې همدې طلب کړی دی له ما څخه لپاره د نفس ځما (مراد خپل)، او شاهدي ورکړه (يوه تی رودونکي) له کورنۍ د زلېخا څخه (داسې چې ای عزيزه وګوره) که وو کميس د يوسف څيري کړی شوی د مخې له خوا نو رښتيا وايي زلېخا او دغه (يوسف) له دروغجنانو څخه دی. او که وو کميس د دغه (يوسف) څيري کړی شوی د شا له لوري؛ نو دروغ وايي زلېخا او يوسف له رښتيا ويونکو څخه دی. نو کله چې وليد (عزيز) کميس د يوسف چې څيري شوی دی د شا له لوري؛ نو وويل (عزيز) چې بېشکه دغه (يو فرېب دی) له فريبونو ستاسو ښځو څخه، بېشکه فرېب ستاسو ښځو ډېر لوی دی. ای يوسف ! واوړه له دې کاره (او پټ د زلېخا وساته، او بيا يې زلېخا ته وويل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته، بېشکه چې ته يې له خطاکارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښکاره کړي، چې زلېخا اراده کړې وه چې ځما نفس ځما له واکه (اختياره) وباسي، زه وتښتېدم او ځان مې ترې وژغوره (بچ کړو)، دغه جګړه لا پای ته نه وه رسېدلې؛ چې د زلېخا له کورنۍ څخه يو شاهد په عجيبې طريقې سره د يوسف عليه السلام په حق کې شاهدي ورکړه.

له ځينو روايتونو څنې معلومېږي، چې دغه شاهد يو تی رودونکی هلك وو، چې د الله تعالى په قدرت يې د يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښکاره کولو لپاره په غږېدلو پيل وکړ.

او ځينې علماء وايي چې هلك نه وو، بلکه کوم پوه سړی وو، چې داسې يوه پته او نښه يې ور وښوده، والله أعلم.

که شاهد تی رودونکی هلك وو لکه چې په ځينو معتبرو روايتونو کې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د يوه تي رودونکي وينا او داسې شاهدي ورکول چې په خاتمه کې د يوسف عليه السلام په حق کې مفيد شي؛ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل وو، د کميس له وړاندې يا له وروسته څيرېدلو له شهادته په زائد ډول د يوې علامې او قرينې په شان ښايې وګڼلی شي.

او که کوم پوه سړي وو؛ نو په ښکاره سره داسې معلومېږي چې دی به په خارجي طريقې سره د حال په حقيقت مطلع شوی وي، مګر ده په نهايت پوهې په داسې يو اصول سره شاهدي ادا کړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځکه چې که سم د ښځې له دعوی سره (معاذ الله) يوسف عليه السلام د دې په لوري اقدام کړی وی؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښکاره ده چې په دغه کش کوك کې د يوسف عليه السلام کميس به د مخې له لوري څيري شوی وو.

او که د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وتښتېدم، او دې ځما د نيولو په مقصد ځما تعاقب وکړ؛ نو ښکاره خبره ده چې د ده کميس به د شا له لوري څيري شوی وي، ځکه چې په دغه صورت کې يوسف عليه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلکه هغې ته يې خپله شا ګرځولې په تېښته وو، په هر حال کله چې وليد شو، چې کميس د مخې له لوري نه، بلکه د شا له لوري څيري کړی شوی وو؛ نو عزيز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مکر او فرېب دی، يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لري، لکه چې ښکاره يې وويل؛ چې زلېخا دغه ډك له فرېبه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې يې کوي.

نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وکړه، چې څه تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه ! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه ! چې د سختې رسوايۍ او بدنامۍ موجب دی، او زلېخا ته يې وويل: چې له يوسف عليه السلام څخه يا له الله تعالی د خپل قصور معافي وغواړه ! چې باليقين همدا ستا قُصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وويل يو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزيز طلب کوي مريي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقيق څيري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د يوسف يعني ننوتلی دی محبت د يوسف په غلاف د زړه د زلېخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وينو زلېخا په ګمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مريي پسې ګرځي).

تفسير: يعني ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ويناوې شروع شوې، چې د عزيز ښځه پر خپل ځلمي کنعاني غلام مفتونه او مينه شوې ده، او غواړي چې ويې لمسوي، او پر خپل ځان يې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مريي مينې د هغې د زړه په منځ کې ځای نيولی دی، حال دا چې د داسې يوه معزز منصبدار ښځې دغسې يو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مريي مينه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، ځمونږ په فکر په دغې معاملې کې زلېخا په علانيه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چې واورېد (زلېخا غيبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زلېخا يو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تيار يې کړ دغو ښځو ته مجلس (يا مېلمستيا يا بالښتونه چې ډډې پرې واچوي) او ور يې کړې هرې يوې ښځې ته له دغو نه چوړکی، او وويل (زلېخا يوسف ته): راووځه په دوی (نو راووت)، نو کله چې وليد دوی دغه (يوسف)؛ نو ډېر لوی ښايسته يې وموند (هک پک پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوڅ يې کړل لاسونه خپل او وويل دوی: پاکي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت يې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرښته ده عزتمنده.

تفسير: د ښځو دغو ويناوو ته ځکه مکر فرېب وايي، چې د مکارانو په شان به يې پټې پټې خبرې کولې، او پر زلېخا به يې بد ويل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې يوسف عليه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېده؛ نو هغوی به د ده په ليدلو پسې کړېدې او ترپېدې او پرې وېلېدې.

هيڅ بعيد او لرې نه دی چې زلېخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زلېخا په قهر کړي، او داسې يوه حرکت ته يې تياره کړي، چې د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځي، يا د زلېخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پيدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زلېخا په دغې معاملې کې له ځينو ښځو سره د زړه خبرې کړې وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځای هغه برسېره کړې وي، او په تنقيد او پيغور ويلو به يې لاس پورې کړی وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

﴿اَرۡسَلَتۡ اِلَيۡهِنَّ﴾ الآيه ـ «نو ولېږه زلېخا يو څوک دغو طعنګرو ښځو ته»، يعني ښځو ته يې بلنه وکړه، او مېلمستيا ته يې راغوښتې، او يو مجلس يې ترتيب کړ، چې د هغه د ماکولاتو او خوړو په منځ کې ځينې خواږه داسې هم وو، چې په چړوکيو سره ګرېدل، يا پوټکي به يې ترې لرې کېدل، لکه چې د خوړو ګردې (ټولې) مېوې او نورې د دوی په مخ کې واوښتلې شوې، او په ښه ترتيب سره کېښودې شوې، او د هرې يوې ښځې په لاس کې يوه يوه چړوکۍ ورکړه شوه، څو د تراشولو وړ (لايق) شيانو په خوراک کې د بلې ښځې د انتظار له کلفته بې غمه وي، کله چې دغه ګرد (ټول) شيان يې جوړ او پوره ترتيبات يې ونيول، يوسف عليه السلام ته چې هم هغلته چېرې نژدې موجود وو؛ غږ يې وکړ چې دلته راشه، په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) مېلمنو ښځو باندې د برېښنا په شان يو تاثير او حرکت پيدا شو، او ښځې د يوسف د حُسن او جمال له دغې يو ناڅاپي ننداري څخه بيخي بې هوشې او بې حواسې شولې، او د بېهوشۍ په حال کې د مېوو په ځای يې خپل لاسونه پرې کړل.

﴿قَالَتۡ فَذٰلِكُنَّ الَّذِيۡ لُمۡتُنَّنِيۡ فِيۡهِؕ وَلَقَدۡ رَاوَدْتُّهٗ عَنۡ نَّفۡسِهٖ فَاسۡتَعۡصَمَؕ وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ مَاۤ اٰمُرُهٗ لَيُسۡجَنَنَّ وَلَيَكُوۡنًا مِّنَ الصّٰغِرِيۡنَ﴾ ﴿٣٢﴾

نو وويل (زلېخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمی دی چې ملامته کړې ومه تاسو زه په (محبت د) ده کې، او خامخا په تحقيق طلب کړی وو ما له ده له نفسه د ده؛ نو ځان يې وساته (او ځما مطلب يې ونه کړ)، او قسم دی خامخا که ونه کړي هغه څه چې امر کوم زه ده ته؛ نو خامخا به بندي (قيد) کړی شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دی له ذليلانو (په دې بنديخانه کې).

تفسير: اوس زلېخا موقع وموندله چې د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشي بېرته پر هم دوی ورغوځار کړي، ګواکې په دغه وخت کې ﴿فَذٰلِكُنَّ الَّذِيۡ لُمۡتُنَّنِيۡ فِيۡهِؕ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وکړو، د دې ټولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو سره څنې زلېخا بيخي ځان له لاسه ورکړ، او د هغې پېښې ګرد واقعات يې په ښکاره ډول سره ټکي په ټکي وويل چې: «بېشکه ما غوښت چې د دې کنعاني ځلمي زړه په لاس راوړم، مګر دغه د پاک الله بنده په داسې ډول سره خپل ځان له ما څنې وژغوره (وساته) او لاس يې له ما څنې وونيخه، چې زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم کولی» ګواکې الله تعالی د ګرد ښار د خواصو ښځو په ټولنه کې د يوسف عليه السلام د عصمت او عفّت کمال او د نزاهت او طهارت ثبوت يې ور وړاندې کړ.

﴿وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ﴾ الآيه ـ د زلېخا مقصود په دغو خبرو او اترو کې لږ څه نورو ښځو ته د خپلې معذورۍ او نامرادۍ اظهار وو، څو د هغوی زړه خوږي او همدردي حاصله کړی شي، او لږ څه په تحکمي ډول په وېرولو سره د يوسف عليه السلام مرعوبيت وو، چې هغه ووېرېږي او وروسته له دې نه د زلېخا په مراد او مطلب کار وکړي.

کله چې دغو ښځو يوسف عليه السلام ته وويل چې امر ومنه د مولاګۍ خپلې، که نه بندي (قيدي) کېږې، او رېړونه (تکليفونه) به تېروې.

﴿قَالَ رَبِّ السِّجۡنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدۡعُوۡنَنِيۡۤ اِلَيۡهِۚ وَاِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّيۡ كَيۡدَهُنَّ اَصۡبُ اِلَيۡهِنَّ وَاَكُنۡ مِّنَ الۡجٰهِلِيۡنَ﴾ ﴿٣٣﴾

نو وويل (يوسف): ای ربه ځما ! بندي خانه ډېره خوښه ده ځما له هغه کاره چې بولي دا ښځې ما هغه کار ته، (ای الله وګرځوې مکر، فرېب د دوی له مانه)، او که ونه ګرځوې ته له ما څنې مکر فرېب د دې ښځو؛ نو ميلان به وکړم زه دوی ته، او بيا به وګرځم (په سبب د دغه ميلان) له جاهلانو.

تفسير: معلوميږي چې زليخا د غه د مايوسۍ غوصې، او د مظلوميت ډکې وينا د دې پر نورو هم جنسانو او سيالانو خپل پوره اثر وغورځوه، يا لا له پخوا د دوى په منځ کې سره څه خبرې او اترې به هم شوې وې، په هر حال ليکلي دي، چې په دغه وخت کې ګردو ښځو د يوسف عليه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سيدې مېرمنې خبره ومنې ! آخر ته ولې پر دغې غريبې باندې ظلم او تېرى کوې؟ او ښايي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتيجه به تاته خامخا ربړونه اومصيبتونه دروړاندې کړي، او بل هيڅ يوه ګټه درته نه رسوي».

نو يوسف عليه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالى له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «يا اله العالمينه ! ما د دوى له مکرونو او فرېبونو څخې وژغوره (وساته) ! که په دغې سلسلې کې ماته بندي کېدل راپېښېږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بنديګرۍ ته د معصيت پر ارتکاب ترجيح ورکوم، که ته ځما لاس ونه نيسې؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوى دغو لمسولو ته به څه تمايل وکړم».

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو ويې ګرځولو له ده څخه فرېب د دوى، بېشکه الله هم دى ښه اورېدونکى ښه عالم دى (په ګردو افعالو).

تفسير: يعنې دى يې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقيم کړ، او د هيڅا مکر او فرېب پرې ونه چلېد، او هيڅ اثر يې پرې ونه کړ.

﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ يعنې د ګردو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دى، شاه صاحب ليکي: «ظاهرا معلوميږي چې دى پخپلې غوښتنې او دعاء سره بندي شوى دى، ليکن الله تعالى د ده دومره دعا قبوله فرمايلې ده، چې د هغوى فرېب يې ترې دفع کړى، نور بندي کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښايي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدې ونه غواړي، او پوره د نېکۍ سوال دې کوي، اګر که هر څه چې کيږي خو همغه چې په قسمت کې ليکلى شوي دي»، په ترمذي شريف کې راغلي دي چې له يوه سړي څخه رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه دعاء واورېده: «اللهم إني أسألك الصبر» «اى الله ! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمايل: «سألت الله البلاء فاسأله العافية» «تا له الله تعالى څخې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کيږي؛ نو ترې عافيت وغواړه».

﴿ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ﴾

نو بيا ښکاره شو دوى ته (يعنې عزيز او تابعانو د عزيز ته) وروسته له هغه چې وليدل دوى دلائل (د پاکۍ د يوسف) چې خامخا په بندي خانه کې به واچوي هرومرو (خامخا) دى تر يو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بندي کړ شو يوسف).

تفسير: يعنې سره له دې چې د يوسف عليه السلام د برائت او نزاهت ډېر دلائل يې ليدلي وو؛ بيا هم دوى په دغه کې مصلحت وليد، چې تر يوې مودې پورې يوسف عليه السلام بندي کړي، څو عام وګړي او خلق داسې وګڼي چې همدغه يوسف پړ وو، او همغه کمبخته ښځه بې سببه بدنامه شوه، ګواکې هغه تخويف او وېرول چې د زليخا له لوري په بنديتوب سره ورکړى شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِ ۭ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًا ۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّىْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۭ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٦﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلمیان، وویل یو له دې دواړو: بېشکه زه وینم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انګور لپاره د شرابو، او وویل هغه بل چې: بېشکه زه وینم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې ده د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبیر د دې (هر یوه خوب)، بېشکه مونږ وینو تا له نیکو کارانو (له بندیانو سره، یا د بندیخانې، یا له ښو علماوو د تعبیر څخه).

تفسیر: یعنې په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بندیان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی څخه یو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکی او بل یې ساقي وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده یې درلوده بندیان شوي وو، په بندي خانه کې د یوسف علیه السلام د مروءت، امانت، رښتیا ویل، ښه اخلاق، زیات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبیر، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بندیان هم له یوسف علیه السلام سره ډېر مأنوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به یې ورته کولو، یوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَاْتِيْكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهٖٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْوِيْلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّاْتِيَكُمَا ۭ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ ۭ اِنِّىْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٧﴾

وویل (یوسف) چې: لا نه به وي راغلی تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مګر چې خبر به کړم تاسې په تعبیر د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبیر له هغه علم نه دی چې ښوولی دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرېښې مي دی دین د هغو خلقو چې ایمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسیر: یوسف علیه السلام ړومبی هغوی ته تسلي ورکړه، چې هرومرو د دغو خوبونو تعبیر تاسې ته ډېر ژر معلومیدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کیږي، هغه به زه دروښیم، لیکن د خوب د تعبیر کولو څخه د مخه یوه ډېره ضروري او مفیده خبره در اوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبیر علم او نور ماته له کومه ځایه حاصل شوی؟ نو په یاد یې ولرئ چې زه کوم کسب ګر کاهن یا منجم نه یم، بلکه ځما د علم سرچینه ربّاني وحیه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه رانښوولی دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دین او ملت پرېښی دی، او د خپلو پلرونو او نیکونو د ابراهیم، اسحاق او یعقوب غونډې انبیاوو او مرسلانو د توحید پر دین ځم، او د هغوی لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له ګردو خبرو څخه لویه او مقدسه د نظر مطمح همدغه خبره ده، چې د دنیا هیڅ یو شیز په هیڅ یوه درجه له پاک الله سره شریک ونه ګرځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبیت او معبودیت کې، یوائې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال یوسف علیه السلام مناسبه موقع لیدلې په نهایت مؤثر ډول سره دغو بندیانو ته د ایمان او توحید په جانب ترغیب او تشویق ورکړ، د انبیاوو همدغه کار او عادت دی، چې د دعوت او د حق د تبلیغ هیڅ یوه مناسبه موقع له

لاسه نه ور کوي، یوسف علیه السلام ولید چې د دغو قیدیانو زړونه څما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بندیګرۍ په مصیبت کې ګرفتار دي، ښایي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه ! په دغه وخت کې ته دې د تبلیغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله ! ړومبی دوی ته دیني خبرې وروښیه، بیا یې د خوب تعبیر ووایه ! دغه تسلي یې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د ډوډۍ تر وخت پورې تعبیر به درمعلومیږي، څو دوی د پند او نصیحت له اورېدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کېږدي.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَآءِيٓ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِاللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ ذٰلِكَ مِن فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

او متابعت کړی دی ما د دین د پلرونو خپلو چې ابراهیم او اسحاق او یعقوب دي، نه ښاییږي مونږ ته چې شریک ونیسو په الله پورې، هیڅ شی په هیڅ څیز کې، دا (توحید) له فضل د الله دی پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، ولیکن زیات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبیاوو).

تفسیر: یعني څمونږ خالص توحید او په ابراهیمي ملت باندې څمونږ قایم پاتې کېدل نه یواځې څمونږ په حق کې بلکه د ګرد جهان په حق کې فضل او رحمت دی، لیکن افسوس دی چې ډېر کسان د الله تعالی د دغه لوی نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان یې منلی وی، او د توحید په سمه او صافه لاره تللي وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصیان لاره یې نه وی غوره کړې، حال دا چې دوی بالعکس د ناشکرۍ، شرک او عصیان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

يٰصٰحِبَيِ السِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوٰحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

ای دواړو ملګرو څما د زندان ! آیا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دی چې) یو دی (بې له شریک په الوهیت کې)؟ ډېر قوي غالب دی.

مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطٰنٍ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

عبادت نه کوئ تاسې غیر له الله مګر د څو نومونو چې نومونه مو ایښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی (رالېږلی) الله په (عبادت د) هغوی کوم برهان حجّت سند، نه دی حکومت (د هیچا) مګر خاص د الله دی، امر یې کړی دی په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مګر د همده، دا (عبادت د ده) دین دی سم (او حق دی ښکاره) ولیکن زیات د خلقو نه پوهیږي (په لاره حقه).

تفسیر: یعني خوشې چټي (بېکاره) بې سنده او بې ځایه له خپل ځانه څه نومونه مو ایښي دي، چې تر هغو لاندې د یوې ذرې په اندازه هم څه حقیقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش یې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او نادانۍ ښایي چې سړی وشرمیږي، یعني له قدیمه راهیسې د انبیاوو علیهم السلام په ژبو دغه حکم مو لېږلی دی چې د پاک الله په عبادت کې بل هیڅوک مه شریکوئ ! ﴿وَسْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَآ أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمٰنِ ءَالِهَةً يُعْبَدُونَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (۴۵) آیت (۴) رکوع) یعني د خالص توحید په لاره کې هیڅ یوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سړک دی، چې پر هغه باندې د تللو په وسیله انسان بې له وېرې په اطمینان تر الله تعالی پورې رسیږي، لیکن ډېر کسان له حماقته یا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهیږي.

يٰصَاحِبَيِ السِّجۡنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسۡقِىۡ رَبَّهٗ خَمۡرًا‌ ۚ وَاَمَّا الۡاٰخَرُ فَيُصۡلَبُ فَتَاۡكُلُ الطَّيۡرُ مِنۡ رَّاۡسِهٖ‌ ؕ قُضِىَ الۡاَمۡرُ الَّذِىۡ فِيۡهِ تَسۡتَفۡتِيٰنِ ؕ‏ ﴿۴۱﴾

ای دواړو ملګرو ځما د بنديخانې ! هر چې يو له تاسې دواړو (دی، چې د پاچا ساقي دی)؛ نو وبه څښوي مالك بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خبّاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فيصله شوی دی کار هغه چې په هغه کې فتوی او تعبير غوښت تاسې له ما څخه.

تفسير: د تبليغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته يوسف عليه السلام د دوی د خوبونو تعبير وفرمايه، هغه چې په خوب کې پاچا ته شراب ورڅښولي دي، د هغه تعبير همدا دی چې دی به په ويښتيا کې هم بيا خپل پاچا ته شراب ورڅښوي، او هغه بل چې په خوب کې يې ليدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډۍ خوري، د هغه مطلب دا دی چې پر دار باندې ځوړولی کيږي، او ځناوران د ده د سر پوستکی هم شکوي او خوري به يې، د قضا او قدر فيصله همدغه ده، چې هغه له سره بېرته ګرځېدونکې نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې کوله، هغه مې وروښوله، دغه بالکل يوه قطعي او يقيني او پرې کړی شوې خبره ده، چې په کې له سره تخلف نشي کېدی، لکه چې همداسې وشو، ساقي د زهرو ورڅښولو له تهمته بيخي پاك او بريء ووت، او نانوايي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِىۡ ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنۡهُمَا اذۡكُرۡنِىۡ عِنۡدَ رَبِّكَ فَاَنۡسٰٮهُ الشَّيۡطٰنُ ذِكۡرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِى السِّجۡنِ بِضۡعَ سِنِيۡنَ ؕ ﴿۴۲﴾

او وويل يوسف هغه يوه ته چې يقين يې درلود چې بېشکه دی خلاصېدونکی دی له دې دواړو نه (چې ساقي دی) چې: ياد کړه (مظلوميت ځما) په نزد د مالك خپل (چې خوشې مې کړي له بنده)؛ نو هېر کړ شيطان يادول د يوسف هغه بادار خپل ته، نو پاتې شو يوسف په بندي خانه کې څو کاله (يعنې اوه کاله).

تفسير: دلته ظن د يقين په معنی دی لکه چې په ﴿الَّذِيۡنَ يَظُنُّوۡنَ اَنَّهُمۡ مُّلٰقُوۡا رَبِّهِمۡ﴾ کې دی، يعنې يوسف عليه السلام د دغو دواړو په منځ کې د هغه په نسبت چې متيقن وو چې بريء کېدونکی دی، کله چې له بندي خانې څخه ووت ووېل: چې د پاچا په مخکې ځما يادونه هم وکړه، چې داسې يو بې قصوره سړی د کلونو کلونو راهيسې په بندي خانې کې پروت دی، د مبالغې هيڅ ضرورت نه دی، ځما کوم حال او احوال چې تا پخپلو سترګو ليدلي دي؛ کټمټ (هوبهو) همغه ووايه !.

﴿فَاَنۡسٰٮهُ الشَّيۡطٰنُ﴾ الآيه ـ يعنې شيطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه کې مختلفې وسوسې او خيالات وغورځول، او داسې يې غافل کړ چې د خپل دغه لوی محسن «يوسف عليه السلام» تذکره يې تر کلونو کلونو پورې ونه کړه، او له سره يې په ياد هم پاتې نشو، او بالنتيجه يوسف عليه السلام څو کاله نور هم په بندي خانه کې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته کله چې پاچا يو خوب وليد، چې د هغه په تعبير باندې هيڅوك ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقي) يوسف په ياد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ الَّذِىۡ نَجَا مِنۡهُمَا وَادَّكَرَ بَعۡدَ اُمَّةٍ﴾ الآيه ـ د هېرولو نسبت د شيطان په لوري ځکه وکړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذريعه ده، چې دنسيان سبب ګرځي، د موسی عليه السلام د سفر ملګري هم ويلي وو: ﴿وَمَاۤ اَنۡسٰنِيۡهُ اِلَّا الشَّيۡطٰنُ اَنۡ اَذۡكُرَهٗ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۶۳) آيت (۹) رکوع).

لیکن په هر شر کې الله تعالی کومه د خیر خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اګر که د نسیان نتیجه د بندیګرۍ د تطویل په صورت راڅرګنده شوه؛ خو بیا هم د شاه صاحب د نکتې له پیدا کولو سره سم داسې یو تنبیه ورته وشوه، چې یو نبي لره نه ښایي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جریر او بغوي او نورو له ځینو اسلافو څخه نقل کړې دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمیر د یوسف علیه السلام په لوري راجع کړې دی، ګواکې ﴿اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ویل چې خپل بادار ته څما ذکر وکړه ! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره یې پخپله هم د پاک الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿۴۳﴾

او وویل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما ولېدلې په خوب کې اووه غواوې څربې چې خوري دې (څربو غواوو لره) اوه نورې خوارې غواوې، او (بیا مې ولېدل) اوه وږي شنه او نور اووه مې ولیدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلې د درباریانو ! فتوی (تعبیر) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب څما کې که یئ تاسې چې د خوب تعبیر کولی شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿۴۴﴾

نو وویل (دغو درباریانو): دا ګډوډ (تخیلي) خوبونه دي، او نه یو مونږ په تعبیرونو د خوشې خیالي خوبونو باندې پوهیدونکي.

تفسیر: معلومیږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې یوه خبره یې جوړه کړه چې دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټي (بېکاره) او پریشان خیالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خیالات او چرتونه ورپېښیږي، چې له سره د دقّت او اعتناء وړ او لایق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبیر کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبیر تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿۴۵﴾

او وویل هغه سړي چې خلاص شوی وو له هغو دواړو (یعني ساقي) او په یاد یې شو (یوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبیر د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (یوسف زنداني ته).

تفسیر: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقي چې له بندیګرۍ څخه خوشې شوی وو یوسف علیه السلام په یاد کې راغی، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته یې وویل: که ماته لږ څه تر بندیخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحیح تعبیر تاسې ته راوړم، په بندیخانه کې یو مقدس پرښته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبیر کې ډېر ماهر دی، ممکن دی چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړې وي، زه د دغه تعبیر لپاره د ده خدمت ته حاضریږم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقي د یوسف علیه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه یې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

اى يوسفه ! اى ډېره رښتينه ! تعبير دخوب راكړه مونږ ته په اوو غواوو څربو كې چې وخوري دې څربو لره اووه (نورې) خوارې غواوې، او په اوو وږيو شنو كې، او اوو نورو وچو وږيو كې (چې له هغو شنو چاپېر دي) ښايي چې زه بېرته لاړ شم (سره له تعبيره) خلقو ته (چې پاچا او درباريان يې دي) لپاره د دې چې دوى پوه شي (په تعبير د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وويل (يوسف) چې كرئ به تاسې (هر قسم فصل) اووه كاله پرله پسې په ډېر زيار (كوښښ) سره ډېر، نو هر هغه چې ورېبل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وږي خپل كې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې يې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک كړئ). بيا به راشي وروسته له دغو (اووه كلونو ودانو) اووه نور (كلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو كلونو) هغه غلې چې پخوا ذخيره كړې وي تاسې لپاره د دې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې ساتئ (يې تخم ته). بيا به راشي وروسته له دې (كلونو د قحط) يو كال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه كې به فرياد رسي وكړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې كې به ونښېخي (نچوړ كړي) خلق (مېوې او غوړي داني).

تفسير: يوسف عليه السلام د خوب د تعبير په ورښوولو كې نه څه ځنډ (ايسارتيا) وكوله، او نه يې كوم شرط ورته كېښود، او نه يې هغه سړى شرمنده كړ، چې ته مې وروسته له دغومره كلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبياوو عليهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلومېږي، بيا هغه يواځې د خوب تعبير غوښتى وو، مګر ده درې شيان ورعطا كړل: تعبير، تدبير، تبشير.

د يوسف عليه السلام د كلام حاصل دا دى، چې اووه غټې څربې غواوې او اووه شنه وږي هغه اووه كلونه دي چې په كې پرله پسې متواتر خوښى او هوسايي (ارام) به وي، د څمكو حاصلات به ډېر كيږي، حيوانات او نباتات به ډېره ترقي او وده كوي، وروسته له دې نه به اووه كلونه قحط راځي، چې په هغه كې به هغه ګردې پخوانى ذخيرې خوړلى كيږي، او بيخي به يې په پاى رسوي، يواځې د راتلونكي كال د تخم شيندلو لپاره به لږ څه پاتې كيږي، دغه اووه كاله همغه خوارې غواوې او وچ وږي دي چې څربې غواوې او شنه وږي به خوري، او ختم كوي يې.

د تعبير ښوولو په ضمن كې يوسف عليه السلام د شفقت او زړه سوى او رحم على خلق الله لامله د يوه تدبير تلقين هم وفرمايه، چې په ړومبنيو اوو كلونو كې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښايي چې په ډېر حفاظت سره يې وساتئ، او په كفايت شعارې سره يې ذخيره وكړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او كرلو لپاره پكاريږي؛ هغه بېله كړئ، او لږ يې په ډېر احتياط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وږيو كې پرېږدئ، چې له چنجيانو او نورو مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلى شي، او د اوو كلونو حاصلات د خوارلسو كلونو په كار ورشي، كه داسې ونه كړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره ګرانه وي.

د دغه تعبير او تدبير ښوولو څخه وروسته يې هغوی ته يو بشارت هم واورا وه، چې غالباً به ورته د وحيې په وسيله معلومه شوي وي، يعنې وروسته له اوو كلونو قحطۍ څخه كوم كمال چې راځي؛ په هغه كې به د الله تعالى له خوا ستاسې فرياد رسى كيږي، او ښه پريمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پيدا كيږي، له انګورو (كورو) خُرما او نورو ښښځونكو (نچوړونكي) شيانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستنۍ خبره يې د سائل له حاله سره موافقه وكړه، ځكه د ده كار همدغه وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وويل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (يوسف)، نو كله چې راغى دغه (يوسف ته) استازى (د پاچا) ووېل يوسف چې: بېرته لاړ شه ! مالك بادار خپل ته نو پوښتنه وكړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ كړي يې وو لاسونه خپل، بېشكه چې رب ځما په كيدونو (مكرونو) د دوى ښه خبردار دى.

تفسير: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذكرې په اثر د يوسف عليه السلام معتقد شوى وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبير او د رعاياوو خواخوږي او زړه سوى او ښه تدبير يې واورېد، نو د يوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او على الفور يې امر صادر كړ چې: «داسې پوه سړى دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر كړ شي، چې زه يې زيارت وكړم، او ترې مستفيد شم، او سم د ده د مرتبې او قابليته سره يې عزت وكړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پيغام د يوسف عليه السلام په خدمت كې ورساوه، مګر د يوسف عليه السلام په نظر د ده د ديني او اخلاقي وضعيت برتري او صفايي له ډېر اعلا الأعلى دنيوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دى ښه پوهېده چې د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدايت او ارشاد په كارونو كې ډېر زيات اشكال او سخت ضرر پېښولى شي، كه زه د پاچاهي فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له كلونو كلونو راهيسې د قيد او بنديګرى ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استيصال ونشي؛ نو ډېر امكان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بيا استفاده وكړي، بيا به كومه حيله او پلمه راته جوړه كړي.

نو د دغو مصالحو لامله يوسف عليه السلام د پاچاهي حكم په امتثال كې چالاكي ونه كړه، بلكه د نهايت صبر او استقلال مظاهره يې وكړه، او قاصد ته يې وويل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وكړه چې: «آيا تاسې ته د هغو ښځو څه حقيقت معلوم شوى دى چې د مېلمستيا په موقع كې يې خپل لاسونه پرې كړي وو»، يوسف عليه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له كومه معلوم وي، او داسې خيال به يې كړى وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعې به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل كړى وي، نو ځكه د هغې واقعې يو ممتاز جزء د لاسونو پرې كول يې ظاهر كړه، او پاچا ته يې توجه وركړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتيش او تحقيق وكړي، غالبا اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درڅرګنده كړي، چې تقصير د چا دى؟.

د صحيحينو شريفينو په حديث كې نبي كريم صلى الله عليه وسلم د صدّيق يوسف ستاينه په دغو الفاظو سره فرمايلې ده: «لو لبثت في السجن ما لبث يوسف لأجبت الداعي»، «كه زه دومره مدت بندي پاتې كېدم چې يوسف عليه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونكي اجابت به مې كړى وه، يعنې فوراً به ورسره تلم»، محققين وايي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنګ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزّت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ګرديو ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زليخا راحاضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٰٔنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فريب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاکي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدی، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (رښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فريب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد ترې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (رښتينو) څخه دی.

تفسير: باچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ګواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، څو دوی د باچا په مخکې دروغ ويلو ته څغرد (کوښښ) ونه کړي، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي، چې هغه بې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کيد راښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اوروليي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي.

د ګردو ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زليخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور څما دی، يوسف بيخي رښتين دی.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّى لَمْ أَخُنْهُ بِٱلْغَيْبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ ٱلْخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مې ځکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسې شا هم، او بېشکه چې الله نه برابروي کيد مکر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعني دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ګرد خلق سره وپوهيږي چې د خائنانو او دغابازانو فريب ته الله پاک برى نه ورکوي، لکه چې د دغو ګردو ښځو فريب ونه چلېدو، او بالآخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې؛ نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِىٓ ۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدي ته ځکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدی سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړې وي رب څما چې بېشکه رب څما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: خرنګه چې یوسف علیه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولی وو، لکه چې پخوا مو ولیکل امکان یې درلود چې کوم سطحي سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبیه ورکړي؛ نو ځکه یوسف علیه السلام په خپله خپل نزاهت حقیقت ځرګند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم، دا محض د پاک الله رحمت او اعانت دی، چې یو نفس له بدۍ څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبیاوو علیهم السلام کفیل او ضامن دی، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدۍ په لوري ترغیب ورکول وو، که د الله تعالی خصوصي توفیق او لاس نیونه نه وئ؛ نو ځما نفس به هم د نورو بشریه وو نفوسو په شان وئ.

په ﴿اِنَّ رَبِّیۡ غَفُوۡرٌ رَّحِیۡمٌ﴾ سره یې اشاره وکړه کله چې «نفس امّاره» توبه وکړي، «نفس لوّامه» ګرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصیرات بښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره یې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبیه: حافظ ابن تیمیه او ابن کثیر (رحمهما الله تعالی) او نور له ﴿ذٰلِکَ لِیَعۡلَمَ اَنِّیۡ لَمۡ اَخُنۡهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُوۡرٌ رَّحِیۡمٌ﴾ پورې د زلېخا مقوله دروي، یعني زلېخا د ﴿اَنَا رَاوَدۡتُّهٗ عَنۡ نَّفۡسِهٖ﴾ اقرار وکړ، او ویې ویل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزیز ته د دغې خبرې ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزیز په غیاب او نشتوالي کې کوم لوی خیانت نه دی کړی، بېشکه د یوسف علیه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر ځما دغه مراودت پر یوسف علیه السلام باندې هیڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

وَقَالَ الۡمَلِکُ ائۡتُوۡنِیۡ بِهٖۤ اَسۡتَخۡلِصۡهُ لِنَفۡسِیۡ ۚ فَلَمَّا کَلَّمَهٗ قَالَ اِنَّکَ الۡیَوۡمَ لَدَیۡنَا مَکِیۡنٌ اَمِیۡنٌ ﴿۵۴﴾

او وویل پاچا چې راولئ (تاسې ای مقربینو ځما) ماته دغه (یوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (یعني ځما به مشیر خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (باچا) له دغه (یوسف) سره، وویل (باچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد ځمونږ خاوند د مرتبې امانتګر یې.

تفسیر: باچا یې څه لا له پخوا څخه معتقد شوی وو، کله یې چې بالمشافهه خبرې ورسره وکړې، نو بیخي یې مخلص او معتقد شو، او حکم یې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتیالی (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي چې: «اوس یې د عزیز سره علاقه پرې کړه، او دی یې خپل مصاحب وګرځاوه».

قَالَ اجۡعَلۡنِیۡ عَلٰی خَزَآئِنِ الۡاَرۡضِ ۚ اِنِّیۡ حَفِیۡظٌ عَلِیۡمٌ ﴿۵۵﴾

وویل (یوسف علیه السلام باچا ته) چې: مقرّر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو پاچا یوسف ته د خزائنو کنجي ګانې وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختیارات یې ورته وکړل).

تفسیر: یعني د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولی شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف یم، یوسف علیه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخیستل، څو په دغه وسیله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولی شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوک سره د مخلوقاتو خبر نیونه وکړی شي، او د حکومت مالي وضعیت په ښه ډول سره ټینګ او مضبوط وساتلی شي، له دې نه ظاهرېږي چې انبیاء علیهم السلام دنیوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلائقو د خدمت لپاره مالیاتي په چارو کې لاس وهل د نبوّت له مقامه یا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري.

که يو سړی سره له نېکې نيتې داسې وګڼي، چې د هغه منصب لپاره زه اهل يم، او له نورو څنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړيږي، نو دغه د مسلمانانو د خير غوښتلو او نفع رسولو له امله که د هغه غوښتنه يا مطالبه وکړي؛ کولی يې شي.

د عبد الرحمن بن سمرة (رضي الله تعالى عنه) له يوه حديثه معلوميږي «هر څوک چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کيږي» (او غيبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه کوي)، او دغه په هغه وخت کې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنيوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ يوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، چې ځای به يې نيوه (يعني اوسېده) له دغې ځمکې څخه هر چېرته چې به يې خوښه وه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمايو مونږ، او نه ضايع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نيکوکارانو).

تفسير: يوسف عليه السلام هر چېرې چې غوښته ښکته کېده، او هر هغه شی يې چې زړه غوښته به يې تصرف کاوه، ګواکې «ريان بن وليد» په نامه سره باچا وو، او په حقيقت کې يوسف عليه السلام پاچاهي کوله.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خير (ډېر غوره) دی (له دنيوي اجره) هغه کسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزګاري يې کوله (له شرک او فواحشو).

تفسير: هر هغه چې د نېکۍ او ښېګڼی (فائدې) لاره غوره کړې ده؛ الله تعالى هغه ته په دنيا کې که اراده وفرمايي د هغه خوږه ثمره ورکوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي يا حکومت ـ عيش وي يا عشرت، خوږ ژوندون يا لذت، قلبي غنا وي يا قناعت، نو يوسف عليه السلام ته دغه ګرد شيان ورعنايت فرمايلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجرونه؛ هغه يو ايماندار او پرهېزکار ته هلته له دنيوي اجرونو څخه خورا (ډېر) بهتر اجرونه ور په برخه کيږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهيم عليه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بيان وشو چې ورونيو په څه ډول سره يوسف عليه السلام له کوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذليل شي، او الله تعالى څرنګه ورته عزت وباښه، او پر ملک يې واک او اختيار ورکړ؟ او همداسې څمونږ محبوب رسول محمد صلى الله عليه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل ورونه د يوسف (له کنعانه مصر ته) نو رانوتل په دغه (يوسف) باندې پس وپېژندل (يوسف) دوی، او دوی دغه (يوسف) لره ناپېژندونکي وو (په سبب د حجاب يا اوږدوالي د زمانې).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي، کله چې يوسف د مصر پر مملکت خپلواک او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبيو کلونو کې يې ښه وداني وکړه، او د ګردو ځمکو غلې او دانې يې راغونډې کړې،

او ذخیره یې کړې، بیا د قحط په اوو وروستنیو کلونو کې یو متوسط نرخ یې وټاکه، او هغه به یې پر مصریانو او نورو پردیسیانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مګر پردیسیانو ته یې سړي په سر له یوه اوښ بار (څټې) څخه زیات نه ورکاوه.

نو په دغه وسیله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهۍ خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انګازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده وروڼه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هیئت او قیافه او وضع او قطع کې دومره تغییر او تبدیل نه وو شوی، دلته یوسف به هم پرله پسې د خپلو وروڼو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نسبې پوښتنه به یې هم کړې وي، لکه چې د سلاطینو او اعیانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جریان لري، لکه چې په ځینو تفاسیرو کې راغلي دي، چې هغوی یوسف علیه السلام ته خپل نوم او صفات بیان کړل، څرنګه چې یوسف علیه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د وروڼو فکر او خیال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به یوسف علیه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شیانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی یوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چې تیار کړ (یوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وویل (یوسف وروڼو خپلو ته) چې راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی ! آیا نه وینئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پیمانه او زه غوره د مېلمستیا ورکوونکو یم.

تفسیر: یوسف علیه السلام د خپلو وروڼو ښه مېلمستیا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر یو اوښ غله یې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهربانۍ د لیدلو په اثر وایې، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ یو علاتي ورور (بنیامین) ځمونږ د سپین ږیرې غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکین لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عیني ورور یوسف علیه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېدیا کې هلاک دی، که د (بنیامین) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، یوسف علیه السلام وفرمایل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حیواناتو، کله چې تاسې بیا راځئ نو (بنیامین) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کېږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي یئ، چې زه پوره ورکومه پیمانه، او بېرته نه نیسم حق د هیچا، نو آیا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کې څه تردّد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هیڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره یې راولئ !.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علاتي ورور خپل) نو له سره نشته پیمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بیا ماته (په مصر کې).

تفسیر: یعنې که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلی شئ چې تاسې دروغ وایئ، او خلاف الأصول د یوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه یواځې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته یا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کېږي.

﴿قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ۝٦١﴾

وویل دوی: ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اګر که له پلاره د هغه بېلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کوښښ کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

﴿وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝٦٢﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه ګرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښایېږي چې دوی وپیژني دا (پنګه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښایېږي چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي وررور ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنګه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، څو کله چې بېرته خپل کورته وررسېږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وګوري چې له غلې سره د هغوی پنګې (سرمایې) هم بېرته ورکړی شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووایي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کېږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړي، او که پنګه یې په لاس وي؛ نو هرومرو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنګه ورمسترده کړه.

ځیني وایي چې: یوسف علیه السلام له خپلو وروڼو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لرې لیده، نو ځکه یې بېرته ورمسترده کړ.

﴿فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ۝٦٣﴾

نو کله چې بېرته وګرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! منع کړی شوې ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره ورور ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

﴿قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ۖ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ۝٦٤﴾

وویل (یعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندې په هیڅ شان سره) مګر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر وررور د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د ﴿وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ﴾ الفاظ تاسې د یوسف د بیولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنګه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهرباني کې روغ رمټ وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنګه (سرمايه) خپله چې بېرته رالېږلې شوې وه دوی ته، نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ ! څه به (لا زيات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنګه (سرمايه) ځمونږ چې بېرته رد کړې شوې ده مونږ ته، او (بيا ځو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زيات به راوړو بار د اوښ (يعنې د بنيامين برخه) دا (يو بار د اوښ) پيمانه ده اسانه.

تفسير: يعني د داسې اسانې پيمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کيږي (بنيامين) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنی اخيستی دی، يعني هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې قحط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کيږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د ګردو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنيامين) له تاسې سره تر هغه پورې چې راکړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دی مګر که چاپېروالی وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه يا مغلوب شئ)؛ نو کله چې ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وايو يې مونږ وکيل (شاهد) دی.

تفسير: يعني که د الله تعالی له تقدير سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې ګرد سره پړه او مغلوبان شوئ، او د نجات هيڅ يوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هيڅ نشم ويلی، هو ! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنيامين په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول يې وفرمايل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ يعني هغه عهد او پيمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه ګرد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خيانت يا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۖ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

او وويل (يعقوب) له شفقته: ای ځامنو ځما ! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازې يوې (چې نظر وانخلئ) او ننوځئ (دوه دوه يا درې درې) له دروازو بېلو بېلو څخه، اونشم دفع کولی زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هيڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همده باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او ښايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترګې هرومرو اړولې کيږي، «العين حقٌ» نظر لګېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شئ، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبه تاسې نظر شئ، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي ګرځولی، په ګردو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چليږي، ځمونږ دغه ګرد انتظامات د الله تعالی د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو ! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مګر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم ځما په شان د زړه له کومي (منځ) د الله تعالی پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيرو مه غره کېږئ. !.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځايه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځئ !)؛ نه وو دغه ننوتل له بېلو بېلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ څيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوړي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ ۖ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چې ورننوتل دغه (ورونړه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتازه معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علاتي ورونړو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريي خرڅ کړم، او ځمونږ پلار او نور يې ځما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري د راتلو په وخت کې چې له تا سره کومه سختي کړې ده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه ګرد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالی مو راحت عزت او پت را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

نو كله چې تيار يې كړل دوى ته اسباب د سفر د دوى؛ نو كېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل كې، نو غږ وكړ غږ كوونكي: او (خلقو د) قافلې ! (ودرېږئ چې) بېشكه تاسې خامخا غله يئ.

تفسير: يعني كله چې د يوسف عليه السلام په حكم د دوى غلې يې وربار كړې، او د سفر ګرد سامان يې ور تيار شو، نو يو جام د اوبو څښلو يې د خپل ورور (بنيامين) په اسباب كې كېښود (چې د زرو يا زبرجدو په جواهرو چړاو وو، بيا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه يې پيمانه كړه) څه مهال (وخت) چې كاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پيره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالآخر هغوى ته پر دغې قافلې شبهه پيدا شوه، څرنګه چې قافله ښايسته لرې تللې وه، نو پيره دارانو ورپسې نارې سورې كړې، چې اى كاروانيانو ! ودرېږئ ! چې تاسې يقيناً غله په نظر راځئ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

وويل (ورونړو د يوسف) او مخونه يې راواړول پر دغو (نوكرانو د يوسف) چې څه شى دى هغه چې تاسې ورك كړى دى (او لټوئ يې؟).

تفسير: يعني مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ كه ستاسې كوم شى ورك شوى وي؛ نو هغه راوښيئ مونږ خو چېرې لرې نه يو تللي، راشئ څمونږ مالونه او اسبابونه راولټوئ !.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

وويل دوى: وركه كړې ده مونږ پيمانه د باچا، او دې هغه چا ته چې راېې وړه پيمانه بار د يوه اوښ، او زه په دې (بار) ضامن يم (چې ور يې كړم پيدا كوونكي ته).

تفسير: پيره دارانو وويل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام يا د غلې پيمانه لټوو، چې ورك شوى دى، كه كوم سړى يې بې له حيلې او حجّته راحاضر او راوړي؛ نو د اوښ د ښتې غَلَه به ورانعام او وروبښو، او زه يې ذمه وار يمه چې ور رسوم به يې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

وويل دوى: قسم دى په الله، خامخا په تحقيق پوهه يئ تاسې چې نه يو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وكړو په ځمكه (مصر) كې، او هر ګز نه يو مونږ غلا كوونكي(د دې جام).

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

نو وويل (بيا دغو نوكرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام يا د سارق) كه (ښكاره) شوئ تاسې دروغجنان؟.

تفسير: محافظينو وويل چې: تاسې خوشې چټي (ببكاره) خبرې ولې كوئ؟ اوس مونږ ستاسې كالي (جامې) او اسباب لټوو، كه دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بيا به څه ووايئ؟ او څه به وكړئ؟ او سزا به مو څه وي؟.

قَالُوْا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُّجِدَ فِيْ رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ﴿۷۵﴾

نو وویل (بیا ورونړو د یوسف) چې: سزا د دې (غلا نیول د) هغه چا دي چې وموندلی شوه (دغه پیمانه) په بار د ده کې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا ورکوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسیر: یعني دغه چې غل مریي کیږي د مال د خاوند؛ په ابراهیمي شریعت کې د غلو سزا وه، یعني له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر یوه کال پورې د غلام په حیثیت د مال د خاوند سره پاتې کیږي، د یوسف علیه السلام ورونړو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمّله د سزا ذکر وکړ، ځکه چې دوی پوره متیقن وو، چې مونږ غله نه یو، او نه د غلا مال امکان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځکه دوی په خپل اقرار سره ملزّم او ونیول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه یې ترې واړول.

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِيْهِ ؕ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِيْ دِيْنِ الْمَلِكِ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ؕ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ؕ وَفَوْقَ كُلِّ ذِيْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ ﴿۷۶﴾

نو شروع وکړه (یوسف یا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده (لپاره د دفعې د تهمت، نو بیا یې ونه موند په هغو کې) بیا یې را وویستله دغه (پیمانه) له باره د (سکه) ورور خپل، همدارنګه چل ښوولی وو مونږ یوسف ته، نه وو دغه (یوسف) چې ونیسي ورور خپل په دین (قانون) د باچا (مصر) کې مګر چې اراده وفرمایله الله (دغه چل یې وروښود)، پورته کوو مونږ (په علم او حکمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمایو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسیر: یعني د دغو ویناوو څخه وروسته محافظینو دوی د مصر عزیز یوسف ته بوتلل، او دغه ګرده پېښه یې ور واوروله، یوسف علیه السلام د تفتیش او تحقیق امر صادر کړ، ړومبی یې د نورو ورونړو د بارونو په سپړلو شروع وکړه، او د دوی ځتې بسترې څورې او نور یې ولیدل، خو له دوی ځنې هغه جام را ونه ووت، بالآخر د بنیامین د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ؕ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ﴾ الآیه - یعني د ده د ورونړو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه ! نو پر هم دغې ونیول شو، که نه دغه خو د مصر د حکومت قانون نه وو، که داسې تدبیر نه کېده چې پخپلو اقرارونو کې راګېر شي؛ نو د مصري قانون له مخې هیڅ یو داسې کوم صورت چې د هغه له مخې د بنیامین د بېرته ستنولو (راواپس کولو) سند کېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ﴾ یعني د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي؛ حکمت او تدبیر ورښیي، یا په خپل لطیف تدبیر سره لوړتیا ورکوي، وګوره هغه ځلمیان چې په غلا سره یې له خپله پلاره یوسف غلا کړ، او په څو روپو یې وپلوره (خرڅ کړ)؛ نن د غلو په حیثیت د یوسف په مخ کې و لاړ دي، ښایي په دې ډول سره د دوی د پخوانیو غلطیو کفاره وي.

قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

نو وويل (ورونړو د يوسف): كه غلا وكړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځكه چې) پس په تحقيق سره غلا كړې وه (سكني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل كې او ښكاره يې نه كړه (هغه خبره) دوی ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه كې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دی په هغه خبره چې تاسې يې بيانوئ (په حق د يوسف كې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوی د خپل پاكې ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد څرګندولو (ښكاره كولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ كړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع كې ډېرې قصې بيان كړې دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام ورونړو د غلا لفظ كې اشاره كړې وه، او د هغوی دنقل حاجت دلته نشته.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ﴾ الآيه ـ يعنې سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځكه چې د الله تعالى حكمت د دوی د پټې خبرې په څرګندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه كې پټه وساتله، او پخپل ځواب كې يې د دوی د اتهام حقيقت ور څرګند نه كړ، بلكه پخپل زړه كې يې وويل: ﴿أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ يعنې بالعكس غله پر كوتوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا كړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو وېړيا سودا كړی دی، باقي څما د غلا حال خو پاك الله ته معلوم دی.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرٌّ مَّكَانًا﴾ الآيه ـ څخه داسې مطلب اخيستی دی؛ چې يوسف عليه السلام هغوی ته خطاب كوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له كاليو څخه هغه مال راڅرګند شو، هغه سره هغه بل بېګناه ورور يې هم ملوّث كوئ، الله تعالى ښه پوهېږي چې تاسې پخپلې دغې وينا كې تر كوم ځای پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا دركوي.

(كله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سړيو ته وركړ؛ نو ورونړه يې په زارۍ شول او)

قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

وويل دوی: ای عزيزه! بېشكه ده لره يو پلار دی زوړ ډېر معمّر (چې پس له يوسفه له ده سره مينه كوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځای د ده (يرغمل او دی راپرېږده)، بېشكه مونږ وينو تا له احسان كوونكو څخه.

قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام ورونړو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېګناه) مګر هغه څوك چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (كه ونيسو په ځای د هغه بل څوك)؛ نو مونږ به په هغه وخت كې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعنې مونږ پر الله تعالى له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځاى بل ونيسو، مونږ خو يواځې همغه سړى راستنوو (واپس کوو) چې له هغه سره مو خپل ځيز موندلى دى، او هغه «بنيامين» دى، چې د عيني ورورولى لامله به له مونږ سره پاتې کيږي.

دلته هم د ﴿إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ﴾ په ځاى «الا من سرق» نه دى ويلى، چې لنډه او مختصره وه، ځکه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او که د هغه په ځاى بل څوك ونيسو؛ نو بېشکه چې مونږ ستاسې په فتوى کې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهيمي دين کې، ځکه چې دى خو مونږ ستاسې په فتوى نيولى دى، يعنې که د مجرم په بدله کې بل کوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خياله او قانونه مخالف او غلط له انصافه يو کار دى.

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝

نو کله چې نااميده شول دوى له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصي د بنيامين)؛ نو ګوښه (بېل) شول دوى په دې حال کې چې مشوره کوونکي وو (پخپلو منځونو کې)، وويل مشر د دوى (په عمر کې يا په فکر کې): آيا نه پوهېږئ چې بېشکه پلار ستاسې په تحقيق اخيستې وه له تاسې (په بېرته بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين کې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصير کړى وو تاسې په حق د يوسف کې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمکې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راکړي ماته پلار ځما (په رجوع سره کنعان ته) يا حکم وکړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، يا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حکم کوونکو دى.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطتُمْ﴾ کې «ما» زائده ده، ځينې وايي: مصدريه ده، او کيږي چې موصوله شي، کله چې دوى له يوسف عليه السلام څخه دغه ځواب واورېد، او مايوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (بېل) شول، پخپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، د اکثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه، چې ښايي وطن ته بېرته لاړ شو، د دوى په منځ کې هغه ورور چې د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ويې ويل چې: مونږ به خپل پلار ته په کومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخيستى وو، او د هغه ځواب به څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف عليه السلام په معامله کې شوى دى، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دى، اوس که مونږ (بنيامين) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غيرتي او بې حميّتي به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځايه هيچېرې خوځېدونکى نه يم، تر څو چې خپل لوى آبا ماته د بېرته راتللو حکم راکړي، يا په دغه منځ د پاك الله تعالى له لوري بله کومه فيصله وشي، مثلا له تقديره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات ورکړم.

تنبيه: دغه ويونکى به غالبا همغه ورور وي، چې د يوسف عليه السلام په معامله کې يې ړومبى هم پسته مشوره ورکړې وه چې ﴿لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ﴾.

ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ۝٨١

بېرته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووايئ (ورته) اى پلاره ځمونږ! په تحقيق ځوى ستا (بنيامين) غلا وكړه، او مونږ نه وو ويلى بل شى مګر هغه مو وويل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره د ده)، او نه وو مونږ پټ كار لپاره ساتونكي.

تفسير: يعني ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې ګرد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور كې عرض وكړئ، چې دغسې يوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره يې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ كار ساتونكي چې دغه جام پخپله بنيامين پټ كړى وو، او كه بل چا د ده په بار كې ايښى وو؟.

شاه صاحب ليكي: «يعني مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد كړى وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنيامين) به غلا كې نيول كيږي، يا مونږ له خپل دين سره سم د غله د نيولو او ساتلو لار وروښووله، او له دې نه نه وو خبر چې ځمونږ ورور پخپله غل دى».

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ؕ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿٨٢﴾

او پوښتنه وكړه پخپله د هغې قريې (د مصر يا بل كوم ورته نژدې كلي څخه) چې وو مونږ په هغه كې او (پوښتنه وكړه) له هغه كاروانه چې مونږ مخ كړى وو (راغلي وو كنعان ته) په دغه (قافله) كې، او بېشكه خامخا مونږ صادقان يو.

تفسير: يعني تاسې يو معتبر سړى ولېږئ، او له هغو كليو څخه د دغې خبرې ښه تحقيق وكړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بېرته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره ښيخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وينا كې بالكل رښتيني يو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ؕ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ؕ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ؕ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿٨٣﴾

وويل (داسې نه ده چې تاسې يې وايئ) بلكه ښايسته كړى دى تاسې ته نفسونو ستاسې يو كار (چې اراده مو ورته كړې وه)، نو (اوس كار ځما) صبر دى بهتر، نژدې دى دا چې الله راولي ماته دوى ټول، بېشكه دغه الله جل جلاله هم دى دى ښه عالم (په پټو او ښكاره وو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي.

تفسير: د ﴿فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ﴾ ترجمه مفسرينو په څو ډوله سره كړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذكر كيږي:

(١): «پس ماته هغه صبر پكار دى، چې هيچاته به څه نه وايم».

(٢): «نو صبر ځما ښه صبر دى».

(٣): «پس كار ځما صبر ډېر ښه دى»، د اول ځلې بې اعتبارى لامله دا ځلې هم يعقوب عليه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه كړ، ليكن د نبي الله كلام كله دروغ كېدى شي، ځكه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې كړې، او پخپله يوسف هم د ده ځوى وو، كذا في الموضح، ګواكې د «لكم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلّٰى عَنۡهُمۡ وَقَالَ يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوۡسُفَ وَابۡيَضَّتۡ عَيۡنٰهُ مِنَ الۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيۡمٌ ﴿٨٤﴾

او مخ وګرځاوه (يعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ويې ويل: أى افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) يوسف (راشه دغه دې وخت دى)، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د دغه (يعقوب) له غمه؛ نو دى ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکى وو).

تفسير: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخوانى زخم بيا تازه شو، او بې اختياره يې له خولې څخه دا چغه ووتله: ﴿يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوۡسُفَ﴾ «هاى افسوس پر يوسف»، يعنې اى افسوسه ځما پر يوسف راحاضر شه دغه دې وخت دى، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د يعقوب عليه السلام له غمه، يعنې بې رونقه يا بې نوره شوې «على اختلاف القولين»، پس دغه يعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وئ ځغملو او پټ يې وساتلو.

په حديث کې راغلى دي: «نحن معاشر الأنبياء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» يعنې د انبياوو جماعت د پاک الله له جانبه په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولى شي، بيا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالى هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره يې چې اراده وفرمايي؛ اخته او مبتلا کوي يې.

قَالُوۡا تَاللّٰهِ تَفۡتَؤُا تَذۡكُرُ يُوۡسُفَ حَتّٰى تَكُوۡنَ حَرَضًا اَوۡ تَكُوۡنَ مِنَ الۡهٰلِكِيۡنَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَاۤ اَشۡكُوۡا بَثِّىۡ وَحُزۡنِىۡۤ اِلَى اللّٰهِ وَاَعۡلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿٨٦﴾

وويل (ځامنو د يعقوب پلار خپل ته) قسم دى پر الله چې همېشه يې ته چې يادوې يوسف (په زارئ او فرياد سره) تر هغه پورې چې شې ته قريب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) يا شې ته له هلاک شوو نه. وويل (يعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکايت کوم (او ژاړم د لوى او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (يواځې)، او پوهېږم زه له جانبه د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حيات د يوسف).

تفسير: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آيا تاسي ماته صبر رانبيئ؟» بې صبره خو هغه څوک دى چې د مخلوق په مخ کې د خالق د راليږلي شوي دردد شکايت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او ربړ (تکليف) يې راکړى دى، او پر دى هم ښه پوهېږم چې يوسف عليه السلام ژوندى دى، ا وضرور به ورسره وينم، او د ده هغه ليدلى خوب هرومرو پوره کېدونکى دى، دغه ځما ابتلاء او ازموينه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنډېږي؟».

يٰبَنِىَّ اذۡهَبُوۡا فَتَحَسَّسُوۡا مِنۡ يُّوۡسُفَ وَاَخِيۡهِ وَلَا تَاۡيۡــَٔسُوۡا مِنۡ رَّوۡحِ اللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ لَا يَاۡيۡــَٔسُ مِنۡ رَّوۡحِ اللّٰهِ اِلَّا الۡقَوۡمُ الۡكٰفِرُوۡنَ ﴿٨٧﴾

اى ځامنو ځما ! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) يوسف او له حاله د ورور د ده، او مه نااميده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دى چې نه نااميده کيږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسير: يعنې د الله تعالى له مهربانۍ او فيضه نااميده کېدل د کافرانو دود دى، چې هغوى د ده له لوى رحمت او کامل قدرت څخه صحيح معرفت نه لري، د يوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پېتو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأيوس کوونکي حالات هم ورپېښ شي؛ خو بيا هم د پاک الله د رحمت اميدوار اوسي، او په امکاني

کوښښ کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځئ د یوسف علیه السلام سراغ او پته ولګوئ، او د ده ورور (بنیامین) د خلاصولو ذرائع ولټوئ، د الله تعالى له رحمته هیڅ لرې نه دی، چې مونږ بیا سره راټول کړې، د دریم ورور ذکر یې ښایي د دې لأمله ونه فرمایه، چې هغه پخپل اختیار یوائې د بنیامین له سببه ستون (واپس) شوی وو، که بنیامین خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کیږي.

(بیا ورونه د یوسف علیه السلام، دریم کرت د یعقوب علیه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

نو کله چې ورننوتل ورونه پر یوسف؛ نو وویل دوی چې: ای عزیزه ! رسېدلې ده مونږ ته او اهل (عیال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنګه (سرمایه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پیمانه، او خیرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان یا تزیید د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارینو ورکوي خیرات ورکوونکو ته.

تفسیر: دوی سم د خپل پلار له ښوونې سره د مصر په لوري بیا روان شول، څرنګه چې د یوسف علیه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا (بنیامین) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځای یې معلوم وو، او څرنګه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوی ډېر ضرورت وو، نو داسې یې سره وټاکل، ښایي چې عزیز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزیز پوست او نرم وموند؛ نو د (بنیامین) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې ړومبی خبرې دوی له عزیز سره داسې وکړې، ای عزیزه ! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زیات تکلیف او زحمت تیرېږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقیره پنګه (سرمایه) پاتې ده، چې هیڅوک یې نه اخلي، هغه مو د غلې پیرودلو (اخستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لویو مکارمو، او له پخوانیو مهربانیو ښخه هیله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شیانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شیانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رایې کړي، دغه رعایت په حقیقت کې یو راز (قسم) خیرات دی، چې تاسې یې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خیرات په توګه هم څه شی راکړئ چې الله تعالى درسره ښه وکړي.

یوسف علیه السلام د دغه احوال له اورېدلو ښخه بې اختیاره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنایت او زړه سوی چینه د ده له زړه ښخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته ورښکاره کړ، چې زه څوک یم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلی یم؟ وروستی آیت د دغه اظهار لپاره تمهید دی.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾

وویل (یوسف علیه السلام ورونو خپلو ته) آیا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړی وو تاسې له یوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسیر: یعني د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدايي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، یعني د ځلمیتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل یا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د ورورولی، او دا یې په طریقه د نصیحت ورته ویل، نه لپاره د راښکلو او شرمولو.

الله أکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر د ربړو (او تکلیفونو) او شکایتونو لپاره یو توری یې هم پخپله ژبه رانه ووړ، او دومره سوال یې هم د دې لامله وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال یو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالی د هغو احساناتو حقیقت ښه روښانه شي، چې پر یوسف علیه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوي دي.

قَالُوٓا۟ ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَـٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

وویل (ورونړو د یوسف): آیا بېشکه ته چې یې خامخا دا ته یې یوسف؟، و یې ویل: (هو !) همدا زه یم یوسف او دغه (بنیامین) مې سکه ورور دی، په تحقیق احسان فرمایلی دی الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دی هر څوك چې وویرېږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصیت)؛ نو بېشکه الله نه ضایع کوي اجر د نیکو کارانو.

تفسیر: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوی ډېر سخت ویریدلي وي، چې وروسته له دومره زیاتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورخرګنده (ښکاره) کړې ده، بیا د مصر عزیز د یوسف علیه السلام له قصې سره څه کار لري؟ څرنګه چې دوی د یوسف علیه السلام فوق العاده مراحم او له (بنیامین) سره یې خصوصي سلوك لا له پخوا څخه لیدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه یوسف علیه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلی (خرڅ کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به یې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې یوسف علیه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوی ته وړاندې کړی وي، یا یې تصریحا ویلي وي چې زه یوسف علیه السلام یم.

الغرض چې دوی سخت متعجب او حیران شول، او په حیرت سره یې پوښتنه وکړه: ﴿ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ﴾ «ربښتیا اوښیه آیا همدا ته یوسف یې؟»، نو وویل یوسف علیه السلام چې: هو ! په رښتیا سره همدا زه یوسف یم، او دغه مې سکه ورور دی (بنیامین) یعني له هغه څخه چې تاسې زه بېل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَـٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾

وویل (ورونړو د یوسف هغه ته) قسم دی پر الله چې خامخا په تحقیق غوره کړی یې ته الله پر مونږ (په صورت او سیرت) او بېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړی وو مونږ له تا سره).

تفسیر: یعني الله جل جلاله تاته له هر حیثیته پر مونږ درجه او فضیلت درکړی دی، ته د همدې مقام وړ او لایق وې، مونږ له خپلې غلطۍ او تیرې ستا قدر ونه پېژنده، بالآخر ستا خوب رښتیا او ځمونږ حسد او رخه (کینه) ښکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وويل (يوسف ورونړو خپلو ته) نشته هيڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وكړي الله تاسې ته (چې مقر شوئ په ګناه خپلې) او همدى دى ښه غوره مهربان د ټولو مهرباني كوونكو.

تفسير: يوسف عليه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره يوه خبره هم له خپلو ورونړو څخه واوري، نو ويې فرمايل چې: دغه تذكرې مه كوئ! زه نن پر تاسو هيڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې ګرد اغلاط مې دربخښلي دي، هغه لفظ چې ما ووايه؛ يوائې د الله تعالى د احسان او د صبر او تقوى د نتيجې د ظاهرولو په نيت سره مې ووايه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصير ذكر به هم نه كيږي، زه دعا كوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې كړي مو دي؛ در وبښي، ځكه چې هغه ډېر مهربان دى له ټولو مهرباني كوونكو، او دغه ځما مهرباني هم يوه پلوشه ده د ده د مهربانيو څخه.

كله چې يوسف عليه السلام د خپلو ورونړو د تسلى او ډاډګيرنې څخه وزګار شو؛ نو د خپل مهجور او سپينږيري پلار له حال څخه يې هم تپوس او پوښتنه وكړه، چې څرنګه دى؟ دوى وويل چې: له ډېرې ژړا يې سترګې ړندې شوي دي، نو يوسف عليه السلام دوى ته وويل:

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

يوسئ قميص ځما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار ځما؛ نو وبه ګرځي بيا ليدونكى او راشئ تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسير: يعنې زه په موجوده حالت كې د شام په لورې نشم درتلى، تاسې لاړ شئ، او والدين سره له ټولو ګردو نورو متعلقينو مې دلته راولئ، ځكه چې ډېر مدّت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خيره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وګورئ، او مونږ ګرد سره يو ځاى شو، او يو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتّع او ګټور شو، څرنګه چې د خپل لوى پلار په نسبت د وحيې په وسيله، يا د ورونړو له بيانه دا ورمعلومه شوې وه چې بصارت يې نه دى ورپاتې، يا يې په ليدلو كې څه فرق پيدا شوى دى، نو ځكه يې خپل قميص وركړ، او ويې فرمايل چې دا قميص ځما له ځان سره يوسئ، او ځما د پلار په سترګو يې واچوئ، نو بيا به يې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب ليكي: «د هر مرض لپاره الله تعالى يو دوا مقرره كړې ده، څرنګه چې د ده بصارت د يوه سړي له بيلتون څخه تللى وو؛ نو د هغه د بدن د يوه څيز له مونډلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د يوسف عليه السلام معجزه وه»، كله چې يوسف عليه السلام خپل قميص وركړ او اسباب او خوراک د لارې يې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تيار كړ، او ورونړو ته يې وسپارل؛ نو دوى د كنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

او كله چې بيا جلا (جدا) شو كاروان (له مصره) وويل پلار د دوى (يعقوب خپلو مصاحبينو ته په كنعان كې): بېشكه زه چې يم خامخا موومم بوى د يوسف كه چېرې نسبت د كم عقلى (د زوړوالي) نه كوئ ماته.

تفسير: د الله تعالى قدرت ته ځير شئ (غور وكړئ) چې يوسف عليه السلام په مصر كې موجود دى، او يعقوب عليه السلام په كنعان كې، خو په دومره كلونو كې هيڅېرې يعقوب عليه السلام ونه ويل چې: د يوسف عليه السلام ښه ورمه

رارسيږي، ځکه چې د پاک الله امتحان لا پای ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاک الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لوري کاروان له مصره د کنعان په لوري روان دی، او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسفي قميص ښه وږمه يعقوب عليه السلام روح معطره کوي.

دا يوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام په شان يو مشهور معروف نبي عليه السلام په شام کې هستوګنه ولري، او د يوسف عليه السلام په شان يو جليل القدر ذات په مصر کې حکومت وچلوي، او يوسف عليه السلام وروڼه څو ځلې مصر ته راشي، او پخپله د يوسف عليه السلام کره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدّوس جل جلاله غامضه حکمت او قاهره مشيئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو کلونو پورې بېل وساتي، او د وينې په اوښکو يې وژړوي، او خپل امتحان پرې تکميل کړي، جلت قدرته ! وعزّ سلطانه.

په هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرينو ته چې په کنعان کې ورسره ناست وو چې: بېشکه خامخا زه مومم بوی د يوسف عليه السلام که نسبت د کم عقلی نه کوئ تاسې ماته، او داسې راته نه وايئ چې ته اوس زوړ شوی يې؛ نو فضول او چټي (بېکاره) خبرې کوې، يعنې د دغې خبرې په ويلو سره شرمېږم، ځکه چې د هغه پر کيفيت ستاسې فکر نه رسيږي، او تاسې ګرد به سره ووايئ چې دغه سپين ږيري ته وګورئ چې بيخي بې سده (بېهوشه) او پاګل شوی دی، او اپلتې وايي، او چټي (بېکاره) خبرې کوي، او د بوډاتوب خوبونه ويني.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ﴿٩٥﴾

وويل (حاضرينو يعقوب ته) قسم دی پر الله بېشکه ته چې يې خامخا په همغه خطا او سرګردانی پخوانۍ خپلې کې (همغسې لا پروت) يې.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيْرُ اَلْقٰهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا ۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ ۚ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٦﴾

نو کله چې راغی زېری کوونکی نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندې؛ نو وګرځېده ليدونکی، وويل (يعقوب): آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حيات او ملاقات د يوسف او نورو دی).

تفسير: يعنې بينايي او ليدل يې بېرته وګرځېدل، او بيا لکه د پخوا هر شی به يې ليدلو، او بينا شو، نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي يې پرې ويلې وه: آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حيات او ملاقات دی له يوسف عليه السلام او نورو سره، يعنې ما نه وو ويلي چې ښه بوی راځي؟ بالآخر ځما هغه خبره رښتيا شوه، يا يې خپلو ځامنو ته ويلي وو، چې د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بيا مونږ ګرد سره راټول کړي، ګورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَآ اِنَّا كُنَّا خٰطِئِيْنَ ﴿٩٧﴾

وويل (وروڼو د يوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د ګناهونو ځمونږ، بېشکه چې مونږ وو خطا کوونکي (ګناهګاران ستا او د يوسف په حق کې).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشکه دغه (الله) همدی دی ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني صبر وکړئ ! چې د قبول ساعت او ګړی راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار کې لاسونه پورته کوم، وايي د جمعې د شپې يا د تهجد د وقت په انتظار کې وو، يا يې غوښت چې وروسته د يوسف عليه السلام د بخښلو يا وروسته له ورتللو د مصره چې هلته به ټول په ګډه سره له الله تعالی څخه غوښتنه کوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو کله چې راننوتل دوی پر يوسف عليه السلام (په ماڼۍ او مجلس د يوسف عليه السلام)؛ نو رانژدې يې کړل ځان ته مور او پلار خپل، او وويل يوسف عليه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته که اراده وفرمايي الله حال دا چې په امن کې به شئ (له هرې سختی).

تفسير: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هرکلي او ښه راغلي لپاره ووت، خپل مور او پلار ته يې له خپل ځان سره نژدې ځای و رکړ، ځينې وايي چې د يوسف عليه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته يې د توری (خاله) ذکر دی.

خو په دې خبره هيڅ صحيح دليل نشته، او ظاهر د قرآنکريم د هغې په ژوندون دلالت کوي، لکه څنګه چې امام ابن جرير (رحمه الله تعالی) وايي، او ابن کثير (رحمه الله تعالی) وايي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، يعنې دا خبره چې ابن جرير (رحمه الله) ورته ترجيح ورکړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لکه څنګه چې د قرآن کريم د سياق څخه څرګندېږي.

يوسف عليه السلام ګردو ته وويل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختی او مشقت او نورو شيانو څخه اندېښنه مه کوئ، ان شاء الله تعالی بالکل په زړه جمعی او راحت او اطمينان اوسېږئ !.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته يې کړل مور پلار خپل (کښېنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پرېوتل (دغه «١١» وروڼه او والدين) دغه (يوسف طرف ته) سجده کوونکي، او وويل (يوسف): ای پلاره ځما ! دا (سجدې) بيان (تعبير) دی د هغه خوب ځما (چې ليدلی مې وو) پخوا له دې نه په هلکتوب کې، په تحقيق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتينی)، او په تحقيق احسان انعام يې کړی دی له ما سره کله چې راوېې ايستم زه له بنديخانې او راېې وستئ تاسې له ميرې (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شيطان په منځ ځما او په منځ د وروڼو ځما کې، بېشکه رب ځما چې دی باريک تدبير والا دی لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي، بېشکه الله همدی دی ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يوسف عليه السلام له خپل طرفه د خپلو والدينو تعظيم وکړ، او دوی يې پر خپل تخت کښېنول، ليکن څرنګه چې د پاک الله اراده پر دغه تللې وه، چې د يوسف عليه السلام تعظيم به پر دوی کوي؛ نو له هغه ځنې ممانعت د يوسف عليه السلام له لاسه کله پوره کېدی شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره مور او پلار او ټول ورونه د يوسف عليه السلام په مخ کې په سجده ولوېدل.

دغه تعظيمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالى) له وينا سره د آدم عليه السلام له زمانې راهيسې د مسيح عليه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او يواځې محمدي شريعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لکه چې ډېر احاديث پرې شهادت ورکوي.

ځينو مفسرينو په دغه ځای کې له سجدې ځنې د هغه متبادره معنى نه ده مراد کړې، او تش سر ښکته کول او يواځې لږ څه ټيټېدل ترې اخلي.

ځينې وايي چې دغه سجده د يوسف عليه السلام لپاره نه وه، بلکه د يوسف عليه السلام له عظمت او عزت ليدلو لامله د پاک الله په دربار کې د شکر اداء کولو سجده وه، نو په دغه تقدير دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا﴾ کې دی، يعنې د يوسف عليه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاک الله په دربار کې دوی د شُکرانې سجدې وکړې.

﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾﴾

ای ربه زما ! په تحقيق راکړې دې ده ماته څه برخه له باچاهۍ (تصرّف د مصر) او ښوولې دې ماته څه علم له تفسير او تأويل د خبرو (لکه تعبير د خوبونو بيان د کتابونو)، ای پيدا کوونکيه د اسمانونو او د ځمکې ! هم ته يې ولي (دوست واکدار کار جوړوونکی) زما په دنيا او په آخرت کې، وفات کړه ما په دې حال کې چې مسلمان يم او يو ځای مې کړه (په مرتبه او کرامت کې) له صالحانو سره.

تفسير: د دې سورت په اوله رکوع د تأويل الأحاديث تفسير ليکلی شوی دی، يا خو يې د لقاء الله په شوق کې في الحال د موت تمنّا وکړله، يا خو دا مطلب دی کله چې زه مرم ښايي چې موت په داسې حال کې راباندې راشي، چې زه په اسلام يعنې کامل تسليم او رضاء قائم اوسم.

تنبيه: په حديث کې راغلي دي چې: «هيڅ يو انسان دې د مصيبت او تکليف له وېرې د موت تمنّا نه کوي !»، له دې نه داسې مفهومېږي، چې د حب لقاء الله يا بل کوم صالح غرض لپاره د موت تمنّا کېدی شي، لکه چې د فرعون ساحرينو داسې دعا کړې وه: ﴿رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ يا مريمې ويلي وو: ﴿يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۲) رکوع (۲۳) آيت)، او د معاذ (رضي الله تعالى عنه) په حديث کې دي: «إذا أردت بقوم فتنة فاقبضني إليک غير مفتون».

د احمد په مسند کې حديث دی: «يکره الموت والموت خير للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت کې دعا کړې وه: «اللهم خذني إليک فقد سئمتهم وسئموني»، کله چې امام بخاري جګړه د خراسان له امير سره ونښتله، نو دی داسې دعا کولو ته مجبور شو: «اللهم توفّني إليک»، په حديث شريف کې دي، چې د دجّال دخروج په وقت کې يو سړی به پر کوم قبر تيرېږي، او د دغو فتنو او زلازلو له ليدلو څخه به ووايي: «يا ليتني مكانک»، کاشکې ای مړيه ! زه ستا په ځای وای».

ذٰلِكَ مِنۡ اَنۡۢبَآءِ الۡغَيۡبِ نُوۡحِيۡهِ اِلَيۡكَ‌ۚ وَمَا كُنۡتَ لَدَيۡهِمۡ اِذۡ اَجۡمَعُوۡۤا اَمۡرَهُمۡ وَهُمۡ يَمۡكُرُوۡنَ ۝١٠٢

دغه (قصه د يوسف) له خبرو د غيبو ده چې وحيه كوو مونږ هغه تاته (اى محمده !) او نه وې ته (اى محمده !) له دغو (ځامنو د يعقوب) سره كله چې دوى راټول كړ فكر خپل (په غورځولو د يوسف په كوهي كې) حال دا چې دوى مكر فرېب كولو (له يوسف سره نو چې تا غوندې امي په دې سره اخبار كوي؛ نو دغه اعجاز دى).

وَمَاۤ اَكۡثَرُ النَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِيۡنَ ۝١٠٣

او نه دي زياتره خلق او اګر كه حرص وكړې ته (اى محمده ! په ايمان راوړلو د دوى) ايمان راوړونكي (عناداً).

تفسير: يعنې سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښكاره او واضح دلائل هم موجود دي، بيا هم زيات خلق هغه كسان دي چې په هيڅ ډول سره ايمان نه راوړي.

وَمَا تَسۡـَٔلُهُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ اَجۡرٍ‌ؕ اِنۡ هُوَ اِلَّا ذِكۡرٌ لِّلۡعٰلَمِيۡنَ ۝١٠٤

او نه غواړې (اى محمده !) له دوى څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دى دا قرآن مګر پند دى (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دى كه انس).

وَكَاَيِّنۡ مِّنۡ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ يَمُرُّوۡنَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُوۡنَ ۝١٠٥

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت كوي په كامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمكه كې (چې دغه معاندين) تيريږي پرې (او په سترګو يېويني) حال دا چې دوى له هغو نښو ځنې تل څنګ كوونكي دي (چې نه په كې فكر كوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسير: يعنې همغسې چې د تنزيليه وو آيتونو په اورېدلو سره دوى ايمان نه راوړي؛ همداسې د تكوينيه وو آيتونو په ليدلو سره هم د الله تعالى د توحيد سبق نه زده كوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوى اورېدل او ليدل خوشې چټي (بېكاره) او محض سطحي دي، كه په آيات الله كې دوى لږ څه غور او فكر چلولى وى؛ نو څه نه څه ګټه او فائده به ترې وررسېده، كله چې دوى فكر او تميز نه لري؛ نو ايمان به له كومه راوړي.

وَمَا يُؤۡمِنُ اَكۡثَرُهُمۡ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمۡ مُّشۡرِكُوۡنَ ۝١٠٦

او ايمان نه راوړي اكثر له دغو مشركانو پر (وجود او خالقيت او استحقاق دعبادت يواځې د) الله مګر په دې حال كې چې دوى شريك نيوونكي (وي له الله سره د بل څيز په عبادت او بندګۍ كې).

تفسير: په ژبې سره ګرد وايي چې: خالق او مالك همغه الله تعالى دى، مګر سره له هغه دوى ځينې طواغيت د الله حصه داران ګرځوي، لكه چې د عربو مشركانو به په تلبيه كې دا الفاظ ويل: «لبيك اللهم لبيك لا شريك لك، الا شريكا هو لك، تملكه وما ملك»، ځينې د هغه لپاره هلك او جونې تجويز كوي، ځينې هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، ځينو احبارو او رهبانانو ته يې د الله تعالى اختيارات ورکړي دي، ډېرو کسانو د تعزيه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدّره او لوغړنه او خرابه کړې ده، څومره داسې موحدين به پيدا کيږي، چې له ريا او هوا او هوس څخه پاک وي؟ الغرض دايمان دارۍ دعوی ډېره ګرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندي مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقيدې او عمل په درجه کې د جلي او يا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرك).

أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

آيا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوی ته (عقوبت) چاپېرېدونکې پټوونکې له عذابه د الله نه يا راشي دوی ته قيامت ناڅاپه حال دا چې دوی پرې خبر نه وي (او څه تياری نه وي کړی ورته).

تفسير: يعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آيا دوی د الله تعالى له عذابه، يا د قيامت له هولناکو او ويروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړی دی؟.

قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (ايمان او توحيد) لاره ځما ده چې (ټينګ پرې ولاړ يم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بيان (او ښکاره دليل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي ځما، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عيبونو) او نه يم زه له شريک نيوونکيو (په الله پورې).

تفسير: يعنې ځما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه ګردې دنيا ته دعوت ورکوم چې ګرد چټي (بېکاره) خيالات او اوهام پرېږدي، او د يوه واحد احد الله تعالى لورې ته راشي ! د ده توحيد د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحيح معرفت حاصل، او صحيحه لاره پيدا کړي، زه او ځما ملګري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) يو، او د حجّت او برهان، او بصيرت او وجدان په رڼا درومو، پاک الله ماته داسې يو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره ځما او ځما د ګردو ملګرو دماغ منوّر او روښان شوي دي، دلته له سره د ړوندو تقليد او پيروي نشته، د خاص توحيد تلونکې پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصيرت خاصه رڼا او د عبوديت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صميميت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وويل چې الله تعالى څخه خو ډېر ملائکې دي؛ نو هغه يې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي يې رالېږلي يې؟ نو دغه آيت نازل شو:

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنيادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحيې به کوله مونږ دوی ته له اهل د قريو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بيابانيو)، آيا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې وينې دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوی نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دی لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانی او ویرېږي له الله)، آیا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترئ یې).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی، او نه لېږلی دی، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د همدغه انساني کلیو او د ښارونو له هستېدونکو سړیو څخه وو، نو بیا ووینئ ! چې د هغوی د دروغجن کوونکیو کسانو حشر په دنیا کې څرنگه شو؟.

تنبیه: له دې آیت څخه دغه خبره راوځي چې هیڅ یوه ښځه د نبوّت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مریمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صدیقې» مرتبه وربښلې ده، او هم له دې آیت څخه ظاهرېږي چې له اهل البوادي (صحرائیانو او بدوانو) څخه هیڅ یو نبي نه دی مبعوث شوی، پس ښایي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستا ای محمده ! ځکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغیان او تکذیب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبلیغ کاوه، او نصرت به یې مؤخر کېده.

حَتّٰىٓ اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ۭ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

تر هغه پورې چې نااميده به شول رسولان (له اسلام د کفارو یا د ژر راتللو د عذاب)، او گمان به وکړ دوی چې بېشکه دوی په تحقیق دروغ ویلی شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی، یا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ایمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصي به ورکړه شوه لـه (عذابـه) هغه چا ته چې اراده به وفرمایله مونږ (یعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلی عذاب ځمونږ له قوم گناهگارانو (کافرانو) څخه.

تفسیر: یعنې د عذاب له تاخیره مه خطاء وځئ ! پخوانیو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زیات ځنډ پېښېده، چې منکرین بېخي یاغي او بېفکره کېدل، او ډېر زیات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به یې کول، او د دغو حالاتو له لیدلو څخه به انبیاوو علیهم السلام د دوی د ایمان راوړلو څخه بېخي مایوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالی هغوی ته دومره زیات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زیات اوږده مدّت پورې به هم د عذاب یوه نښه او آثار دوی ته نه څرگندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دوارو خواوو حالات او آثار به د انبیاوو علیهم السلام لپاره نااميدي ښونکي او بې هیلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له لیدلو څخه کافرانو به په یقیني ډول سره داسې خیال کاوه، چې له انبیاوو سره هغه وعدې چې د دوی د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه گردې چټي او دروغ دي، د عذابونو او نورو گرد چل ول او مکر او فریب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هیڅ لرې به نه وي چې په داسې مایوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبیاوو علیهم السلام په زړونو کې به بې اختیاره داسې وهم ورپیدا شوی وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرینو د هلاکت په نسبت کړی شوې وې، آیا هغه به نه پوره کېږي؟ لکه چې د البقره سورت په (۲۶) رکوع یې فرمایلي دي: ﴿وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ۭ﴾.

کله چې د مجرمینو بې خوفي او د انبیاوو علیهم السلام تشویش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې یو ناڅاپه اسماني مدد راغی، بیا د هر چا په نسبت چې د الله تعالی اراده وشوه، یعنې فرمان وړونکي مؤمنین یې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمینو بېخ یې وویست.

تنبیه: د الله تعالی له غیر محدود رحمت او مهربانۍ څخه مایوسي کفر دی، لیکن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مایوسي کفر نه ده، یعنې داسې ویلی شي، چې مثلاً د هغه څیز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مایوسي شته، لیکن د حق تعالی له کامل رحمت څخه مایوسي نه ده پکار، په ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسۡتَيۡـَٔسَ ٱلرُّسُلُ﴾ آیت کې همدغه مایوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د کفارو له ایمان او اصلاح څخه مایوس شوي دي، که نه انبیاء علیهم السلام د الله تعالی له رحمت څخه کله مایوس کېدی شي.

تنبیه: د کفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وایه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو کې کفر نه دی، او نه په کومه درجه د ایمان یا د عصمت منافي ده، په حدیث کې راغلي دي چې اصحابو کرامو رضي الله تعالی عنهم أجمعین عرض وکړ: «یا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو کې بې اختیاره داسې شیان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کې مونږ دغه بهتره ګڼو چې وسوځېږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمایل: «آیا تاسې داسې شیان پخپلو زړونو کې مومئ؟» دوی عرض وکړ چې: «هو !»، نو یې وفرمایل: «ذلک صریح الإیمان» «دغه ښکاره ایمان دی».

لَقَدۡ كَانَ فِي قَصَصِهِمۡ عِبۡرَةٞ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِۗ مَا كَانَ حَدِيثٗا يُفۡتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصۡدِيقَ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَتَفۡصِيلَ كُلِّ شَيۡءٖ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ﴿١١١﴾

خامخا په تحقیق په قصه د دوی (یوسف یا د نورو انبیاوو یا اممو) کې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) یوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ویلی شوی وي، لیکن دی دغه قرآن تصدیق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي (چې محتاج الیه وي په دین کې)، او هدایت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنې دغه خو کومه افسانه نه ده، بلکه تاریخي حقائق دي، ښایي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن یوه داسې خبره چې په دروغو ویلی شوی وي، ولیکن دغه قرآن تصدیق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي چې محتاج الیه دی په دین کې، او هدایت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی دی پر الله تعالی او رسول الله.

یعنې پاک قرآن چې په هغه کې قصص بیان شوي دي، کوم له خپل ځانه جوړې کړې خبرې نه دي، د ګردو پخوانیو رښتینو کتابونو تصدیق کوونکی دی، او د هر ضروري شي په ښکاره ډول سره بیان کوونکی دی، څرنګه چې ایمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق کې په خاص ډول سره د هدایت او رحمت ذریعه ده.

تمّت سورة یوسف علیه السلام بعون الله تعالی.

سُورَةُ الرَّعۡدِ

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آيتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوۡ اَنَّ قُرۡاٰنًا﴾ څخه نيولي تر ﴿فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آيات يې (۴۳) او رکوع يې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلی الله عليه وسلم) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓرٰ ۚ تِلۡكَ اٰيٰتُ الۡكِتٰبِ ؕ وَالَّذِيۡۤ اُنۡزِلَ اِلَيۡكَ مِنۡ رَّبِّكَ الۡحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ ۝١

دا آيتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، وليکن زيات خلق نه کوي يقين پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسير: يعنې هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کيږي، هغه ګرد د عظيم الشأن کتاب آيتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لوري نازل کړی شوی دی، يقيناً حق او صواب دی، ليکن ډېر د تعجب او حيرانۍ ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

اَللّٰهُ الَّذِيۡ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٍ تَرَوۡنَهَا ثُمَّ اسۡتَوٰى عَلَى الۡعَرۡشِ وَسَخَّرَ الشَّمۡسَ وَالۡقَمَرَ ؕ كُلٌّ يَّجۡرِيۡ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ يُدَبِّرُ الۡاَمۡرَ يُفَصِّلُ الۡاٰيٰتِ لَعَلَّكُمۡ بِلِقَآءِ رَبِّكُمۡ تُوۡقِنُوۡنَ ۝٢

الله هغه ذات دی چې پورته کړي يې دي اسمانونه (او درولي يې دي) بې له ستنو چې وېې وينئ تاسې، بيا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهيت له شان سره وړ «لائق» ده)، او مسخر کړي يې دي لمر او سپوږمی، هر يو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبير کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بيانوي (ظاهروي) په تفصيل سره دلائل (د توحيد او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل يقين وکړئ.

تفسير: يعنې د دې دنيا عظيم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې يې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هيڅ يوه ستنه يا طناب يا پايه او ګاډر يعنې يو د تکيې او استناد شی څمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمير او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ويلی شي چې محض د قدرت د غير مرئي ستنو په قوت درېدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آيت (۹) رکوع کې فرمايي: ﴿وَيُمۡسِكُ السَّمَآءَ اَنۡ تَقَعَ عَلَى الۡاَرۡضِ اِلَّا بِاِذۡنِهٖ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبې) نظريه صحيح وي؛ نو هغه له دې آيت سره څه منافات نه لري، ځکه چې راښکوولو ته عرفاً عمد نه وايي، او که عمد وويلی شي؛ نو هغه مرئي نه دی، وروي عن ابن عبّاس ومجاهد رضي الله تعالى عنهما والحسن وقتادة وغير واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولكن لا ترى» (ابن كثير)، يعنې دغو مشرانو فرمايلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ يې نشو ليدلی، والله أعلم».

د «استواء علی العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (٥٤) آیت (٧) رکوع کلام شوی دی، هلته دې بیا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ الشَّمْسَ﴾ الآيه ـ او مسخّر کړي يې دي لمر او سپوږمۍ هر يو له دوی نه روان دي تر نيټې معلومې شوې پورې، يعنې لمر خپله دوره په يوه کال کې او سپوږمۍ يې په يوه مياشت کې پوره کوي.

يا د ﴿لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ معنی تر مقرر وخت پورې واخيسته شي، نو مطلب به يې دا شي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قيامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

او دغه (الله) همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پيدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو ميخونو په شان ولاړ دي) او ويالې (د اوبو)، او هرو قسمو مېوو نه يې پيدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه (لکه سور سپين ـ ژيړ تور ـ خواږه تروه ـ واړه غټ)، پټوي په تياره د شپې سره ورځ، بېشکه په دې مذکوره وو خبرو کې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په مصنوعاتو د الله کې). او په ځمکه کې ټوټې دي (مختلفې) څنګ په څنګ پيوستې يو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمکې کې) له انګورو، او کښتونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځينې له يوه بېخه پورته شوي دي او ځينې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه کولی شي په اوبو يو قسم سره، او غوره کوو ځينې له هغو څخه په ځينو نورو باندې په خوراک (خوند ـ رنګ ـ او وړم کې)، بېشکه په دغو (مذکوره وو اشياوو) کې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په کې.

تفسير: يعنې: او دغه الله همغه ذات دی چې غوړولې يې ده ځمکه او پيدا يې کړه په دغې ځمکې کې غرونه چې تل په همغه يو ځای کې کلک ولاړ دي، او سيندونه چې هر وخت بهيږي او له هرو قسمو مېوو نه يې پيدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه يعنې: لوی وړوکي، خواږه تروه، تور سپين، ګرم يخ، او سم له جديده وو تحقيقاتو سره په هر يوه کې نر او ښځه هم موندلی کيږي.

د هسکو (اوچتو) اسمانونو په مقابل کې د ټيټې ځمکې بيان هم ذکر کړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بيان هم وشو، چې د هر يوه تګ سره بېل دی، او د هر يوه کار سره جلا (جدا) دی، د يوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوي؛ چې د هغې بلې د يخې او سپکې روښانې ضيا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شيانو ذکر وفرمايه، چېرې غر ولاړ دی، چېرې سيند بهيږي، هغه مېوې او ثمرات چې پيدا کيږي، په هغو کې هم د شکل ـ صورت ـ رنګ ـ خوند ـ وړوکوالي ـ او لويوالي بلکه په نر او ښځه کې هم اختلاف دی.

کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کيږي، کله شپې تک تور نقاب پټونی پر خپل مخ اچولی دی، بيا عجيبه ننداره او غريبه منظره خو دا ده چې د ځمکې هغه څو قطعې چې يوه له بل سره نښتې دي، يا څنګ په څنګ سره پرتې دي، او ځينې يې مټې او ځينې يې شګلوړې ـ او ځينې يې خوړا (ډېرې) نا پاکې او ځينې يې پاکې ـ او ځينې يې د کرلو وړ

(لایق) او ځینې یې د نیالګیو (بوزغلی) د کېښولو لایقې ـ او ځینې یې خوږې او ځینې یې تروې دي، دغه ټول په یو اوبو سره سېراب (پړ) کیږي، او د یوه لمر پلوشې اشعه ګردو ته وررسیږي، او یوه هوا د ځمکې پر مخ چلیږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او ګلان ترې پیدا کیږي، او یو له بل سره د حاصلاتو په تزیید او تنقیص کې دومره فرق او توپیر (تفاوت) لري، چې لیدونکي ورته هک پک حیران پاتې کیږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له لیدلو څخه پوهیږي چې له همغې یوې د رحمت له وریځې څخه اوبه څښونکي دي، یا له همغه یوه د هدایت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼیږي، نو له همدغې رحماني وریا (باران) او فیضاني رڼا له هدایت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپیر (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَابًا أَءِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝٥

او که تعجّب لرې (ای محمده ! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجیبه ده (دا) خبره د دوی چې (وایي:) آیا کله چې شو مونږ خاورې آیا شو به مونږ خامخا په پیدایښت نوي کې؟ ! دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه ګمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قیامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملګري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسیر: ګواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالک الملکوتی او شهنشاهی څخه منکریږي، نو د داسې یاغیانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړکی او په لاسونو او پښو کې یې الچکی او بیړی واچولی شي، او په هغې ابدي بندیخانې کې وغورځول شي، چې په حقیقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړی شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٦

او ژر غواړي دوی له تا نه بدي (عذاب) پخوا له نېکی (رحمت) څخه حال دا چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (مالک) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ایمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفّارو ته).

تفسیر: یعني دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنیا او آخرت ښېګڼې (فائدې) ور په برخه شي، او کفر اختیاروي او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وایي چې: هغه موعود عذاب دې راوله، او حال دا دی چې په تحقیق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانیو دروغجن کوونکو باندې، یعنې پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق ـ نسف ـ زلزله ـ صیحه ـ مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آیا مشکل وو؟ ، خبره دومره ده چې ستا پاک الله د خپل حلم او د عفوې له شانه په هر لوی او وړوکي جرم سمدستي نیول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېری ګوري او پرله پسې ترې تیریږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تیریږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هیڅ یو صورت نه پاتې کیږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او وايي هغه كسان چې كافران شوي دي: ولې نه نازلولى شي په دغه محمد باندې كومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ يې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوى كې): بېشكه همدا خبره ده چې ته وېروونكى يې او لپاره د هر قوم لار ښوونكى (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دى.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نښې چې مونږ يې غواړو؛ ولې نه نازلېږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور كېږو؟ نو وفرمايل رب العزّت جل جلاله په ترديد د دوى كې چې بېشكه همدا خبره ده چې ته اى محمده ويروونكى يې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واك او قبضه كې نه دى، هغه خو د پاك الله كار دى، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه وربنكاره كوي، نه دا چې هر څه چې منكرين غواړي؛ همغسې به يې وركوي، ستاسې په غاړه هم دغومره كار دى چې د خير غوښتلو خبرې هغوى ته واوروئ ! او د بدى له مهلك انجام څخه خلق باخبره كړئ !.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

الله عالم دى (لا پخوا له تولده) په هغه څه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دى) په هغه څه چې كموي يې ارحام (او ناقص يې څېړوي) او (الله عالم دى) په هغه څه چې زياتوي يې (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شى په نزد د دغه (الله) په اندازه دى.

تفسير: چې نارينه دى كه ښځه؟ پوره دى كه نيمګړى؟ ښه دى كه خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه ګرد پاك الله ته لا پخوا له تولده ښكاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې كموي يې ارحام د الله تعالى په اراده يا يې زياتوي (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په ګېډه كې يو مولود دى؟ كه ډېر؟ كامل مخلوق شوى دى؟ كه ناتمامه دى؟ په لږ مدّت كې به پيدا كېږي يا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزييد او تنقيص د ګردو اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دى، او سم له خپل محيط علم سره هر څيز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

(الله) عالم دى په پټو او ښكاره وو چې (ګردو څخه) لوى دى، او لوړ برتر دى په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دى يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښكاره شى له هغه څخه پټ نه دى، او ګرد عالم د ده تر حكم او تصرّف لاندې دى، او په ټول عالم باندې اوچت دى.

سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوك چې پټوي خبره (په زړه كې) او هر هغه څوك چې ښكاره كوي دا خبره، او هر هغه څوك چې هغه پټېدونكى دى په شپه كې، او هر هغه څوك چې ظاهروونكى (د عمل خپل) په ورځ كې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم يې بيان كړ، او د مقام په مناسبت د مكلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چې ستاسې پر هر قول او فعل څمونږ علم محيط دى، هر هغه خبره چې تاسې يې پخپلو زړونو كې پټه كړئ، يا يې په ورو

سره ووايئ، یا په علانیه او په چغه سره ناري کړئ، یا کوم کار د شپې په تیاره کې په پټه سره وکړئ، یا دا چې په ورځ په ډانګک پيلې (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر يې ووايئ؛ په ګردو احوالو او ټولو حیثیتونو الله تعالی خبردار او د ده د علم په اعتبار سره یو برابر او یو شان دي.

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي یوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصیت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدی (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هیڅوک متولي (مددګار).

تفسیر: یعنې له هر بنده سره د الله تعالی پرښتې مامورې وي، چې له هغوی څخه ځینې د ده ګرد پخواني او وروستني اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالى له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالى له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالی عام عادت دی.

بېشکه چې الله تغییر نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغییر ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصیت دی، یعنې الله تعالی پخپلې هغې ساتنې او مهربانی سره چې تل د ده له لوري کیږي هیڅ یوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه تګک ـ طاعت او عبادت ـ جمیله عادت او حسنه رویه نه وي بدله کړي، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعیت ـ قبیحه اخلاقو او معصیت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازلیږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکی نه وي، او نه د هیچا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق برېښنا (چې ښنه د باران ده لپاره د خوف او ويرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) یا لپاره د طمع (او امید د هغه چا چې فائده وررسوي، او پیدا کوي) راپورته کوي وریځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسیر: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بیا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکی دی؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالی شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې ښنبو په لوري توجه ورکړی شوې ده، چې په هغو کې په یو آن کې توأماً هیله او وېره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کیفیتونو د پیدا کولو صلاحیت شته، یعنې کله چې برېښنا برېښي؛ نو خلق هیلمن کيږي، چې اوس به باران اوريږي، او پرله پسې وېره هم ورته پیدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چړق) ونه لويږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه وريځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشالیږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان خپان رانشي، او د ربړ (زحمت) او تکلیف موجب نشي، عيناً همداسې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالی له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيْفَتِهٖ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيْبُ بِهَا مَنْ يَّشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِى اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴿۱۳﴾

او تسبیح وایي رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبیح وایي نورې ګردې پرښتې له وېرې (او له هیبته د الله) نه، او لیږي (الله) تندرونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرونه) پر هغه چا چې اراده وفرمایي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې یا سخت دي نیول د ده).

تفسیر: یعنې غوریدونکې ورېځ یا پرښته د حال یا د قال په ژبه سره د الله تعالی تسبیح او تحمید وایي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائیل سورت په (۴۴) آیت په (۵) رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ او ګردې پرښتې له هیبته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبیح او تحمید کې مشغولې او لګیا دي.

له احادیثو څخه دغه خبره څرګندیږي چې د نورو طبیعیه وو نوامیسو په شان د وریځو او وریا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرښتو ډلې مقررې دي، چې دوی وریځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخیستلو په تدابیرو لګیا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآیه ـ «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرونه غورځوي»، په حدیث کې دي چې پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه عرب متکبر رئیس ته یو سړی ولیږه؛ چې هغه ماته راوله، قاصد د رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه پیغام هغه ته ورسولو، او ورته یې وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم تا بولي، هغه وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم څوک دی؟ او الله څه شیز دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپینو؟ که د مسو؟ (العیاذ بالله)، درې ځلې همغه خبره یې وکړله، دریم ځلې کله چې هغه دغه چټې (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو یو ناڅاپه یوه وریځ پورته شوه، او علی الفور تندر (ټکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړۍ یې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې عامر بن طفیل او اربد بن ربیعه د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ویې ویل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې وروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسیږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی له دغې غوښتنې څخه انکار وفرمایه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ویې ویل چې: مونږ به د مدینې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پلیو (سورو او پیاده وو) څخه ډکه کړو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونیسي، او د مدینې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او ټکه ولوېده، او «عامر» یمن شو، او په طاعوني خارښت (ګرګ) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غږ اوربېدلو په وخت کې ښایي چې داسې وویل شي: «سبحان الذي یسبّح الرعد بحمده والملائکة من خیفته اللهم لا تقتلنا بغضبک ولا تهلکنا بعذابک وعافنا قبل ذلک».

لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ؕ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ؕ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۱۴﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي یا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشیاء) دغو بلونکو ته په هیڅ شي

سره مګر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داړو ارغويو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسۍ او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسيږي دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسيدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مګر په زيان او بطلان کې د ه.

تفسير: يعني د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالک دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوک دی چې د هغه په قبضه کې ځما يا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غير الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تږی د کوهي او څاه پر سر کې ودريږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغوړوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه ! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «هغه کسان چې کفار يې بولي او عبادت يې کوي، ځينې خو محض خيالات او اوهام دي، او ځينې پيريان شيطانان دي، او ځينې داسې شيان دي چې په هغو کې ځينې خواص دي، ليکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بيا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور يا اوبه او بنايي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ۩

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقياداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځينې) په خوښه او (ځينې) په زور، او (سجده کوي) سورې د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بېګا کې (يعنې همېشه).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «هغه څوک چې پر الله تعالی باندې يقين کوي؛ نو په خوښې سره ورته سرږدي او حکم يې مني، او هغه څوک چې پرې يقين نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختياره د هغه حکم جاري دی، او سورې چې سبا او بېګا پر ځمکه باندې غوړيږي همدا دي د هغوی سجدې»، مطلب يې داسې شو چې که جواهر وي يا اعراض، هيڅ يو شی د الله تعالی د تکويني حکم څخه نشي خارج کېدی، د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطيع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ قُلِ اللّٰهُ ۭ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَاۗءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ۭ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پيدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووايه (ای محمده ! په ځواب کې) چې الله دی ! ووايه (ای محمده ! دوی ته کله چې تاسې پړه او ملزَم شوئ)؛ نو آيا پس نيولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالک (نه لري اختيار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسير: يعنې کله چې د ربوبيت اقرار يواځې د پاک الله لپاره کوئ؛ نو بيا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربيانو تجويز د څه لپاره کوئ؟ حال دا چې هغوی د يوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختيار او واک نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر دي ړوند (چې كافر دى) او ليدونكى (چې مؤمن دى)؟ بلكه آيا برابرې دي تيارې (چې شرك او انكار دي) او نور (رڼا چې توحيد او معرفت دى؟ بلكه نه دي سره برابر).

تفسير: يعنې د موحّد او د مشرك په منځ كې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لكه د ليدونكي او ړانده، او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لكه نور (رڼا) او ظلمت (تياره)، نو آيا يو ړوند مشرك چې د شرك په ظلماتو كې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدى شي، چې هلته هغه موحد رسيږي چې د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا كې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسېدى.

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

آيا ګرځولي دي دوى الله لره شريكان چې پيدا كول يې كړي دي په شان د پيدا كولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا كول د دې شريكانو سره د) پيدايښت (د الله سره) پر دوى باندې؟، ووايه (اى محمده ! دوى ته) خاص الله پيدا كوونكى د هر څيز دى، او همدى دى يو قوي غالب (پر هر څيز او هر چا).

تفسير: يعنې لكه چې الله تعالى ګرد مخلوقات پيدا كړي دي؛ نو ستاسې دغه بُتانو او باطلو معبودانو داسې كوم شى پيدا كړى دى؟ چې د هغه په ليدلو سره د دوى پر الوهيت ستاسې څه شبهه پيدا شوي وي؟ دوى خو د مچ يو وزر او د مياشي يوه پښه هم نه شي پيدا كولى او جوړولى، بلكه دوى پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ أحد ـ صمد مخلوق دي، نو بيا داسې عاجز او مجبور شيان د الوهيت په تخت كښېنول څومره ګستاخي او سپين سترګي او بې عقلي او حماقت دى؟ !.

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

نازلې كړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وبهېدل خوړونه په اندازه (د ډكېدو) د دوى سره، نو په سر واخيست دې سيلاب ځګ (او خيرى) اوچت شوى (په سر د اوبو)، او له هغو څيزونو چې بلوي پرې (دا خلق لمبې او ويلي كوي) په اور كې لپاره د طلب د ګاڼې يا نور اسباب ځګ (خيري دى) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذكورو مثالونو) بيانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خيرى (دى)؛ نو لاړ به شي په دغه حال كې چې پرېوتى وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلقو ته (لكه اوبه او ويلي شوي فلزات)؛ نو پاتې كيږي په ځمكه كې (للانتفاع)، همداسې بيانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفكرينو).

تفسير: د اسمان له لوري باران نازليږي، چې له هغه څخه نهرونه، ويالې، خوړونه، سيندونه، دريابونه بهيږي، په هر نهر او خوړ كې سم د هغه له ظرفيته او ګنجايشه هومره چې د پاك الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو كې كې لږ ـ او په لوى كې

ډېر، کله چې اوبه بهیږي؛ نو د خاورې ـ خس خاشاك او د نورو له کاره وتلیو له امتزاجه او ګډون څخه خړ او مکدر او خیرن کیږي، بیا دغه خړه او خیرې او ځګ یې پرسیږي، او د اوبو په سر راپورته کیږي، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپین ـ زر ـ مس ـ قلعي ـ اوسپنه ـ فلزات او نور معدنیات ویلي کوي، چې ګاڼې (کالي) ـ لوښي ـ وسلې ـ تورې ـ چړې چوړکي ـ چاکوګان ـ بیاتیګاني (قینچي) ـ تبې ـ نغرې ـ هرکارې ـ توپ ـ ټوپک ـ ټینکونه ـ طیارې ـ جهازونه ـ موټر ـ رېل ـ یوم ـ تبر ـ او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شیان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او ځګ پورته کیږي، مګر لږ څه وروسته هغه وچیږي یا خوریږي، او هغه ځګ او خیرې یې ترې لرې او ورک شي، او هغه چې اصلي او کارامد شی دی یعنې اوبه یا ویلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه یا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقي پاتې کیږي، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کیږي.

همدغه مثال دی د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحیې سره حق دین نازلیږي؛ نو د بنیادمانو زړونه هر یو د خپل ظرفیت او استعداد سره سم له هغه څخه فیض حاصلوي، بیا نو حق او باطل یو له بل سره نښلي، نو دوړې او خیرې پورته کیږي، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خیرې او ځګ په شان حق باندې راخیژي، لیکن د هغه دا جزوي جوش او پرسېدل سطحي او عارضي او بې بنیاده شی دی، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هیڅ یوه نښه او اثر نه پاتې کیږي، او الله خبر دی چې چېرې ځي؟ او هغه اصلي او د کار شی چې د هغو ځګونو لاندې پټ وو، یعنې حق او صداقت پس همغه پاتې وي.

وګورئ چې د پاک الله بیان کړي مثالونه څرنګه عجیب وي؟ او په څومره یوې مؤثرې طریقې سره مو پوهوي چې کله په دنیا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، یعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګې مقابله کیږي؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پرسېدلی په نظر راځي، لیکن بالآخر باطل سره تیت او پرک (منتشر) او همغه حق ظاهر، غالب او بریالی (کامیاب) په نظر راځي.

نو هیڅ یو مؤمن ته نه ښایي چې د باطلو پر عارضي برې او نندارې وغولیږي، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځای ونیسي؛ نو نه ښایي چې سړی ترې ویریږي، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځګ او پرسېدل پخپله ورک کیږي، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کیږي.

په پخوانیو آیتونو کې کله چې د توحید او شرک سره مقابله کړی شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کیفیت راوښوولو، او د دواړو انجام بیخي په واضح ډول سره اوس بیان فرمایي:

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ
أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) نېکه (چې جنت دی)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړی دوی حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوی ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوی کې وي په قیامت کې)؛ نو خامخا به فدیه ورکړي دوی په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصیږي له عذابه)، دغه کسان مقرر دی دوی لره بد (سخت) حساب (چې نه به یې نیکي قبوله او نه به یې بدي محو کیږي) او ځای د هستوګنې د دوی دوزخ دی، او بد ځای د آرام دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې دلته خو خیر دی په هر قسم چې وي تېریږي، لیکن په آخرت کې د دوی حالت به داسې پرېشانونکی او ویروونکی وي، که د ګردې دنیا خزائن له نقده، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا ټول بيا په تصرف د کفارو کې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وکړي چې مونږ دغه ګرد د خپل ځان په فديه کې ورکوو چې د هغه په بدل کې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشانی څخه نجات ومومو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أنى لهم ذلک».

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

آيا نو هغه څوک چې پوهيږي په دې خبره چې بېشکه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له طرفه د رب ستا حق دی (رشتيا) په مثل د هغه چا دی چې دی ړوند وي (د زړه په سترګو ! يعني نه دی د هغه په شان !) بېشکه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د کافر د دواړو انجام بېل بېل د ذکر فرمايلو څخه وروسته تنبيه ورکوي چې داسې انجام د عين عقل او حکمت سره موافق دی، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلی چې يو پوخ ړوند چې هيڅ څيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټي (بېکاره) په تياره کې لويږي او جيګيږي (وچتيږي)، او بودرې (ټکرې) خوري؛ له هغه سړي سره برابري کولی شي چې د هغه د زړه سترګې هم روښې وي، او په پوره بصارت او کامل بصيرت سره د حق له رڼا څخه مستفيد کيږي.

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾

هغه کسان چې وفا کوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره کړی دی) او نه ماتوي دوی (هغه) ټينګ عهد. او هغه کسان چې وصل کوي هغه (شی) چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړی شي (چې د خپلوۍ پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوی له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالی سره هغه عهد چې په ازل کې شوی دی (يعنې د الست بربکم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دی، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستی شوی دی، هغه ګرد دوی پوره کوي، او د هغه څخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله کې چې له الله تعالی سره يا د ده له بندګانو سره يې تړي، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه کوي، او هغه کسان چې وصل کوي هغه شی چې امر او حکم کړی دی الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړی شي يعنې صلة الرحم کوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځای کوي، يا اسلامي اخوت ټينګ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ کې له سره تفريق نه کوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه د قيامت، يعنې د الله تعالی د عظمت او جلال له تصوره ډاريږي.

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

او هغه کسان چې صبر کوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تکاليفو) او قائموي (سم اداء کوي) لمونځ، او نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې) ځينې له هغه (حلالو اموالو) نه چې ورکړي دي مونږ دوی ته: هم په پټه او هم په ښکاره، او دفع

کوي دوی په نېکۍ سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوی ته (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوی په هغو کې، او هغه څوک چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوی او له ښځو د دوی او له اولادې د دوی (اګر که عمل يې د هغو په درجه نه وي) او پرښتې به ورننوځي له هرې دروازې (ماڼيو د دوی. او وايې به ورته چې) سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسو (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دی).

تفسير: يعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مکروهاتو يې صبر وکړ، له کومې سختۍ له وېرې د طاعت له لیارې څخه يې خپل پل غلط کښېښنبود، او د معصيت په لوري يې ميلان ونه کړ، او دغه صبر او استقلال يې محض د الله تعالى سره د ملاقات او د ليدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وکړ، او د دې لامله يې ونه کړ چې په دنيا کې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره يې وکړ چې غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ورپاتې؛ نو مجبورا يې صبر وکړ، او د صابرانو په شان کښېناست.

او نفقه کوي لګوي په لاره د الله کې، د بدۍ ځواب په نېکۍ سره ورکوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښکاره کوي، که د چا له لوري پرې ظلم او تېرى وشي؛ نو دى ترې تيرېږي، وربخښي يې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدۍ د ترقۍ انديښنه نه وي، له بدۍ ځنې ځان ژغوري (بچ کوي) او نيکي غوره کوي، که کله ترې کوم بد کار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښه کار کوي، يعنې ترې توبه وباسي، او د هغې ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافي هم کوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو کوونکي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه کيږي.

﴿يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ﴾ الآيه - يعنې چې په همغه جنت کې به همېشه اوسيږي، او پرښتې به ننوځي پر دوی سره له تحائفو او زيري د رضوان له هرې دروازې د ماڼيو د دوی، او وايې به ورته چې: سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر کولو ستاسې په طاعت او مصيبت او له معصيته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دی.

د «آباء - پلرونو» لفظ يې تغليبًا ويلی دی، چې په هغه کې امهات - ميندې هم شاملې دي، د جنت د زيري دغه زيات بشارت يې هم واوروه؛ چې داسې کاملينو ته د هغو پاس بيان شوی، ښو خويونو او خصالو په بدل يو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوی سره له خپلو هغو ميندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ايمان او نېکۍ لامله د جنت د دخول لايق شوي وي؛ ګرد سره يو ځای کيږي، تر دې که د دغو متعلقينو د کوم يو رتبه کمه هم وي؛ نو حق تعالى پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (اوچتوي)، او دغه کامل سړي سره يې نژدې کوي، لکه چې په (۲۷) جزء د «الطور» سورت په (۲۱) آيت اوله رکوع کې راغلي دي: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ايمان او بې له صالح عمله محض د کاملينو قرابت کافي نه دی، هو ! که ايمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممکنه ده، والله أعلم.

﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ۝٢٥﴾

او هر هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې کوي دوی هغه شی چې امر (حکم) کړی دی الله په هغه سره چې وصل دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې (په کفر او ظلم سره)؛ دغه کسان شته دوی ته لعنت لرې والی له رحمت د الله (دنيوي عذاب)، او شته دوی ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دی).

تفسير: د سعداوو او نېکبختانو په مقابل کې دلته د اشقياوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقياوو کار دا دی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شيانو د وصل او پيوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملک کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو بانډې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځايونو څخه يو ځای ته رسېدونکي دي.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (فراخی يې) او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې)، او خوشاله دي (کفّار) په دې ژوندون لږ خسيس، او نه دی دا ژوندون لږ خسيس په (مقابل د) آخرت کې مګر لږ متاع (حقير مال).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۗ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِىْٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿۲۷﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) بانډې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ يې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووايه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله ګمراه کوي هغه څوک چې اراده وفرمايي، او هدايت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيي بې د ليدلو د آيت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: مشرکينو په سلهاوو معجزې او ښې کتلې، مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او ښه چې مونږ يې غواړو؛ راوښيه ! مثلاً د مکې معظمې غرونه ځمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پيدا شي، يا ځمکې څيرې کړه چينې او ويالې راوبهوه ! يا ځمونږ پخواني مشران بيا راژوندي کړه ! او له مونږ سره يې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې يوه معجزه راوښيه چې مونږ په ايمان راوړلو بانډې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او ښې پر ښوولو قدرت لري، ليکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکميل وکړي، د انبياوو عليهم السلام د تصديق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زائدې ښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولې کېږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه سترګې واړوئ، يواځې همدغه پاک قرآن د نبي الله د صداقت يو عظيم الشأن نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د ليدلو سره پر سمه لار رانغلئ، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قديمي قانون سره د پاک الله مشيئت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې ګمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شبهه تاسې سره له دومره لويې معجزې او ښې د ليدلو سره بيا هم ايمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۗ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او ارام نيسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسير: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بيان دی، يعنې د چا چې د ايمان دولت په برخه کېږي؛ نو له ذکر الله يعني د الله تعالی له ياده اطمينان او ډاډينه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له ګردو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د يقين کيفيت پيدا کېږي، او شيطاني شبهات او وسوسې لرې

کیږي، او سکون او اطمینان ور میسر کیږي، له یوه جانبه که د الله تعالی عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشیت پیدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمین لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او یوازې د پاک الله په لوري ګرځي، او د همغه په لویي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنیوي وحشت او ویره ورکه کوي.

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

واورئ خبردار شئ ! چې په ذکر د الله سره مطمئن کیږي ارام نیسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې دولت ـ حکومت ـ منصب ـ جایداد او د فرمایشي معجزو لیدل او نور شیان له سره انسان ته حقیقي سکون، اطمینان او ارام نشي یو ځای کولی، یوازې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصلیږي، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کیږي.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) طوبی (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوګنې (جنت) دی.

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَا أُمَمٌ لِّتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

همدارنګه (لکه چې مو لیږلي وو انبیاء پخوا له تا) لیږلی یې مونږ ته (ای محمده !) په داسې یو امت کې چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحي کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مګر یوازې همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما او خاص همده ته بیا ورتله او رجوع زما دي.

تفسیر: یعنې ای محمده صلی الله علیه وسلم ! ستا تاکل (مقررول) او لیږل پر نبوت باندې کومه عجیبه او نوې خبره نه ده، پخوانیو امتونو ته هم انبیاء لیږلی شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چې د هغو مکذبینو شوې ده؛ ښایي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، یعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظیم الشأن قرآن نازل کړی دی، ﴿الرَّحْمَٰنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم ! رحمة للعالمین ګرځولئ او لیږلی یې، مګر دوی سختې ناشکرۍ او د نعمت کفران ته ملاوې تړلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحیم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او ترپ ترهیږي، نو ځکه د «حدیبیه» په صلحنامې (روغلیکه) کې دوی پر ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ لیکلو باندې جګړې کولې.

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ

او که په تحقیق یو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، یا څیرېدلی ټوټې ټوټې کولی شو پرې ځمکه، یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بیا

به هم ایمان نه وو راوړی دوی)، بلکه خاص الله ته دی (اختیار د دې) امر ټول (او الله یې کولی شي هر کله چې اراده وفرمایي).

تفسیر: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په یو حدیث کې پر «زبور» شریف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، یعنې که کوم داسې یو کتاب لېږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلې شوې معجزې او نښې پوره کېدی؛ نو هغه به پر ته (علاوه) له همدغه قرآن کریم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظیم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ کلک خلق یې له خپلو ځایونو څخه وخوځول، د بنیادمانو د زړونو ځمکې یې څیرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چینې یې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې یې د کلونو په ځای په څو شیبو (لحظو) کې پر دوی پرې کړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې یې د ابدي ژوندون روح ورننه ایسته، کله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدایت روزي نه شو، نو فرض یې کړئ که ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظیم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طریقه) سره هم هغه ګرد (ټول) شیان تاسې ته دروښیي، چې تاسې یې غواړئ؛ نو بیا هم له تاسې داسې هیله (ارزو) او امید نشي کېدی، چې تاسې به ایمان راوړئ.

اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿٣١﴾

آیا لا نا امیده شوي نه دي هغه کسان چې ایمان لرونکي دي (له ایمان د دغو کسانو په داسې حال کې چې دغه مؤمنان پوهیږي) که اراده فرمایلې وی الله (د هدایت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به یې هدایت فرمایلی وو ټولو خلقو ته (نو ایمان نه راوړي مګر هغه چې الله اراده د ایمان راوړلو یې وفرمایي)، او همېشه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ رسیږي دوی ته په سبب د هغو عملونو چې کړي دي (د عناد او تکذیب نه) زړه ټکوونکی یا خوځوونکی عذاب، یا چې ښکته شي (دغه قارعه یا ته ای محمده) نژدې کورونو د دوی ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دین)، بېشکه چې الله هیڅکله نه کوي خلاف له وعدې (خپلې).

تفسیر: یعنې دغه د مکې معظمې کفار سره د خپلو غوښتلو شویو معجزو او دلائلو د لیدلو هم ایمان راړونکي نه دي، دوی خو به داسې هغه ومني چې برابر کوم آفت او مصیبت پخپله پر دوی یا د دوی په شاوخوا خلقو ولویږي، او دوی د هغه د لیدلو څخه عبرت حاصل کړي، مثلاً په جهاد کې د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سړي مړه شي، یا یې څه سړي بندیان شي، او څه یې د څه نورو مصائبو په منګولو کې ولویږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاک الله وعده پوره شي، یعنې مکه معظمه فتحه شي، او «جزیرة العرب» د شرک له ګندګی څخه پاکه او صافه شي، بېشکه د الله تعالی وعده قاطعه او یقیني ده، او هرومرو (خامخا) پوره کېدونکې ده.

ځینو مفسرانو په ﴿اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ﴾ کې د رسول الله په لوري خطاب منلی دی، یعنې چې تاسې د دوی کلي ته نژدې ورښکته شئ، لکه چې په «حدیبیه» کې وشو، نو په دغه تقدیر سره له «قارعه» څخه به هغه سرایا مراد وي؛ چې په هغوی کې رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم بالذات شرکت فرمایلی دی، له ځینو اسلافو څخه منقول دي چې دغه آیت د ګردو کفارو په حق کې عام دی، او په مکیانو (مکې والاوو) پورې څه تخصیص نه لري، والله أعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۣ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تا نه (لکه چې ستا قوم په تا پورې کوي)؛ نو مهلت مې ورکړی وو هغو کسانو ته چې کافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې)، بیا مې ونیول دوی (په عذاب سره)، نو څرنګه به وو عقوبت (عذاب ځما یعنې ډېر سخت وو).

تفسیر: یعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه ګڼئ چې نجات مو وموند، پخوانیو مجرمینو ته هم ډېرې مهلت ورکړی شوی وو، بیا کله چې ونیول شول؛ نو وګورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننۍ ورځې پورې د دوی د تباهي او بربادی قصې د خلقو پر ژبو باندې جارې دي.

اَفَمَنۡ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰی کُلِّ نَفۡسٍۭ بِمَا کَسَبَتۡ ۚ وَجَعَلُوۡا لِلّٰہِ شُرَکَآءَ ؕ قُلۡ سَمُّوۡہُمۡ

آیا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزا یې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی !)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شریکان، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آیا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسیر: یعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې لیدی شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او یوه شیبه (لحظه) له هیڅ شي نه نه غافلیږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې یې جزا ورکوي، او هم ورته تنبیه ورکولی او په سزا یې رسولی شي، نو آیا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تښتېدلی شي؟ آیا «العیاذ بالله» د ده مثال د هغو تیږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه لیدلی شي، او نه او ورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) وررسولی شي، او نه یې څه اختیار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجودیت سره دوی د داسې عاجز او حقیر مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟.

﴿قُلۡ سَمُّوۡہُمۡ﴾ یعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شریکانو نومونه خو واخلئ ! او سراغ او پته یې راوښیئ ! آیا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حیاء داره سړی به د هغو تیږو (ګټو) نوم هم اخیستی شي ! او که کوم مشرک له بې حیایی څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلي؛ نو آیا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟.

اَمۡ تُنَبِّـُٔوۡنَہٗ بِمَا لَا یَعۡلَمُ فِی الۡاَرۡضِ اَمۡ بِظَاہِرٍ مِّنَ الۡقَوۡلِ ؕ

بلکه آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (یعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مسمّی کوي دوی شرکاء) په ظاهره وینا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسیر: یعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهیت هیڅ یو شریک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آیا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العیاذ بالله.

﴿اَمۡ بِظَاہِرٍ مِّنَ الۡقَوۡلِ﴾ پخوا یې وفرمایل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښیئ ! بیا یې تنبیه وفرمایله چې د هغه شي چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به یې نوم څرنګه اخیستی شئ؟ اوس دا راښیي چې د کوم څیز پاک الله ته شریک پیدا کول تش الفاظ محض او یو غږ دی، چې د هغه لاندې هیڅ حقیقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمینونو او باطلو اوهامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

(داسې نه دي) بلکه ښايسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دين څخه)، او هر څوک چې ګمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هيڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسير: يعني هر هغه چا ته چې الله تعالی د هدايت توفيق ور نه کړي؛ دی به څوک په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالی همغه ته توفيق ور په برخه کوي چې پخپل اختيار د هدايت وروښه پر خپل ځان نه تړي.

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسيس کې (په قتل، حبس، قحط او نورو ربړو «تکليفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنيا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هيڅ ساتونکی.

تفسير: يعني مقرر دي کافرانو ته دنيوي عذابونه د مجاهدينو په لاسونو يا بلا واسطه د الله تعالی له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالی څخه هيڅ ساتونکی، يعني بې له سزا ورکولو څخه به يې نه پرېږدي، نو بيا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه يې څه پوښتنه کوئ؟.

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړی شوې ده (په هغه سره) پرهيزګارانو ته (دا دی چې) بهيږي (همېشه) له لاندې (د باغونو او ماڼيو) د هغه وياله، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء بلا انقطاع) وي، او سوری د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسير: چې د هغه هيڅ نوعه هيڅکله نه ختميږي، او تل به همغه شی وررسيږي چې دی يې وغواړي: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعه سورت اوله رکوع، ۳۳ آيت، ۲۷ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهيزګاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسير: يعني په دغه آيت کې د أهل الحق او د أهل الباطل خاتمه او انجام يو د بل په مقابل کې سره بيان وفرمايه، وبضدها تتبين الأشياء.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتاب (او بيا يې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشاليږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځينې له فرقو (د اهل الکتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځينې احکام د دې قرآن، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت کوم زه د الله، او شريک نه نيسم له دغه (الله) سره (هيڅوک په عبادت کې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همده ته دي ورتله (ځما او د ټولو په آخرت کې).

تفسير: هغوی ته چې اوس قرآنکريم ورکړی شوی دی يعنې مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات ـ انجيل او نور ورکړی شوي دي يعنې يهودان او نصرانيان؛ د هغه شي د اورېدلو څخه خوشالېږي چې پر تاسې نازل کړی شوی دی، د مسلمانانو خوښېدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه کتاب د دارينو د فلاح مفتاح (کونجي) گڼي، باقي په يهودو او نصاراوو کې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجمله حق منوونکي وو؛ نو هغوی ته هم د يوه راز (قسم) مسرّت موقع وه، ځکه چې هغوی به ليدل چې لوی قرآن په څه ارته سينه د دوی د اصلي کتابونو په تصديق او د انبياوو په تعريف او تعظيم کې رطب اللّسان دی، بلکه د رښتينو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح کې معروض شوی دی.

﴿ذٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ (د المائدې سورت ۱۱ ركوع)، لکه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونکي يهود او نصارى بالآخره په اسلام سره هم مشرّف شول.

﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ﴾ يعنې يهود او نصارى، يا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاک قرآن څخه ځکه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځينو شيانو څخه انکار کړی دی، او دا همغه شيان دي چې د دوی د تحريف او تبديل يا د آراوو او أهواؤو په خلاف دغه لوی قرآن بيان فرمايلی دی.

وَكَذٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿۳۷﴾

او لکه (چې نورو انبياوو ته پخوا مو کتابونه ليږلي وو په ژبو د قومونو د دوی؛) نازل کړی لېږلی مو دی دغه (قرآن) حکم کوونکی په عربي ژبه، او قسم دی که متابعت وکړې ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشرکانو او کتابيانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحيد او په نسخ د دين د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبه د الله څخه هيڅ ولي (يار مددگار) او نه ساتونکی (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې لکه چې ړومبی پخواني کتابونه راليږلي شوي دي؛ په دغه وخت کې دا قرآن رانازل کړ شو، چې پر لوړ (اوچت) او عظيم الشأن معارفو او حکمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فيصله کوونکی دی، بيا همغسې چې هر نبي ته په همغه ژبه کې کتاب ورکړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله عليه وسلم ته هم عربي قرآن ورکړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظيم الشأن قرآن په شان معجز او جامع کتاب ښايي په همداسې يوې ژبې نازلېده چې نهايته بليغه ـ وسيعه ـ جامعه ـ منضبطه ـ واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوکت توب لامله د «أم اللغات وملکتها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم﴾ الآيه ـ يعنې د هيڅا د انکار او د ناخوښۍ د يوې ذرې په قدر پروا مه کوئ، هغه کامل او عظيم عالم چې الله تعالی تاته درکړی دی؛ د همغه متابعت کوئ ! که بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوئ؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوک وژغورلی (بچ کړی) شي؟ دغه خطاب د حق گردو (ټولو) طالبانو ته دی، اگر که دلته پخپله رسول اکرم صلی الله عليه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده، په صواب لکه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځايونو کې د ده اشباه او نظائر تېر شوي دي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ وَجَعَلۡنَا لَهُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَذُرِّيَّةٗۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ لِكُلِّ أَجَلٖ كِتَابٞ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ ډېر رسولان (انسانان) پخوا له تا نه (لکه چې رالیږلی مو یې ته) او ورکړي وو مونږ دوی ته ښځې او اولادونه، او نه ښاییږي لپاره د هیڅ رسول (او نه توانیږي) دا کار چې راوړي داسې یوه معجزه (چې خلق یې غواړي) مګر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې یو حکم دی (چې پخپله نېټه همغسې کیږي).

تفسیر: یعنې عربي رسول ته نوې کتاب او نوي احکام ورکول او مبعوثول کومه نوې او عجیبه خبره ده؟ چې دومره حجّتونه پیدا کوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبیاء علیهم السلام چې لیږلي دي، هغوی د اسمان پرښتې نه وې، او د همدې دنیا له هستېدونکو څخه انسانان وو، چې ډوډۍ به یې خوړه او خپل ګرد ضروریات به یې پخپلو لاسونو سره پوره کول، او د ښځو او ووړکیو خاوندان به وو، په دوې کې هیڅ یوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښیي چې هغوی یې غواړي، بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شي کې د پاك الله تعالی اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به یې ورښوولې، او همغه احکام به یې اورول چې دهغه اذن د الله تعالی له درباره کېده.

بیا کله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احکام راوړي، صداقت ورښوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تکمیل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه یې خپل ځان د بشریه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر کړی وي، نو د همدغو شیانو موجودیت په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم کې د دوی له نبوت څخه د انکار دلیل څرنګه کېدی شي؟.

يَمۡحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثۡبِتُۖ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾

محوه کوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه کولو يې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر کتاب (چې لوح محفوظ) دی (چې هر شی په کې ليکلی شوي دي).

تفسیر: یعنې سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخیت ـ یا د هر حکم د دوام اراده چې وفرمايي ـ او هر قوم د محوه کولو ، او د هغو په ځای د بل قوم د درلودو ـ او د هغو اسبابو د تاثیر د بدلولو، او د هغو وسائلو د تاثیر د پرېښوولو ـ او سره د موجودیت د شرائطو د یوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجودیت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبدیل او تغییر، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده په لاس کې دی، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کې دي، او د ګردو تفصیلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الکتاب» ووایه شي.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ وَعَلَيۡنَا ٱلۡحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او که وښیو مونږ خامخا تاته (په حیات ستا کې) ځینې له هغه (عذابه) چې وعده یې کوو مونږ له دغو (کفّارو) سره (د دې عذاب) یا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دې تعذیبه د کفارو؛ نو پر تا څه ملامتیا نشته)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پیغامونو (او بیانول د احکامو) دي، او پر مونږ دی حساب (او جزا ورکول د دوی).

تفسیر: یعنې هغه وعده چې مونږ له دوی سره کړې ده؛ مونږ اختیار لرو چې له هغو ځینې اوس ستاسې په ژوندون پوره کړو، یا ستاسې له وفاته یې وروسته ظاهره کړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فکر کې ولوېږئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له ليدلو څخه بېفکره شي، د الله تعالى په علم کې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دى، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښکاربږي، تاسې د خپل تبليغ فريضه اداء کړئ، د مکذبينو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو يې.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ۗ وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهٖ ۗ وَهُوَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۴۱﴾

آيا نه ګوري (کفّار) چې په تحقيق راځو مونږ ځمکې (د دوی) ته چې کموو يې (فتحه کوو يې مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دې، او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده وفرمايي)، نشته هيڅوک رد کوونکی لپاره د حکم د الله، او الله ډېر ژر حساب کوونکی دی.

تفسير: يعنې د مکې معظمې د ځمکې په شاوخوا کې د اسلام اثر خوربږي، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمېږي، د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو کې د اسلام نور او تأثير ځای نيسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو، او قوت او قدرت يې کموو، نو آيا دغه روښانه آثار دغو مکذبينو ته دا نه ورښيي چې د پاک الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، يو عقلمن سړی پر دې ښه پوهېږي په هغه تګ چې نن اسلام پرېږ پر مخ ځي، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی، لهذا د خاتمې خير او ښېګڼه په همدې کې ده چې هغه راتلونکې شي، راغلې او واقعي وګڼی شي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيْعًا ۗ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفّٰرُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۴۲﴾

او په تحقيق مکر فريب کړی وو (له خپلو انبياوو سره) هغو (کفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لکه چې دغه کفّار مکر کوي له تا سره ای محمده !)؛ نو خاص الله لره دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې کوي يې هر نفس، او ژر به پوه شي کفّار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسير: يعنې که د پاک الله اراده نه وي؛ نو ګرد مکر او فريب بې اثره پاتې کېږي، يا دا چې الله تعالى د دوی هغه ګرد فريب او مکر ماتوي، «مکر» په اصل کې خُفيه تدبير ته وايي، که د بدۍ لپاره وکړی شي بد دی، او که د ښو چارو او د بدۍ د لرې کولو لپاره وکړ شي؛ ښه دی، يعنې دوی په پټه پټه سره ناپاکه چلونه وکړل، ليکن د الله تعالى چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الټه) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، ﴿وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ﴾ (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آيت (۵) رکوع).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَسْتَ مُرْسَلًا ۗ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهٗ عِلْمُ الْكِتٰبِ ﴿۴۳﴾

او وايي هغه کسان چې کافران دي (تاته ای محمده !) چې نه يې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوّت سره)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بس کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (کافي دی په شاهدۍ کې) هغه څوک چې په نزد د ده علم د کتاب دی.

تفسير: يعنې ستاسې له تکذيب څخه هيڅ نه کيږي، ځکه چې الله قدوس ځما د صداقت لويې لويې نښې درښيي، قرآن کريم چې د الله تعالى کلام دی لکه چې پخپل کلام الله توب باندې شهادت ورکوي؛ همداسې ځما د نبوّت پر حقانيت هم شاهد دی، که سترګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو کې د صداقت په داسې ښه شان سره خوربدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور کېدل، او په يوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موفقيت د الله تعالى له جانبه څما پر حقانيت باندې ښکاره دليل او شهادت دی.

﴿وَمَنْ عِنْدَهُۥ عِلْمُ الْكِتٰبِ﴾ - «او بل کافي دی په شاهدي کې هغه څوک چې په نزد د ده دی علم د کتاب»، يعنې هغه څوک چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانيت مطلع دي؛ دی هم د دې شاهد دی چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ کړي، لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه کسان لکه عبد الله بن سلام او ملګري د دوی، چې له پخوانيو سماويه وو کتابونو - او د هغو له وړاندوينو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي ورکوي چې محمد صلى الله عليه وسلم له همغو وړاندوينو سره سم تشريف راوړی دی، چې په سلهاوو کلونو پخوا له دې نه موسى او عيسى عليهما السلام فرمايلې وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفيقه.

سُوْرَةُ إِبْرٰهِيْمَ

«د ابراهيم سورت مکي دی، پرته له (۲۸) او (۲۹) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آيته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۴) او په نزول کې (۷۲) سورت دی، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۝١
اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۝٢ الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ۗ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ۝٣

(دا قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسي خلق (په دې کتاب سره) له تيارو د کفر څخه رڼا د ايمان ته، په اذن د رب د دوی (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ويلی شوی دی (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو کې دي (له علوياتو) او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سُفلياتو سره د اسمانونو او د ځمکو)، او خرابي (عذاب، مصيبت، اور) ده لپاره د کفارو له عذابه سخته. هغه کفار چې خوښوي (او غوره کوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسيس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دين او متابعت د رسول الله دی)، او لټوي دوی دغې لارې ته کوږوالی؛ دغه کسان په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسير: يعني د دې کتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښايي وکړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل کوونکي يو، او ستاسې په شان يو رفيع الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونکی دی، او مقصد يې هم دومره اعلی او ارفع دی؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشي جوړېدی، او هغه دا دی چې د الله تعالی په حکم او توفيق د تمامې دنيا خلق اعم له دې نه چې عرب وي يا عجم ـ تور وي که سپين ـ مزدور وي که په شتو معمور ـ پاچا وي که رعايا؛ ګرد سره د جهالت له لوګيو، دوړو، او خاورو څخه راويستل، او د ايمان او ايقان په رڼا کې د درولو کوښښ کولی شي.

﴿اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ﴾ يعني د صحيح معرفت په رڼا کې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالک الملوک الله له جانبه ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونکې ده.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۗ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۗ
وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٤

او نه دی لېږلی مونږ هيڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بيان کړي دوی ته (امر او نهي د الله)، نو ګمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د ګمراهۍ يې)، او هدايت کوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او همدی ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې همغسې چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدايت لپاره دغه عظيم الشان كتاب عطا فرمايلى دى؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه كې مونږ د هدايت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، كله چې له طبيعي ترتيب سره موافق د هر نبي ړومبنى مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوى كې هغه نبي مبعوثيږي؛ نو ځكه د هغه قوم په ژبه وحي لېږله كيږي، څو د الله تعالى د احكامو په پوهولو كې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي كريم عليه السلام په امت دعوت كې اګر كه د جهان ګرد انسانان او پېريان شامل دي؛ خو بيا هم په هغه قوم كې چې دوى مبعوث شوي دي؛ د هغوى قوم ژبه عربي وه، او د طبيعي ترتيب په موافق د هدايت د شيوع همدغه يو صورت مقدر وو، چې د دوى ړومبني مخاطبين او مقدم زده كوونكي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعليماتو او حقائقو باندې وپوهيږي؛ چې ښه يې په ياد او محفوظ كړي، څو د دوى په ذريعه د عالم تمام اقوام او راتلونكي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنګ سره رنګ كړى شي، لكه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې كې چې له هغه سره دوى بېحده مينه، محبت او صميميت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله كړه، بيا دوى په مشرق او مغرب كې خواره شول، او په روم او فارس كې د «كلمة الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت كې الله تعالى په خپل قدرت په عجمي اقوامو كې داسې زبردست جوش او د الله تعالى د كلام د معرفت داعيه او په عربي ژبه كې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پيدا فرمايلى وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوى د قرآني علومو په شرح او تبيين كې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُم بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

او خامخا په تحقيق لېږلى وو مونږ موسى په ښكاره معجزو څمونږ چې راوباسه قوم خپل له تيارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او يقين) ته، او ور ياد كړه (پند وركړه دوى ته) په (هغو سختو ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشكه په دغو (يادولو د سختيو او نعمتونو) كې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر كوونكي (په زحمتونو) ډېر شكر كوونكي (په نعمتونو).

تفسير: يعنې د هغو معجزاتو له وركولو سره مونږ موسى عليه السلام لېږلى وو چې د (تسعه وو آيتونو) په نامه سره مشهورې دي، يا به د (تورات) آيات مراد وي.

«او ورياد كړه او پند وركړه دوى ته په هغو سختو ورځو د الله»، يعنې د هغو ورځو واقعات يې ورپه ياد كړه كله چې پر دوى باندې د شدائدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بيا نو الله تعالى دوى ته له هغه څخه نجات وركړ، او خپله مهرباني يې پرې وفرمايله، ځكه چې د دواړو قسمو حالاتو له اورېدلو څخه صابرو او شاكرو بندګانو ته عبرت حاصليږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته: ياد كړئ نعمت د الله (چې احسان يې كړى دى) پر تاسې كله چې يې خلاص كړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به يې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح كول به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندى به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونې ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو كې نصرت مصيبت يا نعمت يا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه.

تفسير: مثلاً له تاسې څخه يې مريان جوړ کړي وو، او پر تاسې يې سخت سخت بيګارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندي به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونړې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مدد مصيبت نعمت يا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه؛ چې تاسې يې د مريتوب له ذلته وويستلئ، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه يې مستفيد کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموينه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموينه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (۱۷ جزء د الأنبيا (۳۵) آيت (۳) رکوع.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧

او ياد کړه هغه وخت چې خبر درکړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دی که چېرې شکر وويستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو څما)؛ نو خامخا زيات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دی که بې بېقدري ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو څما)؛ نو بېشکه عذاب څما خامخا ډېر سخت دی.

تفسير: دا د موسی عليه السلام مقوله ده، يعنې ای بني اسرائيلو ! هغه وخت هم په ياد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمايه: «که څما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو څما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني - اخروي او دنيوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دی که بېقدري او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت څما؛ نو بېشکه عذاب څما خامخا ډېر سخت دی»، يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولی شي، او د ناشکرۍ مزيده سزا به بېله درکړل شي.

وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨

او وويل موسی (ای قومه څما !) که کافران (منکران) شئ (بېقدري وکړئ) تاسې او هر هغه شوک چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پيريانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غني دی (بې پروا له هر څيز او له هر چا) تل ښه ستايلی شوی (ثنا ويلی شوی).

تفسير: يعنې ای بني اسرائيلو ! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسيږي، او د پاك الله هيڅ شی نه کميږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که څوک يې شکر اداء کړي که يې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حميدی او محمودی ته هيڅ تنقيص نه واقع کيږي، «صحيح مسلم شريف» کې يو حديث قدسي نقل کړی دی چې حاصل يې داسې دی: «ای څما بندګانو ! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د يوه پرهېزګار سړي په نمونه شئ؛ نو له هغه څنې هيڅ څما په مملکت کې څه نه زياتيږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول يو ځای شئ، او په فرض محال د يوه بدترين انسان په شان شئ (العياذ بالله)؛ نو له هغه څنې د يوې ذرې په اندازې څما په مملکت کې هيڅ نقصان نه واقع کيږي.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۛ
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝٩ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ
فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

﴿قَالُوٓاْ إِنۡ أَنتُمۡ إِلَّا بَشَرٞ مِّثۡلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا فَأۡتُونَا بِسُلۡطَٰنٖ مُّبِينٖ ۝١٠﴾

آيا نه دى راغلى تاسې ته خبر د هغو كسانو چې (تېر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دى) او ثمود (چې قوم د صالح دى) او هغه كسان چې وو پس له دوى څخه، چې نه دي خبر پر دوى (هيڅوک) مگر يو الله، چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښكاره دلائل؛ نو رد كړل (وگرځول دغو كفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (يا په خولو د انبياوو كې چې ونه غږيږي) او وويل دوى چې: بېشكه مونږ كافران شوي يو په هغه چې لېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره، او بېشكه مونږ خامخا په شبهه شک كې يو له هغه (توحيد) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شک) چې واقع كوونكى دى (مونږ لره په اضطراب او خلجان كې). وويل رسولانو د دوى: آيا په (وجود د) الله كې شبهه شک دى (هسې الله چې) پيدا كوونكى د آسمانونو او د ځمكې دى، بولي تاسې (لره الله په ژبه څمونږ ايمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له گناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت دركړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معيّنه پورې (چې وخت د نزعې دى)، وويل (كفارو) چې: نه يئ تاسې مگر آدميان پشان څمونږ (نو ولې به تاسې انبياء گڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع كړئ واړوئ مونږ (په دعوى د نبوت سره) له هغو شيانو څخه چې وو چې عبادت به كولو پلرونو څمونږ، نو راوړئ مونږ ته كوم برهان ښكاره (حجّت واضح په صحت د دې دعوى او استحقاق د فضل خپل).

تفسير: دا د موسى عليه السلام د كلام تتمه ده ـ يا هغه يې پرېښې ـ حق تعالى دغه محمدي امت ته خطاب فرمايي، په هر حال په دې كې يې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تېر شوي دي، د هغوى تفصيلي اطلاع او احوال بې له الله تعالى څخه هيچا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه يې واخيستل، او بقيه يې په ﴿وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ﴾ كې درج كړي، تنبيه فرمايي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوى دى؟ آيا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسيدلي؟ د تعجّب ځاى دى چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباه شوي دي، او د دوى له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دى حاصل شوى.

تنبيه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعۡلَمُهُمۡ إِلَّا ٱللَّهُ﴾ ولوست او ويې ويل: «كذب النسابون» يعني د انسابو د پوره معرفت دعوى كوونكي دروغجنان دي، عروه بن الزبير فرمايي چې: مونږ هيڅوک داسې نه دي موندلي چې له معدّ بن عدنان څخه پورته په حقيقي طور د نسب حال او احوال راوښيي، والله أعلم.

﴿جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ﴾ الآيه ـ «چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښكاره دلائل د قدرت؛ نو رد كړل وگرځول دغو كفّارو لاسونه خپل په خولو خپلو، يا په خولو د انبياوو كې چې چپ شئ نور څه مه وايئ»، يعني كفّار له ډېره غيظه او غضبه خپلې گوتې چيچې، په بل ځاى كې يې فرمايلي دي: ﴿عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ﴾ يا د انبياوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهايت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې كوي چې بس دى چپ اوسئ ! يا څمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل كوم شي د اورېدلو توقع مه كوئ، چې وروسته له دې نه بيان راغى، يا د نبي الله د خبرو د اورېدلو په وخت كې خندل، او كله د خندا د مخې نيولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به يې خپل لاسونه كېښودل.

په هر حال هره معنى چې واخيسته شي، د گردو (ټول) حاصل همدغه دى؛ چې دوى د الله تعالى د نعمت ناقدري وكړه، او دانبياوو عليهم السلام دعوت يې قبول نه كړ، بلكه له هغو سره يې په ډېرې بېقدرى او سپين سترگى او گستاخي سره معامله وكړه.

﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾ يعني د الله تعالى وُجود او وحدانيت خو داسې يو شی نه دی چې په هغه کې د شکّ او شبهې لږ څه ځای او ګنجايش وي، پخپله انساني فطرت د رب العزّت پر وجود شاهد دی، د علويّاتو او سفليّاتو عجيب او غريب نظام شهادت ورکوي، چې د دغه مشين پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکی او بيا يې جوړوونکی او په نهايت محکمې او منظمې طريقې سره چلوونکی قوت او قدرت ښايي چې ډېر قوي او نهايت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختيار سره د عالم مشين پخپل واک او قابو کې ساتي، نو ځکه خورا ډېرو لويو لويو مشرکانو ته په يو نه په بل رنګ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوی الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کړې يې پيدا کړې دي، هغه الله تعالى له ګردو وړوکو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دی.

د انبياوو عليهم السلام تعليم هم دغه دی کله چې د انساني فطرت د يوه عليم او حکيم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالى د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولې او پيدا کړې ده؛ نو بيا ولې د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کې خپل ځان غورځوئ او خښوئ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دليل څخه لويې قيصې او معمّی جوړوئ؟.

انساني ضمير، او د بشريت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د يوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالى له موجوديت سره د کومې تيږې (ګټې) يا ونې يا انساني تصوير يا فلکي ستورې يا د بل کوم مخلوق په الوهيت کې شريکول د فطرت د غرّ بندولو يا خرابولو سره مرادف دي، نو آيا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعيت سره کوي.

﴿قَالُوٓا۟ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾ يعني ښه ! د الله تعالى بحث پرېږدئ ! او د خپل ځان په نسبت ووايئ ! آيا تاسې د اسمان پرښته يئ؟ يا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه يئ؟ ! کله چې بل هيڅ شی نه يئ، او فقط ځمونږ په شان بنيادم يئ؛ نو بيا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو يقين وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ خپل قديمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کيږي، که تاسې د خپل امتياز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې خپله کاميابي او برى غواړئ؛ نو داسې کوم يو ښکاره سند او الهي فرمان راوښيئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو خپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښيئ.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

وويل دوی ته رسولانو د دوی چې (هو !) نه يو مونږ مګر آدميان يو په شان ستاسې، وليکن الله احسان کوي (په ايمان او نبوّت سره) پر هر چا چې اراده وفرمايي (د احسان د هغوی) له بندګانو خپلو (لکه چې پر مونږ يې فرمايلی دی)، او نه ښايي مونږ ته (او نه توانيږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مګر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسير: يعني ستاسې دغه خبرې ګردې داسې دي چې نه مونږ پرښتې يو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشريت کې مونږ ستاسې په شان يو، ليکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آيا د ځمکې او د اسمان توپير (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم ګورئ چې الله تعالى د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځينو انسانانو ته پر ځينو نورو څومره فضيلت او عظمت وربخښلی دی، بيا که داسې وويلی شي چې پاک الله خپل ځينې بندګان د دوی د فطري قابليت او اعلى ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چې هغه ته د «نبوّت» يا «رسالت» منصب وايي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دی.

په هر حال د نبوّت له دعوی څخه دغه نه لازميږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعيت دعوی کوونکي يو، هو ! دومره قدر ثابتيږي چې الله تعالی له خپلو بندګانو څخه ځينو ته پر ځينو داسې خصوصي احسان فرمايي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولايت ـ علميت ـ درايت ـ کفايت ـ اهليت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالی په اختيار کې دی، څمونږ په قبضه او واک (اختيار) کې نشته، او نه څمونږ تصديق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمايي تاسو ته به يې درښيي.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولې يې دي مونږ ته لارې (د دين) څمونږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې مونږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسير: يعنې حق تعالی مونږ ته د توحيد جام راڅښولی دی، او د حقيقي برې او کاميابي لاره يې راښوولې ده، نو بيا څرنګه ممکن دي چې مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ايذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره څمونږ په توکل کې هيڅ فرق نه لويږي، د متوکلينو دغه کار نه دی چې د سختيو په ليدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واوړي يا بې هيلې شي.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او وويل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو مونږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې يا به خامخا وګرځئ تاسې هرومرو په دين څمونږ کې، پس وحي وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان. او خامخا به واوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ويريږي له درېدلو په مخ ځما کې او ويريږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسير: يعنې اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پرېږدئ ! او خپله زياته لويي او مشرتيا مه ښکاره کوئ ! بس او بس له دوو خبرو څخه يوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ ! يا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډ او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له مونږ څنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته څمونږ په همدغه پخواني دين کې راشي !، که نه تاسې ټول څمونږ له ملکه د باندې لاړ شئ ! او مونږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحيه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان، يعنې تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، مونږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بيا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفّارو نبي کريم صلی الله عليه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځايه وويستل، چې همدغه اخراج بالآخر د دوی د اخراج سبب او وسيله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

کفر او کفارو هيڅ يو اثر او نښه نشوه پاتې، او همدغه يې داسې وفرمايله چې: او خامخا به اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فيصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبياوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زيانکاره نااميده شو هر يو متکبر سرکښ (ضدي عناد کوونکی له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دی (پس له مرګه او په کې سوځي) او ورڅښولی به شي له اوبو (چې زوې وينې سره ګډې وي، او د دوزخيانو له ګېډو بهيږي). چې غړپ غړپ به يې (په تکليف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر کړي هغه (زوې په اسانۍ سره له ډېر تريخوالي او بدبويۍ) او رابه شي ده ته (سختي د) مرګ له هر طرف (او له هر ځايه) حال دا چې نه به وي دی مړ کېدونکی (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده کې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسير: يعني انبياوو له الله تعالی څخه مدد وغوښت، او د فيصلې طالبان شول، لکه چې نوح عليه السلام ويلي وو: ﴿فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي﴾ او لوط عليه السلام وويل ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾ او شعيب عليه السلام عرض کړی وو ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ﴾ او موسی عليه السلام دعاء فرمايلې وه: ﴿رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ﴾ الآيه - او کفارو کله چې وليدل چې له دومره طويل مدت راهيسې مونږ له عذابه وېرول کيږو؛ ليکن د هغه هيڅ يوه نښه او آثار نه څرګنديږي (ښکاره کيږي) نو په تمسخر او استهزاء سره يې په داسې ويناوو سره خوله وپرانيستله ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ ٱلْحِسَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۱۶) آيت ۲ رکوع) او ﴿وَإِذْ قَالُوا ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (۹ جزء ۳۲ آيت د الأنفال سورت ۲ رکوع)، دغه خو د قريشو مقولې وې.

﴿مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾ يعني دغه خو د دې دنيا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوی په کې غورځول کيږي او سوځي چې د تړي کېدلو په شدت کې زوې يا د زوو په شان اوبه پر دغو کفارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ﴾ يعني پخپلې خوښې سره يې کله څښلی شي، په حديث کې دي چې پرښتې يې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره يې پرې څښي، او په خوله کې يې ورتويوي، څه مهال (وخت) چې دوی يې خپلې خولې ته ورنژدې کوي؛ نو د هغه د حرارت له شدّته د دوی د دماغو او د ماغزو ترپوټکي پورې هم ببل شي او لاندې ځوړند شي، کله چې هغه د دوی خولې ته ورسيږي؛ نو د دوی له ستوني (حلق) څخه تيريږي او هلته بند پاتې کيږي، په ډېر مصيبت او ربړ (تکليف) سره يې يو يو ګوټ - يو يو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تيروي، کله چې هغه د دوی نس کې لويږي؛ نو سم له لاسه د دوی کلمې ټوټې ټوټې غوڅې شي، او د باندې ترې لويږي: ﴿وَسُقُوا مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَآءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۱۵) آيت (۲) رکوع)، ﴿وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَآءٍ كَٱلْمُهْلِ يَشْوِي ٱلْوُجُوهَ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۲۹) آيت (۴) رکوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنين.

مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال - صفت) د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوی په شان (د ډېرې د) ايرې دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښوروونکی

وي باد يې، نه به قادرېږي دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هيڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسير: ځينو کفّارو ته به داسې خيال پيدا کېده چې مونږ خو په دنيا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په يو نه يو صورت سره مو د الله تعالى عبادت هم کړی دی، نو آيا دغه ګرد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟.

د هغه ځواب يې په دغه تمثيل سره ورکړ، يعنې هر هغه څوک چې په پاک الله صحيح ايمان نه لري، او يواځې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرد اعمال محض يو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دی، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورک کيږي؛ لکه چې د لوی باد او سيلۍ په وخت کې د ايرو بخرکي الوځي، نو هلته به کفّار د نېک عمل څخه بيخي تش لاس وي، حال دا چې داسې يوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زيات وي، الله اکبر ! دغه به څرنګه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آيا نه ويني (نه پوهيږي ای ليدونکيه !) چې بېشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو بو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعني پيدا به يې کړي). او نه دی دغه (اهلاک ستاسې او پيدا کول د نورو) په الله بانـدې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسير: يعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خيال پيدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډ او خاوره شو، نو بيا به بل ژوندون څرنګه وي؟ د قيامت او عذاب او ثواب خبرې ګردې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خيال په ترديد کې دا ورښيي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پيدا کړي دي، ستاسې بيا ژوندي کول ـ يا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هيڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له ليدلو څخه دغه يقين در حاصليږي چې د هغو پيدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسې ذات شته چې صانع او حکيم دی لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبيه فرمايلې ده.

نو څرنګه ويلی شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض يو بې نتيجې شی پيدا کړی وي؟ او د ده د تخليق او ايجاد سره به بل کوم عظيم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پيدايښت عظيم مقصد په اکمله او اتمه طريقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ
عَذَابِ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾
وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم
مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم
بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وايي كمزوران (د كفّارو) هغو كسانو ته چې كبر لويي به يې كوله (په كفر كې) چې بېشكه مونږ وو تاسې ته (په دنيا كې) تابعان؛ نو آيا اوس يئ تاسې دفع كوونكي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذابه د الله څخه څه څيز؟، نو وبه وايي (دغه مشركان): كه هدايت كړی وی (لاره ښوولې) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدايت (لارښوونه) به كړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آيا شور، فرياد وكړو؟ يا كه صبر وكړو، نشته مونږ ته هيڅ ځای د خلاصي. او وبه وايي شيطان كله چې فيصله شي امر (د حساب په قيامت كې): بېشكه چې الله وعده كړې وه له تاسې سره (په دنيا كې) وعده د حق (چې بعث او جحيم او نعيم دی)، او وعده كړې وه ما له تاسې سره، بيا نو خلاف مې وكړله تاسې سره (په وعده كې لكه چې اوس درښكاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هيڅ حكومت (او غلبه) مګر دا قدر چې وبللی ما تاسې (ګمراهی ته)؛ نو قبول كړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت ځما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت كړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه يم زه اوس فرياد رس (له عذابه خلاصوونكی) ستاسې، او نه يئ تاسې فرياد رس (له عذابه خلاصوونكي) ځما، بېشكه زه كافر (منكر بېزاره يم) له هغه اشراكه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت كې) پخوا (له دې نه په دنيا كې)، (نو فرمايي الله) بېشكه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناك.

تفسير: يعني له ګردو څنې په يوه لويه عدليه محكمه كې به ګرد خلائق كله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاڅولی كيږي او راوړاندې كيږي، او په خورا ښكاره صورت په عرصات كې د الله تعالی په حضور كې ګرد سره ټوليږي، نو وبه وايي د كفارو كمزوران هغو كسانو ته چې كبر يې كولو چې: بېشكه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آيا پس يئ تاسې دفع كوونكي له مونږ څخه له عذابه د الله د څه څيز؟.

يعني اتباع به خپلو متبوعينو ته داسې وايي چې: «په دنيا كې تاسې له خپلو ځانونو څخه لويان او مشران جوړ كړي وو، نو ځكه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وكړ، نو نن د دغه مصيبت په وخت كې مونږ ته څه ګټه او فائده راورسوئ ! آيا داسې كېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب كومه برخه له مونږ څخه لرې يا سپكه كړئ؟».

دغه وينا به وروسته د دوزخ له ورتګه وكړي، يا به د حشر په ميدان كې ووايي.

ابن كثير (رحمه الله تعالی) اول احتمال تـه ترجيح وركړې ده، لقوله تعالی: ﴿وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَٰؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ الآيه ـ وغير ذلك من الآيات، و الله تعالی أعلم.

﴿وَقَالَ الشَّيْطَٰنُ﴾ الآيه ـ يعني له حساب او كتاب څخه وروسته كله چې داسې فيصله صادره شي چې جنتيان په جنت كې او دوزخيان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخيان په دوزخ كې ولوېږي، دوزخيان به پر لعين ابليس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده ! تا په دنيا كې مونږ تېر ايستو، او له لارې څخه دې بې لارې كړو، او په دغه مصيبت كې دې ككړ كړو، نو اوس ځمونږ څه تدبير او چاره هم وكړه !، مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وكړه ! چې د الله تعالی له دغه عذابه ژغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعين ابليس دوی ته به داسې يوه وينا وكړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشكه الله تعالی د صادق القولو انبياوو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او د جنت په متعلق داسې رښتيا وعدې فرمايلې وې چې د هغوی صداقت په دنيا كې د دلائلو او براهينو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل كې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې كړې وې، چې د هغو كذب او دروغ هم په دنيا كې په ادنی فكر او تأمل سره واضح او ښكاره كېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتيجې راڅرګندې (ښكاره) دي، له ما سره نه

د حجّت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زياتي سره مې تاسې داسې يوې وړوکې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدۍ تحريک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښی ځما په لوري راوځغلېدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زيات الزام او ملامتي واړوئ ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تيرايستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، ليکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاک او بري کېدی شئ ! نن تاسې ته مدد رسونه چېرې ـ پخپله له تاسې څخه مدد اخيستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نيولی کيږي، هيڅ يو به د بل په داد او فرياد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنيا کې زه د الله تعالی شريک ودرولم، يعنې ځينې مستقيماً د شيطان په عبادت لګيا شول، او ډېر کسان د شيطان په خبرو داسې وغولېدل، او د ده د احکامو انقياد يې په داسې ډول (طريقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقياد به يې کولو، په هر حال زه له هغه شرک او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بيخي منکر او بېزاره يم».

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانۍ له تصوّره او اندېښنې د شياطين الجن والانس له اتباع او پيروۍ څخه مخ وګرځوي.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړی شي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهيږي لاندې له (ماڼيو او ونو د) هغو ويالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې، داخل به کړی شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسير: دغه يې د مقابلې په ډول سره د کفّارو له سزا څخه وروسته د مؤمنينو ښه انجام او خاتمه وفرمايله، شاه صاحب ليکي چې: «په دنيا کې «سلام» دعاء ده د سلامتيا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ويل مبارکي ده پر سلامتی موندلو».

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

آيا وينې ته (ای بنده) څرنګه بيانوي الله يو مثال کلمه پاکيزه (چې لا إله إلا الله ده) په شان د هغې ونې پاکيزې (د خُرما ده) چې بيخ د دې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې يې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللې) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراک (مېوه) خپله هر مقرّر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بيانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبيثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبيثې (بدبويې بدخوندې لکه د مرغونې د بوټي) دی، چې ايستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هيڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسير: يعنې وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پيدا کوونکی مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسلاً ترې پيدا کيږي، په پاکيزه خبرې کې د توحيد کلمه ـ د الله تعالى د معرفت خبرې ـ ايمان او ايمانيّات ـ قرآن ـ حمد او ثنا ـ تهليل ـ تسبيح او رښتيا ويل ګرد سره داخل دي.

په اکثرو رواياتو او آثارو کې دلته د پاکيزه ونې مصداق د خُرما (کجُورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکيزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدی شي.

﴿أَصۡلُهَا ثَابِتٞ وَفَرۡعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ﴾ يعنې د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلې وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سيلۍ سره هم هغه له بېخه نه ايستلی کيږي، او د هغې څانګې اسمان ته رسېدلې دي، يعنې څانګې يې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤۡتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذۡنِ رَبِّهَا﴾ «چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره»، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» يې خو هر کله موجود وي، يعنې هيڅ يو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، يا يې فرض کړئ چې په دولسو مياشتو کې ګهيځ (سحر) او ماښام به پرې تازه مېوې خوړندې وي.

په ﴿كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه ـ دروغ خبرې ـ او هر هغه خبره چې د الله تعالى له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او على الأکثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدی شي، يعنې لکه چې هيڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوّتي او ناپايداري يې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحيد او ايمان دعوی پخه او رښتيا ده، چې د هغه دلائل نهايت صاف او صحيح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ريښې د زړونو ژورو ته راښکته کيږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عين تر اسمانه پورې لګيږي.

الغرض د حق او صداقت او توحيد او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لوييږي، او په ډېرې پايدارۍ سره لوړيږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرک او کفر او د باطني دعوی بېخ هيڅ نه وي، د باد په لږ خوځولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ ليکن د انساني ضمير او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، يعنې د رښتيا په شان پر خپلو پښو نشي تلی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پيدا کيږي.

يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَۚ وَيَفۡعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنيا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (يعنې په قبر کې) او ښويوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمايي (د کولو يې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسير: يعنې حق تعالى د توحيد او ايمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پايداري په پخواني مثال کې ظاهره کړی شوی دی)، مؤمنان په دنيا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنيا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنيا يا په آخرت کې ګڼه شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنين د دنيا له ژوند څخه نيولې تر محشر پورې د همدغې طيبې کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کېږي، په دنيا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنګه سخت امتحان او ازموينه چې ترې واخيسته شي؛ په قبر کې د نکيرينو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحيد کلمه د ده د مېړانې، ثبات، او استقامت ذريعه وګرځي.

﴿وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ﴾ او ښويوي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عُقبى کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفّار او مشرکين دي، دوی په دنيا کې هم وښويېدل، او په آخرت کې هم ښوييږي، او له سره د حقيقي برې او کاميابۍ مخه به ونه ويني.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾
وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ قُلْ تَمَتَّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿۳۰﴾

آيا نه يې خبر نه ګوري ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی يې دی نعمت د الله په ناشکرۍ سره (په اختيار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې. چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شريکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحيد) د الله، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې نفعه واخلئ تاسې (په شهواتو سره په دنيا کې) نو بېشکه بېرته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسير: له دې نه د کفارو او مشرکينو مشران او سرداران مراد دي، خصوصًا د قريشو رئيسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختيار وو، يعني الله تعالى پر دوی څومره انعام او احسان فرمايلی دی، د دوی د هدايت لپاره يې محمد صلی الله عليه وسلم لېږلی دی، قرآن يې نازل کړی دی، د بيت الحرام مجاوران يې ګرځولي دي، د عربو مشرتيا يې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابله په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالى پر ناشکرۍ يې ملاوې وتړلې، او د ده خبرې يې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنګېدل، په آخر کې يې خپل قوم له خپلو ځانونو سره يو ځای بيولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ يعنې که دوی د الله تعالى له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقيقي منعم په شکر ګذارۍ او اطاعت شعارۍ کې لګيا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت يې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې يې نور داسې شيان ودرول؛ چې پر هغو يې د الوهيت صفات ويشلي وو، او هغه عبادت يې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته يې واړوي، او د خپل سيادت په لومه (دام) کې يې راګير کړي.

قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ
اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ ﴿۳۱﴾

ووايه (ای محمده) هغو بندګانو ځما ته چې ايمان يې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځينې له هغه ماله چې ور کړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو يا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرڅول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسير: د کفّارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصينو مؤمنينو د تنبيه لپاره يې داسې وفرمايل څو دوی په پوره ډول سره وپښې شي، او د عُبوديت په وظائفو کې يوه ذره هم فرق او توپير (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعايت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاك الله له ورکړې څخه يوه برخه خفيه يا علانيه پر مستحقينو ولګوي، الغرض د هغو کفّارو په مقابل کې چې په کفر او شرك او د نعمتونو په ناشُکرۍ کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالی په عبادت او شکر ايستلو سره خپله مستعدي څرګنده (ښکاره) کړي.

﴿مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ﴾ يعنې لمونځ او في سبيل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بيع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوك نېك عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پيدا کېږي، چې بې له ايمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ لِتَجۡرِيَ فِي ٱلۡبَحۡرِ بِأَمۡرِهِۦۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ دَآئِبَيۡنِۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلۡتُمُوهُۚ وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآۗ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَظَلُومٞ كَفَّارٞ ﴿٣٤﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړي يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رايستلي يې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخّر (تابع) کړې يې دي تاسې ته بېړۍ لپاره د دې چې ګرځي په سيند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخّر کړې (لګولې) يې دي تاسې ته وياله، او مسخّر کړي (په کار لګولي) يې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکي) دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې يې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړي يې دي تاسې ته ځيني له هر هغه څيز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد د) نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسير: يعنې الله تعالی د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې يو قوت پيدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذريعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفيد کېږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ لِتَجۡرِيَ فِي ٱلۡبَحۡرِ بِأَمۡرِهِۦۖ﴾ يعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په يوې وړوکې بېړۍ باندې سپرېږئ، او له کومه ځايه تر کومه ځايه پورې رسېږئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غير تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالی په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لويو لويو څپو او هسکو هسکو موږو او غټو غټو شپېږو کې يوه وړوکې (د پياز د پوټکي په شان) بېړۍ يا جهاز نه يواځې ساتي، بلکه له يوې لويې وچې څخه يې بلې لويې وچې ته هم بيايي.

﴿وَسَخَّرَلَكُمُ الْأَنْهٰرَ﴾ یعني په ویالو، خوړونو، سیندونو، ویالو، لښتیو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځایونو ته رسېدل - اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه ده؛ خو بیا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګیا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د یوه معین نظام او ضابطې سره سمه د خپل ټاکلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قیامه د قیامت پورې پخپلو حرکاتو او ورسپارلیو شویو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړې کیږي.

یا شپه او ورځ یوه په بله پسې په همغه ټاکلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرد شیان اګر که په دې معنی ستاسې په تصرف او اختیار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوی د قدرتي حرکاتو او تأثیراتو مخه ونیسئ، خو بیا هم تاسې داسې ډېر تصرّفات او تدابیر په کار اچولي شئ چې د هغو تأثیراتو څخه بېشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوئ - د انساني تصرّفاتو او تدابیرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دې دنیا په یو نه یو خدمت کې مشغول او لګیا دي، مونږ او تاسې په هوسایۍ (آسانۍ) سره ژوندون کوو، او دوی سرګردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللهِ﴾ یعني د الله تعالی نعمتونه دومره ډېر دي، چې که تاسې ګرد سره یو ځای شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پیل (شروع) وکړئ؛ نو ګرد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ یعني د انسان په جنس کې ډېره زیاته بې انصافي او بې شکري او بېقدري شته، چې سره د دومره بېشماره احساناتو له لیدلو بیا هم د حقیقي منعم حق نه پېژني، او شکر یې نه اداء کوي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَّاجْنُبْنِيْ وَبَنِيَّ أَنْ نَّعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿۳۵﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه ځما ! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بُتانو.

تفسیر: یعني د قُریشو هغو مشرانو چې د دوی د کُفران او شرك او کفر بیان پاس په ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللهِ﴾ الآیه - کې شوی وو؛ هغوی ته د ابراهیم علیه السلام قصه ور په یادوي، او تنبیه ورکوي چې تاسې د هغه د اولادیت لامله د «کعبة الله» او لوی حرم مجاوران شوي یئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحید ایښی وو، د همده د دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه یې جوړ کړل، ابراهیم علیه السلام له دنیا ځنې په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصیتونه یې کول، چې د ده اولاده د شرك طریقه اختیار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځای پورې مو د ده د وصیتونو رعایت کړی دی؟ یا د ده له دعاء څخه مو برخه اخیستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالی پر احساناتو شکر ایستلی دی.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا﴾ الآیه - یعني مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوې لکه چې الله تعالی مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بُت پرستۍ څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او ترې مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صُلبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوی په صلبي اولاد کې دغه مرض رانغی، او که عام ذریات ترې مراد وي، نو ویلی کیږي چې دغه دعاء د ځینو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهیم علیه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه ده؛ چې له نورو ځنې پخوا سرې خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبیاوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبیاوو عصمت هم د دوی له لوري نه دی پیدا شوی، بلکه د الله تعالی له حفاظته او صیانته موجود شوی دی، نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوی د عصمت او (تلطّفا) ضامن او کفیل شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعاوې د معظمې مكې د ودانى او د كعبې شريفې د تعمير څخه وروسته كړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آياتونو او (۱۵) ركوع) كې د كومو دعاوو چې ذكر شوى دى؛ هغه يې د كعبې شريفې د بناء په وخت د اسماعيل عليه السلام په معيّت فرمايلي دي، او دغه دعاوې يې ډېره موده وروسته په سپين ږيرتيا كې كړي دي.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

اى ربه ځما ! بېشكه دغو (تيرو (ګټو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهى د دوى شوى دى) نو هر چا چې متابعت وكړ ځما؛ نو بېشكه هغه له (أهل ملت) ځما دى، او هر چا چې نافرماني وكړه ځما نو بېشكه چې ته يې ښه بخښونكى (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكې يې. اى ربه ځمونږ ! بېشكه چې ما اوسولي دي ځينې له اولاد خپل (چې اسماعيل او اولاد يې دى) په داسې يوه وادي (ناو) كې چې نه دى خاوند د كښت (فصل) په نزد د كوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، اى ربه ځمونږه (ومې اوسول دوى دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء كړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مائل كړه) زړونه د ځينو خلقو په مينه (چې راځغلي دوى ته، او رزق روزي وركړه دوى ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوى شُكر وباسي.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې د خالص توحيد لاره غوره كړې ده، او ځما خبرې يې منلي دي؛ هغه ځما په ډله كې شامل دي، او هغه كسان چې ځما خبرې يې نه دي منلي، او ځمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوى ته پخپلې مهربانۍ او بخښنې سره د توبې توفيق وركولى شې، كه ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ايمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدي نجات مستحق ګرځولى شي، يا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت كې وبخښې، اګر كه ستا له حكمته د هغه وقوع ونشي.

تنبيه: د «المائدة» د سورت په آخر كې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسيح عليه السلام په مقوله كې مو فرق بيان كړى دى؛ هغه دې بيا وكتلى شي !.

﴿رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ﴾ الآيه - اى ربه ځمونږه ! بېشكه چې ما اوسولي دي او ډېره كړي دي ځينې له اولادې خپلې يعنې اسماعيل عليه السلام، ځكه چې بل اولاد يې اسحاق عليه السلام او نور په شام كې وو، د الله تعالى په حكم يې اسماعيل عليه السلام د تي رودلو په وخت كې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپېره ډاګ او ډېر ډګر (ميدان) كې پرېښود، او دى ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلې څه خلق هلته ورسېدل، ځكه چې الله تعالى د اسماعيل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پرښتې په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولې ده، نو د «جرهم» كوچيانو چې دغه اوبه وليدې، هلته ښكته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسكون شول.

كله چې اسماعيل عليه السلام لوى شو؛ نو په همدغې قبيلې كې يې واده وشو، په دې ډول چېرې چې نن ورځ مكه معظّمه ده؛ يو كلى ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم كله كله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونكو ته به يې داسې دعاوې فرمايلې چې: «اى الها ! ما خپل يو ځوى په دغه لامزروعه (بې كرونده) او ډاګ ډېر

میدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې دېره کړې دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زيات شي، او هم د دوی د روزۍ او زړه جمعي لپاره له غيبه داسې سامان ور برابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضرورياتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پيدا شي، چې خلق د زړه په اطمينان سره ستا په عبادت او شکرګذرای کې مصروف شي».

پاک الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهانه هلته سره ټولېږي، او د اعلی قسم ميوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښايي د دنيا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکه معظمه کې يوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهيم عليه السلام پخپله دعا کې ﴿اَفۡـِٕدَةً مِّنَ النَّاسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمايلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِىۡ وَمَا نُعۡلِنُ‌ ؕ وَمَا يَخۡفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنۡ شَىۡءٍ فِى الۡاَرۡضِ وَلَا فِى السَّمَآءِ ﴿۳۸﴾

ای ربه ځمونږ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو يې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو يې، او نه دي پټ پر الله باندې هيڅ څيز (نه) په ځمکه کې (له سفلياتو نه) او نه په اسمان کې (له علويّاتو نه).

تفسير: يعنې په ځمکه او اسمان کې هيڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بيا ځمونږ ظاهر او باطن له تا څخه څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمايلي يې دي: «هغه چې پټوو يې مونږ او هغه چې ښکاره کوو يې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: ليکن د تخصيص هيڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شيانو ته شامل دي.

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِىۡ وَهَبَ لِىۡ عَلَى الۡـكِبَرِ اِسۡمٰعِيۡلَ وَاِسۡحٰقَ‌ ؕ اِنَّ رَبِّىۡ لَسَمِيۡعُ الدُّعَآءِ ﴿۳۹﴾

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلي يې دي ماته سره له زوړوالي اسماعيل او اسحاق، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعاء دی.

تفسير: يعنې په زوړتوب کې اسحاق عليه السلام د «ساري» او اسماعيل عليه السلام د «هاجرې» له ګېډې څخه په غير متوقعه ډول سره دې راعنايت فرمايلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق ځما د ﴿رَبِّ هَبۡ لِىۡ مِنَ الصّٰلِحِيۡنَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ اجۡعَلۡنِىۡ مُقِيۡمَ الصَّلٰوةِ وَمِنۡ ذُرِّيَّتِىۡ‌ ‌ۖ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿۴۰﴾

ای ربه ځما! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو يې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلک کړې پر لمانځه)، ای ربه ځمونږ! او قبوله کړې دعاء ځما.

رَبَّنَا اغۡفِرۡ لِىۡ وَلِـوَالِدَىَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِيۡنَ يَوۡمَ يَقُوۡمُ الۡحِسَابُ ﴿۴۱﴾

ای ربه ځمونږ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قيامت کې) چې قائمېږي حساب.

تفسیر: دغه دعاء يې غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مړ شو، او وروسته دی پرې خبر شو؛ فرمايلې ده، نو مطلب به يې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدايت ورکړې !، او د قيامت په ورځ يې د مغفرت وړ (لايق) او مستحق وګرځوې !؛ او که د مړ کېدلو څخه يې وروسته دعا فرمايلې وي؛ نو ښايي تر هغه وخته پورې به دی نه وو مطلع کړی شوی، چې کفّار د مغفرت وړ (لايق) نه دي.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُوْنَ ۬ۚ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ ﴿۴۲﴾ مُهْطِعِيْنَ مُقْنِعِيْ رُءُوْسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۚ وَاَفْـِٕدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿۴۳﴾

او مه کوه ګمان (ای انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دی له هغو کارونو چې کوي يې ظالمان ! بېشکه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوی هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترګې. چې منډې وهونکې به وي دا (مخلوقات) چې جګ (اوچت) نيونکي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونکي محشر کې)، بېرته به نه ګرځي دوی ته رپول د سترګو د دوی، او زړونه د دوی به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسیر: يوه رکوع پخوا د ډېرو عظيمه وو نعماوو د ذکر کولو په منځ کې يې فرمايلي وو: ﴿اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ﴾ «بېشکه انسان خامخا لوی ظالم او ډېر ناشکره دی»، وروسته له هغه د ابراهيم عليه السلام قصه يې واوروله، او د مکې معظمې کفّارو ته ځينې خصوصي نعمتونه ور په ياد کړه ـ او د دوی د ظلم او شرک په لوري يې اشاره وفرمايله؛ په دغه رکوع کې تنبيه فرمايي: که د ظالمانو په تنبيه فرمايلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې يې مه ګڼئ چې الله تعالی د دوی له حرکاتو څخه بې خبر دی، په ياد يې ولرئ چې د دوی هيڅ يو وړوکی او لوی کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، البته د ده عادت داسې نه دی چې فوراً مجرم ونيسي، او تباه يې کړي، دې ډېرو لويو ظالمانو ته هم مهلت ورکوي، چې يا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، يا د جرائمو په ارتکاب کې تر دې حده پورې ورسيږي چې له قانوني حيثيته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هيڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبيه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چې داسې يو خيال يې په زړه کې پيدا کېدی شي، او که پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم ته خطاب؛ نو د دوی له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې کله يې خپل رسول الله صلی الله عليه وسلم ته داسې وفرمايل چې داسې خيال مه کوه ! حال دا چې داسې يو خيال له سره دوی ته قريب هم نشو راتلی، نو د نورو په حق کې داسې خيال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيْهِ الْاَبْصَارُ﴾ يعنې د قيامت په ورځ کې له ډېر هول، هيبت او دهشت څخه سترګې به همداسې رډې بلې او ټېغې پېغې راښکاري، او هم داسې بوتې وتلې او پرانيستلې به پاتې وي، يعنې رپولی به يې نشي، او همداسې وازې به ختلې وي، او هيڅ به يې نشي پټولی.

وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَاْتِيْهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۙ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ؕ اَوَلَمْ تَكُوْنُوْٓا اَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ﴿۴۴﴾ وَّسَكَنْتُمْ فِيْ مَسٰكِنِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ ﴿۴۵﴾

او وېروه (ای رسوله ځما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوی ته عذاب (په قيامت يا د مرګ په وخت کې)؛ نو وبه وايي هغه کسان چې ظلم يې کړی دی (په شرک او تکذيب سره): ای ربه ځمونږ ! وروستي کړه (مهلت راکړه) مونږ ته تر نېټې نژدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنيا کې) چې نشته تاسې ته هيڅ زول (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنګه کار کړی وو مونږ په دوی باندې (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروي عذاب مراد دی، يا د موت وخت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدّت مقصود دی، يا له دنيوي عذاب څخه د هلاک کېدلو ورځ اراده کولی شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية ـ که دغه وينا په دنيا کې د عذاب يا د موت د شدّت د ليدلو په وخت کې وي؛ نو يې مطلب ظاهر دی، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت راکړه ! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رويه او عمل ښه کوو، يعني د حق دعوت قبلوو، او د انبياوو متابعت اختياروو، کما قال الله تعالی: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ٱرْجِعُونِ ‎* لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ ۚ كَلَّآ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» (۹۹ـ۱۰۰) آيت (۶) رکوع).

او که د دوی دغه مقوله د قيامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنی داسې وي؛ چې مونږ بيا دويم ځلي د لږ څه مدّت لپاره دنيا ته بېرته ولېږه، نو بيا وګوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» سورت (۱۲) آيت (۲) رکوع).

وَقَدْ مَكَرُوا۟ مَكْرَهُمْ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ ﴿۴۶﴾

او په تحقيق سره کوښښ د مکر او فرېب وکړ دوی د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دی مکر د دوی، او نه وو مکر (فرېب) د دوی (داسې لوی) چې له ځايه به بېرته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعني ګردو پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبياوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوی نه دی پرېښی، دوی ګرد تدابير، مکر، فرېب او چال د الله تعالی په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوی ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ﴾ يعني دوی ډېر زيات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج يې ليدلي دي، مګر د الله تعالی د چل په مقابل کې هغه ګرد ناکامه او بې نتيجې پاتې دي، آيا دغه مکر د دوی به غرونه له خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي؟ يعني انبياء عليهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دي؛ د دوی د دغو مکاريو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلاّ.

د دې تفسير سره موافق په ﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ﴾ کې «إن» به «نافيه» وي، او د آيت مضمون د ﴿وَلَا تَمْشِ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ ٱلْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ ٱلْجِبَالَ طُولًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (۳۷) آيت (۴) رکوع) سره به مشابه وي.

ځينو مفسرينو «إن» شرطيه او «واو» وصليه اخيستی، او د دې آيت مطلب يې داسې بيان کړی دی چې دوی ډېر لوی لوی داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالی د حفاظت په مقابل کې هيڅ ثابت شو، اګر که د دوی دغه مکرونه او فرېبونه في حدّ ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې يو ځلي غرونه به يې هم له خپل ځايه بېرته کولی شوی، او له خپله ځايه يې لوړولی شوی.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهٖ رُسُلَهٗ

نو مه کوه ګمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدې خپلې رسولانو خپلو سره.

تفسير: يعنې هغه وعده چې په ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ اللّٰهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ او نورو آيتونو کې کړې شوې ده.

إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٤٧﴾

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) څښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسير: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ورکولو څخه خوشې پرېږدي.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

(ياد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړې شي (په نورو اسمانونو سره)، او را وبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره ميدان به ودرېږي خاص) الله ته چې يو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسير: په قيامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هيئت سره به باقي نه پاتې کيږي، يا خو د دغو ذوات به بدل کړی شي، يا به يواځې په صفاتو کې تغيير کيږي، او له ځينو رواياتو څخه معلومېږي چې ښايي څو کرتې دغه تبديل او تغيير ته به وار ورسيږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرَزُوا لِلّٰهِ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا﴾ الآية ـ په ذيل کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾

او وينې به ته دغه ګناهګاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي يو له بل سره په ځولنو (غاړکيو او ځنځيرونو) کې.

تفسير: يعنې د يوه يوه نوعيت څو څو تنه مجرمان به په يوه ځنځير کې تړلي کيږي كما قال الله تعالى: ﴿احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (٢٣ جزء د الصافات سورت (٢٢) آيت (٢) ركوع) ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ (٣٠ جزء د التكوير (٧) آيت).

سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾

قميصونه د دوی له نانزړو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسير: په نانزړو کې اور په ډېره جلتۍ او سرعت اثر کوي، او سخت بدبويي (ډوزې) ترې خيژي، بيا ځرنګه چې د جهنّم اور دی همغسې د هغه ځای نانزړو يا ځرنه (ګوګړ) هم وګڼئ، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه يې په خصوصيت سره ذکر کړ.

﴿لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ﴿۵۱﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړې يې وي، بېشکه الله ډېر ژر دی حساب (د ده).

تفسير: يعني د هغې خبرې په مخ راتلل بالکل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه ګڼئ ! کما قال الله تعالی: ﴿اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱) آيت (۱) رکوع).

يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کيږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ ځنډ نه کيږي، د ګردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شی مخفي دی، او نه دی يو شان (شی) له بل شان (شي) ځخه مشغولولی شي ﴿مَّا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ (۲۱ جزء د لقمان سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

﴿هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ ﴿۵۲﴾

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دی چې وويرولی شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوی په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دی، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: يعني د غفلت له خوبه وينس شئ، او له الله ځخه وويرېږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه ځخه د الله تعالی په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر ځخه کار واخلئ، او پر نصائحو يې عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، ولله الحمد والمنّة)

سُورَةُ الحِجرِ

«د (حجر) سورت مکي دی، پرته له (۸۷) آیت څخه چې مدني دی، (۹۹) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د یوسف علیه السلام له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ①

دغه چې وروسته راځي آیاتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بیانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسیر: یعنې دا د هغه جامع او عظیم الشأن کتاب آیتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ویلو وړ (لایق) او مستحق نه وي، او آیتونه دي د هغه قرآنکریم چې واضح بیانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول یې نهایت صاف - دلائل یې روښان - احکام یې معقول - د اعجاز وجوه یې واضح - او بیانات یې عجیب او فیصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بیان کېدونکي دي؛ ښایي چې مخاطبین هغه په پوره توجّه سره واوري !.

رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡ كَانُواْ مُسۡلِمِينَ ②

ډېر ځلي به ارزو (تمنّا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې ووینې خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسیر: که نن منکرینو د قرآن عظیم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظیم الشأن نعمتونو قدر ونه کړ؛ لیکن داسې یو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آیت په تفسیر کې مفسّرینو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام ایښی دی، یعنې په دنیا اوآخرت کې په هغو مواقعو کې چې د کافرانو د نامرادۍ او د مسلمانانو د کامیابۍ مناظر او مظاهر وردمخه شي؛ په هره موقع کې کفّار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنّا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واوېلا به کوي.

او د انتهایي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرښتې دوی د ورح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودرېږي، او د عالم غیب حقائق د دوی تر سترګو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چیچي، او تمنّا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، څو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لویه یأس غورځوونکې منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حدیث کې راغلې دي، چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: «ځما د امّت ډېر سړي د خپلو ګناهونو له سببه په جهنّم کې لوېږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسېږي، نو بیا به مشرکین دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ایمان او توحید تاسې ته څه فائده دررورسوله؟ چې تاسې هم نن ځمونږ په شان په دوزخ کې پراته یئ؟ ! نو د دې پېغور له سببه پاک الله به هیڅ یو موحّد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ګواكې دغه به آخري موقع وي، چې كفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنّا كوي.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ③

پرېږده دوى (اى محمده) چې خوري او ګټې فائدې اخلي، او مشغول كړي دوى اوږد اميد (د ژوندون له ايمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې كله چې هيڅ يو نصيحت پر دوى مؤثر او كارګر نشو؛ نو تاسې زيات له دې نه د دوى په فكر كې مه لوېږئ ! بلكه څو ورځې يې هم داسې خوشې كړئ ! چې د بهائمو (چارپايانو) په شان وخوري، وڅښي، او په زړه پورې مزې وكړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوى لوى اميدونه وتړي، عنقريب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته څرګند شي، او د پخوانيو او وروستنيو ګرد خوړلي او څښلي به له دوى څخه راوځي، لكه چې څه قدر حقيقت يې په دنيا كې د مجاهدينو په لاس ورښكاره شو، او پوره تكميل به يې په آخرت كې كېږي.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ④

او نه دى هلاك كړى مونږ له (اهله د) هيڅ كلي مګر خو لپاره (د هلاك) د هغه به يو وخت معلوم وو (ليكلى په لوح محفوظ كې).

تفسير: يعنې هومره كلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاك كړى شوي دي؛ د الله تعالى په علم كې د هر يوه د هلاكت يو معين وخت وو، چې په هغه كې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالى د وعدې تأخير او تعطيل امكان وو، هر كله چې د كوم قوم ميعاد پوره او د دوى د تعذيب وخت ور ورسېد؛ يو ځلي ګرد سره سپېره او تباه شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ⑤

نه ړومبى كيږي هيڅ امت له وخته (د هلاك) خپل، او نه (ترې) وروستى كيږي.

تفسير: يعنې د مهلكه وو اممو په منځ كې څه تخصيص نشته، بلكه د هر قوم د عروج او زوال يا د موت او حيات لپاره كوم ميعاد او نېټه چې مقرره ده؛ هغه د يوې ربې (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته كېدى نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ⑥

او ويلي (دغو كفّارو محمد ته) اى هغه سړيه چې نازل كړى شوى دى پر هغه باندې ذكر (قرآن پند په زعم د منكرينو) ! بېشكه ته خامخا لېونى يې.

تفسير: د مكې معظمې مشركينو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طريقه سره ويل، يعنې «ته له ګردو څخه ور د مخه شوى يې، او د پاك الله له درباره دې قرآن راوړى دى، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وايې، بلكه ګردې دنيا ته د وېرې پيغام وركوې، او له هغه سره داسې دعوى هم كوې، چې بالآخر به زه غالب يم، او يو وخت به داسې راشي چې منكرين به له حسرته او ندامته داسې وايي: كاشكې چې مونږ هم مسلمانان واى، دا د كوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښكاره لېونتوب دى، او دغه شى چې ته يې لولې او اوروې يې؛ د لېونيانو له چتي (بېكاره) او چپوله (ګډو وډو) له وينا څخه پر ته بل شى نه دى (العياذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِيْنَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۷

ولې نه راولې مونږ ته ملائکې (لپاره د تعذیب او تکذیب ځمونږ په تصدیق ستا) که یې ته له صادقانو (رښتینو په دغه دعوی کې).

مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوْٓا إِذًا مُّنْظَرِيْنَ ۝۸

(نو په ځواب کې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت یا عذاب) سره او نه به په دغه وخت کې مهلت ورکړی شي (یعنې د ملائکو د نزول په وخت کې به پر دوی هم في الحال عذاب نازلیږي).

تفسیر: یعنې د قبول کوونکو لپاره اوس ښایسته ډېرې نښې شته، پاتې شو هغه کسان چې د دوی اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوی به یې د پرښتو د راتګ په وخت کې هم نه مني، نو بیا د هغو په نزول څه فائده مرتبیږي؟ الله تعالی پرښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحیح غرض لپاره لیږي، همداسې خوشې چټې (بېکاره) د هغوی تماشا ورښوول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جریان لري؛ کله چې د کوم قوم بغاوت او سرکښي له خپله حده تېرې کوي، او د تفهیم او هدایت ګرد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرښتو فوج د دوی د هلاک لپاره ورلیږي، نو بیا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکول کیږي.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ۝۹

بېشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (قرآن)، او بېشکه چې مونږ د ده خامخا ساتونکي یو (له زیادت، نقصان او نورو نه).

تفسیر: یعنې ستاسې استهزاء او تعنّت، او د قرآن راوړونکي په لوري د جنون نسبت کول پر قرآن عظیم او د قرآن کریم پر حامل قطعاً هیڅ اثر نشي غورځولی، په یاد یې ولرئ چې د دغه قرآن شریف نازلوونکي مونږ یو، او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخیستې ده، په هغه شان او هیئت سره چې هغه نازل شوی دی، او بې له یوه ادنی تغییر ـ تبدیل ـ تحریف او د فتحې، کسرې، ضمّې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد عالم ته په کمال صحت رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه هم رسیږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وکړي؛ خو د پاک قرآن په صوري او معنوي اعجازو کې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کیږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کنښنولو یا ورکولو کې ډېر زیار (کوښښ) وکړي، لیکن د هغه یو ټکی به هم ترې نشي لرې کولی، د عظیم الشان قرآن په نسبت د الله تعالی دغه عظیم الشانه وعده په داسې درستې او صفایي او حیرت غورځوونکې طریقې سره تکمیله او پوره شوې ده او پوره کیږي؛ چې د هغه د لیدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښکته شوي دي.

«میور» وايي: «تر هغه ځایه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنیا کې هم داسې یو کتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کې له هر قسمه تحریفه پاک او سپېځلی پاتې وي».

یو بل اروپايي محقق لیکي: «مونږ په هغه یقین سره قرآن بعینه د محمد صلی الله علیه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لکه چې مسلمانان یې د الله کلام ګڼي»، واقعات دا راښیي چې پر هره زمانه کې د علماوو داسې یو غفیر جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کېدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو اوعباراتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمّه یا نور هم نه دي تبدیل شوي، ځینو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي، ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو ټکی هم شمېرلی دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټولیو د پخوانیو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هیڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (لکه چې کوي یې کفّار تا پورې).

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذیب او استهزاء څخه مه خپه کېږئ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي علیه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به یې مسخرې او ټوکې کولې، کله به یې ورته لېوني ویل، کله به یې خپه کولو او چتي (بېکاره) اورېدې او ساده غوښتنې او مطالبې به یې ترې کولې، فرعون د موسی علیه السلام په نسبت ویلي وو: ﴿إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع) ﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آیت (۵) رکوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

هم داسې (لکه چې ننه ایستلی وو مونږ تمسخر د انبیاوو په زړونو د پخوانیو کفّارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمینو (کفّارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسیر: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذیب او استهزاء عادت ټینګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره یو ځای تکذیب هم ورلوېږي.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

چې ایمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقیق تېره شوې ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چې تکذیب به یې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

او که پرانستلي وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به یې ویلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې تړلي شوي دي سترګې ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسير: يعنې د پرښتو نزول خو دومره عجيب نه دی، که مونږ د اسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتې پرې وخېژوو، او ګرده ورځ دوی په همدې ختلو کې لګيا اوسي؛ خو بيا هم دغه ضد کوونکي او معاند خلق يې نه تسليموي، او په دغه وخت کې به داسې وايي چې: پر مونږ باندې نظر بندي يا جادو شوی دی، ښايي په ابتداء کې يې نظر بندي وګڼي، او بيا يې لوی جادو وبولي.

﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ ١٦

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ په اسمان کې (دولس) برجونه، او ښايسته کړی دی مونږ دغه (اسمان په ستوريو سره) لپاره د کتونکيو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسير: ځينې له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوري مرادوي، ځينې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځينې وايي چې بروج هغه اسماني کلاوې (قلعې) دي، چې په هغو کې د پرښتو ډلې پيرې ورکوي.

﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ يعنې مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوريو سره زينت ورکړی دی، د شپې چې وريځې او دوړې او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوريو د دغو بېشمارو واښکيو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظيږي، او د آسمان د ننداري کوونکي په نظر څومره ښايسته او له عظمته ډک معلوميږي، او غور او فکر کوونکي ته په هغه کې د الله تعالی د کامل صنعت، لوی حکمت، مطلقه وحدانيت څومره نښې، دلائل موندلی کيږي.

﴿وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ١٧ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ﴾ ١٨

او ساتلې دی مونږ دغه (اسمان) له هر شيطانه ويشتلي شوي (په شغلو سره). ليکن هغه (شيطان ختونکي اسمان ته) چې غلا کړي (خبره) اوريدلې شوې (له ملائکو)؛ پس ورپسې شي ستوري ښکاره (روښانه نو ويې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسير: يعنې په اسمانونو کې د شياطينو هيڅ عمل او مداخله نه چليږي، بلکه د محمد صلی الله عليه وسلم د بعثت راهيسې د دوی ګزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوی انتهايي کوښښ په دې کې دی چې يوه شيطاني سلسله قائمه کړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملکوتو له عالمه سره نژدې پر غيبيه وو اخباراتو اطلاعات حاصل کړي، دلته هم د پرښتو پيرې درولې شوي دي، چې کله شياطين داسې کوښښ وکړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وويشتلی شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احاديثو څخه معلوميږي چې د تکويني امورو په نسبت کله چې په اسمانونو کې د کومې فيصلې اعلان کيږي، او پاک الله په دغه سلسله کې پرښتو ته وحي ليږي؛ نو هغه اعلان په يو خاص کيفيت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنيا اسمان ته ورسيږي.

د «بخاري شريف» د يوه روايته سره مطابق په «عنان» وريځو کې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شياطين زيار (کوښښ) کوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غيبي معلومات حاصل کړي.

همغسې چې نن ورځ کوم پيغام د بېسيمو (وائرلس) ټليګرافو په ذريعه لېږلی کيږي، او له هغه څخه خلق په لاره کې د جذب کولو او اخيستلو تدبير کوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لويږي، او د دغو غيبي پيغاماتو غلا کوونکی مجروح يا هلاکوي، په دغه کش او کوک (منډو رامنډو) کې چې په کومه يوه يا نيمه خبره باندې شيطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوی د هلاکېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره يې نورو شياطينو ته وررسوي، او هغه يې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د همدغه نیمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې یې د غیبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې یوه نیمه خبره یې رښتیا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتینې په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتیږي؛ اغماض او تغافل کوي.

﴿وَالْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ۝١٩ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ۝٢٠﴾

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او اچولي مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه میخونه)، او زرغون کړي دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړی شوي څخه. او پیدا کړې مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معیشت او هغه شیان چې نه یئ تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عیال، اولاد، حیوانات او نور، او مونږ یې رازق یو).

﴿وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ۝٢١﴾

او نشته هیڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دي خزانې د هغه، او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنې هر هغه څیز په هر مقدار سره چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ پیدا کوي یې، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپېښیږي، او نه په کې سترې کیږي، له یوه لوري کله چې اراده وفرمایي؛ سم د لاسه هغه شیان موجودیږي، ګواکې د ګردو شیانو خزانه د الله تعالی لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندې په ټاکلې اندازې بې له تزییده (زیاتي) او تنقیصه (کمي) پرله پسې راوځي او راځي.

﴿وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ ۝٢٢﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له وریځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ یې درساتو).

تفسیر: یعنې اورونکې هواوې درنې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولي، چې له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو، کوهیو او نورو کې سره ټولیږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالی اراده وی؛ نو هغه به یې د ښښلو وړ نه وې پریښې، لیکن ده د خپلې مهربانی خومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسې د دولسو میاشتو د ضروریاتو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړې دي !.

﴿وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَٰزِنِينَ﴾ «او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ یې درساتو، یعنې نه د پاسني اوریا (باران) خزاین ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندني چینې او کوهي مخازن ستاسې په اختیار کې دي.

﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ۝٢٣﴾

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسیر: یعنې دنیا به فناء کیږي، او یو الله تعالی به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتې کیږي، شاه صاحب لیکي: «هر څوک مري، او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله په لاس کې پاتې کیږي».

وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿۲۴﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته وړومبني له تاسې، او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته وروستني خلق.

تفسیر: یعنې د پخوانیو او د وروستنیو د هیڅ یوه شخص یا د هغه اعمال څمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالی ته لـه ازله د هـر شي د تفصیل علم شته، او سم له هغه سره د دنیا ګردې پېښې او واقعات څرګندیږي (ښکاریږي)، او سم له هغه سره به په آخرت کې له ګردو مخلوقاتو سره عدل او انصاف کوي.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۲۵﴾

او بېشکه رب ستا همدی به راټولوي دوی (په محشر کې لپاره د جزا)، بېشکه چې دغه (الله) ښه حکمت والا دی، ښه علم والا دی.

تفسیر: یعنې هره ذره هم د الله تعالی په علم کې شته، هر کله چې د ده علم او حکمت مقتضي شي؛ نو ګرد به په یوه وخت کې سره ټولوي، او په دغه کې هیڅ اشکال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګېډو کې، د سمندرو په ژورو کې، او په فضاء کې او هوا کې، الغرض په هر ځای کې هر شیز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محیط علم او کامله قدرت سره ټولوي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿۲۶﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې کړنګېدلې (لکه کودړی چې وي) له تورې خټې خوسا کړی شوې.

تفسیر: د آفاقیه وو آیتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسیه وو آیتونو او دلائلو بیان فرمایي، چې د هغه په ضمن کې ښایي دغه تنبیه هم مقصود وي؛ چې د منبع الکمالاتو هغه ذات چې تاسې یې په داسې یوه عجیبه طریقه سره وړومبی ځلې پیدا کړئ؛ نو بیا ستاسې پیدا کول او په یوه میدان کې مو سره راټولول هغه ته څه اشکال لري؟ .

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته یې دوه الفاظ وفرمایل: (۱): ﴿صَلْصَالٍ﴾: یعنې هغه کړنګېدونکې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه کیفیت په کې پیدا کیږي، چې هم دغه یې په بل ځای کې ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ فرمایلی دی، (۲): ﴿حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾: یعنې هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبویي خیژي، داسې خیال کیږي چې وړومبی به یې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وي، او بیا به یې وچ کړی وي، او بیا به یې داسې پوخ کړی وي، چې ترې کړنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلی وي چې انساني روح په کې وپو کل شي.

وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿۲۷﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بې لوګي څخه.

تفسیر: یعنې لطیف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالی: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۱۵) آیت اوله رکوع)، د انسانانو پلار له داسې یو مادې څخه پیدا کړی شوی دی، چې د خاورو عنصر په کې غالب دی،

او د پيريانو پلار له هسې يوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابليس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿٢٩﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پيدا کوونکی يم د يوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې خټې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي يئ.

تفسير: يعنې د آدم عليه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به يې وګرځوم چې انساني روح پکې و پوکل شي، چې په هغه له يو جماد څخه انسان جوړېږي، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کيږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبيه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشريف او تکريم او د انساني روح د امتياز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (يو کرت). مګر خو ابليس، (چې له ډېره کبره) منع يې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمايل (الله) ای ابليسه ! څه (عذر) وو تا لره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکيو؟. وويل (ابليس) چې نه يم زه (لايق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پيدا کړی تا له کودړو کړنګېدونکيو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې خټې خوسا شوې.

تفسير: يعنې شيطان وويل: آدم عليه السلام پيدا شوی دی د «خسيس» شي نه چې خاورې دي، او زه پيدا يم له «شريف» شي نه چې اور دی، نو روحاني لطيف څيز جسماني کثيف څيز ته څرنګه سجده وکړي؟.

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾

نو وفرمايل (الله ابليس ته) پس ووځه ته له دې ځايه، نو بېشکه ته رټلی شوی يې.

تفسير: يعنې له جنته، يا له آسمانه، يا د ملائکو له ټولي، يا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (څه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی يې)، يعنې مردود او مطرود يې، يا به «رجيم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستورې په لمبو شياطين ويشتلی شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شبهې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو ! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾

او بېشکه پر تا باندې دی (ای شیطانه !) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې ای شیطانه ! د قیامت تر ورځې پورې د الله تعالی له رحمته لرېوالی، او د بندګانو له لوري به هم لعنت درباندې وریږي، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لرې کېږې، کله چې تر قیامته پورې به د خیر توفیق ونه لرې، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړی همغه ریبي چې دلته یې کرلي وي، یا داسې ووایه چې: د قیامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې وریږي، او وروسته له هغه به په بېشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کیږي، یا به د ﴿إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ﴾ لفظ له دوامه کنایه وي.

قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بیا پورته کولی شي (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بېشکه چې ته له مهلت ورکړیو شویو څخه یې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسیر: د دغې واقعې تفصیل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوی دی، او مونږ د «الأعراف» په دویمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړی دی، هغه دې هلته بیا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! قسم دی ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا ښایسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوی ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوی ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خالص کړی شوي دي (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې انسانانو ته به د دنیا پسرلی ورښکاره کوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به یې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه بې لارې کوم، لعین ابلیس دغه کلمات د انتقام په جوش کې ویلي دي، چې مطلب یې داسې وو، چې زه خو ستا هیڅ شی نشم درخرابولی، لیکن په هغه سبب چې زه لرې غورځولی شوی یم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه لیکلي دي، هغه دې بیا ولوستل شي !.

قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

نو بیا وفرمایل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسیر: یعنې بېشکه د بندګۍ او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسیږي، او همدغه ځما صافه او سمه لاره ده چې په کې هیڅ لوړه (پورته) ژوره (ښکته) او کاږه واږه نشته، او هر چا چې د عُبودیت او اخلاص طریقه اختیار کړه؛ همغه به د شیطان لعین له تسلّط نه مأمون پاتې کیږي، او هر څوک چې د هغه ملعون متابعت کوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿۴۲﴾

بېشکه خاص بندګان ځما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هیڅ تسلّط (او غلبه په ګمراه کولو دهغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسیږي).

تفسیر: یعنې بېشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هیڅ زور نه چلیږي، یا به یې دا مطلب وي چې: پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستی څه کار نشې کولی، هو ! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (۱۳ جزء د ابراهیم سورت په (۲۲) آیت (۴) رکوع) کې پخپله د شیطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي﴾.

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۴۳﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿۴۴﴾

او بېشکه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدې د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وي قسمت (او تعیین) کړی شوي.

تفسیر: ځینو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَابٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالی عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (۱): جهنّم، (۲): سعیر، (۳): لَظی، (۴): حُطمه، (۵): سقر، (۶): جحیم، (۷) هاویه، او د جهنّم د لفظ اطلاق پر یوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کیږي، د ځینو په نزد ترې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به بېل بېل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب لیکي: «لکه چې جنّت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ویشلې شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ویشلې شوي دي، ښایي د جنّت یو ور ځکه زیات وي؛ چې ځینې موحّدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بې له عمله په جنّت کې داخلیږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۴۵﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿۴۶﴾

بېشکه ځان ساتونکي (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کې به وي او په چینو کې به وي. (او وبه ویلی شي دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتی له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به یئ (له زواله د نعمت).

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿۴۷﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتیانو) کې دی له کینې څخه، حال دا چې (لکه) وروڼه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چړاو په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعنې وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به یو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کیږي، او له ګردو مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکیږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخلیږي، نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوي، بلکه ګرد لکه وروڼه او خوارېه ملګري په انتهایي محبّت او الفت سره اوسیږي، او هر یو به د یو بل د لیدلو څخه د ډېر زیات مسروریت او محظوظیت احساس کوي.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِّنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿۴۸﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيڅېږې.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنت ! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمټ او خوشاله اوسېږئ، نه به له رنځوری څخه څه رېږ (تکليف) او زحمت درپيښيږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندې کيږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسېږئ ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کېږئ.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿۴۹﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿۵۰﴾

خبر کړه (ای محمده !) بندګان ځما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی يم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب ځما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام يې بېل بېل سره بيان وفرمايل، او دلته يې تنبيه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو ګردو مخلوقو اراده لري چې بخشش او مهرباني وکړي، او په حقيقت کې اصلي مهرباني د همده ده، د دنيا ګردې مهرباني د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلي ده، ليکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکاری څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانی ورونه بندوي؛ نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هيڅوک نشي نيولی.

وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿۵۱﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهيم څخه (چې څو پرښتې وې).

تفسير: مېلمه يې ځکه وفرمايه، چې ابراهيم عليه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خيال فرمايلی وو، خو وروسته ورښکاره شوه چې دوی پرښتې دي.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴿۵۲﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر ده (ابراهيم)؛ نو وويل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وويل (ابراهيم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې څخه وېرېدونکي يو.

تفسير: په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ يعنې وېره يې په زړه کې پټه کړه، نو ويل کيږي چې په ابتداء کې يې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالآخر يې ونشوه ساتلی، او په ژبه يې هم ورظاهره کړه.

يا به يې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په څېره او نورو کې داسې څرګند (ښکاره) وو؛ چې ګواکې د حال په ژبه سره به يې ويل، چې زه خو له تاسې څخه وېرېږم، دغه وېره د څه لامله وه؟ د هغه تفصيل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه ګردې ښايي چې بيا په (۱۲ جزء د هود عليه السلام د سورت په (۷) رکوع) کې ولوستل شي !.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿۵۳﴾

نو وویل (ملائکو) مه ویرېږه ! بېشکه چې مونږ زېری کوو تاته په هلك ډېر پوه هوښیار سره (کله چې بالغ شي).

تفسیر: یعنې د ویرېدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښی ځای دی چې په دغه زوړوالي کې مونږ تاسې ته د الله تعالی له جانبه د اولاد زېری درکوو، اولاد هم څرنګه؟ هلك ! چې ډېر هوښیار لوی عالم دی، چې د نبوّت پر علومو او د نبوّت پر منصب فائزېږي: ﴿وَبَشَّرْنَٰهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۱۲) آیت (۳) رکوع).

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿۵۴﴾

وویل (ابراهیم) آیا زېری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلی دی ماته زوړوالی؛ نو په کومه وجه تاسې زېری راکوئ؟.

تفسیر: کله چې په غیر متوقّع او فوق العاده ډول سره دغه زېری یې واورېد؛ نو خپل زوړتوب ته یې کتلې دغه خبره څه عجیبه او غریبه ورڅرګنده (ښکاره) شوه، دغه د انساني طبیعت خاصه ده، کله چې انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقّع خبره یو ناڅاپه ورسیږي؛ نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډېر ښه ډول سره کوي، او د هغه په څېړنه کې د تعجّب لهجه اختیاروي، څو خبر ورکوونکي په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زېری بیا په ښه ډول سره تکرار کړي، او دی یې په ښه څېر سره بیا هم واوري، چې په هغه کې نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمی احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتې شي، ګواکې د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د اورېدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوا بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ ﴿۵۵﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿۵۶﴾

وویل (ملائکو ابراهیم ته) چې زېری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره، نو مه کېږه ته له جملې د ناامیدانو څخه. وویل (ابراهیم چې زه نه یم ناامیده) او څوك دي؟ چې ناامیده کیږي به له رحمته د رب خپل (نه ناامیده کیږي هیڅوك) مګر خو ګمراهان (کافران).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له رحمته خو عام مسلمانان هم نشي ناامیده کېدی، نو انبیاوو علیهم السلام ته به (معاذ الله) څرنګه له هغه تردّد پیښیږي؟ د عادیه وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه یو عجیب شی رامعلوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجّب اظهار وکړ، چې د پاك الله په قدرت اوس په دغه زوړوالي کې به زه د اولاد پلار کېږم؟، شاه صاحب لیکي: «له عذابه د الله نه ویرېدل او د الله تعالی له فضله ناامیده کېدل دواړه د کفر خبرې دي».

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿۵۷﴾

وویل (ابراهیم) نو نور څه مقصود دی ستاسې (برسېره پر دې زېري) ای رالیږلي شویو (پرښتو له الله نه، او چېر ته ځئ؟).

تفسیر: یعنې آیا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره لیږلي شوي یئ؟ یا په بل کوم مهم کار هم مامور شوي یئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهیم علیه السلام پوهېدلی وي؛ چې دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوٓا إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾

نو وويل (ملائكو) چې بېشكه مونږ رالیږلي شوي یو هغه قوم (د لوط علیه السلام) ته چې مجرمان (كافران) دي. مګر آل د لوط چې بېشكه هرومرو مونږ نجات وركوونكي ساتونكي یو د دوی د ټولو (له عذابه). مګر ښځه د دغه (لوط) چې مقدّره مقرره كړې وه مونږ (په حكم د الله سره) چې بېشكه دا له ببر ته پاتې كيدونكيو ده (په معذبينو كې).

تفسير: يعني دغه ښځه به له نورو كفّارو سره په عذاب كې مبتلا كيږي.

تنبيه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرْنَآ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ﴾ د هغو ملائكو مقوله ده چې سره له عذابه راغلي وې، كله چې دوی د قضاء او قدر د فيصلې نافذ كولو لپاره په رسمي ډول سره راغلي وې؛ نو ځكه د تقدير نسبت يې نيابتاً پخپل طرف وكړ، او ممكن دي چې دغه ﴿قَدَّرْنَآ﴾ الآية ـ د الله تعالى كلام وي، نو په دغه تقدير سره هيڅ اشكال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾

نو كله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لیږلي شوې (ملائكې). نو وويل (لوط) دوی ته: بېشكه تاسې يو قوم يئ بل رنګ (نا آشنا ويروونكى).

قَالُوا بَلْ جِئْنَٰكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾

وويل (پرښتو: نه يو مونږ ناآشنا ډارونكي) بلكه (ملائكې يو چې) راغلي يو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه كې به يې شك كولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسير: يعني مه ويرېږه ! مونږ بنيادمان نه يو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه كې دا خلق له تا سره جګړې كوي، يعني هغه مهلك عذاب چې ته په هغه سره درګرده دوی ويروې، او دوی پرله پسې ترې انكار كوي.

وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشكه مونږ خامخا يو صادقان (رښتين په دغه خبره كې).

تفسير: يعني اوس تاسې بالكل مطمئن شئ ! دغه بالكل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په كې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

نو بوځه (وباسه) عيال خپل (له دې ښاره) په يوه ټوټه د شپې او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسې، او نه دې ګوري ببر ته له تاسو څخه هيڅ يو (چې ونه ويريږي)، او ځئ تاسې هغه ځای ته چې امر حكم شوی دی (تاسې ته).

تفسیر: یعنې کله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه ! او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، څو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هیڅوک نه دی پاتې شوی، یا له لارې بېرته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کیږي، او په پوره خاطر جمعی سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبرېږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بېرته تللو لامله به وړاندې تلونکې ستاسې له وېرې شا نه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ﴾ پوره امتثال کېدی شي، او دغه کسان به د خطر له ځایه لرې پاتې کیږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهیر ګڼي، (او ځئ تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) یعنې د شام په ملک کې، یا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾

او وحي کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسیر یې دا دی) چې بېشکه بېخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی په سبا کې داخلیږي.

تفسیر: یعنې لوط علیه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فیصله واوروله، چې عذاب هیڅ لرې نه دی، اوس د ګهیځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شي، او بیخي به فنا کیږي، ښایي چې مطلب یې داسې وي چې د صباح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کیږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسیږي، څکه چې په بل ځای کې د «مصبحین» په ځای د «مشرقین» لفظ راغلی دی.

وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زیري یې کولو (یو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسیر: یعنې کله چې یې واورېده چې د لوط علیه السلام کره ډېر حسین او جمیل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډ شول، او د لوط څخه یې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ﴾ الآیة ـ کې «واو» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف» په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوستل شي !.

قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾

وویل (لوط) چې بېشکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوایی د دوی؛ څکه چې د مېلمه فضیحت د کوربه رسوایي ده). او وویرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې).بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وې منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟ .

قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿٧١﴾

وویل (لوط) چې دغه دي لونې ځما که یئ تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسیر: تاسې خپله غور وکړئ، چې آیا د شهوت د قضاء حلالې مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې چټې (بېکاره) حرام کارې مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې ښځې (چې څما د لوڼو په شانې دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې څما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا څومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طیب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پلیتی کې ځان ککړوئ.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝٧٢

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده !) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستی (د ګمراهی) خپله کې مدهوشان دي.

تفسیر: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالی له طرفه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته دی، یعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کې بیخي ویده (اوده) او راندہ شوي وو، دوی په ډېره بې پروایی سره د لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به یې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمینان د الله تعالی د نبي سره جګړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهی او د موت وریځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل، خو مرګ د دوی پر دغه وضعیت خندېده.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ۝٧٣

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې.

تفسیر: د دې په متعلق مونږ په همدغه قریب ځای د ﴿دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾ په تفسیر کې کلام کړی دی، «ابن جریج رحمه الله تعالی» وایې: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاک کولی شي؛ «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شي.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ۝٧٤ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ۝٧٥

نو وګرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اُووَرول مونږ پر هغوی کاڼي له کرتکاڼو څخه (چې په هر یوه به د خپل مرجوم «سنګسار» نوم لیکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسیر: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وایې: چې د ځینو ظاهري علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لګوي.

په حدیث کې راغلي دي: «اتقوا فراسة المؤمن فإنه ینظر بنور الله»، په ځینو روایتونو کې د «بتوفیق الله» زیادت شته، یعنې د مؤمنینو له فراسته تل وویرېږئ چې مؤمن د الله تعالی له عطا کړی شوې رڼا په توفیق سره ویني.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ۝٧٦

او بېشکه دغه (قریې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسیر: له مکي معظّمې ځنې د شام په لوري تلونکیو ته د دغو چپه (وران) شویو ښارو کنډوالې په نظر راتللې ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافّات سورت (۱۳۷ - ۱۳۸) (۴) رکوع).

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

او بېشکه په دغه (اهلاك د هغوی) کې خامخا دلیل (د عبرت) دی مؤمنینو ته.

تفسیر: یعنې د هغو کنډوالو له لیدلو څخه بالخصوص مؤمنینو ته عبرت حاصلیږي، ځکه چې هغوی پوهیږي چې د لوط علیه السلام د قوم د بغاوت او بدکارۍ په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له یوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنینو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د لیدلو څخه داسې ووایي چې: دغه ورانی محض اتفاقي یا طبیعي ـ یا د بخت او طالع (بدبختۍ) یا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

﴿وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ﴾

او په تحقیق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شُعیب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: د «ځنګل» اوسېدونکي، یعنې د شُعیب علیه السلام قوم چې د «مدین» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنګل (بن) وو، او ممکن دي چې ځینې خلق به هلته هم اوسېدل، ځینې وایي چې «أصحاب الأیکه» او «أصحاب المدین» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شُعیب علیه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرك او بت پرستي او داړه ماري او په تول او پیمانه کې فریب ورکول او غولول وو، د دوی مفصّله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ﴾

نو انتقام واخیست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بېشکه دا (ښارونه د لوط او شُعیب) خامخا پراته دي په لاره لویه ښکاره کې.

تفسیر: یعنې د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط علیه السلام د قوم کلی وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شُعیب علیه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ﴾

او خامخا په تحقیق دروغجن شمېرلي وو خاوندانو د حجر (یعنې ثمودیانو) د الله رسولانو لره.

تفسیر: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثمودیان» دي، چې د دوی د ملك نوم «حجر» وو، او د مدینې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح علیه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګاڼه، چې همدغه یوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (ټولو) انبیاوو ته د دروغو نسبت کول دي.

﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾

او ورکړي وو مونږ دغو (ثمودیانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: یعنې هغه اوښه چې له تیږې (ګټې) څخه ایستلې شوې وه، او برسېره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو دوی چې توږلې کېنودلې به یې له غرو څخه کوټې په دې حال کې چې په امن کې به وو (په هغو کې له هره آفته).

تفسیر: یعنې پر دنیوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبّر او لویی د ښکاره کولو لپاره یې غرونه توږل، او لوی عالیشان منازل به یې جوړول، او داسې به یې ګڼل چې مونږ له سره له دې ځایه بل چېرې تلونکي نه یو، او پخپلو منځو کې به یې سره ویل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کې هیڅ یو آفت او مصیبت له سره نه وي رارسېدونکی».

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۴﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) په دغه حال کې چې داخلېدل دوی په سبا کې؛ نو دفع نه کړ له دوی نه (هیڅ عذاب) هغو شیانو چې وو دوی چې حاصلول به یې (چې ټېنګې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هیڅ یو شی هم د الله تعالی عذاب نشي دفع کولی، د دوی قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حدیث کې دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د تبوک د تګ په وخت کې کله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارک سر یې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلۍ تګ یې تېز کړ، او اصحابو ته یې امر وکړ، چې «د معذّب قوم په کلیو کې مه ننوځئ! مګر په داسې شان چې د الله تعالی له وېرې وژاړئ، او که ژړا نه درځي؛ نو د ژړېدونکو په شان وضعیت ځان ته غوره کړئ! الله تعالی دې داسې ونه کړي چې تاسې ته هم داسې در ورسیږي، چې دغو ته رسېدلی وو».

دغه یې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړی ښایي د دغسې ځایونو له کتلو څخه عبرت واخلي، او د پاک الله له وېرې څخه لړزېدونکی او وېرېدونکی وي، او د هسې ځایونو لیدل دې تش سیل او تماشا ونه ګڼي!.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿۸۵﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي مګر په حق (او حکمت او تدبیر) سره، او بېشکه قیامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالی ستا انتقام اخلي له مکذّبانو څخه)؛ نو څنګ وکړه ته له دوی نه په څنګ کولو ښکو سره (یعنې عفوه ورته وکړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «د پخوانیو امتونو حال یې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دی، او پر سر یې یو لوی مدبر شته، چې د ده لوی ذات د هر څیز تدارک کوونکی دی، او د مکمل او آخري تدارک نوم قیامت دی، او له کفّارو څخه د څنګ کېدلو امر یې هلته وفرمایه، چې د الله حکم ورسولی شي، او د تبلیغ فرض اداء کړی شي، او کافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټېنګ ولاړ وي، نو دلته حکم وشو چې د زیاتې جګړې کولو څخه هیڅ یوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې ګوره! او د دوی په ایذاء او تکلیف صبر کوه! او د شکایت حرف پر خپله ژبه مه راوړه! تر څو چې د پاک الله فیصله راشي»، (ځینو ویلي دي چې دغه حکم منسوخ شوی دی په آیت د سیف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّٰقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بېشکه رب ستا همدی دی ښه پیدا کوونکی ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقیق درکړی دی مونږ تاته اوه آیته له فاتحې او (درکړي دي مونږ تاته) قرآن عظیم (الشان خورا ډېر لوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې دغومره لوی نعمت ته وګوره چې تاته عطا شوی دی، او د کفارو له ضده مه خپه کېږه!».

تنبیه: د «سبع المثاني» په مصداق کې اختلاف دی، صحیحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آیتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر رکعت کې تکرارېږي، په صحیحه وو احادیثو کې تصریح ده چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د سورت «الفاتحه» پـه نسبت فرمایلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظیم الشان قرآن دی؛ چې ماته راکړی شوی دی»، او دغه وړوکي سورت ته «قرآن عظیم» یعنې لوی قرآن فرمایل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القرآن» هم په همدغه لحاظ سـره وایي، چې ګواکې دغه یوه خلاصه او عماد دی، چې ښایي د هغه پوره تفصیل او شرح پاک قرآن ګڼلی شي، د عظیم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه یوائې په همدغه سورت کې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځینو حیثیاتو لامله پر پوره قرآن هم کړی شوی دی: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۲۳) آیت (۳) رکوع)، او ممکن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وویلی شي، مګر په دغه ځای کې د «سبع مثاني» او «قرآن العظیم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دی، یا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظیم» نه ېخپله عظیم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبیل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

یعنې او خامخا په تحقیق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آیتونه له «الفاتحه» څخه، او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چې یې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګې خپلې (په رغبت سره) هغو شیانو ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شیان دي دغو کفارو ته، او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چې ایمان نه راوړي، یا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو کې نه دي)، او ښکته کړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسیر: مشرکین ـ یهود ـ نصاری او د الله جلّ جلاله او رسول صلی الله علیه وسلم نورو دښمنانو ته د دنیا د څو ورځني ژوندانه سامان چې ورکړی شوی دی؛ هغه ته مه ګورئ! دوی پرېږدئ چې څو ورځې مزې وکړي، تاسې ته پاک الله د قرآن عظیم هغه دولت درکړی دی؛ چې د هغه په مقابل کې د دنیا نور دولتونه هیڅ دي، په روایاتو کې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالی قرآن ورکړي، او دی د نورو نعمتونو هوس کوي؛ ګواکې ده د قرآن قدر ونه کړ».

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ﴾ الآية - يعني غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانيږي، تاسې د خپل تبليغ اداء کوئ! او معاندينو پسې خپل ځان په زيات فکر او غم کې مه مبتلا کوئ! ستاسې د شفقت او همدردۍ مستحق مؤمنين دي، له دوی سره د ملاطفت، پوستوالي، مهرباني، شفقت او تواضع وضعيت وکړئ!.

وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووايه (ای محمده!) چې بېشکه زه چې يم همدا زه وېروونکی ښکاره يم (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې که يې منئ يا يې نه منئ؛ زه د الله تعالی پيغام صاف صاف تاسې ته رسوم، او د تکذيبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طريقه) سره اګاه کوم.

كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(درکړي مو دي تاته سبع المثاني يا لېږلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې ګرځولی يې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځينې ته به يې شعر او ځينې ته به يې سحر ويل).

تفسير: د دې آيت معنی په څو ډوله شوې ده، ځينو ويلي دي چې له «مقتسمين - ويشونکو» څخه مراد د رسول الله صلى الله عليه وسلم د زمانې هغه يهودان او نصرانيان دي؛ چې د قرآن تقسيم او تحليل يې کړی وو، يعنې هغه قرآني مضامين چې د دوی د تحريفاتو او آراوو او اهواوو سره موافق لوېدل؛ نو يې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه يې مني.

مطلب به يې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظيم الشان قرآن» درکړی، او لېږلی مو يې، او همغسې چې پخوانيو انبياوو ته مو کتابونه لېږل يا وحي مو نازلوله (يا پر پخوانيو کفارو مو عذاب نازلاوه؛ نو دغه) ارسال يا د وحي انزال کومه نوې عجيبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځينو له «مقتسمين» څخه يهود او نصاری او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، يعنې هغوی تحريفات وکړل، او خپل کتابونه يې ځيرې کړل.

ځينو ويلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې يې تقسيمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به يې اورېدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ويل به يې چې «البقرة» يا «المائدة» به زه اخلم، «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په يو بل قسم سره هم د قرآن عظيم په متعلق خپل خيالات تقسيم کړي وو، چا به ورته شعر ويل، چا به جادو ګاڼه، چا به د لېونيانو د اپلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطير الأولين» باله.

نو دغو ګردو ته يې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذابه وېروونکی يم، لکه چې يقينا پر دغو مسخرو کوونکيو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدير د «أنزلنا» تعبير به په دې لحاظ وي چې متيقن الوقوع او قريب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثير (رحمه الله) د «مقتسمين» معنی په قسم يادوونکو سره اخيستې ده، يعنې هغو پخوانيو اقوامو چې د انبياوو په تکذيب او مخالفت باندې قسمونه ياد کړي وو، او پر دغو خبرو يې قسمونه يادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

ټوټې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسې ويروي.

د «مقتسمين» د دې معنی په تاييد کې «ابن کثير» دغه آيات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آيت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم (۴۴) آيت (۷) رکوع)، ﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آيت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۲﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قيامت). د هغو اعمالو (د قسمت يا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به يې.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿۹۴﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده !) هغه دعوت چې ته مامور يې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هيڅ التفات او پروا د دوی ويلو ته).

تفسير: يعنې په ويلو کې هيڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پيغام ورسوئ ! دغه مشرکين ستاسې هيڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿۹۵﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۹۶﴾

بېشکه مونږ کافي شوي يو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي يو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شريکوي) دوی سره له الله (چې بر حق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنيا او عُقبی کې).

تفسير: يعنې په دنيا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطره خپل تبليغ ته دوام ورکړئ، ستاسې يوه ويښته ته به هم څه ضرر او زيان نه رسيږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ يعنې له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالی سره د شريک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿۹۷﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿۹۹﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې يې تنګي راوړي سينه ستا په سبب د هغه خبرو چې وايي دغه (کفار). نو تل تسبيح وايه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکيو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته يقين (يعنې مرګ).

تفسير: يعنې که د کفّارو له ضده او عناده او له دې نه چې شريک دروي الله تعالی ته، او طعن وايي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله عليه وسلم، زړه تنګه شئ؛ نو تاسې هغوی څنې خپله توجه واړوئ، او بيخي د الله تعالی په تسبيح

او تحمید کې مشغول شئ ! د الله تعالی ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالی عبادت هغه شیان دي؛ چې د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او ډاډینه مومي، او فکر او غم ترې لرې کيږي، نو ځکه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښیده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَاعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین» یعنې موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کې د «یقین» معنی په موت سره کیږي، یعنې د مړینې تر وخته پورې د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لګیا اوسه !.

تمّت سورة الحجر، ولله الحمد والمنة، وهو المسئول أن يتوفّانا على أكمل الأحوال وأحسنها، فإنه جواد كريم، ملك برٌّ رؤوفٌ رحيم.

سُورَةُ النَّحۡلِ

«د (النحل) سورت «مکي» دی، پرته له دوو وروستنيو آيتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آيتونه او (۱۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۶) او په نزول کې اويايم سورت دی، وروسته د (الکهف) له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَتٰۤى اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ ؕ سُبۡحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشۡرِكُوۡنَ ①

راغی امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنين او قيام د يوم الدين) نو تلوار مه کوئ تاسې هغه ته (ای کفّارو)، پاکي ده الله ته او لوی (اوچت او پورته) دی له هغه چې دوی شريک ورسره پيدا کوي (له بُتانو او نورو طواغيتوا).

تفسير: يعنې د الله تعالى د دغه حکم د وُقوع وخت قريب رارسېدلی دی، چې «د رسول الله صلى الله عليه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذليل وي، او هغوی ته به په دنيا کې د مجاهدينو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کې د ﴿اَحۡكَمُ الۡحٰكِمِيۡنَ﴾ د دربار له لوري د شرك او کفر سزا ورسيږي، او د قيامت ساعت هم لرې نه دی»، د هغه شي راتلل چې يقيني وي؛ هغه ښايي راغلی وګڼلی شي، بيا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟.

کفّارو به د تکذيب او استهزاء له لارې ويل چې: د هغه عذاب يا د قيامت وعده چې تاسې راسره کوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوی ته يې تنبيه فرمايلې ده چې ستاسې له داسې ويلو څخه هغه لرې کېدونکې نه ده، بلکه په حتمي او يقيني ډول سره هغه ژر راتلونکې ده، هر څومره چې په کې ځنډ (تأخير) هم ولګيږي؛ هغه هم يو شان ستاسې په حق کې مفيد دی، ممکن دی چې دې ضمن کې ځينو ته د اصلاح او د توبې توفيق ور په برخه شي.

يُنَزِّلُ الۡمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوۡحِ مِنۡ اَمۡرِهٖ عَلٰى مَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖۤ اَنۡ اَنۡذِرُوۡۤا اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاتَّقُوۡنِ ②

نازلوي (الله) ملائکې سره له روح (د وحي) په امر (حکم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمايي (د نبوّت يې) له بندګانو خپلو، (او داسې فرمايي انبياوو ته) چې وويرېږئ (خبردار کړئ تاسې خلق) په دې چې بېشکه نشته بر حق معبود مګر همدا زه يم، نو وويرېږئ تاسې له ما نه.

تفسير: يعنې د پرښتو په جنس کې ځينو ته لکه جبرئيل عليه السلام يا «حفظة الوحي» د هغوی په لوري په ﴿فَاِنَّهٗ يَسۡلُكُ مِنۡۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهٖ رَصَدًا﴾ کې يې اشاره کړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آيت (۲) رکوع).

﴿بِالرُّوۡحِ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي، يا سره له نبوّت، يا قرآن چې هر يو له دغو څخه زړونه ته په غير مرئي طريقې د يوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لکه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آيت دويمه رکوع کې يې فرمايلي دي: ﴿يُلۡقِى الرُّوۡحَ مِنۡ اَمۡرِهٖ عَلٰى مَنۡ يَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ لِيُنۡذِرَ يَوۡمَ التَّلَاقِ﴾ او په (۲۵ جزء د الشورى سورت (۵۲) آيت (۵) رکوع کې يې فرمايلي دي: ﴿وَكَذٰلِكَ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ رُوۡحًا مِّنۡ اَمۡرِنَا﴾ د قرآن يا د الهي وحي په «روح» سره تعبير کولو کې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حيات حاصليږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغيو څخه مړه شوي دي، د الله تعالى د وحي له رسېدلو څخه ژوندي کيږي.

﴿مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ﴾ هغه بندګان انبياء عليهم السلام دي چې پاك الله هغوی په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حکمت او کامل اختيار سره غوره کړي دي، ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آيت (۱۵) رکوع)، ﴿اَللّٰهُ يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آيت (۱۰) رکوع).

﴿اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ﴾ «داسې چې وويروئ او خبردار کړئ خلق په دې چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويرېږئ تاسې له ما نه»، يعني د توحيد تعليم ـ د شرک ترديد ـ د تقوی په لوري دعوت ـ دغه على الدّوام د ګردو انبياوو عليهم السلام مشترکه او متفقه نصب العين دی، ګواکې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دی، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانيږي.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۭ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝۳

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه او ځمکې په حق (حکمت او رښتيا) سره، پورته دی (الله) له هغه څه نه چې شريکان يې ورته نيسي دغه (مشرکان).

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۴

پيدا کړی دی (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منيو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه کوونکی وو ښکاره (په ناحقه سره).

تفسير: يعني د علويّاتو او سفلياتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پيدا کړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وکړئ! نو د الله تعالى د عجيبو او غريبو صنعتونو او قدرتونو کارونه به درښکاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ يو داسې بې سا څاڅکی چې نه په کې حس او حرکت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او کار کولو لايق وو، هغه څه چې د يوه حرف په ويلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس څنګه ښې ويناوې، نطقونه او کانفرنسونه کوي؟ په هغه کې چې لږ ادنی حس او حرکت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې کولو ـ او حجّت او دلائل ايستلو قدرت په کې پيدا شوی دی، حتی په ځينو اوقاتو له مخلوقه تېر شوی ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې کوي، او د ده په مقابل کې ټينګ دريږي، او احکام يې نه مني، او دا يې هم په ياد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل کړ؟ او چا ورکړ؟ ﴿اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ ۭ قَالَ مَنْ يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ * قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمُ﴾ (۲۳ جزء د يسين سورت (۷۷، ۷۸، او ۷۹) آيتونه (۵) رکوع).

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۵

او چارپايان پيدا کړي دي (الله)، تاسې لپاره (ای انسانانو !) چې شته په دوی کې اسباب د ځان ساتلو (له يخنی) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځينو دغو (چارپايانو) څخه خورئ تاسې.

تفسير: يعني الله تعالى اوښ ـ غويي ـ مېږه (ګډه) ـ اوزه (بيزه) ـ او نور يې در پيدا کړل، چې د هغو له وړيو او ويښتانو او نورو څخه کمبل ـ چکمن ـ جرابې ـ شړې ـ ټکر (څادر) ـ ټغر ـ لمڅې ـ کيږدۍ ـ او د يخنی نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شيان جوړوئ، برسېره په دې د هغوی شودې څښئ، او د بزګرۍ چارې ترې اخلئ، د غوړيو ـ کوچو ـ کرتو ـ ماستو او شوملو افراط د همدغو حيواناتو له وجوده دی چې تاسې ته لنګيږي، او تاسې پرې سورېږئ، او سوداګري او کراکښې پرې کوئ، د دوی له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قيمته اسباب او سامان تياروئ، د هغوی حيواناتو غوښې چې خورئ په هغو کې هيڅ کوم معتد به بدني يا اخلاقي مضرت نشته، د دوی له غوښې او وازدو څخه

خومره استفاده کیږي؟ او د خومره غریبانو نسونه پرې مړېږي؟ او هغه نور خواړه چې مونږ يې خورو؛ د هغو په تیاری کې تر کومه اندازه پورې د دغو حیواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ۝٦

او شته تاسې ته په دغو (چارپایانو) کې زیب او زینت کله چې بېرته یې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته يې د څر لپاره بیایئ.

تفسير: کله چې مواشي او حیوانات په کورونو کې ولاړ وي، یا په صحراوو کې سره تیت او پرک (خواره واره) او په څر کې لګیا او له سترګو څخه لري وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالی د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کیږي، څه مهالې چې دوی ګهیځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د څر لپاره له کورونو وځي، یا ماښام وروسته د څرېدلو او ګېډې مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوري راځي؛ نو يو عجيبه رونق او خوښي، او ډېره ښه ننداره او خوشالي ترې محسوسیږي، نه یوازې خاوند د خپلو دغه مالونو د لیدلو څخه خوښیږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له لیدلو څخه خوشالیږي، او یو له بله سره وایي چې پاک الله هغه سړي ته څومره دولت او اقبال ورکړی دی.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنفُسِ ۚ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝٧

او باروي دغه (چارپایان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي يې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسیدونکي هغه ته مګر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکی) ستاسې خامخا لوی شفقت والا ډېر رحم کوونکی دی (چې دغه حیوانات يې هم پیدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسير: یعنې چېرې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدی شوئ؛ دغه بودګان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالی څومره لويه مهرباني ده؛ چې دغه حیوانات يې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخیستلو اجازه یې درکړې ده، څو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمّات هم د دغو حیواناتو په وسیله اسان کړئ، ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ * وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ﴾ (٢٣ جزء د یس سورت (٧١، ٧٢) آیتونه (٥) رکوع).

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ

او (پیدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سورېږئ تاسې په دوی باندې او (زینت کوئ پر دغو) په زینت کولو سره.

تفسير: یعنې پرې سورېږئ او شان مو ترې ظاهریږي.

تنبیه: په عربستان کې د خره سورلی معیوبه نه ده، او د هغه ځای خره (څمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قیمتداره، ګړندي، چالاک او ښکلي دي، حتّی ځیني خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٨

او پیدا کوي (الله ډېر نور) څیزونه چې اوس یې نه پېژنئ تاسې.

تفسير: يعنې د هغو حيواناتو (او مركوباتو) ذكر چې پاس وشو؛ برسېره پر هغه الله تعالى ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شيان هم پيدا كړي او پيدا كوي يې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره يئ، په دغه كې هغه ګرد د سورلۍ شيان داخل شول چې تر قيامته به جوړيږي.

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيْلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ

او خاص پر الله دى بيان د لارې (برابرې) او ځينې د لارو څخه كږې مائلې هم دي (له حقه).

تفسير: يعنې هغه شانې چې د ځمكې د لارې پرې كولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل يې در برابر كړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره يې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذكورو شويو دلائلو او بصائرو كې له غور كولو څخه د الله تعالى پر قدرت او عظمت او جبروت به ايمان راوړي، او د توحيد او تقوى په سمه لاره بې له خرخشې (خطرې) تر الله پورې رسيږي، ليكن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړك باندې به د تللو توفيق له كومه وموندلى شي؟ دى به تل د اهواوو او اوهامو په پيچدارو لوړو او ژورو كې لالهانده او سرګردانه ګرځي: ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) ركوع).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ۝۹

او كه اراده فرمايلې وى (الله د هدايت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به يې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسير: يعنې الله تعالى له دې خبرې څخه نه دى عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنيا په همغه يوه لاره كې ولګوي، لكن د ده حكمت مقتضي نه دى چې ګرد (ټول) د يوه اصول په اختيارولو باندې مجبور كړي، لكه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو كې د هغه تشريح كړې ده.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ۝۱۰

الله هغه (ذات) دى چې نازلې كړې، رالېږلې (يې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او واښه) هم چې په دغو ونو كې څروئ تاسې (حيوانات خپل).

يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ۝۱۱

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره كښت (فصل) او زيتون او خرما ګانې او (تاكونه د كورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشكه په دغه (زرغونتيا د دغو مذكوره وو اشياوو) كې خامخا لويه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فكر كوي (په كې).

تفسير: يعنې له يو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) مېوې زرغونوي، چې د هغو شكل او صورت او رنګ او رائحه اوخوند او تاثير بيخي بېل دي، په دغه كې غور كوونكي ته د الله تعالى د كامل قدرت او غريبه صنعت لويې نښې دي، چې له يوې ځمكې، يو لمر، يوې هوا او يوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول ګلان او مېوې تل پيدا كيږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُونَ ﴿۱۲﴾

او مسخّره کړې يې ده (په کار يې لګولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخّرې (په کارونو کې لګولي شوي) دي په امر (حکم) د دغه (الله) سره، بېشکه په دغو (علويه وو تصرّفاتو) کې خامخا ډېر دلائل د يووالي د الله تعالی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتې دي؛ خو دنيوي کاروبار پرې وچلېږي، او خلق سکون او آرام ترې حاصل کړی شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معيّن نظام لاندې راښکاري او پټېږي، د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائدې تړلې دي، بلکه که په غورسره وليده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دی، الله تعالی پخپل کامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنی مزدورانو په شان څمونږ په کارونو کې لګولي دي، مجال نشته چې دوی لږ څه سستي وکړي، يا غاړه ترې وغړولی شي، ليکن څرنګه چې له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالکل په صريح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوريو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلّق دومره واضح نه دی؛ نبايي د همدې لامله هغه يې بېل کړل، او تر بل عنوان لاندې يې بيان وفرمايل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّذَّكَّرُونَ ﴿۱۳﴾

او (مسخر کړي يې دي نور) هغه څيزونه چې پيدا کړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمکه کې حال دا چې مختلف دي سره رنګونه (شکلونه او قسمونه) د دوی، بېشکه په دغه (اختلاف د اشکالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) کې خامخا دليل دی لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسير: يعنې هغه لوی او لوړ ذات چې اسماني شيان يې ستاسې پکار لګولي دي؛ همغه ستاسې د فائدې لپاره په ځمکه کې هم مختلف قسم نباتات پيدا کړي دي، چې په ماهيت ـ شکل ـ صورت ـ رنګ ـ بوی منافع او خواصو او نورو ګرده کې يو له بل سره بالکل جلا (جدا) او عليحده دي، په دغه کې ګرد حيوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مرکبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۴﴾

او الله هغه (ذات) دی چې مسخر کړی (په کار يې اچولی) دی بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګاڼه، چې اغوندئ يې تاسې، او وينې به ته (ای کتونکيه !) بېړۍ رهي (روانه) په دغه (بحر) کې (چې څيروي په تېر خپل اوبه)، او چې طلب کړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسير: يعنې داسې موج او څپې وهونکی خوفناک سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل کې د ضعيف البُنيان انسان بساط هيڅ نه دی) ستاسې په کار کې لګولی دی، چې په هغه کې بې تکلّفه د ماهيانو (کبانو) ښکار کوئ، او ډېره لذيذه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځينو برخو څخه مرغلرې، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پيداوار پيدا کوئ، چې له هغو څخه ډېرې قيمتدارې ګاڼې او زېورات تيارېږي.

ښه ! د سمندر دغو لويو موجو او څپو ته وګورئ ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لويو لويو جهازونو حقيقت د يوه خس او واښه په شان هم نه دی، ليکن يوه وړوکې کشتۍ او بېړۍ څرنګه دغه موجونه څيروي؟ او پرې درومي؟ دا د الله تعالى د قدرت يوه نمونه ده، چې انسان ته يې عقل ورکړی دی، او د داسې شيانو د جوړولو ترکيب يې ورښوولی او پوهولی يې دی؛ چې د هغه په ذريعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرّف او له يوه سره تر بل سره پورې ځئ.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولي (پيدا کړي) يې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه ښوريږي پر تاسې باندې، او (پيدا کړي دي الله په دې ځمکه کې) ويالې او لارې لپاره د دې چې لاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسير: يعنې الله تعالى پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه اېښي دي، څو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره (قلاره) شي، له رواياتو او آثارو څخه معلوميږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده، او در ګرده لړځېده، الله تعالى پر هغې باندې غرونه پيدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل ورک شول، د نن پرون «ساينس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلف فيه ده، له هغه سره دا آيت نفياً يا اثباتاً هيڅ تعلّق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسيله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی، چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پيدا کړي دي الله په ځمکه کې) علامې، (د لارې) او په ستوريو سره دغه لاره مومي.

تفسير: يعنې غرونه، چينې، ونې، د شګو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علايم يې قائم کړي دي، چې د هغو په وسيله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلی شي، ما پخپلو سترګو ليدلي چې ځينو اعرابو (بدوانو) د خاورې په بويولو سره د لارو نښې پيدا کړې.

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ يعنې د شپې په وخت کې لويو سيندونو او لويو بيابانونو په سفر کې د ځينو ستوريو په ذريعه د لارې درک او طرف معلومولی شي، هغه لارښوونه چې د قُطب نما او نورو آلاتو په وسيله کيږي؛ هغه هم بالواسطه له ستوري سره تعلق لري.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آيا هغه (ذات چې هر شی) پيدا کولی شي (چې الله دی)؛ په شان د هغه دی چې نشي پيدا کولی (هيڅ شيز)؟ آيا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ايمان راوړئ؟).

تفسير: يعنې فکر کول په کار دي چې دغه خومره حماقت دی، هغه شيان چې د مچ يو وزر يا د ماشي يوه پښه بلکه د اوربشې يوه دانه يا د شګې د يوه بخرکي په پيدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدّوس سره يې برابرول چې د پاس مذکورو عجيبو او غريبو مخلوقاتو هم پيدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډېره لويه بې ادبي ده.

وَإِن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾

او که وشمېرئ تاسې نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو کړي دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرلئ (نو څرنګه به يې شکر اداء کړی شئ)؟ بېشکه چې الله خامخا ښه بخښونکی ډېر رحم کوونکی دی.
او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پټوئ يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښکاره کوئ يې تاسې.

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې کوي دغه کفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا کولی دوی هيڅ څيز حال دا چې دوی پخپله (هم) پيدا کړی شوي دي.

تفسير: يعني الله خو هغه ذات دی؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذکره پاس وشوه، اوس د مشرکانو حماقت ملاحظه کړئ ! چې د داسې الله عالم الکل او خالق الکل سره داسې شريک نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا کولی شي، بلکه آن د وښو د يوه ډکي په پيدا کولو باندې هم قادر نه دي، بلکه پخپله د دوی وجود هم د پاک الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې کله به راولاړاوه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعني ماسوا د الله تعالی څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې کوئ؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لکه بُتان، يا في الحال وي لکه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوی طاعت او عبادت کولی شي، يا د انجام او مآل په اعتبار مړه وي؛ لکه مسيح روح القدس او د الله تعالی ملائکې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو کاوه، بلکه پيريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوی عبادت هم کوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت کې موت طاري کېدونکی دی، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوی وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستی يې شي؛ نو هغه ته څرنګه الله ويلی شي؟ او څرنګه د عبادت لايق کېدی شي؟.

﴿وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ يعنې دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به کله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوی عابدان به کله د حساب او کتاب لپاره بيا ژوندي کيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دی.

إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُم مُّنكِرَةٌ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾

معبود ستاسې معبود يو دی، نو هغه (کسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منکر دي (له وحدانيت د رب العزّت او له راتللو د آخرت)، او دوی تکبّر کوونکي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعنې هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو کې له ادنی غور کولو سره هر انسان پر توحيد يقين کولی شي، ليکن ښايي چې غور او طلب هغه څوک وکړي چې ورسره د خپلې خاتمې فکر او د عاقبت وېره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غور ږدي؟ او د کفر او د ایمان د نېک او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بیا په زړونو کې د توحید اقرار او د انبیاوو علیهم السلام د تابعدارۍ خیال کله د دوی په مغزو کې ګرځي؟.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

رښتیا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فرېب) چې پټوي يې دوی، او هغه (جنګ او جګړه) چې ښکاره کوي يې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبّر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانیت او رسالت او آخرت).

وَإِذَا قِيلَ لَهُم مَّاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او کله چې وويلى شي دغو (متکبّرانو) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وايي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانیو (خلقو) دي.

تفسیر: یعني که ناواقفه سړی د تحقیق په غرض ـ یا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې یو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووایئ ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب يې دا دی چې دغه قرآن چې رسول الله صلی الله علیه وسلم يې د پاک الله له لوري منزّل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وايي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمي بې سنده (د توحید ـ نبوّت ـ جنّت ـ دوزخ ـ او نورې) خبرې (استغفر الله) او څو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاک الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

(نو الله فرمايي) لپاره د دې چې په شا واخلي پېټي (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کې او (همداسې واخلي) له پېټي (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چې ګمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهۍ، واورئ خبردار شئ چې بد دی هغه څیز چې باروي يې دوی (پر شاګانو خپلو).

تفسیر: یعني له دغې وینا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقعته او بې اهمیته ښکاره کړي، او خپل نور ملګري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پېټي سره د هغو خلقو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی يې ګمراهان کوي، خیال وکړئ چې دوی د بدۍ څومره یو درون بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

په تحقیق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناګانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسير: يعني د خلقو ګمراه کولو او د حق د پيغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابير چې نن ورځ کيږي، له دوی نه پخوا ړومبنيو اقوامو هم د انبياوو عليهم السلام په مقابل کې همداسې تدابير کړي وو، هغوی د مکر او تلبيس ډېر لوی عمارات درولي وو، بيا څه مهال چې د الله تعالی حکم ورسېد؛ نو د هغه نيول د دوی د بنيادونه هم سره وخوځول، بالآخر د الله تعالی په يوه خوځولو سره د دوی دغه تيارې شوې ماڼۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوی د هغه تر چت لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوی دغه تدابير پر همدوی واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوی د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تيار کړي وو؛ د دوی د فناء او هلاک سبب وګرځېدل، بلکه د ځينو اقوامو ښارونه او کلي په حسّي ډول سره هم لاندې باندې کړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيْهِمْ وَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تُشَآقُّوْنَ فِيْهِمْ ۗ قَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوْٓءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ۝٢٧

بيا په ورځ د قيامت کې به (الله وشرموي) رسوا کړي دوی او وبه فرمايي (الله) چې: چېرته دي شريکان ځما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو کولو (له انبياوو او مؤمنانو سره) په باب د دوی کې؟ وبه وايي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم (يعنې ملائک ـ انبياء ـ علماء) چې: بېشکه خواري د نن ورځې او بدي يې پر کافرانو ده.

تفسير: يعنې د هغو شرکاوو په مرسته او حمايت چې تاسې تل ځمونږ له انبياوو سره جنګ او جګړې کولې؛ هغوی نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟.

﴿هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آيت (۵) رکوع).

﴿فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ﴾ ((۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آيت (۱) رکوع)، دغسې وينا سره په واقع کې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دي، او د دوی د پټو مکاريو پرده لرې کول دي.

﴿اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آيت (۲۰) رکوع).

﴿قَالَ الَّذِيْنَ﴾ الآية ـ يعنې هغوی به څه ځواب ورکړی شي؟ هو ! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وګورئ ! هغه شيان چې مونږ به ويل همغسې وشو، او د نن ورځې ګردې خرابي او رسوايي يواځې د حق د منکرينو لپاره دي.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۖ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ۭ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝٢٨ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝٢٩

هغه (کافران) چې قبضوي (ارواح د) دوی ملائکې په دې حال کې چې ظلم کوونکي دي دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره)، نو وړاندې به کړي روغه (اطاعت او وبه وايي) نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدی، (نو وبه فرمايي الله): بلکه کولو تاسې معصيت بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې). (نو وبه ويلی شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کې چې همېشه اوسئ په هغه کې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبّرانو (دا دوزخ دی).

تفسیر: یعنې کفر او شرک یې اختیار او پخپل حق کې یې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرښتې د دوی د روح کښلو لپاره راغلې، خلاصه دا چې خاتمه یې د کفر او شرک په حالت کې وشوه، العیاذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وبه وایي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هیڅ قسم بدۍ)، یعنې په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لویي او ځانمني (خودنمایي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو څخه چې دوی په دنیا کې کول؛ ځان ناکاره او بېخبره اچوي، او ټپ ترې منکرېږي، او د اطاعت او وفادارۍ اظهار به کوي، او وایي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل ځمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿یَوۡمَ یَبۡعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِیۡعًا فَیَحۡلِفُوۡنَ لَهٗ کَمَا یَحۡلِفُوۡنَ لَکُمۡ وَیَحۡسَبُوۡنَ اَنَّهُمۡ عَلٰی شَیۡءٍ ؕ اَلَاۤ اِنَّهُمۡ هُمُ الۡکٰذِبُوۡنَ﴾(۲۸ جزء د المجادله سورت (۱۸) آیت دریمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي؛ نو وبه فرمایي الله په تردید د دې ویناوو د دوی چې دروغ مه وایئ، یعنې آیا تاسې په درواغ ویلو سره پاک الله غولوئ؟ چې د ده په محیط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هیڅ یو مکر او فریب د الله تعالی له سزا څخه نه پاتې کیږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ.

وَقِیۡلَ لِلَّذِیۡنَ اتَّقَوۡا مَاذَاۤ اَنۡزَلَ رَبُّکُمۡ ؕ قَالُوۡا خَیۡرًا ؕ لِلَّذِیۡنَ اَحۡسَنُوۡا فِیۡ هٰذِهِ الدُّنۡیَا حَسَنَةٌ ؕ وَلَدَارُ الۡاٰخِرَةِ خَیۡرٌ ؕ وَلَنِعۡمَ دَارُ الۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۳۰﴾

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چې ځان یې ساتلی له شرکه (او ویرېږي له الله) چې څه شیز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وایي دغه (مؤمنان) چې خیر، ښه هغو کسانو ته چې نیکي یې کړېده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کې نېکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنّت) خیر غوره دی (له دنیا او ما فیها څخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کې یې د متّقینو (پرهېزګارانو) حال بیان فرمایلی دی، چې کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کیږي چې ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟ نو له نهایتې ښې عقیدې او آدابو به ووایي چې: «ځمونږ پاک الله داسې نېکه خبره رانازله کړې ده؛ چې له سره تر پایه پورې په کې خیر او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنیا کې به د همغې نېکۍ خوندوره ثمره ورسیږي، او د الله تعالی په دربار کې د هیچا محنت او د یوې ذرې قدر نیکي هم نه ضایع کیږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خیر دی له دنیا او ما فیها نه.

جَنّٰتُ عَدۡنٍ یَّدۡخُلُوۡنَهَا تَجۡرِیۡ مِنۡ تَحۡتِهَا الۡاَنۡهٰرُ لَهُمۡ فِیۡهَا مَا یَشَآءُوۡنَ ؕ کَذٰلِکَ یَجۡزِی اللّٰهُ الۡمُتَّقِیۡنَ ﴿۳۱﴾

جنتونه دي د همېشه اوسېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړي یې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسیر: یعنې د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوئ، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر یو وړوکي نعمت په مقابل کې د دنیا خورا (ډېر) لوی نعمت هیڅ دی، جنتیان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرّت وغواړي؛ هلته به ور رسي: ﴿وَفِیۡهَا مَا تَشۡتَهِیۡهِ الۡاَنۡفُسُ وَتَلَذُّ الۡاَعۡیُنُ ۚ وَاَنۡتُمۡ فِیۡهَا خٰلِدُوۡنَ﴾.

الَّذِينَ تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۳۲﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقین له شرکه او معصیته)؛ وايي به دغه (ملائک دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځئ ! جنت ته په سبب د هغو نېکیو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنیا کې).

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ

آیا انتظار کوي دغه (کفّار، بلکه نه کوي د هیڅ څیز) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) یا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسیر: یعني دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، یا د الله تعالی له حکمه سره موافق قیامت قائم شي، یا د مجرمینو د جزا ورکولو حکم ور ورسیږي، او په موچنهو او پنهو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ایمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ایمان یا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تیاری وشي ! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبیر وشي !.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۳۳﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿۳۴﴾

په شان د دغې (کفر او تکذیب) کړې وو (شرک او تکذیب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلې وو دوی ته هغه شی چې رسېدلی وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، ولیکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې یې ظلم کولو (په کفر او معاصیو). نو ورسېده دوی ته جزاء د هغو بدیو چې کړې وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به یې مسخرې کولې.

تفسیر: پخواني معاندین هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لویدلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګیا وو، او تمادي یې په کې کوله، او د توبې په وخت کې یې توبه ونه ایستله، او تر آخره پورې د انبیاوو علیهم السلام پر تکذیب او مخالفت ټینګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به یې خندل، او مسخرې به یې کولې، بالآخر څه یې چې کړي وو، همغه یې په مخه کې ورغلل، او جزاء یې وموندله، هغه عذاب او نور شیان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو یې ولیدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (الټه) پر همدوی واقع شوې، او هیڅ یوه د تېښتې لاره یې ونه مونده چې پرې چېرې وتښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښیو سزا یې وموندله، او هغه یې ورېبل چې کرلي یې وو.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ

او وویل هغو کسانو چې شرک یې اختیار کړی وو: که اراده فرمایلې وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړی مونږ غیرله دغه (الله) د هیڅ څیز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هیڅ څیز.

تفسیر: له دې ځایه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بېکاره) او مهملو خبرو او دلائلو تردید شروع کیږي؛ چې مشرکینو هغه د خپل شرک او مشرکانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې کول.

خلاصه یې دا ده: که د غیر الله عبادت یا د ځینو حیواناتو (لکه بحیره ـ سائبه او نور) حراмول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وی چې بیخي پاک الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې یې وکړو، او هر کله چې مونږ د الله تعالی له مرضی څخه مخالف کار کولو؛ نو خامخا به پاک الله مونږ له هغه څخه منع کولو، یا به یې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، کله چې داسې نه کیږي؛ نو دغه د دې خبرې دلیل دی چې دغه چارې د الله تعالی خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آیت (۱۸) رکوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللَّهُ﴾ الآیة ـ تر آیت لاندې ځمونږ د دغه مبارک تفسیر کوم تقریر چې مونږ کړی دی، په هغه کې د مشرکینو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بیان شوی دی، ښایي چې هغه دې بیا هلته ولوستل شي.

كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَٰغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل) کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی (تېر شوی) وو، نو آیا شته پر رسولانو (بلکه نشته پرې هیڅ) مگر رسونه ښکاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښیي).

تفسیر: یعني د مشرکینو دغه وینا غلطه ده، چې ځمونږ دغه اعمال د الله تعالی له لوري له دي ممنوع شوي، ځکه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاک الله انبیاء علیهم السلام لیږلي دي، چې د هغوی کار او وظیفه همدغه وه چې خلق له شرکیه وو اعمالو او له شرک او کفر څخه منع کړي، او په ښکاره او صاف ډول سره اعلان وکړي چې کوم کوم اعمال د پاک الله خوښ او پرې رضا دی؟ کوم کوم افعال یې نه دي خوښ؟ او له دوی ځنې به د هر یوه انجام څرنګه وي؟.

باقي دغه خبره چې خلق یې ولې په تکویني ډول مجبور ونه ګرځول چې له سره یې د بدۍ اختیار نشوی اختیارولی؟ نو دغه خبره د الله تعالی له حکمته سره منافي وه، لکه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو کې لیکلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوک چې د انبیاوو خبرې ونه مني؛ ښایي چې هغه ته سم د لاسه سزا ورکړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنیا کې سختې عبرتناکې سزاوې هم ورکړی شوي دي، لکه چې په پخواني آیت کې مذکور دي، هو ! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چې د جُرم له ارتکاب سره فوراً سزا ورکړه شي، او مجرم ته د یوې شیبې (ساعت) لپاره هم مهلت ورنه کړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره کومه موقع او فرصت ورکړ شي.

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ په هر (پخواني) امت کې یو رسول (چې وواییي دوی ته) چې عبادت وکړئ (یوازې) د الله، او ځان وساتئ تاسې له شریرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځینې له دوی هغه وو چې ورته هدایت وکړ (لاره وروښوده) الله، او ځینې د دوی هغه وو چې ثابته شوه پرې ګمراهي (نو قبول یې نه کړل احکام د رسولانو)، نو وګرځئ تاسې په ځمکه کې (ای مشرکانو !) نو وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن ګڼونکو (د انبیاوو؟).

تفسیر: یعنې پخپل وخت کې مو په هر امت کې او قوم پخوانیو کې یو رسول مبعوث کړی دی، بیا په آخر کې یې رسول الثقلین، سید الکونین «صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین» را مبعوث کړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وي، کېدی شي چې یو نبي په یو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذیر» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولیږلی شي، د هغه ورلیږل ګواکې بالواسطه د هغه رسول لیږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شریر فتنه اچوونکی، فساد خوښوونکی، د شاه صاحب په وینا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداری او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هیڅ یو سند یې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وایي، بت، شیطان، لوی ظالم ګرد په دغه کې داخل دي».

إِن تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَن يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده !) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښیي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې ګمراه کوي (یې)، او نه به وي دغو ګمراهانو ته هیڅ له مددګارانو (مانع له عذابه).

تفسیر: یعني پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد یا د بد اختیاری په بناء ګمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هیڅوک د هدایت لاره نشي ښودلی، او نه یې هیڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات وریسې ګرځوئ؟ .

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (یو ځلې) مړ شي، (الله فرمایي په تردید د دوی کې) بلکه ژوندی به یې کړي (څکه چې وعده یې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا یې تفضلاً) وعده حقه، ولیکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعث بعد الموت).

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جګړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسیر: یعني د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی، که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلی شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهرېږي؟ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کېږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او رښتیا وې، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَن نَّقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره څمونږ کوم شیز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چې ووایو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسير: يعنې له دې نه مقصد يواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالی له ارادې څخه د يوې ثانيې لپاره هم د مراد تخلّف نشي کېدی.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

او هغه کسان چې هجرت يې کړی دی په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو؛ نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنيا کې ښه (ځای)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوی دی، که وی دغه (کفار) چې پوهېدی (په ثواب د هجرت؛ نو دوی به هم ورسره موافقت کړی وی په ايمان يا) که وی دغه (مهاجرين) چې پوهېدی (پخپل هغه لوی اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به يې کولو). (او مهاجرين) هغه کسان دي چې صبر يې کړی دی (په طاعت او په مصيبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسير: يعنې د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دی، د الله تعالی ښه وفادار بندګان چې په دغې دنيا کې ډېر مصائب او شدائد تيروي او بيا مري؛ نو آيا د دوی دغه قرباني ضايع کېدی شي؟ له سره به نه ضايع کيږي !، هغه چې د حق حمايت وکړ، او د الله تعالی رضاء يې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو يې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنايان، راحت او ګرد شيان يې د الله تعالی په لاره کې پرېښودل؛ نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ صله يقيناً ورسيږي، اول هغه کسان چې له دوی څخې ژوندي پاتې کيږي؛ نو په همدغې دنيا کې د خپلو قربانيو لږ څه ثمره مومي، او خوند يې څکي، يعنې خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځای ورکاوه کيږي، له هغه کوره ښه کور، له وطنې ورونو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور ورونه، له روزۍ څخه يې بهتره روزي، له عزته يې ښه عزت وررسيږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کيږي، چې دوی يې له وطنه ايستلي دي.

تنبيه: د آيت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقرير مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرينو دغه آيت د هغو اتياوو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالی عنهم اجمعين په حق کې اينبی دی، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تيرې څخه په تنګ شوي وو، او ړومبی يې (حبشستان) په لورې هجرت کړی وو، ځکه چې د اکثرو په نزد دغه آيت مکي دی، چې د مدينې منورې له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی، دغو مهاجرينو ته بالآخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځای په (مدينې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ يعنې له هيڅ راز (قسم) ظلم او تيرې څخه ونه ويرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا يې ونه کړه، او د الله تعالی د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښوييدل، او له ګردو څخه يې وشکاوه، او خپله علاقه يې يواځې له پاک الله سره ونښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعيدو يې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ويې ليد، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنګه پرې خپل لطف او کرم نه مبذولوي؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا نه (ای محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحي به کوله مونږ دوی ته، نو پوښتنه وکړئ تاسې له اهل الذکر (خاوندانو د ياد يعنې له علماوو او پوهانو يا له

اهل الکتاب نه) که يئ تاسي چې نه پوهېږئ. (لیږلي وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره وو معجزو او په کتابونو سره، او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (یو) لپاره د دې چې بیان کړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوی دی (په دې قرآن کې) دوی ته، او (بل لپاره د دې) چې ښایيږي دوی فکر او غور وکړي (په کې چې دغه کلام الله دی).

تفسیر: یعنې د انبیاوو الله علیهم السلام مظلومانو ملګریو ته چې د صبر او توکل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارینو کې بری او کومک ورکول څمونږ کوم نوی عادت نه دی، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانیو انسانانو کې رسولان لیږلي دي، چې د هغو کار دا وو؛ چې د الله تعالی له احکامو او د نېکۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار کړي، اوس که تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانیو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبیاوو پر تاریخي معاملاتو علم لرونکي؛ تحقیقات وکړئ! چې آیا په رښتیا سره په تېرو پېړیو کې څه مقدّس انسانان د نبوّت پر لوی منصب فایض شوي دي؟ او سره له بیناتو (معجزاتو) او کتابونو مبعوث شوي دي؟ که نه؟ او دغه چې آیا د هغو د مصدقینو او مکذبینو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامیاب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجّت له اتمامه څنګه پنا شوي دي؟ . ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آیت (۱۶) رکوع).

مونږ له ﴿أَهْلَ الذِّكْرِ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دي مراد کړي، بلکه د لفظ د عموم رعایت مو کړی دی، چې په هغه کې اهل الکتاب هم شامل دي، محمود الحسن شیخ الهند (رحمه الله تعالی) هم د «أهل الذکر» ترجمه د یاد په خاوندانو کړېده، او ښایي چې په هغه سره یې دې لوري ته اشاره کړې وي.

﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ﴾ الآیة ـ یعنې د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح ډول بیانول دي، او د خلقو کار دا دی چې په هغه کې غور او فکر وکړي.

له ذکر څخه قرآن عظیم مراد دی، چې پخوانیو امتونو د ضروریه وو احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانیو انبیاوو د علومو جامع او د ټل لپاره د الله تعالی د احکامو او د دارینو د فلاح د طریقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ویښوونکی دی، مطلب یې داسې شو: «همغسې چې پخوا له دې نه رسولان لیږلي شوي دي، او کتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې کتاب درلېږلی دی، چې د ګردو پخوانیو کتابونو خلاصه او د سابقینو انبیاوو علیهم السلام د علومو مکمل یاداشت دی، ستاسې کار دا دی چې «د دنیا ګردو (ټولو) خلقو ته د دې کتاب ټول مضامین په صاف او ښکاره ډول بیان کړئ، او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصیل وفرمایئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاک قرآن همغه تفسیر معتبر دی؛ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احادیثو سره موافق وي.

أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَن يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾

آیا نو په امن کې شوي دي هغه کسان چې مکرونه یې کړي دي ناکاره؛ له دې نه چې ډوب به کړي الله دوی په ځمکه یا چې را به شي دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهیږي دوی (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسیر: یعنې د پخوانیو انبیاوو او د دوی د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظیم الشأن په شان د داسې مکمّل ذکر او یاداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آیا د مکې معظمې کافران د حق په مقابل کې د خپلو مکاریو او فرېبونو نه مخ نه ګرځوي؟ آیا د دې خبرې امکان نشته چې الله تعالی دوی د (قارون) په شان په ځمکه کې ډوب کړي، یا له داسې

یو جانب څخه کوم آفت پرې ولیږي چې د دوی په وهم او ګمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعیت او د مسلمانانو د ضعف او قلّت په ملحوظ د هغه تصوّر هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

یا له دې چې ونیسي (الله) دوی لره په وخت د ګرځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسیر: یعنې د دې خبرې هیڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شي، یا د مقابلې لپاره څه افواج ولېږلی شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تګ او راتګ او په کاروبار کې یا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له یوه اړخ څخه بل اړخ ته یو ځلي ونیسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شي، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

یا (له دې) چې ونیسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې یو ناڅاپه به یې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مبادیو د لېږلو څخه پس ته په داسې یو حالت کې یې نیسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وویرېږي، یا د شاوخوا نور خلق په سماویه وو عذابونو کې اخته وګوري او په وېره کې وي، لیکن دغه خوف محض طبیعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځینو د «تخوّف» معنی «تنقّص» اخیستې ده، چې ورو ورو کمول وي، یعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً یې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او ټیټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آیا نه ګورې دوی هغه ته چې پیدا کړې دي الله له کومه څیزه، چې ګرځي سیوري د هغه له ښي طرفونو او کیڼ طرفونو (یعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سیوري) الله ته، او حال دا چې دغه سیوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسیر: یعنې کله چې په تکویني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطیع او منقاد دی، تر دې چې د سایه دارو شیانو سیوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږدېږي او لنډېږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بیا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم یو قوت او طاقت نیولی شي؟ هر انسان لره ښایي چې په خپل واک او اختیار د الله تعالی د تشریعي احکامو په مقابل کې غاړه کېږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شیان چې په ځمکه کې دي له ګرځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لویي سرکښي د الله تعالی له عبادته).

يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۝٥٠

ويريږي دا (ملائک) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او کوي دوی هغه (کار) چې امر (حکم) ورته کولی شي.

تفسير: يعني پرښتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالی (چې د دوی د پاسه دی) له لويي او له جلاله ويريږي، او هر هغه حکم چې دوی ته ورکولی کيږي؛ هغه علی الفور اجرا کوي.

وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۖ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ۝٥١

او فرمايلي دي الله مه نيسئ تاسې معبودان دوه، بېشکه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی يو، نو خاص له ما څخه پس وويربږئ !.

تفسير: يعني کله چې ګرد د اسمانونو او د ځمکو مخلوق د يوه الله جل وعلا په حضور کې په تکويني ډول بې اختياره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بيا په عبادت کې يې بل شريک له کومه پيدا شو؟ هغه پاک الله چې د ګرد جهان مالک او مطاع دی ښايي چې يواځې د همغه عبادت وکړی شي، او خاص د همغه څخه خوف او وېره پکار ده !.

وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا ۚ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ ۝٥٢

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي، او خاص همده ته دې طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آيا غير له الله څخه ويربږئ تاسې؟.

تفسير: يعني په تکويني ډول هر څيز خاص د الله تعالی په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۸۳) آيت (۹) رکوع)، يا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالی عبادت لازم دی ﴿أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۳) آيت (۱) رکوع)، او ځينو د «دين» معنی په «جزاء» سره اخيستې ده، يعني د نېک او بد دائمي بدل د همغه يوه الله تعالی له جانبه رارسيږي، (نو د بل چا څخه به ولې ويريږو) والله أعلم.

وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ۖ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ ۝٥٣

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (کوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بيا کله چې ورسيږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فرياد او زاری کوئ.

تفسير: يعني ګردې ښېګڼې (فايدې) او نعمتونه د همغه له لوري دي، او د هر يوې بدی او سختی دفع هم د همغه په واک (اختيار) او قبضه کې ده، لکه چې کوم مصيبت کوم يوه انسان ته ورسيږي؛ نو له غليظ څخه غليظ مشرک هم په دغه وخت کې له نورو ګردو وسيلو څخه لاس وباسي، او يواځې د پاک الله په دربار کې دعاء کوي او ترې مدد غواړي، ګواکې انساني فطرت شاهدي ورکوي؛ چې د مصائبو او سختيو څخه نجات ورکول ماسوا له دې نه چې د پاک واحد الله کار وي، د بل هيچا کار نه شي کېدی.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چې دفع (لرې) کړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه یوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شریکوي. (بل) لپاره د دې چې کفران (ناقدري) وکړي په هغه څیز پورې چې ور کړی دی مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوي نفع مؤقتاً)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعنې څه مهال چې ترې سختي پورته شي؛ نو خپل حقیقي منعم هېروي، او په نهایت بېحیایی او بې شرمی د الوهیت د چارو په وېشلو پسې ولوېږي، او له دې نه نه شرمېږي چې اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کې د همغه په دربار کې مو عرض او دعاء کوله، نه یې د حقیقي محسن احسان ومانه، او نه یې د د غې اندېښنه وکړله چې زه به د ناشکرۍ په سزا کې ونیول شم، یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواکې هغه انعام چې «وحده لا شریک له الله تعالی» فرمایلی وو؛ بیخي د هغه په انکار باندې ټینګ ودرېد، بهتر دی چې څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي، چې په دغه دنیا کې ښې مزې وکړي، او خوندونه یې وڅکي، بالآخر به دوی ته معلومېږي چې د دغه مشرکیت او د نعمت د کفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (کفار) لپاره د هغو معبودانو چې په هیڅ نه پوهېږي (علم نه لري) یوه برخه له ځینو د هغو څخه چې ورکړې دي مونږ دوی ته، قسم دی په الله چې خامخا پوښتېدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قیامت کې) له هغه څه چې یئ تاسې دروغ تړئ.

تفسیر: دغه یې هغو ته وفرمایل؛ چې په خپل کښت او کار کې، په تجارت او صنعت کې، په مالدارۍ او جهاندارۍ کې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نیاز مني (موضح القرآن)، لکه چې د عربو د مشرکانو رواج او دستور وو، چې د هغه ذکر (په ۹ جزء د الأنعام سورت په (۱۶) رکوع) کې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چې مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان یا د نفعې او ضرر مالکان ګڼل، حال دا چې د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه وو، بیا دغه شرکاء یې هم د ډېرو (ګټو) له بُتانو څنې تجویز کړل، چې له هر قسم علم او شعور څخه بې برخې دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا کفّار) الله ته لوڼې، پاک دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او (مقرروي) ځان ته هغه څیز چې د دوی خوښ وي.

تفسیر: یعنې الله تعالی له دغه پاک او منزّه دی چې اولاد ورته ثابت کړی شي، بیا په تېره لوڼې، تعجب دی چې دغه خلق د حق تعالی په نسبت څرنګه جرأت کوي، په دغه آیت کې د «بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبیلو رد وشو؛ چې پرښتو ته یې د الله تعالی لوڼې ویل (العیاذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چې خبر ورکړی شي یو تن د دغو (کفّارو) ته په (پیدا کېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تک تور له غمه، حال دا چې دی ډک وي له قهر (خپلې ښځې ته چې لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ۭ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰي هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ ۭ اَلَا سَاۗءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿۵۹﴾

پټ ګرځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که یې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شئ ! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفّار چې نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: له دوی څخه که کوم یوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه یې وچولی (تندی) تریو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه یې پسخیږي چې دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿اَيُمْسِكُهٗ عَلٰي هُوْنٍ﴾ الآیة ـ یعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصوره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې څوم کیږي، نو زه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چیرې به پټ ګرځم؟.

﴿اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ﴾ الآیة ـ یعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاویز جوړوي، چې آیا زه دغه دنیوي عار قبول او دغه جینی پر بېردم چې ژوندون وکړي؟ یا یې په ځمکه کې خښه کړم؟ یعنې ویې وژنم، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جینکی وژلې، یا به یې ژوندۍ په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دین منتشر شو؛ نو دغه قبیح رسم یې له منځه ورک کړ، او په داسې ډول یې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ یوه پېښه او مثال هم ورانده نه شو.

د جینکو په متعلّق هغه د ظلم او تیري فیصله چې د دغو کفارو ده، له هغه څخه زیاته بده فیصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته یې د اولاد تجویز کولو، بیا اولاد هم «اناث» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شیان او الله تعالی ته یې ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله).

لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۶۰﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې هغه مشرکین چې د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال یا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعیفۍ په وخت کې په ښه او په کار یې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځامنو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار یا د افلاس یا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښایي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لوڼو د تجویز ډېر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدی شي؛ چې له اعلی څخه اعلی او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾

او که نیولي وی الله (دا) خلق په ظلم (کفر او معاصیو) د دوی سره؛ نو نه به یې وو پرېښې پر مخ د دې ځمکې باندې هیڅ خوځېدونکی (تلونکی)، ولیکن وروستي کوي دوی تر هغه نېټې په نامه مقررې کړی شوې پورې، نو کله چې راغله نېټه (د موت یا عذاب) د دوی؛ نه به وروسته کیږي (دوی له هغه نېټې څخه) (په قدر د) یو ساعت، او نه (ترې) ړومبي کیږي.

تفسیر: یعني که پاک الله پر هره هره خبره په همدغې دنیا کې هر یو ونیسي، او سمدلاسه سزا ورکړي؛ نو د دغې دنیا ګرده سلسله به سره وشلیږي، او په څو دقیقو (شېبو) کې به دغه دنیا پنا شي، مګر مجرمینو ته د توبې او اصلاح وار او موقع ورکوي، او تر موعوده وقته پورې یې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته ورکوي، کله چې هغه ټاکلې (مقرر کړې) نېټې ته ورسیږي؛ نو بیا هغه یوه ثانیه (رپه) نه وړاندې کیږي او نه وروسته کېدی شي.

تنبیه: ځینې مفسرین له ﴿مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَابَّةٍ﴾ څخه خاص ظالمه دابّه مرادوي، که دغه صحیح وي؛ نو مطلب بیخي واضح دی او هیڅ اشکال نه دی پاتې، والله أعلم.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَىٰ ۖ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (کفّار) الله ته هغه څه چې بد یې ګڼي (دوی خپلو ځانونو لره لکه لوڼې یا شریکان) او بیانوي ژبې د دوی دروغ (چې) بېشکه شته دوی ته ښه حالت (په نزد د الله کې)، حقه رښتیا (ثابته خبره دا ده) چې بېشکه شته دوی ته اور، او بېشکه دغه (کفار) په مخکې بیولی شي (بیا به هلته په اور کې پرېښودلی شي).

تفسیر: یعني هغه شیان چې دوی یې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره یې نه غوره کوي، لکه جینکۍ، یا په خپل ملکیت کې د کوم پردي شرکت، یا استهزاء یا استخفاف او نورې سپکې معاملې؛ نو هغه د الله قدّوس (جلت عظمتُه) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُم مُّفْرَطُونَ﴾ یعني سره له داسې ګستاخیو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دلیل دی چې د هغوی لپاره هیڅ یوه ښېګڼه (فائده) او نیکي نشته، هو ! د دوی لپاره د دوزخ اور تیار دی، چې دوی ورته په مخکې بیولی او ځغلولی شي، او کله چې هلته ورسیږي او په کې ولویږي؛ نو ګواکې بیخي هیر شوي دي، یعني تر أبد الآباد پورې هیڅکله د مهربانۍ نظر به پر دوی نه کیږي.

تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

قسم دی په الله په تحقیق لیږلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (ای محمده نور رسولان)؛ نو ښایسته کړي وو دغو (امتونو) ته شیطان هغه (بد) عملونه د دوی (چې کلک پرې ولاړ وو) نو همغه (شیطان) دوست د دوی دی نن ورځ، او شته (په آخرت کې) دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: د مکې معظمې د کفارو د ګستاخیو او چټي (بېکاره) دعاویو د ذکر څخه وروسته محمد صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګي شئ ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبياء لیږلي وو، لیکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورځرګند (وربښکاره) کړی دی، او دوی به پرله پسې پخپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالی په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شیطان چې د دوی رفیق او ملګری وو؛ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه یې په داد او فریاد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبینو انجام هم کیږي.

﴿وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِي ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ۝٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالېږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بیان کړې ته (ای محمده !) دوی ته هغه (څیز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ایمان لري (په ټولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنې لوی قرآن یواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او رښتیا اصولو بیان په ډېر وضاحت او تحقیق سره وکړې؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلا: توحید، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هیڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله اورولې ده، او د الله تعالی پر بندګانو یې د الله تعالی حجّت تمام کړی دی.

﴿وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾ یعنې فیصله او بیان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، لیکن د دې هدایت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالی د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د همغه چا په برخه کیږي؛ چې دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شیانو ایمان راوړي.

﴿وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَحۡيَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ۝٦٥﴾

او الله نازلې کړي (لېږلې) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) یې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتیا) کې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بیا عبرت هم ترې اخلي)، (یا چې اوری د الله کتاب په اورېدلو د قبول سره).

تفسیر: یعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالې د ځمکې موت، او شینتوب او خړوبتوب یې ژوندون او حیات دی.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ﴾ یعنې همداسې د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که یې د زړه په توجّه او انصاف سره واوري.

﴿وَإِنَّ لَكُمۡ فِي ٱلۡأَنۡعَٰمِ لَعِبۡرَةٗۖ نُّسۡقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيۡنِ فَرۡثٖ وَدَمٖ لَّبَنًا خَالِصٗا سَآئِغٗا لِّلشَّٰرِبِينَ ۝٦٦﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپایانو کې ډېر لوی عبرت، چې درڅښوو مونږ تاسې ته له هغه څیزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو څاروو کې) له منځه د خوشاییو او د وینو

شودې صافي پاکې (له رنګه او بويه د خوشاييو او وينو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسير: يعنې اوښه، غوا، مېښه او نور حيوانات چې بوس، پروړ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په ګېډو کې لوېږي، د درو شيانو په طرف مستحيل کيږي، الله جل جلاله د دغو حيواناتو د اجسامو په منځ کې داسې يو مشين لګولی دی؛ چې د غـذاء د ځينو اجزاوو د تحليل کولو وروسته د فضلې (پچې او خوشايي) په شکل د باندې يې غورځوي، او له ځينو اجزاوو څخه وينه پيدا کوي او په رګونو کې يې خپروي (خوروي) چې د دوی د حيات او بقاء سبب ګرځي، له همدغې مادې څخه چې ځينې يې وينه ګرځېدلې ده، د دغو دوو ګنده وو شيانو په منځ کې يو دريم شی (چې شوده دي) هم تياروي، چې نهايت پاک، طيب، سپېڅلی ا وخوندور شی دی.

وَمِن ثَمَرَٰتِ ٱلنَّخِيلِ وَٱلْأَعْنَـٰبِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او له مېوو د خرماګانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو ـ انګورو) څخه (هم داسې درڅښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکې (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (يې) خامخا دليل د الله تعالی د يووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسير: يعنې له دغو مېوو څخه نشه يې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شيان ترې جوړوئ لکه شربت، نبيذ، سرکه او وچه خرما او مويز او نور ترې حاصلوئ.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لا نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو، بيا هيڅ يو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بيا هم په همدغه مکي آيت کې يې هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمايلو سره تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکي دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د ﴿يَعْقِلُونَ﴾ لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه يې اشاره وفرمايله چې د آياتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ أَنِ ٱتَّخِذِى مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ ٱلشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچيو د شاتو ته (دا خبره) چې ونيسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق يې لوړ جوړوي.

تفسير: يعنې د انګورو د پورته کولو لپاره هغه چېلې او اچې (څپرونه) چې تاسې يې جوړوئ يا هغه عمارتونه چې خلق يې تياروي، د شاتو مچې په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حيوانتوبه په نهايت کاريګرۍ، ډېرې چالاکۍ، ښه شعور، اعلی ادراک او نرۍ صنعت خپلې شکرګنې (ګبينونه) د غرو او ونو په سوريو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تياروي، او نورې ټولې مچې د يوې لويې مچۍ تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقياد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «يعسوب» وايي، چې د ده په متابعت د مچيو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه ځاله (شکرګنه) جوړوي؛ نو د دغې ځالې ټولې خونې د «متساوي الأضلاع مسدّس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پرکارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر ـ منظم مرتب او په همغه يوه شکل د دغو ګردو کورونو جوړول داسې شی دی؛ چې انسان ورته هک پک او حيران پاتې کيږي.

حکماء وایي: که بې له مسدسه کوم بل شکل يې غوره کړی وي؛ نو خامخا به په منځ کې څه ځای فضول او بېکاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې يوه شکل په لوري لارښوونه کړې ده؛ چې په هغه کې هيڅ يوه فرجه او تشوالی هم خوشې او بېکاره نه وي پاتې.

ثُمَّ كُلِى مِن كُلِّ الثَّمَرٰتِ فَاسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوٰنُهُ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَءَايَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾

بيا نو خورئ تاسې (ای مچيو !) له هر قسمه مېوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لاره د رب خپل په دغه حال کې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاري)، راوځي له ګېډو د دوی د څښلو (شی، شات) چې مختلف دي رنګونه د دې، په دغو (شاتو) کې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشکه په دغو (مچيو او شاتو کې) خامخا ډېر لوی دليل دی (پر قدرت او حکمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ﴿كُلِى﴾ او ﴿فَاسْلُكِى﴾ ګرد تکويني اوامر دي، يعنې فطرتاً يې هغه ته هدايت ورکړی دی چې خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او ګلانو او نورو شيانو څخه خپل خواړه او غـذا حاصله او غونډه کړي، لکه چې دغه مچۍ له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز ګلانو او مېوو خپله غـذا په ځېښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصلېږي.

﴿فَاسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ يعنې د غـذاء حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بېرته راتللو لارې صافې او خلاصې در پرتې دي، او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره کې نشته، لکه چې ليدلي شوي دي چې مچۍ خپلې د غـذاء لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځايونو ته ځي، او بيا بلا تکلّفه خپلې شکرګڼې (ځالې) ته برابر بېرته راځي، او لږ شانې هم ترې لار نه ورکيږي، او نه ترې هيرېږي.

ځينې د ﴿فَاسْلُكِى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې الله تعالی هغه فطري لارې چې ستا د عمل او تصرّف لپاره مقررې کړې دي؛ پر هغو مطيع او منقاد شه ! او سم برابر پرې تل درومه ! مثلاً د ګلانو او مېوو څخه خپله غـذا وڅکه او وځېښه ! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه !.

﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوٰنُهُ﴾ يعنې د مختلفو رنګونو شات ترې وځي: سپين، سره او ژېړ، وايي چې د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غـذاء ـ او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په کې څرګندېږي، والله أعلم.

﴿فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ﴾ يعنې په ډېرو ناجوړيو کې له يواځې خالصو شاتو څخه يا له بلې کومې دواء سره د ګډولو په اثر کله چې مريضانو ته ورکړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځي، په حديث کې راغلي دي چې يو سړی د نس کېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تکليف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاک رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: پرې شات وڅښولی شي، کله چې شات پرې وڅښول شو؛ نو د هغه په اسهال کې لا تزييد واقع شو، نو هغه سړی بيا د رسول الله مبارک په حضور کې حاضر شو، او هغه واقعه يې عرض کړه چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زياته شوه، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «صدق الله وكذب بطن أخيك» «الله رښتيا فرمايلي دي، او ستا د ورور ګېډه دروغجنه ده، بيا يې پرې وڅښوه»، بيا ورڅښولو څخه بيا هغه کيفيت مداومت وکړ، نو بيا هم پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تکرار کړه، بالآخر د درېم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبيعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ويلي دي، چې ځيني اوقات په ګېډه کې «کيموس» فاسديږي، چې د ګېډې هر راز (قسم) رسېدلې غذاء او خواړه او دواء فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پيل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، څو هغه فاسد «کيموس» ووځي، د شات په مسهلتوب کې هيڅ شک نشته، ګواکې د رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشيد په زمانه کې کله چې «شمامة عبسي» ته هم داسې يو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبيب «يزيد بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه يې ورڅرګنده (ورښکاره) کړه، د نن پرون طبيبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفيد بنيي.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

او الله پيدا کړي يئ تاسې (له عدمه) بيا به وژني تاسې (بيا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځينې له تاسې هغه څوک دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهيږي (دغه زوړ) پس له علمه چې يې درلود (لرلو) په ځلميتوب کې په هيڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

او الله فضل ورکړی دی ځينې ستاسې ته پر ځينو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکيت او مملوکيت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زيات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزی، مال) خپل هغه چا ته چې يې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (يعنې له خپلو ځانونو سره يې شريکوي)، آيا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آيا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شريکان ثابتوي).

تفسير: يعنې د الله تعالى راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره يو شان او يو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالى پخپل بالغه حکمت ځينو ته پر ځينو نورو فضيلت ورکړی دی، ځينې يې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مريان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همده په ذريعه روزي وررسيږي، فرض يې کړئ ! که بادار خپل مريي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائميږي، مګر په دغه وخت کې هغه مريي مريي نه دی پاتې، په هر حال د مرييتوب کيفيت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کې په مالکيت او مملوکيت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بيا د حسرت او حيرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبوديت او نورو کې څرنګه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شيان د حقيقي مالک شريک او سهيم ټاکلي کيږي، چې پخپله مشرکين هم هغه د الله تعالى مخلوق او مملوک ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شريكا هو لك، تملكه وما ملك» آيا د حقيقي منعم د نعمتونو شکريه همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تريو کيږي، او غوږي مو وهلی کيږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زيات قبيح او شنيع صورت هغه لپاره تجويز وکړی شي، همغسې چې په روزی او نورو شيانو کې الله تعالى ځينو ته پر ځينو نورو فضيلت ورکړی دی، او ګرد يې سره په يوه درجه کې نه دي ايښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پر ته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ۭ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ۝ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ۝﴾

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسي ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسي ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طیباتو پاکیزه وو (خوندورو شیانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفّار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کیږي. او عبادت کوي دغه (کفّار) بې له الله د هغه (څیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ څیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعني له همدغې انساني نوعې څخه ستاسي ښځې یې پیدا کړې، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي. ﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ﴾ یعني د بُتانو احسان منئ چې له ناروغی څخه مو په زعم ستاسې روغ کړي، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ټکرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شیانو درکوونکی دی؛ د هغه شکر نه اداء کوئ، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ یعني نه له اسمانه د باران ورولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کېدی شي؟.

﴿فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۝﴾

نو مه بیانوئ تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او څمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیچا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعې له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی څنې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلاواسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کُلّي او جزئي خالق، فاعل او حقیقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یوائې بې له مله او شریکه همغه الله واحد جل وعلا خپل معبود او مستعان وپیژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبیه: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هیڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ !».

﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَن رَّزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوُونَ ۚ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادریږي په هیڅ شي (له نفعې او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال بې له شرکته)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابریږي سره دوی (نه برابریږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی څښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهیږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هیڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرّف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرّفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او مقدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هیڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهیږئ چې الله تعالی د هر څیز حقیقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښېګنې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمايي؛ ورکوي یې، او هیڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډبرې (ګټې) یا د خټو یا د نورو یو داسې بُت برابروئ؛ چې هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقیقي مملوک به څرنګه د حقیقي مالک شریک کېدی شي؟.

﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ ۖ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَن يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وايي) نه قادریږي په هیڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پېټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هر چېرته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابریږي دغه (ګونګ بې خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلقو ته) په عدل (انصاف؟ بلکه له سره نه دي برابر) حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکې ده مقصود ته).

تفسیر: څوک چې ګونګی وي؛ نو په لازمي ډول سره کوڼ به هم وي، ګواکې دی به نه پخپله خبرې کولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هیڅ قوّت او قدرت نه لري په هیڅ شي)، ځکه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوټ هم وي، چې هیچېرې تلی راتلی هم نشي، د خپل مالک هیڅ یو کار نشي کولی، هر چېرې چې یې ولېږي، یا یې متوجه کړي؛ هیڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي وررسولی (او کار یې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او کار نه بریالی کوي)، نو آیا سره برابرېږي دغه ګونګ او بېخبره او هغه څوک چې امر کوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ یعنې پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښیي او روانوي یې، کله چې دغه دواړه کسان سره نه دي برابر؛ نو یو له خپله ځانه جوړ کړي بُت ته العیاذ بالله د معبود درجه ولې ورکوله کېږي؟ یا یو ړوند او کوڼ مشرک چې د الله تعالی پیدا کړې روزی څخه خوري، او دیوې کوډۍ په اندازه کار هم نه کوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر کېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره یو ځای بیایي؟.

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۷۷﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمکې، او نه دی امر (قیام) د قیامت (په سرعت او سهولت کې) مګر په مثل د پټولو یا خلاصولو د سترګو بلکه دا له هغه څخه هم ډېر نژدې دی، بېشکه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسیر: یعنې ګرد مخلوق سره یو شان نه دي، د یوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرد شیان پر یوه مستوي سطح نه دي درولي شوي، د دغو ټولو شیانو اسرار او د هر یوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لکه چې الله سم له خپل محیط علم سره په قیامت کې له هر یوه سره بېله معامله کوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتیجې مرتب فرمایي.

یعنې تاسې قیامت مستبعد مه ګڼئ، پاک الله تعالی ته هیڅ یو څیز مشکل نه دی، کله چې د ګردو خلقو د بیا ژوندي کولو اراده وفرمایي؛ نو د سترګو د یوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګېږي، همدا چې اراده یې وفرمایي، په یوه طرفة العین کې به ګرد جهان بیا موجودېږي.

تنبیه: د ﴿كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبیر د سترګو په رپولو سره وکړی شو، لیکن په واقع کې له دې نه به هم ډېر لږ مدّت کې قیامت قائمېږي، ځکه چې «لمح البصر» په هر حال یو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتیب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۷۸﴾

او الله راوویستئ تاسې له نسونو (ګېډو) د میندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هیڅ شي (څیز له خیره او شره) او پیدا کړي (درکړي) یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعنې د پیدایښت په وخت کې تاسې په هیڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاک الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونکی زړه درکړ، چې هر یو د دغو بالذات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لکونو نورو نعمتونو د

متمتّع کېدلو وسائل هم دي، که سترګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وی؛ نو د ګردو ترقیاتو وروته به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لوییږي؛ هغومره د هغه علمي او عملي قوّتونه هم بالتدریج لوییږي او پسې زیاتیږي.

اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِيْ جَوِّ السَّمَآءِ ؕ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۷۹﴾

آیا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخّر کړی شوي دي په جوّ (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحید دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي (څکه چې سترګې د عبرت همدوی لري).

تفسیر: یعنې لکه چې بني آدم ته یې د هغه مناسب قوّتونه ورعنایت فرمایلي دي؛ مرغانو او طیورو ته یې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په ودیعت سره ورکړي دي، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالی تکویني احکامو ته مطیع او منقاد دی، هغوی ته په هیڅ یوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړې شوي، الله تعالی د دغو مرغانو او طیورو وزرونه، لکی، منګلې، منبوکې او نور اعضاء او جوراح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهایت آسانی سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کیږي چې د هغه ثقیل جسم د لطیفې هوا فضاء څیري کړي یا یې وشکوي، او بې اختیاره لاندې ولوېږي، یا د ځمکې عظیم الشان جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونیسي، د الله تعالی څخه ماسوا بل څوك دي چې دغه طیور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې یې چپ چاپېر الوځوي؟.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَآ اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿۸۰﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (یعنې د خښتې تیږې «ګټې» لرګي او نورو شیانو عمده عمارتونه)، او (الله) پیدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله پیدا کړي دي تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو چارپایانو اوښانو) او د ویښتو (وژغنو) د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخیستلو تر حین (تر وقته د مړ کېدو ستاسې یا د حیواناتو، یا تر قیامته) پورې.

تفسیر: یعنې کله چې د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چېرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړیو او د نورو کېږدۍ او تمبوګان او خیمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانی سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته یې ودروئ، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول یې کړئ، او یوې خواته یې کېږدئ، ځینو د ﴿يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپک وي، او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپېښوي.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿۸۱﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له هغو څیزونو څخه چې پیدا کړي یې دي سیوري (مثلا د وربځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سیوري له قانونه سره سم پر ځمکه لوېږي، چې په هغه کې د حرارت په اوقاتو کې خلق آرام او هوسایي کوي) او (الله) پیدا کړي دي تاسې ته له غرونو څخه ځایونه د پټېدلو (ګارې او سمڅې چې هلته مو سرونه ننباسئ، او له بارانه، له لمره، یا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلی شئ)، او (الله پیدا کړي دي تاسې ته) قمیصونه (د پنبې وړیو کتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمۍ نه، او (الله پیدا کړي دي تاسې ته) قمیصونه (د اوسپنې او ځغرې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنګه ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه یې تمام کړي دي؛ پوره کوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿۸۲﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تا ته هیڅ ضرر نشته) پس بېشکه چې خبره همدا ده چې پر تا (ای محمده !) رسوونه ده ښکاره.

تفسیر: یعنې که دوی سره د دومره احساناتو د اورېدلو بیا هم د الله تعالی په مقابل کې خپل سرونه ښکته نه کړي، نو تاسې هیڅ غم او اندېښنه مه کوئ ! تاسې خپله فریضه او سپارلې شوې وظیفه اداء فرمایلې ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوی ته اورولې دي، وروسته له دې نه د هغوی معامله پاک الله ته وسپارئ !.

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿۸۳﴾

پېژني دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې کوي بیا انکار کوي له هغه څخه (عملاً چې د غیرُ الله عبادت کوي) او زیات د دغو (منکرانو) څخه کافران دي.

تفسیر: یعنې بېشکه ځینې بندګان شکرګذار هم دي ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع)، لیکن د اکثرو دغه حال دی چې سره د الله تعالی د انعاماتو او احساناتو د لیدلو او پوهېدلو خو بیا هم د الله تعالی شُکرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان کاهلان او ذاهلان دي، او شکر یې نه اداء کوي، او احسانات یې هېروي، ګواکې له زړه پرې پوهېږي او عملاً ترې انکار کوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿۸۴﴾

او (وویروه ای محمده ! دغه کفّار له هغې) ورځې چې راپورته به کړو مونږ هر امّت څخه یو شاهد (یعنې په ایمان او کفر د دوی) بیا به نه ورکولی کېږي اذن (حکم د معذرت یا دنیا ته د رُجوع) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسیر: دلته د کفر او ناشکرۍ انجام راښیي، یعنې په یاد یې ولرئ چې هغه ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د أحکم الحاکمین په وروستني عدالت کې سره ودرېږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کيږي، څو د خپل امت د نېك او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړي چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالى د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياوو سره يې څرنګه سلوك کړې دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونډې پرانستلى شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصېدى شي؟ حال دا چې دوى به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوى ته شوى وي، او دوى به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځاى «دار الجزاء» دى، او «دار العمل» نه دى، چې اوس په پښېمانۍ او توبه ايستلو سره خطاوې وبخښلى شي.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې ظلم (شرك) يې کړې دى (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپك به نه کړى شي له دوى نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوى ته مهلت ورکړى شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعنې نه به د عذاب په سختۍ کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړى دى، چې د جهنّم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منټ) لپاره هم دوى ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنّم على الفور ګرد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِن دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې شرك يې کړى دى شريکان (بُتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (مشرکان) اى ربه ځمونږ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوى) بې له تا نه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوى ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعنې مونږ د دوى له شامته ووژلى شو، ښايي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوى ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بېرته به وغورځوي خبره د دوى، او دا بتان به هم الله تعالى ګويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان يئ چې مونږ مو د پاك الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو اوهامو او د چټي (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لګيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مګر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوى نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان ګرځولي وو؛ هغوى ګرد به د خپل د بېلتون او بېزارۍ اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوك به په رښتيا سره او څوك به په دروغو سره، تيرې (ګټې) او د نورو شيانو بُتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبرې ښکاره کوي، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګۍ اقرار کوي، پاتې شول شياطين اګر که د دوى دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره و ايې چې: نن ځمونږ هغه لوى رفيق هم ځمونږ په کار رانغى، او زړه مو پرې ښه نشو.

وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۸۷﴾

او وبه غورځوي دغه (مشركان) الله ته په دغې ورځې كې صُلحه (او اقرار به وكړي په ګناه خپلې په عاجزئ سره) او وركّ به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: يعنې ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وخت كې غائيبږي، ګرد به عاجز او مقهور كيږي، او د الله تعالى په حُضور كې به د اطاعت او انقياد اظهار كوي: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۳۸) آيت، (۲) ركوع).

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿۸۸﴾

هغه كسان چې پخپله كافران شوي دي او اړولي دي دوی (نور خلق هم په دنيا كې) له لارې د الله، زيات به كړو مونږ دوی ته (په آخرت كې) يو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوی چې فساد به يې كولو، (چې كفر او منع ده د اسلامه).

تفسير: يعنې يو عذاب د حق په انكار او بل په دې چې نور خلق يې د الله تعالى له لارې څخه منع كړي دي، يا يو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعميم باندې، په هر حال له آيت څخه معلوم شو، چې څرنګه په جنت كې د اهل الجنّت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنّم كې به هم د دوزخيانو مدارج له كميّت او كيفيّت او نوعيّت له پلوه سره متفاوت وي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿۸۹﴾

او (ياد كړه اى محمده دوی ته) هغه ورځ چې راپورته به كړو مونږ په هر امّت كې يو شاهد (نبي) په (ويلو او كولو د) دوی باندې له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوی، او رابه ولو مونږ تا (هم اى محمده) شاهد پر دغو كسانو؛ او نازل كړې لېږلې دی مونږ پر تا (اى محمده !) كتاب (قرآن چې دی) بيان واضح لپاره د هر (ديني) څيز او هدايت (حق ته) او رحمت دی او زېرى (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسير: يعنې هغه هولناكه ورځ د ياد ساتلو وړ ده، كله چې هر يو نبي به د خپل د امّت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار كې بيان وركوي، او څمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم به هم د دې امّت حالات بيانوي، بلكه د څينو مفسّرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء كوي، چې بېشكه دوی خپل منصبي فرائض په ښه شان سره اداء كړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ الآية - يعنې په قرآن كې تمام د هدايت علوم، او د دين اصول، او د دارينو د فلاح په متعلّق ضروري امور او نهايت مكمّل او واضح بيان شته، په دغه كې د قيامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذكر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع كتاب لېږلى شوى دی؛ د هغه مسئوليت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقيله وي، ګواكې د ﴿شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ يې فرمايلى، د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئوليت په لوري يې لطيفه اشاره وفرمايله، ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آيت لومړی ركوع)، ابن كثير (رحمه الله تعالى) دغه لږ څه په تفصيل سره بيان كړې ده.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾

بېشکه الله امر (حُکم) کوي په عدل (انصاف کولو) سره، او په احسان (نیکي کولو) سره، او په ورکړې سره خاوندانو د خپلوی ته، او منع کوي له قبیحه وو کارونو څخه، او له بدو کارونو او له سرکنبی څخه، پند درکوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ.

تفسیر: لوی قرآن یې ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ فرمایلی وو، دا آیت د هغه یوه نمُونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: «الله تعالی د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کې سره راغونډ کړی دی، ګواکې چې هیڅ یوه داسې عقیده، نېک خلق، عمل، معامله، ښه او بد به نه وي؛ چې امراً یا نهیاً د دې آیت لاندی کې رانشي».

ځیني علماء لیکي: که د پاک قرآن بل آیت نه وی؛ نو یواځې همدغه آیت د ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ د تثبیت لپاره هم کافي وو.

ښايي د همدې لپاره راشد خلیفه عمر بن عبد العزیز (رحمه الله) دغه آیت د جمعې او د عیدینو په آخري خطبې کې درج کړ، او محمدي امت ته یې یوه حسنه أسوه قائمه کړه (رحمه الله تعالی).

د دې آیت د جامعیت پوهولو لپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی، خو بیا هم لږ څه اندازه دې داسې وکړی شي، چې په دغه آیت کې د درې شیانو امر فرمایلی شوی دی:

(۱): عدل، (۲) احسان، (۳) ایتاء ذي القربی:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد ـ أعمال ـ أخلاق ـ معاملات ـ جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله کې تللی شوي، او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله یې لاندې باندې نه وي، که له خپل کوم ډېر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوي؛ ښايي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړي ! د ده ظاهر او باطن ښايي چې یو شان وي ! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره کوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه کړي.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چې ښايي انسان بالذات د نېکی او ښېګڼې (فائدې) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلطّف او ترحّم عادت ځان ته غوره کړي، د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوّع او تبرّع په طرف قدم واخلي !، له انصافه سره دې مروت جمع کړي ! او یقین دې ولري ! هره هغه نیکي چې دی یې کوي؛ الله تعالی هغه ګوري، او د هغه د لوی دربار د ښېګڼې (نېکی) جزاء هرومرو د ښېګڼې په صورت کې وررسیږي !، لکه چې د «صحیح البُخاري شریف» په یوه مبارک حدیث کې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه، فإن لم تكن تراه فإنه يراك» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آیت (۳) رکوع کې همداسې یو آیت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ایتاء ذي القربی، یعني ورکړه او احسان او ښېګڼه کول له خپلوانو سره هم د الله تعالی خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان یا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، لیکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زیات وپالل شي ! او هغه تعلّقات چې الله تعالی په منځ کې قائم کړي دي؛ د هغه رعایت دې خامخا وکړی شي ! بلکه له اقاربو سره همدردي او له هغه سره مروت او احسان دې له پردیو څخه زیات وکړی شي، «صلة الرحم» یوه مستقله نیکي ده، چې ښايي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړی شي، اوس د دغو درېو الفاظو جامعيت تر نظر لاندې نيولی هر يو پوه سړی فيصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېګڼې او نېکۍ داسې په دنيا کې به پاتې وي، چې د دغو درې فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فلله الحمد والمنّة.

﴿وَيَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡبَغۡيِۚ﴾ الآية ـ يعنې منع هم له درېو شيانو څخه فرمايي:

(۱): فحشاء، (۲): منکر، (۳): بغي، يعنې ځکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوّتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه ګردې خرابۍ او بدۍ پيدا کيږي:

(۱): شهواني بهيمي قوت.

(۲): شيطاني وهمي قوّت.

(۳): سبعيه غضبي قوّت.

غالبًا له «فحشاء» څخه هغه بېحيا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهيميت افراط وي، «منکر» د «معروف» ضد دی، يعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سليمه فطرت او صحيح عقل انکار وکړي، ګواکې چې د شيطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکيه عقلې قوه پړه شي.

دريم شی يې «بغي» يعنې سرکښي او ياغيتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وتړي، او د ځيروونکو ځناورانو په شان ځيرولو، داړلو، شکولو، او څغليدلو پسې ولويږي، او د نورو د ځان يا د مال ـ يا پت (عزت او آبرو) او نورو شيانو د نيولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو ګردو اقسامو سره د سبعيه غضبي قوت د بېځايه استعمال څخه پيدا کيږي.

خلاصه دا چې په دغه آيت کې يې تنبيه فرمايلې ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې يې ونه ساتي، او ملکيه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه ګرځوي؛ له سره پاک او مهذّب کېدی نشي.

أکثم بن صيفي رضي الله تعالى عنه د دې آيت کريمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وويل: «زه ګورم چې دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم د ګردو عمده وو او اعلی وو اخلاقو حکمونه صادروي، او له ټيټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د د، په منلو او اطاعت کې جلتي وکړئ» ! «فکونوا في هذا الأمر رؤوسا ولا تکونوا فيه أذنابا» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ ! او لکۍ مه کېږئ !»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالى عنه فرمايي چې: د دې آيت د اورېدلو څخه ځما په زړه کې ايمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم محبّت مې په زړه کې ټينګ شو.

وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ إِذَا عَٰهَدتُّمۡ وَلَا تَنقُضُواْ ٱلۡأَيۡمَٰنَ بَعۡدَ تَوۡكِيدِهَا وَقَدۡ جَعَلۡتُمُ ٱللَّهَ عَلَيۡكُمۡ كَفِيلًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا تَفۡعَلُونَ ﴿٩١﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وتړئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقيق ګرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ يې تاسې.

تفسير: په پاس آيت کې د درې شيانو د کولو يا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځينې افراد بالتخصيص بيان فرمايي، يعنې د عهد د ايفاء تأکيد، د غدارۍ او بد عهدۍ څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهتم بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابی باندې لوېدونکی وو، نو ځکه يې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې تړئ، نو د الله تعالی د نامه حُرمت او عزّت په ښه شان سره وساتئ ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه دا ده چې هغه پوره کړئ، اګر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې بېرته به يې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وي، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټګي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمويي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هرومرو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعنې له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا ګنډلي کالي (کپړې) د ماښام په وخت کې بېرته اومه کړي، یا يې بیخي وشلوي، یا يې وشکوي او ټوټې ټوټې يې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونی ښځې (ریطه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب يې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګڼل چې هر کله مو زړه وغواړي همغسې يې وریشئ، او هر کله چې مو زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په یوه ادنی حرکت يې وشکوئ؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتې؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کېږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسې تل ګرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره تړلې کېږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووینې؛ نو ګرد معاهدات څیروي، او د ردیو په ټوکرئ کې يې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمايي: معاهدې او قسمونه د فریب ـ دغابازی، مکاری، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به يې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به يې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع يې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به يې هغه معاهدات ماتول، او هغه ګرد قسمونه او حلفونه به يې د هېرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمایلي وی الله؛ نو خامخا ګرځولي به يې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د ګمراهۍ يې)، او په لاره

(د حق) برابروي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او خامخا وبه پوښتېدلی شئ تاسې هرومرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالی په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مګر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په ځو ځو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لري کيږي، مګر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لويږي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيْمَٰنَكُمْ دَخَلًۢا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا۟ ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمْ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فريب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښويږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګېدو د هغه، نو وبه څکئ غم او رنځ په سبب د منع کولو ستاسې نورو خلقو لره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدی لاره مه پيدا کوئ، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموئ، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپک وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شک کې لويږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دُخوله ستانه (واپس) کيږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کيږي، چې د هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

اومه پېرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالی) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالی سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشّرع حکم مه کوئ، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالی له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَا عِندَكُمْ يَنفَدُ ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا۟ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دی؛ فناء کيږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د نېکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسیر: بیا نو د دائم او باقي پربښودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، یعنې هغه کسان چې د الله تعالی پر عهد ثابت قدم پاتې کیږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکی نه دی، او د داسې ښو اعمالو بدل هرومرو ځمونږ له درباره ورکولی کیږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارینه څخه یا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو هغه ته ژوندون طیبه (پاکیزه)، او خامخا جزاء به ورکړو هرومرو دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکیو) سره چې وو دوی (په دنیا کې) چې کولې به یې.

تفسیر: په پاس آیت کې د صابرینو او پر عهد باندې د وفاء کوونکیو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق یوه عمومي ضابطه بیان فرمایي، حاصل یې دا دی: هر هغه نارینه یا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار یواځې صورتاً نه، بلکه حقیقتاً نېک وي، یعنې د ایمان او د صحیحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هرومرو پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورعنایت کوو، مثلاً په دنیا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانیت، د ذکر الله لذت، د الله تعالی د محبّت خوند، د عبودیت د فرض په اداء کې خوښي، د کامیاب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبیه: په دغه آیت کې یې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارینه وو د نیکۍ او کامیابۍ لپاره یوه ضابطه ده، یعنې نارینه او ښځه بې له امتیازه د خپل حسب الحال سره سم په نیکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

نو کله چې لولې (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شیطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «خیرکم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته یې هم ورښیي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانیو آیاتو کې پر ښو کارونو د دوو څلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځینې آدابو تعلیم فرمایي، څو کوم سرې د بې احتیاطی د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضایع نه کړي، د شیطان زیار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو یې ترې ستون کړي، خصوصًا د لوی قرآن د قرائت په شان د یوه داسې متبرک او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکیو سرچینه ده؛ هرومرو ممانعت کوي، او په سره سینه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو ړومبی دې د زړه په صدق سره پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شیطان د پلمو (تدبیرونو) او وسوسو څخه دې پاک الله پورې پناه ونیسي: «أعوذ بالله من الشیطان الرجیم».

تنبیه: خرنګه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوّذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښایي چې پخوا د عظیم الشأن قرآن له لوستلو څخه «تعوّذ» ووایي، د «تعوّذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس ولیکل شو، معنی یې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالی له شره د شیطان رټلي شوي».

إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾

بېشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلّط او غلبه پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی،
او پر رب خپل توکّل (اعتماد) کوي.

تفسير: یعنې هر څوک چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شیطان په زور او قوّت سره نه حاوي کېدی شي، که داسې کوم سرې تش د څه لږ وخت له مخې د بشریت په مقتضی د شیطان په پلمه (تدبیر) کې ولویږي، خو بیا هم شیطان پرې خپله کامله قبضه او تسلّط نشي قائمولی، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر برکت خلاصیږي، او غفلت به یې نه متمادي کیږي، لکه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) رکوع (۲۰۱ـ ۲۰۲) آیت کې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ * وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾

بېشکه خبره همدا ده چې تسلّط د شیطان پر هغو کسانو دی چې دوستي کوي دوی له ده سره، او
پر هغو کسانو دی چې دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکي دي (د بل شي).

تفسير: یعنې هغه کسان چې په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوي، او د دې په ځای چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، پر شیطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه کیږي، ګواکې شیطان له الله تعالی سره شریک دروي، یا د ده په اغواء سره نور شیان له الله سره شریک کوي، نو پر داسې افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی، او په هر ډول یې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره یې دې خوا او هغې خوا ته نخوي او ګڼوي، او هر لوري ته چې زړه یې وشي بیایې یې.

وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

او کله چې بدلوو مونږ (رالیږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت)
حال دا چې الله ته ښه معلوم دی هغه څه چې رالیږي؛ نو وایي دا (کفّار نبي ته) بېشکه همدا خبره
ده چې ته دروغ تړونکی یې (په الله)، بلکه زیات د دوی نه پوهیږي (په حکمت د نسخې).

تفسير: پخوا یې حکم ورکړ چې د قرآن عظیم الشأن د لوستلو په وخت کې د شیطان رجیم له ټګي تورې څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارک کار کې څه موانع او مشکلات دروړاندې نه کړي، دلته د هغه د ځینو موانع ذکر کوي، چې د پاک قرآن په متعلق یې هغه پیدا کوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه موقع په موقع د هغه آیات نازلېده، مثلاً په اول کې یې د کفّارو له قتاله ممانعت فرمایلی وو، څه مدّت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو، چې له کفّارو او مشرکانو سره جهاد وکړي، یا په ابتداء کې یې حکم فرمایلي وو: ﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُۥٓ﴾ الآیة ـ لږ مدّت وروسته په همغه «معظمه مکه» کې دغه آیت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ﴾ الآیة.

کفّارو د داسې احکامو د اوربدلو څخه اعتراض کولو، چې دغه څرنګه د پاک الله کلام کېدی شي؟ آیا الله تعالی (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې یوې خبرې حکم درکړی وو؟ بیا چې خبر شو نو بل حکم یې صادر کړ؟ معلومیږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوې، که نه د الله تعالى کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې يوه ورځې يو شی ووايي، او بله ورځ بله شی ووايي، ممکن وو چې هم داسې وساوس او شبهات شيطان د ځينو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او ناداني ده، که تاسې ته د نسخې حقيقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ايستلې.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د يوه ميعادي حکم د ميعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آيا که يو طبيب د لسو يا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجويز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجويز وکړي، نو دغه تجاويز د هغه طبيب پر لا علمی محمول کولی شي؟ يا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالى ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم يې نازل فرمايلی دی؛ همغه درست او صحيح دی، يعني هغه روحاني غـذاء يا دواء چې تجويز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د رُوحاني مريضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾﴾

ووايه (ای محمده دغو کفارو ته چې) نـازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاك (جبريل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقّانيت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدايت دی او زيری (د جنّت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسير: يعنې دغه ځما يا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبريل الأمين په ذريعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمايلی دی، ګواکې ﴿مِن رَّبِّكَ﴾ يې وويل، او تنبيه يې وفرمايله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه أعلی او أرفع او أقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلى الله عليه وسلم يې په داسې يوې حيرت انګېزې طريقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربيه وفرمايه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بيان فرمايلو څخه ښايي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل يې ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ ګرځولی شوی دی، ښايي چې د روحانيت، طهارت، او د ملکيه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ګورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن يې ځکه نازل فرمايلی چې ټينګ کړي په حقيقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، يعنې موقع په موقع او په تدريج سره د احکامو او آياتونو د نزول د ليدلو څخه د ايمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد يې پخېږي.

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ ۗ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِينٌ ﴿١٠٣﴾﴾

او خامخا په تحقيق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وايي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصيحه، بليغه چې د عجمي کړ کېچونو څخه بېخي مبرّا ده).

تفسير: يعنې منکرانو به ويل چې (العياذ بالله) لوی قرآن د الله تعالى کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده ! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا اميتوب خو ګردو ته معلوم او مسلّم وو، يو داسې

امي چې نه يې لاس پر کوم کتاب لګېدلی وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستی وي، بلکه سره له اعلی درجې قريشي توبه تر څلويښتو کلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوی، چې په شعر ويلو کې د عربو تر وړکيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوک وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشأن قرآن پشان يو مستطاب کتاب تيار شوی دی.

د ده په نامه د منکرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوی نصرانيت پرېښی او د اسلام مذهب يې قبول کړی وو، وايي چې دوی کله نا کله د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور مشرّف کېدل، يا به پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم دوی ليدل، په هر حال د مشرکينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلى الله عليه وسلم أمّي او نالوسته وو، او د دوی په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوی د مسلّمه أميت سره بيخي نشي تطبيق کېدی، نو ځکه د دغې خبرې ويل لازمېږي، چې بل کوم سړی دغه عالي خبرې ورښيي، بلا شُبهه چې ځمونږ پاک رسول الله ته هم بل څوک دغه مقدّسې خبرې ورښوولې وي، ليکن دغه ښوونکی کوم يو بشر او انسان نه وو، بلکه هغه ځمونږ دغه قدير رب دی چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ * عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ﴾، ﴿لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيّٞ﴾ الآية.

يعنې که تاسې د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراک خو لږ څه کولی شئ، چې د هغه په متعلق څو څو ځلې تاسې ته دعوت درکړ شوی دی، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تکرار سره شوی دی، چې که ټول پېريان او انسانان متفقاً سره راټول شي؛ نو د دغه کلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوړاندې کولی، نو بيا د دې کلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاري اعجمي مريي څخه څرنګه داسې يوه هيله (اميد) کېدی شي، چې داسې يو معجز کلام به له خپله ځانه جوړولی شي؟ که په تمامو عربو کې کوم سړي بالفرض داسې کلام جوړولی شوی؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم وو، مګر ما سوا له عظيم الشأن قرآنه د محمد صلى الله عليه وسلم کلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوی قرآن د موضوعاتو بيان يې کړی دی، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاک قرآن له يوه وړوکي سورت سره هم برابرې نشي کولی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دی) نه ښيي دوی ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې سره د ښکاره وو دلائلو له وجوده که يو سړی دغه خبره په خپل زړه کې ټينګه کړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه کوم، نو الله تعالی هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورښيي، او هغه ګردې قواوې ترې سلبوي، څومره چې وپوهولی شي؛ له سره به پرې ونه پوهيږي، بد اعتقاده سړی تل له هدايته بې برخې پاتې کيږي، او بالآخر د سختو سزاوو مستحق ګرځي.

إِنَّمَا يَفۡتَرِي ٱلۡكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې تړي دروغ هغه کسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دی)، او همدغه کسان همدوی دي دروغجنان.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَىِٕنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۶﴾

هر څوك چې كافر شو پر الله وروسته له ايمان راوړلو د ده، مګر هغه څوك چې زور پرې وكړى شو (او مجبوراً د كفر كلمه يې وويله) حال دا چې زړه د ده آرام نيوونكى وي په ايمان سره، وليكن هغه څوك چې ارته كړي په كفر سره سينه (خپله چې راضي شي پرې اعتقادًا نو پر دوى باندې غضب دى له (طرفه د) الله، او شته دوى ته عذاب لوى (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسير: يو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آيتونو په ليدلو هم نه متيقن كيږي، مګر له دوى څخه ډېر لوى مجرم هغه دى؛ چې د يقين راوړلو او تسليم كولو څخه وروسته د شيطاني شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انكار وكړي، د داسې كسانو سزا وروسته بيا بيان فرمايي.

په منځ كې په ﴿اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ﴾ الآية ـ كې يوه ضروري استثناء يې وفرمايله، يعنې كه كوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ايمان قائم وي، او د يوې لمحې له مخې هم ايماني رڼا او قلبي طمأنيت د ده له زړه څخه بېل شوى نه وي، مګر تش په كوم خاص حالت كې د كوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستى لامله مجبور شي، او د ډېر شديد خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منكر شي، يعنې كومه كلمه د اسلام په خلاف ووايي، خو په دې شرط چې په دغه وخت كې يې هم زړه مطمئن او هيڅ قسم شك، شبهه او تردد په كې نه وي، بلكه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت كراهيت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دى، بلكه خامخا مسلمان ګڼلى كيږي، هو ! له دې نه لوى مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مرګ قبول كړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې يو لفظ نه باسي، لكه چې د بلال، ياسر، سميّه، حبيب بن زيد الأنصاري، او عبد الله بن حُذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواريخو او سيرتونو كې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو ليكلى، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسير ابن كثير ولوستل شي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۷﴾

دا (لوى اخروي عذاب) په سبب د دې دى چې دوى غوره كړى دى ژوندون لږ خسيس پر (اعلى ژواندانه د) آخرت، او بېشكه الله نه ښيي لاره (د استقامت) قوم كافرانو ته.

تفسير: يعنې داسې منكرانو ته چې دنيوي ژوندون د خپل مقصد كعبه وګرځوئ؛ د بري او كاميابۍ لار كله په برخه كيږي.

اُولٰٓىِٕكَ الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ ﴿۱۰۸﴾

دا (كفّار) همغه كسان دي چې مهر وهلى دى الله پر زړونو د دوى (چې نه قبلوي حق) او په غوږونو د دوى (چې نه اوري حق) او په سترګو د دوى (چې نهويني آثار د قدرت)، او دغه كسان همدوى دي غافلان (له عُقبى).

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

دا خبره واقعي ده بلا شُبهه چې بېشكه دوى په آخرت كې همدوى دي زيانكاران (چې عمر يې حبطه لاړ).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د خپلو بې اعتدالیو او غلط کارونو څخه د پاک الله ورعطاء کړې قوتونه تباه او بېکاره کړي وي، او تش دنیا یې د خپل مقصود کعبه گرځولې وي؛ نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

پس له دې بیا بېشکه رب ستا لپاره د هغو کسانو چې هجرت یې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بیا جهاد یې کړی دی او صبر یې کړی دی، بېشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: په مکې معظمې کې ځینې کسان د کافرانو له ظلم او تیرې څخه ښوییدلي وو، یا تش په ژبه یې د کفر لفظ ویلی وو، وروسته له هغه یې هجرت او جهاد وکړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، کله چې دوی دومره په اسلامي کارونو کې برخه واخیسته؛ نو هغه تقصیر یې ورمعاف شو، او د الله تعالی مهرباني پرې مبذوله شوه.

یو صحابي وو چې «عمّار بن یاسر» رضي الله عنه نومیده، د ده پلار «یاسر رضي الله تعالی عنه» او مور «سُمیّه رضي الله تعالی عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د کفّارو د ډېر ربړولو (تکلیفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اکر که شهیدان شول، خو بیا هم د کفر یو لفظ یې هم ونه وایه، دغه د مسلمانانو ړومبی ویني دي چې د اسلام په لاره کې تویې شوې، لیکن د دوی ځوی «عمار رضي الله تعالی عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووایه، خو وروسته له نجاته په ژړا او انګولا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور مشرّف شو، نو دلته دغه پاس آیت نازل شو، رضي الله تعالی عنهم أجمعین.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې رابه شي هر یو (نېک او بد) نفس چې جګړه (سوال او ځواب) به کوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې کړی یې دی حال دا چې په دوی باندې به ظلم ونه کړ شي (په تقلیل د حسناتو یا تکثیر د سیئاتو).

تفسیر: یعنې د یوه په ځای به بل څه نشي ویلی، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هیڅوک به نه پکاریږي، هر سړی به پخپل غم او فکر کې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره یو مخلص پیدا کړي، راز راز دروغ او رښتیا خبرې به د خپل ځان د برائت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جګړې به کوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل کړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او بیانوي الله مثل د یو کلي چې وو دا په امن کې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه کلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پر بېمانه له هر ځایه (له هره طرفه)، نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وڅکاوه په (اهل د) دې باندې الله کالي (کپړې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وېره يې پرې لازمه او محيطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمِنَةً مُّطْمَىِٕنَّةً﴾ يعنې نه د باندې د دښمن څه فکر او انديښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشويش، په ډېر امن او هوسايي (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستۍ کې حقيقي منعم هم د دوی له ياده ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کُفران خوند پر دوی وڅکاوه، چې د امن او هوسايي (آرام) په ځای خوف، وېره، او د روزۍ د ډېروالي او پرېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالي (کپړې) د خپل اغوستونکي چپ چاپېر احاطه کوي، او يوه شيبه لوږه او وېره، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۱۳﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وېرې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نسبه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مګر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وتړله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهګاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيچا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا علی التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو د داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفّارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کفران نعمت او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مکّه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري رابښکودلی شوې: ﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيايي او اوهام پرستۍ کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمی ونه کړه: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمينان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وېره ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پرېمانې روزۍ په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلّط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ورګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې درکړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکيزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که يئ تاسې چې خاص همده ته عبادت کوئ (او فرمان يې منئ).

تفسير: يعني هر څوک چې د الله تعالی د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره وړ او لائقه ده، چې د الله تعالی د ورکړي نعمت او حلالې او طيبې روزۍ څخه متمتع شي ! او د هغه احسان قدر وکړي ! او د الله شکر ګذاره بنده شي ! حلال دې حرام نه ګڼي، حرام دې حلال نه شمېري !، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي ! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ايمان راوړي ! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعميل کې دې ډېر زيار وکاږي !.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ۖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بهېدونکې) وينې، او د غوښې د خنزير، او هغه (حلال کړی شوي حيوان چې اواز پورته شوی په هغی)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه يې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له قدره د کفافه)؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې آيت تفسير د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی، څمونږ دې تفسير کې دې بيا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آيت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي ! په دغه آيت کې تنبيه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي ! خلاصه يې دا ده چې يو شی حلال يا حرام مقررول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو ګردو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آياتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بيان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾

او مه وايئ تاسې له وجې د بيانولو د ژبو ستاسې دروغو لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې تړي پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابه د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلّق خوله سپړدل او داسې ويل چې حلال دی يا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال يا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رايې سره کوم شی حلال يا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالی ته

وکړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام» په سورت کې څمونږ په دې مبارک تفسیر کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی في الحقیقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدایت راکړی شوی دی چې ښایي هیڅکله داسې رویه ځان ته اختیار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال یې وبولو، او هر هغه شی یې چې حرام کړی؛ حرام یې وګڼو، او بې له شرعي مأخذه پخپل سر د حل یا حرمت احکام ونه لګوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۱۱۸﴾

او پر هغو کسانو چې یهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څیزونه چې بیان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحریم سره) ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په علمي عصیان سره).

تفسیر: د دغه بیان د «الأنعام» د سورت د (۸ جزء په (۱۴۶) آیت (۱۸) رکوع کې د ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ الآیة - آیت په تفسیر کې تېر شوی دی، هلته دې بیا وکتل شي !، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی ګردو ته یا کوم خاص قوم لپاره دائمًا تل ترتله، یا تر یوه معینه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عین حکمت او صواب دی، هیڅ یو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرّف وکړي، او حرام حلال یا حلال حرام وګرځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۱۹﴾

بیا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده !) هغو کسانو ته چې یې کړي دي بدي (ګناه) په جهالت (ناپوهی) سره بیا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې څخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: مثلاً حرام یې حلال یا حلال یې حرام وګڼل، په «ناداني سره» یې ځکه وفرمایل؛ هر څوک چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اګر که یې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقیقت کې د هغه ناداني او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي یې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او د ګناه بدو نتایجو ته وګوري، او تصوّر یې وکړي؛ نو له سره به د معصیت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آیت کې هغه تعلیقات چې پر ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ باندې لیکلی شوي دي؛ ښایي چې هغه دې بیا یو ځلې دلته هم ولوستل شي !.

﴿ثُمَّ تَابُوا﴾ الآیة - یعني له کفریاتو څخه له توبې ایستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو ګرد تېر ګناهونه بخښي، اګر که ډېرې سختې او غټې ګناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۲۰﴾

بېشکه چې ابراهیم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنیف (کلک په حق دین باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قریش وایي).

تفسير: دلته الله تعالى جلّ وعلا د عربو د مشركينو د شركيّاتو په ترديد كې د إمام الموحّدين أبو الأنبياء ابراهيم خليل الله «عليه و على ذُرِيّته ونبيّنا الصلاة والسلام» طور او طريقه را په يادوي، ځكه چې د عربو خلق د ده له ذُريې او ځوځات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه يې پر ابراهيمي دين باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهيمي دين سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا ورښيي چې ابراهيم عليه السلام د موحّدينو امام، د ګردو نېكيو معلم، د ټولې دنيا په مقابل كې يواځې پخپل سر د يوه عظيمه امّت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارك ذات كې پاك الله هغه ګرد محاسن او كمالات ورجمع كړي وو، چې په يو لوی مجمع كې په متفرّق ډول سره موندلی كېږي.

ليس على الله بمستنكر ـ أن يجمع العالم في واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څيز

چې دی ټول پخپل قدرت كړي ګرد عالَم په يوه سړي كې.

ابراهيم عليه السلام د الله تعالى داسې كامل او مطيع او فرمان منونكی بنده وو، چې له ګردو سره يې اړيكې شكولې، او يواځې له الله تعالى سره يې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممكن نه وو چې ده كوم څيز بې د الله تعالى له حكمه محض له خپل لورې حلال يا حرام درولی وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنګه د شرك ارتكاب كولی شي، ده د مشركينو په كلي او جماعت كې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه كسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنيف» بولي، او داسې ادعا كوي چې: مونږ پر ابراهيمي دين يو؛ شرم او ننګ پكار دی، چې څرنګه پر الله تعالى بُهتان تړي؟ آيا د حلالو حرام ګڼل، يا د حرامو حلال درول او د شرك په حمايت كې له انبياوو سره جنګېدل د يو «حنيف» او ابراهيمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په ياد يې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بيان كې او د دين په اصولو كې ـ اصل خو هغه ابراهيمي ملت دی چې د همغه ملّت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصيل لپاره محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف راوړی دی، كه غواړئ چې پر اصلي دين د ابراهيم عليه السلام ټك وكړئ؛ نو محمدي طريقه ځان ته غوره كړئ (على صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسليم).

شَاكِرًا لِّأَنۡعُمِهِۚ ٱجۡتَبَىٰهُ وَهَدَىٰهُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسۡتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(وو ابراهيم قدردان) شكر كوونكی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره كړی وو (الله) دغه (ابراهيم لره په نبوّت سره)، او برابر كړی وو (الله) دغه (ابراهيم) سمې لارې ته.

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام د الله تعالى شكرګزاره بنده وو، تاسې سخت ناشكره او د نعمت كفران كوونكي يئ، لكه چې د ﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا قَرۡيَةً كَانَتۡ ءَامِنَةً مُّطۡمَئِنَّةً﴾ الآيات ـ په تفسير كې كښلي شوي دي، نو تاسې څرنګه د ابراهيم عليه السلام په دين او ملّت او لاره كې يئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحيده مخ اړوئ، او شرك او كفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهيم عليه السلام د كامل توحيد او تسليم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالى ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی يې پرې روان كړی وو.

وَءَاتَيۡنَٰهُ فِي ٱلدُّنۡيَا حَسَنَةًۖ وَإِنَّهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او وركړی وه مونږ دغه ته (يعني ابراهيم ته) په دغه دنيا كې ښه حالت، او بېشكه دغه (ابراهيم) په آخرت كې هم خامخا له صالحانو (د لويو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعنې نبوّت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذكر يا نېك اولاد يا نبوّت د محمد صلی الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې ګرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم كوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولګوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ أَنِ ٱتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿۱۲۳﴾

بيا وحي (حكم) وكړ مونږ تا ته (ای محمده !) چې متابعت وكړه (په توحيد كې) د دين د ابراهيم چې حنيف (كلك په حق دين) وو، او نه وو دی له مشركانو.

تفسير: د دې بيان د «الأنعام» په سورت كې د ﴿دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې څمونږ دې تفسير كې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي !، مقصد دا دی چې په حل او حرمت كې او ديني خبرو كې ابراهيمي ملت او دين اصل دی، په منځ كې يهودو او نصاراوو ته د هغوی د حالاتو په مناسبت مخصوص احكام وركړی شوي دي، بالآخر محمد صلی الله عليه وسلم يې مبعوث كړ، څو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندی او روښانه كړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرّفاتو څخه بيخي ضايع شوی وو، او د شرك ګرد ږګونه پرې كړي.

په حديث كې راغلي دي: «بعثت بالحنيفيّة السّمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالی) په «حجّة الله البالغة» كې فرمايلی دی، چې د لوستلو وړ دی.

إِنَّمَا جُعِلَ ٱلسَّبْتُ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۱۲۴﴾

بېشكه همدا خبره ده چې مقرر كړی شوی دی (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو كسانو چې اختلاف يې كړی وو په كې، او بېشكه چې رب ستا خامخا حكم به وكړي په منځ د دوی كې په ورځ د قيامت كې په هغه څيز كې چې وو دوی چې په هغه كې به يې اختلاف كولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعنې په اصلي ابراهيمي ملّت كې دخالي (شنبې) د ورځې حكم نه وو، چې پر مونږ محمدي امّت باندې هم نه دی، هو ! په منځ كې يهودانو د خپل نبي موسی عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وكړ، نو كله چې دوی دغه د خالي ورځ ځانته غوره كړه؛ نو حكم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وكړئ !او په دغه ورځ كې دې د ماهيانو ښكار ونه كړ شي ! څينو يهودانو دغه حكم قبول كړ، او څينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونكي په دنيا كې بيزوګان او خنزيران شول، او د دوی په نسبت كومه فيصله چې په آخرت كې كيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور ګرد اختلافات او جګړې هم سره فيصله كيږي.

ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ﴿۱۲۵﴾

بلنه كوه (ای محمده ! خلقو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دی) په حكمت سره او په موعظه (پند) نېك سره په ښه ډول، او مباحثه كوه له دوی سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي !، بېشكه چې رب ستا ښه عالم دی په هغه چا چې ګمراه شوی دی له لارې د الله څخه، او دی ښه عالم دی په لاره موندونكو (دين ته او پر تا تش تبليغ دی).

تفسير: په پاس آيتونو کې يې مخاطبينو ته دا ورښکاره کړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهيمي ملّت او دين سره راغلی دی، که تاسې د بري او کاميابۍ غوښتونکي يئ، او د «حنيفيت» په دعوی کې رښتين يئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ ! په ﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآية ـ کې تر آخره پورې پخپله محمد صلی الله عليه وسلم ته تعليم ورکول کيږي، چې ښايي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولې؟ او د هغه درې طريقې يې راښودلې دي: (۱): حکمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حکمت» څخه مراد دا دی، چې د نهايتې پخې خبرې، محکمې اترې، جازمه مضامين، قاطعه براهين، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوّت او رڼا کې هغوی ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اورېدلو او ليدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونکې طبقه غاړه کېښودی شي، او د دنيا خيالي فلسفې د ده په مقابل کې پړې او مړې ولوېږي، او هيڅ قسم علمي او دماغي ترقيات د الله تعالی د وحي له بيان کړيو حقائقو يو بخرکی هم تبديل ونه کړی شي.

(۲): «حسنه موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقّت پيدا کوونکو پندونو څخه عبارت دی؛ چې د نرم خويۍ او زړه سوی له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردی، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، يعنې که کومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طريقه، تهذيب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وکړئ !، او پر خپل مقابل حريف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پيرايه سره يې سمې لارې ته درواړوئ، او ښايي چې خامخا زړه خوږوونکې او رېړوونکې خبرې ونه کړئ !، چې په هغه سره قضيه اوږدېږي، او معامله طول ته رسيږي، ښايي چې بالذات دې مقصود تفهيم او د حق احقاق وي، څکه چې له ځيروالي، خشونت، بد اخلاقی، خبرو غځولو، ضد، او عناد څخه هيڅ يوه ښه نتيجه په لاس نه ورځي.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ﴾ الآية ـ يعنې د دعوت او تبليغ په لاره کې تا ته ښايي چې د الله تعالی په ورښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښايي چې په دغه فکر او چرت (خيال) کې ولوېږې، چې څوک يې مني؟ او څوک يې نه مني؟ نتيجه پاک الله ته وسپاره ! همغه د ده په لاره تلونکو او نه تلونکو وګړو له حالاتو څخه خبردار دی، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله کوي.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُم بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾

او که عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب ورکوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب کړی شوي يئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دی که صبر وکړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خير (غوره) دی (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسير: يعنې د تبليغ او دعوت په لاره کې که تاته ډېره سختې او تکاليف در ورسولې شو؛ نو د قُدرت او قوّت حاصلولو په وخت کې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوی سره معامله وکړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلې، ليکن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلی دی، که صبر وکړې نو د هغه نتيجه ستا په حق او د ليدونکې او هم د همغو متجاوزينو او تيري کوونکو په حق کې ښه او بهتره ده.

وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه ! او نه دی صبر ستا مګر په (توفيق) د الله سره، او مه خپه کېږه پر دغو کفّارو (چې ولې نه مسلمانيږي)، او مه کېږه په زړه تنګی کې له هغو مکرونو څخه چې دوی مکرونه کوي (له تا سره).

تفسير: يعنې پر مظالمو او شدائدو صبر کول آسان کار نه دی، که الله تعالی چاته توفيق ور په برخه کړي؛ نو صبر او تحمّل يې هم په برخه کيږي، او کولی شي چې ربړ (تکليف) او ظلم وګالي (برداشت کړي)، او آه ونه کاږي !.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بېشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چې پرهېزګاري کوي (له کفر او معاصيو او ويريږي له الله)، او له هغو کسانو سره چې دوی نيکي کوونکي دي.

تفسير: يعنې انسان هومره چې له الله تعالی څخه وويريږي، او تقوی او پرهېزګاري او نيکي اختيار کړي؛ هغومره د الله تعالی امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقيانو ته د کفّارو له مکرونو او فريبونو څخه زړه تنګي کېدل يا غمجنوالی نه دی پکار، ځکه چې الله تعالی دغه عاجزان او ضعيفان هم له متقيانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمايي.

تمّت سورة النحل بعونه وتوفيقه، ولله الحمد.

سُوْرَةُ بَنِيٓ اِسْرَآءِيْلَ

«د (بني اسرائيل» سورت مکّي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳ آیتونو څخه تر ۸۰ آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه، (۱۲) رکوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱۷) او په نزول کې (۵۰) سورت دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبْحٰنَ الَّذِيٓ اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بيولی يې وو بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپې کې له (منځه يا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بيول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښيو مونږ ده ته ځيني له دلائلو د توحيد خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعني الله تعالی له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاک دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خيال کې بې انتهاء عجيبه معلومېږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پيچيدګي مستبعده ګڼي، د الله تعالی د قدرت او مشيت مقابله کې هغه هيڅ مشکل نه دی.

﴿اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا﴾ الآية ـ يعني يوائې د شپې په يوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم يې د مکې معظمې له حرمه تر بيت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په ﴿لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا﴾ کې اشاره فرمايلې ده: حاصل يې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بيت المقدس څخه وړاندې بل چېرې يې بوتلو، او د خپل د قدرت عظيم الشأن نشان او ډک له حکمته د انتظاماتو عجيبې او غريبې نمونې ورښوول يې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آيتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهرېږي، چې ځمونږ د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم تر «سدرة المنتهى» پورې تشريف وړی وو، او نهايت عظيم الشأن آيات يې مشاهده فرمايلي وو: ﴿وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰى * عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى * عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰى * اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰى * مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى * لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيٰتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳ ـ ۱۸) آيت پورې، (۱) رکوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بيت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځايه تر «سدرة المنتهى» پورې سياحت ته «معراج» وايي، او ډېر ځلې د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه يوه لفظ د (إسراء) يا (معراج) سره تعبير کيږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقيده دا ده چې: ځمونږ پاک رسول الله محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم په ويښه (بجسده الشريف) (معراج) ته بيولی شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کريم کې په ﴿وَمَاجَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ اَرَيْنٰكَ﴾ آيت کې راغلی دی؛ د هغه په متعلّق ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما فرمايلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلى الله عليه وسلم»، مفسّرينو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: ليدل» په معنی استعماليږي، لهذا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنی اخيسته کيږي، چې په ظاهري سترګو سره شوی دی، څو د نصوصو له ظواهرو او د جمهور الأمت له عقيدې څخه مخالفت ونشي، هو ! د (شريک) نامي راوي په روايت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نَوْم «خوب» په حالت کې معلوميږي، مګر محدثين پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شريک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لويو لويو حفّاظو د احاديثو په مقابل کې د هغه روايت د استناد قابل نشي کېدی.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په اواخرو کې د (شريک) د حديث اغلاط شميرلي دي، او دا يې ښوولي ده چې د ده د روايت مطلب دی داسې واخيستل شي، چې څو د عمومي احاديثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفاصيل دلته نشو درجولی.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي، دلته تش دومره ښوولی کيږي، چې راجح مذهب همدا دی، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دويښتوب په حالت کې (بجسده الشريف) واقع شوېده، هو ! که پخوا له دې نه يا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوی ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

﴿الَّذِيْ بٰرَكْنَا حَوْلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنْ اٰيٰتِنَا﴾ يعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصی» او بيت المقدس واقع دی؛ الله تعالی ډېر ظاهري او باطني برکات اينبي دي، له مادي حيثيته د چينو، نهرونو، غلو، دانو، ميوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکوتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبياوو او رسولانو د بعثت ځای وو، ښايي د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بيولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائيلو په انبياوو او نورو تقسيم شوي وو؛ د ده په مقدّس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائيلو مبذول شوي وو؛ بني اسماعيل قبضه کوونکي دي، د کعبې شريفې او د بيت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل همدغه يو محمدي امت کېدونکی دی، په احاديثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بيت المقدس کې د ګردو انبياوو امامت وفرمايه، ګواکې د انبياوو هغه د سيادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورکړی شوی وو؛ د هغه يوه حسّي نمونه دوی ته او نورو مقرّبينو ته دلته وروښودل شوه.

﴿وَاٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَجَعَلْنٰهُ هُدًى لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِيْ وَكِيْلًا ۝۲﴾

او ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدايت لپاره د بني اسرائيلو چې مه نيسئ تاسې غير له ما څخه هيڅ وکيل (دوست متولّي جوړوونکی د کارونو خپلو).

تفسير: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د فضل او شرف د بيان فرمايلو څخه وروسته د موسی عليه السلام د ذکر په طرف يې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذيل کې تر «مسجد الأقصی» او «بيت المقدس» پورې د ټللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصی» او د هغه پر قديمي متوليانو بني اسرائيلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائيلو د نصيحت لپاره بيانولی شي، او دا آيت د هغه تمهيد دی.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امّت يواځې د همدې امانت مالك ګرځېدونکی دی، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت ايښی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کيږي، او د «مسجد اقصی» له توليته به هم محرومه شي.

﴿أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا﴾ يعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسېږئ ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هيڅوك خپل وکيل او کار جوړوونکی مه ګڼئ ! او تل پر همغه الله باندې توکل او اعتماد وکړئ !.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بېړۍ کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ايستونکی (په هر حال کې، نو ښايي چې تاسې هم شاکر اوسئ !).

تفسير: يعنې تاسې د هغو کسانو اولاده يئ، چې له نوح عليه السلام سره پر بېړۍ سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه يې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لويانو کړی دی مه يې هېروئ، وګورئ نوح عليه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه يئ؛ څرنګه احسان پېژندونکی او شکر ايستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښايي چې د هغه متابعت وکړئ !.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لويه سره.

تفسير: په تورات يا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ويل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبّر طريقه به غوره کوي، او د سختيو سرکښيو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبه د دردناکو سزاوو خوند ورڅکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمايي:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان ځمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلّط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار يوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسير: يعنې په کليو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق يې ووژل، او وينې يې وبهولې، او ګرد يې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنٰكُمْ بِأَمْوَالٍ وَّبَنِيْنَ وَجَعَلْنٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيْرًا ۝ إِنْ أَحْسَنْتُمْ
أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ۗ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُوْٓءٗا وُجُوْهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا
الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوْهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَّلِيُتَبِّرُوْا مَا عَلَوْا تَتْبِيْرًا ۝

بیا بېرته درکړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وګرځولی مونږ تاسې زیات له جهته د ملاتړه. که نیکي وکړئ تاسې نو نیکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدي کوئ تاسې نو (زیان یې) پر نفسونو ستاسی دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بیا مې خپل بندګان مسلّط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسی (یعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بیت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاك (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طریقه مو غوره کړه؛ مونږ بیا تاسې ته پر دښمنانو بری او کامیابي درکړه، له نېکی او بدۍ ځخه هر څه نفع او نقصان چې رسیږي؛ همدا تاسو ته دررسیږي.

د وروستي فساد لامله یو ځل بیا په تاسې ځمونږ بندګان مسلّط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره یې ستاسې رنګونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصی بیت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه یې ونښلوله، صورتونه، هیاکل او نور شیان یې خراب او تباه کړل، او په دې شان د بني اسرائیلو قوت د تل لپاره خاتمه ومونده.

عَسٰى رَبُّكُمْ أَنْ يَّرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدْتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكٰفِرِيْنَ حَصِيْرًا ۝

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وګرځېدی تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسې ته)، او ګرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په تورات کې ویلي شوي وو، چې بني اسرائیل به دوه ځلې شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملك غالبیږي، همداسې وشوه، یو ځلې «جالوت» غالب شو، بیا الله تعالی هغه د داود علیه السلام په لاس هلاك کړ، بیا بني اسرائیلو ته د سُلیمان علیه السلام په سلطنت لا زیات قوت ورکړی شو، دویم ځلې د پارسیانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د یهودانو سلطنت بیا قوّت ونه موند، اوس فرمایي چې: الله تعالی په مهربانۍ راغلی دی، که تاسې د محمد صلی الله علیه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بیا در په برخه شي، او که تاسې بیا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بیا درسره همغسې وکړو، یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تیار دی.

ځینې علماء له ړومبنۍ وعدې څخه د بخت نصر حمله اخیستې ده، چې (۱۲۰۸) کاله پخوا له هجرته وه، او له دویمې وعدې څخه «طیطوس رومي» مرادوي، چې (۵۵۱) کاله پخوا تر هجرته واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې یهودان په پوره ډول سره تباه او برباد شول، او «مقدس هیکل» یې له لاسه وویست، والله أعلم.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿۹﴾

بېشکه دغه قرآن هدايت کوي (ښيي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېرى ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوى ښه (عملونه) د دې خبرى چې شته دوى ته اجر ډېر لوى.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکى وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن ګردې دنيا ته له ګردو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور ګردې قويمې لارې د همدغه ﴿أَقْوَمُ﴾ لاندې مندرجې شوي دي، لهذا که نجات او برى ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم متابعت وکړئ ! او پر دغه محمدي سمه صفا سړک باندې درومئ ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعنې په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تګ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوى سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلا د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوى د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۱۰﴾ وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿۱۱﴾

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړى دى مونږ دوى ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنګۍ په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده د خير، او دى انسان تلوار کوونکى (په غوښتلو د خير او د شر د دواړو).

تفسير: يعنې قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېګڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدۍ د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دى چې هغه سره د دغو ګردو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدي په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نيکي خپل ځان لپاره غواړي، دوى له انجام څخه خپلې سترګې پټوي، او په ډېرې تېزۍ او تلوار سره د بديو او ګناهونو په طرف ورځغلي، او منډې وريسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾

«اى الله ! که دغه نبي پخپلې دعوى کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کاڼي راووروه ! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه !»، ځينې بېوقوفان له ډېره قهره او غضبه ربړدي (رپيږي)، او شين او سور ګرځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بي له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿۱۲﴾

او ګرځولي دي مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او وګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شى په کې ليدل کيږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رڼا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شپو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اړ «مجبور» يئ) بيان کړى دى مونږ هغه په بيانولو واضحو سره.

تفسير: د شپې تياره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د يوه لوېدل او کله د بل، بيا د شپې له مخې د مياشتې ورو ورو لوېدل، او د سپوږمۍ ورو ورو وړېدل، د سپوږمۍ تتې يخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدّوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوى څنې د هر يوه نظام عليحده او مستقل دى، او له هره يوه سره په زرهااوو فوائد او مصالح تړلي دي، او د دغو ګردو مجموعي نظام سره بېل دى، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهايتو مضبوطو اصولو، او ټينګو قوانينو لاندې دور او حركت كوي.

﴿فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ يعنې د شپې نمونه تياره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنايي د لمر په اعتبار سپکه روښنايي او لږ څه تياره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکې او ټيکلى) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ الآية - يعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شى صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کې لګيا کيږي، او د رزق او روزى په تلاش او لټولو پسې لوېږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغوليږي، الغرض پر هغه شيانو چې د شپې له مخې د تيارو پرده لوېدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ويده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګيا په نظر راځي.

﴿وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيْلًا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له وېرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالى د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم داسې مقدره او مقرره کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هيچا په ژر غوښتلو او چالاکۍ کولو سره نه شپه لنډيږي، او نه ورځ اوږديږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او بېګا کيږي، د شر څخه وروسته د خير څنې پس د شر راتګ هم داسې وګڼئ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنيا د ګرد خير او شر سلسله د يوې معينې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، يا لرې کول د هيچا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِيْ عُنُقِهٖ ۭ وَنُخْرِجُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلْقٰىهُ مَنْشُوْرًا ۝۱۳ اِقْرَاْ كِتٰبَكَ ۭ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ۝۱۴

او هر انسان لازم کړى دى مونږ له ده سره عمل د ده (يا عمل نامه دده، يا بخت تالى، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قيامت کې يو کتاب (ليکلى شوى) چې يو ځاى به شي، وبه ويني هغه غوړېدلى. (او وبه ويلى شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دى همدا ځان ستا نن ورځ پر تا حساب کوونکى (د نېکيو او د بديو).

تفسير: يعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدي د ده د غاړې غړوندى ګرځېدلى دى، چې له سره ترې نه بيليږي، او د قيامت په ورځ به يې هم هغه په نظر ورځي، او هر يوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کيږي، چې پخپله يې ولولي او فيصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ يا ترې څه شى پاتې دي؟ يا په کې څه زيات شى ليکلى شوى دى؟ نو هر سړى به په دغه وخت کې يقين کوي، چې د هغه يوه يوه ذره عمل بې له تزييده او تنقيصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنيا کې الله تعالى کتاب لوى قرآن لېږلى دى، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دى، اوس په دغو لوستليو شويو آيتونو کې يې د قيامت د حساب او کتاب ذکر وفرمايه، چې پر هغه پخواني حساب او کتاب باندې د نتيجې په ډول مرتّب کيږي.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۗ

هر چا چې سمه صافه لاره ونیوله؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې سمېږي دی په لاري لپاره د (نفعي د) ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کېږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هيڅ اخيستونکی بار د ګناه د بل چا.

تفسير: يعني الله تعالی ګردو ته سمه صافه لاره ورښوولې ده، اوس که څوک پر هغې ځي که نه ځي اختيار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وګوري ! ځکه چې د ده د عمل د طريقې نفع يا نقصان پخپله همده ته رسېدونکې ده، او د يوه سړي د ګناه پېټی او بار به د بل په سر نه بارېږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ﴿١٥﴾

او نه يو مونږ عذاب ورکوونکي (هيڅ طائفې ته) تر هغه پورې چې وليږو مونږ کوم رسول (چې لاره د توحيد او شريعت ورته بيان کړي).

تفسير: يعني بلا شُبهه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالی پخوا له پوهولو څخه هيڅوک نه نيسي، نو ځکه رسولان ليږي، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېکو او بدو څخه يې په پوره ډول خبردار کړي، د هغو خبرو زياته تشريح او ډېر توثيق د انبياوو په ژبه وکړی شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدی شي (مثلاً د باري تعالی وجود يا يې توحيد) او هغه شيان چې ادراک يې په محض عقل سره نه وي کافي؛ د وحي او الهام په رڼا کې وړاندې کړی شي، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالی د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، څو د انبياء عليهم السلام انوار او فيوض په دنيا کې داسې يوه فضا پيدا کړي، چې هيڅ يو معذّب قوم په دنيا يا په آخرت کې د جهل او ناپوهی عذر به وړاندې نه کړی شي، او په دغه پلمه د الله تعالی له عذابه ځان نشي ژغورلی (بچ کولی).

تنبيه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړکيو پر تعذيب باندې بحثونه کړي دي، چې مونږ يې په دغه ځای کې د تطويل له خوفه نه شو ليکلی.

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ﴿١٦﴾

او کله چې اراده وفرمايو مونږ د دې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار)؛ نو امر وکړو مونږ غټانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وکړي دوی په هغه کې، نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسېدونکو) د هغه کلي خبره (د عذاب)، نو هلاک کړو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره.

تفسير: يعني کله چې د بد عمليو په سبب کوم کلی (يا ښار) تباه کېږي؛ نو خلق يې همداسې يو ناڅاپي دفعتاً نه نيول کېږي او نه هلاکېږي، بلکه د حجّت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کېږي، او د نبي يا د نبي د نائبينو په ژبه د الله تعالی احکام هغوی ته رسولی کېږي، خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لوېږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کېږي، کله چې دغه مغروران او متکبّران سره له پوهې د الله تعالی پيغام نه مني، او په ټوکو او مسخرو بلا تکلّفه ترې غاړه غړوي، او په دغه وضعيت هغه کلی خراب او مسمومېږي، دلته نو دغه کلي خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبيه: ځيني سلف وايي چې: په دې ﴿اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا﴾ آيت کې له امر نه مراد «أمر تکويني قدري» دی، او په ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ﴾ کې د أمر تشريعي نفي مراده ده، نو د دواړو آيتونو په منځ کې هيڅ تضاد نشته.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْۢ بَعْدِ نُوْحٍ ؕ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًاۢ بَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

او ډېر هلاك كړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لكه عاديان او ثموديان او نور)، او كافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونكی.

تفسير: د آدم عليه السلام له زمانې څخه د نوح عليه السلام تر زمانې پورې ګرد خلق مسلمانان وو، وروسته شرك او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح عليه السلام د هغوی د اصلاح لپاره ولېږلی شو، نوح عليه السلام تر سلهاوو كلونو پورې خلقو ته دعوت او تبليغ وكړ، مګر هيڅ اثر يې پر دوی ښكاره نشو، بالآخر هغوی ټول په طوفان (څپاند) كې هلاك كړل شول.

وروسته له دوی نور ډېر اقوام (لكه عاد، ثمود، او نور هم) هلاك كړل شو، حاصل يې دا چې د اقوامو د اهلاك سلسله د نوح عليه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفٰى بِرَبِّكَ﴾ الآية ـ يعنې هيڅوك بې قصوره نه نيول كيږي، او هيچا ته نامناسبه سزا نه وركوله كيږي، بلكه د هر چا ګناهونو ته ګوري، او د هغه ګرد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرګند (ښكاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته وركوي، او همغسې معامله ورسره كوي.

مَنْ كَانَ يُرِيْدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهٗ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلٰىهَا مَذْمُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۱۸﴾

هر څوك چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنيا، نو په تلوار به وركړو مونږ ده ته په دې دنيا كې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايو مونږ، بيا به وګرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت كې) چې ننوځي به په هغه دوزخ كې، ملامت كړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسير: يعنې دا ضروري نه ده چې د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاك كړی شي، بلكه مونږ له دغو خلقو څنې هغو كسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرګردانه ګرځي، هر چا ته چې اراده وفرمايو او هغومره چې اراده وفرمايو، سم له خپله حكمته او مصلحته د دنيا سامان وركوو، څو د دوی جدوجهد او د فاني نېكيو فاني ثمره ور ورسيږي، او كه هغوی ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام يې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډك كړی شوی وي، او په نهايت ذلت او رسوايي د دوزخ د ابدي بنديخانې خوا ته په ټېل وهلو بيول كيږي.

وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿۱۹﴾

او هر څوك چې غواړي آخرت (جنت) او كوښښ كوي هغه ته كوښښ لايق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دی (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه كسان دی كوښښ د دوی مقبول (په نزد د الله كې).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه كې چې يقين او ايمان موجود وي، او په نېك نيت د الله تعالی رضا او خوښي او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ورښوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوی كوښښ له سره ضائع او خراب كوونكي نه يو، او يقيناً د أحديت په دربار كې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړی كيږي.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر یوه (له دغو طلب ګرو د دنیا او عُقبی) سره مدد کومک کوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنیا دي)، او د دغه دویم ټولي سره (چې طالبان د عُقبی دي) له ورکولو د رب ستا، او نه دي ورکول د رب ستا (په دنیا کې) منع کړی شوي (له هیچا نه).

تفسیر: یعنې الله تعالی سم له خپله حکمته او مصلحته ځینو د دنیا طالبینو ته دنیا، او د آخرت ګردو طالبانو ته آخرت عطا فرمایي، د الله تعالی په عطا کې هیڅوک مانع او مزاحم نشي کېدی، یا یې دا مطلب چې د دنیا طالب وي، یا د آخرت دغو دواړو ته له دنیوي امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسیږي، محض د کفر او عصیان لامله د دنیوي بخشش دروازې او ورونه نه پرې تړلی کیږي.

اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

وګوره چې څرنګه فضیلت ورکړی (غوره کړي) دی مونږ ځینې د دوی ته پر ځینو نورو (په رزق او په نورو کې)، او خامخا آخرت ډېر لوی دی له جهته د مرتبو او ډېر لوی دی له جهته د بهتر والي (له دنیا نه).

تفسیر: یعنې لکه چې دنیوي ژوندون کې د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار یو په بل باندې یوه اندازه فضیلت لري، په همدې باندې قیامت هم قیاس کړئ ! چې په آخرت کې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لکه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنّم درکات سره بې حده متفاوت دي، په حدیث کې راغلي دي چې په جنت کې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو کې به د ځمکې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونکو ته به باندني اوسېدونکي داسې ښکاري لکه چې مونږ ته له ځمکې څخه په افق کې ستوری بر ښېږي، پخوا یې راښوولي وو؛ چې د جنّت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کیږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې یې وهلي وي، او لازم کوښښ او زیار (محنت) یې ورښکلی وي، په وروستنیو آیاتونو کې تر لرې ځایه پورې د آخرت د سعي طریقه راښوولې شوې ده، چې د هغې په تعمیل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصلیږي، د ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما قول دی چې: «حق تعالی د (تورات) ګرد اخلاقي تعلیم د بني اسرائیلو د سورت په (۱۵) آیتونو کې داخل کړی دی، هغه پنځلس آیتونه د دې سورت له درېمې رکوع له سره څخه شروع کیږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿٢٢﴾

مه نیسه (ای بنده) سره له الله معبود بل، (او که دې ونیو)؛ نو به کېنې (تل په دوزخ کې) ملامت کړی شوی بې ملګری (بې برخې کړی شوی له خیره).

تفسیر: یعنې شرک داسې ظاهر البطلان څیز دی، چې د هغه له اختیارولو څخه د الله تعالی او د هغه پرښتې، بلکه د دنیا د ګردو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ ! لکه چې نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو کې چې د شرک صریح تعلیم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرګو کې د ځای حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترمیم کړی دی، او د توحید په لوري رانژدې کیږي، هر یو عاقل دغه محسوس کړی دی، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسوايۍ موجب وي، چې له خپله ښکته، یا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کې سر په سجده ولویږي، خصوصاً بیا هغو څیزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه یې پخپله تورلی او جوړ کړی وي، هغه

کسان چې پاک الله پرېږدي، او د غير الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نيازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې يې پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هيڅوک به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُفَ الطالبُ والمطلُوب».

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰـهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ۝۲۳ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ۝۲۴

او حکم فرمايلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هيچا) مګر يوائې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدينو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هرومرو ورسېږ تا څخه زوړوالي ته يو له دې دواړو د دوی (يعني مور او پلار)؛ نو مه وايه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رټه دوی دواړه، او وايه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبّر) له مهربانۍ، او ووايه: ای ربه ځما ! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربيه (پالنه) يې کړېده ځما په هغه حال کې چې زه صغير وړوکی ووم.

تفسير: په حقيقت سره خو پاک الله د مولود وجود عطاء فرمايي؛ مګر والدين (مور او پلار) دده د ايجاد ظاهري ذريعه ده؛ نو ځکه پاک الله په څو آياتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدينو د حقوقو ذکر فرمايلی دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذليل شو، چې خپل مور او پلار ومومي، او دوی د خدمت کولو په وسيله جنّت ځان ته حاصل نه کړي».

له والدينو سره نيکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل ځان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظيم او محبّت په ځای راوړي، او د مړ کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظيم او ښه سلوک معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمۍ او ښېګڼې (نېکۍ) چارې وکړي، وغير ذلک.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰـهُمَا﴾ الآية ـ په زوړتوب کې د خدمت احتياج زيات وي، چې د دې لامله آل او عيال هم زړه تنګي او پرېشانه کيږي، او په زوړوالي کې هوښ او حواس هم پخپل ځای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادتمن اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدينو له خدمت څخې زړه تنګه نشي، پاک قرآن تنبيه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي ! چې د زړه تنګۍ علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظيم دې په پوره ډول سره وکړي ! سعيد بن المسّيب (رحمه الله) فرمايي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې يو خطاکاره مريي د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهايت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية ـ يعني څه وخت چې زه بيخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی ځما په تربيت او روزنه خپلې خولې بهولې دي، او سم له خپله خياله او توانه يې ما ته د هر راز راحت، خوشالۍ، او د ښېګڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زرګونو آفاتو او حوادثو څخې ځما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو څلې ځما له خاطره خپل ځان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورځولی دی، نن چې د دوی د ضعيفۍ وخت

راغلي دي؛ نو څه چې څما له قدرته او توانه کيږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظيم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، څکه ای الله ! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زوړالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمايي !.

په حديث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کېدلو کې ده، او په غضب کېدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حديث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه ! څکه بوی د جنت چې د يو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسيږي؛ هغه عاقّ الوالدين ته له سره نه رسيږي».

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که يئ تاسې نېکان (له خپلو ميندو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطيئاتو).

تفسير: يعني د والدينو تعظيم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښايي چې د زړه په اخلاص او صميميت وي، الله تعالی ته ښه معلوم دی چې کوم يو او څرنگه د مور او پلار خدمت کوي، که في الواقع تاسې نېک او سعادتمن يئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصيرات معافوي.

فرض يې کړئ که کوم وقت د نېک نيتی، له زړه تنگی يا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې څنې د مور او پلار د خدمت څخه څه څيز پاتې شوی وي؛ نو بيا توبه او رجوع ترې وکړئ ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی.

تنبيه: د دې خبرې تفصيل دې په فقهيه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدينو فرمان منل په کومو ځايونو کې روا؟ او په کومو کومو ځايونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفيد او مبسوط کلام شوی دی، فليُراجع.

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾

او ورکوه (ای بنده !) خاوند د خپلوۍ ته حق د هغه او مسکين نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه ! په اسراف کولو سره.

تفسير: يعني د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصيو او لغوياتو مال ولگول شي، يا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خير او شر معلومولو څخه دومره زيات ولگولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وگرځي.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی وروڼه د شيطانانو (يعني په مثل د شيطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شيطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسير: يعني مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعی سره عبادت کيږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکيو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېځايه لگول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شیطان له اغواء او تحریکه او په وقوع راغي، او انسان په ناشکرئ د شیطان سره مشابه او ورته کیږي، همغسې چې شیطان د الله تعالی ورکړي قوّتونه په عصیان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی ورکړي نعمتونه د هغه په عصیان او نافرمانئ او طغیان کې لګوي.

﴿وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ٱبْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ٢٨﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربی، مساکین، ابن السبیل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهربانئ) له رب ستا چې ته امید لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووایه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او یو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د امید کوونکي ناامیده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخیانو ته رسوي؛ نو ځکه که یو وخت دی څه شی ورنشي کړی؛ نو په پستې او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړي ! مثلاً ورته وویلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به دتا خدمت وکړم ! په سختئ او بد اخلاقئ سره له ځواب ورکولو څخه دغه اندېښنه شته چې چېرې ستاسې پخواني خیراتونه ابته او باطل او برباد شي.

﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ ٱلْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ٢٩﴾

او مه ګرځوه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې خپلې پورې (یعنې بخل او شومتیا مه کوه)، او مه يې غځوه په بیخي غځولو سره (یعنې اسراف هم مه کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کې).

تفسیر: یعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخیل او مچ خوړونکی دی، یا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او نادراه پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسّط او اعتدال رعایت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتیا او بخله دومره کلک ونیسه ! او راټولوه يې چې ستا له غاړې سره ولګیږي، او نه له خپله طاقته اوتوانه زیات داسې خلاص لاس او پرانستلی موټی ولرې، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانیځې، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثیر رحمه الله) لیکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، یعنې له خپله طاقته زیات یا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ ٱلْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حدیث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجیږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِعِبَادِهِۦ خَبِيرًۢا بَصِيرًا ٣٠﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې)، او تنګوي (يې په هغه چا چې اراده وفرمايي)، (د تنګولو يې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه لیدونکی دی.

تفسیر: یعنې ستاسې له امساک او لاس نیولو څخه به نه تاسې غنیان کېږئ، او نه به نور فقیران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوته هغه غني کیږي، او نه تاسې فقیران کېدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو راليږل د هغه مالک علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسّط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾﴾

او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوو دوی ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (ګناه) لويه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسیر: ځینو کافرانو خپل اولادونه وژل، چې د دوی خواړه او لګښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹) رکوع) کې په همدغه مضمون يو آيت تېر شوی دی؛ تفصيل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانيت او د تهذيب له اصوله مخالف دی، او له دې څخه ښکارېږي (ښکاريږي) چې داسې کوونکی د الله تعالی پر رزاقيت اعتماد نه لري.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبيحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زيان او فتنه ترې پيدا کيږي).

تفسیر: يعني زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسې زنا ته مه نژدې کېږئ !، په ﴿وَلَا تَقْرَبُوا﴾ کې د زنا له دواعيو او مباديو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرّب هدايت کړی شوی دی، يعني پردۍ ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچې کولو، لاس وروړلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بيخي د پرديو ښځو له مقاربته لرې ګرځئ ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتيبي او اشکال پيښېږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پيدا کيږي، او د ګردو لپاره يوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب ليکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو يو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «يو سړي رسول أکرم صلی الله عليه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم !» د دې خبرې د اورېدلو څخه ګرد حاضرين ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چپ شه !، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: «آيا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، توړۍ او نورو په نسبت خوښوې؟» هغه عرض وکړ چې: «يا رسول الله ! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي ! له سره يې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارک وفرمايل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو ميندو، خويندو، تروريانو، توړيګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله ! د ده ګناه ورمعافه کړه ! او زړه يې ورپاک کړه ! او فرج يې وساته !»، أبو أمامه رضي الله عنه فرمايي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهيو ته به يې له سره نه کتل».

«اللهم صل علی سيدنا محمد وعلی آل سيدنا محمد و علی أصحاب سيدنا محمد وبارک وسلم».

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوک چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقيق ګرځولې دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوّت چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غير حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسير: په صحيحينو شريفينو کې راغلي دي، چې د هيڅ مسلمان وينه تويول نه دي حلال، مګر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دين پرېږدي، يا مرتد شي، او له جماعته بيليږي.

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوْمًا﴾ الآية ـ يعنې د مقتول اولياء اختيار لري چې د حکومت په وسيله د هغې وينې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، ليکن د بدل اخيستلو په وخت کې له حده تېری ونه کړي ! مثلاً د قاتل په ځای دې غير قاتل نه وژني !، يا نور بې ګناهان دې له قاتل سره نه شاملوي ! يا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي ! او مُثله دې ونه کړي !.

﴿اِنَّهٗ كَانَ مَنْصُوْرًا﴾ يعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمايه، چې د بدل اخيستلو حق يې ورکړ، او حاکمانو ته يې امر وفرمايه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هيڅ قصور ونه کړي !، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وينې په بدل اخيستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي ! نه چې بالعکس د قاتل حمايت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د يوه په ځای دې دوه تنه نه وژني !، يا که پخپله قاتل يې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوی يا ورور يا نور ووژني، لکه چې د جاهليت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۪ وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا ۝۳۴﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته (او تصرّف په کې مه کوئ) مګر په هغې طريقې سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زيادت کې)، تر هغه پورې چې ورسيږي حدّ د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسير: يعنې د يتيم مال ته لاس مه وروړئ ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صيانت او خبر غوښتنه ستاسې مقصود وي؛ نو په هغه کې هيڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه يتيم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهيږي، نو مال يې وروسپارئ !.

په دغه ﴿وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالی سره وکړی شي، يا له بندګانو سره مشروط په دې چې غير مشروع نه وي.

﴿وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ۭ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ۝۳۵﴾

او پوره ورکوئ تاسې پيمانه هر کله چې پيمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کيل او وزن) خير ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خيانته له جهته د مآل (او عاقبت).

تفسير: يعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ ! په تللو او پيمانه کولو کې له تزييد او تنقيصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کيږي، او په کې ګډوډې راځي، د شُعيب عليه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لويه عملي ګناه همدغه بيان شوې ده، په رواياتو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت ومومي، او محض د الله تعالی له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالی پخوا له آخرته په دنيا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقۡفُ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌۚ إِنَّ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡبَصَرَ وَٱلۡفُؤَادَ كُلُّ أُوْلَٰٓئِكَ كَانَ عَنۡهُ مَسۡـُٔولٗا ﴿٣٦﴾

او مه کوه پیروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او سترګه او زړه هر يو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړې شوي (په قيامت کې چې تا په دنيا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسير: يعنې بې له تحقيقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه ! او نه په ناپوهۍ او په پټو سترګو د هغه متابعت وکړه ! انسان ته ښايي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي ! او د کفايت په اندازه تحقيق او تعمّق وکړي ! بيا دې يوه خبره له خولې څخه وباسي ! يا پر کومه خبره عمل وکړي ! له اورېدلو شويو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي ! او نه پرې عمل وکړي !.

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقيقه خبرې اورېدل، بې له تحقيقه د کوم سړي د ربړولو (تکليف رسولو) پسې لوېدل، يا چټي (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نيکونو چټي تقليد پسې لوېدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشّرع او ناحقې خبرې حمايت کول، د ناليدلو او نااورېدلو شيانو، لکه ليدلي يا اوريدلي څرګندول، د غير معلومو شيانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آيت لاندې شامل دي، په ياد يې ولرئ ! چې د قيامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کيږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځايونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوّتونه مو بې ځايه او بې موقعه صرف کړي دي؟.

وَلَا تَمۡشِ فِي ٱلۡأَرۡضِ مَرَحًاۖ إِنَّكَ لَن تَخۡرِقَ ٱلۡأَرۡضَ وَلَن تَبۡلُغَ ٱلۡجِبَالَ طُولٗا ﴿٣٧﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خيال (او تکبّر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څيري نه کړې ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسيږې (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسير: يعنې د متکبّرانو تقليد او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څيريدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (اوچتولو) او د ټېر د باندې ايستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګيدی شي، نو بيا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟.

كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُۥ عِندَ رَبِّكَ مَكۡرُوهٗا ﴿٣٨﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهې «ولا تجعل» نه تر دې ځايه)، ده بدې د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذَٰلِكَ مِمَّآ أَوۡحَىٰٓ إِلَيۡكَ رَبُّكَ مِنَ ٱلۡحِكۡمَةِۗ وَلَا تَجۡعَلۡ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ فَتُلۡقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومٗا مَّدۡحُورًا ﴿٣٩﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحې کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نيسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونيو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسير: يعنې پاس هغه پر مغز او بېش بها نصيحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذيب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سليمه عقول يې قبلوي، چې هغه ګرد د وحې په وسيله نبي أمّي صلی الله عليه وآله وصحبه وسلّم ته بلاواسطه او دغه محمّدي امت ته د رسُول الله صلی الله عليه وسلم په واسطه نازل او راليږلي شوي دي.

د پاس ذکر شویو نصائحو شروع له توحید نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾، د هغه په خاتمه کې چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ آیت دی؛ بیا هم د توحید تذکر او یادونه شوې ده، څو قاري وپوهېده شي، چې د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحید سره وي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

آیا نو غوره کړي يئ تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته -په زعم ستاسې-) نیولي دي له پرښتو ښځې، لوڼې، بېشکه تاسې چې يئ خامخا وايئ خبره ډېره لويه.

تفسیر: يعنې يو د الله تعالی لپاره د اولاد تجويز، او اولاد هم د جونو په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه ګورئ؛ ډېر جسارت او لويه سپين سترګي او ګستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ﴿۴۱﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زياتوي دوی ته مګر تېښته او لرې والی (له حقه).

تفسیر: يعنې قرآن عظيم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکين پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصيحت د حاصلولو په ځای لا زيات تور خوري، او په وحشت تښتي، او د بې لارۍ په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿۴۲﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وايي دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسیر: يعنې دغه اصنام او نور چې تاسې يې ای مشرکانو د الوهيت شريکان او حصه داران ګڼئ، که په واقع او رښتيا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردي محکوميت څرنګه خوښاوه؟ ښايي چې ګرد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به يې په بل مخ اړوه، که داسې ويلی کيږي چې د عرش د لوی څېښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوّت نه رسيږي؛ نو د داسې يو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهايي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښي او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې ګرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زيات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله أکبر د رضاء او د خوښي حاصلولو په فکر کې ولويږي، ليکن الله تعالی دګردو انبياوو عليهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزارۍ اظهار فرمايلی دی، نو بيا د تعجّب ځای دی، چې دغه أحمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿۴۳﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وايي دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبيح وايي ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هيڅوک

(له مخلوقاتو) مګر چې تسبیح وایي سره له ثناء د دغه (الله)، مګر نه پوهیږئ تاسې په تسبیح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (په تأخیر د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسیر: یعنې هر مخلوق د «قال» په ژبې، یا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بیانوي، لیکن تاسې پرې نه پوهېږئ (ځکه ستاسې په لُغت سره نه دي)، یعنې د تأمّل نه کولو له سببه یا د هغه قوّت د فقدان لامله چې د هغه په ذریعه د ځینو مخلوقاتو «قالي» تسبیح واورئ، او پرې وپوهېدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، یا د هغه پر مقتضٰی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

﴿وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قرآن؛ نو ګرځوو (پیدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ایمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تا لره (له سترګو د دوی).

تفسیر: یعنې هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصیحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو یا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ایمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبي علیه السلام په منځ کې ځړولې (لګولې) کیږي.

﴿وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کوڼوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې یاد کړې ته رب خپل په قرآن کې یواځې (په توحید سره بې له یادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهیدونکي وي (له اورېدلو د توحید نه).

تفسیر: ړومبی دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بیان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظیم الشأن تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، یعنې په دغه قرآنکریم کې داسې یو قوي تأثیر شته، خو پر کفّارو باندې د هغه اثر ځکه نه لوېږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، لیکن که کوم سړی په داسې یوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوې وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري یې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هیڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هیچېرې نشته.

﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ یعنې کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نیت یې واوري، نو ګواکې اورېدونکي نه دي.

تنبیه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شیان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۵) آیت، (۱) رکوع).

پر آخرت ايمان نه لرل، او له انعام څخه بې فکره کېدل، د الله تعالی له ذکره تنبتېدل، پر انبياء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شيان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختياروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالی دی، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم ربّ العزّت ته کولی شي.

نَحۡنُ اَعۡلَمُ بِمَا يَسۡتَمِعُوۡنَ بِهٖۤ اِذۡ يَسۡتَمِعُوۡنَ اِلَيۡكَ وَاِذۡ هُمۡ نَجۡوٰۤى اِذۡ يَقُوۡلُ الظّٰلِمُوۡنَ اِنۡ تَتَّبِعُوۡنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسۡحُوۡرًا ۝

مونږ ښه عالم يو په هغه غرض چې اوري دوی په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوی تاته، او کله چې دوی مشورې (پټې خبرې) کوي، کله چې وايي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (ای مسلمانانو!) مګر د يوه سړي چې جادو پرې شوی وي.

تفسير: يعني د دې پاک قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفّارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء يې مطلوب وي، دوی پاک قرآن او ستاسې خبرې يې واورېدې او بېرته لاړل، او پخپلو منځونو کې يې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په نسبت څه شی ښايي ووايو؟ بالآخر دا يې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوی دی، يعني د جادو په اثر لېونی شوی دی، او دماغ يې له سره په ځای نه دي (العياذ بالله العظيم)، ځيني دلته له «مسحور» څنې د «ساحر» معنی اخيستې ده، يعني ګواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبيه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوی اخيستی؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازميږي، چې پر نبي عليه السلام باندې به هيڅ قسم سحر په هيڅ يوه درجه په عارضي ډول هم اثر نشي اچولی، دغه آيت مکي دی، او په مدينې منورې کې ځمونږ پر رسول الله صلی الله عليه وسلم باندې د يهودانو د کوډې کولو د واقعې ذکر په «صحاح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې يواځې دومره قدر ليده کېده، چې په ځينو دنيوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

اُنۡظُرۡ كَيۡفَ ضَرَبُوۡا لَكَ الۡاَمۡثَالَ فَضَلُّوۡا فَلَا يَسۡتَطِيۡعُوۡنَ سَبِيۡلًا ۝

وګوره (ای محمده!) څرنګه بيانوي دغه کفّار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو ګمراه شول دوی، نو طاقت نه لري دوی د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوۡۤا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبۡعُوۡثُوۡنَ خَلۡقًا جَدِيۡدًا ۝

او وايي دغه (منکران) آيا کله چې شو مونږ (پس له مرګه) هډوکي او خاورې ميده شوې، آيا په تحقيق به مونږ خامخا بيا راولاړ (او ژوندي) کړی شو په پيدا کولو نوي سره؟.

تفسير: يعني پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لګول خوهرومرو (خامخا) تعجّب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زيات د تعجّب وړ (لايق) هغه دليل دی چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوی وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرګه وروسته مونږ ګورو چې د انسان بدن ورسستيږي، او تک سپين هډوکي ترې پاتې کيږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رژيږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره ګډوډيږي، آيا کوم هوښيار او پوه سړی داسې کوم تجويز کولی شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بخرکي به بيا سره راټوليږي، او انساني حيات به په دغه منتشره ذراتو کې بيا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتيږي چې (العياذ بالله) د ده دماغي صحّت په حال نه دی.

﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ۝٥٠ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ۝٥١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسې تیږې (ګټې) یا اوسپنه، یا بل کوم قسم مخلوق له هغه قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښکاري په سینو (زړونو) ستاسې کې (قبلول د هغې حیات لره نو سره له هغه به هم بیا تاسې ژوندي کوو)، نو ژر به ووایي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ (او ژوندي به مو کړي پس له مرګه؟)، ووایه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسې بیا ژوندي کوي) چې پیدا کړي یې یئ تاسې اول کرت، نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء او تعجبه) او وبه وایي دوی (تمسخراً): کله به وي دغه (بیا ژوندون؟)، نو ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښایي چې وي دغه (بیا ژوندون) نژدې.

تفسیر: یعني دغه دوړې او د خاورو بخرکي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو، او پخپله د خاورو په ذراتو کې د حیات آثار پیدا کېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه درکوم چې د هډوکو دوړې نه، بلکه که ستاسې له لاسه پوره وي؛ تیږې (ګټې) یا اوسپنې وګرځئ، چې د حیات د آثارو له قبلولو څخه بالکل محروم ښکاره شئ، یا کوم بل سخت شی جوړ شئ ! او تجربه وکړئ ! چې د هغوی ژوندي کېدل له اوسپنې او تیږې څخه هم زیات مشکل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بیخي مجسم موت وګرځئ، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بیا ژوندي کول ډېر سهل او آسان کار دی، یعني هغه ذات چې ړومبی یې تاسې له خاورو یا له نطفې پیدا کړئ، او لا یعقل جماد یې په انساني روح سره فائض کړی دی، آیا اوس په هغه کې قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع کړي، او بیا ژوندون ورعنایت کړي؟.

﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ الآیة ـ یعني له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي، او وایي: هو صاحبه ! په وراسته وو هډوکو او د خاورو په ذرو کې به کله روح وپوکلی شي؟ او کله به مړي له خپلو هدیرو (قبرونو) څخه راپورته کیږي د حساب او کتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسَىٰ﴾ یعني د قیامت پوره او برابر وقت الله تعالی هیچا ته نه دی ښوولی، هو ! د هغه د راتللو امید په قریب مستقبل کې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواکې د دنیا پاتې عُمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

﴿يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ۝٥٢﴾

په هغه ورځ کې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به کړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دې حال کې چې ثنا ویونکي به یئ الله ته، او ګمان به کوئ (له ډېر هیبته) چې ځنډ (تأخیر) نه دی کړی تاسې مګر لږ شانې (په دنیا یا قبر کې).

تفسیر: یعني څه مهال (وخت) چې د الله تعالی له طرفه غږ راپورته شي، نو په یوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمکې څخه راوځي، او د حشر په میدان کې به سره راټولیږي، هیڅوک به د غاړې غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت کې مطیع او منقاد کیږي، او د الله حمد او ثناء به وایي، او په تلوار سره به حاضریږي، اګر که کفّارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه کومه فایده نه ور رسیږي، په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې د مؤمنینو پر ژبو به دغه الفاظ وي ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾

﴿وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا﴾ ـ یعني اوس تلوار کوئ، خو په دغه وخت کې به اندازه وکړئ، چې په دنیا کې مو څه زیات ځنډ نه دی کړی، دغه پنځوس یا سل کاله عمر به د هغو زرګونو کلونو په مقابل کې څه معلومیږي (موضح

القرآن)، ځينې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدّته به د دنيا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، يا له اولې نفخې څخه تر دويمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنی مدت به لږ ګڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنۢ بَعَثَنَا مِن مَّرۡقَدِنَا﴾ (د يسين سورت (۴) رکوعه ۵۲ آيت).

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ إِنَّ الشَّيۡطَٰنَ كَانَ لِلۡإِنسَٰنِ عَدُوّٗا مُّبِينٗا ﴿٥٣﴾

او ووايه (ای محمده !) بندګانو ځما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، بېشکه چې شيطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، بېشکه چې شيطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکی يې روادار نه دی).

رَّبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِكُمۡۖ إِن يَشَأۡ يَرۡحَمۡكُمۡ أَوۡ إِن يَشَأۡ يُعَذِّبۡكُمۡۚ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ وَكِيلٗا ﴿٥٤﴾

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ايمان او قبول د توبې) يا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به درکړي تاسې ته (په کفر او عصيان سره)، او نه يې لېږلی مونږ ته پر دوی وکيل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ أَعۡلَمُ بِمَن فِي السَّمَٰوَٰتِ وَالۡأَرۡضِۗ وَلَقَدۡ فَضَّلۡنَا بَعۡضَ النَّبِيِّـۧنَ عَلَىٰ بَعۡضٖۖ وَءَاتَيۡنَا دَاوُۥدَ زَبُورٗا ﴿٥٥﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقيق فضيلت ورکړی دی مونږ ځينو انبياوو ته پر ځينو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسير: يعني مونږ سم له خپل محيط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر يو سړی مو چې مناسب وګڼلو؛ د بني آدمانو له منځه هغه ته مو نبوّت ورکړ، شاه صاحب ليکي: «يعني ځينې نبيان داسې وو چې د خپل امّت له زيات شرارت څخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو څخه زياته کړې ده، او پر ګردو مو فضيلت درکړی دی، لهذا ښايي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصيت سره د داود عليه السلام ذکر يې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شيان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځينې وايي چې: دلته يې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلی الله عليه وسلم کليه فضيلت او د محمديه امّت د فضل او شرف په لوري يې اشاره فرمايلې ده، ځکه چې د زبور مضامين د محمد صلی الله عليه وسلم پر خاتم الأنبياء توب او د ده د امّت پر أشرف الأمموتوب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِي الزَّبُورِ مِنۢ بَعۡدِ الذِّكۡرِ أَنَّ الۡأَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّٰلِحُونَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱۰۵) آيت (۷) رکوع)، يعني د محمد صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم مرحومه امّت.

قُلِ ادۡعُوا الَّذِينَ زَعَمۡتُم مِّن دُونِهِۦ فَلَا يَمۡلِكُونَ كَشۡفَ الضُّرِّ عَنكُمۡ وَلَا تَحۡوِيلًا ﴿٥٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان پرې کوئ د معبودانو بې له الله څخه، نو نه لري دوی اختيار د لرې کولو د ضرر له تاسې څخه، او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسير: يعني الله تعالی خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضيلت عطاء کوي، د هغه

قدرت کامل او علم یې محیط دی، اوس دې مشرکان هغو خپلو معبودانو ته نارې کړي، چې دوی یې خپل آلهه ګڼي، یا یې جوړ کړي وي، آیا په هغوی کې یو هم داسې مستقل اختیار لري، چې لږ څه تکلیف له تاسې څخه لرې کړی شي؟ یا یې لږ څه سپک کړي؟ یا یې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بیا د داسې ضعیف او عاجز مخلوق معبود درول په څرنګه روا وي؟ !.

﴿أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ يَبۡتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلۡوَسِيلَةَ أَيُّهُمۡ أَقۡرَبُ وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُۥٓۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحۡذُورٗا ۝٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه څوک دي چې عبادت یې کوي کفار، لټوي دغه (معبودان د دوی پخپله) طرف د رب خپل ته وسیله (د نژدیوالي) چې کوم یو له دوی څخه ډېر نژدې دی الله ته، او امید لري د رحمت د دغه (الله)، او ویرېږي دوی له عذابه د دغه (الله، نو څنګه یې بولئ خدایان)، بېشکه عذاب د رب ستا (وړ او لایق د دې) دی چې وېره ترې وکړی شي (تل ترتله).

تفسیر: په «بخاري شریف» کې روایت دی چې څه خلقو د جاهلیت په زمانه کې د پیریانو عبادت کولو، هغه پیریان خو مسلمانان شول، لیکن د هغوی عابدین همغسې پخپل جهالت کې قائم پاتې وو، نو د هغوی په حق کې دغه آیت نازل شو.

ځیني وایي: د پیریانو او د پرښتو او د مسیح او عُزیر او د نورو ګردو عابدین په دغه کې شامل دي، مطلب یې دا دی: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ؛ هغوی پخپله خپل د رب د تقرّب په فکر کې ډېر زیات لویدلي دي، او لټوي یې، د هغوی زیار او کوښښ په همدې کې دی چې د الله تعالی د قربت په حاصلولو کې کوم یو وړاندې او د مخه کیږي؟، د هغوی له منځه هر یو چې زیات مقرّب وي، همغه زیات د الله تعالی د قرب د حاصلولو طالب دی، نو کله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالی په مقابل کې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فیصله وکړئ، چې د الله تعالی خوښي او د ده د رضاء د حصول تر کوم ځای پورې ضروري دی، او د غیر الله له عبادته نه الله تعالی خوښیږي، او نه هغه خوشالیږي چې تاسې یې عبادت کوئ، او خوښي یې غواړئ.

﴿وَيَرۡجُونَ رَحۡمَتَهُۥ﴾ الآیة ـ یعني سره له انتهایي قُرب د هغوی ګرد امیدونه محض د الله تعالی پر لطف او مهرباني دي، او دوی تل تر تله د الله تعالی له عذابه ویرېږي او لړزیږي، او په دې ښه پوهیږي چې د هر قسم نفعې رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاك الله په قبضه او اختیار کې ده.

﴿وَإِن مِّن قَرۡيَةٍ إِلَّا نَحۡنُ مُهۡلِكُوهَا قَبۡلَ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ أَوۡ مُعَذِّبُوهَا عَذَابٗا شَدِيدٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ۝٥٨﴾

او نشته هیڅ کلی (یا ښار د ځمکې په مخ کې) مګر چې مونږ هلاك کوونکي (مړه کوونکي د اهل) د هغه یو پخوا له ورځې د قیامت یا په عذابوونکي یو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دی دغه حکم په کتاب (لوح محفوظ) کې لیکلی شوی.

تفسیر: د دغه آیت مطلب په څو ډوله اخیستی شي:

(الف): د دنیا هر یو کلی او ښار به د هغوی د اوسیدونکو د عظیم الشانو ګناهونو په بدل کې پخوا له قیامته په مستأصلو عذابونو بیخي تباه او خراب شي، که د دوی ګناه انتهایي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دویمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به چېرې وي چې له ازله تر ابده پورې به يې ګناه نه وي کړې؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟.

(ب): پخوا له قيامته ضروري ده چې هر يو کلي او ښار ته د هغه طبيعي موت ورولېږلی شي، او وران کړی شي، يا په کوم آفت او بلاء کې مبتلا شي، پر هغه طبيعي موت چې د تعذيب له رنګه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حديث ثابت دی: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا هَلَكَ قُلۡتُمۡ لَن يَبۡعَثَ ٱللَّهُ مِنۢ بَعۡدِهِۦ رَسُولٗا﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آيت (۴) رکوع)، وفي الحديث: «کلّما هلک نبيٌّ جاء نبيّ آخر».

(ج): د کفّارو کلي او ښارونه به يا پخوا له قيامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، يا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخيسته شي؛ له دغه آيت څخه مقصود تحذير دی، ګواکې هغه يې چې پخوا فرمايلي وو: ﴿إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحۡذُورٗا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

﴿وَمَا مَنَعَنَآ أَن نُّرۡسِلَ بِٱلۡأٓيَٰتِ إِلَّآ أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلۡأَوَّلُونَۚ وَءَاتَيۡنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ مُبۡصِرَةٗ فَظَلَمُواْ بِهَاۚ وَمَا نُرۡسِلُ بِٱلۡأٓيَٰتِ إِلَّا تَخۡوِيفٗا ۝٥٩﴾

او نه دی منع کړی مونږ لره هيڅ څيز له دې نه چې وليږو هغه معجزې (چې دوی يې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذيب کړی وو په هغو معجزو پخوانيو (کفّارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثموديانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاک د) هغې، او نه ليږو مونږ (دغه فرمايشي) معجزې مګر لپاره د ويرولو.

تفسير: په حديث کې دي چې د مکې معظمې خلقو څمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه ! يا دغه غرونه څمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه ! و غير ذالک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آيت نازل شو، يعنې د دغې فرمايشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، ليکن پخوانيو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولې وې، خو هغوی نه يواځې ايمان رانه وړ، بلکه په سرکښۍ کې يې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتيجه داسې شوه، چې هغوی بيخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهرېږي، چې تاسې بيا هم منونکي نه يئ، نو له سنت الله سره سم د دې نتيجه هم ښايي هم هغه استيصال او کلّي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانيو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، ليکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمايشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَءَاتَيۡنَا ثَمُودَ ٱلنَّاقَةَ﴾ الآية ـ د (ثمود) قوم له صالح عليه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تيږې څخه يوه اوښه راوباسه !، پاک الله هغه اوښه له هغې پرښې (ګټې) څخه ورويسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمايشي معجزې له ليدلو څخه خپلې سترګې غړولې وی، او قلبي بصيرت يې حاصل کړی وی، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره يې ملاوې وتړلې، لکه چې هغه اوښه يې ووژله، او د صالح عليه السلام د شهادت په فکر او توطيه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالآخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بيانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه يې د ﴿أَن كَذَّبَ بِهَا ٱلۡأَوَّلُونَ﴾ يوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا﴾ الآية ـ يعني هدايت د معجزاتو پر ليدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له ليدلو څخه خلق د الله تعالى څخه وويرېږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمايشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخويف او انذار لپاره د هغو آيتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلې شوي دي.

﴿وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ اِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ ۗ وَنُخَوِّفُهُمْ ۙ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا ۟﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې ووېل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې مونږ وه تا ته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموينه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنګه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړی شوی دی په قرآن کې، او وېروو مونږ دوی؛ نو نه زياتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغيان سرکښي لويه.

تفسير: ښايي چې د رسول الله مبارک په خيال کې دغې خبرې خطور کړی وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفّارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وايي: که دی په رښتيا سره نبي وی؛ نو ځمونږ له غوښتنې سره به يې سم معجزې راښوولې وی، نو ځکه يې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرد خلق احاطه او راګېر کړي دي، او هيڅوک د ده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه د ده د قدرت له ما تحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرد د ده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنيعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ! دوی ستاسې يو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګيا اوسئ! او د دوی فيصلې بيخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د ليدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه ځمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصيدونکي يا ترې چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم يو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لايق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پرېښودل مصلحت دی؟ لهذا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ! دغه ګرد ځمونږ تر محاصرې لاندې دي، بالآخره دوی به مسلمانيږي.

﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيْٓ اَرَيْنٰكَ﴾ رؤيا يعني نظاره يا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه نندارې دي؛ چې د هغو په بيان سره د خلقو ازموينه وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او وې منل، او بالعکس مکذّبينو او ناقصانو د هغو تکذيب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُوْنَةَ فِي الْقُرْاٰنِ﴾ يعني د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ويلې شوې ده، چې هغه به د دوزخيانو خوراک وي، د ايمان لرونکو د يقين موجب شوه او د منکرانو د شک او ريب سبب وګرځېده، او وې ويل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنګه زرغونيږي؟ دغه هم يوه ازموينه وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارقو په تصديق کې د طبائعو احوال څرنګه دي.

﴿وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيْرًا﴾ يعني هغه زړونه چې د الله تعالى له وېرې څخه تش وي، له وېرولو څخه هم نه ويرېږي، بلکه لا زيات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په ليدلو سره د حق د قبلولو هيله او اميد لرل چټي (بېکاره) او بې موقعه دي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چي وویل مونږ پرښتو ته چي سجده وکړئ تاسي آدم ته (تعظیماً)؛ نو سجده وکړه (ټولو) مګر یوائخي ابلیس (سجده ونه کړه)، وویل (ابلیس په ځواب د الله کي): آیا سجده وکړم هغه چا ته چي پیدا کړی دی تا له خټي.

تفسیر: دغه قصه په څو ځایونو کي تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبیه ورکول مقصود دي، چي د الله تعالی د حکم بې له وړاندي وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه)، او په هغه کي شبهې پیدا کول د شیطان کار دی، دغه کفّار هم د همغه شیطان د اعمالو متابعت کوي، چي په خبرو کي یې کاږه بحثونه کول، مګر په یاد یې ولرئ چي د دوی عاقبت او انجام هم همغسي کېدونکی دی چي د دوی د امام او مشر لعین ابلیس انجام هم همغسي کېدونکی دی.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وویل (ابلیس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چي بهتر کړی دی دی په ما باندي؛ قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځي د قیامت پوري نو خامخا به زه بېخ وباسم هرومرو د اولادې د ده مګر لږ (د دوی چي ستا په عصمت او حمایت کي دي).

تفسیر: یعني لږ څه به یې پرېږدم، او باقي ګرد به یې مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم، لکه چي پر آس د ملوني (ځلوني) او قیزې په وسیله سړی لاس مومي، نو بیا دغه انسانان چي ځما په مقابل کي دومره ضعیف او کمزوري دي؛ نو تا دوی ته پر ما ولې لويي او فضیلت بخښلی دی؟ آیا داسې کول هم جائز دي؟ حال دا چي زه غوره یم له ده، ځکه چي آدم له خاورې پیدا دی او زه له اوره.

قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمایل (الله) چي ځه نو هر چا چي متابعت وکړ ستا له دوی نه؛ نو بېشکه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وخوځوه (راګېر کړه) هغه څوک چي طاقت دي رسیږي پر هغه باندې له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راکاږه پر دوی سواره خپل او پیاده خپل، او شریک شه له دوی سره په مالونو کي او په اولادونو کي، او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر (په) مکر باطل (او فریب سره چي خطا ورته ثواب ښکاروي).

تفسیر: یعني هغه غږ چي د الله تعالی د عصیان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه کوي، له دې نه په زړونو کي وسوسې غورځول مراد دي، مزامیر (ساز او آواز) هم په دې کي داخلېدی شي.

د پیاده او سورو له راکاږلو څخه دا مطلب دی چي خپل ګرد زور او قوّت ولګوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمختګ (وړاندي تلو) امر ورکړه، چي د الله تعالی په معصیت کي ګرد جنګېدونکي شیطانان دي، که سواره دي یا پلي (پیاده)، جني وي، که انسي، پخپلو شیطاني چارو بوخت او لګیا شئ !؟.

﴿وَشَارِكۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِ﴾ يعنې په زړه كې دې ارمان مه ساته، او دوى ته پر هر شانې چې زړه دې غواړي ترغيب وركړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو كې هم تا ته برخې دركړي، يعنې دغه شيان په ناجائزو طريقو سره حاصل كړئ، او په ناجائزو كې يې ولګوئ.

﴿وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾ يعنې چې شيطان انسان ته زرغونه باغونه ورښيي، د ده په مكر او فرېب او پلمو (تدبيرونو) كې راتلل د احمقانو كار دى، شيطان ګرد مواعيد پر دغابازۍ او فرېب مبتني دي، لكه چې په قيامت كې دى پخپله به هم اقرار كوي: ﴿وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡ﴾ (د ابراهيم سورت (۴) ركوع، (۲۲) آيت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٞۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلٗا ﴿٦٥﴾

بېشكه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تاته (اى شيطانه) پر دوى هيڅ قسم غلبه حكومت قدرت، او كافي دى رب ستا (اى شيطانه) وكيل ساتونكى (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).

تفسير: يعنې هر څوك چې پر الله تعالى اعتماد او توكل وكړي، هغه د ده كار جوړوي، او د شيطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه يې راوباسي.

رَّبُّكُمُ ٱلَّذِي يُزۡجِي لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ فِي ٱلۡبَحۡرِ لِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ﴿٦٦﴾

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دى چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر كې لپاره د دې چې ولټوئ (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشكه دغه (الله) دى پر تاسې ډېر مهربان.

تفسير: دغه يې د الله تعالى د كار جوړولو يوه نمونه راوړاندې كړه، چې په هغه كې يو مشرك هم پر داسې اقرار كولو مجبور كېږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هيڅوك د ګردو مهمّاتو جوړوونكى او وكيل نشي كېدى.

على الأكثر په لوى قرآن كې روزي يې په فضل سره تعبير فرمايلې ده، د فضل معنى زيادت دى، ځكه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دى، او دنيوي فوائد دوى ته محض د امتحان او ازمېښت لپاره وركول كېږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلۡبَحۡرِ ضَلَّ مَن تَدۡعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُۖ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ أَعۡرَضۡتُمۡۚ وَكَانَ ٱلۡإِنسَٰنُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾

او كله چې ورسيږي تاسې ته سختي په بحر كې (او وېرېږئ له غرقه)؛ وركٔ شي (له فكره) هغه كسان چې يې بلئ (او عبادت يې كوئ) مګر يواځې دغه (الله) ته (زارۍ او عبادت كوئ)، نو كله چې ومو ژغوري (بچ مو كړي) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بيا څنګ كوئ (له توحيده)، او دى انسان لوى ناشكره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسير: يعنې همدا چې انسان له مصيبت څخه نجات ومومند؛ نو خپل حقيقي محسن بيخي له ياده وباسي، او هيروي يې، څو دقيقې (منټه) وړاندې د سيند په څپو او د بحر په امواجو كې پرله پسې د الله تعالى په يادونه كې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې يې پښه ولګېده؛ نو بيا بيخي بې فكره كېږي، او هغه ګردې پېښې يې هېرې شي، نو له دې نه لويه ناشكري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

اَفَاَمِنۡتُمۡ اَنۡ يَّخۡسِفَ بِكُمۡ جَانِبَ الۡبَرِّ اَوۡ يُرۡسِلَ عَلَيۡكُمۡ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوۡا لَكُمۡ وَكِيۡلًا ۝۶۸

نو آيا په امن (مطمئن او بې ويرې) يئ تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په يو طرف د ځمکې وچې کې؟ يا ولېږي پر تاسې سخت باد ورروونکی د وړو کاڼو؟ بيا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسير: يعنې د بحر په ځنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلا چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودې پيدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شئ! خلاصه يې دا چې ستاسې اهلاک د سيند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هلته مو وژني.

اَمۡ اَمِنۡتُمۡ اَنۡ يُّعِيۡدَكُمۡ فِيۡهِ تَارَةً اُخۡرٰى فَيُرۡسِلَ عَلَيۡكُمۡ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيۡحِ فَيُغۡرِقَكُمۡ بِمَا كَفَرۡتُمۡ ثُمَّ لَا تَجِدُوۡا لَكُمۡ عَلَيۡنَا بِهٖ تَبِيۡعًا ۝۶۹

آيا په امان کې يئ تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بيا راننه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بيا دويم ځلي، نو ناڅاپه راولېږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څيز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرک) ستاسې، پس د هغه بيا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسې ګرځېدونکی).

تفسير: يعنې له الله تعالی څخه څوک پوښتنه کولی شي؟ يا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاک الله تعقيب وکړي؟.

وَلَقَدۡ كَرَّمۡنَا بَنِيۡۤ اٰدَمَ وَحَمَلۡنٰهُمۡ فِى الۡبَرِّ وَالۡبَحۡرِ وَرَزَقۡنٰهُمۡ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ وَفَضَّلۡنٰهُمۡ عَلٰى كَثِيۡرٍ مِّمَّنۡ خَلَقۡنَا تَفۡضِيۡلًا ۝۷۰

او خامخا په تحقيق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (درياب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طيّباتو پاکيزه وو شيانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پيدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسير: يعنې انسان ته يې د صورت حسن، نطق، تدبير، عقل، حواس او نور ور عنايت فرمايلي دي، چې د هغه په وسيله په خپل دنيوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهېږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفريق کولی شي، په هر طرف کې يې د پرمختګ او ترقۍ لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واک لاندې راوستلی شي، او خپلې چارې ترې اخيستی شي، په وچه کې د حيواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وسائلو سفر کوي، په سيندونو او بحرونو کې پر بېړيو او جهازونو او نورو نقليه وو وسائلو سره بې تکلّفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسم ښو مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعميراتو او د دنيوي نورو وسائلو او وسائطو او د هوسايۍ (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کيږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم عليه السلام يې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله عليه وسلم يې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

﴿يَوْمَ نَدْعُوا۟ كُلَّ أُنَاسٍۭ بِإِمَٰمِهِمْ ۖ فَمَنْ أُوتِىَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَٰبَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝٧١﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امّت سره د انبیاوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښي لاس د ده کې نو دغه (أصحاب الیمین) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د یو نري تار (چې په منځ د زړي د خرماوو کې وي).

تفسير: د قيامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څيزه حاضرېږي چې ده به د هغه پيروي او متابعت کولو، مثلا مؤمنين له نبي يا له کتاب يا له ديني مشره سره، او کفّار له مذهبي مشر، او لوی شيطان او باطلو معبودانو سره چې فرمايلي يې دي: ﴿وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۴۱) آيت (۴) رکوع).

او په حديث کې راغلي دي: «تتبع كل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو أعمالنامې به هغوی ته رسيږي، د ځينو اعمالنامې به د مخې له طرفه په ښي لاس کې او د ځينو به د شا له طرفه په کيڼ لاس کې وررسيږي، ګواکې دغه يو حسّي علامت دی د مقبوليت او مردوديت لپاره.

﴿أَصْحَٰبُ ٱلْيَمِينِ﴾ يعنې په ښي لاس کې د عملنامې اخيستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنيا کې يې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت يې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنيا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته يې ليدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتياط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زيات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وايي: ﴿هَآؤُمُ ٱقْرَءُوا۟ كِتَٰبِيَهْ﴾ (۲۹ جزء د الحاقه سورت (۱۹) آيت (۱) رکوع) «راشئ ځما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق يعنې ﴿أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آيت کې بيان فرمايلي شوي دي، ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې أعمالنامې پسې ورځي (لنډه يې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق يې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړيو د خرماوو کې وي.

﴿وَمَن كَانَ فِى هَٰذِهِۦٓ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝٧٢﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنيا) کې ړوند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم ړوند وي (له لارې د خلاصې) او ډېر لرې به وي (د نجات او بري) له لارې (د ړندو په شان).

تفسير: يعنې دلته د هدايت د لارې له ليدلو څخه ړانده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له ليدلو څخه هم ړانده او ډېر لرې ترې پاتې کيږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځينو د ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې په دنيا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوېدل، ځکه چې په قيامت کې د تدارک او تلافي هيڅ امکان نشته.

﴿وَإِن كَادُوا۟ لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُۥ ۖ وَإِذًا لَّٱتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ۝٧٣﴾

او په تحقيق شان دا دی چې نژدې وو (کفّار) چې واړوي تا له هغه (قرآن) څخه چې وحي کړې ده مونږ تاته لپاره د دې چې وتړې ته پر مونږ بې له دې قرآنه بل څه، او (که متابعت دې کړی وی تا د دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نيولی به يې وې دوی ته دوست.

تفسير: له دغو باطني ړندو څخه ځينې شريران خو هغه كسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلكه نور غتې غتې ستر ګې لرونكي پوهان او هوښياران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لكه چې د مكې معظمې د كفارو دغې بې حيايي او جسارت ته وګورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل كړي، چې د الله تعالى هغه وحي او احكام چې پر تاسې يې ليږلي دي، د هغو يوه برخه تاسې د دوى له خاطره (معاذ الله) پر ږدئ يا يې بدل كړئ، كله د حكومت، كله د دولت، كله د ښكليو پيمخو جونو (جينكو) تطميع او تشويق به يې دوى ته وروړاندې كولو، كله به يې ويل چې: مونږ به له ځرمې (سېلمې) ستا تابع كيږو؛ كه چېرې له قرآن څخه تش همغه برخه لرې كړئ چې د شرك او بت پرستى په نسبت ترديد كوي، كه په فرض محال (العياذ بالله) تاسې داسې وكړئ؛ نو خامخا هغوى به تاسې خپل ټينګ دوست په شان منلي وئ، ليكن ستاسې جواب د هغوى په مقابل كې داسې وو: «كه تاسې لمر او سپوږمۍ له اسمانه راښكته كړئ، او يوه يې ځما په يوه موټي كې بل يې ځما په بل موټي كې راكړئ، خو بيا هم محمد صلى الله عليه وسلم د هغه څيز پرېښودونكى نه دى چې پاك الله د هغه لپاره مبعوث كړى دى، څو يې تر پايه ونه رسوي، يا خپل سر پرې جار (قربان) نه كړي».

وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او كه نه وى مونږ ټينګ كړى ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقيق نژدې شوى وې ته چې ميلان دې كړى وې دوى ته څه لږ. (او كه لږ څه ميل دې كړى وى؛) نو په دغه وخت كې به خامخا په تحقيق څكلى به مو وى تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنيا كې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت كې)، بيا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد كوونكى (په دفع د عذاب كې).

تفسير: ﴿تَرْكَنُ﴾ له «ركون» څخه دى، چې ادنى راښكته كېدلو او د قلب ډېر خفيف ميلان ته وايي، له دې سره د ﴿شَيْـًٔا قَلِيلًا﴾ قيد يې زيات كړ، نو له ادنى ځنې ډېر ادنى مرتبه ترې مراده شوه، بيا ﴿لَقَدْ كِدتَّ﴾ يې وفرمايه، او د هغه وقوع يې لا لږ كړ، يعني كه دغه خبره نه وى چې ته معصوم نبي يې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالى پخپل خصوصي فضل سره كوي؛ نو د دغو چالاكو شريرانو د فريب بازى څخه ډېر لږ څه هغه طرف ته به ستا قلبي ميلان ورنژدې كېده، ليكن د انبياوو عليهم السلام د عصمت تكفّل الله تعالى فرمايلى دى، نو ځكه دغومره يو خفيف تمايل هم په تا كې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهرېږي چې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په وجود كې د فطري تقوى قوّت ډېر مضبوط او كلك او بيخي له تزلزل څخه عاري وو، (كه قاري دغه پاس آيات په دقّت سره بيا ولولي؛ او په كې ښه دقيق او ځير شي؛) نو په دغو كې هم د رسول كريم صلى الله عليه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهايت لطيف بيان سره مقصود دى.

مقربينو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بليّات هم د دوى په برخه كې راځي، او د دوى پر خورا ډېر لږ وړو كي غلطى يا قصور باندې هم سخت عتاب وارديږي، لكه چې څمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم مطهّراتو ازواجو ته فرمايلي دي: ﴿يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَٰعَفْ لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آيت (۴) ركوع).

نو دغه يې راوښود چې د دوى مرتبه كومه معمولي مرتبه نه ده، كه په فرض محال سره له ادنى څخه ادنى كومه غلطي وي؛ نو په دنيا كې او په برزخ كې او په آخرت كې دوچنده عذاب ورڅكولى كيږي، هر مؤمن لره ښايي چې د دغو آيتونو د تلاوت په وخت كې په ګونډو او ځنګنو شي، او په انتهايي خوف او خشيت سره د الله تعالى د جلال او

جبروت په شان كې غور وكړې ! او همغه دعا دې وكړې چې پخپله به رسول الله مبارك كوله: «اللّهمّ لا تكلني إلى نفسي طرفة عين» «ای إلها ! د سترګې د يوه رپولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې كوه !»، يعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وكړه ! او پخپل كفالت كې مې وساته !.

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾

او بېشكه شان دا دى چې نژدې وو (دغه مكې والا او غوښتل يې) چې خامخا وخوځوي تا له ځمكې (د مكې يا د مدينې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمكې په مكر او فرېب سره) او په دغه وخت كې (كه ته يې ايستلى وې)، نو درنګ به نه وى كړى وروسته له (ايستلو) د تا نه مګر لږ (مدّت).

تفسير: يعنې غواړي چې تاسې په تنګ كړي او ومو ويروي، او له معظّمې مكې څخه مو د باندې وباسي، ليكن دوى دې دغه خبره هم په ياد ولري، كه هغوى داسې وكړه؛ نو دوى به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلى، لكه چې همداسې هم وشو، چې د دوى همدغه ظلم، ستم او تيري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلى الله عليه وسلم له معظّمې مكې نه منوّرې مدينې ته هجرت وفرمايه، خو تر دې يو نيم كال وروسته د مكيانو لوى سرداران او مشران له خپلو كورونو څخه ووتل، او د بدر په ميدان كې په نهايت ذلت او خوارى سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ كاله وروسته پر معظّمه مكه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د كفّارو هغه حكومت او شوكت تباه او فنا شو، او بالآخر په ډېر لږ مدّت كې نه يواځې په معظّمه مكه كې بلكه كې په ټوله «جزيرة العرب» كې د محمد صلى الله عليه وسلم يو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

(دغه وړاندې) طريقه ځمونږ (په مثل د هغې طريقې ځمونږ ده) په هغه چا كې چې پر تحقيق لېږلي وو مونږ پخوا له تا نه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومې ته طريقه (عادت) ځمونږ ته هيڅ تغير تبديل.

تفسير: يعنې ځمونږ هم دغه دستور له قديمه تر اوسه جاري دى، كله چې په كوم كلي يا ښار كې د الله تعالى نبي ته يې هستوګنه نه ده وركړې؛ نو پخپله د همغه ځاى اوسېدونكي نه دي پاتې شوي.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تيارې د شپې پورې (يعنې ماسپښين، مازديګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء كړه !)، او له قرائت د فجر (يعنې د سهار لمونځ اداء كړه)، بېشكه چې قرآن لوستل (لمونځ كول) د فجر دى حاضر شوى (يعنې ورحاضرېږي ورته ملائك د شپې او د ورځې).

تفسير: يعنې د دوى د دغو حيلو او پلمو (تدبيرونو) هيڅ پروا مه كوئ، او له سره خپل فكر او چرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالك ته متوجه اوسئ ! خپل لمونځونه سم صفا اداء كوئ ! ځكه چې تعلّق مع الله داسې يو شيز دى چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشكلاتو او نوائبو (تكاليف) برى او غلبه وركوي: ﴿وَٱسۡتَعِينُواْ بِٱلصَّبۡرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ (اول جزء د البقرې سورت (۵) ركوع (۴۵) آيت)، ځمونږ د دې تفسير په ﴿لِدُلُوكِ ٱلشَّمۡسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيۡلِ﴾ كې د ماسپښين، مازديګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾ الآية ـ ښايي (د قرآن الفجر) له تعبيره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطویل مطلوب دی، په حدیث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کیږي»، لهذا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زیار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکي پرښتې الله تعالی ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول ولیدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿۷۹﴾

او په (يوه ټوټه د) شپې کې خوب پرېږده او ويښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) دا زیاتي (نفلي) عبادت دی خاص تاته، ښايي چې وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستايلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې له خوبه راویښ شه ! (په تهجّد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ګردو څخه زیات پر تا کړی دی، چې تا ته (له ګردو څخه) لویه مرتبه درکوو، یعنې تهجّد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحبّ دی.

(مقام محمود) د عُظمی شفاعت مقام دی، کله چې بل هیڅ یو نبي به هیڅ یو شی نشي ویلی، نو ځمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم به الله تعالی ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به یې وستايي او بیا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې دقیامت د میدان حشر له عذابه یې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فیصله وکړي، نو الله تعالی به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستنو خلکو او انبیاؤ به د هغه سیادت او افضلیت عملاً ثابت شي.

تنبیه: د «مقام محمود» دغه تفسیر په صحیحه وو احادیثو کې راغلی دی، او په (بخاري شریف) او په (مسلم شریف) او د احادیثو په نورو مقدّسو کتابونو کې د (کُبری شفاعت) نهایت مفصّل بیان شته.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿۸۰﴾

او ووایه (ای محمده !) ای ربه ځما ! ننه باسه ما په ننویستلو رښتیا (ښو سره مدینې ته)، او وباسه ما په ویستلو رښتیا (ښو سره له مکې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله یو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر باندې).

تفسیر: یعنې چېرې چې زه رسولی کېږم (مثلاً مدینې منورې ته)؛ په نهایت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه عُلیا وي ! او له هر ځای څخه چې ایستل یعنې بیلتون دی (مثلاً له مکې څخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غیرت، عزّت، حُرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذلیل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي !، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر ځوړند او ښکته وي !، او داسې غلبه او تسلط راعنایت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، څو د حق کلمه علیا، او معاندین ذلیل او ښکته وي ! په دنیا کې هر یو قانون چې وي: سماوي یا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر یوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، څو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي، چې سره له د دلائلو او براهینو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (۲۷ جزء د الحدید سورت په (۲۵) آیت (۳) رکوع) کې یې فرمایلي دي: ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ الآية .

﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ۝٨١﴾

اوووایه (ای محمده ! دوی ته کله چي بېرته ننوتي مکّې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته
ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکیدونکی (بې ثباته).

تفسیر: دغه عظیم الشانه وړاندوینه په معظمې مکې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، یعني ووایه ای محمده ! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېری ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس وپوهېږئ چې اوس حق دین غالب شو، او د کفر د تښتېدلو ورځ پېښه یوازې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ټولې «جزیرة العرب» څخه په عمل راځي.

په حدیث کې راغلي دي: کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مکّه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شریفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته بُتان وو، رسول الله مبارک په یوې لښتې سره پر ګردو یو یو وار کولو، او داسې به یې فرمایل: ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾

نو هر بُت به پرمخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن یوه وړاندوینه پوره شوه، او بل داسې یو اعلان وکړ شو چې: «هغه کُفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بیا به له سره بېرته نه راځي»، والحمد لله علی ذلک.

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝٨٢﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره
د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زیاتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت
چې ایمان پرې نه راوړي).

تفسیر: یعني څرنګه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آیات هم بالتدریج نازلیږي، نو روحاني امراض هم لرې کیږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذمیمه وو اخلاقو د شکوکو اوشبهاتو رنځورۍ بیخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدني صحت هم حاصلیږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بیان کړی شوې ده.

په هر حال هغه کسان چې ایمان راوړي، یعني د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالی په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو ! هغه مریض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبیب او معالجې سره دمخالفت تصمیم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې ترې وتښتي؛ په همغه اندازه به زیان وومومي، ځکه چې مرض د زمانې له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره یو ځای له بدنه لرې کیږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (۱۱، د التوبه سورت په (۱۶) رکوع، (۱۲۵) آیت) کې پاک الله فرمایي: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

﴿وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ۝٨٣﴾

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي
(له یاد د الله)، او لرې شي ترې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسیږي ده ته شر بدي؛
نو شي دی ناامیده.

تفسير: يعني د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان يې نه مني، هومره عيش او آرام يې چې ور په برخه شي؛ هغومره يې د هغه حقيقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زياتيږي، او د عبوديت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بيا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو يو ځلي به ګرد اميدونه او اسرې وشکوي، مأيوس او نااميده کيني، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاک الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مأيوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالين).

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر څوك چې عمل کوي په هغې طريقې چې مناسب وي له حاله د ده (له ښو او بدو)؛ نو رب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسير: يعني هر يو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طريقو، نياتو، طبيعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګيا وي، ليکن په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی له محيط علمه د هيڅ انسان هيڅ يو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طريقه او حرکت او سکنات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم يو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوي؟ يا په کږه لاره ځي؟ او له هر يوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

او پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده !) له روح څخه، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې روح له امره د رب ځما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غوندې.

تفسير: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ يعني انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهيت، حقيقت څه دی؟ د صحيحينو شريفينو له روايته سره موافق دغه سوال د مدينې منورې يهودانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د ازموينې په ډول کړی وو، او د سيرو رواياتو څخه معلوميږي چې په معظمه مکه کې قريشو د يهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آيت په مکيّت او مدنيت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول يې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شيانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتيا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غير ضروري مسائلو کې د عناد او تعنّت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زيات ضرورت درلود، چې د قرآني وحي له روح څخه باطني ژوندون يې حاصل کړی وی، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفيد شوي وی: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا﴾ (٢٥ جزء د الشوری سورت (٥٢) آيت (٥) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ (١٤ جزء د النحل سورت (٢) آيت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لرې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پيدا کېده؟ مثلاً دغو معاندينو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرّد؟ بسيط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبياوو د تبليغ له فرائضو سره تعلّق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادې) په حقيقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادې) څخه ډېر لطيف او خفي دی، د هغه اصلي ماهيت او کنهې پورې د رسېدلو څه اميد به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکينو د جاهلاتو او د مدينې منورې د يهودانو د اسرائيلياتو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي﴾ الآية ـ يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاک الله په واضح صورت دوی ته دغه ور ونه ښود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړې، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالی په حکم سره يو شی په بدن کې لوېږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم خيژي او انسان مري.

وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿۸۶﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړی دی مونږ تاته (يعنې قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومې ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکيل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاک الله تا ته درکړی دی، که الله تعالی اراده وفرمايي او د لږ څه مودې له مخې هغه در څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوک نشي درکولی، ليکن د الله تعالی مهرباني پر تاسې ډېره زياته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلی دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه در څخه بېرته واخلي، او يوائې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه ګرد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿۸۸﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قـرآن) اګر که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿۸۹﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثاله (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کېښوده اکثرو خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مګر په ناشکرۍ (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين څو څو ځلې په مختلفو اساليبو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکرۍ ګردو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوْعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ
الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿٩٢﴾
اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ
قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٣﴾

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهيدونکې خوټېدونکې) چينه. يا چې وي تا ته يو باغ له خرماوو او انګورو، نو رواني کړې ته ويالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، يا چې راوغورځوې ته اسمان لکه چې ګمان کوې ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، يا چې راولې ته الله او پرښتې مخامخ (ښکاره چې يې ووينو). يا چې وي تا ته يو کور له سرو زرو (يا ملمع په سرو زرو چې په کې کينې)، يا چې پورته وخېژې په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخېژې) تر هغه پورې چې راکوز کړې پر مونږ باندې داسې يو کتاب چې لولو يې (او تصديق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آيا يم زه (يعنې نه يم زه) مګر يو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسير: کله چې کفّارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لرې له مقصده فرمايشونو يې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنّت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آيت سبأ سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ﴾

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٤﴾

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بيان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ويلې به دوی: آيا رالېږلی دی الله يو سړی (يو انسان) رسول؟ ! (او پرښته يې ولې نه رالېږله).

تفسير: يعنې سره د هدايت د رڼا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به يې هم دا ويل چې بنی آدم څرنګه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته رانښکته کوله.

د يادونې وړ ده هغه څوک چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بشريت نه مني، ددغه کفارو له شبهې څخه متأثر دي او د قرآن کريم له صريحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَّوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه يو پرښته رسول.

تفسير: يعنې که دغه ځمکه د بني آدمانو په ځای د پرښتو کلی او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرښته نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بني آدمانو په طرف پرښته خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترګې له سره د هغې د لیدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنګه مستفید کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لویږي، دغه تقریر د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي !.

﴿قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًاۢ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرًاۢ بَصِيْرًا ۝۹۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ څما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار ښه لیدونکې.

تفسیر: هغو کسانو چې داسې به یې ویل: ﴿اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰۗىِٕكَةِ قَبِيْلًا﴾ یعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصدیق وکړي؛ نو هله به یې ومنو، نو یې وفرمایل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره څما تصدیق کوي، څکه چې هغه علیم او خبیر دی، اوګوري چې زه د نبوّت وظایف انجاموم او څما له هغو ګردو مصائبو څخه چې یې تېروم، او له هغو مساعیو څخه چې په پټه او ښکاره یې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او څما په لاس او ژبه متمادیًا داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او د ده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه څما مقصد یومًا فیومًا کامیاب، بریالی، کامران، او وسیع الأثر ګرځوي، او تکذیب کوونکي ته قدم په قدم تنبیه ورکوي، چې په دې عمل سره بیخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آیا دغه د الله تعالی له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوی کې صادق یم؟ آیا له یوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

﴿وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاۗءَ مِنْ دُوْنِهٖ ۭ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰي وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ۭ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۭ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا ۝۹۷﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې یې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته دوی ته نور دوستان بې له دغه (الله څخه چې سمه لاره وروښیي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قیامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې ړانده او ګونګیان او کاڼه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زیات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسیر: یعنې د قیامت په ځینو مواطنو کې به کفّار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګیان او کاڼه کړی شوي بیولی کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې لویو اصحابو عرض وکړه، چې یا رسول الله ! دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بیولي کیږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه قادر مطلق یې چې پر پښو بیولی شي؛ همغه قادر دی چې په سر یې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخیانو پرمخې کشول (راښکل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِي النَّارِ عَلٰي وُجُوْهِهِمْ ۭ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ﴾ (۲۷ جزء د القمر (۴۸) آیت (۳) رکوع).

﴿ذٰلِكَ جَزَاۗؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا ۝۹۸﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آیتونو څمونږ او ویل به دوی: آیا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې ریژېدلې، آیا مونږ خامخا بیا پورته کاوه شو په پیدایښت نوي سره؟ !.

﴿اَوَلَمْ یَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰۤی اَنْ یَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَیْبَ فِیْهِ ؕ فَاَبَی الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ﴾ ۹۹

آيا نه ګورې دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) يې پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پيدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی يې دی دوی ته يو اجل (نېټه) چې نشته هيڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هيڅ شی) مګر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسير: يعنې هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام يې پيدا کړي دي، نو آيا هغه ته ستاسې په شان د يوه وړوکي شي پيدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن (غافر) سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع).

﴿فَاَبَی الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا﴾ يعنې سره د دومره واضحه وو مضامينو او دلائلو د اورېدلو سره هم د دې بې انصافانو په کُفر او ضلال او ناشکرۍ کې همغه ترقي او پرمختګ ليدل کيږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

﴿قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّیْۤ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْیَةَ الْاِنْفَاقِ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا ﴾ ۱۰۰

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسير: په تېره رکوع کې يې فرمايلي وو: ﴿اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَیْكَ كَبِیْرًا ٭ قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰۤی اَنْ یَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ﴾ الآية - «الله تعالی په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان يو بېمثاله دولت يې عطاء فرمايلی دی»، په منځ کې يې د مخالفينو د تعنّت او عناد او له کاره وتلي مطالبات، اعراض او تکذيب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ، دلته بيا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، يعنې يوه بنده ته داسې عظيم الشأن رحمت او عديم النظير دولت وربخښل د همغه حقيقي جواد او مطلق وهّاب له شأنه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غير متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زيات څخه په زيات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پيدا کيږي، او نه د دې خبرې انديښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، يا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدّوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العياذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک وګرځولی شي؛ خو بيا هم د ده له طبيعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم يو مستحق د ورکړې څخه دومره ويرېږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په ميدان کې پاتې شم، يا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سيال او شريک يا له ما څخه زيات ښاغلی شي، په هر حال که د الهيه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وی؛ نو تاسې به هيچا ته هيڅ شی نه ورکول.

﴿وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰی تِسْعَ اٰیٰتٍۭ بَیِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّیْ لَاَظُنُّكَ یٰمُوْسٰی مَسْحُوْرًا ﴾ ۱۰۱

او البته په تحقيق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (ای محمده ! د علماوو) د بني اسرائيلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وويل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسی د سحر کړی شوي.

تفسیر: یعنې همغسې چې پاك الله تاسې ته ای محمده صلی الله علیه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظیم قرآن عنایت کړی دی، او نو ډېر مراحم یې هم پر تا مبذول فرمایلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسی علیه السلام ته ښکاره نښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنایت فرمایلي دي ځه وخت چې ده بني اسرائیلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشریف راوړی وو، که یې غواړې نو د بني اسرائیلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وکړه، او ویې ګوره چې تر کومه ځایه پورې صحیح دي.

تنبیه: هغه نهه معجزې دا دي: ۱- ید بیضاء، ۲- عصا، ۳- سنین، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ۷- قمل، ۸- ضفادع، ۹- دم (په ځینو تفاسیرو کې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر، بحر او رفع الطّور راغلي دي)، د الأعراف «د سورت په (۱۶) رکوع کې ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ﴾ الآیة ـ په تفاسیرو کې مو د هغه تفصیل لیکلی دی، هلته دې وکتلی شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿۱۰۲﴾

وویل (موسی بیا) خامخا په تحقیق پوهېږې (ته پخپل زړه کې) چې نه دي نازلې کړې دغه (نهه معجزې هیڅا) مګر رب د اسمانونو او د ځمکې، معجزې ښکاره (چې هر یوه دلالت کوي په نبوّت ځما)، او په تحقیق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاك شوي (مغلوب کم عقله).

تفسیر: یعنې اګر که ستا ژبه انکار کوي، مګر ستا زړه ډېر ښه پوهیږي چې دغه عظیم الشأن نښان ستا د سترګو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولی دی، چې د آسمان او د ځمکې حقیقي مالك دی، اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبّر د لارې له حقه انکار وکړي، د هغه په نسبت به پرته له دې نه څه خیال کولې شي، چې د ده د تباهۍ وخت پر سر رسېدلی دی، له دې نه معلوم شو چې ایمان د پوهېدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی (یعنې عقیده او عمل): ﴿وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۱۴) آیت اوله رکوع).

فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دې چې وخوځوي او لرې کړي دوی له ځمکې (د مصر)؛ نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوك چې له ده سره وو ټول.

تفسیر: کله چې فرعون ولید چې ورځ په ورځ د موسی علیه السلام اثر زیاتیږي؛ نو داسې اندېښنه ور پیدا شوه، چې بني اسرائیل چېرې زور او قوت ونه نیسي، نو ځکه یې د هغوی په زیات ربړولو (تکلیف کولو) شروع وکړه، او داسې یې مقرره کړه، چې دوی په مصر کې په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شي، خو بالآخر مونږ همدغه فرعون او فرعونیان پر ښنبودل، او د قلزم په بحیره کې مو ګرد هغه ظالمان ډوب کړل.

وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ویل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائیلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمکه (د مصر) کې؛ نو کله چې راشي وعده د آخرت (یعنې قیامت)؛ نو به راولو تاسې (سبطیان او قبطیان په محشر کې حساب ته یو ځای) ګډوډ.

تفسیر: یعنې پاك الله د ظالمانو بېخ او بکرو ویست، او تاسې ته یې د هغوی د مریېتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسایی (آرام) سره تلی شئ، کله چې قیامت راشي بیا به یو ځلې تاسې او ستاسې تباه شوي دښمنان سره یو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعید، هالك او ناجي دائمي فیصله صادریږي.

﴿وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ؕ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝۱۰۵﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه یې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مګر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ یې د لوی قرآن په لوري وګرځاوه، یعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پرېږدئ، لیکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوي دي؛ په هغو کې له ګردو څخه لویه علمي معجزه همدغه عظیم الشأن قرآن دی، چې هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظیم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لېږلی دی، او پوره په همغه صداقت سره تاسې ته رسېدلی دی، او په منځ کې یې لږ څه تغییر او تبدیل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۲) رکوع، (۱۴) آیت).

﴿وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ۝۱۰۶﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده !) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر: د لوی قرآن له رالېږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبّر او تذکّر وایي، لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دي: ﴿كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْٓا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۲۹) آیت (۲) رکوع)، نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بېل بېل کړی شوي دي، څو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهیلات وي، او د ویونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو یې ځکه را نازل کړ؛ چې څرنګه حالات به راوړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدایات صادرېده، څو هغه جماعت چې وروسته له دې نه د ګردې دنیا معلّمان او لاره ښوونکي ګرځېدل؛ د هر آیت او حکم موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آیت د بې موقعه استعمالولو ګنجایش نه وي پاتې.

﴿قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ۝۱۰۷ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ۝۱۰۸﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې ایمان راوړئ په دې قرآن یا ایمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي دوی (په ځمکه) په زنو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظیمًا وتشکرًا). او وایي دوی: پاکي ده رب ځمونږ ته، په تحقیق سره ده وعده د رب ځمونږ خامخا کېدونکې.

تفسير: يعني تاسې يې منئ که يې نه منئ؛ د لوی قرآن د حقانيت او د رسول الله مبارك د رسالت تصديق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چې د پخوانيو سماويه وو کتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي؛ دوی د دغه پاك کلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي، او وايي سبحان الله دا څومره عجيب او غريب کلام دی، بېشکه د الله تعالی هغه وعده پوره کېدونکې ده، چې د موسی عليه السلام په ژبه د تورات په کتاب (سفر استثناء) کې کړی شوې وه چې (ای بني اسرائيلو ! زه به ستاسې په وروڼو (بني اسماعيل) کې يو نبي مبعوث کوم، چې د هغه په خوله کې به خپل کلام اچوم) بلا شُبهه هغه همدا کلام دی چې د محمد صلی الله عليه وسلّم په مبارکه خوله کې اچولی شوی دی، کله چې اهل العلم د قرآن د حقّانيت تصديق کوي؛ نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هيڅ يو اعتراض نه دی متوجّه.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ۩ ﴿١٠٩﴾

او نسکور پرېوځي دوی (پر څمکه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوی (د الله له وېرې) او زياتوي دوی ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسير: يعني کله چې پاك قرآن اوري؛ پر دوی رقّت طاري کېږي، او په سجده لوېږي، او په تواضع، عجز او نياز کې تزييد کوي، کله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوی د عجز او نياز په مراتبو کې تزييد پيدا کېږي، د اذقان (زنو) په لفظ کې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود کې زياته مبالغه کوي، ګواکې خپلې زنې هم پر څمکه لګوي، يا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنايه وي، والله أعلم.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) وبولئ تاسې الله، يا وبولئ تاسې رحمان، هر يو نوم يې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دی)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسير: د سُجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بللې) او د دعاء په مناسبت په وروستني آيت کې د «صلوة» ذکر کړی شوی دی، واقعه دا ده چې د الله تعالی له نومونو څخه د عربو مشرکينو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زيات وو، او د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ لفظ او نوم په دوی کې دومره مأنوس نه وو، البته په يهودانو کې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اسم کثير الاستعمال وو، په عبراني کې هم دغه مبارك اسم همداسې مقدّسه معنی درلوده، لکه چې په عربي کې يې لري، د بل لوري (مسيلمة الكذّاب) هم خپل لقب «رحمن اليمامة» ايښی وو.

الغرض مشرکانو پر الله د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به يې څنې خوړ، او په وحشت کې به ترې لوېدل، لکه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارك له ژبې څخه يې ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اورېده؛ نو په خپلو منځونو کې به يې ويل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع کوي، او دی پخپله ماسوا د الله څخه ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ ته هم غږ کوي.

يهودانو به داسې شکايت کولو چې په محمّدي اذکارو کې او اورادو کې ولې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د نامه ذکر په دغه اندازه زيات نه دی لکه چې په مونږ کې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آيت کې ورکړی شوی دی، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د يوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماوو د تعدّد څخه د ده د ذات تعدّد نه لازمېږي، او نه د هغه څيز د توحيد سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې يو نوم ولې په کثرت استعمالېږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاك الله هومره چې أسماء الحُسنی دي؛ له هغو څخه هر يو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؛ صحيح دی، او مقصود ترې همغه يو ذات دی، او د عنواناتو او تعبيراتو په تنوّع سره معنوَن نه بدليږي.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

او ډېر ظاهروالی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پټوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې يوه لاره (متوسّطه).

تفسير: يعني په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعيه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږېدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ويل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احاديثو کې دي: کله چې په مکّه معظّمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشرکينو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه ليږونکي او د هغه راوړونکي او هم ويونکي په نسبت او شان کې چټي (بېکاره) خبرې او اېلتې ويلې، نو ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، يعني نه دومره په زور يې ولوله، چې مشرکين يې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو يې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفيد نشي، افراط او تفريط دواړه پرېږدئ ! او متوسّطه رويه ځان ته غوره کړئ ! چې په هغې سره قلب متأثر کيږي، او تشويش بيخي ورک کيږي، نو هر کله چې دوی مدينې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شوو.

تنبيه: ددې آيت شريف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آيت شريف څخه دا راڅرګندېږي چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو ياد شي او وبلل شي په قرآني يا صحيح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو څخه ځان وساتل شي چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وی، بلکه د هری ژبی خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم اينبی وي، تر څو له هغه الحاد څخه ځان وژغورل شي چې د الأعراف په سورت کې ورڅخه منع راغلی ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

ووايه (ای محمده !) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه يې دی نيولی څوک ولد (لکه چې يهودان او نصاری يې وايي)، او نشته ده ته شريک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وايي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزی (لکه چې کتابيان يې وايي)، او نسبت د لويي وکړه الله ته (هر وخت) په لويی کاملې سره.

تفسير: له لمانځه څخه وروسته د خالص توحيد ذکر يې وفرمايه او سورت يې ختم کړ، يعني ګرد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګردو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عيوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بيخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هيڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافي لپاره بل چا ته اړ يا محتاج شي، له بل چا څخه په مدد اخيستلو کې درې احتماله کېدی شي، يا له وړو کي څخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد څخه مدد اخلي، يا له مساوي څخه لکه چې يو شريک له بل شريک څخه مرسته غواړي، يا له لوی څخه لکه چې کمزور او ضعيف انسان د ذلّت او مصيبت په وخت کې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړي، په دغه آيت کې

د دغو دريو واړو نفي وکړه شوه، ګواکې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَّلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ سره د دريیم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا﴾ کې يې د خپل عظمت او کبريائي په لوري مونږ ته توجّه راکړه.

يعنې انسان ته لازم دي چې د الله تعالی پر عظمت او کبريائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له هر راز کمزوريو څخه ارفع او اعلی وګڼي، او لطف دا دی چې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ کې د نصاری او په ﴿وَّلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمْ يَكُن لَّهُ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ کې د هغو يهودانو ترديد وشو، چې د هغو په نزد د الله بېړۍ د يعقوب عليه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولی (العياذ بالله).

تمّت سورة بنیَ اسرآئيل بعون الله وحُسن توفيقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الكَهْفِ

«د (الکهف) سورت مکي دی، پرته له (۲۸) آیت څخه او له (۸۳ـ ۱۰۱) آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آیته، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشیة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۜ ﴿١﴾

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (یې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعنې له اعلی ځنې د اعلی تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاك الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرّب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعلی او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرّف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدّس کتاب کې له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفریط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمّد په دې کتاب سره کفّار) د عذابه سخته له جانبه د الله.

تفسیر: یعنې دغه مقدّس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذّبانو د قهّار الله تعالی له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د ﴿قَيِّمًا﴾ معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعنې هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قیّما علی الکُتب السماویة»، «د ګردو سماویه وو کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وایي: «قیّما بمصالح العباد»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفّل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هیڅ د شبهې ځای نشته.

وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَاكِثِينَ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾

او زیری ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسیر: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل یعنې جنّت مراد دی، چې هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمي خوښي او ابدي راحت ور په برخه کیږي.

وَّيُنۡذِرَ الَّذِيۡنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝

او چې وویروي هغه کسان چې وایي (له ډېره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر: د الله تعالی لپاره د اولاد په تجویز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصاری» دي، او لکه چې له احادیثو څخه ظاهریږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پورې وي، بیا هم د الفاظو په عموم کې به څیني هغه یهودي فرقې چې عُزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا څیني هغه مشرکین چې «ملائکة الله» ته د الله لوڼې ویلې؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجویز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په أخصّ الخُصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمۡ بِهٖ مِنۡ عِلۡمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمۡ ؕ كَبُرَتۡ كَلِمَةً تَخۡرُجُ مِنۡ اَفۡوَاهِهِمۡ ؕ اِنۡ يَّقُوۡلُوۡنَ اِلَّا كَذِبًا ۝

نشته دوی ته په دې خبره کې هیڅ علم، او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چې راووځي له خولې د دوی څخه، نه وایي دوی مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسیر: یعنې کوم تحقیق او علمي اصول د دوی په لاس کې نشته، او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوی په عمیاء تقلید سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفۡسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمۡ اِنۡ لَّمۡ يُؤۡمِنُوۡا بِهٰذَا الۡحَدِيۡثِ اَسَفًا ۝

نو ښایي چې ته قتل کوې (وژنی) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوی (له تا نه) (یا په دوی پسې) که رانه وړي (دوی) ایمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژنې) له ډېره غمه.

تفسیر: یعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوی په چرت او غم کې خپل ځان مه کړوئ ! او مه ویلې کیږئ ! تاسې د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړې او کوئ یې، که یې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښایي چې خپل ځان دومره وکړوئ او دومره غمجن شئ !.

اِنَّا جَعَلۡنَا مَا عَلَى الۡاَرۡضِ زِيۡنَةً لَّهَا لِنَبۡلُوَهُمۡ اَيُّهُمۡ اَحۡسَنُ عَمَلًا ۝

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څیز چې دی پر ځمکه زینت (ښایست رونق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازموینه وکړو پر دوی چې کوم یو له دوی څخه ډېر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر: یعنې د هغه د رونق په طرف منډې وهي، یا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَاِنَّا لَجٰعِلُوۡنَ مَا عَلَيۡهَا صَعِيۡدًا جُرُزًا ۝

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي یو د هر هغه څیز چې پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف میدان) وچ کلک.

تفسير: يعني يوه ورځ به دغه ګردې ونې، واښه، شينکي او نور د ځمکې موجودات تولولې شي، او د ځمکې څخه تش تور ډاګ ډېر ميدان جوړېږي، هغه کسان چې د دې په ښايست او ډول سينګار خوښ او غوليږي، هغوی دې ښه وپوهيږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډيل، پرق او پروق پاتې کېدونکي شی نه دی.

﴿أَمۡ حَسِبۡتَ أَنَّ أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُواْ مِنۡ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ٩﴾

آيا ګمان کوې ته (ای محمده !) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوی له دلائلو ځمونږ ډېر عجيبه.

تفسير: يعني د الله د عظيمه قدرت په لحاظ د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ قصه چې وروسته يې ذکر راځي، داسې کومه عجيبه او غريبه خبره نه ده چې يې له حده زياته عجيبه وګڼئ، د ځمکې، اسمان، لمر، سپوږمی، ستوري، اور، اوبه، او نورو شيانو پيدا کول، او د دوی ټينګ نظام قائمول، د ضعيف البنيان انسان فضيلت پر ګردو موجوداتو، بيا په انسانانو کې د انبياوو عليهم السلام رالېږل د دوی قليل او بې سرو سامانو ډلو پر لويو لويو متکبّرانو بريالی او فاتح کول، د خاتم الأنبياء محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د ده د رفيق ابو بکر صديق رضي الله تعالی عنه نجات د کفارو د مکر او فرېب څخه او د (ثور) په غار کې تر دريو ورځو پورې د دوی دواړو صحيح او سالم ساتل، او د کفّارو تعاقب او د غار (سمڅې) تر خوله پورې راتلل او بيا نامراده او بې د مرام له نيله بېرته ګرځېدل، بالآخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوکی بې سر و سامان ډلې ته نه يواځې په «جزيرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کې په ډېر لږ مدّت کې غلبه، نصرت او بری په برخه کول، آيا دغو او د دوی په شان نور بېشماره شيان د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ له قصې څخه لږ حيرت او تعجب راوړونکي دي؟ !.

اصل دا دی چې يهودانو قريشو ته مشوره ورکړه چې د محمد صلی الله عليه وسلم څخه د امتحان او ازموينې په ډول درې سواله وکړئ: (۱) روح څه شی دی؟ (۲): د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ قصه څرنګه ده؟ (۳) د ذو القرنين قصه څه وه؟، د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ قصې ته دوی د عجيبتوب له حيثيته خاص اهميت ورکړی وو، نوځکه په دغه آيت کې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجيبه نه ده لکه چې تاسې يې ګڼئ، د هغه ځنې ډېرې نورې عجيبې او غريبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د ﴿أَصۡحَٰبَ ٱلۡكَهۡفِ﴾ مجملاً بيا مفصّلاً بيان فرمايي.

وايي چې دغه څو ځلميان د (روم) د کوم ظالم او جبّار باچا په زمانې کې وو، چې د هغه اسم ځينو «دقيانوس» ښوولی دی، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اکراه سره د بت پرستی په تعميم او اشاعت کې مصروف وو، عامو خلقو د تکليف او سختۍ او خوف او د څو ورځو دنيوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بُت پرستي يې اختيار کړه، په دغه وخت کې د څو تنو هغو ځلميانو په زړونو کې چې د هغوی تعلّق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خيال پيدا شو چې د يوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده پکار، او د دوی زړونه د الله تعالی له خشيته او د تقوی له نوره ډک وو، الله تعالی دوی د صبر او استقلال او د توکل او مېړانې له دولت څخه ماړه کړي وو، دوی د باچا په مخ کې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادری) يې دغسې نارې کړې: ﴿لَن نَّدۡعُوَاْ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهٗاۖ لَّقَدۡ قُلۡنَآ إِذٗا شَطَطًا﴾ او د دغه خپل ايماني جرأت او استقلال د مظاهرې څخه يې ګرد ليدونکي او اورېدونکي سره مبهوت او متحيّر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلميتوب رحم وکړ، او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله د دوی د فوري وژلو څخه ستر ګې پټې کړې، او څو ورځې يې دوی ته مهلت ورکړ، څو دوی پخپلې دغې معاملې کې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلميانو داسې مشوره سره غوټه کړه، چې په داسې د فتنې په وخت کې چې مونږ د جنګ او د تشدّد له لاسه عاجزان شوي يو، او په هر حال کې ځمونږ د قدمونو د ښوييدلو وېره او خطره شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په کوم غار کې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع کې بيا له هغه ځايه ووځو، نو يې دعاء

وکړه چې: «ای الله ! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه ! او د رشد او هدایت په لارې د تللو ګرد انتظام مونږ ته وکړه !».

بالآخر دوی له ښاره ووتل، او په کوم نژدې غره کې یې پناه ونیوله، او له خپلو ملګرو څخه یو تن یې مأمور کړ، چې د لباس په تغییر سره کله ناکله ښار ته ورځه ! او ځمونږ د ټولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه ! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه ! کوم سړی چې پر دغه کار مامور وو، هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چې نن په ښار کې رسماً ځمونږ تعقیب او پلټنه کېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پته او سراغ وروښيي، دوی په همدغو مظاهرو کې وو، چې یو ناڅاپه الله تعالی پر دوی خوب طاري کړ، ویلي کیږي چې د حکومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه؛ خو د دوی درک او سراغ یې ونه موند، او سترې ستومانه کښناستل.

بالآخر د باچا له رایې سره سم د ښیښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیّزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او په یو محفوظ ځای کې کېښود شو، څو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکی نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکې طریقې تښتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی، ممکن دی چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پته پیدا او ځینې نور عجیب او غریب واقعات هم څرګند شي.

دغه ځلمیان پر کوم مذهب (دین) وو؟ په دغه کې اختلاف دی، ځینې وایي چې نصرانیان یعنې د مسیح علیه السلام د اصلي دین تابعان وو، لیکن ابن کثیر (رحمه الله تعالی) د قرائنو له مخې دې ته ترجیح ورکړې ده، چې د ﴿اَصۡحٰبَ الۡکَهۡفِ﴾ قصه د مسیح علیه السلام د زمانې څخه پخوانی قصه ده، و الله أعلم.

تنبیه: «رقیم» د غره کندې او سوري ته وایي، او «رقیم» د «مرقوم» په معنی هم راځي، یعنې لیکلی شوی شی.

إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا ⑩
فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا ⑪

یاد کړه هغه وخت چې رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د وېرې د کفّارو) غار ته نو وویل دوی: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چې پرې پټ شو له غلیمه «دښمنه») او تیار کړه مونږ ته له دې کاره ځمونږ (چې مفارقت د کفارو دی) هدایت. او کېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چې هیڅ غږ یې نه اورېد او ویده پراته وو) په غار کې څو کاله په شمېر.

تفسیر: یعنې داسې یې پر غوږونو وټپول چې تر کلونو کلونو پورې په همغه سوري کې ویده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا ⑫

بیا راپورته کړل مونږ دوی لپاره د دې چې ښکاره کړو چې کومه یوه له دغو دواړو ډولو (مختلفو په ځنډ کې) ښه حساب کوونکې ده د هغه چې دوی څه مدّت تېر کړی وو (په دغه غار کې).

تفسیر: له ډېرو کلونو څخه وروسته الله تعالی دوی ویښ کړل، څو ظاهر شي چې د اختلاف کوونکو په منځ کې کوم یو د دوی د نوم د مدّت صحیح اندازه ښوولی شي؟ ظاهر دی چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته کله چې دوی ویښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب کوونکي او ګردو لیدونکو په منځ کې راز راز خبرې سره مبادله کیږي، او ځینې یې مدّت لږ ښيي، او ځینې یې ډېر څرګندوي (ښکاره کوي)، یو به اقرار کوي، او بل به یې مستبعد

ګڼي ترې انکار کوي، نو دوی يې راوپښ او دا يې ورونښوده چې کوم يو جماعت سم له حقيقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعيت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقيقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عُقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جګړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتيا) سره، بېشکه دوی داسې ځلميان دي چې ايمان لري په رب خپل، او زيات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَ مِن دُونِهِ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

او ټينګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوّت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وويل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهيت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقيق ويلی به وي مونږ هلته خبره خطا لويه دروغه.

تفسير: يعني زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کښېنود او خپله خبره يې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهيت» او «ربوبيت» دواړه همده ته وړ (لايق) او مخصوص دي.

هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

دا کسان قوم ځمونږ نيولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شريکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير: لکه چې موحّدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکين هم پخپله دعوی کې رښتين وي؛ نو کوم واضح دليل ولې نه وړاندې کوي؟ که يې وړاندې کړي؛ نو له کومه به يې راوړي؟ دروغ پښه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شريک دروي.

کله چې دقيانوس أصحاب الكهف ته درې ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تماميدلو د درې ورځو وتښتېدل؛ نو (يمليخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې يې وويل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسې:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُم مِّنْ أَمْرِكُم مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چې په څنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونيسئ تاسې هغه غار ته (او ډېره شئ په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالی).

تفسیر: یعني «کله چې د مشرکانو له دینه مونږ بېل یو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوی څخه بېل اوسو، او کله چې د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه شو؛ نو ښایي چې له هر طرفه وشکوو، او خاص خپل لوی الله جلّت عظمتُه په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلطّف ته امیدواري ولرو»، پخپلو منځونو کې یې سره داسې مشورې وکړې، په پای کې لاړل او د غره په سمڅې کې کېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَت تَّزَاوَرُ عَن كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَت تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿۱۷﴾

او وینې به ته لمر کله چې راخیژي نو میلان کوي له غاره د دوی ښي طرف ته، او کله چې لوېږي؛ نو پرېږدي دوی (اوترې تېرېږي) کیڼ طرف ته، او دوی په ارت میدان کې دي له دې غاره، دغه (مذکوره احوال د دوی) له دلائلو او ښنو د الله دی، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دی د سمې صافې لارې موندونکی، او هر څوك چې ګمراه یې کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته کوم ولي دوست لاره ښوونکی.

تفسیر: یعني الله تعالی پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسې دېره ځای په لوري لار ښوونه وکړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامۍ او خوشالۍ سره پرېوتل، نه د ځای د تنګوالي څخه د دوی زړونه خفه وو، او نه لمر دوی ته څه ربړ او تکلیف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې یوه وضع او هیئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به ترې وته.

﴿مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ الآیة - یعني ظاهري او باطني لاره ښوونه ګرد د ده په قبضه کې ده، وګوره څه مهال (وخت) چې ګرده دنیا سره ښویېدلې وه، «أصحاب الکهف» یې څرنګه د هدایت په لاره ټینګ او ثابت قدم کړل، او په ظاهري ډول یې هم څرنګه د یوه عجیبه سوري په طرف د دوی لار ښوونه وکړه.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿۱۸﴾

او ته به ګمان کوې په دوی (که چېرې یې ووینې) چې وېښ دي حال دا چې دوی ویده دي، او اړوو دوی په ښي اړخ او کیڼ اړخ او سپی د دوی غځوونکی دی د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار کې، که چېرې ورپورته شې ته دوی ته او نظر واچوې پر دوی؛ نو خامخا مخ به وګرځوې ته له دوی څخه په تېښته او خامخا ډك به کړی شې ته له دوی نه له وېرې.

تفسیر: وایي چې د دوی سترګې به د خوب په وخت کې هم خلاصې وې، او د دومره یو طویل خوب هیڅ یو اثر د دوی پر بدنونو نه ښکارېده، نو ځکه هر چا به چې دوی ته کاته؛ نو داسې یې ګاڼه چې دوی وېښ دي، او الله تعالی دغو ویدو ځلمیانو ته شان، هیبت او جلال وروباښه، او دوی دغه د هستوګنې ځای ته یې دومره دهشت او عظمت ورکړ چې هیچا به ورته نشو کتلی، او نه به ورنژدې کېدلی شو، څو خلق د هغه د ځای څخه ننداري جوړې نه کړي، او هلته بنداړې ونه ترې، او دوی ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه کړې، د دوی پسې یو سپی هم رهي (روان) شوی وو، چې د دغو نېکانو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو کلونو پورې ژوندی پاتې شو.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ۭ قَالَ قَاۗىِٕلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۭ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ ۭ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۭ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ
اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ۝١٩ اِنَّهُمْ
اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ۝٢٠

او همداسې (لكه چې ويده كړي وو مونږ أصحاب الكهف) ويښ كړه مونږ دوى چې پوښتنه وكړي پخپلو منځونو كې، نو ووېل يو ويونكي له دوى نه چې: څومره مدّت مو تېر كړى دى؟ نو ووېل (ورته دغو نورو چې) تېره كړې ده مونږ يوه ورځ يا يوه برخه د ورځې، ووېل (نورو) چې رب ستاسې ښه خبر دى په هغه مدّت چې تېر كړى دى تاسې، نو ولېږئ تاسې يو (ملګرى) خپل په دې سپينو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې ګوري چې كوم يو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاكيزه دى له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زيركي دې كوي (په معامله كې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هيڅ يو هم. بېشكه دوى كه خبردار (يا قادر) شي پر تاسې؛ نو سنګسار به كړي تاسې، يا به بېرته وګرځوي دوى تاسې په دين خپل كې، او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومئ) په دغه وخت كې هيڅكله.

تفسير: يعنې څرنګه يې چې پخپل قدرت سره دوى په داسې يوه اوږده خوب كې ويده كړي وو؛ همغسې يې دوى په مقرّر وخت كې راويښ كړل، كله چې پاڅېدل نو پخپلو منځونو كې يې سره په مذاكرو شروع وكړه، چې مونږ به څومره مدّت ويده شوي يو؟ څينو ووېل: «يوه يا نيمه ورځ»، يعنې ډېر لږ ويده شوي يو، بل ووېل چې په دغه خو د الله تعالى علم ډېر ښه رسيږي چې مونږ څومره مدّت ويده شوي يو، اوس كار كوئ، يو سړي ته پيسې وركړئ، او ښار ته يې ولېږئ چې له كوم دكان څخه حلال او طيّب طعام واخلي، او رايې وړي مګر دغه ضروري ده چې دغه سړى دې په ډېرې هوښيارۍ سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبير سره دې ښايي معامله وكړي چې هيڅ يوه ښاري ته څمونږ پته او نښه څرګنده (ښكاره) نشي، كه نه لويه خرابي به راپېښېږي، كه هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شي؛ نو مونږ به سنګسار كړي، يا به مونږ په جبر او اكراه سره له دغه حقّاني دين څخه واړوي، (العياذ بالله) كه داسې كومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلى كاميابي او فلاح چې مونږ يې غواړو له سره نه حاصليږي، څكه چې د حق دين څخه اوښتل اګر كه په جبر او اكراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو كار نه دى.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ
بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۭ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۭ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰٓي اَمْرِهِمْ
لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ۝٢١

او همداسې (لكه چې مو ويښ كړي وو دوى) خبر كړ مونږ (خلق) پر دوى باندې چې پوه شي (دغه د حشر منكران چې) بېشكه وعده د الله حقه ده، او بېشكه قيامت (چې دى) نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغه كې، (او خبر كړل مونږ دغه خلق په أصحاب الكهف) كله چې جګړې كولې دوى په منځ خپل كې په كار خپل، نو ووېل: (دغو خلقو يو بل ته) چې جوړه كړئ پر دوى يو بناء، رب د دوى ښه عالم دى په (احوال د دوى)، ووېل هغو كسانو چې غالب وو په كار د دوى چې: خامخا جوړ به كړو مونږ هرومرو پر دوى باندې مسجد (چې لمونځ په كې وكړى شي).

تفسیر: یوه له دوی څنې پیسې واخیستې او ښار ته ننوت، خو د ښار ګرد شیان د ده په نظر کې پردي او غیر متعارف ښکاره شول، په دغه مدّت کې څو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او ګرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځایه کومه قدیمي خښه کړې خزانه موندلې ده، څو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانۍ لیکلې تخته وغوښته، چې پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کې لادرکه او ترې تم شول، له تحقیقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جګړه نښتې وه، چا به ویل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، څوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا یو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته یې چې له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالآخر د آخرت منکران هم د دې حیرت راوړونکي ماجری له لیدلو او اورېدلو سره په آخرت متیقّن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبیه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلي بیا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه: ځینو د ﴿إِذۡ یَتَنَـٰزَعُونَ بَیۡنَهُمۡ أَمۡرَهُمۡ﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الکهف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود، چې هغه څو تنه ځلمیان چې یو ناڅاپه سره ورک او ترې تم شوي وو چېرې لاړل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهیسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟دوی چېر ته لاړل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور ګرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځینو یو شی او ځینو بل شی ویل، چې یو ناڅاپه الله تعالی د حقیقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه ګرد اختلافات یې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُواْ ٱبۡنُواْ عَلَیۡهِم بُنۡیَـٰنࣰاۖ﴾ الآیة ـ دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الکهف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ یا یې انتقال وکړ؟ که انتقال یې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ یا به تر کله ژوندي پاتې کیږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د یادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه څنې زائرینو ته څه سهولت پېښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلي د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوري پورې رسیدلي دي؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشرّف شوي دي؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړیو چې د «أصحاب الکهف» پر اسلامي دین وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې یو معبد تعمیر شي، د أصحاب الکهف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقیان وو، لیکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت یې جوړ کړی وو نصرانیان وو، ابو حیّان په «بحر محیط» کې د «أصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فلیراجعه.

سَیَقُولُونَ ثَلَـٰثَةࣱ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَیَقُولُونَ خَمۡسَةࣱ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَیۡبِۖ

ژر به وایي (یعقوبیه چې دوی) درې دي څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وایي (نسطوریه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ویشتل په غیب سره، (دا ټولې وینا ګانې دي بې دلیله).

تفسير: يعني سامعين به د «أصحاب الكهف» د قصې له اورېدلو څخه وروسته لګه چې د خلقو عادت دی اټکلي غشي ولي، يو به وايي چې دوی درې وو، څلورم د دوی سپی وو، بل به وايي چې دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښيي، ليکن دغه ګرد اقوال داسې دي لکه چې څوک بې د نښې له ټاکلو څخه تيرې (ګټې) وولي، ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ويلو کې برسېره په جهل، د رسول الله صلی الله عليه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلی الله عليه وسلم په دغه معامله کې څه فرمايي؟ ځکه احتمال لري چې يهودانو د هغو صحيح تعداد اوه ښوولی وي، چې د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمايي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

او وبه وايي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوی) اوه دي او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووايه (ای محمده ! دوی ته)رب ځما ښه علم لري په شمېر د دوی، نه پوهيږي په (شمېر د) دوی مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه کوه (ای محمده !) په باب د دوی کې مګر جګړه ښکاره، او فتوی مه غواړه په باب د دغو کې له دغو (کتابيانو) څخه له هيڅ يو (ځکه چې ته پخپله پرې خبر يې په وحيه سره).

تفسير: د عدد په معلومولو پورې کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چې الله تعالی راښودلې ده، له هغې څخه د زيات تحقيقاتو پسې لوېدل او هغومره ترديد چې الله تعالی فرمايلی دی، له هغه څخه زيات ترديد اوجګړې نښلول؛ فضول دي.

ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه فرمايي: زه د هغو قليلو کسانو څخه يم (چې هغوی د قرآني سياقه معلوم کړی دی چې) أصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دي، ځکه چې الله تعالی هغو پخوانيو دواړو اقوالو ته ﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ وفرمايه، او درېم قول سره يې ونه فرمايل، علاوه پر دې د بيان اسلوب هم بدل شوی دی، په پخوانيو دواړو جملو کې «عطفيه واو» نه وه، او په درېيم کې شته، او د ﴿وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکې دغه خبرې ته زور ورکول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصيرت او وُثوق سره د واقعې له تفصيله واقف دی، ځينو د دې په تأييد کې دا هم ويلي دي چې: پخوا له دې نه له ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ څخه د يوه تن قول راڅرګند (ښکاره) شو، او له ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ الآية ـ څخه پرته له هغه قائل څخه د دريو تنو نورو قائلينو پته ولګېده، له ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ الآية ـ څخه برسېره په دوی د دريو تنو قائلينو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلا لږ تر لږه ښايي دوی اوه تنه وي، چې سپی ترې مستثنی پاتې دی.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ وَاذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

او مه وايه له سره په هيڅ باب کې چې بېشکه زه کوونکی يم د دغه کار سبا مګر (متّصل ورسره ووايه ای محمده !) که اراده فرمايلي وي الله، او يادوه رب خپل کله چې دې هېر شي، او ووايه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې سمه صافه لار وښيي ماته رب ځما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېکه لاره).

تفسير: د «أصحاب الکهف» قصه په تاريخي کتابونو کې له نادراتو څخه ليکلې شوې وه، او هر سړی ترې نشو خبرېدی. مشرکينو د يهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دغه سوال وکړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوی مقصود امتحان وو، ځمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم وعده وفرمايله چې سبا به يې دروښيم، ځکه متيقن وو چې جبرئيل عليه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوی ته به يې ووايم، خو جبرئيل عليه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول، بالآخر د الله تعالی له جانبه دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې یې نصیحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هیڅ یوې خبرې په نسبت بې د﴿إِنْ شَآءَ ٱللَّهُ﴾ څخه نه ښایي چې وعده وفرمایي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په یاد راشي ﴿إِنْ شَآءَ ٱللَّهُ﴾ ووایه !، او امیدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زیاته کړي، یعنې هیڅ شی هیڅکله به له تاسې هېر نشي.

﴿وَلَبِثُوا۟ فِى كَهْفِهِمْ ثَلَٰثَ مِا۟ئَةٍ سِنِينَ وَٱزْدَادُوا۟ تِسْعًا ۝٢٥﴾

او مدّت تېر کړی وو دغو (ځلمیو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زیات کړي وو پرې دوی نهه (قمري کلونه نور هم).

تفسیر: یعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ویده وو، او په قمري سره (۹) کاله نور زیات شو.

﴿قُلِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا۟ ۖ لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِۦ وَأَسْمِعْ ۚ﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخیر) کړی وو په هغه کې)، خاص همده لره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه لیدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسیر: یعنې مؤرخین د دوی د ویدېدلو او د بیا ویښېدلو مدّت راز راز بیانوي، خو له ګردو څخه صحیح او صواب همغه ده چې الله تعالی یې ښیي، څکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هیڅ یو شی د ده له سترګې څخه نشي تېروتی.

﴿مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِى حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ۝٢٦﴾

او نشته چېرې دوی ته بې له ده نه هیڅ دوست، او نه شریکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هیڅوک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د ده علم محیط دی؛ د ده قدرت او اختیار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُۥ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ﴾ په علم کې هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دي، د قدرت په اختیاراتو کې هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشي کېدی.

﴿وَٱتْلُ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِۦ مُلْتَحَدًا ۝٢٧﴾

او ولوله (ای محمده ! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غیر له دغه (الله) څخه هیڅ ځای د پناه (که قصد یې وکړې).

﴿وَٱصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ﴾

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې یعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسیر: یعني دِ ده د لقاء، لیدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول اوسیږي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تمیز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پېژني، اګر که د دنیوي حیثیته دوی معزّز او مالدار نه دي، لکه په لویو اصحابو کې په دغه وخت کې عمّار، صُهیب، بلال، ابن مسعود، خَبّاب، سلمان او نور رضوان الله تعالی علیهم أجمعین، نو داسې مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وګرځوه، او د هیڅچا په ویلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بېلوه !.

وَلَا تَعۡدُ عَيۡنَاكَ عَنۡهُمۡ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ

او نه دې تیریږي (وړاندې دواړه) سترګې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زینت (ښایست) د دې ژوندون لرِ خسیس.

تفسیر: یعني د دغو غریبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصینو مؤمنینو څخه له سره خپلې سترګې مه اړوه ! او لویو لویو غټو متکبرانو دنیادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره ! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دین ډېر ښه رونق او ښایست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزّت او رونق په مادي خوشحالی او د سپینو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط، بلکه په ایمان او تقوی او اعلی درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا تُطِعۡ مَنۡ أَغۡفَلۡنَا قَلۡبَهُۥ عَن ذِكۡرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمۡرُهُۥ فُرُطٗا ﴿٢٨﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره څمونږ او متابعت یې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسیر: یعني د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه یې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنیوي نشو کې مست او لا یعقل او د الله تعالی له یاده بیخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښی او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګیا دی، د الله تعالی په عبادت کې تکبّر، لویي، ځانمنې (خودنمایي)، هوا پرستي، تقدم او تعالِي د دوی (رواج) او دستور دی، اګر که دوی ظاهراً ډېر بډایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په روایاتو کې راغلي دي چې د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکینان، خواران، غریبان چې ګرد سره اوپرهګان (خوار) دي، لرې کړئ ! څو مونږ غټان، مشران، لویان او سرداران تاسې سره کینو»، ګواکې مسلمانانو ته اوپړه او کفّارو ته یې بډای او سردار وویل، ممکن دی چې د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غریبانو په بېلولو کې د لږ څه مدّت لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کیږي، او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبّرانو دغه خبرې مه اورئ !، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بیخي چټې او بېکاره دي، په دوی کې د حقیقي ایمان د قبلولو رنګک او استعداد نشته، نو بیا محض د موهومې فائدې لپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پر ښودی شي؟.

وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ایمان) وکړي؛ نو ایمان دې راوړي ! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسیر: یعني د الله تعالی له جانبه رښتیا رښتیا خبرې اوروليٰ شوي دي، الله تعالی د چا د منلو او نه منلو هیڅ پروا نه لري، هر څه نفع یا نقصان چې پیښیږي؛ هغه به یواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر یوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دی.

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا۟ يُغَاثُوا۟ بِمَآءٍ كَٱلْمُهْلِ يَشْوِى ٱلْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بېشکه چې مونږ تیار کړی مو دی لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوی پردې د هغه، او که فریاد وکړي (دوی له تندې) نو فریاد به یې واخیستی شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لکه زوې (یا د تېلو خته) چې وریتوي به مخونه، بد څیز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام یا) له وجې د انتفاع.

تفسیر: یعني د ګرمی له شدّته به تږي کیږي، نو «العطش ! العطش !» نارې به وهي، نو د تېلو تلچټ (خیری، پاتې) یا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولی کیږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوی خوله او کولمې به سره ټول وریتې او تباکې وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) بېشکه مونږ نه ضایع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر نېک وي له جهته د عمل.

أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمُ ٱلْأَنْهَٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ ۚ نِعْمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، په لاس کولی به شي دوی ته په دغه جنت کې وښې له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتیان) جامې زرغونې له نریو وریښمو او له پیړ، پنډ (غټو) وریښمو، تکیه کوونکي به وي په دغه جنتونو کې پر تختونو باندې، څومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه)، او څومره ښه دي (دا جنتونه) ځای د آرام.

تفسیر: ښایي چې د جنتي جامو (کالیو) مخ د نریو وریښمو او استر یې د پړبړو (غټو) وریښمو څخه وي، کما یُفهم من قوله تعالی: ﴿بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۵۴) آیت (۳) رکوع)، یا دواړه به سره بېل بېل استعمالیږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» کې دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي چې: سره زر او رېښمین کالي نارینه وو ته په جنت کې ور رسیږي، هر څوک یې چې دلته اغوندي؛ هلته به یې نه اغوندي.

جنتیانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چپرکټو او پالنګونو تکیه لګولې په نهایت عزّت او احترام سره به ناست وي.

وَاضۡرِبۡ لَهُمۡ مَّثَلًا رَّجُلَيۡنِ جَعَلۡنَا لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيۡنِ مِنۡ اَعۡنَابٍ وَّحَفَفۡنٰهُمَا بِنَخۡلٍ وَّجَعَلۡنَا
بَيۡنَهُمَا زَرۡعًا ۝٣٢

او وښيه بيان کړه ته دوی ته يو مثال (د کفّارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ور کړي وو) مونږ يو له دې دواړو ته دوه باغونه له انګورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پيدا کړی وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسير: دغه يې د غني کافر او فقير مؤمن مثال بيان وفرمايه، چې د هغه په ضمن کې د دنيا بې ثباتي، د کفر او تکبّر بد انجامي، او د ايمان او تقوی پر مقبوليت باندې تنبيه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بيان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ يا محض د تفهيم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثيلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو ياد شوو باغونو په چارچاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښېنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصيص ورکړی شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تيار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كِلۡتَا الۡجَنَّتَيۡنِ اٰتَتۡ اُكُلَهَا وَلَمۡ تَظۡلِمۡ مِّنۡهُ شَيۡـًٔا ۙ وَّفَجَّرۡنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ۝٣٣

دې دواړو باغونو ورکول به يې مېوې خپلې (پوره) او نه به يې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هيڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې وياله.

تفسير: يعنې داسې نه وو چې يو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو ، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، يا په يوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗۤ اَنَا اَكۡثَرُ مِنۡكَ مَالًا وَّاَعَزُّ نَفَرًا ۝٣٤

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وويل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زيات يم له تا نه له جهته د مال، او ډېر عزتناک يم له جهته د سړيو.

تفسير: يعنې مال، دولت، ملاتړ، سړي ما سره له تا نه زيات دي، که زه د شرک او کُفر په اختيارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسايي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ د ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه يې وروسته په تأسّف او ارمان سره وويل: ﴿يٰلَيۡتَنِيۡ لَمۡ اُشۡرِكۡ بِرَبِّيۡۤ اَحَدًا﴾، معلومېږي چې د هغه غريب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصيحت به يې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې يې داسې ورته وويل چې: زه له تا نه په مال، اولاد، سړي، ملاتړ او هر شيز کې زيات يم، نو څرنګه به يقين کوم چې زه پر باطل او تا غوندې مفلس او ناداره به په حق وی؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ ۚ قَالَ مَاۤ اَظُنُّ اَنۡ تَبِيۡدَ هٰذِهٖۤ اَبَدًا ۝٣٥ وَّمَاۤ اَظُنُّ السَّاعَةَ
قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنۡ رُّدِدۡتُّ اِلٰى رَبِّيۡ لَاَجِدَنَّ خَيۡرًا مِّنۡهَا مُنۡقَلَبًا ۝٣٦

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ويې ويل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هيڅکله، او نه کوم زه

گمان په قیامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بیا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هرومرو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسیر: یعنی دی په شرك كې مبتلا وو، د كبر او غرور په نشو د ده دماغ ډك وو، نورو ته به یې په سپكه سره كتل، او حقیر به یې ګڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به یې نظر نه وو، او نه په دې پوهېده چې وروسته به یې انجام څه كیږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به یې خپل ابدي خیر ګڼلو، ده فكر كولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تیریږي، او ګرد انتظامات مې داسې مكمّل كړي دي چې څما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباه كېدو او خرابېدلو كومه ظاهري اندېښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه یقین نه لرم چې د مړ كېدلو څخه وروسته د هډوكي بځركي ته بیا دوهم ځلې نوی ژوند په برخه كیږي؟ او مونږ به د پاك الله په مخ كې وړاندې كیږو، لیكن كه همداسې وشو؛ نو یقیناً ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راورسیږي، كه څمونږ دغه حركات د الله تعالی خوښ نه وی؛ نو په دغه دنیا كې به یې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه كولی؟ ګواكې د دې دنیا راحت او هوسایي (آرام) د هغه جهان په خوښۍ او هوسایۍ باندې دلیل دی، چې زه به هلته هم مزې او چړچې كوم.

قَالَ لَهٗ صَاحِبُهٗ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِيْ خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ﴿۳۷﴾ لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّيْ وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّيْٓ اَحَدًا ﴿۳۸﴾

وویل (دغه كافر) ته (مؤمن) ملګري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې كولې له دغه كافر سره: آیا كافر شوې پر هغه (ذات) چې پیدا كړی یې ته (په اول كې) له خاورې، بیا یې له نطفې، بیا یې برابر كړې ته سړی (روغ په اندامونو). لیكن زه وایم شان دا دی چې الله رب څما دی، او نه شریكوم زه له ربه خپله سره هیڅوك.

تفسیر: یعني هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم علیه السلام یې له بې جانه خاورې څخه، بیا ته یې د څمكې د حاصلاتو له خُلاصې او له یوه څاڅكي ناڅیزه اوبو څخه پیدا كړې یې، او ژوندون یې دربخښلی دی، او روحاني او جسماني قوّتونه یې دركړي دي، او لوی غښ انسان یې درڅخه پیدا كړی دی، نو آیا ته له دې نه انكار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرګه بیا ژوندی كوي؟ یا دغه دركړی نعمت به له تا نه بېرته نشي اخیستی؟ څما عقیده خو داسې نه ده، بلكه زه پوره یقین لرم چې هم هغه لوی ذات یواځې څمونږ رب دی، د ده په الوهیت كې بل هیڅوك شركت نه لري، او د ده د حكم او ارادې په مقابل كې هیڅوك هیڅ نشي ویلی او كولی، او نه خپله سا اخستی شي.

وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ ۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ

او ولې نه په هغه وخت كې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ویل: هغه چې اراده وفرمایي الله (هغه كیږي)، نشته قوّت (هیچا لره په هیڅ كار مګر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعني مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تكبّر، او ځانمنی (خودنمایی) او د كُفر ویلو څخه آفت نازلیږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ﴾ ویلي وی، یعني د هر هغه څیز چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ عطا كوي یې، څه زور او قوّت چې په مونږ كې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی، كه الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو په یوه شېه كې هغه ګرد سلب او بېرته یې اخلي، په روایاتو كې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل كور كهول او نور ځای كې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې ووایي: ﴿مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ﴾

إِن تَرَنِ أَنَا۠ أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّيٓ أَن يُؤۡتِيَنِ خَيۡرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرۡسِلَ عَلَيۡهَا
حُسۡبَانًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَتُصۡبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوۡ يُصۡبِحَ مَآؤُهَا غَوۡرًا فَلَن تَسۡتَطِيعَ لَهُۥ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته وينې ما چې زه لږ يم له تا نه د جهته د ماله او بچو. پس (امید لرم چې ژر دی چې) رب ځما راکړي ما ته (په دنيا او په آخرت کې) بهتره له باغ ستا، او چې ولېږي پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) اسمانه، پس سبا ته وګرځي (باغ ستا) ډاګ میدان ښوی (چې ښویيږي پرې سړی) بې زرغونه. یا سبا ته وګرځي اوبه د دې باغ وچې ډوبې پس له سره به نه توانېږې دې ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسير: يعنې يوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوځي یا بل کوم سماوي آفت نازل شي چې ستا د دغه تکبّر او غرور د نتائجو په سزا کې ستا دغه باغ ډاګ ډېر او سپېره او ترې صاف میدان جوړ کړي، یا د دغې ویالې اوبه وچې شي، او بیا سره له ډېر زيار (محنت) ايستلو او کوښښ اوبه په کې ونه بهيږي.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِۦ فَأَصۡبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيۡهِ عَلَىٰ مَآ أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
يَٰلَيۡتَنِي لَمۡ أُشۡرِكۡ بِرَبِّيٓ أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او چاپېر کړی شو په انواعو د مېوو د هغه (باغ یا سړي يعنې هلاک شو)، پس وګرځېد په وخت د سبا کې چې اړه وه یې څټ او مخ د ارغویو خپل (یا مړل یې لاسونه او ورغوي خپل)، (له خپګانه) پر هغه مبلغ چې لګولی وو پر دغه باغ، حال دا چې دغه باغ لوېدلی وو پر ځیلو (مناګانو د تاکو کورو) خپلو، او وایي: ای کاشکې ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو مې دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «آخر د ده پر باغ باندې هم هغسې وشوه چې د دغه ښه سړي له خولې څخه وتلي وو، په شپه کې سماوي آفت د اور په صورت راغی، او ګرد باغ یې وسوځوه، او د ایرې ډېرۍ یې ترې جوړه کړه، مال یې لګولی وو د پنګې (رأس المال) د تزييد لپاره، خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه یې له لاسه ووتل»، د باغ خاوند په ژړا او انګولا سر شو، مګر:

څه په کار ده اوس ژړا او انګولا «««»»» لوښي مات او غوړي توی شو په بيديا.

او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالی له وېرې نه وو، بلکه تش د دنيوي ضرر رسېدلو په بناء وو.

وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه وه ده ته کومه ډله چې مدد یې کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کې) غیر له الله، او نه وو دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کې).

هُنَالِكَ ٱلۡوَلَٰيَةُ لِلَّهِ ٱلۡحَقِّۚ هُوَ خَيۡرٌ ثَوَابًا وَخَيۡرٌ عُقۡبًا ﴿٤٤﴾

په دې وخت کې ګرد ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته.

تفسير: يعنې د هر عمل هر بدل چې دی ورکړي؛ هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځای کې د همده واک او اختيار چليږي، او هيڅوک هيڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فيصله کې څه مداخله وکړي، يا څه ګوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۴۵﴾

او بيان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسيس (په تازګۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو اوبو چې نازلې کړې دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو يو بل سره ګډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وګرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي يې بادونه، او دی الله پر هر څيز باندې توانا قادر (چې ځينې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسير: يعنې د دنيا د دغه عارضي پسرلي او د فاني او سريع الزوال ښايست او سينګار مثال داسې وګڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولوېږي، او هغه يو په يو تکه شنه او ژوندی شي، او پر ګڼو شينکيو او ونو ښايسته شي، او مختلفې ترکودې (نباتات) ځني خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتيا په کې پيدا شي، مګر څو ورځې وروسته هغه تک زيړ واوړي، او په وچېدلو او رژېدلو باندې شروع وکړي، بالآخر په يوه وخت ګرد سره لو او قطع او پرې او وربېل شي، او بيا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړی شي، او په هوا کې والوځولی شي، د دنيا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تېرايستونکی ښايست او سينګار همداسې وګڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځي، بالآخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او ګرد سره لرې او پرې شي، او ډاګ ډېر صاف ميدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړی شوې ده.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿۴۶﴾

مال (د دنيا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زينت (رونق) ښايست د دې ژوندون لږ خسيس دی، او باقي پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خير غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خير) غوره دي له جهته د اميد.

تفسير: يعنې وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هيڅ په کار نه راځي، او يواځې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر يا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکی وي، په حديث کې دغه کلمات طيبات:)سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله(له الباقيات الصالحات څخه فرمايلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دی، که نه ګرد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ﴾ دا دي چې د داسې يوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، يا کومه نېکه طريقه وچلوي، يا مسجد، يا کوهی، يا سرای، يا باغ، يا کومه مزرعه وقف کړي، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه ګرد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالی له جانبه ښه بدل موندل کېدی شي، او انسان پرې عمده توقّعات قائمولی شي، د دنيا پر فاني او زائلې خوشالۍ طويل او عريض اميدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿۴۷﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او ګورې به ته (ای انسانه !) ځمکه ښکاره (صاف ميدان)، او راجمع به کړو دوی (يعنې خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه يو تن هم (نه له اولينو او نه له آخرينو).

تفسير: يعني كله چې قيامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځايه الوځي، بلكه دغه لوى او درانه غرونه هم لكه ټكولى شويو وړيو غونډې په هوا كې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمكه به له يوه سره تر بله سره پورې صاف هوار ميدان شي.

وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّن نَّجْعَلَ لَكُم مَّوْعِدًا ﴿٤٨﴾

او وړاندې به كړى شي دوى په رب ستا صف صف (او وبه ويلى شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقيق راغلئ تاسې مونږ ته لكه چې پيدا كړي وئ مونږ تاسې ړومبى ځلې (له خپلې موره)، بلكه ګمان كولو تاسې (اى منكرينو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځاى او وخت د وعدې.

تفسير: د بعث منكرينو ته به د تقريع او توبيخ په ډول وويلى شي، چې تاسې خو قيامت او نورې ايماني خبرې چټې (بېكاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنيوي ساز سامان او اثاثه چېرې پرېښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومئ؟.

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ۚ وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

او كېښودلى به شي كتاب (أعمالنامې په لاسونو د خلقو كې) پس ګورې به ته ګناهګاران ويرېدونكي له هغه نه چې په كې (ليكلي) دي (له ګناهونو)، او وايي به اى هلاكه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دى) څه حال دى د دې اعمالنامې (ځمونږ)چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لويه، مګر چې حساب كړې يې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوى هغه څيز چې كړى وي (په دنيا كې په خپل مخ كې) حاضر، او نه كوي ظلم رب ستا پر هيچا (چې كومه ګناه يې نه وي كړي او ويې ليكي).

تفسير: يعني د هر يوه اعمالنامې وركولى كيږي، دوى به په هغه كې د خپلو اعمالو فهرست (نوم ليك) ولولي، او مجرمين به له خپلو ګناهونو سخت ويرېږي، او وايي به الله پوهيږي چې نن څرنګه سختې سزاوې رارسيږي؟ په دغه اعمالنامه كې به يې د ذرې ذرې عمل تر سترګو لاندې وي، او هره يوه وړه او لويه نيكي او بدي به په دغه اعمالنامه كې مندرجه او ليكلې مومي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ ۗ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۚ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وكړئ تاسې (تعظيمًا) آدم ته پس سجده وكړه (ټولو) مګر (ونه كړه سجده) ابليس، وو دى (اصلا) له پېريانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترك د سجدې)، آيا پس نيسئ تاسې ابليس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره يې منئ) غير له ما، حال دا چې دي دغه (شياطين) تاسې ته دښمنان، بد دى (ابليس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شيطان مني او رحمان نه مني).

تفسیر: راجح همدا ده چې ابلیس د پیریانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرښتو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرښتو ته د سجود وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبیعت او سرکشي او غرور د طینت ښکاره شو، او له ډېره تکبّره د الله تعالی د حکم منلو څخه یې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول یې خپل د شان کسر وګڼه، تعجب دی چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلي دښمن او د ده اولاد او أتباع څرنګه خپل رفیق ملګري خیر غوښتونکي او دوست دروي؟ آیا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځایونو کې بالتفصیل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبیه مقصود دی، چې د فاني دنیا په ډول او سینګار مغرورېدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کېږي، ځکه چې شیطان غواړي چې مونږ بیا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنّت) ته بېرته لاړ نه شو.

تنبیه: ابن کثیر (رحمه الله) ځینې روایات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابلیس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولی شوی دی، او لیکلي یې دي چې د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده، چې ښایي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شي، او له هغو څخه اکثر شیان خو یقینًا دروغ دي، ځکه چې لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوي، وروسته له هغه ابن کثیر (رحمه الله) په ډېرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی دی، چې د لوستلو او په یاد لرلو قابل دی، چې دلته یې مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دي حاضر کړي ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته، او نه یم زه نیونکی د ګمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، یعنې له شیاطینو مرسته نه غواړم په هیڅ شي کې، نو ولې تاسې یې امر حکم منئ؟).

تفسیر: یعنې د ځمکې او اسمان د پیدا کولو په وخت کې مونږ دغه شیاطین نه وو رابللي چې راځئ ځما کار وګورئ چې ښه دی، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوی څخه د تکوین او ایجاد په عالم کې هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوې، او نه مدد ترې طلب کړی شوی دی، بلکه د ځمکې او اسمان د پیدایښت په وخت کې خو له سره پخپله دوی هم موجود نه وو، او پخپله د دوی د پیدایښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنګه پیدا کړی شې؟.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله مشرکانو ته) چې ناربې کړئ شریکانو ځما ته هغه چې ګمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوی هغوی، نو ځواب به ورنه کړي دوی ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوی کې ځای د هلاک (دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې له ما سره شریکان درولي وو؛ هغوی ته نارې کړئ، څو د دې مصیبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړۍ شکېږي ویلي کېږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوځېږي)، او د خپلوۍ دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنګه چې دوی به یو بل ته له سره نژدې کېدی هم نشي، نو یو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولی شي، د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کې به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وي.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿۵۳﴾

او وبه ګوري مجرمان (مشركان) اور پس يقين به يې راشي په دې چې په تحقيق دوى لويدونكي دي په دغه (اور د دوزخ) كې، او نه به مومې دوى له دغه (اوره) ځاى د په څنګ كېدلو.

تفسير: يعني په اوله ابتداء كې به لږ څه د مغفرت او بخښنې اميد لري، ليكن همدغه چې په جهنّم باندې د دوى سترګې ولګيږي، او جهنّم دوى خپل ځان ته وركش كړي؛ نو پوره يقين به يې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور كې لوېږم، او د تېښتې هيڅ يوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پيدا كولى شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿۵۴﴾

او خامخا په تحقيق مكرر بيان كړي دي مونږ په دې قرآن كې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دى انسان زيات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله كې).

تفسير: يعني لوى قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره رښتيا رښتيا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه كوونكى دى، چې په صافه او سمه خبره كې هم كړې وړې خبرې پيدا كوي، او د بې موردو حجّتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه كوي، كله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېكاره چټي فرمايشونو باندې لاس پورې كوي، چې هغه شى او دغه شى راوښيه؛ نو زه به يې ومنم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوْا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿۵۵﴾

او نه دي منع كړي دا خلق له دې نه چې ايمان راوړي كله چې راغى دوى ته هدايت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوى ته هغه طريقه د ړومبنيو (خلقو چې هلاك د دوى وو) يا راشي دوى ته عذاب مخامخ.

تفسير: يعني د دغه ضد او عناد له ليدلو څخه ويلى شو چې د داسې عظيم الشأن قرآن د هدايت د رارسېدلو څخه بعد دوى خپل د ايمان نه راوړلو او توبه نه ايستلو لپاره هيڅ كوم معقول دليل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو كې ولې ځنډ كوي؟ اوس د څه شي په انتظار كې دي؟ پرته له دې نه چې د پخوانيو اقوامو په شان الله تعالى دوى په كلّي ډول سره سپېره او تباه كړي، او كه يې تباه نه كړي نو اقلاً د الله تعالى د عذاب مختلف صورتونه د دوى د سترګو په مخ كې ودرول شي، هكذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا هُزُوًا ﴿۵۶﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونكي (كُفّارو ته په جحيم سره)، او جګړې كوي هغه كسان چې كافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې وركړ او لرې كړي په دې سره حق رښتيا خبره، او نيولي دي آيتونه (د قرآن) ځما او هغه شيان چې (پرې) ويرولي شوي وو دوى مسخره.

تفسیر: یعنې په دروغو جګړه یې نښلولې، او کاره بحثونه یې غوښتل چې د حق غږ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتیا قدم وښویوي، خو داسې به له سره نه کیږي، او د الله تعالی له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالی له کلامه وېروی شي؛ نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

او څوک دی ډېر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوي دي ده ته په آیتونو د رب د ده، پس وګرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو د ده (چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعنې کله له هېرې هم داسې یو خیال ورپیدا نشو چې د تکذیب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخیره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بېشکه موږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولی مو دی) پر غوږونو د دوی کوڼوالی، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدایت نه مومي دوی په دغه وخت کې هیڅبرې.

تفسیر: یعنې د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه موږ د دوی پر زړونو پرده غوړځولې ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنګه به کولی شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هیله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نیولي وی (الله دغه کفّار په دنیا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي یې دوی؛ نو خامخا ژر به یې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنیا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (یا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غیر له الله پناهي (ځای د تېښتې).

تفسیر: یعنې د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښایي یو ساعت هم تأخیر او ډیل واقع نشي، مګر د الله تعالی حلم او کرم د دوی فوراً تباه کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر یو خاص حد پورې ترې تیرېږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، څو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کیږي، او د ایمان راوړلو په سبب د عظیمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کلیو (چې دي) هلاک کړل موږ دوی هر کله چې ظلم یې اختیار کړ، او مقرره کړې وه موږ لپاره د دوی یوه نېټه (معلومه).

تفسیر: یعنې د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وګورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، کله چې دوی ظلم او تېری وکړ؛ نو څرنګه پخپل معیّن وخت کې سره تباه او برباد کړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وېره پکار ده، چې په موعوده وخت کې تاسې ته د الله تعالی له عذابه هیچېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به ځمه تر هغه پورې چې ورسېږم ځای د یوځای کېدلو د دواړو سیندونو ته، یا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسیر: پاس ذکر شوي وو چې مغرورو کافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقیر ګڼل، او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به یې ویل چې: دوی مه پرېږدئ چې له تاسې سره کښېني، څو مونږ له تاسې سره کښېنو، د هغه په نسبت یې د دوو کسانو قصه اوروله، بیا یې د دنیا مثال او د ابلیس خرابېدل د کبر او غرور لامله بیان کړل، اوس د موسی علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصې ذکر کوي، چې د الله تعالی خاص بندګان اګر که له نورو څنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او کله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالی له جانبه دوی ته تنبیه او تأدیب ورکول کیږي.

په حدیث شریف کې راغلي دي چې موسی علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړي له دوی څخه پوښتنه وکړه چې: «یا موسی علیه السلام ! آیا د ځمکې په مخ کې به له تاسې څخه بل کوم لوی عالم موندہ شي؟»، موسی علیه السلام وفرمایل: «نه»، دغه ځواب اګر که په واقع کې صحیح وو، ځکه چې موسی علیه السلام د أولوالعزمو انبیاوو څخه وو، او ښکاره ده چې په دغه زمانه کې د شرعیه وو علومو په اسرارو کې د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه وو، لیکن دغه ادّعا د پاک الله په دربار کې غیر مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه، اګر که مراد یې صحیح وو، بیا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمکې په مخ کې من کل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالی مرضي دا وه چې دغه ځواب به یې د ده پر محیط علم محول کولو، مثلاً داسې به یې ویل چې: د الله تعالی مقرّب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط همغه علیم او خبیر خبر دی او بس، نو دلته وحي پرې نازله شوه، چې په هغه ځای کې چې دوه سیندونه سره یو ځای ګډېږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې یو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تا سره نشته.

په هر حال موسی علیه السلام غوښتنه وکړه چې ماته د هغه پوره نښه او سراغ وښوولی شي؛ څو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وکړم.

حکم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه ! او یو وریت کړی ماهي (کب) له ځانه سره واخله ! هر چېرې چې هغه وریت کړی کب در څخه ورک شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواکې له مجمع البحرین به چې یوه وسیع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعیین لپاره همدغه علامه مقرّر فرمایلې شوې ده.

موسی علیه السلام سم له همدغه هدایته په سفر شروع وکړه، او خپل ملګري خادم ته یې وویل چې: «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه ! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېږم، فرض یې کړه که کلونه او قرن هم تېر شي؛ زه بې د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه اخلم».

تنبیه: له ځلمي څخه مراد یوشع علیه السلام دی، چې په ابتداء کې د موسی علیه السلام خاص خادم وو، او بیا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسی علیه السلام خلیفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بیا کله چې ورسېدل ځای د یوځای کېدو په مابین د دواړو سیندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونیوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسیر: هلته ورسېد او د لویې تیږې (ګټې) په څنګ چې ترې لاندې چینه بهېده؛ موسی علیه السلام ویده شو، یوشع علیه السلام ولیده چې هغه وریت کړی ماهي باذن الله ژوندی شو، او په یو عجیبه طریقه سره په سیند کې چې د سرنګ په شان به یې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالی په قدرت د یوه تونل (سوپ یا طاق) په شان دالان ښکاره شو، یوشع د دې وضعیت د لیدلو څخه متحیّر او متعجّب شو، او غوښتل یې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام ویښ شي؛ دغه قصه ورته ووایي، او دغه پېښه ورته وښیي.

موسی علیه السلام ویښ شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ یې پیل وکړ، الله تعالی خبر چې د موسی علیه السلام د ویښېدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې یوشع علیه السلام په کوم خیالاتو کې ډوب تللی وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه یې هېره شوه، په روایاتو کې راغلي دي کله چې موسی علیه السلام یوشع علیه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکیدات کول؛ یوشع علیه السلام له خولې دا خبره ووته چې د یوه ماهي ساتنه دومره لویه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکیدونه کوې، لهذا ده ته هم تنبیه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکي کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالی له فضله تکیه او اعتماد ونه کړي!.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرین څخه) وویل (موسی) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سباناری (خوراک) څمونږ، په تحقیق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره څمونږه ډېره سختي.

تفسیر: موسی علیه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو ستړی شوی، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهی د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهُ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ ۚ
وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

وویل (ځلمي) آیا ولید (خبر شوې) کله چې ځای ونیوه مونږ هغې لویې تیږې ته (چې د چینې په څنګ کې وه)؛ نو بېشکه ما هېر کړ (بیان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شیطان چې یاد کړم هغه (تاته)، او ونیوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجیبه. وویل (موسی) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسیر: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زیاته لاره نه وه وهلې شوې، نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾

پس وموندل دوی دواړو یو بنده (خضر) له بندګانو ځمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبه خپله یو ډول علم، (چې موسی علیه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسیر: بنده خضر علیه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه یې وافره حصه ورعطاء فرمایلې وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر علیه السلام رسول ومنلی شي؟ یا نبي؟ یا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فیصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بیا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبي تسلیم کړی شي، او لکه چې د ځینو محققینو خیال دا دی: هغه انبیاء چې سره له نوي شریعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرّف او اختیار عطاء کیږي، چې د ځینو خصوصیه وو معاملو پر بناء د مستقل شریعت د کوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید یا له عامه ضابطې د ځینو جزئیاتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر علیه السلام ته هم جزئي امتیازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی علیه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر علیه السلام وویل: «ای موسی علیه السلام ! بېشکه چې الله تعالی ستا تربیت فرمایلی دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه یو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه یوه چرچڼه یې ولیده چې له دغه سیند څخه یې اوبه څښلې؛ نو خضر علیه السلام موسی علیه السلام ته وویل چې: «ځما او ستا بلکه د ګردو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سیندونو د اوبو په مقابل کې یې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچڼه یې پخپلې دغې وړوکې منبوکې سره څښي، دغه هم محض د تفهیم لپاره وو، که نه د متناهي او د غیر متناهي نسبت د لوی سیند او د څاڅکي سره بیخي نسبت نه لري، او په دغسې شیانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهُ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾

وویل دغه (خضر) ته موسی: آیا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښیي ته ماته له هغه علمه چې ښوولې شوې ده تاته ښه لاره.

تفسیر: یعنې که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾

نو وویل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر. او څرنګه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسیر: خضر علیه السلام د موسی علیه السلام د مزاج او د نورو خصوصیاتو د تخمین او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر علیه السلام مأمور وو چې د کونیه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی علیه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوی تعلّق له تشریعیه وو قوانینو او کلیاتو سره وو، بناء علیه په هغو جزئیاتو کې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصیاتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه کېده؛ نو موسی علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو اعتراض او تنقید کوي، او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلك به تر ډېر مدّت پورې نشي قائم پاتې کېدی، او آخري نتیجه به داسې واقع کېږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ﴿٦٩﴾

وویل (موسی خضر ته) چې ژر به وموموې ته ما که اراده وفرمایي الله صبر کوونکی، او نافرماني به نه کوم ستا په هیڅ یو امر (حکم) کې.

تفسیر: د دغه وعده کولو په وخت کې د دغې خبرې تصوّر هم موسی علیه السلام ته نشو کېدی چې د داسې یو مقرّب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیدل کېږي چې نه یوازې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنیمت دی چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمایلې وه، که نه له قطعي وعدې څخه تخلّف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لایق.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسی ته): پس که ته متابعت کوې ځما؛ پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ ځیز تر هغه پورې چې زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر: یعنې که کومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو علی الفور پر ما باندې تنقید یې مه کوه ! ځو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ کې، نو سورۍ کړه (خضر) هغه بېړۍ، وویل (موسی) آیا سورۍ دې کړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق کړې اهل د دې، خامخا په تحقیق ودې کړ یو کار ناشنا.

تفسیر: کله چې دوی پر هغې بېړۍ سورېدل، بېړۍ وانانو خضر علیه السلام وپېژند، او ترې یې اجرت او باړه ونه غوښت، او ویړیا یې له سینده پورې ویست، نو د هغه احسان په بدل کې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسی علیه السلام ته ډېر زیات تعجّب پیدا شو، لیکن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا یې سورۍ کړه، نو ځکه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات وموند، او تخریق یې هم په دغه صورت سره وو چې یوه دړه (تخته) یې ویسته، یعنې عیبجنه یې کړه.

قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ﴿٧٣﴾

وویل (خضر موسی ته) آیا ما نه وو ویلي: بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر.
وویل (موسی خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چې هېر کړی مې وو (چې هغه وصیت ستا دی)، او مه غورځوه ماته په دې کار ځما (چې متابعت یا نسیان دی) اشکال او سختي.

فَانْطَلَقَا حَتّٰى إِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿٧٤﴾

پس بيا روان شول تر هغه پورې چې پيښ شول پر يو هلك؛ پس مړ كړ (خضر) هغه (هلك)، وويل (موسى خضر ته) آيا مړ دې كړ يو نفس پاك بې ګناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې كړ) يو كار ښكاره ناروا.

تفسير: يو كلي ته نژدې څو هلكانو پخپلو منځونو كې سره لوبې كولې، د دوى له منځه يو هلك يې چې ډېر ښكلى او هوښيار او پوه ښكارېده؛ ونيوه او مړ يې كړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية ـ يعنې څو هلك بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ ګناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد كوي، اګر كه نورو ته د تأويل ځاى په كې نشته.

﴿شَيْـًٔا نُّكْرًا﴾ الآية ـ يعنې اول خو نابالغ په قصاص كې هم وژلى كېدى نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص كومه خبره هم په منځ كې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې ګناه نفس ووژلى شي؟).

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾

نو وويل (خضر موسى ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشكه ته له سره به ونه كړى شې طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: ځكه چې داسې حالات او واقعات دروړاندې كيږي چې ته د هغو په كتلو سره صبر كولى نشې، او نه پرې چپ پاتې كېدى شې، لكه چې همداسې هم وشو.

قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصٰحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَّدُنِّي عُذْرًا ﴿٧٦﴾

نو وويل (موسى) كه چېرې وپوښتم زه تا (اى خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملګرتيا مه كوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه ځما عذر ته.

تفسير: موسى عليه السلام داسې تخمين فرمايلى وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونكو واقعاتو ته په صبر او سكوت سره كتل ډېر درووند او لوى زړه غواړي، نو ځكه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې كه په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وكړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملګرى كوي، او دى به پخپل دغه عمل كې معذور وي، او ځما له لوري كوم الزام پر هغه باندې نشي عائد كېدى، ځكه چې ده د دريو مرتبو موقع راكړه، او ده پخپله د حجّت اتمام فرمايلى دى.

فَانْطَلَقَا حَتّٰى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُّضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُّرِيدُ أَنْ يَّنْقَضَّ فَأَقَامَهُ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې كله چې راغلل اهل د يوه كلي ته؛ نو طعام وغوښت دوى له خلقو د هغه (كلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا وركړي دغه خلق دوى ته، بيا وموند دوى (دواړو) په هغه كلي كې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړېږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم كړ (خضر) هغه دېوال.

تفسير: يعنې يوه کلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره يې ملاقات او کتنه وکړه، او داسې به يې ګڼل چې د دغه کلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوک وکړي، او ډوډۍ به ورکړي، مګر دوی د موسی او خضر عليهما السلام په شان عزيزو مقرّبانو د مېلمستيا څخه انکار وکړ، نو د داسې معاملې د ليدلو څخه داسې په کار وو، چې پر داسې تنګ زړه او بې مروته خلقو دوی په قهر بده، مګر خضر عليه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمايه، د دوی يو لوی دېوال ځوړند او کوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړېږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې ګرځېدل، خضر عليه السلام لاس او پښې ورلوځي (متې ونغاړلې) کړې او هغه ځوړند دېوال يې ورسم کړ، او د انهدام له حالته يې وساته.

قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿٧٧﴾

وويل (موسی خضر ته) که اراده کړې وی تا (د اخيستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخيستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسير: يعنې د دغه کلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې ځمونږ مېلمستيا يې کړې وی، تا ولې خوشې ويړيا د دوی ځوړند دېوال ورتېنګ کړ؟ که د هغه څه معاوضه دې اخيستې وی؛ نو ځمونږ خوراک او نور ضروريات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخيلانو ته به هم ترې لږ څه تنبيه کېده، ګوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقۍ او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾

وويل (خضر موسی ته) دا دی وخت د بېلتون په منځ ځما او ستا کې، اوس به ژر خبر کړم تا (ای موسی !) په غرض د هغه کار چې ونه کړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسير: يعنې له هغې وعدې سره سم بنايي چې اوس له ما څنې تاسې بېلتون وفرمايئ ! ځما او ستا موافقت او ګذاره سره ګرانه ده، ليکن پخوا له بېلتانه غواړم چې د دغو تېرو دريو واړو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښکاره کړم، چې د هغو په فکر او ځُرت (خيال) کې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدتُّ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾

هر چې هغه بېړۍ (چې ما سوری کړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې کار به يې کولو په بحر (درياب) کې، نو وغوښته ما چې عيبجنه کړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه يو باچا چې اخيسته به يې هره يوه بېړۍ په زور سره (نو ځکه مې سورۍ کړه).

تفسير: يعنې په هم هغه لوري چې دغه بېړۍ روانه وه، په هم هغه طرف يو ظالم باچا وو، چې هره يوه جوړه بېړۍ به يې په زور سره نيوله، او پخپل کار کې د بيګار په ډول به يې په کار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړۍ عيبجنه کړم څو د هغه ظالم پاچا له بيګاره خلاصه او د همدغو مسکينانو د کار لپاره هم هغسې ورانه او ويجاړه پاتې شي، ځکه چې په همدغو ايامو کې د هغه پاچا سړي په بېړۍ پسې راځي، کله چې هغه سورۍ او عيبجنه وومومي؛ نو د هغې د اخيستلو څخه به سترګې واړوي.

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾

او هر چې هغه هلك وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس ووېرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به کړي) دوی په سرکشۍ او کفر (که ژوندی پاتې شي).

تفسير: اګر که فطرتًا هر مولود مسلمان پيدا کيږي، مګر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تأثير لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځينو خرابو اعمالو اساس او بنياد په کې لويږي، چې د هغه کامل علم يواځې پاک الله ته وي.

د دغه هلک په نسبت رب العزّت خضر عليه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنياد پر خرابی او شرارت باندې مرکزيت نيولی دی، که کبارت ته ورسيږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصيت او مذلّت سبب ګرځي، نو د داسې يو هلک وژل د هغه د والدينو لپاره رحمت او د هغوی د ديني حفاظت سبب وګرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ايمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطره د دوی له مخې لرې شي، نو خضر عليه السلام ته يې حکم وکړ، چې دغه هلک ووژنه، ده د پاک الله د وحي په امتثال هغه هلک ووژلو.

دلته د خضر عليه السلام په ذريعه د هغه يوه نمونه ورښوول مقصود وو، چې د پاک الله د حکمتونو او د ده د تکوينيه وو مصالحو احاطه د هيچا له لاسه نه ده پوره، کله د يوې واقعې ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ ليکن هغه څوک چې د دغې واقعې په باطني اعماقو او زواياوو باندې معلومات لري، هغه پوهيږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر عليه السلام د هغو مسکينانو د بېړۍ دړه ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت يې دی پر بېړۍ سور کړی وو، يو لوبې کوونکي پيمخي هوښيار هلک يې او بيګناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهايت خراب ښکاره کېده، ديوال يې سم او ساز کړ چې ظاهراً يې پر هغو کليوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتی له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر عليه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجيهات نه وی بيان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سيند کې ډوب وو، يا (العياذ بالله) خضر عليه السلام به يې د طعن او تشنيع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ !.

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهتر غوره) له دې هلک څخه په پاکی (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهرباني.

تفسير: يعني د هغه هلک په وژلو سره د ده د والدينو ايمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې يوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزاياوو د هغه مقتول هلک څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهرباني مورد وګرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زيات محبّت ولري، او په ډېر تعظيم او ښه سلوک به ورورانډې کيږي.

وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

او هر چې (هغه) ديوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو يتيمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسيږي (دغه دواړه) قوّت (د ځلميتوب) خپلو ته او بيا راوباسي هغه خزانې خپلې، (محض) له جهته د رحم مهرباني له جانبه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا وليده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو)، دغه دي (درې واړه) ځوابونه د هغو پېښو چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسیر: یعنې که هغه دېوال لوېده؛ نو د هغو یتیمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړی شوې وه، راڅرګندېده، او بدنیتو خلقو به هغه رایستله، د دغو یتیمانو پلار یو ښه صالح سړی وو، د هغه د نېکۍ په رعایت د الله جلّ جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو یتیمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلمیتوبه د خپل پلار خزانه بیا ومومندلی شي.

تنبیه: د دې قصې په شروع کې د خضر علیه السلام د نبوّت او ولایت په متعلق څه شی چې مونږ لیکلي دي، هغه دې بیا دلته یو ځلې ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنین» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دریو شیانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د یهودانو په مشوره قریشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائیل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د دریم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کیږي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

او پوښتنه کوي مشرکان له تا نه له قصې د ذوالقرنین؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج الیه) څیز څخه یوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسیر: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنین» وایي چې د دنیا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځینې وایي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځینې وایي: کوم بل مقبول دیندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دویم قول ته ترجیح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثیر رحمه الله» هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده.

د روایاتو له مجموعې څخه ظاهرېږي چې «ذوالقرنین» د ابراهیم علیه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمایلی وو، چې د هغو په ذریعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې بری په برخه شو، او پر محیر العقولو فتوحاتو یې قدرت وموند.

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

پس ونیوله ده لاره (او هغه اسباب چې ویې رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو ویې مونده دغه (لمر) چې ډوبېده په (لویه) چینه کې له تورو ختو.

تفسیر: یعنې د سفر ترتیب او تجهیز او سر رشته یې وکړه، او پیروي وکړه ذوالقرنین د هغې لارې چې د مغرب په لوري تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنین وموند دغه لمر چې ډوبېده په یوه لویه چینه کې له تورو ختو، یعنې داسې یې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبیږي.

وَّوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۬ قُلْنَا يٰذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّآ اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّآ اَنْ تَتَّخِذَ فِيْهِمْ حُسْنًا ﴿۸۶﴾

او ويې مونده نژدې هغه ته يو قوم (د كفارو)، وويل مونږ: اى ذوالقرنينه ! يا خو په عذاب كړه دغه خلق (كه ايمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوى كې يوه ښه لاره (كه ايمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار وركړ، چې كه غواړې هغوى ووژني، يا ړومبى د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته وركړي، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شقّ اختيار كړ.

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهٗ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهٖ فَيُعَذِّبُهٗ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿۸۷﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهٗ جَزَآءَ ۨ الْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُوْلُ لَهٗ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا ﴿۸۸﴾

نو وويل (ذوالقرنين) هر هغه څوك چې ظلم يې وكړ (په نفس خپل په دوام د كُفر) پس ژر به عذاب كړو دى (په دنيوي عذاب)، بيا به بوتلى شي رب خپل ته؛ پس عذاب به كړي (الله) دى په عذاب لوى سره (په عقبى كې). او هر هغه چا چې ايمان يې راوړ او عمل يې وكړ صالح، پس ده ته ده جزاء ښكه (په دارينو كې چې نعمت او جنت دى)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له كاره خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعني په آخرت كې به نيكي وومومي او په دنيا كې مونږ پر دوى څه سختي نه راولو، بلكه د خپل كار لپاره هر كله چې دوى ته كومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمى سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه كار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدي كوي، او هغوى په سزا رسوي، او له نېكانو سره لطف او نرمي كوي، لكه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره كړې وه.

ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿۸۹﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَّهُمْ مِّنْ دُوْنِهَا سِتْرًا ﴿۹۰﴾

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځاى د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوى ته له لاندې د دې (لمر) كومه پرده.

تفسير: يعني د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوى قرآن او حديث كې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملك نيولو لپاره وو، ممكن دى چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتهاء كې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيمًا ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنګليان وي، د كور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په كې دود (رواج) او دستور نه وو، لكه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنګليو او ځينو كوچيانو كې همدغه دود او دستور او رواج ليدل كيږي.

كَذٰلِكَ ؕ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿۹۱﴾

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذكور شو) او په تحقيق احاطه كړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښكرو او لوازمو) له جهته د خبردارى.

تفسير: يعنې د «ذوالقرنين» د مشرق او د مغرب د سفر کوم کيفيت چې بيان کړی شو؛ هغه په واقع کې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته وروړاندې شوي دي؛ پر هغو ټولو څمونږ علم محيط دی، ښايي چې مؤرخينو به په دغه مورد کې بل څه ويل، او هغه به في الحقيقت هم دغومره قدر وي چې وفرمايه شو.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

بيا ونيوله ده بله لاره (او تيار يې کړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو وبې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهيږي په خبره (د ذو القرنين) باندې.

تفسير: دغه درېيم سفر يې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د کوم درېيم جهت په طرف کړی وو، مفسّرين دغه ته د شمالي سفر وايي، خو په قرآن او حديث کې د هغه څه تصريح نشته.

تنبيه: د دغه قوم او «يأجوج، مأجوج» په منځ کې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممکن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ کې به کومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «يأجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به يې شکول، او راز راز ظلمونه او زياتي به يې پرې کول، او بېرته به تلل.

قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

وويل دغو ای ذوالقرنينه! بېشکه چې يأجوج او مأجوج فساد کوونکي دي په ځمکه کې، پس آيا مقرّر کړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې کار چې جوړ کړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی کې يو دېوال.

تفسير: د «ذوالقرنين» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوّت او حشمت د ليدلو څخه دوی ته به داسې خيال پيدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تکاليفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځکه يې عرض وکړ چې: «يأجوج، مأجوج» ځمونږ په ملک لويه غلبه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا کوي، او مونږ په راز راز ربړو (تکليفونو) آخته کوي، که تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ کې کوم ټينګ او کلک دېوال او سد راجوړ کړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه کار هر څومره لګښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تأديې ته حاضر يو، ښايي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د ماليې او محصول او اجرت په شان تحصيل کړئ!.

تنبيه: «يأجوج مأجوج څوک دي»؟ په کوم ملک کې اوسيږي؟ د «ذوالقرنين» هغه جوړ کړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلّق د مفسّرينو او مؤرخينو اقوال سره مختلف دي.

د اکثرو علماوو په نزد يأجوج ومأجوج د آدم عليه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالی عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنين» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوک چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونيسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحيحه وو أحاديثو کې شته، نو هغه به وايي: د هغو اقوامو او ملکونو او ديوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رايه سره ورکړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې ځنې يو وصف هم نه موندلی کيږي، لهذا هغه خيالات صحيح نه ښکاري، او له صحيحه وو أحاديثو څخه انکار يا د نصوصو بعيده تأويلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفينو دغه شُبهه چې مونږ ګرد د ځمکې مخ لټولی دی، مګر هيچېرې د دغو شيانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهې د جواب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او نښې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوښښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادي» ورکړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لويې وچې سره لکه (سايبيريا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالاً وماضيًا وآتيًا محيط شوی يو واجب التسليم نه دی، عقلا جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امريکې براعظم نه وو راښکاره شوی، اوس هم ويلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه څخه معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته يا به مونږ هلته ورسيږو، يا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د دېوال تحقيقات چې د «استراليا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د يو برطانوي ساينس دان «ډاکټر سي ايم بنګ» تر کتنې او هداياتو جاري وو؛ دغه دېوال له زر ميله زيات اوږد او په ځينو ځينو مقاماتو کې تر دولسو ميلو پورې عريض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل يو کلني تحقيقات يې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجيب او غريب اسرار منکشف کيږي، او انسان ته د حيرت او استعجاب يوه نوې دنيا معلوميږي، بيا نو څرنګه داسې دعوی کېدی شي چې مونږ پر ګردو بريه وو او بحريه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟ ! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعيه وو دلائلو ثابت دی؛ د دې دېوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصديق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشککينو او منکرينو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾

وويل (ذوالقرنين) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خير (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوّت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې يو پرېړ (او محکم) دېوال.

تفسير: يعني مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زيار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ !.

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾

راواخلئ تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (يې اېښودلې چې) برابر شو دا دېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وويل (ذوالقرنين) چې پو کړئ ! (پر دغو سکرو چې اچولي شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو يې کړل) تر څو چې يې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وويل (ذوالقرنين) راوړئ ماته چې توی کړم په دې دېوال زېړ (ويلي شوی).

تفسير: يعني ړومبی يې د اوسپنې لويې لويې تختې سر په سر لاندې باندې سره کېښودې، او يو له بل سره ټينګې او کلکې يې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دواړو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګي او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته يې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په يوه آن او يوه شبېه

کې له یوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې یوځلې ولګېږي، او بیا ژر ترې لرې او ګوښه شئ)، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره یو جسم شو، په دغه وخت ویلې شوی ژېړ یې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بیخي یې نژدې او پیوست کړه، او ګرده سره یو شوه، او د یو سخت غرنی دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د یوه خارق العاده طریقې سره به انجام موندلی وي، چې ښایي هغه د «ذوالقرنین» له کرامته وګڼله شي، یا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس څمونږ علم نه رسیږي.

فَمَا اسْطَاعُوٓا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿۹۷﴾

پس طاقت به نه وي د دوی چې وخېژي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پربړوالي).

تفسیر: یعني الله تعالی في الحال یأجوج مأجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، یا یې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّآءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿۹۸﴾

وویل (ذوالقرنین) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار څمونږ په جوړولو د هغه یو رحمت دی له جانبه د رب څما، نو هر کله چې راغله وعده د رب څما (په خروج د دغو قبیلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب څما حقه (رښتیا ثابته).

تفسیر: یعني محض د الله تعالی په مهرباني دغه سد قائم شو، او تر معینه میعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحیحه وو أحادیثو څخه معلومیږي چې د عیسی المسیح علیه السلام د نزول او د دجّال د قتله وروسته قیامت ته نژدې د یأجوج مأجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره یو کثیر تعداد به دوی ترې ووځي او راتوییږي، چې د هغوی شمېر پرته له الله تعالی بل هیچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنیا به د دوی له مقابلې عاجزیږي، مسیح علیه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې څما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسیح علیه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نیاز وکړي، نو وروسته له هغه پر یأجوج مأجوج باندې یوه غیبي وباء مسلّطه کیږي، او ګرد سره یوځلې مړه کیږي، زیات تفصیلات دې د أحادیثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي !.

دلته د ذوالقرنین حکایت تمام شو، نو بیا فرمایي الله تعالی:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۖ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿۹۹﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿۱۰۰﴾

او پرېږدو به ځیني د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر ازدحامه او ننوځي) په ځینو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلۍ) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنّم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هیبت).

تفسیر: یعني یأجوج مأجوج د سمندر د موجونو او لویو څپو په شان بېشماره تعداد غونډ غونډ د لویو سیندونو د لویو لویو څپو په ډول راوځي او راتوییږي، یا یې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامله به ګرد مخلوقات

سره ګډوډ او خلط ملط شي، جن او انس به یو له بله سره ننوځي، او یو لوی شورماشور او سخته غلبله به جوړه شي، بیا به د قیامت علائم ښکاره شي، او د اسرافیل علیه السلام صور (شپېلی) به وپو کله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالی په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټولیږي، او وړاندې به راځي، او دوزخ به د کفّارو په مخ کې وروړاندې کیږي، ښایي د کفّارو تخصیص د دې لپاره کړی شوي وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تیار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنیا کې پردې لویدلې وې چې پر هغه یې یقین او باور کړی وی، او اوس هغه پرده ترې لرې شوې ده.

ٱلَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِى غِطَآءٍ عَن ذِكْرِى وَكَانُوا۟ لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾

هغه کافران چې وي سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له یاده ځما، او وو دوی چې داوربدلو توان یې نه لرلو.

تفسیر: یعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت نښې یې پرې لېدلې وی، او باور او یقین یې پرې راوړی وی، او د الله تعالی په یاد لګېدلې وی، او له ډېره ضده او عناده د هیڅا خبره یې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته ورښوده؛ پر هغه پوهېدلې وی.

أَفَحَسِبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَن يَتَّخِذُوا۟ عِبَادِى مِن دُونِىٓ أَوْلِيَآءَ ۚ إِنَّآ أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَٰفِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾

آیا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونیسي دوی بندګان ځما پرته له ما څخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تیار کړی مو دی جهنّم لپاره د کافرانو پړاو (یا مېلمستیا).

تفسیر: آیا منکرین داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندګانو: مسیح علیه السلام، عُزیر علیه السلام، روح القدس علیه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمایت اومرستې لپاره ودروي: ﴿كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی ! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو څخه د بېزاری اظهار وفرمایي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودریږي.

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِٱلْأَخْسَرِينَ أَعْمَٰلًا ﴿١٠٣﴾ ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زیانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورکې دي منڼې (او زیار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسیس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې بېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې له ټولو څخه په زیاته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعالیت، مساعي او ځغلېدل یوازې د دنیا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنیوي ترقیات او مادي کامیابی به یې خپله لویه ترقي او معراج ګڼله، یا به یې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنیوي ژوندون کې ښېک او ښه ګڼل أعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو یا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محنتونه یې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿۱۰۵﴾

دغه کسان (چې مخکې یاد شول) هغه کسان دي چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل (په دنیا کې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت کې)، پس باطل ـ خراب شول عملونه د دوی، پس وبه نه دروو لپاره د دوی په ورځ د قیامت کې هیڅ وزن (ځکه چې حسنات نه لري، یا تله د نفعې به دوی ته نه دروو).

تفسیر: یعنې نه یې د الله تعالی دلائل منل، او نه یې داسې خیال وکړ چې کله به د هغه په مخ کې حاضرېږم، نو د داسې کسانو ګرد زیار بېکاره ثابتېږي، ځکه چې د کافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون کې له سره په کار نه ورځي، نو اوس د دوی لپاره پرته له کفریاتو او سیئاتو یوه پله (پټ) څرنګه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شیانو کیږي، دلته خو د سیئاتو بالمقابل یو حسنه هم نشته، نو بیا وزن به د څه لپاره وي؟ یا دا چې وزن شته، مګر دوی ته دغه وزن هیڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلکه دوی ته لا زیان رسوي، او ښه پرې ملزم کیږي.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿۱۰۶﴾

دغه (دی چې اعمال د دوی باطل شول) جزا د دوی ده دوزخ په سبب د دې چې کافران شوي وو دوی، او نیولي وو دوی آیتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسیر: یعنې هغه ټوکې مسخرې مو چې کولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وڅکئ!.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿۱۰۷﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿۱۰۸﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته جنّتونه د فردوس (اعلی ـ غوره)، بهتر ځای د هستوګنې (مېلمستیا پېشکشی). چې تل به وي په دغو (جنتونو) کې، نه به غواړي دوی له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځای ته).

تفسیر: یعنې نه به ترې مړېږي، او تل تر تله به په هم هغه ځای کې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شېبه په شېبه په تازه نعمتونه وررسیږي، او له سره داسې کوم فکر او خیال به دوی ته نه پیدا کیږي، چې مونږ به له دغه ځایه بل ځای ته منتقل کړی شو.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿۱۰۹﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که شي (اوبه د) بحر سیاهي لپاره (د لیکلو) د کلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي کلمات د رب ځما (ځکه چې کلمات د الله غیر متناهي دي)، او اګر که راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مددګار.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې دا راښیي چې د الله تعالی د علم او حکمت کلام او خبرې بې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداده او ضرورت سره لایقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالی د معلوماتو په مقابل کې دومره هم نه دي لکه یو څاڅکی د اوبو د سمندر په مقابل کې، فرض یې کړئ که د سمندر د ګردو اوبو څخه سیاهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالی د خبرو په لیکلو لاس پورې کړی شي، او هغه د سمندر اوبه بیخي وچې شي، او بیا

دویم ځلي او دریم ځلي بیا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچیږي، مګر د پاک الله جلّت عظمتُه وأعظم برهانُه خبرې او کلام نه ختمیږي، له همدې ځایه ویوهیږئ چې د عظیم الشأن قرآن او نورو سماویه کتابونو په ذریعه اګر که ډېر وسیع علم په ډېر زیات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالی د علم په مقابل کې قلیل دی، اګر که في حدّ ذاته ورته کثیر هم ویلی شو.

قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَيَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾

ووایه (ای محمده !) بېشکه همدا خبره ده چې زه یو بشر سړی یم په شان ستاسې، چې وحې راځي ماته، چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دی یو، پس هر څوک چې وي چې امید لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شریکوي په عبادت د رب خپل کې هیڅوک.

تفسیر: یعني زه ستاسې په شان یو بشر او انسان یم، الله نه یم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو ! الله تعالی جل جلاله حقّاني علوم او قُدسي معارف ماته وحي رالیږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحید دی، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالی د لقاء شائق وي، یا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شریعته سره موافق وکړي ! او د الله تعالی په بندګۍ کې هیڅوک په هیڅ یوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شریک نه کړي ! یعنې د جلي شرک په شان د ریاء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غیر الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ویشتل کیږي.

په دغه آیت کې یې اشاره فرمایلې ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطایي دی، او د الله تعالی د علم په شان ذاتي او غیر متناهي نه دی، او همدا شان په آیت شریف کې په ښکاره أو مؤکد ډول بیان شوي چې محمد صلی الله علیه وسلم بشر أو انسان دی، امتیاز یې له نورو خلکو څخه دادی چې د الله تعالی لخوا ورته وحي کیږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوی دی، نو هغه څوک چې د هغه له بشریت څخه انکار کوي او نور یې بولي په ښکاره د قرآنکریم د نصوصو مخالفت کوي.

تمّت سورة الکهف بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمد.

سُورَةُ مَرْيَمَ

«د (مريم) سورت مكي دی، پرته له (۵۸) او (۷۱) آيتونو څخه چې مدني دي، (۹۸) آيتونه او (۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۹) او په نزول كې (۴۴) سورت دی، وروسته د «فاطر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

كٓهيعٓصٓ ۝١ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُۥ زَكَرِيَّآ ۝٢

(دغه چې وروسته لوستلي كيږي) ذكر د رحمت مهرباني د رب ستا دی پر بنده خپل زكريا.

تفسير: زكريّا عليه السلام د «بني اسرائيلو» د جليل القدرو انبياوو څخه دی، په بخاري شريف كې راغلي دي، چې ده د نجارۍ (تركاڼۍ) كار او د خپل لاس د ګټې ډوډۍ به يې خوړله، د ده قصه پخوا له دې نه د آل عمران سورت په (۴) ركوع ځمونږ د دې پښتو تفسير كې ليكلې شوې ده، هلته دې بيا ولوستل شي !.

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ نِدَآءً خَفِيًّا ۝٣

كله چې غږ (سوال) يې وكړ رب خپل ته غږ (سوال) ورو (په نيمه شپه كې).

تفسير: وايي چې د شپې په تياره او خلوت كې په ورو غږ سره لكه چې د دعاء اصله قاعده ده دعا وكړه، ځكه چې داسې دعاء له رياء څخه لرې او د اخلاص له كماله معموره وي، لكه چې د «الأعراف» سورت په (۷) ركوع كې تېر شو: ﴿ٱدْعُوا۟ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾، ښايي دغه خيال يې هم په زړه كې ګرځېدلی وي چې زه په دغه زړوالي كې ځوی غواړم، كه راپه برخه نشي؛ نو اورېدونكي خلق به راپورې خاندي، برسېره په هغه په زوړتوب كې طبعًا غږ هم ورو كيږي، او په طبيعي ډول سره هم زاړه ورو ورو غږيږي.

قَالَ رَبِّ إِنِّى وَهَنَ ٱلْعَظْمُ مِنِّى وَٱشْتَعَلَ ٱلرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ۝٤

ووېل (زكريا پخپله دعاء كې) ای ربه ځما ! بېشكه زه چې يم سست ضعيف شوي دي ټول هډوكي له ما څخه او شعلې وهي سر (ځما) له جهته د سپينوالي، حال دا چې هيڅكله نه يم پاتې شوی په سوال له تا نه ای ربه ځما محروم نااميده.

تفسير: يعنې په ښكاره ډول سره د موت وخت قريب دی، ځما د سر په وېښتانو كې د زوړتوب سپينوالی ځليږي، او زه تر هډوكو پورې هم وچ شوی يم، نو ای پاك الله تعالی ! تا په خپل فضل او رحمت سره تل ځما دعاوې قبولې كړې دي، او په مخصوصو مهربانيو سره دې روږدی (بلد) او عادي ګرځولی يم، نو اوس په دغه آخري وخت او زوړوالي كې به زه څرنګه ګمان وكړم چې ځما دعاء به نه قبلوې؟ او له خپلې مهربانۍ او رحمت څخه به مې بې برخې او بې هيلې وګرځوې؟.

وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِن وَرَآءِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا ۝٥ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ
آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝٦

او بېشکه زه ویرېږم له دې خپلوانو (خپلو) له وروسته (د مرګه) څما (د خرابولو د دین ستا)، او ده ښځه څما شنډه؛ نو وبخښه ماته له طرفه خپله یو متولي (د دیني امورو حق وارث). چې میراث یوسي له ما څخه (دیني امور) او میراث یوسي (علم او حکمت) له آل د یعقوب نه، او وګرځوې دی ای ربه څما غوره کړی شوی.

تفسیر: یعني زه زوړ او سپینږیری یم، او ښځه مې هم شنډه ده، د وړوکي پیدا کېدلو ظاهري سامان هیڅ نشته، لیکن ته پخپل لامحدوده قدرت او رحمت سره ماته هلك راعطاء کړی ! چې دیني خدمات ایفاء او سنبال کړي، او ستا د دغه مقدس أمانت بار پر خپلو اوږو واخیستی شي، څما له لاسه په دغه ضعیفی او زړوالي کې څه کېدی شي، زړه مې غواړي چې یو داسې لایق ځوی ولرم، چې د خپل پلار او نیکونو مقدسه وظائف انجام او د دوی د علم او د حکمت او د نبوّت د کمالاتو وارث شي.

تنبیه: له صحیحه أحادیثو څخه ثابت دي، چې د انبیاوو علیهم السلام په مال کې وراثت نه جاري کیږي، د دوی وراثت د علم او حکمت په دولت کې نافذ کیږي، پخپله د أهل التشیع د «کافي کلیني» له مستنده کتابه هم په «روح المعاني» کې د همدغه مضمون څو روایات نقل کړی شوي دي، لهذا متعیّن دي چې په ﴿يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ کې مالي وراثت نه دی مراد چې د هغه تایید پخپله د آل یعقوب څخه کیږي، څکه ظاهر دی چې د ګرد آل یعقوب د اموالو او املاکو وارث یواځې د زکریا علیه السلام ځوی به څه ډول کېدی شو؟ بلکه همدغه د وراثت ذکر په دغه موقع کې دغه راښکاره کوي، چې مالي وراثت نه دی مراد، څکه چې دغه په ګرده دنیا کې مسلّمه ده چې ځوی د خپل پلار د مال وارث کېدی شي، نو بیا په دعاء کې د هغه ذکر چټي (فضول) او بېکاره وو، داسې خیال کول چې زکریّا علیه السلام د خپل مال او دولت په فکر او اندېښنه کې وو ،چې چېرې دغه مال او شته څما له کوره ونه وځي، او دیني اعمامو او تربورانو او نورو خپلوانو کره لاړ نشي؛ نهایت سپك او ټیټ خیال دی.

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ۝٧

ای زکریا ! بېشکه مونږ زېری درکوو تاته په یو داسې هلك چې نوم یې یحیی دی، نه مو دی ګرځولی ده ته پخوا له دې نه په دغه نامه (او صفت بل همنامه).

تفسیر: یعني دعا یې قبوله او د هلك زېری ورته وکړ شو، چې د هغه د نامه تجویز هم پخپله حق تعالی پخوا له تولّد په (یحیی) سره وفرمایل، او اسم هم داسې عجیب او په زړه پورې چې له دې نه پخوا پر بل هیچا نه وو ایښی شوی.

ځینو اسلافو دلته د (سمي) معنی په (شبیه) سره اخیستې ده، یعني په دغه شان ـ صفت او ممیزه اخلاقو پخوا بل څوك نه دي تېر شوي، ښایي چې دغه مطلب وي چې له زوړ نارینه او له زړې ښځې څخه تر نن ورځې پورې داسې یو هلك نه دی پیدا کړی شوی.

قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝٨

وویل (زکریا) ای ربه څما ! څرنګه به وي ما لره هلك، او ده ښځه څما شنډه، او په تحقیق رسېدلی یم زه له ډېر زوړوالي نه ډېر ضعف ته.

تفسير: د انسانانو دغه دستور او قاعده ده، کله چې کوم غير متوقّع خبره يا فوق العاده زېرى واوري؛ نو د زيات طمانيت او استلذاذ لپاره د هغه پوښتنه ځو ځو ځلې کوي، او له هرې خوا د هغه په پوښتنې او لازمې تپوسونو او ضروري فکرونو کې بوخت کيږي، او د دغه تحقيق او تفحص او تيقن څخه نوى نوى خوند اخلي، او ضمناً هغه خبره ښه پخه او مؤکده کوي، نو د زکريّا عليه السلام د دغه سؤال منشأ هم همدا ده.

قَالَ كَذٰلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾

وفرمايل (ملائک): همداسې دى، فرمايلي دي رب ستا چې دا کار پر ما اسان دى، او په تحقيق پيدا کړى مې يې ته پخوا له دې نه، او نه وې ته هيڅ څيز.

تفسير: دا د تعجّب کومه خبره نه ده، په همدغسې حالاتو کې ته د هلک پلار کېدونکى يې، او دغه د الله تعالى مشيت هرومرو پوره کېدونکى دى.

﴿قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ الآية ـ يعنې که ستا په نزد د ظاهري اسبابو په اعتبار يو شى مشکل او سخت وي؛ نو الله تعالى جلّ جلاله ته هغه او نور ګرد مشکل کارونه له سره سخت نه دي، نو د الله تعالى د عظيمه وو قدرتونو په مقابل کې هر شى آسان دى، انسان دې ړومبى خپل وجود ته وګوري، چې دى پخپله په يوه زمانه کې هيڅ يو شى نه وو، تر دې حده پورې چې له سره د نامه او نښې خاوند هم نه وو، نو الله تعالى دى له کتمه د عدمه په وجود راوړ، نو بيا همدغه مطلق قادر چې يو محض لا شي څيز څخه شى جوړوي، آيا هم هغه لوى ذات د يوه زاړه نارينه او زړې شنډې ښځې څخه يو هلک نشي پيدا کولى؟ ! پر دغه فعل خو په اولى طريقه سره ښايي چې قدرت ولري.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ۚ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾

وويل (زکريّا له ډېرى خوشالى) اى ربه څما ! وګرځوه ماته يوه نښه، وفرمايل (الله) چې نښه ستا دا ده چې ته به خبرې نشې کولى له خلقو سره درې شپې (او ورځې پرله پسې) په دې حال چې روغ او جوړ به اوسې.

تفسير: يعنې سره له صحته او روغوالي هر کله چې تا ونشوئ کولى چې له خلقو سره خبرې اترې وکړې؛ نو هلته وپوهېږه چې حمل قرار نيولى دى.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿١١﴾

پس ووت (زکريّا) پر قوم خپل له خپل محراب (حجرې يا معبد) څخه پس اشاره يې وکړه دوى ته داسې چې تسبيح وايئ تاسې په صبا او بېګا کې.

تفسير: يعنې کله چې هغه وخت ورسېد؛ نو د ده ژبه له خبرو او اترو څخه بنده شوه، نو له خپلې حجرې څخه د باندې ووت، او خلقو ته يې په اشاره سره وويل چې سبا او بېګا تاسې پاک الله يادوئ ! لمونځونه کوئ ! په تسبيح او تهليل کې مشغول او لګيا اوسئ ! دغه وينا يا حسب المعمول به د پخوانيو مواعظو او نصائحو په شان وې، يا د الهيه د دغه نعمت د احساسه وروسته به يې غوښتې وي، چې نور خلق هم د ده د حال سره شريک شي، ځکه چې پر زکريّا عليه السلام حکم شوى وو، لکه چې د آل عمران په سورت کې راغلي دي چې په دغو درېو ورځو کې په ښه شان سره الله تعالى يادوه ! او خاص د تسبيح لفظ به يې ښايي د دې لامله اختيار کړى وي؛ چې على الأکثر د عجيبه وو او غريبه وو مظاهرو او مناظرو د ليدلو په وخت کې سړى ﴿سُبْحٰنَ اللّٰهِ﴾ وايي، (وفرمايل الله پس له تولّد د يحيى چې):

يَٰيَحۡيَىٰ خُذِ ٱلۡكِتَٰبَ بِقُوَّةٖۖ وَءَاتَيۡنَٰهُ ٱلۡحُكۡمَ صَبِيّٗا ﴿١٢﴾

ای یحیی ! واخله دغه کتاب (تورات) په قوّت (د زړه سره)، او ورکړی وو مونږ دغه یحیی ته حکم (حکمت او نبوّت) په دغه حال کې چې دی هلك وو.

تفسیر: یعنی تورات او نورې آسماني صحیفې چې پر تا یا پر نورو انبیاوو نازلې کړی شوي دي؛ په ښه مضبوطه او کوښښ سره یې ټینګ کلك ونیسه !، او د هغو پر تعلیماتو هم ته په ښه شان سره عمل وکړه !، او هم یې پر نورو خلقو د هغو په تعمیل کې اقدامات وکړه !.

د ډېرو علماوو په نزد الله تعالی د خپل عمومي عادت په خلاف یحیی علیه السلام ته په همدغه هلکتوب کې نبوّت هم عطاء فرمایلی وو، والله أعلم.

وَحَنَانٗا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَوٰةٗۖ وَكَانَ تَقِيّٗا ﴿١٣﴾ وَبَرَّۢا بِوَٰلِدَيۡهِ وَلَمۡ يَكُن جَبَّارًا عَصِيّٗا ﴿١٤﴾

او (بل ورکړی وو مونږ یحیی لره رحمت مهرباني) چې مهربان وو له نزد خپله او پاکي (له معاصیو) او وو (یحیی) پرهېزګار. او نېکوکار پر مور او پلار خپل، او نه وو سرکښه نافرمانه (له ربه او پخپل سر).

وَسَلَٰمٌ عَلَيۡهِ يَوۡمَ وُلِدَ وَيَوۡمَ يَمُوتُ وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا ﴿١٥﴾

او سلامتیا دې وي پر دغه (یحیی له جانبه د الله) په هغه ورځ چې پیدا کړی شوی دی (له مسه د شیطانه) او په هغه ورځ چې مري به دی (له سکرات الموت او له عذاب القبر) او په هغه ورځ چې پورته کړ شي ژوندی (له عذاب د قیامت).

تفسیر: کوم سلام چې الله تعالی پر خپل بنده لیږي؛ هغه محض د تشریف او عزّت زیاتولو لپاره وي، چې د هغه مطلب او معنی دا ده، چې په ده باندې هیڅ انتقاد (نیونه) او مؤاخذه نشته، دلته د ﴿يَوۡمَ وُلِدَ﴾ ﴿وَيَوۡمَ يَمُوتُ﴾ ﴿وَيَوۡمَ يُبۡعَثُ حَيّٗا﴾ څخه د اوقاتو او احوالو د تعمیم غرض دی، یعنې د ولادت له وخته نیولې د موت تر وخته پورې، او له موته نیولې تر قیامته پورې په هیڅ وخت کې پر یحیی علیه السلام هیڅ قسم د الله تعالی مؤاخذه نشته، او تل تر تله له هره آفته مأمون او مصئون دی.

وَٱذۡكُرۡ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَرۡيَمَ إِذِ ٱنتَبَذَتۡ مِنۡ أَهۡلِهَا مَكَانٗا شَرۡقِيّٗا ﴿١٦﴾

او یاد کړه په دغه کتاب کې (قصه د) مریمې کله چې په څنګ شوه (لاړه) له کورنۍ خپلې هغه ځای ته چې (د کور په) شرقي (ډډه کې) وو.

تفسیر: یعنې لمر ختلو طرف ته لاړه او هلته یې پرده وکړه چې په پوره خشوع او خضوع سره پکې د الله تعالی عبادت او بندګي وکړي، او دغه مشرقي طرف ته تلل اتفاقي وو، د کوم فضلیت له کبله نه وو، او د دې قصې یو هدف هم دا وو چې نصاراو ته د عیسی علیه السلام او د هغې د مور بندګي او عبدیت ثابت شي او د ألوهیت اعتقاد یې باطل ثابت کړي.

فَٱتَّخَذَتۡ مِن دُونِهِمۡ حِجَابٗا فَأَرۡسَلۡنَآ إِلَيۡهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرٗا سَوِيّٗا ﴿١٧﴾

پس ونیوله له طرفه د دوی پرده (لپاره د عبادت او بندګۍ)، نو ولېږه مونږ دې ته روح خپل، پس شکل خپل یې جوړ کړ دې ته د سړي کامل.

تفسیر: یعنې جبرئیل علیه السلام د یوه ډېر ښکلي پیمخي ځلمي په صورت سره متشکل شوی ورسېد، هم هغسې چې د پرښتو عادت دی، چې عمومًا په ښو منظرو او صورتونو سره متمثل کیږي، او ممکن دی دلته د مریمې صدیقې رضي الله تعالی عنها د انتهایي عفّت او طهارت او تقوی امتحان اخیستل هم مقصود وي، چې داسې زورور دواعي او محرکات هم د دې د عفاف او تقوی جذباتو ته لږ څه حرکت هم ونشو ورکړی.

قَالَتْ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِٱلرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ﴿۱۸﴾

نو وویل (مریمې دغه ځلمي ته) بېشکه زه پناه غواړم په رحمان له تا نه که یې ته پرهېزګار سړی (نو له ما څخه په ډډه شه !).

تفسیر: صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په اوله شبېه کې داسې وګڼله چې دغه کوم سړی دی، په تنهایي کې یو ناڅاپي د یوه سړي سره د مخامخ کېدلو څخه بالطبع بي بي مریمه سخته وویرېده، او د خپلې ساتنې او پت په فکر کې ولوېده، مګر معلومیږي چې د دغې پرښتې پر څېره د تقوی او طهارت د انوارو د ځلېدلو څخه فقط هم دغومره ویل کافي وګڼه چې: «زه ستا له طرفه رحمان ته پناه نیسم، که چېرې ستا په زړه کې د الله تعالی وېره وي».

قَالَ إِنَّمَآ أَنَا۠ رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَٰمًا زَكِيًّا ﴿۱۹﴾

وویل (جبرئیل) بېشکه همدا خبره ده چې زه رالیږلی شوی د رب ستا یم، لپاره د دې چې وبخښم تاته (په امر د رب ستا) یو هلک صالح (پاک له معاصیو).

تفسیر: یعنې مه ویرېږه ! که ځما په نسبت ستا په زړه کې کوم خراب خیال پیدا شوی وي؛ هغه لرې کړه ! زه انسان نه یم، بلکه ستا د هغه رب له جانبه لېږلي شوې پرښته یم، او د دې لپاره راغلی یم چې د پاک الله له طرفه تاته یو پاک، صاف، مبارک، مسعود او ښه پاک هلک درعطاء کړم، په ﴿غُلَٰمًا زَكِيًّا﴾ کې دې ته اشاره ده چې هغه به د حسب او نسب او اخلاق او نورو ممیزو صفاتو په اعتبار بیخي پاک او صاف وي.

قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَٰمٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿۲۰﴾

وویل (مریمې له ډېره تعجّبه) څرنګه به پیدا شي ما ته ځوی حال دا چې نه دی رسېدلی ماته هیڅ بشر (نه په نکاح او نه بغیر د نکاح)، او نه ومه زه هیڅېرې بدکاره.

تفسیر: د صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها په زړه کې الله دغه یقین ورپیدا کړ چې بېشکه دغه پرښته ده، مګر دغه تعجّب ورپیدا شو، هغه جینی چې له سره مېړه (خاوند) نه لري، چې په حلاله طریقه د ده سره یې مساس کړی شوی وي، او بدکاري یې هم نه ده کړې چې په حرامه طریقه سره به یې هلک حاصل کړی وي؛ نو دې ته د دغه رهبانیت په حالت کې پاکیزه ولد به څرنګه ورپه برخه کېدی شي؟ لکه چې زکریّا علیه السلام له دې نه په لږ عجیب بشارت باندې سوال کړی وو.

قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ

نو وویل (جبرئیـل مریمې ته کار) همداسې دی (لکه چې ته وایې لیکن) فرمایلي دي رب ستا: دغه (کار) پر ما باندې آسان دی.

تفسیر: دا هم هغه جواب دی چې زکریا علیه السّلام ته ورکړی شوی وو، د همدې سورت په (۱) رکوع او همدې تفسیر کې دې بیا ولوستل شي.

﴿وَلِنَجْعَلَهُۥٓ ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴾ ۝٢١

او چې وګرځوو مونږ دغه (هلك) علامه دليل (د كامل قدرت خپل) لپاره د خلقو او رحمت له (طرفه) ځمونږ، او دي (پيدا كېدل د ده بې له پلاره) يو كار مقرّر كړی شوی (له ازله).

تفسير: يعني دغه تولّد هرومرو كېدونكی دی، او لا له پخوا څخه دغه حكم د واقع كېدلو پرې شوی دی، چې له سره په كې تخلّف نه واقع كيږي، او ځمونږ حكمت د دغې خبرې مقتضي دی چې بې د بشر د مسې محض د يوې جينی له وجوده هلك پيدا كړو، او هغه ليدونكو او اورېدونكو لپاره ځمونږ د عظيمه وو قدرتونو څخه يو لوی دليل دی، ځكه چې ګرد انسانان د نارينه وو او د ښځو له يو ځای كېدلو څخه پيدا كيږي، آدم عليه السلام مو بې د دغو دواړو څخه پيدا كړی دی، او بي بي حوّاء رضي الله تعالى عنها مو يواځې د نارينه له وجوده پيدا كړې ده، څلورم صورت يې همدغه دی چې د مسيح عليه السلام په وجود كې ظاهر شو، چې بې د نارينه له وجوده يواځې د ښځې له وجوده موجود شي، او په دغه ترتيب سره د پيدايښت څلور واړه صورتونه واقع شول، نو د عيسى المسيح عليه السلام وجود د الهي قدرت يو دليل دی، او د الله تعالى له طرفه دنيا ته د لوی رحمت سامان دی.

﴿فَحَمَلَتْهُ فَانتَبَذَتْ بِهِۦ مَكَانًا قَصِيًّا ﴾ ۝٢٢

پس حامله شوه (مريمه) په دغه (عيسى) سره، نو په څنګ شوه سره له دغه (عيسى) يو ځای لرې ته.

تفسير: وايي چې پرښتې وپو كل؛ نو هغه حامله شوه، او ظاهره د سياق نه او مستنده خبره دا ده چې پو كل الله تبارك وتعالى كړيدي، لكه چې وايي: ﴿فَنَفَخْنَا﴾ او لكه څنګه چې د آدم عليه السلام په شان كې يې ويلي دي: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى﴾ والله أعلم.

يعني څه مهال (وخت) چې د حمل د وضعې وخت ورنژدې شو، نو له ډېره شرمه او حياء له ګردو څخه جدا شوه، او كوم لرې ځای ته لاړه، ښايي چې دغه ځای به هم هغه وي، چې ورته «بيت لحم» وايي، دغه د «بيت المقدس» څخه اته ميله لرې دی، ذكره ابن كثير رحمه الله عن وهب رحمه الله.

﴿فَأَجَآءَهَا ٱلْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ قَالَتْ يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا ﴾ ۝٢٣

پس راوسته مريمه درد د زېږولو وبېخ (تنې) د ونې د خرما ته (لپاره د تكيا، كله چې عيسى پيدا شو) وويل (مريمې له ډېرې حياء): كاشكې كه مړه وی زه پخوا له دې حاله او وی زه (اوس يو څيز) هېر شوی بيخي له زړونو وتلی.

تفسير: يعني د زېږولو د درد له شدّته د يوې زړې خرما ونې وبېخ ته چې په يوه اوچت ځای كې ولاړه وه؛ پناه يې يوړه (او هلته پټه كېناسته)، په دغه وخت كې د درد له تكليفه اود جينی له ديني حيثيته د مستقبل د بدنامی او رُسوايی انديښنې په غلبه كې يو ناڅاپه داسې يوه جمله يې هم له خولې ووته: ﴿يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ كاشكې زه له دې شيبې څخه لا له پخوا مړه شوې وی، او په دنيا كې ځما نوم او نښان نه وی پاتې، څو په هېره سره هم د چا پر ژبه ځما نوم نه راتلی، د اضطراب، كرب او انديښنې له شدّته هغه زېری چې د پرښتې له خوا دې ته وركړی شوی وو؛ ترې بيخي هېر شوی وو.

فَنَادٰىهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا۝٢٤ وَهُزِّيْٓ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا۝٢٥

پس غږ وکړ (پرښتي) دغي (مريمې) ته له لاندې طرفه د دې چې مه خپه کېږه، په تحقيق ګرځولې ده رب ستا لاندې (له قدمونو) ستا چينه (يا سردار چې عيسى دى). او وخوځوه (وښنډه) خپل ځان ته ېښخ د خرما چې راتوی کاندې پر تا خرما پخې لوندې تازه.

تفسير: ځينو اسلافو (دغه منادى عيسى عليه السلام بللى، او له تحت څخه د مريمې صديقې نس يې مراد کړى دى)، د «سري» معنى يې په چينه سره کړې ده، ظاهر دى چې دغه چينه د خرق العادات په صورت بهولې شوې ده، او خرما هم بې موسمه په وچې ونې لګېدلې ده، د دغو خوارقو د ليدلو د بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها په زړه کې تسکين او اطمينان پيدا شو، او د تفريح او خوښۍ اسباب ورمهيأ شول، او لکه چې مفسرين ليکي: په دغه حالت کې دغه شيان بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته نافع او مفيد هم وو، او دې ورته ضرورت هم درلود، نو ځکه د الله په حکم په همدغه اکل او شرب سره بېرته روغه جوړه شوه.

فَكُلِيْ وَاشْرَبِيْ وَقَرِّيْ عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُوْلِيْٓ اِنِّيْ نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا۝٢٦

پس خوره (دا خرما) او ښبه (دا اوبه)، او يخې کړه ستر ګې خپلې (په عيسى او خوشحاله شه)، پس که وليد تا له خلقو څخه يو څوک (چې د عيسى د تولّد پوښتنه يې در څخه کوله)؛ نو ووايه: بېشکه زه چې يم نذر کړې مې ده پر ځان رحمان ذات (الله تعالى) ته روژه (له کلامه)، پس له سره به خبرې ونه کړم زه نن ورځ له هيڅ يو انسان سره !.

تفسير: يعني که له خلقو څخه کوم سړى له تا څخه (د عيسى عليه السلام د ځېږېدلو په نسبت) څه پوښتنه وکړه؛ نو ته په اشارو سره هغوى داسې وپوهوه چې نن ورځ ما محضاً الله له ويلو څخه خپله خوله بنده کړې ده، او له تاسې سره نن هيڅ خبرې اترې نشم کولى، د دوى په دين کې دغسې نيت درست وو، او دوى به د نه ويلو روژې هم نيولې، خو څمونږ د محمديانو په شريعت کې داسې د کلام روژه نيول درست نه دي، او دا ووايه: بېشکه زه چې يم نذر مې منلى دى، مطلب دا دى چې «د نذري روژې نيت وکړه او بيا داسې ووايه»، او د ﴿اِنْسِيًّا﴾ قيد يې ښايي ځکه لګولى وي چې (تسبيح او تهليل او د الله شکر خو کوم) له پرښتو سره خو غږېږم.

فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهٗ ۭ قَالُوْا يٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا۝٢٧

پس راغله (مريمه) سره له دغه (عيسى) قوم خپل ته چې اخيستى يې وه هغه (عيسى په غېږ کې، کله چې قوم يې وليده؛) نو وويل (يهودانو): اى مريمې په تحقيق راوړى دى (او کړى دى) تا يو څيز عجيبه مخالف له عادته.

تفسير: يعنى عيسى عليه السلام يې پخپلې غېږ کې ونيو، او د خپل قوم په مخ کې راغله، نو ګرد خلق د دغه وضعيت د ليدلو څخه هک پک، حيران او متحير پاتې شول، او ګردو په داسې ويناوو خوله وپرانستله، اى مريمې ! تا بلا وکړله، او داسې غټه خبره دې پيدا کړه، نو ژر شه ووايه چې دغه ساختګي شى دې له کومه راوړ، له دې نه به لوى دروغ او خلاف العادت خبره څه وي چې يوه پېغله بې مېړه جينۍ داسې دعوى وکړي چې د ما کره ځوى شوى دى (بې له پلاره).

﴿يَٰٓأُخۡتَ هَٰرُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ ٱمۡرَأَ سَوۡءٖ وَمَا كَانَتۡ أُمُّكِ بَغِيّٗا﴾ ۲۸

ای خورې د هارون ! نه وو پلار ستا سړی د بدۍ، او نه وه مور ستا بد عمله (نو دا ته ولې داسې شوې؟).

تفسیر: یعنې پرې بد گمانه شول، او داسې یې ورته وویل چې: ستا مور او پلار او کورنی له قدیم الأیامه تر اوسه پورې په عفّت او عصمت او طهارت معروف دي، نو په تا کې دغه بد خصلت له کومه شو؟ د نېکانو له اولاده وو څخه د بدۍ صدور د حیرت او تعجّب وړ (لایق) وي.

تنبیه: بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها ته یې «أخت هارون» ځکه وویل؛ چې د موسی د ورور هارون علیه السلام له نسله وه، گواکې له «أخت هارون» څخه «أخت قوم هارون» مقصود دی، لکه چې ﴿وَٱذۡكُرۡ أَخَا عَادٍ﴾ کې یې هود علیه السلام ته د «د عاد» ورور ویلی دی، حال دا چې «عاد» د دې قوم د اصلي مورّث نوم وو، او ممکن دی د «أخت هارون» څخه د هغه ظاهري معنی مراد یې واخیسته شي، لکه چې له ځینو صحیحه وو أحادیثو څخه ظاهرېږي، چې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها دغه ورور یو صالح سړی وو.

﴿فَأَشَارَتۡ إِلَيۡهِۖ﴾

نو اشاره وکړه (مریمې) هغه ته (چې له دغه عیسی سره وغږېږئ !).

تفسیر: یعنې صدیقې مریمې رضي الله تعالی عنها پخپل لاس سره د خپل وړوکي په لوري (چې تی یې په خوله کې وو، او د خلقو دغه گردې خبرې یې په ځیر سره اورېدې) اشاره وکړه چې تاسې پخپله له ده نه پوښتنه وکړئ !.

﴿قَالُواْ كَيۡفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا﴾ ۲۹

نو وویل (خلقو) څرنگه به خبرې وکړو مونږ له هغه چا سره چې دی هغه په مهد (ځانگو یا غېږ) کې وړوکی (تی رودونکی).

تفسیر: یعنې سره له دغسې شرمناکه حرکته دې ته لا گوره چې پر مونږ ملنډې هم وهي، او مسخرې راپورې کوي، چې دغه خپل ځواب د دغه تی رودونکي ماشوم څخه واورئ ! ښه نو د یوه داسې نوي ځېږېدلي هلك سره به مونږ څرنگه سوال او ځواب وکړی شو؟.

تنبیه: ﴿مَن كَانَ فِي ٱلۡمَهۡدِ صَبِيّٗا﴾ کې د ﴿كَانَ﴾ لفظ پر دې دلالت نه کوي چې عیسی علیه السلام د خپل دغه تکلّم په وخت کې «صبي» نه وو پاتې، په قرآن عظیم کې داسې مضامین ډېر استعمال شوي دي، مثلا په ﴿وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا﴾ یا ﴿وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةٗ﴾ یا ﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكۡرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُۥ قَلۡبٌ أَوۡ أَلۡقَى ٱلسَّمۡعَ وَهُوَ شَهِيدٞ﴾ او نورو کې د ﴿كَانَ﴾ استعمال د داسې مضمون لپاره شوی دی چې د هغه سلسله د ماضي زمانې د سلسلې د پرې کېدلو سره نه وي منقطع شوې.

﴿قَالَ إِنِّي عَبۡدُ ٱللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ٱلۡكِتَٰبَ وَجَعَلَنِي نَبِيّٗا﴾ ۳۰

وویل (عیسی) چې بېشکه زه بنده د الله یم، راکړی یې دی ماته کتاب، او گرځولی یم زه الله نبي.

تفسیر: یعنې د قوم په منځ کې همدغه خبرې او اترې کېدې چې الله تعالی مسیح علیه السلام په خبرو راوست، او د عیسی علیه السلام هغه وینا چې په دغه وخت کې یې وکړه، د دغو د هغه تردّد او د غلطو او فاسدو خیالاتو تردید یې

وکړ، چې اوس یا وروسته له دې نه د ده په نسبت قائم کېدونکي وو، «زه بنده د الله یم»، یعنې نه پخپله الله تعالى او نه د الله تعالى ځوی یم، لکه چې د نصاراوو عقیده ده، لکه چې د همدې عقیدې د ترید لپاره یې ړومبی د مسیح علیه السلام د ولادت او نورو حالاتو مفصلا بیان وفرمایه.

وَّجَعَلَنِیۡ مُبٰرَکًا اَیۡنَ مَا کُنۡتُ وَ اَوۡصٰنِیۡ بِالصَّلٰوۃِ وَ الزَّکٰوۃِ مَا دُمۡتُ حَیًّا ﴿۳۱﴾

او ګرځولی یم زه (الله) برکتناک په هر ځای کې چې اوسېږم، او تأکیدي حکم یې فرمایلی دی ماته په لمانځه سره، او په زکات سره تر څو چې زه یم ژوندی.

تفسیر: یعنې تر څو چې ژوندی یم، د هر وخت او هر ځای سره مناسب د هر قسم صلات او زکات حکم چې شوی دی؛ د هغو د شرطونو او حقوقو د رعایت سره یې برابر تل اداء کوم، لکه چې په بل ځای کې د مؤمنیو په نسبت فرمایل دي: ﴿الَّذِیۡنَ هُمۡ عَلٰی صَلَاتِهِمۡ دَآئِمُوۡنَ﴾ د دې مطلب داسې نه دی چې په هر آن او هر وخت کې تل لمونځ به کوي، بلکه مراد یې دا دی چې په هر وخت او په هر قسم چې د لمانځه حکم شوی دی؛ تل په مداومت سره د هغه حکم تعمیل کوي.

وَّ بَرًّۢا بِوَالِدَتِیۡ ۫ وَ لَمۡ یَجۡعَلۡنِیۡ جَبَّارًا شَقِیًّا ﴿۳۲﴾

او (ګرځولی یم زه الله) نېکي کوونکی له مور خپلې سره، او نه یې ګرزولی یم زه سرکښه بدبخته.

تفسیر: هر کله چې هیڅوک یې پلار نه وو، نو یوائې د مور نوم یې واخیست، دغه ګردې جملې چې د ماضي په صیغو سره راوړی شوي دي؛ بېشکه د هغوی معاني په ماضي سره اخیستلی کېږي، لیکن داسې چې متیقن الوقوع مستقبل یې ماضي فرض کړی دی، لکه چې په ﴿اَتٰۤی اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ﴾ کې، هم داسې مسیح علیه السلام په خپل هلکتوب کې د ماضي د صیغو په استعمالولو کې تنبیه ورکړه، چې د دغو ګردو شیانو لیدل کېدل په مستقبل کې داسې یقیني او قطعي دي، لکه چې واقع شوي دي، مسیح علیه السلام د دغه خارق العادت خبرو اترو، او له هغو اوصافو اوخصائلو چې بیان کړل شو؛ په ډېر بلاغت سره د هغه ناپاک تهمت تردید وشو؛ چې د ده پر ماجده مور لګولی شوی وو، اول خو د داسې ووړکي وینا او داسې جامع او مؤثر کلام طبعًا د دښمنانو چپ کوونکی وو، بیا په داسې یو ووړکي کې چې دومره سوچه خصال ومونډل شي؛ نو ښکاره ده چې هغه (العیاذ بالله) څرنګه ولد الزناء کېدی شي، لکه پخپله د دوی له دې اقرار څخه هم ظاهرېږي: ﴿وَّ مَا کَانَتۡ اُمُّکِ بَغِیًّا﴾ چې دوی فروع هم د اصوله سره سم غوښتل.

وَ السَّلٰمُ عَلَیَّ یَوۡمَ وُلِدۡتُّ وَ یَوۡمَ اَمُوۡتُ وَ یَوۡمَ اُبۡعَثُ حَیًّا ﴿۳۳﴾

او (وویل عیسی) سلام دی پر ما په هغه ورځ چې ځېږولی شوی یم (له مسه د شیطانه او نورو بدیو او خرافاتو) او په هغه ورځ چې مرم به (له عذابه د نزعې او د قبره)، او په هغه ورځ چې پورته به کړی شم ژوندی (له عذابه د قیامت).

ذٰلِکَ عِیۡسَی ابۡنُ مَرۡیَمَ ۚ قَوۡلَ الۡحَقِّ الَّذِیۡ فِیۡهِ یَمۡتَرُوۡنَ ﴿۳۴﴾

دغه (موصوف) عیسی ځوی د مریمې دی، (فرمایلي دي الله په شان د عیسی کې) خبره حقه رښتیا هغه چې په دې کې سره جګړې کوي (خلق).

تفسیر: یعنې د مسیح علیه السلام شان او صفت همدغه دی چې پاس بیان شو، په یوه رښتیا او ښکاره خبره کې خلقو چټي (فضول) جګړې او مناقشې پیدا کړي دي، چې یو ترې الله جوړوي، بل یې د الله تعالى ځوی ګڼي، بل یې کذّاب

او مفتري بولي، بل د ده پر نسب او نورو طعنې وهي، رښتيا خبره خو همدغه ده چې ښکاره کړی شوه چې مسيح عليه السلام الله نه دی، بلکه د الله تعالی يو مقرّب بنده دی، کاذب او مفتري نه دی، بلکه يو رښتين نبي دی.

مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَّتَّخِذَ مِنْ وَّلَدٍ ۙ سُبْحٰنَهٗ ؕ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۟ۚ ۳۵

نه ښايېږي الله ته چې ونيسي ولد، پاکي ده ده ته (له نيولو د ولد)، هر کله چې حکم وکړي دې د يوه کار؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وايي هغه ته (موجود) شه پس هغه موجود شي.

تفسير: هغه ذات ته چې د ده د يوه (کن ـ شه !) څخه هر شی موجودېږي؛ د ځوی او لمسي څه ضرورت دی؟ آيا (العياذ بالله) اولاد به د ضعف په وخت کې ورسره کومک او مرسته کوي؟ يا د مشکلاتو په وخت کې به يې لاس سپکوي؟ يا وروسته له هغه به د ده نوم ژوندی ساتي؟ او که داسې کومه شبهه درپيدا شوي وي، چې عموماً انسانان له مور او پلاره پيدا کېږي نو د مسيح عليه السلام پلار څوک دی؟؛ نو د هغه ځواب همدغه د ﴿كُنْ فَيَكُوْنُ﴾ په جمله کې راغی، يعنې داسې مطلق قادر ته دغه څه اشکال لري چې يو هلك بې له پلاره پيدا کړي؟ که نصرانيان الله تعالی د مسيح عليه السلام پلار او صديقه مريمه د ده مور ګڼي؛ نو العياذ بالله د مېړه (خاوند) او د ښځې د نورو تعلقاتو اقرار به هم کوي؟ سره له دې چې پلار يې ودروي، نو د تخليق طريقه خو به هم هغسې نه وي چې بالعموم په والدينو کې ده، نو بيا په بې پلاره پيدا کولو کې به څه اشکال وي؟.

وَاِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ۳۶ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْۢ بَيْنِهِمْ ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ۳۷

او (ووېل عيسی) بېشکه الله رب ځما دی او رب ستاسې دی، پس عبادت وکړئ تاسې د الله، هم دغه لاره ده سمه صافه برابره. نو بيا اختلاف وکړ ډلو (د نصاراوو په باب د عيسی کې) له منځ د دغو (خلقو)، نو خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي له حاضرېدو (راتلو) د هغې ورځې ډېرې لويې (د قيامت نه).

تفسير: دغه د چا خبره ده؟ د ځينو په نزد دا د مسيح عليه السلام مقوله ده، ګواکې پخوا له دې نه د مسيح هم هغه خبرې چې له ﴿قَالَ اِنِّيْ عَبْدُ اللّٰهِ﴾ الآية ـ څخه نقل کړی شوي دي، دا د هغه تکمله شوه، په منځ کې د مخاطبينو د تنبيه لپاره له ﴿ذٰلِكَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ څخه د الله تعالی کلام وو.

ځما په نزد بهتر دا دی چې دغه د ﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ﴾ الآية ـ سره ولګولی شي، يعنې (ای محمده صلی الله عليه وسلم !) په کتاب کې د مريمې او د مسيح عليه السلام د حال هغه مذکور چې شوی دی؛ وايې وره ! او ووايه چې ځما او ستاسې رب الله دی، يواځې د همدغه عبادت وکړئ ! ځوی او لمسی ورته مه دروئ ! الله تعالی د توحيد داسې سمه صافه لاره درښوولې ده چې هيڅ لوړه، ژوره او کوږوالی نه لري، او ګردو انبياوو هم د هم هغه په طرف لار ښوونه کړې ده، ليکن خلقو ډېرې فرقې جوړې کړې دي، او بېلې بېلې لارې يې ايستلې دي، نو هغه کسان چې له توحيد څخه انکار کوي؛ نو هغوی ته د ډېرې هولناکې ورځې (قيامت) له تباهۍ څخه خبردار کېدل په کار دي، چې خامخا راتلونکې ده.

اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ ۙ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا لٰكِنِ الظّٰلِمُوْنَ الْيَوْمَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ۳۸

څه ډېر ښه اورېدونکي به وي دوی او څه ډېر ښه ليدونکي به وي دوی په هغې ورځې کې چې رابه شي دوی مونږ ته، ليکن ظالمان نن ورځ په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: یعنې نن چې اورېدل او لیدل مفید دي؛ دوی بیخي کاڼه او ړانده شوي دي، او د قیامت په ورځ چې لیدل او اورېدل له سره فائده نه رسوي؛ د دوی سترګې او غوږونه خلاصیږي، او په دغې ورځې کې به داسې خبرې اوري چې زړونه یې ترې پړق چوي، او داسې مناظر او نندارې به ګوري چې د هغو د لیدلو ځخه به د دوی ځېرې تکې تورې الوځي (نعوذ بالله منه !).

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

او وویروه ته دوی له ورځې د حسرت (او ارمانه) کله چې فیصله کړی شي کار (د حساب او کتاب)، حال دا چې دوی (په دنیوي) غفلت کې دي، او دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: کفّارو ته به د افسوس او ارمان کولو ډېرې مواقع وردمخه کیږي، او آخري موقع به هم هغه وي کله چې مرګ د یو ګډې پشان راوستی شي، او د جنت او د دوزخ په منځ کې د ګردو په مخ کې په داسې حال کې چې ګرد به ورته ګوري؛ ذبح کاوه شي، او داسې یو غږ به کیږي چې: «جنتي دې په جنت کې او دوزخي دې په دوزخ کې د تل لپاره پاتې وي، وروسته له دې نه به مرګ هیڅا ته نه راځي»، نو په دغه وخت کې کافران بالکل نااميده کیږي، او د حسرت لاسونه به سره مښي او ګوتې به چیچي.

﴿وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنې په دغه وخت کې دوی د داسې ورځې په راتګ باور نه کوي، خو څه مهال (وخت) چې د قیامت له لویو مصائبو سره مخامخ کیږي؛ نو دلته به وایي چې: کاشکې هلته مو سترګې خلاصې کړې وی، او پخپلو نفعو او زیانونو پوهېدلي وی، مګر د دغې ورځې حسرت او افسوس دوی ته هیڅ په درد نه خوري.

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

بېشکه مونږ چې یو همدا مونږ وارث کیږو د ځمکې او د هغه چا چې پر دغه ځمکې دي، او خاص مونږ ته به راوستی شي دوی (لپاره د جزا).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ

او یاد کړه (ای محمده ! امت خپل ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ابراهیم.

تفسیر: د مکې مکرّمې مشرکانو داسې دعوی کوله، چې دوی د ابراهیم علیه السلام له اولادې او د هم هغه پر دین قائم دي، نو دا یې هغوی ته وروښوول چې ستاسې د پلار ابراهیم علیه السلام رویه د بتانو په نسبت څه ډول وه؟ که د آباؤو او اجدادو تقلید کوئ؛ نو د داسې یو پلار تقلید وکړئ ! او له مشرکو پلرونو او نیکه ګانو نه هم هغسې مرور او بېزاره شئ؛ لکه چې ابراهیم علیه السلام ترې بېزاره شوی وو.

إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (ابراهیم) وو صدّیق (ډېر رښتینی) نبي.

تفسیر: د «صدّیق» معنی دا ده چې ډېر زیات رښتیا ویونکی چې پر خپلو خبرو د عمل کولو له پلوه بیخي رښتین ثابت او د خپل قول او عمل توافق په رښتیا سره ګردو ته ښیي، یا خو «صدیق» هغه رښتین او پاک طینت سړي ته وایي چې د ده په زړه کې د رښتیا قبلولو لپاره نهایت اعلی اکمل استعداد موجود وي، هر هغه خبره چې د الله تعالی له جانبه ور ورسیږي؛ هغه بلا توقفه د ده په زړه کې ځای ونیسي، او بیخي د شک او تردّد ځای او ګنجایش په کې پاتې نه شي،

ابراهيم عليه السلام په هرې يوې معنى سره «صدّيق» وو، او كله چې د «صدّيقيت» لپاره «نبوّت» نه دى لازم؛ نو ځكه يې وروسته د «صدّيقًا» سره «نبيًّا» هم وفرمايل، او پر نبوّت يې هم تصريح وكړه، له همدې ځايه معلوم شو چې د كذبات ثلاثه حديث او په «نحن أحق بالشک من إبراهيم» او نورو رواياتو كې د كذب او شك هغه معنى نه ده مراده، چې د كلام له ظاهر څخه مفهومېږي.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنكَ شَيْـًٔا ﴿٤٢﴾

كله چې وويل (ابراهيم) پلار خپل: ته اى پلاره ! ولې عبادت كوې ته د هغه څيز چې نه اوري او نهويني او نه دفع كولى شي له تا نه هيڅ څيز؟.

تفسير: يعنې هغه چې ګوري او اوري او په مشكلاتو كې هم پكار راځي، مګر واجب الوجود نه وي؛ د هغه عبادت هم نه دى جائز، څه جواز د دې چې د يوې بې ځانه تيږې (ګټې) يا بې روحه بت چې نه ليدى شي او نه اورېدى شي او نه ځوزنږ څه پكار راځي او پخپله ځوزنږ په لاسونو جوړ شوى او تړلى شوى دى؛ هغه معبود ودروو؟ نو دغه عمل د هيڅ يو عاقل او پوه سړي كار له سره نشي كېدى.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

اى پلاره ځما ! بېشكه زه چې يم په تحقيق راغلى دى ماته له علمه هغه قدر چې نه دى راغلى تاته، نو متابعت وكړه ځما؛ چې وبه ښيم تاته لاره سمه برابره.

تفسير: يعنې الله تعالى ماته د توحيد او د معاد او د نورو صحيح علم راكړى دى، او د شريعت له حقائقو څخه يې واقف كړى يم، كه ته ځما متابعت وكړې؛ نو زه به دې پر داسې سمې صافې لارې بيايم؛ چې د الله تعالى تر رضاء پورې رسيږي.

يَٰٓأَبَتِ لَا تَعْبُدِ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ كَانَ لِلرَّحْمَٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾

اى پلاره ځما ! مه كوه عبادت د شيطان (په ارتكاب د منهياتو) ! بېشكه شيطان دى له رحمان څخه ډېر نافرمانه (سر كښه).

تفسير: د بُتانو عبادت په شيطاني اغواء او لمسون كيږي، او شيطان د دغه حركت له ليدلو څخه ډېر زيات خوشاليږي، نو په دې لحاظ ګواكې د بُتانو عبادت د شيطان عبادت دى، او د شيطان عبادت ګواكې د «رحمان» څخه انتهايي نافرماني ده، ښايي د﴿عَصِيًّا﴾ په لفظ سره يې دې لورې ته هم توجه وركړې وي، چې د شيطان د ړومبنى نافرمانى اظهار په هغه وخت كې شوى دى چې ستاسې د پلار آدم عليه السلام په مقابل كې د تعظيمي سجدې حكم وركړى شوى وو، لهذا د آدم عليه السلام اولادې ته د ډېر شرم او ننګ ځاى دى چې د «رحمان» څخه مخ واړوي، او له شيطان سره خپله يارانه ونښلوي، يا هغه قديمي ازلي دښمن خپل معبود وګرځوي.

يَٰٓأَبَتِ إِنِّىٓ أَخَافُ أَن يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ ٱلرَّحْمَٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾

اى پلاره ځما ! بېشكه زه چې يم وېرېږم له دې نه چې وبه رسيږي تاته عذاب له «رحمان» څخه (لامله د متابعت د شيطان)، پس شې به ته شيطان ته دوست (ملګرى په دوزخ كې).

تفسير: يعنې د «رحمان» د عظيمو رحمتونو اقتضاء دا ده چې پر ګردو بندګانو يې شفقت اومهرباني وي، ليكن ستا د بدو اعمالو له شامته ويره ده، چې همدغه حليم رحيم او كريم الله تعالى هم په قهر نشي، او پر تاسې كوم سخت آفت

نازل نه کړي، چې په هغه کې د اخته کېدلو لامله به تل تر تله د شیطان رفیق او ملګری شي، یعنې د کفر او شرک له مزاولته به په مستقبل کې د ایمان او توبې توفیق دروه برخه نشي، او د اولیاء الشیاطین په ډله کې به شامل شي، او په دائمي عذاب کې به وغورځاوه شي، عمومًا مفسرینو دغه معنی اخیستې ده، لیکن شاه صاحب لیکي: «یعنې د کفر له وباله که کوم آفت راشي؛ نو له شیطانه به مدد غواړې، یعنې له بتانو څخه، اکثر خلق په همدغسې وخت کې شرک کوي»، والله أعلم.

قَالَ أَرَاغِبٌ أَنتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

وویل (آزر پلار د ابراهیم) آیا مخ ګرځوونکی یې ته له (عبادت د) معبودانو ځما ای ابراهیمه؟ که منع نشوې ته (له دې کاره) نو خامخا وبه ولم هرومرو تا (سنګسار به دی کړم) په تیږو (ګټو) (یا په بدو خبرو) سره، او ترک مې کړه (او لرې شه له مانه) ډېر مدّت (چې ضرر مې در ونه رسیږي).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام پلار (آزر) د خپل ځوی د دغه تقریر له اورېدلو څخه وروسته ده ته وویل: «معلومیږي چې ته ځمونږ له معبودانو څخه بد عقیده یې، بس دی دا خپل وعظ او نصیحت او بد اعتقاد پرېږده، که نه ته به بله کومه سخته خبره له ما څخه واورې، بلکه ځما په لاس به سنګسارېږې، که خپل خیر غواړې؛ نو له ما څخه تر یوه مدّت لرې شه ! چې زه نه غواړم چې ستا رنګ وګورم، او پخوا له دې نه چې زه پر تا لاس پورته کړم؛ ته له دې ځایه لرې شه !».

قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

وویل (ابراهیم) سلام (د متارکې د خبرو) دې وي په تا باندې، ژر به مغفرت غواړم تاته له رب خپل نه (څو مسلمان شې)، بېشکه چې الله دی پر ما ډېر مهربان.

تفسیر: دغه د رخصت یا د متارکت سلام دی، لکه چې ځمونږ په محاوراتو هم په داسې مواقعو کې داسې ویلی کیږي، چې که هغه خبره یا کار داسې وشي؛ نو ځما درته سلام دی، لکه چې په (۲۰ جزء د القصص سورت په (۵۵) آیت (۶) رکوع) کې هم داسې یو آیت لولو: ﴿وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ﴾.

شاه صاحب رحمه الله لیکي: «معلوم شو که په دیني خبره مور او پلار خپه شي، او خپل ځوی له کوره وباسي، او ځوی په خوږه ژبه او مؤدبه وینا ترې بیلتون اختیار کړي؛ نو دغسې هلک نه عاق کیږي».

﴿سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي﴾ الآیة ـ امید شته چې پاک الله پخپلې مهربانۍ به ځما د پلار ګناه معافوي، ابراهیم علیه السلام د استغفار وعده ابتداءً فرمایلې وه، کله چې د استغفار په وخت کې څه مهال (وخت) چې د الله تعالی مرضي ورمعلومه شوه؛ نو استغفار یې موقوف کړ، دغه بحث د توبې (براءة) په سورت په (۱۱۳) آیت (۱۴) رکوع کې د دې آیت په فائده کې تېر شوی دی: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ هلته دې د دې تفسیر کې ولوستل شي.

وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

او په څنګ به شم له تاسې (ټولو بت پرستانو) او له هغه څه چې تاسې یې عبادت کوئ غیر له الله، او عبادت به کوم (یواځې) د رب خپل، امید لرم د دې چې نشم زه په عبادت د رب خپل کې بدبخته (ناامیده لکه چې تاسې شوي یئ).

تفسیر: کله چې ځما د پند او نصیحت هیڅ اثر پر تاسې نه لویږي، بلکه بالعکس ځما ویرولو او ډارولو ته هڅه هم کیږي؛ نو اوس زه پخپله ستاسې په دغه کلي کې نه پاتې کېږم، او تاسې سره له ستاسې باطلو معبودانو پرېږدم، او له دې

وطنه هجرت کوم، څو له تاسو څخه ګوښې (بېل) کېنم، او د زړه په اطمينان سره د الله واحد عبادت وکړی شم، د الله تعالی له فضله او کرمه کامل امید شته، چې زه د ده بندګي وکړی شم، او په کې محروم او ناکامه پاتې نشم، کله چې په غربت او بېکسی کې هم د ده عبادت وکړم، او د الله تعالی لوی دربار ته دعاء وکړم؛ ضرور يې مستجابوي، ځما الله سمیع بصیر او علیم دی، او ستاسې د تیرو (ګټو) او لرګیو باطل معبودان داسې دي، چې هومره نارې ورته ووهئ، او ورته وژاړئ، خو بيا هم ستاسي دعاوې نه اوري، او په درد مو نه خوري.

فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

کله چې په څنګ شو (ابراهیم) له دوی په هجرت سره او له هغه څیزه (چې دوی يې) عبادت کولو غیر له الله نه؛ نو وبخښل مونږ ده ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او هر یو (له دوی دواړو) ګرځولی وو مونږ نبي.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لاره کې يې هجرت وکړ، او له خپلو اقاربو او خپلوانو څخه لرې ولوېد، الله تعالی ده ته له وطنه زيات شيان ورعطاء کړل، چې د غريب الوطنی وحشت ترې لرې شي، او هلته انس او سکون حاصل کړي، ښايي دلته د اسماعيل عليه السلام ذکر ځکه نه وي فرمايلی چې هغه له ده سره نه وو، بلکه دی يې په وړوکتوب له خپله ځان نه بېل کړی وو، او هم د هغه تذکره مستقلا راتلونکې ده.

وَوَهَبْنَا لَهُم مِّن رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

او بخښلي وو مونږ دوی (درې واړو) ته له رحمته خپل (نبوّت او حکمت) او ګرځولې وه مونږ دوی ته (يعنې ابراهيم او ځامنو ته يې) ژبه د صدق رښتينې ډېره پورته مشهوره.

تفسیر: یعنې الله تعالی له خپل خاص رحمت څخه خليل الله عليه السلام او د ده کورنی ته د نبوّت او حکمت لويه برخه عنايت کړه، او په دنيا کې يې د ده خبره پورته کړه، او د تل لپاره يې د ده د خير ذکر جاري کړ، لکه چې په ګردو مذاهبو او مللو کې د ده تعظيم او توصيف کيږي.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ ۚ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

او ياد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) موسی، بېشکه چې دی وو خالص کړی شوی (د الله له طرفه) او وو دی رسول نبي.

تفسیر: یعنې په قرآنکریم کې چې اوس سمدلاسه د موسی عليه السلام بيان کيږي، د هغه ذکر دخلقو په مخ کې وکړه ! ځکه چې دی د اسحاق عليه السلام او د یعقوب عليه السلام له نسله داسرائيلي سلسلې يو لوی اولوالعزم رسول الله تېر شوی دی، او هم هغسې چې د يحيی او عيسی عليهما السلام په تذکره کې په خصوصيت سره د نصرانيانو اصلاح او ابراهيم عليه السلام له تذکرې څخه د مکې معظمې د مشرکانو تنبيه مقصود ده؛ همداسې د موسی عليه السلام او هارون عليه السلام له تذکرې څخه ښايي يهودانو ته د دې خبرې ښوونه مقصود ده، چې دوی هم سم د خپل جليل القدر نبي د ښکاره وو او صريحو وړاندوينو سره د محمد صلی الله عليه وسلم د رسالت او نبوّت اقرار او اعتراف په خلاص زړه او اخلاص اومحبت سره وکړي !.

﴿وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا﴾ الآية ـ هر هغه انسان ته چې د الله تعالی له طرفه وحي راشي هغه «نبي» دی، په انبياوو کې هغه چا ته چې خصوصي امتياز حاصل وي يعنې د مکذبانو په مقابل کې د ېبل يو مستقل امت په طرف مبعوث شوی وي، يا نوی

کتاب او مستقل شریعت ولري نو هغه ته «رسول نبي» یا «نبي رسول» ویلی کیږي، په شرعیاتو کې جزئي تصرّفات لکه دکوم عام تخصیص یا د مطلق تقیید او نور په رسولانو پورې څه تخصیص نه لري، عام انبیاء هم هغه کولی شي، باقي پر غیر الأنبیاء باندې د رسول او مرسل اطلاق لکه چې د قرآن په بعض مواقعو کې موندل کیږي؛ د دغه مصطلح معنی په اعتبار نه دی، او هلته نور حیثیات معتبر دي، والله أعلم.

وَنَادَيْنَٰهُ مِن جَانِبِ ٱلطُّورِ ٱلْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَٰهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾

او غږ کړی وو مونږ دغه (موسی) ته له جانبه د (غره د) طور چې (د موسی) ښي طرف ته وو، او رانژدې کړی وو مونږ دی حال دا چې مونږ له ده سره د راز خبرې کولې.

تفسیر: یعنې څه مهال (وخت) چې موسی علیه السلام د اور ځلېدل محسوس کړل؛ نو د «طور» د غره په هغه مبارک او میمون جانب کې ورسېد، چې د موسی علیه السلام د ښي لاس پر طرف کې واقع وو، نو الله تعالی نداء او غږ پرې وکړ، او د همکلامی شرف یې وروبانبه، تفصیل یې د «طه» په سورت کې راځي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥ مِن رَّحْمَتِنَآ أَخَاهُ هَٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

او بخښلی وو مونږ دغه (موسی) ته له رحمت خپله ورور د ده هارون حال دا چې نبي وو.

تفسیر: یعنې هارون علیه السلام د موسی علیه السلام په کار کې مددګار شو، څکه چې دی یې پخپله غوښتی وو، لکه چې په (۲۰ جزء د القصص سورت په (۳۴) آیت (۴) رکوع) کې راغلي دي: ﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِيٓ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ﴾، او په (۱۶ جزء د «طه» سورت (۲۹ - ۳۰) آیتونو (۲) رکوع) کې مذکور دی: ﴿وَٱجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾ هَٰرُونَ أَخِي ﴿٣٠﴾﴾ الآية ـ نو الله تعالی د موسی علیه السلام دغه دعاء او غوښتنه ومنله، او هارون علیه السلام یې نبي وګرځاوه، او د ده د اعانت او تقویت (وزارت) لپاره یې مقرر کړ.

وَٱذْكُرْ فِي ٱلْكِتَٰبِ إِسْمَٰعِيلَ إِنَّهُۥ كَانَ صَادِقَ ٱلْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٤﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امّت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) اسماعیل، بېشکه چې دی وو صادق (رښتینی) په وعده کې، او وو رسول نبي.

تفسیر: له دې نه د اسماعیل علیه السلام فضیلت پر اسحاق علیه السلام ظاهریږي، څکه چې هغه یې یوازې په نبي سره یاد کړ، او اسماعیل علیه السلام ته یې رسول او نبي وفرمایه، په صحیح مسلم کې حدیث دی: «إن الله اصطفى من ولد إبراهيم إسماعيل»، «د ابراهیم علیه السلام له اولادې څخه الله تعالی اسماعیل علیه السلام غوره کړی دی».

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ

او وو دی چې حکم به یې کولو اهل (قوم یا امّت) خپل ته په لمانځه سره، او په زکات سره.

تفسیر: څکه چې د کورنی خلق د قریبوالي لامله له ګردو څخه ړومبی د هدایت مستحق دي، او له همدوی څخه نورې سلسلې هم چلیږي، نو څکه د «طه» په (۸) رکوع کې ویلې شوي دي: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ او د تحریم سورت په (۱) رکوع کې راغلي دي ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ او پخپله نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته هم د الشعراء سورت په (۱۱) رکوع کې هم داسې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ﴾، ځیني وايي چې: له (اهل) څنې د دوی ګرد قوم مراد دی، لکه چې د عبد الله بن مسعود ط په مصحف کې د «أهله» په ځای «قومه» وو، والله أعلم.

وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

او وو دی په نزد د رب خپل پسندیده (غوره کړی شوی).

تفسیر: یعنې د نورو هدایت یې کول، او په خپله د حمیده وو اقوالو او افعالو خاوند او مستقیم الحال او مرضيّ الخصال وو.

وَٱذْكُرْ فِى ٱلْكِتَٰبِ إِدْرِيسَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾

او یاد کړه (ای محمده ! خپل امت ته) په کتاب (قرآن) کې (قصه د) ادریس !، بېشکه چې دی وو صدّیق (ډېر رښتینی) نبي.

تفسیر: راجح دا ده چې ادریس علیه السلام د آدم علیه السلام او نوح علیه السلام په منځنی زمانه کې تېر شوی دی، وایي چې په دنیا کې په قلم سره لیکل، کالي (کپړې) ګنډل، تلل، او پیمانه کول او د هغو آلاتو او تیرو (ګټو) ترتیبول، او وسلې په کار اچول اول ځلې د ده له خوا په کار اچولي شوي دي، والله أعلم.

وَرَفَعْنَٰهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

او پورته کړی دی مونږ ده لره ځای ډېر اوچت ته.

تفسیر: یعنې ډېر اوچت مقام او لویې مرتبې ته یې رسولی دی، ځینې وایي چې ادریس علیه السلام هم د مسیح علیه السلام په شان ژوندی اسمان ته خېژولی شوی دی، او هلته تر نن پورې ژوندی دی، ځینې وایي: وروسته له دې نه چې پر اسمان خېژولی شوی دی؛ هلته یې قبض الروح کړی شوی دی، د ادریس علیه السلام په نسبت ځینو مفسرینو ډېر اسرائیلیات نقل کړي دي، چې پر هغو ګردو «ابن کثیر رحمه الله» تنقیدات کړي دي، والله أعلم.

أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّۦنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَآ ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩ ﴿٥٨﴾

دغه (مخکې مذکور شوي انبیاء له زکریا او عیسی نه تر ادریس پورې) هغه کسان دي چې انعام کړی دی الله پر دوی له انبیاوو څخه له اولادې د آدم (لکه شیث، ادریس)، او له اولادې د هغو کسانو چې بار کړي دي مونږ سره له نوح (په بېړۍ کې لکه ابراهیم، لوط، صالح)، او له اولادې د ابراهیم (لکه اسماعیل، اسحاق)، او له اولادې د اسرائیل یعقوب (لکه موسی عیسی)، او له هغه چا نه چې لاره مو ښوولې وه (دوی ته)، او غوره کړي مو وو (دوی نبوّت او کرامت ته)، هر کله چې وبه لوستلی شو پر دوی باندې آیتونه د رحمان؛ نو لوېدل به (پر ځمکه) سجده کوونکي او ژړېدونکي (له خوفه د الله نه).

تفسیر: یعنې د حق په طرف یې هدایت وکړ، او د نبوّت او رسالت د منصب لپاره یې غوره کړل، سره له دې چې د دوی مقام اوچت دی، او د معراج کمال ته هم رسیدلي دي؛ خو د عبودیت او بندګۍ پشان کې کامل دي، کله چې د الله تعالی کلام اوري؛ د هغه له مضامینو څخه زیات متأثر کیږي، او په نهایتې عاجزۍ، خشوع، او خضوع سره سر په سجده لویږي، او د پاک الله په یاد ژاړي، نو ځکه د علماوو اجماع ده چې پر دغه آیت باندې دې هرومرو سجده وکړه شي !، خو د هغه مقربینو د طرز عمل په پیروی او یادونه یو شانته مشابهت له هغوی سره حاصل شي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾

پس پيدا شول پس له دوی نه (داسې بد) خليفګان چې ضايع کړ دوی لمونځ او متابعت وکړ دوی د شهواتو (نفساني خواهشاتو) پس ژر به يو ځای شي دوی له بد عاقبت خپل سره.

تفسير: هغه تېر شوی بيان د پخوانيو حال وو، د وروستنيو حال دا دی چې د دنيا په خوندونو او لذتونو او په نفساني خواهشونو کې ډوب تللي دي، او د الله تعالی له عبادته غافل شوي دي، لمونځ چې أهمّ العبادات دی؛ ضايع کوي يې، ځينې خو د هغه د فرضيت څخه منکر شوي دي، ځينې سره لـه دې چې په فرضيت يې قائل دي خو نه يې کوي، او که يې کوي خو د جماعت، وخت، او د نورو شروطو، حقوقو، او آدابو رعايت يې نه کوي، له دوی ځنې به هر يو بېل بېل درجه په درجه د خپلې ګمراهۍ نتيجه وګوري، چې څنګه د دوی د خسارې او نقصان سبب ګرځي؟ او څرنګه په ډېر سخت عذاب کې اخته کيږي؟ حتّی ځينې د دوی د جهنّم په هغې ډېرې بدې وادۍ کې غورځول کيږي چې د هغې اسم هم (غي) دی.

إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَأُوْلَٰٓئِكَ يَدۡخُلُونَ ٱلۡجَنَّةَ وَلَا يُظۡلَمُونَ شَيۡـٔٗا ﴿٦٠﴾

مګر هغه چا چې توبه يې وويستله او ايمان يې راوړ او عمل يې وکړ نېک؛ پس دغه کسان به ننوځي په جنت کې او ظلم به پر دوی ونه کړی شي هيڅ قدر (په تقليل د ثواب يا تزييد د عقاب).

تفسير: د توبې دروازه خو د داسې مجرمانو لپاره هم نه ده بنده چې سخت ګناهګار وي، او د زړه په صدق سره توبه وباسي، او د ايمان او صالح عمل لاره غوره کوي، او خپل اعمال او افعال اصلاح کوي، او سم درست يې ساتي، نو د جنّت دروازې دوی ته پرانستلې دي، وروسته له توبې څخه هر هغه ښه عمل چې وکړي؛ د پخوانيو بدو اعمالو له سببه په دغو کې هيڅ قسم کمی او تقليل نه واقع کيږي، او نه يې کوم قسم حق ضايع کيږي، په حديث کې راغلي دي: «التائب من الذنب کمن لا ذنب له»، «له ګناه څخه توبه کوونکی داسې دی لکه چې له سره يې ګناه نه وي کړې»، «اللّهم تب علينا، إنک أنت التواب الرحيم».

جَنَّٰتِ عَدۡنٍ ٱلَّتِي وَعَدَ ٱلرَّحۡمَٰنُ عِبَادَهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ إِنَّهُۥ كَانَ وَعۡدُهُۥ مَأۡتِيّٗا ﴿٦١﴾

جنتونه د تل اوسېدلو هغو ته چې وعده يې کړې ده رحمان له بندګانو خپلو سره په غيب باندې (چې نه دي ليدلي دوی دا جنتونه)، بېشکه شان دا دی چې ده وعده د ده، خامخا راځي به ورته (اهل يې).

تفسير: کله چې بنده بې د شيانو د ليدلو څخه محض د انبياوو عليهم السلام په وينا سره ايمان راوړي، او بې له ليدلو د الله تعالی عبادت کوي، نو پاک الله هم له دوی سره د جنّت د هسې اعلی نعمتونو د ورکولو وعده فرمايلې ده؛ چې د هغو د خوندونو او مزو او ښه والي نظير او مثال د ده په خوب او خاطر کې هم نه دی تېر شوی، او هغه هرومرو وررسېدونکی او پوره کېدونکی دی، ځکه چې د الله تعالی ګرد مواعيد حتميُّ الوقوع قاطع او نه تغيير بدونکي دي.

لَّا يَسۡمَعُونَ فِيهَا لَغۡوًا إِلَّا سَلَٰمٗاۖ

نه به اوري دغه (جنتيان) په دغه (جنت) کې چټي (فضول) خبره مګر (اوري به) سلام.

تفسير: يعنې به جنت کې به لغو، بې باکې، بابيزه او بېکاره خبرې او شورماشور او نور بيهوده شيان له سره نه وي، هو ! د پرښتو او د مؤمنينو له طرفه به د (السلام عليکم ـ وعليکم السلام) غږونه پورته کيږي.

وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿٦٢﴾

او دی دوی ته رزق (روزي) د دوی په دغه (جنت) کې سبا او بېگا.

تفسیر: له سبا او بېگا څخه د جنت سبا او بېگا مراد دی، هلته به د دنیا په شان طلوع او غروب (لمر ختل او لویدل) نه وي، چې په هغه سره شپې او ورځې سبا او بېگا مقرر کړ شي، بلکه د خاصو اقسامو انوارو په توارد او تنوّع وي، چې د هغو په واسطه د سبا او بېگا تعیین او تحدید کېدی شي.

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

دغه (چې ذکر مو وکړ) جنت دی هغه چې په میراث به ورکوو مونږ له بندگانو خپلو هغه چا ته چې وي پرهېزگار.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام میراث چې ړومبی جنت هغه ته رسېدلی وو، او ښایي د میراث لفظ یې ځکه اختیار فرمایلی وي؛ چې د تملیک په اقسامو کې دغه تملیک له ګردو څخه أتمّ او أحکم قسم دی، چې په دې کې نه د فسخې احتمال شته، او نه د بېرته اخیستلو، او نه د ابطال، او نه د اقالې امکان په کې پیدا کېدی شي.

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

او (ووېل جبرئیل) نه نازلیږو (مونږ ملائکې) مګر په حکم د رب ستا، خاص الله ته دی (علم) پر هر هغه څیز چې په مخ څمونږ کې دی (له راتلونکو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې وروسته څمونږ دی (له تېرو کارونو او زمانو)، او هر هغه څیز چې په منځ د دغه کې دی، او نه دی رب ستا هېروونکی.

تفسیر: یو ځلې جبریل علیه السلام تر څو ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم منقبض (زړه تنګې) وو، کفّار په داسې ویناوو خولې وپرانستلې چې له محمد صلی الله علیه وسلم څخه د ده رب خفه دی، له دغو طعنو او پیغورو څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متأثر او زړه تنګی شو، بالآخر جبریل علیه السلام تشریف راوړ، رسول الله صلی الله علیه وسلم له ده نه د دغومره ورځو د نه راتللو د سبب پوښتنه وفرمایله، او په حدیث کې راغلي دي چې دوی وفرمایل: «ما یمنعك أن تزورنا أکثر مما تزورنا» «هومره چې ته راځې، له هغه څخه زیات ولې نه راځې؟»، الله تعالی لا پخوا جبریل علیه السلام ته داسې ښوولې وه چې ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په جواب کې داسې ووایه: ﴿وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ﴾ الآیة ـ دا د الله تعالی کلام شو د جبریل علیه السلام له طرفه، لکه چې په ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ کې یې مونږ مسلمانانو ته د دعا کولو طریقه ښوولې ده، جواب حاصل داسې شو، چې مونږ خالص بندگان یو، بې د الله تعالی له حکمه خپل بنه هم نشو خوځولی، څمونږ صعود او هبوط ګرد د الله تعالی په اذن او حکم پورې تړلی دی، مطلب دا دی چې د جبریل علیه السلام ژر یا په ځنډ راتلل هم د ده د حکمت او مصلحت تابع دي.

رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

(الله) رب د اسمانونو دی او (رب) د ځمکې دی، او (رب) د هغو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي، نو عبادت کوه د ده، او صبر کوه په عبادت د دغه (الله) کې (په طاعت، مصیبت، او له معصیت)، آیا پېژنې ته ده ته کوم هم نام (او مثل بلکه نه یې لرې).

تفسير: د الله تعالى اسماء د ده صفات دي، يعنې څوك د الله په صفت سره موصوف شته، چې په كې د ده په شان صفات موجود وي؟ كله چې بل هيڅوك نشته، نو د بندګۍ لايق هم بل هيڅوك له سره نشي كېدى.

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

او وايي (له بعثه منكر) انسان: آيا كله چې مړ شم زه؛ نو خامخا ژر به را وايستلى شم (له ځمكې) ژوندى (بلكه نه ژوندى كېږم، او نه بل ژوندون شته).

تفسير: يعنې انسان د انكار او تعجّب له لارې وايي چې مونږ وروسته له مرګه چې ځمونږ هډوكې هم وراسته او رژيږي، او له خاورو سره ګډيږي، آيا بيا ژوندي او له خپلو قبرونو څخه راپورته كيږو؟ او د عدم له كتمه د وجود په منصّه راتلى شو؟.

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

آيا نه يادوي انسان (دا خبره) چې بېشكه مونږ پيدا كړى وو دى پخوا له دې نه، او نه وو دى هيڅ شى (بلكه محض عدم وو).

تفسير: يعنې الله تعالى دى له عدم څخه وجود ته راووست، نو آيا هغه لوى ذات چې له لا شيء څخه شى او له محض معدوم څخه موجود كوي؛ پر نه دى قادر چې يو شى وروسته له فناء بيا پيدا كړى شي؟ او متفرقه اجزاء يې بېرته راټول كړي؟ آدمي ته لا د ده د ړومبني ژوندون حال او احوال نه دى معلوم، نو څرنګه دى پر خپل وروستني ژوندون خاندي او منلډې وهي:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ (۲۱ جزء د الروم سورت (۲۷) آيت (۳) ركوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾

پس قسم دى په رب ستا باندې چې خامخا راجمع به كړو مونږ هرومرو دوى او شيطانان (ټول)، بيا به خامخا راحاضر كړو مونږ هرومرو دوى چاپېر له دوزخ پر ګونډو پراته (له ډېر هيبته).

تفسير: يعنې منكرين سره له هغو شياطينو د قيامت په ورځ كې حاضرولى شي، چې دوى يې اغواء كړي وو، او د هر مجرم شيطان به له ده سره يو ځاى نيول كيږي، او دوزخ ته به حاضريږي، له ډېر دهشت او وېرې به له ولاړې څخه لويږي، او په قراره سره به كېناستى هم نشي، نو پر ګونډو به پرېوځي.

ثُمَّ لَنَنزِعَنَّ مِن كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَىٰ بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾

بيا به خامخا وباسو له هرې فرقې نه هر هغه د دوى چې ډېر سخت دى پر رحمان باندې له جهته د سر كشى. بيا خامخا مونږ ښه عالم يو پر هغو كسانو چې دوى ښه لايق دي له دغه (دوزخ) سره له جهته د غورځولو، سوځولو، داخلولو.

تفسير: يعنې د منكرانو هره فرقه چې زيات بد معاش، سر كښ او زړوره وه؛ دوى به له نورو فرقو څخه بېل كړه شي، بيا به دوى كې هر يو چې د خورا ډېرې سزا لايق او د دوزخ زيات حقدار وي؛ نو هغه د الله تعالى په علم كې دى، او له ګردو مجرمانو څخه به ړومبى په اور كې غورځولى شي.

وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

او نشته هیڅوک له تاسي مګر چې دی واردېدونکی ننوتونکی دی دغه ته (یعنې دوزخ ته چې مؤمن په صراط تیریږي، او کافر ترې لویږي)، دي (دغه عبور علی النار) په رب ستا یقیني حکم پرې کړی شوی. بیا به نجات ورکړو هغو کسانو ته چې پرهېزګاري یې کړې ده، او پرې به ږدو ظالمان په دوزخ کې پر ګونډو پرېوتلي.

تفسیر: یعنې د هر یوه نېک او بد، بري او مجرم، مؤمن او کافر لپاره الله تعالی قسم یاد فرمایلی دی، چې ضرور بالضرور دوی پر دوزخ باندې تېرېدونکي دي، ځکه چې د جنت د تللو لار پر هم دغه دوزخ باندې پورې وځي، چې هغه ته د څمونږ په عمومي محاوراتو کې «پل صراط» وایي، پر دغه باندې د هر سړي لامحاله تېرېدل دي، د الله تعالی څخه ویریدونکي مؤمنان هر یو سم له خپلې درجې سره له دې نه په تلوار صحیح او سلامت تیریږي، او ګناهګاران به ترې ښوییږي، او لاندې به په دوزخ کې لویږي (العیاذ بالله)، بیا څه مدّت وروسته هر یو سم له خپله عمله سره او هم د انبیاوو او ملائکه وو او صالحینو په شفاعت او بالآخر مستقیما د أرحم الراحمین په لطف او مهرباني دغه ګرد ګناهګاران چې په ربښتیا او صحیح اعتقاد سره یې طیبه کلمه لوستې ده؛ له دوزخه ایستلی کیږي، او یواځې کافران به په کې باقي پاتې کیږي، او د دوزخ خوله به تړله کیږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾

او کله چې ولوستی شي پر دوی آیتونه (د قرآن) څمونږ په دې حال کې چې واضح ښکاره دي؛ وایي هغه کسان چې کافران شوي دي هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی چې: کوم یو له دغو دواړو فرقو څخه خیر بهتر غوره دی له جهته د مقامه، او ډېر ښه دی له جهته د مجلسه.

تفسیر: یعنې کفّارو د لوی قرآن د آیتونو له اورېدو څخه چې په هغه کې د دوی بد انجام ورښوولی شوی دی؛ د استهزاء او تفاخر په ډول غریبو مسلمانانو ته به یې ویل چې: سم ستاسې له زعمه چې په آخرت باندې معتقد یئ، هر شی چې په آخرت کې وړاندې کېدونکی دی، د دواړو فرقو پر موجوده حالت او مهال (وخت) باندې منطبق کېدونکی دی، آیا څمونږ ننۍ عمارت، أثاث البیت، د هستوګنې سامان، او د ژوندون وسائل او ډول او ډیل (سینګار) له تاسې څخه ښه او بهتر نه دی؟ او څمونږ مرکې، جرګې او مجالس ستاسې له مرکو، جرګو او مجالسو څخه معتبر او معزّز نه دي؟ یقینًا مونږ ستاسې په نزد پر باطل یو، خو ستاسې له «اهل الحق» څخه مونږ ډېر خوښ، هوسا (ارام) او د سړیو او ملاتړو خاوندان یو، آیا هغه کسان چې څمونږ له خوفه او وېرې نن د صفا د غره په کندو کې پټیږي، او هلته د نظر بندو په شان ګوښې (بېل) ناست وي، سبا به په یوه ټوپ سره جنّت ته رسیږي، او دوی داسې ګمان کوي چې مونږ په دوزخ کې لویږو؟ بلکه نه دی داسې.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾

او خومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې چې هغوی ښه وو له جهته د سامانونو، او له جهته د شکل او ډول (سینګار) او منظرې.

تفسیر: دا یې د هغوی د خبرې ځواب ورکړ چې پخوا له دې نه ډېر اقوام تېر شوي دي، چې په دنیوي ساز او سامان او نور شوکت او شان کې پر تاسې ډېر اوچت او غوره او وړ وو، مګر څه مهال (وخت) چې هغوی د انبیاوو په مقابل کې

سرکنبي، تکبّر، تفاخر او لويي خپل کار او شعار ښکاره کړ؛ نو الله تعالی د هغوی بېخ او بکر له سته وویست، او د دنيا په نقشه کې د هغوی نوم او نښان پاتې نشو، نو انسان ته لازم دي چې د دنيا په فاني عيش او نشاط او زائل جاه او جلال او بېکاره مظاهرو او مناظرو ونه غولېږي.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي په ګمراهۍ کې؛ پس زياتوي (اوږدوي) ده ته رحمان په زياتولو (د مال او د عمر) سره.

تفسير: يعنې هر څوک چې په خپله ګمراهۍ او ضلالت کې لوېدلی وي؛ هغه هم هغسې پرېږده ! ځکه چې دنيا د امتحان ځای دی، دلته هر چا ته في الجمله د هر عمل لپاره آزادي ورکړی شوې ده، د الله تعالی د عادت او حکمت اقتضاء همدا ده، هر څوک چې په خپل کسب او اراده هره يوه لاره ځان ته غوره کړي، وروسته له دې نه چې دی د نېکو او بدو په نتائجو او عواقبو باندې خبر کړ شي؛ دی پر همغې خوښې کړې لار تر يوه حده پورې آزاد او خپلواک پرېښودی شي چې لاړ شي، نو ځکه هر څوک چې د بدۍ پر لاره درومي؛ پس د هغه په حق کې د دنيا مرفّه الحالي او د عمر اوږدوالی او نور دې د هلاکت او تباهۍ علائم وګڼل شي !

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُندًا ﴿٧٥﴾

تر هغه پورې کله چې وګوري دوی هر هغه شی چې وعده ورسره کړی شوې وي (د هغه)، يا عذاب (په دنيا په قتل او بند) يا قيامت، نو ژر به پوه شي دوی (په هغه وخت کې چې) څوک دي هغه ډېر بد له جهته د ځای او ډېر ضعيف له جهته د فوځه.

تفسير: يعنې کفّار مسلمانان خوار، ذليل او کمزور ګڼي، او خپل ځانونه مغرور، طاقتور او لوی بولي، او پر خپلو اوچتو ماڼيو، محلاتو، او لويو لويو فوجونو او ګوندونو (ډلو) باندې نازېږي او افتخار کوي، ځکه چې اوس پاک الله دوی سر خوشي او خپلواک او آزاد پرېښي دي، څه مهال چې دوی له ستوني څخه ونيول شي، او په دنيوي عذاب يا اخروي عقاب ککړ او اخته شي؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې د چا ځای خراب؟ او کوم يو جمعيت کمزوری او بېکاره دی؟ نو په دغه موقع کې به د دوی ساز او سامان، اولاد، لښکر او نور شيان هيڅ په کار او ښه ورنه شي.

وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

او زياتوي الله (په دنيا کې) هغو کسانو ته چې سمه صافه لاره يې موندلې وي هدايت ثبات او يقين، او باقي پاتې کېدونکي (د جزاء په اعتبار) نېک عملونه خير بهتر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثواب، او خير بهتر غوره دي له جهته د بېرته ورتللو.

تفسير: يعنې دغه دنيوي رونق د الله تعالی په دربار کې له سره په کار ورتلونکی شی نه دی، او يوازې حسنات او نيکي د ده په دربار کې ذي مقدار او قيمتدار دي، په آخرت کې د هرې نېکۍ بدل او جزاء په ډېر ښه صورت سره ورکوله کيږي.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾

آيا پس ليدلي دي تا هغه څوک چې کفر يې اختيار کړ په آيتونو (د قدرت) ځمونږ، او وايي: خامخا راکول کيږي (په آخرت کې) ما ته مال او ولد (ځوی، لور).

تفسیر: یعنې اخروي مال او دولت د ایمان او توحید په بدل ورکول کیږي، کافران غواړي چې دنیوي دولت په عقبی کې هم د دوی په برخه شي، یا سره له کُفره د اخروي عیش او تنعّم څخه هم برخه ومومي، چې په کې مزې وکړي، نو دغه له سره کېدونکی نه دی.

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾

آیا خبر شوی دی (دغه کافر) پر غیب؟، یا اخیستې ده په نزد د رحمان وعده؟ (چې ده ته مال او دولت ورکول کیږي په آخرت کې هم).

تفسیر: یعنې په داسې یقین او وثوق سره چې دغه دعوی کوي؛ آیا ده له غیبه خبر موندلی دی؟ یا یې د الله تعالی څخه وعده اخیستې ده؟ ظاهر دی چې له دغو دواړو څخه یو هم نه دی.

كَلَّا ۚ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾

نه دي داسې (چې دوی وایي، یعنې نه ورکول کیږي دوی ته مال او ولد په آخرت کې)، مونږ لیکو هغه څه چې وایي، او وبه غځوو ده ته له عذابه په غځولو (چې د یوه له پاسه به بل ورته ورکوو).

وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

او په میراث به اخلو (له ده په مرګ سره) هغه (مال او اولاد) چې (دی یې خپل) وایي، او راځي مونږ ته یواځې (بې له ماله او اولاده).

تفسیر: چې «دی یې خپل وایي» یعنې مال، اولاد، لکه چې د هغه کافر دواړه ځامن مسلمانان شول (كذا في الموضح)، یا دا مطلب چې دغه شیان به ترې بېل کړل شي، او په قیامت کې به دی یواځې حاضریږي، نه به مال ورسره وي نه اولاد.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

او نیولي دي (کفّارو) غیر له الله څخه باطل معبودان لپاره د دې چې شي دوی ته سبب د عزّت (او مدد).

تفسیر: یعنې برسېره له ماله او اولاده د خپلو باطلو معبودانو امداد او مرستې ته هم هیله من (ارزومند) او امیدوار دي، چې هغوی به دوی ته د الله په حضور ډېرې لوړې درجې ورکوي، حال دا چې له سره داسې کېدونکې نه دي، او دغه نشه یوه چټې (فضول) سودا ده؛ چې دوی پخپلو دماغو کې ورته ځای ورکړی دی.

كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

نه دي داسې (لکه چې دوی یې ګڼي)، بلکه ژر به منکر شي (دغه معبودان) په عبادت د دوی، او شي به دغه (معبودان) پر دغو (عابدانو) خپلو دښمنان.

تفسیر: یعنې هغه معبودان به له دوی سره څه مدد وکړي؟ بلکه دوی به بالذات د دغو مشرکانو د دغه عبادت څخه هم د بې زارۍ اعلان وکړي، او د دوی په مقابل کې به ودریږي، او د هغوی د عزت زیاتولو په ځای به د دوی د زیات

ذلت او رسوايي سبب وګرځي، لکه چي په (٢۶ جزء د الأحقاف سورت په (۶) آيت (١) رکوع) کې راغلي دي: ﴿وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ﴾

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾

آيا نه ګورې، نه يې خبر (اى محمده !) چې بېشکه مونږ ليږلي مسلط کړي مو دي شيطانان پر کافرانو باندې چې اوچتوي تېزوي دوی په اوچتولو تېزولو سره (په ګناه). پس تلوار مه کوه پر دوی (په ژر غوښتلو د عذاب) بېشکه همدا خبره ده چې شمېرو مونږ دوی ته (ورځې د عمر د دوی) په شمارلو سره.

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾

ياد کړه هغه ورځ چې جمع به کړو پرهېزګاران رحمان ته سواره مېلمانه بللي شوي. او شړو (په شدّت سره) مجرمان (طرف د) دوزخ ته پلي (پياده) تږي.

تفسير: يعنې هم هغسې چې څاروي ډنګر او حيوانات د تندې په حالت کې د اوبو د ګودر په لوري په منډو او تلوار ورځغلي؛ دغه مجرمان به هم د دوزخ کندې ته همداسې شړل کيږي.

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

نه مالکان کيږي (هيڅ يو د دوی) د شفاعت (د هيچا) مګر هغه څوک چې اخيستې يې ده په نزد د رحمان وعده (او په شفاعت مجاز دی).

تفسير: يعنې له هغوی سره چې الله تعالى د شفاعت وعده فرمايلې ده، لکه ملائکې، انبياء، صالحين او نور، نو همدوی به درجه په درجه شفاعت کوي، بلا اجازه هيڅوک به د ژبې خوځولو توان هم ونه لري، او د همغو خلقو سپارښت به وکړی شي چې د هغوی په حق کې د سپارش کېدلو وعده لا له پخوا څخه ورکړی شوې ده، د کافرانو په حق کې به شفاعت له سره نه کيږي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

او وايي (کتابيان مشرکان) نيولی دی رحمان ولد (ځوی، لور).

تفسير: ډېرو کسانو غير الله خپل معبود مقرر کړی وو، ليکن يوه ډله داسې هم وه، چې د الله تعالى لپاره يې د اولاد تجويز هم کړی وو، مثلاً نصرانيانو مسيح عليه السلام او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام او ځينو مشرکينو د عربو پرښتو ته به يې د الله تعالى لونې ويل (العياذ بالله)، (نو فرمايي الله دغو کفّارو ته):

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾

خامخا په تحقيق راتله کړي دي تاسې په يو شي لوی سره له حيثيته د ګناه. نژدې دي اسمانونه چې وچوي له دې (نسبته) (او نژدې ده چې) ټوټې ټوټې شي ځمکه او ولويږي غرونه غرکې غرکې (ذرې ذرې). له جهته د دې چې بولي دوی رحمان ته ولد (ځوی، لور).

تفسیر: یعنې دغه داسې درنه خبره ویلې شوې ده، او داسې یوه سخته بې ادبه کلمه د دوی له خولې څخه ایستلې شوې ده، چې د هغې له اورېدلو څخه اسمان، ځمکه، غرونه، د هول او هیبت او وېرې لامله لوېږي، چوي، ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کیږي.

وَمَا يَنۢبَغِي لِلرَّحۡمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾

او نه ښایي رحمان ته چې ونیسي (دی څوک) ولد (لور، ځوی).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د تقدیس او تنزیه او د غناء له کماله دا خبره منافي ده، چې څوک خپل اولاد وګرځوي، بنا پر هغه غرض چې نصرانیان د اولاد قائل شوي دي، یعنې د «کفارو» مسئله کله چې الله تعالی د «رحمن» په صفت سره وپېژني او ویې مني، نو بیا دغه ضرورت له سره نه پاتې کیږي.

إِن كُلُّ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ إِلَّآ ءَاتِي ٱلرَّحۡمَٰنِ عَبۡدًا ﴿٩٣﴾

نه دي ټول هغه (ګرد شیان) چې دي په اسمانونو کې او ځمکه کې مګر راتلونکي دي رحمن ته په دغه حال کې چې بنده وي هر یو (نه ولد).

تفسیر: یعنې ګرد د الله تعالی مخلوق او د ده بندګان دي، او د ده د بندګی په صفت سره د ده په حضور کې حاضریږي، نو بیا بنده څرنګه ولد کېدی شي؟ کله چې ګرد ده ته محکوم او محتاج وي؛ نو دی به ځوی او لور ته څه ضرورت او احتیاج ولري.

لَّقَدۡ أَحۡصَىٰهُمۡ وَعَدَّهُمۡ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمۡ ءَاتِيهِ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فَرۡدًا ﴿٩٥﴾

خامخا په تحقیق احاطه کړېده (الله) دوی لره (له جهته د علم او قدرت) او شمیرلي دي (الله) دوی (ټول من حیث الأشخاص والأنفاس والأفعال او نورو) په شمېرلو سره. او دا ټول چې دي راتلونکي دي دغه (الله) ته په ورځ د قیامت کې یواځې.

تفسیر: یعنې د بشر یو فرد هم د الله تعالی له بندګی څخه نشي خارجېدی، او ګرد د الله تعالی په حضور کې جره او یواځې حاضریږي، په دغه وخت کې به له ګردو تعلّقاتو او سازو او سامانو څخه بېل کړی شي، او فرضي معبودان، ځامن، لمسي، پلار، مور اونور به یې هیڅ په کار نه ورځي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَيَجۡعَلُ لَهُمُ ٱلرَّحۡمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) ژر به وګرځوي دوی ته رحمان دوستي محبت (په زړونو د خلقو کې).

تفسیر: یعنې دوی ته به خپل محبّت ورکوي، یا پخپله به له دوی سره محبت کوي، یا د خلقو په زړونو کې به د دوی محبت غورځولی کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې که الله تعالی ته کوم بنده محبوب وي؛ نو ړومبی جبرئیل علیه السلام خبروي چې زه د فلاني بنده سره محبّت کوم، نو ته هم له هغه سره محبت ولره، نو جبریل علیه السلام په اسمانونو کې د دغې خبرې اعلان خوروي، له اسمانونو څنې دغه خبره راښکته کیږي او ځمکې ته رسیږي، او د ځمکې په خلقو کې د دغه بنده په برخه کې حسن القبول حاصلیږي، یعنې بې تعلّق خلق چې د هغوی کومه خاص نفع او ضرر د ده له ذات سره نه وي تړلی؛ له ده سره به مینه او محبت کوي، د دوی په زړونو کې اول د ده محبّت اچولی

کيږي، وروسته د عامو او د خاصو قبول ورحاصليږي، که نه په ابتداء کې محض د عامو په طبقه کې حُسن القبول حاصلېدل او بيا د ځينو الله منونکو او صالحانو هم د کومې غلط فهمۍ او نورو په اساس د ده په طرف تمايل کېدل د مقبوليت عند الله دليل نه دی، ښه پرې وپوهېږئ.

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی دی مونږ دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې زېری ورکړې په دې سره پرهېزګارانو ته، او چې وویروې په دې سره قوم جګړه کوونکی.

تفسير: يعنې لوی قرآن په نهايت سهل، او صاف بيان او په واضح او ښکاره ډول سره پرهېزګارانو ته بشارت اوروي، او جګړه کوونکو ته د ناکارو کارونو له خرابو نتائجو څخه خبر ورکوي.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

او څومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له (اهل د) زمانې، آيا محسوسوې (مومې وينې) ته له دوی نه يو تن، يا اورې له دوی کوم نرم غږ هم؟.

تفسير: يعنې څومره بدبخت د خپلو جرائمو په سزا هلاک شوي دي، چې د هغوی نوم او نښان هم بيخي د دنيا له مخې څخه محو او ورک شوی دی، نن د دوی د پښو د غږ (کړهار) او د تکبّر او لويۍ ډېر نری آواز (ښهار) هم نه اورېده کيږي، نو هغه کسان چې نن ورځ له رسول کريم صلى الله عليه وسلم سره مقابله او مجادله کوي، او د آيات الله څخه انکار او پرې استهزاء کوي؛ دوی دې نه بېفکره کيږي، ممکن دي چې دوی هم په همداسې تباه کوونکو عذابونو کې اخته شي، او په يوه رپه کې به بيخي سپېره او پناه شي.

تمّت سورة مريم بحسن توفيقه و نصره، فله الحمدُ والمنّةُ أولا و آخراً.

سُورَةُ طٰهٰ

«د (طه) سورت مکي دی، پرته له (۱۳۰) او (۱۳۱) آیتونو چې مدني دي، (۱۳۵) آیتونه (۸) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۰) او په نزول کې (۴۵) سورت دی، وروسته د «مریم» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰهٰ ۞ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ۞ اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى ۞

نه دی نازل کړی مونږ پر تا باندې قرآن لپاره د دې چې مشقت محنت پر خپل ځان بار کړې. مګر (نازل کړی دی مونږ) تذکره پند لپاره د هغه چا چې ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: یعنې لوی قرآن ځکه نازل شوی دی، چې د هر چا زړه چې نرم وي، او له الله تعالی څخه ویرېږي؛ دی د قرآني بیاناتو څخه پند او نصیحت حاصل کړي، او د قرآنکریم له روحاني فیوضاتو او برکاتو څخه بې برخې او محروم پاتې نشي، او داسې کوم غرض نشته چې د پاک قرآن په نزول سره تاسې خامخا په کوم شاقّه محنت او شدید تکلیف کې اخته کړي، او نه دغه مقدّس قرآن داسې یو شی دی چې (نعوذ بالله) د ده حامل یا عامل له سره بې برخې یا محروم یا ناکام پاتې شي، بلکه د دارینو له فیوضاتو څخه فائز المرام ګرځي، تاسې د دغو مکذبینو د خبرو د اورېدلو څخه له سره خفه ملول او تنګ زړه مه کېږئ !.

تَنْزِيْلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰى ۞

(نازل شوی دی) په نازلېدلو له طرفه د (هغه) الله چې پیدا کړې يې ده ځمکه او اسمانونه لوړ لوړ (اوچت اوچت).

تفسیر: نو ځکه ضروري ده چې مخلوق دغه قرآنکریم په ډېره خوښۍ او اخلاص سره د الله تعالی جلّ جلاله د الوهیت پاک کلام ومني !او پر خپلو سرونو او سترګو يې کېږدي !او قطعًا له هغه څخه تخلّف او تمرّد ونه کړي، او ترې غاړه ونه غړوي.

اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ۞

(دغه خالق د ځمکو او اسمانونو ډېر مهربان) رحمان پر عرش باندې د پاسه دی.

تفسیر: د «استواء علی العرش» مفصّل بیان د «الأعراف» سورت په (۶) رکوع کې لیکلی شوی دی، د «عرش» په متعلق له نصوصو څخه هم دغومره ثابتیږي، چې پایې لري، او خاصو پرښتو هغه راپورته کړی دی، او د اسمانونو په سر کې د قُبې په شان ولاړ دی.

لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ۞

خاص الله لره دي هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبیدًا)، او هغه شیان چې په منځ د دوی کې دی، او هغه چې لاندې له لوندې ځمکې څخه دی.

تفسیر: یعنې هم هغه الله تعالی یواځې د غیر له شرکته له اسمانونو څخه نیولې تر ځمکې او له ځمکې څخه تر تحت الثّری پورې د ګردو کائناتو خاص مالك او خالق دی، د ده په تدبیر او انتظام سره دغه ګردې سلسلې قائمې دي، له «ثری ـ لوندې ځمکې» څخه د ځمکې هغه لاندنی طبقه (پوړ) مراد ده چې تل د اوبو د قرب او اتصال له سببه لونده وي.

وَإِن تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۝

او که ښکاره وینا کوې؛ پس بېشکه دغه (الله) عالم دی په پټې خبرې او په ډېرې پټې.

تفسیر: یعنې هره هغه خبره چې په زور سره وویله شي؛ هغه به څرنګه د هغه علّام الغیوب څخه پټه پاتې کېدی شي؟ چې هغه ته هره ښکاره او پټه بلکه له پټو څخه ډېرې زیاتې پټې خبرې هم ورته ښې معلومې دي، او ترې ډېر خبردار دی، هره هغه خبره چې په ګوښې (پناه ځای) او یواځې ځای کې په ډېر ورو وویل شي، یا هغه اندېښنه خیال او تصوّر چې تش په زړه کې ګرځېدلی وي، او لا د قول او عمل مرتبې ته نه جهرًا او نه سرًا رسېدلې وي، یا تر اوسه هیڅ په زړه کې هم نه وي ګرځېدلې او وروسته له دې نه ګرځېدونکې وي؛ د الله تعالی علم پر دغو ګردو محیط دی، نو ځکه شریعت بلا ضرورت په چغه یا په ډېر زور سره د ذکر کولو څخه ممانعت فرمایلې دی، پرته له هغه مواقعو څخه چې په کې ذکر په جهر سره منقول یا د ځینو معتبرو مصالحو په بناء د تجربه کارانو په نزد نافع ګڼلې شوی دی، نو هغه به له دغه نهي له عمومه مستثنی وي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۝

الله (چې دی) نشته بل بر حق معبود مګر یواځې همدی دی، خاص همده ته شته نومونه نېک (ښایسته).

تفسیر: په پاس آیت کې د الله تعالی هغه صفات چې بیان شول: لکه دا چې الله تعالی خالق الکل علی الاطلاق مالك، رحمان، مطلق قادر، او د محیط علم څښتن دی، د هغو اقتضاء دا ده چې الوهیت هم د همده خاصه وي، ماسوا الله څخه دې د بل هیڅا په مخ کې د عبودیت او د بندګی سرښکته نه کړ شي.

وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۝

او آیا راغلې ده (یا په تحقیق راغلې ده) تاته قصه د موسی؟.

تفسیر: له دې ځایه راهیسې د موسی علیه السلام قصه په ډېر بسط او تفصیل سره بیانوي، تر څو چې اورېدونکې وپوهېږي چې نبي کریم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته د قرآني وحي راتګ کومه نوې او عجیبه خبره نه ده، څرنګه چې پر موسی علیه السلام وحي نازله شوې وه؛ پر دوی هم نازله شوې ده، هم هغسې چې د موسی علیه السلام وحي پر توحید او نورو اسلامي تعلیماتو مشتمله وه؛ د دوی وحي کې هم پر همدغو شیانو تأکیدات صادر شوي دي، هغه مصاعب، متاعب او شدائد چې موسی علیه السلام د حق په تبلیغ کې برداشت کړي دي؛ د همغو برداشت کول پر دوی هم دي، هم هغسې چې بالآخر بری او غلبه د موسی علیه السلام په برخه شوه؛ د دوی په برخه هم کېدونکې ده،

او لکه چې د موسی علیه السلام دښمنان مقهور او مغلوب شول؛ یقینا د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم دښمنان هم مخذول او مقهور، او دوی به هم غالب او منصوریږي، په دغه مناسبت د موسوي نبوّت ابتدائي قصه بیان فرمایي، څو پرې رسول الله صلی الله علیه وسلم لا متسلّي او ښه ډاډه شي.

إِذْ رَءَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوٓا إِنِّيٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّيٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ أَتَىٰهَا نُودِيَ يَٰمُوسَىٰٓ ﴿١١﴾

کله چې ولید (موسی) اور؛ نو ویې ویل اهل خپل ته: واوسئ (تاسې دلته) بېشکه ما ولید یو اور، ښایي ما لره چې زه راوړم تاسې ته له هغه اوره کومه لګولې لمبه، یا ومومم زه په اور باندې لار ښوونکې (چې لار راوښیي). پس کله چې راغی هغه (اور ته)؛ نو غږ ورته وکړی شو (داسې چې) ای موسی !.

تفسیر: د دې قصې مختلفې اجزاء د القصص، طه، او الأعراف د سورتونو څخه جمع کېدی شي، دلته له (مدین) څخه (د مصر) په طرف د بېرته ورتګ واقعه مذکوره ده: امام أحمد رحمه الله له وهب رحمه الله څخه نقل کړي دي: کله چې موسی علیه السلام د ﴿يَٰمُوسَىٰٓ﴾ غږ واورېد؛ نو څو ځلې یې «لبیک» وویل، او عرض یې وکړ چې «زه ستا غږ اورم، او د راتګ احساس دې کوم، مګر نه دې وینم چې چېرې یې».

إِنِّيٓ أَنَا۠ رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه رب ستا یم، پس وباسه (له دواړو پښو) پڼې خپلې، بېشکه ته چې یې په کنده پاکه د طوی کې یې.

تفسیر: «طوی» د هغه میدان نوم دی، ښایي چې دغه میدان لا له پخوا څخه متبرک وو، یا اوس متبرک شوی دی، د موسی علیه السلام پڼې (یا به) ناپاکې وې؛ نو ځکه پرې وویستلی شوې (یا یې تواضعًا او أدبًا) پرې وویستلې، باقې هغه موزې، ماسې، پڼې (څپلی) چې پاکې وي؛ له هغو سره لمونځ کېدی شي، د دې موضوع پوره مسائل دې په فقهیه کتابونو کې وکتل شي !.

وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰٓ ﴿١٣﴾

او ما غوره کړی یې ته (په رسالت)، پس غوږ کېده هغه حکم ته چې وحي کیږي (تا لره !).

تفسیر: «ما غوره کړی یې ته» یعنې په ګرد جهان کې مې همدا ته د نبوّت، رسالت او د مکالمې شرف لپاره انتخاب او غوره کړې، نو ځکه هغه احکام چې وروسته له دې نه درکول کیږي؛ هغه په غور او دقّت سره واوره، او پرې عمل وکړه !.

إِنَّنِيٓ أَنَا اللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِيٓ ﴿١٤﴾

بېشکه زه چې یم همدا زه الله یم، نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر همدا زه یم، پس عبادت کوه ځما ! او سم دروه (اداء کوه) لمونځ لپاره د ذکر (یادوني) ځما.

تفسیر: په دغه کې یې د خالص توحید او د هر قسم بدني او مالي عبادت حکم وکړ، څرنګه چې لمونځ أهمّ العبادات دی، د هغه ذکر په خصوصیت سره وکړی شو، او په دې باندې یې تنبیه فرمایلې ده، چې د لمانځه څخه اعظم مقصود

د الله تعالى يادول دي، ځكه چې له لمانځه څخه غافلېدل د الله تعالى له ياده غافلېدل دي، او د ذكر الله په متعلّق يې په بل ځاى كې فرمايلي دي: ﴿وَاذْكُرْ رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ﴾ يعنې كه په هېره او خطا سره د الله تعالى له ياده غافل شې؛ نو هر كله مو چې په ياد درشي هغه ياد كړئ! د لمانځه حكم هم همداسې دى، چې كه په خپل وخت كې دغفلت او نسيان لامله پاتې شي؛ نو هر كله مو چې په ياد درشي قضا يې راوړئ «فليصلها إذا ذكرها».

﴿إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا﴾

بېشكه قيامت راتلونكى دى، زه اراده لرم د دې چې پټ كړم دغه (وخت د راتللو د قيامت).

تفسير: يعنې اراده لرم چې د هغه د راتګ وخت له ګردو څخه مخفي او پټ وساتم.

﴿لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ﴾ ۱۵

لپاره د دې چې جزاء وركړه شي هر نفس ته په هغو عملونو چې كوي يې (له خير او شره).

تفسير: يعنې د قيامت راتګ د دې لپاره هم ضروري دى، چې هر سړي ته د هغه د نېكۍ او بدۍ جزا ور ورسيږي، او د مطيع او عاصي په منځ كې هيڅ قسم التباس او اشتباه پاتې نشي ، دغه وروسته له عبادت او توحيده د معاد د عقيدې تعليم وشو.

﴿فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَىٰهُ فَتَرْدَىٰ﴾ ۱۶

پس نه دې بندوي نه دې منع كوي تا خامخا له دغه (ايمان راوړلو په قيامت يا له لمانځه) هغه څوک چې نه لري ايمان په هغه او متابعت كوي د خواهشو خپلو، (كه منع راوړې؛) پس ته به هلاک شې.

تفسير: يعنې نه دې اړوي تا له ايمان راوړلو څخه، يعنې پر قيامت باندې د ايمان راوړلو يا له لمانځه څخه، كله چې الله تعالى موسى عليه السلام ته نصيحت كړى دى، چې د بدانو له صحبت څخه ځان ساته ! نو نورو ته لا د دغې خبرې ضرورت شته چې هرومرو دې خپل ځان د بدانو له مصاحبته وساتي.

﴿وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَـٰمُوسَىٰ﴾ ۱۷ ﴿قَالَ هِىَ عَصَاىَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِى وَلِىَ فِيهَا مَـَٔارِبُ أُخْرَىٰ﴾ ۱۸

او څه شيز دى دغه په ښي لاس د تا كې اى موسى؟. نو وويل (موسى): دا همسا ځما ده چې تكيه كوم پر دې او وهم (څنډم) په دې سره (پاڼې د ونې چې تويې شي) پر ګډو ځما، او دي ماته په دغه (همسا) كې مطالب حوائج نور هم.

تفسير: يعنې په دې كې هيڅ شبهه نشته چې دغه هم هغه ځما د لاس لرګى دى، چې تل يې په خپل لاس كې ګرځوم، او پرې تكيه كوم، او خپلو پسو او ګډو ته پاڼې پرې څنډم، دښمن او موذي ځناوران پرې شړم او دفع كوم يې، او نور ډېر ضروري كارونه هم پرې انجاموم.

﴿قَالَ أَلْقِهَا يَـٰمُوسَىٰ﴾ ۱۹ ﴿فَأَلْقَىٰهَا فَإِذَا هِىَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ﴾ ۲۰

وفرمايل (الله) چې وغورځوه دغه (همسا) اى موسى. پس ويې غورځوله دا (همسا) پس ناڅاپه دا مار وو ژوندى چې منډې يې وهلې (ځغلېده).

تفسير: يعنې په مجرّد د دې چې همسا يې پر ځمکه وغورځوله؛ دغه همسا د اژدها په شکل واوښته، چې د ډېر نري مار په شان په ډېرې جلتی سره ځغلېده، موسی علیه السلام د دې يو ناځاپه د دغه انقلابي وضعيت له ليدلو څخه د بشريت په مقتضی وويرېد.

قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

وفرمايل (الله موسی ته) ونيسه دا (همسا) او مه ويرېږه ! ژر به وګرځوو مونږ دغه (همسا) هم هغه شکل ړومبني خپل ته.

تفسير: يعنې کله چې ببرته په لاس درشي؛ دغه ښامار بيا هغه همسا کيږي.

وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾

او پيوست کړه (ښي) لاس خپل تخرګ خپل ته حال دا چې راوبه وځي تک سپين (روښانه) بې له عيبه (د برګوالي)، حال دا چې دغه معجزه ده بله.

تفسير: يعنې خپل لاس په تخرګ کې ننه باسه، او بيا يې له ګرېوانه وباسه ! نو دغه لاس به دې تک سپين او روښانه ښکاري، او دغه سپين والی د برص (برګوالي) او نورو عيبو له پلوه به نه وي چې عيب وګڼل شي.

لِنُرِيَكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾

لپاره د دې چې وښيو تاته ځينې له هغو معجزاتو چې ډېرې لويې دي.

تفسير: يعنې د همسا او بيضاء لاس معجزې له هغو لويو نښو او معجزاتو د قدرت څخه دوه معجزې دي، چې د هغو ورښودل تاسې ته منظور دي.

اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾

لاړ شه فرعون ته (سره له دغو معجزو) بېشکه چې هغه باغي شوی دی (تجاوز يې کړی دی له حدوده د بندګۍ). وويل (موسی:) ای ربه څما ! پرانيځه ارته کړه ما لره سينه څما.

تفسير: يعنې حليم، بردبار او د حوصلې خاوند مې وګرځوې، چې د خلاف الطبع شيانو د ليدلو څخه ژر خفه نه شم، او د رسالت په تبليغ کې له هغو مصاعبو سره چې مخامخ کېږم، او هغه متاعب چې څما په مقابل کې راځي؛ له هغو څخه ونه ويرېږم، بلکه په ارت زړه او راڼه وچولي (تندي) يې وګالم (برداشت کړم)، او متحمل يې شم.

وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾

او آسان کړه ماته دغه مهم کار څما (چې تبليغ دی).

وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

او پرانيځه غوټه له ژبې څما. چې وپوهيږي خلق په خبرو څما (په وخت د تبليغ کې).

تفسير: ژبه يې په وړوکيتوب کې سوځېدلې وه (چې د هغه قصه په نورو تفاسيرو کې ليکلې شوې ده)، او په صاف ډول سره يې خبرې نشوې کولې، نو ځکه يې دغسې دعاء وکړله.

وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ﴿۲۹﴾ هٰرُوْنَ اَخِي ﴿۳۰﴾ اشْدُدْ بِهٖۤ اَزْرِيْ ﴿۳۱﴾ وَاَشْرِكْهُ فِيْۤ اَمْرِيْ ﴿۳۲﴾

او وګرځوه ما ته يو وزير (مرستيال) له اهله ځما. هارون (چې دی) ورور ځما. قوي کړه په ده سره ملا ځما. او شريک کړه دغه (هارون له ما سره) په دې کار ځما کې.

تفسير: هارون عليه السلام په عمر کې له موسی عليه السلام څخه لوی وو.

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۳﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿۳۴﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿۳۵﴾

لپاره د دې چې تسبيح ووايو ستا (تسبيح ډېر) او يادوو تا په ذکر ثناء ډېره. بېشکه ته چې يې يې ته په (احوالو) ځمونږ ښه خبردار ليدونکی يې.

تفسير: يعنې که دواړه سره يو ځای شو؛ د دعوت او تبليغ په مواقعو کې به ډېر په زور او شور سره ستا پاکي او کمالات بيان کړو، او د دعوت له مواضعو څخه قطع نظر کله چې مونږ هر يوه ته د بل د ملګرتيا قلبي تقويه او د زړه ډاډينه حاصله وي؛ نو په خپلو کورونو او ځايونو کې به په نشاط او طمانيت سره ستا ذکر (او عبادت) په کثرت سره کوو.

قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ يٰمُوْسٰى ﴿۳۶﴾

وفرمايل (الله) په تحقيق درکړی شوی تا ته سوال د تا ای موسی.

تفسير: يعنې کوم شيان چې تاسې وغوښتل؛ د الله تعالی له لوري تاسې ته درکړل شول.

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰۤى ﴿۳۷﴾

او خامخا په تحقيق احسان کړی وو مونږ پر تا يو کرت بل (پخوا له دې نه).

اِذْ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰۤى اُمِّكَ مَا يُوْحٰۤى ﴿۳۸﴾

کله چې وحي کړې وه مونږ مور ستا ته (الهامًا يا په خوب کې) دغه چې اوس اوراوه شي.

تفسير: يعنې په خوب يا وينښتيا او بيداری کې، د الهام په ډول يا په هم هغه وخت کې د کوم مجهول الاسم نبي په ژبه ستا مور ته هغه حکم مو درلېږلی وو، چې د هغه لېږل مناسب وو.

تنبيه: د «ايحاء» له لفظه د موسی عليه السلام د مور نبوّت نه ثابتيږي، لکه چې د پاس تقرير څخه ظاهر دي، ځکه چې نبي هغه دی چې د الله تعالی له طرفه ورته د احکامو وحي راشي، او د هغه په تبليغ مأمور وي، او دلته دغه تعريف نه صادقيږي.

اَنِ اقْذِفِيْهِ فِي التَّابُوْتِ فَاقْذِفِيْهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَاْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّيْ وَعَدُوٌّ لَّهٗ

چې وغورځوه دغه (موسی) په تابوت (صندوق) کې، (پس بيا) وغورځوه دغه (تابوت) په سيند کې، بس ودې غورځوي هغه صندوق لره سيند په ساحل (غاړه خپل کې، چې) ونيسي دغه (موسی) دښمن ځما او دښمن د ده.

تفسير: يعنې کله چې موسی عليه السلام پيدا شو، د ده والده ووېرېده، چې که د فرعون سړي خبر شي؛ نو دغه ځما هلک به هم ووژني، او د ده مور او پلار ته به هم ربړ (زحمت) او تکليف ورپېښوي، چې دغه مو ولې راښکاره نه

کړ، نو په دغه وخت کې د الله تعالی له طرفه دغه تدبیر ورالهام شو، او د موسی علیه السلام والدې دی په یو سر تړلي صندوق کې په سیند کې لاهو کړ، له دغه سیند څخه یوه ویاله د فرعون باغ ته تللې وه، نو دغه صندوق په دغه ویاله کې راغلی په وچه کې ونښت، یا د فرعون د باغ په حوض کې ودرېد، د فرعون ښځه (بي بي آسیه رضي الله تعالی عنها) چې یوه ډېره عفیفه عابده اسرائیلی مېرمن وه، له دغه صندوق څخه دغه هلك وویست، او د فرعون مخ ته یې وروړاندې کړ، او ورته وېې ویل: راځه چې دغه ماشوم مونږ د خپل ځوی په شان وروزو (وپالو)، فرعون هم د دې هلك د لیدلو څخه خوښ شو، او مینه یې پرې راغله، مګر د ده د ځوی ګرځولو څخه یې انکار وکړ، مګر د بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها له خاطره به یې د خپل ځوی په شان د هغه روزنه (پالنه) کوله، او په دې شان د الله تعالی د عجیب او غریب قدرت ظهور په عمل راغی.

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي ۚ

او اچولې مې وو پر تا محبت مینه له طرفه ځما (چې ګرد خلق پر تا مین شول).

تفسیر: یعنې مونږ له خپل لوري په دغه وخت کې د مخلوق په زړه کې ستا محبت وغورځاوه، چې هر لیدونکی به له تا سره مینه او محبت وکړي، یا یو خاص محبت مو پر تا وغورځاوه، چې ته د الله تعالی محبوب وګرځېدې، نو له هر چا سره چې پاك الله محبت وکړي؛ بندګان هم له هغه سره مینه او محبت کوي.

وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾

او (ومې کړه دغه کارونه) چې تربیت ستا وشي ځما د سترګو لاندې.

تفسیر: یعنې د خلقو په زړونو کې ستا د محبت غورځولو څخه دغه غرض وو چې ځمونږ د سترګو لاندې ستا کتنه، حفاظت، او روزنه وکړه شي، او د داسې سخت دښمن په کور کې سره له دې چې شپې او ورځې دې تېرولې؛ خو بیا ستا یوه ویښته ته څه ضرر او زیان ونه رسېږي.

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ

کله چې تله خور د تا (لپاره د پلټنې ستا؛ نو یې ولیدې چې د هیچا تی نه نیسې) پس وېې ویل: آیا وښایم زه تاسې ته هغه څوك چې تربیت وکړي د ده (نو قبول شو قول د دې، او مور یې راوسته او تی یې ونیوه)، پس بېرته راوستې مونږ ته مور خپلې ته لپاره د دې چې یخې (رڼې) شي سترګې د دې (او خوشاله شي په لیدلو د تا) او خفه نشي.

تفسیر: پوره قصه به په بل ځای کې راځي، د موسی علیه السلام مور وروسته له هغه چې صندوق یې په سیند کې وغورځاوه، د بشریت په مقتضی سخته خپه او پرېشانه شوه، او په دغه اندېښنه کې ډوبه تللې وه چې د دې د ځوی به څه حال شوی وي؟ نه ورته معلومه وه چې ژوندی دی؟ یا د کوم ځناور خوراك شوی دی؟ نو د موسی علیه السلام خور ته یې وویل: «ای لورې! ته په پټه سره خپل ورور ولټوه! او د ده د حال او احوال په تحقیق کې اوسه! د بل لورې د الله تعالی په مشیت دغسې حال مهیّأ شو، چې موسی علیه السلام د هیڅ یوې ښځې تی به یې په خوله نه اخیست، نو ځکه ډېر ښځې راغلې او بېرته لاړلې، د موسی علیه السلام خور (بي بي مریمې) چې د ده په تکل کې وه (بي بي آسیې رضي الله تعالی عنها) ته یې وویل: «که مو امر او اجازه وي؛ نو زه به یوه ډېره ښه ښځه تاسې ته راولم، چې دغه هلك د هغې تی واخلي، یا هغه داسې دارو او درمان وکړي چې دغه هلك څه شي وخوري، او له لورې څخه ورته څه زیان او

ضرر ونه رسیږي، او په ښه شان سره يې وروزي، او پالنه يې وكړي»، پرې حكم وشو چې هله ژر شه ! او ژر يې راوله ! دا لاړه او د موسی عليه السلام مور يې ورته راوسته، او هغه يې په الله او بسم الله سره خپل تي ته واچاوه، او ده د هغې تی واخيست، او په غړكهار سره يې په تي رودلو باندې شروع وكړه، د فرعون په كور كې ډېره خوښي او خوشالي پيدا شوه، او ټول د دغه هلك د موندلو څخه په خپلو كاليو (جامو) كې نه ځايېدل، د موسی عليه السلام مور وويل چې: زه دلته نشم پاتې كېدی، كه ماته اجازه راكړه شي چې دغه هلك له خپله ځانه سره كور ته يوسم، او په پوره حفاظت او اهتمام سره يې روزنه او پالنه وكړم، بالآخر د فرعون له طرفه د دايي په توګه د دغه هلك په تربيت مأموره شوه، او دی يې بېرته خپل كور ته راوست، او د پاچاهي په اعزاز او اكرام سره د ده په تربيت باندې يې لاس پورې كړ.

وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَٰكَ مِنَ ٱلْغَمِّ

او مړ كړی وو تا يو سړی، پس نجات مو دركړ تاته له غمه (د قصاص او عقاب).

تفسير: دغه پوره قصه د القصص په سورت كې راځي، خلاصه يې دا چې د ځلمیتوب په وخت كې د موسی عليه السلام له لاسه يو قبطي وژلی شوی وو، موسی عليه السلام وويرېد چې د ده په قصاص كې هم په دنيا او هم په عقبی كې زه مأخوذ كېږم، نو پاك الله ده ته له دغو دواړو اقسامو پرېشانيو څخه نجات وركړ، د اخروي پرېشاني څخه په دې ډول چې د توبې توفيق يې ورو باښه چې قبوله هم شوه، او له دنيوي څخه په دې ډول چې موسی عليه السلام يې له مصر وويست، او مدين ته يې ورساوه، چې پوره قصه يې په بل ځای كې راځي.

وَفَتَنَّٰكَ فُتُونًا

او ومې ازمويلې ته (په قسماقسم) ازموينو سره.

تفسير: يعنې ستا امتحان د الله تعالی له طرفه په څو څو ځايونو كې واخيست شو، او ته په كې بريالی (كامياب) ثابت شوې.

فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِىٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَٰمُوسَىٰ ﴿٤٠﴾

پس واوسېدې ته څو كاله په اهل د مدين كې بيا راغلې ته (اوس دلته) پر هغه وخت مقرّر شوي (د عمر چې ما اندازه كړې وو، او د رسالت لايق دی)، ای موسی !.

وَٱصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِى ﴿٤١﴾

او جوړ كړی (غوره كړی) يې ماته لپاره د ځان خپل (په رسالت).

تفسير: يعنې د خپلې وحې او رسالت لپاره يې تيار، او په خپلو خواصو او مقربينو كې يې داخل كړې، او څرنګه يې چې اراده وه؛ ستا روزنه (پالنه) يې وفرمايله.

ٱذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِـَٔايَٰتِى وَلَا تَنِيَا فِى ذِكْرِى ﴿٤٢﴾

لاړ شه ته (ای موسی) او ورور د تا په معجزو ځما سره، او سستي مه كوئ په ياد ځما كې.

تفسير: يعنې د هغه كار لپاره چې ته جوړ كړی شوی يې؛ اوس يې وخت راغلی دی، چې ته له خپل ورور هارون عليه السلام سره د هغه لپاره ولاړ او تيار شئ ! او هغه دلائل او معجزات چې تاسې ته دركړی شوي دي؛ د ضرورت

په وخت کې یې ظاهر کړې، کله چې موسی علیه السلام پخوا له دې نه د دعاء کولو په وخت کې ویلې وو: ﴿كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ۝ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا﴾ نو ځکه یې دلته په ﴿وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي﴾ په ویلو سره د هغه تذکره وفرمایله، یعنې د الله تعالی د نامه په تبلیغ کې په پوره تیارۍ او فعالیت سره کار وکړئ! او تمامو احوالو او اوقاتو کې عموما او د دعوت او تبلیغ په وخت کې خصوصًا پاك الله په کثرت سره یادوئ! چې دغه ذکر الله د اهل الله لپاره د بري او کامیابۍ لویه وسیله او د دښمن په مقابل کې مهمه وسله ده.

﴿اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ۝﴾

لاړ شئ (تاسې دواړه) فرعون ته، بېشکه چې دی باغي شوی دی په دعوی د الوهیت سره.

﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ۝﴾

پس ووایئ ده ته خبره پسته ښایېږي چې دی پند واخلي (که ستا رسالت ورته محقق شي) یا وویرېږي (له الله که متوهم شي).

تفسیر: یعنې د دعوت او تبلیغ او وعظ او نصیحت په وخت کې پستې، آسانه، رقت راوړنکې خبرې وکړه، اګر که د ده د تمرّد او طغیان لامله د قبول هیله او امید نشته، خو بیا هم تاسې داسې خیال وکړئ! ممکن دی چې هغه له فکره او غور ځخه کار واخلي، او د دغه پند او نصائح پرې اثر وغورځوي، یا د الله تعالی د جلال او جبروت د بیان اورېدلو ځخه وویرېږي، او د طاعت او انابت په لورې متمائل شي، او په خبرو او اترو کې ډېره نرمي وکړي، له دې توصیې ځخه د دعاتو او مبلغینو لپاره ډېر لوی دستور العمل په لاس راځي، لکه چې په قرآن کې داسې صاف ارشاد شوی دی: ﴿ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۱۲۵) آیت (۱۶) رکوع).

﴿قَالَا رَبَّنَا إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ عَلَيْنَا أَوْ أَن يَطْغَىٰ ۝﴾

وویل (دواړو ورونو) ای ربه ځمونږ! بېشکه مونږ ویرېږو چې تلوار به وکړي پر مونږ (په عقوبت سره)، یا به لا نافرمان شي (چې ستا په نسبت به بدې خبرې وکړي).

﴿قَالَ لَا تَخَافَا ۖ إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ۝﴾

وفرمایل (الله) مه ویرېږئ (تاسې دواړه)، بېشکه زه له تاسې سره یم (په معاونت او نصرت)، اورم او وینم (په ښه شان سره ستاسې اقوال او افعال هم).

تفسیر: یعنې هغه خبرې چې ستاسې او د ده په منځ کې کیږي، یا هغه معاملات چې در وړاندې کیږي؛ هغه ګرد زه اورم او وینم یې، زه هیڅ له ستاسې نه یم جلا، او تل ځما نصرت او حمایت له تاسې سره دی، خوف او وېره هیڅ مورد نه لري، او نه ښایي چې تاسې په دغه فکر کې واوسئ.

﴿فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ﴾

پس ورشئ (تاسې دواړه) ده ته پس ووایئ چې بېشکه مونږ یو رسولان د رب ستا، نو ولېږه له مونږ سره بني اسرائیل، او مه په عذابوه دوی (په سختو تکالیفو سره).

تفسیر: په دغه کې د درې شیانو په طرف دعوت ورکړی شوی دی:

(۱): د فرعون او د نورو مخلوقاتو کوم رب شته چې رسول یې رالیږلی دی.

(۲): مونږ دواړه د هغه رسولان یو، لهذا ځمونږ اطاعت او د رب العزّت عبادت ښایي چې وکړی شي، ګواکې په دغې جملې سره د ایمان د اصل په لوري دعوت ورکړی شوی دی، همدغه یې په «والنازعات» (د پرشم ۳۰ جزء کې) داسې اداء کړی دی: ﴿فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى﴾ ﴿وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى﴾

(۳): هغه شی دی چې د هغه ضرورت په هغه خاص وخت کې واقع شو، یعنې د بني اسرائیلو نجات د فرعونیانو د ذلت او رقّت راوړونکې غلامۍ څخه، مطلب یې دا دی چې: پر دغې شریفې او نجیب الأصلې کورنۍ ظلم او ستم مه کوئ! او د دغه ډېر ذلیل او حقیر مریتوبه یې ازاد او خپلواک کړئ، او له مونږ سره یې پریږدئ چې هر چیرې مو چې زړه غواړي لاړ شو، او په ازادی سره شپې او ورځې تیرې کړو.

قَدْ جِئْنٰكَ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ ؕ

په تحقیق راغلي یو مونږ تا ته سره له معجزې له جانبه د رب ستا.

تفسیر: یعنې ځمونږ دغه د رسالت دعوی بې دلیله نه ده، بلکه پر خپل صداقت د الله تعالی د قدرت معجزې او دلائل هم راسره شته.

وَالسَّلٰمُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿۴۷﴾ اِنَّا قَدْ اُوْحِيَ اِلَيْنَآ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿۴۸﴾

او سلامتي ده (له عذابه) په هغه چا چې متابعت وکړي د سمې صافې لارې. بېشکه مونږ چې یو په تحقیق وحي کړی شوې ده مونږ ته چې بېشکه عذاب په هغه چا دې چې تکذیب کوي (د رسولانو) او مخ ګرځوي (له اسلامه).

تفسیر: یعنې هر څوک چې ځمونږ خبره ومني، او پر سمه صافه لاره لاړ شي؛ نو د هغه لپاره د دواړو دارینو سعادت او سلامت ور په برخه کیږي، او هر څوک چې تکذیب او اعراض کوي؛ نو د هغه لپاره عذاب یقیني دی، اعم له دې نه چې یواځې اخروي عذاب وي، یا په دنیا کې هم ورته ورسیږي، ښایي چې اوس تاسې د خپل آخرت په فکر کې شئ، او هره لاره مو چې خوښه وي؛ هم هغه ځان ته غوره کړئ.

کله چې راغلل دوی فرعون ته، او د رب العالمین پیغام یې ورساوه؟

قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمَا يٰمُوْسٰى ﴿۴۹﴾

نو وویل (فرعون) پس څوک دی رب ستاسې ای موسی؟.

قَالَ رَبُّنَا الَّذِيْٓ اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهٗ ثُمَّ هَدٰى ﴿۵۰﴾

وویل موسی: رب ځمونږ هغه ذات دی چې ورکړی یې دی هر څیز ته (له مخلوقاتو) صورت شکل د ده (موافق د کماله د ده سره)، بیا یې لاره هم ورښوولې ده.

تفسیر: یعنې هر شي ته یې سم د هغه له استعداد سره شکل، صورت، قوې، خواص او نور عنایت فرمایلي دي، او د حکمت له کمال یې هم هغسې جوړ کړی دی چې هغه لره لازم وو، بیا په مخلوقاتو کې د هر یو د وجود او بقاء لپاره

هغه سامان چې ضرورت وو؛ هغه يې ورمهيأ كړى دى، او هر ځيز ته يې له خپل مادي ساخت او روحاني قوّتونو او خارجي سامانونو څخه د كار اخيستلو لاره ورښوولې ده، بيا داسې يو ټينګ نظام يې راښوولى دى ، مونږ ته يې هم هدايت راكړى دى، چې د دغو مصنوعاتو له وجوده د صانع پر وجود څرنګه استدلال وكړو، فلله الحمد والمنة.

قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ۝٥١ قَالَ عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ ۖ لَّا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ۝٥٢

ووېل (فرعون): پس څه وو (حال) د خلقو پخوانيو؟. ووېل (موسى): چې علم د هغوى په نزد د رب څما دى په كتاب (لوح محفوظ) كې (ليكلي دي)، چې نه يې ورك كوي رب څما او نه يې هېروي (هيڅ ځيز).

تفسير: يعني «كه د الله تعالى پر وجود باندې داسې روښان دلائل قائم شوي دي، او د هغه په طرف چې ته دعوت وركوې حق دى؛ نو د تېرو اقوامو په متعلّق څه بيان كړه، چې آخر له دوى څنې ډېر كسان سره د داسې واضحو او روښانو دلائلو له موجوديته ولې يې له حق څخه غاړه وغړوله، او قبول يې نه كړ؟ آيا پر هغو ګردو باندې يې عذاب نازل كړ او تباه شول؟ كه ته نبي يې نو د ګردو اقوامو تفصيلي حالات ښايي تاته خامخا معلوم وي»، دغه ګرد لا يعنې او لرې له مقصده خبرو باندې څكه د فرعون خوله وسپړېده چې د موسى عليه السلام د هدايت مضامين په داسې فضولو او چټي خبرو سره مخلوط كړي، موسى عليه السلام وفرمايل چې: انبياوو ته د ګردو شيانو تفصيلي علم لرل ضروري نه دي، د هر قوم د تفصيلي حالاتو څخه اطلاع او علم يواځې د الله تعالى كار دى، چې د ځينو مخفي مصالحو په بناء هغه يې په كتاب (لوح محفوظ) كې هم ليكلى دى، د الله تعالى د محيط علم څخه يو شى نه ابتداء غائب كېدى شي او نه په علم كې راغلى ځيز د يوې شېبې لپاره هم هېرېدى شي، پر هغه د هر قوم د اعمالو په هر وخت كې چې كړي يې وي؛ د هغو ګردو د يوې يوې ذرې ليكلې شوې حساب شته، چې په هر يوه لازمو اوقاتو كې يې ښكاره ولى شي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّن نَّبَاتٍ شَتَّىٰ ۝٥٣

هغه الله چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمكه فرش (غوړېدلې) او روانې كړې يې دي تاسې ته په دې كې لارې، او نازلې كړې يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس راوباسو مونږ په دې (اوبو) سره هر هر قسم له ګياو (شنيلو) څخه رنګ په رنګ.

تفسير: يعني د اوبو، سيندونو، او غرونو له منځه يې پر ځمكه لارې جوړې كړي، او له يوه ځايه بل ځاى ته يې بيولې او نښلولې دي، چې پر هغو له ورتګه له يوه ملكه بل ملك ته رسېدى شي، او د اوبو په ذريعه الله تعالى راز راز شنيلې، تركودى (نباتات) مېوې، دانې، غلې اونور يې پيدا كړي دي.

كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ۝٥٤

وخورئ تاسې ترې او څروئ (په كې) چارپايان خپل، بېشكه په دې (مذكورو شيانو كې) خامخا (د قدرت ډېر) دلائل دي لپاره د خاوندانو د عقل.

تفسير: يعني ښې او عمده غذاوې تاسې خورئ، او هغه شيان چې ستاسې نه پكارېږي؛ هغه پر خپلو چارپايانو خورئ، چې د هغوى په محنت او زيار (كوښښ) ايستلو سره على الأكثر دغه پيداوار حاصلېږي.

مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرٰى ﴿۵۵﴾

(خاص) له دې (ځمکې څخه) پيدا کړي يئ مونږ تاسې، او په همدې ځمکې کې ننه باسو تاسې، او له دې (ځمکې) څخه راباسو تاسې بل کرت (دويم ځلي په بعث بعد الموت سره).

تفسير: د ګردو پلار آدم عليه السلام له خاورو څخه پيدا کړی شوی دی، بيا په هغو أغذيه وو (خوراکو) سره چې د انسان د بدن روزنه (تربيت) کيږي؛ هغه هم له خاورو څخه وځي، وروسته له مرګه هم په عمومي ډول ګرد انسانان وراندې يا وروسته له خاورو سره ګډيږي، همداسې د قيامت په وخت کې همدغه اجزاء چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي؛ بيا سره ټوليږي او بيا له سره پيدا کيږي، او هغه مړي چې په قبرونو کې خښ وي؛ بيا ژوندي ترې راپورته کيږي.

وَلَقَدْ أَرَيْنٰهُ اٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبٰى ﴿۵۶﴾

او خامخا په تحقيق ورښوولې (ورپېژندلې) وې مونږ دغه (فرعون ته) معجزې (د قدرت خپلې) ټولې، نو تکذيب يې وکړ (د معجزو) او منع يې راوړه (له ايمانه په هغو باندې).

قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يٰمُوسٰى ﴿۵۷﴾

وويل (فرعون) آيا راغلی يې ته مونږ ته لپاره د دې چې وباسې مونږ له ځمکې ځمونږ په سحر خپل ای موسی؟.

تفسير: دغه خبره يې خپل قوم قبطيانو ته ځکه وويله؛ څو هغوی ته د موسی عليه السلام په مقابل کې نفرت او اشتعال ورکړي، يعنې د موسی عليه السلام غرض او مقصد دا دی چې د جادو په زور مونږ د دې ملک څخه وشړي، او د کوډګرۍ په داسې ننداره د عوامّو جميعت له خپله ځانه سره ملګري کړي، او په دغه چل د قبطيانو پر ګردو املاکو او اموالو قابض شي.

فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَّا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿۵۸﴾

پس خامخا رابه وړو تاته سحر پشان د دې سحر، پس مقرّر کړه په منځ ځمونږ او په منځ د تا کې يوه وعده چې نه به کوو مخالفت له هغه مونږ او نه ته، (او وګرځوه ځای د وعدې) يو ځای هوار (متوسّط په منځ د طرفينو کې).

تفسير: يعنې ته پخپله په دغه اراده کې له سره نشې کاميابېدی، له مونږ سره ډېر لوی لوی کوډګران شته، ښه خو به دا وي چې ته له هغوی سره مقابله وکړې، پس په هره ورځ او هر ځای کې چې ته له هغوی سره مقابله کول غواړې؛ د هغه د تعيين اختيار تاته درکړی کيږي، او دا ضروري ده هر هغه وخت چې معين کيږي؛ ښايي چې له هغه څخه هيڅوک ځان ونه کاږي، او داسې ځای دې وټاکل شي، چې هلته د دواړو طرفينو لپاره يو شان سهولت حاصل وي، او په منځ کې واقع وي، او په کښناستلو کې د راعي او رعايا او حاکم او محکوم او د وړوکي او د لوی هيڅ فرق او توپير سره نه وي، او هره يوه ډله په ډېره آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل قوّت او قدرت مظاهره په کې وکړی شي، او ميدان هم خلاص، ارت، صاف او هوار وي، څو ګرد کتونکي هر شی بې تکلفه وليدی شي، او ټول مشاهدات په ښه ډول سره وکړی شي.

قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

وویل (موسی) وخت د وعدې د تاسې ورځ د جشن (د قبطیانو) ده، او دا چې راټول به کړل شي خلق په وخت د څاښت کې.

تفسیر: یعنې د انبیاوو په کارونو کې له سره هیڅ یو تلبیس او تلمیع نه وي، د دوی ګرد معاملات ښکاره، واضح او صاف وي، موسی علیه السلام وفرمایل: «ښه په هم هغه ورځ کې چې تاسې لویه مېله او رسمي جشن کوئ؛ په هم هغه ورځ کې څه وخت چې لمر ښه پورته راشي، نو دغه د مقابلې نمایش (ښودنه) هم شروع شي، یعنې په دغه مېله کې په هر ځای او هر وخت چې ډېر خلق سره راټول شوي وي، په رڼا ورځ کې دې دغه مقابله وکړله شي، څو کتونکي ډېر زیات وي، او د ورځې په رڼا کې هر څوک هر شی په ښه شان سره وګوري، او هیڅ یوه اشتباه په منځ کې واقع نشي».

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾

پس مخ وګرځاوه (خپلو مشرانو ته) فرعون پس راټول یې کړل (اسباب آلات) د مکر فرېب خپل بیا راغی (موعد ته سره له جادوګرانو او اتباعو خپلو).

تفسیر: د دغې خبرې د غوږه کولو څخه وروسته فرعون له مجلس څخه پاڅېد، او د کوډګرانو د ټولولو په ترتیباتو یې لاس پورې کړ، په هم هغه ټاکلي وخت د مقابلې په میدان کې په داسې حال حاضر شو، چې د کوډګرانو یو لوی فوج له ده سره وو، له دوی سره د انعاماتو او اکرامونو لویې وعدې هم کړې شوې وې، او دوی ګرد په دې باندې ګمارلي شوي وو، چې په هر ډول سره چې کېږي، ښایي چې موسی علیه السلام ته ماتې ورکړئ، ګواکې دوی د حق او حقانیت د مغلوبولو په فکر کې وو.

قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُم بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ﴿٦١﴾

وویل دغو (ساحرانو) ته موسی: (نازل دې کړي الله پر تاسې) هلاکت د تاسې، مه تړئ پر الله باندې دروغ؛ پس هلاک به کړي تاسې په عذاب سره، او په تحقیق خراب او ناامیده شو هر هغه څوک چې دروغ یې وتړل (پر الله).

تفسیر: معلومېږي چې په دغه مجمع کې موسی علیه السلام هر یوه ساحر ته د ده له حاله سره سم پند او نصیحت فرمایلی وو، کله چې کوډګران د حق په مقابله په جادو سره کوونکي وو، نو هغوی ته یې تنبیه ورکوله چې ګورئ ! په لوی لاس خپل ځانونه هلاکت کې مه اچوئ ! د الله تعالی د قدرت نښې او معجزې او د انبیاوو علیهم السلام معجزو ته سحر ویل، او بې حقیقته شیان د ثابت شویو شیانو او حقائقو په مقابله کې ودرېدل کول ګواکې پر پاک الله دروغ تړل دي، اما د دروغ تړونکو خاتمه او انجام له سره ښه نه دی، بلکه اندېښنه شته چې پر داسې خلقو اسماني آفت نازل شي، او د دوی بېخ او بکر وباسي، او بنیاد او اساس یې ور وران کړي.

فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾

پس سره جګړه وکړه دغو (ساحرانو) په کار خپل پخپلو منځونو کې، او پټ یې وساته دغه راز (په منځ خپل کې).

تفسیر: د موسی علیه السلام له دغې موعظې او تبلیغ څخه د کوډګرانو په جرګه کې سخته وېره او اندېښنه ورپیدا شوه، او پخپلو منځونو کې یې په جګړو او مناقشو لاس پورې کړ، بالآخر وروسته له ډېرو مناظرو، مخالفتونو اومنازعو د فرعون له اثره متأثر شول، او هغه خبرې او اترې یې وکړې چې وروسته راځي:

قَالُوٓا إِنْ هَٰذَٰنِ لَسَٰحِرَٰنِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ ﴿۶۳﴾

وویل (جادوګرانو) دا دواړه خامخا ساحران دي اراده لري دوی دواړه چې وباسي تاسې له ځمکې (ملک) د تاسې په سحر خپل سره، او بوځي (محو کړي دوی دغه) لاره (د دین) د تاسې چې ډېره غوره ده.

تفسیر: یعنې چې له پخوا راهیسې ستاسې کوم دین او رسوم جریان لري، هغه له منځه لرې کړي، او خپل دین هم رائج کړي، چې د هغه په زور په دغه ملک کې ستاسې عزّت، پت، ګټه او شته، همدغه دواړه ورونه غواړي چې له تاسې څخه وشکوي، او یواځې همدا دواړه پرې قابضان شي.

فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ﴿۶۴﴾

پس راجمع کړئ تاسې (اسباب د سحر او) مکر خپل، بیا راشئ میدان د معارضې ته صف صف، او په تحقیق بریالی شو نن ورځ هغه څوک چې غالب شو.

تفسیر: یعنې د موقع اهمیت وپېژنئ ! وقت له لاسه مه باسئ ! په پوره همّت او قوّت سره ګرد یو ځای شئ ! او د دوی د پره کولو تدبیر وکړئ ! او دفعتًا داسې حمله پرې وروړئ ! چې په یو وار کې د دوی قدمونه ونښوییږي او وپرځیږي، چې د نن ورځې جګړه فیصله کوونکې جرګه ده، د نن ورځې برې دائمي کامیابي او د تل برې دی، هر هغه فریق چې نن غالب او بریالی شي؛ نو هغه د همېشه لپاره منصور او مفلح ګڼلی کیږي.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿۶۵﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ
إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿۶۶﴾

وویل (کوډګرانو) ای موسی ! یا به ته غورځوې (اول همسا خپله) او یا به شو مونږ اول د هغه چا چې غورځوي (همسا خپله). وویل (موسی) بلکه وغورځوئ تاسې رومبی ! (نو واچول ساحرانو اسباب د سحر خپل)، پس ناڅاپه (دغه وخت) هغه پړی د دوی او همساګانې د دوی په خیال کې راوستې کېدې دغه (موسی ته) له وجه د سحر د دغه (ساحرانو) داسې چې ببشکه دغه (ماران دي چې) منډې وهي (او ځغلي).

تفسیر: موسی علیه السلام په ډېرې بې پروایۍ سره جواب ورکړ، چې نه رومبی تاسې خپلې نندارې راوښیئ، او خپلې چارې مو راښکاره کړئ ! څو د باطل د زور ازمویلو څخه وروسته د حق غلبه په پوره ډول سره درښکاره شي، دغه قصه د الأعراف سورت په (۱۲) رکوع کې پخوا له دې نه هم لیکلې شوې ده، هلته دې ولوسته شي.

فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسَىٰ ﴿۶۷﴾

بیا ومونده (موسی) په نفس خپل کې وېره (چې خلق به د سحر او معجزې فرق ونشي کړی او ګمراه به پاتې شي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو د دغې چارې د ليدلو څخه ناپوهان تېر نه وځي، او د سحر (کوډو) او د معجزې په منځ کې به سره فرق ونه کړی شي، نو په دغه صورت کې به د حق غلبه نه واضح کيږي، د خوف دغه مطلب د وروستني جواب څخه څرګنديږي.

قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنتَ الْأَعْلَىٰ ﴿۶۸﴾

ومو ويل (موسی ته) مه ويرېږه ! بېشکه ته چې يې همدا ته يې ډېر غالب.

تفسير: يعنې وېره له خپل زړه څخه وباسه ! او دغسې وسوسې ته په خپل زړه کې ځای مه ورکوه ! الله تعالی خامخا حق ته بری او غلبه ورکوي، او تل يې په ارتقاء او اعتلاء کې ساتي.

وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا

او وغورځوه هغه شی چې ښي لاس د تا کې دی، چې له حلق څخه ښکته تېر کړي هغه شيان چې دوی جوړ کړي دي.

تفسير: يعنې خپله همسا په ځمکه وغورځوه ! چې د دوی دغه ګردې کوډې او پلمې يوه نمړۍ او ګوله کړي، او ميدان د دوی له وجوده پاک شي.

إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ ﴿۶۹﴾

بېشکه هغه شی چې جوړ کړی دی دوی (او ميدان د مقابلې ته يې حاضر کړی دی) مکر د ساحر دی، او بری نه مومي ساحر (کوډګر) هر چېرته چې راشي (او وي).

تفسير: يعنې د کوډګرانو کوډې، سحر، جادو او نورې پلمې (تدبيرونه) چې څومره دي، او تر هرې اندازې پورې چې ورسيږي، د حق په مقابله کې له سره بری نشي موندلی، او نه پخپله کوډګر چېرې فلاح موندلی شي، نو ځکه په حديث کې د کوډګر د قتل حکم ورکړی شوی دی.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ﴿۷۰﴾

پس وغورځول شول کوډګران (نسکور) په دغه حال کې چې سجده کوونکي وو (الله ته) (نو کوډګرانو) وويل: ايمان مو راوړی دی په رب د هارون او موسی.

تفسير: دغه کوډګران چې ډېر فني سړي او د تخصص خاوندان وو، سمدلاسه وپوهېدل چې دغه له سره سحر نشي کېدی، او علی اليقين دغه له سحره د پاسه بل کوم حقيقت او کيفيت لري، نو في الحال د دوی زړونه د ايمان په رڼا سره روښان شول، او د پاک الله د عظمت او قدرت په مقابل کې سر په سجده ولوېدل، دغه قصه د «الأعراف» سورت په ۱۳ رکوع کې ليکلې شوې ده.

قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ

وويل (فرعون) چې: ايمان راوړو تاسې په ده باندې پخوا له هغه چې اجازه درکړم زه تاسې ته، بېشکه دا موسی چې دی خامخا مشر د تاسې دی هغه چې ښوولی يې ده تاسې ته جادو.

تفسیر: یعنې بې ځما له اجازې او حکم صادرولو څخه تاسې ایمان راوړ، او ځما فیصلې ته مو له سره غوږ کېښنبود او منتظر نشوئ، نو معلوم شو چې تاسې او موسی علیه السلام پخپلو منځونو کې سره روغه او جوړښت سره کړی دی، او دغه مقابله مو داسې راښکاره شوه، لکه د زرګرانو جنګ چې په دغه سره غواړئ چې عوامّ الناس وغولوئ، لکه چې د «الأعراف» په سورت کې هم مذکور شو.

فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم مِّنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾

نو اوس به پرې کړم زه خامخا لاسونه د تاسې، او پښې د تاسې تېروبېر (یعنې ښی لاس او کېڼه پښه - یا کیڼ لاس او ښی پښه)، او خامخا ځوړند به کړم هرومرو تاسې په تنو د خرماوو کې، څو ستاسې د حال د لیدلو څخه ګردو ته پند او عبرت حاصل شي، او خامخا معلوم به کړئ تاسې هرومرو چې کوم یو له مونږ نه ډېر سخت دی له جهته د عذاب، او ډېر پاتې کېدونکی دی (زه که موسی؟).

تفسیر: یعنې تاسې پخپل دغه ایمان راوړلو سره داسې راخرګندوئ چې همدا مونږه منجي یو او نور ګرد خلق به په ابدي عذاب کې اخته او مبتلا کیږي، نو اوس به درمعلوم شي چې د چا عذاب زیات سخت دی، او تر زیات وخت پورې پاتې کېدونکی دی.

قَالُوا لَن نُّؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾

وویل (کوډګرانو) چې له سره به غوره نه کړو تا په هغه چې راغلی دی مونږ ته له ښکاره وو معجزو، او له هغه (الله) چې پیدا کړي یې یو مونږ، پس وکړه ته هغه کار چې ته یې کوونکی یې، بېشکه همدا خبره ده چې حکم به ورکړې ته په دې ژوندون لږ خسیس (په قتل او نورو تعزیراتو). بېشکه مونږ ایمان راوړی دی په رب خپل، چې وبښي مونږ ته ګناهونه ځمونږ، او هغه چې تا مجبوره کړي یو مونږ په هغه شي باندې له سحره (په مقابل د معجزې کې)، او الله خیر غوره دی (له جهته د جزاء ورکولو له تا نه) او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی (عذاب د ده).

تفسیر: یعنې مونږ داسې صاف حقّاني دلائل ستا له خاطره نشو پرېښودی، او د خپل حقیقي خالق د خوښې په مقابل کې ستا هیڅ پروا نشو کولی، اوس هر څه چې ستا له لاسه کېدی شي؛ ویې کړه، ستا خو هم دغومره زور رسیږي چې ځمونږ دغه فاني دنیوي ژوندون ختم کړې، ځمونږ ارزو او تمنّا همدا ده چې ځمونږ مالک او مولی له مونږه خوښ او رضاء شي، او ځمونږ ټول ګناهونه خصوصًا همدغه ګناه چې ستا د حکومت له خوفه بالجبر ځمونږ له لاسه صادره شوې ده، «یعنې چې د حق مقابله مو له جادو سره کړې ده»؛ معاف وفرمایي.

إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿٧٤﴾

بېشکه شان دا دی هر څوک چې راشي رب خپل ته کافر (په عقبی کې)؛ پس بېشکه شته ده ته جهنّم دوزخ چې نه به مري په دې دوزخ کې، او نه به ژوندون کوي (د ژوندون په څېر).

تفسیر: یعنې انسان لره پکار دي چې اول د آخرت په فکر کې اوسي، او داسې دې ونه کړي چې د مخلوق په اطاعت کې د خالق معصیت وکړي، ځکه چې د داسې مجرمانو د هستوګنې ځای ډېر بد ځای دی، چې له هغه څخه نجات او ژغورنه (بچ کېدنه) په هیڅ یوه صورت سره ممکنه نه ده.

وَمَن يَأْتِهِۦ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلدَّرَجَٰتُ ٱلْعُلَىٰ ﴿٧٥﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ مَن تَزَكَّىٰ ﴿٧٦﴾

او هر څوک چې راشي دغه (الله) ته (په قيامت کې) په دې حال کې چې مؤمن وي، چې په تحقيق کړي يې وي ښه (عملونه په دنيا کې)؛ پس دغه مؤمنان چې دي شته دوی ته مرتبې ډېرې اوچتې. (چې هغه مرتبې) جنتونه دي د (تل) هستوګنې، چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، او دغه (درجې او جنتونه) جزاء ده د هغه چا چې ځان يې پاک کړی وي (له خيرو د کفر او له ګناهونو).

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِى فَٱضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِى ٱلْبَحْرِ يَبَسًا لَّا تَخَٰفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَىٰ ﴿٧٧﴾ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِۦ فَغَشِيَهُم مِّنَ ٱلْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾

او خامخا په تحقيق وحې کړې وه مونږ موسی ته داسې چې د شپې وباسه (له مصره) بندګان زما (بني اسرائيل)، پس جوړه کړه دوی ته (په وهلو د همسا خپلې سره) لاره په بحر کې وچه، نه به ويريږې ته په تعقيب (د فرعون له موندلو او نيولو) او نه ويريږې (له ډوبېدلو). پس راغی په هغو (بني اسرائيلو) پسې (له وروسته) فرعون سره د لښکرو د ده؛ پس لاندې کړل دوی له بحر څخه هغه څيز چې لاندې يې کړل.

تفسير: کله چې فرعونيانو په ميداني مقابله کې ماتې ومونډلې، او کوډګران مشرف بالايمان شول، او د بني اسرائيلو ثقل څه دروند شو، او موسی عليه السلام له کلو کلو راهيسې د الله تعالی باهره آيات وروښوول، او هر شان حجّت يې په اتمام ورساوه، خو سره له هغه فرعون دغې خبرې ته تيار او آماده نشو چې حق ومني، يا بني اسرائيلو ته آزادي او خپلواکي ورکړي؛ دلته د الله تعالی داسې حکم پر موسی عليه السلام صادر شو، چې بني اسرائيل له خپله ځانه سره روان کړه ! او د شپې له مخې له مصره هجرت وکړئ !، څو په دغه وسيله سره بني اسرائيل له مظلوميت او غلامۍ څخه نجات ومومي، په لاره کې به سمندر (د قلزم بحيره) حائل کيږي، ليکن تا غونډې د يو اولوالعزم نبي په لاره کې نه ښايي چې سمندر هم حائل شي، کله چې موسی عليه السلام له همدغه هدايت سره سم پر سمندر باندې خپله همسا ووهله، چې په هغه سره اوبه له سره تر بېخه پورې څيرې او دولس کوڅې شوې، او الله تعالی باد ته امر وکړ، چې سمدلاسه دغه ځمکه وچه کړه ! لکه چې آناً فاناً د سمندر بېخ وچه سمه صافه لاره شوه، او په دواړو اطرافو کې د سمندر اوبه لکه چې ډېر لوی لوی غرونه ولاړ وي: ﴿فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَٱلطَّوْدِ ٱلْعَظِيمِ﴾ «پس څيرې شو بحر، پس وګرځېده هره ټوټه د اوبو لکه لوی غر»، نو بني اسرائيل پر دغه لاره بې له کومه تکليف او مشقته تېر شو، وروسته فرعون سره له خپل عظيم الشان فرعوني لښکر د دوی د تعاقب او نيولو لپاره راغلل، او دغه وچه سمه صافه لاره يې ليدلې په بني اسرائيلو پسې هلته ننوتل، څه مهال (وخت) چې بني اسرائيل له سينده بيخي پورې وتل، او فرعون سره له خپله فرعوني لښکره د سيند منځ ته ورسېدل؛ الله تعالی سمندر ته امر وکړ چې له دواړو خواوو اوبه سره يو ځای کړه ! او فرعون سره له فرعونيانو په خپله غېږ کې ټينګ ونيسه !.

وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُۥ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾

او ګمراه کړ فرعون قوم خپل او (ورته يې) ونه ښودله لاره سمه.

تفسير: يعني په ژبه سره خو يې ډېرې دعوې کولې چې: ﴿وَمَآ أَهۡدِيكُمۡ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ﴾ ليکن ده خپل قوم ته څرنګه ښه لار وروښوده؟ بېشکه چې فرعون دغه مثال پر فرعونيانو ممثل کړ.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ قَدۡ أَنجَيۡنَٰكُم مِّنۡ عَدُوِّكُمۡ وَوَٰعَدۡنَٰكُمۡ جَانِبَ ٱلطُّورِ ٱلۡأَيۡمَنَ وَنَزَّلۡنَا عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَنَّ وَٱلسَّلۡوَىٰ ۝٨٠ كُلُواْ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ وَلَا تَطۡغَوۡاْ فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيۡكُمۡ غَضَبِيۖ وَمَن يَحۡلِلۡ عَلَيۡهِ غَضَبِي فَقَدۡ هَوَىٰ ۝٨١

(وفرمايل الله چې) اې بني اسرائيلو ! په تحقيق نجات درکړ مونږ تاسې ته له دښمنه د تاسې، او وعده کړې ده مونږ له تاسې سره (په واسطه د موسی) جانب د طور (چې) ښې (جانب دی)، او نازل کړ مونږ پر تاسې من (ترنجبين) او سلوی (وريت کړې مرغان)، خورئ تاسې له طيبو (پاکيزه وو شيانو) هغه چې رزق روزي مونږ درکړې ده تاسې ته، او مه کوئ تجاوز په هغه (مرزوق کې په اسراف، اذخار، بخل او کفران سره)، پس واجب لازم راکوز به شي پر تاسې غضب قهر ځما، او هر څوک چې لازم واجب راکوز شي پر ده غضب ځما؛ پس په تحقيق سخت وغورځېد (په هاويه کې).

تفسير: په دغه سره الله تعالی بني اسرائيلو ته پند ورکوي چې وګورئ مونږ پر تاسې باندې څرنګه احسانات او انعامات فرمايلي دي، د دغو احساناتو اوانعاماتو په مقابل کې تاسې ته دغه لايق او مناسب وو، چې هغه حلال، طيب، لذيذ، خوندور او پاک شيان چې الله تعالی تاسې ته عنايت فرمايلي دي؛ د هغه استعمال په ډېر شوق او ذوق وکړئ ! او په دغه معامله کې له حده مه تېرېږئ، لکه داسې چې ناشکري او اسراف وکړئ ! يا په دغه فاني تنعماتو کې بيخي محو او ډوب شئ، او د الله تعالی واجبه حقوق اداء نه کړئ، يا دغه د الله تعالی درکړې شوی مال او دولت په مناهيو او معاصيو کې ولګوئ، يا هر چېرې او هر ځای کې چې د تعديل، تأويل، مکر او فرېب څخه ممانعت کړې شوی دی؛ هلته په دغو تأويلاتو، مکر او فرېب پسې مه ګرځئ ! الغرض د الله تعالی درکړې نعمتونه د طغيان او عصيان آله له سره مه ګرځوئ !.

وَإِنِّي لَغَفَّارٞ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا ثُمَّ ٱهۡتَدَىٰ ۝٨٢

او خامخا زه هرومرو ښه مغفرت کوونکی يم هغه چا ته چې توبه يې وويسته (له شرکه) او ايمان يې راوړ (په ټولو مؤمن به شيانو)، او نېک عمل يې وکړ، او بيا (په همدغه سمه صافه لار تر مرګه) مستقيم پاتې شو.

تفسير: د مغضوبينو په مقابل کې دغه د مغفورينو بيان وشو،يعنې هومره چې لوی مجرم وي، که د زړه په صدق سره تائب شي، او د ايمان او صالح عمل لاره ځان ته غوره کړي، او پر همدغه د ايمان پر سمه صافه لاره تر مرګه پورې مستقيم پاتې شي؛ نو د الله تعالی په دربار کې د مغفرت او د رحمت هيڅ کمی اوتقليل نشته.

وَمَآ أَعۡجَلَكَ عَن قَوۡمِكَ يَٰمُوسَىٰ ۝٨٣ قَالَ هُمۡ أُوْلَآءِ عَلَىٰٓ أَثَرِي وَعَجِلۡتُ إِلَيۡكَ رَبِّ لِتَرۡضَىٰ ۝٨٤

او څه شي راګړندی کړې ته (چې رومبی راغلې) له قومه خپله اې موسی !. وويل (موسی) دوی دغه دي (روان دي) راپسې وروسته ځما (را روان دي)، او جلتي مې وکړه تاته (په راتلو کې) اې ربه ځما لپاره د دې چې راضي شې ته (له ما نه).

تفسیر: موسی علیه السلام حسب الوعده په ډېره مینه او اشتیاق سره «طور» ته ورسېد، ښايي چې داسې حکم هم پرې شوی وي؛ چې د خپل قوم ځيني مشران او غټان هم له خپله ځانه سره راوله، او هغوی به ترې لږ څه وروسته پاتې شوي وي، او موسی علیه السلام به په ډېر شوق او ذوق سره مخ کې وړاندې تللی وي، نو الله تعالى وفرمايل: ای موسی ! دومره ګړندی ولې راغلې؟ او خپل قوم او ملګري دې ولې وروسته پرېښودل؟ عرض يې وکړ چې ای رب العالمينه ! ستا د خوښۍ او رضاء لپاره ډېر ژر حاضر شوم، او قوم هم دومره له ما ځنې لرې نه دی، دغه دی راپسې راځي، كذا في التفاسير، ويحتمل غير ذلك، والله أعلم.

قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿۸۵﴾

وفرمايل (الله) پس بېشکه مونږ چې يو په تحقيق ومو ازمويه قوم د تا وروسته له (راتللو ستا)، او ګمراه کړل دوی سامري (په عبادت د خُسي سره).

تفسیر: يعنې ته دلته راغلې، او ما ستا قوم په يو ډېر سخت امتحان کې غورځولی دی، چې د هغه سبب په عالم أسباب کې سامري ګرځېدلی دی، ځکه چې د هغه په اضلال او اغواء سره بني اسرائيلو د موسی علیه السلام په غياب کې د خُسي په عبادت لاس پورې کړ، چې د هغه قصه د «الأعراف» سورت په (۱۸) رکوع کې هم تېره شوې ده.

فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِي ﴿۸۶﴾

پس راوګرځېد موسی قوم خپل ته ډېر غضبناك خورا غمجن، وويل (موسی) ای قومه ځما ! آيا وعده نه وه کړې له تاسې سره رب د تاسې وعده حسنه (نېکه ښه د ورکولو د تورات)؟، آيا پس اوږده شوه پر تاسې زمانه (د بېلتون ځما)؟، او که اراده کړې وه تاسې چې لازم واجب راکوز شي پر تاسې غضب قهر له جانبه د رب د تاسې؛ پس وعده خلافي وکړه تاسې له ما سره؟.

تفسیر: يعنې ځما په متابعت کې تاسې ته د ديني او دنيوي هر قسم نېکۍ دررسيږي، لکه چې ډېره عظيم الشأنه نيکي همدا اوس تاسې پخپلو سترګو سره وليدله، او هغه څه چې باقي دي؛ هغه عنقريب دررسيږي، آيا له دغې وعدې څخه ډېر زيات مدّت تېر شوی دی؟ چې تاسې دغه تېر ګرد احسانات هېر کړل، او د وروستنيو انعاماتو له ډېر انتظار کولو څخه ستړي ستومان شوئ؟ يا عمداً او په لوی لاس مو له ما سره وعده خلافي وکړه؟ او د توحيد پر دين قائم پاتې نشوئ؟ او د الله تعالى غضب مو ځان ته غوره کړ (كذا فسره الحافظ ابن كثير رحمه الله).

قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلَٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿۸۷﴾

وويل (بني اسرائيلو) چې نه مو دی کړې خلاف د وعدې د تا په اختيار خپل سره، وليکن مونږ بار کړې شوي يو په پېټو له ګاڼو (زېوراتو) او کاليو (کپړو) د قبطيانو د قوم، پس ومو غورځولې هغه (ګاڼې په اور کې)، او همداسې وغورځولې (ګاڼې په اور کې) سامري.

تفسیر: يعنې مونږ پخپل اختيار او په خپل سر داسې حرکت نه دی کړی، په دغه حرکت باندې مونږ د «سامري» په تحريك او لار ښوونه سره اقدام کړی دی، صورت يې داسې وو چې د فرعونيانو د ګاڼو او کاليو (جامو) هغه بار چې ځمونږ په اوږو بار وو؛ مونږ نه پوهېدلو چې له هغه سره څه معامله وکړو، نو پخپلو منځونو کې مو مشوره سره وکړه، او وروسته له هغه مو داسې غوټه کړه، چې هغه هيسته وغورځوو، نو «سامري هغه زېورات واخيستل، او په اور کې يې

ويلي كړل، او له هغه ځنې يې د خُسي تصوير جوړ كړ، او هغه يې راودراوه، دغه قصه د «الأعراف» په سورت كې هم تېره شوې ده، هلته دې ولوستل شي.

تنبيه: د فرعونيانو ګاڼې څرنګه د بني اسرائيلو په لاس ورغلې وې؟ يا به يې هغه له دوى نه مستعار اخيستې وې، يا د غنيمت د مال په ډول به دوى ته په لاس ورغلې وې، يا به بل كوم صورت لري، په دې كې د مفسّرينو اختلاف دى.

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ فَقَالُوا۟ هَـٰذَآ إِلَـٰهُكُمْ وَإِلَـٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾

نو (يې) راوويست دوى ته (له هغه خندق څخه) يو خُسى يو جسد چې وو ده ته غړ، نو وويل (سامري او تابعانو يې) دغه د تاسې معبود دى او معبود د موسى دى، پس هېر كړى دى ده (خپل إلـه دلته او طور ته تللى دى).

تفسير: يعنې د موسى عليه السلام څخه هېر شوي دي چې د الله تعالى سره د خبرې كولو لپاره طور ته تللى دى، الله خو دلته موجود دى، يعنې همدغه خُسى دى (العياذ بالله)، ښايي دغه خبره به د دغو يهودانو وي چې په دوى كې سخت غالبان وو.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

(نو فرمايي الله) آيا نه ګوري دوى بېشكه شان دا دى چې بېرته نه ګرځوي دا (خُسى) دوى ته خبره، او نه مالك دى دوى ته د ضرر (د دفع كولو)، او نه د نفعې (د رسولو).

تفسير: يعنې دغه ړانده په دغومره غټه خبره هم ونه پوهېدل، چې دغه بُت چې نه له چا سره خبرې كولى شي، نه چاته لږ څه نفع رسولى شي، او نه د څه نقصان رسولو اختيار لري، هغه څنګه معبود كېدى شي؟.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَـٰرُونُ مِن قَبْلُ يَـٰقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِۦ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ ٱلرَّحْمَـٰنُ فَٱتَّبِعُونِى وَأَطِيعُوٓا۟ أَمْرِى ﴿٩٠﴾

او خامخا په تحقيق وويل دوى ته هارون پخوا (له راتللو د موسى نه له طوره) اى قومه ځما ! بېشكه همدا خبره ده چې ازمويلي شوي يئ تاسې په (عبادت) د خُسي، او بېشكه رب د تاسې همدا «رحمان» دى (نه بل څوك)، نو متابعت وكړئ ځما او اطاعت وكړئ د حكم ځما.

تفسير: يعنې هارون عليه السلام په پسته ژبه سره دوى پوهولي وو، چې پر دغه خُسي تاسې غوليدلي يئ، دا له سره ستاسې معبود نشي كېدى، ستاسې معبود يواځې رحمن دى، زه د موسى عليه السلام خليفه يم، او بالذات پخپله هم د نبوّت خاوند يم، كه خپله ښېګڼه (فايده) غواړئ؛ نو پر تاسې لازم دي چې ځما په طريقه او لاره لاړ شئ، اوځما خبره ومنئ، او د سامري په تګى مه خطا وځئ، چې هغه مو اغواء كوي، او له لارې مو وباسي.

قَالُوا۟ لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَـٰكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾

وويل (بني اسرائيلو چې:) همېشه به اوسو په (عبادت د) دې خُسي محكم ولاړ تر هغه پورې چې بېرته راشي مونږ ته موسى (له طوره).

قَالَ يَـٰهَـٰرُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا۟ ﴿٩٢﴾ أَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِى ﴿٩٣﴾

وويل موسى (پس له راتګه خپله له طوره): اى هارونه ! څه شي منع كړى وې ته كله چې تا وليدل دوى چې ګمراهان شول له دې چې متابعت دې ونه كړ (د حكم) ځما، آيا پس نافرماني وكړه تا له حكمه ځما؟.

تفسير: يعني ما ته خپل خليفه درولی وې، او حکم مې درکړی وو چې ځما په غياب کې د دوی اصلاح کوه، او د مفسدانو په لاره مه ځه، نو بيا تا څه اصلاح وکړه؟ الغرض تا د داسې صريحې ګمراهی له ليدلو سره ولې ځما د اصولو او طريقې متابعت ونه کړ؟.

قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي

وويل (هارون): ای ځويه د مور ځما ! مه نيسه ږيره ځما او نه (ويښتان د) سر ځما.

تفسير: موسى عليه السلام له ډېره قهره او سختې غوسې هارون عليه السلام يې له ږيرې او د سر له ويښتانو څخه کلک نيولی وو، د دې مفصّله قصه د «الأعراف» په (۱۸ رکوع) کې تېره شوې ده، د هغه په فوائدو کې دې ولوستله شي.

إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

بېشکه زه ووېرېدم له دې نه چې وبه وايې ته (راته) چې بېلتون دې واچاوه په منځ د بني اسرائيلو کې (که چېرې ما جنګ کړی وی)، او ودې نه کتل امر ځما ته.

تفسير: يعني ځما په فکر کې همدغه خبره راغله چې ستا د راتګ انتظار له دې نه بهتر دی چې زه ستاسې په غياب کې کوم کار وکړم، چې د هغه لامله به په بني اسرائيلو کې شقاق او نفاق واقع شي، څکه ظاهر دی که مقابله يا انقطاع کېده؛ نو څه خلق به له ما سره کېدل، او ډېر کسان به مخالف کېدل، نو زه له دې وېرېدم چې ته د خپل راتګ په وخت کې دغه الزام په ما وانه ړوې چې ځما د راتګ انتظار دې ولې ونه کړ؟ او په قوم کې دې ولې داسې تفرقه وغورځوله.

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾

وويل (موسى) پس څه وه ستا کار ای سامري ! (چې خلق دې ګمراه کړل).

تفسير: يعني موسى عليه السلام د هارون عليه السلام د جواب او سوال څخه وروسته (سامري) يې تر قهر او عتاب لاندې ونيو، او ترې لازمه پوښتنې يې شروع کړې، او ويې ويل چې: ته دې په رښتيا خپل حقيقت بيان کړه ! دغه حرکت دې د څه لامله کاوه، او بنا پر کومو اسبابو او عواملو بني اسرائيل ستا په لوري بې لارې او ګمراه شول؟.

قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾

وويل (سامري) چې نظر غورځولی وو ما په هغه شي باندې چې نظر نه وو غورځولی دوی په هغه شي باندې، پس واخيستله ما يو موټی (خاوره) له قدمه د (آس د) رسول (جبرئيل)، پس ومې غورځوله دا (خاوره په خوله ددې خُسي کې نو پر غړېدو سو)، او همداسې ښايسته کړی وو ماته (دا کار) نفس ځما.

تفسير: سامري وويل چې: «ځما نظر پر داسې يو شي ولوېد، چې د نورو فهم هغه ته ونشو، يعني ما د الله تعالى ليږلی ملک ـ پرښته (جبرئيل) پر آس سور وليد، او د ده د پښو يا د ده د آس د سوو له خاورو څخه مې يو موټی خاوره واخيسته، او بيا هم هغه مې د خُسي د سرو زرو په مجسمه کې ورتوی کړې»، د سامري په زړه کې دغه فکر راغلی وو، چې د روح القدس د پښو خاورو کې به هرومرو څه نه څه تأثير وي.

تنبيه: د دې آيت کوم تفسير چې پاس بيان شوی دی، له کرامو صحابه وو، تابعينو او مفسرينو علماوو څخه همدغه منقول دی، ځينو زائغينو چې پر دې باندې طعن کړی دی، او د آيت لرې له صوابه تأويلات يې کړي دي، د هغه کافي جواب د «روح المعاني» خاوند ورکړی دی، دلته د دومره بسط موقع نه ده، من شاء فليراجع.

قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ أَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ

ووېل (موسی): پس ځه (له مونږه لرې شه !) پس بېشکه شته تاته په دغه ژوندون کې دا (عاقبت) چې وبه وايې (هر چاته چې وېې ويني) چې مه لګېږه (په ما).

تفسير: يعنې ماته دې لاس مه راوړاندې کوه ! او مه راسره نژدې کېږه ! او بيخي لرې او جلا راځخه ګرځه !، کله چې «سامري» د خُسي لوبه او ننداره يې د دې لامله جوړه کړې وه، چې د لويي، رياست، او جاه خاوند شي، او خلق له ده سره ملګري شي، او دی د خپل مشر او سردار په توګه ومني؛ نو ځکه هغه ته په دغه صورت سره مناسبه او کافي سزا ورکړه شوه، چې هيڅوک دې له ده سره نه نژدې کيږي، بلکه سامري په دې مأمور او مجبور شو، چې ودانۍ څخه لرې په صحراء او بېديا کې لکه يو ذليل ځنګلي او وحشي ځناور اوسيږي، او له سره دی د خلقو سره نه يو ځای کيږي.

وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهُ

او بېشکه تاته (ده په آخرت کې) وعده (د عذاب) چې له سره به خلاف ونه کړ شي له تا سره له هغې وعدې څخه.

تفسير: دا يې چې فرمايلي دي، چې دا يوه داسې وعده ده چې له سره ترې نه مخالف کيږي؛ ښايي ترې اخروي عذاب مراد وي.

وَانْظُرْ إِلَىٰ إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿۹۷﴾

او وګوره معبود خپل ته دې هغه چې وې ته په عبادت د هغه کې محکم ولاړ (چې خُسی دی)؛ خامخا سوځوو مونږ هرومرو هغه، بيا به يې بادوو، تار په تار کوو په سيند کې په بادولو، تار په تار کولو سره.

تفسير: يعنې ستا سزا خو همدا شوه، اوس ستا هغه خُسی چې تا معبود درولی وو، او بيا دې پرې زړه بايللی وو، او ورته ناست وې، اوس يې ستا تر سترګو لاندې ټوټې ټوټې او ټکر ټکر کوم، او بيا يې په سخت اور کې سوځوم، او بيا يې ايره هم د سيند په هوا کې دوړوم، څو دې عابدانو او مينانو ته دغه خبره ښه واضحه او ښکاره شي چې دغو نورو ته به څه سود او زيان ورسوي؟ حال دا چې دی خپل د ځان ساتنه او حفاظت هم نشي کولی.

إِنَّمَا إِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿۹۸﴾

بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې (چې مستحق د عبادت دی)؛ الله دی هغه چې نشته بل معبود مستحق د عبادت مګر هم دی دی، چې محيط دی دی پر هر څيز له جهته د علم.

تفسير: د باطلو له لرې کولو او امحاء سره به موسی عليه السلام خپل قوم ته د حق په طرف دعوت کاوه، او داسې به يې ورته ويل چې: خسی څه شی دی؟ هيڅ يو شی دی، چې ډېر لوی هم وي له سره معبود کېدی نشي، رښتين او حقيقي معبود خو هغه يو ذات دی چې ماسوا له هغه څخه د بل هيڅا عبادت عقلاً، نقلاً او فطرتًا نه دی جائز، او د هغه لا محدود علم هرې يوې ذرې لره هم محيط دی.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ

همداسې (لکه چې د موسی قصه مو وکړه تاته؛) قصې کوو پر تا (یعنې تاته) له اخبارو د هغو امورو چې په تحقیق پخوا تېر شوي دي (له پخوانیو امتو)،

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام او د فرعون او د هغو د اقوامو د قصې په شان د ډېرو نورو پخوانیو اقوامو واقعات هم مونږ تاته او ستا په وسیله ګردې دنیا ته اوروو، چې په هغو کې ډېرې فائدې او د تشویق او ترغیب او ترهیب وسائل او وسائط شته، مثلاً د علم توفیر، د معجزاتو تکثیر، د انبیاوو او د مسلمینو تسلي او ډاډینه، د عقلمندانو عبرت او تذکیر، او د معاندانو په حق کې تهدید او ترهیب، وغیر ذلک من الفوائد.

وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ﴿۹۹﴾

او په تحقیق درکړی دی مونږ تاته خاص له جانبه خپله ذکر (پند چې قرآن دی).

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشأن مو درکړی دی، چې پر دغو عبرت ښوونکو واقعاتو باندې مشتمل دی.

مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿۱۰۰﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ؕ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴿۱۰۱﴾

هر څوک چې مخ وګرځوي له دغه (قرآن یا له الله نه په نه ایمان راوړلو سره)؛ پس بېشکه دی به بار کړي (په ځان خپل) په ورځ د قیامت کې لوی بار (د عذاب). چې تل به وي په دغه (عذاب) کې، او بد دی دوی ته په ورځ د قیامت کې له جهته د بارولو.

تفسیر: یعنې له اعراض او تکذیب د ګناهونو کوم بار چې پر دوی باندې باریږي؛ له سره به نه سپکیږي، دوی به همېشه تر هغه لاندې وي، بیا د هغه پورته کول کوم د خندا او مسخرې خبره نه ده، څه وخت چې دوی دغه د عذاب بد او سخت درانه پیټي پورته کوي؛ نو هلته پوهیږي چې دوی څومره تر یوه درانه پیټي لاندې کېوتلي دي؟.

يَّوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّوْرِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿۱۰۲﴾

په هغه ورځ کې چې وپوکل شي (دویم ځلي) په صور (شپېلی) کې، او راجمع به کړو مجرمان (کافران) په دغه ورځ شین سترګي.

تفسیر: یعنې د محشر د راوستلو په وخت کې به ړانده وي، یا ښایي همداسې د هغوی سترګې به شنې وي، چې د خلقو په نظر ښکاره شي، په هر حال که ړومبی معنی واخیستله شي؛ نو دغه د یوه خاص وخت ذکر دی، بیا به سترګې وپرانستلې شي، څو دوزخ او نور ووینې: ﴿وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ﴾ الآیة ـ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۵۳) آیت (۷) رکوع). ﴿اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَاْتُوْنَنَا﴾ الآیة ـ (۱۶ جزء، د مریم سورت (۳۸) آیت، (۲) رکوع).

يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿۱۰۳﴾

چې ورو ورو پټې پټې خبرې به کوي په منځ خپل کې (او داسې به وایي چې) درنګ نه دی کړی تاسې مګر لس (ورځې په دنیا کې).

تفسیر: یعنې دوی چې له قبره ووځي، او د آخرت د ورځې هولناک واقعات وګوري، او دغه اوږده ورځ ووینې؛ نو د قبر شپې ورته دومره لږې ښکاري چې ته به وایي یوه هفته یا لس ورځې یې هلته تېرې کړې دي، بلکه دنیا ډېر ژر

پرې تېره شوې ده، د دې دنيا مزې او خوندونه او اوږده اميدونه يې ګرد هيرېږي، د خپل عمر په خوشې ضايع کېدلو به ندامت کوي.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

مونږ ښه عالمان يو په هغو اقوالو چې دوى يې وايي، کله چې ووايي ډېر کامل د دوى له حيثه د روش (چې فکر او عمل دى) چې: ځنډ (تأخير) نه دى کړى تاسې (په دنيا کې) مګر يوه ورځ.

تفسير: يعني هغه چې د دوى په منځ کې زيات عقلمن، هوښيار او صائب الرأي وي، هغه به وايي: خانه! لس ورځې؟! نه، لس ورځې چېرې؟ يواځې يوه ورځ يې وګڼه! ده ته يې زيات عقلمن او د ښې طريقې خاوند ځکه وويل چې: دى به د دنيا پـه زوال او فنـاء، او د آخرت په دوام او بقاء، او د هول په شدّت او نورو شيانو له نورو څخه ښه پوهېدلى وي.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ﴿١٠٧﴾

او پوښتنه کوي له تا نه له (احواله د) غرونو (چې د دوى به څه احوال وي په ورځې د قيامت کې؟) پس ووايه دوى ته: تار په تار او تيت او پرک به کړي دغه (غرونه په شان د غبار) رب ځما په تار په تار کولو سره. پس پرې به ږدي دا ځمکه يو تش ډاګ هوار. چې نه به وينې ته په دغه (ځمکه) کې ښکته والى او نه اوچت والى.

تفسير: يعني د قيامت پر ذکر به د حشر منکرين د استهزاء په ډول وايي، چې د داسې سختو عظيم الشأنو غرونو حال احوال به څرنګه کيږي؟ آيا دغه به هم ټوټې ټوټې کيږي؟ د دوى په ځواب کې داسې ووايځ! چې هو! دالله تعالى د لامحدوده قدرت په مقابل کې غرونه څه عظمت او حقيقت لري؟! دغه غرونه هم په لږ وخت کې خاورې ايرې کيږي، او د غرونو ذرات او پڅرکي د ټکول شويو وړيو په شان په هوا کې الوځولى کيږي، او ځمکه به بيخي صافه او هوارېږي، چې له سره به هيڅ لوړه او ژوره نه په کې ليدله کيږي، او د غرونو موانع او سدود بيخي له منځه ورک، صاف او پاکيږي.

يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ

په دغه ورځ (د قيامت) کې به متابعت وکړي (دا مخلوق د بلنې) د بلونکي، نه به وي کوږوالى له دغې (بلنې د بلونکې څخه).

تفسير: يعني هر چېرې چې پرښته غږ وکړي، او هر چېرې يې چې ورغږ کړي؛ ګرد خلق به سم برابر د غشي او د مردکي په شان هملته ورځغلي، نه به د غږ کوونکي په غږ کې څه کوږوالى وي، او نه د دغو منډو وهونکو په منډو، ورتګ او ځغاسته کې به څه کوږوالى او وړاندې وروسته ليدل کيږي.

وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

او چپ به شي غږونه (له ډېره هيبته) لپاره د رحمان، پس نه به اورې ته مګر کشارى د قدمونو.

تفسير: يعني د محشر د ورتګ په وخت کې پرته د پښو د کښهار او د ورو غږه بل هيڅ يو غږ او آواز نه اورېده کيږي، او د الله تعالى د خوف او هيبت لامله بل هيڅ يو غږ او غوږ به نه وي، که څوک څه وايي هم، خو دغومره ورو ورو به يې وايي چې ايله به يې شونډې خوځيږي، او بل هيڅ شى ترې نه څرګنديږي (ښکاره کيږي).

يَوْمَىٕذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

په دغه ورځ (قيامت) کې نه رسوي فائده شفاعت (هيچا ته) مګر هغه چاته چې اذن کړی وي د هغه په حق کې رحمان (چې شفاعت يې وکړ شي)، او راضي وي (الله) له دغه (مشفوع شخه) له حيثيته د وينا.

تفسير: يعنې د هغه چا سپارش چليږي چې ورته د الله له طرفه د سپارش اجازت ورکړی شوی وي، د هغه شافع وينا د پاک الله خوښه وي، او خورا ښې خبرې يې ويلي وي، او د داسې سړي سپارش وکړي چې د هغه مشفوع خبره ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ د پاک الله په نزد خوښه او پسنده شوي وي، د کفّارو په حق کې د هيچا سعي او سپارش له سره په درد نه خوري او نه چليږي.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

عالم دی الله په هر هغه څه چې په مخکې کې د دوی وي (له اخروي امورو)، او هر هغه څيز چې پسې شا د دوی دی (د دنيوي امورو)، او نه به شي احاطه کولی دوی په (ذات او په معلوماتو) د دغه (الله) له جهته د علم.

تفسير: يعنې د الله تعالی علم پر ګردو محيط دی، ليکن د بندګانو علم پر الله تعالی يا د الله تعالی پر معلوماتو محيط او چاپېر نه دی، نو ځکه همده ته پخپل محيط علم معلوم دي چې چاته د چا د شفاعت لپاره ښايي موقع ورکړه شي.

وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ

او ذليل به شي مخونه لپاره د تل ژوندي قائم تدبير والا د عالَمو ته.

تفسير: يعنې په دغه ورځ کې به د هغو لويو لويو سرکښو متکبرانو سرونه هم په ښکاره ډول سره د دغه حي او قيّوم الله په دربار کې د ډېرو ذليلو او سپکو بنديانو په شان ښکته او پټ کيږي، چې هغوی پخوا له دې نه له سره د الله تعالی په مقابل کې خپل سرونه نه وو ټيټ کړي، په دغه وخت کې به په ډېرې عاجزۍ سره خپلې غاړې ږدي.

وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

او په تحقيق خراب نااميده شو هر هغه څوک چې پورته يې کړ بار د ظلم.

تفسير: يعنې د ظالمانو له حاله بيخي پوښتنې مه کوه چې څنګه خراب به وي !، د ظلم په لفظ کې شرک او نور معاصي هم داخل دي، لکه چې د لقمان د سورت د (۲) رکوع (۱۳) آيت (۲۱) جزء کې راغلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ او د (۴) جزء د آل عمران سورت په (۱۳۵) آيت (۱۴) رکوع کې لولو: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ﴾ ـ د هر يوه ظالم خرابي به د ده ظلم له درجې سره موافقه وي.

وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

او هر څوک چې وکړي له ښو (عملونو)، حال دا چې وي دی مؤمن؛ پس نه به ويريږي (دی په آخرت کې) له ظلم، بې انصافۍ او نه له نقصان.

وَكَذٰلِكَ أَنزَلْنٰهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

او همداسې (لكه چې قصه مو وكړه د انبياوو او پخواني امتونو او د قيامت؛) نازل كړى دى مونږ دغه كتاب قرآن په عربي (ژبه)، او بيا بيا مو راوړي دي مونږ په دې قرآن كې له آيتونو د وعيد لپاره د دې چې دوى پرهېز وكړي، يا پيدا كړي دغه (قرآن) دوى ته ذكر (پند او ترې عبرت واخلي).

تفسير: يعنې لكه چې دلته د محشر احوال او د هغه د نېكو او بدو نتائج صاف صاف اورولى شوي دي؛ همداسې مونږ پوره قرآن په صافې عربي ژبې سره نازل كړى دى، څو هغه خلق چې د ده ړومبني مخاطبان دي د هغه له لوستلو له الله تعالى څخه وويرېږي، او د تقوى لار غوره كړي، او سمدلاسه داسې ونشي؛ نو اقلاً د دوى په زړونو كې د عاقبت او انجام څه فكر، غور او اندېښنه خو پيدا شي، ممكن دى چې همدغه غور او فكر ورو ورو ترقي او تزييد ومومي، او دوى د هدايت په لاره راولي، او د دوى په وسيلو نورو ته هدايت ور په برخه شي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۗ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضٰىٓ إِلَيْكَ وَحْيُهُۥ ۖ وَقُل رَّبِّ زِدْنِى عِلْمًا ﴿١١٤﴾

نو لوى اوچت دى الله (په ذات او صفاتو خپلو كې له ټولو عيبونو او نقصانونو) چې پادشاه دى، حق دى، او تلوار مه كوه ته (اى محمده !) په (لوستلو د) قرآن پخوا له هغه چې پوره كړه شي تا ته وحي د ده، او ووايه (اى محمده !): اى ربه څما ! زيات كړې ما له جهته د علمه !.

تفسير: يعنې هر كله چې پاك قرآن داسې مفيد او عجيب څيز دى؛ نو هم هغسې چې مونږ هغه په تدريج ورو ورو پر تا نازلوو، ته هم د هغه په اخيستلو كې له جبرئيل عليه السلام څخه تلوار او جلتي مه كوه ! څه مهال چې پرښته وحي در اوروي؛ ته يې په عجلت له هغې سره مه لوله ! څكه چې مونږ د دغې خبرې عهد او پيمان درسره كړى دى، چې نه به پرېږدو عظيم الشأن قرآن چې د تا له سيني څخه ووځي، نو ته ولې په دغه فكر او اندېښنه كې ځان ربړوې (تكليف وركوې)؟؛ نه چې د پاك قرآن كوم تورى له ما څخه هېر شي، بلكه د دغه فكر په ځاى داسې دعاء وكړه چې اى الله تعالى ! د قرآن لا زياته پوهه او له حده زيات علوم او معارف راته عطاء كړه !.

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ إِلٰىٓ ءَادَمَ مِن قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُۥ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

او خامخا په تحقيق حكم كړى وو مونږ آدم ته پخوا له دې نه، پس هېر يې كړ (هغه حكم)، او ومو نه موند ده ته استقامت (صبر له منهيّ عنه) څخه.

تفسير: هغه دا چې دانه يې خوړلې وه، او د مخه حكم يې هېر كړى وو، يعنې قائم پاتې نه شو، وروسته له دې د دغې قصې لږ تفصيل راځي.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يٰٓـَٔادَمُ إِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰىٓ ﴿١١٧﴾

او ياد كړه هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې: سجده وكړئ (تعظيمًا) آدم ته، پس سجده وكړه (ټولو) مګر (سجده ونه كړه) ابليس؛ چې منع يې راوړه، پس وويل مونږ: اى آدمه ! بېشكه دا (ابليس) دښمن ستا دى او (دښمن) د ښځې ستا دى، پس خبردار ! ودې نه باسي خامخا تاسې له جنته (په سبب د وسوسې او فرېب) پس په مشقّت كې به پرېوځې.

تفسیر: ظاهر دی چې د جنت آرامي او هوسايي (خوشالي) په بل کوم ځای کې میسّر کېدی نشي، او پرته له جنته پر هر ځای کې د خوړلو او څښلو، اغوستلو او نورو ضروریاتو تدابیرو ته خامخا انسان ربړ ګالي، او مشقّت پر ځان اخلي.

إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَىٰ ﴿١١٩﴾

بېشکه مقرر دی تاته چې نه به وږی کېږې په دې (جنّت) کې، او نه به بربنډ کېږې. او بېشکه ته به نه تږی کېږې په دغه جنت کې، او نه به دې ګرمي کیږي.

تفسیر: د انساني له مهمو ضروریاتو څخه خوړل، څښل، اغوستل او د هستوګنې داسې ځای دی چې سړی په کې له لمر، باران، باد او نورو اضرارو څخه مأمون او مصئون وي، په جنّت کې داسې تکالیف له سره نشته، او په جنّت کې له هر حیث او هر جهت څخه آرامي، راحت، طمأنیت، امنیت، سکون او نور ګرد په زړه پورې وسائل او وسائط شته، دلته یې د راحت ذکر ونه فرمایه، یواځې یې د تکالیفو له نفي کولو څخه ښايي داسې تنبیه او ایقاظ مقصود وي، چې د جنّت د وتلو څخه وروسته تاسې له دغو ګردو شیانو سره مخامخ کېدونکي او د دغو ګردو ربړو ګالونکي (تکلیفونو برداشت کوونکي) یئ!.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَىٰ ﴿١٢٠﴾

پس وسوسه واچوله دغه (آدم) ته شیطان، (داسې چې ورته) ویې ویل: ای آدمه ! آیا وښیم تاته ونه دتل ژوندي پاتې کېدلو، او پاچاهي چې نه زائلېږي (او تل پاتې کیږي).

تفسیر: یعنې داسې ونه دروښیم چې د هغې د مېوې له خوړلو څخه مو ابدي ژوندون په برخه شي، او له سره مړه نشئ، او بې زواله پاچاهي به مو په برخه شي.

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ

پس وخوړل دوی دواړو له دغې ونې، پس ښکاره شول دوی ته غلیظه عورات د دوی، او شروع وکړه دواړو چې نښلولې، پورې کولې دواړو پر ځان پورې له پاڼو د (ونې)، د جنت (لپاره د ستر).

تفسیر: دغه ګرده قصه په «الأعراف» او نورو سورتونو کې مفصّله تېره شوې ده.

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾

او نافرماني وکړه آدم (له حکم) د رب خپل (په سبب د هېرولو د حکم د الله)؛ پس چپ شو (له مطلوبه د خلوده). بیا غوره کړ دغه (آدم) لره رب د ده، پس رجوع وکړه (الله) په آدم په قبول د توبې سره، او هدایت یې ورته وکړ.

تفسیر: یعنې کله چې د الله تعالی د حکم په امتثال کې قصور وشو، او سم له خپله شانه سره د عزم او استقامت پر لاره ثابت قدم نشو پاتې، نو همدغه یې په غوایت او عصیان سره تغلیظًا تعبیر وفرمایه، یعنې د شیطان تسلّط یې پرې نښود، بلکه فورًا یې ورته د توبې توفیق وباښه، او سره له زیاتې مهرباني د ده په طرف متوجه شو، او د خپلې خوښې پر لاره یې قائم کړ.

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

وفرمايل (الله) چې كوز شئ دواړه له دغه جنته ټول، ځينې د تاسې د ځينو نورو دښمنان يئ !.

تفسير: كه دغه خطاب يواځې د آدم او حواء عليهما السلام په لوري وي، مراد به يې داسې وي چې: د دوی اولاده به په خپلو منځونو كې سره دښمنان وي، لكه چې په رفاقت سره يې ګناه كړې وه، د هم هغه رفاقت په بدل دا ور په برخه شو، چې اولاده يې پخپل منځ كې سره دښمنان شول، او كه دغه خطاب د ابليس او آدم عليه السلام په لوري وي، نو مقصد به يې داسې وي چې: د دواړو په ذرياتو كې به دغه دښمني برابره قائمه پاتې كيږي، شياطين به تل د بنيادمانو د ضرر رسولو په فكر كې وي.

فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾

پس كه راغی تاسې ته له طرفه ځما هدايت (چې كتابونه او رسولان دي)، پس هر چا چې متابعت وكړ د هدايت ځما؛ پس نه به ګمراه كيږي (په دنيا كې)، او نه به بدبخت شي (په عُقبی كې).

تفسير: يعنې نه د جنّت له لارې څخه ګمراه او بې لارې كيږي، او نه له هغه څخه محروميږي، او تكليف او ربړ (زحمت) به وګالي، له هغه اصلي وطنه چې راغلی دی؛ بيا به بېرته بې اندېښنې همالته ور ورسيږي.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا

او هر چا چې مخ وګرځاوه له ذكره (پنده) ځما؛ پس بېشكه ده ته دی معاش (ژوند) تنګ (په دنيا يا سخت عذاب په قبر كې).

تفسير: يعنې هغه انسان چې د الله تعالی له ياده غافل او محض د دغې فاني دنيا ژوندون د خپل مقصود قبله وګڼي او ويې ګرځوي؛ د هغه ګزران به مكدر او تنګ كړ شي، اګر كه په ستر ګو له ده سره ډېر مال او دولت، او د عيش سامان ليده كيږي، مګر د ده زړه د قناعت او توكل د خلاء له وجې تل د دنيا د حرص او ترقی په فكر كې اوسيږي، او د تقليل له اندېښنې څخه تل ناآرامه وي.

نصوص او تجربې په دې باندې شاهدې دي، چې په دغه دنيا كې قلبي سكون او حقيقي اطمينان هيڅا ته بې د الله تعالی له ياده نه حاصليږي: ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾.

ځينې مفسّرين له ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ نه د قبر برزخي ژوندون مرادوي، يعنې پخوا له قيامته پر ده د سختې تنګۍ دوره راتلونكې ده، څه مهال چې د قبر ځمكه هم پرې تنګه كړه شي، د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ تفسير ځينو صحابه كرامو په عذاب القبر سره هم كړی دی، بلكه (بزّار رحمه الله) په جيّدو اسنادو سره له «أبو هريرة رضي الله عنه نه مرفوعًا روايت كړی دی، په هر حال د ﴿مَعِيشَةً ضَنكًا﴾ لاندې دغه ګرد صورتونه داخلېدی شي، (والله أعلم).

وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ ﴿١٢٤﴾

او راپورته به كړو مونږ دی (له قبره) په ورځې د قيامت كې ړوند.

تفسير: يعنې په ستر ګو يې ړندوي، او بيا يې د محشر په لوري بيايي، او په زړه سره به هم ړوند وي، چې د هيڅ حجّت په طرف به لاره نه مومي، دغه د حشر د ابتدايي مرحلې ذكر دی، وروسته به يې ستر ګې خلاصيږي، څو د دوزخ او نورو اخروي اهوالو معاينه وكړي.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيٓ أَعْمَىٰ وَقَدْ كُنتُ بَصِيرًا ﴿۱۲۵﴾

وبه وايي (دغه ړوند كافر) اى ربه څما ! ولې دې پاڅولم (راوستلم) زه ړوند حال دا چې په تحقيق زه وم بينا (په دنيا كې).

تفسير: يعني هغه كافران چې په دنيا كې د ظاهري سترګو خاوندان او په آخرت كې ړومبى ړانده محشور كيږي؛ په تعجّب او حيرت سره به سوال وكړي (آخر له مونږ څه ګناه او قصور صادر شوى دى، چې د هغه په بدل څمونږ سترګې راڅخه اخيستى شوي دي؟).

نو وبه فرمايي پاك الله د عذاب د پرښتې په ژبه د دوى په ځواب كې:

قَالَ كَذَٰلِكَ أَتَتْكَ ءَايَٰتُنَا فَنَسِيتَهَا ۖ وَكَذَٰلِكَ ٱلْيَوْمَ تُنسَىٰ ﴿۱۲۶﴾

وفرمايل (الله) همداسې وو (لكه چې ته يې وايې) خو راغلي وو تاته آيتونه څمونږ، پس هېر كړل تا هغه؛ او په مثل (د هغو هېرولو ستا) نن ورځ هېر به كړ شې ته هم (پرېښود به شې ته په عذاب كې).

تفسير: يعني په دنيا كې سره له دې چې څمونږ د قدرت دلائل او نښې مو ليدې او اورېدې؛ خو نه مو پرې يقين او نه مو پرې عمل وكړ، او داسې مو ځان ترې بېخبره او ناګاره كړ، چې ګواكې د هيڅ خبره مو نه اورېدلې او نه ليدلې ده؟ نو نن د هغه په بدل تاسې همداسې هېرولى شئ، لكه چې هلته مو له ځانونو خپلو څخه ړانده جوړ كړي وو، نو اوس دلته د هغه د مناسبې سزا موندلو او له خپلو ړانده پاڅېدلو او ړاندې محشور كېدلو نه ولې حيرت او تعجّب كوئ؟.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنۢ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ۚ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰٓ ﴿۱۲۷﴾

او په مثل د همدې جزاء وركولو (څمونږ دغو كفارو ته)؛ جزاء وركوو مونږ هغه ته چې له حده ووت او ايمان يې رانه وړ په آيتونو د رب خپل، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دى، او ډېر باقي پاتې كېدونكى دى.

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ ٱلْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَٰكِنِهِمْ

آيا پس نه دي ښكاره شوي (دغو كفارو ته) چې ډېر هلاك كړي دي مونږ پخوا له دوى نه له اهل د زمانو چې ځي تيرېږي دوى په (تشو) كليو ځايونو د دوى كې.

تفسير: يعني كه پر هغه سزا چې دوى ته په آخرت كې وركوله كيږي متيقّن نه وي؛ نو آيا د تاريخي واقعاتو څخه هم څه پند او عبرت نه اخلي، د همدغو مكيّانو په شاوخوا كې څومره اقوام د خپل كفر او طغيان لامله تباه او برباد شوي دي، چې د هغوى قصې او افسانې د خلقو پر ژبو لا تر اوسه جاري دي، او د هغوى له منځه د ځينو پر كنډوالو او خرابو كليو او ويجاړو ځايونو د شام او د نورو ملكونو د مسافرانو نظر هم لوېږي، او دوى پرې تېرېږي، چې د هغو له ليدلو څخه ښايي د هغو اقوامو حالات مو در په ياد شي، چې څرنګه هغوى په داسې حال كې چې پر دغو ځايونو كې ګرځېدل او لاندې باندې كېدل؛ هلاك او تباه كړل شول.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ۝١٢٨ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى ۝١٢٩﴾

بېشکه په دغه (اهلاك د منکرينو) کې خامخا ډېر دلائل (د عبرت دي) خاوندانو د عقل ته. او که چېرې نه وی هغه وينا چې پخوا ويلې شوې ده (له طرفه) د رب ستا (په تأخير د عذاب سره)؛ نو خامخا وو به دغه (هلاك د دوی) لازم (له دوی سره)، او که نه وی اجل (نېټه) معلومه (د عمر د دوی)؛.

تفسير: يعنې د الله تعالى رحمت پر غضب سابق دی، نو ځکه مجرم ته تر ډېر وخت پورې د اصلاح موقع ور کوي، او د پوره حجّت له اتمام څخه يې ماسوا نه هلاکوي، بلکه د دې امّت په متعلق يې دا هم فرمايلي دي: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ﴾ الآية ـ او له خپلې خاصې مهرباني عمومي مستأصل عذاب يې له دغه أمّت څخه لرې کړی دی، دغه خبره ده چې ستا د رب له طرفه صادره شوې ده، که داسې نه وی، او د هر مجرم قوم د عذاب لپاره يو خاص وخت مقرر نه وی؛ نو په لازمي ډول به دوی په عذاب اخته کېدل، ځکه چې د دوی د کفر او شرارت مقتضى همداسې ده چې بنايي على الفور هلاك شي، او کله چې وخت راشي؛ نو په دنيا کې به هم د هغه زورور جنګ نمونه وګورې، لکه چې د «بدر» په غزوه کې دوی له مسلمانانو سره تصادم وکړ، او د هغه يوه وړوکې نمونه يې وليده.

﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾

پس صبر کوه (ای محمده !) پر هغو خبرو چې دوی يې وايي.

تفسير: يعنې عذاب په خپل مقرر وخت کې خامخا واقع کېدونکی دی، دوی د دغه تأخير او امهال د ليدلو څخه هومره چټې خبرې چې کوي ودې کړي، تاسې سمدلاسه دغه ګردې خبرې په ډېر صبر او استقامت سره واورئ ! او په ډېر صبر او سکون د وروستنې نتيجې په انتظار کې اوسئ، د کفر پر دغو کلماتو له حده زيات مضطرب کېدلو ته هيڅ ضرورت نشته، (دغه آيت منسوخ دی په آيت سيف سره).

﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾

او تسبيح وايه سره له حمد د رب خپل پخوا له ختلو د لمر (د سحر لمونځ)، او پخوا له پرېوتلو د دغه لمر، (د ظهر او عصر لمونځ).

تفسير: دلته د فجر او عصر لمونځونو ته اشاره وشوه، يعنې د احمقانو او شريرانو خبرو ته له سره غوږ مه ږدئ ! او مه چرت پرې خرابوئ ! په ډېر صبر او سکون سره د خپل الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسئ ! ځکه چې د الله تعالى مدد له دوو شيانو حاصلېږي، چې هغه صبر او لمونځ دی، کما قال الله تعالى: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ الآية.

﴿وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ﴾

او په ځينو اوقاتو کې له ساعتونو د شپې پس تسبيح وايه (لمونځ اداء کړه د مغرب او عشاء).

تفسير: په دغه کې مغرب او عشاء بلکه د ځينو تفاسيرو له روايته سره سم د تهجّد لمونځ هم داخل دي.

﴿وَأَطْرَافَ النَّهَارِ﴾

او په دواړو څنګو (اطرافو) د ورځې کې (پر لمانځه ډېره توجّه ولره، يا په دغو اوقاتو کې تسبيح سره له حمده وايه).

تفسیر: دغه د ظهر لمونځ شو، ځکه چې په دغه وخت کې د ورځې د اول نصف او د آخر نصف سره یو ځای کیږي، بلکه په صحاح او قاموس او نورو کې تصریح شوې ده، چې «طرف» «طائفة من الشيء»، «طرف د کوم شي حصې ته وايي»، او د خاص حد او د څنډې په معنی نه دی، په دغه صورت نهار جنس منلی کیږي، او د هرې ورځې هغه یوه خاصه برخه ترې مراد کېدی شي، چې هلته ورځ نیمایي کیږي.

لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿۱۳۰﴾

ښایي چې ته به راضي شي (له الله په اجر).

تفسیر: یعنې که داسې د عمل طرز ولرې؛ نو تـل به په دنیا او آخرت کـې خوښ او راضـي اوسېږې، د دغه ډېر لوی اجر به در رسیږي، او له امّت سره به دې مرسته (مدد) وشي په دنیا کې، او مغفرت بـه وي پـه آخرت کې ستا په شفاعت چې د هغه له لیدلو څخه به ته خوښېږې.

وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿۱۳۱﴾

او مه اوږدوه (نظر د) سترګې خپلې (یعنې مه یې اړوه) هغه څیز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه څیز سره چې قسماقسم دي دغو (کفّارو) ته، ښایست د ژوندانه لږ خسیس لپاره د دې چې وازمایو دوی په دې کې، او رزق روزي د رب د تا (چې تاته یې درکړې له نبوّته علمه بهتر ډېر غوره) خیر او اوږده ده (له دنیوي نعماوو څخه).

تفسیر: شیخ الهند رحمه الله د دې آیت ترجمه داسې کړې ده: «او مه اړوه دواړه سترګې خپلې هغه څیز ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره قسماقسم ته له خلقو ....»، یعنې په دنیا کې قسم قسم کافرانو مثلا یهودانو، نصرانیانو، مشرکانو، مجوسیانو او نورو ته مونږ د عیش او تنعم کوم سامان چې ورکړی دی؛ د هغو په طرف خپلې سترګې مه غړوئ، او له سره مه ورته ګورئ !، دغه تش د څو ورځو عشرت او پسرلی دی، چې مونږ د هغه په وسیله د هغوی امتحان اخلو، چې کوم یو احسان منونکی دی؟ او کوم یو غاړه غړوونکی دی؟ هغه عظیم الشأن دولت چې الله تعالی تاته (ای محمده صلی الله علیه وسلم) مقدّر کړی دی؛ مثلا عظیم الشأن قرآن، د رسالت منصب، عظیمه فتوحات، رفع الذکر، د نامه لوړېدل، او د آخرت اعلی مراتب؛ د هغوی په مقابل کې دغه فاني او حقیر سامان څه حقیقت لري؟ ستاسې په برخه کوم دولت چې راغلی دی، هغه له دغو دولتونو څخه ډېر ښه او بهتر دی، او في نفسه یا د خپل اثر په اعتبار تل باقي پاتې کېدونکی دی.

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ

او امر کوه په اهل بیت (یا اهل دین) خپل په کولو د لمانځه، او ته هم کلک پرې ولاړ اوسه.

تفسیر: یعنې خپلو متعلقینو او اتباعو ته د لمانځه تأکید وکړئ ! په حدیث کې راغلي دي: «کله چې وړوکی مو اوه کلن شي؛ پر دوی لمونځونه کوئ ! او څه مهال چې لس کلن شي؛ په وهلو سره پرې لمونځ کوئ».

لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿۱۳۲﴾

نه غواړو مونږ له تا څخه روزي (نه ستا او نه د اهل ستا، بلکه) مونږ رزق روزي درکوو تاته، او عاقبت ښه خاتمه خاوندانو د پرهېزګارۍ ته ده.

تفسير: په دنيا کې مالکان پر خپلو مريو باندې روزي ګټي، دغه مالك الملك يواځې بندګي غواړي، او خپلو مريو ته په خپله روزي ورکوي، الغرض ځمونږ له لمانځه څخه هغه ارفع او اقدس ذات ته هيڅ يوه فائده نه رسيږي، بلکه د لمانځه څخه فائده هم مونږ ته عائده ده، او د لمانځه له برکته په ښه شان سره روزي رارسيږي: ﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ (٢٨ جزء د الطلاق سورت (٢-٣) آيتونه، (١) رکوع).

که د فرض لمانځه او د معاش په کسب کې څه تعارض واقع شي؛ الله تعالى داسې اجازه نه درکوي چې د معاش په مقابل کې لمونځ ترک کړې !، په هر حال ښايي چې هرومرو لمونځ ادا ء کړ شي، روزي رسوونکی هم هغه الله دی چې د هغه په حکم سره لمونځ کوو.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن رَّبِّهِ

او وايي (کفّار) ولې نه راوړي محمد صلى الله عليه وسلم مونږ ته يوه معجزه (له طرفه) د رب خپل چې (مونږ يې غواړو په تصديق د نبوّت خپل).

تفسير: يعنې کومه داسې يوه ښکاره معجزه او نښه ولې نه راښيي چې د هغې په ليدلو سره مونږ ته بيخي د انکار او تردّد موقع نشي پاتې، د دغومره ورځينو ويرولو او تخويفاتو څخه څه ګټه حاصليږي؟.

أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾

آيا نه دی راغلی دوی ته مصدّق دليل برهان د هغه شي چې په کتابونو پخوانيو کې وو.

تفسير: يعنې دغه خلق له ضده او عناده وايي چې کومه معجزه او نښه دې ولې رانه وړه؟ آيا له سلهاوو نورو معجزو او نښو څخه برسېره او له ګردو څخه لويه معجزه او نښه دغه عظيم الشأن قرآن هغوی ته نه دی رسېدلی، چې د پخوانيو کتابونو د ضروريه وو مضامينو محافظ او د ده د صداقت لپاره د حجّت او شهادت په ډول دی، او د هغه اعجاز له لمر څخه هم زيات ظاهر او ښکاره دی، لکه چې د (٢١ جزء د العنکبوت سورت په (٥٠ - ٥١) آيتونو (٥) رکوع) کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾.

وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُم بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَن نَّذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

او که چېرې مونږ هلاك کړي وی دوی په عذاب سره پخوا له دغه (قرآنه يا له محمده)؛ نو خامخا به ويلي وی دوی: ای ربه ځمونږه !ولې ونه لېږه تا مونږ ته يو رسول، نو چې متابعت کړی وی مونږ د آيتونو ستا پخوا له هغه چې ذليل يا شرمنده شوي وی مونږ (په دنيا يا په آخرت کې). ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر يو (له تاسې او له مونږ عاقبت د امر ته) انتظار کوونکی دی پس تاسې هم انتظار کوئ، پس ژر يوه به شئ تاسې چې څوك دي ياران د لارې سمې صافې؟ او کوم يو دی چې په سمه صافه لاره روان دی؟ (مونږ که تاسې).

تفسير: يعنې د داسې عظيم الشأن نښان له ليدلو څخه وروسته وايي چې: ولې دې کومه معجزه او نښه رانه وړه؟ او فرض يې کړئ ! که مونږ نه وی ورښوولی - يعنې قرآن مو نه وی نازل کړی - او پخوا د کتاب له انزاله او د رسول له ارساله

دوی مو د کفر او شرك په سزا کې د دوزخ په کنده کې غورځولي؛ نو دوی به شورماشور نښلاوه، او داسې به يې ويل: ای ربه ! د سزا ورکولو څخه پخوا ښايي څمونږ لپاره کوم کتاب او پوهوونکی دې رالیږلی وی، چې مونږ يې په ذلت او رسوايی باندې له اخته کېدو څخه لا پخوا خبر کړي وی؛ نو تا به ليده چې مونږ ستاسې د احکامو په تعميل کې څومره زيار (محنت) ايسته؟.

تمّت سورة طه بتوفيقه وعونه، ولله الحمد.

سُورَةُ الأَنبِيَاءِ

«د الأنبياء سورت مکّي دی، (۷) رکوع (۱۱۲) آیتونه لري، په تلاوت کې (۲۱)، او په نزول کې (۷۳) سورت دی، د ابراهیم علیه السلام له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ ①

نژدې شو خلقو ته (وخت د) حساب (او جزا) د دوی، حال دا چې دوی په غفلت کې دي (له دې حساب او جزا خپلې) مخ ګرځوونکي دي (له ایمان راوړلو څخه په دغه سره).

تفسیر: یعنې د حساب او کتاب او مجازاتو ساعت رارسېدونکی دی، لیکن دغه مشرکین او نور خلق په سخت غفلت او جهالت کې پراته دي، او د قیامت د ځواب ورکولو لپاره هیڅ یو تیاری نه نیسي، او کله چې دوی ته د الله تعالی آیتونه اورول کیږي، او نصیحت ورته وشي چې د غفلت له خوبه راویښ او راپورته شئ؛ نو په ډېرې بې پروايي او بې اعتنايي سره يې اوري، او هیڅ اهمیت ورته نه ورکوي، او داسې يو وضعیت اختیاروي، چې ګواکې دوی له سره له الله تعالی سره مخامخ کېدونکي نه دي، او نه څه حساب او کتاب ورسره کیږي.

مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنْ رَّبِّهِمْ مُّحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوْهُ وَهُمْ يَلْعَبُوْنَ ② لَاهِيَةً قُلُوْبُهُمْ

او نه راځي دوی ته هیڅ نصیحت له (طرفه د) رب د دوی نوی؛ مګر خو اوري دوی هغه (له خپل رسول څخه) حال دا چې دوی لوبې پرې کوي، په دې حال کې چې بوخت (مشغول) وي زړونه د دوی (په دنیوي چارو، او غافل وي له ضروري کارونو څخه).

تفسیر: یعنې د قرآن عظیم ډېر ارزښتناک (قیمتي) نصیحتونه دوی ته د لوبو او ننداړو حیثیت لري، او همغسې يې اوري، که دوی په اخلاص سره په کې فکر او غور او په تعمیل کې يې هڅه (کوښښ) کولی؛ نو د دوی دین او دنیا به دواړه ښه او سم شوي وی، لیکن د دې لامله چې د دوی زړونه بیخي له دې پلوه غافل او له یوه مخه په لوبو او ننداړو او تماشو کې لګیا او بوخت دي؛ نو ځکه داسې غور او فکر کولو ته له سره وخت نه لري.

وَاَسَرُّوا النَّجْوَى ۖ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۖ هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۚ اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ③

او ښه پټوي راز (خپل) هغه کسان چې ظلم يې کړی (په ځانونو خپلو په شرک سره، او وايي کفّار:) نه دی دا (محمد) مګر خو يو انسان په شان ستاسې، آیا پس راځئ تاسې هغه جادو ته حال دا چې تاسې ګورئ (چې دا جادو دی).

تفسیر: کله چې دوی له ډېر نصیحت اورېدلو څخه تنګ شول؛ نو څو بې انصافان سره راټول شول، او یوه پټه جرګه يې سره جوړه کړه، او د قرآن او رسول الله په متعلق يې په داسې خبرو خوله بېرته کړه چې دغه رسول خو ځمونږ په شان یو انسان دی، نه پرښته ده او ته له مونږ څخه د کوم زيات ظاهري امتياز خاوند دی، البته دی په جادو باندې پوهیږي،

دغه کلام چې دی یې لولي او مونږ ته یې اوروي؛ هرومرو د سحر او کوډو کلام دی، نو بیا په تاسې باندې څه ټکه (تندر) لوېدلې ده چې په خپلو سترګو یې ګورئ او بیا د هغه جادو په لومو (دام) کې ځان نښلوئ، لازمه ده چې هغه ته له سره مه نژدې کېږئ.

قُلَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾

وویل (رسول دوی ته) رب مې عالم دی په وینا (د هر هغه چا چې وي) په اسمان کې او په ځمکه کې، او هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم وویل: که تاسې هر څومره پټې او مخفي مشورې وکړئ؛ پاک الله له هغو ټولو څخه عالم او خبر دی، چې د اسمانونو او ځمکو په هرو پټو خبرو او احوالو هم ښه خبر او علیم دی، ستاسې په دغو مخفي او پټو خبرو او جرګو به څرنګه علم ونه لري؟ او ستاسې دغه پلمې (تدبیرونه) او حیلې له هغه څخه څرنګه پټې پاتې کېدی شي؟.

بَلْ قَالُوٓا أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍۭ بَلِ ٱفْتَرَىٰهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِـَٔايَةٍ كَمَآ أُرْسِلَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٥﴾

بلکه (دغه کفّار) وايي (چې دغه قرآن) ګډوډ خوبونه دي، بلکه له خپل ځانه یې جوړ کړي دي، بلکه دی شاعر دی، پس باید راوړي مونږ ته کومه لویه معجزه لکه هغه (معجزه) چې لېږلي شوي وو لومړني (انبیاء په هغو سره).

تفسیر: د پاک قرآن په اورېدلو سره به د ډېر ضد او عناد له کبله داسې بدحواسه کېدل، چې له سره به په یوه فکر او رایه باندې قائم نه پاتې کېدل، کله به یې ورته جادو (کوډې) ویل، کله به یې ګډوډ پرېشانه خوب باله، کله به یې داسې ویل چې: دا خبرې دی له ځانه جوړوي او مونږ ته یې وړاندې کوي، او بیا پرې د قرآن نوم ږدي، نه یوازې همدا به یې ویل؛ بلکه داسې وینا به یې هم کوله چې: محمد صلی الله علیه وسلم ډېر ښه او عمده شاعر هم دی، او د شعراوو په شان د لوړو (اوچتو) تخیّلاتو له لارې ډېر ښه مؤثر مضامین او مسجع عبارات جوړوي، او خلقو ته یې وړاندې کوي، که په واقع کې داسې نه وي؛ نو دی دې هم د نورو پیغمبرانو په شان کومه ښکاره لویه معجزه راوښیي.

دغه ویناګانې هم محض د عناد اوتش د ربړولو (تکلیف ورکولو) لامله وې، ځکه چې اول خو د مکې معظمې دغه جاهل مشرکان د پخوانیو انبیاوو له معجزو څخه هیڅ خبر نه وو، دویم دا چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېرې داسې ښکاره معجزې او نښې یې هم لیدلې وې؛ چې د پخوانیو انبیاوو له معجزو او نښو څخه په هیڅ یو صورت کمې نه وې، او له ټولو څخه ډېره لویه او غټه معجزه او ښه همدغه د عظیم الشأن قرآن معجزه ده، دوی په خپلو زړونو کې ښه پوهېدل چې دا نه جادو او نه مهمل عبارات او نه چټي (بېکاره) خوب او نه شعر دی، نو هر کله چې به یې هیڅ یوې خبرې له دغې معجزې سره سمون نه خوړ؛ نو هغه به یې پرېښوده او بله خبره به یې ورته جوړوله: ﴿ٱنظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا۟ لَكَ ٱلْأَمْثَٰلَ فَضَلُّوا۟ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ د الفرقان اوله رکوع.

مَآ ءَامَنَتْ قَبْلَهُم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

(وویل الله) نه وو راوړی ایمان (په معجزو) پخوا له دوی نه هیڅ (اهل د) کلي چې هلاک کړی دی مونږ اهل د هغه (په سبب د تکذیب د دوی)، آیا پس دغه کفّار به ایمان راوړي؟ (بلکه نه یې راوړي).

تفسير: يعنې پخوانيو قومونو ته فرمايشي معجزې او نښې ورښوولې شوې وې، مګر دوی د هغو په ليدلو هم تابع نشول، او حق يې ونه مانه، بالآخر له سنت الله سره سم هلاک کړی شو، که د مکې معظمې د دې مشرکانو دغه غوښتنې هم پوره کړی شي؛ ښکاره ده چې دوی يې هم منونکي نه دي، هرومرو به د الله تعالی د عام عادت سره موافق سپېره او فنا کړی شي، حال دا چې د هغوی بېخي تباهي او خرابي مقصود نه ده، بلکه د الله تعالی حکمتونه في الجمله د دوی دوام او بقاء غواړي.

وَمَآ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۝٧

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا (ای محمده !) مګر خو سړي چې وحي به کوله مونږ دوی ته، پس پوښتنه وکړئ له خاوندانو د ذکره (د کتابيانو له علماوو څخه) که يئ تاسې چې نه پوهېږئ.

تفسير: دا د دوی د هغه قول ځواب دی ﴿هَلْ هَٰذَآ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، يعنې کوم انبياء چې پخوا راغلي وو، چې د هغو د معجزو په شان له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه هم د معجزې د ښوولو غوښتنه کوئ؛ هغوی هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان انسانان وو، پرښتې نه وې، که له داسې مشهورې او مستفيضې خبرې څخه هم تاسې د خپل جهالت له سببه بې خبره يئ؛ نو له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ او ځان پرې خبردار کړئ؛ چې هغه ترې ښه خبر دي (لکه د اهل کتابو عالمان).

وَمَا جَعَلْنَٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَمَا كَانُوا۟ خَٰلِدِينَ ۝٨

او نه وو ګرځولي مونږ (دغه پخواني رسولان) داسې جسدونه چې نه يې خوړ طعام، او نه وو دوی تل پاتې کېدونکي (په دنيا کې، بلکه طعام به يې خوړ، او مړه کېدل به هم).

تفسير: يعنې انساني خصائص په هغو کې موجود وو، او د هغوی بدن د پرښتو په شان نه وو، چې هيڅ کله خواړه ونشي خوړلی، او نه هغوی د الوهيت مرتبه لرله چې له سره مرګ او فناء پرې رانشي، او تل تر تله ژوندي پاتې شي.

ثُمَّ صَدَقْنَٰهُمُ ٱلْوَعْدَ فَأَنجَيْنَٰهُمْ وَمَن نَّشَآءُ وَأَهْلَكْنَا ٱلْمُسْرِفِينَ ۝٩

بيا رښتيا کړه مونږ هغوی سره وعده (د نجات د دوی)؛ پس نجات ورکړ مونږ هغوی ته، او هغو ته چې څمونږ اراده وه (د نجات د دوی چې مصدّقين دي)، او هلاک کړل مونږ مسرفان (له حده تېرېدونکي د رسولانو مکذّبين).

تفسير: يعنې د هغوی امتياز له نورو بندګانو څخه دا وو چې د الله تعالی له لوري د مخلوق د هدايت او اصلاح لپاره ټاکل شوي وو، الله تعالی په دوی وحي نازلوله، او سره له بې سرو ساماني به يې د مخالفينو په مقابل کې دوی سره د نصرت او حمايت وعدې کولې، لکه چې پاک الله خپلې دغه وعدې ټولې رښتيا او ښکاره هم کړې، او دغه انبياء يې د خپلو ملګرو سره محفوظ وساتل، او هغه لوی لوی متکبر دښمنان چې هغوی سره به يې مخالفت او ډغرې وهلې؛ تباه او غارت کړل شول، بېشکه محمد صلى الله عليه وسلم هم بشر دی، ليکن د بشر له هغو انواعو څخه دی چې د هغو مرسته او حمايت د ټولې دنيا په مقابل کې کاوه شي، د دوی مخالفينو ته لازم دي چې د خپل انجام فکر او انديښنه وکړي، او د پخوانيو قومونو له مثالونو څخه دې پند او عبرت واخلي، داسې ونه شي چې د آخرت له حساب نه پخوا په همدغې دنيا کې دوی سره حساب او کتاب شروع شي.

لَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ كِتَٰبًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

خامخا په تحقیق نازل کړی دی مونږ تاسې ته یو کتاب چې په هغه کې ذکر (پند) ستاسې دی، آیا پس تاسې عقل نه لرئ (چې ایمان پرې راوړئ).

تفسیر: یعني د پاک قرآن په وسیله تاسې ته هر قسم پند او نصیحت درکړی شوی دی، او د ټولو ښو او بدو پای او انجام در ښوول شوی دی، که لږ عقل او سد (هوش) هم ولرئ؛ نو زیار او کوښښ به کوئ چې د الله تعالی له عذابه ځان وساتئ، او د پاک قرآن قدر او عظمت په ښه شان سره وپېژنئ، چې په حقیقت کې ستاسې د لويي او شرف لپاره یو لوی سند او قاطع برهان دی، ځکه چې ستاسې د قوم په ژبه او ستاسې د قوم په یوه کامل فرد باندې نازل شوی دی، او په دنیا کې یې تاسې ته دائمي ویاړ او شهرت دربښلی دی، که تاسې د خپل دغسې محسن قدر نه پېژنئ، او خبرو ته یې غوږ نه کېږدئ؛ نو په دنیا کې به خوار او ذلیل شئ، او د آخرت عذاب به بېل تاسې ته تیار شي.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِن قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿١١﴾

او ډېر ټوټې ټوټې کړي دي مونږ (په هلاکولو سره) له اهل د کلیو چې وو هغوی ظالمان، او پیدا کړل مونږ وروسته له هغو څخه قومونه نور (د دوی په ځای).

تفسیر: یعني داسې نه ده چې د هغو له ورکېدو څخه به د الله تعالی ځمکه خرابه او ویجاړه (ورانه) شي، دوی چې ورک شي؛ د دوی په ځای نور خلق پیدا او ودانوي.

فَلَمَّآ أَحَسُّوا۟ بَأْسَنَآ إِذَا هُم مِّنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا۟ وَٱرْجِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَآ أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾

پس هر کله چې حس به کړ (وبه موند) دوی عذاب ځمونږ؛ ناڅاپه دوی به له دغه عذابه تښتېدل (په ډېره بیړه ـ تلوار). (نو پرښتو به په تمسخر سره ورته ویل:) مه تښتئ او بېرته لاړ شئ هغه ځای ته چې ښه ژوند درکړی شوی وو تاسې ته په هغه کې، او کورونو خپلو ته، ښايي چې له تاسې نه پوښتنه وکړی شي.

تفسیر: یعني کله چې کافران او مشرکان د الله تعالی له عذاب سره مخامخ شول؛ نو ویې غوښتل چې له هغه ځایه وتښتي، او په تېښته سره ځان ته نجات حاصل کړي، په دغه وخت کې دوی ته وویل شول چې: چېرې تښتئ؟ ودرېږئ او په همغه لوري بېرته لاړ شئ چې هلته مو عیش او عشرت کاوه، او ډېر زیات د تنعم اسباب مو راجمع کړي وو، ښايي چې هلته څوک له تاسې څخه پوښتنه وکړي.

یا دا چې تاسې خو داسې لوی سړي وئ، چې په هر ځای کې به ستاسې عزت او احترام کېده، اوس هم هلته لاړ شئ، هیڅ د تېښتې ضرورت نشته، څو خلق په خپلو مهمّاتو کې له تاسې سره خبرې اترې او مشورې وکړي، دغه ټولې خبرې د تهکم په توګه ویلې شوي دي.

قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَت تِّلْكَ دَعْوَىٰهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَٰهُمْ حَصِيدًا خَٰمِدِينَ ﴿١٥﴾

وبه وايي: ای هلاکته ځمونږ (را حاضر شه ! دغه دي وخت دی) بېشکه مونږ وو ظالمان. پس تل به وي دغه بلنه د دوی (هلاکت لره)، تر هغو پورې چې وبه ګرځول مونږ دوی رېبل شوي، مړه يخ پراته.

تفسیر: یعني کله چې عذاب یې په خپلو سترګو ولید؛ نو هلته یې په خپلو جرمونو اعتراف وکړ، او درګرده به یې داسې چغې وهلې؛ چې بېشکه مونږ ظالمان او مجرمان یو، لیکن اوس د دوی دغه افسوس او حسرت څه په کار راځي؟.

دا د توبې د قبول وخت نه وو، د دې وخت اعتراف او ندامت بېکاره وو، او بالآخر په دې ډول سره ختم کړی شو، لکه چې شین کښت (فصل) یو دم وربېلی شي، او درمند شي، یا په اور کې د سوځېدلو لرګیو د ایرې د ډېرې په شان پاتې کېږي (العیاذ بالله).

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿۱۶﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمان او ځمکه او نه هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي په داسې حال کې چې لوبې کوونکي وو مونږ (او هیڅ یوه ګټه «فائده» د دوی په پیدایښت باندې مرتبه نه وي).

تفسیر: یعني چې په کې کوم «معتدٌ به» حکمت او صحیح غرض نه وي، نو څکه عقلمن ته ښايي چې د عالم د خلقت په غرض او غایه وپوهېږي، او دنیا تش د لوبې او تماشا ځای ونه ګڼي، او له انجام څخه غافل نشي، بلکه ښه وپوهېږي چې دنیا د آخرت لپاره پیدا کړی شوې ده، او د هر نېک او بد عمل جزاء او سزا رسېدل، او د ذرې ذرې حساب کېدل یوه حقه او ضروري خبره ده.

لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّآ ۖ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿۱۷﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ ؕ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ ﴿۱۸﴾

او که اراده کړې وی مونږ چې ونیسو مونږ لهو (اسباب د شغل لکه ښځه او ولد)؛ نو خامخا نیولی به وو مونږ هغه لهو له طرفه خپله که وی مونږ کوونکي د دې کار. بلکه ویشتل کوو مونږ په حق سره په باطل باندې بیا (دغه حق) سر ماتوي د هغه (باطل) او محو کوي یې، پس ناڅاپه دا باطل هلاک (او ورک) کېږي، او تاسې ته اور، افسوس، عذاب، خرابي ده (ای کفّارو !) له هغه څه چې ثابتوئ تاسې (په هغه سره الله ته ښځه، ولد).

تفسیر: یعني که بالفرض داسې لهو او لعب کار څمونږ له شانه سره لایق هم وی، او مونږ داسې اراده هم کړې وی، چې همداسې کومې مشغلې او لوبې او تماشې جوړې کړو؛ نو دغه کار به مونږ بالذات پخپله او په خپل قدرت کړی وی، او ستاسې مجازات او مکافات کولو او نیولو او خوشې کولو ته به له سره هیڅ یو ضرورت نه وو پاتې، لیکن حقیقت دا دی چې دنیا محض لوبې او تماشا نه ده، بلکه د سعي او عمل او مبارزې میدان دی، دلته د حق او باطل مقابله کېږي، حق یرغل کوي او د باطل سر ماتوي، له دې څخه تاسې د خپل شرك او ناپوهی په پای (آخر) او انجام وپوهېږئ، کله چې د حق او صداقت ګولۍ او مردکی په پوره قوّت په تاسې ولوېږي؛ هلته به څرنګه خرابي او بربادي ستاسې په برخه شي؟ او بل کوم یو طاقت به تاسې ته نجات درکړی شي؟.

وَلَهٗ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَنْ عِنْدَهٗ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾ يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿۲۰﴾

او خاص ده لره دي هر هغه څوك چې په اسمانونو کې او په ځمکه کې دي (د پیدایښت، ملکیت، او بندګی له مخې)، او هغه (پرښتې) چې ده څخه دي؛ لږ څه تکبر، غرور او لویي نه کوي دوی له عبادت د ده (الله)، او نه ستومانه کېږي (له عبادته یې یوه شیبه «لحظه» هم). تسبیح وایي په شپه او ورځ کې، نه سست (او ضعیف) کېږي.

تفسير: يعنې پرښتې سره له دې چې د الله تعالى د دربار له مقربانو څخه دي، لږ څه تکبر، غرور او لويي نه کوي، او د خپل الله تعالى بندګي او غلامي د خپل ځان لپاره عزت او فخر ګڼي، او د عبوديت د وظايفو په اداء کې لګيا اوسيږي، او له سره په کې نه ستړي کيږي، او نه ترې په تنګ کيږي، بلکه همدغه ذکر او تسبيح د دوی روحاني غـذا ده، څرنګه چې مونږ تل خپله ساه او نفس ښکته او پورته کوو، او ورسره په نورو کارونو کې هم مشغوليږو؛ د پرښتو د تسبيح او ذکر کيفيت همدغسې وګڼئ ! پرښته پر هر کار چې مأموره شي، او په هر يوه خدمت کې چې بوخته او لګيا وي؛ يوه شيبه (لحظه) هم د الله تعالى له ذکره نه غافليږي.

أَمِ اتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿۲۱﴾

آيا نيولي دي دوی نور معبودان له ځمکې څخه (يا په ځمکه کې) چې دوی به هم ژوندي کوي مـړي (بلکه نشي ژوندی کولی).

تفسير: يعنې اسماني پرښتې خو له سره د الله تعالى له بندګۍ څخه نه زړه تنګي او نه ستومانه کيږي، بلکه د ده په ياد او بندګۍ کې مشغولې وي، بيا آيا په ځمکه کې څه داسې موجودات شته چې هغوی د الله تعالى په مقابل کې معبود وګرځولی شي؟ او کله چې پاک الله د دوی عابدان په خپل عذاب کې هلاک کړي؛ آيا دوی يې بېرته ژوندي کولی شي؟ يا له هلاکت څخه ورته نجات ورکولی شي؟ له سره يې نشي کولی.

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ

که چېرې وی په دغه اسمان او ځمکه کې نور معبودان (حاکمان) بې له الله څخه؛ نو خامخا وران شوي به وو دواړه (عادتًا د دوی د اختلاف په سبب).

تفسير: دغه د آلهه وو او د تعدّد پر ابطال نهايت پوخ او واضح دليل دی، چې عظيم الشأن قرآن هغه په خپل مخصوص اسلوب سره وړاندې کړی دی، ښه پام وکړئ ! چې عبادت د کامل تذلّل نوم دی، او کامل تذلّل صرف د هم هغه کامل لوی ذات په مخکې اختيارولی شي چې په خپل ذات او صفاتو کې له هر حيثه او هر جهته کامل وي، چې همدغه ته مونږ (الله جلّ جلاله) وايو.

فَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۲۲﴾

نو پاک دی الله چې رب د عرش دی له هغو (ناکارو خبرو او شيانو) چې دوی يې منسوبوي ورته.

تفسير: چې د لوی عرش يواځې مالک او څښتن الله تعالى دی، د ده په ملک او باچايي کې له سره ګډون ځای نه لري، دی خپلواک باچا دی، کله چې دوه واکدار باچايان په يوه اقليم کې نشي ځايېدلی چې د هغو واکداري هم يواځې مجازي ده؛ نو دوه کل مختاره او مطلق قادر آلهه به څرنګه په يوه سلطنت کې شريک کېدی شي.

لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿۲۳﴾

نه پوښتېدلی کيږي (الله) له هغو (شيانو) چې کوي يې (ځکه چې الوهيت يواځې د ده صفت دی)، او دوی پوښتېدلی کيږي (د دوی له افعالو، احوالو او اقوالو، ځکه چې دوی مخلوق او مملوک دي).

تفسير: يعني الله تعالى د هغه لوى ذات نوم دى، چې مطلق قادر او كل مختار دى (او ټول كارونه يې صواب او له حكمته ډك دي)، د ده د قدرت او مشيت مخه نيول لا څه چې تشه پوښتنه ترې هم څوك نشي كولى، چې مثلاً هغه فلانى كار دې ولې داسې وكړ؟ مګر پاك الله حق لري، او ده لره ښايي چې هر هغه څوك چې اراده يې وشي؛ مؤاخذه يې كړي، او ترې لازمې پوښتنې وكړي.

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ ۚ

آيا نيولي دي (دغو مشركانو) بې له دغه الله څخه نور معبودان؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې راوړئ سند خپل (د شرك په دغه دعوى كې).

تفسير: له دې نه پخوا پر توحيد عقلي دليل قائم كړ شو، اوس له مشركانو څخه د دوى د شرك د دعوى په خصوص د صحيح دليل غوښتنه كيږي، يعنې بې له الله تعالى څخه د هغو معبودانو تجويز چې تاسې كړى دى؛ د دوى د اثبات لپاره كه كوم عقلي يا نقلي دليل لرئ؛ هغه راوړاندې كړئ ! ښكاره ده چې له هغوى سره پرته له اوهامو او ګمانونو او د پلرونو او نيكونو له غلطو او ړندو تقليدونو څخه بل هيڅ شى نه وو، د شركت په دعوى كې يې نه كوم عقلي او نه كوم نقلي دليل وړاندې كړى شو.

هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِیَ وَ ذِكْرُ مَنْ قَبْلِیْ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ ۙ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۴﴾

دغه (قرآن) دى بيان د هغه چا چې له ما سره دي (له محمدي امّت څخه) او بيان د هغه چا دى چې پخوا له ما تېر شوي دي، بلكه زياتره د دوى نه پوهيږي په حقه خبره (چې توحيد او قرآن دى)، پس دوى مخ ګرځوونكي دي (له توحيد يا ستا له رسالت څخه).

تفسير: يعنې څما د امت او د پخوانيو موحدينو ټولو همدا يوه خبره ده، چې له الله تعالى څخه پرته چې (رب العرش) دى؛ بل الله نشته، چې د هغه عقلي دليل پخوا له دې نه بيان شو، كه تاسې د دغې عقيدې له منلو څخه مخ اړوئ، او له دغې اسماني او اجتماعي عقيدې څخه پرته كوم بل دليل لرئ؛ نو هغه راوړاندې كړئ، څما دعوى دا ده چې دغه محمّدي امّت او نور پخواني امّتونه د دې كتاب قرآنكريم او د پخوانيو امّتونو اسماني كتابونه (تورات، انجيل، او نور) سره ټول د توحيد په دې دعوى كې سره متفق دي، لكه چې نن هم له هغو زياتو تحريفاتو سره كه پخواني اسماني كتابونه ولټوئ؛ نو په هغو كې د توحيد اعلان او د شرك ترديد په صاف او ښكاره ډول سره مومئ، مګر دغه جاهلان په دغو خبرو څه پوهيږي، كه پوهېدلئ؛ نو د حقې خبرې د اورېدلو په مقابل كې به يې دغسې د انكار او اعراض وضعيت نه غوره كاوه.

وَ مَاۤ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِیْۤ اِلَیْهِ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿۲۵﴾

او نه وو لېږلى مونږ پخوا له تا څخه هيڅ رسول مګر چې وحې به كوله مونږ هغه ته (داسې) چې بېشكه شان دا دى چې نشته بر حق معبود مګر زه يم (يواځې)؛ نو بندګي كوئ څما.

تفسير: يعنې ټولو انبياوو او مرسلانو عليهم السلام د توحيد په دې عقيده اجماع كړېده، هيڅ يوه نبي عليه السلام په هيڅ يو وخت كې يو حرف هم د توحيد په خلاف نه دى ويلى، او دوى ټل همداسې تلقين كاوه، چې د يوه الله تعالى له عبادت نه پرته د بل هيچا عبادت مه كوئ ! ځكه چې هيڅوك بې د الله تعالى څخه د عبادت مستحق نه دي، نو په هم هغه شان چې له عقلي او فطري دلائلو څخه د توحيد ثبوت او تحصيل او د شرك ترديد كيږي؛ همداسې په نقلي حيثيت هم د انبياوو عليهم السلام اجماع د توحيد د دعوى په حقانيت باندې قطعي دليل دى.

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ

او وايي دغه (منكران): نيولى دى رحمان ولد، پاك دى دغه (الله له ولد څخه).

تفسير: د عربو ځينو قبيلو ملائكو ته د الله تعالى لوڼې ويلې، نو يې و ښودل چې د الله تعالى له لوړ شان سره لايق نه دي چې لوڼې يا ځامن ولري، نو په دې آيت سره د نصرانيانو د دې عقيدې ترديد هم وشو، چې مسيح عليه السلام ته ابن الله وايي، او د يهودانو د هغې فرقې ترديد هم وشو؛ چې عُزير عليه السلام ته د الله ځوى وايي.

بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿۲۶﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾

بلكه (دوى) بندګان(د الله) دي مكرّم مقرّب معزّز (د الله په دربار كې په عزت سره). چې نشي ړومبى كېدى دوى له دغه (الله) څخه په خبره سره، او دوى خاص په حكم د الله عمل كوي.

تفسير: يعني هغو مكرّمو محترمو ذواتو ته چې تاسې د الله تعالى اولاد وايئ؛ هغه يې له سره اولاد نه دي، بلكه د هغه معزّز بندګان دي، او د دوى له انتهايي اعزاز او تقرّب سره سره د دوى د ادب او اطاعت حال دا دى چې د الله تعالى له رضاء او خوښې نه پرته د هغه په حضور كې له سره خوله نشي بېرته كولى، او نه بې د الله تعالى له حكم او اجازې څخه كوم كار كولى شي، ګواكې د عبوديت او بندګى كمال د دوى د امتياز طغرا او ځرګنده ننبه ده.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

معلوم دي الله ته هغه څه چې وړاندې د دوى دي، او هغه څه چې وروسته د دوى دي.

تفسير: د الله تعالى علم د دوى په ټولو ظاهري او باطني احوالو محيط دى، د دوى هيڅ يو حركت او هيڅ يو قول او هيڅ يو فعل له ده څخه پټ نه دى، لكه هغه مقرّب بندګان چې په دې حقيقت پوهيدلي دي، تل خپلو احوالو ته ګوري، او څارنه (حفاظت) يې كوي، چې په هيڅ يو حالت كې د الله تعالى د رضا څخه مخالف څه ونه كړي.

وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى

او نه كوي شفاعت دوى (نشي كولى د هيچا) مګر لپاره د هغه چا چې راضي وي (ترې الله).

تفسير: يعني دوى بې د الله تعالى د رضا معلومولو څخه د هيچا شفاعت نه كوي، كله چې له موحّدو مؤمنانو څخه پاك الله تعالى خوښ او راضي وي؛ نو ځكه د دوى په حق كې په دنيا او عُقبى كې استغفار د الله تعالى د پرښتو وظيفه ده.

وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿۲۸﴾

او دوى له هيبت د الله څخه ويريدونكي دي.

تفسير: بيا نو دوى ته څرنګه معبود ويلى شي؟ كله چې هغوى معبودان نه دي؛ نو د الله تعالى ځامن او لوڼې هم له سره كېدى نشي، ځكه چې صحيح اولاد د والدينو له جنس څخه وي.

وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ إِنِّيٓ إِلٰهٌ مِّنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِينَ ﴿۲۹﴾

او هر څوك چې ووايي له دغو (ملائكو څخه چې) بېشكه زه معبود يم بې له الله څخه؛ پس دغه (ويونكي چې دي) جزا به وركوو مونږ ده ته دوزخ، همداسې (لكه چې دغو د الوهيت مدّعيانو ته سزا وركوو)؛ جزاء وركوو ظالمانو ته (چې د غير الله عبادت كوي).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې یې د الله تعالی اولاد یا آلهه بولئ، که هغوی (معاذ الله) په خپله په فرض محال د داسې خبرې ادعاء وکړي؛ نو هغوی به هم په هغه دوزخ کې وغورځول شي، چې د نورو له حده تېرېدونکو ظالمانو د سزا لپاره مخصوص او معیّن دی، ځمونږ له لا محدود اقتدار او جبروت څخه هغوی هم بل چېرې نشي تلی، نو بیا څنګه الله کېدی شي؟ !.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا

آیا نه دي لیدلي (نه دي خبر) هغه کسان چې کافران شوي دي چې بېشکه اسمانونه او ځمکې وو دواړه سره نښتي (ضم پیوسته په اول کې)؛ پس بېل کړل مونږ دوی دواړه.

تفسیر: د (رتق) اصلي معنی پیوست، نښتل او یو په بل کې سره ننوتل دي، په ابتداء کې ځمکه او اسمان دواړه ګډوډ، خلط ملط وو، بیا الله جل جلاله په خپل قدرت دوی دواړه سره جدا کړل، له دغه بېلوالي او جداوالي څخه وروسته د دوی دواړو طبقات سره بېل بېل او جدا شول، سره له دې بیا هم هر یو بند وو، نه له اسمان څخه باران ورېده، او نه له ځمکې څخه شی زرغونیده، بالآخره الله تعالی د انساني نوعې د ګټو او ښېګڼو (فائدو) لپاره د دغو دواړو خولې پرانستلې، له پاسه د وربځو د اوبو ورخونه پرانستل شول، او له لاندې د ځمکې مسامونه (سوري) خلاص شول، چې د هغو په اثر په ځمکه کې سیندونه، ویالې، لښتې او چینې وبهېدلې، او راز راز شینکي، کښتونه، فصلونه، بوټي، ونې، مېوې، دانې، څړځایونه، معدنونه او نور راووتل، او اسمان یې په بې شمارو ستورو سره ښایسته کړ، چې د دوی د هر یوه لپاره یې جدا ځای او د تګ لاره او مدار مقرّر کړ.

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ۖ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾

او پیدا کړي دي مونږ له اوبو څخه هر شی ژوندی، نو آیا ایمان نه راوړي دوی.

تفسیر: یعنې عموما ژوندي موجودات چې ستاسې په نظر درځي؛ بالواسطه یا بلاواسطه د اوبو څخه جوړ شوي دي، او خاصتًا اوبه د دوی د ژوندانه سبب او ماده ده، مګر هغه مخلوق له دې نه مستثنی دی چې د هغو په نسبت دا ثابته شي؛ چې د هغو په تخلیق کې اوبه له سره دخل نه لري، خو بیا هم دا کلیه په دی اعتبار چې زیاتو لپاره حکم د کل وي، صادقه ده.

وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾

او پیدا کړي دي مونږ په ځمکه باندې درانه محکم غرونه ولاړ (یا ټک وهلي دي مونږ په کې مېخونه) چې ونه خوځېږي دا ځمکه په دوی، او ګرځولي دي مونږ په دغه (ځمکه او غرونو) کې ارتې لارې لپاره د دې چې دوی لاره ومومي (او بې له تکلیف څخه خپل مقصود ته ورسېږي).

تفسیر: د دې آیت تفسیر د (النحل) په سورت کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ

او ګرځولی دی مونږ اسمان چت ساتل شوی (له پرېوتلو).

تفسیر: چې نه لوېږي، نه په کې کوم سوری یا چاود لیدل کېږي، نه بدلېږي، او د شیاطینو له استراق السمع څخه محفوظ دی، او سقف یې ځکه وویل چې: په ښکاره ډول په سترګو د چت په شان معلومېږي.

وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۳۲﴾

او دغه کفّار له علائمو داسمانونو څخه مخ ګرځوونکي دي.

تفسیر: چې څرنګه مضبوط، محکم، وسیع او هسک (اوچت) دومره موده بې ستنو او پایو ولاړ دی، او په رنګ او روغن او ښکلا کې یې بیخي تغییر نه دی راغلی، او په کې لمر، سپوږمی، ستوري او داسې نور د هر عجائب او غرائب لیدل کیږي، چې هر یو یې بېل بېل د رب العزّت په وجود او وحدانیت باندې دلالت کوي.

وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ

او دغه (الله) هغه (مطلق قادر دی چې پخپل بالغه حکمت) یې پیدا کړې ده شپه (د ارامتیا لپاره)، او ورځ (د کار لپاره)، او لمر (د رڼا لپاره)، او سپوږمی (د روښانتیا لپاره).

تفسیر: دا د هم هغو اسماني علائمو او ښو لږ څه توضیح ده.

كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿۳۳﴾

دغه هر یو له دغو (لمر، قمر، او ستورو څخه) په فلک کې حرکت کوي، او ګرځي (لکه لامبوزن په اوبو کې په لامبو وهلو سره).

تفسیر: یعنې لمر، سپوږمی بلکه ټول ستوري په خپل مدار باندې برابر ګرځي او چورلي، د ﴿يَّسْبَحُوْنَ﴾ له لفظ څخه ظاهر دا معلومیږي چې دا سیارې د الله تعالی په حکم بالذّات په خپله ګرځي (والله تعالی أعلم).

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ؕ اَفَا۟ئِنْ مِّتَّ فَهُمُ الْخٰلِدُوْنَ ﴿۳۴﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ

او نه دي ګرځولی مونږ هیڅ یوه انسان ته پخوا له تانه (ای محمده !) تل ژوندي پاتې کېدل (په دنیا کې)، آیا پس که ته مړ شې پس دوی به تل پاتې کېدونکي وي (په دنیا کې؟ بلکه داسې نه ده). هر یو نفس څکونکی د مرګ دی (یعنې مري).

تفسیر: یعنې هم هغسې چې د پورتنیو ذکر شوو مخلوقاتو وجود د الله تعالی پر امر ایجاد شوی دی، د ټولو انسانانو ژوندون هم د هغه له ورکړې څخه دی، هر وخت چې وغواړي؛ دغه خپله ورکړه له دوی نه بېرته اخلي، مړینه هر چا ته دا خبره ثابتوي چې د ده هستي او وجود د ده په لاس او واک کې نه دی، او د ده ژوند د څو ورځو د پسرلي رونق او ننداره ده، چې پای (آخر) ته رسیږي او ختمیږي.

وَنَبْلُوْكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ؕ

او ازمایو مونږ تاسې (په دنیا کې) په شر، بدی، او په خیر، نېکی سره په ازموینه.

تفسیر: یعنې الله تعالی په دنیا کې په سختی، نرمی، روغتیا، ناروغتیا، تنګسه، اړتیا (احتیاج)، مصیبت، عیش، عشرت او نورو مختلفو احوالو تاسې ازمایي، څو ستاسې کره او کوټه، سره او ناسره، ښه او خراب د یو بل سره جدا او نورو ته هم د سر په سترګو ورمعلوم کړي، او ښه څرګنده (ښکاره) شي چې کوم یو په سختی صبر کوي؟ او کوم یو په نعمتونو شکر کوي؟ او څومره خلق د مایوسی، شکوه، شکایت او د ناشکرۍ په مرض اخته او مبتلا دي.

وَإِلَيۡنَا تُرۡجَعُونَ ﴿٣٥﴾

او خاص مونږ ته به راوستلی شئ (د جزا لپاره).

تفسير: هلته به ستاسې د صبر او شکر او د هر نېک او بد عمل ثمره او نتيجه وليدلی شي.

وَإِذَا رَءَاكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا ٱلَّذِي يَذۡكُرُ ءَالِهَتَكُمۡ وَهُم بِذِكۡرِ ٱلرَّحۡمَٰنِ هُمۡ كَٰفِرُونَ ﴿٣٦﴾

او کله چې ووينې تا هغه کسان چې کافران شوي دي؛ نو نه نيسي دوی تا مګر مسخره کړی شوی، (او وايي پخپلو منځونو کې:) آيا دا همغه څوک دی چې يادوي (په بدۍ او سپکه) معبودان ستاسې، حال دا چې دغه کفّار په يادولو د رحمان (په وحدانيت يا د خلقو په ارشاد) هم دوی کافران دي.

تفسير: يعنې د خاتمې او انجام څخه بيخي بې فکره شوي دي، او دغه خلق په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ټوکې او مسخرې کوي، او د استهزاء او تحقير په لهجه داسې وايي: ﴿أَهَٰذَا ٱلَّذِي يَذۡكُرُ ءَالِهَتَكُمۡ﴾ «آيا دا هم هغه سړی دی چې ستاسې معبودان په بدۍ يادوي؟»، دوی پخپله په دې نه شرمېږي چې پخپله د حقيقي معبود له پاک نوم او د «رحمان» له مقدّس اسم څخه بد وړي؟ او د پاک الله تعالی له رښتينو کتابونو څخه منکر دي، او د باطلو معبودانو د بدۍ له اورېدلو څخه خفه کيږي، نو په دې صورت کې د دوی حالت د تعجّب او خندا وړ (لايق) دی، که د مقابلې ډلې؟.

خُلِقَ ٱلۡإِنسَٰنُ مِنۡ عَجَلٖۚ سَأُوْرِيكُمۡ ءَايَٰتِي فَلَا تَسۡتَعۡجِلُونِ ﴿٣٧﴾

پيدا کړی شوی دی انسان له تلوار (بې صبرۍ)، ژر به وښيم تاسې ته آيات خپل (موعود عذاب)، پس تلوار مه کوئ تاسې (په راتللو د عذاب).

تفسير: ښايي د کفارو دغه د بې عقلۍ او ناپوهۍ اوضاع او دغه د تمسخر او استهزاء له ليدلو څخه د ځينو په زړونو کې به دغه خبره تېره شوي وي: که په دغو بې حياوو سم سمدلاسه عذاب مسلّط شوی وی؛ نو ډېر به ښه وي، او پخپله کفارو هم د استهزاء په ډول (طريقه) ويل چې: «هله ژر شئ، او هغه موعوده عذاب راباندې نازل کړئ! چې مونږ د هغه وړ (لايق) او مستحق يو»، دلته دغو دواړو ته دغه خبره ښوولې شوې ده، چې انسان ډېر عجلت خوښوونکی دی، ګواکې د ده په خاوره او طبيعت کې بيړه او تلوار خلط او ګډ دي، ښايي چې دوی لږ څه صبر ځنډ (ايسارتيا) وکړي، ژر به زه خپل د قهر او انتقام ننښې تاسې ته دروښيم.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٣٨﴾

او وايي (دا کفار:) کله به وي دغه وعده (د راتلو د عذاب يا دقيامت) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په خپله دغه وينا کې)؟.

تفسير: يعنې تل ته وايي چې قيامت راتلونکی دی، او ټول کفّار به د تل لپاره په دوزخ کې سوځي، آخر دغه وعده به کله پوره کيږي؟ که دغه خبرې ټولې رښتيا وي؛ نو ولې همدا اوس قيامت او دوزخ نه راحاضروئ (الله تعالی وايي):

لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾

که پوهيدلي وی هغه کسان چې کافران شوي دي هغه وخت چې نه به شي منع کولی له مخونو خپلو اور (د دوزخ)، او نه له شاګانو خپلو (ځکه چې اور به ترې چاپېر وي)، او نه به له دوی سره مرسته وکړې شي (د عذاب په منع کولو کې، نو نه به کافران کېدل). بلکه رابه شي دوی ته (دغه قيامت) ناڅاپه (بې له مقدمې)، پس حيران به کړي (هغه) پس طاقت به نه لري دوی د لرې کولو د قيامت، او نه به دوی ته مهلت ورکولی شي (د توبې او عذر).

تفسير: يعني که دوی ته حقيقت څرګند (ښکاره) شي، او د هغه هيبتناک ساعت په کيفيت او نوعيت په ښه ډول سره ځان خبر او پوه کړي؛ نو بيا به له سره داسې غوښتنې ونه کړي.

دغه ټول بې ځايه اعتراضونه د بې فکرۍ او ناپوهۍ لامله د دوی په ذهنونو کې پيدا شوي، کله چې له هغه ويروونکي وخت سره مخامخ شي، او د دوی له چارچاپېره د دوزخ اور داسې احاطه وکړي، چې له هيڅ لوري به د هغه دفع نشي کولی، او نه به څوک ورسره مرسته کولی شي، نه به مهلت ورکولی شي، او نه به اوس لا له پخوا څخه د هغې ورځې د کامل شان او کيفيت اندازه او اټکل کولی شي؛ نو د دغه هولناک حالت په ناڅاپي ليدلو سره به د دوی حواس خراب شي، بيا به دا ورمعلومه شي، کوم شي پورې چې مونږ خندل، او باور مو پرې نه کاوه؛ هغه يو ثابت حقيقت وو.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې شوي دي په رسولانو پخوا له تا، پس احاطه وکړله په هغو کسانو چې مسخرې يې کولې له پخوانيو امتونو نه (جزا) د هغه شي چې وو دوی چې په هغه سره به يې مسخرې کولې.

تفسير: يعني په هر هغه شي يې چې مسخرې کولې؛ د هم هغه په سزا کې سره اخته شول، او د هغې خندا او ملنډو مورد ببرته پخپله همدوی ورګرځېدل.

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَٰنِ

ووايه (ای محمده دوی ته) څوک ساتي تاسې د شپې او د ورځې له عذاب د رحمان څخه (که يې درپېښ کړي؟ هيڅوک نشته).

تفسير: يعني د «رحمان» له قهر او غوسې څخه ستاسې ساتونکی بل څوک دی، يواځې د هغه پراخه رحمت دی، چې په تاسې سمدلاسه عذاب نه مسلّط کوي، ليکن د داسې رحمت والا، حليم، متحمل او بردبار له قهر او غوصې څخه ډېره وېره په کار ده: «نعوذ بالله من غضب الحليم».

بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

بلکه دوی له ياده د رب خپل (يا له قرآن څخه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسير: يعني د «رحمان» د حفاظت احساس او اعتراف له هغو سره نشته، او عيش، عشرت، چرچې، امنيت، آرامتيا او د تنعم ژوندون دوی د الله تعالی له ياده بيخي غافل کړي دي، نو ځکه کله چې د هغه له طرفه دوی ته نصيحت کيږي؛ مخ ترې ګرځوي، او وايي چې دا ته څه وايي؟.

أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُم مِّن دُونِنَا ۚ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُم مِّنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾

آيا شته دوی لپاره نور معبودان چې ساتي دوی (له عذاب څخه) غیر له مونږ نه (بلکه نشته، بیا پخپله الله وايي:) طاقت نه لري (دغه معبودان) د مرستې (مدد) د خپلو نفسونو، او نه دوی څمونږ له (عذاب څخه) ساتل کیږي (یا ملګرتیا ورسره کولی شي).

تفسیر: یعنې آیا د خپلو فرضي معبودانو په نسبت خیال کوي چې هغوی د دوی حفاظت کوي، او پخپله موقع کې به دوی د الله تعالی له عذاب څخه وژغوري (بچ کړي)؟ نو د دغو خوارانو مرسته او حفاظت لا څه چې د خپل ځان حفاظت هم نشي کولی، که څوك هغوی ګوډ یا مات کړي، یا یو شی ترې واخلي؛ نو دومره قدرت او قوّت نه لري، چې د خپل ځان مدافعه یا ساتنه وکړي، یا لږ څه لاس او پښې د هغو په مقابل کې وخوځوي، یا د خپلې ساتنې لپاره څمونږ مرسته او ملګرتیا حاصله کړي:

بَلْ مَتَّعْنَا هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۗ

(نه ده داسې لکه چې کفّار عقیده کوي) بلکه نفع رسولې ده مونږ دغو کفارو او پلرونو د دوی ته (د ژوندانه په اسبابو سره) تر هغه پورې چې اوږده شوه په دوی باندې (موده د) عمر.

تفسیر: یعنې د «رحمان» ساتنه او حفاظت او د بتانو عجز او بېچارګي داسې شی نه دی، چې خلق پرې ونشي پوهېدلی، خبره دا ده چې دوی له ډېرو پېړیو راپه دېخوا د بې فکرۍ ژوند تېر کړی دی، او د الله تعالی د عذاب صدمه یې هیڅ نه ده لیدلې، نو ځکه دوی مغرور شوي دي، او د غفلت په نشو کې مست او بیخوده پراته دي، او د الله تعالی له احکامو او د انبیاوو له پند څخه یې مخونه ګرځولي دي.

أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

آیا پس نه ویني (کفّار) چې بېشکه مونږ راتګ او (قصد) کوو ځمکې (د کفارو) ته په داسې حال کې چې کموو هغه له څنډو (غاړو) د دغې (ځمکې نه له فتوحاتو وروسته)، آیا پس کفّار غالب دي (په مؤمنانو بلکه د اسلام په مقابل کې مغلوب دي).

تفسیر: یعنې اسلام مخ په خورېدو دی، او کفر ورځ په ورځ کمزوری کیږي، او ورو ورو ځمکه په کفّارو تنګیږي، د دوی حکومتونه او ریاستونه په پرله پسې ماتیږي، او له منځه به ورکیږي، نو آیا د داسې ښکاره ننبو، آثارو او قرائنو په لیدلو سره هم دوی خپل انجام ته نه ګوري، آیا له دغو مشاهداتو سره سره دوی دا امید لري چې په رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو باندې به مونږ غالب شو، که دوی د عبرت سترګې لري؛ نو پکار دي چې له عقل نه کار واخلي، او له قرائنو او احوالو څخه د مستقبل اټکل او اندازه ولګوي، آیا دوی ته دغه خبره نه ده معلومه چې د دوی د شاوخوا کلي د انبیاء الله علیهم السلام د تکذیب او عداوت په سزا کې تباه او وران شوي دي، او په پای (آخر) کې د الله تعالی حزب بریالی او کامیاب شوی دی، بیا د سیّد المرسلین او کاملو مؤمنانو په مقابل کې دوی څرنګه د خپل بري او غلبې توقّع او هیله (امید) کولی شي؟ ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۴) رکوع (۲۷) آیت).

تنبیه: په همدې مضمون یو بل آیت هم د (رعد) د سورت په آخر کې تېر شوی دی، د هغه تفسیر دې څمونږ په دغه مبارك تفسیر کې وکتلی شي.

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ ۚ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه همدا خبره ده چې زه ويروم تاسې په وحي سره، او نه اوري كوڼ دعاء (بلنه) كله چې وويرولى شي (نو تاسې هم د كاڼه په شان حقه خبره نه اورئ).

تفسير: يعني ځمونږ كار د الله تعالى له وحي سره سم نصيحت اورول او له خاتمې او انجام څخه خبرول دي، كه په زړه كاڼه دغه غږ نه اوري؛ نو ځمونږ قصور نه دى، دوى به د خپل كوڼوالي نتيجه او بده اغېزه (اثر) په خپله وګالي (برداشت كړي).

وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾

او كه ورسيږي دوى ته لږ څه تپ له عذابه د رب ستا؛ نو خامخا وايي (كفار) هرومرو: اى هلاكه ځمونږ (راحاضر شه دغه دې وخت دى)، بېشكه چې مونږ وو (پخوا له دغه عذاب څخه) ظالمان (په كفر سره).

وَنَضَعُ الْمَوَٰزِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾

او كېږدو تلې د انصاف لپاره د (اهل د) ورځې د قيامت، پس ظلم به ونه كړى شي په هيڅ نفس د هيڅ شي (هيڅ)، او كه وي (دغه عمل) په قدر د يوې دانې شرشم، اوري؛ نو رابه وړو دغه (دانه)، او بس يو مونږ حساب كوونكي (يا ساتونكي د بندګانو د اعمالو).

تفسير: يعني د اورى د دانې په اندازه چې د چا عمل وي؛ هغه به هم په ميزان كې تلل كيږي، او هغه به هيڅ ضايع نشي، نه به په چا ظلم او تېرى كيږي، او د ذرې ذرې حساب به كيږي، او زمونږ حساب به داسې وروستى او فيصله كونكي وي چې وروسته به نه بل حسابوي، او نه به مونږ ددغو مخلوقاتو د اعمالو د محاسبې لپاره كوم مرستيال ته ضرورت لرو.

تنبيه: موازين د ميزان جمع ده، ښايي چې هلته به ډېرې تلې وي، يا ممكن دي چې يوه وي مګر د مختلفو اعمالو او عمالو په اعتبار به متعددې درولې شوې وي، و الله تعالى أعلم، د اعمالو د وزن او د ميزان په متعلق پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت كې خبرې شوي دي؛ هلته دې وكتل شي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾

او هرومرو په تحقيق وركړى وو مونږ موسى او هارون ته فرقان (د حق او باطل بېلوونكى كتاب) او رڼا (چې حق پرې له باطل څخه پېژندل كيږي) او نصيحت لپاره د پرهېزګارانو.

تفسير: يعني تورات شريف د موسى عليه السلام په زمانه كې د حق او باطل، هدايت او ضلالت، حرامو او حلالو او نورو مسائلو فيصله كوونكى او د جهل او غفلت د تيارو رڼا كوونكى او له الله تعالى څخه د وېريدونكو لپاره پند وركوونكى كتاب وو.

الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿٤٩﴾

(متقيان) هغه كسان (دي) چې ويريږي له رب خپل په غيب سره، او دوی (تل) له قيامت څخه ويريدونكي دي.

تفسير: د قيامت خطره هم ځكه دوی په خپلو زړونو كې لري چې د دوی په زړونو كې د الله تعالی وېره ده، او تل په دغه انديښنه او سودا كې وي چې هلته به څه راپېښيږي؟ نه چې (العياذ بالله) د الله تعالی د قهر او عذاب وړ (لايق) وګرځو، ښكاره ده چې همداسې خلق د نصيحت څخه ګټه (فائده) اخيستلی شي.

وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ ؕ اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿٥٠﴾

او دا (قرآن) نصيحت دی مبارك چې نازل كړی (لېږلی دی) مونږ هغه (په محمد باندې)، آيا پس تاسې له دې نه انكار كوونكي يئ.

تفسير: يعني دغه قرآن چې ستاسې په مخكې دی، د نصيحت داسې يو كتاب دی چې د ده لوی ارزښت (قيمت) زياته ګټه او خير د تورات په نسبت ښه څرګند او ښكاره دی، آيا له داسې يو واضح او روښان كتاب څخه تاسې منكر يږئ، چې له سره په كې د انكار او تردّد ځای نشته؟.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ مِنْ قَبْلُ

او خامخا په تحقيق وركړې وه مونږ ابراهيم ته نېكه حقه لاره د ده (په عقائدو او اعمالو كې) پخوا له (نبوّت يا پخوا له موسی يا پخوا له محمد څخه).

تفسير: يعني د محمد صلی الله عليه وسلم، او موسی او هارون عليهما السلام څخه مو پخوا ابراهيم عليه السلام ته د ده د اعلی قابليت او شان سره مناسب رشد او هدايت وركړی وو، بلكه له ځلميتوب څخه پخوا لا په كوچنيتوب (ماشوم والي) كې مو هغه په داسې سمه لار برابر كړی وو چې د داسې اولوالعزمو انبياوو له شان سره وړ او مناسبه وه.

وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾

او وو مونږ په ده باندې پوه (چې ابراهيم د رشد له خاوندانو څخه دی).

تفسير: يعني د ده په استعداد، اهليت، عملي او علمي كمالاتو مونږ پوره پوه او خبر وو، نو ځكه مو هغه رشد او هدايت وركړ؛ چې د ده له شان سره وړ او مناسب وو.

اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْٓ اَنْتُمْ لَهَا عٰكِفُوْنَ ﴿٥٢﴾

كله چې وويل (ابراهيم) پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته چې څه دي دغه بتان چې تاسې دوی ته ولاړ يئ په عبادت سره (لكه مجاوران).

تفسير: يعني لږ څه خو د دوی اصليت او حقيقت بيان كړئ! آخر په خپلو لاسونو د تيږو (ګټو) توږلي بتانو ته څنګه معبودان وايئ؟ او هغوی څرنګه ستاسې معبودان كېدی شي؟.

قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾

نو وويل دوی چې: موندلي دي مونږ پلرونه خپل دغو (بتانو) ته عبادت کوونکي (نو مونږ هم د هغو متابعت کوو).

تفسیر: یعنې د عقل او فطرت او د نقل کوم باوري شهادت ځمونږ په تایید کې نشته، او نه دې وي، لیکن ډېر لوی دلیل د بت پرستی په صواب او حقانیت همدا دی چې: له پخوا راهیسې ځمونږ پلرونه او نیکونه د دوی په عبادت کې بوخت او مشغول وو، بیا مونږ د هغو خپلو لویانو دود (رواج) او دستور او طریقه ولې پرېږدو؟.

قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٥٤﴾

وویل (ابراهیم) خامخا په تحقیق یئ تاسې او پلرونه ستاسې (په سبب د بُتانو) په ګمراهۍ ښکاره کې (هر عاقل ته).

تفسیر: یعنې په دغه دلیل سره ستاسې حقانیت او پوهه نه ثابتیږي، هو ! دغه خبره ثابتیږي چې تاسې هم د خپلو پلرونو په شان ګمراهان او ناپوهان ناخبره یئ ! او د هغو په دغه ړوند تقلید او بې ځایه متابعت تباه او برباديږئ.

قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾

نو وویل (قوم ابراهیم ته) آیا راغلی یې ته مونږ ته په حق سره (رښتیا خبرو سره)؟ او که یې ته له لوبو کوونکو څخه؟.

تفسیر: د ټول قوم له عقیدې څخه مخالف د ابراهیم علیه السلام د داسې سختې خبرې په اورېدلو سره د دوی په زړونو کې سخت خفګان او اضطراب پیدا شو، او ورته یې وویل چې: آیا په رښتیا سره ستا عقیده همداسې ده؟ یا ټوکې او مسخرې کوې؟.

قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾

وویل (ابراهیم داسې نه ده چې زه ټوکې کوم، یا دا بُتان رب ستاسې دی،) بلکه رب ستاسې رب د اسمانونو او (رب) د ځمکې دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي دا (اسمانونه او ځمکې او ما فیهما)، او زه په دغو (چې ومې ویل له توحید نه) له شاهدانو څخه یم.

تفسیر: یعنې ځما عقیده همدا ده، او په پوره یقین او بصیرت سره پرې شاهدي ورکوم، چې ځما او ستاسې رب هم هغه یو الله تعالی دی، چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړي دي، او د هغوی او د هغوی او د نورو ټولو خپلو مخلوقاتو حفاظت او ساتنه کوي، او بل هیڅ شی د ده په الوهیت کې له سره نشي شریکېدی.

وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

او قسم دی په الله خامخا څه تدبیر او علاج به وکړم هرومرو (چې مات کړم) بُتان ستاسې پس له هغه چې وګرځئ تاسې شا کوونکي (بُتانو ته مخ په مېله).

تفسير: دغه خبره يې لرِه ورو وويله، چې ځينو يې واورېده او ډېرو له سره وانه ورېده، هغو چې دغه خبره واورېده؛ ورته يې دومره اهميت ور نه کړ، او داسې يې وګڼله چې د يوه ځلمي له لاسه به څه وشي؟ او دی به د ټول قوم معبودانو ته څه ضرر وررسولی شي؟.

فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ ﴿۵۸﴾

پس ويې ګرځول دا بُتان ټوټې ټوټې مګر لوی د دې بُتانو (چې مات يې نه کړ، او تبر يې په اوږه ورته کېښود) لپاره د دې چې دوی هغه ته بېرته راشي (او ترې پوښتنه وکړي).

تفسير: څه مهال (وخت) چې دا خلق ټول له ښاره د باندې مېلې ته لاړل، نو ابراهيم عليه السلام بت خانې ته ورننوت، ټول بُتان يې سره مات ګوډ کړل، او يواځې هم هغه بُت يې روغ جوړ پرېښود؛ چې د نورو په نسبت د جُثې يا د تعظيم او تکريم په اعتبار د کفارو په ګومان لوی وو، او په هغه تبر يې چې دغه بُتان مات کړي وو؛ هغه يې د هم هغه لوی بُت په اوږه باندې کېښود، څو چې خلق بېرته راشي، او دغه وضعيت وګوري نو په قدرتي ډول به د دوی په زړونو کې دغسې يو خيال پيدا شي چې دغه کار همدغه لوی بُت کړی دی، يا الزامًا ابراهيم عليه السلام ته رجوع وکړي.

(کفارو له مېلې نه د بېرته راګرځېدو او د خپلو بُتانو د کنډوکپر کېدلو څخه وروسته):

قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۵۹﴾

وويل دوی: چا کړی دی دا کار په معبودانو ځمونږ، بېشکه چې دی خامخا له ظالمانو دی (په دې کار کې).

تفسير: يعنې دا د سپين سترګی او بې ادبی حرکت ځمونږ له معبودانو سره چا کړی دی؟ يقينًا هر چا چې دا کار کړی دی، هغه (أستغفر الله) لوی ظالم او غټ شرير دی، دا خبرې به هغو کسانو کړي وي چې د هغوی غوږونو ته د ﴿وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ﴾ غږ نه وي رسېدلی.

قَالُوْا سَمِعْنَا فَتًى يَّذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿۶۰﴾

وويل (ځينو کفارو) چې اورېدلي وو مونږ له يوه ځلمي څخه چې يادول به يې دا بُتان (په بدی سره) چې ويلی شي ده ته ابراهيم.

تفسير: دا ويونکي به هغه کسان وي چې د ابراهيم عليه السلام ﴿وَتَاللّٰهِ لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ﴾ جمله يې اورېدلې وه، يعنې هم هغه يو ځلمی دی چې ځمونږ د معبودانو ذکر په بدۍ سره کوي، يقينًا دا کار به هم هغه کړی وي.

قَالُوْا فَاْتُوْا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ ﴿۶۱﴾

وويل (نمرود او مشرانو يې) چې راولئ هغه (ابراهيم) په مخکې د سترګو د خلقو (چې ويې وينئ) ښايي چې دوی ووينې (هغه، او په کولو د دې کار پرې شاهدي ورکړي).

تفسير: يعنې هغه راولئ ! او د دغه عمومي مجمع په مخکې ترې اقرار واخلئ، څو په دغه خبره ټول خلق خبر او دغه معامله ټولو ته څرګنده شي، او د ده وينا هر څوک واوري او پرې شاهدان شي، چې د هغې په مقابل کې د قوم له طرفه داسې يوه سزا ورته مقرّره شي چې دی يې مستحق وي، دا خو د هغوی غرض وو، او د ابراهيم عليه السلام مقصد به

هم ښايي همدا شی وو، چې همداسې په يوه لويه مجمع کې ماته موقع راکړی شي څو زه په هغه کې مشرکان پړ او ملامت کړم، او د خلقو په وړاندې د حق او حقانيت د غلبې اظهار وکړی شم.

(نو کله چې ابراهيم عليه السلام يې راوست؛ دغه لاندينۍ پوښتنې يې ترې وکړې):

قَالُوٓا ءَأَنتَ فَعَلۡتَ هَٰذَا بِـَٔالِهَتِنَا يَٰٓإِبۡرَٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلۡ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمۡ هَٰذَا فَسۡـَٔلُوهُمۡ إِن كَانُواْ يَنطِقُونَ ﴿٦٣﴾

وويل (بابليانو) آيا تا کړی دی دا کار په معبودانو ځمونږ ای ابراهيمه؟. وويل (ابراهيم): بلکه کړی دی دا کار مشر د دوی چې دا دی، نو پوښتنه وکړئ تاسې له دوی که وي دوی چې خبرې کوي (چې چا ټوټې ټوټې کړي يئ؟).

تفسير: يعنې هيڅ ضرورت نشته، چې له ما څخه د دې خبرې پوښتنې وکړئ، بلکه داسې فرض کړئ چې دا لوی غټ بُت چې روغ رمټ جوړ ولاړ دی، او د ماتولو آله هم ورسره شته، دا کار به همده کړی وي، او دا دی د بحث او تحقيق په وخت کې د الزام او پړوالي په ډول زه دغسې دعوی کوم، چې دغه لوی بُت دا ټول کوچني (واړه) بُتان سره ګوډ مات کړي دي.

تنبيه: ځمونږ له دې تقرير څخه خرګنده شوه چې د ﴿بَلۡ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمۡ هَٰذَا﴾ وينا د اخبار په ډول له واقعې مخالفه نه وه چې ورته حقيقتًا دروغ وويل شي، بلکه د دوی د تحميق او تجهيل لپاره د يو فرضي احتمال په شان د دعوی په صورت د تعريض او الزام په ډول کلام شوی دی، لکه چې بالعموم په مباحثو او مناظرو کې همداسې واقع کيږي، نو دې ته مونږ دروغ نشو ويلی، هو ! ظاهرا د دروغو په صورت راښکاري، نو ځکه په ځينو احاديثو کې پرې د (کذب) د لفظ اطلاق صورتًا شوی دی، مفسّرينو د دې په توجيه نور څه مجمل بيان هم کړی دی، مګر ځمونږ دغه تقرير ښه او زيات صاف او بې تکلّفه او روايتونو ته ډېر نژدې ښکاري (والله تعالى أعلم).

فَرَجَعُوٓاْ إِلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ فَقَالُوٓاْ إِنَّكُمۡ أَنتُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٦٤﴾

پس رجوع وکړه (دغو کفّارو په فکر کولو سره) نفسونو خپلو ته، نو وويل (ځينو ځينو نورو ته:) بېشکه تاسو يئ ظالمان.

تفسير: يعنې وپوهېدل چې د بېکاره تيږو (ګټو) د عبادت کولو څخه څه فائده حاصليږي، يا به دا مطلب وي چې تاسې په خپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی، چې د ابراهيم عليه السلام د انذار اورېدلو سره سره بُت خانه مو هم هغسې خوشې پرانستلې پرېښوده، او ترې لاړئ، او د خپلو معبودانو د حفاظت او ساتنې هيڅ فکر او تدبير مو ونه کړو، کذا قال ابن کثير رحمه الله.

ثُمَّ نُكِسُواْ عَلَىٰ رُءُوسِهِمۡ

بيا نسکور کړل شول دوی پر سرونو خپلو (يعنې شرمنده شول، خو سره له هغه هم ابراهيم عليه السلام د مجادلې لپاره يې ملاوې وتړلې).

تفسير: يعنې له ډېره شرمه يې خپلې سترګې نشوې پورته کولې، او يو بل ته به يې له سره نشو کتلی، خو سره له هغه يې ابراهيم عليه السلام ته داسې وويل:

لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُوْنَ ﴿۶۵﴾

چې خامخا په تحقيق پوه يې ته چې نه دي دا بُتان (قابل د دې) چې وغږيږي (نو ځرنګه مونږ ته له دوی څخه د سوال کولو امر کوې).

قَالَ اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَّلَا يَضُرُّكُمْ ﴿۶۶﴾ اُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۷﴾

نو وويل (ابراهيم عليه السلام) نو آيا پس تاسې عبادت کوئ بې له الله څخه د هغه شي چې نه نفع رسوي تاسې ته د هيڅ شي، او نه ضرر رسولی شي تاسې ته (د هيڅ شي). نو افسوس (او هلاکت) دی تاسې ته او هغه ته چې عبادت يې کوئ بې له الله، نو آيا نه لرئ تاسې دومره عقل هم (چې د خپلو افعالو په قباحت او بدی ويوهيږي).

تفسير: يعنې تاسې ته ښايي چې له ډېره شرمه ومرئ، هغه بُت چې يو لفظ هم نشي ويلی او نه د کوم احتياج په وخت کې مو په کار راځي، او نه مو مدد کولی شي، او د يوې ذرې په اندازه نه څه نفع او نه څه ضرر دررسولی شي، او نه يې څه په واک او اختيار کې شته، هغو ته مو د اُلوهيت درجه ورکړې ده، آيا په دومره غټه خبره هم نشئ پوهېدی؟.

(کله چې نمروديان له مجادلې څخه عاجز شول، د ابراهيم عليه السلام په سوځولو پسې شول)

قَالُوْا حَرِّقُوْهُ وَانْصُرُوْٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿۶۸﴾

وويل (نمروديانو) وسوځوئ تاسې دغه (ابراهيم) او مرسته وکړئ تاسې د معبودانو خپلو که چېرې يئ تاسې کوونکي (د دې مرستې خپلو بُتانو سره).

تفسير: يعنې په بحث او مناظره يې نشو پر کولی، اوس يواځې همدغه يو صورت پاتې دی، او هغه دا دی چې: مونږ له خپلو معبودانو سره چې نه يواځې ځمونږ سره بلکه له خپلو ځانونو سره هم مرسته نشي کولی؛ مرسته وکړو، او د دوی دښمن ته ډېره سخته سزا ورکړو، که مونږ داسې ونشو کړی؛ نو ګواکې هيڅ کار مو نه دی کړی.

لکه چې د دغې مشورې سره سم غوڅه شوه چې ښايي ابراهيم عليه السلام په اور کې وسوځول شي، ګواکې ځرنګه چې ابراهيم عليه السلام د بُتانو په ماتولو د دوی زړونه سوځولي وو، دوی هم د هغه په بدل کې د ده د سوځولو تجويز غوره کړ، بالآخره دغه ګرد ظالمان سره ټول شول، او په ډېر اهتمام او بې رحمۍ سره يې ابراهيم عليه السلام په ډېر لوی لمبې وهونکي او سخت سوځوونکي اور کې وغورځاوه.

(کله چې دوی ابراهيم په اور کې وغورځاوه؛ د الله تعالی له لوري داسې حکم وشو:)

قُلْنَا يٰنَارُ كُوْنِيْ بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ ﴿۶۹﴾

وويل مونږ: ای اوره! شه يخ او خاوند د سلامتيا پر ابراهيم باندې.

تفسير: يعنې اور ته تکويني حکم وشو، چې په ابراهيم عليه السلام يخ شه! مګر دومره يخ هم مه شه! چې له ډېرې يخنۍ څه تکليف ورته ورسيږي، بلکه داسې برابر او معتدله شه، چې د هغه ځان ښه په راحت شي.

تنبيه: د اور يخېدل پر ابراهيم عليه السلام باندې د ده معجزه وه، د معجزې حقيقت هم دا دی چې الله تعالی د خپل عادت پر خلاف عادي سبب له مسببه او مسبب له سبب څخه بېل کړي.

دلته د احراق سبب (اور) موجود وو، مګر مسبب پرې مرتب نه شو.

وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ۝٧٠

او غوښتل (نمرود) پر ابراهيم کيد (مکر د سوځولو)؛ نو وګرځول مونږ دوی سخت زيانکاران (چې پخپل فعل کې کامياب نشول).

تفسير: يعنې دوی د ابراهيم عليه السلام بد غوښتل، ليکن دوی په خپله په ناکامی، ذلت او زيان کې پرېوتل، د حق صداقت په ښکاره صورت ځرګند شو، او د الله تعالی کلمه لوړه (اوچته) او عُليا وګرځېده.

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ۝٧١

او نجات مو ورکړ دغه (ابراهيم) ته او لوط ته (او بومو تلل دواړه، چې ځئ له عراقه) ځمکې هغې ته چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې لپاره د خلقو (چې شام دی).

تفسير: يعنې ابراهيم مو سره د لوط عليهما السلام صحيح او سالم روغ رمټ د شام ملک ته بوتلل، چې هلته ډېر ظاهري او باطني برکات د وديعت په ډول اېښودل شوي دي.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ۝٧٢

او وموبښل دغه (ابراهيم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) يعقوب زيات (سربېره د ځوی پر غوښتنې د انعام په ډول)، او دغه ټول ګرځولي دي مونږ نېکان (چې خلقو ته يې لارښوونه کوله.)

تفسير: په زوړ والی کې يې هلک غوښتی وو مونږ لمسی هم ورکړ يعنې يعقوب عليه السلام، او دا ټول يعنې ابراهيم، لوط، اسحاق، يعقوب عليهم السلام په اعلی درجه سره له نېکو بندګانو څخه دي، ځکه چې ګرد د الله تعالی انبياء دي، او له انبياوو څخه پورته بل څوک نېک او ښه کېدی نشي.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا

او ګرځولي وو مونږ دوی (داسې) امامان چې سمه صافه لاره يې ښووله په حکم ځمونږ سره (خلقو ته).

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ ۖ

او وحي کړې وه مونږ دوی ته د کولو د خيراتونو (نېکو کارونو) او د قائمولو (سم اداء کولو) د لمانځه او د ورکولو د زکات.

تفسير: يعنې هغوی ته مو وحي لېږلې وه، چې په هغې کې د دغو امور تأکيد هم وو، څو نه يواځې دوی عاملان شي، بلکه نور خلق هم د هغو ښو اعمالو په کولو باندې وګماري، دغه د دوی علمي کمال شو.

وَكَانُوا لَنَا عٰبِدِينَ ﴿۷۳﴾

او وو دوی (ټول) خاص مونږ ته عبادت کوونکي.

تفسیر: یعني شپه او ورځ به ځمونږ په بندګۍ او عبادت کي بوخت (مشغول) وو، بل کوم طرف ته به یې سترګې نه اړولې، دغه د دوی عملي کمال شو، نو تاسي ای عربو چې د ابراهیم علیه السلام اولاد یئ، او د هغه د متابعت دعوی کوئ، ولې د هغو د دې علمي او عملي کمالاتو متابعت نه کوئ، بلکه حقیقتًا یې تابعان شئ !.

وَلُوطًا اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا وَّنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَبٰٓئِثَ ۗ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ﴿۷۴﴾

او لوط ته ورکړی وو مونږ ده ته حکم (نبوّت) او پوهه، او نجات ورکړی وو مونږ دغه (لوط) ته له (خلقو د) کلي هغه چې وو هغوی چې کول به یې عملونه خبیث ناپاکه، بېشکه چې هغوی وو قوم د بدۍ نافرمان.

تفسیر: له کلي څخه مراد «سدوم» او بلکه د هغه ملحقات دي، د دې ځای خلق په خلاف الفطرت کارونو مبتلا وو، د دوی قصه پخوا څو ځایه تېره شوې ده.

وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ۗ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۷۵﴾

او داخل کړی وو مونږ دی په رحمت خپل کې، بېشکه دی له نېکانو څخه دی.

تفسیر: یعني کله چې د لوط پر قوم باندې مو عذاب نازل کړ؛ نو لوط مو د خپلو ملګرو سره د خپلې مهرباني او رحمت په څادر کې پټ کړ، څو د نېکانو او بدانو عاقبت او انجام بېل بېل سره څرګند شي.

وَنُوْحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿۷۶﴾ وَنَصَرْنٰهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۗ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۷۷﴾

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) نوح کله چې غږ یې وکړ (په ښېرا د قوم خپل) پخوا (له دغو مذکورو انبیاوو ـ یعني پخوا له ابراهیم او لوط علیهما السلام څخه)، پس قبول کړ مونږ ده ته (سوال د ده)، نو نجات ورکړ مونږ ده ته او کورنی د ده ته له غمه لویه (چې د طوفان وېره او د کافرانو ضرر وو). او مرسته مو وکړه له ده سره (په انتقام اخیستو د ده) له قومه هغه چې نسبت د دروغو یې کړی وو آیتونو ځمونږ ته، بېشکه دوی وو قوم بد (ناکاره)؛ نو غرق کړل مونږ دوی ټول.

تفسیر: نوح علیه السلام تر نهه نیم سوو کلونو پورې خپل قوم وپوهاوه، او په دومره اوږده موده کې یې ډېرې سختي برداشت کړې، بالآخره په تنګ راغی، او داسې دعاء یې وکړه: ﴿اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (۲۷ جزء، د القمر سورت (۱۰) آیت، (۱) رکوع)، او ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت (۲۶) آیت (۲) رکوع)، نو الله تعالی دغه دعاء قبوله کړه، او کفار یې په طوفان غرق کړل، او نوح علیه السلام یې د خپلو ملګرو سره د طوفان له هیبته او د کفارو له ضرر رسولو څخه صحیح او سلامت وویست، دغه قصه په مفصّل ډول پخوا تېره شوې ده.

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَٰهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَٰهَا سُلَيْمَٰنَ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) داود او سليمان کله چې حکم کاوه هغو دواړو په (دعوی او نزاع د) کښت (فصل)، کله چې د شپې ګډه شوې وه (بې له شپانه) په هغه (کښت) کې رمه د (هغه) قوم، او وو مونږ حکم د دوی ته حاضر. پس ومو پوهوه په هغه (فتوی، فيصله) سليمان، او هر يو د دوی دواړو ته ورکړی وو مونږ حکم (نبوّت) او پوهه.

تفسير: داود عليه السلام د الله تعالی نبي وو، سليمان عليه السلام د ده ځوی او هم د پاک الله تعالی نبي وو، دغه پلار او ځوی ته الله تعالی پر ته له نبوّته حکومت، علم، حکمت، د فهم قوت، او د فيصلو قدرت هم وربخښلی وو، سليمان عليه السلام لا په هلکتوب کې داسې فوق العاده پخې خبرې او ښايسته ويناوې کولې، چې ټول اوريدونکي به ورته حيران پاتې کېدل.

د داود عليه السلام حضور ته داسې يوه دعوی وړاندې شوه، چې د يوه سړي په کښت (فصل) کې د نورو خلقو مېږې (ګډې) د شپې ګډې شوې وې، او د هغه کښت يې تر پښو لاندې او زيانمن کړی وو، کله چې داود عليه السلام په دغه دعوی کې غور وکړ؛ ورښکاره شوه چې د دغو مېږو قيمت د هغه نقصان سره برابر او معادل دی چې هغه کښت ته رسول شوی دی، نو داسې فيصله يې صادره کړه چې: «دغه مېږې دې د کښت خاوند ته ورکړی شي !»، سليمان عليه السلام وويل چې ځما: «نظريه او فيصله دا ده چې: دغه د کښت خاوند دې دغه مېږې له خپله ځانه سره وساتي، او شودې دې وخوري، او د مېږو خاوند دې د کښت خدمت وکړي، تر څو چې کښت خپل ړومبي حالت ته ورسيږي، نو په دغه وخت کې دې مېږې بېرته خپل خاوند او کښت خپل خاوند ته وسپارل شي، نو په دې ترتيب او صورت سره به دواړه له نقصانه وژغورل (وساتل) شي»، داود عليه السلام چې دا فيصله واورېده؛ نو آفرين يې ورته وويل، او د خپل اجتهاد نه وګرځېد.

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ

او تابع کړي وو مونږ له داود سره غرونه چې تسبيح به يې ويلې، او (همداسې تابع کړي وو مونږ) مرغان هم (چې تسبيح به يې ورسره ويلې).

تفسير: داود عليه السلام د ډېر ښه غږ او د خواږه آواز خاوند وو، د نبوّت په هغه مؤثر او اغېزناک غږ چې ده په خپل طبيعي جوش سره زبور شريف لوست، يا د پاک الله په تسبيح او تحميد کې مشغولېده؛ نو غرونو، مرغانو او نورو حيواناتو به هم د هغه د غږ په متابعت په لوستلو پيل (شروع) کاوه.

وَكُنَّا فَٰعِلِينَ ﴿٧٩﴾

او وو مونږ کوونکي (د داسې کارونو).

تفسير: يعنې تعجب مه کوه چې تيږې (ګټې) او مرغان به څرنګه تهليل او تسبيح وايي، دغه ټول کارونه مونږ لا پخوا کړي وو، ښه ! ځمونږ د لامحدود قدرت له مخې آيا دغه خبرې څه مشکلې او مستبعدې ګڼلی کېدی شي؟ بلکه نه، نشي کېدی.

وَعَلَّمْنٰهُ صَنْعَةَ لَبُوْسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِّنْۢ بَأْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شٰكِرُوْنَ ﴿٨٠﴾

او ښوولې وو مونږ دغه (داود) ته جوړول د زغرې تاسې ته، لپاره د دې چې وساتي تاسې (دا زغره اې انسانانو) له ضرره د جنګ (د دښمنانو) ستاسې، پس آيا يئ تاسې شكر كوونكي (يعنې شكر وكړئ).

تفسير: الله تعالى د داود عليه السلام په لاس كې اوسپنه د موم په شان پسته او نرمه ګرځولې وه، ده به هغه سره تاووله او نهايتې سپكې مضبوطې او ښكلې زغرې به يې جوړولې، چې د جنګ په وخت كې به ترې كار اخيست كېده.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ عَاصِفَةً تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ۗ

او (تابع كړى وو مونږ) سليمان ته باد توند (تېز) چې روانېده په حكم د ده (سليمان او رساوه به يې) ځمكې (د شام ته) هغې ته چې بركت اېښى وو مونږ په هغې كې.

تفسير: سُليمان عليه السلام داسې دعاء كړې وه: ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ﴾ (٢٣ جزء د ص د سورت (٣٥) آيت (٣) ركوع)؛ نو الله تعالى هوا او پيريان د ده تابع كړي وو، سُليمان عليه السلام داسې يو تخت تيار كړى وو، چې د دولت له اعيانو او مشرانو سره به پرې كېناسته، او ضروري لوازم او سامان به يې هم له خپل ځان سره اخيستل، بيا به هوا راتله، او هغه تخت به يې په ډېره چابكۍ پورته كاوه، كله چې به هغه په مناسبه اندازه له ځمكې څخه پورته كېده، بيا به هوا نرمېده او له ضرورت سره سم به كمى او زياتى په كې پيدا كېده، لكه چې د (ص سورت په (٣٦) آيت (٣) ركوع (٢٣) جزء) كې راغلي دي: ﴿رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ﴾ له «يمن» څخه «شام» ته او له «شام» څخه «يمن» ته چې د يوې مياشتې لاره ده، په (٥) ګړيو (ګېنټو) كې رسېده، تعجّب دى چې د نن ورځې د عجيبو او غريبو هوايي جهازونو په زمانه كې هم ډېر منحرفين له دې ډول واقعاتو څخه انكار كوي، آيا هغه كار چې نن ورځ يې اوروپا د بخار او برق او نورو په ذريعه كولى شي، الله تعالى يې د خپل يو نبي لامله په خپل قدرت سره نشي كولى؟ بلكه كولى يې شي.

وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عٰلِمِيْنَ ﴿٨١﴾

او يو مونږ په هر شي عالمان.

تفسير: يعنې چې چا ته څه قسم امتياز وركول مناسب دي، او له هوا او له نورو عناصرو څخه په څه ډول سره كار اخيستل كېدى.

وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ ذٰلِكَ ۚ

او (تابع كړي وو مونږ ده ته) ځينې له شيطانانو څخه هغه چې غوټې به يې وهلې (په سيند كې) د ده لپاره، او كول به يې (نور ډېر) كارونه بې له دې نه.

تفسير: له شياطينو څخه مراد سركښ پيريان دي، دوى د سُليمان عليه السلام له لوري مأمور وو، چې په لويو لويو سيندونو كې غوپې ووهي، او مرغلرې، جواهر او نور بحري حاصلات د هغو له تل څخه راوكاږي، او په دغو پيريانو په ودانيو او نورو عمراني كارونو كې سخت او درانه كارونه وكړي، د يوه لوى حوض په اندازه د مسو لګنونه (خانكونه) او لوى لوى دېګونه به يې پرې جوړول، چې له سره به له خپله ځايه چا نشو خوځولى، او له يوه ځايه بل ځاى ته به يې پرې وړل او بارول، او لاندې باندې به يې سره كول، او له ډېرو سختو څخه سخت كارونه به يې ترې اخيستل.

وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو مونږ دوی لره ساتونکي (له فساد څخه).

تفسیر: یعني مونږ په خپل کامل قدرت دغه شیاطین په داسې شان سلیمان علیه السلام په قبضه او قید کې ټینګ، مضبوط او بند ساتلي وو، چې هر څه یې غوښتل هغه به یې وربانديې د بیګار په ډول کول، او دوی له سره سلیمان علیه السلام ته هیڅ یو ضرر نشو رسولی، که نه د بنیادم به څه زور او قوت وي؟ چې داسې یو شریر مخلوق په خپله قبضه کې په سختو ځنځیرونو کې بند وساتي: ﴿وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِى الْاَصْفَادِ﴾ (۲۳ جزء، د (ص) د سورت (۳۸) آیت، (۳) رکوع).

وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّىْ مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَّاٰتَيْنٰهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا

او (یاد کړه ای محمده! قصه د) ایّوب چې ندا غږ یې وکړ رب خپل ته چې بېشکه زه رسېدلی دی ماته ضرر (رنځ او سختي په بدن کې) او ته ډېر مهربان یې له ټولو مهربانانو څخه. پس قبوله کړه مونږ دعاء د ده، پس لرې کړ مونږ هغه چې وو په ده باندې له (بدني او مالي) ضرره، او ور کړ مونږ دغه (ایّوب) ته اهل د ده، او په مثل د هغوی له هغوی سره په رحمت سره له نزده څمونږ.

تفسیر: أیّوب علیه السلام ته الله تعالی په دنیا کې له هر حیثه ارامي او هوسایي (راحت) ورکړې وه: ځمکه، کښت (فصل)، مال مالداري، مریان، وینځې، صالح اولاد او په زړه پورې ښځه یې ورکړې وه، أیوب علیه السلام د الله تعالی لوی شکر کوونکی بنده وو، لیکن الله تعالی دی په ابتلاء او ازموینه کې واچاوه، کښتونه یې وسوځېدل، رمې او ګلې یې تباه شوې، اولاد یې مړه شول، ټول دوستان آشنایان او خپلوان ترې بېل شول، د ده په وجود سختي دانې وختلې، له دغومره مالونو، شتو، نوکرانو، خپلو او خپلوانو څخه یواځې د ده یوه ښځه ورسره ملګرې پاتې وه، بالآخره دغه خواره هم سترې ستومانه او زړه تنګې شوه، مګر ایوب علیه السلام همغسې چې په نعمت کې د پاك الله شکر کوونکی بنده وو، په زحمت او ابتلاء کې هم صابر پاتې شو، کله چې د ده تکلیف او اذیت او د دښمنانو شماتت له حده تېر شو؛ نو دلته أیوب علیه السلام لاس په دعا شو چې: ﴿وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّىْ مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ﴾ همدا چې ده د خپل رب په دربار کې دا سوال وکړ؛ سمدلاسه د رحمت سیند په جوش او چپو شروع وکړه، الله تعالی ده ته د مړو اولادونو پر ځای یو په دوه اولادونه ورکړل، او د ځمکې څخه یې چینه راویستله، أیوب علیه السلام له هغې څخه اوبه وڅښلې، او هم یې وربانديې ولمبل، سمدلاسه روغ رمټ شو، او ټول تکلیفونه یې لرې شول، لکه چې په حدیث کې راغلي دي: د سرو زرو ملخان یې وربانديې وورول، لنډه دا چې له هر حیثه ورته د ارامتیا اسباب برابر شول.

وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ ﴿۸۴﴾

او نصیحت لپاره د عبادت کوونکو (هر څوك چې داسې صبر کوي؛ همداسې نتیجه به هم مومي).

تفسیر: یعني په أیّوب علیه السلام د دغې مهربانۍ کېدلو په اثر بندګي کوونکو ته لوی پند او نصیحت او یو مهم یادګار پاتې شو، چې هر کله چې په کوم یو نېك بنده په دنیا کې کومه تنګسه یا مصیبت راشي، ښایي چې د ایّوب علیه السلام په شان صبر، استقامت، ثبات او استقلال وښیي، او یواځې خپل پروردګار ته دعاء او نداء وکړي؛ یقین دی چې الله تعالی به پرې د عنایت نظر وکړي، او یواځې د داسې یوې ابتلاء له لیدلو څخه نه ښایي چې څوك داسې ګومان وکړي، چې البته دغه بنده د الله تعالی په دربار کې مبغوض دی.

وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾

او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) اسماعیل او ادریس او ذوالکفل، دغه ټول دي له صبر کوونکو څخه (په طاعت او مصیبت او له معصیت څخه).

تفسیر: یعني دغه نیک بنده ګان مې یاد کړئ !، د اسماعیل او ادریس علیهما السلام ذکر پخوا له دې نه د (مریم) په سورت کې تېر شو، د «ذوالکفل» په نسبت د علماوو کرامو په نظر کې اختلاف دی، چې هغه نبي او که یو صالح سړی وو؟ ابن کثیررحمه الله وایي چې: د قرآنکریم د سیاق نه دا ښکاره ګنديږي چې هغه نبي وو، ځکه چې د انبیاوو په ډله کې د هغه یادول وشو، او ځینې وایي چې: هغه یو صالح، عادل، او منصف پاچا وو، او «ابن جریر» په کې توقّف کړی دی.

وَأَدْخَلْنَٰهُمْ فِى رَحْمَتِنَآ ۖ إِنَّهُم مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٦﴾ وَذَا ٱلنُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغَٰضِبًا فَظَنَّ أَن لَّن نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ أَن لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبْحَٰنَكَ إِنِّى كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٧﴾

او داخل کړي وو مونږ دوی په رحمت خپل کې (چې نبوّت او جنت دی)، بېشکه چې دوی دي له صالحانو نېکانو کاملانو. او (یاد کړه ای محمده ! قصه د) خاوند د ماهي کله چې لاړ، حال دا چې په قهر وو (په قوم خپل)، پس ګمان یې وکړ چې له سره به نشو مونږ قادر په نیولو د ده (یا ګومان یې وکړ چې له سره به تنګي نه راولو په ده)؛ پس غږ یې وکړ په تیارو کې (داسې) چې نشته بل بر حق معبود مګر ته یې (یواځې)، پاکي ده تا ته له عیبونو، بېشکه چې زه وم له ظلم کوونکو څخه (په خپلو تللو کې بې له اذن څخه).

تفسیر: یونس علیه السلام ته یې «ذا النون ـ ماهي والا» وویل، چې لنډه قصه یې دا ده، الله تعالی یونس علیه السلام د «نینوی» د ښار په طرف چې د موصل له مربوطاتو څخه دی؛ مبعوث کړی وو، چې د هغه ځای خلق له بت پرستی څخه منع کړي، او د حق په طرف بلنه ورکړي، مګر هغوی له سره د یونس علیه السلام خبرو ته غوږ کېنښود، بلکه ورځ په ورځ د دوی عناد او تمرّد لا پسې زیاتېده، آخر یونس علیه السلام د هغوی په حق کې ښېرا وکړه، او دی پخپله د دوی له ناپاکو حرکاتو څخه خفه او ډېر په قهر او غضب سره له ښاره ووت، او د الله تعالی حکم ته یې انتظار ونه کړ، او له خپل قوم سره یې وعده وکړه چې درې ورځې وروسته به پر تاسې د الله تعالی عذاب نازل شي، د یونس علیه السلام د وتلو څخه وروسته د ده قوم وپوهېد، چې د نبي ښېرا بې اثره نه پاتې کیږي، او خامخا پر مونږ آفت نازلېدونکی دی، ممکن چې د عذاب څه آثار به همدوی ته ورښکاره ګند شوي وي، نو ځکه دوی ګرد سره وویرېدل، لوی واړه سره له حیواناتو له خپلو کورونو څخه ووتل، او په یوه ځنګل کې ننوتل، او میندې له کوچنیانو (بچو) څخه بېلی کړی شوې، او ګرد الله تعالی ته په ژړا او واویلا شول، او د دغه ښار ګردو خلقو په ډېر اخلاص او صداقت سره توبه وویستله، او ټول بُتان یې مات کړل، او د الله تعالی د اطاعت او عبادت کلک عهد یې وکړ، او د یونس علیه السلام په لټون کې شول، که چېرې مو وموند؛ نو د ده د حکم او ارشاد متابعت به کوو، نو الله تعالی هغه راتلونکی عذاب د دوی له سره ستون (واپس) کړ.

لکه چې په (۱۱ جزء د یونس د سورت په (۹۸) آیت (۱۰) رکوع) کې یې ویلي دي: ﴿فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُوا۟ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ ٱلْخِزْىِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَتَّعْنَٰهُمْ إِلَىٰ حِينٍ﴾.

کله چې یونس علیه السلام له خپلې قریې څخه ووت، او له یوې ډلې سره په یوې بېړۍ کې سور شو، کله چې دغه بېړۍ د سیند منځ ته ورسېده، د ډوبېدلو نښې په کې ښکاره ګندې شوې، بېړۍ چلوونکي د بېړۍ د سپکولو په چرت

(خيال) کې شو، او داسې يې غوښتل چې کوم يو سړی دې په سيند کې وغورځول شي؟ پچه (قرعه) يې واچوله، نو دغه پچه د يونس عليه السلام په نامه ووته، او دوه درې ځلې دغه وضعيت تکرار شو، خو هر ځل به د همدغه يونس عليه السلام په نامه پچه راوتله، د دغه وضعيت په ليدلو يونس عليه السلام خپل ځان سيند ته وغورځاوه، سمدلاسه يو ماهي راغی، او هغه يې ښوی (روغ) تېر کړ، الله تعالی ماهي ته حکم ورکړ، چې يونس پخپله ګېډه کې محفوظ وساته، په دغه وخت کې يونس عليه السلام د الله تعالی په دربار کې داسې دعاء وکړه: ﴿لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ﴾ او په خپله خطا يې اعتراف وکړ، چې بېشکه ما تلوار وکړه، او ستا د حکم راتګ ته مې انتظار ونه کړ، او په خپل سر مې خپل امّت او د هغوی ښار پرې ښود.

بيا هغه ماهي د الله تعالی په اراده د سيند غاړې ته خپله خوله د باندې وويسته، او دی يې روغ رمټ له خپلې ګېډې څخه د باندې وغورځاوه، دی خپل قوم ته روغ او جوړ بېرته ورغی، او په خپله هم هغه مقدسه وظيفه مشغول شو.

﴿فَظَنَّ أَن لَّن نَّقۡدِرَ عَلَيۡهِ﴾ الآية ـ پس ګومان يې وکړ .. الخ، يعنې داسې خيال يې وکړ چې مونږ به په دغه حرکت له ده څخه هيڅ يوه پوښتنه نه کوو.

فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَنَجَّيۡنَٰهُ مِنَ ٱلۡغَمِّۚ وَكَذَٰلِكَ نُـۨجِي ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٨﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه (يونس)، او نجات مو ورکړ دغه (يونس) ته له غمه (د سيند او ماهي)، او همداسې (چې يونس ته مو نجات ورکړ)؛ نجات ورکوو مونږ مؤمنانو ته.

تفسير: يعنې نجات د يونس عليه السلام سره مخصوص نه دی، هر هغه ايمان داره چې په همدغه شان مونږ وبولي، مونږ هغه ته هم له بليّاتو څخه نجات ورکوو، په احاديثو کې د دې دعاء ډېر فضيلت راغلی دی، او امّت د سختيو او مصيبتونو په وخت کې تل دغه دعا ډېره مجربه موندلې ده.

وَزَكَرِيَّآ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرۡنِي فَرۡدٗا وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) زکريا کله چې يې غږ وکړ رب خپل ته (داسې چې) ای ربه ځما ! مه پرېږده ما يواځې (بې اولاده)، او ته يې غوره له (ګردو) وارثانو نه.

تفسير: يعنې داسې اولاد راکړې چې وروسته له ما د قوم ديني خدمت وکړی شي، او ځما د دغو تعليماتو د خورولو د عهدې څخه ووتلی شي، لکه چې د مريم عليه السلام د سورت په تفسير کې مو ليکلي دي، کله چې زکريّا عليه السلام داسې وارث غوښته چې په: ﴿يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنۡ ءَالِ يَعۡقُوبَ﴾ (د مريم (۱) رکوع) کې مذکور دی، نو د هغه په تناسب سره يې الله تعالی هم په دغه نامه سره ياد کړ.

فَٱسۡتَجَبۡنَا لَهُۥ وَوَهَبۡنَا لَهُۥ يَحۡيَىٰ وَأَصۡلَحۡنَا لَهُۥ زَوۡجَهُۥٓۚ إِنَّهُمۡ كَانُواْ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ
وَيَدۡعُونَنَا رَغَبٗا وَرَهَبٗاۖ وَكَانُواْ لَنَا خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾

پس قبوله کړه مونږ دعاء د دغه (زکريّا) او ومو باښه دغه ته يحيی، او صالحه مو کړه ده ته ښځه د ده (د ولادت لپاره، له شنډوالي څخه وروسته)، بېشکه دغه (مذکور انبياء) وو دوی چې تلوار به يې کاوه په (کولو د نېکو عملونو او طلب) د خيراتونو، او بللو به يې مونږ له جهته د مينې (د ثواب)، او له جهته د وېرې (د عذاب)، او وو دوی خاص مونږ ته ويريدونکي متواضع.

تفسير: يعنې الله تعالی د زکريّا عليه السلام شنډه ښځه پخپل فضل او کرم سره د ولادت وړ (لايق) او قابله وګرځوله، ځينې متصوفين وايي: هر څوک چې پاک الله د خوف يا د توقع له امله ياد کړي؛ هغه اصلي محب نه دی، له دغه آيت نه د دغې مفکورې غلطي څرګندېږي، له انبياوو څخه پورته د الله تعالی محبّ څوک کېدی شي؟.

وَالَّتِيٓ أَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلۡنَٰهَا وَٱبۡنَهَآ ءَايَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾

او (ياد کړه ای محمده ! قصه د) هغې (جينۍ مريمې) چې پاک يې ساتلی وو اندام خپل (له نکاح او له سفاح څخه)، پس پو کړ مونږ په (ګرېوان د) هغې کې له روحه خپله، او ومو ګرځوله دغه (مريمه) او ځوی د دې (عيسی) دليل (د کامل قدرت خپل) لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې د بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها په نس کې چې له نکاح او سفاح او له حلالو او حرامو دواړو طريقو څخه محفوظه وه، عيسی عليه السلام يې چې په «روح الله» سره ملقّب دی؛ پيدا کړو.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُونِ ﴿٩٢﴾

په تحقيق دا ملّت (د توحيد ملّت او د اسلام دين) ستاسې ملّت يو دی (چې په دغه دين متفق دي ټول انبياء)، او زه رب ستاسې يم پس عبادت کوئ ځما (خاص نه د بل).

تفسير: يعنې الله تعالی يو دی، او ستاسې د دين اصول هم يو دي، ټول انبياء عليهم السلام هم د دين په اصولو کې داسې سره يو دي؛ چې هر هغه تعليم چې يو يې ورکوي، هغه بل هم د هغه تصديق او تاييد کوي، کوم اختلافات چې په فروعو کې د زمانې او مکان د اختلاف له کبله منځ ته راځي، هغه عين مصلحت او حکمت دی، مذموم اختلاف هغه دی چې په اصولو کې وي، نو ځکه لازمه ده چې ټول سره په ګډه د الله جل جلاله بندګي وکړو، او په کومو اصولو کې چې ټول انبياء سره متّفق دي؛ هغه ټول په يو طاقت ټينګ ونيسو.

وَتَقَطَّعُوٓاْ أَمۡرَهُم بَيۡنَهُمۡۖ

او ټوټې ټوټې کړ (دغو پخوانيو امتونو) کار (د دين) خپل په منځونو خپلو کې.

تفسير: مونږ خو د اصولو په اعتبار ټولو ته يو دين ورکړی وو، خو خلقو په کې پخپله اختلاف پيدا کړ، او هغه دين يې سره ټوټې ټوټې کړ، او پخپلو کې يې سره نفاق او شقاق پيدا کړ.

كُلٌّ إِلَيۡنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾

ټولې فرقې مونږ ته راتلونکي دي (نو جزا به ورکړو دوی ته).

تفسير: يعنې کله چې ځمونږ حضور ته راشي؛ نو ټول اختلافونه به هلته سره فيصله شي، هر يوه ته به د هغه د عملونو جزاء ورکړی شي، چې تفصيل به يې په راتلونکي آيت کې راشي.

فَمَن يَعۡمَلۡ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهِۦ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾

پس هر څوک چې عمل وکړي له نېکو (کارونو) څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو نشته بې قدري ضياع د کوښښ د ده (او زيار «محنت» يې نه ضايع کيږي)، او بېشکه مونږ دغه (کوښښ د ده) لره ليکونکي يو.

تفسیر: یعنې د هیچا محنت او زیار نه ضایع کیږي، د نېکۍ خوږه مېوه به مؤمنانو ته ورسیږي، هیڅ یوه نیکي به هم نه ضایع کیږي، هر وړوکی او لوی عمل مونږ د دوی په عملنامه کې لیکو، چې د قیامت په ورځ کې به پرانستلی شي.

وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾

او حرام (منع) دی پر (اهل د) هر هغه کلي چې هلاک کړي دي مونږ دوی لره (دا کار) چې بېشکه دوی به نه راځي بېرته (مونږ ته د جزاء یا چې راشي بېرته دنیا ته د توبې او معذرت لپاره). تر هغه پورې کله چې پرانستلي شي یأجوج او مأجوج (او دېوال یې له مخه لرې شي)، او دوی به له هرې لوړې (اوچتې) ځخه ګړندي راکوزیږي.

تفسیر: یعنې هغه کفار چې د هغو لپاره تالا کېدل او هلاک او تباهي مقدّره شوې ده؛ نو هغوی له سره له خپل کفر او عصیان ځخه لا س نه اخلي، او نه توبه وباسي، او نه د الله تعالی په طرف رجوع کوي، او نه کله هغوی بېرته دنیا ته په دې مقصود راوستل کېدی شي چې دلته د خپلو تېرو تقصیراتو تلافي وکړي؛ نو هغوی ځرنګه د خپل خلاصون او نجات توقع کولی شي، د هغوی لپاره خو یواځې یو وخت باقي دی، کله چې هغوی دویم ځلي ژوندي او د پاک الله په طرف رجوع کوي، او پر خپلو تجاوزاتو او تقصیراتو معترف کیږي، او د ندامت او پښېمانی اظهار کوي؛ مګر په هغه وخت کې به پښېماني هیڅ په کار ورنشي، دغه د قیامت وخت دی، چې د هغه له نژدې مبادیو ځخه یو د «یأجوج مأجوج» خروج دی، د عیسی علیه السلام له نزول ځخه وروسته به د «ذوالقرنین» سد ماتوي، او د یأجوج مأجوج لښکر به لوی هجوم او یرغل (حمله) راوړي، دغه خلق به د خپل کثرت او ازدحام له کبله په ټولو لوړو (اوچتو) او ژورو (ښکته) داسې خواره شي، چې ځوک هرې خوا ته سترګې اړوي؛ نو دوی به ویني، د دوی دغه بې مثاله سیلاب او هجوم به په داسې شدّت ګړندی را روان وي، چې هیڅ یو انساني قدرت به د دوی مخه نشي نیولی، او داسې به ښکاري چې د هرې یوې غونډۍ او هر یوه غره نه د دوی لښکرې راښوییږي او رارغړي، د «الکهف» د سورت په آخر کې مونږ د دې قوم په باب ځه لیکلي دي؛ هلته دې وکتلی شي.

وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٩٧﴾

او نژدې شوه وعده حقه (قیامت)، پس ناځاپه قصه دا ده چې تېغې (بوتې) به وتلې پاتې وي سترګې د هغو کسانو چې کافران شوي دي، (او وایي به) ای هلاکه ځمونږ (را حاضر شه دغه دې وخت دی !) په تحقیق وو مونږ په غفلت کې له دغې ورځې (له حقې وعدې په دنیا کې)، بلکه وو مونږ ظالمان (په خپل ځان په کفر سره).

تفسیر: یعنې کله چې د جزاء او سزا وعده رانژدې شي، په دغه وخت کې به د منکرانو سترګې د هیبت او وېرې له شدّته رډې بلېږي، تېغې او بوتې ختلې وي، او په خپل جهل او غفلت به د افسوس او حسرت نه منګولې مروړي، او وایي به: افسوس چې مونږ له داسې لویې ورځې ځخه ولې بې خبره او غافل پاتې شوي وو، چې په دغسې سختیو او مصیبتونو کې مبتلا او اخته شو، کاشکې مونږ په دنیا کې له دغه آفت ځخه د نجات ځه فکر کړی وی.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾

بېشکه تاسي او هغه (بُتان، معبودان، شيطانان) چې عبادت يې کوئ تاسي بې له الله څخه خس (خاشاک) د دوزخ يئ، تاسي (له معبودانو خپلو سره) دې دوزخ ته ننوتونکي يئ.

تفسير: يعني تاسې ټول به له دغو خپلو باطلو معبودانو سره د دوزخ خس او خاشاک شئ! لکه چې د البقرې سورت (۲۴) آيت، ۳ رکوع کې فرمايي: ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ او وروسته د دې آيت نه فرمايي: ﴿لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا﴾ که چېرې دغه بُتان او معبودان چې تاسو بې د الله تعالى څخه نيولي دي په رښتيا سره آلهه واى؛ نو جهنّم ته به نه ننوتى.

نو دا واضح او ځرګنده شوه، چې د چا څخه چې دوى د خير هيله او توقّع کوله، کله چې دوى خپل ځان نشي خلاصولى؛ نو د دوى حفاظت به څنګه وکړي.

تنبيه: له ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ څخه مراد دلته اصنام او هغه معبودان مراد دي چې هغوى خلقو ته د شرک او بدعت دعوت ورکوي، او يا د عابدانو په عبادت باندې راضي او خوښ وي، يعني که په دغو فرضي معبودانو کې د اور د دخول څخه کوم مانع نه وي؛ نو هغوى به هم له خپلو عابدانو سره يو ځاى د دوزخ خس او خاشاک کيږي، باقي «عيسى المسيح، عزير، او ملائكة الله عليهم السلام» چې دوى هم د ډېرو خلقو له پلوه معبودان درول شوي دي، نو د دغو ذواتو مقبوليت او وجاهت مانع دى چې «معاذ الله» په دغه عموم کې شامل کړى شي، له دې کبله يې تصريحًا وويل: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾.

لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾

که چېرې وى دغه (بتان، معبودان په رښتيا سره) نو نه به وو داخل شوي په دې دوزخ کې او دا ټول (بتان او بت پرستان) به په دې دوزخ کې تل پراته وي.

تفسير: يعني دغه ټول عابدان او باطل معبودان به تل ترتله په دوزخ کې پراته وي.

لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

وي به دغو (عابدانو) ته په دغه (دوزخ) کې چغې سوري، او دوى به په دې دوزخ کې نه اوري هيڅ (شى د دوزخ د شورماشور له سببه).

تفسير: يعني د هول او هيبت له شدّت او د عذاب له سخت تکليف او د خپلو چغو او کريکو له شورماشور څخه به هيڅ شى نه اوري، له ابن مسعود رضي الله تعالى عنه څخه روايت دى، چې يو داسې وخت به راشي چې يو دوزخي به د اوسپنې په يوه صندوق کې بند کړى شي، او له پاسه به پرې مېخونه ټک وهل شي، او د دوزخ په اعماقو (ژورو) کې به واچولى شي، بنايي چې په دې وخت کې دغه هيڅ نه اوريدل د دغه دوزخي حال وي، د دې آيت د نزول په اثر مشرکان سخت خفه شول، نو اعتراض يې وکړ چې: آيا عُزير او مسيح او ملائک چې ځينې يې معبودان دروي؛ هم په دوزخ لويږي؟ نو دغه مبارک آيت نازل شو:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

بېشکه هغه کسان چې ړومبى شوې ده دوى ته له (جانبه د) مونږه نېکه مرتبه (سعادت، نجات)؛ دغه کسان به له دې دوزخ څخه لرې کړى شوي وي.

تفسير: يعنې يو ځل به د صراط له پل تيرېږي، بيا به تل له دوزخ څخه لرې اوسېږي، او د تېرېدلو په وخت کې به هم د دوزخ له تکليف، الم او درد څخه بيخي خلاص وي.

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۱۰۲

نه به اوري دغه (جنتيان) غږ د (لمبو د) دوزخ، او دوی په هغو نعمتونو کې چې غواړي يې نفسونه د دوی؛ تل به وي.

تفسير: يعنې جنتيان به له دوزخ څخه دومره لرې وي، چې د دوزخ د اور ډېر يو نری غږ هم د دوی غوږو ته نه رسېږي، او په نهايت عيش او ارامۍ سره به په جنّت کې مزې کوي، او له هر راز نعمتونو څخه به دوی خوند اخلي.

لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ۱۰۳

نه به خفه (غمجن) کوي دوی (جنتيان) وېره ډېره لويه (هم لکه آخره نفخه، او يا د دوزخ خوا ته روانېدل)، او ملاقات به کوي له دوی سره پرښتې (استقبالاً، او وايي به) دا ورځ د (ثواب) ستاسې ده، هغه چې وئ تاسې چې وعده درسره کړی شوې وه (په دنيا کې).

تفسير: يعنې په هغه ورځ چې ټول مخلوق په سخته وېره او هيبت کې وي؛ الله تعالی به ټول جنتيان له غم او خفګان څخه محفوظ وساتي، يعنې له قبرونو څخه د نېکانو د راپاڅېدلو يا جنّت ته د ننوتلو په وخت کې به پرښتې د هغوی استقبال کوي، او ورته به وايي: د هغه دائمي مسرّت او راحت وعده چې له تاسې سره کړی شوې وه؛ نن د هغې د پوره کېدلو وخت راغلی دی.

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا
فَاعِلِينَ ۱۰۴

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راونغاړو اسمان لکه نغښتل د سند، طومار لپاره د ليکل شويو کاغذونو، لکه چې ابتداء کړې وو مونږ اول پيدايښت؛ بيا اعاده کوو يې، وعده ده په مونږ، بېشکه مونږ يو کوونکي (د هغه موعود کار).

تفسير: ځينو مفسّرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: او ياده کړه هغه ورځ چې راونغاړو مونږ له بېخه دا اسمان لکه نغښتل د صحيفې لپاره د حفظ د هغو مکتوباتو چې په دې کې دي، لکه چې شروع کړې وه مونږ د اول پيدا کولو د دې عالم له عدم محض څخه چې ډېر آسان وو؛ اعاده به يې کړو بيا، او دا مړي به ټول ژوندي کړو، دا وعده کړې ده مونږ وعده لازمه په خپل ځان، نو بېشکه مونږ کوونکي يو د هغه کار چې وعده مو کړې ده، يعنې کله چې قيامت راشي؛ نو اسمانونه به داسې ونغاړل شي لکه چې د اسنادو او وثائقو ليکلي شوي کاغذونه سره نغښتلي کيږي.

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ۱۰۵

او خامخا په تحقيق ليکلي دي مونږ په زبور کې وروسته له نصيحت څخه دا خبره چې بېشکه دغه ځمکه مالکان کيږي به يې (بالآخر هغه) بندګان ځما چې نېکان دي (او په ميراث به يې وړي).

تفسير: يعنې له کاملو وفادارو بندګانو سره الله تعالی وعده کړې ده، چې د هغوی په برخه کې د دنيا او آخرت بری او کاميابي ده، او دوی د دې دنيا او د جنت د ځمکې وارثان ګرځول کيږي، لکه چې د «الأعراف سورت په (۱۵)

رکوع» کې يې ويلي دي: ﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ او د «المؤمن سورت په (۶) رکوع» کې راغلي دي: ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾ او د «النور سورت په (۷) رکوع» کې يې ويلي دي: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ﴾ الآية.

دا داسې حتمي او قطعي وعده ده چې الله تعالی د هغې خبر په خپلو شرعيه او قدريه وو کتابونو کې ورکړې ده (په لوح محفوظ) او (أم الکتاب) کې يې هم دغه وعده درج کړې ده، او د انبياوو عليهم السلام په ژبو يې پرله پسې مکرّرًا د هغه اعلان کړی دی، د داود عليه السلام په کتاب (زبور په ۳۷ او ۲۹) کې راغلي دي چې: «صادقان به د ځمکې وارثان وي»، لکه چې د دې محمدي امّت کامل وفادار او صادق بندګان تر يوې اوږدې مودې پورې د ځمکې وارثان وو، دغو صالحانو، صادقانو په شرق او غرب کې اسماني سلطنت جاري او قائم کړ، هر چېرې يې د عدل او انصاف بيرغونه ودرول، د حق دين غږ يې په ټوله دنيا کې پورته کړ، او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم دغه وړاندوينه (پېشګويي) د دوی په لاسونو پوره شوه: «إن الله تعالی زوی الأرض فرأيت مشارقها ومغاربها، وإن أمتي سيبلغ ملکها ما زوی لي منها».

﴿إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ﴾ ۱۰۶

بېشکه په دې (تېر بيان کې) خامخا (سبب د) وصول د مطلب دی لپاره د قوم عبادت کوونکو.

تفسير: يعنې د دې قسم بشارتونو له اورېدلو څخه د يو الله جل جلاله عبادت کوونکي خپل مطلب ته رسيږي، يا دغه لوی قرآن چې پر داسې عظيمو بشارتونو او هدايتونو مشتمل دی، د عبادت کوونکو لپاره پوره ګټه او پوره کاميابي ده، يا په تحقيق سره په دې قرآن کې خامخا کفايت دی په دخول د جنت کې لپاره د هغه قوم چې عمل کوونکي دي په دې سره.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ ۱۰۷

او نه يې لېږلی مونږ ته (ای محمده !) مګر رحمت لپاره د (ټولو) عالميانو.

تفسير: يعنې ته خو د ټول جهان لپاره د رحمت په حيث مبعوث شوی يې، که کوم بدبخت پخپله له دې عمومي رحمت څخه ګټه نه اخلي؛ نو دا خو د هغه خپل قصور دی، د لمر د رڼا او تودوخې فيض هر طرف ته رسيږي، خو که کوم سړی پخپل ځان د رڼا ټول ورونه، کړکۍ او سوري بند کړي؛ نو دا به د ده خپله ناپوهي او لېونتوب وي.

﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ۱۰۸

ووايه (ای محمده ! کفّارو ته) بېشکه خبره همدا ده چې، وحي کولی شي ماته داسې: بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود (الله تعالی) يو دی، آيا پس يئ تاسې اسلام راوړونکي؟ (الله ته غاړه اېښودونکي بلکه مسلمانان شئ !).

تفسير: دا د رسالت سره د توحيد بيان شو، يعنې له هغه لوی رحمت سره چې ته راغلی يې؛ د هغه لب لباب کامل توحيد دی، او دا داسې صاف او واضح مضمون دی چې د هغه په قبول کې انسان ته نه ښايي چې لږ شان هم وړاندې او وروسته شي، پس آيا تاسې دغه حکم منئ، او د حق په مقابل کې د غاړې ايښوولو لپاره تيار يئ؟ که تيار يئ؛ فبها ونعمت، که نه ما خپل تبليغ وکړ، خپله غاړه مې خلاصه کړه، تاسې پخپله خپل انجام او خاتمې ته فکر وکړئ !.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ ؕ وَاِنْ اَدْرِيْۤ اَقَرِيْبٌ اَمْ بَعِيْدٌ مَّا تُوْعَدُوْنَ ۝١٠٩

پس که وګرځېدل دوی (له ایمان څخه)؛ نو ووایه (ای محمده !) چې خبروم زه تاسې (په هغه شي چې زه پرې مامور یم) په برابرۍ سره، او نه پوهېږم زه چې آیا نژدې دی که لرې دی هغه څه چې تاسې سره یې وعده شوې ده (چې دنیوي عذاب یا اخروي عقاب دی).

تفسیر: که د حجّت د دومره اتمام نه وروسته هم تاسې حق نه منئ، او د توحید په طرف نه راځئ؛ نو ما تاسې ته خبر درکړی دی، چې اوس زه له تاسې څخه بېزار یم، تاسې له مانه بېل او زه له تاسې څخه بېل یم، ستاسې عمل له تاسې سره مل، او څما عمل له ما سره مل دی، او هر یو به د خپل خپل عمل نتیجه وګوري.

ځینو مفسّرینو د دې آیت داسې ترجمه کړې ده: پس ووایه دوی ته چې: خبر مې کړئ په دې، په داسې حال کې چې برابر یو سره زه او تاسې په دې پوهه کې، چې مې نه دی پټ کړی هیڅ شی له تاسې نه، یا غږ مې دربانديې وکړ د جنګ چې ورته تیار شئ !.

اِنَّهٗ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُوْنَ ۝١١٠

بېشکه چې دغه (الله) ته معلوم دي ښکاره له خبرو، او معلوم دي (الله ته) هغه چې پټوئ یې تاسې (له حسد کینې او نورو هم).

تفسیر: یعنې یواځې الله تعالی په هره یوه پټه او ښکاره خبره پوهیږي، او په دې هم پوهیږي چې په کومه ګناه څه سزا او په کوم وخت کې ورکړی شي.

وَاِنْ اَدْرِيْ لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ۝١١١

او نه پوهېږم زه ښایي چې دغه تأخیر د عذاب ازموینه وي تاسې لره، او نفع وي تر یوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسیر: یعنې د عذاب په تأخیر کې امکان لري چې ستاسې امتحان او ازموینه وي، چې ګوندې په دې موده کې څه فکر او تأمل وکړئ، او له خپلو بدو کارونو او شرارتونو څخه لاس واخلئ، یا تش مهلت مقصد وي، چې تر یوې مودې پورې په دنیوي عیش او عشرت کې مشغول اوسئ، او د خپل شقاوت پیمانه مو ښه ډکه کړئ.

قٰلَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ ؕ

وویل (رسول): ای ربه څما ! حکم وکړه په منځ څمونږ کې په حقه سره.

تفسیر: یعنې لکه څنګه چې د هرې معاملې فیصله له انصاف سره سم ستا شان دی؛ نو له هغې سره سم څما او څما د قوم په منځ کې ژر تر ژره فیصله وکړه.

وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ۝١١٢ ع

او رب څمونږ ډېر مهربان دی، مرسته ترې غوښتل شوې ده په هغو خبرو چې بیانوئ یې تاسې (او وایئ چې ولې نه معذّب کیږو او نور؟).

تفسير: يعنې يواځې له هغه ځنې مونږ خپله فيصله غواړو، او د كفّارو د خرافاتو په مقابل كې له ده څخه مرسته غواړو، او په همدې شان دعاګانې نورو انبياوو عليهم السلام هم كولې، لكه چې د (٩ جزء د الأعراف سورت په (٨٩) آيت (١١) ركوع) كې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ﴾ ځكه چې دوى په خپل حقّانيت او صداقت او د الله تعالى په عدل او انصاف باندې پوره باور او اعتماد درلود.

تمّت سورة الأنبياء ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الحَجّ

«د (الحج) سورت مدني دی، پرته له (۵۲ نه تر ۵۴) آیتونو پورې چې د مکې او مدینې په منځ کې نازل شوي دي، (۷۸) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۲) او په نزول کې (۱۰۳) سورت دی، د النّور له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمْۚ إِنَّ زَلْزَلَةَ ٱلسَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٞ ١ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ
مُرْضِعَةٍ عَمَّآ أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم
بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٞ ٢

ای خلقو ! ځان وساتئ (وویرېږئ) تاسې له (عذابه د) رب خپل، بېشکه چې زلزله د قیامت (یو) شی دی ډېر لوی. په هغه ورځ چې ووینئ تاسې هغه چې غافله به شي هره تی ورکوونکې (د دې ورځې له هیبت څخه) له هغه وړوکي چې تی ور کوي هغه ته، او وبه غورځوي هر مېرمن حامله (امیدواره) حمل (بچی) خپل، او وبه وینې خلق بې هوشه (له ډېر هیبت نه) حال دا چې نه به وي په واقع سره دوی بې هوشه، ولیکن عذاب د الله دی ډېر سخت (نو د قیامت د ورځې له وېرې نه به بې هوشه وي).

تفسیر: د قیامت عظیم الشأنې زلزلې دوه دي: یوه عین د قیامت د قیام په وخت کې یا له دویمې نفخې څخه وروسته، بله د قیامت د قیام څخه څه وړانـدې چې د مغرب له خوا د لمر له ختلو څخه پخوا واقع کیږي، او د قیامت له علاماتو څخه ده، که دلته ترې دویمه زلزله مراده وي؛ نو آیت به په خپله ظاهري معنی پاتې شي، او که اوله مراده شي؛ نو دواړه احتماله په کې شته:

لومړی دا چې حقیقتاً زلزله وشي، او تی ورکوونکې (لنګې) یا بلاربې ښځې په خپل هم هغه هیئت محشورې شي، یا به له زلزلې څخه د هغه ځای احوال او شدائد مراد وي، او ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ﴾ الآیة ـ دې په تمثیل حمل کړی شي، یعنې دومره سختې، هیبت او وېره به وي، که شودې ورکوونکې (لنګې) ښځې موجودې وي؛ نو له ډېرې وېرې او هیبت نه به خپل تی رودونکي ماشومان هېر کړي، یا به د بلاربو ښځو بچیان ولوېږي، په دغه وخت کې به خلق دومره بې سده او مدهوشه وي؛ چې لیدونکي به ورباندې داسې ګمان کوي، چې د شرابو په نشو سره بې سده او مخمور دي، حال دا چې په هغه ځای کې به نشه چېرې وي، د الله تعالی د عذاب تصوّر او د اهوالو او شدائدو سختې به هوش، حواس او سد له مینځه یوسي.

تنبیه: که دغه وېره ټولو ته عامه وي؛ نو په ﴿لَا يَحْزُنُهُمُ ٱلْفَزَعُ ٱلْأَكْبَرُ﴾ (چې د نیکانو په هکله وايي: چې نه به غمجن کوي دوی لویه وېره دقیامت)، کې به نفي د اکثرو احوالو په اعتبار او دلته به اثبات د لږو ساعتونو په اعتبار واخیستل شي، او که دا آیت د اکثرو په حق کې وي، او ټولو ته شامل نه وي؛ نو بیا له سره هیڅ اشکال نشته.

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٖ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٖ مَّرِيدٖ ٣

او ځینې له خلقو څخه هغه دي چې جګړه کوي په (حق او خبرو د) الله کې بې له پوهې (له خپلې ناپوهۍ) او متابعت کوي د هر شیطان سرکښ.

تفسير: يعنې دا خلق په هغو خبرو کې چې الله تعالى يې خبر راکوي؛ ولې جګړې کوي؟ او کاره بحثونه په کې کوي؟ او خپله جهله او بې خبرئ عجيبې احمقانه شبهې خوروي، لکه چې په قيامت، بعث بعد الموت، جزاء، سزا او نورو د دوی لوی اعتراض دا دی: کله چې انسان ومري، او بيخي وروست شي، او هډوکي يې ذرې ذرې شي؛ نو عقل ته به څنګه پر بوځي چې دی به بيا ژوندی شي، او خپل هم هغه ړومبني اصلي حالت ته به بېرته وګرځي؟.

﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَٰنٍ مَّرِيدٍ﴾ يعنې هر جنّي او انسي شيطان چې دی خپل ځان ته راوبولي؛ سمدلاسه هغه پسې روانيږي، ګواکې دی د ګمراه کېدلو داسې کامل استعداد لري، چې هر يو شيطان يې راوبولي؛ دی ورته لبيک وايي.

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُۥ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُۥ يُضِلُّهُۥ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٤﴾

ليکل شوي دي په (حق او قسمت د) دغه (شيطان په ازل کې) چې بېشکه شان دا دی چې: هر څوک چې دوستي او متابعت وکړي د شيطان؛ پس بېشکه (دا شيطان) ګمراه کوي دغه (تابع خپل)، او لاره ښيي ده ته (بيايي يې) عذاب د دوزخ ته.

تفسير: يعنې د «مريد» په متعلّق دا خبره غوټه او فيصله شوې ده، څوک چې د ده ملګرتيا او متابعت کوي؛ نو شيطان خپل دغه ملګری او تابع هم له خپل ځان سره ډوبوي، او داسې يې ګمراه کوي، چې بې له دوزخ له غورځولو يې نه پرېږدي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّنَ ٱلْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِى ٱلْأَرْحَامِ مَا نَشَآءُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوٓا۟ أَشُدَّكُمْ ۖ وَمِنكُم مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰٓ أَرْذَلِ ٱلْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۚ وَتَرَى ٱلْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَآ أَنزَلْنَا عَلَيْهَا ٱلْمَآءَ ٱهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنۢبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

ای خلقو! که يئ تاسې په شک کې له بعث څخه (چې خلق به بيا ژوندي پورته کيږي، اول خپل حال ته وګورئ!) پس بېشکه چې مونږ پيدا کړي دي مونږ (نبکه د) تاسې له خاورې، بيا (مو پيدا کړه اولاده د آدم) له يوه څاڅکي (مني) څخه، بيا له (يوې ټوټې) کلکې پرنډې وينې، بيا له يوه پوټې غوښې تام الخلقة (چې پوره شکل يې پيدا کړی شوی وي)، او ناقص الخلقة (چې پوره شکل يې پيدا کړی شوی نه وي)، لپاره د دې چې بيان کړو مونږ تاسې ته (خپل کامل حکمت او قدرت)، او ثابت پرېږدو مونږ په ارحامو کې هغه شی چې اراده وکړو (د هغه د اثبات) تر نېټې معلومې پورې (چې د زېږېدلو وخت دی)، بيا راوباسو مونږ تاسې (له ګېډو د ميندو ستاسې، حال دا چې) طفل (وئ)، بيا (پالو تاسې) تر هغه پورې چې ورسېږئ تاسې کمال او قوّت خپل ته (جسمًا او عقلاً)، او ځيني له تاسې څخه هغه دي چې وفات کولی شي (له رشد او قوت څخه وروسته يا پخوا)، او ځيني له تاسې څخه هغه دي چې رد کولی شي (يعنې ژوندې وي) تر ناکاره عمره پورې، لپاره د دې چې نه پوهيږي وروسته له پوهې په هيڅ شي (د خپلو ټولو اقوالو د بېکاره کېدلو له کبله)، او وينې به ته ځمکه وچه شاړه، نو هر کله چې نازلې کړو مونږ په دغې (وچې مړې شاړې ځمکې داسمان له خوا) اوبه؛ نو وخوځيږي او ډډه شي او زرغونه کړي له هر قسم نباتاتو څخه ښايسته تاند، تنکی تبغ (د وښو په شنه کېدلو) سره.

تفسير: يعني که کفّار او د بعث بعد الموت منکرين په دغه شك او شبهه کې لويدلي وي، چې له ذرې ذرې کېدلو څخه وروسته به بيا څرنګه ژوندي راپورته شي؟ نو خپل ړومبني پيدايښت ته دې غور او فکر وکړي، چې په ابتداء کې څرنګه پيدا شوی دی؟ يعني اول ستاسې پلار آدم عليه السلام مې له خاورې څخه پيدا کړ، بيا مو تاسې د منې له څاڅکي څخه پيدا کړئ ! يا دا مطلب چې له خاورې څخه مې خواړه پيدا کړل چې هغه څو منازل او مدارج تېروي، بيا نطفه کېږي، بيا هم د نطفې د څو منازلو او مدارجو له تېرولو څخه وروسته ستاسې تشکيل او تخليق مېنځ ته راځي، له نطفې څخه پرنډه وينه او له وينې څخه د غوښې ټوټه جوړيږي، او بيا د غوښې په دغې ټوټې باندې داسې وخت راځي، چې د بني آدمو پوره شکل، نقشه لاسونه، پښې، سترګې، پوزه او نور اندامونه جوړيږي، او يو وخت داسې وي، چې تر دغه وخته پورې هيڅ شی په کې نه وي جوړ شوي، يا يې دا مطلب چې د ځينو پيدايښت مکمل کېږي، او د ځينو هم هغسې ناقص پاتې کېږي، او په هم هغه ناقص صورت لوييږي، يا داسې دې وويل شي چې ځينې بې عيبه او ځينې عيبجن کېږي.

﴿لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ دپاره ددې چې بيان کړو مونږ تاسې ته چې پخپله ستاسې اصل څه وو؟ او د څو ورځو د تېرېدلو څخه وروسته څرنګه په انساني صورت سره جوړ او مکمّل جوړ شوئ، که په دې وپوهېدئ؛ نو د نورو حقايقو انکشاف هم کېدی شي، او د بعث بعد الموت په امکان باندې هم پوهېدلی شئ.

﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ﴾ الآية - او ثابت بريږدو مونږ په أرحامو کې هغه شې چې اراده وکړو دهغه د ثابت پاتې کيدو، يعني څومره موده چې د هرچا لپاره د مور په رحم کې اوسېدل او تقرّر لازم وي؛ هغومره يې هلته ساتو، لږ تر لږه (۶) مياشتې او زيات له زياته دوه کاله يا څلور کاله على اختلاف الأقوال.

﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾ الآية - بيا راوباسو تاسې له ګېډو د ميندو په داسې حال کې چې ماشوم وئ، يعني لکه څرنګه چې مو په ګېډه کې ډېر زيات مدارج طي کړي دي، همداسې د زېږېدلو څخه وروسته به هم په تدريج سره ډېر مدارج طی کوئ: يوه د طفوليت زمانه ده چې انسان په کې بالکل کمزوری او ناتوان وي، او د ده ټولې قواوې مخفي او پټې وي، بيا داسې يو وخت پرې راځي چې ټولې پټې قواوې يې ظاهريږي، د جسماني حيثيته هر شی د خپلې ځوانی کمال ته رسيږي، بيا خو ځينې په ځلميتوب کې مړ او ځينې خو هغه عمر ته رسيږي، چې په هغه کې انساني قواوې، حواس او اعضاء له زور او قوّت څخه لويږي، او له پوهې او عقل او د کار کولو له قدرت څخه وروسته له کاره لويږي، او بيخي بيکاره او خراب ګرځي، ياد شوي شيان يې له ياده وځي، او له زده کړو شيانو څخه هم په هيڅ شي نه پوهيږي او ترې هيريږي (ګواکې بېرته وړوکتوب ته ګرځي).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِي الْقُبُورِ ۝

دغه (راز راز پيدا کول او ژوندي کول) په سبب د دې دي چې بېشکه الله هم دی دی حق (ثابت موجود دائم په رښتيا مستحق د عبادت)، او بېشکه دی ژوندي کوي مړي، او بېشکه الله په هر شي ښه قادر دی. او بېشکه چې قيامت راتلونکی دی، چې نشته هيڅ شك په (راتلو) د دغه (قيامت) کې، او بېشکه چې الله بيا ژوندي راپاځوي هر هغه چې په قبرونو کې دي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: د انسان له پيدايښت او د کښت (فصل) د مثالونو څخه چې پورته ذکر شول، څو خبرې ثابتيږي:

(۱): دا چې يقيناً او په تحقيق الله تعالی موجود دی، که نه داسې منظم، محکم او حکيمانه صنائع به له کومه څرګند شوي وی، او د چا له لاسه به دغسې چارې انجام شوي وی؟.

(٢): دا چې الله تعالی مړو او بې ساه شیانو ته ژوند ورکوي، او ساه په کې اچوي، لکه چې له یو موتي خاورې يا له یو څاڅکي اوبو څخه انسان جوړول او په مړه وچه ويجاړه ځمکه کې نباتي روح اچول په دې شاهد دي، چې پاک الله ته بیا پیدا کول هیڅ مشکل کار نه دی.

(٣): دا چې الله تعالی پر هر شي باندې قادر دی، او که هر شی د ده تر قدرت لاندې نه وی؛ نو له سره به يې داسې کارونه نشو کولی.

(٤): قیامت ضرور واقع کېدونکی دی، او له دې ژوند څخه وروسته خامخا بل ژوند راتلونکی دی، ځکه چې دومره لوی لوی انتظامونه هم داسې لغو، او بېکاره نشي پاتې کېدی.

د دې خبرې تقاضا دا ده چې کوم بل ژوندون دې خامخا موجود وي، چې هلته سعید او شقي، مجرم او وفادار او نور په صاف ډول سره بېل او جدا شي، او هر یو هم هغه مقام ته ورساو ه شي؛ چې د هغه ځای د رسېدلو لپاره پیدا شوی، او د هغه قوّت او استعداد په خپل وجود کې لري.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ
عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا
قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿١٠﴾

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق یا قدر یا کلام د) الله کې بې له پوهې، او بې دلیله، اوبې د لارې سمې، او بې له کتابه روښانه. په داسې حال کې چې اړوي څنګ خپل (له ایمانه په تکبر او اعراض سره او جګړې کوي) چې ګمراه کړي خلق له لارې د الله، شته ده لره په دنیا کې رسوایي او وبه څکوو مونږ ده لره په ورځ د قیامت کې عذاب سوځوونکی. (او وبه وایو ده ته) دا عذاب او رسوایي په سبب د هغو عملونو دي چې پخوا لیږلي دي دواړو لاسونو ستا (یعنې تا)، او (بل په سبب د دې دي چې) بېشکه الله نه دی (هیڅ قدر) ظلم کوونکی پر بندګانو (خپلو چې بې ګناه څوک په عذاب کړي).

تفسیر: یعنې د داسې واضحو دلائلو او شواهدو له اورېدلو څخه وروسته بیا هم کاږه تلونکي، ضد کوونکي او معاند خلق د الله تعالی په خبرو کې همداسې چټي (بېکاره) او بې سنده جګړې کوي، حال دا چې له دوی سره نه کوم ضروري علم، نه عقلي دلیل او نه سمعي سند وي، بلکه تش په اوهامو او ګومانونو پسې روان وي، نو هر هغه څوک چې بې له حجّت او دلیله تش د عناد لامله د الله تعالی په خبرو کې جګړې کوي، او غرض يې دا وي چې نور خلق د ایمان او یقین له لارې څخه وګرځوي؛ نو الله تعالی به هغه په دنیا کې خوار او ذلیل کړي، او د آخرت عذاب او رسوايي خو بېله ورته تیاره ده.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُ ۨ اطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةُ ۨ انْقَلَبَ عَلٰى
وَجْهِهٖ ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿١١﴾

او ځینې له خلقو هغه څوک دي چې عبادت کوي د الله په څنګ باندې (یا شک او شبهه چې په دین کې يې پیدا کوي، او حق يې نه ګڼي) پس که ورسیږي ده ته کوم خیر (په سبب د دین سره لکه صحت اوغنی؛) نو قائم پاتې شي په دغه (عبادت او دین)، او که ورسیږي ورته کوم مصیبت؛ نو بېرته وګرځي په مخ خپل (کفر ته نو) زیانکار شو په دنیا کې (چې خپل مراد ته ونه رسېد)، او

(زیانکار شو په) آخرت کې، (چې عمل يې باطل او په اور کې داخل شو)، دغه (د دواړو جهانو زيان) همدغه زيان دی ښکاره.

يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيدُ ﴿۱۲﴾

رابلي دی (عبادت کوي مشرک) غير له الله د هغه څه چې نه ضرر رسولی شي ورته (که يې عبادت ونه کړي)، او د هغه څه چې نه نفع رسولی شي ورته (که يې عبادت وکړي)، دغه (عبادت د ما سوی الله) همدغه ګمراهي ده ډېره لويه لرې (له حقه له مقصده).

يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهٗٓ اَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهٖ ۚ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ﴿۱۳﴾

بولي دوی (عبادت کوي مشرکان) د هغه (معبود) چې ضرر د هغه (عابد ته يې) ډېر نژدې دی له ګټې د هغه (معبود دغه عابد ته، چې د شفاعت هيله ده)، خامخا بد دوست دی (دا باطل معبود) او خامخا بد ملګری دی.

تفسير: يعنې که د بُت پرستانو له زعم سره موافق له بُتانو څخه د ګټې هيله لرئ؛ دغه هيله بې فائدې او موهوم شی دی، ليکن د دوی له عبادت څخه نقصان او ضرر رسېدل قطعي او يقيني دي، نو ځکه د دوی د فائدې خبره به وروسته له دې نه ليدل کيږي، نقصان خو اوس سمدلاسه وررسېد.

﴿لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ﴾ يعنې کله چې په قيامت کې د بُت پرستی نتائج ور د مخه شي؛ نو بت پرستان به همداسې وايي: ﴿لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ﴾.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿۱۴﴾

بېشکه چې الله ننه باسي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو ويالې، بېشکه چې الله کوي هر هغه چې اراده يې وکړي (چې ځينې يې د مطيعانو کرامت او د عاصيانو اهانت دی).

تفسير: يعنې پاک الله د هر هغه چا په نسبت چې مشيت او اراده وکړي؛ سزا ورکوي، او هر هغه ته چې اراده او مشيت يې وي؛ انعام ورکوي، هيڅوک د دې خبرې توان نه لري چې د ده لاس ونيسي.

مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿۱۵﴾

هر څوک چې (داسې) وي چې ګومان کوي د دې چې له سره به مرسته (مدد) ونه کړي له دغه (محمد) سره الله په دنيا کې او په آخرت کې؛ نو ودې غځوي يو پړی اسمان ته (يا چت ته او ځان دې پرې ځوړند کړي)، بيا دې پرې کړي (دغه پړی چې ولويږي او مړ شي، يا دې ځان غرغره کړي) بيا دې وګوري چې آيا بيا زائلولی شي هيله، تدبير د هغه (سړي) هغه شي لره چې دی يې په قهر کړی دی (چې د الله له خوا د محمّد نصرت دی).

تفسیر: الله تعالی د خپل رسول سره د دنیوي او اخروي فتحې او نصرت کومې وعدې چې کړې دي؛ هغه خامخا پوره کېدونکې دي، که کافران او حاسدان ډېر په قهر او خفه شي، او د ربّاني نصرت د مخنيوي او انسداد لپاره ډېر تدابير هم ونيسي؛ ليکن د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د نصرت او بري او کاميابۍ مخه په هيڅ ډول سره نشي نيولی، او هغه به خامخا ترسره کيږي، که دغه کفّار او حاسدين د محمد صلی الله علیه وسلم په دغه نصرت ډېر زيات خفه او غمجن دي، او په دې باندې پوهيږي چې مونږ په خپلو کوښښونو او زيار (محنت) ويستلو سره د الله تعالی د ارادې او مشيت لاره بندولی شو؛ نو دوی دې خپل کوښښ په دې لاره کې ولګوي، تر دې پورې چې د پړي يو سر دې د چت په لاړو کې ښه جګ وتړي، او بل سر دې د تېزندۍ په شان په خپله غاړه کې واچوي، او په خپل لاس دې خپل ځان غرغره کړي، او په دې صورت دې له ډېر قهر او خفګان څخه خپل ځان مړ او خلاص کړي، يا که يې له لاسه پوره وي؛ نو يو پړی دې له آسمان څخه ځوړند کړي، او په هغې دې اسمان ته وخيژي، او له هغه ځايه دې اسماني نصرت قطع کړي، نو بيا دې د راښکته کېدو نه وروسته وګوري چې په دغو تدبيرونو سره دغه ربّاني معاونت او اسماني نصرت منقطع کيږي؟ چې په هغه دوی دومره په قهر دي.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يُّرِيْدُ ﴿۱۶﴾

او په شان (د دغو منزّلو آيتونو) نازل کړي ليږلي دي مونږ آيتونه ښکاره، او بېشکه چې الله سمه صافه لاره ښيي هر هغه چا ته چې اراده وکړي (د هغه د هدايت).

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـِٕيْنَ وَالنَّصٰرٰى وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۖ اِنَّ اللّٰهَ
يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿۱۷﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او هغه کسان چې يهوديان دي، او (هغه کسان چې) صابيان دي، او (هغه کسان چې) نصرانيان دي، او (هغه کسان چې) مجوسيان دي، او هغه کسان چې شريک يې پيدا کړی دی له الله سره؛ بېشکه چې الله به فيصله وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې، بېشکه چې الله په هر شي باندې ښه شاهد دی.

تفسیر: مجوس د اور عبادت کوي، او په دوه معبودانو عقيده لري، يو د خير معبود چې دوی ورته (يزدان) وايي، دوهم د شر معبود چې هغه (اهرمن) بولي، او د کوم نبي نوم هم يادوي، دا معلومه نه ده چې دوی له هدايت څخه وروسته په ضلالت مبتلا شوي دي، يا له ابتداء څخه په غلطه لار روان دي.

د دغو ګردو مذاهبو او فرقو د منازعي عملي او قاطع فيصله به د الله تعالی له درباره د قيامت په ورځ کې کيږي، او هر يو به سره جدا کوي، او خپلو خپلو ټاکلو (مقرر شويو) ځايونو ته به يې رسوي، په دې باندې يواځې پاک الله عالم دی چې کوم يو د کوم مقام او د کومې سزا مستحق دی؟.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ وَالْجِبَالُ
وَالشَّجَرُ وَالدَّوَاۗبُّ وَكَثِيْرٌ مِّنَ النَّاسِ ۭ وَكَثِيْرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۭ وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ
مُّكْرِمٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاۗءُ ﴿۱۸﴾ السجدة

آيا نه وينې، نه پوهيږې ته؟ چې بېشکه الله چې دی سجدې بردي (عبادت کوي) ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علويّاتو)، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو)، او لمر او

سپوږمی او ستوري او غرونه او ونې او ځلوربول او ډېر له خلقو (چې مؤمنان دي) په عبادت سره، او ډېر دي (له کفارو) چې ثابت شوی دی پرې عذاب (چې سجده نه ږدي الله ته)، او هر څوک چې سپک یې کړي الله؛ پس نشته ده ته هیڅوک عزت ورکوونکی، بېشکه چې الله کوي هر هغه کار چې اراده یې وکړي (له اکرام او اهانت څخه).

هٰذٰنِ خَصۡمٰنِ اخۡتَصَمُوۡا فِیۡ رَبِّهِمۡ ۫

دا دواړه (ډلې مؤمنان او کافران) مدّعیان دي چې جګړه یې وکړه په (ذات، صفات او دین د) رب خپل کې.

تفسیر: یعني پخوا له دې نه چې په ﴿اِنَّ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا وَالَّذِیۡنَ هَادُوۡا وَالصّٰبِـِٕیۡنَ﴾ الآیة ـ کې چې د هغو ذکر وشو؛ هغو ته د حق او باطل له حیثه دوه ډلې ویلی شو: یوه د مؤمنانو ډله چې د خپل رب ټول اوامر مني، او د ده د احکامو په مقابل کې سر په سجده ږدي، دویمه د کفّارو ډله چې په هغو کې یهودان، نصرانیان، مجوسیان، مشرکین، صابئین او نور ټول شامل دي، چې د الله رباني هدایت نه قبلوي، او د الله د اطاعت لپاره سر په سجده نه ږدي، دغه دواړه ډلې په دغو مباحثو او مناظرو کې، د جهاد او قتال په مواقعو کې هم یو د بل په مقابل کې ټینګ ولاړ وي.

فَالَّذِیۡنَ کَفَرُوۡا قُطِّعَتۡ لَهُمۡ ثِیَابٌ مِّنۡ نَّارٍ ؕ

پس هغه کسان چې کافران شوي دي؛ څکختې (جوړولی) شي دوی لپاره جامې له اوره.

تفسیر: یعني لکه څنګه چې کالي (جامې) د انسان بدن پټوي؛ د جهنم اور به هم دغه راز دوی احاطه کوي، او ترې به چاپېرېږي، یا به د کوم داسې شي کالي ورواغوستل شي، چې د اور ګرمي به پرې ډېر ژر اثر کوي، او ډېر زیات به سور کېږي.

یُصَبُّ مِنۡ فَوۡقِ رُءُوۡسِهِمُ الۡحَمِیۡمُ ﴿۱۹﴾ یُصۡهَرُ بِهٖ مَا فِیۡ بُطُوۡنِهِمۡ وَالۡجُلُوۡدُ ﴿۲۰﴾ وَلَهُمۡ مَّقَامِعُ مِنۡ حَدِیۡدٍ ﴿۲۱﴾

اچولی به شي (په شدّت سره) له پاسه د سرونو ددوی اوبه سرې یشبدلې. چې خوړین به شي په دغو اوبو سره هغه (کولمې) چې په ګېډو د دوی کې دي او پوستکي (د دوی هم). او وي به د دوی لپاره څټکونه (ګرزونه) له اوسپنې (چې د دوی سرونه به پرې ټکولی او وهلی شي).

تفسیر: یعني د دوزخیانو ککرې به په څټکونو ګرزونو سره میده کېږي، او یشبدلې اوبه به له پاسه پرې اچولی کېږي، چې د ماغزو له لارې به د دوی ګېډې ته ورځي، او له هغه څخه به د دوی ټولې کولمې ټوټې ټوټې د دوی له مقعدو څخه لاندې تویېږي، او د دوی د بدن خارجي سطح به هم د دې اوبو له رسېدلو څخه بیخي شړېږي، او د ورستې وینې غوښې په شان به ترې لوېږي، بیا به خپل اصلي حالت ته بېرته ورګرځي، او پرله پسې به همدغه عمل تکرارېږي: ﴿کُلَّمَا نَضِجَتۡ جُلُوۡدُهُمۡ بَدَّلۡنٰهُمۡ جُلُوۡدًا غَیۡرَهَا لِیَذُوۡقُوا الۡعَذَابَ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۵۶) آیت (۸) رکوع)، اللهم أعذنا من غضبك وعذابك !.

کُلَّمَاۤ اَرَادُوۡۤا اَنۡ یَّخۡرُجُوۡا مِنۡهَا مِنۡ غَمٍّ اُعِیۡدُوۡا فِیۡهَا ٭ وَذُوۡقُوۡا عَذَابَ الۡحَرِیۡقِ ﴿۲۲﴾

هر کله چې اراده وکړي (دوزخیان) د دې چې ووځي له دغه (دوزخ څخه) له غمه؛ نو بېرته ګرځولی شي دوی په دغه (اور) کې او (وبه ویلی شي دوی ته) وڅکئ تاسې عذاب (د اور ډېر) سوځوونکی.

تفسیر: یعني کله چې کافران په دوزخ کې ډېر غم او تکلیف وویني؛ نو وبه غواړي چې له دې ځای نه ووځي او چېرې وتښتي، خو د اور لمبې به دوی له ځان سره پورته کړي، بیا به یې پرښتې د اوسپنو په ګرزونو سره وهي، او لاندې به یې غورځوي، او داسې به ورته ویل کیږي: «د اور د دغه دائمي عذاب خوند وڅکئ !»، چې له سره به ترې بېرته نشئ وتلی «العیاذ بالله».

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا

بېشکه چې الله ننه باسي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه په داسې) جنتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو ویالې، ګانه به واچول شي (جنتیانو ته) په دغه (جنت) کې له باهوګانو (وښیو) له سرو زرو او له مرغلرو څنې.

تفسیر: یعني په لویه هوسایی (آرام)، ښایست، او زیب سره به اوسیږي، او له هر یو عنوان څخه یې تجمّل تنعم څرګندیږي.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

او جامې د دغو (جنتیانو) به په دغه (جنت) کې ریښمینې وي.

تنبیه: په احادیثو کې راغلي دي: «هر هغه نارینه چې دلته د وریښمو کالي واغوندي؛ نو په آخرت کې به یې نه آغوندي»، که دغه آغوستونکی کافر وي؛ نو ښکاره ده چې هغه له سره په جنّت کې نه داخلیږي چې د جنتیانو لباس واغوندي، هو ! که مؤمن وي؛ امکان لري چې د څه مودې له مخې د دغه لباس څخه محروم شي، او بیا یې تر ابده پورې واغوندې، نو د دغه غیر متناهي مودې په مقابل کې دغه لږه زمانه غیر معتدٌ به ګڼله کیږي.

وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ

او لاره ښوولې شوې ده (جنتیانو ته په دنیا کې له جانبه د الله) طیبې پاکې ته (چې لا إله إلا الله ده) له قول نه.

تفسیر: هر هغه مؤمن چې په دنیا کې (لا إله إلا الله) ویلې وي، قرآن یې لوستلی وي، د الله تعالی تسبیح او تحمید، امر بالمعروف، نهي عن المنکر یې کړی وي؛ نو په آخرت کې به هم پرښتې له هرې خوا دوی ته سلامونه اچوي، او پخپله جنتیان به هم په خپلو منځونو کې یو بل ته ښې پاکې خبرې کوي، هلته به بېځایه خبرې، شورماشور، دعوی او دنګلې نه وي، او ټول به د الله تعالی د نعمتونو په شکر ګزارۍ کې لګیا او مشغول وي، مثلا وایي به: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ﴾ (۲۴ جزء، د الزمر سورت (۷۴) آیت)، د (۲۲ جزء د فاطر سورت په (۳۳ - ۳۴) آیتونو) کې راغلي دي: ﴿يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ * وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾ الآية - په همدغه سره د دې حاضر آیت تفسیر کیږي، لکه چې په روح الهاني تفسیر کې راغلي دي، نبّه علیه في روح المعاني.

وَهُدُوا إِلَىٰ صِرَاطِ الْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾

او لار ښوولې شوې ده (جنتیانو ته په دنیا کې) طرف د لارې (د الله) ته چې ستایل شوې دی په ښو ښو صفتونو سره.

تفسیر: یعني د الله تعالی لاره یې ومونډله چې نوم یې اسلام دی، دغه لاره په خپله هم حمیده ده، او د لارې خاوند هم حمید دی، یا یې هغه ځای ته لاره ومونډله؛ چې هغه ته په رسېدلو سره انسان د الله تعالی د نعمتونو شکر اداء کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او اړوي (منع کوي خلق) له لارې د الله (اسلام نه) او له مسجد حرام نه؛ (نو معذبیږي په عقبی کې)، هغه (مسجد) چې ګرځولی دی مونږ دغه مسجد ځای د عبادت لپاره د (ټولو) خلقو، برابر دي اوسیدونکي په دغه (مسجد) کې او له بهره راتلونکي.

تفسیر: یعني یو خو هغه خلق دي چې له خپلې ګمراهۍ سره سره دنورو مخه هم نیسي، چې د هدایت په لاره لاړ نشي، او غواړي چې هیڅوک د الله تعالی په لاره سم نشي، تر دې هغه مسلمانان چې د خپل پیغمبر سره د عمرې د اداء کولو لپاره مکې معظمې ته روان وو؛ د هغوی مخه یې هم ونیوله، حال دا چې مسجد الحرام یا د حرم شریف هغه برخه چې په هغې پورې د خلقو عبادت او مناسک تعلّق لري؛ ټولو ته یو شان دی، او هلته مقیم اومسافر او محلي او پردیسي ته د اوسېدلو او عبادت کولو مساوي حقوق حاصل دي، هو ! که څوک د هغو متبرکو ځایونو څخه د شړلو وړ او لایق وي؛ نو هم هغه کسان دي چې په خپل شرک او شرارت د دې مبارک ځای بې احترامي او بې عزتي کوي.

وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾

او هر چا چې اراده وکړه په دغه (مسجد الحرام) کې د بې لارۍ (د حق نه په مخ ګرځولو سره)؛ نو وبه څکوو مونږ په هغه (کړېدونکي) له عذاب دردناک څخه.

تفسیر: یعني هغه څوک چې په مسجد الحرام کې عمدًا او بالاراده د بې دینۍ او شرارت کومه خبره کوي؛ نو هغه ته به د هغه چا په نسبت چې دغه کار په بل ځای کې کوي سخته سزا ورکړې شي، نو له دې نه د هغو خلقو حال معلوم کړئ چې په خپل ظلم او شرارت سره یې د مؤمنانو مخه د مکې معظمې د زیارت د ورتګ په وخت کې نیولې وه.

وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې ښکاره (معین) کړ مونږ ابراهیم ته ځای د بیت الله.

تفسیر: وایي چې د کعبې شریفې ځای لا له پخوا څخه مقدّس او متبرّک وو، بیا د ډېرې مودې په تېرېدلو سره ورک او نامعلوم شو، ابراهیم علیه السلام ته حکم وشو چې بیت الله ودانه کړه ! او د هغه معظم مقام نښې ورونښودل شوې، ابراهیم علیه السلام د خپل ځوی اسماعیل علیه السلام په ملګرتیا د کعبې خونه (کور) ودانه کړه.

أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا

(او ورته مو وویل) چې مه شریکوه له ما سره هیڅ.

تفسیر: یعني د دې کور بنسټ او تاداو (بنیاد) په خالص توحید باندې کېږده ! هیڅوک دې چې دغه ځای ته راشي؛ د الله تعالی د عبادت څخه پرته مشرکانه رسوم په ځای نه راوړي، د مکې معظمې کفّارو سره له دې چې د ابراهیمي ملت

مدّعیان وو، ددغه آیت خلاف عمل وکړ چې هلته يې درې سوه شپېته بتان ودرول (العیاذ بالله)، څمونږ سید المرسلین خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم دغه مطهّر او مقدّس ځای له دغه نجاست او ګندګۍ څخه د تل لپاره پاک کړ، فلله الحمد والمنة.

وَّطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَالْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۲۶﴾

او پاک ساته کور څما (له بُتانو او نورو پلیتو څخه) لپاره د طواف کوونکو، او لپاره د قیام کوونکو (په مکه کې)، او رکوع کوونکو، او سجده کوونکو (لمونځ کوونکو لپاره).

تفسیر: یعني یواځې د همدغو خلقو لپاره دې مخصوص وي، او له نورو ټولو څخه دې پاک او صاف کړ شي.

وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوْكَ رِجَالًا وَّعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَّاْتِيْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيْقٍ ﴿۲۷﴾

او غږ وکړه (ای ابراهیمه) په خلقو کې د حج (د اداء کولو) لپاره، چې راشي (حاجیان) تاته پلي (پیاده) او (سواره) په هر ډنګر اوښ چې راځي (دا اوښان) له هرې لارې لرې (ژورې لرې) نه.

تفسیر: کله چې کعبه ودانه شوه، نو ابراهیم علیه السلام په یوه جګ (اوچت) غره باندې ودرېد، او داسې غږ يې وکړ: «ای خلقو ! پاک الله په تاسې حج فرض کړی دی، حج ته راشئ !»، حق تعالی دغه غږ په هر ځای کې هر روح ته ورساوه، نو د هر چا لپاره چې حج مقدّر وو؛ د هغه روح دغه غږ ته لبّیک وویل، او هم هغه د شوق پټې سکروټې دي، چې په زړهاوو پلي (پیاده) هم د حج د سفر ربړونه (تکلیفونه) په ځان اخلي، او د بیت الله په لیدلو سره خپلې سترګې رڼوي، او ډېر زیات خلق خو له دومره لرې ځایونو څخه سواره دمکې معظمې په لوري سفر کوي؛ چې له ډېرو مزلونو او سفر کولو څخه د دوی اوښان ستړي ستومانه او بیخي خوار او ډنګر کیږي، زیاترو حاجیانو ته غښتلي او څاربه اوښان کله وررسیږي، نو ځکه په همدغو خوارو، ډنګرو، وچو، کلکو اوښانو مزلونه کوي، دا ګواکې د هم هغې دعاء د مقبولیت اثر دی، چې ابراهیم علیه السلام کړې وه: ﴿فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِيْٓ اِلَيْهِمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهیم سورت (۳۷) آیت (۶) رکوع).

لِّيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ

لپاره د دې چې حاضر شي (دغه خلق ځای د دنیوي او اخروي) ګټو خپلو ته، او چې یاد کړي نوم د الله په هغو څو ورځو (د لوی اختر) کې چې معلومې دي په (ذبح د) هر هغه حیوان چې ورکړی دی الله دوی ته له بې ژبو چارپایانو څخه.

تفسیر: د بیت الله د حج اصلي مقصد خو اخروي ګټو حاصلول دي، مثلاً د حج او عمرې او د نورو عباداتو په ذریعه د الله تعالی خوښي حاصلول او د روحاني ترقیاتو لوړو (اوچتو) مقاتو ته رسېدل، لیکن د دغې لویې اجتماع په ضمن کې ډېر زیات سیاسي، تمدّني او اقتصادي ګټې هم حاصلیدی شي، کما لا یخفی.

د ﴿اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ﴾ څخه د ذوالحجې دړومبنی لس (۱۰) ورځې مراد دي، په دغو ورځو کې د الله تعالی د یادونې فضیلت ډېر زیات ښوولی شوی دی، د دغه ذکر لاندې په خصوصي ډول دا هم داخل دي، چې د قرباني د حیواناتو د ذبح کولو په وخت کې دې د الله تعالی نوم واخیست شي، او «بسم الله، الله أکبر» دې وویل شي، په دغو ورځو کې ډېر ښه عمل همدا دی چې د پاک الله په نامه دې ذبح وکړی شي.

فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿۲۸﴾

پس خورئ تاسې له هغې (غوښې) څخه، او خوراک ور کوئ بد حال فقير (محتاج) ته.

تفسير: ځينو کفّارو داسې خيال کاوه چې په خپله قرباني کوونکي ته نه ښايي چې د قرباني له غوښې څخه څه وخوري، دا دی په دې آيت کې د دې مفکورې اصلاح او حکم کوي، چې له دغې غوښې څخه هم تاسې په شوق سره وخورئ، هم يې په خپلو دوستانو، خپلوانو، خوارانو او غريبانو وخورئ !.

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿۲۹﴾

بيا دې لرې کړي (حاجيان حاجتونه او) خيري خپل، او پوره دې اداء کړي نذرونه خپل (او د حج واجبات)، او طواف دې وکړي په هغه کور چې قديم کريم دی.

تفسير: له کوم ځايه چې لبّيک ويل شروع کيږي (احرام تړل کيږي)؛ نو محرِم نه وينه وباسي، نه خپل ويښتان او نوکان اخلي، نه خپل ويښتان غوړوي، نه د بدن د خيرو، دوړو او ګردونو په لرې کولو دومره زيات اهتمام کوي، او نه په ډېره مبالغه او منبلو لامبي، کله چې د ذوالحجة الحرام لسمه ورځ راشي؛ دغه ګرد قيدونه لرې کيږي، سرونه خريل يا ويښتان اخيستل کيږي، ښه غسل کوي، ګنډلي او صفا کالي (جامې) اغوندي، او د کعبې د زيارت طواف ته ځي، په چا چې ذبح لازمه وي؛ ړومبی ذبح کوي، او د «نذرونو» د ورکولو څخه مطلب دا دی چې هغه نذرونه چې د خپلو مطالبو لپاره يې پر خپل ځان منلي وي؛ هغه دې اداء کړي، اصلا دغه نذر د الله تعالى نذر دی او د بل هيچا نه دی، د ځينو په نزد د «نذرونو» د لفظ څخه د حج مناسک يا د حج واجبات مراد دي، او همدغه ډېر نژدې راښکاري، والله أعلم.

ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِندَ رَبِّهِ ۗ وَأُحِلَّتْ لَكُمُ الْأَنْعَامُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ۖ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿۳۰﴾

دا حکم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو). او هر چا چې تعظيم وکړ د احکامو د الله؛ پس دا کار غوره دی ده ته په نزد د رب د ده، او حلال کړی شوي دي تاسې ته (خوراک د غوښې د) څارويو (پس له ذبحې) مګر (حرام دي) هغه څاروي چې لوستل کيږي په تاسې (حراموالی يې)، پس ځان ساتئ تاسې له پليتی څخه چې بُتان دي، اوځان ساتئ تاسې له وينا د دروغو څخه.

تفسير: لکه چې له ترجمې څخه ښکاري: «ذلک» دمحذوفې مبتدأ خبر دی، يعنې حرام شيان درانه ګڼل او د هغو پرېښودل، يا هغه شيان چې د الله تعالى له طرفه محترم ښودل شوي دي، د هغوی د احترام او ادب او تعظيم قائم ساتل لويه نيکي او د ښېګڼې (فائدې) خبره ده، او د هغو انجام به ډېر ښه وي.

په محترمو شيانو کې د قرباني حيوان ـ بيت الله ـ صفا ـ مروه ـ منی ـ عرفات ـ مسجدين ـ قرآن بلکه د الله تعالى ټول احکام راځي، په خصوصي ډول سره دلته د مسجد الحرام او د هديې د حيوان په تعظيم زور اچول شوی دی، چې د الله تعالى د بندګانو په راتګ کې هلته په حرم کې څه مشکلات پيدا نه کړئ ! او نه د ممانعت عوامل منځ ته راوړئ ! او نه هغه د هديې حيوانات بېرته تللو ته مجبور کړئ، بلکه قيمتي، ښه څاربه څاروي قرباني کړئ !.

﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ يعنې هغه حيوانات چې د هغو حراموالی وخت په وخت تاسې ته ويل کيږي، لکه چې په «البقرة»، «المائدة»، «الأنعام» کې مفصّلاً تېر شول، نو هغه حلال نه دي.

﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعنې څاروی د الله تعالی مخلوق او مملوک دی، يواځې د الله تعالی په حکم او د هغه په نامه حلال کېدی شي، او د الله تعالی د کعبې نذر کېدی شي، هغه ساکښ (ذي روح) چې د کوم بُت په قربانګاه کې ذبح کيږي؛ هغه مرداريږي، د داسې شرک او پليتو کارونو څخه ځان ساتنه او اجتناب ضروري دی.

﴿وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ يعنې د دروغو ويل، او د دروغو شاهدي ورکول، د بل په نامه د الله تعالی د پيدا کړو حيواناتو حلالول، بې د شرعي حکم څخه يو شي ته حلال او يا حرام ويل ټول په «قول الزور» کې داخل دي، د «قول الزّور» د بدۍ اندازه له دې نه اټکل کېدی شي، چې دلته الله تعالی د هغه ذکر له شرک سره کړی دی، او د الأعراف سورت په (۳۳) آيت، (۴) رکوع، ۸ جزء) کې يې داسې ارشاد کړی دی: ﴿وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ په احاديثو کې رسول الله صلی الله عليه وسلم هم په ډېر تأکيد او تشديد سره له دې نه ممانعت کړی دی.

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ

په داسې حال کې چې غاړه ايښودونکي يئ په اخلاص سره خاص الله ته، نه يئ مشرکان په ده باندې.

تفسير: يعنې له هر طرف او هر چا څخه مخ وګرځوئ، او يواځې د هم هغه واحد لا شريک الله تعالی خالص بندګان اوسئ! ښايي ستاسې ټول افعال او نيتونه په کلّي ډول بې د بل د شرک نه خاص الله تعالی ته وي، او د الله تعالی په الوهيت او عبادت کې بل هيڅوک مه شريکوئ.

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿۳۱﴾

او هر چا چې شريک ونيو له الله سره؛ پس لکه چې راوغورځېد له اسمان څخه پس وتښتوي دی په چابکۍ سره مرغان (او پوټې پوټې کوي يې)، يا وغورځوي دی باد (له کوم هسک «اوچت» ځای نه) په لرې ژور (ښکته) ځای کې.

تفسير: دا يې د شرک مثال بيان کړ، خلاصه يې دا ده چې د توحيد مقام نهايت اعلی دی، کله چې انسان توحيد پرېږدي، او د کوم بل مخلوق په مقابل کې خپل سر ښکته کړي، نو دی په خپله خپل ځان ذليل او سپک کوي، او د توحيد له لوړ (اوچت) اسمان څخه د شرک او کفر کندې ته لويږي.

ښکاره ده چې له دومره جګ ځای څخه دومره ژور ځای ته له لوېدلو څخه وروسته ژوندی نشي پاتې کېدی، اوس خو به يا د اهواوو او ناکارو افکارو مردار خواره ځناوران له خلورو خواوو د ده د غوښې پوټې په خپلو منبوکو او پنجو سره دانګې دانګې او پوټې پوټې کړي، او وبه يې خوري، يا به لعين شيطان د يوې تېزې ګړندۍ هوا په پړبوکۍ کې دی له خپله ځان سره پورته کړي، او په کومه ډېره زياته لرې ژوره کنده کې به يې وغورځوي، چې هيڅوک به د ده هيڅ يو هډوکی او پښتۍ ونه ويني.

ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿۳۲﴾

دا حکم مو واورېد (يا امر همدا دی چې تېر شو) او هر چا چې تعظيم وکړ د علائمو د (دين د) الله (چې د حج افعال، د هداياوو څربول او نور عبادت دي)؛ پس بېشکه دا (تعظيم) د زړونو له تقوی څخه دي.

تفسير: يعني د شعائر الله تعظيم په شرک کې داخل نه دی، د هر چا په زړه کې چې د پرهېزګارۍ مضمون او د يو الله جل جلاله خوف وي؛ نو دی به خامخا د شعائر الله ادب او تعظيم کوي، دغه ادب او تعظيم شرک نه دی، بلکه د الله تعالی د عين توحيد له آثارو څخه دی، ځکه چې د الله تعالی رښتينی بنده د هر هغه شي چې الله جل جلاله ته منسوب وي؛ قدر او ادب کوي.

لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ إِلَى ٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾

شته تاسې ته په دغو څلورو بولو (د هديو) کې فائدې تر وخت معلوم پورې (چې د دوی د حلالولو وخت دی)، بيا (رسونه ده) ځای (د حلالولو) د دوی ته تر بيت الله پورې، (يا) بيا وخت د دغو منتهي دی هغه بيت ته چې بلند شان دی.

تفسير: قديم کور بيت الله شريف دی، او دلته ښايي توسّعًا ترې ټول حرم مراد وي، يعني د اوښانو، غويو، پسونو (ګډانو) او نورو نه تاسې ډېرې ګټې حاصلولی شئ، مثلاً پرې سورېږئ، شودې يې څښئ، او نسل ترې اخلئ، او لا يې پسې زياتوئ، له وړيو، پوستکو او نورو څخه يې ګټه (فائده) اخلئ، اوس د هغو عظيم الشأنه اخروي فائده همدغه ده، چې کعبې ته يې نژدې راولئ، او د الله تعالی په نامه يې قرباني کړئ.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِّيَذْكُرُوا ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۗ فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ فَلَهُۥٓ أَسْلِمُوا۟ ۗ

او هر امت لپاره مونږ مقرره کړې ده قرباني د دې لپاره چې ياد کړي دوی نوم د الله پر هر هغه شي چې رزق، روزي ګرځولې ده (الله) دوی ته له بې ژبو څلور بولو حيواناتو څخه (په وخت د ذبحې د دوی کې)، پس حق معبود ستاسې (او د پخوانيو امتونو) الله حق معبود يو دی، پس خاص همده ته غاړه کېږدئ!.

تفسير: يعني الله تعالی ته د نذر په ډول د حيواناتو حلالول په هر اسماني دين کې عبادت منل شوی دی، که دا عبادت تاسې غير الله ته د عبادت (نذر) په ډول کوئ؛ نو دغه شرک دی، او ښايي ترې سخت پرهېز وکړی شي، د موحّد کار دا دی چې يواځې د پاک الله په نامه قرباني وکړي، چې د هغه په پاکه نامه ټولو شرائعو د قرباني کولو حکم ورکړی دی، او نه ښايي چې قرباني د ده له حکم څخه خارجه وي.

وَبَشِّرِ ٱلْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾

او زېری ورکړه عاجزي کوونکو ته.

تفسير: يعني هغو خلقو ته د الله تعالی د رضاء او خوښۍ زېری واوروه، چې يواځې د هغه واحد لا شريک الله جلّ جلالُه حکم مني، او د هغه په مقابل کې غاړه ږدي، او په هم هغه باندې يې زړونه ډاډه کېږي، او د ده له جلال او جبروت څخه تل ويرېږي.

ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ ٱللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ عَلَىٰ مَآ أَصَابَهُمْ وَٱلْمُقِيمِى ٱلصَّلَوٰةِ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾

هغه (عاجزي کوونکي) کله چې ياد کړ شي (د دوی په مخکې نوم د) الله؛ نو ويرېږي زړونه د دوی، او (زېری ورکړه) صبر کوونکو ته په هغو (سختيو او غمونو) چې رسيدلي دي دوي ته، او (زېری

ورکړه) قائموونکو (سم درروونکي سره له ټولو حقوقو) د لمانځه ته، (او زیرې ورکړه هغو کسانو ته چې) ځینې له هغو شیانو نه چې ورکړي دي مونږ دوی ته لګوي يې (په ښو کارونو کې).

تفسير: يعني مصيبتونه او تکليفونه په پوره صبر او ثبات سره په ځان برداشت کوي، او متحمّل کيږي يې، او د کړاوونو او سختيو د تحمّل په وخت کې د حقې لارې څخه يې قدم نه ښوييږي.

﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلٰوةِ﴾ الآية - د بيت الله تر رسېدو پورې حاجيان له ډېرو مصيبتونو او کړاوونو سره مخامخ کيږي، په سفر کې زیاتره د لمونځونو د فوتېدلو يا د قضا کېدلو اندېښنه وي، مال هم په کافي اندازه سره لګيږي، ښايي په همدغه مناسبت يې د دغو اوصافو او خصائلو بيان کړی وي.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۚ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوْبُهَا فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۚ كَذٰلِكَ سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۳۶﴾

او اوښان غوايان (د هديې) ګرځولي دي مونږ دا تاسې ته له علائمو د (دين د) الله، شته تاسې ته په دې کې خير (ديني او دنيوي ګټه)، پس يادوئ نوم د الله په دې (اوښانو غوايانو د ذبحې په وخت کې)، په داسې حال چې ولاړ وي (په دريو پښو چې يوه يې تړې تړلې وي)، نو کله چې پرېوتل اړخونه د دوی (په ځمکه پس له حلالولو، او روح يې وخوت، او پس له پخېدلو) نو خورئ تاسې له دې نه (که مو خوښه وي)، او خورئ يې په صبر کوونکي او په بې صبره (سوالګرانو، فقيرانو)، همداسې (لکه چې ومو ښوده ذبحه د دوی)؛ تابع کړې دي مونږ دغه (مذبوحې) تاسې ته لپاره د دې چې شکر وباسئ تاسې (په دې نعمت).

تفسير: په دې آيت کريمه کې يې راوښود چې اوښ او نور د قرباني حيوانات هم د شعائر الله څخه دي چې د هغو په ښه او څربه ساتنه کې ستاسې لپاره دنيوي او اخروي ګټې شته نو تاسو لره ښايي چې دحلالولو په وخت کې پرې د الله تعالی نوم واخلئ بالخصوص، د اوښ د ذبحې ښه طريقه «نحر» دی، چې هغه قبلې ته مخامخ ودروئ، او يو لاس يې (ښی يا کيڼ) وتړئ، او په تېرې يې زخم «ټپ» ووهئ، کله چې ټوله وينه يې ووته، او په ځمکه ولوېده، بيا يې بوټې بوټې کړئ، او ترې منتفع شئ، که ډېر اوښان وي؛ نو قطار يې ودروئ ! او په همدغه ترتيب سره يې نحر کړئ !.

په ﴿وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ﴾ الآية - کې يې دوه قسمه محتاجان وښوول، يو هغه چې پر صبر او استقامت سره ناست وي، سوال نه کوي، که لږ څه وررسيږي؛ پر هغه قناعت کوي، بل هغه چې بې قراري کوي، سوال کوي، دې خوا او هغه خوا ګرځي، که څه شی ورته ورکړ شي؛ خو بيا هم قرار نه کيني.

﴿كَذٰلِكَ سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ﴾ الآية - يعني داسې لوی ساکښان (جاندار) چې هم په جثه او هم په قوّت کې له تاسې څخه زيات دي، ستاسې په واک او قبضه کې درکړل شوي دي، چې تاسې له هغو څخه راز راز خدمتونه اخلئ، او په ډېره آسانۍ سره يې حلالولی هم شئ، دا د الله تعالی لوی احسان دی، او ښايي چې د هغه شکر اداء کړ شي، نه داسې چې د شرک په غوره کولو سره بالعکس د هغه ناشکري وکړ شي.

لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۚ

له سره نه رسيږي الله ته غوښې د دوی، او نه وينې د دوی، وليکن رسيږي دغه (الله) ته پرهېزګاري (اواخلاص چې ملګري وي له دغو مذبوحو سره بې له ريا) له تاسې.

تفسیر: یعني یوائحې د حیوان په ذبح کولو، او په ځان او نورو د غوښې په خوړلو، یا د هغه د وینې په تویولو تاسې هیڅکله د الله تعالی خوښې او رضاء حاصلولی نشئ، او نه دغه غوښې، وینې او نور شیان د الله تعالی تر درباره رسېدی شي، بلکه د پاك الله دربار ته یوائحې ستاسې د زړه تقوی او ادب رسیږي، چې په ډېره خوښی، او پوره رغبت یو قیمتي او نفیس شی د ده په حکم او اجازې سره د ده په نامه د ده کور ته بیایئ، او هلته یې قرباني کوئ، ګواکې د دې قرباني په وسیله مو دغه خبره ښکاره کړه چې مونږ پخپله هم ستا په لاره کې قرباني کېدلو ته همداسې حاضر او تیار یو !.

كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٧﴾

همداسې (لکه چې ذکر شو) تابع کړي یې دي دغه (څلور بولي) تاسې ته لپاره د دې چې په لویې یاد کړئ الله (او الله أکبر ووایئ د دوی د حلالولو په وخت کې) په هغې (طریقې) سره چې لاره یې ښوولې ده تاسې ته، او زېری ورکړه نېکوکارانو ته (د جنّت).

تفسیر: یعني «بسم الله والله أکبر، اللهم لك ومنك» ووایئ او ذبح کړئ، او د الله تعالی شکر اداء کړئ، چې ده د خپل محبّت او د عبودیت د اظهار څرنګه ښه لار راوښووله، او د یوه حیوان ذبح یې ګواکې ستاسې د ځان د قرباني په ځای قائم مقام ودروله.

اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٨﴾

بېشکه چې الله دفع کوي (د کفّارو مکر) له هغو کسانو څخه چې ایمان یې راوړی دی، بېشکه چې الله محبت نه کوي هر خیانتګر (له خالق او مخلوقاتو سره او) ناشکره.

تفسیر: یعني مسلمانان دې ډاډه او مطمئن اوسي، چې الله تعالی به ډېر ژر له دښمنانو څخه د دوی لاره صافه کړي، او تر مسجد الحرام پورې د رسېدلو او د هغه د متعلقه احکامو په تعمیل کې به هیڅ مخالفت او مشکلات پاتې نشي، بې له کوم خوف او خطره به دوی حج او عمره اداء کوي، ګواکې د هغه بشارت امر چې په ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ﴾ کې ورکړی شوی وو؛ د هغه یو زېری او بشارت همدا دی.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ﴾ «بېشکه چې الله تعالی محبت نه کوي هر خیانت ګر له خالق او مخلوقاتو سره او ناشکره»، یعني که ناشکرو ټګانو ته تر یوه خاص میعاد پورې مهلت ورکړی شي؛ نو داسې خیال مه کوئ چې دوی د الله تعالی خوښیږي، دغه ډیل او مهلت په څینو مصالحو او حکمتونو بناء دی، آخري انجام او پای به یې همداسې وي، چې د حق خاوندان به غالب او د باطل خاوندان به مغلوب او باطل پرستان به بیخي له دې لارې څخه لرې کړی شي.

دا له هغو مبارکو آیتونو څخه ړومبنی آیت دی، چې د قتال په اذن کې راغلي دي:

اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۗ

حکم ورکړی شوی دی (د قتال) هغو کسانو ته چې قتال ورسره کاوه شي (د کفّارو له خوا) په دې سبب چې بېشکه په دوی ظلم شوی دی.

تفسیر: تر هغه پورې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکّه معظّمه کې وو، نو مسلمانانو ته دا حکم شوی وو، چې د کفّارو په سختیو او تکلیفونو باندې صبر وکړي، او لاس ور ونه غځوي، لکه چې مسلمانانو پوره تر دیارلسو کلونو پورې ډېر سخت تکلیفونه او ظلمونه وګالل (برداشت کړل)، او د کفّارو د زهره چوونکو ظلمونو او تېریو په مقابل کې یې بې مثاله صبر، استقامت او ثبات ښکاره کړ، کله چې مدینه منوره دار الاسلام وګرځید او د مسلمانانو یوه وړه

ډله په دغه مستقل مرکز کې سره يو ځای شوه نو هغو مظلومو مسلمانانو نه چې کفارو به تل ورباندې ظلمونه کول او جنګونه به يې ورسره کول اجازه ورکړی شوه بلکه حکم ورته وشو چې دغه ظالمانو په مقابل کې توری وکاږی، او د خپلې ډلې او دين حفاظت په پوره غيرت سره وکړي.

وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

او بېشکه چې الله په مرسته د دوی خامخا ښه قادر دی.

تفسير: يعني ای مؤمنانو ! له خپل قلّت او بې سروساماني څخه مه ډارېږئ، الله تعالی يوه ډېره وړوکې بې وسيلې ډله هم د دنيا د لويو لويو فوځونو او سلطنتونو په مقابل کې بريالی (کامیابه) کولی شي، په حقيقت کې دا په يو مالک الملکوتي طرز له مسلمانانو سره د نصرت او مرستې وعده ده.

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾

(دغه مظلومان مهاجران) هغه (کسان) دي چې ايستل شوي دي له کورونو خپلو په ناحقه سره، (او بل هيڅ سبب د اخراج نه وو مګر دا) چې ويل به دغو (مؤمنانو): رب ځمونږ (خالص يواځې) الله دی، او که چېرې نه وي دفع کول د الله خلقو لره ځينې د دوی لره په ځينو نورو باندې؛ خامخا نړولې شوې به وې صومعې، او کليساګانې او د يهودانو عبادتخانې او مسجدونه، چې ياداوه شي په هغو کې نوم د الله ډېر، او خامخا مرسته به وکړي هرومرو الله له هغه چا سره چې مرسته کوي (دين د) دغه (الله) سره، بېشکه چې الله خامخا قوي (د خپلو احکامو په تنفيذولو کې) ډېر زور والا دی (په هر چا).

تفسير: يعني هغه مهاجر مسلمانان چې له خپلو کورونو څخه وويستل شول، د هغوی بل هيڅ جرم نه وو، او نه پرې چا څه دعوی درلوده، پرته له دې نه چې دوی ولې يو الله تعالی ته خپل رب وايي؟، او ولې خښتو او ډېرو ته سجدې نه کوي؟.

﴿وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ﴾ الآية ـ يعني که په کوم وخت او کوم حالت کې هم يو جماعت ته د بل جماعت سره د جنګ او جګړې اجازه نه وی؛ نو دا مقدّس مقامات او مهم يادګارونه د تل لپاره د وجود له صفحې څخه محو او له منځه به يې لړي شوي وی، هيڅ يو معبد، تکيه، عبادتخانه، خانقاه، مسجد او مدرسه به محفوظه نه وی پاتې شوی، نو له دې کبله ضروري شوه، چې د بدۍ طاقتونه اګر که ډېر سره جمع هم شي؛ خو د قادر ذات له طرفه به داسې يو وخت راشي، چې د نېکۍ په مقدسو لاسونو سره به د بدۍ د حملې مدافعت وکړی شي، او الله تعالی به د خپل دين د مرستې کوونکو سره پخپله مرسته وکړي، او دوی به د حق او صداقت په وسيله په دښمنانو غالب کړي.

که د مدافعت او محافظت دغه قانون نه وی؛ نو په خپله خپله زمانه کې به نه د عيسايي راهبانو صومعې (حجرې) ودانې پاتې وی، او نه به د نصرانيانو بيع (کليساګانې) او نه به د يهوديانو صلوات (عبادتخانې) او نه به د مسلمانانو هغه مساجد چې د الله تعالی ذکر په کې ډېر زيات کيږي؛ پاتې وی، او دغه ټول معابد به نړول شوي او له منځه تللي وی، نو د دې عام قانون لاندې هيڅ داسې دليل نشته چې مسلمانانو ته په يو مناسب وخت کې د دوی د دښمنانو سره د جنګېدلو اجازه ورنه کړه شي.

ﭐلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّٰهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ أَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُواْ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَنَهَوۡاْ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۗ وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلۡأُمُورِ ﴿٤١﴾

(دغه مهاجر مظلومان) هغه کسان دي چې که چېرې قدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه کې (په دښمن باندې د غلبې په اعتبار)؛ نو قائموي دوی (سم اداء کوي به سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي به زکات، او امر حکم به کوي (خلقو ته) په معروف (په نېک شرعي کار) سره، او منع کوي به (خلق) له بد کار څخه، او خاص د الله په اختيار کې ده آخره خاتمه د ټولو کارونو.

تفسير: دا يواځې د هغو مسلمانانو بيان دی چې پرې ظلمونه شوي دي، او له کورونو څخه ايستل شوي دي، يعنې الله تعالی به ولې له دوی سره مرسته نه کوي؟ کله چې دوی داسې يو قوم دی، چې که الله تعالی دوی ته د ځمکې د مخ سلطنت هم ورکړي؛ خو بيا هم دوی د الله تعالی له ياده نه غافلېږي، او پخپله هم په بدني او مالي نېکيو کې مصروف دي، او کوښښ کوي چې نور هم په همدغه سمه لاره برابر کړي، لکه چې پاک الله دوی ته د دې ځمکې حکومت ورکړ، او کومې وړاندوينې (پېشګويي) چې پخوا شوې وې؛ هغه ټکي ټکي رښتيا شوې: «فلله الحمد على ذلك».

له دې آيت څخه د أصحابو کرامو رضي الله عنهم خصوصا د مهاجرينو او په هغو کې په أخص الخصوص د راشدينو خلفاوو رضي الله عنهم حقانيت، مقبوليت او منقبت ثابت شول.

﴿وَلِلَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلۡأُمُورِ﴾ يعنې که څه هم نن مسلمانان کمزوري او کفّار غالب او قوي ښکاري؛ ليکن دغه کار د الله تعالی په واک او اختيار کې دی، چې بالآخر مسلمانان په دوی غالب، منصور او بريالي (کامياب) کړي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدۡ كَذَّبَتۡ قَبۡلَهُمۡ قَوۡمُ نُوحٖ وَعَادٞ وَثَمُودُ ﴿٤٢﴾ وَقَوۡمُ إِبۡرَٰهِيمَ وَقَوۡمُ لُوطٖ ﴿٤٣﴾ وَأَصۡحَٰبُ مَدۡيَنَۖ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمۡلَيۡتُ لِلۡكَٰفِرِينَ ثُمَّ أَخَذۡتُهُمۡۖ فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾

او که چېرې دروغجن وشمېري (دغه کفّار تا ای محمده ! نو مه خفه کېږه !) پس په تحقيق دروغجن شمېرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دغه (قوم ستا) قوم د نوح، او (قوم د) عاد، او (قوم د) ثمود. او قوم د ابراهيم او قوم د لوط (انبياوو خپلو لره). او اهل (د ښار) د مدين (شُعيب لره)، او دروغجن ګڼل شوی وو موسی (د مصري قبطيانو له خوا)، نو مهلت مې ورکړی وو کافرانو ته بيا (ناڅاپه) مې ونيول دوی (په عذاب سره)، پس څرنګه وو انکار زما (په دوی په تغيير د نعمت سره؟).

تفسير: يعنې دا کافران دې په دې نه مغروره کيږي چې دوی ته مهلت ورکړل شوي، پخوانی قومونو هم داسې د خپلو پيغمبرانو تکذيب کړي وو نو څه وخت چې ونيول شو نو وګورئ د هغوی حال څه شو.

فَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٞ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئۡرٖ مُّعَطَّلَةٖ وَقَصۡرٖ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾

پس ډېر دي له کليو (او ښارونو) څخه چې هلاک کړي دي مونږ (اهل د) هغو، حال دا چې دغه (اهل د هغې قريې) ظالمان وو (په نفسونو خپلو)، پس هغه (کلي) پريوتلي دي (دېوالونه يې د پاسه) په چتونو بامونو خپلو باندې، او ډېر کوهيان دي چې (ډک له اوبو) بېکاره پراته دي، او ډېرې ماڼۍ پخې لوړې (اوچتې) (تشې پاتې دي، او خاوندان يې هلاک شوي دي).

تفسير: يعني د خپلو بنسټونو (بنيادونو) د خوځېدلو په اثر اول يې چتونه ولوېدل، بيا يې دېوالونه ونړېدل، بيا ټولې ودانۍ پرې راولوېدې، او د چت دېرى يې لا اوچتې کړې، دا يې د هغو د لاندې باندې کېدلو صورت وښود.

﴿وَبِئۡرٖ مُّعَطَّلَةٖ﴾ يعني هغه کوهيان چې پرې د اوبو د راويستونکو هجوم او ګڼه ګوڼه وه؛ نن هلته هيڅوک نشته، چې د هغو بوکې راوکاږي، او هغه دېرې لوېې لوېې او يخې او هسکې ودانۍ چې په چونه، سېمټو او نورو پخو موادو سره ودانې شوې وې؛ خرابې او د ورانو کنډرو په شان پرتې دي، او هيڅوک په کې نه اوسيږي.

أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَتَكُونَ لَهُمۡ قُلُوبٞ يَعۡقِلُونَ بِهَآ أَوۡ ءَاذَانٞ يَسۡمَعُونَ بِهَاۖ فَإِنَّهَا لَا تَعۡمَى ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَلَٰكِن تَعۡمَى ٱلۡقُلُوبُ ٱلَّتِي فِي ٱلصُّدُورِ ۝٤٦

آيا پس نه دي ګرځيدلي دوی (دغه کفار) په ځمکه کې، پس وي دوی لره زړونه چې فکر يې کولی په هغو (زړونو سره په بده خاتمه د کارونو)، يا (وی دوی لره) غوږونه چې خبرې يې اورېدلې دوی په هغو (غوږونو سره د کفارو د اهلاک، چې عبرت پرې واخلي)، پس قصه دا ده چې نه دي ړندې سترګې (ظاهري د دوی)، وليکن ړانده دي زړونه (د دوی) هغه چې دننه په سينو د دوی کې دي (ځکه چې پرې عبرت نه اخلي).

تفسير: يعني د دغو ورانو او تباه شوو ودانيو د کنډرو د ليدلو څخه هم هيڅکله دوی ته داسې يو فکر او چرت (خيال) پيدا نشو، او غور او انديښنه يې ونه کړه، چې د حق په لاره راشي، او په رښتيا خبره وپوهيږي، او زړونه يې بينا او غوږونه يې خلاص شي.

نو قصه دا ده چې که په سترګو يې وليدل، خو پخپلو زړونو کې يې پرې غور او فکر ونه کړ، نو دغه ليدل هم د نه ليدلو په شان دي، ګواکې د دوی ظاهري سترګې خلاصې دي، مګر باطني سترګې يې ړندې دي، او په حقيقت کې دېر خطرناک مرض د زړه ړوندوالی دی، (العياذ بالله).

وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلۡعَذَابِ وَلَن يُخۡلِفَ ٱللَّهُ وَعۡدَهُۥۚ وَإِنَّ يَوۡمًا عِندَ رَبِّكَ كَأَلۡفِ سَنَةٖ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٤٧

او بيړه (تلوار) کوي (کفّار) په تا په (راوستلو د) عذاب، او له سره به خلاف ونه کړي الله په خپله وعده کې، او بېشکه يوه ورځ په نزد د رب ستا (له ورځو د آخرت، اوږده ده) لکه زر کاله له هغو کلونو څخه چې شمېرئ يې تاسې (په دنيا کې).

تفسير: يعني مقرر عذاب په خپل ټاکلي وخت خامخا راتلونکی دی، او دغه بې ځايه شورماشور، استهزاء، تکذيب او د عذاب ژر غوښتل هيڅ يوه ګټه نه لري، «بېشکه يوه ورځ په نزد د رب ستا له ورځو دآخرت چې ورځې د عذاب د کفّارو دي؛ اوږده ده لکه زر کاله له هغو کلونو چې شمېرئ يې تاسې په دنيا کې»، يعنې ستاسې يو زر کلونه د ده په نزد د يوې ورځې سره برابر دي، لکه چې نن مجرمين د ده په واک او اختيار کې دي؛ د زرو کلونو د تېرېدلو څخه وروسته هم داسې د ده په قبضه او اختيار کې دي، هيچېرې ترې پټېدلی او تښتېدلی نه شي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرۡيَةٍ أَمۡلَيۡتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٞ ثُمَّ أَخَذۡتُهَا وَإِلَيَّ ٱلۡمَصِيرُ ۝٤٨

او ډېر دي له (اهل د پخوانيو ښارونو او) کليو چې مهلت ورکړی وو ما دوی ته (په خپل رحمت سره) حال دا چې ظالمان وو، بيا ونيول ما هغه (ناڅاپه په سخت عذاب)، او خاص ماته راتله د هر چا دي (په آخرت کې د جزاء لپاره).

تفسير: يعنې آيا په مهلت ورکولو به هغوی چېرې وتښتي؟ يا به په کوم ځای کې پټ شي؟ بالآخر د ټولو رجوع او بېرته راتګ ځمونږ په لوري دی، مونږ دوی ټول ونيول او تباه مو کړل.

﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَآ أَنَا۠ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٤٩﴾

ووايه (ای محمده !) ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې زه تاسې ته ويروونکی يم ښکاره (له جحيم څخه).

تفسير: يعنې ځما کار خبرول او ويرول دي، څو تاسې د فضائلو غوښتونکي او له رذائلو څخه په ډډه شئ، د عذاب نازلول ځما په اختيار کې نه دي، او هغه د الله تعالی په اختيار کې دی، هغه به د مطيع او عاصي په منځ کې فيصله وکړي، او هر يو به د هغه له حال سره سم مناسب ځای ته رسوي.

﴿فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝٥٠﴾

پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته ښښنه (د ګناهونو)، او روزي عزتناکه (چې جنت دی).

﴿وَٱلَّذِينَ سَعَوْا۟ فِىٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ۝٥١ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِىٍّ إِلَّآ إِذَا تَمَنَّىٰٓ أَلْقَى ٱلشَّيْطَٰنُ فِىٓ أُمْنِيَّتِهِۦ فَيَنسَخُ ٱللَّهُ مَا يُلْقِى ٱلشَّيْطَٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ ٱللَّهُ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٥٢﴾

او هغه کسان چې کوښښ کوي په (بطلان د) آيتونو ځمونږ کې په داسې حال کې چې عاجز کوونکي ځمونږ وي (د دوی پخپل ګمان)؛ همدغه کسان ملګري د دوزخ دي (چې تل به په کې سوځي). او نه وو لېږلی مونږ پخوا له تا (ای محمده !) هيڅ رسول او نه هيڅ نبي مګر په هغه وخت کې چې لوستل به يې کول، نو وبه غورځاوه شيطان په لوستلو د ده کې له ځانه خپله وسوسې او شکونه، پس لرې کوي الله هغه کلمې چې غورځولې دي شيطان، بيا محکموي الله آيتونه خپل، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت لرونکی دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د آيت په تفصيل کې اختلاف دی: ډېر بهتر او آسان تفسير هغه دی چې د هغه مختصر اصل له اسلافو څخه منقول دی، يعنې (تمنّي) د قرائت اوتلاوت په معنی واخيستل شي، مطلب دا چې له قديم راهيسې دغه عادت جريان لري، کله به کوم نبي يا رسول عليه السلام کومه خبره بيانوله، يا به يې د الله تعالی آيتونه اورورل؛ شيطان به د ځينو خبرو په متعلق د ډېرو خلقو په زړونو کې ډول ډول وسوسې غورځولې، او رنګا رنګ شکونه او شبهې به يې پيدا کولې، مثلا رسول الله صلی الله عليه وسلم د ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةُ﴾ آيت ولوست، شيطان د خلقو په زړونو کې دا شبهه واچوله ،چې وګورئ د خپل لاس وژل شوی حيوان حلال بولي، او الله وژلی حرام ګڼي؟، يا چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾؛ شيطان په کې داسې شبهه وغورځوله چې په ﴿وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ ملائکة الله، عيسی المسيح او عُزير عليهم السلام هم شامل دي، يا کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د مسيح عليه السلام په نسبت د ﴿وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ آيت ولوست؛ شيطان د خلقو په افکارو کې داسې مفکوره پيدا کړه چې له دې نه د مسيح عليه السلام ابنيت (ځوی ولی) او الوهيت ثابتېږي.

د دغه شیطاني القاء په ابطال او تردید کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی هغه بیّنات آیتونه واورول، چې بیخي صاف او محکم وو، او داسې پخې خبرې یې وروښودې؛ چې د هغو له اورېدلو څخه شک او شبهې ته له سره ځای او موقع پاتې نه شوه، ګواکې د «متشابهاتو» د ظاهري سطح په بناء کومه اغواء او اخلال چې شیطان یې غورځوي؛ آیات محکمات د هغه بېخ او بنیاد وباسي، چې د هغو د اورېدلو څخه ټول شکونه او شبهې له منځه ورک او فناء کیږي.

دا دوه قسمه آیتونه ولې نازلولی شي؟ شیاطینو ته د دومره وسوسې اچولو او تصرّف موقع ولې ورکوله کیږي؟ او د داسې آیتونو هغه احکام چې وروسته توضیح کیږي؛ ولې په ابتداء کې نه تشریح کیږي؟ دغه ګرد امور د الله تعالی له غیر محدود علم او حکمت څخه نشأت کوي، الله تعالی دا دنیا علمًا او عملاً دار الامتحان ګرځولې ده، لکه چې په داسې چارو سره د بندګانو آزموینت کوي، چې څوک د خپل زړه د ناروغتیا یا د سختی له سببه د شکونو او د شبهو په ختو او جبو کې نښلي؟ او کوه پوه عقلمن انسان د خپل علم او تحقیق په قوّت د ایمان لوړ مقام ته رسیږي؟.

رښتیا خبره خو دا ده که انسان په ښه نیت او ایمان داری او ښه عقیده سره پوهېدل وغواړي؛ نو پاک الله هم د ده مرسته کوي، او په سمه لاره یې بیایي، او ثبات او استقامت ورپه برخه کوي، پاتې شول منکرین او شک کوونکي؛ هغوی ته تر قیامته پورې هم ډاډ او اطمینان نه شي حاصلېدی.

څمونږ په دې تقریر کې تر ډېره حده پورې د ډېرو آیتونو مطلب بیان شو، پوه خلق کولی شي چې څمونږ د دې تقریر اجزاء د هغو آیتونو له اجزاوو سره بې تکلّفه تطبیق کړي، دا آیتونه لکه چې مونږ د (آل عمران) د سورت په ابتداء کې بیان کړي دي، له: ﴿هُوَ الَّذِيٓ اَنۡزَلَ عَلَيۡكَ الۡكِتٰبَ مِنۡهُ اٰيٰتٌ مُّحۡكَمٰتٌ﴾ الآیة ـ سره ډېر مشابه دی، لکه چې په ﴿اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلۡقَى الشَّيۡطٰنُ فِيۡٓ اُمۡنِيَّتِهٖ﴾ کې د متشابهاتو او په ﴿ثُمَّ يُحۡكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ﴾ کې د محکماتو ذکر وشو، او په ﴿لِّيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً﴾ الآیة ـ کې د زائغینو دوه قسمونه بیان شول، چې په هغو کې د ﴿لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ﴾ کار د تأویل ابتغاء او د ﴿وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ﴾ غرض د فتنې ابتغاء ده، وروسته ﴿وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ﴾ الآیة ـ د ﴿وَالرّٰسِخُوۡنَ فِى الۡعِلۡمِ يَقُوۡلُوۡنَ﴾ آیت په ځای وګڼئ !، او هلته هغه دعا چې په ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا﴾ سره کړی شوې وه؛ دلته د هغې اجابت ذکر په ﴿وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ﴾ سره کړی شوی دی، او د ﴿رَبَّنَاۤ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيۡهِ﴾ سره دغه آیت مناسب واقع شو: ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا فِىۡ مِرۡيَةٍ مِّنۡهُ حَتّٰى تَاۡتِيَهُمُ السَّاعَةُ﴾ إلی قوله: ﴿يَحۡكُمُ بَيۡنَهُمۡ﴾.

لِّيَجۡعَلَ مَا يُلۡقِى الشَّيۡطٰنُ فِتۡنَةً لِّلَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ وَّالۡقَاسِيَةِ قُلُوۡبُهُمۡ‌ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيۡنَ لَفِىۡ شِقَاقٍۢ بَعِيۡدٍ ۝۵۳ وَّلِيَعۡلَمَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ اَنَّهُ الۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّكَ فَيُؤۡمِنُوۡا بِهٖ فَتُخۡبِتَ لَهٗ قُلُوۡبُهُمۡ‌ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ۝۵۴

لپاره د دې چې وګرځوي (الله) هغه شی چې غورځوي یې شیطان ازمېښت لپاره د هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د شک او نفاق) دی، او (بل لپاره د هغو چې) سخت دي زړونه د دوی، او بېشکه ظالمان خامخا په مخالفت ډېر لرې کې دي (له حقه). او (دغه القاء د دې لپاره ده چې) په یقین سره پوه شي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم، چې بېشکه دا قرآن حق دی له طرفه د رب ستا، پس ایمان به راوړي دوی په ده سره، نو نرم (آرام به شي انقیادًا) دغه قرآن ته زړونه د دوی، او بېشکه الله خامخا لاره ښوونکی دی هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی طرف د سمې صافې لارې (د اسلام) ته.

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

او تل به وي هغه کسان چې کافران شوي دي په شک کې له دې (قرآنه يا له سمې لارې يا له رسوله)، تر هغه پورې چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه، يا راشي دوی ته عذاب د ورځې شنډې (سختې د قيامت چې د نجات هيڅ لاره په کې نه وي).

تفسير: يعني مقصد په خپله د قيامت د هولناکې حادثې ناڅاپي رارسېدل، يا د قيامت د عذاب راتلل دي، او يا شايد د ﴿عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾ څخه د دنيا عذاب مراد وي، يعني په همدې دنيا کې به داسې سزا درکړه شي، چې په هيڅ صورت به ورڅخه خلاصېدل امکان ونه لري.

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ

ملک سلطنت په دغه ورځ د قيامت خاص الله ته دی، فيصله به کوي (په دغه ورځ کې) په منځ د دوی (د مؤمنانو او کفّارو کې).

تفسير: يعني د قيامت په ورځ کې به يواځې د الله تعالی سلطنت او حکومت وي، او د بل هيچا ظاهري او مجازي حکومت نوم او نښان به نه وي، په هغه وخت کې به د ګردې دنيا عملي فيصله کيږي، چې تفصيل يې دا دی:

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾

پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) په جنتونو د نعمتونو کې به وي. او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو يې کړی دی آيتونو ځمونږ ته؛ پس دغه کسان شته دوی ته عذاب سپکوونکی. او هر هغه کسان چې خپل کورونه يې پرېښي دي په لاره د الله کې (د جهاد، طاعت او د الله د رضاء لپاره) بيا ووژلی شي (په جهاد کې) يا مړه شي (پخپل مرګ)؛ نو خامخا روزي به ورکړي هرومرو دوی ته الله روزي نېکه (د جنّت)، او بېشکه الله خامخا هم دی غوره د (ټولو) روزي ورکوونکو دی. خامخا داخل به کړي (الله) هرومرو دوی په داسې يو ځای (د جنّت) کې چې خوښ به کړي دوی هغه (ځايونه د جنتونو)، او بېشکه الله خامخا ډېر عالم (په ټولو احوالو)، ښه حلم لرونکی دی (په تأخير د عقوبت لپاره د رجوع).

ذَٰلِكَ ۖ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ

(خبره) همدا ده (لکه چې ومو ويله)، او هر هغه چې بدل واخيست په مثل د هغه (ضرر) چې معذّب شوی دی په هغه سره، بيا (دويم ځل) ظلم وکړ شي په ده باندې؛ نو خامخا مرسته به وکړي خامخا له ده سره الله.

تفسير: يعني كه مظلوم له ظالم څخه واجبي بدلې واخلي، بيا ظالم پرې بل ځلې ظلم وکړي؛ نو دى بيا هم مظلوم واقع شو، او الله تعالى به بيا ورسره مرسته وکړي، لکه چې عادت يې دى، بالآخر د مظلومانو حمايت کوي: «واتّق دعوة المظلوم فإنه ليس بينها وبين الله حجاب».

إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه الله خامخا ښه عفو کوونکى دى (د تجاوزاتو) ډېر ښنونکى دى (د خطيّاتو).

تفسير: يعني بندګانو ته هم ښايي چې پخپلو شخصي او معاشراتو چارو او معاملاتو کې د عفوې او ښنې عادت زده کړي، او هيڅکله دې د انتقام او بدل اخيستلو په فکر نه اوسي.

شاه صاحب رحمه الله ليکي: «يعني واجبي بدلې اخيستونکي ته الله تعالى عذاب نه ورکوي، که څه هم بدل نه اخيستل ښه او غوره کار دى، د کفّارو د اذيت بدل مسلمانانو له کفّارو څخه د «بدر» په غزا کې واخيست، ليکن کفّارو بيا په «أحد» او «أحزاب» کې په تيري او تجاوز لاسونه پورې کړل، چې بيا الله تعالى مسلمانانو سره پوره مرسته وکړه.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾

دغه (نصرت په سبب د دې دى) چې بېشکه الله ننه باسي شپه په ورځ کې او ننه باسي ورځ په شپه کې (چې کله ورځ لنډه شپه اوږدوي، کله شپه لنډه ورځ اوږدوي)، او بېشکه الله ښه اورېدونکى دى (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکى دى.

تفسير: يعني الله تعالى د دومره لوى قدرت او قوّت څښتن (مالک) دى، چې د شپې او ورځې اړول او راړول او د هغوى لنډول او اوږدول د ده په لاس کې دي، او يواځې د ده په حکم، اراده، او تصرّف کله ورځ اوږديږي، او کله شپه اوږديږي، نو آيا دغه مطلق قادر په دې باندې نه دى قادر چې يو مظلوم قوم يا شخص سره مرسته وکړي، او د ظالمانو له منګلو څخه يې خلاص کړي؟ بلکه دوى په هغوى باندې غالب، قاهر، قادر او مسلّط کړي، په دې آيت کې يې دې ته اشاره وکړه چې حالات ډېر ژر د شپې او ورځې په شان بدليدونکي دي، څرنګه چې پاک الله د شپې تياره د ورځې په رڼا له منځه وړي، همداسې به د کفر او شرک ځمکې هم د اسلام په غېږ کې ورکړي، او بېشکه چې پاک الله ښه اورېدونکى دى د ټولو اقوالو، ښه ليدونکى دى د ټولو اشياوو، يعني د مظلوم غږ او آواز هم اوري، او د ظالم چارې او اعمال هم ويني.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾

دغه (مرسته په دې ده چې) بېشکه الله همدى دى حق ثابت، او بېشکه هغه چې بولي يې (کفّار او عبادت يې کوي) بې له الله څخه؛ همدغه باطل دي، او بېشکه الله همدى (له ټولو څخه) ښه لوړ ښه لوى دى.

تفسير: يعني له الله څخه پرته داسې عظيم الشأن کارونه او انقلابونه د بل چا له لاسه پوره کېدى شي؟ بلکه نه شي، په واقع کې صحيح او رښتينى بر حق معبود همدغه يو الله تعالى دى، نور ټول معبودان بيخي غلط او له يوه سره زائل او ټول باطل دي، ښايي چې تاسې هم دغه واحد لا شريک ذات خپل الله وګڼئ، چې له ټولو څخه اعلى او اولى او ډېر ښه مولى دى، او دغه لوى شان په اتفاق سره د همدغه يو الله جل وعلا شأنه په ذات او صفاتو کې شته.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾

آیا نه وینې ته (نه يې خبر اى مخاطبه) چې بېشكه الله نازلې كړي دي له (طرفه د) اسمان څخه اوبه؛ پس ګرځي ځمكه (په دې اوبو سره) تكه شنه (پس له هغه چې وچه سپېره وه)؛ بېشكه الله ښه مهربان عالم دى په پټو تدابيرو، ښه خبردار دى (په ټولو شيانو).

تفسير: يعني همداسې به د كفر او شرك وچه او شاړه ځمكه د اسلام په باران باندې شنه او سمسوره كړي، او هم هغه الله جل جلاله ښه پوهيږي، چې په څه شان د باران د اوبو په وسيله شينكي او نباتات زرغونيږي، او د ځمكې په دننه كې داسې تدبير او تصرّف كوي، چې د هغه په اثر وچه شاړه ځمكه د اوبو او نورو اجزاء ځان ته جذب او راكاږي، چې په دې ترتيب ځمكه شنه او سمسوره كيږي.

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

خاص همدغه (الله) لره دي هر څه چې په اسمانونو كې او هر څه چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې خلقًا ملكا وعبيدًا)، او بېشكه الله خامخا هم دى غني بې پروا دى (له مخلوقاتو خپلو) ښه ستايلى شوى (په صفاتو او افعالو خپلو كې).

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾

آیا نه دى ليدلى تا (نه يې خبر اى مخاطبه) چې بېشكه الله مسخّر (تابع) كړي دي تاسې ته هر هغه چې په ځمكه كې دي، او (مسخّره كړې يې ده) بېړۍ چې ګرځي په سيند كې په حكم د هغه سره، او ساتي اسمان له دې نه چې راولوېږي په ځمكه باندې مګر خو په حكم د هغه سره، بېشكه الله پر خلقو خامخا ښه نرمي كوونكى ښه مهربان دى.

تفسير: يعني الله تعالى نه ستاسې او نه د بل چا څه پروا لرله، محض پخپل شفقت او مهربانۍ سره يې د وچې او لمدې، بحر او بر ټول شيان يې تاسې ته تابع او مسخر كړل، او همدغه الله تعالى په خپل قدرت سره اسمان، سپوږمۍ، لمر او ستوري په هوايي فضاء كې له كومې ظاهري ستنې معلّق ساتلي دي، چې له سره له خپله ځايه نه راښكته كيږي، او نه رالويږي، او كه رالويدلي وى، يا يو د بل سره يې ټكر كړى وى، نو ستاسې ځمكې به يې ټوټې او ذرې كړي وى، ځو چې د الله تعالى له خوا د نظام د بدلون حكم نه وي صادر شوى، تر هغه پورې به دغه ګردې كړې هم داسې پخپلو ځايونو قائمې وي، او مجال نه لري چې د يوه انچ په اندازه له خپل ځايه بې ځايه شي، د ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ استثناء محض د قدرت د اثبات د تأكيد لپاره ده، يا شايد د قيامت واقعې ته اشاره وي، (والله أعلم).

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾

او دغه (الله) هغه (قادر مطلق دى) چې (يې) ژوندي كړي يئ تاسې (په دركولو د روح سره پس له هغه چې نطفې وئ)، بيا به مړه كاندي تاسې (كله چې اجل مو پوره شي)، بيا به ژوندي كړي تاسې (په قيامت كې په بعث سره)، بېشكه انسان خامخا ناشكره دى.

تفسير: همداسې هغه قوم چې د كفر او جهل په روحاني مرګ سره مړه شوي وو؛ د ايمان او معرفت په روح سره به هغوى بيا ژوندي كړي.

(خو بېشكه انسان خامخا ناشكره دی د نعمتونو د الله تعالى) يعني د دغومره احساناتو او انعاماتو په ليدلو سره هم د هغه حق نه مني، او قدر يې نه پېژني، او د هغه حقيقي منعم څخه مخ اړوي، او نورو ته خپل سر ټيټوي.

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٍ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾

لپاره د هر يوه امّت مقرره كړې ده مونږ يوه لاره د بندګۍ چې دوى عمل كوونكي دي د هغه، پس نه ښايي چې جګړه وكړي (دا خاوندان د اديانو) خامخا له تا سره په دې كار (دين) كې، (ځكه چې محمدي دين حق او ظاهر دى)، او بلنه كوه (د خلقو توحيد او عبادت د) رب خپل ته، بېشكه ته يې خامخا په (هغه) سمه صافه لاره (چې برابره تللې ده حق ته). او كه جګړه كوي (په امر د دين كې كفّار) له تا سره؛ نو ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله ښه پوه دى په هغه (جګړه او عناد) چې كوئ يې تاسې. الله به حكم وكړي په منځ ستاسې كې په ورځ د قيامت په هغه شي كې چې وئ تاسې چې په هغه كې مو اختلاف كاوه (چې د دين امر دى).

تفسير: ټول انبياء د دين په اصولو كې سره متفق دي، هو ! د هر امّت لپاره الله تعالى د عبادت مختلف صورتونه په مختلفو زمانو كې ټاكلي دي، چې د هغو سره سم به هغو امّتونو د الله تعالى عبادت كاوه، لكه چې دې محمّدي امت ته هم يو خاص شريعت لېږل شوى دى، ليكن د دين اصل تل تر تله يو شي وو او دى، او پرته له الله تعالى څخه د بل هيچا او هيڅ شي لپاره عبادت نه دى مقرر كړى شوى، نو ځكه په توحيد او نورو متفق عليه ديني مسائلو كې هيچا ته نه دي لايق او نه د هغه له حال سره څه مناسبت لري چې څه اختلاف او څه جګړه وكړي.

كله چې كافران په داسې واضح او ښكاره شيانو كې هم دعوى او جګړې وكړي؛ نو تاسې د هغوى هيڅ پروا مه كوئ ! تاسې په هم هغې سمې صافې لارې باندې روان اوسئ، او نور خلق هم هغې ته راوبولئ ! او د معاندينو د جګړې فيصله الله تعالى ته وسپارئ ! چې هغه د دوى په ګردو حركاتو ښه پوه او خبر دى، د قيامت په ورځ كې به د دوى د دغو ټولو اختلافونو او جګړو عملي فيصله وكړي، ته د دعوت او تبليغ فرض اداء كړه ! او د دوى په فكر كې ډېر سر مه خوږوه ! د داسې معاندينو علاج يواځې پاك الله سره دى.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾

آيا نه پوهېږې ته (اى مخاطبه بلكه پوهېږې) چې بېشكه الله پوهېږي په هر هغه څه چې دي په اسمان كې او (هر هغه څه چې دي په) ځمكه كې، بېشكه دا (مذكوره شيان ليكل شوي دي) په كتاب (لوح محفوظ) كې، بېشكه دا (علم، ليكل د لوح محفوظ، فيصله د قيامت) په الله اسان دي.

تفسير: يعني د الله جل جلاله علم د دوى په اعمالو كې څه منحصر نه دى، د الله تعالى علم خو د اسمان او ځمكې په ټولو شيانو باندې محيط دى، او د ځينو مصالحو او حكمتونو په بناء ټول واقعات د ده د علم سره سم په لوح محفوظ كې ثبت او محفوظ دي، او هم د انسانانو ټول اعمال د دوى په عملنامو كې ليكل شوي دي، چې له هغو سره سم به د قيامت په ورځ فيصله كيږي، او په دومره بې شمارو شيانو باندې په پوره ډول سره پوهېدل، او د هغو ټولو په ښه شان

سره ليکل، او د هغه سره مطابق د هر يوه فيصله صادرول؛ د دغو اجراء او انفاذ پاک الله ته هيڅ اشکال او سختي نه لري، او نه ده ته په دغو کارونو او نورو مشکلو چارو په کولو او تکميل کې (معاذ الله) څه تکليف او زحمت ورپيدا کيږي.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِۦ عِلْمٌ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾

او عبادت کوي (دغه کفّار) غير له الله د هغه شي چې نه دی نازل کړی (الله) په عبادت د هغه هيڅ سند، او د هغه شي چې نشته دوی ته په هغه باندې هيڅ علم دليل پوهه، او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی (چې له عذابه يې خلاص کړي).

تفسير: دوی يواځې د خپلو پلرونو او نيکونو تقليد کې داسې کارونه کوي، چې هيڅ يو عقلي يا نقلي کوم برهان يا سند يا دليل پرې نه لري، (او نشته ظالمانو ته هيڅ مرسته کوونکی چې له عذابه يې خلاص کړي او) له ټولو څخه لوی ظلم او بې انصافي دا ده چې پاک الله سره کوم شريک ودرولی شي، نو داسې ظالمان او بې انصافان خلق دې ښه په ياد ولري، چې د دوی دغه شرکاء به د مصيبت په وخت کې هيڅ د دوی په ښه او کار ورنشي، او نه به په هغه وخت کې له دوی سره کومه مرسته وکړی شي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمُنكَرَ ۖ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِٱلَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِنَا ۗ قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكُمُ ۗ ٱلنَّارُ وَعَدَهَا ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

او کله چې ولوستل شي په دوی آيتونه (د قرآن) زمونږ په داسې حال کې چې صاف واضح ښکاره دي؛ نو پېژني په مخونو د هغه کسانو کې چې کافران شوي دي (آثار د) انکار (له حق څخه چې بدشکلي او خفګان دی)، نژدې وي چې حمله وکړي (له ډېره قهره) په هغو کسانو چې لولي په دوی باندې آيتونه (د قرآن) زمونږ، ووايه (ای محمده! دوی ته چې) آيا پس خبر کړم تاسې په ډېر بد له دې (قهره حملې) ستاسې (چې دغه) اور (د دوزخ) دی، وعده کړې ده د دې (اور) الله له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي، او خامخا بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعني د عظيم الشأن قرآن آيتونه چې په توحيد او نورو صافو بيانونو مشتمل دي؛ له اوريدلو څخه د کفّارو او مشرکينو رنګونه تور او شنه واوړي، او له ډېر خفګان نه يې څېرې بدلې شي، چې له ډېر قهر او غضب څخه ليوني شي، او غواړي چې د قرآن په لوستونکو حمله وکړي، لکه چې په ځينو وختونو کې داسې هم کوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ لَن يَخْلُقُوا۟ ذُبَابًا وَلَوِ ٱجْتَمَعُوا۟ لَهُۥ ۖ وَإِن يَسْلُبْهُمُ ٱلذُّبَابُ شَيْـًٔا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ ٱلطَّالِبُ وَٱلْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾

ای خلقو! بيان شوی دی تاسې ته يو مثال (غريب، عجيب حال) پس غوږ کېږدئ تاسې هغه ته (چې دا دی): بېشکه هغه معبودان چې تاسې عبادت کوئ (د هغو) غير له الله نه؛ له سره نشي پيدا کولی يو مچ هم، او که راټول شي (دا ټول معبودان ستاسې پيدا کولو د) هغه مچ ته (نو پيدا به يې

نه کړی شي)، او که چېرې وتښتوي له دوی څخه مچ یو شی؛ نو نشي خلاصولی دوی هغه شی له هغه مچ څخه، نو کمزوری دی دا طالب (چې د باطلو معبودانو عابد دی)، او دا مطلوب (هم چې باطل معبود یا مچ دی).

تفسیر: دا یې د توحید په مقابل کې د شرک د بدۍ او قباحت د ظاهرولو لپاره مثال بیان کړ، چې ښایي هغه په ډېر ښه فکر او غور سره واورئ، او ښه غوږ ورته کېږدئ، او ښه پرې وپوهېږئ !. ګوندې له داسې رکیک او ذلیل حرکت څخه مخ وګرځوئ او لاس ترې واخلئ !.

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ الآیة ـ یعنې مچ ډېر ادنی او حقیر ساکښ (جاندار) دی، په هغو شیانو کې چې دومره یو قدرت او قوت نه وي چې که ټول سره یوه ځای شي؛ یو مچ هم نشي پیدا کولی، یا که دغه مچ د دوی د نذرونو او نیازونو څخې یو وړوکی شی (لکه د ګلانو او عطریاتو یا د شاتو یا د نورو کوم بخرکی ترې) وتښتوي؛ نو د دوی له لاسه نه کیږي، چې هغه ترې بېرته واخیستی شي، ښه نو د ځمکې او اسمانونو د خالق په ځای (نعوذ بالله) د الوهیت په تخت باندې د داسې عاجزو او ناتوانو معبودانو کېنول څومره حماقت او بې حیایي ده، رښتیا خبره خو همدا ده چې مچ هم کمزوری دی، او له مچ نه زیات کمزوري د دوی معبودان دي، او له معبودانو څخه زیات کمزوري د هغوی عبادت کوونکي دي، چې دوی داسې حقیر او کمزوری شی خپل معبود او حاجت تر سره کوونکی ګرځولی دی.

مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾

نه دی پېژندلی (دغو کفّارو) او نه یې دی تعظیم کړی د الله په حق پېژندلو او تعظیم د ده سره، بېشکه الله خامخا ښه قوي زوروور ډېر زبردست دی (په تنفیذ د احکامو خپلو کې).

تفسیر: که پوهیدی نو داسې سپین سترګي به یې ولې کوله؟ آیا د الله تعالی رفیع شأن او قدر او منزلت دومره دی چې داسې کمزوري شیان د هغه سیال او شریک وګرځولی شي (العیاذ بالله)، د الله تعالی د قوّت او عزّت په مقابل کې خو د هغه لویې لویې مقربې پرښتې او انبیاء علیهم السلام هم مجبور او ناتوان دي، چې اوس په لاندې متبرک آیت کې د هغوی ذکر راځي.

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ

الله غوره کوي له پرښتو څخه استاځي (چې واسطه کیږي په منځ د الله او انبیاوو کې)، او له خلقو څخه (هم غوره کوي استاځي).

تفسیر: له ځینو پرښتو څخه د رسالت کار اخلي، مثلاً د جبرئیل علیه السلام او له ځینو انسانانو څخه چې پاک الله د دغه منصب لپاره انتخاب کړي؛ همدغه د رسالت کار اخلي، ښکاره ده چې د هغوی درجه د نورو خلقو څخه ډېره لوړه (اوچته) ده.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾

بېشکه الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی دی (د ټولو افعالو).

تفسیر: یعنې الله تعالی د دوی په ټولو خبرو خبر دی، د دوی د ماضي او مستقبل ټول احوالویني، نو ځکه هغه حق لري چې د هر چا احوال او استعداد ته وګوري، او سم له هغه سره یې د رسالت په منصب فایز او بریالی کړي: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آیت (۱۵) رکوع).

يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ﴿٧٦﴾

پوهيږي (الله) په هغه څه چې وړاندې د دوی دي، او په هغه چې وروسته د دوی دي، او خاص د الله طرف ته بېرته ګرځولی کېږي ټول کارونه.

تفسير: يعني خاص الله تعالی ته بېرته ګرځولی شي ټول کارونه، او هيڅوک د الله تعالی په کارونو کې د اعتراض حق نه لري، د الله تعالی حکم، تدبير، د انبياوو انتخاب او نور ټول کارونه ښه دي، او د ده په حکم او اراده سره کيږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْۤ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ۩ ﴿٧٧﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) رکوع کوئ تاسې !او سجده کوئ تاسې ! (په لمانځه کې)، او عبادت کوئ تاسې ! د رب خپل (نه د بل)، او کوئ نېک کارونه (لکه صله رحمي او ښه اخلاق) لپاره د دې چې بری ومومئ (په نعمت او جنّت سره).

تفسير: د شرک د غندنې او د مشرکانو د سپکونې څخه وروسته مؤمنانو ته خطاب کوي، چې تاسې يواځې د خپل يوه الله تعالی په بندګی لګيا اوسئ ! او د هغه په حضور کې د بندګی سرونه ښکته کړئ ! او د عبوديت او عاجزۍ وچولی (تندی) مو هم هغه ته په ځمکه کېږدئ ! او نور د ښېګڼې ټول کارونه هم خاص د الله تعالی لپاره کوئ، څو دنيوي او اخروي ښېګڼې او نېکی مو په برخه شي.

ځينې مفسرين د دې آيت د رکوع او سجدې له دغه تخصيص څخه د تلاوت سجده مرادوي.

وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦۚ هُوَ ٱجۡتَبَىٰكُمۡ وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِي ٱلدِّينِ مِنۡ حَرَجٖۚ مِّلَّةَ أَبِيكُمۡ إِبۡرَٰهِيمَۚ هُوَ سَمَّىٰكُمُ ٱلۡمُسۡلِمِينَ مِن قَبۡلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ ٱلرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيۡكُمۡ وَتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِۚ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱعۡتَصِمُواْ بِٱللَّهِ هُوَ مَوۡلَىٰكُمۡۖ فَنِعۡمَ ٱلۡمَوۡلَىٰ وَنِعۡمَ ٱلنَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

او زيار (کوښښ) کوئ په (لاره د جهاد، طاعت، او رضاء د) الله په حق جهاد د هغه سره (چې ورته وړ، مستحق، او لايق دی)، دغه (الله) غوره کړي يئ تاسې، او نه يې دی ګرځولی (نه يې دی ايښی) په تاسې په دين کې هيڅ حرج (مشقّت او اشکال)، (متابعت وکړئ د) دين د پلار خپل چې ابراهيم دی، دغه (الله) ونومولئ تاسې مسلمانان پخوا (له دغه قرآن څخه په نورو اسماني کتابونو کې)، او په دغه (قرآن) کې (هم)، لپاره د دې چې شي رسول (ستاسې) شاهد په تاسې (د تبليغ خپل)، او چې شئ تاسې (ای مسلمانانو !) شاهدان په نورو خلقو (د تبليغ د نورو انبياوو)، نو قائموئ (سم اداء کوئ تاسې سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوئ تاسې زکات، او ښه ټينګ ونيسئ تاسې (دين د) الله، دغه (الله) مالک دی ستاسې، پس ښه مالک دی (الله)، او ښه مرسته (مدد) کوونکی دی الله.

تفسير: د خپل نفس د تهذيب او د دنيوي چارو د سمون لپاره داسې پوره زيار (کوښښ) کوئ، چې د دې لوی او اهمّ مقصود سره موافق وي، آخر د دنيوي مقاصدو د برې او کاميابۍ لپاره تاسې څومره تکليفونه او زحمتونه په ځان اخلئ، دا خو د دين او د آخرت د دائمي برې او کاميابۍ لاره ده، چې په هغې کې هر څومره زحمت او محنت ومومئ؛ بيا هم د انصاف له مخې کم دی.

تنبيه: د «مجاهده» په لفظ کې هر قسم کوښښونه، د ژبې وي، که د قلم، مالي وي که بدني؛ شامل دي، او هم د «جهاد» تمام اقسام، جهاد مع النّفس، جهاد مع الشيطان، جهاد مع الكفّار، جهاد مع البغاة، جهاد مع المبطلين؛ د هغه لاندې داخل دي.

﴿هُوَ اجْتَبٰىكُمْ﴾ يعني له ټولو څخه اعلى او افضل رسول او له ټولو شرائعو څخه يې اکمل شريعت در کړ، او په تمامه دنيا کې د الله تعالى د پيغام رسولو لپاره يې تاسې غوره او منتخب کړئ! او په ګردو امّتونو باندې يې تاسې ته فضيلت درو بانښه.

﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّيْنِ مِنْ حَرَجٍ﴾ يعني په دين کې يې هيڅ داسې يو اشکال نه دی پرېښی، چې د هغه کول سخت او مشکل وي، په احکامو کې يې د هر ډول رخصتونو او آسانيو لحاظ ساتلی دی، دا خو بېله خبره ده چې تاسې يو آسان کار په خپل ځان مشکل وګرځوئ.

﴿مِلَّةَ أَبِيْكُمْ إِبْرٰهِيْمَ﴾ متابعت وکړئ! ای مؤمنانو د دين د پلار خپل چې ابراهيم عليه السلام دی، کله چې ابراهيم عليه السلام د محمد مصطفى صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم په اجدادو کې شامل دی؛ نو ځکه د ګرد امّت پلار شو، يا به دا مراد وي چې د عربو پلار دی، ځکه چې د قرآنکريم ړومبني مخاطبان هم دوی وو.

﴿هُوَ سَمّٰىكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ﴾ دغه الله تعالى يا ابراهيم عليه السلام ونومولئ تاسې مسلمانان، يعنې الله تعالى په پخوانيو کتابونو او په دې عظيم الشأن قرآن کې ستاسې نوم «مسلم» ايښی دی، چې معنى يې حکم منونکې، وفا خوښوونکې دي، يا ابراهيم عليه السلام له پخوا څخه ستاسې نوم د مسلمان ايښی دی، کله چې پخپله دعاء کې يې ويلې وو: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً﴾ د (البقرة سورت (۱۵) رکوع)، او په قرآن کې هم ښايي د همده په غوښتنه دغه نوم په تاسې ايښود شوی دی، په هر حال ستاسې نوم «مسلم» دی، اګر که نور امتونه هم مسلمانان وو، مګر دغه لقب ستاسې لپاره غوره او ټاکل شوی دی؛ نو ښايي پرې فخر وکړئ.

﴿لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيْدًا﴾ يعنې تاسې يې د دې لپاره غوره کړئ چې تاسې نورو امّتونو ته ښوونه وکړئ، او رسول الله صلى الله عليه وسلم تاسې ته ښوونه وکړي، او دغه امّت چې له ټولو څخه وروسته راغلی دی، غرض يې دا دی چې دی د نورو امّتونو غلطۍ اصلاح کړي، او ګردو ته سمه صافه لاره وښيي، ګواکې هغه مجد او شرف چې د ده په برخه شوی دی؛ له همدې وجه دی چې دی د ګردې (ټولې) دنيا معلم (لار ښوونکی) وګرځي او په تبليغي جهاد کې مصروف واوسي.

تنبيه: نورو مفسرانو (شهيداً) او (شهداء) د شاهد او ګواه په معنى اخيستی دی، کله چې د قيامت په ورځ کې نور امّتونه انکار وکړي، چې انبياء الله عليهم السلام مونږ ته تبليغ نه دی کړی، او له انبياوو څخه شاهدان وغوښتل شي؛ نو دوی به محمّدي أمّت د شاهد په ډول ور وړاندې کړي، او دغه امّت به داسې شاهدي اداء کړي: «بېشکه چې دغو انبياوو عليهم السلام د دعوت او تبليغ وظائف انجام کړي دي، او د الله تعالى حجّت يې قائم کړی دی»، کله چې له دوی څنې پوښتنه وشي چې دا خبره تاسې ته څرنګه معلومه شوه؟ نو ځواب به ورکړي چې «دغه اطلاع مونږ ته څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم راکړې ده، چې د ده په صداقت باندې د الله تعالى محفوظ کتاب قرآنکريم شاهد دی»، ګواکې دغه فضل او شرف يې ځکه درکړی دی، چې تاسې په يوې عظيم الشأنې دعوى کې د يوه معزّز شاهد او ګواه په شان درېدونکې يئ، ليکن ستاسې د دغې شاهدۍ اوربدل او اهميت هم ستاسې د معظّم رسول په واسطى سره دي، چې هغه به ستاسې تزکيه کوي.

"تمت سورة الحجّ بفضله ومنّه، فله الحمدُ وعلي نبيِّه الصلاةُ والتسليم ".

سُورَةُ المُؤمِنُون

«د (المؤمنون) سورت مكّي دى، (۱۱۸) آيتونه (۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۲۳) او په نزول كې (۷۴) سورت دى، وروسته د (الأنبياء) له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝١ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝٢

په تحقيق بريالي (بهرمن ـ كامياب) شوي دي مؤمنان. هغه (مؤمنان) چې دوى په لمونځونو خپلو كې عاجزي كوونكي ويريدونكي دي (له الله نه).

تفسير: د «خشوع» معنى دا ده چې د بل چا په مخ كې په خوف او هيبت سره ساكن او سرښكته كړي، لكه چې ابن عباس رضي الله عنهما د ﴿خَٰشِعُونَ﴾ تفسير په «خائفون ساكنون» سره كړى دى، او د ﴿تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾ آيت هم دلالت كوي چې په «خشوع» كې يو قسم سكون او تذلّل معتبر دى.

په قرآنكريم كې «خشوع» د «وجوه ـ أبصار ـ أصوات ـ اونورو» صفت ښودلى شوى دى، او په دغه آيت كريمه د ﴿أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ﴾ كې د قلب صفت ښوولى شوى دى، معلوميږي چې اصلاً «خشوع» د زړه كار دى، او د نورو بدني أعضاوو خشوع د زړه د خشوع تابع ده، كله چې په لمانځه كې قلب خاشع، خائف، ساكن او ښكته شي؛ نو خيالات هم د دې خوا او د هغې خوا د مشغولتيا او ګرځېدو څخه فارغ او په هم هغه يو مقصود باندې ټينګ ودريږي، نو بيا د خوف، هيبت، سكون، خضوع او خشوع آثار پر بدن هم ظاهريږي، مثلاً د اوږو، سر، او سترګو ښكته غورځول، په ادب سره دريدل، دې خوا او هغې خوا ته نه كتل، له خپلو كاليو (جامو) او ويښتو او نورو شيانو سره لوبې نه كول، د ګوتو نه ترکول، او په دې قسم د «خشوع» د لوازمو څخه نور افعال او احوال هم شته.

په احاديثو كې د أبو بكر الصدّيق رضي الله تعالى عنه او عبد الله بن الزّبير رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، چې دوى به په لمانځه كې داسې ساكن او آرام وو، لكه يو بې ساه لرګى، او ويل كېده چې دغه د لمانځه خشوع ده.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ۝٣

او هغه (كسان هم بهرمن شول) چې دوى له ناكارو (بدو اقوالو بدو افعالو) څخه مخ ګرځوونكي دي.

تفسير: يعنې په فضولو او بېكارو مشاغلو كې خپل وخت نه ضايع كوي، كه كوم بل سړى لغو او چټي (بېكاره) او مهملې خبرې يا افعال كوي؛ نو د هغو له اوريدلو او كتلو څخه مخ اړوي، او ده ته د عبوديت د وظائفو له ايفاء كولو څخه دومره وخت او فرصت نه وي ميسّر چې په دغسې بې فائدې جګړو او فضولو خبرو كې ځان اخته كړي.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ۝٤

او هغه (كسان هم بهرمن شول) چې دوى (تل) د زكات اداء كوونكي دي (چې د مالي فعلي او قولي عباداتو جامع دى).

تفسير: يعنې دغه د دوی عادت دی چې تل زکات اداء کوي، او داسې نه دي چې کله يې ورکوي او کله يې نه ورکوي، غالبًا له همدې جهته د ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ په ځای يې د ﴿لِلزَّكٰوةِ فٰعِلُوْنَ﴾ ترکيب اختيار فرمايلی دی، ګواکې دا يې ښودلي دي چې د زکات اداء د دوی مستمر کار دی، ځينو مفسرينو دلته زکات د طهارت او پاکيزګۍ يا د نفس د تزکيې په معنی اخيستی دی، ګواکې دغه آيت يې د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ او د ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰهَا﴾ په شان ګرځولی دی، که دغسې مراد وي؛ نو د هغه مفهوم دې عام کېښود شي، چې په هغه کې د بدن، د زړه، او د مال پاک ساتل ګرد داخل شي، زکات او صدقات هم يو قسم مالي تطهير دی: ﴿خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيْهِمْ بِهَا﴾ (۱۱ جزء د التوبة سورت (۱۳) رکوع (۱۰۳) آيت)، د داسې ويلو چې دغه آيت مکي دی، او په مکې معظمې کې لا زکات نه وو فرض شوی، ابن کثير رحمه الله جواب داسې ورکړی دی چې: د زکات اصلي مشروعيت په مکه کې شوی وو، هو ! د هغه د مقاديرو او نصابونو او نورو تشخيص وروسته د مدينې منورې له راتګه وشو، والله أعلم.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ۝٥ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ۝٦ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ۝٧﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی فروجو (ځای د شهواتو) خپلو لره ساتونکي دي (له زنا ځخه). مګر پر ښځو خپلو يا پر هغو وينځو چې مالکان شوي وي د هغو ښي لاسونه د دوی، پس بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (په ورتلو سره ښځو او وينځو خپلو ته). پس هر څوک چې وغواړي (دفع د شهوت) غير له دغو (ښځو او وينځو خپلو) نه پس دغه کسان هم دوی دي تجاوز کوونکي (له حده).

تفسير: يعنې له خپلې منکوحې ښځې يا وينځې څخه ماسوا بله کومه لاره د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو دی د حلالو له حدودو وتونکی دی، په دې کې زنا، لواطت، او استمناء باليد (د لاس په وسيله د ځان نه مني ويستل) او نور ټول غير مشروعه صورتونه راغلل، بلکه ځينو مفسرينو د «متعه» پر حُرمت هم پر همدغه آيت استدلال کړی دی.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ۝٨﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی امانتونو خپلو لره او عهدونو خپلو ته (که د خالق که د مخلوق) رعايت کوونکي دي (چې بېوفايي او خيانت په کې نه کوي).

تفسير: يعنې د امانت او قول او اقرار حفاظت کوي، خيانت او بد عهدي نه کوي، نه د الله تعالی په معاملاتو کې، او نه د بندګانو په چارو کې.

﴿وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ۝٩﴾

او هغه (کسان هم بهرمن شول) چې دوی (همېشه) پر لمونځونو خپلو ساتنه کوي (چې تل يې سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو).

تفسير: تر دې ځايه پورې يې د مفلحينو مؤمنينو شپږ صفات او خصال بيان وفرمايل:

(۱): سره له خضوعه او خشوعه د لمونځونو اداء کول.

(۲): د باطلو، لغوو، او بېباکو خبرو او ناکارو کارونو څخه ځان بېل ساتل.

(۳): د زکات يعنې مالي حقوق اداء کول، يا خپل نفس او مال پاک ساتل.

(۴): نفساني شهوات پخپل واک او اختیار کې ساتل.

(۵): د عهد او امانت حفاظت یعنې د ګردو (ټولو) معاملاتو درست او منظم ساتل.

(۶): او په آخر کې یې بیا د لمونځونو د قیام تأکید وفرمایه.

له دې نه ظاهرېږي چې د لمانځه حق د الله تعالی په نزد ډېر لوړ او اعلی څیز دی، چې دلته یې خپله خبره پر هم هغه باندې شروع او پر هم هغه باندې یې ختمه کړه.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾

همدغه (مؤمنان موصوف په دغو شپږو واړو صفاتو) هم دوی دي وارثان، هغه (وارثان) چې مېراث به اخلي (ویړیا اعلی جنت د) فردوس (د دوزخیانو برخه به هم اخلي)، دوی په دغه (جنت الفردوس) کې تل پاتې کېدونکي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٢﴾

او قسم دی خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له خالصې (صافې له خیري ویستلې شوې) ختې نه.

تفسیر: ځکه چې ځمونږ د ټولو پلار آدم علیه السلام له منتخبې او غوره کړی شوې خاورې څخه پیدا کړی شوی دی، او برسېره پر هغه تمام بني آدمان له نطفې څخه پیدا کېږي، چې دغه نطفه هم له ځمکې څخه بالوسیله متشکله کېږي، چې د منتخبو اوغوره کړیو شیانو خواړه او د اغذیه وو عصاره او خلاصه ده.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٣﴾

بیا وګرځاوه کېښود مونږ (اولاده د) دغه (آدم) نطفه (تړلی څاڅکی د مني) په یو قرارګاه محکم (رحم کې).

تفسیر: یعنې د مور په رحم کې چې له هغه ځایه بل هیچېرې نشي خوځېدلی.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾

بیا وګرځوله مونږ دا نطفه ټوټه د وینو (کلکه سرېښناکه)، بیا وګرځوله مونږ دغه ټوټه د وینو یوه وړه ټوټه د غوښو، بیا وګرځوله مونږ دا پوټۍ د غوښو هډوکی، بیا ور واغوستله مونږ دې هډوکو ته (پس له پیدا کولو د رګونو او د پلو او نورو) غوښه، بیا مو (ژوند) پیدا کړ دی په پیدایښت بل سره (په نوي صورت)، پس ډېر ښه برکت اچونکی دي الله تعالی لوړ چې ډېر ښه پیدا کوونکی (صورت تړونکی) دی، (له نورو ټولو پیدا کوونکیو، صورت تړونکیو څخه خلقا).

تفسیر: یعنې د غوښې یوه برخه کلکوي، او ترې هډوکي جوړوي، او د هډوکو پر قفس (ډانچه) او سلسله رګونه، پلې، تارونه او د بدن نور څیزونه چې ورته حاجت وي د پیدا کولو څخه وروسته غوښې او پوستکي زرغونوي، پخوا له دې په (۱۷ جزء د الحج سورت په (۱) رکوع) کې د انسان د تخلیق هم دغه کیفیت بیان کړی شوی دی.

﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾ - «بیا مو ژوندی پیدا کړ دی په پیدایښت بل سره (په نوي صورت)»، یعني د روح د پوکولو په سبب يې له دې نه يو ژوندی ویښ انسان جوړ کړ، چې پر دغه ذي روح انسان وروسته له دې نه د طفولیت (ماشوموالي)، شباب (ځواني)، کهولت (پوخ عمر)، او شیخوخت (بوډاوالي) ډېر احوال او ادوار او مراحل تیریږي، یا دا چې اول جماد وو، اوس یې حیوان کړ، پخوا ړوند، کوڼ، ګونګ وو، اوس يې لیدونکی، اورېدونکی، ویونکی کړ.

فائده: سره له دې چې الله تعالی د تمامو موجوداتو خالق دی، یعني ځمکې، اسمانونه، عرش، کرسي، لوح، قلم، جن، ملائک، لمر، سپوږمی، ستوري، جبال، بحار، اشجار، انهار او داسې نور ډېر أشیاء يې پیدا کړي دي، مګر په هیڅ يوه باندې يې داسې ثناء په ذات پاک خپل ونه ویله لکه چې په پیدا کولو د انسان، له دې نه دا خبره معلومه شوه چې انسان ورته ډېر معزز او مکرّم دی، ځکه يې فرمايلي دي: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ الآية - خامخا په تحقیق کرامت عزت ورکړی دی مونږ ځامنو د آدم ته.

﴿ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ۝١٥﴾

بیا بېشکه تاسې پس له دې ژوندي کولو د تاسې (په دغه پاس طریقه سره) خامخا مړه کیدونکي يئ.

تفسیر: یعنې ستاسې وجود ذاتي او خانه زاد نه دی، بلکه مستعار او د الله تعالی عطاء او بخشش دی، لکه چې د موت په لېږلو سره د هغه ګردې نقشې ورانوي، او تاسې په هغه وخت کې د مرګ له زوررورو او قوي منګولو څخه خپل ژوندون نشئ ساتلی، نو معلوم شو چې بل کوم قاهر قوت او قدرت ستاسې پر سرونو شته؛ چې ستاسې د وجود ژوندون او بقاء زمام يې ټینګ په خپل قدرت کې نیولی دی، او هر وخت چې اراده او مشیت وفرمايي؛ هغه پرېږدي او خوشې کوي يې، یا يې بېرته راکاږي، فسبحان الله أحسن الخالقين.

﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ۝١٦﴾

بیا بېشکه تاسې په ورځې د قیامت کې بیا ژوندي راپاڅولی شئ (له قبورو لپاره د جزا).

تفسیر: هغه لوی ذات چې اول ځلي يې پیدا کړی وو؛ هم هغه دویم ځلي هم بیا ژوندی راپاڅوي، لومړی د وجود مستور قوتونه او د اعمالو نتائج پخپل ډېر کامل صورت سره ظاهر او دغه په اثبات رسوي، چې دومره يوه لويه کارخانه مې خوشې چټي (بېکاره)، بې نتیجې، عبث او د لوبو او ساعت تېرۍ لپاره نه وه جوړه کړې.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ ستاسو د سر د پاسه اووه لارې (۷ اسمانونه).

تفسیر: د ﴿طَرَائِقَ﴾ معنی ځینو مفسّرینو او لغویینو په نزد «طبقات» ده، یعني د اسمان اوه طبقې مو لاندې باندې جوړې کړي دي، فهذا کما قال: ﴿كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ (۲۹ جزء د نوح سورت (۱۵) آیت (۱) رکوع)، او ځینې د ﴿طَرَائِقَ﴾ معنی لارې اخلي، یعنې اوه لارې مو جوړې کړي دي، چې د پرښتو د تللو او راتللو معبرې دي.

﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ۝١٧﴾

او نه يو مونږ له (ټولو احوالاتو د) مخلوقاتو (خپلو څخه) غافله بې خبره.

تفسیر: یعنې هر څیز مو په پوره انتظام او محکموالي او خبرداری سره جوړ کړي دي، او د ده د حفاظت او بقاء له طریقو څخه مونږ پوره باخبره یو، په سماویه وو اجرامو او سفلیه وو مخلوقاتو کې یو داسې څیز هم نشته دی؛ چې څمونږ د علم او قدرت له احاطې څخه خارج وي، که نه دغه ټول نظم ترتیب او تنسیق سره ګډوډ او خراب تراب کیږي: ﴿يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا﴾ (۲۷ جزء د الحدید سورت (۴) آیت (۱) رکوع).

وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ ﴿۱۸﴾

او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه په اندازه، نو ومو درولې دغه (اوبه) په ځمکه کې، او بېشکه مونږ په بیولو ورکولو د دې (اوبو) خامخا قادر یو (لکه چې قادر یو په نازلولو یې هم).

تفسیر: یعنې رانښکته کړي دي مونږ له لوري د اسمانه اوبه په هغه میچ چې د مخلوقاتو ښېګڼه په کې وینو، نه دغومره زیاتې چې بې وقته او بې موقعه تباه او توی لاړې شي، او نه دومره لږې مو درکړي دي چې ستاسې ضروریاتو ته کفایت ونه کړي.

﴿فَأَسْكَنَّاهُ﴾ الآیة ـ یعنې ځمکه د باران اوبه پخپل منځ کې ځیینبي، او جذب کوي یې، چې بیا مونږ دغه اوبه ترې د کاریزو کوهیو او برمو او نورو په وسیله راوباسو، او ترې استفاده کوو، یا پخپله دغه اوبه د چینو او زېمونو ځمکو په وسیله بهیږي (یا یې دروو د ځمکې په سر هم په تالابونو ډنډونو او نورو ظرفونو کې).

﴿وَإِنَّا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ﴾ الآیة ـ یعنې که باران دربانديې ونه وروو؛ نو څوک به یې دربانديې اوروي؟ او که یې دربانديې اوروو، خو د شرب ارواء (خړوبولو) او د استفادې وسائل او وسائط در څخه واخلو، او تاسې ته داسې قوّت او قدرت در نه کړو، چې ترې ګټور (فائده مند) شئ (مثلاً دومره یې ژورې بوځو، چې تاسو یې ونه شئ ایستلی، یا یې ژر تر ژره وچې او بیا یې په هوا کې ګډې کړو، یا یې تروې او خُوسا کړو، دغه کارونه او نورې ټولې چارې څمونږ له قدرته پوره دي، نو ستاسې له لاسونو څخه څه پوره دي، او څه به کولی شئ؟.

فَأَنشَأْنَا لَكُم بِهِ جَنَّاتٍ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿۱۹﴾

پس پیدا کړي دي مونږ تاسې ته په دې (اوبو) سره باغونه رنګارنګ له خرماګانو او (له) انګورو چې شته تاسې ته په دې (باغونو) کې مېوې ډېرې، او له دغو (باغونو) څخه خورئ تاسې (مېوې).

تفسیر: یعنې په هغو د پسرلي او بهار د لیدلو څخه خوشالیږئ، او د هغو د حاصلاتو څخه ځینو د تفکّه په ډول او ځینې د غذاء په صورت استعمالوئ.

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ ﴿۲۰﴾

او (بل پیدا مو کړه هغه) ونه چې وځي له (غره د) طور سینا څخه چې زرغونیږي له غوړو سره او له انګولي (کتغ) سره لپاره د خوړونکیو.

تفسیر: یعنې د خونې (زیتونې) ونه چې ترې تېل ووځي، چې د منبلو او نورو په مصرف رسیږي، او ډېر زیات خلق یې د کتغ (انګولي) په شان استعمالوي، د ښونې ذکر یې په خصوصیت سره وفرمایه، ځکه چې د هغه فوائد زیات دي، او د یوه مخصوص فضل او شرف حیثیت لري، ځکه د «التین» په سورت کې پرې قسم هم یاد شوی دی، د طور غره په لوري نسبت کول هم د همدغې (خونې) زیتون د فضیلت او برکت ښکارولو لپاره دی، ځکه چې په هغه وخت کې به هلته د دغې خونې ونې ډېرې زیاتې وې.

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾

او بېشکه چې تاسې ته په څارويو کې خامخا عبرت دی، چې څښوو مونږ تاسې ته له هغو پيو نه چې په ګېډو د دوی کې دي، او شته تاسې ته په دغو (څاروو کې) منافع (ګټې فائدې) ډېرې، او له دوی (د ځينو اجزاوو) څخه خورئ تاسې (شودې غوښې اونور).

تفسير: يعنې د حيواناتو شودې مونږ په خپل قدرت سره پر تاسې څښوو، او ډېرې زياتې فائدې مو د تاسې لپاره د دغو حيواناتو په وجود کې اېښې دي، تر دې چې د ځينو حيواناتو د غوښو خوراک مو هم پر تاسې حلال کړی دی.

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

او پر دغو (څاروو) او پر بېړيو باندې بارولی شئ تاسې (په بر او بحر کې).

تفسير: يعنې په وچه کې د حيواناتو (او نورو نقليه وو وسائلو) په وسيله او په اوبو کې د بېړيو کښتيو (او جهازونو او نورو نقليه وو وسائطو) په واسطه (او همداسې په هوا او نورو کې) نقل او حرکت کوئ، او له يوه ځايه بل لري ځای ته درومئ ! او ډېر درانه شيان او سامان مو پرې باوروئ.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَن يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً مَّا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او خامخا په تحقيق لېږلی وو مونږ نوح خپل قوم ته، نو وويل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې (يواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هيڅ معبود برحق غير له دغه (الله)، آيا پس نه وېرېږئ تاسې (له عذابه د الله)؟ پس وويل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح خپلو اتباعو ته) چې: نه دی دا نوح مګر يو انسان دی په شان ستاسې، اراده لري د دې خبرې چې مشر شي پر تاسې باندې، او که اراده فرمايلې وی الله (د لېږلو د رسول انسانانو ته نو) خامخا لېږلې به يې وې پرښتې (نه انسانان)، نه دی اورېدلې مونږ دا (چې رسول بني آدم وي، يا توحيد) په هغو پلرونو ځمونږ کې چې پخوا وو.

تفسير: يعنې په ده کې څه فرق شته، چې دی رسول شي او تاسې نه شئ؟، دی غواړي چې مشرتوب ځان ته حاصل کړي، نو ځکه دغه پلمه (تدبير) او چل يې جوړ کړی دی، که نه که الله تعالی رسول لېږه؛ نو بل سړی پرې درېدلی وو چې همدا يې رالېږلی دی، او پرښته به يې نه وی رالېږلې، مونږ داسې عجيبه خبره له سره نه ده اورېدلې، چې يو ځمونږ په شان سړی او معمولي انسان د الله تعالی رسول شي، او نورو ټولو معبودانو ته بد وواېي، او له منځه يې ورک کړي، او داسې دعوت او بلنه وکړي چې تاسې يواځې د احد او واحد الله تعالی عبادت وکړئ ! او بل هيڅوک مه منئ !.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾

نه دی (دا نوح) مګر يو داسې سړی دی چې په ده پورې نښتې دی لېونتوب سودا، پس انتظار کوئ تاسې ده ته تر يوه وخته پورې (چې جوړ شي يا مړ شي).

تفسير: دغه د نوح عليه السلام د زمانې د کفّارو وينا ده: معلومېږي چې د دې غريب دماغ خراب او فکر يې له کاره وتلی دی، که نه د ټول قوم په خلاف او خپلو پلرونو او نيکونو له اصوله مخالف داسې خبرې به يې ولې له خولې ايستلې؟

چې هیڅوک پرې یقین او باور نشي کولی، آیا که دا کار ښکاره لېونتوب نه دی نو څه دی؟ ښه خو دا ده چې تاسې څو ورځې صبر وکړئ! او انتظار وکړئ! ګوندې څه مدّت وروسته دی په سد او په هوش راشي، او د جنون او د سودا د دغې دورې څخه افاقه ومومي او جوړ شي، یا دی پخپلو همدغو ویلو ویلو کې مړ شي، او سا یې وخیژي، او دغه قصه پای ته ورسیږي (العیاذ بالله).

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِیْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ﴿٢٦﴾

وویل (نوح) ای رب ځما! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې تکذیب یې وکړ ځما.

تفسیر: یعنې کله چې د نوح علیه السلام ټول زیار (محنت) او کوښښ بېکاره ثابت شو، او د نهه نیمو سوو کلونو ټول زیار او زحمت یې ورته بې ثمره او بې نتیجې څرګند شو، او موفّق نه شو چې دغه کفّار د ضلالت له لارې څخه چپ او د هدایت پر سمه لاره یې ور روان کړي؛ نو د الله تعالی په دربار کې یې عرض او فریاد وکړ چې: یا الله! اوس د دغو اشقیاوو په مقابل کې ځما امداد وفرمایه، ځکه چې ظاهراً دغه خلق ځما د تکذیب څخه مخ ګرځوونکي نه دي، او د نورو خپلو راتلونکو نسلونو او اولادونو افکار او عقائد هم خرابوونکي دي.

فَاَوْحَیْنَاۤ اِلَیْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْیُنِنَا وَ وَحْیِنَا فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ فَاسْلُكْ فِیْهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَیْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ ۚ وَلَا تُخَاطِبْنِیْ فِی الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٢٧﴾

پس وحي وکړه مونږ دغه (نوح) ته؛ داسې چې اوس جوړه کړه یوه بېړۍ په لیدلو (د سترګو او نظر لاندې) ځمونږ، او په وحي (امر او ښودنې) ځمونږ، پس کله چې راغی امر (حکم) ځمونږ (پر نزول د عذاب سره)، او راوخوټېده (په اوبو) تنّور؛ پس ورننباسه (سواره کړه) په دې بېړۍ کې له هره قسمه جوړه جوړه، دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل (بیت) خپل (یا مؤمنان)، مګر مه ننه باسه هغه څوک چې ړومبی شوې ده په ده خبره (د عذاب) له دوی نه، او مه کوه خبرې له ما سره په باب د هغو کسانو چې ظلم یې کړی دی (په نفسونو خپلو باندې) بېشکه په دوی باندې حکم کړی شوی د غرقېدلو.

تفسیر: یعنې کفّار ګر که ستا له کورنۍ څخه هم وي؛ له خپله ځانه سره یې مه سوروه! ځکه چې د الله تعالی له درباره د عذاب قطعي حکم صادر شوی دی، او د دغې فیصلې اجراء او انفاذ یو حتمي او ضروري کار دی، اوس له ظالمانو څخه د هیڅ یوه د نجات او خلاصي لپاره هیڅ یوه سعي او کوښښ مه کوه!.

فَاِذَا اسْتَوَیْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَّعَكَ عَلَی الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ نَجّٰىنَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ ﴿٢٨﴾

نو کله چې برابر شوې وختلې (ای نوحه) ته او هغه (مؤمنان) چې له تا سره دي پر بېړۍ باندې؛ نو ووایه چې: ټول حمد ثناء ده خاص هغه الله ته چې خلاص یې کړو مونږ له ظالم قومه (مشرکانو) څخه.

تفسیر: یعنې الله تعالی مونږ له دوی ځنې بېل کړو، او له عذاب څخه یې مأمون او مصئون وساتلو.

وَقُلْ رَّبِّ اَنْزِلْنِیْ مُنْزَلًا مُّبٰرَكًا وَّاَنْتَ خَیْرُ الْمُنْزِلِیْنَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای نوحه په وخت د کوزېدو د تا له بېړۍ نه): ای ربه ځما! کوز کړه ما په یو داسې ځای کې چې مبارک برکتناک وي حال دا چې ته خیر (ډېر غوره) له ټولو کوزونکیو څخه یې.

تفسیر: یعني په بېړۍ کې ښه د هوسایۍ (آساني) او آرام ځای راکړه ! او په کوم ځای کې چې مو له بېړۍ څخه ښکته کوې؛ هلته هم څه ربړ او تکلیف راپېښ نشي !، او په هر ډول او په هر ځای کې دې ستا برکت او رحمت ځما له حاله سره مل وي !.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾

بېشکه دغه (قصه د نوح) کې خامخا دلائل (د عبرت او قدرت ځمونږ) دي، او بېشکه یو مونږ خامخا ازمویښت کوونکي (د بندګانو).

تفسیر: چې کوم یو د دغو داوربدلو څخه عبرت او نصیحت حاصلوي؟ او کوم یو یې نه حاصلوي: ﴿وَلَقَد تَّرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ﴾ (د القمر سورت (۱) رکوع، (۱۵) آیت، (۲۷) جزء).

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾

بیا پیدا کړ مونږ پس له (هلاکه د) قومه (د نوح) یو اهل د زماني نور (عادیان یا ثمودیان)، پس ولېږه مونږ په هغو کې یو رسول (هود یا صالح) له دوی څخه، (وویل مونږ په ژبه د هغه رسول دوی ته داسې) چې عبادت کوئ تاسې (یواځې) د الله، نشته تاسې ته بل هیڅ بر حق معبود بې له الله، آیا پس نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله). او وویل مشرانو له قومه د دغه (نبي) څخه هغه کسان چې کافران شوي وو، او نسبت د دروغو یې کړی وو ملاقات د آخرت ته، او نعمتونه ورکړي وو مونږ دوی ته په دغه ژوندون لږ خسیس کې: نه دی دا (نبي) مګر یو بشر سړی دی په مثل د تاسې چې خوري له هغه (څیزه) چې خورئ یې تاسې له هغه نه، او څښي له هغه څیز چې څښئ یې تاسې له هغه نه.

تفسیر: یعني عادیان یا ثمودیان پر دې خبرې باندې نه وو معتقد چې وروسته له مرګه به یوه ورځ د پاک الله سره مخامخ کېدونکي یو، او داسې به یې ګڼل چې فقط همدغه د دنیا ژوندون او د هغې عیش او آرام ځمونږ په برخه کې دی، او پرته د معاش د معاد هیڅ فکر به له هغوی سره نه وو، نو څکه د خپلو رسولانو د ارشاد په مقابل کې به یې داسې چټې خبرې کولې چې دا رسول هم ځمونږ په شان سړی دی هغه څه خوري چې مونږ یې خورو او هغه څه څکي چې مونږ یې څکو ظاهر کې په ده کې هیڅ یو داسې امتیاز او خبره نشته چې تاسو یې نه لرئ.

وَلَئِنْ أَطَعْتُم بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾

او (قسم دی) خامخا که اطاعت وکړ تاسې د یوه انسان په شان خپل؛ بېشکه چې تاسې په هغه وخت کې خامخا له زیانکارانو څخه یئ.

تفسیر: یعني له دې نه به لویه خرابي او ذلت څه وي چې د خپل ځان په شان د یوه بل معمولي انسان سړي تابع، خادم او مطیع شئ، او خامخا هغه خپل متبوع، مخدوم، او مطاع وګرځوئ؟.

أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنَّكُم مُّخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾

آیا وعده کوي له تاسې سره (او ویروي مو دغه هود یا صالح په دې) چې بېشکه تاسې کله چې مړه شئ او شئ خاورې او هډوکي؛ نو بېشکه چې تاسې به را ایستل کېږئ (له ځمکې په بعث سره). ډېر لرې دی ډېر لرې دی (چېرې کېدی شي) هغه څیز چې تاسې سره یې وعده کولی شي.

تفسیر: دغه هم د کفّارو وینا ده، یعني څومره له عقل څخه بعیده خبره وایي، چې د وراسته هډوکي هغه بخرکي چې له خاورو سره بیخي ګډوډ شوي دي؛ بیا له قبرونو څخه د انسانانو په شکل ژوندي راپاڅولی کیږي، نو ښه تاسې (ای کفارو!) خپله فکر وکړئ چې په داسې چټي (بېکاره) او مهملو خبرو باندې څوك باور کولی شي؟ چې له عقله او صحّت څخه لرې وي؟.

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿۳۷﴾

نه دی دا ژوندون مګر همدا ژوندون ځمونږ د دنیا، چې مرو او ژوندي کېږو، او نه یو مونږ بیا راپاڅولي شوي وروسته له مرګه (له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسیر: یعني (دغه کفّار وایي) چېرې دی آخرت او چېرې دی حساب او کتاب؟ په څه چې مونږ پوهېږو خو هغه هم دغه د دنیا موجوده سلسله ده، چې مونږ یې ګورو، او هغه همدا یو ژوندي کېدل او یو مړه کېدل دي چې د ګردو تر سترګو لاندې جریان لري، یو ځیږېږی (پیدا کیږي) او بل مري، او زیات له دې نه بل هیڅ شی نشته.

إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۳۸﴾

نه دی دغه (هود یا صالح) مګر یو سړی چې تړلي یې دي پر الله دروغ، او نه یو مونږ ده ته ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعني کفّار وایي: د دغه سړي دغه وینا چې زه د الله نبي یم، او الله تعالی مړي بیا له سره ژوندي کوي، ثواب او عقاب، جزاء او سزا ورکوي؛ دغه دواړه دعاوی داسې دي چې هغه مونږ له سره نه شو منلی، نو خامخا داسې جګړې نښلولو او د سر درد پیدا کولو ته څه حاجت پاتې دی؟ او له هغه څخه څه فائده عائده کیږي؟ نو بالآخر پېغمبر د کفّارو د داسې خبرو اترو څخه سخت متأثر شو، او له هغه منکرانو څخه بې هیلې او نا امیده شو، او داسې دعا یې وکړه:

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ ﴿۳۹﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿۴۰﴾

وویل (هود یا صالح): ای ربه ځما! مدد وکړه له ما سره په سبب د دې چې دروغجن یې وبللم زه (او ځما رسالت یې ونه مانه). نو وفرمایل (الله هود یا صالح ته چې) پس له لږ مدّت خامخا وبه ګرځي (دغه عادیان یا ثمودیان) پښېمانه (په دغه کفر او تکذیب خپل).

تفسیر: یعني د الله تعالی عذاب ورتلونکی دی، چې وروسته له هغه به افسوس او ارمان کول هیڅ د دوی په درد نه خوري، او نه به څه نفعوررسوي.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ

پس ونیول دوی چغې د هلاکت په حق (او عدل) سره.

تفسیر: له دې په ښکاره ډول دغه مترشح کیږي چې دغه قصه د «ثمود» وه چې د هغه امّت په سخت غږ سره مړ شوی دی، او پر «عاد» سخت باد الوتی وو، او چا ویلي دي چې: دغه قصه د عادیانو ده، چې د «الأعراف» په سورت او په هود

او په شعراء کې په قصې د نوح پسې همدغه ذکر دی، نو بناء پر دغه هر ېښ کن عذاب ته «صیحة» وایه شي، نو ځکه دلته هم «صیحة» ذکر شوه.

فَجَعَلْنٰهُمْ غُثَآءً ۚ فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِیْنَ ﴿۴۱﴾

پس (هلاک شول نو) وګرځول مونږ دوی شاوړي (خس خاشاک د سیلاب)، پس لرېوالی دی قوم ظالمانو ته (له رحمته د الله).

تفسیر: یعنې لکه چې سیلاب (ځپان) خس او خاشاک له خپله ځانه سره وړي؛ همداسې د الله تعالی د عذاب په سیلاب کې دوی هم وبهېدل او لاهو شول.

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قُرُوْنًا اٰخَرِیْنَ ﴿۴۲﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا یَسْتَاْخِرُوْنَ ﴿۴۳﴾

بیا پیدا کړ مونږ وروسته له هغو (ثمودیانو یا عادیانو) اهل د زمانو نور (لکه قوم د لوط او شعیب).
نشي ړومبی کېدی هیڅ قوم له وعدې مقررې خپلې، او نه وروستی کېدی شي ترې.

تفسیر: یعنې هر قوم چې د خپلو انبیاوو تکذیب وکړي؛ ګرد په همغو خپلو مقرره وو وعدو سره هلاک کیږي، هر میعاد او هره نېټه چې د هر قوم لپاره مقرره شوې ده؛ هغه د یوې شېبې له مخې هم نه وړاندې او نه وروسته کیږي.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا ؕ كُلَّمَا جَآءَ اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِیْثَ ۚ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا یُؤْمِنُوْنَ ﴿۴۴﴾

بیا ولېږل مونږ رسولان خپل حال دا چې یو په بل پسې پیوست وو، هر کله چې رابه غی کوم امّت ته رسول د دوی؛ نو دروغجن به یې باله دی، پس پرله پسې به کړل مونږ ځینې د دوی په ځینو نورو (په هلاکولو کې)، او وګرځول مونږ دوی تشې قصې (د تعجّب په عالم کې)، پس لرې والی دی (د الله له رحمته) هغه قوم ته چې نه راوړي ایمان (په مؤمن به شیانو باندې).

تفسیر: یعنې الله تعالی د رسولانو سلسله روانه کړه، او یو په بل پسې یې نبي ورلېږه، او د مکذبینو هم د یوه پسې د بل تباه، فناء او برباد بدل جاري وو، له یوه جانبه د انبیاوو بعثت او له بل جانب د منکرینو د اهلاک لمبرونه به سره لګېدل، لکه چې په همدغه سلسله کې ډېر اقوام سره تباه شول، چې له هغوی څخه د حیرت او عبرت نه ډکو قصو او افسانو ماسوا بل هیڅ شی نه دی پاتې، او نن د هغوی داستانونه یواځې د پند، نصیحت، او عبرت لپاره ویلی او اورولی کیږي.

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوْسٰی وَاَخَاهُ هٰرُوْنَ ۙ۬ بِاٰیٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِیْنٍ ﴿۴۵﴾ اِلٰی فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا عَالِیْنَ ﴿۴۶﴾

بیا ولېږه مونږ موسی او ورور د ده هارون په دلائلو (د قدرت او هغو معجزو) خپلو سره، او په برهان دلیل سند ښکاره. طرف د فرعون او قوم د ده (فرعونیانو) ته، پس کبر سرکشي یې وکړه (له ایمانه) حال دا چې وو دوی قوم متکبّر (سرکش پر خلاف د موسی).

تفسیر: نو ځکه د الله تعالی پیغام یې په خاطر کې رانه ووړ، چې د کبر او غرور نشې د دوی دماغونه بیخي خراب او مختل کړي وو.

فَقَالُوٓا۟ أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَـٰبِدُونَ ﴿۴۷﴾

پس وويل (قبطيانو): آيا پس ايمان راوړو مونږ پر دوو سړيو په مثل شان ځمونږ حال دا چې قوم د دوی (سبطيان) مونږ ته خادمان (مريان) دي.

تفسير: يعني د موسى عليه السلام او هارون عليه السلام قوم بني اسرائيلو خو ځمونږ مرييتوب او مزدوري كوي، نو د دوی له منځه مونږ د دغو دوو سړيو سيادت او مشرتوب څرنګه منلی شو؟.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْلَكِينَ ﴿۴۸﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿۴۹﴾

پس دروغجن وبلل دغو (موسى او هارون لره قبطيانو) پس شول (قبطيان) له هلاک کړيو شويو (په غرق سره). او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسى ته کتاب (تورات) ښايي چې دغه (بني اسرائيل) سمه صافه لاره ومومي (په دې تورات سره).

تفسير: يعني د فرعون له اهلاک څخه وروسته مونږ بني اسرائيلو ته «تورات شريف» ورکړ، څو خلق پر هغه تګ او عمل وکړي، او تر جنّت او د الله د رضاء تر منزل پورې ورسېدی شي.

وَجَعَلْنَا ٱبْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُۥٓ ءَايَةً وَءَاوَيْنَـٰهُمَآ إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿۵۰﴾

او ګرځولي وه مونږ (قصه د) ځوی د مريمې او د مور د ده (يو لوی) دليل (د قدرت)، او مونږ ځای ورکړی ـ راوستي وو دوی هسکې (اوچتې) ځمکې ته چې خاونده د قرار ده (چې اوسېدونکي يې په ارام دي)، او خاونده د اوبو پاکو صافو بهېدونکو ده.

تفسير: يعني دغه د الهيه وو قدرتونو له دلائلو او نښو څخه دی، چې يواځې د مور له ګېډې يې بې له پلاره عيسى المسيح عليه السلام پيدا کړی دی، لکه چې په «آل عمران» او د «مريم» په سورتونو کې د دې تقرير ليکلی شوی دی.

«ربوة» هسکې (اوچتې) ځمکې ته ويلی شي، چې بيت المقدس يا دمشق يا مصر وو، او پخپلو نورو شاوخوا ځمکو باندې لوړه ده، ښايي دا هم هغه هسکه (اوچته) ځمکه يا غونډۍ وي چې د لنګون په وخت کې هلته بي بي مريمې تشريف درلود (لرلو)، لکه چې د «مريم» د سورت دغه آيات پرې دلالت کوي:

﴿ فَنَادَىٰهَا مِن تَحْتِهَآ أَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا * وَهُزِّىٓ إِلَيْكِ بِجِذْعِ ٱلنَّخْلَةِ تُسَـٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴾ چې دغه ځای هسک وو، او ترې لاندې چينه يا وياله بهېده، او د خُرما ونه هغه ته نژدې وه (كذا فسّره ابن كثير رحمه الله).

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرُّسُلُ كُلُوا۟ مِنَ ٱلطَّيِّبَـٰتِ وَٱعْمَلُوا۟ صَـٰلِحًا

ای رسولانو ! خورئ تاسې له طيّباتو (پاکيزه وو طعامو) څخه او وکړئ تاسې ښه (عملونه).

تفسير: يعني د ګردو انبياوو په دين کې همدغه يو حکم شته چې حلال خوراک له حلالې لارې څخه ګټئ او نېک کارونه کوئ !، او ښايي چې په نېکو کارونو ګرد خلق سره مشغول او مصروف اوسي، لکه چې ټولو انبياوو عليهم السلام په نهايت مضبوطۍ او استقامت سره د حلال اکل، د مقال صدق، او د نېکو اعمالو په مواظبت توصيه او خپل امت ته تأکيدات کول.

د عظيم الشأن قرآن په بل ځای کې دغسې حکم چې دلته رسولانو ته ورکړی شوی دی؛ «عامة المؤمنين» ته ورکړی شوی دی، په دغه کې د نصرانيانو د رهبانيت ترديد هم شوی دی، چې د عيسى عليه السلام له ذکره سره

خاص مناسبت لري، له احاديثو څخه معلومېږي چې د «هر چا خوړل، څښل، آغوستل چې له حرامو څخه وي؛ د هغه د دعاء د قبول توقع نه ښايي چې وکړه شي»، په ځينو احاديثو کې دي: «هغه غوښه چې د حرامو څخه زرغونه شوي وي؛ د دوزخ اور د هغه زيات حقدار دی»، (العياذ بالله).

إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه زه پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه عالم خبردار يم.

تفسير: يعنې حلال خوړونکيو او نېکوکارو ته ښايي چې داسې عقيده ولري چې الله تعالى د ده له ټولو پټو او ښکاره وو احوالو او افعالو څخه ښه عالم دی، او له هغه سره موافق به له هر چا سره معامله کوي، دغه اګر که له رسولانو سره پخپلو زمانو کې خطاب دی، مګر په واقع کې د دوی امّت ته د دغه مطلب اورول مقصود دي.

وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا ۖ

او بېشکه دا (سماوي دين چې توحيد او نور مؤمن به شيان دي، ای رسولانو !) ستاسو دين (او د ستاسو د ټولو امتيانو دين) دی په دې حال کې چې دين يو دی، او زه ستاسو رب يم، نو وويرېږئ له ما. پس پرې کړ (امّتيانو د دوی) دين خپل په منځ خپل کې ټوټې ټوټې.

تفسير: يعنې د اصولو په اعتبار د ګردو انبياوو دين او ملّت يو او د ګردو الله هم يو دی، چې د هغه د عصيان څخه تل وېره په کار ده، ليکن خلقو په دغه واحد اصل کې اختلاف وغورځاوه، او د دين اصل يې سره ټوټې ټوټې کړ، او بېلې بېلې لارې يې په کې جوړې کړې، پخپل سر د آراوو او اهواوو په متابعت په سلهاوو فرقې او مذاهب جوړ شول، انبياء دغه تفريق خلقو ته نه دی ښوولی، د دوی په نزد د ازمنه وو او امکنه وو او نور اختلاف صرف فروعي اختلاف وو، او په اصول الدين کې ګرد سره بالکليه متفق وو.

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾

چې هر يو حزب ګوند (له دوی نه) په هغه (باطل دين) چې له دوی سره دی، خوشال دی.

تفسير: يعنې داسې به يې ګڼل چې يوازې همدغه مونږ پر حق دين يو، او ځمونږ همدغه لاره سمه او صافه لاره ده.

فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾

پس پرېږده (ای محمده !) دوی په ګمراهي خپلې کې تر يوه وخته (د مرګه) پورې.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې د انبياوو په متفقه وو هداياتو کې ګوندونه (ډلې) جوړ کړل، او سره بېلې بېلې فرقې او ملّتونه يې قائم کړل، او هره فرقه يواځې پر هم هغو خپلو عقائدو او خيالاتو د زړه له کومي ټينګه ولاړه ده، او په هيڅ ډول له هغه څخه مخ نه اړوي، اګر که ته ډېر پند او نصيحت هم وفرمايې، نو تاسې په دغه غم کې خپل ځان زيات مه کړوئ !، بلکه دوی ته لږ مهلت ورکړئ !، چې دوی د غفلت او جهالت په نشو کې ډوب او نشه پراته وي، څو هغه موعوده ساعت ورسيږي، او د دوی سترګې ټېغې ټېغې پاتې شي، يعنې موت يا د الله تعالى عذاب د دوی پر سرونو او شاوخوا وګرځي.

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ مِن مَّالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ ۚ بَل لَّا يَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾

آيا ګمان کوي دوی د دې چې بېشکه هر هغه څيز چې ورکوو يې مونږ دوی ته (په دنيا کې

مدد ورسره کوو) په هغه څیز له ماله او (له) ځامنو. چې تلوار کوو مونږ دوی ته په خیراتونو (او اکرامونو؟ نه ده داسې) بلکه نه پوهیږي دوی (چې دا استدراج او امهال دی).

تفسیر: همدغه د دوی خیال وو، لکه چې ویل به یې: ﴿وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ﴾ (د السبأ سورت (۴) رکوع (۳۵) آیت (۲۲) جزء)، یعنې که مونږ د الله تعالی په نزد مردود او مبغوض وی؛ نو دغه مال او دولت او اولاد او نور یې ولې مونږ ته په دغه کثرت سره راکړي دي؟ یعنې په دې نه پوهیږي چې د مال او اولاد دغه افراط د دوی د فضیلت او کرامت له سببه نه دی، بلکه د امهال او استدراج په بناء دی، هغومره مهلت او ډیل چې دوی ته ورکاوه کیږي؛ په همدغه اندازه د دوی د شقاوت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډکیږي: ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۸۲ – ۱۸۳) آیتونه (۲۳) رکوع).

إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې دوی له (خوفه د) عذاب د رب خپل ویریدونکي دي تل.

تفسیر: یعنې صادق او خالص مؤمنان سره له ایمانه او احسانه د کفّارو او مغرورینو پشان له «مکر الله» څخه مأمون نه دي، بلکه تل تر تله د الله تعالی له وېرې څخه لړزیږي او ویریږي چې الله تعالی دې نه کړي چې دغه انعامات او احسانات چې پر مونږ په دغه دنیا کې شوي دي؛ امهال او استدراج وي، د حسن بصري رحمه الله مقوله ده: «مؤمن نېکی کوي او ویریږي، او منافق بدئ کوي او له سره یې فکر خراب نه وي».

وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾

او هغه کسان چې دوی په آیتونو د رب خپل ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې پر کونیه وو او شرعیه وو آیتونو دواړو باندې یقین او داسې عقیده لري، چې هر شی دلته راد مخه کیږي؛ هغه عین الحکمت او صواب دی، او هر هغه شی چې هلته رادمخه کیږي؛ هغه هم بالکل حق او هر هغه حکم چې راکاوه کیږي؛ هغه من کل الوجوه صواب او معقول دی.

وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

او هغه کسان چې دوی په رب خپل پورې نه شریکوي (بل هیڅ شی).

تفسیر: یعنې پر خالص ایمان او توحید په طریقه د اخلاص سره قائم دي، او هر یو عمل په صدق او اخلاص سره اداء کوي، د خفي یا جلي شرک یوې شائبې ته د راتللو موقع نه ورکوي.

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾

او هغه کسان چې ورکوي هر هغه چې ورکوي یې دوی (له زکاتونو او خیراتونو) حال دا چې زړونه د دوی ویریدونکي دي (له نه قبلېدو نه، ځکه چې) بېشکه دوی رب خپل ته ورتلونکي دي.

تفسیر: یعنې څه پوهیږو چې هغه هلته مقبول شو که نه؟ وروسته مو په کار راځي که نه؟ د الله تعالی په لاره کې د صرفولو څخه تل د دوی په زړونو کې دغه وېره او اندېښنه وي او پر خپل عمل باندې نه مغروریږي، او سره له نېکی کولو هم ویریږي.

﴿أُولَٰٓئِكَ يُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِ وَهُمۡ لَهَا سَٰبِقُونَ ۝٦١﴾

دغه کسان ډېر تلوار (او رغبت) کوي په نېکيو (طاعاتو) کې، او دوی هغو (نېکيو) ته ړومبی کېدونکي دي (له نورو خلقو نه).

تفسير: هـم په دنيا کې او هم په آخرت کې، لکه څنګه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: ﴿فَـَٔاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ ثَوَابَ ٱلدُّنۡيَا وَحُسۡنَ ثَوَابِ ٱلۡأٓخِرَةِۗ﴾ (۴ جزء، د آل عمران سورت (۱۴۸) آيت، (۱۵) رکوع)، نو په حقيقت کې اصلي نيکي په صالحه وو اعمالو، حميده وو أخلاقو او فاضله وو ملکاتو کې وشوه، نه په اموالو او اولادو کې لکه چې د کفارو ګمان وو.

﴿وَلَا نُكَلِّفُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ وَلَدَيۡنَا كِتَٰبٞ يَنطِقُ بِٱلۡحَقِّۚ وَهُمۡ لَا يُظۡلَمُونَ ۝٦٢﴾

او نه تکليفوو (نه مکلّفوو) هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، او څمونږ سره يو کتاب (لوح محفوظ يا عملنامې) دی، چې بيانوي حق رښتيا، او پر دوی به هيڅ قسم ظلم ونه کړ شي (په تزييد د عقاب، يا تنقيص د ثواب سره).

تفسير: يعنې هغه اعمال او خصال چې پاس بيان شول، کوم داسې مشکل کار نه دی، چې د هغه تحمّل د انسان له طاقته خارج وي، څمونږ عادت داسې نه دی چې خلق په مالا يطاق شيانو مکلّف کړو، دغه ګردې خبرې داسې دي چې که تاسې توجه وکړئ؛ نو پخپله يې حاصلولی شئ، هغه کسان چې د کاملينو سابقينو درجې ته نشي رسېدلی، دوی دې هم خپل وسعت او همّت سره موافق پوره هم هغسې سعي او کوښښ وکړي چې پرې مکلّف دي، د هر يوه اعمال څمونږ په نزد د اعمالو په صحائفو کې درجه په درجه ليکلي موجود دي، چې د قيامت په ورځ د ګردو په مخ کې پرانستلی او کېښودلی کېږي، او د هغه سره موافق به دوی ته جزاء ورکوله کېږي، چې په هغه کې د يوې ذرې په اندازه هم ظلم او تېری نه کېږي، او نه د چا کومه نيکي ضايع کېږي، او نه يې اجر کم ورکاوه کېږي، نه بې وجه او بې قصوره د بل چا بار پرې اچولی کېږي.

﴿بَلۡ قُلُوبُهُمۡ فِي غَمۡرَةٖ مِّنۡ هَٰذَا وَلَهُمۡ أَعۡمَٰلٞ مِّن دُونِ ذَٰلِكَ هُمۡ لَهَا عَٰمِلُونَ ۝٦٣﴾

بلکه زړونه د دغو (کفّارو) په غفلت کې دي له دغه (قرآنه)، او شته دوی ته عملونه (ناپاکه او کارونه بېباکه) غير له دې (شرکه د دوی) چې دوی د هغو عملونو کوونکي دي (نو به پرې بيا مومي جزاء او هم دوی به داسې په غفلت او معصيت کې مشغول اوسيږي).

تفسير: د آخرت له حسابه او کتابه دغه خلق غافل او بې پروا، او په دنيوي چارو کې مشغول او لګيا دي، او له سره له هغو څخه نه وزګارېږي، چې د آخرت په طرف توجّه وکړي، يا يې دا مطلب چې د دوی په زړونو کې کفر او نفاق ځای نيولی دی، او دوی د شک، تردد، غفلت او د جهالت په تورو تيارو موجونو او چپو کې ډوب شوي دي، لويه ګناه خو دغه شوه، باقي له دې نه ماسوا نور ډېر ګناهونه شته چې دوی يې سره تهلوي، او د يوې شېبې له مخې هم له هغه څخه نه دي جدا، او نه بنايي هم ترې جدا شي، څکه هغه بد أعمال چې د دوی په حق کې د دوی د بد استعداد لامله (له وجې) مقدّر شوي دي، هغه به خامخا دوی کوي، او خامخا د هغه جزاء به مومي.

﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذۡنَا مُتۡرَفِيهِم بِٱلۡعَذَابِ إِذَا هُمۡ يَجۡـَٔرُونَ ۝٦٤ لَا تَجۡـَٔرُواْ ٱلۡيَوۡمَۖ إِنَّكُم مِّنَّا لَا تُنصَرُونَ ۝٦٥﴾

تر هغه پورې کله چې ونيسو مونږ (هم هغه) غنيان (غټان منعمان) د دوی په (دنيوي) عذاب (د قتل يا قحط يا نور، نو) ناڅاپه دوی به فريادونه کوي (ټنډارې وهي). مه کوئ فرياد نن ورځ (څکه چې) بېشکه تاسې سره له مونږ څخه هيڅ مدد به ونه کړی شي (په خلاصولو کې له عذابه).

تفسير: تفسير: يعنې څه وخت چې په دنيوي يا اخروي عذاب کې مبتلا شي؛ نو ژاړي او سخت شورماشور اچوي، چې مونږ ته له دغه آفت څخه نجات راکړه ! ښه، په دغه وخت کې به د دوی نجات ورکوونکی څوک وي؟ نو حکم صادريږي چې چپ شئ ! له سره شورماشور مه کوئ ! چې دغه ټولې ژړا او انګولا مو بېکاره ده، نن هيڅوک ستاسې نصرت او مرسته نشي کولی، او نه مو څمونږ له عذابه خلاصولی شي.

قَدۡ كَانَتۡ ءَايَٰتِي تُتۡلَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَكُنتُمۡ عَلَىٰٓ أَعۡقَٰبِكُمۡ تَنكِصُونَ ٦٦ مُسۡتَكۡبِرِينَ بِهِۦ سَٰمِرٗا تَهۡجُرُونَ ٦٧

په تحقيق وو آيتونه (د قرآن) ځما چې لوستلي به شو پر تاسې (هر وخت) پس وئ به تاسې په پوندو خپلو چې بېرته به ګرځېدئ (او نه به مو مانه کلام ځما). په دې حال چې کبر کوونکي به وئ په دې (قرآن يا محمد يا کعبه) حال دا چې د شپې قصې کوونکي به وئ (په طعن د مقدّساتو کې) مسخرې به مو کولې، پرېښودل به مو (قرآن او نور مطهرات او ترې تښتېدئ به).

تفسير: يعنې ولې اوس شورماشور لګوئ او نارې سورې وهئ، هغه وخت مو په ياد راوړئ چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به تاسې ته د الله تعالی آيتونه اورول او تاسې به په ډېر سرعت سره ترې تښتېدئ، او د هغو آيتونو اورېدلو ته به مو هيڅ فکر او توجّه نه کوله، بلکه ستاسې کبر، غرور او ځانمني (خودنمايي) به له سره تاسې ته اجازه نه درکوله چې هغه ومنئ، يا د انبياء الله عليهم السلام خبرو ته لږ غوږ کېږدئ، يعنې کفّار به د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم له مجلسه داسې تښتېدل لکه چې دوی (العياذ بالله) د کومې چتې (بېکاره) او فضولې قصې له اورېدلو څخه په تنګ شوي ترې لاړ شوي وي، يا به د ﴿سَٰمِرٗا تَهۡجُرُونَ﴾ مطلب دا وي چې د شپې له مخې به دوی په حرم شريف کې کېناستل، او د دې په ځای چې مؤمنان شي، او په حرم محترم کې عبادت وکړي، او ترې چارچاپېر طواف وکړي؛ د رسول الله صلی الله عليه وسلم يا د عظيم الشأن قرآن په نسبت به يې خبرې کولې، او راز راز قصې او افسانې به يې له خپله ځانه جوړولې، چا به ورته کوډګر ساحر ويل، چا به د شاعري نسبت ورته کاوه، چا به کاهن باله، يو به يو شی ويل، بل به بل شی اورول.

أَفَلَمۡ يَدَّبَّرُواْ ٱلۡقَوۡلَ أَمۡ جَآءَهُم مَّا لَمۡ يَأۡتِ ءَابَآءَهُمُ ٱلۡأَوَّلِينَ ٦٨

آيا پس فکر نه کوي (کُفّار) په دې وينا کې (چې قرآن دی)؟ آيا که راغلي دي دوی ته هغه څه چې (رسول او قرآن دی او) نه وو راغلي پلرونو پخوانيو د دوی ته (نو ځکه انکار کوي)؟.

تفسير: يعنې دغه منکرين د قرآن عظيم الشأن په محاسنو کې غور او فکر نه کوي، که نه حقيقت الحال به ورمنکشف کېده، چې بلا شبهه دغه د الله تعالی جل وعلا شأنه کلام دی، چې په هغه کې د ټولو امراضو صحيح علاج ښوولی شوی دی، چې الفاظ يې موجز او معجز او معاني يې واضح او لائح دي، او د نورو د سماوي کتابونو او انبياوو مصدق او مؤيد دی، آيا که راغلي دوی ته هغه څه چې نه وو راغلي پلرونو پخوانيو د دوی ته؟ يعنې نصيحت کوونکی به تل وو، يا به انبياء الله عليهم السلام يا به د انبياوو أتباع، او اسماني کتابونه هم پرله پسې نازلېدل، کله يو او کله بل، کله په يو ځای او کله په بل ځای کې، او دغه کومه نوې خبره نه ده، چې د هغې مثال او نمونه په پخوانيو ازمنه وو کې نه ده لېدلې شوې، هو ! دغه ډېر أکمل او خورا أشرف او أقدس کتاب چې اوس نازل شوی دی، په دغه لوی شأن اعلی مرتبې سره پخوا کوم کتاب نه دی راغلی، نو د دې مقتضی داسې وه چې لا زيات ښايي د دغه نعمت قدر مو کړی وی، او په ښه شان سره مو د هغه استقبال کولی، او د هغه د غږ په مقابل کې به مو «لبّيک» ويلی وی، لکه چې أصحابو کرام رضي الله تعالی عنهم ويلی دی.

تنبیه: ښايي دلته له ﴿اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِیْنَ﴾ څخه «الآباء الأبعدين» (لرى پلرونه او نيکونه) مراد وي، او هغه چې ﴿یٰسٓ﴾ شريف په سورت کې ﴿لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّاۤ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ﴾ راغلى دی؛ هلته به د «الآباء الأقربين» نژدې پلرونه او نيکونه اراده کړه شوې وي، والله أعلم.

﴿اَمْ لَمْ یَعْرِفُوْا رَسُوْلَهُمْ فَهُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ﴾ ۶۹

آيا که نه دی پېژندلی (کفّارو) رسول خپل (په صداقت او امانت سره) پس دوی له ده څخه منکران دي.

تفسير: يعني آيا څکه يې پر تکذيب او اعراض لاس پورې کړی دی، چې هغوی د خپل د دغه نبي الله له أحواله باخبره نه دي؟ حال دا چې ګرد عرب پوهېږي چې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم له هلکتوبه صادق، أمين، عفيف او متّقي وو، خاوند د علم، حلم، کرم، جود، سخا، وفا، احسان، مروت، او کمال د عقل، صحت، حسب، نسب، اخلاق او آداب وو، لکه جعفر رضي الله تعالى عنه د حبشيّ د نجاشي (باچا) په مقابل کې او مغيره بن شعبه د نائب کسری په مخ کې او ابو سفيان د کفر په حالت کې د روم د قيصر په دربار کې د همدغو اوصافو اظهار کړی وو، نو بيا د داسې صادق متقي بنده په نسبت داسې ګمان کېدی شي چې (العياذ بالله) هغه پر الله تعالى دروغ تړي، يا هغه يو اوپره سړی دی، يا بيخي نااشنا او پردی او بېګانه دی؟.

﴿اَمْ یَقُوْلُوْنَ بِهٖ جِنَّةٌ ۭ بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كٰرِهُوْنَ﴾ ۷۰

آيا وايي دوی چې په ده لېونتوب دی (نه ده داسې لکه چې دوی يې وايي، او ګمانونه کوي) بلکه راغلی دی (دا محمّد) دوی ته په حق (دين) سره، او اکثر د دوی حق لره ناخوښوونکي دي.

تفسير: څکه چې مخالف دی له هوای نفساني او له مقتضای شيطاني د دوی، او اکثر يې څکه وفرمايل؛ چې بعض محض له جهته د شرم او ننګ او ملامتی د قوم ايمان نه راوړي، لکه ابو طالب.

شيخ الهند د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «يا وايي چې هغه سودايي دی، هيڅ نشته، هغه خو دوی ته رښتيا خبره راوړې ده، او پر دغو ډېرو رښتيا خبره بده لګيږي».

﴿وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِیْهِنَّ﴾

او که متابعت کړی وی حق (الله، قرآن) د نفساني غوښتنې د دوی (په وجود د ډېرو معبودانو کې)؛ نو خامخا خراب شوي به وو اسمانونه او ځمکه او هر هغه (مخلوق) چې په دوی کې دی.

تفسير: يعني که رښتيا خبره پر دوی بده لګيږي؛ ودې لګيږي، صداقت، حقانيت او رښتيا د دوی د خوښې او خواهش نشي تابع کېدی، که د دوی د خوښې او خواهشونو سره موافق احکام صادرولی؛ نو د هغه الوهيت به نه وی پاتې، او په دغه تقدير سره به د اسمان او د ځمکې دغه محکم انتظامات څرنګه قائم پاتې کېدی شوی؟

﴿بَلْ اَتَیْنٰهُمْ بِذِكْرِهِمْ﴾

بلکه راوړی مو دی دوی ته ذکر پند د دوی (چې قرآن مجيد دی).

تفسير: او دوی به تل د هغه ارمان او تمنّا داسې کوله: ﴿لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْاَوَّلِیْنَ * لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِیْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصآفات سورت (۱۶۸ - ۱۶۹) آيت (۵) رکوع).

فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۷۱﴾

پس دوی له ذکر پند خپل مخ ګرځوونکي دي (فکر او غور ورته نه کوي).

تفسیر: یعني څه وخت چې دغه قرآنکریم دوی ته راغی، او داسې راغی چې له هغه څخه د دوی قومي حیثیت ته عظیم الشأن فخر او شرف حاصل شو؛ نو اوس دوی ولې ترې مخ اړوي؟ او داسې اعلی فضل او شرف په ویړیا له خپله لاسه ضایع کوي.

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ ۖ وَّهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿۷۲﴾

آیا غواړې ته (ای محمده !) له دوی نه څه اجرت (په دغه تبلیغ او رسالت خپل، نو ځکه درباندې تهمت وایي)؟ پس هغه اجرت د رب ستا چې (دنیوي رزق او اخروي ثواب دی) خیر ډېر غوره دی (تاته د دوی له اجره)، او هم دغه (الله) ډېر غوره د ټولو رزق روزي ورکوونکیو دی.

تفسیر: یعني تاسې د دعوت او تبلیغ او نصیحت او خیر غوښتلو په مقابل کې له دوی نه د څه مزدورۍ او معاوضې او اجرت غوښتونکي هم نه یئ، هغه د دواړو دولت چې پاک الله تاته مرحمت فرمایلی دی؛ هغه د دوی د هغې معاوضې څخه ډېر بهتر دی.

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۷۳﴾ وَاِنَّ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنٰكِبُوْنَ ﴿۷۴﴾

او بېشکه ته خامخا بولې دوی صافې سمې لارې طرف ته (چې دین د اسلام دی). او بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ایمان په قیامت له سمې صافې لارې څخه خامخا کږېدونکي دي (لارې د ضلالت ته).

وَلَوْ رَحِمْنٰهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِّنْ ضُرٍّ لَّلَجُّوْا فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۷۵﴾

او که مهرباني کړي وی مونږ پر دوی، او لرې کړي وی مونږ هغه چې په دوی وو له ضرره (چې قحط دی)؛ نو خامخا به لا ټینګ شوي وو دوی په ګمراهۍ تجاوز سرکښۍ خپله کې حال دا چې حیران او متردّد به وو.

تفسیر: یعني که دغه منکران له تکلیف څخه وباسو، او آرامي ور په برخه کړو؛ بیا هم دوی احسان نه مني، او له شرارت او سرکښۍ څخه نه اوړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ښېرا یو ځلې پر مکیانو قحط (سوکړه) نازل شو، بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء هغه ترې لرې شو، ښایي چې دلته یې همغه فرمایلی وي.

وَلَقَدْ اَخَذْنٰهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوْا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُوْنَ ﴿۷۶﴾

او خامخا په تحقیق ونیول مونږ دوی په عذاب سره (څو عاجز او نرم شي)؛ پس غاړه یې کېښنوده (او عاجزي یې ونه کړه) رب خپل ته، او نه تضرّع زاري یې وکړه (بلکه لا سرکښ او متکبّر شول).

تفسیر: مثلاً قحط او نور آفات پرې مسلط شول، خو سره له هغه دوی د عجز له لارې وروړاندې نشول، او د الله تعالی احکامو ته یې غاړه کېښنودله.

حَتَّىٰٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾

تر هغه پورې کله چې وپرانستله مونږ پر دغو (منکرانو) يو وَر (دروازه) خاوند د عذاب سخت؛ ناڅاپه دوی په دغه (عذاب) کې حيران نااميده وو له هر خيره.

تفسير: له دې نه يا د آخرت عذاب مراد دی، يا د جنګونو د هغو دروازو (وَرونو) پرانستل مقصود دي، چې په هغوی کې دوی ګرد سره ستړي او ستومان او ډېر ته کېناستل.

وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَـٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي تاسې ته غوږونه (د سامعې قوه)، او سترګې (د باصرې قوه)، او زړونه (د بصيرت قوه)، ډېر لږ شکر وباسئ تاسې (او حق يې ډېر لږ په ځای کوئ).

تفسير: په غوږونو سره د هغه تنزيليه آيات واورئ !، او په سترګو يې تکوينيه آيات وګورئ !، او په زړونو سره د دغو دواړو په پوهېدلو کې کوښښ وکړئ !، د دغو نعمتونو شکريه خو په دې کې وه چې د ده دغه درکړي قوّتونه تاسې د ده د احکامو په تعميل کې مصروف کړئ !، مګر داسې نه کيږي، او اکثر اوقات اکثر انسانان دغه قوّتونه بې ځايه لګوي.

وَهُوَ ٱلَّذِى ذَرَأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي (خواره کړي) يې يئ تاسې په ځمکه کې، اوخاص همدغه (الله) ته به ورجمع کړی شئ په قيامت کې).

تفسير: هلته به د هر يوه د شکر ايستلو او شکر نه ايستلو بدل وررسيږي، په هغه وخت کې به هيڅ يو انسان او هيڅ يو عمل نه غير حاضريږي، هغه ذات چې دغه ګرد شيان يې منتشر (خواره) کړي دي؛ دغه کار هم هيڅ اشکال نه لري چې هغه ټول سره بيا يو ځای مجتمع او راټول کړي.

وَهُوَ ٱلَّذِى يُحْىِۦ وَيُمِيتُ وَلَهُ ٱخْتِلَـٰفُ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې ژوندي کوي او مړه کوي، او خاص د همده کار دی اختلاف بدلول د شپې او د ورځې، نو آيا پس تاسې عقل نه چلوئ، (او عبرت نه اخلئ؟).

تفسير: د هغه الله تعالی لوی ذات په قدرت او قبضه کې چې د ژونديو وژل او د مړيو بيا ژوندي کول، يا له تيارو څخه رڼا ايستل، يا په رڼا کې د تيارو ننه ايستل دي (او د شپې او د ورځې سره اختلاف چې کله يې اوږدوي او کله يې لنډوي، کله يې يخوي او کله يې تودوي)؛ نو د دی لوی قدرت په مقابل کې دغه څه سختي او اشکال لري چې تاسې بيا ژوندي کړي، او له سترګو څخه مو دا د جهل پردې لرې کړي؟ څو ورروسته له هغه اشياوو حقائق ډېر په ښه صورت سره درمنکشف شي، لکه چې په قيامت کې به کيږي: ﴿فَبَصَرُكَ ٱلْيَوْمَ حَدِيدٌ﴾.

بَلْ قَالُوا۟ مِثْلَ مَا قَالَ ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوٓا۟ أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَـٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾
لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا هَـٰذَا مِن قَبْلُ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّآ أَسَـٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٨٣﴾

بلکه وايي (دا کفّار) په شان د هغې وينا چې ويلې ده پخوانيو کفّارو. چې (ويلی وو هغه قول پخوانيو کفّارو چې دغه دی:) ويل دوی: کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي (وراسته)؛ نو آيا مونږ به خامخا بيا ژوندي راپاڅول کيږو (بلکه نه کيږو). خامخا په تحقيق وعده کړی شوې ده له مونږ سره، او له پلرونو ځمونږ سره همدغه وعده پخوا له دې، نه دي دا خبرې مګر دروغجنې قصې دي د پخوانيو خلقو.

تفسير: يعنې کفّار وايي: دغه له سره د عقل او فهم خبرې نه دي، محض د پخوانيو خلقو د ړندو په تقليد پسې رهي (روان) دي، او همغه پخواني دقيانوسي شکوك او شبهات راوړاندې کوي، چې له دوی نه مخکې به ړومبنيو خلقو هم کول، يعنې وروسته له دې نه چې مونږ په خاورو کې ګډوډ شو؛ نو بيا به څرنګه ژوندي کيږو؟ داسې له عقله او پوهې لرې خبرې چې مونږ ته اورولې شي؛ پخوا له دې نه ځمونږ پلرونو او نيکه ګانو ته هم شوي دي، ليکن مونږ تر نن ورځې پورې د خاورې له ذراتو او د ورستو هډوکو له بڅرکو د انسان خلقت او ژوندون نه دی ليدلی.

قُلْ لِّمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهَآ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٨٥﴾

ووايه (اې محمده ! دغو منکرانو ته) چې چاته ده دغه ځمکه او هغه مخلوقات چې په هغې کې دي (خلقًا وملكا وعَبيدًا) که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ؟ (نو راوښيئ خالق او مالك يې !). نو ژر وبه وايي: خاص الله ته دي، ووايه (ای محمده دوی ته: نو) آيا پس تاسې پند نه اخلئ (او غور پرې نه کوئ؟).

تفسير: چې د هغه الله تعالی قبضه پر ګرده ځمکه او د ځمکې پر ګردو شيانو ده؛ نو آيا دغه ستاسې يو موټی خاوره به د هغه له قدرته خارجه وي؟.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُوْلُوْنَ لِلّٰهِ ۚ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٨٧﴾

ووايه: څوك دي رب د اسمانونو اوو، او رب د عرش ډېر لوی؟. نو ژر وبه وايي دوی چې (دغه ټول خلقًا وملكا وعَبيدًا منسوب) الله ته دي، نو ووايه (ای محمده دوی ته چې) آيا پس نه ويرېږئ تاسې (له عذابه د الله، او ځان نه ساتئ له شرکه؟).

تفسير: چې دومره لوی مالك الملك به تاسې د دغو ګستاخيو او سپين سترګيو په بدل تر کوم ځای پورې کش کاږي؟ آيا دغه انتهايي ګستاخي او سپين سترګي نه ده چې هغه مطلق مالك الملك مو په خپل زعم له يوې بې مقدارې ذرې څخه هم عاجز او ناتوانه درويئ؟.

قُلْ مَنْۢ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ يُجِيْرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُوْلُوْنَ
لِلّٰهِ ۚ قُلْ فَاَنّٰى تُسْحَرُوْنَ ﴿٨٩﴾

ووايه (ای محمده دوی ته چې) څوك دی هغه ذات چې په لاس د ده کې باچاهي تصرّف دی د هر څيز، او دی پناه ورکوي (مخلوقاتو ته) او پناه نه ورکوله کيږي په (ضرر د) ده باندې که يئ تاسې چې پوهېږئ؟.نو ژر وبه وايي چې (دا صفات) خاص الله ته دي، ووايه (ای محمده دوی ته) پس څرنګه ټګي درباندې کوله شي (اوګرځئ له حقه، يا کوم طرف ته سحر درباندې کاوه شي).

تفسیر: یعنې په هر څیز د الله تعالی واک او اختیار چلیږي، او الله چې چاته د پناه ورکولو اراده وکړي پناه ورکوئ، مګر بل هیڅوک ده الله تعالی مجرم ته پناه نشي ورکولی نو ژر به دوی ووایې چې دغه خاص صفات الله تعالی ته دي، نو ورته ووایه ای محمده له کوم طرفه مکر او فریب در باندی کولی شې چې د هغه له امله تاسی مسحور شوي یاستئ او حق نه قبلوئ؟.

بَلۡ أَتَيۡنَٰهُم بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ﴿٩٠﴾

بلکه راتله مو کړي دي دوی ته په حق (چې قرآن، توحید او بعث بعد الموت مو ورته راوړی دی)، او بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (چې ترې انکار کوي).

تفسیر: یعنې په دلائلو او شواهدو سره ظاهر کړی شوي دي، چې هر هغه چې دوی ته ویل کیږي؛ بیخي صحیح او حق دي، او دغو خلقو محض د دروغو خیالاتو متابعت کړی دی.

مَا ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ مِن وَلَدٖ وَمَا كَانَ مَعَهُۥ مِنۡ إِلَٰهٍۚ إِذٗا لَّذَهَبَ كُلُّ إِلَٰهِۭ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعۡضُهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖۚ سُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٩١﴾

نه دی نیولی الله هیڅ ولد، او نشته ورسره هیڅ معبود (شریک په الوهیت کې)، او که وی ورسره بل معبود؛) نو په دغه وخت کې خامخا بیولی او (بېل کړی) به وو هر یو معبود هغه مخلوق چې پیدا کړی یې وو (دوی له نورو مخلوقاتو خپل ځان ته)، او خامخا غلبه کوله ځینو د دوی پر ځینو نورو، پاکي ده الله لره له هغه چې بیانوي یې (له ولد او شرک).

تفسیر: یعنې د ځمکې او د اسمان او تر ذراتو پورې د ټولو موجوداتو او مخلوقاتو مالك او مختار همغه الله جل جلاله دی، نه الله تعالی ځوی، لور ته محتاج، او نه مددګار یې په کار دی، او نه د ده په حکومت او سلطنت کې هیڅ کوم داسې شریک شته چې د یوې ذرې په اندازه د مستقل اختیار خاوند وي، او که داسې وی؛ نو د هر بااختیاره حاکم رعایا به سره بېلېده، او خپل لاو لښکر به یې ټولاوه، او په هغه بل به یې یرغل (حمله) وروور، او د عالم دغه مضبوط او محکم نظام به یې د څو ورځو له مخې هم قائم نه پاتې کېده.

عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٩٢﴾

عالم دی پر پټو او په ښکاره وو، پس ډېر لوی (پورته لوړ) دی له هغه څیز چې شریکوئ یې ورسره.

تفسیر: یعنې چې د هغه د عام او تام قدرت حال پخوا له دې نه بیان شوی دی، او د هغه محیط علم داسې دی چې له هغه څخه هیڅ یو ظاهري او باطني او د غیب او شهادت خبرې پټې او مخفي نه دي، آیا د ده په قدرت کې هغه شیان شریکېدی شي چې د هغوی قدرت او علم او نور ګرد صفات محدود او مستعار دي؟ استغفر الله !.

قُل رَّبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجۡعَلۡنِي فِي ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٩٤﴾

ووایه (ای محمده !) ای ربه ځما ! که چېرې وښیې ته ما ته هغه (عذاب) چې وعده یې کوله شي (له دوی سره). ای ربه ځما ! پس مه ګرځوه ما په قوم ظالمانو کې.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د الله تعالی په دربار کې د کفّارو له خوا داسې ګستاخي او سپین سترګي تر سره کیږي؛ نو یقینًا کوم سخت عذاب به نازلیږي، نو څکه هر مؤمن ته هدایت شوی دی چې د الله تعالی له عذابه وویربږي، او داسې

دعاوې وکړې: «اى الله تعالى! کله چې پر ظالمانو عذاب نازلوې؛ ما په هغه کې مه شاملوه!»، لکه چې په حديث کې راغلي دي: «وإذا أردت بقوم فتنة فتوفني غير مفتون»، مطلب دا چې: اى الله تعالى! مونږ د ايمان او احسان په لاره کې مستقيم ولره، او داسې کوم تقصير له مونږه صادروه مه چې «العياذ بالله» ستا په عذاب کې شامل شو، په بل ځاى کې داسې ارشاد دى: ﴿وَاتَّقُوْا فِتْنَةً لَّا تُصِيْبَنَّ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْكُمْ خَاۤصَّةً﴾ (٩ جزء د الأنفال (٢٥) آيت (٣) رکوع)، دلته يې رسول الله مبارک مخاطب ګرځولى دى، خو اصلي مقصد يې نورو ته اورول او پرې خبرول دي، لکه چې د دغه عظيم الشأن قرآن عمومي عادت دى.

وَاِنَّا عَلٰۤى اَنْ نُّرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقٰدِرُوْنَ ﴿٩٥﴾ اِدْفَعْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ ؕ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُوْنَ ﴿٩٦﴾

او بېشکه مونږ په دې کار چې وښيو تاته هغه عذاب چې وعده يې کوو له دوى سره خامخا قادر يو (ليکن مؤخر کوو يې حکمتًا ومصلحتًا). دفعه کړه (اى محمده!) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه دى بدي (او ضرر د دوى تاته)، مونږ ته ښه معلوم دى هغه (خبرې) چې ستايي دوى (تا يا ما، نو ور به کړو پرې دوى ته جزاء).

تفسير: يعني دغه څمونږ په قدرت کې دى چې ستاسې تر سترګو لاندې به همدغې دنيا کې هغوى ته سزا ورکړو، ليکن ستاسې د لوړ مقام او د لوړې مرتبې او اعلى اخلاق مقتضى داسې ده، چې د هغوى بدي په نېکۍ سره دفع کړئ!، تر هغه پورې چې د هغو د دفع امکان وي، او له دغسې چټي خبرو څخه خفه نشئ، مونږ ته د دوى ټول اعمال معلوم دي، او په ټاکلي وخت کې به هغوى ته کافي سزا ورکوله کيږي.

وَقُلْ رَّبِّ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزٰتِ الشَّيٰطِيْنِ ﴿٩٧﴾

او ووايه (اى محمده!) اى ربه څما پناه غواړم په تا پورې له چخولو (وسوسو) د شيطانانو نه (چې راکاږي خلق ضلالت ته).

تفسير: پخوا د شياطين الانس سره د سلوک او ګزارې طريقه ښوولې شوې وه، ليکن شياطين الجن په دغه طريقه سره نشو متأثر کېدلى، او هيڅ يو تدبير او پوست وضعيت په هغوى اثر نشو غورځولى، او نه پرې سمېدل، د دوى علاج يوازې په استعاذه سره کيږي، يعني د الله تعالى په پناه کې ښايي چې سړى ورشي، څو هغه مطلق قادر د دوى د لاس اوږدولو او وسوسو څخه يې محفوظ کړي.

وَاَعُوْذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَّحْضُرُوْنِ ﴿٩٨﴾

او پناه غواړم په تا پورې اى ربه څما! چې حاضر شي (دوى) ماته (په لمانځه ياتلاوت د قرآن يا په ځنکدن کې).

تفسير: يعني په هيڅ يوه حال کې مې مه پرېږده چې شيطان ماته رانژدې شي، يا خپل وار او ګزار پر ما وکړي.

حَتّٰۤى اِذَا جَآءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُوْنِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّيْۤ اَعْمَلُ صَالِحًا فِيْمَا تَرَكْتُ كَلَّا ؕ اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا ؕ وَمِنْ وَّرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٠٠﴾

تر هغه پورې کله چې راشي يو د دوى ته (اسباب د) مرګ؛ نو وبه وايي: اى ربه څما! بېرته وګرځوه ته ما (دنيا ته). ښايي چې زه عمل وکړم نېک په هغه ځيز کې چې بېرته پرېښى دى ما

(په دنيا کې، نو فرمايي الله چې) نه دي داسې (چې ته بېرته دنيا ته وگرځېدی شي، ايمان او صالح عمل ته) بېشکه دغه د رجعت خبره داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، او په مخ کې د دوی دی برزخ (پرده د قبر ده، چې يې نه پرېږدي رجوع ته) تر هغې ورځې پورې چې بيا ژوندي راپاڅولی کيږي.

تفسير: يعنې تاسې دغه د کفّارو بدي په ښه طريقه سره دفع کوئ ! او هغه خبرې چې دوی يې جوړوي؛ هغه مونږ ته راپرېږدئ !، تر هغه پورې چې د دوی د ځينو د موت وخت راشي، او د نزع په وخت کې د عذابونو مبادي معاينه کړي، او په افسوس او ارمان کولو شروع وکړي، او په هغه وخت کې داسې تمنّا وکړي چې ای الله ! د قبر د ورتللو په ځای ما پرېږده چې بېرته دنيا ته لاړ شم !، او د خپلو تېرو تقصيراتو تلافي وکړم !، او ځه نېک اعمال او د آخرت پانګه (سرمايه) ځان ته برابره کړم !، او وروسته له دې نه بيخي له ګناهونو او خطاوو او بدو چارو څخه لاس واخلم !، او بالکل ورنژدې نشم !، نو په دغه وخت کې به ای پروردګاره ! ستا لوی لطف او مهرباني وي، کما قال الله تعالى: ﴿وَأَنْفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ﴾ (۲۸ جزء، د المنافقون سورت (۲) رکوع (۱۰) آيت).

نو پاک الله به «ملائکة العذاب» ته وفرمايي چې: دغو منکرانو ته ووايئ: نه ده داسې چې ته به بېرته دنيا ته وګرځېدی شې لپاره د ايمان او د صالح عمل، بېشکه دغه کلمه د رجعت يوه داسې چټي (بېکاره) خبره ده چې دی ويونکی د هغې دی، يعنې د اجل د راتګ څخه وروسته د دغه مقصد لپاره له سره نه ستانه (واپس) کيږي، او که بالفرض ستانه هم کړل شي؛ نو دوی به بيا له سره صالحه اعمال ونه کړي، او بيا به په همغو ملاهيو او مناهيو کې مشغوليږي: ﴿بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳) رکوع (۲۸) آيت).

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿۱۰۱﴾

نو کله چې پو کی وکړ شي په صور شپېلۍ کې (لپاره د قيام د قيامت)؛ پس نه به وي (نافع) نسبونه په منځ د دوی کې په دغه ورځ کې، او نه به پوښتنه کوي دوی يو له بله.

تفسير: يعنې د برزخ د عالم څخه وروسته قيامت ور په سر دريږي، د دويم صور (شپېلۍ) د پوکلو څخه وروسته ګرد مخلوقات به په يوه ميدان کې سره راټولوي او درول کيږي، په دغه وخت کې به هر سړی پخپل فکر او اندېښنه کې لګيا وي، اولاد له موره پلاره سره، ورور له وروره سره، مېړه له ښځې سره، او خپل له خپلوانو سره څه کار او غرض نه لري، او هر يو به له بل څخه ناآشنا او بېزاره وي، هيڅوک به د بل پوښتنه نه کوي، لکه چې د «عبس» سورت په اوله رکوع کې مرقوم دي: ﴿يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ * وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ * لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾، له دې نه وروسته امکان لري چې له ځينو قرابتونو او خپلوۍ څخه څه نفع وررسيږي، لکه څنګه چې الله تعالى د «الطور» سورت په لومړۍ رکوع کې فرمايلي دي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ﴾.

تنبيه: په ځينو احاديثو کې نبي کريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: د قيامت په ورځ کې ګرد د «نسب» او «صهر» دا مادي تعلّقات منقطع کيږي، يعنې په کار نه ورځي «إلا نسبي وصهري» (علاوه ځما له نسب او صهره)، يا دا معنى چې دلته اوس په نسب فخر کوي، چې زه د هغه «شاه» او د دغه «خان» او د دې «صاحب» پلار يا ځوی يا ورور يا بل څه يم، او هلته به دې نسبت او دې سبب ته هيڅ يوه فائده نه وي، او به پوښتنه کوي دوی يو له بله د دې نسب او حسب، او دغه به په سبب د ډېرې مشغولتيا د دوی وي پخپل غم کې، او دغه به پخوا له حسابه وي، ځکه چې هلته به خلاصی په عمل وي لکه چې فرمايي:

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿۱۰۳﴾ تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿۱۰۴﴾

پس هر څوک چې درنې شي تلې (يا تللي شوي) عملونه د دوی (معتمد وګرځي په نزد د الله)؛ پس دغه کسان هم دوی دي بريالیان (کامياب ـ له عذاب خلاص شوي په مراد رسيدلي). او هر هغه څوک چې سپک يې وختلې تلې (يا تللي اعمال) د ده (چې وزن نه کړي په نزد د الله)؛ پس دا هغه کسان دي چې زيان يې کړی دی د نفسونو خپلو (په کفر او عصيان سره، اوس دوی) په دوزخ کې به تل پراته وي. سوځوي مخونه د دوی اور (د دوزخ)، او دوی به دغه اور کې غونج وچولي (ګونجې تندي) (بدرنګه او بد مخي) به وي.

تفسير: د دوی بدن به له ډېرو سوځېدو څخه وپړسيږي، لاندنۍ شونډه به يې ښکته څوړنديږي، تر نامه پورې رسيږي، او پاسنۍ شونډه به يې تر ککرې هم ورپورته کيږي، او ژبه به يې (لکه د فيل شونډک) د باندې راووځي، او تر ځمکې به راوړديږي: (اللهم احفظنا منه، ومن سائر أنواع العذاب).

نو وبه ويلی شي په عُقبا کې له جانبه د الله تعالی هغو کسانو ته چې زيان يې کړی دی د خپل ځان:

أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿۱۰۵﴾

آيا نه وو آيتونه (د قرآن) زما چې لوستل کېده پر تاسې (په دنيا کې)؛ پس وئ تاسې چې پر هغو به مو تکذيب کاوه (چې اوس لايق د دې عذاب شوئ).

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿۱۰۶﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا
ظَالِمُونَ ﴿۱۰۷﴾

نو وبه وايي (کفّار) ای ربه زمونږ! غالبه شوې وه پر مونږ بدبختي زمونږ، او وو مونږ يو قوم ګمراهان (چې لاره د حق شيطان راڅخه ورکه کړې وه). ای ربه زمونږ! (يو کرت) وباسه مونږ له دې دوزخه! پس که بيا راوګرځېدو مونږ (دې کفر ته)؛ پس بېشکه مونږ ظالمان يو (پر ځانونو خپلو باندې).

تفسير: يعنې دوی به اعتراف کوي چې بېشکه مونږ د خپلې بدبختۍ او بدقسمتۍ لامله دلته لويدلي يو، او د هغې صافې سمې لارې څخه په لوی لاس کاږه شوي يو، او په خپلو پښو د دغه ابدي هلاکت په کنده کې لويدلي يو، اوس مو له دغه ځايه وباسه!، او بېرته مو دنيا ته ولېږه چې ښه عملونه وکړو، او له ګناه او خطا څخه بيخي لرې وګرځو، او که بيا هم مونږ ستا د احکامو څخه غاړه وغړوله؛ بيا هره سزا چې راکوې، مونږ ستا په واک او اختيار کې يو، حال دا چې د دوی دغه وينا هم خطا ده، او دوی به کې دروغجنان دي، او دا وروستنی کلام دی د دوزخيانو، چې پس له دې خبرې څخه امر د سکوت به ورته وشي، نو دغو کفّارو ته د «ملائکة العذاب» په ژبه د الله تعالی له جانبه داسې امر کيږي:

قَالَ اخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿۱۰۸﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿۱۰۹﴾

وبه فرمايي چې تاسې چپ شئ (پراته اوسئ خوار ذليل) په دې دوزخ کې او مه غږيږئ له ما سره (په دفع د عذاب کې). بېشکه شان دا دی چې وه يوه ډله له بندګانو زما (يعنې مؤمنان) چې ويل

دوی (تضرّعًا): ای ربه څمونږه ! ایمان مو راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو)؛ نو ښښنه وکړه مونږ ته (د ګناهونو څمونږ)، او مهرباني راباندې وکړه، او ته (ای پرودګاره !) خیر ډېر غوره د ټولو مهرباني کوونکیو یې.

تفسیر: یعني خوشې چټې (بېکاره) او چټوله (فضول) خبرې مه کوئ !، اوس هر هغه څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا وګالئ (برداشت کړئ) !، له آثارو څخه معلومېږي چې د دې الهي ځواب د صدور څخه وروسته بیا داسې نارې سورې منقطع کیږي، او دوزخیان غیر له «زفیر» او «شهیق» څخه به بل کلام نه شي کولی، العیاذ بالله.

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوْكُمْ ذِكْرِي وَكُنتُم مِّنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾

پس نیولي وو تاسې دوی مسخرې کړی شوي پر دوی، تر هغه پورې چې هېر کړ (مسلمانانو) له تاسې څخه ای کفّارو ذکر یاد څما (په سبب د مشغولتیا د تاسې ای کفّارو په تمسخرو د مسلمانانو کې) او وئ تاسې چې په هغوی پورې مو خندل (هر وخت له ډېره کبره).

تفسیر: یعني په دنیا کې کله چې مسلمانانو د خپل الله په حضور کې دعاء او استغفار کاوه؛ نو تاسې ورپورې ټوقې کولې، او دومره د هغوی په تحقیر او تکدیر پسې لویدلي وئ؛ چې پاک الله او د جزاء ورځ مو بیخي له یاده وتلې وه، او داسې مو ګڼل چې ګواکې ستاسې پر سرونو باندې له سره هیڅ یو حاکم او کتونکی نشته، چې ستاسې د داسې حرکاتو یاداشت واخلي، او د هغو سختو اعمالو سزا تاسې ته درکړي.

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿١١١﴾

بېشکه زه چې یم جزا مې ورکړه دوی ته نن جزا نن ورځ په سبب د هغه چې هغوی صبر کړی وو (په اضرار ستاسې)، بېشکه هغوی چې دي هم هغوی دي بریالیان (رسېدلي خپلو مقاصدو ته).

تفسیر: بېچاره ګانو مسلمانانو ستاسې پر قولي او فعلي ایذاوو او اضرارو صبر کړی وو، وګورئ چې نن ورځ ستاسې بالمقابل هغوی ته څه ثمره ور په برخه کیږي؟ او دوی داسې یو مقام ته رسولی شوي دي، چې هلته به پخپلو هر ډول مقاصدو بریالی او کامیاب او له هر قسمه لذائذو او مسرّاتو سره غاړه په غاړه وي.

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِّينَ ﴿١١٣﴾

وبه فرمایي: څومره ځنډ (تأخیر) مو تېر کړی دی تاسې په ځمکه کې په شمار د کلونو؟ نو وبه وایي (کفّار): ځنډ (تأخیر) مو کړی دی یوه ورځ یا یوه برخه د ورځې، نو ته (پخپله) پوښتنه وکړه له حسابګرو څخه.

تفسیر: یعني له پرښتو څخه چې هغوی هر قسم نیکی او بدی شمیرلي دي؛ دغه به یې هم شمېرلي وي چې «څومره ځنډ (وخت) مو تېر کړی دی په ځمکه کې، او څو مدّت مو هلته ژوند کړی دی»؟ یعني په قبر کې یا د دنیا په ژوندون کې، دغه به هم هلته ډېر لږ په نظر راځي، دغه پوښتنه هم د دې لامله کیږي؛ چې په دنیا کې دوی عذاب ته ډېر زیات تلوار او عجلت کاوه، اوس وپوهېدل چې هغه ډېر په سرعت او جلتی سره وروررسېد (کذا في موضح القرآن).

قَالَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾

وبه فرمايي چې: نه دی ځنډ (تأخير) کړی تاسې (په دنيا کې) مګر لږ مدّت (په نسبت د عذاب د آخرت) که چېرې بېشکه تاسې يئ چې پوهېږئ (چې ژوند د دنيا د عُقبی په نسبت ډېر لږ دی).

تفسير: يعنې واقعي د دنيا عمر خو ډېر لږ وو، ليکن که تاسې پر دغه خبره په دنيا کې د انبياوو په خبرو باندې پوهېدئ؛ نو له سره به دغه فاني متاع به نه مغروربدئ، او له انجام څخه به نه غافلېدئ، او هغه ګستاخي او شرارتونه به له تاسې څخه نه صادرېدل، چې د دنيوي زائلو او فاني لذتونو د مشغوليت او مصروفيت په ضمن کې له تاسې څخه په ظهور ورسېدل.

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنٰكُمْ عَبَثًا وَّ اَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۱۵﴾

آيا پس ګمان کوئ تاسې داسې چې بېشکه خبره دا ده چې پيدا کړي مو يئ تاسې عبث (د لوبو لپاره)، او (داسې ګمان کوئ چې) بېشکه تاسې مونږ ته نه به راوستلی کېږئ (حساب او کتاب ته).

تفسير: داسې نه ده، تاسې عبادت ته پيدا شوي يئ، او رجوع کوونکي يئ څمونږ دربار ته لپاره د مجازاتو، يعنې په دنيا کې د نېکۍ او د بدۍ پوره نتيجه نه دررسيږي، که په دې ژوندون پسې بل ژوندون نه وي؛ نو ګويا دغه ګرده کارخانه به محض يوه لوبه او تماشا او بيخي يوه بې نتيجې شی وي، حال دا چې د الله تعالی ذات له دې نه ډېر اعلی او ارفع دی، چې د هغه په نسبت داسې رکيک خيال وکړ شي.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيْمِ ﴿۱۱۶﴾

پس ډېر پورته لوی لوړ دی الله (له عبثياتو او نورو عيوبو څخه) مطلق باچا حق دی، نشته هيڅوک لايق د عبادت په رښتيا مګر خو همدی (يواځې) چې رب مالك د عرش کريم عزتناك دی.

وَمَنْ يَّدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهٗ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۗ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

او هر څوك چې بولي له الله سره معبود بل (چې د هغه عبادت هم کوي، هسې معبود چې) نه دی هيڅ برهان علمي سند ده ته په دغه (عبادت د غير)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې حساب د دې (مشرك) په نزد د رب د ده دی (چې سم له استحقاقه يې ورکوي)، بېشکه شان دا دی چې بری نه مومي کافران (او نه خلاصيږي له عذابه).

تفسير: يعنې هلته به حساب او کتاب کيږي، او هر چا ته به د ده له جرمه سره سم سزا ورکوله کيږي.

د دغه سورت ابتداء په فلاح او نجات د مؤمنانو سره کړی شوې ده، او ختم په عدم فلاح د کافرانو سره داسې شوې ده، چې په پای (آخر) کې يې څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم په استغفار او استرحام هم مأمور ګرځولی دی.

وَقُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿۱۱۸﴾

او ووايه (ای محمده !) ای ربه څما ! مغفرت او رحم وکړه (پر محمد او امّت يې)، او ته خير بهتره ډېر غوره د ټولو رحم کوونکيو يې.

تفسیر: یعنې څمونږ له تقصیراتو څخه راتېر شه ! او پخپل رحمت مو په دنیا او آخرت کې سرلوړي کړه ! ستا د بې نهایته رحمت په مقابل کې هیڅ شی مشکل نه دی.

تمّت سورة المؤمنون بفضله ومنّه و حسن توفیقه ونرجو منه إکمال بقیة الفوائد.

سُورَةُ النُّورِ

«د (النور) سورت مدني دی، (۶۴) آيتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۴) او په نزول کې (۱۰۲) سورت دی، وروسته د (الحشر) سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا وَاَنْزَلْنَا فِيْهَآ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ لَّعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ①

دا يو سورت دی چې نازل کړی دی مونږ دا، او فرض کړی دی مونږ (احکام د) هغه، او نازل کړي دي مونږ په دې (سورت) کې آيتونه ښکاره لپاره د دې چې تاسې (پرې) پند واخلئ، (او غور په کې وکړئ).

تفسير: دغه سورت په ځينو نهايت ضروري احکامو، حدودو، امثالو، مواعظو، حقائقو، توحيد او په نورو اهمو تنبيهاتو او اصلاحاتو مشتمل دی، زياته ممتازه او پوهـه زياتوونکې برخه هغه ده، چې د (افک) له قصې سره تعلّق لري، پر اُمّ المؤمنين بي بي عائشي رضی الله عنها منافقينو د دروغو تهمت کړی، په هغه کې ځينې مخلص مسلمانان هم ښويېدلي وو، چې د هغه خطرناکه اثر نه يواځې د بي بي عائشي صديقي رضی الله عنها پر وضعيت لوېده؛ بلکه له يوه حيثيته پخپله د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم د مجد او شرف تر درباره هم رسېده، نو ځکه ضرورت واقع شو، چې لوی قرآن په پوره اهتمام او قوّت سره د داسې خوفناکې غلط کارۍ يا غلط فهمۍ اصلاح وکړي، او د تل لپاره د ايماندارانو غوږونه پرانيځي، څو وروسته له دې نه له سره د دښمنانو له تبليغاتو او انتشاراتو متأثر نشي، نو ځکه يې د دې سورت شروع په دغو الفاظو سره وفرمايله: ﴿سُوْرَةٌ اَنْزَلْنٰهَا وَفَرَضْنٰهَا﴾ الآية ـ څو مخاطبين وپوهيږي چې د ده مضامين څان ته اهميت او يو خاص وقعت لري، او د ډېر محفوظ او ټينګ نيولو مستحق دي، او هغه صاف صاف نصائح چې په دغه سورت کې بيان شوي دي؛ هغه ګرد د دې وړ دي چې هر مسلمان ټينګ په خپل زړه کې ځای ورکړي، او تل يې په ياد ولري، او د يوې شيبې له مخې هم د ده د احکامو څخه غفلت ونه کړي، که نه د دين او د دنيا په تباهۍ او خرابۍ کې اخته کيږي.

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِيْ فَاجْلِدُوْا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

هغه ښځه چې زنا يې کړي وي، او هغه سړی چې زنا يې کړي وي (او محصنان نه وي، او ثبوت شي زنا پر دوی په اقرار يا په شهادت)، پس وهئ تاسو ای (قاضيانو او حاکمانو) هر يو له دغو دواړو سل دُرې.

تفسير: دغه سزا د هغه زاني او زانيې ده چې آزاد عاقل او بالغ وي، او نکاح يې هم نه وي کړې، يا د نکاح څخه وروسته جماع يې نه وي کړې.

او هغه چې آزاد نه وي؛ پنځوس دُرې وهل کيږي، د هغه حکم پنځمې پارې د اولې رکوع په آخر کې مذکور دی، او هغه چې عاقل او يا بالغ نه وي؛ نو دی خو لا نه دی مکلّف شوی، په هر هغه مسلمان کې چې دغه ګرد صفات

(حريت، عقل، نكاح ـ جماع) موجود وي؛ نو داسې شخص ته «محصن» وايي، نو د دغه محصن سزا چې د زنا مرتکب شي، او پرې شرعًا اثبات شي؛ «رجم» وو، يعني په ګټو ويشتل، او سنګساري ده، لکه چې د المائدې په سورت کې يې د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾ الآية ـ او هغه حکم د الله رجم وو، لکه چې د هغه ځای په تفاسيرو کې تېر شو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه سره موافق فيصلې صادرې کړې وې، او فرمايلي يې وو: «اللهم إني أول من أحيا أمرك إذ أماتوه»، «ای الله ! زه هغه ړومبی سړی يم چې ستا هغه امر حکم مې ژوندی کړی دی چې محو او متروک کړی شوی وو»، بيا نه يوازې يهودان بلکه هومره داسې قسم واقعات چې وړاندې کېده؛ په هغو ټولو کې رسول الله صلى الله عليه وسلم تل محصن زاني ته په رجم سره سزا ورکړې ده، وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم له رحلته أصحابه الکرام هم پر همدغه احکامو د «رجم» اجراءات کول، بلکه د اهل السنّت والجماعت څخه يو سړي هم د ده پر مخالفت جرأت نه دی کړی، ګواکې متواتره سنّت او د اهل الحق اجماع دغه خبره رابښولې ده، چې په دغه مسئله کې محمدي شريعت د تورات حکم باقي پرېښی دی، لکه چې لوی قرآن د عمد قتل په سزا کې وژل کېدل د تورات په حواله فرمايلي دي: ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ﴾ او د مرتدانو د قتل حکم بني اسرائيلو ته ورکول د البقره په سورت کې بيان کړی شوی دی: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ بيا هم دغه احکام د محمد صلى الله عليه وسلم د امّت په حق کې هم اينبود شوي دي، شايد د محصن رجم او د قصاص د مسئلې د نقل کولو څخه وروسته په هغه شدّت او تاکيد چې د ﴿بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ د حکم د ترک مذمّت او بدي يې بيان فرمايلې ده، او په آخر کې ارشاد شوی دی: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ﴾ الآية ـ له هغه به دا غرض وي چې د تورات دغه احکام اوس د قرآن تر حفاظت لاندې دي، چې د هغو په اجراء او انفاذ کې نه ښايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هيچا د اهواوو او آراوو لحاظ او پروا وکړي، لکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په همدغه مورد کې د هيچا څه پروا ونه کړه، او د دوی څخه وروسته راشدو خلفاوو «رضي الله تعالى عنهم أجمعين» هم د چا لحاظ او پروا ونه کړه، تر دې پورې چې عمر رضي الله عنه ته د محصن د «رجم» په نسبت دغه اندېښنه پيدا بلکه مکشوفه شوه، چې وروسته له دې نه به ځينې زائغين د دغه احکامو له تعميله انکار کوي، لکه چې خوارج او ځمونږ د زمانې يوې ممسوخې فرقې ترې انکار هم کړی دی؛ نو دوی په منبر وختل، او د صحابه وو او تابعينو په لويه مجمع کې يې د الله تعالى د دغه حکم اعلان په ډېر تأکيد او تشديد سره وفرمايه، او په دغه مورد کې يې د يو قرآني يو منسوخ التلاوت آيت حواله ورکړه، چې په هغه کې د محصن د رجم صريح حکم موجود دی، او د هغه تلاوت وروسته منسوخ شوی دی، مګر حکم يې هم هغسې باقي پاتې دی.

تنبيه: د کوم آيت محض منسوخ التلاوت کېدل او حکم يې باقي پاتې کېدل يوه مستقله مسئله ده، چې تحقيق يې په دغو مختصرو فوائدو کې نشي درجېدی، ان شاء الله العزيز که د مستقل تفسير د ليکلو وار راورسېد؛ نو هلته به وليکلی شي.

﴿وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝٢﴾

او نه دې نيسي تاسو لره په دغو (دواړو زناکارانو) زړه سوی (او مهرباني) په (انفاذ د) حکم د الله کې؛ که يئ تاسې چې ټينګ يقين لرئ پر الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته يوه طائفه ډله له مؤمنانو څخه (چې فضاحت يې زيات شي).

تفسير: يعني که پر الله تعالى يقين لرئ؛ نو د هغه د احکامو او حدودو په اجراء او انفاذ کې هيڅ تقديم او تأخير مه کوئ !، داسې ونه کړئ چې د مجرم څخه ووېرېږئ، او د سزا له اجراء څخه لاس وباسئ، يا په کې څه تنقيص وکړئ،

يا داسې غير مؤثرې خفيفې او معمولې سزاوې ورکړئ چې د سزا کيفيت په کې نه وي، ښه وپوهېږئ چې الله تعالى مطلق حکيم او له تاسې څخه زيات پر بندګانو مهربان دی، او د ده هر حکم کلک وي، که پوست؛ د عالم د مجموعې په حق کې له حکمت او رحمت څخه نشي عاري کېدی، که تاسې د ده د احکامو او حدودو په اجراء کې قصور کوئ؛ نو د آخرت په ورځ کې به ستاسې څخه پوښتنه کيږي.

﴿وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ «او حاضر دې شي عذاب کولو د دې دواړو ته ټولی له مؤمنانو»، يعنې دغه سزا دې ګوښې (بېله) ورته ورنه کړه شي !، بلکه د مسلمانانو په لويه مجمع کې دې ورته ورکړی شي، ځکه چې په هغه رسوايي کې د سزا تکميل او تشهير او کتونکو ته لوی پانيات او عبرت دی، او ښايي چې په کې دغه غرض هم وي چې دغه ليدونکي مسلمانان د ده پر حال باندې زړه وسوځي، او د مغفرت دعاوې ورته وکړي، والله أعلم.

﴿الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ﴾

زنا کار سړی نه نکاح کوي (په رغبت محبّت سره) مګر خو زناکاره ښځه يا مشرکه ښځه، او زنا کاره ښځه نه په نکاح کوي (دغې ښځې زانيې لره په رغبت او محبّت سره) مګر سړی زناکار يا سړی مشرک.

تفسير: د زنا د سزا د بيان کولو څخه وروسته د دې فعل انتهايي شناعت بيان فرمايي، يعنې هغه نارينه او ښځه چې په دغه شنيعه عادت مبتلا وي؛ په حقيقت کې د دې خبرې وړ او لايق نه دي چې له هغه سره د کوم عفيف مسلمان د ازدواج، د ناستې او ملاستې تعلق قائم کړ شي، د هغه د پليت طبيعت او ميلان سره خو دغه مناسب دي چې له همداسې بدکاره او تباه حاله نارينه او ښځې سره يا له دوی څخنې هم بدتره له کوم مشرک او مشرکې سره د هغه تعلّق وي، کما قال الله تعالى في هذه السورة: ﴿الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ﴾.

﴿وَحُرِّمَ ذَٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ۝٣﴾

او حرامه کړی شوې ده دغه (زنا يا نکاح له بد کارو سره د حاصلولو د مبلغ لپاره) پر (صالحانو عفيفانو) مؤمنانو.

تفسير: يعنې يو مؤمن په داسې حال کې چې مؤمن وي؛ څرنګه به داسې حرکت ته اقدام کوي؟ په حديث کې راغلي دي: «لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن»، يا دا مطلب چې له زانيې سره د هغو پرهېزګارانو د نکاح عقد حرام درولی شوی دی، چې په صحيح او حقيقي معاني سره د مؤمنانو د خطاب مستحقان دي، يعنې په تکويني ډول دغسې پاک او صاف نفوس د داسې خراب او پليت او ګنده ځايونو په طرف نه متمائل کيږي، او ترې ساتلي شوي دي، په دغه وخت کې به د ﴿وَحُرِّمَ﴾ معنی هم هغسې وي چې په: ﴿وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ﴾ کې، يا په ﴿وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ کې نيولې شوې ده، والله أعلم.

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ﴾

او هغه کسان چې وُولي محصنې ښځې (يا محصن سړي چې نسبت د زنا ورته وکړي)، بيا رانه ولي (په مخ د قاضي حاکم کې) څلور تنه شاهدان؛

تفسير: يعنې که په داسې پاک لمنې ښځې باندې د زنا تهمت ولګوي، چې د دې بدکاري په کوم دليل يا په شرعيه وو قرائنو سره نه وي ثابته؛ (نو ووهئ تاسې دغو قاذفانو لره ای قاضيانو او حاکمانو اتيا دُرې، او مه يې قبلوئ شاهدي څکه

چې سره له حُریّته بلوغ، عقل، اسلام او پاکۍ فاسقان دي)، او همدغه حکم دی د پرهېزګار نارینه که پرې تُهمت ولګاوه شي، لکه چې دغه آیات د یوې پاکې عفیفې صدّیقې ښځې په قصه کې نازل شوي دي، نو ځکه دلته د هم هغو پر ذکر اکتفاء شوې ده، که څلور شاهدان تېر کړي، او د هغوی شهادت سم له شرعیه وو اصولو سره مقبول واقع شي؛ نو پر هغه مقذوف او مقذوفه به د زنا حد جاري کېږي.

فَاجْلِدُوهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا

پس ووهئ تاسو (ای حاکمانو) دغه (قاذفان که اصیلان وي) اتیا دُرې، او مه قبلوئ تاسې له دوی نه شاهدي هیڅکله (تر وخته د مرګه پورې).

تفسیر: دغه د «قاذف» تهمت لګونکي سزا شوه، چې د «مقذوف په مطالبه» اتیا دُرې وهل کېږي، او په مستقبل کې د تل لپاره په معاملاتو کې مردود الشهادت درولی کېږي.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۝۴

او دا (قاذفان) هم دوی دي فاسقان.

تفسیر: یعنې که په واقع سره یې عمدًا په دروغو سره تهمت لګولی وو؛ بیا نو د ده فسق او نافرماني ظاهره ده، که په ربښتیا سره واقعي خبره یې ویلې وي؛ لیکن په دې باندې پوهېده چې زه د څلورو تنو شاهدانو په شهادت خپله دغه دعوی نشم ثابتولی؛ نو د داسې خبرې له اظهاره غیر له دې نه چې د یوه مسلمان پت او عزّت خراب کړي؛ بل څه ګټه (فائده) نه کوي چې هغه في نفسه مستقله ګناه ده، او علماؤ هغه په کبائرو کې شمېرلې ده.

اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْا ۚ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۵

مګر هغه کسان چې توبه وباسي پس له دغه (قذفه له ګناه نه)، او اصلاح کړي (نیت او عمل خپل)؛ پس په تحقیق الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې وروسته له توبې او د حال له اصلاحه؛ ښېونکی پاک مهربان الله به دا د فاسق نوم ترې پورته کوي، او د الله تعالی په نافرمانو بندګانو کې به نه شمېرلی کېږي.

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ

او هغه کسان چې وُولي ښځې خپلې (محصنې پاکې له زنا څخه په زنا سره).

تفسیر: یعنې د زنا تهمت ولګوي، یا خپل د ووړکي په نسبت ووایي چې: دغه ځما له نطفې څخه نه دی.

وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۶
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۷ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۝۸ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۝۹

حال دا چې نه وي دوی ته شاهدان (په دې کار د زنا کې) مګر نفسونه د دوی (یعنې پخپله حاضر وي)؛ پس (واجبه ده په دې کې) شاهدي د یوه د دوی څلور شاهدۍ په (نامه) د الله (په دې خبره

چې) بېشکه دی خامخا له صادقانو رښتیا ویونکیو دی (په دغه نسبت د زنا کې). او پنځمه (شاهدي) (داسې ده چې) بېشکه لعنت د الله دې وي پر دغه (مېړه) که وي (دی) له دروغجنانو څخه. او دفع کوي له دغې ښځې څخه عذاب (د حدّ ثابتيدل په وينا د مېړه يې) دا (کار) چې شاهدي ولولي (دا ښځه) څلور (وارې) شاهدي (په نامه) د الله (په دې خبره چې) بېشکه دا مېړه څما خامخا له دروغ ویونکیو دی (په نسبت د زنا په ما باندې). او پنځمه (شاهدي داسې ده) چې ووايي: بېشکه غضب د الله دې وي په دې (ښځې) که چېرې وي (دا مېړه مې) له صادقانو رښتيا ويونکيو څخه.

تفسیر: يعني هر هغه مېړه (خاوند) چې پر خپلې ښځې د زنا تهمت ولګوي؛ اولاً: له ده نه به څلور شاهدان طلب کړه شي، که يې راحاضر کړي؛ نو پر ښځه دې د زنا حد جاري کړ شي، که يې شاهد نه شو حاضرولی؛ نو ده ته دې وويلی شي چې څلور ځلې دې په قسم يادولو سره بيان کړي چې زه په دغه تهمت کې چې مې پر خپله ښځه لګولی دی؛ دروغ نه وايم، ګواکې د څلورو شاهدانو په ځای پخپله د ده څلور (کرته) حلفيه شهادات دي، او په آخر کې په پنځمه مرتبه کې دغسې به وايي چې: «که دی پخپلې دغې دعوی کې دروغجن وي؛ نو پر ده دې د الله تعالی لعنت وي»، که د دغو پاس الفاظو د ويلو څخه انکار وکړي؛ نو د قذف په حدّ دې محکوم شي، چې پاس يې ذکر وشو.

که مېړه (خاوند) دغه الفاظ ووايي نو بيا ښځې ته دې وويل شي چې: هغه دې هم څلور ځلې په قسم يادولو سره داسې بيان وکړي چې: «مېړه (خاوند) مې په دغه تهمت لګولو کې دروغجن دی»، او پنځم ځلې دې دغه الفاظ ووايي چې: «د الله غضب دې نازل شي پر دې ښځه باندې؛ که يې دغه مېړه (خاوند) پخپله دغه دعوی کې رښتين وي»، تر څو که ښځه دغه الفاظ ونه وايي؛ نو د زنا حدّ به پرې جاري شي، يا په پاس مذکوره الفاظو سره يې تکذيب وکړي، که ښځه هم د خپل مېړه پشان دغه الفاظ ووايي، او له «لعان» څخه فراغت ومومي؛ نو بيا له دغې ښځې سره جماع او د جماع دواعي ګرد حرام شول، د دواړو په منځ کې سره ابدي تفريق واقع شو، نو دغه تفرّق د بائن طلاق حکم لري.

تنبيه: پر زوجينو باندې دا قسم الفاظو لولولو ته په شريعت کې «لعان» وايي، او «لعان» خاص په قذف الأزواج پورې مخصوص دی، د نورو محصناتو ښځو د «قذف» حکم هم هغه دی چې پاس مذکور شو.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠﴾

او که نه وی فضل (احسان) د الله پر تاسې او رحمت د ده، او (بل دا نه وی چې) بېشکه الله ډېر توبه قبلوونکی لوی حکمت والا دی؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وی په دنيا کې).

تفسير: د «لولا» جواب محذوف دی، لکه چې څمونږ له ترجمې څخه ښکاريږي، چې که نه وی فضل او احسان د الله تعالی پر تاسو باندې؛ نو خامخا به يې شرمولي وی تاسو، يا ژر به يې په عذاب کړي وی تاسو، يعنې که دغه د «لعان» حکم مشروع شوی نه وی؛ نو د «قذف» د عمومي قاعدې سره موافق به پر خاوند قذف اوښته، يا به يې ګرد عمر د خپل ځيګر وينې څښلې، او لړمون خوړيني به ناست وو، ځکه ممکن دی چې دی رښتين وي، په خلاف د غير د خاوند، چې هغه د دغسې اظهار لپاره مضطر نه دی، ځکه د هغه په قانون کې د دغو امورو رعايت ضروري نه دی، له بل لوري که يوائې د مېړه په قسم خوړلو د زنا ثبوت کېدی؛ نو د ښځې لپاره به ډېر سخت مصيبت او زحمت پېښېده، حال دا چې ممکن دی هغه رښتين هم وي، همداسې که ښځه د دې په قسم خوړلو سره يقيناً بريئه وګڼله شي؛ نو پر مېړه ه د قذف حد لازمېده، سره له دې چې د ده په صداقت کې مساوي احتمال موجود دی، نو په دغه حالت کې د «لعان» په مشروعيت کې د ټولو رعايت وشو، او همدغه د الله تعالی د فضل او رحمت اثر دی، ځکه چې په فريقينو کې هر يو چې رښتيين وي؛ هغه د بې محله سزا څخه نجات ومونده، په دغه وړې دنيا کې پرده پوښي کړی شو، او مهلت يې ورته ورکړی دی، چې ښايي توبه وباسي، بيا د ده د توبې قبلول دغه د الله تعالی د توابيت د صفت اثر شو.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُو بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ ۚ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم ۖ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ ۚ وَالَّذِي تَوَلَّىٰ كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۱﴾

بېشکه هغه کسان چې راوړي يې دي غټ دروغ (په شان د عائشې کې)؛ يو ټولی دی له تاسې (مسلمانانو) نه، ګمان مه کوئ په دې (دروغو) چې شر بد دي تاسې ته (ای مخلصانو مؤمنانو)، بلکه دغه (دروغ) خير دی تاسې ته (له جهته د ثواب او منقبت د تاسې)، مقرر دی هر سړي ته له دغو (بهتان ويونکيو جزاء د) هغه څيز چې ګټلی يې دی له ګناه (په قدر د خوض او شغل د ده)، او هغه څوک چې پورته يې کړ لوی بار پېټی د دغو (دروغو او شائع يې کړل) له دغه (ټولي) نه؛ شته ورته عذاب لوی (په دارينو کې).

تفسير: دلته د هغو غټو دروغو ذکر دی، چې پر صديقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها تړلي شوي وو، دغه پېښه داسې وه، چې نبي کريم صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم د هجري په (۵) يا په (۶) کال کې د (بني المصطلق) له غزوې څخه د مديني منورې په طرف بېرته تشريف راوړ، أم المؤمنين صدّيقه بي بي عائشه رضي الله تعالى عنها هم له دوی سره وه، بي بي صاحبه پر بل اوښ سوره وه چې پرې هودج (پالکی) تړلی او پردې به يې څوړندې او ښکته به وې، په يو منزل کې چې د دوی قافله ښکته شوې وه؛ لږ شپه پخوا له کوچ صديقې بي بي عائشې ته د وضوء د تجديد ضرورت محسوس شو، نو ځکه له قافلې څخه څه قدر لرې لاړه، په دې ضمن کې يو ناڅاپه د دې د غاړې غاړکی (امېل) وشلېده، او دانې يې په شګو کې سره تيت و پرک شوې، نو د هغو په ټولولو او لټولو دا ډېره وځنډېده (ايساره شوه)، هلته قافلې کوچ وکړ، او له خپل ځايه ولېږېدله، او ګرد سره لاړل، جمّال هم داسې ګمان وکړ چې لکه بي بي صاحبه په هودج (پالکي) کې ناسته ده، ځکه چې د هغه ګردې پردې ښکته څوړندې وې، او ذاتاً بي بي صاحبه په عمر کې هم وړوکې او په بدن کې هم ډېره ضعيفه او نحيفه وه، چې د دې د وجود او عدم وجود له هودج (پالکي) د باندې ښه نه څرګندېده.

الغرض جمّالانو خپل اوښان رهي او چالان کړل، او ګرد سره لاړل، کله چې أم المؤمنين بېرته راغله، ګوري چې قافله تللې ده، او هيڅ اثر او نښه يې هم نه ښکاري، نو أمّ المؤمنين په نهايت ثبات او استقامت سره دغسې رأيه قائمه کړه، چې اوس له دغه ځايه خوځېدل خلاف المصلحت دي، ولې که زه د دغو شګو په کړمونو کې د قافلې تعقيب هم وکړم؛ په هغوی پسې نشم رسېدی، او امکان لري چې لاره هم راڅخه ورکه شي، که دلته واوسېږم هر کله چې لمر وخيژي، او ځما متعلقين په دې وپوهېږي چې زه په هودج کې نه يم؛ نو هرومرو به همدلته په منډه او ځغاسته راپسې راشي، نو همدلته پاتې شوه.

کله چې شپه وه، پر أم المؤمنين د خوب شومه راغله، همدلته يې خپل مبارک سر کېښود، کله چې صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه د رسول أکرم صلى الله عليه وسلم په امر مأمور وو، چې تل به دی وروسته له قافلې راځي، او د پاتې شويو شيانو خبر نيونه به کوي، نو ځکه دی تل د قافلې څخه په لږ فاصله لرې اوسېده، او همېشه د قافلې تر شا وروسته له پلټنې (تحقيق) به راته، صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه دغه ځای ته ګهيځ (سحر) راورسېد، او له لرې څخه يې وليد چې کوم اوده پروت دی، کله چې ورنژدې شو؛ نو د وريېچلې (نغښتلې) شوي ټکري (څادر) څخه يې وپېژندله چې دا خو ځما مور أم المؤمنين صديقه بي بي عائشه ده، ځکه چې پخوا د حجاب د حکم له نزوله همدغه معنوي څوی او مور سره پېژندل.

صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه د دغه وضعيت د ليدلو څخه سخت ولړځېد، او ډېر وويرېد، او په زور يې ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ وويل، چې د هغه په اثر د أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ستر ګې خلاصې شوې، او هم هغسې مخ پېچلې (پټ مخ) او په خپل ټکري کې تاو شوې کېناسته.

صفوان بن مُعَطّل رضي الله تعالى عنه خپل اوښ أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها ته نژدې چو کړ، او أم المؤمنين رضي الله تعالى عنها هم هغسې پټه پرې سوره شوه، اوصفوان رضي الله تعالى عنه د اوښ مهار پر خپله اوږه باندې کېښود، او د قافلې تر شا روان او ورسره ګډ شول.

رأس المنافقين و امام المكذبين عبد الله بن أُبَيّ چې د منافقانو مشر وو او د رسول الله صلى الله عليه وسلم دښمن وو، دلته چې داسې یوه خبره او موضوع ورپیدا شوه؛ نو په چټې خبرو یې خوله وسپړدله، او ځینې ساده مسلمانان مثلاً په نارینه وو کې حسان، مِسطح، او په ښځو کې حمنه بنت جحش رضي الله تعالى عنهم أجمعين د منافقانو په دغه انتشاراتو او ګمراه کوونکیو خبرو تېروتل، او په دغسې افسوسناکو تذکرو کې سره لګیا شول، چې د هغو ویل دوی ته نه وو لازم، او د أمّ المؤمنين رضي الله تعالى عنها د عفّت او عصمت سره بیخي منافي وو، مسلمانانو ته بالعموم او پخپله رسول أکرم الله صلى الله عليه وسلم ته له داسې قسم واهیاتو خبرو څخه سخته صدمه ورسېده، تر یوې میاشتې پورې دغسې چټې خبرې سره کېدې، او رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين به هم دغه ګردې خبرې اورېدې، او هیڅ به یې نه ویل، او نه د هغو په تحقیق پسې ګرځېده، مګر په زړه کې سخت خفه وو، وروسته له یوې میاشتې پخپله أم المؤمنين عائشه صدیقه رضي الله تعالى عنها هم له دغه شهرت څخه خبره شوه، نو د غم له شدّته ناقراره شوه، او د رنځورۍ په بستره کې ولوېده، شپه او ورځ به یې ژړل، او د یوې شپې له مخې به یې هم اوښکې نه درېدې، په دغه ضمن کې نور واقعات هم پېښ شول، او ډېرې خبرې اترې سره کېدلې، چې په صحيح بخاري شريف او نورو کې د لوستلو قابل دي، او بالآخر أمّ المؤمنين صدیقې رضي الله تعالى عنها په برائت کې الله تعالى دغه آیت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَآءُو بِالْإِفْكِ﴾ الآية ـ تر لرې ځایه پورې نازل وفرمایه، چې أم المؤمنين عائشې صدیقې رضي الله تعالى عنها تل فخر پرې کاوه، او بالحق چې پر دغه هومره فخر او ویاړ چې وکړي؛ لږ دی.

﴿عُصْبَةٌ مِّنكُمْ﴾ الآية ـ «یو ټولی دی له تاسو مسلمانانو څخه»، یعنې دغه دروغ تړونکي له خیره سره همغه کسان دي چې په دروغو یا په رښتیا سره د اسلام مدّعیان دي، خو بیا هم د الله تعالى لوی احسان دی، چې ګرد مسلمانان په دغه لومه کې نه دي نښتي.

﴿لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ الآية ـ دغه خطاب د هغو مسلمانانو د تسلی لپاره دی، چې هغوی ته له دغې واقعې څخه صدمه رسېدلې وه، بالخصوص صدیقې بي بي عائشې رضي الله تعالى عنها او د دې کورنۍ ته، ځکه ظاهر دی چې هغه ډېره سخته خفه او ویرجنه وه، یعنې اګر که په ښکاره ډول دغه ویناوې ډېرې مکروهې خفه کوونکې او خرابې دي؛ لیکن في الحقيقت تاسې ته د ده په منځ کې ډېره بهتري او محاسن پټ وه، آیا دومره مدّت د تاسې پر داسې زړه خوږوونکو حملو او ایذاوو صبر کول هم داسې بې اجره پاتې کیږي؟ آیا دغه لږ فخر او شرف دی چې بالذات خالق الکائنات پخپل پاک کلام کې ستاسې نزاهت او برائت نازل کړ؟، او ستاسې دښمنان یې خواروزار او رسوا کړل، او تر قیامت پورې یې ستاسې د خیر ذکر د ګردو قرآن لوستونکیو پر ژبه جاري کړ، او مسلمانانو ته یې د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلّم او د ده د ازواجو او اهل البيت د حق پېژندلو لپاره داسې یو درس ورکړ؛ چې له سره هېرېدونکی نه دی، فلله الحمدُ والشكرُ على ذلك، ﴿لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُم﴾ مقرره ده هر سړي ته له دغو بهتان ویونکو جزا د هغه چې ګټلې یې ده له ګناه او هغه څوک چې پورته یې کړ لوي بار ددغه دروغو ورته شته عذاب لوي، یعنې هر هغه سړي چې په دغه فتنه کې هومره حصه واخیسته هم هغه قدر ګناه یې د خپل ځان لپاره وګټله او د هغې سزا مستحق شو، او ددې ګناه ډېر لوی بار اخیستونکی رأس المنافقين عبد الله بن أبى وو چې دده له لپاره په اخرت کې ډېر لوي عذاب دي او په دنیا کې هم ډېر ذلیل او رسوا شو.

لَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَٰذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾

ولې نه په هغه وخت کې چې واورېده تاسې دا خبره؛ ګمان کاوه ایماندارو سړیو او ایمان دارو ښځو په نفسونو خپلو (پخپلو منځونو) کې د خیر (خبرې) او ویلې وی (دوی ټولو داسې) دا خبره دروغ ده ښکاره.

تفسیر: یعنې مسلمانانو ته ښایي چې له خپلو مسلمانانو ورونو خویندو سره حسن ظن ولري، او هر کله چې واوري چې خلق پر یو نېک سړي همداسې بدې خبرې او خراب تهمتونه لګوي؛ نو ښایي چې دی داسې خیالاتو ته پخپل زړه کې لار ور نه کړي، بلکه د هغو تکذیب دې وکړي !، رسول کریم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم فرمایلي دي: «هر څوک چې پښي شا د خپل یوه مسلمان ورور مدد وکړي؛ نو الله تعالی هم د ده پښي شا مدد کوي».

لَّوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ ۚ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِندَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾

ولې نه راوسته (او تېر نه کړ دوی) په دې خبرو څلور شاهدان (چې شاهدي ورکړي په دې قذف د دوی)، پس کله یې چې رانه وستل څلور شاهدان؛ پس دغه کسان په نزد د الله کې همدوی دروغجنان دي.

تفسیر: یعنې سم د الله تعالی له حکمه او د ده د شریعت سره موافقه دغسې خلق دروغجنان درولي شوي دي، چې په بل چا باندې تهمتونه لګوي، او بیا د هغه د اثبات لپاره څلور شاهدان نشي وړاندې کولی، او بې له کافي ثبوته داسې غټې خبرې له خپلې ژبې څخه وباسي، او چټي (بېکاره) پرې وګړېږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾

او که نه وی فضل احسان د الله پر تاسې او رحمت د دغه (الله پر تاسې) په دنیا کې (په توفیق د توبې سره)، او پـه آخرت کې (په عفو او مغفرت سره)؛ نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په هغه دروغ کې چې غوپې وهلې تاسې په هغو (دروغو) کې عذاب لوی (په همدغې دنیا کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی دوی ته د خپل فضل او کرم له امله له عذابونو څخه نجات ورکړ، که نه دغه خبره د عذاب لایقه وه.

إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

کله چې واخیست تاسو دا (افک) په ژبو خپلو (چې یو له بله مو پوښتنه کوله)، او ویله به مو په خولو خپلو سره هغه خبره چې نه وو تاسو ته په هغې باندې هیڅ علم، او ګڼله تاسې دغه خبره آسانه (چې هیڅ ګناه په کې نشته)، حال دا چې دغه (خبره) په نزد د الله کې ډېره لویه ده (له حیثیته د ګناه نه).

تفسیر: یعنې د عظیم عذاب مستحق ولې نه کېدل، کله چې تاسې بې تحقیقه یو ظاهر البطلان خبره یو د بل له خولې څخه اخیستله، او له خپلو ژبو څخه یې دغه چټي (بېکاره) اواټکلي خبرې ایستلې، چې د هغو له واقعیت څخه تاسې بیخي نه وئ خبر، بیا عجیبه خبره لا دا ده چې داسې سخته خبره (یعنې کومه محصنه خصوصًا د نبي علیه السلام مطهره زوجه او څمونږ د مسلمانانو روحاني والده متهم کول) چې د الله تعالی په نزد ډېر لوی دروند جرم دی؛ یوه وړوکې او معمولې خبره ګڼل له دغه اصلي جرم څخه لوی جرم دی.

وَلَوْلَآ إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَٰذَا سُبْحَٰنَكَ هَٰذَا بُهْتَٰنٌ عَظِيمٌ ﴿۱۶﴾

ولې نه کله چې واورېده تاسې دا خبره؛ چې ویلي وئ تاسې نه ښايي مونږ ته دا کار چې خوله وخوځوو په دې خبره باندې، پاکي ده تا ته ای ربه، دا دروغ دي ډېر لوی (چې ترلي شوي دي د منافقانو له خوا).

تفسير: اول خو د حسن الظن اقتضاء داسې وه چې ستاسو په زړونو کې هم ښايي دغه خبرې نه تېرېدی لکه چې پاس ارشاد وشو، ليکن که د شيطاني اغواء له سببه يې فرض کړئ د چا په زړه کې کومه بده وسوسه تېره شي، يا يې له چا نه واورې؛ نو بيا جائز نه دي چې داسې ناپاکه خبره پر خپله ژبه راوړې، لازم دي چې په هسې مواردو مؤمن خپل حيثيت او ديانت ملحوظ ولري، او په صافو الفاظو سره داسې ووايي، چې د داسې بې سرو پښو خبرې له خپلې ژبې څخه ايستل ماته نه ښايي، او نه زه پرې ښه ښکارم.

يَعِظُكُمُ ٱللَّهُ أَن تَعُودُوا۟ لِمِثْلِهِۦٓ أَبَدًا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۷﴾

پند در کوي تاسې ته الله (او منع کوي مو) چې بيا ونه ګرځئ تاسې مثل د دې خبرې ته هيڅکله، که چېرې يئ تاسې مؤمنان (نو پرې عبرت واخلئ !).

تفسير: يعنې مؤمنانو ته ښايي چې په پوره ډول سره پوهان او هوښياران شي، څو د بد باطنو منافقانو په چلونو او فرېبونو سره ونه غولېږي، او د دوی په پلمو (تدبيرونو) سره تېر نه وځي، او تل تر تله د نبي صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم او د ده د اهل بيتو د عظمت شان ملحوظ ولري.

وَيُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۸﴾

او بيانوي الله تاسې ته آيتونه (د پند)، او الله ښه علم والا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعنې د دغې خبرې پته درښيي چې دغه غټ دروغ چا جوړ کړي؟ او خپور (مشهور) کړي دي؟، معلوم شو چې منافقانو تل په پټه دښمني او مخالفت کاوه، په پخواني آيت کې يې دغه خبره راښکاره کړې وه (کذا في الموضح).

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلْفَٰحِشَةُ فِى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۹﴾

بېشکه هغه کسان چې خوښوي دغه (خبره) چې خوره شي فاحشه بدنامي په حق د هغو کسانو کې چې ايمان يې راوړی دی؛ شته دغو (کسانو) ته عذاب دردناک په دنيا کې (په حدّ د قذف او په بدنامۍ سره)، او په آخرت کې (په اور د دوزخ سره)، او الله ښه عالم دی، او تاسې نه پوهېږئ (پر ضرر د هغې خورې کړې فاحشې).

تفسير: يعنې بدکاري خوره او شائع شي، يا د بدکارۍ اطلاعات او خبرې منتشرې او خورې شي، دغسې غوښتونکي منافقان وو، ليکن د هغوی په تذکره کولو کې يې مؤمنانو ته هم تنبيه وفرمايله، چې فرض يې کړئ ! که د چا په زړه کې د کومې بدې خبرې خطره تېره شوې وي، او په بې پروايۍ سره يې کومه خبره له ژبې هم وتلې وي؛ نو ښايي چې بيا د هغې مهملې خبرې تذکره له سره ونه کړي، او د هغې په تشيع او تنشير (اشاعت) پسې ونه ګرځي، که خامخا د کوم مؤمن پت او عزت تويوي؛ نو ښه دې وپوهېږي چې د هغه پت او عزت هم محفوظ نه پاتې کېږي، او حق تعالی

هغه ذلیل او خواروي، کما في حدیث الامام أحمد رحمه الله ، په دې شان سره چې په دنیا کې د قذف حد پرې اجراء کیږي، او نورې رسوایی او سزاوې هم وررسیږي، او په آخرت کې د دوزخ سزا دوی ته تیاه او مهیئه ده، او الله تعالی ته داسې فتنه اچوونکي ښه معلوم دي، او ښه یې پیژني، اګر که تاسې یې نه پیژنئ، او دغه هم د پاک الله په علم کې شته چې د کوم یوه جرم او ګناه څومره ده؟ او غرض او مقصد یې څه وو؟.

تنبیه: د فاحشې د شیوع حب د حسد او کیني او نورو په شان د قلبیه وو اعمالو څخه دی، او د وسوسو او خواطرو په شان نه دی، او د قصد له مراتبو څخه نه دی، نو ځکه د هغه په مأخوذیت کې نه ښایي چې اختلاف وکړی شي !، فتنبّه له.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۲۰﴾

او که نه وی فضل احسان د الله پر تاسې باندې او رحمت مهرباني د ده، او (دا نه وی) چې بېشکه الله ښه نرمي کوونکی ښه رحم کوونکی دی؛ (نو رسوا او معذّب شوي به وی په دنیا کې).

تفسیر: یعني دغه غټ دروغ خو داسې تړلي او خواره شوي وو، چې نه وو معلوم چې څومره کسان له هغه څنې جارېدل، لیکن الله تعالی محض پخپل فضل، رحمت، شفقت او مهرباني له تاسې څنې دتائبینو توبه قبوله کړه، او پر ځینو یې شرعي حد جاري کړ، او پاک یې وګرځول، او هغه ته یې چې زیات خبیث وو؛ یو ډول (طریقه) مُهلت ورکړ، او په آخرت کې به جزاء وررسیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ وَمَن يَتَّبِعْ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَإِنَّهُۥ يَأْمُرُ بِٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۚ
وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ مَا زَكَىٰ مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۱﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) متابعت مه کوئ د ګامونو د شیطان !، او هر چا چې متابعت وکړ د ګامونو د شیطان؛ نو بېشکه دغه شیطان امر کوي (تابع خپل ته) په فحشاء ډېرو بدو قبیحو کارونو، او په منکر نامشروعو بدو خبرو، او که نه وی فضل احسان د الله پر تاسې، او رحمت د ده؛ نو نه به وئ پاک کړي له (معصیت د افک څخه الله) تاسې هیڅوک هیڅکله، ولیکن الله پاکوي (په قبول د توبې سره له معاصیو) هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د پاکی یې)، او الله ښه اورېدونکی (د اقوالو) ښه عالم دی (په نیاتو).

تفسیر: یعنې د شیطان له چالونو او پلمو (تدبیرونو) څخه هوښیار اوسئ !، نه ښایي چې د مسلمان کار داسې وي چې شیاطین الجن والانس سره قدم په قدم یو ځای لاړ شي، د هغو ملعونانو د ټولنې مقصود خو همدا دی، چې خلقو ته د بې حیایی او رسوایی په طرف دعوت او بلنه ورکړي، نو تاسې ولې په رڼو سترګو عمدًا د هغوی پر خبرو غولېږئ؟، وګورئ چې شیطان لږ څه تحریک او ډکه ورکړي؛ دومره لوی شورماشور او هنګامه پورته کوي، او ډېر سم ساده مسلمانان په اشتباه سره د هغه پر قدمونو روانیږي، حال دا چې شیطان خو د ګردو ګمراه کول غواړي، او یو تن هم نه پرېږدي چې پر سمه لاره لاړ شي، دا خو د الله تعالی فضل او رحمت دی چې دی د خپلو مخلصو بندګانو لاس نیوی کوي، او زیات کسان یې له شیطان له شرونو څخه ژغوري.

وَلَا يَأْتَلِ أُو۟لُوا۟ ٱلْفَضْلِ مِنكُمْ وَٱلسَّعَةِ أَن يُؤْتُوٓا۟ أُو۟لِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينَ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ
وَلْيَعْفُوا۟ وَلْيَصْفَحُوٓا۟ ۗ أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۲۲﴾

او قسم دې نه کوي خاوندان د فضل (په دین کې) له تاسې او (خاوندان) د پراخی (او مالداری ستاسې په دنیا کې) په دې چې نفقه او صدقی به نه ورکوي خاوندانو د خپلوی او مسکینانو او

مهاجرینو ته په لاره د الله کې، او ښایي چې عفوه دې وکړي، او ښایي چې ترې تېر دې شي، آیا دوست نه لرئ تاسې دا چې مغفرت وکړي الله تاسې ته (په سبب د عفوې او صفح د تاسې)؟ او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: پر صدیقې بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها باندې په بهتان تړونکیو کې ځینې مسلمانان هم په ناپوهۍ سره شامل شوي وو، چې له هغوی څخه یو مسطح رضي الله تعالی عنه وو، چې برسېره په دې چې یو غریب مهاجر وو، د أبو بکر الصدیق رضي الله عنه خوریي یا تروړځی هم کېده، او د «افک» د پېښې څخه پخوا صدیق أکبر رضي الله تعالی عنه د هغه سره امداد او مالي مرسته کوله، کله چې دغه خبره سره فیصله شوه، او د صدیقې بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها برائت د الله تعالی له طرفه نازل شو؛ نو أبو بکر الصدیق رضي الله عنه قسم وکړ چې وروسته له دې نه به مسطح رضي الله عنه سره هیڅ امداد او کومک ونه کړم، ممکن دی چې ځینو نورو اصحابو ته به هم داسې پېښې ورپېښې شوي وي، نو په دغه تقریب دا آیت نازل شو، یعنې له تاسې ځینې هغو کسانو ته چې الله تعالی دیني کرامت او مشرتوب یا دنیایي وسعت اومالداري ورکړې ده، دوی ته نه ښایي چې داسې قسمونه وخوري !، او ښایي چې د دوی همّت ډېر لوی او اخلاق يې لوړ او عالي وي، نو مېړانه (بهادري) او ځلمیتوب په دې کې دی چې د بدۍ بدل په نېکۍ سره ورکړ شي.

په احادیثو کې دي، کله چې أبو بکر الصدیق رضي الله عنه دغه آیت واورېد: ﴿أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ﴾ الآیة ـ «آیا دغه مو نه خوښېږي چې الله تعالی مو وبښي»؛ نو فورًا یې وویل: «بلی ! یا ربنا إننا نُحبُّ»، «بېشکه ای ځمونږ پروردګاره ! مونږ هرومرو (خامخا) ستا ښښنه خوښوو، او غواړو یې»، دا یې وفرمایل، او د مسطح رضي الله عنه هغه پخوانی کلنګ او امداد یې بېرته جاري کړ، بلکه په ځینو روایاتو کې راغلي دي، چې د پخوا په نسبت یې دوچند کړ، رضي الله تعالی عنه وأرضاه.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۲۳﴾

بېشکه هغه کسان چې وُولي دوی (په نسبت د زنا سره) ښځې پاکې عفیفې ناخبرې (له دغو بدو)، ایمان راوړونکې (په الله او رسول)؛ لعنت کړی شوی دی په دوی باندې په دنیا کې او په آخرت کې، او شته دوی ته عذاب ډېر لوی.

تفسیر: په صحیحینو کې حدیث دی: «اجتنبوا السبع الموبقات ! الشرک بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأکل الربا، وأکل مال الیتیم، والتولّي یوم الزّحف، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات» له دې نه ظاهرېږي چې د محصناتو قذف مطلقًا له مهلکاتو څخه دی، بیا په هغه کې ازواج مطهّرات بالخصوص د أم المؤمنین بي بي عائشې صدیقې رضي الله تعالی عنها قذف خو ډېره لویه ګناه ده، علماوو تصریح فرمایلې ده، چې وروسته د دغو آیتونو له نزوله هر څوک چې بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها یا له ازواج المطهّرات څخه یو تن متّهم کړي؛ هغه کافر او د قرآن مکذّب، او د اسلام له دائرې څخه خارج دی، د «طبراني» په یوه حدیث کې راغلي دي: «قذف المحصنة یهدم عمل مائة سنة»، «پر محصنې باندې تهمت لګول د سلو کلونو عمل ورانوي»، (العیاذ بالله).

يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۴﴾

په هغه ورځ کې چې شاهدي به ورکړي پر دوی باندې ژبې د دوی، او لاسونه د دوی، او پښې د دوی پر هغو (افعالو او اقوالو) چې وو دوی چې کول به یې په دنیا کې.

تفسیر: یعني مجرم په خپله خوله او ژبه سره د هغو ویل او اظهار نه غواړي، مګر د ده ژبه، لاسونه، پښې به په «اذن الله» په وینا راشي، او له هغو څخه هر عضوه به هر هغه عمل څرګندوي چې د هغو په وسیله شوی وي.

لطیفه: قاذف پخپله په ژبه تهمت لګولی وو، او د څلورو تنو شاهدانو مطالبه له هغه څخه شوې وه، چې هغه یې پوره نشوه کړی، بالمقابل د هغه دلته د پنځو شیانو ذکر وشو، ژبه چې د قذف اصلي آله ده، او څلور نور لاسونه او پښې چې د هغه پر شرارت باندې شاهدي لولي.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ﴿٢٥﴾

په دغه ورځ کې به پوره ورکړي دوی ته الله جزاء د دوی هغه چې حقه لائقه وي، او پوه به شي چې بېشکه الله همدی دی حق ثابت (په ذات او صفات خپل)، ښکاره ظاهر (په الوهیت او ربوبیت خپل).

تفسیر: هغه ذات چې د یوې ذرې اعمال حساب کتاب په ښکاره او واضح ډول سره هر سړي ته په صاف صورت سره ښکاره کوي، او د هغه په دربار کې هیڅ ظلم او تعدّي نه کیږي، دغه مضمون به د قیامت په ورځ ګردو ته مکشوف او مشهود یږي.

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۖ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾

ناپاکې (ښځې او خبرې) لپاره د ناپاکو دي، او ناپاکه (خلق) لپاره د ناپاکو (ښځو او خبرو) دي، او پاکې (ښځې او خبرې) د پاکو (خلقو) دي، او پاک (خلق) لپاره د پاکو (ښځو او خبرو) دي، دغه (پاکان چې ځیني له هغو اهل البیت دي؛) پاک (بې تعلقه بېزاره) دي له هغو خبرو چې وایي یې (دروغجنان)، شته دوی ته مغفرت بښنه او رزق روزي ښه (په جنّت کې).

تفسیر: یعني بدکارې او چټې (بېکاره) ښځې د بدکارو او چټلو (خرابو) سړیو وړ او لایقې دي، همداسې یو بدکار او ګنده سړی د همدې خبرې سره وړ او لایق دی، چې د هغه تعلّق د هم هغه په شان چټلې (خرابې) او بدکارې ښځې سره وي، پاک او ستره او مطهر انسانان له ناپاکانو سره هیڅ تعلّق او مطلب نه لري، ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما فرمایلي دي چې: «د نبي کریم صلی الله علیه وسلم ښځه له سره بدکاره (زانیه) نه وي»، یعنې الله تعالی د هغه د ناموس حفاظت هم فرمایي، نقله في (موضح القرآن).

تنبیه: د آیت دغه مطلب خو د شیخ الهند د ترجمې سره سم وشو، مګر د اسلافو د ځینو مفسرینو څخه دغه منقول دي، چې د ﴿الْخَبِيثَاتُ﴾ او د ﴿الطَّيِّبَاتُ﴾ څخه دلته ښځې نه دي مرادې، بلکه اقوال او کلمات مراد دي، یعنې خرابې خبرې خرابو خلقو سره لایقې او مناسبې دي، او پاکې او صافې خبرې پاکو او صافو سړیو سره لازمې او مناسبې دي، متقي، پاک او صاف نارینه او ښځې له داسې ګنده او مردارو تهمتونو څخه پاکې وي، لکه چې وړاندې له ﴿أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ﴾ څخه ظاهرېږي، یا دې داسې وویلی شي چې: خرابې خبرې د خرابو له خولو څخ ووځي، هغه کسان چې د یوه پاک، متقي او مطهر انسان په نسبت کومه مرداره او خرابه خبره وکړي؛ نو وپوهېږه چې هغه پخپله خبیث او مردار دی، یعنې طیّب، طاهر او پاک سړی له داسې خبیثو او مردارو او چټلو (خرابو) خبرو څخه بیخي پاک او مُبرّأ دی، او هسې خرابې ویناوې د خبثاوو، پلیتو، چټلو او ګنده کسانو کار دی، ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ شته دوی ته مغفرت او رزق روزي ښه په جنت کې یعني هغوی ددوی په بدو ویلو سره نه بدیږي بلکه هر کله چې دوی په هغه صبر وکړي نو دغه څیز د هغوی د خطاوؤ او خویدلو کفاره کیږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) مه ننوځئ تاسې (هغو) كورونو ته چې غير وي له كورونو د تاسې، تر هغه پورې چې (اجازه وغواړئ او) سره وغږېږئ (له بهره او اذن واخلئ) او سلام واچوئ پر اهل د دوى، دغه (اخبار او استيذان) د تاسې خير بهتر ډېر غوره دى تاسې ته (له ننوتلو د بې اجازې څخه)، ښايي چې پند واخلئ تاسې (په دې سره).

تفسير: يعنې ماسوا د خپل خصوصي هستوګنې له كوره د بل چا د هستوګنې په كور كې همداسې په خپل سر بې خبره مه ننوځئ !، ولې تاسې نه يئ خبر چې هغه ستاسې د ننوتلو په وخت كې په څه حال كې دى؟ او څه احوال لري؟، آيا دى په دغه حال كې د بل چا په ورتګ خوښېږي كه خفه كېږي؟ لهذا پخوا د ننوتلو څخه ښايي ور ناري كړئ، او ځان ته اجازت حاصل كړئ، او له ګردو نارو څخه بهتر «سلام» اچول دي.

په حديث كې راغلي دي چې: درې ځلې دې سلام واچوي، او د ننوتلو اجازه دې وغواړي، كه له درې ځلې سلام اچولو سره هم اجازه ور نه كړه شي؛ نو بېرته دې وګرځي.

في الحقيقت دغه داسې ډك له حكمته تعليم دى، كه د هغه په تعميل كې مواظبت وكړ شي؛ نو دغه د مېلمه او كوربه دواړو په حق كې ښه او بهتر دى.

مګر افسوس ! نن مسلمانان په دغو مفيدو هداياتو پسې چندان نه ګرځي، ولې نور ملل او اقوام هم دغه اصول او آداب له مونږ څخه اخيستې، هغه ته يې ډېره ترقي او توسعه وركړې ده.

فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ ۖ وَإِن قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا ۖ هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾

پس كه چېرې ونه مومئ تاسې په دې كورونو كې څوك (چې اذن دركړي)؛ پس مه ننه وځئ په دې كورونو كې تر هغه پورې چې اذن وكړى شي تاسې ته، او كه چېرې وويل شي تاسې ته د اجازت غوښتلو (په وخت كې) چې بېرته وګرځئ؛ پس بېرته وګرځئ تاسې ! (او د ننوتلو سعي مه كوئ)، چې دغه بېرته ګرځېدل ډېر غوره (او پاك) دي تاسې ته، او الله په هغو كارونو چې كوئ يې تاسې ښه عالم دى (او جزا يې دركوي).

تفسير: يعنې كله چې دغه درمعلوم شي، چې په هغه كور كې هيڅوك نشته، خو بيا هم د بل چا په كور كې بې د هغه د مالك او مختار له اجازې مه ننوځئ !، ځكه چې د بل په ملكيت كې بې له اجازې بل هيڅوك د تصرّف حق نه لري، تاسې ته نه دي معلوم چې د بې اجازې ننوتلو څخه به څومره جګړې پېښېږي؟ هو ! كه صراحتًا يا دلالتًا اجازت دركړ شي؛ نو بيا هيڅ مضايقه نشته، او كه چېرې ووېل شي تاسې ته داجازت غوښتلو په وخت كې چې بېرته وګرځئ؛ پس بېرته وګرځئ تاسې، او د ننوتلو سعي مه كوئ !، يعنې د داسې ويلو څخه مه خفه كېږئ !، ځكه چې ډېر اوقات انساني طبيعت دې ته نه وي مائل چې له چا سره وګوري، يا به د بل چا له ملاقاته په دغه وخت كې حرج ورپېښېږي، په داسې يوه خبره او كار مشغول وي چې په دغه نه خوښېږي، چې بل څوك پرې مطّلع شي، نو تاسې ته څه ضرورت در پېښ دى، چې خامخا به پر هغه بار اچوئ؟ حال دا چې په دغه شان تكليف او زحمت اړولو سره عمومًا د دوستى او خپلوى تعلّقات ورانېږي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿۲۹﴾

نشته پر تاسي باندې هيڅ ګناه په دې کې چې ننوځئ (بې له اجازت غوښتلو) هغو کورونو ته چې نه دي د چا د اوسېدنې، په هغه ځای کې متاع منفعت د تاسې وي، او الله ته ښه معلوم دي هغه چې ښکاره کوئ يې تاسې، او هغه چې پټوئ تاسې.

تفسير: يعنې په عمارتونو کې چې کوم خاص او معلوم داره سړی هستوګنه نه لري، او نه د هغه په ننوتلو او راوتلو کې څه ممانعت او قيود وي، مثلاً مسجد، سرای او مثل ذلک، که هلته مو کوم شی وي، يا په هغه ځای کې د څه موعد لپاره اوسېدل غواړئ؛ نو البته هلته پخپل سر تللی او ننوتلی شئ، او دلته هيڅ د استيذان ضرورت نشته.

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿۳۰﴾

ووايه (ای محمده !) مؤمنانو ته چې پټې کړي دوی سترګې خپلې (له نامحرّمو څخه) او ښه ټينګ دې وساتي دوی فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، دغه (اغماض او حفظ) ډېر پاکيزه (او ګټور) دی دوی ته، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوي يې (دوی، نو ښايي چې ترې په وېره اوسي، پر هر حرکت او په سکون خپل).

تفسير: بده کتنه د زنا اول قدم دی، له دې نه د لويو لويو فواحشو دروازې پرانستلې کيږي، قرآن عظيم عمومًا د بدکارۍ او بې حيايۍ د انسداد لپاره ړومبی د همدغه سورې د بندولو توصيه کوي، يعنې مسلمان نارينه او ښځې ته يې حکم ورکړی دی، چې د بدو کتلو څخه ځان ساتي !، او خپل شهوات پخپل واک (اختيار) او اداره کې ولري، که يو ځلې بې اراده او ناڅاپه د کوم نارينه نظر پر کومې ښځې ولوېد؛ نو بيا دې بالاراده او قصدًا د هغه پر لوري خپلې سترګې نه اړوي !، ځکه چې دغه دويم ځلې ليدل به د ده په واک (اختيار) کې وي، او په هغه کې به معذور نه ګڼل کيږي.

که انسان ځان په دې سره عادت کړي، چې خپلو ښنو ته وګوري، او په خپل اختيار او اراده سره د ناجائزو امورو په طرف ونه ګوري؛ نو ډېر ژر د ده د نفس تزکيه کېدی شي، کله چې اول ځلې ناڅاپه کوم اتفاقي نظر لوېږي؛ د شهوت او نفساني غوښتنې له سببه نه وي، نو ځکه حديث هغه معاف کړی دی، ښايي چې دلته په ﴿مِنْ أَبْصَارِهِمْ﴾ کې هم «من» تبعيضيه اخيستی همدغه طرف ته يې اشاره فرمايلې وي.

﴿إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ الآية - يعنې د انسانانو د سترګو غلا، او د زړونو پټې خبرې، او مخفيه نيات، او احوال ټول الله تعالی ته معلوم دي، لهذا انسان ته ښايي چې تل دغه علاّم الغُيوب حاضر او ناظر وګڼي، او له بدو افعالو، بدو خيالاتو، بدو کتلو او له هر قسمه بدو چارو څخه ځان وساتي، که نه هغه به يې سم له خپله علمه سره په سزا ورسوي.

وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا ۖ وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ ۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ ۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ ۚ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۳۱﴾

او ووايه (ای محمده) ايماندارو ښځو ته چې پټې دې کړي له (نامحرمو څخه) سترګې خپلې، او ښه ټينګ دې وساتي فرجونه سترونه خپل (د محرّماتو په مقابل کې)، او نه دې ښکاره کوي

زينت ښايست (او ځای د ښايست) خپل مګر هغه چې ښکاريږي له دغه (زينت څخه په وخت د کسب او کار کې)، او ښايي چې وا دچوي ټکري پوړني خپل پر ګرېوانونو خپلو (چې ټټر يې ښکاره نشي)، او نه دې ښکاره کوي زينت ښايست (او ځای د ښايست) خپل (هيچا ته) مګر لپاره دمېړونو (خاوندانو) خپلو (چې دغه د هغو دي)، يا پلرونو (او نيکونو) خپلو، يا پلرونو د مېړونو خپلو ته، يا ځامنو (او لمسيو) خپلو ته، يا ځامنو د مېړونو خپلو ته، يا ورونړو خپلو ته، يا ځامنو د ورونړو خپلو ته، يا ځامنو د خويندو خپلو ته، يا ښځو خپلو ته، يا هغه چا ته چې مالك شوي دي (د هغه) ښي لاسونه د دوی، يا هغو تابعانو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو نه، يا هلکانو هغو ته چې نه وي خبر (دوی) پر اسرارو د ښځو، او نه دې وهي (دا ښځې) پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم کړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوی له زينت ښايست (ګاڼې) خپلې، او راجع شئ توبه وباسئ تاسې الله ته ټول ای مؤمنانو !، لپاره د دې چې تاسې ښېګڼه او خلاصی ومومئ (په دارينو کې).

تفسير: ښايست او سينګار عُرفًا خارجي او کسبي آرايش ته وايي، چې هغه له لباس يا زېور او نورو شيانو څخه حاصليږي، د دې احقر په نزد دلته د زينت ترجمه د سينګار په ځای که په زېبائش سره وکړه شي؛ نو زيات جامع او مناسب واقع کيږي، ځکه چې د زېبائش (ښايست) لفظ هر قسم خَلقي او کسبي زينت ته شامل دی، اعمّ له دې نه چې هغه د جسم خلقي پيدايښت سره متعلق وي، يا له پوښاك او نورو خارجي ډول و ډيل څخه حاصل شوی وي، د مطلب خلاصه داسې وه: ښځو ته د خپل هيڅ قسم خلقي يا کسبي ښايست اظهار پرته له خپلو هغو محارمو څخه چې يې ذکر وروسته راځي؛ د بل هيچا په مخ کې جائز نه دي، هو ! د هومره اندازې ښايست ظهور چې ضروري وي، او د هغه ستر او اخفاء په سبب د عدم قدرت يا ضرورت نشي ممکن کېدی؛ نو مجبورًا يا ضرورتًا د هغه په اظهار کې دومره مضايقه نشته، (مشروط په دې چې د فتنې خوف نه وي).

ليکن واضح دې وي چې په ﴿إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا﴾ سره صرف ښځو ته د عند الضرورت د هغو اعضاوو په اظهار کې اجازه ورکړی شوې ده، نامحرمو سړيو ته له سره اجازه نشته، چې دوی دې خامخا دغو ښځو ته وګوري، يا له هغوی سره ستر ګې په ستر ګو شي، يا د دوی د اعضاوو سيل وکړي، ښايي د دغه اجازې څخه پخوا د همدې لامله الله تعالی مؤمنانو ته د غض البصر او د ستر ګو د ټيټولو حکم اورولی وي، معلوم شو چې د يوه خوا د کوم عضوې د اظهار اجازه دغه نه لازموي، چې بل طرف ته د هغه کتل هم جايز وي، نارينه چې په ستر له سره مأمور نه دي، مګر د پاس آيتونو په اساس د ښځو له نظره مستور دي، يعنې ښځې له دېنه ممنوع دي چې نارينه وو ته وګوري، ښايي چې په ياد يې ولري چې په دغه آيت کې محض د ستر د مسئلې بيان شوی دی، يعنې له دې نه قطع نظر چې ښځه په کور کې وي که د باندې؟ د ښځې د بدن کومه برخه د چا په مخ کې او په کومو حالاتو کې ښکاره کول جائز دي؟، پاتې شوه د «حجاب» مسئله؛ د هغې څه تفصيل ان شاء الله د «أحزاب» په سورت کې راځي.

مونږ چې د فتنې د خوف د نفي کوم شرط لګولی دی؛ هغه د نورو دلائلو او شرعيه وو قواعدو څخه مأخوذ دی، چې په اول تأمل او مراجعت له نصوصو څخه موندلی کيږي، د بدن په خلقي ښايست کې له ګردو څخه ډېر ښکاره شی د تي اوچتوالی دی، د هغه د مزيد تستّر لپاره يې په خاص ډول سره تأکيد وفرمايه، او د جاهليت د رسم د امحاء طريقه يې هم راوښوده، په جاهليت کې به ښځو ټکري (څادرونه) په خپل سر اچول، او د هغه دواړه څنډې (غاړې) به يې ښېرته پخپلې شا غورځولې، او په دې ډوله د تي هيئت به څرګند پاتې کېده، دغه ګواکې د ښايست يوه مظاهره وه، لوی قرآن ده راوښوده چې ښايي ټکری په سر واچول شي، او د هغه څنډې دې تر زنې لاندې تېرې شي، څو د ښځو غاړه او تې او غوږونه پرې په ښه ډول پټ شي.

﴿وَلَا يُبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ﴾ الآية ـ «اونه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر لپاره د مېړونو (خاوندانو) خپلو چې دغه د هغوی دي، يا پلرونو او نيکونو خپلو، يا پلرونو د مېړونو (خاوندانو) خپلو ته، يا ځامنو او لمسيو خپلو ته، د تره او ماما حکم هم داسې دی، په دغو محارمو کې هم د مراتبو فرق شته، مثلاً هغه زينت او ښايست چې دا يې د خپل مېړه په مخ کې ظاهرولی شي؛ هغه د نورو محرمو په مخ کې نشي ځرګندولی، د زينت ځرګندول څو درجې لري، هومره د تستّر اهتمام چې له پرديو څخه کاوه شي؛ له محارمو څخه نه کيږي، او داسې مطلب نه دی چې هر يو عضو دې د دوی په مخ کې بربنډ او ښکاره کولی شي.

﴿اَوْ نِسَآئِهِنَّ﴾ ـ « او نه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر ښځو خپلو ته»، يعنې هغې ښځې ته چې د دې سره ناسته ولاړه لري، په دې شرط سره چې ښه اخلاق ولري، او د بد اخلاقو ښځو په مخ کې نه، او د ډېرو اسلافو په نزد له دې نه مسلمانې اصيلي ښځې مرادې دي، ځکه چې کافره ښځه د اجنبي سړي حکم لري.

﴿اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ﴾ ـ يعنې ستاسې وينځې وي، او د ځينو اسلافو په نزد مملوک مريي هم په دې کې داخل دی، او د قرآن ظاهر هم د هغه تأييد کوي، ليکن د جمهورو ائمه وو او اسلافو مذهب داسې نه دی.

﴿اَوِ التّٰبِعِيْنَ غَيْرِ اُولِي الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ﴾ ـ «اونه دې ښکاره کوي ښځې زينت خپل هيڅا ته مګر هغو تابعينو ته چې نه وي خاوندان د حاجت ښځو ته له سړيو»، يعنې نوکر او هغه خدمتګار چې له خپله کار سره کار لري، او له سره دی وزګار نه وي، چې دې خوا او هغې خوا ته وګوري، او پخپل جاړو جوړو او ډوډۍ پخولو او نورو کورنيو چارو کې بوخت او لګيا وي، شوخ، شغب، سپين سترګی او ارمونی نه وي، يا داسې فاتر العقل، بې سد، پاګل وي چې حواس يې په خپل ځای نه وي پاتې، او محض په خوړلو او څښلو کې له کورنۍ سره شريک او مل وي.

﴿وَلَا يَضْرِبْنَ﴾ ـ او نه دې وهي دا ښځې پښې خپلې لپاره د دې چې معلوم کړ شي هغه څيز چې پټوي يې دوی له زينت خپل، يعنې ښايي چې د دوی هيئت او وضعيت، ناسته ولاړه داسې نه وي چې د ګاڼو (کالو) او زيوراتو غږ د پرديو توجه او ميلان ځان ته ورکش کړي، او ډېر ځلي داسې غږ او حرکات او سکنات د مخ او نورو د ليدلو څخه زيات د نفساني جذباتو داعي او محرک واقع کېدی شي.

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ

نکاح وتړئ د هغه بې مېړونو (خاوندانو) ښځې او بې ښځو سړي له تاسې.

تفسير: په دغه آيت کې دا حکم ورکوي چې د هغو کسانو نکاح چې تر اوسه نه ده تړلې شوې، يا وروسته د نکاح تړلو څخه بېرته کونډه شوی وي؛ نو په مناسبه موقع کې دې بيا د هغوی نکاح سره وتړله شي !، په حديث کې نبي عليه السلام فرمايلي دي: «ای علي ! په درې کارونو کې ځنډ (ايسارتيا) مه کوه !، د فرض لمانځه وخت چې راشي، جنازه چې حاضره شي، او کونډه ښځه چې کله يې سيال پيدا شي».

هغه اشخاص او اقوام چې عمدًا د خپلو کونډو او رنډو په نکاح کې تکاسل، تساهل او تعطيل کوي، يا د داسې خبرو د اوريدلو څخه بد وړي؛ ښه دې وپوهيږي چې هغوی پخپل دغه وضعيت کې ګناهګاران دي، او ښايي چې ژر تر ژره دې توبه وباسي، او د هغوی په نکاح کې دې تلوار او مسارعت وکړي.

وَالصّٰلِحِيْنَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْ

او صالحان نېکان له مريو خپلو او له وينځو خپلو.

تفسير: يعنې كه مريي او وينځې د دغې خبرې وړ او لايق وګڼئ، چې د زوجيت حقوق اداء كولى شي، او د نكاح كولو لامله نه مغروريږي، او ستاسې له كار او خدمت څخه لاس نه وباسي؛ نو د دوى نكاح هم وتړئ !.

إِن يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾

كه چېرې وي (دغه مذكورين) فقيران ناداران؛ نو غنيان به كړي دوى الله له فضله خپله، او الله كشائش والا ښه عالم دى.

تفسير: ځينې خلق د دې لامله متردّد وي، او وړاندې وروسته كوي؛ چې وروسته له نكاح به د ښځې او د وړو بار څوك په خپلو اوږو اخلي؟ دلته الله تعالى دوى پوهولي دي، چې د هسې موهومو خطراتو لامله تاسې د نكاح څخه مه په شنګ كېږئ !، ستاسې او ستاسې د ښځو د ووړكيو روزي د الله تعالى په قدرت كې ده، تاسو ته دغه خبره نه ده معلومه، چې د هغوى له قسمته الله تعالى ستاسې په رزق او روزي كې څه ارتوالى او كشائش پيدا كړي، نه مجرّد كونډه (لونډه) پاتې كېدل د غناء موجب دى، او نه له نكاح تړلو سره فقر او افلاس مستلزم دى، دغه ګرد خبرې د الله تعالى په اراده او مشيت پورې تړلي دي، لكه چې د «التوبه» په (۴) ركوع كې يې داسې فرمايلي دي: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ إِن شَاءَ﴾.

وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۗ

او ښايي چې ځان دې وساتي هغه كسان چې نه مومي دوى (سامان اسباب د) نكاح تر هغه پورې چې غنيان كړي دوى الله له فضله خپله.

تفسير: يعنې هغه چې اوس دومره مقدور هم نه لري، چې له كومې ښځې سره خپله نكاح وتړلى شي؛ نو تر هغه پورې چې الله تعالى ده ته مقدور وركړي، ښايي چې د خپل نفس اداره ښه وكړي، او تر انضباط لاندې يې راولي، او زيار (كوښښ) وكړي چې عفيف پاتې شي، دغه خبره هيڅ بعيده نه ده، چې د هم هغه عفّت او ضبط النّفس په بركت دى الله تعالى غني وګرځوي، او د نكاح دپر ښه مواقع ورمهيّأ كړي.

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا ۖ وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ ۚ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾

او هغه كسان چې غواړي مكاتب والى له هغو (وينځو مريو) چې مالكان شوي دي د هغو ښي لاسونه ستاسې؛ نو مكاتبان كړئ دوى كه چېرې پېژانده تاسې په دوى كې خير، او وركوئ دوى ته له ځينو مالونو د الله هغه چې دركړي يې دي تاسې ته، او مه مجبوروئ تاسې وينځې خپلې په زنا (او بدو كارونو) كه چېرې اراده لري دوى د ځان پاك ساتلو، لپاره د دې چې طلب كوئ تاسې (په دغه اكراه سره) مال د ژوندون لږ خسيس (چې هغه باړه د زنا او وړو كى دى)، او هر هغه چې زور يې وكړ په دوى؛ پس بېشكه الله وروسته له زور د مالكانو پر دوى دپر ښبونكى ښه رحم كوونكى دى.

تفسير: يعنې كه د چا مريي او وينځې ووايي، يا د زيات توثيق لپاره خپله دغه وينا وليكي، چې «زه به په دومره مدّت كې دومره مال درته وګټم، او در به يې كړم، څو ته مې آزاد او خپلواك كړې»؛ نو مالك ته لازم دي چې دغه ومني،

او داسې يو تعهّد ليک ورولیکي، دغسې معاملې ته مکاتبه وايي، او دغه د مريو د آزادولو يو ځان ته صورت دی، ليکن مالکانو ته ښايي چې دغه خبره هلته قبوله کړي چې دی په واقعي ډول سره وپوهيږي چې آزادي د دغه مريي يا وينځې لپاره ښه ده، او وروسته د رقيت د قيد د وتلو څخه غلا، يا زنا يا د نورو بدو افعالو نه مرتکب کيږي، او خوشې چټې او چپوله (فضول) هر چېرې نه ګرځي، که دغسې ډاډينه او اطمينان ورته پيدا شي؛ نو ښېشکه ښايي چې ده ته د آزادۍ موقع ورکړه شي !، څو دی آزاد شي، او د خپلي فلاح او بهبودۍ لپاره ښه ترقي او پرمختګ وکړی شي، که چېرې خپله نکاح تړي؛ نو پخپل واک (اختيار) دې وتړي، او د رِقّيت لامله دې ميدان پرې تنګ نه وي.

﴿وَءَاتُوهُم مِّن مَّالِ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ ءَاتَىٰكُمْ﴾ - «او ورکوئ دوی ته له ځينو مالونو د الله هغه چې درکړي يې دي تاسې ته»، دغه يې دولتمنو اغنياوو مسلمانانو ته فرمايلي دي، چې د داسې مکاتبانو مريو يا وينځو سره مالي امداد وکړئ، چې د زکات له وجوهو څخه وي که د نورو عامو صدقاتو او خيراتونو او نورو څخه وي، څو دوی ژر تر ژره د خپلو آزاديو او خپلواکيو مالکان شي، او که مالک د کتاب د بدل کومه برخه ورمعافه کړي؛ نو دغه به ډېر لوی امداد وي.

تنبيه: د زکات په مصارفو کې يو مصرف چې د ﴿وَفِى ٱلرِّقَابِ﴾ په نامه اينبی شوی دی، هغه د همدغو مريانو او د وينځو د آزادولو پنګه ده، د راشدو خلفاوو په زمانه کې له داسې مريانو سره له بيت المال څخه امداد او مرستې کېدلې.

﴿وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَٰتِكُمْ﴾ الآية - په جاهليت کې به ځينو خلقو پر خپلو وينځو د زنا او بدکارۍ کسب کاوه، له عبد الله بن أبيّ رئيس المنافقين سره څو داسې وينځې وې، چې پر هغو به يې د همدغې زنا او بدکارۍ کسب کاوه، او په دغه وسيله به يې روپۍ ګټلې، چې له دوی څخه ځينې ځينې وينځې مسلمانانې شولې، او د دغه شنيع فعل د کولو څخه يې انکار وکړ، نو ځکه هغه ملعون د دوی په وهلو او ټکولو لاس پورې کړ، دغه آيت په همدغه مورد کې نازل شو، او د دغه شان نزول د رعايت د مزيد تقبيح لپاره يې د ﴿إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا﴾ او د ﴿لِّتَبْتَغُوا۟ عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا﴾ قيود زيات کړل، که نه پر وينځو باندې د بدکارۍ اجراء په هر حال حرامه ده، او دغسې ګټه (فائده) چې په دغه وسيله په لاس راځي، په هر اسم او رسم چې وي؛ بيخي حرامه او ناپاکه ده، اعمّ له دې چې دغه بدکاري دوی پخپله رضا او رغبت سره وکړي، يا محض د دغې دنيوي حقيرې فائدې لپاره په جبر او اکراه سره پر دوی اجراء کيږي، نو په دغه وروستني صورت کې د هغه ګناه او وبال شديد او انتهايي وقاحت لري، او د لويې بې شرمۍ دليل دی.

يعنې زنا داسې بد عمل دی، چې د جبر او اکراه څخه وروسته هم بد او خراب وي، ليکن الله تعالى محض پخپل فضل او رحمت سره د مکرهه بېچارګۍ او ناتوانۍ ته کتلي، عفوي کوي يې، او په هر صورت پر مکرِه (په زور کوونکي) باندې به سخت عذا ب وي، او پر مکرهه (چې پرې زور شوی وي)؛ رحم به وکړ شي.

وَلَقَدْ أَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ ءَايَٰتٍ مُّبَيِّنَٰتٍ وَمَثَلًا مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟ مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾

او خامخا په تحقيق نازل کړي دي مونږ تاسو ته آيتونه ښکاره کوونکي (د حلالو او د حرامو د حدودو او د احکامو)، او مثل عجيب د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې، او نازل کړي دي مونږ موعظه پند لپاره د متّقيانو پرهېزګارانو.

تفسير: يعنې په قرآن کې ګرد نصائح، احکام او د تېرو اقوامو عبرتناکه واقعات بيان شوي دي، څو د پاک الله څخه ويرېدونکي انسانان هغه واوري، او ترې پند، نصيحت او عبرت واخلي، او خپل انجام او عاقبت ته فکر وکړي، يا مثلا له ﴿مِّنَ ٱلَّذِينَ خَلَوْا۟﴾ څخه دغه مراد دی، چې پر پخوانيو امّتونو هم داسې حدود او احکام جاري کړی شوي وو، چې په دغه سورت کې مذکور دي، او ځينې پېښې هم د همدغه (افک) د پېښې په شان وروړاندې شوې دي، چې په دغه سورت کې بيان کړی شوي دي، پس هم هغه شان چې الله تعالى د مريمې صديقې رضي الله تعالى عنها او يوسف

صدیق علیه السلام د دښمنانو بهتان باطل او د دوی برائت یې ظاهر کړی؛ د بي بي عائشې صدّیقې بنت الصدیق رضي الله تعالى عنهما برائت او لویي یې هم ښکاره کړه، چې تر قیام د قیامت پورې د صادقینو او صالحینو په زړونو کې یې نقش في الحجر کړ، او د دروغجنانو دښمنانو مخونه یې تور کړل.

اَللّٰهُ نُوۡرُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ مَثَلُ نُوۡرِهٖ كَمِشۡكٰوةٍ فِيۡهَا مِصۡبَاحٌ ؕ اَلۡمِصۡبَاحُ فِىۡ زُجَاجَةٍ ؕ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوۡكَبٌ دُرِّىٌّ يُّوۡقَدُ مِنۡ شَجَرَةٍ مُّبٰـرَكَةٍ زَيۡتُوۡنَةٍ لَّا شَرۡقِيَّةٍ وَّلَا غَرۡبِيَّةٍ ۙ يَّـكَادُ زَيۡتُهَا يُضِىۡٓءُ وَلَوۡ لَمۡ تَمۡسَسۡهُ نَارٌ ؕ نُوۡرٌ عَلٰى نُوۡرٍ ؕ يَهۡدِى اللّٰهُ لِنُوۡرِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَيَضۡرِبُ اللّٰهُ الۡاَمۡثَالَ لِلنَّاسِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمٌ ۙ‏ ﴿۳۵﴾

الله (په حسي او معنوي لحاظ) رڼا کوونکی د اسمانونو او ځمکې دی، مثل صفت د نور د ده (داسې دی) لکه (روڼه) طاقچه چې په هغې کې یوه بله ډیوه وي، دغه بله ډیوه په قندیل د (شیشه) کې وي، دغه قندیل (ښیښه په سبب د هغې رڼا چې په کې ده) ګواکې یو ستوری دی روڼ ځلېدونکی، چې بلوه شي (دا یوه چراغ په اول کې) له تېلو د ونې برکتناکې د زیتون، چې نه مشرق طرفته وي او نه مغرب طرف ته، نژدې دي تېل د دې چې رڼا وکړي (له خپله ځانه له ډېرې صفایۍ) او اګر که نه وي رسېدلی دې ته اور، (دغه) رڼا (د ډیوې) پر رڼا (د صافو تېلو ده)، لاره ښیي الله نور خپل ته هغه چا ته چې اراده وفرمایي، او بیانوي الله مثالونه خلقو ته (او په معقولاتو یې پوهوي د محسوساتو په وسیله)، او الله په هر څیز ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې د ځمکې او د اسمان رونق او وداني د الله تعالى له جانبه ده، که الله تعالى مدد ونه کړي؛ نو ګرد به سره ورانیږي، (موضح القرآن). ګردو مخلوقاتو ته د وجود نور او رڼا د الله له طرفه ورکړی شوې ده، په لمر، سپوږمۍ، ستوري، پرښتو، انبیاوو او په اولیاوو د هدایت هغه انوار او پلوشې چې هر چاته رسیږي، د هم هغه رفیع دربار څخه رسیږي، تمام علویّات او سفلیّات د الله تعالى له تکوینیه وو او تنزیلیه وو آیتونو څخه منور دي، د حسن او جمال یا د خوبۍ او کمال کومه وړانګه (پلوشه) چې هر چېرې بریښي؛ هغه د همده له برکته منوّره ده، او د هغه د مبارک ذات د جمال او کمال یوه پلوشه ده.

په حدیث کې راغلي دي: «إن الله خلق خلقه في ظلمة ثم ألقى عليهم من نوره، فمن أصابه من نوره يومئذ اهتدى، ومن أخطأه ضلّ» (فتح الباری د ۶ ج ۴۳۰ مخ) «یعنې هر هغه چاته چې په هغه وخت کې د الله تعالى له نوره برخه وروړسېده؛ هغه هدایت وموند، او هر هغه چې له هغه څخه بې برخې شو؛ ګمراه پاتې شو».

واضح دې وي هم هغسې چې د الله تعالى نور صفات مثلاً سمع، بصر، او د نورو کوم کیفیت نشي بیاموندی؛ هم داسې د نور او رڼا صفت هم د ممکناتو په نور نشي قیاس کېدی، هسې خو د الله تعالى په نور سره ګردو موجوداتو ښایست موندلی دی، مهتدینو مؤمنینو ته د الله تعالى له نور څخه د هدایت او عرفان هم هغه خصوصي برخه وررسیږي.

د هغه مثال خلاصه داسې شوه، چې د مؤمن د زړه ښیښه نهایته صافه او پاکه وي، او د الله تعالى په توفیق په هغې کې د حق د قبول داسې یو زبردست استعداد موندل کیږي، چې بې له اوره په خپل سر روڼه ښکاري، او د لګېدلو او رڼا خورولو لپاره مستعد او تیار دی، اوس که لږ څه اور او حرارت ورنژدې شي، یعنې د وحي او قرآن تېزه رڼا هغه مَس کړي؛ علی الفور د هغه فطري نور مشتعل شي، همدغه یې ﴿نُوۡرٌ عَلٰى نُوۡرٍ﴾ وفرمایل، باقي دغه ګرد (ټول) د الله تعالى په قبضه کې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمایي؛ دغه رڼا یې ور په برخه کوي، او همده ته ښه معلوم دي چې دغه رڼا چا ته عنایت وفرمایي؟ او کوم یو ترې محروم کړي؟، د دغو عجیبو او غریبو مثالونو د بیان کولو هم دغه غرض

دی، چې د استعداد خاوندانو ته د بصيرت يوه رڼا حاصله شي، يوازې په خپله الله تعالی ته د تمثيل مناسب موقع او محل په پوره ډول سره معلوم دی، بل چاته له سره دغسې قوّت او قدرت نشته، چې دغسې موزون او جامع مثال وړاندې کړی شي، وړاندې يې فرمايلي دي چې: هغه رڼا له دې نه پيدا کيږي، چې په هغو مساجدو کې چې کامل خلق سبا او بېګا عبادت کوي، هلته دې په ښه شان سره خپل فکر او دقت صرف کړي.

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَن تُرْفَعَ

په هغو کورونو (مسجدونو) کې چې حکم کړی دی الله چې پورته دې کړل شي (په بناء سره دغه مساجد يا په تعظيم سره).

تفسير: الله تعالی د هغو کورونو د تعظيم او تطهير حکم ورکړی دی، يعنې د هغوی دې خبر واخيست شي !، او له هر قسمه ګندګۍ او لغو افعالو او اقوالو څخه دې پاك وساتلې شي، د مساجدو په تعظيم کې دغه هم داخل دي، کله چې هلته داخل شي، د «تحية المسجد» دوه رکعت نافله دې ولوست شي !.

وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ

او يادوه شي په هغه کې نوم د دغه (الله).

تفسير: تسبيح، تهليل، او د قرآن تلاوت او نور ګرد اذکار په دې کې شامل دي.

يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

تسبيح وايي دغه (لمونځ کوي الله) ته په دغو کورونو کې په سبا او په بېګا.

تفسير: يعنې په ګردو مناسبو اوقاتو کې الله تعالی يادوي، ځينې مفسّرين وايي چې: له «غدوّ» څخه د سبا لمونځ مراد دی، او په «آصال» باقي څلوره واړه لمونځونه داخل دي، ځکه چې «أصيل» د لمر له زواله څخه نيولې تر ګهيځ (سحر) پورې مودې ته ويل کيږي.

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

(داسې) سړي چې نه غافلوي دوی سوداګري او نه بيع پېرودل له ذکره ياده د الله، او له سم قائمولو اداء کولو د لمانځه، او له ورکولو د زکات.

تفسير: يعنې کاروبار او معاش او دنيوي ژوندون دوی د الله تعالی له ياده او د الله تعالی د احکامو په ځای راوړلو څخه نه غافلوي، مثلاً که ډېر لوی سوداګر او بيپار وي که معمولي دکاندار وي؛ دغه دواړه د الله په ياد کې تل لګيا وي، او هيڅ يو شی دوی د الله تعالی له ذکره نه غافلوي، د أصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين هم دغه شان وو.

يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

ويريږي (دوی سره له ذکره او طاعته له عذابه) د هغې ورځې چې اوړي رااوړي، مضطرب به وي په هغې ورځې کې زړونه او سترګې (له ډېرې وېرې).

تفسير: يعنې په هغه ورځ کې به زړه په هغې خبرې باندې وپوهيږي، چې تر اوسه پورې نه پوهېده، او سترګې به داسې ويروونکي واقعات ويني، چې له سره يې پخوا له دې نه نه وي ليدلي، په زړونو کې به کله د نجات توقّع پيدا کيږي،

او کله به د هلاك خوف، او سترګې به کله ښې خوا ته ګوري او کله کيڼې خوا ته، او د دې خبرې په انتظار کې به وي، چې له کوم لوري به نيول کيږو؟ يا د کوم لوري أعمالنامې ځمونږ په لاس کې راکولی کيږي.

لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوْا وَيَزِيْدَهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۸﴾

لپاره د دې چې جزا ورکړي دوی ته الله ډېره غوره جزا د هغو عملونو چې کړي دي دوی، او زيات به کړي (الله) دوی ته له فضله احسانه رحمته خپل، او الله رزق روزي ورکوي هر چاته چې اراده وفرمايي (د رزق ورکولو د هغو) بې له حسابه (وافره پريمانه).

تفسير: يعني د هغو ښو کارونو لپاره کوم اجر او صله چې مقرره ده؛ هغه به وررسيږي، د الله تعالی له فضله لا څه زياته هم ورکوله کيږي، چې دهغه تفصيل او تعيين اوس نشي کېدی.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍۭ بِقِيْعَةٍ يَّحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَآءً ۗ حَتّٰىٓ إِذَا جَآءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَّوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ فَوَفّٰىهُ حِسَابَهٗ ۗ وَاللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۳۹﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ عملونه د دوی په شان د سراب (شګو ګل) دی په هوار ډاګ کې چې ګمان کوي پر هغه باندې تږی د اوبو، تر هغه پورې چې راشي (او ورسيږي هغه شي ته چې د اوبو ګمان يې پرې کړی وو)؛ نو ونه مومي دغه سړی هغه چې ګمان د اوبو پرې کړی شوی وو هيڅ شی، او بيا به مومي الله په نزد (د عمل) خپل، پس پوره به ورکړي (الله) ده ته پوره حساب (جزا د عمل د ده)، او الله ډېر ژر (اخيستونکی) د حساب دی.

تفسير: روايت دی چې عُتبه بن ربيعه په جاهليت کې ډېر عبادت او طلب د دين کاوه، بيا چې د اسلام لمر راوخوت دی کافر شو، نو په دغه مناسبت دغه پاس آيت نازل شو، چې مطلب يې دغه دی: او هغه کسان چې کافران دي؛ هغه عملونه د دوی چې په ظاهر کې نېك ښکاري، لکه صله رحمي پالل، يا د مريي آزادول، يا د وږي مړول، يا دغسې نور خير خيرات کول، نو دغه ګرد عملونه په شان د هغې ښورې دي، چې په هوار ميدان کې ښکاريږي، په سخته ګرمۍ په وخت د نيمې ورځې کې، او داسې بريښي چې تږی سړی پرې د اوبو ګمان کوي، او په بيړه (تلوار) مخامخ وردرومي، تر هغه چې ورسيږي هغه ځای ته چې د اوبو ګمان پرې شوی وو؛ نو بيا نه مومي دی هغه ګمان کړی شوی خپل هيڅ شي .. الخ، بلکه د هلاکت کنده لا ورته مخامخ پرته ده او د حساب او کتاب وخت په سر ورته ولاړ او پاك الله دده ګرد عمر حساب او کتاب اخلي، او ددغه اضطراب او حسرت په وخت کې دده ټول حساب يو ځلی الله تعالی تصفيه او خلاصوي.

أَوْ كَظُلُمٰتٍ فِيْ بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَّغْشٰىهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ۗ ظُلُمٰتٌۢ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ۗ إِذَآ أَخْرَجَ يَدَهٗ لَمْ يَكَدْ يَرٰىهَا ۗ وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ ﴿۴۰﴾

يا (عملونه د دوی) پشان د هغو تاريکيو دي په بحر ژور کې، چې پټ کړی وي (دغه بحر) لره يو موج، د پاسه يې بل موج وي، او د پاسه د دغه (موج) وريځ وي (دغه ځلور قسمه) تياري دي، چې ځينې د دوی د پاسه د ځينو نورو دي، کله چې راوباسي (دغه پربوتی په دغو تيارو کې) لاس خپل؛ نه وي نژدې (دی) چې ووينې دغه (لاس خپل)، او هر هغه چې نه وي ورکړی الله ده ته نور رڼا؛ پس نشته ده ته هيڅ نور رڼا.

تفسير: يعنې د سمندر په ژورو کې (۱): پخپله د لوی سیند تیاره، (۲): د هغه د پاسه د طوفاني هوا او امواجو تپه توره تیاره، (۳): بیا د هغه څخه برسېره د سختې ویروونکې تکې تورې وريځې تیاره، (۴): ورسره د ترږمو توره تیاره شپه هم فرض کړه شي؛ نو پر دغو تیارو باندې لا پسې تزید کيږي، په دغو تورو تیارو کې که په دریاب کې غورځیدونکی چې أقرب الأعضاء دی پورته کړي، او خپلو سترګو ته یې نژدې راولي؛ نو بیا هم د ډېرو تیارو له سببه به یې هیڅ شی په نظر نه ورځي، چې هغه ته څمونږ په محاورو کې داسې وایي: «سترګو ته سترګې په کار دي»، پاس د مؤمنانو په ذکر کې یې چې: ﴿يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ﴾ فرمايلي وو، دغه جمله د هغې په مقابل کې ده، یعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی نور او توفیق نه وي ورکړی؛ نو هغه ته بل څوك څه رڼا رسولی شي؟ د هغه استعداد خراب وو، توفیق ور ونه رسېد، او د سیند په ژوره کې ولوېد، او د رڼا ورتلو دروازې یې پر خپل ځان پسې بندې کړې، نو بیا نور او رڼا له کومې لارې ورننوځي.

تنبيه: ربّ العزّت د کفّارو په اعمالو پورې دوه مثالونه وتړل، په درې اعتبارونو سره: (۱): په اعتبار د تخيير، چې ای مخاطبه ! که دغو اعمالو ته ګورې چې هیڅ فائده او نفع نه لري؛ نو لکه سراب دي.

(۲): که دې ته ګورې چې نور او رڼا د حق او ایمان ورسره مل نه وي؛ نو لکه ظلمات دي.

(۳): که په اعتبار د تقسیم د مکانینو ورته ګورې؛ نو نظر عقبی ته دا لکه سراب داسې دي، او د نظر دنیا ته لکه ظلمات داسې دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَّاتٍ

آیا نه وینې ته ای مخاطبه ! بېشکه الله چې دی؛ تسبیح وایي ده ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي، (او هر هغه) چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې) اومرغان هم (تسبیح وایي) په دغه حال کې چې خواره کوونکي وي د وزرو خپلو (په هوا کې).

كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ

هر یو (له دغو مذکورینو چې دی)؛ په تحقیق معلوم دی (الله) ته لمونځ د هغه، او تسبیح د هغه.

تفسير: یعنې الله تعالی هر شي ته د هغه د حال سره مناسب د انابت ـ عبودیت ـ اطاعت ـ تسبیح او تهلیل الهام فرمايلی دی؛ چې هغه پر دغه پوهېدلی دی، او تل همغه خپله وظیفه بلا ناغه ادا کوي، لیکن د افسوس او تعجّب مقام دی، چې ډېر تش په نامه سره انسانان د غرور او غفلت او د ظلمت او جهالت په دلدل کې داسې خښ شوي دي، چې د حقیقي مالك له یادولو، او د عبودیت د وظیفې په ځای راوړلو څخه بیخي بې برخې پاتې دی.

تنبيه: د مخلوقاتو د تسبیح په نسبت د سورت بني اسرائیل په (۵) رکوع کې څه مضمون پخوا له دې نه لیکلی شوی دی، ښایي چې هغه هلته ولوست شي.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾

او الله ته ښه معلوم دي هغه (اعمال هم) چې کوي یې دوی.

تفسير: یعنې اګر که د دوی په عبادت او بندګۍ باندې تاسې ونه پوهېږئ، لیکن پاك الله ته دغه ګرد شیان معلوم دي، او الله تعالی ته دغه ښه معلوم دي؛ چې هر څوك څه کوي؟.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۴۲﴾

او خاص الله ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، او (هم خاص) الله ته دي بېرته ورتله د ټولو.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِيْ سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهٗ ثُمَّ يَجْعَلُهٗ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ ۚ

آیا نه وینې ته (ای مخاطبه) چې بېشکه الله روانوي شړې وربځې (ټوټې ټوټې هر طرف ته چې اراده وفرمايي)، بيا يو ځای والي فرمايي په منځ د دغو (ټوټو د وربځو) کې، بيا يې وګرځوي لاندې باندې قت په قت، پس وینې به ته ای (انسانه) باران چې وځي له منځه د دې وربځې.

تفسير: يعنې ړومبی د وربځو وړوکې وړوکې ټوټې پورته کيږي، دغه ګردې سره يو ځای کيږي، او يوه لويه د وربځې ټوټه ترې جوړيږي، بيا دغه وربځې داسې ترتيب او ترکيب مومي، چې د يوې د پاسه به بله ځای نيسي، او يوه پرېړه (غټه) طبقه ترې متشکله کيږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ جِبَالٍ فِيْهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيْبُ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ وَيَصْرِفُهٗ عَنْ مَّنْ يَّشَآءُ ۚ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ ﴿۴۳﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه د) اسمانه له (وربځو يا د ږلیو په شان د) غرونو، چې وي په هغو (غرونو) کې ځینې له ږلی، پس رسوي (الله) دا ږلی هغه چاته چې اراده وفرمايي (د رسونې يې)، او ګرځوي يې هر هغه چا نه چې اراده يې وفرمايي (د ګرځولو يې)، نژدې وي رڼا بر ېښنا د هغو (ږلی) چې بيول وکړي په ابصارو (د ناظرينو او ورک کړي بصارت يې).

تفسير: يعنې لکه چې په ځمکه کې د تيږو (ګټو) غرونه دي، ځينو اسلافو ويلي دي چې هم داسې په اسمان کې هم د ږلی غرونه دي، شيخ الهند محمود الحسن (رحمة الله عليه) د دې سره موافقه ترجمه کړې ده، ليکن زياته او راجح او قوي دا ده، چې له سماء څخه وربځې مراد شي، مطلب يې داسې شو چې له وربځو څخه چې په کثافت او غلظت کې د غرونو په شان دي؛ ږلی اوروي، چې له هغو څخه ډېرو خلقو ته جاني او مالي نقصانات رسيږي، او زيات کسان ترې محفوظ پاتې کيږي.

يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۴۴﴾

ګرځوي الله شپه او ورځ (په تبديل، تزييد، تنقيص، حرارت، برودت، ضياء، ظلمت او نورو)، بېشکه په دغو (ياد شويو شيانو) کې خامخا عبرت دی خاوندانو د سترګو او بصيرت ته.

تفسير: يعنې د ورځې څخه وروسته شپه او د شپې څخه وروسته ورځ د همدغه پاک الله په قدرت ځي راځي، همدغه الله تعالی کله ورځې او کله شپې اوږدوي او لنډوي، او د هغوی تودوالی په يخوالي او يخوالی په تودوالي سره تبديلوي، نو لازم دی چې د قدرت د داسې عظيم الشأن دلائلو او شواهدو د ليدلو څخه انسان بصيرت او عبرت حاصل کړي، او د هغه حقيقي مالک الملکوت په طرف د زړه په صدق سره رجوع وکړي، چې د ده په قدرت کې د دغو ګردو تقلّباتو او تصرّفاتو زمام او واګې دي.

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِّنْ مَّآءٍ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى بَطْنِهٖ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰى رِجْلَيْنِ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّمْشِيْ عَلٰٓى اَرْبَعٍ ۭ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۴۵﴾

او الله پيدا كړى دى هر حيوان چې ګرځي (په ځمكه كې) له اوبو، پس ځينې له هغوى هغه دي چې تګ كوي (خوځيږي) پر نس ګېډه پر تېر خپل (لكه مهي، مار)، او ځينې له دوى هغه دي چې تګ كوي پر دوو پښو (خپلو لكه انسان مرغان)، او ځينې د دوى هغه دي چې تګ كوي په څلورو (پښو لكه اس، اوښ)، پيدا كوي الله (ما سوا له دغو مذكورو) هر هغه څه چې اراده يې وفرمايي (د خلقت د هغو)، بېشكه الله پر هر څيز باندې ښه قادر دى (چې ځينې يې خلقت د هر راز مخلوقاتو دى).

تفسير: يعنې كه كوم حيوان ته له څلورو پښو څخه زياتې پښې هم وركړي دي؛ نو بعيد نه دى، او د ده لا محدوده قدرت او مشيت هيڅوك نشي محصورولى، او كه الله تعالى خپل ځينو مخلوقاتو ته دغسې قدرت ورعطاء كړي، چې هغوى له جماداتو او عناصرو او نورو څخه نور شيان ايجاد او اختراع كړي؛ نو هغه هم د همدغه الله لطف او احسان دى، چې هغوى ته يې دغسې پوهه او ادراك ور په برخه كړى دى.

لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيٰتٍ مُّبَيِّنٰتٍ ۭ وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۴۶﴾

خامخا په تحقيق نازل كړي دي مونږ آيتونه بيانوونكي واضح، او الله سمه صافه لاره ښيي هر هغه ته چې اراده وفرمايي (د لار ښوونې د هغې) لارې سمې صافې (د اسلام او جنّت ته).

تفسير: يعنې تكوينيه او تنزيليه آيات يې دومره ښكاره او واضح دي، چې د هغو په ليدلو او اورېدلو هم هيڅ يو عقلمن انسان ښايي ګمراه او بې لارې نشي، ليكن پر سمه صافه لاره همغه تلى شي چې الله تعالى ورته د هدايت توفيق ور په برخه كړى وي، سره له دې چې په مليونو انسانانو دغه د قدرت ظاهر او باهر دلائل او شواهد ګوري، كله چې دوى د هغو په وسيله خالق تعالى نه پېژني، او نه موحدان او مسلمانان كيږي؛ ګواكې د نتيجې په اعتبار د دوى دغه ليدل د نه ليدلو په شان دي.

وَيَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُوْلِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ۭ وَمَآ اُولٰۗىِٕكَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۴۷﴾

او وايي (دا منافقان) چې ايمان راوړى دى مونږ پر الله او پر رسول (د الله) او حكم منلى دى مونږ (د الله او د رسول الله)، بيا مخ ګرځوي (له اسلامه) يوه ډله له دوى وروسته له هغه (ايمان او اطاعت)، او نه دي دغه (ګرځېدونكي) مؤمنان (صدقًا).

تفسير: دغه د منافقينو ذكر دى، دوى به په ژبه سره د ايمان او اطاعت دعوى كوله، كله چې د عمل وخت راته، نو سم له خپلې دعوى سره به يې عمل نه كاوه، او له اسلامي احكامو به يې مخ ګرځاوه، حقيقت دا دى چې د دوى په زړونو كې له ابتداء څخه د ايمان او انقياد آثار نه وو موجود، هغه چې د ژبې جمع او خرڅ وو؛ د امتحان او ابتلاء په وخت كې به دغه كلائين هم ويلې كېده، او دروغ به يې له رښتيا څرګند او جلا ښكاريده.

وَإِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴿۴۸﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلْحَقُّ يَأْتُوٓا۟ إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴿۴۹﴾

او هر کله چې وبللی شي دوی الله او رسول د دغه (الله) ته لپاره ددې چې حکم وکړي دغه (رسول) په منځ د دوی کې؛ ناڅاپه یو فریق ډله د دوی اعراض ډېره کوونکي دي (له حکم د رسوله). او که چېرې وي دوی ته حق (په زعم د دوی پر بل)؛ نو راځي دوی دغه (رسول الله) ته ګړندي فرمان منونکي.

تفسیر: یعنې که له دوی جګړه له چا سره واقع کېده، او په دې پوهېدل چې مونږ په ناحقه یو، په دغه وخت کې که مقابل فریق هغوی ته ویل چې: راځه چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاړ شو، او د دغې جګړې فیصله له هغوی څخه وغواړو !؛ نو دغه منافقان به په دغه ورتګ نه راضي کېدل، ځکه چې دوی پوهېدل چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بې له لحاظ او خاطر د حق او حقّانیت رعایت کوي، او سم له عدله او انصافه خپله فیصله صادروي، چې په هغه تقدیر به د دوی له مفاد څخه مخالف واقع کېده، حال دا چې پخوا له دې نه به دوی داسې دعوی کوله؛ چې مونږ پر الله تعالی او رسول الله ایمان راوړی دی، او د دوی ګرد احکام منو؛ نو اوس د دوی هغه دعوی چېرې لاړه؟ هو ! که په کومه معامله کې حق د دوی په طرف وي؛ نو په دغه وخت کې په ډېر سرعت او چالاکی او په ماته غاړه د محمد صلی الله علیه وسلم دربار ته حاضرېږي، او د خپلې فیصلې انحصار د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په مبارک ذات څرګندوي، ځکه چې په دغه تقدیر دوی داسې ګڼي چې هلته سم له عدالته او انصافه ځمونږ په جانب فیصله صادرېږي، نو دغه څنګه ایمان او اسلام دی؟ دا خو تش شخصي اغراض او هواپرستي ده.

أَفِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَمِ ٱرْتَابُوٓا۟ أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُۥ ۚ بَلْ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿۵۰﴾

آیا په زړونو د دوی کې مرض رنځوري (د کفر او نفاق) ده؟، آیا شکمن دي دوی (په نبوّت د محمد)؟، آیا ویرېږي دوی له دې نه چې ظلم به وکړي الله پر دوی (یا ظلم به وکړي) رسول د دغه (الله پر دوی؟، داسې نه دی چې الله او رسول الله پر چا ظلم وکړي)، بلکه دوی چې دي همدوی ظالمان دي (په اعراض سره).

تفسیر: یعنې د الله تعالی جلّ جلاله او محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په نسبت تاسې ته څه تردّد او اندېښنه پیدا شوې ده، یا د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په صداقت یا د الله تعالی جل جلاله په وعد او وعید کې څه شک او شبهه لرئ؟ یا داسې ګمان کوئ چې الله تعالی جل جلاله یا د هغه رسول محمد صلی الله علیه وسلم به د دوی معاملات په خلاف د انصاف فیصله کوي؟ نو ځکه د دوی په حضور کې د خپلې دعوی له وړلو څخه څه اندېښنه او تردّد کوي؟ نو په یاد یې ولرئ چې هلته له سره د ظلم او بې انصافی احتمال نشته، هو ! پخپله همدغو خلقو ظلم ته خپلې ملاوې تړلې دي، او غواړي چې خپل حق پوره حاصل کړي، او د نورو یوه پیسه هم ببرته ور نه کړي، نو ځکه له دې نه ویرېږي چې خپل معاملات محمدي شریعت او الهي عدالت ته وړاندې کړي، ځکه چې پوهېږي چې د محمد رسول الله منصفانه فیصله به ځمونږ له مطلب څخه خلاف وي.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿۵۱﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ده وینا د مؤمنانو کله چې وبللی شي دوی الله ته او رسول د دغه (الله) ته لپاره د دې چې حکم وکړي په منځ د دوی کې (په وخت د جګړې کې)؛ دا چې ووایي:

واوربده مونږ (خبره د تا)، او ومانه مونږ (حکم د تا) او دغه ويونکي همدوی دي برياليان (کامياب) خلاصی موندونکي (له عذابه په مراد رسيدلي).

تفسير: يعني د صادقو مسلمانانو کار داسې وي او ښايي چې همداسې وي، کله چې په کومه معامله کې دوی ته د الله تعالی د احکامو بلنه او دعوت وشي، اګر که ظاهراً په هغه کې د دوی ګټه (فائده) يا تاوان وي؛ په منډه ورځغلي، او د يوې شيبې لپاره څه ځنډ (تأخير) او توقّف په کې نه کوي، او في الفور «سمعًا وطاعة» ووايي، او د هغه د حکم منلو لپاره تيار او آماده شي، چې په دغه کې د دوی اصلي نيکي او حقيقي فلاح راز مضمر دی.

وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿۵۲﴾

او هر څوک چې اطاعت وکړي حکم ومني د الله، او د رسول د دغه (الله) او وويريږي له الله، او ځان وساتي (له غضبه د ده)؛ پس دغه (فرمان منونکي ويريدونکي) همدوی دي بري موندونکي د (جنّت).

تفسير: يعني هغه چې في الحال مطيع وي، او پر خپلو تېرو تقصيراتو نادم وي، او له الله تعالی څخه وويريږي، او توبه وکړي او په مستقبل کې له بدو چارو او لارو څخه خپل ځان وساتي؛ نو د دوی لپاره په دنيا او آخرت کې بری او کاميابي ده.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ ۖ قُل لَّا تُقْسِمُوا ۖ طَاعَةٌ مَّعْرُوفَةٌ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۵۳﴾

او قسمونه خوري (منافقان) په الله سخت سخت قسمونه د دوی، قسم دی خامخا چې که (حکم) امر وکړې دوی ته (په وتلو سره جهاد ته)؛ نو خامخا به وځي (دغه جهاد ته) دوی هرومرو، ووايه (ای محمده ! منافقانو ته) قسم مه خورئ تاسې د دروغو، طاعت نېک (څمونږ مطلب دی)، بېشکه الله ښه خبردار دی په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې.

تفسير: يعني منافقان ډېر سخت تأکيدي قسمونه خوري، او غواړي چې تاسې بيخي ډاډه او متيقن کړي چې: «که تاسې مونږ ته حکم راکړئ؛ نو مونږ ګرد کور کهول پرېږدو، او دې ته تيار ولاړ يو چې د الله تعالی لارې ته ووځو، او د هغه د ګردو احکامو تعميل وکړو، که محمد رسول الله مبارک لږ څه اشاره وفرمايي؛ نو مونږ خپل ګرد مال دولت د الله تعالی په لاره کې لګوو، او مونږ ترې بيخي جدا کيږو»، نو د دې په نسبت داسې فرمايي چې: دومره غټو خبرو ويلو او داسې قسمونو يادولو ته حاجت نشته، ستاسې د اطاعت حقيقت ګردو ته معلوم شوی دی.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُم مَّا حُمِّلْتُمْ ۖ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا ۚ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿۵۴﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) اطاعت وکړئ (حکم ومنئ) تاسې د الله او د رسول (د الله په خلوص سره په هر څه کې)، پس که مخ وګرځوئ تاسې (ای خلقو له اطاعته د رسول الله)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې دی پر دغه رسول ځما هغه بار (د تبليغ) چې پرې اېښی شوی دی، او دی پر تاسې هغه (بار) چې پر تاسې اېښی شوی دی (او پرې مکلّف يئ، چې اطاعت د رسول الله دی)، او که اطاعت وکړئ، حکم ومنئ تاسې د دغه (رسول الله)؛ نو سمه صافه لاره به ومومئ،

او حق ته به پرې ورسېږئ، او نه دی پر (ذمه د) رسول مګر رسونه ښکاره (د شرائعو چې هغه يې ادا کړې ده).

تفسير: يعني پر رسول د الله تعالى له طرفه د تبليغ بار ايښى شوى دى، چې ده هغه په ښه شان سره اداء کړى دى، او کوم بار چې پر تاسې ايښى شوى دى؛ هغه تصديق او د حق قبول دى، او دغه ده چې د ده د ارشاده سره موافق تګګ وکړئ !، که تاسې دغه خپله ذمه واري محسوسه کړئ، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د احکامو تعميل په ښه شان سره وکړئ؛ نو د دواړو دارينو برى او د کاميابى لاره به ومومئ، او په دنيا او عُقبى کې به خوشال اوسېږئ، که نه د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم هيڅ نقصان نشته، او تاسې به د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا او بده نتيجه پخپله وګورئ، محمد رسول الله خو خپله فريضه اداء کړې ده، او عند الله له خپلې ذمه وارۍ څخه مسئول نه دى.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۪ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًا ؕ يَعْبُدُوْنَنِيْ لَا يُشْرِكُوْنَ بِيْ شَيْـًٔا ؕ

وعده کړې ده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړى دى له تاسې، او کړي يې دي ښه (عملونه)، چې قسم دى خامخا به خليفګان کړي (الله) دوى په ځمکه کې لکه چې خليفګان کړي يې وو هغه کسان چې پخوا وو له دوى نه، او خامخا ثابت قوي به وګرځوي هرومرو دوى ته دين د دوى هغه (دين د اسلام) چې غوره کړى دى (الله) دوى ته، او هرومرو بدل به ورکړي هرومرو دوى ته وروسته له وېرې د دوى له دښمنانو امن (او اطمينان)، عبادت به کوي دوى ځما، شريک به نه پيدا کوي له ما سره هيڅ څيز.

تفسير: يعني هغه ذوات چې د دوى په منځ کې په اعلى درجه نېکان او د سيد الانس والجان کامل پيروان او تابعان دي، وروسته له رسول الله به دوى ته د ځمکې حکومت ورکاوه کيږي، او د اسلام دغه دين به چې د الله تعالى خوښ او پسند دى، د دوى په لاسونو خوروي او قائموي، لکه چې د استخلاف په لفظ کې دې طرف ته اشاره ده، چې دغه کسان به تش د دنيوي باچاهانو په شان نه وي، بلکه د رسول الله خليفه ګان به وي، د سماوي حکومت اعلان به کوي، او د حق دين اساسونه به قائموي، او په بر او بحر او هر چېرې به د دوى احکام او تصرّفات جاري کيږي، په دغه وخت کې به مسلمانان د کافرانو څخه نه ويرېږي، او په پوره امن او سکون سره به د الله تعالى په عبادت کې مشغول او لګيا اوسيږي، او په دنيا کې به د امن او امان زمانه او دوره وي، د دغو مقبولو او معززو بندګانو ممتاز شان به دغه وي، چې دوى به د خالص واحد الله تعالى عبادت او بندګي داسې کوي چې په هغې کې به د يوې ذرې په اندازه هم د شرک او اختلاط اثر نه وي، د جلي شرک ذکر او نسبت خو له دغو سره امکان نه لري، د خفي شرک لږ آثار او علائم به هم په دوى کې نه ليدل کيږي، دوى ګرد به د يوه «قدّوس جل وعلا شأنه و عظم برهانه» خالص بندګان وي، او يواځې به له الله تعالى څخه ويرېږي، او يواځې هغه ته به هيله (آرزو) او اسره کوي، او پرې متوکلان معتمدان به وي، د الله د رضاء په لاره کې به ژوندون کوي، او په همدغه لاره کې به خپل ځانونه جاروي (قربانوي)، پرته له الله تعالى د بل کوم موجود خوف او وېره به له سره د دوى په زړونو کې لارې نه مومي، او نه د بل چا د خوښې او خفګان څه پروا کوي.

الحمد لله چې د الله تعالى دغه وعده د څلورو تنو راشدو خلفاوو رضي الله تعالى عنهم په لاسونو پوره شوه، او ګردې دنيا د دغه عظيم الشأنو وړاندوينو (پېشګويي) د يوې يوې وينا، د يوه يوه حرف مصداق پخپلو سترګو سره

ولیدل، د څلورو واړو راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم څخه وروسته هم اسلامي باچاهان وقتًا فوقتًا په همدغو اوصافو سره متصف راغلي دي، هر کله چې الله تعالی بیا اراده وفرمایي؛ وروسته له دې نه هم راځي.

په احادیثو کې راغلي دي، چې وروستنی خلیفه به امام مهدي رضي الله تعالی عنه وي، چې د هغه په نسبت عجیب او غریب بشارات اورول شوي دي، د الله تعالی ځمکه له عدله او انصافه ډکوي، او في سبیل الله جهاد کوي، او د هغه په قوّت به «کلمة الله» ته اعلاء او اسلام ته ښه ترقي او اعتلاء ورکوي، «اللهم احشُرنا في زُمرته، وارزُقنا شهادة في سبیلک، إنک واسع المغفرة وذو الفضل العظیم».

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۵۵﴾

او هر څوک چې کافر شو پس له دغو لویو انعاماتو؛ پس دغه کسان هم دوی (غټ) فاسقان دي.

تفسیر: یعنې د داسې عظیمو انعاماتو څخه وروسته ناشکري د ډېرو لویو مجرمانو او د زورورو عاصیانو کار دی، شاه صاحب فرمایي: «هر هغه څوک چې د څلورو خلفاوو د خلافت او د دوی د فضل او شرف څخه منکر شو؛ د دغو الفاظو څخه د ده حال ښرګندا وه شي»، ﴿وَالَّذِيْنَ جَآءُوْ مِنْۢ بَعْدِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِيْنَ سَبَقُوْنَا بِالْاِيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِيْ قُلُوْبِنَا غِلًّا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ﴾.

وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۵۶﴾

او قائموئ تاسې (سم اداء کوئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوئ زکات، او اطاعت وکړئ حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله)؛ ښایي تاسې ته چې رحم وکړې شي پر تاسې.

تفسیر: یعنې که د الله تعالی له رحمته برخه اخیستل غواړئ؛ نو تاسې هم د هم هغو مقبولو بندګانو په شان حسنه اعمال ځان اختیار کړئ!، چې د لمونځونو په ښه شان سره قائمول، د زکات ورکول دي، او د حیات په ټولو شعبو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر احکامو تلل دي.

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مُعْجِزِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۚ وَمَاْوٰىهُمُ النَّارُ ۗ وَلَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۵۷﴾

مه کوه ګمان خامخا پر هغو کسانو چې کافران شوي دي عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او ځای د هستوګنې د وی اور (د دوزخ) دی، او خامخا بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسیر: دغه د نېکو بندګانو په مقابل کې یې د مردود او مغضوبو خلقو انجام او خاتمه ښوولې ده، یعنې کله چې نېکانو ته د ملک حکومت او د ځمکې خلافت عطاء کیږي؛ نو د کافرانو او بدکارانو ګردې مکارۍ او تدابیر ماتیږي، او ماته یې ور په برخه کیږي، د الله تعالی د ارادې مخه هیڅ نشي نیولی، که دوی په ګرده دنیا کې دې خوا او هغې خوا ته منډې ووهي، او هر چیرې لاړ شي او وځغلي؛ نو بیا هم د الله تعالی له سزا او پوښتنې څخه ځان نشي پټولی او خلاصولی، او یقینًا دوی د جهنّم په بندیخانه کې غورځول کیږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِيَسْتَاْذِنْكُمُ الَّذِيْنَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِيْنَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرّٰتٍ ؕ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِيْنَ تَضَعُوْنَ ثِيَابَكُمْ مِّنَ الظَّهِيْرَةِ وَمِنْۢ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ ۗ ثَلٰثُ عَوْرٰتٍ لَّكُمْ ؕ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) ښایي چې اذن دې وغواړي له تاسې (په وخت د ننوتلو کې پر تاسې باندې) هغه (وینځې او مریان) چې مالکان شوي وي د هغو ښې لاسونه د تاسې، او هغه کسان چې نه دي رسیدلي حد (احتلام بلوغ) عقل ته له تاسې (احرارو) درې کرته: پخوا له لمانځه د سهار، او په هغه وخت کې چې بردئ تاسې کالي (جامې) خپل د غرمې په وخت کې، او پس له لمانځه د ماسوختن، (دغه اوقات) درې وقتونه د خلل (پېښېدو د ستر) دي تاسې ته.

تفسیر: په همدغو دریو اوقاتو کې عمومًا زائد کالي (جامې) له ځانه لرې کیږي، یا د خوب او د وینښې لباس سره تبدیلیږي، او مړوښي زیاتره په هم دغو اوقاتو کې کاوه شي، کله پخوا له سهاره، کله د غرمې د لمبلو شوق یا ضرورت چې هم انسان ته پیښیږي، او دا غواړي چې بل څوك پرې مطلع او خبر نشي، نو ځکه یې حکم ورکړ چې په دغو دریو اوقاتو کې نابالغو هلکانو، وینځو، او مریانو ته هم ښایي چې د ننوتلو اجازه واخلي، په نورو اوقاتو کې دوی ته نه ښایي چې د نورو پردیو په شان اجازه وغواړي، مګر که کوم شخص د خپلو مصالحو لامله په نورو اوقاتو کې هم د استیذان قید زیات کړي؛ نو دلته استجازه ضروري ده.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌۢ بَعْدَهُنَّ ۚ طَوَّٰفُونَ عَلَيْكُم بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمُ ٱلْءَايَٰتِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

نشته پر تاسې او نه پر دوی باندې هیڅ ګناه (وبال) تېر له دغو دریو وقتونو (په بې اذن ننوتلو د دوی کې پر تاسې)، دوی ګرځېدونکي دي پر تاسې (په تللو او ننوتلو لپاره د خدمت)، ځینې ستاسې پر ځینو نورو (ګرځېدونکي یئ یو په بل)، همداسې (لکه چې دغه بیان یې درته وکړ)؛ ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د احکامو)، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: یعنې د پورته ذکر شویو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو کې عادتًا بې له مزاحمته او ممانعته یو له بل سره کتلی شئ، او په دغو تللو راتللو کې نابالغو هلکانو، وینځو او مریانو ته لازم نه دي، چې د هر وارې ننوتلو لپاره اذن او اجازه وغواړي، ځکه چې د دې شیانو له رعایته ډېر تکلیف او حرج پېښیږي، او په کارونو کې او معاملاتو کې ډېر بندوالی او حرج واقع کیږي، چې هغه د الله تعالی له حکمته خلاف دی.

وَإِذَا بَلَغَ ٱلْأَطْفَٰلُ مِنكُمُ ٱلْحُلُمَ فَلْيَسْتَـْٔذِنُوا۟ كَمَا ٱسْتَـْٔذَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَٰتِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَٱلْقَوَٰعِدُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ٱلَّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَن يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَٰتٍۭ بِزِينَةٍ ۖ وَأَن يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾

او کله چې ورسېدل واړه هلکان (اصیلان) ستاسې حد د (بلوغ) عقل ته؛ پس اذن دې وغواړي (په ننوتلو کې) پر تاسې باندې، لکه چې اذن غوښت هغو کسانو (چې بالغان شوي وو) پخوا له دغو (اطفالو)، همداسې (لکه چې بیان یې وفرمایه) ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د احکامو) خپلو، او الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي). او زړې ناستې له ښځو هغو څخه چې امید نه لري دوی د نکاح (په سبب د ډېر زړوالي)؛

پس نشته پر دوی هیڅ ګناه (وبال) چې کیږدي (وباسي) دوی ظاهري جامې خپلې (لکه چادرې او برقې) په دې حال کې چې ښکاره کوونکې نه وي د ښایست خپل، او دا چې دوی ځان وساتي (له ایستلو د ظاهري جامې څخه هم) خیر دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني هلکان تر هغه پورې چې نابالغه وي؛ د دغو دریو اوقاتو څخه ما سوا په نورو اوقاتو کې بلا اجازت ننوتلی شي، کله چې د بلوغ حد ته ورسیږي؛ بیا د هغه حکم د همغو نارینه وو په شان دی چې د هغو احکام په دغه آیت کې تېر شول: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا﴾.

شاه صاحب لیکي: «که سپین سرې بوډۍ ښځې پخپلو کورونو کې په لږو ضروریو کالیو (جامو) کې لکه کمیس پرتوګ ټکرۍ اوسیږي؛ نو درست دی، او که په پوره پرده کې واوسي؛ نو لا بهتر دی»، او کله چې له کوره د باندې وځي؛ که زائد کالي مثلاً برقع او نور له خپله ځانه لرې کړي؛ نو هیڅ مضایقه نه لري، په دې شرط سره چې په هغو کالیو د زینت اظهار نه وي، چې د هغې د پټ ساتلو حکم د ﴿وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ الآیة ـ په آیت کې ورکړی شوی دی، له دې نه د دې خبرې اندازه په ښه شان سره کېدی شي، چې قرآنکریم د ځوانو ښځو د پردې او ستر په متعلّق څه منشأ لري؟ یعني دغه خو د فتنې مخې نیولو او انسداد ظاهري انتظامات دي، پاتې شوې هغه خبرې چې د پردې په منځ کې کیږي، او د فتنې اسباب او عوامل څېړېږي (پیدا کیږي)؛ نو ښه وپوهېږئ چې الله تعالی د ګردو خبر اوري، او پر هر شي ښه خبردار دی، او سم له هغو به د هر چا سره معامله کوي.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَىٰ
أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِن بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ
أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ أَوْ صَدِيقِكُمْ ۚ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن
تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا ۚ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ
عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

نشته پر ړانده هیڅ حرج (مشقّت)، او نه پر ګوډ هیڅ حرج (محنت او وبال)، او نه په رنځور هیڅ حرج (سختي او ملامتي)، او نشته پر نفسونو ځانونو ستاسې هیڅ حرج (کلفت)؛ چې وخورئ تاسې له کورونو خپلو (یا له کورونو د اولادو او عیالو خپلو)، یا له کورونو د پلرونو خپلو، یا له کورونو د میندو خپلو، یا له کورونو د ورونړو خپلو، یا له کورونو د خویندو خپلو، یا له کورونو د ترونو خپلو، یا له کورونو د عمو (تروریانو) خپلو، یا له کورونو د ماماګانو خپلو، یا له کورونو د خالو (توریانو) خپلو، یا (له کورونو د هغه چا) چې مالکان شوي یئ تاسې د کلیګانو (کنجیانو) د هغه (او د هغو متصرّفان یئ)، (یا له کورونو) د دوستانو خپلو، نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې چې وخورئ (طعام ټول) سره یو ځای یا بېل بېل، نو کله چې ننوځئ تاسې (دغو مذکورو) کورونو ته؛ پس سلام اچوئ تاسې پر ځانونو خپلو، پېشکشي ده ثابته له (جانبه د) الله مبارکه طیبه (برکتناکه پاکیزه)، همداسې (لکه چې دغه تېر بیان یې وفرمایه)؛ ښکاره بیانوي الله تاسې ته آیتونه (د حکمت او احکام خپل) ښایي چې تاسې عقل وچلوئ (په خیر او شر).

تفسیر: یعنې د هغو کارونو له کولو څخه دغه أهل الابتلاء معاف دي چې په کې تکلیف وي، مثلاً جهاد، حج، جمعه او جماعت او نور داسې شیان، (کذا في الموضح).

یا یې دا مطلب دی، چې د دغو معذروانو محتاجانو په خوراک کې له روغو خلقو سره هیڅ تکلیف او حرج نشته، ځکه چې د جاهلیت په زمانه کې به یې داسې محتاجان او معذوران نه پرېښوول، چې له اغنیاوو او روغو خلقو سره ډوډۍ وخوري، د دوی په زړه کې به داسې خبرې ګرځېدې چې البته دغه خلق له دې نه کرکه او نفرت کوي، چې له مونږ سره ډوډۍ وخوري، یا ځمونږ له ځینو اوضاعو او حرکاتو څخه لکه چې دوی ته ایذاء او ضرر وررسیږي، او په واقع سره چې ځینو ته له دې نه نفرت او وحشت هم پیدا کېده، ځینو مسلمانانو ته له ډېرې اتقاء داسې خیال پیدا کېده، چې د داسې معذورانو او مریضانو سره په یو ځای خوراک کولو کې شاید د مساوات او عدل اصول قائم پاتې نشي، ړوند د خوراک ګرد شیان نشي موندلی، ګوډ امکان لري چې په ځنډ (تأخیر) سره راشي، او په مناسب ځای کې نشي کېناستی، د رنځورانو خبره خو د خوځولو نه ده، نو بناء علیه له هغوی سره یې په یو ځای کېناستلو کې احتیاط کاوه، څو د دوی حق تلف نشي.

﴿أَوْ مَا مَلَكْتُم مَّفَاتِحَهُ﴾ یعنې ستاسې تر تصرّف لاندې ایښې شوي دي، مثلاً یو سړی بل سړی د خپل شي وکیل یا محافظ ګرځوي، او دی که له هغه څخه څه شی د معروف په کومه اندازه خوري او څښي؛ نو مجاز دي.

د سلام اچولو تقیید یې وفرمایه د ملاقات په وخت کې؛ ځکه چې له دې نه بله کومه ښه دعاء نشته، هغه خلق چې سلام نه اچوي، او د هغه په ځای نور الفاظ له خپله ځانه جوړوي، یا د نورو پردیو اقوامو او مللو تقلیدونه کوي؛ نو د دوی دغه تجاویز او تقالید له سره د الله تعالی له دغه حکمه او تجویزه نشي بهتر کېدی.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَن لِّمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مؤمنان هغه کسان دي، چې ایمان یې راوړی دی پر الله او (په) رسول (د الله)، او کله چې وي دوی له دغه (رسُول) سره پر کوم کار جمع کوونکي (د خلقو لکه جمعه ـ جهاد یا جرګه)؛ نو نه ځي (پخپل سر) تر هغه پورې چې اذن وغواړي له دغه (رسول الله) نه، بېشکه هغه کسان چې اذن غواړي له تانه (ای ځما رسوله)؛ دوی هغه کسان دي چې کامل ایمان یقین لري پر الله او رسول د الله (او مني یې)، پس کله چې اذن وغواړي دوی له تانه (ای رسوله ځما تللو ته) لپاره د ځینو کارونو خپلو؛ پس اذن ورکړه هغه چاته چې خوښه وشي ستا له دوی نه (د اذن ورکولو)، او مغفرت وغواړه د دوی لپاره له الله تعالی، بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پوره ایمان لرونکي هغه دي چې د محمد رسو ل الله په غوښتلو سره ژر حاضرېږي، او کله چې په کوم اجتماعي کار کې شریک او ملګري شي، لکه جمعه، عیدین، جهاد، د مشورې مجالس او نور؛ نو بې له اجازې ترې نه ځي، او په خپل سر ترې نه پاڅیږي، همدغه کسان هغه ذوات دي، چې په کاملې او صحیحې معنی سره د الله تعالی او د رسول الله أحکام مني، او د دوی پوره مطیعان دي.

لَا تَجْعَلُوا دُعَآءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا ۚ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ يَتَسَلَّلُوْنَ مِنْكُمْ لِوَاذًا ۚ فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖۤ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۶۳﴾

مه ګرځوئ (مه ګڼئ ای مؤمنانو ! بلنه) دعاء د رسول پخپلو منځونو کې پشان د دعاء (بلنې) د ځينو د تاسې ځينو نورو ته (بلکه د رسول د بلنې اجابت ضرور وکړئ)، په تحقيق معلوم دي الله ته هغه کسان (هم) چې کښېږي يو يو دوه دوه پټ د باندې وځي له تاسې، په دې حال چې يو له بله ځان سره پنا کوي او وځي، پس ودې ويرېږي هغه کسان چې مخالفت کوي له امره (حکمه) د دغه (رسول ځما) له دې نه چې ورسيږي دوی ته څه فتنه (آفت په دنيا کې)، يا ورسيږي دوی ته عذاب دردناک (په آخرت کې).

تفسير: يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلم پر غوښتلو حاضر کېدل فرضيږي، ځکه چې د رسول الله غوښتل د نورو د غوښتلو په شان نه دي، او ښايي چې تل د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعوت ځواب په «لبّيک» سره ووايي، که د رسول الله صلی الله عليه وسلم په دعوت نه حاضرېږي؛ نو ښايي چې د دوی له ښېرا څخه وويرېږي، ځکه چې د دوی ښېرا د نورو انسانانو په شان نه ده، او په مخاطباتو کې دې هم د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ادب او د عظمت او عزّت پوره لحاظ او رعايت وکړ شي، او د نورو عوامّو خلقو په شان «يا محمد» يا نورو عادي الفاظو سره دې خطاب ورنه کړی شي، بلکه د «يا نبي الله !»، «يا رسول الله !» په شان تعظيمي القابو سره دې مخاطب وګرځولی شي.

دغه کسان چې د نبوي مجلسه د باندې وتل؛ هغه منافقان وو چې پر دوی پند اونصيحت اوربدل ډېر سخت او شاقّ وو، هر کله چې دوی موقع موندله؛ سترګې به يې غولولې، او ښوی به يې له اجازې له مجلس څخه د باندې تښتېدل، مثلاً هر کله چې به کوم مسلمان د خپل ضرورت له کبله له پيغمبر صلی الله عليه وسلم په اجازه له مجلس څخه تللو نو دوی به هم خپل ځان له هغه سره نښلاوه، يا د ده په سيوري کې به يې خپل ځان ښوی تېراوه، نو د دې په نسبت داسې فرمايي چې: تاسې له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه څه خپل ځان پټوئ، پاک الله ته خو ستاسې ګرد حال احوال معلوم دي.

﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ﴾ يعنې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له احکامو څخه مخالفت کوونکي ته خوف او وېره پکار ده، چې د دوی په زړونو کې د کفر او نفاق او د نورو فتنو نيالګي (جرړې) د تل لپاره ببخ او بنسټ (بنياد) ونه نيسي، او د هغه لامله د دنيا په کوم دردناک عذاب کې اخته او مبتلا شي.

اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ ۚ وَيَوْمَ يُرْجَعُوْنَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۚ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۶۴﴾

واورئ خبردار او پوه شئ چې ببشکه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو او ځمکو کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا وعبيدًا)، په تحقيق معلوم دي (الله ته) هر هغه څه چې تاسې پرې يئ (له اخلاصه او نفاقه) او (معلومه ده الله ته) هغه ورځ چې وروستلی شي (دغه خلق) الله، پس خبردار به کړي (الله) دوی پر هغو عملونو چې دوی کړي دي (له خير او له شره) او الله پر هر څيز باندې، ښه عالم دی.

تفسير: يعنې ممکن دي چې د مخلوق له سترګو څخه په پټه کوم کار وکړئ، ليکن د الله تعالی څخه ستاسې هيڅ حال او احوال نشي پټ پاتې کېدی، او نه د الله تعالی له اسمانونو او له ځمکو څخه چېرې وتلی او تښتېدلی او پټېدلی شئ،

الله تعالی همغسې چې ستاسې له دغه موجوده حالت څخه عالم او با خبر دی؛ همداسې د هغې ورځې له مجازاتو څخه هم پوره عالم او خبردار دی، کله چې ګرد مخلوقات به د حساب او کتاب لپاره د ده په لوري بیول کیږي، او د دوی د هر یوه په مخ کې به د ده د یوې یوې ذرې عمل حساب او کتاب په واضح او ښکاره ډول ایښود کیږي، نو د داسې علیم الکلّ او مالك الکلّ له سزا څخه به مجرم چېرې نجات وموندلی شي؟.

تمّت سورة النور بفضل الله و توفیقه.

سُورَةُ الفُرقَانِ

«د (الفرقان) سورت مکّي دی، پرته له (۶۸، ۶۹، ۷۰) آیتونو چې مدني دي، (۷۷) آیتونه، (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۵)، په نزول کې (۴۲) سورت دی، وروسته د «یس» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبٰرَكَ الَّذِیْ نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰی عَبْدِهٖ لِیَكُوْنَ لِلْعٰلَمِیْنَ نَذِیْرًا ۝١

ډېر بر کتناک څښتن (خاوند) د ډېر خیر او پورته دی هغه (ذات) چې نازل کړی یې دی قرآن په بنده خپل (محمد) لپاره د دې چې شي دی خلقو ته ویروونکی (له جحیمه).

تفسیر: «فرقان» (د فیصلې کتاب) یې وفرمایل، دغه قرآن ته چې د حق او باطل آخري فیصله او د حلالو او حرامو سره بېلتون په ښکاره ډول سره کوي، یعنې قرآن عظیم الشأن ګرد جهان ته د کفر او عصیان له بدې خاتمې خبر ورکونکی دی، لکه چې په دغه سورت کې «د مکذبینو» او معاندینو ذکر ډېر شوی دی، ښایي د هغه له خاطره دلته د «نذیر» صفت یې بیان فرمایلی وي، او «بشیر» یې نه دی یاد کړی، او د «للعالمین» په لفظ سره یې دا راښکاره کړې دي چې دغه قرآن یواځې د عربو امیونو ته لکه چې ځینې خلق وایي؛ نه دی نازل شوی، بلکه د ګردو پېریانو او انسانانو د هدایت او اصلاح لپاره نازل شوی دی.

الَّذِیْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ یَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ یَكُنْ لَّهٗ شَرِیْكٌ فِی الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَیْءٍ
فَقَدَّرَهٗ تَقْدِیْرًا ۝٢

هغه (الله) چې خاص همده ته دی ملک سلطنت د آسمانونو او د ځمکې، او نه یې دی نیولی هیڅ ولد، او نشته ده ته شریک په ملک سلطنت کې، او پیدا کړې دي الله هر شی، پس په اندازه کړې یې دي هغه (شی) په اندازه کولو سره.

تفسیر: یعنې جنس، نوع، قد، رنګک، خوی، عمر، اجل، عمل، رزق، حیات، ممات، مکان، زمان، او نور دا ټول یې په یوه مقدار په لوح محفوظ کې لیکلي دي، او هر څیز یې په یوه خاصه اندازه او هیئت سره اینبي او پیدا او تیار کړې دي، چې له هغو څخه همغه خواص او افعال ظاهرېږي، چې د هغوی لپاره همغه پیدا شوي دي، او هیڅ یو څیز له خپلې دائرې څخه د باندې قدم نشي کېښودی، او نه پخپلو حدودو کې د عمل او تصرّف د فطري موزونیت په لحاظ د لږ تزیید او تنقیص ځای په کې شته، او نه د هغه په کوم وصف او خصوصیت کې د اعتراض او ګوتې کېښودلو موقع شته، د ساینس لوی لوی پوهان د ده د حکمت په سیندونو کې غوټې وهي، خو په پای (آخر) کې دوی په دغه وینا سره مقر او معترف کېږي: ﴿صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِیْۤ اَتْقَنَ كُلَّ شَیْءٍ﴾ ﴿فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِیْنَ﴾.

وَاتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖۤ اٰلِهَةً لَّا یَخْلُقُوْنَ شَیْـًٔا وَّهُمْ یُخْلَقُوْنَ وَلَا یَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا
وَّلَا یَمْلِكُوْنَ مَوْتًا وَّلَا حَیٰوةً وَّلَا نُشُوْرًا ۝٣

او نیولي دي دغو (کفّارو) بې له الله نور معبودان چې نشي پیدا کولی (دغه معبودان) هیڅ شی، حال دا چې دوی پخپله پیدا کاوه شي، او نه دي مالکان لپاره د ځانونو خپلو د ضرر (د دفع کولو)، او نه د نفعې (د رسولو)، او نه دي مالکان په وژلو د چا، او نه په ژوندي کولو د چا، او نه په بیا ژوندي پورته کولو د مړیو (له قبورو بعث ته).

تفسیر: یعنې د څومره ظلم، تعجّب او حیرت مقام دی، چې داسې مطلق قادر کافي نه ګڼي، او خپلو ځانونو ته د نورو معبودانو او حاکمانو تجویزونه کوي، او داسې تصوّر کوي چې ګواکې دوی هم د الله تعالی په حکومت کې د برخې خاوندان دي، حال دا چې د هغو بېچارګانو خپل وجود هم له خپله کوره نه دی، او نه پر خپل ځان د تصرّف او اختیار خاوندان دي، او نه د کومې ذرې شي د پیدا کولو واک او اختیار لري، او نه ژوندي کول او وژل د دوی په قبضه او واک کې دي، او نه په خپل مستقبل اختیار سره چاته لږ څه نفع یا نقصان رسولی شي، بلکه د خپلو ځانونو لپاره هم د یوې ذرې په برابر د ګټې (فائدې) د حاصلولو یا له نقصان څخه د ځان ساتلو هم قوّت او قدرت نه لري، نو د داسې ضعیفو، عاجزو او مجبورو شیانو د الله تعالی سره شریک بلل څومره لوی سفاهت او انتهایي بېحیایي ده.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ إِفْكٌ ٱفْتَرَىٰهُ وَأَعَانَهُۥ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخَرُونَ ۖ فَقَدْ جَآءُو ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: نه دی دا (قرآن) مګر دروغ دی، چې له ځانه یې جوړ کړی دی دغه (محمد)، او کومک ورسره کړی دی په دې (دروغ جوړولو کې) قومونو نورو، (نو فرمایي الله): پس په تحقیق راتلل کړي دي (دغو کفّارو) په ظلم او په دروغو سره.

تفسیر: یعنې کافرانو به ویل چې دا تشې د خولې خبرې دي چې قرآن د الله تعالی کتاب دی معاذ الله محمد صلی الله علیه وسلم دڅو تنو یهودانو په مدد یو کلام تیار کړی دی او هغه له خپله ځان جوړ کړي دروغ د الله تعالی په طرف مسوب کوي دي نو الله تعالی ورته وفرمایل چې له دې نه به لوی ظلم او دروغ نور څه وي چې داسې معجز کلام او حکیم کتاب ته چې د هغه صداقت او عظمت له لمر څخه زیات روښان دي افتراء او دروغ وویل شي.

وَقَالُوٓا۟ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ٱكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾

او وایي (کفّار) دا قصې دي د ړومبنیو خلقو چې لیکلي دي هغه (محمد) پر لیکونکو، پس هغه لوستل کیږي په ده (لپاره د لیکلو) سبا او بېګا.

تفسیر: یعنې کفّارو به داسې ګڼل چې محمد صلی الله علیه وسلم له اهل الکتاب څخه څه قصې او خبرې اورېدلي دي، او د هغو یاداشت یې نیولی دی، یا په بل چا باندې یې د هغو یاداشت اخیستی دی، چې هم هغه یاداشتونه شپه او ورځ د ده په مخ کې پراته دي او یادوي یې، او بیا یې په نویو نویو اسالیبو اړوي راړوي، نور هیڅ شی نه دی.

قُلْ أَنزَلَهُ ٱلَّذِى يَعْلَمُ ٱلسِّرَّ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٦﴾

ووایه (ای محمده ! دغو کفّارو ته: نه ده داسې، بلکه) نازل کړی دی دا قرآن هغه (الله) چې عالم دی په هرو پټو چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې دغه پاک قرآن پخپله راښیي چې هغه د کوم انسان یا د کومې ټولنې له خوا جوړ شوی دی؟ که نه دی؟ داسې نه دی چې تاسې یې وایئ، بلکه دغه عظیم الشأن قرآن پخپله دا خبره ثابتوي چې دغه د هم هغه الله تعالی له

جانبه نازل شوی دی، چې د ده د علمي احاطې څخه د اسمانونو او د ځمکو هيڅ يو شی نشي خارجېدلی، د ده معجز کلام، فصاحت او بلاغت، علوم او معارف، غيبيه اخبار، احکام او قوانين، او هغه مکنونه چې د هغو اعماقو او زاوياوو ته هيڅوک بې د الله له توفيقه نشي رسېدلی، او ګرد عقول او افهام د هغو له پوهې عاجز او ناتوانه دي، پخپله الله تعالی دغه خبره صافه ښکاره کړې ده چې دغه د کوم محدود علم والا انسان بيان يا د کوم جعلي جمعيت کلام نه دی، بلکه دغه قرآن يې پخپل بخشش او مهربانۍ سره نازل کړی دی (موضح القرآن).

وَقَالُوا مَالِ هَٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ ۙ لَوْلَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا ۚ وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾

او وايي (کُفّار) چې څه دي دغه رسول ته چې خوري طعام، او ګرځي په بازارونو کې (لکه نور خلق لپاره د طلب د معاش)، ولې نه نازلاوه شي ده ته يو ملک، پس شي دغه (ملک) له دغه (رسول) سره ويرونکی (د کفّارو له جحيمه)؟. يا (ولې نه) غورځولی کېږي ده ته خزانه (له آسمانه)؟ يا (ولې نه) کېږي ده ته يو باغ چې خوري له (مېوو او حاصلاتو د) هغه، او وايي (دغه) ظالمان (مؤمنانو ته) چې متابعت نه کوئ تاسې مګر د يوه سړي چې سحر پرې کړی شوی دی (او مغلوب العقل دی).

تفسير: يعنې کفّارو به دغسې ويل کله چې دغه د نبوّت مدعي ځمونږ په شان ډوډۍ خوري، او ځمونږ په شان د بيع او شراء (پيرودلو او پلورلو) لپاره بازارونو ته ځي؛ نو ځمونږ او د ده په منځ کې څه فرق پاتې شو؟ که دی په رښتيا سره رسول وي؛ نو ښايي د پرښتو په شان له خوراکونو او له ښځو او دنيوي معاشونو له جګړو او جنجالونو څخه لرې او خلاص وي.

يعنې که د پرښتو فوځونه ورسره نه وي؛ نو اقلاً د پاک الله له طرفه يوه دوه پرښتې خو تش د ده د تصديق او د رُعب او داب قائمولو لپاره د ده سره تل ګرځېدی او اوسېدی، چې د هغې د ليدلو څخه به هرومرو خلق ورته متمائل کېدل، ښه که پرښتې د ده سره نشته؛ نه دې وي، خو له دې دعوی سره دا خبره متناسبه وه، چې ده ته اقلاً له اسمانه د سرو زرو يا سپينو زرو کومه غيبي خزانه موندلې او وررسېدلې وی، چې له هغې ځنې ده په خلاص لاس سره ښه مال او دولت صرفولی او د بازار له تګ راتګ او د معاش د تحصيل له جنجاله خلاص وی، د ګردو خلقو فکر او توجّه يې د دغې ورکړې او سخا له پلوه خپل ځان ته ورکش کړې وی، خير ! که دغه هم ورسره نشته؛ نو د عادي مشرانو او معمولي رئيسانو او د ځمکې د خاوندانو په شان د انګورو (کورو) او خرماوو (کجورو) او د نورو مېوو له باغونو څخه د يوه باغ خاوند خو وی، چې له هغه څخه يې که نورو ته څه شی نه ورکولی؛ اقلاً دی پخپله خو د خوړلو او ښځو او خپلو نورو ضروورياتو څخه بې فکره او بې پروا کېدی، نو هر کله چې له دغو ګردو شيانو څخه د هيڅ يو څيز مالک نه دی نو څرنګه باور او يقين کولی شو مونږ پرې چې دالله تعالی رسول دي، نو معلومه شوه چې دده ماغزه خراب دي او يا بل چا پرې کوډې او جادو کړې دی.

انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾

وګوره (ای محمده !) څرنګه بيانوي (تا ته دغه معاندان) تاته مثالونه (د شعر، سحر، کذب) پس ګمراهان شول دوی، پس طاقت نه لري دوی (حق ته د موندلو) د لارې.

تفسیر: یعنې کفار کله وايي: د ده خبرې محض مفترياتې دي، کله دعوی کوي چې نه ! دی دغه خبرې له نورو څخه زده کوي، او بیا یې په خپل قالب کې اچوي، کله دوی ته مسحور وايي، کله يې ساحر بولي، کله کاهن، کله شاعر، کله يې مجنون ګڼي، دغه اضطراب او وارخطايي پخپله دغه خبره څرګندوي چې له دغو خبرو څخه يوه خبره هم پر دوی نه منطبقه کيږي، نو ځکه د دوی فکر هم پر يوه خبره نه دی ټينګ شوی، او د الزام لګولو هيڅ يوه چاره او لاره يې نه ده موندلې، هغه کسان چې د انبياوو علیهم السلام په شان کې داسې سپين سترګي او ګستاخي او بې ادبي کوي او ګمراه کيږي؛ د دوی د هدايت په نسبت نور هيڅ توقّع او هيله نشته.

تَبٰرَكَ الَّذِيْٓ اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذٰلِكَ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ وَيَجْعَلْ لَّكَ قُصُوْرًا ⑩

ډېر لوی برکتناک څښتن (خاوند) د ډېر خير او پورته دی هغه (ذات) که اراده وفرمايي؛ ګرځوي به تاته (په دنيا کې) خير بهتر غوره له دغې (خزانې او باغونو، داسې) باغونه چې بهيږي له لاندې (دو نو) د هغو ويالې، او ګرځوي به تاته (په دغو باغونو کې) بنګلې.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په خزانه کې هيڅ تقليل او کمی نشته، که الله جل جلاله اراده وفرمايي، يو باغ څه شی دی، ډېر زيات باغونه به له دغو اوصافو او صفاتو څخه لا ښه درعنايت کړي، چې دغه خلق د هغه مطالبه کوي، بلکه الله تعالی پر دې هم قادر دی، چې د آخرت هغه ګرد باغونه او نهرونه او حور او قصور اونور چې درکول کيږي؛ همدلته درعطاء کړي، ليکن د الله تعالی حکمت بالفعل د دې خبرې مقتضي نه دی، ځکه که د دغو معاندينو هم دغه ګردې غوښتنې او فرمايشونه هم پوره او تکميل کړل شي؛ خو بيا هم دوی د حق منونکي او د صداقت قبلونکي نه دي، باقي د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صداقت د تثبيت لپاره هغه دلائل او معجزات چې دروړاندې کړی شوي؛ هغه کافي دي.

بَلْ كَذَّبُوْا بِالسَّاعَةِ ۚ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيْرًا ⑪

بلکه نسبت د دروغو کوي (کفّار) په قيامت باندې (چې نشته)، او تيار کړی دی مونږ لپاره د هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په قيامت باندې سخت اور (د دوزخ).

تفسیر: یعنې دغه خلق چې د هغو شيانو مطالبه کوي؛ هغه في الحقيقت د حق د طلب په نيت نه دي، بلکه محض د شرارت لپاره داسې کوي، او د دوی د دې شرارت سبب دا دی چې هغوی تر اوسه پورې په قيامت او د قيامت په سزا او جزا يقين او باور نه لري، نو دوی دې دغه خبره ښه په ياد ولري، چې د دوی له دغه تکذيبه څخه هيڅ شی نه جوړيږي، او قيامت خامخا راتلونکی دی، او د مکذبينو لپاره هغه د اور بنديخانه چې لا له پخوا څخه تياره کړی شوې ده؛ دوی خامخا په همغې کې لويدونکي دي.

اِذَا رَاَتْهُمْ مِّنْ مَّكَانٍ بَعِيْدٍ سَمِعُوْا لَهَا تَغَيُّظًا وَّزَفِيْرًا ⑫

کله چې ووينې (دغه اور) دوی له هغه ځای لرې؛ نو اوري به دوی (دغه اور) لره خوټکېدل (له ډېره قهره) او غورېدل (له ډېره غضبه).

تفسیر: یعنې د دوزخ اور په محشر کې کله چې جهنّميان له لرې څخه ووينې؛ په ډېر جوش او خروش راځي، د هغه له غضبناکو غړونو او خوفناکو نارو سورو او بدرنګه خوټکېدلو څخه د ډېرو زوروړو مېړو او زړه ورو سړيو تريخي چوي، او لړمون خوړيني کيږي.

وَإِذَآ أُلْقُوا۟ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقَرَّنِينَ دَعَوْا۟ هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿۱۳﴾

او کله چې وغورځولی شي (کفّار) له دوزخ نه په ځای تنګ کې، په دغه حال کې چې (څو تنه یو ځای سره نژدې په ځنځیرو) سره تړلي شوي وي؛ نو په دغه ځای بولي دوی هلاک (خپل)، د هلاکت غوښتلو چیغې به وهي.

تفسیر: یعني په دوزخ کې به د هر مجرم لپاره ځان ته ځای وي، چې له هغه څخه به له سره نشي خوځېدی، او د یوه نوعیت څو څو مجرمان به په یوه ځنځیر کې سره تړل کیږي، په دغه وخت کې به مجرمین د مصیبت او عذاب له وېرې مرګ ته نارې وهي، چې کاشکې مرګی راشي، او مونږ ته له دغو مصائبو او بلیّاتو څخه نجات راکړي.

(نو وبه ویل شي دغو کفّارو ته له جانبه د الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه داسې چې:)

لَّا تَدْعُوا۟ ٱلْيَوْمَ ثُبُورًا وَٰحِدًا وَٱدْعُوا۟ ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿۱۴﴾

مه غواړئ مه بولئ تاسې نن ورځ هلاکت یو، او وبولئ تاسې هلاکتونه ډېر (ځکه چې عذاب مو ډېر اقسام لري).

تفسیر: یعني که یو کرت مړه شو، او له دغه مصیبت څخه خلاصي ومومو؛ ځکه په هره ورځ کې له زرو کرتو څخه زیات له مرګه بد حال راپه برخه کیږي (موضح القرآن).

قُلْ أَذَٰلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ ٱلْخُلْدِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۚ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿۱۵﴾ لَّهُمْ فِيهَا مَا يَشَآءُونَ خَٰلِدِينَ ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْـُٔولًا ﴿۱۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا دغه (خیر بهتر غوره دی) یا هغه جنّت د همېشه والي چې وعده کړی شوې وه (د دغه جنت) له پرهېزګارانو سره، چې دی (هغه جنّت په علم د الله کې) دوی ته جزاء (بدل) د عمل او ځای د ورتلو. شته دوی ته په دغه (جنّت) کې هر څه چې غواړي دوی حال دا چې تل به وي دوی په کې، دی (دخول د جنّت سره له خلوده) پر رب ستا موعوده (وعده کړی شوې تفضّلاً له جانبه د الله) غوښتلی شوی (له جانبه د مؤمنانو).

تفسیر: یعني د مکذبینو انجام مو واورېد، اوس تاسې پخپله د دغې خبرې فیصله وکړئ، چې آیا دغه موخوښ او پسند دی؟ که هغه وعده چې له متّقینو مؤمنینو سره له جانبه د الله تعالی کړی شوې ده؟ (او غوښتلې شوې ده له جانبه د مؤمنانو، او مؤمنان به هم) همغه شی غواړي چې د دوی له مرتبې سره وړ، لایق او مناسب وي.

له ﴿وَعْدًا مَّسْـُٔولًا﴾ څخه حتمي وعده مراده ده، چې الله تعالی هغه پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه اخیستي ده، یا دا مطلب چې متّقین به د هغې وعدې د ایفاء سوال وکړي، چې یقیناً به پوره کیږي، لکه چې په دعاء کې راغلي دي: ﴿رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ﴾.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا۟ ٱلسَّبِيلَ ﴿۱۷﴾

او (یاده کړه ای محمده هغه) ورځ چې راجمع به کړي (الله) دغه (کفّار) او هغه (باطل معبودان) چې عبادت کاوه دوی غیر له الله (هغوی ته)، پس وبه وایي (الله دغو معبودانو ته:) آیا تاسې ګمراه

کړي وو بندګان ځما دغه (چې مشرکان) دي؟ او که دوی پخپله ورکه کړې وه لاره (د حق بې له سعيې د تاسې)؟.

تفسير: يعني دغه خو عابدينو ته اورول کيږي، او بالوسيله به له معبودانو څخه پوښتنه کيږي، چې آيا تاسې دوی ته د شرک يا د خپل عبادت دعوت او ترغيب ورکړی وو؟ يا دوی له خپله جهله او حماقته او غفلته او بې توجهی څخه ګمراه شوي دي.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنبَغِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ

وبه وايي (معبودان) چې: پاکي ده تاته له شريکه او له عيوبو، نه ښاييږي مونږ ته دا چې ونيسو مونږ غير له تا نه (يا الله) هيڅ دوستان.

تفسير: يعني يا الله ! مونږ څه قوت، قدرت او مجال درلود چې ستا د مقدّس ذات څخه په څنګ شوي نور کسان خپل ملګري يا دوستان نيولي وي؟ بيا کله چې مونږ د خپلو نفسونو لپاره ماسوا له تا بله کومه هيله او اسره او اميد نه درلود؛ نو نورو ته به مو ولې داسې حکم ورکاوه چې راشئ مونږ خپل معبود او مقصود او حاجت ورکوونکي وګڼئ؟.

وَلَٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾

وليکن ښه معاش ورکړی وو تا (ای الله !) دوی ته او پلرونو د دوی ته، تر هغه پورې چې هېر کړ دوی پند (کتاب) ستا، او وو دوی (په حکم د تا) قوم هلاکېدونکی.

تفسير: يعني اصل دا دی چې دغه بدبختان د خپل بد استعداد لامله د خپلو ځانونو د تباه کولو لپاره منډې وهي، او د دوی لپاره هلاکت مقدّر شوی دی، د هغو ظاهري سبب دا دی چې دوی په عيش او آرام او د غفلت په نشو کې ډوب تللي دي، او دغه ستا يادونه او تذکره هيروي، او هيڅ پند او نصيحت ته غوږ نه ږدي، او د انبياوو د هدايت او ارشاد څخه بيخي سترګې پټوي، او پر دنيوي تمتع او منافعو مغرور شوي دي، تاسې که د خپلې مهرباني لامله هومره فوايد دوی ته او د دوی پلرونو او نيکونو ته ورروسوئ؛ هغومره دوی په خپل غفلت او نسيان کې ترقي کوي.

(الله تعالی جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه به بيا دغو بُت پرستانو ته دغسې وفرمايي):

فَقَدْ كَذَّبُوكُم بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا ۚ وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

نو په تحقيق دروغجنان کړئ (معبودانو مو) تاسې (ای مشرکانو) په هغه خبره کې چې ويله تاسې (چې دغه مو معبودان دي)، پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب (له خپله ځانه)، او د مدد کولو (يو له بله سره)، او هر هغه چا چې ظلم وکړ له تاسې؛ وبه څکوو مونږ هغه ته عذاب لوی.

تفسير: دغه به د الله تعالی له جانبه ارشاد وي، چې درواخلئ ! د هغو په امداد او اعانت چې تاسې اعتماد کړی وو، هغوی بالذات ستاسې د دغې ادعاء ترديد او تاسې دروغجنوي، او ستاسې له دغو حرکاتو څخه په ښکاره ډول سره د بېزاری او نفرت اظهار کوي.

﴿فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا﴾ «پس طاقت نه لرئ تاسې د ګرځولو د عذاب له خپله ځانه، او نه د مدد کولو يو له بله سره»، يعني نن نه د الله تعالی دعذاب مخه بېرته ګرځولی شئ !، او نه د هغه احکام اړولی شئ، اونه يو له بل سره څه

مدد او مرسته کولی شئ، هر چاته چې هره سزا وررسېدونکې ده؛ هغه اوس وررسیږي، نو هغه دې هلته پروت وي، او د هغه خوند او مزه دې وڅکي !، ښايي له ظلم څخه دلته په ﴿وَمَن يَظۡلِم مِّنكُمۡ﴾ کې مراد شرک وي، او ممکن دی چې نور هر قسم ظلم او ګناه هم ترې مراد وي.

وَمَآ أَرۡسَلۡنَا قَبۡلَكَ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ إِلَّآ إِنَّهُمۡ لَيَأۡكُلُونَ ٱلطَّعَامَ وَيَمۡشُونَ فِي ٱلۡأَسۡوَاقِۗ وَجَعَلۡنَا بَعۡضَكُمۡ لِبَعۡضٖ فِتۡنَةً أَتَصۡبِرُونَۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرٗا ۝٢٠

او نه دي لیږلي مونږ پخوا له تانه (ای محمده ! هیڅوک) له مرسلانو څخه (په هیڅ کیفیت) مګر (په دغه کیفیت سره چې) بېشکه دوی خامخا خوړل به دوی طعام، او ګرځېدل به دوی په بازارونو کې (لپاره د مطالبو خپلو)، او ګرځولي دي مونږ ځیني د تاسې د ځینو نورو لپاره آزموینښت، آیا صبر کوئ (ای اهل الابتلاء که نه؟ بلکه صبر وکړئ !)، او دی رب ستا ښه لیدونکی.

تفسیر: دغه جواب شو د ﴿وَقَالُواْ مَالِ هَٰذَا ٱلرَّسُولِ يَأۡكُلُ ٱلطَّعَامَ﴾ الآیة ـ یعني له تاسې څخه پخوا هومره انبیاء چې د خلق الله په طرف مبعوث شوي دي؛ هغه ټول انسانان وو، او د انسانانو په شان به یې خوړل او څښل، او د خپلو ضرورياتو او د اعاشې د لوازمو لپاره به بازارونو ته هم تلل، او هغوی مې له سره د پرښتو په حیثیت نه دي لیږلي، چې د اکل او شرب او د ژوندانه له ضرورياتو څخه به مستغني وو، له دې نه معلومیږي چې د خپلو ضرورياتو لپاره بازارونو ته د نه ورتلو منشأ کبر، غرور او ځان لوی ګڼل دي، نو دغه د لويي او مشرتوب پر خلاف دی.

﴿وَجَعَلۡنَا﴾ الآیة ـ یعني انبیاء د دې لپاره دي؛ چې د کفّارو د کُفر، ایمان، بغاوت، او طغیان امتحان او آزموینه وکړي، او انبیاء د دې لپاره دي چې د دوی د صبر، ثبات، استقامت، آزموینه او امتحان وشي، نو اوس دې وکتل شي ! چې دکفارو د دغه سفاهت او جهالت د لیدلو او د دغه طعن او تشنیع او لغو اعتراضاتو د اورېدلو په مقابل کې تاسې تر کومې اندازې پورې صبر، استقامت او استقلال څرګندولی شئ؟.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ لَا يَرۡجُونَ لِقَآءَنَا لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡنَا ٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ أَوۡ نَرَىٰ رَبَّنَاۗ لَقَدِ ٱسۡتَكۡبَرُواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ وَعَتَوۡ عُتُوّٗا كَبِيرٗا ۝٢١

او وایي هغه کسان چې نه لري امید د ملاقات ځمونږ (او نه مني قیامت یا نه ویریږي له عذابه ځمونږ): ولې نه نازلولی شي پر مونږ باندې پرښتې (مصدقې د رسول یا چې شي رسولانې مونږ ته؟) یا ولې نه وینو مونږ رب خپل (چې خبرې راسره وکړي او حکم ورکړي مونږ ته په متابعت د رسول، نو الله فرمایي) خامخا په تحقیق کبر کړی دی (کبر چې ثابت دی) په نفسونو د دوی کې، او تېر شوي دي (له حده خپله) په تېرېدلو لویو سره.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې داسې امید نه لري چې یوه ورځ به ځمونږ په مخ کې د حساب او کتاب لپاره حاضریږي، نو هغوی د سزا له وېرې بیخي بې خوفه دي، او داسې د عناد او ګستاخی خبرې کوي، او چټي (بېکاره) وییږي، مثلا وایي چې: د محمد په شان پر مونږ ولې پرښتې وحي نه راوړي؟ یا پخپله الله تعالی ولې له مونږه سره خبرې نه کوي؟ یا اقلا د تصدیق لپاره خو یوه پرښته راغلي وی؟ یا مونږ پخپلو سترګو سره ښایي الله ووینو، او په خپلو غوږونو سره ستا د دغې دعوی تصدیق او تأیید ترې واورو، لکه چې د ۸ جزء د «الأنعام» سورت په (۱۵) رکوع (۱۲۴) آیت کې راغلي دي: ﴿قَالُواْ لَن نُّؤۡمِنَ حَتَّىٰ نُؤۡتَىٰ مِثۡلَ مَآ أُوتِيَ رُسُلُ ٱللَّهِ﴾ او په ۱۵ جزء د «الاسراء» سورت په (۱۰) رکوع (۹۲) ایت کې مرقوم دي: ﴿أَوۡ تَأۡتِيَ بِٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ قَبِيلًا﴾.

دوی په خپلو زړونو کې خپل ځان ډېر لوی ګڼي؛ نو ځکه د وحي او پرښتو د نزول تمنّا لري، د دوی شرارت او سرکشي خپلې انتهايي درجې ته رسېدلې ده، چې سره له دومره سختو ګناهونو او تورو عملنامو غواړي چې په دنيا کې پخپلو سترګو سره الله تعالی ووينې، او له هغه سره د غږېدلو شرف ځان ته مطالبه کړي.

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿۲۲﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ووينې دوی پرښتې (د عذاب)؛ نه به وي زېری (خوشالي) په دغه ورځ کې لپاره د مجرمانو (کافرانو)، او وبه وايي دوی چې: چېرې دې منع کړل شي په کوم مانع سره.

تفسير: ﴿حِجْرًا﴾ په معنی د منع ده، او ﴿مَّحْجُوْرًا﴾ يې تأکيد دی، معنی يې داسې شوه: «او وبه وايي دغه کفّار چې منع غواړو ټينګه منع له ليدلو د ملائکو د عذابه، او پناه نيسو په الله تعالی پورې له ملاقاته د ملائکو په منع د مانع سره»، يا به يې معنی داسې وي: «او وبه وايي دغه ملائک دغو کفّارو ته چې حرام دی يا حرام کړی شوی دی پر تاسې جنّت او منع دی په مانع سره»، او لنډ مطلب يې داسې شو چې: ای کفارو ! يوه داسې ورځ هم راتلونکې ده چې ستاسې سترګې به په پرښتو ولګيږي، مګر پرښتې به ستاسې په شان د مجرمانو له ليدلو څخه نه خوښيږي، بلکه تاسې به له ډېرو سختو هولناکو مصائبو سره مخامخ کېږئ، دغه خلق چې اوس د پرښتو د نزول مطالبې کوي، په هغه وخت کې به د ﴿حِجْرًا مَّحْجُوْرًا﴾ په ويلو پناه غواړي.

تنبيه: ممکن دي چې دغه تذکره د احتضار او ځنګدن (موت) په وخت کې وي، لکه په (۱۰) جزء د «الأنفال» سورت په (۷) رکوع (۵۰) آيت کې راغلي دي: ﴿وَلَوْ تَرٰۤى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُوْنَ وُجُوْهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ﴾، او په ۷ جزء د «الأنعام» سورت په (۱۱) رکوع (۹۳) آيت کې راغلی دی: ﴿وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْۤا اَيْدِيْهِمْ اَخْرِجُوْۤا اَنْفُسَكُمْ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُوْنِ﴾ ګواکې همدغه کيفيت به د ده په مقابل کې هم وي، چې د حم السجده سورت په (۴) رکوع (۳۰) آيت (۲۴) جزء کې بيان شوی دی: ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوْا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوْا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ﴾ او ممکن دي چې دلته د قيامت د ورځې ذکر وي، والله أعلم.

وَقَدِمْنَاۤ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿۲۳﴾

او اراده کړې ده، رسېدلي يو مونږ هغو شيانو ته چې کړي دي (دغو کفّارو) له (نېک) عمل نه پس وبه ګرځوو مونږ هغه (نېک عمل په شان د) ذراتو د ګرد خورې شوې (ګرد تار په تار کړی شوې).

تفسير: يعنې دوی مونږ ته نارې وهلې، او مونږ يې په کار وو، دغه دی مونږ ور حاضر شو، مګر د دوی د عزّت د زيادت لپاره نه بلکه د دې لپاره چې هغه کارونه چې دوی پخپل باطل زعم سره نېکی ګڼلې؛ هغه ورته قطعًا ګډوډ او خراب تراب کړو، او داسې بې حقيقته او بې ثمره او د وړی په شان يې په هوا کې والوځوو، لکه چې د خاورې حقير ذرات دي دا خوا او هغه خوا الوځي، ځکه چې هغه اعمال د اخلاص او ايمان له روحه بېخي تش او د حق له طريقه سره بالکل متضادّ واقع شوي دي، لکه څنګه چې د ۱۳ جزء د ابراهيم سورت د (۳) رکوع په (۱۸) آيت کې راغلي دي: ﴿مَثَلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادِ ِۨاشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ يَوْمٍ عَاصِفٍ﴾.

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿۲۴﴾

صاحبان (ملګري) د جنّت په دغه ورځ (د قيامت کې به بهتر غوره) وي له جهته د (ځای د قيام او کلام او) هستوګنې، او ډېر ښه به وي له جهته (د ځای) د خوب د غرمې (او د راحت).

تفسير: يعني دغه منکران به د هغې ورځې په مصيبت کې ګرفتار او اخته کيږي، چې اوس دوی پر مؤمنانو ملنډې (خندا) وهي، او مسخرې پرې کوي، نو پر دغو مؤمنانو چې دوی خاندي؛ هغوی به په جنت کې عيش او عشرت او مزې کوي.

﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴿٢٥﴾﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ (د قيامت) چې ټوټې ټوټې به شي اسمان په ورېځو سره، او نازلې به کړی شي پرښتې په نازلولو سره (پرله پسې).

تفسير: په دې آيت کې د قيامت د ورځې د ځينو سختو حالاتو يادونه شوېده، الله تعالى به د اسمانونو له پاسه د ورېځو په سيورو کې راښکته شي، چې اسمانونه به له هغې لامله وچوي، او ملائکې به هم د هر يو اسمان څخه وار په وار د محشر ميدان په لور راښکته شي، الله تعالى به د بندګانو په منځ کې د عدل فيصله وکړي، په هيچا به هيڅ راز ظلم نه کيږي، په احاديثو کې د دې واقعاتو مفصل بيان شوی دی، په (۲) جزء د البقره سورت د (۲۵) رکوع د (۲۱۰) آيت په تفسير کې هم داسې يو مضمون ليکلی شوی دی: ﴿هَلْ يَنْظُرُوْنَ إِلَّآ أَنْ يَّأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ﴾ الآية.

﴿اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ٱلْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ۚ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿٢٦﴾﴾

ملک (او کامل سلطنت) په دغه ورځ (د قيامت کې) حق ثابت دی لپاره د رحمن، او وي به دغه ورځ (د قيامت) پر کفّارو ډېره سخته.

تفسير: يعني ظاهرًا او باطنًا صورةً او معنیً من کلّ الوجوه يواځې د هم ده «رحمان» سلطنت او حکومت به وي، او صرف د هم ده حکم به چليږي: ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۲) رکوع (۱۶) آيت)، بيا کله چې د «رحمان» حکومت شو، هغه کسان چې د رحمت مستحقان وي؛ نو هغوی ته به د رحمت څه کمی وي، دوی به په بې حسابه نعمتونو سره د مرحمت مورد ګرځي، مګر سره له دومره زيات او لامحدود رحمت کفّارو ته به په دغه ورځ کې سخت مشکلات او مصائب ور د مخه کيږي.

﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿٢٧﴾﴾

او (ياد کړه ای محمده ! هغه د قيامت) ورځ چې خوله به لګوي ظالم پر دواړو لاسونو خپلو (له ډېره غمه او افسوسه او حسرته)، وايي به (په قيامت کې): ای کاشکې نيولې مې وی له رسوله (د الله سره د نجات حقه) لاره.

تفسير: يعني له ډېر حسرت او ندامت نه به خپلې ګوتې چيچي، او د افسوس او ارمان لاسونه به سره مږي، او په زيات تأسّف سره به وايي، چې ولې مې په دنيا کې د الله تعالى او د رسول الله أحکام ونه منل؟ او ولې د شياطين الجن والانس په خبرو وغولېدم، چې په دغه بده ورځ اخته او په راز راز مصائبو کې لتاړ شوم.

﴿يٰوَيْلَتٰى لَيْتَنِيْ لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿٢٨﴾﴾

ای هلاکه ای عذابه ای خرابي ځما (راشه دغه دې وخت دی) کاشکې نه مې وی نيولی فلانکې سړی دوست خپل.

تفسير: يعنې د هغو کسانو د دوستۍ يا اغواء څخه چې ګمراه شوي وو، يا په ګمراهۍ کې يې ترقي کړې وه؛ نو په هغه وخت کې به ډېر افسوس او ارمان کوي، چې ولې مو داسې کسان خپل دوستان ګڼل، کاشکې څما او د دوی په منځ کې له سره دوستي او رفاقت نه وی پيدا شوی.

تنبيه: مفسّرينو چې دلته د عُقبه بن أبي معيط او د أبي بن خلف کومه واقعه نقل کړې ده، د هغې هيڅ ضرورت نشته، او نه ښايي چې د آيت مدلول پر هغه مقصور کړی شي، هو ! دغه تقرير چې مونږ کړی دی، په هغه کې دوی هم داخل دي.

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي ۗ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾

خامخا په تحقيق ګمراه کړی (يې) وم زه له ذکره پند (د قرآن) وروسته له هغه کله چې راغی ماته (دغه ذکر، نو فرمايي الله) او دی شيطان لپاره د انسان لغزوونکی غولوونکی.

تفسير: يعنې د رسول الله صلی الله عليه وسلّم پند مونږ ته رسېدلی وو، چې څمونږ د هدايت لپاره کافي وو، او ممکن وو چې هغه څما په زړه کې ځای هم نيولی وی، مګر د دغه کمبخت د دوستۍ لامله زه تباه او برباد شوم، او له زه هغه لوري ته متوجه نشوم، بېشکه چې جنّي او انسي شيطان لوی چلباز او ټګ دی، انسان ته په عين وخت کې فرېب ورکوي، او په ډېر بد صورت يې رسوا او مسخره کوي.

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَٰذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

او ويل رسول (د الله محمد) ای ربه څما ! په تحقيق قوم څما نيولی دی دغه قرآن ترک کړی شوی (چې نه پرې ايمان راوړي، او نه پرې عمل کوي، او نه يې لولي).

تفسير: يعنې کله چې ضد کوونکيو او معاندانو په هيڅ صورت سره د هيچا نصيحت او پند ته غوږ نه کېښود؛ دلته رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی دربار ته شکايت وکړ، چې يا اله العالمينه ! څما قوم څما خبرې ته غوږ نه ږدي، دوی د قرآن عظيم الشأن په شان يو لوی کتاب ته خراب نسبتونه کوي، (العياذ بالله) کله چې قرآن لوستل کيږي؛ نو دوی ډېر زيات شورماشور لګوي، او چټي خبرې اترې کوي، او لويه غلغله نښلوي، څو يې هيڅوک وانه وري، او په مطلب يې پوه نشي، په دې ترتيب دغو اشقياوو دغه پاک قرآن په شان يو د قدر قابل کتاب يې بالکل متروک او مهجور ګرځولی دی، او له اعتناء او التفاته يې غورځولی دی.

تنبيه: اګر که په دغه آيت کې صرف د کفّارو ذکر دی، خو بيا د قرآن نه تصديقول په هغه کې عدم تدبّر او غور نه کول د ده پر احکامو عمل نه کول، د تلاوت څخه غاړه غړول، د ده د قرائت د تصحيح په طرف نه متوجه کېدل، له هغه څخه اعراض او څنګ کول او د نورو لغويّاتو يا حقيرو شيانو په طرف متوجّه کېدل؛ دغه ټول صورتونه درجه په درجه د پاک قرآن د هجران لاندې داخل کېدی شي.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ ۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

او همداسې (لکه چې کفّار مې ستا اعداء ګرځولي دي؟) ګرځولی وو مونږ (پخوا له تانه) لپاره د هر نبي دښمنان له مجرمانو ـ کفّارو، نو صبر وکړه په شان د نورو انبياوو، بس) او کافي دی رب ستا سمه صافه لار ښوونکی او ښه مدد کوونکی (پر اعداوو).

تفسیر: یعني هغه کسان چې د انبیاوو د خبرو په منلو کې مشکلات او موانع وړاندې کوي، او خلق د حق له قبوله منع کوي، همدوی د انبیاوو اعداء دي، نو دغه اعداء چې کفّار دي، اګر که د خلقو پر ضلالت او ګمراه کولو پسې خپلې ملاوې وتړي، څه مهم موفقیت یې نه په برخه کېږي، ځکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی داسې اراده وفرمایي چې هدایت ومومي؛ هدایت ور په برخه کوي، یا یې دا مطلب چې د هر چا د هدایت اراده چې پاک الله وکړي؛ هدایت ور په برخه کوي، او د هغو په برخه کې چې هدایت نه وي؛ د هغو ټولو په مقابل کې الله تعالی له تاسره معاونت او مرسته کوي، یا دا چې الله تعالی ستا مدد کوي، او د مطلوب تر مقام پورې به دې رسوي، او هیڅ سد او مانع ستا د پرمختګ مخه نشي نیولی.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ ۖ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿۳۲﴾

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه نازلاوه شي پر دغه (محمد) قرآن ټول یو کرت؟ (نو فرمایي الله چې: نازل کړی دی مونږ) همداسې (لږ لږ د څو فوائدو لپاره چې یوه یې دا ده) چې: ثابت محکم قوي کړو په دغه (قرآن سره) زړه ستا (په حفظ او فهم د معنی د ده سره)، او لوستلی دی مونږ دغه (قرآن پر تا) لږ لږ په آرام لوستلو سره.

تفسیر: یعني د نبي الله دښمنان د خلقو د ګمراه کولو لپاره داسې تنقیدات او اعتراضات کوي، چې خانه! ولې د نورو اسماني کتابونو په شان قرآنکریم هم یو ځلې په کامل ډول سره نه نازلیږي؟ علّت یې څه دی؟ آیا الله تعالی په کې څه غور او دقّت کوي؟ له دې نه خو داسې شبهې او اندېښنې پیدا کیږي، چې ګواکې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم په ډېر فکر او اندېښنه سره دغه جوړوي، او بیا یې په مناسبه موقع کې لږ لږ اوروي، نو د دغو منکرینو ځواب داسې ور کړ شو: چې دغه خو کومه ضروري خبره نه ده، چې قرآن عظیم الشأن د لږ لږ نازلېدو سبب همدغه وي چې تاسې یې وایئ، نو که لږ څه غور او فکر وکړئ؛ د قرآنکریم په دغه لږ لږ نازلولو کې ډېرې فائدې دي، مثلاً په دغه صورت کې د قرآن مجید حفظ او یادول ډېر زیات آسانیږي، او په پوهېدلو کې زیات سهولت واقع کیږي، د هر ضرورت په وخت کې د هرې خبرې د ځواب رارسېدلو څخه د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو قلوبو ته ارامتیا او تسکین ور په برخه کیږي، او د هر یوه آیت پر نزول ګواکې د ده د اعجاز د دعوی تجدید کیږي، په دغه سلسله کې د جبریل علیه السلام څو څو کرته تلل او راتلل هم واقع کیږي، چې هغه في ذاته یو مستقل خیر او برکت دی، وغیر ذلک من الفوائد؛ د همدغو فوائدو له منځه دلته د ځینو په نسبت اشاره فرمایلې شوې ده.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿۳۳﴾

او نه کوي دوی راتله تاته کوم مثل (یعني نه راوړي تاته سوال عجیب په ابطال د دین ستا؛) مګر راوړو مونږ تاته (جواب د هغه په واقع او) په حق سره او ډېر ښه تفسیر بیان.

تفسیر: یعني کله چې کفار کوم اعتراض پر قرآن یا پر کوم مثال پر تاسې کوي؛ نو عظیم الشأن قرآن د هغه ځواب په ډېر صاف او ښکاره ډول ور کوي، چې په هغه کې هیڅ شان وړاندې وروسته او لاندې باندې نشته، بلکه صاف، واضح، معتدل، او بې غل او بې غش خبره وي، هو! د هغو کسانو عقل، سد (هوش)، او پوهه چې منعکس او منقلب وي؛ نو هغوی سمې صافې خبرې هم کږوي، او له هغه څخه نور غیر مطلوب تعبیرات راکاږي، نو داسې مغرضانه او معاندانه خبرې ببلې دي، او د داسې خلقو آخره خاتمه دغه ده چې پخپله پاک الله یې په دې وروستي آیت کې بیان فرمایي:

الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

(دوی) هغه کسان (دي) چې جمع به کړی شي، او شړلی به شي پر مخو خپلو (سرښکته پښې پورته) طرف د دوزخ ته، دغه ټولی بد دی له جهته د ځایه، او ډېر ښوییدلی دی له جهته د لارې، او ډېر ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې دوی همغه خلق دي چې د دوی عقل منقلب او چپه (الټه) شوی دی، علویات یې پرېښي، په سفلیه وو غوښتنو پسې ګرځي او متمائل دي، وروسته له دې نه پر داسې څو اقوامو باندې چې څه وقائع او مصائب پېښې او پر هغوی څه حالات چې واقع شوي وو؛ هغه د نورو د عبرت او نصیحت لپاره بیانوي:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا
لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَ وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا
ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا ﴿٣٩﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او ګرځولی وو مونږ له دغه (موسی) سره ورور د ده هارون وزیر (مددګار). پس وویل مونږ (دوی ته چې) لاړ شئ دواړه هغه قوم ته چې دروغجن یې شمیرلي دي آیتونه ځمونږ (نو دوی ورغلل، او ابلاغ یې وکړ، او فرعونیانو دوی دروغجنان وشمېرل)؛ پس هلاک کړل مونږ فرعونیان په هلاکولو سره. او (هلاک کړي وو مونږ) قوم د نوح، کله چې دروغ وشمېرل دوی رسولان خپل؛ غرق کړل مونږ دوی، او وګرځول مونږ دوی لپاره د خلقو دلیل (ننبه د عبرت)، او تیار کړی دی مونږ لپاره د ظالمانو عذاب ډېر دردناک. او (هلاک کړل مونږ) عادیان او ثمودیان، او صاحبان د کوهي، او نور اهل د زمانو په منځ د دوی کې ډېر. او هر یو له دې نه بیان کړي وو مونږ ده ته مثالونه (د عبرت په اقامت د حجّت په دوی باندې)، او ټول مو هلاک کړل په هلاکولو سره.

تفسیر: یعنې هغو تکوینیه وو آیتونو ته چې د الله تعالی پر توحید او نورو باندې یې دلالت کوه، او د پخوانیو انبیاوو هغو متفقو بیاناتو ته چې د هغو لړې او ډېرې مذاکرې او خبرې له پخوا راهیسې دوام لري؛ دوی د دروغو نسبت وکړ، او د الوهیت په دعوی پسې یې خوله وپرانیستله.

﴿وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ﴾: «او هلاک کړی وو مونږ قوم د نوح کله چې دروغجن وشمېرل دوی رسولان خپل»، د یوه نبي دروغجن ګڼل د ګردو انبیاوو د دروغجن شمېرلو په منزله دی، ځکه چې د دین په اصولو کې ګرد انبیاء سره متحد او متفق دي.

﴿أَصْحَابَ الرَّسِّ﴾ (کوهي والا) څوک دي؟ په دغه کې ډېر اختلاف شته، په «روح المعاني» کې یې ډېر اقوال نقل کړي دي، په پای (آخر) کې لیکي: «خلاصه یې داده چې: دوی دغسې یو قوم وو چې د خپل نبی د تکذیب په سبب هلاک شوي دي»، والله أعلم.

وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾

او خامخا په تحقیق تېر شوي دي (تیرېږي ډېر ځلې کفّار) پر قریو کلیو ښارونو هغو چې ورولی

شوي وو پرې باران د بدى (د عذاب)، آيا پس نه وو دغه (كفّار) چې ليدلي يې وى هغه (قريه چې عبرت به يې اخيستى وى)، بلكه وو دوى چې نه به يې درلود (لرلو) اميد د بيا ژوندي پورته كېدلو.

تفسير: يعني د لوط عليه السلام د قوم د كليو پر هغو كنډوالو او مخروبه ځايونو مكي والا د شام د سفر په وخت كې تيرېږي؛ نو آيا دغو منكرينو هغه كنډوالي او خرابي مېنې د عبرت په سترګو نه دي كتلې؟ بلكه كتلي يې دي، او په دې ښه پوهيږي او خبردار دي چې د پخوانيو مكذبينو پاى او انجام ډېر خراب وو، خو ترې نه متنبه كيږي، ځكه چې په دوى كې عبرت له كومه كيږي، كله چې د دوى په نزد له سره دغه احتمال هم نشته، چې وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاڅېدل او د الله تعالى په مخ كې حاضرېدل شته؛ عبرت خو هم هغه حاصلوي چې د هغه په زړه كې لږ څه وېره وي، او د خاتمې او انجام څخه بيخي بې فكره نه وي.

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِن كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ آلِهَتِنَا لَوْلَا أَن صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۚ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

او كله چې ووينې دوى تا؛ نو نه نيسي دوى تا مګر ځاى د مسخرې (او تمسخرًا سره وايي): آيا دغه هغه (سړى) دى چې رالېږلى دى الله رسول (مونږ ته؟، بلكه دى خو له رسالت څخه ډېر لرې دى). بېشكه چې دى نژدې وو چې خامخا ګمراه كړي او ګرځولي يې وى مونږ له معبودانو ځمونږ كه صبر نه وى كړى مونږ په (عبادت) د دوى، (نو فرمايي الله): او ژر به پوه شي دوى كله چې ووينې دوى عذاب (د قيامت ښكاره) چې څوك دى ډېر ګمراه له جهته د لارې.

تفسير: يعني د عبرت حاصلولو په ځاى د دوى مشغله همدا ده، چې پر نبي مسخره وكړي، لكه چې ستاسې د ليدلو په وخت كې استهزاء وايي چې: آيا دى هم هغه سړى دى چې د الله تعالى له طرفه رسول رالېږلى شوى دى؟ آيا په دغه حيثيت او وضعيت سره د رسالت منصب د چا په برخه كېدى شي؟ آيا د الله تعالى په ګردو مخلوقاتو كې همدغه يو سړى پاتې وو، چې د رسالت قابل شو؟.

نو الله تعالى جلّ وعلا شأنُه و عظُم برهانُه د دوى د دغه تمسخُر او استهزاء او ملنډو په مقابله كې داسې فرمايي: ﴿وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ يعني كله چې دوى د الله تعالى عذاب په خپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته به ورته معلوم شي چې په واقع سره كوم يو ګمراه وو؟.

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

آيا وينې، خبر يې ته (بلكه خبر يې) په هغه چا چې نيولى يې دى دغه معبود خپل خواهش (د نفس خپل)؟ آيا پس ته به يې په ده باندې وكيل (ساتونكى چې منع يې كړې له خواهش خپل، بلكه نه يې).

تفسير: يعني آيا تاسې د داسې خواهش پرستانو د هدايت پر لارې د راوستلو ذمه واري كولى شئ، چې د دوى معبودان هم د دوى په خوښه او انتخاب وي، هر چېرې چې د دوى غوښتنه او خواهش دوى بوځي؛ په هم هغه طرف دوى متمائل كيږي، هره هغه خبره چې د دوى د خواهش سره موافقه وي؛ هغه مني، او هر څيز چې د دوى د طبعې څخه مخالف وي، هغه پرېږدي، نن چې يوه تيږه (ګټه) د دوى په نظر كې ښه ښكاره شوه، د هغې په عبادت كې مشغوليږي، سبا چې بله كومه تيږه د دوى په سترګو ښه وبرېښيده؛ نو هغه پرېږدي او دې ته سجدې ږدي.

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ ۚ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

آیا گمان کوې ته چې په تحقیق اکثر د دوی اوري یا عقل چلوي (پوهیږي)؟ نه دي دوی مګر په شان د چارپایانو دي (په پند نه اوربدلو کې)، بلکه لا دوی ډېر لرې دي له لارې (د صواب نه).

تفسیر: یعنې په هر ډول سره چې دوی ته پندونه او نصائح واوروئ؛ دوی خو څلوربولي حیوانات دي، بلکه له هغوی څخه هم بدتر او خراب دي، دوی له پوهېدلو او اورېدلو سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، څاروی او حیوان هم په هر حال د خپل پالونکي او بادار په مقابل کې خپله غاړه ښکته کوي، او خپل محسن پېژني، او في الجمله نافع له مضر څخه بېلوي، که یې سر خوشي پرېږدې؛ د څرځاي (چراه ګاه) او د اوبو څښلو ګودر ته پخپله ځي، لیکن د دغو بدبختانو حال داسې دی چې نه د خپل خالق او رازق حق پېژني، او نه د ده پر ښېګڼو (فائدو) او احساناتو پوهیږي، او نه یې قدر او عزت کوي، د ښو او بدو په منځ کې د فرق او تمیز کولو څخه عاجز دي، د دوست او د ښمن په منځ کې امتیاز نشي کولی، نه په روحاني غـذاء پسې او نه د هدایت د چینې په لوري یو قدم وړاندې تلی شي.

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

آیا نه دي کتلي تا (قدرت د) رب خپل ته چې څرنګه یې غځولی دی سیوری، او که یې اراده یې فرمایلې وی؛ نو خامخا ګرځولی به یې وو هغه (سیوری) ولاړ، بیا وګرځاوه مونږ لمر په دې (سیوري) دلیل (چې سیوری پرې معلومیږي). بیا راټول کړو مونږ هغه ځان خپل ته په راټولولو آسانو سره (ورو ورو لږ لږ).

تفسیر: له سپېده داغه (صبح کاذبه) تر لمر څرېکې پورې هر چېرې سیوری وي، که الله تعالی داسې اراده فرمایلې وی؛ چې لمر ونه خېژي؛ نو همدغه سیوری به قائم پاتې کېده، مګر الله تعالی پخپل کامل قدرت سره لمر طالع کړ، چې د هغه لامله د لمر د رڼا خوره کېدل شروع شو، او سیوري متدرّجًا یوه طرف ته په ځان ټولېدلو او غونډېدلو پیل (شروع) وکړ، که لمر نه وی راغلی؛ نو مونږ به د سیوري په مفهوم څرنګه پوهېدی شوی؟ ځکه چې د یوه ضد له راتګه بل ضد پېژندل کیږي: ﴿قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ﴾ الآیة ـ (د القصص سورت (۷۱) آیت، (۷) رکوع، (۲۰) جزء).

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته (په کامل قدرت خپل سره) شپه لباس (پوښاک)، او (ګرځولی یې دی تاسې ته) خوب آرامي، او ګرځولې یې ده ورځ وخت د ښورېدو او ګرځېدلو (لپاره د طلب د معاش).

تفسیر: یعنې د شپې تکه توره تیاره د څادر په شان پر ګردو محیط کیږي، چې د هغه لامله ټول خلق کاروبار پرېږدي او آرام کوي، بیا د ورځې رڼا خپریږي (خوریږي)، او خلق له خوبه پاڅیږي، او دغه لوري او هغه لوري ته تګ او راتګ کوي، او همداسې د مرګې د خوب څخه وروسته د قیامت سبا راځي، چې په هغه کې به ټول جهان بیا ژوندی راپاڅیږي، او همدغه حالت په هغه وخت کې وړاندې شوی وو، کله چې انبیاء علیهم السلام د وحي او الهام په رڼا سره دنیا رڼا کړه؛ نو د جهل او غفلت په خوبونو کې د ویده وو مخلوقو سترګې هم یو ځلې وپرانستلې شوې، او ټول سره پاڅېدل.

وَهُوَ الَّذِيٓ اَرۡسَلَ الرِّيٰحَ بُشۡرًاۢ بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهٖ ۚ وَاَنۡزَلۡنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوۡرًا ﴿۴۸﴾ لِّنُحۡـِۧیَ بِهٖ بَلۡدَةً مَّيۡتًا وَّنُسۡقِيَهٗ مِمَّا خَلَقۡنَاۤ اَنۡعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيۡرًا ﴿۴۹﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې رالیږلي یې دي بادونه زیری کوونکي د وړاندې د رحمت د دغه (الله چې باران دی)، او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه) د آسمانه اوبه پاکې پاکوونکي. لپاره د دې چې ژوندي کړو مونږ په دې (اوبو) ځمکه مړه وچه بې زرغونوالي وچه، او ور وڅښوو دغه (اوبه) له جملې د هغو شیانو ځنې چې پیدا کړي دي مونږ له چارپایانو او انسانو ډېرو ته.

تفسیر: یعنې ړومبی باراني هواوې د باران زیری ورکوي، بیا د اسمان له طرفه ووري، چې هغه هم پخپله پاک دی، او نور شیان هم پاکوي، د اوبو د وریدلو څخه وروسته په مړې تکې تورې وچاړې ځمکې کې یو نوی روح پیدا کیږي، شینکي او نباتات یې زرغونیږي، او یوه عجیبه او غریبه ننداره په کې ښکاري، له کوم ځای څخه چې پخوا له وریا (باران) دوړې پورته کېدې، اوس هلته تکه شنه مرغجنه (کبل زاره) ولاړه ده، او څومره زیات حیوانات او انسانان د باران له اوبو څنې څښي، او ترې خړوبیږي، همداسې د قیامت په ورځ کې هم د یوه غیبي باران په ذریعه هغه مړي هم بیا ژوندي راپاڅولی کیږي، چې له خاورو سره ګډوډ شوي وي، او په دنیا کې هم هغه زړونه چې همداسې د جهل او عصیان په مرګ سره مړه شوي وو؛ د الله تعالی د وحي په اسماني وریا (باران) سره بیا راژوندي کړی شوي دي، هغه ارواح چې په نجاست او پلیتی کې نښتي وي؛ هغه د روحاني باران په اوبو سره وینځلي شوي دي، او ټول سره پاک او صاف شوي دي، او هغه کسان چې د معرفت او د وصول الی الله په اوبو پسې تږي دي، د هغه روحاني باران د اوبو په څښلو سره سېراب او خړوب شوي دي.

وَلَقَدۡ صَرَّفۡنٰهُ بَيۡنَهُمۡ لِيَذَّكَّرُوۡا ۖ فَاَبٰٓى اَكۡثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوۡرًا ﴿۵۰﴾

او خامخا په تحقیق راز راز ډولونو تقسیم کړي دي مونږ دغه (اوبه د باران منشأ) په منځ د دوی کې لپاره د دې چې فکر وچلوي دوی (په کمال د قدرت ځمونږ کې)، پس منع راوړه زیاترو خلقو (د شکر ګزارۍ نه) لیکن (د نعمت له) کفران (څخه یې منع رانه وړه).

تفسیر: یعنې د باران اوبه ټولو ځمکو او انسانانو ته یو برابر نه وررسیږي، بلکه چېرې ډېرې او چېرې لږې، چېرې ژر او چېرې په ځنډ (ایسارتیا)، څرنګه چې د الله تعالی د حکمت اقتضا وي؛ هم هغسې ور رسیږي، څو خلق وپوهیږي چې د هغه درول او ویشل د قادر مختار او د حکیم الله تعالی په قدرت دي، لیکن زیات خلق بیا هم نه پوهیږي، او د الله تعالی د نعمت شکر نه اداء کوي، بلکه بالعکس مخ په شرک، کفر او ناشکرۍ منډې وهي، هم دغسې د روحاني باران حال هم قیاس کړئ، هر چاته سم د هغه د استعداده او ظرفه سره هومره برخه چې په کار ده؛ وررسېدلې ده، او ډېر کسان د دغه عظمی نعمت په مقابل کې کُفران او ناشکري هم کوي.

وَلَوۡ شِئۡنَا لَبَعَثۡنَا فِيۡ كُلِّ قَرۡيَةٍ نَّذِيۡرًا ﴿۵۱﴾ فَلَا تُطِعِ الۡكٰفِرِيۡنَ وَجَاهِدۡهُمۡ بِهٖ جِهَادًا كَبِيۡرًا ﴿۵۲﴾

او که اراده مو فرمایلې وی؛ نو خامخا راپورته کړی به مو وی په هره قریه ښار کې (بېل بېل) ویرّوونکي (په دغه زمانه کې هم). نو مه کوه اطاعت (د غوښتنو) د کافرانو، او مجاهده مقابله کوه له دوی سره په دغه (قرآن او توفیق د رحمان) په جهاد لوی.

تفسیر: یعنې د انبیاوو راتلل کومه عجیبه خبره نه ده، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو اوس هم ډېر انبیاء مبعوثوي، چې په هر کلي کې بېل بېل نبي وي، مګر الله ته همدغه خبره منظوره شوه؛ چې اوس دې په آخره کې د ټول جهان

لپاره يواځې همدغه محمد صلی الله عليه وسلم د سيد الانس والجان او نبي آخر الزمان په عنوان مبعوث او مرسل شي، نو تاسې د کفارو حماقت او طعنې او تشنيع او سفاهت او تنقيد او ترديد ته هيڅ توجه او التفات مه کوئ !، او د خپل دغه دعوت او تبليغ کار ته په پوره قوّت او جوش او خروش سره ادامه ورکړئ ! (جاري وساتئ)، او دغه عظيم الشأن قرآن پخپل لاس کې واخلئ !، او د دغو منکرانو مقابله په ډېر زور او مېړانه (بهادرۍ) سره وکړئ !، الله تعالی هرومرو برۍ او کاميابي ستا په برخه کوي، مونږ د «به» مرجع قرآن او توفيق «رحمان» ليکلې ده، خو نورو مفسرينو د هغه مرجع د کفّارو د اطاعت ترک يا د اسلام په مداومت يا توره سيف يا حکمت او موعظت هم اخيستې ده.

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿۵۳﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دی (چې په کامل قدرت خپل سره) خوشې کړې يې دي دوه بحرونه، سيندونه؛ چې دغه خوږ دی ډېر خوږ تنده ماتوونکی، او هغه بل تريو دی ښه تريو، او ګرځولې ده (الله) په منځ د دغو دواړو کې پرده او بند چې منع کړې شوی دی (په هغه سره اختلاط د دغو دواړو).

تفسير: په بيان القرآن کې د دوو معتبرو بنګاليو عالمانو شهادت نقل شوی دی، چې له (ارکان) څخه تر (چاټګام) پورې د سيند وضعيت داسې دی چې د دغه سيند په دواړو جانبو کې د نوعيت او کيفيت له طرفه دوه مختلف بېل بېل سيندونه په نظر راځي، د يوه اوبه سپينې او د بل اوبه تورې دي، په تورو کې د سمندر په شان طوفاني تلاطم او تموّج واقع کيږي، او سپينې يې بيخي آرامې او ساکنې وي، بېړۍ په همدغو سپينو کې چليږي، او د دواړو په منځ کې د يوه پټي او نوار په شان يوه ډېره اوږده ليکه غځېدلې ده، چې د دغو دواړو اوبو متلقی ګڼله کيږي، خلق وايي چې: سپينې اوبه خوږې او تورې اوبه ترخې دي.

يعنې د الله تعالی قدرت ته وګورئ ! چې د خوږو او ترخو اوبو د يو ځای کېدلو په سبب چې هرومرو يو ځای نه په يو ځای کې سره ګډيږي، خو بيا هم دوی سره بېلې جدا او ممتازې دي، او د دواړو په منځ کې په ډېرو ځايونو کې يې څمکه حائله او پرده ګرځولې ده، او همداسې يې سرخوشې (آزادې) نه دي پرېښې، چې د دواړو په زور او قوت سره څمکه له منځه لرې کړه شي، او جبرې ډول سره يو ځای شي، او د څمکې وجود له منځه ورک کړي، بيا په دغو دواړو د هر يوه خوند او مزه چې له هغو سره لازمه ده؛ هم هغه سره پاتې ده، او ترې بل ته نه ده منتقله شوې، او داسې نه دي واقع شوي چې خوږې اوبه تروې يا تروې اوبه خوږې شي، ګواکې د اوصافو په اعتبار هره يوه له بلې بيخي بېله او جدا ده.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿۵۴﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿۵۵﴾

او همدغه (الله) هغه (ذات) دی چې پيدا کړی يې دی له اوبو نه بشر انسان، پس ګرځولی يې دی (خاوند د) نسب او سخرګنی، او دی رب ستا ښه قادر. او عبادت کوي (دا مشرکان) بې له الله د هغه شي چې نشي رسولی هيڅ قدر نفع دوی ته (که يې عبادت وکړي)، او نه هيڅ ضرر رسولی شي دوی ته (که يې عبادت ونه کړي)، او دی (جنس د) کافر په (نافرمانۍ) د رب خپل مددګار (د شيطان، شا اړوونکی الله ته).

تفسير: يعنې وګورئ ! چې الله بر حق مطلق جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه په څه شان پخپل کامل قدرت سره يې له يوه ځاځکي اوبو څخه عاقل کامل بني آدم جوړ کړی دی، بيا وروسته له دې نه نور نسلونه يې ترې ايستلي دي، د ځومانو او سخرانو تعلّقات يې ترې جوړ کړي دي، او له يوه ناڅيزه ځاځکي څخه يې څه څه شيان پيدا کړي دي، او له کومه ځايه يې ترې کوم ځايه پورې رسولي دي؟ ليکن دغه انسان په لږ مدّت کې خپل اصل هېروي، او خپل هغه قدير رب او خالق يې پرېښی دی، او عاجز مخلوق ته خپل خالق وايي، نه يواځې د خپل پرودګار حق نه پېژني، بلکه له هغه څخه مخ ګرځوي، او په شيطاني فوځ کې خپل ځان داخلوي، څو د اغوا کولو ا و اضلالولو په مقاصدو کې له هغوی سره کومک او مدد وکړي، «نعوذ بالله من شُرور أنفسنا، ومن سيئات أعمالنا».

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا مُبَشِّرٗا وَنَذِيرٗا ﴿٥٦﴾ قُلۡ مَآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ مِنۡ أَجۡرٍ إِلَّا مَن شَآءَ أَن يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلٗا ﴿٥٧﴾

او نه يې لېږلی مونږ ته مګر زېری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونکی (کافرانو ته په جحيم سره). ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په (پيغام رسونه) هيڅ قدر اجر مزدوري مګر (غواړم ايمان راوړل د) هغه چا چې خوښه يې شي دا چې ونيسي طرف د رب خپل ته لاره (د رضاء او قرب)، يا ليکن هغه څوک چې غواړي چې ونيسي خپل رب ته لاره (په انفاق د مال سره، لاره د رضا د ده؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار د قرب او رضاء).

تفسير: يعنې ستاسې کار د الله تعالی پر وفادارۍ او اطاعت د بشاراتو اورول دي، او غدارانو ته مجرمانو ته د دوی د خرابو نتائجو او عواقبو خبرول دي، که سره له هغه يې ونه مني يا يې ومني؛ تاسې ته له هغه څخنې هيڅ نقصان نه دی عائد، تاسې له دوی نه څه اجرت او حق الزحمه خو نه غواړئ چې د هغو د نه منلو په اثر به هغه فوت شي، تاسې خو له دوی نه يواځې هم دغومره شی غواړئ: هر څوک چې غواړي د پاك الله په توفيق د خپل رب لاره ونيسي؛ نو ودې نيسي رب خپل ته هم هغه لار، زړه مو چې همدغه ته مزدوري وايئ که حق الزحمه او فيس.

وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱلۡحَيِّ ٱلَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِهِۦۚ وَكَفَىٰ بِهِۦ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

او توکّل وکړه په تل ژوندي ذات قائم په تدبير هغه (الله) چې (له سره) نه مري، او تسبيح ووايه سره له ثناء د ده، او بس کافي دی هغه په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار.

تفسير: يعنې تاسې يواځې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړئ، او خپله فريضه چې دعوت او تبليغ او نور دي؛ په ښه شان سره اداء کړئ !، د هيچا د مخالفت او موافقت پروا ونه کړئ !، پر فاني اشياوو به څه اعتماد او اعتبار وشي؟ اعتماد او توکّل ښايي پر هغه ذات وکړ شي چې تل ژوندی قائم په تدبير دی، او له سره نه مري، نو پر هم هغه توکل او اعتماد وکړئ !، او تل د هم هغه په حمد او ثناء مشغول او لګيا اوسئ !، دغو مجرمينو ته به پخپله الله تعالی سزا ورکړي.

ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ ٱلرَّحۡمَٰنُ فَسۡـَٔلۡ بِهِۦ خَبِيرٗا ﴿٥٩﴾

هغه (الله) چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په (مقدار) د شپږو ورځو، بيا پورته او اوچت شو پر عرش باندې، (الله چې دی) ډېر مهربان دی؛ پس وپوښته (د دغه خلق او استواء يا د رحمان) له کوم ښه خبردار عالم نه.

تفسیر: د «استواء علی العرش» بیان د «الأعراف» په سورت کې تېر شو، هلته دې ولوستلی شي.

یعنې له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړئ چې د الله تعالی له شان او رحمت او له ذات او صفات څخه پوره خبردار دي، دغه جاهلان مشرکان په هغه باندې څه پوهېږي ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾، پخپلو صفاتو او کمالاتو باندې خو پوره عالم یواځې هم هغه الله تعالی دی: «أنت کما أثنیت علی نفسک»، لیکن په مخلوقاتو کې له ټولو څخه ډېر پوه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم دی، نو ښایي چې د الله تعالی د صفتونو پوښتنه له دوی نه وشي !.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۩ ﴿٦٠﴾﴾

او کله چې وویلی شي دوی ته چې سجده (د عبادت) کوئ «رحمان» ته؛ نو وایي: څه څیز دی «رحمان»؟ آیا سجده به کوو مونږ هر هغه څیز ته چې امر کوې ته مونږ ته، او زیاتوي (دغه یادول د «رحمان») دوی ته نفرت (له ایمان نه).

تفسیر: یعنې دغه جاهلان مشرکان د «رحمان» د شان له عظمته څه خبر دي؟ او څه پرې پوهېږي؟ دوی خو له دغه نوم سره دومره ښه هم نه دي، او هر کله چې دغه نوم اوري؛ نو د انتهایي جهل او بې حیایۍ او تعنّت له مخې ځانونه ناجانه او ناواقفه غورځوي، او داسې پوښتنې کوي چې «رحمان» څه شی دی؟ چې پر مونږ باندې د هغه سجده کوې؟ آیا محض ستا په وینا سره مونږ دغه خبره ومنو؟ او همدا چې ته کوم نوم یاد کړې؛ نو مونږ خامخا ورته سر په سجده ولوېږو؟، الغرض هومره چې دوی ته د «رحمان» د اطاعت انقیاد په لوري توجه ورکړه شي؛ هغومره دوی بد وړي، او تور ورڅخه خوري.

﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُّنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾﴾

لوی برکتناک دی هغه ذات چې پیدا کړي یې دي په اسمان کې برجونه او پیدا کړې یې ده په کې ډیوه (لمر)، او سپوږمۍ روښانه. او همدا (الله) هغه (ذات) دی چې ګرځولې یې ده شپه او ورځ (سره مخالف یا خلیفه یو د بل) پرله پسې، لپاره د هغه چا چې اراده لري د دې چې یاد کړي (نعمتونه د رب ستا، او فکر وکړي په مصنوعاتو د الله کې) یا اراده لري د شکر ایستلو.

تفسیر: یعنې لوی لوی ستوري یا آسماني قلعې چې پرښتې په کې پیرې کوي، یا امکان لري چې د لمر دولس منازل ترې مراد وي، چې اهل هیئت یې بیانوي.

﴿سِرَاجًا﴾ یعنې لمر، ښایي د نور او حرارت د جمع کېدو یا د احراق د صفت لرلو له سببه یې هغه ته (ډیوه) ویلې وي: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ (د نوح سورت (۱) رکوع (۱۶) آیت (۲۹) جزء).

اوږدېدلو او لنډېدلو ته یا تلو او راتلو ته یې بدلېدل، پرله پسې راتلل وفرمایل، یا یې دا مطلب دی چې یو یې د بل بدل ګرځولی دی، مثلاً که د ورځې کار پاتې شي؛ د شپې یې پوره کوي، او که د شپې کار پاتې شي؛ د ورځې یې په سر رسوي، کما ورد في الحدیث، ﴿لِّمَنْ أَرَادَ أَن يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا﴾، یعنې د لمر او سپوږمۍ او د نورو وړاندې وروسته ختل او د شپې او د ورځې بدلېدل، زیاتېدل، او کمېدل ددې له امله واقع کېږي؛ څو د عقل او فکر خاوندان پکې غور او دقت وکړي، او ښه وپوهېږي چې دغه ټول لوی تصرفات او عظیم تقلبات دده د قدرت کارونه دي او دشپې او د ورځې دفوائدو او انعاماتو له لیدلو څخه دده عبادت او شکر ایستلو ته متوجه شي.

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ﴿۶۳﴾

او بندګان د «رحمان» هغه کسان دي چې ګرځي دوی په ځمکه باندې په ورو (په تواضع)، او کله چې خطاب کوي له دوی سره جاهلان ناپوهان؛ نو وايي (ورته په ځواب کې سلام، خبره) سالمه (له ګناه او ضرره).

تفسیر: يعنې د کم عقلو او ناپوه خلقو ځواب په عفوه او صفح سره ورکوي، کله چې څوك د جهالت خبرې او اترې وکړي؛ نو ملائمې مذاکرې او پستې خبرې ورسره کوي، او په «السلام» سره ترې ځان بېلوي، او د داسې خلقو سره حتی الامکان نه مخامخ کيږي، او نه له هغوی سره په کومه مرکه کې شامليږي، او نه له دوی سره جنګ او جګړې کوي.

وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿۶۴﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې شپه تېروي رب خپل ته سجده کوونکي او درېدونکي.

تفسیر: يعنې د شپې له مخې چې غافل بندګان خوبونه کوي، دوی د الله جل جلاله په حضور کې ولاړ وي، او ورته سجده پړدي، او په عبادت کې يې لګيا وي، کله چې رکوع د قيام او سجدې په منځ کې واقعه ده؛ ښايي د همدې لامله د هغې ذکر يې بېل ونه فرمايه، ګواکې رکوع د دغو دواړو په منځ کې بالطبع راغله.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿۶۵﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿۶۶﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي (چې سره له طاعته خضوعًا) وايي: ای ربه ځمونږ! وګرځوه له مونږ څخه عذاب د دوزخ. بېشکه عذاب د دغه (دوزخ) دی (عذاب) لازم همېشه. بېشکه چې دا (دوزخ) بد دی له جهته د ځای د قرار، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسیر: يعنې سره له دومره عبادته ډېر ويريږي، داسې نه دي چې مثلاً د تهجّد لپاره چې پاڅېد، او اته رکعته لمونځ يې وکړ؛ نو د الله تعالی له عذابه او قهره بيخي بې فکره شو.

وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿۶۷﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي کله چې نفقه ورکوي مال لګوي؛ نو نه اسراف کوي، او نه تنګي (او بخل) کوي، او وي (دغه ورکړه د دوی) په منځ د دغه (اسراف او تقتير) کې ميانه حاله.

تفسیر: يعنې زمان او مکان او موقع ته ګوري، او په معتدل او متوسط صورت سره خپل مال لګوي، نه د مال په محبت کې له حده تيريږي، او نه يې ضايع کوي، کما قال الله تعالی: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُوْلَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ الآية ـ (۱۵ جزء، د بني اسرائيل سورت (۳) رکوع، (۲۹) آيت).

وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه بولي سره له الله معبود بل، او نه وژني دوی نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حق سره، او نه کوي دوی زنا.

تفسير: مثلاً د عمد قتل په بدل کې وژل، يا د زنا په سزا کې د محصن زاني په ګټو سره ويشتل، يا د هغه مرتدّ وژل چې خپل اسلامي دين او ملّت پرېږدي، دغه ګرد صورتونه په ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ کې شامل دي، كما ورد في الحديث.

وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾

او هر چا چې وکړه (يو له دغو دريو امهات الذنوب نه)؛ نو ملاقات به وکړي وبه ويني جزاء د ګناه خپلې.

تفسير: يعنې ډېره سخته ګناه يې کړې ده، چې د هغه سزا به هرومرو وررسيږي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې: «أثام» د جهنّم د يوې کندې نوم دی، چې د هغه عذا ب ډېر سخت ويروونکی بيان شوی دی، أعاذنا الله منها.

يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾

چې دوچند به کړی شي ده ته عذاب (د دوزخ) په ورځ د قيامت کې، او تل به پاتې وي په دغه (عذاب) کې په دې حال چې خوار ذليل بې اعتبار به وي.

تفسير: يعنې له نورو ګناهونو ځنې دغه ګناه لويه ده، نو د دغې عذاب به هم سخت او لوی وي، او شېبه په شېبه (ساعت په ساعت) لا پسې زياتيږي.

إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾

مګر هغه چې توبه يې وويسته، او ايمان يې راوړ، او عمل يې وکړ عمل نېک؛ پس دغه (تائبان د دغو دريو ګناهونو چې دي) بدل به کړي الله ګناهونه د دوی په نېکيو سره (په محو د سيئاتو او ثبت د حسناتو)، او دی الله ښه مغفرت کوونکی، ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې د ګناهونو په ځای به د نېکيو توفيق ور په برخه کيږي، او د کفر ګناه به ورمعافيږي، يا دا چې د ده بدي محو او لرې کيږي، او د صالح عمل په برکت به د هغه په شمېر مناسب محاسن ورثبت فرمايي، كما يظهر من بعض الأحاديث.

وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

او هر څوک چې توبه وباسي (له ګناهونو نه) او عمل وکړي نېک؛ پس بېشکه چې دی رجوع کوي په طرف د الله په ښه رجوع کولو سره.

تفسير: پخوا د هغو کفّارو د ګناهونو ذکر وو، چې وروسته ايمان راوړي، دغه د هغو ګناهونو ذکر دی چې سره له اسلامه يې کوي، دغه هم کله چې توبه وکړي؛ يعنې په پوره اخلاص او صميميت سره توبه وباسي، او بيا له سره د هغه شاوخوا ته ونه ګرځي؛ نو د الله تعالى په حضور کې ځای مومي، د النساء د سورت په (١٣) رکوع کې (٩٣) آيت، دغه آيت د هغو قاتلينو په حق کې دی چې دغسې توبه يې نه وه ايستلې: ﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ والله أعلم.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

او (بندګان د رحمان) هغه کسان دي چې نه حاضريږي نه شامليږي په باطلو کې (يا نه وايي

شاهدي په دروغو)، او كله چې تېرېږي پر چټي (بېكاره) كار؛ نو تيرېږي ځان ساتونكي (مخ ګرځوونكي له لغوې نه).

تفسير: يعنې نه دروغ وايي، او نه د دروغو شهادت وركوي، او نه د باطلو چارو او د ګناهونو په مجلسونو كې حاضرېږي.

وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْا عَلَيْهَا صُمًّا وَّعُمْيَانًا ﴿۷۳﴾

او (بندګان د رحمان) هغه كسان دي كله چې پند وركړى شي دوى ته په آيتونو د رب د دوى؛ نو نه نسكورېږي پرې (لكه) كاڼه او ړانده (بلكه سر په سجده ږدي اوري يې، او پرې عمل كوي).

تفسير: او په نهايت فكر، تدبّر او غوره سره يې اوري او ترې متأثر كيږي، او د مشركانو په شان دوى د تيږي (ګټې) بُتان له خپلو ځانونو څخه نه جوړوي.

وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ

او (بندګان د رحمان) هغه كسان دي چې وايي: اى ربه ځمونږ! وبښه مونږ ته (په فضل خپل سره) له ښځو ځمونږ څخه، او لـه اولادو ځمونږ څخه (هغه څوك چې) يخوالى د سترګو ځمونږ په كې راځي.

تفسير: يعنې داسې ښځه او واړه راعنايت وفرمايه؛ چې د هغو د ليدلو څخه ځمونږ سترګې يخې او رڼې شي، او زړه مو خوشال شي، او ظاهر دى چې د كامل مؤمن زړه هلته خوښ او خوشالېږي؛ كله چې خپل آل او عيال د الله تعالى په طاعت او عبادت كې مشغول او لګيا ووينې، او ويې ګوري چې د نافع علم تحصيل كوي، نو ګرد دنيوي مسرّتونه او نعمتونه وروسته له دغه دي.

وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ اِمَامًا ﴿۷۴﴾

او وګرځوه مونږ لپاره د متقيانو امام پېشوا.

تفسير: يعنې داسې مو وګرځوې كله چې نور خلق پر مونږ پسې اقتداء وكړي؛ متقيان او پرهېزګاران وګرځي، حاصل يې دا چې نه يواځې مونږ پخپل ذات مهتديان شو، بلكه د نورو لپاره هم هاديان وګرځو، او ځمونږ كورنى په تقوى او طهارت كې ځمونږ تابعان او پيروان شي.

اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ﴿۷۵﴾

دغه كسان (موصوف په دغو صفاتو سره) جزا به وركوله شي دوى ته په هسكو (اوچتو) ماڼيو (د جنت) په سبب د هغه چې صبر يې كړى وو، او وابه چولى شي پر دوى په دغه جنّت كې تحيّت دعاء او سلام.

تفسير: يعنې په جنّت كې به لوړې (اوچتې) درجې وروروسيږي، او پرښتې به دعاوې ورته كوي، او سلامونه به وراچوي، او دوى ته به ښه راغلاست وايي، او استقبال به يې كوي، دوى به هم پخپلو منځونو كې د ملاقات او ليدلو په اوقاتو كې همدغه د سلام او د تحيّت دعائيه كلمات د يوه او بل د تكريم او اعزاز لپاره استعمالوي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ۝

همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ښه دی (دغه جنّت) له جهته د ځای د قرارۍ، او له جهته د ځای د هستوګنې.

تفسير: يعنې د داسې ځای هستوګنې که د لږې مودې لپاره هم چاته ميسره او په لاس ورشي؛ خو لوی غنيمت او ښه نعمت دی، حال دا چې دغه ځای خو د جنتيانو د دائمي اوسېدلو ځای دی.

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّيْ لَوْلَا دُعَاۗؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُوْنُ لِزَامًا ۝

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) نه کوي هيڅ پروا د تاسې رب ځما که چېرې نه وي دعاء بلل ستاسې (الله ته په سختيو کې)، او په تحقيق تکذيب کړی دی تاسې (د رسولانو او د قرآن)، پس ژر به شي (دا عذاب له تاسې سره جزاء د تکذيب) لازم.

تفسير: يعنې تاسې ته ستاسې د نفعې او د نقصان خبرې در وښيي، بنده ته ښايي چې له سره مغرور او بې باکه نشي، ځکه چې پاک الله له سره د ده پروا نه لري، هو ! که بنده الله جل جلاله ته التجاء او دعاء کوي؛ نو الله هم پرې رحم او کرم فرمايي، او که التجاء نه کوي، او ځان لوی او بې پروا ښکاره کوي، نو د الله تعالی هغې سزا او پوښتنې ته دې منتظر اوسي، چې عنقريب ورسره مخامخ کېدونکی دی.

تمّت سورة الفُرقان، بعون الله المنّان، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ الشُّعَرَاءِ

«د (الشعرآء) سورت مکّي دی، پرته له (۱۹۷) آيته او له (۲۲۴) تر آخر د سورت پورې چې مدني دي، (۲۲۷) آيته (۱۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۶) او په نزول کې (۴۷) سورت دی، وروسته د «الواقعة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمّٓ ۝۱ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝۲ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ۝۳

دا (آيتونه د دې سورت) آيتونه دي د کتاب ښکاره کوونکي (د حق له باطله، او د حلال له حرامه) يعنې د دې کتاب اعجاز ظاهر او باهر دی، او احکام يې واضح دي، او د حق او باطل په منځ کې بېلوونکی دی. ښايي چې ته هلاکوونکی د ځان خپل يې (ای محمده) په دې چې ولې نه کېږي دوی مؤمنان.

تفسير: يعنې ددغو بد بختانو په غم کې تاسی خپل ځان دومره مه کړوی، ايا پر دوي پسي خپل ځان هلاکوئ.

اِنْ نَّشَاْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خٰضِعِيْنَ ۝۴

که اراده وفرمايو مونږ؛ نو نازل به کړو مونږ پر دوی له (طرفه) د اسمانه يو دليل، پس شي به ورمېږونه د دوی هغه (دليل د قدرت) ته غاړه ايښودونکي.

تفسير: يعنې دغه دنيا د ابتلاء ځای دی، چې په کې د بندګانو د انقياد او تسليم او د سرکشی امتحان اخيستل کيږي، نو ځکه د الله تعالی حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی، چې د هغوی اختيار سلب کړ شي، که نه که الله تعالی فرمايلی وی؛ نو کومه داسې اسماني نښه به يې ورښوولې وه، چې د هغې په مقابل کې به ګردو خلقو قهرًا او جبرًا خپلې غاړې کېښودې، او ډېرو لويو لويو مشرانو ته به هم د دې خبرې قدرت او فرصت او موقع نه وی پاتې چې ترې انکار او انحراف وکړي، نو الله تعالی داسې ونه کړه، هو ! هغه معجزې او نښې يې ولېږلې چې د هغو په ليدلو انسان حق او حقيقت په اسانی سره وپېژندلی شي، او کله کله د هغه په مقابل کې مغلوب هم شي، او دغاړې کېښودلو څخه ځان ونشي ژغورلی (بچ کولی).

وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ۝۵

او نه راځي دوی ته هيڅ پند وعظ له (طرفه) د رحمان نوی؛ مګر وي دوی له هغه (پند) څخه مخ ګرځوونکي (او لا کلکېدونکي په کفر خپل).

تفسير: يعنې د هغو خلقو په غم کې چې تاسې اخته يئ؛ د دوی حالت دا دی چې هر کله «رحمان» جلّ جلاله پخپل رحمت او شفقت سره د دوی د ښېګڼې او نېکی لپاره کوم پند او نصيحت ليږي؛ دوی هغه طرف ته نه متوجه کيږي، بلکه مخونه ګرځوي او ترې تښتي، او داسې راښکاره کوي لکه چې له کوم بد شي سره مخامخ شوي دي.

فَقَدْ كَذَّبُوْا فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ⁦۶⁩

پس په تحقيق تكذيب وكړ دوی (د هغه ذكر يا محمد)؛ پس ژر به راشي دوی ته عواقب حقائق د هغه (څيز) چې وو دوی چې په هغه باندې به يې مسخرې كولې.

تفسير: يعني يواځې همدغه معمولي اعراض نه دی، بلكه له هغه سره لا تكذيب او استهزاء هم دي، نو دوی به عنقريب په دنيا او آخرت كې د خپلو اعمالو سزا وګوري، نو بيا به د هغه څيز په حقيقت باندې په ښه شان سره وپوهيږي، چې په كوم شي باندې چې مونږ مسخرې كولې او ملنډې (خندا) مو پرې وهلې، او تكذيب به مو كاوه؛ هغه د الله تعالى حق أحكام او صحيح وو.

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ⁦۷⁩ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۚ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ⁦۸⁩

آيا نه ګوري دوی ځمكې ته چې (په خپل بالغه حكمت سره) څومره زرغون كړي دي مونږ په دغه (ځمكه) كې له هر قسم هر ډول (جنس) ګياه ښه (كثير المنافع، مخصوص شيان). بېشكه په دغو (زرغونولو كې) خامخا دليل ننبه ده (لويه د قدرت)، او نه دي زياتره د دوی مؤمنان.

تفسير: يعني كه دغو مكذّبينو د دغې ځمكې پر احوال غور او فكر چلولی وی، چې د دوی تر پښو لاندې لوېدلې ده؛ نو د مبدأ او معاد په معرفت حاصلولو كې به هغه د دوی لپاره كافي كېدلی شوی، آيا دوی نه ګوري چې له دغه ذليلې، خوارې او حقيرې خاورې څخه څرنګه عجيب او غريب،او رنګ په رنګ ګلان، مېوې، دانې، او قسم په قسم غلې او نور شيان تر يوه مضبوط اصول او د تكوين او نظام تر قوانينو لاندې پيدا كيږي، !، آيا دغه د دې خبرې دليل نه دی چې كوم لا محدوده قدرت او حكمت لرونكی صانع دغه له ښايست ډك او سينګاري چمن دغه ښه او ښكلي ګلان كرلي دي؛ چې د هغه په واك او قبضه كې د وجود او ګردو موجوداتو زمام او اختيار هم دی؟، او دی هم هغه ذات دی هر كله چې اراده وفرمايي؛ هغه ورانولی هم شي، وروسته له ورانی د هغه دويم ځلې وداني هم د ده په قدرت كې ده، بيا سره د دغو تكويني آيتونو د پوهېدلو څخه وروسته ولې تاسې د دغو تنزيلي آيتونو تصديق نه كوئ؟ آيا په دغه كې څه اشكال باقي دی؟ هو ! كه يې له سره نه منئ؛ نو دغه بېله خبره ده.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ⁦۹⁩

او بېشكه رب ستا خامخا هم دی دی ښه قوي غالب (په انفاذ د احكامو) ښه رحم كوونكی.

تفسير: يعني الله خو داسې يو عزيز مقتدر او زبردست ذات دی، چې د نه منلو په تقدير على الفور پر منكرينو عذاب هم لېږلی شي، مګر دی پخپله د خپل رحم او كرم له مخې په هغه كې تأخير كوي، او دوی ته موقع وركوي چې ګوندې دوی يې ومني، وروسته د مكذبينو د عبرت لپاره د څو واقعاتو بيان فرمايي، چې له هغو څخه دغه خبره ظاهريږي چې الله تعالى هغوی ته تر كومې اندازې پورې مهلت وركړی وو، كله چې على رؤوس الأشهاد معلوم او ښكاره شو چې هغوی په هيڅ ډول د حق او حقانيت منونكی نه دي؛ نو بيا يې زياتره دوی تباه او برباد كړل.

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰٓى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ⁦۱۰⁩ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ۚ اَلَا يَتَّقُوْنَ ⁦۱۱⁩

او (ياد كړه) هغه وخت چې غږ وكړ رب ستا موسى ته داسې چې ورشه هغه قوم ته چې ظالمان دي (يعني) قوم د فرعون ته (چې ډېر ظلمونه كوي)، آيا نه ويريږي دوی له (الله).

تفسير: يعني ای موسى ! ته لاړ شه ! دوی د الله تعالى له قهره وويروه !.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدۡرِي وَلَا يَنطَلِقُ لِسَانِي فَأَرۡسِلۡ إِلَىٰ هَٰرُونَ ﴿١٣﴾

وويل موسی: ای ربه څما ! بېشکه زه ويرېږم له دې نه چې نسبت د دروغو به وکړي (دوی ماته). او بل تنګيږي سينه څما (له تکذيبه د دوی) او (بل) نه چليږي ژبه څما (صافه خلاصه په وخت د تبليغ کې)؛ پس ولېږه (جبريل په وحيې سره) طرف د هارون ته.

تفسير: يعنې قبطيان به څما د پوره خبرې د اورېدلو څخه لا له پخوا څما په دروغجن ګڼلو باندې خوله وپرانيځي، او په هغه مجلس کې به مې هيڅوک تاييد کوونکی نه وي، ممکن دي چې په دغه وخت کې زه ملول او حزين شم، او فکر او طبيعت مې خراب شي، او په زړه کې مې خفګان او تنګي راشي، او ژبه به مې چې لکنت او بندش هم لري، د زړه د دغه تنګۍ څخه لا په کې زيات نيونه او بندېدل څرګند (ښکاره) شي، نو که څما د تقويت لپاره څما وزير او ملګری هارون وګرځوې؛ نو ستا زيات لطف او مهرباني به وي، څکه چې هغه له ما څنې فصيح اللسان دی.

وَلَهُمۡ عَلَيَّ ذَنۢبٞ فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ﴿١٤﴾

او (بل) شته دوی لره پر ما (دعوی د يوې) ګناه، پس ويرېږم له دې نه چې مړ به مې کړي.

تفسير: يعنې د يوه قبطي د وينې دعوی چې د هغه تفصيل به د القصص په سورت کې راځي، پر ما باندې دائره ده؛ نو زه ويرېږم چې پخوا له دعوت او تبليغه څما کار تمام نه کړي، چې دغه خو هم هغه سړی دی چې څمونږ يو قبطي يې وژلی وو، او راځنې تښتېدلی وو، نو په دغه تقدير سره به زه د تبليغ فرض څرنګه اداء کړی شم؟.

قَالَ كَلَّاۖ فَٱذۡهَبَا بِـَٔايَٰتِنَآۖ إِنَّا مَعَكُم مُّسۡتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

وفرمايل (الله موسی ته) نه ده داسې (مه ډارېږه ! نه دې شي وژلی)، پس لاړ شئ تاسې دواړه په ښکاره معجزو څما، بېشکه چې مونږ له تاسې سره يو اوريدونکي (ستاسې د سوال او جواب هم).

تفسير: يعنې قبطيان به څه مجال لري، چې تاته لاس در وړی شي، ورځه ! د خپلې استدعاء سره سم هارون عليه السلام هم له خپله څانه سره بوځه !، او څمونږ له درکړې معجزې او نښې سره ورشه !، کله چې د قدرت لويې نښې له تاسې سره شته؛ نو ولې به ويرېږې؟ نښې لا څه کوئ چې زه پخپله هم پر هره موقع کې له تاسې سره يم چې کومک در سره کوم، او د دواړو خواوو خبرې او اترې هم اورم.

فَأۡتِيَا فِرۡعَوۡنَ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولُ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنۡ أَرۡسِلۡ مَعَنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ﴿١٧﴾

پس ورشئ دواړه فرعون ته ! نو ووايئ بېشکه چې هر يو له مونږ څخه رسول استاځی د رب د عالميانو يو. په دې خبره باندې چې ولېږه ته (ای فرعونه) له مونږ سره بني اسرائيل (اولاده د يعقوب شام ته).

تفسير: د بني اسرائيلو وطن د ابراهيم عليه السلام په زمانه کې د شام ملك وو، د يوسف عليه السلام په سبب دوی مصر ته راغلل، هلته يې يو مدّت تېر کړ، اوس د الله تعالی اراده داسې وشوه، چې دوی ته بېرته هم هغه د شام ملك ور کړي، خو فرعون دوی نه پرېښودل چې شام ته لاړ شي، څکه چې له دوی څنې به يې د مريانو په شان کار اخيست، او موسی عليه السلام د بني اسرائيلو د ازادی او خپلواکی طالب وو.

قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾

نو وويل (فرعون موسی ته) آیا تربیت نه وو کړی مونږ د تا په (کورونو) خپلو کې په دې حال کې چې وړوکی هلك وې، او تېر کړي وو تا په مونږ کې له عمره خپله څو کاله (چې د پرش وو).

تفسیر: یعنې ته هم هغه نه یې چې په ډېر ناز او نعم څمونږ په کور کې ستا پالنه او روزنه شوې وه؟ او څمونږ په لاس کې وړوکی لوی شوی وې، اوس ستا دماغ دومره لوی شوي دي چې له مونږ څخه داسې مطالبات کوې؟ او خپل مشرتوب پر مونږ ثابتوې !.

وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

او بل کړی وو تا کار خپل هغه کار چې کړی وو تا (یعنې څما قبطي دې وژلی وو) حال دا چې ته (ای موسی) له ناشکرانو څخه یې.

تفسیر: په دومره کلونو کې دې داسې دعوی نه کوله، کله چې له دې ځایه څو شپې د باندې لاړې، او اوس چې بېرته راغلې؛ نو د رسالت دعوی کوې؟ او څمونږ هغه ټول احسانات دې هېر کړل، او اوس دې د نبوّت په دعوی لاس پورې کړی دی، په هغه وخت کې ته هم (العیاذ بالله) له همدغو خلقو یو سړی وې، چې نن ورځ هغو ټولو ته کافران وایې.

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾

وویل (موسی فرعون ته) چې: کړی وو ما دغه کار په هغه وخت کې چې وم زه له خطاکارانو ناپوهانو.

تفسیر: په دې چې مړ به شي په یو سوك څما، یعنې ما هغه قبطي په عمد سره نه دی وژلی، په خطا سره څما په یوه سوك سره مړ شو، زه که پوهېدی چې دی څما په یوه سوك سره مري؛ نو ولې به مې تأدیب ورکاوه: ﴿فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ (القصص سورت (۲) رکوع، (۱۵) آیت (۲۰) جزء).

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾

پس وتښتېدم زه له تاسې کله چې ووېرېدم زه له تاسې، پس وبانښه ماته رب څما حکم علم فهم او وګرځولم (دغه الله) زه له رسولانو څخه.

تفسیر: یعنې بېشکه چې زه ووېرېدم او له دې ځایه وتښتېدم، لیکن د الله تعالی دا منظور وو، چې ماته پخپل فضل او مرحمت سره نبوّت او حکمت مرحمت کړي، او د رسالت په کرامت سره مې سرلوړی (اوچت) او ممتاز وګرځوي، او ستاسې په لور مې درولېږي، دا دی چې زه په امر د الله سره درغلی یم، چې تاته سمه صافه لاره دروښیم، او دغه څه اظهارات چې تاسې وکړل، دغه ګرد څما د صداقت دلیل دی، چې هغه سړی چې ستاسې له وېرې تښتېدلی وو؛ بیا څرنګه داسې بې خوفه او بې خطره ستاسې په مخ کې نېغ ولاړ دی؟.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾

او (آیا) دغه (تربیت) یو نعمت دی چې احسان یې کوې پر ما باندې (چې هغه ستا له شفقته نه وو، بلکه له دې جهته وو) چې مریونه کړي دي وو بني اسرائیل.

تفسير: يعنې ځما د وړوکوالي د پالنې احسان راښکاره کوي او له دې وروسته (بنکاره كول) تاته ښه نه ښكاري، آيا د يوه اسرائيلي وړکي پالنه او تربيت د دغې خبرې جواب کېدی شي چې تا ټول د بني اسرائيلو قوم له آزادۍ څخه محروم ګرځولی دی، او له دوی سره د بندګانو او مريانو په شان سلوک کوې، بالخصوص چې د دغه وړوکي پالنه هم ستا د هغو زړه چاودونکيو مظالمو او تېريو په سلسله کې واقع شوې وه، که تا هغسې ظلم او تېری نه کولی، او ګرد بني اسرائيلي هلکان دې نه وژلی؛ ولې به مې مور ژوندی په تابوت کې غورځولم؟ او بيا هغه تابوت يې ولې په سيند کې لاهو کاوه؟ او ولې به زه ستا حرام سرای ته رسېدم؟ د دغو حالاتو له تصوّره تاته داسې احسان له څرګندولو څخه شرم او ننګ پکار دی، او صافه خبره خو دا ده، هغه الله تعالى چې ځما تربيت او پالنه ستا په شان د يوه دښمن كره كړې ده؛ هم هغه الله مې نن ورځ ستا د خير غوښتلو او لار ښوولو لپاره خپل رسول ګرځولی او لېږلی يم.

﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۳﴾﴾

وويل فرعون (موسى ته) او څه څيز دی رب د عالميانو؟.

تفسير: يعنې موسى عليه السلام د ﴿فَقُوْلَآ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ په امتثال خپل ځان يې د رب العالمين رسول وباله، د ده په مقابل کې فرعون د جحود، تعنّت، ضد او عناد له لارې (العياذ بالله) وويل چې: رب العالمين څه شی دی؟ سره ځما له وجوده د بل کوم رب نوم اخيستل څه معنی لري؟ ځکه چې د دې ازلي شقي دعوی د خپل قوم په مخ کې داسې وه: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرِيْ﴾ «ز ماسوا له خپل ځانه بل كوم معبود تاسې ته نه پېژنم»، او ﴿اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ «زه يم ستاسې لوی پروردګار»، لکه چې د ده قوم به ځينې له انتهايي جهل او بلادت، او ځينې له خوفه او طمعې د ده په عبادت لګيا وو، اګر که په خپل زړه کې دغه ملعون هم د الله په وجود يقين لرلو لکه چې له ﴿قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ﴾ څخه ظاهرېږي، (۱۵ جزء، د بني اسرائيل سورت (۱۲) رکوع، (۱۰۲) آيت).

﴿قَالَ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُّوْقِنِيْنَ ﴿۲۴﴾﴾

وويل موسى (په جواب د فرعون کې) چې: رب العالمين رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو ګردو شيانو دی چې په منځ د دغو دواړو کې دي، که چېرې يئ تاسې يقين کوونکي (نو ايمان پرې راوړئ).

تفسير: يعنې د اسمان او د ځمکې ګرد شيان چې د هغه لوی ذات تر اداري او تربيت لاندې دي؛ هغه هم رب العالمين دی، که ستاسې په زړونو پر کوم شي باندې د يقين راوړلو استعداد موجود وي؛ نو انساني فطرت له ګردو ځينې پخوا پر دغه ربّ العالمين د يقين کولو لپاره کافي دی.

﴿قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ اَلَا تَسْتَمِعُوْنَ ﴿۲۵﴾﴾

وويل (فرعون) هغو (مشرانو) ته چې چاپېر وو له ده سره، چې آيا نه اورئ تاسې (دغه ځواب د ده چې نه دی موافق له سواله سره).

تفسير: فرعون عمدًا او په قصد سره غوښتنه وکړه، چې خبره ګډه وډه او تالا کړي، نو د خپلو درباريانو او نوکرانو د تېزولو او هڅولو لپاره او د موسى عليه السلام د خبرې د خفيفولو لپاره يې داسې وويل چې: «اورئ چې موسى څومره له کاره لرې خبرې کوي؟ آيا له تاسې ځنې به کوم يو تصديق کوي چې ماسوا له مانه په اسمان او ځمکه کې بل کوم رب شته؟».

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۲۶﴾

وویل (بیا موسی فرعون ته چې رب العالمین) رب د تاسې دی او رب د پلرونو د تاسې دی چې
رومبي وو.

تفسیر: یعنې ای احمقانو ! زه چې د کوم رب العالمین ذکر کوم؛ هغه داسې یو لوی ذات دی، چې ستاسې او ستاسې د پلرونو او نیکه ګانو پیدا کوونکی دی، څه وخت چې ستاسې بوی او تخم هم نه وو؛ ده په هغه وخت کې هم د ځمکې او اسمان تربیت او تدبیر کاوه.

قَالَ اِنَّ رَسُوْلَكُمُ الَّذِيْٓ اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۲۷﴾

وویل (فرعون) بېشکه رسول ستاسې دغه چې لېږلی شوی دی تاسې ته خامخا مجنون لېونی
دی.

تفسیر: یعنې (العیاذ بالله) یو لیونی یې رسول ګرځولی دی، او لېږلی یې دی، چې نه یواځې مونږ بلکه ځمونږ پلرونه او نیکه ګانو ته هم بد وایي، او ځمونږ د دغه شوکت او حشمت څخه لږ څه هم نه متأثر کیږي، او نه یې ترې ستر ګې سوځي، نو معلومیږي چې د ده دماغ او ماغزه بالکل له عقل څخه عاري شوي دي.

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۭ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۲۸﴾

وویل (بیا موسی فرعون ته چې رب العالمین) رب د مشرق او (رب د) مغرب او (رب د) هغو ټولو
شیانو دی چې په منځ د دغو کې دي، که چېرې یئ تاسې چې څه قدر عقل کولی شئ (نو ایمان
راوړئ په وحدانیت د الله).

تفسیر: موسی علیه السّلام بیا یوه داسې خبره وکړه لکه چې ابراهیم علیه السلام د نمرود په مقابل کې کړې وه، یعنې ربّ العالمین هغه ذات دی چې د مشرق او مغرب مالک دی، او د ټولو ستوریو د طلوع او غروب تدابیر په یوه ټینګ او مضبوط نظام موافق کوي.

که په تاسې کې لږ څه عقل او پوهه وي؛ نو په دغه باندې پخپله هم پوهېدی شئ، چې د دغه عظیم الشأن نظام قائم ساتونکی ماسوا له الله تعالی څخه بل هیڅوک نشي کېدی.

د دغې وروستنی خبرې د اورېدلو څخه فرعون بالکل متحیّر او مبهوت شو، او د مباحثې او مجادلې څخه یې مخ واړاوه، او په ویرولو او ډارولو سره یې خپله خوله وسپړدله، لکه چې وروسته له دې نه راځي.

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِيْ لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُوْنِيْنَ ﴿۲۹﴾

وویل (فرعون موسی ته) قسم دی که چېرې ونیو تا معبود غیر له مانه (بل څوک)؛ نو خامخا وبه
ګرځومه زه هرومرو تا له بندیانو څخه.

تفسیر: په دغه ځلي فرعون خپل مطلب په صافو الفاظو سره ښکاره کړ، چې دلته په مصر کې بل هیڅ یو معبود نشته، که پر ته (علاوه) له ما څنې د بل کوم معبود حکومت ومنلی شي؛ نو په یاد یې ولرئ چې دغسې نورو معبود منونکیو لپاره ځما بندي خانه تیاره ده.

قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳۰﴾

وويل (موسی فرعون ته) آيا (نه کوې باور په الوهيت د الله؟) اګر که راوړم زه تاته دليل يو شی ښکاره (دليل ښکاره کوونکی).

تفسير: يعنې پخپله دغه فيصله کې اوس تلوار مه کوه !، دغه خو ستا د خبرې جواب وو، اوس خو لږ هغه ښکاره معجزې هم وګوره، چې په هغو سره د الله تعالی قُدرت او ځما صداقت دواړه در ښرګندېږي (ښکاره کيږي).

قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿۳۱﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿۳۲﴾ وَّنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِيَ
بَيْضَآءُ لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۳۳﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾ يُّرِيْدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ ۖ فَمَاذَا
تَاْمُرُوْنَ ﴿۳۵﴾

وويل (فرعون موسی ته) پس راوړه هغه (ښکاره دليل) که يې ته له صادقانو رښتيا ويونکيو (په دعوی خپله کې). پس وغورځوله (موسی) همسا خپله، پس ناڅاپه په دغه وخت کې وه هغه يو ښامار ښکاره ظاهر. او راويې ايست لاس خپل (له دننه د ګريوان خپل) پس ناڅاپه دغه (لاس) وو تک سپين (نظر د) کتونکيو ته. نو وويل (فرعون) اشرافو (د قوم) ته چې چاپېر د ده (ناست وو): بېشکه دغه (سړی) خامخا ساحر (کوډګر) دی ډېر پوه. اراده لري د دې چې وباسي تاسې له ځمکې (وطن) ستاسې په سحر (کوډو) خپل سره، پس څه (امر حکم مشوره) راکوئ تاسې (ماته د موسی په باره کې).

تفسير: فرعون چې تر اوسه پورې د الوهيت مدّعي وو، اوس داسې وارخطا او بد حواسه شوی دی، چې له خپلو مريانو، نوکرانو، او د ده په زعم له خپلو بندګانو څخه مشورې غواړي، او دې ته حاضر دی چې د هغو پر ښوونه تګ هم وکړي.

قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۳۶﴾ يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيْمٍ ﴿۳۷﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيْقَاتِ
يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۳۸﴾

وويل (مشرانو) تأخير ورکړه (کار د) دغه (موسی) ته او ورور د ده (هارون) ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولونکي (محصلان). چې راولي تاته هر ښه ساحر (کوډګر) ښه هوښيار. پس را ټول کړل شول ساحران وعدې د ورځې معلومې ته (چې ځانښت د ورځې جشن وو).

تفسير: يعنې د اختر ورځ د ځانښت په مهال (وخت).

وَّقِيْلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُّجْتَمِعُوْنَ ﴿۳۹﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوْا هُمُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۴۰﴾

او وويل شو خلقو ته چې آيا يئ تاسې يو ځای کېدونکي (دغې معلومې ورځې ته، بلکه ګرد سره راټول شئ !). ښايي چې مونږ متابعت (قبول) کړو (لارې د) ساحرانو که چېرې شول دوی همدوی غالبان برياليان (پر موسی).

تفسیر: یعني پر ټولو لازم دي چې هلته یو ځای شي، مونږ قوي هیله (ارزو) او امید لرو چې څمونږ کوډګران به بریالیان (کامیاب) شي، نو هله به د موسی د مغلوبیت او د ماتې د ښه ښکاره کولو لپاره د خپلو کوډګرانو په لاره ځو، ګواکې د دغې خبرې اظهار مقصود وو، چې په دغه کې مونږ له خپله ځانه څه غرض او مقصد نه لرو، کله چې په مقابله کې څمونږ پله درنه وختله؛ نو بیا انصافاً څوک حق نه لري، او نشي کولای چې څمونږ له طریقې څخه منحرف شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَٰلِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَّمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾

پس کله چې راغلل ساحران (کوډګران)؛ وویل دوی فرعون ته: آیا په تحقیق وي به مونږ ته خامخا څه اجر (مزدوري) که چېرې شو مونږ همدا مونږ غلبه کوونکي (بریالیان). نو وویل (فرعون کوډګرانو ته) هو ! (تاسې لره اجر شته، او علاوه پر هغه) بېشکه چې تاسو په دغه وخت کې خامخا له مقربانو (مصاحبانو څما یئ).

تفسیر: یعني نه یوائې مالي انعام او اکرام به در کړم، بلکه تاسې به څما د خاصو مصاحبانو په ډله کې هم داخلېږئ، د دغو آیتونو مفصّل بیان د «الأعراف» او د «طه» په سورتونو او نورو ځایونو کې پخوا لیکلی شوی دی.

کله چې ساحران د جشن په ورځ د ګردو خلقو په مخکې میدان ته راغلل، او د نندارو کوونکیو صفونه وتړل شو؛ نو:

قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٤٣﴾

وویل دغو (کوډګرانو) ته موسی: وغورځوئ تاسې هر هغه څیز چې تاسې غورځوونکي یئ (د هغه).

تفسیر: یعني څه وخت چې کوډګرانو وویل چې: ای موسی علیه السلام ! ته دې خپله همسا ړومبی غورځوې یا یې مونږ وغوځوو؟ موسی علیه السلام د دوی په ځواب کې وفرمایل چې: «تاسې یې ړومبی وغورځوئ !، او خپل پوره زور او قوّت هم په کې صرف کړئ !».

فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَٰلِبُونَ ﴿٤٤﴾

پس وغورځول (کوډګرانو) پړي خپل او همساګاني خپلې، او وویل (کوډګرانو): په عزت (اقبال) د فرعون بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ یو غالبان (بریالیان).

تفسیر: ځینو ﴿بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ﴾ د قسم په معنی اخیستی دی، یعني د فرعون پر اقبال قسم خورو چې همدا مونږ بریالیان (غالبان) کیږو.

فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾

بیا وغورځوله موسی همسا خپله، پس ناڅاپه هغې (همسا) ونغړل (ښوی تېر کړل) هغه (ماران) چې (ساحرانو) په دروغو جوړ کړي وو.

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِينَ ﴿۴۶﴾ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿۴۷﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿۴۸﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ
لَكُمْ ۚ اِنَّهٗ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ
وَّلَاُوصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿۴۹﴾

پس وغورځول شول پرمخي ساحران سجده کوونکي (الله ته)، (وويل ساحرانو:) ايمان راوړی دی مونږ په رب د عالميانو. رب د موسی او د هارون. وويل (فرعون ساحرانو ته:) آيا ايمان راوړلو تاسې په دغه (موسی) پخوا له هغه چې زه اذن (اجازه) درکړم تاسې ته (د ايمان راوړلو په ده)، بېشکه دغه (موسی) خامخا مشر دی ستاسې، هسې (مشر) چې ښوولی يې دی تاسې ته سحر (کوډې)، پس خامخا ژر به عالمان شئ (په جزا د عمل خپل)، خامخا زه به پرېې کړم لاسونه د تاسې او پښې د تاسې سره مخالفې (ښی لاس او کينه پښه يا عکس د دې)، او خامخا وبه ځړوم (ځوړند به کړم) پر دار هرومرو تاسې ټول (چې مړه شئ او درنه عبرت واخلي نور).

تفسير: يعني موسی عليه السلام ستاسو لوی ښوونکی دی تاسې به خپلو منځونو کې سره دا غوټه کړې چې مونږ به داسې کوو.

قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿۵۰﴾

وويل (ساحرانو) نشته ضرر مونږ ته په دې کې ځکه چې بېشکه مونږ رب خپل ته بېرته راتلونکي يو.

تفسير: يعني په هر حال وروسته له مرګه هرومرو د الله تعالی حضور ته بيول کيږو، په داسې موت سره مونږ د شهادت درجه مومو.

اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَّغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطٰيٰنَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۵۱﴾

(او بل ځکه چې) بېشکه مونږ طمعه هيله (اميد) لرو د دې چې وبخښي مونږ ته رب ځمونږ ګناهونه ځمونږ له جهته د دې چې يو مونږ (په دغو حاضرينو کې) ړومبی د ايمان راوړونکيو.

تفسير: يعني د موسی عليه السلام له دعوت او تبليغ څخه وروسته د دغې لويې مجمع په محضر او د ظالم فرعون په مخ کې له ګردو څخه ړومبی مونږ د حق د قبوليت اعلان وکړ، له دې نه داسې هيله (ارزو) او اميد کيږي چې الله تعالی به ځمونږ پخواني ګرد تقصيرات معافوي.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰىٓ اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيٓ اِنَّكُمْ مُّتَّبَعُونَ ﴿۵۲﴾

او وحي (حکم) ولېږه مونږ طرف د موسی ته داسې چې د شپې بوځه بندګان ځما (بني اسرائيل بحر ته) بېشکه چې تاسې پسې به درشي (فرعون سره له فرعونيانو).

تفسير: يعني څه وخت چې فرعون له يوې اوږدې مودې پورې سره د ويلو او پوهولو او د قدرت د نښو د ليدلو هم ايمان رانه ووړ، او حق يې ونه مانه، او د بني اسرائيلو د ايذاء او ضرر څخه يې لاس وانخيست؛ نو مونږ موسی عليه السلام ته حکم ورکړ چې د شپې له مخې ته سره له قوم خپل له دې ځايه د هجرت په نيت ووځئ !، او خبردار اوسئ ! چې فرعونيان به هم په تاسې پسې درځي، او ستاسې تعقيب به په شدّت سره کوي، ښايي چې تاسې ترې ونه وېرېږئ !.

فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۵۳﴾ إِنَّ هٰؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيْلُوْنَ ﴿۵۴﴾

پس ولېږل (فرعون) په ښارونو كې (يعني ښارونو ته محصلان) راټولوونكي (د لښكر، تر څو چې ګرد قبطيان ټول كړي او د سبطيانو «بني اسرائيلو» تعاقب وكړي). (او وويل فرعون) چې بېشكه دغه (بني اسرائيل) خامخا يوه ډله ده ډېره لږه.

تفسير: يعنې د دغه وړوكي جمعيت له لاسه مونږ پكو (تنګ) شوي يو، حال دا چې د دوى هستي هيڅ شى ده، او د دوى موجوديت مونږ ته هيڅ وقعت او اهميت نه لري، او نه دوى څمونږ د جنګ او د مقابلې قوّت او توان لري، دغه خبرې يې د دې لپاره كولې چې د ده قوم په جوش او غيرت راشي.

وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُوْنَ ﴿۵۵﴾

او بېشكه چې دغه (سبطيان) له مونږ زړه سوى (لړمون خوړين) دي.

تفسير: يا مونږ په قهر او غوسه راولي، يعنې داسې كارونه كوي چې مونږ پر دوى په قهر شو، معلوم دى چې بدبختي او شقاوت دوى په دغه اړولى دى چې څمونږ قهر او غضب ځان ته وګټي.

وَإِنَّا لَجَمِيْعٌ حٰذِرُوْنَ ﴿۵۶﴾

او بېشكه مونږ خامخا ټول (قبطيان مجرب محتاط يو، او له دغو سبطيانو نه) په خطره ويره كې يو.

تفسير: نو د دغې هرې ورځنى خطرې بېخ او بنسټ (بنياد) ايستل او دائمي قلع او قمع يې په كار ده، او راځئ چې يو ځلي يې له منځه وركړ كړو، ځينو مفسّرينو د دې ترجمه داسې كړې ده، چې: «څمونږ لښكر او جمعيت خورا ډېر دى، چې ګرد سره مسلّح، مجرب او محتاط دي»، نو دغه الفاظ به د تشويق او زړه ورتوب لپاره وي، والله أعلم.

نو وفرمايل الله تعالى جلّ و علا شأنُه وعظُم برهانُه:

فَأَخْرَجْنٰهُمْ مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۵۷﴾ وَّكُنُوْزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿۵۸﴾ كَذٰلِكَ وَأَوْرَثْنٰهَا بَنِيْٓ إِسْرَآءِيْلَ ﴿۵۹﴾

پس ويستل مونږ دغه (قبطيان) له باغونو او (له) چينو. او (له) خزانو او (له) مقام عمده (ښو ځايونو) نه. همداسې (وكړه مونږ له قبطيانو سره) او په ميراث مو وركړل دغه (څيزونه) بني اسرائيلو ته.

تفسير: ﴿كَذٰلِكَ﴾ يعنې په دې ډول قبطيانو كور كهول، مال دولت، باغونه او كښتونه (فصلونه) پرېښودل، او ګرد سره يو ځاى د بني اسرائيلو په تعاقب ووتل، چې بيا بېرته ګرځېدل د هغوى په برخه نشو، ګواكې په دغه تدبير سره الله تعالى دوى د باندې وشړل.

يا خو دغه باغونه او چينې او خزانې او ښه ځايونه او نور شيان وروسته له هغه د بني اسرائيلو په لاس ورغلي دي، او يا څه موده وروسته د سليمان عليه السلام په دور كې د مصر مملكت هم دده په سلطنت كې شامل شو.

فَأَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِيْنَ ﴿۶۰﴾ فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ أَصْحٰبُ مُوْسٰٓى إِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ﴿۶۱﴾

پس وروسته د دغو (سبطيانو) لاړل دغه (قبطيان او ورسېدل) هغوى ته په وخت د ختلو د لمر پسې. پس كله چې سره وليدل دغو دواړو لښكرو (يو له بله سره)؛ نو وويل ملګريو د موسى چې بېشكه مونږ خامخا موندلى شوي يو (نيولى شوي يو) له جانبه د (قبطيانو).

تفسير: یعنې د قلزم د بحیرې (احمر بحیرې) څنډې (غاړې) ته ورسېدل، بني اسرائیل په دغه فکر کې وو چې په څه ډول له دغه سینده پورې وځي، چې د شا له طرفه د فرعونیانو لوی لښکر د فرعون په مشرتوب ورپسې ورسېد، اسرائیلیان له دغه وضعیت څخه چې له یوه طرفه ډانګ او له بل طرفه پړانګ وو؛ ډېر سخت وویرېدل، او موسی علیه السلام ته یې وویل چې: اوس به مونږ د فرعونیانو له لاسه څرنګه نجات ومونډلی شو؟ چې وړاندې سمندر او وروسته دغه لوی لښکر دی، چې په ډېر قوّت او قدرت او زور و شور سره راځي؟.

قَالَ كَلَّآۚ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهۡدِينِ ۝٦٢

وویل (موسی سبطیانو ته) چې نه ده داسې بېشکه له ما سره رب ځما دی په نصرت او اعانت، ژر به وښیي ماته (لاره د نجات).

تفسير: یعنې له سره مه ویرېږئ ! د الله تعالی پر مواعیدو ډاډه او مطمئن اوسئ !، ځکه چې د الله تعالی نصرت او حمایت له مونږ سره دی ! الله جل جلاله به هرومرو د نصرت او حمایت کومه لاره مونږ ته راوباسي، امکان نه لري چې مونږ به دښمنان ونیولی شي.

فَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنِ ٱضۡرِب بِّعَصَاكَ ٱلۡبَحۡرَۖ فَٱنفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرۡقٖ كَٱلطَّوۡدِ ٱلۡعَظِيمِ ۝٦٣

پس وحي (حکم) وکړ مونږ موسی ته، داسې چې ووهه ته په همسا خپلې بحر (د قلزم یا د نیل، پس ده وواهه)، پس وچاود (بحر، دولس ټوټې شو) پس شوه هره برخه (یوه ټوټه جدا شوې هسکه ـ اوچته)لکه اوږد لوړ (اوچت) غر (په هسکوالي ـ اوچتوالي کې).

تفسير: اوبو ډېر زیات ژوروالی درلود، له دولسو ځایونو څخه وچاودېدلې، څیرې شولې، او په کې وچې کلکې لارې جوړې شوې، او د بني اسرائیلو د دولسو قبیلو لپاره بېلې بېلې لارې په کې سازې شوې، او په منځ کې د اوبو لوی لوی دیوالونه د لویو لویو غرونو په شان ودرېدل (كذا في موضح القرآن).

وَأَزۡلَفۡنَا ثَمَّ ٱلۡأٓخَرِينَ ۝٦٤ وَأَنجَيۡنَا مُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُۥٓ أَجۡمَعِينَ ۝٦٥ ثُمَّ أَغۡرَقۡنَا ٱلۡأٓخَرِينَ ۝٦٦

او بیا را نژدې کړل مونږ دغه ځای ته هغه نور (یعنې قبطیان) او نجات ورکړ مونږ موسی او هغو (سبطیانو) ته چې له ده سره وو (له غرقه) ټول، بیا غرق کړل مونږ هغه نور (یعنې قبطیان).

تفسير: یعنې فرعوني لښکر هم نژدې ورسېد، او په بحر کې یې جوړې شوې لارې ولیدلې، نو دوی بې له کوم فکر او اندېښنې په بني اسرائیلو پسې د اوبو په هغو لویو لویو کوڅو کې سره ورننوتل، کله چې فرعون او ګرد فرعوني لښکر د بحر منځ ته ورسېدل؛ نو علی الفور د الله تعالی په حکم له دواړو خواوو د اوبو غرونه پرې ونښتل، او ټولې اوبه سره یو ځای شوې، او دوی په کې مغروق شول، دغه قصه پخوا له دې نه هم لیکلې شوې ده.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗۖ وَمَا كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّؤۡمِنِينَ ۝٦٧

بېشکه په دغه (غرق د قبطیانو کې) خامخا لوی دلیل دی (د عبرت او د قدرت ځمونږ)، او نه وو زیاتره د دوی مؤمنان.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

او بیشکه رب ستا خامخا هم هغه دي ښه غالب قوی په انفاذ د أحکامو، او ښه رحم کونکی.

تفسیر: دغه یې څمونږ رسول الله ته اورولی دی چې د مکې معظمې فرعون ابوجهل او فرعونیانو کفّار د قریشو به هم په مسلمانانو پسې جنګ ته راووځي، بیا به له وطن څخه د باندې تباه کیږي، د «بدر» په ورځ لکه چې فرعون په رود نیل یا بحیره قلزم کې تباه شول، (موضح القرآن).

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (کفّارو د مکې) خبر (قصه) د ابراهیم ! کله چې یې وویل پلار خپل (آزر) ته او قوم خپل ته: چې د څه څیز عبادت کوئ تاسې (یعنې دغه څه شی دی چې تاسي یې عبادت کوئ؟) نو وویل دوی: عبادت کوو د بُتانو پس همېشه اوسو دوی ته ورنژدې کېناستونکي (عابدان).

تفسیر: یعنې دغه څه شی دی چې تاسې یې عبادت کوئ؟ دغه د ابراهیم علیه السلام سوال وو، نمرودیانو په ځواب کې ورته داسې وویل چې: ته څمونږ معبودان نه پېژنې؟ چې په داسې تحقیر سره یې پوښتنه کوې، مونږ تل د دغو بتانو عبادت کوو، او څمونږ په زړونو کې د دوی دومره عقیدت او وقعت شته، چې د شپې او د ورځې دوی ته د مجاورانو په شان معتکف ناست یو.

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾

وویل (ابراهیم) آیا اوري (دغه بُتان بلنه) د تاسې کله چې یې بولئ تاسې؟.

تفسیر: یعنې سره له دومره نارو او سورو وهلو آیا دوی ستاسې خبرې اورېدلی شي؟ که یې نه اوري، لکه چې د دوی له جمادیت څخه ښکاره ده؛ نو دغه بلل او نارې وهل چټي (فضول) او بېکاره دي.

أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾

یا څه نفعه رسوي تاسې ته (چې یې عبادت وکړئ) یا ضرر در رسوي (که یې عبادت ونه کړئ).

تفسیر: آیا د دوی د عبادت کولو څخه څه ګټه (فائده) او د نه عبادت کولو څخه څه نقصان دررسولی شي؟ ظاهره او ښکاره خبره ده چې له خپله ځانه یو مچ هم نشي شړلی، هغه به نورو ته څه نفع یا نقصان ورسولی شي، نو بیا داسې یو عاجز جماد شی معبود ګرځول د کوم عاقل او پوه کار کېدی شي؟.

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾

وویل (کفّارو چې نه اوري او نه نفع او نه ضرر رارسوي دغه بُتان) بلکه موندلي دي مونږ پلرونه خپل چې همداسې به یې کول (عبادت د بُتانو).

تفسیر: یعنې له داسې منطقي مباحثو او حجّتونو او دلائلو سره مونږ څه کار او غرض نه لرو، څمونږ د عقیدت او عبادت مدار پر هم دغو خبرو دی چې درته ومو ویل، پس له سلهاوو دلائلو څخه یو لوی دلیل همدغه خبره ده چې

ځمونږ پلرونه او نيکه ګان به هم پر همدغې لارې روان وو، آيا مونږ هغو ګردو ته احمق او ناپوه ووايو؟ او د هغوی تقليد پرېږدو؟.

قَالَ أَفَرَءَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُمُ ٱلْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّىٓ إِلَّا رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧٧﴾ ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾

وويل (ابراهيم) آيا پس وينئ (پوهېږئ تاسې په دې چې) هر هغه (بُتان) چې يئ تاسې چې عبادت کوئ. تاسې (د هغوی) او پلرونه ستاسې چې پخوا تېر شوي دي. پس بېشکه چې دغه (بُتان) دښمنان ځما دي، مګر رب د عالميانو (چې دوست يې لرم، او عبادت يې کوم). هغه (رب) چې پيدا کړی يې يم زه (له عدمه)، پس همدی سمه صافه لاره ښيي ماته. او هغه (رب) چې همدی طعام خوري پر ما، او اوبه (او نور) راباندې څښوي. او کله چې مريض رنځور شم؛ پس همدی شفاء راکوي. او هغه (رب) چې مړ کوي مې (په دنيا کې) بيا به مې ژوندی کوي (په عُقبا کې). او هغه (رب) چې طمع هيله (اميد) لرم (ترې) د دې چې وبخښي ماته خطا ځما په ورځې د جزا کې.

تفسير: مفسرين وايې چې پدی کې په يو نهايتي مؤثره طريقې سره پر مشرکينو تعرض دي يعني هغه بوتان چې تاسي يې عبادت کوي زه خپل دشمنان ګنم، او يواځې يو واحد او صمد اله العالمين سره مينه لرم، او هم د هغه عبادت کوم چې هغه زه پيدا کړی يم او د دارينو کاميابی راښايی او خوړل، څښل، ژوند کول، وژل، او رنځورول او له رنځورۍ څخه روغول د هغه په لاس کې دي، نو د داسی ذات عبادت په کار دي نه د هغه چا چې د هيڅ شي اختيار نلري.

رَبِّ هَبْ لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾

ای ربه ځما ! وبخښه ما ته حکم (علم، عمل، حکمت، نبوّت) او پيوست مې کړه له (لويو) صالحانو سره. او وګرځوه ماته ژبه د صدق (او د ثناء، او د نېکنامی آوازه) په وروستنيو (خلقو کې هم). او ومې ګرځوه له وارثانو د جنّت د نعمتونو (يعنې چې ډک دي له خالصو لويو لويو نعمتونو نه). او بخښنه وکړه پلار ځما ته ! بېشکه چې دی وو له ګمراهانو.

تفسير: يعني مزيد علم او حکمت او د قرب درجات او قبول را مرحمت وفرمايـه ! او د اعلی درجې نېکانو په ډله کې مې چې انبياء عليهم السلام دي؛ شامل کړه !، کما قال نبينا صلی الله عليه وسلم: «اللهم في الرفيق الأعلى»، له دغه دعاء څخه خپل کامل احتياج او د الله تعالی د انتهايي غناء اظهار مقصود دی، يعني که نبي دی يا ولي؛ الله تعالی د هيچا په معامله کې مجبور او مضطر نه دی، او تل د هغه د فضل او رحمت او کرم څخه کار چليږي.

﴿وَٱجْعَل لِّى لِسَانَ صِدْقٍ فِى ٱلْءَاخِرِينَ﴾ «او وګرځوه ماته ژبه د صدق او د ثناء او د نېکنامی آوازه په وروستنيو خلقو کې هم»، يعني د داسې مرضيه وو اعمالو او حسنه وو آثارو توفيق راپه برخه کړې چې راتلونکي نسلونه تل ما په خير سره ياد کړي !، او تل ځما د سنّت متابعت وکړي !، او ماته راغب وي، او داسې هم کېدی شي چې په آخره زمانه کې دې ځما له کورنۍ څخه داسې نبي وي چې ځما دين تازه وګرځوي، او ويې ساتي، لکه چې همداسې هم وشوه، چې الله تعالی په دنيا کې ابراهيم عليه السلام ته عمومي قبول ورواباښه، او د ده له اولادې څخه يې ځمونږ خاتم المرسلين سيد

الأولین والآخرین صلی الله علیه وسلم مبعوث کړ، چې دوی د ابراهیم ملّت تجدید وفرمایه، او ویې فرمایل چې: زه د ابراهیم دعاء یم، نن هم د ابراهیم علیه السلام د خبر ذکر د اهل الملل پر ژبو جاري دی، او مونږ محمدي امّت هم په هر لمانځه کې: «اللهم صل وسلم وبارک علی محمد وعلی آل محمد کما صلّیت وسلمت وبارکت علی إبراهیم وعلی آل إبراهیم» لولو.

﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ «او بخښنه وکړه پلار ځما ته، بېشکه چې دی وو له ګمراهانو»، له ترجمې ښخه ښرګندیږي (ښکاره کیږي) چې کله د ده عدوّ الله توب ظاهر شو، نو خپل د براءت او بېزارۍ اظهار یې وفرمایه، کما قال الله تعالی: ﴿وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِّلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ﴾ (جزء ۱۱، د التوبه سورت (۱۴) رکوع، (۱۱۴) آیت)، او که په ﴿إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾ کې د «کان» ترجمه د «وو» پر ځای په «دی» سره وکړه شي؛ نو بیا هیڅ اشکال نه پاتې کیږي، ځکه چې په ژوندون کې د ده د ایمان راوړلو امکان باقي وو، نو د دعاء حاصل دا دی چې: «الهي ځما پلار په ایمان سره مشرف وفرمایه ! او د کفر د زماني خطاوې یې ورمعافې کړه !»، د دې لړ مقصد تحقیق پخوا له دې نه کوم ځای کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

او مه مې شرموه په هغه ورځ کې چې ژوندي راپاځولی شي (ټول مخلوقات له قبورو). په هغه ورځ چې نه رسوي نفع مال او نه (نفع رسوي) ځامن هیڅ ته. مګر هغه چا ته چې راغلی دی الله ته په زړه سلامت پاک (له کفره او نفاقه). یعنې روغ رمټ له رنځه او درده (زړه چې له کفر او نفاقه او فاسدو عقائدو ښخه پاک وي؛ هغه هم هغسې کار کوي؛ چې د هغه په اثر په قیامت کې معزّز اوسیږي).

تفسیر: هلته به مال او دولت او عیال او اولاد له سره په کار نه راځي، که کافر وغواړي چې په قیامت کې خپل مال او اولاد فدیه کړي، او له خپله ځانه یې جار (قربان) کړي، او په دغه وسیله سره خپل ځان خلاص کړي؛ نو دغه به له سره ممکن نه وي، د دغې دنیا د صدقاتو او خیراتونو او نېکو اولادونو ښخه هم هلته د نفع توقّع شته، چې د ده زړه د کُفر له نجاسته او پلیتی ښخه پاک او صاف وي.

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾

او (په هغه ورځ کې به) ورنژدې کړ شي جنّت پرهېزګارانو ته (لپاره د مسرّت او خوشالي د دوی). او ښکاره به کړ شي جحیم ګمراهانو ته (لپاره د حسرت او خفګان د دوی).

تفسیر: په محشر کې به جنّت پخپل انتهایي ډول او سینګار او آرایش او زیبایش سره متقیانو ته نژدې په نظر ورځي، چې جنتیان به د هغه له لیدلو ښخه پخوا د هغه د ننوتلو ښخه ډېر مسرور او محظوظ کیږي، همداسې دوزخ به هم مجرمانو ته ډېر نژدې راوړل کیږي، ښو دوی پخوا د هغه له دخوله وویریږي، او ولړزیږي.

وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾ مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾

او وبه ویل شي دوی ته (د پرښتو په ژبه) چې چېرته دي هغه معبودان ستاسې بې له الله چې وئ عبادت به کاوه تاسې د هغو بې له الله نه. آیا مدد کوي له تاسې سره (په دفع د عذاب د الله کې)؟ یا ښه مدد کوي دوی له خپله ځانه سره؟ (بلکه نه یې شي کولی).

تفسير: يعنې اوس مو هغه فرضي معبودان چېرې دي؟ چې نه ستاسې مدد كوي، او نه مو له دغه عذابه خلاصولی شي؟ او نه ستاسې بدل او انتقام اخيستی شي؟ بلکه دوی خپلو ځانونو ته هم څه مدد او منفعت نشي رسولی.

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾ وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾

پس وبه غورځول شي (دا بُتان) نسکور په دغه (دوزخ) کې، دوی (او هم) ګمراهان. او لښکر د ابليس (شيطان) ټول (عابدان او معبودان). وبه وايي دوی حال دا چې دوی به په دوزخ کې سره جګړې کوي. چې قسم دی په الله چې بېشکه شان دا دی چې وو مونږ په ګمراهی ښکاره کې. کله چې برابرولئ مونږ تاسې (په عبادت کې) له رب (پالونکي) د عالميانو سره. او نه وو ګمراه کړي مونږ مګر همدغو مجرمانو (بدو مشرانو ځمونږ). پس نشته مونږ ته له سره له شفاعتګرو (هيڅوک). او نه کوم دوست مخلص (چې ځمونږ په دغه غم غمجن شي).

تفسير: يعنې بُتان او بُت پرستان او ابليس سره د هغو د لښکرو ګردو پرمخي په دوزخ کې غورځول کيږي، وروسته د دې ځای د رسېدلو څخه دوی پخپلو منځونو کې سره جګړې کوي، او يو پر بل باندې به الزام او ملامتي اړوي، او بالآخر ګرد به پر خپلو ګمراهيو اقرار او اعتراف کوي، او وبه وايي چې: «بېشکه له مونږ څخه ډېره لويه ګناه او غلطي شوې ده، چې تاسې بُتانو يا نورو شيانو ته مو د عبوديت حقوق او اختيارات درکړي وو، او له رب العالمين سره مو برابر کړي وئ، اوس مونږ دومره يو يار يا مددګار هم نه لرو چې د الله تعالی په دربار کې ځمونږ شفاعت وکړي، يا د دغه غم او مصيبت په وخت کې له مونږ سره لږ زړه سوی او خواخوږي او د همدردی اظهار وکړي».

ښتيا ده چې ﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ (د الزخرف سورت (۶) رکوع، (۶۷) آيت (۲۵) جزء).

فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾

پس (کاشکې) که وي مونږ ته يو کرت (بېرته ورتګ دنيا ته) پس شوي به وو مونږ له مؤمنانو.

تفسير: يعنې که يو ځلې مونږ ته داسې موقع راکړه شي، چې بېرته دنيا ته ورشو؛ نو دا ځلې به مونږ له ډېرو کلکو او مضبوطو ايماندارو څخه کيږو، ليکن د دوی دغه وينا به هم دروغ وي: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۲۸) آيت (۳) رکوع).

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بېشکه چې په دغه (قصه د ابراهيم کې) خامخا لوی حجّت (نښه د قُدرت او عبرت) دی (عقلاوو ته)، او نه وو اکثره زياتره د دوی مؤمنان.

تفسير: يعنې په دغه قصه د ابراهيم عليه السلام کې د توحيد او د نورو حسنه وو خصائلو دلائل او د مشرکانو عبرتناکه انجام او خاتمه ښوولې شوې ده، مګر له الله نه منکر خلق يې کله مني.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۰۴﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوْحِ ِالْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۰۵﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ نُوْحٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ اِنِّيْ
لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿۱۰۷﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَطِيْعُوْنِ ﴿۱۰۸﴾

او بېشکه رب ستا هم هغه غالب قوي دي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. نسبت د دروغو وکړ قوم د نوح رسولانو ته. کله چې وویل دوی ته (قومی) ورور د دوی نوح چې: آیا نه ویرېږئ تاسې (له عذابه د الله نه په شرک خپل)؟. بېشکه چې زه تاسې ته رسول یم امانتګر. پس وویرېږئ تاسې له الله نه او اطاعت وکړئ ځما (په شرعیه وو امورو کې).

تفسیر: یعني په نهایت صدق او امانت د الله تعالی پیغام بې له تزییده او تنقیصه دررسوم، لهذا پر تاسې واجب دي چې دغه د الله تعالی پیغام په ښه شان سره واورئ ! او د الله تعالی له عذابه څخه وویرېږئ.

وَمَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۹﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿۱۱۰﴾ قَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ لَكَ
وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

او نه غواړم زه له تاسې نه په دغه تبلیغ باندې هیڅ اجر (عوض ـ بدل). نه دی اجر ځما مګر په رب (پالونکي) د عالمیانو دی. پس وویرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصیو) نه، او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې ـ یعني د بې غرضه او بې لوټه سړي خبرې لازمه ده چې ومنل شي !). نو وویل (کفّارو): آیا ایمان راوړو په تا (ای نوحه) حال دا چې متابعت کړی دی ستا رذیلانو، خوارانو (په ایمان راوړو په تا).

تفسیر: یعني لږ څه ښکته خواران او غریبان خلق د خپلو ځانونو د ښوونې لپاره له تا سره یو ځای شوي دي، کله چې ستا اتباع داسې خلق نه دي، چې په لوړو (اوچتو) کارونو کې لاس ووهي؛ نو له سره له دوی څخه کوم لوی کار هم نه څرګندیږي (ښکاره کیږي). او ځمونږ فضل او شرف له سره مونږ ته اجازه نشي راکولی چې له دغو ښکتو خلقو سره کینو، یا له دوی سره څنګ په څنګ چېرې لاړ شو، رومبی خو تاسې دوی له خپله مجلسه لرې کړئ !، بیا نو له مونږ سره خبرې وکړئ !.

قَالَ وَمَا عِلْمِيْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبِّيْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

وویل (نوح) او نشته علم ځما په هغه څه چې دي دوی چې یې کوي. نه دی حساب د دوی مګر پر رب (پالونکي) ځما دی که تاسو پوهېږئ. او نه یم زه شړونکی د مؤمنانو (له خپل مجلسه).

تفسیر: یعني د دوی صدق او ایمان ځما قبول دی، د دوی د چارو یا د دندو یا نیاتو او کورنیو او شخصي مشروعو کارونو سره ځما څه کار او غرض دی، د دغو کارونو فیصله حساب او کتاب به پخپله الله تعالی کوي، باقي زه ستاسې له خاطره غریب او ناداره ایمانداران له خپله ځانه نشم لرې کولی.

اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۱۵﴾

نه یم زه مګر ویروونکی ښکاره (یم کفّارو ته له جحیم نه).

تفسیر: یعني ځما فریضه دا ده چې تاسې خبردار کړم، او دغه وظیفه مې اداء کړې ده، ستاسې د دغو چټي (بېکاره) او لغو غوښتنو پوره کول ځما په ذمه او غاړه نه دي.

قَالُوا لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾

وويل (کفارو) چې خامخا که وانه وښتې (له دغو ويناوو څخه) ای نوحه؛ خامخا شې به ته هرومرو له ويشتل شويو (په تيږو - کڼو، يا په ښکنځلو).

تفسير: يعني بس کړه او وروسته له دې نه پخپلو دغو پندونو او نصائحو ځمونږ غوږونه مه کڼوه !، که ته خپل له دغه وضعيت څخه لاس نه اخلې؛ نو خبردار اوسه چې ځمونږ له لوري به په کڼو سره ويشتل کيږې.

قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَن مَّعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾
فَأَنجَيْنَاهُ وَمَن مَّعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ
أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾

وويل (نوح) ای رب ځما ! بېشکه چې قوم ځما دروغجن وبللم زه. پس حکم فيصله وفرمايه په منځ ځما او د دوی کې په يو ډول حکم (او فيصله سره) او نجات راکړه ماته او هغه چا ته چې له ما سره دي له مؤمنانو (د منکرانو له شامته). پس نجات ورکړو مونږ دغه (نوح) او هر هغه ته چې له دغه (نوح) سره وو په (هغې) بېړۍ کې چې ډکه وه (له ذوي الأرواحو څخه). بيا غرق کړ مونږ وروسته له (نجاته د بېړۍ د نوح) نور (قوم د نوح). بېشکه په دغه (صبر او غرق کې) خامخا لويه نښه ده (د قدرت او عبرت)، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دغې قصې تفصيل پخوا له دې نه په څو ځايونو کې تېر شوی دی، لنډه يې دا چې نوح عليه السلام وويل: ای ربه ځما ! بېشکه چې قوم ځما دروغجن وبللم زه، پس حکم او فيصله وکړه په منځ ځما او د دوی کې په يوه ډول حکم او فيصلې سره، يعنې ځما او د دوی په منځ کې عملي فيصله وفرمايه، اوس زه هيڅ هيله (اميد) او توقع نه لرم چې ګوندې دوی په سمه لاره راشي، او ځما خبره به ومني، نو نجات او ژغورنه (خلاصی) راکړه ماته او هغه چاته چې له ما سره دي له مؤمنانو !.

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً
تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾

نسبت د دروغو کړی وو عاديانو رسولانو ته. کله چې وويل دوی ته (قومي) ورور د دوی هود چې: آيا نه وېرېږئ تاسې (له عذابه د الله په شرک خپل؟). بېشکه زه يم تاسې ته رسول امانتګر. نو ووېرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصيو). او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې نه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. آيا جوړوئ تاسې پر هر هسک (اوچت) ځای (لويه لاره) نښه هسکه (اوچته) (چې په کې کښېنئ او) عبثيات کوئ (او ملنډې وهئ پر عابرينو؟). او جوړوئ (پاخه او کلک) مصنوعات ښايي چې تاسې به تل اوسېږئ (په دنيا کې؟).

تفسير: دغه خلق د دې خبرې ډېر شوقيان وو، چې ډېرې هسکې (اوچتې) منارې «ځلې» جوړ کړي، که له هغه څنې بله څه ګټه او فائده په لاس ورنشي خو تش نوم به يې کيږي، او د خپلې هستوګنې مانۍ به يې هم مکلفې کلکې او مضبوطې جوړولې، او خامخا به يې خپل اموال پرې ضايع کول، او د هغه په هره برخه او ځانګه کې به يې لوی مهارت او کاريګري څرګندوله (ښکاره کوله)، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې دغه مانۍ او دغه يادګارونه او يادونې به تل ترتله همېشه باقي پاتې وي، او له سره به نه ورانيږي، ليکن نن وګورئ چې د دنيا په مخ کې د هغو نوم او نښه هم نه ده پاتې.

وَإِذَا بَطَشْتُم بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾

او کله چې لاس اچوئ تاسې چاته؛ منګلې لګوئ په جبر (او ظلم سره). نو وويرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) نه او اطاعت وکړئ تاسې ځما (په شرعي امورو کې).

تفسير: يعنې تاسې پخپل ظلم، ستم او تيري سره تر لاس لاندې کمزوران مه تنګ او خفه کوئ، ګواکې د انصاف، نرمۍ، پستوالي او ملاطفت لوست مو له سره نه دی لوستی چې دالله تعالى ضعيف مخلوق مو د ظلم او جبر او تعدّي مورد ګرځولی دی، راشئ ! له الله تعالى څخه وويرېږئ !، او له ظلم تکبر او لويي څخه لاس واخلئ !، او ځما دغه خبره ومنئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُم بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُم بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾

او وويرېږئ تاسې له هغه (الله) چې احسان مددګاري يې کړې ده له تاسې سره په هغه شيز چې پوهيږئ پرې. مددګاري احسان يې فرمايلی دی پر تاسې په (اعطاء د) مواشيو او ځامنو او باغونو او چينو. بېشکه چې ويرېږم زه پر تاسې له عذابه د ورځې ډېرې لويې (د قيامت چې ډېر لوی دی عذاب يې که مخالفت وکړئ تاسې له مانه په شرعي امورو کې).

تفسير: يعنې تاسې خو دغومره فکر وکړئ او خپل عقل وچلوئ ! چې بالآخر دغه سازمان وسائل تاسې ته چا درکړي دي؟ آيا د هغه حقيقي منعم څه حق ستاسې په غاړه شته؟ که نه؟ که تاسې پخپلو دغو شرارتونو او سرکښيو کې دوام وکړئ؛ نو زه انديښنه کوم او ويرېږم چې تاسې هم د پخوانيو اقوامو په شان په کوم سخت عذاب او آفت کې اخته او لتاړ (برباد) نه شئ ! وګورئ ما خو تاسې ته پوره پند او نصيحت درکړی دی، اوس تاسې خپلې آخرې خاتمې او انجام ته په ښه فکر او غور سره وګورئ !.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُن مِّنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾

وويل (عاديانو هود ته) برابره (خبره) ده پر مونږ باندې، آيا پند راکړې (ته مونږ ته) يا که نه يې ته له پند راکوونکيو. نه دی دغه (موت او حيات يا وعظ او نصيحت د تا) مګر عادت خوی د پخوانيو (خلقو)، او نه يو مونږه چې په عذاب به کړی شو (په دغو چارو خپلو).

تفسير: يعنې ستا پند او نصيحت بيکاره دي مونږ په دغو خبرو نه متأثره کيږو او په هم هغه دود او طريقه چې زمونږ پلرونه او نيکه ګان تللي دي مونږ هم ځو او د عذاب د ويرولو څخه مونږ نه ويريږو.

فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَٰهُمْ ۗ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۳۹﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿۱۴۰﴾

پس تكذيب وكړ (عاديانو) د دغه (هود په دغه عذاب)، پس هلاك كړل مونږ دغو (عاديانو) لره، بېشكه په دغه (اهلاك د عاديانو كې) خامخا لويه نښه (د قدرت او د عبرت) ده، او نه وو زياتره د دوى مؤمنان. او بېشكه رب ستا خامخا همدى ښه غالب قوي دى (په انفاذ د احكامو) ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: پس هلاك كړل مونږ دغه عاديان، يعني سخته سيلۍ او شديد باد يې ورولېږه، دغه قصه پخوا له دې نه د «الأعراف» په سورت او نورو ځايونو كې هم مفصّله تېره شوې ده.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿۱۴۱﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَٰلِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿۱۴۲﴾ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿۱۴۳﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿۱۴۴﴾ وَمَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿۱۴۵﴾ أَتُتْرَكُونَ فِى مَا هَٰهُنَآ ءَامِنِينَ ﴿۱۴۶﴾
فِى جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿۱۴۷﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿۱۴۸﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا فَٰرِهِينَ ﴿۱۴۹﴾ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿۱۵۰﴾

نسبت د دروغو كړى وو ثموديانو رسولانو ته. كله چې وويل دوى ته (قومي) ورور د دوى صالح چې آيا نه ويرېږئ تاسې (له عذاب د الله په شرك خپل؟). بېشكه زه تاسې ته رسول يم امانتګر. نو وويرېږئ تاسې له الله نه (په ځان ساتلو له معاصيو) او اطاعت وكړئ ځما (په شرعي امورو كې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل عوض). او نه دى اجر ځما مګر پر رب (پالونكي) د عالميانو دى. آيا پرې به ښودل شوئ تاسې (بلكه پرې به نښودل شئ) په هغو (نعمتونو) كې (چې په دې دنيا كې تاسې ته حاصل دي) په امان (له آفاتو). په باغونو كې، او (په) چينو (كې). او په كښتونو (فصلونو) (كې). او (په) خرماګانو چې مېوه (وږې ـ شګوفه) د هغو لطيفه پسته وي. او كينئ (جوړوئ) تاسې له غرونو څخه (په غرونو كې) كورونه په دغه حال كې چې ماهران يئ په دغه مكلف توږلو سره. نو وويرېږئ تاسې له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) او اطاعت وكړئ تاسې ځما (په شرعي امورو كې).

تفسير: يعني آيا څه خيال لرئ چې تل به په همدغه عيش، عشرت، باغ، بهار، آرامي او هوسايي (راحت) كې خوندونه او مزې كوئ؟ او غرونه به توږئ، او د هغو په مكلفو او ټينګو او مأمونو او مصئونو كورونو به كينئ؟ او له سره به له هغو څخه نه وځئ؟ يا دغه كلكي مضبوطي او ساتلي خوني (كورونه) به تاسې د الله تعالى د عذابه نجات دركړي؟، دغه چټي (بېكاره) اندېښنه له خپلو ماغزو څخه وباسئ !، او له الله تعالى څخه وويرېږئ؟ او ځما خبره ومنئ !، چې زه ستاسې د ښېګڼې (فائدې) او نېكى لپاره خبرې كوم.

وَلَا تُطِيعُوٓا۟ أَمْرَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿۱۵۱﴾ ٱلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿۱۵۲﴾

او مه منئ تاسې امر (حكم خبره) د اسراف كوونكيو (له حده تېرېدونكيو كفّارو). هغه مسرفان چې فساد كوي دوى په ځمكه (د حجر كې په ظلم او كفر سره)، او نه كوي اصلاح (د كار خپل چې عبادت وكړي او له فساده ځان وساتي).

تفسير: دغه يې عوامو ته فرمايلي دي چې تاسې په دغو لويو مفسدانو پسې مه ځئ !، او خامخا خپل ځانونه مه تباه کوئ !، ځکه چې هغوی خو په ځمکه کې د خرابۍ خوروونکي دي، اصلاح کوونکي او نېک صلاح ورکوونکي سړي نه دي.

قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مِنَ ٱلْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَآ أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِـَٔايَةٍ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١٥٤﴾

نو وويل (ثموديانو) بېشکه همدا خبره ده چې ته له هغو (کسانو څخه يې چې) سحر پرې کړل شوی وي (او له ډېره سحره مغلوب العقل ګرځېدلی وي) نه يې ته مګر يو بشر (انسان) يې په شان ځمونږ (که ته اصرار لرې په رسالت خپل) نو راوړه څه معجزه که يې ته له صادقانو رښتينو (په دغې دعوی کې).

تفسير: يعني له مونږ ځني کومه يوه خبره په تا کې زياته شته، چې ته په مونږ کې نبي ګرځېدلی يې، معلومېږي چې پر تا باندې چا جادو او کوډې کړي دي، چې د هغو په اثر ستا عقل زايل او بې هوشه شوی يې، (العياذ بالله) ته نه يې مګر يو سړی يې ځمونږ په شان، نو څه سبب دی چې ته پيغمبر شوې او مونږ نه شو؟ او که په دغه دعوی کلک ولاړ يې او په رښتيا سره ته نبي يې، او له مونږ ځنې ته ممتازه درجه لرې؛ نو د الله تعالی له طرفه مونږ ته داسې يوه معجزه راوښيه، چې مونږ د هغې په ليدلو سره ستا نبوّت ومنو، بيا نو دوی داسې غوښتنه وکړه چې له دغه غره د دغې غټې تيږې (ګټې) څخه مونږ ته يوه اوښه راوباسه، چې پر دغسې او هغسې صفاتو مشتمله وي، صالح عليه السلام دعاء وفرمايله او الله تعالی په خپل کامل قدرت سره هغه د قدرت نښه هغوی ته وروښودله.

قَالَ هَٰذِهِۦ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾

وويل (صالح) دا اوښه ده (معجزه د نبوّت ځما په غوښتنه د تاسې)، دې ته برخه (د اوبو) ده، او تاسې ته برخه (د اوبو) د ورځې معلومې ده. او مه رسوئ تاسې دې (اوښې) ته هيڅ ضرر (که نه) پس وبه نيسي تاسې لره عذاب د ورځې لويې (د قيامت چې لوی دی عذاب يې).

تفسير: الله تعالی په خپل قدرت او د صالح عليه السلام په دعا سره له تيږې څخه اوښه پيدا کړه، او صالح عليه السلام د اوښې او د خپل قوم د څارويو په منځ کې داسې مقرره کړه، چې يوه ورځ دې دغه اوښه اوبو ته لاړه شي، او بله ورځ دې نور څاروي اوبو څښلو ته لاړ شي، او ورته يې وويل چې: لاس مه وروړئ تاسې دې اوښې ته په بدۍ سره؛ که نه عذاب به درباندې نازل شي.

فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا۟ نَٰدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ ٱلْعَذَابُ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾
وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

پس زخمي کړه (ثموديانو) دغه اوښه، پس سبا ته وګرځېدل نادمان پښېمانه (په زخمي کولو د اوښې). پس ونيول دوی عذاب (نو هلاک شول)، بېشکه په دغه (ناقه او اهلاک د ثموديانو کې) خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت دی)، او نه وو زياتره د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ
الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾

نسبت د دروغو کړې وو قوم د لوط رسولانو ته. کله چې وويل دوی ته ورور د دوی لوط: آيا نه ويرېږئ تاسې (له عذابه د الله). بېشکه زه چې يم تاسې ته رسول يم امانتګر. نو وويرېږئ له الله (په ځان ساتلو له معاصيو) نه. او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) باندې هيڅ اجر (بدل، عوض). نه دی اجر ځما مګر پر رب (پالونکي) د عالميانو دی. آيا راتګ کوئ تاسې (په لواطت کولو) نارينه وو ته له خلقو. او پرېږدئ تاسې هغه چې پيدا کړي دي تاسې ته رب ستاسې له ښځو ستاسې، بلکه تاسې چې يئ يو قوم يئ له حده تيريدونکي (له حلاله حرامو ته).

تفسير: يعنې په ټول جهان کې يوازې نارينه ستاسې د شهوت بهولو لپاره پاتې وو، يا په ټوله دنيا کې يوازې همدا تاسې پر دغه شنيع فعل مرتکب کېږئ، چې د دغه خلاف الفطرت فعل په کولو د انسانيت له حدودو هم د باندې وتلي يئ.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾

وويل (قوم د لوط) قسم دی خامخا که وانه وښتې (چپ نشوې له دغو خبرو څخه) ای لوطه ! نو خامخا شې به ته هرومرو له ايستل شويو (له دغه ښاره، يعنې وبه دې شړو له دې ځايه).

تفسير: يعنې ای لوطه ! چپ شه ! او دومره وعظ پرېږده ! که ته پخپلو دغو غږېدلو سره خامخا مونږ په تنګوې؛ نو تا به له دغه کلي څخه د باندې وشړو.

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾

وويل (لوط) بېشکه زه له دې (بد) عمل ستاسې سره له بغض لرونکيو يم (او ترې بېزاره يم).

تفسير: نو څکه خامخا به زه پر دغه د نفرت اظهار کوم، او له نصيحت او پند ورکولو څخه به له سره نه چپ کېږم، کله چې لوط عليه السلام له خپل قوم څخه مأيوس شو؛ نو داسې دعا يې وکړه:

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

ای ربه ځما ! نجات راکړه ماته او اهل ځما ته له (عذابه) د هغو کارونو چې دغه (قوم) يې کوي.

تفسير: يعنې د دوی له نحوسته او وبال څخه مو وساته ! او دوی پر ته (علاوه) له مونږه تباه او غارت کړه.

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾

پس نجات ورکړو مونږ دغه (لوط) ته، او اهل د ده ټولو ته. مګر (نجات مو ورنه کړ) يوې بوډۍ ښځې ته چې په (جمله) د باقي پاتې کيدونکيو (په عذاب) کې وه.

تفسير: دغه بوډۍ د ده ښځه وه، چې له دغو بدکارانو سره متحده او متفقه وه، نو كله چې د الله تعالى عذاب نازل شو؛ دا هم له هغو سره يو ځاى هلاكه او تباه شوه.

﴿ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ۝١٧٢ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ۝١٧٣﴾

بيا هلاك كړل مونږ هغه نور. او ومو وراوه پر دوى باران (د كاڼو)، پس بد باران د ويرول شويو (باران د دوى) وو.

تفسير: يعني د هغوى كلى له يوه پلوه (طرفه) پر بل مخ واوړول شو، او له اسمانه پرې كاڼي وورول شول، چې بالآخر د يوې غونډۍ په شان واوښتل، د دوى مفصّله قصه هم په «الأعراف» او په نورو ځايونو كې ليكلې شوې ده.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ۝١٧٤ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝١٧٥ كَذَّبَ أَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ۝١٧٦﴾

بېشكه په دغه (اهلاك د قوم د لوط كې) خامخا لوى دليل (د قدرت او عبرت) دى، او نه وو زياتره د دوى مؤمنان. او بېشكه رب ستا خامخا هم دى ښه غالب دى (په انفاذ د احكامو) ډېر رحم كوونكى دى. نسبت د دروغو كړى وو صاحبانو د ځنګل (د ونو) رسولانو ته.

تفسير: ابن كثير (رحمه الله) ليكلي دي چې: «أصحاب الأيكه» هم هغه د مدين قوم دى، «أيكة» يوه ونه وه، چې دغو خلقو به د هغې ونې عبادت كاوه؛ نو په همدغه مناسبت دوى ته «أصحاب الأيكة» وايي، او د همدغه په سبب يې شعيب عليه السلام ته د دوى د ﴿أَخُوهُمْ﴾ سره تعبير ونه فرمايه، ځكه چې د انبياوو أخوت به محض پر قومي او نسبي تعلّقاتو مبني وو، كه «مدين» يې فرمايلى وى؛ نو بيا د ﴿أَخُوهُمْ﴾ ويل موزون وو، «أصحاب الأيكة» يې فرمايلي، په يو مذهبي نسبت سره يې ذكر وكړو، نو په دغه حيثيت ﴿أَخُوهُمْ﴾ فرمايل د شُعيب عليه السلام له شانه سره مناسب نه وو، په هر حال «مدين» او «أصحاب الأيكة» يو قوم دى، او شُعيب عليه السلام د همدغه قوم په طرف مبعوث شوى دى، پخوا له دې نه هم د ده په متعلق څه بحث تېر شوى دى.

﴿إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝١٧٧ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝١٧٨ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝١٧٩ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝١٨٠ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ۝١٨١ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۝١٨٢﴾

كله چې وويل دوى ته شُعيب چې آيا نه ويرېږئ (له عذابه د الله په شرك خپل). بېشكه زه چې يم تاسې ته رسول يم امانتګر. نو وويرېږئ تاسې له الله او اطاعت وكړئ ځما (په شرعي امورو كې). او نه غواړم زه له تاسې څخه پر دغه (تبليغ) هيڅ اجر (بدل، عوض). نه دى اجر ځما مګر پر رب (پالونكي) د عالميانو دى. پوره وركوئ تاسې پيمانه (كله چې چاته غله پيمانه كوئ) او مه كېږئ له كمو وركوونكيو (د پيمانې) نه. او تول كوئ تاسې په تله برابره سره (او هيڅ كمى په هيڅ شان شي كې مه كوئ !).

تفسير: يعني په معاملاتو كې خيانت او بې انصافي مه كوئ ! هم هغسې چې د اخيستلو په وخت كې يې پوره اخلئ، او په هم هغه شان سره يې تلئ او پيمانه كوئ، نو د وركولو په وخت كې يې هم پوره تلئ او پيمانه كوئ !.

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

او مه كموئ تاسې خلقو ته څيزونه د دوى (او په هيڅ څيز كې د دوى حقوق مه ستنوئ ! ـ منع كوئ)، او مه ګرځئ تاسې په ځمكه كې په دغه حال كې چې فساد كوونكي اوسئ.

تفسير: يعنې په ملك كې داړه مه اچوئ، او د خلقو حقوق مه تلف كوئ !.

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِن نَّظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾

او وويرېږئ له هم هغه (الله) څخه چې پيدا كړي يې يئ تاسې، او خلق ړومبني. ووېل (أصحاب الأيكه) بېشكه همدا خبره ده چې ته له سحر كړو شويو نه يې (چې له ډېره سحره دې عقل مغلوب شوى دى). او نه يې ته مګر يو بشر انسان په شان ځمونږ، او بېشكه شان دا دى چې مونږ ګمان كوو پر تا چې خامخا (ته يې) له (جمله) د دروغجنانو (په دغه دعوى خپله كې).

تفسير: يعنې د نبوّت په دعوى كې، او د عذابونو په انذار او نورو وعدو او وعيدو او خبرو كې.

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٨٧﴾

پس راوغورځوه پر مونږ يوه ټوټه له اسمانه كه يې ته له صادقانو رښتينو (په دغه دعوى خپله كې).

تفسير: يعنې كه ته اى شُعيبه ! صادق او رښتين يې؛ نو د اسمان يا د وريځو كومه ټوټه ولې پر مونږ باندې نه غورځوې؟ او نه مو پرې وژنې؟.

قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾

ووېل (شُعيب) رب ځما ښه عالم دى په هغو كارونو چې تاسې يې كوئ (نو جزاء به دركړي په هغو).

تفسير: يعنې دغه خبره خو يواځې الله ته ښه معلومه ده، چې پر كوم جرم باندې به په كوم وخت او څومره سزا وركړى شي؟ د عذاب نزول ځما كار نه دى، ځما كار يواځې دعوت تبليغ او ويښول دي، چې دغه مې انجام ته رسولى دى.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾

پس نسبت د دروغو وكړ دغو (صاحبانو د ځنګل) هغه (شُعيب) ته، نو ونيول دوى عذاب د ورځې د سيوري، بېشكه چې دغه (عذاب) وه عذاب د ورځې ډېرې لويې (چې ډېر لوى دى عذاب يې).

تفسير: د سايوان په شان داسې وريځ راغله، چې له هغه څخه اور اوربده، د لاندې په ځمكه كې سخته زلزله شوه، او يو سخت ويروونكى غږ او كريكه هم پورته شوه، او په دې ترتيب ګرد قوم تباه شو، دغه قصه پخوا له دې نه هم مفصّله تېره شوې ده، هلته دې بيا په هغو تفاسيرو يو نظر وغورځاوه شي !.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

بېشکه چې په دغه (عذاب د صاحبانو د ځنګل) کې خامخا لوی دلیل (د قُدرت، او عبرت) دی، او نه وو اکثر د دوی مؤمنان. او بېشکه رب ستا خامخا هم دی دی ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا نازل کړی شوی دی له (طرفه د) رب د عالمیانو (شعر سحر او باطلي قصي نه دي). نازل شوی دی په دغه قرآن سره روح امانتګر (یعني راوړی دی دا قرآن جبریل الأمین). پر زړه ستا لپاره د دې چې شې ته له ویروونکیو (خلقو لره له عذابه د الله).

تفسیر: یعني لوی قرآنکریم هغه مبارک او عظیم الشأن کتاب دی، چې رب العالمین نازل کړی دی، او د جبریل أمین علیه السلام په وسیله ستا پر پاک او صاف زړه لېږلی شوی دی، همدغه پاک زړه وو چې د الله تعالی په علم کې د دغه درووند امانت د پورته کولو او ساتلو وړ (قابل) او لایق وو، لکه چې قرآني وحي راغله، او سم ستا په زړه کې قرآني خبرو ځای ونیو.

تا هغه ټولې د خپل زړه په غوږونو سره واورېدې، او پرې وپوهېدې، او محفوظې دې په کې وساتلې، ښایي چې د ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ په لفظ کې دغه ته هم اشاره شوي وي، چې د وحي نزول داسې دوه کیفیتونه درلول (لرل) چې په صحیحه احادیثو کې وارد شوي دي، یعني کله به د «صلصلة الجرس» په شان راتله، او کله به پرښتې مخامخ راتللې، او د انسان په شان به یې بالمشافه خبرې کولې، په دغو کې به د قرآن وحي أغلبًا په ړومبني کیفیت سره راتله.

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾

په ژبه عربي ښکاره سره (راوړی دی دغه قرآن جبریل پر زړه ستا).

تفسیر: یعني په نهایت فصیح، ملیح، لایح عربي ژبه کې یې نازل کړ، له دې ځایه معلومېږي چې له ﴿عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾ څخه دغه مراد نه دی چې یواځې قرآني مضامین د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر زړه نازل شوي دي، او بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه پخپلو الفاظو سره اداء فرمایلي دي، بلکه الفاظ او معاني ټول سره یو ځای د رباني وحیې په وسیله د دوی پر مبارک زړه القاء شوي دي.

وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

او بېشکه (مضامین د) دغه (قرآن) خامخا په کتابونو د ړومبنیو کې (هم لیکلي دي).

تفسیر: یعني د لوی قرآن او د ده د محترم راوړونکي خبر په پخوانیو اسماني کتابونو کې موجود دی، پخوانیو انبیاوو پرله پسې دغه وړاندوینه او زېری کړی دی، لکه چې سره له زیاتو تحریفاتو او تبدیلاتو لا تر اوسه هم د داسې وړاندوینو یوه ذخیره موندله کېږي، او داسې هم مطلب کېدی شي چې د دغه پاک قرآن اکثریه مضامین اجمالاً یا تفصیلاً په پخوانیو کتابونو کې موندل کېږي، خصوصًا توحید، رسالت، قصص او نور هغه مضامین چې په هغو کې ټول سماویه کتابونه او ګرد انبیاء او مرسلین علیهم السلام متّفق او متحد دي.

أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَٰٓؤُا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿۱۹۷﴾

آیا نه ده دغو (کفّارو) ته دلیل (په حقّانیت د قرآن دا خبره) چې پوهیږي پر دغه (قرآن) عالمان د بني اسرائیلو (او یقین پرې کوي بلکه لوی حجّت دی).

تفسیر: یعني د بني اسرائیلو علماء ښه پوهیږي چې دا هم د هغه کتاب او رسول الله دی، چې د هغه اطلاع په پخوانیو اسماني صحیفو کې ورکړی شوې وه، لکه د هغوی ځخه ځینو علانیه او ځینو پخپلو مخصوصو مجالسو کې د دغه حق امر اقرار کړی دی، او ځینې انصاف خوښوونکي د همدغه علم په بناء مسلمان شوي هم دي، لکه عبد الله بن سلام او نور، الغرض د یوه منصف فهیم لپاره چې د هغه زړه د حق طالب وي، او له الله تعالی ځخه هم ویریږي، په دغه ځیز کې لوی دلیل د قدرت او عبرت شته، چې د نورو مذاهبو علماء هم پخپلو زړونو کې د دغه عظیم الشأن قرآن په حقّانیت پوهیږي، اګر که د ځینو عللو او عواملو لامله په ځینو اوقاتو کې د هغه په اعلام او اقرار سره جرأت نشي کولی.

وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ﴿۱۹۸﴾ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۹۹﴾

او که ناز ل کړی وی مونږ قرآن پر ځینو عجمیانو باندې. پس لوستلی وی (ځینو عجمیانو) دغه (قرآن) پر دغو (کفّارو)؛ نو نه به وو دوی پر ده باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعني تاسې خو د عربو فصحاوو ځخه یئ، ممکن دي د معظمې مکې مشرکان داسې ووایي، چې دغه قرآن به تا له خپله ځانه جوړ کړی وي، حال دا چې دغه قرآن د اعجاز هغه حد ته رسېدلی دی، چې د هغه مثل ټول انسانان او پېریان هم نشي جوړولی او راوړلی، خو بیا هم د ویلو لپاره دغسې یو احتمال پیدا کولی شي، لیکن د دوی د ضد، عناد، شقاوت او بدبختي حال دا دی چې فرض یې کړئ، که دغه قرآن پر کوم غیر فصیح عرب یا داسې عجمي انسان باندې نازلېدی چې پر یوه حرف عربي ویلو هم قادر نه وی، بلکه په فرض محال سره پر کوم لا یعقل حیوان نازلېده؛ خو بیا هم دغه خلق د هغه منونکي نه وو، په دغه وخت کې به یې څه نور احتمالات پیدا کول.

كَذَٰلِكَ سَلَكْنَٰهُ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿۲۰۰﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِۦ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿۲۰۱﴾ فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۲۰۲﴾ فَيَقُولُوا۟ هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿۲۰۳﴾

همداسې ننه ایستلی دی مونږ دا (تکذیب د قرآن) په زړونو د مشرکانو (په قراءت د نبي عربي سره). نه راوړي دوی ایمان په دې (قرآن) تر هغه پورې چې ووینې دوی عذاب دردناک. پس رابه شي (دغه عذاب) دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه پوهیږي. پس وایي به دوی آیا یو مونږ چې انتظار راته کاوه شي (چې ایمان راوړو؟، نو وبه ویلی شي ورته چې نه).

تفسیر: شیخ الهند او ځینو نورو مفسرینو د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ترجمه داسې کړېده: «همداسې ننه ایستلی دی مونږ دا عناد او انکار په زړونو د مشرکانو کې، الخ»، یعني هغه انسان چې پر جرائمو او ګناهونو عادي شي، او خپلې ګردې قواوې په شرارت او سرکښی لګوي؛ نو الله تعالی هم سم له خپله عادته د ده زمام (واګې) ور سستوي، او د ده په زړه کې د انکار او تکذیب اثر ته ځای ورکوي، دغه تقریر د شیخ الهند (رحمه الله) له ترجمې سره سم وشو، لیکن ډېر مفسّرین د ﴿سَلَكْنَٰهُ﴾ ضمیر د قرآن په طرف اړوي، یعني قرآن مو په دې ډول سره د مجرمانو په زړونو کې ورداخل کړی دی، چې دوی په خپلو زړونو کې ښه پوهیږي چې دغه له سره د بشر کلام نشي کېدی، خو بیا له ضده او عناده ایمان نه راوړي، او در ګرده تکذیب کوي، تر هغه پورې چې په دنیا یا آخرت کې دردناک عذاب پخپلو سترګو سره ووینې، نو هلته به

يې ومني، چې بېشکه نبي رښتين وو، او هغه کتاب چې له ځان سره يې راوړلی وو هم رښتيا وو، مګر دغه ويل به ورته هيڅ نفع نه ورسوي او چې کله د الله تعالی په عذاب ناڅاپه اخته شي نو بيا به د مهلت غوښتلو په شيبه کې شي ليکن دغه مهلت به ورته نه ورکول کيږي ځکه چې وخت يې تير شو.

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۲۰۴﴾ اَفَرَءَيْتَ اِنْ مَّتَّعْنٰهُمْ سِنِيْنَ ﴿۲۰۵﴾ ثُمَّ جَآءَهُمْ مَّا كَانُوْا يُوْعَدُوْنَ ﴿۲۰۶﴾ مَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يُمَتَّعُوْنَ ﴿۲۰۷﴾

آيا پس په راتلو د عذاب ځمونږ کې دوی جلتي کوي؟. آيا پس وينې ته خبر راکړه ماته که چيرې نفع ورکړو مونږ دوی ته څو کاله (په حيات سره). بيا راشي دوی ته هغه (عذاب) چې وو دوی چې وعده يې کړی شوې وه (له دوی سره). نو نه دفع کوي له دوی نه عذاب هغه شی چې وو دوی چې نفع ورکولی شوه دوی ته (په هغه باندې).

تفسير: يعنې سره د دومره مهلت او ډيل چې پخوا له دې نه دوی ته ورکړی شوی وو، هغه به يې هم په هغه وخت کې په کار نه ورځي، په دغه وخت کې د دغو ډېرو کلونو مهلت کالعدم ورښکاري، او داسې به ګڼي چې په رښتيا سره دوی ډېر ژر نيولي شوي دي: ﴿كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰهَا﴾ (د النازعات سورت، (۲) رکوع، (۴۶) آيت، (۳۰) جزء).

وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُوْنَ ﴿۲۰۸﴾ ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿۲۰۹﴾

او نه دي هلاک کړی مونږ هيڅ کلی (ښار) مګر چې وو هغه کلي او ښار ته ويروونکي (له عذاب د الله نه). لپاره د ذکر پند ورکولو دوی لره، او نه وو مونږ ظالمان (په هلاک د دوی کې).

تفسير: يعنې د کوم يو قوم د ژوندون ځادر هم داسې نه دی ټول کړی شوی، بلکه پخوا د عذاب له نزوله کافي مهلت ورکړی شوی دی، او وېښوونکي، ويروونکي او هوښياروونکی نبي ورلېږلی شوی دی، څو خلق په غفلت کې پاتې نه شي، کله چې هغوی په هيڅ ډول د انبياوو خبرو ته غوږ نه دی نيولی؛ نو وروسته له هغه ګرد سره تباه او برباد کړی شوي دي، (العياذ بالله).

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيٰطِيْنُ ﴿۲۱۰﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۲۱۱﴾

او نه دی راوړی دا (قرآن) شيطانانو. او نه ښايېږي دوی ته (دغه راوړل) او نه طاقت او قدرت لري (شيطانان د راوړلو د قرآن).

تفسير: يعنې دغه کتاب د الله تعالی له جانبه جبريل امين راوړی دی، د شياطينو راوړی شوی نه دی، آيا دغه خبره شياطينو ته کله ممکنه ده، چې د داسې کتاب يو توری هم هغوی وويلی شي؟ د دوی د طبائعو خاصه خو ضلالت او ګمراهي ده، او پر ته (علاوه) له فساد او ظلمت خورولو څخه بل څه کار نه لري، او دغه کتاب له اوله تر آخره پورې له رشد او صلاح او د هدايت له نوره ډک دی، چې د دې تعليم په اثر داسې يو مقدّس جمعيت تيار شوی دی، چې د هغوی په شان د ځمکې پر مخ تر اسمان لاندې ما سوا له انبياء الله څخه بل کوم متقي، صادق، موحد، او خائف من الله جمعيّت نشته، نو دغه کتاب د علومو او معارفو هيڅ يوه رابطه او مناسبت د شيطاني طبائعو سره نه لري، او نه شيطان د دې خبرې وړ (مستحق) او لايق دی، چې دغسې يو عظيم الشأن متبرّک د امانت بار پر خپلو اوږو واخيستی شي.

إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿۲۱۲﴾

بېشکه دغه شیطانان له اورېدلو (د کلام د پرښتو) خامخا بر طرف منع کړی شوي دي.

تفسیر: یعنې د قرآن د نزول په وخت کې د هغه د حفاظت لپاره داسې زوروري غیبي پیرې درولې شوي دي، چې شیاطین له سره هغه ته نشي ورنژدې کېدی، او نه یو توری یې له لارې تښتولی شي، کما قال الله تعالی: ﴿وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَن يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَّصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۱) رکوع (۹) آیت)، ﴿فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ (۲۹ جزء، د الجن سورت (۲) رکوع (۲۷) آیت)، ﴿لَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ ۖ تَنزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾ (د حم السجده سورت (۵) رکوع، (۴۲) آیت، (۲۴) جزء).

تنبیه: د شیاطینو د غیبي خبرو د اورېدلو لپاره د کوښښ او د دوی ناکام پاتې کېدلو په متعلق د «حجر» د سورت په شروع کې مفصّل کلام کړی شوی دی؛ هلته دې ولوستل شي !.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿۲۱۳﴾ وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿۲۱۴﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۱۵﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۲۱۶﴾

پس مه بوله ته له الله سره معبود بل (حاکم، او که دې داسې وکړه) پس شې به ته له عذاب ورکړ شویو. او ویروه ته (له عذابه ای محمده ! هغه) خپلوان د تا چې ډېر نژدې دي (درته). او ښکته کړه وزر خپل (یعنې نرمي وکړه) هغه چاته چې متابعت یې کړی دی ستا له مؤمنانو نه. پس که نافرماني وکړي (دغه خپلوان دې له تانه)؛ پس ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه بېزاره یم له هغه (شرک او معاصي) چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: دغه یې فرمایلي دي محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او اوروليٍ یې دي نورو ته، یعنې کله چې دغه کتاب بلاشک او شبهه د الله تعالی له جانبه نازل کړی شوی دی، شیطان د یوې ذرې په اندازه هم په کې مداخله نه ده کړې، نو د قرآن پر تعلیم ټک وکړه، چې په کې أصل الأصول توحید دی، د شرک او کفر او تکذیب لاره مه اختیاروه، که نه د الله تعالی له عذابه د نجات هیڅ لاره نشته، ځینو مفسّرینو دا خطاب عام کړی هر هغه چاته چې صلاحیت د مخاطبې د دې خطاب لري.

یعنې له نورو څخه پخوا خپلو اقاربو او خپلوانو ته تنبیه ورکړئ، چې په خیر غوښتلو کې د دوی حق مقدم دی، برسېره په دې د انسانانو د صداقت او حقّانیت امتحان او ازموینه هم د خپلو او اقاربو په معاملو کې اخیستل کیږي، شاه صاحب لیکي: «کله چې دغه آیت نازل شو؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم ګردو قُریشو ته په زوره واوروه، آن تر عمې (ترور) او لور او اکا پورې یې هم ورساوه، چې د خپلو ځانونو لپاره فکر وکړئ، چې د الله تعالی په حضور کې تاسې مخامخ کیدونکي یئ، او زه هلته ستاسې لپاره هیڅ نشم کولی.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿۲۱۷﴾

او توکل وکړه (په ټولو مهماتو کې) پر ښه قوي غالب (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکي.

تفسیر: یعنې نافرماني کوونکی هر څوک چې وي، او هومره چې وي؛ ستا هیڅ نشي خرابولی، له ګردو څخه بېزاره او یواځې پر پاک الله تعالی اعتماد او اطمینان ولره، چې لوی زبردست ذات دی، او د هیچا هیڅ شی د ده په مقابل کې نشي چلېدی، او رحم او مهرباني کوونکی هم دی، لکه چې دی له خپلې مهربانی هر وخت پر تا د مهربانی نظر لري، او خپل رحمت او عنایت درباندې مبذولوي.

الَّذِیۡ یَرٰىكَ حِیۡنَ تَقُوۡمُ ﴿۲۱۸﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِی السّٰجِدِیۡنَ ﴿۲۱۹﴾

هغه (الله) چېويني تا كله چې پاڅېږې يواځې (لپاره د تهجّد) او (هم ويني) گرځېدل اوښتل راوښتل ستا (په صف د) ساجدانو كې.

تفسير: كله چې ته د لمانځه لپاره درېږې، او د جماعت په لمانځه كې نقل او حركت ركوع او سجود او نور كوې، او د مقتديانو حال احوال ته گورې.

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِیۡعُ الۡعَلِیۡمُ ﴿۲۲۰﴾ هَلۡ اُنَبِّئُكُمۡ عَلٰى مَنۡ تَنَزَّلُ الشَّیٰطِیۡنُ ﴿۲۲۱﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِیۡمٍ ﴿۲۲۲﴾

بېشكه دغه (الله) هم دى دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه علم والا (په ټولو احوالو). آيا خبر دركړم زه تاسې ته (اى مشركانو) په هغو (خلقو) چې كوزېږي شيطانان (پر هغوى). (بيا پخپله الله فرمايي) كوزېږي (شيطانان) پر هر ډېر دروغجن كذّاب ډېر گناهگار.

تفسير: دلته بيا د قرآن په صدق او د شان پر عظمت تنبيه فرمايي، يعني آيا داسې ويل كېدى شي چې (معاذ الله) شيطان پرې وحي راوړه؟ راځئ چې زه تاسې ته وښيم چې شيطاني وحي پر څه قسم خلقو نازلېږي؟ هغه پر دروغجنانو بدمعاشانو او بدكارانو باندې راځي، ځكه چې شيطانان له رښتينو او نېكو انسانانو څخه بېخي مرور او بېزاره او هغوى ته په بده ستر گه گوري، او له هغو دروغجنانو دغابازانو مكارانو څخه خوښي او خوشالي كوي، چې د ده له مرضي سره برابر وي، ښه، له گردو صادقانو څخه زيات صدّيق او له گردو نېكانو څخه زيات نېك او متقي انسان د شيطاني وحي سره څه نسبت لري؟ د رسول الله صلى الله عليه وسلم صدق، امانت، اتقاء، طهارت، خوف عن الله خو هغه عالي اوصاف دي، چې د صباوت له وخته د نبوّت تر مدّت پورې د ده گرد قوم هغه منلي دي، او تسليموي يې، تر دې چې «الصادق الأمين» لقب د همدغو له جانبه همدوى ته وركړى شوى وو.

یُّلۡقُوۡنَ السَّمۡعَ وَاَكۡثَرُهُمۡ كٰذِبُوۡنَ ﴿۲۲۳﴾

چې ږدي (دا شيطانان) غوږ (خبرو د پرښتو ته) او اكثر د دوى دروغجنان دي. (يا غورځوي شيطان خپلې اورېدلې شوې خبرې له ملائكو كاهنانو ته چې افّاك اثيم دي، او زياتره د دوى دروغجنان دي، چې زياترې خبرې يې دروغ دي).

تفسير: يعني شياطين د غيبي امورو څخه د يوه نه يوه جزئي امر د خبرو په متعلق كوم شيان له ورا د تښتېدلو په منځ كې اوري، په هغو كې سل نورې خبرې له خپله ځانه گډوي، او بيا هغه خپلو كاهنو دوستانو ته رسوي، دغه د دوى د وحي حقيقت دى، پر خلاف د دې د انبياوو وحي داسې منظمه او مرتبه محفوظه ده، چې د هغې يو حرف يو حركت هم نشي پاتې كېدى، ځينو د ﴿يُلۡقُوۡنَ السَّمۡعَ﴾ معنى داسې اخيستې ده، چې شياطين د ملأ الأعلى په طرف غوږ ږدي، كه كومه غيبي خبره يا غږ يې غوږ ته ورسېږي، يا دروغجنو گناهگارانو د شيطان خوا ته غوږونه نيولي وي، كه كومه خبره له هغوى ځنې واوري، او بيا ژر تر ژره يې خوروى كوي.

وَالشُّعَرَآءُ یَتَّبِعُهُمُ الۡغَاوٗنَ ﴿۲۲۴﴾

او (كافران) شاعران متابعت كوي د دوى ناپوهان (بې لارې).

تفسير: كافرانو به رسول الله صلى الله عليه وسلم ته (استغفر الله) كله كاهن، كله شاعر ويل؛ نو دلته فرمايي چې د شاعرى خبرې محض تخيّلات دي، او له تحقيق سره بېخي تعلّق نه لري، نو ځكه په هغه خبره كې ماسوا د مجالسو د تودوالي او

د خوښې او ساعت تېرۍ او چرچې او واه واه ویلو بل کوم مستقل هدایت نه دی، حال دا چې د دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم د پاك صُحبت په میمنیت او د دغه قرآن په برکت په زړهاوو سړیو د نېکۍ او هدایت لارې موندلي دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٢٢٥﴾

آیا نه وینې ته چې بېشکه دوی (شاعران) په هرې کندې او هرې پندې د (خبرې) کې سرګردانه ګرځي (او ښکته په کې ډوبیږي، او پروا نه کوي چې دا حق دی که باطل).

تفسیر: یعنې هر مضمون چې د دوی په لاس کې ولوېږ؛ نو دوی هغه پسې اوږدوي، که د چا په تعریف او ستاینه (صفت) کې ولګېدل؛ نو هغه اسمان ته خېژوي، او که د چا په مذمّت کې لګیا شول؛ نو د ټولې دنیا عیوب او مذمّت په هغه کې راټولوي، موجود معلوم ګرځوي، او له معدوم څخه یو خورا ډېر ثابت او معلوم او موجود منظوموي، الغرض دروغ، مبالغه، تخیّل د دوی د کیڼ لاس معمولي لوبې دي، په هره صحراء او بیدیا کې چې یو ځلې دوی سم شي، بیا نو دوی بېرته مخ ګرځوونکي نه دي، نو ځکه د اشعارو په نسبت مشهور دي چې: «أکذبه أحسنه»، څومره چې شعر دروغجن وي هم هغومره ښائسته ګڼل کیږي.

وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾

او بېشکه دغه (شاعران) وایي هغه چې نه یې کوي دوی.

تفسیر: یعنې کله چې اشعار لولي؛ نو داسې درښکاري چې د ده قائل به له ځمري څخه زیات زړور وي، او کله چې وېې ګوري؛ نو په انتهایي درجه ډارن، بې زړه او جبان درښکاري، او کله بالعکس چې دوی وګورې؛ روغ رمټ پیاوړي (تکړه) او مضبوط درښکاري، ولې د دوی د اشعارو له لوستلو څخه داسې درڅرګندیږي (درښکاریږي) چې د دوی روح قبض شوی، یا یې نبضین له حرکته لویدلي دي، او اوس به مري.

الغرض د الله تعالی دغه معظّم رسول چې خاتم الأنبیاء دی د دغه جماعت سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، او له همدغه جهته یې فرمایلي دي: ﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنبَغِي لَهُ﴾، د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هره خبره سره کره، جوته، رښتیا، حقه او روښانه، او د تحقیق، عدل او انصاف په میزان کې تللې شوې وه، هره خبره چې د دوی له مبارکې ژبې څخه وته؛ هم هغه به عملاً لیدلې کېده، آیا شاعر د داسې صفاتو خاوند دی؟ او شاعر هم دې ته ویلی شي؟ کلاّ وحاشا، ثمّ کلاّ وحاشا.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانتَصَرُوا مِن بَعْدِ مَا ظُلِمُوا ۗ وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

مګر (نه دي مذموم) هغه (شاعران) چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)، او یادوي دوی الله ډېر، او بدل اخلي (له کفّارو په هجو د کفّارو) وروسته له هغه چې ظلم کړی شوی وي (پر هغو)، او ژر به پوه شي هغه کسان چې ظلم یې کړی دی؛ چې کوم ځای ته به بېرته لاړ شي دوی (یعنې بد ځای ته به لاړ شي پس له مرګه).

تفسیر: مګر هغه څوك چې په هر شعر کې د الله تعالی حمد ووایي، یا د نېکۍ په لوري ترغیب ورکړي، یا د کفر مذمّت یا د ګناه خرابي څرګنده (ښکاره) کړي، یا د هغو کافرانو هجو او بدي ووایي، چې د اسلام هجو کوي، یا که څوك ده ته ایذاء او ضرر ورسوي؛ د هغه ځواب د اعتدال په اندازه ورکړي؛ نو داسې شعر ویل نه دي مذموم، لکه

چې حسّان بن ثابت رضي الله تعالی عنه او نورو به همداسې اشعار ويل، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم پر ده امر صادر کړ، چې د کفّارو جواب ور کړه، روح القُدس ستا سره دی.

د ﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا ظُلِمُواْ﴾ په مناسبت يې وفرمايل چې: ظالمانو ته به عنقريب خپله آخره خاتمه او انجام معلوميږي، چې د دوی اوبس پر کومه ډډه پرېوځي؟ له ګردو څخه زيات ظلم دا دی چې د الله تعالی کتابونو او انبياوو ته د دروغو نسبت کوي، او په کاهن او شاعر ويلو سره يې تکذيب کوي.

تمت سورة الشعراء بفضل الله تعالی وحسن توفيقه.

سُورَةُ النَّمۡلِ

«د (النمل) سورت مکي دی، (۹۳) آیتونه (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۷) او په نزول کې (۴۸) سورت دی، وروسته د (الشعراء) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طسٓۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡقُرۡءَانِ وَكِتَابٖ مُّبِينٍ ١ هُدٗى وَبُشۡرَىٰ لِلۡمُؤۡمِنِينَ ٢ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ
وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ يُوقِنُونَ ٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمۡ
أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُمۡ يَعۡمَهُونَ ٤

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه د قرآن، او د کتاب مبین (ښکاره بیانوونکي) دي. (دغه قرآن) سمه صافه لاره ښوونکی دی (ټول جهان ته) او زېری ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په نعیم سره). هغه (مؤمنان) چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات (د اموالو خپلو)، او دوی په (ورځې) آخرې (چې قیامت دی) هم دوی یقین کوي (چې خامخا به راشي په حقه سره). بېشکه هغه کسان چې نه راوړي ایمان په (ورځې) آخرې (چې قیامت دی)؛ ښایسته کړي دي مونږ دوی ته (قبیحه) عملونه د دوی، پس دوی حیران سرګردانه دي (په دغو بدو اعمالو خپلو کې).

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې له ده سره د آخرې خاتمې او انجام فکر او اندېښنه نه وي؛ نو هغه دې د همدغې فاني دنیا په فکر او اندېښنه کې ډوب پروت وي، او د ده د ګردو کوښښونو مرکز همدغه څو ورځنی دنیوي ژوندون دی، او د هغه کتاب او نبي په طرف له سره نه ګوري، چې د دوی مخ له هغه فاني طرف نه د عاقبت او باقي ژوندون په طرف اړوي او متوجه کوي يې، او نه ورته فکر او توجّه کوي، دوی په دنیوي عیش او مینه کې داسې غرق او ډوب تللي دي، چې د هادیانو خبرو ته له سره غوږ نه ږدي، بلکه پر دوی مسخرې کوي او ملنډې وهي، پر اسماني صحائفو طعنې وي، او پر انبیاوو مزاح کوي، او همدغه وضعیت پخپل فکر او زعم ښه بولي، او پرله پسې په همدغې ګمراهۍ کې ترقي او پرمختګ کوي.

تنبیه: د «تزیین» نسبت د الله تعالی په طرف له دې حیثیته شوی دی، چې د هر شي خالق او مالك همدی دی، پر کوم سبب باندې د مسبب ترتّب بې د ده د مشیت او ارادې څخه نشي کېدی، لکه چې په نورو ځایونو کې د اضلال، د ختم، د طبع او د نورو نسبت هم ده ته شوی دی.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَهُمۡ سُوٓءُ ٱلۡعَذَابِ وَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ هُمُ ٱلۡأَخۡسَرُونَ ٥

دا هم هغه کسان دي چې مقرر دی دوی ته ډېر بد عذاب (په دنیا کې) او دوی په آخرت کې هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: یعنې هلته به له ګردو څخه زیات همدوی په نقصان او خساره کې پراته وي.

وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ۝٦

او بېشکه ته (ای محمده !) خامخا دربنوولی کیږي (دررسیږي) تاته قرآن له نزده د ښه حکمت والا ښه علم والا (چې الله دی).

تفسیر: یعنې دغه بدبختان پرېږده چې د ضلالت په تیه (میره) کې سرګردانه وګرځي، کله چې دوی د عظیم الشأن قرآن قدر او عزت ونه پېژنده، او د ده د هدایاتو او بشاراتو څخه یې فائده وانخیستله؛ نو ښایي چې د دوی حال او احوال همداسې کېدی، تاسې الله تعالی ته شکر وکړئ، چې د دغه علیم او حکیم له جانبه له تېولو څنې زیات عظیم الشأن کتاب (قرآن) تاسې ته مرحمت شوی دی، چې له هغه څخه تل تاسې ته جدید جدید فوائد دررسیږي، او په هغه کې مؤمنانو ته بشارات او مکذبانو ته عبرتناکه واقعات اورول شوي دي، څو د صادقانو زړونه مضبوط او قوي او د دروغو حمایت کوونکي پر خپلې بدې خاتمې او خراب انجام مطلع شي، لکه چې په همدې غرض وروسته له دې نه د موسی علیه السلام او د فرعونیانو قصه اورله کیږي.

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ښځې خپلې ته بېشکه چې ما ولید یو اور (له لرې).

تفسیر: دغه له «مدین» نه د راتګ په وخت کې څه وخت چې دوی «وادي» ته ورنژدې شو، کله چې یې په یوه یخه توره تیاره شپه کې لاره ورکه کړې وه، د موسی علیه السلام وینا ده چې له خپلې ښځې سره یې کوي، د دغه مفصله قصه د «طه» د سورت په تفاسیرو کې پخوا تېره شوې ده، هلته دې بیا ولوستی شي.

سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ۝٧

ژر به راوړم تاسې ته له دې (ځای د اوره) خبر (حال د لارې) یا به راوړم تاسې ته لمبه لګولې (په سر د پلتې یا لرګي) لپاره د دې چې تاسې تاوده شئ (په هغه اور).

تفسیر: یعنې د لارې خبر او پته تاته راوړم که دغه اور سره نژدې خوک وي، که نه اقلا ستاسې د تودېدلو لپاره کومه لمبه یا څکروټه به راوړم.

فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٨

پس کله چې راغی دغه (موسی) هغه (اور) ته ؛ غږ وکړ شو داسې چې برکتناک کړی شوی دی هغه چې په دغه اور کې دی، او هغه چې چاپېر دی له دغه (اوره)، او (غږ وکړ شو چې) پاکي ده الله ته چې رب (پالونکی) د عالمیانو دی.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام هلته ورسېد؛ دغه خبره ورته معلومه شوه، چې دغه دنیوي اور نه دی، بلکه غیبي او نوراني اور دی، چې په هغه کې د الله تعالی د انوارو آثار څرګندیږي (راښکاره کیږي)، ښایي چې دغه به هم دا وي چې په حدیث کې د هغه په نسبت فرمایلي شوي دي: «حجابه النار»، یا «حجابه النور»، بیا پرې غږ وشو: ﴿أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ یعنې د ځمکې دغه ټوټه مبارکه ده، او په دغه اور کې چې کومه تجلّي ده؛ هغه هم مبارکه ده، او د ده په منځ او شاوخوا کې کوم ذوات چې دي؛ هغوی ګرد مقدس دي، مثلا پرښتې، یا پخپله موسی علیه السلام، هغه ګرد سره مبارک دي، دغه یې اغلبًا د موسی علیه السلام د مأنوس ګرځولو او د اعزاز او اکرام لپاره فرمایلي دي.

يٰمُوْسٰىٓ اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۹﴾

اى موسى ! شان دا دى چې زه يم الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوم).

تفسير: يعنې په دغه وخت كې له تا سره زه پخپله غږېدونكى يم.

وَاَلْقِ عَصَاكَ ۗ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ

او غورځوه همسا خپله (نو يې وغورځوله)، پس كله چې وليدله (موسى) هغه (همسا) چې خوځېدله؛ ګواكې دغه (همسا) يو نرى سپين ځغاستونكى مار دى.

تفسير: ښايي په ابتداء كې به نرى وي، يا به د حركت د سرعت لامله دغه تشبيه وركړى شوي وي، نه د جُثې د صغارت لامله.

وَّلّٰى مُدْبِرًا وَّلَمْ يُعَقِّبْ ۗ يٰمُوْسٰى لَا تَخَفْ ۗ اِنِّيْ لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۱۰﴾

نو مخ يې ترې وګرځاوه په شا تلونكى، او راونه ګرځېده بېرته، (نو بيا غږ ورته وشو) اى موسى ! مه وېرېږه (له دې ماره)، بېشكه زه چې يم نه وېرېږي په نزد ځما مرسلان (پيغمبران ـ له هيڅ شي نه).

تفسير: يعنې مرسلانو ته نه دي لايق چې وروسته ځمونږ د قرب دربار د رسېدلو څخه له همسا يا مار يا د بل كوم مخلوق څخه ووېرېږي، په دغه مقام كې ښايي چې د دوى زړونو ته انتهايي سكون او طمأنينت حاصل شي.

تنبيه: دغه طبيعي خوف دى، چې د نبوّت سره څه منافات نه لري.

اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًۢا بَعْدَ سُوْٓءٍ فَاِنِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۱﴾

ليكن هغه څوك چې ظلم يې كړى وي (په ځان خپل) بيا بدل راوړي نيكي وروسته له بدۍ (چې په صدق سره ثابت شي)؛ پس بېشكه زه ښه بخښونكى يم (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى يم.

تفسير: دغه منقطع استثناء ده، يعنې وروسته له دې نه چې د الله تعالى قرب ته ورسېدې؛ تاته هيڅ وېره او انديښنه نه ده په كار، خوف او انديښنه يواځې هغه چاته په كار ده چې كومه ګناه يا خطا يا تقصير يې كړى وي، چې د هغه په نسبت هم ځمونږ په دربار كې داسې قاعده شته، چې وروسته له ګناه كه كوم سړى په صدق او اخلاص سره توبه وباسي، او خپل اعمال او احوال اصلاح او درست كړي، او د نېكيو او حسناتو په وسيله خپله بدي او سيئات محو او وركړي؛ نو الله تعالى يې پخپل رحمت سره معافوونكى دى.

وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ ۗ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ ۗ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿۱۲﴾

او ننباسه لاس خپل په ګرېوان خپل كې؛ نو وبه وځي (په خلاف د طبيعي لون خپل) تك سپين بې له كومه عيبه (او مرض، پس سره له دې دواړو معجزو چې حساب دي) په نهو معجزو ستا كې (ورشه) طرف د فرعون ته او قوم د ده ته، بېشكه دوى دي يو قوم فاسقان (وتونكي له فرمان).

تفسير: د دغو معجزاتو بيان د «بني اسرائيل» په سورت كې د ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ﴾ الآية ـ آيت لاندې ليكلى شوى دى، هلته دې ولوستل شي !.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ اٰيٰتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوْا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوْا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَآ اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا ۗ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٤﴾

پس كله چې راغلل (فرعون او فرعونيانو ته) آيتونه (معجزې د قدرت) زموږ ښكاره روښانې؛ نو وويل دوى چې: دغه سحر (كوډې) دى ښكاره. او منكران شول دوى په دغو (آيتونو)، حال دا چې يقين كړى وو په دغو معجزاتو نفسونو د دوى (چې حق او له جانبه د الله دي، ليكن انكار ترې وكړ دوى) له جهته د ظلم او سركښى، پس وګوره څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدانو (من الغرق والحرق).

تفسير: يعني كله چې وقتًا فوقتًا د دوى د سترګو د خلاصولو لپاره هغه معجزې ورښودلې كېدې؛ نو دوى به ويل چې: دغه ګردې كوډې او جادو دى، حال دا چې د دوى په زړونو كې په يقيني ډول سره دغه خبرې ځاى نيولى وو، چې موسى عليه السلام رښتين دى، او دغه معجزې چې راښيي يقينًا د الله تعالى د قُدرت دلائل دي، سحر، جادو، شعبذه، نظر بندي او بل كوم باطل شى نه دى، او تش د بې انصافى، غرور او تكبر لامله عمدًا او د خپل ضمير په خلاف د حق تكذيب او له صدق څخه دوى انكار كاوه، بيا نو څه وشو؟، څو ورځې وروسته له دې نه دغه خبره ورمعلومه شوه چې د داسې ضد كوونكيو معاندانو مفسدانو انجام او عاقبت څه كيږي؟ دوى ټول د قُلزم د بحيرې د امواجو يوه ګوله شول، او هيڅ يوه ته يې ګور او كفن هم نه شو ورپه برخه.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا ۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق وركړى وو موږ داود ته او سليمان ته يو خاص علم، او وويل دواړو چې: ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) دي الله ته، هغه چې مشرتيا (فضيلت) يې راكړى دى موږ ته پر ډېرو له (هغو) بندګانو خپلو چې مؤمنان دي.

تفسير: سُليمان د داود عليهما السلام ځوى وو، دغه پلار او ځوى ته هر يوه ته الله تعالى علم ورعطاء كړى وو، شرايع، احكام، د سياست اصول، حكومت چلول او نور ګرد علوم د دې لفظ لاندې داخل شول، هغه علم چې الله تعالى داود او سليمان عليهما السلام ته وركړى وو؛ د هغه اثر دا وو چې دوى د الله تعالى د انعاماتو شكر اداء كاوه، د الله تعالى د كوم نعمت شكر اداء كول د هغه اصلي نعمت څخه لوى نعمت دى.

«پر ډېرو» يې څكه وفرمايل؛ چې ډېرو نورو بندګانو ته الله تعالى پر دوى فضيلت وركړى دى، پاتې شو پر ګردو مخلوقاتو كلي فضيلت لرل؛ نو دغه انعام او اكرام په ګردو انسانانو كې زموږ سيد الكونين خاتم المرسلين فخر الأولين والآخرين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته په برخه شوى دى، اللهم صل وسلم وبارك عليه وعلى آله وأصحابه أجمعين.

وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ

او ميراث واخيست سليمان (نبوّت، علم، سلطنت) له داود څخه (له نوره اولاده يې).

تفسير: يعني د داود عليه السلام په ځامنو كې د ده اصلي ولي عهد او خليفه سُليمان عليه السلام شو، چې د ده په مبارك ذات كې الله تعالى نبوّت او سلطنت دواړه جمع كړي وو، او داسې مملكت او حكومت يې ورعطاء كړى وو، چې له ده څخه وړاندې او وروسته د بل چا په برخه كې داسې يو صوري او معنوي، ظاهري او باطني عظمت او شوكت نه دى جمع شوى، انسانان، پيريان، طيور، هوا، او نور ټول ورته مسخّر شوي وو، لكه چې د «سبأ» په سورت كې راځي.

وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمۡنَا مَنطِقَ ٱلطَّيۡرِ

او وويل (سُليمان) اى خلقو ! ښوولې شوي دي مونږ ته خبرې د الوتونکيو مرغانو.

تفسير: له دغې خبرې څخه انکار کوا کې د بداهت څخه د انکار په منزلت دى چې طيور او پرندګان کومې خبرې او چرېږ چې کوي، په هغه کې تر يوه حده پورې د افهام او تفهيم شان موندلى کيږي، يو مرغه څه وخت چې خپله جوړه ځان ته رابولي، يا د دانې ورکولو لپاره خپلو نورو ملګرو ته هم خبر ورکوي؛ په دغو ګردو حالاتو کې د ده بولي، لهجه او غږ بدل له سره يو شان نه دي، لکه چې د طيورو مخاطبين او سامعين دغه فرق او توپير په ښه شان سره محسوسولى شي، نو له دې نه مونږ پوهېدى شو، چې د نورو احوالو او ضرورياتو په وخت کې هم د دوى په دغو چوڼېدلو کې اګر که مونږ ته ډېر متشابه او متقارب هم راښکاره شي، کوم داسې لطيف او خفيف تفاوت او توپير به ضرور وي، چې پر هغه باندې به دوى پخپلو منځونو کې سره پوهيږي.

د حيواناتو لپاره د جزئي ادراکاتو حصول خو لا له پخوا څخه مسلّم دى، ليکن د اوروپا جديد تحقيقات اوس د حيواناتو عاقليت د آدميت تر سرحد پورې قريب کړى دى، تر دې چې د حيواناتو د بولۍ (وينا) د «ابجدو» په تيارولو پسې هم لګيدلي دي.

لوى قرآن خبر راکړى دى چې: «هر شى د خپل رب تسبيح او تحميد کوي، ليکن تاسې پرې نه پوهېږئ، او هر الوتونکى خپل د صلات او تسبيح څخه واقف دى»، په صحيحو احاديثو کې د حيواناتو تکلّم بلکه د محضو جماداتو خبرې کول او تسبيح ويل ثابت دي.

وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَيۡءٍ

او راکړى شوي دي مونږ ته له هر څيز څخه (چې انبياوو او باچايانو ته ورکاوه شي).

تفسير: يعنې د داسې عظيم الشأن سلطنت او نبوّت لپاره هغه اشياء، لوازم او سامان چې په کار دي؛ هغه ګرد يې راعطاء کړه.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلۡفَضۡلُ ٱلۡمُبِينُ ۝١٦ وَحُشِرَ لِسُلَيۡمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ وَٱلطَّيۡرِ فَهُمۡ يُوزَعُونَ ۝١٧

بېشکه دغه (عطاء) خامخا همدغه فضل فضيلت دى ښکاره. او جمع کړى شوې لپاره د سُليمان لښکرې د ده، له پيريانو او (له) انسانانو او (له) مرغانو، بيا به د دوى ډلې ترلې کېدلې (په ترتيب سره).

تفسير: هر کله به چې سُليمان عليه السلام کوم طرف ته تلو؛ نو د انسانانو، پيريانو او د طيورو د درې واړو اقسامو لښکر به يې له خپله ځانه سره حسب الضرورت او مصلحت بوتلو، او د دوى په دغو افواجو کې به يو ځانته نظم نسق او انضباط قائم وو، مثلاً وروستني افواج به سره له خپلو ګړندي تللو يا الوتلو خپلو له ړومبنيو افواجو څخه نشو وړاندې کېدى، او نه به هيڅ يو لښکري فرد داسې کولى شو، چې خپله پيره يا وظيفه په خپل سر خوشې کړي، او چېرې لاړ شي، لکه چې نن ورځ په برې، بحري او فضايي قواوو کې پوره نظم، نسق او د عمل اشتراک ليدل کيږي.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوۡاْ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمۡلِ

تر هغه پورې چې راغلل دوى پر کنده د ميږيو،

تفسير: يعني سُليمان عليه السلام له خپل لاو لښکر سره له داسې يو ميدان څخه تېرېده، چې هلته د ميږيانو ډېره لويه وداني وه.

تنبيه: په کوم ځای کې چې ډېر ميږيان سره راټول شي، او هلته په خپل ذوق او سليقه کورونه جوړ کړي؛ هغه ته په عربي ژبه «قرية النمل» وايي، يعني «د ميږيانو کلی»، مفسّرانو په مختلفو بلادو کې د داسې ميدانونو او بيديا ګانو نښه او پته لګولې ده، چې هلته د ميږيانو خورا زيات کورونه او کلي شته، چې د دغو له منځه پر يوه باندې حسب الاتفاق د سُليمان عليه السلام ګذر شوی وو.

قَالَتْ نَمْلَةٌ يَّاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوْا مَسٰكِنَكُمْ ۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُوْدُهٗ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۸﴾

نو وويل يوه ميږي (چې مشر وو پر نورو): ای ميږيو! ننوځئ ټول مساکنو - سوړو خپلو ته چې مات او چيت پيت مو نه کړي هرومرو تاسې سليمان او لښکر د ده، حال دا چې دوی به نه وي پوه (د تاسې له دې پايمالېدو نه).

تفسير: يعني سليماني لښکر خو داسې نه دي چې عمدًا او په قصد سره تاسې وژني، هو! امکان لري چې د لاعلمی او ناپوهی په سبب پايمال شئ، شاه صاحب ليکي: «د ميږي غږ هيڅ يو انسان نشي اورېدی، خو د سُليمان عليه السلام غوږ ته د دوی خبرې ورسېدې، او دوی له هغو څخه معلومات حاصل کړل»، نو دا د هغوی معجزه شوه.

تنبيه: د حيواناتو علماوو له کلونو کلونو راهيسې کومې تجربې چې کړي دي؛ له هغوی څخه دا راځرګندېږي، چې دغه خوار او حقير ساکښ (ذي روح) او خوځنده (حشره) هم پخپل اجتماعي حيات، سياسي نظام کې ډېر زيات له انساني خويونو سره قريب واقع شوی دی، او د دغو امورو اداره په ډېر عجيب او غريب ډول سره کوي، د انسانانو په شان ميږيان هم د کورنيو او ټبرو او قبائلو خاوندان دي، په دوی کې هم د تعاون او خواخوږی جذبات شته، د دوی د اعمالو تقسيم او د حکومت نظام د انساني اداراتو سره ډېر قريب او متشابه ليدل کيږي.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِيْٓ اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيْٓ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ
وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰىهُ وَاَدْخِلْنِيْ بِرَحْمَتِكَ فِيْ عِبَادِكَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۹﴾

پس تبسّم وکړ (سُليمان) په دغه حال کې چې خندا کوونکی وو (وريسې تعجّبًا او سُرورًا) له وينا د هغه ميږي، او وويل سُليمان: ای ربه ځما! الهام وکړه ماته (را په برخه کړه) دا چې شُکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور پلار ځما، او بل دا چې وکړم زه عمل نېک چې (په فضل خپل سره) خوښوې ته هغه، او ننباسه ما (او يو ځای کړه ما) په رحمت خپل سره په (هغو) بندګانو خپلو کې چې صالحان شوي دي.

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د هغه ميږي پر خبره وپوهېده؛ متعجب شو، او د سُرور او نشاط له فرطه يې د شکر د اداء کولو جذبه په جوش راغله، او وويل سُليمان: ای ربه ځما! الهام وکړه، را په برخه کړه دا چې شکر وکړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما او پر مور او پلار ځما او بل دا چې وکړم زه عمل نېک، چې پخپل فضل سره خوښوې ته هغه، او ننه باسه او يو ځای مې کړه په رحمت خپل سره په هغو بندګانو کې چې صالحان دي.

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَالِيَ لَآ اَرَى الْهُدْهُدَ ۖ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِيْنَ ﴿۲۰﴾

او لټونه يې وکړه د مرغانو (او هدهد يې ونه مونده)؛ نو ويې ويل: څه مانع دی ما لره چې نه وينم زه هدهد، بلکه دی هدهد له غائب شويو (د دې ټولي څخه چې يې نه وينم).

تفسير: بناء پر کوم ضرورت سُليمان عليه السلام د الوتونکيو افواجو حاضري واخيسته؛ هدهد د ده په نظر کې رانغی، نو ځکه يې وفرمايل: دا څه خبره ده چې زه هدهد نه وينم؟ آيا د دغو الوتونکيو افواجو په منځ کې پټ دی او زه يې نه وينم؟ يا په واقع سره غير حاضر دی؟.

تنبيه: له طيورو څخه سُليمان عليه السلام مختلف اعمال اخيستل، مثلاً په هوايي سفرونو کې به دوی مأمور وو، چې د سُليمان عليه السلام په سر داسې والوځي، چې د دوی پر تخت سيوری ولوېږي، عند الضرورت د اوبو او د نورو ضروورياتو سراغ او پته ولګوي، خطوط او فرامين له يوه ځايه بل ځای ته ورسوي، په دغه وخت کې امکان لري چې هُدهد ته به کوم يو خاص ضرورت ورورانډې شوی وي، او دی به د هغه لامله غير حاضر شوی وي.

لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَاذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾

خامخا عذاب به ورکړم زه هرومرو ده ته عذاب سخت، يا خامخا ذبح به کړم زه دی، يا به خامخا راوړي دی ماته برهان دليل ښکاره (په غياب خپل چې له دې وجې نه غايب وم).

تفسير: يعنې خپل د غير حاضرۍ کوم واضح او ښکاره دليل راوړاندې کړي.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

پس ځنډ (تأخير) وکړ هدهد نه ډېر (بلکه لږ ځنډ يې وکړ او ژر راغی) پس وويل (هُدهد په جواب د سليمان کې) احاطه وکړه ما په هغه څيز (او پوره پرې خبر شوی يم) چې نه ده احاطه کړې تا (او نه يې پرې خبر) په هغه باندې، او راغلی يم زه تاته له سبا څخه په خبرې تحقيقي يقيني سره.

تفسير: سُليمان عليه السلام ته د هغه ملك احوال په مفصّل ډول سره نه وو رسېدلی، اوس ورورسېد، «سبأ» د يوه قوم نوم دی، چې د هغوی ملك په عربستان کې د يمن په اطرافو کې وو (موضح القرآن)، ګواکې د هُدهد په وسيله الله تعالی دغه تنبيه وفرمايله، چې د ډېرو لويو لويو انسانانو علم هم له سره نشي محيط کېدی، وګورئ چې د هغه نبي په شان چې پخپله الله تعالی داسې فرمايلي وو ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا﴾ هغه ته د يوې جزئيې اطلاع هُدهد وررسوي.

إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ

بېشکه چې ما ومونده يوه ښځه چې باچاهي يې کوله پر دغه (اهل د سبأ) او ورکړی شوي دي دغې (ښځې) ته له هر څيز څخه (چې باچايانو ته ورکولی شي).

تفسير: په هر شي کې مال، اسباب، فوج، اسلحه، حسن، جمال ګرد شيان راغلل.

وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

او دی دې ته تخت ډېر لوی.

تفسير: يعنې د دې ملك د ملکې تخت داسې مُکلف، مرصّع او ډېر قيمتدار دی، چې د دنيا هيڅ يوه له باچاهانو سره هغسې تخت نشته، مفسّرينو د دغې ملکې نوم «بلقيس» ليکلی دی، والله أعلم.

وَجَدْتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿۲۴﴾

ومې موندله دغه ښځه او قوم د دې چې سجده کوي دوی لمر ته بې له الله، او ښایسته کړي دي دوی ته شیطان عملونه د دوی، پس منع کړي دي (شیطان) دوی له سمې صافې لارې، پس دوی نه مومي سمه صافه لاره.

تفسیر: یعنې هغه قوم مشرکان او د لمر عابدان دي، او شیطان دوی له لارې څخه ایستلي دي، او د شرک رسوم او اطوار د دوی په نظرونو کې ښایسته ورځرګند (وربښکاره) شوي دي، نو ځکه دوی د هدایت لاره نشي موندلی، هُدهد پخپلې دغې وینا سره ګواکې سُلیمان علیه السلام ته ترغیب ورکړ، چې د دغه قوم پر خلاف جهاد وکړي.

أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿۲۵﴾

ولې دوی نه کوي سجده الله ته؟ هغه (الله) چې راوباسي (ښکاره کوي) پټ شیزونه چې په اسمانونو کې دي، او په ځمکه کې دي، او (هغه الله) چې ورمعلوم دی هر هغه شیز هم چې پټوئ یې تاسې (په زړونو خپلو کې)، او هر هغه شیز چې ښکاروئ یې تاسې (په ژبو خپلو کې).

تفسیر: غالبًا د دغه هُدهد د کلام تتمّه ده، معلومیږي چې حیوانات فطرتًا د خپل خالق د صحیح معرفت لرونکي دي، یا د خرق عادت په ډول همدغه یوه هُدهد ته دغسې تفصیلي معرفت ورعطاء کړی شوی وو، هو ! که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو دغسې معرفت په یوه وچ لرګي کې هم پیدا کولی شي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۩ ﴿۲۶﴾

الله هغه ذات دی (چې) نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یواځې همدی دی، چې رب د عرش ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د ده د عظیم عرش سره د بلقیس تخت څه مناسبت لري؟.

قَالَ سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿۲۷﴾

نو وویل (سُلیمان) ژر به وګورو آیا رښتیا ویلي دي تا (ای هدهده ! دغه خبره کې) یا که ته یې له دروغ ویونکیو.

تفسیر: یعنې زه ستا د دروغو امتحان اخلم، (بیا سُلیمان یو مکتوب ولیکه، او هُدهد ته یې وویل):

اذْهَب بِّكِتَابِي هَٰذَا فَأَلْقِهْ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿۲۸﴾

یوسه ته (ای هُدهده !) لیک ځما دغه پس وغورځوه هغه (لیک) دوی ته، بیا مخ جار باسه له دوی (او پټ نژدې ورته ودرېږه) پس وګوره (له ورایه) چې په څه ځواب رجوع کوي دوی؟.

تفسیر: یعنې سلیمان علیه السلام یو خط ولیکه، او هُدهد ته یې ورکړ، چې د «سبأ» ملکې ته یې ورسوې، او جواب یې ببرته راوړې، او ورته ویې ویل: څه وخت چې خط دې وروړسوه؛ ښایي چې بیا ترې یوې خوا ته پر څنګ شې، ځکه چې د قاصد مخامخ دربدل د سلطنت له آدابه سره څه تناسب نه لري.

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ إِنِّىٓ أُلْقِىَ إِلَىَّ كِتَٰبٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُۥ مِن سُلَيْمَٰنَ

وویل (بلقیس) چې ای اشرافو ! بېشکه زه چې یم راغورځولی شوی دی ماته یو لیک عزتناک. بېشکه دغه (لیک) د سلیمان (له طرفه راغلی) دی.

تفسیر: بلقیس د دغه خط د لوستلو په اثر خپل مشران او درباریان راټول کړل، او دوی ته یې وویل چې: «ای ځما مشرانو ! ماته داسې یو عجیب خط په دغه عجیبه طریقه رارسېدلی دی، چې د یوه معزّز او محترم باچا سُلیمان علیه السلام له طرفه راغلی دی، غالبًا دوی به د سُلیمان علیه السلام اسم او د ده د بې مثاله حکومت او شوکت اشتهار پخوا له دې نه اورېدلی وي.

وَإِنَّهُۥ بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾

او بېشکه (مضمون د دې لیک دا دی چې شروع) په نامه د الله چې خورا مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: هـم هغسې چې دلته دغه «تسمیه» د دغه قرآني آیت جزء دی، د قرآنکریم په نورو ځایونو کې هم ځان ته یو مستقل قرآني آیت دی، د تسمیې لوستل په اول د هـر سـورت کې یو ضروري امر دی، د حنفیانو په مذهب لکه چې پاس مو ولیکل «تسمیه شریفه» د عظیم الشأن قرآن یو ځان ته مستقل او جلا مبارک آیت دی، چې لپاره د تبرّک او فصل د قرآني سورتونو د هر سورت په اول کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په امر لیکلې شوي دي، د امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په مذهب برسېره په دې چې تسمیه شریفه د فاتحې شریفې د سورت اوله برخه او جزء دی؛ په نورو قرآني سورتونو کې هم پرته (علاوه) د توبې له سورته داخله ده.

أَلَّا تَعْلُوا۟ عَلَىَّ وَأْتُونِى مُسْلِمِينَ ﴿٣١﴾

(مقصد ځما دا دی) چې لويي (او کبر) مه کوئ تاسې پر ما او راځئ تاسې ماته مسلمانان غاړه اېښودونکي (الله ته).

تفسیر: داسې جامع مختصر او له عظمته ډک خط به ممکن دی چې ډېر لږو باچاهانو په دنیا کې بل کوم باچا ته لیکلی وي، مطلب یې دا دی چې: «ځما په مقابل کې زور آزمویل هیڅ فائده نه دررسوي، ستاسې خیر په همدې کې دی چې اسلام ومنئ !، او ځما احکامو ته غاړه کېږدئ !، او د انسانانو په شان په سمو ګوتو ماته راشئ ! ځکه چې ستاسې لويي، تکبّر او ځان مشر ګڼل ځما په مقابل کې بې فائدې دي».

قَالَتْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَؤُا۟ أَفْتُونِى فِىٓ أَمْرِى مَا كُنتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾

وویل (بلقیس) چې ای اشرافو ! فتوی (مشوره) راکړئ تاسې ماته په دغه کار ځما کې، نه یم زه فیصله کوونکی د کوم کار تر هغه پورې چې حاضر شئ تاسې ماته (مشوره راکړئ !).

تفسیر: یعنې تاسې مشوره راکړئ ! چې د هغه ځواب په څه مضمون سره ولیکل شي، او بالمقابل یې څه اقدامات او چارې وکړی شي؟ لکه چې تاسې ته معلوم دي د کومې لويې معاملې (قطعي) فیصله بې د تاسې له پوښتنې او مشورې څخه نه کوم.

قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ ۙ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿۳۳﴾

وويل دغو (اشرافو) چې مونږ خاوندان د قوّت زور يو، اوخاوندان د جنګ سخت يو، او امر (حکم، اختيار) تاته دی، پس وګوره (ای ملکې !) چې د څه شي امر (حکم) کوې ته (پر مونږ باندې چې وېې منو !).

تفسير: يعني له مونږه سره د زور او طاقت او د حربي لوازمو او سامانونو هيڅ تقليل او کمی نشته، او نه د کوم باچا له ويرولو څخه مونږ ډارېږو، که ستا حکم صادر شي؛ نو مونږ له سُليمان عليه السلام سره جنګ ته تيار يو، برسېره په دې ته خپلواکه او خپله مختاره يې، سره له غوره پوهه او چرته (خياله) مونږ ته هر هغه حکم چې مناسب يې ګڼئ؛ را يې کړه ! څکه چې څمونږ غاړې ستاسې د هر حکم په مقابل کې ښکته دي، معلومېږي چې د درباريانو فکر او رايه د جنګ کولو په لوري وه، مګر ملکې په جنګ کولو کې تعجيل مناسب ونه ګاڼه، او يو بين البين داسې معتدل صورت يې غوره کړ، چې د هغه ذکر اوس راځي:

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً ۚ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿۳۴﴾
وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿۳۵﴾

نو وويل (بلقيس چې په جنګ کې خير نشته)، بېشکه باچاهان هر کله چې ننوځي په کوم کلي (ښار) کې (په غلبه او قهر)؛ خرابوي دوی هغه (ښار)، او ګرځوي دغه (باچاهان) عزيزان (مشران) د اهل د هغه ذليلان (سپک بنديان)، او همداسې (چې ومې ويل) دوی کوي. او بېشکه زه لېږونکې يم دوی ته (قاصد) سره له هديې (پېشکشۍ)، پس بيا زه کتونکې يم چې په څه حال بېرته راځي دغه لېږلي شوي (چې قبلوي دغه پېشکشي يا يې بېرته رالېږي).

تفسير: معلومېږي چې د خط د مضمون له عظمته او شوکته او له نورو قرائنو، اماراتو او آثارو څخه بلقيس متيقنه شوه، چې زه پر دغه باچا برى نشم موندلی، او اقلا د دغې خبرې قوي احتمال د دې په زړه کې پيدا شوی وو، چې د داسې لويو شان او شوکت لرونکيو باچاهانو سره جنګېدل د لوبو او ټوکو خبره نه ده، که دی غالب شو، لکه چې د ده د برې قوي امکانات شته؛ نو د نورو ملوکو او سلاطينو له عمومي عادته سره موافق به دغه څما ګرد ښارونه سره لاندې باندې کړي، او داسې يو لوی انقلاب به ونښلي چې په هغه کې به مشران، کشران، عزت لرونکي خلق به بې عزته کېږي، او ډېر انسانان به خواران او ذليلان کېږي، لهذا څما په فکر خو ښه داسې راښکاري چې مونږ په جنګېدلو کې جلتي او تلوار ونه کړو، بلکه لازم دي چې د مقابل جانب قوّت، قدرت، طبيعي رجحانات، او د حکومت نوعيت څخه معلومات حاصل کړو، او په دې باندې ښه ځان خبر کړو، چې هغوی په رښتيا سره څه شی له مونږ څخه غواړي؟ که مونږ څه تحائف او هدايات ورولېږو، او دغه راتلونکې مصيبت د هغو په وسيله له خپله ځانه لرې وساتو؛ نو ډېر به ښه شي، که نه په دغه ذريعه مونږ ته لږ څه د دوی وضعيت او رويه راڅرګندېږي (ښکاره کېږي)، څو بيا مونږ له هغه سره مناسب رويه او لاره ځان ته غوره کړو.

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿۳۶﴾ ارْجِعْ
إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿۳۷﴾

پس کله چې راغی (قاصد د بلقيس) سُليمان ته؛ نو وويل (سُليمان آيا مددګاري کوئ تاسې له ما سره په مال سره، پس هغه څيز چې راکړی دی ماته الله (له نبوّت، علم، سلطنت) خير ډېره غوره

دی له هغه ځیزه څخه چې در کړې دی (الله) تاسې ته، بلکه تاسې په دغه هدیه (بښکشی) خپلې خوشالېږئ. بېرته ورشه دوی ته (ای قاصده چې راشي ماته ! که نه) پس خامخا وربه شو مونږ دوی ته سره له (داسې زورور) لښکر، چې نه وي هیڅ طاقت د مقابلې دوی ته له هغو لښکرو سره، او خامخا وبه باسو هرومرو دوی له دغه (ښار د سبأ څخه) په دې حال کې چې بې عزته بې حُرمته وي، او دوی به خوار او سپک وي.

تفسیر: یعنې دغه تحفې او هدایا دې تاسو ته در مبارك وي، چې په ورکولو یې تفاخر کوئ، او په اخیستو یې په تکثّر د اموالو سره خوشالېږئ، آیا ستاسې په فکر او اټکل کې زه تش یو دنیوي باچا درغلم؟ چې د مال او متاع مطامع ماته راوړاندې کوئ؟ تاسې ته دې معلوم وي؛ هغه روحاني دولت او مال، حکومت او دولت چې الله تعالی راعطاء کړی دی؛ هغه ستاسې له دغه ملك او دولت څخه ډېر اعلی او اولی دی، زه ستاسو دغو هدیو او تحائفو ته هیڅ اهمیت نه ورکوم، یعنې بېرته ورشه ای قاصده ! بلقیس او قوم ته یې ووایه چې: را دې شي ټول مسلمانان غاړې ایښودونکي، او که رانغلل دوی پس رابه ولو مونږ خامخا د دوی جنګ او مقابلې ته داسې لښکرې چې له جهته د ډېروالي اوقوّت نه دی هیڅ طاقت د مقاومت (ودرېدو) د دوی له هغو لښکرو سره، او هرومرو (خامخا) وبه باسو او وبه شړو مونږ خامخا دوی له دغه ښار د سبا څخه په دې حال کې چې بې عزته او بې حرمته به وي.

قَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمَلَؤُاْ أَيُّكُمۡ يَأۡتِينِي بِعَرۡشِهَا قَبۡلَ أَن يَأۡتُونِي مُسۡلِمِينَ ۝٣٨

وویل (سُلیمان) ای (ځما د دربار) اشرافو ! کوم یو لـه تاسې به راوړي ماته تخت د دې (بلقیسې) پخوا له هغه چې راځي دوی ماته مسلمانان (غاړه ایښودونکي الله ته).

تفسیر: دغه سفیر بېرته لاړ، او د جنګ پیغام یې ورورسوه، بلقیس متیقنه شوه چې دغه کوم معمولي باچا نه دی، د ده زور او قوّت د الله تعالی په زور او قوّت سره دی، له جدال څخه به هیڅ یوه ګټه او فائده په لاس رانه شي، او نه د داسې باچا په مقابل کې له چل، فریب څخه څه کار اخیستل کیږي، بالآخر د اطاعت او انقیاد په غرض د ډېرو ساز او سامان او لأو لښکر سره د سُلیمان علیه السلام په حضور د تشرّف په مقصد رهي (روانه) شوه، کله چې بلقیس د شام سرحداتو ته ورنژدې شوه، سُلیمان علیه السلام خپلو درباریانو ته وفرمایل چې: آیا داسې یو څوك شته چې د بلقیس شاهي تخت د دې د راتللو د مخه حاضر کړي؟.

تنبیه: له ﴿قَبۡلَ أَن يَأۡتُونِي مُسۡلِمِينَ﴾ څخه معلوم شو، چې پخوا له اسلامه او انقیاده د حربي مال مباح دی.

قَالَ عِفۡرِيتٞ مِّنَ ٱلۡجِنِّ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبۡلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَۖ وَإِنِّي عَلَيۡهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٞ ۝٣٩

وویل یو زورور سخت قوي له (قومه د) پیریانو چې: زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا د هغه چې پاځېږې ته (ای نبي الله) له دغه ځایه خپله، او بېشکه زه پر دغه (راوړلو) د دې (تخت) خامخا قوي (زورور معتبر) امانتګر یم (چې نه کوم خیانت په جواهرو د ده کې).

تفسیر: د سُلیمان علیه السلام دربار به هره ورځ تر یو ټاکلي (مقرّر کړي) وخت پورې دوام درلود (لرلو)، مطلب یې دا دی چې «پخوا له دې نه چې تاسې له خپله درباره پاځېږئ؛ زه به دغه شاهي تخت درحاضر کړی شم»، مګر په دغه کې هم لږ څه ځنډ (تأخیر) واقع کېده، او سُلیمان علیه السلام غوښته چې له دې نه مخکې د دې تخت راحاضر کړی شي.

قَالَ الَّذِیْ عِنْدَهٗ عِلْمٌ مِّنَ الْکِتٰبِ اَنَا اٰتِیْکَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ یَّرْتَدَّ اِلَیْکَ طَرْفُکَ

وویل هغه (سړي) چې د ده سره يو علم وو له كتابه (منزّله يعني اسم الأعظم) زه به راوړم تاته دا (تخت) پخوا له هغه چې بيا راګرځي تاته ستر ګه ستا، (چې نيولې دې وي كوم شي ته).

تفسير: راجح خو همدغه معلوميږي چې دغه سړی د سُليمان عليه السلام صحابي او وزير آصف بن برخيا رضي الله تعالى عنه دی، چې د سماوي كتابونو عالم او د الله تعالى د اسماوو او د كلامونو له تأثيراتو ښه واقف وو، عرض وكړ چې: زه د سترګو په يوه رپه كې د هغې تخت در حاضرولی شم، يعنې همدا چې تاسې چاته وګورئ پخوا له هغه چې تاسې خپلې سترګې له هغه ځخه ځان ته واړوئ؛ زه به هغه تخت دلته پخوا له طرفة العين څخه در حاضر كړم.

فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهٗ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّیْ لِیَبْلُوَنِیْٓ ءَاَشْکُرُ

نو كله چې وليد (سُليمان) دغه (تخت) قرار پروت په نزد د ده؛ نو ويې ويل: دغه (ژر راوړل د تخت) له فضله (احسانه) د رب ځما دی، لپاره د دې چې وازمويي ما چې آيا زه شكر كوم (پر نعمتونو د الله).

تفسير: يعنې دغه په ظاهري اسبابو سره نه دی، د الله تعالى فضل دی چې ځما رفيق دغه درجې ته رسېدلی دی، چې ترې داسې كرامات ظاهريږي، او كله چې د ولي او بالخاصه د صحابي كرامت د هم هغه نبي معجزه او د ده د اتباع ثمره وي؛ نو ځكه پر سُليمان عليه السلام هم د هغه شُكران عائد كيږي.

اَمْ اَکْفُرُ ؕ وَمَنْ شَکَرَ فَاِنَّمَا یَشْکُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ کَفَرَ فَاِنَّ رَبِّیْ غَنِیٌّ کَرِیْمٌ ﴿۴۰﴾

يا ناشكري (كُفران) كوم؟ او هر څوك چې شكر كوي؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې شُكر كوي خپل ځان ته (ځكه چې پرې د نعمتونو دوام او تزييد كيږي)، او هر چا چې ناشُكري وكړه (كفران كوي)؛ نو بېشكه رب ځما غني بې پروا دی (له شكر او له هر څيزه) كرم والا (ښېښتن - خاوند د سخاوت دی پر مستحقانو د انعام).

تفسير: يعنې د شُكر ايستلو نفع شاكر ته رسيږي، چې په دنيا او آخرت كې به مزيد انعامات پرې مبذول كيږي، كه ناشكري وكړي؛ نو الله ته به څه ضرر او نقصان ونه رسوي، ځكه چې الله تعالى د داسې شكر ايستلو څخه قطعًا بې پروا او بالذات كامل الصفات او منبع الكمالات دی، ځمونږ له كُفرانه د ده په كماليه صفاتو كې هيڅ نقص او كمی نه راځي، دغه هم د الله تعالى لُطف او كرم دی، چې ناشكرانو ته سمدلاسه سزا نه وركوي، نو د داسې كريم ناشكري كوونكی سړی په انتهايي درجه بې حيا او احمق دی.

قَالَ نَکِّرُوْا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِیْٓ اَمْ تَکُوْنُ مِنَ الَّذِیْنَ لَا یَهْتَدُوْنَ ﴿۴۱﴾

وويل (سُليمان) چې نا آشنا (او په بل شان او شكل كړئ) تاسې دغې (بلقيس) ته تخت د دې، چې وګورو چې آيا پيژني يې يا كيږي له هغو كسانو چې نه يې پيژني.

تفسير: يعنې د تخت رنګ او وضعيت يې تبديل كړ، او د هغه شكل او هيئت يې وګرځاوه، چې د هغه په ليدلو بلقيس په اسانۍ سره ونشي پوهېدی، په دې د بلقيس د عقل او فهم ازموينت او امتحان مقصود وو، چې د هدايت استعداد په دې كې تر كوم ځای پورې شته.

فَلَمَّا جَآءَتۡ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرۡشُكِۖ قَالَتۡ كَأَنَّهُۥ هُوَۚ

نو کله چې راغله (بلقيس تخت يې هلته وليد)، وويل شو (ورته) آيا همداسې دی تخت ستا؟ نو
وويل (بلقيس) لکه چې دا هم هغه دی.

تفسير: ويې نه ويل چې: هو ! هم هغه دی، او نه يې بالکل نفي وکړه، څه يې چې حقيقت وو؛ هغه يې صاف صاف ظاهر کړ، چې تخت خو هم هغه دی، ليکن په اوصاف کې يې څه فرق او توپير (تفاوت) راغلی دی، او کله چې دغه فرق دومره مهم او معتدّبه نه دی؛ نو ځکه ويلی شي لکه چې هم هغه دی.

وَأُوتِينَا ٱلۡعِلۡمَ مِن قَبۡلِهَا وَكُنَّا مُسۡلِمِينَ ﴿٤٢﴾

او راکړی شوی وو مونږ ته علم (په وحدت د رحمان او نبوّت د سُليمان) پخوا له دې (معجزې
کله چې هُدهد ستا ليک راوړ)، او وو مونږ مسلمانان (غاړه ايښودونکي حکم ستا ته).

تفسير: يعنې مونږ ته لا له پخوا څخه دغه خبره معلومه وه، چې سُليمان عليه السلام تش يو باچا نه دی، بلکه ورسره د الله تعالی يو مقرّب بنده هم دی، نو ځکه مونږ د اطاعت او تسليم او انقياد لپاره اختيار کړه.

وَصَدَّهَا مَا كَانَت تَّعۡبُدُ مِن دُونِ ٱللَّهِۖ إِنَّهَا كَانَتۡ مِن قَوۡمٖ كَٰفِرِينَ ﴿٤٣﴾

او منع کړه (الله په توفيق خپل) دا له (عبادت د) هغه څيز چې وه دا چې عبادت يې کاوه غير له
الله، بېشکه چې دا وه (پخوا) له (هغه) قومه چې کافران وو.

تفسير: يعنې الله تعالی، يا سُليمان عليه السلام د الله تعالی په حکم ملکه بلقيس د لمر او نورو شيانو له عبادت څخه ستنه (منع) کړه، چې په هغه کې دا سره د خپل قوم مبتلا وه، يا يې دا مطلب چې د سليمان عليه السلام په خدمت کې د حاضرېدلو تر وخته پورې چې د اسلام اظهار يې په علانيه ډول سره نه وو کړی، د هغه سبب دا وو چې د باطلو معبودانو خيال او د کفّارو صحبت او تقليد دا يې له داسې کولو څخه منع کړې وه، کله چې د نبيّ الله په ملاقات او زيارت مشرفه شوه؛ هغه ممانعت له منځه ورک شو، که نه د سليمان عليه السلام د صداقت اجمالي علم دې ته لا له پخوا څخه حاصل وو.

قِيلَ لَهَا ٱدۡخُلِي ٱلصَّرۡحَۖ فَلَمَّا رَأَتۡهُ حَسِبَتۡهُ لُجَّةٗ وَكَشَفَتۡ عَن سَاقَيۡهَاۚ قَالَ إِنَّهُۥ صَرۡحٞ مُّمَرَّدٞ
مِّن قَوَارِيرَۗ قَالَتۡ رَبِّ إِنِّي ظَلَمۡتُ نَفۡسِي وَأَسۡلَمۡتُ مَعَ سُلَيۡمَٰنَ لِلَّهِ رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿٤٤﴾

وويلی شو دغې (بلقيس) ته چې: ننوځه دې بنګلې ته، پس کله چې وليده (بلقيس) دا (ښيښنه)؛
نو ګمان يې پرې وکړ د ژورو اوبو، او پورته يې کړه (پاينڅه) له دواړو پنډيو خپلو، نو وويل
(سليمان) بېشکه دغه (اوبه نه دي) يوه بنګله ده په ځمکه هواره شويه (جوړه شوې) له ښيښنو نه،
وويل (بلقيس): ای ربه ځما ! بېشکه ما ظلم کړی دی پر ځان خپل، او اسلام مې راوړی دی سره
له سُليمانه خاص (هغه) الله ته چې رب (پالونکی) د عالميانو دی.

تفسير: يعنې له اوبو څخه د پورې وتلو په نيت يې خپلې پاينڅې پورته کړې، لکه چې عمومي قاعده ده، چې که د اوبو د ژوروالي اندازه په پوره ډول معلومه نه وي؛ نو له اوبو څخه پورې وتونکی ړومبی د خپلو پاينڅو په پورته کولو شروع کوي.

سُليمان عليه السلام پخپله سلام خانه کې ناست وو، چې هغه د تيږو (ګټو) په ځای په ښيښو فرش شوې وه، دغه صافې او پاکې ښيښې له لرې داسې ښکارېدې لکه چې د اوبو لوی حوض وي، او ممکن دي چې له دغو ښيښو لاندې به واقعي اوبه هم وې، يعنې حوض يې په ښيښو سره پټ کړی وي، دې په اوبو کې د ګډېدلو لپاره خپل پښې لوڅې (بربنډې) کړې، سُليمان عليه السلام پرې غږ وکړ چې: دغه د ښيښې فرش دی اوبه نه دي، بلقيس ته خپل د عقل قصور او د ده د عقل کمال ور معلوم شو، او په دغه باندې ښه وپوهېده، چې په ديانت هم پر هغو اسرارو چې دی پوهيږي؛ هغه هم صحيح دي، او دغه هم ورښکاره شوه چې پر هغو سازونو او سامونونو او وسائلو چې دغه قوم مغرور وو، او پرې نازېدل؛ دلته له هغه څخه ډېر سامونونه موجود وو، ګواکې سُليمان عليه السلام دوی ته تنبيه ورکړه، چې د لمر او د ستوريو پر ځلېدلو غولېدل او هغوی ته د معبود نسبت ورکول همداسې دي، لکه چې انسان د ښيښې په ځلېدلو وغوليږي، او د اوبو ګمان پرې وکړي.

کله چې ملکه بلقيس پر خپل قصور وپوهېده؛ نو وې يې ويل: ای ربه ځما ! بېشکه ما ظلم کړی دی پر خپل ځان، او اسلام مې راوړی دی سره له سليمانه خاص هغه الله ته چې رب د عالميانو دی، يعنې يا الله ! زه ستا منونکې يم، او د سليمان عليه السلام دين او طريقه اختياروم، تر اوسه پورې مې پر خپل ځان باندې ډېر ظلم کړی دی، چې په شرک او کفر کې مبتلا وم، اوس له هغه څخه توبه کوم، او ستا د ربوبيت د دربار په طرف رجوع کوم !.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾

او خامخا په تحقيق لېږلی وو مونږ ثموديانو ته (قومي) ورور د دوی صالح (چې وواېه ثموديانو ته) داسې چې عبادت کوئ تاسې خاص د الله، پس ناڅاپه دوی دوه فرقې وې (مؤمن او کافر) چې سره يې جګړې کولې.

تفسير: يعنې يوه ايمان لرونکې او يوه منکره، لکه مکي والو چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د راتګ په وخت کې پخپلو منځونو کې جګړې سره کولې، د ثموديانو د جګړې لړ څه تفصيل د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع کې پر دغو آيتونو ﴿قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ﴾ کې تېر شوی دی.

قَالَ يَٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾

وويل (صالح) ای قومه ځما ! ولې جلتي کوئ تاسې په بدی (نزول د عذاب) پخوا له نېکی (توبې)، ولې مغفرت نه غواړئ تاسې له الله (په ايمان او توبه) لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړ شي؟.

تفسير: صالح عليه السلام دوی ډېر په هر ډول سره وپوهول، نو کله چې دوی پرې ونه پوهېدل؛ بالآخر يې دوی له عذابه ووېرول، چې د هغه په ځواب کې هغوی داسې وويل: ﴿وَقَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ ٱئْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ يعنې که ته پخپلې دغې خبرې کې رښتين يې؛ نو ولې د الله تعالی عذاب پر مونږ نه نازليږي؟ او د څه لامله په کې ځنډ (تأخير) او ډيل واقع کيږي؟ صالح عليه السلام وويل: ای کمبختانو ! ولې د ايمان او توبې او د نېکی لار نه اختياروئ؟ چې په دنيا او آخرت کې ستاسې په کار درشي، او د څه له سببه بالعکس بدي او عذاب ژر غواړئ؟ دغه عذاب او بدي چې په خپل وخت کې پر تاسې واقع شي؛ نو ستاسې دغه ګرد شورماشور به پای (آخر) ته ورسيږي، اوس وخت دی چې تاسې له خپلو ګناهونو څخه توبه وباسئ، او خپل ځان د الله تعالی له عذابه محفوظ او مصئون کړئ !، تاسې ولې توبه او استغفار نه کوئ څو الله تعالی د عذاب او زحمت په ځای ثواب او رحمت در مرحمت کړي؟.

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَن مَّعَكَ

وويل (ثموديانو) چې بدفالي نيولې ده مونږ په تا او په هغه چا چې له تا سره دي (له مؤمنانو).

تفسير: يعنې اى صالحه ! له کله راهيسې چې ستا قدم څمونږ په خاوره کې اينبود شوى دى، او تا پخپلو دغو خبرو شروع کړېده؛ پر مونږ راز راز مصائب او مصاعب را نازل شوي دي، او په هر کور کې جنګ او جګړې نښتې دي.

قَالَ طَائِرُكُمْ عِندَ اللَّهِ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

وويل (صالح) چې: بدفالي د تاسې په نزد د الله ده (چې درکوي يې په بدل د کفر د تاسې)، بلکه تاسې يو قوم يئ چې ازمويلى کېږئ (کله په راحت او کله په زحمت).

تفسير: يعنې دغه مصاعب او سختۍ څما لامله پر تاسې نه دي راغلي، بلکه د دغو سبب ستاسې هغه بد قسمتي ده چې الله تعالى ستاسې د شرارتونو او بدو اعمالو لامله پر تاسې مقررې او مقدّرې کړي دي.

وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

او وو په ښار (د ثموديانو) کې نهه سړي (غټ شرير) چې فساد به يې کاوه په ځمکه (د حجر) کې، او نه به يې کوله اصلاح. وويل (ثموديانو) حال دا چې قسمونه يې خوړلي وو په الله چې: خامخا د شپې به ولويږو پر دغه (صالح) او اهل (عيال او امّت) د ده، (او وژنو به يې)، بيا به خامخا ووايو مونږ هرومرو ولي د ده ته (که د قتل دعوى راباندې وکړي؛) چې: نه وو ليدلى مونږ ځاى د هلاکت د اهل د ده (نو نه يو خبر چې چا وژلي دى)، او بېشکه چې مونږ خامخا له صادقانو يو (په دعوى خپله کې).

تفسير: دغه نهه سړي ممکن دي چې د نهو ټبرو سرداران او مشران وي، چې د دوى کار په ملك کې پر ته (علاوه) له فتنې او فساد او خرابۍ اچولو څخه بل هيڅ شى نه وو، د اصلاح او درستۍ په طرف به هيڅکله دوى خپل مخ نه اړوه، په معظمه مکه کې هم د کفّارو نهه مشران وو، چې تل به يې د اسلام په مخالفت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په معاندت کې سعي او مجاهدت کاوه، او نورو مفسّرانو د هغوى نومونه هم ليکلي دي، دغو د صالح عليه السلام د قوم نهو غټو اشرارو پخپلو منځونو کې معاهده او قسمونه سره يادل کړل؛ چې ګرد به سره يو ځاى کيږي، او د صالح عليه السلام په کور به ورننوځي، او دى به سره له ګردو کور وکهوله له يوه مخه وژني، بيا که څوك د ده د وينې دعوادار پيدا شي؛ نو مونږ به ورته ووايو چې: مونږ له دغه داړې او د ده له وژونکي څخه نه يو خبر، او مونږ رښتيا وايو چې مونږ د ده د کور دغه تباه او وران وضعيت په خپلو سترګو نه دى ليدلى.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

او فريب وکړ دوى په فريب کولو سره او فريب ورکړ مونږ په فريب ورکولو سره، حال دا چې دوى پرې نه پوهېدل. پس وګوره چې څرنګه شو عاقبت د مکر (انجام د فريب) د دوى، بېشکه

چې مونږ هلاك كړل دغه (نهه واړه) او قوم د دوی ټول (په غږ د جبريل). پس دغه دي كورونه د دوی (ورته وګورئ) چې وران تش پراته دي، په سبب د دې چې ظلم (شرك) كاوه دوی، بېشكه په دغه (اهلاك د ثموديانو) كې خامخا لوی دليل (د قدرت او عبرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (په خير او شر خپل، او ترې عبرت اخلي). او نجات وركړ مونږ (له دغه عذابه) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی وو، او وو دوی چې ويرېدل (له الله او ځانونه يې ساتل له شركه او معاصيو).

تفسير: د دوی مكر خو همدغه د دروغو تړون وو، او د دوی د غه مكر په مقابل كې الله تعالی دوی ته ښه ډيل او مهلت وركړ، چې په زړه پورې خپلو شرارتونو ته تكميل وركړي، څو د عذاب عظيم په مستحق كېدلو كې هيڅ حجّت او عذر پاتې نشي، دوی داسې ګڼل چې ګواكې مونږ صالح عليه السلام له منځه لرې كوو، او له دې نه نه وو خبر چې په واقع سره دوی پخپلو دغو اعمالو سره خپل بېخ وباسي، او په خپل لاس خپل ځان له منځونو لرې كوي، موضح القرآن داسې ليكي: «د دوی د اهلاك اسباب خپل د تكميل حد ته رسيدلي وو، ځكه څو شرارت خپل د تكميل حد ته ونه رسيږي؛ اهلاك نه واقع كيږي».

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

او (ياده كړه قصه د) لوط كله چې ويې ويل قوم خپل ته: آيا راځئ تاسې فاحشې (قبيح كار د لواطت) ته حال دا چې وينئ تاسې (يو بل په دې بد عمل كې چې څومره مردار كار دی؟) آيا تاسې خامخا راځئ سړيو ته له جهته د شهوت غير له ښځو (چې د شهوت د دفعې لپاره دي) بلكه تاسې يو قوم يئ ناپوهان (له قبح د عواقبو خپلو).

تفسير: يعنې كه تاسې نه پوهېږئ چې د دغې بې حيايی آخره خاتمه څه كيږي؛ نو په انتهايي درجه جاهلان او ناپوهان يئ.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾

پس نه وو جواب د قوم د دغه (لوط بل شی) مګر همدا وو چې وبه ويل دوی (يو بل ته): وباسئ (وشړئ) تاسې خپلخانه د لوط له دې ښاره خپله (چې سدوم دی)، بېشكه دوی داسې سړي دي چې ځانونه پاك ساتي (له كارونو څمونږ او بد يې ګڼي).

تفسير: يعنې دغه لوط چې خپل ځان لوی، پاك، صاف او صفا ساتي؛ نو بيا څمونږ له ناپاكانو سره څه كار او غرض لري؟.

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿٥٨﴾

پس نجات وركړه مونږ دغه (لوط) ته او اهل د دغه (لوط) ته مګر ښځه د ده چې مقدره كړې وه مونږ هغه (كافره ښځه په ازل كې) له باقي پاتې كيدونكيو (په عذاب كې). او ووراوه مونږ پر دوی باران (د تيږو ـ ګټو چې هلاك شول پرې) پس بد باران د ويرول شويو (په عذاب سره) باران د دوی دی.

تفسير: يعنې هغوی يې تباه او هلاک کړل، او لوط عليه السلام ته يې سره د ده د مسلمانانو ملګريو نجات ورکړ، ليکن د لوط عليه السلام ښځه چې د دغو اشرارو کفّارو سره يې مرستې کولې؛ هغه هم له هم هغو هلاک کېدونکيو سره پاتې شوه، او په دغو ګردو مجرمينو باندې پاک الله له آسمانه تيږې (ګټې) اووروليې، او دغه ښار يې له يوه مخه پر بل مخ واړاوه.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ؕ آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾

ووايه (اى محمده !) چې ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) خاص الله لره دي (په نصرت د ابرارو، او ذلّت د کفارو)، او سلام دی پر بندګانو د دغه (الله) هغه (بندګان) چې غوره کړي دي دوی (الله پر ټولو مخلوقاتو)، آيا الله خير بهتر غوره دی که هغه بتان چې دوی يې شريکان کوي (له الله سره؟ بلکه الله بهتر دی !).

تفسير: وروسته د قصصو له فراغه: ﴿آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ﴾ يې د توحيد بيان فرمايلی دی، دغه الفاظ د خطبې په ډول تعليم فرمايي، چې ښايي پخوا له بيانه وي، «موضح القرآن» ليکي: د الله تعالی تعريف کول، او په انبياوو سلام لېږل، او وروسته له هغه په بله خبره شروع کول يې خلقو ته وروښودل، ځينې مفسّرين وايي: د الله تعالى هغه کمالات او احسانات چې پاس د قصصو په منځ کې مذکور شول؛ پر هغو ځمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته حکم وشو، چې د الله تعالی حمد او ثناء ووايي، او شکر پر ځای راوړي، او پر هغو مقبولو بندګانو چې د ځينو د هغو ذکر پاس وکړ شو؛ سلام ولېږي، له دې ځايه د توحيد وعظ شروع کړی شوی دی، يعنې د پاس قصصو د اورېدلو او په تکويني آيتونو باندې د فکر او غور کولو څخه وروسته تاسې پخپله دغه راوښيئ، چې د دغه «وحده لا شريک له» الله تعالی منل خير، بهتر، غوره، نافع او معقول دي؟ يا د ده په الوهيت کې د هغو خوارو عاجزانو او ناتوانو مخلوقاتو معبود درول؟ او له الله تعالی سره يې شريک ګرځول؟ اوس دغه مسئله دومره سخته او مشکله نه ده، چې د هغې په فيصله کولو کې څه تدقيق او ځنډ (تأخير) کولو ته څه حاجت او ضرورت پاتې وي، خو بيا هم د زيات تذکير او تنبيه په غرض وروسته له دې نه د الله تعالی ځينې داسې شئون او صفات بيانېږي چې د ده پر توحيد او تقدّس دلالت کوي، او ځينې هغه خير او نفعې شمېرل کيږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فضـل آثار په هغو کې له ورا ښکاري، نو فرمايي چې:

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ ۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْۢبِتُوْا شَجَرَهَا ؕ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه، او نازلې کړې يې دي لپاره د تاسې له (طرفه د) اسمان اوبه، پس زرغون کړل مونږ په دغو (اوبو) سره باغونه خاوندان د رونق (او ښايست)، نه دی کېدونکی له تاسې دا (کار) چې زرغونې کړئ تاسې ونې د هغو.

تفسير: آيا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دی که معبودان د تاسې چې هيڅ نشي کولی؟ بلکه له سره د ونو زرغونول ستاسې په اختيار کې نه دي، دا لا څه چې له هغه ځينې مېوې او ثمرات او نور شيان هم راوباسئ.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِ ؕ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَّعْدِلُوْنَ ﴿٦٠﴾

آيا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه نشته)، بلکه دغه (مشرکان) يو داسې قوم دی چې ځنګ کوي (له توحيده).

تفسير: يعنې په دې باندې ګرده دنيا پوهيږي، او پخپله همدغه مشركان يې هم مني، چې د ځمكې او اسمان پيدا كول، د باران (وريا) ورول، د ونو ـ نباتاتو زرغونول غير له الله تعالى څخه د بل چا كار نه دى، لكه چې د لوى قرآنكريم په بل ځاى كې د مشركانو داسې اقرار او اعتراف هم مذكور دى، بيا وروسته له دې نه چې تر دې ځاى پورې ورسېدئ، نو بيا ولې له سمې لارې څخه كاږه كېږئ؟ كله چې ماسوا الله څخه بل داسې يو ذات نشته، چې د دغو ګردو (ټولو) مخلوقاتو انتظام او تدبير وكړى شي، يا د كوم شي مستقل اختيار ولري؛ نو بيا د الله تعالى په ألوهيت او معبوديت كې څرنګه بل څوک ورسره شريكېدى شي؟ «عبادت» د انتهايي تذلل نوم دى، نو دغسې عبادت هغه ذات ته لايق دى، چې په انتهايي درجه كامل او بااختياره وي، د كوم ناقص يا عاجز مخلوق له لوى خالق سره په معبوديت كې برابرول، انتهايي ظلم، ضد او عناد دى.

أَمَّن جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ

بلكه هغه څوک (بهتر دى) چې ګرځولې يې ده ځمكه ځاى د قرار (آرام)، او ګرځولي يې دي په منځ د دغې ځمكې كې نهرونه (سيندونه، رودونه، ويالې د اوبو)، او ګرځولي يې دي دغې (ځمكې) ته محكم لوړ (اوچت) غرونه.

تفسير: چې په كې ايښي دي لكه ميخونه او بارونه تر څو ودرېږي، ونه خوځي، يعنې د انسانانو او حيواناتو د ډېره ځاى دى، چې په آرامۍ سره پرې ژوندون كوي، او له دې حاصلاتو او پيداوار څخه ګټه (فائده) او نفعه اخلي.

وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا

او ګرځولې يې ده په منځ د دوو بحرونو (خواږه او تروه) كې پرده (چې سره ګډ نشي).

تفسير: آيا دغه الله موصوف په دغه صفاتو بهتر دى كه معبودان د تاسې چې هيڅ نشي كولى؟ د دې تحقيق پر دغه آيت ليكلى شوى دى: ﴿وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۵) ركوع، (۵۳) آيت) كې دې ولوستل شي.

أَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۶۱﴾

آيا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه! نشته) بلكه اكثر د دغو (مشركانو) نه پوهيږي.

تفسير: په توحيد چې ايمان نه راوړي، يعنې آيا بل كوم بااختياره ذات شته؟ چې دغسې كار وكړى شي؟ او پر دغه بناء د معبود ګرځېدلو لايق شي؟ كله چې نشته؛ نو معلوم شو چې دغه مشركين محض دجهالت او ناپوهۍ لامله د شرک او مخلوق پرستۍ په ژوره كنده كې لويدلي دي، او لا پسې د جهل په سوړو كې ننوځي.

أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ

بلكه هغه څوک (بهتر دى) چې قبلوي سوال د عاجز (بېكس بې بس) كله چې وبولي دغه (مضطر) هغه (الله أكبر)، او لرې كوي بدي سختي.

تفسير: يعنې كله چې الله تعالى اراده وفرمايي؛ نو د بېكسانو او ناقرارانو او بې وځلو دعاوې او نارې اورې، سختي ترې لرې كوي، لكه چې (په ۷ جزء د الأنعام سورت په (۴) ركوع (۴۱) آيت كې) يې فرمايلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَاءَ﴾ ګواكې الله تعالى دعاء هم له عادي اسبابو څخه يو سبب ګرځولې ده، چې پرې د مسبب ترتّب د الله تعالى په مشيت د شروطو پر استجماع او د موانعو پر ارتفاع كېږي، علامه طيبي رحمه الله او نورو ويلي دي چې: په دغه آيت كې

مشر کینو ته تنبیه ده، چې د سختیو مصائبو او شدائدو په وخت کې تاسې هم مضطرب کېږئ، او همدغه پاک الله ته دعا او زارۍ کوئ، او نور معبودان ستاسې له یاده وځي، نو بیا د فطرت او ضمیر دغه شهادت مو ولې د امن او اطمینان په وخت کې له تاسې هیرېږي.

وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِؕ

او ګرځوي (الله) تاسې لره خلیفګان په ځمکه کې (په ځای د تېرو خلقو).

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی که معبودان د تاسې چې هیڅ نه شي کولی؟ یعنې یو قوم او نسل له ځمکې څخه پورته کوي، او د دوی په ځای بل قوم او نسل ودانوي، چې دوی پر ځمکه د مالکیت او سلطنت له حیثه تصرّفات کوي.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِؕ قَلِیْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَؕ۝۶۲

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (نه، نشته) لږ شانته پند قبلوئ (او غور چلوئ تاسې).

تفسیر: یعنې که تاسې په پوره ډول سره فکر کولی؛ نو د لرې تللو لپاره هیڅ یو ضرورت نه وو پاتې، همدغو خپلو حوائجو او ضروریاتو او د اقوامو همدغه تبدیل او تغیر ته به مو کتل، نو پخپله به پوهېدئ چې د هغه قدیر ذات په لاس کې چې د دغو امورو قبضه او اختیار دی؛ یواځې هم هغه ذات د عبادت وړ او مستحق دی.

اَمَّنْ یَّهْدِیْكُمْ فِیْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ مَنْ یُّرْسِلُ الرِّیٰحَ بُشْرًۢا بَیْنَ یَدَیْ رَحْمَتِهٖؕ

بلکه هغه څوک (بهتر دی) چې لاره ښیي تاسې ته (په ستوریو سره) په تیارو د بر (بیدیا) او (په تیارو) د بحر (دریاب) کې، او هغه (څوک بهتر دی) چې رالیږي بادونه زېری ورکوونکي په مخ کې د رحمت (باران) خپل.

تفسیر: آیا دغه الله موصوف په دغو صفاتو سره بهتر دی؟ که معبودان د تاسې چې هیڅ نشي کولی؟ الله تعالی د وچې او د سیند په تیارو کې د ستوریو په وسیله ستاسې لارښوونه کوي، اعم له دې نه چې بلاواسطه وي که د قطب ښوونکي او نورو آلاتو په واسطه وي، او پخوا د رحمت له بارانه هواوې او بادونه چلوي، او په هغو سره د باران د راتګ زېری ورکوي.

ءَاِلٰهٌ مَّعَ اللّٰهِؕ تَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا یُشْرِكُوْنَؕ۝۶۳

آیا شته بل معبود برحق له الله سره؟ (بلکه نشته) ډېر لوی دی، ډېر پورته دی الله له هغو (شیانو) چې شریکوي یې دغه (مشرکان له الله سره).

اَمَّنْ یَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعِیْدُهٗ

آیا هغه څوک چې له ړومبی یې پیدا کړي دي خلق (له نطفې په ارحامو کې)، بیا به یې ژوندي کوي (بعد الموت په قیامت کې).

تفسیر: ګرد خلق دغه قبلوي چې ابتدائي تخلیق د الله تعالی کار دی، وروسته له مرګه بیا ژوندي پاڅېدل هم پر هم دغه قیاس کړئ، د «بعث بعد الموت» منکرین هم هم دغومره پوهېږي چې که بالفرض وروسته له مرګه پیا ژوندون وي؛ نو هغه کار هم د هم هغه ذات دی چې اول ځلې یې پیدا کړي دي.

وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

او هغه څوك چې رزق روزي دركوي تاسې ته له (طرفه د) اسمانه (په باران) او له ځمكې (په محصولاتو يې)، آيا دغه الله موصوف په دغو صفاتو بهتر دى؟ كه معبودان د تاسې چې هيڅ نشي كولى؟).

تفسير: يعنې هغه كوم ذات دى چې د سماوي او ارضي اسبابو په وسيله سم له خپله حكمته سره تاسې ته روزي دررسوي؟

ءَإِلَٰهٌ مَّعَ اللَّهِ ۚ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

آيا شته بل معبود له الله سره؟ (بلكه نشته) ووايه (اى محمده ! دوى ته) راوړئ تاسې بُرهان (سند) خپل (په دې چې غير له الله همداسې كولى شي) كه چېرې يئ تاسې صادق (رښتين په دې دعوى خپله كې).

تفسير: يعنې سره د دغو صافو، ښكاره دلائلو له اورېدلو بيا تاسې د الله تعالى وحدانيت او د كفر او شرك نقصان او قباحت نه تسليموئ، نو هر هغه دليل چې تاسې يې د خپلې دغې باطلې دعوى په ثبوت كې لرئ؛ هغه راوړاندې كړئ !، څو د هغې له مخې ستاسې دروغ او رښتيا ښكاره شي، مګر له هغوى سره دليل او برهان چېرې دى؟ محض د ړندو په تقليد رهي (روان) دي: ﴿وَمَن يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِندَ رَبِّهِ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» سورت (۶) ركوع، (۱۱۷) آيت).

قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) نه پوهېږي هغه څوك چې په اسمانونو كې دي، او په ځمكه كې دي (له پرښتو او انسانانو) په غيبو امورو باندې مګر (عالم دى پر غيبو) الله.

تفسير: دغه آيت د سابق مضمون تكميل او د لاحق مضمون تمهيد دى، د دې جزء له ابتداء څخه تر دې ځايه پورې د الله تعالى د تام قدرت، عام رحمت، او د كامل ربوبيت بيان وو، يعنې هر كله چې الله تعالى په دغو صفاتو او شئونو كې متفرد دى؛ نو ښايي چې په الوهيت او معبوديت كې هم متفرد وي، په دغه آيت كې په الوهيت له بله حيثيته استدلال كاوه شي، يعنې معبود به هم هغه ذات كېدى شي، چې له تام قدرت سره محيط او كامل علم هم ولري، او دا هغه صفت دى چې په ځمكه او اسمان كې هيڅ يو مخلوق ته نه دى حاصل، او د هم هغه رب العزّت سره مخصوص دى، پس په دغه اعتبار سره هم د معبوديت استحقاق له هم هغه واحد ذات لپاره ثابت شو.

وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾

او نه پوهېږي دغه (كفار) چې كله به بيا ژوندي راپاڅولى شي دوى.

تفسير: يعنې پر قيامت يقين نه لري، او وايي چې قيامت كله راځي؟ چې د هغه په اثر مړي بيا ژوندي كېږي، پر دغه هيڅوك نه دي خبر، ړومبى د مبدأ ذكر كېده، له دې ځايه وروسته د معاد ذكر شروع كېږي.

بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ ۚ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِّنْهَا ۖ بَلْ هُم مِّنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾

بلکه سترې ستومان، او له کار لويدلی دی علم د دوی په (کار د) آخرت کې، بلکه دغه (کفّار) په شک کې دي له دغه (قيامت)، بلکه دغه (کفّار) له دغه (قيامت) نه ړانده دي (د زړه په سترګو چې پرې باور نه کوي).

تفسير: يعنې ډېر عقل او فکر يې وچلوه، او له ډېر فکر وهلو څخه بيخي سترې او ستومان شول، خو سره له هغه هم د آخرت په حقيقت او کيفيت ونه پوهېدل، کله د هغه په نسبت په حيرت شول، کله په شک کې ترې ولوېدل، او کله ترې منکران شول. (موضح القرآن).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ ءَإِذَا كُنَّا تُرَٰبًا وَءَابَآؤُنَآ أَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هَٰذَا نَحْنُ وَءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي (او د زړه سترګې يې ړندې دي): آيا کله چې شو مونږ خاورې او پلرونه ځمونږ (هم خاورې شي)؛ آيا خامخا به مونږ رايستلی شو (ژوندي له ځمکې جزاء ته). خامخا په تحقيق وعده کړی شوې ده له مونږ سره د دې (بعث بعد الموت، هم) له مونږ سره، او هم له پلرونو ځمونږ سره له دې (وعدې د محمد نه) پخوا (د نورو انبياوو له خوا)، نه دي دغه خبرې (بل شی) مګر ليکلي قصې (باطلې دروغ افسانې) دي د ړومبنيو (خلقو).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه ځمونږ له پلرونو سره هم داسې وعدې شوې وې، دغه ده چې عيناً نن له مونږ سره هم هغسې خبرې او اترې دغه رسول کوي، ليکن سره د دومره قرنو او پېړيو د تېرېدلو مونږ ته تر نن ورځې پورې دغه خبره نشوه څرګنده او نه مو واورېده چې وروسته له دې نه چې مړي په خاورو کې سره ګډوډ او مخلوط شي، هغه به بيا ژوندي کېږي، لکه چې د پخوا په شان روغ رمټ انسان ترې جوړ او عيان کېږي، او بيا د خپلو اعمالو سزا مومي؟.

قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه (د مکذبينو) کې، پس وګورئ چې څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د ګنهګارانو (کافرانو؟ او ترې عبرت واخلئ!).

تفسير: يعنې ډېرو مجرمانو ته په همدغې دنيا کې عبرتناکه سزا ورکړی شوې ده، او د انبياوو عليهم السلام مواعيد پر دوی منطبق ګرځېدلي دي، پر همدغه دې د «بعث بعد الموت» قياس هم بنايي چې وکړی شي، چې باليقين بعث، حساب کتاب، ثواب عقاب، او اخروي عذاب شته، چې ټول رښتيا دي، او الله تعالی له هغه څخه خبر راکړی دی، او هغه ضرور راتلونکی دی، او دغه لويه کارخانه هم داسې خوشې او بې نتيجې نه پاتې کېږي، او دغه هم امکان نه لري، چې پر دغو ټولو علوي او سفلي موجوداتو داسې کوم عمومي حاکم نه وي، چې حق په حقدار ورسوي، او خپل دغه ګرد رعايا همداسې مهمل پرېږدي، کله چې ټولو مجرمانو ته دلته پوره سزا نه ورکوله کېږي؛ نو يقيني ده چې هرومرو بل کوم ژوندون او جهان شته، چې هلته به هر څوک د خپلو اعمالو نتيجه او سزا او جزاء ومومي، که تاسې پر همدغه خپل تکذيب دوام (ټينګوالی) وکړئ؛ نو هم هغسې چې د نورو مکذّبينو آخره خاتمه او انجام شوی دی؛ ستاسې به هم کېږي.

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُن فِى ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

او مه خفه کېږه (ای محمده!) پر دوی (چې ستا تکذيب کوي او له ايمانه مخ اړوي)، او مه اوسه په تنګي (د زړه) کې له هغه چې دوی مکر کوي (له تا سره ځکه چې زه ستا حافظ او ناصر يم).

تفسیر: یعني ای محمده ! دغه مکذبان د دوی په ښو او بدو په ښه شان سره وپوهوه ! او د آخرې خاتمې تنبیه ورته ورکړه !، وروسته له دغو پوهولو له دوی نه جدا شه !، که دغه خلق حق ونه منې؛ نو تاسې ډېر غمجن، متأسف او مه خفه کېږئ !، او نه د دوی د مکر او فریب او د حق په خلاف له تدبیر کولو څخه زړه تنګه او ملول کېږئ؟ تاسې خو خپل فرض په پوره ډول سره اداء فرمایلی دی، الله تعالی پخپله داسې ضدي او عنادي کسانو ته سزا ورکوي، او هم هغسې چې پخواني مجرمان یې په سزا رسولي دي؛ دوی هم رسوي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾

او وایي دا (کفّار) کله به وي دغه وعده (د نزول د عذاب) که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې دعوی خپلې کې).

قُلْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نژدې ده چې شي پیوست په تاسې پسې ځینې هغه (عذاب) چې غواړئ یې تاسې په جلتی.

تفسیر: یعني ډېر شورماشور او غوغا مه ننبلوئ !، هغه وعده هرومرو ایفاء کېدونکې ده، او هیڅ لرې نه ده چې د هغې وعدې کومه برخه تاسې ته ډېره نژدې شوې او در پورې نښتې هم وي، لکه چې ډېرې ورځې نه وې تېرې چې پر دوی باندې سخت قحط نازل شو، او هم د «بدر» په غزوه کې د دغه عذاب یوه برخه وروړسېده، پاتې شو قیامت کبری؛ د هغه هم ځینې آثار او علائم در ښکاره شوي دي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (خاوند) د فضل (احسان، انعام) دی پر خلقو (چې دوی ژر په ګناهونو نه نیسي)، ولیکن اکثر د دوی شکر نه کوي (په دې نعمت چې د عذاب تأخیر دی).

تفسیر: یعني که الله تعالی پخپل فضل او کرم سره د عذاب په لېږلو کې تاخیر کوي؛ نو لازم وو چې دوی دغه تأخیر غنیمت ګڼلی، او د دغې مهربانۍ په مقابل کې یې شکر ایستی، او د صالح عمل لاره به یې خپلو ځانونو ته غوره کړې وی، لیکن پر خلاف د دې دوی ناشکري کوي، او په خپله خوله عذاب غواړي.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾

او بېشکه رب ستا ته خامخا معلوم دي هغه څه چې پټوي یې سیني (زړونه) د دغو (کفارو) او هغه څه چې ښکاره کوي یې دوی. او نشته هیڅ شی پټ پناه (له حوادثو) په اسمان او په ځمکه کې؛ مګر (لیکلی) دی په کتاب ښکاره (لوح محفوظ) کې.

تفسیر: یعني ستاسې ظاهري او باطني اعمال، د زړونو پټې خبرې، نیات، ارادې، د ځمکې او د اسمانونو ډېر زیات پټ اسرار ګرد د الله تعالی په علم کې او د لوح محفوظ په دفتر کې درج دي، هره خبره له هغه سره موافقه واقع کېږي، تلوار کولو یا ځنډ کولو څخه هیڅ یو حاصل او ګټه په لاس نه درځي، هر هغه څیز چې د الله تعالی په علم کې طي شوی وي؛ ژر یا په ځنډ پر خپل وخت هرومرو کېدونکی دی، او هر یوه ته سم د ده له عمل، نیت، عزم او ارادې سره موافقه ثمره او نتیجه خامخا وررسېدونکې ده.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

بېشکه چې دغه قرآن قصه کوي (بيانوي) پر بني اسرائيلو باندې اکثر له هغو ځيزونو چې دوی په هغو (ځيزونو) کې سره اختلاف کوي. او بېشکه دغه (قرآن) خامخا هدايت دی او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې هم دوی پرې نفع اخلي).

تفسير: يعنې اوس د عملي فيصلې وخت نه دی راغلی، بېشکه قرآن د قولي او عملي فيصلې لپاره راغلی دی، په دغه وخت کې په سماوي علومو او مذهبي شيانو کې له ګردو څخه لوی علماء بني اسرائيل ګڼل کېدل، مګر د عقائدو، احکامو، قصصو، رواياتو او نورو په متعلق د هغوی د شديدو اختلافو قاطعه فيصله او ښه تصفيه همدغه پاک قرآن اورولې ده.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُم بِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾

او بېشکه رب ستا فيصله به وکړي په منځ د دوی کې (په قيامت کې) په حکم (عدل) خپل سره، او همدی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه علم والا (پر ټولو احوالو او اشياوو).

تفسير: يعنې قرآن خو د پوهولو او ښوولو لپاره نازل شوی دی، باقي د ټولو معاملاتو حکيمانه او عادلانه فيصله سم له حکمته سره پخپله قدرت لرونکی قادر او توانا الله تعالی کوي.

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۖ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

پس توکل (اعتماد) وکړه خاص پر الله (او د معاندانو له عداوته مه ويرېږه ای رسوله ځما !)، بېشکه ته پر حق ښکاره يې (چې اسلام دی).

تفسير: يعنې تاسې د هيڅا د اختلاف او تکذيب څخه مه متأثر کېږئ !، يواځې پر پاک الله اعتماد او توکل ولرئ !، او پخپله وظيفه کې چې دعوت او تبليغ دی؛ مشغول او لګيا اوسئ !، پر هغه سمه صافه لاره چې تاسې درومئ؛ په هغې کې هيڅ قسم خرخشه او انديښنه نشته، کله چې انسان پر سمه لاره رهي (روان) وي، او پر واحد الله تعالی اعتماد ولري؛ نو د بل هيڅ شي ويره او انديښنه ورسره نه وي.

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِي
الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه ته نه شې اورولی (خبره) مړيو ته، او (همداسې) نشې اورولی کڼو ته غږ د نارو (د وعظ) کله چې وګرځي دوی په دې حال کې چې شا کوونکي وي. او نه يې ته لاره ښوونکی ړندو ته (چې يې راوګرځوې) له ګمراهۍ د دوی څخه، نه اوروې ته (په سماع د فائدې رسولو سره)؛ مګر هغه چا ته چې ايمان راوړي په آيتونو (د قدرت) ځمونږ، پس همدوی مسلمانان دي (غاړه اېښودونکي الله ته).

تفسير: يعنې هم هغسې چې يوه مړي ته خطاب يا کوم کاڼه ته نارې وهل په تېره بيا چې تاته يې شاه هم وي، او په منځو در څخه ځغلي، او د نارې وهونکي په طرف قطعًا متلفت نه وي؛ سودمن نه دی، همدغه د هغو مکذبينو حال دی، چې د دوی زړونه مړه شوي دي، او په زړه کاڼه هم دي، او د اورېدلو اراده هم بيخي نه لري، نو د دوی په حق کې هيڅ

نصیحت نافع او کار کوونکی نه دی، که یو خاص ړوند د غېږو او ړنو سترګو خاوند نشي؛ نو تاسې به هغه ته څرنګه لار یا بل شی وروښوولی شئ؟

یعنې پند او نصیحت د هغو خلقو په حق کې نافع دی، چې یې ومني او پرې متأثر شی، او د اثر قبلول همدغه دي چې د الله تعالی پر کلام یقین او باور وکړي او ویې مني.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾

او کله چې واقع ثابت شي خبر د عذاب پر دغو (بني آدمانو او نژدې شي قیامت پر دوی)؛ نو راوبه باسو مونږ دوی ته یو دابه (ژوندی خوځېدونکې تلونکې) له ځمکې، چې خبرې کوي دغه (دابّه) له دوی سره، چې بېشکه دا خلق وو چې په دلائلو (د قدرت او الوهیت) ځمونږ به یې یقین نه کاوه.

تفسیر: موضح القرآن لیکي: «پخوا له قیامته به په مکه معظمه کې د صفا غر وچوي، او له هغه څخه به یو ژوندی خوځېدونکی ووځي، چې له خلقو سره به خبرې کوي، چې اوس قیامت نژدې دی، او صادق مؤمن به له کاذب منکر څخه په نښه کولو سره بېلوي»، له ځینو روایاتو څخه معلومېږي چې دغه به بالکل په آخره زمانه کې واقع کېږي، چې لمر له مغربه وخېژي، نو قیامت د همدغې ورځې نوم دی، چې د ټولې دنیا ګرد موجوده نظام به په کې ګډوډ او خرابیږي، نو د داسې خوارقو په وقوع کې هیڅ تعجّب نه دی پکار چې د قیامت د قریبوؤ علاماتو او د دې مقدمې په شان ظاهرولی شي، ښایي د «دابة الأرض» په ذریعه د دې خبرې ښودنه مقصود وي؛ هغه خبره چې تاسې د یو رسول په ژبه نه منله؛ نن مجبور یئ چې د یوه حیوان په ژبه یې ومنئ !، مګر د دغه وخت منل تاسې ته مفید او نافع نه دي، او له دغه څخه یواځې د مکذبینو تجهیل او تحمیق مطلوب دی، چې د منلو وخت تېر شو.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّن يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې ژوندی به راپورته کړو له (قبورو د) هر امّت (فرقې) څخه یو فوج (چې اشراف او رؤساء دي) له هغو (منکرانو) چې تکذیب کوي په آیتونو ځمونږ، پس د دوی جماعتونه به سره یو ځای کېږي، بیا روانیږي.

تفسیر: د هر ګناه کوونکي ټولنه او لښکر به سره بېل وي.

تنبیه: عمومًا مفسرینو د ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ معنی په ستنولو (واپس کولو) سره کړې ده، یعنې د هر امّت مکذبان به د محشر په طرف بیول کېږي، او دوی به دغومره ډېر او زیات وي، چې وړاندې تلونکي خلق به د وروستنیو مخه بندوي، او له مخکې تللو څخه به یې ستنوي (واپس کوي)، لکه چې په لوی بیروبار او ازدحام کې د انتظام د ټینګښت ساتلو لپاره همداسې وضعیت غوره او اختیارولی شي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَالَ أَكَذَّبْتُم بِآيَاتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمَّاذَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی (ټول محشر ته) نو وبه فرمایي (ورته الله) آیا تکذیب کړی وو تاسې د آیتونو ځما، حال دا چې احاطه نه وه کړې تاسې په هغـو (آیتونو) له جهته د علمه، آیا څه شی دی هغه چې وئ تاسې چې کاوه به مو (هغه له مأمور بِهِ څخه؟ ووایئ !).

تفسير: يعنې زيار (محنت) يې ونه کړو، او کوښښ يې ونه کړ چې په پوره ډول به پرې پوهېدل، او تمامو اطرافو او جوانبو ته به يې کتل، ابتداء يې د هغه په تکذيب خوله وسپړدله، «يا وواييء ! که داسې نه ده نو نور مو څه کول؟ يعنې ماسوا له دې نه ستاسې بل څه کار وو؟» امکان لري چې مطلب يې داسې وي، چې بې له غوره او فکر کولو څخه تاسې هم داسې د هغه تکذيب کړى وو؟.

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِم بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنطِقُونَ ﴿٨٥﴾

او واقع ثابته به شي خبره (د عذاب) پر دغو (منکرانو) باندې په سبب د هغه چې ظلم يې کړى وو، پس دوى به هيڅ خبرې نشي کولى (په عذر خواهۍ له جهته د عذاب لا متناهي).

تفسير: يعنې د دوى د شرارتونو يقيني ثبوت وشو، او د الله تعالى حجّت پر دوى تمام شو، اوس وروسته له دې نه به دوى څه ويلى شي؟.

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

آيا نه ويني دا (منکران د حشر) چې بېشکه مونږ ګرځولې مو ده شپه (توره تياره) لپاره د دې چې آرام وکړي دوى په کې، او (ګرځولې مو ده) ورځ ليدونکې (تکه سپينه روښانه چې کسب وکار په کې وکړي)، بېشکه په دغه (تعاقب د ليل او نهار) کې خامخا دلائل (د قدرت او عبرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې ايمان راوړي.

تفسير: يعنې څرنګه ښکاره دلائل او واضحې نښې الله تعالى په دنيا کې دوى ته وروښودې، خو دوى لږ څه هم پر هغو فکر او غور ونه کړ، که يواځې د شپې او د ورځې پر دغه دائمي تبديل او تحويل او نورو اختلافاتو دوى خپل افکار چلولى او پرې غور او خوض يې کولى؛ نو د الله تعالى پر توحيد، د انبياوو پر ضرورت او اهميت او پر «بعث بعد الموت» پر ګردو شيانو به دوى پوهېدل، چې بالآخر هغه کوم يو ذات دى چې داسې مضبوط او محکم انتظام سره برابر وروسته له ورځې څخه شپه، او د شپې څخه ورځ راښکاره کوي، او څمونږ د ظاهري بصارت لپاره وروسته د شپې له تيارو د ورځې رڼا خوروي، نو آيا دغسې يو مطلق قادر څمونږ د باطني بصيرت لپاره د اوهامو او اهواوو په تيارو کې د معرفت او هدايت رڼا نه ده رالېږلې؟.

وَيَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ۚ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۚ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۚ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُم مِّن فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې پو کى وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې، نو وېرېږي (له ډېره هيبته) هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي، مګر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله (د نه وېرېدلو د هغه)، او ټول به راشي د دغه (الله په حضور په قيامت کې) عاجزان. او وينې به ته غرونه (په قيامت کې) ګمان به کوې ته پر هغو چې کلک ولاړ دي (له

جهته د لويوالي) حال دا چې دوی به ځي تيريږي پشان د وريځې، کاريګري د الله (يا وکړ دا کار الله په کولو سره) هغه (الله) چې محکم (درست) کړی يې دی هر څيز (چې پيدا کړی يې دی)، بېشکه چې دغه (الله) ښه خبردار دی په هغو کارو چې کوئ يې تاسې. هر هغه څوک چې راشي په حسنه (نېکۍ) سره (چې کلمه د توحيد ده)؛ پس شته ده ته (جزاء) بهتر غوره له هغه، او دوی به له سختې وېرې د دغې ورځې په امان وي. او هر هغه څوک چې راشي په سيئه (بدۍ شرک سره)؛ پس نسکور به وغورځول شي مخونه د دوی په اور (د دوزخ کې، او وبه ويل شي دوی ته له جانبه د الله) آيا جزاء درکوله کيږي (بلکه نه درکوله کيږي)؛ مګر (جزاء د شرک او نورو معاصيو) هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: د صور «شپېلۍ» پو کوونکې پرښته اسرافيل عليه السلام دی، چې د الله تعالی د حکم په انتظار کې د صور د پوکولو لپاره تيار ولاړ دي.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې: ﴿إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُ﴾ جبرئيل، ميکائيل، عزرائيل عليهم السلام دي، ځينې د دې مصداق شهداء بولي، والله أعلم.

(موضح القرآن) ليکي: يو ځلې صور پوکلی کيږي، چې د هغه په اثر به ګرد مخلوق سره مري، دوهم صور چې وپوکلی شي؛ د هغه په اثر ټول مړي بيا له سره ژوندي کيږي، دريم صور چې وپوکلی شي؛ دوی ګرد ويريږي، په څلورم کې ګرد بېهوشه کيږي، په پنځم کې بيا په هوش کيږي، د «صور» پوکل به څو څو ځلې صورت نيسي، اکثر علماء يوائې هم دغه دوې نفخې مني، يعنې ګرد سره فقط دوه ځلې صور پوکلی کيږي، او دغه ګرد احوال او اهوال د هم دغو دوو شپېليو لاندې درجوي، والله أعلم.

﴿وَتَرَى ٱلْجِبَالَ﴾ الآية ـ او وينې به ته غرونه په قيامت کې، ګمان به کوې ته پر هغوی چې کلک ولاړ دي، له جهته د لويوالي، حال دا چې دوی به تيريږي په شان د وريځې، يعنې دغه لوی لوی غرونه چې تاسې يې اوس وينئ، او د دې خيال کوئ چې دغه به تل پر ځمکه کلک ولاړ وي، او له سره به له خپله ځايه نه ښوريږي، دغه ګرد به د قيامت په ورځ کې د ټکولو شويو رنګينو وړو په شان په فضاء او هواء کې الوځي او ګرځي، او د وريځو په شان به ژر ژر درومي، لکه چې د (۲۷) جزء د «الواقعة» سورت په اوله رکوع (۵-۶) آيتونو کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَبُسَّتِ ٱلْجِبَالُ بَسًّا * فَكَانَتْ هَبَآءً مُّنۢبَثًّا﴾ او په «القارعة» کې لولو ﴿وَتَكُونُ ٱلْجِبَالُ كَٱلْعِهْنِ ٱلْمَنفُوشِ﴾، او (۱۶ جزء د «طه» سورت په (۶) رکوع، (۱۰۵) آيت کې) لولو: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا﴾.

تنبيه: د دغه آيت هيڅ تعلّق د ځمکې د حرکت او سکون سره نشته، لکه چې ځينې متنورين له هغه ځنې پوهېدلي دي.

﴿صُنْعَ ٱللَّهِ ٱلَّذِىٓ أَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ يعنې هغه ذات چې هر شی يې په نهايت حکمت سره درست کړ، هغه الله تعالی چې نن يې دغه غرونه داسې درانه او مضبوط جوړ او درولي دي، هم هغه الله تعالی به يوه ورځ دوی بځرکې بځرکې او دړې وړې کوي، او ترې دوړې به جوړوي، او په هواء به يې الوځوي، دغه د غرونو الوځول به د خرابی او تباهی په غرض نه وي، بلکه د عالم په نظام کې به سره لاندې باندې او لازمه تعديلات کوي، او په همغه درجه يې رسوي چې د هغه لپاره يې پيدا کړي دي، نو دغه ګرد به د هغه حقيقي صانع صنعت او کاريګري وي، چې د هغه هيڅ يو تصرّف له حکمت څخه تش نه دی، ﴿إِنَّهُۥ خَبِيرٌۢ بِمَا تَفْعَلُونَ﴾ الله تعالی ستاسو په اعمالو خبردار دی چا چې څه کړي وی د هغه پوره جزاء به ورکول کيږي نو چا چې نيکی کړي وي توحيد کلمه يې ويلی وي، او عقيده يې پرې ساتلی وي نو هغه ته به ښه بدله وي، او چا چې شرک او بد عمل کړي وي هغه ته به د هغه د شرک او بد عملونو سزا پوره ورکول کيږئ.

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ

بېشکه همدا خبره ده چې امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې عبادت کوم د رب د دې بلدې (ښار) هغه (الله) چې حُرمت (عزت يې) ورکړی دی دې (ښار د مکې ته په امن سره)، او خاص همدغه الله لره دي (ملکا، خَلقًا، وعبيدًا) هر شی.

تفسير: له بلده او ښار څخه مراد مکّه معظّمه ده، چې الله تعالی هغې ته خاص تعظيم، تحريم او تکريم ور په برخه کړی دی، نو د دغه تخصيص او تشريف په سبب د رب اضافت د هغې په طرف وکړ شو، که نه الله تعالی خو د ګردو شيانو رب او مالک دی.

وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾

او امر (حکم) کړی شوی دی ماته داسې چې شم زه له مسلمانانو (غاړه اېښودونکيو الله ته).

تفسير: يعنې په هغو خلقو کې محسوب شم، چې د پاک الله کامل حکم منونکي او فرمان وړونکي دي، او بيخي يې خپل ځانونه ورسپارلي دي.

وَأَنْ أَتْلُوَ الْقُرْآنَ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾

او (بل مأمور يم) په دې چې ولولم قرآن (پر تاسو، وايې وروم خلقو ته)، پس هر چا چې سمه صافه لاره وموندله؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې سمه صافه لاره يې وموندله لپاره د ځان (او فائدې خپلې)، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس ووايه (ای محمده ! ده ته) بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويرووونکيو څخه يم.

تفسير: يعنې زه بالذات هم د الله تعالی بندګي او فرمان برداري کوم، او نورو ته هم د الله تعالی دغه عظيم الشأن قرآن اوروم، او د هدايت سمه صافه لاره خلقو ته ورښيم، پس هر څوک چې لاره يې وموندله له جهته د متابعت ځما توحيد د الله او نفي د شرکاوو ته؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې لاره يې وموندله لپاره د ځان خپل، ځکه چې نفع يې همده ته راجع ده، او هر څوک چې ګمراه شو له جهته د مخالفت ځما؛ پس ووايه ورته چې: بېشکه همدا خبره ده چې زه له ويرووونکيو څخه يم، او پر ما غير له پيغام رسولو بل هيڅ نشته، او وبال د ضلال د بل چا پر ما نه لوېږي، يعنې ما خپل پند او نصيحت کړی دی، او له دغه تبليغه مې ځان فارغ الذمه ګرځولی دی، که تاسو نه پوهېږئ، يا ځان پرې نه پوهوئ؛ نو په دغه صورت کې ستاسو نقصان دی، او دغه احکام پخوا له امر د قتال وو.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او ووايه (ای محمده !) چې ټولې ثناوې ستاينې (صفتونه) (خاص) الله ته دي (په دغه نعمت د علم او نبوّت)، ژر به وښيي (الله) تاسې ته دلائل (د قدرت خپل)؛ پس وبه پېژنئ تاسې هغه (دلائل)، او نه دی رب (پالونکی) د تا غافل (بېخبره) له هغو عملونو نه چې کوئ يې تاسې (ای مشرکانو نو جزاء به ورکړي هر چا ته د ده له عمله سره سمه).

تفسير: يعنې الله تعالی ته په زرهاوو ځلې د حمد او شکر ځای دی، چې زه يې هادي او مهتدي ګرځولی يم، في الحقيقت د تعريف لايق هم هغه لوی او مقدّس ذات دی، هر چا ته هر هغه ښېګڼې يا کمال چې ور په برخه شوی دی؛

د ده له لطف او مرحمت څخه دی، ژر به وښيي الله تاسې دلائل د قدرت خپل، پس وبه پېژنئ تاسې هغه دلائل، يعنې وروسته له دې نه الله تعالی ستاسې په منځ کې يا د باندې د خپل قدرت هغه نمونې او څما د صداقت داسې ښکاره دلائل به درښيي؛ چې د هغو په ليدلو سره به تاسې وپوهېږئ چې ببشکه دغه د الله تعالی هغه آيات دي، چې د هغو اطلاع مونږ ته رسول الله صلی الله عليه وسلم راکړې وه.

تمت سورة النمل، ولله الحمدُ والمنة.

سُورَةُ الْقَصَصِ

«د (القصص) سورت «مکّي» دی، پرته له (۵۲) تر (۵۵) آیتونو پورې، چې «مدني» دي، او له (۸۵) آیت څخه چې په جحفه کې د هجرت په جریان کې نازل شوی دی، (۸۸) آیتونه (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۸) او په نزول کې (۴۹) سورت دی، وروسته د «النمل» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

طٰسٓمٓ ۝١ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ نَتْلُوْا عَلَيْكَ مِنْ نَّبَاِ مُوْسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝٣

دا (آیتونه د دې سورت) آیتونه د کتاب مبین (ښکاره) دي (چې خیر او برکت یې ښکاره او د حق او د باطل بېلوونکی دی). لولو مونږ پر تا (ای محمده !) له (ځینو) خبرو د موسی او د فرعون په حقه (رښتیا) سره، لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې مسلمان خلق دې خپل حال قیاس کړي ! (موضح) د ظالمانو په مقابل کې څرنګه چې د موسی علیه السلام په ذریعه الله تعالی بني اسرائیل سره له ضعف او کمزورۍ د فرعونیانو په مقابل کې منصور او مظفر وګرځول؛ همداسې مسلمانانو ته هم اګر که نن په مکې معظمې کې قلیل ـ ضعیف او ناتوانه په نظر راځي، د دوی د بېشمارو زورورو اعداوو په مقابل کې برې او کامیابي ور په برخه کوي.

اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَّسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِّنْهُمْ

ببشکه چې فرعون لويي (او تکبّر) غوره کړی وو په ځمکه (د مصر) کې، او ګرځولي یې وو اهل د دغه (مصر) ټولی ټولی، چې ضعیفه (مقهوره) کړي یې وه یوه طائفه له دوی (چې بني اسرائیل وو).

تفسیر: یعنې په مصر کې قبطیان ودان وو، چې د فرعون له قوم څخه وو، او سبطیان هم اوسېدل چې په بني اسرائیلو سره مشهور وو، لیکن فرعون به د ظلم او تکبر له لارې بني اسرائیلو ته فرصت او موقع نه ورکوله، چې دوی ترقي وکړي، او په هوسایۍ (راحت) او آرام سره ډېره ولګوي، ګواکې ګرد قبطیان سرداران او آغایان ګرځېدلي وو، او د انبیاوو اولاد بني اسرائیل یې خپل غلامان او نوکران ګرځولي وو، او پر دوی به یې ډېر ذلیل کارونه او سخته بیګاري اجراء کوله، او په هیڅ ډول یې نه پرېښودل چې دوی په مملکت کې قوت او وقعت حاصل کړي.

يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ؕ

چې وژل به یې ځامن د دوی (چې نسل یې منقطع شي) او ژوندۍ به یې پرېښودې ښځې (جنکیانې) د دوی (خپل خدمت ته).

تفسیر: مفسّرین وایي چې: فرعون یو خوب ولید چې کاهنانو د هغه تعبیر داسې وکړ چې: «د کوم داسې بني اسرائیلي هلاك له لاسه به ستا دغه سلطنت تباه او بربادیږي، چې لا تر اوسه نه دی څرګند شوی»، نو ځکه فرعون د دغې پېښې د

مخې نيولو په قصد دغه د ظلم او حماقت تدبير له خپله ځانه وويست، چې د تل لپاره بني اسرائيليان مغلوب، مقهور او ذليل وساتي، څو په دوی کې داسې کوم قوّت او قدرت پيدا نشي، چې له هغه څخه د بغاوت او شرارت کومه اندېښنه متصوره وي، او داسې امر يې صادر کړ: «وروسته له دې نه هومره بني اسرائيلي هلکان چې پيدا کيږي؛ دوی دې د يوې مخې څخه ووژلی شي !، او په دغه ترتيب دې د راتلونکي مصيبت او خطرې مخه په ښه شان سره ونيوله شي، کله چې قبطيانو ته د سبطيانو د جونو له خوا داسې کومه خطره نشته؛ نو دوی دې ژوندی پرېښودی شي، څو وروسته له پېغلتوبه له هغوی څخه قبطيان د وينځو په شان کار واخلي».

إِنَّهُۥ كَانَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ۝٤

بېشکه وو دغه (فرعون) له مفسدانو (چې راز راز فسادونه به يې کول).

تفسير: يعني فرعون خو بالطبع په ځمکه کې خرابي غورځوونکی وو، نو ځکه د داسې لوی ظلم او ستم څخه له سره نه لړځېده، او نه يې زړه خوږېده.

وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ۝٥ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ

او اراده وکړه مونږ د دې چې منّت احسان کېږدو پر هغو کسانو چې ضعيفان کړی شوي وو په ځمکه (د مصر) کې، او چې وګرځوو مونږ دوی امامان (مقتدايان)، او وګرځوو مونږ دوی وارثان (د ملک د فرعون). او چې قُدرت ورکړو مونږ دوی ته په ځمکه (د مصر او شام) کې.

تفسير: يعني د دغه ملعون انتظامات خو هغه وو، او ځمونږ اراده داسې وه چې کمزوران زورور کړو، او ټيټ مخلوق هسک (اوچت) کړو، او د هغه قوم پر سر د ديني امامت او دنيوي سيادت تاج کېږدو، چې د فرعون او فرعونيانو له لوري ذليل حقير او مريان شوي وو، او له هغو ظالمانو او متکبّرانو څخه هغه ځمکه پاکه او صافه کړو.

وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ

او چې وښيو فرعون او هامان (وزير ته يې).

تفسير: هامان د فرعون وزير او د ده په ظلم، ستم او تيري کې له ده سره شريک، د ده د کار آله او د لاس د يوې همسا په شان وو.

وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ۝٦

او لښکرو د دغو دواړو ته له دغو (بني اسرائيلو نه) هغه شی چې وو دوی چې ويرېدل (به ترې چې زوال د قوّت او سلطنت د قبطيانو دی).

تفسير: يعني د هغې خطرې لامله چې دغو قبطيانو د سبطيانو پر زرهاوو معصومو هلکان وژلي وو؛ مونږ اراده وفرمايله چې هم هغه خطره وردمخه کړو، فرعون خپل ګرد امکاني کوښښ او زيار (محنت) پکار واچولو، چې په هيڅ صورت هغه بني اسرائيلی هلک چې د هغه له لاسه د ده سلطنت تباه کيږي؛ مصئون او مأمون پاتې نشي، او فرعون د ده له شره ساتلی وي، مګر کله چې د الله تعالی د ارادې په مقابل کې هيڅ مانع نه شي درېدی؛ نو هم هغه معهود هلک يې د ده په غېږ کې وپاله، او د دوی په وسيله يې وساته، او دغه يې علی رؤوس الأشهاد ثابت او محقق کړ؛ د هر هغه کار او انتظام اراده چې الله تعالی وفرمايي؛ هيڅ يو قوّت او قُدرت د هغه په انسداد کې نه موفّق کيږي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ۖ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِى ٱلْيَمِّ

او وحي (الهام) وکړ مونږ مور د موسی ته داسې چې تی ورکوه ته دغه (موسی) ته، نو کله چې وویرېدې ته (په ده)؛ پس وغورځوه دغه (موسی سره له تابوته) په سیند کې.

تفسیر: د موسی علیه السلام مور ته یا الهام وشو، یا یې په خوب کې ولید، یا په بله کومه ذریعه ورمعلومه شوه، څو چې تاته خپل د دې هلك د وژلو ویره او اندېښنه نه وي پیدا شوې؛ په منظم ډول سره یې وپاله !، او تی ورکوه !، کله چې د وژلو ویره درته پیدا شي؛ نو په یوه صندوق کې یې تابوت کړه، او د نیل په سیند کې یې لاهو کړه، دغه قصه د «طه» په سورت کې هم لیکلې شوې ده.

وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىٓ ۖ إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلْمُرْسَلِينَ ۝

او مه ویرېږه ته (له غرق یې) او مه خفه کېږه ته (له بېلتون یې) ! بېشکه چې مونږ بېرته راوستونکي یو د دغه (موسی) تاته، او (بیا) ګرځوونکي یو د دغه (موسی) له مرسلانو (پیغمبرانو).

تفسیر: یعنې مور ته یې ډاډینه او تسلي ورکړه شوه، چې مه ویرېږه، او بې له کوم تردّد او اندېښنې یې په سیند کې لاهو کړه !، ستا دغه هلك له سره نه ضایع کېږي، او د خپل ځوی د دغه بېلتون څخه هم مه خفه کېږه ! چې مونږ یې ډېر ژر بېرته ستا غېږې ته درولو، او د پاك الله اراده په دې خبره تللې ده، چې له دې نه یو ډېر لوی کار واخلي، او د رسالت په منصب یې افتخار وبخښي، او هیڅ یو قوت او طاقت د الله د ارادې په مخ کې حائل او مانع نشي کېدی، او دغه ګرد موانع به له منځه لرې کېږي، او دغه مقدّس مقصد هرومرو پوره کېدونکی دی، چې د دغه محترم مولود له وجوده سره متعلق دی.

فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا ۗ إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَـٰمَـٰنَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا۟ خَـٰطِـِٔينَ ۝

پس ومونده دغه (او ونیو تابوت د موسی) کورنۍ د فرعون لپاره د دې چې شي دغو (فرعونیانو) ته دښمن او (سبب د) غم، بېشکه چې فرعون او هامان (وزیر یې) او لښکرې د دغو دواړو وو (دا ټول) خطاکاران.

تفسیر: مور یې خپل هلك د لرګیو یوه صندوق کې وغورځوه، او د سیند په اوبو کې یې خوشې کړ، صندوق د اوبو د جریان په متابعت په داسې یوې ویالې کې لاړ چې د فرعون په باغ کې تېرېده، او هلته د مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها د فرعون ښځې په لاس کې ولوېد، مېرمنې آسیې رضي الله تعالی عنها ته ددغه ښکلي هلك ښکلې صورت ډېر ښه په نظر ورغی، او د ده په وچولي (تندي) کې د نجابت او شرافت آثار ورښکاره شول، نو یې د پاللو په غرض راپورته کړ، مګر د دې پورته کولو آخري نتیجه داسې شوه، چې دغه وړوکی لوی شو، او د فرعون او د فرعونیانو سخت مخالف او دښمن ثابت شو، او د دوی په حق کې د روح د سوهان په شان عیان شو، نو ځکه الله تعالی هغوی ته موقع ورکړه چې دی راپورته کړي، لعین فرعون له دې څخه څه خبر وو، د هغه دښمن له وېرې چې زه په زرهاوو معصوم هلکان وژنم، هغه هم دغه هلك دی، چې نن په ډېر ناز او نعمت سره ځمونږ په لاسو د هغه پالنه او روزنه کېږي.

وَقَالَتِ ٱمْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِّى وَلَكَ ۖ

او وویل ښځې د فرعون (آسیې چې دغه هلك) یخوالی د سترګو دی ماته او تاته.

تفسیر: یعنې ځومره ښکلی، ګلالی او په زړه پورې هلک دی، مونږ هلک نه لرو، راځئ ! چې له ده سره خپل فهم غلط کړو، او سترګې پرې رڼې او زړونه مو خوښ کړو.

لَا تَقۡتُلُوهُ عَسَىٰٓ أَن يَنفَعَنَآ أَوۡ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدٗا

مه وژنئ دغه (هلک) ښايي چې نفع به راورسوي مونږ ته، يا به ونيسو دی ځوی.

تفسیر: یعنې کله چې لوی شي؛ ځمونږ په کار به راشي، او که مو مناسب وګاڼه؛ نو خپل متبني به يې وګرځوو.

وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ۝٩

حال دا چې دوی نه پوهېدل (پر دغه سبب د هلاک د فرعونيانو).

تفسیر: یعنې له دې نه خو نه وو خبر؛ کله چې دی لوی شي نو څه څه کارونه به وکړي؟ آيا دغه خبره خو ضروري نه ده، چې همدغه هلک به هم هغه ځمونږ معهود دښمن وي، چې مونږ ترې اندېښنه لرو، بيا چې يې کله مونږ وپالو، نو دی به څرنګه ځمونږ په خلاف څه اقدام وکړي؟، دوی له دې نه نه وو خبر چې دغه هلک به له هغه لوی ذات سره زياته دوستي کوي، چې د ګرد جهان رب او پالونکی دی، او کله چې تاسې د هغه ربّ العالمين دښمنان يئ؛ نو ځکه دی به مجبور وي چې د هغه حقيقي رب العالمين په حکم ستاسې سره مخالفت وکړي.

وَأَصۡبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَٰرِغًاۖ إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا لِتَكُونَ
مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝١٠

او سبا ته وګرځېد زړه د مور د موسی تش له صبره قراره (او له نورو افکارو پرته ـ علاوه د غمه د موسی)، بېشکه چې نژدې وه چې اظهار وکړي په دغه (موسی سره چې ځوی مې دی) که چېرې نه وی محکم کړی مونږ (صبر او ثبات) پر زړه د دې، چې شي دا له باور کوونکيو (په وعده د الله سره).

تفسیر: اګر که د موسی عليه السلام مور د موسی عليه السلام تابوت په سيند کې لاهو کړ، مګر د مورولې لورينې او د مورولې مينې کله دې ته اجازه ورکوله او آرامه به يې پرېښوده، چې د موسی عليه السلام له حاله او له ياده غافله پاتې شي، نو شپه او ورځ به د موسی عليه السلام فکر او ذکر له دې سره مل وو، او له زړه څخه يې صبر او قرار فرار کړی وو، اونژدې وو چې د ضبط او صبر تار ترې وشلېږي، او په عمومي ډول سره د ژړا او انګولا په ضمن کې دغه خبره ترې څرګنده شي، چې زه هغه کمبخته مور يم چې خپل ځوی مې په خپل لاس په سيند کې غورځولی دی، که چا موندلی وي يا يې پته ور معلومه وي؛ نو راته ودې وايي، مګر د الله تعالی دغه الهام ﴿إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيۡكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ﴾ به ورته ډاډينه او تسلي ورکوله، نو دغه د الله تعالی کار وو چې د دې زړه ته صبر، ثبات، او تسکين ور په برخه کړي، څو د الله تعالی اسرار پخوا له وخته افشاء او اظهار نه شي، او لږ څه مدّت وروسته پخپله د موسی عليه السلام مور ته عين اليقين حاصل شي، چې د الله تعالی دغه وعده هرومرو پوره کېدونکې ده.

وَقَالَتۡ لِأُخۡتِهِۦ قُصِّيهِۖ فَبَصُرَتۡ بِهِۦ عَن جُنُبٖ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ۝١١

او ويل (مور د موسی) خور د دغه (موسی) ته چې ځه برابره ورور پسې دې (او خبر يې راوړه)، پس کتل به يې دغه (موسی) ته له لرې ځايه (لکه پردی) حال دا چې دغه (فرعونيان) نه پوهېدل (په دغه خورولۍ او جاسوسی د دې).

تفسیر: یعني کله چې د فرعون په حرم سرای کې هغه صندوق خلاص او دغه هلك په کې ومونډل شو، او په ګرده دنیا کې یې آوازه (انګازه) ګډه او شهرت یې وموند، د موسی علیه السلام مور خپلې لور د موسی علیه السلام خور ته لا له پخوا څخه حکم ورکړی وو، چې ته دې د خپل ورور په سراغ او پته لګولو پسې تل لګیا اوسه !، او له لرې په پټه سره د هغه حال او احوال ځان ته معلوم کړه ! چې څېرې پیدا کیږي؟ او څه ما جرا پرې تیریږي؟ کله چې دغه جینی پوهه او هوښیاره وه، د هغه شهرت او انګاځې په اثر یې ژر ځان برابر هم هغه ځای ته ورسوه، چې پر هغه له سینده مونډلي هلك باندې لوی ازدحام او بیروبار جوړ شوی وو، او هلته لکه یوه بې تعلقه اجنبیه لرې ودرېده، او هیڅ څوك په دې ونه پوهېدل چې دا د دغه هلك خور ده.

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿۱۲﴾

او حرام (منع) کړي وه مونږ پر دغه (موسی تې رودل د) دایګانو له پخوا (د بېرته ورتلو مور خپلې ته)، نو ویل (خور د موسی) آیا خبر کړم زه تاسې پر اهل د (داسې) کاله باندې چې واخلي وساتي دا (هلك) تاسې ته، او دوی به ده ته له خیر غوښتونکیو وي.

تفسیر: یعني د فرعون ښځې ملعون فرعون هم د دغه هلك په پالنه او ساتنه راضي کړ، دلته د تي ورکوونکیو فکر ورپیدا شو، او ډېرې دایګانې یې طلب کړې، مګر الله تعالی لا له پخوا څخه د موسی علیه السلام شونډې کلکې تړلې وې، چې پرته (علاوه) د خپلې مور له تي څخه د بل چا تی په خوله ونه نیسي، نو سخت تشویش ور پیدا شو، چې داسې یوه مرضعه له کومه ځایه راپیدا کړه شي، چې دغه هلك یې تی وروي؟ ولې چې موسی علیه السلام به مطلقاً د هیڅ یوې مرضعې تي ته خپل مخ نه اړاوه، فرعوني خدم او حشم په همدغه فکر او اندېښنه کې وو چې د موسی علیه السلام خور وویل چې: «زه د داسې یوې کورنۍ معرفي تاسې ته کولی شم، چې ډېره پاکه او صافه ده، او ممکن دي چې دغه هلك د هغې کورنۍ د کومې ښځې تی وروي، او تر هغه ځای پورې چې زه معلومات لرم؛ هغوی به په ډېرې لورینې (مهربانۍ) او خیر غوښتنې سره د دغه هلك روزنه او پالنه کوي، ځکه چې هغه کورنۍ ډېره شریفه او نجیبه ده، او علاوه پر هغه د باچاهۍ له کوره د انعام او اکرام لوی توقّعات هغوی لا په دې اړوي چې پر دغه هلك ښه توجه او فهم ولري».

بالنتیجه د همدې جینۍ په مشوره د موسی علیه السلام مور وغوښتله شوه، په مجرد د دې چې د خپلې مور بوی پر موسی علیه السلام ولګېده؛ په ډېره مینه او محبت سره یې خپل ځان د مور په تي پورې ونښلوه، او په غړکهار سره یې په تي رودلو شروع وکړه، فرعوني کورنۍ ته د دغې ښځې پیدا کېدل ډېر غنیمت معلوم شول، چې بالآخر هغه هلك د یوې مرضعې یعني د خپلې مور تي سره پخلا شو، او شودې یې روې، په دغه ټول سره خوښ او خوشال شول.

فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ

پس بېرته راوست مونږ دغه (موسی) مور خپلې ته لپاره د دې چې یخې (او رڼې) شي سترګې د دې (په بېرته رسېدو د موسی)، او چې نشي غمجنه (په بېلتون یې)، او لپاره د دې چې وپوهیږي (په عین الیقین هم) په دې چې بېشکه وعده د الله حقه ده.

تفسیر: یعني په «إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ» کې دوه وعدې ورسره شوې وې، یوه خو هم هغه وعده وه چې مور یې پخپلو سترګو ولیده چې په څه یو حیرانوونکې طریقه پوره او تر سره شوه، او د دویمې وعدې د پوره کېدولو لپاره ورته قیاس موقع پیدا شوه، چې بېشکه هغه هم په خپل وخت او نېټه پوره کېدونکې ده.

وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

ولیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (پرې چې حقه ده).

تفسیر: یعنې د الله تعالی وعده هرومرو رسېدونکې او واقع کېدونکې ده، هو ! په منځ کې ډېر خنډونه او موانع پیښیږي، چې د هغو په نسبت ډېر ضعیف الاعتقاد کسان متردّد او مشتبه کیږي، (موضح).

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

او کله چې ورسېد (موسی) زور (قوّت د ځوانی خپلې) ته، او برابر شو (په عقل)؛ نو ورکړ مونږ ده ته حکمت (نبوّت) او علم (پوهه)، او همداسې (مهرباني چې وکړه مونږ په موسی او مور یې؛) جزاء ورکوو مونږ نیکي کوونکو ته.

تفسیر: یعنې کله چې موسی علیه السلام د خپل رُشد او ځلمیتوب وخت ته ورسېد؛ نو مونږ ده ته ډېرې د حکمت خبرې وروښودې، او خصوصي علم او فهم او پوهه مو ورکړه، ځکه چې دی د هلکتوبه صالح او نېک عمل وو، نو داسې پوهو او قابلو خلقو سره څمونږ لطف او مرحمت همداسې مبذول کیږي.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَٰذَا مِن شِيعَتِهِ
وَهَٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ ۖ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِن شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ
عَلَيْهِ ۖ قَالَ هَٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ ۖ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي
فَغَفَرَ لَهُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾

او ننوت (موسی) ښار (د مصر) ته په وخت د غفلت د اهل د هغه کې (د غرمې په وخت کې چې ویده وو)، پس ویې موندل په دغه ښار کې دوه سړي چې جګړه یې سره کوله، دغه یو (سبطي) له تابعانو د دغه (موسی وو)، او هغه (بل قبطي) له دښمنانو د دغه (موسی) وو، پس مرسته (مدد) وغوښته دغه (سبطي) چې له تابعانو د دغه (موسی) وو پر هغه (قبطي) چې له دښمنانو د ده وو، پس په سوک وواهه هغه (قبطي) لره موسی؛ پس قضاء وکړه (الله) په دغه قبطي (چې مړ یې کړ په سوک د موسی سره، کله چې د وژلو قصد یې نه وو کړی، او نه وو مأمور په قتل د هغه؛ نو ځکه) ووېل (موسی) چې: دغه کار له عمله د شیطان دی، بېشکه چې دغه (شیطان) دښمن دی (د انسانانو) لغزوونکی دی ښکاره. ووېل (موسی) ای ربه څما ! بېشکه زه چې یم ظلم مې کړی دی په نفس خپل (په قتل د دغه قبطي سره)، پس مغفرت وکړه ماته (د دغې ګناه څما)، پس مغفرت وکړ (الله) دغه (موسی) ته، بېشکه چې (الله) همدی دی خامخا ښه بخښونکی د (خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: موسی علیه السلام وروسته له ځلمیتوبه یوه ورځ په داسې وخت کې ښار ته ورسېده چې خلق غافل ویده وو، ښایي چې یا به د شپې یا به د غرمې وخت وو، موسی علیه السلام چې کله ځلمی شو؛ د فرعون له قوم او د دوی د ظلم او کفر له سببه بېزاره وو، او تل به یې له بني اسرائیلو سره ناسته او ولاړه درلوده، د ده د مور کور د ښاره د باندې وو، موسی علیه السلام به کله کله هلته ورته، او کله به د فرعون کره هم ورته، د فرعون قوم (قبط) د ده سره هم عداوت او دښمني درلوده، او داسې به یې د ده په نسبت ویل چې: دی ذاتًا د غیر قوم یو ځلمی دی، نه چې د زور او قوّت خاوند

شي، موسی علیه السلام یوه ورځ ولید چې دوو سړیو پخپلو منځو کې جنګ سره کوو، چې یو یې سبطي (اسرائیلي) او هغه بل یې قبطي وو، کله چې اسرائیلي موسی علیه السلام ولید؛ ورناړې یې کړې چې: «راشه د دغه قبطي له لاسه مې خلاص کړه»، موسی علیه السلام تش تهدید او ویرولو لپاره د یوه سوک ګزار پرې وکړ، ځرنګه چې موسی علیه السلام ډېر یو قوي ځلمی وو؛ په هم هغه سوک سره یې دغه قبطي پر ځمکه ونښلوه، حال دا چې پخپله موسی ته دا نه وه معلومه چې ځما په یوه سوک به داسې یو قوي سړی یو په یو مري، نو ډېر زیات خفه شو، چې ولې بلا قصده وینه را په غاړه شوه.

له بل طرفه د دغه بلا اراده قتل په اثر دغه فکر او اندېښنه تولیده کېده، چې له ګوند (ډلې) او ګوند بازۍ (ډله بازۍ) اور یو ځلي بل او د نورو مصائبو او فتنو ابواب ونه پرانستل شي، نو ځکه موسی علیه السلام له خپل عمل څخه سخت نادم او متأثر شو، او داسې وپوهېد چې د ده په دغه عمل کې تر یوې درجې پورې د شیطان مداخله هم شته، د انبیاوو علیهم السلام ضمیر او فطرت داسې پاک او صاف او د هغوی استعداد دومره اعلی وي، چې پخوا د نبوّت له موندلو څخه دوی د خپلو اعمالو د یوې یوې ذرې محاسبه په ډېر تدقیق کوي، او په ډېر لږ ښوییدلو یا اجتهادي خطا د پاک الله له درباره په عجز او نیاز او ژړا معافي غواړي، او ترې توبه کوي، لکه چې موسی علیه السلام هم د دغې خپلې خطا معافي وغوښته، او پر دغه خپل تقصیر یې اعتراف وکړ، چې د الله تعالی له طرفه وروښنلی هم شو.

قَالَ رَبِّ بِمَآ اَنْعَمْتَ عَلَیَّ فَلَنْ اَکُوْنَ ظَهِیْرًا لِّلْمُجْرِمِیْنَ ﴿۱۷﴾

وویل (موسی) ای ربه ځما ! په حق د انعام فضل ستا پر ما (وساته ما) پس چې له سره هیچېرې نشم مددګار لپاره د ګناهګارانو.

تفسیر: یعنې کله چې تا ماته پخپل فضل او کرم د عفوې بشارت رامرحمت کړ، او عزّت، راحت، قدرت او قوت دې راعطا کړ، نو زه د دې د شکریې لامله به له سره د مجرمانو او ګناهګارانو حامي او مرستندوی نه کېږم، ممکن دي چې موسی علیه السلام ته د دغه مستغیث اسرائیلي څه تقصیر هم معلوم شوی وي، او همدغه ته به یې مجرم ویلی وي، یا به یې له مجرمانو څخه کفّار او ظالم خلق مراد وي، یعنې زه ستا دغه راکړې قوّتونه به وروسته له دې نه له سره د دغو خلقو په نصرت او حمایت کې نه لګوم، یا به له مجرمینو څخه شیاطین مراد وي، چې زه به هیڅکله د دوی د جمعیت حمایت نه کوم، څو هغوی ځما په زړه کې دغسې وسوسې واچوي، او دغسې کارونو ته مې ولمسوي، چې وروسته له هغه زه په ندامت او حسرت کې اخته شم، یا به یې هغه اسرائیلي ته د دې لامله مجرم ویلی وي چې هغه د دغه جرم د وقوع سبب ګرځېدلی وو، والله أعلم.

فَاَصْبَحَ فِی الْمَدِیْنَةِ خَآئِفًا یَّتَرَقَّبُ

بیا سبا پاڅېد (موسی) په دغه ښار کې په داسې حال کې چې ویرېدونکی وو (پر ځان خپل) چې انتظار به یې کوو (مدد د رب خپل ته، یا لاره یې کتله د نجات خپل).

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام انتظار کوي، او لارې ته ګوري چې د دغه مقتول وارثانو به خپله دعوی فرعون ته وړاندې کړې وي، ولید شي چې پر چا دغه جرم اوړي؟ او له ما سره څه سلوک کوي؟.

فَاِذَا الَّذِی اسْتَنْصَرَهٗ بِالْاَمْسِ یَسْتَصْرِخُهٗ ؕ قَالَ لَهٗ مُوْسٰۤی اِنَّكَ لَغَوِیٌّ مُّبِیْنٌ ﴿۱۸﴾

پس ناڅاپه هغه (اسرائیلي) چې نصرت مدد یې غوښتی وو له دغه (موسی) څخه پرون، اوس بیا ناړې وهي دغه (موسی ته او مرسته ـ مدد ترې غواړي پر بل قبطي باندې)، پس وویل موسی هغه

(اسرائیلي) ته چې: بېشکه ته خامخا بې لارې يې ښکاره (چې پرون دې هغه قبطي راباندې مړ کړ، او اوس بيا راته نارې وهې).

تفسير: يعنې هم هغه اسرائيلي نن له بل کوم سړي سره جنګېده، او لاس يې پرې اچولی وو، نو موسی عليه السلام داسې ورته وويل چې: ته هره ورځ له ظالمانو سره نښلې، او غواړې چې ما هم له هغوی سره په جنګ واچوې، لنډه يې دا چې موسی عليه السلام ورته ورغی لپاره د امداد.

فَلَمَّآ اَنْ اَرَادَ اَنْ يَّبْطِشَ بِالَّذِىْ هُوَ عَدُوٌّ لَّهُمَا ۙ قَالَ يٰمُوْسٰٓى اَتُرِيْدُ اَنْ تَقْتُلَنِىْ كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًۢا بِالْاَمْسِ ۖ اِنْ تُرِيْدُ اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ وَمَا تُرِيْدُ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْمُصْلِحِيْنَ ۝١٩

پس کله چې اراده وکړه (موسی) چې ونيسي هغه (قبطي) چې وو دښمن د دغو دواړو (يعنې موسی او د دغه اسرائيلي حال دا چې موسی هغه اسرائيلي ته په قهر شوی هم وو، نو) ويې ويل: ای موسی! آيا اراده لرې د دې چې ووژنې ته (نن) ما لکه چې وژلی دې وو يو نفس (د قبطي) پرون، اراده نه لرې ته (د هيڅ شي) مګر د دې چې شې (ای موسی) زورور په ځمکه (د مصر) کې او اراده نه لرې چې شې ته له اصلاح کوونکيو څخه.

تفسير: يعنې موسی عليه السلام غوښت چې پر هغه ظالم قبطي لاس واچوي، او دغه مظلوم سبطي (اسرائيلي) ترې خلاص کړي، خو سبطي په دې ګمان له موسی عليه السلام څخه ووېرېد، کله چې ده راته «غويّ مبين» ويلي دي؛ نو نه چې اوس مې ووژني، ځکه چې دغه سبطي داسې وپوهېد؛ هم هغسې چې په خوله او خبرو سره ماته په غوسه او قهر دی، نو هرومرو لاس يې هم پر ما پورته کيږي، هغه پرونۍ وينه چې تر نن پورې پټه وه، او څوک پرې نه وو خبر چې د هغه قاتل څوک دی؟؛ سبطي ښکاره کړه، کله چې دغه قبطي د هغه سبطي دا خبرې واورېدې؛ نو پوه شو چې هغه قبطي هم دغه موسی وژلی دی، نو ورغی او فرعون يې خبر کړ، او فرعونيانو هم د موسی عليه السلام د وژلو اراده وکړه.

وَجَآءَ رَجُلٌ مِّنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ يَسْعٰى ۘ قَالَ يٰمُوْسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَاْتَمِرُوْنَ بِكَ لِيَقْتُلُوْكَ فَاخْرُجْ اِنِّىْ لَكَ مِنَ النّٰصِحِيْنَ ۝٢٠

او راغی يو سړی له آخره د ښاره په دې حال چې رامنډې يې وهلې ويې ويل: ای موسی! بېشکه چې مشران مشورې کوي په حق ستا کې لپاره د دې چې ووژني تا (په قصاص د هغه قبطي)، پس ووځه ته (له مصره) بېشکه زه يم تاته له نصيحت کوونکيو (خير غوښتونکيو) نه.

تفسير: يعنې د دغه قتل خبر فرعون ته رسېدلی دی، او هلته سره جرګې او مشورې کوي، چې د غير قوم د يوه ځلمي جرأت تر دغې اندازې پورې رسېدلی دی، چې د شاهي قوم او د سرکاري ملازمانو د يوه فرد قتل ته اقدام کوي، د حکومت ملازمان پر موسی عليه السلام پسې په سرعت وځغلول شول، چې ژر يې پيدا او بندي او په قتل يې ورسوي، له هغه مجمع څخه د يوه نېک سړي په زړه کې پاک الله دغه خبره واچوله څو هغه په تلوار او ديوې لنډې لارې څخه په ځغاسته موسی عليه السلام ته خپل ځان ورسوي، او دی له دغه ماجرا څخه باخبره او داسې يوه مشوره ورته ورکړي، چې ښايي ته همدا اوس له ښاره ووځې!.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى
رَبِّيٓ أَنْ يَّهْدِيَنِي سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾

پس ووت موسی له دغه مصر ښخه په دې حال کې چې ویریدونکی وو، کتل به یې (هر طرف ته چې څوك راپسي رانشي)، وویل (موسی) ای ربه ځما ! نجات راکړه ته ماته له قومه ظالمانو (چې فرعون او تابعان یې دي). او کله چې متوجّه شو (موسی) په طرف د مدین؛ ویې ویل: امید دی له رب ځما ښخه د دې چې وښیي ماته سمه لاره.

تفسیر: موسی علیه السلام له مصر ښخه د هجرت په قصد لاړ شو، لیکن هیڅ یوه لاره او طرف ورته نه وو معلوم، نو له پاك الله ښخه یې سوال وکړ چې: په سمه لاره مې برابر کړه !، نو ځکه دی د (مدین) په لویه لاره برابر شو، او په خیر او سلامتي سره یې هلته ورسوه، او په مدین کې یې داسې د امن او اطمینان ژوندون ور په برخه کړ، چې په کې ښه مأنوس او متأهل شو، یواځې هم دغومره نه بلکه تر ډېر لرې پورې یې نورې لار ښوونې هم ورته وکړې، او په سمه صافه لاره یې رهي (روان) کړ.

وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ۛ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ
تَذُودٰنِ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا ۖ قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ ۖ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾

او کله چې ورسېد (موسی) اوبو د مدین ته؛ نو ویې موندله پر هغه (کوهي) یوه ډله له خلقو چې اوبه یې ورکولې (مواشیو څپلو ته)، او ویې موندلې رابېرته له دوی ښخه دوه ښځې چې رامنع کولې به یې ګډې خپلې (له اوبو نه)، نو وویل (موسی دغو ښځو ته) چې: څه دی حال ستاسې (چې منع کوئ له اوبو ګډې خپلې)؟ وویل هغو (دواړو) چې: اوبه نه ورکوو مونږ (ګډو خپلو ته) څو ببرته لاړ شي (دغه) شپانه، او پلار ځمونږ زوړ (د ډېرو کلونو سړی) دی (چې کار یې له لاسه نه کیږي).

تفسیر: مدین له مصر ښخه د اتو یا لسو ورځو لرې مسافه کې پروت دی، کله چې دی هلته ورسېد؛ وږی تږی وو، ویې لیده چې خلق پر کوهي راټول دي، او خپل مواشي اوبه کوي، او دوه داسې ښځې یې هم هلته ولیدې چې دغو دواړو خپلې ګډې لرې ایسارې کړې دي، او په شرم او حیاء سره لرې ولاړې وې، په دوی کې دومره یو زور او قوّت نه وو، چې هغه مجمع له خپلې مخې ښخه لرې کړي، یا بالذات هغه لویه درنه بوکه له اوبو ښخه ډکه او له کوهي ښخه یې راوکاږي، او ممکن وو چې دوی به خپلو ګډو ته داسې اوبه ورڅښولې، چې له نورو ښخه وروسته پاتې کېدې، نو موسی علیه السلام له دوی نه د انتظار علّت استفسار کړ، هغوی وویل چې: مونږ له ګردو ښخه وروسته خپلو مواشیو ته اوبه ورکوو، ځکه که ځمونږ پلار ځلمی او قوي وی؛ نو مونږ به ولې راتلو، او هغه به پخپله راته، او له دغو خلقو سره به یې خپله معامله خلاصوله.

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَآ أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾

پس اوبه کړه (موسی رمه) د دغو دواړو بیا یې شا وګرځوله (ښځو ته او لاړ شو) سیوري ته، نو ویې ویل: ای ربه ځما ! ببشکه زه هر هغه ښیز ته چې ولېږې ته ماته له خیره فقیر (محتاج) یم.

تفسیر: یعني ای الله ! زه د خپل هیڅ عمل اجرت له مخلوقه نه غواړم، هو ! که ستا له طرفه کومه ښېګڼه (فائده) راورسیږي؛ زه هغې ته تل محتاج یم، (موضح القرآن) لیکي: «ښځو دی وپېژاند چې دغه سړی د لارې مسافر او

په سیورو کې کیناستونکی پردیسي دی، او له لرې څخه وږی تږی راغلی دی، لاړلې او خپل پلار ته یې دغه ګرد احوال بیان کړل».

فَجَآءَتْهُ إِحْدٰىهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَآءٍ ۫ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا ۭ

پس راغله دغه (موسی) ته یوه له دواړو چې تګ یې کاوه په (طریقه د) حیاء سره، نو وویل (دې موسی ته) چې: بېشکه پلار څما بولي تا لپاره د دې چې درکړي تاته اجر حق د اوبو کولو ستا (ګلې) څمونږ ته.

تفسیر: دغه جینی داسې راتله لکه چې د شریفې او عفیفې او پاکې ښځې عادت او قاعده وي، وايي چې: دې له ډېره شرمه او حیاء خپل مخ په ټکري (څادر) بیخي پېچلی (نغاړلی) وو، او خبرې به یې کولې، موسی علیه السلام د الله تعالی څخه د خیر طالب وو، چې یې له خپله فضله په غیر متوقعه ډول سره ورولېږه، نو ولې به یې نه مانه، پاڅېد او له هغې ښځې سره د هغې د پلار په لوري روان شو، وايي چې د تللو په وخت کې یې دغې جینی ته وویل چې: «ته څما په مخکې مه درومه ! او راپسې راځه، نه چې پر پردی ښځې عمدًا څما نظر ولویږي»، لکه چې موسی علیه السلام د مخه شو، او هغه جینی ورپسې تله، او په خبرو سره یې ورته د لارې ښوونه کوله، تر څو یې خپل پلاره ته راوست.

فَلَمَّا جَآءَهٗ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ ۙ قَالَ لَا تَخَفْ ۫ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿۲۵﴾

پس کله چې راغی (موسی) دغه (د جینکو پلار) ته، او بیان یې کړه پر دغه قصه خپله؛ وویل (د جینکو پلار موسی ته) مه ویرېږه ! نجات دې وموند له قومه ظالمانو (فرعونیانو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام خپله ټوله قصه د جینکو پلار ته واوروله، او هغه ده ته ډاډینه او تسلي ورکړه، او ویې فرمایل چې: ته اوس د ظالم قوم د منګولو څخه خلاص شوی، وروسته له دې نه دوی ان شاء الله تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، څکه چې مدین د فرعون د سلطنت له حدوده خارج وو.

قَالَتْ إِحْدٰىهُمَا يٰٓأَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ ۫ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿۲۶﴾

وویل یوې له دغو دواړو: ای پلاره څما ! مزدور ونیسه دی (لپاره د مېږو ـ ګلې څرولو)، بېشکه چې غوره د هر هغه چا چې مزدور یې نیسې؛ هغه څوک دی چې قوتناك او امانتګر وي.

تفسیر: یعنې په موسی علیه السلام کې دواړه صفات موجود دي، زورور دی چې یواځې لویه تیږه (ګټه) یې د کوهي له سره لرې کړه، چې هغه به په څو تنو لرې کېده، په ډېر قوّت او مېړانه (بهادرۍ) سره یې اوبه وویستلې، اوڅمونږ رمه یې په لږ وخت کې اوبه کړه، او ګرده د اوبو ویستونکي مجمع یې سره لرې کړه، او امانت دار دی، چې هیڅ طمع او توقّع نه لري، او ډېر عفیف او یو شریف څلمی دی، تر دې چې په لاره کې هم له ما څنې پر مخ ته، چې پر ما یې له سره نظر ونه لګیږي.

قَالَ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هٰتَيْنِ عَلٰٓى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمٰنِيَ حِجَجٍ ۚ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ ۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ ۚ سَتَجِدُنِيٓ إِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰلِحِينَ ﴿۲۷﴾

وویل (پلار د جینکو موسی ته) بېشکه زه اراده لرم د دې چې په نکاح درکړم تاته یوه له دغو لوڼو خپلو چې دا دي؛ په دې چې مزدوري وکړې ته څما لپاره اته کاله، پس که پوره کړه تا لس

کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه (له ما سره احسان) وي، او نه لرم زه اراده د دې چې مشقّت واچوم پر تا (په اشتراط د لسو کلونو)، ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمايي الله له صالحانو نېکانو (وفا کوونکيو په وعده).

تفسير: ښايي همدغه خدمت د ده د جينۍ مهر وي.

﴿فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ﴾ - «پس که پوره کړه تا لس کاله؛ نو هغه به ستا له طرفه له ما سره احسان وي»، يعنې اقلاً اته کاله به ځما په خدماتو کې هرومرو مصروفيږې، که دوه کاله نور دې هم خدمت وکړ؛ نو هغه ستا تبرّع ده، او زه خو کوم سخت خدمت له تا څخه نه اخلم، ته به له ما سره اوسېږې، ان شاء الله پخپله به په تجربه درخرگنده شي، چې زه بد طينته سړی نه يم، بلکه د الله تعالی په فضل او کرم سره د نېک بختانو څخه يم، ته به ځما په صحبت کې نه خفه کيږې، بلکه د طبيعت د مناسبت لامله به مؤانست درحاصل شي.

قَالَ ذَٰلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ ۖ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ ۖ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

وويل (موسی پلار د جينکو ته) چې همدا (عهد مقرر شو) په منځ ځما او ستا کې، چې هره يوه له دې دواړو نېټو چې پوره کړه ما؛ پس نه به وي زيادت پر ما، او الله پر دغه چې وايو (يې مونږ يعنې زه او ته وکيل) ساتونکی شاهد دی.

تفسير: يعنې زه مختار او خپلواک يم، چې اته کاله درسره پاتې کېږم، که لس کاله، په هر حال دا معاهده چې اوس ترلې شوې ده؛ د الله په اعتماد ځما خوښه او منظوره ده، زه پاک الله پر دغه معاهده شاهدوم، او دغه معامله ختم کوم، په احاديثو کې راغلي دي چې موسی هم دغه اوږد مدّت (لس کاله) پوره کړ.

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِن جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ

پس کله چې پوره کړه موسی نېټه (خپله په اتو يا لسو کلونو)، او رهي (روان) شو سره له عيال خپل (مصر ته) وليد (موسی) له جانبه (د غره) د طور يو اور، ويې ويل عيال خپل ته چې: مدار وکړئ تاسې (په دې ځای کې)، بېشکه زه چې يم ومې ليد يو اور، ښايي ما لره چې راتله وکړم تاسې ته له دې (اور) څخه په خبر (د لارې ورکې)، يا په بخرې (سکروټې يا شغلې) له هغه اوره لپاره د دې چې تاسې (پرې) تاوده شئ. پس کله چې راغی (موسی) دغه (اور) ته؛ نو غږ (ورته) وکړی شو له غاړې د هغې کندې چې په ښي طرف (د موسی) کې وه، (دغه غاړه وه) په هغه ټوټه مبارکه کړی شوې کې (له جهته د اورېدو د موسی کلام د الله لره په دې کې) له (هغې) ونې.

تفسير: چې ولاړه وه په غاړه د کندې کې، او د اور لمبې ترې خرگندېږي.

أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ ﴿٣١﴾ اسْلُكْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ

داسې چې ای موسی ! بېشکه زه همدا زه الله یم، رب د عالمیانو. او بل داسې (غږ پرې وشو چې) وغورځوه همسا خپله (پس ویې غورځوله)؛ نو کله چې ویې لیدله (موسی) دا (عصا) چې خوځېدله ګواکې دا (عصا) یو نری منګری مار ټوپ وهونکی دی؛ نو شا یې کړه، مخ یې واړاوه په دې حال کې چې تښتېدونکی وو (له ویرې)، او بېرته راونه ګرځېد، (بیا پرې غږ وشو د الله تعالی له جانبه داسې چې) ای موسی ! مخ راواړوه او بېرته راوګرځه ! اومه ویرېږه ! بېشکه ته چې یې له امان موندونکیو یې (له وېرې نه او بیخي مأمون یې). ننباسه (ننې) لاس خپل په ګرېوان (د کمیس خپل کې)، بیا یې خارج کړه، حال دا چې راوځي به تک سپین بې له کوم عیب (مرض ـ بدۍ).

تفسیر: د دغې رکوع له ابتداء څخه تر ﴿مِنۡ غَيۡرِ سُوٓءٍ﴾ پورې ګرد (ټول) مفصل واقعات د «طه» په سورت او نورو ځایونو کې تېر شوي دي، هلته دې ولوستل شي !.

﴿وَٱضۡمُمۡ إِلَيۡكَ جَنَاحَكَ مِنَ ٱلرَّهۡبِ﴾

او پیوست کړه (سینې) خپلې ته څانګ (یعنې لاس) دې له (جهته) د ویرې.

تفسیر: او رانژدې کړه ځان ته یعنې سینې خپلې ته څانګ دې، یعنې لاس دې له جهته د ویرې له مار یا له برص !، یعنې خپل مټ دې له خپلې سینې سره او تخرګ (ترخ) ته نژدې کړه، د مار او د برص او د نورو شیانو ویره به له تا څخه لرې کیږي، ښایي چې د راتلونکې لپاره یې هم د ویرې د ازالې په نسبت یې همدغه ترکیب ورښوولی وي.

﴿فَذَٰنِكَ بُرۡهَٰنَانِ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦٓۚ﴾

نو دغه دواړه (عصا او ید بیضاء) دوه برهانه (او سندونه په رسالت د تا دي لیږلي شوي) له (طرفه د) رب ستا طرف د فرعون ته او قوم د ده ته.

تفسیر: یعنې د «عصا» او «ید بیضاء» معجزې د نبوّت د برهان او سند په ډول درعطاء کړی شوي دي، څو پر دغه وسیله پر فرعون او نورو سبطیانو د حجّت اتمام وکړی شي.

﴿إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَوۡمٗا فَٰسِقِينَ ۝٣٢ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلۡتُ مِنۡهُمۡ نَفۡسٗا فَأَخَافُ أَن يَقۡتُلُونِ ۝٣٣﴾

بېشکه چې دوی دي قوم فاسقان (وتلي له فرمان د الله). وویل (موسی) ای ربه څما ! بېشکه زه چې یم وژلی مې دی له دغو (قبطیانو) څنې یو نفس (سړی)، پس ویرېږم چې وبه مې وژني دوی (په قصاص د هغه سره).

تفسیر: یعنې که په مجرد د رسېدلو مې ووژني؛ نو ستا دغه دعوت به څرنګه ورسولی شم؟.

﴿وَأَخِي هَٰرُونُ هُوَ أَفۡصَحُ مِنِّي لِسَانٗا فَأَرۡسِلۡهُ مَعِيَ رِدۡءٗا يُصَدِّقُنِيٓۖ إِنِّيٓ أَخَافُ أَن يُكَذِّبُونِ ۝٣٤﴾

او ورور څما هارون هغه ډېر فصیح دی له ما له جهته د ژبې، پس ولېږه هغه هم له ما سره یار مددګار چې تصدیق کوي څما، بېشکه ویرېږم له دې چې دروغجن به وګڼي دوی ما.

تفسیر: یعنې که کوم یو بل تصدیق او تایید کوونکی سړی هم راسره وي؛ نو طبعًا به څمونږ زړونه مضبوط او قوي کیږي، نو د ده د دروغجن شمېرلو په موقع کې کله چې د بحث او مناظرې وار ورسیږي؛ امکان لري چې څما د ژبې

د لکنت او بندېدلو لامله په خبرو او اترو کې څه موانع او عوائق واقع شي، نو په دغه وخت کې به د هارون رفاقت ماته ډېر نافع او مفید واقع شي، ځکه چې د ده ژبه له ما څخه ډېره ښه چلېږي، او ښه فصیح او بلیغ دی.

قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ۚ بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿۳۵﴾

وفرمایل (الله) ژر به قوي کړو مونږ مټ ستا په ورور ستا، او وبه ګرځوو مونږ تاسې ته غلبه (او تسلّط پر دښمنانو د تاسې)، پس وبه نه رسیږي دوی تاسې دواړو ته (په ضرر سره) په سبب د معجزو ځمونږ سره، تاسې دواړه او هر هغه څوک چې متابعت وکړي ستاسې غالبان به اوسئ (پر دوی باندې).

تفسیر: یعنې ما ستا دغه دواړه غوښتنې منظورې کړې، هارون به ستا بازو او مټ وي، او د یوه وزیر په شان به ستا سره ملګرتوب کوي، او د فرعون لاس به له سره په تاسې نه رسیږي، او ځمونږ د دغو دلائلو او نښو په برکت تاسې او ستاسې ملګري تل غالب او بریالي (کامیاب) او دوی سره له خپلو ملګرو تل مغلوب او پړه دي.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿۳۶﴾

پس کله چې راغی دوی ته موسی سره له معجزو ځمونږ چې ښکاره وې وویل (فرعونیانو): چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي په دروغو سره تړلې شوې، او نه دی اورېدلی مونږ دا (سحر یا دعوی د نبوّت) په (زمانو د) پلرونو ځمونږ کې چې پخوا تېر دي.

تفسیر: یعنې د دغو معجزاتو د لیدلو په اثر یې وویل چې: دغه ګردې کوډې او سحر دی، او د هغو خبرو نسبت چې دوی الله ته کوي؛ هغه هم د کوډو خبرې دي، چې دوی له خپله ځانه جوړې کړې دي، او داسې دعوی کوي چې دغه پر ما باندې الله تعالی د وحی په صورت نازلې کړې دي، په واقع کې دغه وحي او الهام هیڅ شی نه دی، او یوازې د سحر او د کوډو اعمال او د سحر تخیّل او افتراء ده، دغه خبرې چې موسی کوي: مثلاً یوه الله تعالی دغه ګرده دنیا پیدا کړې ده، او هم هغه یو الله جل جلاله همدغه دنیا فناء کوي، او بیا یې له سره ژوندی کوي، بیا به حساب او کتاب اخلي، او زه یې رسول ګرځولی او درلېږلی یم او داسې نور، مونږ له خپلو پخوانیو مشرانو او نورو څخه نه دي اورېدلي، او داسې څیز مو له سره غوږو ته نه دی رسېدلی.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿۳۷﴾

او وویل موسی چې رب ځما ښه عالم دانا دی په هغه چا چې راغلی دی په هدایت (راوړی یې دی) له طرفه د هغه (رب)، او په هغه چا باندې چې شته هغه ته ښه خاتمه په دې دنیا کې، بېشکه شان دا دی چې نه مومي بری ظالمان (چې هدایت ومومي په دنیا او راحت په عقبی کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی په دې باندې ښه عالم دی، چې زه پخپله په د غې دعوی کې رښتین یم، او د هغه له نزده مې هدایت راوړی دی، نو ځکه آخره خاتمه او انجام به مې ښه وي، هغه خلق چې د الله تعالی دغه ښکاره د قدرت نښې

وينې، او د صداقت دلائل اوري، او د بې انصافۍ له مخې يې تكذيب كوي، دوى له سره برى نه مومي، او د كاميابۍ مخ نه وينې، او په آخره خاتمه كې دوى له ذلّت او ناكامۍ سره مخامخ كېدونكي دي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِى فَأَوْقِدْ لِى يَٰهَٰمَٰنُ عَلَى ٱلطِّينِ فَٱجْعَل لِّى صَرْحًا لَّعَلِّىٓ أَطَّلِعُ إِلَىٰٓ إِلَٰهِ مُوسَىٰ وَإِنِّى لَأَظُنُّهُۥ مِنَ ٱلْكَٰذِبِينَ ﴿٣٨﴾

او وويل فرعون: اى ټوليه د مشرانو (د اهل د مصر!) نه پېژنم زه تاسي ته كوم معبود (چې عبادت ورته كوئ) بې له ما څخه، پس بل كړه اور څما لپاره اى هامانه پر خټې باندې (خښتې راته پخې كړه) پس وګرځوه جوړه كړه څما لپاره مانۍ لوړه (اوچته) ښايي ماته چې وخېژم الله د موسى ته (وئ ګورم چې شته؟ كه نشته؟)، او بېشكه خامخا زه ګمان كوم پر موسى له دروغجنانو (په دعوى د بل معبود كې بې له مانه).

تفسير: يعنې خپل وزير هامان ته يې وويل چې د ډېرو كلكو او ښو خښتو څخه يوه پخه او هسكه مانۍ را جوړه كړه چې اسمان ته نژدې شي څو زه پر هغه پاس وخيژم او د موسى رب وګورم چې چيرته دى، دايې دروغ وګڼله چې الله تعالى بره دى، نو څكه يې د تمسخر په ډول دا خبره وكړه.

وَٱسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾

او كبر وكړ دغه (فرعون) او لښكرو د دغه (فرعون) په ځمكه (د مصر) كې په ناحقه سره (بې له استحقاقه)، او ګمان وكړ دوى د دې چې بېشكه دوى به مونږ ته نه راګرځول كيږي (په قيامت كې). پس راونيوه مونږ هم دغه (فرعون) او (هم) لښكرې د دغه (فرعون)، پس وغورځول مونږ دوى (ټول) په سيند كې (پس غرق شول)، نو وګوره (ته اى محمده!) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو.

تفسير: يعنې له خپلې خاتمې او انجامه بالكل غافل شو، او په خپل مملكت كې يې په تكبّر او غرور لاس پورې كړ، او په دې ونه پوهېد چې بل د ده سر ماتوونكى او غاړه څيښونكى هم موجود دى، بالآخر قهّار الله دى سره د ده د لاوو لښكر د قُلزم په بحيره كې غرق كړ، څو دغه لويه واقعه د يادګار په شان نورو هغو بدبختو ظالمانو ته پاتې شي، چې له انجامه بې خبره او غافل دي، او ښه وپوهيږي چې د دوى خاتمه به همداسې كيږي، د دغه غرق او نورو ورپورې تړلې خبرو تفصيلات پخوا له دې نه هم تېر شوي دي.

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى ٱلنَّارِ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾

او ګرځولي وو مونږ دوى پېشوايان (د ګمراهۍ په دنيا كې) چې بولي دوى (تابعان خپل په بدو عقيدو او عملونو سره) د اور طرف ته، او په ورځې د قيامت كې وبه نه كړى شي مدد (له دوى سره په دفع د عذاب كې له دوى نه).

تفسير: يعنې دلته په ضلالت او طغيان كې له ګردو څخه وړاندې او مقدم وو، او خلقو ته به يې د دوزخ په لوري بلنه كوله، هلته به هم دى د نورو دوزخيانو امام او مشر وي، لكه چې (د ۱۱ جزء د هود سورت په (۹) ركوع (۹۸) آيت كې) مسطور دي: ﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ﴾ يعنې د دې خاى لښكر به يې هلته هيڅ په كار نه

ورځي، نه به د چا له لوري کوم امداد او معاونت وررسيږي، دی به سره له خپل لاوو لښکر ګرد په دوزخ کې غورځول کيږي، هيڅوک به د دوی خلاصوونکي نه وي.

وَاَتْبَعْنٰهُمْ فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِّنَ الْمَقْبُوْحِيْنَ ﴿٤٢﴾

او تابع (لازم) کړ مونږ له دوی سره په دغه (لږ خسيس ژوندون د) دنيا کې لعنت لرېوالی (له رحمته)، او په ورځ د قيامت کې به وي دوی له قبيح (لرې له رحمت ـ او بد څېرو کړی شويو څخه).

تفسير: يعنې د عُقبا بدي او بد انجام خو بېل دی، په همدغه دنيا کې تر هغه پورې چې خلق اوسيږي، پر داسې کسانو لعنت وايي.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ مِنْۢ بَعْدِ مَآ اَهْلَكْنَا الْقُرُوْنَ الْاُوْلٰى

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) وروسته د هغه چې هلاک کړي وو مونږ (اهل د) زمانو ړومبنيو (لکه قوم د نوح، لوط او نور).

تفسير: د تورات له نزوله وروسته پر دنيا داسې د اهلاک او د افناء عذاب ډېر لږ راغلی دی ځکه چې د سماوي اهلاک په ځای د جهاد طريقه مشروع کړی شوې ده، ځکه چې څه نه څه خلق هرومرو پر شرعي احکامو قائم اوسيږي.

بَصَآئِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٤٣﴾

حال دا چې سبب د انوارو وو لپاره د خلقو، او سمه لار ښوونکی او رحمت وو لپاره د هغو (کسانو چې ايمان يې پرې راوړی دی) ښايي چې دوی پند واخلي پرې.

تفسير: يعنې (تورات) چې موسی عليه السلام ته ورکړی شوی دی؛ لوی فهم او بصيرت عطاء کوونکی او خلقو ته د هدايت پر سمه صافه لاره بيوونکی او د رحمت مستحق ګرځوونکی يو کتاب وو، څو خلق هغه ولولي، او د الله تعالی په يادو اوسيږي، او د الله تعالی احکام ياد کړي، پند او نصيحت ترې حاصل کړي، رښتيا خو دا ده چې وروسته له عظيم الشأن قرآن څخه په هدايت کې د (تورات) شريف درجه ده، او نن ورځ چې هغه د خپلو تابعانو له لاسه ضايع شوی دی، همدغه پاک قرآن د (تورات) د ضروري علومو او هدايت حفاظت کوي.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَآ اِلٰى مُوْسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٤٤﴾

او نه وې ته (حاضر ای محمده! له موسی سره) په جانب (د هغه غره چې) غربي (وو له موسی څخه په وخت د مناجات کې) هغه وخت چې ولېږه مونږ طرف د موسی ته امر (حکم د رسالت)، او نه وې ته له حاضرينو (عند الوحي چې دغه قصه دې له خپلو ليدلو بيان کړې وی).

تفسير: يعنې د طور د غره له غربي جانبه چېرې چې موسی ته نبوّت او (تورات) ورعطاء شوی دی.

وَلٰكِنَّآ اَنْشَاْنَا قُرُوْنًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ

وليکن مونږ پيدا مو کړل اهل د زمانو (ډېر وروسته له موسی) پس اوږده شول پر دوی عمرونه.

تفسیر: یعنې ته د هغه وخت واقعات په داسې صحت او صفایې ـ بسط او تفصیل سره بیانوې، لکه چې هم هغلته له «طور» سره ولاړ وې، او دغه ګرد واقعات دې پخپلو سترګو سره لیدلي وي، حال دا چې ستاسې عدم الوجود په هغې موقع کې یوه ښکاره او ظاهره خبره ده، او برسېره پر دې هم ټول عالم خبر دی، چې تاسې امّي یئ، د کوم عالم په صحبت کې هم نه یئ اوسېدلي، او نه د صحیحو او ثقه وو واقعاتو کوم ښه جید عالم په مکې معظمې کې موجود د وو، نو سره له دې دغه خبره د غور او دقّت لایقه او وړ (لایقه) ده، چې دغه علوم او حقایق له کوم ځای تاسې ته راغلل، حقیقت دا دی چې د دنیا پر اقوامو ډېر مدّتونه او قرنونه تېر شوي دي، چې د زمانو په تیریدو مروره هغه علوم بیخي منحرف او مندرس او هغه حقائق محو او اضاعه او له یاده ووتل، نو ځکه د هغه علیم او خبیر اراده په دی باندي مقتضی شوه چې د یو امي له ژبی څخه هغه هېر شوی سبق بیا د خلقو په یاد ورکړ شي، او د هغو عبرتناکو او موعظت ورکوونکیو واقعاتو داسې یوه صحیحه نقشه د دنیا خلقو ته ور وړاندې کړی شي، چې د هغې له لیدلو څخه د دغې خبرې منل او تسلیم ته غاړه کیږدي؛ چې دغه د هم هغه واحد احد الله کلام دی.

وَمَا كُنتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾

او نه وې ته (ای محمده !) اوسېدونکی په اهل د مدین کې چې لوستل به دې پر دوی باندې آیتونه ځمونږ، ولیکن مونږ چې یو ـ یو مونږ لیږونکي (تا لره لپاره د دغې قصې په وحي سره).

تفسیر: یعنې موسی علیه السلام ته هغه واقعات چې وروسته د «مدین» له هجرت څخه ورپېش شوي دي؛ ته د هغو واقعاتو بیان په داسې ښه ډول او صحت سره کوې چې له هغه څخه داسې ښرګندیږي چې ګواکې تاسې په هغه وخت کې سره د نبوّت له شانه هلته مسکون وئ.

وَمَا كُنتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَٰكِن رَّحْمَةً مِّن رَّبِّكَ

او نه وې ته (ای محمده !) په جانب د طور کله چې غږ وکړ مونږ (موسی ته)، ولیکن (لېږلی یې مونږ ته ای محمده !) رحمت له طرفه د رب ستا.

تفسیر: کله چې پر موسی علیه السلام داسې غږ وشو چې: ﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ ته خو هلته ولاړ نه وې؟ او دغه غږ خو دې نه دی اورېدلی؟ دغه د الله تعالی انعام او اکرام دی چې ته یې پر دغو واقعاتو او حقائقو مطلع کړې، او ستا سره یې هم همداسې یو وضعیت او رعایت وفرمایه، لکه چې له موسی سره شوی وو، ګواکې په «جبل النّور» کې چېرې چې د «حراء» غار دی، او په مکه معظمه او مدینه منوره کې د «جبل الطور» او د «مدین» واقعات بیا له سره اعاده او تکرار شول.

لِتُنذِرَ قَوْمًا مَّا أَتَاهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

(لپاره) د دې چې وویروې ته هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هیڅ ویروونکی (له عذابه) پخوا له تا (ای محمده !) لپاره د دې چې دوی پند واخلي پرې.

تفسیر: یعنې د عربو خلقو ته دغه شیان وروښیه ! او دوی له دغو خطرناکو عواقبو څخه خبردار کړه !، ممکن دي چې دوی دغه خبرې واوري، او په یاد یې ولري، او پند او نصیحت ترې واخلي.

تنبیه: ﴿مَّا أُنذِرَ آبَاؤُهُمْ﴾ څخه به «آباؤهم الأقربون» مراد وي، والله أعلم.

وَلَوْلَآ أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا۟ رَبَّنَا لَوْلَآ أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ ءَايَـٰتِكَ وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۷﴾

او كه چېرې نه وى دا چې وبه رسيږي دوى ته مصيبت (غم عذاب) په سبب د هغو (ګناهونو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوى، پس وبه وايي (دغه كفّار): اى ربه ځمونږ! ولې دې نه رالېږه تا مونږ ته كوم رسول (چې ستا احكام يې مونږ ته راوړي وى)، پس متابعت به كړى وو مونږ د آيتونو ستا او شوي به وو مونږ له مؤمنانو (په تا او په هغه رسول ستا باندې). (كه دا خبره نه وى؛ نو نه به مو وى لېږلى ته دوى ته ليكن لېږلى مو يې چې عذر يې پاتې نشي).

تفسير: يعنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت په دوى كې د دوى خوش قسمتي ده، كه بې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له لېږلو څخه مو دوى ته پر دغو ظاهرو او باهرو طغيانونو او بې عقليو او بې ايمانيو سزا وركولى؛ خو دغه هم عين الانصاف او عدل وو، ليكن الله تعالى پر دوى احسان وفرمايه، او د هيڅ قسم معقول عذر او پلمو (تدبيرونو) وړاندې كولو لپاره يې موقع ورپرې نه ښوده، څكه امكان يې درلود (لرلو) چې د سزا وركولو په وخت كې به يې ويل چې: «الهه! مونږ ته خو دې كوم رسول نه دى رالېږلى تر څو يې مونږ پر خپلو اغلاطو پوهولي وى، او اقلاً سمه لاره يې راښوولى او څه تنبيه يې راكولى، او دغه دى چې مونږ دې بې خبره په دوزخ كې وغورځولو، هو! كه كوم نبي دې راغلى وى؛ نو عالم به ليده چې مونږ په څه اخلاص او عقيدت سره له پخوا ايماندارانو څخه ثابت كيدو».

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوا۟ لَوْلَآ أُوتِىَ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ مُوسَىٰٓ

پس كله چې راغى دغو (كفّارو) ته حق قرآن له جانبه ځمونږ؛ نو ويې ويل (دغو كفارو): ولې نه دي وركړى شوي (محمد ته معجزې) په شان د هغو (معجزو) چې وركړى شوې وې موسى ته (لكه عصا او يد بيضاء).

تفسير: يعنې كه مو رسول نه لېږه؛ نو داسې به يې ويل چې: ولې دې رسول راته ونه لېږه؟ اوس چې داسې رسول ورمبعوث شوى دى، چې له ګردو انبياوو څخه په شان او رُتبه كې لوى دى، نو وايي صاحبه! مونږ دې هله منو، كله چې وګورو چې د موسى عليه السلام په شان له تا څخه د «عصا او يد بيضاء» او نور معجزات راښكاره شي، حال دا چې هغه ته (تورات) هم يو ځلي د يوه كتاب په شكل ورنازل شوى وو، او ته دې خپل كتاب د دوو دوو څلورو څلورو آيتونو په شكل راوړاندې كوې.

أَوَلَمْ يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ

آيا نه وو كافران شوي (جنس د كفّارو) په هغو (معجزو) چې وركړى شوې وې موسى ته پخوا (له نزوله د دغه قرآن).

تفسير: يعنې د موسى عليه السلام كتاب او معجزات مو چېرې ټول سره منلي وو، د هغه په نسبت مو هم شبهات ايستل، او ورته مو «سحر مفترى» ويل، لكه چې اوس په يوه دوه ركوع مخكې تېر شو، هو! هر څوك چې غواړي د پاك الله احكام ونه مني؛ نو په هره يوه خبره يو نه يو شى وايي، او راز راز احتمالات د هغه په نسبت پيدا كوي.

قَالُوا۟ سِحْرَانِ تَظَـٰهَرَا وَقَالُوٓا۟ إِنَّا بِكُلٍّ كَـٰفِرُونَ ﴿۴۸﴾

وويل (منکرانو په حق د موسی او محمد کې چې خاوندان د) سحر دي، مدد کوي يو د بله، او
ويې ويل چې: بېشکه مونږ په هر يوه (د دې دواړو انبياوو) کافران يو.

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام د معجزو ذکر ورته وشو نو دا يې ويل چې دی دواړو انبياؤ سحر راوړی دي او مونږ يې نه منو.

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَٰبٍ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَآ أَتَّبِعْهُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٩﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) پس راوړئ تاسې يو داسې کتاب له جانبه د الله، چې هغه ښه لاره ښوونکی وي له دغو دواړو کتابونو چې متابعت وکړم زه د هغه (کتاب) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني، په دغه دعوی ستاسی کې.

تفسیر: يعني په اسماني کتابونو کې له ګردو ځنې لوی او مشهور کتابونه هم دغه دوه کتابونه دي، چې له هغوی سره سيالي او برابري بل هيڅ يو کتاب نشي کولی، که دغو دواړو ته جادو وايئ؛ نو تاسې بل کوم د الله تعالی کتاب راوړاندې کړئ چې له دغو څخه ښه او ډېر هدايت لرونکی وي، په فرض محال کې تاسې داسې کوم کتاب راوړئ؛ نو زه به د هغه متابعت وکړم، ليکن تاسې داسې کتاب تر قيامته پورې نشئ راوړئ، له دې نه به زياته بدبختي څه وي، چې تاسې پخپله له ربّاني هدايته قطعًا بې برخې يئ !، او دغه مقدّس کتاب ته چې سره له هدايت درغلی دی؛ کوډې وايئ !، او نه يې منئ، کله چې دغه کتاب د يوه انسان جوړ کړی جادو دی؛ نو تاسې د ګرد جهان جادوګران راټول کړئ، او له هغوی څخه له دغه ځنې لوی جادو جوړ کړئ، ځکه چې جادو خو داسې يو شی نه دی، چې د هغه مقابله به امکان نه لري.

فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكَ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ ٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِّنَ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٠﴾

پس که چېرې ونه منله دوی خبره ستا؛ پس پوه شه چې بېشکه همدا خبره ده چې متابعت کوي دوی د خواهشونو خپلو (بې دليله)، او څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې متابعت کوي د خواهش خپل بې هدايته له ښوولو د لارې له (طرفه د) الله، بېشکه چې الله نه ښيي سمه لاره قوم ظالمانو ته (چې تابع وي د نفسونو او هواوو خپلو بې دليله).

تفسیر: يعني کله چې دغه خلق نه هدايت قبلوي، او نه د هغه په مقابل کې بل کوم شی وړاندې کولی شي؛ نو همدغه وضعيت د دغې خبرې دليل دی، چې دوی داسې مقصود نه لري، چې د هدايت په لاره لاړ شي، محض پر خپلو نفساني خواهشاتو تګ کوي، او هر شی يې چې زړه غواړي؛ هغه مني، او هر هغه شی چې د خپلې مرضی او غوښتنې څخه مخالف او چپ وومومي؛ هغه نه مني، او ترديدوي يې، نو دلته دغه راوښوول کيږي چې داسې هوا پرستانو ظالمانو ته څرنګه هدايت ورکاوه کيږي؟ د الله تعالی عادت د هغه قوم پر هدايت جاري دی، چې د هدايت موندلو اراده ولري، او محض هوا او هوس د حق او حقانيت معيار ونه ګڼي.

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ ٱلْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾

او خامخا په تحقيق پرله پسې لېږلې ده مونږ دوی ته خبره (د پند چې قرآن دی) لپاره د دې چې دوی پند واخلي.

تفسير: يعنې څمونږ د وحيې سلسله لا له پخوا څخه جاري ده، د يوې وحي په تصديق او تاييد مو بله وحي ورپسې لېږلې ده، او قرآن مو هم په تدريج سره نازل كړی، او په يوه آيت پسې بل آيت تل راځي، مقصد دا دی چې د كافي غور كولو او د پوهېدلو موقع په لاس درشي، او د هغه په يادولو كې درته آساني او سهولت وي.

اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۲﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ ﴿۵۳﴾

هغه كسان چې وركړی دی مونږ دوی ته كتاب پخوا له دغه (قرآنه) دوی په دغه (قرآن) ايمان راوړي. او كله چې ولوست شي (دا قرآن) پر دوی باندې؛ نو وايي دوی چې: ايمان راوړی دی مونږ په دغه (قرآن چې) حق دی (راغلی دی) له (طرفه د) رب څمونږ، بېشكه مونږ چې وو پخوا له نزوله د دغه (قرآن) مسلمانان (په دغه قرآن باندې).

تفسير: يعنې د دغو جاهلانو مشركانو حال داسې دی چې نه پخواني كتابونه مني، او نه د وروستنو كتابونو منونكي دي، د دوی په مقابل كې هغو حق پسندو او انصاف خوښوونكو كتابيانو ته وګورئ چې دوی هغه دواړه مني، پخوا له دې نه يې په تورات او انجيل يقين لرلو، كله چې پاک قرآن نازل شو؛ نو ژر يې تصديق وكړو، چې بلا شبهه دغه هم حقّاني اسماني كتاب دی، چې څمونږ د الله له جانبه نازل شوی دی، مونږ په ده باندې هم د خپل يقين او اعتماد اعلان كوو، مونږ خو پخوا له دې نه هم د الله تعالی خبرې منلي دي، او اوس يې هم منو، في الحقيقت مونږ له نن ورځې څخه نه يو مسلمانان ـ بلكه لا له پخوا مسلمانان وو، څكه چې مونږ په خپلو پخوانو كتابونو هم ايمان لرلو، چې په هغو كې د مخه د دغه آخر الزمان نبي او د دغه عظيم الشان فرقان په متعلق صاف صاف بشارات موجود وو، لهذا په هغو وړاندوينو مونږ پخوا له دې نه بالاجمال مؤمنان وو، اوس چې دغه تفصيل مو په خپلو سترګو وليدو؛ لا پرې مسلمانان شو.

اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوْا

دغه (يهودان او نصرانيان چې ايمان يې راوړی دی په قرآن)؛ ور به كړ شي دوی ته اجر د دوی دوه كرته، په سبب د دې چې صبر كړی وو دوی (او پر خپل ايمان قائم وو په دې دواړو كتابونو).

تفسير: يعنې په غُرور او استغناء يې د حق له قبوله مخ نه دی اړولی، بلكه هر كله چې حق او صداقت ورسيږي؛ بې تكلّفه د تسليم او اطاعت غاړه ورته ږدي.

وَيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

او دفع كوي دوی په حسنه نېكۍ سره سيئه بدي.

تفسير: يعنې كه بل څوک له ده سره بدي كوي؛ دی له هغه سره نيكي او احسان، مروت او شرافت كوي، يا يې دا مطلب كه چېرې له دوی نه كوم بد كار صادريږي؛ نو د هغه تدارک په نېكۍ سره كوي، څو د حسناتو پله پر سيئاتو درنه شي.

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿۵۴﴾

او له ځينو د هغو مالونو چې وركړي دي مونږ دوی ته صرفوي يې (په لاره د الله كې).

تفسير: او له هغه حلال مال چې پاک الله ورته عطاء كړي دي؛ زكات وركوي، صدقات او خيرات اداء كوي، له أقاربو او خپلوانو سره مرسته او امداد كوي، لنډه دا چې په حقوق العباد كې هم له سره قصور او لنډون نه كوي.

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

او کله چې واوري دوی کومه چټي (بېکاره) خبره؛ نو څنګ کوي دوی له هغې نه، او وايي (هغو چټي ـ بېکاره ويونکيو ته): دي مونږ ته عملونه څمونږ (له حلمه او صبره)، او دي تاسې ته عملونه ستاسې (له حماقته او بد ويلو)، سلام دی پر تاسې (له طرفه څمونږ له کنځلو او طعنو) نه غواړو مونږ (مجلس او طريقه) د جاهلانو.

تفسير: يعنې که کوم جاهل لغو خبرې کوي؛ نو دی له هغه سره نه لګيږي، او ورته وايي چې: بس دی خانه! ستا د دغې خبرې جواب مونږ له لرې څخه په سلام اچولو سره درکوو، دغه د جهالت او ناپوهی وضعيت مونږ تاسې ته در پرېږدو، مونږ پر بېږده چې پخپلو کارونو کې مشغول اوسو، ستاسې اعمال به ستاسې په مخ کې او څمونږ اعمال به څمونږ په مخ کې راځي، مونږ ته د دې خبرې هيڅ ضرورت نه دی پاتې چې خامخا به ستاسې غوندې له ناپوه خلقو سره لګيږو.

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ

بېشکه ته (ای محمده!) نشې ښوولی (لاره حقه) هغه چاته چې خوښ وي ستا، وليکن الله سمه صافه لاره ښيي هغه چاته چې اراده وفرمايي (د سمې لارې ښوولو يې).

تفسير: شاه صاحب ليکي چې: «محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپل تره ابو طالب لپاره ډېر کوښښ وکړو، چې د مرګ په وخت کې د اسلام کلمه ولولي، مګر هغه دغه خبره ونه منله، نو د هغه په نسبت دغه آيت نازل شو» (موضح) يعنې له هغه چا سره چې ته طبيعي محبّت لرې، يا ستا زړه غواړي چې هغه هدايت ومومي؛ نو دغه خبره ضروري نه ده چې هم هغسې واقع شي، ستا کار يواځې لارښوونه ده، پاتې شو دغه کار چې کوم يو سړی پر هغه لاره درومي او د مقصود تر منزل پورې رسيږي؟ او کوم يو نه رسيږي؟ دغه ستا د اختيار او له قبضې څخه خارج دی، الله تعالی اختيار لري چې د هر چا په نسبت اراده وفرمايي؛ هغه ته د قبول الحق او وصول الی المطلوب توفيق ورکړي.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

او همدغه (الله) ښه عالم دی په سمه صافه لاره موندونکيو باندې.

تفسير: هيڅ يو سړی د دغې خبرې واک او صلاحيت نه لري، چې بل څوک پر سمه صافه لاره روان کړي، بلکه څوک پر دغه خبره علم هم نه لري، چې کوم يو پر سمه لاره راتلونکی دی؟ يا د راتللو استعداد او لياقت لري؟، په هر حال په دغه آيت کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته تسلي ورکړې شوې ده، چې تاسې د جاهلانو په دغو چټي (بېکاره) ويناوو او د ضد او عناد پر شورماشور يا د خپل خاص اعزه او اقارب پر نه مسلمانېدو مه متأثر او مه غمجن کېږئ!، هومره چې ستاسې پر ذمه فرض دی؛ هغه اداء کړئ!، د خلقو استعدادات مختلف دي، او دغه خبره د الله تعالی په اختيار او علم کې ده، چې د هغوی څنې کوم يو پر سمه لاره راوستل کيږي.

وَقَالُوا إِن نَّتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنَا

او وايي (کفّارد مکې): که چېرې متابعت وکړو مونږ د هدايت له تا سره (او ايمان په تا راوړو)؛ نو وبه تښتول شو (او ژر به وشړل شو) له ځمکې خپلې نه.

تفسیر: له هدایت څخه د انسان منع کوونکي څو شیان دي، مثلاً د ځان نقصان، د مال خوف، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ویلي وو: بېشکه چې مونږ په دې باندې ښه پوهیږو، چې تاسې پر حقاني دین یئ، لیکن که مونږ د اسلام دین قبول کړو، او له تاسې سره یو ځای شو؛ نو ګرد عرب به څمونږ دښمنان شي، او د چارچاپېر ګرد اعراب به پر مونږ هجوم او یرغل راوړي، او ټول به سره یو ځای کیږي، او مونږ به خپله یوه نمړۍ کړې، نه به مو ځان سلامت پاتې شي، او نه به مو مال او دولت مأمون او مصئون پاتې وي، د همدغه ځواب د آیت په راتلونکې ټوټه کې داسې فرمایي:

أَوَلَمْ نُمَكِّن لَّهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجْبَىٰ إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّن لَّدُنَّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

آیا نه دی ورکړی (ځای) مونږ دوی ته داسې حرم، چې په امان دی (له قتل او غارته)، راچلولې کېدې (یا راچلولی کیږي) دي (حرم) ته (له هر طرفه) مېوې (لپاره) د هر څیز، رزق د دوی له جانبه څمونږ، ولیکن اکثر د دوی چې دي نه پوهیږي (په حق).

تفسیر: شاه صاحب فرمایي: «د مکې معظّمې خلقو به ویل: که مونږ مسلمانان شو؛ نو د ټول عربستان مسکونین به له مونږ سره دښمنان شي، الله تعالی فرمایي: که اوس تاسې د هغوی د دښمنۍ او لاس غځولو څخه د چا په پناه کې ناست یئ؟ همدغه د حرم ادب مانع دی، چې سره له دغې سختې دښمنۍ او عداوت چې تاسې یې یو له بله سره لرئ؛ اطرافي اعراب پر تاسې یرغل او هجوم نه راوړي، چې تاسې له مکې معظّمې څخه د باندې وباسي، هغه الله چې اوس دغه ځای یې تاسې ته حرم ګرځولی دی، په هغه وخت کې هم تاسې ته پناه درکوونکی دی (موضح).

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۖ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَن مِّن بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا ۖ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾

او څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) کلیو (او ښارونو) چې سرکشي یې کړې وه په معاش خپل کې، پس دا دي کورونه د دوی چې نه ده کړې شوې هستوګنه په کې پس له (اهلاک د) هغوی مګر لږ وخت (چې کوم مسافر کومه شپه هلته دمه کړې ده)، او یو مونږ همدا مونږ وارثان.

تفسیر: یعنې د عربو له ښمنی څخه ولې ویرېږئ، د الله تعالی له عذابه وویرېږئ، آیا تاسو نه ګورئ او غور او دقّت نه کوئ، چې له تاسې څخه پخوا څومره لوی اقوام تېر شوي دي، چې هغوی ګرد پخپل عیش عشرت او خوښې مست او مغرور وو، نو هر کله چې هغو د تکبّر ، لویي او سرکښۍ لاره ځان ته غوره کړه؛ نو وګورئ چې پاک الله دوی څرنګه تباه ـ برباد او فنا کړل، چې نن ورځ د دنیا په مخ کې د هغوی نوم او نښه هم نه ده پاتې، تش دغه ویجاړې مېنې او کنډوالې یې پاتې دي، چې په هغوی کې هیڅ یو هستېدونکی نشته، پرته له دې نه چې کوم مسافر کومه شپه هلته کېني، او خپله دمه ونیسي، یا کوم پوه او هوښیار سړی د الله د قُدرت د دغه عبرتناکې منظرې د کتلو لپاره هلته ودریږي.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا ۚ

او نه دی رب ستا (عادتًا) هلاک کوونکی (د اهل د دې) قریو تر هغه پورې چې ولیږي په مور (لویه قریه ښار) د هغو (قریو ښار کې) یـو رسول چې لولي پر دوی آیتونه څمونږ (لپاره د قطع د عذر).

تفسیر: یعنې الله تعالی تر هغه پورې دغه کلي او ښارونه تباه ـ خراب او فنا کړي نه دي؛ څو د هغو مراکزو او لویو مراکزو او لویو ځایونو کې کوم هوښیاروونکی نبي نه وي ورلیږلی، د مرکز تخصیص ښایي د دې لامله وي، چې د هغه اثر تر ډېر لرې ځای پورې رسیږي، او د ښارونو هستېدونکي نسبتًا سلیم او عاقل هم وي، د ځمکې د مخ د ګردو ودانیو مرکز او د صدارت مقام بیت الحرام وو، لکه چې د «شوری» سورت په اوله رکوع (۲۵) جزء کې لولو: ﴿لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ نو ځکه هلته د ګردو ځنې لوی او د آخر الزمان رسول مبعوث شو، صلی الله علیه وعلی آله وصحبه أجمعین.

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظٰلِمُونَ ﴿٥٩﴾

او نه یو مونږ هلاك کوونکی خرابوونکي د کلیو د ښارونو مګر په هغه وخت کې چې اهل د هغو ظالمان وي (په تکذیب د رسولانو).

تفسیر: یعنې هر کله چې سره له پوهولو او هوښیارولو هم خلقو له کفره او شرکه لاس وانخیست، او هم هغسې په خپل کفر ـ ظلم ـ طغیان او عصیان کې چالان او مترقّي وو، دلته د الله تعالی په دغه عذاب اخته او هلاك او سپېره شول.

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَأَبْقٰى ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾

او هر هغه چې درکړی شوي دي تاسې ته له کوم څیزه؛ پس هغه معاش نفع کار د دغه ژوندون لږ خسیس دی، او ښایست د هغه دی، او هر هغه چې په نزد د الله دی (اجر) خیر غوره (دی) او باقي دی (له دغه فاني نه)، آیا پس تاسې عقل نه چلوئ (چې باقي بهتر دی په فاني باندې).

تفسیر: یعنې انسان ته ښایي چې له عقل او پوهې کار واخلي !، او دومره وپوهیږي چې دا ژوندون په دنیا کې تر کله پورې به وي؟ او د دنیوي د دغه باغ او بهار، عیش او عشرت، مزې اوچړچې به تر څه وخت پورې کوي؟ فرض یې کړئ چې په دنیا کې له سره پر ده عذاب هم رانشي، خو بیا هم د مرګي لاس تاسې ګرد له دغه ساز او سامان څخه جلا کوي، او بیا به د الله تعالی په مخ کې حاضر یږئ، او تر یوې یوې ذرې پورې به هم د خپل اعمالو حساب ورکوئ، که مو أخروي عیش او عشرت په برخه شو؛ نو دغه دنیوي عیش عشرت د هغه په مقابل کې هیڅ او لاشی دی، داسې به کوم پوه او عقلمن سړی وي، چې یو مکدر او منغص ژوندون ته پر یو بې غشه او غله ژوندون او یو ناقص او فاني لذّت ته پر کامل او باقي لذائذو ترجیح ورکوي؟، بلکه نه یې ورکوي.

أَفَمَنْ وَعَدْنٰهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنٰهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾

آیا پس هغه څوك چې وعده کړېده مونږ له هغه سره وعده ښه (چې جنت دی) پس دی موندونکی دی د هغې وعدې (خامخا داسې دی) لکه هغه څوك چې معاش ورکړی وي مونږه ده ته معاش د (ژوندون لږ خسیس د) دنیا، بیا دی په ورځ د قیامت کې له حاضر کړیو شویو وي (اور ته؟ بلکه نه دي سره برابر دواړه !).

تفسیر: یعنې مؤمن او کافر دواړه د انجام په اعتبار کله سره یو برابر کېدی شي؟ د یوه لپاره د دائمي عیش کومه وعده چې شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، او د بل لپاره د څو ورځو عیش او عشرت کولو څخه وروسته د بندی کړئ جلب ضروري رسېدونکی او دی په دائمي بندیخانه کې خامخا لوېدونکی دی (العیاذ بالله).

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿۶۲﴾

او ياد كړه هغه ورځ چې غږ به وكړي دوى ته الله، پس وبه وايي (الله) چېرته دي شريكان ځما هغه (شريكان) چې وئ تاسې چې ګمان به مو كاوه (پرې چې دا شريكان ځما دي)؟.

تفسير: يعنې هغه د ألوهيت برخې لرونكي چېرې دي، هغوى دې وغوښت شي، چې اوس لږ څه د دوى تأييد او حمايت وكړي.

قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۖ تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ ۖ مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿۶۳﴾

وبه وايي هغه كسان چې حقه ثابته شوې ده پر دوى خبره (د عذاب په دخول د اور سره): اى ربه ځمونږ ! دا (ضعيفان تابعان) هغه كسان دي چې ګمراه كړي وو مونږ (دوى)، (ګمراه كړي مو وو دوى) لكه چې ګمراه شوي وو مونږ، بېزاره يو مونږ تاته (له دوى او له كفره د دوى)، نه وو دوى داسې چې خاص ځمونږ عبادت به يې كوو (بلكه عبادت د هوا د نفس خپل يې كوو).

تفسير: يعنې سؤال خو له مشركينو څخه وو، مګر ګمراه كوونكي شركاء به داسې وپوهېږي چې في الحقيقت مونږ ته هم تنبيه راكړى شوې ده، نو ځكه په ځواب وركولو كې سبقت كوي، چې اى الله ! بېشكه چې مونږ دوى ګمراه كړي دي، مګر دا ګمراهي خو داسې ده لكه چې مونږ پخپله ګمراهان شوي يو، پس د دغو اغواوو په جرم مونږ اعتراف لرو، ليكن پر دغو مشركانو خو ځمونږ له لوري هيڅ كوم جبر او اكراه نه وه، او نه مو هغوى په زوره دغې ګمراهۍ ته اړولي دي، في الحقيقت دغه د دوى نفسي اغراض او شخصي هوا پرستي وه، چې ځمونږ په غولولو وغولېدل، او پر مونږ پسې رهي (روان) شول، نو په دغه اعتبار دوى ځمونږ د عبادت په ځاى د خپلو اهواوو او ظنونو په عبادت پسې لګيا وو، مونږ د دوى له عبادته څخه نن ورځ ستاسې په حضور كې د خپلې بېزارۍ او تنفّر اظهار كوو.

وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ

او وبه ويلى شي (كفّارو ته) چې وغواړئ تاسې شريكان د تاسې، پس را وبه غواړي دا (كفّار هغه بُتان)، پس هيڅ ځواب به ورنه كړي (دا بُتان) هغوى ته.

تفسير: يعنې دوى ته به ويل كيږي چې اوس خپل مددګاران خپلې مرستې ته رابولئ، مګر هغوى به د دوى سره څه مرسته او مدد وكړى شي؟ ځكه چې په خپل غم او مصيبت كې به اخته او مبتلا وي، كذا قال المفسرون.

وَرَأَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿۶۴﴾

او وبه ويني دغه (تابعان او متبوعان) عذاب، كه چېرې بېشكه دوى وى چې سمه صافه لاره يې نيولې وى (نو اوس به نه معذب كېدل، يا كاشكې په كوم ډول مو لاره موندلې وى).

تفسير: يعنې د دغه وخت د عذاب د ليدلو څخه به داسې آرزو او تمنّا كوي، كاشكې زه په دنيا كې پر سمه صافه لاره تلى، تر څو په دغو مصائبو نه اخته او نه مبتلا كېدى.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ ﴿٦٦﴾

او یاده کړه هغه ورځ چې غږ به وکړي دوی ته (الله)، پس وبه وايي چې څه ځواب ورکړی وو تاسې رسولانو ته (په هغه وخت کې چې حق ته غوښتی شوي وئ؟). پس پټ به شي پر دوی خبرونه (چې دوی خلاص شي) په دغه ورځ کې، پس دوی به نه کوي پوښتنه يو تر بله.

تفسیر: پخواني سوالات د توحید په نسبت وو، دغه د رسالت په نسبت سوال دی، یعنې که تاسې پخپل عقل او پوهې سره په حقه نه وی پوهیدلي؛ نو د انبیاوو په پوهولو خو ښایي پوهېدی، دا راوښیئ چې تاسې له هغو سره څه سلوك او رویه کړې ده؟ په دغه وخت کې به هیڅوك هیڅ جواب نشي ورکولی، او د خبرو ګردې لارې به بندې شي، (او پټ به شي په دوی جواب).

فَأَمَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَعَسَىٰٓ أَن يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

پس هر هغه څوك چې توبه وباسي (له شرکه) او ایمان راوړي (په الله او رسول د الله) او عمل وکړي د نېکیو؛ پس ښایي چې وي به دی له خلاصېدونکیو.

تفسیر: یعنې د هغه ځای برې او کامیابي صرف له ایمان او صالح عمل سره ده، که اوس هم څوك له کفره او شرکه توبه وباسي، او ایمان راوړي، او د نېکیو لاره ځان ته غوره کړي؛ حق تعالی د ده ټول پخواني ګناهونه معافوي، او فائز المرام یې ګرځوي.

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۚ

او رب ستا پیدا کوي هغه څه چې اراده وفرمایي (د پیدایښت یې)، او غوره کوي یې، نه دی دوی ته هیڅ اختیار (په هیڅ شي کې).

تفسیر: یعنې د هر څیز پیدا کول د الله تعالی په مشیت او اختیار کې دي، او د کوم شي غوره کول یا د نورو له منځه د هغه منتخب کولو حق همده ته حاصل دی، او هر قسم چې الله تعالی اراده وفرمایي، او مرضي یې وي؛ هم هغسې احکام صادروي، هر یو سړی په هر یو منصب سره چې دی مناسب او لازم وبولي؛ هم هغه کار او منصب ورته عطاء کوي، په هر چا کې استعداد او لیاقت وګوري؛ نو د هدایت پر سمه لاره یې برابروي، او د مقصود تر منزله پورې په رسېدلو سره برې او کامیابي ور په برخه کوي، حافظ ابن القیم د «زاد المعاد» په اوائلو کې دغه مضمون په ډېر بسط او تفصیل سره لیکلی دی، فلیُراجع.

سُبْحَٰنَ اللَّهِ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾

پاکي ده الله لره او لوی پورته دی له هغه څه چې دوی یې ورسره شریکوي.

تفسیر: یعنې په تخلیق او تشریع او مذکور اختیار کې بل هیڅوك له الله تعالی سره نه دي شریك، مشرکانو چې پخپل تجویز او انتخاب کوم شرکاء درولي او ټاکلي دي؛ هغه ګرد باطل او بې سنده دي.

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾

او رب ستا ته معلوم دي هر هغه چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی، او هر هغه چې ښکاروي يې (ژبې د دوی).

وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْحَمْدُ فِى الْاُوْلٰى وَالْاٰخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۞

او همدی الله دی نشته دی بل لایق د عبادت مگر همدی دی، خاص همده ته ټوله ثناء ده په دنیا او (په) آخرت (عُقبی) کې، او خاص همدغه (الله) ته دی حکم، او خاص همدغه (الله) ته به بیولی شئ تاسې (په قیامت کې).

تفسیر: يعنې هم هغسې چې الله تعالی په تخليق او اختيار او محيط علم کې متفرّد دی؛ په الوهيت کې هم واحد او يو دی، ماسوا له ده بل هيڅا ته بندګي او عبادت نه کيږي، ځکه چې د ده په منبع الکمالات ذات کې ګرد محاسن او محامد مجموع دي، د کلّي اقتدار مالك دی، او په آخره خاتمه کې د هر چا رُجوع د همده په لوري ده.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِضِيَآءٍ ۗ

ووایه (ای محمده دوی ته): آیا وینئ (یعنې څرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې دغه شپه اوږده همېشه تر ورځې د قیامت پورې، نو څوك دې هغه (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته رڼا (چې په کې طلب د معاش کوئ).

تفسیر: يعنې تاسې خبر راکړئ ! چې مثلاً الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر طلوع وکړي، يا يې رڼا او تودوخه ترې لرې کړي، نو تاسې به د خپلو کارونو او چارو لپاره داسې تودوخه او رڼا له کومه راوړئ؟.

اَفَلَا تَسْمَعُوْنَ ۞

آیا پس نه اورئ تاسې (دغه خبره د زړه په غوږو سره؟).

تفسیر: يعنې دا خبره دومره روښانه او صافه ده، چې تش په يوه اورېدلو سره هم په فهم او پوهه راځي، نو آيا تاسو له سره نه اورئ؟.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيْكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُوْنَ فِيْهِ ۗ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ ۞

ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا وینئ تاسې (یعنې څرنګه درښکاري) که چېرې وګرځوي الله پر تاسې ورځ اوږده همېشه تر ورځې د قیامت پورې (چې هیڅ غروب الشمس ونشي)، نو څوك دی (معبود) بې له الله چې راوړي تاسې ته شپه چې آرام وکړئ تاسې په هغې کې؟ آیا پس نه وینئ تاسې (دا آثار د قُدرت).

تفسیر: يعنې تاسې خبر راکړئ ! که الله تعالی پرې نه ږدي چې لمر غروب وکړي، او تل ترتله ستاسې پر سرونو همداسې ولاړ وي؛ نو هغه راحت او سکون او نور فوائد چې د شپې له راتلو څخه حاصلېږي؛ د هغو حصول به په کوم يو طاقت سره ممکن کېدی شي؟ آيا دغسې يو ظاهر او باهر حقيقت هم تاسې نشئ ليدلئ؟.

تنبيه: ﴿اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ﴾ له ﴿اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا﴾ سره مناسب دی، ځکه چې په سترګو سره ليدل عادتًا پر رڼا موقوف دي، چې په ورځې کې په پوره ډول سره په عمل راځي، د شپې په تياره کې کله چې د ليدلو هيڅ يو

صورت نشته، بلکه اوربدل په کې امکان لري؛ نو ځکه ﴿إِن جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا﴾ سره د ﴿أَفَلَا تَسْمَعُونَ﴾ فرمايل موزون وو، والله أعلم.

وَمِن رَّحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او (خاص) له رحمته مهرباني خپلې پيدا کړې ده (الله) تاسې ته شپه او ورځ، لپاره د دې چې آرام وکړئ تاسې په هغه (شپه) کې، او چې ولټوئ تاسې (په دغه ورځ کې) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شُکر وکړئ تاسې (د نعماوو د الله).

تفسير: يعنې د شپې او د ورځې اړول راړول، څو د شپې په تيارو کې مو سکون او راحت په برخه شي، او د ورځې په رڼا کې خپلو کارو او چارو ته هم دوام ورکړی شئ، او د شپې او د ورځې پر مختلف الأنواعو انعاماتو د الله تعالی د انعاماتو شُکر اداء کړئ.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا
فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې غږ به وکړي دوی ته (الله) پس وبه فرمايي چېرته دي شريکان ځما هغه چې وئ تاسې چې گمان به مو کاوه (پرې د شريکانو ځما). او را وبه باسو له هر امّت (ملّت) څخه يو شاهد (پر اقوالو، افعالو، احوالو د دوی)، پس وبه وايو مونږ دوی ته: راوړئ تاسې بُرهان سند خپل (په اشراک)، پس هلته به پوه شي دوی چې حق په (الوهيت کې) خاص الله لره دی، او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول (په دنيا کې چې الله شريک لري).

تفسير: له شهيد څخه احوال ښوونکي انبياء عليهم السلام يا د دوی نائبان يا نور ښه سړي مقصود دي (موضح القرآن)، دوی به دغه راښيي چې خلقو له سماوي شرائعو او له الهي احکامو سره څه رويه کړې ده؟، نو الله تعالی به ورته وايي چې هر کله مو نبي ونه منو نو يو برهان او دليل خو راوړئ چې تاسو په کوم دليل ما سره شريکان گرځولي پس هلته به پوه شي دوی، چې حق خاص الله تعالی لره دی، او ورک به شي له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به يې جوړول، يعنې په هغه وخت کې به دغه په نظر راځي، چې رښتيا خبره د پاک الله ده، او معبوديت هم يوازې د همده حق دی، او بل هيڅوک د ده شريک نشي کېدی، هغه خبرې چې په دنيا کې انبياوو عليهم السلام ښوولې وې؛ هم هغه حقې او رښتيا وې، هغه عقائد او افکار چې مشرکانو له خپل لوري جوړ کړي وو؛ هغه گرد په هغه ورځ کې بې اثره او ناقص او بېکاره ثابتېږي.

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوأُ
بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾

بېشکه چې قارُون وو له قومه د موسی (يعنې د ده تربور وو)، پس سرکشي وکړه (قارون) پر دغو (بني اسرائيلو)، او ورکړې وو مونږ ده ته له خزانو دومره قدر چې بېشکه کليگانې د هغو به خامخا درنېدلې پر (داسې يوې) ډلې چې خاوندان د قوّت زور به وو، (ياد کړه) هغه وخت چې وويل دغه (قارون) ته قوم د ده (چې مسلمانان وو) په کبر او غرور سره مه خوشالېږه ! بېشکه چې الله محبّت نه کوي له خوشالېدونکو سره، (چې په مال د دنيا خوشالېږي).

تفسير: وايي چې قارُون د موسی علیه السّلام د تره ځوی یا تربور او د فرعون د مخې سړی وو، څرنګه چې د ظالمو حکومتونو دستور وي چې د کوم قوم د وینې څښلو لپاره د هم هغه قوم ځینې افراد د خپل کار آله او د لاس همسا ګرځوي، فرعون هم په بني اسرائیلو کې هم دغه ملعون ځان ته غوره کړی وو، قارون په دغه موقع کې چې فرصت موندلی وو، پخپلو دواړو لاسو سره د دولت او دنیا په ټولولو کې لګیا شوی وو، او ډېر لوی دنیوي اقتدار یې ځان ته ګټلی وو.

موسی علیه السلام یو ځلې پر قارون حکم وکړ چې: «د خپل مال زکات اداء کړه !»، نو قارون له خلقو سره وویل: «تر اوسه پورې کوم احکام چې موسی پر مونږ جاري کول، د هغه په مقابل کې مو حوصله او تحمّل کاوه، مګر آیا تاسې اوس د موسی علیه السلام د دغې خبرې تحمّل هم کولی شئ، چې دی ځمونږ د اموالو څخه زکاتونه هم غواړي؟»، څه خلق د قارون مؤیدان شول، او ویل یې چې: نه، ځمونږ له لاسه دغه نه ده پوره، بالآخر ملعون قارون د موسی علیه السلام د بدنام کولو لپاره یوه ډېره ناپاکه او چټله پلمه (تدبیر) جوړه کړه، او یوې بدکارې ښځې ته یې څه بډې او پیسې ورکړې، او ویې لمسوله چې د خلقو په یوه لویه جرګه کې کله چې موسی علیه السلام د زناء د حدّ په اطراف بیانات ورکوي؛ ته هغه له خپله ځانه سره متهم کړه، لکه چې دغې پلیتې ښځې په هم هغه لویه مجمع کې هم داسې یوه چټي (بېکاره) خبره وکړله، کله چې حضرت موسی علیه السلام هغې ته شدید قسمونه ورکړل، او د الله تعالی له قهره او غضبه یې وویروله؛ نو هغه وویرېده، او په ښکاره ډول سره یې وویل چې: ما دغه د قارون په لمسولو سره ویلي دي، دلته د قارون د موسی علیه السلام په ښېرا سره له خپله کوره او خزانو په ځمکه خښ او ډوب کړل شو، د «مفاتح» تفسیر یې په کنجیو (کلیو) سره کړی دی، یعنې د اموالو دومره صندوقونه وروسره وو، چې د هغو د کلیګانو په پورته کولو څو زورور کسان ستړي کېدل، او دغه دومره مستبعد هم نه وو، لکه چې په ځینو تفاسیرو کې د هغه صورت هم ښوولی شوی دی، ﴿إِذۡ قَالَ لَهُۥ قَوۡمُهُۥ﴾ یعنې په دغه فاني او زائل دولت ولې نازیږې او پرې فخر او غرور کوې چې هغه د الله تعالی په نزد څه قدر قیمت نه لري او نه الله تعالی د مغرور بندګانو سره محبت کوي.

وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ

او وغواړه په هغه (دولت) چې درکړی دی تاته الله کور د آخرت.

تفسیر: یعنې د الله تعالی ورکړی مال د دې لپاره دی، چې انسان هغه د آخرت خپله پنګه وګرځوي، نه داسې چې د هغه د غفلت په نشو مست، مغرور او متکبّر شي، او د متکبرانو په شان حرکت او وضعیت اختیار کړي.

وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ

او مه هېروه برخه خپله له (ماله د) دنیا او احسان کوه (له بندګانو د الله سره په ورکړه د مال) لکه چې احسان کړی دی الله له تا سره (چې داسې ډېر دولت یې درکړی دی).

تفسیر: یعنې د خپلې برخې سره ترې خوره ! او څښه ! او آغونده ! او د آخرت لپاره دې پنګه ترې واخله !، او په ناروا مواردو کې یې مه لګوه ! او د خلق الله سره ښه سلوک کوه !.

وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٧٧

او مه غواړه (ای قارونه !) فساد (په تکبّر، ظلم او بغي سره) په ځمکه کې، بېشکه چې الله محبّت نه کوي فساد کوونکو سره.

تفسیر: یعنې له موسی علیه السلام سره ضد مه کوه ! د الله تعالی پر ځمکه د مطیعانو په شان ګرځه ! او خامخا په بلاد الله کې شورماشور او غلغله مه جوړوه ! ځکه چې په ملك کې فتنه او فساد اچول ښه کار نه دی.

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُۥ عَلَىٰ عِلْمٍ عِندِىٓ ۚ

وویل (قارون قوم خپل ته): بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوی دی ماته دغه مال په هغه علم سره چې ما څخه دی.

تفسیر: یعنې هنرمن وم، او د ګټلو استعداد او سلیقه مې درلوده، پخپل لیاقت او قابلیت یا د کوم خاص علمي مهارت لامله ماته دغه دولت حاصل شوی دی، الله تعالی هم ماته ځما د لیاقت او اهلیت په ملحوظ دغه مال، دولت او شته راکړي دي، او دغه ثروت په خوشې ناسته بې له محنته ماته په لاس نه دی راغلی چې اوس یې زه د موسی په حکم او مشوره خوشې ویړیا د الله تعالی په نوم لګوم.

أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِن قَبْلِهِۦ مِنَ ٱلْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا ۚ

آیا نه پوهېده (قارُون) چې بېشکه الله په تحقیق هلاك کړي دي پخوا له دغه (قارون څخه) له (اهل د) زمانو هر هغه څوك چې دی ډېر سخت وو له دې (قارون) څخه له جهته د قوّت، او ډېر وو له جهته د جمع کولو (د مال یا ملاتړه).

تفسیر: یعنې د دولت ګټلو لیاقت چا درکړ؟ افسوس دی چې تا د حقیقي منعم احسان هېر کړ، او د هغه په درکړي دولت او لیاقت مغرور شوې، آیا ده دغه دولت له خپل نجات وسیله او ضامن ګڼلی وو؟ او دی په دغه نه وو خبر چې د ده څخه پخوا څومره ملل او اقوام له خپلو همداسې شرارتونو او سرکښیو له سببه هلاك او تباه شوي دي، چې د هغوی په لاسو کې لوی لوی سلطنتونه او ډېرې زیاتې خزانې، لښکرې او نور زیات دنیوي وسائل او وسائط وو، آیا دغه ملعون د هغو د احوالو د اورېدلو څخه پند او عبرت نه دی اخیستی؟.

وَلَا يُسْـَٔلُ عَن ذُنُوبِهِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

او نه به شي پوښتېدلی له ګناهونو خپلو څخه کافران (ځکه چې الله ته معلوم دي).

تفسیر: یعنې پوښتنې ته به ضرورت نه وي، پاتې الله تعالی ته د دوی ګناهونه یو په یو معلوم دي، او له پرښتو سره هم لیکلي پراته دي، هو ! که د توبیخ او تقریع په ډول کوم وخت کوم سوال له دوی نه وشي؛ نو هغه بېله خبره ده، یا خو دغه کنایه ده د ګناه له کثرته، یعنې د دوی ګناهونه به دومره ډېر او زیات وي، چې دغه ته به ضرورت نه وي پاتې چې د یوې یوې جزئيې پوښتنه له دوی څخې وکړه شي.

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ فِى زِينَتِهِۦ ۖ قَالَ ٱلَّذِينَ يُرِيدُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا يَـٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِىَ قَـٰرُونُ إِنَّهُۥ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

پس راووت (قارون) پر قوم خپل په زینت ښایست (او دج خپل)، وویل هغو کسانو چې غوښت یې دغه ژوندون (لږ خسیس د) دنیا: ای کاشکې چې وی مونږ ته هم (له ثروته) په شان د هغو (اموالو اتباعو) چې ورکړی شوي دي قارون ته، بېشکه چې دغه (قارون) خامخا خاوند دی د برخې لویې (له دنیا څخه).

تفسير: يعنې قارون خپل فاخره لباس واغوست، او سره له ډېرو خدمو او حشمو، او په ډېر شان او شکوه ، او جل او بل ووت، چې د هغه د ليدلو څخه د دنيا د طالبانو ستر ګې ړډې بډې پاتې شوې، او ګرد ورته هک حيران ودرېدل، او له خپلو ځانونو سره به يې داسې ويل: «کاشکې چې مونږ هم د داسې دنيوي شان او شوکت خاوندان وی !، او همداسې ترقي او عروج مو حاصل کړی وی؛ چې نن د قارون په برخه شوی دی، بېشکه چې دی ډېر د اقبال او اجلال خاوند او ډېر خوش قسمته سړی دی».

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

او وويل (دوی ته) هغو کسانو چې ورکړی شوی وو (هغوی ته) علم فهم چې: افسوس دی تاسې ته (ای طلابو د دنيا)، ثواب د الله خير ډېر غوره دی هغه چا ته چې ايمان يې راوړی دی (په الله او رسول الله) او عمل يې کړی دی د نېکيو، او نه ورکول کيږي (يا نه ښوولی کيږي) دغه (خبره) مګر صبر کوونکيو ته (په طاعت او مصيبت او له معصيته).

تفسير: يعنې پوهانو او ذي علم سړيو وويل چې: «ای کمبختانو ! په دغه فاني جل وبل کې څه ايښي دي چې د هغه هوس او ارمان کوئ؟ صالحانو مؤمنانو لپاره د الله تعالی په دربار کې کوم دولت او عزّت چې شته، او دوی ته وررسېدونکی دی؛ د هغه په مقابل کې دغه دنيوي شان او شوکت محض هيڅ او لاشي دي، او دومره يو نسبت هم سره نه لري، لکه چې د يوې ذرې نسبت له لمر سره کيږي»، داسې خبرې هغو خلکو ته ښوولی کيږی چې په دنيا کې د الله تعالی په طاعت ټينګ ولاړ وي، د ګناهونو نه ځان ساتي، او په مصيبتونو او کړاوونو صبر کوي ځکه چې هغوی د حقيقي ژوند په قدر قيمت پوهيږي.

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ ﴿٨١﴾

پس ننه ايست مونږ دغه (قارون) او کور د ده په ځمکه کې، پس نه وو ده ته (په دغه وخت کې) هيڅ ډله (د دوستانو) چې مددګاري يې کړي وی له ده سره غير له الله څخه (په دفع د عذاب کې)، او نه وو (قارون پخپله) له بدل اخيستونکيو څخه (چې ځان يې له عذابه خلاص کړی وی).

تفسير: يعنې نه بل څوک له خپله طرفه د ده مدد ته ورسېد، او نه يې څوک د خپل مدد لپاره وغوښتی شو، نه يې خپل قوّت په کار ورغی، نه د بل چا.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ

او سبا کړ هغو کسانو چې آرزو به يې کوله د مرتبې د دغه (قارون) په پرون (ماښام) کې ويل به يې (يو بل ته): افسوس دی تاته پوه شه ! چې بېشکه الله پراخوي رزق روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې) له بندګانو خپلو، او تنګوي (الله دغه روزي په هر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د قارون ترقي او ترفّع د ليدلو څخه پرون داسې ارزو او هيله (اميد) کوله چې: «کاشکې مونږ ته هم داسې عُروج او ترقي حاصله شوي وی»؛ نن د قارون د دغه بد انجام د ليدلو څخه لاسونه پر غوږونو

ږدي، او توبې وباسي، او اوس په هوش راغلل، چې دغسې دولت په حقيقت کې د يوه ښکلي مار په شان دی، چې د هغه په منځ کې مهلک زهر وي، دغه دنيوي ترقي او تنزيل د کوم بنده د مقبوليت او مردوديت معيار نشي کېدی، بلکه دغه د الله تعالی مصلحت او حکمت دی، پر هر چا چې لازم او مناسب وګڼي؛ د رزق او د روزۍ ورونه (ابواب) ورپرانيځي، او هر چا ته چې مناسب وي؛ روزي ورتنګه او په اندازه کوي يې، د مال او دولت پراخوالی د ښې خاتمې او مقبوليت دليل نه دی، بلکه علی الأکثر د هغه نتيجه تباهي او بربادي ده، او د ابدي هلاکت او فلاکت په صورت څرګنديږي.

لَوْلَآ أَن مَّنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٢﴾

که چېرې نه وی دا چې احسان کړی دی الله پر مونږ؛ نو خامخا ډوب کړي به يې وو مونږ په ځمکه کې (د قارون په شان)، افسوس دې ته؛ نه پوهيږي نه ويني دا چې نه خلاصيږي کافران (له عذابه).

تفسير: يعنې دغه د الله تعالی مهرباني او احسان دی چې مونږ يې د قارون په شان ونه ګرځولو، که نه ځمونږ حال او احوال به هم داسې کېده، له خپل لوري که مونږ د ډېر حرص او طمعې له سببه داسې هيله او آرزو کړې وه: ﴿يَٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ أُوتِيَ قَٰرُونُ﴾ الله تعالی ځمونږ په مخ کې خير راپېښ کړ، چې ځمونږ دغه آرزو او هيله يې تر سره ونه رسوله، او نه يې پر دغه حرص او طمعې مونږ ته څه تنبيه او سزا راکړه، بلکه د قارون نتيجه او حشر يې مونږ ته راښکاره او مونږ يې په دغه وسيله سره ويښ او منتبه کړو، اوس مونږ ته دغه خبره ښه څرګنده شوه، چې محض د مال او زر په ترقی سره حقيقي فلاح او برى هيچا ته نشي حاصلېدی، او دغه چې ناشکره منکران له سره د الله د عذابه نجات نشي موندلی.

تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾

دغه کور د آخرت (چې جنّت دی) ورکوو مونږ دا لپاره د هغو کسانو چې نه لري اراده د لويي (او تکبّر) په ځمکه کې، او نه فساد ظلم کوي (پر خلقو)، او عاقبت ښه خاتمه لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعنې د قارون د دولت په نسبت ناپوهانو داسې ويل چې: قارون خو ډېر خوش قسمته او بختور سړی دی، حال دا چې دغه خوش قسمتي او بختورتوب نه دی، بلکه د آخرت ګټه په لاس کول لويه خوش قسمتي ده، او دغه ګټه د هغو کسانو لپاره ده چې د الله تعالی په ملک کې شرارت او فساد غورځول نه غواړي، او په دغه فکر کې له سره نه دي، چې خپل ځان له ګردو څخه لوی او لوړ (اوچت) وګڼي، بلکه د تواضع او انکسار او پرهېزګارۍ لار ځان ته اختياروي، د دوی کوښښ د دې په ځای چې خپل ذات لوړ او لوی ښکاره کړي؛ تل په دغه کار کې مصروف او معطوف دي چې خپل دين لوړ کړي، او کلمة الله په اعلاء کې ووينې.

په هر حال د مؤمنانو اصلي مقصد آخرت دی، د دنيا هغه برخه چې د دغه مقصد ذريعه وګرځي؛ هم هغه ښه او مبارکه ده که نه هيڅ.

مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى ٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ إِلَّا مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

او هر چا چې وکړه کومه نیکي؛ پس شته ده ته (ښه جزاء) خیر غوره له جهته د دغې (حسنی) او هر چا چې وکړه کومه بدي؛ پس نشي ورکولی جزاء هغو کسانو ته چې کړې یې دي (عمل د) د بدیو مګر (جزاء د هغه شي) چې وو دوی چې کاوه به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې کومه نیکي چې دلته وکړي؛ له هغه څخه ښه او بهتره نیکي به هلته ورسره وکړه شي، د یوې نېکۍ څرنګه چې د هغه اقتضاء وي؛ اقلاً لس چنده د هغه ثواب ورکاوه کیږي، شاه صاحب لیکي: «پر نېکۍ باندې د نېکۍ وعده یې ورکړه، چې هغه علی الیقین رسېدونکې ده، او پر بدي یې د بدۍ وعده ونه فرمایله، چې ضرور به وررسیږي، ځکه چې ممکن دي چې هغه ورمعاف شي، هو ! دومره یې وفرمایل چې: د هغه فعل له سزا څخه به ډېره سزا ورته ونه رسیږي».

﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾

بېشکه هغه (الله) چې فرض (نازل) کړي یې دي پر تا (احکام د) قرآن؛ خامخا بېرته بیوونکی دی د تا هغه ځای د وعدې (مکې) ته.

تفسیر: ځینو مفسّرینو له «معاد» څخه موت مراد کړی دی، او ځینو آخرت، او ځینو جنت، او ځینو د شام ځمکه چې هلته دوی یوځلې د معراج په شپه تشریف وړی وو، حافظ عماد الدین ابن کثیر (رحمة الله علیه) په دغو اقوالو کې ډېر عمیق او لطیف تطبیق کړی دی، یعنې له معاده دلته مکّه معظّمه مراده ده (کما في البُخاري) مګر د مکې معظمې فتح د قرب الأجل علامه ده، لکه چې ابن عباس او عمر رضي الله تعالی عنهما د ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ په تفسیر کې وفرمایل: د وړاندنې «أجل» څخه وروسته د «حشر»، د حشر څخه وروسته د «آخرت»، او د آخرت وروستنی منزل جنّت دی.

مطلب یې داسې شو چې الله تعالی به تا ړومبی په یوه شانداره طریقه سره بېرته مکې معظّمې ته راولي، وروسته له هغه څو ورځې اجل مو واقع کیږي، بیا به د شام په ځمکه کې حشر کېږئ، لکه چې له أحادیثو څخه ثابت شوي دي، بیا په آخرت کې به هم په ډېر شان او شوکت سره تشریف راوړئ، او په آخر کې په جنّت کې د ډېر اعلی مقام ته استول کېږئ.

﴿قُل رَّبِّي أَعْلَمُ مَن جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ ۸۵

ووایه (ای محمده ! دوی ته) رب ځما ته ښه معلوم دي هغه څوک چې راتګ یې کړي په هدایت سره او هغه څوک چې هغه په ګمراهی ښکاره کې دی.

تفسیر: یعني الله تعالی ته ځما هدایت او د مکذبینو او معاندینو ګمراهي ښه معلومه ده، یقیناً دی به له هر یوه سره سم د دوی له احواله سره معامله کوي، او دغه له سره نشي کېدی چې ځما دغه کوښښ ضایع شي، یا ګمراهان رسوا، سپک او ګمراه نه کړي.

﴿وَمَا كُنتَ تَرْجُو أَن يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ﴾ ۸۶

او نه وې ته چې توقّع امید دې درلود (لرلو) د دې چې راوبه لېږلی شي تاته کتاب (قرآن)، لیکن (راولېږلی شو محض) په رحمت مهربانی له (جانبه) د رب ستا، پس مه کېږه ته خامخا مددګار لپاره د کافرانو (په دین د دوی کې).

تفسير: ته له پخوا څني د نبوّت په انتظار کې نه وې، دا محض د الله تعالى رحمت او موهبت دى، چې ته يې په رسالت سره سرفراز کړې، نو هم هغه الله تعالى به په دنيا او آخرت کې تاته برى او کاميابي درکوي، لهذا اى محمده ! د ده پر معاونت او امداد تل ترتله اعتماد او اطمينان ولره !.

وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۸۷﴾

او (خبردار چې) وا دې نه ړوي (کفّار) خامخا تا (په مکر او فريب) له آيتونو د الله پس له هغه چې نازل کړل شول تاته، او وبوله خلق (توحيد او عبادت) د رب خپل ته، او مه کېږه ته خامخا له مشرکانو څخه (په اعانت د دوى کې).

تفسير: يعني ته دې د دين په کار کې د خپل قوم خاطر او رعايت مه کوه ! او مه دې خپل ځان په هغوې کې شمېره ! اګر که دوى ستا له قرابت دارانو څخه هم وي، هو ! دوى ګرد د خپل رب په لوري وبوله ! او د الله تعالى د احکامو په تعميل کې ټينګ اوسه !.

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۘ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۟ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ ؕ

او مه بوله ته له الله سره معبود بل (ځکه چې) نشته هيڅ لايق د بللو بل هيڅوک مګر همدى دى (يواځې، ځکه چې) هر څيز فاني کېدونکى دى مګر مخ د ده (چې تل باقي دى).

تفسير: دغه خطاب اګر که پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دى، مګر بالوسيله په دغه سره نورو ته پند او نصيحت ورکول کيږي، د پاس آيتونو په نسبت څيني مفسّرينو همداسې ليکلي دي، يعني هر شى له خپله ذاته معدوم دى، او تقريبًا ټول شيان فناء کېدونکي دي، اعم له دې چې په هر وخت کې وي، مګر خو د الله تعالى مخ چې نه له سره معدوم وو، او نه هرګز فناء کېدونکى دى، رښتيا ده: (ألا كلُّ شيءٍ ما خلا الله باطل)، و قال الله تعالى: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۚ ۝ وَّيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ۚ﴾. (چې مراد ترې د الله تعالى ټول ذات دي).

لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۸۸﴾

همده ته دى حکم (نافذه قضاء)، او همده ته به بېرته بوتلى شئ تاسې (لپاره د جزاء).

تفسير: يعني د ګردو حضور د ده په مخ کې د حساب او کتاب لپاره يو حتمي او ضروري شى دى، چې هلته يواځې د همده حکم چليږي، او صورتًا، ظاهرًا، او مجازاً هم د بل هيچا حکم نه چليږي، او نه به قوّت او اقتدار ورپاتې وي، اى الله ! جار دې شم ! په همدغه وخت کې پر دغه ګناهګار بنده دې رحم وفرمايه ! او له خپله غضبه يې وساته !.

تمّت سورة القصص ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

«د (العنکبوت) سورت مکّي دی، پرته له (۱ ـ ۱۱) آیتونو پورې چې مدني دي، (۶۹) آیته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۲۹) او په نزول کې (۸۵) سورت دی، وروسته د «الروم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۝١ أَحَسِبَ النَّاسُ أَن يُتْرَكُوٓا۟ أَن يَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ۝٢

آیا گمان کوي دا خلق د دې چې پرې به ښودی شي دوی (په) همدې قدر چې ووایي دوی چې: ایمان راوړی دی مونږ؛ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي؟.

تفسیر: یعنې په ژبه سره د ایمان دعوی کول دومره سهل او آسانه نه دي، هر څوك چې د ایمان دعوی کوي، امتحان او ابتلاء ته دې يې هم تیار شي !، همدغه د امتحان محک دی چې پرې سره او ناسره سولولی کیږي او معلومیږي، په حدیث کې راغلي دي چې: له ګردو څخه سخت امتحان د انبیاوو دی، وروسته له هغه د صالحینو بیا درجه په درجه د هغو خلقو دی، چې له هغو سره مشابهت لري، او د انسان امتحان د ده د دین او ایمان له حیثیته اخیست کیږي، په هر اندازه چې انسان پخپل دین او ایمان کې مضبوط او سخت وي؛ په هم هغه اندازه له هغه څخه سخت امتحان اخیست کیږي.

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

او خامخا په تحقیق ازمویلي وو مونږ هغه کسان چې له دوی نه ړومبي وو.

تفسیر: یعنې د ړومبنیو انبیاوو د متبعینو ډېر لوی او سخت امتحان اخیست شوی دی، په صحیح بخاري شریف کې دي چې: صحابه وو رضي الله عنهم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ، چې یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! څمونږ لپاره د الله تعالی له درباره دعاء او مدد وغواړئ ! دا هغه زمانه وه چې د مکې معظّمې مشرکینو پر مسلمانانو باندې انتهايي ظلم او ستم کوو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل، چې پخوا له تاسو به يې یو (ژوندی) انسان په څمکه کې ولاړ خښوو، او بیا د هغه پر سر به يې اره کشوله، او د ده سره به له منځه دوه ټوټې ټوټې کېده، د ځینو نورو مؤمنینو پر وجود به يې د اوسپنې تک سره سیخونه وهل او لګول، چې د هغو په اثر به د دوی پوستکي او غوښتې وریتې کېدې او سوځېدې، تناکې به يې وهلې، او لاندې به لوبېدې، خو سره د دغو سختیو باوجود له خپل دین څخه به يې دوی نشو ګرځولی.

فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا۟ وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَٰذِبِينَ ۝٣

پس خامخا معلوم به کړي الله (په علم ظاهري سره ـ په کوم علم چې ثواب او عقاب مرتب دی ـ هم) هغه کسان چې رښتیني دي (په دعوی د ایمان کې)، او خامخا معلوم به کړي الله (هغه) دروغجنان (په علم ظاهري سره هم).

تفسير: يعني الله تعالى په علانيه ظاهروي او هر يو به پوهيږي چې د ايمان په دعوى کې کوم يو رښتين راوځي؟ او کوم يو دروغجن څرګندېږي، او سم له هغه سره به هر يوه ته سزا ورکوي.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَن يَسْبِقُونَا ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې عمل کوي دوى د بديو (لکه شرک او معاصي) د دې چې ړومبى به شي دوى پر مونږ (چې مونږ به له دوى نه انتقام ونشو اخيستى)، بد دى هغه حکم چې کوي يې دوى (چې نفي د انتقام دى).

تفسير: يعني د مؤمنينو امتحانات دي کافران داسې ونه ګڼي چې مونږ په خوندونو او مزو سره ظلمونه کوو او دهغو له سختيو څخه ساتلي يو، دوى له مونږه خپل ځانونه چيرى ساتلى شي هغه سختى سزاوى چې دوي ته ورکولى کيږي د هغه په مقابل کې د امتحان سختۍ هيڅ نه دي دوي ددى عارضى مهلت په نسبت چې کوم نظر لري چې مونږ به تل مأمون يو په حقيقت کې ډيره بده خرابه فيصله يې کړې ده.

مَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾

هر څوک چې وي اميد لري دى د ملاقات د الله (په جنت کې)؛ پس بېشکه اجل نېټه د (ملاقات د) الله خامخا راتلونکې ده، (نو ښايي چې ورته تيار شي)، او همدى ښه اوريدونکى دى (د ټولو اقوالو) ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعني هر هغه سړى چې په دغه توقّع سختي ګالي، چې يوه ورځ به زه هرومرو د الله تعالى په مخ کې حاضريدونکى يم، چې هلته تر يوې ذرې پورې هم حساب او کتاب کيږي، که زه دلته په دغه امتحان کې ناکام شوم؛ نو د دغه ځاى له سختيو څخه په زياتو سختيو کې اخته کېدونکى يم، او که ترې بريالى او کامياب ووتلم؛ نو دغه ګرد تکاليف به ځما له مخې څخه لرې کيږي، او د الله تعالى رضاء او لقاء به مې په برخه کيږي، نو داسې سړى دې په ياد ولري چې د الله تعالى وعده هرومرو راتلونکې ده.

وَمَن جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

او هر څوک چې جهاد کوي (له کفّارو يا له نفس خپل سره)؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې جهاد کوي لپاره (د نفعې) د نفس خپل، بېشکه چې الله خامخا غني بې پروا دى له ټولو عالميانو څخه.

تفسير: يعني الله تعالى ته د چا له طاعت او عبادت څخه هيڅ نفع او له معصيته هيڅ قسم نقصان نه رسيږي، هغه غني ذات له هغې شيانو څخه په کلي ډول سره بې پروا او بې نيازه دى، هو! بنده په هره اندازه چې د الله تعالى په طاعت کې محنت او زيار پر ځان اخلي؛ د هغه ثمره او نتيجه ورته په دنيا او آخرت کې رسيږي، پس مجاهده کوونکى دې هيڅکله داسې خيال ونه کړي. کله چې مونږ د الله په لاره کې دومره زحمت کوو؛ نو (معاذ الله) پر الله تعالى خپل څه منّت او احسان باروو، بلکه بالعکس دا د هغه الله تعالى مرحمت او احسان دى، چې تاسې ته يې ستاسې د ګټې او فائدې لپاره د طاعت او رياضت توفيق درکړى دى.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) خامخا وبه رژوو مونږ هرومرو له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا جزاء به ورکړو مونږ هرمرو دوی ته ښه جزاء د هغه (عمل) چې وو دوی چې کاوه به یې (په اسلام کې).

تفسیر: یعنې سره له دې نه چې الله تعالی د ګرد عالم څخه غني، بې پروا او بې نیاز دی، خو بیا هم په خپل رحمت او شفقت سره ستاسې محنت او زحمت نه ضایع کوي، او په ځای یې رسوي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۖ وَإِن جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ

او (مؤکد) امر کړی دی مونږ پر انسان له مور پلار خپل سره یې د نېکی (هر کله په هر څه کې)، او که کوښښ کوي (دوی دواړه) له تاسره چې شریک ونیسې ته له ما سره هغه څیز چې نشته تاته په (الوهیت) د هغه کې هیڅ علم؛ پس اطاعت مه کوه ته د دوی (دواړو).

تفسیر: ﴿فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ﴾ «اطاعت مه کوه ته د دې دواړو په اشراک بالله کې».

په دنیا کې له موره او پلاره د بل هیچا حق زیات نه دی، خو د الله تعالی حق له دوی نه هم ډېر دی، د والدینو لامله نه ښایي چې د الله تعالی دین پرېږدي (موضح)، په حدیث کې راغلي دي، چې د سعد بن أبي وقّاص رضي الله عنه والده چې مشرکه وه، کله چې د خپل ځوی د اسلام خبر یې واورېد؛ نو له خپله ځانه سره یې عهد وکړ، څو سعد (معاذ الله) له اسلامه مرتدّ نشي؛ نو زه به له سره خوړل او څښل نه کوم، او تر چت لاندې به آرام ونه کړم، لکه چې هغې له طعام خوړلو او له اوبو څښلو خپله خوله وتړله، او بیخي خواره زهیره شوه، خلقو به په زور او زیادت د دې خوله پرانستله، او ډوډۍ او اوبه یې ورکولې، نو په دغه مناسبت دغه آیت نازل شو، ګواکې دغه یې راوښودل چې د والدینو په داسې شان پر خلاف الحق باندې مجبورول هم هغه یو شان ابتلاء او امتحان دی، ښایي چې د خالص مؤمن د ثبات پښه ترې ونه ښوییږي.

إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

خاص ماته دي بیا راتله د تاسې (ټولو)، پس خبر به کړم زه تاسې پر هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې ټول به په هغه عدالت کې حاضر برئ !، په دغه وخت کې به ګردو ته دا ورښوول کیږي، چې په اولاده او والدینو کې کوم یو متجاوز او له خپله حده تېری کوونکی وو؟ او کوم یو پر حق او صداقت قائم وو.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) خامخا داخل به کړو مونږ هرومرو دوی په (جماعت) د صالحانو کې (چې انبیاء او اولیاء دي).

تفسیر: یعنې هر څوک چې سره له داسې زبردستو موانعو او عوائقو هم پر ایمان او د نېکی پر لاره قائم وي؛ حق تعالی به د هغه حشر پخپلو خاصو بندګانو کې کوي، ابن کثیر (رحمه الله) لیکي: «که اولاد په ناحقه خبره کې د خپلو والدینو خبره ونه منله، او والدین هم هغسې په ناحقه ټینګ ولاړ وي؛ نو د اولاد حشر به له صالحینو سره کیږي، او د ده د والدینو په زمره کې به نه کیږي، اګر که د طبیعي او نسبي تعلّقاتو په بناء دی د ګردو څنې دوی ته ډېر نژدې وي، په

«المرء مع من أحبّ» (چې سړی به د هغه چا سره چې د هغه سره مینه لري) کې ديني محبّت مراد دی، طبيعت محبت نه دی مراد».

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ

او ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي (تش په خوله) ايمان راوړي دی مونږ په الله باندې، پس کله چې سختي ورسوله شي ده ته په (لاره) د الله کې؛ نو وګرځوي فتنه سختي خپګان د خلقو (او شميرې يې) په شان د عذاب د الله.

تفسير: دغه د هغو خلق ذکر دی چې پخپله ژبه ځان ته «مؤمن» وايي، مګر د دوی په زړونو کې له سره ايمان راسخ نه وو، دوی ته هر چېرې چې د الله تعالی په لاره کې کوم ربړ يا تکليف وررسېده، يا د دين له سببه يې څوک تکليفوو؛ نو دغه امتحان او آزموينه دوی د الله تعالی د عذاب په منزله ګڼله، څرنګه چې انسان د الله تعالی له عذابه ويريږي، او خپل ځان ترې ساتي، او وروسته د هغه له نزوله له خپلې هغې پخوانۍ دعوی څخه لاس واخلي، او ناچاره اعتراف او اقرار کوي چې زه په غلطۍ کې وم؛ همدغسې حال د هغو ضعفاوو القلوبو دی، هر چېرې چې د دين په معامله کې کومه سختي وررورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويريږي، او د ايمان له دعوی څخه لاس اخلي، او په ژبه يا په عمل سره ګواکې داسې اقرار کوي چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې په غلطۍ کې وو، يا دغسې دعوی مو له سره نه وه کړې.

وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ

او قسم دی که چېرې راشي مددګاري (د مؤمنانو) له (طرفه) د رب ستا (چې فتح او غنيمت يوسي)؛ نو خامخا وبه وايي دغه (منافقان) هرومرو بېشکه مونږ (هم) يو له تاسې سره (په ايمان کې) (نو په غنيمت کې مو شريک کړئ).

تفسير: يعنې که د مسلمانانو کوم عروج او موفقيت وګوري؛ نو له خپله ځانه د هغه په نسبت خبرې جوړوي، چې مونږ خو له تاسې سره وو، او اوس هم ستاسې اسلامي ورونه يو، خصوصًا که مسلمانان فاتح شي، او فرض يې کړئ که دغه خلق چې د کفّارو سره يې معاونت کاوه، د مسلمانانو په لاس کې بنديان شي؛ نو بيا د دوی د نفاق او تملّق لپاره هيڅ حد او اندازه نشته.

أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ۝١٠

(وفرمايل الله) آيا نه دی الله ښه عالم په هغه (اخلاص او نفاق) چې په سينو زړونو د عالميانو کې (پټ) دی (بلکه په هر شي باندې ښه عالم دی).

تفسير: يعنې لکه چې ځينې له دغو خلقو له مسلمانانو سره دي، الله ته دغه ګرد (ټول) معلوم دي، آيا تش د ژبې په دعوی سره دوی له الله تعالی څخه د خپلو زړونو احوال پټولی شي؟.

وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ۝١١

او خامخا معلوم به کړي الله (په هغه علم چې ثواب او عقاب وربانديې مرتّب دی) هرومرو هغه څوک چې ايمان يې راوړی دی، او خامخا معلوم به کړي هرومرو (الله) منافقان (نو ور به کړي هرې يوې فرقې ته جزا موافقه).

تفسیر: یعني الله تعالی ته لا له پخوا څخه هر شی پوره معلوم دی، لیکن اوس ستاسې اعمال او افعال نورو ته هم ورښیي او ظاهروي یې چې آیا د عمل په میدان او په ښکاره ډول کوم یو له تاسې خپل ځان صادق مؤمن ثابتوي؟ او کوم یو دروغجن ـ دغاباز او منافق دی؟، نو هغو ته د هغوی د عملونو موافق جزا ورکول کیږي.

تنبیه: په دې قسم مواضعو کې د ﴿وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ﴾ معنی په (لیرینّ الله) سره له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه څخه منقول دي، کما في تفسیر ابن کثیر (رحمه الله).

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّبِعُواْ سَبِيلَنَا وَلۡنَحۡمِلۡ خَطَٰيَٰكُمۡ

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی: متابعت وکړئ تاسې د لارې ځمونږ (په دنیا کې) او ښایي بار به کړو (پر ځانونو) ګناهونه ستاسې.

تفسیر: یعني کفارو به مسلمانانو ته ویل: «راځئ اسلام خوشې کړئ ! او په خپلو هم هغو پخوانیو وروږګلویو او خپلویو کې ننوځئ ! او ځمونږ پر لاره تګ وکړئ، څو له ګردو تکالیفو او ایذاوو څخه نجات ومومئ !، او بې سببه په دغو مصائبو او تکالیفو کې پاتې نشئ، او که تاسې داسې اقدام ګناه ګڼئ، او له مؤاخذې څخه یې ویرېږئ؛ نو د الله تعالی په دربار کې ځمونږ نوم واخلئ، چې دوی مونږ ته داسې مشوره راکړې وه، او که داسې کومه پېښه دروړاندې شي؛ نو ګرد مسئولیت او ذمه واري به مونږ په خپل سر اخلو».

وَمَا هُم بِحَٰمِلِينَ مِنۡ خَطَٰيَٰهُم مِّن شَيۡءٍۖ إِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ١٢ وَلَيَحۡمِلُنَّ أَثۡقَالَهُمۡ وَأَثۡقَالٗا مَّعَ أَثۡقَالِهِمۡۖ

حال دا چې نه دي دوی (پخپل ځان) اخیستونکي له ګناهونو د دوی د هیڅ شي، بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دغه وعده کې). او خامخا بار به کړي هرومرو (دغه کفّار) بارونه درانه د ګناهونو خپلو او نور درانه بارونه هم سره له بارونو درنو د ګناهونو خپلو.

تفسیر: یعني دوی دروغجنان دي، او ستاسې بار د یوې ذرې په اندازه هم دوی نشي سپکولی، هو ! خپل بار درنوي، یو خو د دوی د ذاتي ګناهونو بار وو، اوس د نورو د اغواء کولو او د ګمراه کولو بار پر هغه لا زیات شو، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «که څوک وغواړي چې رفاقت وکړي، او د بل چا د ګناه بار پر خپله اوږه واخلي؛ امکان نه لري، مګر که یو بل ګمراه کړي؛ نو د دغه ګمراه شوي سړي د ګناه بار هم د دغه ګمراه او هم د هغه ګمراه کوونکي په غاړه لویږي» (موضح) لکه چې په حدیث کې راغلي دي: «هر څوک چې په دنیا کې (ناحقه) وینه تویه کړي؛ د ده د ګناه برخه د آدم علیه السلام ړومبني ځوی «قابیل» ته هم رسیږي، چې هغه اول ځلي دغه خرابه لاره ایستلې ده».

وَلَيُسۡـَٔلُنَّ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عَمَّا كَانُواْ يَفۡتَرُونَ ١٣

او خامخا وبه پوښتېدلی شي دوی هرومرو په ورځ د قیامت کې له هغو (دروغو) چې وو دوی چې له ځانه به یې جوړول (په الله، په رسول الله).

تفسیر: یعني دوی د دروغو خبرې جوړوي، چې مونږ به ستاسې بار پر خپلو اوږو آخلو، دغه بالذات یوه مستقله ګناه ده، پر دغه همدوی مأخوذیږي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ فَلَبِثَ فِيهِمۡ أَلۡفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمۡسِينَ عَامٗا

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته، پس مدّت یې تېر کړ په دوی کې زر کاله (لپاره د تبلیغ او دعوت حق ته) مګر پنځوس کاله (کم له زرو نه).

تفسیر: له ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي چې نوح علیه السلام په څلوېښت کلنۍ کې مبعوث شو، نهه نیم سوه کاله په دعوت ـ تبلیغ ـ سعي او اصلاح کې مصروف او لګیا وو، بیا طوفان (څپان) راغی، له طوفانه وروسته (۶۰) کاله نور هم ژوندی پاتې وو، چې په دغه حساب سره د دوی ټول عمر (۱۰۵۰) کاله شو.

فَاَخَذَهُمُ الطُّوْفَانُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۴﴾

(نو تکذیب یې وکړ) پس ونیول دوی طوفان (ډېرو اوبو نو غرق شول) حال دا چې دوی ظالمان وو (په سبب د کفر خپل).

تفسیر: یعنې کله چې دوی له ګناهونو او شرارتونو څخه لاس وانخیست؛ نو طوفان پرې نازل شو، چې په هغه وخت کې پرته له څو تنو مخصوصو نفوسو نور ګرد سره ډوب او هلاک شول.

فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَصْحٰبَ السَّفِيْنَةِ

پس نجات ورکړ مونږ ده ته (له عذابه د طوفان) او خاوندانو د بېړۍ (ته چې له ده سره وو).

تفسیر: هغه انسانان یا حیوانان چې پر دغې بېړۍ کې سواره وو، هغوی مو د نوح علیه السلام په ملګرتوب محفوظ او مأمون وساتل، د هود علیه السلام په سورت کې دغه قصه په تفصیل سره تېره شوې ده.

وَجَعَلْنٰهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۵﴾

او وګرځوله مونږ دغه (بېړۍ یا قصه لویه) نښه (د قدرت او عبرت) عالمیانو ته.

تفسیر: وایي چې د نوح علیه السلام بېړۍ تر ډېرو مودو پورې د (جودي) پر غره ولاړه وه، څو د ګردو لیدونکو لپاره عبرت وي، نن ورځنۍ بېړۍ او جهازونه هم د هم هغې بېړۍ یوه نښه ده، چې د هغو د لیدلو څخه هم د نوح علیه السلام د سفینې یاد تازه کیږي، او د الله تعالى د قدرت یوه نمونه په نظر راځي، یا ښایي چې ترې داسې مراد وي چې: مونږ دغه قصه د همېشه لپاره د عبرت نښه ګرځولې ده.

وَاِبْرٰهِيْمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۶﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَّتَخْلُقُوْنَ اِفْكًا ؕ

او (یاده کړه قصه د) ابراهیم کله چې ویې ویل قوم خپل ته چې عبادت کوئ تاسې الله ته، او وویرېږئ له (عذابه د) ده، دغه (عبادت او ویره) غوره ده تاسې ته (له کفره) که چېرې یئ تاسې چې پوهېږئ (په خیر او شر خپل). بېشکه همدا خبره ده چې عبادت کوئ تاسې غیر له الله د بُتانو او جوړوئ دروغ (له خپله ځانه چې معبودان یې بولئ).

تفسیر: یعنې له خپله ځانه په دروغو سره عقیدې جوړوئ، او د دروغو خیالاتو او اوهامو متابعت کوئ، لکه چې تاسې په خپلو لاسونو بُتان له تیږو (ګټو) څخې توږئ او دروئ یې، او بیا هغه تاسې په دروغو سره خپل معبودان ګرځوئ.

اِنَّ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُوْنَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوْا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوْهُ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۱۷﴾

بېشکه هغه کسان چې عبادت یې کوئ تاسې بې له الله؛ نه دي مالکان دوی تاسې ته د رزق، پس طلب کړئ تاسې په نزد د الله رزق (چې قادر دی په رسولو د روزی)، او عبادت کوئ د هم هغه (الله یواځې)، او شکر وباسئ هم هغه (الله) ته (په نعمتونو د ده)، همدغه الله ته به بېرته بیولي کېږئ تاسې.

تفسیر: یعنې تاسو چې د چا عبادت کوئ هیڅ قسم روزی تاسو ته نه شي درکولی، دا کار یواځې الله تعالی کوی نو د هغه عبادت وکړئ، او د هغه په نعمتونو شکر وباسئ هم هغه الله تعالی ته ستاسی ورتګ او رجوع ده.

وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

او که نسبت د دروغو وکړ تاسې (ای کفارو رسُول ته)؛ نو په تحقیق نسبت د دروغو کړی وو (انبیاوو خپلو ته) ډېرو قومونو پخوا له تاسې، او نشته پر رسول باندې مګر رسونه (د پیغام) ښکاره.

تفسیر: یعنې (ای کفارو !) ستاسې له دغه دروغجن ګڼلو څخه ماته هیڅ ضرر او نقصان نه رسیږي، زه په صافو الفاظو سره تبلیغ، پند او نصیحت کوم، او خپله وظیفه او فریضه مې په دغه مورد کې په ښه ډول سره اداء کړېده، او د ښو او بدو لارې او کندې مې ګردې تاسې ته درښوولې دي، که سره له هغه یې تاسې نه منئ؛ البته تاسې به هم داسې نقصانونه ومومئ، لکه چې پخوا له تاسې «عادیان» او «ثمودیان» او نور په کې اخته او مبتلا شوي وو.

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾

آیا نهویني (دغه منکران له بعثه) چې څرنګه اول پیدا کوي الله دا خلق، بیا به یې دویم ځلي هم خلق کړي، بېشکه دغه (اعاده د مخلوق اول او دویم ځلي) پر الله آسانه ده.

تفسیر: یعنې پخپلو ځانونو کې غور او دقّت وکړئ ! ړومبی تاسې بیخي نه وئ ! الله تعالی تاسې له عدم څخه وجود ته راوستئ، همداسې تاسې به وروسته له مرګه هم بیا ژوندي راپاڅوي.

شاه صاحب لیکي: «ړومبی خو مو لیدلی دی، وروستی هم پرې قیاس کړئ» یعنې د الله تعالی په نزد خو هیڅ شی سخت او مشکل نه دی، مګر خبره ستاسې په پوهیدلو او باور کولو کې ده، هغه ذات چې یو شی یې بې له نمونې څخه اول ځلي پیدا کړی دی؛ دویم ځلي یې هم پیدا کولی شي، د نمونې د قائمېدلو څخه وروسته د یوه شي جوړول بنایي چې لا سهل او آسان وي.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ۚ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ ۚ
إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ ۖ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې وګرځئ تاسې په ځمکه کې پس وګورئ چې څرنګه یې شروع کړې دی پیدایښت (له نشتوالي څخه)، بیا به الله پیدا کړي پیدا کول وروستني هم (په آخرت کې په مثل د ړومبني پیدایښت په دنیا کې ځکه چې) بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې څینې یې مبدا او اعاده ده). عذاب ورکوي هر هغه چاته چې اراده وفرمایي (د تعذیب یې) او رحم کوي پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د رحمت یې) او خاص هم دغه (الله) ته تاسې

بېرته بیولی کېږئ. او نه یئ تاسې (ای خلقو !) عاجزوونکي (د الله) په ځمکه کې او نه په اسمان کې (له عذاب خپله)، او نشته تاسې ته غیر له الله هیڅ دوست (چې وساتي تاسې)، او نه هیڅ مددګار (چې ستاسې مرسته وکړي په دفع د عذاب کې).

تفسیر: یعنې خپل ذات پرېږدئ ! د نورو اشیاوو په پیدایښت کې هم غور او فکر وچلوئ ! او د الله تعالی په ځمکه او ملکونو کې وګرځئ ! او سترګې وغړوئ ! چې الله تعالی څرنګه مخلوقات پیدا کړي دي؟ پر هم دغو مخلوقاتو او موجوداتو هم هغه خپل بل ژوندون هم اټکل او قیاس کړئ ! او پرې ښه وپوهېږئ ! چې د هغه قدرت خو اوس نه دی محدود شوی، نو همدغه الله تعالی تاسې دویم ځلي هم پیدا کوي، او بیا به سم له خپله حکمته او مصلحته سره سزا درکوي، او پر هر چا چې اراده وفرمایي؛ پخپل فضل ـ کرم او رحمت سره به خپل مهرباني مبذوله فرمایي، او د هر چا سزا ورکولو ته چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ هغه نه په دې سره له هغې سزا خلاصېدی شي، چې دی د ځمکې په سوریو کې ننوځي، یا اسمان ته والوځي، هیڅ یوه هسکه او ټیټه د الله تعالی مجرم ته د پناه ځای نشي ورکولی، او نه هیڅ زور، قوت او طاقت هغه مجرم ته څه امداد او معاونت رسولی شي، او نه ورسره څه مرسته او نه یې حمایت کولی شي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَٰئِكَ يَئِسُوا مِن رَّحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ

اوهغه کسان چې کافران شوي دي په آیتونو د الله او په ملاقات د دغه (الله)؛ دغه کسان نااميده دي له رحمت ځما، او دغه کسان مقرر دی دوی ته عذاب ډېر دردناک. پس نه وو ځواب د قوم د دغه (ابراهیم) مګر دا وو؛ چې وویل دوی: ووژنئ تاسې دغه (ابراهیم) یا وسوځوئ ده لره.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی له خیره څخه انکار کوي، او د الله تعالی سره د مخامخ کېدلو امید نه لري؛ نو هغوی به څرنګه د الله تعالی د رحمت څخه امید کولی شي، ځکه چې دوی په بعث بعد الموت قائل نه دي، لهذا دوی به په آخرت کې هم محروم او مأیوس پاتې کیږي، او دغه د ﴿مَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ﴾ عکس شو.

یعنې د ابراهیم علیه السلام د تمامو معقولو خبرو او دلائلو او براهینو د اورېدلو څخه کله چې د ده قوم له ځواب څخه عاجز شو؛ نو د قوّت د استعمال لپاره یې لاس وغځول، پخپلو منځونو کې یې سره جرګه او مشوره وکړه، چې ښایي دی ووژلی شي، او یو ځلي دغه شورماشور آرام کړي، یا په اور کې وسوځولی شي، څو یې د رټ او تکلیف له احساسولو څخه له خپله دغو خبرو واوړي، که ده له خپلو دغو خبرو څخه توبه وویسته؛ نو نه به یې سوځوو، که نه په اور کې به یې وغورځوو چې د ایرو یوه ډېری ترې جوړه شي.

فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

پس نجات ورکړ دغه (ابراهیم ته) الله له (ضرره د) اوره.

تفسیر: یعنې د دوی د مشورو او جرګو په اثر ابراهیم علیه السلام په اور کې وغورځول شو، مګر الله تعالی اور پرې ګلزار کړ، لکه چې د «الأنبياء» په سورت کې یې قصه مفصّلا تېره شوه.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾

بېشکه په دغه (نجات د ابراهیم له اوره) کې خامخا ډېر دلائل (د قدرت) دي لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی دی.

تفسير: يعنې دغې واقعې دا رابنکاره او جوته کړه چې الله تعالی خپلو صادقو بندګانو ته څرنګه نجات ورکوي؟ او د حق مخالفان څرنګ خائب، خاسر او نااميده کوي؟ دا هم راڅرګنده شوه چې د هر شي تأثير د الله جل جلاله له حکمه دی، کله چې د الله جلّ جلاله حکم نه وي؛ نو د اور په شان يو شی هم يو څيز نشي سوځولی.

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ

او ويل (ابراهيم خپل قوم ته) ببشکه همدا خبره ده چې نيولي دي تاسې غير له الله بُتان (په الوهيت سره) لپاره د دوستی په منځ ستاسې کې په دغه ژوندون لږ خسيس کې.

تفسير: يعنې کله چې ابراهيم عليه السلام له اوره څخه صحيح او سلامت ووت؛ نو بيا يې خپل قوم ته دغسې نصيحت وکړ چې: «کوم يو عقلمن سړی بت پرستي ته ښه او جايزه ويلی شي؟ بُت پرستان هم په خپلو زړونو کې په دې باندې ډېر ښه پوهيږي چې دغه حرکت نهايت مهمل حرکت دی، مګر د قومي ښېرازۍ د جمع ساتلو لپاره دوی داسې يو مذهب ځان ته ټاکلی (مقرر کړی) دی چې د هغه پر نامه ټول قوم سره متّحد او متفق وي، او يو له بل سره دوستان شي، لکه چې نن ورځ مونږ د اوروپا د عيسايي اقوامو احوال ګورو، يا دا مطلب چې د بت پرستی شيوع او رواج په دغه نه دی بناء شوی چې هغه کوم معقول څيز دی، بلکه د ړندو تقليد، د قومي مروت او لحاظ او د ذات البيني تعلّقاتو تأثيرات د هغه لوی سبب دی، يا يې دا غرض دی چې د بُت پرستی اصلي اساس د ذات البيني محبت دوستي ده، د يوه قوم هغه څه نېک سړي چې د خلقو په نزد به محبوب وو، څه وخت چې انتقال يې وکړ، خلقو به د ډېرې مينې د دوی تصاوير جوړول، او د يادګار په ډول به يې ساتل، بيا به يې متدرّجا د دغو تصويرونو په تعظيم شروع کوله، همدغه تعظيم به ورو ورو پسې زياتېده، او د عبادت شکل به يې ځان ته اخيست، دغه ګرد احتمالات په دغه آيت کې د مفسّرينو له طرفه بيان کړی شوي دي، او ممکن دي له ﴿مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ﴾ څخه د بت پرستانو هغه محبت مراد وي، چې دوی يې له خپلو بتانو سره لري، لکه چې په بل ځای کې يې ﴿أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ﴾ فرمايلي دي، والله أعلم.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا

بيا په ورځ د قيامت کې بېزاره (منکر) به شي ځينې ستاسې (چې متبوعان دي) له ځينو نورو څخه (چې تابعان دي)، او لعنت به وايي ځينې د تاسې (چې تابعان دي) پر ځينو نورو (چې متبوعان دي).

تفسير: يعنې دغه ګردې اوسنی دوستی او محبت د څو ورځو له مخې دی، د قيامت په ورځ کې به يو د بل سره دښمنان شي ! او ځينې به پر ځينو نورو لعنت وايي.

وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٥﴾

او ځای د هستوګنې ستاسې اور دی، او نه به وي تاسې ته (په قيامت کې) هيڅوک له مددګارانو.

تفسير: چې له عذاب نه مو خلاص کړي ای نمروديانو ! او د دوزخ له اوره تاسې ته نجات درکړي، لکه چې څما رب ماته ستاسې له دغه اوره نجات راکړ.

﴿فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٢٦﴾

پس ایمان راوړ دغه (ابراهیم) ته لوط، او وویل (ابراهیم) چې بېشکه زه هجرت کوونکی یم (له قوم خپله) رب څما، ته بېشکه چې دی هم دی ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، د ابراهیم علیه السلام له قوم څخه هیڅوک هم ایمان رانه وړ، یواځې لوط علیه السلام بلا توقّف د دوی تصدیق وکړ، د دوی دواړو وطن په «عراق» کې د «بابل» ښار وو، دوی د الله تعالی په توکّل له خپله وطنه ووتل، الله تعالی دوی د شام ملک ته ورسول، او هلته یې د هستوګنې وسائل ورمهیأ کړل.

تنبیه: په ﴿وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ﴾ الآیة ـ کې دواړه احتمال شته چې قائل یې ابراهیم وي یا لوط علیهما السلام.

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَآتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ۝٢٧﴾

او وبښنه مونږ دغه (ابراهیم) ته (ځوی) اسحاق او (لمسی) یعقوب، او ګرځولې وو مونږ په اولاده د دغه (ابراهیم) کې نبوّت او کتاب (لکه تورات، انجیل، زبور او قرآن)، او ورکړی وو مونږ دغه (ابراهیم) ته اجر د ده په دنیا کې، او بېشکه دی په آخرت کې خامخا له (معتبرو) صالحانو څخه دی.

تفسیر: اسحاق علیه السلام ځوی او یعقوب علیه السلام لمسی یې ورعنایت کړ، چې د دوی اولادې ته بني اسرائیل وایي، او د ابراهیم علیه السلام نه وروسته ماسوا د ده د اولادې څخه بل هیچا ته اسماني کتاب او نبوّت نه ورکاوه کیږي، لکه هومره انبیاء چې مبعوث شوي دي د همدغه ابراهیم علیه السلام له ذریّاتو څخه دي، ځکه دوی ته «أبو الأنبیاء» هم ویلی کیږي، او الله تعالی په دنیا کې ده ته مال، اولاد، عزّت او د تل لپاره ښه نوم ورکړ، او د شام ملک یې د همېشه لپاره ده ته او د ده اولادې ته وروبښه «کذا في الموضح»، او په آخرت کې یې د صالحینو په اعلی درجه کې چې د اولو العزمو انبیاوو جماعت دی؛ شامل کړه.

﴿وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝٢٨﴾

او یاد کړه (ای محمده ! قصه د) لوط کله چې ویې ویل قوم خپل ته چې: بېشکه تاسې خامخا راځئ ناکاره کار (د لواطت) ته چې نه دي ړومبی شوي پر تاسې (په دغه قبیح کار کې) هیڅوک له (تېرو) عالمیانو (چې انس او جن دی).

تفسیر: یعني دغه شنیع فعل هیچا پخوا له تاسې نه دی کړی، همدا د دغې خبرې دلیل دی چې انساني فطرت له هغه څخه منفور دی، د داسې خلاف الفطرت او خلاف الشریعت کار اساس تاسې ایښی دی.

﴿أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ﴾

آیا تاسې خامخا راځئ سړیو ته (د لواطت لپاره)، او قطع کوئ (شکوئ) لاره (او د خلقو مال اخلئ).

تفسیر: له لارې وهلو څخه مراد ممکن دي چې داړه ماري وي، چې دغه کار به هم په دوی کې رواج درلود (لرلو)، یا په دغه بدکارۍ سره به یې د مسافرانو لارې وهلې، چې هغوی د خپل عفّت او عصمت له وېرې د هغې لارې په لوري نه راتلل، یا به د ﴿وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ﴾ مطلب داسې وي، چې تاسې فطري او معتاده لاره پرې اېښې، او د توالد او تناسل لاره مو منقطع کړې ده.

﴿وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنكَرَ﴾

او راځئ تاسې په مجلسونو خپلو کې منکرو ناکارو کارونو ته.

تفسیر: ښایي چې دغه بدکاري به یې په علانیه او ډانګ پیلې (ښکاره) د نورو خلقو په مخ کې کوله، او له سره به له خپلو دغو بدو اعمالو څخه نه شرمېدل، یا برسېره په هغه نور څه تمسخر او استهزاء او لاس اچول او د بې شرمۍ خبرې یې هم کولې.

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ ﴿۲۹﴾

پس نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط ده ته بل شی) مګر دا چې وویل به (دغو لواطت کارانو) چې راوړه مونږ ته عذاب د الله که چېرې یې ته (ای لوطه !) له صادقینو رښتیا ویونکیو (چې ځمونږ کارونه بد دي).

تفسیر: یعني که ته په رښتیا سره نبي یې، او په واقع سره رښتیا خبره وایې چې دغه کار خراب او مستوجب د عذاب دی؛ نو دغه ځنډ (تأخیر) او ډیل د څه لپاره دی؟ ژر هغه عذاب مونږ ته راوغواړه، د «الأعراف» سورت په (۱۰) رکوع (۸۲) آیت کې یې داسې فرمایلي دي: ﴿وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾.

یعني د لوط علیه السلام د قوم جواب همدغه وو، چې د لوط کورنۍ له خپل کلي څخه وشړئ ! چې دوی غواړي خپل ځانونه پاک وساتي، ښایي د قوم ځینو افرادو به داسې ویلي وي، او ځینو به هغسې ویلي وي، یا به یې په یوه وخت کې داسې ویلي وي، او په بل وخت کې به یې هسې ویلي وي.

﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ﴾ ﴿۳۰﴾

وویل (لوط) ای ربه ځما ! مدد وکړه له ما سره (په لېږلو د عذاب) پر دغه قوم مفسدانو (په پیدا کولو د ناکاره خصلت په عالم کې).

تفسیر: دغه یې وروسته له هغه چې له هغوی څخه نااميده او مأیوس شو؛ وفرمایل، ښایي لوط علیه السلام به په دې پوهېدلې وي چې د دوی راتلونکی نسل به هم د عدل او اصلاح په لاره سمېدونکی نه وي، او هغوی به هم د همدغو خپلو پلرونو په لاره روان وي، لکه چې نوح علیه السلام فرمایلي وو: ﴿إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا﴾ (د «نوح» سورت (۲) رکوع (۲۷) آیت (۲۹) جزء)، کذا قال النیشاپوري في تفسیره.

﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ﴾ ﴿۳۱﴾

او کله چې راغلل رسولان (لېږلي) ځمونږ ابراهیم ته په زیري (د ځوی او لمسي د ده)؛ نو وویل (دغو ملائکو): بېشکه مونږ هلاک کوونکي یو د اهل د دغه کلي (او ښار د لوط)، بېشکه چې اهل د دغو ځایونو وو دوی ظالمان (په سبب د کفر او منکراتو).

تفسیر: د لوط علیه السلام د دعاء په اثر پرښتو ته حکم وشو چې دغه ګرد کلي سره وران او تباه کړئ! دغه پرښتې ړومبی د ابراهیم علیه السلام کره راغللې، او په زوړوالي کې یې ورته د ځوی او لمسي بشارت ورکړ، او هغه یې مطلع کړ چې مونږ د دغو کلیو (سدوم) ورانولو ته هم راغلي یو، او دغه دی هلته ورځو، ځکه چې د دغو کلیو هستېدونکي په هیڅ ډول سره له خپلو شنیعو حرکاتو څخه بېرته نه آوړي، د دغو واقعاتو تفصیل د اعراف ـ هود ـ او حجر په سورتونو کې پخوا تېر شوی دی.

قَالَ اِنَّ فِيۡهَا لُوۡطًا ؕ قَالُوۡا نَحۡنُ اَعۡلَمُ بِمَنۡ فِيۡهَا ٝ لَنُنَجِّيَنَّهٗ وَاَهۡلَهٗۤ اِلَّا امۡرَاَتَهٗ ٝ كَانَتۡ مِنَ الۡغٰبِرِيۡنَ ﴿۳۲﴾

وویل (ابراهیم ملائکو ته) چې: بېشکه په هغه ښار کې لوط (هم) دی، وویل دغو ملائکو: مونږ ښه پوه یو په هر هغه چا چې په دغه ښار کې دي، خامخا به مونږ نجات ورکړو هرومرو (خامخا) هم ده ته او هم کورنۍ د ده ته، مګر ښځه د ده، چې ده هغه له پاتې کېدونکیو (په عذاب کې).

تفسیر: یعنې آیا سره د لوط علیه السلام د موجودیت هغه کلي ورانوئ؟ یا هغوی به له هغه ځایه راوباسئ؟ او بیا د تعذیب په عملیاتو لاس پورې کوئ؟ غالبًا ابراهیم علیه السلام ته به د شفقت له سببه دغه خیال پیدا شوی وي، که د لوط علیه السلام تر سترګو لاندې دغه آفت او عذاب نازل شي؛ نو د تعجّب ځای نه دی چې د عذاب د دغه هولناکو مناظرو د لیدلو ځنې څه خوف او وحشت او وېره ور پیدا نشي، ځکه چې پرښتې په خپل کلام کې څه استثناء نه وه کړې، چې د هغه لامله د دوی په ذهن کې به هم دغه شک راغلی وی، چې د لوط علیه السلام په موجودیت کې به دغه تخریبي عملیات شروع کېږي، والله أعلم.

پرښتو دوی ته اطمینان ورکړ، چې مونږ ټول په دې باندې خبردار یو چې څوک هلته اوسېږي؟ او کوم کوم یې د الله تعالی مجرمان دي؟ یواځې لوط علیه السلام په هغوی کې پاک او صاف دی، نو ځکه نه لوط علیه السلام ته او نه د ده نورې کورنۍ ته څه ربړ او تکلیف ور متوجه کېږي، بلکه ټول سره روغ رمټ، صحیح، سالم نجات مومي، او د عذاب له منطقې څخه لرې کېږي، یواځې د لوط علیه السلام ښځه هم هغلته پاتې کېږي، ځکه چې هغه په معذّبینو کې شامله او عذاب پر هغې هم نازلېدونکی دی.

وَلَمَّاۤ اَنۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَا لُوۡطًا سِىۡٓءَ بِهِمۡ وَضَاقَ بِهِمۡ ذَرۡعًا

او کله چې راغلل رسولان ځمونږ لوط ته؛ نو خپه شو (لوط) په (سبب د) دوی، او تنګ شو په دوی له جهته د زړه (چې منکران به یې راڅخه بوځي).

تفسیر: دغه پرښتې د ډېرو حسینو او جمیلو او ښکلو هلکانو په شکل او د امردانو په شکل هلته ورسېدې، لوط علیه السلام ړومبی دوی ونه پېژندلې؛ نو ځکه د دوی د لیدلو څخه ډېر خپه او غمجن او لړمون خوړین شو، چې اوس به زه د دغو مېلمنو عزت او احترام د خپل قوم له لاسه څرنګه وساتلی شم، که دوی پخپل کور کې ونه ساتم؛ نو دغه وضعیت د اخلاق، مروت او د مېلمه پالنې له اصولو څخه منافات لري، او که یې ساتم؛ نو د دوی پت، عزت او ناموس به د دغو بدکارانو څخه څرنګه وساتلی شم.

وَقَالُوۡا لَا تَخَفۡ وَلَا تَحۡزَنۡ ٝ اِنَّا مُنَجُّوۡكَ وَاَهۡلَكَ اِلَّا امۡرَاَتَكَ كَانَتۡ مِنَ الۡغٰبِرِيۡنَ ﴿۳۳﴾

اِنَّا مُنۡزِلُوۡنَ عَلٰٓى اَهۡلِ هٰذِهِ الۡقَرۡيَةِ رِجۡزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوۡا يَفۡسُقُوۡنَ ﴿۳۴﴾

او وويل دغو (ملائکو لوط ته) مه ويرېږه ! او مه خپه کېږه ! بېشکه مونږ نجات درکوونکي يو تا ته او اهل ستا ته (اى لوطه ! له عذابه) مګر ښځه ستا ده هغه له پاتې کېدونکيو (په دغه عذاب کې). بېشکه مونږ نازلوونکي يو پر اهل د دې قريې (ښار د سدوم) باندې عذاب له اسمانه (چې د ګټو ورول دي) په سبب د دې چې وو دوى چې فسق او بدکاري به يې کوله.

تفسير: يعنې د خپل قوم له شرارته څخه له سره مه ويرېږئ، ځکه دوى ځمونږ په نسبت هيڅ نشي کولى، او ځمونږ د ساتنې لامله تاسې هرګز مه غمجن کېږئ، ځکه چې مونږ انسانان نه بلکه پرښتې يو، چې ستا او ستا د ملګريو دنجات لپاره او د دغو مفسدانو اهلاک او افناء ته راغلي يو، دغه قصه پخوا له دې په څو ځايونو کې تېره شوې ده.

وَلَقَد تَّرَكْنَا مِنْهَآ ءَايَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

او خامخا په تحقيق پرېښوده مونږ له هغې (قريې ښار) يوه ښنه ښکاره لپاره د هغه قوم چې عقل لري (او عبرت پرې اخلي).

تفسير: يعنې د دوى د منقلبو او الټه شويو کليو آثار او نښې مکيّان د شام او مکّې پر لاره له لرې ويني.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱرْجُوا۟ ٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾

او (لېږلى مو وو اهل د) مدين ته ورور د دوى شُعيب، پس وويل (دغه شُعيب): اى قومه ځما ! عبادت کوئ (يواځې) د الله، او اميد لرئ د ورځې وروستنۍ (او وويرېږئ له عذابه يې) يعنې د آخرت له طرفه مه غافلېږئ، او د واحد الله تعالى بې له شريکه عبادت کوئ، او مه ګرځئ تاسې په ځمکه (د مدين) کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي يئ !.

تفسير: د فساد او خرابۍ اچولو څخه مراد په معاملاتو او راکړه او ورکړه کې چل، فرېب او دغابازي ده، چې سود سوايي او غير مشروعه ګټې خوړل د دوى عادت وو، او امکان لري چې غلا او د لارو شکونه به يې هم کوله، وقيل غير ذلك.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۟ وَقَد تَّبَيَّنَ لَكُم مِّن مَّسَٰكِنِهِمْ

پس دروغجن وباله دوى دغه (شُعيب) پس ونيول دوى لره سختې زلزلې (يا چغې د جبريل) پس سبا کړ دوى په کورونو خپلو کې (مړه) پړمخي پراته نسکور پر ځنګنونو. او (هلاک کړي مو وو قوم د) عاد او ثمود، او په تحقيق ښکاره شوي دي تاسې ته (اهلاک) له کورونو د دوى (چې ورانې کنډوالې يې پرتې دي).

تفسير: يعنې د دوى د کليو کنډوالې او ويجاړې او ورانې شوې ودانۍ تاسې ليدلي دي، ښايي چې له هغو څخه پند او عبرت واخلئ !.

وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ ٱلسَّبِيلِ وَكَانُوا۟ مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

او ښايسته کړي وو دوى ته شيطان عملونه د دوى، پس اړولي وو (دغه شيطان) دوى له لارې د حق (چې د خپلو انبياوو متابعت يې ونه کړ)، او وو دوى بينايان (هوښياران).

تفسير: يعنې د دنيا په کارونو کې پوه او هوښيار وو، او په خپل زعم او اټکل کې پوهان او عاقلان وو، مګر سره له هغه د شيطان د تېرايستلو او غولولو څخه يې نجات ونه موند.

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ﴿٣٩﴾

او (هلاک کړي مو وو) قارون او فرعون او (وزير يې) هامان، او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته موسی په معجزاتو ښکاره وو سره، پس تکبّر وکړ دوی په ځمکه (د مصر) کې، او نه وو دوی رومبی کېدونکي (له حکم او عذابه ځمونږ).

تفسير: يعنې سره له دې نه چې د قدرت ښکاره معجزات يې وليده، بيا هم د الله تعالى په مخ کې يې خپله غاړه کښېښنبوده، او له کبره او غروره او لويي څخه لږ څه هم راښکته نشول.

بالآخره نتيجه يې څه شوه؟ آيا دوی د خپلې دغې لويي او مشرتوب له سببه له عذابه څخه نجات وموند، يا «العياذ بالله» الله تعالى يې پخپلو عذابونو کې سترې او ستومان کړ؟.

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا ۚ

پس هر يو له دغو مذکورينو ونيول مونږ په (سبب) د ګناه خپلې يې، پس ځينې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت (کاڼي ورونکی) باد، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ونيول دوی چغې (چې زړونه يې وچاودل)، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ښکته ننه ايست مونږ دوی په ځمکه کې، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی (په اوبو کې).

تفسير: يعنې له دوی څخه هر يوه ته سم د دوی له جرمه سزا ورکړه شوه، پس ځينې د دوی هغه څوک دي چې ولېږل مونږ پرې سخت کاڼي ورونکی باد، دغه د لوط عليه السلام قوم دی، ځينو عاديان هم په دوی کې داخل کړي دي، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې ونيوه دوی چغې او زړه يې وچاود، دغه ثموديان وو او اهل المدين ورسره، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې راپورته کړه مونږ ځمکه پر دوی باندې، او په کې ډوب مو کړ، يعنې قارون لکه چې د «القصص» په سورت کې تېر شو، او ځينې له دوی هغه څوک دي چې غرق کړل مونږ دوی په اوبو کې، دغه فرعون او هامان او قبطيان دي، او ځينو د نوح عليه السلام قوم هم په دوی کې داخل کړی دی.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

او نه وو الله چې ظلم يې کړی وی پر هغو، وليکن وو دوی پر ځانونو خپلو به يې ظلم کاوه (په کفر او معصيت سره).

تفسير: يعنې د الله تعالى شان داسې نه دی، چې کوم کار مخالف له عدله او انصافه يا بې موقعه وکړي، د الله تعالى لوی دربار له ګردو عيوبو او نقائصو او معايبو څخه په کلي ډول سره مبرأ او منزّه دی، ظلم خو هلته له سره متصور نه دی، هو ! پخپله بندګان پر خپلو ځانونو ظلم او تېری کوي، يعنې داسې اعمال ترې صادرېږي، چې د هغو نتيجه لامحاله د دوی په حق کې بده او خرابه ده.

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا ۖ وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنكَبُوتِ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

مثل حال د هغو کسانو چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان (معبودان) لکه مثل حال د عنکبوت غنې جولاګي داسې دی چې ونیسي (جوړ کړي) یو کور (له تارونو خپلو)، او بېشکه ډېر ضعیف د ټولو کورونو خامخا کور د غنې دی، که چېرې وئ دوی چې پوهېدلی (نو د غیر الله عبادت به یې نه کاوه).

تفسیر: یعنې کور د دې لپاره وي چې د انسانانو ځان او مال په هغه کې محفوظ، مصئون او مأمون وي، نو د غنې (جولاګي) ځالې ته هیڅوک کور نشي ویلی، چې په ادنی یوه اهتزاز او خوځولو سره شکېږي، همدغه مثال د هغو کسانو دی چې ماسوا له الله ځنې نور کسان د خپلو ځانونو لپاره معبودان نیسي، او هغوی د خپلو ځانونو لپاره نجات ورکوونکي محافظان ګڼي، حال دا چې بې د الله تعالی د ارادې او مشیته هیڅ یو فلاح او نجاح خارجي صورت نشي موندلی.

إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾

بېشکه چې الله ته معلوم دي هر هغه چې بولي یې (عبادت یې کوي) دوی غیر له الله له هر څیزه چې وي، او همدی دی ډېر غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې ممکن وو چې اورېدونکي تعجّب وکړي چې ګرد معبودان یې څرنګه په یوه ځنځیر کې سره وتړل، او هیڅ یو یې د دوی له منځه جلا او مستثنی ونه فرمایه، ځینې بُتانو ته، ځینې اور ته، ځینې اوبو ته، ځینې باد ته، ځینې لمر او ستوریو ته، ځینې انبیاء یا پرښتو ته عبادت کوي، نو الله تعالی فرمایي چې: پاک الله ته دغه ګرد شیان معلوم او عیان دي، که د دوی له منځه یو تن هم د مستقل قدرت، قوّت او اختیار خاوند وی؛ نو الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) نفي نه کوله، الله تعالی د هیچا رفاقت او ملګرتوب ته ضرورت نه لري، ځکه چې ډېر زبردست زورور ذات دی، له سره جرګو او مشورو ته حاجت نه لري، ولې چې مطلق حکیم دی.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۖ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

او دغه مذکوره مثالونه (په قرآن کې) بیانوو مونږ لپاره د خلقو، او نه پوهېږي پر دغو (مثالونو) مګر هغه پوهندګان (چې ښه د خبرې راسېږي).

تفسیر: یعنې د مکې معظمې مشرکینو به ویل چې: الله تعالی د غنې جولاګي او د مچانو او د نورو حقیرو او سپکو شیانو مثالونه بیان فرمایي، چې د ده له عظمته سره منافي دي؛ نو د دغه جواب ورکوي چې دغسې مثالونه د خپل موقع په لحاظ نهایت موزون او پر «ممثل له» په پوره ډول سره منطبق کیږي، مګر د داسې مثالونو پر مطلب یواځې پوهان په ښه ډول سره پوهېږي، جاهلان او ناپوهان او بې وقوفان کله پرې پوهېدی شي؟ د مثال انطباق د مثال ورکوونکي پر حیثیت نه ښایي چې وکړی شي، بلکه د هر هغه شي مثال چې ورکړی شوی دی؛ ښایي د هم هغه حیثیت ته وکتلی شي، که هغه حقیر او کمزور وي؛ نو ښایي چې تمثیل یې هم هغسې له حقیرو او کمزورو شیانو څخه وي، د مثال ورکوونکي عظمت له ده سره بیخي ارتباط او تعلق نه لري.

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ

پیدا کړي دي الله اسمانونه او ځمکه په حق سره (څرنګه چې مناسب وو).

تفسیر: یعني په نهایت حکمت سره یې جوړ کړ، او بېکاره یې نه دي جوړ کړي.

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً لِّلْمُؤْمِنِیْنَ ۟۴۴

بېشکه په دغه (تخلیق یا تمثیل) کې خامخا لوی دلیل (د قدرت) دی لپاره د مؤمنانو (چې همدوی پرې نفع اخلي).

تفسیر: یعني کله چې الله تعالی اسمانونه او ځمکې یواځې جوړ کړي دي؛ نو په نورو وړو کیو وړو کیو کارونو کې به دی کله شریک، ملګري یا مددګار ته څه احتیاج لري؟ (معاذ الله) که ورته ضرورت وی؛ نو په هغو لویو لویو کارونو کې به وی.

اُتْلُ مَاۤ اُوْحِیَ اِلَیْكَ مِنَ الْكِتٰبِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ؕ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ وَاللّٰهُ یَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ۟۴۵

ولوله (ای محمده !) هغه چې وحي کړی شوې ده تاته له کتاب نه، او قائموه (سم اداء کوه سره له ټولو حقوقو) لمونځ، بېشکه لمونځ منع کوي (لمونځ کوونکي) له بې حیایی او له بدکار څخه، او خامخا یادول د الله ډېر لوی دي، او الله ته معلوم دي هر هغه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعني د لوی قرآن تل تلاوت کوه ! څو چې زړه دې مضبوط او قوي شي، او د تلاوت اجر او ثواب بېل در په برخه شي، د لمانځه په سبب د بدیو نه منع کېدل دوه معنی ګاني لري: یوه د تسبّب په طریقه، یعني الله تعالی په لمانځه کې داسې خاصیت او تأثیر اینبی دی، چې لمونځ کوونکی له ګناهونو او بدیو څخه ساتي، لکه چې د کومې دوا استعمال تبه او نور امراض له سرې شکوي، او نه یې پربېږدي چې پرې راشي، په دغه صورت کې ښایي په یاد یې ولرئ چې د دوا لپاره دغه امر ضرور نه دی، چې هغه یواځې یو خوراک د ناروغتیا د لرې کولو لپاره کافي شي، ځینې دواګانې په خاص مقدار سره تر یوې مودې پورې په لازمي ډول خوړل کیږي، نو وروسته بیا دوا خپل تأثیر ښکاره کوي، مشروط په دې چې رنځور کوم داسې شی استعمال نه کړي چې د دې دوا له خاصیت سره منافي وي.

بله معنی یې داسې کېدی شي چې له بدیو څنې د لمانځه په برکت منع کېدل ښایي د اقتضاء په ډول وي، یعنې د لمانځه هر یو هیئت او د ده د هر یو ذکر مقتضي دی، هغه انسان چې همدا اوس د الله تعالی په دربار کې د خپل عُبودیت، اطاعت، خُشوع، خضوع او تذلّل او د الله تعالی د الوهیت، ربوبیت، مالك الملکوتیت اظهار او اقرار کړی دی؛ نو اوس له لمانځه وروسته او له مسجد نه د باندې دې هم په هم هغه خپل عهد او پیمان باندې ټینګ ولاړ وي، او بد عهدي او شرارت دې نه کوي، او د هغه لوی ذات له احکامو څخه دې منحرف نشي، ګواکې د لمانځه هره یوه اداء، لمونځ کوونکي ته په پنځو وختونو کې داسې حکم ورکوي چې: ای د عبودیت او بندګی مدعي ! تاته ښایي چې په رښتیا سره د عابدانو او د الله تعالی د خاصو بندګانو په شان اعمال او افعال ولرئ ! ځکه چې لمونځ د حال په ژبه سره له تانه غواړي چې د شرارت او سرکشی او بې حیایی څخه په څنګ شه !.

هو ! دغه دې واضح وي چې د هر لمانځه د نهي او منع کولو درجه به هم هغومره وي، چې د هغه په اداء کولو کې د الله تعالی له یاده لمونځ کوونکی غافل نه وي، ځکه چې لمونځ تش د څو ځلې پاڅېدلو او کښاستلو نوم نه دی، له

ټولو څخه لوی شی په لمانځه کې دا دی چې د الله تعالی قدرت، عظمت، کمال او جلال مستحضر وي، او خپله ژبه او زړه سره موافق وي، هغومره به د ده زړه د لمانځه د منع کولو غړ اوري، او په هم هغه اندازه دغسې لمونځ د منهیاتو په مخنیوي کې مؤثر ثابتیږي.

﴿وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ «او خامخا ذکر یادول د الله تعالی ډېر لوی دي»، یعنې لمونځ به له بدیو څخه ولې انسان نه منع کوي؛ کله چې هغه د الله تعالی د یادولو ډېر ښه صورت دی، لکه چې الله تعالی وایي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ﴾ د طه سورت اوله رکوع»، او د الله تعالی یاد ډېر لوی شی دی، دغه د الله تعالی ذکر هغه مقدّس شی دی، چې هغه ته د لمانځه جهاد او د ګردو عباداتو روح ویلی شو، که د الله تعالی ذکر نه وي؛ نو عبادت به څه وی؟ یو بې روحه جسد او بې معنی لفظ به وی، د ابوالدرداء رضي الله تعالی عنه او د نورو احادیثو په لحاظ عالمانو هم دغسې فیصله کړېده چې له ذکر الله (د الله تعالی یاد) څخه بل کوم لوی عبادت نشته، اصلي فضیلت هم ده لره دی.

بنده لره ښایي چې هیڅ وخت د الله تعالی له ذکر او فکر نه غافل نشي، بالخاصه په کوم وخت کې چې کومې بدۍ ته یې میلان پیدا شي؛ نو فورا ښایي د الله تعالی عظمت او جلال وریاد کړي، او له هغې منع شي، په قرآن او حدیث کې راغلي دي: څه وخت چې بنده خپل الله یادوي؛ نو الله تعالی هم دی یادوي.

وَلَا تُجَٰدِلُوٓا أَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مِنْهُمْ

او جګړه مه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له کتابیانو سره مګر په هغه (خصلت) سره چې هغه ډېر ښه وي، مګر هغه کسان چې ظلم یې وکړ له دوی څخنې (نو ورسره په توری مجادله کوئ).

تفسیر: یعنې د مشرکانو دین له اساسه غلطه دی، د کتابیانو دین اصلاً حق او رښتیا وو، نو له کتابیانو سره د مشرکانو په شان جګړه مه کوئ ! چې له بېخه د هغوی خبرې باطلې او پرې کړئ، بلکه په نرمی، صبر او تحمّل سره په ضروري خبرو باندې دوی وپوهوئ !، هو ! هغه کسان چې د دوی له منځه ښکاره بې انصافي، ظلم، عناد او سرتمبګي کوي؛ له هغوی سره په مناسب صورت د سختي او تشدد معامله کولی شئ، او له دې نه وروسته دوی په سزا هم رسولی شئ !.

وَقُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ

او ووایئ تاسې چې ایمان راوړی دی مونږ په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی مونږ ته، او (په هغه کتابونو چې) نازل کړی شوي دي تاسې ته.

تفسیر: یعنې لکه څنګه چې مونږ په عظیم الشأن قرآن ایمان راوړی دی، په دې مو هم ایمان راوړی دی، چې الله تعالی ستاسې د هدایت لپاره موسی او عیسی او نورو انبیاو علیهم السلام ته چې کوم کتابونه او احکام لیږلي دي؛ هغه ګرد حق او رښتیا دي، او د هغو یو حرف هم غلط نه وو، که څه هم اوس هغه اسماني کتابونه په خپل هم هغه اصلي صورت او حقیقت ستاسې په لاسونو کې نه دي پاتې.

وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَٰحِدٌ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

او الله څمونږ او الله ستاسې یو دی، او مونږ خاص الله ته غاړه ایښودونکي (موحدان) یو.

تفسیر: یعنې څمونږ او ستاسې اصلي معبود یو دی، یواځې دغومره فرق په منځ کې شته، چې مونږ یواځې د هم هغه الله تعالی په حکم عمل کوو، او تاسې له هغه څخه لرې شوي یئ، او نورو ته مو هم د الوهیت حقوق او اختیارات ورکړي، مثلا عُزیر یا احبارو او رهبانانو ته، سربېره په دې مونږ د الله تعالی ګرد احکام ومنل، او د ده د ګردو انبیاوو او کتابونو

تصدیق مو و کړ، او په حقه او رښتیا سره یې منو، او د ده د وروستي حکم په مقابل کې مو غاړه کښېښوده، او تاسې څیني ومنل، او څیني مو ونه منل، او له وروستي تصدیق څخه بیخي منکر شوئ.

وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ ۚ فَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمِنْ هَٰؤُلَاءِ مَن يُؤْمِنُ بِهِ ۚ

او همداسې (چې نازل کړي وو مونږ په نورو انبیاوو کتابونه) نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن)، پس هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (تورات)؛ ایمان راوړي دوی په دې (قرآن)، او څیني له دغو (عربو او نورو څخه) هغه څوک دي چې ایمان راوړي په دې.

تفسیر: هم هغسې چې د پخوانیو انبیاوو صحیفې او کتابونه په یوه پسې به بل نازلېده؛ همداسې په نبي آخر الزمان همدغه لاځواب مقدس کتاب نازل شوی دی؛ نو تاسې د هغه له منلو څخه ولې دومره انکار کوئ؟.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾

او نه منکرېږي په آیتونو څمونږ مګر کافران.

تفسیر: یعنې هغه کتابیان چې د خپلو حقاني کتابونو په مفهوم او مدلول په ښه شان سره پوهېدلي دي؛ هغوی به دغه قرآن هم ومني، او انصافاً هم ښایي چې ویې مني، لکه چې له هغوی څیني هغه کسان چې منصفان دي، هغوی د ده صداقت د زړه له کومې نه یواځې کتابیان بلکه د عربو څیني خلق هم چې په پخوانیو کتابونو بیخي نه پوهېږي؛ دغه قرآن هم مني، په حقیقت کې د عظیم الشأن قرآن د صداقت دلائل دومره روښانه دي چې له حق پټوونکو او نه منونکو خلقو نه پرته بل هیڅوک د ده له صداقت او منلو نشي منکرېدی.

وَمَا كُنتَ تَتْلُو مِن قَبْلِهِ مِن كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ۖ إِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾

او نه وې ته (ای محمده !) چې لوست به تا پخوا له دې قرآن څخه کوم کتاب (له پخوانیو کتابونو نه)، او نه به دې لیکه دغه (کتاب) په ښي لاس خپل، (او که چېرې وی ته لیکونکی، لوستونکی)؛ نو هلته به خامخا شک کاوه باطلوونکو (خلکو).

تفسیر: د قرآن له نزول څخه پخوا د رسول الله صلی الله علیه وسلم څلوېښت کاله په همدغو مکیانو کې تېر شول، ټول په دې پوهېږي او خبر دي چې په دغو څلوېښتو کلونو کې محمد صلی الله علیه وسلم هیڅ یو معلم او استاذ ته نه دی ناست، نه یې کوم کتاب لوستی دی، او نه یې په خپل مبارک لاس کې قلم اخیستی دی، که داسې وی؛ نو امکان یې درلود چې دغو باطل ویونکو به داسې شُبهې او تصوّر کاوه چې ممکن محمد صلی الله علیه وسلم به ټول پخواني کتابونه لوستي وي، او د هغو له منځه به یې څیني یاداشتونه او اقتباسات کړي وي، او بیا به یې هغه ورو ورو په خپل عبارت او سبک سره جوړ کړي وي، چې اوس یې خلقو ته اوروي، که څه هم په هغه تقدیر سره به هم داسې ادعاء غلطه وه، ځکه چې هیڅ یو لیکونکی او لوستونکی انسان لا څه بلکه که د ټولې دنیا علماء او فضلاء سره راټول شي، او د ګردو مخلوقاتو قوّت په دغه لاره کې صرف شي؛ خو بیا هم دوی داسې یو بې مثاله کتاب نشي جوړولی، خو سره د هغه هم دروغجنانو ته د خبرو جوړولو یوه زمینه په لاس ورتله، لیکن کله چې د محمد صلی الله علیه وسلم امینتوب له مسلّماتو او منل شوو خبرو څخه دی؛ نو د دغې سطحې شبهې بیخ هم وویستل شو، خو سره له دې هم ضد کوونکو او معاندینو له خپلو دروغو پلمو او چټي خبرو خوله ونه تړله، لکه چې داسې به یې ویل: ﴿وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (۱۸ جزء د «الفرقان» سورت اوله رکوع، (۵) آیت).

بَلْ هُوَ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ فِيْ صُدُوْرِ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ ؕ

بلکه دغه (قرآن) آيتونه دي ښکاره په سينو د هغو کسانو کې چې ورکړی شوی دی هغوی ته علم (فهم يعنې مؤمنان چې يادوي يې).

تفسير: يعنې رسول الله صلى الله عليه وسلم له چا څخه ليکل او لوستل نه دي زده کړي، بلکه دغه وحي چې په ده نازليږي؛ تل به بې د ليکلو سينه په سينه جاري پاتې وي، او د الله تعالى په فضل به د علماوو، فضلاوو، حفاظو، او قراؤو په سينو کې دده د الفاظو او معانيو حفاظت کيږي، نور اسماني کتابونه نه يادېدل او دغه کتاب يادېږي، او په حفظ سره ساتلى او باقي پاتې دى، ليکل پرې سربېره او علاوه دي (له موضح القرآن په لړ توضيح سره).

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَاۤ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ﴿۴۹﴾

او نه منکريږي په آيتونو ځمونږ (هيڅوک) مګر بې انصافان ظالمان.

تفسير: يعنې د بې انصافۍ علاج به څرنګه وکړی شي، که يو سړی له خپله ځانه سره داسې غوټه کړې وي، چې زه به له سره رښتيا خبره نه منم، او د ډېرو روښانو او څرګندو شيانو څخه به هم انکار کوم.

وَقَالُوْا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيٰتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَاۤ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۵۰﴾

او وايي (دغه د مکې کفار) چې ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) معجزې له (طرفه د) رب د ده، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده چې معجزې (خاص) په نزد د الله دي، او بېشکه همدا خبره ده چې زه ويروونکی ښکاره يم (له جحيم څخه).

تفسير: يعنې دغه خبره ځمونږ په واک او قبضه کې نه ده، چې کومه معجزه چې تاسې يې غواړئ؛ زه هم هغه معجزه تاسې ته دروښيم، او نه د کوم نبي تصديق په دې خبرو څه ارتباط لري، زما کار او وظيفه دا ده: چې د بدۍ د بدو نتائجو څخه تاسې خبر کړم، او په ښکاره او صافو الفاظو کې تاسې ته د خير او شر ګردې لارې دروښيم، که حق تعالى ځما د تصديق لپاره څه معجزې هم تاسې ته ښيي؛ اختيار لري.

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾

آيا نه دی کافي دوی ته (له جهته د معجزې دا چې) بېشکه مونږ نازل کړی دی مونږ په تا کتاب (قرآن) چې تل لوستل کيږي په دوی باندې، بېشکه چې په دې (کتاب باقي الى الأبد) کې خامخا رحمت مهرباني او ذکر پند دی لپاره د (هغه) قوم چې ايمان راوړي.

تفسير: يعنې آيا دغه معجزه نه ده کافي؟ له دغه کتاب نه چې تاسې ته يې د شپې او ورځې لولې او اوروي؛ بله معجزه به څه وي؟ آيا نه ګورئ چې د دې کتاب منونکو او تابعانو څرنګه عقل او پوهه پيدا کړې ده؟ او څنګه د الله تعالى له رحمته مستفيد شوي دي؟.

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ شَهِيْدًا ۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

ووايه (ای محمده دوی ته) کافي دی الله ځما او ستاسې په منځ کې شاهد (په صدق ځما او تکذيب ستاسې)، چې ورمعلوم دي هر هغه شی چې په اسمانونو کې دی، او (هر هغه شی چې) په ځمکه کې دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په څمکه او د ده تر اسمان لاندې زه ښکاره او په څرګند ډول د رسالت دعوی کوم، چې هغه یې اوري او ګوري، بیا ورځ په ورځ ماته او څما نورو ملګرو ته ترقي او پرمختګ راپه برخه کوي، او تعداد او شمېر مو را زیاتوي، او پرله پسې ډول څما د دغې دعوی عملي تصدیق کوي، څما په ژبه څما په لاسونو د قدرت داسې خارق العاده معجزې څرګندېږي چې د هغو د مثل او نظیر له وړاندې کولو څخه ټول پیریان او انسانان عاجز دي، آیا څما د صداقت لپاره د الله تعالی دغه شهادت کافي نه دی؟.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په باطل او کافران شوي دي په الله؛ دغه کسان هم دوی زیانکاران دي.

تفسیر: د انسان لویه بدبختي او زیان دا دی چې دروغ خبره که څه هم وړه او په ښکاره ډول باطله هم وي؛ ژر مني، او رښتیا خبره که څه هم صافه او ښکاره او واضحه هم وي؛ نه یې مني، او ترې انکار کوي.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ ۚ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾

او تلوار کوي (دغه کفار) په تا په راتلو د عذاب، او که نه وی (هغه) نېټه ټاکلې (مقرر) شوې (لپاره د عذاب)؛ نو خامخا راغلی به وو دغو (ژر غوښتونکو) ته عذاب (سمدلاسه)، او خامخا به راشي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر (د راتګ په وخت یې).

تفسیر: یعنې منکران وایي: که مونږ په ناحقه او باطله یو؛ نو په مونږ باندې ولې په همدې دنیا کې آفت او بلا نه نازلیږي؟ نو د دوی د دغې غوښتنې ځواب داسې ورکړ شو چې: که نه وی هغه نېټه ټاکلې شوې؛ نو خامخا به راغلی وو دغو ژر غوښتونکو ته عذاب سمدلاسه، او خامخا رابه شي دا عذاب دوی ته یو ناڅاپه حال دا چې دوی به نه وي خبر د راتګ په وخت یې، یعنې هر شی په خپل ټاکلي وخت کې راتلونکی دی، مه وارخطا کېږئ ! تاسې هرومرو (خامخا) په هم هغه مطلوبه بلا او آفت اخته کېدونکي یئ، شاه صاحب لیکي: «د دغه امّت عذاب همدغه وو چې د مسلمانانو په لاس قتل او قید شول، لکه د مکې معظمې په فتح کې ګرد مکیان بېخبره وو، چې محمّدي لښکر په دوی ورغی».

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

تلوار کوي کفّار په تا په (راتلو) د عذاب (په دنیا کې) حال دا چې بېشکه دوزخ خامخا احاطه کوونکی دی په کافرانو. (یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې لاندې به کړي دوی عذاب له پاسه د دوی، او له لاندې د پښو د دوی نه، او وبه وایي دوی ته الله: وڅکئ تاسې (خوند د سزا) د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنیا کې).

تفسیر: دلته به له عذاب څخه ښایي د آخرت عذاب مراد وي، لکه چې له ځواب څخه یې معلومیږي، دوی عذاب په دنیا کې غواړي، خو له مرګه وروسته د دغو ګردو خبرو حقایق دوی ته د سر په سترګو ورښکاره کیږي، او دوی به ګوري چې په څه شان به دوی د دوزخ په اور کې سوځي؟.

حدیث کې راغلي دي چې: د هغه مال به مار ګرځاوه شي، او د ده په غاړه کې به لکه غاړکی لویږي، او دی به له ستوني څخه نیسي او څیروي به یې، او داسې به ورته وایي چې: زه ستا مال یم، او زه ستا خزانه یم.

يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ اَرْضِيْ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُوْنِ ۝٥٦ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ۝٥٧

ای بندګانو څما هغو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) بېشکه ځمکه څما ارته ده (نو د وېرې له ځای نه د أمن ځای ته هجرت وکړئ !) پس خاص ما لره عبادت کوئ تاسې (په هر هغه ځای کې چې مأمون اوسئ ! دغه د مکې معظمې کفار که تاسې تکلیفوي؛ نو د الله تعالی ځمکه خو تنګه نه ده، بل چېرې لاړ شئ او هلته د الله تعالی په عبادت مشغول شئ !). هر یو نفس (ژوندی) څکونکی د مرګ دی (یعني خامخا مري) بیا (خاص) مونږ ته (په بعث بعد الموت سره) راوستل کېږئ (د جزاء لپاره).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «کله چې کفارو په مکه معظمه کې ډېر زور او قوت د مسلمانانو په خلاف پیدا کړ؛ نو مسلمانانو ته حکم وشو چې هجرت وکړئ ! لکه چې د مسلمانانو اتیا یا درې اتیا کورنی حبشې ته لاړې، د همغه په نسبت دلته وایي چې: دغه د څو ورځو ژوندون هر چېرته چې ممکن وي؛ هم هغلته یې تېر کړئ ! بیا وروسته له هغه ګرد سره یو ځای کېدونکي یئ، او ماته راتلونکي یئ، په دغه سره مهاجرینو ته تسلي ورکړی شوه، څو په دوی د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم مفارقت او د وطن لرېوالی آسان شي، او د ډېرو زیاتو تکلیفونو او زحمتونو احساس ونه کړي».

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ نِعْمَ اَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ۝٥٨ الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝٥٩

او (هغه) کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ خامخا ځای به ورکړو مونږ هرومرو دوی ته له جنته په جګو ماڼیو کې، چې بهېږي لاندې له (ونو او ماڼیو د) هغو ویالې (څلور)، حال دا چې تل به اوسېږي په دغو (ماڼیو کې)، ښه دی اجر د دغو عمل کوونکو. هغه (عاملان) چې صبر یې کړی (په طاعت او مصیبت او له معصیت نه) او (خاص) په رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعني هر څوک چې له صبر او استقلال سره سره د ایمان او اسلام په لاره ټینګ ثابت او قائم وي، او په پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او خپل کور او کهول پرېږدي، او له خپل وطن څخه ووځي؛ نو دوی ته به د دغه وطن په بدل هغه بل وطن ور په برخه کېږي، او د دې ځای له کورونو څخه به ښه کورونه ورته ورکړل شي.

وَكَاَيِّنْ مِّنْ دَآبَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۖ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْ ۖ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝٦٠

او ډېر دي له خوځېدونکو (ذیروحو په ځمکه) چې نه پورته کوي دوی رزق خپل (له وجې د ضعف) الله رزق رسوي هغوی ته او تاسې ته هم، او همدی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه پوه دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په دغه سره یې د روزۍ له پلوه اطمینان او ډاډ راکړ، چې د زیاترو ساکښانو په ځایونو کې د بلې ورځې خوراک او روزي نه وي، په نوې ورځې کې نورې روزي وررسیږي (موضح)، بیا نو هغه الله تعالی چې ساکښانو ته رزق، روزي رسوي، آیا خپلو وفادارو او خاصو بندګانو ته به یې نه رسوي؟ ! ښه وپوهېږئ چې حقیقي رزّاق خو هم هغه دی چې د ګردو خبرې اوري، د دوی د زړونو په اخلاص پوهېږي، د هر یوه ظاهر او باطن ده ته څرګند او ښکاره دی، د هیڅا

زيار او خواري د ده په دربار کې بې ځايه نه پاتې کيږي، هغه خلق چې د الله تعالى په لاره کې خپل وطن پرېږدي؛ او محض لله وتلي وي؛ د دوی دغه هجرت له سره نه ضايع کيږي، دوی دې د معيشت د وسائلو او د سامان د وړلو چې له خپله ځانه سره يې يوسي؛ هيڅ فکر ونه کړي، څومره ساکښان دي چې د دوی رزق روزي د دوی په شاګانو نه ده بار، او له خپلې روزۍ سره هر چېرې نه ګرځي، خو حقيقي رازق دوی ته هره ورځ رزق او روزي رسوي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

او قسم دی که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه؟ او مسخر کړی دی لمر او سپوږمۍ؛ نو خامخا وايي (د مکې کفار چې) الله (پيدا کړي دي، له دغه اقراره سره سره) پس څرنګه دوی ګرځولی شي (له توحيد څخه).

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾

الله پراخوي رزق لپاره د هر هغه چا چې اراده وکړي (د پراخۍ يې) له بندګانو خپلو څخه، او تنګوي يې په ده (که اراده وکړي د تنګۍ يې) بېشکه چې الله په هر شي ښه عالم دی.

تفسير: يعني په مېچ او اندازه کوي يې، داسې نه چې بيخي يې نه ورکوي، بېشکه چې الله تعالى په هر شي باندې ښه عالم دی، يعني په دې باندې يواځې همدی عالم او خبر دی، چې چاته يې ورکړي؟ او څومره يې ورکړي؟.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

او بيا قسم دی چې که سوال وکړې ته له دوی نه (ای محمده ! داسې) چې چا نازلې کړي دي (له طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندۍ کړې يې ده په دې اوبو سره ځمکه پس له مرګه (او وچوالي) د دې؟ نو خامخا وايي دوی چې: الله (نازلې کړې دي، نو له دغه اقرار سره سره ولې شريک ورته پيدا کوي؟) ووايه (ای محمده !) ټوله ثناء الله ته ده، بلکه زياتره د دوی نه لري عقل (ځکه د دوی اقوال تناقض لري).

تفسير: يعني باران هم په هر چا او هر ځای يو برابر نه اوري، همداسې د حال او احوال په بدلولو کې هم دومره ځنډ او ډيل نه پيښيږي، يا کله الله په لږ وخت کې خوار او غريب غني او شتمن ګرځوي.

وَمَا هَٰذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

او نه دی دغه ژوندون د دنيا مګر عبث او لوبې دي، او بېشکه چې دار، آخرت خامخا هم هغه دی واقعي حيات (او ژوندون) که چېرې وی دوی چې پوهېدلی (نو نه به يې غوره کوله دنيا پـه آخرت).

تفسير: يعني انسان ته ښايي چې د دې دنيا په خو ورځني ژوندون کې زياتره د آخرت په فکر کې اوسي، ځکه چې اصلي او دائمي ژوندون هم هغه دی، نه ښايي چې څوک د دنيا په لوبو او تماشو کې ډوب او د آخرت له فکر او ياد څخه بيخي غافل شي، بلکه د دې دنيا په ژوندون کې ښايي د هغې دنيا لپاره تياری وکړي، او د عقبی د سفر لپاره ځان ته توښه برابره کړي.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

پس هر کله چې سپاره شي دوی په بېړۍ کې؛ نو بولي دوی (هلته يواځې) الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی دغه (الله) ته دين خپل، پس هر کله چې نجات ورکړي (الله) دوی ته وچې ته؛ ناڅاپه دوی بيا شريکان نيسي له الله سره (لکه پخوا). لپاره د دې چې کافران منکران شي دوی په هغه نعمت چې ورکړی وو مونږ دوی ته او چې ګټه (فائده) واخلي دوی، پس ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل).

تفسير: يعنې لازم خو داسې وو چې انسان په دنيوي عيش او عشرت کې په دې اندازه اخته او مشغول نشي؛ چې د الله تعالی او د عقبی له ياده بيخي غافل شي، ليکن د خلقو دا عادت دی هر کله چې د دوی جهاز يا بېړۍ طوفاني شي؛ نو په ډېر اخلاص او پوره عقيدې سره پاک الله يادوي، بيا څه وخت چې هغه آفت او مصيبت د دوی څخه لرې شي، او صحيح او سلامت په وچه کې قدم کېږدي؛ نو د الله تعالی هغه ګرد انعامونه او احسانونه هېروي، بيا د هم هغو باطلو معبودانو په عبادت او صفت لګيا کېږي، ګواکې مطلب دا شو چې د الله تعالی د نعمتونو ناشکري او کفران کوي، او په دنيوي خوندونو او چرچو کې مشغوليږي، خير دی، دوی دې څو ورځې نور هم د خپل زړه دغه هوسونه او ارمانونه وباسي، هغه وخت ډېر نژدې دی چې دوی ته دغه خبره روښانه او څرګنده شي، چې د دغه بغاوت، شرارت احسان هېرول د نعمت کفران او د نورو ګناهونو نتايج به څرنګه وي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

آيا نه وينې (نه پوهيږي) چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی (دا مکه) حرم امن ورکوونکی حال دا چې چور کېږي (تښتولی کېږي) نور خلق له چاپېره د دوی، آيا پس په باطلو معبودانو ايمان راوړي دوی او په نعمت د الله (چې حرم کې اوسېدل او امن دی) کافران کېږي.

تفسير: د مکې معظمې خلق د بيت الله په برکت د دښمنانو د تيري او ضرر څخه محفوظ وو، حال دا چې نور د عربستان په ګردو ځايونو کې د فتنې، فساد، جدال، قتال، جنګ او جنجال بازارونه تاوده وو، نو دوی د باطلو معبودانو په دروغو احسان مني، مګر د پاک الله دغه واضح او ښکاره احسان نه مني.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه وتړي په الله دروغ (چې بې حجّته ورته شريک نيسي) يا تکذيب وکړي د حق (رسول او قرآن) کله چې راشي هغه ده ته (بلکه له ده نه ډېر ظالم نشته)، آيا نشته (بلکه شته) په دوزخ کې ځای د هستوګنې لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې له ګردو څنې لوی ظلم او ناانصافي دا ده چې بل کوم مخلوق د دې لوی خالق شريک وګرځول شي، يا پاک الله ته د داسې خبرو نسبت وکړی شي چې د الوهيت له شان او عظمت سره وړ او لايق نه وي، يا د هغو انبياوو په تکذيب او دروغجن شمېرلو لاس پورې کړي چې د رب العزّت له جانبه يې ديانت او صداقت راوړی وي، آيا دغو

ظالمانو ته نه ده معلومه چې د منکرانو د هستوګنې ځای دوزخ دی، چې په داسې بېباکی او بېحیایی سره د عقل او انصاف په مرئ چاړه کاږي.

وَالَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ

او هر چې هغه کسان چې کوښښ کوي تل په (دین د) مونږ کې؛ خامخا وبه ښیو خامخا دوی ته لارې خپلې.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې یواځې د الله تعالی لپاره محنتونه کوي، او تکلیفونه ګالي، او په راز راز مجاهداتو کې مشغول او لګیا وي؛ الله تعالی دوی ته د بصیرت یوه خاصه رڼا او نور ور په برخه کوي، او د طاعت توفیق ورته په برخه کوي.

وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٦٩

او بېشکه الله خامخا له نیکوکارانو سره دی (په مرسته کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی حمایت او مرسته د نیکي کوونکو سره وي.

تمّت سورة العنکبوت بفضل الله تعالی، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الرُّومِ

«د (الروم) سورت مكي دی، پرته د (۱۷) آيت چې مدني دی، (۶۰) آيتونه او (۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۳۰) او په نزول كې (۸۴) سورت دی، وروسته د «الانشقاق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ أَدۡنَى ٱلۡأَرۡضِ

مغلوب كړی شو (اهل د) روم په متّصله (نژدې) ځمكه كې.

تفسير: له ﴿أَدۡنَى ٱلۡأَرۡضِ﴾ لګېدلې ځمكې يا رانژدې ځمكې څخه مراد د «أذرعات» او «بصرى» په منځ كې سيمه ده، چې د شام په سرحد د حجاز سره نښتې او معظمې مكې ته نژدې پرته ده، يا به ترې فلسطين مراد وي، چې د روميانو ملك نژدې وو، يا به د «ابن عمر جزيره» مراد وي، چې «فارس» ته ډېره نژدې پرته ده، ابن حجر د ړومبني قول تصحيح كړې ده، والله أعلم.

وَهُم مِّنۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضۡعِ سِنِينَ ۗ

او دغه (روميان به) وروسته له دغه مغلوبيت د دوی ژر به بيا غالب شي (په پارسيانو). په څو كلونو كې.

تفسير: يعنې د نهو كلونو په منځ كې به روميان غالب شي، ځكه چې په لُغت او حديث كې د «بضع» اطلاق له دريو څخه تر نهو پورې شوی دی، واقعه داسې ده: د دغې زمانې دوه لوی سلطنتونه «فارس» او «روم» له ډېرو كلونو را په دېخوا په خپلو منځونو كې سره په جنګ اخته وو، مكيانو ته د روم او د فارس د جنګونو په متعلق خبرونه او اطلاعات ورسېدل، په دغه وخت كې د نبي كريم د نبوي دعوې او اسلامي تحريک، د دغوخلقو په زړونو كې د جنګي خبرونو سره يوه خاصه علاقه پيدا كړې وه، د فارس مجوسي آتش پرستانو د مكې معظمې له بُت پرستانو سره يو ځانته علاقه او ارتباط درلود، او هغوی به يې د مذهب له مخې خپل بلل، او د روم نصرانيانو به د اهل الكتاب توب لامله د مسلمانانو لږ تر لږه د هغو د نژدې دوستانو په منزله ګڼل كېدل، كله چې به د فارسيانو د غلبې خبر راورسېد؛ نو د مكې معظمې مشركانو به خوشالي كوله، او په هغه سره به يې د مسلمانانو په مقابل كې په خپله غلبه او بري باندې فال نيوه، او پخپلو زړونو كې به يې د ډېرو ښو توقّعاتو اميدونه تړل، مسلمانانو ته به هم بالطبع صدمه رسېدله، چې ولې عيسايي اهل كتاب د آتش پرستو مجوسانو په مقابل كې مغلوب شول؟ چې مونږ دلته د دغو مشركانو د طعنو او پيغورونو مورد ګرځيدلي يو، بالآخر د خسرو پرويز (ثاني كيخسرو) په عهد كې فارسيانو روميانو ته ډېره سخته ماتې وركړه، شام، مصر او وړو كې ايشيا او نور ډېر ممالک د روم د قيصر (هرقل) له لاسه ووتل، او په خپله دی د فارس د لښكرو له لاسه په (قسطنطنيه) كې كلابند او محصور شو، ظاهرًا هيڅ يو داسې وسايل او وسايط په نظر نه راتلل چې د هغه په اثر به بيا روميان په خپلو پښو درېدل، او د فارسيانو د دغه بري او تسلط څخه به يې خپل ځانونه بچ كول، چې د دغو حالاتو او اوضاعو د ليدلو څخه به د مكې معظمې مشركان ډېر خوښ او خوشالېدل، او مسلمانان به يې ځورول، تر دې پورې چې ځينو له

مشرکينو څخه ابوبکر الصديق رضي الله تعالى عنه ته وويل چې: «نن ځمونږ ايراني ورونړو ستاسې رومي ورونو ته ماتې ورکړه، او محوه يې کړل، سبا به مونږ تاسې ته هم داسې ماتې درکړو، او له منځه به مو لرې کړو»، په دغه وخت کې عظيم الشأن قرآن د ظاهري اسبابو د سلسلې څخه بيخي مخالف داسې يو عام اعلان وکړ چې: «بېشکه نن ورځ روميان د فارسيانو له لاسه مغلوب شوي دي، ليکن د نهو کلونو په موده کې به بيا روميان په فارسيانو غالب، منصور او بريالي کيږي»، د دغو وړاندوينو په اساس ابو بکر الصديق رضي الله تعالى عنه له ځينو مشرکينو سره شرط وتړه، تر دغه وخته پورې داسې شرط تړل نه وو حرام شوي: «که تر دومره کلونو پورې روميان بريالي نشول؛ نو زه به سل اوښان تاسې ته درکړم، که نه تاسې به همدومره اوښان ماته راکوئ !»، په ابتداء کې ابوبکر الصديق رضي الله تعالى عنه له خپلې رايې سره سم د (بضع سنين) ميعاد لږ څه ټاکلی وو، بيا يې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم په ارشاد (بضع) په لغوي مدلول يعنې په نهو کلونو معاهده وتړله، دلته د روم هرقل د خپل له لاسه تللي اقتدار او وقار د اعادې په نسبت ترتيبات ونيول، او په اقداماتو يې لاس پورې کړ.

د الله تعالى شان او قُدرت ته وګورئ چې د قرآن له دغو وړاندوينو سره سم برابر د نهو کلونو په موده کې يعنې له هجرت څخه يو کال وروسته عيناً د بدر په ورځ کې څه وخت چې مسلمانانو ته د پاک الله په فضل پر مشرکانو ښکاره فتح او بری حاصل شو، او په خوشالۍ او خوښۍ کې وو؛ د دغه خبر له اورېدلو څخه لا خوښ او خوشاله شول، چې د روم کتابيانو ته هم الله تعالى پر پارسي مجوسيانو بری او فتح ورکړه، په دغه ضمن کې د مکې شريفې مشرکين لا سپک او ذليل شول، د عظيم الشأن قرآن د دغې محيّر العقولې وړاندوينې د صداقت له مخې ډېر کسان په اسلام مشرّف شول، او ابو بکر صديق خپل هغه سل اوښان د مکې د مشرکانو څخه واخيستل، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له ارشاد سره سم خيرات کړل شول، فلله الحمد على نعمائه وآلائه الباهرة.

لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْۢ بَعْدُ ؕ

خاص الله ته دی حکم امر پخوا (له دې نه چې پارس په روم باندې بری ومومي) او ورسته (له دې نه چې روم پر پارس غلبه وموميي)، او امر يې تل نافذ دی).

تفسير: يعنې ړومبی د پارسيانو غالبول او د روميانو مغلوبول، او بيا دغه اوضاع په بل مخ اړول دغه ټول امور د الله تعالى په قبضه او اختيار کې دي، او يواځې په هم دغومره خبرې سره دکوم قوم د مقبوليت او مردوديت فيصله نشي کېدی: ﴿وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾.

وَيَوْمَئِذٍ يَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ ۙ﴿۴﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ ؕ يَنْصُرُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۙ﴿۵﴾

او په دغه ورځ (د غلبې د روم په پارس) خوشاله به شي مؤمنان. په نصرت د الله (له کتابيانو سره په مجوسيانو)، مرسته کوي (الله) له هر هغه چا سره چې اراده وکړي د نصرت يې، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يو خو په دغه ورځ د فتح په خوښۍ برسېره هغوی ته دغه خوښي هم حاصله شوه چې رومي کتابيان چې نسبتاً مسلمانانو ته نژدې وو؛ په پارسي مجوسيانو غالب شول، او د قرآن د دغو وړاندوينو په صداقت باندې ګرد سره وپوهېدل، او د سر په سترګو يې وليدل، او د مکې شريفې کفارو ته هر راز ذلت ور په برخه شو، نو د هر چا په نسبت چې الله تعالى اراده وکړي چې مغلوب يې وګرځوي؛ نو هيڅوک يې مخه نشي نيولی، او په هر چا چې د مهرباني اراده وکړي؛ نو يې بې له هيڅ مزاحمت او ممانعت ضرور غالب ګرځوي.

وَعۡدَ اللّٰهِ ؕ لَا یُخۡلِفُ اللّٰهُ وَعۡدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا یَعۡلَمُوۡنَ ۝٦

وعده کړې ده الله (وعده کول) خلاف نه کوي الله له وعدې خپلې، وليکن زياتره خلق نه پوهيږي.

تفسير: يعنې زياتره خلق نه پوهيږي چې په غالبولو او مغلوبولو کې د الله تعالى څه څه حکمتونه شته، او کله چې دی د قدرت کوم کار کول غواړي؛ نو د هغه له مخه ګرد ظاهري موانع او عوايق لرې کيږي، نو ځکه زياتر ظاهري ليدونکي خلق بې له ظاهري اسبابو په الله تعالى اعتماد نه لري، او د يو چا د عارضي بري او غلبې له ليدلو څخه داسې ګڼي چې د الله تعالى په دربار کې به هم هغه مقبول وي.

یَعۡلَمُوۡنَ ظَاهِرًا مِّنَ الۡحَیٰوةِ الدُّنۡیَا ۖۚ وَهُمۡ عَنِ الۡاٰخِرَةِ هُمۡ غٰفِلُوۡنَ ۝٧

(بلکه) پوهيږي په ښکاره سطحي شيانو له دغه ژوندون لږ «خسيس» د دنيا څخه حال دا چې دوی له آخرت نه (چې مقصود له ودانی د دې دنيا دی؛) هم دوی غافلان دي.

تفسير: يعنې دغه خلق د دنيوي ژوندون په ظاهري سطح باندې پوهيږي، د دې دنيا آرام، ښايست، سينګار، خوړل، څښل، اغوستل، يوې کول، کرل، رېبل، ګټې کول، په خوندونو او مزو سره ژوندون او ښې شپې ورځې تېرول د دوی د پوهې او تحقيق انتهايي ځای او پړاو دی، او له دې نه له سره نه دي خبر چې پر دغه فاني ژوندون پورې د بل يو باقي ژوندون سلسله هم تړلې ده، چې کله انسانان هلته ورورسيږي؛ نو د دغه ژوندون ښه او بد نتايج او ثمرې ور د مخه کيږي.

اَوَلَمۡ یَتَفَكَّرُوۡا فِیۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ ۟ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَیۡنَهُمَاۤ اِلَّا بِالۡحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّی ؕ

آيا فکر نه کوي دوی په نفسونو خپلو کې (چې عالم صغير دی) چې نه دي پيدا کړي الله دغه اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي مګر په حقه سره او په نېټې ټاکلې شوې.

تفسير: يعنې د دنيا دغه زبردست انتظام خوشې چټي او بېکاره نه دی، دغه پيدايښت ضرور څه مقصود او غرض لري، چې هغه به په آخرت کې څرګنديږي، هو ! که دغه سلسله تل تر تله همداسې چلېدی؛ نو بيا به يوه خبره وی، ليکن د دې دنيا په تغيراتو او احوالو کې له فکر او غور کولو څخه دغه را څرګنديږي چې دغه دنيا هم ضرور يو حد او انتها لري، لهذا په يوې ټاکلې وعدې به دغه دنيا فناء کيږي، او بل عالم به منځ ته راشي.

وَاِنَّ كَثِیۡرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمۡ لَكٰفِرُوۡنَ ۝٨

او بېشکه چې ډېر له خلقو (کفارو) په ملاقات د رب خپل (په قيامت کې) خامخا منکران دي.

تفسير: دوی داسې ګڼي چې له سره الله تعالى ته ورتګ نشته، او نه به الله تعالى له مونږ څخه څه حساب او کتاب اخلي، او نه به څه سوال او ځواب راڅخه کوي.

اَوَلَمۡ یَسِیۡرُوۡا فِی الۡاَرۡضِ فَیَنۡظُرُوۡا كَیۡفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِیۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ؕ كَانُوۡۤا اَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةً وَّاَثَارُوا الۡاَرۡضَ وَعَمَرُوۡهَاۤ اَكۡثَرَ مِمَّا عَمَرُوۡهَا وَجَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُمۡ بِالۡبَیِّنٰتِ ؕ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِیَظۡلِمَهُمۡ وَلٰكِنۡ كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ یَظۡلِمُوۡنَ ۝٩

آیا نه گرځي دغه کفار په ځمکه کې، پس ودې گوري دا چې څرنگه وه آخره خاتمه د هغو (کسانو) چې تېر شوي دي پخوا له دوی نه، چې وو هغه پخواني ملتونه ډېر سخت له دغو کفّارو له جهته د قوّت، او ځیروله به دوی ځمکه، او ودانه کړې وه (کفارو پخوانیو) دغه ځمکه ډېره له هغې ځمکې نه چې ودانه کړې ده (د مکې کفّارو) دغه (ځمکه)، او راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو، او نه وو الله چې ظلم وکړي په دوی باندې، ولیکن وو دوی چې پر نفسونو خپلو به یې ظلم کاوه (د انبیاوو په تکذیب سره).

تفسیر: یعنې ډېر زورور زورور قومونه مثلاً عاد او ثمود چې پخپل کښت (فصل) یې د ځمکې مخ ډېر ښه ودان کړی وو، او په کې یې کاریزونه، ویالې، کوهي ایستلي وو، او د دغو منکرینو په نسبت د ډېر قوت خاوندان وو، او تمدن ته یې زیاته ترقي ورکړې وه، او د ځمکې مخ یې له دوی نه زیات ودان کړی وو، بالآخر هغوی نن ورځ چېرې دي؟ کله چې د الله تعالی رسولان له ښکاره معجزاتو او روښانو احکامو سره راغلل، او دوی د هغوی تکذیب وکړ، نو آیا تاسو ونه لیدل، او وا مو نه ورېدل چې د هغوی عاقبت او آخره خاتمه څرنگه شوه؟ او په څه شان سره تباه او هلاك وگرځېدل؟.

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاءُوا السُّوأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

بیا وه آخره خاتمه د هغو کسانو چې بد یې کړي وو؛ ډېر بد (ځای چې جهنّم دی) په دې سبب چې تکذیب کړی دی دوی د آیتونو د الله، او وو دوی (په دنیا کې چې) په دغو آیتونو به یې مسخرې کولې.

تفسیر: موجوده اقوامو ته لازم دي چې د تېرو اقوامو له احوالو څخه پند او عبرت واخلي، ځکه هر یوه قوم چې پر کوم بد کار سزا موندلې وه؛ بل ته په هم هغه بد کار باندې هم هغسې سزا ورکول کیږي.

اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾
وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَائِهِمْ شُفَعَاءُ وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾

الله اول ځلې پیدا کوي خلق، بیا اعاده کوي هغه، بیا به خاص همدغه (الله) ته بیول کېږئ تاسې (د مجازاتو لپاره). او په هغه ورځ چې قائم شي قیامت؛ نااميده به شي گناهگاران (مشرکان). او نه به وي دوی ته له شریکانو د دوی څخه کوم شفاعت کوونکی، او شي به دوی له شریکانو خپلو (پس له نااميدی) بېزاره منکران.

تفسیر: یعنې هغه شیان چې د الله تعالی شریکان گرځوئ، کله چې په مطلوب وخت کې په کار ورنشي؛ نو ورڅخه منکرېږي، او داسې به وایي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ «قسم دی په الله چې مونږ مشرکانو نه وو».

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾

او په هغه ورځ چې ودرېږي قیامت؛ په دغه ورځ کې تار په تار به شي گرد مخلوقات.

تفسیر: یعنې نېك او بد او هر قسم خلق به سره بېل کړل شي، او هره یوه ډله به جلا جلا خپلو ځایونو ته ورسوله شي، چې تفصیل یې په دغـه راتلونکـي آیت کې راځي:

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿۱۵﴾

پس هر چې هغه (کسان) دي چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ پس دوی به په روضه (د جنّت) کې خوشاله کړل شي (چې له ډېرې خوشالۍ به يې مخونه تجلّي کوي).

تفسیر: یعنې له هر راز لذّت او خوښۍ څخه به مستفید او متمتّع شي، دغه د نېکانو د هستوګنې ځای دی، له دې نه وروسته د بدانو ځای هم راښيي، مطلب يې دا چې د دواړو په منځ کې به داسې تفریق او بیلتون وکړ شي چې له هغه څخه به بل زيات کوم بیلتون امکان ونه لري.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿۱۶﴾
فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿۱۷﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا
وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿۱۸﴾

او هر چې هغه کسان دي چې کافران شوي دي او دروغجن يې شمېرلي دي آیتونه (د قرآن) ځمونږ او (کافران دي) په ملاقات د آخرت؛ پس دغه کسان په عذاب کې حاضر کړی شوي دي. پس (تسبیح ووایئ) تسبیح د الله کله چې دا خل شئ په بېګا کې او کله چې ننوځئ په سبا کې. او خاص همده ته ده ثناء صفت په اسمانونو او په ځمکه کې او کله چې ننوځئ په آخر د ورځې کې او کله چې ننوځئ په (وخت د) ماسپښین کې.

تفسیر: یعنې که جنت غواړئ نو الله تعالی یاد کړئ چې د هغه یاد په زړونو، ژبه، اعضاوو او ټولو جوارحو سره کیږي، په لمانځه کې د دريو واړو ډولو یاد سره جمع کړی شوی دی، او د فرض لمانځه وختونه هم دغه دي چې په دغه آیت کې بیان شوي دي، یعنې سبا او ماښام چې مغرب او عشاء پکې شامل دي، د ورځې وروستنی وخت مازدیګر او ماسپښین کله چې لمر له نصف النهاره واوړي، چې همدغه پنځه وختونه د لمانځه دي، په دغو وختونو کې د الله تعالی د رحمت یا قُدرت یا عظمت آثار لا زيات ښکاره او ظاهرېږي.

ښايي په دغه آيت کې ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ویلو سره يې د دې مطلب یادونه کړي وي چې د تسبیح او تنزیه او یادولو لایق هم هغه جامع الصفات ذات کېدی شي، چې د ده حمد «ثناء» او ښېګڼې د اسمانونو او ځمکې ټول کائنات د حال او قال په ژبه بیانوي، بل کوم مجبور او عاجز مخلوق د دې خبرې استحقاق نه لري، که څه هم په نظر کې ډېر لوی هم ښکاره شي، وروسته له دې نه د لوی الله تعالی د ځینو عظیمو شئونو او کاملو صفاتو بیان دی، څو د معبودیت استحقاق په پوره ډول څرګند شي، په دغه ضمن کې د بعث بعد الموت په مسئله هم کافي رڼا اچولی شوې ده.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ
تُخْرَجُونَ ﴿۱۹﴾

راوباسي (الله) ژوندی له مړي (لکه مرغه له هګۍ نه، عالم له جاهل څخه)، او راوباسي (الله) مړی له ژوندي (لکه جاهل له عالم څخه، هګۍ له مرغه څخه)، او ژوندي کوي ځمکه پس له مرګه (وچوالي) د هغې، او په مثل (د راویستلو د دغو شیانو) راویستل کېږئ تاسې (له قبرونو څخه).

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُوْنَ ﴿۲۰﴾

او يوه له نښو د دغه (الله) دا ده چې: پيدا يې کړي (اصل د) تاسې له خاورو، بيا اوس تاسې يئ بشر خوربړئ (په ځمکه کې).

تفسير: يعني آدم عليه السلام يې له خاورو څخه پيدا کړ، بيا د الله تعالى دغه کامله قدرت او بالغه حکمت ته وګورئ چې د هغه اولاد يې په څه اندازه ډېر او تر کومې پيمانې يې په ځمکه کې خور کړ.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) دا دي چې پيدا کړې يې دي تاسې ته له نفسونو ستاسې ښځې (جوړه) لپاره د دې چې په آرام شئ تاسو د دوی سره (او مطمئن اوسئ)، او ګرځولې يې ده په منځ ستاسې (او د ښځو) کې دوستي او مهرباني، بېشکه په دغه (پيدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو) کې خامخا ډېرې نښې د قدرت دي لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (د الله په صنع کې).

تفسير: يعني ړومبی يې له خاورو څخه آدم عليه السلام پيدا کړ، بيا يې له آدم عليه السلام څخه د ده جوړه پيدا کړه، څو له هغې څخه انس او اطمينان واخلي، او په خلقي ډول يې د دواړو صنفونو نارينه او ښځې په منځ کې خاص قسم مينه او محبت او الفت واچوو، څو د ازدواج اصلي مقصود ترې حاصل شي، لکه چې د دغو دواړو د اختلاط او ګډ اوسېدلو څخه انساني نسل په دنيا کې خپور شو، لکه چې الله تعالى د النساء د سورت په اوله رکوع ـ اول آيت کې فرمايي: ﴿يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَاۗءً﴾.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿۲۲﴾

او (ځيني) له نښو د دغه (الله)، پيدا کول د اسمانونو او ځمکې او اختلاف دی د ژبو ستاسې او د رنګونو ستاسې، بېشکه په دغه (اختلاف کې) خامخا ډېرې نښې دي لپاره د عالمانو پوهانو.

تفسير: ګرد انسانان يې له يوه موره او پلار څخه پيدا او سره يې مخلوط او مېشته او د ځمکې په ټولو نقاطو کې يې خپاره (خواره) کړل، د هر يوه ژبه او وينا يې سره بېله کړه، که د يوه مملکت سړی بل ملك ته ورشي، د ژبې په اعتبار محض پردی او اجنبي ښکاري، بيا وګوري چې د دنيا له شروع څخه تر نن ورځې پورې څومره بېشماره انسانان پيدا شوي دي، مګر هيڅ يوه داسې جوړه انسانان نه پيدا کيږي چې د هغوی شونډې، ژبې، لهجه، تلفظ د تکلم طرز او نور خصائص سره يو شان وي، هم هغسې چې د هر انسان شکل او صورت او رنګ او نور سره جلا او ممتاز دي؛ غږ او شونډې او لهجه يې هم بېخي سره بيل دي، هيڅ يو داسې دوه انسانان نه پيدا کيږي چې د دوی په غږ او رنګ، هيئت، وضعيت کې کومه بېلوونکې علامه او نښه نه وي.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاۗؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۭ

او (ځيني) له نښو د دغه (الله) خوب ستاسې دی په شپه کې او په ورځ کې او طلب ستاسې دی (په دغه ورځ کې) له فضله د الله.

تفسیر: شاه صاحب لیکي چې: «د انسان دوه حالتونه سره بدلیږي، که ویده شي؛ نو د تیرې په شان بې هوشه او بېخبره پروت وي، او که د رزق او روزۍ په تلاش لګیا شي؛ نو په داسې پوهه او هوښیارۍ لګیا کیږي چې د ده په شان بل هیڅوک هوښیار نه لیدل کیږي، په اصل کې شپه د خوب لپاره ده، او ورځ د روزۍ د تلاش لپاره مخصوصه ده، نو ځکه په همدغو دواړو وختونو کې همدغه دواړه کارونه اجرا کیږي».

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

بېشکه په دې (خوب او معیشت) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې اوري.

تفسیر: یعنې څه چې اوري؛ په یاد یې ساتي، لکه چې د ابن کثیر (رحمه الله) په تفسیر کې راغلي دي، شاه صاحب لیکي چې: «د خپل خوب حالات نه ویني، لیکن د نورو خلقو د ژبو څخه یې اوري»، (موضح)، دغه د «یسمعون» د لفظ د اختیارولو نکته شوه.

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ښیي تاسې ته برېښنا لپاره د وېرې (له تندر) او لپاره د امید د باران.

تفسیر: د برق او د برېښنا د سخت برېښېدلو څخه خلق ویرېږي، او دغسې تصوّر کوي نه چې تندر راولویږي، یا باران له خپلې اندازې څخه زیات ونه وریږي، چې د هغه له امله جاني او مالي تلفات واقع نه شي، او هیله او امید هم ورته لري چې که دغه وربدل ګټور واقع شي، نو ګرد دنیوي کارونه به ښه وچلیږي، هغه مسافران چې په دغو تورو تیارو کې سفر کوي، کله دغه د برېښنا برېښېدل ځان ته غنیمت ګڼي، چې تر ډېر لرې پورې د هغې رڼا په اثر لار او نور شیان ورڅرګندیږي، او کله کله دوی هم ترې ویرېږي.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

او نازلوي (الله) له (طرفه) د اسمان څخه اوبه پس ژوندي کوي په دغو (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګ (وچوالي) د دې، بېشکه چې په دغه (برېښنا او باران) کې خامخا ډېرې نښې دي لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (او تدبّر کوي په امورو کې).

تفسیر: یعنې له دې نه وپوهېږئ ! چې له مرګ څخه وروسته ستاسې بیا ژوندي کول کوم مشکل کار نه دی.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

او (ځینې) له نښو د دغه (الله دا دي) چې ولاړ دی اسمان (پاس بې له ستنو او نه لویږي) او ځمکه په امر حکم د الله سره، بیا کله چې راوبولي تاسې په بللو سره له ځمکې څخه ناڅاپه تاسې راووځئ (ژوندي له قبرونو خپلو څخه).

تفسیر: ړومبی د ځمکې او اسمان د پیدا کولو ذکر وشو، دلته یې د هغو بقاء او قیام وښود چې هغه هم د الله تعالی په حکم سره دي، او له سره امکان نه لري چې هیڅ یو له دوی نه د خپل ثقل د مرکز څخه بې ځایه شي، یا یو په بل باندې

ولوېږي، او د کائناتو نظام تار په تار او وران او ویجاړ کړي، یعني ځمکه او اسمان به تر هغه پورې چې د الله تعالی حکم وي؛ قائم وي، بیا څه وخت چې د ځمکې او د اسمان او د نورو موجوداتو میعاد پوره شي، او سرته ورسیږي؛ د الله تعالی د یوه غږ په اثر به تاسې ګرد له خپلو قبرونو څخه ژوندي راوځئ، او د حشر میدان ته به منډې وهئ، او هلته به سره ټولېږئ.

وَلَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ كُلّٞ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾

او خاص الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا، ملکا وعبیدًا)، دا ټول دغه (الله) ته اطاعت کوونکي دي.

تفسیر: یعنې د اسمانونو او ځمکې ټول اوسیدونکي د ده مخلوق، مملوك، او بندګان دی، او هیڅوك له سره د دغې خبرې قوّت او طاقت نه لري چې د الله تعالی د دغو تکویني احکامو له قبول څخه غاړه وغړولی شي.

وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهۡوَنُ عَلَيۡهِۚ وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

او (الله) هغه هغه (مطلق قادر) دی چې اول ځلي پیدا کوي خلق بیا به راژوندي کوي (دا خلق) او دغه (بیا ژوندي راپاڅول هم) ډېر اسان دي په دغه (الله)، او خاص الله لره دی شان، صفت ډېر لوی، لوړ (اوچت) په اسمانونو کې او په ځمکه کې، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی د قدرت په مقابل کې ټول سره برابر دي، لیکن ستاسې د محسوساتو په اعتبار د اول ځل پیدا کولو په نسبت د دویم ځل اعاده خو ښایي چې ډېر سهل او آسان وي؛ نو بیا به دغه ډېره عجیبه خبره وي چې په اول ځل پیدایښت کې تاسې الله تعالی قادر منئ، مګر په دویم ځل کې د الله تعالی پیدایښت مستبعد ګڼئ؟.

﴿وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ﴾ الآیة ـ «او خاص الله تعالی لره دی شان، صفت ډېر لوی لوړ په اسمانونو او ځمکه کې الخ».
تنبیه: یعنې له اعلی ځنې اعلی صفات او له لوړ څخه لوړ شان د الله تعالی شان او صفتونه دي، په اسمان او ځمکه کې هیڅ یو شی په خپل حسن او ښه والي کې د الله تعالی له شان سره برابر او مساوي لا څه بلکه ادنی صفت او مشابهت ته یې هم ځان نشي رسولی، الله تعالی له ګردو شیانو څخه په جلال، جمال، کمال، مثال او نورو ممیزاتو (خصوصیاتو) کې اولی، اعلی، ارفع او اقدس دی، چې د مخلوقاتو په وهم او تصوّر کې راتلی نشي.

ضَرَبَ لَكُم مَّثَلٗا مِّنۡ أَنفُسِكُمۡۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِي مَا رَزَقۡنَٰكُمۡ
فَأَنتُمۡ فِيهِ سَوَآءٞ تَخَافُونَهُمۡ كَخِيفَتِكُمۡ أَنفُسَكُمۡۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ﴿٢٨﴾

بیانوي (الله) تاسې ته (ای مشرکانو) یو مثال له ځانونو ستاسې څخه (هغه مثال دا دی:) آیا شته له هغو مریانو چې مالکان شوي دي د هغو ښې لاسونه ستاسې څه شریکان (له تاسې سره) په هغه څه کې چې درکړی دی مونږ تاسې ته، پس تاسې (او دا مریان مو) په هغه (رزق) کې سره برابر یئ، چې ویرېږئ له هغو لکه ویرېدل ستاسې له نفسونو (د نورو اصیلانو شریکانو) خپلو؟، په مثل د دغه (تفصیل) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه لپاره (د هغه) قوم چې عقل لري (تدبّر کوي).

تفسیر: یعنې د شرک په قباحت او بطلان د پوهولو لپاره الله تعالی ستاسې له احوالو څخه یو مثال راوړي او بیانوي، او هغه دا دی چې: ستاسې د لاس مال (یعنې وینځه او مریي) چې تاسې د هغو ظاهري او مجازي مالکان او خاوندان یئ، په خپله هغه روزي او مال او متاع کې چې الله تعالی تاسې ته درکړې دی، آیا هغوی له خپلو ځانونو سره مساوي او برابر منلی شئ؟ لکه چې ستاسې په مشترکو مالونو جایدادونو او شتو کې ستاسې وروڼه او نور اقارب او خپلوان سره شریکان دي، او تل داسې اندېښنه درسره وي، نه چې په هغه مشترک مال کې څه ناجائزه تصرّف او مداخله ونه شي، او که داسې کوم لاسوهنه په هغه کې وشي؛ نو تاسې ترې متأثر او خپه کېږئ، او د هغه په ویش او ترکه کولو پسې لړېږئ، یا لږ تر لږه دغسې پوښتنه کوئ چې ولې ځما د اجازې او خوښې څخه پرته هغه کار یا تصرّف په دغه شي کې شوی دی؟ آیا کوم دغسې فکر کوم بادار ته د خپل مریي او خدمتګار په نسبت پیدا کېدی شي؟، او که نه شي پیدا کیدي نو څرنګه به یو مخلوق د الله تعالی سره په الوهیت کې شریک شي؟ داسې خبره یو عقلمن سړې له سره نه شې منلی.

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَّهْدِيْ مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۲۹﴾

بلکه متابعت کوي هغه کسان چې ظلم یې کړی دی (په شریک نیولو له الله سره) د آرزوګانو خپلو بې له علم (او حجّت) څخه، پس څوک به سمه صافه لاره وښیي هغه چاته چې ګمراه کړی وي (دی) الله؟ (بلکه هادي نه لري)، او نشته دوی لپاره هیڅوک له مرسته کوونکو (چې خلاص یې کړي له عذاب نه).

تفسیر: یعنې دغه بې انصافه خلق به په داسې ښکاره او څرګندو خبرو څرنګه وپوهېږي حال دا چې هغوی له سره نه غواړي چې ځان پرې وپوهوي؟ بلکه د جهالت او هواپرستی له سببه محض د اوهامو او نفسي غوښتنو په متابعت او پیروۍ کې مشغول او لګیا دي.

﴿فَمَنْ يَّهْدِيْ﴾ الآیة ـ «پس څوک به سمه صافه لاره وښیي هغه چا ته چې ګمراه کړی وی دی الله، بلکه هادي نه لري».

تنبیه: یعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی د ده د بې انصافی، جهل، او هواپرستی په سبب د حقې لارې تللو او پوهېدلو توفیق ور نه کړي؛ نو څوک به د دغې خبرې طاقت او توان ولري چې هغه پوه کړي او سمه لار ور وښیي؟ یا ورسره مرسته او معاونت وکړي؟ یا یې له ګمراهی او تباهی څخه وژغوري، نو د داسې خلقو له طرفه زیات مه متحسر او مه خپه کېږه ! او له دوی څخه قطع نظر وکړه، او بیخي الله تعالی ته متوجه اوسه ! او په خپل فطري دین ټینګ اوسه !.

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ حَنِيْفًا ؕ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِيْ فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ؕ لَا تَبْدِيْلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ؕ
ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۰﴾ مُنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوْهُ وَاَقِيْمُوا
الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۳۱﴾ مِنَ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا ؕ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُوْنَ ﴿۳۲﴾

پس برابر کړه (ای محمده !) مخ خپل دین ته په داسې حال چې پر حق دین کلک ولاړ یې، لازم ونیسئ دین د الله هغه چې پیدا کړې دي (الله) خلق په هغه (دین)، مه بدلوئ تاسو هغه دین چې الله خلق پر هغه پیدا کړي دي (چې شریک له الله سره پیدا کړئ)، دا هم هغه دین سم دی (چې هیڅ کوږوالی په هغه کې نشته)، ولیکن زیاتره خلق نه پوهېږي (په توحید د الله). حال دا

چې رجوع کوونکي يئ دغه (الله) ته او ويريږئ له الله او قائموئ (سم دروئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او مه کېږئ تاسې له مشرکانو. (يعنې) له هغو (مشرکانو) چې تار په تار کړی يې دی دين خپل او شوي وو دوی ډلې ډلې، هر يوه ډله (له دوی نه) په هغه (دين) چې له دوی سره دی خوشاله دي.

تفسير: يعنې هر هغه څوک چې له ګمراهی څنې په هيڅ يو شان سره نه غواړي چې ووځي؛ نو هغه پرېږده چې د همدغه کفر او شرک په خټو کې نښتې پروت وي، او ته له دوی نه مخ وګرځوه ! او يواځې له الله تعالی سره خپل تعلّقات ټينګ وساته ! او يواځې د هغه حق دين په پوره توجّه ټينګ ونيسه !.

﴿فِطۡرَتَ ٱللَّهِ﴾ «لازم ونيسئ تاسې دين د الله تعالی هغه چې پيدا کړي دي الله تعالی خلق په هغه دين» الله تعالی د انسان فطرت او جوړښت په ابتداء کې داسې ګرځولی دی، که دی وغواړي چې په حق ځان پوه کړي او ويې منې؛ نو ځان ورباندې پوهولی او منلی شي، ځکه چې د فطرت له ابتداء څخه يې د خپل اجمالي معرفت يوه سپرغی د ده په زړه کې د هدايت د تخم په شان شيندلې ده، که د اطرافو او شاو خوا د خرابو اثراتو څخه متأثر نشي، او په خپل اصلي طبيعت پرېښودل شي؛ نو يقيناً به حق دين اختيار کړي، او بل طرف ته به متوجه نشي، د «ألستُ» د عهد قصه همدغه طرف ته اشاره کوي، او په صحيحو احاديثو کې تصريح ده چې «هر مولود په فطرت د «اسلام» پيدا کيږي، وروسته مور او پلار يې دی يهودي يا نصراني يا مجوسي ګرځوي»، په يوه قدسي حديث کې راغلي دي: «ما خپل بندګان (حنفاء) پيدا کړي دي، بيا شيطانانو دوی اغواء او له سمې لارې ايستلي دي»، په هر حال حق دي، حنيف دين، قيّم دين هغه دين دی؛ چې که انسان په خپل اصلي فطرت پرېښودلی شي؛ نو بالطبع هغه ته متمايل کيږي، د ټولو انسانانو فطرت الله تعالی همداسې پيدا کړی دی، چې په هغه کې له سره تفاوُت او تبديل نشته.

﴿لَا تَبۡدِيلَ لِخَلۡقِ ٱللَّهِۚ﴾ «نشته له سره بدلول دين د الله ته، او مه يې بدلوئ چې شريک ورسره پيدا کړئ !»، يعنې د اصلي پيدايښت په اعتبار هيڅ فرق او تغيير او تبديل په کې نشته، د هر انساني فرد فطرت د حق د قبول لپاره صالح او مستعد ګرځولی شوی دی، يا يې دا مطلب: په هر هغه فطرت چې الله تعالی خپل مخلوق پيدا کړی دی؛ تاسې په خپل واک او اختيار هغه مه بدلوئ ! او مه يې خرابوئ ! هغه تخم او استعداد چې په تاسې کې کرلی شوی دی؛ هغه په خپلې بې توجهۍ يا بې تميزۍ مه خرابوئ !.

﴿ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ﴾ «دا هم هغه دين سم دی چې هيڅ کوږوالی پر هغه کې نشته، وليکن زياتره خلق نه پوهيږي په توحيد د الله تعالی»، يعنې سمه لاره او حق دين همدغه د فطرت غږ دی، خو زياتره خلق په دغه نکته نه پوهيږي.

﴿مُنِيبِينَ إِلَيۡهِ﴾ «حال دا چې تاسې رجوع کوونکي يئ دغه الله ته»، يعنې اصلي دين ټينګ ونيسئ ! او د هم هغه په طرف توبه او رجوع وکړئ ! که محض د دنيوي مصلحت لپاره مو دغه کار وکړ؛ نو دين به مو درست نه وي.

﴿مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ﴾ يعنې د دين الفطرت له اصولو څخه بېل پاتې شوي دي، او په خپلو اديانو او مذاهبو کې يې نفاق او تفرقه غورځولې ده، ډېرې فرقې يې جوړې کړې دي، د هرې يوې عقيده، مذهب، مشرب او مسلک سره بېل او جلا دی، هر هغه چې په غلطه يا په هوا او هوس يې کومه عقيده قائمه کړه، يا کومه طريقه يې ايجاد کړه؛ نو يوه ټولنه په هغې پسې شوه، لږ څه موده وروسته له هغې څخه ډېرې فرقې جوړې شوې، بيا هره يوه فرقه په خپلو هم هغو ټاکلو اصولو او عقايدو که څه هم هغه ډېر چټي او مهمل هم وي؛ داسې مين ګرځېدلي دي؛ چې د خپلې غلطۍ د امکان تصور يې هم په ماغزو کې نه ګرځي.

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ۝٣٣ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝٣٤

او کله چې ورسيږي خلقو ته څه ضرر؛ نو بولي دوی رب خپل په داسې حال کې چې رجوع کوونکي وي خاص الله ته، بيا کله چې وڅکوي (الله) دوی ته له خپله طرفه کوم رحمت؛ ناڅاپه يوه ډله له دوی نه له رب خپل سره شريکان نيسي. لپاره د دې چې ناشکري وکړي (او کافر شي) په هغو (نعمتونو) چې ورکړي دي مونږ دوی ته، پس ګټه اخلئ (ای کفارو څو ورځې)، پس ژر به معلوم کړئ تاسې (عاقبت د عمل خپل).

تفسير: يعنې څرنګه چې د هر انسان فطرت په ښو کارونو باندې پوهيږي؛ همدا راز د هر انسان فطرت الله تعالى ته په رجوع کولو هم پوهيږي، لکه چې دا حقيقت د سختۍ په وخت کې څرګنديږي، ډېر لوی کبرجن او سرکښ انسان هم د مصيبت او غم په وخت کې بې اختياره الله تعالى ته رجوع کوي، او د ده په دربار کې په دعا او زارۍ شروع کوي، او په دغه وخت کې يې نور ورکوي وسايل له فکر وځي، او هم هغه واقعي او حقيقي مالك الملك يې په ياد پاتې کيږي، چې د هغه په طرف انساني فطرت لارښوونه کوي، مګر افسوس چې انسان په دغه حالت تر ډېر موده پورې قايم نه پاتې کيږي، څه وخت چې د الله تعالى په لطف او مهربانۍ مصيبت ورڅخه لرې شي، بيا له الله تعالى څخه غافليږي، او د هم هغو باطلو معبودانو په ستاينو لګيا کيږي، ګواکې دوی د خپل دغه وضعيت څخه داسې څرګندوي چې دغه شی د همدغو عطا او ورکړه ده، او الله تعالى هيڅ شی مونږ ته نه دي راکړي (العياذ بالله)، ښه دې څو ورځې مزې کوي، وروسته به معلوميږي چې د دغه کُفر او ناشکرۍ نتيجه څه کيږي؟.

أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ۝٣٥

آيا نازل کړی مونږ په دوی کوم برهان علمي سند، پس هغه خبرې کوي په هغه چې وو دوی په هغه سره شريک پيدا کوي (له الله سره دوی، بلکه نه مو دی نازل کړی).

تفسير: يعنې د سليم عقل او انساني فطرت شهادت په صاف ډول سره د شرك او كفر ترديد کوي، نو آيا دوی د هغه په خلاف کوم برهان، حجّت او علمي سند لري؟ چې دغه راوښيي چې د الله تعالى په الوهيت کې بل څوك هم د هغه شريك دی (معاذ الله)، کله چې هيڅوك نشته؛ نو د هغه د معبود ګرځولو استحقاق له کومه شو؟.

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ۝٣٦

او کله چې وڅکوو مونږ په خلقو څه رحمت؛ نو خوشاله شي دوی په هغه، او که ورسيږي هغوی ته څه سختي په سبب د هغو (اعمالو) چې پخوا ليږلي دي لاسونو د دوی؛ ناڅاپه به بيا دوی نااميده شي (د الله له رحمت څخه).

تفسير: يعنې د دغو خلقو عجيب حالت دی، کله چې د الله تعالى له رحمت مهربانۍ او احسان په عيش او عشرت کې له خوشالۍ په خپلو کاليو کې نه ځايږي، نو خپل حقيقي محسن بيخي هيروي، او که کوم وخت د خپلو اعمالو له شامته په کوم غم يا مصيبت کې اخته شي؛ نو بيخي نااميده او مأيوس شي.

د مؤمن حال د ده په عکس دی، مؤمن په راحت او نعمت کې هم تل خپل حقيقي منعم يادوي، د الله تعالى له فضل څخه خوښی کوي او په زړه او ژبه او عمل سره د الله تعالى حمد او شکر اداء کوي، که په کوم غم او مصيبت کې

مبتلا شي؛ نو هغه په خورا صبر، تحمّل سره ګالي، او له پاک الله تعالی څخه په هغه کې خپل ځان ته مرسته غواړي، او تل دغسې هیله او امید په خپل زړه کې پالي، چې څومره لوی او سخت مصیبت هم چې وي؛ په یقیني ډول د الله تعالی فضل او کرم دغه ګرد سره په بل مخ اړولی شي.

تنبیه: یو آیت یې پخوا له دې نه ویلی وو چې: «خلق د تنګسی او سختی په وخت کې خالص د الله تعالی په دربار کې د عرض او نیاز غږ او آواز کوي»، دلته یې دغه وویل چې: «د سختی او بدی د رسېدلو په وخت کې دوی بې هیلې او ناامیده کیږي»، په دغو دواړو کې هیڅ اختلاف سره نشته، ړومبی حالت یعنې د الله تعالی بلل ابتدایي منزل دی، بیا کله چې سختي او مصیبت اوږدیږي او امتداد مومي؛ نو بالآخره وارخطا او بې هیلې او ناامیده کیږي، یا به د ځینو خلقو احوال هغسې وي، او د ځینو احوال به داسې وي، والله أعلم.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

آیا نهویني (نه دي خبر) دوی چې بېشکه الله پراخوي رزق هر هغه چا ته چې اراده وکړي، او تنګوي يې (هغه چا ته چې ويې غواړي)، بېشکه په دغه (بسط او قبض) کې خامخا دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي.

تفسیر: یعنې کامل ایمان او یقین لرونکی پوهیږي چې د دنیا سختي او نرمي او د روزۍ زیاتوالی او کموالی د پاک الله په لاس کې دي، نو هر هغه وضعیت او احوال چې ورباندې راشي؛ لازم دي چې بنده هغه په صبر او شکر سره ومني ! او په قضا سره خپله خوښي او رضاء ښکاره کړي !، د زحمت او مصیبت په وخت کې دې صبر او تحمّل وکړي ! او هیله من دې اوسي چې الله تعالی په خپل فضل او مرحمت سره دغه ټول زحمت او مصیبت له منځه لرې کوي.

فَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

پس ورکړه (ای مؤمنه !) خاوند د قرابت ته حق د ده (چې نیکي او صله رحمي ده) او محتاج ته او مسافر ته، دغه (ورکول د حقوقو) خیر، غوره دي (له امساک څخه) لپاره د هغو کسانو چې د الله تعالی مخ لیدل غواړي، او همدغه ورکوونکي (د حقوقو) هم دوی دي خلاصېدونکي بریالیان (کامیاب).

تفسیر: یعنې هر کله چې د فطرت په شهادت سره دغه ثابته شوه چې حقیقي معبود او رب العالمین هم هغه الله تعالی دی، او د دنیا ګرد نعمتونه د هم هغه پاک الله تعالی ورکړه او عطا ده؛ نو په هغو کسانو چې د ده د لقاء او د لیدلو آرزو او امید لري؛ لازم دي چې د ده د هغه عطاء او ورکړې څخه څه شی د ده په لاره کې صرف کړي !، او د مسافرانو، محتاجانو او بې وسو خپلوانو له احواله ځان خبر او هغوی له خپل ځان څخه خوشاله کړي ! او د خپلوانو حقوق درجه په درجه اداء کړي ! نو دغسې بندګانو ته الله تعالی په دنیا او آخرت کې خیر ور په برخه کوي.

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ ۖ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾

او هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له سود نه لپاره د دې چې زیات شي په مالونو د خلقو کې؛ پس نه زیاتیږي هغه په نزد د الله، او هر هغه څه چې ورکوئ یې تاسې له زکات څخه چې اراده لرئ

تاسې په هغه سره د لقاء او د لیدلو د مخ د الله؛ پس دغه (محض لله ورکوونکي) هم دوی دي زیاتوونکي (د حسناتو خپلو).

تفسیر: یعنې که څه هم په سود سره ظاهراً د مال زیاتوالی ښکاري، لیکن په حقیقت کې هغه کمیږي، لکه چې د کوم انسان بدن د پړسو ب لامله غټ او ځورب ښکاري، نو دغه د صحت او روغتیا علامه نه ده، بلکه د رنځوری نښه او د مرګ پیغام دی، او د زکات له ورکولو څخه اګر که په ښکاره ډول سره داسې ښکاري چې د هغه مال کمیږي؛ مګر هغه په حقیقت کې زیاتیږي، لکه چې د کوم مریض بدن له مسهل او تنقیې څخه وروسته ضعیف او ناتوانه ښکاري، مګر بالآخره د ده صحّت ښه کیږي، د سود او زکات حال د انجام په اعتبار همداسې وګڼئ: ﴿يَمۡحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰاْ وَيُرۡبِي ٱلصَّدَقَٰتِ﴾ (د البقرې سورت (۳۸) رکوع، (۲۷۶) آیت)، په حدیث کې راغلي دي: «که د خرما یوه دانه مؤمن په صدقه ورکړي؛ نو هغه د قیامت په ورځ دومره لوییږي چې د یوه غره په اندازه به لویه ښکاري».

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٤٠﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړي يې يئ تاسې، بیا يې روزي درکړې ده تاسې ته، بیا مړه کوي، بیا ژوندي کوي تاسې (په بعث)، آیا شته له دغو شریکانو ستاسې داسې څوک چې کولی شي هغه له دغو (څلورو واړو کارونو) څخه کوم شی؟ (بلکه نشي کولی)، پاکي ده الله ته او ډېر لوی پورته دی شان د الله له دې نه چې شریک پیدا کوي دوی (له الله سره).

تفسیر: یعنې وژل، ژوندي کول، روزي ورکول، نور ګرد شیان د الله تعالی په واک دي، نو بل شریک يې له کومه شو، او څرنګه د الوهیت مستحق وګرځېد؟.

ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ﴿٤١﴾

ظاهر شو (آثار د) فساد په بر او بحر (په وچه او لونده) کې په سبب د هغې (ګناه او شرک) چې کړي دي لاسونو د خلقو، لپاره د دې چې وڅکوي (الله) دوی ته څه (سزا) د هغو (عملونو) چې کړي دي دوی، لپاره د دې چې واوړي دوی (له دغو بدیو نه).

تفسیر: یعنې خلق د فطرت په دین قائم پاتې نشول، کفر او ظلم په دنیا کې خپور شو، او د هغو له شامته په ملکونو او جزایرو کې خرابي او فساد خور شو، نه په وچه کې امن او سکون پاتې شو، او نه په لونده کې، د ځمکې مخ فتنې او فساد ونیو، بحري جنګونه او د جهازونو جنګونو او داړه ماریو په سمندرونو کې هم لوی شورماشور او طوفان ونښلاوه، دغه ګرد د دې لامله چې الله تعالی اراده وکړه چې بندګان يې د خپلو بدو اعمالو لږ څه خوند په دنیا کې هم وڅکي، پوره سزا خو دوی ته په آخرت کې ورکوله کیږي، مګر د هغې لږه نمونه په همدغه دنیا کې دوی ته ورښوولـه کیږي، ممکن دي چې ځینې خلق وویریږي، او په سمه لاره روان شي.

قُلۡ سِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلُۚ كَانَ أَكۡثَرُهُم مُّشۡرِكِينَ ﴿٤٢﴾

ووایه (ای محمده ! مشرکانو ته) چې وګرځئ په ځمکه کې پس وګورئ څرنګه شوه خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، وو زیاتره د دوی مشرکان (نو د خپل شرک په سبب هلاک شول).

تفسیر: یعني د زیاترو شامت د شرک په وجه راغلی دی، او د ځینو نورو به د نورو ګناهونو له سببه راغلی وي.

﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ﴾

پس برابر کړه مخ (وجود) خپل سم دین ته پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې (ورځې) ته له (جانبه د) الله، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق (چې ځینې به جنّت ته ځي او ځینې به دوزخ ته).

تفسیر: یعني په دنیا کې خو فتنه او فساد خپور شوی دی، نو تاسې پر سم او معتدل دین چې د فطرت دین دی، په ښه شان سره قایم او ټینګ اوسئ! چې د ګردو خرابیو او مفاسدو علاج په همدغه دین سره دی، پخوا له هغه چې راشي هغه ورځ چې نشته هیڅ بېرته ګرځېدل هغې ته له جانبه د الله تعالی، یعني د الله تعالی له طرفه د هغې راتلل قطعي او یقیني دي، او هیڅ یو قوت او طاقت د هغې مخه نشي نیولی، او نه به یې په خپله الله تعالی وځنډوي (تأخیر کړي)، په دغه ورځ کې به تار په تار شي دغه مخلوق، یعني نېکان جنت او بدان دوزخ ته لیږي: ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾ (د الشوری سورت (۱) رکوع، (۷) آیت (۲۵) جزء).

﴿مَن كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ۝ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِن فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾

هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده (سزا) د کُفر د هغه، او هر څوک چې وکړي (نېک عمل)؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي. لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) له فضله خپله څخه، بېشکه چې الله مینه محبت نه کوي له کافرانو سره.

تفسیر: یعني هر څوک چې کافر شو؛ پس په هغه ده سزا د کفر د هغه چې د هغو ګناه او وبال به پرې لوېږي، او هر څوک چې وکړي نېک عمل؛ پس خاص لپاره د ځانونو خپلو فرشونه غوړوي او په زړه پورې سامانې جوړوي، یعني په جنّت کې د دوی د ارامۍ او هوسايي (راحت) لپاره تیاری کیږي، او لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله تعالی هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه عملونه له فضل خپل څخه، یعني هومره چې ښه او نېک وي؛ هغه ته به هم یواځې د الله تعالی په فضل او مرحمت سره جنّت ور په برخه کیږي.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَن يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

او ځینې له نښو د الله دا دي چې رالیږي بادونه زیري ورکوونکي او لپاره د دې چې وڅکوي په تاسې (په سبب د دغو بادونو) ځینې (مزې) د رحمت خپل، او بل لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په امر حکم د الله، او لپاره د دې چې طلب کړئ (په چلولو د بېړۍ) له فضل د الله څخه، او لپاره د دې چې تاسې شُکر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: یعني بادونه د رحمت د باران زېرې او بشارت راوړي، بیا الله تعالی په خپل لطف او مهرباني سره باران وروي، او رالیږي بادونه لپاره د دې چې روانه شي پرې بېړۍ په حکم امر د الله تعالی سره، یعني بادوان لرونکي جهازونه او بېړۍ په باد سره چلیږي او درومي، او دخاني جهازونو او استمرونو ته هم د موافق باد له الوتلو څخه په تګ کې کومک او

معاونت رسيږي، او لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې په چلولو د بېړۍ له ځينې له فضل د الله تعالی څخه، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ په دغو نعمتونو، يعنې د جهازونو په ذريعه تجارتي اموال منتقل او وړل کيږي، او د الله تعالی په فضل او مرحمت سره ډېره ښه ګټه (فائده) ترې اخيستل کېدی شي، بيا د الله تعالی په دغو نعمتونو په ښه شان سره د ده شُکر اداء کړئ !.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوۡمِهِمۡ فَجَآءُوهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمۡنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيۡنَا نَصۡرُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٤٧

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ پخوا له تا (ای محمده ! نور) رسولان په طرف د قومونو د دوی ته، پس راغلل (دغه رسولان) دوی ته په معجزو ښکاره وو، پس بدل واخيست مونږ له هغو کسانو چې کافران شول (نو دوی مو هلاک کړل، او مؤمنانو ته مو نصرت ورکړ)، او دی حق (تفضّلاً) په مونږ نصرت د مؤمنانو.

تفسير: يعنې پخوا يې ويلي وو، چې مقبول او مردود سره بېل کړی شي، په منکرانو د دوی د ګناه وبال او سزا لويږي، او پاک الله د دوی سره مينه نه کوي، اوس دا ښکاره کوي چې د دغې خبرې اظهار به په دنيا کې هم کيږي، دا د الله تعالی عادت او وعده ده چې له مکذبينو او مجرمينو څخه ضرور انتقام اخلي، او کامل مؤمنان په خپلې مرستې او اعانت سره په دښمنانو غالبوي، په منځ کې د باران ذکر ځکه راغی؛ څرنګه چې د رحمت باران د نزول څخه پخوا بادونه چليږي، همداسې د دين د غلبې علايم هم روښانه کيږي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبۡسُطُهُۥ فِي ٱلسَّمَآءِ كَيۡفَ يَشَآءُ وَيَجۡعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلۡوَدۡقَ يَخۡرُجُ مِنۡ خِلَٰلِهِۦۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمۡ يَسۡتَبۡشِرُونَ ۝٤٨

الله هغه ذات دی چې راليږي بادونه پس پورته کوي (په هوا کې) وريځې، پس خوروي دغه (وريځې) په اسمان کې څرنګه چې اراده وکړي (الله)، او ګرځوي دغه (وريځې) ټوټې ټوټې لاندې باندې؛ پس وينې به ته (ای مخاطبه ! څاڅکي د) باران چې راوځي له منځه د دغې (وريځې)، پس کله چې ورسوي دغه باران هغه چا ته چې اراده وکړي (الله) له بندګانو خپلو؛ ناڅاپه دوی خوشاليږي پرې (او زړې پرې کوي).

تفسير: يعنې الله تعالی وريځې اول يو لورې ته او وروسته بل لورې ته خپروي (خوروي) همداسې دين به هم منتشر او هر چېرې خپور (خور) کړي، لکه چې ويې هم کړل.

وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيۡهِم مِّن قَبۡلِهِۦ لَمُبۡلِسِينَ ۝٤٩

او بېشکه چې وو دوی پخوا له دې چې نازل کړی شوی وو په دوی (باران) پخوا له (ظهوره له) دې (وريځې او باران) خامخا نااميده وو (له ورښت څخه يې).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه خلق نااميده وو، تر دې چې د باران له راتګه لږ څه پخوا هم بيخي مايوس شوي وو، چې په دغه باران به دغه مړه ځمکه ژوندئ، څنګه د انسان حال ډېرعجيب او غريب دی، په لږ وخت کې نااميده او خپه کيږي، بيا له لږ څخه وخت نه وروسته له ډېرې خوښۍ نه خاندي او خوشاليږي.

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۵۰﴾

نو وګوره (ای مخاطبه) نښې د رحمت (باران) د الله ته چې څرنګه ژوندي کوي دی دغه ځمکه په باران (د وښو په زرغونولو سره) وروسته له مړوالي او وچوالي د هغې، بېشکه دغه (ژوندی کوونکی د ځمکې) خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او هغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې څو ساعته پخوا له هر لوري خاورې او دوړې پورته کېدې، او ځمکه وچه، بې رونقه او مړه پرته وه، ناڅاپه د الله تعالی له مهرباني څخه ژوندی، شنه او زرغونه شوه، او دغه باران د ځمکې دغه پټ قوّتونه څرنګه ویښ او راژوندي کړل، همدغه حال دې په روحاني باران هم قیاس کړ شي، چې له هغه څخه به په مړو زړونو کې نوی روح پیدا شي، او د الله تعالی دغه ځمکه د ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ له مرګ څخه وروسته به بیا ژوندۍ کیږي، له هر طرفه به د الله تعالی د رحمت نښې او د دین آثار څرګندیږي، هغه استعداد او قابلیت چې د مودو راپه دېخوا په خاورو کې موجود وو؛ د رحمت د باران په څاڅکو سره یې تر او تازه څرګنده او ښکاره کوي، لکه چې الله تعالی د محمدي بعثت په وسیله دغه جلوه دنیا ته راښکاره کړه.

﴿اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى﴾ «بېشکه همدغه مُحیي الأرض خامخا ژوندی کوونکی د مړو هم دی، او همدغه الله تعالی په هر شي باندې چې اراده وکړي ښه قادر دی»، یعنې دلته به مړو زړونو ته روحاني ژوندون ورکړي، او د قیامت په ورځ به په مړو جسدونو کې بیا نوی روح اچوي، د الله تعالی د کامل قُدرت په مقابل کې هیڅ شی ګران او مشکل نه دی.

وَلَىِٕنْ اَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ يَكْفُرُوْنَ ﴿۵۱﴾

او قسم دی که ولیږو مونږ باد (په شنه کښت ـ فصل)؛ پس وبهویني دوی دا کښت تک زیړ؛ نو خامخا وبه ګرځي دوی وروسته له دغه زیړوالي کافران (په تېرو نعمتونو ای محمده !).

تفسیر: یعنې ړومبی ناامیده وو کله چې باران وشو، او وچه کلکه ځمکه ترې تکه شنه، ژوندۍ او زرغونه شوه، او خلق ترې خوښ او خوشاله شول، اوس که مونږ له هغه وروسته یو سخت باد والوځوو چې د هغه په اثر د دوی ګرد کښتونه په شینوالي کې وچ کلك او تک زیړ وګرځي؛ نو سمدلاسه د دغو خلقو وضعیت بدلیږي، او د الله تعالی ګرد احسانونه هیروي، او په کُفران او ناشکری شروع کوي، لنډه دا چې د دوی شُکر ګزاري او ناشکري ټول د دنیوي اغراضو تابع دي، او دلته د دې په نسبت وایي: کله چې انسان د الله تعالی په فضل او احسان سره په خپل مقصد او مراد ورسېد؛ نو نه ښایي چې بې خوفه وګرځي، ځکه چې د ده قدرت راز راز (قسم قسم) څرګندیږي (ښکاره کیږي)، دا نه دي معلوم چې دغه درکړي نعمت کله در څخه بېرته واخلي؟

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿۵۲﴾ وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلٰلَتِهِمْ ؕ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيٰتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۵۳﴾

پس بېشکه ته نشې اورولې مړو ته (او دغه کفّار هم حکم د مړو لري)، او نشې اورولې ته کڼو ته غږ (د بللو) کله چې وګرځي دوی په داسې حال کې چې شا ګرځوونکي وي (تاته). او نه یې ته سمه لاره ښوونکی ړوندو ته له ګمراهۍ د دوی، نشې اورولې ته (د پوهې او منلو په اورولو

سره) مګر هغه چاته چې ایمان یې راوړی وي په نښو او آیتونو ځمونږ پس دوی مسلمانان غاړه اېښودونکي دي.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر راز قُدرت لري، مړي ژوندي کولی شي، تاته د دغې خبرې قدرت نشته چې په مړو خپله خبره ومنلی شي، یا په کڼو خپله خبره واورولی شې، یا ړوندو ته سمه صافه لاره وښیې، خصوصًا کله چې دوی د اورېدلو او لیدلو اراده هم ونه لري، پس ته د دوی د دغه کُفر او ناشکری څخه مه غمجن کېږه ! ستا کار یواځې تبلیغ او دعوت دی، که کوم بدبخت یې نه اوري، یا یې نه مني؛ نو له دغه څخه تاته څه نقصان نه پېښېږي، ستا خبره همغه څوك اورېدی شي چې ځمونږ په خبرو او ښکاره نښو یقین او باور لري، او د تسلیم او انقیاد په صفت موصوف وي.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضُعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضُعْفًا وَّشَیْبَةً ؕ یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ ۚ وَهُوَ الْعَلِیْمُ الْقَدِیْرُ ﴿۵۴﴾

الله هغه ذات دی چې پیدا کړي یې یئ تاسې له کمزورۍ (شي څخه چې نطفه ده)، بیا یې در کړی دی وروسته له بل ضعف (د طفولیت) قوّت (د ځوانۍ)، بیا یې درکړی دی وروسته له قوّت (د ځلمیتوبه) ضعف او د ویښتو سپینوالی، پیدا کوي الله هر هغه شی چې اراده وکړي (د پیدایښت د هغه)، او همدغه (الله) ښه عالم دی ښه قادر دی (په هر شي).

تفسیر: یعنې کوچنی د پیدایښت په وخت کې بې حده کمزور او ناتوانه وي، بیا ورو ورو قوت مومي، تر دې چې د ځلمیتوب په وخت کې د ده زور او قوّت خپل انتهایي حد ته ورسیږي، او د ټول زور او قوت ترقي د ځلمیتوب په وخت کې وي، بیا ورو ورو عمر مخ په زوړوالي درومي، او له زور او قوّت نه وروسته د کمزورۍ آثار ښکاره کېږي، چې د هغې انتهایي حد سپین ګیرتوب او زوړوالی دی، په دغه وخت کې ګرد اعضاء سست او کمزوري کیږي، او په قوتونو کې فُتور او تعطیل واقع کیږي، د قوّت او ضعف دغه ګردې ترقۍ او تنّزل د پاك الله تعالی په لاس کې دي، هر قسم چې د الله تعالی اراده وي؛ هم هغسې یو شی جوړوي، او هغه د ضعف او قوّت له مختلفو ادوارو څخه تیروي، همدغه الله تعالی ته هر نوع قوت او قدرت حاصل دی، او همدغه الله تعالی ښه پوه او ښه عالم دی، چې کوم یو شی په کوم وخت کې او په کومو کومو حالاتو کې په څه ډول سره ښایي چې موجود وي؟.

نو په مونږ واجب او لازم دي چې د همدغه الله تعالی جلّ و أعلی شأنُه وأعظم برهانُه او د ده د رسولانو خبرې په ښه شان سره واورو.

وَیَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ یُقْسِمُ الْمُجْرِمُوْنَ ۙ۬ مَا لَبِثُوْا غَیْرَ سَاعَةٍ ؕ

او په هغې ورځې کې چې قایم شي قیامت؛ نو قسمونه به خوري مجرمان (کافران په دې) چې نه دي پاتې شوي (په دنیا کې) غیر له یو ساعته.

تفسیر: یعنې په قبر یا په دنیا کې به هستوګنه ورته ډېره لږه ښکاري، څه وخت چې غم او مصیبت د ده په سر باندې ولوېږي، او دی ورته ګوري؛ نو په ډېر افسوس او ارمان سره به ووایي چې: د برزخ او د دنیا ژوندون ډېر ژر راباندې تېر شو، او لږ څه ډیل او مهلت را په برخه نشو، چې په هغه کې مو د دغه دردوونکي عذاب څخه د نجات لپاره څه سعي او کوښښ کړی وی، یا په دنیا کې لږ ډېره موده پاتې کیدو، څو د دغې ورځې لپاره مو څه تهیه او تیاري کړې وی، دغه مصیبت خو یو ناڅاپه راته پېښ شو.

كَذٰلِكَ كَانُوْا يُؤْفَكُوْنَ ﴿۵۵﴾

همدارنګه (چې دوی دروغ وايي په آخرت کې) وو دوی چې ګرځول کېدل به (له رښتيا نه په دنيا کې).

تفسير: يعني لکه چې هم هغلته د دوی داسې ويناوې به غلطې او دروغ وي، همداسې وپوهېږئ چې په دنيا کې به هم دغه خلق چټې او غلط خيالات او معکوسې او منقلبې خبرې او اترې به سره کوي.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيْمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ ؗ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۵۶﴾

او وايي به دوی ته هغه کسان چې ورکړې شوی وو دوی ته علم او ايمان (يعني انبياء، پرښتې، مؤمنان چې: ولې دروغ وايئ بلکه) خامخا په تحقيق ډېر پاتې شوي يئ (په دنيا کې چې هغه ليکلي دي) په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې تر ورځې د بعث پورې، پس دغه ده ورځ د بعث (چې تاسې ترې منکران وئ) وليکن تاسې وئ تاسې په دنيا کې چې د جهل او غفلت لامله نه پوهېدئ (د دغې ورځې په وقوع).

تفسير: يعني مؤمنان او پرښتې به په دغه وخت کې د دوی ترديد کوي، او دوی ته به داسې وايي چې: تاسې دروغ او خوشې چټې خبرې کوئ، يا په مغالطه کې لويدلي يئ چې مونږ په برزخ يا په دنيا کې له يو (۱) ساعت څخه زيات نه يو پاتې شوي، تاسې د الله تعالى د علم او د ده د خبر او د لوح محفوظ د ليکنې سره سم د قيامت تر ورځې پورې په دنيا او په برزخ کې اوسيدلي يئ، چې د يوې شېبې په اندازه هم په هغه کې څه کمی نه دی واقع شوی، نن له هم هغې وعدې سره سم هغه ورځ رارسېدلې ده، اوس هغه وګورئ چې تاسې پرې نه پوهېدئ او نه مو منله، که له پخوا څخه مو په دغې ورځې يقين کړی وی، او له تيارئ سره ورته راغلي وی؛ نو د دغه ځای له لذتونو او مسرتونو څخه به محظوظ او متمتع شوي وی، او د دغو انعامونو او اکرامونو د ليدلو په مقابل کې به مو داسې ويل چې: دغه ورځ په ډېر ځنډ او ډېل راغلې ده، او مونږ د دې د راتللو ډېر انتظار او اشتياق ويستلی دی، لکه چې مؤمنان يې همداسې ګڼي.

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنْفَعُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿۵۷﴾

پس دغې ورځې کې به نه رسوي ګټه هغو کسانو ته چې ظلم کړی دی دوی (په ځانونو خپلو په کفر سره) عذر د دوی، او نه به دوی وبللی شي راضي کولو د الله ته (يا به نه له دوی نه معذرت غوښتلی کيږي).

تفسير: يعني نه به کوم معقول عذر وړاندې کولی شي، چې د دوی په کار ورشي، او نه به دوی ته داسې ويل کيږي: ښه ده، اوس د توبې او اطاعت په ذريعه د الله تعالى خوښې او رضا حاصله کړئ !، ځکه چې د هغو وخت تېر شوی دی، او اوس پرته له دې نه چې دايمي سزا وګالئ؛ بل هيڅ يوه چاره او مخلص نه دی پاتې.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَّيَقُوْلَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُوْنَ ﴿۵۸﴾

او خامخا په تحقيق بيان کړي دي مونږ لپاره د خلقو په دغه قرآن کې له هر قسم مثال (چې مفيد واقع کيږي دوی ته)، او (قسم دی ای محمده !) که راوړې ته دوی ته کوم آيت د قُدرت؛ نو

خامخا وبه وايي هرومرو هغه کسان چې کافران شوي دي (عنادًا) چې: نه يئ تاسو (ای محمده ! او مؤمنانو !) مګر (دروغجنان) باطل ويونکي.

تفسير: يعنې په دغه وخت کې به ډېر افسوس او ارمان کوي، مګر نن چې د الله تعالی د خوښې، رضاء او لقاء حاصلولو وخت او موقع ده، او عظيم الشأن قرآن دوی ته داسې عجيب مثالونه او دليلونه بيانوي، او راز راز خبرې ورته کوي، او په هره ممکنه طريقه سره يې په خپل خير او شر پوهوي؛ خو سره له هغه هم دوی په هغو باندې خپل ځان نه پوهوي، او نه د هغو هيڅ يو پند او خبره اوري، څومره مهم او عالي آيتونه چې دوی ته واوروئ يا ډېر لوی اوصاف او څرګند معجزات ورښکاره کړئ؛ نو دوی د هغو په اورېدلو او ليدلو داسې وايي چې: تاسې رسول الله او مسلمين ګردو لاسونه سره يو کړي دي، او دغه دروغ مو (العياذ بالله) له خپله ځانه جوړ کړي دي، يو تن مو څو آيتونه جوړوي او درلولي يې، او نور د هغه تصديق کوئ، يو جادو او کوډې کوي، او نور دغه ته تيار ولاړ دي چې په هغه ايمان راوړي، په دغه ډول مو ګردو سره يو تړون کړی دی، او يوه اتحاديه مو سره جوړه کړې ده، او غواړئ چې په دغه چل سره خپل مذهب او مسلک خپور کړئ.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۵۹﴾

همدارنګه مهر لګوي الله په زړونو د هغو کسانو چې نه پوهيږي (او نه د پوهې غوښتنه کوي).

تفسير: يعنې هغه انسان چې نه پوهيږي، او نه د پوهېدلو لپاره زيار او کوښښ کوي، او د ضد او عناد له سببه خامخا د هرې خبرې ترديد او انکار ته هم تيار ولاړ وي؛ نو د دغه وضعيت دوام ورو ورو په تدريجي توګه د ده زړه کلکوي، او د شرک، شک، ترديد او انکار مهر پرې لګوي، او بالآخر د ډېر ضد او عناد له سببه د ده زړه دومره سخت شي، چې د حق د منلو قوت او استعداد په کې بيخي پاتې نشي (العياذ بالله).

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِيْنَ لَا يُوْقِنُوْنَ ﴿۶۰﴾

پس صبر کوه (ای محمده ! په ضرر د دوی) بېشکه چې وعده (د نصرت) د الله حقه ده، او بې همته نه کړي تا لره هغه کسان چې يقين نه راوړي (په آخرت) !.

تفسير: يعنې کله چې د دغو بدبختانو د ضد، عناد، او تکرار احوال او مقدار تر دغو درجو پورې ورسېدل؛ نو ته د دوی له دغه شرارت، بغاوت، او طغيان څخه مه خپه کېږه ! بلکه د پيغمبری په صبر، تحمل او حلم سره ورنه تېرېږه ! او په خپل دعوت، تبليغ، پند او نصيحت کې مشغول او لګيا اوسه، هغه د فتحې او نصرت وعده چې له تا سره رب العزّت کړې ده، هغه په يقيني ډول کامله او پوره کېدونکې ده، او په هغه کې د يوې ذرې په اندازه هم څه تفاوت او تخلف واقع کېدی نشي، ته په خپل کار تل ټينګ اوسه ! دغه بد عقيده او بې يقينه خلق د يوې ذرې په اندازه هم تا له خپله ځايه نشي خوځولی.

تمت سورة الروم بعون الله الحي القيوم، فله الحمدُ والمنة أولا وآخرا وظاهرا وباطنا.

سُورَةُ لُقْمَانَ

«د لقمان سورت مکي دی پرته له (۲۷، ۲۸، ۲۹) آیتونو نه چې مدني دي، (۳۴) آیتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۱) او په نزول کي (۵۷) سورت دی، وروسته د الصافات له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓ ۝١ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ۝٢ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ ۝٣ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ
ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۝٤ أُو۟لَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝٥

دا آیتونه د کتاب حکمت لرونکي (محکم قرآن) دي. په داسې حال کې چې هدایت او رحمت دی لپاره د نېکو کارانو. هغه کسان چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکوي دوی (واجب) زکات، او دوی په آخرت باندې همدوی یقین کوي (چې خامخا راځي په حقه سره). دغه (ستایلي شوي کسان) په سمه لاره دي له (طرفه) د رب د دوی، او دغه (کسان) هم دوی په مراد رسیدلي دي.

تفسیر: دغه کتاب خاص د نېکانو لپاره د رحمت او هدایت پانګه ده، ځکه چې همدغه خلق ورنه ګټه اخلي، که نه نو په نفس نصیحت او پوهولو کې ذکر د جن او انس په حق کې ښکاره هدایت او رحمت دی، د «سورة البقرة» په اوله رکوع کې همداسې نور آیتونه هم تیر شوي دي، او د ﴿هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ﴾ دوه ترجمې شوي دي، دلته دې هم هغه بیا وکتل شي !.

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٦

او (ځیني) له خلقو څخه هغه څوک دي چې اخلي عبثې خبرې لپاره د دې چې وښویوي (خلق) له لارې د الله نه بې له علمه (په عاقبت د فعل خپل)، او چې ونیسي دا (لاره یا آیتونه) په ټوکو مسخرو، دغه (کسان) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: د مفلحینو نېکبختانو په مقابل کې دلته د هغو بدبختانو ذکر دی، چې د خپل جهالت او نادانی او آخرې خاتمې ته د نه کتلو له امله يې قرآنکریم پرې ایښی، په لوبو، لهوو، لعبو یا په نورو واهیاتو او خرافاتو کې مستغرق دی، غواړي، چې نور هم په همداسې مشغولیتونو او ساعت تېریو کې مشغول او لګیا او د الله تعالی له دین او یاد څخه غافل او بې پروا کړي، او د الله تعالی یاد ترې هېر کړي، او په دیني خبرو پورې خاندي او پرې مسخرې او ملنډې وهي، حسن بصري رضي الله تعالی عنه د «لهو الحدیث» په متعلق وایي: «هر هغه شی چې د الله تعالی له عبادت او له یاد څخه لرې کوونکی وي؛ مثلاً فضولې قصې ویل، چټې د خندا او ټوکو خبرې، چټي کارونه، ساز او سرود او نور».

په روایتونو کې راغلي دي چې «نضر بن حارث» چې د کفارو له مشرانو څخه وو، کله چې به د تجارت لپاره پارس ته تلو؛ نو له هغه ځای به يې د عجمو باچایانو قصې او د تواریخو کتابونه له خپله ځانه سره راوړل، او قُریشو ته

به يې ويل چې: محمد صلی الله عليه وسلم تاسې ته د عاد او ثمود قصې اوروي، راځئ چې زه به تاسې ته د رُستم او د اسفنديـار او د آريانا د باچايانو قصې واوروم، ځينو خلقو هغه قصې ښې او په زړه پورې ګڼلې، او ورته به متوجه کېدل، هغه يوه سندرغاړې وينځه هم پېرودلې وه، کله چې ده ليدل چې د کوم سړي زړه نرم او اسلام ته لږ څه متمايل شوی دی؛ نو هغه به يې د هغې سندرغاړې کره لېږه، او ورته ويل به يې چې: دغه ته ښه ډوډۍ او د څښلو شيان ورکوه، او ښې بدلې ورته اوروه !، بيا به يې دغه سړي ته ويل چې: ګوره دغه مېلې او چړچې له هغه څخه ډېرې ښې او بهترې دي چې محمد صلی الله عليه وسلم دې هغه لورې ته بولي، چې لمونځ کوه ! روژې نيسه ! ځان دې په شهادت ورسوه ! نو په دغه باندې دا آيتونه نازل شول.

تنبيه: ددغه آيت شان نزول اګر که خاص دی، مګر د الفاظو د عموميت له وجې يې حکم عام دی، هغه لهو چې داسلامي دين ځنې د خلقو اړوونکی وي، يا د اړولو له موجباتو څخه وي؛ ممنوع او حرام بلکه کُفر دی، او هغه شيان چې د ضروري شرعي احکامو څخه انسان ستنوي (منع کوي) يا د معصيت سبب ګرځي؛ ګناه او معصيت دی، هو ! هغه لهو چې د کوم واجب امر مانع نه وي، او کوم شرعي غرض او مصلحت په هغه کې نه وي؛ هغه مباح دی، ليکن د لايعني والي له سببه خلاف الأولیٰ دی، آس ځغلول، غشي اونورې ښې ويشتل يا د زوجينو ملاعبت چې په شرعي حدودو کې وي؛ څرنګه چې په معتد به شرعي اغراضو او مصالحو مشتمل دي؛ نو ځکه د باطل لهو څخه مستثنی ګرځول شوي شوي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾

او کله چې ولوستل شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) څمونږ؛ نو وګرځوي تری مخ حال دا چې متکبّر غاړه غړوونکی وي داسې چې ګواکې له سره يې نه دي اورېدلي، ګواکې په دواړو غوږونو د ده کې دروندوالی، کوڼوالی دی، پس زېری، خبر ورکړه ته هغه ته په عذاب دردناک سره.

تفسير: يعنې د غرور او تکبّر له سببه نه غواړي چې څمونږ آيتونه واوري، بلکه د هغه په مقابل کې بيخي ځان کوڼ اچوي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾

ببشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی لره جنّتونه د نعمتونو. حال دا چې تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، (دغه وعده کړې ده) وعده د الله حقه ربښتيا، او همدی دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت لرونکی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې هيڅ يو قوّت دی د وعدې له سر ته رسولو څخه نشي ستنولی، او نه له چا سره بې موقعه وعده کوي.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

پيدا کړي دي (الله) اسمانونه بې له ستنو چې وينئ تاسې هغه.

تفسير: د دغه (عمد) د لفظ تفسير د «الرعد» د سورت په اوله کې تېر شو، هلته دې وکتل شي.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ

او ایښي (پیدا کړي یې دي) په ځمکه کې غرونه لپاره د دې چې ونه خوځېږي دا ځمکه پر تاسې.

تفسیر: یعنې د ځمکې د انتظام او استقرار لپاره خورا لوی او درانه غرونه پرې درولي شوي دي، چې د سمندر له موجونو یا د سختې هوا له جټکو یا د نورو طبیعیه اسبابو له اثره ونه لړزیږي، او یوې خوا ته مائله نشي، د «نحل» په اوله کې دغه مضمون پخوا له دې نه تېر شوی دی، باقي د غرونو د پیدا کېدلو مصلحت یواځې پر هم دغومره حکمت محدود او منحصر نه دی، نور داسې ډېر فوائد او حکمتونه هم په کې مضمر او موجود دي، چې هغه ګرد پاک الله ته معلوم او ښکاره دي.

وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾

او ویې شیندل (خواره واره یې کړل) په دغه ځمکه کې له هر قسم خوځېدونکو ساکښو (ژواندارو) څخه، او نازلې کړې دي مونږ له (طرفه) د اسمانه اوبه؛ پس زرغونې کړې دي مونږ په دغه (ځمکه) کې له هر قسمه ګیاه ښې (خاصې جوړې).

تفسیر: یعنې هر قسم ښایسته، ښکلې، ګټور، او نفیسې ونې یې په ځمکه کې زرغونې کړې دي، د «الشعراء» د سورت په شروع کې په همدغه مضمون یو بل آیت هم تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

هَٰذَا خَلْقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾

دغه (ټول مذکوره شیان) مخلوق د الله تعالی دي، پس وښیئ (ای مشرکانو !) ماته هغه شی چې پیدا کړی دی هغو معبودانو بې له الله نه، بلکه دغه ظالمان مشرکان په ګمراهۍ ښکاره کې دي.

تفسیر: کله چې د هغو مخلوق نشئ راښوولی؛ نو په کوم مخ او خوله هغوی د الله تعالی شریکان ګرځوئ؟ او د معبودیت وړ او مستحق یې بولئ؟ معبود خو داسې یو جامع الصّفات ذات کېدی شي، چې د هغه په واک او قدرت کې پیدا کول، وژل، روزي رسول او نور ګرد شیان وي، مګر دلته دوی د پیدا کولو او د نورو افعالو یوه ذره اختیار هم نه لري، مګر دغه ظالمان د فکر، ذکر، غور او دقّت سره هیڅ علاقه او ارتباط نه لري، په توره تیاره کې پراته دي، او حیران او سرګردانه ګرځي.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾

او خامخا په تحقیق ورکړې وو مونږ لقمان ته حکمت (عقل، علم او ویلي وو مونږ ده ته) چې شکر کوه الله ته، او هر چا چې شکر وکړ؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې شکر کوي لپاره (د ښېګڼې) د ځان خپل، او هر څوک چې کافر شو؛ پس بېشکه الله غني ډېر بې پروا د ګردو محامدو څښتن دی.

تفسیر: د زیاترو علماوو رایه داسې ده چې: لُقمان علیه السلام نبي نه وو، هو ! یو پاک او متقي انسان وو، چې الله تعالی ورته اعلی درجه عقل، فهم، متانت او پوهه ورکړې وه، د ده د عقل او پوهې نصایح او د حکمت خبرې په خلقو کې له قدیم الأیامه معروفې او مشهورې وې، رب العزّت د هغو یوه برخه په خپل عظیم الشأن قرآن کې هم نقلوي، او د ده مرتبه لازیاتوي، ښایي له دې نه مطلب دا وي چې د شرک، کفر او عصیان قباحت هم هغسې چې د انساني فطرت په شهادت او د انبیاء الله له وحي ثابت دی؛ د دنیا د غورو او منتخبو عاقلانو او فاضلانو مفکوره او مقوله هم د هغه تأیید

او تصدیق کوي، پس کفّار ولې د توحید څخه بېزاره او کفر او شرک یې ځان ته غوره کړی دی؟ او د دوی دغه وضعیت که ښکاره ګمراهي نه ده نو بل څه شی دی؟.

﴿وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ﴾ یعنې پر دغه لوی احسان او نورو احساناتو ښایي چې د حقیقي منعم شکر اداء او د ده حق پېژندل ضروري وګڼل شي، لیکن دغه خبره دې واضحه وي چې د دغه حق پېژندلو او شکر ایستلو څخه الله تعالی ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، هو! هغومره ګټه او نفعه چې رسیږي؛ پخپله همدغه شاکر ته رسیږي، چې په دنیا کې ډېر انعام او اکرام، او په آخرت کې اجر، ثواب او ښه مقام یې ور په برخه کیږي.

که دوی ناشکري او کُفران کوي؛ نو خپل ځان ته تاوان رسوي، الله تعالی داسې شکر ګزاریو ته هیڅ ضرورت او احتیاج نه لري، د الله تعالی په حمد او ثناء کې د دنیا ټول مخلوقات د حال په ژبه مشغول او لګیا دي، او په فرض محال که کوم حامد او ثنا ویونکی له سره هم نه وي؛ خو بیا هم پاک الله د خپل جامع الصفات او منبع الکمالات والي په بناء پخپله محمود دی، او د چا د حمد او شکر کولو یا نه کولو څخه د ده په کمالاتو کې د یوې ذرې په اندازه هم څه زیاتی او کمی نه پیښیږي.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

او یاد کړه (ای محمده! هغه وخت) چې وویل لقمان ځوی خپل ته حال دا چې ده پند ورکاوه ده ته: ای بچوړیه ځما! شریک مه ګرځوه له الله سره، بېشکه چې شرک خامخا ظلم دی ډېر لوی.

تفسیر: له دې نه به بله بې انصافي څه وي چې عاجز مخلوق ته د مختار خالق درجه ورکړی شي؟ او له دې نه به زیات حماقت او ظلم په خپل ځان بل څه وي چې له أشرف المخلوقات والي سره سره د ډېرو خسیسو او سپکو شیانو په مقابل کې د خپل عُبودیت سر ښکته کړي؟ لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظیم.

وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٤﴾

او وصیت، امر کړی دی مونږ انسان ته له مور او پلار خپل سره (په نېکۍ کولو، ځکه چې په نس کې) ګرځاوه ده لره مور د ده په سستۍ سره له پاسه د بلې سستۍ، او بېلول د ده دي (له تي نه) په (پوره کېدلو د) دوو کلونو کې، (او ورته ویلي دي مونږ داسې) چې شکر کوه ماته او مور پلار خپل ته! خاص بیا ماته دي راتله (ستاسو ای انسانانو!).

تفسیر: یعنې د مور حق له پلار نه هم زیات دی، ځکه چې مور تر څو میاشتو پورې دې په خپله ګېډه کې ګرځوي، بیا د حمل له وضعې نه وروسته تر دوو کلونو پورې تی ورته ورکوي، او د ده د تربیې او پاللو په ضمن کې راز راز تکالیف او ربړونه ګالي، او زحمتونه او تکالیف په ځان اخلي، او خپله آرامي او هوسایي ترې جاروي، نو ضروري ده چې هر انسان ړومبی د الله تعالی او بیا د خپل مور او پلار حقوق په مخصوص ډول سره وپېژني، او په ځای یې کړي، یعنې د الله تعالی عبادت وکړئ! او د مور او پلار په خدمت او اطاعت کې له توان سره سم بوخت اوسئ! او له سره ترې غاړه مه غړوئ! خو تر هغې پورې چې د الله تعالی معصیت ته مفضي نشي، ځکه چې د الله تعالی حق په دوی مقدم دی، او د ده په حضور کې تاسې او دوی ګرد سره حاضرېږئ، نو ښایي چې انسان دې په خپل زړه کې ښه فکر او غور وکړي، چې په کوم مخ او خوله به دی له پاک الله سره مخامخ کیږي.

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ

او که کوښښ وکړي دا مور او پلار په تا په دې چې شریک کړې ته له ما سره هغه شی چې نه وي تاته په هغه سره څه علم پوهه؛ نو اطاعت مه کوه د دې دواړو، او ملګرتیا کوه له دوی سره په دنیا کې ښه غوره (ملګرتیا له شرعې سره سمه)، او متابعت کوه په دین کې د لارې د هغه چا چې بېرته راګرځیدلي دي ماته (په توحید سره).

تفسیر: د دین په خلاف د مور او پلار وینا مه منه ! هو ! په دنیوي معاملاتو کې له هغوی سره نېکي او ښه سلوک کوه ! په همدغه مضمون یو بل آیت هم د «العنکبوت» په سورت کې تېر شوی دی، د هغه تفسیر دې هلته ولوستل شي ! د انبیاوو او مخلصو بندګانو په لاره درومه ! او د دین په خلاف د خپل مور او پلار تقلید او اطاعت مه کوه !.

ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۵﴾

بیا (خاص) ماته راتله ستاسې دي (د ټولو په قیامت کې د حساب لپاره)، پس خبر به کړم زه تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به تاسې (په دنیا کې له خیر او شر نه).

تفسیر: یعنې وروسته له دې نه چې د الله تعالی دربار ته ورسېږئ؛ نو اولاد او والدینو او نورو ګردو ته به دغه خبره معلومه او ښکاره شي چې کوم یو متجاوز او مقصر وو؟.

تنبیه: له ﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ﴾ څخه تر دې ځای پورې د الله تعالی کلام دی، رومبی خپل خوی ته د لقمان وصیت وو، او وروسته هم له ﴿يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ﴾ څخه د همدغه وصیت سلسله ده، په منځ کې الله تعالی له خپلې خوا یو ضروري تنبیه وکړه، یعنې شرک دومره سخت او قبیح شی دی، تر دې چې که مور او پلار خپل اولاد پرې مجبور کړي؛ خو بیا یې هم څوک نشي غوره کولی.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿۱۶﴾

ای ځوی ګوټیه څما ! بېشکه دا (د بدۍ او نېکۍ خصلت) که کوم شی وي په قدر د دانې له اوري څخه، پس وی دا دانه په کومې تیږې (ګټې) کې یا وی په اسمانونو کې یا په ځمکې کې (چې هیڅوک پرې خبر نه وی)؛ نو رابه یې وړي الله (حساب کتاب ته)، بېشکه الله ښه باریک لیدونکی ښه خبردار دی.

تفسیر: یعنې کوم شی یا کوم خصلت ښه وي یا بد، که د اوري په اندازه وړوکی هم وي، او فرض یې کړئ چې په کومې لوی غټې تیږې کې یا د اسمانونو له پاسه یا د ځمکې په تیارو کې اېښودل شوی وي؛ هغه هم له الله تعالی څخه پټ نشي پاتې کېدی، هر کله چې وخت راشي؛ هغه به له هم هغه ځایه هر چېرې چې اراده وکړي راحاضر کړي، نو ځکه هر انسان ته لازمه او ضروري ده چې دغه خبرې دې تر نظر لاندې ونیسي، هر هغه کار چې په زرهاوو پردو کې دننه هم وشي، هغه الله تعالی ته حاضر او دی ورته ناظر دی، لکه چې نېکي یا بدي چې په هر څومره پټ ځای کې وکړی شي؛ د هغې اثر ضرور ښکاره کېدونکی دی، او اهل النظر هغه بې تکلفه محسوسولی شي.

يٰبُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

ای ځوی ګوټيه ځما ! قائموه (سم ودروه سره له ټولو حقوقو) لمونځ او امر کوه (خلقو ته) په نېکۍ او منع کوه خلق له بدۍ نه.

تفسير: يعنې ته پخپله هم د الله تعالى پر توحيد او بندګی قايم اوسه ! او هم نورو ته نصيحت کوه، چې ښې خبرې زده کړي، او له بدو او خرابو خبرو څخه ځان وساتي !.

وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ۚ﴿۱۷﴾

او صبر کوه په هغې سختۍ چې رسيږي تاته (بالخاصه په امر او نهي کې)، بېشکه دغه (مذکوره نصائح) له مهمو مقصودي کارونو څخه دي.

تفسير: يعنې په دنيا کې هر هغه سختي، کړاوونه، او تکليفونه چې درپېښيږي، چې هغه اغلبًا د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په سلسله کې وي؛ نو هغه په تحمّل او اولوالعزمۍ سره په ځان وګاله، او له سختيو څخه له سره مه ويرېږه ! ځکه چې له دغو شيانو څخه د کلمة الله د اعلاء په مقابل کې ويرېدل د زړورو او د عزم د خاوندانو کار نه دی.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ

او مه ګرځوه مخ خپل خلقو ته (له ډېره کبره، بلکه ګوره دوی ته په تواضع سره).

تفسير: يعنې په تکبر او غرور سره مه ګوره ! خلق خوار، سپک او حقير مه ګڼه ! د متکبرانو په شان خبرې اترې مه کوه ! بلکه په روڼ تندي، او په خندا، خوښۍ او خوشالۍ له خلقو سره غږېږه !.

وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ۚ﴿۱۸﴾

او مه کوه تګ په ځمکه کې په ناز او نخرو ! بېشکه الله محبت نه کوي هر کبر کوونکي فخر کوونکي سره (په خلقو).

تفسير: يعنې په غرور، تکبر، لويي او لاپو د سړي څه قدر او عزت نه زياتيږي، بلکه د دې په عکس ذليل، حقير او سپک ښکاري، که څوک مخامخ ورته څه ونه وايي؛ پسې شا خو خلق ورپسې ډېر بد وايي، او سپک يې ګڼي.

وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ؕ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ۚ﴿۱۹﴾

او ميانه رو اوسه ! په تګ خپل کې (يعنې مه ډېر ګړندی اومه ډېر ورو ځه)، او ورو کړه غږ خپل، بېشکه چې ډېر بد د ټولو غږونو خامخا غږ د خرو دی.

تفسير: يعنې تواضع، متانت، اعتدال او متوسط وضعيت ځان ته غوره او اختيار کړه، بې له ضرورت نه خبرې مه کوه ! د خبرو په وخت کې بې له ضرورت نه چغې مه وهه ! که په لوړ غږ سره غږېدل څه کمال وی؛ نو د خره غږ ته به خلقو ډېر اهميت ورکاوه، حال دا چې څه وخت چې خر هنګيږي؛ هغه په غوږونو ډېر کريهه او بد لګيږي، ډېر ځله د انسان په زوره غږېدلو کې هم داسې بې نظمي او بې ترتيبي پيښيږي.

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً ؕ

آیا نه وینئ تاسې (ای انسانانو !) چې بېشکه الله مسخر کړي په کار اچولي دي تاسې ته هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، او پوره کړي دي (الله) په تاسې نعمتونه خپل (هم) په ښکاره او (هم) په پټه.

تفسیر: یعني د اسمان او ځمکې ګرد مخلوقات ستاسې په کارونو کې لګیا دي، نو بیا تاسې ولې د هغه په کار نه لګیا کېږئ؟ او پوره کړي دي الله په تاسې نعمتونه خپل هم ښکاره هم په پټه، ښکاره نعمتونه هغه دي چې په حواسو سره یې ادارک کیږي، یا بلا تکلفه په فهم او پوهه کې راتلای شي، پټ نعمتونه هغه دي چې په عقل، فکر، غور او دقّت سره موندل کیږي، یا به له ظاهري ځنې مادي او معاشي او له باطني ځنې روحاني او معادي نعمتونه مراد وي، ګواکې د رسول ارسال، د کتاب نازلول، د نېکۍ توفیق ورکول؛ ګرد په باطني نعمتونو کې شامل دي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ﴿٢٠﴾

او (ځینې) له خلقو هغه څوک دي چې جګړه کوي په (حق د) الله کې بې له پوهې (د توحید څخه) او بې له (لارې د) هدایت، او بې له کتاب روښان څخه.

تفسیر: یعني له داسې ظاهرو او باهرو نعمتونو او احسانونو سره سره ځینې خلق خپلې سترګې پټوي، د الله تعالی په وحدانیت کې یا د ده په شیونو او صفاتو کې یا په احکامو او شرائعو کې مباحثې او جګړې کوي، او تش په بې سندو جګړو کې سره نښلي، نه کوم علمي او عقلي اصول له هغوی سره شته، او نه د کوم بر حق هادي څه هدایت، او نه د کوم مستند او روښان کتاب حواله له خپله ځانه سره لري، تش د خپلو پلرونو او نیکونو ړوند تقلید له هغوی سره شته، چې ذکر یې په راتلونکي آیت کې راځي.

وَإِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ إِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿٢١﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې متابعت وکړئ په صدق سره د هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله؛ نو وایي دوی: نه ! بلکه متابعت کوو د هغه شي چې موندلي وو مونږ په هغه شي پلرونه خپل، (نو وایي الله) آیا (متابعت کوي دوی د پلرونو) اګر که وي شیطان داسې چې بولي دوی (یا پلرونه د دوی) په طرف د عذاب د دوزخ (بلکه متابعت دې نه کوي !).

تفسیر: یعني که شیطان ستاسې پلرونه او نیکونه د دوزخ په طرف بیولي وي، بیا هم تاسې په هم هغو پسې درومئ؟ او په کوم ځای کې چې هغوی لویدلي دي؛ تاسې هم خپل ځانونه هم هغلته غورځوئ؟.

وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗٓ إِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ؕ

او هر څوک چې وسپاري (تابع کړي) مخ (ځان) خپل الله ته (او پرې تفویض او توکّل وکړي) حال دا چې دی نیکوکار وي؛ نو په تحقیق ده منګولې خښې کړي دي په کړۍ مضبوطې باندې.

تفسیر: یعني هر هغه چا چې په اخلاص سره د نېکۍ لاره غوره او اختیار کړه، او خپل ځان یې الله تعالی ته وسپاره؛ نو وپوهېږه چې خپل لاس یې په ډېرې مضبوطې او کلکې کړۍ لګولی دی، او ځان یې پرې ټینګ کړی دی، تر هغه وخته پورې چې ده دغه کړۍ ټینګه نیولې وي؛ نو له سره نه ښایي چې د لوېدو کومه اندېښنه ورته پیدا شي.

وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿۲۲﴾

او خاص الله ته دی عاقبت خاتمه د (ټولو) کارونو.

تفسیر: یعنې هر هغه چې دغه کړۍ مضبوطه ونیوله؛ بالآخره د همدغې کړۍ او سند په وسیله د الله تعالی دربار او دیدار ته رسیږي، او پاک الله د ده آخره خاتمه او انجام ښه کوي.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۲۳﴾

او هر څوک چې کافر شو؛ پس نه دې خپه کوي تا (ای محمده !) کُفر د ده (ځکه چې) خاص مونږ ته دي بیا راتله د دوی په قیامت کې، پس خبر به کړو مونږ دوی په هغو اعمالو چې کړي یې دي، بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سینو (د دوی) کې دي.

تفسیر: یعنې تاسې خپله علاقه له پاک الله سره ټینګه او مضبوطه ولرئ ! د هیچا د تکذیب او انکار پروا له سره مه کوئ ! د منکرینو بېرته راتګ او رجوع خامخا څمونږ په لوري ده، په دغه وخت کې به د دوی ټولو عملونه بې له کموالي او زیاتوالي د دوی په مخ کې ایښودل کیږي، او هیڅوک به خپل هیڅ یو جرم له پاک الله څخه نشي پټولی، ځکه چې الله تعالی د زړونو په پټو خبرو او مخفي اعمالو هم خبر دی، او هغه ګرد به دوی ته ور وړاندې کړي.

نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿۲۴﴾

نفع به ور کړو مونږ دوی ته (په دنیا کې) لږ شانې، بیا راولو دوی په ډېره ناچارۍ عاجزۍ سره په طرف د عذاب سخت (د دوزخ).

تفسیر: یعنې د لږو ورځو عیش عشرت، بې فکري او بېغمي ده، کله چې د دوی دغه نېټه او مهلت ختم شي؛ نو خورا ډېرې سختې سزا ته به راښکودل شي، او هیڅ به د دوی له واکه نه وي پوره چې چېرې وتښتي، یا پټ شي.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

او قسم دی که وپوښتې ته دغه (کُفّار) چې چا پیدا کړي دي دغه اسمانونه او ځمکه؛ نو خامخا وبه وایي دوی چې: الله، (کله چې مقر شول دوی؛ نو ای محمده !) ووایه: ټوله ثناء خاص الله لره ده، بلکه زیاتره د دوی نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې الحمد لله دغومره خو په خپلو ژبو اعتراف کوي، چې د اسمانونو او د ځمکې پیدا کول بې له الله تعالی نه د بل هیچا کار نشي کېدی، نو بیا اوس کوم قسم خوبي پاتې شوه چې د ده په پاک ذات کې نه وي موجوده؟ آیا د دغو عظیم الشأنو شیانو پیدا کول او بیا یې په یو مضبوط او ټینګ نظام په کار اچول، بې له اعلی درجې علم او حکمت، زور او قوّت امکان لري؟ نو هرومرو د «خالق السماوات والأرض» په ذات کې د ټولو کمالاتو د موجودیت منل لازمیږي، او دغه هم د ده د قدرت یوه نمونه ده، چې تاسې غوندې مجرمینو او منکرینو باندې هم د خپل عظمت او قدرت اقرار او اعتراف کوي، چې له دغه اقرار څخه وروسته تاسې ملزم ګڼل کېږئ، یعنې کله چې ستاسې په نزد هم خالق یوازې هم هغه الله دی؛ نو بیا ولې نور شیان مو خپل معبودان ګرځوئ؟ خبره خو صافه او سمه ده، خو سره له هغه ډېر کسان پرې نه پوهیږي، او دلته چې رسیږي؛ بند پاتې کیږي.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿٢٦﴾

خاص الله لپاره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبيدًا)، بېشکه چې الله همدی دی غني بې پروا، ډېره ثناء ورته ويلې شوې ده.

تفسير: يعني هم هغسې چې د اسمانونو او د ځمکې پيدا کوونکی الله تعالى دی؛ همداسې ټول هغه شيان چې په اسمانونو او ځمکه کې دي، ټول بلا استثناء بې د بل چا له اشتراکه د الله تعالى مخلوق او مملوک دي، او تمامًا د الله تعالى محتاج دي، او بالعکس پاک الله هيچا ته اړ او محتاج نه دی، ځکه چې د ده هيڅ يو کمال د بل چا څخه مستفاد نه دی، دی بالذات د ټولو عزتونو او محاسنو او ښېګڼو مالک دی، نو بيا به دی بل چا ته ولې محتاج او اړ وي؟ او د چا به څه پروا لري؟.

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ۗ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٧﴾

او که چېرې هغه څه چې په ځمکه کې دي له ونو څخه (هغه ټول) قلمونه شي، او (سياهي شي محيط) بحر، مرسته وکړي له ده سره پس له (تماميدلو د اوبو) د ده اوه (نور) بحرونه؛ نو خلاص به نشي کلمات د الله، بېشکه چې الله دی ښه غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعني که د دنيا له ګردو (ټولو) ونو څخنې قلمونه جوړ کړی شي، او دغه اووه موجوده ترخه بحرونه (سمندرونه) سياهي تيار کړل شي، او بيا د همدغو سمندرونو په شان اوه نور سمندرونه هم د ده د کار د کومک او معاونت لپاره پيدا کړل شي، او فرض يې کړئ چې د ټول عالم انسانان له خپل قدرت او قوّت سره سم هم په ليکلو لاسونه پورې کړي؛ خو سره له دغه هم د الله تعالى د کلمو د ليکلو د عهدې څخه ټول نشي وتلی، او د الله تعالى د کمالاتو او جلال، عظمت، او قدرت له اظهار څخه به ګرد سره عاجز او ناتوان پاتې شي، د ليکونکو عمرونه به تمام شي، قلمونه به په ډېرو ليکلو وسولېږي او مات به شي، سياهي به له ډېرو ليکلو څخه خلاصه شي، خو سره له دې به هم د الله تعالى تعريف، توصيف، محامد، محاسن او ثناء به ختم نشي، رښتيا خبره همدا ده چې: محدود او متناهي قوّتونه به څرنګه د الله تعالى لا محدود او غير متناهي صفات قيد او ضبط کړی شي؟ اللهم لا أحصي ثناء عليك، أنت كما أثنيت على نفسك.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ۗ

نه دي پيدا کول ستاسې او نه بيا ژوندي راپاځول ستاسې مګر داسې دي لکه پيدا کول او ژوندي کول د يوه نفس.

تفسير: يعني د ټول جهان پيدا کول او د يوه انسان پيدا کول دواړه پاک الله ته يو شان سهل او آسان دي، نه په دغه کې څه اشکال او دقّت او نه په هغه کې څه سختي ورته پيښيږي، په يوه «کن» سره هر شي ته چې اراده وکړي؛ هم هغه کيږي.

إِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ بَصِيْرٌ ﴿٢٨﴾

بېشکه چې الله دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه ليدونکی (د ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د یوه غړ اوربدل، یا د یو شي لیدل یا په یو وخت کې د ټول جهان د شیونو لیدل الله تعالی ته یو شان او برابر دي؛ همداسې د یوه سړي وژل او ژوندي کول، او د ګرد جهان د ټولو موجوداتو وژل او ژوندي کول الله تعالی ته برابر او مساوي دي، او د الله جل جلاله د قدرت په مقابل کې یو شان دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

آیا نه وینې (ته ای مخاطبه؟ بلکه وینې یې) چې بېشکه الله ننباسي شپه (په کامل قدرت خپل سره) په ورځ کې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه کې، او مسخر کړي په کار اچولي یې دي تاسې ته لمر او سپوږمی، هر یو (له دغو دواړو نه لکه نور سیّارات) روان دي تر ټاکلې (مقرر کړې) مودې پورې.

تفسیر: د «مقرر وخت» څخه مراد قیامت دی، یا له لمر او سپوږمی څخه د هر یوه دوره ده، څکه چې د یوې دورې د پوره کېدلو څخه وروسته ګواکې دوی بیا له سره خپله دوره او تګ شروع کوي.

وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾

او بېشکه الله په هر هغه څه چې تاسې یې کوئ ښه خبر دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی هغه قوّت او قدرت ته چې له شپې څخه ورځ او له ورځې څخه شپه جوړوي، او د لمر او سپوږمی په شان له خورا ډېرو لویو لویو کراتو څخه د ادنا مزدورانو په شان کار اخلي، له مرګ نه وروسته ستاسې بیا ژوندي راپاڅول څه اشکال لري؟ او کله چې دی له هر لوی او وړوکي عمل څخه پوره واقف او عالم دی؛ نو بیا په حساب او کتاب کې به الله تعالی ته څه اشکال او سختي ورپېښه شي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

دغه (شامل معرفت، کامل قدرت) له دې سببه دی، چې بېشکه الله همدی حق دی، او بېشکه هغه (معبودان) چې بولي (عبادت یې کوي) دوی بې له دغه (الله) نه؛ حق نه دي، او بېشکه الله هم دی ښه پورته ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی دغه عظیمه شئون او قاهره صفات څکه ذکر شول؛ څو اورېدونکي وپوهېږي چې د یوه الله تعالی منل او د هم هغه واحد لا شریک عبادت کول؛ هم هغه سمه لاره ده، له دې نه خلاف هر څه چې وویل شي یا وکړل شي؛ باطل او دروغ دي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ آيَاتِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾

آیا نه وینې ته چې بېشکه (دا) بېړۍ تګ کوي په بحر کې په فضل د الله، لپاره د دې چې وښیي تاسې ته له دلائلو د ده، بېشکه په دغې (بېړۍ او بحر) کې خامخا ډېر دلائل دي لپاره د هر ډېر صابر ډېر شاکر (په آفتونو او نعمتونو).

تفسیر: یعنې جهازونه او بېړۍ ډېر ثقیل او درانه بارونه وړي، او د الله تعالی په قدرت، فضل او مرحمت څرنګه د سمندر څپې سره څېروي او په کې ځي؟ یعنې د دغه بحري سفر په احوالو او حوادثو کې له غور کولو څخه انسان ته د صبر او شکر ډېر مواقع په لاس ورځي.

کله چې طوفان پورته شي، او جهاز د طوفان په څپو کې ګېر شي، او له هرې خوا له لویو پېښو او حوادثو سره مخامخ شي؛ نو دغه وخت د لوی صبر او تحمّل وخت دی، او کله چې الله تعالی دوی د مرګ او ژوند له دغه کشمکش څخه صحیح او سالم وباسي؛ نو حتمي او ضروري ده چې د الله تعالی د دغه احسان او مرحمت شکر اداء کړي. !.

وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ

او کله چې لاندې کړي دغه (کفار) یو موج لکه وریځې؛ نو بولي دوی الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي دوی خاص الله ته (د) دین خپل، پس کله چې نجات ورکړي دوی ته الله طرف د وچې ته؛ نو ځینې د دوی ولاړ وي په (هم هغې) لارې سمې.

تفسیر: یعنې د طوفاني موجونو او څپو (چپو) له وېرې ډېر سخت اوغلیظ مشرک هم په ډېر اخلاص او عقیدې سره د الله تعالی په دربار کې دعا او استغفار کوي، او ترې خپل نجات او حیات غواړي؛ نو معلوم شو چې د انسان ضمیر او د فطرت اصلي غږ همدغه دی، او باقي ټول جعلي، ساختګي، موهوم او چټي (بېکاره) شیان دي.

پس هر کله چې پاک الله دوی له طوفان نه روغ رمټ وچې ته راوباسي؛ نو ډېر لږ کسان داسې دي چې د اعتدال او توسط په لاره قایم پاتې کیږي، که نه زیاتره څنګه چې له بحر څخه د باندې پل کیږدي؛ بېرته په خپلو هم هغو شرارتونو لاس پورې کوي.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿۳۲﴾

او انکار نه کوي له دلائلو څمونږ مګر هر هغه چې ډېر عهد ماتوونکی غدار زیات ناشکره وي.

تفسیر: یعنې اوس لږه شبېه پخوا یې د طوفان له وېرې څخه کوم قول چې له الله تعالی سره تړلی وو؛ هغه بیخي غلط او دروغ ثابت شو، څو ورځې یې هم د ده د هغه انعام او احسان حق ونه مانه.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَّا يَجْزِي وَالِدٌ عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئًا

ای خلقو! وویرېږئ تاسې (ټول له عذابه) د رب خپل، او وویرېږئ تاسې له هغې ورځې چې نه به شي دفع کولی عذاب هیڅ پلار له ځوی خپل، او نه به هیڅ ځوی (داسې وي) چې هغه دفع کوونکی شي له پلار خپل څخه کوم شی (څه عذاب).

تفسیر: د طوفان په وخت کې د جهاز مسافران سخت پرېشان، وارخطا وي، او له هر انسان سره یوازې د خپل ځان د خلاصون فکر او اندېښنه وي، خو سره له هغه هم مور او پلار له خپلو اولادو، او اولاد له خپل مور او پلار څخه بیخي غافل او بې پروا نه وي، او هر یو د بل د نجات او خلاصي او مرستې په فکر کې وي، بلکه ډېر کله د والدینو شفقت غواړي چې هر راز زحمت او مصیبت په خپل ځان واخلي، چې خپل اولاد له هغه مصیبت څخه وژغوري، لیکن د

دې په عکس يوه داسې ويروونکې او هولناکه ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې به له هر طرفه هم دغه د «نفسي ! نفسي !» غږ راپورته کيږي، نه اولاد او نه والدين بلکه هيڅوک به داسې يو ايثار او شفقت ونشي کړی، چې د بل لږ څه مصيبت په ځان واخلي.

نو په هر انسان لازم دي چې لا له اوسه د هغې ورځې په فکر او انديښنه کې واوسي ! او د هغې لپاره توښه برابره کړي ! او زيار وکړي، څو د الله تعالی له قهر او غضب څخه مأمون او مصون پاتې شي، که نن دوی د سمندر له طوفانه روغ رمټ ووتل، نو سبا خو دوی د حشر له ډګر ځنې په هيڅ صورت نشي وتلی.

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿۳۳﴾

بېشکه وعده د الله رښتيا ده (د بعث، د حساب، د جزا وعده) پس نه دې غره کوي تاسې خامخا دغه ژوندون لږ خسيس ! او نه دې غره کوي خامخا تاسې په (عفو او کرم د) الله هيڅ غره کوونکی.

تفسير: يعنې هغه ورځ يقينًا او قطعًا راتلونکې ده، او داسې يې مه ګڼئ چې هر څوک چې دلته په آرام وي؛ نو بې له ايمان او صالح عمل څخه هلته به هم په آرامۍ او هوسايۍ کې وي، د ټګ شيطان له مکر او فريب او اغواء څخه تل هوښيار او ويښ اوسئ ! چې شيطان مو د الله تعالی په نامه هم غولوي، او داسې درته وايي: څه خانه ! ښېغمه خپلې چړچې او مزې کوه ! پاک الله غفور رحيم دی، که ستا په تقدير کې جنّت ليکلی وي؛ نو هر څومره ګناهونه چې وهم کړې؛ بالآخر به جنّت ته ځې، که په تقدير کې دې دوزخ ليکلی شوی وي؛ نو په هيڅ ډول ته خپل ځان له دوزخه نشې خلاصولی؛ نو بيا د څه لپاره په دنيا کې مزې نه کوې؟.

إِنَّ اللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌۢ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿۳۴﴾

بېشکه الله خاص همده څخه دی علم (د قيام) د قيامت، او نازلوي الله باران (او د نزول په وخت يې هم علم لري)، او معلوم دی الله ته هغه شی چې په ارحامو (د ميندو په نسونو) کې وي (لکه نرتوب او ښځه توب يې او داسې نور)، او نه پوهيږي هيڅ نفس چې څه کار به کوي سبا، او نه پوهيږي هيڅ نفس چې په کومه ځمکه کې به مري، بېشکه الله دی ښه عالم (په دغو شيانو او نورو ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو) دی.

تفسير: يعنې قيامت خامخا راتلونکی دی، د دې علم يواځې له الله تعالی سره دی، دغه نه ده معلومه چې دغه دنيوي لويه کارخانه به کله ويجاړه او دړې وړې کيږي؟، په دغه آيت کې چې دا پنځه شيان مذکور دي؛ په احاديثو کې يې دغو ته «مفاتيح الغيب» ويل شوي دي، چې د هغه کلي علم پرته (علاوه) له الله څخه بل هيچا ته نشته.

«تمت سورة لقمان بمنّه وکرمه»

سُورَةُ السَّجۡدَةِ

«د السجدة سورت مکي دی، پرته له (۱۶) آیت څخه تر آخر د (۲۰) آیت چې مدني دي، (۳۰) آیتونه او (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۲) او په نزول کې (۷۵) سورت دی، وروسته د (المؤمنون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ۝ تَنۡزِيۡلُ الۡكِتٰبِ لَا رَيۡبَ فِيۡهِ مِنۡ رَّبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ۝

نازلېدل د (دغه) کتاب (قرآن) چې نشته هيڅ شك په دغه کې له (جانبه) د رب د عالميانو دی.

تفسیر: بې شکه دغه مقدّس کتاب رب العالمین نازل کړی، په دغه کې نه څه شك شته او نه شبهه، او نه د فرېب او تېرويستلو ځای دی، ليکن کفّار دا خبره نه مني چې راغلی دی دا قرآن له طرفه د الله تعالی.

اَمۡ يَقُوۡلُوۡنَ افۡتَرٰىهُ ۚ بَلۡ هُوَ الۡحَقُّ مِنۡ رَّبِّكَ لِتُنۡذِرَ قَوۡمًا مَّاۤ اَتٰىهُمۡ مِّنۡ نَّذِيۡرٍ مِّنۡ قَبۡلِكَ لَعَلَّهُمۡ يَهۡتَدُوۡنَ ۝

آيا وايي (دغه کفّار) له خپله ځانه يې جوړ کړی دی دا (قرآن محمد، داسې نه دی) بلکه همدغه (قرآن) حق دی (نازل شوی دی) له جانبه د رب ستا، چې وويروې ته (په قـرآن سره) هغه قوم چې نه دی راغلی دوی ته هيڅ ويروونکی پخوا له تانه (تر اسماعيل عليه السلام پورې)، لپاره د دې چې سمه لاره وومي دوی (په سبب د وېرولو ستا).

تفسیر: يعني د هغه کتاب په باب کې چې اعجاز او حقانيت يې دومره ښکاره او واضح دی، چې د هيڅ شك او شبهې ځای په کې نشته؛ آيا د هغه په نسبت کفار داسې اظهار کوي چې رسول الله دغه قرآن له خپله ځانه جوړ کړی دی، او (معاذ الله) د لويو دروغو نسبت پاك الله ته کوي؟ نو دغه د دوی انتهايي لجاجت، ګستاخي او سپين سترګي ده، چې په داسې واضح او روښانه بيان کې هم له خپله ځان شبهې پيدا کوي، که دوی لږ څه غور او انصاف کولی؛ نو دوی ته به معلومه شوې وی چې په رښتيا سره دغه کتاب د پاك الله له طرفه راغلی دی، او ته کوښښ کوې چې د هغه په وسيله يو داسې قوم ويښ او هوښيار او په سمه لار يې راولې؛ چې له څو پېړيو راپه دېخوا په دوی کې ويښوونکی نبي نه دی مبعوث شوی.

اَللّٰهُ الَّذِيۡ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَا فِيۡ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسۡتَوٰى عَلَى الۡعَرۡشِ ؕ

الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه او هر هغه چې په منځ د دغو دواړو کې دي په شپږو ورځو کې، بيا اوچت شو په عرش باندې (هم هغسې چې لايقه وه له شانه د الله سره، نو ايمان راوړئ پرې !).

تفسیر: د «استواء» بيان د «الأعراف» په (۷) رکوع کې تېر شوی دی، هلته دې بيا ولوستل شي !.

مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ④

نشته تاسې لره (ای کفارو) غیر له الله هیڅ دوست او نه شفاعت کوونکی (چې عذاب در څخه دفع کړې)، آیا پس نه اخلئ پند (په دغه وعظ).

تفسیر: یعنې غور او فکر نه کوئ؟ د الله تعالی د پیغام او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دروغجن ګڼلو څخه وروسته به تاسې چېرې ځئ؟ په ګردو اسمانونو او ځمکه کې له فرشه تر عرشه پورې د الله تعالی حکومت دی، که ونیولی شوئ؛ نو بې د هغه د اجازې او رضا به مو هیڅوک څه حمایت او سپارښت ونشي کړی، او نه به داسې کوم حامي او سپارښت کوونکی وموموئ !.

او الله تعالی داسې مطلق قادر دی چې:

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ⑤

تدبیر کوي (او نازلوي) امر کار له اسمانه ځمکې ته (تر ورځې د قیامت پورې) بیا بېرته خیژي هغه کار ده ته په هغې ورځې کې چې ده اندازه د هغې (ورځې) زر کاله له هغو «دنیوي وختونو» چې یې شمېرئ تاسې.

تفسیر: مفسّرین د دغه آیت مطلب داسې بیانوي چې: «د الله تعالی حکم د اسمانونو له پاسه تر ځمکې پورې رسیږي، بیا هر هغه کاروایي چې د هغه په متعلق دلته کیږي؛ هغه د اعمالو په دفتر کې د درج کېدلو لپاره پاس خیژي، او له ځمکې څخه د هغه ځای فاصله د انسان په متوسط تګ سره د یو زر کاله لاره ده، چې د الله تعالی په نزد هغه د یوې ورځې لاره ټاکلې شوې ده، مسافه خو هم دغومره ده، دغه خو بېله خبره ده چې پرښته هغه په یوه ګړۍ کې وهي، یا له دې نه هم په لږه موده کې وررسیږي».

ذَٰلِكَ عَٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَٰدَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ⑥

هم دی (خالق او د امورو مدبر) عالم دی په هر پټ او ښکاره، ښه غالب قوي دی، ښه مهربان دی.

تفسیر: یعنې د داسې اعلی او عظیم الشأن انتظام او تدبیر قایمول د هغه پاک ذات کار دی، چې په هر یو پټ او ښکاره شي علیم او خبیر دی، او ډېر زبردست او نهایت مهربان دی.

الَّذِىٓ أَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُۥۖ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ⑦ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ⑧ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِۦ

هغه الله چې ښایسته کړی یې دی هر شی چې پیدا کړی یې دی هغه (هر موجود بالخاصه انسان)، او شروع کړی یې پیدایښت د انسان (یعنې آدم) له خټې څخه. بیا یې پیدا کړ نسل اولاد د ده له خلاصې له اوبو ضعیفو حقیرو څخه. بیا یې برابر کړ (قالب د) هغه او پو (داخل) یې کړ په دغه (قالب) کې له روح خپل څخه (چې مخلوق د ده دی).

تفسیر: یعنې الله تعالی د انسان نسل او اولاد له خلاصې له اوبو ضعیفو حقیرو څخه چې د خورا ډېرو غذاګانو عُصاره او خلاصه ده، بیا یې برابر کړ قالب د هغه یعنې شکل، صورت او اعضاء یې موزون او متناسب خلق او موجود کړې دي،

او پو، داخل یې کړ په دغه قالب کې روح خپل، شاه صاحب لیکي چې: «ګرد مخلوقات د ده مال دی، مګر هر چا ته یې چې ډېر پت او عزت ورکړی دی؛ هغه یې خپل بللی دی، لکه چې وایي: ﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾ حال دا چې ټول د الله تعالی بندګان دي، لکه چې الله تعالی ویلي دي: ﴿إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا﴾.

﴿وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۚ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ۝٩﴾

او ویې ګرځول (در یې کړل) تاسې ته (ای د آدم اولاده) غوږونه او سترګې (چې پرې اورئ او وینئ) او زړونه (چې عقل او فکر پرې کوئ)، خو سره د دغو نعمتونو بیخي لږ شکر کوئ تاسې !.

تفسیر: د دغو نعمتونو شکر دا وو چې پخپلو سترګو مو د ده تکویني آیتونه په غور سره کتلي وی، او پخپلو غوږونو مو د ده تنزیلي آیتونه په پوره توجه او شوق سره اورېدلي وی، او په خپلو زړونو سره مو د دغو دواړو په پوهېدلو او غور او فکر کولو کې پوره کوښښ او زیار ایستلی وی، او وروسته له پوهېدلو مو پرې عمل کړی وی، مګر تاسې خلق ډېر لږ شکر اداء کوئ.

﴿وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ۝١٠﴾

او وایي (منکران د بعث) آیا کله چې ورک شو مونږ په ځمکه کې (چې خاورې شو)؛ آیا مونږ خامخا په نوي پیدایښت کې یو؟ (بلکه نه یو، نو الله وایي: نه ده داسې چې دوی وایي) بلکه دوی له ملاقات د رب خپل څخه منکران دي (چې په قیامت باندې ایمان نه راوړي).

تفسیر: یعنې په دغه خبره یې غور او فکر ونه کړ؛ چې پاک الله دوی اول له خاورو څخه پیدا کړي دي، او په خلاف د هغه یې د شبهو په پیدا کولو شروع وکړه، چې آیا له دې نه وروسته چې ځمونږ جسم له خاورو سره ګډوډ شي، بیا به څرنګه مونږ ژوندي راپاڅول کیږو؟ دغه خو تشه یوه شبهه او استبعاد نه دی، بلکه په صاف ډول سره دغه خلق له بعث بعد الموت څخه منکر شوي دي.

﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ۝١١﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) قبض کوي ارواح ستاسې پرښته د مرګ هغه چې مقرره شوې ده په تاسې (لپاره د قبض د ارواحو) بیا به رب خپل ته بېرته بوتلل شئ (پس له مرګ نه د حساب لپاره).

﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ۝١٢﴾

او که ووینې ته (ای محمده !) کله چې دغه کافران ښکته اچوونکي به وي د سرونو خپلو په نزد د رب خپل (په ورځ د قیامت کې له ذلت ندامت او خجالت نه، او وایي به) ای ربه ځمونږ ! ولیده مونږ او واورېده مونږ (وعده ستا او تصدیق د رسولانو)؛ پس بېرته بوځه مونږ (دنیا ته لپاره د دې چې وکړو ښه عمل، بېشکه چې مونږ یقین کوونکي یو (نو وبه ګورې ته یو سخت بد کار، او دغه وینا به دوی ته له سره څه ګټه نه رسوي).

تفسير: يعنې ځمونږ غوږونه او سترګې خلاصې شوي دي، د رسول الله په هغو خبرو چې ويلې يې دي؛ ځمونږ يقين راغی، او دغه ګرد شيان مو په خپلو سترګو سره وليدل، او ښه وپوهېدو چې يواځې ايمان او صالح عمل د الله جل جلاله په نزد منظور او مقبول دی، او په کار راځي، اوس مو يو ځلې بيا دنيا ته ولېږه، او ومو ګوره چې مونږ څرنګه ښه عملونه کوو.

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾

او كه اراده کړې وی مونږ؛ نو خامخا ورکړی به وو مونږ هر نفس ته (په دنيا کې) هدايت د هغه، وليکن مقرّره شوې ده دغه وينا (حکم) له ما چې خامخا ډک به کړم خامخا دوزخ (له کفارو نه) له پيريانو او انسانانو ټولو څخه.

تفسير: مونږ په دغه خبره قادر يو چې د دنيا ګرد انسانان په جبر او زور سره د هدايت په لاره راولو، او پرې قائم يې کړو، چې د هغه په لوري د انسانانو زړونه فطرتًا مايل دي، ليکن په دغه تقدير سره چې ګرد انسانان په همدغه يوه طريقه اختيارولو مجبور کول؛ دغه ځمونږ د حکمت څخه مخالف وو، چې د هغه بيان په ځو نورو ځايونو کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، نو هم هغه خبره پوره کېدونکې وه چې د ابليس د دغې دعوی: ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ (د ص سورت (۸۲ – ۸۳) آيت) په ځواب کې ويلې وه: ﴿قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ * لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ (د ص (۵) رکوع، (۸۴ – ۸۵) آيت (۲۳) جزء)، معلومه شوه چې دلته له جن او انس څخه مراد هم هغه شياطين او د هغو پيروان دي.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

پس وڅکئ تاسې (دا عذاب) په سبب د دې چې هېر کړی وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې چې دا دی، بېشکه چې مونږ به هم هېر کړو تاسې، او وڅکئ تاسې عذاب دائمي په سبب د هغه (کفر او تکذيب) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې مونږ هم تاسې هېر کړي يئ، يعنې هيڅکله به په رحمت سره نه يادول کېږئ، وروسته له دې نه د مجرمينو په مقابل کې د مؤمنانو حال او مآل بيانوي.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ايمان راوړي په آيتونو ځمونږ هغه کسان کله چې پند ورکړی شي دوی ته په دغو (آيتونو)؛ نو پرېوځي په داسې حال کې چې سجده (عبادت) کوونکي وي الله ته او تسبيح وايي سره له ثناء د رب خپل، او دوی تکبّر لويي نه کوي (له عبادت نه). لرې کيږي ډډې د دوی له ځايونو د خوب (لپاره د تهجّد)، بولي دوی رب خپل (پټ له خلقو نه) له وېرې (د قهره د الله نه) او له طمعې (د رحمت د ده نه)، او ځينې له هغو مالونو چې ورکړي دي مونږ دوی ته لګوي (يې په لاره د الله کې).

تفسير: يعنې په خوف او خشيت او خشوع او خضوع په سجده لوېږي، په ژبه سره د الله تعالی تسبيح او تحميد اداء کوي، او په زړه کې د کبر، غرور، داسې خبرې نه ګرځوي چې د الله د آيتونو په مقابل کې د ټيټېدلو څخه مانع وي،

له خوږو خوبونو او پستو بسترو څخه پورته کیږي، او د پاک الله په حضور کې دریږي، له دې نه مراد د تهجّد لمونځ دی، لکه چې په صحیح حدیث کې راغلي دي.

او ځینو ترې د سبا او د عشا د لمانځه یا د مغرب او د عشا د لمانځه په منځ کې کوم نفلونه چې کیږي؛ هغه مراد کړي دي، ګواکې په الفاظو کې د دې خبرې د ځاییدلو ځای هم شته، لیکن قوي هم هغه لومړنی تفسیر دی، والله أعلم.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

پس نه دي معلوم هیڅ نفس ته (نه پرښتې او نه نبي ته) هغه شی چې پټ کړی شوی دی دوی ته له یخوالي د سترګو نه، لپاره د جزاء د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې (پټ).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د شپو په تیارو کې له خلقو څخه په پټه دوی بې ریاء عبادت کړی دی؛ د هغه په بدل کې الله تعالی هغه نعمتونه پټ ساتلي دي، او د هغو پوره کیفیت هیچا ته نه دی معلوم؛ دوی ته ورکوي چې د هغو د لیدلو څخه د دوی سترګې روښانه کیږي، په حدیث کې راغلي دي چې: ما خپلو نېکو بندګانو له په جنت کې داسې شیان پټ ساتلي دي، چې د هغو مثال نه سترګو لیدلی دی، او نه د هغه تعریف غوږونو اورېدلی دی، او نه د کوم انسان په زړه کې ګرځېدلی دی.

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾

آیا پس هغه څوک چې وي مؤمن لکه هغه څوک دی چې وي هغه فاسق، نه دي برابرې (دا دواړه ډلې).

أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ نُزُلًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

هر چې هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ پس شته دوی لره جنتونه د هستوګنې په طریقه د مېلمستیا په سبب د هغو عملونو چې وو دوی چې کول به یې (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په فضل به د دوی صالح عمل د جنت د مېلمستیا سبب ګرځي.

وَأَمَّا ٱلَّذِينَ فَسَقُوا۟ فَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۖ كُلَّمَآ أَرَادُوٓا۟ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنْهَآ أُعِيدُوا۟ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلنَّارِ ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

او هر چې هغه کسان چې فاسقان شوي دي؛ پس ځای د هستوګنې د دوی اور (د دوزخ) دی، هر کله چې اراده وکړي دوی د دې چې راووځي له دغه اوره؛ نو بېرته به غورځول کیږي دوی په دغه اور کې، او ویل کیږي به دوی ته: (د اهانت په ډول) وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه عذاب چې وئ تاسې چې د هغه به مو تکذیب کاوه (په دنیا کې او باور مو پرې نه کاوه).

تفسیر: یعنې کله کله چې د اور شُغلې دوزخیان د دروازې په لوري وغورځوي؛ په دغه وخت کې ښایي دوی د تېښتېدلو په فکر کې ولویږي؛ نو پرښتې به له هغه ځای څخه دوی په ټېل وهلو سره بېرته بیایي، او دوی ته به وایي: چېرې ځئ؟ هغه شی مو چې دروغ باله، او باور مو پرې نه کاوه؛ اوس د هغه خوند او مزه وڅکئ ! (اللهم أعذني من النار، و أجرني من غضبک).

وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

او خامخا وبه څکوو مونږ خامخا په دوی باندې له هغه عذاب نژدې (په دنیا کې) لږ له عذاب لوی نه (چې د آخرت دی) لپاره د دې چې دوی وګرځي (له کفر نه اسلام ته).

تفسیر: یعنې د آخرت د لوی عذاب څخه پخوا په دنیا کې لږ څه کمه درجه عذاب پرې نازلوو، څو هغه کسان چې د رجوع توفیق ور په برخه وي؛ له الله تعالی څخه وویرېږي او الله تعالی ته رجوع وکړي، کمه درجه عذاب همدغه دنیوي مصائب دي، لکه ناروغي، قحط، قتل، قید، د مال او د اولاد او د نورو تباهي او نور.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا ۚ إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې پند ورکړ شي په آیتونو د رب خپل (قرآن) بیا مخ وګرځوي ترې (فکر او غور ونه کړي په کې)، او وروسته له پوهېدلو ترې بېرته وګرځي، بلکه له دې نه ډېر ظالم نشته)، بېشکه چې مونږ له دغو مجرمانو څخه انتقام اخیستونکي یو (په عذاب سره).

تفسیر: کله چې مونږ له ټولو ګناهګارانو او ظالمانو او مجرمانو څخه انتقام او بدل اخیستونکي یو؛ نو دغه ډېر ظالم به څرنګه نجات ومونډلی شي؟ له دې نه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي چې ته د دوی له ظلم او اعراض څخه مه خپه کېږه ! پخوا مو موسی علیه السلام ته هم کتاب ورکړی وو، چې په هغه سره بني اسرائیلو هدایت وموند، او د ده په تابعانو کې لوی لوی دیني پېشوایان او امامان تېر شول، تاته هم بېشکه د الله تعالی له طرفه دغه عظیم الشأن کتاب درکړی شوی دی، چې ډېر خلق به پرې لار ومومي، او له بني اسرائیلو څخه به زیات ستا په امّت کې لوی لوی امامان او پېشوایان پیدا شي، پاتې شوه د منکرانو فیصله؛ هغه به پخپله الله پاک کوي.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ ۖ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (د تورات لکه چې تاته مو ای محمده قرآن درکړی دی)، پس مه کېږه ته ! په شک کې له ملاقاته د دغه (موسی)، او ګرځولی وو مونږ تورات یا موسی هدایت لپاره د بني اسرائیلو (اولاده د یعقوب).

تفسیر: ﴿فَلَا تَكُن فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ﴾ په منځ کې معترضه جمله ده، یعنې بېشکه او بې شبهې موسی علیه السلام ته کتاب ورکړی شوی وو، او تاته هم داسې کتاب درکړی شوی دی، چې په دغه کې هیڅ قسم چل او فرېب نشته، یا یې د موسی علیه السلام د ذکر په نسبت وویل چې: تاسې له موسی علیه السلام سره د معراج په شپه کې ولیدل، هغه واقعي او حقیقي ملاقات وو، او په هغه کې هیڅ قسم چل، تېرایستل، سترګې پټول او نور شک او شبهه نه وه.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ

او ګرځولي وو مونږ ځیني له دوی نه امامان چې لار ه به یې ښوو له (خلقو ته) په حکم ځمونږ کله چې صبر وکړ دوی (په دین خپل).

تفسیر: یعنې د دنیا په سختیو او د منکرانو په ظلم او تېریو یې صبر وکړ، او خپل دین یې ټینګ وساته.

وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

او وو دوی چې په آیتونو ځمونږ (چې له انبیاء الله سره وو؛) یقین به یې کاوه.

تفسیر: یعني مسلمانان دې د الله تعالی په وعدو یقین او باور ولري، او په سختیو دې صبر وکړي، او پخپلو کارونو کې دې ثابت او قائم اوسي، نو له دوی سره به پاک الله هم داسې معامله وکړي لکه چې وشوه او ښه وشوه.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

او بېشکه رب ستا هم دی به فیصله کوي په منځ د دوی کې په ورځ د قیامت کې په هغه شي کې چې وو دوی په دغه شي کې (په دغه دنیا کې چې سره) اختلاف به یې کاوه.

تفسیر: یعني د اهل الحق او منکرانو په منځ کې قاطعه او عملي پرېکړه به د قیامت په ورځ وشي، هو! په دنیا کې هم ډېر مثالونه داسې ښوول شوي دي چې انسان د هغو له لیدلو څخه پوهه او عبرت حاصلولی شي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا

آیا (لاره د عبرت) نه ده ښوولې دغو (مکیانو) ته (دې خبرې) چې څومره هلاک کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زمانو چې تل تیرېږي (دغه کفّار) په (ورانو) کورونو د دوی، بېشکه په دغه (هلاکولو د پخوانیو) کې خامخا لوی دلائل د قدرت دي، آیا پس نه اوري دوی (د عبرت په غوږونو). آیا نهویني دوی چې بېشکه مونږ بهوو (ویالې د) اوبو طرف د ځمکې وچې ته (چې ګیاه په کې نه وي) پس راوباسو مونږ په هغو سره کښت.

تفسیر: یعني بهوو مونږ د نهرونو، ویالو او د سیندونو اوبه یا د باران اوبه، نو آیا نه ویني دوی دا چې بېشکه مونږ راوکاږو اوبه ځمکې وچې ته چې ګیا په کې نه وي، له ﴿الْأَرْضِ الْجُرُزِ﴾ څخه هغه وچه توره ځمکه مراد ده، چې له نباتاتو څخه تشه او خالي وي، ځینې ترې خاص د مصر ځمکې مصداق او مراد ګرځوي، او له ﴿نَسُوقُ الْمَاءَ﴾ څخه د نیل د سیند اوبه مرادوي، ولې دې تخصیص ته هیڅ ضرورت نشته، کما نبّه علیه ابن کثیر رحمه الله.

تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ ۖ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

چې خوري له دغه کښته چارپایان د دوی (واښه، پاڼې) او نفسونه د دوی (دانه او مېوه)، آیا پس نه وینې (نښې د قُدرت د ده).

تفسیر: یعني ښایي چې دغه نښې یې کتلې او د الله تعالی په کامل قدرت، حکمت او رحمت قایل شوي وي، او ښه پوه شوي وي چې دی همداسې د مړي په لاش کې هم بیا روح ننباسي، او دغه «بعث بعد الموت» ده ته څه اشکال او سختي نه لري، او هم ښایي چې د الله تعالی په نعمتونو یې د زړه له کومې شُکر ویستلی وي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾

او وایي (کفّار): کله به وي دغه فتح (فیصله) که چېرې یئ تاسې رښتیني (په دغه فتحه کې).

تفسير: پخوا یې ویلي وو چې: د دوی فیصله به د قیامت په ورځ کیږي، د ده په نسبت به منکرینو داسې ویل چې: ته پرله پسې قیامت قیامت وایې، که ته رښتینی یې نو راوښیه چې هغه ورځ به کله راځي؟ مطلب دا دی چې دغه خو تش ډارول او چټي انداز دی، قیامت او نور هیڅ نشته.

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې په ورځ د فتح (قیامت) کې هیڅ نفع به ونه رسوي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي؛ ایمان راوړل د دوی (په دغه ورځ کې)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، او نه به دوی ته انتظار وکړ شي.

تفسير: یعني اوس وخت دی چې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو یقین او باور وکړئ، او د هغې ورځې له عذابه ځان وژغورئ (وساتئ) !، او ورته بیخي آماده او تیار شئ ! وروسته له هغه چې قیامت شي، بیا ایمان او باور له سره نه پکاریږي، او نه به په سزا کې څه تأخیر، تخفیف او مهلت وي، او نه مجرم ته داسې کومه موقع او فرصت ورکاوه کیږي، چې په هغه کې دی د خپلو اعمالو تعدیل او اصلاح وکړي، او بیا خپل حساب او کتاب ته حاضر شي، نو د دغه وخت فرصت او مهلت غنیمت وګڼئ ! او په تکذیب او استهزاء خپل وخت مه ضایع کوئ ! هغه ساعت چې راتلونکی دی؛ یقینًا او قطعا راځي، او له سره په کې هیڅ ډیل، تعطیل او تأخیر نشته، نو داسې پوښتنې او وینا بیخي فضولي او بېکاره دي، چې هغه ورځ به کله راځي؟ او څه وخت به دغه فیصله صادریږي؟.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

پس مخ وګرځوه ! له دوی نه، او منتظر اوسه (د الله نصرت ته)، بېشکه دوی هم منتظر دي (د غلبې په تا).

تفسير: یعني هغه کسان چې داسې بې فکره او بې حسه دي، چې د انتهایي مجرموالي او د سزا د وړ ګرځېدلو سره سره د فیصلې د ورځې او د سزا صدور پورې خاندي؛ نو له دوی څخه څرنګه داسې هیله او توقع کېدی شي چې ګوندې دوی په سمه لاره راشي؟، نو تاسې د خپل تبلیغ او د دعوت د فریضې په اداء کولو کې مصروف او لګیا اوسئ ! او د دوی له زیات فکر او خیال څخه بیخي بې پروا شئ ! او هغوی پخپل سر پریږدئ ! او د دوی د هلاکېدو او تباهی په انتظار کې اوسئ ! لکه چې هغوی هم پخپل زعم او اټکل (معاذ الله) ستاسې د تباهی او خرابی په انتظار کې دي، (و هذا قبل الأمر بقتالهم).

تمت سورة السجدة ولله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الأَحزَاب

«د (الأحزاب) سورت مدني دی، (۷۳) آیت (۹) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۳) او په نزول کې (۹۰) سورت دی، وروسته د آل عمران د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلۡكَٰفِرِينَ وَٱلۡمُنَٰفِقِينَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمٗا ١ وَٱتَّبِعۡ
مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ٢ وَتَوَكَّلۡ عَلَى ٱللَّهِۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلٗا ٣

ای نبي (محمده !) وویرېږه له الله څخه، او مه منه خبره د کافرانو او د منافقانو، بېشکه چې الله دی ښه عالم پر هر شي، ښه حکمت والا. او متابعت کوه ! (ای محمده !) د هغه (حکم) چې درلېږل شوی دی تاته له جانبه د رب ستا، بېشکه چې الله دی پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار. او توکّل وکړه په الله، او کافي بس دی الله کار جوړوونکی (ستا).

تفسیر: یعنې هم همغسې چې تر نن پورې معمول وو، وروسته له دې نه هم تل له یوه الله څخه ویرېږه ! او د کافرانو او منافقانو خبره له سره مه منه ! که دغه ګرد سره یو ځای شي او خپل لاسونه سره یو کړي، او راز راز حیلې هم جوړې کړي، او تاسې ته د دروغو مطالبات او د تګی مشورې در وړاندې کړي، او وغواړي چې خپل طرف ته دې متمایل کړي؛ نو تاسې قطعًا او اصلاً د هغوی پروا مه کوئ ! او بې د الله تعالی څخه د بل هیچا څخه خوف او اندېښنه مه کوه ! او د هم د هغه یوه الله خبره منه، او د هغه په دربار کې خپله غاړه ږده ! اګر که ګرد مخلوق سره یو ځای شي، او تاته راشي، د الله تعالی د احکامو په خلاف د هیچا خبرو ته غوږ مه ږده ! الله تعالی پر ګردو احوالو ښه پوهېدونکی دی، الله تعالی په هر وخت کې هر حکم چې درکوي؛ په نهایت حکمت او مصلحت او خبردارۍ سره يې درکوي، او په هغه کې ستا اصلي خیر او ښېګڼه ده، کله چې ته د الله تعالی پر احکامو ټګ وکړې، او د ده پر لوی ذات توکل او اعتماد و لرې؛ نو دی به ستا ګرد امور پخپل فضل او مرحمت او قدرت سره جوړ کړي، یواځې د الله تعالی ذات د توکل او اعتماد وړ دی، هر څوک چې قلبًا، خالصًا، او مخلصًا په ده پورې خپل ځان وتړي، نو دی به په بل چا یا بلې خوا ته له سره خپل زړه نشي تړلی، هو ! که دی د دوو زړونو خاوند وی؛ نو طبیعي ده چې هغه بل زړه به یې بلې خوا ته درومي، لیکن د هر یو انسان په ټټر (سینه) کې فقط همدغه یو زړه وي.

مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٖ مِّن قَلۡبَيۡنِ فِي جَوۡفِهِۦۚ وَمَا جَعَلَ أَزۡوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔي تُظَٰهِرُونَ مِنۡهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمۡۚ وَمَا جَعَلَ
أَدۡعِيَآءَكُمۡ أَبۡنَآءَكُمۡۚ ذَٰلِكُمۡ قَوۡلُكُم بِأَفۡوَٰهِكُمۡۖ وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلۡحَقَّ وَهُوَ يَهۡدِي ٱلسَّبِيلَ ٤

نه دي پیدا کړي الله لپاره د هیڅ سړي دوه زړونه په دننه د ده کې، او نه دي ګرځولي (الله) ښځې ستاسې هغه چې ظهار کوئ تاسې له هغو څخه؛ میندې ستاسې، او نه دي ګرځولي (الله) هغه څوک چې پر ځویتوب نیولي دي تاسې (ځامن بلل شوي ستاسې)؛ (واقعي) ځامن ستاسې، دغه (درې مذکوره خبرې چټې ـ بېکاره) خبرې ستاسې دي په خولو ستاسې (چې هیڅ حقیقت نه لري)، او الله وايي حقه (رښتیا خبره) او همدغه الله ښيي لاره (سمه).

تفسیر: یعنې څنګه چې انسان په ټټر (سینه) کې دوه زړونه نه لري؛ همداسې په حقیقت کې یو انسان یوه میندې یا دوه پلرونه هم نه لري، د جاهلیت په زمانه کې به که کوم سړي خپله ښځه مور وبلله؛ نو پخپل ګرد عمر کې به له هغې سره نه یوځای کېده، ګواکې دوی به داسې ګڼل چې په همدغه لفظ سره هغه ښځه د ده د حقیقي مور په شان وګرځېده، که چا ته به یې د خپل ځوی یا د لور نسبت کاوه؛ نو هغه به یې واقعًا خپل اولاد ګاڼه، او د پلارتوب او ځوی توب ګرد احکام به پر هغو مترتّب کېدل، عظیم الشأن قرآن د دغې مصنوعي او لفظي تعلّق له حقیقي او فطري تعلّق څخه د جلا کولو لپاره د دغو رسومو او مفروضاتو په ډېر تشدید او تهدید سره تردید وکړ، او دغه یې ښکاره کړه چې که څوك خپلې ښځې ته مور ووایي؛ په دغه تش ویلو سره هغه د ده واقعي مور نه ګرځي، که نه د دغې خبرې له منلو څخه دا لازمیږي چې دغه سړی د دوو ښځو له ګېډو څخه پیدا شوی دی، یوه هغه چې دی یې ځېږولی دی، او دویمه دغه چې دی ورته مور وایي، په دغه صورت سره که څوك زید خپل ځوی وبولي؛ نو د زید یو پلار خو لا له پخوا څخه موجود وو، چې دی د هغه له نطفې څخه پیدا شوی دی، نو آیا د واقعیت له مخې دغه خبره ومنله شي چې زید د دوو پلرونو څخه بېل بېل پیدا شوی دی، لکه چې داسې نه ده، نو د حقیقي مور او پلار او اولاد احکام پر دوی باندې نشي جاري کېدی، لکه چې خپلې ښځې ته د مور ویلو حکم د (تحریم) په سورت کې راځي، او د متبني (ځوی بللو) حکم وروسته له دې نه راځي، له دغو دواړو خبرو سره یې دغه دریمه خبره د تمهید او تشریح په ډول هم واوروله، چې داسې ډېرې خبرې له ژبې او خولې څخه راووځي، چې په واقع کې حقیقت او واقعیت نه لري، لکه چې کوم غیر مستقل مزاج یا دوه رګه انسان یا کوم قوي الحفظ او قوي القلب سړی یا داسې چا ته چې په یوه وخت کې د دوو مختلفو شیانو په طرف متوجه کېدی شي؛ داسې وایي چې دی د دوو زړونو خاوند دی، حال دا چې که څوك یې ټټر ورڅیري کړي او ویې ګوري؛ نو هغه به ضرور هم هغه یو زړه لري، همداسې پر خپلې مور سربېره بله ښځه مور بلل، یا برسېره پر پلار بل کوم سړی پلار نیول، یا له خپل ځوی څخه پرته بل کوم هلك ته خپل ځوی ویل په واقع کې په دغو ګردو کې قطعًا نسبت نه ثابتیږي، نو ځکه نه ښایي چې د حقیقي او مصنوعي تعلّقاتو په منځ کې ګډون او خلط وکړی شي.

ٱدۡعُوهُمۡ لِأٓبَآئِهِمۡ هُوَ أَقۡسَطُ عِندَ ٱللَّهِۚ

وبولئ تاسې دغه (ادعیاء او منسوب) پلرونو د دوی ته، دغه (نسبت د دوی پلرونو د دوی ته) ډېر برابر (او غوره) دی په نزد د الله.

تفسیر: یعنې ښه او د انصاف خبره خو دا ده چې د هر سړي نسبت د ده حقیقي پلار ته وکړ شي، که کوم سړی کوم هلك خپل ځوی وبولي (متبني یې وګرځي)؛ نو هغه د ده حقیقي پلار نشي کېدی، د اسلام په ابتداء کې رسول الله صلی الله علیه وسلم زید بن حارثه آزاد کړ، او خپل متبنّي یې وګرځاوه، لکه چې سم له دستوره به خلقو هغه ته «زید بن محمد صلی الله علیه وسلم» ویل، کله چې دغه آیات نازل شول؛ ګردو خلقو «زید بن حارثه» ورته ویل.

فَإِن لَّمۡ تَعۡلَمُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ فَإِخۡوَٰنُكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمۡۚ وَلَيۡسَ عَلَيۡكُمۡ جُنَاحٞ فِيمَآ أَخۡطَأۡتُم بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتۡ قُلُوبُكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمًا ۝

پس که نه پېژنئ تاسې (ای مؤمنانو !) پلرونه د دوی؛ پس دوی ورونه ستاسې دي په دین کې او دوستان ستاسې دي (په دین کې)، او نشته پر تاسې (هیڅ) ګناه په هغه شي کې چې خطا شوي یئ تاسې په کې (لکه چې وایئ زید بن محمد) ولیکن شته ګناه په هغه شي کې چې قصد یې وکړي زړونه ستاسې، او دی الله ښه بخښونکی د (خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې كه يې پلار نه وي معلوم؛ نو په هر حال ستاسې ورور او ديني ملګري خو دی، نو په همدغو القابو سره يې يادوئ ! لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم «زيد بن حارثه» ته ويل: «أنت أخونا ومولانا»، كه په هېره يا ناپوهی يا غلطۍ سره يې وويل چې: فلانی د فلاني ځوی؛ نو دغه معاف دی، د خطا او نسيان ګناه په هيڅ شي کې نشته، په دغه کې هم كه الله تعالى اراده وكړي؛ نو بخښي يې.

﴿ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفۡعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِكُم مَّعۡرُوفٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ٦﴾

(محمد د الله) نبي ډېر حقدار دی پر مؤمنانو له نفسونو د دوی، او ښځې د دغه (نبيّ الله) میندې د دوی دي (تعظیمًا او تحریمًا)، او خاوندان د خپلوۍ ځيني د دوی ډېر وړ دي پر ځينو نورو (په ميراث کې) په کتاب (حکم) د الله کې له مؤمنينو (انصارو) او له مهاجرينو، مګر خو دا چې وكړئ (پخپل ژوند کې) له دوستانو خپلو سره څه احسان (يا د دوی لپاره وصيت وکړئ په دريمه يا لږ له هغې)، دی دغه (ميراث په ايمان او په هجرت) په کتاب (قرآن يا لوح محفوظ) کې ليکلی شوی.

تفسير: كه په غور سره وليدل شي؛ د مؤمنانو په حق کې رسول الله صلی الله عليه وسلم د پلار په شان دی، بلکه له پلار څخه هم په مراتبو ډېر زيات دی، نو دغه به بيخي په ځای او صحيح وي، لکه چې د ابو داود په سنن کې د «إنما أنا بمنـزلة الوالد» الحديث، او د «أبيّ بن كعب» او نورو په قرائتونو کې د ﴿ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ آيت او د «وهو أبٌ لهم» جمله دا حقيقت ځرګندوي، که د پلار په تعلّق کې فکر وكـړئ؛ نو د هغه حاصل همدا راوځي چې د ځوی جسماني وجود د پلار له جسمه راوتلی دی، او د پلار طبيعي شفقت او تربيت له نورو څخه زيات دی، ليکن آيا د رسول الله صلی الله عليه وسلم تعلّق د ده له امّت سره له دې نه لږ دی؟ يقينًا د محمدي امّت ايماني او روحاني تربيت د رسول الله صلی الله عليه وسلم د لوی روحانيت يوه پلوشه او د هغه سيوری دی، او هغه شفقت او تربيت چې د نبي صلی الله عليه وسلم څخه ځرګند (ښکاره) شوی دی، د مور او پلار له طرفه لا څه بلکه په ټولو مخلوقاتو کې د هغه نمونه نشي موندلی.

د همدغو حقائقو په ملحوظ په احاديثو کې راغلي دي: «هيڅ يو له تاسې نشي مؤمن کېدی څو د ده په نزد زه له پلار او ځوی او نورو ګردو انسانانو بلکه د ده له خپله ځانه څخه هم ډېر زيات ګران او محبوب نه شم».

﴿وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡ﴾ «او ښځې د نبي میندې د دوی دي»، يعنې ستاسې ديني ميندې دي، په تعظيم او احترام او په ځينو نورو احكامو کې چې د هغوی لپاره د شريعت له مخې ثابت شوي وي، نه په ټولو احكامو کې.

﴿وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ﴾ «او خاوندانو د خپلوۍ ځيني د دوی ډېر لايق دي په ځينو نورو الخ»، يعنې له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره دوی خپل وطن پرېښی دی، او له خپلو دوستانو او خپلوانو څخې بېل شوي دي، رسول الله صلی الله عليه وسلم د مهاجرينو او د منورې مدينې د انصارو په منځ کې د دوو تنو په منځ کې ديني اخوّت او اسلامي ورورې تړلې وه، وروسته له دې چې د مهاجرينو نور خپلوان مسلمانان شول؛ نو دلته يې داسې وويل چې: د نسبي خپلوۍ رعايت په دغه مؤاخات ړومبی او مقدّم دی، ښايي چې ميراث او نور شيان د نسبي قرابت په اساس تقسيم كړل شي، هو ! ښايي چې ښه سلوك او احسان دې له هغو ملګرو څخه هم منع نه شي.

﴿كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا﴾ «دی دغه ميراث او وصيت په کتاب: قرآن، لوح محفوظ کې ليکلی شوی»، يعنې په قرآن کې دغه حکم د تل لپاره جاري او نافذ دی، يا به په تورات کې هم وي، يا به له کتاب څخه لوح محفوظ مراد وي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۖ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾

او یاد کړه (ای محمده !) کله چې واخیست مونږ له (ټولو) انبیاوو څخه عهد د دوی (په «ألستُ» کې، چې هم پخپله دده عبادت کوي، او هم دې نور څما عبادت ته رابولي) او (بالخاصه) له تانه او له نوح او (له) ابراهیم او (له) موسی او (له) عیسی څوی د مریمې نه (چې عبادت د الله کوئ)، او واخیست مونږ له دغو (ټولو انبیاوو) څخه (په قسم سره) عهد محکم.

تفسیر: یعني دغه قول او اقرار چې یو به د بل تایید او تصدیق کوي، او د دین په قائمولو او د الله تعالی د پیغام په رسولو کې به له سره هیڅ قسم نقص او قصور نه کوي، په «آل عمران» کې د دغه میثاق ذکر تېر شوی دی.

لِيَسْأَلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٨﴾

لپاره د دې چې وپوښتي (الله) له صادقانو څخه له صدق (رښتیا) د دوی، او (الله) تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې له قول او اقرار سره مطابق د انبیاوو پر ژبه یې خپل احکام خلقو ته ورسول، او د حجّت اتمام یې وفرمایه، بیا به له هر یوه څخه بېلې بېلې پوښتنې کوي، څو د صادقینو پر صداقت قائم پاتې کېدل ښکاره شي، او منکرینو ته د صدق پر انکار سزا ورکړه شي، وروسته له دې نه د «الأحزاب» د جنګ واقعه یادوي، چې د رښتین رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم او د رښتینو مؤمنینو په مقابل کې د دروغجنانو منافقانو او د منکرانو څه حال او احوال شو؟ او د دوی د ظاهري ثمراتو او نتائجو ذکر کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) یاد کړئ تاسې نعمت د الله پر تاسې کله چې په (غزوه د احزاب کې) راغللې تاسې ته لښکرې (د کفّارو)؛ نو راولېږو مو پر دوی باد او داسې فوځونه (د ملائکو) چې (هیڅ) نه لیدلې تاسې دوی، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی.

تفسیر: د هجرت په څلورم او پنځم کال کې د «بني نضیرو» یهودان له منورې مدینې څخه وویستل شول، چې ذکر یې د «الحشر» په سورت کې راځي، دغه فراري یهودان کور په کور او قوم په قوم وګرځېدل، او هغوی یې د اسلام او مسلمینو په خلاف ولمسول، او ګرد یې د مسلمانانو په خلاف جنګ ته مستعد او تیار کړل، او د «بني فزاره» او «غطفان» او د عربو د نورو قبائلو تقریبا (۱۲۰۰۰) دولس زره لښکر سره له پوره وسلو، سامان، تجهیزاتو او لوازمو د فتح او ظفر په نشو کې مست ورتوی شول، د «بني قُریظه وو» د یهودانو یوه ټینګه او کلکه کلا د مدینې منورې په شرقي جانب کې وه، دوی پخوا له دې نه له مسلمانانو سره معاهده تړلې وه، بالآخر دوی د نضیري یهودانو په ترغیب او ترهیب هغه معاهده ماته کړه، او د متعارضینو د امداد او معاونت لپاره د مسلمانانو په خلاف ودرېدل، د مسلمانانو عمومي جمعیت ټول (۳۰۰۰) درې زره تنه وو، چې په هغه کې یو لوی تعداد منافقان وو، چې د تکلیف او سختی په وخت کې به یې د دروغو بهانې جوړولې، او د جنګ له میدانه به یې ورو ورو خپل ځانونه ایستل، رسول الله صلی الله علیه وسلم په دغه

مورد کې له مسلمانانو سره مشوره وکړه، بالآخر د پارسي سلمان رضي الله تعالى عنه په مشوره د ښار په اطرافو کې په هغو ځايونو کې چې د کفّارو د تعرّض او د حملې اندېښنه وه؛ خندقونه وکنستل شو، د سختې يخنۍ وخت وو، غله هم ډېره قيمته او ډېره لږه پيدا کېده، د لوږې له سببه أصحابو رضي الله تعالى عنهم أجمعين او پخپله رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم هم پر خپلو ګېډو تيږې تړلې وې، مجاهدين پر دغې سختې ځمکې کې په کودال وهلو مشغول او لګيا وو، او په خپلو منځونو کې به يې په ډېر جوش او خروش سره داسې ويل:

نحــن الذيـن بايعــوا محمـدا على الجهاد مـا بقينا أبــدا

بالمقابل ځمونږ د لوی سردار محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم سيّد الأبرار او أفضل الأخيار له طرفه به چې هغوی هم بالذات دخندق په کنستلو کې مشغول وو؛ د دوی ځواب داسې ويلی کېده:

اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة فاغفر للأنصار و المهاجرة

کله چې خندق تيار شو؛ نو اسلامي مجاهدين د متعارضينو په مقابل کې په خپلو سنګرونو او مورچو کې ټينګ ودرېدل، تقريبًا تر پنځه ويشتو ورځو پورې دواړه فوځونه سره مخامخ پراته وو، او د دغو دواړو قومونو په منځ کې خندق حائل وو، سره له دې چې د کفّارو تعداد ډېر زيات وو، خو د دوی له لاسه ونشو چې له خندقه تېر او پر ښار عمومي هجوم راوړي، مګر له لرې ځنې به يې غشي ويشتل، او کله کله به د فريقينو مخصوص ځلميان د مبارزې په ډګر کې هم سره وتل، د مشرکينو او د بني قريظه وو د يهودانو په منځ کې مسلمين د محصورينو حيثيت درلود، خو سره له هغه دوی ټولې ښځې او ووړکي د ښار په مضبوطو او محفوظو انګړونو کې خوندي کړل، او دوی پخپله په ډېر شجاعت او استقامت سره د ښار محافظت او مدافعت کاوه، بالآخره د «نعيم بن مسعود الأشجعي» رضي الله تعالى عنه د يوه عاقلانه او لطيف تدبير په اثر د مشرکينو او د بني قريظه وو د يهودانو په منځ کې اختلاف او مشاجره واقع شوه، له بل طرفه د کفّارو په زړونو کې د الله تعالى د غير مرئي فوځونو له لوري وېره او رُعب وغورځاوه شو، په همدغه ضمن په يوه شپه کې يوه سخته ويروونکې سيلۍ راوالوته، چې د هغې په اثر د دوی ټولې خيمې او کېږدۍ وشلېدلې، او له ځمکې ځخه وشکولی شوې، او ډېرې لرې ولوېدلې، د دوی ګرد ځاروي او حيوانات توري شول، اورونه يې مړه او ديګونه او لوښي يې په بل مخ نسکور او ګرد سره مات او ګډوډ شول، شګې به په داسې شدّت سره الوتلې چې د دوی سترګې، خولې، پوزې او غوږونه ترې ډک پک شول، بالجمله د کفارو دغه عظيم الشأن لښکر چې تر (۲۴۰۰۰) تنو ځلميانو پورې رسېدل؛ په تېښته او فرار مجبور شول، او ګرد نااميده بېرته ستانه شول: ﴿وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ دغه جنګ ته د «أحزاب» يا د «خندق» جنګ وايي، د سخت برودت او سختو لوږو په وخت کې داسې خندق کنستل او د دغومره دښمنانو په مقابل کې په مېړانه سره ټينګ ودرېدل داسې اوضاع او حالات وو، چې د منافقانو د زړونو پټې خبرې يې څرګندې کړې، او د مؤمنينو ثبات او استقامت په ښه شان سره تثبيت شو، په همدغه جنګ کې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: وروسته له دې نه به بيا کفّار پر مونږ تعرّض نه کوي، بلکه بالعکس مونږ به پر هغو هجوم ووړو، لکه چې همداسې هم وشول.

إِذْ جَآءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ

(ياد کړئ) کله چې راغللي (لښکرې د کفّارو) تاسې ته له پاسه (جانبه) د تاسې، او له ښکته (جانبه) د تاسې.

تفسير: يعني د منورې مدينې په شرقي جانب چې جګ (وچت) دی، او له غربي جانبه چې ښکته دی.

وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ۝١٠

او کله چې کږې خږې شوې سترګې (له ډېرې وېرې)، او ورسېدل زړونه چنغړکو ته (له ډېره خوفه)، او ګمانونه کول تاسو پر الله راز راز ګمانونه.

تفسیر: یعنې له ډېره دهشته او حیرته سترګې رډې بډې پاتې شوې، او د خلقو اشکال او بڼې والوتې، د دوستۍ او خپلوۍ مدّعیانو به ځانونه پټول، او له سترګو ځنې به یې ځان ګوښې کاوه، او ورسېدل زړونه چنغړکو بیخونو د مریو ته، یعنې له ډېر خوف او هراسه زړونه لړزېدل، او داسې زور او شدّت سره له خپله ځایه غورځېدل، لکه چې د ستونې له لارې د باندې راوتل، او ګمانونه وکړل تاسو پر الله تعالی راز راز ګمانونه، یعنې یو به په یو شي پوهېده، او بل به بل شی اټکلاوه، مسلمانانو به داسې ګڼل چې دا ځلې یو بل قسم سخت امتحان راباندې راغلی دی، ګورو چې مونږ ته په دغه آزموینه کې څه راپېښېږي؟ ناقص الایمان کسانو به داسې ګڼل چې اوس له دغې پېښې څخه ځمونږ ژوندي وتل سخت او مشکل دي، د منافقینو له احوالو خو له سره پوښتنه مه کوئ، چې هغوی په څه حال کې وو؟ د منافقینو مقولې وروسته راځي:

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ۝١١

په دغه وخت کې وازمویلی شول مؤمنان، او وخوځولی شول په خوځولو سختو سره (له ډېرې وېرې).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم «حُذیفة رضي الله تعالی عنه» ولېږه، څو د دښمن صحیح احوال راوړي، د دغې واقعې مفصله قصه دې په حدیث کې ولوستله شي، څو د دغه تردّد او تذبذب او اندېښنې د کیفیت اندازه ترې وشي، دلته د هغې د ترجمې ګنجایش نشته.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ۝١٢

او (یاد کړه هغه وخت) کله چې وویل منافقانو او هغو کسانو چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق) وو چې: نه ده وعده کړې له مونږ سره الله او د هغه رسول مګر په غرور تیرایستلو سره.

تفسیر: ځینو منافقینو به داسې ویل چې: محمد صلی الله علیه وسلم به داسې دعوې کولې چې ځما دین تر مشرقه او مغربه خور او منشوربېږي، او د روم، پارس او صنعا بنګلې او مانۍ ماته راکړی شوي دي، حال دا چې اوس مسلمانان د اودس د تجدید لپاره هم له خپلو سنګرونو څخه نشي وتلی، هغه وعدې چېرې لاړې؟ شاه صاحب فرمایي: «مسلمانانو ته ښایي چې اوس هم د ناامیدۍ په وخت کې د بې ایمانۍ خبرې ونه کړي !».

وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ

او کله چې وویل یوې طائفې له دغو (منافقانو) چې ای اهل د یثربه (مدینې).

تفسیر: «یَثرِب» د طیبې مدینې قدیمي نوم وو، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه ځای ته تشریف راوړ؛ د یثرب نوم په «مدینة النبي» سره تبدیل شو.

لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا ۚ وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۛ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ ۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

نشته ځای (د هستوګنې) تاسې ته؛ پس بېرته وګرځئ، او اذن (د بېرته تللو) غواړي يو فريق ډله له دوی له نبي، وايي چې: بېشکه کورونه ځمونږ تش پراته دي (له سړيو)، حال دا چې نه دي تش پراته کورونه د دوی، نه لري اراده (په دغه تګ سره) مګر د تېښتې (له جنګه).

تفسير: يعني ګرد عرب ځمونږ دښمنان شول، او ځمونږ لپاره هيچېرې د توقّف او د هستوګنې ځای پاتې نشو، تول له اسلامي لښکر جلا او خپلو کورونو ته لاړ شئ! رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د اسلامي مجاهدينو د باندې ولاړ وو، او د ښار د مضبوطو او محفوظو انګړونو په مزيد تأمين او تحکيم او په هغو کې د ښځو اوووړکو په خوندي کولو او ځای په ځايولو کې مشغول وو، په دغه وخت کې به دغو منافقينو داسې پلمې او بهانې سره کولې؛ چې ځمونږ کورونه د باندې په ډاګ ميدان کې پراته دي، مونږ له دې نه ويرېږو نه چې غله ځمونږ په کورونو ولوېږي، او ځمونږ ګرد مال او شته به تالا او لوټ يوسي، دغه محض د دروغو بهانې او پلمې وې، او له داسې خبرو څخه د دوی مقصود دا وو چې په کوم چل او فرېب سره خپل ځان د جنګ له ميدانه وباسي، لکه چې هومره سړيو چې له محمد صلی الله عليه وسلم څخه اجازه وغوښتله؛ دوی هغو ګردو ته اجازه ورکړه، او د مرخصينو د تکثير او تزييد هيڅ پروا يې ونه کړه، له ځينو روايتونو څخه داسې معلومېږي چې فقط درې سوه نفوس له دوی سره باقي پاتې شول.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِم مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾

او که راننه ايستی شي پر دوی (دغه کفّار په مدينه کې او ترې چاپېر شي) له اطرافو د دغې (مدينې)، بيا طلب کړل شي ترې فتنه (شرک يا له مسلمانانو سره جنګ)؛ نو خامخا رابه شي دوی هغې (فتنې) ته، او ځنډ به ونه وکړي په دغې (قبول د فتنې) کې مګر لږ.

تفسير: يعني منافقان د دروغو حيلې او بهانې جوړوي، فرض يې کړئ که دغه کسان په ښار کې هم وی، او کوم يو دښمن د دې خوا يا د هغې خوا راشي، يا پر دوی ورتوی شي، او له دوی څخه داسې يوه مطالبه وکړي، چې د اسلام دغه دين پرېږدئ، چې تاسې ظاهرا هغه منلی دی، يا ورته وويل شي چې: راځئ چې له مسلمانانو سره وجنګيږو، نو دوی سمدلاسه د جنګ او فتنې او فساد اچولو لپاره ولاړ او تيارېږي، او په دغه وخت کې د دوی دغه مکر او فرېب او دروغ په ښکاره ډول سره ظاهرېږي، ځکه چې علی الفور دوی د کفّارو د هغو مطالباتو د تعميل لپاره خپلې ملاوې ترې، او د دوی مرستې او تاييد ته چټ پټ ودرېږي، نه به د خپلو کورونو د خالي کېدو او بې سر پرستۍ او د ساتلو عذر وړاندې کوي، او نه د هغو د غلا او لوټېدلو او په تاراج تللو څخه څه انديښنه کوي، ماسوا له هغه توقّفه چې په دغو مذاکراتو او د وسلې په اخيستلو کې واقع شوی دی.

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقيق وو دوی چې وعده يې کړې وه له الله سره پخوا له دې نه چې وبه نه ګرځوي (په جنګ کې) شاوې خپلې (او نه به تښتي)، او دی عهد د الله پوښتېدلی شوی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «وروسته د احد له جنګه منافقانو اقرار کړی وو، چې بيا به مونږ داسې يو حرکت ونه کړو»، د دغه مخالفت پوښتنه به الله تعالی له دوی څخه وکړي، چې ستاسې هغه قول او اقرار چېرې لاړ؟.

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې له سره به نفعه نه رسوي تاسې ته تېښته که چېرې وتښتئ تاسې له مرګه یا له قتله، او کله چې وتښتېدئ؛ نو ژوندي به پاتې نه کړی شئ مګر لږ (مدّت).

تفسیر: یعنې د هر چا په قسمت کې چې مرګ دی؛ هغه هیڅېرې په تښتېدلو سره له مرګه ځان نشي ژغورلی، د الله تعالی قضا هر چېرې انسان ته رسیږي، او که اوس مرګ ستاسې لپاره نه وي مقدر؛ نو له میدانه څخه تښتېدل بېکاره دي، آیا دوی د جنګ په میدان کې ټول وژل کیږي؟ او فرض یې کړئ که د جنګ له میدان وتښتئ؛ نو بیا به له مرګه مأمون یئ؟ آیا دغه مأمونیت به تر څو پورې وي؟ بالآخر مرګ خو راتلونکی دی، که اوس رانشي؛ نو څه موده وروسته خو خامخا راتلونکی دی، خو معلوم نه دی چې په څومره ذلّت او خواری سره به راځي؟.

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ وَلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۷﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) څوک دی هغه (ذات) چې وساتي تاسې له (عذابه) د الله که چېرې وفرمایي الله په تاسې باندې د بدۍ (هزیمت)، یا اراده وفرمایي په تاسې باندې د رحمت، نصرت، او نه به مومي دوی خپلو ځانونو ته بې له الله کوم دوست (نافع) او نه کوم مددګار (دافع د ضرر).

تفسیر: یعنې د الله تعالی اراده هیڅ یو زور او طاقت نشي ګرځولی، نه کومه حیله او تدبیر د هغه په مقابل کې کار کولی شي، انسان ته لازم دي چې پر پاک الله توکل وکړي، او په هر حال د الله تعالی د مرضۍ غوښتونکی وي، که نه د دنیا نیکي یا بدي، سختي یا نرمي خو یقیناً رسېدونکي دي، نو بیا د الله تعالی د احکامو په تعمیل او د ده په لار کې به ولې انسان خوف، وېره او ډار له خپله ځانه ښکاره کړي؟، او په لازمه وخت کې ولې ځان ترې بېل او لرې کړي؟، او په لوی لاس خپل عاقبت خراب کړي، او له تکلیفه څخه هم خپل ځان خلاص نشي کړی.

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِيْنَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِيْنَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا يَأْتُوْنَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۸﴾

په تحقیق ښه معلوم دي الله ته منع کوونکي (له جهاده) له تاسې او ویونکي ورونو خپلو ته (چې) راشئ څمونږ په لوري (چې آرام وکړئ)، او نه راځي دوی جنګ ته مګر لږ (کله نه کله).

تفسیر: یعنې د ریا له سببه یا له شرم او ننګ او د نورو په ترهیب او ترغیب کله کله د جنګ میدان ته راځي، او د نورو حقیقي مجاهدینو په څنګ کې ودریږي، که نه عموماً دوی پخپلو کورونو کې او په خپل عیش او عشرت، مزو او چړچو کې مشغولیږي، او خپلو نورو عزیزانو او خپلوانو ته چې صادق مسلمانان دي؛ هم وایي چې جهاد ته مه ځئ ! او دوی جهاد ته له وتلو څخه منع کوي.

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ

بخیلان دي (په اعانت له تاسې سره او انفاق) پر تاسې.

تفسیر: یعنې د مسلمانانو د امداد او معاونت څخه ځان ساتي، او د دوی له هر قسم همدردۍ او خیر غوښتلو او خیر رسولو څني بخل کوي، هو ! که غنیمت مواقع راشي؛ نو د ډېر حرص او طمع لامله غواړي چې بل هیچا ته دې هیڅ

شي ورنه کړه شي، او دغه ګرد مال او غنيمت دې يوائې ځمونږ برخه شي، او په همدغه اميد او هيله ځينې په جنګونو کې هم حسب الظاهر شرکت کوي.

فَإِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ

پس کله چې راشي وېره (د دښمن)؛ نو وبه وينې ته دوی ګوري به دوی تاته (وېريدونکي) چې چاپېر به چورلي (ګاتې د) سترګو د دوی په شان د هغه انسان چې بېهوشي راوستلې شوې وي پر هغه له (وجه د سکراتو د) مرګه، پس بيا کله چې لاړه شي دغه وېره (او تړول شي غنائم)؛ نو ضرر دررسوي دوی تاسې ته په ژبو تېرو سره په دغه حال چې بخيلان (حارصان) وي په خير (او لاس اچوي په غنيمت).

تفسير: يعنې د سختۍ او تنګسی په وخت کې د رفاقت څخه ځانونه بېرته واپس کوي، او له ډېرې وېرې يې ساه راخيژي، وروسته له برې او فتح راځي، او له خپل ځانه خبرې جوړوي او خپل شجاعت او مېړانه ښکاره کوي، او له ډېر حرص او طمعې د غنيمت پر اموالو پړمخي نسکور لويږي، يا يې دا مطلب چې د اسلام او مسلمانانو پر خلاف په طعنو او تشنيعو کې خوله سپړي او ژبه کوي.

أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

دغه (کسان د جنګ ګيډړان او د ولجې زمريان) ايمان يې نه دی راوړی (په اخلاص سره) پس خراب (باطل) کړل الله عملونه د دوی، او دی دغه (ابطال د اعمالو) پر الله آسان.

تفسير: يعنې تر څو پر الله تعالی او رسول الله ايمان رانه وړي؛ د دوی هيڅ يو عمل نشي مقبول واقع کېدی.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ وَإِن يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ أَنبَائِكُمْ ۖ

ګمان کوي (دغه منافقان) پر لښکرو (د کفّارو) چې نه دي تللي (بېرته په ماتې)، او که چېرته بيا راشي لښکر د (کفّارو جنګ ته)؛ نو دوست ګڼي (منافقان) دا چې کاشکې دوی اوسېدونکي وي په (لرېو کليو د) اعرابو کې، چې پوښتنې به يې کولې (له لرې) له (احوالو) خبرونو ستاسې.

تفسير: يعنې د کفارو لښکرې ناکامه بېرته لاړې، ليکن دغه وېريدونکي منافقان لا تر اوسه هم نه دي متيقن چې هغوی ماتې موندلې ده، او فرض يې کړئ ! که د کفارو افواج بيا بېرته وګرځي، او پر مسلمانانو حمله او يرغل وکړي؛ نو د دوی همدغه هيله او تمنّا وه که وروسته له دې نه د جنګ تر ختمه پورې بيخي په ښار کې هم ونه اوسېږي، او چېرته کوم کلي ته ولاړ شي، او هم هلته لرې ناست ننداره وکړي، او له تلونکيو او راتلونکيو څخه پوښتنې وکړي، چې مسلمانان څه حال لري؟ او د جنګ نخچه او وضعيت څرنګه دی؟.

وَلَوْ كَانُوا فِيكُم مَّا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

او که چېرې وئ (دغه منافقان) په تاسې کې نو جنګ به يې نه وو کړی دوی مګر لږ (لپاره د ريا).

تفسير: يعني د خولې پر خبرو کې ستاسې خير غوښتنه په ظاهري ډول سره ښکاره کوي، او په جنګ کې زيات کار نه کوي، او تش د مجبوريت او ضرورت لامله چې نوم يې وشي په جنګ کې شرکت کوي.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

خامخا په تحقيق ده تاسې ته په رسول الله کې اقتداء غوره ښکه لپاره د هغه چا چې وي دى چې ډاريږي د الله (او اميد لري د رضاء او د لقاء يې) او د ورځې وروستنى (د قيامت)، او يادوي الله ډېر (هم په خوله، هم په زړه، هم په راحت، هم په زحمت).

تفسير: يعني رسول الله ته وګورئ! چې په دغو سختيو کې څرنګه ثبات لري، حال دا چې له ګردو څنې د زياتې انديښنې او فکر زور پر دوى لويږي، مګر امکان نه لري چې لږ څه د دوى په استقامت کې تزلزل واقع شي، هغه خلق چې د الله تعالى د رضاء او لقاء هيله من او د آخرت د ثوا ب د حصول اميدوار دي، او په کثرت سره د الله تعالى په ذکر او ياد کې مشغول دي؛ د هغوى لپاره د رسول الله ذات ډېر ښه نمونه ده، ښايي چې دوى په عباداتو، معاملاتو، مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، بلکه په هر حرکت او سکون او ناسته او ولاړه کې د دغه جامع الصفات ذات د قدم پر نقش حرکت وکړي! او په همت او شجاعت د دوى د عمل د طرز متابعت وکړي! او په ښه شان سره يې زده کړي!.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

او کله چې وليدل مؤمنانو لښکرې (د کفّارو) نو وويل (مؤمنانو) دا هغه دي چې وعده کړې ده له مونږ سره الله او رسول د دغه (الله د نصرت)، او رښتيا ويلي وو الله او رسول د (الله په وعده کې)، او زيات نه کړ دغو (لښکرو د کفارو) مؤمنانو ته مګر ايمان او تسليم (احکامو د الله ته).

تفسير: يعني کله چې پخو مسلمانانو وليدل چې د کفارو افواج سره يو ځاى شوي دي، او له څلورو خواوو څخه پر مونږ راتوييږي؛ نو د دې په ځاى چې وارخطا شي، د دوى يقين او باور د الله تعالى او د رسول الله پر وعدو لا زيات شو، او دوى به داسې ويل چې: دغه خو هم هغه منظره ده چې د هغه خبر الله تعالى او رسول الله پخوا له دې نه ور کړى وو، او د ده په متعلق د الله تعالى وعده لا له پخوا څخه شوې وه، لکه چې (د البقرې سورت په (٢٦) رکوع (٢١٤) آيت کې) يې فرمايلي دي: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾ او (د ص د سورت په (١) رکوع (١١) آيت (٢٣) جزء کې يې چې مکي دى) فرمايلي دي: ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ﴾.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

ځينې له مؤمنانو څخه (داسې) سړي دي چې رښتيا کړې يې ده هغه خبره چې عهد کړى وو دوى له الله سره په هغې باندې (چې ثبات، استقامت في القتال دى)، پس ځينې له دوى هغه دي چې تر سره يې کړ نذر خپل (چې مړ شو يا شهيد)، او ځينې له دوى هغه دي چې انتظار کوي (دغه مرګ يا شهادت ته)، او بدل يې نه کړ (عهد خپل يو ذره هم) په بدلولو سره.

تفسیر: یعنې هغه وعده چې منافقینو کړې وه، او د هغې ذکر په پخواني رکوع کې په دغو الفاظو سره شوی وو: ﴿وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ﴾ هغه یې ماته کړه، او په ډېرې بېحیایي او بې شرمی سره د جنګ له میدانه په شنګ شول، پر عکس د دوی ډېر زیات داسې پاخه مسلمانان هم شته چې هغو خپل عهد او پیمان په صداقت او امانت پای ته ورسوه، او د ډېرو زیاتو سختیو په اوقاتو کې هم د دین له حمایته او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له نصرته، او د مسلمانانو له رفاقته یو قدم هم بېرته پاتې نه شول، کوم عهد او پیمان او ژبه چې دوی د الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړې وه؛ د غره په شان پرې ټینګ ولاړ وو، له دوی نه خو ځینې کسان هغه دي چې خپله ذمه واري یې پوره کړې وه، یعنې په جهاد کې د شهادت په درجه نائل شوي دي، لکه د «بدر» او «احد» شهداء چې په دوی کې د أنس بن النضر رضي الله تعالی عنه قصه ډېره مشهوره ده، او زیات مسلمانان هغه دي چې په ډېره مینه او اشتیاق سره د في سبیل الله موت په انتظار کې دي، په هر حال دغه دواړه قسمه مسلمانان چې د الله په لاره کې یې ځان قربان کړی دی، یا د شهادت مشتاق دي؛ د خپلو عهدو او پیمانونو پوره حفاظت یې کړی دی، او له خپلو خبرو څخه یې د یوې ذرې په اندازه هم تجاوز نه دی کړی.

لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۲۴﴾

لپاره د دې چې جزاء ورکړي الله رښتینو ته په (سبب د) رښتیني د دوی، او په عذاب به کړي منافقان که اراده وفرمایي (د تعذیب یې)، یا رجوع په رحمت سره وکړي پر دوی (چې ایمان راوړي)، بېشکه چې الله دی ښه بخښونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې هغو ته چې په خپل عهد باندې ټینګ ولاړ وو، او په خپل قول او اقرار کې رښتین پاتې شوي دي، پر دغه رښتیا ټینګ پاتې کېدلو بدل به وررسیږي، بد عهد او منافقانو ته که اراده وفرمایي؛ سزا ورکوي، او که اراده وفرمایي؛ د توبې توفیق ور په برخه کوي او معافوي یې، او دغه د الله تعالی له مهربانی څخه بعید نه دی.

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا

او بېرته وشړل الله (له مدینې نه) هغه کسان چې کافران شوي وو (په ماتې بې له جنګه) سره له قهره خپله (ډک زړونه) چې ویې نه موند هیڅ خیر (بری پر مؤمنانو).

تفسیر: یعنې د کفارو افواجو سره له ذلت او ناکامی په دغه حال کې چې له ډېره قهره او غوصې به یې غاښونه چیچل؛ د جنګ میدان پرېښود، او بېرته خائب او خاسر خپلو کورونو ته لاړل، هو! د عمرو بن عبدِوُدّ په شان د کفّارو ډېر نومیالي چې خلقو به ده ته د یو زرو سورو په شان اهمیت ورکاوه؛ په دغه جنګ کې د سیدنا علي رضي الله عنه په توره ووژل شو.

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿۲۵﴾

او کفایت وکړ الله مؤمنانو ته د جنګ کولو (په امداد د پرښتو)، او دی الله قوي ښه زورور (په انفاذ د احکامو) ډېر زبردست (په هر چا او په هر شي).

تفسیر: یعنې له مسلمانانو سره د عمومي جنګ او جګړې وار ونه رسېد، الله تعالی په خپل قدرت سره ډېره سخته سیلۍ پر دوی مسلطه کړه، او د پرښتو لښکر یې ورولېږه، او داسې آثار یې پیدا کړل چې کفار په خپل سر وارخطا او پرېشان شول، او فرار یې پر قرار اختیار کړ، د پاک الله د زورور او زبردست قوّت په مقابل کې څوک ودرېدی شي !؟.

وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿۲۶﴾

او راکوز کړل (الله) هغه کسان چې کومک يې کړی وو له دغو (ډلو د احزابو) سره له اهل د کتابه (چې بني قريظه وو) له کلاګانو د دوی، او وغورځوله (الله) په زړونو د دوی کې ويره (د رسول الله او د مؤمنانو)، يوه ډله وژله تاسې، او بندي کوله به تاسې بله ډله.

تفسير: دغه د بني قُريظه وو يهودان دي چې د منورې مدينې په شرقي جانب کې د دوی يوه ټينګه او مضبوطه کلا وه، او دوی لا له پخوا له مسلمانانو سره د روغې معاهده درلوده، ليکن دغه د احزابو په جنګ کې (د حُيي بن أخطب) په اغواء او لمسونه دوی هغه ګرد معاهدات نقض کړل، او د مشرکينو په امداد ودرېدل، کله چې د قريشو کُفّار عاجز او ناچاره شول، او بېرته لاړل؛ نو بني قُريظه په خپلو ټينګو او مضبوطو کلاوو کې ننوتل، او دروازې يې کلکې وتړلې، کله چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د احزابو له جنګه فارغ شو، او په غسل مشغول وو؛ جبرئيل عليه السلام تشريف راووړ، حال دا چې د جبرئيل عليه السلام پر څېره هم د دوړو او غبار آثار وو، او ويې ويل: يا رسول الله ! تاسې له خپل ځان وسلې ايسته کړي دي، حال دا چې پرښتې لا هم هغسې مسلحې پخپلو وظايفو کې مشغولې دي، الله تعالی حکم درکوي چې پر بني قُريظه وو دې حمله وکړه شي !، فوراً منادی وشوه، چې «د بني قريظه وو عهد ماتوونکيو يهوديانو باندې د يرغل (حملې) وروړلو حکم دی !»، نو اسلامي افواجو په منتهی سرعت سره د دوی کلاوې تر محاصرې لاندې ونيولې، دغه محاصره تر څلورويشتو يا پنځه ويشتو ورځو وه، بالآخر محصورين ناطاقته شوه، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور د پيغامونو په لېږلو يې شروع وکړه، بالآخر د دوی له طرفه دغه خبره ومنله شوه، چې «مونږ له خپلو کلاوو څخه د باندې راووځو او د «اوس» د قبيلې مشر سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه خپل منځګړی حَکم او منصف دروو، ځکه چې هغه د دوی حليف وو، هر هغه فيصله چې سعد څمونږ په نسبت صادره کړه؛ مونږ يې منو»، د دوی دغه خبره رسول الله صلی الله عليه وسلم هم ومنله، لهذا يې دا چې سعد رضي الله تعالی عنه تشريف راووړ، د يوه مسلم حَکم په حيثيت يې فيصله وکړه چې: «د بني قريظه وو ګرد جنګي ځلميان دې ووژلی شي ! او ښځې او ووړکي دې ټول د مرييتوب په قيد کې ونيولی شي !»، سم له دغې فيصلې سره څو سوه ځلمي يهودان ووژل شول، او څو سوه ښځې او ووړکي قيديان شول، او د دوی پر املاکو او اموالو مسلمانانو قبضه وکړه.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿۲۷﴾

او په ميراث يې درکړه تاسې ته ځمکه د دوی او کورونه د دوی او مالونه د دوی او هغه ځمکه چې نه وه پايمال کړې تاسې هغه (په ځغلولو د اسونو سره)، او دی الله پر هر څيز باندې ښه قادر.

تفسير: دغه ځمکه چې منورې مدينې ته نژدې ده؛ په لاس ورغله، رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه پر مهاجرينو باندې تقسيم کړه، او په دغه سره د دوی د معاش وسيله پيدا شوه، او د دوی د ژوندون بار د انصارو له اوږو څخه لرې شو، له نورو ځمکو څخه مراد د خيبر ځمکې دي چې له دغې واقعې څخه دوه کاله وروسته د مسلمانانو په لاس ورکړی شوې، او په هغو سره نبوي اصحاب خوشاله شول، ځيني وايي چې: بله ځمکه معظمه مکه ده، ځيني ترې د پارس او روم ځمکې مرادوي، چې وروسته له رسول الله صلی الله عليه وسلم د راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم أجمعين په لاس فتحه شوې، ځيني وايي: تر قيامت پورې هومره ځمکې چې د مسلمانانو په لاس فتحه کيږي؛ هغه ګردې په دې کې شاملې دي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيۡنَ أُمَتِّعۡكُنَّ وَأُسَرِّحۡكُنَّ سَرَاحٗا جَمِيلٗا ۝٢٨ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدۡنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡمُحۡسِنَٰتِ مِنكُنَّ أَجۡرًا عَظِيمٗا ۝٢٩

ای نبي ! ووایه ته ښځو خپلو ته ! که چېرې یئ تاسې چې غواړئ همدغه ژوندون لړ خسیس او ښایست رونق د هغه؛ پس راشئ چې څه فایده دروړسوم تاسې ته، او خوشې کړم تاسې په خوشې کولو ښکو سره. او که یئ تاسې چې اراده لرئ د الله او د رسول د (الله) او د کور د آخرت (او د نعمتونو د جنّت)؛ پس بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د نیکي کوونکیو (ښځو) له تاسې نه اجر ډېر لوی.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهّراتو ازواجو کله چې ولیدل ټول خلق ماړه شول؛ نو ویې غوښتل چې ښایي ځمونږ د ژوندون وسائل هم په ښه صورت سره شي !، نو له دوی څخه ځینو بیبیانو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په دغه مورد کې خبرې اترې وکړې، او ترې ویې غوښتل چې ځمونږ د مزیدو نفقو او سامانونو تهیه وفرمایې !، څو مونږ هم لکه د نورو مسلمانانو په شان په عیش سره ژوندون وکړی شو، پر رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه خبره شاقه تېره شوه، او قسم یې یاد کړ چې تر یوې میاشتې پورې به د هیڅ یوې بي بي کره نه ورځي، مسجد ته قریب په یوې پاسنۍ کوټه (مشربه) کې دېره شو، صحابه له دغه وضعیت څخه مضطرب شول، ابو بکر رضي الله تعالی عنه او عمر رضي الله تعالی عنه سره زیاته اندېښنه د دوی د لوڼو بي بي عائشه رضي الله تعالی عنها او بي بي حفصه رضي الله تعالی عنها وه، چې هغوی رسول الله صلی الله علیه وسلم له خپلو ځانونو خپه او غمجن نه کړي، او بالوسیله خپل دین او دنیا دواړه له لاسه ور نه کړي، دوی دواړه پر هغوی دواړو په قهر شول، او په خپلو خطاوو یې وپوهولې، بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې د اُنس او د بې تکلفی څه خبرې او اترې وکړې، څو د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک طبیعت لږ څه خوښ او منشرح شو، بالآخره یوه میاشت وروسته دغه د تخییر آیت نازل شو، یعنې خپلو ښځو ته په صافو الفاظو سره ووایه چې: له دوو خبرو څنې ښایي دوی یوه خبره ځان ته غوره او اختیار کړي، که دوی دنیوي عیش او عشرت غواړي؛ نو دوی ته ووایه چې: ځما او ستاسې ژوندون سره سخت او مشکل دی، نو راځئ چې په شرعي طریقه سره تاسې ته طلاق درکړم، او که د الله تعالی او د رسول الله خوښې او د آخرت د اعلی مراتبو طالبات یئ؛ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د پاتې کېدلو له سببه به هغه درړسیږي.

له دغه ځنې به نور څه ښه شی وي چې په جنت کې له ګردو ځنې به اعلی او ارفع مقام کې له سیّد الأنام صلی الله علیه وسلم سره اوسیږي !، د دغه آیت له نزوله وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم کور ته تشریف یووړ، او ړومبی یې د الله تعالی دغه حکم بي بي عایشې صدیقې رضي الله تعالی عنها ته واوراوه، دې د الله او د رسول الله مرضي ځان ته غوره کړه، وروسته له هغه نورو ګردو ازواجو هم داسې وکړه، او د دنیا د عیش او عشرت تصوّر یې له خپلو زړونو څخه وویست.

يَٰنِسَآءَ ٱلنَّبِيِّ مَن يَأۡتِ مِنكُنَّ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ يُضَٰعَفۡ لَهَا ٱلۡعَذَابُ ضِعۡفَيۡنِۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٗا ۝٣٠

ای ښځو د نبي ! هر څوک چې راشي له تاسې په یوه کار ناکاره ښکاره (چې دغه عصیان دی له رسول الله نه)؛ نو دوچنده به کړ شي هغې ته عذاب په دوچند (د عذاب د نورو ښځو)، او دی (دوچندي عذاب) پر الله اسان.

تفسير: د لويانو غلطي هم لويه وي، كه بالفرض له تاسې ځنې له كومې يوې د بد اخلاقۍ كوم فعل صادر شي؛ نو هغه سزا چې نورو ته پر هغه عمل وركوله كيږي، د هغه دوچنده تاسو ته دركوله كيږي، او دا كار الله تعالى ته اسان دی، يعنې ستاسې وجاهت او د زوجيت نسبت د الله تعالى د عقوبت ځخه له سره څه ممانعت نشي كولى.

وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُّؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

او هر څوك چې (تل) اطاعت وكړي له تاسې الله او رسول د (الله) ته، او عمل كوي د نېكيو؛ نو ور به كړو مونږ هغې ته اجر د هغې دوه كرته (دوه مثله د ثواب د نورو ښځو)، او تيار كړی دی مونږ هغې ته رزق روزي نېكه (زياته په جنّت كې).

تفسير: يعنې پر نېكۍ او اطاعت هغومره اجر چې نورو تهوررسيږي؛ د هغه دوچنده تاسې ته دررسيږي، او مزيد پر هغه يوه خاصه روزي او عزّت به هم درعطاء كيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «له دغې لويې درجې سره لازمه ده چې دنېكۍ ثواب دوچنده او د بدۍ عذاب هم دوچنده وي»، پخپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې فرمايلي دي: ﴿إِذًا لَّأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ (۱۵ جزء د اسراء سورت (۸) ركوع (۷۵) آيت).

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ

ای ښځو د نبي ! نه يئ تاسې لكه يو ټولګی (په شان د ټولګي د محمدي امت) له ښځو.

تفسير: يعنې ستاسې حيثيت او مرتبه د عامو ښځو په شان نه ده، ځكه چې تاسې د الله تعالى له جانبه د سيّد المرسلين صلى الله عليه وسلم د زوجيت لپاره انتخاب او غوره شوي يئ، او تاسې يې امّهات المؤمنين ګرځولي يئ، نو كه د تقوى او طهارت ډېره ښه نمونه شئ لكه چې له تاسې ځخه همدغه صفات او ستاينه متوقعه ده؛ نو د هغه وزن به د الله جل جلاله په دربار كې ډېر زيات وي، او كه بالفرض كوم بد حركت له تاسې ځخه ځرګند شي؛ نو په هم هغه تناسب سره د هغه سزا به هم زياته درنه وي، او ډېر زيات قبيح ګڼلی كيږي، الغرض كه د فضائلو خوا وي يا د رذائلو خوا، په دواړو كې ستاسې وضعيت له نورو عامو مؤمناتو ځخه جلا او ممتاز دی.

إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

نو كه چېرې پرهېزګاري كوله تاسې؛ پس مه كوئ نرمي په ويلو كې پس (كه پسته خبره تاسې وكړه)؛ نو په طمع كې به پرېوځي هغه څوك چې په زړه كې يې رنځ وي (د نفاق يا د فجور)، او ووايئ تاسې خبره ښه.

تفسير: يعنې كه تقوى او د الله جل جلاله وېره پخپلو زړونو كې لرئ؛ نو له پرديو سړيو سره چې خبرې اترې كوئ چې د هغه ضرورت خصوصًا أمهات المؤمنين ته على الأكثر پيښيږي؛ په پستې او زړه وړونكې لهجې سره يې مه كوئ !، بلا شبهه د ښځو په خبرو كې الله په طبيعي ډول سره يو طبيعي پوستوالی، نزاكت او لطافت ايښی دی، ليكن د پاكو مطهراتو، متقياتو ښځو شان او صفت ښايي داسې وي چې حتى المقدور د اجانبو سړيو سره د ضروري خبرو كولو په وخت كې لږ شانې په تكليف سره داسې خبرې او اترې او لهجه اختيار كړي، چې په كې لږ څه خشونت او ضبط النفس ځرګند شي، او د كوم يوه بد باطن قلبي ميلان خپل طرف ته جذب او كش نه كړي، امّهات المؤمنين ته د دوی د لوړ مقام په لحاظ په هسې مواردو كې لا احتياط لازم دی، څو كوم روحاني مريض او د زړه رنځور خپل عاقبت تباه او برباد ونه ګرځوي.

﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ﴾

او قرار ونیسئ (ای ښځو !) په کورونو خپلو کې، او مه ښکاره کوئ (ښایست خپل بېګانه سړیو ته) په شان د اظهار (او ښایست) د جاهلیت (د ښځو) ړومبنیو.

تفسیر: یعنې پخوا له اسلامه د جاهلیت په زمانه کې به ښځې بې پردې ګرځېدې، او د خپل بدن او د لباس ډول ښایست او د سینګار مظاهره او ښودنه به یې په علانیه صورت سره کوله، د دغې بد اخلاقی او بېحیایی وضعیت د مقدّس اسلام په نزد منفور او مهجور وګرځاوه شي، او ښځو ته یې صاف او پاک حکم صادر کړ چې دوی دې پخپلو کورونو کې هستوګنه وکړي !، او د جاهلیت د زماني په شاني دې د باندې نه وځي، او نه دې د خپل حسن جمال، ډول او سینګار نمایش او ښودنه کوي !، د أمهات المؤمنین فرض به په دغه معامله کې د نورو په نسبت لا زیات مؤکّد وي، لکه چې د ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ﴾ په تفسیر کې ولیکله شوه.

تنبیه: کوم احکام چې په دغو آیتونو کې مذکور دي؛ د ګردو ښځو لپاره دي، د مطهّراتو ازواجو په حق کې کله چې د دې تأکید او اهتمام زیات ضروري وو؛ نو ځکه په الفاظو سره دوی په خصوصیت سره مخاطبې ګرځولې شوي دي، ځما په نزد له ﴿يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ څخه تر ﴿لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ﴾ پورې د دغو احکامو تمهید وو، په تمهید کې د دوو شقوقو ذکر وو، د بېحیایی د خبرې ارتکاب او د هغه انسداد هغه په ﴿فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ﴾ څخه تر ﴿تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ﴾ پورې وکړی شو، بل د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت او صالح عمل د هغه سلسله د ﴿وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ﴾ څخه تر ﴿وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ پورې دوام لري، خلاصه یې داسې شوه چې: د بدئ له مواقعو څخه د ځان ساتنه او د نېکی په طرف سبقت ګردو ته ضروري دی، مګر مطهّراتو ازواجو ته له ګردو ښځو څخه زیات هغه ضروري او حتمی ده، د دوی د نېکی او د بدی وزن دوه چنده درولی شوی دی، له دغه تقریر سره موافق د ﴿بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ﴾ تفسیر هم بې تکلّفه پوهېدلی کېږي.

﴿وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾

او سم دروئ لمونځ (چې د بدني عباداتو اصل دی)، او ورکوئ زکات (چې د مالي عباداتو اصل دی) او (تل) اطاعت کوئ د الله او د رسول د (الله).

تفسیر: یعنې له نورو څخه زیات تاسې د دغو شیانو اهتمام وکړئ ! ځکه چې تاسې له نبي سره اقرب او د امت لپاره نمونه یئ.

﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ ۳۳

بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې لرې کړي له تاسې ګناه ای اهل البیت (کورنی د محمد رسول الله) او چې پاک کړي تاسې (له ګناه) په پاکوالي.

تفسیر: د الله تعالی اراده همدا ده چې د نبي صلی الله علیه وسلم پر کورنی باندې د دغو احکامو تعمیل په ښه شان سره وکړي، او دوی ښه صاف او پاک وګرځوي، او سم د دوی له رتبې سره دوی ته داسې قلبي صفایي او اخلاقي پاکې عطا وفرمایي؛ چې په هغې سره دوی له نورو څخه فائقې او ممتازې وي (چې د هغې په لوري یې په ﴿وَيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې د ﴿تَطْهِيرًا﴾ په تزیید سره اشاره فرمایلې ده)، دغه تطهیر او د رجس اذهاب هم هغسې نه دی لکه چې د وُضوء په آیت کې ﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ (د المائده (۲) رکوع، (۶) آیت) یا د «بدر» په قصه کې په ﴿لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ (د الأنفال (۲) رکوع (۱۱) آیت) دا ترې مراد شوی دی، بلکه دلته له تطهیر څخه د تهذیب النفس،

تصفية القلب، او تزكية الباطن هغه اعلى مرتبه مراد ده، چې اکملو اولياء الله ته حاصله وي، او د هغې له حصول څخه وروسته اکر که دوی د انبياء الله په شان معصوم نه ګرځي، هو ! محفوظ ويلی کيږي لکه چې د ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ﴾ الآية ـ فرمايل او د (أراد الله) نه فرمايل پخپله د دغې خبرې دليل دی چې د أهل البيت لپاره عصمت نه دی ثابت.

تنبيه: په «نظم القرآن» کې تدبّر کوونکيو ته د يوې لمحې لپاره هم په دغه خبره کې هيڅ شک او شبهه نشي واقع کېدی؛ چې دلته د أهل البيت په مدلول کې يقيناً مطهّرات ازواج داخل دي، ځکه چې د دغه آيت څخه ړومبی او وروستی په ټوله رکوع کې ډېر خطابات له هم هغو سره شوي دي، او د «بيوت» نسبت هم پخوا په ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ او وروسته په ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ کې د همدوی په طرف کړی شوی دی، علاوه پر دې په قرآن کې عموماً دغه لفظ په همدغه سياق مستعمل شوی دی، د ابراهيم عليه السلام ښځې بي بي سارې رضي الله تعالى عنها ته د خطاب کولو په وخت پرښتې ويلي وو: ﴿أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ (د هود سورت (۷) رکوع، (۷۳) آيت)، په هر حال په «أهل البيت» کې دلته د ازواجو دخول يقيني دی، بلکه د آيت خطاب ړومبی له هغو سره دی.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

او يادوئ تاسې هغه چې لوستی کيږي په کورونو ستاسې کې له آيتونو د الله (چې قرآن دی) او له حکمته (حديث رسول)، بېشکه چې الله دی ښه مهربان او ښه خبردار.

تفسير: يعنې په قرآن او سنت کې کومې خبرې چې د الله تعالى پر احکامو او د پوهې پر مطالبو شاملې دي؛ هغه زده او يادې کړئ ! او نورو ته يې هم ورښيئ ! او د الله تعالى د عظيم احسان شکر اداء کړئ ! چې تاسو ته يې په داسې متبرکو کورونو کې ځای درکړی دی، چې د حکمتونو خزانه او د هداياتو سرچينه ده، د الله تعالى په آيتونو کې ډېر دقيق اسرار او د قدرت د علاماتو زيات رموزات دي، هغه الله جل جلاله پر دې ښه پوهيږي چې کوم يو سړی د دې امانت د پورته کولو اهل دی؟ هم هغه په خپل لطف او مهربانۍ سره محمد صلى الله عليه وسلم په وحي او تاسې يې د ده په زوجيت سره غوره کړي يئ، ځکه چې الله تعالى د هر چا د احوالو او استعدادو څخه عليم او خبير دی، او هيڅ يو کار بې له حکمته او تدبيره نه کوي.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

بېشکه چې مسلمان سړي او مسلمانانې ښځې، او مؤمنان سړي او مؤمنانې ښځې، او اطاعت کوونکي سړي او اطاعت کوونکې ښځې، او رښتين سړي او رښتينې ښځې، او صبر کوونکي سړي او صبر کوونکې ښځې.

تفسير: يعنې تکاليف پر ځان اخيستونکي، سختي پر ځان ګالونکي (برداشت کوونکي)، د شريعت پر احکامو قائم او ټينګ پاتې کيدونکي.

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ

او ويريدونکي عاجزي کوونکي سړي او ويرېدونکې عاجزي کوونکې ښځې.

تفسير: يعنې د تواضع او د عاجزۍ او د انکسار غوره کوونکي يا په خشوع سره د لمانځه اداء کوونکي.

وَالْمُتَصَدِّقِيْنَ وَالْمُتَصَدِّقٰتِ وَالصَّآئِمِيْنَ وَالصّٰٓئِمٰتِ وَالْحٰفِظِيْنَ فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۳۵﴾

او خيرات کوونکي سړي او خيرات کوونکي ښځې، او روژه نيوونکي سړي او روژه نيوونکي ښځې، او حفاظت کوونکي سړي ځای د شهوت خپل (له ښځو) او ساتونکي ښځې (ځای د شهوت خپل له سړيو)، او ذکر کوونکي سړي الله لره (ذکر) ډېر او ذکر کوونکي ښځې (الله لره په ذکر ډېر)؛ تيار کړي دي الله دغو (لسو واړو جامع الطاعاتو سړيو او ښځو ته) مغفرت او اجر ډېر لوی.

تفسير: ځينو مطهّراتو ازواجو ويلي وه چې په قرآن شريف کې ډېر ځايونه د نارينه وو ذکر شته، مګر د ښځو ذکر هيچېرې نشته، او ځينو نورو صالحانو ښځو ته داسې خيال پيدا شو چې په سابقه وو آيتونو کې د أزواج النبي صلى الله عليه وسلم تذکار وشو، خو د نورو ښځو په نسبت هيڅ کومه تذکره ونشوه؛ نو په دغه تناسب دغه آيت نازل شو، څو تولې سره متسلّي شي، چې که نارينه وي يا ښځه؛ د هيچا محنت او زحمت د الله تعالى په نزد نه ضايع کيږي، هم هغسې چې نارينه وو ته د روحاني او اخلاقي ترقۍ د حاصلولو ذرايع او وسايل شته؛ ښځو ته هم دغه ميدان خلاص دی، دغه يې د اناثيه وو طبقې د اطمينان او تسلی لپاره وفرمايل، که نه هر هغه احکام چې په قرآن کې د نارينه وو لپاره فرمايلي شوي دي؛ هم هغه عمومًا پر ښځو عائديږي، او د بېل نوم اخيستلو لپاره هيڅ ضرورت نه دی پاتې، هو ! په دوی پورې نور خصوصي احکام بېل بيان کړی شوي دي.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ اَمْرًا اَنْ يَّكُوْنَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ؕ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُّبِيْنًا ﴿۳۶﴾

او نه دي (روا) هيڅ مؤمن سړي او نه هيڅ مؤمنې ښځې ته کله چې حکم وکړي الله او رسول د (الله) په يو امر کار کې؛ چې وي دوی ته اختيار له امره کاره خپله (په خلاف د امر د الله او د رسول) هيڅ، او هر څوک چې اطاعت نه کوي د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق ګمراه شو په ګمراهی ښکاره سره.

تفسير: بي بي زينب رضي الله تعالى عنها بنت أميمه بنت عبد المطلب د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ترور لور چې د قريشو له ډېرې لويې کورنی څخه وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وغوښت چې د هغې نکاح «زيد بن حارثه رضي الله تعالى عنه» سره وتړي، دغه زيد هم اصلاً د عربانو له شرفاوو څخه وو، خو کوم ظالم په وړوکوالي دی تښتولی او د مريي په عنوان يې د معظمې مکې په بازار کې خرڅ کړی وو، بيا دغه زيد رضي الله تعالى عنه د بي بي خديجه الکبری رضي الله تعالى عنها له طرفه په بيع واخيست شو، چې څو موده وروسته بي بي صاحبې دغه خپل مريي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته وباښه، کله چې زيد رضي الله تعالى عنه لوی او هوښيار شو، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په ملګرتوب د شام په يوه تجارتي سفر کې تلو، څه وخت چې زيد رضي الله تعالى عنه د خپل کور او کلي له څنګه تېرېده، دلته يې د خپلو أقاربو او خپلوانو پوښتنه وکړه، خو د زيد رضي الله تعالى عنه پلار، تره او ورور د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شول، او داسې غوښتنه يې وړاندې کړه چې: «د زيد معاوضه له مونږ څخې واخلئ ! او پر مونږ يې وسپارئ !»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «که زيد پخپلې رضا او خوښې له تاسې سره ځي؛ ځما له خوا هيڅ ممانعت نشته»، کله چې هغوی له زيد څخه دغه پوښتنه وکړه؛ زيد وويل چې: «زه له

محمد صلى الله عليه وسلم ځخه بل هیڅېرې نه ځم، ځکه چې دوی له ما سره ډېر ښه سلوک کوي، او له مور او پلار ځخه مې ښه ساتي»، په دغه تقریب رسول الله صلى الله علیه وسلم دی آزاد کړ، او خپل ځوی یې وباله، لکه چې خلقو د هغې زماني د رواج سره سم ده ته «زید بن محمد» ویل، تر هغه پورې چې دغه آیت نازل شو ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِندَ اللَّهِ﴾؛ دلته به د زید بن محمد صلى الله علیه وسلم په ځای خلقو زید بن حارثه باله، کله چې سم د قرآن له حکمه سره د ده له نامه ځخه د دغه عظیم نسبت شرف بېل کړی شوی وو، ښايي د دغه د تلافي لپاره د ټولو اصحابو له مجمع ځخه یواځې همده ته دغه شرف وروبخښلی شو چې نوم یې تصریحًا په قرآنکریم کې وارد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا﴾.

په هر حال کله چې د بي بي زینب رضي الله تعالى عنها د کورنۍ حیثیت ډېر لوړ (اوچت) وو، او زید رضي الله تعالى عنه بن حارثه ظاهرًا د مریيتوب په داغ داغلی شوی وو؛ نو ځکه نه پخپله بي بي زینبه رضي الله تعالى عنها او نه د دې ورور په دغه خوښ او رضا وو، چې د دې نکاح له زید سره وتړله شي، لیکن د الله تعالى او د رسول الله صلى الله علیه وسلم منظور داسې وو چې داسې موهم تفریقات او امتیازات د دې د نکاح په لاره کې نه ښايي چې حائل شي، نو ځکه رسول الله مبارک پر بي بي زینب رضي الله تعالى عنها او د دې پر ورور زور وغورځاوه څو هغوی پر دغه نکاح راضي شول، په دغه وخت کې دا آیت نازل شو، او دغه خلقو خوښه او مرضي د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله علیه وسلم تر خوښې او مرضی جار او قربان کړله، او د بي بي زینب رضي الله تعالى عنها نکاح له زید بن حارثه رضي الله تعالى عنه سره وتړله شوه.

﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾﴾

او (یاد کړه ای محمده !) کله چې وویل تا هغه (زید) ته چې انعام کړی وو الله پر هغه (په اسلام سره)، او انعام کړی وو تا پر هغه (په آزادولو سره) چې وساته ته له ځان سره ښځه خپله (زینب بنت جحش) او ووېرېږه له الله (په طلاق) حال دا چې پټوله (ای محمده !) تا په زړه کې هغه خبره چې الله ښکاره کوونکی وو د هغې (چې زوجة النبي کېدل د زینب دي)، او وېرېدې ته له خلقو، او الله ډېر لایق دی د دې چې ووېرېږې ته له ده نه، کله چې تمام کړ زید له دغې (زینب) ځخه خپل غرض (او طلاقه یې کړه او عدّت یې تېر شو)؛ نو په نکاح در کړه مونږ تاته دغه (زینب) لپاره د دې چې نه وي پر مؤمنانو سختي (او وبال) په (نکاح کولو د) ښځو د ادعیاوو د دوی کله چې تمام کړي (دغه ادعیاء) له دوی نه غرض (خپل چې طلاقې یې کړي، او عدّت یې تېر شي)، او دی امر حکم د الله کېدونکی خامخا.

تفسیر: یعنې زید رضي الله تعالى عنه بي بي زینب رضي الله تعالى عنها ته طلاق ورکړ، او د دې عدّت هم تېر شو، او اوس زید رضي الله تعالى عنه له بي بي زینبې رضي الله تعالى عنها سره هیڅ غرض او تعلّق نه لري، کله چې بي بي زینب رضي الله تعالى عنها د زید رضي الله تعالى په نکاح کې ورغله؛ نو زید بن حارثه رضي الله تعالى عنه د دغې مېرمنې په نظر کې خوار او حقیر ښکارېده، د دې طبیعت او مزاج به له هغه سره نه لګېده، او پخپلو منځو کې یې له همدې سببه موافقت نه کاوه، همېشه د دغو دواړو په منځ کې به جنګ او جګړه نښتې وه، نو زید رضي الله تعالى عنه به د رسول الله صلى الله علیه وسلم په حضور کې حاضرېده، او خپل دغه شکایت به یې وروړاندې کاوه، او همداسې به یې ویل چې: زه دغه خپله ښځه خوشې کوم، ځکه چې ځما ګذران ورسره نه کېږي، خو رسول الله صلى الله علیه

وسلم به تل دى منع كاوه، او د صبر او استقامت توصيې به يې ورته كولې، او ورته به يې ويل چې: هغې ځما له خاطره او د الله او د رسول په حكم د خپلې خوښې خلاف له تاسره خپله نكاح وتړله، نو كه ته يې اوس خوشې كړې؛ نو دغه طلاق به هم هغې او هم د هغې نورو عزيزانو او خپلوانو ته د سپكوالي په منزله وي، نو ځكه له الله څخه ووېرېږه ! او په وړوكو وړوكو خبرو دغسې خبرې ته اقدام مه كوه، او څو دې له وسه كيږي؛ ګذران كوه ! او شپې او ورځې دې ورسره په ښه شان تېروه ! كله چې په هيڅ ډول د دوى دواړو په منځ كې موافقت رانغى، نو ممكن دي چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زړه كې به دغې خبرې خطور كړى وي، كه زيد لا علاجه شي او مجبورًا خپله ښځه خوشې كړي؛ نو د بي بي زينبې تسلي او اطمينان بې له دې نه په بل شي نه كيږي څو چې زه خپله نكاح ورسره ونه تړم، ليكن د جاهلانو او منافقانو له بد ويلو څخه په اندېښنه كې وو، چې دوى به داسې وايي چې: «محمد د خپل ځوى ښځه په نكاح واخيسته»، حال دا چې دغه خبره دوى ته لا له پخوا څخه معلومه وه، چې د الله جل جلاله په نزد متبنّي په هيڅ يوه خبره كې د ځوى حكم نه لري.

له بل جانبه د الله تعالى اراده داسې وه چې دغه د جهالت خيال او مفكوره هم د خپل رسول په وسيله په عملي طور سره لرې او وركه كړي، څو مسلمانانو ته په مستقبل كې له داسې مسائلو ځنې هيڅ قسم تكليف او زحمت وړپېښ نه شي، او د هيڅ قسم توحّش او استنكاف مورد ورپاتې نه وي، نو الله تعالى خپل رسول ته اطلاع وركړه چې: «زه بي بي زينب ستا په نكاح كې دركونكى يم»، ولې يې دركوم؟ دغه پخپله د پاك قرآن دغه الفاظ ﴿لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ﴾ په صاف او ښكاره ډول سره ظاهروي، يعنې غرض له دغې نكاح څخه دا دى چې د نورو له زړه څخه دغه د جاهليت خيال بيخي محو او معدوم شي، او وروسته له دې نه بل هيڅ قسم تنګسه او ممانعت په دغه معامله كې پاتې نشي.

پاتې شوې هغه چټې او بې موردې قصې او خبرې چې حاطب اللّيل مفسّرين او مؤرخين او بالخاصه اروپايي مستشرقينو په دغه مقام كې ليكلې دي، او څمونږ ځينې متجدد ځلميان هم هغه د خپلې پوهې د نمونې پشان بيانوي؛ د هغوى په نسبت حافظ ابن حجر العسقلاني (رحمه الله) داسې ليكي: «لاينبغي التشاغل بها» يعنې د هغو ذكر كول د وخت ضايعول دي، او ابن كثير (رحمه الله) ليكي: «أحببنا أن نضرب عنها صفحًا لعدم صحتها فلا نوردها»، يعنې دغه روايتونه مو پرېښودل، ځكه چې اصلاً ثبوت او صحت نلري.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ ۖ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

نشته پر نبي هيڅ قدر سختي (او وبال) په هغه كار (د نكاح د زينبې) كې چې مقرره كړې وه الله ده ته، طريقه مقرره كړې ده الله په هغو (انبياوو) چې تېر شوي دي ړومبي له دې نه، او دى امر حكم د الله يو حكم مقرر كړى شوى. هغه (انبياء) چې رسوي پيغامونه د الله، او ويريږي له دغه (الله)، او نه ويريږي د بل هيچا مګر يواځې له الله، او كافي دى الله ښه حساب كوونكى (د بندګانو).

تفسير: يعنې د الله تعالى حكم قاطع او نافذ دى، كومه خبره چې د ده له جانبه صادره شوې وي؛ هغه هرومرو كيدونكې ده، بيا نبي صلى الله عليه وسلم ته په داسې كولو كې هيڅ مضايقه نشته، چې په شريعت كې روا شوې ده، انبياء او رسولان د الله تعالى په پيغام رسولو كې له ماسوا الله د بل هيچا څخه نه دي ويريدلي، كله چې تا هم خپل د دغه پيغام په رسولو كې تر نن ورځې پورې د هيڅ شي پروا نه ده كړې، او نه د چا د ويلو او اورولو له تصوره لږ څه متأثر شوى يې، نو بيا د دې نكاح په معامله كې به ولې څه ممانعت واقع شي؟، داود عليه السلام يو سل ښځې درلودې (لرلې)، همداسې سُليمان عليه السلام هم د ازدواج په كثرت كې مشهور دى، سفهاء او ناپوهان هغه الزام چې پر تاسې اړوي؛ د سابقينو

انبیاوو په سوانح کې له دې نه زیات دهغه اشباه او نظائر شته، لهذا تاسې ته نه ښايي چې دغو سفاهتي او جهالتي تنقیداتو ته وګورئ ! وروسته دغه راښيي چې زید بن حارثه رضي الله تعالی عنه چې هغه تاسې د خپل ځوی په ځای بللی وو؛ ستاسې واقعي ځوی خو نه دی ګرځېدلی چې د هغه د مطلقې ښځې سره به تاسې نکاح نشئ تړلی، او یو زید رضي الله تعالی عنه څه بلکه تاسې له نورو نارینه وو ځنې هم د هیڅ یـو سړي پلار نه يئ، ځکه چې ستاسې له اولادې ځنې خو یا هغه هلکان وو چې په وړوکوالي کې مړه شول، او ځینې د دغه آیت د نزول په وخت کې بیخي نه وو پیدا شوي، یا خو جونې وې، چې د هغوی څخه د سیدتنا فاطمة الزهراء رضي الله تعالی عنها اولاده په دنیا کې منتشره او خوره شوه.

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ

نه دی محمد صلی الله علیه وسلم (حقیقي) پلار د هیڅ یو تن له سړیو ستاسې، ولیکن رسول د الله دی.

تفسیر: یعنې هیڅوک د ده ځوی مه ګڼئ ! محمد صلی الله علیه وسلم د پاک الله رسول دی.

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾

او مهر (او آخرنی) د (ټولو) انبیاوو دی (چې پس له دې نه بل نبي نشته)، او دی الله پر هر شیز ښه عالم.

تفسیر: د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په تشریف راوړلو سره د انبیاوو پر سلسله د اختتام مهر ولګېد، اوس به هیچا ته نبوّت نه ورکاوه کیږي، پس هر چا ته چې نبوّت رسېدلی دی، نو له همدې جهته د ده د نبوّت دوره له ګردو انبیاوو څخه وروسته ایښې شوې ده چې د قیامت تر قیام پورې به اوږدوالی لري، عیسي المسیح علیه السلام به هم په آخره کې د محمد صلی الله علیه وسلم د یوه امّتي په شان راځي، او د عیسوي شریعت عمل په هغه وخت کې جاري نه وي، لکه چې نن ورځ هم د ګردو انبیاوو ادیان پخپلو ځایونو کې موجود شته، مګر په ټوله دنیا کې یواځې محمدي نبوّت جاري او ساري دی، په حدیث کې راغلي دي: «که نن موسی علیه السلام د ځمکې په سر ژوندی وی؛ نو هغه ته به هم ماسوا ځما له متابعته بله چاره نه وه».

تنبیه: د نبوّت د ختم په متعلق له قرآن، حدیث، د امت اجماع څخه په سلهاوو دلائل ځینو معاصرو عالمانو راټول کړي دي، او ترې مستقل کتابونه یې لیکلي دي، چې د هغو له کتلو څخه لږ څه تردّد او اشتباه نه پاتې کیږي چې د دغې عقیدې منکر قطعًا کافر او له اسلامي ملّت څخه خارج دی، «او دی الله پر هر شیز ښه عالم» یعنې همدغه الله تعالی پر دغه باندې هم علیم او خبیر دی چې د رسالت یا د نبوّت ختم په کوم ځای کې کېښود شي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) یادوئ الله په یادولو ډېرو سره. او تسبیح وایئ (لمونځ کوئ) ده ته په صبا او په بېګا کې.

تفسیر: یعنې الله تعالی دومره لوی احسان فرمایلی دی چې داسې عظیم الشأن رسول او د انبیاوو سردار محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم یې ستاسې د هدایت لپاره لېږلی دی، نو پر دغه د ده د شکر اداء کړئ ! او له سره حقیقي منعم مه هېروئ ! په ناستې او ولاړې، په تللو او راتللو، په شپه او ورځ، په سبا او بېګا په ګردو اوقاتو او حالاتو او محلاتو کې د الله تعالی په ذکر او فکر کې لګیا اوسئ !.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

دی هغه (الله) دی چې رحمت (نازلوي) پر تاسې او پرښتې د دغه (الله هم مغفرت درته غواړي) لپاره د دې چې وباسي (الله) تاسې له تیارو (د کفره) رڼا ته (د اسلام)، او دی (الله) پر مؤمنانو ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د زیات ذکر او په کثرت سره د یادولو نتیجه داسې کیږي چې الله تعالی خپل رحمت پر تاسې نازلوي، همدغه رحمت او برکت دی چې ستاسې لاس یې نیولی دی، او د جهالت او ضلالت له تیارو څخه یې ایستلي یئ، او د علم، پوهې او تقوی د رڼا په طرف یې لاره درښوولې او بیولي یې یئ، که د الله تعالی خاصه مهرباني پر ایمان لرونکیو نه وی؛ نو د ایمان دولت به دوی ته له کومه ځایه ورعطاء کېده؟ او څرنګه به هغه له دوی سره محفوظ پاتې کېده؟ د الله تعالی په لطف او مهرباني مؤمنین د رُشد او هدایت، ایمان او احسان په طریقو کې ترقي کوي، دغه خو د دوی دنیوي حال دی، د دوی د اخروي اعزازو او اکرامو ذکر وروسته راځي.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

(د الله) پېشکش دوی ته په هغې ورځې چې ملاقات وکړي دوی له دغه (الله) سره؛ سلام دی، او تیار کړی دی (الله) دوی ته اجر ډېر لوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی به پر دوی سلام لیږي، او پرښتې به هم پرې سلام اچوي، او بیا ورننږدې کیږي، مؤمنین به هم پخپلو منځونو کې د سلامونو همداسې مبادله او تعارف کوي، لکه چې په دنیا کې یې سره کوي.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾

ای نبي ! بېشکه مونږ لېږلی یې ته شاهد (په هغه چا چې ورلېږلی شوی یې)، او زېری ورکوونکی (په نعیم سره مؤمنانو ته)، او ویروونکی (له جحیم څخه کافرانو ته).

تفسیر: یعنې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تاسې ته د الله تعالی توحید در زده کوي، او تاسو ګردو ته سمه صافه لاره درښیي، هر هغه شی چې وایي؛ په زړه او په عمل سره پرې شاهدي ورکوي، او په محشر کې به هم د امت په نسبت شاهدي لولي، چې د الله تعالی پیغام کوم یوه سړي تر کومې اندازې پورې منلی دی؟ یعنې غاړه اېښودونکي او فرمان منونکي ته په ثواب سره زېری ورکوي، غاړه غړوونکي او نافرمانان په عذاب سره ویروي.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾

او بلونکی (د خلقو عبادت د) الله ته په اذن حکم د دې (الله) او ډیوه روښانوونکې.

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو چې د الله تعالی رحمت مؤمنین له تیارو څخه وباسي، او رڼا ته یې راولي؛ دلته دغه راښیي چې هغه رڼا د دغې ډیوې څخه منتشره شوې ده، ښایي د ډیوې لفظ په دغه ځای کې په هغې معنی سره وي چې د «نوح» په سورت کې داسې فرمایلي شوي دي: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ «الله تعالی سپوږمۍ رڼا او لمر یې ډیوه ګرځولې ده»، یعنې تاسې د نبوّت او د هدایت هغه لمر یې چې ستاسې د طلوع څخه وروسته بلې کومې رڼا ته هیڅ ضرورت نه دی پاتې، او نورې ګردې رڼاګانې په دغه اعظم نور کې محو او مدغم شوې دي.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

او زېرى وكړه په مؤمنانو په دې چې بېشكه شته دوى ته له (طرفه د) الله فضل ډېر لوى (جنّت).

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

او مه منه (حكم) د كافرانو او منافقانو، او پرېږده ضرر د دوى (په انتقام اخيستلو كې) او توكل وكړه پر الله، او كافي دى الله وكيل (كار جوړوونكى).

تفسير: يعنې كله چې الله تعالى تاسې ته داسې كمالات او داسې غوره جماعت عنايت فرمايلى دى؛ نو تاسې د دعوت او اصلاح او تبليغ فرائض په پوره قوت سره اداء كوئ ! او پر هغه حكم چې الله تعالى تاسې ته دركړى؛ د هغه په ويلو او كولو كې د هيڅ يوه كافر او منافق او د نورو پروا مه كوئ !.

﴿وَدَعْ أَذَاهُمْ﴾ الآية - يعنې كه دغه اشقياء تاسې په ژبه او عمل وځوروي؛ نو تاسې د دوى هيڅ پروا مه كوئ ! او پر پاك الله توكل او اعتماد وكړئ ! هغه به په خپل قدرت او رحمت سره ګرد كارونه جوړوي، د مجرمينو لاربنوونه يا د دوى په سزا رسونه دغه ټول د همده په لاس كې دي، تاسې ته هيڅ ضرورت نه دى پاتې چې په دغه فكر او اندېښنه كې خپل ځان وكړوئ !، د دوى مطلب خو همداسې دى څو تاسې د دوى له طعنو څخه وويرېږئ، او د خپل دعوت او تبليغ له فريضې څخه مخ واړوئ، كه په فرض المحال سره تاسې همداسې وكړئ؛ نو ګواكې د دوى مطلب مو پوره كړ (العياذ بالله).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۖ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) كله چې په نكاح واخلئ مؤمنې ښځې بيا طلاقې كړئ تاسو دوى پخوا له دې نه چې مس (صحيحه خلوت) وكړئ له دوى سره؛ پس نشته تاسې ته پر دغو مطلقاتو هيڅ شمېر (د ورځو) چې شمېرئ به تاسو هغه، نو وركړئ دوى ته څه فائده او خوشې كړئ دوى په خوشې كولو ښو سره.

تفسير: يعنې هغه سړي چې خپلې ښځې ته پخوا له جماع يا صحيحه خلوت څخه طلاق وركړي، كه د دې لپاره يې مهر ټاكلى وي؛ نو نيمايي مهر يې پرې اوړي، كه نه لږ څه فائده دې وروړسوي !، يعنې سم له عُرف او خپل حيثيت سره يوه جوړه جامه دې وركړي، او په ښه صورت سره دې خوشې او مرخصه كړي، او كه ښځه په دغه صورت وغواړي چې له بل چا سره خپله نكاح وتړي؛ نو عدّت پرې نشته، دغه مسئله يې دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مطهّراتو ازواجو په ذكر كې بيان وفرمايله، چې د هغه سلسله له لرې ځاى څخه دوام لري، په منځ كې څو آيتونه د ضمني مناسباتو له سببه راغلل، له دې ځايه بيا د سابق مضمون په طرف عود وكړى شو، په رواياتو كې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم له يوې ښځې سره نكاح وتړله، كله چې هغې ته ورنژدې كېده؛ نو دغې ښځې وويل چې: «زه له تا څخه الله تعالى ته پناه نيسم»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل: «تا لوى پنا ځاى ځان ته غوره كړى»، نو په دغه نسبت دا آيت نازل شو، او خطاب يې ايمان لرونكو ته وفرمايه، څو معلوم شي چې دغه حكم په رسول الله صلى الله عليه وسلم پورې څه خصوصيت نه لري، بلكه پر ګردو مسلمانانو همدغه حكم شته، سم له دغه سره رسول الله مبارك صلى الله عليه وسلم هغې ښځې ته جوړه وركړه، او مرخصه يې كړه، مګر دغې ښځې په ټول عمر كې پر خپل محروميت ژړل.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ أَزۡوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيۡتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ ٱلَّٰتِي هَاجَرۡنَ مَعَكَ وَٱمۡرَأَةٗ مُّؤۡمِنَةً إِن وَهَبَتۡ نَفۡسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنۡ أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ أَن يَسۡتَنكِحَهَا خَالِصَةٗ لَّكَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۗ قَدۡ عَلِمۡنَا مَا فَرَضۡنَا عَلَيۡهِمۡ فِيٓ أَزۡوَٰجِهِمۡ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُهُمۡ لِكَيۡلَا يَكُونَ عَلَيۡكَ حَرَجٞۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ۝٥٠

اى نبي ! بېشکه مونږ حلالې کړې دي تاته ښځې ستا، هغه ښځې چې ورکړي دي تا دوی ته مهرونه د دوی، او هغه ښځې چې مالك شوی دی (د هغو) ښي لاس ستا له هغو (وينځو) چې راګرځولي دي الله په تا (له کفّارو)، او لوڼې د عم (تره) ستا، او لوڼې د عمې (ترور) ستا، او لوڼې د ماما ستا، او لوڼې د خاله (توړی ـ د مور خور) ستا، هغه ښځې چې هجرت يې کړی دی له تا سره، او هغه ښځه مؤمنه چې وبښي نفس خپل نبي ته (بې له مهره) که اراده وکړي نبي د دې چې په نکاح واخلي (بې مهره) دغه (ښځه)، خالصه (جايزه ده) تاته غير له نورو مؤمنانو، په تحقيق معلوم دي مونږ ته هغه چې مقرر کړي دي مونږ پر دوی باندې په (حق د) ښځو د دوی کې او په (حق د) هغو وينځو کې چې مالکان دي (د هغو) ښي لاسونه د دوی، لپاره د دې چې نه وي پر تا باندې هيڅ حرج سختي، او دی الله ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعني له هغو وينځو چې په غنيمت او نورو کې ستاسې په لاس درشي، او ستا هغه ښځې چې د دوی مهر دې ورکړی دی، يعني چې اوس ستاسې په نکاح کې دي، که قريشي وي، يا له مهاجراتو څخه وي يا نه وي؛ ټولې تاسې ته حلالې دي، له دوی څخه هيڅ يوه د دې وړ او قابله نه ده چې خوشې کړی شي، د تره، د ترور، د ماما، او د توړۍ لوڼې يعني له قريشيانو څخه چې د مور يا د پلار له جانبه د تا قرابت داری وي؛ د هجرت په شرط حلالې دي، او تاسې له هغوی سره نکاح کولی شئ، او هره ښځه چې خپل ځان نبي ته وبخښي، يعني بې له مهره وغواړي چې په نکاح کې يې راشي؛ هغه هم حلاله ده، که تاسې داسې په نکاح راوړل خوښوئ ! دغه اجازت مخصوص رسول الله صلى الله عليه وسلم ته دی، اګر که دوی پر دغه اجازت عمل نه دی کړی (كما في الفتح)، ښايي له ﴿أَرَادَ ٱلنَّبِيُّ﴾ څخه مرجوحه اباحت ګڼلی شوی وي، په هر حال نورو مسلمانانو ته هغه حکم دی چې معلوم شوی دی: ﴿أَن تَبۡتَغُواْ بِأَمۡوَٰلِكُم﴾ الآية ـ (النساء (۴) رکوع)، يعني بې له مهره نکاح نه کيږي، که د عقد په وخت کې د هغه ذکر شوی وي، او که وروسته له هغه ټاکلی شوی وي؛ يا هيڅ نه وي ټاکلی شوی؛ نو په دغه صورت کې مهر المثل يعني هغه مهر چې د دې اقاربو او خپلوانو کې معمول او مروج وي؛ واجبيږي، له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه الله تعالى دغه مهر قيد لرې کړی دی، په خلاف د مؤمنينو چې هغوی ته نه د دې خبرې اجازه ده، چې له څلورو ښځو څخه زياتې ښځې واخلي، او نه دا چې کومه ښځه بې له مهره په نکاح راولي.

تُرۡجِي مَن تَشَآءُ مِنۡهُنَّ وَتُـٔۡوِيٓ إِلَيۡكَ مَن تَشَآءُۖ وَمَنِ ٱبۡتَغَيۡتَ مِمَّنۡ عَزَلۡتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكَۚ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن تَقَرَّ أَعۡيُنُهُنَّ وَلَا يَحۡزَنَّ وَيَرۡضَيۡنَ بِمَآ ءَاتَيۡتَهُنَّ كُلُّهُنَّۚ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمۡۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمٗا ۝٥١

ببرته کوې ته هر هغه ښځه چې غواړې ته له دغو ښځو خپلو، او رانژدې کوې ځان ته هره هغه ښځه (خپله) چې غواړې ته (له دغو ښځو خپلو)، او هغه چې بيا يې وغواړې له هغو (ښځو

خپلو) چې لرې کړې دي؛ پس نشته هيڅ ګناه پر تا باندې، دغه (تفويض د واک ـ اختيار د ښځو خپلو) تاته ډېر نژدې دی چې يخې او روښانه شي ستر ګې د دوی (او خوشاله شي)، او نه به غمجنې کيږي، او راضي شي دوی په هغه شي چې ور کړې تا دوی ټولو ته، او الله ته معلوم دي هر هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي (له رغبت او کراهيت د ښځو)، او دی الله ښه عالم ډېر تحمّل والا.

تفسير: يعنې د «واهبة النفس» په متعلق اختيار لرې چې قبلوې يې او که يې نه قبلوې، او د موجوده وو ښځو څخه ته مختار يې چې کومه يې ساتې او کومې يوې ته يې طلاق ور کوې، او هم د هغو ښځو په نسبت چې پاتې شي؛ پر تاسې نوبت نه دی واجب چې خامخا يوه يوه شپه له هرې يوې سره به اوسېږې، د هرې يوې په نسبت چې زړه مو غواړي؛ وړاندې وروسته هم کولی شې، او له هرې يوې څخه مو چې څان بېل کړی وي؛ بيا د هغې د بېرته اخيستلو اختيار هم لرې، سره له دې چې دغه حقوق او اختيارات ده ته ور کړی شوي وو؛ مګر ده په خپل ټول عمر کې له دغو اختياراتو څخه کار وانخيست، په معاملاتو کې يې دومره زيات له عدل او مساوات څخه کار اخيست او د هغه مراعات به يې کاوه؛ چې ډېر لوی محتاط سړی به هم هغسې نشي کولی، خو سره له دې نه که د ده قلبي ميلان د چا په لوري بې اختياره کېده؛ نو داسې به يې فرمايل: «اللهم هذا قِسمي فيما أملك، فلا تلُمني فيما تملك و لا أملك»، «ای الله ! دغه څما تقسيم دی په هغو شيانو کې چې څما په واک او اختيار کې دي، او پر هغه څيز کې چې يواځې ستا په اختيار کې دی، او څما په اختيار کې نه دی؛ مه مې ملامتوه !»، ښايي په ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَلِيْمًا﴾ کې د همدغه په لوري اشاره وي.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ

نه دي حلالې تاته ښځې پس له دغو (نهو ښځو چې اوس دې په نکاح دي)، او نه دغه (در ته روا دي) چې بدل کړې په دوی له نورو ښځو، اګر که تعجب در ولی تاته ښايست د هغو نورو هم.

تفسير: يعنې هومره اقسام يې چې په کې فرمايلي دي، له هغو څخه زياتې نه دي حلالې، او څه چې موجودې دي؛ د هغوی بدلول نه دي حلال، يعنې دغه چې له دوی څنې کومه يوه د دې لامله خوشې کړې چې د هغې په ځای بله کومه يوه راولې.

اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِيْنُكَ

مګر (خو روا دي درته) هغه وينځې چې مالک وي ښي لاس د تا.

تفسير: يعنې وينځه، کنيز ک، د رسول الله مبارک دوه ښځې مشهورې دي، يوه «مارية القبطية» چې د دې له نسه ابراهيم متولّد او په هلکتوب کې وفات شو، دويمه ريحانة رضي الله تعالى عنهما.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيْبًا ﴿۵۲﴾

او دی الله په هر څيز باندې ښه ساتونکی.

تفسير: يعنې الله تعالى درته ګوري چې په کوم يوه د احکامو او حدودو پابندي کوې؟ او پر کوم يوه يې نه کوې؟ نو ښايي چې انسان د هر کار د کولو په وخت کې همدغه خبره تر نظر لاندې ونيسي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَدْخُلُوا۟ بُيُوتَ ٱلنَّبِىِّ إِلَّآ أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَٰظِرِينَ إِنَىٰهُ وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَٱدْخُلُوا۟

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه ننوځئ كورونو د نبي ته مگر (هغه وخت ننوځئ) چې اذن وكړى شي تاسې ته (خوړلو د) طعام ته په دغه حال كې چې نه اوسئ منتظر پخلي د هغه ته، وليكن كله چې وبلل شئ تاسې؛ پس ننوځئ !.

تفسير: يعني بې له حكمه او اجازې دعوت ته مه ځئ ! څو تاسې يې نه يئ غوښتى، پخپل سر چېرې مه درومئ ! كه نه هلته به په انتظار كې ناست پاتې كېږئ، او د هغه كورني د كارونو په اجراء كې به مانع گرځئ، او د حرج عوامل به پيدا كوئ !.

فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَٱنتَشِرُوا۟ وَلَا مُسْتَـْٔنِسِينَ لِحَدِيثٍ

پس كله چې طعام وخورئ؛ نو خواره شئ (نور څنډ مه كوئ هلته)، او مه كېنئ آرام نيوونكي لپاره د خبرو (يو له بل سره).

تفسير: يعني څه وخت چې له ډوډۍ څخه فارغ شوئ؛ نو ښايي د خپلو كورونو په طرف بېرته ولاړ شئ ! ځكه چې د هملته كېناستلو او مجلس جوړولو څخه هغه كوربه ته تكليف او حرج واقع كيږي، دغه خبرې اگر كه د نبي الله صلى الله عليه وسلم د كورونو په متعلق فرمايلي شوې دي، ځكه چې د شان نزول تعلق له هغه سره دى، مگر ترې د يوه عمومي ادب ښوونه مقصود ده، چې: بې له غوښتنې د چا كره تلل، يا د كوم مېلمه سره مل شوى په طفيلي حيثيت د چا كره ننوتل، يا پخوا له ډوډۍ همداسې خوشې هلته پنډېدل، او خبرې اترې كول، يا وروسته د ډوډۍ له فراغه هلته كېناستل، او مجلس او ساعت تيري كول نه دي پكار.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى ٱلنَّبِىَّ فَيَسْتَحْىِۦ مِنكُمْ ۖ وَٱللَّهُ لَا يَسْتَحْىِۦ مِنَ ٱلْحَقِّ

بېشكه دغه (ننوتل كېناستل خبرې كول) دى داسې كار چې تكليف رسوي نبي ته، پس حيا كوي (نبي) له تاسې (چې وباسي تاسې) او الله حياء نه كوي له (ويلو د خبرې) حقې.

تفسير: يعني نبي الله صلى الله عليه وسلم د شرم او حياء له وجې پر خپل ځان تكليف اخلي، او د خاطر او لحاظ لامله په صافو الفاظو سره دغو مېلمنو ته نه وايي چې ځئ ! خپلو ځايونو ته لاړ شئ ! چې ماته تكليف او اذيت پېښيږي، دا خو د نبي الله صلى الله عليه وسلم د اخلاقو وضعيت دى، مگر ستاسې له تأديب او اصلاح څخه هيڅ شى پاك الله نشي منع كولى، او الله تعالى هرومرو د خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم په ژبه تاسې ته خپل احكام در ښكاره كوي.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَٰعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

او كله چې وغواړئ تاسې له دغو (مطهّراتو ازواجو) څخه كوم متاع (كوم څيز)؛ پس غواړئ هغه له دوى نه د باندې د پردې، دغه (غوښتل د باندې د پردې) د تاسې ډېر پاك ساتونكى دى د زړونو ستاسې او (ډېر پاك ساتونكى دى) د زړونو د دوى.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «په دغه سره الله تعالى مسلمانانو ته ادب ښوولى دى، كله چې دوى به د ډوډۍ لپاره د رسول الله صلى الله عليه وسلم كره ورتلل؛ نو وروسته له ډوډۍ ځني به هملته كښېناستل، او په خپلو خبرو اترو به

مشغولېدل، حال دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هوسایۍ (آرام) او استراحت ځای به هم هغه وو، مګر دوی له شرمه او حیاء دوی ته نه ویل چې ځئ پاځئ! نو ځکه پاک الله دوی ته وفرمایل، او په دغه آیت کې د پردې حکم صادر شو، چې نارینه دې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له ازواجو سره مخامخ نشي، که کوم شی غواړي؛ بنایي چې د پردې له شاه یې وغواړي، په دغه کې د جانبینو زړه صاف او پاک پاتې کیږي، او د شیطاني وساوسو استیصال په عمل راځي».

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا ۚ إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

او نه ده روا تاسې ته دا چې تکلیف (او ضرر) ورسوئ رسول د الله ته، او نه ده (روا تاسې ته) دا چې په نکاح واخلئ ښځې د ده پس له وفات (یا طلاق) د ده هیڅکله، بېشکه دغه (ایذاء د رسول او د ازواجو نکاح یې) ده په نزد د الله (ګناه) ډېره لویه.

تفسیر: یعنې د کفارو او منافقینو هر څه چې زړه یې غواړي چټي دې ووایي، او پخپلو همدغو ایذاء رسولو کې دې مشغول اوسي!، مؤمنینو ته چې د ډېرو دلائلو او براهینو په رڼا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم انتهایي امانت، عفّت، طهارت، ظاهر ا و ځرګند شوی دی؛ دغه خبره لایقه او مناسبه نه ده چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حیات یا ممات کې داسې کومه خبره وکړي یا یې ووایي چې د دوی د ډېرې ضعیفې درجې ایذاء او خفګان سبب وګرځي، په مونږ او ټولو مؤمنانو لازم دي چې د خپل دغه محبوب او مقدس رسول د عظمت شان تل ترتله رعایت کړو، او همېشه فهم او دقّت وکړو، چې په غفلت او تساهل سره هم کوم داسې تکلیف ورکوونکی حرکت له مونږ څخه صادر نشي، چې د هغه لامله د دنیا او آخرت په زیان او خسارت اخته او ککړ شو.

له دغه تکلیف ورکوونکو حرکاتو څخه یوه ډېره سخته او لویه ګناه دغه ده چې: کوم سړی د دوی د مطهراتو ازواجو سره وروسته د دوی له وفاته خپله نکاح وتړي، یا د داسې نالایقې ارادې اظهار د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حیات کې وکړي، ظاهر دی چې د مطهراتو ازواجو مخصوص عظمت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تعلق له سببه موجود او قایم شوی دی، او دوی له روحاني حیثیته د ټولو مؤمنینو محترمې میندې ټاکلې شوي دي، آیا وروسته له دې نه چې د کوم امّتي د نکاح په عقد کې راشي؛ د دوی هغه عزّت او احترام کما حقّه پاتې کېدی شي؟ وروسته له دوی نه کله چې دوی په کورنې جنجالو او جګړو کې ولوېږي؛ نو د تعلیم او تلقین او دیني احکامو د تبلیغ هغه اعلی غرض او مقصود څرنګه په اطمینان او آزادۍ سره تکمیل او پوره کولی شي؟ چې د هغه لپاره في الحقیقت الله تعالی دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم د زوجیت لپاره غوره کړې دي، او آیا کوم په انتهایي درجه سره بې حیاء انسان به هم باور کولی شي چې له سید البشر سره کومې بي بي صاحبې چې خپل عمر تېر کړی وي؛ هغه به د یوې شپې تېرولو له مخې هم بې د دوی له کوره په بل ځای کې اوسېدی شي؟ او هلته قلبي سکون او مسرّت هم حاصلولی شي؟ یا د هغه هیله په خپل زړه کې ګرځولی شي؟ خصوصًا څه وخت چې دغه خبره معلومه شوې هم وي چې دوی له هغو منتخبو او غورو خواتینو څخه دي چې د دوی په مخ د دنیا او آخرت دواړه لارې وروړاندې کړلې شوې؛ مګر هغوی په خپل ذوق او خوښې سره د دنیا پر عیش د رسول الله صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت او د آخرت عظمت ته ترجیح او اهمیت ورکړ، او د آخرت د لارې د اختیارولو اعلان یې وکړ.

لکه چې تاریخ راښیي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته دغو مطهّراتو ازواجو او جنتي مقدساتو خواتینو په څه عدیم النظر زُهد، ورع، تقوی، صبر او توکل سره د الله تعالی په عبادت او خپلو معنوي اولادوو په هدایت او د اسلامي احکامو په نشر او اشاعت او په دیني خدمت کې مواظبت کاوه، او خپل ګرد اوقات یې په همدغو

مهمّاتو کې صرف او وقف کړل، او هيڅ يوې له دوی څخه په سهو او خطا سره هم دنيوي لذائذو او مشاغلو ته نه دي کتلي، او څرنګه داسې کوم خيال به د دوی په زړه کې تېرېده؟ حال دا چې الله تعالى د دوی په نسبت داسې لطف او مرحمت فرمايلې وو: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ او په دغه سره يې د دوی د تزکيې او د تطهير د کفالت بشارت ورکړی وو.

إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

که چېرې ښکاره کړئ کوم شی (تاسې په خوله) يا يې پټ وساتئ (په زړونو کې)؛ پس بېشکه الله دی پر هر څيز (د اعمالو ستاسې) ښه عالم.

تفسير: يعنې مه په ژبه سره دغسې خبرې کوئ، او مه په زړه کې داسې وسوسې ته لاره ورکوئ ! ځکه چې د الله تعالى په نزد ظاهر او باطن او نور ګرد يو شان عيان دي، او هيڅ يو شی له ده څخه پټ نه دی، او دی پر ګردو اخبارو او اسرارو عليم او خبردار دی.

لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ

نشته ګناه پر دغو ښځو په (مخامخ کېدلو د) پلرونو د دوی کې، او نه په ځامنو د دوی کې، او نه په ورونړو د دوی کې، او نه په ځامنو د ورونړو د دوی کې، او نشته (ګناه پر دغو ښځو په مخامخ کېدلو د) ځامنو د خويندو د دوی کې، او نه په ښځو د دوی (يعنې په ښځو د نورو مؤمنانو)، او نه په هغو (وينځو) چې مالکان وي ښي لاسونه د دغو (ښځو لره).

تفسير: پاس د مطهراتو ازواجو سره د نارينوو د مخامخ کېدلو ممانعت وشو، اوس دغه ښوولی کيږي چې دوی سره د دوی د محارمو مخامخ کېدل ممنوع نه دي، په دغه مورد کې کوم عمومي حکم چې د عمومي مستوراتو په نسبت د «النور» په سورت کې تېر شو؛ هم هغسې د مطهراتو ازواجو په نسبت هم حکم دی، د ﴿وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ﴾ کومه تشريح چې مونږ هلته په (١٠) رکوع کې کړې ده؛ هغه دې دلته بيا ولوسته شي !.

وَاتَّقِينَ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

او ووېرېږئ (ای ښځو !) له الله ! بېشکه الله دی پر هر شي باندې ښه شاهد عالم.

تفسير: يعنې د پردې کوم احکام چې بيان شوي دي، او هغه استثناء چې په کې کړی شوې چې هغه په پوره ډول سره ملحوظ ولرئ، او لږ څه هم په هغه کې وړاندې وروسته لاندې باندې ونه کړئ ! او په ظاهر او باطن کې ښايي چې د الله تعالى د احکامو او د حدودو رعايت وکړئ، ځکه چې له الله جل جلاله څخه ستاسې هيڅ شی نه دي پټ: ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

بېشکه الله او پرښتې د الله درود وايي پر نبي باندې، ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو) درود ووايئ پر هغه (نبي) باندې او سلام (پرې) ووايئ په سلام ويلو سره.

تفسير: د «صلاة على النبي» مطلب دا دی: د نبي ثناء له تعظيم، رحمت، او عطوفت سره، بيا د هر يوه په طرف چې «صلاة» منسوب وي، سم د هغه د شان او مرتبې سره کومه ثناء، تعظيم، رحمت او عطوفت چې وړ او لايق وي؛ هم هغه به ترې مرادوه شي، لکه چې وايي: پلار پر ځوی او ځوی پر پلار، او ورور پر ورور مهربان دی، يا هر يو له بل سره مينه او محبت کوي، نو ظاهر ده د پلار کوم قسم محبت او مهرباني چې پر ځوی ده، د ځوی هغه قسم مينه او محبّت پر خپل پلار نه وي، او د ورور له ورور سره هم هغسې نشته، بلکه د دغو دواړو د مينې نوعيت بل شان دی، همداسې دلته يې هم قياس وکړئ او وپوهېږئ ! الله تعالی هم پر نبي «صلاة» ليږي، يعنې په رحمت او شفقت سره د ده ثناء، اعزاز او اکرام کوي، پرښتې هم پرې سلام ليږي، مګر د هر يوه صلاة، رحمت، تکريم او تعظيم سم د ده د شان، مقام او مرتبې سره دی، وروسته له دې نه پر مؤمنانو حکم دی چې تاسې هم پر نبي صلی الله عليه وسلم صلاة او رحمت ولېږئ !، ښايي د دوی حيثيت له دغو دواړو څخه بېخي جلا وي، علماوو فرمايلي دي چې د الله صلاة، رحمت لېږل او د ملائکو په منځ کې پر هغه ثناء ويل دي، او د پرښتو صلاة استغفار دی، او د مؤمنينو صلاة دعاء ده، په حديث کې راغلي دي: کله چې دغه آيت نازل شو، صحابه وو رضي الله عنهم عرض وکړ: يا رسول الله ! د سلام طريقه خو مونږ ته معلومه شوې ده، يعنې چې د لمانځه په تشّهد کې داسې لوستل کيږي: السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، د صلاة طريقه هم مونږ ته ارشاد وفرمايئ ! ځو يې مونږ په لمانځه کې ولولو، رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغه درود تلقين دوی ته وفرمايه: «اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد، اللهم بارك على محمد و على آل محمد كما باركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد».

غرض دا دی چې الله تعالی مؤمنيو ته حکم ورکړ چې تاسې هم پر نبي صلاة ولېږئ، نبي عليه السلام دغه راوښود چې ستاسې صلاة لېږل دغه دي چې له الله جل جلاله څخه وغواړئ ځو هغه زيات له زيات خپل رحمتونه تر أبد الآباد پورې تل ترتله پر نبي صلی الله عليه وسلم نازل وفرمايي !، ځکه چې د الله تعالی رحمتونه بېحده او بې نهايته دي.

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾

بېشکه هغه کسان چې ايذاء رسوي الله ته (په ولد او شريک) او (ايذاء رسوي) رسول الله (ته په نسبت د سحر، شعر، جنون)؛ لرې کړي دي دوی الله (له رحمته خپله) په دنيا او په آخرت کې، او تيار کړي يې دي دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: د الله تعالی ايذاء دغه ده چې د ده رسول الله صلی الله عليه وسلم ته څوک ايذاء ورسوي، يا د ده لوی جناب په نسبت نالايقي خبرې وکړي.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾

او هغه کسان چې ايذاء رسوي مؤمنانو سړيو ته او مؤمنانو ښځو ته (په اتهام) په غير د هغه کار چې کړی وي دوی (يعنې په ناکړي کار)؛ پس په تحقيق باروي دوی پخپل ځان غټ دروغ او ګناه ښکاره (چې د عقوبت موجب دی).

تفسير: دغه منافقان وو چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بد به يې ويل، يا د دوی د مطهراتو ازواجو په نسبت به يې د دروغو خبرې اترې لکه چې د «النور» په سورت کې مسطورې دي کولې، وروسته له دې نه د ځينو هغو ايذاوو د انسداد په نسبت ځينې ښوونې کړی شوي دي، چې د دغو منافقينو له خوا به ځينې مسلمانانو ښځو ته رسېدې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزۡوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ يُدۡنِينَ عَلَيۡهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّۚ

ای نبي ووايه ښځو ته دې او لوڼو ته دې او ښځو (د نورو) مؤمنانو ته چې خواره دې کاندي پر ټولو ځانونو خپلو له ټکريو پړونو خپلو څخه.

تفسير: يعني وروسته د ټول بدن له پټولو څخه د ټکري څه برخه پر سر او څه برخه يې له سر ځني راښکته پر خپله څېره باندې وځړوئ، په رواياتو کې راغلي دي چې وروسته د دې آيت له نزوله مسلمانانو ښځو به خپلې څېرې او ګرد بدنونه په خپلو ټکريو سره پټول، او بيا به د باندې داسې وتلې چې يواځې به د دوی يوه ستر ګه ښکاريده، چې په هغه سره په لاره تلی شوې، له دې نه معلومه او ثابته شوه چې د فتنې او فساد په وخت کې ښايي چې آزادې اصيلې ښځې خپله څېره هم پټه کړي، او وينځې د شديدو ضروررياتو له سببه پر دغه نه دي مکلفې، ځکه چې د دوی په کارو او چارو کې تکليف او حرج پيښيږي.

ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يُعۡرَفۡنَ فَلَا يُؤۡذَيۡنَۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ٥٩

دغه (پټول د بدن) نژدې دي دې ته چې وبه پېژندی شي دوی (چې اصيلې دي)؛ پس ايذاء به ونشي رسولی دوی ته (په زعم د وينځو)، او دی الله ښه ښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «ښه وپېژندله شي چې وينځه نه ده بلکه بي بي ده، د ننګ او ناموس مېرمن ده، بدبخته او بدناموسه نه ده، نېک بخته ده بد ذاته نه ده، څو بدنيته خلق هغوی ته لاس ونه غځوي، او نقاب يې د هغه ننبه کېښوده، دغه د بهترۍ حکم دی، وروسته يې وفرمايل چې: الله ښونکی مهربان دی»، يعنې که سره له دومره اهتمامه کوم تقصير پاتې شي؛ نو د الله تعالی له مهربانۍ نه د ښښنې توقع شته، (تکميل)، دغه خو د آزادو ښځو په نسبت انتظام وو، څو هر څوک دوی وپېژني او د دوی ربړولو ته زړه ښه نه کړي، او بيا د دروغو حيله ورته جوړه نه کړي، وروسته له دې د عمومي ګوتې وروړلو او لاس غځولو په نسبت تهديد او ويرول دي، اعم له دې چې له کومې مېرمنې سره وي، يا له کومې وينځې سره.

۞لَّئِن لَّمۡ يَنتَهِ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ

قسم دی که منع نشول منافقان (له نفاق څخه) او هغه کسان چې په زړونو د دوی کې رنځ دی (د زنا کولو ـ له بد کارۍ خپلې نه).

تفسير: يعني پر هغو خلقو چې د بد نظرۍ او شهوت پرستۍ مرض لګېدلی دی.

وَٱلۡمُرۡجِفُونَ فِي ٱلۡمَدِينَةِ

او بدې آوازې ګډوونکي په (ښار د) مدينې کې.

تفسير: د غه غالبًا يهودان دي، يا ممکن دي چې هغه منافقان ترې مراد وي چې على الأكثر به يې دروغ خبرې شايع کولې، او د اسلام او د مسلمانانو په خلاف به يې شايعات او انتشارات کول.

لَنُغۡرِيَنَّكَ بِهِمۡ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ إِلَّا قَلِيلٗا ٦٠ مَّلۡعُونِينَۖ أَيۡنَمَا ثُقِفُوٓاْ أُخِذُواْ وَقُتِّلُواْ تَقۡتِيلٗا ٦١

نو خامخا به وګمارو مسلّط به کړو مونږ خامخا تا پر دوی، بيا به همسايه توب ونه کړي (دوی) د تا په دغه (مدينه کې) مګر لږ وخت. رټلي ترټلي شوي هر چېرې چې وموندلی شي؛ وبه نيولی شي، او وبه وژلی شي په وژلو (د خوارۍ سره).

تفسیر: یعنې که دغه بد سړي د خپلو دغو حرکاتو څخه لاس وانخلي؛ نو مونږ به تا پر هغوی مسلط کوو، چې په څو ورځو کې تاسې هغوی له مدینې منورې څخه د باندې و شړئ، او هومره ورځې چې دلته اوسیږي؛ د ذلت په صفت کې به پاتې وي، لکه چې دغه یهودان ګرد وشړل شول، او منافقانو به د دغو ویرولو او ډارولو په اثر ښایي خپله رویه بدله کړې وي؛ نو ځکه له سزا څخه یې نجات وموند.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

دا یوه لاره ایښې ده الله لاره په حق د هغو (منافقانو مرجفانو) کې چې تېر شوي دي پخوا له دې نه، او له سره به نه مومې ته لارې د الله ته هیڅ تبدیل تغییر.

تفسیر: یعنې عادت الله په همدې دوام لري، هغه کسان چې د انبیاء الله په مقابل کې شرارتونه کوي، او فتنه او فساد خوروي؛ همداسې ذلیل، خوار او هلاک کړي، یا دغه مطلب دی چې په پخوانیو کتابونو کې همدغه حکم شوی دی چې مفسدان له خپله منځه د باندې وباسئ! لکه چې شاه صاحب (رحمه الله) یې له تورات څخه نقلوي.

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿٦٣﴾

پوښتنه کوي له تا څخه خلق له قیامت (د راتلو چې کله دی؟) ووایه (ای محمده! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده علم د قیامت (خاص) په نزد د الله دی، او څه شي پوه کړی یې ته (په قیام د قیامت؟، یعنې ته ترې بېخبره یې، بیا نو ورته ووایه) ښایي چې قیام د قیامت دی نژدې.

تفسیر: اګر که د قیامت د صحیح وخت تعیین الله هیچا ته نه دی ښوولی، مګر دلته یې د هغه د قُرب په طرف اشاره فرمایلې ده، په حدیث کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم خپله د شهادت او وسطی ګوتې پورته کړې، او ورسره یې وفرمایل: «أنا والساعةُ کهاتین» «زه او قیامت د دغو ګوتو په شان یو»، یعنې هومره چې وسطی ګوته د سبابې په نسبت وړاندې ختلې ده؛ نو زه له قیامت څخه هم دغومره قدر ړومبی راغلی یم، قیامت ډېر نژدې او په ما پسې ژر راتلونکی دی.

إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾

بېشکه الله رټلي دي کافران (منکران د بعث له رحمت خپله)، او تیار کړی یې دی دوی ته سختې لمبې وهونکی اور.

تفسیر: یعنې د دغه لعنت اثر دی چې دوی داسې لا طائل سوالات کوي، او د آخرې خاتمې او د عاقبت هیڅ فکر نه کوي.

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٦٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ

په دغه حال کې چې همېشه به اوسیږي په دغه اور کې تل ترتله، نه به مومي دوی هیڅ دوست (چې یې ترې وباسي) او نه کوم مددګار (چې عذاب ترې لرې کړي). (یاده کړه) هغه ورځ چې چورلولی به شي مخونه د دوی په اور کې.

تفسیر: یعنې پړمخې نسکور غورځولی کیږي، او د دوی څېرې به په اور کې لاندې باندې کیږي.

يَقُولُونَ يَٰلَيۡتَنَآ أَطَعۡنَا ٱللَّهَ وَأَطَعۡنَا ٱلرَّسُولَا۠ ﴿٦٦﴾

وايي به دوی: ای کاشکې مونږ اطاعت کړی وی د الله، او اطاعت کړی وی مونږ د رسول (د الله).

تفسیر: په دغه وخت به ارمان او افسوس کوي چې کاشکې مونږ په دنیا کې د الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر وینا غوږ ایښي وی، او پر هغه مو عمل کړی وی، څو له دغه بدې ورځې سره مخامخ شوي نه وی.

وَقَالُواْ رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعۡنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا ٱلسَّبِيلَا۠ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَآ ءَاتِهِمۡ ضِعۡفَيۡنِ مِنَ ٱلۡعَذَابِ وَٱلۡعَنۡهُمۡ لَعۡنٗا كَبِيرٗا ﴿٦٨﴾

او وايي دوی: ای ربه څمونږ! بېشکه مونږ اطاعت کړی وو مونږ د مشرانو خپلو، او د غټانو خپلو، پس ورکه کړه دوی له مونږ څخه سمه لاره. ای ربه څمونږ! ورکړه دوی ته دوچنده له عذابه، او لرې کړه دوی له رحمته خپله رټلو ترټلو لویو سره.

تفسیر: دغه به د قهر له شدّته وايي چې: څمونږ دغو دنیوي سردارانو، مشرانو او مذهبي پېشوایانو مونږه وغولولو، او په دروغو او فرېبو یې په دغه غم او مصیبت کې اخته کړو، د همدوی په لمسون د حق له لارې څخه بې لارې شو، نو که اوس مونږ ته سزا راکوله کیږي؛ نبایي دوی ته څمونږ په نسبت دوچنده سزا ورکړه شي، او هغه لعنت او زحمت چې پر مونږ نازلیږي؛ له هغه څخه دې زیات پر دوی هم نازل شي، ګواکې د دوی پر دوچنده سزا ورکولو سره د خپل زړه یخول غواړي، په همدغه مضمون یو بل آیت د «الأعراف» په (۴) رکوع کې تېر شوی دی، هلته دې د دوی د دغې غوښتنې ځواب هم شته، هغه دې هلته بیا ولوستل شي!.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ ءَاذَوۡاْ مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ ٱللَّهُ مِمَّا قَالُواْۚ وَكَانَ عِندَ ٱللَّهِ وَجِيهٗا ﴿٦٩﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) مه کېږئ په شان د هغو کسانو چې ایذاء یې رسولې وه موسی ته؛ پس پاک کړ دغه (موسی لره) الله له هغو دروغو چې دوی پرې ویل، او وو (موسی) په نزد د الله کې وجیه (مخور خاوند د عزّت).

تفسیر: یعنې تاسې داسې کوم کار یا خبره مه کوئ چې له هغه نبي علیه السلام ته ایذاء ورسیږي، دغه ایذاء نبي علیه السلام ته هیڅ زیان او ضرر نشي رسولی، څکه چې دی د الله تعالی په دربار کې لوی عزّت او پت لري، او الله جل جلاله به له ده څخه هغه د اذیت ګردې خبرې لرې کوي، مګر په هغه سره ستاسې آخرت خرابیږي، وګورئ چې د موسی علیه السلام په نسبت خلقو څرنګه د اذیت خبرې کولې، مګر الله تعالی د موسی علیه السلام د وجاهت او مقبولیت له وجې د هغو ټولو ابطال وفرمایه، او د موسی علیه السلام بې داغي یې ثابته کړه، په روایاتو کې راغلي دي چې څینو مفسدینو پر موسی علیه السلام تهمت لګاوه چې هارون علیه السلام یې بېدیا ته بیولی دی او هلته یې وژلی دی، نو الله تعالی په یوه خارقه طریقه سره د هغه تردید وفرمایه، او په صحیحینو کې راغلي دي چې موسی علیه السلام د حیاء له وجې د هغې زمانې د خلقو د رواج او دستور په خلاف به په پټ ځای کې تل په پټه غسل کاوه، خلقو به ویل چې: د دوی په بدن کې هرومرو څه عیب دی، یا د برص داغ لري، یا یې خصیې پړسېدلې دي، یوه ورځ موسی علیه السلام غسل کاوه او خپل کالي یې ایستلې پر یوې تیږې یې ایښې وو، هغه تیږه د دوی له کالیو سره وتښتېده، موسی

عليه السلام بربنډ له اوبو څخه ووت او خپله همسا يې واخيسته، او په هغې تيږه پسې پر منډو شو، په دغه وخت کې ټولو خلقو دوی ته کتل، او ګردو ته دغه حقيقت ورڅرګند شو، چې د دوی مبارک وجود بيخي پاک او بې عيبه دی.

تنبيه: د موسی عليه السلام بربنډ څغلېدل په تيږې پسې د مجبوريت لامله وو، او ښايي دا يې هم خيال کې نه وي ګرځيدلي چې دغه تيږه به برابره هغې لويې مجمعې ته ورځي، او هلته به دريږي، پاتې شو د تيږې دغسې حرکت؛ نو هغه د فوق العادت په ډول وو.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) وويرېږئ له عذاب د الله، او ووايئ خبره سمه محکمه رښتيا. چې نېک صالح کړي (الله) تاسې ته عملونه ستاسې، او وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او هر چا چې اطاعت وکړ د الله او د رسول د (الله)؛ پس په تحقيق بريالی (کامياب) شو په بري ډېر لوی سره.

تفسير: يعني ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه ووېرېږئ او وپوهېږئ چې سمې خبرې کوونکي ته د ډېرو ښو او مقبولو اعمالو توفيق ور په برخه کېږي، او ګناهونه او تقصيرات يې ورمعافېږي، په حقيقت کې يوائې د الله تعالی او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په اطاعت کې د حقيقي بري او کاميابۍ راز پټ دی، هر هغه څوک چې دغه لاره غوره کوي؛ په مراد رسيږي.

إِنَّا عَرَضْنَا ٱلْأَمَانَةَ عَلَى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾

بېشکه وړاندې کړ مونږ امانت (ثواب ـ عقاب) پر اسمانونو او پر ځمکه او غرونو (کله چې مو پيدا کړ په دوی کې فهم او نطق)؛ پس منع راوړه دوی له دې چې پورته کړي هغه (د امانت بار) او وويرېدل دوی له هغه (امانت)، او پورته کړ هغه (د امانت بار) انسان، بېشکه چې دغه (انسان) دی ظالم ډېر نادان (په عاقبت خپل).

تفسير: يعني انسان پر خپل ځان لوی ظلم او ستم وکړ، د هغه بار او پيټي په اوږو اخيستلو څخه چې اسمانونو، ځمکې او غرونو د خپلې ناتوانۍ او عجز اظهار وکړ، چې پورته کولی يې نشو؛ دغه ناپوه انسان هغه پر خپلو اوږو واخيست.

اصلي خبره دا ده چې الله تعالی د خپل يو خاص امانت کېښودل د مخلوقاتو په کومه نوعه کې اراده وفرمايله، چې که هغه غواړي؛ نو دغه امانت په خپلې سعي او کسب او د مټ په قدرت او قوّت وساتلی شي، بلکه تزييد او ترقي هم ورته ورکړه شي، هغه افراد چې هغه امانت په پوره ډول سره محفوظ ساتي او ترقي ورته ورکړي؛ پر هغو انعام او اکرام وکړي، او هر هغه چې په غفلت او شرارت سره هغه ضايع کړي؛ نو هغه ته به سزا ورکړه شي، او هغه کسان چې په دغه مورد کې لږ شان قصور وکړي؛ له هغوی سره د عفوې او د ښنلو معامله وکړه شي، ځما په خيال دغه امانت د ايمان او د هدايت يو تخم دی، چې د بنيادمانو په زړونو کې شيندلی او کرلی شوی دی، چې هم هغه ته «مابه التکليف» هم ويلی شو، «لا إيمان لمن لا أمانة له» چې د دغه د ساتنې او په حفاظت کې له مداومت څخه د ايمان ونه زرغونېږي، ګواکې د بني آدميانو قلوب د الله تعالی ځمکه ده، چې تخم هم په هغو کې پخپله الله شيندلی (کرلی) دی، د باران ورولو لپاره يې د رحمت وريځې هم لېږلې دي، چې د هغوی له سينو ځنې د الله تعالی د وحي باران هم ورېدلی دی، د هر انسان فريضه

دا ده چې د ايمان دغه تخم چې د الله تعالى امانت دى؛ ضايع نه کړي، بلکه په پوره سعى، کوښښ، سره د هغه پرورش او پالنه وکړي، او ډېر زيـات دقّت دې وکړي، څو په سهو، خطا اوغلطی هم دغه تخم ونه سوځيږي، او ضايع نشي.

لِّيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾

(دغه د امانت عرض د دې لپاره وو) چې عذاب ورکړي الله منافقانو سړيو او منافقاتو ښځو ته، او مشرکانو سړيو او مشرکاتو ښځو ته، او رجوع په رحمت سره وکړي الله پر مؤمنانو سړيو او مؤمناتو ښځو، او دی الله ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی.

تمت سورة الأحزاب بعون الله الملك الوهاب، فلله الحمد والمنة.

سُورَةُ سَبَإٍ

«د (سبأ) سورت مکي دی، پرته له (۶) آيته څخه چې مدني دي (۵۴) آيتونه او (۶) رکوع لري، په نزول کې (۵۸) او په تلاوت کې (۳۴) سورت دی، وروسته د «لقمان» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾

ټوله ثناء صفت خاص الله لره دي، هغه چې خاص هغه ته دي هر هغه (شيانٍ) چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا عبيدًا)، او خاص همدغه (الله) لره ده ټوله ثناء صفت په آخرت کې (لکه چې په دنيا کې هم ده)، همدغه (الله) ښه حکمت والا ښه خبردار دی.

تفسير: يعني ګرد محاسن او محامد او تعريف هغه الله جلّ جلاله ته دي چې واحد احد دی، او بې د نورو له شرکته د ګردو اسمانونو او د ځمکو د شيانو مالك او خالق دی، او په نهايت حکمت او خبرداری سره د دوی انتظام او تدبير کوي، او دغه سلسله يې چټي نه ده پيداکړې، د داسې حکيم او دانا په نسبت دغه ګمان نشي کېدی، ضرور دغه نظام بالآخر پر کومې اعلی نتيجې منتهي کېدونکی دی، چې هغه ته آخرت وايي، او څرنګه چې همدی په دنيا کې يواځې د ټولو تعريفاتو مستحق دی، په آخرت کې هم يواځې همدی د ټولو تعريفاتو مستحق دی، بلکه دلته خو ظاهرًا د نورو کسانو هم لږ څه تعريف کېدی شي، ليکن هلته نور ګرد وسايط او پردې لرې کيږي، او هر شی ليدل کيږي، هغه ګرد د همده له طرفه وي، نو ځکه صورتًا او معنًا او حقيقتًا بلکه له هر حيثيته يواځې د هم هغه مطلق محمود تعريف پاتې کيږي.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ

معلوم دي (الله ته) هر هغه شی چې ننوځي په ځمکه کې او هر هغه شی چې بيرون راوځي له دغې (ځمکې) څخه، او هر هغه څيز چې راښکته کيږي له اسمانه، او هر هغه شی چې پورته خيژي په دغه (اسمان) کې.

تفسير: يعني په اسمان او ځمکه کې هيڅ يو لږ او وړوکی داسې څيز نشته، چې د ده له علم څخه خارج وي، هر هغه شی چې په ځمکه کې ننوځي، مثلاً حشرات، خوځندې، د نباتاتو تخم، د باران اوبه، د مړيو اجساد او هر هغه شيان چې له ځمکې څخه د باندې راوځي او بهر کيږي مثلا: زراعت، نباتات، معدنيات او نور، او هغه شيان چې د اسمان له جانبه راښکته کيږي لکه: باران، وحي، تقدير، پرښتې او نور، او هغه شيان چې پورته خيژي اسمان ته مثلا: روح، دعاء، اعمال، ملائکك او نور، پر دغو ګردو انواعو او جزئياتو د الله تعالی علم محيط دی.

وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

او همدغه (الله) ډېر رحم کوونکی دی، ښه ببښونکی دی (د خطيّاتو).

تفسير: يعني دغه ګرد د ژوندون رونق ښايست د الله تعالى له رحمته او ښښني څخه دى، كه د بندګانو د دغې ناشكرئ او د حق نه پېژندلو په اثر لاس په لاس د دوى په نيونو باندې لاس پورې كېدى؛ نو دغه ګرد رونق او ښايست به په يوه لمحه كې ختمېده: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ﴾ (د فاطر سورت (۴۵) آيت (۵) ركوع (۲۲) جزء).

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ

او وايي هغه كسان چې كافران شوي دي چې را به نشي مونږ ته قيامت، ووايه (اى محمده ! دوى ته چې ولې به رانشي) بلكه رابه شي، قسم دى څما په رب خپل چې خامخا رابه شي هرومرو (لازمًا) دا قيامت تاسې ته.

تفسير: يعني هغه انسان چې د ده د صدق او امانت اقرار له نورو ګردو موجوداتو څخه ړومبى وو؛ اوس له براهينو څخه د ده صداقت په پوره ډول سره ښكاره شو، په مؤكد قسم سره د الله تعالى له طرفه خبر وركوي چې خامخا قيامت راتلونكى دى، نو بيا يې هيڅ علّت او سبب نه دى معلوم، چې ولې يې دوى نه مني، هو ! كه كومه محال خبره يا له حكمت څخه مخالفه كومه خبره يې كړي وى؛ نو د انكار ځاى به په كې وو، ليكن دغه خو نه محاله ده، او نه له حكمت څخه مخالفه ده، نو بيا له هغه څخه انكار كه ضد او عناد او سرتمبګي نه ده؛ نو څه ده؟.

عَٰلِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿۳﴾

(هسې رب) چې عالم دى په غيبو، نه پټېږي له ده په اندازه د يوې ذرې په اسمانونو كې او نه په ځمكه كې، او نه وړوكى له هغې ذرې، او نه لوى (ترې) مګر (چې دا ټول ليكلي پراته دي) په كتاب ښكاره (لوح محفوظ) كې.

تفسير: يعني په هم هغه عالم الغيب قسم دى چې د ده له محيط علم څخه د اسمان او د ځمكې هيڅ يو لوى يا وړوكى شى، يا يوه ذره يا له ذرې څخه وړوكى يو شى هم نه دى پټ، او نه هيڅ شى ترې غائبيږي، ښايي چې دغه يې ځكه فرمايلي وي چې د قيامت د وخت تعيين مونږ له سره نشو كولى، د هغه علم له هغه چا سره دى چې د هغه له علم څخه هيڅ يو شى خارج نه دى، مونږ ته هغومره خبر چې هغه راكړى دى؛ هغه مو بې له زيادته او تنقيصه درورسوه، او په دې سره د هغې خبرې ځواب هم وشو: ﴿وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ﴾ الآية - يعني كله چې ځمونږ ذرات په ځمكه كې منتشر شي، بيا به څرنګه سره يو ځاى كيږي؟ نو دغه يې راوښوول چې هيڅ يوه ذره هم د الله تعالى له علمه نه ده غائبه، او پخوا يې دغه رانښوولي وو چې د اسمان او د ځمكې پر هر يوه شي د ده قبضه ده، نو بيا به ده ته څه مشكل وي چې ستاسې ګرد منتشر ذرات يو ځلې سره راټول كړي.

تنبيه: له ښكاره كتاب څخه «لوح محفوظ» مراد دى، چې په هغه كې هر شى سم د الله تعالى له علمه سره ثبت دى.

لِّيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿۴﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْ فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ﴿۵﴾

لپاره د دې چې جزا وركړي (الله) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه) دغه (نيكوكاران مؤمنان چې دي؛) شته دوى ته مغفرت بخښنه او رزق روزي ښه (د

عزت چې جنّت دی). او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو (د قرآن) ځمونږ په دې حال چې عاجز کوونکي وي د الله (په زعم خپل)؛ دغه کسان شته دوی ته عذاب له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: يعنې د قيامت راتلل ځکه ضروري دي چې خلقو ته د دوی د نېکۍ او بدۍ نتيجه او ثمره ورکړه شي، او د الله تعالى د ټولو صفاتو کامل ظهور په عمل راشي.

تنبيه: «هغه کسان چې سعي او کوښښ کوي په باطلولو دِ آيتونو دِ قرآن ځمونږ» مطلب دا دی چې ځمونږ د آيتونو په ابطال او د خلقو په ممانعت کې د هغو له قبول څخه قولاً او فعلاً کوښښ کوي، او د دغه مقصد د په مخ بيولو لپاره ټينګ ولاړ دي، ګواکې دوی (العياذ بالله) داسې غواړي چې الله تعالى عاجز کړي، او پر او مغلوب يې وګرځوي، او داسې ګڼي چې دوی د ده په لاس کې راتلونکي نه دي، او هرومرو له ده ځنې خپل ځان بچ کوي.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِي إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝

او (بل لپاره د دې ليکلي پراته دي په لوح محفوظ کې) چې ويني هغه کسان چې ورکړی شوی دوی ته علـم فهم هغـه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته له (جانبه د) رب ستا؛ هم هغه حق دی، او سمه لاره ښيي طرف د لارې (د هغه الله ته چې) ښه زبردست ډېر ستايلی شوی دی.

تفسير: يعنې ځکه قيامت راتلونکی دی، څو هغه کسان چې پرې يقين او باور لـري هغو ته عين اليقين حاصل شي، او په خپلو سترګو سره هم د هغه وقوع او قيام ويني، او ښه وپوهېږي چې د لوی قرآن بيان څرنګه بې له تزييده او تنقيصه صحيح ثابت شو، او بېشکه چې قرآن هم هغه لوی او زبردست کتاب دی چې الله ته مو رسوي، او سمه صافه لاره راښيي، ځينې مفسرين د ﴿وَيَرَى الَّذِينَ﴾ الآية ـ مطلب داسې اخلي چې د ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ﴾ په برخلاف هغه کسان چې پوهان او اهل العلم دي، اعمّ له دې چې مسلمانان وي که کتابيان، هغوی پوهېږي او ويني چې د قيامت او نورو په متعلق د قرآن مجيد بيان بيخي صحيح دی، او انسانانو ته د وصول الى الله ښه طريقه ورښيي، او په سمه صافه لاره يې برابروي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِ جِنَّةٌ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: آيا (وښيو) دلالت وکړو تاسې ته په يو سړي چې خبر درکوي تاسې ته کله چې ذرې ذرې کـړی شئ تاسې په کامل ذره ذره کېدلو سره، بېشکه چې تاسې خامخا په پيدايښت نوي کې يئ. آيا له خپله ځانه تړلي دي (محمد) پر الله باندې دروغ؟ يا وربورې لېونتوب دی؟.

تفسير: د قريشو کفّارو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په شان کې دغسې ګستاخي او سپين سترګي کوله، يعنې راځئ چې مونږ تاسې ته هغه سړی دروښيو چې وايي ورروسته له مړ کېدلو او پرسېدلو او وراسته کېدلو او خاورو او دوړو کېدلو څخه بيا له خاورو څخه راټولېږئ او له تاسو ځنې هم داسې روغ جوړ انسانان پيدا کيږي، او بيا به هم داسې ژوندي له قبرونو راپاڅولی کېږئ، ښه نو پر داسې چټي او مهملو خبرو څوک يقين او باور کولی شي؟ او څرنګه يې منل امکان لري؟ له دوو حالو څخه خالي نه دی؛ يا خو دغه شخص عمداً په قصد سره پر پاک الله دروغ تړي، چې ده

داسې خبر راکړی دی، که نه لېونی او سودايي دی، او دماغ يې پخپل ځای کې نه دي، نو ځکه دا هسې اپلتې او چټي خبرې کوي (العياذ بالله).

بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ۝

(نو فرمايي الله ترديداً: داسې نه دي) بلکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت په عذاب کې به وي (په عُقبی کې) او په ګمراهي لويه کې (لوېدلی دی په دنيا کې).

تفسير: يعنې نه دروغ دي او نه جنون، بلکه خالي دغه خلق پخپله د عقل، پوهې، صدق او صواب له لارې څخه ښوييدلي دي، او له حق او يقين څخه ډېر لرې لويدلي دي، چې دغسې چټي خبرې کوي او په خپل دغه انکار او تکذيب سره خپل ځان په آفت او عذاب کې اخته کوي، في الحقيقت دغه ډېر لوی عذاب دی چې د انسان دماغ په دغه اندازه سره خراب او مختل شي؛ چې دی د الله تعالی انبياوو ته مفتري، مجنون او نور شيان ووايي (العياذ بالله).

اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ

آيا نه ګوري (دا کافران) هغه څيز ته چې په مخ کې د دوی دی او هغه څيز ته چې وروسته د دوی دی له اسمانه او له ځمکې (چې دوی په کې محاط وي)، که چېرې اراده وفرمايو؛ نو ځيري به کړو په دوی ځمکه (او په کې به يې ډوب کړو په شان د قارون)، يا به وغورځوو پر دوی باندې يوه ټوټه له اسمانه.

تفسير: آيا دغه خلق ړانده شوي دي چې اسمان او ځمکې ته هم نه ګوري، او خپل شاوخوا ته هم سترګې نه غړوي، چې پر موجوداتو خپل عقل او فکر وچلوي، پر دغې خبرې باندې خو پخپله دوی هم قايلان دي چې د دوی او د ګردو علوياتو او سفلياتو خالق الله دی، بيا نه آيا هغه الله ته چې د دغو شيانو مالک او خالق دی؛ د دغو شيانو خرابول او ماتول او بيا جوړول هغه ته څه سختي او اشکال لري؟ او هغه ذات ته چې داسې عظيم الشأن اجسام جوړولی شي، او لاندې باندې او ويجاړولی يې شي؛ د انساني جسم تخريب، تفکيک او تجزيه او بيا يې سره ټولول، ژوندي کول او پاڅول څخه اشکال لري؟ آيا دغه خلق له دې نه نه ويرېږي چې د الله تعالی پر ځمکه او تر اسمان لاندې اوسيږي او بيا داسې د بې ادبۍ او ګستاخۍ خبرې کوي، او بېځايه خپلې ژبې خوځوي، حال دا چې که الله تعالی اراده وفرمايي؛ په يوه رپه کې به دوی يا په ځمکه خښوي، يا به له اسمانه يوه ټوټه پرې وغورځوي او دوی به بيخي سپېره او فنا کړي، او په همدغه دنيا کې به د قيامت يوه وړوکې نمونه دوی ته وښيي.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝

بېشکه په دغه (کتلو د پاس او ښکته او خسف او اسقاط) کې خامخا دلائل دي لپاره د هر بنده رجوع کوونکي (الله ته).

تفسير: يعنې هر هغه بنده چې له عقل او انصاف څخه کار واخلي؛ نو د الله تعالی په طرف يې رجوع کيږي، ځکه چې يوه او عاقل انسان ته په علوياتو او سفلياتو او ما فيهما کې ډېر زيات د قدرت لويې نښې او د لائل موجود دي، د دغه منظم او ډک له حکمته نظام له ليدلو څخه پوهيږي چې هرومرو دغه ګرد يوه ورځ خپلې عُليا او اکملې نتيجې ته

رسېدونکی دی، چې د هغې نوم «دار الآخرة» دی، کله چې دوی دغه تصّور وکړي؛ نو زيات له زياته خپل مالك او خالق الله تعالی ته رجوع کوي، او د هغو علوي او سفلي نعماوو چې ورته رسيږي؛ شکريه اداء کوي، له دغو بندګانو څخه د ځينو تذکره پاك الله داسې فرمايي چې:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ مِنَّا فَضْلًا ۚ يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ وَالطَّيْرَ ۚ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ داود ته له جانبه خپله فضل (لويي پر نورو، وموفرمايل غرونو ته چې) ای غرونو ! راوګرځوئ (ښه) غږونه خپل له ده سره (په وخت د تسبيح کې، او له ده سره تسبيح ويل) مرغانو هم.

تفسير: يعنې الله تعالی داود عليه السلام ته له نبوّت سره غير معمولي سلطنت هم ورعنايت فرمايلی وو، داود عليه السلام به کله کله بېديا او صحرا ته هم ووت، او هلته به د الله تعالی په ذکر او ياد مشغولېده، او د الله تعالی له خوفه به يې ژړل، او په تسبيح او تهليل به مشغولېده ، او په خپل هغه ښکلي غږ سره به چې ضرب المثل دی؛ د (زبور) په لوستلو مصروفېده، د ده د تسبيح او تهليل د عجيب او غريب تأثير په سبب به له ده سره غرونو هم تسبيح لوستل، او ګرد مرغان به هم د دوی په شاوخوا کې سره ټولېدل، او د ده په شان هغوی به هم تسبيح او تهليل وايه، که د غرونو له تسبيح څخه د ده د غږ محض عکس العمل (انګی) مراد وي؛ يا هغه عمومي تسبيح مراد وی چې هر شی يې د خپل حال يا د قال په ژبه سره اداء کوي يا يې وايي؛ نو د داود عليه السلام د مخصوص فضل او شرف په ذيل کې به د دغې خبرې تذکره بيخي مهمله او بې معنی وی (العياذ بالله)، نو معلومه شوه چې مراد ترې تسبيح ويل دي، د ﴿يٰجِبَالُ اَوِّبِيْ مَعَهٗ﴾ حکم تکويني دی.

وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيْدَ ۙ اَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ وَّقَدِّرْ فِي السَّرْدِ

او پسته کړې وه مونږ ده ته اوسپنه. (امر وفرمايه الله داود ته داسې) چې جوړوه ځغرې ارتې اوږدې، او اندازه کوه په اوبدلو کې (چې حلقې يې سره برابرې وي).

تفسير: د داود عليه السلام په حق کې يې اوسپنه لکه موم پسته وګرځوله، او ده به بې د اور د صناعيه وو آلاتو له مرستې اوسپنه په هر شان سره چې غوښته؛ کړوله او تاووله به يې، او پنډه او نرئ کوله، او له هغې ځنې به يې ځغرې او نور دقيق او نفيس آلات او ادوات جوړول او پلورل به يې، او له هغې څخه به يې د خپل قوّت او معاش وسايل برابرول، او پر اسلامي بيت المال به يې خپل د اعاشې بار نه غورځاوه، وايي چې: کړئ لرونکې ځغرې ړومبی ځلې د ده له لاسه ايجاد او اختراع وموندله، چې ارتې او پراخې وې، الله تعالی ده ته امر ورکړ چې پراخې او ارتې ځغرې جوړوه ! او د هغو حلقې او کړئ په ښه نظم او ترتيب سره ونښلوه ! چې د خپل لويوالي - وړوکوالي او نريوالي په اعتبار يو له بل سره متناسبې وي.

وَاعْمَلُوْا صَالِحًا ۭ اِنِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ۝

او عمل کوئ تاسې د نېکيو، بېشکه زه چې يم پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی يم.

تفسير: يعنې د دغو چارو او صنايعو په مشغوليت کې د حقيقي منعم له ياده مه غافلېږئ ! او تل ترتله په صالحه وو اعمالو کې مشغول اوسئ ! او دغه خبره په ياد ولرئ چې الله تعالی ګرد اعمال او احوالويني.

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهٗ عَيْنَ الْقِطْرِ ۗ

او (مسخر كړې مو وو) سُليمان ته باد (د) سبايي (منزل) د هغه (د) يوې مياشتې، او (د) بېګايي (منزل) د هغه د يوې مياشتې (لاره) وه، او بهولې مو وه د ده لپاره چينه د ويلې كړى شويو مسو.

تفسير: د سُليمان عليه السلام داسې يو تخت وو، چې په فضا كې الوته، او دى به يې له شام څخه يمن ته او له يمن څخه شام ته رساوه، الله تعالى د سُليمان عليه السلام لپاره باد تابع او مسخّر كړى وو، نو ځكه د باد په وسيله به يې د يوې مياشتې مسافه په نيمه ورځ كې طى كوله، د «أنبياء» او د «نمل» په سورتونو كې د دې څه بيان تېر شوى دى، او وروسته له دې نه د «ص» په سورت كې يې بيان راځي.

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَّعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۗ وَمَنْ يَّزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۱۲﴾

او (مسخّر كړي مو وو ده ته) له پيريانو هغه څوك چې كار به يې كاوه په مخ د ده كې، په اذن (حكم) د رب د ده، او هر چا چې به څنګ سر كښي وكړه له دوى له امره حكمه څمونږ (او د سليمان اطاعت به يې نه كاوه)؛ نو وبه څكوو مونږ هغه ته (په آخرت كې) له عذاب د اور.

يَعْمَلُوْنَ لَهٗ مَا يَشَآءُ مِنْ مَّحَارِيْبَ وَتَمَاثِيْلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٍ رّٰسِيٰتٍ ۗ

جوړوه (دغو پيريانو) دغه (سُليمان) ته هر هغه شى چې ده غوښت له هسكو (اوچتو) كلاوو، او تمثالونه، او لوى لګنونه په شان د تالاو او (په شان د لويو كلكو) ديګونو پر نغريو پراته.

تفسير: يعني لوى لوى مساجد، كلاوې، محلات به يې پر پيريانو تعمير او ودانول، او مجسمې او تصاوير به يې پر دوى جوړول، چې ممكن په هغه شريعت كې به دغه تصاوير نه وو ممنوع، او يا هم د غير ذي روح شيانو تصويرونه به يې جوړول، په محمدي شريعت كې مجسمې او تصاوير ممنوع درول شوي دي، او د مسو (ټېټو) لوى لوى داسې لګنونه به يې جوړول چې لكه لوى تالاو او حوض به وو، او داسې لوى لوى ديګونه به يې هم جوړول چې له خپل ځاى څخه له سره نه خوځېدل، او په هغه خپل ځاى كې ځاى په ځاى باندې كېدل.

اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا ۗ وَقَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ ﴿۱۳﴾

(وفرمايل مونږ) عمل كوئ (د نېكيو اى) آل د داوده ! لپاره د شكر، او لږ دي له بندګانو څما شكر ايستونكي (احسان منونكي).

تفسير: يعني اى د داود كورنى ! د دغو عظيم الشأنو انعاماتو او احساناتو شكر اداء كوئ، محض په ژبه سره نه بلكه په عمل سره هم داسې كار وكړئ چې له هغو د الله تعالى شُكر ايستل مترشح وي، دغه خطاب د داود عليه السلام كورنى او ټبر ته دى، ځكه علاوه پر نورو مستقلو احساناتو پر داود عليه السلام باندې احسان من وجه پر ګردو احسان دى، وايي چې داود عليه السلام د خپل ګردې كورنى لپاره داسې د اوقاتو تقسيم جوړ كړى وو، چې د هغه په اساس د شپو ورځو په څلورويشتو ساعتو كې هيڅ يو وخت داسې نه وو چې د ده له كورنى څخې به يو نه يو تن د الله تعالى په عبادت كې مشغول او لګيا نه وو.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ ۖ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ أَن لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

پس کله چې حکم وکړ مونږ پر سُلیمان د موت (او دی مړ ولاړ وو، تکیه پر همسا یو کال) نو هیچا خبر کړي نه وو دغه پیریان په مرګ د دغه (سُلیمان) مګر چنجي د ځمکې (وینو) چې وېې خوړه همسا د ده، پس کله چې ولوېد (سُلیمان پر ځمکه)؛ نو معلوم شو حقیقت دپیریانو که چېرې وی (دغه پیریان) چې پوهېدی په (علم د) غیب؛ نو نه به تېراوه (سلامت یو کال) په تکلیف مشقت سپکوونکي کې.

تفسیر: کله چې سُلیمان علیه السلام پر پیریانو د بیت المقدس په تجدید کې مشغول او لګیا وو، مطلع شو چې ځما د موت نېټه را نژدې شوې ده، نو پر پیریانو یې د خپل ځان لپاره یوه د بلورو داسې ماڼۍ جوړه کړه چې د هغې منځنۍ سطحه له ورا ښکارېده، بیا سلیمان علیه السلام په هغې کې ننووت، او دروازې یې پر ځان پسې وتړلې، او لکه چې د دوی عادت وو چې تر څو څو میاشتو پورې به په خلوت کې د الله تعالی په عبادت کې مشغول وو، بیا په داسې یو وضعیت د رب العزّت په عبادت کې مشغول شو، چې د قومې په حالت پر خپله همسا باندې یې تکیه لګولې وه، کله چې پرښتې د دوی روح هم قبض کړ، د دوی مبارک نعش په هم دغه وضعیت ولاړ پاتې وو، او هیڅوک د دوی پر وفات متحسس نه شول، د دوی د وفات څخه وروسته تر ډېر مدّت پورې پیریان په هم هغه شان پخپلو تعمیریه امورو مشغول وو، کله چې تعمیرات سم له سلیماني نقشې سره پای ته ورسېدل، نو د هغې همسا په بېخ کې چې دی د هغه پر موازنه ولاړ وو؛ د لرګي چنجی (وینه) ولګېد، او هغه یې وخوړه، او دوی ولېد، نو دلته جنیاتو ته د دوی د غیبي امورو د پوهېدلو حقیقت ورښکاره شو، پر پیریانو باندې معتقدو انسانانو ته هم دغه خبره څرګنده شوه، که دغه پیریان پر غیبیه وو امورو پوهېدی؛ نو څرنګه به په دغه تکلیف کې پاتې کېدل، او لازم وو چې د سُلیمان علیه السلام پر وفات له مطلع کېدلو سره متصله به یې له کاره لاس اخیست، له دې نه دا هم ظاهره شوه چې د شیاطینو او د نورو تسخیر د سُلیمان علیه السلام کسبي کمال نه وو، بلکه محض د الله تعالی فضل وو، کوم انعامات چې پر سُلیمان علیه السلام د ده په ژوندون کې کړی شوي وو؛ دغه د هغه تکمیل شو، چې وروسته د دوی له موت څخه هم تر یوه ضروري حد پورې جاري کېښودی شي، او دغه راښوولې شوي دي چې د انبیاوو د شروع کړیو کارو تکمیل الله تعالی په څه تدبیر سره پوره کوي !.

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ ۖ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۖ

خامخا په تحقیق وو خلقو د سبا ته په ځای د هستوګنې د دوی کې یوه لویه نښه چې (هغه لویه نښه) دوه باغونه دي له ښي او کیڼ (طرف د مېنو د دوی).

تفسیر: یعنې د باغونو دوه طویلې سلسلې په ښي او کیڼ لوري اوږدې تر څو میلو پورې پرتې وې، که دوی پوهېدلی؛ نو د الله تعالی د رحمت او د قُدرت همدغه نښه د ایمان راوړلو او شکر ګزار کېدلو لپاره کافي وه.

كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾

(وویلی شو دوی ته) خورئ تاسې له رزق روزۍ د رب خپل او شکر وباسئ دغه (الله) ته، (دا) بلده ښار دی ډېر پاکیزه او (دغه رب د تاسې) رب دی ډېر ښښونکی.

تفسیر: د «سبأ» قوم د یمن بادشاهان او اوسیدونکي وو، الله تعالی پرې لویه مهرباني کړې وه، آرامه ژندګي یې تېروله، د ښو باغونو او کښتو خاوندان وو، الله تعالی ورته رسولان رالېږل چې په دې یې ورته حکم کاوه چې د الله تعالی رزق خورئ، او د الله تعالی د نعمتونو شکر وباسئ !، په عبادت کې یې یو وګڼئ !.

دوی تر څه وخته پورې داسې وو چې بیا یې اعراض شروع کړ، د الله تعالی د احکامو څخه یې سرغړونه وکړه، الله تعالی پرې عذاب نازل کړ، سخت سیلاب پرې راغی، او په ښارونو کې تیت او پره شول، دوی ته به د دوو غرونو په منځ کې اوبه راتللې، د بارانونو او سیلابونو اوبه هم ورسره یوځای کېدې چې بیا یې د دغه دوو غرونو په منځ کې یو محکم بند هم جوړ کړ، اوبه په کې د غرونو څنډو ته رسېدې، چې د هغې اوبو نه دوی استفاده کوله، راز راز باغونه یې جوړ کړل چې ډېری خائسته میوی او حاصلات یې کول.

﴿بَلۡدَةٞ طَيِّبَةٞ وَرَبٌّ غَفُورٞ﴾ له رب غفور څخه دغه طرف ته اشاره ده چې ته له خپله جانبه شکر ګزار اوسه ! که د بشریت په مقتضی څه نقص او تقصیر پاتې شي؛ نو الله تعالی پر وړوکو وړوکو خبرو دومره سخت نیول نه کوي، او په خپلې مهربانۍ سره یې معافوي، د ده د نعماوو شکر «کما کان حقّه» د چا له لاسه پوره کېدی شي؟.

فَأَعۡرَضُواْ فَأَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمۡ سَيۡلَ ٱلۡعَرِمِ وَبَدَّلۡنَٰهُم بِجَنَّتَيۡهِمۡ جَنَّتَيۡنِ ذَوَاتَيۡ أُكُلٍ خَمۡطٖ وَأَثۡلٖ وَشَيۡءٖ مِّن سِدۡرٖ قَلِيلٖ ﴿١٦﴾

پس وګرځېدل (له شکره او له دعوته د انبیاوو اهل د سبأ)؛ پس ومولېږه پر دوی سیلاو د یوه زورور خوړ، او بدل ورکړ مونږ دوی ته په ځای د دوو باغونو د دوی کې دوه باغونه نور خاوندان د مېوو بې مزې ترخو، او د ښوره ګزه (غزانو) او یو قدر له بېرو هم خو ډېر لږ.

تفسیر: یعنې پندونه اونصائح یې په خپلو غوږونو کې ونه نیول، او د حقیقي منعم له شکر ایستلو څخه یې مخ واړاوه؛ نو بیا مونږ دوی باندې د اوبو عذاب ولېږه، او هغه بند ونړېده، او هغه ګرد باغونه، ځمکې تر خړو اوبو او خټو لاندې ډوب شول، او د هغو ښایستوو او خوندورو، اعلی، نفیسو مېوو او ثمراتو په ځای ډېر خراب او ښکته ونې او اغزي او د سوځولو وړ ځنګلونه زرغون شول، دغه ځای ته باغ ویل تش لپاره د مشاکلت دي، او د دغه لږو بېرو او نورو بېکاره ونو د پاتې کېدلو څخه مطلوب تذکر او یادونه ده، څو د هغو پخوانیو په زړه پورې شیونو او ودانیو او واقعات له افکارو څخه هېر نشي.

دغه واقعه د عیسی المسیح علیه السلام او محمد صلی الله علیه وسلم په منځ زمانه کې واقع شوې ده، د قدیمه آثارو محققینو په لاس کې د «أبرهه الأشرم» د زمانې یوه لویه کتیبه د سدّ العرم د بقیه دېوال څخه لوېدلې ده چې په هغه د دغه بند د نړېدو پېښه مذکوره ده، مګر دغه غالبًا د دغې واقعې څخه د وروستنۍ زمانې قصه ده، چې د هغې ذکر په قرآن کې مذکور دی، والله أعلم.

ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِمَا كَفَرُواْۖ وَهَلۡ نُجَٰزِيٓ إِلَّا ٱلۡكَفُورَ ﴿١٧﴾

دغه (عذاب) جزاء ورکړه مونږ دوی ته په سبب د هغه چې کافران شوي وو، او آیا جزاء ورکوو (یعنې نه ورکوو) مګر ناشکرو ته.

تفسیر: دغه لویه سزا لویو ناشکرانو ته ورکوله کیږي، له کفر څخه بله ناشکري څه ده؟ د «النمل» په سورت کې تېر شو: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوۡمَهَا يَسۡجُدُونَ لِلشَّمۡسِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (۱۹ جزء (۲) رکوع (۲۴) آیت) ظاهراً دغسې شرک به په دغه قوم کې وروسته له بلقیس څخه پاتې وي.

وَجَعَلۡنَا بَيۡنَهُمۡ وَبَيۡنَ ٱلۡقُرَى ٱلَّتِي بَٰرَكۡنَا فِيهَا قُرٗى ظَٰهِرَةٗ وَقَدَّرۡنَا فِيهَا ٱلسَّيۡرَۖ سِيرُواْ فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا ءَامِنِينَ ﴿١٨﴾

او ګرځولي وو مونږ په منځ د دې (اهل د سبأ) او په منځ د کليو ښارونو هغو کې چې برکت اچولی وو مونږ په هغه کې کلي (ښارونه) ښکاره، او په اندازه کړي وو مونږ په هغو کې منازل (د تګ او راتګ) (ومو فرمايل چې) ځئ راځئ په دغو کليو (ښارو) کې د شپې او د ورځې په امان (له هر آفته).

تفسير: برکت والا کلي د شام مملکت دی، يعنې د دوی د ملک څخه د شام تر ملک پورې ټوله لاره مأمونه او مصونه او ودانه وه، د لارې پر دواړو خواوو د ودانيو او کليو سلسله په داسې اندازه او تناسب سره موجوده وه، چې متردديدنو او مسافرانو ته په هر منزل کې ځای په ځای مأکولات او مشروبات ور رسېدل، او د آرامۍ او هوسايی ځايونه ور ميسر کېدل، د ودانيو د دغه مقاربت او پرله پسې د يوه څخه وروسته د بل د ژر ليدلو څخه به يې فهم غلطېده او ترې توحّش، هيبت او انديښنه به ورته نه پيدا کېده، او نه د غلو او داړه مارانو څخه ډار ورته لوېده، ګواکې پر دغو لارو باندې تلل سفر نه، بلکه يو راز تفريحي سير او سياحت وو.

فَقَالُوا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا

پس وويل دوی: ای ربه څمونږ! لرېوالی پيدا کړه په منځ د منازلو (د سفرو) څمونږ کې.

تفسير: دغسې به يې د حال په ژبه سره ويلي وي، او ممکن دي چې د قال په ژبه سره يې ويلي وي، چې ای الله! په داسې صورت سره په منزل او مسافرت کې څخه مزه او خوند نه وي، که منازل لرې وي، او د لارې په شاوخوا کې ودانی نه وي، انسان ته د لوږې او تندې څخه تکليف وررسېده؛ نو هلته په مسافرت کې لذت او خوند سړي ته حاصلېدی شي، شاه صاحب ليکي: «په آرامۍ کې دوی مست او مغرور شول، او له ډېرې مستۍ اوس ځان ته تکليف غواړي، لکه چې د نورو ملکونو له احوالاتو څخه دوی مطلع کېدل، چې هلته په سفر کې اوبه نه پيدا کيږي، د ودانۍ او کلي اثر او پته بيخي نه ښکاري، هم هغسې ښايي چې مونږ هم پخپلو مسافرتو کې وګورو، دغه لويه ناشکري ده، لکه چې بني اسرائيل له «من» او «سلوی» څخه ماړه او د هوګې او پيازو په فکر کې ولوېدل».

وَظَلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ وَمَزَّقْنٰهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

او ظلم وکړ دوی پر ځانونو خپلو (چې راحت يې بدل کړ په زحمت) پس وګرځول مونږ دغه (أهل السبأ) قصې افسانې، او تار په تار کړل مونږ دوی په پوره تار په تار کېدلو.

تفسير: يعنې مونږ هغوی تيت پرک کړل، د دوی اکثره خاندان او کورنی يو جانب او بل جانب ته کډې وکړې، او منتشر شول، او يو ملك او بل ملك ته لاړل، د دوی د ودانيو نوم او نښه د غلط حرف په شان بيخي د ځمکې له مخ څخه محو او لرې شوه، اوس تش د دوی قصې پاتې دي، څو يې خلق واوري او ترې پند او عبرت واخلي، د دوی عظيم الشأن تمدّن او شان او شوکت ګرد له خاورو سره ګډوډ شول.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ﴿۱۹﴾

بېشکه په دغه (تمزيق د سبا) کې خامخا لوی دلائل (د عبرت) دي لپاره د هر ښه صبر کوونکي ډېر شکر کوونکي.

تفسير: يعنې د دغو حالاتو له اورېدلو څخه ښايي عقلمن سړی پند او عبرت حاصل کړي!، کله چې الله تعالی ارتوالی عيش او عشرت ور په برخه کړ؛ نو د هغه شکريه دې په ښه شان سره اداء کړي، او که څه تکليف او مصيبت پرې راشي؛ نو د صبر او تحمّل لاره دې غوره کړي!، او له الله تعالی څخه دې توفيق او مدد وغواړي!.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۰﴾

او خامخا په تحقيق رښتيا وموند پر دوی ابليس ګمان خپل، پس متابعت وکړ دوی ټولو د دغه (ابليس) مګر يوې فرقې (چې هغه فرقه ده) د مؤمنانو.

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿۲۱﴾

او نه وو دغه (ابليس) ته په دوی څه تسلّط مګر خاص لپاره د دې چې معلوم کړو (په علم الشهود سره هم) هغه څوک چې ايمان راوړي په آخرت له هغه چا څخه چې هغه له دې آخرت څخه په شک کې وي، او رب ستا پر هر څيز ساتونکی دی.

تفسير: يعنې شيطان ته دغسې کوم قوّت او قدرت نه وو حاصل چې لکړه په لاس واخلي، او په زور او جبر سره خلق له سمې لارې څخه منع کړي او وېې ښويوي، هو ! لمسول، غولول او تېرايستل کوي، او دغومره قدرت څکه شيطان ته ورکړی شوی دی، چې د بندګانو امتحان او ابتلاء هم منظوره وه، څو وکتل شي چې کوم يو پر آخرت يقين لري؟ او د الله تعالی په فکر، ذکر او ياد کې دوام کوي؟ او کوم يو په دنيوي لومه کې نښلي؟ او له خپله انجامه او خاتمې څخه غافله کيږي؟ او له خپله ځانه ناپوهه او بېوقوفه جوړوي؟ يا په چل او فريب غوليږي، د الله تعالی د حکمت اقتضاء همدغه وه چې په دنيا کې د انسانانو لپاره د دواړو خواوو د تللو لارې خلاصې او ارتې وېرانستلې شي.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿۲۲﴾ وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان به کاوه تاسې (په دوی د حقيقي معبودانو) غير له الله، چې نه لري دوی اختيار په اندازه د يوې ذرې (نه) په اسمانونو کې، او نه په ځمکه کې، او نشته (دغو معبودانو) د دوی ته په دغو (علويّاتو او سفليّاتو) کې څه شرکت، او نشته دغه (الله) ته له دوی نه هيڅ مددګاره. او نه رسوي هيڅ نفع شفاعت سپارښت په نزد د الله کې مګر (شفاعت) د هغه چا چې اذن ورکړي (الله) هغه ته.

تفسير: يعنې ماسوا الله څخه پر هغو شيانو چې تاسې د معبود ګمان کوئ؛ نو لږ شانې د کوم ضرورت، احتياج او اړتيا په وخت دوی وبولئ ! تر څو وليدل شي چې هغوی تاسې ته څه نفع رسولی شي؟ او څه په کار مو درځي؟ يعنې دغه مسکينان د تاسې څه په کار درځي چې په اسمان او ځمکه کې د يوې ذرې په اندازه هم د مستقل واک او اختيار خاوندان نه دي، بلکه بُتان خو غير مستقل اختيار هم نه لري، نه په اسمان او نه په ځمکه کې دوی څه شرکت لري، نه الله تعالی د کوم کار په انجام کې د بل چا امداد او معاونت ته څه ضرورت لري، چې دوی د هغه معين او مددګار وګرځي، او څه حقوق ځان ته حاصل کړي، د الله تعالی دربار هغه اعلی او ارفع ځای دی، چې خورا ډېر مقربين هم هلته د دغې خبرې طاقت او توان نه لري، چې بې د الله تعالی له اذنه او رضا د چا د شفاعت او سپارښت په نسبت يو حرف هم له خپلې خولې څخه وويستلی شي، د الله تعالی د انبياوو، اولياوو او د پرښتو شفاعت هم يوائې د هغو کسانو په حق کې نافع واقع کېدی شي؛ چې د هغو په نسبت د الله تعالی له خوا د شفاعت اذن او حکم ورکړی شوی وي، او وېره د ملائکو او د شافع او د مشفوع او د اهل المحشر به باقي وي.

حَتّٰىٓ إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ ۖ قَالُوا الْحَقَّ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿۲۳﴾

تر هغه پورې کله چې پورته کړه شي ويره له زړونو د دوی؛ وايي دوی (په خپلو منځونو کې) چې څه (حکم) وفرمايل رب ستاسې؟ نو وايي دوی چې: حق يې (وفرمايل) او همدغه (الله) ډېر پورته او ډېر لوی دی.

تفسير: دغه يې د پرښتو حال وفرمايه چې تل د ده په دربار کې حاضرې دي، کله چې له پاسه د الله تعالى حکم نازليږي؛ نو داسې غږ پورته کيږي لکه چې پر صافو او ښويو تيږو کوم لوی ځنځير په شدّت سره راوښکودل شي، پرښتې له دهشته او خوفه او رُعبه لړزيږي او په دغه حال کې چې تسبيح کوونکې وي؛ سر په سجده لويږي، کله چې دغه حالت مرفوع شي، او زړونه يې تسکين او آرام ومومي، او د الملك العلاّم کلام نازل شي؛ نو پرښتې يو له بل څخه پوښتنه کوي چې څه حکم صادر شو؟ پاسنۍ پرښتې ښکتنيو پرښتو ته درجه په درجه د هغه حکم نقل اوروي چې د الله تعالى له حکمته سره سم او موافق او لا له پخوا د هغه قاعده او ضابطه ورته معلومه وي، او هم هغسې حکم صادر شوی وي.

ظاهر دی چې هلته د معقولې او واجبې خبرې څخه ماسوا بل څه شی نشي کېدی، پس هغه لوی ذات چې د ده د علوّ او عظمت داسې کيفيت وي څه وخت چې حکم صادروي؛ نو مقربين د ده د هيبت او جلال په داسې وضعيت او حال مبتلا کيږي، نو هلته به څوك دومره همّت وکړی شي چې په خپل سر د بل چا شفاعت ته ودريږي.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُلِ اللّٰهُ ۙ

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې څوك رزق درکوي تاسې ته له (جانبه د) اسمانونو او ځمکې؟ ووايه (ای محمده! د دوی په ځای ته پخپله) چې (خاص رزق راکوي تولو ته) الله.

تفسير: يعنې له اسمانه او له ځمکې څخه رزق او روزي د وسائلو او د سامانونو تهيه او برابرول يوازې د هم هغه لوی الله په واك کې دي، چې پر هغه مشرکين هم اقرار کوي، لهذا تاسې وفرمايئ چې: دغه مسلّمه خبره خو تاسې هم راسره منئ؛ نو بيا په الوهيت کې نور شرکاء له کومه شول؟ او بيا داسې هم ورته ووايه: ای محمده! چې:

وَإِنَّآ أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلٰلٍ مُبِينٍ ﴿۲۴﴾

او بېشکه مونږ (چې مؤمنان يو) او تاسې (چې منکران يئ) خامخا پر سمې صافې لارې کې يو؟ يا په ګمراهۍ ښکاره کې يو؟ (وروسته به معلوميږي).

تفسير: يعنې دغه دواړه فرقې خو رښتيا نه وايي (که نه د نقيضينو اجتماع لازميږي)، يقيناً په دواړو کې يو دروغجن او بل رښتين دی، نو لازم دي چې غور او دقّت وکړئ!، او رښتيا خبره ومنئ!، په دغه کې د هغه ځواب دا دی چې ځينې خلق داسې وايي: «خانه! د دغو دواړو فرقو په منځ کې له قديمه راهيسې همدغه وضعيت دوام لري، نو په دغه کې د جګړو کولو څه ضرورت دی؟»، او په دغه سره يې دا راوښودل چې يوه فرقه خو هرومرو خطاکاره او بې لارې ده، باقي په تعيين نه کولو د هغه کې يو حکيمانه حسن الخطاب دی، يعنې درواخلئ! مونږ له خپله جانبه هيڅ نه وايو، تاسو خو په خپله پوهيږئ چې يو جانب هرومرو په غلط ټينګ ولاړ دی، دغه پاس دلائل خو مو واورېدل؛ نو اوس تاسې به له خپله ځانه سره فيصله وکړئ چې کومه يوه پر غلطۍ ولاړه ده؟ ګواکې له مخالف سره په نرمۍ خبرې کوئ، او ورته فرصت او موقع ورکوئ چې په دغه مورد کې په خپل نفس او ځان کې غور او دقّت وکړي.

قُلْ لَّا تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّآ اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۵﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ؕ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيْمُ ﴿۲۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) وبه نه پوښتېدلى شئ تاسي له هغو بديو چې كړې وي مونږ، او (همداسي) نه به پوښتېدلى كيږو مونږ له هغو بديو چې كوئ يې تاسي. ووايه (اى محمده !) چې جمع به وكړي په منځ ځمونږ كې رب ځمونږ، بيا حكم (فيصله) به وكړي په منځ ځمونږ كې په حق سره، او همدى دى ښه فيصله كوونكى ښه عالم.

تفسير: هر يوه ته لازم دي چې د خپل آخرت فكر او انديښنه وكړي !، هيڅ يو به د بل د قصور او د غلطۍ ځواب نه وركوي، كه د داسې صافې خبرې له اورېدلو څخه وروسته بيا هم تاسې پر خپل حال د غور او دقّت كولو لپاره نه تيارېږئ؛ نو په ياد ولرئ چې مونږ پر تاسې د حجّت اتمام كړى دى، او د حق خبره مو دررسولې ده، اوس تاسې به په خپله د خپلو اعمالو ځواب وركوئ، او پر مونږ هيڅ قسم ذمه واري نه ده عائده، او نه په دغسې يو حالت كې به ځما او ستاسې په منځ كې كومه وسيله او واسطه پاتې وي، د الله تعالى د لقاء او رضاء د حصول لپاره هر يوه ته بېل بېل لازم دي چې د خپلو ځانونو فكر او انديښنه وكړي، ځكه چې الله تعالى به ګرد مخلوقات سره يو ځاى او هر يوه ته به بېله بېله برابره سزا او جزاء سم له عدله او انصافه سره وركوله كيږي.

قُلْ اَرُوْنِيَ الَّذِيْنَ اَلْحَقْتُمْ بِهٖ شُرَكَآءَ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې راوښيئ ماته هغه (معبودان) چې پيوست كړي دي تاسې له دغه (الله) سره شريكان؟ (په عبادت كې).

تفسير: يعني لږ خو يې راوړاندې كړئ ! چې دغه كوم يو موجود دى چې د الله تعالى په الوهيت كې مداخله او مشاركت لري؟ چې مونږ يې هم وګورو چې په هغو كې څه صلاحيت شته؟ او د كومو اختياراتو خاوندان دي؟ آيا تاسو به مونږ ته د تيږو دغه له خپله ځانه توږلې او تراشلي بُتان راوړاندې كوئ؟.

كَلَّا ؕ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾

نه ده داسې (او هيڅوك لايق د شركت نه دي له الله سره)، بلكه همدغه الله دى ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يعني له سره به تاسې داسې كوم موجود او هستي نشئ راوړاندې كولى، په دغو اوصافو سره موصوف ذات خو يواځې الله تعالى دى، چې واحد، زبردست، قادر، قاهر، غالب او د اعلى درجې حكمت، قدرت، علم او حكم خاوند دى، او ګرد د هغه په مقابل كې مغلوب او مقهور دي.

وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۸﴾

او نه يې لېږلى مونږ ته مګر په دې حال كې چې جامع يې خلقو ته زېرى وركوونكى (د جنت مؤمنانو ته) او ويروونكى (له دوزخ كفّارو ته) وليكن اكثر خلق (له كفّارو) نه پوهيږي (په فضائلو ستا او په رذائلو خپلو).

تفسير: دغه يې د توحيد سره د رسالت ذكر وكړ، يعني ستاسې له بعثت څخه غرض دا دى چې نه يواځې عرب بلكه د دنيا ګرد خلق تاسې له نېكيو او بديو څخه مطلع كړئ چې دغه تبليغ مو تاسې ته وكړ، هغه كسان چې خپل ځانونه يې

پرې نه دي پوهولي؛ دوی پوهیږي، او پوه سړی خو خپله نفع او نقصان سنجوي، او هرومرو ستاسې خبرې مني، هو ! مګر په دنیا کې د جاهلانو او ناپوهانو کثرت دی، د دوی په ماغزو کې چېرې د دې خبرې ځای او ګنجایش شته چې د داسې کاري خبرې قدر و کړي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾

او وایي (کفار له ډېره جهله) کله به وي دغه وعده (د عذاب) که چېرې يئ تاسې رښتيني.

تفسیر: یعنې له هغې ګړۍ او ساعت څخه چې تاسې مو درګرده وېروئ؛ هغه به کله راځي؟ که دغه خبره رښتیا وي نو ژر یې راوله ! راښکاره یې کړه !.

قُل لَّكُم مِّيعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې (مقرره) ده تاسې ته وعده د یوې ورځې چې نه به وروستی کېږئ له هغې (ورځې) یو ساعت (قدر) او نه وړومبی کېږئ تاسې (ترې).

تفسیر: یعنې مه وار خطا کېږئ ! د هغې ورځې د راتګ وعده چې له تاسې سره شوې ده؛ هغه ضرور راتلونکې ده، او کله چې وخت راشي؛ نو د یوې شیبې په اندازه به هم چا ته وار فرصت نه ورکوي، نو د دغه ژر غوښتلو او شور او شر نښلولو په ځای د دغې خبرې فکر تاسې ته ضرور دی، چې د هغه وخت د راتللو څخه پخوا ورته څه تیاری وکړئ !.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

او وایي هغه کسان چې کافران شوي دي: له سره به ایمان رانه وړو مونږ په دې قرآن (چې محمد ته راغلی دی) او نه پر هغه کتابونو چې راغلي دي پخوا له دې (قرآنه).

تفسیر: یعنې منکران وایي: مونږ نه قرآن منو او نه نور هغه پخواني کتابونه لکه تورات، انجیل، زبور چې تاسو یې اسماني کتابونه ګڼئ، دغه ګرد سره هم هغه یو ډول او یو شان خبرې کوي، د دوی په هر یوه کې چې وګورئ؛ هم هغه د حساب، کتاب، قیامت، شفاعت، ثواب، عقاب، او د توحید او رسالت قصې او افسانې دي، حال دا چې بیخي مونږ د دغسې شیانو منونکي نه یو، او نه پرې یقین او باور لرو (العیاذ بالله).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ الْقَوْلَ

او که ووینې ته (ای محمده په آخرت کې) کله چې دغه ظالمان ودورل شي په نزد د رب د دوی (لپاره د حساب) چې اړوي به ځینې د دوی له ځینو نورو سره خبرې (داسې چې)

تفسیر: یعنې هم هغسې چې د مغلوبیت او ناکامۍ په وختونو کې بالعموم داسې پېښې واقع کیږي، چې ناکامان د پړوالي او مغلوبۍ اسباب او وسائل یو پر بل اړوي، او یو سړی خپل مسؤولیت پر بل سړي اچوي، همداسې په محشر کې به کفّار یو پر بل خپل بار غورځوي، او غواړي چې مجرم او ملزم یې کړي، چې د هغه تفصیل داسې فرمایي:

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ﴿٣١﴾

وبه وایي هغه (تابعان) چې ضعیف ګڼلی شوي وو هغو (متبوعانو) ته چې تکبّر به یې کاوه چې: که نه وی تاسې (منع کوونکي مونږ لره له ایمانه؛) نو خامخا وو به مونږ مؤمنان (نو خامخا وینې یو کار ډېر سخت، او دغه محذوف د «لو» جواب دی).

تفسير: يعنې هغه کسان چې په دنيا کې له ښکتو طبقاتو څخه شميرلې کېدل، او د نورو مشرانو متابعت به يې کاوه، دوی به پر خپلو دغو مشرانو او غټانو الزام اړوي، او وايي به چې: مونږ ستاسې له لاسه په دغه غم او مصيبت کې ککړ او اخته شوي يو، که ستاسې لمسون او ممانعت نه وی؛ مونږ به ضرور د انبياوو خبرو ته غوږ ايښود، او په دغه عذاب به نه اخته کيدو.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ ۖ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿۳۲﴾

وبه وايي هغه (متبوعان) چې تکبّر به يې کاوه هغو کسانو ته چې عاجزان کړی شوي وو: آيا مونږ منع کړي وئ تاسې له سمې صافې لارې پس له هغه چې راغلی وو (دغه هدايت) تاسې ته؟ (نه دي داسې) بلکه وئ تاسې په خپله مجرمان (کافران).

تفسير: يعنې کله چې تاسې ته حقه خبره ورسېده او پرې وپوهېدئ؛ نو بيا مو هغه ولې ونه منله؟ آيا مونږ په زور سره ستاسې زړونه د ايمان او ايقان له قبوله اړولي وو؟ پر تاسې دغه لازم وو چې په دغه مورد کې مو د هيچا خبرو ته غوږ نه کېښوده، او هيڅ پروا به مو نه وی کړې، او هرومرو به مو حق قبلولی، اوس خپله ګناه او جرم نورو ولې غورځوئ؟.

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا ۚ

او وبه وايي هغه کسان چې عاجزان ګڼلی شوي وو هغو (رئيسانو) ته چې تکبر به يې کاوه: بلکه دا فرېب (ستاسې وو) د شپې او د ورځې کله چې امر به کاوه تاسې مونږ ته (هر وخت داسې) چې کافران شو مونږ پر الله، او پيدا کړو مونږ دغه (الله) ته شريکان.

تفسير: يعنې بېشکه چې تاسې په زوره مونږه نه وو منع کړي، مګر د شپې او د ورځې په مکر او فرېب او په غولوونکيو تدابيرو سره مو تېر ايستلي او لمسولي يو، او په هر وخت او په هر ځای کې به ستاسې ښوونه او تلقين مونږ ته همداسې وو، څو مونږ د انبياء الله له ارشاد سره سم الله تعالی په وحدانيت سره ونه منو، بلکه ځينې نور مخلوقات د ده شريک او مماثل وګڼو، آخر تاسې خو پوهېږئ چې ستاسې دغه د شپې او د ورځې دائمي او متوالي ترغيب او تشويق او لمسونې تر کومې اندازې پورې مونږ له لارې څخه بې لارې او پر مونږ يې ډېر بد اثرات غورځولي دي.

وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ ۚ

او پټه به کړي (دغه تابعان اومتبوعان يو له بله) پښيماني خپله کله چې ووينې عذاب.

تفسير: يعنې څه وختې چې دوی له هولناک عذاب سره مخامخ کيږي؛ تابعان او متبوعين دواړه په خپلو زړونو کې افسوسونه او ارمانونه کوي، او هر يو به دغه محسوسوي چې په رښتيا سره زه مجرم او ګناهګار يم، ليکن له شرمه به دغه کيفيت يو بل ته نه ښکاره کوي، او د شديد خوف او اضطراب لامله امکان لري چې دوی به هم د وينا قوّت او قدرت ونه لري.

وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ

او وبه ګرځوو ځنځيرونه (د اور) په غاړو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي (تابعان دي که متبوعان).

تفسير: د دوی په غاړو کې به د فولادو غاړکۍ او په لاسونو او پښو د دوی کې به لوی او غټ ځنځیرونه او زولنې لویدلي وي.

هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ۞۳۳

آيا جزا به ورکوله شي دوی ته (بلکه نه ورکوله کیږي) مګر خو د همدغو (عملونو) چې دوی کول (په دنيا کې).

تفسير: يعني هر هغه عمل چې مو کړی دی؛ نن هغه د همدغې سزا په شکل در څرګندیږي، نو اوس وربيئ هغه دانې چې مو کرلي دي.

وَمَا اَرْسَلْنَا فِيْ قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيْرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوْهَا اِنَّا بِمَا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كٰفِرُوْنَ ۞۳۴

او نه وو لېږلی مونږ په هيڅ کلي (او ښار) کې هيڅوك ويروونكی (له عذابه) مګر ويل به خوشاله (ماړه او مشرانو خلقو) د هغه (قريې) چې: بېشکه مونږ په هغه څه چې رالېږلي شوي يئ تاسې په هغه شي؛ کافران (منکران) يو.

تفسير: په دغه سره رسول الله صلی الله عليه وسلم ته تسلّي او اطمينان ورکړی شوی دی، چې تاسې د معظمې مکې د رؤساوو او غټانو د غاړه غړولو او سرکښۍ څخه مه مغموم او مه خفه کېږئ! په هره زمانه کې د انبياء الله په مخ کې هم داسې بدبخت رؤساء او مشران په مخالفت سره درېدلي دي، د دولت او ثروت نشه، او د عزت او اقتدار غوښتلو جذبه د انسانانو سترګې ړندوي، او دوی پر دغه باعث کوي چې د هيچا په مقابل دی ښايي غاړه کښېږدي، او د کشرانو په مجلس کې کېناستل ځان ته عيب وګڼي، نو ځکه د انبياوو ړومبی متبعين به عمومًا هم دغه مسکينان او ضعيفان وو، کما ورد في حديث هرقل.

وَقَالُوْا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۙ وَّمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ۞۳۵

او ويل به دوی چې: مونږ ډېر يو (له تاسې) له جهته د مالونو او د اولاد، او نه يو مونږ په عذاب کړی شوي.

تفسير: يعني معلوم شو چې الله تعالی له مونږ څخه راضي او خوښ دی، که نه دومره مال او اولاد به يې مونږ ته ولې راکوو؟ کله چې الله له مونږ څخه خوښ وي؛ نو مونږ د هيڅ يو آفت څخه نه ويريږو، ته چېتې مونږ له عذابه ډاروې.

قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۞۳۶

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې بېشکه رب څما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمايي، او تنګوي يې (پر هر هغه چا چې اراده وفرمايي)، وليکن اکثر خلق نه پوهيږي (چې دا استدراج دی).

تفسير: يعني د رزق وسعت يا ضيقت د الله تعالی د خوښۍ يا د ناخوښۍ دليل له سره نشي کېدی، آيا نه ګورې چې په دنيا کې څومره بد اخلاقان، شريران، دهريان او ملحدان مزې او چړچې کوي، حال دا چې هغو ته هيڅ يو مذهب هم ښه نه وايي، او ډېر متقيان مخلصان او د الله تعالی نېك او خالص بندګان ظاهرًا وږي تږي بربنډ دي، نو معلوم شو چې دولت او افلاس، د رزق تزييد يا تقليل د هيچا د محبوبتوب او مقبولتوب عند الله دليل نه دی، دغه معاملات خو پر نورو هغو مصالحو او حکمتونو مبني دي چې پرې يواځې پاك الله پوهيږي مګر اکثر خلق پر دغه نکته نه پوهيږي.

وَمَآ أَمۡوَٰلُكُمۡ وَلَآ أَوۡلَٰدُكُم بِٱلَّتِي تُقَرِّبُكُمۡ عِندَنَا زُلۡفَىٰٓ إِلَّا مَنۡ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا

او نه دي دغه مالونه ستاسي او نه اولاد ستاسي داسي څيز (خصلت هغه خصلت) چې نژدې کوي تاسي په نزد څمونږ مګر (نژدې کوي له تاسې) هر هغه څوك چې ايمان راوړي او کړي يې وي ښه (عملونه).

تفسير: يعني د مال او د اولاد کثرت نه د الله تعالى د قرب علامت دى لکه چې په پاس آيت کې تېر شو، او نه د الله تعالى د قرب حاصلولو سبب دى، بلکه بالعکس د کفارو په حق کې د دغو شيانو تزييد او تکثير د دوى د بعد او د لريوالي سبب ګرځي، هو ! که مؤمنان خپل مال او دولت په خيري امورو کې ولګوي، يا خپل اولاد ته ښه تعليم او تربيه ورکړي، او ښه يې اهل او صالح وپالي؛ نو دغسې مال او اولاد په يوه درجه د الله تعالى د قرب وسيله ګرځي، په هر حال د الله تعالى په دربار کې د مال او د اولاد څخه پوښتنه نه کيږي، بلکه هلته محض د ايمان او د صالح عمل پوښتنه کوي.

فَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَزَآءُ ٱلضِّعۡفِ بِمَا عَمِلُواْ وَهُمۡ فِي ٱلۡغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ۝٣٧

پس دغه (مؤمنان چې دي) شته دوى ته جزاء دوچنده په سبب د هغو (نېکيو) چې کړي دي دوى، او دوى به په ماڼيو (د جنت کې مطمئن) مأمون وي (له هر آفته).

تفسير: يعني پر يوه نېک کار د هومره اجر او ثواب استحقاق چې لري؛ له هغه څخه به زيات بدل وررسيږي، اقلا لس چنده او که زيات وي؛ تر اوه سوه چنده بلکه که الله تعالى اراده وفرمايي؛ له هغه څخه به هم هومره ډېر اجر او ثواب ور په برخه کوي، چې بېحده او بېحسابه وي: ﴿وَٱللَّهُ يُضَٰعِفُ لِمَن يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (د البقرې سورت (۳۶) رکوع، (۲۶۱) آيت دلته له «ضعف» څخه مطلقًا زيادت مراد دى.

وَٱلَّذِينَ يَسۡعَوۡنَ فِيٓ ءَايَٰتِنَا مُعَٰجِزِينَ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ٱلۡعَذَابِ مُحۡضَرُونَ ۝٣٨

او هغه کسان چې سعي کوښښ کوي په (ابطال د) آيتونو څمونږ په دې حال کې چې عاجز کوونکي وي مونږ لره (په زعم خپل) دغه کسان په عذاب (د دوزخ کې) حاضر کړى شوي به وي.

تفسير: يعني هغه بدبختان چې د الله تعالى د آيتونو ترديد کوي، او پر هغو طعنې وهي، او د خلقو مخ له هغوى څنې اړوي، او داسې دعوى کوي چې مونږ الله تعالى او د هغه رسول مغلوب او عاجزوو، دوى ټول به په عذاب اخته کيږي، او د الله تعالى په مخ کې به حاضر کړى شي، او هيڅ يو به له دوى څنې د الله تعالى له نيولو څخه نه خلاصيږي، او نه به چېرې تښتېدى شي.

قُلۡ إِنَّ رَبِّي يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦ وَيَقۡدِرُ لَهُۥۚ وَمَآ أَنفَقۡتُم مِّن شَيۡءٖ فَهُوَ يُخۡلِفُهُۥۖ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ۝٣٩

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشکه رب څما پراخوي رزق روزي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو، او تنګوي يې ورته (چې اراده وفرمايي امتحانًا)، او هر هغه څه چې لګوئ يې تاسې (په لاره د الله کې) له کوم شي څخه (ډېر وي که لږ) پس هغه (الله) عوض درکوي د هغې، او همدغه (الله) خير غوره د روزي ورکوونکيو دى.

تفسیر: دغه یې مسلمانانو ته اورولي دي، هغه مال چې تاسې په خیریه امورو کې لګوئ؛ د هغو د لګولو په وخت له تنګسی او افلاس څخه مه ویرېږئ، له صرف کولو څنې ستاسې رزق نه کمېږي، هغه شی چې تاسې ته مقدّر او مقرر دی؛ هغه هرومرو دررسیږي، الله تعالی په خپل حکمت او مصلحت هر چاته چې د هومره شي د اعطاء اراده وفرمايي؛ ورکوي یې، په هغه کې ستاسې له صرفولو او نه صرفولو څخه هیڅ فرق او توپیر نه واقع کیږي، بلکه په خیریه امورو کې د اموالو له لګولو څخه برکت په کې لویږي، الله تعالی د هغه عوض درکوي، اعم له دې چې د مال په صورت وي، یا د قناعت یا د قلبي غناء په شکل وي، په آخرت کې دهغه د بدل در رسېدل خو یو حتمي امر دی.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چې (الله) ټول به کړي دوی ګرد، بیا به فرمايي (الله) ملائکو ته: آیا دا هغه ګمراهان دي چې خاص تاسې ته (بې له الله) وو (په دنیا کې) چې عبادت به یې کاوه؟.

تفسیر: زیاتو مشرکانو به پرښتو ته د الله تعالی لوڼې ویلې، ډېرو مشرکانو به د دغو پرښتو هیکلونه پخپل اټکل سره جوړ کړي وو، او هغو ته به یې عبادت کاوه، بلکه ځینو لیکلي چې: د اصنامو عبادت ابتداء د ملائکو له عبادت څخه شروع شوی دی، او (عمرو بن لُحيّ) دغه قبیح رسم له (شام) څخه (حجاز) ته راوړی دی، په هر حال په قیامت کې د کفارو د اورولو لپاره به له پرښتو څخه داسې سوال فرمايي: آیا دغو خلقو به خاص تاسې ته عبادت کاوه؟ ښایي له دې نه به دا مطلب وي چې تاسې خو دوی ته څه نه وو ویلي؟ یا تاسې خو له دوی د دغه عبادت څخه نه یې خوشال شوي؟ لکه چې له مسیح علیه السلام څخه به هم داسې سوال کیږي: ﴿ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ﴾ (۷ جزء د المائدې سورت (۱۶) رکوع (۱۱۶) آیت)، او په (۱۸ جزء د فرقان سورت په (۲) رکوع (۱۷) آیت) کې راغلي دي: ﴿ءَأَنتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هَٰٓؤُلَآءِ﴾.

قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم ۖ بَلْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ ٱلْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

وبه وايي (پرښتې جوابًا) پاکي ده تاته، ته یې مولی (معبود) ځمونږ بې له دوی نه (نه ده داسې چې دغه کفّار وايي) بلکه وو دوی چې عبادت به یې کاوه د پیریانو شیطانانو، او زیاتره د دوی پر دغو (پیریانو شیاطینو باور کوونکي) او مؤمنان وو (نو منلې به یې خبرې د دوی).

تفسیر: یعنې عرض کوي: یا الله ! ستا ذات له دې نه پاک دی چې په کومه درجه څوک درسره شریک شي، العیاذ بالله مونږ به ولې داسې خبرې کړو؟ یا له هسې واهیاتو حرکاتو څخه به خوښیږو؟ ځمونږ رضا خو ستا د رضا تابع ده، مونږ له دغو مجرمانو سره هیڅ علاقه او واسطه نه لرو، مونږ یواځې خاص ستا فرمان منونکي بندګان او مریان یو، خو سره له دې دغو بد بختانو کله ځمونږ عبادت کاوه، دوی په حقیقت کې ځمونږ په نامه د شیاطینو په عبادت کې مشغول وو، في الحقیقت د دوی عقیدتمني او اخلاص له شیاطینو سره اختصاص لري، شیاطین دوی خپل طرف ته کش کاږي، او د ضلالت په لار یې بالاستمرار بولي، دوی دائمًا د شیاطینو په تعقیب روان دي، اګر که ظاهرًا دوی د پرښتو یا د کوم ولي نوم اخلي، مګر په واقع کې پرته له شیطان څخه بل څوک دوی نه مني، بلکه ځیني د دوی په علانیه سره د همدغه شیطان په بندګی کې لګیا دي، لکه چې پخوا له دې نه د «الأنعام» د سورت (۱۲) رکوع کې ځمونږ د دغه تفسیر دغه موضوع مو په تفصیل سره لیکلې ده.

فَٱلْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا

(نو الله فرمايي) پس نن ورځ نه لري اختیار ځیني ستاسې (معبودان) لپاره د ځینو نورو (عابدانو) نه د نفعې او نه د ضرر.

تفسير: يعنې نن د عابدانو او د معبودانو عجز او ناتواني واضحه شوه، چې هیڅ یو د يوې ذرې په اندازه هيڅا ته څه ګټه او تاوان نشي رسولی، دوی پر هغو معبودانو چې مغرور وو، او هغوی يې د خپلو ځانونو لپاره وسيله او شافع ګرځولي وو؛ نن ورځ هغه معبودان له دوی څخه خپله بيزاري ښکاره کوي.

وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ

او وبه وايو مونږ هغو کافرانو ته چې ظلم يې کړی دی: وڅکئ تاسې عذاب د اور هغه چې وئ تاسې چې د دې (اور) تکذيب به مو کاوه (په دنيا کې). او کله چې ولوستلی شي پر دوی آيتونه ځمونږ په دې حال کې چې واضح دي؛ نو وايي: نه دی دغه (محمد) مګر يو داسې سړی دی چې اراده لري د دې چې منع کړي تاسې له هغه شي څخه چې وو چې عبادت به کاوه پلرونو ستاسې.

تفسير: دغسې به دوی د رسول کريم صلی الله عليه وسلم په نسبت په خپلو منځو سره ويل چې: دغه سړی خو نه رسول او نه نبي دی، او فقط هم دغومره مقصد لري چې مونږ ځمونږ د پلرونو او نيکونو له هغه طريقې څخه جدا کړي چې له قديمه راهيسې مونږ ته پاتې دی، او مونږ يې حق ګڼو، او مونږ خپل دين او طريقې ته کش کوي، او په دغه وسيله سره خپل ځان حاکم او متبوع او مونږ محکوم او تابع وګرځوي، ګواکې دی يواځې خپل حکومت او رياست غواړي (العياذ بالله).

وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرًى ۚ

او وايي دغه (منکران) چې نه دی دغه (قرآن) مګر يو دروغ دی له خپله ځانه جوړ کړی.

تفسير: يعنې دغه چېرې قرآن دی (العياذ بالله)، بلکه د څو دروغو خبرو مجموعه ده، چې د هغه نسبت الله تعالی ته کاوه شي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٤٣﴾

او وايي هغه (منکران د مکې) چې کافران شوي دي حق (قرآن - اسلام - نبوّت) ته کله چې راغی دوی ته: نه دی دغه مګر خو دی سحر کوونکی ښکاره.

تفسير: يعنې دغه د نبوت دعوی چې د هغه د څو معجزو او خوارقو ښوونه هم کړی شوې ده، يا د اسلام دين چې په خپل نزول سره يې دميږه او ښځې او ځوی او پلار په منځ کې بېلتون او تفرقه اچولې ده، يا قرآن چې د هغه له فوق العاده تأثيره د خلقو په زړونو کې فوق العاده اثرات او انفعالات پيدا کيږي، د صريح جادو او ښکاره کوونکو او سحر څخه ماسوا بل شی نه دی (العياذ بالله).

وَمَا آتَيْنَاهُم مِّن كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا ۖ وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِن نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾

حال دا چې نه دي ورکړي مونږ دوی ته له کتابونو (منزله وو څخه) چې لولي دوی هغه (کتابونه)، او نه وو ليږلي مونږ دوی ته پخوا له تانه کوم ويروونکی (له جحيمه).

تفسير: يعنې محض امي وو، نه کوم سماوي کتاب د دوی په لاس کې وو، نه په دومره اوږد مدّت کې کوم نبي په دوی کې مبعوث شوی وو، الله تعالی په دوی کې داسې عظيم الشأن رسول مبعوث او داسې جليل القدر قرآن يې

ورولېږه، چې دواړه يې عديم النظير او بېمثاله دي، نو پر دوی لازم وو چې دوی به دغه نعمت غنيمت ګڼلی !، او د الله تعالی د دغه انعام او احسان به يې زيات قدر کاوه !، خصوصًا چې دوی به پخپله پخوا له دې نه داسې ويل: «که په مونږ کې کوم نبي مبعوث شوی وی، يا پر مونږ کوم اسماني کتاب نازلېدی؛ نو مونږ به هغه مانه، او په اطاعت کې به مو له نورو څخه زياته جلتي او مسارعت کاوه»، اوس چې هغه مقصود مطلوب وررسېدلی دی؛ نو دوی د هغه په مقابل کې استکبار او انکار کوي.

وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

او تکذيب کړی وو (د انبياوو هم داسې) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی، حال دا چې نه دي رسيدلي (دغه کفّار د مکې) لسمي برخې د هغه شي ته چې ورکړی مو وو هغوی ته (له قوّت او قدرت)، پس تکذيب وکړ (هغو پخوانيو) د رسولانو ځما، پس څرنګه وو انکار ځما (په عذابولو د هغو).

تفسير: يعني هم هغسې اوږده عمرونه، جسماني قوّتونه، مال، دولت، او عيش عشرت چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ د هغه عشر العشير هم تاسې ته نه دی درکړی شوې، نو هر کله چې هغوی له خپلو انبياوو سره مخالفت او د هغوی تکذيب ته ودرېدل؛ ښه وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ او د هغوی ګرد ساز او سامان څنګه بېکاره پاتې شو؟ او د الله تعالی منزل عذاب د يوې شېبې له مخې هم معطل نه شو، او نه يې چا مخه ونيوی شوه، نو بيا تاسې پر څه مغرور او د څه لپاره دومره لويي او ځانمني (غرور) کوئ؟.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ ۖ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا ۚ مَا بِصَاحِبِكُم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾

ووايه (ای محمده ! منکرينو ته) بېشکه همدا خبره ده چې پند درکوم تاسې ته په يوې خبرې سره چې ودرېږئ تاسې خاص الله ته دوه دوه او يو يو، بيا ښه فکر (او غور) وکړئ چې نشته په دغه ملګري ستاسې کې هيڅ قسم لېونتوب، نه دی دغه (محمد) مګر ويروونکی دی تاسې ته په مخ کې د عذاب سخت (د قيامت).

تفسير: يعني تعصّب او عناد پرېږدئ ! په انصاف او اخلاص سره د پاک الله په نامه سم ودرېږئ !،او څو څو تنه سره يو ځای شئ !، او پخپلو منځونو کې سره مباحثه، مرکه، مشوره او جرګه وکړئ !، او يواځې له خپلو ځانونو سره هم بېل کېنئ، او ښه فکر، دقّت او غور وکړئ !، چې ستاسې دغه رفيق محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې له څلوېښتو کلونو څخه ډېر ستاسې تر نظر لاندې حيات او ژوندون کوي، او تاسې د هغه د ګردو حالاتو او له ذرې ذرې خصوصياتو څخه يې د طفوليت تر کهولت پورې کامل خبردار يئ، او د ده پر امانت، ديانت، صداقت، عفاف او يوهې تل ترتله قائلان يئ، او ښه پوهېږئ چې دی هيڅکله په هيڅ يوه معامله کې په نفسانيت، اغراض او نورو بدو خبرو او اخلاقو ملزم او مشبوه نه دی ګرځېدلی، نو آيا تاسې په واقعي ډول سره اوس داسې اټکل او ګمان پرې کولی شئ چې دی (العياذ بالله) بې له کومو موجبه اسبابو يو ناڅاپه لېونی شوی دی؟ او بې سببه يې ځينې خلق له خپله ځانه سره دښمنان او مخالفان ګرځولي دي؟.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هر هغه څه چې وغوښتل ما له تاسې له اجرته (په دغه انذار)؛ پس هغه دې هم ستاسې وي، نه دی اجر ځما مګر پر الله دی.

تفسير: يعنې زه د خپل محنت څه صله له تاسې څخه نه غواړم، كه ستاسې په خيال كې داسې راغلي وي چې زه به له تاسې څنې څه معاوضه غواړم؛ نو هغه ټول تاسې له خپله ځانه سره وساتئ !، بيخي هغه ته څه ضرورت نه لرم، ځما صله خو د الله تعالى په دربار كې ده، هغه شى چې زه يې له تاسې څخه غواړم يعنې ايمان او اسلام؛ هغه ستاسې د فائدې او ګټې لپاره دى، له دې نه پرته په دغه دعوت او تبليغ كې ځما څه غرض او مقصد نشته.

وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾

او همدغه (الله) پر هر شي باندې ښه شاهد (خبردار دى).

تفسير: يعنې ځما رښتيا او صداقت او نيت الله تعالى ته معلوم او ښكاره دى.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه رب ځما ويشتل كوي (رالېږي) حق (دين)، ښه خبردار دى پر ټولو اشياوو هم.

تفسير: يعنې له پاسه وحي نازلېږي، او د دين باران اوري، دغه موقع وېرېا له لاسه مه وركوئ !، او ترې ښه ګټه او فائده واخلئ !، په هغه زور او قوت سره چې پاك الله د باطل په سر ويشتل كوي او لرې يې غورځوي؛ له هغه څخه اندازه وكړئ چې وروسته له دې نه به باطل چېرې ودرېدى شي؟ ضرور دي چې باطل محو او په سوړو كې ننوځي، او په ټولو آفاقو كې به د حق دين غږ ډېر پورته شي، هغه علّام الغيوب پخپل علم او پوهې سره موافق په ډېر مناسب وخت او عين الموقع كې د باطل د سر د ټكولو او لتاړولو لپاره حق نازل كړ: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾.

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) راغى حق (قرآن ـ اسلام) او نشي پيدا كولى باطل (معبودان هيڅ شى)، او نه يې بيا له سره ژوندي راپاڅولى شي.

تفسير: يعنې حق دين راورسېد، هغه زور او قوت له سره منع كېدونكى نه دى، او حتمًا او جزمًا غالب او مظفرېږي، او باطل لاندې او ښكته كوي، دروغ كله د رښتيا په مقابل كې چلېدى شي؟ او باطل څرنګه د حق په مقابل كې راتلى شي؟ هغه اوس نه د درېدلو قوت او توان لري او نه د تنبتېدلو، او داسې يې وګڼئ چې لكه له منځه ورك او تري تم شوى وي، دغه د ﴿جَاءَ الْحَقُّ﴾ آيت د معظمې مكې د فتحې په ورځ د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر مباركه ژبه جاري وو.

قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي ۖ وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه چېرې وښوييدم زه (له سمې لارې په زعم ستاسې)؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې وبه ښوييږم په (ضرر د) ځان خپل (او ځما نقص دى)، او كه سمه لاره مې موندله؛ نو په سبب د دې به وي چې وحي كوي ماته رب ځما، هم هغه (الله) ښه اورېدونكى دى، ډېر رانژدې دى.

تفسير: يعنې كه ما دغه نوى دستور له خپله ځانه درولى وي؛ نو تر څو ورځو پورې به وچلېږي؟ په دغه كې بالآخر ماته نقصان راپېښېږي، دنيوي بغض او عداوت به ځان ته ګټم، خواري، زحمت، او ذلت به پر ځان اخلم، اخروي رسوايي

به پر ځان ګالم (العیاذ بالله)، لیکن که زه پر سمه لاره یم لکه چې په واقع سره هم په سمه صافه لاره روان یم؛ نو ښه وپوهېږئ چې دغه ګرد د الله تعالی تایید او امداد، او د اسماني وحي مرسته، برکت او هدایت دی، چې هیڅکله او هیچېرې به ځما ملګرتوب نه خوشې کوي، او تل ترتله به له ما سره وي، ځما پاک الله هر شی اوري، او هغه بیخي رانږدې دی، هغه به همېشه له ما سره الطاف او امداد فرمایي، او خپل دغه پیغام هرومرو ګردې دنیا ته رسوي، او پر ټولو مخلوقاتو یې ظاهر او څرګندوي (ښکاره کوي)، اعم له دې نه چې تاسو یې ومنئ، او که یې ونه منئ.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا۟ مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾

او که ووینې ته کله چې وویرېږي دوی (عند النزع) پس نه به خلاصیږي په تېښته (له عذابه ځمونږ)، او وبه نیول شي دوی له ځایه نژدې (له ځمکې قبر ته یا له موقفه اور ته).

تفسیر: یعنې کفّار خو دلته خپل لوبي، تکبر او غرور ښکاره کوي، مګر هغه وخت به د لیدلو وړ او قابل وي چې دغه خلق د محشر ویروونکي مناظر او لړزوونکي مظاهر وګوري اوسخت وویرېږي، او د تښتېدلو په فکر کې ولویږي، مګر د تېښتې لورې ترې ورک وي، او هیچېرې به ونښي خوځېدلی، کله چې د دوی د نیولو او په اور کې د غورځولو حکم صادر شي؛ نو دوی بې له لټولو او دغې خوا او هغې خوا کتلو څخه سمدلاسه هم هغلته پیدا کیږي، بلکه په نهایت آساني سره علی الفور د حکم د اصدار سره متصل او جوخت نیولی کیږي او د خپلو اعمالو په سزا (هیداد) اخته کیږي.

وَقَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِهِۦ وَأَنَّىٰ لَهُمُ ٱلتَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾

او وبه وایي (دا کفّار) ایمان مو راوړی دی پر دغه (الله)، او له کومه به وي دوی ته حاصلول او لاس ته راوړل (د ایمان یا بېرته ګرځېدل دنیا ته) له ځایه لرې (چې آخرت دی).

تفسیر: یعنې په دغه وخت کې به وایي چې: اوس مو باور د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر خبرو راغی، او اوس ایمان راوړو، حال دا چې د اوس ایمان به څرنګه وي؟ هغه وخت او موقع ډېره لرې لاړه چې ایمان راوړل مفید او نافع او د نجات وسیله واقع کېده، اوس د دوی لاس تر دومره لرې ځای پورې چېرې رسېدی شي؟ چې له هغه ځایه د خپل ځان لپاره ایمان راوړي، مطلب یې دا دی چې مقبول او منجي ایمان هغه دی چې پخوا له مرګه په همدغې دنیا کې د انسان په برخه شي، په آخرت کې کله چې ګرد احوال ګرد سړي پخپلو سترګو سره وګوري؛ نو هلته ګرد متیقین کیږي، نو هلته به د ایمان راوړولو څه فائده وي؟.

وَقَدْ كَفَرُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۖ وَيَقْذِفُونَ بِٱلْغَيْبِ مِن مَّكَانٍۭ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

او په تحقیق کافران شوي وو په الله پخوا له دې نه (په دنیا کې)، او ویشتل به کول دوی په غیب له ځایه لرې (د حق، صدق، او د صواب پر امورو د معاد).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه چې د ایمان راوړلو وخت وو؛ تاسې پر کفر او انکار ټینګ ولاړ وئ، او همداسې په خپل خیال او اټکل سره مو نښې ویشتلې، د دنیا په ژوندون کې به مو تل بې تحقیقه خبرې کولې، او رښتیا او محققې خبرې به مو هیڅ نه منلې، اوس د افسوس او ارمان څخه هیڅ شی په لاس نه درځي.

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ

او پرده (جدایي) به واچولی شي په منځ د دوی او په منځ د هغه شي چې ارمان یې کوي دوی (لکه ایمان او اعاده الی الدنیا).

تفسير: يعنې د هغو شيانو په نسبت چې دوی يې هيله او ارمان لري، مثلاً مقبول ايمان يا نجات يا د دنيا په لوري بېرته ورتګ، دنيوي لذائذ، عيش او آرام؛ د دغو شيانو او د کفارو په منځ کې به سخت سد او مانع وي، چې د هغه لامله به دوی له سره تر هغې پورې نشي رسېدی.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِم مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

لکه چې کړی شوی وو (دا کار) له سيالانو د دوی سره پخوا له دې نه، بېشکه هغوی وو په داسې شک کې چې ډېر تردّد اچوونکی وو (خلقو ته).

تفسير: يعنې ړومبی له دې نه له هغو مخلوقاتو سره چې د همدوی په وضعيت او هيئت تېر شوي دي کومه معامله چې کړی شوې ده؛ له دوی سره هم هغه معامله وکړی شوه، ځکه چې هغو خلقو به هم داسې مهملې او بې ځايه شبهې کولې، او په داسې بې موردو شکوکو او ترديداتو کې اخته وو، چې دوی يې له سره مطمئن او په آرام نه وو پرې اېښي.

تمت سورة سبأ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه، وله الحمد.

سُورَةُ فَاطِرٍ

«د (فاطر) سورت مکي دی، (۴۵) آیتونه او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۵) او په نزول کې (۴۳) سورت دی، وروسته د (الفرقان) له سورت څخه نازل شوی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

ټوله ثناء صفت خاص (هغه) الله ته ده چې بې له نمونې څخه پیدا کوونکی دی د اسمانونو او د ځمکې.

تفسیر: یعنې اسمان او ځمکه یې ابتداء له عدم څخه وجود ته راوړه، حال دا چې له پخوا څخه د دغو علویّاتو او سفلیاتو کومه نمونه یا د تخلیق قانون نه وو موجود.

جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا

ګرځوونکی د پرښتو دی رسولان.

تفسیر: یعنې ځینې پرښتې انبیاوو ته د الله تعالی پیغام رسوي، او ځینې نورې دنورو جسماني او روحاني نظام پر تدابیرو او تشکیلاتو مأمورانې دي: ﴿فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا﴾.

أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

(هسې ملائکې) چې خاوندانې د وزرو دوو دوو، او دریو دریو، او څلورو څلورو دي.

تفسیر: یعنې د ځینو پرښتو دوه دوه وزرونه، او د ځینو درې درې او د ځینو څلور وي، د دغو وزرو کیفیت یوازې پاک الله ته معلوم دی.

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

زیاتوي (الله) په پیدایښت کې هومره چې اراده وفرمایي (د هغو)، بېشکه چې الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې دغسې تزیید او تخلیق دی).

تفسیر: یعنې الله تعالی په هر مخلوق کې هر عضو او صفت سم له خپله حکمته سره زیاتوي، پرښتو ته دوه دوه یا درې درې یا څلور څلور وزرونه هم هغه ور پیدا کړي دي، که اراده وفرمایي؛ نو ځینو پرښتو ته له څلورو څخه زیات هم ور کوي، لکه چې په حدیث کې راغلي دي: چې جبریل علیه السلام شپږ سوه وزرونه لري، او له ﴿جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا﴾ څخه داسې ونه ګڼله شي چې ګوندې الله تعالی دغو وسائلو ته څه ضرورت او احتیاج لري !، پاک الله دغسې وسائطو

ته بيخي څه اړتيا (احتياج) او ضرورت نه لري، او بالذات دی پر هر څيز باندې ښه قادر او مقتدر دی، ولې محض د حکمت او مصلحت لپاره يې د دغو اسبابو او وسائطو سلسله قائمه کړې ده.

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ

هر هغه شی چې پرانيځي الله لپاره د خلقو له رحمت خپل (لکه صحت وسعت) پس نشته هيڅوک بندوونکی د هغه.

تفسير: رحمت جسماني وي لکه باران، روزي اونور، يا روحاني وي لکه انزال د کتابونو او ارسال د رسولانو، الغرض هر کله چې الله تعالی پر خلقو د خپل رحمت ورونه وپرانيځي؛ نو څوک يې تړلی شي؟.

وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۲﴾

او هر هغه شی چې بند کړي (له عطاء خپلې)؛ پس نشته ليږونکی د هغه (هيڅوک) پس له بندولو د الله، او همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې سم له خپله بالغه حکمته سره د هر شي د کولو او په وجود راوړلو اراده چې وفرمايي؛ على الفور يې کوي، او داسې قوي، مقتدر، غالب او زبردست ذات دی، چې هيڅوک د ده دارادې مخه نشي نيولی.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿۳﴾

ای خلقو ! ياد کړئ نعمت احسان د الله پر تاسې (چې حيات او روزي او نور يې در کړي دي)، آيا شته بل کوم پيدا کوونکی بې له الله چې تاسې ته روزي در کړي له اسمانونو (په سبب د باران) او (له محصولاتو د) ځمکې نه (په سبب د زرغونولو؟ بلکه نشته داسې څوک)، نشته لايق د عبادت بل هيڅوک مګر همدی دی، پس له کوم جهته ګرځولی کيږئ (له توحيده شرک ته).

تفسير: يعنې تاسې دغه ټول سره منئ چې پيدا کول او د روزي د وسائلو او اسبابو برابرول، ژوندي ساتل او نور ګرد د الله تعالی په قبضه او اختيار کې دي، نو بيا د معبوديت استحقاق بل شي ته له کومه پيدا شو؟ هر هغه ذات چې حقيقي خالق او رازق دی، واقعي معبود او لوی الله هم هغه دی.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿۴﴾

او که دروغجن وشمېري (دغه کفار ای محمده !) تا؛ پس په تحقيق دروغجن شمېرل شوي وو ډېر رسولان پخوا له تانه (نو ته هم صبر کوه په شان د هغو)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه (په آخرت کې).

تفسير: يعنې سره له دومره پوهولو او د حجّت د تمامولو بيا هم دغه خلق تاسې دروغجن ګڼي، نو تاسې په دغه سره مه غمجن کېږئ !، ځکه له نورو پخوانيو انبياوو سره همداسې رويه او سلوک کړی شوی دی، دا کومه نوې خبره نه ده، متعصبينو او معاندينو هيڅکله له خپله ضده او عناده لاس نه دی اخيستی، د دغسې خلقو معامله پاک الله ته وسپارئ، کله چې دوی په آخرت کې الله تعالی ته بوتلل شي؛ نو الله تعالی به د دغو ګردو جګړو فيصله صادروي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ
عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

اى خلقو ! بېشكه وعده د الله حقه ده (چې قيامت حساب كتاب جزاء شته) پس خبردار چې نه دې تېرباسي تاسې دغه ژوندون لږ خسيس، او نه دې تېرباسي تاسې په (كرم د) الله غره كوونكى (شيطان). بېشكه چې شيطان تاسې ته دښمن دى پس تاسې هم ونيسئ دى (خپل) دښمن، بېشكه همدا خبره ده چې بولي شيطان ډله خپله (ځاى د هلاكت ته) لپاره د دې چې شي دوى له ملګرو د دوزخ (په آخرت كې).

تفسير: يعنې قيامت هرومرو راتلونكى دى، او على اليقين ټول مخلوقات د پاك الله په مخ كې حاضريدونكي دي، د دغې دنيا پر عيش، باغ او بهار ډېر مه غولېږئ، او د شيطان په چلونو او فريبونو مه تېروځئ !، ځكه چې دى ستاسې ازلي دښمن دى، او دى تل په همدغه كوښښ كې دى چې تاسې هم له خپله ځانه سره په دوزخ كې وغورځوي.

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زُيِّنَ
لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ
حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

هغه كسان چې كافران شوي دي شته دوى ته عذاب سخت، او هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوى ته مغفرت، ښښه او اجر ډېر لوى. آيا پس هغه څوك چې ښايسته كړى شوى وي ده ته بد عمل د ده، پس ويني يې دى ښايسته، پس بېشكه چې الله ګمراه كوي هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د ګمراهى يې)، او سمه صافه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، پس نه دې ځي (نه دې هلاكيږي) نفس ستا په (ګمراهى) د دوى له جهته د افسوسه، بېشكه چې الله جل جلاله ښه عالم دانا دى په هغو كارونو چې كوي يې دوى (نو جزاء به وركړي دوى ته).

تفسير: يعنې شيطان چې د هر چا په سترګو كې خراب كار ښه ورخرګند كړي، آيا دغه سړى له هغه چا سره برابر كېدى شي چې د الله تعالى په فضل او كرم سره د خير او شر په منځ كې فرق اوتميز كولى شي؟ نيكي نيكي بولي، او بدي بده ګڼي، كله چې دوى دواړه سره نشي برابر بېدى؛ نو د دغو دواړو آخره خاتمه او انجام به څرنګه برابر بېدى شي؟ او داسې خيال مه كوئ چې كوم انسان به سره د خپلو رڼو سترګو پر بدو ښه د ښو ګمان وكړي، د الله تعالى اراده د هر چا په نسبت چې د ده د سوء الاختيار په بناء په ګمراهى او ضلالت تللې ده؛ هغه سمې لارې ته څوك نشي اړولى، او هر چا ته چې د ده د حسن الاختيار د سببه سمه صافه لاره ښيي؛ نو له سره د شيطان له واكه دغه نه دي پوره چې دى له سمې لارې څخه بې لارې كړي، يا نامناسبه ښوونه ورته وكړي.

په هر حال هغه سړى چې په شيطاني اغواوو سره بدو ته ښه او ښو ته بد وايي؛ د ده په نسبت داسې توقع نشي كېدى چې ګوندى دى به پر سمه صافه لاره راشي، كله چې دغسې نشي كېدى، او د هدايت او د ضلالت ټوله سلسله د الله تعالى د مشيت او حكمت تابع ده؛ نو تاسې د دغو معاندينو په غم او انديښنه كې خپل ځان مه ويلي كوئ !، او مه په دوى پسې كړېږئ !، الله تعالى ته د دوى ګرد اعمال او احوال ښه معلوم او ښكاره دي، او بالذات له دوى سره حساب او كتاب كوي، او د دوى په نسبت خپله لازمه فيصله صادروي، تاسې مه خفه او مه غمجن كېږئ !.

وَاللّٰهُ الَّذِیٓ اَرۡسَلَ الرِّیٰحَ فَتُثِیۡرُ سَحَابًا فَسُقۡنٰهُ اِلٰی بَلَدٍ مَّیِّتٍ فَاَحۡیَیۡنَا بِهِ الۡاَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا ؕ
كَذٰلِكَ النُّشُوۡرُ ﴿۹﴾

او الله هغه (مطلق قادر) ذات دی چې ليږلي يې دي بادونه، پس راپورته کوي (بادونه) وريځې، پس راكاږو مونږ دغه وريځې هغه كلي (ځمكې) مړې (وچې كلكې بې وښو) ته، پس ژوندى كوو مونږ په هغو (اوبو) ځمكه پس له مړوالي (وچوالي) د هغې، همداسې به وي حال د بيا ژوندي پورته كېدلو هم.

تفسير: يعنې د الله تعالى په حكم د هواوو په وسيله وريځې پورته شوې، او په هغې سيمې رقبه كې چې مړه وچه كلكه پرته وه، يعنې هيڅ واښه او شينكي په كې نه وو، او له هرې خوا يې دوړې او غبار پورته وو، د باران د اوبو له سببه په كې ساه ولوېده، همداسې وګڼئ چې الله تعالى به تاسې هم وروسته له مرګه بيا راپاڅوي، په رواياتو كې راغلي دي: «څه وخت چې الله تعالى د مړيو د بيا ژوندي راپاڅولو اراده وفرمايي؛ نو له ما تحت العرش څخه به يو مخصوص قسم باران واوروي، چې د دغه باران په اوبو سره به ټول مړي داسې ژوندي راپاڅيږي لكه چې د پسرلي د معمولي باران په اثر پتنګان او نور مچان او خوځندې د ځمكې له سوريو څخه ووځي» ښايي چې مزيد تفصيلات يې په رواياتو كې وليدل شي.

مَنۡ كَانَ يُرِيۡدُ الۡعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الۡعِزَّةُ جَمِيۡعًا ؕ

هر هغه څوك چې وي چې اراده لري د عزّت پس خاص الله ته دى عزّت ټول.

تفسير: يعنې كفارو نور معبودان ځكه د خپلو ځانونو لپاره نيولي وو، چې ګوندې د دغو معبودانو د الله تعالى په دربار كې ډېر عزّت او پت وي: ﴿وَاتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِّيَكُوۡنُوۡا لَهُمۡ عِزًّا﴾ (۱۶ جزء، د مريم سورت (۵) ركوع (۸۱) آيت)، او ډېرو كسانو له مسلمانانو څخه مخ اړولى وو، اوله كفارو سره يې خپله دوستي او خپلوي ټينګه كړې وه؛ څو په دغه وسيله سره دوى پتمن او باعزّت شي: ﴿اَلَّذِيۡنَ يَتَّخِذُوۡنَ الۡكٰفِرِيۡنَ اَوۡلِيَآءَ مِنۡ دُوۡنِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ؕ اَيَبۡتَغُوۡنَ عِنۡدَهُمُ الۡعِزَّةَ فَاِنَّ الۡعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيۡعًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۲۰) ركوع (۱۳۹) آيت)، نو دغه قسم خلقو ته يې دغه وروښودل چې هر هغه انسان چې د دنيا او آخرت عزت غواړي؛ ښايي چې دغه عزّت د الله تعالى څخه وغواړي چې مطلق عزيز همدى دى، او د الله تعالى له اطاعت او يادولو څخه اصلي پت او عزّت ميسّر كيږي، د ګردو اعزازونو مالك همغه واحد احد الله دى، هر هغه څوك چې عزّت مومي، يا يې مونډلى دى؛ د همدغه الله له خزائنو څخه ورته رسېدلى دى، يا به ورورسيږي.

اِلَيۡهِ يَصۡعَدُ الۡكَلِمُ الطَّيِّبُ

خاص همدغه (الله) ته پورته خيژي خبرې پاكې.

تفسير: يعنې پاكيزه كلام ذكر الله، دعاء، د قرآن تلاوت، دعلم او نصيحت خبرى دي، چې دغه ګرد شيان رب العزّت ته ورخيژي، او د قبول عزّت حاصلوي.

وَالۡعَمَلُ الصَّالِحُ يَرۡفَعُهٗ ؕ

او نېك عمل پورته كوي ذكر او ښې خبرې.

تفسير: د پاكيزه وو كلامونو (ذكر الله) او نورو ذاتي اقتضاء همدا ده چې پاس وخيژي، له هغه سره كه نور صالح اعمال وي؛ نو د هغه په طفيل او وسيله هغوى هم پاس ورخيژي، او هغه ته زيات قوت، نشاط، تازګي، رفعت او عظمت ښښي،

ښه کلام ته بې له ښو کارونو پوره د رفعت شان نه حاصليږي، ځيني مفسرين د ﴿وَٱلۡعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرۡفَعُهُۥ﴾ د ضمائرو مرجع سره بدلوي، او داسې معنى ترې اخلي چې: ښه کلام ښه کار لوړ او پورته کوي، دغه هم دُرست دي چې ځينو خلقو د (رفع) ضمير د الله تعالى په لوري اړولى دى، يعنې الله تعالى صالحه اعمال لوړوي، په هر حال غرض دا دى چې ښه کار او ښې خبرې دواړه علوّ او رفعت غوښتونکي دي، لهذا هر هغه سړى چې د الله تعالى د عزت طالب وي؛ دغه عزّت او رفعت دې د دې په وسيله حاصل کړي !.

په دې آيت کريمه علماء دليل نيسي چې د الله تعالى ذات اوچت او د عرش د پاسه دى.

﴿وَٱلَّذِينَ يَمۡكُرُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ لَهُمۡ عَذَابٞ شَدِيدٞۖ وَمَكۡرُ أُوْلَٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ١٠﴾

او هغه کسان چې جوړوي (تاته د قتل، حبس، نفي) مکرونه ناکاره؛ شته دوى ته عذاب ډېر سخت، او مکر فرېب د دغو هم هغه فاسد باطل هلاک دى.

تفسير: يعنې هغه کسان چې بد تدابير جوړوي، او د حق په خلاف تل په حيلو او پلمو جوړولو کې مشغول او لګيا وي، بالآخره ناکامه کيږي، او ضرور تاوان مومي، وګورئ ! قريشو په (دار النّدوة) کې سره جرګه او پر دغې خبرې يې تړون وکړ: «ښايي چې رسول الله يا ووژلى شي، يا دې بندي کړى شي، يا دې له ملکه د باندې وشړلى شي»، د دغې فيصلې نتيجه داسې شوه چې: د «بدر» د غزوې په وخت کې همدغه خلق له خپله وطنه د باندې وويستل شول، او همدوى د مسلمانانو له لاسه ووژلى شول، او د «بدر» په قليب او کوهي کې د تل لپاره قيد کړل شول.

﴿وَٱللَّهُ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٖ ثُمَّ مِن نُّطۡفَةٖ ثُمَّ جَعَلَكُمۡ أَزۡوَٰجٗاۚ وَمَا تَحۡمِلُ مِنۡ أُنثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلۡمِهِۦۚ﴾

او الله پيدا کړي يئ تاسې (يعنې اول ځلي نيکه د تاسې) له خاورو، بيا (تاسې اولاده يې پيدا کړئ) له څاڅکي (د مني)، بيا يې وګرځولى تاسې جوړې جوړې (ښځه او مېړه لپاره د توالد او تناسل)، او نه اخلي حمل هيڅ ښځه، او نه زېږي (حمل هيڅ ښځه) مګر په علم د الله سره.

تفسير: يعنې آدم عليه السلام يې له خاورو څخه او بيا د هغه نوره اولاده يې د اوبو له يوه څاڅکي څخه پيدا کړه، بيا له نارينه او ښځې څخه يې جوړه پيدا کړه، چې له هغو څخه انساني نسل منتشر او خورېږي، په دغه ضمن کې د حمل استقرار له وخته د ووړکي د پيدا کېدلو تر وخته، هغه اطوار او ادوار چې تيرېږي؛ پر هغو ګردو باندې الله تعالى عالم دى، او هغه داسې پټ او مخفي اعمال دي، چې مور او پلار هم پرې نه دي خبر، چې دننه څه صور، اعمال او تحوّلات پيښيږي.

﴿وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٖ وَلَا يُنقَصُ مِنۡ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِي كِتَٰبٍۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٞ ١١﴾

او نشي اوږدېدلى عمر د هيڅ عمر اوږد کړى شوي، او نه هيڅ قدر کمولى شي له عمر د دغه (معمرّ) څخه (يا له عمره د بل معمّر څخه، يعنې تزييد او تنقيص د عمر نه دى)؛ مګر په کتاب (د لوح محفوظ کې ليکلى شوى دى)، بېشکه دغه (لنډول او اوږدول د عمر) پر الله ډېر اسان دي.

تفسير: يعنې د هر چا چې هر قدر عمر وي، هغه په «لوح محفوظ» کې ليکلى شوى دى، او هغه اسباب او وسائل چې د عمر د اوږدېدلو يا د لنډېدلو دي، يا دا چې کوم يو به خپل طبيعي عمر ته رسيږي؟ او کوم يو به نه رسيږي؟ دغه ټول د الله تعالى په محيط علم کې موجود دي، او پاک الله ته پر دغو ټولو جزئياتو باندې احاطه لرل هيڅ اشکال نه لري، او الله تعالى ته د ګردو (ټولو) «ما کان و ما يکون» جزئي، کلي او د غيب او شهادت علم له ازله تر ابده او الى ما شاء الله پورې ښکاره دى، نه ښايي چې د الله تعالى علم او صفات پر خپل ځان قياس کړى شي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي:

«هر كار الله تعالى ته ډېر اسان وي، لکه د «انسان پيدايښت»، او رسونه يې خپل مقدّر عمر ته، او همداسې وګڼئ د اسلام تدريجي پرمختګ او ارتقاء، او بالآخر د کفر مقهورېدل او مغلوبېدل».

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ

او نه برابرېږي سره هغه دواړه بحرونه سيندونه، دا يو خوږ دی تنده لرې کوونکی، خوندورې ښې هضمېدونکې ښې تېرېدونکې اوبه د ده، او دا بل تريو دی تريخ، او له هر يوه له دغو (دواړو بحرونو سيندونو څخه) خورئ تاسې غوښې تازه (د مهې)، او راوباسئ (له دغه ترخه سينده) ګاڼه (د مرغلرو او مرجانو) چې اغوندئ يې (او اغوندوئ يې ښځو خپلو ته).

تفسير: له پاسه د توحيد د دلائلو بيان ادامه لري، چې په دغه ضمن کې يوه لطيفه اشاره د اسلام د غلبې په طرف هم کيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې کفر او اسلام سره برابر نه دي، الله تعالى کفر مغلوبوي، اګر که تاسې ته به له دغو دواړو څخه فائده دررسيږي، له مسلمانانو ځنې دين قوّت او غلبه مومي، او له کفّارو ځنې جزيه او خراج حاصلوي، غوښه د خوږو او د ترخو د دواړو سيندونو څخه وځي، يعنې مهي، مګر ګاڼه (زېور) مرغلرې، مرجان او جواهر على الأكثر له ترخه سيند څخه ايستل کيږي.

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

او (تل) وينې ته بېړۍ (او جهازونه) په دغه (بحر سيند) کې تلونکې څيروونکې (د اوبو) لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې له فضله د الله (په تجارت کې) او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (په دغه لوی نعمت).

تفسير: اکثريه لوی لوی او مهم تجارت او سوداګري د جهازونو په وسيله کيږي، له هغه څخه کوم منافع چې حاصليږي؛ همدغه د پاک الله فضل او مهرباني ده، پر دغو فوائدو او انعاماتو انسان ته لازم دي چې د دغه مالک الملکوت او صاحب الکبرياء والجبروت حمد او شکر اداء کړي !.

يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ

ننباسي (الله) شپه ورځ کې، او ننباسي (الله) ورځ په شپه کې، او مسخر په کار کې يې لګولي دي لمر او سپوږمی، چې هر يو بهيږي (روان دی) تر يوې نېټې ټاکلې شوې (چې ورځ د قيامت ده).

تفسير: دغه مضمون پخوا له دې نه په څو ځايونو کې تېر شوی دی.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

دغه (ذات موصوف په پاس صفاتو) الله دی رب ستاسې، خاص همده ته دی ملک باچاهي، او هغه معبودان چې بولی يې تاسې (ای مشرکانو !) بې له دغه (الله)؛ نه دي مالکان دوی د نرۍ پردې (د زړي) د خرماوو.

تفسير: يعنې د هغه لوی ذات صفات چې پاس بيان شول؛ هم هغه في الحقيقت ستاسې حق الله دی، او د ټولو علويّاتو او سفليّاتو خالق، مالک، الله دی، هغه شيان چې ستاسې له خوا معبودان درولي شوي دي، او تاسو يې بولئ او عبادت

ورته كوئ؛ د هغو خوارانو باچاهي او خپلواكي چېرې، بلكه دوى د هغې نرۍ پردې په اندازه هم د يوه څيز مالكان نه دي، چې د كجورو (خرماوو) په زړيو پورې نښتې وي.

إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ

كه وبولئ تاسې (اى منكرانو) دغه معبودان؛ نه اوري بلنه ستاسې، او كه (بالفرض) وايې وري دوى، نو نه به شي دركولى ځواب ستاسې (ځكه چې ژبه نه لري)، او په ورځ د قيامت به منكران شي دوى په شريك كولو ستاسې (باندې دوى لره سره له الله نه).

تفسير: يعنې له هغو معبودانو څخه چې تاسې مرسته او امداد غواړئ، او هغه خپلو ځانونو ته وسيله ګڼئ؛ دوى ستاسې غږ او بلنه نه اوري، او كه تاسې ته څه توجّه هم وكړي؛ هغه ستاسې په كار نشي درتلى، او په درد مو نه خوري، بلكه د قيمت په ورځ به دوى ستاسې د دغه شرك څخه په علانيه ډول د خپل تنفّر او بېزارۍ اعلان كوي، او د امداد او كومك په ځاى به تاسې ته دښمنان ثابت شي.

وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

او خبر به نه كړي تا (له حقيقت د دې كار هيڅ خبروونكى) په شان (د خبرولو د هغه ښه عالم) ښه خبردار (الله).

تفسير: يعنې له الله تعالى څخه په ټولو احوالاتو باندې بل څوك ښه عليم او خبردار دى؟ همدغه عليم او خبير الله تعالى فرمايي چې دغه شركاء بيخي چټي او غلط دي، او له سره ستاسې په كار نه درځي، دغسې سمې صافې خبرې بې له الله تعالى نه بل څوك تاسې ته كولى شي؟ او ښوولى شي؟.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾

اى خلقو ! تاسې فقيران محتاجان يئ الله ته، او الله همدى دى غني بې پروا، ښه حمد ثناء ويلى شوى.

تفسير: يعنې ټول مخلوقات هم هغه الله جل جلاله ته محتاج دي، او الله جل جلاله هيچا ته او هيڅ شي ته محتاج نه دى، ځكه چې ګرد محاسن، محامد او صفات د ده په وجود كې مجموع او موجود دي، نو همدغه الله جل جلاله د بلنې او دعاء لايق دى، او د امداد او استعانت غښتن او مستحق دى، چې د خپلو بندګانو هر راز دعاء او سوال اوري، او په خوښۍ سره يې مستجابوي، او كه څوك د ده لوى دربار ته خپل عجز، نياز او افتقار نه وړاندې كوي؛ په قهريږي.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

كه اراده وفرمايي (الله) د بيولو ستاسې (په هلاكت سره؛ نو بو به موځي) او را به ولي نور مخلوق نوى (بدل د تاسې). او نه دى دغه (شړل ستاسې او راوستل د نورو) پر الله څه سخت مشكل.

تفسير: يعنې كه تاسو يې منئ يا يې نه منئ، الله تعالى داسې مطلق قادر دى چې تاسې ګرد له منځه ورك كړي، او خپل بل مخلوق ستاسې په ځاى ودان او ودروي، چې من كلّ الوجوه الله تعالى ته داسې مطيع وي؛ لكه چې په اسمانونو كې پرښتې د ده خالصې او مخلصې بندګانې دي، او داسې كول پاك الله ته ډېر سهل او اسان دي، ليكن د الله تعالى د حكمت اقتضاء داسې ده، چې په ځمكه كې دغه ګردې سلسلې ښايي چې قائمې او جاري وي، او په پاى كې هر يو د خپو ښو او بدو اعمالو جزاء او بدل ومومي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ۚ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَّلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۗ

او نه اخلي (هيڅ نفس عاصي) بار د ګناه د بل نفس، او كه راوبولي درونډ باري (بل څوک) بار د ګناهونو خپلو ته؛ وابه نه خيستى شي له هغه څخه هيڅ څيز، او اګر كه وي (دغه بللى شوى) خاوند د خپلوۍ هم.

تفسير: يعنې هيڅوک به د خپلوانو بار پخپل سر وانخلي، او نه به يو د بل د ګناه له پيټي څخه لږ څه كم كړي، او نه به د بل چا د بللو او غږ كولو څخه څه ګټه او فائده وررسيږي، اګر كه يې ډېر نژدې خپلوان هم وي، ګرد خلق به نفسي ! نفسي ! ! وايي، هلته يوائې د الله تعالى په فضل او مرحمت سره كار چليږي، او بس !.

اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۗ

بېشكه همدا خبره ده چې وېروې ته هغه كسان چې ويريږي له ربه خپله په غيبو سره، او قائموي (سم اداء كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ.

تفسير: يعنې ستاسې له ويرولو څخه هم هغه سړى نفع اخلي؛ چې له الله تعالى څخه بالغيب ويريږي، او د ده له وېرې څخه تل په عبادت كې لګيا وي، د هر چا په زړه كې چې د الله تعالى خوف او وېره بيخي نه وي؛ نو هغه كله له دغو ويرولو څخه متأثر كيږي.

وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ۚ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۱۸﴾

او هر څوک چې ځان پاک كړي (له شركه او معاصيو) پس بېشكه همدا خبره ده چې ځان يې پاک كړ لپاره (د نفعې) د ځان خپل، او خاص (طرف) د الله ته ورتله دي (د هر چا).

تفسير: يعنې هر څوک چې ستا پند او نصيحت واوري، او خپل وضعيت اصلاح او ښه كړي؛ نو د ده احسان او منّت نه پر تا او نه پر الله تعالى دى، بلكه په دغه كې په خپله د هم هغه سړي فائده ده، او دغه فائده په پوره ډول سره هلته څرګنديږي چې د ګردو رجوع او بېرته ورتګ الله تعالى ته شي.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿۱۹﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿۲۰﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿۲۱﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ۗ

او نه برابريږي سره ړوند (كافر) او ليدونكى (مؤمن). او نه تياره (باطل) او نه رڼا (حق). او نه سيورى (ثواب يا جنت) او نه تود باد (عقاب يا دوزخ). او نه برابريږي سره ژوندي (علماء) او نه مړي (جهلاء).

تفسير: يعنې هغه مؤمن چې الله تعالى ورته د زړه سترګې ښښلي دي، د حق په رڼا او د الله تعالى د وحې په پلوشو كې بې له كوم تكليفه او زحمته دغه لاره پرې كوي، او برابر د جنت باغونو او د الله تعالى د رحمت سيوري ته رسيږي، آيا له دغسې انسان سره هغه كافر سيالي او برابري كولى شي چې د زړه ړوند او د اهواوو او اوهامو په تيارو كې حيران سرګردان ګرځي، او بالآخر ناڅاپه د جهنّم اور او د هغه سخت سوځوونكي تاوده باد په طرف منډې وهي؟ له سره دغه دواړه سره نه دي برابر، او كه داسې وى؛ نو داسې وپوهېږئ ! چې مړي او ژوندي سره برابر شول، في الحقيقت د مؤمن او كافر په منځ كې له دې نه هم زيات داسې فرق او تفاوت شته، چې د يوه ژوندي روغ رمټ انسان او د يوه

مړي لاش په منځ کې وي، اصلي او دائمي ژوندون يواځې د ايمان د روح په برکت پيدا کيږي، او ماسوا له ايماني روح څخه ښايي ژوندی انسان له زړهاوو مړيو څخه بدتر وګڼه شي.

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنْ أَنتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

بېشکه چې الله اوروي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د اورولو يې) او نه يې ته (ای محمده !) اوروونکی (د نافع قول) هغو ته چې په قبورو هديرو کې دي. نه يې ته (ای محمده !) مګر ويروونکی (د منکرانو له جحيمه).

تفسير: يعنې که الله تعالی اراده وکړي؛ نو مړيو ته يې هم اورولی شي، حال دا چې د دغې خبرې قدرت نورو ته نشته، همداسې وګڼئ چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم کار دعوت، تبليغ، پيغام رسول او په خير او شر باندې پوهول او خبرول دي، که زړه مړي کافران دغه خبرې وانه وري؛ نو هغه اورول د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له قوّته او قدرته پورته دي.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾

بېشکه چې مونږ لېږلی مو يې ته په حق رښتيا (دين) سره زېری ورکوونکی (د جنت مؤمنانو ته)، او ويروونکی (له دوزخ کفّارو ته)، او نه وو هيڅ امّت مګر چې تېر شوی په هغه کې کوم ويروونکی.

تفسير: وېره اوروونکی نبي وي يا د نبي قائم مقام، هر څوک چې د الله تعالی د لارې په لورې بلنه ورکوي، د دې په متعلق د «نمل» د سورت په (۴) رکوع کې څه ليکلی شوي دي.

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾

او که دروغجن بولي (کفّار) تا (نو مه خفه کېږه، ځکه چې) پس په تحقيق دروغجن بللي وو هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (انبياء خپل)، چې راغلي وو دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو او په صحيفوسره او په کتاب ښکاره کوونکي (د حق او باطل).

تفسير: يعنې پخوانيو انبياء الله همدغه روښان تعليمات يا ښکاره معجزات له خپلو ځانونو سره راوړي وو، له هغو څنې ځينو ته مختصرې مختصرې صحيفې او ځينو ته لوی مفصل کتابونه ورکړی شوي دي.

ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

بيا مې ونيول هغه کسان چې کافران شوي وو (په سخت عذاب سره) پس څرنګه شو انکار ځما (او تغيير د دوی په عذاب سره؟).

تفسير: يعنې کله چې له تکذيب څخه دوی مخ وانه ړوه، نو وګورئ چې د هغوی آخره خاتمه څرنګه شوه؟ ستاسې انجام هم هغسې کېدونکی دی.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا ۚ

آيا نه وينې ته چې بېشکه الله نازلې کړې دي له (جانبه) د اسمانه اوبه، پس راوویستلې مونږ په وسیله د دې (اوبو) مېوې، په دې حال چې مختلف دي رنګونه د دغو (مېوو).

تفسیر: یعنې قسم قسم مېوې، بیا په یوه قسم کې رنګا رنګ ثمرات یې پیدا کړي دي، له یوې ځمکې او له یو اوبو او له یوې هوا څخه د دغومره مختلفو اشیاوو او انواعو پیدا کول؛ د پاک الله عجیب او غریب قدرت ښکاره کوي.

وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌۢ بِيضٌ وَّحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿۲۷﴾

او ځینې له غرونو (خاوندان د) لارې (ټوټې ټوټې) دي سپینې او سرې چې مخالف دي سره رنګونه د دغو (لارو)، او (ځینې د دوی) تک تور دي.

تفسیر: یعنې سپین هم په ځو ځو درجو دي، کوم یې تک سپین لکه د مرمر ډبره، کوم یې سپین لکه مالګه، او ځینې یې نسبتًا سپین، او سور هم په ځو ځو درجو، او تور هم په ځو ځو درجو دي، ځینې تک تور لکه رانجه او د ډبرو سکاره، او ځینې تور لکه د کارغه وزر، او ځینې نسبتًا تور، او په ځینو غرونو کې رنګارنګ رګونه او لارې شته.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ ؕ

او (همداسې) له خلقو څخه هم او (هم داسې له نورو) ژوندیو خوځېدونکو او څارویو څخه هم چې سره مخالف دي رنګونه د هغو همداسې (لکه دغه اختلافات).

تفسیر: دغه ګرد د الله تعالی د قدرت د عجائبو او غرائبو تذکره ده، یعنې هم هغسې چې په نباتاتو، جماداتو، حیواناتو کې راز راز او رنګ په رنګ مخلوقات لیدل کیږي؛ په انسانانو کې هم هره نوعه او صنف سره بېل او جلا دي، که د مؤمن په شان کافر هم سمه صافه لاره ځان ته غوره کړي، او دواړه سره یو شي، او ګرد انسانان یو رنګ ځان ته غوره کړي؛ نو دغه کله امکان لري، او له سره نشي کېدی، په دغه سره یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته اطمینان او تسلي ورکړې ده، چې تاسې د مخلوقاتو له اختلافاتو څخه مه خفه کیږئ !.

اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿۲۸﴾

بېشکه همدا خبره ده چې ویریږي له الله څخه له بندګانو د دغه (الله) پوهنده عالمان، بېشکه الله ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی دی (د خطیاتو).

تفسیر: یعنې نه ویریدونکي بندګان هم شته، او د الله تعالی ځنې ویریدونکي هم شته، مګر ویریږي هغه کسان چې الله تعالی د عظمت او جلال، د آخرت د بقاء او دوام، او د دنیا په فناء او اتمام باندې پوهیږي، او د الله تعالی د احکامو او هدایاتو د علم تحصیل کوي، او تل د مستقبل په فکر کې اوسیږي، په هر هغه چا کې چې دغه پوهه او علم په هره درجه وي؛ په هم هغه درجه به دی هم له الله تعالی څخه ویریږي، په هغه کې چې خوف نه وي؛ هغه في الحقیقت د دې خبرې مستحق نه دی چې ورته پوه او عالم وویلی شي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې د الله تعالی معامله هم په دوه ډوله ده: الله غالب هم دی چې په هره خطا چې سړی ونیسي؛ نیولی یې شي، او غفور رحیم هم دی، که ګناهګاران وبښي؛ بښلی یې شي»، نو په دواړو حیثیتو انسان ته ښایي چې د الله تعالی څخه وویریږي، ځکه چې نفع او ضرر دواړه د الله تعالی په واک او قبضه کې دي، نو هر کله چې اراده وکړي؛ نفع ستنوي او ضرر لاحقوي.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَٰرَةً لَّن تَبُورَ ﴿۲۹﴾

بېشکه هغه کسان چې لولي کتاب د الله (قرآن) او قايموي (تل سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو لمونځ، او لګوي (په لاره د الله کې) ځيني له هغو شيانو څخه چې ورکړي مو دي دوی ته (لګوي يې) په پټه او په ښکاره، اميد لري دوی د داسې يوه تجارت چې له سره نه هلاک کيږي.

تفسير: يعنې هر هغه چې د الله تعالی څخه ويريږي، قلبًا او لسانًا مسلمان شي، او د ده احکام ومني، او د ده کتاب په اخلاص او عقيدت سره ولولي، او په بدني او مالي عباداتو کې هيڅ قصور او کوتاهي ونه کړي، نو دغه مسلمانان دې د داسې لويې او اعتباري سوداګرۍ اميدوار اوسي ! چې له سره په هغه کې نقص او خساره نه عائده کيږي، او د ضرر او تاوان احتمال په کې نشته.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿۳۰﴾

لپاره د دې چې پوره ورسوي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او زيات ورکړي دوی ته له فضله خپله، بېشکه چې دغه (الله) ښه ښنونکی (د معصياتو) دی ښه قبلوونکی (د احسان د محسنينو) دی.

تفسير: يعنې ډېر ګناهونه ښنې او معافوي يې، او د خورا لږ طاعت قدر فرمايي، او سم له اصوله او قاعدې څخه کوم ثواب چې ښايي چاته ورسيږي؛ الله تعالی له هغه څخه زيات ثواب ورعطاء کوي.

وَالَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَٰبِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِۦ لَخَبِيرٌۢ بَصِيرٌ ﴿۳۱﴾

او هغه چې وحې کړې ده مونږ تاته له کتابه (قرآنه) هم هغه حق رښتيا ده، په دغه حال کې چې مصدِّق رښتيني کوونکی دی هغو کتابونو ته چې پخوا له دې نه وو، بېشکه الله پر بندګانو خپلو خامخا ښه خبردار دی (په باطن د دوی) ښه ليدونکی دی (په ظاهر د دوی).

تفسير: يعنې د بندګانو پر احوالو ښه عليم اوخبير دی، او په ښه موقع کې يې دغه کتاب نازل کړی دی.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَٰبَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۖ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِۦ وَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌۢ بِالْخَيْرَٰتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿۳۲﴾

بيا مو وارث وګرځول (او ور مو کړ دا) کتاب (قرآن) هغو کسانو ته چې غوره کړي مو دي له بندګانو خپلو (چې دغه محمدي امت دی)، پس ځيني له دوی ظالم دي پر خپل ځان، او ځينې له دوی په منځ د لارې کې برابر تلونکي دي، او ځينې له دوی ړومبی کېدونکي خيراتونو نېکيو ته په اذن حکم د الله، دغه يو فضل دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې وروسته د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د دغه کتاب وارث محمّدي امّت ګرځولی شوی دی، چې په مجموعي حيثيت او هيئت د ګردو امتونو څخه غوره افضل او اعلی دی، هو ! د امت ګرد افراد سره يو شان نه دي، په دوی کې ځيني افراد خو هغه دي چې سره له صحيح ايمانه په ګناهونو کې اخته او مبتلا کيږي، چې دغه «ظالم لنفسه» شو، او هغه دي چې متوسط تلونکي دي يعنې نه په ګناه کې لګيا او نه منهمک ـ او نه لوی ولي او بزرګ دی،

دغو ته يې «مقتصد» وفرمايل، يو خو هغه كامل بنده دى چې د الله تعالى په فضل او توفيق سره يې پرمختګ كړى دى، او د محاسنو، فضائلو، او كمالاتو په تحصيل كې له مقتصدانو څخه ډېر مخ كې تللي دي، مستحب شيان يې هم نه دي پرېښي، او د ګناه له خوفه له تنزيهي مكروه څخه هم پرهېز كوي، او خپل ځان ژغوري، د اعلى درجې بزرګى او د فضيلت خاوندان همدوى دي، په دغسې منتخبو او غورو بندګانو كې له يوه حيثيته ګرد مسلمانان شميرلي شوي دي، ځكه چې دوى ګرد درجه په درجه جنتيان دي، ګنهګار هم كه مؤمن وي؛ نو يوه نه يوه ورځ حتمًا جزمًا په جنّت كې ننوځي، يعنې بالآخر د دوى په برخه معافي ده، او مقتصد په سلامت دى، او پر مخ تلونكى له ګردو څخه په مخ كې دى.

جَنّٰتُ عَدۡنٍ يَّدۡخُلُوۡنَهَا يُحَلَّوۡنَ فِيۡهَا مِنۡ اَسَاوِرَ مِنۡ ذَهَبٍ وَّلُؤۡلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمۡ فِيۡهَا حَرِيۡرٌ ﴿۳۳﴾

جنتونه د هستوګنې دي ننوځي به (دغه درېواړه طائفې) په هغو كې، ګانه دار كولى به شي په دغه (جنت) كې له باهوګانو (وښيو) څخه له سرو زرو (خالصو) او له مرغلرو (صافو)، او جامې د دوى په دغه (جنت) كې د ورېښمو (مخصوصو) به وي.

تفسير: سره زر او ورېښم دمسلمانانو نارينه وو لپاره هلته دي په جنت كې، نه دلته په دنيا كې، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «هر هغه (نارينه) چې ورېښمين (جامې) اغوندي په دنيا كې؛ وابه يې نغوندي په آخرت كې».

وَقَالُوا الۡحَمۡدُ لِلّٰهِ الَّذِيۡۤ اَذۡهَبَ عَنَّا الۡحَزَنَ ؕ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُوۡرٌ شَكُوۡرُۨ ﴿۳۴﴾

او وبه وايي (جنتيان په وخت د دخول د جنّت كې) ټوله ثناء صفت خاص الله ته دى، هغه الله چې لرې يې كړ له موږ څخه خفګان، بېشكه رب څموږ خامخا ښه ښوونكى (د عاصيانو) ښه قدردان (د نېكانو) دى.

تفسير: يعنې د دنيا او د محشر غم يې لرې او ورك كړ، او ګناه يې ورووښله، او د قدردانى له لوري يې څموږ لږ طاعت قبول وفرمايه.

الَّذِيۡۤ اَحَلَّنَا دَارَ الۡمُقَامَةِ مِنۡ فَضۡلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا نَصَبٌ وَّلَا يَمَسُّنَا فِيۡهَا لُغُوۡبٌ ﴿۳۵﴾

هغه (رب) چې را يې وستو موږ كور د اقامت (جنّت ته) له فضله خپله، چې نه رسيږي موږ ته په دغه (جنّت كې) هيڅ مشقّت، او نه رسيږي موږ ته په دغه (جنّت) كې هيڅ ستوماني خفګان.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «د هستوګنې كور له دې نه پخوا هيڅ نه وو، هر چېرې به تلل راتلل، نقل او حركت وو، د روزى غم، د دښمنانو اندېښنه، د رنځ او مشقت، مصيبت او نور مصاعب او مصائب به موجود وو، كله چې جنّت ته ورسيږي؛ دغه ګرد شيان له منځه لرې او ورك كيږي».

وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَهُمۡ نَارُ جَهَنَّمَ ۚ لَا يُقۡضٰى عَلَيۡهِمۡ فَيَمُوۡتُوۡا وَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمۡ مِّنۡ عَذَابِهَا ؕ كَذٰلِكَ نَجۡزِيۡ كُلَّ كَفُوۡرٍ ﴿۳۶﴾

او هغه كسان چې كافران شـوي دي؛ شته دوى ته اور د دوزخ، حكم به ونه كولى شي پر دوى (د دويم مرګ چې) پس مړه (او په آرام) شي، او نه به سپكوالى كاوه شي له دوى نه له عذابه د دې (اور د دوزخ)، همداسې جزاء وركوو موږ هر ناشكره (بې ايمانه) ته.

تفسير: نه كفارو ته په جهنّم كې مرګ وررسيږي چې د دوی هغو تكاليفو ته خاتمه وركړي، او نه به د عذابه تكليف لږ شېبه هم له دوی نه كميږي، داسې ناشكرانو ته څمونږ له جانبه هم دغسې سزاوې وررسيږي.

وَهُمۡ يَصۡطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ أَخۡرِجۡنَا نَعۡمَلۡ صَٰلِحًا غَيۡرَ ٱلَّذِي كُنَّا نَعۡمَلُ

او دوی به نارې سورې وهي په دغه دوزخ كې (او داسې به وايي) ای ربه څمونږ ! (يو كرت) راوباسه مونږ (بېرته دنيا ته څو هلته) عمل وكړو صالح او نېك غير له هغه چې وو مونږ چې كاوه به مو (پخوا له دې، بد عمل).

تفسير: يعني په هغه وخت كې دوی هغه ښه ګڼل، مګر اوس داسې وايي چې: بيا به هم هغسې عملونه ونه كړو، د لږ مدّت له مخې مونږ له دوزخ څخه وباسه، څو مونږ ښې چارې، صالحه اعمال او حسنه افعال ځان ته راټول كړو، او سره له اطاعته او غاړه اېښودلو او فرمان منلو بېرته درحاضر شو، بيا الله تعالی ورته داسې فرمايي:

أَوَلَمۡ نُعَمِّرۡكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَن تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ ٱلنَّذِيرُۖ فَذُوقُواْ فَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٣٧﴾

آيا نه وو دركړی مونږ تاسې ته عمر دومره (موده) چې پند اخلي په هغه كې هر هغه څوك چې پند اخيستل غواړي، او راغلی وو تاسې ته ويروونكی (چې د هغو خبره مو ونه منله)، پس وڅكئ (عذاب) پس نشته ظالمانو (كافرانو) ته هيڅوك مددګار (چې له عذابه يې خلاص كړي).

تفسير: دغه ځواب به دوزخيانو ته وركاوه كيږي، يعني مونږ خو تاسې ته عقل او پوهه دركړې وه، او پوره عمر مو هم در په برخه كړی وو، چې ښايي تاسې به په هغه كې ښه فكر او غور كاوه، او ښه به مو له بده جلا او سمه صافه لاره به مو ځان ته غوره كړې وی، تر دې چې له تاسې څخنې ډېر كسان تر شپېتو ـ اويا او اتيا كلونو پورې هم په دنيا كې ژوندون كړی وو، برسېره په دې ستاسې د هدايت او لارښوونې لپاره مونږ تاسې ته داسې اشخاص او حالات هم درلېږلي وو، چې تاسې د بديو له خرابې خاتمې څخه وويروي، او د غفلت له خوبه مو ويښ كړي، آيا وروسته له دې نه اوس تاسې ته كوم عُذر او بهانه پاتې ده؟ اوس نو په همدغه دوزخ كې اوسېږئ !، او د سختو عذابونه خوندونه وڅكئ !، او له هيڅ لوري د هيچا امداد او معاونت ته هم څه هيله او توقع مه لرئ !.

إِنَّ ٱللَّهَ عَٰلِمُ غَيۡبِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

بېشكه چې الله عالم دی په پټو شيانو د اسمانونو او د ځمكې، بېشكه الله ښه عالم پر هغو خبرو چې پټې دي په سينو زړونو كې.

تفسير: يعني پاك الله ته د بندګانو ګردې پټې او ښكاره خبرې، احوال افعال، او د زړونو اسرار معلوم دي، د هيچا نيت له الله تعالی څخه پټ نه دی، او سم له هغه له هر چا سره معامله كوي، الله جل جلاله ته دغه خبره هم څرګنده ده چې دغه خلق چې اوس داسې نارې او سورې وهي چې مونږ يو ځلې خوشې كړه چې بېرته دنيا ته لاړ شو، څو هلته په صالحه اعمالو بوخت او له سره ګناه ته نژدې نشو؛ دوی پخپلو دغو دعوو كې دروغجنان دي، ځكه كه دوی اويا ځلې نور هم پرېښودی شي چې بېرته لاړ شئ ! څو صالحه اعمال وكړئ، خو بيا هم دوی له خپلو شرارتونو او بغاوتونو څخه لاس اخيستونكي نه دي، د دوی عادت او د مزاج اقتضاء همداسې ده: ﴿وَلَوۡ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنۡهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳) ركوع، (۲۸) آيت).

هُوَالَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰٓئِفَ فِى الْاَرْضِؕ

دغه (الله) هم هغه ذات دی چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان (د تېرو خلقو) په ځمکه کې.

تفسير: يعنې د پخوانيو امّتونو په ځای مو تاسې ته ځای درکړ، چې اوس د هغو په مينو کې ودان يئ، او وروسته له هغوی څخه تاسې حکومت او رياست چلوئ، نو ښايي چې د هغه د شکر ايستلو حق په ښه شان سره اداء کړئ.

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ ؕ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا ۚ وَلَا يَزِيْدُ الْكٰفِرِيْنَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿۳۹﴾

پس هر څوک چې کافر شو (يا يې ناشکري وکړه)؛ پس پر هغه دی (دغه) کفر (يا کفران) د ده، او نه زياتوي کافرانو ته کفر د دوی په نزد د رب د دوی مګر بې زاري غضب (د رب په دوی)، او نه زياتوي کافرانو لره کفر د دوی مګر خساره زيان (په آخرت کې).

تفسير: يعنې ستاسې له دغه کفره او ناشکري او د الله تعالی له آيتونو څخه له انکاره الله تعالی ته هيڅ ضرر او نقصان نه رسيږي، الله ځمونږ له حمده او شکره بې پروا دی، هو ! له ناشکری څخه پر فاعل يې د هغې ګناه او وبال لويږي، د کفر آخره خاتمه ماسوا له دې نه بل هيڅ شی نه ده، چې پاک الله له دغه ناشکره څخه بېزاره او نارضا کيږي، او د دغه کافر په نقصان او خسران کې مسلسلاً او منظمًا تزييد او ترقي واقع کيږي.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِؕ اَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقُوْا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوٰتِۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ تاسې شريکان ستاسې هغه چې بلل به مو (او عبادت به مو کاوه د دوی) غير له الله؛ راوښيئ ماته چې کوم څيز پيدا کړی دی (دغو معبودانو ستاسې) له ځمکې څخه، او که شته دوی ته (کوم) قسم شريکوالی په (پيدايښت د) اسمانونو کې (له الله سره).

تفسير: يعنې د خپلو معبودانو په احوالو کې فکر وکړئ ! او بيا ماته دغه خبره راخرګنده کړئ، چې د ځمکې کومه برخه دوی جوړه کړې ده؟ ياد اسمانونو په جوړولو، په ساتلو او اداره کولو کې دوی څومره برخه او شرکت لري؟ که دوی په دغه کې هيڅ برخه نه لري؛ نو دوی څرنګه معبودان ګرځيدلي دي؟ لږ شانې خو له عقل او پوهې او فکر او غور څخه هم کار واخلئ !.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِّنْهُۚ

يا ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب پس دوی پر پاخه حجّت ولاړ دي له هغه کتابه (او دا يو هم نه دی).

تفسير: يعنې که عقلي دليل او سند نشته؛ نو کوم هسې معتبر نقلي دليل راوړاندې کړئ ! چې د هغه په اساس تاسې دغه د شرک دعوی کوئ؟ دا يو هم نه دی !

بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۴۰﴾

بلکه نه کوي وعده دا ظالمان (مشرکان) ځيني د دوی (چې غټان او مشران دي) ځينو نورو ته (چې خواران او کشران دي)؛ مګر غره کول (او فرېب ورکول).

تفسير: يعنې هيڅ عقلي يا نقلي دليل نشته، خبره فقط هم دغومره ده، چې په دوی کې مشرانو کشرانو ته، او پخوانيو وروستنيو ته د شيطان په لمسون او اغواء پرله پسې دغسې وعدې کړي، او داسې خبرې يې ورښوولې دي: ﴿وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ﴾ «همدغه معبودان ځمونږ شفاعتګران دي د الله په نزد کې»، او د هغه قرب مونږ ته راعطاء کوي، حال دا چې دغه خالص چل، فرېب او غولول دي، دوی به څرنګه شفيع وګرځېدلی شي؟ حال دا چې ډېر لوی مقربين به هم د کفارو د شفاعت او سپارښت په موضوع کې خپله ژبه نشي خوځولی.

إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَن تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّن بَعْدِهِ ۚ

بېشکه الله ساتي (دغه) اسمانونه او ځمکه له دې نه چې زائل شي (او له خپله محوره بېځايه شي) او (قسم دی) که (بالفرض) مخ په زوال شي دا دواړه؛ نو وبه نه ساتي (له زواله) دغه دواړه بل هيڅوک ماسوا له دغه (الله) نه.

تفسير: يعنې د الله تعالی قدرت دی چې دومره لويو لويو عظامو کراتو ته يې داسې تنظيم، تنسيق او ترتيب ورکړی دی، چې هيڅ يو له دوی ځينې له خپلو مراکزو څخه نه ښوييږي، او نه له خپل مقام او نظام څخه يو طرف ته لږ تمايل او حرکت کوي، او که بالفرض دغه شيان له خپلو ځايونو څخه بل کوم طرف ته نقل يا حرکت وکړي؛ نو بيا ماسوا الله څخه کوم يو زور او طاقت به وي چې هغه به بيا بېرته خپل ځای ته راولي، يا يې تر خپل نظارت او انتظام او ادارې لاندې ونيسي؟ لکه چې په قيامت کې کله چې الله تعالی دغه نظام او قوام ګډوډ او تيت او پرک کړي؛ نو کوم قوت به د ده مخه ونيسي؟.

إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (چې تعجيل نه کوي په تعذيب د منکرينو) ښه ښښونکی (د تائبانو).

تفسير: يعنې د خلقو د کفر او عصيان اقتضاء خو همداسې ده چې دغه ګرد نظام يو ځلې ګډوډ او لاندې باندې کړی شي، ليکن د الله تعالی لطف، کرم، حلم، تحمّل او بردباري دغه نظام ټينګ پخپل قوام درولی او ساتلی دی، که د الله تعالی مرحمت، مکرمت، او ښښنه نه وي؛ نو دغه ودانه دنيا ورانيږي.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

او قسمونه به خوړل (کفارو د مکې) پر الله پر سختو قسمونو خپلو سره: خامخا که چېرې راغی دوی ته کوم ويروونکی (پيغمبر)؛ خامخا وي به دوی هرومرو ښه لاره موندونکي له يوه (له تېرو) امتونو، پس کله چې راغی دوی ته ويروونکی (چې محمد دی)؛ نو زيات نه کړ (دغه راتګ) دوی ته مګر تېښته (له حقه). لپاره د لويي غوښتلو په ځمکه کې او (لپاره د) مکر بد، او نه چاپېره کيږي مکر فرېب ناکاره مګر خو په اهل خپل (چې مکر کوونکي دي).

تفسير: كله چې د عربو اقوامو دغه قصې او خبرې اورېدلې، چې يهودانو او نورو اقوامو د انبياء الله خبرې نه منلې، او د دوی له احكامو څخه به يې غاړې غړولې؛ نو دوی به پخپلو منځونو كې سره داسې ويل: «كه د الله تعالی له فضله په مونږ كې كوم نبي مبعوث شي؛ نو مونږ به د هغو عاصي اقوامو پر خلاف د خپل نبي په ډېر ښه شان سره رفاقت، اطاعت او متابعت وكړو، او د خپل اخلاص او صميميت يو ډېر ښه وضعيت به دنيا ته ورښكاره كوو»، خو څه وخت چې الله تعالی دوی ته خپل داسې نبي مبعوث او ولېږه، چې له ټولو انبياوو څخه په عظمت او شان لوی دی؛ نو له حقه څخه دوی لا لرې شول، او غاړه يې ترې وغړوله، د دوی تكبّر، غرور، لويي دوی ته كله اجازه وركوي چې نبي الله صلی الله عليه وسلم په مخ كې خپلې غاړې كېږدي، او د رفاقت او اطاعت په ځای يې عداوت او مخالفت ته ملاوې تړلې دي، او راز راز نامناسبه تدابير، چلونه او فريبونه يې شروع كړي دي، مگر دغه خبره مو په ياد وي چې ناكاره كار او بدې چارې پخپله همدغه د بدو كارونو او بدو عملونو عامل او فاعل ته عائد او راجع كيږي.

فرض يې كړئ چې په دنيا كې ورته څه زيان او تاوان هم ونه رسېد، مگر په آخرت كې خو يقيناً پخپله سزا رسيږي.

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

پس آيا انتظار كوي دوی (يعني نه كوي) مگر طريقې جاري د الله ته په (امتونو) پخوانيو كې، پس له سره به نه مومې ته سنت، عادت د الله تعالی ته هيڅ تبديل، او بيا به له سره نه مومې ته سنت، عادت د الله ته هيڅ تحويل (گرځول).

تفسير: يعنې دوی د دغې خبرې په انتظار كې دي، كومه معامله چې له پخوانيو مجرمينو سره شوې ده؛ هم هغه معامله دې له مونږ سره هم وكړه شي، نو كه دوی له خپل دغه كفره او شركه لاس وانخيست؛ هم هغسې معامله له دوی سره هم هرومرو كيدونكې ده، د الله تعالی هغه سنّت او دستور چې د مجرمينو د سزا وركولو په نسبت له پخوا څخه جريان لري؛ هغه له سره بدلېدونكی او تغيير موندونكی نه دی، او په خپل ټاكلي وخت او نېټه كې خامخا رسېدونكی دی، او هرگز داسې نه كيږي چې پر داسې مجرمينو به په آخرت كې انعام او اكرام مبذول شي، او له سره هغه لرې كېدونكې نه ده چې له مجرم څخه سزا لرې كړه شي، يا غير مجرم ته سزا وركړه شي.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

آيا نه دي گرځېدلي (دغه كفّار د مكې) په ځمكه (ملكونو) كې پس چې ووينې (په دغو اوطانو كې چې) څرنگه وو عاقبت ـ آخره خاتمه د هغو كسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) دي، او وو دوی ډېر سخت له دغو (كُفّارو) څخه له جهته د قوت، او نه دی الله (داسې) چې عاجز يې كړي كوم شی نه په اسمانونو كې او نه په ځمكې كې، بېشكه چې الله دی ښه عالم (په احوال د مخلوقاتو) ښه قادر دی.

تفسير: يعنې لوی لوی زورور او قوي مدّعيان هم د الله له نيولو څخه ځان نشي خلاصولی، لكه عاد او ثمود او نور، دغه خواران څه حيثيت لري؟ او څه شی دي؟ ښه وپوهيږئ ! چې په اسمان او ځمكه كې د هيڅ يو قوت او قدرت له لاسه دغه نه دي پوره چې الله تعالی عاجز او ناتوان كړی شي، د الله تعالی علم محيط او قدرت كامل دی.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوْا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ

او كه چېرې نيولي وى الله دا خلق په سبب د هغو (بدو اعمالو) چې كوي يې دوى؛ نو نه به يې پرېښې وى پر شا د ځمكې هيڅ ژوندى خوځېدونكى تلونكى.

تفسير: يعنې خلق چې دغه خطاوې او ګناهونه كوي، كه د دوى په هره يوه ګناه او جزئي خطا نيولو شروع شي؛ نو هيڅ يو جاندار او متنفس د ځمكې پر مخ كې نه پاتې كيږي.

وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا ﴿۴۵﴾

وليكن وروستي كوي (الله) دوى تر نېټې ټاكلې شوې پورې، كله چې راشي اجل (نېټه) د دوى؛ پس بېشكه چې الله دى پر بندګانو خپلو ښه ليدونكى بينا (نو وربه كړي دوى ته جزا سم له اعمالو د دوى).

تفسير: يعنې تر يوه مقرر ميعاد او معين حد پورې الله تعالى مهلت ايښى دى، چې پر هر جرم به يې فوراً نه نيسي، كله چې موعود وخت راشي؛ نو په ياد يې ولرئ چې ګرد شيان د پاك الله تر نظر لاندې دي، او د هيڅا د يوې ذرې په اندازه ښه يا بد عمل د ده له علمه نه دى بهر، پس د هر يوه په نسبت سم له خپل محيط علم سره ډېرې ښې ښې فيصلې صادروي، نه به مجرم چېرې پټېدى شي، او نه به د مطيع له حقه ستر ګې پټيږي.

تمت سورة فاطر بعون الله الملك القادر، فالحمد لله والشكرُ له.

سُورَةُ يٰسٓ

«د (یٰسٓ) سورت مکي دی، پرته له (۴۵) آیته چې مدني دی، (۸۳) آیتونه (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۶) او په نزول کې (۴۱) سورت دی، وروسته د (الجن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يسٓ ① وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡحَكِيمِ ② إِنَّكَ لَمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ③ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ④

قسم دی په دغه قرآن محکم (حکم کوونکی په حق ـ خاوند د حکمت) باندې. چې بېشکه ته (ای محمده !) خامخا له (هغو) رسولانو څخه یې (چې لیږلي شوي دي خلقو ته). پر سمه لاره (یا ته یې روان پر سمه لاره چې توحید دی).

تفسیر: یعنې لوی قرآن پخپل اعجازي شان، ډک له حکمته تعلیماتو، پخو مضامینو په لحاظ د دې خبرې ډېر لوی زبردست شاهد دی چې هغه نبي چې د دغه پاک قرآن حامل دی؛ بالیقین د الله تعالی رسول دی، او بې له شکه او شبهې پر سمه لاره دی، او د دوی ګرد تابعان بې له کومې اندېښنې او خطرې د مقصود تر منزل پورې رسیږي، او نه بې لارې کیږي.

تَنزِيلَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلرَّحِيمِ ⑤

نازل شوی دی (تا ته دغه قرآن په نازلېدلو) د زبردست رحم کوونکي له خوا.

تفسیر: یعنې دغه د دین سمه لاره، یا قرآن حکیم د هغه الله تعالی له جانبه نازل شوی دی، چې داسې یو لوی زبردست ذات هم دی، چې هرومرو منکرانو ته سزا ورکوي، او داسې رحمان رحیم مهرباني کوونکی ذات هم دی، چې د امر منونکیو او مطیعانو ته خامخا پخپل بخشش او مهرباني سره انعام او اکرام ورکوي، نو له همدې جهته په قرآني آیتونو کې بعضًا د لطف، رحم او کرم شان عیان دی، او بعضًا د قهر، غضب، تهدید او تخویف شان بیان شوی دی.

لِتُنذِرَ قَوۡمٗا مَّآ أُنذِرَ ءَابَآؤُهُمۡ فَهُمۡ غَٰفِلُونَ ⑥ لَقَدۡ حَقَّ ٱلۡقَوۡلُ عَلَىٰٓ أَكۡثَرِهِمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ⑦

لپاره د دې چې وویروې ته هغه قوم چې نه وو ویرولي شوي پلرونه د دوی، پس دوی غافلان دي (له توحیده). خامخا په تحقیق حقه ثابته شوې خبره (د عذاب) پر اکثرو د دوی (په ازل کې) پس دوی ایمان نه راوړي.

تفسیر: یعنې ډېر سخت او مشکل کار تاسې ته درسپارلی شوی دی، چې دغه عربي قوم د دې پاک قرآن په وسیله ویښ او د نورو اقوامو مقتدا وګرځوه، حال دا چې دغو عربو ته له سلهاوو کلونو راهیسې کوم ویښوونکی او پوهوونکی نه دی راغلی، نو دغسې جاهل قوم چې نه له الله جل جلاله څخه خبر دي، او نه آخرت پېژني، نه له ماضي څخه یې عبرت اخیستی دی، او نه د مستقبل په فکر کې دي، او نه د ښو او د بدو تمییز لري، او نه د اصلاح او افساد شعور په دوی کې شته، د دغه غفلت له تیارو څخه دوی هدایت ته ایستل، او د رشد پر سمه لویه لاره باندې برابرول کوم معمولي کار نه

دی، بلاشُبهه تاسې په پوره قوّت او قدرت او فعاليت سره دوی د دغه غفلت او جهالت څخه د ويروونکيو نتائجو او ډېر خراب مستقبل څخه خبروئ او ويروئ يې، او زيار کوئ څو دغه قوم د فوز اعلی مدارجو (درجو) ته ورسيږي، او د دغه قوم د بري او کاميابۍ په وسيله د جهان نورو انسانانو ته هم د فلاح او نجاح لار وښيې، ليکن تاسې له داسې ډېرو افرادو سره مخامخ کيدونکي يئ چې هغوی به هيڅ قسم پند او نصيحت ته غوږ نه ږدي، نو ځکه پر دوی باندې شيطان په پوره ډول سره مسلّط کيږي، او په دغه وسيله سره د دوی حماقتونه او شرارتونه د دوی په نظر کې ډېر ښکلي او ښايسته ښکاره کوي، او د دوی ګرد روميني او وروستني احوال اګر که ډېر ګنده او خراب هم وي؛ د دوی تر سترګو ښه او موزون ورښکاره کوي، بالآخر دغه خلق له بل ژوندون څخه بالکل منکريږي، او هم هغه فاني غوښتنې د خپل مقصود قبله ګرځوي، په دغه وخت کې له يوه جانبه د شيطان دغه خبره ﴿لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾ «ماسوا له مخلصانو نور ګرد به بې لارې کړم» رښتيا کيږي، او له بل طرفه د الله تعالی دغه قول ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ «له ستا او ستا له تابعانو څخه به دوزخ ډک کړم» ثابت او منطبق کيږي، باقي د الله تعالی په علم کې دغه خبره له ازله ثابته ده، چې د هغه قوم دغه افراد له خپلې بې تميزۍ او بې پروايي د شيطان په اغواء کې اخته کيږي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نو له داسې خلقو څخه دغسې هيله نه کيږي چې دوی به په سمه لاره راشي، نو که تاسې ته د انذار او اصلاح په سلسله کې له داسې همت او حوصله ماتوونکو واقعاتو سره مقابله واقع شي؛ نو مه خفه کيږئ ! او په ډېر ښه شان سره خپله وظيفه انجاموئ ! او نتائج يې پاک الله ته وسپارئ !.

﴿إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ۝٨﴾

بېشکه مونږ، ګرځولي مو دي په غاړو د دوی کې طوقونه پس دغه (طوقونه رسيدلي دي) تر زنو د دوی پورې، پس دوی جګ (وچت) سري کړی شوي دي (چې له سره ښکته نشي کتلی).

تفسير: دغه غاړکی د عاداتو، رسومو، د جاه او مال حب، او د آباوو او اجدادو تقليد وو، چې دغو شيانو دوی له ستونيو (مرو) څخه سخت نيولي وو، او د نخوت او تکبّر لامله د دوی سرونه نه راښکته کېدل.

﴿وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝٩﴾

او ګرځولی مو دی په مخ د دوی کې سد دېوال، او له وروسته د دوی سد دېوال، پس پټې کړې مو دي (سترګې د دوی)، پس دوی هيڅ نهويني.

تفسير: د نبيّ الله عداوت د دوی او د هدايت قبلولو په منځ کې لوی دېوالونه درولي وو، دوی د جاهلانه رسومو او د فاسدو آراوو په تيارو کې داسې بند وو چې وړاندې وروسته هيڅ د دوی په نظر کې نه ښکاريده، نه به يې ماضي ته کتل، او نه به يې مستقبل ته، باقي د دوی د افعالو نسبت الله تعالی ته د دې لپاره کړی شوی دی، چې د خير او شر خالق هم هغه دی، او پر اسبابو د مسبباتو ترتّب د الله تعالی په اراده او مشيت سره کيږي.

﴿وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝١٠﴾

او برابر دي پر دوی باندې چې وويروې ته دوی (له عذابه) يا نه ويروې ته دوی (خو دوی) ايمان نه راوړي (ځکه چې مقرر دی په ازل کې مرګ د دوی په کفر سره).

تفسير: دوی ته برابر دي، ليکن ستاسې په حق کې برابر نه دي، بلکه داسې سخت معاند او سرکښ قوم ته نصيحت کول او د دوی په اصلاح پسې لوېدل د عظيمو درجاتو د حصول سبب دی، او کله همدغه ښه اخلاق د نورو د هدايت باعث ګرځي، همداسې آيت د البقرة سورت په (۱) رکوع کې هم تېر شوی دی.

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿۱۱﴾

بېشکه همدا خبره ده چې وېروې ته هر هغه چې متابعت کوي د پند (د قرآن) او ويرېږي له رحمان څخه په غيب (بې د ليدلو)، پس زېرى ورکړه (اى محمده !) هغه ته په مغفرت ښښني سره او په اجر لوى سره.

تفسير: يعنې ځما د ويرولو فائده د هم هغه په حق کې ظاهرېږي چې نصيحت ومني، او پر هغه عمل وکړي، او د الله تعالى وېره د ده په زړه کې وي، هر هغه چا سره چې بيخي د الله تعالى ويره نه وي؛ نو هغه نه د پند او نصيحت څه پروا کوي، او نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تنبيه او تذکير څخه څه ګټه او فائده اخيستى شي، دغسې خلقو ته د مغفرت او عزّت په ځاى ذلت ور په برخه کيږي، وروسته اشاره فرمايي چې د فريقينو د دغه عزّت او ذلّت پوره اظهار د ژوندانه په بله دوره کې کيږي، چې د هغه مبادي وروسته له مرګه شروع کيږي.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتَىٰ

بېشکه مونږ همدا مونږ به ژوندي کوو مړي (په قيامت کې).

تفسير: يعنې وروسته له مرګه د بل ژوندانه وجود حتمي او يقيني دى، چې هلته به ټول د خپلو اعمالو بدل ومومي.

وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ

او ليکو مونږ هغه چې مخکې ليږلي دي دوى او (هغه) نښې (چې وروسته پاتې کيږي) له دوى.

تفسير: يعنې هغه نېک او بد اعمال چې له خپله ځانه يې ړومبى ليږلي دي، او د ځينو هغو اعمالو ښه يا بد اثرات يا نښې چې له خپله ځانه يې وروسته پرېښي دي، مثلاً د کوم کتاب تصنيف يا د علومو ښوونه، يا د عمارت ودانې، يا د کوم رسم اساس کېښودل، اعم له دې چې ښه وي يا بد؛ دغه ټول په دې کې داخل دي، بلکه د الفاظو په عموم کې د اقدامو هغه نښې هم شاملې دي، چې د کوم عبادت په طرف د تللو په وخت کې پر ځمکه لوېږي، لکه چې په ځينو صحيحو احاديثو کې تصريح ده: «ديارکم تُکتبْ آثارکم».

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿۱۲﴾

او هر شى شمېرلى دى مونږ هغه په اصل ښکاره (لوح محفوظ کې).

تفسير: يعنې څرنګه چې ټول اعمال او آثار وروسته له وقوعه سم له خپلې ضابطې سره ليکلي کيږي، پخوا له وقوعه هم هر څيز په لوح محفوظ کې ليکلي شوي دي، او هغه ليکل هم د انتظامي ضوابطو او مصالحو پر بناء دي، که نه د الله جلّ جلالُه په قديم علم کې هر وړوکى او لوى شى لا له پخوا څخه موجود او حاضر دى، چې سم له هغه سره په لوح محفوظ کې نقلولى شي.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۱۳﴾

او بيان کړه (اى محمده !) دغو کفّارو ته يو مثل د اوسېدونکيو د کلي، کله چې راغلل هغې ته مرسلان استاځي.

تفسير: د دغو نومونو صحيح تعيين نشي کېدى، او نه په يقيني ډول سره دغسې ويلى شي چې هغوى به بلا واسطه د الله تعالى رسولان وو، يا د کوم نبي په واسطه دوى مأموران شوي وو، خو د ده په نيابت هغه کلي ته لاړ شي، دغه دواړه

احتماله په کې شته، اګر که متبادر هم دغه دی چې ګونډې دوی پخپله انبياء دي، ممکن دي چې له عيسی المسيح عليه السلام څخه به وړاندې دوی مبعوث شوي وي، بعضې وايي چې: دغه د عيسی عليه السلام استاځي وو، چې د الله جل جلاله په امر ليږلي شوي وو.

إِذْ أَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ ﴿۱۴﴾

کله چې ولېږل مونږ دوی ته دوه (استاځي) پس تکذيب وکړ دوی د هغو دواړو، پس عزت ورکړ مونږ (او قوت دوی ته) په دريم سره، پس وويل دوی: بېشکه مونږ تاسې ته مرسلان استاځي يو.

تفسير: يعنې ړومبی دوه تنه لاړل، بيا د دوی تأييد لپاره دريم هم ولېږل شو، دوی درې واړه سره يوځای شول، او داسې يې وويل: مونږ خو په خپل سر نه يو راغلي، بلکه د الله تعالی استاځي يو، لهذا هر هغه شی چې مونږ يې وايو هغه د الله تعالی پيغام وګڼئ.

قَالُوا۟ مَآ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَآ أَنزَلَ ٱلرَّحْمَٰنُ مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿۱۵﴾

وويل (کافرو استاځيو ته) نه يئ تاسې مګر انسانان په شان څمونږ او نه دی رالېږلی رحمان هيڅ شی (نه وحي او نه رسالت)، نه يئ تاسې مګر دروغ وايئ (په دغې دعوی).

تفسير: يعنې تاسې خو په هيڅ شي کې له مونږ څخه څه امتياز نه لرئ، نو بس کړئ ! خامخا داسې چټې خبرې مه کوئ !، او بې سببه د الله نوم مه اخلئ !، له سره الله هيڅ شی نه دی رالېږلی، فقط تاسې درې واړه پخپلو منځو کې سره جوړه او دغه خبره مو غوټه کړې ده، چې راځئ يوه داسې د دروغو خبره له خپله ځانه وتړو، او بيا د هغې نسبت الله ته وکړو.

قَالُوا۟ رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّآ إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿۱۶﴾

وويل (استاځيو) رب څمونږ ته معلوم دي (دا چې) بېشکه مونږ تاسې ته خامخا درلېږلي شوي يو.

تفسير: يعنې که مونږ پر الله تعالی دروغ تړو، هغه خو مو ويني، نو آيا الله جل جلاله به پخپل فعل سره د دروغجنانو پرله پسې تصديق او تاييد کوي؟ داسې له سره نشي کېدی، اوس تاسې پوهېږئ که نه پوهېږئ، الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې مونږ پخپلې دغې دعوی کې رښتيني يو، او هيڅ يوه خبره له خپله ځانه نه وايو، نو ځکه فعلاً هغه څمونږ تصديق فرمايي.

وَمَا عَلَيْنَآ إِلَّا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿۱۷﴾

او نشته پر مونږ مګر (پيغام) رسونه ښکاره (سره له معجزاتو).

تفسير: يعنې مونږ خپله فريضه اداء کړې ده، د الله تعالی پيغام مو په ښه واضح او ښکاره صورت تاسې ته رسولی دی، او په ښو معقولو دلائلو او په زړه پورې طريقو مو تاسې پخپل خير او شر پوهولي يئ، اوس وروسته د حجّت له اتمامه تاسې پخپله غور او دقّت وکړئ، چې د تکذيب او عداوت انجام او عاقبت به څرنګه وي؟.

قَالُوْٓا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۚ لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهُوْا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸﴾

وويل (كافرو) بېشكه مونږ بدفالي نيولې ده په تاسې، قسم دى كه منع نه شوئ (له دعوى د دغه رسالته خپل)؛ خامخا سنګسار به كړو مونږ هرومرو تاسې، او خامخا وبه رسيږي تاسې ته له طرفه ځمونږ عذاب دردناك.

تفسير: ممكن چې د مرسلينو د تكذيب او د كفر او عناد له شامته به پر دوى قحط او نور بليات نازل شوي وي، يا د انبياوو د ښوونې په اثر د دوى په منځ كې بيلتون واقع او بيا دوى په خپلو منځو كې سره اختلاف وكړ، څه يې ومنل او څه يې ونه منل، او د نامباركى نسبت يې دوى ته وكړ، يعنې ستاسې د قدمونو له شامته پر مونږ د قحط او بې اتفاقي او مصيبت بلاء نازله شوې ده، دغه ګرد ستاسې له نحوست دي (العياذ بالله)، كه نه مونږ پخوا له دې نه ښه ماړه وو، او په اطمينان او سكون مو ژوندون كاوه، بس كړئ !، كه تاسې له خپل دغه وضعيت څخه لاس وانخيست؛ نو مونږ به سخت تكليف او عذاب تاسې ته دوررسوو، او تاسې به تر هغه پورې په ګټو سره وولو، تر څو چې مړه شئ.

قَالُوْا طَآىِٕرُكُمْ مَّعَكُمْ ؕ اَىِٕنْ ذُكِّرْتُمْ ؕ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُوْنَ ﴿۱۹﴾

وويل (استاځيو) چې بدفالي ستاسې له تاسې سره ده (چې دغه كُفر دى)، آيا نو كه پند دركړ شي تاسې ته (نو دغه ته بدفالي وايئ، نه ده داسې) بلكه تاسې يو قوم يئ مسرفان د انصاف له حده تېرېدونكي.

تفسير: يعنې ستاسې د كفر او تكذيب له شامته عذاب نازل شوى دى، كه تاسې ګردو متحدًا او متفقًا حق او صداقت منلى وى؛ نو نه به دغه مذموم اختلاف او تفرقه ستاسې په منځ كې پيدا كېده، او نه به په دې شان په آفاتو او بليّاتو مبتلا او اخته كېدى، پس د نامباركى او نحوست اسباب پخپله په تاسې كې موجود دي، نو بيا ولې په دغومره يوه خبره چې مونږ تاسې ته ښه نصائح او پوهنه دروړاندې كړې ده، او تاسې مو ستاسې پر خير او شر پوهولي يئ؛ خپل نحوست ځمونږ پر سر غورځوئ !؟ او له وژلو څخه مو ويروئ !؟، حقيقت دا دى چې تاسې د عقل او د انسانيت له حدوده بيخي وتلي يئ ! نه خپله نفع او ضرر پخپل عقل سره معلومولى شئ !، او نه د انسانيت خبرې ستاسې له خولې څخه وځي !.

وَجَآءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ رَجُلٌ يَّسْعٰى

او راغى له لرې طرفه د هغه ښار يو سړى (حبيب نجار) چې منډې يې وهلې.

تفسير: وايي چې د دغه صالح سړي نوم حبيب وو، او د ښار په آخري برخه كې په عبادت مشغول او لګيا وو، او له حلاله كسبه به يې روزي خوړه، دغه فطري صلاحيت ده ته وار او موقع ور نه كړه چې چپ او ساكت پاتې شي، د دغې قصې د اورېدلو په اثر د استاځيو او د مرسلينو د تاييد او حمايت او د مكذبينو د پوهولو او نصيحت لپاره په منډه او ډېره جلتي راغى ولې چې دى وويرېده نه چې اشقياء د خپلو هغو وپرولو په اثر دغو مرسلينو او استاځيو ته څه ضرر او اذيت ورسوي، له دغه څخه معلومېږي چې د دغو مرسلينو د دعوت او تبليغ اثر د دې ښار تر لرې برخو پورې هم رسېدلى وو.

قَالَ يٰقَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۰﴾ اتَّبِعُوْا مَنْ لَّا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۱﴾

وويل (حبيب نجار) اى قومه ځما ! متابعت وكړئ تاسې د مرسلانو استاځيو. متابعت وكړئ تاسې د هغه چا چې نه غواړي له تاسې څخه اجر بدل حال دا چې دوى پر سمه صافه لاره (د خير او اصلاح) رهي (روان) دي.

تفسیر: یعنې دوی د الله تعالی استاځي دي، او د الله تعالی پیغام یې له خپل ځان سره راوړی دی، کوم پند او نصیحت چې دوی تاسې ته کوي ښایي تاسې هغه ومنئ !، او پرې عمل وکړئ !، وګورئ چې د دوی اخلاق، اعمال، عادات او اطوار ټول ښه دي، او بې غرضه د خیر غوښتنه کوي، او څه معاوضه او مزدري هم له تاسې څخه نه غواړي، نو بیا ولې د داسې بې غرضو او پاکو بزرګانو متابعت او اطاعت ونه کړی شي؟ او د الله تعالی هغه پیغام چې د دوی په ذریعه لیږلی شوی دی؛ ولې ونه منلی شي !؟.

(نو دوی ورته وویل چې ته په دین د دوی یې؟ نو هغه ورته داسې وویل چې:)

وَمَالِيَ لَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِي فَطَرَنِي

او څه مانع ده ما ته (بلکه نشته چې د زړه له صدقه) عبادت نه کوم د هغه (الله) چې پیدا کړی یې یم زه.

تفسیر: دا یې اګر که خپل ځان ته ویلې دي، مګر اصلي مقصود یې دا دی چې نورو ته یې واوروي، یعنې پر تاسې څه شوي دي چې د هغه لوی الله تعالی عبادت نه کوئ چې رب او خالق دی.

وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ﴿۲۲﴾

او خاص دغه (الله ته) بیولي کېږئ تاسې (په قیامت کې نو ښایي تاسې هم د همدغه الله تعالی عبادت وکړئ !).

تفسیر: یعنې داسې مه ګڼئ چې تاسې یې عبث پیدا کړي یئ ! او بیا یې همداسې سرخوشي او آزاد پریښي یئ؟ او بل هیڅ مقصود ستاسې له دغه پیدایښت څخه نشته، داسې نه دي بلکه وروسته له مرګه ګرد د الله تعالی په حضور کې حاضریږي، نو ښایي چې لا اوس د هغې ورځې په تهیه او فکر کې واوسئ !.

ءَأَتَّخِذُ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً إِن يُرِدۡنِ ٱلرَّحۡمَٰنُ بِضُرّٖ لَّا تُغۡنِ عَنِّي شَفَٰعَتُهُمۡ شَيۡـٔٗا وَلَا يُنقِذُونِ ﴿۲۳﴾ إِنِّيٓ إِذٗا لَّفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ﴿۲۴﴾

آیا ونیسم بې له الله نور معبودان که اراده وفرمایي ماته رحمان د ضرر رسولو؛ نو دفعه به نه کړي له ما څخه شفاعت سپارښت د دوی هیڅ شی، او نه به مې خلاص کړي (په زور). بېشکه زه به په دغه وخت کې (چې نور معبودان ونیسم)؛ خامخا په ګمراهۍ ښکاره کې یم.

تفسیر: یعنې دغه خومره ښکاره او صریحه ګمراهي ده چې له هغه مهربان او مطلق قادر الله څخه مخ اړوئ، او د داسې شیانو عبادت کوئ چې هغوی مو نه د پاک الله د نازل کړیو تکالیفو او ربړو څخه پخپله خلاصولی شي، او نه مو په سپارښت سره ترې بچ کولی شي.

إِنِّيٓ ءَامَنتُ بِرَبِّكُمۡ فَٱسۡمَعُونِ ﴿۲۵﴾

بېشکه زه چې یم ایمان مې راوړی دی په رب ستاسې پس واورئ تاسې له مانه.

تفسیر: یعنې په مجمع کې بې له تردّده او اندېښنې اعلان کوم، چې ما پر واحد الله ایمان راوړی دی، دغه خبره دې ګرد سره واوري ! شاید مرسلانو ته یې د دې لامله اورولې وي؛ څو د الله تعالی په مخ کې شهادت ورکړي، او قوم ته

يې دا شهادت ځکه اوروليٰ وي؛ چې د هغه د اورېدلو څخه متأثر شي، يا اقلاً د يوه مؤمن د ايمان د قوّت د مشاهدې په طرف متوجه شي.

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ

وويل شو (ورته چې ځه) ننوځه جنت ته (نو داخل شو جنت ته، او بې انتهاء نعمتونه يې په کې وليدل).

تفسير: يعني على الفور ده ته د جنّت د ننوتلو فرمان ورکړ شو، نقل کوي چې قوم هغه په ډېر ظلم، جفا او غټ زړه توب سره په شهادت ورسوه، نو ځکه سمدلاسه د ده شهادت سره متصل حکم صادر شو، چې دی فورًا په جنت کې داخل شي، لکه چې د شهداوو د ارواحو په نسبت له احاديثو څخه ثابت دي چې دوی پخوا له محشره په جنت کې داخلېږي.

قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۶﴾ بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿۲۷﴾

وويل ده: کاشکې چې دا قوم ځما پوه شوی وی. په دې چې مغفرت بښنه وکړه ماته رب ځما، او ويې ګرځولمه زه له عزت ورکړيو شويو (په ادخال د جنّت سره).

تفسير: قوم له هغه سره دښمني وکړه، چې دی يې وواژه، مګر دی وروسته د جنّت له ننوتلو څخه هم د قوم له خير غوښتلو څخه بېفکره نشو، او ويې ويل: که ځما قوم ځما له حاله او له دغه انعام او اکرام څخه چې د الله تعالىٰ له لوري پر ما مبذول شوی دی خبرېدلی؛ نو خامخا يې ايمان راووړ.

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ ﴿۲۸﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خٰمِدُوْنَ ﴿۲۹﴾

او نه مو وو نازل کړی پر قوم د دغه (حبيب نجار) وروسته (له شهادته) د ده هيڅ لښکر له (جانبه د) آسمانه، او نه وو مونږ نازلوونکي (د لښکر د ملائکو). نه وو دا عذاب (د دې قوم) مګر چغه وه يوه (د جبريل) پس ناڅاپه دوی مړه يخ کړخ پراته وو (لکه ايره د اور).

تفسير: يعني وروسته له هغه دغه قوم هلاک کړل شول، او د دوی د دغه اهلاک لپاره مزيدو ترتيباتو او اهتماماتو ته دومره ضرورت پاتې نشو، چې له اسمانه ورته پرښتې لېږلې کېدی، او نه د الله تعالىٰ دغه عادت دی چې د اقوامو د اهلاک لپاره لوی افواج وليږي، که هسې د کوم خاص مصلحت لپاره يې د پرښتو افواج لېږلي وي؛ هغه بېله خبره ده، په دغسې مواردو کې د ډېرو لويو مدعيانو او اعيانو د سرولو او شخ پخ غورځولو لپاره يو معمولي چغه کافي ده، لکه چې د همدغه قوم حال همداسې شو، چې پرښتې پر دوی يوه چغه ووهله، او دوی ګرد سره يو ځای همغلته مړه شول.

يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۚ مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۰﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿۳۱﴾

ای حسرت افسوس دی پر بندګانو (کافرانو)، نه دی راغلی دوی ته هيڅ رسول مګر وو دوی چې په هغوی پورې به يې ټوکې مسخرې کولې. آيا نه ويني (دغه کفار) چې څومره ډېر هلاک

کړي دي مونږ پخوا له دوی نه له اهل د زماني چي بېشکه هغه (هلاک کړی شوي) دوی ته بېرته نه راګرځي (دنیا ته، نو دوی پرې ولې عبرت نه اخلي؟).

تفسیر: یعني ګوري او اوري چې په دنیا څومره اقوام او ملل له انبیاوو سره د استهزاء او تمسخر په بدل هلاک او تباه شوي دي، چې اوس د هغوی نوم او نښه هم د دنیا په مخ کې نه ده پاتې، نو هیڅ یو تن له هغوی څنې د دغې خبرې توان او طاقت نه لري چې بېرته راشي، د عذاب په ژرنده کې دوی ټول سره اوړه او دلده او برابر شوي دي، خو دوی سره له هغه پند او عبرت نه اخلي، او هر کله چې کوم نوی رسول دوی ته راځي؛ نو دوی بیا په همغو تمسخرو او استهزاوو او ټوکو مسخرو باندې لاس پورې کوي چې پخواني کفار په هغه معتاد او د هغو په اثر پخپله سزا ورسېدل، لکه چې نن له خاتم الأنبیاء صلی الله علیه وسلم سره د معظمې مکې کفّار هم داسې سلوک او معامله کوي.

وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿۳۲﴾

او نه دي دا ګرد (خلائق) مګر ټول په نزد څمونږ حاضر کړی شوي لپاره د جزاء (په قیامت کې).

تفسیر: یعني هغه خو د دنیا عذاب وو، د آخرت سزا خو بېله ده، داسې مه ګڼئ کله چې هلاک شوئ، نو بیا به بېرته څمونږ په طرف نه راځئ او ګردې خبرې او قصې ختمې شوې، د ګردو مخلوقاتو رجوع او حضور د پاک الله په دربار کې یو حتمي او ضروري امر دی، او هلته به ټول مجرمین او منکرین بلا استثناء نیولي کیږي.

وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿۳۳﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿۳۴﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ

او یو دلیل (د قدرت) دی دوی ته ځمکه مړه (وچه کلکه) چې ژوندۍ کوو مونږ هغه (په اوبو سره) او راوباسو مونږ له هغې ځمکې څخه دانې نو له ځینو د دغو (دانو) څخه خوري. او پیدا کړي مو دي په دغې ځمکې کې باغونه له (هر قسمه د) خرماګانو او له (هر راز) انګورو، او جاري کړي مو دي په دغې (ځمکې) کې له چینو څخه. لپاره ددې چې وخوري دوی له مېوو د هغو.

تفسیر: یعني ښایي دوی ته داسې شبهه پیدا شوي وي چې پس له مرګه بیا به مونږ څرنګه ژوندي راپاځولی کیږو؟ دغه په دې صورت ورپوهوي: څرنګه چې ځمکه وچه کلکه مړه پرته وي، نو بیا الله تعالی یې تکه شنه زرغونه او ژوندۍ کوي، او په کې راز راز ونې، ګلان، غلې، دانې، مېوې، باغ، بهار او نور پیدا کوي، چې تاسې یې استعمالوئ، همداسې قیاس او اټکل وکړئ، چې په مړو ابدانو کې هم الله تعالی د حیات روح پو کوي، په هر حال په دغې مړې ځمکې کې دوی ته یوه داسې نښه او د قدرت دلیل شته چې په هغه کې د غور او دقّت کولو څخه بعث بعد الموت، د الله تعالی وحدانیت او عظمت او انعام او احسان په ښه ډول سره پېژندل او پوهېدل کیږي.

وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿۳۵﴾

او نه دي پیدا کړي دغه (مېوې) لاسونو د دوی، آیا پس شکر نه وباسي دوی.

تفسیر: یعني مېوې او د ځمکې نور حاصلات د الله تعالی په قدرت سره پیدا کیږي، د دوی په لاسونو کې داسې قدرت نشته چې د کورو یا کجورو یو دانه هم پیدا کړی شي، سره له هغه محنت او تردّد چې د یوه باغ په لګولو او روزنه کې

كيږي، مګر د دغه باغ د مېوو او حاصلاتو راوستل د الله تعالى كار او د ده په قبضه او اختيار كې دى، او كه په غور سره وكتل شي؛ ټول هغه كارونه چې د انسانانو په سعي او كوښښ سره انجام مومي، هغه هم في الحقيقت د الله تعالى په عطاء كړى شوي قدرت او قوت او مشيت او ارادې سره كيږي، لهذا په هر حيثيت سره د الله تعالى شكر ايستل او احسان پېژندل واجب دي.

تنبيه: محقق مترجم (رحمه الله) په ﴿وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ﴾ كې «ما» نافيه اخيستې ده (كما هو دأب المتأخرين) ليكن له اسلافو څخه عمومًا د دغې «ما» موصوله توب نقل شوى دى، چې د هغه تاييد د ابن مسعود رضى الله تعالى عنه له قراءته چې په كې «و مما عملته أيديهم» دى كيږي.

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

پاكي ده (له هر عيبه) هغه الله ته چې پيدا كړي يې دي دغه (ټولې) جوړې (انواع ـ اصناف) ټول له هغو څيزونو چې زرغونوي يې ځمكه، او له ځانونو د دوى (اولاد، لمسي، كړوسي) او له هغو (مخلوقاتو) څخه چې دوى يې نه پېژني (د علويّاتو اود سفليّاتو له عجائبو مخلوقاتو څخه).

تفسير: يعني په نباتاتو او انسانانو او په هغو نورو مخلوقاتو كې چې لا له هغوى څخه خلق پوره نه دي خبر؛ الله تعالى جوړې پيدا كړي دي، اعم له دې نه چې دغه جوړه توب د تقابل له حيثيته وي، لكه نر او ښځه، خواږه او تروه، تور او سپين، ورځ او شپه، رڼا او تياره، يا د تماثل له حيثيته وي، لكه په يوه شان، يو رنګ، يو خوند مېوې او د ځمكې نور محصولات، او په يوه شكل او صورت سره دوه ساكنبان (جاندار)، په هر حال په مخلوقاتو كې هيڅ يو داسې مخلوق نشته چې د هغه بل كوم مقابل او مماثل نه وي، ځكه چې مقابله يا مماثلت په هغو شيانو كې كېدى شي چې په كومه درجه كې في الجمله اشتراك ولري.

وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا

او يو دليل (د قدرت د الله) دوى ته شپه ده، چې راوباسو مونږ له هغې (شپې) څخه ورځ، پس ناڅاپه دوى ننوتونكي وي په تيارو كې. او (بل دليل د قدرت د الله دوى ته) لمر (دى چې) ځي پخپلې ټاكلې (مقرر) لارې باندې (يا خپل ځاى ته).

تفسير: «سلخ» د حيوان پوستكي ايستلو ته وايي، چې ترې لاندې غوښه يې ښكاره شي، همداسې وګڼئ د شپې په تيارو باندې د ورځې څادر هوار كړى شوى دى، څه وخت چې دغه د رڼا څادر د دې له سره څخه لرې كړ شي؛ خلق په تيارو كې پاتې كيږي، وروسته له هغه لمر بيا په خپل همغه مقرر تګ سره په معين وخت راخيژي، او ټول جهان او شيان رڼوي، د ليل او نهار پر دغو تقلباتو قياس او اټكل وكړئ، اوښه ويوهېږئ چې الله تعالى عالم همداسې فناء كوي، او بيا يې د بقا بل عالم ته انتقال او ژوندي راپاڅوي، او بېشكه همدغه الله تعالى د عبادت وړ او لايق دي، چې د ده په قدرت كې د دغو عظيم الشأنو انقلاباتو واګ اختيار او زمام دي، چې له هغه څخه مونږ ته د مختلفو اقسامو فوائد رارسيږي، هغه مطلق قادر چې شپه په ورځې سره تبديلوي؛ نو له هغه څخه دغه خبره كله لرې او بعيده ده چې د رسالت د لمر په ذريعه دغه دنيا هم د جهالت له تيارو څخه وباسي، او لرې يې كړي، ليكن د شپې او ورځې او د لمر او قمر او د انجم د طلوع او غروب په شان هر كار پخپل وخت او نېټه كيږي.

ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾

دغه (مخصوص حركت د لمر) اندازه ده د ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه دانا (پر هر څيز).

تفسیر: د لمر چال او لاره مقرره ده، او دی پر هغې باندې منظم درومي، یو بخرکی یوه رپه له هغې څخه وړاندې وروسته نشي کېدی، د قیامت تر قرب او قیام پورې همدغه وضعیت دوام لري، څو دغسې یو وخت راشي چې هلته د الله تعالی له جانبه پر لمر داسې حکم صادریږي چې له همغه ځایه چې غروب شوی یې بېرته راوخېژه ! دغه هم دا وخت دی چې باب التوبه به تړل کیږي کما ورد في الحدیث الصحیح.

خبره دا ده چې د ده دغه د طلوع او غروب د علیم او خبیر ذات له جانبه قائم کړی شوي دي، چې د ده انتظام او قوام بل هیڅوک نشي خرابولی، او نه یې ماتولی او نه د ده پر دغه حکمت او پوهنې څه تنقید او تبصره کولی شي، دی هر وخت چې اراده وفرمایي، او څرنګه چې مشیت وفرمایي؛ په کې تحویل او تبدیل او تعدیل کولی شي.

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ ﴿۳۹﴾

او سپوږمۍ ته اندازه کړي دي مونږ منزلونه تر هغه پورې چې وګرځي (په نظر کې) لکه وچه څانګه د خرما (چې کږه او نرۍ شي).

تفسیر: یعنې د لمر په شان قمر تل په یوه وضعیت او هیئت نه دی، بلکه هره ورځ تزیید یا تنقیص مومي، الله تعالی قمر ته (۲۸) منازل مقرر فرمایلي دي، چې دی دغه منازل په یوه معین نظام سره درجه په درجه طی او پرې کوي.

لَا الشَّمْسُ يَنْۢبَغِيْ لَهَآ اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۭ وَكُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ﴿۴۰﴾

نه دي لایق لمر لره (او له وسه یې پوره نه ده) چې لاندې کړي سپوږمۍ (په زمان مکان او صافو کې) او نه شپه ړومبی کېدونکې ده له ورځې، او دغه ټول (فلکي اجرام) په اسمان کې چورلیدونکي دي (لامبو په کې وهي، پراخ په کې روان دي).

تفسیر: په هر ملك او اقلیم او په هره زمانه او موسم کې کومه اندازه چې شپې او ورځې ته اینبودلې شوې ده؛ دغه کرات هیڅ مجال او قدرت نه لري، چې له خپلې ټاکلې حرکت او سرعت څخه وړاندې یا وروسته د یوې رپې په اندازه هم تجاوز یا تخلف وکړی شي، هره یوه سیاره په همغه خپل مدار کې قائمه او پخپل معین نظام سره چورلي، او له هغه څنې د یوې ذرې په اندازه هم یو خوا او بلې خوا ته هیڅ تمایل او تجاوز نشي کولی، او سره له دغومره لویوالي او سریع او ګړندي حرکت په دغې آزادې فضاء کې یو له بله سره ټکر نه وي، او نه متصادم کیږي، او نه له خپلې مقررې اندازې څخه ورو یا ګړندي کیږي، آیا دغه د دې خبرې واضحه نښه نه ده چې دغه ټول عظیم الشأن مشینونه او د هغو دغه ګرد اجزاء او پرزې د کوم زبردست علیم، خبیر، قدیر ذات په قبضه او اختیار کې دي، چې په داسې دقیق او منظم صورت سره پخپلو کارونو کې لګیا دي، بیا نو هغه لوی ذات چې دغه شپې، ورځې، لمر، قمر، انجم او ټول علویّات او سفلیّات وما فیها یې پیدا کړي دي، او په دغو کې هر راز تبدیل تحویل کوي؛ آیا هغه په دې باندې نه دی قدیر چې تاسې وروسته له فناء څخه بیا ژوندي راپاڅوي؟.

وَاٰيَةٌ لَّهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿۴۱﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِّنْ مِّثْلِهٖ مَا يَرْكَبُوْنَ ﴿۴۲﴾

او یوه نښه دلیل (د قدرت د الله) دوی ته دا ده چې بېشکه سواره کړي دي مونږ اولاد د دوی په بېړۍ (جهاز) ډکه کړی شوي کې. او پیدا کړي دي مونږ دوی ته په شان د دغه (بېړۍ) هر هغه څه چې دوی پرې سوریږي (له نورو نواقلو څخه).

تفسیر: یعنې د نوح علیه السلام په زمانه کې کله چې طوفان راغی؛ نو د آدم نسل یې د هغه پر ډکې بېړۍ سور کړ، چې نوح علیه السلام هغه جوړه کړې ده، که نه د انسان تخم به نه پاتې کېده، بیا د هغې بېړۍ په نمونه یې نورې بېړۍ او

جهازونه در جوړ کړل، چې پر هغو تاسې تر نن پورې سورېږئ، او سره له خپلو احمالو او اثقالو یې له یوې وچې څخه بلې وچې ته وړئ !، او له دغو جهازونو څخه همداسې کار اخلئ لکه چې له نورو نواقلو څخه یې اخلئ، مثلاً اوښ چې هغه ته عربو «سفائن البر» یعني د وچې بېړۍ ویل.

وَإِن نَّشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنقَذُونَ ﴿٤٣﴾ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾

او که اراده وفرمایو مونږ؛ نو غرق کړي به مو وو دغه (راکبین د بېړۍ) پس نه به وي هیڅ فریاد رس او نه به دوی خلاصولی کیږي (له غرقه). مګر (نه یې غرقوو) په رحمت مهرباني خپلې سره، او لپاره د نفعې اخیستلو تر نېټې (د مرګ د دوی) پورې.

تفسیر: یعني دغه د هلوکو یو موټي انسان ته وګورئ، چې څرنګه له ویروونکو سمندرونو او سیندونو څخه د جهاز په ذریعه تیریږي راتیریږي، چې د هغو په نسبت د خورا لویو جهازونو حقیقت د یوې نرۍ خځلې په اندازه هم نه دی، که الله تعالی اراده وفرمایي چې تاسې په دغو سیندونو کې ډوب کړي؛ نو څوک تاسې ته له دغو ډوبېدلو څخه نجات درکوي؟ او څوک به مو په فریاد رسیږي، مګر دغه د الله تعالی د حکمت او مهرباني او مصلحت اقتضاء ده چې دوی تر یوې معینې نېټې پورې ژوندي وي، او دغه دنیوي امور پخپل طبیعي مدار وګرځي، د ډېر افسوس ځای دی چې ډېر خلق د قدرت پر دغو دلائلو او نښو نه پوهیږي، او نه د الله تعالی د دغو نعماوو قدر پیژني.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا
كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې ځان وساتئ له هغه (دنیوي عذابه) چې په مخکې ستاسې دی، او له هغه (اخروي عذابه) چې وروسته درپسې راځي ښایي پر تاسې رحم وکړ شي (نو دوی مخ وګرځوي). او نه راځي دوی ته هیڅ دلیل له دلائلو د رب د دوی مګر دي دوی له هغو (دلائلو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: وړاندې د جزاء ورځ راځي، او وروسته مو پریښې دي اعمال، یعنې کله چې دوی ته وویل شي چې: د قیامت د سزا او د بدو اعمالو له شامت څخه وویریږئ !، او د خپلې آخرې خاتمې په نسبت څه فکر او غور وکړئ !، څو د الله تعالی رحمت ستاسې په لوري متوجه شي؛ نو دوی نصیحت ته له سره غوږ نه ږدي، او تل د الله تعالی له احکامو څخه مخ اړوي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنُطْعِمُ مَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ

او کله چې وویل شي دوی ته چې: نفقه ورکړه کوئ (عاجزانو ته) له ځینو هغو (مالونو) چې رزق روزي درکړي دي تاسې ته الله !؛ نو وایي هغه کسان چې کافران شوي دي (له جهته د استهزاء) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی: آیا طعام ورکړو مونږ هغه چاته که اراده فرمایلې وی الله؛ نو طعام به یې ورکړی وو هغه ته.

تفسیر: یعني د الله تعالی نور احکام به څه ومني، پر فقراوو او مساکینو مال لګول د دوی په نزد هم ښه کار دی، لیکن همدغه مسلّمه خبره کله چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مؤمنانو له طرفه دغو منکرانو ته ویله کیږي؛ نو په نهایتو سپکو طریقو سره ترې اعراض او انکار کوي، او وایي: «هغو کسانو ته چې پخپله الله پاک رزق او روزي نه

ده ورکړي، مونږ به هغوی ته څه ورکولی شو؟ او ولې به یې پرې خورو؟ مونږ د الله تعالی له مشیته مخالف کار نشو کولی، که د الله تعالی مشیت داسې نه وی؛ نو دوی به یې فقراء او محتاج او مونږ به یې غني او دولتمن نه وو ګرځولي»، نو آیا د دغه حماقت او بېحیایۍ په مقابل کې څه وویل شي؟ دغه خو د الله تعالی امتحان دی چې اغنیاء یې د فقراوو پر اعانت مأمور فرمایلي دي، او د دوی په وسیله یې د هغوی د رزق رسولو سامان مهیأ کړی دی، هر هغه چې په دغه امتحان کې پاتې او ناکامه شي؛ نو ښایي چې دی پر خپلې بدبختۍ او ناکامۍ وژاړي.

تنبیه: د ځینو اسلافو له اقوالو معلومېږي چې دغه آیت د ځینو زنادقه وو په حق کې دی، په دغه صورت به د دوی دغه قول پر تمسخر نه حمل کېږي، بلکه پر خپل حقیقت اینبود کېږي.

إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٤٧﴾

نه یئ تاسې مګر په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: که دغه جمله د کفارو د قوله تتمه وي؛ نو مطلب به یې داسې کېږي: «ای د مؤمنانو ټولنې ! تاسې په صریحې ګمراهۍ کې لویدلي یئ، چې د داسې خلقو د ګېډې پر مړولو پس ګرځئ، او که د الله له طرفه خطاب شي؛ نو معنی یې دا ده: «تاسو په ښکاره ګمراهۍ یې یاستئ، چې د الله تعالی حکم نه منئ، او په تقدیر حواله ورکوئ»، شاه صاحب لیکي: «دغه ګمراهي ده چې په نېک کار کې پر تقدیر حواله ورکړي، او د خپلو مزو په لاس ته راوړلو کې په طمعې او توقع پسې منډې ووهي».

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وایي (کفّار) چې کله به وي دغه وعده (د قیامت؟ ووایئ راته !) که چېرې یئ تاسې صادقین رښتیني (په دې کې ای مؤمنانو !).

تفسیر: یعنې ستاسې دغه قیامت او دغه عذاب او آفتونه چې تاسې مو له هغو څخه پرله پسې ویروئ؛ کله راځي؟ او دغه مواعید مو کله پوره کېږي؟ که تاسې په واقع سره رښتیني یئ؛ نو دغه وعده ژر تر ژره پوره کړئ، او مونږ ته یې راوښیئ !.

مَا يَنظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَٰحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

(نو فرمایي الله چې) انتظار نه کوي (کفار) مګر د چغې یوې (د اسرافیل) چې وبه نیسي دوی حال دا چې دوی به جګړې سره کوي. پس توان به یې ونه شي د وصیت او نه به خپل اهل ته بېرته ورشي (له مشاغلو خپلو).

تفسیر: یعنې قیامت به یو ناڅاپه واقع شي، او په داسې حالت کې به قائمېږي چې ټول خلق پخپلو معاملاتو او چارو کې مشغول او لګیا وي، څه وخت چې اول صور (شپېلۍ) وپو کلی شي؛ د ګردو هوش او حواس به مفقود او ورک شي، او بالآخر ټول سره مري، او په هر ځای کې به مړي یو پر بل لوېږي، دوی به دومره فرصت هم ونه مومي چې څه ووایي، یا څه وصیت وکړي، یاخپلو کورونو ته خپل ځان ورسوي، او بالفرض که وصیت هم وکړي؛ نو چا ته به یې کوي؟ او که خپلو کورونو ته هم راشي؛ نو کورونه به یې چېرې ودان پاتې وي؟.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ ﴿٥١﴾

او بيا به پو کې وکړ شي په صور (شپېلۍ) کې پس ناڅاپه دوی له قبورو څخه په طرف د رب خپل به منډې وهي ځغلي.

تفسير: يعنې کله چې دويمه شپېلۍ (صور) وپوکلې شي؛ نو ګرد مخلوقات به سره ژوندي کيږي، او له خپلو قبرونو څخه به راپورته کيږي، او پرښتې به په ډېر سرعت سره دوی ګرد په ټيل وهلو سره د محشر د ميدان په لوري ولي، او شړي به يې.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا ۜ

وايي به دوی: هلاکت دی او افسوس دی مونږ ته، چا راپاڅولو له ځايونو د خوبونو ځمونږ څخه؟

تفسير: د قيامت د هولناکې منظرې له ليدلو څخه به دوی د قبر عذاب اسان وګني.

هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

دا هغه (دويم ژوندون) دی چې وعده يې کړې وه رحمان، او رښتيا ويلي وو رسولانو.

تفسير: دغه ځواب د الله تعالى له جانبه په هغه وخت کې ورکاوه کيږي، يا يې مستقبل د حاضر په ځای درولی همدا اوس ورته جواب وايي، يعنې ولې دغه پوښتنه کوئ؟ لږ شانته خو خپلې سترګې وغړوئ !او دغه وضعيت ته وګورئ ! دا خو هم هغه ژوندي راپاڅول دي، چې د هغو وعده د الله تعالى له طرفه تاسې ته درکړی شوې وه، او انبياء الله به پرله پسې د هغو اخبار او اطلاع تاسې ته درکوله.

إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

نه به وي (دغه نفخه الثانيه) مګر چغه يوه (چې وشي؛ نو راژوندي به شي دوی ټول) پس ناڅاپه دوی ټول په نزد ځمونږ به حاضر کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هيڅ يو متنفس به نه تښتېدلی شي، او نه به چېرې خپل ځان پټولی شي.

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

پس نن ورځ به ونه کاوه شي ظلم په هيڅ نفس باندې د هيڅ څيز، او نه به جزاء درکوله کيږي تاسې ته مګر (جزاء) د هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (له خير او شر په دنيا کې).

تفسير: يعنې د هيچا به نه نيکي ضايع کيږي او نه به د جرم له حيثيت او اندازې څخه زياته سزا چاته ورکوله کيږي، پوره پوره او په کامل ډول سره هر چا ته د هغې جزاء او سزا ورکاوه کيږي، او له هر چا سره به په عدل او انصاف سره معامله وشي، او هر چاته به هر هغه نېک او بد کار چې په دنيا کې يې کړی وي؛ په عُقبا کې د ثواب او عقاب په شکل او صورت ور د مخه او وړاندې کيږي.

إِنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ ٱلْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَٰكِهُونَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَٰجُهُمْ فِى ظِلَٰلٍ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَٰكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

بېشکه اصحاب یاران د جنّت به نن ورځ په مشغولتیا کې د لذت اخیستونکي وي. دغه (جنتیان) او ښځې د دوی به په سیوریو کې (ناست وي) پر تختونو باندې تکیه وهونکي به وي. وي به دوی ته په دغه جنّت کې (انواع د) مېوو، او وي به دوی ته هر هغه شی چې غواړي یې دوی (او ارزو یې کوي).

تفسیر: په جنت کې به د هر قسم عیش عشرت او نشاط وسائل او سامان وي، مؤمنین به له دنیوي مکروهاتو څخه نجات مومي، او په جنت کې به د هغوی مشغله ماسوا له تفریح او ساعت تېرى څخه بل شی نه وي، دوی به له خپلو ښځو سره یو ځای لکه شودې او شکره ګډ او خوښ او خوشال وي، په ډېره اعلی درجه ښایسته او ښکلو چپرکټونو او پالنګونو به هوسایي او آرام کوي، هر قسم مېوې دانې، مأکولات او مشروبات به دوی ته حاضر او مهیا وي، پس لنډه یې دا د هر هغه شي طلب ارزو او تمنّا چې د جنتیانو په زړونو کې وګرځي؛ همغه به ورته علی الفور وړاندې کېږي.

سَلَٰمٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ ﴿٥٨﴾

وي به دوی ته سلام (چې وبه ویلی شي ورته) په ویلو سره له (طرفه د) رب رحم کوونکي.

تفسیر: یعنې د مهربان رحمان له جانبه به جنتیانو ته سلام وایه کېږي لکه چې د «ابن ماجه» په یوه روایت کې راغلي دي.

وَٱمْتَٰزُوا۟ ٱلْيَوْمَ أَيُّهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾

او (وبه وایه شي چې) را جدا شئ نن ورځ ای مجرمانو (کافرانو له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې د جنتیانو په عیش او آرام کې تاسې له سره هیڅ برخه نه لرئ، ستاسې د هستوګنې ځای بېل دی، چې تل به همغلته اوسېږئ ای مجرمانو کافرانو !.

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَٰبَنِىٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا۟ ٱلشَّيْطَٰنَ ۖ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنِ ٱعْبُدُونِى ۚ هَٰذَا صِرَٰطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

آیا حکم نه وو کړی ما تاسې ته (په ژبو د رسولانو سره) ای ځامنو د آدم په دې سره چې عبادت مه کوئ تاسې د شیطان، بېشکه دغه شیطان تاسې ته دښمن دی ښکاره. او (داسې حکم مې نه وو کړی بلکه کړی مې وو) چې عبادت کوئ (یواځې) ځما، دغه (عبادت ځما) لاره ده سمه (چې جنت ته تللې ده).

تفسیر: یعنې د همدغې ورځې په نسبت مو تاسې د انبیاء الله په واسطه مکرر پوهولي وئ، او ویلي مو وو چې د لعین شیطان متابعت له سره مه کوئ !، چې ستاسې ښکاره او صریح دښمن دی، او هغه مو تر هغه پورې نه پرېږدي څو مو په دوزخ کې وغورځوي، که ابدي نجات غواړئ؛ نو پر دغې سمې صافې لارې چې درښکاره او واضحه کړې شوې ده لاړ شئ، او یواځې د الله تعالی په عبادت او بندګی کې مشغول اوسئ !.

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا ۖ أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

او خامخا په تحقيق ګمراه كړي وو (شيطان) له تاسي خلق ډېر، آيا پس نه يئ تاسي داسې چې عقل وچلوئ. (وبه ويلى شي منكرانو ته په آخرت كې) دا دوزخ دى هغه چې وئ تاسې چې (په دنيا كې) وعده يې درسره كړې شوې وه. ځئ ننوځئ په ده كې نن ورځ په سبب د هغې چې وئ تاسې (په دنيا كې) چې كافران كېدئ.

تفسير: يعني افسوس چې سره له دومره نصيحت او پوهولو تاسې ونه پوهېدئ، او له غور او فكر او عقل څخه مو كار وانخيست، او دغه ملعون شيطان له تاسې يو لوى جمعيت ګمراه او بې لارې كړ، آيا تاسو دومره عقل او پوهه نه درلوده چې د دوست او دښمن په منځ كې فرق او تمييز سره وكړى شئ؟.

اوس نو د خپل هغه حماقت او سفاهت نتائج او ثمرات وڅكئ! دغه دى دوزخ درته تيار او منتظر دى، چې د هغه وعده مو له تاسې سره د كفر اختيارولو په تقدير كړې وه، د كفارو د هستوګنې ځاى همدا دى، ځئ خپلو ځايونو ته او په كې الى الأبد پرېوځئ!.

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

نن ورځ به مهر ووهو پر خولو د دوى، او خبرې به وكړي له مونږ سره لاسونه د دوى، او شاهدي به وركړي پښې د دوى په هغو كارونو چې وو دوى چې كول به دوى (په دنيا كې).

تفسير: يعني كه نن دغه خلق پخپلو جرائمو باندې پخپلو ژبو سره هم اقرار او اعتراف ونكړي؛ نو څه به كيږي؟ مونږ د دوى پر خولو مهر لګوو، او د دوى لاسونو او پښو بلكه د دوى ابدانو پوستكيو ته به حكم وركوو، څو د هغو د جرائمو بيان وكړي چې د دوى په ذريعه يې پر هغو ارتكاب كړي وو، لكه چې هر عضو د الله تعالى په قدرت په وينا راځي، او شهادت وركوي، لكه چې الله جل جلاله فرمايي: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ﴾ (۲۴ جزء د حم السجده سورت (۳) ركوع (۲۰) آيت)، او د همدغه سورت په (۲۱) آيت كې فرمايي: ﴿قَالُوٓا۟ أَنطَقَنَا ٱللَّهُ ٱلَّذِىٓ أَنطَقَ كُلَّ شَىْءٍ﴾، او د نېكانو اعضاء شهادت وركوي د دوى په طاعت او صلاح باندې.

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

او كه اراده فرمايلى وى مونږ؛ نو خامخا هوارولى به راوستلي وو مونږ پر سترګو د دوى پس وړاندې شوي به وو دوى هغې لارې ته (چې تل پرې تلل)، پس څرنګه به ليدلې وه دوى (هغه لاره). او كه اراده فرمايلې وى مونږ؛ خامخا مسخ كړي به وو مونږ دوى په ځايونو خپلو كې، پس طاقت به يې نه وو د وړاندې تللو او نه به بېرته ګرځېدلى شو (شاته).

تفسير: يعني لكه چې دوى ځمونږ له آيتونو څخه سترګې پټې كړې دي، كه مونږ اراده فرمايلې وى؛ نو د سزا په ډول به مو د دوى ظاهري بصارت هم له دوى نه اخيست، او له دوى نه به مو خالص ړانده جوړ كړي وى، چې د دې لوري او د هغه لوري لار به يې هم پرې نه ليدله، او هم هغسې چې دوى له شيطاني لارو څخه نه پر څنګ كيږي، او نه غواړي چې د الله تعالى پر لاره لاړ شي؛ مونږ قدرت لرو چې د دوى صورتونه بيخي مسخ او له اصلي حالت څخه يې واړوو، څو دوى د خپل كوم ضرورت لپاره بيخي له خپله ځايه پر خوځېدلو قادر نه وي.

وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ۖ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾

او هر چا ته چې اوږد عمر ورکړو مونږ هغه ته؛ نو نسکور به کړو هغه په پیدایښت کې، آیا دوی د عقل څخه کار نه اخلي؟ (چې نه یواځې الله په عمر ورکولو او تنکیس، بلکه په بعث هم قادر دی).

تفسیر: یعنې د خپل بصارت فقدان او د صورت مسخ مستبعد مه ګڼئ !، آیا تاسې نه ګورئ او غور نه کوئ چې یو روغ رمټ او مضبوط انسان څه وخت چې زیات سپین ګیری او زوړ شي، څرنګه د لیدلو، اورېدلو، تللو، ګرځېدلو څخه معذور کیږي، ګواکې د هلکتوب په شان کمزور او ناتوانه ګرځي، او بیا د نورو کومک او معاونت او لاس نیولو ته لکه وړوکی محتاجیږي، او په زوړتوب کې همغه د وړوکتوب حالت او عادت له سره شروع کیږي، نو آیا هغه الله تعالی چې د دوی د دغه قوې په عطالت او ازاله په وړتوب او زړتوب کې قادر دی؛ په ځلمیتوب کې به نه وي مقتدر؟.

وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِىْ لَهٗ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَّقُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿٦٩﴾

او نه دی ښوولی مونږ دغه (محمد) ته شعر او نه ښاییږي ورلره (شعر ویل)، نه دی دغه (قرآن) مګر خالص ذکر پند دی او قرآن دی ښکاره کوونکی (د احکامو).

تفسیر: یعنې څه چې پاس بیان شو؛ ګرد حقائق دي، او کوم شاعرانه تخیّلات نه دي، د غه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته مونږ د داسې یو عظیم الشأن قرآن احسان کړی دی، چې پر نصائحو او روښانو تعلیماتو معمور دی، کوم د شعر او شاعرئ دیوان نه دی، چې په کې خالص طبع ازمویل، او د تخیل او مبالغې مظاهره وي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم مبارکه طبع په فطري ډول سره د شاعرئ له فنه دومره بعیده ده چې سره له دې چې دوی د قریشو له خاندانه څخه دي، چې د هغوی هر فرد حتا چې وینځو یې هم د شعر ویلو قدرت او طبیعي سلیقه لرله، مګر دوی پخپل مدّت العمر کې شعر نه دی جوړ کړی، البته په رجز او په نورو مواقعو کې به یو نیم ځلې د دوی د مبارکې ژبې څخه بې تکلفه مقفّی عبارت وتلی وي، چې د شعر خاصیت به ترې څرګندېده، چې ښایي دغه ترې مستثنی وګڼل شي، او نه ښایې چې پر دغو د شعر او شاعري اطلاق وکړې شي.

لِّيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٠﴾

چې وویروي (دغه قرآن یا نبي) هر هغه چې وي ژوندی، او ثابته شي خبره (د عذاب) پر کافرانو (چې قرآن نه مني).

تفسیر: یعنې د ژوندي زړه انسان د قرآن په اورېدلو سره له الله تعالی څخه وویریږي، او پر منکرانو د حجّت اتمام وشي.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿٧١﴾

آیا نه ویني دوی (بلکه ویني دوی) چې بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی ته له هغه چې جوړ کړي دي لاسونو ځمونږ چارپایان، پس دوی د هغوی مالکان (واکداران) دي.

تفسیر: له تنزیلیه آیتونو څخه وروسته بیا د تکوینیه آیتونو په طرف توجه ورکوي، یعنې له یوه جانبه د لوی قرآن پندونه او نصائح واورئ، او له بل طرفه په غور او دقّت سره وګورئ چې پاك الله څرنګه انعام او احسان پر تاسې فرمایلی دی،

اوبن، غوايي، اس، کچر، پسه او نور ساکښان تاسې نه دي پيدا کړي، بلکه دغه ګرد پخپله پاک الله ستاسې د فائدې او ګټې لپاره پيدا کړي دي، او بيا يې تاسې محض پخپل فضل او کرم سره د هغو مالکان ګرځولي يئ، چې ترې وخورئ، او ترې هر راز کار چې مو زړه غواړي؛ واخلئ، او ترې په هر ډول منتفع شئ !.

وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

او ذليل عاجز ايل کړي مو دي دغه (چارپايان) دوی ته، پس ځينې له دوی د سورلی د دوی دي، او له ځينې د دوی خوري. او شته دوی ته په دغو انعامو کې نفعې ډېرې د څښلو (شيان)، آيا پس دوی شکر نه وباسي (په نعماوو)؟.

تفسير: وګورئ چې څومره لوی او عظيم الجثه او قوي هيکله حيوانان د ضعيف البنيان انسان په مقابل کې عاجزان او ناتوانان او ټول ده ته مسخّر او تابعان دي، د زرهاوو اوښانو يو قطار (لړ) يو وړوکي هلك هر چېرې چې وغواړي؛ بيايي، او دوی د پوزې له نکېله راکاږي، او دوی د دغه وړوکي په مقابل کې خپل غوږ هم نه خوځوي، او پر څومره قوي او زورورو حيواناتو انسانان سورېږي، پيتي پرې وړي، او ډېر حيوانات حلالوي، او له غوښو او نورو اجزاوو څخه يې منتفع کيږي، علاوه پر غوښې د دوی له پوستکيو، هډوکيو، وړيو، ويښتانو او نورو څخه څومره فائده حاصلولی شي، د دوی غلانځې داسې دي لکه د شودو چينې چې د همدغو چينو له اوبو خور څخه ډېر انسانان خړوبيږي، خو سره له دې شکر ايستونکي بندګان ډېر لږ دي.

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾

او نيولي دي (دغو مشرکانو) بې له الله (نور) معبودان چې ښايي دوی سره به مدد وکړی شي. نه لري (طاقت) (دغه معبودان) د نصرت له دوی سره حال دا چې دغه (معبودان) به دوی ته لښکرې حاضرې کړی شوي وي (په دوزخ کې).

تفسير: يعني هغه الله چې دغسې نعمتونه يې تاسې ته عطاء او مرحمت کړي دي؛ د هغه شکريه تاسې په دې ډول سره اداء کوئ چې د ده په مقابل کې مو نور معبودان او اختيار لرونکې ودرول، او د دوی په نسبت داسې عقيده لرئ چې ګواکې دوی د احتياج په وخت کې څمونږ په کار راځي او په درد خوري، او راسره امداد او مرستې کوي، نو په ياد يې ولرئ چې هغوی به ستاسې سره څه کومك او مرستې وکړی شي؟ حال دا چې دوی خپلو ځانونو ته هم څه نفعه او ګټه نشي رسولی، هو ! څه وخت چې تاسې امداد او معاونت ته سخت محتاج اوسئ؛ په همدغه وخت کې پر تاسې نور الزامات او جرمونه هم اړوي، او ستاسې پيټي لا درنوي، نو هلته به تاسې ته دغه خبره ښکاره شي چې د هغو معبودانو په طرفدارۍ او حمايت چې تاسې خپل ګرد عمر مصرف کړی وو؛ نن هغوی په کومه سترګه تاسې ته ګوري؟

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

پس نه دې غمجن کوي تا خبرې د دوی (په دې چې ته رسول نه يې)، بېشکه مونږ ته معلوم دي هغه (حسد او بغض) چې پټوي يې دوی او هغه (کفر او عناد) چې ښکاره کوي يې دوی.

تفسير: يعني کله چې پخپله له مونږ سره د دوی سلوك او معامله داسې ده؛ نو تاسې له سره مه غمجن او مه خفه کېږئ !، او خپله فريضه په ښه ډول سره اداء کړئ ! او دوی مونږ ته پرېږدئ ! مونږ د دوی له ظاهري او باطني احوالاتو څخه ښه واقف او خبردار يو، او په ډېر ښه شان سره د دوی حساب او کتاب اخلو، او لازمه احکام د دوی په نسبت صادررو.

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ ﴿٧٧﴾

آیا نه ويني نه پوهيږي انسان چې بېشکه مونږ پیدا کړی مو دی هغه له نطفې (يوه څاڅکي اوبو) پس ناڅاپه دی سخت جګړه کوونکی ښکاره دی.

تفسیر: يعني انسان خپل اصليت او ماهيت ته نه ګوري، چې دی د نا څيزو اوبو يو څاڅکی وو چې د الله تعالی په قدرت له څه شي څه شی ترې جوړ شوی دی؟، د اوبو دغه څاڅکي ته الله تعالی داسې نطق او بيان ورعطاء کړ چې دی اوس پر هره يوه خبره جګړې او مناقشې کوي، او له خپله ځانه راز راز خبرې او اترې جوړوي، تر دې اندازې پورې چې نن له خپله حده متجاوز شوی، د خپل لوی خالق په مقابل کې هم ټينګ او ولاړ دی.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَن يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾

او ترې پر مونږ پورې مثل (د هډوکي وراسته)، او هېر کړی يې دی پيدايښت خپل، وايي: څوک به ژوندي کړي هډوکي حال دا چې هغه وراسته دي.

تفسیر: يعنې وګورئ، چې دوی پر الله تعالی څرنګه خبرې ترې؟ ګويا هغه مطلق قادر د عاجز مخلوق په شان فرضوي، او داسې وايي: کله چې څمونږ اجساد وراسته شي، او بيخي وريژي، يواځې وراسته او زاړه هډوکي او ککره مو پاتې شي؛ نـو آيا دغه شيان بيا څوک ژوندي کولی شي؟ د دغسې سوال کولو په وخت کې دوی ته د دوی اصلي پيدايښت نه په ياديږي، که نه دغه ناڅيزه څاڅکي ته به د دغه الفاظو د ويلو جرأت نه وی پيدا شوی، ښايي چې دی خپل اصل او ماهيت ته نظر وکړي !، او لږ دې وشرميږي !، او لږ څه دې له خپله عقله او پوهې کار واخلي !، ښکاره ده چې په دغه تقدير به دی پخپله د دغو سوالاتو هغه ځواب ومومي چې په دغه راتلونکي آيت کې مذکور دی.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

ووايه (ای محمده ده ته) بيا به ژوندي کړي دغه (وراسته هډوکي) هغه (مطلق قادر) چې پيدا کړي يې دي اول ځلي حال دا چې دغه (الله) په هر قسم پيدايښت ښه عالم دی (که نوی وي او که زوړ).

تفسیر: يعنې هغه لوی ذات چې اول ځلي يې په دغو هډوکو کې روح غورځولی دی، هغه ته دويم ځلي په دوی کې روح اچول څه سختي او اشکال نه لري، بلکه ستاسې په زعم دغه دويم ځلي ژوندي کول د اول ځلي ژوندي کولو په نسبت لا سهل او اسان دي: ﴿وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ حال دا چې هغه مطلق قادر ته هر شی اسان دی، اعم له دې چې اول ځلي وي که دويم ځلي، دی په هر ډول سره په پيدا کولو قادر او مقتدر دی، او د بدن اجزاء او د هډوکو بخرکي هر چېرې چې تيت او پرک وي؛ د هغه هره ذره د ده په محيط علم کې ده، او هغه يې پخپل موعد بيا ټولوي او ژوندي کوي.

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنتُم مِّنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

هغه (مطلق قادر) چې پيدا کړی يې دی تاسې ته له ونې شنې څخه اور، پس ناڅاپه تاسې له هغې ونې څخه بلوئ اور.

تفسیر: يعنې ړومبی يې له اوبو څخه تکه شنه او خړوبه ونه زرغونه کړه، بيا د دغې تکې شنې او ښکلې ونې لرګي يې وچ او خس يې وګرځوله، چې اوس تاسې له هغې څخه اور وباسئ، پس هغه الله جل جلاله چې دغسې متضاد صفات

په اول او آخر کې بدلولی شي، آیا دی به د یوه څیز په موت او حیات او په لاندې باندې کولو او اړولو راړولو څرنګه قادر او توانا نه وي !؟.

تنبیه: ځینو اسلافو له ﴿مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ﴾ څخه هغه خاصه ونه مراده کړې ده، چې د هغې له څانګو څخه کله چې یوه په بلې باندې ومښلی شي؛ اور وځي، لکه چې ځمونږ په مشرقي جلال آباد کې د (بانس) ونه یا په عربو کې د (مرخ) او (عفار) ونې دي، والله أعلم.

أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ ۚ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾

آیا نه دی هغه ذات چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه قادر په دې باندې چې پیدا کړي په شان د دوی؟ هو ! (قادر دی په دې باندې)، او همدی دی اصلي ډېر پیدا کوونکی (د مخلوقاتو) ښه عالم (پر هر شي باندې).

تفسیر: یعنې هغه لوی ذات چې د اسمان او ځمکې په شان لویې لویې کُرې یې پیدا کړي دي، هغه ته د دغسې کفارو په شان د وړو کو وړو کو شیانو پیدا کول له سره مشکل نه دي.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

بېشکه همدا خبره ده چې امر حکم د الله هر کله چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو) د یوه څیز دا دی چې وفرمایي هغه ته چې (جوړ) شه ! نو (جوړ) شي.

تفسیر: یعنې د کوم لوی یا وړوکي شي په اول یا دویم ځلي پیدا کولو کې الله تعالی ته هیڅ یو اشکال او دقّت نشي وړاندې کېدی، د ده له جانبه خو تش یوه اراده په کار ده، هر کله چې دی د کوم شي د پیدا کولو اراده وفرمایي؛ هغه له علی الفور څخه هم وړاندې پیدا کیږي، او د یوې رپې ډیل او تأخیر هم په کې امکان نه لري.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

پس پاکي ده هغه (الله) ته چې په لاس د ده کې ده باچاهي د هر څیز او خاص همده ته بېرته بیا بیولي کېږئ (په آخرت کې لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې لوی معبود چې د ده په لاس کې في الحال هم د ګردو علویّاتو او سفلیّاتو د مخلوقاتو د حکومت واک او زمام (واګې) شته؛ په مستقبل کې هم ګرد د هم هغه په لوري ورتلونکي او رجوع کوونکي دي، او پاک الله د عجز او سفه او نور هر قسم عیب او نقص څخه په کُلي ډول منزّه او پاک دی.

تمت سورة يس، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

«د (الصافات) سورت مکي دی، (۱۸۲) آیته او (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۷) او په نزول کې (۵۶) سورت دی، وروسته د (الأنعام) له سورته څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالصَّافَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا ﴿٢﴾

قسم دی پر (هغو پرښتو چې) صف تړونکې دي په صف تړلو سره. بیا پر (هغو) شړونکیو د (شیطانانو) په شړلو سره.

تفسیر: یعنې چې صف تړي قطار قطار، او په منظم ډول سره ودرېږي، که پرښتې وي چې د الله تعالی د احکامو د اورېدلو لپاره پخپلو ځایونو کې درجه په درجه ودرېږي، یا عبادت کوونکي انسانان وي چې په لمانځه او جهاد او نورو کې سره صفونه تړي.

تنبیه: په محاوراتو کې قسم د تأکید لپاره دی، چې علی الأکثر د منکرانو په مقابل کې استعمالیږي، لیکن ډېر اوقات محض د یوه مضمون د مهتم بالشأن ظاهرولو لپاره هم استعمالیږي، او د قرآنکریم قسمونه پر متبعینو ظاهریږي، چې عمومًا مقسم به مقسم علیه ته د یوه شاهد یا دلیل په ډول وي، والله أعلم.

﴿فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًا﴾ «بیا پر هغو شړونکیو د شیطانانو په شړلو سره»، یعنې هغه پرښتې چې شیطانان رټي او شړي یې، څو د خپلو استراق السمع په اراده کې بریالیان او کامیاب نشي، یا بندګانو ته د نېکۍ او فضائلو لاره ښیي، او له بدی او رذائلو څخه یې منع کوي، یا هغه نېک انسانان چې خپل ځان له بدیو څخه ساتي، او نورو ته هم د بدۍ او شرارت په خلاف پند او نصیحت او زجر ورکوي، بالخاصه د جهاد په ډګر او د کفارو په مقابل کې چې د دوی زجر، تهدید او توبیخ لا زیات وي.

فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٣﴾ إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾

بیا په هغو لوستونکیو په ذکر کولو سره. چې بېشکه معبود ستاسې خامخا یو دی.

تفسیر: یعنې هغه پرښتې یا انسانان چې د الله تعالی احکام وروسته له اورېدلو څخه لولي او یادوي یې، څو یې نورو ته هم وروښوولی شي.

﴿إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَاحِدٌ﴾ «چې بېشکه حق معبودِ ستاسې خامخا یو دی»، بېشکه په اسمانونو کې پرښتې او په ځمکه کې د الله تعالی نېک بندګان په هره زمانه کې قولاً او فعلاً شهادت ورکوي، چې د ټولو مالک او حقیقي معبود هغه یو الله دی چې مونږ ټول د هم هغه بندګان او تابعان او رعایا یو.

رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

چې رب د اسمانونو او ځمکې دی، او د هغو (شیانو) دی چې په منځ د دوی کې دي، او رب د مشرقونو (او د مغربونو او نورو دی).

تفسیر: له شمال څخه تر جنوب پورې یو طرف «مشرقین» دي، ځکه چې لمر ـ قمر او نجوم هره ورځ او هره شپه له بېلو بېلو ځایونو څخه را ښکاره کېږي، یعنې هغه نقاط چې له هغو ځایونو څخه طلوع کیږي، او بل طرف یې په هغومره اندازې «مغربین» دي، ښایي دلته د مغاربو ذکر یې د دې لامله نه وي کړی چې له «المشارق» څخې د مقابل طرف په اعتبار پخپله فهمیږي، او له یوه حیثیته طلوع الشمس او الکواکب ته د الله د حکومت د شان او عظمت په اثبات کې د دوی د غروب په نسبت زیات اثر او دخل شته، والله أعلم.

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۝٦

بېشکه مونږ ښایسته کړې مو دی دغه اسمان نژدې په ښایست سره چې ستوري دي.

تفسیر: یعنې په تیارو شپو کې دغه اسمان د دغو بېحسابو ستوریو د ځلېدلو څخه د کتونکیو په سترګو څومره ښایسته او ښکلی، مزین او ډک له سینګاره او رونقه معلومیږي.

وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ۝٧

او ساتلی دی (مونږ دا اسمان) په ساتنې سره له هره شیطانه سرکښه نافرمانه (چې ویشتلی شي په لمبو سره).

تفسیر: یعنې په دغو ستوریو کې د اسمان زینت او ښایست دی، او له ځینو ستوریو څخه چې رالویږي د شیاطینو په انسداد او اندفاع کې هم کار اخیست کیږي.

لَّا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَىٰ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ۝٨ دُحُورًا

غوږ نه شي نیولی (دغه شیاطین) طرف (د خبرو) د هغه پورته ډلې او ټولي ته، او ویشتلی غورځولی شي له هر طرفه (د اسمانه چې دوی اراده وکړي د هغه د ختلو). لپاره د شړلو.

تفسیر: له پاس مجلس څخه د پرښتو مجلس مراد دی، یعنې شیاطینو ته د دې خبرې قدرت نه دی ورکړی شوی چې د پرښتو مجلس ته ځان ورسوي، او د الله تعالی له وحي څخه کومه خبره واوروي، کله چې شیاطین داسې اراده وکړي، او پاس اسمانونو ته د ورنژدې کېدلو کوښښ وکړي؛ نو هر طرف ته چې دوی ورځي؛ له هغه ځایه یې پرښتې شړي، او په وهلو او ویشتلو سره یې لاندې غورځوي.

وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ۝٩

او شته دوی ته عذاب دائم سخت.

تفسیر: یعنې په دنیا کې دوی تل تر تله شړل او رټل کیږي، د دوی اخروي عذاب خو بېل دی.

إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ۝١٠

مګر (غوږ نیسي) هغه (شیطان) چې غوټه واچوي په یو کرت غوټه اچولو، (یعنې مګر هغه څوک چې وتښتوي یوه خبره په تښتولو) پس ژر ورپسې راخطا شي لمبه رڼا کوونکې سوځوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغو تښتېدلو او ځغلېدلو کې د وېرې او وارخطایۍ په منځ کې یوه نیمه خبره اوري، خو سره له هغه پرښتې په شهاب ثاقب سره د دوی تعاقب کوي، د دې تفسیر د «حجر» د سورت په ابتداء کې پخوا لیکلی شوی دی.

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَّنْ خَلَقْنَا

پس وپوښته ته دغه مشرکان چې آیا دوی سخت دي له جهته د پیدایښت که هغه څوك چې مونږ پیدا کړي دي؟.

تفسیر: یعنې د بعث له منکرینو څخه پوښتنه وکړئ چې د اسمان، ځمکې ستوریو، پرښتو، شیاطینو او د نورو مخلوقاتو پیدا کول د دوی په خیال کې زیات مشکل کار دی، یا پخپله د دوی پیدا کول؟ او هغه هم وروسته له یو ځلي پیدا کولو څخه، ظاهر دی هغه الله تعالی ته چې د داسې عظیم الشأن مخلوقاتو خالق دی؛ دویم ځلي پیدا کول هم هیڅ اشکال نه لري.

إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾

بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی له ختې سر ښناکې.

تفسیر: یعنې د دوی اصلي حقیقت مونږ ته ټول معلوم دی، له یو شان سرښناکې ختې څخه مونږ د دوی د نیکه کالبوت جوړ کړ، اوس د هغه اولاده داسې دعوی کوي چې د اسمان او د ځمکې پیدا کوونکی د دوی په بیا پیدا کولو نه دی قادر، همغسې چې مونږ اول ځلي تاسې له خاورو څخه پیدا کړي یئ؛ دویم ځلي به هم تاسې له خاورو څخه بیا ژوندي راپاڅوو.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾

بلکه ته تعجب کوې (د دوی پر تکذیب او انکار)، حال دا چې مسخرې کوي دوی (پر تا پورې).

تفسیر: یعنې ته تعجّب کوې چې دوی ولې پر داسې صافو خبرو نه پوهېږي؟ او دوی ټوکې او مسخرې کوي چې دغه (نبي) څرنګه چټې خبرې کوي؟ (العیاذ بالله).

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾

او هر کله چې وپوهول شي دوی نه پوهېږي (پند نه اخلي). او هر کله چې ووینې دوی کومه نښه دلیل؛ نو مسخرې پرې کوي. او وایي (منکران) چې نه دی دا (چې مونږ ولید) مګر سحر کوډې دي ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې پند او نصیحت اوري؛ پرې غور او فکر نه کوي، او هغه د قدرت د دلائلو نښې او معجزې چې ګوري؛ هغو ته د کوډو او د سحر نسبت کوي، او پرې خاندې تمسخر او پوچنډې کوي، او غواړي چې بلا اثر یې وګرځوي.

أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿١٧﴾

(او وایي منکران) آیا هر کله چې مړه شو او شو خاورې او (وراسته) هډوکي؛ آیا مونږ به خامخا بیا ژوندي راپاڅول کیږو. که پلرونه ړومبني څمونږ (هم را ژوندي کیږي؟).

تفسیر: د دوی همغه یوه خبره زده ده، چې صاحبه! کله چې څمونږ وجود له خاورو سره یو ځای شو، او یواځې څمونږ هډوکي پاتې وي، او له دې نه زیات څمونږ پلار نیکه چې د هغوی له مړینې څخه قرنونه تېر شوي دي، او

ښايي چې هډوکي يې هم نه وي پاتې؛ نو دغه څرنګه منلی شو چې دغه ټول له سره راټوليږي، او بيا له سره ژوندي راپاڅولی کيږي؟.

قُلْ نَعَمْ وَأَنتُمْ دَٰخِرُونَ ﴿۱۸﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَٰحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنظُرُونَ ﴿۱۹﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) هو ! (ټول راژوندي کيږئ) حال دا چې تاسې به ذليل هم يئ. پس بېشکه همدا خبره ده چې دغه قيامت چغه ده يوه، پس ناڅاپه دوی به ګوري (چې څه راپورې کيږي).

تفسير: يعني هو ! ضرور هغوی ګرد بيا ژوندي راپاڅول کيږي، او هلته به په نهايت ذلت او رسوايۍ سره د دغه تکذيب او انکار ربړ او سزا مومي.

وَقَالُوا يَٰوَيْلَنَا هَٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿۲۰﴾

او وايي به (منکران) ای خرابي ده مونږ ته ! (نو وايي به ملائکې دوی ته): دا خو هغه ورځ ده د جزاء.

تفسير: يعني په يوه چغه سره به ټول سره ژوندي راپاڅولی کيږي، او له ډېر حيرت او دهشت څخه به يو طرف او بل طرف ته ګوري (دغه چغه يا جګړې ورکول به د صور د نفخې په ذريعه وي).

هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنتُم بِهِۦ تُكَذِّبُونَ ﴿۲۱﴾

دا هم هغه ورځ د فيصلې (او قضاء) ده هغه (ورځ) چې وئ تاسې چې په دې باندې به مو نسبت د دروغو کاوه، (او باور مو پرې نه کاوه چې رابه شي).

تفسير: يعني دغه خو په واقعي او رښتيا سره د جزاء ورځ راورسېده، چې د هغې اطلاع او خبر مونږ ته انبياء الله راکړی وو، او مونږ به پرې مسخرې کولې.

احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَٰجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿۲۲﴾

(وبه فرمايي الله ملائکو ته چې) راټول کړئ تاسې هغه کسان چې ظلم يې کړی وو (په ځانونو خپلو په انکار او په شرک سره) او (کافرانې) ښځې (يا شيطانان ملګري) د دوی، او هغه چې وو دوی چې عبادت به يې کاوه د نورو معبودانو.

تفسير: دغه خطاب به د الله تعالی له طرفه کيږي.

مِن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطِ الْجَحِيمِ ﴿۲۳﴾

بې له الله پس روان کړئ برابر کړئ دوی لارې د دوزخ ته (او دوزخ ته يې ورسوئ).

تفسير: دغه حکم به پرښتو ته ورکاوه کيږي چې دغه ګرد سره راټول کړئ !، او د دوزخ لاره وروښيئ.

تنبيه: له «أزواج» يا جوړې څخه د يوې نوعې يا صنف ګناهګاران مراد دي، يا به د دوی کافرې ښځې مرادې وي، او له ﴿وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ * مِن دُونِ اللَّهِ﴾ څخه اصنام، شياطين او نور مراد دي.

﴿وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْـُٔولُونَ ۝٢٤﴾

او ودروئ دوی (په دغې لارې کې) بېشکه دوی پوښتېدلی شي (يعني ترې پوښتنه کيږي د اقوالو او افعالو د دوی).

تفسير: له حکم څخه وروسته به لږ څه هلته درول کيږي، څو له دوی څخنې هغه سوال او ځواب وکړی شي، چې وروسته له دې نه په ﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ﴾ کې مذکور دی.

﴿مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ۝٢٥ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ۝٢٦﴾

څه مانع ده تاسې ته چې مرسته (مدد) نه کوئ يو له بل سره (په خلاصي کې لکه چې کوله مو په دنيا کې). (هيڅ نشي کړی) بلکه دوی نن ورځ پخپله خپل ځانونه تسليموي (او ذليل) دي.

تفسير: يعنې په دنيا کې به تاسې ﴿نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ﴾ ويل چې مونږ يو له بل سره مرستې کونکي او مددګاران يو، نن پر تاسې څه شوي دي چې يو له بله سره هيڅ امداد او معاونت نه کوئ؟ بلکه هر يو له تاسې بې له دې نه چې لږ څه خپل غوږ وخوځوئ په نهايت ذلت او حقارت سره نيول او راوستل کيږئ.

﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۝٢٧ قَالُوا إِنَّكُمْ كُنتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ۝٢٨﴾

اومخ به وګرځوي ځينې د دوی پر ځينو نورو (کشرانو او مشرانو) پوښتنه به کوي دوی يو له بله.
وبه وايي (کشران مشرانو ته) چې بېشکه تاسې وئ تاسې (په دنيا کې) چې راتلئ به مونږ ته له جانبه د قسم (يا زور او قوّت).

تفسير: په «يمين - ښي لاس» کې عمومًا ډېر زور او قوت وي، يعنې همدا تاسې وئ چې پر مونږ باندې به راتلئ، ځمونږ د ګمراه کولو لپاره او د خپل زور او قوّت راښوولو په نسبت، يا له يمين څخه مراد د خير او برکت په جانب نيول دي، يعنې همدا تاسې وئ چې راتلئ او غلبه به مو کوله پر مونږ باندې چې له نېکۍ او ښېګڼې څخه مونږ واپس شو، يا وئ تاسې چې راتلئ به په نصائحو او ښو غوښتنو سره چې نېک به وو په ګمان ستاسې سره، يا له جانبه د قسمه چې مونږ په حق دين يو، دغه خبرې او اترې به د تابعانو او متبوعينو (مشرانو او کشرانو) په منځ کې سره کيږي.

﴿قَالُوا بَل لَّمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۝٢٩ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ ۖ بَلْ كُنتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ۝٣٠ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا ۖ إِنَّا لَذَائِقُونَ ۝٣١ فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ۝٣٢﴾

وبه وايي (متبوعان تابعانو ته: نه ده داسې) بلکه نه وئ تاسې پخپله ايمان راوړونکي. او نه وو مونږ ته پر تاسې باندې هيڅ زور، تسلّط، بلکه وئ تاسې يو قوم سرکښه (له حده وتونکی ځمونږ په شان). پس ثابته شوه پر مونږ خبره د رب ځمونږ، بېشکه مونږ خامخا څکونکي يو (د عذاب). پس مونږ ګمراه کړئ تاسې، بېشکه (لکه) چې مونږ وو ګمراهان.

تفسير: يعنې تاسې خو پخپله ايمان نه راووړ، اوس د هغه الزام او ملامتي پر مونږ باندې غورځوئ، مونږ خو څه زور او زياتی نه وو کړی، نو ځمونږ پر خبرو به مو له سره غوږ نه کېښود، مونږ خو ظاهر باهر ګمراهان، او بې لارې رټلي شوي شيطانان يو، او دغه خبره ظاهره او ښکاره ده چې له يوه ګمراه څخه ماسوا له ګمراهۍ او د ضلالت په طرف له بلنې څخه بل شی نه متوقع کيږي، مونږ همغه شی کړی دی چې ځمونږ له حاله سره وړ او مناسب وو، ليکن پر تاسې څه بلا او آفت لوېدلی

وو چې څمونږ په لمسون وغولېدئ؟ او د شیطاني حکمونو اطاعت مو وکړ؟ په هر حال هر هغه شی چې کېدونکی وو؛ هغه وشو، او د الله تعالی حجّت پر مونږ قائم شو، او د ده همغه خبره ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ﴾ الآية ـ کامله تثبیته شوه، نن مونږ او تاسو ګرد سره یو ځای د خپلو بدو افعالو او بدو چارو او غلطو کارونو خوند او مزه څکونکي یو، او د دوزخ د سختو عذابونو موندونکي یو.

﴿فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾﴾

(نو فرمايي الله) پس بېشکه چې دوی نن ورځ په عذاب کې سره شریکان دي.

تفسیر: یعنې ټول مجرمان به درجه په درجه په عذاب کې هم همغسې شریکېږي، لکه چې جرم او ګناه کې سره ملګري او شریکان وو.

﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾﴾

بېشکه مونږ همداسې (لکه چې له دوی سره مو وکړ)؛ کوو له ټولو مجرمانو سره. بېشکه دوی وو کله چې وبه ویل شو دوی ته چې نشته بل بر حق معبود هیڅوک مګر الله دی؛ نو تکبّر به یې کاوه (له ویلو د کلمې نه یا کبر او لویي کوي دوی په دې بلونکي باندې).

تفسیر: یعنې د دوی کبر او غرور مانع دي چې د نبيّ الله له ارشاد سره سم د «لا اله الا الله» پاکه کلمه پر خپلې ژبې راوړي، چې په هغې سره د دروغو معبودانو نفي کېږي، اګر که په زړه کې هغه رښتین ګڼي.

﴿وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوا آلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾﴾

او وايي (دغه منکران) چې آیا بېشکه مونږ خامخا پرېښودونکي یو د (معبودانو) خپلو لپاره د یو شاعر لیوني؟. (الله فرمايي په تردید د منکرانو: نه ده داسې) بلکه راغلی دی (محمد) په حق (دین) سره او رښتین بولي (محمد ټول پخواني) رسولان.

تفسیر: یعنې د شاعرانو دروغ خو مشهور دي، نو دغسې صدیق او امین ذات ته څرنګه تاسې شاعر وایئ؟ چې دنیا ته حقیقي رښتیا او صداقت همدوی له خپله ځان سره راوړی دی، او د ګرد جهان د صدیقانو او رښتینو تصدیق کوي، آیا لیونی او مجنون هم داسې رښتیا او صافې صافې خبرې کوي؟ او دغسې صحیح او پاخه اصول دروړاندې کولی شي؟.

﴿إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾﴾

بېشکه چې تاسې خامخا څکونکي یئ د عذاب دردناک (په سبب د شرک او تکذیب خپل). او جزاء به نه درکوله کیږي تاسې ته مګر په قدر د هغه (عمل) چې وئ تاسې چې کاوه به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د توحید د انکار او د دغو بې ادبیو او ګستاخیو خوند اومزه به وڅکئ چې د رسالت په دربار کې یې کوئ، هر څه چې کوئ د هغه ګرد نتائج او ثمرې هرومرو یوه ورځې ستاسې په مخ کې راتلونکي دي.

﴿إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (له پلیتی نه؛ نو ډېره ښه مضاعفه جزاء به مومي).

تفسیر: یعني د دې مخلصینو په نسبت څه وویل شي، د دوی وضعیت او حالت خو بیخي له هغوی څخه جلا او متمایز او کامل بل قسم دی، او پر دوی د الله تعالی کرم او احسان نازلیږي، او د داسې انعاماتو مورد ګرځي، چې ځینې یې دغه دي:

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَّعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ

دغه (مخلصین چې دي) شته دوی ته رزق روزي معلومه (رنګا رنګ) مېوې.

تفسیر: یعني داسې عجیبې او غریبې مېوې د خوړلو لپاره دوی ته وړاندې کیږي، چې د هغوی پوره صفت او خاصیت فقط الله تعالی ته معلوم دی، هو ! د هغو لږ څه لنډ او مختصر تعریف یې په دې صورت سره خپلو بندګانو ته ښوولی دی چې: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (۲۷ جزء د الواقعه سورت (۱) رکوع، (۳۳) آیت).

وَهُم مُّكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾

او دوی ته به عزّت ورکړی شوی وي.

تفسیر: په دې باندې پاک الله ښه پوهیږي چې څومره لوی اعزاز او اکرام او احترام به وي.

فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِم بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿٤٥﴾ بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾
لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ ﴿٤٧﴾

په جنتونو ودانو له نعمتونو کې. (ناست به وي) پر تختونو سره مخامخ (چې هر یو د بل له لیدلو څخه خوشالیږي). ګرځولی به شي پر دوی (له طرفه د سقاتو د جنت). له جامونو د صافو شرابو. تک سپین خوند ورکوونکي لپاره د څښونکیو. نه به وي په دغو شرابو کې څه آفت علت او نه به وي دوی له هغو شرابو څخه مست بېخوده.

تفسیر: یعني خوند، مزه او نشاط به یې پوره وي، او د هغو مضارو او مفاسدو به هیڅ یوه نښه او اثر هم په کې نه وي چې په دنیوي شرابو کې شته، د دغو طهورو شرابو له څښلو څخه به د سر دروندوالی او نشه نه پیدا کیږي، ینې او سګی به نه خرابوي، او نه به یې ویالې وچیږي.

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

او وي به په نزد د دوی کې حورې نظر بندوونکې په خپلو خاوندانو، غټې سترګې لرونکې. ګواکې دوی هګۍ دي پټې ساتلې شوې (په صفایۍ کې).

تفسیر: یعني له ډېره شرمه او نازه ښکته کتونکې حورې چې ماسوا له خپلو مېړو (خاوندانو) بل هیچا ته نه ګوري، او نه سترګې وراړوي.

د دې حورو رنګونه به ډېر صاف او شفاف وي په شان د هغو تکو سپینو هګیو چې الوتونکي یې تر خپلو وزرو لاندې پټې ساتي، نه به پرې کوم داغ لګېدلی وي، او نه به څه ګردغبار او دوړې پرې لوېدلې وي، یا د هغو نریو پردو په شان تکې سپینې او پستې او نازکې وي، چې د هګۍ د پوستکي په منځنۍ برخه کې د سپینې برخې او پوټکي په منځ کې واقع او ساتلې وي، ځینې وایي چې: د «شتر مرغ» هګۍ ترې مراده ده، چې ډېره ښایسته وي، په هر حال دغه تشبیه

په صفايي او ښکليتوب کې ده، نه په سپينوالي کې لکه چې د «الرحمان» سورت (په ۲۷ جزء (۳) رکوع، (۵۸) آيت) کې داسې يو آيت مونږ لولو: ﴿كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾.

فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ أَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾

پس مخ به وګرځوي ځينې د دې جنتيانو پر ځينو نورو جنتيانو چې پوښتنه به سره کوي يو له بله (له احواله د دنيا). نو وبه وايي يو ويونکی له دوی نه چې بېشکه زه چې وم وو ما لره يو ملګری (منکر له بعثه). چې ويل يې (ماته) آيا بېشکه ته چې يې له باور کوونکيو يې (په بعث بعد الموت). آيا هر کله چې مړه شو مونږ، او شو مونږ خاورې او هډوکي آيا بېشکه مونږ ته به خامخا جزاء راکړه شي؟.

تفسير: يعني د مجلس ملګري به سره ټولېږي، او د طهورو شرابو جامونه به څښي، او د دغه عيش او تنعم په وخت کې به ځينې د خپلو تېرو حالاتو او واقعاتو تذکرې سره کوي، يو جنتي به ويي چې خانه ! په دنيا کې به يو سړی د دې لامله پر ما خندېده چې زه ولې پر آخرت قايل او پر وجود يې باور لرم، او ماته به يې د نادان او د احمق نسبت کاوه، او ويل به يې چې: دغه بيخي مهمله او چټي خبره ده، وروسته له دې نه چې سړی مړ او له خاورې او له نورو سره ګډ شي، او غوښه او پوستکی هيڅ شی يې پاتې نشي، او تش وراسته هډوکي يې پاتې شي؛ نو بيا دی د خپلو اعمالو د بدل موندلو لپاره ژوندی راپاڅاوه شي؟.

قَالَ هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾

بيا وايي: آيا يئ تاسې کتونکي (په دوزخ کې چې د هغه منکر حال درښکاره شي).

تفسير: يعني هغه پر آخرت مسخره کوونکی سړی يقيناً په دوزخ کې لوېدلی دی، راځئ چې له لرې څخه خو لږ څه د هغه بد احوال ځان ته په عين اليقين سره هم معلوم کړو، دغه به د هم هغه جنّتي مقوله وي، او ځينې وايي چې دغه مقوله د الله تعالی ده، يعنې الله تعالی به وفرمايي چې: آيا تاسو غواړئ چې د هغه منکر بد احوال وګورئ؟.

فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللَّهِ إِن كِدتَّ لَتُرْدِينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٥٧﴾

پس وبه ګوري (دغه قائل) پس وبه ويني هغه (منکر ملګری) به منځ د دوزخ کې. وبه وايي (قائل منکر ته د ملامتيا لپاره) قسم دی په الله چې نژدې وې ته چې په کنده د دوزخ کې مې وغورځوې. او که نه وی انعام د رب زما؛ خامخا وم به زه له حاضر کړيو شويو (دوزخ ته سره له تا).

تفسير: يعني دغه جنتي ته د ده د ملګري حال ورښود کيږي چې بيخي د دوزخ منځ کې به پروت وي، د ده له ليدلو څخه به دی عبرت اخلي، او د الله تعالی فضل او احسان به يې په ياد ورشي، او هغه ته به داسې وايي: «ای کمبخته ! تا غوښته چې ما هم له خپل ځانه سره يار او ملګری کړې»، محض د الله تعالی فضل او احسان زما لاس ونيو، او له دغه مصيبت څخه يې بچ کړم، چې زما قدم د اسلام د سمې لارې څخه ونه ښوييده، که نه نن به زما حال هم ستا په شان وو، تا غوندې به زه هم نيول کېدم، او په دغه دوزخ کې به غورځول کېدم، او دغه سخت دردناک عذاب به مې موندو.

أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

آیا پس نه یو مونږ (جنتیان) مړه کېدونکي (بلکه نه یو). مګر همغه مرګ ځمونږ ړومبنی په (دنیا کې) او نه یو مونږ په عذاب کړی شوي. بېشکه چې دغه (ابدي خوندور حیات) خامخا همدغه په مراد رسېدل برې ډېر لوی دی. خاص لپاره د مثل د دې (نعمتونو) پس ښایي چې عمل وکړي عمل کوونکي (نه لپاره د جاه او مال د دنیا چې فاني دي).

تفسیر: په دغه وخت کې به له ډېره مسرّته ووایي: آیا دغه واقعي خبره نه ده، بلکه ده چې ماسوا له هغه پخواني مرګه چې په دنیا کې مونږ ته رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه مونږ له سره نه مرو، او نه له سره له دغه عیش او عشرت او راحت څخه وځو، بېشکه چې لوی برې او کامیابي همدې ته وایي، او دغه دی اعلی مقصد چې ښایي د هغه د تحصیل لپاره هر قسم زحمتونه او تکالیف پر ځان واخیستل شي !، او هر ډول ایثار او فداکاري په دغه لاره کې وکړی شي !.

أَذَٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِّلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾

آیا دغه (نعماء د جنت) غوره دي له جهته د مېلمستیا (جنتیانو ته) یا ونه د زقوم (غوره ده دوزخیانو ته). بېشکه مونږ ګرځولې مو ده دغه ونه فتنه عذاب لپاره د ظالمانو. بېشکه چې دا ونه چې راووځي په بیخ د دوزخ کې.

تفسیر: «زقّوم» د کومې ونې نوم دی چې ډېره ترخه او خورا بد خونده ده، لکه چې په هندوستان کې د (تهر) یا (سېهند) ونه همدغسې ده، د دوزخ په منځ کې الله تعالی پخپل قدرت سره دغه ونه زرغونه کړې ده، همغه یې دلته په ﴿أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ سره موسومه کړې ده، هغه یوه بلا ده ظالمانو لره په آخرت کې، ځکه څه وخت چې دوزخیان له لوږې څخه ډېر په عذاب او بېقراره شي؛ نو همدغه خوراک به دوی ته ورکاوه کیږي، او د دوی له ستوني (حلق) ځینې د هغه له تېرولو یا تېرېدو څخه وروسته له دې څخه مخصوص بد اثر پیدا کیږي، چې له هغه ځنې یو ځان ته مستقل عذاب پر دوزخیانو نازل او مسلط کیږي، او په دنیا کې هم د ونې تذکره یو شان ته ابتلاء او ازموینه ده، چې منکران د هغې له ذکره په قرآن کې په ضلالت او ګمراهۍ کې لویږي، ځینې وایي چې: شنه ونه به د دوزخ په اور کې څرنګه زرغونیږي؟ حال دا ممکن دي چې د دې ونې مزاج ناري وي، لکه د «سمندر» مزاج چې د اور په چنجي سره مشهور دی، او د هندوستان د سهارنپور د بلدي په عمومي باغ کې ځینې داسې ونې هم شته، چې د هغو تربیت په اور سره کیږي.

طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾

وږي د هغې ګواکې سرونه د شیطانانو (په عمومي قباحت او کراهیت خپل سره).

تفسیر: یعنې د سخت بدرنګه شیطان په صورت یا یې مارانو (منګورو) ته شیاطین ویلي دي، یعنې د هغې وږي یا وانښکي به یې د منګرو د سرونو په شان وي، لکه چې په هندوستان کې په تشبیه سره یوې ونې ته «ناګیهن» وایي، یعنې د منګري پرانستلې خوله.

﴿فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۝٦٦ ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ ۝٦٧﴾

پس بېشکه دوی خامخا خوړونکي وي له هغه (زقوم) څخه، پس ډکوونکي به وي له هغه (زقوم) د نسو خپلو (له جهته د ډېرې لوږې نه). بیا بېشکه دوی ته پر هغه (ونه د زقوم) خامخا ګډول (ځنبول) به وي له اوبو یشولیو شویو څخه (چې کلمې به یې ټوټې ټوټې کوي).

تفسیر: کله چې دوزخیان «زقوم» وخوري؛ تږي کیږي، دلته سختې تودې یشېدلې اوبه پر دوی ځنبولی کیږي، چې د هغو په اثر د دوی کُلمې ټوټې ټوټې لاندې ترې لوېږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۲) رکوع (۱۵) آیت) أعاذنا الله منها.

﴿ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ۝٦٨﴾

بیا بېشکه ورتله د دوی به هرومرو اور ته وي.

تفسیر: او کله چې دوی ډېر وږي کیږي؛ نو له اوره یو څنګ ته بیول کیږي، او دغه خوراک او اوبه پر دوی خوړلی او ځنبلی کیږي، نو بیا بېرته په همدغه اور کې غورځول کیږي، او دوی د دغه عذاب څکه مستحق دي چې:

﴿إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ۝٦٩ فَهُمْ عَلَىٰ آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ۝٧٠﴾

بېشکه چې دوی موندلي دي پلرونه خپل ګمراهان. پس دوی په قدمونو د هغوی پسې ځغلې منډې وهي (د هغوی تقلید کوي، دلیل او برهان ته نه ګوري).

تفسیر: دغه وروستني کفار د پخوانیو کفارو په ړوند تقلید ګمراه شول، په کومه لاره چې پخواني کفّار تللي وو، هم پر همغو لارو په منډو شول، او هغه کندو ژورو ته یې له سره فکر او دقت ونه کړ، او د حجّت متابعت یې پرېښود.

﴿وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ ۝٧١ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا فِيهِم مُّنذِرِينَ ۝٧٢ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنذَرِينَ ۝٧٣ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ۝٧٤﴾

او خامخا په تحقیق ګمراه شوي وو پخوا له دوی نه اکثر د ړومبنیو (اممو څخه په تقلید او ترک د دلیل). او خامخا په تحقیق لیږلي مو وو په دوی کې ویروونکي (انبیاء له عذابه؛ نو دوی هغه نه منل؛ نو هلاک مو کړل). پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د ویرولیو شویو (له جهته د عذابه چې ټول هلاک شول). مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي وي (له عصیانه؛ خلاص دي له عذابه).

تفسیر: یعنې په هره زمانه کې له انجامه خبروونکي او له آخرته ویروونکي انبیاء راغلي دي، د هغو کسانو عاقبت او آخره خاتمه څرنګه شوه؟ چې د هغوی خبرو ته یې غوږ کېنښنود؟ یوائې د الله تعالی همغه مخصوص او منتخب بندګان له عذابه محفوظ او مصئون پاتې شول، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، او د آخرت فکر له هغوی سره وو، وروسته له دې نه د ځینو منذرینو (ویروونکیو) او د ځینو منذَرینو (ویرولیو شویو) قصې اورلی کیږي، څو مکذبین ترې عبرت واخلي، او مؤمنین پرې ډاډه او متسلي شي.

وَلَقَدْ نَادٰىنَا نُوْحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيْبُوْنَ ۝ وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ۝ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ
الْبٰقِيْنَ ۝ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِيْنَ ۝ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ ۝ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ ۝
اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ۝ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِيْنَ ۝

او خامخا په تحقيق غږ کړی وو مونږ ته نوح؛ پس خامخا ښه دعا او سوال قبلوونکي وو. او نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او اهل د دغه (نوح) ته له غمه ډېر لوی (چې ايذاء قوم او غرق وو). او وګرځوله مونږ اولاده د دغه (نوح) هم دوی باقي پاتې کيدونکي. او پرې مو ښودل پر دغه (نوح مدح او ثناء) په وروستنيو خلقو کې. سلام دی (له الله) پر نوح په عالميانو کې. بېشکه مونږ همداسې (لکه نېکه جزاء د نوح، نېکه) جزاء ورکوو محسنانو نيکوکارانو ته. بېشکه چې دغه (نوح) وو له (خاصو) بندګانو مؤمنانو ځمونږ نه. بيا غرق کړل مونږ هغه نور (کفار په سؤال د نوح).

تفسير: تقريبًا تر يو زر کاله پورې نوح عليه السلام خپل قوم ته پند او نصيحت کاوه، او دوی يې د دوی په خير او شر پوهول، مګر د دوی شرارت او ايذاء رسول پرله پسې تزييد او ترقي مونده، بالآخر نوح عليه السلام له ډېر مجبوريت د خپل ليږونکي دربار ته متوجه شو، او عرض يې وکړ: ﴿فَدَعَا رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ﴾ (۲۷ جزء، د القمر سورت (۱) رکوع (۱۰) آيت) «ای ربه! بېشکه چې زه پر مغلوب يم، ته له ما سره مدد او مرسته وکړه»، نو وګورئ چې الله تعالی د ده دعاء څرنګه مستجابه او په څه شان يې ورسره مدد وکړ؟ نوح عليه السلام ته يې سره د ده له کورنۍ او اتباع د کفارو د هغه مسلسل او متوالي ضرر رسولو څخه نجات ورکړ، او د هولناک طوفان په وخت کې يې د ده حفاظت وکړ، او بيا د نوح عليه السلام له اولادې او د ذرياتو څخه يې دنيا ودانه کړه، او تر څو چې دنيا ودانه وي؛ د ده د خير ذکر يې پر ژبو جاري او باقي پرېښود، لکه چې تر نن پورې خلق پرې سلامونه ليږي، او په ټوله دنيا کې د نوح عليه السلام پر نامه ياديږي.

وَاِنَّ مِنْ شِيْعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيْمَ ۝

او بېشکه يو له تابعانو د دغه (نوح) خامخا ابراهيم دی.

تفسير: انبياء عليهم السلام د دين په اصولو کې ټول سره يو او پر يوه سمه صافه لاره روان دي، او هر يو وروستنی نبي د پخوانيو انبياوو تأييد او تصديق کوي، نو ځکه ابراهيم عليه السلام يې د نوح عليه السلام له ډلې څخه وفرمايه: ﴿وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُوْنِ﴾ (۱۸ جزء، د المؤمنون سورت (۴) رکوع (۵۲) آيت).

اِذْ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ۝

کله چې راغی (ابراهيم) رب خپل ته سره له زړه ښه سالم پاک بې له شکه.

تفسير: يعنې له هر قسمه اعتقادي او اخلاقي رنځورۍ او مرض څخه يې خپل زړه پاک کړ!، او د دنيوي انديښنو او خرخشو څخه يې ځان خلاص کړ، سره له تواضع او انکسار د خپل رب په طرف راغب او متمايل شو، او خپل قوم ته يې هم پند او نصيحت وکړ چې له کفر، شرک او بت پرستۍ او عصيان څخه خپل ځانونه وساتئ.

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾﴾

کله چې وویل (ابراهیم) پلار خپل او قوم خپل ته: څه شی دی چې عبادت یې کوئ تاسې. آیا په دروغو سره معبودان نور غیر له الله غواړئ تاسې (او عبادت یې کوئ).

تفسیر: یعنې دغه د تیږو بتان څه شی دي او څه حیثیت لري چې تاسو یې په دې اندازه عزت او احترام کوئ؟ او له الله تعالی څخه مو مخ اړولی او له بُتانو سره مو خپل عابدانه مناسبات تړلي دي، آیا په واقع سره د دوی په لاس کې د ټول جهان واک، اختیار او حکومت دی؟ او د کوم وړوکي یا لوی نقصان او نفعې مالکان دي؟ آیا تاسې ولې له خپل حقیقي الله او مالك أجل وأعلی شأنه و أعظم برهانه څخه مخ ګرځوئ؟ او د دغو باطلو او د دروغو حاکمانو او بُتانو خوشامد او حمایت کوئ؟.

﴿فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾﴾

پس څه ګمان مو دی پر رب د عالمیانو (چې بې له عذابه به مو پریږدي، بلکه نه مو پریږدي).

تفسیر: یعنې آیا د ده په وجود کې څه شك او شبهه شته؟ آیا تاسې د هغه له شان او رُتبې څخه بېخبره او ناپوهان یئ چې (معاذ الله) تیږې له هغه سره شریکان دروئ، یا د ده له غضب او انتقام څخه ناواقفه یئ، چې پر داسې ګستاخی او بې ادبۍ زړور شوي یئ؟ بالآخر دا راوښیئ چې تاسې د رب العالمین په نسبت څرنګه افکار او خیالات لرئ؟.

﴿فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾﴾

پس نظر یې واچوه یو نظر په ستوریو کې. پس وویل (ابراهیم) چې بېشکه زه ناجوړ یم. پس وګرځېدل هغوی له ابراهیم څخه حال دا چې شا کوونکي وو. پس پټ راغی (دغه ابراهیم) معبودانو د دوی ته، پس وویل (ابراهیم دغو بُتانو ته) چې: آیا نه خورئ (تاسې له دغو درته ایښودلیو شویو طعامونو څخه؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د نجوم علم ډېر مترقّي وو، ده خپل قوم ته د ورښوولو لپاره ستوریو ته وکتل، او ویې ویل چې: څما طبیعت ښه نه دی، یا یې مطلب دا وو چې: زه ناجوړه کېدونکی یم، څکه چې ناروغي د مزاج د بې اعتدالی سره مرادفه ده، او له موت څخه پخوا هر سړي ته همدغه صورت وړاندې کېدونکی دی، په هر حال د ابراهیم علیه السلام مراد صحیح وو، لیکن ستوریو ته یې د کتلو په وخت د ده له داسې وینا ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ څخه خلق داسې وپوهېدل، چې دی د نجوم په وسیله وپوهېد، چې ده نژدې ده چې رنځور به‌م، دغه خلك دیو لوی جشن په طرف د ښاره د باندې روان وو نو د ابراهیم علیه السلام د وینا په اورېدو سره دده په نه ورتګ د معذوریت په علت وپوهېدل.

تنبیه: د پاس تقریر څخه ظاهر شو چې د ابراهیم علیه السلام ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾ ویل په واقع کې دروغ نه وو، هو! له هغه څخه اورېدونکي په کوم مطلب چې پوهېدلي دي، د هغه په اعتبار خلاف الواقع وو، څکه په بعض الأحادیث الصحیحه کې پر دغه د کذب د لفظ اطلاق کړی شوی دی، حال دا چې دغه: «کذب» نه بلکه في الحقیقت «توریه» ده، او داسې توریې د شرعي مصلحت په وخت کې مباح دي، لکه چې د هجرت په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د «ممن الرجل» چې دا سړی د کوم ځای دي، په ځواب کې «من ماء» چې دا اوبو نه دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مقصد دا وو چې زه د نطفی د اوبو نه یم خو په ظاهر کې هغه سړي پری پوه نه شو چا چې دده نه ځای په

تعلق پوښتنه کړي وه. وفرمايل، او ابو بکر الصديق رضي الله عنه د يوه سوال په ځواب کې ويلي وو: «رجلٌ يهديني السبيل» هو ! څرنګه چې دغه «توريه» هم د ابراهيم عليه السلام د لوړ (اوچت) مقام په لحاظ خلاف الأولى وه، نو ځکه د «حسنات الأبرار سيئات المقربين» په أساس په حديث کې «ذنب» ورته ويلې شوی، والله أعلم.

مَا لَكُمْ لَا تَنطِقُونَ ﴿٩٢﴾

څه شوي دي پر تاسې چې خبرې نه کوئ (او جواب نه راکوئ تاسې مالره؟).

تفسير: کله چې د بتانو له طرفه د خوړلو او نه خوړلو په نسبت ابراهيم عليه السلام کوم جواب وانه ورېد؛ نو ويې ويل چې: تاسې خبرې ولې نه کوئ؟ حال دا چې ستاسې اعضاء او صورت د انسانانو په شان جوړ کړی شوی دی، ليکن ويې نشو کړی چې د انسانانو روح هم په تاسې کې وغورځوي، نو بيا د تعجّب ځای دی چې خوړونکي، ښبونکي، ويونکي انسانان د دغو بې حسه او بې حرکته د انسان په شان ښکاريدونکيو بُتانو په مخ کې ولې سر په سجده لوېږي؟ او خپل حاجات او مهمات ترې غواړي؟

فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾

پس پټ ننوت پر دوی په وهلو سره په قوت (يا ښي لاس سره).

تفسير: يعنې په زور سره يې ودرزول، او ګرد يې سره مات او ګوډ کړل، د انبياء په سورت کې دغه قصه مفصّله تېره شوې ده، چې ابراهيم عليه السلام داسې قسم ياد کړی وو: ﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُم﴾.

فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾

پس مخامخ شول (متوجه شول نمروديان) دغه (ابراهيم) ته چې رامنډې يې وهلې.

تفسير: کله چې خلق له خپلي مېلې او چړچې څخه بېرته راوګرځېدل، څه ګوري چې د دوی بُتان ګوډ او مات ټوټې ټوټې پراته دي، نو له قرائنو او اماراتو څخه وپوهېدل چې دغه کار پرته له ابراهيم څخه بل چا نه دی کړی، لکه چې ګرد د ده په چارچاپېر کې سره راټول شول، او ورته يې وويل چې: دغه څمونږ معبودان دې ولې مات کړي دي؟.

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

وويل (ابراهيم دوی ته جوابًا) آيا عبادت کوئ تاسې د هغه چې تاسو يې تراشوئ (او پخپلو لاسو يې جوړوئ). حال دا چې الله پيدا کړي يئ تاسې او هغه (عمل) چې کوئ يې تاسې (نو ولې د غير الله عبادت کوئ؟).

تفسير: يعنې هر چا چې دغه بُتان مات کړي دي، تاسو هغه پسې ولې ګرځئ؟ تاسې پخپله ولې داسې احمقانه حرکات کوئ؟ آيا د تيرو ببځانه بت چې تاسې يې پخپلو لاسو جوړوئ د عبادت لايق کېدی شي؟ کله چې الله تعالی د ټولو موجوداتو خالق او رب دی؛ نو تاسې ولې د نورو اشياوو په عبادت کې مشغول او لګيا کېږئ؟.

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

وويل (کفارو) چې جوړه کړئ دغه (ابراهيم) ته يوه بناء (او له خسو يې ډکه کړئ او اور ورواچوئ) پس وغورځوئ دغه (ابراهيم) د اور په ډېري کې. پس اراده وکړه دوی له ابراهيم سره د فرېب (لپاره د سوځولو) پس ومو ګرځول دوی لاندې (خوار سپک).

تفسیر: کله چې د ابراهیم علیه السلام د دغو معقولو خبرو ځواب دوی ورنشو کړی؛ نو داسې تجویز یې سره غوټه کړ، چې راځئ یوه لویه آتشخانه جوړه کړو، او ابراهیم د هغې په اور کې وغورځوو، څو په دغه تدبیر د خلقو په زړونو کې د بُتانو عقیده ډېره ټینګه شي، او په عین زمان کې د دوی یو خوف او هیبت هم په زړونو کې پیدا شي، او ګرد سره وپوهېږي چې د مخالفت انجام څرنګه کېږي؟ څو وروسته له دې نه بل څوک له سره داسې یو حرکت ته جرأت او اقدام ونه کړي، مګر الله تعالی بیا هم دوی سپک او ذلیل وګرځول، او هغه ډېر زورور اور یې پر خپل خلیل ګلزار کړ، چې له هغه څخه علی رؤوس الأشهاد دغه خبره ثابته شوه چې تاسې او ستاسې معبودان که ټول سره خپل لاسونه یو کړئ؛ خو بیا هم د الله تعالی د یوه مخلص بنده یوه وېښته ته هم څه ضرر او زیان نشي رسولی، او له سره د دې خبرې مجال نه لري چې د ابراهیم علیه السلام د رب او د الله تعالی له اجازې څخه ماسوا یو وېښته یې هم وسوځوئ.

وَقَالَ اِنِّیْ ذَاهِبٌ اِلٰی رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ﴿۹۹﴾

او وویل (ابراهیم) بېشکه زه تلونکی یم رب خپل ته، ژر به لاره راوښیي ماته (رب څما).

تفسیر: کله چې ابراهیم علیه السلام له خپل قوم څخه مأیوس او ناامیده شو، او پلار یې هم پرې سختي او شدّت شروع کړ، نو د هجرت اراده یې وفرمایله، او الله تعالی د شام لار ورته وروښوده.

رَبِّ هَبْ لِیْ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ ﴿۱۰۰﴾

ای ربه څما ! راوبښه ما ته (ځوی) له صالحانو.

تفسیر: یعنې کله چې ټبر او قوم او کور کهول مې پرېښود؛ نو ښه اولاد راته عطا کړه، چې په دیني چارو کې څما مدد وکړي، او د دوی سلسلې ته دوام ورکړه.

فَبَشَّرْنٰهُ بِغُلٰمٍ حَلِیْمٍ ﴿۱۰۱﴾

پس زېری وکړ مونږ په دغه (ابراهیم) په داسې هلک چې ډېر تحمل والا به وي.

تفسیر: یعنې له دې نه معلوم شو، چې ابراهیم علیه السلام د اولاد په نسبت چې دعاء کړې وه، او د الله تعالی په دربار کې قبوله شوه؛ نو همدغه هلک یې د الله تعالی په دربار کې د قربانی په شان وروړاندې کړ، له موجوده تورات څخه هم ثابت دي: کوم هلک چې ابراهیم علیه السلام ته د ده د دعا په اثر ورعطا شوی وو، هغه هم دغه اسماعیل علیه السلام دی، او ځکه یې نوم اسماعیل علیه السلام کېښود چې معنی یې «واورېد الله» ده، لکه چې «اسماعیل» له دوو لفظونو څخه جوړ دی چې: «سمع ـ اورېدل» او «ایل ـ الله» دی، یعنې الله تعالی د ابراهیم علیه السلام دعا واورېده، او مستجابه یې وګرځوله، او دغه هلک یې ورعطا کړ.

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْیَ قَالَ یٰبُنَیَّ اِنِّیْۤ اَرٰی فِی الْمَنَامِ اَنِّیْۤ اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰی ؕ قَالَ یٰۤاَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ؗ سَتَجِدُنِیْۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۰۲﴾

پس کله چې ورسېد اسماعیل سره له پلار خپل حد د سعي ته؛ وویل (ابراهیم) ای ځویګیه څما ! بېشکه زه پرله پسې وینم په خوب کې داسې چې بېشکه زه ذبحه کوم تا، پس ته هم نظر وکړه چې څرنګه مصلحت ګڼې؟ وویل (اسماعیل): ای پلاره څما ! وکړه ته همغه چې حکم یې دربانډې شوی دی، ژر ده چې وبه مومې ته ما که اراده فرمایلي وي الله له صبر کوونکیو (په حکم د الله).

تفسیر: څه وخت چې اسماعیل علیه السلام لوی ځلمکی او د دغه کار وړ او قابل شو چې د خپل پلار په مخ کې منډې ووهي، او ورسره وځغلي، او د ده په کارونو کې ورسره سعي، کوښښ وکړي؛ نو په دغه وخت کې ابراهیم علیه السلام خپل خوب دغه خپل په زړه پورې یو ځوی ته ووایه، څو د ده افکار او خیالات ځان ته معلوم کړي، چې په خوښې سره دغه کار ته تیاریږي؟ که جبر او اکراه ته هم وار رسیږي؟ وایي چې: ابراهیم علیه السلام پرله پسې درې شپې همدغسې خوب لیده، په دریمه ورځ کې یې خپل ځوی ته هم د هغه اطلاع ورکړه، چې ځوی یې هم بلا توقفه هغه ومنله، او ویې ویل: «بابا جانه ! نو ولې ډیل او ځنډ کوئ؟ هر هغه حکم چې لوی مالک له جانبه تاسې ته شوی دی، ژر تر ژره یې اجراء او نافذ کړئ !، په دغسې کارونو کې هیڅ صلاح او مشورې ته ضرورت نشته، د الله تعالی د حکم په امتثال کې نه ښایي چې د پلارتوب شفقت مانع شي، ځما له جانبه بیخي مطمئن او ډاډه اوسئ !، ان شاء الله تاسې به وګورئ چې زه په څه صبر او تحمّل سره د الله تعالی د دغه حکم تعمیل کوم»، په زرګونو رحمتونه دې وي پر دغسې پلار او ځوی باندې.

فَلَمَّآ أَسْلَمَا وَتَلَّهُۥ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾

پس کله چې غاړه کېښوده (دواړو حکم د الله ته) او وایې چاوه دغه (اسماعیل) پر ښي اړخ د ده.

تفسیر: «یا وایې چوه پړمخی پر وچولي د ده»، پړمخی یې ځکه واچوه څو د ځوی مخ ورته مخامخ نشي، نه چې د پلارولۍ مینه او محبت په جوش راشي، او د دغه حکم په تعمیل کې څه ډیل او ځنډ واقع شي، وایي چې دغه خبره ځوی خپل پلار ته ور وښوده، زیات له دې نه الله تعالی نه دي فرمایلي چې څه کیفیت او ماجرا تېره شوه؟.

وَنَٰدَيْنَٰهُ أَن يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ ٱلرُّءْيَآ ۚ

او غږ وکړ مونږ ده ته داسې چې ای ابراهیم !. په تحقیق رښتیا کړ تا خوب (خپل او ومو مانه هغه له تا).

تفسیر: یعنې بس ! بس ! ! پربرده ! ! ! تا رښتیا کړ خوب خپل !، او قبوله مې کړه دغه قرباني ستا !، ځمونږ مقصود خو ستا د ځوی د حلالولو نه دی !، او تش مو ستا ازموینه او امتحان منظور وو، چې ته په هغه کې پوره بریالی او کامیاب ووتې.

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْبَلَٰٓؤُا۟ ٱلْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾

بېشکه مونږ همداسې (لکه نېکه جزاء د ابراهیم ده) جزا ورکوو (نورو) محسنانو نیکو کارانو ته.
بېشکه چې همدا (ذبحه) خامخا همدا ابتلاء ازموینه وه ښکاره.

تفسیر: یعنې داسې سخت او مشکل حکمونه د امتحان او ازموینې لپاره صادروو، او بیا هغه مستقیم او ثابت قدم د هغه په تعمیل کې ګرځوو، بیا ورته لوېې درجې ورکوو.

وَفَدَيْنَٰهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾

او فدیه مو ورکړه دغه (اسماعیل) ته په مذبوحې لوېې (جنتي پسه سره).

تفسیر: یعنې د لوېې درجې چې له جنته راغلې وه، یا ډېره قیمتداره یا سمینه، څربه او تیاره، بیا همدغه د قرباني رسم د اسماعیل علیه السلام د عظیم الشأن یادګار په شان د تل لپاره همېشه قایم او دائم پاتې شو.

وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِ فِى الۡاٰخِرِيۡنَ ﴿۱۰۸﴾ سَلٰمٌ عَلٰٓى اِبۡرٰهِيۡمَ ﴿۱۰۹﴾

او باقي پرېښود مونږ پر ده په وروستنيو خلقو دا چې. سلام دی پر ابراهيم. (يا باقي پرېښود مونږ پر ابراهيم ښه ثناء او مدح په وروستنيو خلقو تر قيامت پورې).

تفسير: سلام دی ځمونږ پر ابراهيم باندې، يعنې مونږ تر نن پورې ابراهيم عليه السلام په عزّت او عظمت او حرمت سره يادوو، على نبينا و عليه ألف سلام وتحية.

كَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۱۱۰﴾ اِنَّهٗ مِنۡ عِبَادِنَا الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۱۱۱﴾

همداسې (په مثل د نېكه جزاء د ابراهيم، نېكه) جزاء وركوو (نورو) محسنانو نيكو كارانو ته. بېشكه چې دی له هغو (خالصو) بندګانو ځمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام ځمونږ له اعلى درجه ايماندارو بندګانو څخه دی.

وَبَشَّرۡنٰهُ بِاِسۡحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيۡنَ ﴿۱۱۲﴾

او زېری ورکړ مونږ دغه (ابراهيم) ته (پس له اسماعيل) په اسحاق سره چې نبي وو له صالحانو.

تفسير: معلوم شو چې هغه ړومبنی زېری د اسماعيل عليه السلام وو، او د ذبحې د قصې ګرده واقعه پر هغه مبني وه.

وَبٰرَكۡنَا عَلَيۡهِ وَعَلٰٓى اِسۡحٰقَ ؕ وَمِنۡ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحۡسِنٌ وَّظَالِمٌ لِّنَفۡسِهٖ مُبِيۡنٌ ﴿۱۱۳﴾

او بركت اچولی وو مونږ پر دغه (اسماعيل) او پر اسحاق (په تكثير د اولاد)، او له اولادې د دې دواړو څخه څوك نيكوكار دي (په ايمان او طاعت سره)، او څوك ظالم دي په ځان خپل ښكاره (په كفر او معصيت سره).

تفسير: يعنې د دوی اولاد (ځوځات) ټول سره يو شان نه دي، په دوی كې داسې نېكان او پاكان هم شته چې د خپلو آباوو او اجدادو نومونه روښانه او ژوندي كوي، او ډېر بدان او خراب سړي هم په كې شته چې د خپلو بدو عملونو او بدو چارو لامله هغوی ته د دغې معظمې كورنی ننګ ويلی شي، او د بدو سزاوو وړ او مستحق دي.

تنبيه: عمومًا مفسرينو د ضمير د ﴿وَمِنۡ ذُرِّيَّتِهِمَا﴾ ابراهيم او اسحاق په طرف راجع كړی دی، مګر شاه صاحب (رحمه الله) د اسماعيل او اسحاق عليهما السلام په طرف راجع كړی، او مضمون ته يې زيات وسعت وركړی دی.

وَلَقَدۡ مَنَنَّا عَلٰى مُوۡسٰى وَهٰرُوۡنَ ﴿۱۱۴﴾ وَنَجَّيۡنٰهُمَا وَقَوۡمَهُمَا مِنَ الۡكَرۡبِ الۡعَظِيۡمِ ﴿۱۱۵﴾

او خامخا په تحقيق احسان مو كړی وو پر موسی او هارون. او نجات مو وركړ دغو دواړو ته او قوم د دوی ته له غمه ډېر لوی نه.

تفسير: يعنې د فرعون او د ده د قوم له ظلم او ستم څخه يې نجات وركړ، او د قلزم له بحيرې څخ يې پورې ايستل په ډېرې اسانی سره.

وَنَصَرۡنٰهُمۡ فَكَانُوۡا هُمُ الۡغٰلِبِيۡنَ ﴿۱۱۶﴾

او نصرت مو ورکړ دغو (سبطيانو) ته پس وو همدوی بریالیان (کامیاب) (پر قبطیانو دښمنانو خپلو).

تفسیر: یعنې فرعون او د فرعونیانو لاولښکر يې ګرد (ټول) سره غرق او ډوب کړل، او بني اسرائيل يې غالب، مظفر او منصور وګرځول، او د هالکینو قبطیانو د املاکو او اموالو وارثان يې همدغه سبطیان او اسرائیلیان کړل.

وَاٰتَيۡنٰهُمَا الۡكِتٰبَ الۡمُسۡتَبِيۡنَ ﴿۱۱۷﴾

او ورکړی مو دی دغو دواړو (ورونړو) ته کتاب (تورات) ډېر ښه بیانوونکی (شرائعو لره).

تفسیر: یعنې تورات شریف چې په هغه کې د الله تعالی احکام په ډېر تفصیل او ایضاح سره بیان شوي دي.

وَهَدَيۡنٰهُمَا الصِّرَاطَ الۡمُسۡتَقِيۡمَ ﴿۱۱۸﴾

او ښودلې مو وه دغو دواړو (ورونړو) ته لاره سمه (رسوونکې مقصود ته).

تفسیر: یعنې په ښو افعالو او اقوالو کې مونږ هغوی ته ثبات او استقامت ور په برخه کړل، او پر سمه صافه لاره مو دوی رهي کړل، او هغه اوصاف او صفات مو ورعطاء کړل چې د انبیاوو د عصمت له لوازمو څخه دي.

وَتَرَكۡنَا عَلَيۡهِمَا فِي الۡاٰخِرِيۡنَ ﴿۱۱۹﴾ سَلٰمٌ عَلٰى مُوۡسٰى وَهٰرُوۡنَ ﴿۱۲۰﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجۡزِى الۡمُحۡسِنِيۡنَ ﴿۱۲۱﴾ اِنَّهُمَا مِنۡ عِبَادِنَا الۡمُؤۡمِنِيۡنَ ﴿۱۲۲﴾

او پرېښود مونږ په دې داوړو (ورونړو) په وروستنیو خلقو کې دا. چې سلام دی (د الله له طرفه) پر موسی او هارون. بېشکه مونږ همداسې (په مثل د نېکې جزاء د موسی او هارون؛ نېکه) جزاء ورکوو (نورو) محسنانو نیکوکارانو ته. بېشکه دوی دواړه له هغو (خالصو) بندګانو څمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي.

تفسیر: یعنې څمونږ د کاملو ایماندارانو بندګانو څخه دی.

وَاِنَّ اِلۡيَاسَ لَمِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿۱۲۳﴾ اِذۡ قَالَ لِقَوۡمِهٖۤ اَلَا تَتَّقُوۡنَ ﴿۱۲۴﴾ اَتَدۡعُوۡنَ بَعۡلًا وَّتَذَرُوۡنَ اَحۡسَنَ الۡخٰلِقِيۡنَ ﴿۱۲۵﴾

او بېشکه الیاس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې ویې ویل قوم خپل ته: آیا نه ویرېږئ (له عذابه د الله څخه). آیا تاسې عبادت کوئ د (هغه بُت چې نوم يې) بعل (دی)، او پرېږدئ تاسې (عبادت) د ښه پیدا کوونکې.

تفسیر: د څېنو په نزد الیاس علیه السلام د هارون علیه السلام له نسله دی، الله تعالی الیاس علیه السلام د شام په ملک کې یوه ښار ته چې د «بعلبک» په طرف کې وو؛ ولېږه، د هغه خلق د هغه بُت په عبادت کې مشغول وو چې د «بعل» په نامه سره مشهور وو، الیاس علیه السلام دوی د الله تعالی له قهره او غضبه وویرول، او د بت پرستی له بد انجام او عاقبت څخه يې پوره او خبردار کړل.

اللّٰهَ رَبَّكُمۡ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الۡاَوَّلِيۡنَ ﴿۱۲۶﴾

چې الله دی رب ستاسې او رب د هغو پلرونو ستاسې چې ړومبی وو.

تفسیر: یعنې هسې خو په دنیا کې بني آدمان هم د تحلیل، ترکیب، تعدیل، تحویل او نورو وسایلو په ذریعه ظاهرًا ډېر شیان جوړوي، مګر ډېر ښه خالق، صانع او جوړوونکی همغه پاك الله دی چې د ټولو اصولو، فروعو، جواهرو، اعراضو، صفاتو، موصوفاتو او نورو مخلوقاتو حقیقي خالق دی، هغه لوی ذات چې تاسې او ستاسې پلرونه او نیکونه یې پیدا کړي دي؛ نو بیا به دغه کار چېرې جایز او روا وي چې هغه ﴿أَحۡسَنَ ٱلۡخَٰلِقِینَ﴾ پرېږدئ او د «بعل» بُت په عبادت کې بوخت او لګیا شئ، او له هغه څخه امداد او مرسته وغواړئ، چې په ظاهري ډول سره د یوې ذرې د پیدا کولو قوّت او قدرت هم نه لري، بلکه د هغه وجود د ده د منونکیو د کار او زحمت رهین دی، چې د خپلو دغو عابدانو په لاسونو کې څرنګه چې د دوی زړه غوښت؛ جوړ شوي، او پخپل ځای کې درولی شوي دي.

﴿فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمۡ لَمُحۡضَرُونَ ١٢٧﴾

پس تکذیب وکړ دوی د هغه، پس بېشکه دوی خامخا حاضر کړی شوي دي (دوزخ ته).

تفسیر: یعنې د دروغجن ګڼلو سزا دوی ته هرومرو وررسیږي.

﴿إِلَّا عِبَادَ ٱللَّهِ ٱلۡمُخۡلَصِینَ ١٢٨﴾

مګر تکذیب ونه کړ (د ده هغو) بندګانو د الله چې مخلصان دي.

تفسیر: یعنې نور ګردو هغه ته د دروغو نسبت وکړ، مګر د الله تعالی مخلص او غوره بندګانو د هغه تصدیق وکړ، نو ځکه له سزا څخه یې نجات وموند.

﴿وَتَرَكۡنَا عَلَیۡهِ فِی ٱلۡـَٔاخِرِینَ ١٢٩ سَلَٰمٌ عَلَىٰٓ إِلۡ یَاسِینَ ١٣٠﴾

او پرې ښود مونږ پر دغه (الیاس مدح او ثناء) په ورستنیو خلقو کې. سلام دی (له الله) پر اِل یاسین.

تفسیر: «الیاس» ته «الیاسین» هم وایي، لکه چې «طور سینا» ته «طور سینین» هم ویلی کیږي، یا به له «الیاسین» څخه د الیاس علیه السلام متبعین مراد وي، او ځینې «آل یاسین» یې هم لولي، نو په دغه تقدیر به «یاسین» د هغوی د پلار نوم وي، یا به د هغوی نوم «یاسین» او «آل» لفظ به مقحم او زائد وي، لکه چې په «کما صلیت علی آل ابراهیم» کې ابراهیم علیه السلام مراد دی، یا چې پـه «اللهم صل علی آل أبي أوفی» کې مراد أبی أوفی هم دی.

﴿إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِی ٱلۡمُحۡسِنِینَ ١٣١ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُؤۡمِنِینَ ١٣٢ وَإِنَّ لُوطًا لَّمِنَ ٱلۡمُرۡسَلِینَ ١٣٣ إِذۡ نَجَّیۡنَٰهُ وَأَهۡلَهُۥٓ أَجۡمَعِینَ ١٣٤ إِلَّا عَجُوزًا فِی ٱلۡغَٰبِرِینَ ١٣٥﴾

بېشکه مونږ همداسې (په مثل د نېکې جزاء د الیاس؛ نېکه) جزاء ورکوو نېکو بندګانو ته. بېشکه چې دی له هغو بندګانو ځمونږ دی چې (خاص) مؤمنان دي. او بېشکه چې لوط وو خامخا له مرسلانو څخه. کله چې نجات ورکړ مونږ ده ته او اهل د ده ټولو ته. مګر یوې زړې ښځې ته چې وه دا په باقي پاتې کېدونکیو (د عذاب) کې.

تفسیر: یعنې د ده ښځه چې له معذبینو سره یې تعلق او ارتباط درلود.

﴿ثُمَّ دَمَّرۡنَا ٱلۡـَٔاخَرِینَ ١٣٦﴾

بیا مونږ ګرد سره هلاك کړل نور (کفّار).

تفسیر: یعنې ماسوا له لوط علیه السلام څخه او د ده له کورنۍ څنې نور د هغو کلیو پر ګردو هستېدونکیو باندې د دوی کلي واړولی شوعِنۡدَاللّٰهِ ل، دغه قصه پخوا له دې نه په څو ځایونو کې په تفصیل سره لیکلي شوې ده.

وَاِنَّكُمۡ لَتَمُرُّوۡنَ عَلَيۡهِمۡ مُّصۡبِحِيۡنَ ﴿۱۳۷﴾ وَبِالَّيۡلِ‌ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۱۳۸﴾

او بېشکه چې تاسې خامخا تېرېږئ (ای اهل د مکې) پر دوی په دې حال کې چې صبا کوونکي یئ (د ورځې). او د شپې (یعنې هر وخت پرې تېرېږئ)، آیا پس عقل نه چلوئ (چې عبرت ترې واخلئ).

تفسیر: دغه یې مکیانو ته فرمایلي دي، ځکه چې کوم قوافل چې له معظمې مکې څخه شام ته تلل او راتلل، او د دوی د لارې په منځ کې د لوط علیه السلام د قوم په بل مخ اوښتیو کلیو به یې سترګې لګېدلې، یعنې سره له دې چې دوی تل ترتله پر همغو ورانو قریو تېرېدل، او د عذاب او عبرت علائم او هغه د قدرت لویې نښې یې لیدلې؛ خو بیا هم دوی ته هیڅ پند او عبرت له هغو څخه نه حاصلېده، آیا دوی پر دې نه پوهېږي کوم حال او انجام چې د بل یو نافرمانه قوم شوی وي؛ همغسې احوال پر بل یو نافرمانه قوم هم راتلونکي دي.

وَاِنَّ يُوۡنُسَ لَمِنَ الۡمُرۡسَلِيۡنَ ﴿۱۳۹﴾ اِذۡ اَبَقَ اِلَى الۡفُلۡكِ الۡمَشۡحُوۡنِ ﴿۱۴۰﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الۡمُدۡحَضِيۡنَ ﴿۱۴۱﴾ فَالۡتَقَمَهُ الۡحُوۡتُ وَهُوَ مُلِيۡمٌ ﴿۱۴۲﴾

او بېشکه چې یونس خامخا له مرسلانو څخه دی. کله چې وتښتېد (له خپل قوم څخه) طرف د هغې بېړۍ ډکې ته. پس قرعه یې واچوله (له دغو خلقو د بېړې (سره) درې کرته؛) پس شو له مغلوب کړیو شویو (په قرعه کې، بیا ځان یې سیند ته واچوه). پس یوه مرۍ کړ دغه (یونس) لره مهي، حال دا چې دی پخپله د خپل ځان ملامت کوونکی وو (په دغه بلا اذن راتلو کې).

تفسیر: یعنې بېړۍ د سیند په منځ کې په چورلېدلو شروع وکړه، پر بېړۍ سورو خلقو وویل چې: څمونږ پر دغې بېړۍ کې داسې کوم مریي هم سور دی چې له خپل باداره تښتېدلی دی، نو د ګردو پر نامه څو ځلې پچې واچولی شوې، خو په هر ځلي به پچه (قرعه) د همدغه یونس علیه السلام پر نامه خته، دغه قصه د «یونس» او د «انبیاء» په سورتونو کې په تفصیل سره تېره شوې ده، هلته دې د هغې تحقیق ولوستل شي، د ده الزام هم دغومره وو چې د اجتهادي خطا په اقتضاء یې له دې نه چې د الله تعالی حکم ته یې انتظار کولی، له هغه کلي څخه ووت، او د الله تعالی د عذاب د نزول ورځ یې تعیین فرمایلې وه.

فَلَوۡلَاۤ اَنَّهٗ كَانَ مِنَ الۡمُسَبِّحِيۡنَ ﴿۱۴۳﴾ لَلَبِثَ فِىۡ بَطۡنِهٖۤ اِلٰى يَوۡمِ يُبۡعَثُوۡنَ ﴿۱۴۴﴾

پس که نه وی دغه خبره بېشکه چې دغه (یونس) وو له تسبیح کوونکیو څخه. نو خامخا پاتې به وو په نس د دې مهي کې تر هغې ورځې پورې چې بیا ژوندي راپاڅولی شي (خلق).

تفسیر: یعنې کله چې د مهي په ګېډه کې او پخوا له هغه څخه به یونس علیه السلام د الله تعالی په ذکر او یاد کې ډېر مشغول وو، نو ځکه مونږ هغه ته ډېر ژر نجات ورکړ، که نه تر قیامته به دې د همغه مهي په ګېډه کې پاتې وو، او د باندې وتل به یې په برخه نه کېده، او د همغه مهي غذاء او خوراک به کېده، د کب په ګېډه کې د یونس علیه السلام تسبیح دغه وه: ﴿لَّاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنۡتَ سُبۡحٰنَكَ ‌ۖ اِنِّىۡ كُنۡتُ مِنَ الظّٰلِمِيۡنَ﴾.

فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيْمٌ ﴿١٤٥﴾ وَاَنْۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّقْطِيْنٍ ﴿١٤٦﴾

پس ومو غورځوه دغه (یونس) په ډاګ میدان کې حال دا چې دی رنځور وو. او زرغونه کړه مونږ پرې یوه ونه له کدو نه.

تفسیر: پر مهي حکم وشو چې دی یونس علیه السلام له خپلې ګېډې څخه قی کړي، او په یوه خلاص میدان کې یې وغورځوي، غالبًا یونس علیه السلام به د کافي غذاء او هواء او نور ضروریاتو د نه رسېدلو له سببه رنځي او نحیف شوی وو، وایي چې د ده ضعف او نحیفي دې اندازې ته رسېدلې وه، چې د لمر پلوشې او د مچ او نورو کنبړناستل هم د ده پر بدن بد لګېده، الله تعالی پخپل قدرت د ده په څنګ کې د کدو یو بوټی سمدلاسه زرغون او لوی کړ، چې د هغه سیوری د ده پر جسم لوېده.

وَاَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيْدُوْنَ ﴿١٤٧﴾

او بیا مونږ ولېږه دغه (یونس) سلو زرو (خلقو) ته یا زیات له دې نه.

تفسیر: یعنې یواځې که د دوی عاقلان او بالغان شمېرل کېدې؛ نو د هغوی شمېر یو لک تنه وو، او که ټول واړه او لوی سره وشمېرل شي؛ نو د هغوی شمېر زیات وو، یا داسې ووایئ چې: له یو لک تنو څخه زیات وو، او دوو لکو ته نه رسېدل، د زرو کسور ورسره مه لګوئ، نو یو لک یې ووایئ، او که کسر ورسره لګوئ؛ نو د یوه لک څخه به څو زره د پاسه وي، والله أعلم.

فَاٰمَنُوْا فَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿١٤٨﴾

پس ایمان راووړ (هغوی پرې) پس نفع مو ورکړه دوی ته تر یوې نېټې پورې.

تفسیر: یعنې د ایمان او یقین په برکت یې د الله تعالی له عذابه نجات وموند، او په خپل مقدّر عمر پورې له دنیوي لذائذو او ژوندون څخه متمتع او مستفید شول.

دغه قصه پخوا له دې نه د «یونس» او د «انبیاء» په سورتونو کې هم لیکلې شوې ده، هلته دې ولوستلی شي.

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُوْنَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ شٰهِدُوْنَ ﴿١٥٠﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿١٥٢﴾

پس وپوښته ته (ای محمده !) دغه (کفار) آیا رب ستا لره لوڼې دي؟ او دوی لره ځامن دي؟. او که مو پیدا کړي دي پرښتې ښځې (لوڼې د الله) حال دا چې دوی حاضر وو (په وخت د پیدا کولو د پرښتو کې). خبردار ! یوه شه !، چې بېشکه دوی له دروغو خپلو خامخا وايي. (داسې) چې ولد راوړی دی الله حال دا چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په دې ویلو خپلو).

تفسیر: یعنې د انبیاوو حال خو مو واورېد چې د نوح، ابراهیم، اسماعیل، موسی، هارون، الیاس، لوط او یونس علیهم السلام د ګردو مشکلات د الله تعالی په امداد او اعانت سره حل شول، خورا ډېر لوی مقرّب انسانان هم د الله تعالی له امداد او معاونت څخه مستغني او بې پروا کېدی نشي، اوس وروسته لږ څه د پرښتو او د پیریانو حال واورئ، چې کفارو د دوی په نسبت څرنګه چټي عقائد له خپله ځانه جوړ کړي دي، لکه چې د عربو ځینو قبائلو به ویل چې: پرښتې د الله تعالی لوڼې دي، کله چې له دوی نه پوښتنه کېده چې ښه نو د دوی میندې څوک دي؟ نو د لویو لویو پیریانو لوڼه به یې ورښوولې په دې شانې چې (العیاذ بالله) د الله تعالی تعلّقات به یې له پیریانو سره تړل.

الله تعالی فرمايي چې: اوس لږ شانې له دغو جاهلانو څخه پوښتنه وکړئ چې آيا داسې د لوی عظمت او قدرت والا الله تعالی (معاذ الله) د خپل ځان لپاره که د اولاد تجويز هم کوي؛ نو آيا د خپل ځان لپاره لوڼې غوره کوي؟ او تاسې ته هلکان درکوي !؟ يو خو دغه بې ادبي او ګستاخي شوه چې تاسې الله تعالی ته د اولاد نسبت کوئ، او بيا په اولاد کې هم ورته کمزوي او ښکته او ضعيفه اولاد، او پرښتو ته هم د اناثو (ښځو) نسبت کوئ، آيا کوم وخت چې مونږ پرښتې پيدا کولې؛ دوی ځمونږ په څنګ کې ولاړ وو؟.

اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِيْنَ ﴿۱۵۳﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۵﴾

آيا غوره کړي دي دغه (الله) لوڼې پر ځامنو. څه وشوه پر تاسې (په دغه حکم د دروغو کې) دغه ځرنګه حکم کوئ تاسې. آيا پس پند نه اخلئ تاسې (چې الله پاک دی له ټولو عيوبو).

تفسير: يعنې لږ ذره خو غور او دقت وکړئ، د عيب ترڅلو لپاره هم لياقت او علميت پکار دی، که مو داسې يوه غلطه عقيده له خپله ځانه جوړوله؛ نو ښايي چې دغسې بې اساسه او بې منطقه به مو نه جوړوله، دغه کوم عدل او انصاف دی چې د خپل ځان لپاره هلکان غوره او پسند کړئ؟ او پاک الله ته د لوڼو نسبت وکړئ؟.

اَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۵۶﴾ فَاْتُوْا بِكِتٰبِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۵۷﴾

آيا شته تاسې ته کوم برهان سند ښکاره (چې الله اولاد لري). پس راوړئ تاسې هغه کتاب خپل که چېرې يئ تاسې صادقين رښتين (په خپل قول کې).

تفسير: يعنې بالآخر دغسې مهمله او بې اساسه خبره مو له کوم ځای څخه رااېستلې ده؟ له عقل او فهم او علمي اصولو سره خو د دغې خبرې هيڅ اړه او ارتباط نشته، نو آيا کوم نقلي سند د دغې عقيدې د اثبات لپاره لرئ؟ که داسې وي؛ نو بسم الله ! راوړاندې يې کړئ !.

وَجَعَلُوْا بَيْنَهٗ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا ۚ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۱۵۹﴾

او ګرځوي دغه مشرکان په منځ د دغه (الله) او په منځ د پيريانو نسب قرابت (نسبت د خپلوۍ)، او خامخا په تحقيق پوهېږي پيريان چې بېشکه دوی خامخا حاضر کړی شوي دي (دوزخ ته). پاکې ده الله ته له هغو (خبرو) څخه چې وايي يې دوی (چې شريک او ولد ورته نيسي).

تفسير: يعنې دغو حمقاوو د پيريانو سره (معاذ الله) د الله تعالی د ځوموالي (دامادۍ) تعلّقات قائم کړي دي، سبحان الله !، دوی ځرنګه خبرې کوي؟ که موقع وموميء نو لږ شانې له دغو پيريانو څخه پوښتنه وکړئ چې د هغوی عقيده او افکار د خپلو ځانونو په نسبت ځرنګه دي؟ او خپل ځانونه ځرنګه ګڼي؟ دوی ته دغه خبره په ښه شان سره معلومه ده چې دوی هم لکه نورو مجرمينو نيولی کيږي، او د الله تعالی په مخ کې وړاندې کولی شي، ايا له ځوم او داماد سره همداسې معامله کوله شي؟ ځينې اسلافو له نسب څخه مقصد اخيستی دي چې دغو خلقو شياطين الجن د الله تعالی مقابل حريفان ګڼل، لکه چې مجوسيان د «يزدان» او «اهريمن» قائلان دي، يعنې يوه ته د نېکۍ خدای او بل ته د بدۍ خدای وايي.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۱۶۰﴾

مګر هغه بندګان د الله چې پاک کړی شوي دي (منزّه دي له دغه نسبت او احضار د دوزخ).

تفسیر: یعنې له پیریانو یا انسانانو ځنې د الله تعالی غوره او منتخب بندګان له نیولو او په عذابولو څخه آزاد دي، معلوم شو چې هلته د نسبونو او د ارتباطاتو او د تعلقاتو څه پوښتنه نشته، بلکه هلته یواځې د بندګی او اخلاص پوښتنه کیږي.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

پس بېشکه تاسو چې یئ او هغه چې عبادت یې کوئ تاسې. نه یئ تاسې (ای عابدانو او معبودانو په دغه بُت پرستی سره) فتنه اچوونکي (د هیچا). مګر د هغه چې ننوتونکي د دوزخ دي (د الله تعالی په علم کې).

تفسیر: ډېر خلق داسې ګڼي چې د پیریانو په لاس کې د بدی او پرښتو په لاس کې د نېکی واک او اختیار شته، هر چا ته چې دوی وغواړي ښېګڼه وررسوي، او الله تعالی ته یې مقرب ګرځوي، او هر یوه ته چې دوی وغواړي؛ بدي او تکلیف رسوي، یا یې ګمراه کوي، ښایي د دغو مفروضه وو اختیاراتو په بناء یې دوی د الله تعالی اولاد یا خُسر ګرځولي وي، نو دلته یې د دغې خواب ورکړی دی، چې نه ستاسې او نه د دوی په لاس کې څه مستقل اختیار شته، تاسې او هغه شیاطین چې تاسو یې عبادت کوئ که ګرد سره یو ځای شئ؛ د دغې خبرې قوت او قدرت نه لرئ چې بې د الله تعالی له مشیته یو متنفس هم په جبر او اکراه سره ګمراه کړی شئ، ګمراه خو همغه څوک کیږي چې الله تعالی دی د ده د بد استعداد په بناء دوزخي لیکلی وي، او د خپلې بدکارۍ په سبب خپل ځان دوزخ ته رسوي، (بیا وویل جبریل علیه السلام محمد صلی الله علیه وسلم ته):

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾

او نشته له مونږ ځنې هیڅوک مګر چې مقرر دی ورته یو مقام ځای معلوم.

تفسیر: الله تعالی دغه کلام د پرښتو له ژبې او د دوی له جانبه فرمایلی دی، لکه چې په ډېرو ځایونو کې د انسانانو له جانبه دعاوې فرمایي، یعنې د هرې لویې پرښتې لپاره یو حد مقرر دی، چې دا له هغه حده نشي وړاندې کېدی، دا یې ځکه وفرمایل چې کافران وایي چې: پرښتې د الله تعالی لوڼه دي، چې د پیریانو له ښځو څخه پیدا شوي دي، حال دا چې پیریانو ته د دوی حال په ښه شان سره معلوم دی، او پرښتې داسې وایي چې: مونږ د دغې خبرې له سره طاقت او توان نه لرو چې د الله تعالی له احکامو د یوې ذرې په اندازه هم تجاوز او تخلّف وکړی شو.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ صف تړونکي یو (په وخت د طاعت کې).

تفسیر: یعنې په خپلو حدودو کې هر څوک د الله تعالی عبادت او د ده د احکامو د منلو لپاره تیار ولاړ دي، او له سره هیڅ یو د دې خبرې طاقت او توان نه لري چې له هغه څخه د ویوه ویښته په اندازه هم وړاندې وروسته وښوییږي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

او بېشکه مونږ خامخا مونږ تسبیح ویونکي یو.

تفسیر: یعنې تر دې ځای پورې د پرښتو کلام ختم شو، وروسته له دې نه د مکې معظمې د خلقو حال بیان فرمایي.

وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ أَنَّ عِندَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

او بېشکه چې وو (دغه کُفّار) خامخا ويل به يې داسې. چې که چېرې بېشکه وی له مونږ سره ذکر (کوم کتاب) له پخوانيو (کتابونو) څخه. نو خامخا وو به مونږ بندګان د الله مخلصان. (بيا چې ورته راغی دغه قرآن؛) پس کافران شول په دغه (کتاب)، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د دې کفر خپل).

تفسير: د عربستان خلقو څه مهال چې د انبياوو نومونه او قصې اورېدلې، او د دوی له علم څخه بې خبران وو؛ نو پخپلو منځ کې به يې سره داسې ويل: «که مونږ ته د دغو پخوانيو علوم حاصل وی، يا پر مونږ باندې هم کوم اسماني کتاب يا د پند او نصيحت خبرې نازلېدی؛ نو مونږ به پر هغو په ډېر ښه شان سره عمل کوه، او خپل حسن الأعمال به مو نورو ته هم ښوول، او په معرفت او عبادت کې به مو تر دغې اندازې پورې ترقي او پرمختګ کاوه، چې د الله تعالی په مخصوصو او منتخبو بندګانو کې به شاملېدو»، اوس چې د دوی په منځ کې نبي الله صلی الله عليه وسلم مبعوث شوی دی، دوی له خپلو هغو خبرو څخه اوښتي دي، او هغه خپل قول او اقرار يې هېر کړی دی، نو د دغه انحراف څخه کومه نتيجه او انجام چې دوی ته پېښېدونکی دی؛ دوی به يې عنقريب وګوري.

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنصُورُونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

او خامخا په تحقيق پخوا لا صادر شوی دی حکم ځمونږ لپاره د بندګانو ځمونږ مرسلينو. چې بېشکه دوی هم له دوی سره مدد کړی شوی دی. او بېشکه لښکرې ځمونږ خامخا همدوی برياليانې دي (په کفارو).

تفسير: يعنې دغه خبره د الله تعالی په علم کې مقرره شوې ده، چې د منکرينو په مقابل کې پاک الله له خپلو انبياوو سره مدد او معاونت کوي، او بالآخر د الله تعالی لښکر غالب او بريالی کېږي، اګر که ضمناً حالات په هر ډول او هر وضعيت سره واوړي او لوټونه وخوري؛ مګر فتحه، بری او کاميابي هرومرو د مخلصو بندګانو لپاره ده، او دغه نصرت هم د حُجّت او برهان په اعتبار او هم د ظاهري تسلّط او غلبې په معيار وي، مګر په دغه شرط چې دغه «جند» في الواقع «جند الله» وي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾

پس مخ وګرځوه ته (ای محمده !) له دوی نه تر يوه وخته پورې. او ګوره ته دوی ته پس ژر ده چې وبه ويني دوی (عاقبت خپل).

تفسير: يعنې اوس څو ورځې نور هم دوی ته څه مه وايئ !، او په صبر او استقامت سره د دوی حال ته وګورئ، دوی به هرومرو خپل انجام وګوري، لکه چې وبې هم ليد، کله چې وويل منکرانو تمسخرًا چې کله به وي نزول د عذاب؟ نو نازل شو:

أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾

آيا پس (په راتلو) د عذاب ځمونږ تلوار کوي دوی. پس کله چې نازل شي (عذاب) په ميدان (غولي) د دوی؛ پس بد به وي سبا د ويروليو شويو.

تفسیر: ﴿فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ﴾ (ژر دی چې وبه وینی عذاب) شاید د اوریدلو په اثر به دوی داسې ویلي وي چې: اوس نو ژر شه ! ځمونږ عاقبت خاتمه او انجام مونږ ته اوښیه !، نو د هغه ځواب یې داسې ورکړ چې: پر خپل ځان باندې د آفت د ژر غوښتلو دغه شورماشور چې تاسې نښلولی دی، کله چې وخت یې راشي؛ هغه به ډیر بد وخت وي، د الله تعالی عذاب داسې درځي لکه چې کوم دښمن سري ته څوک په پټوني کې د شپې پټ ناست وي، او ګهیځ د وخته یو ځلي په میدان کې ځان ورښکاره کړي، او پر خپل غلیم په ډانګ پیلې (ښکاره) داړه واچوي، د الله تعالی د عذاب د نزول په وخت کې به د هغو خلقو حشر هم داسې کیږي چې دوی پخوا له دې نه ویرولي شوي دي، او له آخرې خاتمې څخه په ښه ډول پوه او مطلع کړی شوي دي، لکه چې د مکې معظمې په فتح او په نورو ځایونو کې همداسې وشو، اوس بیا الله جلّ شأنه و أعظم برهانُه لپاره د تسلی د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم مکررًا مؤکّدًا داسې امر فرمایي:

﴿وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾﴾

او مخ وګرځوه (ای محمده !) له دوی څخه تر یوې نیټې پورې. او ګوره (دوی ته) پس ژر ده چې وبه ویني دوی (احوال خپل).

تفسیر: ښایي چې ړومبنی وعده د دنیوي عذاب وه، او دغه به د اخروي عذاب وي، یعنې تاسې ورته ګورئ چې وروسته له دې نه دغه کفّار په آخرت کې څه څه عذابونه مومي.

﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾﴾

پاکي ده رب ستا لره (له هره عیبه او نقصانه) چې رب د عزّت (قوت غلبې دی، او پاک دی) له هر هغه څیزه چې (مشرکان یې ورته) نسبت کوي. او سلام دی پر (ټولو) مرسلینو استاځیو. او ټوله ثناء صفت خاص الله لره دی چې رب پالونکی د ټولو عالمیانو دی.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې یې د ګردو اصولي مضامینو خلاصه بیان کړه، یعنې د الله تعالی ذات له ټولو عیوبو او نقائصو څخه پاک او منزّه دی، په ګردو کمالیه وو صفاتو او محاسنو موصوف دی، او ګردې ښېګڼې د ده په پاک ذات کې مجتمعې دي، پر ګردو انبیاوو او رسولانو د ده له طرفه سلام راځي، چې د دوی د عظمت او عصمت او سالمیت او منصوریت دلیل دی.

تمت سورة الصافات بفضل الله تعالی ومنّه

سُورَةُ صٓ

«د (صٓ) سورت مکي دی، (۸۸) آیته (۵) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۸) او په نزول کې هم (۳۸) سورت دی، وروسته د «القمر» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِي الذِّكْرِ ① بَلِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ عِزَّةٍ وَّشِقَاقٍ ②

قسم دی په قرآن چې څښتن (خاوند) د پند، ذکر، بیان، شهرت، عظمت دی. بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په کبر، سرکښۍ کې دي (له قبوله د حق)، او په مخالفت کې دي (له مسلمانۍ سره).

تفسیر: یعنې دغه عظیم الشأن، عالي مرتبت قرآن چې په ډېرو عمده وو نصائحو سره ډک او په نهایت مؤثر طرز خلقو ته د هدایت او معرفت خبرې ښوونکی او پوهوونکی دی؛ په جګ غږ سره شهادت ورکوي: هغه خلق چې له قرآني صداقت او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له رسالت څخه منکر دي، د هغه سبب داسې نه دی چې د قرآن په تعلیم یا تفهیم کې څه نقص یا قصور شته، یا رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د ده په تبلیغ او تبیین کې (معاذ الله) مقصّر دی، بلکه د دغه انکار او انحراف اصل سبب دا دی چې: دغه مخلوق دروغ پرې ترې، حماقت کوي، او د شقاق او نفاق د جذباتو په جال کې نښتي دي، که چېرې دوی لږ څه له دغه دلدل څخه ووځي؛ نو د حق او صداقت ډېر صاف او پاک سړک د دوی په نظر ورځي.

كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَّلَاتَ حِيْنَ مَنَاصٍ ③

(نه ګوري منکران چې) خومره ډېر هلاک کړي دي مونږ پخوا له دې څخه له اهل د زمانې، پس نارې به يې وهلې (عند نزول العذاب) حال دا چې نه به وو هغه وخت د خلاصېدلو.

تفسیر: یعنې دوی ته دې معلوم وي چې د همدغه غرور او تکبّر په سبب او د انبیاء الله د مقابلې او مجادلې په علّت پخوا له دې نه ډېر اقوام او ملل سره تباه او برباد شوي دي، هغه خلق هم تر ډېرو مودو پورې د الله تعالی له انبیاوو سره جنګېدلي وو، بیا څه وخت چې پر هغوی هغه بد ساعت راغی، او د الله تعالی عذاب دوی له څلورو خواوو څخه چار چاپېر ونیول؛ نو سخت وېرېدل، او شورماشور او غلغله یې ونښلوله، مګر د خلاصي او نجات موقع تېره شوې وه، او وخت او فرصت نه وو پاتې.

«لات» د «لیس» په معنی ده، چې «ت» تأکیداً پرې زائده شوې ده، او له «حین» سره مختص دی، چې ترې اسم یا خبر عمومًا محذوفیږي، «مناص» د واوي اجوف مصدر دی.

وَعَجِبُوْا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ وَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ④

او تعجب کوي (کفّار) له دې نه چې راغلی دی دوی ته (نبي) وېروونکی له دوی نه، او وایي دا کافران چې: دغه (وېروونکی نبي) ساحر کوډګر دی دروغجن.

تفسير: يعني دوى وايي: كه له اسمانه كومه پرښته راتلې، خو بيا هم يوه خبره وه، ځمونږ له منځه يو سړی راپورته شوی، او ځمونږ په ويرولو او ژړولو يې شروع كړې ده، او داسې وايي چې: زه د اسمان والا الله له جانبه راغلی يم، دغه يوه ډېره عجيبه خبره ده، اوس ماسوا له دې نه بل څه وويل شي: چې يوه كوډګر يوه د دروغو ننداره جوړه كړې ده، او د كوډو په زور دغه ننداري او كرشمې راښيي، او ورته معجزه وايي، او څو د افسانې خبرې يې هم راټولې كړي دي، او د هغو په نسبت داسې دعوی كوي چې دغه د الله تعالی راليږلي شوي علوم دي، او زه يې رسول يم.

أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ۝ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ ۖ

آيا ده ګرځولي دي دغه معبودان الله يو؟ بېشكه دغه (ګرځول د ډېرو معبودانو يوه ته، چې تاسې نور معبودان پرېږدئ، او د يوه الله عبادت كوئ؛) خامخا يو څيز ډېر عجيب دی (چې مثل نه لري). او لاړل په تلوار سره مشران له دوی نه (له مجلسه چې سره ويونكي وو يو بل ته) چې ځئ (پاځئ له دې ځايه)، او صبر وكړئ (او محكم اوسئ) پر (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسير: يعني دغه بل هم دراخلئ ! د دومره بېشماره معبودانو دربارونه دې بندوي، او يواځې يو الله يې پرېښی دی، له دې نه بله لويه د تعجّب خبره به څه وي چې د دغومره لوی جهان انتظام يواځې همدغه يو الله ته وسپارلی شي؟.

په رواياتو كې راغلي دي چې د ابو طالب په رنځورۍ كې ابوجهل او د قريشو څو نور غټان ابو طالب ته ورغلل، او هغه ته يې د رسول الله مبارك شكايت يووړ، چې دغه ستا وراره ځمونږ معبودانو ته بدې ردې خبرې كوي، او مونږ ته په څو څو ډوله (قسمه) احمقان او ناپوهان وايي، تاسو ده ته نصيحت وكړئ !، كله چې ابو طالب دغه خبرې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته وكړې؛ ده د هغه په ځواب كې وويل: «ای تره ! زه تشه له دوی نه يوه كلمه غواړم چې وروسته له هغه به ګرد عرب د دوی مطيعان او عجميان به د دوی خدمتګاران شي، او نور اديان به ورته جزيه وړاندې كړي»، دوی خوشال شول او ورته ويې ويل: «چې هغه څه شی دي؟ تاسو خو همغه يوه كلمه ووايئ، مونږ ستاسې د لسو كلمو منلو لپاره تيار ولاړ يو»، رسول الله صلی الله عليه وسلم مبارک وفرمايل: «نه ! هغه خو همدا يوه د «لا اله الا الله» پاكه كلمه ده»، كله چې هغوی دغه خبره واورېدله؛ ډېر په قهر او غصه شول، او تاوكړي له هغه مجلسه پاڅېدل، او ويې ويل چې: مونږ دومره ډېر معبودان پرېږدو، او فقط ستا په خوله يواځې همدغه يو الله معبود ومنو !، ځئ چې ځو !، نه چې د ده په دغو تبليغاتو سره د كوم ضعيف الاعتقاد سړي پښه ځمونږ د دغې پخواني آبائي او اجدادي طريقې څخه وښويږي، او دی پخپل مقصد بريالی (كامياب) شي، د ده د دغې بليغې سعيې او كوښښ په مقابل كې مونږ ته هم لازم دي چې ډېر زيات صبر، استقلال او استقامت له خپله ځانه ورښكاره كړو».

إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ۝

بېشكه دغه شی (توحيد) خامخا يو شی دی چې اراده يې كړې شوې ده (له مونږ څخه).

تفسير: يعني محمد صلی الله عليه وسلم ځمونږ د معبودانو په خلاف په جهاد لاس پورې كړی دی، ضرور په دغه كې د ده څه غرض شته، او هغه دا دی چې دی د يوه الله په نامه اخيستلو سره مونږ ګرد خپل ځان ته مطيع او محكوم وګرځوي، او خپل ځان ته حكومت او رياست حاصل كړي، نو لازم دي چې مونږ دی پرې نږدو چې پخپل دغه مقصد كې بريالی او كامياب شي، ځينې مفسرين د ﴿إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ﴾ مطلب داسې بيانوي: بېشكه دا همغه شی دی چې محمد صلی الله عليه وسلم د هغه ټينګه اراده كړې ده، او په هيڅ صورت له هغه څخه لاس اخيستونكی نه دی.

مَا سَمِعۡنَا بِهَٰذَا فِي ٱلۡمِلَّةِ ٱلۡأٓخِرَةِ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا ٱخۡتِلَٰقٌ ۝٧

نه دی اورېدلی مونږ دغه (توحید، وحدانیت) په دین وروستني (عیسوي) کې، نه دی دغه (توحید) مګر له خپله ځانه جوړ کړی شوي دروغ دي.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «چې خپل د پلرونو او نیکونو دین ته یې پخوانی دین ونه وایه، یعنې پخوا مو داسې اورېده چې پخوانیو خلقو به هم داسې خبرې کولې، مګر ځمونږ پلرونو خو داسې نه دي کړي، او نه یې دي ویلي»، او ممکن دي چې له پخواني دین څخه عیسایي دین مراد وي، لکه چې د اکثرو اسلافو قول دی، یعنې نصرانیان چې له أهل الکتاب څخه دي، د هغوی په نسبت هم مونږ داسې نه دي اورېدلي چې ګرد نور معبودان له منځه لرې کړي، اوتش یو الله یې پریښی وي، آخر دوی خو هم درې معبودان مني، او دوی هم دغه رسول د رسول په حیثیت نه مني، او وایي: که د ده د دغو ویناوو کوم اصل په نورو کتابونو کې وی؛ مونږ به هم ضرور منلی وی، معلومېږي چې دغه خبرې ګردې له خپل ځان څخه جوړې کړی شوي دي، (العیاذ بالله).

أَءُنزِلَ عَلَيۡهِ ٱلذِّكۡرُ مِنۢ بَيۡنِنَاۚ

آیا نازل شوی دی پر دغه (محمد) دغه ذکر قرآن له منځ ځمونږ (غټانو).

تفسیر: یعنې بالفرض دغه قرآن هم مونږ په نامنلي زړه د الله تعالی کلام منو، مګر څرنګه محمد صلی الله علیه وسلم په نبوّت سره منتخب شو؟ آیا په ټوله دنیا کې پرته له محمد صلی الله علیه وسلم بل د دې کار لپاره لایق نه وو؟ او همدغه لوی کار فقط همدغه ته پاتې وو؟ او بل کوم مشر، غټ، ستر، مالداره، جایداد لرونکی او بااعتبار سړی په دنیا کې نه مونده کېده چې خپل دغه کلام او د نبوت مهم یې د ده په لاس کې ورکړی وی؟.

بَلۡ هُمۡ فِي شَكّٖ مِّن ذِكۡرِيۚ بَل لَّمَّا يَذُوقُواْ عَذَابِ ۝٨

بلکه دوی په شک کې دي له ذکره قرآنه پنده ځما، بلکه نه دی څکلی دوی عذاب ځما (که نه شک به یې ورک شوی وی).

تفسیر: دغه د الله تعالی له طرفه د دوی د دغې خبرې ځواب شو، یعنې د دوی دغه خرافات او واهیات هیڅ اصل او حقیقت نه لري، خبره فقط هم دغومره ده چې اوس دوی ته ځمونږ د خبرو په نسبت څه شک او اندېښنه ورپیدا شوې ده، او دوی پر دغه خبره یقین او باور نه لري چې هغه خوفناک مستقبل چې دوی ته یې خبر او اطلاع ورکوله کېږي، هرومرو واقع کېدونکی هم دی، ځکه چې دوی تر اوسه پورې د الله تعالی د ویشتلو خوند نه دی څکلی، څه مهال چې دوی د الله تعالی د ویشتلو خوند او مزه وڅکي؛ نو دغه ګرد شکوک او شبهات به یې لرې کېږي.

أَمۡ عِندَهُمۡ خَزَآئِنُ رَحۡمَةِ رَبِّكَ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡوَهَّابِ ۝٩ أَمۡ لَهُم مُّلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۖ فَلۡيَرۡتَقُواْ فِي ٱلۡأَسۡبَٰبِ ۝١٠

آیا په نزد د دوی دي خزانې د رحمت د رب ستا چې ډېر غالب قوي ښه بښونکی دی؟. آیا دوی لره دی سلطنت د اسمانونو او ځمکې او د هغو ګردو شیانو چې په منځ د دغو کې دی؟ پس ودې خیژي (دوی اسمان ته) په اسباب (رسوونکیو) سره.

تفسیر: یعنې د رحمت خزائن او د اسمانونو او د ځمکې ګرد حکومت د الله تعالی په لاس کې دی، الله ډېر زبردست او لوی بخشش والا دی، پر هر چا چې د هر انعام اراده وکړي؛ هیڅوک د هغه مانع نشي ګرځېدی، او نه پرې څه تنقید

او اعتراض کولی شي، که الله تعالی پخپل حکمت او علم سره کوم بشر ته د نبوّت او رسالت په منصب سره افتخار وبښي؛ نو تاسې د هغه په نسبت څه مداخله کولی شئ؟ آیا د رحمت د خزائنو او د اسمانونو او د ځمکې واکداره هم دا تاسې یئ؟ که یئ؛ نو خپل ګرد (ټول) وسائل، اسباب مو په کار واچوئ، او په اسمان پورې خپلې رسۍ وتړئ، او پر علویّاتو هم قبضه وکړئ !، او سم له خپلې مرضۍ سره د اسمانونو او ځمکو په تدبیر او انتظام کې که مو له لاسه پوره وي؛ ګوتې ووهئ !، او که دغه مو له واکه نه وي پوره؛ نو د اسمانونو او د ځمکې د حکومت او د رحمت د خزائنو د مالکیت دعوی بیخي غلطه ده.

﴿جُندٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِّنَ الْأَحْزَابِ ۝١١﴾

دوی خو یو لښکر ګوتی دی په دغه ځای کې چې ماتې ورکړی شوې، له هغو ډېرو لښکر څخه دي.

تفسیر: یعني هیڅ نشته !، د اسمانونو او د ځمکې له حکومت او د رحمت د خزائنو له مالکیت سره دغه خواران څه اړه او تعلّق لري؟ دوی خو د څو ماتو او هزیمت خوړلیو انسانانو یوه ډله او جمعیت دی، چې د پخوانیو سپېرو او تباه شوواقوامو په شان لا له اوسه تباه او برباد په نظر راځي، لکه چې دغه منظره د خلقو له نظره د «بدر» له غزوې څخه د مکې معظمې تر فتحې پورې تېره شوه، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعني پخواني اقوام تباه شول، که دوی هم پر خپل طغیان او عصیان کې همداسې مداومت وکړي؛ نو د هغوی په شان دوی هم تباه او فنا کیږي»، ګواکې د دغه آیت ربط یې له پخواني آیت سره وښود، والله أعلم.

﴿كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْتَادِ ۝١٢﴾

تکذیب کړی وو پخوا له دوی نه قوم د نوح او (قوم د) عاد او (قوم د) فرعون چې خاوند د میخونو وو.

تفسیر: یعني زور او قوت او لاو لښکر والا چې په دنیا کې یې د خپل سلطنت میخونه په ځمکه کې ټک وهلي وو، او ځیني وایي: هغه څوک چې سړی به یې په میخونو سره واژه، نو د دغه لامله د هغه نوم هم داسې: ﴿ذُو الْأَوْتَادِ﴾ میخ والا مشتهر شو، والله أعلم.

﴿وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ ۚ أُولَـٰٓئِكَ الْأَحْزَابُ ۝١٣ إِن كُلٌّ إِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ ۝١٤﴾

او (قوم د) ثمود او قوم د لوط او اهل د ځنګله (چې شُعیب ورمبعوث شوی وو)، دغه کسان (همغه) لویې لویې ډلې وې. نه ده (هر یوه د دغو ډلو) مګر نسبت د دروغو یې کړی وو رسولانو د (الله) ته، پس ثابت شو عذاب ځما (دوی ته).

تفسیر: یعني دغو ټولو لویو زورورو او طاقتورو افواجو هم څه وخت چې د الله تعالی رسولان دروغجن وشمېرل؛ د الله تعالی له سزا او عذاب څخه یې نجات ونه موند، نو ستاسې حقیقت څه دی؟.

﴿وَمَا يَنظُرُ هَـٰٓؤُلَآءِ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَّا لَهَا مِن فَوَاقٍ ۝١٥﴾

او نه کوي انتظار دغه کسان (کفار د مکې) مګر چغې یوې ته (د اسرافیل) چې نشته هغې ته هیڅ ډیل بېرته ګرځېدل.

تفسير: يعني د صور (شپیلی) د غږ منتظر دي، چې پوره سزا خو دوی ته په هغه وخت کې ورکوله کیږي، او ممکن دي چې له «صیحه» څخه دلته فقط یوه چغه او انضجار مراد وي.

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

او وايي (کفار تمسخرًا) ای ربه څمونږ! ژر راکړه مونږ ته برخه عملنامه څمونږ پخوا له ورځې د حساب.

تفسير: يعني هر کله چې دوی د قيامت خبرې اوري؛ نو په ټوکو او مسخرو سره وايي چې څمونږ د هغه وخت برخه اوس راکړه! تر څو مونږ همدا اوس خپله اعمالنامه وګورو او لاس په لاس له خپلې سزا څخه فراغت ومومو.

اصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُودَ ذَا الْأَيْدِ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾

(فرمايي الله) صبر تحمّل کوه (ای محمده!) پر هغې خبرې چې وايي دوی (تاته)، او ياد کړه (قصه) د بنده څمونږ داود خاوند د قوّت (په عبادت کې)، چې بېشکه دی ډېر رجوع کوونکی وو (عبادت د الله ته).

تفسير: شاه صاحب فرمايي: «په دغه ځای کې ده ته د داود عليه السلام قصه ور په يادوي، چې ده هم د «طالوت» د حکومت په عهد کې ډېر صبر کړی وو، څو بالآخر حکومت ده ته ورسېد، او «جالوت او نور» مخالفين ګرد (ټول) سره په جهاد کې پړه او مغلوب شول، چې همدغه وضعيت او نقشه څمونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورپېښه شوه.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾

بېشکه چې مونږ تابع مسخّر کړي مو وو غرونه له دغه (داود) سره چې تسبيح به يې ورسره ويلې په آخره او په اوله برخه د ورځې کې.

تفسير: يعني سبا او بېګا کله چې داود عليه السلام په تسبيح کې مشغولېده؛ نو غرونو به هم له ده سره تسبيح ويل، د ده په متعلق څه مضمون د «سبأ» په سورت کې تېر شوی دی، هلته دې ولوست شي!.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً ۖ كُلٌّ لَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾

او (بل تابع او مسخر کړي وو مونږ) مرغان حال دا چې ټول کړی شوي به وو (صفونه صفونه) هر يو (له دوی) به ده ته رجوع کوونکی وو (په طاعت سره).

تفسير: يا به ګرد (ټول) له ده سره يو ځای کېدل او د الله تعالى په طرف به يې رجوع کوله کما قال بعض المفسّرين.

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ

او قوي محکم کړی وو مونږ ملك سلطنت د دغه (داود).

تفسير: يعني پر دنيا باندې د ده د سلطنت رعب او دأب مو کېنبودی وو، او پخپل نصرت او اعانت سره مو ورته د مختلفو اقسامو کثير التعداد افواج ورکړي وو، او د ده قدرت او اقتدار مو په ښه شان سره ټينګ کړی وو.

وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴿۲۰﴾

او ور مو کړه ده ته حکمت (نبوّت تدبیر د ټولو امورو) او فصل الخطاب (د حق او باطل بیان شافي په هر مقصد کې).

تفسیر: یعني لوی مدبّر او پوه وو، د هرې خبرې فیصله به یې په ډېر ښه صورت سره کوله، د وینا په وخت کې به یې ډېر فیصله کوونکی تقریر او وینا کوله، په هر حال الله تعالی ده ته نبوّت، ښه تدبیر، د فیصلې قوّت، او راز راز علمي او عملي کمالات ورعطاء فرمایلي وو، لیکن د ابتلاء او امتحان څخه ده هم نجات ونه موند، چې د هغه قصه اوس بیان فرمایي:

وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ﴿۲۱﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰى دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ

او آیا راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د جګړه کوونکیو کله چې راوختل په دیوال عبادتخانې ته. کله چې ننوتل پر داود باندې (او ده ولیدل) پس وویرېد (داود) له دوی نه (چې دوی ولې راوختل له دیواله؟ او ولې راننوتل بې له اجازې نه؟).

تفسیر: داود علیه السلام درې ورځې یې سره داسې تقسیم فرمایلې وې، چې یوه ورځ د عمومي دربار او فصل الخصوماتو لپاره وه، یوه ورځ له خپل اهل او عیال سره اوسېدل، یوه ورځ به خالص د الله تعالی د عبادت لپاره وه چې په دغه ورځ کې بیخي په خلوت کې کېناستل، او پیره دارانو ته به یې امر ور کاوه چې هیڅا ته اجازه مه ورکوئ چې ماته راشي.

یوه ورځې چې داود علیه السلام په عبادت کې مشغول وو، یو ناڅاپه څو سړي له دېواله راختلي ده ته مخامخ ودرېدل، داود علیه السلام سره له خپله هغه فوق العاده قوت او شوکت د دغه خلاف التوقّع حرکت څخه وویرېد او متحیر شو، الغرض یو ناڅاپه یې د دغې عجیبې او مهیبې واقعې له لیدلو څخه یې افکار او خیالات مشوش او متفرق شول، او په خپل عبادت کې په همغه خشوع او خضوع چې پخوا مشغول وو؛ نشو مشغولېدی.

قَالُوْا لَا تَخَفْ خَصْمٰنِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَآ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿۲۲﴾

وویل دوی: مه ویرېږه (مونږ دوه ډلې) جګړه کوونکي یو چې ظلم کړی دی ځینو ځمونږ پر ځینو نورو، پس حکم وکړه په منځ ځمونږ کې په حق سره، او لرې مه غورځوه (ظلم مه کوه پر مونږ باندې)، او برابر کړه مونږ سمې لارې (د انصاف ته).

تفسیر: دغو راتلونکیو ورته وویل چې: تاسې مه ویرېږئ ! او له مونږ څخه پخپل زړه کې څه فکر او اندېښنې ته لارې مه ورکوئ ! مونږ دواړه ډلې د خپلې یوې جګړې د فیصله کولو لپاره ستاسې په خدمت کې در حاضر شوي یو، او غواړو چې تاسې د هغې په نسبت یوه منصفانه فیصله وفرمایئ !، کومه بې لارې یا د ټال ورکولو خبره دې ښایي په کې نه وي، ځکه چې مونږ د عدل او د انصاف د سمې لارې د معلومولو لپاره راغلي یو، ښایي د دوی د دغې خبرې له عنوانه داود علیه السلام به لا مبهوت او متعجب شوی وي.

اِنَّ هٰذَآ اَخِيْ لَهٗ تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ فِي الْخِطَابِ ﴿۲۳﴾

بېشکه چې دا (سړی) ورور ځما دی، ده لره نهه نوي مېږې دي، او ما لره يوه مېږه ده، پس وايي دې ماته: کفيل وګرځوه ما د دې (يوې مېږې، او ماته يې راکړه)، او غلبه يې کړې ده پر ما په خطاب خبرو کې هم.

تفسير: يعنې ځمونږ جګړه دغه ده چې: ځما د دغه ورور سره (۹۹) نهه نوي مېږې دي، او له ما سره يواځې يوه مېږه ده، خو دی غواړي چې همغه يوه مېږه هم له ما ځنې په هر ډول سره چې وشي واخلي، او خپل سل مېږې پرې پوره کړي، او بل مشکل دغه دی چې دغه ورور مې همغسې چې په مال او دولت کې له مانه موږ او لوړ دی، په ژبه او خبرو کې هم له ما څخه لوړ او غوړ دی، هر کله چې دی خبرې کوي ما مغلوب او پړ کوي، او ګرد اوريدونکي د ده په لوري ګرځي او خبرې کوي، لنډه يې دا چې ځما د حق د اخيستلو لپاره په جبر او تيري سره خبرې کوي.

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِ ۖ

وويل (داود) خامخا په تحقيق چې ظلم کړی دی ده پر تا په غوښتلو د مېږې (ګډې) ستا (چې يو ځاي يې کړي) له مېږو (ګډو) خپلو سره.

تفسير: داود عليه السلام به د شريعت په قاعده ثبوت او نور شيان طلب کړي وي، او په آخر کې يې داسې وفرمايل چې: «بېشکه که ستا دغه ورور همداسې کوي؛ خو دغه د ده تېری او ناانصافي ده، او غواړي چې په دغې وسيلې د خپل غريب او خوار ورور مال وخوري»، مطلب دا چې مونږ يې نه پر ږدو چې داسې وکړي.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ

او بېشکه چې ډېر له خلطاوو شريکانو خامخا ظلم کوي ځينې د دوی پر ځينو نورو مګر ظلم (تېری) نه کوي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه)، او ډېر زيات لږ دي (داسې کسان په منځ) د دغو شرکاوو کې.

تفسير: يعنې دغه د شريکانو عادت دی چې يو پر بل باندې ظلم او تېری کوي، قوي حصه دار غواړي چې ضعيف وخوري، او له منځه يې لرې کړي، يواځې د الله تعالی ايمانداره او نېک بندګان له دې نه مستثنی دي چې د هغوی شمېر په دنيا کې ډېر لږ دی.

وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ ۖ

او متيقن پوه شو دواد په دې چې بېشکه همدا خبره ده چې وازمويه مونږ دی؛ نو ښښنه يې وغوښته له رب خپل او پرمخی پرېوت په دغه حال کې چې رکوع سجده کوونکی وو (الله ته) او بېرته راجع شو (الله ته په توبه سره). پس ومو ښښله مونږ ده ته هغه (خطا د ده).

تفسير: د دغې قصې په اثر داود عليه السلام متنبه شو، چې دغه ځما په حق کې يوه فتنه او امتحان وو، په مجرد د دې چې دغه خيال ور پيدا شو، له خپلې دغې خطا څخه يې معافي وغوښتله، او په ډېر عجز او نياز يې سر په سجده کېښود، آخر الله تعالی د هغه خطا ورمعافه کړه، د داود عليه السلام هغه خطا کومه وه؟ چې د هغې په نسبت په دغو آيتونو کې اشاره ده، دهغه په نسبت مفسرينو ډېرې اوږدې قصې ليکلي دي، مګر حافظ عماد الدين ابن کثير (رحمه الله تعالی) د هغوی په نسبت ليکي: «وقد ذكر المفسرون ههنا قصة أكثرها مأخوذ من الإسرائيليات، ولم يثبت فيها عن المعصوم حديث يجب اتباعه»، «دلته مفسرينو يوه قصه ذکر کړې ده، چې زياته برخه يې اسرائيليات دي، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه په کې داسې حديث صحيح نه دی راغلی، چې د هغې پيروي واجب وګرځي».

وَاِنَّ لَهٗ عِنۡدَنَا لَزُلۡفٰی وَحُسۡنَ مَاٰبٍ ﴿۲۵﴾

او بېشکه ده ته په نزد ځمونږ کې خامخا مرتبه ده، او ښه ځای د ورتلو دی.

تفسیر: یعنې لکه د پخوا په شان ځمونږ د دربار له مقربانو څخه دی، او په دغې غلطی سره د ده په تقرّب او په مرتبه کې څه فرق او توپیر نه دی راغلی.

یٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلۡنٰكَ خَلِیۡفَةً فِی الۡاَرۡضِ فَاحۡكُمۡ بَیۡنَ النَّاسِ بِالۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الۡهَوٰی فَیُضِلَّكَ عَنۡ سَبِیۡلِ اللّٰهِ ؕ اِنَّ الَّذِیۡنَ یَضِلُّوۡنَ عَنۡ سَبِیۡلِ اللّٰهِ لَهُمۡ عَذَابٌ شَدِیۡدٌۢ

ای داوده ! بېشکه مونږ ګرځولی مو یې ته خلیفه په ځمکه کې (چې لوی سلطنت مو درکړی دی)، پس حکم وکړه په منځ د خلقو کې په حق سره او متابعت مه کوه د هوا (د نفس په احکامو کې)، پس ګمراه به کړي (دغه هوا) تا له لارې د الله، بېشکه هغه کسان چې ګمراه کیږي له لارې د الله شته دوی ته عذاب سخت.

تفسیر: ای داوده ! الله تعالی په ځمکه کې ته خلیفه ګرځولی یې، لهذا د هغه پر احکامو عمل او ټګ وکړه !، او د معاملاتو فیصله سم د عدل او انصاف او د الله تعالی له شریعت سره موافق وکړه !، څو په هیڅ یوه معامله کې هم د یوې ذرې د نفساني خواهش ادنی شائبه هم پیدا نشي، ځکه چې دغه شی انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې کوي، او څه وخت چې انسان د الله تعالی له لارې څخه بې لارې شو؛ نو بیا دی د ښې ورځې خاوند کېدی نشي.

بِمَا نَسُوۡا یَوۡمَ الۡحِسَابِ ﴿۲۶﴾

په سبب د هېرولو د دوی ورځې د حساب لره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی د احکامو د هېرولو په سبب به د قیامت په ورځ کې پر دوی باندې سخت عذاب نازلیږي.

وَمَا خَلَقۡنَا السَّمَآءَ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَیۡنَهُمَا بَاطِلًا ؕ ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِیۡنَ كَفَرُوۡا ۚ فَوَیۡلٌ لِّلَّذِیۡنَ كَفَرُوۡا مِنَ النَّارِ ﴿۲۷﴾

او نه دی پیدا کړی مونږ دغه اسمان او ځمکه او هغه ګرد مخلوقات چې د دغو دواړو په منځ کې دي په باطله سره، دغه (پیدا کول د دغو په باطلو سره) ګمان د هغو کسانو دی چې کافران شوي دي، پس عذاب هلاک خرابي ده لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي له اوره (چې سوځي به په کې).

تفسیر: یعنې داسې دې نه ګڼي چې فقط همدغه دنیوي ژوندون دی، چې هغه به په خوړلو، څښلو او چړچو سره په پای رسوو، او وروسته له هغه حساب، کتاب، ثواب، عقاب هیڅ نشته، دغسې خیالات همغه کسان لري چې وروسته له مرګه پر بل ژوندون اعتقاد نه لري، او ترې انکار کوي، نو د دغسې منکرانو لپاره د دوزخ اور تیار دی.

اَمۡ نَجۡعَلُ الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالۡمُفۡسِدِیۡنَ فِی الۡاَرۡضِ ۫ اَمۡ نَجۡعَلُ الۡمُتَّقِیۡنَ كَالۡفُجَّارِ ﴿۲۸﴾

آیا وبه ګرځوو مونږ هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) په شان د فساد کوونکو په ځمکه کې؟ (بلکه نه یې ګرځوو)، آیا وبه ګرځوو مونږ پرهېزګاران په شان د بدکارانو؟ (بلکه نه یې ګرځوو).

تفسير: يعني ځمونږ د عدل او حکمت اقتضاء داسې نه ده چې نېک ايماندار بندګان له شريرانو او مفسدانو سره برابر او يو شان کړو، يا له ويريدونکيو سره هم هغسې معامله وکړو لکه چې له غاړه غړوونکيو او بېخوفه شريرانو سره يې کوو، نو ضروري شوه چې يو وخت د حساب او کتاب، ثواب او عقاب لپاره وټاکلی شي، ليکن مونږ په دنيا کې ګورو چې خورا ډېر نېک او ايماندار سړي په راز راز مصائبو، آفاتو او بليّاتو کې اخته او مبتلا وي، او ډېر شريران، بدکاران او بيحيا سړي مزې، چړچې، عيش عشرت کوي، نو لا محاله د دې خبرې تسليم لازميږي، چې وروسته له مرګه يو بل حقيقي ژوندون شته، چې په هغه کې سم د صادق مخبر له وينا سره د دغې خبرې فيصله سم د حکمت او مصلحت د اقتضاء سره کيږي، او هلته به د هر صالح او طالح، نېک او بد د اعمالو په نسبت لازمه جزاء سزا صادريږي، نو بيا ﴿يَوۡمِ الۡحِسَابِ﴾ له اخبار څخه انکار څرنګه صحيح کېدی شي؟.

كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿٢٩﴾

(دغه قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی مو دی هغه تاته (ای محمده !) برکتناک دی، لپاره د دې چې فکر وکړي (کفّار) په آيتونو د ده او لپاره د دې چې پند واخلي پرې خاوندان د صافو عقلونو.

تفسير: يعني کله چې د نېک او بد انجام سره يو شان نشي کېدی؛ نو ضروري وو چې کوم هدايت کوونکی کتاب د رب الأرباب له خوا نازل شي، څو خلق په ښې او معقولې او مقبولې طريقې سره د دوی له انجام څخه مطلع او خبردار کړي، لکه چې په دغه وخت کې دغه کتاب نازل شو، چې ورته قرآن المبين وايي چې د هغه په الفاظو حروفو، نقوشو، معانيو، مضامينو او نورو هر هر څيزونو کې خير او برکت دی، او په دغه غرض نازل کړی شوی دی، څو خلق د ده پر آيتونو غور او دقّت وکړي، عقلمندان د ده له نصائحو څخه متمتع او منتفع شي، لکه چې د دې آيت نه پخواني آيت ته وګوري چې په څه صاف فطري او معقولې طريقې سره يې د «معاد» مسئله حل کړېده، چې ډېر لږ عقل لرونکی سړی هم که پرې غور او فکر وچلوي؛ نو پرې صحيحې نتيجې رسيږي.

وَوَهَبۡنَا لِدَاوُۥدَ سُلَيۡمَٰنَۚ نِعۡمَ ٱلۡعَبۡدُ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾

او ومو باښه داود ته سليمان چې ښه بنده وو، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی دی (الله ته).

تفسير: يعني سُليمان عليه السلام مو ورته وباښه، چې د ده ځوی او د ده په شان نبيّ الله او باچا وو.

إِذۡ عُرِضَ عَلَيۡهِ بِٱلۡعَشِيِّ ٱلصَّٰفِنَٰتُ ٱلۡجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّيٓ أَحۡبَبۡتُ حُبَّ ٱلۡخَيۡرِ عَن ذِكۡرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَوَارَتۡ بِٱلۡحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا عَلَيَّۖ فَطَفِقَ مَسۡحَۢا بِٱلسُّوقِ وَٱلۡأَعۡنَاقِ ﴿٣٣﴾

کله چې وړاندې کړی شو په ده باندې په آخر د ورځې کې هغه ګړندي خاصه اسونه په دريو پښو ولاړ او د يوې سوی نوکه يې په ځمکه لګولې. نو وويل (سُليمان) بېشکه زه چې يم غوره مې کړه مينه د اسونو په ذکر د رب خپل تر هغه پورې چې پټ شو (لمر) په پرده کې. (بيا وويل سليمان): بېرته راولئ دغه آسونه ماته (نو ورته رايې وستل) پس شروع وکړه (سُليمان) په وهلو د دې (اسونو) په پنډيو او غاړو(يعني پښې او غاړې يې ترې پرې کړې).

تفسير: کله چې سُليمان عليه السلام د اسونو په معائنه او کتلو کې مشغول پاتې شو، نو د هغه وخت په لمانځه يا وظيفه کې ذهول پېښ شو، او نسيان د انبياوو په حق کې محال نه دی، نو ويې فرمايل چې: وګورئ !د دنيوي مال محبت چې

د دې خبرې سبب شو چې زه د الله تعالی له یاده غافل شوم، تر دې چې د لمر تر پرېوتو پورې هم خپله وظیفه مې ادا نه کړه، سلّمنا چې د دغه مال په محبت کې هم د عبادت یوه ډډه وه، او په هغه کې هم بالمآل د ذوالجلال یاد وو، مګر له خواصو او مقربینو سره دغه فکر او اندېښنې هم لګېدلي دي، چې د هر عبادت هر وخت چې مقرّر دی ښایي په هغه وخت کې له سره څه تخلّف واقع نشي، او که احیاناً په کې څه توپیر واقع شي؛ نو د هغه د غم او اندېښنې څخه سخت متأثر او ناآرامه کېږي، اګر که د معذوریت له جهته هم وي.

کله چې هغه اسونه بېرته راوستل شول؛ نو د الله تعالی د محبت له غلبې او د غیرت له شدته یې په توره سره د هغوی غاړې پرې او پنډۍ غوڅې کړې.

وَلَقَدۡ فَتَنَّا سُلَيۡمَٰنَ وَأَلۡقَيۡنَا عَلَىٰ كُرۡسِيِّهِۦ جَسَدٗا ثُمَّ أَنَابَ ۝٣٤

او خامخا په تحقیق ازمویلی دی مونږ سُلیمان او غورځولی مو وو پر تخت د ده یو جسد (بې روحه) بیا رجوع وکړه ده (الله ته).

تفسیر: په صحیح حدیث کې راغلي چې سُلیمان علیه السلام قسم یاد کړ چې: «زه نن شپه د خپلو ګردو ښځو کره ځم، چې شمېر یې اویا، یا نوي، یا سلو ته نژدې ښځې وې، او ځما هره یوه ښځه به یو یو هلك وځېږوي، چې دغه ټول به د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي»، پرښتې دغه خبره ورالقا کړه چې «ان شاء الله» ووایئ !، سره له دې چې «ان شاء الله» یې په زړه کې وو، مګر په ژبه یې «ان شاء الله» ونه فرمایل، د الله تعالی کارونو ته ګورئ چې له هغه مباشرت څخه د ده د دومره ښځو کره یو وړوکی هم پیدا نشو، یواځې له یوې ښځې څخه یو ناقص مولود موجود شو»، ځینې مفسرین وايي چې: دایه همغه ناقص مولود د ده پر تخت وغورځوه، او ورته یې وویل: «درواخله دا ده ستا د قسم نتیجه !»، همغه یې دلته په «جسد» (جثه) سره تعبیر کړی دی، د دغه وضعیت له لیدلو څخه سُلیمان علیه السلام سره له افسوسه او ندامته د الله تعالی په طرف رجوع وکړه، او د «ان شاء الله» په نه ویلو یې استغفار وکړ، «هو ! مقرّبینو ته زیات ربړونه (تکلیفونه) او زحمتونه پیښیږي»، په حدیث کې راغلي دي: «که ان شاء الله یې ویلي وی؛ نو بېشکه الله تعالی به همغسې کړي وی چې د ده ارزو او تمنّا وه».

قَالَ رَبِّ ٱغۡفِرۡ لِي وَهَبۡ لِي مُلۡكٗا لَّا يَنۢبَغِي لِأَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِيٓۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡوَهَّابُ ۝٣٥

وویل (سُلیمان): ای ربه ځما ! مغفرت ببښنه وکړه ماته، او راکړه ماته داسې ملك لوی سلطنت چې نه ښایيږي (او نه وي) بل هیچا لره وروسته له ما څخه، بېشکه همدا ته (ای ځما ربه !) ته ډېر ښونکی ورکوونکی یې.

تفسیر: یعني داسې عظیم الشأن سلطنت عنایت وفرمایه، چې ماسوا له ما ځنې د بل هیچا په برخه نه وي، او نه بل څوك د هغه اهل ثابت شي، ښایي د سُلیمان علیه السلام دعا پدې خاطر وي چې د الله د دین په نشر کې زیات کوښښ وکړي، او د سلطنت په واسطه د الله دین په ځمکه کې پلی کړي.

فَسَخَّرۡنَا لَهُ ٱلرِّيحَ تَجۡرِي بِأَمۡرِهِۦ رُخَآءً حَيۡثُ أَصَابَ ۝٣٦ وَٱلشَّيَٰطِينَ كُلَّ بَنَّآءٖ وَغَوَّاصٖ ۝٣٧

پس مسخر تابع کړ مونږ دغه (سُلیمان) ته باد چې چلېده په امر حکم د ده سره نرم نرم هر چېرته چې اراده به وشوه د ده. او (مسخر کړل مونږ ده ته پیریان) شیطانان هر بناء کوونکی (د عمارتونو) او غوټه وهونکي (په لویو بحارو کې لپاره د ایستلو د جواهرو).

تفسير: يعنې پيريانو د سُليمان عليه السلام په حکم ډېر لوی لوی عمارتونه جوړول، او مرغلرې او نور قيمتداره شيان به يې له بحارو او سيندونو څخه په غوټه وهلو سره ايستل، د هوا او د پيريانو د تسخير او تابع ګرځولو په نسبت پخوا له دې نه د «سبأ» په سورت او په نورو ځايونو کې لازمه تفصيلات ليکلي شوي دي.

وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِى الْاَصْفَادِ ﴿۳۸﴾

او (تابع مو کړل سليمان ته) نور (سرکښ شيطانان) تړلي شوي په ځنځيرونو کې.

تفسير: يعنې ډېر نور پيريان وو چې هغوی د سرکشۍ او تمرّد لامله په بندي خانه کې غورځولي شوي وو. (داسې ومو فرمايل سليمان ته):

هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿۳۹﴾

دغه (سلطنت او تسخير) عطا بخشش ځمونږ ده، پس احسان کوه (له هر چا سره) يا يې وساته (له خپل ځان سره) بې حسابه.

تفسير: يعنې که چاته عطاء او بخښنه ورکړې يا ورنه کړې؛ مختار يې، دومره بېحساب يې ورکړ، او بيا د حساب او کتاب قيد يې هم ترې لرې کړ، شاه صاحب ليکي: «دغه بله مهرباني ده چې دغومره دولت او دنيا يې ورکړه، او مختار يې وګرځوه، حساب او کتاب يې هم ورمعاف کړ، مګر ده به پخپله د خپل لاس له ګټې څخه ډوډۍ خوړه، چې ټوکرۍ به يې جوړولې».

وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿۴۰﴾

او بېشکه چې ده ته په نزد ځمونږ خامخا قرب دی (په دنيا کې) او ښه ځای د ورتلو دی (په عُقبی کې).

تفسير: يعنې سره له سلطنته هغه مرتبه چې ځمونږ په نزد سُليمان عليه السلام ته حاصله ده، او په اعلی فردوس کې له اعلی څخه اعلی ځای چې د ده لپاره تيار دی؛ هغه خو عليحده او جلا دی.

وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوْبَ ۘ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ وَّعَذَابٍ ﴿۴۱﴾

او ياده کړه (ای محمده !) بنده ځمونږ أيوب، کله چې غږ يې وکړ رب خپل ته چې: بېشکه زه چې يم مس کړی يم شيطان په ايذاء او تکليف سره.

تفسير: د عظيم الشأن قرآن له تتبع څخه ظاهرېږي، چې په هغو امورو کې چې په کوم پلو کې شر يا ايذاء وي، يا کوم صحيح مقصد فوتيږي؛ د هغه نسبت د شيطان په طرف کيږي، لکه چې د موسی عليه السلام قصه کې راغلي دي ﴿وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۹) رکوع (۶۳) آيت، ځمونږ د دغه مبارک تفسير) ځکه چې علی الأکثر د دغه قسم شيانو قريب سبب يا بعيد سبب په يوه نه يوه درجه کې شيطان وي، د همدغې قاعدې په موجب ايّوب عليه السلام د خپلې رنځورۍ يا د تکليف او رېړ نسبت د شيطان په طرف وکړ، ګواکې تواضعًا يا تأدّبًا يې دغه ښکاره کړه چې ضرور له ما ځنې څه تساهل يا کومه غلطي ځما له درجې سره سمه صادره شوې ده، چې د هغې په نتيجه کې دغه آزار راورسېد، يا د مرض په حالت او شدّت کې به شيطان د وساوسو د غورځولو کوښښ کړی وي، او ده به د هغه په مدافعت کې تکليف او تعب احساس کړی وي، نو هغه يې په «نصب» او «عذاب» سره تعبير فرمايلی دی، والله أعلم.

تنبیه: د ایوب علیه السلام قصه د «انبیاء» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي !.

نو د الله تعالی جلّ وعلا شأنه وعظُم برهانه له جانبه جبریل علیه السلام ایّوب علیه السلام ته داسې وویل:

ارْكُضْ بِرِجْلِكَ ۖ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

ووهه (ځمکه) په پښه خپله (نو ویې وهله او اوبه راووتې)، دغه دی ځای د غسل یخ او اوبه د څښلو (نو غسل یې وکړ، اوبه یې وڅښلې جوړ شو). او وموبښل دغه (ایّوب) ته اهل د ده او په مثل د دوی له هغوی سره له جهته د مهربانی له خپله طرفه، او لپاره د ذکر پند اخیستلو خاوندانو د صافو عقلونو ته.

تفسیر: کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمایله چې ایوب علیه السّلام روغ او جوړ وګرځوي؛ نو پرې حکم یې وکړ چې خپله پښه پر ځمکه ووهـه، همدا چې ده خپله پښه پر ځمکه ووهله، د الله تعالی په کامله قدرت له هغه ځایه د یخو اوبو چینه وخوټېده، چې ده په هغه کې غسل وکړ، او له هغو اوبو څخه یې وڅښلې، او همدغه د ده د شفاء سبب شو، او د ده د هغې کورنۍ خلقو په مقابل کې چې مړه شوي وو؛ پخپلې مهربانۍ او فضل سره دوچنده خیلخانه ورعطاء کړه، څو عقلمن خلق د دغو واقعاتو له لیدلو څخه په دې ښه وپوهیږي، هغه بنده چې په مصائبو کې مبتلا کیږي؛ ښايي صبر وکړي، او الله ته رجوع وکړي، څو یې د ده حفاظت، کفایت، کفالت، او اعانت په ښه شان سره وفرمايي، (ومو فرمایه ایّوب ته داسې):

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ ۗ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا ۚ نِّعْمَ الْعَبْدُ ۖ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾

او ونیسه په لاس خپل جارو (د کنهکو ـ ډکو) پس ووهـه په هغه جارو (د کنهکو ـ ډکو) سره (ښځه خپله)، او مه حانثوه ځان خپل (په ترک د وهلو کې)، بېشکه مونږ وموند دغه (ایّوب) صبرناک (په سختیو) ښه بنده وو دی، بېشکه چې دی ډېر رجوع کوونکی وو الله ته.

تفسیر: ایّوب علیه السلام د رنځورۍ په حالت کې پر کومې خبرې خفه شوی وو، او قسم یې یاد وو؛ کله چې زه روغ شوم نو پر خپله ښځه به سل ګزارونه وکړم، حال دا چې دغه بي بي د ابتلاء په حالت کې د ده صادقه خدمتګاره او صمیمه خادمه وه، اوچندان داسې کوم قصور او خطا یې هم نه درلوده، چې د وهلو وړ وی، نو الله تعالی د ده د قسم د رښتیا کولو یوه طریقه وروښوده، چې فقط همده ته مخصوصه ده، او که نن څوک داسې قسم یادوي؛ نو د هغه د پوره کولو لپاره به دغومره یوه خبره کافي نه وي.

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾

او یاد کړه (ای محمده !) بندګان ځما ابراهیم او اسحاق او یعقوب خاوندان د قوت او بصیرت وو (کوونکي د صالحو اعمالو لیدونکي د آیات الله).

تفسیر: یعني په دین کې د قوت او بصیرت خاوندان وو، چې د الله تعالی طاعت او بندګي یې په پوره توګه سره کوله، او الله تعالی ورته په دین کې پوهـه ورکړې وه.

إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾

بېشکه مونږ خالص کړي دي دوی په خالص خوی سره په ذکر یادولو د کور (د آخرت).

تفسیر: د انبیاوو امتیاز دا دی چې د دوی په شان بل هیڅوک د الله تعالی او د آخرت یادوونکي نشته، او د همدغه خصوصیت لامله دوی د الله تعالی په دربار کې له ګردو څخه زیات ممتاز مراتب او مدارج حاصلوي.

وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾

او بېشکه دوی په نزد زموږ خامخا له غوره کړیو شویو بهترو خلقو (د زماني خپلې) وو. او یاد کړه (ای محمده !) اسماعیل او الیسع او ذوالکفل (خاوند د ضمانت)، او دغه ټول (مذکورین) وو له خاوندانو د خیر (په خلقو کې).

تفسیر: د اسماعیل علیه السلام او ذوالکفل علیه السلام ذکر پخوا له دې نه تېر شوی دی، او الیسع علیه السلام د الیاس علیه السلام خلیفه وو، چې هغه ته هم الله تعالی نبوّت ورعطاء کړی وو.

هَٰذَا ذِكْرٌ ۚ

حال دا چې دغه (بیان د انبیاوو) ذکر پند دی (هر پند اخیستونکي ته، یا په دنیا کې ښه ذکر د دوی دی).

تفسیر: یعنې دغه مذکور خو د انبیاوو ذکر وو، وروسته له دې نه د عامو متقیانو انجام واورئ !.

وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ ﴿٥٠﴾

او بېشکه لپاره د پرهېزګارانو خامخا ښه ځای د ورتلو دی (په آخرت کې). جنّتونه دي د همېشه هستوګنې په دې حال کې چې تل پرانستلې وي دوی ته دروازې (د جنتونو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «کله چې جنتیان په جنت کې ننوځي؛ نو هر یو جنتي به بې د بل چا د ورښوولو سم برابر خپلې ماڼۍ او باغ او ټاکلي ځای ته ورځي»، او د دې خبرې ضرورت به ورته نه وي پاتې چې غږ وکړي، یا نارې ووهي، یا د وره د پرانستلو په انتظار کې ودرېږي.

مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ ﴿٥١﴾

تکیه وهلي (ناست به وي مؤمنان) په دغو (جناتو) کې چې غواړي به په هغو کې مېوې ډېرې او (څیزونه د) څښلو.

تفسیر: قسماقسم مېوې، دانې، خوراک او نور مطلوبه شیان به دوی ته غلمان سم د دوی له غوښتنې سره سم د لاسه ورحاضروي.

وَعِندَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ أَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

او وي به په نزد د دوی ښځې بندوونکې د سترګو (مېړو ـ خاوندانو خپلو ته) همځولې (پخپل منځ کې، یا له مېړو ـ خاوندانو سره).

تفسیر: یعنې ټولې ښځې به پېغلې نوې جونې او په یوه عمر او یوه منګ وي، یا په اشکالو، شمائلو، عاداتو، او اطوارو کې به له خپلو ازواجو سره هم عمر او یو شان وي، نو د الله تعالی له جانبه پرښته به ورته داسې وايي:

هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾

دا هغه دي چې وعده به يې كوله كېده له تاسو سره (په دنيا كې لپاره د خوښۍ) د ورځې د حساب. بېشكه چې دغه وعده خامخا داسې رزق ځمونږ دی چې نشته ده لره خلاصېدل.

تفسير: يعنې غير منقطع او لازواله نعمتونه دي، چې د هغوی سلسله به له سره هيڅكله نه ختميږي، او نه كميږي.

هٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ ﴿٥٥﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾ هٰذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾

دغه (حال د مطيعانو وو)، او بېشكه لپاره د سركشانو خامخا بده مرجع ده. (چې هغه) دوزخ دی چې ننوځي دوی په هغه كې، پس بده بستره ده (دا دوزخ). دا دی عذاب د كفّارو، پس ودې څكي دوی دا ايشېدلې اوبه (چې ټوټې ټوټې كيږي كُلمې د دوی) او (د دوخيانو د جراحاتو بدبويه) زوې.

تفسير: يعنې د متقيانو او پرهېزګارانو انجام مو واورېد، وروسته له دې نه د شريرانو انجام واورئ ! او بېشكه لپاره د سركشانو خامخا بده مرجع دوزخ دی، چې ننوځي دوی په هغه كې پس بده بستره ده دا دوزخ، دا دی عذاب، پس ودې څكي دوی دا، يعنې درواخله ! دغه درحاضره ده د هغه خوند وڅكه !، له «غسّاق» څخه ځينې وايي چې د دوزخيانو د پرهارو زوې او وينې او نورې چټلې مراد دي، چې په هغو كې به د مارانو او لړمانو او د نورو زهر هم ګډ وي، او د ځينو په نزد «غسّاق» خورا ډېرو يخو او بې نهايته سړو اوبو ته وايي، چې د هغو له څكلو څخه له حده زيات تكليف او اذيت وررسيږي، ګواكې په دغه تقدير سره دغه د «حميم» ضد او كامل مقابل دی.

وَآخَرُ مِن شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ هٰذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ ۖ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُو النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوا بَلْ أَنتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ أَنتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾

او څه بل (قسم عذاب) له قسمه د هغه تېر عذاب راز راز قسمونه. دغه يو فوج دی (د تابعانو) چې ننوتونكي دي په سختۍ له تاسې سره، نه دې وي خوشالي ځای د آرامۍ دوی ته، بېشكه چې دوی ننوتونكي دي اور ته. وايي (دغه تابعان متبوعانو ته) بلكه تاسې چې يئ؛ نه دې وي خوشالي په تاسې (په ځای موندلو د آرامۍ)، تاسې راوړاندې كړی دی دغه (عذاب) مونږ ته، پس بد قرار ځای دی (دا دوزخ).

تفسير: دغه خبرې او اترې به دوزخيان په خپلو منځونو كې سره كوي، څه وخت چې پرښتې دغه دوزخيان پرله پسې په شړلو او ټېل وهلو سره د دوزخ پر خنډو (غاړو) ودروي، ړومبی ډله به د غټانو او سردارانو وي، وروسته له هغه به د دوی د تابعانو او پيروانو وي، د دغو تابعانو د ليدلو په وخت كې به له لرې څخه دغه متبوعان وايي چې: «دغه دی يو بل فوج له تاسو سره يو ځای په ټېل وهلو او كشولو او راښكودلو سره په دوزخ كې د غورځولو لپاره په زوره راوستل كيږي، د الله تعالى قهر او غضب دې وي پر دوی باندې، دوی هم دلته د عذاب ګاللو لپاره راغلل، الله تعالى دې وكړي چې دوی ته په بل كوم ځای كې كوم ارت مكان ورنه كړ شي»، د دغې خبرې د اورېدلو په اثر به هغوی د دوی جواب داسې وركوي: «ای كمبختانو ! پر تاسې باندې دې د الله تعالى قهر او غضب وي !، پاك الله دې تاسو ته هيڅكله د هوسايي (راحت) او آرامۍ ځای در نه كړي !، همدغه تاسو وئ چې ځمونږ د اغواء او اضلال وسائل مو را تيار كړي

وو، او مونږ ستاسې له لمسونه او غولولو نه په دغه کنده کې ولويدو، او په دغه سخت مصيبت او آفت کې اخته شو، اوس دغه راوښيئ چې چېرې لاړ شو؟ هر څه چې دي هم دغه ځای د دربدلو ځای دی، په هر ډول (طريقه) سره چې کيږي همدلته خپل ځانونه تر هغه پورې ټينګ او کلک کړئ ! چې ګرد (ټول) سره ومرئ !، او يو پر بل باندې خوله ولګوئ !، او په خپلو منځونو کې سره وخرئ !.

قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾

وبه وايي (تابعان) ای ربه څمونږ ! هر چا چې ړومبی تياره کړې ده مونږ ته دغه لاره (د کفر)؛ پس زيات کړه ورته عذاب دوچنده په اور کې.

تفسير: يعنې په خپل منځ کې به يو بل ته طعن او لعن وايي، او بالآخر الله تعالی ته به داسې عرض کوي چې: «ای ربه ! هغه کسان چې له خپل شقاوته يې دغه بلا او مصيبت څمونږ پر سر راوستلی دی؛ د دوزخ په دوچنده عذاب يې اخته او مبتلا کړه !».

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرٰى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾

وبه وايي (مشرکان د کفارو) څه مانع ده مونږ ته چې نه وينو هغه سړي چې وو مونږ چې شمېرلي مو وو هغوی له اشرارو څخه. آيا نيولي مو وو دوی په مسخرو سره يا که کږې (چپې) شوي دي له هغوی څخه سترګې څمونږ (چې نه يې وينو په دوزخ کې).

تفسير: هلته به دوی وګوري، چې ګرد د دوی دوستان، آشنايان، خپلوان او نور ټولي اعلی او ادنی خلق سره يو ځای غونډ او ټول کړې شوي دي، چې ګرد سره يو ځای په دوزخ کې وغورځول شي، مګر د هغو مسلمانانو پته او درک به دوی ته نه وي معلوم چې دوی له هغوی سره آشنايي او پېژندګلوي درلوده (لرله)، او پرې ټوکې او مسخرې به يې کولې، نو په حيرت او افسوس سره به داسې ووايي چې: مونږ څرنګه غلط کارونه کول چې له هغوی سره به مو مسخرې او ټوکې کولې، حال دا چې دوی د هغو وړ (لايق) او قابل نه وو، همدا ده چې نن هغوی هيڅ د دوزخ په شاوخوا او اطرافو کې نه ښکاري، يا خو هغوی هم په همدغو خلقو کې دي، مګر په سترګو نه ښکاري، يا څمونږ له سترګو څخه بيخي چېرې الوتي دي.

إِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾

ببشکه دغه (مذکوره قصه د اهل النار) خامخا حقه رښتيا ده جګړه کول د دوزخيانو په منځ خپل کې.

تفسير: يعنې په ظاهر سره دغه خبره خلاف القياس ښکاري، چې په هغې وېرې او خوف او پرېشانی کې به دوی يو له بل سره جګړې او مناقشې کوي، او دوی به څرنګه د عذاب په دغې هولناکې منظرې کې بل لوري ته متوجه کېدی شي؟ مګر په ياد يې ولره چې همداسې به کيږي، او دغسې پېښه بيخي په يقيني او واقعي ډول پيښيدونکې ده، چې په کې هيڅ د شک او شبهې ځای نشته، او په حقيقت کې دغه د هغوی د عذاب تکميل دی.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَّمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) ببشکه همدا خبره ده چې زه ويرروونکی يم (له عذابه)، او نشته هيڅ بل حق معبود بې له الله چې يودی، ډېر قهر کوونکی دی. رب د اسمانونو او د ځمکې او د هغو

ټولو شیانو دی چې په منځ د دوی کې دي (ملكًا خلقًا وعبيدًا)، ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه بښونکی دی (د خطیّاتو).

تفسیر: ووایه ای محمده منکرانو ته ! چې ځما کار خو هم دغومره دی چې تاسې د هغه راتلونکي خوفناك ساعت له راتګه باخبره کړم، باقي ستاسې معامله او سوال او ځواب له هغه حاکم او قاضي سره چې واقع کېدونکی دی؛ هغه خو همغه أحکم الحاکمین واحد الله تعالی دی، چې د هغه په مخ کې هیڅ لوی او وړوکی له سره سا نشي اخیستی، او هر شی او هر څوك د ده په مقابل کې عاجز، ناتوانه او ضعیف دی، د اسمانونو او ځمکې په منځ کې هیڅ یو شی داسې نه دی چې د ده تر تصرّف لاندې نه وي، تر هغه وخته پورې چې د ده اراده وي؛ دغه علویّات او سفلیّات قائم ساتي، او څه وخت چې اراده وفرمايي؛ ویجاړوي يې، د دغه عزیز قوي غالب الله تعالی لاس څوك نیولی شي؟ او د ده د زبردستې قبضې څخه هیڅوك نه وتلی او نه تښتېدلی شي؟ او ورسره د ده د لامحدوده او بې نهایته رحمت او بښنې په محدودولو او محصورولو کې هیڅوك هیڅ وسعه او اقتدار نه لري.

قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَنتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) دغه (قرآن یا عذاب) خبره ډېره لویه ده، چې تاسې له دې نه مخ ګرځوونکي يئ (او هیڅ غور په کې نه کوئ).

تفسیر: یعنې قیامت او د هغه سخت اهوال کوم معمولي شی نه دی، او ډېر لوی، دروند، مهم مصیبت او غټه خبره ده، چې زه د هغه خبر تاسې ته درکوم: ﴿عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ * عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ * الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ﴾ (۳۰ جزء، د النبأ سورت (۱) رکوع (۱ - ۳) آیتونه)، مګر افسوس چې تاسې له هغه څخه بیخي بېفکره يئ، او پر هر هغه شي چې د تاسې د خیر او ښېګڼې (فائدې) لپاره ویل کیږي؛ هیڅ فکر، غور او دقّت نه کوئ.

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلَىٰٓ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِن يُوحَىٰٓ إِلَيَّ إِلَّآ أَنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾

نشته مالره هیڅ قدر علم پوهه په هغه ټولي ډېر پورته لوی (د ملائکو) کله چې سره جګړې يې کولې. وحي نه کوله کیږي ماته مګر د دې چې بېشکه همدا خبره ده چې زه ویروونکی یم ښکاره (له عذابه).

تفسیر: «ملأ الأعلی» یعنې پاسنی جرګه، د مقرّبینو ملائکو او د نورو مجلس دی، یعنې په «ملأ الأعلی» کې د عالم د نظام د فناء او بقاء په متعلق کوم تدابیر یا ابحاث او قیل او قال چې کیږي؛ زه له هغو څخه نه وم خبر، چې تاسې ته به مې د هغه بیان کاوه، پر کومو خبرو باندې چې زه د الله تعالی له طرفه مطلع شوی یم، هغه مې بیان کړي دي، زه هر څه چې وایم، د همغه الله تعالی د وحي له مخې يې وایم، ماته داسې حکم راکړی شوی دی چې ګرد عالم د هغو له راتلونکي مستقبل څخه خبردار کړم، پاتې شوه دغه خبره چې قیامت کله راتلونکی دی؟ نه د انذار لپاره زه دغې خبرې ته څه ضرورت لرم، او نه د دې خبرې اطلاع چاته ورکړی شوې ده.

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن طِينٍ ﴿٧١﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وفرمایل رب ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یو بشر (آدم) له خټې څخه.

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي

پس کله چې برابر کړ ما (قالب د) هغه (په ښه شکل سره) او پو کړ ما په هغه قالب کې له روح خپل.

تفسیر: یعني قالب کالبوت یې په ډېر ښه ډول سره جوړوم، بیا په کې خپل روح پوکم، شاه صاحب لیکي: «روحي ـ خپله سا» یې ځکه وفرمایله چې هغه له اوبو او خاورې څخه نه دی جوړ شوی، او د غیب له عالمه راغلی دي، څه مضمون د روح په متعلق د «بني اسرائيل» په سورت کې څمونږ په دغه مبارک تفسیر کې پخوا لیکلي شوي دي، هلته د روح پر اضافت هم څه رڼا غورځولی شوې ده، ښايي چې هغه دې ولوست شي !.

فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ۝ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ۝ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝

پس پر پرېوځئ (تاسې ټول ای پرښتو ! تعظیمًا) ده ته سجده کوونکي. پس سجده وکړه ملائکو ټولو دوی ګـردو. مګر ابلیس (چې هغه ونه کړه سجده) او لويي وکړه، او وو دی (په علم د الله کې) له کافرانو.

تفسیر: دغه د آدم علیه السلام قصه په «البقره» او «الأعراف» او په نورو سورتونو کې پخوا له دې نه هم تېره شوې ده، او د «الأعراف» په تفاسیرو کې مو مفصّل بحث پرې کړی دی، هلته دې ولوستل شي !.

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ ۖ

وفرمایل (الله): ای ابلیسه !څه شی منع کړی یې ته له دې نه چې سجده وکړې (ته) هغه شي ته چې پیدا کړی دی ما په دواړو لاسونو خپلو.

تفسیر: دا آیت په دې خرګند دلیل دی، چې د الله تعالی لپاره دوه لاسونه دي خرنګه چې د هغه د شان سره مناسب وي، تشبیه بیانول، یا کیفیت بیانول یې کفر دی، او په معنی کې یې تحریف باطل دی.

أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ ۝

آیا تکبّر دې وکړ یا که یې ته له لویانو.

تفسیر: آیا په قصد او عمد سره دې خپل ځان لوی وګاڼه، یا په واقع کې ته خپل مرتبه لویه بولې.

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ۝

وویل (ابلیس په ځواب کې) زه غوره یم له دغه (آدم) څخه، پیدا کړی دې یم زه له اوره، او پیدا کړی دې دی دغه (آدم) له خټو.

تفسیر: د «الأعراف» په سورت کې د دې بیان تېر شوی، شاه صاحب لیکي: «اور دی ګرم، پرجوشه، او خاوره ده یخه او خاموشه، ابلیس اور ښه وګاڼه، او پاک الله خاوره غوره او خوښه کړه».

قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ۝

وفرمایل (الله): پس ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسير: يعنې شيطان جنت ته د پرښتو د ملاقات لپاره ورتلو، اوس له هغه ځايه وويست شو، او ورته وويل شول، چې ووځه له جنته، پس بېشکه ته رټلی شوی يې له رحمته، ويشتلی شوی يې په شُغلو سره.

وَّاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيْٓ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿۷۸﴾

او بېشکه پر تا دی لعنت ځما تر ورځې د جزاء پورې.

تفسير: يعنې تر هغه وخته پورې پر تا باندې ستا د اعمالو د شامت لامله لعنت وريږي، او ستا د شقاوت مرتبې زياتيږي، وروسته له هغه چې عذاب او بليّات چې پر تا نازليدونکي او ته په هغو کې اخته کېدونکی يې، د هغه له احواله څه پوښتنې مه کوه!، وروسته راځي چې ﴿لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ﴾، د اخروي لعنت په مقابل کې دغه دنيوي لعنت هيڅ اهميت نه لري.

قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۷۹﴾

وويل (ابليس) ای ربه ځما! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې پورته کولی شي مړي له قبرونو نه.

تفسير: يعنې د صور (شپيلۍ) تر دويمې نفخې پورې.

قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿۸۰﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿۸۱﴾

وفرمايل (الله): پس بېشکه ته (ای ابليسه!) له مهلت ورکړ شويو څخه يې. تر ورځې د وخت معلوم پورې، (چې نفخة الأولی ده).

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۲﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۸۳﴾ قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ اَقُوْلُ ﴿۸۴﴾

وويل (ابليس) پس قسم دی په عزّت ستا چې خامخا ګمراهان به کړم هرومرو دوی ټول. مګر هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خلاص کړی شوي دي (له شرک شک عصيان څخه چې مؤمنان دي). نو وفرمايل (الله) چې پس حقه خبره همدا ده او حقه خبره زه وايم.

تفسير: يعنې ځما ګردې خبرې رښتيا او په واقع سره برابرې او منطبقې وي.

لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۵﴾ قُلْ مَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِيْنَ ﴿۸۶﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۸۷﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهٗ بَعْدَ حِيْنٍ ﴿۸۸﴾

خامخا ډک به کړم دوزخ له تا نه (او ستا له اولاد نه) او له هغه چا نه چې متابعت يې کړی وي ستا له دغو (انسانانو) نه له ټولو څخه. ووايه (ای محمده! دوی ته) نه غواړم زه له تاسې په دې (قرآن يا تبليغ) ځان ته هيڅ اجر او نه يم زه له تکلّف کوونکيو نه (په جوړولو د قرآن کې له ځانه). نه دی دغه (قرآن) مګر پند دی لپاره د عالميانو. او خامخا عالمان پوه به شئ په خبر (د صدق) د دې (قرآن) لږ وروسته (پس له يو مدّت چې د قيامت ورځ ده).

تفسير: يعنې له نصيحت څخه دا غرض دی چې تاسې د خپل دوست او دښمن په منځ کې سره فرق او تمييز وکړئ !او د لعين شيطان په لاره چې ستاسې ازلي دښمن دی مه ځئ !، د انبياوو خبره ومنئ چې ستاسې د خير غوښتنې لپاره ليږلي شوي دي، زه له تاسې څخه د دغه نصيحت څه اجر، صله او معاوضه نه غواړم، او نه څه شی له خپله ځانه جوړوم، چې تاسې ته يې وايم، هر هغه شی چې پاک الله زه پرې پوهولی يم؛ همغه زه له تاسې سره وايم او دررسوم يې، لږ مدّت وروسته تاسې به پخپله معلوم کړئ چې دغه اخبار او اطلاعات چې تاسې ته درکړی شوي دي، تر کوم ځای پورې صحيح او درست دي؟ او کوم نصائح چې کړی شوي دي، څرنګه رښتيا او مفيد وو.

تمّت سورة «صٓ» بعون الله رب العباد، وحسن توفيقه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الزُّمَرِ

«د (الزّمر) سورت مکّي دی، پرته له (۵۲، ۵۳، ۵۴) آیتونو چې مدني دي، (۷۵) آیتونه او (۸) رکوع لري، په تلاوت کې (۳۹) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د «السبأ» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَنۡزِیۡلُ الۡکِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الۡعَزِیۡزِ الۡحَکِیۡمِ ①

رالېږل د دې کتاب (قرآن پر محمد) دي له (جانبه د هغه) الله چې ډېر زبردست قوي غالب، د حکمتونو څښتن دی.

تفسیر: کله چې زبردست او زورور او غالب (په انفاذ د احکامو) دی، نو ځکه د هغه کتاب انتشار او انفاذ او اجراء مومي، او هیڅ یو مقابل او مزاحم د ده د شیوع او د انفاذ مخه نشي نیولی، او حکیم دی چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي، نو ځکه د دنیا هیڅ یو کتاب د ده له محاسنو او ښېګڼو سره مقابله نشي کولی.

اِنَّاۤ اَنۡزَلۡنَاۤ اِلَیۡکَ الۡکِتٰبَ بِالۡحَقِّ فَاعۡبُدِ اللّٰهَ مُخۡلِصًا لَّهُ الدِّیۡنَ ② اَلَا لِلّٰهِ الدِّیۡنُ الۡخَالِصُ

بېشکه مونږ نازل کړی دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره پس عبادت کوه د الله حال دا چې خالص کوونکی یې دغه (الله) ته د دین (خپل له شرک). واورئ خبردار اوسئ ! خاص الله لره دی دین (او طاعت) خالص.

تفسیر: یعنې حسب المعمول د الله تعالی تل داسې بندګي کوئ چې د شرک او ریاء او له نورو شوائبو څخه پاک وي، او د الله تعالی په طرف قولاً او فعلاً خلقو ته دعوت او بلنه کوئ ! او اعلان وفرمائ چې الله تعالی همغه بندګي قبوله فرمایي؛ چې خالصه د هغه لپاره وي، د الله تعالی په دربار کې د هغه عمل له سره پوښتنه نه کیږي چې له اخلاصه تش وي.

وَالَّذِیۡنَ اتَّخَذُوۡا مِنۡ دُوۡنِهٖۤ اَوۡلِیَآءَ ۘ مَا نَعۡبُدُهُمۡ اِلَّا لِیُقَرِّبُوۡنَاۤ اِلَی اللّٰهِ زُلۡفٰی ؕ اِنَّ اللّٰهَ یَحۡکُمُ بَیۡنَهُمۡ فِیۡ مَا هُمۡ فِیۡهِ یَخۡتَلِفُوۡنَ ۬ؕ

او هغه کسان چې نیولي یې دي غیر له دغه (الله) څخه نور دوستان (وایي) نه کوو عبادت د دوی مګر لپاره د دې چې نژدې کړي دوی مونږ طرف د الله ته نژدې کول، بېشکه الله به فیصله کوي په منځ د دوی کې په هغه څیز کې چې دوی په هغه سره اختلاف کوي.

تفسیر: عمومًا مشرکینو به داسې ویل چې: مونږ د دغو وړوکیو معبودانو او بُتانو عبادت ځکه کوو چې دوی څمونږ د نزدیکۍ او قرب وسیله د پاک الله په دربار کې کیږي، او هغه پر مونږ مهرباني وفرمایي چې په دغه وسیله سره څمونږ کار یو سر او صورت نیسي، د هغه ځواب یې وفرمایه چې په دغو چټي حیلو (بهانو) سره چې تاسې په خالص توحید کې جګړې او مناقشې وړاندې کوئ، او له اهل الحق سره اختلاف کوئ، نو د هغه عمل فیصله به د الله تعالی له طرفه وروسته له دې نه وکړه شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ۝

بېشکه الله نه ښيي سمه لاره د هدايت هغه چا ته چې دی دروغجن وي ناشکره.

تفسير: يعنې هر چا چې پخپل زړه کې دغه خبره غوټه کړې وي، چې زه به له سره رښتيا خبره نه منم، او تل به په دروغو او ناحقو خبرو ټينګ ولاړ يم، او له حقيقي منعم څخه مخ اړوم، او د باطلو معبودانو عبادت کوم؛ نو د الله تعالی دا عادت دی چې دغسې بد باطنانو ته د فوز، فلاح، بري او کاميابی لاره نه ښيي.

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ سُبْحَانَهُ ۖ

که چېرې اراده فرمايلي وی الله د دې چې ونيسي ولد؛ نو خامخا غوره کړی به يې وی له هغه مخلوقه چې پيدا کوي يې هر هغه چې اراده يې فرمايلي وي، پاکي ده الله لره (له ولده او ټولو عيوبو).

تفسير: مطلب دا دی: که په فرض المحال سره الله تعالی داسې اراده فرمايلي وی چې د ده کوم اولاد وي؛ نو ښکاره ده چې ده به له خپله مخلوقه کوم يو د دغه کار لپاره غوره کوو، ځکه چې له دلايلو څخه ثابت شوي دي چې له يوه الله څخه ماسوا نور ټول شيان د همغه الله مخلوق دي، اوس ظاهر دي چې په مخلوق او خالق کې په هيڅ توګه اشتراک نشته، بيا يو د بل پلار يا ځوی څرنګه کېدی شي؟، علاوه پر دې فرض يې کړئ که دغه کار محال هم نه وي؛ نو بيا د پرښتو لونې ګرځول خو په هيڅ ډول په فهم او پوهه کې نشي راتلی، نو کله چې له مخلوقه څخه انتخاب وټاکلی (مقرر کړی) شي؛ نو بيا د دغې خبرې مقصد به څه وي چې خوار او سپک اولاد (يعنې لورګانې) ځان ته غوره کړي، او دروند او پتمن اولاد تاسې ته غوره او در يې کړي.

هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝

همدی دی الله يواځې (بې شريکه) ډېر غالب (پر هر شي).

تفسير: يعنې هر څيز د الله تعالی په مخ کې عاجز ناتوانه ټيټ او ښکته دی، د هيچا اثر او نفوذ پرې نشته، او نه کوم شي ته اړ او محتاج دی، نو بيا د اولاد جوړول او لرلو معنی او غرض به څه وي؟.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ

پيدا کړي دی (الله) اسمانونه او ځمکه په حقه سره (چې دليل شي په وجود د صانع مطلق او په استحقاق يواځې د هغه د عبادت)، تاووي (نغاړي داخلوي الله) شپه پر ورځې، او تاووي (نغاړي داخلوي الله) ورځ په شپه کې (يا زياتوي د شپې نه په ورځې او له ورځې نه په شپې باندې).

تفسير: په ماښام کې که د لمرخاته په لوري وګورئ؛ نو داسې به درښکاري چې افق څخه يوه تکه توره لويه پرده راپورته کېږي، چې له خپل مخ څخه د ورځې رڼا د لمر لوېدلو په لوري تاووي او ورنغاړي يې، همداسې ګهيځ (سحر وختي) د سپيده داغ په وخت کې داسې ښکاري چې د ورځې رڼا د شپې تياره د لمره خاته له خوا راشړي، او د لمرخاته له خوا راشړي، او د لمر پرېوتلو په لوري يې ټېل وهي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ ۝

او مسخر کړي په کار لګولي يې دي لمر او سپوږمی، چې هر يو روان دی تر نيټې معلومې کړی شوې پورې (چې ورځ د قيامت ده)، واورئ خبردار شئ چې: الله زبردست قوي غالب ښه بخښونکی دی.

تفسير: يعنې په همدغه زبردست قدرت سره يې دغه انتظام قايم او دائم او ټينګ کړی دی، د خلقو ګستاخي، سپين سترګي او شرارتونه خو داسې دي چې ښايي د هغه په ملحوظ دغه ګرد انتظامات ګډوډ او درې وړې کړی شي، ليکن کله چې الله تعالی لوی ښونکی او درګزر کېدونکی ذات دی، نو د خپلې عفوې او مغفرت له شانه يوځلې داسې نه کوي.

خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ

(الله) پيدا کړي يئ تاسې له نفس يوه (آدم) څخه، بيا يې پيدا کړه له دغه (نفس واحد يعنې آدم) څخه جوړه د ده (حواء)، او نازل (پيدا) يې کړل ستاسو د نفعې لپاره له چارپايانو څخه (لکه اوښان، غوايان، پسونه، اوزې) اته جوړې (نر او ښځې).

تفسير: يعنې آدم عليه السلام او د ده جوړه بي بي حواء رضي الله تعالی عنها يې پخپل قدرت سره پيدا کړل، يعنې نر او ښځې او ستاسې د نفعې او ګټې اخيستلو لپاره په انعامو او مواشيو کې يې هم اته جوړې پيدا کړې، اوښ، غوايي، پسه، وزه، چې د هغوی ذکر د انعام په سورت کې تېر شو.

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

پيدا کوي (الله) تاسې په ګېډو د ميندو ستاسې کې يو قسم پيدايښت وروسته له يو بل قسم پيدايښت په تيارو دريو کې (چې مشيمې او د رحم او د ګېډې دي).

تفسير: يعنې په تدريج سره مو پيدا کړ، مثلاً له نُطفې څخه علقه، او له علقې څخه مضغه، او بيا مو ترې هډوکي پيدا او د هغه له پاسه مو غوښه ورشنه کړه، او بيا مو په هغه کې روح ورپو کړ، فسُبحان الله أحسن الخالقين.

﴿فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ﴾ «په تيارو دريو کې» يعنې يوه ګېډه بل رحم، دريم هغه پرده (پېلار) چې په منځ کې يې مولود پيدا کيږي، او مولود په کې تاو شوی متولد کيږي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله دی رب ستاسې خاص ده ته دی ملک سلطنت (بې زواله)، نشته بل هيڅوک لايق د عبادت مګر همدی يواځې، پس کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې (له عبادت د ده نه).

تفسير: يعنې کله چې خالق، رب، مالک، او ملک همدی دی؛ نو ماسوا له ده څخه بل څوک څرنګه معبود کېدی شي؟ وروسته له دې نه چې تاسې واحد الله تعالی په دغو صفاتو سره موصوف ګڼئ او پرې اقرار کوئ، نو بيا نورو مخلوقاتو ته ولې عبادت کوئ؟ مطلب دا چې وروسته له دومره ورنژدې رسېدلو نو بيا ولې سمه لاره در څخه ورکيږي؟ او دغه پر بلې لارې ولې درومئ؟.

إِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنكُمْ ۖ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۖ

که چېرې کفر اختیار کړئ تاسې؛ پس بېشکه الله غني بې پروا دی له تاسې (او ستاسې له عبادته)، او نه خوښوي (الله) لپاره د بندګانو خپلو کفر.

تفسیر: یعنې که کافر کېږئ، او د الله تعالی له انعاماتو او حقوقو څخه انکار کوئ؛ نو په دغه کې پخپله ستاسې نقصان دی، او د الله تعالی هیڅ یو شی تاسې نشئ خرابولی، هو ! هرومرو الله تعالی په کفر خوښ او رضا نه دی، او د خپلو بندګانو پر کفر نارضاء کېږي، او دغه شیان دوی ته نه خوښوي.

وَإِن تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ

او که شُکر وباسئ؛ نو خوښوي دغه شکر ایستل تاسې ته.

تفسیر: یعنې که بندګان د الله تعالی حق ومني، او ده ته مطیع او شکر ګزار شي؛ نو دغه خبره د الله تعالی خوښه ده، او د هغه نفعه هم دوی ته رسیږي.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

او وابه نخلي بار هیڅ بار اخیستونکی بار د ګناهونو د بل چا.

تفسیر: یعنې داسې کیدونکي نه دي چې یو سړی ناشکري وکړي، او په جرم او ګناه یې بل څوک ونیولی شي.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ⑦

بیا خاص رب ستاسې ته بېرته ورتله ستاسې دي، پس خبر به کړي تاسې پر هغو (عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم دی په خبرو د سینو (د زړونو په پټو نیاتو هم).

تفسیر: کله چې دوی هلته وررسیږي، د دوی ګرد ښه او بد اعمال د دوی په مخ کې وړاندې کیږي، او د دوی هیڅ لوی یا وړوکی کار به له منځه نه ورک کیږي، ځکه چې د الله تعالی له محیط علم څخه هیڅ یو شی خارج نه دی، الله تعالی د زړونو له پټو خبرو او نیاتو څخه هم علیم او خبیر دی، او په هر شي په ښه شان سره پوهیږي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ ۚ

او کله چې ورسیږي انسان (کافر) ته کوم قسم سختي؛ نو بولي رب خپل په دې حال کې چې رجوع کوونکی وي خاصه همده ته، بیا هر کله چې ورکړي (الله) ده ته نعمت له خپل جانبه؛ نو هېر کړي هغه (ذات الله) چې وو دی چې په کې باله به یې (تضرّع به یې کوله) هغه (الله) ته پخوا له دې نعمته، او ګرځوي الله ته شریکان (په عبادت کې) لپاره د دې چې ګمراه کړي (خلق) له لارې د الله (چې دین د اسلام دی).

تفسیر: یعنې د انسان حالت او وضعیت عجیب دی، کله چې پرې کوم غم او مصیبت واقع شي؛ نو مونږ یې په یادیږو، ځکه چې دی ښه پوهیږي چې ماسوا الله څخه بل هیڅوک د دغه مصیبت لرې کوونکی نشته، بیا هر کله چې د الله تعالی په مهربانۍ سره لږ څه آرام او اطمینان یې په نصیب شي؛ سمدلاسه دی خپل همغه پخواني حالت ته مراجعت

کوي، او هغه پاک الله ترې هیریږي چې همدا اوس د هغه په دربار کې یې عرضونه او دعاوې کولې، او نارې او سورې یې وهلې، او د عیش او تنعم په نشو کې داسې مست او غافل کیږي چې ګواکې له سره څمونږ سره یې واسطه او علاقه نه وه، د الله تعالی د ورکړیو نعمتونو نسبت نورو معبودانو ته منسوبوي، او له هغوی سره همغسې سلوک او معامله کوي چې ښایي له واحد الله تعالی سره وکړی شي !، په دې ډول سره همدوی پخپله ګمراه کیږي، او هم پخپلو دغو اقوالو او اعمالو سره نور خلق بې لارې او ګمراه کوي.

قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا ۖ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ ﴿٨﴾

ووایه (ای محمده ! دغه کافر ته) چې نفع واخله په کفر خپل لږ (مدّت په دنیا کې)، بېشکه ته له خاوندانو د اور (د دوزخ) یې.

تفسیر: یعنې ښه ده، څو ورځې د همدغه کفر په حالت کې دلته عیش او عشرت وکړئ، او تر هغه پورې چې الله تعالی تاسې ته مهلت درکړی دی، د دنیا له نعمتونو څخه فائده واخلئ !، او ترې متمتع شئ !، وروسته له دې نه به ستا د هستوګنې ځای دوزخ وي، چې له هغه ځایه له سره نشې وتلی، او تل به هم هغلته پراته یئ، او له سره به دې نجات نه په برخه کیږي.

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٩﴾

آیا هغه څوک چې دی طاعت کوونکی وي په ساعتونو د شپې کې سجده کوونکی او ولاړ (په لمانځه)، ویریږي (له عذابه) د آخرت، او امید لري د رحمت د رب خپل؛ (داسې دی لکه هغه څوک چې بې فرمانه وي په کفر او نورو بدیو)؟ ووایه (ای محمده !) آیا برابر دي سره هغه کسان چې پوهیږي او هغه کسان چې نه پوهیږي (جاهلان وي؟، بلکه برابر نه دي)، بېشکه همدا خبره ده چې پند اخلي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعنې هر هغه بنده چې د شپې خوب او آرامي پریږدي، او د الله تعالی په عبادت کې لګیا کیږي، کله د ده په حضور کې لاس تړلی دریږي، کله په سجده ورته لویږي، له یوه جانبه د ده زړه د آخرت له وېرې بې قراره کړی شوی وي، او له بل جانب د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته هیلمن وي، آیا دغه سعید بنده او هغه بدبخته انسان چې ذکر یې پاسو وشو، چې د مصیبت په وخت کې الله تعالی ته نارې وهي، او څه مهال چې مصیبت له ده نه لري کیږي نو الله هم ترې هیریږي؛ سره برابر کېدی شي؟ بلکه نه ! له سره نشي سره برابر کېدی، په همدغې خبرې باندې همغه پوهېدی شي او غور کولی شي چې پاک الله ورته څه عقل او پوهه ورکړې وي.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته د الله له جانبه) ای بندګانو څما هغه چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) وویریږئ له (عذابه د) رب خپل، شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړې ده په دغه دنیا کې (په طاعت سره) ښه حالت، نیکي (ده په آخرت کې چې جنت او رضوان دی).

تفسیر: یعنې هر هغه څوک چې په دنیا کې نیکي وکړي؛ نو په آخرت کې هم د ده لپاره ښه حالت دی، یا یې دا مطلب: هر چا چې نیکي وکړه هغه ته پخوا له عُقبی په همدغې دنیا کې هم ښېګڼه ور په برخه کیږي، اعم له دې نه چې ظاهري وي که باطني.

وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ ۗ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١٠﴾

او ځمکه د الله ارته ده، بېشکه همدا خبره ده پوره ورکاوه شي صابرانو ته اجر ثواب د دوی بې حسابه (ډېر زيات).

تفسير: يعني که په يوه ملك کې خلق له نېکی او ښېګڼې څخه ممانعت کوي؛ نو د الله تعالی ځمکه ارته او پراخه ده، بل ملك ته لاړ شئ څو هلته په آزادی او خپلواکی سره د الله تعالی احکام په ځای راوړئ، بېشکه په دې صورت کې به د ترک الوطن له سببه تاسې په ډېرو مصائبو اخته او مبتلا کېږئ، او په راز راز خلاف العادت او خلاف الطبيعت امورو باندې په صبر او تحمّل کولو اړ او مجبورېږئ، ليکن دا مو په ياد وي چې د هغه په مقابل کې به ډېر ثواب هم دررسيږي، چې د دغه اجر او ثواب په برابر کې چې داسې مهاجرينو ته ورکول کيږي؛ دغه ګردې سختۍ او تکاليف هيڅ شی دي.

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه چې يم امر حکم کړی شوی دی ماته د دې چې عبادت کوم يواځې د الله چې خالص کوونکی يم ده (ته) دين (بندګی خپلې). او امر حکم کړی شوی دی ماته چې شم زه اول د مسلمانانو (د دې امّت).

تفسير: لکه چې ته په عالم الشهادت کې د دې امّت په لحاظ د الله تعالی له ټولو څخه ړومبنی حکم منونکی او مطيع بنده يې، صلی الله عليه وسلم.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣﴾

ووايه (ای محمده !) بېشکه زه ويرېږم که چېرې نافرماني وکړم د رب خپل له عذابه د ورځې لويې (د قيامت).

تفسير: يعني ځما په شان يو معصوم او مقرّب بنده هم که په فرض محال سره نافرماني وکړي؛ نو په دغه ورځ کې له عذاب څخه نشي مأمون او مصئون کېدی، نو د نورو څه پوښتنه کوئ؟.

قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُم مِّن دُونِهِ ۗ

ووايه (ای محمده !) الله ته عبادت کوم په دې حال کې چې خالص کوونکی يم ده ته (د) دين خپل (له شرکه). پس عبادت کوئ تاسې د هر هغه خيز چې اراده يې وکړئ تاسې غير له الله.

تفسير: يعني زه خو د الله تعالی له حکم سره موافق په نهايت اخلاص او صميميت سره د هغه واحد احد الله تعالی عبادت کوم، تاسې مختار يئ چې د هر چا چې عبادت کوئ، او هر چاته چې مو زړه غواړي سرونه ښکته کړئ، هو ! دغومره فکر او دقّت وکړئ ! او له غور څخه کار واخلئ ! چې ستاسې آخره خاتمه او انجام به څرنګه کيږي؟ چې په دې سره مقصد دوی ته توبيخ او رټنه ده.

قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا ذَٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾

ووايه (ای محمده !) بېشکه زيان کاران هغه کسان دي چې زيان يې رسولی دی ځانونو خپلو ته، او اهل خپل ته په ورځ د قيامت کې، واورئ خبردار شئ ! چې دغه (خسران) همدغه دی زيان ښکاره.

تفسير: يعنې مشركين نه خپلو ځانونو ته د الله تعالى له عذابه نجات وركولى شي، او نه خپلې مورنى او خپلخانى ته څه فائده او نجات ښنلى شي، او ګرد د جهنّم د شغلو ځنې جارولى (قربانولى) شي، له دې به زياته نوره څه خساره وي؟.

لَهُم مِّن فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِن تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

وي به دوى ته له پاسه د دوى طبقات له اوره، او له لاندې د دوى طبقات (د اور).

تفسير: يعنې له هر طرفه به يې اور محيطوي، لكه چې وريځ يا بخار له كوم شي څخه راتاويږي.

ذَٰلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ ﴿١٦﴾

دغه (مذكور عذاب) ويروي الله په هغه سره بندګان (مؤمنان خپل)، اى بندګانو ځما ! پس وويريږئ له ما (په اجتناب د معاصيو).

تفسير: يعنې اى بندګانو ځما ! وپوهيږئ چې دغه شى د ويرېدلو وړ او قابل دى كه نه؟ كه د ويرېدلو وړ او قابل وي؛ نو د الله تعالى له غضب او قهر څخه تل ښايي چې وويرېږو !.

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ

او هغه كسان چې ځان يې ساتلى دى له بُتانو داسې چې عبادت وكړي د هغوى، او رجوع يې كړې وي طرف د الله ته شته دوى ته بشارت زيرى.

تفسير: يعنې هغو كسانو چې د شيطانانو خبرو ته يې له سره غوږ نه دى ايښى، او له ګردو شركاوو ځنې يې مخ اړولى دى، او خاص الله تعالى ته يې خپل مخ ګرځولى دى؛ د هغوى لپاره ډېر لوى بشارت او زيرى دى.

فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ

پس زيرى وكړه (اى محمده !) پر بندګانو ځما. هغو چې اوري خبره (د قرآن)، پس متابعت كوي دوى ډېر ښه د هغه.

تفسير: يعنې ګردې (ټولې) خبرې اوري، بيا د هغو له منځه پر همغه خبره عمل كوي چې ډېره ښه وي، يا يې دا مطلب چې د الله تعالى خبرې اوري او پر هغو هداياتو يې چې له اعلاوو ځنې اعلا وي؛ عمل كوي، مثلاً كه يوه خبره د رخصت او اباحت په نسبت واوري، او بله د عزيمت؛ نو د عزيمت په لوري منډې وهي، او ځان هم هغه لوري ته رسوي، او خامخا د ترخيصاتو تتبع نه كوي، يا يې داسې ترجمه وكړئ: چې د الله تعالى كلام اوري، او د هغه د ډېرو ښو خبرو اتباع كوي، څكه چې د ده ګردې خبرې أحسن في الأحسن دي، كذا قال المفسرون، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) د دې مطلب په يو بل ډول سره بيان فرمايلى دى: «دروميځ د هغه پر نېك باندې ! يعنې د هغه پر نېكو احكامو دروميځ چې پرې تعميل وكړئ، او پر منع باندې غوږ ږدئ چې نه ور نژدې كېږئ، چې د هغه كول ښه كار دى، او د دغه نه كول ښه كار دى».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾

دا هغه كسان دي چې سمه لاره ښوولې ده دوى ته الله، او دغه كسان همدوى دي خاوندان د خالصو عقلونو.

تفسير: يعنې د بري او کاميابۍ لاره هم دوی موندلې ده، ځکه چې هغوی له خپل عقل او پوهې څخه کار اخيستی دی، او د خالص توحيد او د انابت الی الله لاره يې غوره کړې ده.

أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ۖ أَفَأَنتَ تُنقِذُ مَن فِي النَّارِ ﴿١٩﴾

آيا هغه څوک چې واجب شوي وي په ده حکم د عذاب، آيا پس خلاصولی شې ته هغه څوک چې په اور کې وي؟ (بلکه نه يې شې خلاصولی).

تفسير: يعنې پر هغو باندې چې د دوی د ضد او عناد او بدو اعمالو له سببه د عذاب حکم ثابت او مسلّم شوی دی؛ کوم يو سړی يې له اوره د باندې ايستلی شي؟ او سمه لاره ورښوولی شي؟، ښه نو دغسې کمبختان چې د خپل ازلي شقاوت له سببه په اور کې لويدلي دي، څرنګه د نجات وړ کېدی شي؟ او څوک يې له اوره ايستلی شي؟ او په سمه صافه لاره يې بيولی شي؟.

لَٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّن فَوْقِهَا غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ

ليکن هغه کسان چې ويرېږي له رب خپله شته دوی ته مانۍ (په جنت کې) چې له پاسه د هغې نورې مانۍ بناء کړی شوي دي.

تفسير: دغه د جنت د درجاتو په طرف اشاره ده، او دا چې هغه ګرد آماده او تيار دی، نه داسې چې د قيامت په ورځ به تياريږي.

تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَعْدَ اللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ

چې بهيږي لاندې د ماڼيو (او ونو د هغې څلور قسمه) ويالې، (وعده کړې ده) وعده کول د الله، نه کوي مخالفت الله له وعدې خپلې. آيا نه وينې ته بېشکه الله نازلې کړې دي له (طرفه) د اسمانه اوبه، پس ننه ايستلې يې دي دا (اوبه) په چينو په ځمکه کې.

تفسير: يعنې د وريا او باران اوبه د غرونو او د ځمکو په مساماتو کې جذب او بيا د چينو په حيث له ځمکې څخه راخوټيږي.

ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

بيا راوباسي په دغو (اوبو) سره کښت (فصل) حال دا چې مختلف وي رنګونه د هغه.

تفسير: يعنې شين، زيړ، سپين، سور او داسې نور، يا د مختلفو اقسامو کښتونه راوباسي: مثلاً غنم، جوار، شولې وغير ذلک.

ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

بيا وچ شي پس وينې ته هغه شين رنګی تک زيړ، پس ګرځوي دغه کښت رژېدلی مات شوی، بېشکه په دغو (اوبو او ونو) کې خامخا ډېر لوی پند دی خاوندانو د خالصو عقلونو ته.

تفسیر: یعني عقلمن سړی د کښت (فصل) حال ته ګوري او ترې نصیحت حاصلوي، څرنګه چې د هغه رونق او شینوالی د څو ورځو له مخې وي او بیا وچ کلک او مات او بوس بوس کولی شي، د دنیا د دغه عیش او نشاط او باغ او بهار حال همداسې دی، ښایي چې انسان د دغې دنیا پر عارضي بهار مغرور او مفتون او د آخرت له انجام څخه غافل او بې پروا نشي.

یو داسې وخت راتلونکی دی چې دغه کښت (فصل) به وریېل شي، او ښه میده او بوس بوس به کیږي، بیا به له هغه څخه هر یو جزء د هغه مناسب ځای ته ورسول شي، نیکي او راحت به خپل مرکز او مستقر ته رسول کیږي، او بدي او تکلیف خپلې خزانې ته رسیږي، الغرض د کښتونو (فصلونو) د مختلفو احوالو له لیدلو څنې عقلمن ډېر مفید سبق حاصلولی شي.

اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۲﴾

آیا پس هر هغه څوک چې پرانستلی او ارته کړي وي الله سینه د ده (قبول د) اسلام ته، پس وي به دی په رڼا (د هدایت) له (طرفه) د رب خپل، پس افسوس هلاک خرابي ده هغو کسانو ته چې سخت وي زړونه د دوی له ذکره د الله، دغه کسان په ګمراهي ښکاره کې دي.

تفسیر: یعني دواړه سره کله برابر کېدی شي، یو هغه چې الله تعالی د هغه سینه او ټټر د اسلام د قبول لپاره پرانستلې ده، دې نه د اسلام په حقانیت کې څه شک او شبهه لري، او نه د اسلامي احکامو له تسلیم څخه خپل څه انقباض ښکاره کوي، الله تعالی ده ته د توفیق او بصیرت یوه عجیبه رڼا او انوار ورعطاء کړي دي چې د هغو په رڼا کې په نهایت سکون او اطمینان سره د الله تعالی پر لاره په منډو ځغلي، بل هغه بدبخت دی چې د ده زړه د تیږې په شان سخت دی، هیڅ یو نصیحت پرې اثر نه کوي، او نه د خیر کوم څاڅکی په کې ننوتلی شي، هیڅکله د الله تعالی د یادولو توفیق نه مومي، او همداسې خوشې چټې د اوهامو او اهـواوو او رسومـو او د آباوو د تقلید په تیارو کې حیران او سرګردان ګرځي.

اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ كِتٰبًا

الله ټوټه ټوټه نازل کړی دی ډېر ښایسته خوږ کلام کتاب.

تفسیر: یعني په دنیا کې هیڅ یو خبره د دې کتاب له خبرو څخه ښه او بهتره نه ده.

مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ

(او دغه پاک کتاب ډېر ښایسته خوږ کلام) مشابه یو له بل مکرّر غبرګ (دی).

تفسیر: یعني داسې صحیح، صادق، مضبوط، نافع، معقول، فصیح او بلیغ دی چې په هیڅ یوه آیت کې یې هیڅ صوري او معنوي نقص نه لیده کیږي، یو له بل سره موافق مطابق او مشابه دی، په مضامینو کې یې هیڅ یو اختلاف او تعارض نشته، بلکه د اکثرو آیتونو مضامین داسې متشابه سره واقع شوي دي چې د یوه آیت د راجع کولو څخه بل آیت ته د هغه صحیح معنی او تفسیر معلومیږي، «القرآن یفسّر بعضُه بعضا»، او د «مثاني» یعني غبرګ مکرر مطلب دا دی چې ډېر احکام، مواعظ، قصص او نور په مختلفو عناوینو او اسلوبو سره بیان شوي دي، څو په ښه ډول سره په یاد او په زړه کې ځای ونیسي، په تلاوت کې هم څو څو ځلي آیتونه مکرّریږي، او ځینو علماوو د «متشابه» او د «مثاني» څخه داسې مطلب اخیستی دی چې په ځینو آیتونو کې د یوه قسم مضمون سلسله تر لرې ځای پورې اوږدیږي او هغه متشابه دی،

او په ځينو ځايونو کې د يوه نوعيت مضمون سره په بله جمله کې د هغه د مقابل نوعيت مضمون بيان کاوه شي، مثلاً ﴿إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ﴾ يا ﴿نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ * وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ﴾ يا ﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ دغسې آيتونو ته «مثاني» ويل کيږي چې په دغو کې دوه مختلف قسمونه مضامين بيان شوي دي.

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ

چې لړځيږي رپيږي ځيک کيږي له ده پوستکي د هغو کسانو چې ويريږي له رب خپل، بيا پاسته (آرام نيسي) پوستکي د دوی او زړونه د دوی طرف د يادولو د الله ته.

تفسير: يعنې د کتاب الله له اورېدلو څخه د الله تعالى خوف او د ده د کلام له عظمته د ده زړه مرتعش او لړځيږي، او ويښتان يې شک پک (نيغ) دريږي، او پوستکي يې پاسته کيږي، مطلب دا چې د خوف او رعب کيفيت پر دوی طاري کيږي، او د دوی قلب او قالب، ظاهر او باطن د الله تعالى له ياده متمايل او راتيټيږي، او د الله تعالى ياد د دوی پر روح او بدن پر دواړو يو خاص اثر پيدا کوي.

ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٢٣﴾

دغه (قرآن) هدايت دی د الله، سمه لاره ښيي په دغه (قرآن) سره هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او هر څوک چې بې لارې يې کړي الله؛ پس پيدا به نشي هغه ته هيڅوک لاره ښوونکی.

تفسير: يعنې د هر چا لپاره چې د الله تعالى حکمت مقتضي وي؛ داسې د برې او کاميابۍ لارې ورخلاصوي، او په دغه شان سره د مقصود د منزل پر طرف درومي، او هر هغه چاته چې الله تعالى د ده د سوء استعداد له وجې د هدايت توفيق ورنه کړي؛ نو بل څوک به له هغه سره څه مرستې وکړي، او څنګه به يې لاس ونيسي؟.

أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٢٤﴾

آيا پس هغه څوک چې ځان ساتي په مخ خپل سره له سختۍ د عذاب د ورځې د قيامت (په شان د هغه مأمون دی؟ بلکه نه دی)، او وبه ويلی شي ظالمانو ته چې وڅکئ (خوند) د هغه عمل چې وئ تاسې چې کوه به مو (په دنيا کې چې د انبياوو تکذيب وو).

تفسير: د انسانانو قاعده ده کله چې د مخامخ له لوري پرې څوک حمله او يرغل راوړي؛ نو په لاسونه سره د هغه مخه نيسي، ليکن په محشر کې به د ظالمانو لاسونه بند وي، څو د عذاب څپېړې برابرې د دوی پر مخ ولګيږي، نو آيا داسې يو انسان چې د داسې سخت ګزار مخه پخپل مخ سره ونيسي، او ورته وويل شي چې اوس د هغو کارونو مزه وڅکه چې په دنيا کې دې کړي وو؛ د هغه مؤمن په شان کېدی شي چې هغه ته به په آخرت کې د هيڅ يو قسم تکليف او زحمت رسېدلو فکر او اندېښنه نه وي، او د الله تعالى په فضل او مرحمت سره به بيخي مطمئنه او بېفکره اوسيږي؟ له سره يو نه دي!.

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

(همداسې) دروغجن شميرلي وو (خپل انبياء) هغو کسانو چې پخوا له دوی نه وو، پس رابه غی دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه به پوهېدل. پس وبه څکوله په دی الله خواري او رسوايي په

دغه ژوندون لږ خسیس کې، او خامخا عذاب د آخرت ډېر لوی دی که چېرې وی دوی په دې عالمان (نو ایمان به یې راوړی وو).

تفسیر: یعنې ډېر اقوام د انبیاوو د تکذیب په سبب هلاك او رسوا کړی شوي دي، او د آخرت اشد عذاب لا د هغوی لپاره همغسې پوره پاتې دی، نو آیا دغه موجوده مکذبین ډاډه او مطمئن دي چې له هغوی سره به دغسې معامله نه کیږي، هو ! که دوی د پوهې او فکر او غور خاوندان وی؛ نو په دغه مورد کې به یې فکر او غور کړو.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾

او خامخا په تحقیق بیان کړی دی مونږ خلقو ته په دغه قرآن کې له هر مثله (چې په دیني امورو کې پکاریږي) لپاره د دې چې دوی (پرې) پند واخلي. په دې حال کې چې دا قرآن دی لوستلی شوی په عربي ژبې سره چې نه دی خاوند د کوږالي، لپاره د دې چې دوی وساتلی شي (له معاصیو او کفره).

تفسیر: دغه د دوی نه پوهېدل د دوی له غفلته او حماقته دي، پاك قرآن خو هره یوه خبره په مثالونو او دلیلونو سره پوهوي، څو خلق په هغه کې غور او دقّت وکړي، او په هغه سره خپل عاقبت اصلاح کړي، قرآن په یوه صافه عربي ژبې رالیږلی شوی کتاب دی، چې د ده د ړومبنیو مخاطبینو مورنی ژبه ده، په دغه قرآن کې هیڅ یوه کږه او ناموافقه خبره نشته، او ډېرې ښې صافې سمې خبرې په کې شته، چې سلیم عقل یې په ډېر ښه شان سره قبلوي، هیڅ قسم اختلال او کوږوالی د ده په مضامینو او عباراتو کې نشته.

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا

(بیانوي) الله یو مثل چې یو سړی وي (مریي) چې وي په ده کې (ډېر) شریکان تړول بدخویه سره ناسازه، او یو بل سړی وي (هغه هم مریي خو) سلامت تړول د یوه سړي وي، آیا برابر دي سره دغه دواړه مثلونه (د مریو؟ بلکه نه دي سره برابر، همداسې دی حال د کافر او د مؤمن).

تفسیر: یعنې که څو تنه حصه لرونکي په یوه مریي یا نوکر کې شریك وي، او له دغو څخه هر یو حصه لرونکی ضدّي او عنادي واقع شوی وي، او له دوی څخه هر یو هم دغه غواړي چې هغه مریي یا نوکر یواځې د همده خدمت او کار وکړي، او نور شرکاء ورسره څه اړه او علاقه ونه لري، نو ښکاره خبره ده چې په دغه فکر کې دغه خدمتګار سخت وارخطا او پرېشان کیږي، په خلاف د دې هغه مریي او نوکر چې یواځې یوه سره وي، نو هغه ته به یو شان یو جانبه طمانیت حاصل وي، او د څو تنو بادارانو د خوښ ساتلو فکر او د دې خوا او هغې خوا څغلولو اندېښنه به ورسره نه وي، اوس ښکاره خبره ده چې دغه دواړه مریان بیخي نشي سره برابرېدلی، همداسې وګڼئ مشرك او موحّد، د مشرك زړه په څو جانبه ویشلی شوی وي، او د څو تنو باطلو معبودانو د خوښ ساتلو په فکر کې مشغول وي، پر خلاف د دې موحّد خپل ګرد توجهات، خیالات، ارتباطات او تعلّقات د واحد الله په طرف مصروفوي، او د ده مرجع او مرکز د تل لپاره د همغه پاك الله دربار دی، موحد په پوره اطمینان او تړول زړه سره د الله تعالی د رضا او خوښی په فکر کې مشغولیږي، او پوهیږي چې وروسته د پاك الله له خوښې څخه د بل چا خوښې او خوشالی ته چندانې اړ (محتاج) نه یم.

ﭐلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٢٩﴾

ټوله ثناء صفت خاص الله ته دی، بلکه زیاتره د خلقو نه پوهیږي (په نفع او ضرر خپل).

تفسير: يعنې ګرد محاسن او محامد هغه پاک الله ته دي چې په داسې اعلی مطالبو او حقايقو سره مو په داسې صاف او په زړه پورې مثالونو او شواهدو پوهوي، مګر سره له دې ډېر داسې بد نصيبه کسان دي چې د دغو واضحو مثالونو په پوهېدلو توفيق نه مومي.

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ عِندَ رَبِّكُمۡ تَخۡتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

بېشکه چې ته هم مړ کېدونکی یې، او بېشکه دوی هم مړ کېدونکي دي. بیا بېشکه تاسې په ورځ د قیامت کې په نزد د رب خپل جګړه به کوئ (په دیني امورو کې).

تفسير: يعنې د دغه اختلاف اثر چې د مشرک او موحّد په منځ کې دی د قيامت په ورځ کې على رؤوس الأشهاد ظاهرېږي، څه مهال چې نبيان به سره له خپلو امتيانو يو ځای کړل شي، او کافران به د انبياوو او مؤمنينو په مقابل کې جګړې او مناقشې وکړي، او حجّتونه او دلائل به راوړاندې کړي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «کفّار به منکرېږي چې له سره مونږ ته ستا حکم نه دی رارسېدلی، بيا د دوی د دغه انکار په مقابل کې د پرښتو او د ځمکې او د اسمان او د دوی د لاسونو او پښو او نورو اعضاوو په شهادت به پرې ثابتېږي»؛ چې دوی پخپلو دغو ادعاوو کې دروغجنان دي، همداسې د نورو ګردو جګړو فيصلې به هم په هغه ورځ کې د پاک الله په حضور کې صادرېږي، بهتر همدا دی چې د «اختصام» لفظ عام کېښود شي، څو د احاديثو او آثارو څخه مخالف نشي.

په دې آيت شريف کې ښکاره دليل دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفات شوی دی، او د دنيا د ژوند سره يې علاقه پرې شوې ده، هو ! د انبياوو عليهم السلام او د شهداوو په اړه چې د ژوند کوم نصوص راغلي دي، مراد ورڅخه برزخي ژوندون دی، لکه چې د شهداوو په اړه الله تعالی فرمايلي دي: ﴿بَلۡ أَحۡيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمۡ يُرۡزَقُونَ﴾.

فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّن كَذَبَ عَلَى ٱللَّهِ وَكَذَّبَ بِٱلصِّدۡقِ إِذۡ جَآءَهُۥٓۚ أَلَيۡسَ فِي جَهَنَّمَ مَثۡوًى لِّلۡكَٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾

پس څوک دی ډېر ظالم؟ (بلکه نشته) له هغه چا چې دروغ تړي پر الله (په لرلو د شريک، ځوی، ښځې)، او دروغ شميري رښتيا خبره (قرآن) کله چې راشي (دغه قرآن) دغه (مکذّب ته، آيا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د کافرانو؟ (بلکه شته).

تفسير: پر الله تعالی باندې يې دروغ وويل، يعنې شريک يې ورته ودراوه، يا يې اولاد ور تجويز کړ، يا يې داسې صفات ورمنسوب کړل چې په واقع کې د ده د ذات او صفاتو سره وړ او ولايق نه وي، او رښتيا خبره کله چې ورته ورسېده؛ دروغ يې وشمېرله، يعنې هغه رښتيا خبرې چې انبياوو عليهم السلام د الله تعالی له طرفه راوړلې؛ هغوی ته يې د دروغو نسبت وکړ، او هيڅ يې په کې خپل فکر او غور ونه چلاوه، بلا شُبهه هغه څوک چې له حق او حقانيت سره دومره عداوت او دښمني لري، له هغه څخې ډېر لوی ظالم بل څوک کېدی شي، او د داسې ظالمانو د ورتلو او هستوګنې ځای ماسوا له دوزخه بل به چېرې وي؟.

وَٱلَّذِي جَآءَ بِٱلصِّدۡقِ وَصَدَّقَ بِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُتَّقُونَ ﴿٣٣﴾

او هغه (محمد) چې راغی په (خبرې) رښتيا سره، او هغه (مؤمنان) چې رښتيا يې وشمېرله دا (خبره)؛ دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (له معاصيو او له شرکه).

تفسير: يعنې الله تعالى د ويريدونکيو شان داسې وي چې تل رښتيا ووايي، او د رښتيا تصديق وکړي.

لَهُم مَّا يَشَآءُونَ عِندَ رَبِّهِمْ ذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ لِيُكَفِّرَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ ٱلَّذِى كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾

شته دوی ته (په جنّت کې) هر هغه (نعمت) چې غواړي يې په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) جزا ده د محسنانو نيکوکارانو. لپاره د دې چې ورژوي الله له دوی نه بدتر د هغو ګناهونو چې کړي يې وي، او چې جزا ورکړي (الله) دوی ته اجر د دوی په سبب د هغه ډېر ښه عمل چې وو دوی چې کوو به يې (په دنيا کې).

تفسير: يعنې الله تعالى متقينو او محسنينو ته د دوی د ډېرو ښو کارونو اجر او بدل ورکوي، که په غلطه کوم بد عمل ترې صادر شوی وي؛ هغه وربښي.

أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُۥ ۖ وَيُخَوِّفُونَكَ بِٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٦﴾ وَمَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّضِلٍّ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِى ٱنتِقَامٍ ﴿٣٧﴾

آيا نه دی الله کافي بس کېدونکی د بنده خپل (بلکه کافي دی)، او ويروي (کفّار ای محمده !) تا په هغو بُتانو (چې عبادت يې کوي کفّار) بې له الله، او هر څوک چې ګمراه يې کړي الله؛ پس پيدا به نه شي دې (ګمراه) ته هيڅوک سمه لاره ښوونکی. او هر چاته چې سمه لاره وښيي الله؛ پس نشته ده ته هيڅوک ګمراه کوونکی، آيا نه دی الله ډېر زبردست غالب قوي څښتن (خاوند) د بدل اخيستلو؟ (بلکه دی).

تفسير: مشرکينو څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم له بُتانو ويراوه، او ويل به يې: «ګورئ تاسې څمونږ د معبودانو تحقير او توهين مه کوئ !، او دوی پر خپل ځان مه خپه او مه قهرجنوئ !، نه چې دوی (معاذ الله) له تا څخه بالکل روغ لېونی او تيار پاګل جوړ کړي»، نو دلته د هغه ځواب ورکوي: «هر هغه چې د لوی زبردست الله بندګي ځانته غوره کړي وي؛ نو دی به کله له دغو عاجزانو او ناتوانانو باطلو معبودانو څخه ويرېږي، آيا د هغه عزيز منتقم الله تعالى امداد او اعانت ده لره بس او کافي نه دی، چې له بل چا څخه وويرېږي؟ يا ورته څه هيله اميد ولري؟ دغه هم د دغو مشرکينو ګمراهي ده، چې د واحد الله بندګان له هسې چټي شيانو څخه ويروي، رښتيا خبره خو هم دا ده چې پر سمه صافه لاره روانول او نه روانول دغه ګرد د الله تعالى په قبضه او اختيار کې دي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَرَءَيْتُم مَّا تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ إِنْ أَرَادَنِىَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَٰشِفَٰتُ ضُرِّهِۦٓ أَوْ أَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَٰتُ رَحْمَتِهِۦ ۚ قُلْ حَسْبِىَ ٱللَّهُ ۖ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

او خامخا که وپوښتې ته (ای محمده !) له دغو (مشرکانو) چې چا پيدا کړي دا اسمانونه او ځمکې؛ نو خامخا وبه وايي چې الله (پيدا کړي دي)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا پس نه وينئ تاسې هغه بُتان چې بولئ (عبادت يې کوئ)

تاسې بې له الله، كه چېرې اراده وفرمايي ماته الله د ضرر رسولو؛ آيا دي دا بُتان لرې كوونكي د ضرر د هغه (له مانه؟ بلكه نه دي !)، يا كه اراده وفرمايي (الله) ماته د رحمت (د نفعې رسولو)؛ آيا دي دغه (بُتان) منع كوونكي د رحمت د الله (له مانه؟ بلكه نه دي !)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بس دى ځما الله، خاص په هم دغه الله توكل كوي توكل كوونكي (په هر حال او هر كار كې، او خپل ټول امور هم هغه ته ورسپاري).

تفسير: يعني يو طرف خو قدوس الله تعالى چې پخپله تاسې د اقرار سره موافق د ټولو اسمانونو او ځمكې خالق او مالك دى، او بل طرف دغه د تيږو او بې سا بُتان يا عاجز مخلوقات چې كه هغوى ګرد سره يو ځاى هم شي؛ د الله تعالى د راليږلې شوي يو ادنى زحمت يا راحت مخه نشي نيولى، او نه يې نوعيت بدلولى شي، نو تاسې پخپله دغه خبره راوښيئ چې له دغو دواړو څخه كوم يو د اطمينان او اعتماد وړ (مستحق) او لايق كېدى شي؟ او كوم يو د خپل مدد لپاره كافي او بس وګڼلى شي؟ د هود عليه السلام قوم هم ويلي وو: ﴿إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ﴾ چې د هغه ځواب هود عليه السلام داسې وركړى وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ * مِن دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ * إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ (۱۲ جزء، د هود سورت (۵) ركوع، ۵۴، ۵۵، ۵۶ آيتونه)، او ابراهيم عليه السلام هم خپل قوم ته داسې فرمايلي وو: ﴿وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ * وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۷ جزء، د الأنعام سورت (۹) ركوع، (۸۰ - ۸۱) آيتونه).

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۴۰﴾

ووايه (اى محمده !) اى قومه ځما ! ژوند كوئ تاسې په ځاى (او حال) خپل كې، بېشكه زه هم عمل كوونكى يم (په حال د توكّل او صبر خپل)، پس ژر ده چې معلوم به كړئ تاسې (ځما او له تاسو نه) هر هغه چې رابشي هغه ته داسې عذاب چې وبه شرموي دى، او نازل به شي په ده عذاب همېشه.

تفسير: يعني عنقريب دغه خبره واضحه او ښكاره او څرګندېږي چې د واحد الله بندګان غالبان كيږي، كه د دغو سلهاوو دروازو فقيران؟ واقعات به ډېر ژر دا راوښيي چې هر هغه بنده چې د الله تعالى په حمايت او پنا كې راغلى دى؛ د هغه مقابله كوونكي بالآخر ګرد سره خوار زار او تباه كيږي.

تنبيه: له ﴿عَذَابٌ يُخْزِيهِ﴾ څخه دنيوي عذاب، او له ﴿عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ څخه اخروي عذاب مراد دى، والله أعلم.

إِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿۴۱﴾

بېشكه مونږ نازل كړى مو دى پر تا كتاب (قرآن) لپاره (د انتفاع د ټولو) خلقو په حقه سره، پس هر چا چې سمه لاره يې وموندله؛ پس نفس د ده لره ده (فائده يې)، او هر څوك چې ګمراه شو؛ پس بېشكه همدا خبره ده چې ګمراه كيږي پر ځان خپل (چې ضرر يې ګالي)، او نه يې ته پر دوى وكيل (ساتونكى).

تفسير: يعني ستا په ژبه او د دغه كتاب په ذريعه د نصيحت رښتيا خبرې ويلې شوي دي، او د دين سمه صافه برابره لاره ښوولې شوې ده، زيات له دې نه هر انسان دې خپله ګټه او تاوان وسنجوي، هر څوك چې پر نصيحت عمل او تګ

کوي؛ خپل ځانته فائده او ګټه رسوي، که نه خپله آخره خاتمه او انجام خرابوي، پر تا د دوی نور هيڅ مسئوليت او ذمه واري نشته، چې په زور او جبر سره دوی پر سمه لاره راولې، ستا وظيفه تش د الله تعالی د پيغام رسونه ده، چې دغه فريضه تاسې اداء کړې ده، وروسته له دې نه نور ګرد معاملات هغه پاک الله ته وسپارئ چې د ده په لاس کې ژوندي کول، مړه کول، ويده کول او ويښول او نور ګرد شيان دي.

اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا ۚ فَيُمْسِكُ الَّتِيْ قَضٰى عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْاُخْرٰۤى اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۴۲﴾

الله راکاږي (قبضوي) نفسونه په وخت د مرګ د دوی، او هغه نفس چې نه وي مړ (هغه راکاږي) په خوب د هغه کې، پس وساتي (هغه نفس) چې حکم يې کړی پر هغه د مرګ، او بېرته راليږي (بدن ته) هغه بل (نفس) تر نيټې په نامه کړی شوې پورې، بېشکه په دغه (قبض، امساک، ارسال) کې خامخا ډېر دلائل د قدرت دي لپاره د هغه قوم چې فکر کوي (او عبرت ترې اخلي، ليکن نه کوي فکر په کې کفّار).

تفسير: شاه صاحب ليکي«يعنې په خوب کې هر ورځ روح اخلي، او بيا يې بېرته ورليږي، همدغه نښه ده د آخرت، معلوم شو چې په خوب کې هم لکه موت سا اخيسته کيږي، که خوب وځنډيږي؛ نو هم هغه مرګ دی، مګر دغه روح هغه دی چې ورته ظاهري هوش وايي، او هغه روح چې په هغه سره تنفس جريان لري، او نبضين خوځيږي، او خواړه هضميږي؛ هغه بل دی، چې پخوا د مرګ له وقوع څخه نه ايستل کيږي»، (موضح القرآن).

اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُفَعَآءَ ؕ

آيا نيولي دي دغو (مشرکانو) غير له الله شفاعتګران (بُتان چې زارئ وکړي الله ته).

تفسير: يعنې مشرکين د بُتانو په نسبت داسې دعوی کوي چې دوی د الله تعالی په دربار کې څمونږ سپارښت او شفاعت کوي، او د همدوی له سپارښت څخه څمونږ ګرد کارونه هلته جوړيږي، نو ځکه مونږ د دوی عبادت کوو، حال دا چې اول د شفيع کېدلو لپاره معبوديت لازمي نه دی، بل شفيع هم هغه څوک ګرځېدی شي چې ورته د الله تعالی له طرفه د شفاعت حکم او اجازه وي، او يوازې د هغو کسانو په حق کې شفاعت په عمل راتلی شي، چې دوی د الله تعالی په نزد غوره او مقبول وي، لنډه يې دا چې د شفيع لپاره اذن او د مشفوع لپاره مرتضائيت يو ضروري امر دی، او دلته دغه دواړه خبرې نشته، نه بُتانو ته اذن ثابت دی او نه د کفّارو مرتضائيت؛ نو د دوی دغه دعوی غلطه شوه.

قُلْ اَوَلَوْ كَانُوْا لَا يَمْلِكُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۴۳﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا اګر که وي دوی په داسې حال کې چې مالکان نه وي د هيڅ شي، او نه عقل لري (دوی چې ستاسې عبادت ورته معلوم شي ځکه چې جمادات وي).

تفسير: يعنې بُتان نه اختيار لري او نه پوهه، نو بيا د دوی شفيع کېدل ډېر عجيب دي.

قُلْ لِّلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيْعًا ؕ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۴۴﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) خاص الله ته (اختيار د) شفاعت دی ټول (او بل هيچا لره دخل نشته)، خاص الله ته دی سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، بيا خاص همده ته بېرته بيول کېږئ (لپاره د جزاء).

تفسير: يعني في الحال هم پر اسمانونو او ځمکه کې د همدغه الله تعالى سلطنت دی، او في المآل هم د ګردو رجوع او بېرته ورتګ هم هغه ته دی، نو بې د الله تعالى له خوښې او رضا هيڅوک د دې خبرې قوّت او قدرت نه لري، چې خپلې شونډې هم وخوځولی شي.

وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾

او په هغه وخت کې چې ياد کړ شي الله يواځې (بې له بُتانو)؛ نو منقبض شي، وترهيږي زړونه د هغو کسانو چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې، او په هغه وخت کې چې ياد کړل شي هغه (بُتان) بې له دغه (الله)؛ ناڅاپه دوی خوشالېږي (مخونه يې رڼه او وچولي ـ تندي يې خلاص شي له خوښي).

تفسير: د مشركانو دغه يوه خاصه ده چې په ځينو اوقاتو کې تش پخپلو ژبو د الله تعالى د عظمت او محبّت اعتراف کوي، ليکن د هغوی زړونه د واحد الله له ذکره او حمد او ثنا څخه نه خوښيږي، هو ! که د نورو بُتانو يا وړوکيو معبودانو تعريف ورته وکړی شي؛ نو له ډېر خوښي او خوشالي پخپلو جامو کې نه ځايېږي، او د مسرّت آثار د دوی له څېرو څخه له ورا (لرې) ځرګندېږي (ښکاره کيږي)، د افسوس او حسرت ځای دی چې نن ورځ على الأكثر تش په نامه سره مسلمانانو همداسې يو وضعيت ځانته غوره کړی دی، مثلاً که د واحد الله قدرت، قوّت، عظمت او د ده د لامحدوده علم وسعت بيان کړ شي؛ نو د دوی په مخونو کې د انقباض آثار احساس کيږي، مګر که د کوم پير، فقير، حضرت، شيخ، ملنګ، صاحبزاده، خواجه، سيد او د نورو متعارفه وو خوارقو، ربښتيا دروغ کرامات او نورې چټې او مهملې خبرې دوی ته وويلی شي؛ نو د دوی په څېرو کې د وجد او نشاط علائم قائميږي، او په زړونو کې يې د سرور او انبساط امواج پيدا کيږي، بلکه ډېر اوقات د خالص توحيد بيانوونکي د دوی په نزد د اولياء الله منکر ګڼل کيږي، «فإلى الله المشتكى وهو المستعان».

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووايه (ای محمده !) ای الله !، پيدا کوونکی د اسمانونو او د ځمکې !، ای عالمه خبرداره په پټو او په ښکاره وو !، ته حکم کوې (په قيامت کې) په منځ د بندګانو خپلو کې په هغو (دينيه وو امورو کې) چې وو دوی چې په کې اختلاف به يې کاوه.

تفسير: يعني هر کله چې دوی په داسې غټو خبرو کې هم جګړې کوي، او د الله تعالى دومره عزت او وقار هم د دوی په زړونو کې نشته، نو اوس زه ستا پاک دربار ته عرض او فرياد کوم، څو پخپله د دغو جګړو په منځ کې يوه پرېکړه او فيصله وفرمايې.

وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِن سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾ وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾

او که چېرې بېشکه په اختيار کې شي د هغو چې ظلم يې (پر نفسونو خپلو په کفر سره اختيار) کړی دی هغه (اموال مبالغ) چې په ځمکه کې دي ټول، او په مثل (هم د هغه) نور ورسره شي؛

نو خامخا فدیه به ورکړي دوی په هغه سره له بدرنګه عذابه په ورځ د قیامت کې، او ښکاره به شي دوی ته له جانبه د الله هغه (عذاب) چې نه وو دوی چې ګمان به یې کاوه (د هغه). او ښکاره به شي دوی ته (سزا او عقوبت) د هغو اعمالو چې کړي وو دوی، او چاپېره نازله به شي په دوی (جزاء د) هغه څيز چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (چې الهي قهر او ابدي عذاب دی).

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ چې د دغو اختلافاتو فیصلې اورولی کیږي، په دغه وخت کې به د دغو ظالمانو چې په شک او شرک سره یې د الله تعالی شان تنقیص کوو؛ ډېر بد حال وي، فرض یې کړئ که په دغه ورځ د ځمکې د مخ ګردې خزانې بلکه له هغوی څخه زائد مبالغ هم له دوی سره موجود وي، او وغواړي چې دغه ګرد اضعافًا مضاعفه خزائن د خپلې فدیې په ډول ورکړي، او خپل ځان خلاص کړي؛ مګر هغه ترې نه قبلیږي، او هر څه بد اعمال چې ده کړي دي؛ یو په یو یې په مخ راوړل کیږي، او د داسې راز راز ویرونکیو عذابونو خوند به وڅکي چې هیڅکله به د هغه مثال او نظیر د ده په وهم او خیال کې هم نه وي ګرځېدلی، الغرض هغه کسان چې پر خالص توحید او حق دین پورې یې ټوکې او مسخرې کولې، د هغه ربړ او وبال یې دوی هرومرو ګالونکي دی، او په هغو عذابونو کې چې دوی ورپورې مسخرې کولې؛ دوی پخپله په کې اخته کېدونکي دي.

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا

پس کله چې ورسیږي (جنس د) انسان ته څه قسم ضرر؛ نو بولي مونږ (دفع د هغه ته).

تفسیر: یعنې چې د هغه الله تعالی له ذکر څخه چې اوس خپه او ناراضه کیږي؛ د مصیبت په وخت کې ورغږ او نارې وهي، او د ده ذکر چې د مصائبو په وخت کې پرې خوښیږي؛ د مرفه الحالي (د خوشحالي او مستئ) په وخت کې له دوی نه هیریږي.

ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

بیا کله چې ورکړو مونږ ده ته کوم نعمت له (جانبه) خپله؛ وایي بېشکه همدا خبره ده چې راکړی شوي دي ماته دغه (نعمت) په سبب د پوهې (ځما، نه ده داسې).

تفسیر: یعنې قیاس خو همدغه غوښت چې دغه نعمت ځما په برخه شي، ځکه چې په ما کې د دغې خبرې لیاقت وو، او د هغه د ګټلو ذرائع ماته ښکاره او معلوم وو، او الله تعالی ته ځما استعداد او اهلیت څرګند وو، نو بیا به هغه ولې ماته نه رسېده؟ الغرض چې ده پر خپل لیاقت او عقل نظر وکړ، او د الله تعالی پر فضل او قدرت یې نظر ونه کړ.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾

بلکه دغه (عطا د نعمت) فتنه امتحان ازموینه ده، ولیکن اکثر د دوی نه پوهیږي (چې دغه تخویل استدراج، امتحان دی دوی ته).

تفسیر: یعنې داسې نه ده، بلکه دغه نعمت د الله تعالی له طرفه یو امتحان دی، چې بنده د هغه پر موندلو تر کوم حد پورې د حقیقي منعم شکریه اداء کوي؟ او د احسان او انعام حق یې پېژني؟ که ناشکري یې وکړله؛ نو دغه نعمت ورته نقمت او د ده د ځان وبال ګرځي.

قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ۚ وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾

په تحقيق ويلې ده دغه خبره هغو كسانو (چې تېر شوي دي) پخوا له دوی نه (لكه قارون او قوم د ده)؛ پس هيڅ قدر دفع د عذاب ونه كړه له دوی څخه هغه (دنيوي مال او متاع) چې وو دوی چې كسب (د ګټې د هغو) به يې كوو. پس ورسېد هغو (پخوانيو) ته (جزاء د هغو بدو) اعمالو چې كول به دوی (په خسف سره)، او هغه كسان چې ظلم يې كړی دی (په اختيارولو د كفر) له دغه (قوم ستا ای محمده !)؛ ژر ده چې وبه رسيږي دوی ته سزا او عقوبت د هغو اعمالو چې كړي دي دوی، او نه دي دوی عاجز كوونكي (مونږ لره له تعذيب د دوی نه).

تفسير: لكه چې قارون همداسې ويلي وو، د هغه څه حشر او آخره خاتمه شوه؟ د هغه ذكر پخوا له دې نه تېر شو، يعنې څرنګه چې پر پخوانيو مجرمينو د خپلې ګناه سزا او وبال ولوېد؛ پر دغو موجوده وو مشركينو هم د دوی د بدو اعمالو سزا او وبال لوېدونكی دی، څه وخت چې پاك الله تعالى د دوی د سزا وركولو اراده وفرمايي، نو دوی له سره خپل ځانونه نشي پټولی، او نه چېرې ترې تښتېدلی شي، او نه په كوم چل او تدبير سره دی سترې، ستومانه، او عاجزولی شي.

أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

آيا نه پوهيږي دوی په دې چې بېشكه الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي، او تنګوي (په اندازه كوي يې)، بېشكه په دغه (بسط او قبض) كې خامخا ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې ايمان راوړي (په الله چې باسط او قابض دی).

تفسير: يعنې په دنيا كې محض د روزي پراخي او تنګي د كوم سړي د مقبوليت او مردوديت دليل نشي كېدی، نه د روزي ګټل دومره په عقل، ذهانت، علم او لياقت پورې منحصر دي، وګورئ چې څومره بېوقوفان او ناپوهان په ډېر اطمينان او هوسايي سره ژوندون كوي، او څومره عاقلان، فاضلان او نېكان په لوږو سره شپې او ورځې تېروي.

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٥٣﴾

ووايه (ای محمده ! چې فرمايي الله) ای بندګانو (مؤمنانو) زما هغو كسانو چې اسراف يې كړی دی پر نفسونو خپلو ! مه نااميده كېږئ له رحمته د الله، (ځكه چې) بېشكه الله مغفرت كوي ټولو ګناهونو ته (اګر كه ډېر هم وي بې له شركه)، بېشكه چې الله همدی دی ښه ښونكی (د خطيّاتو) ډېر رحم كوونكی دی.

تفسير: دغه آيت د أرحم الراحمين د بې پايانه رحمت بيان او د ده د عفوې او د عظيم الشأن تېرېدلو اعلان كوي، او د خورا ډېرو سختو مأيوس العلاجو مريضانو په حق كې د شفاء د اكسير حكم لري، مشرك، ملحد، زنديق، مرتد، يهودي، نصراني، مجوسي، مبتدع، فاسق، فاجر او نور عاصيان او باغيان هر څوك چې وي د دغه آيت له اورېدلو څخه وروسته د الله تعالى مهرباني ته اميدوار كېږي، ځكه چې د هر چا په نسبت چې الله تعالى اراده وفرمايي؛ د هغه ګناه معافوي، او هيڅوك د ده لاس نشي نيولی، بيا بنده به ولې نااميده كيږي؟ هو ! دغه ضروري ده چې د الله تعالى

له نورو اعلاناتو سره سم چي په هغو کې تصریح شوې ده، چې د کفر او شرک جرم به بې له توبې او بې له ایمانه نه قبلوي، بنايي چې ﴿إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا﴾ له ﴿لِمَن يَشَاءُ﴾ سره مقیده وګڼله شي، خو سره له هغه د دغې خبرې تقييد يې هم فرمایلی دی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۸) رکوع (۱۱۶) آیت)، له دغه تقييد څخه دغه نه لازمیږي چې الله تعالی بې له توبې هیڅ یوه لویه یا وړوکي ګناه نشي معافولی، او نه یې داسې مطلب کیږي چې د هیڅ یو جرم لپاره له سره د توبې ضرورت نشته، او بې له توبې به ګرد ګناهونه معافیږي، قید یواځې د مشیت دی، او د مشیت په متعلق په نورو آیتونو کې دا ښوولي شوي دي چې هغه په کفر او شرک کې بې له توبې ممکن نه دی، لکه چې د دغه آیت شان نزول هم پرې دلالت کوي، او د دې وروستني آیت له افادې څخه هم معلومیږي، نو الغرض الله تعالی ټول ګناهونه کله چې وغواړي بندګانو ته معافوي، خو شرک بغير له توبې نه نه معاف کیږي، نو دا آیت د الله تعالی د پراخه رحمت بیان کوي چې ګناهګار بندګان دې نه نااميده کیږي، که د الله تعالی نه د ګناهونو د معافولو غوښتنه وکړي؛ الله تعالی يې معافوي.

﴿وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ۝٥٤﴾

او بېرته وګرځئ تاسې رب خپل ته (له شرکه او عصيانه)، او غاړه کېږدئ ده ته پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب، بیا به مدد درسره نشي کولی (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: يعني پخپلو تېرو اغلاطو نادم شئ !، او د الله تعالی د بې پایانه جود اوکرم څخه وشرمیږئ !، او د کفر او عصیان لاره پرېږدئ !، او د هغه کریم رب په طرف رجوع وکړئ !، او خپل ځانونه هغه ته وروسپارئ !، او د ده د احکامو په مقابل کې په نهایت عجز او اخلاص سره غاړه کېږدئ !، او ښه وپوهیږئ چې په حقیقت کې نجات یواځې د ده په فضل او کرم سره ممکن دی، ځمونږ رجوع او انابت هم بې د الله تعالی له فضله او کرمه نشي میسّر کیدی.

﴿وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝٥٥﴾

او متابعت وکړئ د ډېر غوره حکم د هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته له (جانبه د) رب ستاسي پخوا له هغه چې راشي تاسې ته عذاب یو ناڅاپه، حال دا چې تاسې به نه پوهیږئ (چې له کوم لوري راځي).

تفسیر: له ښې خبرې څخه مراد قرآنکریم دی، یعني پر قرآني هدایتونو عمل وکړئ !، او د عذاب له راتګه پخوا د خپل مستقبل په فکر او اندېښنه کې اوسئ !، که نه د عذاب له معاينې څخه وروسته به د هغه هیڅ تدارک او انتظام نشي کیدی، او هیڅ یو تدبیر به مؤثر نه لویږي، د الله تعالی عذاب به مو داسې یو ناڅاپه راګېر کړي، چې تاسې به له سره د هغه پر راتګ نه خبر یږئ.

﴿أَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ ۝٥٦﴾

(چابکي کوئ تاسې په تعميل د قرآن باندې پخوا له هغه) چې ووايي یو نفس: ای ارمان او ندامت مې دی پر هغه چې تقصير مې کړی دی په طرف (په حق د طاعت) د الله کې، او بېشکه چې وم زه خامخا له مسخره کوونکیو څخه.

تفسیر: یعني په هوا اوهوس، رسم، تقلید او دنیوي خوندونو او چړچو کې اخته او مشغول او د الله تعالی له ذکره او یاده بلکه د ده له وجوده بیخي غافلان شوي وو، د ده دین او رسول او د هغه هولناک انجام په نسبت به مو چې

رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ویرولو؛ ملنډې، ټوکې او مسخرې کولې، او د دغو شیانو په حقیقت نه وو پوهیدلي، د ډېر افسوس ځای دی چې د الله تعالی په پېژندلو او د ده د حقوقو په منلو کې مونږ په څه اندازه سره غفلت او قصور کړی دی، چې د هغه په نتیجه کې نن له دغې بدې ورځې سره مخامخ شوي یو، کفّار به دغسې خبرې په محشر کې کوي، که د آیت مضمون کفارو او عصاتو لره عام کېښود شي؛ نو د ﴿وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ﴾ معنی به «ما به د مسخره کوونکو غوندې عمل کولو» وي، «علمت عمل ساخر مستهزئ» (کما فسر به ابن کثیر رحمه الله).

﴿أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ۝٥٧﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي: که چېرې داسې وی چې بېشکه الله سمه لاره ښوولې وی ماته؛ نو خامخا وم به زه له متقیانو پرهېزګارانو (له شرکه او له معاصي نه).

تفسیر: کله چې په حسرت او افسوس سره کار ونه چلیږي؛ نو د خپل فهم غلطولو لپاره دغه ګوډ عذر وړاندې کوي، څه ووایم؟ الله تعالی ماته هدایت رانه کړ، که الله اراده فرمایلې وی؛ نو نن به زه هم د متقیانو په مرتبه رسېدلی وم، د دغه ځواب وروسته داسې راځي: ﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي﴾.

﴿أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۝٥٨﴾

یا (پخوا له دې نه) چې ووایي (نفس) په هغه وخت کې چې ویني عذاب: کاشکې وی ماته بیا بېرته ورتګ (دنیا ته)؛ پس وم به زه هلته له نیکوکارانو (موحدانو هم په عقائدو هم په اعمالو کې).

تفسیر: کله چې حسرت او اعتذار دواړه بېکاره ثابت شي؛ او د دوزخ له عذابونو سره مخامخ شي؛ نو په دغه وخت کې به د اضطراب وارخطایي له شدّته داسې وایي: «په هر ممکنه صورت سره چې کیږي، یو ځلې مې بیا دنیا ته ولېږه !، او د توبې او اطاعت فرصت او موقع راکړه !، او وګوره چې زه په څه صلاح او تقوی سره بېرته درحاضرېږم»، فرمایي الله تعالی چې: ولې مې هدایت نه وو درته کړی بلکه درته کړی مې وو:

﴿بَلَىٰ قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ۝٥٩﴾

هو ! داسې ده چې په تحقیق راغلي وو تاته دلائل (قرآن) ځما، پس تکذیب کړی وو تا په هغو سره، او تکبّر دې کړی وو، او وې ته له کافرانو (نامنونکیو نه).

تفسیر: یعني غلط وایي، آیا الله تعالی درته سمه صافه لاره نه وه درښوولې؟ او خپل انبیاء یې سره له معجزو او احکامو نه وو درلیږلي؟ مګر د هغوی خبرې دې و نه منلې، او هر هغه شی چې تاته ویلی کېده، هغه مو سره له غروره او تکبر تکذیب کوو، او ستا هم دغه لویي او تکبر د حق له قبوله مانع ګرځېده، او خبره همدا ده چې الله تعالی ته له ازله دغه خبره معلومه وه چې ته به د ده له آیتونو څخه انحراف او انکار کوې، او په تکبّر او سرکښۍ سره به وړاندې کېږې، ستا د طبیعت او مزاج غوښتنه او اقتضاء همداسې ده چې که زر کرته د دنیا په طرف بېرته وګرځولی شې؛ بیا به پخپلو هم هغو واهیه وو حرکاتو کې مداومت کوې، او له هغه څخه له سره لاس اخیستونکی نه یې: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (د «الأنعام» سورت (۳) رکوع (۲۸) آیت)، د داسې خلقو په نسبت د الله تعالی داسې عادت نه دی چې دوی بریالیان او کامیاب کړي، بلکه خائب او خاسر کوي یې.

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾

او په ورځې د قيامت کې به ووينې ته هغه کسان چې دروغ يې تړلي دي پر الله پورې (په نسبت د شرک او نورو عيوبو) مخونه د دوی به تور کړی شوي وي، آيا نشته په دوزخ کې ځای لپاره د منکرانو (کافرانو؟ يعنې شته !).

تفسير: کومه خبره چې د الله تعالی له جانبه راغلې، او هغې ته د دروغو نسبت وکړل شي؛ هم دغه پر الله تعالی دروغ تړل دي، ځکه چې دروغ شمېرونکي داسې دعوی کوي چې الله تعالی هغه خبره نه ده فرمايلې، حال دا چې په واقع کې به يې فرمايلي وي، نو د دغو دروغو تورو والی د قيامت په ورځ د دوی پر څېرو کې ښرګنديږي (ښکاره کيږي).

وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾

او وبه ساتي الله (له دوزخه) هغه کسان چې ځان يې ساتلی وي (له شرکه) په سبب د خلاصې موندلو د دوی، نه به رسيږي دوی ته سختي او نه به دوی غمجن کيږي.

تفسير: يعنې الله تعالی متقيان د دوی د ازلي فوز او فلاح په سبب د بري او کاميابۍ پر هغه لوړ (اوچت) مقام رسوي، چې هلته به له هر قسمه بديو او شرورو څخه محفوظ او له هر راز (قسم) فکر او غم څخه به آزاد او محفوظ وي.

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَّهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٣﴾

الله پيدا کوونکی د هر څيز دی، او دغه (الله) پر هر څيز وکيل (ساتونکی متصرف) دی. خاص همدغه (الله) لره دي کليګانې (د خزانو) د اسمانونو او د ځمکې، او هغه کسان چې کافران شوي دي په آيتونو د الله، دغه کسان همدوی زيانکاران دي (چې ځای يې ابدي دوزخ دی).

تفسير: يعنې الله تعالی هر شی پيدا کړی دی، او وروسته له پيدايښته د ده د بقاء او تحفظ ذمه واري يې هم پر خپل قدرت اخيستې ده، او د ځمکې او اسمان د ګردو شيانو تصرّف او اقتدار هم ده ته حاصل دی، ځکه چې د ګردو خزانو کنجيانې له ده سره دي، نو له داسې الله څخه مخ اړول او نورو شيانو ته مخ ګرځول فضول او بېکاره خبره ده، ښايي چې انسان د الله تعالی له غضبه وويريږي، او د الله تعالی رحمت او مهربانۍ ته اميدوار اوسي.

قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾

آيا پس تاسو امر کوئ ماته چې بې له الله تعالی د بل چا عبادت وکړم ای جاهلانو ناپوهانو !.

تفسير: يعنې انتهايي ناداني، حماقت او جهالت دا دی، چې انسان الله تعالی پريږدي، او د نورو په عبادت کې بوخت شي، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه داسې غوښتنه کوي، او ترې طمع کوي چې دی (معاذ الله) د کفر او شرک لاره د دوی له سببه غوره کړي، په ځينو رواياتو کې راغلي دي چې مشرکانو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته دعوت ورکړی وو، چې راځه ځمونږ د معبودانو عبادت کوه، نو ځکه دغه پاس آيت د دوی په ځواب کې نازل شو:

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۶۵﴾ بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿۶۶﴾

او خامخا په تحقیق وحي کړی شوې ده تاته او (وحي کړې شوې ده) هغو کسانو ته چې ړومبی له تا نه وو (داسې چې قسم دی) که شرک پیدا کړ تا (فرضًا)؛ نو خامخا خراب به شي هرومرو عمل ستا، او خامخا شې به ته هرومرو له زیانکارانو (نو ځان وساته له شرکه !). بلکه (یواځې) د الله عبادت کوه، او اوسه له شکر کوونکیو (په نعمت د توحید او عبادت).

تفسیر: یعنې که له عقلي حیثیته وکتلی شي، د ګردو اشیاوو پیدا کول، باقي پرېښودل، او په هغه کې د هر ډول تصرفاتو جاري لرل یواځې د الله تعالی کار دی، نو د عبادت مستحق ماسوا له الله څخه بل هیڅوک نشي کېدی، او که له نقلي حیثیته ملاحظه وکړئ؛ نو ټول انبیاء الله او سماویه ادیان د توحید په صحت او د شرک په بطلان متفق دي، بلکه هر نبي ته د وحي په ذریعه دغه ښوولی شوي دي چې په آخرت کې د مشرکانو ټول اعمال بیخي بېکاره دي، او د شرک انجام د خالص حرمان او خُسران څخه سوا بل شی نه دی، لهذا پر هر انسان لازم دي چې له ګردو باطلو معبودانو څخه ځان وشکوي !، او له الله تعالی سره د خپل عبودیت تعلقات ونښلوي، او د الله تعالی وفادار او شکرګزار او احسان پېژندونکی بنده شي، د ده عظمت، قدرت، جلال او کمال ښه وپېژني، عاجز او ناتوانه مخلوقات د ده شریک ونه ګرځوي، او هغه په هم هغو صفاتو سره لوی، پورته، اعلی او ارفع وګڼي، لکه چې واقع کې هم دی.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

او تعظیم نه دی کړی دغو (مشرکانو) د الله حق تعظیم د ده.

تفسیر: یعنې مشرکینو د الله تعالی عظمت، علویت، کمال، جلال، لویي او بزرګي تر هغې اندازې او مرتبې پورې ونه پېژندله چې تر هغې اندازې او مرتبې پورې پر یوه بنده د هغه معرفت او پېژندګلوي لازمه ده چې هغه وپېژني، د الله تعالی د رفیع شان او لوړې مرتبې د اجمالي تصوّر کوونکی آیا د عاجز او محتاج مخلوق حتی د بېځایه ګټو او بتانو شرکت له الله تعالی سره تجویز کولی شي؟ حاشا وکلاّ ! وروسته له دې نه د الله تعالی د عظمت او قدرت، د جلال او کمال د ځینو شئونو بیان دی.

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۶۷﴾

او ځمکه ټوله به په موټي د الله تعالی کې وي په ورځ د قیامت کې، او اسمانونه به نغښتلي شوي دي په ښي لاس د ده کې، پاکي ده ده ته او لوړ لوی دی له هغو شیانو چې دوی یې شریکوي (له الله سره بُتان او نور شیان).

تفسیر: د الله تعالی د عظمت حال خو دادی چې په ورځ د قیامت کې به ټوله ځمکه په یوه موټي کې ونیسي، او اسمانونه به په ښي لاس کې راونغاړي، په صحیح حدیث کې راغلي دي، ابو هریرة رضي الله تعالی عنه فرمايي چې: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي دي چې ویې فرمایل: «الله تعالی به ځمکه په موټي کې راونیسي، او اسمانونه به په ښي لاس کې راونغاړي، او بیا به وفرمایي: زه بادشاه یم، چېرته دي د ځمکې بادشاهان؟» یعنې په دغه ورځ به ښکاره شي چې حقیقي بادشاه الله تعالی دی، د نورو بادشاهي به ختمه شوي وي، یواځې د الله تعالی په واک کې به وي، او حساب به ورسره کېږي.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي السَّمٰوٰتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَآءَ اللّٰهُ ۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنظُرُونَ ﴿۶۸﴾

او پو كل به و كړى شي په شپېلۍ كې، پس بېخوده مړه به شي هر هغه چې په اسمانونو كې دي او هر هغه چې پـه ځمكه كـې دي، مګر هغه څوك چې اراده وفرمايي الله (د نه وژلو د هغه)، بيا به وپو كل شي په هغې شپېلۍ كې بل ځلي؛ پس ناڅاپه دغه خلق به (چې مړه وو ټول) ولاړ وي منتظر وي (چې څه راباندې كيږي).

تفسير: د اكثرو محققينو علماوو په نزد ټول به دوه ځلې د صور نفخې كيږي، په اوله كې به د ګردو حواس وركيږي، بيا هغه كسان چې ژوندي دي مړه كيږي، بيا به بله نفخه كيږي، چې د هغې په اثر د مړيو ارواح به د ابدانو په طرف بېرته راګرځي، او ټول بېهوشان به په هوش كيږي، په دغه وخت كې د محشر د دې عجيبو او غريبو مناظرو د ليدلو څخه ګرد مخلوقات حيران كيږي، بيا به په ډېر سرعت سره د قدوس الله په مخكې وړاندې كيږي، او ګرد سره ورحاضرولى شي.

تنبيه: له ﴿إِلَّا مَن شَآءَ اللّٰهُ﴾ څخه ځينو جبرئيل، ميكائيل، اسرافيل او داسې نور عليهم السلام مراد نيولي دي، او ځينو له هغوى سره حملة العرش هم شامل كړي دي، د ځينو په نزد ترې انبياء او شهداء مراد دي، والله أعلم، په هر حال دغه استثناء به د هغې نفخې په وخت كې وي چې وروسته له هغه ممكن دي پر دوى هم فناء طاري كيږي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۲) ركوع (۱۶) آيت).

وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتٰبُ وَجِايٓءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۶۹﴾

او روښانه به شي ځمكه په نور د رب د دغې (ځمكې لپاره د فيصلې د بندګانو)، او كېښود به شي كتاب (عملنامې لپاره د حساب)، او راتله به وكړل شي په انبياوو (محشر ته) او په شهداوو سره (له هر امته)، او حكم به وكړ شي په منځ د دوى كې په حق اوعدل سره، او پر دوى به ظلم ونه كړ شي (هيڅ قدر په تزيد د عقاب يا تنقيص د ثواب).

تفسير: الله تعالى به د حساب لپاره څرنګه چې د ده د شان سره مناسب دي؛ راښكته شي، او ځمكه به د ده د نور او رڼا په وجه وځليږي، انبياء او شهداء به راوستل شي، او د بندګانو په منځ كې به د عدل او انصاف فيصله وشي.

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

او پوره به وركړه شي هر نفس لره (جزا د هغه) عمل چې كړى يې وو (ده).

تفسير: يعني د نېكۍ په بدل كې تنقيص او د بدۍ په بدل كې تزييد نه واقع كيږي، د هر چا هومره چې ښه يا بد عمل وي؛ هغه ګرد د الله تعالى په علم كې دى، سم له هغه سره بدل وركول كيږي، چې د هغه څه تفصيل وروسته له دې نه راځي.

وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۷۰﴾

او حال دا چې الله ښه عالم دى پر هغو اعمالو چې دوى يې كوي (نو جزاء به پرې وركړه شي).

تفسیر: یعنې شاهدان راځي د دوی د ملزم کولو لپاره، که نه له الله تعالی څخه هیڅ یو شی پټ نه دی (كذا في الموضح).

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا

او شړلی راښکلی کېږي (په شدّت سره) هغه کسان چې کافران شوي دي طرف د دوزخ ته ډلې ډلې.

تفسیر: یعنې ټول کافران په ټېل وهلو او په نهایت ذلت او خوارۍ سره د دوزخ په طرف شړل او بیول کېږي، څرنګه چې د کفر اقسام او مراتب ډېر دي؛ نو هر قسم او هره درجه د کفارو ډله سره بېله بېله کوله شي.

حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا

تر هغه پورې چې راشي دوی دوزخ ته حال دا چې وبه پرانیستلی شي دروازې د دغه (دوزخ).

تفسیر: هم هغسې چې د دنیوي بندیخانې دروازې خلاصې نه وي، هر کله چې کوم بندي په کې ننویستل کېږي، ور یې ورته خلاصوي، او وروسته د ده له ننوتلو څخه بېرته وربندول کېږي، همداسې څه وخت چې دوزخیان دوزخ ته نژدې رسیږي، د دوزخ دروازې پرانیستلی کېږي، او دوزخیان په ټېل وهلو سره په کې غورځولی کېږي، او بیا یې دروازې تړلی کېږي، کما قال الله تعالی: ﴿إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ﴾ (همزة).

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ

او وبه وایي دوی ته خزانچیان (متصرفان) د دغه (دوزخ) آیا نه وو راغلي تاسې ته رسولان له تاسې نه.

تفسیر: یعنې هغه پرښتې چې د دوزخ محافظانې دي، دوی به کفارو ته د ملامتی په ډول سره داسې وايي: «آیا نه وو درغلی تاسې ته رسولان له تاسې»، یعنې چې له هغوی څخه له دې سببه چې ستاسې له جنس څخه وو؛ فائده اخیستل ډېر اسان وو.

يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾

چې لوستل به دغو (رسولانو) پر تاسې آیتونه (د قرآن) د رب ستاسې، او ویرول به دوی تاسې له ملاقات د هغې ورځې ستاسې چې دغه ده، وبه وایي (کفار چې ولې نه وو راغلي) بلکه راغلي وو، ولیکن ثابته شوې ده کلمه (حکم) د عذاب پر کافرانو.

تفسیر: یعنې ولې انبیاء نه وو راغلي !؟ بلکه ضرور راغلي وو، او د الله تعالی کلام یې راوړی وو، او له نن ورځې څخه ډېر زیات ویرولی شوي وو، لیکن مونږ له خپلې بدبختی او نالایقی د هغو پندونو ته غوږ کښېنښود، څو بالآخر د الله تعالی د داسې قاطع او لا يتغيّر تقدیر سره مخامخ شو، او د عذاب حکم پر مونږ کفارو په قطعي ډول ثابت او نافذ شو: ﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ (الملك).

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾

وبه ویل شي دوی ته: ننوځئ دروازو د دوزخ ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ
په ده کې، پس بد دی ځای د هستوګنې د متکبرانو (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې تاسې د خپل، تکبر، لویي او غرور له سببه د الله تعالی خبره ونه منله، نو اوس تاسې تل په دوزخ کې پراته اوسئ !، او د هغه د عذابونو خوند وڅکئ !.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا

او بیول کیږي به هغه کسان چې ویرېدل به دوی له ربه خپله طرف د جنت ته ډلې ډلې.

تفسیر: یعنې کله چې د ایمان او تقوی مدارج متفاوت دي، د هرې درجې متیقن مؤمنین جلا او د هرې یوې ډلې به سره بېلې وي، او دغو ګردو جماعتونو ته ډېر زیات تشویق او ترغیب ورکول کیږي، او په ډېره مینه او محبت سره د جنت په طرف لېږل کیږي.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا
خَالِدِينَ ﴿۷۳﴾

تر هغه پورې چې راشي دوی جنت ته حال دا چې پرانیستلې شوي به وي دروازې د دغه (جنت)،
او وبه وایي دوی ته خزانچیان (متصرفان) د جنت: سلام دې وي پر تاسې، پاک یئ تاسې (له
ګناهونو) پس ننوځئ جنت ته په دې حال کې چې همېشه اوسیدونکي اوسئ (په ده کې).

تفسیر: څرنګه چې د مېلمنو له راتګه څخه پخوا د مېلمستون دروازې پرانیستلې کیږي، او د هغوی لپاره د هوسایۍ وسائل او وسائط برابرولی شي؛ کله چې جنتیان هلته ورسیږي، نو د جنت دروازې به د دوی په مخ کې پرانیستلې خلاصې وي، لکه څنګه چې د «ص» سورت په (۴) رکوع کې راغلي دي: ﴿مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْأَبْوَابُ﴾ او د الله تعالی پرښتې به په نهایت اعزاز او اکرام سره په سلامونو او ثناوو او نورو د دوی استقبال کوي، او ورته «هر کله راشئ ! ښه راغلئ !» وایي، او د جنّت د تل اوسېدلو بشارات او زیري به ورته کوي.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ

او وایي به دغه (جنتیان): ټوله ثناء صفت خاص الله ته دي، هغه (الله) چې رښتینه یې کړه له مونږ
سره وعده خپله.

تفسیر: یعنې د الله تعالی شکر او حمد وایو، هغه وعدې چې مونږ د انبیاوو له خولې څخه اورېدلې دي، د هغو تصدیق مونږ پخپلو سترګو وینو.

وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ

او میراث یې راکړه مونږ ته ځمکه (د جنت) چې ځای نیسو له جنته هر ځای چې خوښ شي
ځمونږ.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «جنتیانو ته حکم شته هر چېرې چې زړه یې غواړي، هم هغلته دې وسیږي، لیکن د هر جنتي زړه به هم هغه ځای خوښوي چې د ده لپاره لا له پخوا څخه مخصوص او معین کړی شوی دی»، د ځینو په نزد مراد

يې داسې دی: چې په جنت کې د تللو او راتللو او له يوه ځای بل ځای ته ورتګ هيڅ ممانعت نه دی، او هر جنتي هر چېرې چې يې زړه وغواړي؛ هم هغلته وردرومي.

﴿فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ۝٧٤ وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ۖ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝٧٥﴾

پس ښه دی اجر د (نېک) عمل کوونکو (دغه جنّت). او وينې به ته (ای محمده !) پرښتې طواف کوونکې (چار چاپېر) له عرشه چې تسبيح به وايي دوی (پيوسته) له حمده ثنا د رب د دوی سره، او حکم به وکړی شي په منځ د خلقو کې په حق سره، او وبه ويلی شي چې: ټوله ثنا ده خاص الله ته چې رب پالونکی د عالميانو دی.

تفسير: يعنې څه وخت چې الله تعالی د حساب او کتاب لپاره د فيصلو ميدان ته راشي، په دغه وخت کې به پرښتو د عظيم عرش په چار چاپېر حلقه تړلې وي، او ګردې به د خپل رب په تسبيح او تحميد کې مشغولې وي، او د ګردو بندګانو د اعمالو فيصلې به په ډېر انصاف سره وکړی شي، چې د هغې په اثر به له هر لوري څخه په ډېر جوش او خروش سره د ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ نارې پورته کيږي، يعنې ټوله ثنا صفت او محامد هغه پاک الله ته لايق دي، چې د ګرد جهان رب او پروردګار دی، او د ټول عالم په نسبت يې ښه احکام او عمده فيصلې صادرې کړې دي.

تمّت سورة الزمر بعون الله وتوفيقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُؤْمِن

«د (المؤمن) سورت مكي دى، پرته له (۵۶، ۵۷) آيتونو څخه چې مدني دي، (۸۵) آيته او (۹) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۰) او په نزول كې (۶۰) سورت دى، وروسته د (الزّمر) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿٢﴾ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ

نازلېدل د دې كتاب (قرآن) له (جانبه) د الله دي، چې (دى) ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو)، ښه عالم دى (پر هر شيز). ښښونكى د ګناهونو دى (عاصيانو لره)، او قبلوونكى د توبې دى (تائبانو لره).

تفسير: يعنې توبه قبلوي او له ګناهونو څنې تائب داسې پاك او صافوي چې ګواكې له سره يې څه ګناه او خطا نه وي كړې.

شَدِيْدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ

سخت دى عذاب (د ده كفّارو لره) څښتن (خاوند) د فضل دى.

تفسير: يعنې بې نهايته د قدرت او وسعت او غناء څښتن دى، چې پر بندګانو د انعام او احسان بارانونه ورووي.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيْرُ ﴿٣﴾

نشته لايق او حقدار د عبادت بل هيڅوك مګر يواځې هم دى دى، خاص همده ته بېرته ورتلل دي (لپاره د حساب).

تفسير: چې هلته له وررسېدلو څخه وروسته هر يوه ته د دوى د اعمالو مكافات او بدل وركول كيږي.

مَا يُجَادِلُ فِيْٓ اٰيٰتِ اللّٰهِ اِلَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

جګړې نه كوي (طعنې نه وايي) په آيتونو د الله كې مګر هغه كسان چې كافران شوي دي.

تفسير: يعنې د الله تعالى كلام او خبرې او د ده د عظمت او قدرت دلائل داسې نه دي، چې په هغه كې څه مناقشه، مجادله او جګړه وكړه شي، مګر هغه خلق چې دا يې له خپلو ځانونو سره غوټه كړېده چې د خورا روښانو دلائلو او براهينو او له ډېرو ښو ښكاره وو شواهدو څخه به هم انحراف او انكار كوي، نو دوى پر دغو د رښتيا خبرو په ناحقه سره جګړې او مناقشې كوي.

فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴿٤﴾

پس نه دې تېر باسي تا ګرځېدل د دوى (په هوسايي سره) په ښارونو كې (ځكه چې عاقبت د دوى دوزخ دى).

تفسیر: یعني د داسې منکرینو انجام تباهي او هلاکت دی، اګر که دوی في الحال په ښارونو او کلیو کې ګرځي، سیلونه، سیاحتونه او سوداګري کوي، او پخپلو چرچو کې مشغول دي، نو نه ښایي چې تاسې د دوی پر دغه راحت او هوسایۍ وغولېږئ، ځکه چې دغه د الله تعالی له طرفه امهال او استدراج دی.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَّالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ ۖ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٥﴾

دروغجن شمیرلي وو (رسولان خپل) پخوا له دوی نه قوم د نوح او نورو اقوامو وروسته له دوی نه، او قصد وکړ هر امّت (له دوی نه) پر رسول خپل چې ونیسي دوی هغه (رسول او ضرر وروړسوي)، او جګړې به کولې دوی (له دغو رسولانو سره) په باطله سره، لپاره د دې چې پټ کړي په دغه (باطل سره) حق (توحید)، پس ومو نیول دوی (په عذاب سره)، پس څرنګه وو سزا عقوبت څما (دوی لره؟).

تفسیر: د هر امّت اشرارو د خپلو انبیاوو د وژلو یا د زحمت او تکلیف وررسولو ارادې کړې وې، او همېشه هغوی دداسې چلونو په جوړولو کې مصروفېدل، چې د هغو په وسیله حق او رښتیا دین ته ماتې او شکست ورکړي، لیکن د دې په ځای چې دغه اشرار څمونږ انبیاوو ته لاس وروغځوي، یا یې ونیسي؛ مونږ همدغه اشرار پخپل غضب او قهر کې اخته او سختې سزاوې مو ورته ورکړې دي، بیا وګورئ چې د دوی بېخ او بکر مو څرنګه له بېخه وویست؟ نن هم د هغو سپېره شویو اقوامو څه آثار چېرې شته او په نظر راځي، چې د هغو د لیدلو څخه یو انسان د دوی د تباهۍ په نسبت څخه فکر، غور او تصوّر کولی شي.

وَكَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٦﴾

همداسې (لکه وجوب د عذاب پر دغو مکذبینو) واجبه شوې ده خبره (د عذاب) د رب ستا پر هغو کسانو چې کافران شوي دي (هغه کلمه دا ده چې) بېشکه دوی ملګري د اور (د دوزخ) دي.

تفسیر: یعنې هم هغسې چې پر پخوانیو اقوامو د عذاب راتلونکې خبره پوره نازله او منطبقه شوې ده، پر اوسنیو منکرینو یې هم نازله وبوله، او هم هغسې چې د انبیاوو د اعلان سره موافق پر کفارو دنیوي عذاب نازل شوی دی؛ ستا د رب دغه خبره هم یو ثابت شوی حقیقت دی، چې په آخرت کې د دغو خلقو ځای دوزخ دی.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا ۚ

هغه کسان (له ملائکو) چې پورته اخلي عرش او هم هغه (پرښتې) چې چارچاپېرې دي د عرش تسبیح وایي سره د حمده ثناء د رب د دوی، او ایمان یې راوړی دی په دغه (الله)، او مغفرت غواړي (له الله نه) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی.

تفسیر: یعني د عظیم عرش حاملین او د هغه په چارچاپېر کې بېشماره مطوفیني پرښتې چې د دوی غـذاء یوائې د الله تعالی تسبیح او تحمید دی، او د الله تعالی د دربار د مقربیت لامله په اعلی درجې سره د ایمان او یقین لرونکې دي، دوی د الله تعالی په حضور کې د مؤمنینو لپاره دعاء او استغفار کوي.

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَّعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِيْنَ تَابُوْا وَاتَّبَعُوْا سَبِيْلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ۝٧

(نو وايي چې) اې ربه څمونږ! احاطه کړې ده او پراخه دې هر شي ته ستا رحمت او علم، پس مغفرت وکړه هغو کسانو ته چې توبه يې ايستلې ده، او متابعت يې کړی دی د لارې ستا، او وساته دوی له عذابه د دوزخ نه.

تفسير: دغه يې د پرښتو د استغفار صورت ښوولی دی، يعني د الله تعالی په دربار کې داسې عرض کوي: «اې څمونږ ربه! ستا علم او رحمت په هر شي محيط دی، پس هغه څوک چې ستا په محيط علم يې بد کارونه پرېښي وي، او د زړه په صدق سره يې ستا په طرف رجوع کړې وي، او ستا پر سمه لاره يې د تللو زيار، کوښښ ايستلی وي، او د بشريت په اقتضاء څه کمزوري او خطاوې له دوی نه صادرې شوې وي؛ ته پخپل فضل، رحمت او کرم سره هغه وروبښه، نه په دنيا کې څه ربړ او زحمت ورپېښ کړې!، او نه په عُقبا کې د دوزخ مخ ورښکاره کړې!.

رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنّٰتِ عَدْنِ ِۨالَّتِيْ وَعَدْتَّهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝٨

(او هم وايي به) اې ربه څمونږ! او ننه باسه دوی په جنتونو د همېشه هستوګنې کې هغه چې وعده کړې ده تا له دوی سره، او څوک چې نېک شوي له پلرونو د دوی او (له) ښځو د دوی، او (له) اولادو د دوی، بېشکه چې ته هم ته يې ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعني اګر که جنّت هر چا ته د ده د عمل په صله کې وررسيږي، لکه چې دلته هم د چپ ۍ چله قيده ښکاره ده، او بې له خپل ايمان او اصلاح ښځه، اولاد، مور و پلار او نور کسان يې هيڅ په کار نه ورځي، ليکن ستا حکمتونه داسې هم دي چې د يوه له خاطره ډېرو کسانو ته د دوی له عمله زيات په اعلی درجه رسوې، لکه چې د «الطور» سورت په لمړۍ رکوع (٢١) آيت (٢٧) جزء کې راغلي دي: ﴿وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ﴾ نو هغه به هم په حقيقت کې د هم هغه صالح سړي د اکرام او مداراتو يو صورت وي، چې د هغه مور او پلار او ښځه او اولاد هم په هم هغې درجې کې ورسره پرېښودلی شي.

وَقِهِمُ السَّيِّاٰتِ ۭ وَمَنْ تَقِ السَّيِّاٰتِ يَوْمَىِٕذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهٗ ۭ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝٩

او وساته دوی له بديو څخې!، او هر څوک چې وساتې ته له بديو څخه په دغه ورځ د قيامت کې؛ نو په تحقيق رحمت دې وکړ پر او دغه (ساتل ستا له عذابه) همدغه دی بری ډېر لوی.

تفسير: يعني په محشر کې دوی ته هيڅ قسم بدي مثلاً وېره، پرېشاني او نور لاحق نه وي، او دغه عظيم الشأن بری او کاميابي خاص ستا په مهرباني او مرحمت حاصلبدی شي، ځينو مفسّرينو له «سيئات» څخه سيئه اعمال مراد اخيستي دي، يعني وروسته له دې نه دوی يې له بدو کارونو څخه محفوظ وفرمايل، او د دوی خوی او عادت يې داسې وګرځاوه چې د بدۍ په لوري متمايل نشي، ښکاره ده هر هغه چې نن دلته له بدۍ څخې ځان وساتي؛ پر هغه ستا لوی فضل او کرم شوی دی، او همدغسې سړی به هلته اعلی بری او کاميابي حاصلوي، په دغه تفسير کې د «يومئذ» ترجمه دې: د «هغې ورځې» په ځای په «دې ورځې» سره وکړه شي، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «يعني که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو له بديو څخې به دوی ځان وساتي، او پخپل عمل سره هيڅوک خپل ځان نشي ساتلی، له لرې يا ډېرې بدۍ څخه څوک تش دی؟»، په دغو الفاظو سره دغه دواړه تفاسير منطبق کېدی شي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِن مَّقْتِكُمْ أَنفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (چې دوزخ ته داخل کړل شي)؛ نو غږ به ورته وکړ شي: خامخا دښمني (او قهر) د الله (پر تاسې باندې) ډېر لوی دی له دښمنۍ (او قهر) ستاسې له ځانونو خپلو سره، کله چې وبه بللی شوئ تاسې (په دنیا کې) طرف د ایمان راوړلو ته، پس کافران کېدئ به تاسې (او له ایمانه به تښتېدلئ).

تفسیر: دغه به د قیامت په ورځ کې وایي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې نن تاسې له خپل نفس څخه بېزاره یئ، او پر خپل ځان لعنت وایئ، په دنیا کې چې کافران کېدئ؛ په دغه وخت کې الله تعالی له دې نه زیات پر تاسې لعنت لېږه، او ستاسې له حرکاتو به نارضا وو، چې د هم هغه بدل نن ورځ مومئ».

قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ

(نو) وبه وایي (دا کفّار) ای ربه ځمونږ! مړه دې کړو مونږ دوه ځلې، او ژوندي دې کړو مونږ دوه ځلې.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «پخوا له دې نه تاسې خاوره وئ یا نطفه، په دواړو تقدیرو سره مړه او بېځانه وئ، بیا په تاسې کې سا ننوته، نو ژوندي شوئ، بیا مړه شوئ، بیا به ژوندي راپاځول کېږئ، همدغه دي دوه ژونده او دوه مړیني، لکه څنګه چې الله تعالی د البقرې سورت په (۳) رکوع (۲۸) ایت (۱) جزء کې فرمایلي دي: ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ ځینو نور تفسیرونه هم کړي دي، خو ظاهر همدا تفسیر دی.

فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا

پس قایل شو مونږ په ګناهونو خپلو.

تفسیر: هر کله چې مو دا حالت چې له مونږ سره یې وعده شوې وه په سترګو ولیده؛ نو اوس په خپلو ګناهونو قایل شو.

فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِّن سَبِيلٍ ﴿١١﴾

پس آیا شته د وتلو (ځمونږ ته له دغه دوزخه) کومه لاره؟.

تفسیر: یعنې افسوس چې اوس حسب الظاهر له دې ځایه د خلاصېدو او تښتېدلو هیڅ یوه چاره او لاره نه راښکاري ماسوا له دې چې تا پخپل قدرت سره مونږ ته دوه ځلې موت او حیات راکړی دی، دریم ځلې مو هم دنیا ته ولېږئ، څو دا ځلې هلته صالحه اعمال وکړو، او سره له ډېرو نېکیو بېرته درحاضر شو.

ذَٰلِكُم بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ ۖ وَإِن يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا ۚ فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾

دغه (ابدي عذاب) تاسې ته په سبب د دې دی، کله چې وبه باله شو الله یواځې (بې له نورو معبودانو ستاسې)؛ نو کفر به اختیار کړ تاسې، او که شریکان به هم وبللی شول له الله سره؛ نو ایمان به راوړ تاسې، پس حکم خاص الله لره دی (چې هر څه کوي دغه الله) ډېر پورته دی، ډېر لوی دی.

تفسير: يعني بېشكه اوس د دنيا په لوري د بېرته ورتګ هيڅ يو صورت نشته، اوس تاسې د خپلو بخوانيو اعمالو سزاوې دروا خلئ، ستاسي په نسبت د ابدي هلاکت دغه فيصله ځکه شوې ده، چې تاسې د واحد الله او حقيقي معبو. غږ ته غوږ کښېنښود، او تل مو د ده له وحدانيت څخه انکار کوو، که له تاسې نه د کوم دروغ او باطل معبود په لوري بلنه کېده؛ نو على الفور به مو «آمنّا وصدّقنا» ويل، او په هغه پسې به مو منډې وهلې.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّلُ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ رِزْقًا ۚ وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾

الله هغه ذات دى چې ښيي تاسې ته دلائل خپل، او نازلوي تاسې ته له (طرفه) د اسمانه رزق روزي (باران چې سبب د روزى دى)، او پند نه اخلي (په دغو دلائلو) مګر هغه چې راګرځيدلي وي (له شرکه او معصيته توحيد او طاعت ته).

تفسير: يعني د الله تعالى د عظمت او وحدانيت دلائل او نښې په هر څيز کې ظاهرې دي، انسان ته ښايي چې يوازې پخپلې روزى او رزق کې لږ غور او دقّت وکړي، او ودې ګوري چې په څه وسائلو او وسائطو سره هغه وررسيږي، حتى چې د هغه سامان له اسمانه هم تهيه کيږي، بيا په نورو شيانو کې هم د ده عقل او پوهه رسيږي، ليکن که څوک هغه لوري ته له سره رجوع هم ونه کړي، او له غور او فکر څخه کار وانخلي، نو له کوم ځايه او په کومې وسيلې سره به پوهه حاصله کړى شي؟.

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾

پس وبولئ تاسې الله په دې حال کې چې خالص کوونکي اوسئ دغه (الله) ته (د) دين (له شرکه)، او اګر که بد ګڼي دغه کافران (دغه اخلاص ستاسې).

تفسير: يعنې د الله تعالى بندګانو ته ښايي چې له پوهې او عقل څخه کار واخلي، او د واحد الله په طرف رجوع وکړي، او هم هغه دې وبولي او عبادت دې وکړي، او د ده په بندګۍ کې دې بل چا ته شرکت ورنه کړي، بېشکه چې د مخلصو بندګانو د دغه موحديت، د واحد احد الله د عبادت کولو څخ کفار او مشرکان خپه کيږي، چې دوى ولې نور ګرد معبودان له منځه لرې کړي دي؟ او صرف واحد الله قبلوي؟ او يوازې د همغه قدّوس الله په عبادت کې مشاغلت لري؟، مګر پوخ او حقيقي موحد هم هغه دى چې د مشرکانو په مجمع کې د توحيد غږ پورته کړي، او د هغوى د بد ويلو او خپګان څخه له سره اندېښنه او پروا ونه کړي !.

رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

(همدغه الله) پورته کوونکى د درجو (د مؤمنانو) دى، څښتن (مالک) د عرش دى، راليږي روح (جبرئيل يا پټې خبرې) په امر حکم خپل پر هغه چا چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو.

تفسير: له پټو خبرو څخه وحي مراد ده، چې پر انبياوو عليهم السلام نازليږي، او د دوى د ورځه وو په وسيله نورو بندګانو ته هم رسيږي، لکه چې د قيامت تر ورځې پورې به رسيږي.

لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾

لپاره د دې چې ووېروي (خلق) له ورځې د ملاقات.

تفسير: يعنې په هغه ورځ کې چې ټول اولين او آخرين به سره يو ځای د پاك الله په حضور کې حاضرېږي، او هر يو سړی به د خپلو ښو يا بدو اعمالو له بدل سره ملاقات کوي، يا ارواح له اجسادو، يا اعمال له عمالو، يا مظلومان له ظلامو، يا عابدان له خپلو معبودانو سره ګوري.

يَوْمَ هُم بَارِزُونَ ۚ

په هغه ورځ کې چې دوی به راښکاره وي.

تفسير: يعنې له قبورو څخه به ووځي، او په يوه داسې ډاګ سم صاف هوار ميدان کې به حاضرېږي، چې هلته به هيڅ غر او غونډۍ او نور حائل نه وي.

لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ۚ

پټ به نه وي پر الله له دوی نه هيڅ څيز.

تفسير: يعنې ښه وپوهېږئ چې د هغه أحكم الحاكمين په دربار کې حاضرېدل دي، چې له هغه څخه ستاسې هيڅ احوال پټ نه دي، او ګرد ظاهري او باطني اسرار او احوال ورته ښکاره او څرګند دي، او د دوی ګرد اعمال به دوی ته وروړاندې کېږي، او خپله جزاء مومي، بيا به داسې وفرمايي الله جل جلاله پس له نفخې د صور:

لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

چا لره دی سلطنت؟ (نو ځواب فرمايي پخپله الله) نن ورځ خاص الله لره دی (سلطنت) چې يو دی ښه غالب قوي.

تفسير: يعنې په هغه ورځ کې په ظاهري او مجازي ډول به هم د هيچا سلطنت او باچاهي نه وي پاتې، او يواځې د هم هغه مالك الملكوت او صاحب الكبرياء والجبروت حکومت او سلطنت به دائم او قائم وي، چې د ده په مقابل کې ټول زور او قوّت او طاقت عاجز او ناتوانه مطيع او منقاد دی.

الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۚ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ ۚ

نن ورځ به جزاء ورکړه شي هر نفس ته په قدر د هم هغه عمل چې کړی يې دی، نشته هيڅ قدر ظلم نن ورځ، بېشکه چې الله ډېر ژر حساب کوونکی دی. او ووېروه (ای محمده ! دغه کفار له عذابه) د ورځې رانژدې، کله چې زړونه به په نزد د چنغړ کو وي، په دې حال کې چې غم کوونکي به وي (خاوندان د زړونو).

تفسير: يعنې له ډېرې وېرې او خوف زړونه به يې ترپيږي، او تر ستونو پورې به پورته کېږي، او خلق به په دواړو لاسونو سره هغه ټينګ ونيسي، او له دې نه به وېرېږي چې چېرې د دوی زړونه د دوی له تنفس سره يو ځای د باندې ونه وځي.

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴿١٨﴾

نه به وي ظالمانو ته (په قيامت کې) هيڅوك دوست، او نه كوم شفاعتګر چې خبره يې ومنله شي.

تفسير: يعنې داسې كوم شفاعتګر به نه وي چې د هغه خبره به خامخا اوربدله كيږي، سپاربنت به هم هغه څوک كولی شي؛ چې د الله تعالی له طرف مجاز او مأذون وي، او د هغه انسان په حق كې كېدی شي؛ چې شفاعت د هغه لپاره غوره او پسند وي.

يَعۡلَمُ خَآئِنَةَ ٱلۡأَعۡيُنِ وَمَا تُخۡفِي ٱلصُّدُورُ ۝١٩ وَٱللَّهُ يَقۡضِي بِٱلۡحَقِّۖ

معلوم دي (الله) ته خيانت د ستر ګو او هغه نيات چې پټوي يې سينې. او الله حكم (فيصله) كوي په حقه (عدل) سره.

تفسير: يعنې له مخلوقاتو ځنې خپلې ستر ګي وژغوري، او په پټه او مخفي ډول سره پر كوم يو شي نظر وغورځوي، يا د ستر ګو په يوه كنج يا په غلا سره وګوري، يا پخپل زړه كې كوم نيت وكړي، يا د كومې خبرې اراده يا خيال پخپل زړه كې تېر كړي، له دغو ګردو شيانو څخه پر ټولو او پر هر يوه باندې الله تعالی عليم او خبير دی، او فيصله يې په عدل او انصاف سره كيږي.

وَٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَقۡضُونَ بِشَيۡءٍۗ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ ۝٢٠

او هغه كسان چې بولي يې دوی غير له دغه (الله)؛ حكم نشي كولی دوی په هيڅ شيز، بېشكه الله همدی دی ښه اوربدونكی (د اقوالو) ښه ليدونكی (د اعمالو).

تفسير: يعنې فيصله صادرول د هم هغه ذات كار كېدی شي چې ښه اوربدونكی ښه پوهېدونكی وي، ښه نو دغه بېځانه تيږي او بې روحه بُتان چې تاسې هغوی ته معبود وايئ، او په بندګۍ كې يې لګيا يئ؛ څرنګه به فيصله وكړی شي، بيا هغه شيز چې د فيصله كولو قوّت او قدرت نه لري، نو هغه څرنګه معبود كېدی شي؟.

أَوَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ كَانُواْ مِن قَبۡلِهِمۡۚ كَانُواْ هُمۡ أَشَدَّ مِنۡهُمۡ قُوَّةٗ وَءَاثَارٗا فِي ٱلۡأَرۡضِ

آيا نه ګرځي (دغه مشركان) په ځمكه (ملكونو) كې پس چې وګوري دوی چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو كسانو چې وو پخوا له دغو (مشركانو)؟ چې وو هغوی ډېر سخت له دغو (كفارو) څخه له جهته د قوت او آثار (چې پرينښې يې دي) په ځمكه كې.

تفسير: يعنې ډېرې كلكې او مضبوطې كلاوې، عالي شانه عمارتونه، او د مختلفو اقسامو يادګارونه.

فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمۡ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٖ ۝٢١

پس ونيول هلاک كړل دوی لره الله په سبب د ګناهونو د دوی، او نه وو دوی ته له (عذابه د) الله هيڅوک ساتونكی.

تفسير: يعنې كله چې څوک مو له دنيوي عذاب څخه نشي بچ كولی؛ نو له اخروي عذاب څخه مو څوک ژغورلی شي؟.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانَت تَّأۡتِيهِمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَكَفَرُواْ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُۚ إِنَّهُۥ قَوِيّٞ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ۝٢٢

دغه (نيول او اهلاک د دوی) په سبب د دې وو چې بېشكه هغوی ته به راتلل رسولان د دوی په دلائلو ښنبو ښكاره وو، پس كافران شول؛ پس ونيول دوی لره الله (هلاک يې كړل)، بېشكه چې دغه (الله) قوي ښه زورور سختوونكی د عذاب دی.

تفسیر: یعنې تاسې هم د هغوی په شان د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تکذیب کې فلاح نه شئ موندلی، او بالآخر رسوا او هلاك کېږئ، او قدّوس الله به پخپل زور او قوّت سره خپل رسول فاتح، غالب، مظفر او منصور ګرځوي، په همدغه مناسبت الله أکرم شأنه وأعظم برهانُه اوس د موسی علیه السلام او د فرعون قصه دغسې بیان فرمایي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوْسٰى بِاٰيٰتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ﴿۲۳﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی په آیتونو دلائلو خپل، او په برهان سند ښکاره سره.

تفسیر: له «آیتونو او دلائلو» ځنې یې معجزات او له «برهان سند ښکاره» څخه یې ماسوا له معجزاتو نور قسمونه دلائل او براهین مراد فرمایلي دي، یا دې له «آیات» څخه تعلیمات او احکام او لـه ﴿سُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ﴾ ځنې معجزات مراد واخیست شي.

اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَقَارُوْنَ

طرف د فرعون ته او هامان ته او قارون ته.

تفسیر: هامان د فرعون وزیر وو، قارون د بني اسرائیلو ډېر لوی متمول او تاجر وو، چې د موسی علیه السلام پر خلاف د فرعون پر مرضی به یې اقدامات کول، پخوا له دې نه د ده قصه تېره شوې ده.

فَقَالُوْا سٰحِرٌ كَذَّابٌ ﴿۲۴﴾

پس وویل (دوی چې دا رسول) ساحر کوډګر دی دروغجن دی.

تفسیر: یعنې ساحر او کوډګر دی، د دغو معجزاتو په ښوولو کې دروغجن دی، د رسالت په دعوی کې دغسې به ځینو د هغو ویلي وي، او نورو به د دوی تصدیق کړی وي.

فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوْٓا اَبْنَآءَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ وَاسْتَحْيُوْا نِسَآءَهُمْ ؕ

پس کله چې راغی (موسی) دغو (قبطیانو) ته په حقه سره له نزده ځمونږ؛ وویل (قبطیانو) چې: ووژنئ تاسې ځامن د هغو (سبطیانو) چې ایمان یې راوړی دی له موسی سره، او ژوندی پرېږدئ تاسې ښځې (لوڼې) د دوی (خدمت ته).

تفسیر: دغه حکم یې دویم ځلي د موسی علیه السلام د تشریف راوړلو څخه وروسته ورکړ، څو په دغه سره د بني اسرائیلو تذلیل او توهین وکړي، او د دوی تعداد کم کړي، او د دوی په زړونو کې دغه خیال کینوي چې دغه ګرد مصائب پر مونږ د موسی علیه السلام له سببه راغلي دي، او په دغه علت د هغه ملګرتیا پرېږدي.

وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴿۲۵﴾

او نه دی کید مکر د کافرانو مګر په ګمراهی کې.

تفسیر: یعنې له هسې مکرونو، فریبونو، او تدابیرو څخه هیڅ نه کیږي، الله تعالی له خپلو مخلصو بندګانو سره امداد او معاونت فرمایي، او د منکرینو ګردې حیلې او پلمې ناکامې او غلطې ثابتوي.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهٗ ۚ

او وویل فرعون (عملي خپلې ته): پرېږدئ (ای مشرانو) ما چې ووژنم موسی او راودې بولي (موسی) رب خپل (چې خلاص یې کړي له ما).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «فرعون وویل: ما پرېږدئ! ښایي چې د ده د سلطنت ارکانو به د موسی د وژلو مشوره نه وي ورکړې، او هغوی د ده د معجزاتو له لیدلو څخه متأثر شوي او ویریدلي وو، او له دې نه ډارېدل، نه چې د موسی رب څمونږ څخه انتقام واخلي، پخپله فرعون هم ویریدلی وو او سخت مرعوب او منفعل شوی وو، لیکن خپل دغه خوف او بیم به یې پټاوه، او په خلقو کې به یې د خپل قوّت او شجاعت د اظهار لپاره دغسې خبرې کولې، څو خلق وګڼي چې د فرعون په مخکښې د موسی د وژلو په لاره کې هیڅ یوه مانع او رادع نشته، او د فرعون د ارادې په مقابل کې هیڅ یو قوّت او طاقت نشي درېدلی».

اِنِّيْٓ اَخَافُ اَنْ يُّبَدِّلَ دِيْنَكُمْ اَوْ اَنْ يُّظْهِرَ فِي الْاَرْضِ الْفَسَادَ ﴿۲۶﴾

(وویل فرعون) بېشکه چې زه ویرېږم چې بدل به کړي (موسی) دین ستاسې (ای قبطیانو!) یا به ظاهر کړي (موسی) په ځمکه (د مصر) کې فساد (او مخالفت په منځ څمونږ کې).

تفسیر: یعنې که موسی علیه السلام ژوندی پرېښود شي؛ نو د دیني او دنیوي د دواړو قسمو د نقصان اندېښنه ده، ممکن دي چې دی د خپل وعظ او تلقین په اثر ستاسې هغه مذهبي دود او دستور در خراب کړي، چې له پخوا راهیسې جریان او دوام لري، یا د سازش او د نورو وسائلو جال په ځمکه کې وغځوي، او په مملکت کې بد امني واچوي، چې نتیجه به یې داسې کیږي، چې د تاسې (قبطیانو) حکومت به خاتمه ومومي، او سلطنت به د بني اسرائیلو (سبطیانو) په لاس کې ورشي.

وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنِّيْ عُذْتُ بِرَبِّيْ وَرَبِّكُمْ مِّنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ

او وویل موسی چې: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له (شره د) هر متکبره (سرکښه).

تفسیر: کله چې موسی علیه السلام ته د دغو مشورو خبر ورورسېد؛ نو خپل قوم ته یې وفرمایل چې: زه له دغو ویرولو څخه له سره نه ویرېږم، او نه یې پروا لرم، یوازې فرعون لا څه کوې، که د دنیا ګرد متکبرین او جبّارین هم سره راټول شي؛ خو بیا څما الله ما د دوی له شر څخه ساتي، او هغه ماته کافي دی، ما خپل ځان یوازې د ده په پناه کې ورکړی دی، هم هغه څما حامي او مددګار دی، کما قال الله تعالی: ﴿قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِيْ مَعَكُمَآ اَسْمَعُ وَاَرٰى﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۲) رکوع (۴۵) آیت)، بنه وروسته د الله تعالی له حمایته او امداده داسې اولوالعزم نبیان به څرنګه له یوه مغرور انسان څخه وویرېږي؟ نو ځکه موسی علیه السلام وویل: بېشکه زه پناه غواړم په رب خپل او په رب ستاسې له شره د هر متکبّره سرکښه.

لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿۲۷﴾

چې نه راوړي ایمان په ورځ د حساب.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «څوک چې په حساب او کتاب یقین او باور ولري؛ نو هغه به څرنګه ظلم وکړي؟».

وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيْمَانَهٗٓ اَتَقْتُلُوْنَ رَجُلًا اَنْ يَّقُوْلَ رَبِّيَ اللّٰهُ
وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنٰتِ مِنْ رَّبِّكُمْ ۖ وَاِنْ يَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ ۖ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ
بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ ۖ

او وويل يو سړي مؤمن له خپلوانو د فرعون څخه چې پټاوه ده ايمان خپل (له نورو قبطيانو): آيا وژنئ تاسې داسې يو سړی چې وايي رب څما الله دی، او حال دا چې په تحقيق راغلی دی تاسې ته په ښکاره دلائلو له (طرفه) د رب ستاسې، او كه چېرې وي (موسی) دروغجن؛ نو پس په همده ده (جزاء د) دروغو د ده، او كه چېرې وي (موسی) صادق رښتينی؛ نو وبه رسيږي تاسې ته ځينې د هغه عذاب چې وعده كوي (موسی د هغه) له تاسې سره.

تفسير: يو مؤمن سړی چې هغه تر دغه وخته پورې خپل ايمان له فرعونه او د ده له قومه مخفي ساتلی وو، د ﴿ذَرُوْنِيْٓ اَقْتُلْ مُوْسٰى﴾ په ځواب كې يې داسې وويل: «آيا ته د داسې يو سړي په ناحقې وينې تويولو پسې خپله ملا تړې چې هغه علاوه له دغه اظهاره بله هيڅ ګناه نه لري، چې څما رب يوازې الله دی، او دی ولې يوازې يوه الله ته خپل رب وايي؟ حال دا چې دی د خپلې دغې دعوی په تصديق كې ښكاره دلائل هم لري، چې تاته يې درښوولي دي، او ته د هغو وژلو ته دومره ضرورت هم نه لرې، بلكه امكان لري چې د هغه وژل تاته مضر هم واقع شي، فرض يې كړه: كه دی پخپلې دغې دعوی كې دروغجن هم ثابت شي؛ نو پر دغسې لويو دروغو يې خامخا الله تعالی هلاک يا رسوا كوي، د الله تعالی عادت داسې نه دی چې هغه داسې كاذب ته دومره موقع او فرصت وركړي چې ترقي وكړي يا بری ومومي، د دې لپاره چې د دنيا خلق د تل لپاره پرې تېر نه وځي، او له دغه التباس او اشتباه څخه ووځي، كه په واقع سره دی صادق او رښتينی وي؛ نو له هغه دنيوي او اخروي عذاب څخه به چې دی خپل مخالفين او مكذبين ويروي، څه نه څه برخه علی اليقين تاته به هم دررسېدونكې وي، لهذا په ړومبني تقدير سره د ده په وژلو كې تلوار كول عبث او بېكاره دي، او په دويم تقدير خو بيخي د نقصان او خُسران موجب دی».

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿۲۸﴾

بېشكه الله سمه لاره نه ښيي هر هغه چا ته چې هغه مسرف له حده تېرېدونكی وي، ډېر دروغجن وي.

تفسير: يعني كه بالفرض موسی عليه السلام دروغجن وي؛ نو له سره به الله تعالی ورته داسې سمه لاره نه ښووله، او هغه به داسې متواليًا او مسلسلاً خپلې معجزې نښوې راښوولې، او په بري او كاميابۍ كې به يې دغومره ترقي او پرمختګ نه كاوه، او كه ته داسې دروغجن يې چې عمدًا يوه رښتين او صادق نبي ته د دروغو نسبت كوې؛ نو بالآخر به دې الله تعالی ذليل، پاتې او ناكامه كړي.

يٰقَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظٰهِرِيْنَ فِي الْاَرْضِ ۫ فَمَنْ يَّنْصُرُنَا مِنْۢ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَآءَنَا ۭ

ای قومه څما! تاسې لره دی ملک باچاهي نن ورځ په دغه حال كې چې غالب يې په ځمكه (د مصر كې پر سبطيانو) پس څوک به نصرت وكړي له مونږ سره له عذابه د الله كه راشي (دا عذاب) مونږ لره (په سبب د قتل د موسی؟) (بلكه ناصر نشته، نو مه يې وژنئ!).

تفسیر: یعني پر خپلو تسلیحاتو، تجهیزاتو، مه مغروریږئ ! اګر که نن تاسو د دغه شان او شوکت خاوندان يئ، که سبا مو الله تعالی پخپل عذاب محاط او محصور کړي؛ نو کوم يو سړی به تاسو ته نجات او پناه درکولی شي؟ او دغه ستاسې ګرد ساز او سامان به همداسې ویجاړ او وران پاتې کيږي.

قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ أُرِيكُمْ إِلَّا مَآ أَرَىٰ وَمَآ أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ ٱلرَّشَادِ ﴿٢٩﴾

وویل فرعون چې: زه نه ښیم تاسې ته مګر هم هغه (مصلحت) چې وینم زه (په وژلو د موسی کې)، او نه ښیم زه تاسې ته (ای قبطیانو !) مګر لاره د نېکۍ (او د مصلحت).

تفسیر: ستا په دغه تقریر سره ځما خیالاتو تبدیل نه دي موندلی، هر هغه څيز چې ځما په نزد خیر او مصلحت وو؛ هم هغه مې تاسو ته وويل، او غواړم چې تاسې په ښه شان سره څانونه پرې پوه کړئ، ځما په خیال د بهترۍ او صواب هم هغه لاره چې په کې امنیت، راحت او نجات مرکوز دی، همدغه لاره ده چې د دغه سړي خبرو ته دې سمدلاسه خاتمه ورکړه شي.

وَقَالَ ٱلَّذِىٓ ءَامَنَ يَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ ٱلْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ وَمَا ٱللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ ﴿٣١﴾

او وویل هغه (سړي) چې ایمان يې راوړی وو: ای قومه ځما ! بېشکه زه ویرېږم پر تاسې (په تکذیب د موسی کې) په مثل د (عذاب) د ورځې د ډلو (د پخوانيو په سبب د تکذیب د انبياوو) په مثل د حال د قوم د نوح (چې ډوب شول) او (په شان) د عاديانو (چې په باد صرصر هلاک شول) او (په شان د) ثموديانو (چې په چغه مړه شول) او هغه کفار چې وروسته له دوی نه وو، او نه دی الله چې اراده لري د ظلم پر بندګانو خپلو.

تفسیر: یعني که تاسې همداسې پر تکذیب او عداوت ټينګ ولاړ اوسئ؛ نو سخته اندېښنه ده چې تاسې هم هم هغه عذاب ونه ګورئ چې پخوانیو اقوامو د خپلو انبياوو د تکذیب په مقابل کې لیدلی دی، په یاد يې ولرئ چې د الله تعالی په دربار کې ظلم، تېری او بې انصافي بیخي نشته، که پر دغسې سختو جرائمو تاسې ته یا نورو اقوامو ته سخته سزا درکړي، او سپېره او تباه مو کړي، نو دغه اهلاک به د عین العدل او نفس الانصاف تقاضا وي.

وَيَٰقَوْمِ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ ٱلتَّنَادِ ﴿٣٢﴾

او ای قومه ځما ! بېشکه زه ویرېږم پر تاسې له (عذابه د) ورځې د رابللو (په چغو سره يو بل ته).

تفسیر: عمومًا مفسرین له «یوم التناد» د (ناري سورې بلنې ورځ) قیامت مراد اخلي، ځکه چې په محشر کې د جمع کېدلو او حساب ورکولو لپاره د هر چا بلنه کیږي او پرله پسې دخلقونو نومونه یادیږي، او اهل الجنت به اهل النار او بالعکس او اهل الأعراف پخپلو منځونو کې يو پر بل ناري وهي، څو بالآخر داسې غږ وشي: «یا أهل الجنة خلود لا موت، ویا أهل النار خلود لا موت»، ای جنتیانو په جنت کې به همیشه اوسئ، مرګ به در باندی نه راځي، او ای جهنميانو په جهنم کې به تل اوسئ، مرګ به در باندی نه راځي.

يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ

هغه ورځ چې وګرځئ تاسې شا اړوونکي (موقف ته په طرف د دوزخ).

تفسير: يعني په محشر کې به په شا اړولو سره د دوزخ په طرف په منډو منډو سره شړلی او تښتولی شئ، يا د عذاب د نزول په وخت کې به د تښتېدلو لپاره ناکامه زيار او کوښښ کوئ.

مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

نو نه به وي تاسو ته له (عذابه) د الله هيڅوک ساتونکی، او هر هغه چې ګمراه يې کړي الله؛ نو نه به وي ده ته هيڅوک هادي لارښوونکی.

تفسير: هيڅوک به مو د الله تعالی له عذاب څخه بچ نه کړي.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءَكُم بِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا ۚ

او خامخا په تحقيق راغلی وو تاسې ته يوسف پخوا له (موسی څخه) په ښکاره دلائلو، پس همېشه به وئ تاسې په شک (ګمان) کې له هغه (حکمه) چې راغلی وو دی تاسې ته په هغه سره، تر هغه پورې کله چې وفات شو (يوسف) نو وويل تاسې چې: له سره به راونه لېږي الله وروسته له دغه (يوسفه) هيڅ رسول.

تفسير: يعني څئ ! خبره پای (آخر) ته ورسېده ! نه دغه رسول وو، نه وروسته له دې نه بل کوم رسول راتلونکی دی، ګواکې بېخي يې د رسالت له سلسلې څخه انکار وکړ.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ ۖ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ وَعِندَ الَّذِينَ آمَنُوا ۚ

همداسې (لکه دغه اضلال) ګمراه کوي الله هر هغه لره چې مسرف له حده تېرېدونکی وي، شک راوړونکی وي (په دين د الله کې). هغه (مسرفين او مرتابين) چې جګړې کوي (له انبياوو سره) په (ابطال) د دلائلو د الله کې بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلی وي دوی ته، ډېر لوی دی (دغه جدال) له جهته د بغض په نزد د الله او په نزد د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعني بې له عقليه او نقليه حجت څخه د الله تعالی په خبرو کې جګړې کوي، او شبهې غورځوي، له دې نه به بل لوی زياتی او بېباکي څه وي؟ نو الله تعالی او د ده ايماندار بندګان له دغو خلقو څخه زيات نارضا او بېزاره وي، چې دغه د دوی د انتهايي ملعونيت سبب دی.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٣٥﴾

همداسې (لکه دغه اضلال) مهر وهي الله (د کفر او شقاوت) پر هر زړه د متکبر (سرکش) ډېر جبر کوونکي.

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالی په مخ کې له ډېر غرور څخه خپله غاړه ښکته نه کړي، او د انبياوو د ارشاداتو په مقابل کې خپل اطاعت او فرمان منل ښکاره نه کړي؛ نو بالآخر الله تعالی د دوی پر زړونو داسې مهر لګوي چې بيا له سره د قبول الحق او نفوذ الخير ځای او ګنجايش په هغه کې نه پاتې کيږي.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ يٰهَامٰنُ ابۡنِ لِيۡ صَرۡحًا لَّعَلِّيۡۤ اَبۡلُغُ الۡاَسۡبَابَ ﴿۳۶﴾ اَسۡبَابَ السَّمٰوٰتِ فَاَطَّلِعَ اِلٰۤى اِلٰهِ مُوۡسٰى

او وويل فرعون: ای هامان! جوړه کړه ماته يو مانۍ ډېره لوړه اوچته، ښايي ورسېږم لارو ته (په دغو ختلو سره). لارو د اسمانونو ته پس چې زه وخېژم په طرف د الله د موسی (چې آيا شته که نشته؟).

تفسير: هر كله چې فرعون وپوهېده چې دغه اله چې موسی عليه السلام ورته دعوت وركوي بره دی؛ نو د انكار په ډول يې دغه خبره وكړه، چې د دې آيت څخه څرګندېږي چې څوك د الله تعالی د اوچتوالي څخه انكار كوي؛ د فرعون په مذهب دی، او څوك چې پرې اعتراف كوي د موسی عليه السلام په لاره دی.

وَاِنِّيۡ لَاَظُنُّهٗ كَاذِبًا ؕ

او بېشكه زه ګمان كوم پر دغه (موسی) د دروغجن.

تفسير: يعني د رسالت په دعوی هم، او په دغې دعوی كې هم چې په ټوله دنيا كې ماسوا له هغه هم يوه احد واحد الله څخه چې بره دی، بل هيڅوك حقيقي معبود نشته، ماته خو ماسوا له خپل ځانه بل هيڅ يو رب په نظر نه راځي، لكه څنګه يې چې د (۲۰ جزء د القصص سورت په (۴) ركوع (۳۸) آيت) كې ويلي دي: ﴿مَا عَلِمۡتُ لَكُمۡ مِّنۡ اِلٰهٍ غَيۡرِيۡ﴾.

وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرۡعَوۡنَ سُوۡٓءُ عَمَلِهٖ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيۡلِ ؕ

او همداسې (لكه ښايست د دغې دنيا)؛ ښايسته كړی شوې وه فرعون ته بدي د عمل د ده، او منع كړی شوی وو دی له سمې لارې (د هدايت څخه).

وَمَا كَيۡدُ فِرۡعَوۡنَ اِلَّا فِيۡ تَبَابٍ ﴿۳۷﴾

او نه وو دغه كيد مكر د فرعون (په جوړولو د دغې مانۍ كې) مګر په زيان كارۍ هلاكوالي كې وو.

تفسير: يعني د فرعون هومره جرګې، مشورې، تدابير، چل، پلمې، او نور چې وو هغه ګرد خوشې او بې حقيقته وو، ده پخپله د خپلې تباهۍ لپاره اقدامات وكړل، او موسی عليه السلام ته يې هيڅ ضرر ونه شو رسولی.

وَقَالَ الَّذِيۡۤ اٰمَنَ يٰقَوۡمِ اتَّبِعُوۡنِ اَهۡدِكُمۡ سَبِيۡلَ الرَّشَادِ ﴿۳۸﴾

او وويل هغه (سړي) چې ايمان يې راوړی وو: ای قومه زما! متابعت وكړئ زما چې وښيم تاسې ته لاره د هدايت (او صواب).

تفسير: كله چې فرعون ويلي وو ﴿وَمَاۤ اَهۡدِيۡكُمۡ اِلَّا سَبِيۡلَ الرَّشَادِ﴾؛ د هغه په ځواب كې مؤمن سړي داسې وويل چې ﴿سَبِيۡلَ الرَّشَادِ﴾ «د نېكۍ او بهترۍ لاره» هغه نه ده چې فرعون يې تجويز كوي، بلكه تاسې په ما پسې راځئ!، څو د فايدې او بهترۍ لاره ومومئ!.

يٰقَوۡمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا مَتَاعٌ ۫ وَّاِنَّ الۡاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الۡقَرَارِ ﴿۳۹﴾

ای قومه زما! بېشكه همدا خبره ده چې دغه ژوندون لږ خسيس يوه متاع (ګټه ـ فائده لږه) ده، او بېشكه آخرت هم هغه دی كور د قرارۍ (بې زواله).

تفسير: يعني په فاني او زائل ژوندون او دغو څو ورځنيو عيش او عشرت کې مه غافلېږئ !، او تل د آخرت په فکر او ذکر کې مشغول اوسئ، او مه يې هېروئ !، دغه دنيوي ژوندون په هر ډول سره چې وي، ښه يا خراب؛ پای ته رسيږي او خاتمه مومي، او وروسته له هغه داسې يو ابدي حيات شروع کيږي چې هغه له سره انجام او خاتمه نه لري.

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

هر څوک چې وکړي بد کار؛ پس جزاء نه ورکوله کيږي (هغه ته) مگر په قدر د هم هغې بدۍ، او هر څوک چې وکړي نېک کار؛ له نارينه وو وي يا له ښځو وي، حال دا چې دی مؤمن وي؛ پس دغه (صالحان مؤمنان) ننه به وځي په جنت کې، رزق روزي به ورکوله کيږي (دوی ته) په دغه جنت کې بې حسابه.

تفسير: په دغه سره د اخروي ژوندون لږ څه تفصيل ښوولی شوی دی، چې اخروي حيات څرنگه ښه کېدی شي، معلوم شو چې هلته ايمان او صالح عمل په کار دی، د مال او متاع هيڅ قدر او قيمت هلته نشته، او دا هم ظاهر شو چې د الله تعالی رحمت د ده پر غضب غالب دی، عاقلانو ته ښايي چې دغه طلايي فرصت او موقع له خپل لاسه ونه باسي.

وَيَٰقَوْمِ مَا لِىٓ أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَوٰةِ وَتَدْعُونَنِىٓ إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾

او ای قومه ځما ! څه دي ما لره چې بولم تاسې په طرف د نجات، او بولئ تاسې ما په طرف د اور.

تفسير: يعني ځما او ستاسې معامله هم سره عجيبه ده، زه غواړم چې تاسې د ايمان پر لاره روان کړم، او د الله تعالی له عذابه مو وژغورم، او ستاسې کوښښ دا دی چې ما هم له خپلو ځانونو سره په دوزخ کې اړتاو کړئ، له يوه جانبه داسې دوستي او خير غوښتنه، له بل جانبه داسې دښمني او بده غوښتنه.

تَدْعُونَنِى لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِۦ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ

بولئ تاسې ما لپاره د دې چې کفر اختيار کړم په الله، او چې شريک ونيسم له دغه (الله) سره هغه (څيز) چې نشته ماته په الوهيت د هغه هيڅ علم.

تفسير: يعني ستاسې د کوښښ حاصل دا دی چې زه معاذ الله له واحد الله څخه انکار وکړم، د ده او د ده د انبياوو خبرې ونه منم، او د ناپوهانو جاهلانو په شان هغه شيان معبود او مستحق د عبادت وبولم چې د دوی الوهيت په هيڅ يوه دليل او علمي اصولو سره هم نه دی ثابت.

وَأَنَا۠ أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّٰرِ ﴿٤٢﴾

حال دا چې زه بولم تاسې هغه (الله) ته چې ښه غالب قوي دی (په انفاذ د احکامو) ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) دی.

تفسير: يعني ځما منشأ دا ده چې په هيڅ شان ستاسې سرونه د هغه واحد الله تعالی له درشله لرې نشي، او تل مو سرونه د هغې دروازې په مخکښې ښکته وي، چې نهايت زبردست هم دی، او ډېر زيات د خطاوو ښوونکی هم دی، او که مجرم ونيسي؛ نو هيڅوک د هغه ژغورونکی (بچ کوونکی) او خلاصوونکی هم نشته دی، د همدې خبرې وړ (لايق)

او مستحق دی چې انسان د ده په مقابل کې سره له خوفه او رجاء او وېرې خپل د عبودیت سر ښکته کړي، په یاد یې ولرئ چې زه د هغه پاک الله په پناه کې راغلی یم چې تاسې د هغه په طرف بولم.

لَا جَرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ

حقه او رښتیا (دغه) خبره ده: بېشکه هغه (معبود) چې بولئ تاسې ما (عبادت د) هغه ته؛ نشته هغه ته (قوّت د) بلنې (نه) په دنیا کې او نه په آخرت کې (چې شفاعت وکړي د چا).

تفسیر: یعنې ماسوا د الله تعالی څخه بل هیڅ شی داسې نه دی چې په دنیا یا عُقبا کې د ډېرې ادنی نفعې او ضرر مالک وي، نو د مخلوقاتو بندګي او بلنه که جهل او حماقت نه دی؛ نو بل څه دی؟ ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ * وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ﴾ (۲۶ جزء د الأحقاف سورت (۱) رکوع، (۵-۶) آیتونه)، آخر داسې عاجزو او ناتوانو شیانو ته انسان په څه نیت او مقصد تعظیم او تکریم کوي او بولي یې؟ د نندارې وړ څیز دا دی چې په دغو کې ډېر شیان هغه دي چې دوی پخپله د خپل ځان په طرف دعوت نه ورکوي، بلکه د دعوت ورکولو او ویلو قدرت او قوّت هم نه لري.

وَأَنَّ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿۴۳﴾

او بېشکه چې ورتله څمونږ (د ټولو) خاص الله ته دي، او بېشکه چې مسرفان له حده تېرېدونکي (مشرکان) همدوی ملګري د اور (د دوزخ) دي (چې تل په کې اوسېږي).

تفسیر: یعنې د کار په انجام د هر ډول تګ او راتګ رجوع او بېرته ورتله د واحد الله په طرف دي، کله چې انسان هلته ورسېږي، د خپلو ګردو تجاوزاتو او زیاتوو نتیجه به ورڅرګندېږي، راوښیه ! چې له دې نه بل زیاتی به څه وي؟ چې عاجز مخلوق ته د خالق درجه ورکړه شي.

کله چې فرعونیانو د هغه مؤمن د قتل قصد وکړ؛ نو ده ورته داسې وویل چې:

فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ

پس ژر ده چې یاد به کړئ تاسو (په وخت د لیدلو د عذاب کې هغه) چې زه یې وایم اوس تاسې ته.

تفسیر: یعنې کله چې وروسته له دې نه د خپل تېرې، تجاوز او زیاتې د خوند څکوونکو یئ، نو په هغه وخت کې به ځما دغه پند او نصیحت یادوئ، چې هو ! د الله تعالی یوه بنده مونږ ته دغه ګردې خبرې ښوولې وې، او رښتیا یې فرمایلې وې، لیکن د دغه وخت یادونه بیخي مفیده نه واقع کیږي.

وَأُفَوِّضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿۴۴﴾

او سپارم زه هر کار خپل الله ته، بېشکه چې الله ښه لیدونکی دی (د ټولو اقوالو او افعالو) د بندګانو.

تفسیر: یعنې ما د الله تعالی حجّت درتمام کړی دی، او د نصیحت خبرې مو درپوهولې دي، که تاسو یې نه منئ؛ نو زه له هغه سره څه کار او غرض نه لرم، اوس زه خپل ځان بیخي پاک الله ته سپارم، او پرې پوره اعتماد لرم، که تاسې ځما ربړولو او ضرر رسولو پسې لوېږئ؛ نو هم هغه الله تعالی ځما حامي او ناصر دی، او ټول بندګان د ده تر کتنې لاندې

دي، هغه ستا او ځما دواړو معامله ګوري، د هیچا هیڅ یو حرکت له ده څخه پټ نه دی، د یوه قانت مؤمن کار دا دی چې له خپلې امکاني سعي او کوښښ ایستلو څخه وروسته نتیجه الله تعالی ته وسپاري.

فَوَقٰىهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوْا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ سُوْٓءُ الْعَذَابِ ﴿۴۵﴾

پس وساته دغه (موسی یا مؤمن سړي) لره الله له سختو (عذابونو) د هغو چې مکر کړی وو دوی، او (بالعکس) چاپېر شو په آل د فرعون (سره د فرعون) بد عذاب (د غرق په دنیا او بد عذاب په عُقبی کې).

تفسیر: یعنې د حق او باطل د دغه کشمکش اخري نتیجه داسې شوه، چې الله تعالی موسی علیه السلام او د ده ملګرو ته سره له هغه مؤمن سړي چې له آل فرعون څخه وو؛ د فرعونیانو له شره او کیده نجات ورکړ، او محفوظ یې وساته، او د فرعونیانو هیڅ یو مکر او فرېب ته یې د اجراء موقع ورنه کړه، بلکه د دوی هغه مکر او فرېب یې پخپله پر هم دوی واړاوه، نو هغه کسان چې د حق منونکو تعاقب ته وتلي وو؛ ووژلی شول، او قوم د قلزم په بحیره کې مغروق او تر اوبو لاندې محروق شول.

اَلنَّارُ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَّعَشِيًّا ۚ

اور (د دوزخ) وړاندې کاوه شي (دا کفار) پر دې (اور) هر سبا او بېګا.

تفسیر: یعنې د دوزخ ځای چې په هغه کې به د قیامت په ورځ ننه ایستلی کېږي، هر سبا او بېګا به دوی ته ورښوول کېږي؛ څو د نمونې په ډول د هغه راتلونکي عذاب څخه خوند تل وڅکي، دغه د برزخ د عالم احوال شو، له احادیثو څخه ثابت دي چې همداسې د هر کافر په مخکې دوزخ او د هر مسلمان په مخکې جنت صبا او بېګا وروړاندې کېږي.

تنبیه: له دغه آیت څخه یواځې د فرعونیانو د معذّب کېدلو حال په عالم البرزخ کې ثابت شوی وو، وروسته له دې نه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلوم کړی شو، چې ټول کفار بلکه د مؤمنینو عصات هم په برزخ کې معذّب کېږي (أعاذنا الله منه) کما ورد في الأحاديث الصحيحة.

وَيَوْمَ تَقُوْمُ السَّاعَةُ ۗ اَدْخِلُوْٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿۴۶﴾ وَاِذْ يَتَحَآجُّوْنَ فِي النَّارِ فَيَقُوْلُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُوْنَ عَنَّا نَصِيْبًا مِّنَ النَّارِ ﴿۴۷﴾

او په هغه ورځ کې چې قایم شي قیامت (نو وبه ویلی شي له جانبه د الله ملائکو ته) ننباسئ تاسې آل د فرعون (سره له فرعون) په ډېر سخت عذاب کې (له عذابه د برزخ) او (یاد کړه) هغه چې جګړه به کوي (دوزخیان د دوزخ) په اور کې، پس وبه وایي ضعیفان (کشران تابعان) هغو کسانو ته چې سر کشان (او مشران متبوعان وو): بېشکه وو مونږ تاسې ته تابعان، پس آیا اوس یئ تاسې (ای متبوعانو !) دفع کوونکي له مونږ څخه کومه برخه له اوره (د دوزخ).

تفسیر: یعنې په دنیا کې مو پر مونږ خپل اطاعت او اتباع کوله، چې د هغه لامله مونږ نیولي شوي یو، اوس دلته خو مونږ ته څه ګټه او نفع راورسوئ !، آخر مشرانو ته لازم دي چې د خپلو کشرانو لږ خبر او احوال واخلي، آیا ګورئ چې نن مونږ په څرنګه سخت عذاب او مصیبت کې اخته یو؟، آیا ستاسې له لاسه نه دي پوره چې له دغو مصائبو کومه برخه له مونږ څخه لرې او سپکه کړئ؟.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُلٌّ فِيهَآ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿۴۸﴾

وايي هغه كسان چې تكبّر يې كړى وو (سركش او متبوع وو چې ځنګه به دفع كوو عذاب): بېشكه مونږ ټول په دوزخ كې يو، بېشكه الله په تحقيق حكم كړى دى په منځ د بندګانو كې (داسې چې هر څوك يې خپلو خپلو هغو ځايونو ته چې له دوى سره وړ (مستحق) او لايق وو؛ ولېږل، مستحقان د جنت، جنت ته، او لايقان د دوزخ دوزخ ته).

تفسير: يعنې هغه كسان چې خپل ځانونه يې په دنيا كې لوى ګڼل، اوس داسې ځواب وركوي چې مونږ او تاسې دواړه په دغه مصيبت كې اخته او مبتلا يو، الله تعالى ځمونږ د هر يوه په نسبت سم د مونږ له جرمه سره خپله فيصله اورولې ده، چې د ده دغه صادر حكم بيخي قاطع او لا يتغيّر دى، او د دغې خبرې موقع نه ده پاتې چې يو د بل په كار ورشي، كله چې مونږ خپل درووند مصيبت نشو سپكولى؛ نو بيا به تاسې ته څه ګټه دررسولى شو؟.

وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ ﴿۴۹﴾

او وبه وايي هغه كسان (چې پراته دي) په اور كې خزانچيانو متصرفانو د دوزخ ته چې: دعاء وكړئ (ځمونږ لپاره) رب خپل ته چې سپك كړي له مونږه يوه ورځ له عذابه (چې لږ څخه په ارام شو).

تفسير: يعنې كله چې له خپلو دغو مشرانو څخه بې هيلې او مايوس شي؛ نو له هغو پرښتو څخه به داسې غوښتنه كوي چې د دوزخ په انتظام مسلطې دي، چې خير تاسې خپل رب ته ووايئ چې اقلا د يوې ورځې له مخې خو ځمونږ په دغه عذاب كې څه تقليل، تخفيف او تعطيل وفرمايي، څو مونږ لږ څه په ارام شو.

قَالُوٓا أَوَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَٰتِ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۚ قَالُوا فَادْعُوا ۗ وَمَا دُعَٰٓؤُا الْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَٰلٍ ﴿۵۰﴾

وبه وايي (متصرّفان د دوزخ دوزخيانو ته) آيا نه وو راغلي تاسې ته رسولان ستاسې په دلائلو ښكاره وو؟ وايي: (ولې نه وو راغلي) بلكه راغلي وو، نو وبه وايي (متصرّفان د دوزخ) پس وبولئ تاسې (پخپله الله)، او نه ده دعاء د كافرانو مګر په ګمراهۍ كې (چې هيڅ فائده ورته نه رسوي).

تفسير: يعنې په هغه وخت كې مو د هغه خبره ونه منله، او د انجام فكر مو ونه كړ چې په هغه سره څه ګټه تاسې ته دررسېده، اوس مو موقع له لاسه وتلې ده، اوس په هيڅ ډول سعي، كوښښ سره څه كار نشي كېدى، اوس همدلته پراته اوسئ !، او په ژړا او انګولا سره اوقات تېروئ !، او راز راز عذابونه ګالئ !.

إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

بېشكه چې مونږ خامخا مدد كوو له رسولانو خپلو سره، او (مدد كوو له) هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى دى په ژوندانه لږ خسيس كې (په حجّت او په ظفر او په انتقام له اعداوو د دوى).

تفسير: يعنې په دنيا كې د مرسلانو خبرو ته وقعت او وقار وركوي، او د هر مقصد لپاره چې انبياء الله ودرېږي؛ د الله تعالى په امداد او نصرت سره په هغه كې مظفر او كامياب كېږي، په علمي حيثيت او په حجّت او برهان سره خو تل

دوی فائزان او بریالیان دي، لیکن مادي فتحه او ظاهري عزت او رفعت هم بالآخر د همدوی په برخه کیږي، الله تعالی د خپلو رسولانو او مؤمنانو سره د دې وعده کړېده چې هم په دنیا او هم په آخرت کې به یې کامیاب او بریالي لري، په دنیا کې یې بریالیتوب په حجّت او دلیل کې او هم په مادي لحاظ سره وي، او په آخرت کې یې بریالیتوب جنت ته داخلېدل او د اور څخه نجات موندل دي، لیکن واضح دې وي چې هغه وعده چې په دغه آیت کې له مؤمنینو سره کړی شوې ده؛ په هغه تقدیر سره ایفاء او انجام مومي چې مؤمنین هم په حقیقي اوصافو سره مؤمنین او د سید المرسلین صحیح متبعین وي: ﴿وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ (د آل عمران سورت (۱۴) رکوع (۱۳۹) آیت) د مؤمنینو خصال په پاک قرآن کې ځای په ځای مذکور دي، ښایي چې هر مسلمان د خپل ایمان او ایقان زر د دغه محک په تیره (ګټه) ومږي، او د هغه حسن او قبحه سره او ناسره ځانته معلوم کړي !.

﴿وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ ﴿٥١﴾﴾

او په هغه ورځ چې وبه درېږي شاهدان (له ملائکو، انبیاوو، مؤمنانو پر منکرانو باندې).

تفسیر: یعني د حشر په میدان کې کله چې اولین او آخرین ګرد سره ټولېږي، حق سبحانه وتعالی پخپل فضل علی رؤوس الأشهاد د دوی سرفرازي عزت او رفعت ښکاره کوي، په دنیا کې لږ څه شبهه پاتې کیږي او التباس هم واقع کیږي، لیکن هلته به لږ څه ابهام او التباس هم باقي نه پاتې کیږي.

﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾﴾

په هغې ورځې کې به هیڅ نفع نه رسوي ظالمانو ته معذرت عذرونه د دوی، او شته دوی ته لعنت لرېوالی له رحمته، او شته دوی ته ناکاره کور (د دوزخ).

تفسیر: یعني له دوی سره به هیڅ مدد او مرسته او لاس نیوی نه کیږي، د مقبولینو په مقابل کې یې دغه د مطرودینو انجام بیان وفرمایه.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْهُدَىٰ وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدًى وَذِكْرَىٰ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته هدایت (تورات)، او په میراث مو ورکړ بني اسرائیل اولادې د یعقوب ته کتاب (د تورات). په دې حال کې چې هدایت سمه لاره ښوونکی وو او ذکر پند (او پوهه) وو لپاره د خاوندانو د خالصو عقلونو.

تفسیر: یعني په دنیا کې وګوره چې فرعون او د ده قوم سره د دومره زور او قوّت د الله تعالی د دښمنی له سببه څرنګه سپېره هلاک او برباد شول، او د موسی علیه السلام په لار ښوونه د بني اسرائیلو مظلوم او کمزور قوم څنګه ترقي او وداني وموندله؟ او د دغه عظیم الشأن کتاب (تورات) وارث وګرځاوه شو، چې د دنیا د عقلاوو لپاره یې د هدایت د ډیوې په شان کار ورکوو.

﴿فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ ﴿٥٥﴾﴾

پس صبر وکړه (ای محمده ! په ایذاء د کفارو) بېشکه چې وعده د الله حقه ده (په نصرت د انبیاوو، په اهلاک د اعداوو)، او مغفرت وغواړه لپاره د ګناه خپل (له الله)، او تسبیح وایه سره

له ثناء د رب خپل هم په آخره د ورځې کې او (هم) په اوله د ورځې کې (يعنې تل تسبيح تحميد وايه).

تفسير: يعنې اى محمده ! تاسې هم ډاډه او متسلي اوسئ، هغه وعده چې له تاسې سره کړې شوې ده؛ هغه هرومرو پوره کېدونکې ده، الله قدّوس په دواړو دارينو کې تاسې او ستاسې ګردو متبعينو ته عزّت او سرلوړي عطاء فرمايي، ولې دغه خبره ضروري ده چې د الله تعالى د خوښې او رضا حاصلولو لپاره پر هر قسم شدائدو او نوائبو صبر وکړئ، او له هر څا څخه په هره درجه چې د تقصير امکان وي؛ له الله تعالى څخه د هغه ښننه او معافي وغواړئ !، او همېشه سبا او بېګا د خپل د رب تسبيح او تحميد قولاً او فعلاً ورد او عادت ولرئ !، په ظاهر او باطن کې د الله تعالى له ياده غافل نشئ، بيا د الله تعالى امداد او مرسته (مدد) يقيني ده، په دغه سره يې د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارک مخاطب ګرځولى دي، او بالوسيله ګرد امت محمدي ته يې اوروي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُجَٰدِلُونَ فِىٓ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَٰنٍ أَتَىٰهُمْ ۙ إِن فِى صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُم بِبَٰلِغِيهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې مجادله جګړه کوي په (بطلان) د آيتونو د الله بې له کوم برهان علمي سنده چې راغلى وي دوى ته؛ (بله هيڅ خبره نشته !) بېشکه چې نه ده په سينو د دوى کې مګر کبر او سرکښي ده چې نه دي دوى رسېدونکي هغه (بُرهان) ته.

تفسير: يعنې هغه کسان چې خامخا د الله تعالى د توحيد په دلائلو او په اسماني کتابونو او د انبياء الله په معجزاتو او هداياتو کې خامخا جګړې او مناقشې کوي، او بې سنده خبرې وايي، او د حق غږ بې اثره ګرځوي او بطلان يې غواړي، حال دا چې د دوى په لاس کوم حُجّت دليل او بُرهان هم نشته، او نه في الواقع په هغو ښکاره وو شيانو کې د څه شک او شبهې موقع شته، او يواځې تکبّر، غرور، لويي د دغې خبرې مانع ده چې حق ته غاړه کيږدي، او د نبي متابعت وکړي، دوى ډېر خپل ځان لوى او پورته ګڼي، او غواړي چې له نبي څخه پورته وي يا اقلاً د نبي په مخ کې خپل سرونه ښکته نه کړي، ليکن په ياد يې ولرئ ! چې دوى له سره په دغه مقصد کې برى نه مومي، او هرومرو مجبور دي چې د نبي په مخکې د اطاعت سر ښکته کړي، که نه ډېر سخت ذليل او رسوا کيدونکي دي.

فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾

پس پناه ونيسه په الله پورې (له شره د دوى)، بېشکه دغه (الله) همدى دى ښه اورېدونکى (د اقوالو) ښه ليدونکى (د افعالو؛ نو جزاء به ورکړي دوى ته).

تفسير: يعنې له الله تعالى څخه پناه وغواړه !، چې هغه د دغو مجادلينو له دغو خيالاتو څخه نجات درکړي، او د دوى له شره دې وساتي، وروسته له دې نه د ځينو هغو مسائلو تحقيق دى چې په هغو کې خلق سره جګړې کوي، مثلاً بعث بعد الموت وروسته له مرګه بيا ژوندي راپاڅېدل چې دغه امر دوى محال ګڼه يا د الله تعالى له توحيده يې انکار کوو.

لَخَلْقُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

خامخا پيدا کول د اسمانونو او د ځمکې ډېر لوى دي له پيدايښته د خلقو، وليکن اکثر د خلقو نه پوهيږي (په اسانى د دغه دويم پيدايښت لکه د اول).

تفسير: يعنې ظاهرًا له مادي حيثيته د اسمان او د ځمکې د عظمت او جسامت په مخکښې د انسان حقيقت څه دى؟ حال دا چې دغه خبره مشرکين هم مني چې داسمان او د ځمکې پيدا کوونکى هم هغه واحد قدوس الله دى، بيا هغه لوى

ذات چې د دغومره لويو مخلوقاتو پيدا کوونکی وي؛ آيا هغه ته د انسانانو اول ځلي يا دويم ځلي پيدا کول کوم سخت يا مشکل کار دی؟ د تعجب ځای دی چې پر دغسې غټو غټو خبرو هم ډېر خلق نه پوهيږي.

وَمَا يَسْتَوِى الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَلَا الْمُسِىْٓءُ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۵۸﴾

او نه سره برابريږي (يو) ړوند (غافل جاهل) او بل کتونکی (ذاکر ـ عالم) او (همداسې نه برابريږي سره) هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) او نه هغه چې بدکار دي، ډېر لږ پند اخلئ تاسې (ای خلقو).

تفسير: يعنې يو داسې ړوند چې د حق سمه صافه لاره نشي ليدلی، او يو ليدونکی چې په نهايت بصيرت سره صراط المستقيم کتلی شي، او پري پوهيږي؛ آيا دواړه سره برابر کېدی شي؟ يا د يوه نيکو کار مؤمن او د بدکار کافر انجام سره يو شانې کېدی شي؟ که داسې نه وي؛ نو ضرور دي چې يوه داسې ورځ به وي چې د دغو دواړو په منځ کې به فرق او تفاوت ښکاره شي، او د دغو دواړو د علمونو او د عملونو د ثمراتو نتائج په ډېر اکمل صورت سره ظاهر او ښکاره شي، مګر افسوس چې تاسې دومره هم نه پوهېږئ؟.

اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۵۹﴾ وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُوْنِىْٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ ؕ

بېشکه چې قيامت خامخا راتلونکی دی، نشته هيڅ شک په (راتللو د) دغه (قيامت) کې، وليکن زياتره د خلقو ايمان نه راوړي (په قيامت او تصديق يې نه کوي). او فرمايي رب ستاسې (ای بندګانو ځما !) تاسې وبولئ ما چې قبلوم تاسې ته (دعاء ستاسې).

تفسير: يعنې ماته عبادت وکړئ ! چې د هغه بدل او جزاء به درکړم، او له ما څخه وغواړئ ! چې ستاسې دغه غوښتنه به توی او تشه نه ځي.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِىْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دٰخِرِيْنَ ﴿۶۰﴾

بېشکه هغه کسان چې تکبّر (سرکښي) کوي له عبادت څخه ځما؛ ژر ده چې ننه به وځي دوی په دوزخ کې په دې حال کې چې خوار او سپک وي.

تفسير: د بندګۍ شرط له الله تعالی څخه غوښتنه ده، نه غوښتل تکبّر او غرور دی، او له دې آيت څخه معلوميږي چې الله تعالی ته د بندګانو غږ او دعاء وررسيږي، دغه خبره خو بېشکه برحقه ده، مګر د دې مطلب داسې نه دی چې د هر بنده هر دعاء قبلوي، يا ښايي چې قبوله يې کړي، يعنې هر هغه شی چې غواړي؛ هم هغه شی ورته ورکړي، نه ! د ده د دعا اجابت څو اقسامه او انواع لري، چې په احاديثو کې بيان کړی شوی دی، د کوم شي ورکړه او عطاء د الله تعالی پر مشيت موقوفه او د ده د حکمت تابع ده، لکه څنګه د «الأنعام» سورت په (۴) رکوع (۴۱) آيت کې يې فرمايلي دي: ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُوْنَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ﴾ په هر حال د بندګانو کار د الله تعالی له درباره هم دغه غوښتنه ده، او دغه غوښتنه في حدّ ذاته يو عبادت دی.

اَللّٰهُ الَّذِىْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ؕ

الله هغه (ذات) دى چې ګرځولي يې ده تاسې ته شپه لپاره د دې چې ارامي وكړئ تاسې په هغې كې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ليدلو ته.

تفسير: د شپې په مستريحه يخه او تياره فضاء او د هوسايۍ او د راحت په هوا كې ټول خلق د استراحت خوب كوي، هر كله چې ورځ شي؛ نو په نوي نشاط او تازه قوّت سره پاڅيږي، او د لمر په رڼا كې پخپلو كارو او چارو كې بوخت او لګيا كيږي، په دغه وخت كې د تګ او راتګ ليدل كار كول او د نورو اعمالو لپاره مصنوعي رڼا بيخي ضرورت نه وي.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾

بېشكه الله خامخا څښتن د فضل دى پر انسانانو، وليكن زياتري د انسانانو شُكر نه وباسي (په دغو نعماوو د الله).

تفسير: يعنې د حقيقي منعم پېژندل هم دغه وو چې په قول او فعل او په ځان او زړه يې شُكر اداء كولى، خو ډېر خلق د شكر ايستلو په ځاى شرك اختياروي.

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٦٢﴾

دغه (ذات) تاسې ته (وايم): الله دى، رب پالونكى ستاسې چې خالق پيدا كوونكى د هر څيز دى، نشته هيڅوك لائق د عبادت مګر همدى دى يواځې، پس كوم طرف ته ګرځولى شوي يئ تاسې (له عبادت د ده).

تفسير: يعنې د شپې او د ورځې نعمتونه د الله تعالى له طرفه منئ، نو ښايي چې بندګي هم همغه ته وكړئ !، وروسته د دغه مقام له رسېدلو بيا تاسې ولې بې لارې كېږئ، چې حقيقي مالك يو ذات وي او عبادت وكړى شي د بل چا؟.

كَذَٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ ۖ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾

همداسې ګرځولى كيږي (له حقه) هغه كسان چې وو له آيتونو د الله به يې انكار كوو. الله هغه (ذات) دى چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمكه ځاى د قرار (چې پرې ګرزران او معاش كوئ)، او (ګرځولى يې ده تاسې ته) اسمان چت (د قُبې په شان)، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې پس ډېر ښايسته يې جوړ كړه صورتونه ستاسې، او روزي يې دركړې ده تاسې ته له طيباتو پاكيزه وو (لذتناكو شيانو)، دغه (خالق، مصوّر، رازق) الله دى رب پالونكى ستاسې، پس ډېر بركتي (ډېر پورته دى شان) دى الله چې رب پالونكى د ټولو عالميانو دى.

تفسير: يعنې له ګردو ساكښانو څخه د انسان صورت ښه، بهتر، او ښكلى او د ده روزي يې پاكه صافه ګرځولې ده.

هُوَ الْحَيُّ

هم دى ژوندى دى، تل په يو حال باقي قايم تدبير والا.

تفسير: چې له هيڅ يوه حيثيته او جهته له سره فناء او موت نه پرې طاري كيږي، او نه طاري كېدى شي، او ظاهر دى كله چې د الله تعالى حيات ذاتي او دائمي دى؛ نو د ده د حيات ګرد (ټول) لوازم ذاتي او دائمي وي.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۵﴾

نشته بل هيڅوك لايق د عبادت مګر همدى دى، پس يواځې وبولئ همدى په دې حال چې خالص كوونكي يئ تاسې خاص دغه (الله) لره (د) دين (له شركه)، ټوله ثناء ده خاص الله لره چې رب پالونكى د ټولو عالميانو دى.

تفسير: يعني ګرد كمالات، محامد، محاسن، د حيات د وجود تابع دي، هغه چې على الاطلاق حي دى، همدى د عبادت وړ او مستحق دى، او د ګردو (ټولو) كمالاتو مالك دى، ځكه چې په ﴿هُوَ الْحَيُّ﴾ پسې وروسته يې ﴿اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ وفرمايل.

قُلْ اِنِّيْ نُهِيْتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَمَّا جَآءَنِيَ الْبَيِّنٰتُ مِنْ رَّبِّيْ ؗ وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۶۶﴾

ووايه (اى محمده دوى ته) بېشكه زه منع كړى شوى يم له دې نه چې عبادت وكړم د هغو (بُتانو) چې بولئ يې تاسې غير له الله كله چې راغلل ماته ښكاره دليلونه (د توحيد) له (جانبه د) رب پالونكي ځما، او امر حكم كړى شوى دى پر ما چې غاړه كېږدم رب پالونكي د (تمامو) عالميانو ته.

تفسير: يعني هر كله چې ماته صفا او ښكاره دلائل راكړى شوي دي، نو د دې ځخه منع شوى يم چې د غير الله عبادت وكړم، بلكه يواځې د عالميانو د پالونكي په عبادت مأمور شوى يم.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ تُرَابٍ

الله هغه (ذات) دى چې يې پيدا كړى دى (نيكه) ستاسې له خاورو نه.

تفسير: يعني ستاسې پلار آدم، يا تاسې مو په داسې شان له خاورو ځخه پيدا كړئ، هغه نطفه چې تاسې ترې پيدا كېږئ؛ د هغو مأكولاتو او مشروباتو خلاصه ده چې له ځمكې ځخه پيدا كيږي.

ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ

بيا يې (پيدا كړه اولاده د آدم) له نطفې (اوبو د مني) بيا له كلكې ټوټې د وينو.

تفسير: يعني بني آدم اصلاً د اوبو له ځاځكي د مني له قطرې ځخه مخلوق دي، چې وروسته ترلي وينه كيږي، او د حيات نور مدارج پرې كوي.

ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُوْنُوْا شُيُوْخًا ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوْٓا اَجَلًا مُّسَمًّى

بيا راوباسي تاسې (له ارحامو د ميندو) اطفال واړه (بيا تربيت كوي ستاسې) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې منتها د قوت خپل ته، بيا (ژوندي ساتي تاسې) لپاره د دې چې شئ تاسې زاړه (بې

قو ته، بې مجاله)، او ځینې له تاسې هغه دي چې مړه کولی شي پخوا له دې (بلوغه)، او (ساتي مو) لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې تر هغې نېټې معلومې پورې (چې وخت د مرګ دی).

تفسیر: یعنې له وړو کیتوبه ځلمي کیږئ، او له ځلمیتوبه زوړتوب ته رسیږئ، او ځینې سرې پخوا له ځلمیتوبه یا زوړتوبه مري، په هر حال ګرد تر یوه ټاکلي معیّن میعاد او لیکلي شوې وعدې پورې رسیږي، له موت او حشر څخه هیڅوک نه دي خلاص، او نه ترې مستثنی کېدی شي: ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ * وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾.

وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

او لپاره د دې چې تاسې د عقل څخه کار واخلئ (په دلائلو د وحدانیت او قدرت د الله، او په بعث بعد الموت).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې ښه فکر او دقّت وکړئ !، چې دومره احوال او ادوار پر تاسې تېر شوي دي، ممکن چې یو بل حال او دوره هم پر تاسې تېره شي، چې وروسته له مرګه بیا ژوندي راپاڅېدل دي، نو هغه تاسې ولې مشکل او محال ګڼئ»؟.

هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾

(الله) هم هغه (ذات) دی چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، پس هر کله چې اراده حکم وکړي د یوه کار؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې وايي ورته چې (موجود) شه پس هغه موجود شي (بې له مهلته).

تفسیر: یعنې د ده کامل قدرت او د «کن فیکون» د شان په مقابل دغه څه سختي او اشکال لري چې وروسته له مرګه مو بیا ژوندي کړي؟.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يُصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا
بِهِ رُسُلَنَا ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ

آیا نه وینې ته هغه کسان چې مجادله جګړه کوي په آیتونو (قرآن) د الله کې، پس کوم طرف ته ګرځولی شي دوی له تصدیقه د هغو. هغه (کسان) چې تکذیب یې کړی دی په دغه کتاب (قرآن)، او په هغو (شیانو) چې رالیږلي مو دي په هغو سره رسولان (پخواني) خپل، پس ژر ده چې پوه به شي دوی (چې د دغه تکذیب بده نتیجه څه کیږي؟). کله چې وي به (د اور) غاړکی په غاړو د دوی کې، او ځنځیرونه به هم وي (په پښو د دوی).

تفسیر: د ځنځیر یو سر به په غاړه پورې نښتی وي، او بل سر به یې د پرښتو په لاسو کې وي، او په دغه ډول دوی د مجرمانو او قیدیانو په شان راوستل کیږي.

يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾

چې راښکلی کیږي به دوی. په اوبو ډېرو تودو کې، بیا به په اور (د دوزخ) کې سوځولی وریتولی شي دوی.

تفسير: يعني په دوزخ کې به کله په ايشېدلو ډېرو سوځوونکيو اوبو سره او کله به په اور سره عذاب ورکول کيږي (أعاذنا الله منهما).

ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ تُشْرِكُونَ ۝٧٣ مِن دُونِ اللَّهِ

بيا به وويل شي دوی ته چې چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسي چې شريکول به مو (له الله سره په عبادت کې). بغير له الله (چې اوس خلاص کړي تاسې له عذابه)؟.

تفسير: يعني په دغه وخت به له دوی څخه هيڅ يو په کار نه ورځي، که مو له لاسه پوره وي او توانېږئ؛ نو هغوی خپل مدد ته راوبولئ !.

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا

نو وبه وايي (کفّار) چې: ورک شول له مونږ څخه (هغه معبودان ځمونږ).

تفسير: يعني له مونږ څخه خطا او ورک او مونږ ترې تېر شو، ښايي په دغه وخت کې به عابدين او معبودين سره بېلولی شي، يا به د ﴿قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا﴾ مطلب داسې وي چې: اګر که موجود دي، مګر کله چې له دوی نه کومه فائده نه رسيږي، نو د دوی وجود او عدم سره برابر دي.

بَل لَّمْ نَكُن نَّدْعُوا مِن قَبْلُ شَيْئًا

بلکه ګويا نه وو مونږ چې بلل به مو (په عبادت سره دغه معبودان) پخوا له دې نه هيڅ شی.

تفسير: اکثرو مفسرينو د دې مطلب داسې اخيستی دی، په دنيا کې مونږ هغو کسانو ته چې بلنه کوله؛ اوس راښکاره شوه چې هغوی په واقع کې هيڅ شی نه وو.

كَذَٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ۝٧٤

همداسې (په شان د دغو مجادلانو) ګمراهان کوي الله کافران (چې سمه لاره به نه مومي).

تفسير: يعني لکه چې دلته له ډېر انکار کولو څخه وښوييدل او وويرېدل، او داسې اقرار يې وکړ، په دنيا کې هم د همدغو کفّارو هم دغه حال وو.

ذَٰلِكُم بِمَا كُنتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ تَمْرَحُونَ ۝٧٥

دغه (ګمراهي او عذاب) تاسي ته په سبب د هغه دی چې وئ تاسې چې خوشالي به مو کوله په ځمکه کې په ناحقه سره، او په سبب د هغه چې وئ تاسې چې تکبّر به مو کولو په ناحقه سره.

تفسير: يعني ومو ليد چې د ناحق غرور، تکبر او لويي آخره خاتمه او عاقبت داسې کيږي، اوس مو هغه لويي او ښودنه چېرې لاړه؟ او بيا وبه ويل شي دغو منکرينو ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ

ننوځئ تاسې په دروازو د دوزخ کې.

تفسیر: یعنې هر قسم مجرم په هم هغه وره کې ننوځئ چې د دوی لپاره ټاکلی او مقرّر کړی شوی دی.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ۝ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِيْ نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ۝

په دې حال چې همېشه پاتې کېدونکي اوسئ په دغه (دوزخ) کې، پس ناکاره ځای د متکبّرانو دی. پس صبر و کړه (ای محمده! په ضرر د کفّارو)، بېشکه چې وعده د الله (په نصرت د اولیاوو او اهلاک د اشقیاوو) حقه ده، پس که وښیو مونږ تاته ځینې د هغه عذاب چې وعده یې کوو مونږ له هغوی سره؛ (نو ډېر ښه ده!)، یا قبض کړو مونږ تا پس خاص مونږ ته بیا بېرته راوستلی شي دوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی ده ته د عذاب ورکولو کومه وعده چې فرمایلې وه؛ هغه یقیناً پوره او ایفاء کېدونکې ده، ممکن دي چې ځینې مواعید د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک په حیات کې په سر ورسیږي، لکه چې د بدر او معظمې مکې فتح او نور فتوحات، یا د دوی له وفاته وروسته، په هر حال دوی له مونږ څخه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او نه يې چېرې ایستلی شي.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ۗ

او خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ رسولان پخوا له تانه چې ځینې له هغوی هغه انبیاء دي چې قصې د هغو کړي دي مونږ تاته، او ځینې له دغو هغه انبیاء دي چې قصې نه دي کړي مونږ تاته.

تفسیر: یعنې د ځینو انبیاوو تفصیلي حال یې تاسې ته بیان کړی دی، او د ځینو یې نه دی کړی، او امکان لري چې د دې آیت له نزوله وروسته یې د هغوی تفصیلي حال هم بیان کړی وي، په هر حال د هغو رسولانو نومونه چې معلوم دي؛ پر هغو باندې تفصیلاً او پر هغو چې نوم او نور حالات یې نه دي معلوم؛ اجمالاً ایمان راوړل ضروري دي: ﴿لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ﴾.

وَمَا كَانَ لِرَسُوْلٍ اَنْ يَّاْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ

او نه وو هیڅ رسول ته (او نه یې مقدور وو) دا چې راوړي کومه یوه معجزه مګر په اذن حکم د الله سره.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په مخکښې ټول سره عاجزان دي، رسولانو ته هم د دې خبرې واک او اختیار نشته، چې هر معجزه چې د دوی زړه وغواړي؛ هم هغه معجزه ور وښيي، دوی یواځې هم هغه معجزات ښوولی شي چې د هغې د ښوونې اجازت د رب العزّت له طرفه دوی ته شوی وي.

فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُوْنَ ۝

پس هر کله چې راغی امر حکم د الله؛ فیصله به وکړه شي په حقه سره، او زیان به وکړي هلته باطلوونکي (د حق دروغجن شمېرونکي).

تفسیر: یعنې څه وخت چې د الله تعالی حکم رسیږي، د رسولانو او د دوی د اقوامو په منځ کې په عدل او انصاف سره حکم فیصله صادرېږي، په دغه وخت کې رسولان کامیاب او فائز المرام کیږي، او د باطلو منونکیو په برخه پرته له ذلّته او رسوایی بل هیڅ شی نه رسیږي، او حکمت په نه واقع کېدلو د دغو کې دا دی چې:

اَللّٰهُ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ لِتَرْكَبُوْا مِنْهَا وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَلَكُمْ فِیْهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوْا عَلَیْهَا حَاجَةً فِیْ صُدُوْرِكُمْ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي تاسې ته چارپایان لپاره د دې چې سوربږئ پر ځینو د دوی، او له ځینو د دوی خورئ تاسې. او دي تاسې لره په دغو چارپایانو کې ډېرې نفعې، او لپاره د دې چې ورسېږئ تاسې په دوی سره هغه حاجت ته چې په سینو (زړونو) ستاسې کې وي.

تفسیر: مثلاً د دوی له پوستکي، څرمنې، وړیو، ویښتانو، او نورو څخه راز راز فائدې اخلئ، پر دوی باندې سورلي پخپل ځای کې یو مقصد دی، او د سورلۍ په وسیله انسان ډېر دیني او دنیوي مقاصد حاصلولی شي.

وَعَلَیْهَا وَعَلَی الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ﴿۸۰﴾

او پر دغو چارپایانو (په بر کې) او پر بېړۍ (په بحر کې) سورول کېږئ تاسې.

تفسیر: یعنې په وچه کې د څاروو پر شا، او په سیند کې پر بېړیو سواره ګرځئ، او مال او اسباب مو هم پرې باروئ.

وَیُرِیْكُمْ اٰیٰتِهٖ ۖ فَاَیَّ اٰیٰتِ اللّٰهِ تُنْكِرُوْنَ ﴿۸۱﴾

او ښیي تاسې ته دلائل خپل، پس له کوم یوه له دلائلو د الله څخه انکار کوئ تاسې.

تفسیر: یعنې سره د دومره ښکاره وو دلائلو له لیدلو بیا انسان تر کوم حد او اندازې پورې پخپل شك او انکار کې ټینګ ولاړ دی، لا نه دي معلوم چې الله تعالی د خپل قدرت څومره نورې نښې او دلائل هم ورښیي؟.

اَفَلَمْ یَسِیْرُوْا فِی الْاَرْضِ فَیَنْظُرُوْا كَیْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَانُوْۤا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَّاٰثَارًا فِی الْاَرْضِ فَمَاۤ اَغْنٰی عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ ﴿۸۲﴾

آیا پس نه دي ګرځېدلي دوی په ځمکه کې، پس چې وګوري دوی چې څرنګه شو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی نه (تېر شوي) وو، چې وو هغوی ډېر زیات له دغو (کفّارو) څخه، او ډېر سخت وو په (بدني) قوّت او (مدني) آثارو په ځمکه کې، پس هیڅ دفع ونه کړه له دوی نه هغو (اعمالو) چې وو هغوی چې کسب او پیدا کول به یې (چې اموال او رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې پخوا له دې نه ډېر داسې اقوام تېر شوي دي، چې په سړو او ملاتړ، زور او قوت او نورو شیانو کې له دغو موجوده وو کفّارو څخه ډېر قوي وو، هغوی له دوی څخه زیاتې او مهمې نښې او یادونې په ځمکه کې پرېښې دي، لیکن څه وخت چې د الله تعالی عذاب ورنازل شو؛ نو هغه زور اوقوت، سامان او وسایل هیڅ د دوی په کار ورنغلل، او سره له هغو سپېره، هلاك او تباه شول.

فَلَمَّا جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰتِ فَرِحُوْا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۸۳﴾

پس هر کله چې رابه غلل دوی ته رسولان د دوی په ښکاره دلائلو؛ نو خوشاله به شو په هغه چې له دوی څخه به وو له علمه (اخباره پوهنه)، او چاپېر (محیط منعکس) شو پر دوی هغه (عذاب) چې وو به دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

تفسير: کوم علوم او فنون چې له هغوی سره وو، او پر هغو غلطو عقيدو چې دوی خپل زړونه تړلي وو، او پر هغو به يې تکبر، تفاخر او لويي کوله، او د انبياوو عليهم السلام علومو او هداياتو ته به يې په سپکه کتل، او په تحقير به يې ليدل، او پرې ټوکې او مسخرې به يې کولې؛ بالآخر داسې يو وخت راغی چې هغوی ته د خپلو هم هغو ټوکو او ملنډو نتيجه او حقيقت پخپله ورښکاره شو، او د هغه تمسخر او استهزاء مورد خپله همدوی وګرځېدل.

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوٓا ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَحْدَهُۥ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِۦ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾

پس هر کله چې وبه ليد دوی (په دُنيا کې) سخت عذاب ځمونږ؛ نو وبه يې ويل: ايمان مو راوړی دی په الله يواځې، او کافران شو مونږ پر هغو ځيزونو چې وو مونږ په سبب د هغه ځيز مشرکان (چې باطل معبودان دي).

تفسير: يعني څه وخت چې دوی له عذاب سره مخامخ شول، او د الله تعالی د عذاب معاينه يې وکړه؛ نو د ايمان راوړلو او توبه ايستلو په فکر کې ولوېدل، او وروسته له هغه په دې وپوهېدل چې يواځې د واحد الله په لطف او مرحمت سره کار چلېدی شي، هغو شيانو ته چې مونږ د معبوديت درجه ورکړې وه؛ هغه ګرد عاجزان وو، او مونږ ډېر احمقان او جاهلان وو چې داسې چټي او بېکاره شيان مو د الوهيت پر تخت کښېنولي وو.

فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَٰنُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ

پس نه وو (دا کار) چې نفع ورسوي دوی ته ايمان د دوی هر کله چې وبه ليد دوی سخت عذاب ځمونږ.

تفسير: يعني اوس افسوس او ارمان او د تقصير له اقراره او اعترافه هيڅ يوه فائده نه وررسيږي، د ايمان او د توبې وخت تېر شوی دی، د عذاب له ليدلو څخه خو هر يوه سړي ته بې اختياره يقين او باور پيدا کيږي، مګر دغسې يقين د نجات موجب نشي کېدی، او نه د داسې يقين په واسطه نازل شوی عذاب منع کېدی شي.

سُنَّتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ فِى عِبَادِهِۦ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

(طريقه ايښې ده الله) طريقه د الله هغه چې په تحقيق تېره شوې ده په بندګانو د دغه (الله)، او زيان کاره شول په دغه ځای کې کافران (چې ښکاره شو هغه متمادي خسران د دوی).

تفسير: يعني دغه وضعيت له پخوا راهيسې تل دوام لري، چې خلق ړومبی د انکار او استهزاء له لارې وړاندې کيږي، بيا هر کله چې په عذاب کې اخته او مبتلا شي؛ نو شورماشور لګوي، او پر خپلو اغلاطو اعتراف کوي، د الله تعالی دا عادت دی چې ناوخته توبه نه قبلوي، بالآخر منکرين د خپلو جرائمو په بدل سپېره، خراب او بربادېږي.

تمّت سورة المؤمن، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوْرَةُ حٰمٓ السَّجْدَة

«د (حٰمٓ السجدة) سورت مكي دى، (۵۴) آيته او (۶) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۱) او په نزول كې (۶۱) سورت دى، وروسته د (المؤمن) له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنْزِيْلٌ مِّنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ﴿۲﴾

(دغه قرآن) رالېږلى شوى دى له (هغه الله) چې خورا (ډېر) مهربان ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: يعنې د الله ډېره زياته مهرباني او رحمت پر خپلو بندگانو دى، چې د دوى د هدايت لپاره يې داسې عظيم الشأن او بېمثاله كتاب نازل فرمايلى دى.

كِتٰبٌ فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ

داسې كتاب دى چې په تفصيل سره بيان شوي دي آيتونه د ده.

تفسير: پـه لفظي ډول سره د آيتونو بېل بېل توب خو ښكاره دى، مگر له معنوي حيثيته هم د سلهاوو اقسامو علومو او مضامينو تفصيل په بېلو بېلو آيتونو كې وركړى شوى دى.

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۳﴾

په دې حال چې لوستلى شوى دى په عربي ژبه لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسير: يعنې عظيم الشأن قرآن په اعلى درجې صافې عربي ژبې نازل كړى شوى دى، چې د ده د ړومبنيو مخاطبينو مورنۍ ژبه وه، څو هغو خلقو ته د ده په پوهېدلو كې څه تكليف ورپېښ نشي، او دوى ژر او ښه پرې وپوهيږي، او بيا نور انسانان هم پرې په ښه شان سره وپوهوي، مگر سره له هغه دغه خبره هم ظاهره ده چې هم هغه خلق له دغه قرآن څخه منتفع او گټور كېدى شي؛ چې د عقل او پوهې خاوندان وي، ناپوه او جاهل خلق د دغه عظمى نعمت څه قدر او عزت كولى شي؟.

بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا

زېرى وركوونكى دى (دا كتاب مؤمنانو ته په جنت) او ويروونكى دى (دا كتاب كفّارو لره له دوزخ).

تفسير: يعنې دغه پاك قرآن خپلو منونكيو ته د نجات او فلاح زېرى اوروي، او منكرينو ته د دوى له بده انجامه وېره وركوي.

فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝۴

پس مخ وګرځاوه زیاترو د دغو (کفارو) پس دوی نه اوري (حق په اورېدلو د قبول سره).

تفسیر: یعنې سره له دغو ګردو خبرو تعجّب دی، چې له دوی نه ډېر کسان د دې کتاب دغه ډېر قیمت لرونکیو پندونو او نصائحو ته غور او دقّت نه کوي، کله چې دې ته بیخي د دوی فکر نشته؛ نو ولې به یې اوري؟ او فرض یې کړئ که دوی دغه قرآن پخپلو غوږونو سره هم واوري، لیکن د زړه په غوږونو سره یې نه اوري، او د ده د منلو او قبلولو توفیق نه ورحاصلوي، نو د دوی دغه اورېدل د نه اورېدلو په شان دي.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ۝۵

او وایي (دغه کفّار محمد ته) زړونه مو په پردو کې دي له (فهمه) د هغه څیزه چې بولې ته مونږ هغه ته (چې توحید یا قرآن دی)، او په غوږونو څمونږ کې درونډوالی دی (چې نه اورو وینا ستا)، او په منځ څمونږ او په منځ ستاسې کې پرده (د مخالفت) ده، نو عمل وکړه ته (پر دین خپل) بېشکه مونږ هم عمل کوونکي یو (پر دین خپل).

تفسیر: دوی به دا ویل چې: ستا د دعوت په وجه زړونه مو په غلافونو او پردو کې پټ دي، او غوږونه مو درانه دي، او ستا او څمونږ په منځ کې پرده حائل ده، چې مونږ او تاسو سره بیلوي، نو ته خپل کار کوه، او مونږ به خپل کار کوو، ستا خبرې پر مونږ تأثیر نه کوي.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه همدا خبره ده زه یو بشر انسان یم په شان ستاسې، (لیکن فرق مې دا دی چې) وحي کیږي ماته (له طرفه د رب څما) داسې چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود یو دی، پس سم مستقیم ورځئ ده ته (په توحید)، او مغفرت وغواړئ له ده نه !.

تفسیر: یعنې نه زه معبود او الله یم چې په زور سره ستاسې زړونه واړولی شم، او نه هغه پرښته یم چې د هغې د رالېږلو غوښتنه تاسې کوئ، او نه کوم بل مخلوق یم، بلکه ستاسې له نوعې او له جنسه یو انسان یم چې څما خبره پوهېدل ستاسې د همجنسی له سببه تاسو ته اسان دي، او هغه انسان یم چې د الله تعالی له جانبه آخري او د خورا اکملې وحي لپاره غوره شوی یم، بناء علیه هومره چې تاسې له هغه څخه مخ واړوئ؛ زه خامخا د پاک الله پیغام تاسې ته اوروم، ما ته د وحي په وسیله دا ښوولي شوي دي چې ستاسې ټولو معبود یو دی، چې ماسوا له هغه بل هیڅوک د عبادت لایق نه دی، لهذا پر ټولو لازم دي چې په ګردو احوالو کې سم د هم هغه واحد الله تعالی په طرف مخ وګرځوي، او د ده د سمې صافې لارې څخه یوه خاشه دېخوا او هغې خوا ته لاړ نشي، او هغه بې لارې او کاره تلل چې پخوا له دې نه ستاسې څخه صادر شوي دي؛ د هغو معافي د الله تعالی له درباره وغواړئ، چې پاک الله ګرد ړومبني او وروستني ګناهونه دروبښي.

وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ۝۶ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۝۷

او افسوس هلاک خرابي ده لپاره د مشرکانو. هغه چې نه ورکوي زکات (یا نه کوي هغه کار چې پرې پاکیږي)، او دوی پر آخرت (حساب کتاب ثواب عقاب) همدوی کافران منکران دي.

تفسیر: د هغو خلقو معامله چې له الله تعالی سره داسې وي چې عاجز مخلوق د ده په عبادت کې شریکوي، او له بندګانو سره داسې وي چې د صدقې او زکات پیسې پر کوم فقیر او محتاج نه لګوي، او نه غواړي چې مساکین پرې خوشاله شي، او ورسره له آخرته او انجامه هم بیخي بېفکره او غافل دي، ځکه چې دوی له سره دغه خبره نه مني چې له مړینې څخه وروسته بل کوم ژوندون، حساب، کتاب، ثواب او عقاب شته، د دغسې خلقو مستقبل ماسوا له اهلاکه خرابۍ بربادۍ او سپکتیا بل شی نه دی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝٨

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) شته؛ دوی ته اجر چې نه دی قطع کېدونکی.

تفسیر: یعنې هیڅکله به نه منقطع کیږي، او تر أبد الآباده پورې به جاري وي، کله چې جنت ته ورسیږي؛ نه به دوی او نه به د دوی ثواب فناء او انقطاع مومي.

قُلْ أَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُۥٓ أَندَادًا ۚ ذَٰلِكَ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ۝٩

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا بېشکه تاسې خامخا کافران کېږئ په هغه الله چې پیدا کړې یې ده ځمکه په دوو ورځو کې، او ګرځوئ له خپل ځانه (دغه الله) ته شریکان؟ دغه ذات (چې ځمکه یې په دوو ورځو کې پیدا کړې ده) رب د عالمیانو دی.

تفسیر: یعنې څومره د حیرت او د تعجّب ځای دی چې د «رب العالمین» د وحدانیت او کمالیه صفاتو څخه انکار کوئ، او نور داسې شیان له هغه سره برابروئ چې د یوې ذرې په اندازه هم د کار او اختیار مالکان نه دي.

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا وَبَٰرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا

او پیدا کړي دي (الله) په دغه (ځمکه) کې درانه کلك محکم غرونه د پاسه د دې نه، او بیا یې برکت کېښود په دغه (ځمکه یا غرونو) کې، او مقرره (په اندازه) کړې یې ده په دې ځمکه کې روزي (د اهل) د دې.

تفسیر: «او بیا یې برکت کېښود په دغه ځمکه یا غرونو کې» یعنې قسم قسم کانونه، ونې، مېوې، ثمرات، غلې، دانې او حیوانات او نور له ځمکې څخه وځي، «او مقرره او په اندازه کړې یې ده په دې ځمکه کې روزي د اهل د دې»، یعنې پر ځمکه باندې یې د هستېدونکو خواړه په یوې خاصې اندازې او حکمت سره په ځمکه کې کېښودل، لکه چې د هر اقلیم او د هر ملك د هستېدونکو له طبایعو او له ضروریاتو سره یې موافق خواړه مهیّأ او تهیه فرمایلي دي، او الله أکرم شأنه وأعظم برهانه پیدا کړه ځمکه، غرونه او نور او مقدر یې کړل اوقات:

فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ ۝١٠

په څلورو ورځو کې، برابر دي لپاره د پوښتنې کوونکیو (له پیدا کولو د ځمکې او د ما فیها).

تفسیر: یعنې ګرد کارونه په څلورو ورځو کې وشول، په دوو ورځو کې ځمکه پیدا کړی شوه، او په دوو نورو ورځو کې د دوی د نورو متعلقاتو بندوبست وشو، هر څوك چې پوښتنه کوي یا د پوښتنې کولو اراده لري؛ هغو ته دغه

وروښيه ! چې دغه ټول په څلورو ورځو کې بې له تزييده او تنقيصه په وجود راغلي دي، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «يعنې د پوښتنې کوونکيو ځواب پوره شو».

تنبيه: دلته له ورځو څنې په ظاهري صورت سره همدغه معروفې او متبادرې ورځې نشي مراد کېدی، ځکه چې د ځمکې او د لمر او د نورو موجوداتو له وجوده پخوا د هغه وجود له سره نه دی متصور، لا محاله له دغو څلورو ورځو څخه به د هغو مقدار مراد وي، يا به هغه ورځې ترې مراد وي چې د هغو په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿وَاِنَّ يَوۡمًا عِنۡدَ رَبِّكَ كَاَلۡفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوۡنَ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۶) رکوع (۴۷) آيت څمونږ د دغه مقدس تفسير) والله أعلم.

ثُمَّ اسۡتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ

بيا اوچت شو اسمان ته حال دا چې دغه اسمان يو لوګی وو (ولاړ).

تفسير: يعنې بيا د اسمانونو په طرف اوچت شو، چې په دغه وخت کې دوی ګرد سره يو وو د يوه لوګي په شان؛ نو هغوی يې سره تقسيم کړل، او په اوو اسمانونو سره يې وويشل، لکه چې وروسته له دې نه يې ذکر راځي.

تنبيه: ممکن دي له «دخان» څخه د اسمانونو د مادې په طرف اشاره وي.

فَقَالَ لَهَا وَلِلۡاَرۡضِ ائۡتِيَا طَوۡعًا اَوۡ كَرۡهًا ؕ قَالَتَاۤ اَتَيۡنَا طَآئِعِيۡنَ ﴿۱۱﴾

پس وفرمايل (الله) دغه (اسمان) ته، او (دغې) ځمکې ته چې راشئ دواړه پخپلې خوښې سره، يا په زور سره، وويل اسمان او ځمکې: راغو مونږ (فرمان ستا ته) په خوښی سره.

تفسير: يعنې اراده يې وفرمايله چې د دغو دواړو اسمان او ځمکې له يو ځای کېدو څخه دنيا ودانه کړي، اعم له دې نه چې دوی دواړه پخپل طبيعت سره يو ځای شي که په زور سره، په هر حال د دواړو له يو ځای کولو سره يې دغه نظام جوړول مقصود وو، او دغه دواړه سره يو ځای شول، پخپل طبيعت له اسمان د لمر اشعې راغلې، او تودوخې پيدا شوې، هواوې جاري شوې، د هغو دوړې او بخار پاس پورته شو، بيا له هغه څخه اوبه توييدې، او د باران په صورت وورېدې، چې د هغو په وسيله راز راز شيان پيدا شول، او پخوا يې فرمايلي وو چې: «په ځمکه کې يې د دوی خوراکونه کېښودل»، يعنې په ځمکه کې يې داسې قابليت کېښود چې دغسې شيان ترې پيدا کېږي.

فَقَضٰىهُنَّ سَبۡعَ سَمٰوَاتٍ فِىۡ يَوۡمَيۡنِ

پس مقرر جوړ کړل (الله لوګي څنې) اووه اسمانونه په دوو ورځو کې.

تفسير: يعنې څلور ورځې هغه وې، او په دوو ورځو کې يې اسمانونه پيدا کړل، چې ګردې (ټولې) سره شپږ ورځې شوې، لکه چې په بل ځای کې د ﴿سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ تصريح شته.

تنبيه: په هغو مرفوعه احاديثو کې چې د کائناتو د تخليق په متعلق د ورځو تعيين او ترتيب راغلی دی، چې هغه دغه شيان الله تعالى د هفتې په دغو او هغو ورځو کې پيدا کړي دي؛ په هغو کې کوم يو صحيح حديث تر اوسه پورې په نظر نه دی راغلی، حتی چې د ابو هريره رضي الله تعالى عنه د حديث په متعلق چې په صحيح مسلم کې دی؛ «ابن کثير» ليکي: «هو من غرائب الصحيح، وقد علّله البخاري في التاريخ، فقال: رواه بعضهم عن أبي هريرة عن كعب الأحبار، وهو الأصح» «يعنې دا حديث امام بخاري په خپل تاريخ کې معلول کړی دی، او ويلي يې دي: ځينو دغه حديث له ابوهريره رضي الله عنه څخه چې هغه له کعب بن الأحبار نه روايت کړی دی، او همدغه روايت أصحّ دی»، يعنې حديث د اسرائيلياتو له جملې څخه دی، د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په صحيح سند سره ثابت نه دی.

وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا

او ويې لېږه (مقرر يې كړ) په هر اسمان كې كار (مناسب تدبير) د هغه (اسمان).

تفسير: يعني هر هغه حكم چې د هر اسمان لپاره مناسب وو، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليكي: «دغه رب ته معلوم دي چې هلته څه قسم مخلوق اوسيږي؟ او د دوی اسلوب وضعيت، او هيئت څرنګه دی؟ په دغه ځمكه كې چې په زرهاوو كارخانې دي؛ نو آيا دومره لوی اسمانونه به څرنګه تش پراته وي».

وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۱۲﴾

او ښايسته كړې مو دی دغه اسمان نژدې په ډيوو (ستوريو) سره، او (ساتلی دی مونږ دا اسمان) په ساتلو سره (له غوږ كېښودلو د شيطانانو)، دغه (مخلوقات) اندازه كول د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه عالم (په هر شيز).

تفسير: يعني په ليدلو سره داسې معلوميږي چې دغه ګرد ستوري پر همدغه اسمان باندې ختلي دي، د شپې له مخې په دغه قدرتي ډيوو سره اسمان څرنګه ښكلی او ډک له رونقه ښكاري؟ بيا يې څومره محفوظ ګرځولي دي؟ چې د هيچا لاس او قدرت ورته نه رسيږي، د پرښتو زوروري پيرې ولاړې دي، هيڅ طاقت او قوت پر دغه ټينګ نظام كې څه درخ او چاود نشي غورځولی، ځكه چې هغه د الله تعالى له خوا جوړ او قايم شوی دی، چې له ګردو څخه لوی زبردست او باخبر ذات دی.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿۱۳﴾

پس كه چېرې مخ وګرځاوه (دغو كفّارو له حقه)؛ پس ووايه (ای محمده !دوی ته) چې ويروم زه تاسې له سخت عذابه په مثل د سخت عذاب د عاديانو (لكه باد د صرصر) او ثموديانو (لكه چغه د جبريل).

تفسير: يعني كه د معظمې مكې كفارو د داسې عظيم الشأن آيتونو د اورېدلو څخه وروسته بيا هم د نصيحت له قبلولو او د توحيد او د اسلام له لارې د غوره كولو څخه مخ واړوي؛ نو تاسې دوی ته وفرمايئ: «زه تاسې په دغه خبروم چې ستاسې خاتمه هم د «عاد» او «ثمود» او نورو معذبينو اقوامو په شان كيږي».

إِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ

كله چې راغلل دوی ته رسولان (هود او صالح) له مخې طرفه د دوی (كفّارو)، او وروسته له دوی (كفارو له هر طرفه)، او ويې ويل دوی ته داسې:

تفسير: يعني له هر طرفه ښايي چې ډېر رسولان به ورغلي وي، مګر مشهور دا دي چې دا رسولان هود او صالح (على نبيّنا وعليهما أفضل الصلاة وأتم التسليم) دي، يا به له ﴿مِّنۢ بَيۡنِ أَيۡدِيهِمۡ وَمِنۡ خَلۡفِهِمۡ﴾ څخه داسې مراد وي چې: دوی د ماضي او مستقبل پر خبرو وپوهوي، او د ورښوولو او د پند او نصيحت هيڅ جانب او پلو يې پرې نښود.

أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ﴿۱۴﴾

چې مه كوئ عبادت مګر يواځې د الله، وويل (كفارو په ځواب د دوی كې) كه اراده فرمايلې وي رب ځمونږ (په لېږلو د رسولانو)؛ نو خامخا ليږلي به يې وی پرښتې، پس بېشكه چې مونږ په هغه شيز چې راليږلي شوي يئ تاسې په هغه سره؛ كافران يو.

تفسير: يعنې د الله رسول څرنګه بشر کېدی شي؟ که الله په واقع سره کوم رسول لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته لېږلې وه، په هر حال تا پخپل زعم سره کومې خبرې چې د الله تعالی له جانبه راوړې دي؛ مونږ د هغو د منلو لپاره تيار نه يو.

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

پس هر چې عاديان وو پس کبر (لويي) يې غوره کړه په ځمکه کې په ناحقه سره، او وويل دوی: څوک دي زيات سخت له مونږ ځنې په قوت کې.

تفسير: ښايي کله چې رسولانو دوی له عذابه ويرولي وي؛ دوی به د هغوی په ځواب کې داسې ويلي وي چې له مونږ څخه زيات زورور او طاقتور بل څوک دي؟ چې مونږ له هغه څه وويريږو؟ آيا ځمونږ په شان پر زورورو انسانانو خپل رعب او وېره کېنولی شي؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ⑮

آيا نه ويني (او نه پوهېدل) دوی چې بېشکه الله هغه (ذات) چې پيدا کړي يې دي دوی؛ هغه ډېر سخت دی له دوی نه په قوّت زور کې، او دوی وو په دلائلو ځمونږ چې انکار به يې کوو (سره له علمه په دې باندې چې هغه حق دی).

تفسير: يعنې پخپلو زړونو کې د ده پر حقّانيت پوهېدل مګر د ضد او انکار له لوري به يې همداسې معامله کوله.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

پس راومو لېږه پر دوی باندې باد يخ ډېر زورور هيبتناک په څو ورځو کې چې ډېرې نحسې شومې وې، لپاره د دې چې وڅکوو مونږ پر دغو (کفّارو) عذاب رسوا کوونکی په دغه ژوندون لږ خسيس کې.

تفسير: شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «د دوی د غرور ماتولو لپاره د يوه کمزور مخلوق په وسيله هغوی پناه او سپېره شول، اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سيلۍ چلېده، ونې، غنې، انسان، حيوان، ودانۍ او عمراني شيان يې بېخي له ځمکې څخه يوووړل، او هيڅ يو شی يې باقي پرې نښود».

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ⑯

او خامخا عذاب د آخرت ډېر رسوا کوونکی دی، حال دا چې له دوی سره به مدد ونه کړ شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې د آخرت رسوايي خو ډېره لويه ده، چې د هيڅا په منع کولو او مخه نيولو سره نه معطليږي، او نه ېږته اوړي، او نه هلته يو بل ته څه کومک او مدد رسولی شي، له هر سړي سره به د خپل ځان فکر وي، د محبت او مينې او د همدردۍ ډېر مدّعيان به هلته له خپلو دوستانو خپلوانو او مينانو څخه سترګې اړوي، او په پټه او په غلا سره به ورګوري.

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ

او هر چې ثموديان وو، پس سمه لاره مو وښووله دوی ته (په لېږلو د رسولانو سره)، پس غوره کړ دوی ړوندوالی (ضلالت) پر هدايت (او رهنمايي).

تفسیر: یعنې د نجات له هغې لارې څخه چې ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورښوولې وه؛ دوی خپلې سترګې وتړلې، او ړندوالی یې ځانته غوره کړ، بالآخر الله تعالی همدوی د همدوی په خوښه سره په هم هغه حالت پرېښودل.

فَأَخَذَتْهُمْ صَٰعِقَةُ ٱلْعَذَابِ ٱلْهُونِ بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿۱۷﴾

پس ونیول دوی لره سختې چغې د عذاب سپکوونکي په سبب د هغه (شرک او عصیان) چې وو دوی چې کول به یې (چې تکذیب د صالح وو).

تفسیر: یعنې داسې یوه سخته زلزله راغله چې له هغې سره ډېره سخته چغه هم وه، چې د هغه غږ له شدّته د دوی زهره وچاوده، او د زړونو حرکت یې بند شو.

وَنَجَّيْنَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿۱۸﴾

او نجات مو ورکړ هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو، او وو دوی چې پرهېزګاري به یې کوله.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې ایمان یې راووړ، او له بدۍ څخه یې ځانونه وژغورل؛ الله تعالی دوی ته له عذابه نجات ورکړی دی، او د عذاب د نزول په وخت کې لږ څه صدمه او تود باد هم نه دی وررسېدلی.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَآءُ ٱللَّهِ إِلَى ٱلنَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿۱۹﴾

او (یاده کړه) هغه ورځ چې راټول به کړل شي دښمنان د الله اور (د دوزخ) ته پس دوی به ډلې ډلې کړل شي.

تفسیر: یعنې د هر یوه قسم مجرمانو ډلې او جماعتونه به سره بېل بېل وي، او دغه ګرد جماعتونه به یو د بل په انتظار کې جهنّم ته نژدې درول کیږي، بیا چې ټول سره یوځای شي؛ نو روان به کړل شي دوزخ ته.

حَتَّىٰٓ إِذَا مَا جَآءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَٰرُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۲۰﴾

تر هغه وخته پورې چې راشي دوی دغه (اور ته) شاهدي به ورکړي پر دوی باندې غوږونه د دوی، او سترګې د دوی او پوستکي (او نور اعضاء) د دوی پر هغو (کارونو) چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: په دنیا کې یې پخپلو غوږونو سره تنزیلي آیتونه واورېدل، او پخپلو سترګو سره یې تکویني آیتونه ولیدل، مګر سره له هغه د الله تعالی وحدانیت او د ده د رسول رسالت یې ونه مانه، او په هر حیث او هر جهت د الله تعالی عصیان او نافرمانۍ ته متوجه شول، خو له دې نه بېخبره وو چې د ګناهونو ګرد دفاتر یاداشتونه د همدوی په وجود کې محفوظ او ډک کړی شوي پراته دي، چې په لازمه وخت کې به لولول او اورول کیږي، له روایاتو څخه معلومیږي چې په محشر کې به کفّار له خپلو جرائمو څخه پخپلو ژبو سره انکار کوي، نو په دغه وخت کې به داسې احکام صادریږي چې د دوی د هغو اعضاوو او جوارحو شهادت وړاندې کړ شي چې دوی د هغوی په ذریعه د دغو ګناهونو مرتکب شوي دي، لکه چې ګرد وجود به یې پرې شاهدي ورکوي، او په دې صورت د دوی د هغه اظهار چې پخپلو ژبو سره یې ړومبی کړی وو؛ تکذیب کیږي، دلته به دوی حیران او مبهوت او هک پک پاتې کیږي، او خپلو اعضاوو ته به

وايي چې: ای کمبختانو ! لرې او ورک شئ ! ما خو دغه مدافعه ستاسې له وجهی کوله، او جګړې مې ستاسې په ګټه نښلولې وې، حال دا چې تاسې پخپله پخپلو جرائمو اقرار او اعتراف وکړ.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدتُّمْ عَلَيْنَا ۖ

او وبه وايي (کفّار په تعجّب سره اعضاوو او) پوستکيو خپلو ته: ولې شاهدي وکړه تاسې پر مونږ؟.

تفسير: دغه منکرين به وايي: کله چې پخپله ژبه سره مونږ داسې انکار کوو؛ نو پر تاسې داسې کوم مصيبت رالوېدلی وو چې خامخا مو په ورښوولو شروع وکړه، او په آخر کې دغه وينا تاسې ته چا دروښوده؟.

قَالُوا أَنطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنطَقَ كُلَّ شَيْءٍ

نو وبه وايي (دغه پوستکی دوی ته چې مونږ پخپله نه يو غږيدلي، بلکه) غږولي يو مونږ الله هغه ذات چې غږولی يې دی هر څيز.

تفسير: د هغه لوی ذات قدرت هر ناطق ته د وينا قوّت وربښلی دی، نن ورځ هم هغه لوی ذات مونږ ته هم د وينا قوّت او قدرت راکړ، نو که مو خبرې نه کولې، او شيان مو نه وی ښوولي؛ نو څه شی به مو کړي وی، کله چې د هغه مطلق قادر اراده وشي چې يو شی خبرې وکړي؛ نو کوم شی توانيږي او قدرت او مجال لري چې وينا ونه کړي؟ هغه لوی ذات چې ژبې ته يې د وينا قوّت او قدرت وربخښلی دی، آيا همدغه قوّت لاسو او پښو او د بدن نورو اندامونو ته نه شي بښلی؟ نو دغه دی چې مونږ هم د الله تعالی په اراده دغسې شهادت اداء کړ.

وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

حال دا چې الله پيدا کړي يئ تاسې اول ځلې، او خاص همدغه الله ته بېرته بيولی شئ (مجازاتو ته).

تفسير: دغه مقوله يا خو د الله تعالی ده، يا خو د پوستکو ده، دواړه محتملې دي.

وَمَا كُنتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ

او نه وئ تاسې (په وخت د کولو د دغو فواحشو داسې) چې پټول به مو (دغه فواحش له وېرې د دې) چې شاهدي به ورکړي پر تاسې غوږونه ستاسې، او نه سترګې ستاسې، او نه پوستکي ستاسې (ځکه چې د خپلو اعضاوو په شهادت مو باور نه درلود ـ لرلو).

تفسير: يعني له نورو څنې په پټه سره مو ګناه کوله، او له دې نه نه وئ خبر چې ستاسې لاسونه او پښې به ستاسې هغه مخفي اعمال خرګندوي (ښکاره کوي)، ښايي چې تاسې هغه ګناه له دغو اندامونو څخه هم پټه کړي وی، حال دا چې تاسو همداسې کول هم غوښتل، دغه مو له قدرته او واکه نه وو پوره.

وَلَٰكِن ظَنَنتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

وليکن ګمان به کوو تاسې د دې چې بېشکه الله نه دی عالم پر ډېرو له هغو کارونو چې کول به تاسو.

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْدٰىكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِينَ ﴿۲۳﴾ فَإِنْ يَّصْبِرُوا
فَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ وَإِنْ يَّسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِّنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿۲۴﴾

او دغه (فاسد ګمان) ستاسې هغه ګمان ستاسې دی چې کوو به تاسې دغه (ګمان) په رب خپل، هلاک کړې يئ تاسې (دغه ګمان په آخرت کې) پس نن وګرځېدئ تاسې له زيانکارانو څخه. پس که صبر وکړي دوی (په دې عذاب يا يې ونه کړي) پس اور (د دوزخ) ځای د هستوګنې دی دوی ته، او که رضا د الله (او قبول د توبې يا رجوع دنيا ته) غواړي دوی؛ پس نه به وي دوی له قبول کړی شويو (په طلب د رضا د الله).

تفسير: شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «يعني په دنيا کې ځينې بلاء په صبر سره اسانيږي، هلته که صبر وکړي يا يې ونه کړي؛ دوزخ د دوی لپاره کور مقرّر کړی شوی دی، چې له هغه ځايه له سره نشي وتلی، ځينې بلاء دلته په منّت خوشامند او تملّق سره لرې کېدونکې دي، ولې هلته دغه شيان له سره مفيد نه واقع کيږي، او هومره زاري خواري او عاجزي چې وکړي؛ نه قبليږي، او نه يې په درد خوري».

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَآءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

او مقرر کړي مو دي دوی ته ملګري (له شياطينو)، پس ښايسته کړي يې دي دوی ته هغه شيزونه چې وړاندې له دوی دي او هغه شيزونه چې وروسته له دوی دي (له هوا او هوس او انکار د آخرت).

تفسير: يعنې پر دوی باندې يو يو شيطان مقرر شوی دی، څو دوی ته خراب کارونه چې پخوا يې کړي وو، يا وروسته له دې نه يې کوي؛ ښه وروښيي، او د دنيا تباه کوونکي ماضي او مستقبل هغوی ته ښه او ښکلي ورښکاره کړي، او د دغو شياطينو تقرّر هم د دوی د اعراض عن الذکر نتيجه وه، لکه څنګه چې الله جل جلاله په (۲۵ جزء د الزخرف سورت په (۴) رکوع (۳۶) آيت کې فرمايلي دي): ﴿وَمَنْ يَّعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطٰنًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾.

وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ

او ثابته شوې ده پر دوی خبره (د عذاب) په هغو امّتونو کې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له دوی نه له پيريانو او له انسانانو.

تفسير: يعنې هم هغه خبره چې د دوی په نسبت په ابتداء کې فرمايلې شوې ده: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۰) رکوع، (۱۱۹) آيت ځمونږ د دغه مقدس تفسير).

إِنَّهُمْ كَانُوا خٰسِرِينَ ﴿۲۵﴾

بېشکه چې دوی وو زيانکاران (په دواړو جهانونو کې).

تفسير: کله چې انسان ته خساره واقع کيږي؛ نو همداسې سامان ورمهيأ کيږي.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ ﴿۲۶﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي چې غوږ مه ږدئ تاسې دغه قرآن ته (چې محمد يې لولي)، او شورماشور واچوئ په (وخت د لوستلو د) ده کې، ښايي چې تاسې غالب شئ (پرې او له تبليغه يې ساکت کړئ).

تفسير: يعني د عظيم الشأن قرآن غږ د برق په شان د اورېدونكيو پر زړونو اثر غورځوي، او هر څوك يې چې اوري سخت تأثير پرې كوي؛ نو ځكه د دغه تأثير دانسداد لپاره كفّارو دغه يوه طريقه ځانته غوره كړېده، هر كله چې قرآن لوستلى كيږي؛ دوى غوږ ورته نه نيسي، او دومره شورماشور اچوي چې نور يې هم وانه ورېدى شي، او داسې به يې ګڼل چې ځمونږ په دغه شورماشور سره د قرآن غږ پورته نشي، او پر خلقو خپل تأثير ونه غورځوي، نن ورځ هم جاهلان همداسې تدابير كوي، چې د كار د خبرو په مقابل كې شورماشور كوي، څو بل څوك يې وانه وري، مګر د حقانيت او صداقت كړنګهار او تنهار كله د مياشو او مچانو په بنهار پت او مغلوبېدى شي؟ او سره له دغسې تدابيرو هم د حق غږ د زړونو تر ژورو پورې رسيږي، او هم هغه هلته خپل اثر غورځوي.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

(فرمايي الله تعالى چې) پس خامخا وبه څكوو مونږ هرومرو هغو كسانو ته چې كافران شوي دي عذاب سخت، او خامخا جزاء به وركړو مونږ هرومرو دوى ته ډېره بده سزا د هغو اعمالو چې وو دوى چې كول به يې.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ ۖ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾

دغه (سخت عذاب) جزاء ده د دښمنانو د الله (يعني) چې اور دى، شته دوى ته په دغه اور كې كور د همېشه والي (لپاره د جزاء) په جزاء وركولو په سبب د هغه چې وو دوى (په دنيا كې) چې په آيتونو ځمونږ (قرآن) انكار به يې كوو.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

او وبه وايي (په اور كې) هغه كسان چې كافران شوي دي اى ربه ځمونږ! وښيه مونږ ته هغه (دوه تنه) چې ګمراهان كړي يې وو مونږ له پيريانو او له انسانانو چې وګرځوو (واچوو) دوى لاندې د قدمونو خپلو لپاره د دې چې شي دوى له ښكته (سپكو ذليلانو خلقو څخه).

تفسير: يعني خير مونږ خو په آفت كې اخته شوو، ليكن له انسانانو او پيريانو څنې هغه شياطين چې ځمونږ د ګمراه كولو او د غولولو سبب ګرځېدلي دي، او مونږ د دوى له لاسه په دغه مصيبت كې مبتلا شوي يو، له مونږ سره يې مخامخ كړئ، څو يې مونږ تر خپلو پښو لاندې ذرې ذرې او لتاړ كړو، او په نهايت ذلت او خوارۍ سره يې د دوزخ په ډېرې ښكتنۍ طبقې كې وغورځوو، او په دغه ډول خپل انتقام ترې واخلو، او لږ څه خپل زړونه پرې ساړه كړو.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾

ببشكه هغه كسان چې ويلي يې دي صدقًا له زړه چې رب ځمونږ الله دى، بيا ټينګ ولاړ وي (په دغه توحيد او نورو اعمالو د دين)؛ رانازليږي به پر دوى پرښتې (د سا ختلو په وخت او په قبر كې چې داسې به وايي) مه ويرېږئ او مه خپه كيږئ او خوشاله اوسئ تاسې په جنت هغه چې وئ تاسې چې وعده يې درسره كړى شوې ده (په ژبې د انبياء الله سره).

تفسیر: یعنې په زړه سره یې اقرار وکړ او په هغه قائم پاتې شو، او د الله تعالی په ربوبیت او الوهیت کې یې بل څوک شریک ونه درواه، او نه له دغه یقین او اقرار څخه د مرګ تر لحظې پورې وانه وښته، او نه یې خپل رنګ بدل کړ، هر هغه شی یې چې په ژبه سره ویلي وو، د هم هغه پر مقتضاء عملاً او اعتقاداً ټینګ پاتې شو، او د الله تعالی د کامل ربوبیت حق یې په پوره ډول سره وپېژاند، او هر هغه عمل یې چې وکړ خاص د ده د خوښې او شکرګزارۍ لپاره یې وکړ، د خپل رب ټول عائد کړي حقوق او فرائض یې په ښه شان وپېژندل، او په ښه ډول سره یې اداء او په ځای یې راوړل، الغرض له ماسوا الله څخه یې مخ واړاوه، او یواځې د هم هغه په جانب متوجه شو، او د هم ده پر سمه صافه لاره رهي (روان) شو، پر داسې مستقیم الحال بندګانو د مرګ په وخت او د قبر د رسېدلو په فرصت او وروسته له هغه د بیا ژوندي راپاڅېدلو په وخت کې پرښتې نازلیږي، او دوی ته تسکین، تسلي ورکوي، او د جنت د دخول زېرې وراوروي، او ورته وایي چې: اوس تاسې ته لـه هیڅ جهته د وېرې او د اندېښنې موقع نه ده پاتې، د فاني دنیا ټول فکرونه او غمونه ختم شوي دي، او د بل کوم راتلونکي آفت او مصیبت اندېښنه نه ده پاتې، اوس په ابدي ډول هر قسم جسماني او روحاني خوښي او عیش تاسې لره دی، او د جنّت هغه مواعد چې د انبیاء علیهم السلام په ژبو له تاسې سره کړی شوي وو؛ هغه ګرد اوس له تاسې سره ایفاء کیدونکي دي، دا هغه دولت او نعمت دی چې د هغه د رارسېدلو د یقین له حاصلېدو څخه وروسته هیڅ یو غم او فکر د انسان په شاوخوا کې نشي ګرځېدلی.

نَحْنُ اَوْلِيٰٓؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ ۚ

(بل داسې ورته وایي ملائکې) مونږ یو دوستان ستاسې په دغه ژوندون لږ خسیس کې (په حفاظت او نصرت) او په آخرت کې (چې به درڅخه لرې کړو وحشت د قبر، او وبه مو رسوو جنّت ته).

تفسیر: ځینو دغه د الله تعالی کلام ښوولی دی، یعنې د پرښتو کلام له دې نه پخوا ختم شوی دی، او د اکثرو په نزد دغه هم د پرښتو مقوله ده، ګواکې پرښتې دغه قول د دوی په زړونو کې الهام کوي، او د دوی حوصله او همّت زیاتوي.

وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَشْتَهِىْٓ اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيْهَا مَا تَدَّعُوْنَ ﴿۳۱﴾

او شته تاسې ته په دغه جنت کې هغه نعمتونه چې خوښوي یې نفسونه ستاسې، او شته تاسې ته په دغه (جنت) کې (له هغو لذاتو کراماتو) چې غواړئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې د هر شي خواهش، رغبت او هوس چې تاسې پخپلو زړونو کې وکړئ، یا هر هغه شی چې په ژبه سره یې وغواړئ؛ هغه ټول به تاسې ته درکولی کیږي، د الله تعالی په خزانو کې د هیڅ شي کمی او تقلیل نشته.

نُزُلًا مِّنْ غَفُوْرٍ رَّحِيْمٍ ﴿۳۲﴾

مېلمستیا ده له (جانبه د الله) چې ښه ښونکي (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې ښه وپوهېږئ چې هغه غفور رحیم به له خپل مېلمه سره څومره ښه سلوک وکړي؟ او دغه څومره یو لوی عزت او توقیر دی، چې یو ضعیف بنده د خپل رب العزت مېلمه شي.

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَّقَالَ اِنَّنِىْ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ ﴿۳۳﴾

او څوک دی ډېر ښایسته (بلکه نشته) له جهته د وینا له هغه چا چې بولي (خلق) طرف د الله ته، او عمل کوي نېک، او وایي بېشکه زه له مسلمانانو غاړه اېښودونکو د الله تعالی احکامو ته یم.

تفسیر: پخوا په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کې د هغو مخصوصو بندګانو ذکر وو چې هغوی یواځې د یوه الله پر الوهیت خپل اعتقاد ټینګ کړی وو، او د خپل استقامت ثبوت یې ورکړی وو، دلته د هغوی د یوه بل اعلی مقام ذکر فرمایي، یعنې ډېر ښه سړی هغه دی چې خپل ځان پاک الله ته بیخي وسپاري، او د الله تعالی د پوره طاعت او کامل انقیاد اعلان وکړي، او همدغه غوره دین او سمه لاره ځانته اختیاره کړي، او د ده قول او فعل نورو بندګانو ته د الله تعالی په طرف د راتللو لپاره ډېر ښه محرک، مؤثر او سایق شي، او دوی د دنیا نورو خلقو ته هم د الله تعالی په طرف دعوت ورکړي، او د دین په طرف یې جذب او کش کړي، او د هغې نېکۍ په طرف چې دی خلق رابولي؛ دی پخپله هم پرې عامل وي، او د الله تعالی په نسبت د خپلې بندګۍ او احکامو منلو د اعلان په وخت کې هیچېرې او هیڅکله ونه ویرېږي، او نه څه اندېښنه ورته پیدا شي.

دغه آیت په شان د محمد صلی الله علیه وسلم کې دی، یا مراد ترې صحابه رضي الله تعالی عنهم، یا عالمان، یا محتسبان، یا مؤذنان یا نور هغه څوک دي چې په کې دغه ښه صفات وي.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿۳۴﴾

او نه برابرېږي سره نیکي او نه بدي (په جزاء اوحسن عاقبت کې)، دفعه کوه (ته هغه بدي) په هغه خصلت سره چې هغه ډېر ښه وي، پس ناڅاپه هغه څوک چې په منځ ستا او په منځ د هغه کې عداوت دښمني وي؛ لکه چې دی به دوست وي ډېر مهربان.

تفسیر: په دغو آیتونو کې یوه رښتین داعي الی الله تعالی ته د هغو ښو اخلاقو تعلیم ورکوي، چې دوی ورته ضرورت لري، یعنې ښه وپوهېږه چې بدي له نېکۍ سره، او نیکي له بدي سره قطعًا نشي برابرېدی، او د دواړو تأثیرات سره بېل دي، بلکه یوه نیکي له بلې نېکۍ سره او یوه بدي له بلې بدۍ سره په اثر او نتیجه کې متمایزې دي، لهذا د یوه قانت مؤمن مخصوصًا د یوه داعي الی الله مسلک ښایي داسې وي چې د بدۍ جواب دې له سره په بدۍ ورنه کړي، بلکه حتی الامکان د بدۍ مقابله دې په نېکۍ سره وکړي، که څوک ورته کومه سخته خبره وکړي یا بده معامله ورسره وکړي؛ نو د هغه په مقابل کې دې دی داسې رویه او د عمل طرز ځان ته غوره کړي چې له هغه څخه بهتر او ښه وي، مثلاً د قهر او غصې په مقابل کې دې له حلم او تحمّل څخه کار واخلي !، او د کنځلو جواب دې په تهذیب او انسانیت سره په دعاء، او د سختۍ جواب دې په نرمۍ او مهربانۍ سره ورکړي، د دغه وضعیت او مسلک له غوره کولو څخه به په نتیجه کې ژر دربنکاره شي چې ډېر سخت دښمن به هم ستاسې په مقابل کې نرم او پوست شي، اګر که په زړه او اساسي ډول سره به ستا دوست او خیر غوښتونکی نه ګرځي، خو په ښکاره ډول سره به دې دوست وګرځي، اومتدرّجًا دغه ظاهري دوستي په باطني دوستۍ تبدیل او تحویل مومي، او د دښمنۍ او عداوت ټول خیالات د ده له زړه او افکارو څخه بیخي وځي، کما قال الله تعالی: ﴿عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾ (د الممتحنه سورت (۲) رکوع (۷) آیت (۲۸) جزء).

وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿۳۵﴾

او نه ورکول کیږي دا (نېک خصلت د بدۍ دفع په نېکۍ سره) مګر هغو کسانو ته چې صبر تحمّل کوي، او نه ورکول کیږي دا (نېک خصلت) مګر خاوند د برخې ډېرې لویې ته.

تفسیر: یعنې ډېره لویه حوصله په کار ده، چې انسان په هغې سره د بدو خبرو تحمّل وکړی شي، او د هغه مقابله په ښه سره وکړي، دغه ښه اخلاق او اعلی خصلت د الله تعالی له درباره ډېرو ښو او خوش قسمته او اقبالمنو سړیو ته وربښلی کیږي، (ربط) تر دې ځایه پورې د هغه حریف او دښمن سره د معاملې او ښه سلوک ښوونه وه، چې په ښو معاملو او

ښو اخلاقو سره متأثر کېدی شي، لیکن ځنې داسې دښمنان هم پیدا کیږي چې په هیڅ حالت او صورت سره له دښمنۍ څخه لاس نه اخلي، که څوک ورسره هومره ملاطفت او محبّت وکړي، د هغه شقاوت او عداوت مراتب لا پسې زیاتیږي، او هغه تل په همدغه فکر او ذکر وي چې هرومرو تاته څه ضرر او اذیت دوروسوي، نو د داسې پټو شیطانانو له اضرار او ایذاء څخه د ځان ساتلو تدبیر اوس دغسې الله تعالی بیان فرمايي چې:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۖ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾

او که ورسیږي تاته له طرفه د شیطان څه تباهي، وسوسه (چې دی واړوي تا له دغه ښه خصلت)؛ پس پناه نیسه په الله (له شره د ده)، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی عالم.

تفسیر: یعنې د داسې شیطان په مقابل کې له نرمۍ او عفوې او په تېرېدلو سره کار نه چلیږي، یواځې د هغه نه د نجات لپاره یو تدبیر شته چې د الله قدوس جل وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه په پناه کې راشئ !، دا هغه مضبوطه کلا ده چې هغې ته له سره شیطان نشي رسېدی.

وَمِنْ ءَايَٰتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۚ

او ځینې له دلائلو د الله شپه او ورځ ده (چې په یوه کې لباس او په بل کې معاش دی) او (بل ځینې له دلائلو) لمر او سپوږمی دي.

تفسیر: له «دعوت الی الله» سره څو سماویه او ارضیه دلائل هم بیان فرمايي، څو په هغو سره «داعي الی الله» ته د الله تعالی دعظمت او وحدانیت او بعث بعد الموت او نورو اهمو مسائلو په پوهولو کې مدد ورسیږي، په دغه ضمن کې دې لوري ته هم اشاره وشوه چې له یوه جانبه د الله تعالی مخصوص بندګان پخپل قول او عمل سره خلق د الله تعالی په طرف رابولي، او له بل جانبه د لمر، قمر، اسمان، ځمکې او د نورو مخلوقاتو عظیم الشأن نظم او نسق، غور او دقّت کوونکو ته د هغه واحد الله په طرف د راتللو دعوت ورکوي.

وفي کل شیئ له آیة ((۱)) تدل علی أنه واحد

په هر څیز کې د الله تعالی د قدرت نښه ده چې ددې ښکارندوی ده چې د دې نظام چلونکی یو ذات دي.

لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾

مه کوئ سجده تاسې لمر ته، او نه سپوږمۍ ته، او سجده کوئ تاسې خاص هغه (الله) ته چې پیدا کړي يې دي دا (څلور علامې) که چېرې یئ تاسې چې خاص همده (الله) ته عبادت کوئ.

تفسیر: د لمر، سپوږمۍ، او د نورو شیانو عبادت کوونکو به هم په ژبه سره همداسې ویل چې: ځمونږ غرض د دغو شیانو له عبادته د پاک الله عبادت دی، مګر پاک الله دغه وښوول چې دغه شیان بیخي د عبادت لیاقت نه لري، د عبادت لایق یواځې واحد الله دی، او د کوم غیر الله عبادت کول د قدوس الله څخه له بغاوت کولو سره مرادف دي.

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴿٣٨﴾

پس که لویي وکړه دوی (له سجدې د الله؛ نو الله مستغني دی)، پس هغه څوک چې په نزد د رب ستا دي (له پرښتو) تسبیح وایي دغه (الله) ته، هم په شپه کې او هم په ورځ کې، حال دا چې دوی (له دغه تسبیحه او عبادته) نه ستړي کیږي.

تفسیر: یعنې که غرور، تکبّر، لویي د حق له قبلولو مانع ده، او د توحید د دلائلو له وضوح سره د واحد الله د عبادت په جانب نه غواړې چې راشي؛ نو نه دې راځي، دوی خپلو ځانونو ته نقصان رسوي، الله تعالی له سره د دوی پروا نه لري، هغه لوی ذات چې د ده عظمت او جبروت داسې وضعیت لري چې بې حسابه مقرّبین ملائک شپه او ورځ دده په عبادت، تسبیح او تقدیس کې داسې مشغول او لګیا دي چې له سره په کې نه خپه، نه ستړي او ستومانه کېږي، نو د دوی په مقابل کې دغه خواران څه شي دي، دوی په دغو دروغو، تکبّر، او غرور خامخا خپلو ځانونو ته ضرر او نقصان رسوي.

وَمِنْ اٰیٰتِهٖۤ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَاۤ اَنْزَلْنَا عَلَیْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ ؕ اِنَّ الَّذِیْۤ اَحْیَاهَا لَمُحْیِ الْمَوْتٰى ؕ اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۳۹﴾

او ځینې له دلائلو د دغه (الله) دا دي چې بېشکه ته وینې ځمکه وچه کلکه، پس هر کله چې نازله کړو مونږ پر دغې (ځمکې) اوبه (د باران)؛ نو سره وخوځیږي، او وپړسیږي (او شنه شي)، بېشکه هغه الله چې ژوندۍ کړې یې ده دا (ځمکه) خامخا ژوندي کوونکی دی د مړیو، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: یعنې ځمکې ته وګورئ چې دغه خواره چپ چاپ، ذلیل او سپک تر درانه بار لاندې ده، د وچوالي په وخت کې یې له هرې خوا څخه دوړې او خاورې پورته کېږي، لیکن همدا چې د باران پرخه پرې ولوېده؛ یو ځلې د طراوت، رونق، تازګۍ او نشونما او د لیدلو وړ تحوّلات په کې څرګندیږي، آخر دغه اقلاب د کوم ذات د لاس تصرّف او نتیجه ده؟ هغه الله جل جلاله چې وچې کلکې مړې ځمکې ته یې طراوت، شینوالی او ژوندون وربښلی دی، آیا هغه پر دغه نه دی قدیر چې د انسانانو په ابدانو کې بیا روح واچوي؟ او آیا هغه مطلق قادر نشي کولی چې مړو زړونو ته د دعوت الی الله له تأثیره بیا له نوي سره ژوندون او جدید حیات ورعطا کړي؟ بېشکه الله تعالی هر شی کولی شي، او د الله تعالی د قدرت په مقابل کې هیڅ شی مانع او مزاحم نشي کېدی.

اِنَّ الَّذِیْنَ یُلْحِدُوْنَ فِیْۤ اٰیٰتِنَا لَا یَخْفَوْنَ عَلَیْنَا ؕ اَفَمَنْ یُّلْقٰى فِی النَّارِ خَیْرٌ اَمْ مَّنْ یَّاْتِیْۤ اٰمِنًا یَّوْمَ الْقِیٰمَةِ ؕ اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ ۙ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ﴿۴۰﴾

بېشکه هغه کسان چې میلان کوي له حقه باطل ته په آیتونو (د قرآن) ځمونږ کې نه دي پټ دوی پر مونږ (نو د دغه الحاد جزاء به ورته ورکړو)، آیا پس هغه څوک چې ورغورځولی شي په اور کې غوره دی، یا هغه څوک چې رابه شي په امن (له عذابه) په ورځ د قیامت کې، (نو تهدیداً دوی ته ویلی کیږي چې) کوئ تاسې هر څه چې مو خوښ وي (ای کفّارو)، بېشکه الله پر هغو اعمالو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو جزاء به د اعمالو در کړي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په لوري د دعوت کوونکو له ژبو څخه د تنزیلي آیتونو له اورېدلو او د دهر پر قرطاس د تکویني آیتونو له لیدلو څخه هم چې دغه خلق له کږو تللو بېرته نه ګرځي، او په سمو صافو خبرو کې واهي او تباهي شبهات پیدا او ترې کږې وږې خبرې جوړوي، یا یې خامخا سره اړوي راړوي، او یو غلط مطلب ترې وباسي، یا خوشې چټې بل کوم عذر او بهانه وړاندې کوي، او د آیتونو په منلو کې وړاندې وروسته تحریف او تبدیل کوي؛ د داسې کږو تلونکو پر اوضاعو پاک الله ډېر ښه پوهیږي، ممکن دي چې دغه پر خپلو مکاریو او چالاکیو ډېر مغرور وي، مګر له الله تعالی څخه د دوی هیڅ احوال نه دی پټ، څخه وخت چې دوی له الله تعالی سره مخامخ ودرول شي، هلته به

دوی وپوهیږي چې في الحال الله تعالی هغوی ته مهلت ورکړی وو، ځکه چې الله تعالی سمدلاسه مجرمین نه نیسي، له همدې جهته وروسته فرمایي: ﴿اِعْمَلُوْا مَا شِئْتُمْ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ﴾ یعني ښه دی، څرنګه چې پوهیږئ هم هغسې وکړئ !، مګر ښه وپوهیږئ چې ستاسې ګرد حرکات د پاک الله تعالی تر نظر لاندې دي، او په یوه ورځ د هغه سزا تاسې ته یو ځای پوره درکوي، او بالآخر د هغه تکلیف او زحمت تاسي موندونکي یئ، اوس تاسې پخپله فکر او غور وکړئ، هغه سړی چې د خپلو شرارتونو په علت په ډېر سخت سوځوونکي اور کې ولویږي، او یو بل سړی چې د خپل شرافت او سلامت خوښولو په برکت تل په امنیت او طمأنیت کې اوسیږي، آیا له دغو دواړو څخه کوم یو ښه او بهتر دی؟.

تنبیه: هغه څوک چې د الله په آیتونو کې الحاد کوي، یعني معناګانې یې بدلوي، تحریف په کې کوي، لکه د الله تعالی د نومونو او صفتونو څخه بدلې معناګانې اخلي، او الله تعالی ته یې په هغه شان او صفت نه ثابتوي چې الله تعالی د ځان لپاره ثابت کړي وي؛ نو هغه هم ددی آیت لاندې راځي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَآءَهُمْ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په ذکر (قرآن) کله چې راغی دوی ته (نو ژر به په عذابیږي دوی).

تفسیر: یعني دوی خامخا د خپلو کړو تللو په علت د پند او نصیحت په خبرو کې شبهات پیدا کوي، حال دا چې په هغه کې د دروغو ځای او ګنجایش له سره نشته، هغه ذکر، پند نصیحت څه شی دی؟ یو صاف، واضح، مضبوط او محکم کتاب چې له هغه څخه ماسوا له یوه ناپوه، احمق او شریر انسان بل هیڅوک انکار نشي کولی.

وَاِنَّهٗ لَكِتٰبٌ عَزِيْزٌ ﴿۴۱﴾ لَّا يَاْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ ؕ تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ ﴿۴۲﴾

حال دا چې بېشکه دغه قرآن خامخا کتاب قوي (نادر) دی. نه راځي دغه قرآن ته باطل (نه) د مخې (له طرفه) د دې، او نه د شا (له طرفه) یې (بوجه من الوجوه)، رالېږلی شوی دی له طرفه د حکمت والا، ثنا ویلي شوي (الله).

تفسیر: یعني د الله تعالی په رالېږلی شوي کتاب کې که دروغ راغلي دي؛ نو له کوم ځای څخه راغلي دي؟ او دهغه کتاب د ساتلو ذمه چې هغه پخپله په غاړه اخیستې ده؛ نو ناحق او باطل څه قوّت او مجال لري چې د هغه شاوخوا ته ورنژدې شوي دي.

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ قِيْلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ وَّذُوْ عِقَابٍ اَلِيْمٍ ﴿۴۳﴾

نه ویل کیږي تاته (ای محمده !) مګر (هم هغسې) وینا چې په تحقیق ویلې شوې وه رسولانو ته چې پخوا له تا تېر شوي وو، بېشکه رب ستا خامخا څښتن د مغفرت دی (مؤمنانو لره)، او څښتن د عذاب دردناک دی (کافرانو لره).

تفسیر: یعني د منکرینو کومه معامله چې له تاسې سره ده؛ همدغه معامله به د هرې زمانې منکرینو له خپلو انبیاوو سره درلوده، انبیاوو به تل د دوی لپاره خیر غوښت، او هغوی به د هغه په مقابل کې هر راز تکالیف او مصائب خپلو انبیاوو ته رسول، بیا هم هغسې چې هغو انبیاوو پر هغو تکلیفونو او سختیو کې صبر او تحمّل کوو؛ تاسې هم پر دغو مصاعبو صبر او تحمّل وکړئ !، په نتیجه کې به ځینې توبه کوي، او پر سمه لاره به راځي چې د دوی لپاره د الله تعالی له جانبه معافي او بښنه ده، او څه نور کسان به پر خپلو هم هغو کړو تللو، ضد او عناد ټینګ او قایم پاتې کیږي، چې بالآخر دوی د دردناکې سزا مستوجب کیږي.

وَلَوْ جَعَلْنٰهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَّقَالُوْا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيٰتُهٗ ؕ ءَاَعْجَمِيٌّ وَّعَرَبِيٌّ ؕ

او که ګرځولی مو وی دغه قرآن په ژبه د عجمو؛ نو خامخا ویلي به وو (دغو د عربو کفّارو) ولې واضح بیان شوي نه دي آیتونه د دې (په ژبې فصیحې عربي دغه قرآن)، آیا عجمي دی، (او نبي يې) عربي دی؟.

تفسیر: یعنې که یوه سړي داسې اراده کړې وي چې یوه خبره نه مني، نو په زرګونو حیلې او بهانې ورته جوړولی شي، د معظمې مکې کفّارو کله چې بل شی ونه موند؛ نو په داسې ویناوو یې شروع وکړه چې: «صاحبه ! مونږ خو د عربي نبي په معجزې باندې هلته قایل او معترف کیدو، چې دغه قرآن ماسوا له عربي ژبې په بلې کومې ژبې راغلی وی»، لیکن فرض یې کړئ ! که همداسې هم کېدی؛ نو د هغه د دروغجن شمېرلو لپاره به دوی داسې ویل: «ښه صاحبه ! چېرې داسې بې اساسه او بې منطقه خبره به لیدلې شوې وي چې پخپله رسول عربي او د ده قوم چې د دغه کتاب ړومبني مخاطبین دي هم عرب، مګر دغو ته دغسې کتاب رالیږلی شوی دی، چې پر یوه توري یې هم دوی نشي پوهېدی».

قُلْ هُوَ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا هُدًى وَّشِفَآءٌ ؕ

ووایه ته (ای محمده ! دوی ته) چې دغه قرآن لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی هدایت او شفاء دی.

تفسیر: یعنې لغو او چټي (بېکاره) شبهات خو به له سره نه ختمیږي، هو ! دغومره تجربه هر یو سړی کولی شي، هغو کسانو چې پر دغه مقدّس کتاب ایمان راوړی دی او پرې عمل کوي، په څرنګه عجیب هدایت او بصیرت، عقل او پوهې نائل او فائز شوي دي، او د دوی د سلهاوو کلونو او قرنو امراض او رنځوری یې لرې او ورکه کړېده، او له دوی څخه یې ظاهري او باطني روغ رمټ انسانان جوړ کړي دي.

وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ فِيْٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَّهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى ؕ

او هغه کسان چې ایمان نه راوړي په غوږونو د دوی کې دروندوالی دی، حال دا چې دغه (قرآن) پر دوی باندې ړوندوالی پټوالی دی (نو نهویني دوی هغه جمال او کمال د ده).

تفسیر: یعنې هم هغسې چې د خفاش (ځکالي - ښاپېرک) سترګې د لمر په رڼا کې تړلې کیږي، او دی هیڅ یو شی پرې نشي کتلی؛ دغه منکرین هم د قرآن په رڼا کې ړانده او هیڅ یو روڼ شی نشي لیدلی، نو په دغه کې د قرآن څه قصور دی؟ منکرینو ته لازم دي چې د خپلو لیدلو دغه ضعف ته ښه ځیر شي، او محسوس یې کړي ! او بیا د هغې معالجې ته متوجه شي !.

اُولٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍۭ بَعِيْدٍ ﴿۴۴﴾

دغه کفار (ګواکې داسې دي لکه چې) غږ ورته کاوه شي له ځایه لرې (او په کیفیت یې نه پوهیږي).

تفسیر: یعنې که یو سړي ته له لرې څخه غږ او نارې وکړې؛ هغه یې نه اورې، او که وایې وري؛ ښه پرې نه پوهیږي، همداسې د قرآن منکرین هم د دغه صداقت او منبع د صداقت څخه دومره لرې لویدلي دي، چې د حق غږ د هغو د زړه غوږو ته له سره نشي رسېدی، او که چېرې هم وررسیږي؛ نو دوی د هغه پر مطلب په ښه شان سره نشي پوهېدی.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ فَاخْتُلِفَ فِيْهِ ؕ

او خامخا په تحقيق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، پس اختلاف وکړ شو په (تصديق او تکذيب د) هغه کې.

تفسير: يعنې هم هغسې چې نن د «قرآن» د منونکو او نامنونکو په منځ کې اختلاف واقع شوی دی، پخوا له دې نه د (تورات) په متعلق هم همداسې اختلافات واقع شوي وو، بيا وګورئ چې د هغه انجام څرنګه شوی وو؟.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ

او که چېرې نه وی هغه خبره چې ړومبی شوې ده له (طرفه) د رب ستا (چې تأخير د عذاب دی)؛ نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دوی (په دنيا) کې.

تفسير: هم هغه خبره صادره شوې ده چې د دغو ګردو شيانو فيصله په آخرت کې کيږي.

وَاِنَّهُمْ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيْبٍ ﴿٤٥﴾

او بېشکه چې دغه (دروغ جوړونکي) خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه يا له تورات) چې موجب د اضطراب دی.

تفسير: يعنې مهمل شکوک او چټې شبهات دوی ته اطمينان او هوسايي (آرام) نه ورکوي، او تل د دوی په زړونو کې اند ېښنې دي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿٤٦﴾

هر څوک چې وکړي نېک (کار) پس لپاره د ځان خپل يې دی، او هر څوک چې بدکار وکړي؛ پس هغه بار دی په ده، او نه دی رب ستا ظلم کوونکی پر بندګانو (چې بې موجبه يې په عذاب کړي).

تفسير: يعنې د الله تعالى له جانبه ظلم نه کيږي، هر سړی به د خپل عمل بدل مومي، څه چې يې کړي وي؛ هم هغه به يې په مخه ورشي، نه د هيچا نيکي هلته ضايع کيږي، او نه د يوه بدي د بل چا په غاړه کې لويږي، (ربط): کله چې د نېکۍ او بدۍ پوره بدل د قيامت په ورځ ورکول کيږي، او کفارو به على الأکثر دغسې پوښتنې کولې چې قيامت کله راځي؟ نو ځکه د هغه په نسبت اوس داسې ارشاد صادريږي چې:

اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ؕ

خاص همدغه (الله) ته واپس کېدی شي علم د قيامت (چې څه وخت به واقع کيږي).

تفسير: يعنې يواځې الله تعالى په دې عالم دی چې قيامت کله راځي؟ ډېر لوی رسول او ستره پرښته هم د قيامت د وخت له تعيينه عاجز او ناتوانه دي، که څوک د قيامت د قيام پوښتنه له دوی نه کوي؛ نو ځواب به يې داسې اوري: «ما المسئول عنها بأعلم من السائل».

وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٰتٍ مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ؕ

او نه راوځي هيڅ قسم له مېوو څخه له غلافو د دوی څخه، او نه اخلي بار هيڅ ښځه (له انسانه او حيوانه) او نه زېږوي بار (حمل) خپل مګر په علم د الله سره.

تفسير: يعنې د الله تعالی علم پر هر شي محيط دی، هيڅ يوه خُرما له خپل وابښكي، او هيڅ يوه دانه له خپل وږي، او هيڅ يوه مېوه او ثمره له خپلې خولۍ (غلافه) د باندې نه راووځي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلكه معلوم دي)، د هيڅ يوې ښځې يا د ښځې ساكښ (ذي روح) په ګېډه يا په هګۍ كې به د داسې وړوكی مولود او موجود نه وي چې الله تعالی ته هغه نه وي معلوم (بلكه معلوم دي)، او هر هغه چې دوی يې څېړوي، يا ترې ووځي؛ هغه ګرد د الله تعالی په علم كې شته، همداسې وپوهېږئ چې د دغې موجودې وړې دنيا د نتيجې په ډول د آخرت ظهور او د قيامت وقوع هم هرومرو په عمل راځي، د هغه وخت او نېټه هم همدغه ربّ البريّه ته معلومه او ښكاره ده چې كله راځي؟ هيڅ يو انسان يا پرښته په دې نه دي خبر، او نه دغه ضروري ده چې څوك پرې خبر شي.

وَيَوۡمَ يُنَادِيهِمۡ أَيۡنَ شُرَكَآءِيۡ

او په هغه ورځ غږ به وكړي (الله) مشركانو ته چې څه شول شريكان څما (په زعم د تاسې).

تفسير: يعنې هغه خپل معبودان راوبولئ چې هغو مو څما په الوهيت كې شريک درولي وو، چې اوس هغوی چېرې دي؟.

قَالُوٓاْ ءَاذَنَّٰكَ مَا مِنَّا مِن شَهِيدٖ ۴۷

نو وبه وايي دغه (مشركان) چې خبر كړې مونږ ته (اوس) چې نشته څمونږ نه هيڅوك شاهد (په دې چې تاته شريک شته).

تفسير: يعنې مونږ په صافو او ښكاره وو الفاظو د تا په حضور كې عرض كړی دی چې مونږ له سره پخپل جرم او ګناه اقرار او اعتراف نه كوو،او نه د هغه د قبلولو لپاره حاضر يو، (ګواكې په دغه وخت كې به نهايت لجاجت او سپين سترګيتوب په درواغو سره له خپل كفر، شرک، او عصيان انكار كوي)، ځينو د «شهيد» معنی شاهد اخيستې ده، او داسې مطلب ترې اخلي چې په دغه وخت كې هيڅ يو څمونږ هغه شركاء دلته نه وينو، او راڅخه ورک شوي دي.

وَضَلَّ عَنۡهُم مَّا كَانُواْ يَدۡعُونَ مِن قَبۡلُۖ وَظَنُّواْ مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٖ ۴۸

او وركَ به شي له دوی نه هغه (معبودان) چې وو دوی چې عبادت به يې كاوه (د هغو) پخوا له دې نه (په دنيا كې)، او يقين به راشي د دوی چې نشته دوی ته هيڅ ځای د تېښتې (له عذاب د الله څخه).

تفسير: يعنې هغو شيانو ته چې تاسې په دنيا كې د الله تعالی شريكان ويل، او د هغو په عبادت كې لګيا وئ، نن د هغوی هيڅ درک او پته نه ده معلومه چې چېرې دي؟ د خپلو عابدانو مدد ته ولې نه راځي؟ او د عابدانو له زړو څنې هم هغه د بللو او د عبادت كولو خيالات او افكار غائب شوي دي، هغوی اوس ښه پوهيدلي دي، چې د الله تعالی له سزا څخه له سره نشي خلاصېدی، او خپل مرئ د ده د سزا له منګلو څخه په هيڅ وسيله نشي خوشې كولی، بالآخر بې هيلي او نااميده كيږي، او له هغو څنې بيخي خپله بې تعلقي او بېزاري ښكاروي، چې د دوی په حمايت به له انبياوو سره جنګېدل، او د هغو پند به يې نه اورېده.

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ ۡ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَـُٔوْسٌ قَنُوْطٌ ﴿۴۹﴾ وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ ۙ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ اِلٰى رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ

نه ستړی کیږي انسان له غوښتلو د خیر (او د انواعو د ښېګڼو)، او که ورسیږي ورته کوم شر پس نااميده وي دی ډېر سخت (له رحمته د الله). او قسم دی خامخا که وڅکوو ده ته رحمت (مهرباني غنا او صحّت) له (جانبه) ځمونږ پس له هغې چې رسېدلې وي ده ته (له فقر او مرض)؛ نو خامخا وبه وايي دی هرومرو چې دغه (غناء او صحت لايق) ځما دی (په سبب د عمل ځما)، او ګمان نه کوم پر قيامت د درېدونکي (چې رابه شي)، او قسم دی که (بالفرض) بېرته وګرځولی شم په طرف د رب خپل؛ نو بېشکه ځما لپاره به وي په نزد د دغه (الله) کې خامخا نيکي (جنّت).

تفسير: بد انسان د خير په غوښتلو نه ستړی کیږي، او که بدي مصيبت ورته ورسيږي؛ نو بيا ناهيله او نااميده وي، او که د رحمت نه پرې وروسته راحت راشي، د مرض نه وروسته د ښه صحت خاوند شي، د فقر او لوږې نه وروسته مالداره او موړ شي؛ نو هغه بيا د خپل تدبير او کمال نتيجه ګڼي، د الله تعالی رحمت ته متوجه نه وي، او چې کله ورته د قيامت ذکر وشي؛ نو د هغه د واقع کېدو نه منکر شي، او وايي چې: اول خو واقع کيږي نه، او که بالفرض قيامت راشي؛ نو هلته به هم زه د ښې مرتبې خاوند يم.

فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا ۡ وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ﴿۵۰﴾

پس خامخا به خبر ورکړو هرومرو هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په هغو (عملو) چې کړي يې دي، او خامخا وبه څکوو هرومرو پر دوی له عذاب سخته لويه.

تفسير: يعنې خوښ شئ ! چې له دغه کفر او غرور سره به هم هلته مزې او چړچې کوئ؟ کله چې هلته ورسېږئ، بيا به به درڅرګنده (ښکاره) شي چې منکرين څرنګه سختې سزاوې ګالي (برداشت کوي) او په څه شان سره د خپل ګرد عمر د اعمالو په سزا (هيداد) رسيږي؟.

وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُوْ دُعَآءٍ عَرِيْضٍ ﴿۵۱﴾

او کله چې انعام وکړو مونږ پر انسان نو وګرځي (له حقه او په څنګ شي له شکره)، او لرې شي (له سمې لارې) په سبب د غرور (لويي) خپلې، او کله چې ورسيږي ده ته کومه سختي (بلاء)؛ پس دی خاوند د دعاء اوږدې وي (يعنې تل مشغول وي په سؤال او زارۍ سره).

تفسير: يعنې د الله تعالی د نعمتونو څخه د متمتع کېدلو په وخت کې خو د حقيقي منعم د حق پېژندلو او شکر ايستلو څخه اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او بيخي ترې بې پروا کيږي، او په بل اړخ اوړي، بيا هر کله چې کوم تکليف او مصيبت وروړاندې شي؛ نو هم هغه پاک الله ته خپل د عجز لاس غځوي، او اوږدې دعاوې کوي، او له دې نه نه شرميږي چې په کوم مخ او خوله ترې دغسې غوښتنې وکړم او ويې بولم، د تماشا ځای دا دی چې ځينې اوقات پر اسبابو او وسائلو نظر اچوي، او پخپل زړه کې مايوس کيږي، او په دغه حالت کې هم له ډېرې مايوسۍ او وارخطايۍ ترهور کيږي، او د پاک الله په طرف بې اختياره د دعاء لاس پورته کوي، اګر که په خپل زړه کې بې هيلې او نااميده هم وي، خو پخپلې ژبې سره درګرده الله تعالی يادوي.

شاه صاحب (رحمة الله عليه) ليکي: «دغه ګرد د انسان د قصور او د نقصان بيان دی، چې نه پر سختئ صبر او نه پر نرمئ شُکر کوي».

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِيْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿٥٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا وينئ تاسي (نو ما هم خبر کړئ چې) که چېرې وئ (دغه قرآن) له نزده د الله، بيا کافران شئ تاسي په دغه (قرآن) نو څوک دی ډېر ګمراه له هغه چا چې دی په مخالفت لرې کې (له حقه) وي؟.

تفسير: پاس يې د انسان د طبيعت عجيبه او غريبه نخچه وايسته، او ده ته د ده پر کمزوريو او ناروغيو په نهايت مؤثر بيان سره توجه ورکړه شوه، اوس تنبيه کوي چې دغه کتاب تاسې ته ستاسې په کمزوريو او نقائصو پوهوونکی، او د انجام په طرف مو متوجه کوونکی دی، که د الله تعالی له جانبه راغلی (لکه چې په واقع کې دی)، بيا نو تاسې يې ولې نه منئ؟او له دغسې اعلی او ډېرو قيمتدارو نصائحو څخه ولې منکر يږئ؟، او د خپل عاقبت فکر او انديښنه نه کوئ؟ بلکه د حق په مخالفت کې ډېر لرې تښتئ، نو آيا له دې نه بله کومه لويه ګمراهي، نقصان او خساره شته؟.

سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ

ژر ده چې وبه ښيو دوی ته دلائل (د قدرت) خپل چې په آفاق ملکونو کې دي، او په نفسونو د دوی کې دي، تر هغه پورې چې ښکاره شي دوی ته چې بېشکه دغه قرآن حق دی.

تفسير: يعنې د قرآن حقانيت خو د نورو دلائلو او براهينو په موجب په خپل ځای پاتې دی، اوس مونږ منکرينو ته د دوی په خپلو ځانونو کې او د دوی په اطرافو او اکنافو کې او په ګرد عربستان بلکه په ټول جهان کې د خپل قدرت هغه دلايل او نښې ورښرګندوو چې په هغو سره د قرآن او د پاک قرآن د حاملينو صداقت بيخي د رڼې ورځې په شان تر ستر ګو روښان او عيان شي، هغه نمونې څه دي؟ هغه د اسلام د عظيم الشانو او محير العقولو هغه فتوحات دي چې د ظاهري اسبابو له سلسلې څخه بيخي مخالف او د قرآن له وړاندوينو سره يې عيناً موافق وقوع ومونده، لکه چې د بدر په غزا کې کفارو پخپلو ځانونو کې او د معظمې په فتحه کې د عربستان په مرکز کې او د راشدو خلفاوو په عهد کې په ګرد جهان کې د هغه نمونې دوی پخپلو ستر ګو وليدلې.

اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿٥٣﴾

آيا کافي نه دی رب ستا (بلکه بس او کافي دی)، بېشکه الله پر هر څيز شاهد حاضر ګواه دی.

تفسير: يعنې ته پاک قرآن حق او رښتيا ومنه ! که بل څوک يې نه مني، نو آيا يواځې د الله شهادت لږ دی او کافي نه دی؟ چې هغه پر هر شي شاهد او ګواه دی، او پر هر څيز باندې له غور کولو څخه د ده د شهادت ثبوت مونده کيږي.

اَلَآ اِنَّهُمْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۭ اَلَآ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيْطٌ ﴿٥٤﴾

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه کُفّار په شکّ کې دي له ملاقات د رب خپل (ځکه منکران دي له بعثه)، واوره خبردار شه ! چې بېشکه الله پر هر څيز چاپېر کېدونکی دی (په علم او قدرت خپل، او جزاء د کفر به ورکړي).

تفسير: ينې دوی په دې تېروتلي دي چې مونږ له الله تعالی سره مخامخ كېدونكي نه يو، او له سره د ده مخ ته نه بيولي كيږو، حال دا چې الله تعالی په هر وخت او هر شي باندې محاط او چاپېر دی، او په هيڅ وخت كې هيڅوك د ده له قبضې او احاطې څخه نشي وتلی، كه له مړ كېدلو څخه وروسته د دوی د ابدانو ذرّات له خاورو سره ګډ يا په اوبو كې خلط او وبهيږي، يا په هوا منتشر شي، خو بيا هم د دغه پر هرې يوې ذرې د الله تعالی علم او قُدرت محيط دی، او هغه بيا جمع كول او له نوي سره بيا ژوندي پاځول ورته هيڅ سختي او اشكال نه لري.

تمت سورة حٰمٓ السجدة، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الشُّورَىٰ

«د (الشورىٰ) سورت مكي دی، پرته له (۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷) آيتونو څخه چې مدني دي، (۵۳) آيته (۵) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۲) او په نزول كې (۶۲) سورت دی، وروسته د «حم السجده» له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

حمٓ ۝١ عٓسٓقٓ ۝٢ كَذَٰلِكَ يُوحِيٓ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ ٱللَّهُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝٣ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ۝٤

په مثل (د وحي) د همدې (سورت) همېشه وحي كوي تاته (ای محمده !) او (وحي مو كړې وه) هغو انبياوو ته چې پخوا له تا وو، الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). خاص همده لره دي هر هغه شي چې په اسمانونو كې دي، او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (سره له اسمانونو او ځمكې ملكا خلقًا او عبيدًا)، او هم دی دی ډېر پورته ډېر لوی.

تفسير: يعنې هم هغسې چې دغه سورت (چې په نهايت اعلى او اكملو مضامينو مشتمل دی) ستا په طرف وحي كاوه شي، همداسې د الله تعالى عادت دی چې دغه وحي ستا په طرف او د نورو انبياوو په طرف دائمه وليږي چې په هغې سره د حكمت شان او د حكومت اظهار تل تر تله وشي.

تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِن فَوْقِهِنَّ

نژدې دي اسمانونه (ټول دې ته) چې وچوي له پاسه د دوی (له جهته د ظهور د كبرياء او عظمت د رب العزّت).

تفسير: يعنې اسمان به د الله تعالى د عظمت او جلال له زوره څيري شي (يا به وچوي)، يا د بې حسابو پرښتو له دروندوالي يا د دوی د ذكر له كثرته يو خاص تأثير توليد او د هغه په اثر به څيرېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: «په اسمانونو كې د څلورو ګوتو په اندازه هم داسې يو ځای نشته چې په هغه كې به پرښتې سره په سجده نه وي پرتې»، ځينو د دې آيت مطلب داسې اخيستى دی: كله چې مشركين الله تعالى ته شريكان، ځامن او لونې دروي؛ نو د پاك الله په دربار كې داسې بې ادبي، سپين سترګي او ګستاخي له اثره هيڅ لرې نه دی چې د اسمان پاسنى سطحه څيري او ټوټې ټوټې د لاندې ولوېږي، لكه څنګه چې الله جل جلاله د «مريم» په سورت كې فرمايلي دي: ﴿تَكَادُ ٱلسَّمَٰوَٰتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنشَقُّ ٱلْأَرْضُ وَتَخِرُّ ٱلْجِبَالُ هَدًّا * أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا﴾ مګر د الله تعالى د رحمت او مغفرت له شانه او د پرښتو د تسبيح او استغفار له وجهى دغه نظام قوام لري، او ټينګ ولاړ دی.

وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِى ٱلْأَرْضِ ۗ

او پرښتې تسبيح وايي سره د حمد د رب خپل، او مغفرت غواړي لپاره د هغه چا چې په ځمكه كې دي (له مؤمنانو).

تفسیر: یعني ای الله تعالی ! د مؤمنینو خطا او ښوییدل معاف وفرمایه !، او کفّار یو ځلي مه نیسه، او بیخي یې مه سپېره او مه یې پوپناه کوه !.

اَلَآ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ۝

واوره ! خبردار شه ! چې بېشکه همدغه (الله) ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني د خپلې مهرباني له امله د پرښتو دعاوې قبلوي، او د مؤمنینو خطاوې ورمعافوي، او کفّارو ته تر یوې نېټې پورې مهلت ورکوي، که نه د دنیا دغه نظام او قوام او دغه لویه کارخانه به په یوه رپه کې درې ورې خرابه او ویجاړېږي.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ اللّٰهُ حَفِيْظٌ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ۝

او هغه کسان چې نیولي یې دي بې له دغه (الله نور) دوستان (معبودان چې عبادت یې کوي) الله ښه ساتونکی دی پر دوی (او ټول احوال یې ورمعلوم دي چې جزاء به ورکړي)، او نه یې ته پر دوی وکیل (مسلّط کړی شوی).

تفسیر: یعني په دنیا کې خو مشرکینو ته مهلت ورکوي، لیکن داسې مه ګڼئ چې هغوی د همېشه لپاره نجات وموند، د دوی ګرد اعمال او احوال د الله تعالی په نزد محفوظ دي، چې پخپل وخت به ورخرګندېږي، تاسې په دغه فکر او اندېښنه کې مه لوېږئ چې دوی ولې ځما دعوت او تبلیغ ته غوږ نه ږدي؟ او د نه منلو په صورت ولې سمدلاسه نه تباه او نه بربادېږي؟ تاسې د دغو خبرو ذمه وار نه یئ، ستاسې کار یواځې د حق تعالی پیغام رسول دي، وروسته له هغه ځمونږ کار دی چې مونږ د دوی حساب او کتاب ګورو، او عادلانه فیصله د هغه په نسبت صادروو.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِّتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا

او همداسې (چې هر نبي ته مو وحي کوله) وحي مو کړېده تاته (ای محمده !) قرآن عربي (په ژبه د قوم ستا) لپاره د دې چې وویروې (اهل د) مرکز د ښارونو (چې مکه ده) او هغه کسان چې چاپېر دي له دې نه.

تفسیر: ام القری (لوی کلی) یې مکې معظمې ته وفرمایل چې د ګردو اعرابو مجمع به هلته سره کېده، او په ټوله دنیا کې د الله تعالی کور هلته دی، او هم هغه کور د ځمکې پر مخ له ګردو ځنې ړومبنی اول معبد ټاکلی شوی دی، بلکه له روایاتو ځخه معلومېږي چې د خلقت په ابتداء کې الله تعالی د ځمکې په غوړولو، ارتولو، او لویولو له همدغه ځایه شروع کړې ده، چېرې چې اوس کعبة الله واقع ده، او د معظمې مکې له شاوخوا ځخه اول عربستان او بیا ګرد جهان مراد دی.

وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۗ فَرِيْقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيْقٌ فِى السَّعِيْرِ ۝

او چې وویروې (خلق) له ورځې د جمع کېدلو (چې ورځ د قیامت ده)، چې نشته هیڅ شک په (وقوع د) دغه (قیامت کې) یوه فرقه به وي په جنت کې (چې مؤمنان دي)، او بله فرقه به وي په دوزخ کې (چې کافران دي).

تفسير: يعنې دوى خبردار كړئ چې يوه داسې ورځ هم راتلونكې ده چې ګرد ړومبني او وروستني مخلوقات به دخپل حساب، كتاب، ثواب، او عقاب لپاره د الله تعالى په حضور كې حاضريږي، دغه يوه يقيني او قاطعه خبره ده، چې په هغې كې هيڅ قسم تردّد، اشتباه، فريب، شك او شبهه نشته، پر هر انسان لازم دي چې د هغې ورځې لپاره ځان تيار كړي، په دغه وخت كې به ټول مخلوقات په دوو فرقو سره تقسيميږي، يوه فرقه به جنتيان وي، او بله فرقه به دوزخيان وي، نو تاسې پخپل ځان غور او دقّت وكړئ چې په كومه فرقه كې به يئ؟ كه نه؟ او څه سامان مو ورته تهيه كړى دى؟ كه نه؟.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ فِىْ رَحْمَتِهٖ ؕ وَالظّٰلِمُوْنَ مَا لَهُمْ مِّنْ وَّلِىٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۸﴾

او كه اراده فرمايلې وى الله؛ نو خامخا ګرځولى به يې وو دغه ټول مخلوق فرقه يوه (په دين د اسلام)، وليكن ننباسي (الله) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي په رحمت خپل كې، او ظالمان چې دي نشته دوى ته هيڅوك دوست (نافع) او نه مددګار (دافع د عذاب).

تفسير: يعنې بېشكه الله تعالى قدرت درلود، كه اراده يې فرمايلې وى؛ نو ګرد خلق به يې يو شان جوړ او پيدا كړي وى، او په يوه لاره به يې لګولي وى، ليكن د ده د حكمت اقتضاء داسې شوه چې خپل د رحمت او د غضب دواړو قسمو صفات اظهار يې وفرمايي، نو ځكه د بندګانو په احوال كې يې اختلاف او تفاوت كېښود، يوه ډله يې د خپل عبادت او اطاعت له سببه د رحمت مورد وګرځوله، او بله ډله يې د دوى د ظلم، طغيان، او عصيان په علّت له خپل رحمت څخه لرې وشړله، هغه كسان چې له رحمت څخه لرې شوي دي، او د غضب مستحق ګرځيدلي دي، او د الله تعالى د حكمت اقتضاء پر دوى خپله سزا جاري كړې ده؛ نو د دوى د آرامى او هوسايۍ ځاى هيچېرې نشته، او نه دوى كوم دوست، رفيق، او مددګار موندلى شي، چې دوى ته د الله تعالى له عذابه نجات وركړي.

أَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ أَوْلِيَآءَ ۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِىُّ وَهُوَ يُحْىِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۹﴾

آيا نيولي دي (كفّارو) غير له الله (نور معبودان) دوستان؟ (كه دوى نيسي حقّاني دوست) پس الله چې دى همدى دى دوست (په حق سره) او همدى ژوندي كوي مړي، او همدى پر هر څيز باندې ښه قادر دى (چې ځينې يې همدغه ژوندي كول دي).

تفسير: يعنې كه رفيق او مددګار د خپلو ځانونو لپاره نيسئ؛ نو پاك الله خپل ځانته ولي او دوست وګرځوئ، چې ګرد كارونه جوړولى شي، تر دې پورې چې مړي هم ژوندي كولى شي، او پر هر څيز پوره قدرت او توان لري، دغه عاجز، مجبور، او ناتوان رفيقان هيڅ ستاسې په كار نه درځي.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيْهِ مِنْ شَىْءٍ فَحُكْمُهٗٓ إِلَى اللّٰهِ ؕ

او په هغه خبره كې چې جګړه كوئ تاسې (له كفّارو سره) په هغه كې له كوم څيزه؛ پس حكم (فيصله) د هغه (مفوض) دى الله ته.

تفسير: يعنې ښايي چې د ګردو جګړو فيصله هم هغه ته ورسپارلى شي !، عقايد وي كه احكام عبادات وي كه معاملات، په هر څيز كې چې جګړه او اختلاف واقع شي؛ د هغه ډېره ښه فيصله همدا ده چې پاك الله ته وروسپارله شي !.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبِّيْ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَإِلَيْهِ أُنِيْبُ ۝١٠

دغه (مطلق قدير چې حکم کوي په حقه سره) الله دی رب ځما، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او خاص همده ته رجوع کوم (په هر حال په اطاعت سره).

تفسير: يعنې زه تل پر الله اعتماد او اطمينان لرم، او په هره معامله کې تل د هم هغه په طرف رجوع کوم.

فَاطِرُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَّمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۚ

(الله) پيدا کوونکی دی د اسمانونو او د ځمکې، پيدا کړي دي (الله) تاسو ته له ځانونو ستاسې جوړې (له جنسه ستاسې ښځې)، او له چارپايانو جوړې (نر او ښځه).

تفسير: يعنې له چارپايانو څخه يې جوړې (نر او ښځه) در پيدا کړي دي، چې هغه ستاسې په کار درځي، او ترې منافع اخلئ.

يَذْرَؤُكُمْ فِيْهِ ۚ

خواره کړي يې دي تاسې په دغه (طريقه د توالد او تناسل) سره.

تفسير: يعنې د انسانانو بېلې بېلې جوړې يې پيدا کړي دي، او د نورو ساکښانو بېله جوړه يې پيدا کړې ده، او د دوی د هر نسلونه يې خپاره واره او منتشر کړي دي، چې د ځمکې پر مخ کې په هر ځای کې په خپلې روزۍ او معيشت پسې ګرځي، او په جدوجهد کې مشغول او لګيا دي.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ

نشته په شان د دغه (الله) هيڅ څيز (په هيڅ څيز کې).

تفسير: يعنې نه په ذات کې ورسره مماثل دي، او نه په صفاتو کې، او نه د ده د احکامو او فيصلو په شان د بل چا حکم او فيصله کېدی شي، او نه د ده د دين په شان بل کوم دين دی، او نه دی کومه جوړه، سيال، شريک، خپل او خپلوان لري.

وَهُوَ السَّمِيْعُ الْبَصِيْرُ ۝١١

او همدغه (الله) دی ښه اورېدونکی (دټولو اقوالو) ښه ليدونکی (د ګردو اعمالو).

تفسير: يعنې بېشکه الله هر شیويني او اوري يې، مګر د الله تعالی ليدل او اورېدل هيڅ د مخلوقاتو په شان نه دي، ګرد کمالات د ده په جامع الصفات ذات کې مجموع دي، خو د ده هيڅ يو کمال داسې نه دی چې دهغه کيفيت بيان کړی شي، ځکه چې د هغه مثال او نظير هيچېرې نشته، الله تعالی د مخلوقاتو له مشابهت او مماثلت څخه بيخي پاک، مقدّس او منزّه دی، نو بيا د ده د صفاتو کيفيت به څرنګه په فهم او پوهه کې راشي؟.

لَهٗ مَقَالِيْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهٗ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝١٢

خاص دغه (الله) لره دي کليګانې (چابياني) (د خزائنو) د اسمانونو او د ځمکې، پراخوي رزق، روزي د هر هغه چا چې اراده وفرمايي، او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي) بېشکه دغه (الله) پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: د ګردو خزائنو کليګاني د ده په لاس کې دي، همده ته دغه قُدرت او اختيار حاصل دی، چې له هرې خزانې څخه هر چا ته هر څومره چې اراده وفرمايي؛ ور يې کړي، ګردو ذوي الأرواحو ته همدی رزق او روزي ور کوي، ليکن د هغه زيادت او د نقصان تعيين سم له ځپل حکمت سره کوي، پاك الله ته دغه خبره ډېره ښه معلومه ده چې چاته څومره شی ورعطا کړی شي؟ او د ده استحقاق څومره دی؟ او د هغه په حق کې د څومره ورکړې مصلحت دی؟ کوم حال او وضعيت چې د روزی په نسبت دی؛ د نورو عطاياوو په متعلق يې هم همغسې وګڼئ !.

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ

مقرر کړی، بيان کړی دی (الله) تاسې ته له دين څخه هغه چې وصيت (حکم) يې کړی وو په هغه سره نوح ته، او هغه (ځيز) چې حکم وحي مو کړې ده تاته (ای محمده !)، او هغه (ځيز) چې حکم کړی وو مونږ په هغه سره ابراهيم ته، او موسى ته، او عيسى ته.

تفسير: له آدم عليه السلام څخه وروسته او له ګردو څخه ړومبنی رسول نوح عليه السلام دی، بلکه ښايي چې وويلی شي: في الحقيقت د تشريعي احکامو سلسله له همدغه نوح عليه السلام څخه شروع شوې ده، او وروستني رسول محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم دی، چې پر دوی رسالت او نبوّت خاتمه موندلې ده، په منځ کې هومره انبياء او رسولان چې راغلي دي، په دوی کې ابراهيم، موسى، عيسى عليهم السلام همدغه دريواړه هم زيات مشهور شوي دي، او د دوی نوم اخيستونکي په هره زمانه کې ډېر کسان موجود وو، ځيني دغو پنځو تنو رسلُ الله ته «أولوالعزم» رسولان هم وايي، په هر حال په دغه ځای کې الله تعالى په صاف ډول سره وښود چې په اصل کې دين تل ترتله يو وو، ځکه چې عقائد، اخلاق، او د ديانت په اصولو کې ټول سره يو او ګرد سره متفق وو، هو ! په ځينو فروعو د هرې زمانې د مصالحو په موجب څه تفاوت واقع شوی دی، او هم د دين د قيام طور او طريقه يې په هر وخت کې بېله درولې ده، چې هغه يې په بل ځای کې داسې فرمايلی دی: ﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾

أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

داسې چې قائم کړئ، سم ودروئ دين (د توحيد) او مه غورځوئ اختلاف په هغه کې.

تفسير: يعني پر ګردو انبياوو او د دوی پر امّتونو همداسې حکم صادر شوی دی، چې د الله تعالى دين پخپلو اعمالو او اقوالو کې ټينګ او قائم وساتئ !، او د دين په اصل کې هيڅکله تفريق او اختلاف روا او جائز مه بولئ !.

كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ ۚ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن يُنِيبُ ﴿١٣﴾

ډېر درووند دی پر مشرکينو هغه (ځيز) چې بولې ته دوی هغه (توحيد) ته، الله راکاږي ځان خپل ته (غوره کوي) هغه څوك چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې)، او سمه لاره ښيي دين خپل ته هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسير: يعني د توحيد د هغه دين په طرف چې تاسې خلقو ته دعوت ورکوئ؛ پر مشرکينو هغه ډېر درووند واقع کيږي، ګواکې تاسې کوم نوی عجيب شی خلقو ته وروړاندې کوئ، چې هيچا د هغه نظير او مثال پخوا له تاسې نه دی وړاندې کړی، نو ښه د توحيد په مثال يو صاف، معقول، ښکاره او متفق عليه شی هم کله چې سخت او درووند ورښکاره شي، او په هغه کې هم خلق د اختلافاتو له غورځولو څخه پاتې نشي، نو آيا د دوی د جهالت او بدبختي خپلې انتهايي اندازې

ته نه ده رسېدلي؟ رښتیا خبره همدا ده: هدایت او نور شیان ګرد (ټول) د الله تعالی په لاس کې دي، په هر قسم چې اراده وفرمایي؛ خپل بندګان غوره کوي، او خپل طرف ته يې وربولي، او په خپل رحمت سره د قرب او اصطفاء په مقام يې فائزوي.

وَمَا تَفَرَّقُوٓا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ أُورِثُوا ٱلْكِتَٰبَ مِنۢ بَعْدِهِمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾

او نه وو سره مختلف شوي (پخواني خلق په دین خپل کې) مګر پس له هغه چې راغی دوی ته علم له جهته د حسده په منځ خپل کې، او که چېرې نه وی یوه خبره چې ړومبی ویلې شوې ده له (جانبه) د رب ستا تر نېټې په نامه کړې شوې پورې؛ نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دوی کې (په عذاب د کفارو په دنیا) کې، او بېشکه هغه کسان چې ورته په میراث ورکړی شوی دی کتاب پس له هغوی څخه؛ خامخا په داسې شک کې دي له دې (قرآنه) چې په اضطراب اچوونکی دی.

تفسیر: په توحید او نورو اصولو کې د مخکنیو امتونو اختلاف د حسد او عناد له کبله وو، که د الله تعالی دا خبره د مخکښې نه وه شوې چې د هر څیز د عاقبت لپاره یوه نېټه ده مقرره شوې؛ نو د دوی په منځ کې به الله تعالی فیصله کړې وی.

فَلِذَٰلِكَ فَٱدْعُ ۖ وَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ ۖ وَقُلْ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن
كِتَٰبٍ ۖ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ لَنَآ أَعْمَٰلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَٰلُكُمْ ۖ لَا حُجَّةَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ۖ ٱللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

پس دغه (توحید) ته پس وبوله (ای محمده ! دغه خلق)، او محکم ولاړ اوسه (په دې دعوت) لکه چې امر حکم کړی شوی دی تاته، او مه کوه متابعت د خواهشونو د دوی، او ووایه (ای محمده ! دوی ته) ایمان مې راوړی دی پر هغه چې نازل کړی دی الله له (جنسه د سماوي) کتاب څخه، او امر حکم کړی شوی دی ماته چې عدل وکړم په منځ ستاسې کې، الله رب دی څمونږ او رب دی ستاسې، مونږ ته ده (جزا د) اعمالو څمونږ، او تاسې ته ده (جزاء د) اعمالو ستاسې، نشته هیڅ جګړه په منځ څمونږ او په منځ ستاسې کې، الله جمع به وکړي په منځ څمونږ (او تاسې کې لپاره د فیصلې)، او خاص همده ته بیا ورتلل دي.

تفسیر: یعني کله چې د حق دین په متعلق د تفریق او اختلاف داسې طوفان له څو لرو خواوو څخه پورته شوی دی، نو ستاسې فریضه دا ده چې په غیر متزلزل عزم او ټینګې ارادې سره د دغه دین په طرف خلقو ته هم هغسې بلنه، دعوت او تبلیغ وکړئ چې آدم او نوح او وروسته له هغو نور ګرد انبیاء علیهم السلام نور خلق، الله ته بلل، تاسې شخصًا د الله تعالی له حکم لږ شاني هم دېخوا او هغې خوا ته مه غورځېږئ !، قولاً، فعلاً، عملاً او حالا برابر پر هم هغې سمې صافې لارې روان اوسئ !، چې تر اوسه پورې پرې روان یئ، د مکذبینو او معاندینو د غوښتنو هیڅ پروا مه کوئ !، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل تبلیغ اعلان وکړئ !، او داسې ووایئ چې: زه د الله تعالی پر ټولو نازل کړی شویو کتابونو اعم له دې نه چې «تورات» وي که انجیل، یا قرآن یا بله کومه صحیفه، چې په هره زمانه کې پر هر یو نبي نازل شوی دی؛ د زړه له صدقه ایمان، ایقان لرم، څما کار د پخوانیو صداقتونو تکذیب نه دی، بلکه زه هغه ګرد منم او باقي يې پر برېږدم،

او پر ما حکم صادر شوی دی، چې ستاسې په منځ کې عدل او انصاف وچلوم، او د هغو اختلافاتو فيصله په عدالت او انصاف سره صادره کړم چې تاسې پخپل منځ کې غورځولي دي، او د احکامو او شرائعو په تبليغ، يا د خصوماتو په حل او فصل کې د عدل او مساوات اصول قائم ودروم، هر هغه صداقت او رښتيا بې له تکلفه ومنم او تسليم يې کړم؛ چې په هر ځای او په هر مذهب کې وي، هم هغسې چې تاسې د الله تعالی د بندګۍ او احکامو منلو په طرف رابولم، له تاسې څخه ړومبی زه پخپله هم پر هغو پوره عمل کوم، او غواړم چې دخپل پوره اطاعت، صميميت او عابديت تثبيت کړم، ځکه چې زه ښه پوهېږم چې ځما او ستاسې رب هم هغه يو رب العالمين دی، نو ښايي چې مونږ د هغه د خوښې او استرضاء لپاره زيار اوکار وکړو، که تاسې داسې ونه کړئ؛ نو له تاسې سره زه هيڅ تعلق نه لرم او غرض نه نيسم، ما خپل د دعوت او د تبليغ فريضه اداء او له هغې څخې په ښه شان سره فارغ شوی يم، له مونږ څخې هيڅ يو د بل چا د اعمالو ذمه وار کېدی نشي، د هر چا عمل له هغه سره مل دی، او هر څه يې چې کړي وي، هم هغه يې په مخ ورځي، او هر څه يې چې کرلي وي؛ هم هغه به ريبي، نو ښايي چې هر څوک د خپلو اعمالو نتائجو ته تيار او په انتظار اوسي، وروسته له دې نه د دې خبرې ضرورت نه دی پاتې چې زه له تاسې سره جګړه، مباحثه او تکرار وکړم، مونږ او تاسې او نور مخلوقات د الله تعالی په حضور کې خپل د حساب او کتاب لپاره حاضرېدونکي يو، هلته به هر يوه ته د دغې خبرې اطلاع حاصلېږي چې ده له دنيا څخې څه څيز د خپل ځان لپاره ګټلی او راوړی دی؟.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، او د قتال آيات په مدينې منورې کې نازل شوي دي.

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِن بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِندَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

او هغه کفّار چې مخاصمه کوي په (دين د) الله کې وروسته له دې نه چې قبولوالی کړی شوی دی (حکم د الله) لره، خصومت، حجّت د دوی باطل دی په نزد د رب د دوی، او پر دوی غضب دی (د الله)، او شته دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسير: يعنې د الله تعالی دين، او د ده کتاب او د ده د خبرو صداقت په علانيه صورت ظاهر شوی دی، تر دې پورې چې د زياتو عقلاوو او پوهانو له خوا قبول اومنل شوی هم دی، او عل الأکثر سره له دې چې تر اوسه يې دغه دين نه دی منلی، خو سره له هغه د ده په حقّانيت او صداقت اقرار کوي، نو سره له دې چې حق او حقيقت د ظهور او وضوح دغې درجې ته رسېدلی دی، ولې خلق خامخا د دين په مورد کې سره جنګ او جګړې نبنلوي؟ او د محمدي دين د متابعينو سره مناقشې کوي؟ دوی د الله تعالی د غضب او د سخت عذاب مستوجب دي، د دوی دغه ګردې د دروغو جګړې او تمام ابحاث چتې باطل او بې اساسه دي.

اللَّهُ الَّذِي أَنزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ

الله هغه (لوی ذات) دی چې نازل کړی يې دی کتاب (قرآن) په حقه سره او مېزان تله يې هم مقرره کړې ده (چې خرڅوونکي او اخيستونکي دواړه نقصاني نه شي).

تفسير: الله تعالی مادّي تله هم نازله کړې ده، چې په هغې سره اجسام تلل کيږي، او معنوي علمي تله يې هم چې هغه ته سليم عقل وايي، او اخلاقي تله هم چې هغې ته عدل، انصاف او مساوات ويل کيږي، او له ګردو څخې لوی او مهم ميزان «حق دين» دی، چې د خالق اومخلوق حقوق په ډېر ښه صورت سره تصفيه او ببلوي، او په هغه کې ګردې خبرې په ښه ډول سره داسې تللې شوي دي چې هيڅ تزييد او تنقيص په کې نشته.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾

او څه خيز خبر كړى يې ته (په قُرب د قيامت بې له وحي) ښايي چې ساعت (قيامت) نژدې وي (نو په ښو اعمالو ورته تيار شئ !).

تفسير: يعنې خپل اعمال او احوال د «حق دين» په تله كې يې وتلئ !، او دغه خبره په ښه شان سره ځان ته معلومه كړئ چې په څه اندازه ستاسو اعمال خالص او كامل دي؟ دغه چاته معلومه ده چې د قيامت ساعت به ډېر نژدې رارسېدلى وي، بيا په هغه وخت كې به هيڅ نشى كېدى، هر هغه فكر او ذكر او تيارى چې كوئ ښايي د هغه له رارسېدلو څخه مخكې يې وكړئ !.

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا ۖ وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ ۗ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

تعجيل كوي په راتللو د دغه (قيامت) هغه كسان چې نه راوړي ايمان په هغه (قيامت) باندې، او هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى؛ ويريدونكي دي له دغه (قيامت)، او پوهيږي په دې چې بېشكه دغه (قيامت) حق دى، واوره ! خبردار شه ! بېشكه هغه كسان چې مخاصمه جګړې كوي په (راتللو د) قيامت كې خامخا دوى په ګمراهۍ لرې كې دي (له حقه).

تفسير: يعنې هغه كسان چې پر قيامت يقين نه لري، نو هغوى د ټوكو مسخرو په ډول په ډېر بې فكرۍ او لاقيدۍ سره وايي چې: صاحبه ! هغه ستا قيامت كله راځي؟ ولې دومره ځنډ (ايسارتيا) او تعطيل په كې كيږي؟ ولې ژر نه واقع كيږي؟ ليكن هغه ته چې الله تعالى ايمان او يقين ور په برخه كړى وي؛ هغوى د هغه هولناك ساعت له تصوّره څخه ويريږي، او ريږدي او لړځيږي، او په دې ښه پوهيږي چې همدغه شى واقع كېدونكى دى، او هيڅوك د هغه د وقوع مخه نشي نيولى، نو ځكه تل د هغه په ذكر او فكر او تيارى كې مشغول او لګيا اوسيږي، نو له دې نه وپوهېږئ چې د دغو جګړه كوونكو منكرانو حشر او نشر به څرنګه كيږي؟ كله چې يو سړى د قيامت په راتګ يقين نه لري؛ نو دغه به څه تهيه او تيارى ورته وكړي؟ هو ! هومره چې له دغه ثابت حقيقت څخه انكار او پرې تمسخر كوي؛ هومره په ګمراهۍ او ضلالت كې ترقي او پرمختګ او له مسلمانۍ او هدايت څخه مباعدت كوي.

اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ

الله ډېر لطف كوونكى دى ښه مهربان دى پر بندګانو خپلو.

تفسير: يعنې (أكرم شأنُه وأعظم برهانُه) سره له تكذيبه او انكاره د هيچا روزي نه بندوي، بلكه د بندګانو د خورا نريو نريو احوالو رعايت كوي، او په نهايت نرمي او لطيف تدبير سره د دوى تربيت فرمايي.

يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ ۖ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾

رزق، روزي وركوي (الله) هغه چاته چې اراده وفرمايي، او همدى قوي زورور ښه زبردست ډېر غالب دى.

تفسير: يعنې د هر چا په نسبت هر څه چې اراده يې وي؛ وركوي يې.

مَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلۡأٓخِرَةِ نَزِدۡ لَهُۥ فِي حَرۡثِهِۦۖ

هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل سره ثواب) کښت (فصل) د آخرت؛ نو زيادت کوو په کښت د ده کې.

تفسير: د يوې نېکۍ لس چنده ثواب ورکوي، بلکه تر اووه سوه چنده او له دې نه هم لا زيات، او په دنيا کې د ايمان او صالح عمل په برکت کومه پراخي او برکت يې چې پر برخه کيږي؛ هغه بېل دی.

وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرۡثَ ٱلدُّنۡيَا نُؤۡتِهِۦ مِنۡهَا وَمَا لَهُۥ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ ۝٢٠

او هر څوک چې وي دی چې اراده لري (په عمل خپل سره متاع) کښت د دنيا؛ نو وربه کړو ده ته له هغه (که اراده وفرمايو)، او نه به وي ده ته په آخرت کې هيڅ نصيب برخه (بې له جهنّمه).

تفسير: هر څوک چې د دنيا لپاره محنت او زحمت وګالي، نو سم له خپل قسم سره برخه ترې مومي، خو له دغه نه زياته هيڅ يوه فائده په آخرت کې نه وررسيږي، لکه څنګه چې الله جل جلاله (د ۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت په (۲) رکوع (۱۸) آيت) کې فرمايلي دي: ﴿عَجَّلۡنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلۡنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ﴾.

أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَـٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ

آيا دي دوی لره شريکان چې سازه کړې دوی لاره هغوی ته له دين (د جاهليت) هغه (څيز) چې اذن حکم نه دی کړی په هغه سره الله (دې کفّارو ته لکه شرک او نور معاصي).

تفسير: يعنې الله تعالی د خپلو انبياوو په ژبه د دين د آخرت حقه لاره ښوولې ده، آيا ماسوا له الله څخه بل څوک داسې شته چې د بلې کومې لارې د مقررولو حق او اختيار ورته حاصل وي؟ چې هغه د الله تعالی حرام کړي شيان حلال يا حلال کړي شيان حرام کړي؟ نو بيا دغو مشرکانو د الله تعالی هغه لاره چې انبياوو عليهم السلام ښوولې ده، ولې پرېښوده؟ او بله لاره يې له کومه راويستله؟.

وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ وَإِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ۝٢١

او که چېرې نه وي (ويلی شوي) خبره د فيصلې (د تأخير د عذاب) نو خامخا حکم به کړی شوی وو په منځ د دغو (کفّارو او مؤمنانو) کې، او بېشکه ظالمان چې دي شته دوی ته عذاب ډېر درد ورکوونکی.

تفسير: يعنې د فيصلې وعده ده په خپل وخت.

تَرَى ٱلظَّـٰلِمِينَ مُشۡفِقِينَ مِمَّا كَسَبُواْ وَهُوَ وَاقِعُۢ بِهِمۡۗ

وبه وينې ته (په قيامت کې) ظالمان ويريدونکي له جهته (د جزاء) د هغو (بديو) چې کړي يې دي، حال دا چې هغه (خامخا) به پرېوتونکي واقع کېدونکې وي پر دوی.

تفسير: يعنې د خپلو اعمالو له نتائجو څخه که نن نه ويرېږئ؛ نو په هغه ورځ کې به خو هرومرو وويرېږئ، او دغه وېره خامخا پر دوی لويدونکې ده، حال دا چې دوی به د تېښتې د خلاصي او نجات لپاره هيڅ يوه لاره نه مومي.

وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِیْ رَوْضٰتِ الْجَنّٰتِ ۚ لَهُمْ مَّا یَشَآءُوْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِیْرُ ﴿۲۲﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) په (خورا ښو پاکو) باغونو د جنت کې به وي، وي به دوی ته هغه (نعمتونه) چې خوښ وي د دوی په نزد د رب د دوی، دغه (مذکور کرامت) همدغه دی فضل ډېر لوی.

تفسیر: یعنې په جنّت کې هر قسم روحاني او جسماني راحتونه او د خپل رب قرب شته، چې همدغه خورا لوی فضل دی، د دنیا عیش او راحت د دې په مقابل کې څه حقیقت لري؟.

ذٰلِكَ الَّذِیْ یُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ

دغه (ثواب) هغه دی چې زېری کوي الله (په هغه سره) پر هغو بندګانو خپلو چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه).

تفسیر: یعنې الله تعالی کوم زېری چې ورکړی دی؛ هغه خامخا واقع کېدونکی دی.

قُلْ لَّاۤ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبٰی ؕ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې نه غواړم له تاسې په دغه (پیغام رسولو) اجر لیکن دوستي غواړم په قرابت خپلوی کې.

تفسیر: د قرآن په شان دولت تاسې ته درکوم، او د ابدي نجات او فلاح لاره درښیم، او د جنت زېری درکوم، دغه ټول محض لوجه الله دي، د دغې خیر غوښتنې او احسان څه معاوضه له تاسې څخه نه غواړم، تش یوه خبره غواړم چې له هغه نسبي او کورني او قومي تعلّقاتو څخه اقلاً سترګې مه پټوئ، چې زه یې له تاسې سره لرم، آخر ستاسې معامله له اقاربو، خپلوانو او عزیزانو سره څرنګه ده؟ ډېر کله د دوی بې موقعه حمایت هم کوئ، څما وینا دا ده: که تاسې څما خبره نه منئ، مه یې منئ !، که څما دین نه قبلوئ، یا څما د تأیید او حمایت لپاره که نه دربېږئ؛ هم څه خبره نشته، لیکن اقلاً د قرابت او صله رحمی لږ څه خیال او رعایت په کار دی، ښایي چې له ظلم او ضرر رسولو او لاس غځولو څخه ستانه (منع) شئ !، او ماته دومره فرصت او موقع او آزادي راکړئ چې د خپل الله پیغام ټولې دنیا ته ورسوم، آیا زه د دغومره دوستی او فطري محبت استحقاق هم نه لرم؟.

وَمَنْ یَّقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهٗ فِیْهَا حُسْنًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ شَكُوْرٌ ﴿۲۳﴾

او هر څوک چې وکړي نېک کارونه؛ زیات به کړو مونږ ده ته په هغه (نېک کار) کې ښایست، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د معصیت) ښه قبلوونکی (د طاعت) دی.

تفسیر: یعنې که انسان دنېکی او ښېګڼې لاره اختیار کړي؛ نو الله تعالی هم د ده نیکي او ښېګڼه زیاتوي، په آخرت کې د اجر او ثواب په اعتبار، او په دنیا کې ښه اخلاق او ښایسته خویونه ورعطا کوي، او د داسې سړي ښو ویډل هم ښني، ښایي دلته د دې مضمون ذکر یې ځکه فرمایلی وي، چې اقلاً د قرابت محبت مطلوب دی، چې د هغه حاصل د ایذاء او ظلم څخه ممانعت وو، لیکن که څوک له دې نه زیاته نیکي وکړي؛ نو هغه دې ښه وپوهېږي چې د الله تعالی په دربار کې د هیڅا نیکي نه ضایع کیږي، بلکه زیاتیږي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۖ فَإِن يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۗ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۲۴﴾

آيا وايي (دا كفّار) چې له خپل ځانه تړلي دي (محمد) پر الله دروغ، پس كه اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به كيږدي (د صبر) پر زړه ستا، او محو كوي (يا) كه اراده وفرمايي الله؛ نو مهر به كيږدي پر زړه ستا (زائله به كړي نازله شوې وحي له تانه)، او محو كوي الله باطل، او ثابتوي حق په كلماتو خپلو سره، بېشكه دغه (الله) ښه عالم دی په خبرو د سينو (زړونو) باندې هم.

تفسير: يعنې كه په فرض محال سره ته كومه خبره په دروغو سره جوړه او د هغې نسبت پاک الله ته وكړې؛ نو الله تعالى قدرت لري چې ستا پر زړه مهر ولګوي، او بيا پرښته سره له دغه معجز نظام كلام پر تا نازله نشي، او د وحي سلسله درڅخه منقطعه شي، بلكه هغه خبرې چې پخوا له دې نه پر تا نازلې شوي دي؛ هم درڅخه سلب او هېرې كړي، لكه څنګه چې الله جل جلاله (په ۱۵ جزء د بني اسرائيل سورت په (۱۰) ركوع (۸۶ – ۸۷) آيتونو كې) فرمايلي دي: ﴿وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ۞ * إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا﴾.

تنبيه: د دغه آيت په تفسير كې ډېر اقوال شته، ځما په نزد همدغه مذكور مطلب بې تكلفه دی چې پاس وليكل شو، په دغه تفسير سره د ﴿وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ﴾ جمله مستأنفه شوه، لكه چې له ترجمې څخه هم ظاهر دي، او اكثرو محققينو همدغه غوره كړې ده، البته د مضارع معنى مترجم (رحمه الله) په حال سره كړې ده، چې هغه بيخي صحيحه ده، مګر ځما په خيال سره دلته د استقبال معنى اخيستل ترې زيات ښه لګيږي، والله أعلم.

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿۲۵﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ

او الله هغه (مهربان ذات) دی چې قبلوي توبه له بندګانو خپلو، او عفوه كوي له بدو كارونو (د دوی پس له پښېمانی) او ورمعلوم دی هر هغه كار چې كوئ يې تاسې. او قبلوي (الله دعاء) د هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی، او كړي يې دي ښه (عملونه) او زيادت كوي (دوی ته) له مهربانۍ خپلې.

تفسير: يعنې نبي د الله تعالى كلام دررسوي، تاسې هغه رښتيا ګڼئ كه دروغ؛ وروسته له هغه د بندګانو ګرد معاملات له الله سره دي، له هر يوه بنده سره په دنيا او آخرت كې سم د ده له حال او استعداد سره معامله كيږي، د توبه كوونكو توبه قبوله فرمايي، او سره له دې چې پر هر شي ښه عليم، خبير او پوه دی، له ډېرو بدو معاملو څخه تيريږي، او ښني يې، هغه ايمان دار او نېک بندګان چې دده خبرې اوري، الله تعالى هم د دوی دعاوې اورې، او د دوی طاعاتو او عباداتو ته د قبول شرف ښني، او د هومره اجر او ثواب استحقاق چې دوی سم له عمومي ضابطې سره لري، هغوی ته پخپل فضل او مرحمت سره له هغه څخه زيات مرحمت فرمايي.

وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿۲۶﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ ۚ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿۲۷﴾

او كافران چې دي شته دوی ته عذاب ډېر سخت (د دوزخ). او كه چېرې پراخه كړي وی الله رزق روزي لپاره د (ټولو) بندګانو خپلو؛ نو خامخا سركښي به كړې وه دوی په ځمكه كې،

وليکن نازلوي (روزي الله دوی ته) په هغې اندازې چې اراده وفرمايي، بېشکه الله پر بندګانو خپلو ښه خبردار دی، ښه ليدونکی دی.

تفسير: د الله تعالی په خزانو کې د هيڅ يو شي تقليل نشته، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو خپل ټول بندګان غني ګرځولی شي، ليکن د الله تعالی حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ګردو مخلوقاتو ته بې له مېچه او اندازې روزي ورکړي، او ټول په عيش او عشرت کې آرام او هوسا وساتي، که داسې وکړل شي؛ نو بالعموم خلق طغيان او تمرّد اختياروي، او په دنيا کې يو لوی شورماشور جوړېږي، نه به د الله تعالی دربار ته سرونه ښکته کوي، او نه به د مخلوق څه رعايت او خاطر کوي، او نه به پر هغو سامانونو چې هغوی ته ورعطا کيږي خپل قناعت ښکاره کوي، د دوی حرص او طمع به لا زياتيږي، لکه چې مونږ دغه حالت په همدغه موجوده حالت کې بالعموم په هوسا (آرام) او مرفّه الحال اشخاصو کې وينو.

پر دغه يواځې پاک الله ښه پوهيږي او عالم دی، چې د چا په حق کې په کوم حال کې کوم وضعيت او صورت اصلح او اولی دی؟ څکه چې ګرد رومبني او وروستني حالات د پاک الله په محيط علم کې حاضر او موجود دي.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۚ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾

او الله هغه لوی ذات دی چې نازلوي باران وروسته له هغه چې نااميده شي (خلق له ورېدلو يې) او خوروي رحمت (باران) خپل (په ټولو ځايونو کې)، او همدی دی ولي، دوست، کار جوړوونکی، ډېر ثنا ويلی شوی.

تفسير: يعنې ډېر کله د ظاهري اسبابو او حالاتو په ملحوظ څه وخت چې خلق له باران او وريا څخه مايوسيږي؛ نو په همدغه وخت کې الله تعالی پخپل فضل او مرحمت سره باران نازلوي، او د خپلې مهرباني آثار او د برکاتو علائم څلور خواوو ته خوروي، څو پر بندګانو ثابت شي چې د رزق په شان د رزق اسباب هم د الله تعالی د قدرت په قبضه کې دي، لکه چې الله تعالی په يوې خاصې اندازې سره عطا کوي، باران هم په خاصو اوقاتو او په خاصو مقدار سره مرحمت فرمايي، خبره دا ده چې ګرد کارونه د ده په واک او اختيار کې دي، او هر هغه شی چې دی يې کوي؛ عين د حکمت او صواب دی، څکه چې ټول محاسن او کمالات د ده په مجمع الصفات ذات کې مجموع دي، او د هر راز کار جوړول امداد او اعانت د همده له درباره کېدی شي.

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

او ځينې له دلائلو د الله پيدا کول د اسمانونو او د ځمکې (او مافيهما) دي.

تفسير: يعنې هم هغسې چې رزق رسول او د هغه د اسبابو (باران او نورو) مهيأ کول د ده په قبضه او واک کې دي؛ د دغو اسبابو سماويه او ارضيه اسباب او د هغو آثار او نتايج هم د همده مخلوق دي.

وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ

او (پيدا کول) د هغو اشياوو دي چې خواره کړي يې دي په اسمانونو او په ځمکه کې له دې ذي روح خوځېدونکو.

تفسير: له دغه آيت څخه ظاهراً همدا معلوميږي چې د ځمکې په شان پر اسمانونو هم د ساکښانو (ذي روحو) په شان کوم مخلوق موجود دی.

وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَآءُ قَدِيْرٌ ﴿۲۹﴾

او دغه (الله) په جمع کولو (بیا راټولولو) د دوی (محشر ته) هر کله چې اراده وفرمايي؛ ښه قادر دی.

تفسیر: یعنې هغه ذات چې دوی یې ګرد خواره واره کړي دي؛ هم هغه کولی شي چې دوی ګرد سره یوځای کړي، او هم دغه به د قیامت ورځ وي.

وَمَآ اَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيْبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيْكُمْ وَيَعْفُوْا عَنْ كَثِيْرٍ ﴿۳۰﴾

او هغه څه چې رسیږي تاسې ته (ای مؤمنانو) له کوم مصیبت پس له (شامته) د هغو اعمالو دي چې کړي دي لاسونو ستاسې، او عفوه کوي (الله) له ډېرو (ګناهونو).

تفسیر: یعنې هم هغسې چې نعمتونه په یو خاصې اندازې او په خاصو اوقاتو او احوالو په رعایت ورکول کیږي؛ د مصائبو نزول هم د خاصو اسبابو او ضوابطو ما تحت وي، مثلاً بندګانو ته چې کومه سختي او مصیبت وروړاندې کیږي؛ د هغه قریب یا بعید سبب د همدغو بندګانو ځینې اعمال او افعال وي.

وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ فِى الْاَرْضِ ۚ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿۳۱﴾

او نه يئ تاسې عاجز کوونکي (د الله ای مشرکانو ! په انفاذ د احکامو خپلو سره) په ځمکه کې، او نشته تاسې ته غیر له الله هیڅوک ولي دوست کار جوړوونکی، او نه مدد کوونکی (د دفع د عذاب له تاسې نه).

تفسیر: یعنې محض پخپلې مهربانی سره یې معافوي، که پر هر جرم چې د سزا ورکولو اراده وفرمايي؛ نو مجرم چیرې تري تنبتېدلی او پټېدلی هم نشي، او له ماسوا الله څخه بل څوک د ده د حمایت او امداد لپاره دربدلی شي؟.

وَمِنْ اٰيٰتِهِ الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿۳۲﴾

او ځینې له دلائلو (د قدرت) د الله روان جهازونه دي په بحر سیند کې په شان د غرونو (په لویوالي کې).

تفسیر: لکه چې د ځمکې پر سطح غرونه د باندې وتلي دي، د سمندر لوی لوی جهازونه هم لوړ (اوچت) په نظر راځي.

اِنْ يَّشَاْ يُسْكِنِ الرِّيْحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ ۚ

که اراده وفرمايي (الله)؛ نو وبه دروي دغه باد (محرکه قوّت) پس وبه ګرځي (دغه جهازونه) ولاړ په شا د دغه (بحر).

تفسیر: یعنې (محرّکه قوه او) هوا هم د الله تعالی په قبضه کې ده، که دغه محرکه قوه او هوا ودروي چې ونه چلیږي؛ نو ټول بادوان لرونکي جهازونه د سمندرو پر شا چیرې چې ولاړ دي هم هغلته به ولاړ وي، الغرض اوبه او هوا اونور ټول شیان د الله تعالی د حکم او د فرمان تابعان دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾

بېشکه په دغه (حرکت د جهازونو) کې خامخا لوی دلائل (د قدرت) دي لپاره د هر صبر کوونکي (په مصیبت) شکر کوونکي (په نعمت).

تفسیر: د سمندرونو په سفرونو کې د موافق او ناموافق له دواړو قسمو حالاتو سره د مسافرینو سابقه لوېږي، نو ځکه دغه امر ډېر ضرور دی، چې انسان پر موافقو حالاتو شاکر، او پر ناموافقو اوضاعو صابر اوسي، او د الله تعالی قدرت او نعمت په ښه شان سره وپېژني، نو که اراده وفرمايي الله جلّ وعلا شأنُه وعظُم برهانُه:

أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَن كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾

یا به هلاک (ډوب) کړي دغه (جهازونه) په سبب د هغو ګناهونو چې کړي دي (راکبینو یې)، او عفو کوي (الله) له ډېرو (ګناهونو؛ نو ځکه یې نه غرقوي).

تفسیر: یعنې ښايي چې د بعضو مسافرینو د ځینو اعمالو په بدل تباه او مغروق کړل شي، مګر د دغه تباهۍ په وخت کې هم الله دوی معافوي او بښي یې.

وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُم مِّن مَّحِيصٍ ﴿٣٥﴾

او چې پوه شي هغه کسان چې مجادلې جګړې کوي په آیتونو ځمونږ کې چې نشته دوی ته هیڅ ځای د خلاصېدو.

تفسیر: یعنې د دې لامله به تباه کړل شي؛ څو دوی د خپلو ځینو اعمالو بدل ومومي، او خورا ډېر لوی جګړه کوونکي هم وګوري، چې بېشکه د الله تعالی له نیولو څخه هیڅوک نشي وتلی، او نه تښتېدلی شي، او نه چېرې ترې د پټېدو ځای موندلی شي.

فَمَا أُوتِيتُم مِّن شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾

پس هغه چې درکړی شوی دی تاسې ته (ای مخاطبانو) له څه څیزه (لکه اسباب د دنیا) لږ خسیس ده (چې زائلېږي)، او هغه ثواب چې په نزد د الله دی؛ خیر غوره او ډېر باقي پاتې کېدونکی دی لپاره د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او (خاص) پر رب خپل توکل کوي دوی.

تفسیر: یعنې د دغو ګردو خبرو له اورېدلو څخه وروسته انسان ته لازم دي چې د الله تعالی د رضاء حاصلولو په فکر کې واوسي، او پر دغه څو ورځني ژوندون او فاني عیش مغرور نه شي، او ښه وپوهېږي چې ایماندارانو ته کوم عیش او آرام چې د الله تعالی له جانبه ورعطاء کېږي، هغه به د دغه دنیوي عیش او آرام څخه ډېر ښه او بادوامه وي، او نه به په هغه کې هیڅ قسم کدورت وي، او نه به یې د فناء او زوال څه اندېښنه وي.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾

او بل لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي دوی له غټو ګناهونو او له فواحشو (قبائحو نورو ګناهونو نه)، او هر کله چې په غضب شي؛ هم دوی بښنه کوي.

تفسیر: د دې بیان د «النساء» په سورت کې د ﴿إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ په تفسیرو کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا ولوستل شي!، ښایي دلته له «کبائر الاثم» څخه به هغه لویه ګناه مراده وي چې د نظریه وو قوّت له بدو کارونو څخه پیدا کیږي، مثلاً بدعیه وو عقائدو، او «فواحش» هغه ګناهونه چې په هغو کې د شهوانیه وو قواوو د بې اعتدالیو مداخله وي، او په ﴿وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ کې خو ظاهر دي چې د غضبیه وو قوّت اندفاع او انسداد کړی شوی دی، والله أعلم.

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ

او بل لپاره د هغو کسانو چې اجابت کوي (د احکامو) د رب د دوی، او قائموي (اداء کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او کار د دوی (په) مشورت (سره) وي په منځ د دوی کې.

تفسیر: په مشوره سره کال کول د الله تعالی خوښ دي، اعم له دې چې دغه مشوره په دنیوي امورو کې وي یا په اخروي امورو په شیونو کې وي، رسول الله مبارک د امورو په مهماتو کې برابر له کرامو اصحابو سره مشوره کوله، د جنګونو او نورو امورو په موضوعاتو کې او د ځینو مسائلو او احکامو په نسبت هم بلکه د راشده خلافت بنیاد پر همدغې مشورې قائم شوی وو.

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿۳۹﴾

او له ځینو د هغو شیانو چې ورکړي دي مونږ دوی ته؛ نفقه ورکوي (په لاره د الله). او بل لپاره د هغو کسانو کله چې ورسیږي دوی ته ظلم تعدّي له طرفه د (کفارو)؛ نو دوی انتقام اخلي (له هغو متجاوزو خلقو).

تفسیر: یعنې چېرې چې معافول مناسب وي؛ معافوي یې، مثلاً د یوه سړي پر یوه حرکت یې غُصه راغله، او هغه سره له ندامته پر خپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او دی یې معاف کړي؛ دغه محمود دی، چېرې چې بدل اخیستل مصلحت وي، مثلاً کوم سړی خامخا بې سببه او بې جهته له خلقو سره منګولې لګوي یا خوله اچوي، او په ظلم او زور سره د مخلوق تعجیز او تحقیر ته یې ملا تړلې وي، یا د څه نه ویلو او تأدیب نه ورکولو څخه د ده حوصله او جرأت لا زیادت مومي، یا ځمونږ له شخصي حیثیت څخه قطع نظر د دین اهانت یا د مسلمینو د جمعیت ذلت په کې متصور وي؛ نو په دغو پاس صورتونو کې دې داسې بدل او انتقام اخلي؛ چې په قدر د هم هغه تېري او زیادت وي، او له جرم څخه زائده سزا نه ورکوي.

وَجَزَٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا

او جزاء د بد کار بدکار دی په شان د هغه (نه زیات).

تفسیر: د بدل او انتقام په طور سره کومې بدی چې له چا سره کولی شي، هغه حقیقتًا بدي نه بلکه صورتًا بدي وي. د «سیّئه» اطلاق پر هغه «مشاکلة» کړی شوی دی.

فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۴۰﴾

پس هر چا چې عفو وکړه او صلح یې وکړه؛ پس اجر د ده پر الله دی، بېشکه الله نه خوښوي ظالمان (شروع کوونکي په ظلم سره).

تفسير: يعني ظلم او زيادت د الله تعالى په نزد په هيڅ يوه حالت کې پسند نه دی، ډېر ښه خصلت همدغه دی چې انسان هغومره بدل او انتقام چې اخيستی هم شي له هغه څخه هم منصرف شي، او په دې چې د همدغو تېرېدلو په سبب هغه خبره اصلاح ومومي.

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَأُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۱﴾

او خامخا هغه څوک چې واخلي حق خپل پس له مظلوموکېدلو د ده؛ پس دغه کسان (چې خپل حق يې اخيستی دی)، نشته پر دوی هيڅ لاره (د معاتبت او ملامتيا).

تفسير: يعني که مظلوم له ظلم څخه خپل بدل او انتقام اخلي؛ نو په دغه کې پرې هيڅ الزام او ګناه نشته، مګر د هغه معافول او ترې تېرېدل ډېر ښه، احسن او افضل دي.

اِنَّمَا السَّبِيْلُ عَلَى الَّذِيْنَ يَظْلِمُوْنَ النَّاسَ

بېشکه همدا خبره ده چې لاره (د معاتبت) پر هغو کسانو ده چې (ابتداء په) ظلم کوي پر خلقو.

تفسير: يعنې ابتداء په ظلم کوي، يا په انتقام اخيستلو کې د خپل استحقاق له حده تجاوز او تېری کوي.

وَيَبْغُوْنَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۴۲﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۴۳﴾

او سرکښي (تجاوز) کوي په ځمکه کې په ناحقه سره (بې له حجّته)، دغه (ظالمان) شته دوی ته عذاب دردناک. او خامخا هغه څوک چې صبر (او تحمّل يې وکړ په ظلم او آزار) او ببښنه يې وکړه؛ ببشکه دغه (صبر، غفران او عفو) خامخا له عزم الأمور غورو کارونو څخه دي.

تفسير: يعني د قهر او د غصې ځغمل، او د ايذاء او ضرر ګالل، او د ظالم ببښل او معافول د لوی همّت او د تحمّل او حوصلې کار دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه بنده چې ظلم پرې شوی وي، او هغه محض د الله تعالى لپاره ترې تيرېږي، او ببښي يې، نو الله تعالى ضرور د هغه عزّت او پت زياتوي، او مدد او اعانت ورسره فرمايي».

وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ وَّلِيٍّ مِّنْ بَعْدِهٖ ؕ

او هر هغه څوک چې ګمراه يې کړي الله؛ پس نشته ده ته هيڅوک ولي دوست کار جوړوونکی وروسته له (ګمراه کولو د) الله نه.

تفسير: يعنې محض د الله تعالى په توفيق او لاس نيونه انسان ته د عدل، انصاف، صبر او غفران اعلى خصائل حاصلېدی شي، که الله تعالى ده ته د دغو ډېرو ښو اخلاقو په طرف لارښوونه ونه کړي نو څوک به يې لاس ونيسي»، او د دغې سپکتيا او ټيټوالي او رسوايی له کندې څخه به يې وويستلی شي؟.

وَتَرَى الظّٰلِمِيْنَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ يَقُوْلُوْنَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِّنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۴﴾

او وينې به ته ظالمان (کافران) هر کله چې ووينې دوی عذاب (په ورځ د قيامت کې)؛ وايي به دوی: آيا شته بېرته تللو (د دنيا) ته کومه لاره (چې نېک عمل وکړو).

تفسير: يعنې كومه داسې لاره هم شته چې مونږ په هغې سره بېرته دنيا ته ستانه شو، او دا ځلي له دنيا څخه سره له ښو عملونو بېرته راحاضر شو.

وَتَرٰىهُمْ يُعْرَضُوْنَ عَلَيْهَا خٰشِعِيْنَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُوْنَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ؕ

او وينې به ته دوی چې وړاندې كولی به شي په دغه اور په دغه حال كې چې ويريدونكي به وي له خوارۍ، ګوري به دوی (دغه اور ته) په كتنې پټې (له ډېر هيبته به د سترګو له كنجونو ورته ګوري).

تفسير: يعنې د يوه ډېر ويريدونكي مجرم په شان د ډېر خوف، ذلت او ندامت له سببه به په ټيټو سترګو سره ګوري، او هيڅا ته به په هسكه غاړه او اوچتو سترګو نه شي كتلی.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ

او وايي به هغه كسان چې ايمان يې راوړی دی (داسې چې) بېشكه زيانكاران هغه كسان دي چې زيان يې رسولی دی نفسونو خپلو ته، او كورنۍ خپلې ته په ورځ د قيامت كې.

تفسير: يعنې دغه بدبخت له خپل ځان سره خپل متعلقين او كورنۍ او ګرد يې سپېره او په عذابونو كې اخته كړل، او ټول يې تباه، برباد كړل.

اَلَآ اِنَّ الظّٰلِمِيْنَ فِيْ عَذَابٍ مُّقِيْمٍ ﴿۴۵﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُوْنَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ سَبِيْلٍ ﴿۴۶﴾

واوره ! خبردار شه ! چې بېشكه ظالمان په عذاب همېشه كې دي. او نه به وي دغو كفّارو ته هيڅوك له دوستانو چې مدد وكړي له دوی سره (په دفع د عذاب كې) غير له الله، او هر هغه چې ګمراه يې كړي الله؛ پس نه به وي ده ته هيڅ لاره (حق ته په دنيا كې، اوجنت ته په آخرت كې).

تفسير: يعنې نه يې په دنيا كې هدايت ورپه برخه كړ، او نه يې په آخرت كې نجات ور په برخه شو.

اِسْتَجِيْبُوْا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ ؕ

اجابت وكړئ (ای خلقو !) رب د تاسې ته (په ايمان او توحيد سره) پخوا له هغه چې راشي (هغه) ورځ چې نشته هيڅ رد او دفعه هغې (ورځې) لره له (جانبه د) الله.

تفسير: يعنې هم هغسې چې په دنيا كې د عذاب مؤخر كېده او وروسته لوېده؛ په هغه ورځ كې به نه وروسته او نه به ټال خوري (بلكه حتمًا او خامخا عذاب به واقع كيږي).

مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلْجَاٍ يَّوْمَئِذٍ وَّمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيْرٍ ﴿۴۷﴾

نه به وي تاسې ته هيڅ د پټېدلو (تښتېدلو) ځای په دغه ورځ كې، او نه به وي تاسې ته هيڅ لاره د انكار (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې له انکار ځخه به مو هیڅ فائده نه وررسیږي، او ابن کثیر (رحمه الله) داسې معنی کړېده: چې هیڅ یوه داسې موقع به نه پیدا کیږي چې تاسې به هغه نه پېژنئ.

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ۗ

پس که مخ وګرځوو (دغو مشرکانو له دعوته ستا ای ځما رسوله !) پس نه یې لېږلی مونږ ته پر دوی ساتونکی، نشته پر تا مګر یواځې تبلیغ (د احکامو دی، او کړی دی دا ای محمده دا کار).

تفسیر: یعنې ای محمد صلی الله علیه وسلم ! تاسې د دې خبرې مسؤول او ذمه وار نه یئ چې یواځې هرومرو په جبر او اکراه او زور سره دغه خبره پر هغوی ومنئ، ستاسې فریضه او وظیفه همدا ده چې د الله تعالی پیغام دوی ته ورسوئ چې هغه تاسې اداء کړې ده، او اداء کوئ یې، که دوی یې نه مني بلا ورپسې، دوی پوهیږي او جهنّم.

وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

او بېشکه مونږ کله چې وڅکوو (جنس) د انسان ته له طرفه خپله کوم رحمت (لکه غناء او صحّت)؛ نو خوشاله شي دی په هغه، اوکه ورسیږي دوی ته کوم قسم بدي (لکه مرض یا فقر) په سبب د هغو بدیو چې پخوا لیږلي دي لاسونو د دوی؛ بېشکه چې (جنس د) انسان ناشکره دی (چې نعمت هیروي، زحمت یادوي).

تفسیر: یعنې تاسې د دوی د مخ اړولو او اعراض ځخه مخه خفه کېږئ !، د انسان طبیعت همداسې واقع شوی دی «الا من شاء الله» چې: پاک الله پرې نعمت، احسان او انعام وفرمایي؛ نو دی له هغه سببه تکبر، لویي، فخر او غرور پیدا کوي، بیا هر چېرې چې ده ته د ده د بدو اعمالو له شامته کوم مصیبت، نقص، او ضرر واقع کیږي؛ نو بیا هغه ګرد نعمتونه او احسانات یې له یاده وځي، او هیروي یې، او داسې منکر او ناشُکره کیږي چې ګواکې پرې ښه وخت له سره نه وو تېر شوی، هو ! د قانتینو مؤمنینوشان همداسې او طریقه همداسې ده، چې په سختۍ او مصیبت کې صبر، او د وسعت او پراخۍ په حالت کې د حقیقي منعم شکریه اداء کوي، او په هیڅ حالت کې د الله تعالی انعامات او احسانات نه هیروي، او له ناشکرۍ ځنې ځان بچ کوي.

لِّلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ يَهَبُ لِمَن يَشَاءُ إِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَن يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿٤٩﴾
أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۖ وَيَجْعَلُ مَن يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

خاص الله لره دی سلطنت باچایي د اسمانونو او د ځمکې، پیدا کوي (الله) هر هغه شی چې اراده وفرمایي، بښي لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي لونې، او بښي (الله) لپاره د هر هغه چا چې اراده وفرمایي ځامن، یا جوړه ورکوي دوی ته (الله) ځامن او لونې، او ګرځوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (الله) شنډه، بېشکه دغه (الله) دی ښه عالم (په فائدې د هر چا) ښه قادر.

تفسیر: یعنې سختي وي یا نرمي وي؛ ګرد احوال د الله تعالی له لوري لېږلی شوي دي، په اسمان او ځمکه او پر هر شي د هم هغه سلطنت دی، او د همده حکم چلیږي، د هر هغه شي اراده چې وکړي؛ هم هغه پیدا کوي، او د هر چا لپاره چې د هر شي د اعطاء اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې، او هر چاته چې د عدم الاعطاء اراده وفرمایي؛ نه یې ورکوي، د دنیا دغه رنګ په رنګ حالاتو ته وګورئ چې مثلاً یو له سره اولاد نه لري، او دویم تش لونې لري، دریم تش ځامن لري، څلورم هم ځامن او هم لونې لري، جوړه جوړه یا جلا جلا په دغه کې هیڅ دعوی نه ده، هم هغه حقیقي

مالک پوهیږي چې د کوم یوه سړي په کوم حالت کې ساتل مناسب دي، او همدی سم له خپل علم او حکمت سره تدبیر کوي، هیچا ته د دغې خبرې قوّت او مجال نشته چې د الله تعالی د ارادې مخه ونیسي، یا د الله تعالی پر تخلیق او تقسیم څه تنقید اعتراض وکړی شي، د عاقل کار دا دی چې په هر قسم تودو او سړو حالاتو کې د هم هغه الله په طرف رجوع وکړي، او تل دې خپل ناچیز حقیقت تر خپل نظر لاندې ونیسي !، او د تکبّر او د نعمت له کفرانه دې خپل ځان وساتي !.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ

او نه ښایي لپاره د هیڅ بشر دا چې خبرې وکړي له ده سره الله مګر په وحي سره (په خوب کې، یا په الهام سره) یا وروسته له پردې څخه، یا ولیږي (الله) کوم رسول استاځی (له ملائکو لکه جبریل)، پس وحي یوسي په اذن حکم د الله سره هغه چې اراده وفرمایي (الله).

تفسیر: هیڅ یو انسان پخپل عنصري خلقت او د موجوده وو قواوو په اعتبار د دې خبرې طاقت نه لري، چې له الله قدّوس سره په دغې دنیا کې مخامخ شي، او ورسره بالمشافهه کلام وفرمایي، او دی یې تحمل وکړی شي، نو ځکه د کوم بشر له الله تعالی سره خبرې او کلام کول درې صورتونه لري:

لمړي: چې الله تعالی د کوم یو نبي کریم علیه السلام په زړه کې خبره واچوي، چې هغه په دې شک نه کوي چې دا د الله تعالی له خوا ده.

دوهم: دا چې د پردې تر شا الله تعالی د کوم نبي سره خبرې وکړي، لکه چې الله تعالی د موسی علیه السلام سره خبرې کړې وې.

دریم : دا چې پرښته ورته راشي، او د الله تعالی کلام او پیغام ورته ورسوي، لکه چې جبریل او نورې پرښتې به انبیاوو ته راتللې.

إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه دغه (الله) ډېر پورته دی، ښه حکمت والا دی (په صنعت خپل کې).

تفسیر: یعني د الله تعالی علوّ له دې نه مانع دی چې بې حجابه خبرې وکړي، او حکمت یې د دې مقتضي دی چې په ځینو صورتونو کې د هم کلامي صورت اختیار کړي.

وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا

او همداسې (لکه چې وحي مو کړې وه نورو انبیاوو ته) وحي راولېږله مونږ تا ته (ای محمده !) روح (قرآن، پرښته) په امر حکم خپل سره.

تفسیر: د قرآن څخه یې په روح سره تعبیر فرمایلی، ځکه چې د پاک قرآن له تأثیره ډېر زړونه ژوندي کیږي.

مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ

نه وې ته چې پوهېدې چې څه دی کتاب؟، او نه (پوهېدې په دې چې څه شي دي شرایع او) ایمان.

تفسیر: یعني ایمان او د ایمانیه وو اعمالو دغه تفاصیل چې د وحي په ذریعه اوس معلوم شوي دي، پخوا له دې نه چېرې معلوم وو، اګر که په نفس الایمان سره تل تر تله متّصف وو.

وَلٰكِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِیْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ؕ

ولیکن ګرځولی دی مونږ دغه (روح، کتاب، ایمان) داسې یوه رڼا چې سمه لاره ښیو په هغه سره هغه چاته چې اراده وفرمایو مونږ له بندګانو خپلو.

تفسیر: د پاک قرآن په رڼا کې د هر هغو بندګانو په نسبت چې مونږ اراده وکړو؛ نو هغوی د سعادت او فلاح پر لارې بیایو.

وَاِنَّكَ لَتَهْدِیْۤ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ۙ﴿۵۲﴾

او بېشکه ته خامخا ښودل کوې (خلقو ته) په طرف د لارې مستقیمې برابرې.

تفسیر: یعني تاسو خو ټولو بندګانو ته د پاک قرآن په ذریعه تر الله تعالی پورې د رسېدلو سمه صافه لاره ورښیئ، اعم له دې چې څوک پر هغې لاړ شي که لاړ نشي.

صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِیْ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ؕ

سمې لارې د هغه الله ته چې خاص ده لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي (له علویّاتو) او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (له سفلیّاتو سره له اسمانونو او ځمکې خلقًا ملګًا عبیدًا).

تفسیر: یعني سمه صافه لاره هغه ده چې پر هغې باندې له ټولو څخه انسان تر واحد الله تعالی پورې ورسېدی شي، هر څوک چې له دې لارې څخه بې لارې شي؛ نو هغه له الله تعالی څنې بېل پاتې کیږي.

اَلَاۤ اِلَى اللّٰهِ تَصِیْرُ الْاُمُوْرُ ۠﴿۵۳﴾

واوره ! خبردار اوسه ! خاص الله ته بېرته ګرځي ټول کارونه (د مخلوقاتو په قیامت کې).

تفسیر: یعني کله چې د ګردو کارونو انجام د هغه په طرف دی؛ نو ښایي چې انسان له شروع څخه د عاقبت په فکر او ذکر کې اوسي، او پخپل اختیار سره پر داسې یوې لارې لاړ شي؛ چې هغه سم وروروسیږي، اللّٰهم اهدنا الصراط المستقیم، وثبتنا علیه.

تمّت سورة الشوریٰ بعون الله وتوفیقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

«د (الزخرف) سورت مکّي دی، پرته له (۵۴) آیت څخه چې مدني دی، (۸۹) آیت او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۳) او په نزول کې (۶۳) سورت دی، وروسته له «الشوری» څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝۱ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝۲ اِنَّا جَعَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝۳

قسم دی په دغه کتاب روښان بیانوونکي. چې بېشکه مونږ ګرځولی مو دی دغه (کتاب) قرآن په عربي ژبه لپاره د دې چې تاسې پرې وپوهېږئ (عقل په کې وچلوئ).

تفسیر: څکه چې عربي ژبه ستاسې مورنی ژبه ده، او ستاسې په ذریعه به د دنیا نور اقوام هم دغه کتاب زده کوي، او پرې پوهیږي به.

وَاِنَّهٗ فِيْٓ اُمِّ الْكِتٰبِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيْمٌ ۝۴

او بېشکه دغه کتاب (ثابت دی) په اصل د کتاب (لوح محفوظ) کې په نزد څمونږ خامخا خاوند د لویې مرتبې ډېر مستحکم دی.

تفسیر: یعنې دغه پاک قرآن د اعجاز پر وجوه او پر عظیمه وو اسرارو د اشتمال له وجې نهایت لوړه مرتبه لري او له تبدیل او تحریف څنې د محفوظیت او مصئونیت له سببه نهایت مستحکم دی.

تنبیه: قرآن او نور سماوي کتابونه پخوا له نزوله په لوح محفوظ کې لیکلي شوي دي.

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِيْنَ ۝۵

آیا پس بند کړو (وګرځوو) له تاسې دغه ذکر پند (قرآن) بندېدل (ګرځېدل) له دې سببه چې یئ تاسې یو قوم مسرف له حده تېرېدونکی.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «له دې سببه چې تاسې حکم نه منئ؛ نو آیا مونږ به د حکم لېږل موقوف کړو؟» یعنې دغسې توقّع له سره مه کوئ ! د الله تعالی حکمت او رحمت د دې خبرې مقتضي دی چې سره د دغو زیاداتو، تجاوزاتو، او شرارتونو چې ستاسې له خوا کیږي؛ د الله تعالی د کتاب نزول او د تبلیغ دعوت، نصیحت، او د پند سلسله ونه ترله شي، څکه چې ډېر نور سعید ارواح له هغه څخه مستفید کیږي، او پر منکرانو په کامل طور سره د حجّت اتمام کیږي.

وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَّبِيٍّ فِي الْاَوَّلِيْنَ ۝۶ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ نَّبِيٍّ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝۷

او څومره ډېر مو لیږلي دي له انبیاوو څخه په پخوانیو (خلقو کې). او نه به راته دوی ته هیڅ نبي مګر وو به هغوی چې په هغه (نبي) پورې به یې مسخرې کولې.

تفسير: يعنې له پخوانيو انبياوو سره هم داسې استهزاء کړې شوې وه، او د هغو تعليماتو ته د دروغو نسبت کړى شوى وو، مګر د دغې استهزاء او تکذيب له وجې د نبوّت سلسله ونه تړله شوه.

فَأَهْلَكْنَآ أَشَدَّ مِنْهُم بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ ٱلْأَوَّلِينَ ۝٨

پس هلاک کړل مونږ (پخواني خلق چې) سخت تر (وو) له دوى نه له جهته د قوت، او تير شوى دى (ځو ځايه په قرآن کې) مثل صفت د ړومبنيو خلقو (چې اهلاک او تعذيب وو).

تفسير: يعنې د عبرت لپاره د هغو مکذبينو د تباهي او هلاک مثالونه وړاندې کړى شوي دي، او پخوا له دې نه مذکور شوي دي، چې په زور او په قوّت کې له تاسې څخه ډېر زيات وو، کله چې هغوى د الله تعالى له عذابه نجات ونه موند؛ نو تاسې په څه شي مغرور يئ؟ وروسته له دې نه د الله تعالى د هغه عظمت او قدرت، او د تصرّف د کمال ذکر راځي، چې تر يوې اندازې پورې د دوى په نزد هم منلى شوى او مسلّم وو.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ ۝٩ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٠

او قسم دى خامخا که چېرې پوښتنه وکړې ته له دغو کفارو چې څوک دى هغه ذات چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه؟ نو خامخا وبه وايي دغه کفار هرومرو چې: پيدا کړي دي (ټول هغه الله چې) ښه غالب قوي دى (په انفاذ د احکامو) ښه عالم دى. هغه (ذات) چې ګرځولې يې ده تاسې ته ځمکه فرش (ځاى د قرار) او ګرځولې (يې) دي تاسې ته په دغې ځمکې کې لارې لپاره د دې چې تاسې سمه لاره ومومئ (مقاصدو خپلو ته).

تفسير: يعنې تر هغه ځايه پورې چې انسان هلته هستوګنه کوي، او يو له بل سره ګوري اوتګ راتګ کوي، او پخپلو منځونو کې سره لارې لري، او په دغه تللو راتللو سره په دنيوي او اخروي مقاصدو کې د برې او کاميابۍ لارې ځان ته معلومې کړي.

وَٱلَّذِى نَزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ

او (هغه) ذات چې نازلې کړې يې دي له (طرفه) د اسمانه اوبه په اندازه سره.

تفسير: يعنې په يوه مخصوص مقدار چې د ده له حکمت سره مناسب او د ده په علم کې مقدر وو.

فَأَنشَرْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۝١١

پس ژوندى کړې ده مونږ په دغو اوبو سره کلي مړه (وچې کلکې ځمکې) په شان (د دغه ژوندي کېدلو د ځمکې)؛ راوبه ايستل شئ تاسې (هم بيا ژوندي له قبورو).

تفسير: يعنې څرنګه چې په وچې کلکې مړې ځمکې کې د باران د اوبو په وسيله نوى ژوندون او حيات پيدا او تکه شنه ودانه او زرغونه کوي يې، همداسې په مړو اجسامو کې هم روح غورځوي، او بيا مو له مقابرو څخه ژوندي راپاځوي.

وَٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْأَزْوَٰجَ كُلَّهَا

او (هغه) ذات چې پيدا کړي يې دي اصناف (او انواع د مخلوقاتو) ټول د دوى.

تفسیر: یعنې په دنیا کې د هومره اشیاوو جوړې چې دي، او د مخلوقاتو هومره اقسام او متماثل یا متقابل انواع چې دي؛ د هغو ګردو خالق الله تعالی دی.

وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿۱۲﴾ لِتَسْتَوُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ

او ګرځولي یې دي تاسې ته له بېړیو (جهازونو) او له چارپایانو هغه چې سورېږئ تاسې پرې (په لونده او وچه کې). لپاره د دې چې سم برابر کېنئ تاسې پر شاوو (د هر یوه) د هغه.

تفسیر: یعنې په وچه کې د ځینو چارپایانو پر شاوو او په بحر (سیند) او فضاء او نورو کې د بېړۍ او جهازونو او طیارو او نورو مراکبو پر شاوو سورېږئ.

ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا
لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿۱۳﴾

بیا یاد کړئ (قلبًا) تاسې نعمت د رب خپل کله چې برابر کېنئ (سواره شئ) پر هغه، او ووایئ تاسې: پاکي ده هغه (لوی ذات) ته چې مسخّر کړي یې دي مونږ ته دغه (مذکور له مراکبو) او نه وو مونږ ده لره په ضبط (او قید) کې راوستونکي (په وس خپل).

تفسیر: یعنې پر حیواناتو یا کښتیو او جهازونو او نورو نقلیه وو وسایلو باندې د سورېدلو په وخت د الله تعالی د هغه انعام او احسان یادونه پخپلو زړونو کې وکړئ چې الله تعالی مونږ ته دومره عقل، پوهه، تدبیر، قوّت، او قدرت او نور رابښلي دي چې پخپل عقل او تدبیر او نورو سره دغه شیان مونږ تر خپلې ادارې لاندې راوستلي دي، دغه محض د الله تعالی فضل او احسان دی، که نه په مونږ کې دومره قدرت، او طاقت کوم دی چې داسې شیان مو قابو کړي وی، لازم دي چې په ژبه سره هم پر نقلیه وو وسایلو د سورېدلو په وخت کې دغه الفاظ ووایئ: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ * وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ نور اذکار او ادعیه هم په احادیثو کې راغلي دي، چې د حدیث او تفسیر په کتابونو کې مذکور دي.

وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ ﴿۱۴﴾

او بېشکه چې مونږ رب خپل ته خامخا بېرته ورتلونکي یو.

تفسیر: یعنې د دغو سفرونو په تقریب د آخرت د سفر په یادونه کې ولوېږئ، رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم خو د سورېدلو په وخت هم دغه تسبیح فرمایله.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿۱۵﴾ أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم
بِالْبَنِينَ ﴿۱۶﴾

او ګرځوي (مقرروي کفّار) الله ته له بندګانو د ده یوه برخه (اولاد چې ملائکو ته د الله لونړه وایي)، بېشکه چې (کافر) انسان خامخا ناشکره دی ښکاره. آیا وایئ تاسې چې (الله) نیولې دي له هغه مخلوقه چې پیدا کوي یې لونړې (چې اخس او ادنی دي؟) او غوره کړي یې یئ تاسې په ځامنو (چې اشرف او اعلی دي له لونړو نه).

تفسیر: یعنې لازم خو داسې وو چې د الله تعالی نعمتونه به یې پېژندلي او د هغو شُکریه به یې اداء کړې وه، دوی صریحې ناشکرۍ ته اوښتي وو، او د الله تعالی دربار ته سپین سترګي او ګستاخي کوي، له دې نه لویه ګستاخي او ناشکري به

څه وي چې د هغه لپاره د اولاد تجويز وکړی شي، او هغه هم له بندګانو څخه، او هغه لوڼې، اول: اولاد د مور او پلار د وجود يو جزء وي، نو قدّوس الله ته د اولاد د تجويز کولو معنی دا ده چې ګواکې دی له اجزاوو څخه مرکّب دی، او د مرکب حدوث ضروري دی، دويم: په ولد او والد کې ښايي چې مجانست وي، که دواړه له يوه جنسه نه وي؛ نو د ولد يا والد په حق کې عيب دی، دلته د خالق او مخلوق په منځ کې د مجانست تصور هم نشي کېدی، درېيم: جونې د جسمي او عقلي قواوو په اعتبار د هلکانو په نسبت عمومًا ناقصې او کمزورې وي، ګواکې معاذ الله که الله تعالی د خپل ځان لپاره اولاد هم اختيار کړی وي، هغه هم ټيټ او ناقص، آيا تاسې ته شرم نه درځي چې پخپلو برخو او حصو کې عُمده او اعلی شيان، او د الله تعالی په حصه کې ناقص او ټيټ شيان راوباسئ، او مقرروئ يې.

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾

حال دا چې، هر کله چې زېرى ورکړ شي يو د دوی ته په (تولد د) هغه (لور) سره چې ګرځولی يې دی رحمن ته په مثل (او شبيه دهغی؛ نو) وګرځي مخ د ده تک تور (له ډېره غمه) حال دا چې دی به ډک وي له غمه.

تفسير: يعنې هغه اناثيه اولاد چې د الله تعالی لپاره دوی تجويز کړي دي، هغه د دوی په زعم کې داسې عيب دار او ذليل او حقير دي، چې که پخپله دوی ته د هغه د تولّد زېرى ورکړی شي؛ نو له ډېره رنځ او خفګانه د دوی مخ تک تور اوړي، او وضعيت يې سخت تغير مومي، او پخپل زړه کې سخت پيچونه او تاوونه خوري، د دې پوره تقرير د «صافات» د سورت په آخرې رکوع کې پخوا له دې ليکلی شوی دی.

أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

آيا (مقرروي دوی الله ته) هغه څوک چې لويولی شي په ګاڼو کې حال دا چې هغه په وخت د جګړو کې نشي ښکاره کولی (بيانولی مطلب خپل).

تفسير: آيا الله تعالی خپل اولاديت ته جونې غوره کړي دي؟ چې عادتًا په ډول او سينګار سره نشو او نما مومي، د ګاڼو او زېورو په شوق کې مستغرقې اوسي، چې د دوی د رايې او عقل پر ضعف باندې دليل دی، او دوی د فکريه قوّت له ضعفه د مباحثې په وخت کې بيانيه قوّت هم ونه لري، لکه د ښځو په تقريرونو کې که څوک لږ څه غور وکړي؛ نو ګوري به چې دوی نه خپله دعوی په کافي بيان سره ثابتولی شي، او نه د نورو دعاوی ماتولی شي، او تل ناقصې او ناتمامې خبرې کوي، او نورې داسې فضولې او چټې (بېکاره) خبرې له هغې سره ګډوي، چې له هغه موضوع سره به بيخي څه علاقه او تناسب نه لري.

وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَٰنِ إِنَاثًا ۚ

او ګرځوي (کفّار) پرښتې هغه چې دوی عباد الرحمن د الله بندګان دي؛ ښځې (لوڼې د الله).

تفسير: يعنې دغه د دغو مشرکانو يو بل دروغ دي چې پرښتې د ښځو په وصف کې داخلوي، حال دا چې پرښتې نه د ښځو او نه د نارينه وو له جنسه دي، بلکه دوی د الله تعالی يو بېل عليحده مخلوق ده.

أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ﴿١٩﴾

آيا حاضر وو (دغه کفّار په وخت د) پيدا کولو د دغو پرښتو کې (چې ښځې لوڼه پيدا شوي دي)؟ ژر ده چې وبه ليکلی شي شاهدي د دوی او پوښتنه به هم ترې وکړه شي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې كوم يو عقلي يا نقلي دليل خو له دوى سره د دغې دعوى د اثبات لپاره نشته، نو آيا دوى په هغه وخت كې چې الله تعالى پرښتې پيدا كولې ورته ولاړ وو؟ او دوى پخپلو سترګو پرښتې ليدلي دي چې پرښتې نارينه نه دي ښځې دي؟ښه دي، د دوى دغه شهادت د اعمالو په دفتر كې ليكلى كيږي، څه مهال چې دوى به د الله تعالى د عدل او انصاف په دربار كې وړاندې كيږي؛ نو هلته به د دې موضوع په نسبت هم له دوى نه پوښتنې كيږي، چې تاسې ولې داسې خبرې كولې، او له كومه تاسې ته دا معلومات په لاس درغلي وو؟.

وَقَالُوْا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنٰهُمْ ؕ

او وايي (دغه مشركان) كه اراده فرمايلي وى رحمن؛ نو عبادت به مو نه وى كړى د دغو (باطلو معبودانو).

تفسير: يعنې دوى د خپلو دغو د شرك، بې ادبۍ او ګستاخۍ په جواز او استحسان كې يو داسې عقلي دليل هم وړاندې كوي، چې كه الله تعالى اراده كړې وى؛ نو مونږ ته به يې موقع نه راكوله چې له ماسوا الله څخه د نورو شيانو عبادت وكړو، او هرومرو به يې څمونږ مخه نيوه، كله چې مونږ برابر پر خپل همدغه دود او دستور دوام كوو چې هغه يې ګوري؛ نو ثابت شو چې دغه كار بهتر او د ده خوښ دى، نو الله تعالى د مشركانو د دغې وينا ترديد داسې فرمايي:

مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿۲۰﴾

نشته دوى ته په دغې (وينا خپلې) هيڅ قدر علم، پوه نه دي دوى مګر دروغ وايي (خوشې چټي) اټكلونه چلوي (ځكه چې الله راضي نه دى په كُفر).

تفسير: يعنې دغه خبره خو رښتيا ده چې بې د الله تعالى له ارادې څخه هيڅ شى نشي كېدى، ليكن د كوم شي ښېګڼه (فائده) او بهتري څمونږ لپاره له دې نه نه ثابتيږي، او كه داسې وي؛ نو په دنيا كې به هيڅ كار بېكاره او هيڅ شى خراب او بد نه پاتې كېده، او په ګرد جهان كې به محض خير وه او بس، او د شر تُخم به له سره نه پيدا كېده، او هر يو دروغجن ظالم او مكار به همداسې وايي: كه د الله تعالى اراده نه وى؛ نو زه به يې نه پرېښودم، چې داسې ظلم او تېرى به مې كاوه، او كله يې چې ماته د ظلم، ستم، او تيري موقع راكړه؛ نو معلومه شوه چې دى په دغه كار خوښ او راضي دى، په هر حال په مشيت او رضاء كې د لزوم ثابتول كوم علمي اصول نه دي، او محض د ګمان او اټكل غشي دي، چې د هغه بيان (د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۸) ركوع (۱۴۸) آيت) كې) د دغه آيت په تفسير كې پخوا ليكلى شوى دى: ﴿سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا﴾.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا مِّنْ قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُوْنَ ﴿۲۱﴾ بَلْ قَالُوْٓا اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَّ اِنَّا عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۲۲﴾

آيا وركړى مو دى دوى ته كوم كتاب پخوا له دغه (قرآن) پس دوى په هغه كتاب منګلې خښوونكي (حجّت نيوونكي دي. نه ده داسې) بلكه وايي دغه مشركان بېشكه مونږ موندلي مو دي پلرونه خپل پر يوې لارې (دين) او بېشكه مونږ پر قدمونو د دوى لاره موندونكي تلونكي يو، (يعنې د هم هغو خپلو پخوانيو په پلونو ځو، او د غير الله عبادت كوو).

تفسير: د عقلي دليل حال خو مو واورېد، آيا ماسوا له هغه څخه بل كوم نقلي دليل پخپلې دعوى باندې وړاندې كولى شئ؟ يعنې د الله تعالى له منزله وو كتابونو څخه كوم كتاب د دوى په لاس كې شته؟ چې په هغه كې د

شرك غوره والی لیکل شوی وي؟ ظاهر دی چې داسې کوم سند له دوی سره نشته، نو ماسوا له دې نه چې د خپلو پلرونو او نیکونو ړوند تقلید دلیل وړاندې کړي؛ بل څه شی له دی سره نه دی پاتې شوی، همدغه د دوی له ګردو څخه زبردست دلیل دی چې د هرې زمانې مشرکانو به همدغه دلیل وړاندې کاوه، چې وروسته له دې نه د همدغه بیان دی.

وَكَذٰلِكَ مَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ إِنَّا وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا عَلَىٰٓ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم مُّقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قُلَ أَوَلَوْ جِئْتُكُم بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدتُّمْ عَلَيْهِ ءَابَآءَكُمْ

او همداسې (ستا په شان) نه وو لېږلی مونږ پخوا له تانه په هیڅ قریه کلي کې کوم ویروونکی (له عذابه یعنې نبي)؛ مګر وبه ویل هوسا او نعمت لرونکیو (خلقو د هغو کلیو): بېشکه مونږ چې یو موندلي مو دي پلرونه خپل پر یوې لارې، او بېشکه مونږ پر قدمونو د دوی اقتداء کوونکي تلونکي یو. وبه ویل (نبي دوی لره) آیا (کوئ تاسې متابعت د پلرونو خپلو) اګر که راتله کړې دي ما تاسې ته په ښه لاره ښوونکي له هغه شي څخه چې موندلي دي تاسې پر هغه شي باندې پلرونه خپل؟.

تفسیر: یعنې نبيّ الله فرمایلي دي چې: ستاسې د پلرونو او د نیکه ګانو له لارې څخه بهتره یوه ښه سمه صافه لاره تاسې ته درښیم، خو آیا تاسې سره له هغه د خپل هغه پخواني جهل او عناد څخه مخ اړوئ؟.

قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ كَٰفِرُونَ ﴿٢٤﴾

وبه ویل دوی: بېشکه مونږ چې یو په هغه (دین) چې لیږلي شوي یئ تاسې په هغه سره کافران یو.

تفسیر: یعنې هر څه چې وي؛ مونږ ستاسې خبرې نشو منلی، او له خپل هغه پخواني دود او دستور څخه چې له پلرونو او نیکه ګانو څخه راته پاتې شوی دی؛ نشو ګرځېدی.

فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦٓ إِنَّنِى بَرَآءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٢٦﴾ إِلَّا ٱلَّذِى فَطَرَنِى فَإِنَّهُۥ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾

پس انتقام مو واخیست له دوی نه، پس وګوره چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د دروغجن ګڼونکیو (انبیاوو خپلو ته). او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل ابراهیم پلار خپل (آزر) ته، او قوم خپل (نمرودیانو) ته چې بېشکه زه بېزاره یم له هغو بتانو چې تاسې یې عبادت کوئ. مګر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، پس بېشکه چې هغه (الله) به ثابت لري ما په هدایت (او دین خپل) باندې.

تفسیر: یعنې صرف له یوه پاك الله سره ځما علاقه ده، چې هغه ځما خالق دی، او هم هغه مې د مقصود منزل پر لاره تر آخره پورې بیایي.

تنبیه: دلته یې دغه قصه پر دې بیان فرمایلې ده چې وګورئ ستاسې مسلم پلار او پېشوا کله چې د خپلو پلرونو لاره غلطه وموندله؛ هغه یې پرېښوده، تاسې هم هغسې وکړئ !.

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

او ګرځولې وه (ابراهیم) دغه کلمه (د توحید) باقي پاتې کیدونکې په پشت اولاد خپل کې، لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (توحید ته له شرکه).

تفسیر: یعنې د ابراهیم علیه السلام اولاده دې یو له بل څخه د توحید بیان او دلائل واوري، او د حق د لارې په طرف دې رُجوع وکړي.

بَلْ مَتَّعْتُ هَٰؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّبِينٌ ﴿٢٩﴾

(دوی هم هغسې ونه کړل) بلکه نفعه ورکړې وه ما دغو (مشرکانو) ته او پلرونو د دوی ته تر هغه پورې چې راغی دوی ته حق (دین قرآن) او رسول (محمد) ښکاره بیانوونکی (د شرعي احکامو دوی لره).

وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَٰذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾

او څه وخت چې راغی دوی ته حق (دین، قرآن)؛ وویل (کفّارو) دا سحر (کوډې) دي، او بېشکه مونږ پر دغه قرآن کافران یو (او نه یې منو).

تفسیر: یعنې پاک قرآن ته یې د جادو او کوډو نسبت وکړ، او د انبیاء الله د کلام له منلو څخه منکران شول.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

او وویل (کُفّارو) ولې نه نازلوه شي دغه قرآن پر یوه سړي له دغو دوو قریو څخه (چې مکه او طائف دی، چې دغه سړی) هم ډېر لوی دی (لکه ولید په مکه کې، او عروه په طائف کې)؟.

تفسیر: یعنې که خامخا د قرآن نزول د پاک الله مقصود وو؛ نو ښایي چې هغه یې د معظمې مکې یا د طائف پر کوم مشر نازلوه، دغه څرنګه د باور کولو وړ (لایق) دي چې لوی لوی، غټان، مشران او د مالونو د شتو خاوندان څخه پاک الله منصرف شوی دی، او د رسالت د لوی منصب لپاره یې داسې یو سړی غوره او منتخب فرمایلی دی چې د دولت او ریاست په اعتبار د هیڅ یو امتیاز خاوند نه دی.

نو پاک الله جلّ وعلا شأنُه وأعظم برهانُه جوابًا د دوی په رد کې داسې فرمایي:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ

آیا دوی تقسیموي رحمت (نبوّت) د رب ستا (لکه چې دوی وایي)؟.

تفسیر: یعنې آیا د نبوّت او د رسالت د مناصبو تقسیم ستاسې په لاس کې درکړی شوی دی چې د هغه پر انتخاب داسې مباحثې کوئ؟.

نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُم مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا

(نه ده داسې، بلکه پخپله) مونږ ويشلى قسمت کړى مو دى په منځ د دوى کې معيشت د دوى په دغه ژوندون لږ کې، او پورته کړي مو دي ځينې د دوى له پاسه د ځينو نورو په مرتبو کې د دې لپاره چې ونيسي ځينې د دوى (چې غنيان دي) ځينې نور (چې فقيران دي) تابعان كار كوونكي.

تفسير: يعنې ځينې يې غني او شتمن او ځينې يې فقيران او خوار ګرځولي دي، يوه ته يې بې حسابه دولت ورکړى دى، او بل ته يې له هغه څخه لږ، څوك يې مسخر تابع او مطيع ګرځولي دي، او څوك يې متبوع او مطاع.

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ۝٣٢

او رحمت د رب ستا (جنّت) خير ډېر غوره دى له هغو (اموالو) چې ټولوي يې دوى (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د نبوّت او د رسالت شرف خو د ظاهري مال او جاه او د دنيوي ساز او سامان څخه ډېر اعلى او اولى دى، کله چې الله تعالى دنيوي روزي د دوى په فکر او تجويز سره نه ده ويشلې؛ نو د نبوّت او رسالت تقسيم به ولې د دوى په تجويز سره سم وکړي، وروسته له دې نه د مال او دولت او د مادي سامانونو د بې وقعتى او حقارت بيان فرمايي:

وَلَوْلَآ أَن يَكُونَ ٱلنَّاسُ أُمَّةً وَٰحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِٱلرَّحْمَٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ۝٣٣ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَٰبًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِـُٔونَ ۝٣٤ وَزُخْرُفًا

او که نه وى دغه (خطره) چې شي دا خلق ډله يوه (متّفق په کفر)؛ نو خامخا ګرځولي به مو وو هغه چا لره چې کافر کيږي په رحمان لپاره د کوټو د دوى چتونه له سپينو زرو، او زينه پايې (به مې هم له سپينو زرو ورجوړولې، څو په هغو سره) پر دغو (کوټو) به ختلى دوى (لپاره د حاجتونو خپلو). او لپاره د کوټو د دوى (د سپينو زرو) دروازې به وې او تختونه (به وو د سپينو زرو) چې پر هغو به يې تکيې وهلې دوى. او (له) سرو زرو (نور د زينت شيان به مې هم ورلره ورکړي وو).

تفسير: يعنې د الله تعالى په نزد دغه دنيوي مال او دولت هيڅ قدر او اهميت نه لري، او نه د دنيوي مال اعطاء څه د قُرب او د وجاهت عند الله دليل دى، دا خو داسې بې قدره او حقير شى چې که کوم خاص مصلحت مانع نه وى؛ نو الله تعالى د کفارو کوټې، چتونه، زينې، دروازې، درشايي، قلفونه، تختونه، چوکيګانې او نور اثاث البيت به يې ګرد له سرو او سپينو زرو څخه جوړول، مګر په دغه صورت کې به خلقو د دغه وضعيت له ليدلو څخه چې کفارو ته دغسې اسباب او سامان ور په برخه کيږي؛ عمومًا د کفر لاره اختياروله (الا ما شاء الله)، او دغه شى د الله تعالى له مصلحته مخالف دى، نو ځکه داسې ونه کړه شوه.

وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَٱلْءَاخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ۝٣٥

او نه دي دا ټول (مذکور شيان) مګر متاع نفعه د دغه ژوندون لږ خسيس، او (متاع نفعه د) آخرت (جنّت) په نزد د رب ستا لپاره د متقيانو دى.

تفسير: يعنې دنيوي عيش او عشرت او خوند کې خو ګرد سره شريکان دي، مګر آخرت سره له خپلو ابدي نعماوو او آلاوو د متقينو لپاره مخصوص دى، چې متّقيان له الله جّل جلاله څخه ويريږي، او ځان له معاصيو ساتي.

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ نُقَيِّضْ لَهُۥ شَيْطَٰنًا فَهُوَ لَهُۥ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾

او هر څوك چې اعراض كوي (ستر ګې پټوي) له ذكر يادولو (د قرآن) د رحمان مسلط به كړو
مونږ پر هغه باندې يو شيطان، پس هغه به له ده سره (دائمي) ملګرى وي (چې يې لمسوي ګناهونو
ته، او لغزوي يې له سمې لارې نه).

تفسير: يعنې هر څوك چې له رښتيا نصيحت او د الله تعالى له ذكره او ياده اعراض كوي، او مخ ترې اړوي؛ پر ده باندې يو شيطان په خصوصي ډول سره مسلطوه شي، چې تل ترتله يې اغواء كوي، او د ده په زړه كې راز راز وسوسې اچوي، دغه شيطان به تر دوزخ پورې هم د ده له ملګر توبه لاس نه اخلي.

وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾

او بېشكه دغه (شيطانان) خامخا اړوي دغه خپل ملګري له لارې (د حق) او ګمان كوي (دغه
ستر ګې پټوونكي كفّار له حقه) داسې چې بېشكه دوى د سمې لارې موندونكي دي.

تفسير: يعنې شياطين به تل د دوى مخه د نېكۍ له لارې خخه نيسي، مګر د دوى عقلونه هم تر دې اندازې پورې مسخ كيږي چې هغه غلطه لاره د دوى په نظر كې سمه لاره ښكاري او ښه يې ګڼي، د بدۍ او د نېكۍ تميز هم په دوى كې نه پاتې كيږي.

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَنَا قَالَ يَٰلَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾

تر هغه پورې چې راشي مونږ ته؛ نو وبه وايي: (دغه اعراض كوونكي خپل ملګري ته) كاشكې
چې وى په منځ ځما او په منځ ستا كې لرې والى له مشرقه تر مغربه، پس بد ملګرى (يې ته ځما).

تفسير: يعنې هر كله چې د الله تعالى په حضور كې ورسيږي؛ هلته به دغه خبره په ښه شان سره ورڅر ګنديږي چې دغه ملګري يې څومره بد او خراب ملګري وو، هلته به له حسرته او قهره داسې وايي چې: كاشكې ځما او ستا په منځ كې د مشرق او مغرب فاصله وى !، او يوه شېبه به مې هم ستا په صحبت كې نه وى تېره كړې، اى كمبخته ! اوس خو لږ شانې له ما څخه لرې شه !.

نو پاك الله جلّ وأعلى شأنُه وأكرم وأعظم برهانُه داسې فرمايي:

وَلَن يَنفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذ ظَّلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾

او له سره به څه فائده ونه رسوي تاسې ته نن ورځ (له دې جهته) چې ظلم كړى دى تاسې (په
شرك سره) دا چې بېشكه تاسې (سره له ملګرو خپلو) په عذاب كې سره شريكان يئ (لكه چې
په كفر كې سره شريكان وئ).

تفسير: د دنيا قاعده ده: په كوم مصيبت كې چې په عمومي ډول سره لوى او واړه ټول سره شريكان وي؛ نو هغه لږ شانې سپك او آسان ښكاري، مشهور متل دى چې: «په ګله مرګ كې لويه چړچه وي» مګر په دوزخ كې د ټولو شياطين الانس والجنّ او د تابعينو او متبوعينو په اشتراك او ګډون كې دوى ته هيڅ يوه فائده او ګټه نه وررسيږي، د عذاب شدّت به دومره زيات وي چې په داسې سطحي خبرو له سره دوى نشي متسلي كېدى، او دوى ته له هغه ځنې څه تخفيف او سپكتيا نه محسوسيږي.

اَفَاَنۡتَ تُسۡمِعُ الصُّمَّ اَوۡ تَهۡدِی الۡعُمۡیَ وَمَنۡ كَانَ فِیۡ ضَلٰلٍ مُّبِیۡنٍ ﴿۴۰﴾ فَاِمَّا نَذۡهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنۡهُمۡ
مُّنۡتَقِمُوۡنَ ﴿۴۱﴾ اَوۡ نُرِیَنَّكَ الَّذِیۡ وَعَدۡنٰهُمۡ فَاِنَّا عَلَیۡهِمۡ مُّقۡتَدِرُوۡنَ ﴿۴۲﴾ فَاسۡتَمۡسِكۡ بِالَّذِیۡۤ اُوۡحِیَ اِلَیۡكَ ۚ اِنَّكَ
عَلٰی صِرَاطٍ مُّسۡتَقِیۡمٍ ﴿۴۳﴾

آيا پس ته به (اى محمده !) اوږول وکړې کڼو ته؟ يا سمه لاره به وښيې ړندو ته؟ او هغه چا ته چې وي په ګمراهي ښکاره کې، پس که بيول وکړو مونږ خامخا په تا سره؛ پس بېشکه مونږ له دوی نه انتقام اخيستونکي يو (په آخرت کې). يا به وښيو تاته (په حيات ستا کې) هغه (عذاب) چې وعده يې کوو له دوی سره، پس بېشکه مونږ په (عذاب د) دوی قادر يو (په هر حال کې). پس منګولې خښې کړه (ښه عمل وکړه) په هغه (قرآن) چې وحي کړې شوی دی تاته (اى محمده !)، بېشکه ته پر لارې سمې روان يې (نو ژر به مطلب ته ورسېږې).

تفسير: يعنې ړندو ته د حق لاره ښوول، کڼو ته د غږ اورول، او هغو کسانو ته چې په صريحې غلطۍ او ګمراهۍ کې سرګردانه حيرانه ګرځي، سمه صافه لاره ښوول، او د کفر، شرک، شک او عصيان له تيارو څخه يې د باندې ايستل، او هدايت پر لوی سړک يې روانول؛ ستاسې په واک او اختيار کې نشته، که الله تعالى اراده وفرمايي؛ نو ستا په غږ کې تأثير پيدا کوي، په هر حال تاسې داسې غم او انديښنه مه کوئ چې دغه ګرد خلق ولې حق نه مني؟ او ولې خپله آخره خاتمه خرابوي؟ د دوی معامله پاک الله ته وسپارئ؟ هم هغه به دوی ته د دوی د دغو اعمالو سزا ورکوي، که د دوی دغه په سزا رسول ستاسې له وفاته وروسته واقع شو؛ او يا هم ستاسو په ژوند کې مو تاسو ته ددوی عذاب دروښوول، په هر صورت دوی څمونږ له واکه او اختياره وتلي نشي او نه چېرې تللی شي، او نه به مونږ دوی بې له سزا ورکولو خوشې پرېږدو، ستاسې کار همدا دی: کومه وحي چې راغلې ده او کوم حکم چې تاسې ته درکړی شوی دی؛ پر هغه په ډېر مضبوطي سره ټينګ ولاړ اوسئ !، او برابره خپله فريضه اداء کوئ !، ځکه که د دنيا نور خلق پر بلې لارې لاړ شي؛ نو ته د الله تعالى په فضل او کرم سره پر سمه لاره روان يې، چې له هغه څخه يو قدم دېخوا يا هغې خوا ته د هيسته کېدلو ضرورت نه دی پاتې، او نه د کوم هواپرست په غوښتنه، هيله، ارزو او تمنّا ته کوم بل لوري ته کتلی او التفات کولی شې.

وَاِنَّهٗ لَذِكۡرٌ لَّكَ وَلِقَوۡمِكَ ۚ

او بېشکه دغه (قرآن) ذکر پند (شرف عزت) دی تاته (اى محمده !) او قوم (امّت) ستا ته.

تفسير: لوی قرآن ستاسې او ستاسې د قوم لپاره د خاص فضل او شرف سبب دی، نو که عقل او پوهه لري؛ نو د دغه لوی نعمت قدر دې وکړي، او د دې په هداياتو دې عمل وکړي.

وَسَوۡفَ تُسۡـَٔلُوۡنَ ﴿۴۴﴾

او ژر ده چې پوښتنه به وکړه شي له تاسې (په ورځ د قيامت کې).

تفسير: يعنې مخ کې به د دې خبرې پوښتنه کيږي چې تاسې د دغه عظيم نعمت څه قدر کړی وو؟ او د دغه لوی فضل او شرف شکريه مو په څه شان سره اداء کړې وه؟

وَسۡـَٔلۡ مَنۡ اَرۡسَلۡنَا مِنۡ قَبۡلِكَ مِنۡ رُّسُلِنَاۤ اَجَعَلۡنَا مِنۡ دُوۡنِ الرَّحۡمٰنِ اٰلِهَةً يُّعۡبَدُوۡنَ ﴿۴۵﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده !) له هغه چا چې لېږلي مو دي پخوا له تا له رسولانو څخه زمونږ (په شپه د معراج کې، یا له علماوو د دوی)، آیا مقرر کړي وو مونږ بې له رحمن نور معبودان چې عبادت به یې کاوه شو.

تفسیر: یعنې ستاسې لاره خو هم هغه ده چې د پخوانیو انبیاوو لاره وه، هیڅ یو نبي د شرک تعلیم نه دی ورکړی، او نه الله تعالی په هیڅ یوه دین کې شرکیه اعمال جائز درولي دي، چې ماسوا الله څخه د بل چا عبادت هم وکړی شي، او دغه ارشاد چې پوښتنه وکړه یعنې هر کله چې له دوی سره ملاقات وکړئ ! لکه چې د معراج په شپه کې وشو، یا د دوی احوال له کتابونو څخه تحقیق وکړئ !، په هر حال د تحقیق او تفتیش ذرائع چې وي؛ هغه گرد تر استعمال لاندې ونیسئ !، له هغو څخه به په صاف ډول سره ثابتیږي چې په هیڅ سماوي دین کې هیڅ کله د شرک اجازه نه ده ورکړی شوې.

وَلَقَدۡ اَرۡسَلۡنَا مُوۡسٰى بِاٰيٰتِنَاۤ اِلٰى فِرۡعَوۡنَ وَمَلَا۟ئِهٖ فَقَالَ اِنِّىۡ رَسُوۡلُ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۴۶﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمۡ بِاٰيٰتِنَاۤ اِذَا هُمۡ مِّنۡهَا يَضۡحَكُوۡنَ ﴿۴۷﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی سره له (نهو) دلائلو څخونږ فرعون ته او مشرانو د دغه (فرعون) ته، پس وویل (موسی): بېشکه زه چې یم رسول د رب د عالمیانو یم. پس کله چې راغی (موسی) دوی ته سره له دلائلو څخونږ؛ ناڅاپه دوی په دغو دلائلو به یې خندل.

تفسیر: یعنې پر معجزاتو یې ټوکې مسخرې کولې.

وَمَا نُرِيۡهِمۡ مِّنۡ اٰيَةٍ اِلَّا هِىَ اَكۡبَرُ مِنۡ اُخۡتِهَا

او نه مو ښوده دوی ته (هیڅ دلیل) له دلائلو (د عذاب) مگر چې هغه لوی وه له ملگري د دې (یعنې له هغه تېر عذابه).

تفسیر: یعنې له یوه څخه بل د قدرت لوی دلیل مو د موسی علیه السلام د تصدیق لپاره وښوده.

وَاَخَذۡنٰهُمۡ بِالۡعَذَابِ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُوۡنَ ﴿۴۸﴾

او نیولي وو مونږ دوی په عذاب سره لپاره د دې چې دوی راوگرځي (له کفره خپله).

تفسیر: بالآخره مو هغه دلائل ورولېږل چې د عذاب یو شان رنګ د هغو په منځ کې مرکوز وو، لکه چې د (۹ جزء د «الأعراف» سورت په (۱۶) رکوع (۱۳۳) آیت) کې مذکور دي: ﴿فَاَرۡسَلۡنَا عَلَيۡهِمُ الطُّوۡفَانَ وَالۡجَرَادَ وَالۡقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيٰتٍ مُّفَصَّلٰتٍ﴾ او له دې نه غرض دا وو څو دوی وویریږي، او له خپلو هغو حرکاتو څخه مخ وگرځوي، نو هغوی بیرته ونه گرځېدل، کله چې عذاب یې ولید؛ نو داسې فریاد یې وکړ:

وَقَالُوۡا يٰۤاَيُّهَ السّٰحِرُ

او وویل (قبطیانو موسی ته) ای ساحره !

تفسير: د دوی په محاوراتو کې عالم ته به يې «ساحر» ويل، ځکه چې لوی علم د دوی په نزد همدغه سحر وو، ښايي د دغه عجز، زاری، خوشامد او تملّق په وخت موسی عليه السلام يې په دغه ظاهري تعظيمي لقب سره بللی وي.

ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۚ إِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

وبوله څمونږ لپاره رب خپل په سبب د هغې وعدې (د الله) چې له تا څخه ده (چې له مونږ لرې کړې عذاب)، بېشکه چې مونږ خامخا لاره موندونکي يو (په ايمان راوړلو سره په تا باندې ای موسی !).

تفسير: يعنې د دعاء هغه طريقه چې تاته رب ښوولې ده، او هغه عهد چې مونږ له تاسې سره کړی دی، سم له هغه دعاء سره داسې وشو؛ نو ضرور مونږ به هم پر سمه لاره راځو او ستا خبرو ته به غوږ ږدو؛ نو سمه صافه لاره به بيامومو.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾

پس کله چې لرې مو کړ له دوی نه عذاب (په دعاء د موسی سره) ناڅاپه ماته کړه دوی (هغه وعده خپله).

تفسير: يعنې څه مهال چې هغه تکليف مرتفع او د مصيبت ساعت له دوی نه پورته او مندفع شو؛ يو ځلي ټولو سره له خپلو هغو مواعيدو څخه مخ واړوه، او داسې يې ورښکاره کړل چې مونږ له سره تاسره څه عهد او پيمان نه وو کړی، او في الحال يې مات کړ.

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَٰذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي ۖ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾

او غږ وکړ فرعون (افتخارًا) په قوم خپل کې (د جارچيانو په وسيله) وويل (فرعون): ای قومه څما ! آيا نشته ما لره ملک سلطنت د مصر، او دغه ويالې چې بهيږي (او اصلي منبع يې نيل دی) لاندې تر (مانۍ) څما، آيا پس نه وينئ تاسې (دغه لويي، جاه او جلال څما)؟.

تفسير: په دغو اطرافو او حواليو کې د مصر حاکم ډېر لوی سړی ګڼل کېده، او نهرونه يې همده کينودلي وو، او د نيل اوبه يې په همدغو ويالو کې غورځولې وې، او خپل باغ ته يې هم را ايستلې وې، مطلب دا چې سره د دغو سامانونو او وسايلو د موجوديت آيا څمونږ دغه حيثيت او وضعيت له دې خبرې سره وړ او متقاضي دی ، چې د موسی عليه السلام په شان د يوه معمولي حيثيت والا خبرو ته غوږ ونيسو، او غاړه ورته کيږدو؟.

أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾

بلکه زه بهتر يم له دغه سړي (موسی) چې هغه سپک (او حقير دی)، او نه دی نژدې (دې ته چې) صاف بيان (د مطلب) وکړي.

تفسير: يعنې له موسی سره نه څه مال او دولت شته، او نه حکومت او نه عزّت او نه کوم ظاهري کمال، تر دې چې په خبرو او اترو کې يې ژبه هم په صاف ډول سره نه چليږي، او تته کيږي.

فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَآءَ مَعَهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾

پس ولې نه غورځول کیږي په ده باندې وښې له سرو زرو یا ولې نه دي راغلې له ده سره پرښتې پیوسته (صف تړلې).

تفسیر: وايي چې فرعون به پخپله د جواهرو وښي پخپلو لاسونو کې اچول، او پر هر وزیر او امیر او مشر به یې چې لطف او مهرباني کوله؛ د هغه په لاسو کې به یې هم سم د ده له حال سره مناسب وښي اچول، د ده په مخ کې د ده لاوو لښکر صف تړلی وو، مطلب یې دا کله چې مونږ چا ته عزّت ورکوو؛ نو دغسې وضعیت ورسره کوو، نو آیا کله چې دی د الله تعالی د رسالت مدّعي دی نو ولې د ده الله د ده په لاسو کې وښي نه دي اچولي؟ او له سره یې د ملائکو یو لښکر نه دی رالیږلی؟.

فَٱسْتَخَفَّ قَوْمَهُۥ فَأَطَاعُوهُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا فَٰسِقِينَ ﴿٥٤﴾

پس سپک بې عقل وموند (فرعون) قوم خپل پس اطاعت یې وکړه د هغه (فرعون په مطلب د ده کې)، بېشکه چې دوی وو یو قوم فاسقان.

تفسیر: یعنې په دغو چټیو او غلطو تېرایستونکیو خبرو سره یې له خپل قوم څخه ناپوهان جوړ کړي دي، او هغه ټول احمقان د ده خبرو ته غوږ ږدي، حقیقت دا دی چې د دغو خلقو طبائع د الله تعالی په نافرماني له ابتداء څخه عادت او معتاد شوي وو، دغه یې اوس د هغه عصیان او طغیان لپاره یوه نوې حیله او پلمه وګرځوله.

فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا

پس کله چې په غضب یې کړو دوی مونږه (په ډېر طغیان خپل سره).

تفسیر: یعنې هم هغسې کارونه یې وکړل چې په هغو سره عادتًا پاک الله په قهر او غضب کیږي.

ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَٰهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْءَاخِرِينَ ﴿٥٦﴾

نو انتقام واخیست مونږ له دوی نه پس غرق ډوب مو کړل دوی ټول (په بحیره د قلزم کې). پس ومو ګرځول دوی پېشوایان (لپاره د عبرت اخیستلو) او مثل لپاره د وروستنیو (خلقو تر قیامت پورې).

تفسیر: یعنې وروسته راتلونکیو نورو نسلونو ته د دوی قصه د یوې عبرتناکې پېښې په شان ذکر او بیانیږي.

وَلَمَّا ضُرِبَ ٱبْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوٓا۟ ءَأَٰلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ

او کله چې یادشي ځوی د مریمې دمثال په طور؛ ناڅاپه قوم ستا پر هغه (مثال) شورماشور د خوشالتیا (او خندا) کوي. او وايي (دغه کفّار) آیا معبودان ځمونږ غوره دي او که هغه غوره دی؟ (هر کله چې عیسی په دوزخ کې شو، خو ځمونږ بُتان دې هم په دوزخ کې وي).

تفسیر: یعنې کله به چې د عیسی المسیح علیه السلام ذکر کېده؛ نو د عربو مشرکانو به ډېر شورماشور نښلاوه، او راز راز غړونه به یې پورته کول، په ځینو روایاتو کې راغلي دي، څخه مهال (وخت) چې رسول الله مبارک دغه آیت ولوست: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء سورت (۷) رکوع (۹۸) ځمونږ دغه تفسیر)؛

نو مشركانو وويل چې: نصارى د مسيح عليه السلامّ عبادت كوي، او راوښيه چې ستاسې په خيال څمونږ معبودان ښه دي؟ كه مسيح عليه السلام؟ ظاهر دى چې تاسې مسيح ته ښه وايئ، كله چې مسيح (معاذ الله) د دې آيت په عموم كې داخل وي؛ نو خير دى څمونږ معبوان دې ورسره داخل وي، په ځينو رواياتو كې راغلي دي چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم يو ځلې فرمايلي وو: «ليس أحد يُعبد من دون الله فيه خير»؛ نو كفارو وويل چې: آيا په مسيح كې هم څه خير او ښېګڼه (فائده) نشته؟ ظاهر دى چې د آيت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې الفاظو مطلب له هغو شيانو سره متعلق وو چې مشركان د هغوى په عبادت كې لګيا وو، او په دغو معبودينو كې د دغې خبرې قوّت او قدرت هم نه وو چې د خپلو عابدينو جواب په «لا» او «نعم» سره وركړى شي، يا دوى له دغه ناحقه عبادت څخه منع كړي، يا د خپلې بېزارۍ اعلان هغوى ته واوروي، مګر د دغو معترضينو منشأ تش جګړه كول او اعتراض ايستل، او د مناقشې او مجادلې خبرې پيدا كول، او د حق لټاړول وو، نو ځكه قصدًا به يې داسې خبرې جوړولې، چې د متكلم له مراده مخالفې وې.

مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَاءِيلَ ﴿٥٩﴾

نه بيانوي دوى دغه مثال تا لره مګر محض لپاره د مجادلې خصومت جګړې، بلكه دوى يو قوم جګړه كوونكي دي (په هر كار كې). نه دى دغه (عيسى) مګر يو بنده دى چې نعمت كړى وو مونږ پرې، او ګرځولى مو وو دى يو مثل لپاره د بني اسرائيلو.

تفسير: يعني يواځې په همدغه مسئله كې د دوى دغه جګړې نه دي محدودې، بلكه د دوى په طبيعت كې جګړه او جنجال واقع دى، سمې او صافې خبرې هيڅ كله د دوى په مغزو كې ځاى نه نيسي، همداسې مهملې او چټې مباحثې او لرې له مقصده جګړې راوباسي، چېرې هغه شياطين چې پر خلقو خپل عبادت اجرا كوي، او پر هغو دوى خوښېږي، يا هغه د تيږو (ګټو) ببخانه بُتان چې پر دغه بيخي قوّت او قدرت نه لري چې خلق له كفره او شركه منع كړي، او چېرې د لوى الله هغه مقبول بنده چې پرې الله تعالى خپل خاص فضل او كرم فرمايلى دى، او د بني اسرائيلو د هدايت لپاره يې درولى وو، چې دى پخپله پر خپل عبوديت مقر وو، او هم خپل امت يې د وحدانيت په طرف باله، او هغوى ته به يې داسې ويل: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾ نو آيا دغه مقبول بنده ته (العياذ بالله) «حصب جهنّم» يا «ليس فيه خير» ويلى كېدى شي؟ يا د تيږو بُتان له هغه سره برابري او سيالي كولى شي؟.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنكُم مَّلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

او كه اراده فرمايلي وى مونږ؛ نو خامخا ګرځولې به مو وى په ځاى د تاسې پرښتې په ځمكه كې چې خليفګانې شوې به وى.

تفسير: كه الله تعالى اراده كړې وى؛ نو ستاسو په عوض به يې پرښتې په ځمكه كې ګرځولې وى، چې يو په بل پسې راتلې، لكه چې تاسې يو بل پسې راځئ، الله تعالى ته پوره قدرت حاصل دى.

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ

او بېشكه دغه (عيسى) خامخا علامه نښه ده لپاره د قيامت (په اعتبار د نزول سره).

تفسير: يعني د عيسى عليه السلام اول ځلې راتلل خو خاص د بني اسرائيلو لپاره يوه د قدرت نښه وه، چې بې له پلاره پيدا شو، او عجيبې او غريبې معجزې يې ورښكاره كړې، او د ده دويم ځلې راتګ به د قيامت له نښو څخه وي، د ده له نزوله به خلق معلوم كړي چې قيامت بيخي نژدې رارسېدلى دى.

فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ ۖ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾

پس شک مه کوئ تاسې په (راتلو د) قیامت کې، او متابعت وکړئ ځما (په توحید کې)، دغه لاره ده سمه برابره (چې نه پرې ګمراه کیږي هیڅوک). او نه اړوي تاسې شیطان (له دغې سمې لارې)، بېشکه چې (دغه شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: یعنې د قیامت په راتګ کې شک مه کوئ ! او د توحید او د ایمان پر هغې سمې لارې چې زه یې تاسې ته درښیم؛ سم برابر لاړ شئ !، نه چې ستاسې ازلي دښمن تاسې له هغې لارې څخه منع کړي، او مخه مو ونیسي.

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُم بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ ۖ

او کله چې راغی عیسی په دلائلو ښکاره وو سره وویل (عیسی) چې: په تحقیق راغلی یم زه تاسې ته په حکمت (نبوّت، شریعت، ښه درایت پخې خبرې)، او لپاره د دې چې بیان کړم تاسې ته ځینې له هغو احکامو چې وئ تاسې چې اختلاف به مو کاوه په هغو کې (له امورو د دین نه).

تفسیر: یعنې دیني خبرې یا ځینې هغه شیان چې د موسوي شریعت له طرفه حرام درولی شوي وو؛ د هغه حلّت بیان تاسو ته کوم، لکه څنګه چې د آل عمران سورت په (۵) رکوع (۵۰) آیت کې راغلي دي: ﴿وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾.

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٦٣﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾

پس وویریږئ له (عذابه د) الله او اطاعت وکړئ ځما (په شرعي امورو کې). بېشکه الله هم هغه دی رب ځما او رب ستاسو، پس عبادت کوئ یواځې د دغه (الله، او حکم یې منئ)، دغه لاره ده سمه برابره.

تفسیر: دغه تعلیم وو د عیسی علیه السلام، وګورئ چې په څومره صفایۍ او دُرستی سره یې د واحد الله تعالی د رُبوبیت او معبودیت بیان فرمایلی دی، او همدغه توحید، اتّقاء او د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت یې صراط المستقیم درولی دی.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ

پس مختلف شول سره دغه قومونه (د نصاری) په منځ خپل کې.

تفسیر: یعنې اختلاف واقع شو، یهودان ترې منکران شول، او نصرانیان پرې قائلان شول، بیا وروسته له دې نه نصرانیان هم سره څو ډلې شول، ځینې مسیح علیه السلام ته د الله تعالی ځوی وایي، ځینې یې له درې معبودانو یو معبود ګڼي، ځینې یو څه وایي او ځینې بل څه وایي، د مسیح علیه السلام پر اصلي تعلیم خو یو تن هم نه دی پاتې.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

پس افسوس هلاك خرابي ده لپاره د هغو كسانو چې ظلم يې كړى دى (په باب د عيسى كې) له عذابه د ورځې درد وركوونكې. آيا منتظر دي (دغه احزاب يا كفار د مكې، يعنې نه دي) مگر قيامت ته چې رابه شي دوى ته يو ناڅاپه، او دوى به نه پوهيږي (په وخت د راتلو يې قبل الظهور).

تفسير: يعنې له داسې ښكاره وو او واضحو بياناتو او هداياتو سره هم كه دغه خلق د حق او صدق منونكي نه دي؛ نو بالآخر دوى د څه شي په انتظار كې دي؟ د دوى د دغه وضعيت او احوال له ليدلو څخه داسې ويل كېدى شي چې كه قيامت يو ځلې ناڅاپه د دوى پر سرونو ودريږي؛ نو هلته به يې ومني، حال دا چې د هغه وخت منل له سره په درد نه خوري، او مفيد نه واقع كيږي.

ٱلۡأَخِلَّآءُ يَوۡمَئِذِۭ بَعۡضُهُمۡ لِبَعۡضٍ عَدُوٌّ إِلَّا ٱلۡمُتَّقِينَ ۝٦٧

ياران (دوستان د كفر او معصيت) په دنيا كې په دغه ورځ (د قيامت كې) ځينې د دوى له ځينو نورو سره به دښمنان وي مگر (پاتې به وي دوستي) د متقيانو.

تفسير: په دغه ورځ كې به دوست له دوست څخه لرې تښتي، نه چې زه هم د ده په شامت ونيولى شم، د دنيا دغه گردې دوستي او محبتونه او خپلوى به سره منقطع كيږي، انسان به افسوس او ارمان كوي چې ولې مې له هغه شرير سړي سره دوستي كړې وه، چې د هغه په غولولو او لمسولو سره زه نن په دغه مصيبت كې اخته شوم، په دغه وخت كې به ډېر خوږ او مين محبوب هم د خپلې خوږې او مينې محبوبې له ليدلو ځنې ويريږي به، او يو د بل له ليدلو څخه به بېزاره وي، هو ! د هغو كسانو محبت او دوستي به په كار ورځي، چې خاص د الله لپاره وي، او نداء به وكړه شي پر دغو مؤمنانو باندې د الله أعظم شأنُه وأكرم برهانُه له جانبه داسې چې:

يَٰعِبَادِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ۝٦٨

اى بندگانو ځما ! نشته هيڅ وېره پر تاسې نن ورځ او نه به غمجن كيږئ.

تفسير: يعنې نه د وړاندې وېره او نه به د وروستي غم انديښنه ورسره وي، او د دوى صفت دغه دى.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ مُسۡلِمِينَ ۝٦٩

هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى په آيتونو ځمونږ، او وو دوى مسلمانان (په دنيا كې).

تفسير: يعنې په زړه سره يې يقين او پخپلو نورو جوارحو او اعضاوو سره يې د ده احكام په ځاى راوړل، او د اطاعت او انابت غاړه يې ورته كښښوده، له دې ځايه د ايمان او اسلام فرق ظاهريږي، لكه چې د جبريل عليه السلام په حديث كې د دې مفصّل بيان شوى دى، بيا به وويلى شي دغو مؤمنانو ته له جانبه د الله أكرم شأنُه او أعظم برهانُه داسې چې:

ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ أَنتُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ تُحۡبَرُونَ ۝٧٠ يُطَافُ عَلَيۡهِم بِصِحَافٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكۡوَابٍۖ وَفِيهَا مَا تَشۡتَهِيهِ ٱلۡأَنفُسُ وَتَلَذُّ ٱلۡأَعۡيُنُۖ

ننوځئ (اى ځما بندگانو) جنت ته تاسې او ښځې ستاسې چې خوشاله به كړل شئ. گرځولى كيږي به (د غلمانو له خوا) پر دغو جنتيانو كاسې گلاسونه له سرو زرو څخه او (طلايي) صراحي گانې، او (وي به دوى ته) په دغه (جنت) كې هغه ځيزونه چې خواهش كوي د هغو نفسونه (د دوى) او چې خوند اخلي سترگې (د دوى ترې).

تفسیر: له ټولو څخه اعلی او اولی څیز چې ترې سترګې په لیدلو سره رڼې او یخې او زړونه آرامي او هوسایي (راحت) مومي؛ د الله تعالی لقاء ده، رزقنا الله تعالی بفضله ومنّه.

وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝٧١ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝٧٢

او تاسې په دغه جنت کې همېشه اوسېدونکي یئ. او دغه جنت دی هغه چې په میراث درکړې شوی دی هغه تاسو ته په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وئ تاسې چې کول به مو په دنیا کې.

تفسیر: یعنې ستاسې د پلار آدم علیه السلام میراث تاسې ته بیا دررسېده، او دغه د الله تعالی فضل او مرحمت او ستاسې د اعمالو ثمره ده.

لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِّنْهَا تَأْكُلُونَ ۝٧٣ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۝٧٤
لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۝٧٥

شته تاسې په دغه (جنّت) کې (ښې غورې منتخبې) مېوې ډېرې چې له هغو څخه به یې خورئ تاسې. بېشکه چې مجرمان (کافران) په عذاب د دوزخ کې به همېشه پاتې کېدونکي وي. نه به سپکاوه شي له دوی څنې (عذاب) او دوی به په دغه عذاب کې ساکت ناامیده وي (له نجاته او نشاطه).

تفسیر: یعنې عذاب به نه کوم وخت ملتوي کېږي، او نه سپکاوه شي، دوزخیان به ناامیده کېږي چې اوس په هېڅ صورت له دې ځایه نشو وتلی، او نه د وتلو څه سبیل او لاره شته.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ۝٧٦

او نه دی کړی مونږ ظلم پر دوی ولیکن دوی وو هم دوی ظالمان (پر ځانونو خپلو په کفر سره).

تفسیر: یعنې مونږ په دنیا کې د نېکۍ او بدۍ هره خوا او هر پلو دوی ته ښوولی او پوهولی وو، او انبیاء الله مې لېږلي وو، او پر دوی مې د حجّت اتمام کړی وو، او هېڅ یو معقول عذر مې دوی ته باقي نه وو پرېښی، خو سره له هغه دوی ونه منل، او له خپلو تېریو او زیاتو څخه یې لاس وانه خیست، که داسې ظالمینو او متجاوزینو ته سزا ورکړه شي؛ نو څوک دغې سزا ته ظلم ویلی شي؟.

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ

او غږ به وکړي (جهنّمیان) چې ای مالکه (خازنه د دوزخ) حکم دې وکړي پر مونږ رب ستا (د مرګ).

تفسیر: «مالک» د هغې پرښتې نوم دی چې پر دوزخ موکله ده، او د اور داروغه ورته ویلی شي، دوزخیان به ده ته غږ کوي او نارې به وهي چې مونږ نه مرو او نه خلاصی مومو، ته دې خپل رب ته ووایه چې: یو ځلې دې مونږ ته عذاب راکړي، او کار مو دې له بېخه تمام کړي، ګواکې له نجاته بې هیلې او مایوس کېږي، او د مرګ په ارمان کې لوېږي.

قَالَ اِنَّكُمۡ مّٰكِثُوۡنَ ۝۷۷

وبه وايي (مالك خازن پس له زرو كلو په ځواب كې د دوى) چې بېشكه تاسې (ژوندي) پاتې كيدونكي يئ (په دوزخ كې).

تفسير: يعنې له چيغو او شورماشور څخه هيڅ فائده نه دررسيږي، تاسې په همدغه خپل حال تل ترتله پاتې كيدونكي يئ، وايي چې دوزخيان به تر يو زر كاله چغې وهي، نارې سورې به كوي، بالآخر دوى ته به داسې يو جواب اورواوه شي، او د الله أجل وأعلى شأنه وأعظم برهانه له جانبه داسې ويل كيږي:

لَقَدۡ جِئۡنٰكُمۡ بِالۡحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَكُمۡ لِلۡحَقِّ كٰرِهُوۡنَ ۝۷۸

خامخا په تحقيق راغلي وو مونږ تاسې ته (په وسيله د انبياوو) په حق سره، وليكن زياتره ستاسې حق لره بد ګڼونكي يئ (چې حق به مو نه قبلاوه).

تفسير: يعنې هغه سزا تاسې ته پر دغه جرم دركړى شوې ده، چې تاسې على الأكثر د صداقت او حقّانيت په خلاف اقدامات كول، او زيات له تاسې د ړوندو په شان په هغه پسې لويدلي وئ.

اَمۡ اَبۡرَمُوۡۤا اَمۡرًا فَاِنَّا مُبۡرِمُوۡنَ ۝۷۹

بلكه محكم كړي دي (كُفّارو په خلاف د انبياوو) يو كار، پس بېشكه مونږ هم محكم كوونكي يو (د تدبير خپل).

تفسير: د عربو كفّار څمونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خلاف راز راز پلمې او حيلې جوړولې، او قسم په قسم پټ تدبيرونه به يې سره تړل، مګر د الله تعالى خفيه تدبير د دوى پر دغو ګردو پلمو باندې اوبه بهولې.

اَمۡ يَحۡسَبُوۡنَ اَنَّا لَا نَسۡمَعُ سِرَّهُمۡ وَنَجۡوٰىهُمۡ ؕ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيۡهِمۡ يَكۡتُبُوۡنَ ۝۸۰

آيا ګمان كوونكي دي (كفّار) چې بېشكه مونږ نه اورو پټې خبرې د دوى او پټې مشورې د دوى؟ (نه ده داسې) بلكه اورو يې، او رسولان څمونږ (چې حفظه ملكې دي) له دوى سره دي چې ليكي (ټول أعمال د دوى).

تفسير: يعنې دوى د زړونو پر اسرارو، نيّاتو، او پټو خبرو مونږ پوهيږو، او د دوى پټې جرګې او مشورې مونږ اورو، او سم د حكومت د انتظامي ضابطې سره څمونږ پرښتې (كرام كاتبين) د دوى ګرد اعمال ليكي، دغه ګرد دفاتر به د قيامت په ورځ وروړاندې كيږي.

قُلۡ اِنۡ كَانَ لِلرَّحۡمٰنِ وَلَدٌ ۖ فَاَنَا اَوَّلُ الۡعٰبِدِيۡنَ ۝۸۱

ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه وي (بالفرض والتقدير لكه چې تاسې وايئ) رحمان ته ولد (ځوى لور)؛ پس زه به (دغه ولد لره) ړومبنى له عبادت كوونكيو وم (خو الله له ګردو (ټولو) عيوبو څخه پاک دى، او ولد نه لري).

تفسير: يعنې له دې نه لوى ظلم به بل څه وي چې الله تعالى ته ځامن او لوڼې تجويزيږي، تاسې وواييئ: كه به فرض محال سره الله تعالى اولاد درلودى؛ نو ړومبنى سړى به زه وم چې د ده د اولاد عبادت به مې كاوه، ځكه چې په دنيا

کې زه له ګردو څخه زيات د الله تعالی عبادت کوونکی يم، او هر چاته چې هومره زياته علاقه له الله تعالی سره وي؛ په هم هغه تناسب ښايي د ده له اولاد سره يې هم وي، بيا څه مهال (وخت) چې زه سره له اوّل العابدينْتُوبه د هيڅ يو موجود په ولديت الله ته قايل نه يم؛ نو تاسې څرنګه د پاک الله داسې منونکي يئ چې د ده تر فرضي اولاده حقوق هم منئ؟.

سُبْحَٰنَ رَبِّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبِّ ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾

پاکي ده رب د اسمانونو ته، او (رب د) ځمکې ته، رب د عرش ته له هغه څه چې بيانوي (دوی ورته چې نسبت د ولد او شريک او نور عيوب دي).

تفسير: يعنې د هغو خبرو نسبت چې دغه خلک الله تعالی ته کوي، مثلاً اولاد او نور، له هغو ګردو څخه د الله تعالی ذات پورته او منزّه دی، د ده په ذات کې د دې خبرې له سره امکان نشته چې معاذ الله د چا پلار يا ځوی شي.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾

بس پرېږده دوی چې غوټې وهي (په باطلو خبرو)، او لوبې کوي تر هغه پورې چې ملاقات وکړي له ورځې د دوی سره هغه (هغه ورځ) چې وعده کړی شوې ده (له دوی سره په دغه ورځ د قيامت کې د عذاب).

تفسير: يعنې دوی د غفلت او حماقت په نشو کې هر څه چټې او چپولې خبرې چې کوي؛ ودې کړي، او تاسې له سره ورته توجّه او التفات مه کوئ !، دغه خلق د څو ورځو له مخې په دنيوي عيش او عشرت او چرچو کې خپلې ورځې تېروي، بالآخر هغه موعوده ورځ راتلونکې ده، چې په هغې کې دوی ته د دوی دغه بې ادبي او ګستاخي او نور شرارتونه يو په يو وړاندې کيږي، او د هغو په مقابل کې به دوی د هر يوه د خوند او مزې څکوونکي وي.

وَهُوَ ٱلَّذِى فِى ٱلسَّمَآءِ إِلَٰهٌ وَفِى ٱلْأَرْضِ إِلَٰهٌ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چې په اسمانونو کې معبود دی، او په ځمکه کې معبود دی، او همدی دی ښه حکمت والا ښه عالم.

تفسير: يعنې نه په اسمان کې پرښتې، لمر، قمر، او ستوري معبود ګرځېدی شي، او نه په ځمکه کې اصنام، اوثان، او بُتان او نور، د ګردو علويّاتو او سفليّاتو او ما فيهما حقيقي معبود هم هغه واحد احد الله تعالی دی، چې له فرشه تر عرشه پورې د ګردو اشياوو مالک او خالق دی، او د ټولو اکوانو او امکنه وو، ازمنه وو پخپل علم او اختيار سره مالک او متصرّف دی.

وَتَبَارَكَ ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلسَّاعَةِ

او برکت ناک دی هغه (لوی ذات) چې خاص ده ته دی ملک سلطنت د اسمانونو او د ځمکې او د هر هغه څه چې په منځ د دغو دواړو کې دي، او (خاص) له همده سره دی علم د قيامت.

تفسير: يعنې قيامت کله راځي؟ د دې خبرې علم يواځې له هغه مالک الملکوت او صاحب الکبرياء والجبروت الله أجل وأعلی شأنه وأعظم وأکرم برهانُه سره دی.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

او خاص همدغه (الله) ته به بېرته بیولی شئ (ټول قیامت ته لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې کله چې هلته ورسېږئ، د ګردو حسناتو او سیئاتو حساب او کتاب به مو کیږي، او د هغو ثواب او عذاب به دررسیږي.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

او اختیار نه لري هغه معبودان چې دوی یې عبادت کوي بې له دغه (الله) د شفاعت (لکه چې منکران ګمان کوي) مګر هغه څوک چې شاهدي یې ویلي وي (په ژبه) په حقه سره، حال دا چې دوی پوهیږي (او علم یې وي پر هغو باندې په زړه سره).

تفسیر: یعنې دومره سپارښت کولی شي، هر هغه چا چې له خپل علم سره موافق د اسلام حقه کلمه ووائي او د هغې ګواهي ورکړي او د اسلام دحقې کلمې د ګواهی پرته هیڅ څوک د هیچا سفارش نشي کولی، او دغومره سپارښت به هم هغه صالحین وکړي چې د دوی په رښتین توب خبردار وي، او په دې باندې ښه پوهیږي چې دغه په ژبه او په زړه سره مسلمان دی، نورو ته به داسې اجازه نه وي.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

او قسم دی که وپوښتې ته دوی چې چا پیدا کړي دي دغه (عابدان او معبودان)؛ نو خامخا وبه وایي: هرومرو (خامخا) دوی چې الله (پیدا کړي دي)، پس کوم طرف ته ګرځول کیږي دغه (مشرکان له عبادت د الله).

تفسیر: یعنې کله چې پیدا کوونکی همدغه یو الله دی؛ نو د بندګی او د عبادت مستحق ولې نور شول؟ عبادت د انتهایي تذلّل نوم دی، او دغه تذلّل د هغه ذات لپاره ښایي چې وکړي شي چې د انتهایي عظمت او جبروت څښتن دی، ډېر د تعجّب ځای دی چې دوی مقدّمات تسلیموي، لیکن د هغو له نتایجو څخه منکران کیږي.

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او (الله تعالی سره علم پر دغې) وینا د دغه (رسول) دی چې ای ربه څما ! بېشکه دغه (قریشي منکران) یو قوم دی چې ایمان نه راوړي (په مؤمن به شیانو باندې).

تفسیر: یعنې د نبي دغه وینا هم الله تعالی ته معلومه ده.

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ

پس مخ وګرځوه له دوی (او طمع پرېکړه له ایمانه د دوی)، او ووایه (ای محمده ! دوی ته غواړم له شره ستاسو) سلامتي.

تفسیر: یعنې غم مه خوره ! او زیات په دوی پسې مه لوېږه ! محض د دعوت او تبلیغ فریضه دې اداء کوه !، نو بیا له دوی څخه خپل مخ وګرځوه !، او ووایه: ښه ده که تاسې څما خبرو ته غوږ نه ږدئ؛ نو څما سلام دې وي تاسې ته:

(وکان هذا قبل الأمر بالقتال)، (چې دا حکم د جهاد کولو د حکم نه مخکې وو).

﴿فَسَوۡفَ يَعۡلَمُونَ ٨٩﴾

پس ژر ده چې پوه به شي دوی (په عاقبت د کُفر خپل).

تفسیر: یعنې بالآخره دوی ته به دغه خبره ښکاریږي چې دوی په څرنګه لویې غلطی کې لویدلي وو؟ لکه چې پر خپلو دغو تېروتو باندې ځینې کسان لږ څه په همدغه جهان کې پوه شوي هم دي، خو د هغه په پوره تکمیل په آخرت کې کېدونکي دي.

تمّت سورة «الزخرف» بعون الله وتوفيقه، فلله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الدُّخَانِ

«د (الدّخان) سورت مکي دی، (۵۹) آیت درې رکوع لري، په تلاوت کې (۴۴) او په نزول کې (۶۴) سورت دی، وروسته د «الزخرف» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حٰمٓ ۝١ وَالْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝٢ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةٍ مُّبٰرَكَةٍ

قسم دی پر دغه کتاب ښکاره کوونکي (د دیني احکامو). چې بېشکه مونږ نازل کړی مو دی هغه په شپه برکتناکه کې.

تفسیر: د «برکت شپه» د قدر شپه ده، لکه څرنګه چې الله تعالی د «القدر» په سورت کې فرمایلي دي: ﴿اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ فِيْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ چې د رمضان المبارک په میاشت کې واقع ده، له قوله تعالی: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ (د البقره سورت (۲۳) رکوع (۱۸۵) آیت)، په دغه شپه کې عظیم الشأن قرآن له لوح محفوظ څخه سماء الدنیا ته نازل کړی شوی دی، او بیا له هغه ځای متدرّجًا په درویشتو کلونو کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم نازل شوی دی، هم په همدغه شپه کې پر رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک د پاک قرآن ابتدایي نزول شروع شوی دی.

اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِيْنَ ۝٣

بېشکه مونږ یو ویرونکي (په رالېږلو د قرآن).

تفسیر: یعنې اورول همېشه څمونږ کار او دستور وو، چې له هغه سره موافق دغه پاک قرآن هم نازل شوی دی.

فِيْهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيْمٍ ۝٤ اَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا

په دغه (شپه) کې بیانوه شي بېلاوه شي هر کار حکمتناک (داسې ټینګ چې نه بدلیږي). حکم له نزده څمونږ.

تفسیر: یعنې د ټول کال په متعلّق د قضاء او قدر ګرد د حکمت او د مصلحت ډکي قاطعې او نه بدلېدونکې فیصلې په دغې عظیم الشأنې شپې کې له لوح محفوظ څخه نقل کیږي، او هغو پرښتو ته سپارلی کیږي چې د تکویناتو په شُعبو کې کار کوي.

اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِيْنَ ۝٥

بېشکه مونږ یو لېږونکي (د رسولانو).

تفسیر: یعنې (مونږ لېږونکي یو د) پرښتې پر هر هغه کار چې له دوی سره مناسب وي، لکه چې جبرئیل علیه السلام یې سره له پاک قرآن محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلّم ته ولېږه.

رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾

لپاره د رحمت (او مهرباني پر خلقو) له رب ستا، بېشکه الله همدی دی ښه اورېدونکی د (ټولو) اقوالو، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعني الله تعالی د ټول عالم له ګردو حالاتو څخه باخبر دی، د دوی غږ او دعاء اوري، ځکه په عین ضرورت کې یې خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم ته قرآن ورکړ، او د عالم لپاره یې د لوی رحمت په شان ولېږه.

رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۘ إِنْ كُنْتُمْ مُّوقِنِينَ ﴿٧﴾

(رحمت دی ټولو ته له طرفه د) رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي که چېرې یئ تاسې یقین کوونکي (نو یقین وکړئ چې محمد د الله رسول دی).

تفسیر: یعني که په تاسې کې پر کوم شي د یقین لرلو صلاحیت وي؛ نو له ګردو شیانو څخه ړومبی شی د یقین کولو قابل د الله تعالی عمومي ربوبیت دی، چې د هغه آثار په هره هره ذره کې له روښانې ورځې څخه زیات ښکاره او څرګند دي، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم رسالت دی.

لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۖ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾

نشته لایق د عبادت بل هیڅوک مګر همدی دی، چې ژوندي کوي او مړه کوي (دغه الله) رب ستاسې دی، او رب د پلرونو ړومبنیو ستاسې دی.

تفسیر: یعني چې د هغه الله په قبضه کې ژوندي کول او مړه کول او د وجود او عدم واک او اختیار د هغه په لاس کې وي، او ګرد اولین او آخرین یې تر پالنې او تربیت لاندې دي؛ آیا ماسوا له هغه د بل چا عبادت او بندګي جایزه ده؟ دغه یو داسې صاف او ښکاره حقیقت دی چې په هغه کې د شک او شبهې هیڅ ځای او ګنجایش نشته.

بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾

(یقین نه کوي) بلکه دوی په شک کې دي (له بعث نه) چې لوبې مسخرې کوونکي دي (په مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعني د دغو واضحو نښو او دلائلو اقتضاء خو داسې وه چې دغو خلقو به هغه منل، مګر سره له هغه دوی یې نه مني، بلکه دوی د توحید او د نورو حقه وو عقایدو له طرفه په شکوکو او شبهو کې لویدلي دي.

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ ۖ هٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾

پس منتظر اوسه (ای محمده! دوی ته) په هغه ورځ چې راشي دا اسمان په لوګي ښکاره سره. چې پټ به کړي ټول مخلوق. (وبه وایي دوی) دغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسیر: له «لوګي» څخه دلته څه مراد دي؟ په دغه مورد کې د اسلافو دوه قوله دي: ابن عباس رضي الله تعالی عنهما او نور وایي چې: قیامت ته نژدې به یو لوګی پورته کیږي، چې ګرد خلق به پټوي، نېکو سړیو ته به د ده ډېر لږ خفیف څه اثر د زکام په شان ورسیږي، او د کفّارو او منافقینو په ستونیو او دماغو کې ننوځي او بې هوشه کوي یې، دلته هم هغه لوګی مراد دی، ابن مسعود رضي الله عنه په ډېر قوّت سره ادعاء کوي، چې له دغه آیت څخه مراد هغه لوګی نه

دی چې د قيامت له علائمو څخه دی، بلکه رسول الله مبارک کله چې د قُریشو له تمرّد او طغیان څخه په تنګ شو؛ نو دعا یې وفرمایله چې الله جلّ جلاله پر دوی تر اوو کلونو پورې قحط مسلّط کړ، هم هغسې چې د یوسف علیه السلام په زمانه کې پر مصریانو مسلّط شوی وو، لکه چې قحط پر دوی مسلّط شو چې مکیانو به په هغه کې له مردارو او له پوستکو او له هډوکو څخه خوړل، غالبا په همدغه دوران کې د «یمامه» رئیس ثمامه بن آثال رضي الله عنه په اسلام مشرّف شو، او د مأکولاتو د هغو ګودامونو لیږل یې منع کړل، چې له هغه ځایه مکې معظمې ته تلل، الغرض مکیّان د لوږې له لاسه مړه کېدل، او دغه مسلّمه او ښکاره خبره ده چې د مسلسلې وچکالی او قحط په زمانه کې به د «جو» یعنې د ځمکې او اسمان په منځ کې لوګې په شان دوړې او غُبار په نظر راځي، په دغه تقریر په ﴿يَغۡشَى ٱلنَّاسَ﴾ کې به له خلقو څخه مراد مکیان وي، ګواکې دغه یوه وړاندوینه وه چې پوره شوه، کما یدل علیه قوله تعالی: ﴿فَٱرۡتَقِبۡ﴾.

رَّبَّنَا ٱكۡشِفۡ عَنَّا ٱلۡعَذَابَ إِنَّا مُؤۡمِنُونَ ﴿١٢﴾

ای ربه څمونږ! لرې کړه له مونږ دغه عذاب بېشکه مونږ ایمان راوړونکي یو.

تفسير: یعنې کله چې په هغه عذاب کې مبتلا کیږي، نو داسې به وایي چې: اوس له دغه آفت څخه نجات راکړه، وروسته له دې نه مو توبه ده !، اوس مونږ ته پوره یقین حاصل شو، بیا به طغیان او شرارت نه کوو، او پاخه مسلمانان کیږو، وروسته له دې نه د دغې خبرې الله تعالی أعظم برهانُه وأکرم شأنُه داسې جواب فرمایي:

أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ وَقَدۡ جَآءَهُمۡ رَسُولٞ مُّبِينٞ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوۡاْ عَنۡهُ وَقَالُواْ مُعَلَّمٞ مَّجۡنُونٌ ﴿١٤﴾

چېرې به نفع ورسوي دوی ته پند اخیستل (پس د عذاب له نزوله) حال دا چې په تحقیق راغلی وو دوی ته رسول ښکاره، بیانوونکی. بیا همداسې وګرځېدل دوی له هغه (اجابت د رسُول نه)، او وویل (کفّارو): ده ته ښوونه کړې شوې ده (د قرآن له بل چا نه) لېونی دی.

تفسير: یعنې اوس له پوهېدلو او له نصیحت څخه د فائدې اخیستلو موقع چېرې پاتې ده، په هغه وخت کې مو دغه پندونه ونه منل، چې څمونږ رسول سره له ښکاره نښو او واضحو هدایاتو درغلی وو، هلته به مو داسې ویل چې دغه لېونی دی، کله به مو ویل چې: دی دغه خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بیا د هغه له مخې دغه کتاب جوړوي، د ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما د تفسیر سره سم د دې آیت مطلب داسې شو، او د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه له تفسیر سره موافق معنی به یې داسې وي چې: مکیّان له قحط او نورو مصائبو څخه په تنګ شول، او له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه یې غوښتنه وکړه چې دغه آفت له مونږ څخه لرې کړئ، په څینو روایاتو کې راغلي دي چې ابو سفیان او نورو مشرکانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حضور کې عرض او فریاد وکړ، چې تاسې خو فرمایئ چې زه «رحمة للعالمین» یم، او دغه دی ستا قوم له قحط او د وچکالی له لاسه تباه او فنا کیږي، نو مونږ تاسې ته د مرحمت او شفقت او د قرابت وسائط در وړاندې کوو، څو د دغه مصیبت د لرې کېدلو لپاره دعاء وکړئ، که دغه قحط او مصیبت له مونږ څخه پورته شو؛ نو مونږ ټول سره ایمان راوړو، لکه چې د دوی په دعاء سره باران وشو، او له یمامې څخه د غلې کوم ګودامونه چې منع کړی شوي وو؛ هغه هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره سم بېرته جاري شول، مګر سره له دې هم دوی مسلمانان نه شول، د همدې په نسبت فرمایي: ﴿أَنَّىٰ لَهُمُ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾ یعنې دغه خلق د دغې خبرې له سره منونکي نه دي، په دغه قسم شیانو دوی په زرهاوو تأویلات له خپله ځانه جوړوي، هغه شیان چې بیخي لکه د لمر په شان عیان او روښان دي یعنې ستاسې نبوّت دوی نه مني، او تاسې ته د مجنون نسبت کوي، او څینې داسې وایي چې: دی له هغه رومي مریي څخه څنې خبرې زده کړې دي، او بیا یې پخپل عبارت سره اداء کوي، له داسې متعصبو معاندینو څخه د کوم شي د پوهېدلو څه توقّع کېدی شي؟.

إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ⁽¹⁵⁾

بېشکه مونږ لرې کوونکي یو د دغه عذاب (په دعاء دنبي) لږ مدّت، بېشکه تاسې بېرته ګرځېدونکي یئ (کفر خپل ته).

تفسیر: یعنې که مونږ د لږ څه مدّت له مخې له دوی څنې عذاب لرې کړو؛ دوی به بیا پخپلو هم هغو حرکاتو لاس پورې کوي، چې پخوا له دې نه به یې کول، او د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه له تفسیر سره موافق به یې داسې مطلب کیږي: درواخلئ مونږ د لږ څه مدّت له مخې دغه عذاب له دوی څنې لرې کوو، تاسې وګورئ چې دوی به په هم هغسې اعمالو مداومت کوي چې پخوا له دې نه هم په هغه کې مشغول وو.

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ ⁽¹⁶⁾

(یاده کړه) هغه ورځ چې وبه نیسو مونږ (دغه کفّار) په نیولو سختو لویو سره، بېشکه مونږ خامخا انتقام اخیستونکي یو (په دغه ورځ کې).

تفسیر: د ابن عباس رضي الله تعالی عنهما په نزد به لویه نیونه په قیامت کې وي، غرض دا دی چې د آخرت عذاب له سره نه منع او نه بېرته ګرځېدونکی دی، د ابن مسعود رضي الله تعالی عنه په نزد له لویې نیونې څخه د «بدر» غزا مراده ده، چې په دغې غزوې کې له کفّارو څخه بدل او انتقام واخیست شو.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ⁽¹⁷⁾

او خامخا په تحقیق ازمویلي وو مونږ پخوا له دې نه قوم د فرعون، او راغلی وو دوی ته رسول (موسی) عزتمند (په نزد د الله).

تفسیر: یعنې د موسی علیه السلام په ذریعه د دوی امتحان واخیست شو، چې آیا دوی د الله تعالی پیغام قبلوي که نه؟.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ

(او وویل موسی فرعونیانو ته) چې وسپارئ تاسې په ما باندې بندګان د الله !

تفسیر: یعنې د الله تعالی بندګان خپل مریان مه ګرځوئ !، بني اسرائیلو ته له مریتوبه آزادي ورکړئ !، او ماته یې وسپارئ، چې هر چېرې څما خوښه وي؛ دوی له خپل ځان سره بوځم.

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ⁽¹⁸⁾ وَأَن لَّا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ⁽¹⁹⁾

بېشکه زه تاسې ته رسول مُکرم امانتګر یم. او (وویل موسی فرعونیانو ته) چې سرکښي مه کوئ پر الله (په اهانت د وحي)، بېشکه چې زه راوړونکی یم تاسې ته د برهان حجّت دلیل ښکاره واضح.

تفسیر: «برهان، حجّت، دلیل ښکاره واضح» هغه معجزات وو چې موسی علیه السلام ښوول لکه عصا، ید بیضاء، یعنې «همسا» او «سپین لاس» او نور.

وَإِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾

او (وویل موسی فرعونیانو ته) چې بېشکه زه پناه نیسم په رب خپل او په رب ستاسې له دې نه چې سنګسار کړئ تاسې ما.

تفسیر: په دغه سره یې د دوی د هغو ویرولو ځواب ورکړ، یعنې ما ستاسې له ظلم او ایذاء څخه د الله تعالی پناه حاصله کړېده، هغه ځما حمایت کوي، او د الله تعالی پر حفاظت زه پوره اعتماد او اطمینان لرم.

وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

او که ایمان نه راوړئ تاسې (ای فرعونیانو !) پر ما؛ پس په څنګ شئ (له ما، پر بېږدئ ما).

تفسیر: یعنې که ځما خبره نه منئ، نو اقلاً ماته څه ضرر او ایذاء مه رسوئ !، او په دغه سره خپل جرم مه درنوئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) لیکي: «یعنې چې خپل قوم بوځم، ته مې لار مه نیسه !».

فَدَعَا رَبَّهُ أَنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِ بِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾

پس دعا وکړه (موسی) رب خپل ته داسې چې بېشکه دغه (قبطیان) یو قوم دی ګنهګاران (کافران). (نو وفرمایل الله موسی ته چې): پس بوځه بندګان ځما (سبطیان) د شپې، بېشکه تاسې متبوع یئ (د قبطیانو)، (تاسو پسې د فرعون لښکری درځی).

تفسیر: یعنې بالآخر مجبور شو، او د الله تعالی په حضور کې یې عرض او فریاد وکړ، چې دغه خلق له خپلو جرائمو څخه لاس اخیستونکي نه دي، نو اوس ته ځمونږ او د دوی په منځ کې فیصله وکړه !، د ده دعاء فورًا مستجابه او پر موسی علیه السلام امر وشو، چې بې د فرعونیانو له اطلاعه بني اسرائیلو سره د شپې له مخې له مصره ووځئ !، ځکه چې ګهیځ (سحر) له مخې به وروسته له دې نه چې ستاسې له تګه خبر شي؛ نو د تاسې د تعاقب لپاره درپسې وځي، لیکن په یاد یې ولرئ چې په لاره کې ستاسې په مخ کې تریخ سیند درځي، چې هغه به ستا د همسا په اشاره سره دېخوا او هغې لرې کېږي، او په منځ کې وچه صافه لاره تاسې ته پیدا کېږي، چې ته به سره له خپل قومه له هم هغې لارې تېرېږئ.

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًا ۖ إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

او پرېږده بحر سیند ولاړ (ساکن کوڅې کوڅې) بېشکه دوی لښکرې دي ډوبې کړی شوې.

تفسیر: یعنې د دغې خبرې په فکر او اندېښنې کې مه اوسه !، دغه لاره چې د الله تعالی په قُدرت په دغه سیند کې شوې ده، بېرته پاتې نشي، پرېږده چې دغه لاره هم دغسې پر خپل حال پاتې وي، څو فرعون او فرعونیان یې وګوري او پر تاسې پسې د راتلو همّت او ځغرد (جرأت) وکړي، لکه چې هغوی هم په همدغې وچې کې ننوتل، کله چې ټول د سیند منځ ته ورسېدل؛ دلته الله تعالی د سمندر اوبو ته حکم ورکړ، چې بیا سره یو ځای شي، او په دغه ترتیب سره یې هغه ګرد لاو لښکر ډوب او مغروق کړ، نو فرمایي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه چې:

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢٨﴾

څومره ډېر پرېښودل دوی له باغونو او (له) چینو (د اوبو). او (له) فصلونو او ځایونه عمده مخصوص ښایسته. او (له) نعمتونو (او له هسې د هوسایۍ ـ آرام سامان) چې وو دوی په هغو

(نعمتونو) خوشال خوندور. همداسې (هلاك كوو مونږ مكذبينو لره) او په ميراث مو ورکړل (دغه شيان) قوم بل (سبطيانو) ته.

تفسير: يعنې د بني اسرائيلو په لاسونو كې يې وركړ، لكه چې د «الشعراء» په سورت كې دي، له دې نه معلوم شو چې د فرعون د غرقېدلو ځخه وروسته د بني اسرائيلو تصرّفات او مداخله په مصر كې شروع شوله، او كه دغه ثابت نشي؛ مطلب به يې داسې وي: د هم هغو اقسامو سامانونو په شان چې له فرعونيانو ځخه پاتې وو؛ هم هغسې شيان مونږ بني اسرائيلو ته هم وركړل، والله أعلم.

فَمَا بَكَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلۡأَرۡضُ

پس ونه ژړل پر دوی (يا پر هلاكت د دوی) باندې اسمانونو او ځمكې.

تفسير: په رواياتو كې راغلي دي چې د مؤمن د وفات په تقريب كې د اسمان هغه دروازه ژاړي چې له هغې ځخه به ده ته روزي نازلېده، يا هغه دروازه چې په هغې كې د ده صالح عمل پورته خوت، او هغه ځمكه به هم ژاړي چې ده به پرې لمونځ كاوه، يعنې افسوس چې هغه سعادت له مونږ ځنې واخيست شو، كله چې له كفارو سره د صالح عمل تُخم نشته؛ نو ده پسې به اسمان يا ځمكه ولې وژاړي؟ بلكه ممكن دي چې د دوی پر مرګ خوښ هم شي، چې ښه شو چې دغه يوه بلا له دنيا وركه شوه.

وَمَا كَانُواْ مُنظَرِينَ ۝٢٩ وَلَقَدۡ نَجَّيۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ مِنَ ٱلۡعَذَابِ ٱلۡمُهِينِ ۝٣٠ مِن فِرۡعَوۡنَۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَالِيٗا مِّنَ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ۝٣١ وَلَقَدِ ٱخۡتَرۡنَٰهُمۡ عَلَىٰ عِلۡمٍ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٣٢

او نه وو دوی ته مهلت وركړی شوی. او خامخا په تحقيق نجات مو وركړ بني اسرائيلو ته له عـذاب سپكوونكـي (د قبطيانو). چې له (طرفه د) فرعون وو (چې مجسم مصيبت او آفت وو)، بېشكه دغه (فرعون) وو سركښه متكبّر له مسرفينو له حده تېرېدونكي سر غړوونكي (په شرك كې). او خامخا په تحقيق غوره كړي مو وو دغه (بني اسرائيل) په علم خپل پر خلقو (د زمانې د دوی).

تفسير: يعنې اګر كه د بني اسرائيلو كمزوري او نواقص هم مونږ ته معلوم وو، خو سره له هغه مونږ دوی ته د هغې زمانې پر ګردو خلقو فضيلت وركړ، او ځينې جزئيه فضائل خو هم هغه دي چې تر نن پورې د بل هيڅ قوم په برخه نه دي شوي، مثلاً د ډېرو انبياوو په دوی كې مبعوثېدل.

وَءَاتَيۡنَٰهُم مِّنَ ٱلۡأٓيَٰتِ مَا فِيهِ بَلَٰٓؤٞاْ مُّبِينٌ ۝٣٣

او ور مو كړ دوی ته له دلائلو (د قُدرت خپل په لاس د موسى) هغه چې په هغو كې ازمايش مدد وو ښكاره.

تفسير: يعنې د موسى عليه السلام په ذريعه مثلاً د «منّ او سلوی» نزول د وريځو سيورې غورځول وغير ذلك.

إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ ۝٣٤ إِنۡ هِيَ إِلَّا مَوۡتَتُنَا ٱلۡأُولَىٰ وَمَا نَحۡنُ بِمُنشَرِينَ ۝٣٥

بېشكه دغه (كفّار) خامخا وايي چې: نه دی دغه عاقبت ځمونږ مګر همدا ړومبی مرګ ځمونږ دی (په دنيا كې)، او نه يو مونږ راپورته كړی شوی (له قبورو).

تفسیر: په منځ کې د موسی علیه السلام د قوم ذکر استطرادًا راغلی وو، له دې ځایه بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قوم تذکره شروع کیږي، یعنې دوی وایي چې: ځمونږ آخري حالت فقط هم دغه دی چې موت پر مونږ راځي، هر کله چې مړه شو؛ نو وروسته له مرګه بیا نو نورې خبرې اترې له سره نه دي پېښېدونکې، او له موجوده ژوندون څخه ماسوا بل ژوندون بیخي نشته، حشر او نشر، ثواب او عقاب څه شی دی؟ او حساب او کتاب چېرې کیږي.

فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

پس (ژوندي) راولئ پلرونه ځمونږ که چیرې یئ تاسې صادقین رښتیني (په دغې وینا خپله کې).

تفسیر: یعنې رسول الله مبارک او مؤمنانو ته کفار وایي: که تاسې پخپلې دغې وینا کې یئ، او دغه عقیده مو صحیحه وي چې وروسته له مرګه بیا ژوندون هم شته؛ نو ډېره ښه ده، تاسې خو ځمونږ دغه مړه شوي پلرونه او نیکه ګان راژوندي کړئ چې مونږ یې پخپلو سترګو سره ووینو، او په کیفیت یې وپوهیږو.

أَهُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ

(نو فرمائي الله چې) آیا دغه (قریش) غوره دي (په مال او قوت) که قوم د «تبع».

تفسیر: «تبع» د یمن د باچا لقب وو، چې د ده حکومت پر سبا، حضرموت او نورو ټولو وو، «تُبّع» ډېر تېر شوي دي، الله تعالی ښه عالم دی چې دلته ترې کوم یو مراد دی؟ په هر حال دومره ترې ظاهر شو چې دغه قوم د ډېر قوّت او قدرت خاوندان وو، چې د خپل طُغیان او تمرّد په سبب هلاک او تباه شو، ابن کثیر (رحمه الله تعالی) له دغه قوم څخه د سبأ قوم مرادوي، چې د هغه ذکر د سبأ په سورت کې تېر شوی دی، والله أعلم.

وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

او هغه کسان چې پخوا تېر شوي وو له دغو (قوم د تُبّع لکه عاد او ثمود، بلکه قوي نه وو په مال او قوّت؛ نو سره له هغه هم) هلاک کړل مونږ دوی، بېشکه دوی وو ګناهګاران (کافران منکران له بعثه او له قیامته).

تفسیر: مثلاً عاد او ثمود او نور، الله تعالی دغه ټول د دوی د ګناهونو په بدل هلاک او تباه کړل، آیا تاسې له دوی نه بهتر زیات زورور طاقتور یئ چې نه مو هلاکوي؟ یا مو نه شي هلاکولی؟.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او ټول هغه شیان چې په منځ د دغو دواړو کې دي حال دا چې لوبې کوونکي یو (یعنې عبث). نه دي پیدا کړي مونږ دغه دواړه مګر په حقه سره، ولیکن زیاتره د دغو (مشرکانو) نه پوهیږي (په دې چې فعل د حکیم هیڅېرې له حکمته خالي نه وي).

تفسیر: یعنې نه مې دي پیدا کړي دغه ټول علویّات او سفلیّات بې مطلب او عبث، او دغه لویه کارخانه د څه لوبو او تماشو لپاره نه ده جوړه شوې، بلکه په ډېر لوی حکمت سره پیدا کړی شوې ده، چې د هغې نتیجه ضرور یوه ورځ ښکاره کېدونکې، چې د هغې نتیجه ضرور یوه ورځ ځرګندیږي، چې همدغه نتیجه آخرت دی.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي مَوْلًى عَن مَّوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾
إِلَّا مَن رَّحِمَ اللَّهُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

بېشکه ورځ د فيصلې (قيامت په منځ د خلقو کې) وعده (د جمع کولو) د دوی ده د ټولو (چې په دغه ورځ کې د ټولو حساب په يوه وخت کې کيږي). هغه ورځ چې دفع به نشي کولی هيڅ دوست خپلوان له دوست خپل څخه هيڅ شی (له عذابه)، او نه به له دوی سره (له کوم طرفه) مدد وکړی شي (او نه مرسته رسېدی شي). مګر هغه څوک چې رحم پرې وکړي الله (چې مؤمنان دي)، بېشکه الله همدی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې بس پر هم هغه چا چې الله تعالی رحمت وکړي، هم هغه به نجات مومي.

إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾

بېشکه (مېوه د) ونې د زقوم. طعام خواړه د (ډېرو لويو) ګناهګارانو (کافرانو) دی.

تفسير: يعنې د کومې ادنی مشابهت لامله ورته «زقّوم» چې په اردو کې ورته (سيهنډ) وايي ويلي شوي دي، که نه د دوزخ د زقوم کيفيت خاص الله ته معلوم دی، لکه چې د جنت ځينې نعمتونه له دنيوي نعمتونو سره نوم اشتراک لري، همداسې د دوزخ په نسبت هم وپوهيږئ.

كَالْمُهْلِ ۛ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَىٰ سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾

په شان د مس (او ژېړ) ويلي کړی شوي، چې ايشيږي په ګېډو کې. په شان د اوبو خوټېدونکيو. (وبه فرمايي الله خازنانو د دوزخ ته چې) ونيسئ دی پس راکاږئ دی برابر منځ د دوزخ ته.

تفسير: دغه د نيولو حکم به هغو پرښتو ته کيږي چې د مجرمينو په تعذيب مأمورې دي.

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾

بيا ورتويې کړئ پاس پر سر د ده له عذابه د ايشېدلو اوبو.

تفسير: دغه اوبه به د پوزو او دماغو له لارې د دوی ګېډو ته ننوځي، او د دوی کلمې پرې کوي، او د هغو تودوخې د باندې لويږي (أعاذنا الله منه).

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

(وبه ويل شي ده لره) وڅکه (دغه عذاب) ! بېشکه ته هم دغه ته عزتمن غټ مشر (کافر) وې (په زعم خپل).

تفسير: يعنې ته خو هم هغه يې چې په دنيا کې دې ځان لوی معزّز او مکرّم ګاڼه، او خپل مشرتوب او سرداري به دې ثابتوله، اوس دې هغه مشرتوب چېرې لاړ؟.

إِنَّ هَٰذَا مَا كُنتُم بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

بېشکه چې دغه عذاب هغه دی چې وئ تاسې چې په ده کې به مو شک کاوه.

تفسیر: یعنې تاسې کله داسې یقین او باور درلود، چې له دغه ورځې سره به مخامخ کېږئ؟، تاسې په دغه شک او شبهه کې وئ چې فقط مونږ همدلته لوبې او چړچې کوو، او په هم دغې مشغولتیا کې خپل عمر تېروو، کله چې مړه شو؛ نو له خاورو سره ګډوډ کېږو، او وروسته له هغه بل هیڅ شی پر مونږ نه دی راتلونکی، اوس خو مو پخپلو سترګو ولیدې چې هغه ټولې خبرې رښتیا وې، چې انبیاء علیهم السلام به د هغو بیان تاسې ته کاوه.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾

بېشکه چې متّقیان به په ځای د امن کې وي (له ټولو مکروهاتو).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې دلته له الله تعالی څخ ویریږي، هلته به ډاډه، هوسا او مطمئن اوسیږي، او هیڅ ډول خوف او غم به دوی ته نه رسیږي.

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾

په جنتونو او چینو کې چې اغوندي به (دوی جامې) له ورېښمو نازکو، او له ورېښمو پېړو (غټو) په دې حال کې چې سره مخامخ به ناست وی.

تفسیر: یعنې د دوی پوښاک (لباس) به له نریو او پرېړو ورېښمینو کالیو (کپړو) څخه وي، او یو جنّتي به له بل جنّتي څخه له سره اعراض نه کوي، او مخ به ترې نه اړوي، او بې تکلفه لکه ډېر خواږه دوستان خپلوان به سره مخامخ کیني، او خبرې اترې به سره کوي.

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾

همداسې به وي (بې تغیره او بې تبدیله)، او ملګرې به کړو مونږ دوی له پیغلو سپین پوستو غټو (ښایسته) سترګو سره.

تفسیر: یعنې له دوی سره به د دوی جوړې (ښځې) یو ځای کوي.

يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾

غواړي به دوی په دغه (جنّت) کې له هر قسم مېوې حال دا چې په امن کې به وي له (انقطاع او ضرر د مېوو او هر مکروه نه).

تفسیر: یعنې هره هغه مېوه چې د دوی په زړه کې وګرځي، او دوی یې وغواړي؛ فوراً دوی ته ورحاضروله کیږي، او هیڅ یو فکر او اندېښنه به له دوی سره نه وي، په پوره زړه جمعي او اطمینان سره به یې خوري، او څښي، او مسرور به اوسیږي.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ

نه به څکي دوی په دغه جنّت کې مرګ مګر خو هغه مرګ ړومبنی (چې تېر شوی دی په دنیا کې).

تفسیر: یعنې هغه موت چې پخوا له دې نه راغلی وو، اوس وروسته له دې نه به له سره مرګ او درد تاسې ته نه راځي، دائم به په همدغه عیش او نشاط کې خوښ او خوشال اوسېږئ، چې نه ستاسې خوندور ژوندون ته څه فناء او زوال رسیږي، او نه د هغه وسائلو او وسائطو ته.

﴿وَوَقٰهُمۡ عَذَابَ الۡجَحِيۡمِ ﴿٥٦﴾ فَضۡلًا مِّنۡ رَّبِّكَ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الۡفَوۡزُ الۡعَظِيۡمُ ﴿٥٧﴾﴾

او وبه ساتي (الله) دوی له عذابه د دوزخ نه. له جهته د فضل له طرفه د رب ستا، دغه (انعام او اکرام) همدا بری دي ډېر لوی.

تفسیر: یعني له دې نه به بل لوی بری او کامیابي څه شی کېدی شي چې د الله تعالی له عذابه محفوظ او مأمون پاتې وي، او تر أبد الآباد پورې د الطافو او افضالو مورد ګرځي !.

﴿فَاِنَّمَا يَسَّرۡنٰهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمۡ يَتَذَكَّرُوۡنَ ﴿٥٨﴾﴾

پس بېشکه همدا خبره ده چې اسان کړی مو دی دغه (قرآن) په ژبه ستا لپاره د دې چې دوی پند واخلي (ښه وپوهیږي او ایمان پرې راوړي).

تفسیر: یعنې پخپلې مورنی ژبې سره په اسانی پرې وپوهیږي او یاد یې کړي.

﴿فَارۡتَقِبۡ اِنَّهُمۡ مُّرۡتَقِبُوۡنَ ﴿٥٩﴾﴾

پس منتظر اوسه ته (هلاکت د دوی ته) بېشکه دوی هم منتظر دي (هلاکت د تاته).

تفسیر: یعنې که دوی ونه پوهیږي؛ نو تاسې څو ورځې انتظار وکړئ، د دوی بد انجام د دوی په مخ کې راتلونکی دی، دوی خو د دغې خبرې په انتظار کې دي، که کومه بده پېښه پر تاسې واقعه شي، لیکن تاسې هم د دوی اخرې خاتمې ته وګورئ چې هغوی ته څه څه شیان ور دمخه کېدونکي دي؟.

تمّت سورة الدّخان بفضل الله تعالی ورحمته، فله الحمد والمنّة.

سُورَةُ الجَاثِيَةِ

«د (الجاثية) سورت مکّي دی، پرته له (۱۴) آیت څخه چې مدني دی، (۳۷) آیتونه (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۵) او په نزول کې (۶۵) سورت دی، وروسته د (الدخان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

حمٓ ۝١ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝٢ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝٣

نازلېدل دکتاب له طرفه د الله دي چې ډېر غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. بېشکه په (پیدایښت د) اسمانونو کې او په ځمکې کې خامخا ډېر دلائل دي مؤمنانو ته.

تفسیر: یعنې که انسان ومني؛ نو په همدغه د ځمکې او د اسمانونو په پیدا کولو او د دوی په دغه منظم او محکم نظام او قوام کې له غور او فکر کولو څخه پر دغه خبره په ښه شان سره پوهېدی شي، چې خامخا د دغو علویه وو، او سفلیه وو موجوداتو داسې پیدا کوونکی او ساتونکی شته، چې دغه یې پخپل کامل قدرت، او حکمت سره په دغسې محاسنو او مزایاوو سره جوړ کړي دي، او پخپل لا محدود قدرت سره د هغه حفاظت هم کوي.

وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِن دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝٤

او په پیدا کولو (د هر یوه) ستاسې کې، او په هغه څه کې چې خواره کړي دي (الله په ځمکه کې) له هر قسم دابې (خوځېدونکیو)؛ ډېر دلائل دي لپاره (د هغه) قوم چې یقین کوي (پر بعث باندې).

تفسیر: یعنې که انسان پخپل خلقت او د نورو ساکښانو (ژوندارو) او ذوي الأرواحو په خلقت کې غور او فکر وکړي؛ نو د عرفان، او ایقان تر درجو پورې رسوونکي په زرهاوو دلائل او نښې په نظر ورځي چې هر یو یې لوی برهان او قوي استدلال دی په وجود د اله العالمین، او په دې چې یواځې همدغه الله تعالی د عبادت مستحق دی.

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن رِّزْقٍ

او په اختلاف د شپې او د ورځې (په تیاره، او رڼا، تزیید او تنقیص او نورو کې) او په هغه کې چې نازل کړی دی الله له (طرفه د) اسمان له (اسباب د) رزق (باران، حرارت).

تفسیر: یعنې اوبه یې د اسمانه له طرفه رانازلې کړې، چې د رزق او روزي ماده ده.

فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۝٥

پس (الله) ژوندی کړې ده په دې (اوبو) سره ځمکه پس له مرګه (وچوالي) د هغې، او په بدلولو د بادونو (په یو قسم بل قسم سره) دلائل دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسیر: یعنې که لږ څه هم له پوهې او عقل څخه کار واخلئ؛ نو دغه درمعلومیږي چې دغه امور پرته د هغه زبردست قادر، او حکیم له قوّته او قدرته د بل هیچا په واک او اختیار کې نشته، لکه چې پخوا له دې نه په څو څو ځایونو کې د دې مفصل تقریر لیکلی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَ اللّٰهِ وَاٰيٰتِهٖ يُؤْمِنُوْنَ ⑥

دغه دلائل د الله دي چې لولو یې مونږ په تا باندې په حقه سره، پس پر کومه یوه خبره پس له (خبرې) د الله (قرآن) او پس له دلائلو د الله ایمان به راوړي دوی؟ (بلکه نه یې راوړي).

تفسیر: یعنې له ماسوا الله څخه بل کوم شی د بندګی او عبادت وړ او مستحق دی؟ او بغیر د الله له خبرو څنې بل کوم کلام داوریدلو او منلو قابل دی؟ کله چې د داسې لوی مالك داسې رښتیا او صافې او سمې خبرې هم کوم بد بخت نه قبلوي؛ نو بالآخر دوی د کوم شي په انتظار کې دي چې هغه به بیا مني؟.

وَيْلٌ لِّكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ⑦ يَّسْمَعُ اٰيٰتِ اللّٰهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا ۚ

خرابي هلاکت افسوس دی هر دروغ تړونکي، ګناهګار ته. چې اوري آیتونه د الله چې لوستل کیږي پر ده، بیا لا ښه کلك شي (په کفر خپل) په دې حال کې چې متکبّر (ګرځېدونکي وي له ایمانه) دی، لکه چې یې نه دي اورېدلي هغه (آیتونه).

تفسیر: یعنې د ضد او غرور له سببه د الله تعالی خبرې نه اوري، او تکبّر او لویي ورته اجازه نه ورکوي چې له خپل جهالت او حماقت څخه لاس واخلي، کله چې حقه او رښتیا خبره اوري، داسې ترې مخ اړوي لکه چې له سره یې نه وي اورېدلې.

فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ⑧ وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيٰتِنَا شَيْـًٔا ِۨاتَّخَذَهَا هُزُوًا ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ⑨

پس زېری ورکړه ده ته په عذاب دردناك سره. او کله چې پوه شي له آیتونو (د قرآن) څخه مونږ پر یوه شي؛ نو نیسي یې په ټوکو او مسخرو، دغه (دروغجنان متکبّران مسخره کوونکي) شته دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې څرنګه چې دوی له آیات الله سره د اهانت او استخفاف معامله کوي؛ نو د هغه سزاوې به همدوی ته سره له سخت اهانت او ذلّت وررسیږي، چې ذکر یې دغه دی.

مِنْ وَّرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ ۚ وَلَا يُغْنِيْ عَنْهُمْ مَّا كَسَبُوْا شَيْـًٔا وَّلَا مَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَوْلِيَآءَ ۚ

وروسته له (مرګه) د دوی دوزخ دی، او دفعه به نه کړي له دوی نه هغه څیز چې کسب کړی وي دوی، هیڅ څیز (له عذابه)، او نه (به دفعه کوي) هغه معبودان چې نیولي دي دوی بې له الله دوستان.

تفسیر: یعنې اموال او اولاد او نور شیان به سره هلته پکار ورنشي، او نه هغه شیان په کار ورځي چې هغوی له ماسوا الله څخه معبودان دوستان او رفیقان ګرځولي شوي وو، او له هغوی څنې یې د ډېر امداد او اعانت توقّعات هم درلودل.

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝١٠ هَٰذَا هُدًى ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝١١

او شته دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ). دغه (قرآن كامل) هدايت دی، او هغه كسان چې كافران شوي دي په آيتونو د رب خپل شته دوی ته عذاب له (هغه ډېر سخت) عذاب درد رسوونكي نه.

تفسير: يعني دغه لوی عظيم الشأن بركت او ستر هدايت دی چې د هر راز ښو او بدو لارې او چارې انسانانو ته ښيي، هر هغه څوک چې د دغه لوی قرآن احكام او بيان نه مني، هغه دې خپل ځان د ډېر سخت غليظ او دردناک عذاب ګاللو لپاره آماده او تيار كړي !.

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ

الله هغه (ذات) دی چې مسخّر (تابع) كړی يې دی تاسې ته بحر سيند لپاره د دې چې ګرځي بېړۍ په دغه (بحر) كې په امر حكم د الله سره.

تفسير: يعني د سمندر په شان مخلوق مو تاسې ته داسې تابع او مسخر ګرځولی دی، چې تاسې بلا تكلفه د خپلو بېړيو او جهازونو په وسيله پرې ګرځئ، او له ميلونو ميلونو ژورو اوبو له پاسه پرې تېرېږئ، او له يوې وچې څخه بلې وچې ته پرې رسېږئ.

وَلِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝١٢

او لپاره د دې چې طلب كوئ تاسې له فضله د الله، او لپاره د دې چې شكر يې وباسئ.

تفسير: يعني بحري تجارت وكړئ !، يا ښكار وكړئ !، يا د ده له منځه مرغلرې او نور شيان وباسئ، او د دغو ګردو منافعو او فوائدو د حاصلولو په وخت كې هغه حقيقي منعم مه هېروئ !، او د ده حق اداء كړئ ! او قدر يې په ښه شان سره وپېژنئ !، او په ژبه او زړه او قلب او قالب سره يې شُكريه اداء كړئ !.

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ

او په كار لګولي مسخر كړي يې دي تاسې ته هر هغه شيان چې په اسمانونو كې دي (لكه لمر، قمر، نجوم) او هر هغه شيان چې په ځمكه كې دي (لكه اوبه، خاوره، او حيوانات او نور) ټول (مسخّر) له (طرفه د) الله (دي).

تفسير: يعني پخپل حكم او قُدرت سره يې دغه ګرد شيان ستاسې په كار كې لګولي دي، دغه د الله تعالی لويه مهرباني او فضل دی، چې دغسې عظيم الشأن مخلوقات يې د انسانانو د خدمت، منفعت، او چړچو لپاره په كار كې لګولي دي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝١٣

بېشكه په دغه (تسخير) كې خامخا لوی دلائل دي لپاره د هغه قوم چې فكر كوي (په دغو مخلوقاتو كې).

تفسير: كه انسان فكر او غور وكړي؛ نو پوهېدلی شي چې دغه شی د ده له توانه، قوّته او قدرته وتلي وو، محض د الله تعالی په فضل او د ده د كامل قدرت په بركت دغه ګرد شيان ځمونږ په كارونو كې بوخت او لګيا دي.

﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾

ووايه (اى محمده) هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى چې مغفرت (ښښنه) وكړي (د ازار) هغو كسانو ته چې اميد نه لري د ورځو (وقائعو حوادثو) د الله.

تفسير: له «أيام الله» يعني د الله له ورځو څخه هغه ورځې مراد دي، چې په هغو كې الله تعالى خپلو دښمنانو ته كومه خاصه سزا وركړي، يا پر خپلو بندګانو كوم مخصوص انعام او اكرام ابذال او احسان كړي، لهذا له ﴿قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ﴾ څخه هغه كفّار مراد دي چې د الله تعالى له رحمت څخه بيخي نااميده او د ده له عذابه څخه بيخي بې فكره وي.

﴿لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾﴾

لپاره د دې چې جزاء وركړي (الله) هغه قوم ته پر هغه چې وو دوى چې كسب كول به يې.

تفسير: يعني اى مسلمانانو ! تاسې د دوى د بدل او انتقام اخيستلو په فكر كې مه اوسئ !، د هغوى معامله پاك الله ته وسپارئ !، هغه پخپله دوى ته د دوى پر شرارتونو كافي او پوره سزا وركوي، او د مؤمنينو د صبر، تحمّل، عفوې او تېرېدلو مناسبه صله هم وركوي.

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۖ﴾

هر هغه څوك چې وكړي (كوم كار) نېك؛ نو (وكړه ده دا كار) لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر هغه څوك (چې وكړي كوم كار) بد؛ پس پر همده دى (وبال، او ضرر يې).

تفسير: يعني د ښو كارونو مناسبه صله هغو كار كوونكيو ته رسېدونكې ده، الله تعالى هغه ته هيڅ ضرورت نه لري، او بدي كوونكى پخپله په خپل حق كې خراب تخم شندي او كري يې.

﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾﴾

بيا خاص رب ستاسې ته به بيول كېږئ (په قيامت كې لپاره د جزاء د اعمالو).

تفسير: يعني څه مهال چې هلته ورسېږئ؛ نو د دوى ټول ښېګڼه او خرابي د دوى په مخه ورځې، او هر يو به د خپلو اعمالو او چارو نتيجه او سزا ومومي، او د خپل عمل د مېوې خوند به وڅكي.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾

او خامخا په تحقيق وركړى وو مونږ بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) ته كتاب (تورات)، او حكم (په تورات په ما بين د خلقو كې)، او نبوّت (موسى او هارون ته له دوى نه)، او روزي وركړې مو وه دوى ته له څيزونو پاكو حلالو (لكه من او سلوى).

تفسير: يعني «تورات» يې دركړ، او سلطنت يا د فيصلې قوّت يا د پوهنې خبرې، يا د دين پوهه يې درعطا كړه، او ډېر زيات انبياء الله يې په تاسې كې مبعوث كړل، دغه خو روحاني غذاء وه، كه جسماني غذاء ته وګورئ؛ هغه يې هم په كثرت او افراط سره تاسې ته درعطاء كړې ده، تر دې چې «من، او سلوى» يې هم پر تاسې نازل كړل.

وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٦﴾

او فضیلت ور کړی وو مونږ دوی ته پر خلقو (د زمانې خپلې).

تفسیر: یعنې د هغې زمانې پر ګردو خلقو دوی ته کلي فضیلت حاصل وو، او د ځینو جزئیه وو فضائلو په اعتبار، نو د هغې زمانې قید لګولو ته هم دومره ضرورت نه پاتې کیږي.

وَاٰتَيْنٰهُمْ بَيِّنٰتٍ مِّنَ الْاَمْرِ

او ورکړي وو مونږ دوی ته ښکاره دلائل له امره (له دیني احکامو).

تفسیر: یعنې نهایت واضح او مفصّل احکام، یا ښکاره واضح معجزات چې د دین په باب کې د حجّت او بُرهان په شان وړاندې کول کیږي.

فَمَا اخْتَلَفُوْٓا اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۭ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِيْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿١٧﴾

پس ونه کړ اختلاف (دوی په امورو د دین کې) مګر پس له هغه چې راغی دوی ته علم له جهته د هغه ضد او عناد چې وو په منځ د دوی کې، بیشکه رب ستا به حکم وکړي په منځ د دوی (او ستاسې) کې په ورځ د قیامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به یې سره اختلاف کاوه.

تفسیر: یعنې دوی له ضده او عناده او له خپل نفسانیته اصلي کتاب پریښی دی، او بېشماره فرقې جوړې شوي دي، چې د دوی عملي فیصلې به د قیامت په ورځ کیږي، او هلته به دوی ته ښه معلوم او دغه پته به ولګیږي، چې د دوی منشأ ماسوا د نفس پاللو او هوا او هوس خوښولو پر ته بل هیڅ شی نه وو.

ثُمَّ جَعَلْنٰكَ عَلٰى شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٨﴾

بیا مو وګرځولې ته ولاړ پر شریعت ارته لاره له کاره د دین، پس متابعت وکړه د هغه، او متابعت مه کوه د ارزوګانو د هغو کسانو چې نه پوهیږي دوی (په حقیقت د توحید).

تفسیر: یعنې د دغو اختلافاتو او د ګوند (ډلې) اوګوندبازۍ (ډله بازۍ) په موجودیت کې مونږ تاسې د دین په صحیحه لارې قائم کړئ، نو تاسې ته او ستاسې امّت ته لازم دي چې پر دغسې سمې صافې برابرې لارې باندې برابر او مستقیم واوسئ، او هیڅ کله په خطأ او تېروتلو سره هم د دغو جاهلانو او ناپوهانو په فکر غوښتنه او خواهشونو مه ځئ!.

اِنَّهُمْ لَنْ يُّغْنُوْا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۭ

بیشکه چې دوی له سره به دفعه نه کړي له تا له (عذابه د الله تعالی) هیڅ شی.

تفسیر: یعنې د دوی په طرف ستاسې متمایل کېدل تاسې ته د الله تعالی په نزد هیڅ په درد نه خوري، او په کار نه درځي.

وَإِنَّ الظَّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۱۹﴾

او بېشکه چې ظالمان ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو، او الله دوست دی د متّقيانو (په اعانت نصرت اثابت سره).

تفسير: يعني منصف او رښتيا خوښوونکي مسلمانان د ظالمانو او بې لارې کفّارو رفيق او ملګري له سره نشي کېدی، دوی خو د الله تعالى مطيع بندګان دي، او الله تعالى هم د دوی رفيق ناصر او مددګار دی، لازم دي چې دوی پر هغې سمې لارې لاړ شي، او پر هم هغې باندې اعتماد او توکل ولري.

هَٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿۲۰﴾

دغه (قرآن) بصيرتونه پندونه دي لپاره د خلقو، او هدايت لار ښوونه ده، او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې يقين راوړي (پر بعث باندې).

تفسير: يعني دغه قرآن پر ډېر بصيرت زياتونکيو مشتمل دی، خلقو ته د کار ښې خبرې ښيي، او د برې او کاميابی لارې هغوی ته ښيي، او هر هغه خوش قسمته او بختور سړی چې پر دغو هداياتو او نصائحو باور او يقين وکړي، او په ښه شان سره پرې عامل شي؛ نو د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره دغه قرآن رحمت برکت او لوی نعمت دی.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ سَوَآءً مَّحْيَاهُمْ
وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۲۱﴾

آيا ګمان کوي هغه کسان چې کړي يې دي بد کارونه (د شرک او کفر) د دې چې وبه ګرځوو مونږ دوی (په آخرت کې) په شان د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) برابر (يو شانې) به وي ژوندون د دوی او مرګ د دوی؟ (بلکه نه دي برابر)، بد دی هغه چې حکم کوي دوی (چې دا برابري ده).

تفسير: يعني د الله تعالى د حکمت پر شئون له نظر اچولو څخه آيا کوم عاقل داسې اټکل او ګمان کولی شي چې له يو بد عمله او له يو صالح انسان سره به رب المنّان څرنګه يو شان معامله وکړي؟ او د دغو دواړو آخره خاتمه به څنګه سره برابره کړي؟ داسې له سره کېدونکي نه دي، نه دغه دواړه په دغه ژوندون کې سره يو شان دي، او نه به له مړ کېدلو څخه وروسته يو شان وي، او هغه د علوّ، نصرت، او مغفرت وعدې چې دلته ورسره کړی شوي دي؛ هغه د يوه بدکار کافر په برخه کله کېدی شي.

وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲۲﴾

او پيدا کړي دي الله اسمانونه، او ځمکه په حقه سره (لکه چې مناسب وو)، او لپاره د دې چې جزاء ورکړه شي هر نفس ته په هغه عمل سره چې کړی يې وي، او پر دوی به ظلم ونه کړی شي (په تزييد د سيئاتو يا تنقيص د حسناتو).

تفسير: يعني ځمکه او اسمانونه يې همداسې خوشې او چټي نه دي پيدا کړي، بلکه په نهايت حکمت سره يې د کوم خاص مقصد او مصلحت لپاره پيدا کړي دي، څو مخلوق د هغو پر احوالو غور او دقّت وکړي، چې کوم شيان يې جوړ کړي، او له هغو ځنې دغه خبره ځان ته معلومه کړي، او اندازه يې ولګوي چې يوه ورځ هرومرو د دغو

موجوداتو او د دغې عظیم الشأني کارخانې نتیجه هم ظاهرېدونکې ده، چې هغه ته آخرت وایي، او هلته به هر چاته د ده د اعمالو جزاء او سزا، ثمره او نتیجه ور وړاندې کیږي، او هر څه یې چې کړلي وي؛ هغه به ریبي.

د عمل له مکافاته غافل مه شه ((ښ)) له غنمو غنم کیږي له اربشو نه اربشه

أَفَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

آیا پس وینې ته هغه څوک چې نیولی وي ده معبود خپل خواهش (د نفس) خپل، او ګمراه کړی وي ده لره الله په علم باندې (چې استعداد یې ورته معلوم دی په ازل کې)، یا سره له علمه.

تفسیر: یعني الله تعالی ته معلوم دي چې د هغه استعداد خراب دی، او د دغې خبرې وړ او مستعد دی، چې له سمې لارې څخه دې لورې ته او بل لورې ته درومي، یا دا مطلب چې هغه بدبخت وروسته له علم، پوهې، ایقان او اذعان ګمراه شوی دی.

وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۲۳﴾

او مهر لګولی وي الله تعالی پر غوږونو د ده، او پر زړه د ده، او ګرځولی یې وي پر سترګو د ده پرده، پس څوک به لاره وښیي ده ته پس له (ګمراه کولو د) الله (ده لره)، پس آیا تاسې پند نه اخلئ (او غور او دقّت نه کوئ، بلکه پند پرې واخلئ).

تفسیر: یعني هغه سړی چې محض نفساني خواهش خپل حاکم او معبود وګرځوي، او هر چېرې یې چې خواهش وي؛ هغه لورې ته لاړ شي، او د حق او باطل د معلومولو او بېلولو معیار له ده سره هغه د ده نفساني خواهش او غوښتنه وي؛ نو الله تعالی دی د ده په هم هغې خوښې کړې ګمراهۍ کې پرېږدي، بیا د ده حالت داسې کیږي چې نه یې غوږونه پند او نصیحت اورېدی شي، او نه یې په زړه کې رښتیا خبرې ځای نیولی شي، او نه پرې پوهېدلی شي، او نه د ده په سترګو کې د بصیرت رڼا بریښي، ظاهر دی چې الله تعالی هر هغه څوک چې د ده د اعمالو په سبب داسې یوه حالت ته رسوي، بل به کوم قوّت او طاقت وي چې وروسته له هغه دی پر هغې سمې لارې راولي.

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ ۚ

او وایي (کُفّار) نشته ژوندون مګر همدغه ژوندون څمونږ دی په دغې دنیا کې، چې مړه کیږو او ژوندي کیږو، او نه مو هلاکوي مګر زمانه.

تفسیر: یعني کُفّار وایي: ماسوا له دغه ژوندانه بل ژوندون نشته، بس همدغه دنیا ده چې مونږ په کې ژوندون کوو، او مرو لکه چې د باران په اثر په ځمکه کې شینکي او ترکودی زرغونیږي، لوییږي، وچیږي، او بیا له منځه ورکیږي، د انسان حال هم پر همدغه قیاس کړئ، چې یو وخت پیدا کیږي، او تر یوه معینه وخته پورې ژوندون کوي، او بالآخر د زمانې چورلېدل او تدویر یې له منځه پورته کوي، او ژوندون ته یې خاتمه ورکوي.

وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿۲۴﴾

او نشته دوی ته په دغه (انتساب د مرګ زمانې ته) هیڅ قدر علم پوهه، نه دي دوی مګر ګمان کوي (او اټکل چلوي، او دغه خبره بې دلیله وایي).

تفسیر: یعنې «دهر» د زمانې نوم دی، چې هغه هیڅ کار کوونکی نه دی، ځکه چې په هغه کې نه حس شته او نه شعور، او نه اراده لا محاله، د دوی مقصد به له دې نه بل کوم شی وي چې هغه د دوی په زعم نه معلومیږي، لیکن په دنیا کې د هغه تصرّفات چلیږي، نو بیا د همدغو تصرّفاتو او تحوّلاتو نسبت ولې پاک الله تعالی ته ونه کړی شي، چې د ده وجود او علی الاطلاق متصرفوالی له فطري دلائلو او عقلي او نقلي براهینو څخه ثابت شوی دی، او د زمانې تحوّلات تبدیلات او انقلابات او د ورځې او د شپې تبدیل او اختلاف او نور ټول د ده په لاس کې دي، همدغه معنی په حدیث کې ښوولې شوې ده چې «دهر» الله دی، نه ښایي چې دهر ته بد وویلی شي، ځکه څه وخت چې انسان «دهر» ته بد وایي، په دې نیت یې وایي چې: د دهر حوادث ورته منسوبیږي، حال دا چې د دهر ټول حوادث د الله تعالی په مشیئت او ارادې سره کیږي، نو د دهر بد ویل په حقیقت کې د الله تعالی په حضور کې بې ادبي او ګستاخي ده، أعاذنا الله منه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾

او هر کله چې ولوستل شي پر دغو (کفّارو) آیتونه (د قرآن) ځمونږ ښکاره؛ نو نه وي حُجّت دلیل د دوی مګر دا چې وایي: راولئ پلرونه ځمونږ که چیرې یئ تاسې رښتیني (په دغې وینا خپلې کې چې پس له مرګه بیا ژوندون دی).

تفسیر: یعنې کله چې د لوی قرآن آیات یا د بعث بعد الموت دلائل دوی ته اورول کیږي؛ نو وایي چې: مونږ له سره د دغو دلائلو منونکي نه یو، هو ! که تاسې پخپله په دغې دعوی کې رښتیني یئ؛ نو ځمونږ مړه پلرونه او نیکونه راژوندي کړئ، او راویې ښیئ، نو خامخا مونږ به ستا دغه ګردې خبرې منو، چې بېشکه پس له مرګه په حقه او رښتیا سره بیا ژوندي کېدل شته.

قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله ژوندي کوي تاسې، بیا مړه کوي تاسې، بیا به سره ټولوي تاسې ورځې د قیامت ته چې نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغې کې، ولیکن زیاتره (کافران) خلق نه پوهیږي، (نو ځکه ترې انکار کوي).

تفسیر: یعنې هغه ذات چې یو ځلې مو ژوندي کوي، او بیا مو وژني؛ هغه ته دغه کار څه سختي او اشکال لري چې تاسې بیا ژوندي کړي، او بیا مو ګرد سره یو ځای راټول او جمع کړي؟.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د اسمانونو او د ځمکې (سره له اسمانونو او ځمکې، خلقًا، ملکًا، وعبیدًا) او په هغه ورځ کې چې ودریږي قیامت، نو په دغه ورځ به زیانکاره شي مبطلان (کافران).

تفسیر: په هغې ورځې کې چې ذلیل، سپک او خوار ودریږي؛ نو هلته به دوی ته دغه خبره ښکاره او څرګندیږي چې تېروتلي او غولېدلي وو.

وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۚ كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۲۸﴾

او وبه وينې ته (اى كتونكيه په قيامت كې) هر امّت ناست پر ځنګنونو خپلو (له خوفه او هيبته)، هر يو امّت به رابللى شي په طرف د كتاب اعمالنامې خپلې (نو وبه ويل شي دوى ته له جانبه د الله چې) نن ورځ به جزاء دركړه شي (تاسې ته د) هغو (اعمالو) چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې).

تفسير: يعنې د اعمالنامې په طرف بلل كيږي، چې راځئ سم له دې سره حساب راكړئ !، نن هر سړي ته د ده له هغه عمل سره سم بدل جزاء او سزا وررسيږي، چې په دنيا كې يې كړي وي.

هَٰذَا كِتَابُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِالْحَقِّ ۚ

دغه كتاب ځمونږ دى خبرې كوي (او شاهدي وايي) پر (اعمالو د) تاسې باندې په حقه سره.

تفسير: يعنې هر هغه كار چې كړى يې وي، دغه اعمالنامه به هم هغه په پوره او كامل صورت سره دربنيي، او د يوې ذرې به هم په هغه څه تزييد او تنقيص نه كيږي.

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۲۹﴾

بېشكه مونږ وو چې امر به مو كاوه په ليكلو سره د هر هغه څه چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې).

تفسير: يعنې ځمونږ په علم كې هر شى له ازله شته، مګر د دوى د انضباط لپاره ځمونږ پرښتې مقررې دي، چې د دوى ګرد اعمال حقًّا حقًّا وليكي، نن د دوى ليكلى شوى مكمّل رپورټ ستاسې په مخ كې پروت دى.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿۳۰﴾

پس هر چې هغه كسان دي چې ايمان يې راوړى دى، او كړي يې دي ښه (عملونه)؛ پس ننباسي دوى رب د دوى په رحمت (جنّت) خپل كې، دغه (ننوتل د جنّت) همدغه برى دى ښكاره.

تفسير: يعنې په جنّت كې به الله تعالى مؤمنان داخلوي، چې هلته په اعلى درجه سره رحمت او هر قسم مهرباني وي.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿۳۱﴾

او هر چې هغه كسان دي چې كافران شوي دي (وبه ويل شي دوى ته داسې) آيا نه وو آيتونه (د قرآن) چې لوستل كېدل به پر تاسې باندې؛ پس تكبّر مو وكړ (او ايمان مو پرې رانه ووړ)، او وئ تاسې قوم ګناهګاران (كافران).

تفسير: يعنې ځمونږ له طرفه د پندونو او نصيحتونو پوهولو او د حجّت د اتمام ګردې خبرې دوى ته ور رسولى شوي دي، او له هيڅ پلوه هيڅ يو قصور او لنډون په دغه مورد كې نه دى پاتې، خو سره له هغه هم د دوى د غرور او تكبّر سر ښكته نشو، او بالآخر د پخو مجرمانو په حيثيت واوښتل، يا له ﴿وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ څخه داسې مطلب واخيست شي چې تاسې لا له پخوا څخه جرائم كوونكي خلق وئ.

وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿۳۲﴾

او هر کله چې وبه ویل شو (تاسو ته ای کفّارو چې) بېشکه چې وعده د الله حقه ده (په بیا ژوندون سره) او قیامت، نشته شک په (راتلو) د هغه کې، نو به ویل تاسې: نه پوهېږو چې څه شی دی قیامت، ګمان نه کوو مګر ګمان لږ، او نه یو مونږ یقین راوړونکي (په راتلو د قیامت).

تفسیر: یعنې مونږ په دې باندې هیڅ نه پوهېږو چې قیامت به څرنګه وي؟ ته د قیامت کوم عجیب او غریب احوال چې بیانوې؛ مونږ پر هغه له سره یقین اوباور نشو کولی، هو ! دغو خبرو او اترو او ستا د ډېرو اورولو په اثر یو لږ څه ضعیف امکان او یوه توره تیاره خیال یې ځمونږ په افکارو کې کله نا کله راځي، چې هغه بېله خبره ده.

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿۳۳﴾

او ښکاره به شي (په قیامت کې) دوی ته ناکاره والی (بدې جزاوې) د هغو (بدو اعمالو) چې کړي وو دوی (په دنیا کې)، او چاپېر (نازل) به شي په دوی (عذاب د) هغه چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

تفسیر: یعنې څه مهال چې قیامت راشي، د دوی دغه ټول بد کارونه او د هغو نتائج به د دوی په مخ کې ورو‌ړاندې کېږي، او د عذاب او د نورو انذارونو په نسبت څه ټوکې ټکالې چې دوی به کولې؛ هغه ټول به د دوی په مخ کې راځي، او دوی چپ له خپل تصوّره په هم هغو کې اخته او ککړ کېږي.

د عذاب ملائکې په ژبه دغو کفّارو ته د الله جل جلاله أعلی شأنُه وأعظم برهانُه له جانبه دغسې خطاب کېږي چې:

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

او وبه ویل شي چې نن ورځ به هېر کړو (د هېروالي معامله به درسره وکړو) مونږ تاسې (په دوزخ کې) لکه چې هېر کړی وو تاسې ملاقات د ورځې ستاسې دغه (چې ورځ د قیامت ده).

تفسیر: یعنې په دنیا کې دغې لویې ورځې ته مو هیڅ فکر او خیال نه وو، او بیخي مو هغه نه یادوله، نن مونږ هم په لطف او مهربانۍ سره ستاسې یادونه نه کوو، او تل تر تله مو په همدغه عذاب کې هم هغسې سره خوشې پرېږدو، لکه چې تاسې په دنیوي مزو، مېلو، او چړچو کې ډوب تللي وئ.

وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿۳۴﴾ ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

او ځای ستاسې اور دی، او نشته تاسو ته هیڅوک له مددګارانو (چې مو ترې خلاص کړي).
دغه (تعذیب له دې سببه دی) چې بېشکه تاسې نیولې مو وو آیتونه (د قرآن) د الله په ټوکو سره، او مغرور کړي وئ تاسې دغه ژوندون لږ خسیس.

تفسیر: یعنې په دنیوي مزو او چړچو کې داسې مشغول او لګیا شوي وئ، چې له سره دغه خبره ستاسې په فکر او خیال کې نه ګرځېده چې کله به دلته راځئ، او له الله تعالی سره مخامخ کېدونکي یئ؟.

فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٣٥﴾

نو نن ورځ وبه نه ایستلی شي دوی له دوزخه او نه به د دوی عذر قبول (او توبه ومنله) شي.

تفسیر: یعنې نه دوی له دوزخه ایستل کیږي، او نه داسې کومه موقع دوی ته ورکوله کیږي چې په هغې کې څه عبادت او ریاضت وکړي، او د رب العزّت د رضاء میمنت ځان ته حاصل کړي.

فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

پس خاص الله لره ده ټوله ثناء صفت چې رب د اسمانونو او رب د ځمکې دی رب د ټولو عالمیانو دی. او خاص الله لره ده لویي په اسمانونو او په ځمکه (په علویّاتو او سفلیّاتو) کې، او هم دی دی ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: ښایي چې انسان الله تعالی ته متوجه شي، او د ده د احساناتو او انعاماتو قدر وکړي !، او پر هدایاتو یې تګ وکړي، او له نورو ګردو څخه ځان وشکوي !، او محض د ده خوښې او رضا ځان ته حاصله کړي !، په حدیث قدسي حدیث کې راغلي دي: «الکبریاء ردائي، والعظمة إزاري، فمن نازعني واحدا منهما قذفته في النار» «کبریاء ځما څادر دی، او لویي ځما ازار دی، نو هر څوک چې په دغو دواړو کې له ما سره منازعه یا کشمکش وکړي؛ زه به یې په سخت اور کې په غورځولو سره وغورځوم»

تمت سورة الجاثیة بعونه وصونه، فلله الحمد والمنة وبه التوفیق.

سُورَةُ الأَحۡقَافِ

«د (الأحقاف) سورت مكي دی پرته له (۱۰، ۱۵، ۳۵) آيتونو څخه چې مدني دي، (۳۵) آيته (۴) ركوع لري، په تلاوت كې (۴۶) او په نزول كې (۶۶) سورت دی، وروسته د «الجاثية» له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

حٰمٓ ﴿۱﴾ تَنۡزِيۡلُ الۡكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الۡعَزِيۡزِ الۡحَكِيۡمِ ﴿۲﴾ مَا خَلَقۡنَا السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضَ وَمَا بَيۡنَهُمَاۤ اِلَّا بِالۡحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى

راليږل د دې كتاب (قرآن) دي له طرفه د الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا دی (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي). نه دي پيدا كړي مونږ اسمانونه او ځمكه او هر هغه څيزونه چې په منځ د دې دواړو كې دي مگر په حقه (لپاره د دې چې دلالت وكړي په قدرت او وحدانيت ځمونږ)، او (په) ټاكلي (مقرر كړې) وعدې سره.

تفسير: يعني اسمان او ځمكه او دا ګردې كارخانې الله تعالى خوشې چټې نه دي جوړې كړې، بلكه هغه ګردې يې د يوه غرض او مقصد لپاره پيدا كړي دي، چې تر يوه ټاكلي مدّت او اېښود شوې نېټې او معين ميعاد پورې به همداسې چليږي، كله چې د دې نړۍ نتيجه راښكاره شي؛ نو هغه ته به آخرت وايه شي.

وَالَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا عَمَّاۤ اُنۡذِرُوۡا مُعۡرِضُوۡنَ ﴿۳﴾

او هغه كسان چې كافران شوي دي له هغه څيزه چې دوی پرې ويرولی شي (چې قرآن دی) مخ ګرځوونكي دي.

تفسير: يعني له بد انجام څخه نه ويريږي، او د آخرت لپاره څه تياری نه كوي، كله چې د آخرت خبرې اوري؛ نو په يوه غوږ يې ننوځي، او له بل غوږ يې وځي، او ژر تر ژره يې هيروي.

قُلۡ اَرَءَيۡتُمۡ مَّا تَدۡعُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اَرُوۡنِيۡ مَاذَا خَلَقُوۡا مِنَ الۡاَرۡضِ اَمۡ لَهُمۡ شِرۡكٌ فِى السَّمٰوٰتِ

ووايه (ته ای محمده !) آيا وينئ خبر كړئ تاسې ما په (حال د) هغو (معبودانو) چې بولئ يې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله، وښيئ تاسې ماته ! كوم دی هغه څيز چې پيدا كړی دی دوی له ځمكې څخه؟ آيا شته دوی ته څه شركت په (پيدا كولو د) اسمانونو كې؟ (يعني نشته له الله سره شريک).

تفسير: يعني قدّوس الله تعالى اسمان او ځمكه او ګرد مخلوقات پيدا كړي دي، آيا په رښتيا سره ويلی شئ چې د ځمكې كومه ټوټه يا د اسمان كومه برخه بل چا پيدا كړې ده؟ يا يې پيدا كولی شي؟ نو دوی بيا ولې هغه خپل باطل معبودان له الله تعالى سره بولې؟ بلكه زيات له هغه څخه يې ولې ګڼې؟ او ولې غوښتنې ورځنې كوي؟ دا «ام» بمعنى د همزې د انكار دی.

ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۴﴾

راوړئ تاسې ماته كوم كتاب (چې راغلى وي تاسې ته) پخوا له دغه (قرآنه) يا يوه باقي علامه دليل له علمه (د پخوانيو انبياوو) كه چېرې يئ تاسې رښتيني (په دې كې چې په عبادت كولو د دې معبودانو به الله ته نژدې كېږئ).

تفسير: يعنې كه دوى د خپل شرك په دعوى كې رښتين وي؛ نو د كوم اسماني كتاب سند دې دربنكاره كړي، يا په داسې يو علمي اصول سره دې دا خپله وينا جوته كړي چې د عاقلانو په منځ كې د منلو وړ وي، كه پر يو شيز باندې نه عقلي او نه نقلي دليل په لاس وي؛ نو هغه په څه ډول د منلو او اورېدلو وړ كېدى شي؟.

وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿۵﴾

او څوك دى ډېر ګمراه (يعنې هيڅوك نشته ډېر ګمراه) له هغه چا چې بولي بې له الله څخه هغه چې نشي قبلولى هغه لره (دعاء سؤال) تر ورځې د قيامت پورې، او دغه (مدعو) له دعاء او بلنې د دغو (عابدانو څخه) بې خبره دي.

تفسير: يعنې له دې څخه به لويه ګمراهي او زيات حماقت څه شى وي، چې يو ناپوه خپل الله تعالى پرېږدي، او له داسې يو بې ژوند او بې واك مخلوق څخه د خپلو اړتياوو او احتياجاتو په پوره كولو كې امداد او مرستې وغواړي چې هغوى پخپل مستقل اختيار د هيچا غږ نشي اورېدلى.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿۶﴾

او كله چې راټول كړل شي خلق (لپاره د حساب) وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) دغو (خپلو عابدانو) ته دښمنان، او وي به (وبه ګرځي) دغه (معبودان) په عبادت د دغو (عابدينو خپلو) منكران.

تفسير: يعنې په آخرت كې چې امداد او معاونت ته يې ډېره اړتيا او حاجت وي؛ نو دا بې وسه معبودان خپلو عابدانو ته څه مرستې رسولى شي؟ بلكه لكه دښمن د دوى په مخكې ودرېږي، او له دوى څخه به خپله بيزاري او خپګان ښكاره كوي، تر دې چې داسې به هم وايي: ﴿مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۷) ركوع (۶۳) آيت)، يعنې دا خلق مونږ نه پېژنو، او نه يې زمونږ بندګي كړې ده، نو تاسې فكر وكړئ چې په هغه وخت كې به دوى ته څومره حسرت او ندامت وروپېښېږي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۷﴾

او كله چې ولوستل شي پر دغه (اهل د مكې) باندې آيتونه څمونږ ښكاره؛ نو وايي هغه كسان چې كافران شوي دي حق (قرآن) ته كله چې راشي دوى ته؛ چې دا سحر جادو دى ښكاره.

تفسير: يعنې دا خلق اوس د آخرت هيڅ فكر نه كوي، او نه نصيحت او نه پند او نه ښوونې ته غوږ ږدي، كه د پاك قرآن آيتونه دوى ته واورول شي؛ نو په څرګند سره وايي چې دا خو ظاهر سحر كوډې او جادوى دى.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

بلکه وايي دوی له ځانه يې جوړ کړی دی (محمد دغه قرآن او د الله له جانبه نه دی راغلی).

تفسير: يعنې د جادو ويلو څخه زياته قبيحه او شنيعه د هغوی دا دعوی ده چې قرآن مجيد محمد صلی الله عليه وسلم له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د ډېر لويو دروغو نسبت يې الله تعالی ته کوي (العياذ بالله).

قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ

ووايه (ته ای محمده ! دوی ته) که ما جوړ کړی وی دغه (قرآن فرضًا) له ځانه؛ پس نه به شئ تاسې مالکان (خلاصوونکي) ما لره له (عذاب د) الله په مخکې هيڅ قدر (نو ولې به تړم دغومره لوی دروغ پر الله باندې؟).

تفسير: يعنې پر الله تعالی باندې دروغ ويل ډېر لوی جرم دی، که په فرض محال سره داسې جسارت هم وکړم؛ نو ګواکې په لوی لاس مې خپل ځان د الله تعالی لوی غضب او ډېر سخت عذاب ته وروړاندې کړ، لږ څه خيال خو وکړئ، هغه سړي چې پخپل ټول عمر کې پر بندګانو باندې دروغ نه وي ويلي، او په ډېرو کوچنيو کوچنيو معاملو کې د الله تعالی له ډاره ريږدي؛ نو څرنګه به يو ناځاپه پر الله تعالی باندې دروغ وايي، او خپل ځان پخپل لاس په داسې لوی عذاب کې اخته کوي، چې د دنيا هيڅ يو قوّت له هغه څخه ژغورونکی نشي کېدی.

هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ ۖ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۖ

دغه (الله) ته ښې معلومې دي هغه خبرې چې تاسې لګيا يئ په هغو کې، کافي دی دغه (الله) ښه شاهد حق ښوونکی په منځ ځما او په منځ د تاسې کې (چې دغه قرآن له جانبه د الله دی).

تفسير: يعنې هغه خبرې چې تاسې يې ويونکي يئ، الله تعالی ته هغه ښې معلومې دي، که د الله تعالی حق رسول ته کاذب او مفتري وايئ؛ نو د دې خبرې پای (آخر) دروند دی، ولې چې الله تعالی ته ځمونږ او ستاسې هيڅ کومه پټه خبره پټه نه ده، هغه په خپل صحيح او محيط علم سره موافق د هر چا له چارې سره سمه معامله کوونکی دی، زه هغه پاک الله د خپل او ستاسې په منځ کې شاهدوم، هغه به د خپل قول او فعل سره راښيي چې کوم يو رښتيا وايي؟ او کوم يو دروغجن دی؟ او افتراء کوي.

وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

او همدغه (الله) دی ښه مغفرت کوونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې که اوس هم له هغو خبرو څخه خپله خوله ونيسئ؛ نو وبه ښلی شئ، او وپوهېږئ چې دا ښښنه د الله له لورينې (مهربانی) او بخښنې او حلم څخه ده.

قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) نه يم زه اول له رسولانو (بلکه ځما نه پخوا هم رسولان تېر شوي دي.

تفسير: يعنې تاسې ځما له دې خبرو څخه ولې دومره بد وړئ؟ ما کوم نوی شی له ځان سره نه دی راوړی، له ما څخه مخکې هم د نبوّت او رسالت سلسله جاري وه، زه هم هغه خبره کوم چې هغوی کوله، له هغو ګردو پيغمبرانو څخه وروسته زه د الله تعالی له لوري رسول او استاځی شوی يم.

وَمَآ أَدۡرِي مَا يُفۡعَلُ بِي وَلَا بِكُمۡۖ إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٞ ۹

او نه پوهېږم چې څه به وکړل شي له ما سره (په دنيا کې) او نه (پوهېږم) چې څه به وکړل شي له تاسو سره (په دنيا کې)، نه کوم زه پيروي متابعت مګر خو د هغه (حکم) چې رالېږلی شوی دی ماته (چې قرآن دی)، او نه يم زه مګر ويروونکی يم ښکاره (له عذابه).

تفسير: يعنې زه له دې خبرې سره هيڅ اړه او کار نه لرم، چې څما د دې کار وروستنی نتيجه څه کيږي؟ او له ما سره به الله تعالی څه معامله کوي؟ او له تاسې سره به څه چارې کوي؟ او نه اوس زه پوره پوره تفصيلونه د خپل او ستاسې د انجام په نسبت ښوولی شم، چې په دنيا او آخرت کې به څه څه پېښې پېښېدونکي وي؟ يوه خبره کوم چې څما کار يوائې د الله تعالی د وحي اتباع او د الله جل جلاله د حکم امتثال او د کفر او د عصيان له خرابو نتائجو څخه په ډېر ښکاره ډول سره د خلقو پوهول دي.

قُلۡ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كَانَ مِنۡ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرۡتُم بِهِۦ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثۡلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسۡتَكۡبَرۡتُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ۱۰

ووايه (ته ای محمده! دوی ته) آيا وينئ خبر کړئ تاسې ما (چې څه حال به وي ستاسو) که چېرې وي دغه (قرآن) له جانبه د الله، حال دا چې کافران شوي يئ تاسې په ده سره، او بيا شاهدي ويلې ده يوه شاهد له (علماوو) د بني اسرائيلو په مثل حقيقت د داسې يو کتاب باندې، پس ايمان راوړی وي (پرې هغه شاهد)، اوتکبّر کړی وي تاسې (له ايمان راوړلو پرې، نو آيا تاسو نه يئ ظالمان؟ بلکه خامخا ظالمان يئ)، بېشکه الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: په دغه زمانه کې د عربو ناپوهان د بني اسرائيلو له علم او فضل څخه مرعوب وو، کله چې څمونږ د پيغمبر دنبوّت اوازه (انګازه) خوره شوه؛ نو ګرد مشرکانو د دوی د بعث په نسبت د بني اسرائيلو له پوهانو څخه پوښتنې کولې، او غوښتل يې چې د هغوی په خولو دوی دروغجن وښيي، او د خپلو ويناوو لپاره کومه خبره زده کړي او ويې وايي، چې وګورئ! د علم خاوندان او اهل الکتاب هم د ده خبرې دروغ ګڼي، خو په دې مقصد کې هم مشرکان تل ناکام شول، او الله تعالی د هم هغو بني اسرائيلو په ژبو څمونږ د پيغمبر تصديق او تأييد وفرمايه، او دا يې ورښکاره کړه، چې هغوی هم لکه پاک قرآن غوندې يو اسماني کتاب چې «تورات» دی، او يو پيغمبر چې موسی عليه السلام دی؛ لري، نو څکه د رسالت دعوی او د قرآن نزول او راښکته کېدل کوم نوی شی نه دی، له يهودانو څيني عالمانو په ښکاره ډول سره هم اقرار وکړ چې بېشکه څمونږ په «تورات» کې ليکلي دي چې: له عربو څخه به يو عظيم الشأن رسول مبعوث شي، چې ديوه مقدّس اسماني قرآن لرونکی به وي، او دا رسول هم هغه موعود پيغمبر راښکاري، او دا کتاب يې هم هغه اسماني کتاب دی چې مونږ په «تورات» کې لوستلی دی، د يهودانو د عالمانو دا شهادتونه في الحقيقت له هغو پخوانيو ويناوو سره سم وو چې سره له زرهاوو تحريفونو او تبديلو تر اوسه پورې په «تورات» او نورو کتابونو کې ليکل کيږي، چې له هغو څخه راښکاريږي چې د بني اسرائيلو ډېر لوی او مقدس ګواه موسی عليه السلام په زرهاوو کلونه پخوا له دې نه داسې شاهدي ورکړې ده چې د بني اسرائيلو له اقاربو او ورونو څخه په بني اسماعيل کې به څما په شان يو پيغمبر راشي، نو سره له دومره شهادتونو که تاسې د خپلې لوينې او غرور لامله هغه نه منئ؛ نو وپوهېږئ چې له دې څخه به کومه سخته ګناه بله نه وي، او داسې ظالم او ګناهکار ته نه ښايي چې د نجات او فلاح څه توقع ولري.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي په حق د هغو کسانو کې چې ایمان یې راوړی دی (داسې) که چېرې وی (دا ایمان راوړل) خیر بهتر؛ نو نه به وو ړومبي شوي (دغه خوار مؤمنان) پر مونږ باندې هغه ته.

تفسیر: یعنې زیاتره مسلمانان کمزوران، غریبان، او مریان دي، که دا دین ښه وی؛ نو ښو سړیو به منډې وروهلې، او د هغه په منلو کې به یې څمونږ په شان پوهان، لویان، عزتمندان او مالدار څرنګه له دې مریانو او وینځو څخه وروسته پاتې کېدل؟.

وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَٰذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ⑪

او کله چې سمه صافه لاره بیا نه مونده دغو (منکرانو) په دغه قرآن سره؛ نو ژر ده چې وبه وايي دوی: دغه (قرآن) دروغ پخواني دي.

تفسیر: یعنې پخوانیو خلقو هم تل داسې خبرې سره جوړولې، ښايي چې دا به د ﴿وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ او د ﴿قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ﴾ ځواب وي.

وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ

حال دا چې پخوا له دغه (قرآنه) کتاب (تورات) د موسی امام پېشوا لار ښوونکی وو (مؤمنانو ته)، او (سبب د) رحمت وو (پر دوی)، او دغه (قرآن) یو کتاب تصدیق کوونکی دی (هغو پخوانیو کتابونو لره).

تفسیر: یعنې دا پخواني دروغ نه دي، بلکه پخواني رښتیا دي، چې په زرهاوو کلونو پخوا له دې نه «تورات» هم د همدې اصولو تعلیم او ښوونه کړېده، او د هغه اقتداء ګرو پیغمبرانو او ولیانو کوله، او پخپله بشارتو د تعلیم سره یې ګردو راتلونکیو نسلونو ته د هدایت رښتیا ښې لارې وروښوولې، او د رحمت ورونه یې ورپرانیستل.

لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ⑫ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ⑬

په دې حال کې چې په ژبه عربي دی لپاره د دې چې وویروي (دغه قرآن) هغه کسان چې ظلم یې کړی دی، «پر ځانونو خپلو په کفر سره» او زېرې (د خوشالۍ) دی نیکو کارانو (مؤمنانو) لره (په جنت سره). بېشکه هغه کسان چې وايي: رب څمونږ الله دی، بیا ټینګ ودریږي (په عبادت د ده)؛ پس نه به وي (هیڅ) وېره پر دوی، او نه به وي دوی چې خپه به شي (په آخرت کې).

تفسیر: همداسې آیت د «حم السجده» سورت په خلیرویشتمه سیپاره کې تېر شوی دی، ښايي چې د هغه فوائد هلته ولوستل شي.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑭

دغه کسان یاران اوسېدونکي د جنّت دي په دې حال کې چې همېشه به وي دوی په دغه (جنّت) کې، ورکوله به شي دوی ته جزاء په سبب د هغو (نېکو عملونو) چې وو دوی چې کول به یې (په دنیا کې).

تفسير: يعنې د نېکو چارو په سبب د حق تعالى په رحمت به همېشه په جنت کې پاتې کېږي.

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا

او وصيت حکم مو کړی دی هر انسان ته له مور او پلار خپل سره د احسان نېکۍ کولو.

تفسير: د قرآنکريم په ځوځايونو کې حق تعالى خپل حق د مور او پلار له حق سره يو ځاى بيان فرمايلى دى، ځکه چې حقيقي موجد خو الله تعالى دى، ليکن په عالم اسباب کې د اولاد د وجود ظاهري سبب والدين دي، او د حق تعالى د ربوبيت د شان خاص مظهر وايه شي، دلته هم رومبى په ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کې د الله تعالى د حقوقو ذکر وو، اوس يې د والدينو حق راوښود، يعنې انسان ته حکم ورکړى شوى دى چې له خپلو والدينو سره ښه سلوك وکړي !، د هغوى تعظيم، محبت، خدمت کول او خوښي خپل سعادت وګڼي !، په بل ځاى کې يې دا ښوولي دي، که والدين مشرك هم وي؛ بيا هم له هغوى سره په دنيا کې ښايي ښه معامله وکړي !، په تېره بيا د مور خدمت کول چې د ځينو وجوهو لامله د هغې حق دې له پلار څه زيات اداء کړ شي، لکه چې صحيحه احاديث په دې باندې دالّ دي، ځکه چې:

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا

پورته کړی (ساتلی) يې دی ده لره (په نس خپل کې) مور د ده په سختۍ سره، او (بيا) يې ايښودلی (ځيږولی) دی ده لره په سختۍ سره.

تفسير: يعنې کله چې حمل د څو مياشتو شي، د هغه دروندوالى معلومېږي، چې مور په دې وخت کې او د تولّد په وخت کې څومره صعوبتونه او تکليفونه پر ځان اخلي، بيا خپل کوچنى ته شودې ورکوي، او تر کلونو کلونو هغه هر راز تکليفونه په ځان ګالي، روزنه او پالنه يې کوي، خپله آرامي او هوسايي د هغه په هوسايي او آرامى باندې جاروي، پلار هم تر زياتې اندازې پورې په دغو تکليفونو کې مل وي، او د هغه د روزنې وسيلې ورغونډوي، بېشکه چې دا ګردې چارې د فطرت په تقاضا کېږي، او د همدې فطرت تقاضا وي چې اولاد د خپل مور او پلار دا محبت او شفقت محسوس کړي، او د هغوى د هغه محنت ايثار او قدر وکړي.

وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا

او (دا) پورته کول ساتل د ده (په نس د مور کې) او جلا کول د ده (له تي نه) دېرش مياشتې وي.

تفسير: ښايي د اکثريه عادت لامله يې داسې فرمايلي وي، شاه صاحب (رحمه الله تعالى) ليکي: «که هلك قوي وي، وروسته له يوويشتو مياشتو څخه له شودو بيلېږي، او نهه مياشتې د هغه د حمل دى، يا داسې ووايئ چې: لږ تر لږه د حمل مدّت شپږ مياشتې دى، او په دوو کلونو کې کوچنيان عمومًا له تي څخه جلا کېږي، چې ګرده مدّت سره دېرش مياشتې شوې، د رضاع د مودې زيات له دې څخه ډېر کم او نادر دى.

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً

تر هغه پورې کله چې ورسېد دى قوّت (د هوښيارۍ) خپلې ته، او ورسېد څلويښت کلونو ته.

تفسير: په څلويښت کلنۍ کې عمومًا د انسانانو عقلي او اخلاقي قوّتونه پخېږي، نو ځکه د انبياوو عليهم السلام بعثت اکثر پخوا له څلويښت کلنۍ څخه نه دى شوى.

قَالَ رَبِّ أَوۡزِعۡنِيٓ أَنۡ أَشۡكُرَ نِعۡمَتَكَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَٰلِدَيَّ وَأَنۡ أَعۡمَلَ صَٰلِحٗا تَرۡضَىٰهُ وَأَصۡلِحۡ لِي فِي ذُرِّيَّتِيٓۖ إِنِّي تُبۡتُ إِلَيۡكَ وَإِنِّي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ۝١٥

وویل ده: ای ربه څما ! الهام وکړې ماته په زړه کې توفیق راکړې په دې چې شکر اداء کړم د نعمت ستا هغه چې انعام کړی دی تا پر ما باندې، او په مور او پلار څما باندې، او (بل دا راته الهام وکړه) چې عمل وکړم نېک چې راضي کیږي ته په هغه، او صلاحیت کېږده ته (یا الله) په اولاده څما کې، بېشکه ما توبه کړې ده تاته، او بېشکه یم زه له حکم منونکیو څخه (فرمان ستا ته).

تفسیر: یعنې سعادتمند سړی داسې وي چې د هغو احساناتو شکریه ادا کړي؛ چې الله تعالی په هغه باندې او د هغه په مور او پلار باندې احسان کړي دي، او د راتلونکي نېک عمل توفیق له الله څخه وغواړي، او د خپل اولاد په حق کې هم د نېکې دعاء طلب وکړي، او له هغه تقصیر او لنډوالي څخه چې په حقوق الله او حقوق العباد کې له هغه څخه شوی وي؛ توبه وکړي او د خلوص او تواضع او بندګۍ له لارې څخه د خپل مخلصانه عبودیت او فرمانبرداری اعتراف وکړي !.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنۡهُمۡ أَحۡسَنَ مَا عَمِلُواْ وَنَتَجَاوَزُ عَن سَيِّـَٔاتِهِمۡ فِيٓ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَنَّةِۖ وَعۡدَ ٱلصِّدۡقِ ٱلَّذِي كَانُواْ يُوعَدُونَ ۝١٦

دغه (ټول چې دا یې حال او وینا وي) هغه کسان دي چې قبلوو مونږ له دوی نه ډېر ښه د هغو (کارونو) چې کړي دي دوی، او تیرېږو له ګناهونو د دوی نه په دې حال کې چې وي به په یارانو اوسېدونکیو د جنّت کې، وعده کړې ده الله وعده رښتینې هغه (وعده) چې وو دوی چې وعده به یې ورسره کولی شوه (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د داسې بندګانو نېکۍ منلې، بدۍ یې بښلی کیږي، او د دوی ځای د الله أعظم شأنُه وأکرم برهانُه له صادقې وعدې سره سم جنّت دی.

وَٱلَّذِي قَالَ لِوَٰلِدَيۡهِ أُفّٖ لَّكُمَآ

او هغه (سړی) چې ویې ویل مور او پلار خپل ته (کله چې راویې باله ایمان ته) قباحت او کراهیت دې وي تاسې دواړو لره.

تفسیر: د سعادتمن اولاد په مقابل کې یې دغه د بې ادب او نالایق او نافرمان اولاد ذکر وفرمایه، چې مور او پلار هغه ته د ایمان خبرې کوي، او پرې پوهوي یې، مګر هغه پرې نه پوهیږي، او په ډېرو بې ادبو خبرو سره ورته غبرېږي، او سپک خطابونه ورته کوي، او ایذاء وررسوي، او دغسې هم هغوی ته وایي چې:

أَتَعِدَانِنِيٓ أَنۡ أُخۡرَجَ وَقَدۡ خَلَتِ ٱلۡقُرُونُ مِن قَبۡلِي

آیا وعده کوئ تاسې له ما سره (یا وېروئ ما) چې وبه ایستلی شم (له قبره) حال دا چې په تحقیق تېر شوي دي ډېر اهل د زمانې پخوا له ما څخه (او یو هم نه دی ژوندی شوی، نو زه به څرنګه بیا ژوندی شم؟).

تفسیر: یعنې د مړ کېدلو څخه وروسته له ژوندي کېدلو څخه انکار کوي، او هیڅ له قیامت او پوښتنې څخه نه ویرېږي، او وایي چې: څومره قومونه او تېرونه پخوا له ما څخه تېر شوي دي، نو آیا له هغوی څخه کوم یو سړی تر اوسه پورې بیا ژوندی شوی دی؟.

وَهُمَا يَسْتَغِيثٰنِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ ۖ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ ۚ

او هغو دواړو زارۍ کولې الله ته (په دغه حال کې چې ویل دوی) خرابي ده تاته، ایمان راوړه ته ! بېشکه وعده د الله (په بعث بعد الموت سره) حقه رښتیا ده.

تفسیر: یعنې د ده په ګستاخۍ باندې له یوې خو الله تعالی ته فریادونه او دعاوې کوي، چې ده ته د حق د قبول توفیق ور په برخه شي، او له بلې خوا یې وپوهوي، چې کمبخته ستا کور وران شو، اوس هم وخت دی فکر وکړه !، او وګوره چې د الله تعالی وعده رښتیا ده، د بعث بعد الموت کوم خبر چې د الله تعالی له لوري ورکړ شوی دی؛ بالکل حق او هغه پخپل ټاپې او وعدې پوره کېدونکی دی، او په هغه وخت کې به ستا د دغه (انکار) نتیجه ښه درښکاره شي.

فَيَقُولُ مَا هٰذَآ إِلَّآ أَسٰطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۷﴾

پس وواېي دی: نه دی دا (قول په بعث) مګر دروغې قصې د پخوانیو خلقو دي.

تفسیر: یعنې داسې قصې مونږ ډېرې اورېدلې دي، د پخوانیو وختونو قصې داسې ډېرې مشهورېږي، چې په رښتیا سره هغه ګردې دروغ دي، او هیڅ خارجي مصداق نه لري، (العیاذ بالله).

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيٓ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ

دا هغه کسان دي چې حقه ثابته شوې ده پر دوی باندې خبره (د عذاب) په جمله د نورو امّتونو خلقو کې، چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی څخه له پیریانو او انسانانو.

تفسیر: د عذاب خبره هم هغه ده چې د (الم السجدة) په دویمه رکوع کې ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ راغلې دي، یعنې څرنګه چې ډېرې ډلې له پیریانو او له بني آدمانو څخه پخوا له دې نه د دوزخ مستحق ګرځېدلي دي؛ دا بدبختان هم په هغوی کې ګډ دي.

إِنَّهُمْ كَانُوا خٰسِرِينَ ﴿۱۸﴾

بېشکه دوی وو زیان کاران (په دنیا کې).

تفسیر: الله تعالی له خپل رحمت د ایمان او د سعادت تُخم د هر سړي په زړه کې په فطري ډول سره کرلی دی، هغه هم د دې کمبختانو له لاسه ضایع شوی دی، له دې څخه به زیات نقص او خساره څه وي، چې یو سړی په تجارت کې د ګټې په ځای د خپلې ناپوهۍ، غفلت او حماقت له سببه خپله پنګه او رأس المال هم ضایع او له لاسه وباسي.

وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۖ

او هرې فرقې ته (د مؤمنانو او کافرانو) مرتبې دي له (جزاء د) هغو چې کړي یې دي (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې د اعمالو د تفاوت لامله چې د جنتیانو په درجاتو کې فرق او توپیر (تفاوت) دی، همدا راز د دوزخیانو په درجاتو کې هم فرق شته.

وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

او (مقررې کړي درجې) لپاره د دې چې پوره به ورکړه شي دوی ته جزاء د عملونو د دوی، حال دا چې پر دوی به ظلم ونه کړ شي (د نېکۍ په کمېدو، او بدۍ په زیاتېدو).

تفسیر: نه د کومې نېکۍ ثواب لږ ورکاوه شي، او نه د کومې بدۍ سزا د هغه له مېچه پورته او نامناسبه ټاکل کیږي.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا

او یاده کړه (ای محمده !) هغه ورځ چې وړاندې کړ شي هغه کسان چې کافران شوي دي پر اور (د دوزخ باندې، او وبه ویلی شي ورته): چې وړې دي تاسې لذائذ نېکۍ خپلې په ژوندون لږ خسیس کې، اونفع اخیستې ده تاسې په هغه سره (په دنیا کې).

تفسیر: د کافرانو په هیڅ یو کار کې د ایمان روح نه وي، یواځې د نېکۍ د یوه قالب او نمونې غوندې یو شي وي، د دې راز فاني نېکۍ اجر هم فاني وي، چې په دې ژوندون کې د مال، شتو، اولاد، حکومت، روغتیا، عزّت، شهرت او نورو په شکل ورکاوه شي، هم هغه یې وفرمایل چې: تاسې د خپلو صوري نېکیو مزې په دنیا کې اخیستې دي، او په هغه ځای کې یې له لذاتو څخه متمتع شوي یئ، هغه عیش او آرام چې د ایمان راوړلو په تقدیر تاسو ته په آخرت کې رسېده، ګواکې د هغه په ځای مو په دنیا کې مزې وکړې، اوس دلته تاسو په عیش او مزو کې هیڅ برخه نه لرئ.

فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

پس نن ورځ به جزاء درکوله شي تاسې ته د عذاب سپکوونکي په سبب د هغې چې وئ به تاسو (په دنیا کې) چې تکبّر لویي به مو کوله په ځمکه کې په ناحقه سره، او په سبب د هغې چې وئ تاسو چې نافرماني به مو کوله (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې نن تاسې ته د دروغو لافو او غاړه غړولو په سزا کې ذلیل او رُسوا کوونکی عذاب درکاوه کیږي، همدا یو شی تاسې لره دلته پاتې دی، وروسته له دې نه د ځینو زورورو او متکبّرو اقوامو احوال فرمایي، چې پخوا له آخرته د هغوی انجام څرنګه شوی دی.

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ

او یاد کړه (ای محمده ! دغو منکرانو ته قصه) د ورور د عاد (هود) کله چې وویراوه ده قوم خپل په (رېګستان چې نوم یې) احقاف دی (له عذابه).

تفسیر: یعنې د هود علیه السلام چې د «عادیانو» قومي ورور وو؛ قصه دغو معاندانو ته وکړه، کله چې وېراوه ده قوم خپل له عذابه.

د «أرض القرآن» مؤلف تر «بلاد الأحقاف» لاندې لیکي: د یمامې، عمان، بحرین، حضرموت، او د مغربي یمن تر منځ هغه لویه صحراء چې د (الدّهناء) یا (ربع الخالي) په نامه پرته ده، اګر که هغه د ودانۍ وړ (لایق) نه ده، خو د هغه په شاوخوا کې چېرې لږې ډېرې ځمکې د ودانۍ وړ (لایق) شته، په تېره بیا په هغې برخې کې چې له حضرموت څخه تر نجران پورې پرتې دي، ګواکې اوس هم هغه نه ده ودانه، خو په پخوانیو وختو کې د همدې نجران او حضرموت تر منځ د «عادارم» نومیالۍ قبیله ودانه وه، چې د الله تعالی د نافرمانی په سبب پناه شوه.

وَقَدۡ خَلَتِ النُّذُرُ مِنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦٓ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّا ٱللَّهَ إِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾

او په تحقيق تېر شوي وو (نور) ويرونكي (انبياء) وړاندې له دغه (هوده) او وروسته له ده څخه (په دې سره) چې عبادت بندګي مه كوئ د هيچا بې له الله، بېشكه زه ويرېږم پر تاسې باندې له عذابه د ورځې لويې (د قيامت نه).

تفسير: يعنې له هود عليه السلام څخه وړاندې او وروسته ډېر ويرونكي انبياء راغلي دي، ګردو به هغه ويل چې هود عليه السلام ويل، يعنې د يوه الله بندګي كوئ !، او د كفر او د معصيت له بد انجام څخه وويرېږئ !، ممكن دى چې د عاد په قوم كې به هم برسېره له هود عليه السلام نور ويرونكي هم راغلي وي، والله سبحانه وتعالى أعلم.

قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِتَأۡفِكَنَا عَنۡ ءَالِهَتِنَا فَأۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٢﴾

وويل (هود ته قوم يې) آيا راغلى يې ته مونږ ته چې وګرځوې مونږ له معبودانو خپلو، پس راوړه مونږ ته هغه (عذاب) چې وعده يې كوې له مونږ سره كه چېرې يې ته له رښتيا ويونكيو څخه.

تفسير: يعنې مونږ د خپل آبائي طريقې څخه بېرته ګرځېدونكي نه يو، كه ستا دا ويرول رښتيا وي؛ نو ولې په كې ځنډ كيږي؟ هغه چې په ژبه سره يې وايې؛ ښايي چې په كولو يې هم راښكاره كړې.

قَالَ إِنَّمَا ٱلۡعِلۡمُ عِندَ ٱللَّهِ وَأُبَلِّغُكُم مَّآ أُرۡسِلۡتُ بِهِۦ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمۡ قَوۡمٗا تَجۡهَلُونَ ﴿٢٣﴾

وويل (هود قوم خپل ته) بېشكه همدا خبره ده چې علم په (راتلو د عذاب په) نزد د الله دى، او رسوم زه تاسې ته هغه څه (احكام) چې پرې رالېږلى شوى يم زه په هغو سره، وليكن زه وينم تاسې يو قوم جاهل ناپوه (څكه چې په زوره خپل ځان ته عذاب غواړئ).

تفسير: يعنې داسې غوښتنه او مطالبه ستاسو ناپوهي او جهالت دى، زه د الله رسول يم، هغه پيغام چې ځما په وسيله لېږلى شوى دى زه هغه دررسوم، زيات له هغه څخه نه علم لرم، او نه د اختيار خاوند يم، او علم له الله تعالى سره دى، چې منكران كله د دنيوي سزا مستوجب كيږي؟ او تر كله هغوى ته مهلت وركوي؟.

فَلَمَّا رَأَوۡهُ عَارِضٗا مُّسۡتَقۡبِلَ أَوۡدِيَتِهِمۡ قَالُواْ هَٰذَا عَارِضٞ مُّمۡطِرُنَا

پس كله چې وليد دوى (هغه عذاب په شكل د) يوې پلنې وريځې مخ كوونكې كندو كښتو (فصلونو) د دوى ته؛ نو وويل دوى: دا يوه پلنه وريځ ده باران وروونكې پر مونږ باندې.

تفسير: يعنې له مخامخ خوا څخه يو وريځ په پورته كېدلو سره ښكاره شوه، خلقو وګڼل چې د دې وريځې له وربدو څخه به ګردې درې او خوړونه وبهيږي، او د ځمكې مخ به له اوبو څخه نه ښكاري، نو ويې ويل چې: ډېره وروونكې وريځ پورته شوه، اوس به ډېره ښه ووريږي، او ځمونږ كار به پرې جوړيږي، ځكه چې په هغه وخت كې د يوې اوږدې وچكالۍ او سوكړې له سببه خلق ډېر پرېشان او له قحط په تكليف وو، او اوبو ته يې ډېر ضرورت درلود.

بَلۡ هُوَ مَا ٱسۡتَعۡجَلۡتُم بِهِۦۖ رِيحٞ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٤﴾

(نو وويل هود: نه ده دا وريځ) بلكه دا هغه عذاب دى چې تلوار به مو كاوه تاسو په هغه، يو باد دى چې په ده كې عذاب دى دردناك.

تفسير: يعنې دا اوروونکې وريځ نه ده، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، چې د هغه ژر راتللو ته تاسې سترګې په لاره ولاړ وئ، او په دغه وريځ کې دغسې يو سخت او تند باد دی.

تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍۭ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا۟ لَا يُرَىٰٓ إِلَّا مَسَٰكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْقَوْمَ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾

چې هلاکوي (او له بېخه راوکاږي) هر څيز په امر حکم د رب خپل، بيا صباح ته پاتې شول داسې چې نه به ليدل شو مګر کورونه (خالي) د هغوی، همداسې (لکه چې مو جزاء ورکړه عاديانو ته) جزاء ورکوو مونږ قوم ګناهګارانو ته (چې کوي جرمونه په شان د هغوی).

تفسير: اوه شپې او اته ورځې پرله پسې داسې غضبناک طوفان راوالوت، چې د هغه په مخ کې ونې، سرې او څاروي لکه خځلي ښکارېده، او هر شی به يې له بنسټه (بېخه) ايستل، او چارچاپېر پر ته (علاوه) له خرابۍ او ورانۍ څخه بل شی نه ښکارېده، په پای کې پرته له نړېدليو کنډوالو څخه بل هيڅ څيز په سترګو نه راتله، ومو ليدل چې د الله تعالی د مجرمانو دا حال دی، ښايي د دې پېښو له اورېدلو څخه په هوش راشئ، که نه ستاسې احوال به همداسې شي.

وَلَقَدْ مَكَّنَّٰهُمْ فِيمَآ إِن مَّكَّنَّٰكُمْ فِيهِ

او خامخا په تحقيق قوّت قدرت ورکړی وو مونږ دوی ته په هغو څيزونو کې چې قوّت قدرت مو نه دی درکړی تاسې ته (ای قريشو !) په هغه کې.

تفسير: يعنې هغه مال، اولاد، کور، کهول او جسماني طاقت چې هغوی ته ورکړی شوي وو؛ تاسې ته نه دي درکړی شوي، کله چې د الله تعالی له جانبه عذاب راغی؛ هيڅ يو شی د هغوی په کار ورنغی، بيا نو تاسې په کومه خبره مغرور يئ؟.

وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَٰرًا وَأَفْـِٔدَةً فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ أَبْصَٰرُهُمْ وَلَآ أَفْـِٔدَتُهُم مِّن شَيْءٍ

او ګرځولي دي مونږ هغوی ته غوږونه (سماعت) او سترګې (بصارت) او زړونه (بصيرت)، بيا دفع نه کړه له دوی نه غوږونو (سماعت) د دوی، او نه سترګو (بصارت) د دوی، او نه زړونو (بصيرت) د دوی هيڅ قدر (له عذاب څخه).

تفسير: يعنې د نصيحت اورېدلو ته يې غوږونه او د قدرت د دلائلو ته يې سترګې او پوهېدلو سنجولو ته يې زړونه هغوی ته ورکړي وو، خو يو له هغوی څخه د دوی په کار ورنغی، رانده، کاڼه او ليونيان شول، د پيغمبرانو په مخکښې ودرېدل، تر څو چې سره د لرلو د دې ګردو قوّتونو د الله تعالی عذاب هغوی راچاپېر کړل، او هيڅ يو دنني او باندني قوّت هغه ونشو ګرځولی.

إِذْ كَانُوا۟ يَجْحَدُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٢٦﴾

له دې جهته وو دوی چې انکار به يې کاوه په دلائلو د الله، او نازل شو په هغوی هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به يې مسخرې ټوکې کولې.

تفسیر: یعنې په هغه عذاب باندې چې هغوی خندا کوله او ملنډې یې پرې وهلې؛ اخته شول.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِّنَ الْقُرٰى

او خامخا په تحقیق هلاک کړي دي مونږ هغه چې چاپېر له تاسې څخه دي له (اهل د) کلیو ځنې.

تفسیر: یعنې پرته د «عاد» له قومه د ثمود د قوم، د لوط د قوم او د نورو کلي همدا راز وران شوي دي، چې ستاسې په شاوخوا کې پراته وو، دا خطاب مکیانو ته ځکه شوی دی چې هغوی د خپل تګ او راتګ په وخت کې هغه ځایونه پخپلو سترګو سره ویني.

وَصَرَّفْنَا الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿۲۷﴾

او مکرر مو بیان کړي دي دلائل لپاره د دې چې دوی بېرته راوګرځي (له کفر نه).

تفسیر: مګر سره له دومره پوهولو بیا هم هغوی له هغو چارو څخه مخ ونه ګرځاوه.

فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً ؕ

پس ولې مدد مرسته ونه کړه له دوی سره هغو (بُتانو) چې نیولي وو دوی (هغه بُتان) بې له الله لپاره د نژدېوالي (الله ته په زعم خپل) نور معبودان.

تفسیر: یعنې د هغو بُتانو په نسبت به یې ویل چې: مونږ د هغوی عباد ت ځکه کوو، تر څو هغوی مونږ الله ته نژدې کړي، او لوېې درجې راوبښي، نو هغه بُتان د دې اړې (حاجت) په وخت کې ولې د هغوی په کار ورنغلل.

بَلْ ضَلُّوْا عَنْهُمْ ۚ

بلکه ورک شول (بُتان په وخت د عذاب کې) له دوی څخه.

تفسیر: یعنې نن ورځ د هغوی هیچېرې پته نشته، چې د عذاب په وخت کې هغوی ته غږ وکړي، آخر هغوی چېرته تللي دي؟ چې د داسې مصیبت په وخت کې هم په کار نه ورځي.

وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۲۸﴾

او دا (نیول د بُتانو) دروغ د دوی وو، او هغه چې وو دوی چې له خپل ځانه به یې جوړول (پر الله).

تفسیر: یعنې درښکاره شوه چې بُتانو ته الله ویل، او هغو ته هیلې لرل، او په زړه پورې خبرې له هغوی څخه غوښتل؛ ګردې چټي (بېکاره) او اپلتې خبرې وې، او لکه د لرګیو پښې د درېدلو وړ (لایق) نه وې.

(ربط) په ړومبنیو آیتونو کې د انسانانو د تمرّد او سر غړولو خبرې وې، وروسته له دې نه د پیریانو د اطاعت او غاړه ایښودلو خبرې راځي، تر څو له هغه څخه راښکاره شي هغه قوم چې په طبیعي ډول سره سخت متمرّد او سرکښ دی، له هغو ځینې افرادو څرنګه د الله تعالی خبرې اورېدلې دي؟ او د هغه په مقابل کې لکه موم غوندې پاسته شوي دي، او غاړه یې کېښودلې؟.

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ ۖ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا أَنصِتُوا ۖ فَلَمَّا قُضِيَ
وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ ﴿٢٩﴾

او ياد كړه (هغه وخت اى محمده !) كله چې وګرځول مونږ تاته يو ټولى له پيريانو څخه چې غوږ به يې ايښود قرآن ته، پس كله چې حاضر شول (دوى قرآن ته)؛ وويل دوى په منځ خپل كې: چپ شئ تاسي اى پيريانو، بيا كله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بېرته وګرځېدل قوم خپل ته ويروونكي (له عذابه).

تفسير: له محمدي بعثت څخه پخوا ځينو پيريانو ته لږ څه اسماني خبرې راښكارېدې، كله چې ځمونږ په پيغمبر باندې د وحي راتلل شروع شو؛ دا سلسله تقريبًا بنده شوه، او په ډېر كثرت د شهاب سره ويشتل شروع شو، پيريانو ته دا خيال ولوېد چې هرومرو كومه خبره پېښه شوې ده، چې د هغې په وسيله اسماني پېښې كلكې ساتلې او سختې پيرې پرې دربدلې دي، د دې خبرې د پلټنې لپاره پيريان څو څو لوېې ډلې په مشرق او مغرب كې سره خواره شول، له دوى څخه يوه ډله (بطن نخله) ته ورسېده، چې اتفاقًا هلته ځمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم سره له څو تنو اصحابو د سهار لمونځ اداء فرمايه، الله تعالى د پيريانو د دې ډلې فكر د محمد صلى الله عليه وسلم د قرآن لوستلو په لوري وګرځاوه، د قرآنكريم غږ د هغوى په غوږونو كې ډېر عجيبه غريبه مؤثر او زړه وړونكى اثر او اغېزه وكړه، او د هغه عظمت، هيبت او لوينې د هغوى په زړونو كې ولوېدې، او پخپلو منځونو كې يې سره وويل: «چپ شئ ! او د زړونو له كومې څخه يې واورئ !»، تر دې چې پاك قرآن دهغوى زړونه په خپل لوري وركش كړل، او په دې خبره باندې يې باور وشو چې همدا هغه نوې خبره ده، چې د هغې په سبب پيريان له اسمانه شړل كيږي، كله چې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د قرآن له لوستلو څخه فارغ شو، د پيريانو ډلې پخپلو زړونو كې د ايمان او ايقان سوغات نيولى د خپلو تبرو په لوري رهي شوه، او دا ګردې خبرې يې هغوى ته وويلې، او لازمه ښوونې يې هغوى ته وكړې، چې مفصّلې خبرې يې د (جن) په سورت كې راځي.

قَالُوا يَا قَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِن بَعْدِ مُوسَىٰ

وويل دوى: اى قومه ځمونږ ! بېشكه مونږ واموورېده داسې يو كتاب چې نازل كړى شوى دى وروسته له موسى.

تفسير: په پخوانيو كتابونو كې د موسى عليه السلام كتاب «تورات» غوندې بل كتاب، احكام، او شرائع لرونكي نه وو، چې د بني اسرائيلو ګردو انبياوو په هم هغه باندې عمل كاوه.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

په دې حال كې چې تصديق كوونكى موافق دى له هغو (كتابونو) سره چې پخوا له دې نه وو.

تفسير: ښايي په هغه وخت كې د پاك قرآن هغه برخه چې رسول أكرم صلى الله عليه وسلم لوستله؛ همداسې مضمون لرونكې وه، يا به له قرينو څخه پوهيدلي وي.

يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾

لاره ښيي حق دين ته او لارې سمې ته.

تفسير: يعني رښتينې عقيده او د عمل سمه لاره.

يَٰقَوۡمَنَآ أَجِيبُواْ دَاعِيَ ٱللَّهِ وَءَامِنُواْ بِهِۦ

ای قومه ځمونږ ! قبول کړئ قول د بلونکي د الله، او ایمان راوړئ په ده باندې.

تفسیر: یعنې د هغه خبره ومنئ !، چې د الله تعالی په لورې مو بولي، او د هغه په رسالت باندې یقین ولرئ !.

يَغۡفِرۡ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمۡ

چې مغفرت کړي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې.

تفسیر: یعنې هغه ګناهونه چې د کفر په حالت کې مو کړي دي، اوس د اسلام له برکته هغه ګرد درمعافیږي، او پس له دې نه به بل دفتر شروع کیږي، خو په یاد یې ولرئ چې دلته د (حقّ الله) ګناهونو ذکر دی، او د حقوق العباد معافي له دې ځخه ځه نه ښکاري.

وَيُجِرۡكُم مِّنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ۝٣١ وَمَن لَّا يُجِبۡ دَاعِيَ ٱللَّهِ فَلَيۡسَ بِمُعۡجِزٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَيۡسَ لَهُۥ مِن دُونِهِۦٓ أَوۡلِيَآءُۚ

او خلاص به کړي (الله) تاسې له عذاب دردناک ځخه. او هغه څوک چې ونه مني (بلنه د بلونکي د الله؛ پس نه به وي عاجز کوونکی (د الله په تېښته سره) په ځمکه کې، او نه به وي ده ته بې له هغه (الله) ځخه دوستان مددګاران.

تفسیر: یعنې نه دوی پخپله په تښتېدلو سره د الله تعالی له ویشتلو ځخه ځان ژغورلی (بچ کولی) شي، او نه یې بل څوک ژغورلی (بچ کولی) شي.

أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٍ ۝٣٢ أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَلَمۡ يَعۡيَ بِخَلۡقِهِنَّ

دغه کسان په ګمراهي ښکاره کې دي. آیا نه ویني فکر نه کوي (منکران د بعث) چې بېشکه الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي اسمانونه او ځمکه حال دا چې نه دی ستړی شوی په پیدا کولو د هغوی کې.

تفسیر: په دې لفظ کې د یهودانو د عقیدې تردید دی، چې ویل به یې: «الله تعالی په شپږو ورځو کې ځمکه او اسمان پیدا کړل، او په اوومه ورځ کې یې هوسایي (آرام) وفرمایله» العیاذ بالله.

آیا نه دی الله:

بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحۡـِۧيَ ٱلۡمَوۡتَىٰۚ بَلَىٰٓۚ إِنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ۝٣٣

قادر په دې باندې چې ژوندي کړي مړي؟ بلکه قادر دی، بېشکه دغه (الله) پر هر ځیز باندې ښه قادر دی (چې ځینې یې بعث بعد الموت دی)

تفسیر: یعنې لوی عذاب به وروسته له مړ کېدلو ځخه وي، تاسو په دې چرت کې مه اوسئ چې وروسته له مړینې ځخه بیا ژوندون چېرې دی؟ الله جل جلاله ته دا کوم ګران کار نه دی، د ځمکې او د اسمان په پیدا کولو کې هیڅ ستړی شوی نه دی، نو آیا ستاسې دا دویم ځلي پیدا کول کوم مشکل کار دی؟ بلکه ډېر ورته آسان دی.

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا

او یاده کړه هغه ورځ چې وړاندې به کړل شي هغه کسان چې کافران شوي دي په اور باندې (وبه ویل شي دوی ته) آیا نه وو دغه (عذاب) حق رښتیا؟ نو وبه وایي دوی چې: هو ! حق او رښتیا ده قسم دی څمونږ په رب څمونږ.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به ویل کیږي چې: آیا دوزخ شته او د هغه عذاب رښتیا دی؟ په پای کې به ګرد خوار او ذلیل کیږي، او داسې اقرار به وکړي چې بېشکه واقعي دی، او مونږ په غلطه سره له هغه څخه انکار کاوه.

قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِل لَّهُمْ

فرمایي: نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کافران کېدلی. نو صبر کوه ته لکه چې صبر کړی وو خاوندانو د عزم ټینګ ودرېدلو (په حق) له رسولانو، او تلوار مه کوه (په غوښتلو د عذاب) دوی ته.

تفسیر: یعنې کله چې ښکاره شوه چې د منکرانو سزا ورکول په دنیا کې وي یا په آخرت کې، یو ضروري امر دی؛ تاسې د دوی په معاملو کې تلوار ونه کړئ !، بلکه تر ټاکلې نېټې پورې صبر وفرمایئ، لکه چې نورو اولوالعزمو رسولانو همت لرونکیو او ټینګ ودرېدونکیو پیغمبرانو به صبر کاوه.

تنبیه: ځینو أسلافو ویلي دي چې: ګرد اولوالعزم پیغمبران همت لرونکي وو، خو په عُرف کې پنځه پیغمبرانو ته په خصوصې ډول ویل کیږي: نوح، ابراهیم، موسی، عیسی، محمد رسول الله صلی الله تعالی علیهم و علی آلهم وأصحابهم وسلّم.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ

ګویا دوی په هغه ورځ کې چې ویني هغه (عذاب) چې وعده یې ورسره کوله شي؛ نه دی ډیل کړی (په دنیا کې) مګر یو ساعت یوه ګړی له یوې ورځې څخه.

تفسیر: یعنې په دنیا کې هیڅ ډیل او تأخیر په کې نه دی شوی، یعنې اوس خو ډیل او تأخیر درښکاري، او درګرده وایي چې: ولې هغه عذاب ژر نه رارسیږي، خو په هغې ورځې کې به وپوهیږي چې هغه عذاب ډېر ګړندی راغلی دی، او په دنیا کې هغوی فقط یوه ګړۍ ژوندون کړی دی، یا به د قبر د هستوګنې موده ورته یوه ګړۍ معلومیږي، دا یوه عمومي قاعده ده چې تېره شوې موده ډېره لږه ښکاري، په تېره بیا د سختۍ او مصیبت په وخت کې د عیش آرامۍ ډېره موده خورا لږه په نظر ښکاري.

بَلَاغٌ ۚ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

دغه (قرآن) پند رسونه ده، نو آیا هلاک به کړ شي (بلکه نه هلاک کیږي) مګر قوم فاسقان سر غړوونکي (له احکامو د الله).

تفسیر: یعنې مونږ د نصیحت خبرې تاسې ته دررسولې، او د ښو او بدو لارې مو درښوولې دي، اوس هر هغه چې دا پند نه اوري؛ هم هغه تباه او پناه کیږي، څمونږ له خوا د حجّت اتمام شوی دی، مونږ هیڅوک بې قصوره نه نیسو، هم هغه سرې خرابوو چې په خرابۍ پسې یې ملاوې تړلي وي.

تمت سورة الأحقاف، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ مُحَمَّدٍ

«د (محمّد) صلی الله علیه وسلم سورت مدني دی، پرته له (۱۳) آیته چې د هجرت په لاره کې نازل شوی دی، (۳۸) آیته (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۴۷) او په نزول کې (۹۵) سورت دی، وروسته د (الحدید) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ

هغه کسان چې کافران شوي دي او منع کړي یې دي (خلق یا منع یې راوړې ده) له لارې د الله (اسلام) نه.

تفسیر: لکه چې د کفّارو د مشرانو دا عادت وو، چې په ځان، مال، او اولاد او نورو شیانو سره یې په دې لارې کې کوښښ کاوه.

اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ①

خراب (ابته) کړي دي (الله نېک) عملونه ددوی.

تفسیر: یعني هغه چارې چې دوی ښې ګڼلې دي، د ایمان د نه لرلو په سبب هغه نه منلې کېږي، بلکه له هغو څخه ځینې چارې د عتاب موجب ګرځي، لکه د اسلام د نه خورېدلو په لاره کې د پیسو لګول.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاٰمَنُوْا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ ②

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (کارونه)، او ایمان یې راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی پر محمد، او هغه حق (دین) دی له (نزده د) رب د دوی، وبه رژوي له دوی څخه (الله) ګناهونه د دوی، او ښه به کړي (الله) حال د دوی.

تفسیر: یعني خراب عادتونه به الله جل جلاله له هغو څخه لرې، او د هغوی احوال به ښه کړي، چې ورځ په ورځ په ښه والي کې پرمختګ کوي، او په آخرت کې د هغوی له ګناهونو څخه تیرېږي، او ښه ورځ ورکوي.

ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَّبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ ③

دغه (د کفّارو د ښو اعمالو تخریب او د مسلمانانو د بدیو مغفرت) په سبب د دې دی چې بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، متابعت یې کړی دی د باطل (د شیطان)، او بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، متابعت یې کړی دی د حق (قرآن) له جانبه د رب د دوی، همداسې (په مثل د دې بیان) بیانوي الله خلقو ته مثالونه (احوال) د دوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی خلقو ته داسې ښه ښکاره د هغوی د ښو او بدو احوال ورښوولي او په ګردو خبرو باندې يې پوه کړي دي، تر څو د باطلو خوښولو نحوست او شامت او د حق منلو برکت او کرامت د هغوی په زړونو کې په ښه ډول سره کېني.

هر کله چې الله تعالی حقوالی د مؤمن او باطلوالی د کافرو بیان کړ، اوس د کافرو بیان دی، یعنې چې داسې ورسره مناسب دي لکه چې فرمايي:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً﴾

نو کله چې مخامخ شوئ (په جنګ کې) له (هغو کسانو) سره چې کافران شوي دي؛ نو ووهئ وهل د ورمېږونو (د هغو)، تر هغه پورې چې ښه ډېر مو ووژل دوی، او پرې غالب شوئ؛ نو (وتړئ دوی) بیا سخت محکم کړئ تړل (د دوی چې در څخه خلاص نه شي)، پس بیا یا احسان ورسره وکړئ احسان کول وروسته (له بندي کولو او تړلو يې)، او يا تاسې فديه کړئ دوی فديه کول (په عوض يې مال واخلئ، یا مسلمانان بنديان راخلاص کړي).

تفسیر: یعنې د حق او باطل مقابله تل وي، کله چې د مسلمانانو او کافرانو په منځ کې جنګ شروع شي؛ نو مسلمانانو ته ښايي چې په هغه کې په ډېره مېړانه او بهادرۍ سره توره وکړي، د باطل زور هلته ماتيږي چې خورا شرير سړي ووژلی شي، او د هغوی ډلې ورماتې شي، نو ځکه د جنګ او جګړې په ډګر کې لټې، بې زړه توب، وېره، توقف، تردّد او تېښته خورا بد کار دی، پر مسلمانانو باندې لازم او ضرور دي، چې د الله تعالی د دښمنانو په ورمېږونو وهلو کې بېړه (تلوار) وکړي، او د دوی د وينې تويولو څخه وروسته کله چې د هغوی قوّت دبدبه ماته شي، او زور يې پاتې نشي؛ نو د هغوی بندي ساتل هم کافي دي، د (۱۰ جزء د الأنفال سورت په (۹) رکوع (۶۷) آيت) کې مونږ داسې يو آيت لولو: ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَن يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ﴾ دا قيد او بند ممکن دی چې د هغوی لپاره يو لوی عبرت او وينښتوب شي، او دوی ته د مسلمانانو له دې نژدېوالي څخه داسې يوه ګټه په لاس ورشي چې په خپل او د مسلمانانو په حال او احوال باندې په ښه شان ځانونه پوه کړي، او پخپل وړاندې او وروسته باندې فکر ووهي، او ورو ورو هغوی د حق او صداقت لاره غوره او له اسلامي تعليماتو څخه ګټور شي.

بيا که مو مصلحت وشي؛ نو بې له کومې معاوضې د احسان په ډول هغه خوشې کړئ !، په دې ډول ښايي چې ډېر افراد څمونږ له دې ښو اخلاقو څخه متأثر شي، او څمونږ د اسلام په لوري راغب وګرځي، او څمونږ له دين سره مينه او محبت پيدا کړي، داسې هم کولی شئ چې نغدې فديې ورځنې واخلئ، يا يې د مسلمانانو له بنديانو سره مبادله کړئ، په دې دوو هر يوې کې ډېرې ګټې او راز راز فائده شته، لنډه يې دا که دا د جنګ کافر بنديان د هغوی د وطن او هيواد په لوري لېږئ دوه صورتونه لري:

(۱): په معاوضه باندې خوشې کول.

(۲): بې له معاوضې پرېښودل، په دې دواړو کې هر يو چې اسلامي ټولواک (باچا) ته ښه ښکاريږي، او اصلح وي؛ هم هغه دې غوره او اختيار کړي.

﴿حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا﴾

(جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې کېږدي (جنګيالیان د) جنګ وسلې خپلې.

تفسیر: یعنې د دې حرب، ضرب، قيد او بند سلسله به تر هغه پورې جاري وي، تر څو چې خپله وسله کېږدي، او جګړه بنده شي.

ذٰلِكَ ۛ وَلَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِّيَبْلُوَا۟ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ ؕ

دغه (حکم د الله په دوی کې) دی، او که اراده فرمایلي وی الله (د بدل اخیستلو)؛ نو خامخا به بدل اخیستی وو الله له دوی څخه (بې له جنګه)، ولیکن (امر یې درته وکړ په جهاد له دوی سره)، لپاره د دې چې ازموینه وکړي الله د ځینو ستاسو په ځینو نورو (په جنګ کې).

تفسیر: یعنې الله قُدرت لري چې پر دې کافرانو باندې کوم اسماني عذاب نازل کړي، او لکه عاد او ثمود غوندی دوی هم هلاک کړي، خو د جهاد او قتال له مشروعیت څخه د بندګانو امتحان مقصود دی، او الله دوی ازمویي چې څوک د الله تعالی په پاک نامه باندې خپل نوم، نښان، ځان، مال، اولاد او نور شیان جاروي، او د کفارو په مخکښې څومره مسلمانان له تنبیهي کاروائیو څخه ویښیږي؟ او څومره کسان له دې مهلت څخه فائده اخلي، چې الله تعالی هغوی ته ورکړې دی، او هغوی لکه پخواني قومونه یوځلي په سزا نه رسوي، او نه یې استیصال کوي.

وَالَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُّضِلَّ اَعْمَالَهُمْ ۝ سَيَهْدِيْهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ ۝

او هغه کسان چې وژلی شوي دي په لاره د الله کې؛ پس له سره به ضایع نه کړي (الله) عملونه د دوی. ژر به سمه لاره وښیي دوی ته (الله په دنیا او په آخرت کې)، او ښه به کړي حال د دوی (په دارینو کې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله جل جلاله په لاره کې شهیدان کیږي، اګر که په ښکاره ډول سره دوی پاتې او ناکام په نظر راځي؛ خو په ربښتیا سره هغوی بریالیان (کامیاب) دي، الله تعالی د هغوی چارې نه ضایع کوي، بلکه د کار په پای کې د هغوی هغه ربړونه ګټور کیږي، او دوی ته د جنّت په لوري لاره ورکوي، او د آخرت په ګردو منازلو او مواقعو او موافقو کې د هغه حال ښه کوي.

وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ ۝

او داخل به کړي (الله) دوی په جنّت کې چې معلوم کړی دی (الله) دغه (جنّت) دوی ته.

تفسیر: یعنې په هغه جنّت کې داخلیږي چې د هغه احوال دوی ته د انبیاء علیهم السلام په ژبه وربښکاره شوي دي، وروسته له دېنه چې هلته ورسیږي، هر جنّتي د خپلې هستوګنې ځای پخپله پیژني، او د هغه د زړه کشش به په هم هغه لوري وي چې د هغه دهستوګنې لپاره ټاکلی شوی دی.

تنبیه: ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما د ﴿عَرَّفَهَا لَهُمْ﴾ معنی (طیّبها لهم) اخیستې ده، یعنې جنّت هغوی ته هسې خوشبویي ورشیندي چې د هغه د هغو ښو وږمو په وسیله به پیژندګلوي دوی ته آسانیږي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) که مددګاري وکړئ تاسې له (دین د الله، او رسول د) الله سره؛ نو مدد به وکړي (الله) له تاسې سره (په غلبه پر دښمن)، او ثابت به کړي قدمونه ستاسې (په ځای د جنګ).

تفسیر: یعنې په جهاد کې به د الله جل جلاله په مرسته ستاسې قدمونه ټینګ پاتې کیږي، او د اسلام په اطاعت کې به ثابت قدم اوسیږئ، چې د هغه په نتیجه کې به مو په «صراط» کې ثابت قدمي په برخه شي.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ ⑧

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ پس هلاکوالی شرمول دي دوی ته (له الله)، او عبث خراب به کړي (الله خامخا نېک) عملونه د هغوی.

تفسیر: یعنې هسې چې د مسلمانانو قدمونه ټینګوي؛ پر ته له هغه د کفّارو په پښو کې رېږدېدل او په زړونو کې یې وېره غورځوي، او هسې چې مسلمانانو ته د الله تعالی له لوري مرستې رسیږي، د کافرانو کارونه خراب او ابته کیږي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ⑨

دغه (هلاکوالی، او د دوی د اعمالو تخریب) په سبب د دې دی چې بېشکه هغوی بد ګڼلی دی هغه (قرآن) چې نازل کړی دی الله (پر محمد باندې)؛ پس الله عبث کړل (نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: یعنې کله چې هغوی د الله جلّ جلالُه خبرې نه اوري؛ نو الله تعالی به څرنګه د هغوی کارونه خوښوي، او هغه څیز چې د الله تعالی په دربار کې نامنلی وي؛ هغه به خوشې چټي او بېکاره څیز وي.

اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۫ وَلِلْكٰفِرِيْنَ اَمْثَالُهَا ⑩

آیا پس نه ګرځي دوی په ځمکه کې پس چې وګوري دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت آخره خاتمه د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، هلاکت راوست الله په دوی باندې، او شته لپاره د کافرانو مثالونه (حالونه د هلاکت د پخوانیو کفارو).

تفسیر: یعنې په همدې دنیا کې وګورئ چې منکرانو ته څه پیښیږي؟ او د هغوی ګرد تدبیرونه څنګه په ځمکه لویږي؟آیا په دې ورځو کې به هغوی لره داسې سزاوې نه ورکولی کیږي؟.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاَنَّ الْكٰفِرِيْنَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ع ⑪

دغه (نصرت د مؤمنانو، اهلاك د کافرانو په سبب د دې دی چې) بېشکه الله دوست مددګار د هغو (کسانو) دی چې ایمان یې راوړی دی، او بېشکه چې کافران نشته (هیڅ) دوست مددګاران دوی لره.

تفسیر: یعنې الله تعالی د مؤمنانو او صالحانو رفیق دی، چې په تاکلي وخت کې له هغوی سره مرستې کوي، د کافرانو هسې ملګری به څوک وي چې د الله تعالی په مخکښې ودریږي.

اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَتَمَتَّعُوْنَ وَيَاْكُلُوْنَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ⑫

بېشکه الله داخل به کړي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه) په جنتونو کې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو د هغو څلور قسمه) ویالې، او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ (لږ) نفع اخلي (په دنیا کې)، او خوراك به کوي لکه چې خوراك کوي چارپایان، او اور (د دوزخ) ځای د ورتلو (او کور د اوسېدو دی) دوی لره.

تفسير: يعنې د دنيا سامان غونډوي او له ډېر حرص څخه لکه بهائم غونډې ګرځي، خوري او مزې کوي، او د خپلو اعمالو له نتائجو څخه نه دي خبر چې د دوی د خوړلو او څښلو پای به څه کيږي؟ ښه دې دلته په دنيا کې څو ورځې مزې او چړچې کوي، په آخرت کې دوی ته د اور کور تيار دی.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾

او ډېر له (اهل د) کليو نه چې هغوی به ډېر سخت محکم وو له جهته د قوّت نه له (اهل د) کلي ستا نه، هغه (کلي) چې يې ترې ايستلی يې ته (ای محمده !؛ اهل د هغې قريې) هلاك مو کړل هغوی، پس نه به وو هيڅوك مدد کوونکی هغوی سره (په دفع د عذاب کې).

تفسير: يعنې هغو قومونو ته چې په زور او قوّت کې د مکې معظمې له خلقو څخه ډېر لوړ (اوچت) وو، سخت هيدادونه او سزاوې يې ورکړي دي، چې د هغوی مرستې ته هيڅوك حاضر نه شول، نو بيا دوی په کومې خبرې دومره مغرور دي؟.

تنبيه: له ﴿قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ﴾ څخه مراد مکّه معظمه ده، چې خلقو يې داسې حرکات وکړه، چې د هغوی په سبب ځمونږ لوی پيغمبر صلی الله عليه وسلم هغه خپل محبوب او مالوف ښار پرېښود.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ كَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُم ﴿١٤﴾

آيا نو هغه چې وي په ښکاره حجّت (لارې) له (جانبه د) رب خپل نه په شان د هغه دی چې ښايسته کړی شوی دی ده ته ناکاره کار عمل د ده، او متابعت يې کړی وي د خواهشاتو خپلو (بلکه نه دي سره برابر).

تفسير: يعنې هر يو سړی چې په ښکاره دلائلو باندې ولاړ وي، او په بصيرت سره په صافه لار روان وي، دا د هغه چا په شان دی چې بد او ناوړه عمل ورته ښه ښکاري، او د ښو او بدو تميز نه شي کولی، (بلکه برابر نه دي، او د دواړو انجام يو شان نه دی).

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَا أَنْهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ

مثل، صفت، بيان د جنّت هغه چې وعده يې کړی شوې ده له پرهېزګارانو سره، په هغه کې ويالې دي له اوبو چې نه به وي بد خوندې (بدلېدونکې په مزه او بوی کې).

تفسير: يعنې له ډېرو ځنډېدلو يا د کوم شي له ګډېدلو څخه د هغوی بوی او وږم نه خرابيږي، له شهدو څخه ډېرې خوږې او له شودو څخه ډېرې سپينې وي، هيڅ ډول تغيير او بدخوندي په کې نه پيښيږي، بلکه تل صافې خوږې وي.

وَأَنْهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

او ويالې دي له شودو چې نه به وي متغيرې (مزه يې، بلکه صاف او خوندوره ده) مزه د هغو.

تفسير: يعنې نه ښايي چې د هغو قياس د دنيا په شودو باندې وکړ شي، په دې شودو کې سره له تېرېدلو د زيات مدّت څه تغيير او فرق نه پيدا کيږي، بلکه تل به صافې خوږې وي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّٰرِبِينَ

او ويالې دي له شرابو چې مزه وركوونكي دي (هغه) څښونكيو ته.

تفسير: يعني د جنّت په شرابو كې به يو صاف لذّت او ښه خوند او مزه وي، نه په كې نشه وي او نه ماتېدل، او نه سر ګرځېدل او نه بل كوم تريخوالى، او نه څه عيب او نقصان په كې ليدل كيږي.

وَأَنْهَٰرٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى

او ويالې دي له شاتو (ګبين) صفا كړيو شويو (له خيريو نه).

تفسير: يعني صاف او شفاف چې تكدّر چېرې حتّى د يوه نري څڅك نښه به هم په كې نه ښكاري.

تنبيه: دلته د څلورو قسمو ويالو ذكر شوى دى، چې په دوى كې اوبه داسې يو څيز دى چې د انسان ژوند په هغوى باندې تړلى دى، او شودې د لطيفې غذاء كار وركوي، شراب د خوښى او د نشاط څيز دى، او شهدو ته يې «شفاء للنّاس» فرمايلي دي.

وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَٰتِ

(او شته) دوى ته په دغه (جنّت) كې له هر راز مېوو.

تفسير: له مشروباتو څخه وروسته يې د دې مأكولاتو ذكر وفرمايه.

وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَٰلِدٌ فِى ٱلنَّارِ وَسُقُوا۟

او مغفرت له (طرفه د) رب د دوى، (آيا دغه څښتن د نعمتونو) په شان د هغه دى چې تل دى په اور د دوزخ كې وي، او ورڅښولى به شي پرې.

تفسير: يعني الله تعالى د دوى ګردې خطاوې ښښي، او په جنّت كې به يې داخلوي، د جنّت له ننوتلو څخه وروسته به هيڅ كله د خطاوو ذكر نه كيږي، چې د هغوى د خپګان سبب شي، او وروسته له هغه به هم د كومې خطا پوښتنه ترې نه كيږي.

مَآءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَآءَهُمْ ﴿۱۵﴾

اوبه ډېرې تودې، پس پرې به كړي (ټوټې ټوټې به كړي دغه اوبه) كولمې د دوى (بلكه دوى سره هيڅكله برابر نه دي).

تفسير: يعني كله چې ايشېدلې اوبه پر دوزخيانو باندې وڅښولى شي؛ نو كولمې به يې پرې كيږي، او د باندې به لوېږي، «أعاذنا الله منه».

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُوا۟ مِنْ عِندِكَ قَالُوا۟ لِلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مَاذَا قَالَ ءَانِفًا

او ځيني له دغو (كُفّارو) څخه هغه دي چې غوږ ږدي تاته، تر هغه پورې هر كله چې بهر ووځي دوى له نزده د تا څخه؛ نو وايي هغو كسانو ته چې وركړى شوى دى ورلره علم څه وويل (محمد) اوس (په دې ساعت كې).

تفسیر: پورته د مؤمنانو او د کافرانو حال بیان شو، په دې آیت کې د هغه راز کافرانو حال بیانیږي چې هغه ته منافق وایه شي، یعنې په ښکاره ځان په مسلمانانو کې ګڼوي، او په پټه کې له هغه څخه انحراف کوي، یعنې دا خلق په ښکاره ډول د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ته غوږ نیسي، خو په زړه کې ورته توجّه نه کوي، او نه یې په یادوي، او نه پرې پوهیږي، کله چې له مجلس څخه د باندې ووځي؛ نو پوهانو ته وایي چې: دغه سړي محمد صلی رسول الله صلی الله علیه وسلم اوس څه وویل؟ ښایي له دې پوښتنې څخه به د دې خبرې تعریض وي، چې مونږ د هغه خبرې د اعتناء وړ نه بولو، او غوږ ورته نه ږدو، او نه ورته متوجّه کیږو، یا څه حکم یې وفرمایه؟ څمونږ ورته ښه فکر نه وو، یا خو مونږ پرې هیڅ پوه نشو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾

دوی هغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله په زړونو د دوی (چې ټینګ په کُفر ولاړ دي)، او متابعت کړی دی دوی د خواهشاتو خپلو (په نفاق کې).

تفسیر: یعنې د دې راز نالایقو حرکتونو اثر او اغېزه دا کیږي چې الله تعالی د هغوی په زړونو باندې مهر لګوي، او بیا دوی ته د نېکۍ توفیق هیڅ نه پاتې کیږي، او یوازې پر خپلو غوښتلو پسې درومي او پیروي یې کوي.

وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ ﴿١٧﴾

او هر چه هغه کسان دي چې سمه لاره یې موندلې ده، زیات کړی دی دوی ته (الله یا قرآن) هدایت، بصیرت، او ورکړې ده (الله) دوی ته پرهېزګاري د دوی.

تفسیر: یعنې د هدایت د لارې د تګ اثر او اغېزه دا کیږي چې سړی ورځ په ورځ په هدایت کې ترقي او پرمختګ کوي، او د هغه پوهه، هوش، عقل، پرهېزګاري او اتّقاء او ایمان زیاتیږي.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾

پس انتظار نه کوي دوی مګر د قیامت چې رابه شي دوی ته ناڅاپه، نو په تحقیق راغلې دي علامې نښې د هغه (قیامت)، پس بیا څرنګه به (نفع ورسوي) دوی ته هغه وخت چې راشي دوی ته (قیامت) پند اخیستل توبه ایستل د دوی؟.

تفسیر: یعنې د قرآن نصیحتونه، د پخوانیو قومونو عبرت لرونکې قصې، د جنّت وعدې، او د دوزخ وعیدونه یې ګرد واوریدل، اوس د هغو د منلو لپاره د کوم وخت په انتظار کې دي؟ آیا دې خبرې ته دوی سترګې نیولې دي چې قیامت ناڅاپه د دوی په سر باندې ودریږي؟ د قیامت څوعلامې او نښې خو اوس هم راښکاره شوي دي، خو کله چې پخپله قیامت راودریږي؛ نو هلته به دوی ته د پوهنې د حاصلولو وخت کله پاتې وي، یعنې د هغه وخت منل او پوهېدل چټي او بېکاره دي، ځکه چې په هغه باندې نجات او ژغورېدل نه حاصلیږي.

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ

نو پوه شه (ای مخاطبه) شان دا دی چې نشته هیڅ بر حق معبود مګر یوازې الله دی، او مغفرت بښنه غواړه د ګناه خپلې، او لپاره د مؤمنانو سړیو او مؤمناتو ښځو.

تفسير: د هر سړي ذنب (ګناه) د هغه له مرتبې سره سمه وي، دکوم کار ډېره ښه خوا پرېښودل او لږه ښه خوا غوره کول که څه هم د جواز او د استحسان مرتبه ولري، ځينې اوقات د مقرّبينو په حق کې ذنب «ګناه» ګڼل کيږي، د «حسنات الأبرار سيئات المقرّبين» معنی همدا ده، په حديث کې راغلي دي چې «نبي کريم صلی الله عليه وسلم به د ورځې سل کرته استغفار فرمايه».

وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مُتَقَلَّبَكُمۡ وَمَثۡوٰىكُمۡ ﴿۱۹﴾

او الله ته معلوم دی ځای د ګرځېدلو ستاسې (په ورځ کې يا په دنيا کې)، او ځای د هستوګنې ستاسې (په شپه کې، يا په آخرت کې).

تفسير: په هومره پردو کې چې وګرځئ؛ بيا به جنّت يا دوزخ ته ورسېږئ، چې هغه ستاسو اصلي ځای او کور دی.

وَيَقُولُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَوۡلَا نُزِّلَتۡ سُوۡرَةٌ ۚ

او وايي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی: ولې نه نازلول کيږي يو سورت (د قرآن په باب د قتال د کفّارو سره).

تفسير: داسې يو سورت چې په هغه کې د جهاد اجازه وي.

فَاِذَاۤ اُنۡزِلَتۡ سُوۡرَةٌ مُّحۡكَمَةٌ

نو پس کله چې نازل کړ شي يو سورت محکم.

تفسير: په داسې محکمو او مضبوطو او ټاکليو حکمونو باندې مشتمل وي، چې نه وي منسوخ شوي، او پوره پخپل مهال سم راښکته کيږي، او معنی يې دغسې ظاهرېږي چې په کې بل احتمال نه وي غير له قتاله.

وَّذُكِرَ فِيۡهَا الۡقِتَالُ ۙ رَاَيۡتَ الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ يَّنۡظُرُوۡنَ اِلَيۡكَ نَظَرَ الۡمَغۡشِىِّ عَلَيۡهِ مِنَ الۡمَوۡتِ ؕ فَاَوۡلٰى لَهُمۡ ﴿۲۰﴾

او ياد کړی شوی وي په هغه کې جنګ؛ نو وينې به ته هغه کسان چې وي په زړونو د دوی کې ناروغي (د نفاق) ګوري تاته لکه کتنه د هغه چا چې بيخودي راغلي وي پر هغه باندې له وېرې د مرګ نه، پس هلاکت دې وي دوی لره.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «مسلمانانو سورت غوښت، يعني د کافرانو له ربړونو څخه چې ډېر په تکليف وو، هيلې به يې کولې که الله جلّ جلاله د جهاد امر راکړي؛ نو هغه چې ځمونږ له لاسه کېدی شي هغه به مونږ وکړو، کله چې د جهاد امر راغی؛ نو پر منافقانو او خامو خلقو باندې دروند شو، په وېرېدلو او تېغو ختليو سترګو سره به يې پيغمبر ته کتل، او د حال په ژبې سره به يې ويل: «کاشکې مونږ له دې امر څخه معاف اوسو !». په زياته وېره کې د سترګو رونق او ښايستوالی نه پاتې کيږي، لکه چې د ځنګدن په وخت کې د سترګو نور ورک کيږي.

طَاعَةٌ وَّقَوۡلٌ مَّعۡرُوۡفٌ ۟ فَاِذَا عَزَمَ الۡاَمۡرُ ۟ فَلَوۡ صَدَقُوا اللّٰهَ لَـكَانَ خَيۡرًا لَّهُمۡ ﴿۲۱﴾ ۚ

طاعت کول (د دوی الله ته) او خبره نېکه کول (تاته غوره دي دوی ته)، پس هر کله چې فرض شي کار (د جهاد) پس که چېرې رښتيا ويل کړي وی دوی له الله سره (په اظهار د حرص جهاد ته)؛ نو خامخا به وو دغه رښتيا ويل بهتر دوی ته.

تفسیر: په ښکاره سره دا خلق امر مني، او په خپلو ژبو سره په اسلام او د هغه په احکامو باندې اقرار کوي، مګر د کار خبره دا ده چې ښايي په عمل سره هم هغوی د الله او د رسول هر امر ومني، ښې او معقولې خبرې وکړي، او بيا د جهاد او د نورو زورورو کارونو په مهال کې د الله جلّ جلاله رښتيني بندګان ثابت شي، نو دا صورت به د هغوی د ښېګڼې او بهترۍ وي.

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿۲۲﴾

پس آيا نژدې يئ تاسې (ای منافقانو) که چېرې بادشاهان او متصرّفان شئ، نژدې يئ د بېته چې فساد به کوئ په ځمکه کې، او پرې به کړئ تاسې (خپلولی او) قرابتونه خپل.

تفسیر: د حکومت او اقتدار په نشه کې خلق په عمومي ډول په اعتدال او انصاف باندې قائم نه پاتې کيږي، او د دوی دنيوي حرص لا زياتيږي، بيا د مال او د جاه په کشمکش کې د غرض خوښولو جګړې پيدا کيږي، چې د هغه وروستنۍ نتيجه داسې شي چې په دنيا کې عمومي فتنه او فساد پورته کيږي، او يو له بل څخه خپل تعلّقات او اړيکې پرې کوي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعني له خپل ځان په تنګ کيږئ، او د جهاد اروز کوئ، نو که الله تعالی همدا تاسې غالب کړي، او برى در کړي؛ نو فسادونه به وکړئ».

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿۲۳﴾

دا (مفسدان) هغه کسان دي چې لرې کړي دي دوی الله (له رحمت) پس نو کاڼه کړي يې دي دوی (له اورېدلو د حق نه)، او ړندې کړي يې دي سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه).

تفسیر: د حکومت په غرور کې کاڼه او ړانده شوي ظلم کوي او ضرر رسوي، او د نورو په پوهولو هم پخپل خير او شر باندې نه پوهيږي، د الله جلّ جلاله له لعنت څخه بالکل سنګدل او کلک زړه ګرځېدلي دي، او دا ټول د هغوی د بد اختيار او د استعداد له قصوره ډګر ته راوتلي دي.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا ﴿۲۴﴾

آيا فکر نه کوي دوی په قرآن کې؟ بلکه پر زړونو (د دوی باندې) قلفونه د زړونو د دوی دي.

تفسیر: منافق په قرآن کې غور نه کوي، يا د هغوی د شرارتونو لامله د هغوی پر زړونو باندې مهر او قفل لګېدلی دی، چې د نصيحت د تللو لاره بنده شوې ده، که د قرآن د پوهېدلو توفيق د دوی په برخه وی؛ نو په آسانۍ سره به پوهېدل چې په جهاد کې څومره اخروي او دنيوي ګټې شته.

إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِم مِّن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿۲۵﴾

بېشکه هغه کسان چې بېرته ګرځېدلي دي (له ايمانه) پر شاوو خپلو پس له هغې څخه چې ښکاره شوې ده دوی ته سمه لاره؛ شيطان ښايسته کړي دي دوی ته (ګناهونه)، او مهلت ښکاره کړی دی (شيطان) دوی ته.

تفسیر: منافقان وروسته د اسلام له اقراره او د هغه د رښتيا ګڼلو له اعتراف څخه کله چې د ازموينې وخت راشي؛ د خپل قول او اقرار څخه غاړه غړوي، او په جهاد کې له مسلمانانو سره ملګرتوب نه کوي، شيطان هغوی ته دا خبره ورښوولې ده چې که جنګ ته لاړ نشي؛ نو تر ډېر مدّت پورې به ژوندون کوي، نو خامخا به د جنګ له ورتګه او په هغه کې له مړ کېدلو څخه څه ګټه دررسيږي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾

دغه (مهلت دوی ته په سبب د دې دی چې) بېشکه دوی وویل هغو کسانو ته چې بد یې ګاڼه هغه (قرآن) چې رالېږلی دی الله: ژر به حکم ومنو ستاسې (او فرمانبرداري به وکړو) په ځینو کارونو کې (چې مرسته «مدد» ده په جنګ او عداوت د رسول الله کې)، او الله ته معلومې دي پټې خبرې (او مشورې) د دوی هم.

تفسیر: منافقانو به له یهودانو او کافرانو سره ویل: که څه هم مونږ په ښکاره ډول سره مسلمانان شوي یو، خو مونږ به له مسلمانانو سره نه یو ځای کیږو، او نه به د هغوی په مرسته جنګ وکړو، بلکه که مو د لاسه وشو؛ ستاسې سره به مرستې وکړو، او په ګردو چارو کې به مونږ ستاسې خبرو ته غوږ ږدو.

فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾

نو څرنګه به وي (حال د دوی) کله چې قبض کوي دوی لره پرښتې (سا یې راکاږي) وهي به دوی مخونه د دوی، او شاګانې د دوی.

تفسیر: په هغه وخت کې به له موت څخه څرنګه خلاصیږي؟، بېشکه په هغه وخت کې به د نفاق خوند څکي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

دغه (سا وښکل د دوی په دغه سختۍ سره په سبب د دې دي چې) بېشکه دوی متابعت کړی وو د هغه شي چې په غضب کاوه به یې الله، او بده یې ګڼله خوښي د دغه (الله)، پس ابته (ضایع) خراب کړل (الله نېک) عملونه د دوی.

تفسیر: د الله جلّ جلاله د خوښولو لاره یې نه ده خوښه کړې، او په هغې لارې باندې یې تګ کړی دی چې د هغه نه وه خوښه، ځکه د مړ کېدلو په وخت کې ډاربدونکی او اوتر ښکاربده، او الله تعالی د هغه کفر او طغیان په سبب د هغه ګرد عملونه بېکاره کړل، او هیڅ یو عمل هغه ته په بل ژوندون کې ګټه ونه رسوله.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ ﴿٢٩﴾

آیا ګمان کوي هغه کسان چې په زړونو د دوی کې ناروغي (د شک او د نفاق) ده؛ چې نه به ښکاره کوي الله تعالی پټې کینې د دوی له مؤمنانو سره؟ بلکه ظاهرې به یې کړي.

تفسیر: منافقانو پخپلو زړونو کې له اسلام او مسلمانانو سره حسد او ډېر عداوتونه لري، او له هغوی سره دښمني او کینې کوي، آیا دوی داسې خیال کوي چې دا به د هغوی په زړونو کې پټ پاتې کیږي؟ او الله تعالی به هغه نه ښکاره کوي؟ او مسلمانان به د هغوی په مکر او فریب باندې نه خبریږي؟ هیڅکله به داسې نه کیږي !، بلکه د هغوی د باطن خبیث به هرومرو ښکاریږي، او د ازموینې په داسې بهټۍ کې به اچول کیږي، چې هلته به ټولې ککړتیا او خیري له پاکو شیانو څخه جلا کیږي.

وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ ۚ

او که اراده وفرمایو مونږ؛ نو خامخا به وښیو مونږ تاته دغه کسان، نو خامخا وبه پېژنې ته دوی په (علائمو د) څېرو د دوی، او (قسم دی چې) خامخا وبه پېژنې ته دوی په ګرځولو اړولو د خبرو کې.

تفسیر: که الله تعالی اراده وفرمايي؛ نو منافقان به فردًا فردًا وټاکي، او تاته به يې دروښيي، او نامه په نامه به يې درڅرګند کړي، چې په دې مرکه کې دغه او هغه سړي منافقان دي، خو د الله تعالی بالفعل حکمت د داسې سپينو ويلو متقاضي نه دی، برسېره په دې الله تعالی تاسې ته اعلی درجه د فراست نور او رڼا دربښلي دي، چې تاسو هغوی له څېرې او بشرې څخه پېژنئ، او وروسته له دې څخه هغه خلق د خبرو اترو او د وينا له ډوله هم پېژندلی شئ، ځکه چې د منافقانو او د مخلصانو د خبرو کولو او ويلو لهجه او د ګفتګو چل سره جلا وي، هغه زور، شوکت او د خلوص رنګ چې د مخلصانو له خبرې څخه له لرې ښکاري؛ هغه د منافقانو په خبرو کې هيڅ نه وي.

وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ اَعۡمَالَكُمۡ ۝٣٠

او الله ته معلوم دي ټول اعمال ستاسې.

تفسير: له بندګانو څخه د کومې خبرې پټېدل امکان لري، مګر الله تعالی ته ستاسې ګردې چارې که پټې وي که څرګندې وي؛ ورښکاره دي.

وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ حَتّٰى نَعۡلَمَ الۡمُجٰهِدِيۡنَ مِنۡكُمۡ وَالصّٰبِرِيۡنَ ۙ

خامخا او هرومرو مو آزمويو تاسې (په جهاد او نورو تکاليفو سره) تر هغه پورې چې معلوم او ظاهر کړو مونږ جنګ کوونکي له تاسې څخه، او صبر کوونکي (په جهاد او په نورو احکامو او تکاليفو په اسلام کې).

تفسير: د جهاد او د نورو شيانو د احکامو ازمويـنه مقصود ده، په همدې سختې ازمويـنې کې دا ښکاره کوي چې کوم کسان د الله تعالی په لاره کې خپلې وينې تويوي؟ او په ډېره سخته ازمويـنه کې ثابت قدم دريږي؟ او کوم سړی ترې تښتي؟ او هغه په ښه شان سره جلا کړو، او تاسو ته يې درښکاره کړو.

وَنَبۡلُوَا۠ اَخۡبَارَكُمۡ ۝٣١

او ازمويو مونږ عملونه حالونه خبرونه ستاسې (د ايمان چې آيا رښتيا ده که دروغ؟).

تفسير: د هر سړي د ايمان، طاعت، او د انقياد تول معلوميږي، او د ګردو داخلي خبرې عملاً محققې کيږي.

اِنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا وَصَدُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ وَشَآقُّوا الرَّسُوۡلَ مِنۡۢ بَعۡدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الۡهُدٰى ۙ
لَنۡ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيۡئًا ؕ وَسَيُحۡبِطُ اَعۡمَالَهُمۡ ۝٣٢

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او منع کوي يعني راګرځوي نور (خلق) له لارې د الله څخه، او مخالفت کوي له رسول سره پس له هغه چې ښکاره شوه دوی ته لاره سمه؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او ژر ده چې ابته (ضايع) خراب به کړي (الله ـ نېک) عملونه د دوی.

تفسير: د خپلو ځانونو نقصان کوي، الله تعالی ته په دې کې څه نقصان نشته، نه د هغه دين او نه د هغه پېغمبر څه خرابولی شي، هغه قدرت لرونکی الله تعالی د هغوی ګردې پلمې (تدبيرونه) ورخرابوي، او ټولې داسې چارې ړنګوي، او د هغوی زيارونه (کوښښونه) ورانوي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَاَطِيْعُوا الرَّسُوْلَ وَلَا تُبْطِلُوْٓا اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۳﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو) اطاعت كوئ د الله او اطاعت كوئ د رسول الله، او مه باطلوئ تاسې عملونه خپل (په معاصيو سره).

تفسير: په جهاد يا د الله په لاره كې بل كوم محنت او رياضت هلته منلى او مقبول كيږي، چې د الله او د رسول الله له احكامو سره سم وي، او يوازې پخپل شوق، ذوق، خواهش او د طبيعت په غوښتنې سره نه وي، كه نه داسې عملونه بېكاره او ابته كيږي، او توى ځي، او ضايع كيږي، هيڅ يو مسلمان داسې كار نه كوي چې د هغه كوم ښه كار توى لاړ شي، يا له كوم سببه ضايع او بېكاره شي.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ﴿۳۴﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي، او منع كوي (خلق) يا منع راوړي له لارې د الله نه، بيا مړه شي او دوى كافران وي؛ پس له سره به مغفرت ونه كړي الله دوى ته.

تفسير: هيڅ يو كافر چې د كفر په حالت كې مړ شي د الله تعالى له خوا نه بخښل كيږي، په تېره بيا هغه كافران چې نور خلق د الله تعالى له لارې څخه ګرځوي، او تل په همدې پسې لوېدلى وي، چې څوك د نبي الله د لارې په لوري لاړ نشي.

فَلَا تَهِنُوْا وَتَدْعُوْٓا اِلَى السَّلْمِ ۖ

پس سُستي مه كوئ، او مه ضعيفان كيږئ (په جهاد) كې، او مه غواړئ تاسې (كفّار) روغې ته (بلكه جنګ ورسره و كړئ).

تفسير: مسلمانانو ته ښايي چې د كفّارو په مقابله كې سُست او كم همّت نشي !، او د جنګ له سختيو څخه ونه ويريږي، او د جهاد په موقع كې د روغې په لوري ونه ځغلي !، كه نه دښمن زړور كيږي، او په تاسې باندې به خپل ډېر زور او قوت غورځوي، او د اسلام ټولى به مغلوب او رسوا كيږي، هو ! كله چې د اسلام مصلحت او د مسلمانانو ښېګڼې تر سترګو لاندې وي؛ نو هلته روغه بده نه ده، لكه چې وروسته د «الفتح» په سورت كې راځي، په هر حال د روغې بنا ښايي پخپل كم همّتى او نامردۍ باندې نه وي.

وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ ۖ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَّتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ ﴿۳۵﴾

حال دا چې همدا تاسې غالب يئ (اى مؤمنانو ! پر منكرانو باندې)، او الله له تاسې سره دى (په ثبات نصرت كې)، او له سره به ناقص او ضايع نه كړي له تاسې عملونه ستاسې (بلكه په قيامت كې به پوره جزاء دركړي).

تفسير: د ويرېدلو هيڅ يوه خبره نه ده، كه صبر او استقلال وښيئ، او د الله تعالى په احكامو باندې ثابت قدم واوسئ؛ نو الله له تاسې سره دى، او هغه په پاى كې تاسې ته برى دركوي، او په هيڅ حال كې تاسې ته نقصان او خساره نه درپېښوي.

اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ ۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوْا وَتَتَّقُوْا يُؤْتِكُمْ اُجُوْرَكُمْ وَلَا يَسْئَلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ ﴿۳۶﴾

بېشكه دا ژوندون لږ خسيس لوبې او مشغولېده دي، او كه ايمان راوړئ تاسې او پرهېز وكړئ (له معاصيو)؛ در به كړي تاسې ته (الله) اجرونه ستاسې، او نه به غواړي له تاسې (ټول) مالونه ستاسې (بلكه مفروضه زكات درڅخه اخلي، يا نه به غواړي له تاسې هيڅ مالونه د تاسې څخه چې غني دى).

تفسیر: د آخرت په مقابل کې د دنیا حقیقت د یوې لوبې او تماشې غوندې دی، که تاسې ایمان او تقوی غوره کړئ، او له دې لوبو او تماشو څخه لرې خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی به د هغه بدل تاسې ته پوره درکوي، او ستاسې مال به هم له تاسې څخه نه غواړي، هغه مال ته هیڅ اړ (مجبور) نه دی، دی پخپله مال درکوونکی دی.

إِن يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا۟ وَيُخْرِجْ أَضْغَٰنَكُمْ ﴿٣٧﴾

که وغواړي دی له تاسې څخه هغه (مال)؛ پس ښه کوښښ وکړي په غوښتلو کې (له تاسې)؛ نو بُخل به وکړئ تاسو (په دغې سره)، او راوه به باسي (په دغو غوښتلو یا بخل سره) پټې کینې دښمني ستاسې (له اهل اسلام سره).

تفسیر: که الله تعالی په سختی سره د هغوی ګرد مال وغواړي، چې هغوی ته یې وربښلی دی؛ نو څومره د الله بندګان به وي چې په خلاص زړه او روڼ تندي د دې امر په مقابل کې (لبّیک) ووایي، زیاتره به هغه سړي وي چې د بخل او تنګدستی ثبوت ښکاره کوي، او د مال لګولو په وخت کې به د هغوی د زړونو خپګان له لرې ښکاریږي.

هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ

واورئ ! خبردار شئ ! تاسې چې یئ ای دغو کسانو چې بللي شوي یئ لپاره د دې چې نفقه کړئ مال ولګوئ په لاره د الله کې (په هغو طریقو سره چې فرض کړې یې دي په تاسې لکه زکات او جهاد).

تفسیر: یوه برخه د الله له ورکړی شوي مال څخه د ده په لاره کې د خپلې ګټې لپاره ولګوئ !.

فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ ۖ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ

پس ځیني له تاسو هغه دي چې بُخل کوي (نه لګوي مال) او هغه څوک چې بُخل کوي، مال نه لګوي؛ نو بېشکه چې بخل کوي خپل ځان ته (چې محروموي یې له ثوابه).

تفسیر: ستاسې دنیا ستاسې د فائدې لپاره ده، که یې نه ورکوئ؛ نو د خپل ځان نقصان کوئ، الله تعالی ستاسې د ورکولو او نه ورکولو هیڅ پروا نه لري.

وَٱللَّهُ ٱلْغَنِىُّ وَأَنتُمُ ٱلْفُقَرَآءُ ۚ

او الله غني بې پروا دی (له نفقې د تاسې او له هر څیزه)، او تاسې فقیران محتاجان یئ (الله ته).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «د مال د لګولو هغه تأکیدونه چې تاسې یې اوروئ؛ داسې خیال ونه کړئ چې الله تعالی یا د هغه رسول له تاسې څخه سوالونه کوي، داسې نه دی، دا ګردې ویناوې د تاسې د ښېګڼې لپاره دي، بیا د یوه په مقابل کې په زرګونو عوضونه تاسې ته رسیږي، که تاسې له داسې ګټې څخه مخ اړوئ؛ نو الله تعالی او د هغه رسول ستاسې څه پروا نه لري.

وَإِن تَتَوَلَّوْا۟ يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا۟ أَمْثَٰلَكُم ﴿٣٨﴾

او که وګرځېدی تاسې (له ایمان او سخا نه؛ نو الله) به بدل کې راولي یو قوم بل بې له تاسې، بیا به نه وي هغوی په شان د تاسې (ګرځېدونکي له احکامو د الله، بلکه فرمانبردار به وي).

تفسير: الله تعالی په هغه حکمت او مصلحت چې خپلو بندګانو ته د خرڅ کولو امر ورکوي؛ د هغه حاصل کېدل پر تاسې باندې څه انحصار نه لري، فرض کړئ ! که تاسې بخل او کينې وکړئ، او د الله تعالی له امره مخه واړوئ؛ نو الله تعالی ستاسې په ځای بل کوم قوم دروي، چې هغه قوم به تاسې غوندې کنسک او بخيل نه وي، او په لوی زړه او ډېره خوښی به د الله تعالی د احکامو تعميل او د هغه په لاره کې به خپل مال لګوي، په هر ډول د الله جلّ جلاله حکمتونه او مصلحتونه پوره کېدونکي دي، خو تاسې له دې سعادته بې برخې پاتې کېږئ.

تمت سورة محمد صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم، بتوفيق الله تعالى وإعانته، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الفَتح

«د (الفتح) سورت مدني دی، (۲۹) آیته او (۴) رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۸) او په نزول کې (۱۱۱) دی، د (الجمعة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د دې سورت په مختلفو آيتونو کې د متعدّدو واقعاتو په لوري اشارې دي، چې د فهم د سهولت لپاره د هغو خُلاصه او لنډون داسې بيانيږي:

الف: پيغمبر صلی الله عليه وسلم په مدينه کې خُوب وليد چې: «په امن او امان سره مکې ته داخل او عمره يې ادا کړې، حلق او قصر يې فرمايلی دی»، دوی دا خوب صحابه وو ته ووايه، خو د ورتګ نېټه يې ونه ټاکله (مقرر نه کړه)، مګر د شدّت اشتياق څخه د ډېرو داسې خيال کېده چې سږ کال به عمره ميسّره کيږي، او اتفاقاً دوی هم د عمرې قصد وفرمايه.

ب: دوی له يونيم زر سړيو سره د عمرې په نيت د مکې په لوري وخوځېدل، او «هديې» هم له دوی سره وې، کله چې دا خبر مکې ته ورسېد؛ قريشو يوه لويه جرګه جوړه او په هغې کې دا خبره غوټه کړه چې دوی به نه پرېږدو چې مکې ته راشي، سره له دې چې سم د مکې معظمې له اصولو سره دښمنانو حق درلود (لرلو) چې حج او عمره وکړي، کله چې محمدي قافله مکې ته نژدې او (حُديبيې) ته ورسېده؛ نو د دوی اوښه هلته چو شوه، او سره له ډېرو وهلو او خوځولو او کشمکش هيڅ له ځپل ځای څخه ونه خوځېده، تر څو چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «حبسها حابس الفيل» او ويې ويل: «قسم په الله که د مکې خلق له ما څخه د داسې خبرې مطالبه وکړي چې په هغې کې د حرمات الله تعظيم قائم وي؛ زه به هغه منم»، نو په هغه ځای کې يې قيام وفرمايه.

ج: محمد رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم مکيانو ته سړي ولېږل، چې «مونږ د جګړې لپاره نه يو راغلي، مونږ پرېږدئ چې خپله عمره وکړو، او بېرته لاړ شو»، کله چې د نبوي صلی الله عليه وسلم ځواب ور ونه رسېد؛ نو نبي کريم صلی الله عليه وسلم د عُثمان رضي الله تعالی عنه په خوله هم دا خبره هغوی ته ولېږله، او هغو نارينه وو او ښځو مسلمانانو ته يې زېری ورکړ چې هلته مغلوب او مظلوم اوسېدل: «نژدې ده چې په مکه کې اسلام غالب شي»، قُريشو عثمان رضي الله تعالی عنه ستون کړ، کله چې د عُثمان رضي الله تعالی عنه بېرته راتګ وځنډېد (ايسار شو)؛ دا خبره خوره شوه چې هغه هلته وژلی شوی دی، دلته رسول الله مبارک په دې خيال چې ښايي اوس د جګړې وار هم راورسيږي؛ ګرد اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم تر يوې ونې لاندې کېنول، او د جهاد بيعت يې ترې واخيست، کله چې قريشو د بيعت خبره واورېده؛ ووېرېدل، او عُثمان رضي الله تعالی عنه يې بېرته ولېږه.

د: بيا د مکې څو غټان د روغې په غرض د محمد رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم په حضور کې حاضر شول، او صلحنامه يې وليکله، دلته پر ځينو خبرو باندې بحث او مناقشه پېښه شوه، او مسلمانان په قهر شول، او ويې ويل چې: د داسې خبرې پرېکړه په توره وکړي، خو رسول الله مبارک د مکيانو ګردې غوښتنې ومنلې، او مسلمانانو د رسول الله مبارک په وينا او د کفارو د ډېرو اصرارو لامله له ضبط او تحمّل څخه کار واخيست، او روغه غوټه شوه، په دې روغليک (صلحنامه) کې يو شرط د کفارو له لوري دا وو چې سږ کال تاسې مسلمانان بېرته لاړ شئ، کال ته بې وسلې

راشئ او عمره وکړئ !، تر لسو کلونو پورې به د دواړو ډلو په منځ کې جنګ نه کيږي، په دې مدّت کې هومره سړي چې له مکې څخه مديني ته راشي؛ ښايي چې بېرته ولېږل شي، که له مدينې څخه کوم سړی مکې ته راشي؛ هغه همدلته په مکې کې ساتل کيږي، وروسته له دغې روغې څخه دوی په (حُديبيې) کې د هدي حيوانات ذبح او وروسته له حلق او قصر يې خپل احرام خلاص کړ، او مديني منورې ته بېرته راغلل.

هـ: په لاره کې همدا د (الفتح) سورت نازل شو، دا ګردې پېښې د هجرت په (۶) کال کې پېښې شوې.

و: محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۷) کال د هجرت د «ذي القعدة الحرام» په مياشت کې سم له تړون سره د «عمرة القضاء» لپاره مکې ته تشريف يووړ، او په امن او امان او په زړه پورې يې عمره اداء کړه.

ز: د هغه روغليك (صلحنامې) هغه خبره چې تر لسو کلونو پورې به جنګ نه کيږي؛ د قريشو له خوا ماته شوه، نو ځکه د هجرت په (۸) کال د رمضان المبارك په مياشت کې مکه معظمه د مسلمانانو په لاس فتحه شوه.

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۝١ لِّيَغْفِرَ لَكَ ٱللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنۢبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ

بېشکه چې مونږ فتح او بری مو درکړی دی تاته فتحه، او بری ظاهر، او ښکاره. لپاره د دې څو چې وبښي تاته الله هغه چې پخوا تير شوي دي له ګناه د تا څخه، او هغه چې وروسته دي (له ګناه څخه).

تفسير: د حُديبيې روغه که څه هم په ښکاره ډول د ذلت او مغلوبيت روغه په نظر راتلې، او د هغې د شرائط له لوستلو څخه په بادي النظر کې دا محسوس کيږي چې ګردې خبرې د قريشو په ګټه دي، لکه عمر الفاروق رضي الله تعالی عنه او نورو اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين د دې روغې د ښکاره توری له کتلو څخه سخت خپه، محزون، مضطرب او پرېشان وو، دوی خيال کاوه چې د مسلمانانو د دې يو نيم زر (۱۵۰۰) سر جارونکي (قربانوونکي) لښکر په مخکښې به قريش او د هغوی نور طرفداران څه اهميت لري، ولې د دې راز ګردو جګړو پرېکړه او فيصله په توره سره ونه کړه شي؟ مګر د رسول الله صلی الله عليه وسلم سترګې هغه احوالو او نتيجو ته وې چې د نورو له سترګو څخه به پټې وې، ځکه چې الله جلّ جلالهُ د دوی تېتر (سينه) د ډېرو سختو پېښو د تحمّل لپاره پرانيستلې وو، دوی په بې مثاله استغناء، توکل، تحمّل، او ايثار سره هغه شرطونه ومنل، او خپلو اصحابو ته يې په دې لنډو توريو (الله ورسولهُ أعلم) سره ډاډينه (سُکون) او تسلي ورکوله، يعنې الله تعالی او د هغه رسُول په داسې خبرو باندې ډېر ښه پوهيږي، تر څو چې دا سُورت نازل شو، او الله تعالی د دې روغې او فيصلې نوم «فتح مبين» کېښود، خلقو په دې باندې هم تعجّب کاوه، او ويل به يې چې :يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! دا بری دی؟ نبي صلی الله عليه وسلم به فرمايل چې: «هو ! لوی بری دی».

وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ

او (بل لپاره د دې) چې پوره کړي (الله په فتحه د مکې او د نورو ښارونو سره) مهرباني خپله پر تا باندې.

تفسير: يواځې له تقصيراتو څخه نه تيريږي، بلکه هر هغه ظاهري، باطني، مادي، روحي انعام او احسان چې تر اوسه پورې درسره شوی دی، د هغه تکميل او تتميم هم کاوه شي.

وَيَهْدِيَكَ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ۝٢

او (بل لپاره د دې) چې وښيي تاته سمه صافه لاره.

تفسیر: تل به دې د هدایت او استقامت لاره کې قائم لري، د اسلام د حکومت د قائمېدلو په لاره کې به تاته هیڅ مشکلات نه در پېښیږي، خلق به ډلې ډلې ستاسو په لار ښوونه د اسلام په سمه لاره راځي، او په دې ډول د تا د حسناتو په ذخیره کې بېشماره زیادت کیږي.

وَّيَنْصُرَكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَزِيْزًا ﴿٣﴾

او (بل لپاره د دې) چې کومک (مدد) وکړي الله تعالی له تا سره مدد غالب زبردست.

تفسیر: د الله تعالی داسې مدد به راشي چې هیڅوک به یې نشي بندولی، او د هغه په مرسته به فتح او ظفر ستاسې له قدمونو سر مل وي.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ السَّكِيْنَةَ فِيْ قُلُوْبِ الْمُؤْمِنِيْنَ لِيَزْدَادُوْٓا اِيْمَانًا مَّعَ اِيْمَانِهِمْ ؕ

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازله کړې یې ده سکینه، او ډاډینه (سکون) په زړونو د مؤمنانو کې لپاره د دې چې زیات کړي دوی لره ایمان سره له ایمان د دوی.

تفسیر: اطمینان او ډاډینه (سکون) یې راښکته کړه یعنې سره له دې چې د هغوی له طبعې څخه خلاف وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حکم باندې ټینګ ودرېدل، او له ضد کوونکیو کافرانو سره یې ضد ونه کړ، نو د هغه په برکت د دوی ایمان نور هم زیات شو، اول د جهاد په بیعت سره یې ثابته کړه چې مونږ د الله جلّ جلاله په لاره کې د جنګ کولو او ځان جارولو (قربانولو) لپاره حاضر یو، دا هم د ایمان یو رنګ وو، وروسته له دې کله چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم د مسلمانانو له جذباتو څخه پرته (علاوه) روغه وکړه؛ نو دغه د هغوی د ایمان د رنګ بله نندارہ وه چې خپل جوش، جذبات او عواطف یې په زور سره ټینګ کړل، او د الله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د فیصلې په مقابل کې یې غاړه کېښودله، رضي الله تعالی عنهم ورضوا عنه.

وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿٤﴾

او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې (که اراده وفرمايي الله د نصرت د دین خپل؛ بې له تاسې څخه یې هم کوي)، او دی الله ښه خبردار ښه حکمت والا.

تفسیر: دغه خبره همغه پاک الله تعالی ښه معلومه ده چې کوم وخت تاسو ته د قتال امر کول مصلحت دی؟ او په کوم وخت کې له قتال څخه بېرته درېدل، او روغه کول تاسې لره ښه دي؟ که تاسې ته د قتال امر درکړ شي؛ نو هیڅ د کفارو د کثرت له خیاله تردّد ونه کړئ، ځکه چې د ځمکې او د اسمانونو د لښکرو مالک همغه الله تعالی دی، چې سره د لړتوب ستاسې امداد او مرسته په غیبي لښکرو سره هم کولی شي، لکه چې په «بدر، احزاب، حُنین» او نورو کې یې وکړه.

لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ ؕ

لپاره د دې چې داخل کړي مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې په جنّتونو کې چې بهیږي د لاندې (د ونو او ماڼیو) د هغو (خلور قسمه ویالې) حال دا چې همېشه به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې، او (لپاره د دې چې) ورژوي الله تعالی له دوی څخه ګناهونه د دوی.

تفسیر: کله چې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم ﴿اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِيْنًا﴾ الآیة ولوست؛ نو اصحابو هغوی ته مبارکي عرض کړه، او ویې ویل: یا رسول الله ! دا خو تاسې ته شوه، مونږ ته څه ده؟ نو ځکه دا آیتونه نازل شول، یعنې الله تعالی

اطمينان ډاډينه (سکون) او سکينه راښکته کړله، او د مؤمنانو ايمان يې لا زيات کړ، تر څو دوی په ډېر اعزاز او اکرام سره په جنّت کې داخل کړي، او د هغو ګردې خرابۍ او کمزوري معاف کړي، په حديث کې دي: هغو اصحابو چې د حُديبيې بيعت کړی دی؛ هيڅ يو له هغو څخه هم دوزخ ته نه ځي.

وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِيمًا ۝٥

دی دغه (غُفران او ادخال د جنّت) په نزد د الله په مراد رسېدل، بری موندل ډېر لوی.

تفسير: ځينې نقّال صوفيان يا مغلوب الحال لويان وايي چې: «جنّت غوښتل د ناقصانو کار دی»، له دې ځای څخه راښکاره شوه چې د الله تعالی په نزد دا لوی کمال دی.

وَيُعَذِّبَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَ الْمُشْرِكٰتِ

او (لپاره د دې) چې عذاب کړي (الله) منافقان سړي او منافقانې ښځې او مشرکان سړي او مشرکانې ښځې.

تفسير: د مؤمنينو په زړونو کې يې د صُلحې او روغې له خوا ډاډينه (سکون) پيدا کړه، او د اسلام اساس او بنسټ يې ټينګ کړ، او د اسلامي فتوحاتو او ترقياتو ورونه يې خلاص کړل، چې په پای کې به د کافرانو او منافقانو د مصيبت او د ماتې سبب کيږي، او هغوی ته به سخته سزا رسيږي.

الظَّآنِّيْنَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ

چې ګمان کوونکي دي پر الله باندې ګمان د بدی (چې الله به هيڅ کله رسول الله ته بری نه ورکوي).

تفسير: «بد اټکلونه» دا دي چې د مدينې د تګ په وخت کې منافقان پرته له «جدّ بن قيس» څخه ګرد هلته پاتې شول، او پلمې يې ځان ته جوړې کړې، ولې چې هغوی داسې اټکل کاوه چې په مکه کې ضرور جنګ پېښيږي، او دا ګرد مسلمانان په ښکاره ډول عمرې ته راغلي دي، خو په چل سره غواړي چې په معظمه مکه باندې تصرّف وکړي.

عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ

پر دوی باندې دي راګرځېدل د بدی (په ذلّت او عذاب) سره.

تفسير: د زمانې په ګردش او د مصيبت په احاطه کې راغلي تر کومه به احتياط او وړاندې کتل وکړي.

وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ۝ وَلِلّٰهِ جُنُوْدُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ۝

او غضب کړی دی الله پر دوی باندې، او لرې کړي دي (الله دوی له رحمت خپله)، او تيار کړی دی الله دوی ته (عذاب د) دوزخ، او بد ځای د ورتللو دی (دغه دوزخ). او خاص الله لره دي لښکرې د اسمانونو او د ځمکې، او همېشه دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: که هغه سزا درکړي؛ نو څوک به مو وژغوري؟ خدايي لښکر به مو په يوه شېبه کې وړې ذرې کړي، خو هغه ذات سره د زبردستي حکمت لرونکی هم دی، او د الهي حکمت داسې مقتضی نه دی، چې سمدلاسه هغوی ته سزا ورکړي.

﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ⑧﴾

بېشکه مونږ لېږلی يې ته (ای محمده !) شاهد او زېری ورکوونکی او وېروونکی.

تفسیر: تاسې د الله امر منونکيو ته زېری د خوښۍ ورکوئ، او غاړه غړوونکو ته وېره اوروئ، او خپل احوال ښيئ، لکه چې له ﴿إِنَّا فَتَحْنَا﴾ څخه تر دې ځای پورې درې واړه مضامين راغلي دي، او په آخرت کې هم پر خپل امت او هم پر انبياوو عليهم السلام باندې ګواهي ورکوئ.

﴿لِّتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ﴾

لپاره د دې چې ايمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله)، او مدد وکړئ د هغه د دين، او تعظيم وکړئ د هغه.

تفسیر: د ﴿وَتُعَزِّرُوهُ﴾ او د ﴿وَتُوَقِّرُوهُ﴾ ضميرونه که الله ته راجع شي؛ نو د الله له مدد کولو څخه د هغه د دين او د هغه د پيغمبر مدد کول دي، که رسول ته راجع شي؛ نو هيڅ اشکال نه پاتې کيږي.

﴿وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ⑨﴾

او هغه (الله) ته نسبت د پاکی وکړئ سبا او بېګا.

تفسیر: د الله تعالی د پاکی بيان تل کوئ، که په لمانځه کې وئ، او که د باندې له لمانځه څخه وئ.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾

بېشکه هغه کسان چې بيعت کوي له تا سره بېشکه بيعت کوي له الله سره، او لاس د الله له پاسه د لاسونو د دوی دی.

تفسیر: خلقو به خپل لاسونه د رسول الله صلی الله عليه وسلم په لاس کې ورکول، او له هغوی سره يې بيعت کاوه، نو دا يې وفرمايل، چې د نبيّ الله په لاس باندې بيعت کول داسې دي لکه له الله تعالی سره بيعت کول، ځکه چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په حقيقت کې د الله تعالی له جانبه بيعت اخلي، او د هغه د احکامو تعميل او تأکيد د بيعت په وسيله کوي، نو دا هسې ده لکه چې د (۵ جزء د النساء سورت په (۱۱) رکوع (۸۰) آيت کې دي: ﴿مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ﴾.

﴿فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ⑩﴾

پس هغه چا چې مات کړ دا بيعت؛ نو بېشکه چې ماتوي به دی بيعت په ځان خپل (او ضرر يې همده ته راجع کيږي)، او هغه څوک چې وفا وکړي په هغه شي چې عهد او اقرار يې کړی دی پر هغه له الله سره؛ پس ژر ده چې ور به کړي الله تعالی ده ته اجر او بدل ډېر زيات (چې د جنّت عطاء او د الله لقاء ده).

تفسير: هغه خبرې چې د بيعت په وخت کې کولی کيږي، که څوک هغه ماتوي؛ نو خپل ځان ته عار او نقصان پېښوي، او الله تعالی او د هغه رسول ته هيڅ يو نقص او ضرر نشي رسولی، او هغه ته د عهد ماتولو سزا ورسيږي، هر څوک چې خپل استقامت ښکاره کړي، او په خپل عهد او پيمان باندې په ټينګه سره ولاړ وي؛ نو هغه ته به د هغه پوره اجر او بدل ورورسيږي.

سَيَقُوْلُ لَكَ الْمُخَلَّفُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَآ اَمْوَالُنَا وَاَهْلُوْنَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ

ژر دی چې وبه وايي تاته وروسته پاتې شوي (له تللو د مکې په کال د حُديبيې) له صحرايانو، مشغول کړي يې مونږ مالونو ځمونږ او کورنی ځمونږ، نو ښښنه وغواړه مونږ لره (د ګناه ځمونږ).

تفسير: له مدينې څخه د وتلو په وخت کې رسول الله مبارک مکې معظمې ته د خپلو تللو اعلان کړی وو، او مسلمانانو ته يې له خپل ځان سره د ورتګ تشويق او رغبت ورکړی وو، ښايي له قرائنو څخه دوی ته هم د جګړې د پېښېدلو کوم احتمال ورپيدا شوی وي، خو له دې څخه هغو کلي والو صحرائيانو چې هنوز ايمان د هغوی په زړونو کې لا ښه ځای نه وو نيولی؛ خپل ځانونه يې پټول، او پخپلو منځونو کې به يې سره ويل: «آيا مونږ د هغه قوم کورونو ته لاړ شو، چې هغوی د محمد صلی الله عليه وسلم پر کور مدينې باندې راغلل، او د هغه ملګري اصحاب يې ورځنې ووژل، آيا مونږ چې د هغو توره دلته ليدلې ده؛ هلته له هغوی سره جنګېدی شو؟ وګورئ چې دا تلونکي هم له دې سفر بېرته راتلونکي نه دي، او ګرد به هلته سره تباه شي»، په دې آيتونو کې حق تعالی د هغوی پټې خبرې راڅرګندې (راښکاره) کړې، او د هغوی د مدينې له رسېدلو څخه پخوا په لاره کې يې ورښکاره کړه چې ستاسې د صحيح او سالم بېرته راتللو په نسبت به دا خلق د خپلې غير حاضرۍ راز راز دروغ او عذرونه ووايي، او ډول ډول هيلې بهانې پلمې به جوړوي، او وايي به چې: مونږ د خپل کور او کهول له چارو څخه نه وو وزګار، يا مو څوک په کورونو کې نه وو چې وروسته له مونږ څخه د مال، اسباب، اهل او عيال سرپرستي وکړي، په هر حال له مونږ څخه لوی قصور شوی دی، اوس ته له الله تعالی څخه ځمونږ مغفرت او ښښنه وغواړه.

يَقُوْلُوْنَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَّا لَيْسَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ ۭ

وايي دغه (پاتې کيدونکي منافقان) په ژبو خپلو سره هغه (خبرې) چې نشته په زړونو د دوی کې.

تفسير: پخپلو زړونو کې پوهيږي چې دا عُذر بيخي غلط دی، او استغفار او د ښښنې غوښتل هم يو ظاهر داري ده، او رښتيا او له زړه نه ده، ځکه چې دوی نه دا کومه ګناه ګڼي، او نه په داسې څه اعتقاد لري.

قُلْ فَمَنْ يَّمْلِكُ لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۭ بَلْ كَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ⑪

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) نو څوک دی چې مالک به شي تاسې لره په دفع د عذاب کې د جانبه د الله څخه د يو څيز که الله اراده وفرمايي ستاسې د ضرر او نقصان؟ يا الله تعالی اراده وفرمايي ستاسو د نفع او ګټې؟ (بل هيڅوک نشته چې ضرر او نفع يې په قدرت کې وي)، بلکه دی الله په هغو ګردو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار.

تفسير: هر راز ګټه (فائده) او نقصان د الله تعالی په لاس کې دی، د هغه د ارادې او مشيت په مخامخ کې هيڅوک هيڅ شی نشي کولی، الله تعالی پخوا د تاسې له دې دروغو، حيلو او عذرونو ويلو څخه خبر راکړی دی، او ستاسې حال

او احوال يې ماته را څرګند (راښکاره) کړي دي، او اراده يې فرمايلې ده، چې ستاسې د دې ناوړه (ګنده) اعمالو او حرکاتو په سبب تاسې د حُديبيې د غزوې له راز راز برکاتو او ګټو څخه بې برخې کړي، او تاسې ته له دې درکه نقصان او خساره ورسوي، که تاسې وايئ چې: مونږ د مال، اولاد، کور او کهول لامله په دې غزوې کې شرکت ونه کړ؛ نو که الله وغواړي چې ستاسې مال، اولاد، کور او کهول ته ستاسې په حضور کې څه زيان او ضرر ورسوي؛ نو ستاسې له لاسه څه کېدی شي؟ يا فرض کړئ: که الله تعالی تاسې يا د تاسې اهل او عيال او مال ته کومه ګټه (فائده) رسوي؛ نو ستاسې نشتوالی او مسافرت د هغې مانع کېدی نشي، او هرومرو يې دررسوي، نو د الله او د هغه د رسول د خوښې په مقابل کې داسې خبرې ته ځير کېدل او د داسې شيانو پروا کول پرته (علاوه) له حماقت او ضلالت څخه بل شی نه دی، او داسې فکر هم مه کوئ چې په پلمو (تدبيرونو)، حيلو، بهانو او خبرو سره به د الله تعالی او د رسول صلی الله عليه وسلم خوښې حاصله کړئ، او په دې ښه پوه شئ چې الله تعالی ستاسو په ګردو خبرو اترو او پلمو خبردار دی.

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَّنْ يَّنْقَلِبَ الرَّسُوْلُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ إِلٰٓى أَهْلِيْهِمْ أَبَدًا وَّزُيِّنَ ذٰلِكَ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُوْرًا ﴿١٢﴾

(دا عذرونه او بهانې چې تاسې کوئ داسې نه ده) بلکه ګمان به کاوه تاسې (ای متخلّفينو) چې بيا به له سره بېرته راونه ګرځي رسول الله او مؤمنان (له حُديبيې نه) کورونو خپلو ته هيڅکله، او ښايسته کړی شوی دی دغه (ګمان د تباهي د مؤمنانو) په زړونو ستاسې کې (ای منافقانو)، او ګمان کړی وو تاسې ګمان بد شوی (په علم د الله کې)، او وئ تاسې يو قوم هلاک کړی شوی.

تفسير: په رښتيا سره ستاسې د نه ورتګ سبب دا خبرې نه دي چې تاسې يې وايئ، بلکه ستاسې ګمان داسې وو چې اوس پيغمبر او د هغه ملګري له دې سفره په روغ صورت بېرته راونه ګرځي، دا ستاسې د زړه ټينګه خبره وه، چې دا ګمان مو بيخي غلط او چټي (بېکاره) ثابت شو، نو ځکه تاسې خپل حفاظت او ګټې د جلا اوسېدلو په صورت کې سنجولې وې، او حال دا دی چې په دې صورت کې ستاسې خُسران او تباهي وه، او الله تعالی ته ښه معلوم وه چې تاسې تباه او برباد کېدونکي يئ.

وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْۢ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَإِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ سَعِيْرًا ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٤﴾

او هر هغه چې ايمان يې نه وي راوړی په الله او په رسول د دغه (الله)؛ نو بېشکه مونږ تيار کړی دی مونږ کافرانو ته تود اور (د دوزخ). او خاص الله لره دی سلطنت او باچايي د اسمانونو او د ځمکې (ملکًا خلقًا وعبيدًا)، ښښي هر هغه چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او په عذاب کې اچوي هر هغه چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او هميشه دی الله ډېر ښه ښښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: هغه څوک چې د الله تعالی اراده د هغه ښښنې ته نه وي تللې؛ نو زه يې څرنګه ښښنه وغواړم، هو ! که الله تعالی مهرباني پر تاسې باندې وفرمايي؛ نو تاسې ته توفيق درکوي چې توبه وکاږئ، او د هغه ښښنه ځان ته وګټئ، د هغه رحمت په هر حال کې د هغه په غضب باندې سابق دی.

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۖ يُرِيدُونَ أَن يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ۚ قُل لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ ۖ

ژر به ووايي (تاته) وروسته پاتې كيدونكي (خلق) كله چې روان شئ تاسې غنيمتونو (د خيبر ته) (لپاره د دې) چې واخلئ تاسې هغه (غنائم) ! پرېږدئ مونږ چې درځو په تاسې پسې (لپاره د جنګ او غنيمت)، اراده لري دوی چې بدلې كړي دوی د الله خبرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې له سره به متابعت ونه كړئ تاسې ځمونږ، همداسې فرمايلي وو الله پخوا له دې څخه.

تفسير: د حُديبيې له راتګ څخه وروسته رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ته امر ورسېد، چې پر (خيبر) باندې بريد او تعرض وكړي !، چې هلته هغه غدّاران يهودان اوسېدل، چې د (احزاب) په غزا كې يې كافرانو ته د مدينې لاړښوونه كړې وه، حق تعالى خپل رسول ته خبر وركړ چې هغه صحرائيان چې حُديبيې ته نه وو تللي؛ اوس به د (خيبر) په غزا كې له تاسې سره د ورتګ غوښتنه وكړي، ځكه چې هلته وېره لږه او د ولجې (غنيمت) هيلې ډېرې دي، تاسې هغوی ته ووايئ چې: ستاسې له دې غوښتنې څخه لا پخوا ماته الله تعالى ستاسې په نسبت هدايت راكړی، دا چې تاسې په دې سفر كې هم هر ګز نشئ تلی، نو آيا په دې صُورت كې به تاسې له مونږ سره تلی شئ؟ كه ځئ نو د دې تګ معنا به دا وي چې د الله تعالى خبره بدله شوې ده، حال دا چې د الله تعالى احكام هيڅكله بدليدونكي نه دي.

فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ

بيا به ژر ووايي چې حسد او كينه كوئ تاسې له مونږه سره (په ګټه ځمونږ كې ای مؤمنانو !).

تفسير: الله تعالى هيڅ نه دي فرمايلي، تاسې محض دا غواړئ چې مونږ ته څه ګټه ونه رسيږي، او د غنيمت مال يواځې تاسې ته پاتې دی.

بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

(داسې نه ده) بلكه وو دوی چې نه به پوهېدل (له دين د اسلام نه) مګر خو لږ څه.

تفسير: ډېره لږه پوهـه لري، او دا ناپوهان په دې نه پوهيږي چې د مسلمانانو د زُهد او د قناعت مرتبه دومره لوړه ده، چې هغوی هيڅ دنيوي ګټو ته نه ګوري.

قُل لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِن تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ

ووايه (ای محمده !) وروسته پاتې كېدونكيو ته له صحرائي خلقو: ژر ده چې راوبه بللی شئ تاسې طرف د جنګ د يوه قوم ته چې خاوندان د جنګ سخت وي، يا به جنګ كوئ تاسې له هغو سره (چې ايمان يې نه راوړ)، يا به مسلمانيږي هغوی؛ نو بيا كه امر ومنئ تاسې د دغو بلونكيو دربه كړي تاسې ته الله اجر ثواب ښه (چې عزّت او غنيمت دی په دنيا كې، جنّت او رؤيت دی په عُقبا كې).

تفسير: لږ څه صبر وكړئ، دې غزا ته نشئ تلی، خو وروسته له دې نه نورې جګړې ډېرې راتلونكې دي، او د خورا سختو جنګياليو قومونو سره به د مسلمانانو جنګونه پيښيدونكي وي، او د هغه سلسله به تر هغه پورې اوږدېږي تر څو

هغه اقوام يا د اسلام په دين مشرّف شي، يا جزيه ورکړي، او ځان مطيع الاسلام وشمېري، که په رښتيا سره تاسې د جهاد مينه لرئ؛ نو هلته د جهاد ذکر ته ننوځئ ! او خپل شجاعت مېړانه (بهادري) او توره راښکاره کړئ، که چې په هغه وخت کې د الله تعالى امر او حکم ومنئ؛ نو الله تعالى به خورا ښه بدل او جزاء تاسې ته درکړي.

تنبيه: له دې جنګياليو قومونو څخه (بنو حنيفه) يا نور مراد دي، چې د کذّاب مسيلمه تېر وو، يا (هوازن) يا (ثقيف) او نور دي، چې د حُنين په غزا کې له هغوى سره مقابله وشوه، يا به هغه مرتدّان وي چې له هغوى سره د ابوبکر الصدّيق رضي الله تعالى عنه په خلافت کې سخته جګړه پېښه شوه، يا به د پارس، روم، خراسان، پښتونخوا ګرد او نور هغه توريالي قومونه وي، چې د راشدو خلفاوو په وخت کې له هغوى سره سخت جنګونه ونښتل.

وَإِن تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُم مِّن قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾

او که وګرځېدئ تاسې لکه چې ګرځېدلي وئ پخوا له دې څخه؛ نو په عذاب به کړي (الله) تاسې په عذاب دردناک سره.

تفسير: لکه چې د حُديبيې له تګه ببېرته پاتې شوی، که په راتلونکي جګړې کې هم ببېرته پاتې شوی؛ نو الله تعالى تاسې ته ډېر درد لرونکی عذاب درکوي، او ښايي پخوا له آخرته په همدغه دنيا کې هم څه عذاب درورسيږي.

لَّيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَن يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

نشته پر ړانده باندې هيڅ ګناه او تکليف، او نه په ګوډ باندې هيڅ ګناه او تکليف، او نه په ناروغ باندې هيڅ ګناه او تکليف (ځکه چې جهاد پر دغو معذورانو باندې فرض نه دی)، او هر هغه څوک چې اطاعت وکړي، حکم ومني د الله او د رسول د دغه (الله)؛ نو داخل به يې کړي (الله) دی په جنّتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ونو او مانيو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، او هر هغه څوک چې وګرځېد (له احکامو د الله)؛ نو (الله) به په عذاب کړي دی په عذاب ډېر دردناک سره.

تفسير: په ګردو امورو او معاملو کې عامه ضابطه همدا ده چې متخلّفين معذّب کړي.

لَّقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

خامخا راضي او خوښ شوی دی الله تعالى له مؤمنانو نه هغه وخت چې بيعت يې کاوه، له تا سره د لاندې د ونې.

تفسير: دا د «کيکر» ونه وه، غالبًا د ﴿لَّقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الآية ـ د فرمايلو له سببه دغه بيعت ته (بيعة الرضوان) وايي، چې د هغه مفصّله قصه د دې سورت په شروع کې تېره شوه.

فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ

بيا معلوم کړ (الله په ظاهري علم سره هم) هغه (اخلاص) چې په زړونو د دوی کې وو.

تفسير: د ظاهر اندېښنه او د زړه توکّل، حسن نيت، صدق، اخلاص اسلامي مينه او نور.

فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ۝١٨ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا

بیا راښکته کړه (الله) سکینه، او ډاډینه (سکون) پر دوی باندې، او عوض یې ورکړ (الله) دوی ته بری نژدې (چې فتح د خیبر ده)، او ولجې (غنیمت) ډېرې چې وابه خلي دوی هغه (ولجې).

تفسیر: مراد له فتحې نژدې څخه فتحه د خیبر ده، چې د حُدیبیې له بېرته راتګ څخه سمدلاسه پېښه شوه، او زیاتې ولجې (غنیمت) په لاس ورغللې، چې له هغو سره مجاهدین هوسا او خوښ شول.

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝١٩

او دی الله همېشه قوي غالب ډېر حکمت والا.

تفسیر: الله تعالی په خپل زور او حکمت سره، د حُدیبیې نقصانونه ! په دې ځای کې تلافي او معاوضه کړل، او په فتحه د مکې معظّمې او حُنین کې همداسې تلافي او معاوضې په ظهور ورسېدې.

وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ

وعده کړې ده له تاسې سره الله د غنائمو او ولجو ډېرو چې وابه یې خلئ تاسې هغه نو (الله) ژر درکړل تاسې ته دا (غنائم او ولجې).

تفسیر: وروسته به ډېرې ولجې او غنیمتونه دررسېدونکې وي، چې له هغو یو همدا د خیبر غزا ده، چې ستاسې برخه په دې کې درکړه شوه.

وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ

او (الله) بند کړل لاسونه د خلقو له تاسې نه.

تفسیر: عام جنګ در پېښ نه شو، او په حُدیبیې او خیبر کې یې د کفّارو له لاسه تاسې ته څه ضرر او نقصان ونه رساوه، او ستاسې په نشتوالي کې هیچا ستاسې اهل او عیال کور او کهول ته هم لاس ونه غځاوه.

وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ

او چې شي دا کار ننبه (د قدرت د الله) لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مسلمانان دې وپوهیږي چې د الله تعالی قدرت څرنګه دی؟ او د هغوی درجه د هغه په دربار کې کې څومره ده؟ او بل دا چې وروسته له دې څخه هم د هغه نورې ګردې وعدې همداسې پوره کېدونکې دي.

وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۝٢٠

او الله ښیي تاسې ته لاره برابره.

تفسیر: د الله تعالی پر وعدو باندې ډاډینه او د هغه د لا محدود قدرت پېژندنه او همغه ذات ته د ځان او د جهان سپارنه؛ د لا زیات اطاعت او حکم منلو ترغیب درکوي، چې همدا ده د توکّل برابره او سمه لاره.

وَّاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرًا ﴿۲۱﴾

او بل (يې دركړي دي تاسو ته غنيمتونه او برى) چې لا نه وى قادر تاسې په هغو (غنيمتونو) باندې، په تحقيق (علمي) احاطه كړېده الله په هغو (غنائمو) باندې هم، او دى الله تعالى پر هر شي باندې ښه قادر او توانا.

تفسير: د دې بيعت په انعام كې يې د خيبر فتح دركړه، او د مكې شريفې فتحې چې په هغه وخت كې په لاس درنغله، وروسته له دې څخه به په لاس درشي، ځكه چې الله د هغه وعده كړې ده، چې په حقيقت او عالم اسباب كې همدا د حُديبيې صلح د مكې شريفې د فتحې مقدمه او توطئه ده.

وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۲۲﴾

او كه جنګ وكړي له تاسې سره هغه كسان چې كافران شوي وو؛ نو خامخا به يې ګرځولې وې شاوې خپلې، بيا به يې نه وو موندلي څوك دوست ساتونكى او نه مددګار.

تفسير: كه جنګ پېښېده؛ نو برى به ستاسې وو، او كافرانو به شا اړوله، او تښتېدل به، او مدد كوونكيو به دوى له آفته نه شو ژغورلى، خو د الله تعالى د حكمت داسې اقتضاء وشوه، چې سمدلاسه روغه وشي، او د روغې د عظيم الشأنو ثمرو څخه مسلمانان مستفيد او ګټور شي.

سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا ﴿۲۳﴾

(طريقه ايښې ده الله د غالبېدو د حق) په طريقې هغې سره چې په تحقيق سره تېره شوې ده پخوا له دې نه، او هيڅ كله به نه مومې ته طريقې د الله لره تبديل او اوښتل.

تفسير: كله چې د اهل الحق او د اهل الباطل په منځ كې په كومه فيصله كوونكې موقع كې سره مقابل وشي؛ نو په دغې مقابلې كې به بالآخر اهل الكتاب غالب او اهل الباطل مغلوب او مقهوريږي، د الله همدا عادت له پخوا راهيسې جاري دى، چې هيڅ تغير او تبديل په كې پېښېدونكى نه دى، هو ! دومره شرط په كې شته چې اهل الحق په هيئت مجموعي سره په پوره حق منلو باندې ټينګ ولاړ دى.

وَهُوَ الَّذِيْ كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ؕ

او دغه (الله) هغه (ذات دى) چې بند يې كړل لاسونه د هغو (كُفّارو) له تاسې څخه، او لاسونه ستاسې له هغوى څخه په منځ د مكې كې پس له هغې څخه چې غالب يې كړئ تاسې په هغوى باندې.

تفسير: د مشركانو څو ډلې حُديبيې ته راغلې وې، چې كه لاس يې بر شي؛ رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسوي، يا يو نيم مسلمان ګوښې ګېر كړي، او ويې ربړي، لكه چې داسې څو پېښې هم راپېښې شوې، او په دې منځ كې يو مسلمان هم په شهادت ورسېد، چټې خبرې او د جنګ د اور د بلېدلو هم وشوې، تر دې چې اصحاب كرامو رضي الله تعالى عنهم أجمعين هغه قاتل ونيو، او د رسول أكرم صلى الله عليه وسلم حضور ته يې وړاندې كړ، او رسول الله د هغه د انتقام څخه ستركې پټې كړې، او ويې باښه، په دې آيت كې د همدغو واقعاتو په لورې اشارې دي، او (ببطن مكة) د مكې د ښار له منځ څخه مقصد د ښار هغه نژدې منطقه ده، چې له ډېره نژديوالي څخه داسې ښكاري لكه مځكه د حرم، او يا مابين د ښار.

وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿۲۴﴾

او دی الله په هغه څخه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی.

تفسير: الله تعالی ته د کفّارو شرارتونه او ستاسې عفو او تحمّل ښه معلوم دی، اوويني يې، نو جزا به پرې درکړي.

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ

دوی هغه کسان دي چې کافران شوي دي، او منع کړي يې وئ تاسې له مسجد الحرام څخه، او (منعه کړې يې وې) قرباني د تاسې په دې حال کې چې بندې کړی شوې وې له دې نه چې ورسيږي ځای د حلالولو خپلو ته.

تفسير: د حرم تر هغې برخې پورې يې د قرباني حيوانات پرېنښودل چې هلته يې بوځئ، او په مشروعه طريقه سره يې ذبح کړئ، او همالته په حُديبيې کې بند پاتې شول.

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَئُوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

که چېرې نه وئ (پټ په کُفّارو کې) څو سړي ايمان راوړونکي، او څو ښځې ايمان راوړونکې چې نه پېژندلې تاسې هغوی لره (په صفت د ايمان سره) دا خطره چې پايمال کړي وو تاسې هغوی (هم سره له کفّارو)، پس رسېدلی به وو تاسې ته له هغوی څخه څه ضرر او غم په ناپوهی سره (نو د جهاد حکم به يې درکړی وې، ليکن حکم يې در نه کړ) لپاره د دې چې داخل کړي الله په رحمت خپل کې هر هغه چې اراده وفرمايي (د داخلولو يې).

تفسير: هغه مسلمانان نارينه او ښځې چې په مکې کې مظلوم او مقهور اوسېدل، او د مدينې منورې مسلمانانو له هغوی سره پوره پېژندګلو نه درلوده، هغوی به په جنګ کې د ناپوهی په سبب پايمال او لتاړ کېدل، که دا وېره نه وی؛ نو سمدلاسه به د جنګ کولو امر کېده، خو که داسې امر صادرېدی؛ نو تاسې به په دې قومي نقصان باندې متأسف او خپه کېدی، او کافرانو ته به د داسې ويناوو موقع په لاس ورتله چې: «وګورئ ! مسلمان د خپل مسلمان پت هم نه ساتي»، نو ځکه مو جنګ منع کړ، تر څو هغه مسلمانان محفوظ او ساتلي پاتې وي، او پر تاسې باندې د دې بېمثاله صبر او تحمّل له سببه الله جل جلاله خپل رحمت وورو، او له دې کافرانو څخه هغه سړي چې د هغو مسلمان کېدل مقرّر او مقدّر دي؛ ښايي په دې خطرناکې جګړې کې له لاسه ونه وځي، او د الله تعالی په رحمت کې پخپلې نېټې داخل شي.

لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿۲۵﴾

که چېرې جلا (جدا) شوي وی دغه (مسلمانان له کفّارو نه)؛ نو خامخا به مو په عذاب کړي وو هغه کسان چې کافران شوي دي له دغو (اهل د مکې) څخه په عذاب ډېر دردناک سره.

تفسير: که مسلمانان له کافرانو څخ جلا اوسېدی، او مسلمانان له هغوی سره داسې ګډوډ نه وی پراته؛ نو تاسې به کتل چې مونږ کافرانو ته د مسلمانانو په لاس څومره خوږوونکې سزاوې ورکولې.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

کله چې ګرځولې وو هغو کسانو چې کافران شوي وو په زړونو خپلو کې ننګ هسې ننګ چې د جاهلیت ناپوهي وه؛ نو راښکته کړه الله ډاډینه او اطمینان خپل پر رسول خپل او پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: د ناپوهۍ ضد دا دی چې سږ کال عمره ونه کړئ، هغه مسلمانان چې له مکې څخه هجرت کوي؛ هغوی بېرته رالیږي، کال ته دې عمرې ته راشي، او زیات له دریو ورځو څخه به په مکه کې نه اوسي، علاوه پر دې وسلې له خپله ځانه سره ونه لري، په روغلیک کې «بسم الله الرحمن الرحیم» مه لیکئ !، د «محمد رسول الله» په ځای یواځې «محمد بن عبد الله» ولیکئ، رسول أکرم دا ګردې خبرې ومنلې، او اصحابو سره د سخت انقباض او اضطرابه د پیغمبر له ارشاد سره سم دېته غاړه کېښووله، او په پای کې په همدې فیصلې باندې د هغوی زړونه مطمئن شول.

وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾

او ټینګه لازمه یې کړله هغوی لره کلمه د تقوی (د توحید کلمه)، او وو دوی ښه لایق وړ له دغه سره، او اهل د دې (کلمې د تقوی)، او دی الله تعالی په هر شي باندې ښه پوه.

تفسیر: له الله تعالی وویرېږي، او د نافرمانۍ له لارې څخه ځان وژغوري، او د کعبې په ادب باندې په مضبوطۍ سره ټینګ واوسي، او ولې به نه اوسي چې تاسې په دنیا کې د واحد الله تعالی رښتین منونکي او د (لا إله إلا الله، محمد رسول الله) زبردست قایلان عاملان او حاملان یئ، او د یوه پوخ او موحّد پیغمبر محمد رسولُ الله صلی الله علیه وسلم مطیع او وفادار امّتیان یئ، او خپل جذبات او رُجحانات مو په جوش کې د الله جلّ جلاله په خوښۍ او د هغه د شعائرو په تعظیم کې جار کړي دي، حقیقي توحید همدا دی چې سړی دهغه واحد الله تعالی اوامر او احکام واوري، او د خپل عزّت او د ذلّت خبرې د هغه په مخکښې یوې خوا ته کېږدي، ښایي د همدې لامله په حدیث کې د (کلمة التقوی) تفسیر: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سره شوی دی، ولې چې زیاتره د طهارت او د تقوی اساس همدا پاکه کلمه ده، چې د دې د منلو او د حق د اداء کولو لپاره الله تعالی د رسـول أکرم أصحاب غوره کړي وو، او بېشکه همدوی د الله تعالی په علم کې د دې خبرې اهل او مستحقّ هم وو.

لَّقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ

خامخا په تحقیق رښتیا ښودلی دی الله رسول خپل ته خوب د ده په حقه او رښتیا سره، چې خامخا به داخل شئ تاسې مسجد حرام ته که اراده وفرمایي الله په امن او آرام سره، حال دا چې خریونکي به وی د سرونو خپلو، او لنډوونکي به وی (د ویښتو خپلو)، او نه به ویرېږئ تاسې (له هیچا هیچېرې).

تفسیر: د دې سُورت په ابتداءِ کې ذکر شوی دی، چې په مدینې منوّرې کې رسول أکرم صلی الله علیه وآله وسلم خوب ولید، چې مونږ په مکّې کې داخل شوي یو، سر خریيلي او ویښتان پریکړي، له احرامه وتلي، حلال شوي یو، لکه چې د حُدیبیې له کال څخه وروسته همداسې هم وشو، په دې آیت کې یې همدا فرمایلي دي چې په تحقیق سره

الله خپل رسول ته رښتيا خوب ورليدلى وو، پاتې شو د (إن شاء الله) فرمايل، د «ابن كثير» په نزد دا (إن شاء الله) د تحقيق او توكيد لپاره ده، (سيبويه) وايي: په داسې ځايونو كې چې د يوه شي په قطعي ډول سره ورښوول د ځينو مصلحتونو له مخې مقصود نه وي، او كول يې منظور وي؛ داسې عنوان غوره كاوه شي، يا محض لپاره د تبرّك الله تعالى (إن شاء الله) فرمايلي دي، يا لپاره د تعليم د بندګانو خپلو يې فرمايلي دي، يعنې هر مؤمن لره مناسب دي چې د راتلونكو كارونو په نسبت «إن شاء الله» ووايي.

فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

نو معلوم دي الله ته (فوائد د دغې صلحې) هغه څه چې نه پوهېدئ تاسې؛ نو ويې ګرځوله پخوا له دغه داخلېدو دمكې نه فتحه او برى نژدې.

تفسير: بيا الله تعالى له خپل محيط علم سره سم د واقعاتو سلسله قائمه كړه، الله تعالى ته دغه خبره معلومه وه، چې د خُوب د تعبير په ښكاره كولو كې وروسته له يوه كال څخه څومره ګټې او مصالح دي، چې عام خلق پرې نه دي خبر، نو ځكه يې د خوب د تعبير وقوع بل كال ته وځنډوله (ايساره كړه)، او د هغه له وقوع څخه يې پخوا تاسې ته سمدلاسه يو بل برى دروباښه، يعنې د خيبر برى يا د حُديبيې روغه چې هغې ته اصحاب الكرام رضي الله تعالى عنهم أجمعين (فتح مبين) ويله، لكه چې د دې سُورت په اول كې څمونږ په دې تفسير كې د دې خبرې تفصيلات ليكلى شوي دي.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ

دغه (الله) هغه ذات دى چې رالېږلى يې دى رسول خپل په (ښوونه د) سمې لارې او دين حق سره (چې دين د اسلام دى).

تفسير: د اصولو او فروعو او عقائدو او احكامو په اعتبار دا دين رښتيا دى، او همدا سمه لاره ده چې محمد صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم راوړې ده.

لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ

لپاره د دې چې غلبه وركړي (پورته كړي هغه دين) پر دينونو ټولو باندې.

تفسير: الله تعالى دا دين په ښكاره ډول تر سلهاوو كلونو پورې پر ګردو مذاهبو باندې غالب كړى دى، او مسلمانانو تر څو پېړيو پورې په ټول بشريت باندې حكومت او تسلّط درلود، او په راتلونكې زمانې كې د دنيا له ختمېدو سره نژدې همداسې يو وخت راتلونكى دى، چې په هر ځاى كې به د دې حق دين حكومت او تسلّط وي، د استدلال او حُجّت له مخې به هم د اسلام دين تل غالب وي، لكه چې اوس هم غالب دى.

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

او كافي بس دى الله ښه شاهد (حق ثابت كوونكى).

تفسير: الله تعالى د دې دين په حقانيت باندې ګواه دى، او همغه ذات پخپل قدرت سره حق ثابت كوونكى دى، يا كافي بس دى، الله شاهد په وعدو خپلو يا په نبوّت او رسالت د رسول خپل يعنې محمد صلى الله عليه وسلم لكه چې د دوى عالي شان په وروسته كې داسې بيانيږي.

﴿مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ﴾

محمد رسول او رالیږل شوی د الله دی (په حقه سره)، او هغه کسان چې له ده سره دي سختي کوونکي دي په کافرانو باندې.

تفسیر: د کافرانو په مقابل کې هسې سخت، مضبوط او قوي دي چې له هغو څخه ګرد کافران ویریږي، او له کُفر څخه نفرت او بېزاري ښکاره کوي، لکه چې الله تعالی (د ۱۱ جزء د توبې د سورت په (۱۶) رکوع (۱۲۳) آیت کې) ﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾ فرمایلي دي: ، او همداسې (د «توبې» په لسمه رکوع (۷۳) آیت کې) ﴿وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾، او د (۶ جزء د «مائدې» سورت په اتمه رکوع (۵۴) آیت کې) یې: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ فرمایلي دي.

﴿رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾

مهربانان او زړه سواندي دي پخپلو منځونو کې

تفسیر: دوی پخپلو منځونو کې یو تر بله ډېر شفقت او مهرباني کوي، یو په بل باندې د ضرورت په وخت کې سر ایږدي، له مال، ځان، اولاد ټولو نه ورته تیریږي.

﴿تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا﴾

وینې به ته هغوی، رکوع کوونکي او سجده کوونکي، غواړي دوی په دې عبادت سره فضل او مهرباني له الله تعالی نه، او غواړي رضامندي د هغه.

تفسیر: دا هغه خاص بندګان د الله تعالی دي، چې په ټولو عملونو کې خصوصًا په لمانځه کې چې یو لوی رُکن د اسلام دی، یواځې او یواځې اخلاص او عجز الله تعالی ته ښکاره کوي، مهرباني او رضا د هغه غواړي، هیڅ ریاکاري او نور باطل غرضونه د دوی په شان کې نه لیدل کیږي.

﴿سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ﴾

نښې د دینداری د دوی ثابتې دي په مخونو د دوی کې له اثر د سجدو نه، یعنې هغه انوار چې په اوداسه، لمانځه او سجدې سره په وجود د بنده کې پیدا کیږي؛ هغه نورانیت د دوی په وجودونو کې له ورایه بریښي.

تفسیر: په اداء د لمانځه سره بنده ډېرو لوړو کمالاتو ته رسیږي، مشکلات د دنیا او د آخرت په لمانځه سره حل کېدی شي، خو په شرط د دې سره چې لمونځ کامل شي، اصحاب د أحمد صلی الله علیه وسلم اولین اشخاص دي چې دوی لمونځ کمال ته رسولی وو، نو ځکه الله تعالی د دوی صفت په قرآن کې بیانوي، اثر د نورانیت یې په سجدې سره د دې لپاره خاص ذکر کړی چې په سجده نه کولو سره شیطان له درباره د رحمت نه ورټل شو، او انسان به د همدې سجدې له لارې لوړو (اوچتو) کمالاتو ته رسیږي، د اووم اسمان ملائکې د پیدایښت د وخته نه تر پو کولو د شپېلۍ د اسرافیل علیه السلام پورې په سجده پرتې دي، دا د سجدې په اهمیت او کمال بندګۍ ښایې.

﴿ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ﴾

دا اوصاف هغه اوصاف دي، چې مثالونه یې په تورات کې بیان شوي دي، او دا هغه اوصاف دي چې مثالونه یې په انجیل کې بیان شوي دي.

تفسير: د اصحابو د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم د فضائلو او د كمالاتو بيان په نورو اسماني كتابونو كې هم راغلى دى، همدا وجه ده چې ډېرو پوهانو له اهل د كتاب نه چې تنګ نظري نه درلوده، اصحاب كرام به يې چې وليدل؛ نو به يې سمدلاسه تصديق كاوه، چې دوى په مثل د حواريونو د مسيح عليه السلام غوندې ښكاري.

كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ

لكه هغه كښت (فصل) چې راوباسي ځانګې خپلې، بيا يې ملا خپله ټينګه كړي، بيا كلكه شي دغه ځانګه، بيا ودريږي دغه كښت (فصل) پس له ضعيفى او نرمى نه په پنډيو او بېخونو خپلو باندې.

تفسير: الله تعالى صحابه په تقويه د دين كې له كښت (فصل) او زراعت سره تشبيه كوي، يعني لكه څنګه چې كښت او زراعت په څلورو مراحلو او مراتبو سره ثمر او پخوالي ته رسيږي؛ همدارنګه اصحابو خصوصًا راشدو خلفاوو پخپلو دورو د خلافت كې دين د اسلام يې درجه په درجه ثمر او پخوالي ته ورساوه، كه د دوى مقام علمي، مناقب او تاريخ د كارنامو ولټول شي، دا څلور كلمې د دوى له كارنامو سره په ابلغه وجه سره داسې تشبيه كېدى شي، ﴿أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ﴾ دوره د صدّيق، ﴿فَـَٔازَرَهُۥ﴾ دوره د فاروق، ﴿فَٱسۡتَغۡلَظَ﴾ دوره د ذي نورين، ﴿فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ﴾ دوره د اسد الله !، دوى هغه برجسته او غيور شخصيتونه دي، چې په كارنامو خپلو سره يې تاريخ د بشريت او د اسلاميت د همېش لپاره روښانه او ژوندى ساتلى دى.

يُعۡجِبُ ٱلزُّرَّاعَ

په داسې حال كې چې قوّت د دې كښت (فصل) په تعجّب كې اچوي (خوشحالوي) بزګران (زميدار).

تفسير: تشبيه د اصحابو له بزګرانو (زميدارو) سره په تدبير او غيرت كې، او تشبيه د دين د اسلام له كښت سره په قوّت او كثرت كې؛ ډېره ابلغه او مناسبه تشبيه ده، يعني لكه څنګه چې اصحاب كرام په صدر اسلام كې ډېر كم او په يوه حالت د غربت او ناتوانى كې وو، خو وروسته ډېر قوّت او كثرت ته ورسېدل، حتى چې د نړۍ په ډېره برخه باندې مسلّط شول، او همدارنګه دين د اسلام هم په يوه حالت د غربت او ناتوانى كې وو، خو وروسته وروسته په ډېر زر وخت كې داسې قوّت او شهامت ته ورسېد، چې ټول جهان د هغې پيروۍ ته مجبور شو، او خلق فوج فوج په دين د اسلام كې داخل شول.

لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلۡكُفَّارَۗ

دا قوّت د دې لپاره دى چې په قهر راولي كُفّار.

تفسير: اسلام په دې قوّت او رونق سره، د كفارو په زړونو كې د حسد او كينې اورونه بلوي، چې دا كار پخپل ذات كې د دوى په زړونو او فكرونو كې لويه فتنه او مرض ګرځي.

وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ مِنۡهُم مَّغۡفِرَةً وَأَجۡرًا عَظِيمَۢا ﴿٢٩﴾

وعده كړې ده الله تعالى له هغو كسانو سره چې ايمان يې راوړى، او عملونه نېك يې كړي دي، دوى لره د ښښنې او د اجر ډېر لوى، چې (جنّت، لقاء او رضا د الله تعالى ده).

تفسير: دا وعده له هغو كسانو سره ده، چې ايمان لرونكي وي او ښه عملونه كوي، هغه څوك چې په داسې صفتونو موصوف وي، صحابه دي.

تمت سورة الفتح، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الحُجُرَاتِ

«د (الحُجرات) سورت مدني دی، اتلس آیات او دوه رکوع لري»، په تلاوت کې (۴۹) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، د (المجادلة) سورت څخه وروسته نازل شوی دی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيۡنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ

ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی ! مه وړاندې کوئ مفکورې خپلې په مخکښې له صدوره د اوامرو د الله او د رسول د هغه، بلکه انتظار کوئ امر د هغوی لره.

تفسیر: په کوم کار او فیصله کې چې د الله تعالی له طرفه او د رسول د هغه، له طرفه کومه امیدواري د اصدار د حکم لرئ؛ نو عجله مه کوئ چې پخپلې رایې او فکر سره حُکم وکړئ، بلکه انتظار وباسئ حکم د ذات احد لره، کله چې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ارشاد درته وفرمایي؛ نو په ډېر ښه سکوت او ادب سره د دوی مبارکو ارشاداتو ته غوږ ونیسئ، او په ډېر پاکې عقیدې سره یې قبول او په عمل کې یې پیاده کړئ.

تنبیه: په انسانانو خصوصًا په مسلمانانو لازمه ده، چې اراء او افکار خپل په ټولو امورو کې !، تابع د اسلامي امورو وګرځوي، ځکه انسان په آراوو خپلو سره په ټولو امورو کې اعتماد نشي کولی، بلکه په سلو کې سل خطا کیږي او ناکامیږي، او پیروي د آراوو انسان له ټولو بدمرغیو او کړاوونو سره مخامخ کوي.

یواځې او یواځې اسلامي احکام دي، چې په ټولو لارو، چارو باندې سل په سلو کې ټیک وي، نو همدا وجه ده چې الله تعالی په مقابل د امر خپل او د رسول د هغې کې اختیار د بنده سلبوي، او فرمایي: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٖ وَلَا مُؤۡمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمۡرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلۡخِيَرَةُ مِنۡ أَمۡرِهِمۡۗ﴾.

که په دقّت سره څېړل وشي؛ ټولو ته په تجربه او مشاهده سره ثابتیږي، چې ټولې بدمرغی او کړاوونه بشریت ته، د پیروي د آراوو او خواهشاتو نه وررسیږي.

وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ١

وویرېږئ له الله تعالی څنې هر وخت، الله تعالی اورېدونکی او ښه پوه دی.

تفسیر: حقیقي فرمانبرداري د الله تعالی هغه ده، چې د زړه له کومې وي، او که په خوله ناري سورې د اسلام او اصلاح وهي، او په زړه کې یې نفاق او عمل یې هم د فساد وي؛ داسې رویه د هیچا په درد نخوري.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرۡفَعُوٓاْ أَصۡوَٰتَكُمۡ فَوۡقَ صَوۡتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجۡهَرُواْ لَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ كَجَهۡرِ بَعۡضِكُمۡ لِبَعۡضٍ أَن تَحۡبَطَ أَعۡمَٰلُكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ٢

ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی ! مه پورته کوئ آوازونه خپل برسېره پر آواز د پیغمبر، او په لوړه مه پورته کوئ ده لره آواز په خبرو کې لکه په لوړ آواز خبرې د بعضو د

تاسو له بعضو نورو سره، له جهته د وېرې د دې چې ضایع به شي عملونه د تاسې، او تاسې به پرې خبر نه یئ.

تفسیر: د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مجلس کې به په داسې شور او غوغا سره غږېدل، لکه چې پخپلو منځونو کې به په هغې سره غږېدل، چې دا کار په داسې عالي حضور کې ډېره لویه بې احترامي او بې ادبي ده، او په بې ادبۍ سره انسان له لطف د رب او د رسول او د هر حضور عالیه څخه محروم پاتې کېږي، په ادب سره مقام د انسان له ملائکو څخه پورته کېږي، او په بې ادبۍ سره مقام له خاورو سره خاورې کېږي.

صالح اولاد په مقابل د مور او پلار، صالح شاګرد په مقابل د استاذ، صالح مأمور په مقابل د آمر کې څومره ادب ساتي، نو تر ټولو نه چې مهمتر او اول تر ادب وساتل شي، په مقابل د محمد صلی الله علیه وسلم کې دی، ځکه د هغوی مقام تر هر څه نه عالي او لوړ دی، که لږ څه تغییر په فکر د رسول الله صلی الله علیه وسلم کې پېښ شي! ډېر خطر د دې شته چې عملونه ستاسې هبت او ضایع شي، او تاسې به پرې خبر هم نه یئ.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ

بیشکه هر هغه کسان چې ټیټوي آوازونه خپل په نزد د رسول الله دا ډله هغه کسان دي چې ازمویلي دي الله تعالی جلّ جلالُه زړونه د دوی لپاره د پرهېزګارۍ او وېرې له ده څخه.

تفسیر: هغه څوک چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په مجلس کې په تواضع او ادب سره خبرې کوي، او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې آوازونه خپل نه پورته کوي؛ دوی هغه کسان دي چې الله تعالی جلّ جلالُه د دوی زړونه د تقوی او پرهېزګارۍ لپاره آماده کړي، یعنې خپل الهي توفیق یې له دوی سره ملګری کړی دی.

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝٣

دوی لره ده بخښنه، عوض او ثواب لوی.

تفسیر: کله چې دوی په ډېر اخلاص او غیرت سره د شعائر الله احترام ساتي، او له رحمت للعالمین سره ډېر احترام او ادب ساتي، نو که کله وخت له دوی نه څه کوتاهي او خطا پیښېږي، الله تعالی ډېر مهربان دی د دوی ګناهونه بښي، او لوی اجرونه ورته نصیب کوي.

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝٤ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

بیشکه هغه کسان چې چیغې وهي تا لره، د کورونو د أمّهات المؤمنینو نه له هغه خوا؛ اکثر د دوی عقل نه لري، که چېرې دوی صبر کړی وی تر هغو پورې چې راوتلی وې ته دوی ته؛ نو دا صبر به په خیر تمامېده دوی لره، او الله تعالی جلّ جلالُه ډېر بښونکی او مهربان دی.

تفسیر: د بني تمیمو قوم د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د لیدلو لپاره مدینې منورې ته راغلل، او رسول الله صلی الله علیه وسلم په کور کې تشریف درلود، دوی د بیرون نه ورته چغې وهلې: ای محمده! راووځه!، دا د دې نه وه چې دوی پوهه نه درلوده، او ایجابات اخلاقي یې نه مراعات کول، محمد صلی الله علیه وسلم یې یو عادي شخص فکر کاوه، حال دا چې محمد صلی الله علیه وسلم عالي شخصیت دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقُۢ بِنَبَإٖ فَتَبَيَّنُوٓاْ أَن تُصِيبُواْ قَوۡمَۢا بِجَهَٰلَةٖ فَتُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَا فَعَلۡتُمۡ نَٰدِمِينَ ۝٦

اى هغو کسانو چې تاسو ايمان راوړى !، که چېرې راتګ وکړ تاسو لره فاسق او بدکار په يوه خبره سره؛ نو تاسو ښه تحقيق په کې وکړئ !، له جهته د وېرې د دې چې وبه رسوئ تاسو يوه قوم لره ضرر او تاوان په ناپوهى سره، نو پس وبه ګرځئ تاسو په هغه څه سره چې مو عمل کړى دى؛ خفه او پښېمانه.

تفسير: ټولې شخړې او جګړې، بغض او عداوت، انسان ته د دروغو له لارې پيښيږي، نو له دې خاطره الله تعالى جلّ جلالُه بندګانو خپلو ته ارشاد فرمايي: که چېرې تاسو ته کوم بدکاره انسان په کومه موضوع کې خبر درکوي !، تاسو په هغې که ډېر فکر وکړئ، حق او باطل، رښتيا او دروغ يې ښه ځان ته ثابت کړئ، وروسته له هغې څخه په حل د موضوعاتو باندې اقدام وکړئ، لپاره د دې چې په احساساتو او تنګ نظرى سره مو کومه خرابي او ضرر رسولى وي؛ بيا يې جبيره مشکله او پښېماني يې هم څه په درد نخوري، چې په دې صورت کې به ظلم برقرار او عدالت نړېدلى وي، او حال دا چې انسان بايد عدالت برقرار کړي، او د ظلم ريښې له بېخ څخه وباسي.

وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ فِيكُمۡ رَسُولَ ٱللَّهِۚ لَوۡ يُطِيعُكُمۡ فِي كَثِيرٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡرِ لَعَنِتُّمۡ

او پوه شئ تاسې چې په منځ ستاسې کې رسول د الله دى (نو مه وايئ دروغ) که چېرې پيروي وکړي رسول الله صلى الله عليه وسلم تاسې لره په ډېرو امورو کې چې هغه خلاف د واقعيت او حقيقت وي؛ نو خامخا به تاسې په مشقت او ګناه کې لويدئ.

تفسير: که رسول الله صلى الله عليه وسلم دکوم سړي پر راى او غوښتنې باندې عمل ونه کړي؛ نو تاسې مه خپه کېږئ ځکه چې حق د خلقو د غوښتنو يا د يوه او د بل د رايې نه تابع کيږي، که داسې وشي؛ نو د ځمکې او د اسمانونو ګردې کارخانې سره خرابيږي.

وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ حَبَّبَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِي قُلُوبِكُمۡ وَكَرَّهَ إِلَيۡكُمُ ٱلۡكُفۡرَ وَٱلۡفُسُوقَ وَٱلۡعِصۡيَانَۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلرَّٰشِدُونَ ۝٧ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَنِعۡمَةٗۚ

ليکن الله تعالى جلّ جلالُه دوست او محبوب ګرځولى دى تاسې ته ايمان او ښايسته کړى يې دى دغه (ايمان) په زړونو ستاسې کې، او بد او منفور يې ګرځولى دى تاسو لره کفر، فسق، او نافرماني له اوامرو د الله تعالى نه، (هغه تحقيق کوونکي په خبرونو کې) همدوى دي ثابت په دين حق باندې. له جهته د فضله له طرفه د الله نه، او د نعمت د ده له طرفه.

تفسير: که تاسې دا غواړئ چې محمد صلى الله عليه وسلم ستاسې هره خبره ومني؛ نو خورا زيات مشکلات به پيښيږي، خو د الله تعالى شکر وکړئ چې هغه د خپل فضل او احسان په واسطه د قانتينو مؤمنانو په زړونو کې ايمان محبوب ګرځولى دى، او د کُفر او معصيت نفرت يې په کې اچولى دى، چې د هسې بې هودګيو په شاوخوا کې نه نژدې کيږي، په هغې مجتمع کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف ولري، په هغې کې د بل چا د رايو او فکرونو منل چې پر ته له منلو د هغه څخه وي؛ نشي کېدى، او نه ښايي چې وشي، نن اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم ځمونږ په منځ کې تشريف نه لري، مګر د هغوى پاک شريعت او د هغو وارثان او نائبان شته، او تل به وي.

﴿وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝﴾

او الله تعالی ښه عالم ښه حکمت والا دی.

تفسیر: الله تعالی ته د ګردو استعداد ښه معلوم دی، او هر یوه ته پخپل حکمت سره هغه احوال او مقامات فرمایي، چې د هغه استعداد د ده په ځان کې وي.

﴿وَاِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْۢ بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝﴾

که چېرې دوه ډلې د مؤمنانو (پخپلو منځونو کې) سره په جنګ او جګړه کې ولوېږي؛ پس روغه او صلحه وکړئ (ای نورو مؤمنانو) په منځ د هغو دواړو جنګ کوونکیو کې په نصیحت سره، او په بلنې سره حکم د الله او د رسول الله ته، نو که ظلم او تېری وکړ یوې له دغو دواړو په هغې بلې ډلې باندې، یعنې چې صلح قبوله نه کړي، او حکم د الله او رسول الله ته راضي نشي؛ پس جنګ وکړئ تاسو ټول ای مؤمنانو له هغې (ډلې) سره چې ظلم او تجاوز کوي (پر هغې بلې مظلومې ډلې باندې)، تر هغه پورې چې بېرته راوګرځي دوی حکم د الله تعالی ته، او غاړه ورته کېږدي، او که چېرته وګرځېدله (دغه ډله بې انصافه له ظلم نه، او د الله تعالی حکم یې بېرته ومانه) پس صلح او روغه وکړئ تاسې په منځ د دوی کې په عدل او انصاف سره، عدل او انصاف کوئ تاسې ای مؤمنانو په هر کار کې، ځکه چې بېشکه الله تعالی دوست لري عدل او انصاف کوونکي (په قول او فعل کې).

تفسیر: سره له دې ګردو مخ نیونو که د مسلمانانو د دوو ګوندو (ډلو) په منځ کې جنګ او جګړه پېښه شي، نو تاسې زیات کوښښ وکړئ چې هغه جګړه لرې شي، که په هغه بری ونه مومئ، او یوه ډله په بلې ډلې باندې برید او تعرّض وکړي، او ظلم او زیاتي ته ملاوې وتړي؛ نو تاسې د هغوی سیل او ننداره مه کوئ، بې پلوي او بېطرفي مه غوره کوئ، بلکه تېری او تجاوز له هرې خوا چې وي ګرد مسلمانان دې په هغې کې سره یو شي، او له هغې سره دې جنګ وکړي، تر څو هغه ډله مجبوره شي، او روغې ته ځان ورورباندې کړي، او د خپلو تېریو او زیاتي څخه لاس واخلي، او د الله د امر او حکم په لوري راشي، او روغې ته ځان ورورباندې کړي، نو مسلمانانو لره ښایي چې د دواړو ډلو په منځ کې په عدل او انصاف سره روغه وکړي، او یوه له بلې سره یو ځای کړي، او د دواړو ډلو په مابین کې په طرفداری کې د حق د لارې نه دېخوا او هغه خوا چپ (غلط) نشي.

تنبیه: د صحیحینو له روایت سره سم د دې آیت نزول د انصارو د هغو دوو ډلو په نسبت شوی دی، چې د (اوس) او (خزرج) په نامه سره مشهورې دي، او دوی پخپلو منځونو کې ډېر جګړې سره کولې، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د دې آیت په اساس د هغوی دواړو په منځ کې سره روغه وفرمایله، لکه چې په (۴ جزء د سورت آل عمران په (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت) کې دي: ﴿وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا﴾ الآية.

﴿اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝﴾

بېشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره وروڼه دي، نو پس صلح او جوړښت کوئ تاسې (ای مؤمنانو) په منځ د وروڼو خپلو کې (تل تر تله)، او وویرېږئ له الله تعالی څخه (په هر څیز او په هر وخت کې) او ځان ساتئ (له معاصیو) ښایي چې درباندې رحمت وکړ شي (له جانبه د الله).

تفسير: د روغې او د جګړې په وخت کې بلکه په هر حالت کې ښايي دا تر سترګو لاندې وي، چې د دوو ورونو روغه يا جګړه دې د دښمنانو او کافرانو په خبر ونه بلله شي !، کله چې دوی سره ورونه کيږي؛ نو هغوی هم هغسې مه پرېږدئ، بلکه په ذات البيني اصلاح کې يې ډېر زيات کوښښ وکړئ، او د دې کوښښ کولو په وخت کې تل له الله تعالی څخه وويرېږئ !، چې له کومې خوا بې ځايه طرفداري ونه شي، يا د انتقامي جذبې له کبله کومه نښه په منځ کې ونه ليدله شي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَسۡخَرۡ قَوۡمٞ مِّن قَوۡمٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُونُواْ خَيۡرٗا مِّنۡهُمۡ وَلَا نِسَآءٞ مِّن نِّسَآءٍ عَسَىٰٓ أَن يَكُنَّ خَيۡرٗا مِّنۡهُنَّۖ وَلَا تَلۡمِزُوٓاْ أَنفُسَكُمۡ وَلَا تَنَابَزُواْ بِٱلۡأَلۡقَٰبِۖ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هيڅ يو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې، ځکه ښايي چې وي به دغه (مسخره کړی شوی) بهتره او غوره (په نزد د الله) له دې (مسخره کوونکيو) څخه، او (نه دې ټوکې او سپکاوی کوي) يو ټولی ښځې له تاسې په نورو ښځو، ځکه ښايي چې هغه (مسخرې کړی شوی) به بهترې او غوره وي (په نزد د الله له دې مسخره کوونکيو څخه)، او مه عيب جويي کوئ بعضې د تاسو د بعضې نورو، ځکه چې بيا د تاسو عيب جويي هم کيږي (چې دا په حقيقت کې د ځان عيب جويي ده)، او مه غواړئ تاسې يو تر بل په بد نومونو او القابو سره.

تفسير: ړومبی يې د مسلمانانو د نزاع او جګړې د لرې کولو تدبيرونه راوښوول، بيا يې دا راوښوده که اتفاقاً اختلاف پېښ شي؛ نو په زور او مؤثرې طريقې سره دې هغه ورک کړ شي، خو تر کله پورې چې د نزاع خاتمه ونه شي؛ ښايي کوښښ وکړ شي چې لږ تر لږه د منافرت او مخالفت جذبې زياتې او مشتعلې نه شي.

په دې آيت کې الله تعالی مونږ ته داسې حکم فرمايي، چې يوه ډله دې له بلې ډلې سره مسخرې او ټوکې نه کوي، او نه دې يو په بل باندې ناوړه غږونه کوي !، او نه دې يو په بل پسې د عيب لټولو لپاره لوېږي، او نه دې په بدو نومونو او ناولو لقبونو سره يو بل ياد کړي، ولې چې له داسې خبرې څخه دښمني او نفرت ورځ په ورځ زياتيږي، او د فتنې او د فساد اور لا تيزيږي، سبحان الله ! دا څو قيمتدارې لارښوونې او هدايات دي !، که نن مسلمانان لږ څه ځير شي، د دوی د ګردو جګړو او جنګونو او د نورو اخلاقي رنځوريو د علاج نسخې په همدې د (حجرات) په سورت کې شته.

بِئۡسَ ٱلِٱسۡمُ ٱلۡفُسُوقُ بَعۡدَ ٱلۡإِيمَٰنِۚ

بد دي دا درې نومونه د (سخريې، تلمّز، تنابز) له جهته د فاسقې وروسته له ايمان درلودلو (لرلو) څخه.

تفسير: د بل سړي د خراب نوم په اخيستلو سره پخپله هم هغه نوم اخيستونکی ګناهګاريږي، که پر هغه باندې هغه بد اثر وکړي، که يې ونه کړي، خو دی پخپله ځان بد تهذيب، فاسق، او ګناهګار او خلق ربړوونکی ښکاره کوي، خيال وکړئ چې مؤمن له ښکلي لقب سره دا بل لوری ښه ښکاري؟ او بل تفسير يې داسې کېدی شي: کله چې يو څوک مسلمان شي؛ نو بيا هغه ته په هغو پخوانيو خبرو باندې طعنه ورکول يا د هغه وخت په بدترينو القابو يادول لکه پرنګی، يهود، هندو او داسې نور؛ ډېر مذموم حرکت دی، همداسې هغه سړی چې په کوم عيب کې اخته وي، چې هغه يې په واک کې نه وي، يا يې له کومې ګناه څخه فرض يې کړئ توبه کړې وي؛ له هغه څخه د ځورونې لپاره د هغه يادول ښه نه دي.

وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ⑪

او هغه چې توبه يې ونه ايستله؛ نو دغه کسان همدوی دي ظالمان (پر ځانونو خپلو).

تفسير: هغه ګناه چې پخوا شوې، له هغې څخه توبه وکړئ !، که د دې هداياتو او حکمونو د اورېدلو څخه وروسته دوی له هغو جرائمو څخه توبه نه کوي؛ نو د الله په نزد به اصلي ظلم همدا وي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) ځان وساتئ تاسې له ډېرو بدګمانيو او تهمتونو نه (په خلقو باندې)، بېشکه ځيني بد ګمانونه او تهمتونه ګناه ده، او مه لټوئ تاسې پټ عيبونه د مسلمانانو، او نه دې کوي غيبت ځيني ستاسې د ځينو نورو.

تفسير: د دوو تنو د اختلاف او تفريق په ډېروالي کې دا امور په خصوصيت سره داخل دي، يو فريق په بل فريق باندې داسې بد ګمان کوي چې حُسن ظن لره چې په حديث کې راغلی دی؛ هيڅ ځای نه پاتې کيږي، او له هرې يوې خبرې څخه څه ناڅه مخالفت کوي، که د هغه په خبرو کې د ښه والي له زرو احتمالاتو څخه د يوې خرابی احتمال هم متصور وي؛ نو د هغه فکر او چرت د هم هغې خرابی په لورې وردرومي، او له هغو ټولو ښېګڼو څخه يې سترګې پټوي، او د هم هغې کوچنۍ خرابی په شاوخوا کې چورلي، او هم هغه خرابه او کمزورې خوا ته يوه قطعي او يقيني بڼه او شکل وربښي، او پخپل مقابل فريق باندې د تُهمت په الزام شروع کوي، نو پاک قرآن له دې ګردو ويناوو او خُرافاتو څخه منع کوي، که مونږ مسلمانان د پاک قرآن په احکامو باندې عمل وکړو، نو هغه ګرد اختلافات چې له بد قسمتی راپيښيږي، له خپله حده نه تيريږي، او د هغو ضررونه به محدود پاتې کيږي، بلکه په لږ مدّت کې به د هغه نوم او نښه هم ورکيږي، الزام لګول او د پټو خبرو لټول او د هر چا په شا خبرې کول؛ هيچا ته او هيڅ کله روا نه دي.

اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ

آيا خوښوي يو له تاسې څخه دا چې وخوري غوښې د ورور خپل، حال دا چې مړ وي، پس بد ګڼي تاسې هغه؛ نو همدارنګه بد وګڼئ د مسلمان ورور غيبت او عيب لټول.

تفسير: د خپل مسلمان ورور غيبت کول داسې ګنده کار دی، لکه چې څوک د خپل هسې مړه ورور غوښه چې سخا شوي هم وي؛ پخپلو نوکانو سره شکوي، او خوري يې، نو آيا د ده دا چارې کوم انسان خوښوي؛ نو وپوهېږئ چې غيبت کول له دې نه هم يو شنيع او خراب کار دی، ټولې کينې او دښمنۍ او حتّی داسې نور ډېر بد عواقب ټول له غيبت نه پيدا کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ ⑫

وويرېږئ تاسې له الله تعالی څخه، بېشکه الله ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: په دې نصيحتونو باندې هم هغه څوک عمل کوي، چې په زړه کې يې د الله تعالی وېره وي، که د الله تعالی وېره نه وي؛ نو هيڅ نه کيږي، که پخوا د دې حکم له لوستلو څخه کومه غلطي يا تېرواته له هغوی څخه شوې وي؛ نو اوس ښايي د پاک الله په مخکښې د زړه له کومې توبه وکړي، او د هغه له مهربانۍ او لورينې څخه خپله ښښنه او مغفرت وغواړي چې مغفرت يې وکړي.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوْا ؕ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ ؕ

اى خلقو ! بېشکه مو پيدا کړي يئ تاسي (ټول اصلاً) له يوه سړي چي (آدم) او له يوې ښځې چي (حوا) ده، او ګرځولي يئ مونږ تاسي څانګې او قبيلې قبيلې، لپاره د دې چي وپېژنئ يو له بل سره، بېشکه چي ډېر مکرّم او معزّز له تاسي څخه په نزد د الله ډېر متّقي ادب لرونکی ستاسې دی.

تفسير: زياتره د غيبت، طعن، ذم او عيب لټولو منشأ کبر او غرور دی، چي آدمي خپل ځان لوی ګڼي، او نورو ته په حقارت او سپکه ګوري، نو ځکه الله تعالى دلته دا راښيي چي انسان لره نه ښايي چي پخپل اصل او نسب او لويي او عزّت باندې مغرور شي، بلکه ودې پوهيږي چي د انسان اصلي لويي او عزّت په دې کې دی چي ښه روش او ښه خصلتونه ولري، او تل له الله وويريږي، مؤدب او پرهېزګار وي، تر څو د دې ښو صفاتو په مېچ او اندازه د الله تعالى په دربار کې معزز، مکرّم او محترم شي، د نسب حقيقت خو دا دی چي ګرد نارينه او سړي له آدم او حوّاء عليهما السّلام څخه پيدا دي، سيدي، عثماني، فاروقي، صدّيقي، انصاري، شيخي، خاني، ځويتوب، او نورې ستاينې (صفتونه) د ښه علم، عمل او تقوى په مقابل کې هيڅ دي، او دا خاندانونه، صفتونه، او ستاينې پرته له دې څخه چي خلق پرې پېژندل کيږي، او په تعارف کې کار ورکوي؛ بل کوم قدر او قيمت نه لري، اصلي قدر او قيمت د هر سړي په دې کې دی چي متقي، پرهېزګاره او پوه وي.

اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿۱۳﴾

بېشکه چي الله تعالى ښه عالم ډېر خبردار دی.

تفسير: تقوى او ادب په اصل کې د زړه کار دی، الله تعالى ته دغه ښه معلوم دي هر هغه سړی به چي په ښکاره ډول سره متقي او مؤدب په نظر راځي؛ هغه په واقع کې څنګه دی، او وروسته له دې څخه به څرنګه شي؟ عبرت آخرې خاتمې لره دی.

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا وَلٰكِنْ قُوْلُوْۤا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ

وويل صحرائيانو ايمان راوړی دی مونږ، ووايه (اى محمده ! دوی ته) له سره ايمان نه دی راوړی تاسې، وليکن ووايئ: اسلام راوړی دی مونږ، او له سره نه دی ننوتی ايمان په زړونو ستاسې کې.

تفسير: دلته دا راښيي چي ايمان او يقين کله چي په پوره ډول په زړه کې راسخ شي، او بيخ ونيسي؛ نو په هغه وخت کې غيبت، عيب لټول، او نور خراب خصلتونه له سړي څخه لرې کيږي، هر هغه سړی چي د نورو عيبونه لټوي، او ازار ورسوي؛ نو دی دې وپوهيږي چي تر اوسه پورې ايمان په پوره ډول په زړه د ده کې ځای نه دی نيولی.

تنبيه: له دې آيت څخه د ايمان او د اسلام فرق ښکاريږي، او همدا خبره له حديث د جبرئيل او نورو څخه هم ثابتيږي.

وَاِنْ تُطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۴﴾

او که حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله په اخلاص سره)؛ نو نه پرېږي کوي نه کموي (الله) له (جزاء د) عملونو ستاسې څخه هيڅ شی، بېشکه چي الله ښه مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: که اوس هم د الله تعالی د اوامرو د منلو لار غوره کړئ؛ نو د ړومبنیو کمزوریو لامله ستاسې له هیڅ یو عمل څخه د هغه ثواب نه کموي.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

بېشکه چې (صادقان) مؤمنان هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، بیا شک نه کوي (په ایمان کې)، او جهاد کوي دوی په مالونو خپلو سره (چې لګوي یې په اعلاء د کلمة الله کې)، او په ځانونو خپلو سره چې جهاد کوي په لاره د الله کې؛ دا کسان همدوی رښتیني دي (په دعوی د ایمان کې).

تفسیر: د رښتیني مؤمن شان دا دی چې په الله تعالی او د هغه په رسول باندې پوره او پوخ اعتقاد ولري، او د هغه په لاره کې په هر قسم سره چې وي؛ په مال او ځان سره حاضر وي.

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبروئ پوهوئ تاسې الله په دین د تاسې سره، حال دا چې الله ته معلوم دي هر هغه څیزونه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څیزونه چې په ځمکه کې دي، او الله تعالی پر هر څیز باندې ښه خبردار دی، هیڅ شی ترې پټ نه دی.

تفسیر: که په رښتیا سره واقعي دین او پوره یقین تاسې لره حاصل وي؛ نو له تش ویلو څخه څه په لاس درځي؟ له هغه پاک الله سره چې ستاسو معامله ده، هغه ډېر ښه پرې پوهېږي، هر شی ورته ډېر ښه ښکاره او معلوم دی.

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا ۖ

احسان باروي دوی په تا باندې (ای محمده !) د دې چې تش مسلمانان شوي دي دوی.

تفسیر: ځینې کوچیان او صحرائیان راځي، او وایي: وګورئ چې مونږ بې له جنګه او جګړې مسلمانان شوي یو، ګواکې دوی خپل احسان ښکاره کوي، او د دې ځواب وروسته له دې نه داسې ورکاوه کیږي:

قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم ۖ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) احسان مه باروئ تاسې په ما باندې د اسلام راوړلو د تاسې، بلکه الله احسان کوي په تاسې باندې د دې چې لاره یې وښووله تاسې ته د ایمان راوړلو، که یئ تاسې رښتیني او صادقان (په دعوی د ایمان کې).

تفسیر: که په واقعي ډول تاسې د اسلام دعوی لرئ، او په رښتیا سره ایمانداران یئ؛ نو دا ستاسې احسان نه دی، بلکه د الله احسان دی چې تاسې ته یې د ایمان په لوري لاره دروښوده، او د اسلام په لوی دولت یې سرفرازي درکړه.

ګواکې د دې سُورت په پای کې یې تنبیه فرمایلې ده، که تاسې ته پر قرآني هدایاتو او اسلامي تعلیماتو باندې د عمل کولو توفیق په لاس درځي؛ نو هغه د احسان په ډول مه ورښکاروئ !، بلکه د الله تعالی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه د شکر او انعام حق اداء کړئ، چې تاسې ته یې داسې توفیق درکړی دی.

إِنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ غَيۡبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَٱللَّهُ بَصِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ﴿١٨﴾

بېشکه الله ته ښه معلوم دی غیب د اسمانونو او د ځمکې، او الله تعالی ښه لیدونکی دی په هغو کارونو باندې چې کوئ يې تاسې.

تفسیر: الله تعالی ته د زړونو پټې خبرې او ښکاره چارې ګردې ورمعلومې دي، نو د دغه علیم او خبیر په مخکې خبرې او بهانې مه جوړوئ !.

تمّت سورة الحجرات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ قٓ

«د (قٓ) سورت مكّي دی، پر ته (۳۸) آيت څخه چې مدني دی، (۴۵) آيتونه (۳) ركوع لري»، په تلاوت كې (۵۰) او په نزول كې (۳۴) سورت دی، وروسته له (المرسلات) سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

قٓ ۚ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيْدِ ① بَلْ عَجِبُوْٓا اَنْ جَآءَهُمْ مُّنْذِرٌ مِّنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُوْنَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيْبٌ ② ءَاِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيْدٌ ③

قسم دی پر قرآن چې لوی شان لري. (او نه دي راوړی ايمان كُفّارو په تا ای محمّده) بلكه تعجّب كوي دوی له دې نه چې راغلی دوی ته ويروونكی له دوی څخه، نو وويل كافرانو: دا (ويرول) يو شی عجيب دی. آيا كله چې مړه شو مونږ او شو مونږ خاورې (بيا به هم ژوندي كيږو؟)، دغه بېرته راتلل ډېر لرې دي (له عقله).

تفسير: الله تعالی په قرآنكريم قسم كوي چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نبوّت، او د مرګ نه پس ژوندون حق دی، ليكن كافران دا تعجّب كوي، چې څرنګه به مونږ راژوندي شو، په داسې حال كې چې خاورې شو، خو دوی په اول ځل پيدا كولو كې فكر نه كوي، چې الله تعالی څرنګه پيدا كړل، نو ده ته دوباره راپورته كول د دوی څه ګران دي؟.

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْ ۚ

(الله فرمايي د دوی د وينا په رد كې) په تحقيق سره معلوم دي مونږ ته هغه چې كموي يې ځمكه له وجوده د دوی.

تفسير: ګرد وجود نه خاورې كيږي، روح سلامت پاتې كيږي، او د بدن اجزاء تحليل كيږي، او په هر لوري تيت او پرک كيږي، خو الله تعالی ته هغه ګرد ښكاره دي، او كولی شي چې بيا هغه تيت پيت اجزاء سره راټول كړي، او بيا يې لكه اول ځلي جوړ او غوښه، پلې، رګونه او پوست پرې زرغون او سا په كې واچوي.

وَعِنْدَنَا كِتٰبٌ حَفِيْظٌ ④

او مونږ سره يو كتاب دی په ياد ساتونكی د هر شي چې لوح محفوظ دی.

تفسير: دا نه ده چې له نن څخه راښكاره او معلوم دي، بلكه د قديمي علم مو دی، تر دې چې له هغه څخه پخواني قبل الوُقوع ګرد حالات هم په يو كتاب كې چې لوح محفوظ نوميږي، ليكل شوي دي، او تر اوسه پورې هغه كتاب ځمونږ سره شته.

بَلْ كَذَّبُوْا بِالْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ فَهُمْ فِيْٓ اَمْرٍ مَّرِيْجٍ ۝۵

بلکه نسبت د دروغو کړې دی دوی حق او رښتیني دین ته کله چې راغی دوی ته، پس دوی په ګډو وډو مختلفو خبرو کې (مضطرب) دي.

تفسیر: یواځې تعجّب نه بلکه په ښکاره ډول یې دروغ بولي، او ځمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم نبوّت قرآن، بعث بعد الموت او نور اعتقادي شیان هم دروغ ګڼي، او عجیبې ګډې وډې مختلفې او راز راز ویناوې کوي، بېشکه هر هغه سړی چې رښتیا خبرې دروغ بولي، په همداسې شکوکو، اضطرابونو، حیرانتیاوو، تردد، تحیّر او تذبذُب سره غاړه په غاړه کیږی، او د ناپوهی په غړومبي (ګرداب) کې لویږي، ځکه چې له داسې یوه څرګند (ښکاره) امر نه انکار کوي، چې ثبوت یې له لمر نه هم روښانه دی، خو که نصوص او دلائل ولټول شي.

اَفَلَمْ يَنْظُرُوْٓا اِلَى السَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنٰهَا وَزَيَّنّٰهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوْجٍ ۝۶

آیا پس نه ګوري دغه (منکران د بعث له غفلته) طرف د اسمان ته د پاسه د دوی چې څرنګه جوړ کړی دی مونږ هغه، او ښایسته کړی دی مونږ هغه، او نشته دغه آسمان ته کوم چاود (عیب).

تفسیر: اسمان ته وګورئ !، چې په ښکاره ډول سره نه کومه ستنه په کې په نظر راځي، او نه کومه پایه لري، او نه له کوم شي سره تړلی شوی دی، داسې عظیم الشأن جسم یې څرنګه مضبوط او مستحکم درولی دی؟ د شپې له مخې د ستوریو په کروړونو قنادیل ډیوې په کې بلیږي، او د هغې منورې کړې له لرې لکه د بربښنا لویې ونې رابرېښي، او په مجموعي ډول ځومره په سنګار او رونق ډولي ښکاري، له ګردو څخه غوره خبره دا ده چې سره له تېرېدلو د زرګونو قرنو څخه نه کوم سوری یا چاود په کې لوېدلی دی، نه یې کومه ګنګوره نړېدلې ده، نه یې پلاستر مات دی، نه یې رنګ الوتی دی، آخر دا کوم یو لاس دی؟ چې داسې مخلوق یې جوړ کړی دی؟ او بیا یې له ډېرو پېړیو راهیسې همداسې ساتلی دی؟.

وَالْاَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ۝۷ تَبْصِرَةً وَّذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيْبٍ ۝۸

او (آیا نظر نه کوي دوی) ځمکې ته (چې څرنګه ښه) غوړولې مو ده، او غورځولي مو دي په هغې کې درانه بارونه محکم غرونه، او زرغونه کړي مو دي په هغې (ځمکې) کې له هر قسم تازه ګیاوې. د رونق شیان لپاره د ښوونې (د قدرت خپل)، او د پند او نصیحت هر هغه بنده ته چې رُجوع کوونکی وي الله ته.

تفسیر: دویمه ښبه د قدرت پیداښت د ځمکې دی:

(الف): اوارول د هغې.

(ب): اچول د غرونو او مېخ کول د ځمکې په هغوی سره.

(ج): زرغونه کول د هر قسم ګیاه او تازه بوټو په رونق سره.

(د): هر یوه د دې ښبو څخه درس د عبرت ګرځي رښتینو بندګانو لره.

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً مُّبٰرَكًا فَاَنْۢبَتْنَا بِهٖ جَنّٰتٍ وَّحَبَّ الْحَصِيْدِ ۝۹

او نازلې راښکته کړې دي مونږ له (طرفه د) اسمانه اوبه ډېرې برکتناکې؛ نو زرغونه مو کړل په دغو (اوبو) سره باغونه (چې هر راز مېوې لري)، او دانې د کښت چې فصل يې رېبلی کيږي.

تفسير: دريمه نښه د قدرت د اوبو راښکته کول دي له اسمانونو نه:

(الف): اوبه مبارکې او بابرکته چې هر شی په هغې سره ژوندی کيږي.

(ب): باغونه او دانې د کښتونو (فصلونو) چې په هغې سره زرغونيږي، غله هغه ده چې له هغې سره بوټي يې هم رېبل کيږي، او د باغ ونې سره له دې چې مېوې يې شکولی کيږي؛ ونې يې پخپله پاتې کيږي.

وَالنَّخْلَ بٰسِقٰتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيْدٌ ۝۱۰

او (زرغونې مو کړلې په دغو اوبو سره ونې د) خرماوو لوړې، هغې لره وږي دي لاندې باندې.

تفسير:(ج): زرغونول د خرما د ونو، لوړې لوړې چې دوی لره وږي دي لاندې باندې، چې روزي ده لپاره د بندګانو، په ډېر کثرت او وفرت سره، چې د هغو وږي په ليدلو کې هم ډېر ښه ښکاري.

رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۙ وَاَحْيَيْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا ۭ كَذٰلِكَ الْخُرُوْجُ ۝۱۱

رزق روزي لپاره د بندګانو او ژوندي کړل مونږ په دغو (اوبو) سره کلي او ښارونه مړه، همداسې دي راوتل (د مړيو له قبرونو نه).

تفسير: (د): الله تعالی ژوندي کوي په دې اوبو د باران سره ښارونه او کلي مړه، يعنې چې بوټي او ګيا ټولې وچې او خزان وي، بيا يې ژوندي کوو او زرغوني کوو يې، نو نتيجه د دې دريو نښو سره له اجزاوو يې دېته شوه، چې تاسې انسانان هم داسې راوتونکي او ژوندي کولی شئ، لکه چې ګياوې زرغونې کيدونکې او راوتونکې دي، نو که تاسو عقل لرئ په خپل ژوند کې پس له مرګه هيڅ شک او شبهه مه کوئ !، لکه چې د باران په ورولو سره مړه ځمکه ژوندۍ کوي؛ همداسې د قيامت په ورځ مړي هم ژوندي کولی شي.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّاَصْحٰبُ الرَّسِّ وَثَمُوْدُ ۝۱۲ وَعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ وَاِخْوَانُ لُوْطٍ ۝۱۳ وَّاَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ
وَقَوْمُ تُبَّعٍ ۭ

نسبت د دروغو کړی وو پخوا له دغو (کفّارو) قوم د نوح (نوح ته)، او ملګري د کوهي (نبي خپل ته)، او ثموديانو (صالح ته)، او عاديانو (هود ته)، او فرعون (موسی ته)، او ورونړو د لوط (لوط ته)، او خاوندانو د ځنګله (شُعيب ته)، او قوم د تُبّع (خپل نبي ته).

تفسير: د دې قومونو قصې د «حجر»، «فرقان»، «دخان» او په نورو سورتونو کې تېرې شوي دي، هلته يې بيا ولولئ !.

كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيْدِ ۝۱۴

دوی ټولو نسبت د دروغو کړی وو پيغمبرانو خپلو ته؛ نو بيا حق او ثابت شو ځما عذاب پر دوی.

تفسیر: د انبیاوو د دروغجن شمېرلو (ګڼلو) لامله له هغو شیانو څخه چې دوی ویرول شوي وو؛ هغه ور د مخه راغلل، او په هم هغه عذابونو کې چې دوی ترې ویرول شوي وو؛ ولوېدل.

﴿أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾﴾

آیا پس نو مونږ ستړي شوي وو په پیدایښت اول باندې (یعنې نه یو ستړي شوي)، بلکه دوی په شک کې دي له جوړولو او ژوندي کولو نویو څخه.

تفسیر: د دویم ځلي نوي ژوندون په نسبت هغوی ته خوشې او فضول یو شک پیدا شوی دی، هغه قادر مطلق چې دوی یې اول ځلي پیدا کړي دي، آیا دویم ځلي هغه ته د هغوی بیا پیدا کول کوم ګران کار دی؟ آیا دوی هسې ګمان کوي چې (معاذ الله) هغه به په اول ځلي د دې ګردې دنیا له پیدا کولو څخه ستړی شوی وي؟ د هغه مطلق قادر په نسبت داسې توهّمات غوره کول ډېر سخت جهالت او سپین ستر ګیتوب دی.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ﴾

او په تحقیق پیدا کړی دی مونږ جنس د انسان په داسې حال کې چې مونږ پوهېږو په هغه څیز چې وسوسه او خطره کوي په هغه سره زړه د ده له فکرونو عبثو او ناکارو سره.

تفسیر: د انسانانو د هر قول او فعل څخه مونږ خبردار یو، تر دې چې له هغو پټو خبرو چې د وسوسې په ډول د هغو په زړه کې تیرېږي؛ هغه هم مونږ ته معلوم دي: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (۲۹ جزء لمړی رکوع (۱۴) آیت).

﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾﴾

حال دا چې مونږ ډېر نژدې یو ده ته (څمونږ ملائکې) له رګونو د ورمېږ د ده څخه.

تفسیر: یعنې څمونږ ملائکې انسان ته د ورمېږ د رګ (شارګ) څخه نژدې دي، چې الله تعالی ملائکو ته د دې قُدرت ورکړی دی.

﴿إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾﴾

(او یاد کړه) کله چې اخلي دوه اخیستونکي پرښتې چې یوه له ښي طرف نه ناسته وي لیکلو د نېکۍ ته، او بله له کیڼ طرف نه ناسته وي لیکلو د بدۍ ته.

تفسیر: دوه پرښتې د الله په حکم سره د همېش لپاره د هر سړي په کتنه کې دي، هر هغه لفظ چې د دوی له خولې څخه ووځي، یا هر کار چې دوی یې کوي؛ سمدلاسه یې لیکي، د نېکۍ لیکونکې ښي خوا ته او بدۍ لیکونکې کیڼې خوا ته ناستې او ټاکلې (مقرر کړې) شوي دي، څه زیادت او نقصان نه کوي، بلکه په ډېرې امانتدارۍ سره لیکنې کوي: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ﴾ (جزء عمّ، د الانفطار سورت).

﴿مَّا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾﴾

نه وايي دغه بنده هیڅ خبره مګر خو وي له ده څخه دوه ساتونکي، حاضر او تیار چې ژر یې ولیکي.

تفسير: دا دوه پرښتې ليکلو ته همېش تيارې وي، او هيڅکله نه ترې جُدا کيږي، هغه چې د ورځې له طرفه موظّفې دي؛ د نمازديګر په وخت کې عملونه د بندګانو ثبت ته رسوي، او هغه چې د شپې له طرفه موظفې دي؛ په وخت د صباح کې عملونه د بندګانو ربّ العالمين ته پورته کوي، رسول الله صلی الله عليه وسلم وايي چې: الله تعالی له دې ملائکو نه پوښتنه کوي چې: څما بندګان په څه حالت کې وو؟ هغوی ورته وايي چې: په سجده وو، نو رب العالمين ملائکو ته په هغوی باندې افتخار کوي، نو له همدې وجې نه بايد په دې دوو لمونځونو باندې ډېر خيال وشي !.

وَجَآءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ

او راغلې بې هوشي سختی د مرګ لپاره د دې چې په سترګو يې ووينې په حق سره.

تفسير: له يوه لورې دفتر او دوسيه تياره شوې ده، او له بل لورې يې د مرګي په کنده باندې رسېدلی دی، مړ کېدونکی دی، او د ځنکدن په تکليفونو کې غوټې خوري، نو هلته دا ګردې خبرې ورته رښتيا ښکاري، چې الله تعالی او د هغه پيغمبرانو د هغه خبر ورکړی وو، او د مړي له مخې د هغه د سعادت او شقاوت پردې لرې کيږي، او د داسې پېښې پېښېدل يقيني او قطعي دي، ځکه چې د مطلق حکيم ډېر حکمتونه د ده سره اړې لري، نو په دغه وخت کې به ووېلی شي دغه منکر انسان ته داسې چې:

ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيْدُ ﴿۱۹﴾

دا مرګ هغه دی چې وې به ته له ده څخه په څنګ کېدونکی، او نه وې پرې اقرار کوونکی.

تفسير: سړی ډېر زيار کوي چې له مرګ څخه ځان وژغوري (وساتي)، او د هغه د بد خوند او وحشت څخه تل ځان وساتي، او د ېخوا او هغې خوا سر او پښې ووهي، خو سره له دې د مرګي شبېه چېرې وروسته کېدونکې ده، آخر هغه په سر باندې راتلونکې ده، او هيڅ يوه حيله او تدبير د مرګي مخه نشي نيولی.

وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ ؕ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيْدِ ﴿۲۰﴾

او وبه پوکل شي په صور (شپېلی) کې، چې دا يوه ورځ ده د ويرولو (د کُفّارو په عذاب سره).

تفسير: وړوکی قيامت خو د مرګ وخت دی، وروسته له دې لوی قيامت حاضر دی، فقط چې په صور او شپېلی کې وپوکلی شي، هغه ويروونکې ورځ موجوديږي، چې انبياوو او پيغمبرانو خلق ترېنه ويرولي وو.

وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَّشَهِيْدٌ ﴿۲۱﴾

او راځي هر نفس په دې ورځ کې چې وي به له ده سره يو شړونکی (محشر ته)، او شاهدي ورکوونکی (پر اعمال يې لکه لاس، پښې او داسې نور).

تفسير: خلق به په قيامت کې داسې حاضر کړل شي، چې يوه پرښته به يې ميدان ته د وړاندې کولو لپاره راکاږي، او بلې به يې عملنامه نيولې وي، چې د ده د ژوندانه ګرد احوال او خبرې په کې ليکلي شوي وي، ښايي چې دا به همغه دوه پرښتې وي چې ورته ﴿كِرَامًا كَاتِبِيْنَ﴾ وايي، او د هغو په نسبت يې فرمايلي دي: ﴿اِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيٰنِ﴾ الآية ـ او ښايي چې کومه بل وي، والله أعلم، نو وبه ويلی شي ده ته د الله تعالی له جانبه داسې چې:

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿۲۲﴾

په تحقيق سره (په دنيا کې) وې ته په غفلت بېخبرۍ له دې ورځې د عذاب څخه، نو بېرته مو کړه له تا څخه پرده د غفلت ستا، نو سترګې ستا نن ډېرې تېزې دي (چې پرې وينې خپل ګرد اعمال).

تفسير: په هغه وخت کې به وويلی شي دوی ته چې: تاسې د دنيا په خوندورو شيانو کې مشغول وئ، او له دې ورځې څخه بېخبر او بې پروا وئ، او ستاسې سترګې د شهواتو او غوښتنو تيارې او پردې پټې کړې وې، هغه ښوونې چې پيغمبرانو تاسې ته کولې؛ هغو ته مو فکر نه کاوه، نن هغه پرده ستاسې له سترګو څخه لرې کوو، او ستاسي ليدنه خورا زياتوو، تر څه ښه وګورې: آيا هغه خبرې چې تاسې ته کېدلې؛ صحيح وې او که غلطې؟ ثابته وه او ثابته شوه چې ټولې خبرې رښتيا وې.

وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿۲۳﴾

او وبه وايي ملګری د ده (پرښته) دا دی هغه شی چې ما سره حاضر دی (د دفاترو د اعمالو د ده).

تفسير: پرښتې به يې له اعمالنامو سره حاضرې وي، ځينې له (قرين) څخه شيطان مرادوي، يعنې شيطان به وايي: دا مجرم حاضر دی، چې ځما له خوا اغوا شوی وو، او هغه مې د دوزخ لپار تيار کړی دی، مطلب دا چې هغه اغوا ځما له لاسه شوې ده، خو په ما کې دومره زور او تسلّط چېرې وو، چې هغه مې په جبري ډول سره په شرارت کې اخته کړ، دی پخپل اختيار، اراده او واک ګمراه شوی دی.

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿۲۴﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿۲۵﴾

(نو وبه ويل شي دوو پرښتو ته) وغورځوئ تاسې په دوزخ کې هر يو کافر عناد کوونکی. منع کوونکی د خير، تېرېدونکی له حدودو مشروعو، ظالم او شک کوونکی (په دين کې).

تفسير: د الله تعالی له درباره به دغه حکم دوو پرښتو ته وشي، چې داسې سړی دې په دوزخ کې واچول شي !.

الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿۲۶﴾

هغه (کافر) چې ګرځولی يې دی له الله تعالی سره بل معبود، نو وغورځوئ دی په عذاب سخت کې.

تفسير: داسې سړی په دوزخ کې د ډېر سخت عذاب مستحق دی، ځکه چې تر مشرکينو نه لوی ظالمان نور په دنيا کې نشته.

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿۲۷﴾

وبه وايي ملګری د ده يعنې شيطان: ای ربه ځمونږ ! نه وو ګمراه کړی ما دی (جبرًا)، ليکن وو دی پخپله په ګمراهۍ لرې کې له حقه څنې.

تفسير: ځما زور پر ده باندې نه رسېده، لږ څه اشاره مې چې ورته وکړه؛ دغه کمبخت پخپله ګمراه شو، د نجات او فلاح له لارې څخه لرې ولوېد، شيطان په داسې ويناوو سره غواړي چې خپل جرم سپک ورښکاره کړي.

قَالَ لَا تَخۡتَصِمُوۡا لَدَیَّ وَقَدۡ قَدَّمۡتُ اِلَیۡکُمۡ بِالۡوَعِیۡدِ ﴿۲۸﴾

وبه فرمايي (الله قهرًا چې) جګړه مه کوئ تاسې دلته له ما څخه چې فائده نه کوي جګړې د تاسې په دې ځای کې، او په تحقيق ړومبی لېږلي وو ما تاسې ته وېرول خپل په ژبو د انبياوو.

تفسير: تاسې چټې او اپلتې خبرې مه کوئ، په دنيا کې مې هر چا ته د ښو او بدو لارې ورښوولې وې، اوس هر يوه ته د هغه له جُرم سره سمه جزاء ورکوله کيږي، هغه چې ګمراه شوی دی، او هغه چې له دوی څخه يې لاره ورکه کړې ده؛ دواړه به د خپلو جرمونو سزاوې ومومي.

مَا یُبَدَّلُ الۡقَوۡلُ لَدَیَّ وَمَاۤ اَنَا بِظَلَّامٍ لِّلۡعَبِیۡدِ ﴿۲۹﴾

نه شي بدلېدلې هيڅ خبره په دې باره کې په نزد زما، او نه يم زه ظلم کوونکی پر بندګانو چې بې له ګناه يې په عذاب کړم.

تفسير: زمونږ له لوري به ظلم نه کيږي، هغه فيصله چې صادريږي؛ عين حکمت او انصاف به وي، «او خبره به نه بدليږي»، يعنې کافران به نه بښلی کيږي، نو د دې لوی کافر شيطان بښنه به چېرې کيږي.

یَوۡمَ نَقُوۡلُ لِجَہَنَّمَ ہَلِ امۡتَلَاۡتِ وَتَقُوۡلُ ہَلۡ مِنۡ مَّزِیۡدٍ ﴿۳۰﴾

(ياده کړه هغه ورځ) چې وايو مونږ دوزخ ته داسې: آيا ډک او موړ شوې ته له خلقو نه؟ او وبه وايي هغه: آيا نور هم څه زيات شته، بلکه شته يعنې زيات کړه !، زه لا ښه موړ شوی نه يم.

تفسير: د دوزخ وسعت او ارتوالی به له دومره خلقو څخه نه ډکيږي، او د قهر له شدّته به نور کافران او نافرمانان هم ورغواړي.

وَاُزۡلِفَتِ الۡجَنَّۃُ لِلۡمُتَّقِیۡنَ غَیۡرَ بَعِیۡدٍ ﴿۳۱﴾

او رانژدې به کړ شي جنّت لپاره د وېريدونکيو پرهېزګارانو چې نه به وي لرې (له دوی نه).

تفسير: جنت به له دوی څخه لرې نه وي، دوی به له ډېر نژدې څخه د هغه تر او تازګي، ښايست او سينګار ويني.

ہٰذَا مَا تُوۡعَدُوۡنَ لِکُلِّ اَوَّابٍ حَفِیۡظٍ ﴿۳۲﴾ مَنۡ خَشِیَ الرَّحۡمٰنَ بِالۡغَیۡبِ وَجَآءَ بِقَلۡبٍ مُّنِیۡبِۣ ﴿۳۳﴾ ادۡخُلُوۡہَا بِسَلٰمٍ ؕ

فرمايي الله چې: دا هغه دی چې وعده به يې کېده له تاسې سره، لپاره د هر رجوع کوونکي الله لره، او د هر ساتونکي حدودو د هغه لره. هر هغه زړه چې وېريږي له عذابه د رحمان په غيب سره، او راتلونکی وي په زړه رجوع کوونکي سره الله ته؛ (نو وبه فرمايي الله:) ځئ ننوځئ په کې په سلامتيا سره.

تفسير: هغه کسان چې په دنيا کې يې الله تعالی يادوه، او له ګناهونو څخه يې ځانونه ژغورل، او د الله په لوري به يې رجوع کوله، او بې له ليدلو څخه د هغه له قهر او جلاله وېرېدل، او په يوه پاک او صاف رجوع کوونکي زړه د الله په حضور کې حاضر شوی وو، د هغه جنت وعده له داسې سړيو سره کړې شوې وه، اوس يې وخت رارسېدلی دی، چې په سلامتيا او عافيت سره په کې ننوځئ، او پرښتې دوی ته سلام اچوي، او د پاک پروردګار سلام هم وررسوي.

ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُوْدِ ﴿٣٤﴾

دا ورځ د ورننوتلو په جنت کې ورځ ده د همېشه توب په هغه کې.

تفسیر: په حدیث کې وايي: جنتیان چې جنّت ته ننوځي؛ ورته ویل کیږي: ننوځئ بیا مو نو مرګ نشته، دوزخیانو ته په وخت د ننوتلو کې دوزخ ته همداسې ویل کیږي، نو هغه ورځ هر چا ته هر څه چې وررسیږي؛ د تل لپاره وي.

لَهُمْ مَّا يَشَآءُوْنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ ﴿٣٥﴾

وي به دغو (مؤمنانو) لره هغه چې غواړي دوی په دې جنّت کې، او له مونږ څخه يې زيادت هم شته په هغو باندې.

تفسیر: هر شی چې وغواړي؛ هغه وررسیږي، برسېره په هغه داسې نعمتونه هم وررسیږي، چې د هغوی په خیال کې نه وي رسېدلي، لکه د الله تعالی لقاء او لیدنه، او ممکن دي له ﴿وَلَدَيْنَا مَزِيْدٌ﴾ څخه دا غرض وي چې له مونږ سره ډېر شیان دي، هر څومره چې د جنّتیانو له خوا وغوښت شي؛ هغه ګرد به ورکړل شي.

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوْا فِى الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيْصٍ ﴿٣٦﴾

او ډېر مو هلاک کړي دي پخوا له دې څخه له اهل د زمانو پخوانیو نه چې هغوی ډېر سخت او قوي وو له دغو (کفارو د مکې) څخه له جهته د قوّته؛ نو ډېر ځایونه د پنا یې ولټول په ښارونو کې، چې ګوندې پیدا به کړي ځای د ساتنې له مرګه ځنې، خو پیدا يې نه کړ، آیا شته دوي ته خلاصیدل له هلاکه؟

تفسیر: ړومبی د کفارو د اخروي تعذیب بیان وو، پـه منځ کې د هغوی په مقابل کې د اهل جنّت د تنعّم ذکر راغی، اوس بیا د کفارو د سزا ورکولو ذکر فرمايي، یعنې پخوا له آخرته په دنیا کې مونږ ډېر داسې شریر سرکښ او غاړه غړوونکي قومونه تباه او خراب کړي دي، چې په زور او قوّت کې له موجوده کافرانو څخه ډېر لوړ وو، او په ډېرو ملکونو کې ګرځیدلي وو، او راز راز تصرّفات يې په کې کړي وو، کله چې د الله تعالی عذاب ورسېد؛ نو د تښتېدلو او پټېدلو لپاره هغوی ته په ګرد جهان کې په هیڅ یو ځای کې داسې ځای نه پیدا کېده: ﴿اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِىْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ﴾ الآیة ـ (د النساء سورت (١١) رکوع (٧٨) آیت).

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهٗ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيْدٌ ﴿٣٧﴾

بېشکه په دغو (مذکوره وو شیانو) کې خامخا ذکر او پند دی هر هغه چا لره چې وي هغه لره زړه روغ او فکر کوونکی، یا کیږدي غوږ نصیحت ته په داسې حال کې چې دی حاضر متوجه وي په زړه سره.

تفسیر: په دې عبرتناکو واقعاتو باندې له غور او فکر کولو څخه هم هغه خلق پند اخیستی شي چې د هغوی په سینه کې هسې پوهېدونکی زړه وي، چې یا پخپله په خبرې باندې پوهیږي، یا د نورو له پوهولو څخه پوهه ومومي، اوغوږ ورته ونیسي، څکه چې دا هم د پوهنې یوه درجه ده، چې سړی پخپله نه پوهیږي، خو د نورو له ویښولو څخه متنبه او هوښیاریږي، او منفعت ترې اخلي، هغه چې نه پخپله پوهیږي، او نه د نورو پوهولو ته غوږ ږدي، او نه يې په زړه کې ځای ورکوي، نو له هسې سړي څخه لوټه او تیږه ښه ده.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ۖ

او په تحقيق پيدا کړي دي مونږ اسمانونه او ځمکه او هغه نور مخلوقات چې په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکه) کې دي په شپږو ورځو کې.

تفسير: د دې بيان پخوا له دې تېر شوی دی.

وَّمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿۳۸﴾

او نه وه رسېدلې مونږ ته هيڅ ستوماني.

تفسير: کله چې دی د اول ځلي له پيدا کولو څخه نه دی ستړی شوی؛ نو د دويم ځلي په پيدا کولو کې به څرنګه ستړی کيږی؟ او تباه او برباد کول خو له جوړولو څخه ډېر اسان دي.

فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

نو صبر کوه (ای محمده !) پر هغه چې وايي يې دوی، او تسبيح ووايه پيوست له حمده د رب خپل.

تفسير: که دا خلق په داسې غټو خبرو باندې هم نه پوهيږي؛ نو تاسې مه خپه کيږئ !، بلکه پر داسې چټي خبرو باندې صبر وکړئ !، او دا حکم د جهاد د حکم نه مخکې وو، او د هغه الله تعالى په ياد کې د زړه له کومې مشغول اوسئ !، چې د ګردو اسمانونو او ځمکې پيدا کوونکی دی، او د هر شي په ودانولو او ورانولو باندې قدرت لري.

قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ﴿۳۹﴾ وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ

پخوا له راختلو د لمر يعني لمونځ د سبا، او پخوا له لوېدلو د لمر څخه يعني لمونځونه د ماسپښين او د مازديګر، او په ځنې برخې د شپې نه پس تسبيح وايه د دغه الله يعني لمونځ د تهجّد او ماسختني وکړه.

تفسير: دا د الله تعالى د يادولو وختونه دي، په دې کې عبادتونه او دعاوې قبليږي، له ځينو روايتونو څخه ښکاريږي، چې ړومبی ځمونږ په پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې د دريو وختونو لمونځ فرض وو، سهار، مازديګر او تهجّد، لکه چې اوس هم دی دريو وختو ته يو خصوصي فضل او شرف حاصل دی، ښايي چې هر سړی په لمانځه، ذکر، دعاء، تلاوت يا نورو ښو کارونو باندې په دغو وختونو کې مشغول اوسي، او معمور يې ولري، په حديث کې راغلي دي: (عليكم بالغداة والروحة وشيءِ من الدّلجة) ځينې وايي چې: له قبل الطلوع څخه د سهار لمونځ او له قبل الغُروب څخه د ماسپښين او مازديګر لمونځونه او له (من الليل) څخه د ماښام او ماسختن لمونځونه مراد دي.

وَاَدْبَارَ السُّجُوْدِ ﴿۴۰﴾

او وروسته له سجدو د لمونځونو څخه هم تسبيح ووايه !

تفسير: وروسته له لمانځه څخه دې څه تسبيح او تهليل وکړ شي، چې هغه عبارت له سنتو لمونځونو او نوافلو څخه دي، او يا عبارت له هغو اذکارو څخه دي چې په احاديثو کې راغلي: لکه درې دېرش کرته سبحان الله، درې دېرش کرته الحمد لله، څلوردېرش کرت الله أکبر، او يا داسې نور اذکار او اوراد چې په نصوصو کې راغلي.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيْبٍ ﴿۴۱﴾

او واوره غوږ کېږده (ای محمده !) هغه ورځ چې اواز وکړي اواز کوونکی له ځای نژدې نه.

تفسير: وايي چې د بيت المقدس پر تيږي باندې به صور او شپېلۍ پو كل كيږي، نو ځكه يې نژدې ويلي دي، يا يې دا مراد دى چې د هغه غږ به په هر ځاى كې له ډېر نژدې ځخه اورېده كيږي، او ټول به يو شانې اوري، له صور ځخه نور غږونه هم د الله تعالى له لوري اورول كيږي، چې ځينې له دې آيت ځخه هم هغه غږونه مرادوي، چې په هغې ورځې كې پرته له صور ځخه له ډېر نژدې ځخه غوږونو ته رسيږي، خو ښكاره نفخ صور دى، والله أعلم.

يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾

هغه ورځ چې واوري (دغه خلق) سخته چيغه په حقه سره، دا (ورځ د اواز) ورځ د وتلو (له قبورو) نه.

تفسير: كله چې دويم ځلي صور او شپېلۍ پو كله كيږي، نو ځمكه بالكل سره بېرته كيږي، او ګرد مړي ترې ژوندي راوځي، او په ميدان دريږي.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾

بېشكه همدا مونږ ژوندي كول كوو او مړه كول كوو، او شته خاص مونږ ته راګرځېدل (د ټولو امورو).

تفسير: په هر حال موت او حيات ګرد د الله تعالى په لاس كې دى، او د هر ډول (طريقه) ګرځېدلو پاى (آخر) د الله تعالى په لوري دى، هيڅوك له دې ځخه نه شي خلاصېدى.

يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾

په هغه ورځ چې وچوي ځمكه له دوى ځخه په چابكۍ سره، دغه (ژوندي كول) ټولول دي پر مونږ ډېر آسان.

تفسير: ځمكه به چوي، مړي به له هغې ځخه راووځي، او د حشر د ميدان په لوري به سره په منډو غونډېږي، الله تعالى به ګرد ړومبي او وروستني مخلوقات سره يو ځاى ټولوي، او داسې كول هغه ته كوم لوى كار نه دى.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

مونږ ته ښه معلوم دي هغه څه چې وايي يې دوى، او نه يې ته په دوى باندې زور كوونكى (په راوړلو د ايمان)؛ نو پند وركوه په قرآن سره هغه چاته چې ويرېږي له وعيدونو او ويرولو ځما په عذابونو د آخرت سره.

تفسير: هغه خلق چې له حشر ځخه منكران دي، هغوى چټي اپلتې كوي، دوى پرېږدئ چې هسې چټې خبرې كوي، او د هغوى معامله مونږ ته راوسپارئ، مونږ ته دوى ګرد معلوم دي، او په هغو خبرو مونږ ښه پوهېږو چې دوى يې وايي، ستاسو دا كار نه دى چې په زور او زياتى سره په هر سړي باندې هره يوه خبره ومنئ، هو ! هغوى ته قرآنكريم واوروئ !، او مخصوصًا هغوى ته نصيحت او لار ښوونه وكړئ !، چې د الله تعالى ځخه وويرېږي، او په دې معاندينو پسې ډېره زياته هڅه مه كوئ !.

تمّت سورة (ق) بتوفيقه تعالى.

سُورَةُ الذّٰرِيٰتِ

«د (الذّاريات) سورت مكي دی، (۶۰) آيتونه او درې ركوع لري، په تلاوت كې (۵۱) او په نزول كې (۶۷) سورت دی، وروسته د (الأحقاف) له سورت نه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ۝١ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ۝٢ فَالْجٰرِيٰتِ يُسْرًا ۝٣ فَالْمُقَسِّمٰتِ أَمْرًا ۝٤

قسم دی په هغو بادونو باندې چې تيتوي (الوځوي) خاورې او نور شيان په الوتلو خپلو سره. پس قسم دی په وريځو پورته كوونكيو د اوبو درنو سره. پس قسم دی په كشتيو تلونكيو په نرمۍ سره په سر د اوبو. پس قسم دی په (ملائكو) قسمت كوونكو د كارونو لويو په حكم د الله سره «لكه ارزاق باران او داسې نور».

تفسير: ړومبی ډېر سخت بادونه او سيلۍ الوځي، چې د هغو له دوړو اوغبار څخه وريځې پورته كيږي، بيا له هغو څخه اوبه جوړيږي، او هغه پيټي پورته ګرځي، بيا د وربدلو په وخت كې سپكه هوا چليږي، بيا د الله تعالى له حكم سره سم د هرې سيمې هومره ورښ چې په برخه يې وي؛ هغه ورويشل كيږي، پر دې هواو باندې الله تعالى قسم خوري، ځينې عالمان له (ذاريات) څخه هواوې، له (حاملات) څخه وريځې، او له (جاريات) څخه ستورې، او له (مقسمات) څخه پرښتې مرادوي، ګواكې د مقسم په ترتيب له ښكته والي څخه د پورته په لوري شوی دی، له عليّ (رضي الله تعالى عنه) او نورو څخه روايت دی چې (ذاريات) هواوې، (حاملات) وريځې، (جاريات) بېړۍ، او (مقسمات) هغه پرښتې دي چې د الله تعالى په حكم خواړه او نور شيان تقسيموي، ځواب د قسم دا دی چې:

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ۝٥ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ۝٦

بېشكه هغه چې له تاسو سره يې وعده كاوه شي چې هغه عبارت دی له ژوندي كولو پس له مرګه ځنې؛ خامخا يوه وعده رښتيا ده. او بېشكه چې جزاء د عمل خامخا واقع كېدونكې او راتلونكې ده (نو ځانونه ورته ښه تيار كړئ !).

تفسير: دا د هواوو او ورښو او نورو شيانو نظام ښه شاهد او ښوونكی دی، چې د آخرت وعده رښتيا ده، او د دنيا د اموراتو فيصله كول په عدل او انصاف سره هم ضروري دي، كله چې په نړۍ كې يو باد، ورښ، هوا هم بې له نتيجې نه ښوري، نو آيا دا دومره لويه كارخانه به څرنګه بې له كومې نتيجې پخپل سر ګرځي؟ خامخا دوی لره به هم كومه عظيم الشأنه نتيجه وي، چې هغه ته مونږ آخرت وايو.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ۝٧

او (قسم دی) په اسمان خاوند د لارو، خلقي وو، مزينو.

تفسير: په صاف، مضبوط او ډېر ښه رونق لرونكي اسمان باندې قسم دی، چې پر هغه باندې د ستوريو جال لوېدلی راښكاري، او په هغه كې د ستوريو او پرښتو لارې شته، جواب د قسم دا دی چې:

إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ۝٨ يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ۝٩

بېشکه تاسې يئ ای مشرکانو ! خامخا په يوه خبره مختلفه ګډه وډه کې. ګرځول کاوه شي له دغه (نبي، قرآن او ايمان څنې په هغوی سره) هغه څوک چې ګرځولی شوی دی له هدايته په علم د الله کې.

تفسير: د قيامت او د آخرت خبرې هرومرو ستاسو د جګړو مورد ګرځېدلي دي، دا هغه سړی مني، چې د رُبوبيت له دربار سره څه تعلّق ولري، هغه چې له دې درباره رټلی او شړلی وي؛ د خير او د سعادت له لارې څخه ګرځېدلی وي، نو هغه د دې شيانو له تسليم او منلو او قبلولو څخه تل بې برخې پاتې کيږي، که دوی يواځې د اسمان په نظم او نسق باندې فکر وچلوي، او غور وکړي؛ نو يقين يې راځي چې په هسې خبرو کې جګړې کول ناپوهي او حماقت دی.

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ۝١٠

لعنت کړی شوی دی پر دروغ ويونکيو، اټکل کوونکيو باندې.

تفسير: په دوی څکه لعنت شوی دی، چې دوی د دين په خبرو کې اټکلونه وهي، او پخپل ګمان او اټکل سره د قطعيّاتو ترديد کوي.

الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ۝١١

هغه کسان چې دوی په نهايت غفلت کې سهو کوونکي غافل او بېخبره دي (له قيامت نه).

تفسير: د دنيا د چړچو او د مزو لامله دوی له الله تعالی څخه او آخرت نه بالکل غافل شوي دي.

يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ۝١٢

سوال کوي منکران (تمسخرًا له محمد نه) چې کله به وي ورځ د انصاف (او د جزاء).

تفسير: د انکار او خندا په ډول پوښتنې کوي: ښه ! خانه ! هغه د عدل او د انصاف ورځ کله راځي؟ او دومره ولې وځنډېده؟ نو فرمايي الله أکرم شأنه وأعظم برهانُه په ځواب د دوی کې چې: واقع به شي دا جزاء.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ۝١٣ ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ۝١٤

هغه ورځ چې دوی په اور باندې معذّب شي. (ورته وبه ويل شي): وڅکئ تاسې (خوند د) عذاب ستاسې، دا دی هغه (عذاب) چې وئ تاسې چې په جلتې سره مو غوښت دغه عذاب په دنيا کې.

تفسير: دا د الله تعالی له لوري هغوی ته جواب ورکړی شوی دی، چې لږ صبر وکړئ !، هغه ورځ راتلونکې ده، کله چې تاسې په اور کې سره سم او کاږه واږه ولوېږئ، او ښه په کې وسوځئ !، نو هلته به تاسې ته وويل شي: واخلئ وڅکئ دا مو د شرارت او استهزاء مزه او خوند او دا ده هغه ورځ چې تاسې ژر غوښتله درغله.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۝١٥ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ

بېشکه ويريدونکي له الله او ځان ساتونکي له معاصيو به په جنت کې وي، او په چينو کې به وي، يعنې ښنونکي د اوبو د دې چينو به وي. اخيستونکي به وي هغو نعمتونو لره چې ورکړی وي دوی ته رب د دوی.

تفسير: په ډېره خوښی هغه نعمتونه قبلوي چې الله تعالی دوی ته وربښلي ، چې يو له هغې څخه انواع د چينو دي: لکه سلسبيل: ﴿عَيۡنٗا فِيهَا تُسَمَّىٰ سَلۡسَبِيلٗا﴾ «الدهر»، تسنيم: ﴿وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ * عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ﴾ «المطففين»، جارية: ﴿فِيهَا عَيۡنٞ جَارِيَةٞ﴾ «الغاشية».

إِنَّهُمۡ كَانُواْ قَبۡلَ ذَٰلِكَ مُحۡسِنِينَ ١٦

بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه يعنې په دنيا کې محسنان او نيکي کوونکي.

تفسير: له دنيا څخه سره له ډېرو ښېګڼو (فائدو) راغلی وو، نن د هغو ښېګڼو مېوه مومي، وروسته له دې د ښېګڼو لږ څه تفصيل هم راځي.

كَانُواْ قَلِيلٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِ مَا يَهۡجَعُونَ ١٧ وَبِٱلۡأَسۡحَارِ هُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ١٨

وو به دوی (په دغه وصف) چې لږ برخه د شپې کې به اوده کېدل، او په اکثره د شپې کې به يې عبادت کاوه. او په وخت د چرګ بانګ (له سبا ختو نه مخکې) کې دوی مغفرت غوښت له الله نه د ګناهونو خپلو.

تفسير: د شپې زياته برخه د الله تعالی په عبادت کې تېروي، او د چرګ بانګ (له سبا ختو څخه مخکې) په وخت کې کله چې شپه پای (آخر) ته ورسېږي؛ له الله تعالی څخه د خپلو تقصيراتو ښښنه غواړي.

وَفِيٓ أَمۡوَٰلِهِمۡ حَقّٞ لِّلسَّآئِلِ وَٱلۡمَحۡرُومِ ١٩

او په مالونو د دوی کې حق او برخه وه سوالګرو لره، او صبر کوونکو لره (يعنې مسکين سوال نه کوونکي لره).

تفسير: محروم هغه اړ او محتاج دی، چې له هيچا څخه هيڅ شی نه غواړي، مطلب يې دا دی چې دوی برسېره پر «زکات» له خپلو مالونو او شتو څخه پخپلې خوښې سره سائلانو او محتاجانو ته برخې ټاکي، چې د التزام لامله ګواکې حق ورته وايه شي، او اغنياء بايد د داسې محتاجانو د حال نه خبر وي، چې دوی له شرم او غيرت نه له چا څخه څه نه غواړي.

وَفِي ٱلۡأَرۡضِ ءَايَٰتٞ لِّلۡمُوقِنِينَ ٢٠ وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ٢١

او په ځمکې کې علامې او نښې دي د قدرت د الله تعالی يقين لرونکو لره. په نفسونو او ځانونو ستاسې کې هم علامې د عبرت دي، آيا نو تاسې يې نه وينئ، چې ترې پند واخلئ.

تفسير: له دغو نښو د قدرتونو د الله تعالی څخه چې په آفاقي او انفسي، يعنې په ځان او جهان کې شته، که سړی پخپل ځان يا د ځمکې د مخې د موجوداتو په احوالو باندې فکر او غور وکړي؛ نو دا تفکر او تعمّق هر انسان په دې متيقن کوي چې د هرو نېکو او بدو جزاء په هر ډول چې وي، ضرور رسېدونکې ده.

وَفِي ٱلسَّمَآءِ رِزۡقُكُمۡ وَمَا تُوعَدُونَ ٢٢

او په اسمان کې دی (سبب د) رزق ستاسې چې (باران دی)، او هغه چې له تاسو سره يې وعده کړې شوې ده (د ثواب او عقاب).

تفسیر: په سائلانو او محتاجانو باندې له لګولو څخه مه ویرېږئ، په دې معنا چې که مونږ خپل مال، اقرباء او فقیرانو ته ورکړو؛ نو له کومه به یې بیا وخورو، او مه په لګولو سره په مساکینو باندې څه منّت او احسان بږدي، ځکه چې مونږ ستاسې ګردو روزي، اجر او ثواب سم له کړې شوې وعدې سره درکوو، او د هر یوه روزي رسېدونکې ده، هیڅوک یې مخه نشي نیولی، او لګونکي لره به ډېر احترام اجر او ثواب نور هم وررسیږي.

فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَآ أَنَّكُمْ تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾

نو قسم دی وي ځما په رب د اسمان او ځمکې باندې، بېشکه دا خبره چې وعده یې کړې شوې ده؛ خامخا حقه او رښتیا ده، په مثل د هغې حقیقت او واقعیت چې تاسو پرې خبرې کوئ.

تفسیر: هسې چې ستاسې په وینا کې څه شک نشته، هم هغسې په دې خبرې کې هم څه شُبهه نشته، په یقین سره دا ورځ رسېدونکې ده، او د قیامت لویه ورځ درېدونکې ده، آخرت راتلونکی دی، او د الله تعالی ګردې وعدې پوره کېدونکې دي.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾

آیا رسېدلې او راغلې ده تاته (ای محمّده) خبر د مېلمنو د ابراهیم چې مکرمان او عزتمندان وو (په نزد د الله).

تفسیر: دا مېلمانه هغه پرښتې وې چې په اوله کې ابراهیم په هغوی باندې د بني آدمانو ګمان کړی وو.

إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر دغه (ابراهیم)؛ نو وی ویل (سلام کوو مونږ پر تا) په سلام کولو سره، وویل (ورته ابراهیم چې) سلام دې وي پر تاسو (او په زړه کې یې دغه تېره شوه چې دوی یو) قوم ناآشنا دي.

تفسیر: د سلام ځواب یې په سلام سره ورکړ، او پخپلو زړونو یا په خپلو منځونو کې یې سره وویل: چې دوی خو اوپره او ناپېژندلي سړي رانبکاري.

فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

پس ورغی (ابراهیم) کور خپل ته نو راېې وړ یو خوسی (سخی) تیار وریت کړی؟ نو ورنژدې یې کړ هغوی ته وېې ویل: ولې نه خورئ (یعني وخورئ ترې).

تفسیر: په ډېر اهتمام سره یې په مېلمستیا لاس پورې کړ، او په ډېر تهذیب او خوږه ژبه یې دوی ته وفرمایل: ګرانو مېلمنو! ولې تاسو ډوډۍ نه خورئ؟»، کله چې هغوی پرښتې وې، او خواړه یې نه وو پکار؛ نو دوی ورته وویل چې: نه یې خورو.

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

پس پټه کړه (ابراهیم) په زړه کې له دوی نه وېره. ورته وویل دوی: مه ویرېږه (مونږ لېږلې شوي د رب ستا یو)، او زېری یې ورکړ ده ته په یوه هلک ښه عالم هوښیار سره.

تفسير: دلته ابراهيم عليه السلام وپوهېده چې دوی بې آدمان نه دي، بلکه ملائکې دي، دا قصه پخوا له دې څخه په تفصيل سره د (هود) په سورت او د (حجر) په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتله شي.

فَأَقْبَلَتِ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾

پس مخ يې وروارړاو ښځې د ده په غږ د حيرانتيا سره؛ نو ويې واهه مخ خپل (په څپېړو)، وويل دې چې: زړه بوډۍ يمه شنډه (نو څرنګه به وځېږوم زه ځوی؟).

تفسير: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې يوه ګوټ کې ولاړه وه، د هلك د ځېږېدلو د زيري له اورېدلو څخه په چغو سر شوه، او بلې خوا ته متوجّه شوه، او له ډېره تعجّبه يې په څپېړو خپل مخ ووهه، او ويې ويل: «دا څرنګه د منلو وړ خبره ده، چې يوه هسې زړه بوډۍ او شنډه ښځه لنګه شي، چې په ځوانۍ کې يې اولاد نه دی شوی، او اوس چې ډېره زړه او کړوپه شوې ده؛ د هلك مور شي؟».

قَالُوا كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

وويل دغو (ملائکو) همداسې (لکه چې بشارت مو درکړ) ويلي دي رب ستا، بېشکه هغه (الله) ښه حکمت والا ښه خبردار دی.

تفسير: مونږ دا خبره له ځانه نه وايو، بلکه ستاسې پروردګار همداسې فرمايلي دي، او هم هغه پاك الله ته دغه ښه معلوم دي چې چا ته څه شی؟ او په کوم وخت کې ورکړ شي؟، او بيا تاسې سره له دې چې د نبوّت له کورنۍ څخه يئ؛ نو ولې په دې زيري باندې تعجّب کوئ؟.

تنبيه: له ګردو آيتونو څخه دا راښکاري چې دا هلك اسحاق عليه السلام دی، چې د هغه زېږی مور او پلار دواړو ته ورکړی شوی دی.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾

وويل (ابراهيم) نو څه کار (شان) دی ستاسې ای مرسلانو؟ (رالېږليو شويو د الله له جانبه).

تفسير: يعنې ابراهيم عليه السلام له پرښتو څخه پوښتنه وکړه چې آخر تاسې د څه لپاره راغلي يئ؟ ښايي چې له قرينې څخه پوهيدلي وي چې دوی د کوم ضروري او اهمّ مقصد لپاره راغلي دي.

قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ﴿٣٣﴾

وويل دوی: بېشکه مونږ چې يو رالېږلي شوي يو طرف د يوه قوم ګنهګار (کافر) ته. لپاره د دې چې ولېږو پر هغوی باندې تيږي (ګټې) له خټو (پخو شوو په اور کې لکه پخې خښتې).

تفسير: يعنې د لوط عليه السلام د قوم د سزا ورکولو لپاره ورلېږلې شوي دي، تر څو يې د کنکرو د ډبرو په ورولو سره ووژنو.

مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣۴﴾

نښان داره کړی شوې (په نامه د هغه چا چې پرې ويشتل کيږي) په نزد د رب ستا لپاره د مسرفانو له حده تېرېدونکو (په کفر او فجور کې، لپاره د هلاك کولو).

تفسير: يعنې د الله تعالی له خوا په هغه باندې نښې لګولی شوي دي (پر هرې ګټې باندې يې د هغه چا نوم ليکلی وو چې پرې ويشتلی کېده او هلاکېده)، دا د عذاب کاڼي يوازې پر هغوی باندې لګېږي، چې د عقل، دين او د فطرت له حدوده وتلي دي.

فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

بيا راوويستل مونږ هغه څوک چې وو په دې کليو کې له ايمان لرونکو څخه. پس بيا ونه مونده مونږ په دغو کليو کې پرته له يوه کوره د مسلمانانو (د لوط) او کورنۍ د ده.

تفسير: يعنې په هغه کلي کې يوازې لوط عليه السلام کورنۍ د مسلمانانو يو کور وو، چې مونږ هغه له عذابه وژغوره (وساته)، او ټول هستېدونکي يې روغ رمټ پاتې شول، او نور ټول سره هلاک او فناء شول.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

او پرېښوده مونږ په (هلاکت) د دغو (کليو) کې يوه نښه (لويه د عبرت د هلاکت) لپاره د هغو کسانو چې ويرېږي له عذاب دردناک څخه چې له بدو څخه ځان وژغوري (وساتي).

تفسير: يعنې تر اوسه هلته د تباهي علائم او نښې شته، او د دوی دغه ويرونکي وژل ويريدونکيو لره لوی عبرت دی، او په دې قصې کې د عبرت او نصيحت ښه پندونه ليدل کيږی.

وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾

او (پرېښې دي مونږ ويريدونکيو ته علامې د قدرت) په (قصې د) موسی کې کله چې ور ومولېږه دغه (موسی) طرف د فرعون ته په برهان واضح دليل ښکاره سره (يعنې سره له معجزې او براهين).
بيا نو مخ واړاوه (فرعون له ايمان راوړو) سره له قوّت زور او لاولښکر خپل، او وويل (فرعون چې دغه) موسی کوډګر دی يا لېونی دی.

تفسير: يعنې فرعون پخپل زور او قوّت باندې مغرور شوی، د حق له لارې څخه يې مخ واړاوه، او د دولت ارکان او ټبر يې هم له خپل ځان سره يو ځای ډوب کړل، فرعون به ويل چې: «موسی يا يو ګړندی کوډګر دی، يا لېونی دی، او له دغو دوو خبرو څخه خالي نه دی».

فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾

نو ونيوه مونږ دغه (فرعون) او لښکر د ده، نو وغورځول مونږ دوی په سيند کې (نو غرق شول)، او هغه ملامته کړی شوی وو.

تفسير: يعنې مونږ په هغوی باندې څه زياتی نه دی کړی، هغوی پخپله ګرم او ملزم دي، چې ولې يې کفر او غاړه غړول، او سرکشي غوره کوله، او سره له پوهولو هم ونه پوهېدل، آخر هغه چې کړلي يې وو؛ ويې رېبل.

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) عاد کې کله چې ومولېږه پر دوی باندې باد شنډ. نه به پرېښوده (دغه باد) هيڅ شی (له نفس او مال) چې وابه لوت په هغه باندې، مګر خو وبه يې ګرځاوه لکه وچ زوړ رژېدلي (واښه ټوټې ټوټې).

تفسير: يعنې د عذاب هغه سخته سيلۍ راوالوته، چې له سېلمې له خير او بركته تشه وه، او د مجرمانو سته يې وويسته، او په هر شي باندې چې الوته؛ د هغه دوړې به يې ايستلې.

وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾

او (پرېښې دي مونږ علامې د قدرت) په (قصې د) ثمود کې کله چې وويل شو دوی ته: نفع واخلئ تر يوه وخته (د راتللو د عذاب) پورې.

تفسير: يعنې صالح عليه السلام ثموديانو ته وفرمايل: «ښه ده، څو ورځې نور هم د دنيا مزې وڅکئ !، او د دې ځای سامان درغونډ کړئ !، په پای (آخر) کې به د الله تعالی په عذاب کې اخته شئ».

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾

نو سر يې وغړاوه له امره حكمه د رب خپل؛ نو ونيول دوی تکې (د تندر عذاب هلاك كوونكي)، او دوی به (ورته) كتل. نو بيا نه توانېدل دوی چې پورته شي (وتښتي له عذاب د الله څخه)، او نه وو دوی بدل اخيستونكي (له مونږه، مقابله كوونكي له عذاب الله سره).

تفسير: يعنې د دوی د شرارت ورځ په ورځ پسې زياتېده، آخر د الله تعالی عذاب راغی، يوه سخته تکه (تندر) ولوېده، او په يوې کتنې هغوی ټول يخ پخ شول، د دوی د يوه له لاسه دومره ونه شو چې له سرګردانۍ څخه وروسته له خپل ځای څخه وخوځيږي، نو دوی به څرنګه انتقام او بدل اخلي؟ او څه ډول به نور خپلو مرستو (مدد) ته وغوښتی شي؟.

وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾

او (هلاك كړې وو مونږ) قوم د نوح پخوا له دې (اهلاك د دې قومونو)، بېشكه دوی وو قوم فاسقان وتونكي له فرمان.

تفسير: يعنې له دې قوم څخه پخوا د نوح عليه السلام قوم د خپل بغاوت او سركښۍ په سبب تباه شوی دی، ځكه چې هغوی په نافرمانۍ كې له حده تېرې كړې وو.

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾

او اسمان موجود كړی دی مونږ په خپل قدرت سره، او بېشكه مونږ خامخا پراخوونكي يو (او هر شی مو له واک (اختيار) او قدرته پوره دی).

تفسير: يعنې الله تعالی اسمان غونډې يو لوی څيز پخپل قدرت او قوّت سره پيدا كړې دي، او هغه ته له اسمان او له ځمكې څخه د نورو لويو شيانو پيدا كول هيڅ مشكل نه دي.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

او ځمكه غوړولې ده مونږ، نو ښه غوړوونكي يو مونږ.

تفسير: يعنې اسمان او ځمکه ټول د الله تعالی پيدا کړي اجسام دي، او هغه ټول د الله تعالی په واک او قبضه کې دي، نو د دې مجرم به چېرې وتښتېدی شي؟ او کوم ځای ته به پناه يوسي؟.

وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾

او له هر څيز څخه پيدا کړي دي مونږ جوړې دوه قسمه (نر ـ ښځه) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ (پوه شئ چې فرديت او وحدانيت يوازې د الله صفت دی).

تفسير: يعنې پيدا کړي دي مونږ نر او ښځه لکه چې «ابن زيد» ويلي دي، او نن نوي حکماء هم په هغه باندې اعتراف کوي، چې په هرې نوعې کې د نر او ښځې تقسيم شته، يا له (زوجين) څخه متقابل او متضاد شيان مراد دي، لکه شپه ورځ، اسمان ځمکه، رڼا تياره، تور سپين، روغتيا ناروغتيا، ايمان کفر، او د دوی په شان نور، پس ووايه ای محمده ! دوی ته داسې چې:

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾

او وتښتئ (رجوع وکړئ) په طرف د الله (په طاعت سره)، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ويروونکی ښکاره يم. او مه ګرځوئ مه شريکوئ تاسې له الله سره بـل څوک معبود، بېشکه زه تاسې ته له طرفه د هغه (الله) ويروونکی ښکاره يم.

تفسير: يعنې کله چې اسمان او ځمکه او ګرد کائنات د واحد الله تعالی پيدا کړي شيان دي، او د هغه تر واک او حکومت لاندې دي، نو بنده لره ښايي چې له هرې خوا څخه لرې شي !، او د هغه لوري ته په منډه ورو ځغلي !.

كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾

همداسې (لکه چې وايي تاته قوم د تا ساحر، مجنون) نه دی راغلی هغو کسانو ته پخوا له دوی څخه هيڅ رسول؛ مګر خو ويل هغوی چې: (دی) ساحر کوډګر دی، يا مجنون لېونی دی.

تفسير: يعنې که داسې ښکاره تنبيه او انذار ته دا منکران غوږ نه ږدي؛ نو مه غمجن کېږئ !، له دوی څخه پخوا هغو کافرو قومونو ته چې پيغمبران ورتلل؛ هغوی ته به يې همداسې کوډګر او لېونی ويل، او د هغوی په پندونو او نصيحتونو باندې به يې خندل، او ملنډې به يې پرې وهلې.

أَتَوَاصَوْا بِهِ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

آيا وصيت کړی دی دوی يو بل ته په دې خبرې سره؟ (نه) بلکه همدوی دي قوم سرکښان.

تفسير: يعنې د هرې زمانې کافران په دې خبرې باندې همداسې متّفق اللّفظ وو، لکه چې دوی يو بل ته وصيت کړی وي، او بيا مړه شوي وي، چې د الله هر يو رسول چې راشي؛ ښايي چې هغه ته ساحر يا مجنون ووايي، او په واقع کې به يې کله وصيت کاوه؟ هو ! د شرارت په عُنصر کې ګرد سره شريکان او مل دي، او د همدې اشراک لامله پخوانيو شريرانو هم هغسې خبرې کړې دي لکه چې اوسني شريران يې هم کوي.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

پس مخ وګرځوه ته له دوی څخه، پس نه يې ته هيڅ ملامت کړی شوی (ځکه چې پوره تبليغ دې کړی دی)، او تل نصيحت کوه، پس بېشکه چې ذکر پند ګټه نفعه رسوي مؤمنانو ته.

تفسير: يعنې تاسې د تبليغ او دعوت فرض هسې چې ښايي؛ اداء کړي دي، اوس د زيات غمجن کېدلو او فکر وهلو ضرورت نشته، په نه منلو باندې کوم الزام چې راتلونکی دی؛ هغه پر هم دغو نه منونکيو او معاندينو باندې دی، هو ! پوهول ستاسې کار دی، نو دا د پوهولو سلسله جاري ولرئ !، د هر چا په قسمت او برخه چې ايمان وي؛ هغه ته دا پوهول نافع او ګټور واقع کيږي.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

او نه دي پيدا کړي ما پيريان او انسانان مګر لپاره د دې چې عبادت وکړي دوی ځما.

تفسير: شيخُ الهند (رحمه الله) د دې آيت ترجمه داسې کوي: او هر څه چې مو پيدا کړي دي، جن او آدمي خو لپاره د بندګۍ خپلې، يعنې د هغو له پيدا کولو څخه شرعًا بندګي مطلوبه ده، نو ځکه خلقتًا په دوی کې داسې استعداد ايښود شوی دی، چې که وغواړي؛ پخپل اختيار د بندګۍ په لاره کې تلی شي.

مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾

او اراده نه لرم زه له دوی څخه د هيڅ رزق روزي (ما لره او ځانونو خپلو ته)، او اراده نه لرم زه د دې چې طعام راکړي ما لره دوی (او ځانونو خپلو ته). بېشکه الله همدی ښه رزق روزي ورکوونکی دی، څېښتن (خاوند) د قوّت محکم مضبوط دی.

تفسير: يعنې د دوی له بندګۍ څخه ماته هيڅ ګټه نه رارسيږي، بلکه د همدوی ګټه په کې ده، زه له دوی څخه رزق او خواړه او نورې ګټې نه غواړم، بلکه هغوی ته زه پخپله خواړه او ګټې وررسوم.

فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾

پس بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی دی (په نفسونو خپلو، او په بل چا) حصه د عذاب ده، پشان د حصې د عذاب د يارانو هلاک کړی شوو د دوی، پس تلوار دې نه کوي دوی ! (په ما باندې په غوښتلو د عذاب کې، که يې چېرې وروستی کړم).

تفسير: يعنې که دا ظالم د بندګۍ په لوري نه درومي، نو وپوهېږئ چې د نورو ظالمانو په شان د ده سلواغه او بوکه هم له کفر او شرک څخه ډکه ده، او اوس ډوبيږي، نو خامخا د هغوی په ژر سزا ورکولو کې تلوار مه کوئ، لکه چې نورو کفّارو ته له الهي سزا څخه برخه رسېدلې ده؛ دوی ته هم رسيږي.

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

پس افسوس هلاکت خرابي سخت عذاب دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له ورځې د عذابه د دوی څخه، هغه ورځ چې وعده يې ورسره کړی شوې ده.

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ يا له هغې څخه په پخوا د سزا کومه بل ورځ راځي، لکه چې د مکې مشرکانو ته د «بدر» په غزا کې سخته سزا ور ورسېده.

تمّت سورة الذاريات، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطُّورِ

«د (الطور) سورت مکّي دی، (۴۹) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۲) او په نزول کې (۷۶) سورت دی، وروسته د «السجدة» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَٱلطُّورِ ۝١

قسم دی په (غره د) طور باندې.

تفسیر: یعنې د «طور» غر چې په هغه باندې موسی علیه السلام له الله تعالی سره خبرې اترې کولې، یا به ترې مراد مطلق غرونه وي، ځکه چې د ځمکې مېخونه دي، او په کې د مخلوقاتو لوی منافع دي، او په دوی کې د الله تعالی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه لوی لوی نعمتونه دي.

وَكِتَٰبٖ مَّسۡطُورٖ ۝٢ فِي رَقّٖ مَّنشُورٖ ۝٣

او په کتاب لیکلي شوي باندې. په کاغذ ارت خور کړی شوي کې.

تفسیر: له دې کتاب څخه ښایي لوح محفوظ مراد وي، یا د خلقو اعمالنامې، یا قرآنکریم یا د طور په مناسبت «تورات» یا عام سماوي کتابونه مراد دي، دا ټول احتمالات شته.

وَٱلۡبَيۡتِ ٱلۡمَعۡمُورِ ۝٤

او (قسم دی) په کور معمور ودان کړی شوي باندې (په اسمان کې).

تفسیر: ښایي چې له دې څخه کعبه شریفه مراد وي، یا د کعبې له محاذ سره سم په اووم اسمان کې د پرښتو کعبه ده، چې هغې ته بیت المعمور وایي، لکه چې له احادیثو څخه ثابته ده.

وَٱلسَّقۡفِ ٱلۡمَرۡفُوعِ ۝٥

او قسم دی په چت پورته کړی شوي باندې (چې اسمان دی).

تفسیر: یعنې په اسمان باندې قسم دی چې پر ځمکې باندې لکه چت داسې دی، یا به له «السقف المرفوع» څخه عرش عظیم مراد وي، چې له ګردو اسمانونو څخه هسک (اوچت) دی، او له روایتونو څخه ښکاري چې هغه د جنّت چت دی.

وَٱلۡبَحۡرِ ٱلۡمَسۡجُورِ ۝٦

او (قسم دی) په بحر سیند تود یا ډک کړی شوي باندې.

تفسیر: یا به د دنیا کوړم او خارخوري سیندونه (دریاهای جوشان) مراد وي، یا به هغه سیند مقصد وي چې د ګردو اسمانونو د پاسه او تر عرش عظیم لاندې بهیږي، او له روایتونو څخه ثابت شوی دی، ځواب د قسم دا دی چې:

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝٧ مَا لَهُ مِن دَافِعٍ ۝٨

بېشکه عذاب د رب ستا خامخا واقع کېدونکی دی (په مستحق یې). نشته هغه لره هیڅوک دافع لرې کوونکی.

تفسیر: یعنې دا ګرد شیان چې قسم پرې یاد شو شهادت ورکوي چې الله تعالی ډېر یو قوّت او قدرت لرونکی او باعظمت ذات دی، نو په هغو کسانو باندې به چې د ده احکام نه مني؛ ولې سخت عذابونه نه راځي؟ او کوم یو داسې طاقت به پیدا شي چې د هغه د رالیږلي شوي عذاب مخه ونیسي؟.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ۝٩

هغه ورځ چې وخوځیږي اسمان په خوځېدلو سره.

تفسیر: یعنې اسمان به ولړځیږي، او د ډېرو خوځېدلو او لړځېدلو لامله به وشلیږي، وبه چوي.

وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝١٠

او روان به شي غرونه په راونېدلو سره.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه وخوځیږي، او پاغوندو غوندې به یوې خوا او بلې خوا ته رغړي، او د وریځو په شان به یوه او بل لوري ته درومي.

فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١١ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ۝١٢

نو خرابي افسوس هلاکت دی په دغه ورځ کې دروغجن کوونکیو ته. هغو لره چې دوی په چټي خبرو جوړولو کې لوبې مشغولتیا کوي.

تفسیر: یعنې چې نن په لوبو تماشو او ننداړو کې مشغولیږي، او راز راز خبرې جوړوي، او د لوبې ورځې تکذیب کوي، هغوی لـره بـه د آخرت په ورځ کې سخته سزا ورکوله کیږي، او پرته له خرابۍ او تباهۍ به بل کوم شی نه وررسیږي.

يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۝١٣ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝١٤

هغه ورځ چې ټېل وهلی به شي دوی اور د دوزخ ته په ټېل وهلو سره. (وبه ویلی شي دوی ته) دا دی هغه اور چې وئ تاسې چې په دې به مو دروغ ویل (یعنې ترې منکران وئ).

تفسیر: یعنې پرښتې به له هغوی سره په سخت ذلّت او خوارۍ معامله کوي، او په ټېل وهلو سره به یې تر دوزخ پورې بیایي، او هلته ورته وایي: دا دی حاضر او تیار دی هغه اور چې تاسې به هغه دروغ ګڼاوه.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَا أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ۝١٥

آیا پس سحر کوډې دي دا (عذاب چې وینئ تاسو)؟ که یئ تاسې چې نه یې وینئ؟

تفسير: يعنې تاسې به په دنيا کې انبياء عليهم السلام ته کوډګر (ساحر) او د هغوی وحې ته به مو کوډې (سحر) ويلې، اوس نو لږ څه راوښيئ چې دا دوزخ چې د هغه خبر تاسې ته انبياوو عليهم السلام درکړی وو؛ آيا په رښتيا سره جادو کوډې يا نظربندي ده؟ يا دا چې په دنيا کې ستاسې سترګې د حق له ليدلو څخه عاجزې وې، او نه مو شوې لېدلې، دلته هم د دوزخ د اور له ليدلو څخه عاجزې دي؟.

اِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوْٓا اَوْ لَا تَصْبِرُوْا ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ۖ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶﴾

ځئ ننوځئ په دغه دوزخ کې، پس صبر وکړئ تاسې يا مه کوئ صبر، برابر دي (دغه دواړه کارونه) په تاسې باندې، بېشکه همدا خبره ده چې جزا درکوله شوي تاسې ته د هغو (کارونو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې په دوزخ کې ولوېږئ او هلته وويرېږئ، او ډېر شورماشور چغې په کې وکړئ؛ نو سره له هغه به هيڅوک ستاسې چغو ته غوږ کېږدي، او نه به مو مرستې ته څوک درشي، که په فرض محال تاسې لږ څه چپ شئ؛ نو پر تاسې باندې به څوک رحم کوونکی او زړه سوځوونکی هم نه پيدا کيږي.

اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ فِيْ جَنّٰتٍ وَّنَعِيْمٍ ﴿۱۷﴾ فٰكِهِيْنَ بِمَآ اٰتٰىهُمْ رَبُّهُمْ ۚ وَوَقٰىهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيْمِ ﴿۱۸﴾

بېشکه ويريدونکي (له الله ـ ځان ساتونکي له معاصيو) په جنّتونو کې به وي، او په نعمتونو کې به وي. مېوې خوړونکي خوشاليدونکي به وي په هغو (شيانو) چې ورکړي دي دوی ته رب د دوی، او ساتلي دي دوی رب د دوی له عذاب د دوزخ.

تفسير: يعنې هغه کسان چې په دنيا کې له الله تعالی څخه ويرېدل، په جنّت کې به بالکل مأمون او بې فکر اوسيږي، هلته به دوی ته د هوسايي، آرامي، او د عيش هر راز اسباب او سامان موجود وي، پرته له هغو څخه چې آيا يواځې دا بښنه او انعام لږ دی، چې الله تعالی به يې د دوزخ له اوره وساتي؟.

او وبه ويل دغو متّقيانو ته له جانبه د الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

كُلُوْا وَاشْرَبُوْا هَنِيْٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۹﴾ مُتَّكِـِٔيْنَ عَلٰى سُرُرٍ مَّصْفُوْفَةٍ ۚ

خورئ تاسې او څښئ ښه هضمېدونکي په سبب د هغو (ښو اعمالو) چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې). حال دا چې تکيه کوونکي به ناست وي دوی پر تختونو باندې چې برابر به اېښود شوي وي صف صف.

تفسير: يعنې د جنتيانو مجلس به هسې وي چې ګرد جنّتيان به لکه باچاهانو غونډې پخپلو تختونو باندې يو له بل سره مخامخ ناست وي، او د هغوی ترتيب به خورا (ډېر) ښه وي.

وَزَوَّجْنٰهُمْ بِحُوْرٍ عِيْنٍ ﴿۲۰﴾ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِاِيْمَانٍ اَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَآ اَلَتْنٰهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ ۚ

او په نکاح به ورکړو دوی لره حورې ښې ښايستې، غټې سترګې. او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او متابعت کړی وي د دوی اولادونو د دوی په ايمان سره؛ نو پيوست به کړو مونږ په دوی پورې اولاد د دوی، او کم به نه کړو مونږ دغو (پلرونو) لره له (جزاء د) عملونو د دوی هيڅ شی.

تفسير: يعنې د کاملانو اولاد او د دوی متعلّقين که په ايمان باندې قائم وي، او د همدغو کاملانو په لاره باندې لاړ شي، او هغه خدمتونه چې د دوی اسلافو انجام کړي دي، دوی هم د هغو په انجام او تکميل کې سعي وکړي؛ نو د الله تعالی په فضل او کرم به دوی په جنّت کې له هغوی سره يو ځای کيږي، که څه هم د دوی اعمال او احوال د دوی له اعمالو او افعالو څخه په څنګه والي او څومره والي کم او کيفيت کې راښکته وي، نو بيا هم د هغو لويانو د عزت او اکرام دپاره دا تابعان له متبوعينو سره يو ځای کيږي او ممکن دي چې ځينو ته پوره همغه ځای او مقام هم ورکړ شي، لکه چې له روايتونو څخه معلوميږي او ښکاري، په دې صورت کې داسې ګمان دی ونه کړ شي چې د دې کاملانو له ځينو ښو څخه به څه قدر لږ کړ شي، او د هغه په بدل کې د دوی ځوځات ته څه ثواب ورکاوه کيږي، نه دا به د الله تعالی له فضل، کرم او احسان څخه وي چې د قاصرينو لږ عمل ته ډېر موقعيت وربښي، او هغه د کاملينو تر مقام پورې رسوي.

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

هر سړی په هغه عمل چې کړی يې وي؛ ګرو آخته دی (که نېک وي که بد).

تفسير: پاس د «فضل» بيان وو، دلته د «عدل» ضابطه راښيي، يعنې د عدل اقتضاء دا ده: هر سړی چې ښه يا بد عمل وکړي؛ له هغه سره سم خپل بدل مومي، زيات له دې څخه د الله تعالی فضل او کرم دی چې هغه تقصيرات بښي، يا يې کومه درجه لوړوي (اوچتوي).

وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾

او مدد به وکړو مونږ له دوی سره په ورکولو د مېوو (په هر وخت کې)، او د غوښو له هغه څيز چې د دوی زړه يې غواړي.

تفسير: يعنې هر راز غوښې يې چې زړه غواړي، او هره مېوه يې چې په زړه کې وګرځي؛ بې له ډيله او توقفه ورته حاضر او رسيږي.

يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾

يو له بله به اخلي دوی په دغه (جنّت) کې پيالې (د شرابو) چې نه وي چتي ويل په هغې کې، او نه نسبت کول د ګناه يو بل ته.

تفسير: يعنې کوم وخت چې د شراب طهور دوره وشي؛ نو جنتيان به د خوش طبعې په ډول يو د بل له لاسه کاسې (ګلاسونه) سره اخلي، خو په دې پاکو شرابو کې به يواځې خوند، نشاط او مزه وي، نشه، چتي خبرې او اپلتې به نه وي، او په هوش او عقل کې څه نقصان او فتور نه ورپېښوي، او نه به ګناه کې څه مرسته کوي، او نه کومه بده پېښه ورځنې پيښيږي.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾

او چاپېر به ګرځي (لپاره د خدمت) پر دوی باندې غُلامان ځنګيان د دوی، ګواکې دغه (خُدام په حُسن او پاکۍ کې) مرغلرې پټې په غلاف کې ساتلې شوي به وي.

تفسير: يعنې لکه مرغلرې پخپل پوښ (غلاف) کې به بالکل پاک، صاف، او شفّاف وي، هيڅ دوړه ګرد او غبار ورته نه رسيږي، د دوی د پاکۍ او ستر حال به هم همداسې وي.

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ
عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

او مخ به کړي ځيني د دوی ځينو نورو ته چې پوښتنې به سره کوي (له دنيوي مشقّتونو څخه تشکّرًا). وبه وايي دوی چې: بېشکه مونږ ږومبی له دې نه وو په اهل خپل کې ويريدونکي (له عذابه). نو احسان وکړ الله پر مونږ باندې، او ويې ساتلو مونږ له عذاب د تودوخې ګرمۍ (د دوزخ). بېشکه مونږ وو مونږ پخوا له دې څخه (په دنيا کې) چې عبادت به مو کاوه د دغه (الله)، بېشکه چې دغه (الله) همدی دی ډېر ښه احسان کوونکی خورا (ډېر) رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني جنّتيان به په هغه جنّت کې يو د بل په لوري متوجه کيږي، او خبرې به سره کوي، او د خورا (ډېر) مسرّت او امتنان له سببه به يو بل ته داسې وايي: «ورونو ! مونږ په دنيا کې له الله تعالی څخه ويريدو، او په دې انديښنې کې تل اوسېدو چې وروسته له مړينې به په مونږ باندې څه راځي؟ د الله تعالی دې احسان ته وګورئ ! چې نن مونږ څومره ډاډه، مطمئن او مأمون يو، چې د دوزخ يو تود باد او وږمه هم مونږ ته نه ده رسېدلې».

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾

پس پند ورکوه ته (ای محمده ! خلقو ته) پس نه يې ته په سبب د فضل نعمت د رب خپل سره فال ګر (خبر ورکوونکی له غيبه) او نه مجنون ـ لېونی.

تفسير: کفّارو څومونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم کله لېونی، کله کاهن، کله له پيريانو او شيطانانو څخه خبرې اورېدونکی باله، او ويل به يې چې: دوی له هغوی څخه څه خبرې اوري، بيا له هغه سره نورې خبرې ګډوي، مګر بې عقلان په دې باندې نه پوهېدل چې تر اوسه پورې کوم يو کاهن، شاعر، يا ليونې داسې پندونه، او حکيمانه اصول او داسې خوږې خبرې او هسې ښې ويناوې کړي وي؟ نو ځکه الله تعالی خپل حبيب صلی الله عليه وسلم ته وايي چې تاسې د هغوی له پوهولو څخه لاس مه اخلئ !، او د خپل رسالت پندونو ته دوام ورکړئ !، او د دوی له دې چټي خبرو څخه مه خپه کېږئ !، ځکه چې د الله تعالی له فضل او کرم څخه نه تاسې ليوني، نه کاهن يئ، بلکه د هغه مقدس استاځی او رسول يئ، او نصيحت کول ستاسې منصبي فرض دی، نو تل په هغه باندې دوام ولرئ !.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾

آيا وايي دوی دی شاعر دی مونږ منتظر يو په ده باندې ګردش حوادثو د زمانې ته.

تفسير: يعني دغه پيغمبر صلی الله عليه وسلم چې دغو منکرينو ته د الله تعالی خبرې اوروي، او پندونه ورکوي؛ آيا دا خلق يې ځکه نه مني، چې هغه محض شاعر ګڼي، او د دې خبرې په انتظار کې دي؛ هسې چې د پخوانی زمانې ډېر شاعران د زمانې په ګردش کې مړه شوي دي؛ دی به هم مري؟.

قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) منتظر اوسئ تاسې (هلاکت څما ته)، پس بېشکه زه له تاسې سره له منتظرانو څخه يم (اهلاک د تاسې ته).

تفسير: يعني ښه دی، تاسې څما انجام ته ګورئ، زه به ستاسې انجام ته ګورم، ژر دی چې دا غوټه به خلاصيږي، نو دا به درښکاره شي چې څوک خائب او خاسر دي؟.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا ۚ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾

آیا امر حکم کوي دوی ته عقلونه د دوی په دې (کار) یا دوی یو قوم دی سر کښه شر خوښوونکی تېرېدونکی له حده (جګړو او په عنادونو کې).

تفسیر: یعنې پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته له لیوني ویلو څخه دا ښکاري چې ګواکې هغوی ډېر پوهان او عقلمندان دي، نو آیا د دوی عقل او پوهـه دا ورښیي چې ډېر صادق، أمین، پوه عاقل او په رښتیا پیغمبر ته شاعر، کاهن او لېوني ووایي، او د هغه له ښوونې څخه سترګې واړوي، که دوی د شاعرانو او پیغمبرانو د ویناوو په منځ کې څه فرق او توپیر نه شي کولی؛ نو دوی څرنګه پوهان او عقلمندان دي؟ مګر حقیقت خو دا دی چې دوی پخپلو زړونو کې په ګردو خبرو باندې په ښه شانې پوهیږي، خو په ښکاره داسې چټې خبرې کوي، او د شرارت چارې وړاندې کوي.

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

آیا وایي دوی چې له ځانه یې جوړ کړی دی دا (قرآن، نه ده داسې) بلکه دوی ایمان نه راوړي (تکبّرًا عنادًا). پس رادې وړې دوی یوه خبره (جوړه کړی شوې) په شان د دې (قرآن په فصاحت او بلاغت کې) که چېرې وي دوی رښتیني په دې (وینا).

تفسیر: یعنې داسې خیال کوي پیغمبر صلی الله علیه وسلم هغه چې اوروي؛ هغه د الله تعالی کلام نه دی، بلکه هغه دی له خپله ځانه جوړوي، او د هغه د دروغو خبرو نسبت الله تعالی ته کوي؟ که څوک وغواړي چې دا ښکاره خبره ومني؛ نو دومره خبره د هغه د منلو لپاره کافي ده، چې د دنیا ګرد طاقتونه که سره یو ځای شي؛ نو د دې پاک قرآن په شان یو کتاب نشي راوړی.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

آیا پیدا کړی شوي دي دوی بې له یو څیز (خالق پخپل سر)؟. یا که دوی پخپله پیدا کوونکي دي د ځانونو خپلو؟. آیا پیدا کړي دي دوی اسمانونه او ځمکې؟ (نه ده داسې، خالق د ټولو الله دی)، بلکه یقین نه کوي دوی (او نه یې مني چې ایمان راوړي په هغه باندې او بندګي وکړي د هغه).

تفسیر: یعنې دغه منکران د الله تعالی د پیغمبر صلی الله علیه وسلم خبرې ولې نه مني؟ آیا په دوی باندې هیڅ یو هسې الله نشته چې د هغه حکم منل په دوی لازم وي؟ آیا دوی پرته له کوم پیدا کوونکي څخه پخپل سر پیدا شوي دي؟ آیا دوی خپل ځان خدای ګڼي؟ داسې خیال کوي چې اسمان او ځمکه د دوی جوړ کړي شیان دي؟ دوی هم پخپلو زړونو کې ښه پوهیږي چې هرومرو الله تعالی شته، چې همغه الله تعالی د دوی او د ځمکې او اسمان پیدا کوونکی دی، مګر سره له دې علمه دوی له هغه ایمان او یقین څخه چې شرعًا مطلوب دي؛ محروم او بې برخې دي.

أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾

آیا له دوی څخه دي خزانې د رب ستا؟ آیا همدوی دي واکداران؟ (زوروران چې کوي هر کار پخپل سر، بلکه دوی ټول د الله تعالی تر حکم لاندې دي).

تفسیر: آیا دوی داسې خیال کوي چې ځمکه او اسمان د الله تعالی له جوړ کړیو شیان څخه دی، خو الله تعالی د خپلو خزانو مالکان دوی ګرځولي دي؟ یا د ده په ملک او خزانو باندې دوی په زور او تسلّط سره قبضه کړې ده؟ نو دوی سره له دومره تسلّط، تصرّف او اقتدار څرنګه مطیع او منقاد کېدی شي؟.

أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۖ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

آيا شته دوى ته اندرپايه (چې پرې خيژي اسمان ته او) اورېدل کوي په هغې باندې (خبرو د ملائکو ته)؟ پس را دې وړي هغه اورېدونکی د دوی يو بُرهان سند ښکاره (په صحّت د اورېدلو د ده باندې).

تفسير: يعني آيا هغوی داسې دعوی کوي چې دوی پوړی درولې، پر اسمان باندې ختلي دي، او هلته يې له ملأ الأعلى څخه خبرې اوريدلي دي، کله چې دوی پخپل سر تر هغه درباره پورې رسېدی شي؛ نو د بل چا متابعت ته اړ نه دي؟ څوک چې هسې دعوی کوي؛ نو بسم الله رادې شي، او خپل حُجّت، قاطع سند، لامع برهان او بيان دې راوړاندې کړي، اوس په حماقت او جهالت د مشرکانو کې فرمايي چې:

أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾

آيا هغه (الله) لره لوڼې دي (په زعم ستاسې)؟ او تاسې لره ځامن دي.

تفسير: يعني آيا دغه منکران، الله تعالى له خپل ځان څخه ښکته ګڼي؟ معاذ الله لکه چې د دوی د لوڼو او ځامنو له ويشلو څخه راڅرګنديږي، نو ځکه د هغه د احکامو او هدايتونو په مخ کې غاړه ايښودل د خپل شان کسر بولي.

أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾

آيا ته غواړې له دوی څخه (ای محمده !) څه اجر بدل؟ پس دوی له تاوان (د هغه) درانه کړی شوي دي؟ (او ځکه در څخه تاووي مخ، او نه مؤمنانيږي له عناده).

تفسير: آيا دا خلق ځکه ستاسې خبرې نه مني، چې الله تعالى دې نه کړي تاسې په ارشاد او تبليغ باندې له هغوی څخه څه باړه مزدوري او معاوضه غواړئ، چې د هغه د درونډوالي لامله تور خوري.

أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾

آيا په نزد د دوی (علم د) غيب دی، نو دوی يې ليکي (له هغه نه).

تفسير: يعني آيا پخپله الله تعالى پر دوی باندې وحي ليږي، او لکه پيغمبران دوی له خپلو اسرارو څخه خبروي چې دوی يې ليکي، لکه چې د انبياوو عليهم السلام وحي ليکلی کيږي، نو ځکه دوی ستاسې پيروي ته څه ضرورت نه لري، بلکه نه ده دا خبره چې له دوی څخه علم د غيب وي، بلکه دوی صرف ضد نيولي، نو ځکه ايمان نه راوړي.

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾

آيا اراده لري دوی د مکر کولو (او د چل په اهلاک د تا)؟ پس هغه کسان چې کافران شوي دي؛ هم په دوی باندې مکر کړی شوی دی (او خپله جزاء مومي).

تفسير: يعني له دغو پاسو خبرو څخه هيڅ يوه خبره نشته، نو بيا آيا داسې اراده لري چې له پيغمبر سره فريب دروغ چل او مکر وکړي؟، او په خفيه تدابيرو په پټو غوټو سره حق مغلوب يا يې له منځه وباسي؟، که داسې وي نو په ياد يې ولرئ، چې هغه مکر، چل، او فريب ګرد د همدوی په غاړه کې لويږي، ژر به دوی ته دا څرګنده شي چې آيا حق

مغلوب کېدونکی دی؟ که دوی پخپله له منځه وتونکي او فناء کېدونکي دي؟ بلکه حق ځامخا غالب دی، او پخپله همدوی په همدغه خپل کنستلي کوهي کې لويږي.

اَمۡ لَهُمۡ اِلٰهٌ غَيۡرُ اللّٰهِ ؕ سُبۡحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يُشۡرِكُوۡنَ ﴿۴۳﴾

آيا شته دوی ته کوم معبود بې له الله؟ پاکي ده الله لره له هغه شي چې دوی يې ورسره شريکوي (نور).

تفسير: يعنې آيا بې له الله تعالى بل کوم حاکم يا معبود يې تجويز کړی دی چې د مصيبت په وخت کې د هغوی مرسته وکړي، او د هغه عبادت دوی د الله تعالى له عبادت څخه بې پروا کړي دي؟ نو په ياد يې ولرئ، چې دا ګرد اوهام او وساوس دي، او د الله تعالى ذات له ګردو څخه پاک او د هغه هيڅوک شريک، مثيل، مقابل او مزاحم نشي کېدی.

وَاِنۡ يَّرَوۡا كِسۡفًا مِّنَ السَّمَآءِ سَاقِطًا يَّقُوۡلُوۡا سَحَابٌ مَّرۡكُوۡمٌ ﴿۴۴﴾

او که ووينې دوی يوه ټوټه له اسمانه رالوېدونکې؛ نو وبه وايي (دا) وريځ ده پرېړه (غټه) يو پر بلې باندې سوره شوې.

تفسير: يعنې په حقيقت کې له دوو خبرو څخه هيڅ يوه هم نشته، او يواځې يوه خبره ده چې هغه عناد او ضد دی، او د هغه لامله دا خلق هر رښتيا خبره دروغ ګڼي، او د هغې په دروغ بللو باندې ټينګ ولاړ دي، د دې خبرې کيفيت دا دی: که د دوی له غوښتنې سره سم د اسمان يوه ټوټه هم راولويږي، او دوی هغه پخپلو سترګو سره هم ووينې، نو بيا هم هغه ته خبرې جوړوي، او څه په څه تأويل په کې کوي، مثلاً وايي به چې دا د اسمان ټوټه نه ده، بلکه د وريځې يوه پرېړه (غټه) حصه ده چې منجمد شوې راولوېده.

فَذَرۡهُمۡ حَتّٰى يُلٰقُوۡا يَوۡمَهُمُ الَّذِىۡ فِيۡهِ يُصۡعَقُوۡنَ ﴿۴۵﴾ يَوۡمَ لَا يُغۡنِىۡ عَنۡهُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡــًٔا وَّلَا هُمۡ يُنۡصَرُوۡنَ ﴿۴۶﴾

نو پرېږده دوی تر هغه پورې چې يو ځای شي (مخامخ شي) دوی له ورځې خپلې سره، هغه چې په کې وبه لويږي پر دوی باندې ټکه (تندر) (د برېښنا يا بې هوشه هلاک کړی شي). هغه ورځ چې وبه نه کړي دفع له دوی نه کيد مکر د دوی هيڅ څيز (له عذابه د الله)، او نه به له هغوی سره څه مدد مرسته وکړه شي.

تفسير: يعنې په هسې معاندينو پسې زيات لوېدل دومره په کار نه دي، پرېږدئ چې د څو ورځو له مخې لوبې وکړي، او خبرې جوړې کړي، آخره هغه ورځ راتلونکې ده چې د الله تعالى د قهر برېښنا (تندر) پرې ولويږي، او د دوی هوش او حواس والوځي، او د ژغورنې هيڅ ترتيب به يې په کار نه ورځي، نه له کوم لوري ورته مرسته رسيږي، غالبًا له دې څخه به قيامت مراد وي.

وَاِنَّ لِلَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡا عَذَابًا دُوۡنَ ذٰلِكَ وَلٰـكِنَّ اَكۡثَرَهُمۡ لَا يَعۡلَمُوۡنَ ﴿۴۷﴾

او بېشکه هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی (کافران شوي) دی (اخروي) عذاب دی بې له دې (دنيوي) عذابه، وليکن زياتره د دوی نه پوهيږي (نو ځکه مخ ګرځوي له ايمانه).

تفسير: يعنې له دوی څخه زياتره سړي په دې خبر نه دي چې پر ته له آخرته په دنيا کې هم دوی ته يوه سزا او هيداد رسېدونکی دی، ښايي چې له دې څخه د «بدر» غزا او د نورو غزواتو سزاوې مراد وي.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا

او صبر کوه ته (ای محمده !) حکم د رب خپل ته، بېشکه ته څمونږ د سترګو لاندې يې، چې وينو دې او حفاظت دې کوو.

تفسير: يعنې له صبر او استقامت سره د خپل رب د تکويني او تشريعي حکم انتظار وباسئ، چې ژر به ستاسې او د هغو په منځ کې فيصله وکړي، او تاسې ته به د مخالفينو له خوا هيڅ نقصان نه رسيږي، څکه چې تاسې څمونږ تر سترګو لاندې يئ، او ستاسې ساتنه او حفاظت څمونږ په غاړه دی.

وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

او تسبيح وايه پيوست له حمده د رب خپل سره په هغه وخت کې چې راپاڅېږئ (له خوبه يا له مجلسه).

تفسير: يعنې له صبر، تحمّل، سکون او اطمينان سره تل د الله تعالى په تسبيح، تحميد او عبادت کولو کې مشغول اوسئ !، په تېره بيا کله چې له خوبه راپاڅېږئ !، يا لمانځه ته ودرېږئ !، يا له مرکې څخه تشريف يوسئ، په دې حالاتو کې د تسبيح او تهليل او نورو اذکارو ډېر ترغيب او تأکيد شوی دی.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

او په بعض د شپې کې پس تسبيح ووايه د دغه (الله)، او د وروستو د ستوريو څخه (يعنې د شپې په آخره کې هم تسبيح ووايه).

تفسير: د شپې له برخې څخه ښايي چې د تهجّد وخت مراد وي، او د ستوريو نه شا ګرځولو وقت ګهيځ (سحر) دی، څکه چې په دې مهال کې ګرد ستوري د سحر په رڼا کې پټيږي.

تمّت سورة الطور، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ النَّجْمِ

«د (النجم) سورت مکّي دی، پر ته (علاوه) د (۳۲) آیته څخه چې مدني دی، (۶۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۳) او په نزول کې (۲۳) سورت دی، وروسته د «الاخلاص» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوٰى ۝١ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰى ۝٢

قسم دی په ستوریو باندې کله چې پرېوځي (غروب وکړي، یا راوخیژي طلوع وکړي). نه دی ګمراه شوی ملګری (رسول) ستاسې، او نه یې لاره ورکه کړې ده.

تفسیر: له «صاحب» او «رفیق» او ملګري څخه نبي کریم صلی الله علیه وسلم مراد دی، یعنې نه دی د غلط فهمی لامله له لارې څخه وتلی دی، او نه په خپل قصد او اختیار سره پوهېدلی بې لارې تللی دی، بلکه هم هغسې چې د اسمان ستوري له ختلو څخه نیولې تر پرېوتلو پورې په یوه ټاکلې تګ او لارې باندې درومي، او یوې خوا بلې خوا ته نه خوځیږي، د نبوّت لمر هم په همغه ډول د الله تعالی په ټاکلې لارې باندې برابر ځي، او هیچېرې یوه او بل لوري ته نه ځي.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ۝٤

او خبرې نه کوي (محمد) له هوا (خپلې) نه. نه دی دغه (قرآن) مګر وحي ده چې ورته لېږلې شوې ده.

تفسیر: یعنې مخالف عمل او کار چېرې؟، د دوی له مبارکې خولې څخه داسې یو توری هم نه دی وتلی چې د دوی په نفساني غوښتلو باندې مبني وي، بلکه دوی هر هغه شی چې د دیني امورو په نسبت فرمایلی دی؛ هغه د الله تعالی رالېږلې وحي ده، او هغه ګرد د الله تعالی له حکمونو سره سم وو، د دوی په منځ کې متلوّ وحي ته قرآن او غیر متلوّ وحي ته حدیث ویلی شي.

عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى ۝٥ ذُو مِرَّةٍ

ښوولې ده ده ته د سختو قوّتونو مالک (جبرئیل). چې خاوند د ښه قوت صورت عقل دی.

تفسیر: یعنې اصلي وحي لېږونکی الله تعالی دی، خو د هغه په وسیله چې دا وحي تر دوی پورې رسیږي، او هغه چې په ښکاره ډول ده ته ښوونه کوي؛ هغه د ډېرو قوّتونو څښتنه، خورا زوروره، او وجیهه پرښته ده، چې هغې ته «جبریل أمین» وایه شي، لکه چې د (التکویر) په سورت کې یې هم د «جبریل أمین» په نسبت فرمایلي دي: ﴿إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ﴾ الآیة ـ

فَاسْتَوٰى ۝٦ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلٰى ۝٧

بیا برابر کېناست. او هغه وو په کنارو لوړو (اوچتو) (له اسمانه).

تفسير: له لوړو (اوچتو) کنارو څخه زیاترو مفسّرینو شرقي افق مراد کړي دي، چې له هغه ځایه سپېده داغ برېښي، نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته د بعثت په اول کې یو ځلې جبریل أمین پخپل اصلي صورت سره ورښکاره شو، چې په یوه کرسۍ باندې ناست وو، په هغه وخت کې د اسمان یوه څنډه تر بلې څنډې پورې د هغه له وجود څخه ډکه ښکارېده، او خورا لویه او ویروونکې په نظر راتله، چې له دې امله څمونږ رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له دوی څخه دومره وویرېد چې د (مدّثر) سورت نازل شو.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ﴿۸﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى ﴿۹﴾ فَأَوْحٰى إِلٰى عَبْدِهٖ مَآ أَوْحٰى ﴿۱۰﴾

بیا نژدې شو (جبریل محمد ته) پس ښه نژدې شو. پس وو په منځ د نژدېوالي د دوو لیندو یا ډېر نژدې له دې نه هم. پس وحي وکړله (الله په ژبه د جبریل) بنده خپل ته هغه چې وحي یې وکړه.

تفسير: یعنې جبریل علیه السلام سره له دې چې له خپل اصلي مستقر سره تعلّق لري، خو سره له هغه هم راښکته شو، او رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک ته دومره نژدې شو چې د دواړو په منځ کې د دوو لاسو یا د دوو لیندو څخه زیاته فاصله نه وه پاتې، په خپل هغه وخت کې الله تعالی پر خپل خاص بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې وحي ورنازله کړه، غالبًا له دې څخه د «المدثر» سورت دا آیتونه مراد وي: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنذِرْ﴾ الآية ـ یا به نور احکام وي.

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰى ﴿۱۱﴾

نه وو ویلي دروغ زړه (د محمد) هغه چې لیدلی یې وو (په سترګو) (جبریل).

تفسير: یعنې محمد صلی الله علیه وسلم جبریل علیه السلام په خپلو سترګو سره ولید، او زړه یې ورته وویل چې: په دې وخت کې په زړه پورې هم هغسې چې ښایي ته جبریل علیه السلام ته وګوره، او په دې کې ته هیڅ غلطي نه کوې، او د یوه شي په ځای بل شی په نظر نه درځي، په دې ویلو کې د ده زړه رښتین وو.

أَفَتُمٰرُونَهٗ عَلٰى مَا يَرٰى ﴿۱۲﴾

پس آیا تاسې جګړې کوئ له هغه (محمد) سره په هغه کې چې ده لیدلي دي.

تفسير: یعنې وحي لېږونکی الله او وحي راوړونکې هسې پرښته ده چې د هغه صورت، سیرت، فهم، حفظ، او نور صفات ګرد ښایسته او ښه او د هغې ګرد قوّتونه کامل دي، او بیا داسې سره نژدې شول او وحي یې ور ورسوله چې پیغمبر هغه پخپلو سترګو سره ولید، او د هغه صاف او روڼ زړه د هغه تصدیق وفرمایه، نو آیا په هسې لیدلي شوي او ښه اورېدلي شوي څیز کې تاسې لره د داسې چتې او اپلتې خبرې کولو څه حق شته؟ چې خامخا په کې فضول بحثونه او بېکاره جګړې او تکرارونه وکړئ.

وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً أُخْرٰى ﴿۱۳﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ﴿۱۴﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوٰى ﴿۱۵﴾

او خامخا په تحقیق لیدلی وو محمد هغه (جبریل) پـه راښکته کېدلو کې بـل ځلې په نزد د ونې د بېرې سدرة المنتهی (چې منتها د علم د خلقو دی). په نزد د هغې دی جنّت المأوی (یعنې ځای د هستوګنې د مؤمنانو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دویم ځلي یې جبریل علیه السلام پخپل اصلي صورت د معراج په شپه په اووم اسمان کې د بېرې له ونې سره ولید، چې هغه د پورتنیو او ښکتنیو مخلوقاتو په منځ کې وېش سرحد دی، یعنې چې پاسني خلق لاندې او ښکتني خلق پورته نشي تلی، او د هغه په خوا کې جنّت یې هم وګوت»

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿۱۶﴾

(لیدلی وو محمد جبریل لره) کله چې پټې کړې هغې ونې د بېرې لره هغه څه چې پټ کړې یې وو.

تفسیر: یعنې د حق تعالی انوارو او تجلیّاتو پر دې ونې باندې پلوشې اچولې دي، او د پرښتو د هجوم او کثرت دا حال وو چې د دې ونې له هرې پاڼې سره یوه پرښته په نظر راتله، په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې (ما یغشی) پتنونه (پتنګان) دي، یعنې ډېر ښه صورت لري چې د هغې په لیدلو سره زړه خوښېږي، په دې وخت کې د دې ونې د بهار او د سینګار او د هغې د حسن او جمال داسې یو حال دی چې هیڅ یو مخلوق د هغې صفت په الفاظو سره نشي کولی.

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿۱۷﴾

نه وې کږځېدلې سترګې د (محمد بلې خوا ته) او نه دی تېر شوی (له حده).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې د محمد صلی الله علیه وسلم سترګو ولید؛ په پوره تمکّن او اتقان سره وو، نه کتنه کږه شوې ده، او ښې او کیڼې او ښکته او پورته خوا ته اوښتې ده، او نه یې له مبصَر څخه تجاوُز کړی وړاندې تېره شوې ده، پس په هغه شي باندې نښتې وه چې د هغه ښوونه منظور وه.

لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿۱۸﴾

خامخا په تحقیق لیدلي دي (محمد) له (ځینو) د لائلو د رب خپل چې ډېر لوی وو.

تفسیر: د ﴿إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ﴾ په تفسیر کې هغه بیان چې شوی دی، برسېره په هغه باندې هغه نور شیان چې لیدلي او اوریدلي یې وي؛ هغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره دي.

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿۱۹﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿۲۰﴾

آیا پس وینئ تاسې لات او عُزّی او منات (په مرتبه کې) دریېم بل له دغو (یعنې دغه بُتان بیخي بېکاره شیان دي).

تفسیر: یعنې د هغه الله تعالی په مقابل کې چې د هغه عظمت او جلال لره حد او اندازه نشته، د دې سپکو او ناولو شیانو له نوم اخیستلو څخه شرم په کار دی.

تنبیه: «لات ـ عُزّی ـ منات» د هغې زمانې د کفارو د بتانو او باطلو معبودانو نومونه دي، د دوی له منځه (لات) د طائفیانو په نزد ډېر معظم وو، او (منات) د اوس او خزرج او خُزاعه په نزد او (عُزّی) د قریشو او بني کنانه او نورو په نزد ډېر معزّز وو، چې له هغو دوو ړومبنیو څخه یې ده ته عزّت ورکاوه، او (عُزّی) چې په مکه مکرّمه کې نخلي ته نژدې وو، بیا (لات) چې په طائف کې وو، بیا له دوی څخه وروسته په دریېمه درجه (منات) چې له مکې څخه لرې او مدینې ته نژدې وو، په ځینو تفاسیرو کې پر دې ځای کې یوه قصّه نقل کوي چې د محدّثینو د جمهورو له اصولو سره سم د صحت تر درجې پورې نه رسیږي.

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾

آيا تاسې لره (اى كُفّارو) هلكان دي او دغه (الله) لره لونړې دي. دا (قسمت د اولاد) په دې شان قسمت دى ډېر كوږ ناكاره.

تفسير: ياقوت په (معجم البُلدان) كې ليكي چې: كافرانو دا بُتان د الله تعالى لونړې بللې، خو اول الله هغه لوى ذات دى چې صفت يې په ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ﴾ سره شوى دى، او بالفرض كه د اولاد تقسيم هم ومنل شي؛ نو دا تقسيم څومره خراب او بېكاره دى، چې تاسې خپلو ځانونو ته هلكان او الله تعالى ته لونړې وركوئ (العياذ بالله).

إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ

نه دي (دا بُتان) مګر خو تش نومونه دي چې اېښي دي تاسې دوى لره تاسې او پلرونو ستاسې، نه دى نازل كړى الله په دغه (عبادت د بُتانو) باندې كوم برهان ـ علمي سند.

تفسير: يعنې په تيرو او ونو باندې يو څه نوم ږدي، چې د هغوى پر الوهيت باندې كوم برهان او علمي سند نه لري، بلكه د هغوى پر خلاف دلائل قائم دي، هغوى ته چې تاسې پخپلو خيالونو كې كه د الله تعالى لونړې يا د هغه هلكان يا بل شى وايي؛ دا ګردې چټي او د خولې خبرې دي، چې هيڅ صحيح نه دي او څه حقيقت نه لري.

إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

متابعت نه كوي دوى مګر خو د ګمان خپل، او د هغه شي چې غواړي يې نفسونه د دوى، او خامخا په تحقيق سره راغلى دى دوى ته له ربه د دوى څخه هدايت او لارښوونه.

تفسير: يعنې سره له دې چې د الله تعالى له خوا د هدايت رڼا راغلې ده، او سمه لاره يې راښوولې ده، مګر دا ناپوهان د هم هغو اوهامو او د هغو خبرو چې ددوى په زړونو كې ګرځي؛ متابعت كوي، او د ګمانونو په توره تياره كې سره نښتي دي.

أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

آيا شته (كافر) انسان لره هغه چې غواړي يې (له نبوّت اواخروي سعادت؟ بلكه نشته). پس خاص الله لره دى (سلطنت او باچايي د) آخرت او د دنيا.

تفسير: يعنې هسې اټكل او ګمان كوي چې دا بُتان به څمونږ سپارښت كوي، دا خو تش خيال او تشې ارزوګانې دي، آيا هر هغه تمنّا او ارزو چې سړى يې وكړي؛ هغه يې په لاس ورځي، په ياد يې ولرئ چې د دنيا او آخرت ګردې ښېګڼې د الله تعالى په لاس كې دي.

وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

او ډېرې دي له ملائكو څخه په اسمانونو كې چې نه دفع كوي شفاعت سپارښت د دوى هيڅ شى مګر وروسته له هغه چې اذن حكم وفرمايي الله لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي او راضي وي په شفاعت يې.

تفسير: يعنې د دې بتانو حقيقت څه دى؟ د اسماني هستېدونكيو د مقرّبو پرښتو شفاعت او سپارښت هم هيڅ په كار نه راځي، هو ! د هر چا په حق كې چې پاك الله د سپارښت كولو حكم وكړي؛ هغه د كار شى دى، او هغه له هر چا څخه

چې خوښ وي؛ همغه ګټور دی، ښکاره ده چې هغه نه بتانو ته د سپارښت کولو اذن ورکړی دی، او نه دی له کافرانو څخه خوښ دی.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَىٰ ۝٢٧ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ يَتَّبِعُونَ
إِلَّا الظَّنَّ ۖ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۝٢٨

بېشکه هغه کسان چې ایمان نه راوړي په آخرت باندې؛ خامخا نوموونه ږدي پر ملائکو باندې په نوم اېښودلو د ښځو سره. او نشته دوی ته په دې وينا کې هيڅ علم پوهه، متابعت نه کوي دوی مګر خو د ګمان، او بېشکه ګمان نه دفع کوي له حق څخه هيڅ شی.

تفسير: هر څوک چې په آخرت باندې يقين او باور نه لري؛ هغه له سزا او هيداد څخه بېفکره کيږي، او په داسې بېباکۍ او بېفکرۍ کې اخته کيږي چې الله تعالی ته بد نسبتونه کوي، او مثلاً وايي چې: پرښتې ښځې او د هغه لوڼې دي، دا محض د دوی جهالت او ناپوهي ده، ځکه چې پرښتې له نارينتوب اوښځيتوب سره هيڅ تعلق او علاقه نه لري، او الله تعالی به څرنګه اولاد ولري؟ که څوک په رښتيا او ټينګو خبرو باندې قائم وي؛ نو په داسې ګمانونو اټکلونو او اوهامو او چټي خبرو پسې چې هيڅ کار ورځنې نه جوړيږي، نه ګرځي.

فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۝٢٩ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ ۚ

پس مخ وګرځوه ته له هغه چا څخه چې مخ يې ګرځولی دی له ذکره پنده ځمونږ. او نه لري اراده مګر خو د ژوندون لږ خسيس. دا (اختيارول د ده دنيا لره) ځای د رسېدلو د دوی دی له علمه پوهې (د دوی).

تفسير: يعنې د هر چا پرستن او نالی چې د دنيا دا څو ورځې ژوندون دی، او په هغه کې هسې منهمک شي چې الله تعالی او آخرت ور څخه هېر وي، او هيڅ خپل فکر ورته نه نيسي؛ نو تاسې د دوی اپلتو او چټي (بېکاره) خبرو ته زيات مه متوجه کېږئ !، هم هغسې چې هغوی له الله تعالی څخه مخ اړوي، تاسې هم د هغوی له شرارت او بدۍ څخه مخ واړوئ !، د دوی علمي جداوجهد يواځې د بهائمو په شان د ګېډې ډکول او د شهوت شړل دي، پرته له نفساني غوښتنو څخه بل شي ته نه متوجّه کيږي.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ۝٣٠

بېشکه رب ستا همدی ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ګمراه شوی دی له لارې د ده څخه (چې اسلام دی)، او همدی ښه عالم پوه دی په هغه چا باندې چې سمه لاره يې موندلې ده.

تفسير: يعنې هغه چې په ګمراهۍ کې پروت دی، او هغه چې په سمې لارې باندې روان دی، دوی ټول سره د هغوی د مخفي استعداداتو له ازل راهيسې پاک الله ته معلوم او الله تعالی پرې ښه خبر دی، او سم له هغه سره هر کار کېدونکی دی، نو ځکه تاسې ځان يوې خوا ته ونيسئ، او د هغو معاندينو معامله الله تعالی ته خوشې کوئ او ور ويې سپارئ.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا
بِالْحُسْنَى ۝٣١

او خاص الله ته دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه چې په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې ملکا وخلقًا وعبيدًا) (پيدايښت)، لپاره د دې چې جزاء ورکړي (الله) هغو

کسانو ته چې بدي يې کړي وي په (سبب) د هغه (بد) عمل چې کړی يې وي، او جزاء ورکړي هغو کسانو ته چې نيکي يې کړي وي په نېکو عملونو سره (په جنّت).

تفسير: يعني د هر سړي احوال الله تعالی ته ښه معلوم دي، او د ځمکې او د اسمان پر هر شي باندې د هغه واک او قبضه ده، بيا نو د ښو او د بدو په بدل ورکولو کې د هغه په مخ کې څه ممانعت موجود کېدی شي، بلکه که په غور سره وګورئ؛ نو ځمکه او د اسمان دا ګردې کارخانې د همدې لپاره پيدا کړی شوي دي چې د هغو په نتيجه کې د ژوندون يوه بله غير فاني سلسله قائمه کړه شي، تر څو په هغې کې بدانو ته د هغوی د بدۍ او نېکانو ته د هغوی د نېکۍ بدل ورکړ شي.

ٱلَّذِينَ يَجۡتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡفَوَٰحِشَ إِلَّا ٱللَّمَمَۚ

(نيکو کاران) هغه کسان چې ځان ساتي له کبائرو لويو ګناهونو څخه، او له فواحشو قبيحو کارونو څخه، مګر وړې وړې ګناه (لکه نظر کول حرامو ته، او نور د دې په شان بښل کيږي له جانبه د الله په سبب د اجتناب له کبائرو نه).

تفسير: د صغيرې او کبيرې فرق د «النساء» سورت په تفاسيرو کې په تفصيل سره تېر شوی دی، د (لمم) په تفسير کې څو خبرې شته، ځينې وايي: هغه خيالات او چرتونه دي چې د ګناه په نسبت په زړونو کې ګرځي، خو له قوې څخه فعل ته نه وځي؛ هغه لمم دی، ځينې له هغه څخه صغيره ګناه مرادوي، ځينې وايي: هغه ګناه چې په کولو باندې يې اصرار نه کوي، يا يې خپل عادت ونه ګرځوي، يا هغه ګناه چې توبه ورځنې وکړي مراد دی.

إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلۡمَغۡفِرَةِۚ

بېشکه رب ستا واسع (پراخ کوونکی د ښښنې او) د مغفرت دی.

تفسير: نو ځکه له ډېرو وړو وړو ګناهونو څخه تيرېږي او توبه قبلوي، او ګنهګاران نه مأيوس کوي، که په هره لويه او وړه ګناه باندې يې پوښتنه کولی؛ نو د اميد ځای به چېرې پاتې کېده؟.

هُوَ أَعۡلَمُ بِكُمۡ إِذۡ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ وَإِذۡ أَنتُمۡ أَجِنَّةٞ فِي بُطُونِ أُمَّهَٰتِكُمۡۖ فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمۡۖ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ۝٣٢

هغه ښه عالم دی په تاسې باندې کله چې پيدا يې کړئ تاسې له ځمکې څخه، او کله چې وئ تاسې (پټ) بچي په ګېډو د ميندو خپلو کې؛ نو مه ستايئ مه پاکوئ تاسو ځانونه خپل، همدغه (الله) ښه عالم دی په هغه چا باندې چې ويريږي (له الله او ځان ساتي له معاصيو).

تفسير: يعني که د تقوی څه توفيق الله تعالی چاته ورکړي؛ نو دی دې لويي نه کوي !، او خپل ځان دې نه ستايي !، ځکه چې پاک الله د هر سړي له لويۍ او پاکۍ او تقوی نه په ښه شان خبردار دی، او له هغه وخته ورښکاره ده چې دوی لا د دې وجود او شتوالي په دائره کې قدم او پل نه وو ايښی.

أَفَرَءَيۡتَ ٱلَّذِي تَوَلَّىٰ ۝٣٣

آيا پس ليدلی دی تا هغه څوک چې مخ يې واړاوه (له ايمانه او مرتدّ شو).

تفسیر: یعنې خپل اصل یې هېر کړ، او د خپل اصلي خالق او حقیقي مالک له لوري یې مخ واړاوه.

وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿٣٤﴾

او ور یې کړ لږ شی (له مقرره مال څخه)، اومنع یې کړل نور (او سخت پرې ټینګ شو).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې لږ څه ایمان یې راوړ، بیا یې زړه کلک شو»، مجاهد (رحمة الله علیه) او نور لیکي چې دا آیت د (ولید بن مغیره) په باره کې نازل شوی دی، چې هغه ځمونږ د پیغمبر لږ څه خبرې واورېدې، او د اسلام په لور یې لږ څه رغبت پیدا شو، او د کفر له سزا څخه ووېرېده، نژدې وو چې مسلمان شي، چې یوه کافر ته وویل: داسې مه کوه ! چې زه ستا ګرد جرائم پخپله غاړه اخلم، او ستا له لوري ګرده سزا زه په ځان تېروم، په دې شرط سره چې لږ څه مال ماته راکړې، هغه دا خبره ومنله، او د مقرر شوي رقم څه قسط یې هم ور ورساوه، او بیا یې انکار وکړه؛ نو په دې صورت سره د ﴿وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ﴾ معنی به داسې کیږي: چې څه مال یې ورکړ او بیا یې لاس وویست.

أَعِندَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ ﴿٣٥﴾

آیا شته له ده څخه علم د پټو (مخفي شیانو) پس دی ویني (نجات خپل).

تفسیر: یعنې آیا دا د غیب خبر یې لیدلی دی چې هغه ته به د کُفر سزا نه رسیږي؟ او بل سړی به خپل ځای ودروي، او په رښتیا سره دی دی خلاصیږي؟.

أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿٣٧﴾

آیا نه دی خبر کړی شوی دی په هغه (شي) چې وو په صحیفو پاڼو دموسی کې. او په (صحیفو پاڼو) دابراهیم کې هغه (ابراهیم) چې وفاء یې کړې وه (په احکامو د الله).

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام پخپله وینا او عهد او پیمان باندې پوره ټینګ ولاړ وو، او د الله تعالی ګرد احکام یې په ځای کړل، او د هغه د احکامو په تعمیل کې یې لږ څه تقصیر هم ونه کړ.

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾

(په صحف مذکوره وو کې دا دي) چې نه پورته کوي هیڅ نفس پورته کوونکی بار پېټی د بل نفس.

تفسیر: یعنې د موسی او د ابراهیم علیه السلام په صحیفو کې داسې مضمون وو، چې د الله تعالی په مخکې یو مجرم د بل مجرم پېټی نشي اخیستی، او هر یو سړی خپل سوال او ځواب او ښه او خراب پخپله غاړه اخلي.

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾

او بله دا چې نشته هیڅ انسان لره مګر (جزا د هغه شي) چې کړی یې دی.

تفسیر: یعنې سړی چې هر څه پخپل زیار او کوښښ سره ګټي؛ هغه د ده دي، او هیڅوک د بل نیکي او بدي نشي اخیستی.

وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾

او بېشکه (دا چې) جزا د سعي عمل د ده ژر ده چې وبه ښوولې شي (ده ته). بيا به جزاء ورکړی شي هغه ته جزاء پوره بدل ښه (د نېکۍ نېکه ـ د بدۍ بده).

تفسير: يعنې د هر چا سعي او کوښښ به د هغه په مخ کې کېښود شي، او د هغه پوره پوره بدل به ورکاره کيږي.

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾

او بېشکه (دا چې) رب ستا ته ده انتهاء د ګردو (مخلوقاتو پس له مرګه چې ورځي ورته لپاره د جزاء).

تفسير: يعنې د ګردو علومو او افکارو سلسله او د وجود انتهاء د الله تعالی په لوري کيږي، او ټول شيان په پای کې هغه الله تعالی ته رجوع او ورتګ کوي، او د ده له مخې به هر چا ته د هغه د ښو او بدو ثمره ورکوله کيږي.

وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) خندوي او ژړوي. او بېشکه همغه (الله) وژني او ژوندي کوي. او (دا چې) بېشکه همغه (الله) پيدا کړي يې دي جوړې نر او ښځه.

تفسير: يعنې په دې نړۍ کې ګرد متضاد او متقابل احوال هغه لوی ذات پيدا کړي دي، د شر او د خير خالق همغه الله تعالی دی، د خوښۍ او د غم کيفيّات د هغه په لاس کې دي، خندول، ژړول، لارښوول، ګمراه کول، ژوندي کول او مړه کول، نر او ښځه پيدا کول او د دوی په شان نور شيان ټول د دې خالق له کارونو څخه دي.

مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾

له يوه څاڅکي اوبو د (مني) څخه کله چې وڅڅاوه شي (په رحم کې). او (دا چې) بېشکه په ده باندې دي پيدا کول د دويم ځلي (پس له مرګه).

تفسير: يعنې هغه ذات چې له يوه څاڅکي څخه يې نر او ښځه پيدا کړي دي، نو هغه ته بيا پيدا کول څه مشکل دي؟ د يوه پيدايش له ښوولو څخه يې په بل پيدايش باندې هم تنبيه وفرمايله.

وَأَنَّهُۥ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) غني کوي او خزانې ورکوي (يا خواروي).

تفسير: يعنې مال، خزانه، جايدادونه ټول د هغه ښښنه ده، ځينې د (اقنی) معنی (افقر) اخلي، يعنې هغه ځينې غني کوي، او ځينې فقير اکرب کوي، دا معنی له ړومبني سياق سره مناسبه ښکاري، ځکه چې د متقابلو شيانو ذکر له اول تر آخره پورې راغلی دی، او که اول مطلب واخيست شي؛ نو د هغه په مقابل کې ښايي چې اهلاک کېښود شي، چې ذکر يې وروسته راځي، يعنې خزانې، مال، او دولت هغه ورکوي او زياتوي يې، او همغه ډېر لوی دولتمندان او طاقتوران اقوام او ټبرونه تباه او بربادوي.

وَأَنَّهُۥ هُوَ رَبُّ ٱلشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾

او (دا چې) بېشکه هم هغه (الله) رب د شِعرى دى.

تفسير: «شِعرى» يو لوى ستورى دى، چې ځينو له اعرابو به د هغه عبادت کاوه، او داسې يې ګڼله چې د عالم په پېښو کې هغه ډېر تأثير او اغېزه لري، دلته دا راښکاره کوي چې د «شِعرى» رب هم الله تعالى دى، او د دنيا ګردې پېښې او لاندې باندې او نور د ده په لاس او واک کې دي، بې وخلې (شعرى) هم لکه يو معمولي مزدور د هغه احکامو په ځاى راوړلو کې زيار (کوښښ) کوي، او په هغه کې کوم مستقل تأثير او اغېزه هيڅ نشته.

وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾

او (دا چې) بېشکه همغه (الله) وژلي هلاک کړي دي عاديان ړومبى.

تفسير: يعنې د هود عليه السلام قوم.

وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾

او (هلاک کړي يې دي) ثموديان، پس باقي يې پرې نه ښود بل هيڅوک (له هغوى نه). او (هلاک کړي يې دى) قوم د نوح پخوا له دوى نه، بېشکه چې دوى وو هم دوى ډېر ظالمان او ډېر سر کښان.

تفسير: يعنې تر سلهاوو کلونو د الله تعالى رسول نوح عليه السلام ته يې هسې ډېر سخت ضررونه او ايذاوې رسولې چې د هغه له ويلو څخه د هر سړي زړه خوږېږي، او راتلونکيو لره يې بده لاره وپرانيستله.

وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾

او هغو کليو اړوليو شويو لره يې ښکته راوغورځول (ځمکې ته پس له پورته کېدو نه). پس راولوېد په هغه باندې څه چې راولوېد (يا پس پټ يې کړه هغه لره په هغه څه چې پټ يې کړل).

تفسير: يعنې د تيږو باران او وريا يې پرې وکړه، دا د لوط عليه السلام د قوم يادونه ده.

فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾

پس په کومو نعمتونو د رب خپل شک کوې ته (اى کافر انسانه؟).

تفسير: يعنې د داسې مفسدانو، ظالمانو او باغيانو تباه کول او له منځه لرې کول او ورک کول هم د الله تعالى ډېر لوى انعام او ښښنه ده، آيا د داسې نعمتونو له ليدلو څخه وروسته هم انسان خپل الله تعالى ته د دروغو نسبت کوي.

هَٰذَا نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰٓ ﴿٥٦﴾

دغه (محمد رسول الله هم) ويروونکى دى له (جملې د) ويروونکيو ړومبنيو څخه.

تفسير: يعنې محمد صلى الله عليه وسلم د مجرمانو د بد انجام څخه همداسې ويرول کوي، لکه چې له دوى ځنې وړاندې نورو پيغمبرانو هم کفار ويرول.

أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾

را نژدې شو راتلونکې (قيامت). نشته هغه لره پرته له الله ښکاره کوونکی (راوستونکی).

تفسیر: يعنې قيامت ډېر نژدې شوی دی، خو د هغه ټاکلې وخت پرته له الله تعالی بل چا ته په ښکاره ډول نه دی معلوم، او کله چې ټاکلی وخت يې راشي؛ نو هيڅ يو طاقت هغه نشي ستنولی، که الله تعالی اراده وفرمايي؛ د هغه په دفع باندې قادر دی، خو هغه يې هم نه لرې کوي.

أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾

آيا پس له دې خبرې (قرآن) څخه تعجّب کوئ تاسې (انکارًا ای منکرانو). او خاندئ تاسې (تمسخرًا) او نه ژاړئ (خوفًا. او تاسې غافلان يئ (له هغه شي چې مطلوب دی تاسې ته) چټې (بېکاره) لوبې کوئ.

تفسیر: يعنې قيامت او د هغه نژدېوالی د خبر له اورېدلو څخه بايد چې تاسې د الله تعالی له وېرې په ژړا کېدئ او يرېدئ، او د خپلې ژغورنې تياری به مو کاوه، مګر تاسې په خلاف د هغه تعجّب کوئ او خاندئ، او په غفلت او بېفکری کې په چټې لوبو کې اخته يئ.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ۩ ﴿٦٢﴾

پس سجده کوئ تاسې (خاص) الله ته، او عبادت کوئ د همدغه (الله !، نه د نورو).

تفسیر: يعنې يو عاقل او پوه لره نه ښايي چې له انجامه غافل شي، او په پند، نصيحت او پوهولو باندې ټوکې او مزاح وکړي او پرې وخاندي، بلکه ښايي چې د بندګۍ لاره غوره کړئ !، او مطيع او منقاد اوسئ !، د عاجزۍ او نياز وچولی د الله تعالی په دربار کې کېږدئ !.

تنبيه: په روايتونو کې راغلي دي چې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم کله چې د (النجم) سورت ولوست، دی پخپله هم په سجده پرېوت، او نورو ګردو مسلمانانو او مشرکانو هم چې هلته حاضر وو؛ سجده وکړله.

تمّت سورة النجم، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ القَمَر

«د (القمر) سورت مکّي دی، ماسوا له (۴۴، ۴۵، ۴۶) آیتونو څخه چې مدني دي، (۵۵) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۴) او په نزول کې (۳۷) سورت دی، وروسته د «الطارق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ○

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ①

را نژدې شو قيامت او څيري دوه ټوټې شوه سپوږمی.

تفسير: له هجرت څخه پخوا رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په (منا) کې تشريف درلود، د کافرانو يوې لويې جرګې له دوی څخه يوه معجزه وغوښته، دوی وفرمايل چې: د اسمان په لوري وګورئ! ناڅاپه سپوږمی له منځه دوه ټوټې شوه، يوه ټوټه يې د لمر خاته په لوري، او بله ټوټه يې د لمر پرېوتو په لوري لاړه، په منځ کې يې غر حائل وو، کله چې د کافرانو جرګې دا لويه معجزه وليده؛ سره يې وويل چې: «محمد صلی الله عليه وسلم پر مونږ يا پر سپوږمی باندې سحر جادو کوډې کړي دي»، دغې معجزې ته (شقّ القمر) وايي، او دا يوه نمونه يا نښه وه د قيامت چې وروسته له دې څخه به هر شی لکه دا شليږي او چوي، طحاوي او ابن کثير اونورو د دې واقعې د تواتر دعوی کړېده، او له کوم عقلي دليل سره تر اوسه پورې د هسې واقعاتو محال کېدل نشي ثابت کېدی، او يوازې د استبعاد په بناء داسې قطعي الثبوت شيان نه شي ترديد کېدی، بلکه استبعاد خو اعجاز لره لازم دی.

وَاِنْ يَّرَوْا اٰيَةً يُّعْرِضُوْا وَيَقُوْلُوْا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ②

او که ويني دغه (کُفّار د قريشو) کوم دليل (د قدرت) نو پر څنګ به شي دوی (مخ به واړوي) ترې، او وايي به دوی (دغه) سحر کوډې دي قوي چې له پخوا راهيسې راځي.

تفسير: يعني پخوا له دې هم د نبوّت دعوی کوونکيو د داسې سحر او کوډو دعاوی کړي دي، هم هغسې چې هغه تللي دي؛ دا به هم ځي.

وَكَذَّبُوْا وَاتَّبَعُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ③

او دروغجن ګڼي دوی (حق لره)، او متابعت کوي دوی د خواهشونو خپلو، او هر کار قرار نيوونکی دی (سره له کوونکي خپل په نعيم يا جحيم کې).

تفسير: يعني د هغوی عذاب هم په خپل وخت باندې راتلونکی دی، او هغوی لره هغه هلاکت او ګمراهي چې د الله تعالی په علم کې ټاکلې شوې ده؛ هيڅ وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِّنَ الْاَنْبَآءِ مَا فِيْهِ مُزْدَجَرٌ ④

او خامخا په تحقيق راغلي دي دوی ته خبرې او اهلاک د پخوانيو امتونو هغه شي چې په هغه کې امتناع او سرزنش وو (له کفره).

تفسیر: یعنې د قرآنکریم په وسیله هر راز احوال او د تباه شویو قومونو واقعات درښکاره شوي دي، که په هغو باندې غور وکړئ؛ نو د الله تعالی له لوري لویه تنبیه او ویښول دي.

راغلي دي دغو منکرانو ته دغسې پند چې:

حِكْمَةٌۢ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ۝٥ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ

حکمت دی کامل نهایت ته رسېدلی، پس هیڅ نفع نه رسوي (دوی ته) ویروونکي (انبیاء، قرآن، مواعظ). نو مخ وګرځوه ته له هغوی څخه.

تفسیر: یعنې قرآن مجید د پوره عقل او حکمت د خبرو مجموعه ده، که څوک یې په ښه نیت او پوره توجّه سره ولولي؛ نو په زړونو کې یې ځای نیسي او په کې لویږي، مګر د افسوس ځای دلته دی چې سره د دومره لاربښوونې او د هدایت د اسباب د شتو بیا هم دوی هدایت نه مومي، او په سمه لاره نه راځي، نو ځکه د هسې غټو زړونو او سنګدلو بدبختانو په فکر کې ډېر زیات مه اوسېږه، تاسو د خپل تبلیغ فرض او د دعوت وظیفه او دنده په ښه شان او سلوک سره اداء وفرمایئ، اوس نو د زیات تعاقُب ضرورت نشته، پرېږدئ چې هغوی د خپلې هستوګنې د ځای په لورې ور درومي.

يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَىْءٍ نُّكُرٍ ۝٦

(او یاده کړه هغه) ورځ چې رابولي (دوی لره) بلونکی یو شي ناآشنا ته (چې حساب او جزاء د اعمالو ده).

تفسیر: یعنې د حشر د ډګر به لوري د شمېر (حساب) ورکولو لپاره.

خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ

حال دا چې ویریدونکي خړې خوارې به وي سترګې د دوی.

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به یې د خوف او ندامت لامله په ډېر ذلت او ندامت سره سترګې ځوړې او مړې وي، او له ډېره شرمه به ځمکې ته ګوري.

يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝٧ مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ

راوځي به دوی له قبرونو څخه ګواکې دوی به ملخان وي خواره واره. چې تلوار کوونکي به وي په لوري د بلونکي خپل.

تفسیر: یعنې ګرد ړومبني او وروستني خلق به له خپلو قبرونو څخه ووځي، اود ملخانو په ډول سره به په ځمکه کې تیت پیت او خواره شي، او د الله تعالی په مخ کې به د خپلو چارو د جزاء لپاره په ډېر تلوار سره حاضرېږي.

يَقُولُ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨

وایي به کافران دا ورځ ده ډېره سخته.

تفسیر: یعنې د هغې ورځې د ویروونکیو احوالو او شدائدو لامله او د خپلو جرائمو له تصوّره به کفار داسې ووایي، چې دا بده سخته ورځ ده، وبه لیده شي چې نن به څه را باندې تیرېږي، وروسته دا راښیي چې قیامت او د

آخرت عذاب پخپل وخت باندې راتلونکی دی، ډېرو دروغجنانو ته له هغه څخه پخوا په دنیا کې هم یوه سخته ورځ په مخ راغلې ده.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ۞

دروغجن ګڼلي دي پخوا له دوی څخه قوم د نوح (نوح علیهم علیه السلام)، نو دروغجن وشمېرو دوی بنده ځمونږ، او ویې ویل چې: (دغه نوح) لېونی دی او منع کړې شوی دی (له دعوت د خلقو نه).

تفسیر: کُفّارو به تهدیدًا ویل: ای نوحه ! که ته له خپلو هسې خبرو څخه نه اوړې، نو مونږ به دې تر ډېرو لاندې کړو ! ګواکې په داسې ویرولو سره یې د هغوی خبرو ته غوږ نه نیوه، او د ده خبرې به توی تللې، ځینې د ﴿وَازْدُجِرَ﴾ معنی داسې کوي چې: لېونی یا بادسار یا رنځور دی، او سد (هوش) او عقل ترې ورک، (العیاذ بالله).

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ۞

پس دعا سوال وکړ (نوح) له ربه خپله (داسې چې) بېشکه زه مغلوب عاجز شوی یم، نو بدل مې واخله (له کُفّارو).

تفسیر: یعنې له سلهاوو کلونو پوهولو سره هم کله چې څوک د دوی په خبرو باندې ونه پوهېدل، نو دوی هغوی ته ښېرې وفرمایلې، او ویې ویل: «ای ربه ! زه اوس د دوی له لاربښوونې څخه عاجز شوی یم، پر دوی باندې ځما هدایت او لاربښوونې هیڅ اغېزه او اثر ونه کړ، اوس نه ته د خپل دین او پیغمبر بدل او کسات واخله !، او پر ځمکه باندې هیڅ یو کافر ژوندی مه پرېږده !».

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۞ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ۞

نو وپرانیستل مونږ ورونه د اسمان په اوبو ډېرو راتویې شویو سره (له اسمانه). او وبهولې مونږ له ځمکې څخه (هم) چینې، بیا سره ګډې شولې ټولې اوبه (د اسمان او د ځمکې) په هغه کار باندې چې ټاکلی مقرر شوی وو (چې اهلاك د قوم د نوح وو).

تفسیر: یعنې اوبه داسې سختې راوشوږېدې لکه چې د اسمان ګرد ورخونه خلاص شوي دي، او لاندې د ځمکې ټولې اوبه هم له یوې مخې دباندې راخوټېدلې دي، او دومره زیاتې اوبه راووتې، لکه چې د ځمکې مخ د لویو چینو یوه مجموعه شوه، بیا د لاندې او د باندې او دا دواړه اوبه سره ګډې شوې د هغه کار لپاره حاضرې شوې چې د الله تعالی له خوا لا پخوا له هغه ټاکلی (مقرّر) شوی وو، یعنې د نوح علیه السلام د قوم تباهي، هلاکت او ډوبېدل.

وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ۞ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا

او سور کړی وو مونږ دغه (نوح) پر (بېړۍ چې) خاوندہ د تختو پلنو او میخونو پریړو (غټو) وه. چې تلله ګرځېده ځمونږ د سترګو لاندې چې مو لیده او ښارنه مو ورله کوله.

تفسیر: یعنې د دې ویروونکي طوفان په وخت کې د نوح علیه السلام بېړۍ ځمونږ د سترګو تر کتنې حفاظت او نګرانۍ لاندې وه، او په ډېره هوسایۍ او آرامۍ سره د اوبو په سر ګرځېده.

جَزَآءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

(واقع شوی وو دا طوفان) لپاره د امداد د هغه چا چې کُفران د احسان یې کړی شوی وو (چې نوح دی).

تفسیر: یعني کفّارو د نوح علیه السلام بې قدري وکړه، او الله تعالی د خبرې له منلو څخه یې مخ واړاوه، دا وه د هغه سزا او انتقام چې د لوی طوفان او سخت څپان په ډول وروررسېده.

وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾

او خامخا په تحقیق پرېښودله مونږ دغه (بېړۍ) یو دلیل (د قدرت خپل)، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی.

تفسیر: یعني فکر کوونکي لره په دې واقعې کې د قُدرت ډېر دلائل او د عبرت زیاتې نښې دي، یا یې دا مطلب چې نن د کشتۍ وجود په دنیا کې هغه قصه راپه یادوي او د الله تعالی د لوی قدرت لویه نښه ده.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

پس څرنګه وو عذاب ځما (په دوی چې مې هلاک کړل ټول په طوفان) او ویرول ځما (په ژبې د نوح)؟.

تفسیر: یعني ځما عذاب یې ولید، چې څومره ویروونکی دی، او ځما ډارول څومره په ځای او رښتیا دي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د یادولو او پند اخیستلو، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی.

تفسیر: یعني له قرآنه پند اخیستل ډېر اسان دي، ځکه هغه مضامین چې د ترغیب، ترهیب، انذار، تبشیر او نورو په نسبت دي؛ هغه ګرد بالکل صاف، سهل، ساده او اسان دي، او مؤثر دي، او دومره سهل او صاف دي چې هر سړی په لږ فکر او غور سره پرې پوهیږي.

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى يَوْمِ نَحْسٍ مُّسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾

دروغجن ګڼلی وو عادیانو (هود)، نو څرنګه وو عذاب ځما او ویرول ځما؟. بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ پر دوی باندې باد ډېر سخت په ورځې نحسې (د بدۍ) کې چې تل وي بدي یې (پر دوی باندې چې په کې هلاک شو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعني بدي او نحوست پورته نه شو، تر څو ګرد سره تمام نه شول، او دا د نحوست ورځ هغوی لره وه نه تل»، په قرآنکریم کې تصریح شوې ده چې هغه عذاب اووه شپې او اته ورځې پرله پسې وو.

تَنزِعُ ٱلنَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُّنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾

چې را ایستل به (باد له پېڅو ژورو کندو د ځایونو خپلو نه) خلق ګواکې دوی تنې د خرماوو وي چې له بېخه رایستلې شوې په ځمکه پرېوتلې وي.

تفسیر: د عاد قوم ډېر پیاوړی قوي او د لویو جثو او ونو خاوندان وو، خو دوی د دې سخت باد او د لویې سیلۍ له ورښه داسې سره په ځته راولوېدل، لکه چې د کجورو ونې چې له سټه او بېخه وویستلی شي، او هغه خوا وغورځولی شي.

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾

نو څرنګه وو عذاب ځما او ویرول ځما (له بېخه ایستل مې)؟. او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن ذکر پند اخیستلو ته، نو آیا شته څوک یادوونکی پند اخیستونکی. دروغجن ګڼلي وو ثمودیانو (انبیاء او نور) ویروونکي.

تفسیر: یعنې صالح علیه السلام یې دروغجن شمېرلی وو، او حال دا دی چې یوه نبي دروغجن بلل عیناً د ټولو پیغمبرانو دروغجن بلل دي، ځکه چې د دین په اصولو کې دوی ګرد یو، د بل مصدقان او مؤیدان دي.

فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّنَّا وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾

پس وویل دوی آیا یو بشر لره له مونږ څخه چې یو دی؛ متابعت وکړو (مونږ چې ډېر یو) ده لره؟ بېشکه مونږ په دغه وخت کې خامخا به یو په ګمراهۍ او لېونتوب کې (نو نه یې کوو متابعت).

تفسیر: یعنې دغه خو کومه اسماني پرښته نه دی، بلکه مونږ غوندې یو سړی دی، هغه هم یو بېکس او یواځې چې هیڅ قوت او ملګري ورسره نشته، دی غواړي چې مونږ راښکته او د خپل ځان تابع وګرځوي، او حال دا دی چې دا کار له سره هیڅ کېدونکی نه دی، که مونږ د ده په خبرو باندې وغولېږو، او د ده په لومه کې بند شو؛ نو دغه به ځمونږ سخته غلطي ناپوهي او حماقت څرګند کړي، بلکه دا کار به له لېونتوب سره سم وي.

ءَأُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِن بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾

آیا غورځولی شوی دی ذکر وحي په ده باندې په منځ ځمونږ (نه ده شوې وحي)؟ بلکه دی ډېر دروغجن متکبّر دی (چې پخپله ځان غټوي).

تفسیر: یعنې پیغمبري ته د نورو خلقو په منځ کې یواځې همدغه پاتې وو؟ ګردې خبرې یې دروغ دي، او خامخا ځای لوی راښیي، تکبّر کوي او وایي چې: زه د الله تعالی له لوري استاځی او پیغمبر یم، او ګرد قوم ته بنایي چې ځما خبرې ته غوږ کېږدي، او اطاعت مې وکړي، او حکم مې ومني، نو تردیداً فرمایي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه داسې چې:

سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ ﴿٢٦﴾

ژر ده چې پوه به شي دوی صباح (په وخت د نزول د عذاب کې، یا په ورځ د قیامت کې) چې څوک دی هغه ډېر دروغجن متکبّر.

تفسیر: یعنې ډېر ژر معلومېږي چې د دې دواړو په منځ کې دروغجن او متکبّر څوک دی؟.

إِنَّا مُرْسِلُو النَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ

بېشکه مونږ لېږونکي یو د اوښې لپاره د فتنې ازمویښت د دوی.

تفسیر: یعني د هغوی له غوښتنې سره سم مونږ له تیږي څخه اوښه را وویسته، او ور ومو لېږله، او د هغې په وسیله مو دا په عملي ډول هم ښکاروله چې له هغوی څخه کوم یو د الله تعالی او د هغه د رسول خبرې مني؟ او کوم یو د خپل نفس په غوښتنې کار کوي؟.

فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿۲۷﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿۲۸﴾

پس منتظر اوسه ته (ای صالح !) دوی ته او صبر وکړه (یعني وګوره ! چې څه نتیجه راووځي؟).
او خبر کړه دوی (په دې) چې بېشکه اوبه ویشلي شوي دي په منځ د دوی (او د اوښې) کې، هر
وار د اوبو ته حاضر کړی شوي دي (خاوندان د اوبو پخپل وار).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: هغه اوښه به په هر وار چې اوبو ته تله؛ نور ځاروي او حیوانات به له هغې څخه ویرېدل او لرې به تښتېدل، نو د الله تعالی له لوري وار او نوبت مقرّر شو، چې یوه ورځ به هغې اوښې اوبه څښلې، او بله ورځ به نورو حیواناتو.

فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿۲۹﴾

نو راوباله دوی ملګری خپل (لپاره د وژلو د اوښې؛ نو توره یې واخیسته) پس پرې یې کړې پښې
(د هغې اوښې او مړه یې کړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یوه بدکاره ښځه وه چې حیوانات یې ډېر وو، هغې خپل یو آشنا ولمساوه، او هغه د دې اوښې پښې پرې کړې، او ویې وژله، نو پس له درېو ورځو نه پرې عذاب نازل شو».

فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿۳۰﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿۳۱﴾

پس څرنګه وو عذاب څما او ویرول څما. بېشکه مونږ ولېږه مونږ پر هغو باندې غږ یو (د جبریل)؛
نو شول دوی لکه وچ مات شوي (ټوټې ټوټې خس خاشاک واښه شپول جوړوونکي).

تفسیر: یعني پرښتې یوه سخته کړیکه وکړه، چې د هغې لامله د هغو ګردو زړونه وچاودل، او ټول سره هک پک او حیران پاتې شول، او هسې راوبرېښېدل، لکه چې د وښو یوه لویه کوټه د ځاروو تر پښو لاندې غوبل شوي وي، او ګرد سره ګوډ او مات او چیت او بوس بوس شوي وي.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿۳۲﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ ﴿۳۳﴾

او خامخا په تحقیق اسان کړی دی مونږ قرآن لپاره د ذکر یادلو پند اخیستلو؛ نو آیا شته څوک
یادوونکي پند اخیستونکي؟. دروغجن کړی وو قوم د لوط ویروونکي (انبیاء لره).

تفسیر: یعني دوی لوط علیه السلام ته دروغجن وویل، او په داسې کار سره چې د یوه نبي تکذیب یې وکړ، ګواکې د ګردو انبیاوو تکذیب یې وکړ، یا قوم د لوط دروغجن وګڼه لوط په ویرولو او پند ورکولو د ده سره دوی لره.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ ﴿۳۴﴾ نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي مَن شَكَرَ ﴿۳۵﴾

بېشکه مونږ لېږلې وو مونږ پر دوی باندې باد کاڼي ویشتونکی مګر کورنی د لوط، ومو ژغورل
دوی په پېشمنې کې. له جهته د مهربانی له نزده څمونږ، همداسې (د آل لوط په شان) جزاء ورکوو
مونږ هغه ته چې شُکر وباسي حق منونکی وي.

تفسير: يعنې لوط عليه السلام په پښېمني كې له خپلو كورنيو سره روغ رمټ ووتلو، او هغوی ته هيڅ ربړ او عذاب ونه رسېد، او ځمونږ عادت همداسې دی چې حق پېژندونكيو او شكر ويستونكيو بندګانو ته هسې جزا وركوو.

وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ ﴿٣٦﴾

او خامخا په تحقيق ويرولي وو (لوط) دوی لره له نيولو ځمونږ څخه، نو شک وكړ دوی په ويرولو (د هغه كې).

تفسير: يعنې د هغو په خبرو كې به يې چټي ويناوې شبهې جګړې كولې، او هغه به يې دروغجن ګڼلو (په ويلو د ده كې).

وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾

او خامخا په تحقيق غوښتي وو دوی له دغه (لوط څخه) مېلمانه د هغه (بدكارۍ ته)؛ نو محو ړندې كړې مونږ سترګې د دوی، پس (وفرمايل الله دوی ته په ژبه د ملائكو چې) وڅكئ تاسې ثمر د عذاب ځما، او د ويرولو ځما.

تفسير: پر هغو پرښتو باندې چې د ښكليو هلكانو په اشكالو كې راغلې وې، دوی د انسانانو ګمان كړی او د خپلو بدو اخلاقو او بدو رشو په غوښتنه پر دوی باندې د لاس اچولو په فكر كې شول، نو مونږ هغوی ړانده كړل چې هر لوري ته ګرځېدل، او له هر شي سره لګېدل، او هيڅ شی به هغو ته نه ښكارېده، نو ورته ومو ويل چې: ړومبی تاسې د دې عذاب خوند وڅكئ !.

وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته په وقت د صباح كې عذاب چې ثابت قرار نيوونكی وو (په دوی باندې). نو (وفرمايل الله دوی ته په ژبه د ملائكو چې) وڅكئ تاسې ثمره د عذاب ځما او د ويرولو ځما.

تفسير: يعنې له ړندولو څخه وروسته مو د هغوی كلي واړول، او پر دوی باندې مو له پاسه تيږې وورولې، له هغه وړوكي عذاب څخه وروسته دا لوی عذاب وو چې پر دوی باندې له پاسه د صباوون په وخت كې راولوېد.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ ﴿٤١﴾

او خامخا په تحقيق اسان كړی دی مونږ قرآن لپاره د ذكر يادولو پند اخيستلو، نو آيا شته څوک يادوونكی پند اخيستونكی؟. او خامخا په تحقيق راغلي وو (فرعون او) قوم د فرعون ته ويروونكي.

تفسير: موسی او هارون عليهما السلام او د هغوی ويروونكې نهه مشهورې معجزې.

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

دروغجن وګڼل هغوی آيتونه ځمونږ ټول، نو ونيول مونږ دوی په نيولو د ذات ډېر غالب او قادر سره.

تفسير: يعنې د الله تعالی نيول زبردست نيول دي، چې د هغه له لاسه هيڅوک چېرې نشي تښتېدلی، لكه چې د فرعونيانو ګرد لاولښكر يې سره له فرعون د قُلزم په بحيره كې هسې ډوب كړل چې يو تن هم د هغو له منځه خلاص نشو.

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُولَٰئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾

آیا کفّـار ستاسي (ای عربـو !) غـوره دي له ړومبنیو (کُفّارو) د تاسي څخه یا تاسي ته (حکم) د خلاصی دی په (ړومبنیو) کتابونو کي. آیا وایي دوی (چې) مونږ یو ټولی مرستې (مدد) کوونکی یو له بل سره، بدل اخیستونکی؟.

تفسیر: الله تعالی د ړومبنیو قومونو قصه اوروي، او د هغې په منځ کي موجوده وو خلقو ته خطاب کوي چې آیا له دې موجوده وو کافرانو څخه پخواني کافران کم قوّته او کم شوکته وو؟ یا دوی له هغوی څنې قوي او ښه دي؟ کله چې مونږ هغو تېرو کافرانو ته د هغوی د کفر او طغیان په سزا کي تباهي ورکړه؛ نو آیا د دوی تباهي کومه سخته خبره ده؟ یا دوی ته د الله تعالی له لوري کوم لیکلی امر ورکړی شوی دی، چې هومره مو چې زړه غواړي؛ شرارت او سرکښي وکړئ، تاسي ته هیڅوک سزا نه درکوي، یا یې داسي ګڼلي او ټاکلي دي چې څمونږ مجمع او ټولنه ډېره لویه ده، مونږ به یو له بل سره مرستي کوو، او ګرد به په دې وسیله له سزا څخه ځانونه ساتو، او هیڅوک به نه پر برېدو چې څمونږ په مخ کي بریالي شي، نو فرمایي الله جل جلاله:

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾

ژر ده چې ماته به کړه شي جمع (د دوی)، او وبه ګرځوي دوی شاوې خپلې (مسلمانانو ته له جنګه).

تفسیر: یعني ژر ده چې دوی ته به د هغوی د دې مجمع حقیقت ورښکاره شي، او د مسلمانانو په منځ کي به ماتې ومومي، او شا به وګرځوي، لکه چې په بدر، احزاب او نورو غزاګانو کي دغه وړاندوینه راښکاره شوه، په دې وخت کي څمونږ د لوی استاځي پـه ژبه دا آیت جاري وو: ﴿سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ﴾.

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾

(دغه قتل او ماتې کافي نه ده دوی ته) بلکه قیامت دی وخت ځای د وعدې (د عذاب) د دوی، او قیامت ډېر سخت دی (چې نه لري هیڅ علاج) او ډېر تریخ دی (له عذابه د دنیا نه).

تفسیر: یعني دلته به څه ماتې ومومي، د دوی اصلي ماتې به په هغه وخت کي وي چې قیامت په سر راودرېږي، او هغه به د سخت مصیبت وخت وي.

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

بېشکه ګناهګاران په ګمراهی کي دي او په اور ګرم (د دوزخ او لېونتوب) کي دي. هغه ورځ چې راکش کړل به شي دوی په اور (د دوزخ) کي په مخونو د دوی (وبه ویل شي دوی ته زجرًا چې) وڅکئ تاسي (مزه) د مس کولو رسېدلو (د اور) د دوزخ.

تفسیر: یعني په هغه وخت کي د غفلت لامله هک پک او حیران پاتي کیږي، او دا سودا یې هلته له ککری څخه راووځي، چې په زېږو سترګو او مات اورمېږه د دوزخ په اور کي راښکوولی شي، او وبه ویل شی دوی ته زجرا د ملائکو په ژبه چې: «واخلئ ! اوس لږ څه د دې ګرم اور مزه هم وڅکئ !».

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

بېشکه مونږ هر شی پیدا کړی مو دی په (ړومبني ازلي) اندازه سره.

تفسير: هر راتلونكی شی لا له پخوا څخه د الله تعالی په علم کې شته، او کټمټ (هو بهو) هم هغسې ليکلی شوی دی، او له هغه څخه هيڅ يو شی وړاندې وروسته کېدونکی نه دی.

وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ ﴿٥٠﴾

او نه دی امر ځمونږ (يو شي لره چې اراده مو کړې ده د هغه د پيدا کولو) مګر (امر) يو ځل لکه رپول د سترګو.

تفسير: يعنې د سترګو په رپولو کې د هر څيز اراده چې الله تعالی وفرمايي، هم هغسې کوي، الله تعالی ته د يوه شي په جوړولو يا د يوه څيز په ورانولو کې هيڅ ځنډ نه واقع کيږي، او نه څه ربړ او مشقت وررپېښيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾

او خامخا په تحقيق هلاک کړي دي مونږ مشابه نظائر ستاسې (له سابقه وو امتونو)، نو آيا شته څوک يادوونکي پند اخيستونکي؟.

تفسير: يعنې تاسې غونډې ډېر کافران مو تباه کړي دي، نو په تاسې کې دغسې کوم فکر کوونکی نشته چې د هغو له احواله عبرت واخلي، او په صدق سره ايمان راوړي؟.

وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾

او هر هغه شی چې کړی دی هغوی (ليکلی شوی دی) په (پاڼو د اعمالنامو د دوی او په) لوح محفوظ کې.

تفسير: يعنې هر يو نېک او بد عمل وروسته له کولو څخه د هغوی په اعمالنامو کې ليکلی کيږي، او د پوښتنې په وخت کې دا ګرد کاغذونه او دفترونه وروړاندې کيږي.

وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾

او هر وړوکی او لوی (عمل که خير وي که شر وي) ليکلی شوی دی (په لوح محفوظ کې).

تفسير: يعنې پخوا له دې څخه د هر وړوکيو او لويو شيانو تفصيل په لوح محفوظ کې ليکلی شوی دی، او ګرد دفترونه يې په منظم ډول سره مرتّب دي، تر دې چې ډېر يو وړوکی شی هم له قلمه نه دی لوېدلی.

إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّٰتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍۭ ﴿٥٥﴾

بېشکه ويريدونکي (پرهېزګاران) به په جنتونو کې وي او په ويالو کې وي (چې څکي له اوبو، شرابو، شاتو، شودو د هغو). په مجلس (حق) رښتيا (د جنّت) کې په نزد د باچا لوی قدرت لرونکي (چې هيڅوک يې نشي عاجزولی).

تفسير: وروسته له مجرمينو څخه اوس د متّقينو انجام بيان فرمايي، چې دوی به د خپل صدق په سبب د الله تعالی د استاځي له رښتيا وعدې سره سم په يوه غوره ځای کې وي، چې هلته به يې د مالک الملك والملکوت د قرب دولت په لاس وي.

تمّت سورة القمر بعون الله وتوفيقه.

سُورَةُ الرَّحْمٰن

«د (الرحمٰن) سورت مدني دی، (۷۸) آیتونه (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۵) او په نزول کې (۹۷) سورت دی، وروسته د (الرعد) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلرَّحْمٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ۝٢

رحمان. ښوولی دی قرآن (هغه چا ته چې اراده یې شوې ده د قرآن ښوولو).

تفسیر: یعنې دغه قرآنکریم د الله تعالی په عطایاوو کې لویه عطیه ده، او د ده په نعمتونو کې له ګردو څخه لوی نعمت او رحمت دی، د انسان بساط ته او د هغه ظرف ته خیال وکړئ، او د قرآن د علم دا بې څنډې لرونکي بحر او سیند ته وګورئ، او بیا څیر شئ چې انسان ته یې سره له دومره ضعفه څومره عزّت او لویي د عظیم الشأن قرآن په وربښلو سره ور کړې ده.

تنبیه: د «النجم» په سورت کې یې وفرمایل چې: ﴿عَلَّمَهٗ شَدِيْدُ الْقُوٰى﴾ الآیة ـ او دلته یې راڅرګنده کړه چې د قرآن اصلي ښوونکی الله تعالی دی، که څه هم د پرښتو په وسیلې سره یې رابښې.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ ۝٣ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝٤

پیدا کړی یې دی انسان. بیا یې ورښوولی دی بیان (خبرې چې د زړه مقصدونه یې پرې اداء کیږي).

تفسیر: «ایجاد» یعنې د وجود عطاء فرمایل د الله تعالی له لویو نعمتونو څخه دي، بلکه د ګردو نعمتونو بیخ دی، او هغه په دوه ډوله دی، ایجاد د ذات، او ایجاد د صفت، نو الله تعالی اول سړی پیدا کړ، او په هغه کې یې د علم بیان صفت هم کېښود، یعنې قوّت یې وروبانبه، چې د خپل زړه خبره په ډېره صفایي، حسن او ښه والي سره اداء کړی شي، او د نورو په خبرو او اترو باندې هم ښه وپوهیږي.

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝٥

لمر او سپوږمی (جاري او روان) دي په حساب سره (چې پخپل تګ کې نه تیریږي له هغه نه).

تفسیر: یعنې د دواړو طلوع او غروب زیاتوالی او لږوالی یا په یو احوال باندې قائم پاتې کېدل، بیا د هغوی په وسیله د فصلونو او موسمونو بدلېدل، او په سُفلیّاتو باندې راز راز تأثیرات غورځول؛ د ګرد تر یوه خاص حساب او ضابطې او مضبوط نظام لاندې دي، مجال نشته چې د هغه له ټاکلې دائرې څخه بهر ووځي، او د خپل مالك او خالق له ورکړیو شویو احکامو څخه مخ واړولی شي.

وَّالنَّجۡمُ وَالشَّجَرُ يَسۡجُدٰنِ ۝٦

او ستوري يا نباتات (چې ساق نه لري د ودرېدو) او ونې (چې ساق لري د ودرېدو) سجده کوي دوی دواړه (الله تعالی ته دغسې سجده چې له شان د دوی سره مناسبه ده، او ټول د الله تعالی تسبيح وايي چې بل پرې نه پوهيږي).

تفسير: يعنې د علويّاتو په شان سفليّات هم د خپل مالک مطيع او منقاد دي، له وړوکي ترکودې (نباتات) څخه نيولې تر غځېدلو پنډو جلغو (تاکو) لويو ونو او غنو؛ ګرد د هغه د تکويني امر په مقابل کې سر په سجده دي، که بندګان دوی پخپلو چارو کې ولګوي؛ نو له هغه څخه هم انکار نشي کولی.

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الۡمِيۡزَانَ ۝٧ اَلَّا تَطۡغَوۡا فِى الۡمِيۡزَانِ ۝٨ وَاَقِيۡمُوا الۡوَزۡنَ بِالۡقِسۡطِ وَلَا تُخۡسِرُوا الۡمِيۡزَانَ ۝٩

او اسمان پورته کړی دی (الله) هغه (پر ځمکه باندې)، او اېښی يې دی ميزان (تله د عدل پر ځمکه). لپاره د دې چې ونه کړئ تاسې تېری په ميزان تله (د عدل) کې. او برابروئ وزن تول په انصاف سره او مه کموئ ميزان تلل (او کمی مه کوئ په تول کې).

تفسير: د ميزان څخه عدل او انصاف مراد دی، الله تعالی اسمانونه او ځمکې د عدل د پلې کولو په منظور پيدا کړي دي، او په دې عدل ټول نظام د دنيا ولاړ دی، نو انسان ته نه ښايي چې عدل او انصاف پرېږدي، او يا د ميزان څخه دا معروفه تله مراده ده، چې انسان بايد د تللو په وخت کې زياتې ونه کړي.

وَالۡاَرۡضَ وَضَعَهَا لِلۡاَنَامِ ۝١٠

او ځمکه غوړولې ښته کړې ده (الله) لپاره د خلقو.

تفسير: يعنې خلق په هغې باندې په آرامۍ او هوسايۍ سره تګ وکړي، او راشه درشه ولري، او خپل کاروبار دنده (وظيفه) قائمه وساتي.

فِيۡهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخۡلُ ذَاتُ الۡاَكۡمَامِ ۝١١ وَالۡحَبُّ ذُو الۡعَصۡفِ وَالرَّيۡحَانُ ۝١٢

په دې (ځمکې) کې (ډول ډول) ميوې دي، او خرماګانې دي خاوندانې د پوښو. او (په دې ځمکه کې دي ډول ډول) دانې خاوندانې د وښو او (خاوندانې) د خوشبويۍ ورقې د ښو وږمو.

تفسير: يعنې ميوې او دانې هم له ځمکې څخه راوځي، او په غلو او دانو کې دوه شيان وي، اول دانه چې هغه زياتره د انسانانو خواړه دي، بل واښه چې هغه د حيواناتو خوراکه ده، او ځينې نور شيان هم له ځمکې څخه پيدا کيږي، چې يا د خوړلو لپاره پکار راځي، يا د خوشبويۍ لپاره او د ښو وږمو او د نورو چارو او کار فائده ورڅخه اخيسته کيږي.

فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝١٣

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برېئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسير: يعنې اى پيريانو او انسانانو ! په پاس آيتونو کې ستاسې د رب هغه عظيم الشّأن نعمتونه او د قُدرت لويې نښې چې بيان کړى شوې، تاسې به د هغو له منځه د کومو کومو څيزونو په دروغ ګڼلو باندې ځغردوالى او جرأت وکړئ، آيا دا نعمتونه او نښې د نه منلو او د انکار وړ (لايق) دي، بلکه نه دي.

عالمان د يوه صحيح حديث په بناء سره ليکي: «کله چې کوم سړى دا آيت ولولي: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ يا يې واوري؛ نو داسې جواب دې وکړي: «لا بشيء من نعمك ربنا نكذب، فلك الحمد»، «اى څمونږ پالونکيه ! مونږ ستاسې هيڅ يو نعمت نه شو دروغ ګڼلى، حمد او ثناوې ستاينې (صفتونه) تاته دي».

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿۱۴﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿۱۵﴾

پيدا کړى دى (الله) انسان (آدم) له ختې کړنګېدونکې وچې څخه په شان د کودړي. او پيدا کړى دى (الله) (پلار د) پيريانو (ابليس) له خالصې شُغلې د اور څخه چې دود يې نه درلود.

تفسير: يعنې د ګردو بني آدمانو پلار مو له خاورې څخه، او د پيريانو پلار مو د اور له خالصو لمبو څخه پيدا کړى دى.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۶﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى).

تنبيه: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ جمله په دې سورت کې (۳۱) يو دېرش ځلې تکرار شوې ده، او په هر ځلې کې د يوه خاص نعمت په لوري اشاره شوې ده، يا د عظمت او قدرت له شئونو څخه يو خاص شان ته توجه په عمل راغلې ده، داسې مکرّرات د عربو او د عجمو په خبرو کې ډېر موندلى کيږي.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿۱۷﴾

دى رب د دواړو مشرقونو (لمر ختو د ژمي او اوړي) دى، او رب د دواړو مغربونو (لمر پرېوتو د ژمي او اوړي) دى.

تفسير: په اوړي او ژمي کې له کومو ځايونو څخه چې لمر راخيژي، او په کومو کومو ځايونو چې لمر پرېوځي، همدغو ځايونو ته «مشرقين» او «مغربين» وايه شي، چې د همدې مشرقينو او مغربينو د تغيير او تبديل څخه موسمونه او فصلونه پيدا کيږي، او راز راز انقلابات څرګندېږي، د څمکې هستېدونکيو ته له دې تغيراتو څخه په زرهاوو ګټې فوائد او مصالح ور رسيږي، نو د دوى بدلېدل او يو د بل په ځاى راتلل هم د الله تعالى لوى نعمت دى، او د الله تعالى له لويو قدرتونو څخه يو عظيم قدرت دى.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿۱۸﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿۱۹﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿۲۰﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). بهولي يې دي دوه بحرونه سيندونه چې يو ځاى ښکاريږي. په منځ د دواړو کې يوه پرده ده چې نه ګډېږي يو په بل باندې.

تفسیر: یعنې هسې نه دې چې خوږې او ترخې اوبه یو په بل باندې تېرې وکړي، او د مخامخ خوا په خاصیت کې څه تزیید او تبدیل وارد کړي، یا د دې دواړو له یو ځای کېدلو څخه دومره اوبه زیاتوب وکړي، چې د طوفان او ډوبېدلو وېره پیدا شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). راوځي له دې دواړو څخه لؤلؤ او مرجان. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). او خاص دغه (الله) لره دي بېړۍ تلونکې نوې پیدا کړی شوې لوړې په بحر سیند کې لکه لوی لوړ غرونه.

تفسیر: یعنې کشتۍ او بېړۍ که څه هم په ښکاره ستاسې جوړ کړي شیان دي، مګر ستاسې جوړوونکی الله تعالی دی، او همغه پاک الله تاسې ته هسې قوّت، قدرت، ساز، او سامان دربښلی دی، چې د هغه په وسیله یواځې جهازونه نه بلکه په زرهاوو نور شیان جوړولی شئ، نو ځکه الله تعالی ستاسې او ستاسې د ګردو مصنوعاتو او مملوکاتو څښتن او خالق دی، او دا ګرد د هغه نعمتونه او د ده د قدرت دلائل او نښې دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). ټول هغه څوک چې په دې (ځمکه) کې دي؛ فاني کېدونکي دي، او باقي به پاتې شي مخ د رب ستا چې خاوند د جلال لویي دی، او (خاوند د) اکرام عزت ورکولو، عظمت، فضل او احسان دی.

تفسیر: هیڅوک د ځمکې پر مخ پاتې کېدونکی نه دی، هر څه به فناء کیږي، یواځې د الله تعالی مخ چې د عظمت او اکرام خاوند دی؛ به پاتې کیږي، د الله تعالی د مخ ذکر وشو، چې دا د ټول ذات په پاتېکېدو دلیل دی، الله تعالی لره مخ ثابت دی، څرنګه چې د ده د شان سره مناسب وي، کیفیت بیانول، او تمثیل او تشبیه یې د مخلوقاتو د مخونو سره ناروا ده، همدا راز په معنی کې یې تحریف کول باطل دي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر برئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). سوال غوښتنه کوي له دغه (الله څخه د رزق د مغفرت او دنورو حوائجو) هر هغه څوک چې په اسمانونو، او په ځمکه کې دي، هره ورځ هر وخت دی په یوه کار کې دی (لکه ژوندي کول، مړه کول او داسې نور).

تفسیر: د ځمکې او اسمان ټول مخلوقات د حال او وینا په ژبه خپل حاجات د الله تعالی څخه غواړي، او الله تعالی هره ورځ یو کار ترسره کوي، څوک وژني، څوک پیدا کوي، یو رنځوروي، یو جوړوي، له یوه څخه دنیا اخلي، او بل ته یې ورکوي، یو ځای ودانوي، بل ځای ورانوي، لنډه دا: هر څه چې غواړي؛ کوي یې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا ۚ لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). ژر ده چې فارغ وزګار به شو مونږ (او قصد به وکړو حساب د) تاسې ته ای دوو درنو قبیلو (د انسانانو او پیریانو). پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه ترې منکر بېدی نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي). ای ټولیه د پیریانو او د انسانانو ! که چېرې قدرت لرئ تاسې چې بهر ووځئ (وتښتئ تاسو) له څنډو (غاړو) د اسمانونو او (له څنډو د) ځمکې څخه، پس ووځئ، وتښتئ، وبه نه وځئ وبه نه تښتئ تاسې مګر په قوت او زور سره (چې نه يې لرئ !).

تفسیر: په ﴿سَنَفْرُغُ﴾ کې مقصود د الله تعالی له جانبه په حساب سره د خلقو ویرول دي ، نه وزګاربدل دي له څه کار څخه په رښتیا سره، ځکه چې نه مشغولوي الله تعالی یو کار له بل کار څخه، یعنې که څوک وغواړي چې د الله تعالی له حکومت څخه وتښتي؛ نو بې له قوّت او غلبې څخه به څرنګه وتښتي؟ آیا پرته (علاوه) له الله جل جلاله څخه بل څوک قوّتمن او زورور شته؟ نو دی به چېرې وتښتي؟ بله باچايي او قلمرو کوم دی چې دی هلته لاړ شي، برسېره پر دې د دنیا معمولي حکومتونو ته هیڅوک بې سنده او بې پاسپورټه نه پرېږدي چې لاړ شي یا راشي، نو الله تعالی به څرنګه چاته اجازه ورکړي چې بې له سنده بل چېرې لاړ شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسیر: یعنې داسې په ښکاره ډول به ګرد وراندې او وروسته او لاندې باندې درښیي، او پر هر شي باندې تاسې خبروي، چې هر یو له دوی څخه لوی نعمت دی، نو آیا تاسې به د دې لویو نعمتونو هیڅ قدر نه کوئ؟ او د الله تعالی هسې عظیم الشأن قدرتونه به دروغ ګڼئ.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾

وبه لېږلی شي په تاسې باندې خالصې لمبې له اوره او په لوګې (سره ګډې، یا خالي له اوره)، بیا به تاسې مدد نشئ کولی یو له سره (په دفع د عذاب کې.)

تفسیر: یعنې کله چې په ګنهګارانو باندې د اور صافې لمبې او د لوګي سره ګډې لمبې پرېښودی شي؛ نو هیڅوک به د هغو مخه نشي نیولی، او نه به یې په دفع پوهیږي، او نه به د هغې سزا کوم بدل او انتقام اخیستی شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر بږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسیر: یعنې مجرمانو ته سزا ورکول او د هغوی د سزا بیان کول هم وفادارانو لره نعمت دی، چې خلق د هغې د اورېدلو لامله له هغه جُرم څخه ځان وژغوري (وساتي)، نو دا یو مستقل انعام دی.

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾

بیا کله چې وچوي، څیري شي اسمان؛ نو وبه ګرځي ګل سور رنګ لکه سرې څرمنې (یا د زیتون تېل).

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې به اسمان وچوي، او رنګ به یې لکه سره څرمن غوندې برېښي، یا به په شان د تېلو د زیتون ځلېدونکې پرقېدونکې وي، نو دا به څه لوی هیبت وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْأَلُ عَن ذَنبِهِ إِنسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). نو په دغه ورځ (د چاودېدلو، څیریدلو د اسمان) کې نه به پوښتېدل کیږي له ګناه د دوی نه (نه) له انسانانو او نه له پیریانو.

تفسیر: یعنې له کوم سړي یا پیري څخه به د هغه د ګناه د معلومولو په نسبت څه پوښتنې نه کیږي، ځکه چې الله تعالی ته هغه ټول څرګند دي، هو! د الزام او توبیخ او ویرولو په ډول به پوښتنې ورځنې کوي، لکه چې (۱۴ جزء د الحجر سورت کې (۶) رکوع (۹۲) آیت کې) داسې راغلي دي: ﴿فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ یا دا مطلب چې له قبر څخه د وتلو په وخت کې هسې پوښتنې نه کیږي، او له هغه څخه وروسته پوښتنه له هغه څخه منافي نه ده.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). پېژندل کیږي ګنهګاران (کافران) په علائمو نښو د دوی سره.

تفسیر: یعنې د مخو له توروالي او د سترګو د شینتوب به مجرمان پخپله پېژندل کیږي، بلکه چې مؤمنان مسلمانان به د اوداسه او لمانځه د نښو په لرلو سره له لرې هر چاته ښکاري، او د عباداتو انوار او آثار د هغوی سینګار زیاتوي.

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾

نو وبه نیولی شي (دغه منکران) په (ویښتو د) وچولي (تندي) سره او په قدمونو سره (او وبه غورځولی شي په اور کې).

تفسیر: یعنې ځینې به له پیکیو څخه او ځینې به له پښو څخه نیسي، په دوزخ کې به یې اچوي، او په راښکودلو سره یې د اور په لوري کش کوي، یا د هر مجرم پنډۍ او هډوکي ماتاوه شي، او د هغوی وچولی له پښو سره یو ځای کاوه شي، او په ځنځیرونو او نورو سره یې تړلی په دوزخ کې غورځاوه شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). دا دوزخ دی هغه چې دروغ به یې ګڼلو دې لره مجرمانو (کافرانو).

تفسیر: یعنې هلته به داسې ورته ویل کیږي، چې دا هغه دوزخ دی چې په دنیا کې ته د هغه له وجود څخه منکر وي.

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾

ګرځي به دوی په منځ د دوزخ او په منځ د اوبو ډېرو تودو ډېرو ګرمو کې.

تفسیر: یعنې کله به د اور او کله به د ډېرو تودو او ایشېدلو اوبو عذاب مومي: «ای لویه څښتنه! له دې دوو تکلیفونو او له نورو تکلیفونو څخه مو تل وساتې!».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). او هغه چا لره چې ویریږي (په وخت د ګناه کې) له ودرېدلو څخه په مخ د رب خپل کې (حساب ته) دوه جنّتونه دي.

تفسیر: یعنې هغه سړی چې په دنیا کې له دې خبرې څخه ویرېده، چې زه به یوه ورځ د خپل پاک پروردګار په مخ کې ودرېږم، او د یوې یوې ذرې او ککې شمېر به ورکوم، او له دې وېرې څخه به یې د الله تعالی له نافرمانی څخه ځان ساته، او د تقوی په سمه لاره باندې به یې ټګ کاوه؛ نو ځکه هسې سړیو ته دوه عالیشان جنّتونه ورکول کیږي، چې د هغو صفتونه لاندې راځي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). (هسې جنتونه) چې خاوندان د ډېرو ډېرو ښانګو دي.

تفسیر: یعنې په جنّت کې د مختلفو اقسامو راز راز مېوې به وي، او د ونې ښانګې به ډېرې مېوې او ښه سیوري لري.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دواړو (جنتونو) کې به دوه چینې وي چې بهیږي به (هر چېرته یې چې غواړي دوی).

تفسیر: چې اوبه یې نه لږې کیږي او نه وچیږي، او تل بهېدونکې دي، او هر چېرې چې د دې جنتي زړه وغواړي؛ هلته ځي، د دغو چینو نومونه دا دي: «تسنیم» او «سلسبیل».

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ

پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه نشئ کېدی). په دې دواړو (جنّتونو) کې به له هرې مېوې (آشنا ناآشنا وچه لمده او نور) دوه دوه قسمه وي. پس په کوم یوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وایئ (او منکر ېږئ ترې ای

انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). تکيه کوونکي به وي پر هسې فرشونو باندې چې استرونه د هغو به له ورېښمو کلکو څخه به وي.

تفسير: کله چې د هغه استر له کلکو ورېښمو څخه وي، نو له هغې ځنې دې اټکل او قياس وکړ شي، چې د هغه مخ به له څه نرم او پاسته ورېښمين او ښه توکي څخه وي؟.

وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾

او شوکول (د مېوې د دغو) دوو جنّتونو به تر لاس لاندې وي.

تفسير: چې د هغو شوکول دانه دانه کول به ډېر آسان وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر يوه حالت او ډول چې جنّتيان وغواړي؛ ټولولی يې شي، او له هغو څخه په زړه پورې خوند اخيستی شي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). په دغو (جنّتونو) کې به بندوونکې د سترګو (حورې) وي چې نه وي مسه کړې دوی لره انسان پخوا له دغو (جنّتيانو مېړونو «خاوندانو» خپلو) او نه پيري.

تفسير: يعنې د هغو عصمت ته د هيچا ګوته نه ده رسېدلې، او نه دوی پرته له خپلو مېړو څخه د نورو په لوري خپلې سترګې غړوي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). ګواکې دغه (حورې) ياقوت لعل وي (په صفايي) او مرجان وي (په سپينوالي کې).پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی).

تفسير: يعنې هسې خوشرنګې او بېش بها او قيمتدارې به وي.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾

نه ده جزاء بدل د احسان نيکي مګر احسان نيکي ده.

تفسير: يعنې د ښو بندګانو بدل پرته له ښه ثوابه بل څه کېدی شي؟ دې جنّتيانو په دنيا کې د الله تعالی داسې ډېر ښه عبادتونه کړي وو، ګواکې هغوی الله تعالی پخپلو سترګو سره ليدو، او الله تعالی هم هغوی ته انتهايي بدل ورکړ.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر ېږئ ترې ای انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدی). او بې له دغو (دوو جنّتونو) دوه جنتونه نور هم دي.

تفسير: ښايي وړاندنی باغ مقربينو لره وي، او دا دوه باغونه ښو ډلو (اصحاب يمين) لره وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). تک تور به وي (له ډېر شينوالي څخه).

تفسير: يو څيز چې ډېر زيات شين شي؛ توروالي ته اوړي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا
فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (جنّتونو) کې دوه چينې جوش وهونکې. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (دوه جنتونو) کې هر راز مېوې او خرما او انار.

تفسير: خو د دنيا په انارو او کجورو باندې دې قياس ونه کړل شي، ولې چې د هغو مېوو کيفيّت او ښکلوالى بل رنګ دى، او يوازې پاک الله تعالى ته معلوم دى.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). وي به په دغو (ټولو جنّتونو) کې حورې پيمخې نېکې ښايسته.

تفسير: يعنې په دغو څلور واړو جنّتونو کې به پېغلې وي، ښې رشې، پيمخې ښکلې.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). حورې به وي پټې کړى شوې په خيمو کې.

تفسير: له دې څخه رابنکاري چې د ښځې لويه بزرګي او صفت ستر او پرده ده، او د ښځې اصلي ډول او سينګار په کور او په پرده کې دى، او ښايي چې پخپلو کورونو کې درنې لکه مرغلرې ناستې وي.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). چې نه به وي مسه کړې دوى لره سړي پخوا له دغو (جنتيانو مېړو خپلو) او نه پيري. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ (او منکر برئ ترې اى انسانانو او پيريانو، بلکه نشئ کېدى). تکيه کوونکي به وي دوى پر بالښتونو شين رنګو باندې، او پر فرشونو نفيسو عمده وو ښايسته وو باندې. پس په کوم يوه نعمت د نعمتونو د رب تاسې دروغ وايئ

(او منکرېږئ ترې ای انسانانو او پیریانو، بلکه ترې منکرېدی نشئ چې دا د الله له جانبه نه دي).
بر کت ناک دی نوم د رب ستا چې خاوند د لويي، ستر توب او د عزت ور کولو او د انعام دی.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې په خپلو وفادارانو باندې دومره احسان او انعام وفرمايي؛ نو غور وکړئ چې په ګردو نعمتونو کې اصلي ښه والی د ده د پاک نامه له برکته په لاس راځي، او د ده د نوم اخیستلو په وسیله دا نعمتونه حاصلیږي، بیا وپوهېږئ په هغه نامه کې چې دومره بر کت وي؛ نو په مسمی کې به يې څومره بر کات او حسنات وي.

تمّت سورة الرحمٰن بفضل الله الملك المنّان، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الوَاقِعَةِ

«د (الواقعة) سورت مكي دی، بې له (۸۱، ۸۲) آيتونو چې په مدينه كې نازل شوي دي، (۹۶) آيتونه او درې ركوع لري، په تلاوت كې (۵۶) او په نزول كې (۴۶) سورت دی، وروسته د (طه) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾

كله چې واقعه شي واقع كېدونكې (قيامت). نشته پيښېدلو د هغې لره هيڅ نفس دروغ كوونكی (او انكار كوونكی لكه چې به وو تر منكر په دنيا كې).

تفسير: يعني كله چې قيامت شي؛ نو دا به ښكاره شي چې هغه يوه رښتيا خبره وه، او هيڅوك يې مخه نشي نيولی، او نه يې بېرته شړلی شي، او هسې دعوی چې الله تعالی مړي نه ژوندي كوي، او نور ګرد دروغ ثابتيږي.

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾

(قيامت) ښكته كوونكی دی (د كفّارو په جحيم) پورته كوونكی دی (د ابرارو په نعيم).

تفسير: يعني يوه ډله به پورته بيوله كيږي، او بله ډله به ښكته شړله كيږي، او لوی متكبّران چې په دنيا كې دوی خپل ځانونه لوی ګڼل؛ د أسفل السّافلين په لوري راښكودل شي، او د دوزخ په اور كې به سوځي، او ډېرو متواضعينو او له الله تعالی څخه ويرېدونكيو ته به چې په دنيا كې به وړوكي او حقير ښكارېدل؛ د ايمان او صالح عمل په وسيله دجنّت لوړ ځايونه وربښل كيږي.

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّنْبَثًّا ﴿٦﴾

كله چې وخوځولی شي ځمكه په لړځولو سختو سره. او وريژول شي غرونه په رېژولو سختو سره. نو شي به دا غرونه يوه دوړه خوره كړی شوې.

تفسير: يعني په ځمكه كې به سخته رېږدېدنه (زلزله) پيدا شي، او ګرد غرونه به ټوټې ټوټې شي، او له بخركو څخه به يې هسې دوړې او ګردونه پورته كيږي، چې ټوله دنيا به په هغه كې ډوبيږي.

وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلٰثَةً ﴿٧﴾

او شئ به تاسې صنفونه درې (دوه جنّتيان او يو دوزخيان).

تفسير: يعني د قيامت له وقوع څخه وروسته ګرد خلق په درې برخو ويشل كيږي، دوزخيان عام جنتيان او د مقرّبينو خواص چې د جنّت په اعلی درجاتو رسيږي، وروسته د دې درې واړو ذكر په مجمل ډول سره راځي، او بيا د هغو احوال په تفصيل سره بيانيږي.

فَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَيۡمَنَةِ ٨

پس یاران ملګري د ښي لاس څومره ښه دي یاران ملګري د ښي لاس.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د عظیم عرش په ښي خوا کې وي، او هغوی د میثاق اخیستلو په وخت کې هم د آدم علیه السلام له ښي خوا څخه ایستلی شوي وو، او د هغوی اعمالنامې هم د هغوی په ښي لاس کې ورکولی کیږي، او پرښتې یې هم د دوی له ښي لاس څخه اخلي، نو هغه ورځ د دوی ښه والي او برکت ډېر زیات او د دوی مرتبه به ډېره لوړه وي، څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم د معراج په شپه کې د همدوی په نسبت داسې یوه نندارہ کړې وه، چې آدم علیه السلام به کله چې خپل ښي لاس ته کاته؛ نو مسکېدل او تبسّم به یې کاوه، او کله چې به یې خپل کیڼ لاس ته وکتل؛ نو له ژړا پورې راورې کېده، نو دغه «أصحاب الیمین» خورا ښه نېک بختان دي، او د داسې ښو درجو او نعمتونو خاوندان دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَأَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ مَآ أَصۡحَٰبُ ٱلۡمَشۡـَٔمَةِ ٩

او یاران ملګري د کیڼ لاس څومره بد سپک دي یاران ملګري د کیڼ لاس.

تفسیر: یعنې دا خلق د آدم علیه السلام له کیڼې خوا څخه ایستلی شوي، او د عرش عظیم په کیڼې خوا کې ودرولی شوي، او د دوی اعمالنامې هم په کیڼ لاس ورکولی کیږي، او پرښتې یې د هغوی له کیڼ لاس څخه کش کوي، نو دوی ډېر بدبخت او په ډېرو ډېرو ربړو او نحوستونو اخته دي، چې هر څوک پرې تعجّب کوي.

وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ١٠ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡمُقَرَّبُونَ ١١ فِي جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ١٢

او ړومبی کېدونکي (حسناتو ته) هم دوی ړومبی کېدونکي دي (جنّت ته). هم دوی نژدې کړی شوي دي (الله ته). په جنّتونو د نعمتونو کې به وي.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې په دنیا کې د علمیه وو او عملیه وو کمالاتو او د تقوی د مراتبو لامله وړاندې وي؛ نو په آخرت کې به هم د ښي لاس له ډلې څخه وړاندې تیریږي، او لوړو مرتبو ته خیژي، نو دوی به د الله تعالی په رحمتونو او تقرّب او وجاهت په مراتبو کې له ګردو څخه په مخکې وي، او ابن کثیر (رحمه الله) وایي چې: دا خورا منلی سړي به پیغمبران، رسولان، صدیقان، شهیدان وي، چې الله تعالی ته به مخامخ ودریږي.

ثُلَّةٞ مِّنَ ٱلۡأَوَّلِينَ ١٣ وَقَلِيلٞ مِّنَ ٱلۡأٓخِرِينَ ١٤

لویه ډله به وي له اوّلینو ړومبنیو څخه. او لږ دي له آخرینو وروستنیو څخه.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «ړومبی یې ړومبني امّتونه یاد کړل، او وروسته یې دا (محمّدي) امّت یاد کړ، یا به له وړاندې او وروسته څخه د همدې محمّدي امت مقدم او مؤخر کسان مراد وي، یعنې اعلی درجه سړي پخوا ډېر وو، او وروسته به لږ کیږي»، ابن کثیر (رحمه الله) له دې آیت څخه یو دریم مطلب هم اخیستی، چې مونږ ته هغه غوره ښکاري، یعنې د هر امت په وړاندینیو پېړیو کې د نبي د صُحبت یا د قرب عهد له برکته اعلی درجه مقرّبین هومره چې زیات وي، په وروستنیو پېړیو کې یې دومره نه پاتې کیږي.

عَلَىٰ سُرُرٖ مَّوۡضُونَةٖ ١٥

ناست به وي (جنّتیان) په تختونو اوبدلیو شویو چړاو کړیو شویو په زرو جواهرو باندې.

تفسیر: چې دغه جنّتي تختونه په سپنسو د سرو زرو او جواهرو سره اوبدلی شوي وي.

مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقٰبِلِينَ ﴿۱۶﴾

چې تکیه وهونکي به وي (جنّتیان) په هغو (تختونو) باندې مخامخ کېناستونکي یو بل ته.

تفسیر: یعنې د دوی کېناستل به په داسې یو ډول سره وي چې د هیڅ یوه شا به د بل په لوري نه وي، او یو به د بل په لیدلو سره خوشالیږي.

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿۱۷﴾

ګرځي به په دوی باندې (لپاره د خدمت) هلکان تل پاتې کیدونکي (په هلکوالی سره).

تفسیر: یعنې د دوی د خدمت لپاره به هسې هلکان ټاکلی شوي وي، چې تل به هغوی په همغه یوه صحیح او اندازه عمر او منګ وي، او ګرځي به دغه هلکان پر دغو جنّتیانو.

بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ ۙ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ ﴿۱۸﴾ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ﴿۱۹﴾

په ګلاسونو او په کوزو سره، او په کاسو لوښیو سره له صافو پاکو شرابو بهیدونکیو څخه. چې نه به سر خوږیږي له دغو (شرابو)، او نه به بې هوشه کیږي چټي وییږي (ترې).

تفسیر: یعنې ډېر ښه او پاک شراب چې د هغو قدرتي چینې به په جنّت کې بهیږي، او د هغو له څښلو څخه به نه په سر کې خوږ پیدا کیږي، او نه به یې څښونکی چټي او اپلتې خبرې کوې ،ځکه چې په هغو کې به نشه نه وي، او یوازې د خوښی، سرور، خوند، لذّت او خوشالی څخه به ډک وي.

وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿۲۰﴾ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿۲۱﴾

او (ګرځي به په دوی باندې هلکان په) مېوو له هغه راز چې یې خوښوي (جنّتیان). او غوښو د مرغانو سره له هغه ډوله چې زړونه یې غواړي.

تفسیر: یعنې هر کله یې چې مېوه زړه وغواړي، او هر راز غوښه یې چې خوښه وي؛ بې له زحمته او تکلیفه هغه ورته رسیږي.

وَحُورٌ عِينٌ ﴿۲۲﴾ كَأَمْثَٰلِ ٱللُّؤْلُؤِ ٱلْمَكْنُونِ ﴿۲۳﴾

او (ګرځي به په دغو جنّتیانو باندې) حورې پیمخې غټ سترګې په شان د لؤلؤ مرغلرو ساتلیو شویو په پوښو کې.

تفسیر: یعنې لکه صافې او پاکې مرغلرې غوندې چې د هیڅ ګرد او دوړو اثر او اغېزه به په کې نه وي.

جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿۲۴﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿۲۵﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَٰمًا سَلَٰمًا ﴿۲۶﴾

جزاء بدل ورکول دي په هغو چې وو دوی چې کول به یې (له حسناتو په دنیا کې). نه به اوري دوی په دغه (جنّت کې) چټي خبرې او نه د ګناه خبرې. مګر اوري یوه خبر سلام سلام (یعنې تل به سلام اچوي جنّتیان یو په بل باندې په جنّت کې).

تفسیر: یعنې چټي خبرې، لغویّات او واهیات به هلته بیخي نه وي، او نه به څوک دروغ وایي، او نه به پر چا باندې تُهمت او تور تړل شي، یوائې له هرې خوا څخه د سلامونو غږونه پورته کیږي، چې جنّتیان به یو بل باندې سلامونه اچوي، او پرښتې به همدوی ته سلام اچوي، او د الله تعالی سلامونه به هم دوی ته وررسیږي، چې هغه خورا د عزّت او احترام صورت لري، او په ډېر اعزاز او اکرام سره اجراء کیږي.

وَاَصۡحٰبُ الۡیَمِیۡنِ ۬ۙ مَاۤ اَصۡحٰبُ الۡیَمِیۡنِ ﴿۲۷﴾ فِیۡ سِدۡرٍ مَّخۡضُوۡدٍ ﴿۲۸﴾

او ملګري یاران د ښي لاس څومره ښه دي ملګري یاران د ښي لاس. په بېرو بې اغزیو کې به وي.

تفسیر: چې په راز راز خوندورو ګلانو کې پټې وي.

وَّطَلۡحٍ مَّنۡضُوۡدٍ ﴿۲۹﴾ وَّظِلٍّ مَّمۡدُوۡدٍ ﴿۳۰﴾

او په کېلو له بېخه تر سره ډکو کړیو شویو کې به وي. او په سیورو اوږدو کړیو شویو همېشه وو کې به وي.

تفسیر: یعنې نه د لمر تکلیف وي، او نه د ګرمی، او نه د یخنی له لاسه کوم زحمت وررسیږي، نه به تیاره وي، تل به هسې وخت وي لکه چې د لمر ختُو له وخت څخه لږ څخه پخوا وي، او هسې یو برابر او ښه اوږد سیوری وي؛ چې ډېر ګړندی اس به په پنځه سوو پر له پسې کلونو تګ سره نشي ترې وتلی.

وَّمَآءٍ مَّسۡکُوۡبٍ ﴿۳۱﴾ وَّفَاکِهَةٍ کَثِیۡرَةٍ ﴿۳۲﴾ لَّا مَقۡطُوۡعَةٍ وَّلَا مَمۡنُوۡعَةٍ ﴿۳۳﴾

او په اوبو بهېدونکیو توئیدونکیو همېشه وو کې به وي. او په مېوو ډېرو که به وي. چې نه به قطع کولی کیږي په هیڅ وخت. او نه به منع کولی کیږي په هیڅ عذر سره.

تفسیر: یعنې هر راز مېوې به وي چې پر ته له جنّتیانو څخه به هیچا ګوتې نه وي وروړې، او نه به چا پرې کړې وي، او نه د دنیا د موسمې میوو غوندې وي چې کله وي او کله نه وي، او نه به په کې څه ډیل او انقطاع پېښیږي، بلکه تل ښه او تاندې او خوندورې مېوې موجودې وي، او بلا ممانعت او تکلّف به هر وخت ورتقدیمیږي.

وَّفُرُشٍ مَّرۡفُوۡعَةٍ ﴿۳۴﴾

او په فرشونو اوچتو کړیو شویو کې به وي (په پالنګونو باندې).

تفسیر: یعنې خورا پر پړ او جګ به وي، او له ظاهري او باطني حیثیته به هم خورا ښه اعلی عمده او هسک وي.

اِنَّاۤ اَنۡشَاۡنٰهُنَّ اِنۡشَآءً ﴿۳۵﴾ فَجَعَلۡنٰهُنَّ اَبۡکَارًا ﴿۳۶﴾ عُرُبًا اَتۡرَابًا ﴿۳۷﴾ لِّاَصۡحٰبِ الۡیَمِیۡنِ ﴿۳۸﴾

بېشکه مونږ نوي پیدا کړي دي دغه حورې په یوه ښه پیدا کولو سره. نو ګرځولي مو دي دوی بکرې پیغلې عاشقانې (پر جنتیانو خاوندانو خپلو) همزولې (په خپل مابین کې). لپاره د ملګرو یارانو د ښي لاس.

تفسیر: یعنې حُورې او د دنیا ښځې چې په جنّت کې سره ګډیږي؛ نو هلته د دې دنیا د ښځو پیدایش وده او ښایست به د الله تعالی په قدرت هسې وي چې تل به پیمخې، پېغلې، ښایسته او په زړه پورې وي، او د هغوی خبرې اترې، طرز،

اداء او ناز او طبيعي مينه د خپلو مېړو شوق ځان ته ورکش کوي، او تل به دوی د خپلو مېړو سره همزولې هم منګې او هم فکره وي.

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

(أصحاب اليمين به) لويه ډله وي له اولينو ړومبنيو خلقو څخه. او لويه ډله به وي له آخرينو وروستنيو خلقو نه.

تفسير: يعنې أصحاب اليمين په پخوانيو کې هم ډېر وو، او په وروستنيو کې به هم ډېر وي.

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾

او ملګري ياران د کيڼ لاس څومره بد دي ملګري ياران د کيڼ لاس. په اور تاوده کې به وي او په سوځوونکيو اوبو کې به وي. او په سيورې کې به وي د لوګي ډېر تور. چې نه به سوړ وي او نه به د عزّت راحت وي.

تفسير: يعنې د دوزخ د اور تک تور لوګی به پورته کيږي، او دوی به د هغه لوګي تر هغه سيوري لاندې ودرول کيږي، چې هلته به دوی ته هيڅ يو جسماني او روحاني آرام او هوسايي نه رسيږي، نه به يخني وررسيږي، او نه به هغه د پت او عزّت سيوری وي، ډېر ذليل او خوار به د هغه سيوري تر سوځوونکي بړاس لاندې په ربړو (تکليفونو) اخته وي، دا د هغوی د دنيوي خوشالۍ بدل دی، چې هغوی د هغه په غرور او ضد سره د الله تعالی او د هغه د رسول مخالفت کاوه.

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾

(دا عذابونه په سبب د دې وو چې) بېشکه دوی وو پخوا له دې څخه په دنيا کې ودان کړی شوي په نعمتونو کې خوشال. او وو دوی چې دوام اصرار ضد به يې کاوه پر ګناه لويه (کفر) باندې.

تفسير: هغه لويه ګناه کفر او شرک او د انبياوو تکذيب يا هسې دروغ قسمونه دي چې وايي يې: «له مړينې څخه وروسته هيڅ کله بيا ژوندون نشته».

وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾

او وو دوی چې ويل به يې: آيا کله چې مړه شو مونږ، او شو خاورې او هډوکې؛ آيا بېشکه مونږ به بيا خامخا راپورته کړی شو؟. او پلرونه څمونږ ړومبني هم (به بيا ژوندي راپورته کيږي؟ بلکه نه کيږو).

تفسير: هغه مړي هم ژوندي کيږي چې له مونږ څخه پخوا مړه شوي دي، يعنې دا خبره د چا په فکر او پوهې کې راتلی شي؟.

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) بېشکه چې ړومبني (خلق) او وروستني (خلق). به خامخا ګرد به ټول کړل شي وخت د ورځې معلومې ته (چې قيامت دی).

تفسير: يعنې د قيامت ورځ چې د هغې وخت يوازې الله تعالی ته ښکاره دی، او د ده په علم کې مقرّر او مقدّر دی.

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿۵۱﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن زَقُّومٍ ﴿۵۲﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿۵۳﴾

بيا به بېشكه تاسې ای ګمراهانو دروغ ويونكيو. خامخا خوړونكي به يئ (په دوزخ كې) له ونې د زقّوم څخه. پس ډك كوونكي به يئ له هغې (ونې) څخه ګېډو خپلو لره.

تفسير: يعنې كله چې د لوږې له لاسه ترهور (مضطرب) شي؛ نو دا ونه دوی ته د خوړلو لپاره وركوله كيږي، او دوی به له هغې څخه خپلې ګېډې ډكوي.

فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿۵۴﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿۵۵﴾

پس څښونكي به يئ تاسې په هغه (زقوم خوړلي شوي) باندې له اوبو سوځوونكيو څخه. پس څښونكي به يئ (په شان) د څښلو د اوښانو ډېرو تږو.

تفسير: يعنې هسې چې اوښ په ډېره سخته ګرمۍ كې د ډېرې تندې له لاسه وروسته له دې چې څو ورځې يې اوبه نه وي څښلې، او بيا اوبو ته وررسيږي؛ نو اوبه په ډېره وارخطايي سره څښي، چې يو څاڅكی هم نه ترې پاتې كيږي، دوزخيان به هم همداسې هغه سوځوونكې اوبه څښي، چې د هغوی خولې به تناكې او كولمې به يې ټوټې ټوټې لويږي، (العياذ بالله).

هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿۵۶﴾

دا (خوړل او څښل چې ذكر شول) مېلمستيا د دوی ده په ورځ د جزاء انصاف كې.

تفسير: يعنې د انصاف اقتضاء همداسې ده چې د هغو منكرانو مېلمستيا همدا راز وكړه شي.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿۵۷﴾

مونږ پيدا كړي يئ تاسې (له نشتوالي څخه) نو ولې تاسې باور يقين نه كوئ په ژوندون پس له مرګه؟.

تفسير: يعنې دا خبره ولې نه منئ چې پخوا هم پيدا كوونكی الله تعالی دی، او بيا هم پيدا كوونكی همغه الله تعالی دی؟.

أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿۵۸﴾ أَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿۵۹﴾

آيا وينئ تاسې (چې خبر راكړئ له) هغه اوبو څخه چې څڅوئ يې تاسې (پر رحمونو د ښځو خپلو كې)؟. آيا پيدا كوئ تاسې له دغه (مني نه بشر) كه يو مونږ پيدا كوونكي؟.

تفسير: يعنې د ميندو په رحم كې له نطفې څخه سړی څوك جوړوي؟، هلته ستاسې هيڅ ظاهري تصرّف نه چليږي، او د هيچا يو ښكاره لاس نه وررسي، او نه څه تصرّف په كې كولی شئ، بيا نو پرته له مونږ څخه بل څوك دي چې له هغه يو څاڅكي اوبو څخه هسې ښكلی شكل جوړوي؟ او بيا په هغې كې سا او روح اچوي.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ

مونږ مقدّر کړی مو دی په منځ ستاسې کې (ای مخلوقاتو) مرګ.

تفسیر: یعنې ژوند ښښل، وژل او نورې ګردې چارې ځمونږ په قدرت او قبضه کې دي، کله چې د وجود او د عدم واک او اختیار ځمونږ په لاس کې دی؛ نو وروسته له مړینې ژوندي کول هم مونږ ته کوم ګران کار نه دی.

وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ۝٦٠ عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝٦١

او نه یو مونږ عاجز چې څوک تېرى راباندې و کړي. له دې نه چې پیدا کړو بدل ستاسې (نور خلق) په شان ستاسې، او مونږ راپورته پیدا کړو تاسې په هغو (صورتونو سره) چې تاسې به علم نه پرې لرئ.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې تاسې به بلې نړۍ (جهان) ته بیایو، او ستاسې په ځای به نور خلق ودروو».

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ۝٦٢

او خامخا په تحقیق پوهیدلي یئ تاسې په پیدا کولو ړومبنیو باندې؛ نو ولې نه یادوئ پند نه اخلئ (د دغه الله تعالی په قدرت، او یقین نه کوئ په بیا پیدا کولو باندې)؟.

تفسیر: یعنې همغه ړومبنی پیدایش په یاد کړئ، او د هغه له مخې او اټکله دا دویم پیدایش هم قیاس کړئ !.

أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ۝٦٣ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ۝٦٤

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ ماته) هغه چې کرئ یې تاسې. آیا تاسې زرغونوئ هغه که مونږ یو زرغونوونکي؟.

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره خو تاسې تخم شیندئ، ولې دننه په ځمکه کې د هغه پالل او د هغه زرغونول، او له هغه څخه یو تک شین کښت جوړول، او بیا هغه ګټور ګرځول د چا کار دی؟ د دې په نسبت خو تاسې ظاهري او سطحي دعوی هم نشئ کولی، چې هغه ځمونږ تیار کړی شوی شی دی.

لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ۝٦٥ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ ۝٦٦ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ۝٦٧

که اراده وفرمایو مونږ؛ نو خامخا وبه ګرځوو مونږ هغه (کښت لره) وچ واښه ذره ذره، نو وبه ګرځئ تاسې تعجّب کوونکي او ویونکي د دې خبرې. بېشکه مونږ خامخا تاوان کړي یو (په زراعت خپل کې). بلکه مونږ محروم بې برخې کړی شوي یو (له رزق نه).

تفسیر: یعنې د کښت له پیدا کولو څخه وروسته د هغه محفوظ او باقي پاتې کېدل هم ځمونږ کار دی، که مونږ وغواړو؛ نو کوم یو آفت ورولېږو، چې په هغه سره ګرد کښت خاورې ایرې شي، او بیا به تاسې خپل سر پخپلو لاسونو نیولی ژاړئ، او پخپلو منځونو کې به سره ناست راز راز خبرې به جوړوئ !، او وایئ به چې خانه ! تاته خو سږ کال ډېر لوی تاوان او جنجال در رسېدلی دی، که ښتیا پوښتنه کوئ؛ نو زه بالکل خوار او فقیر او تش لاس پاتې شوی یم.

أَفَرَءَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ۝ ٦٨ ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ ۝ ٦٩

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ) تاسې اوبه هغه چې څښئ يې تاسې (او ژوند پرې تړلی دی)؟ آیا تاسو نازلې کړي دي هغه لطيفې خوږې (اوبه) له سپينو وريځو څخه که مونږ نازلوونکي راښکته کوونکي يو (د هغو اوبو؟ بلکه ته يې ای الله !).

تفسير: يعنې باران هم څمونږ په حکم سره وريږي، او د ځمکې په خزانو کې هغه اوبه هم مونږ ټولوو، آيا تاسې څه زور او قوّت لرئ چې اوبه جوړې کړئ؟ يا يې په زور او زارۍ له وريځو څخه وورويئ؟.

لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ۝ ٧٠

که اراده فرمايو مونږ؛ نو وبه ګرځوو دا (اوبه) تروې ترخې؛ نو ولې شُکر نه وباسئ (تاسې په دغو نعماوو)؟.

تفسير: يعنې که مونږ اراده وفرمايو؛ نو خوږې اوبه ترخې کوو، چې هيڅوک يې ونشي څښلی، او نه کښت ته په کار ورشي، بيا هم تاسې څما احسان نه منئ، چې مونږ تاسې ته خوږې اوبه اوروو، او د خوږو اوبو لويې خزانې تاسې ته ساتو، او له هغو څخه تاسې ته راز راز ګټې رسوو.

أَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ۝ ٧١ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنشِـُٔونَ ۝ ٧٢

آیا پس وینئ (چې خبر راکړئ) تاسې د اور هغه نه چې بلوئ يې تاسې (له هر راز محروقاتو نه). آيا تاسې پيدا کړې ده ونه د دې (اور) او که مونږ پيدا کوونکي يو (د هغې ونې او د ټولو محروقاتو؟ بلکه ته يې ای الله !).

تفسير: په عربو کې داسې څو تکې شنې ونې دي، چې د هغو د دوو لرګيو له سولولو څخه اور پيدا کيږي، لکه چې په هندوستان کې د بانس د ونې له سولولو څخه اور پيدا کيږي، پخوا له دې نه د (يس) د سورت په آخر کې د دې په نسبت څه بيان ليکلی شوی دی، يعنې په دې ونو کې اور چا ايښی دی؟ تاسې که ما؟ (بلکه تا ايښی دی ای الله !).

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً

مونږ ګرځولې مو دی دغه (دنيوي اور) تذکره يادول (د دوزخ).

تفسير: يعنې دې اورته وګورئ او د دوزخ اور ياد کړئ، دا هم د هغه اور يوه برخه او ادنى نمونه ده، او فکر وهونکي لره دا خبره ور په ياديږي، هغه الله چې له تکې شنې ونې څخه تک سور اور راوباسي، هغه په يقين سره کولی شي او قادر دی چې مړي هم ژوندي کړي.

وَمَتَاعًا لِّلْمُقْوِينَ ۝ ٧٣

او (ګرځولی دی مونږ دا اور نفعمن او) په کار راتللو ته لپاره د مسافرانو محتاجانو بې وځلو.

تفسير: يعنې د بيديا او ميدان اوسېدونکيو او پردېسانو ته اور ډېر په کاريږي، په تېره بيا د ژمي او سړو په وخت کې، او پرته له دې څخه د نورو هم ډېر په ښه ورځې، او د مدنيّت ډېر امور پرې مربوط دي.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

نو وکړه نسبت د پاکۍ نامه د رب خپل ته چې له ګردو څنې لوی دی (او تل شاکر اوسه په دغو نعماوو يې).

تفسير: يعني هغه ذات چې داسې مختلف شيان او د کار وړ څيزونه يې پيدا کړي دي، او خاص پخپل فضل او احسان يې مونږ منتفع ګرځولي يو، د هغه شکر اداء کول په کار دي، او د کافرانو او منکرانو د هغو چټي او اپلتو خبرو په مقابل کې چې هغه الله تعالی ته يې نسبت کوي؛ د هغه د مبارک نامه پاکي بيانول پکار دي، د تعجّب ځای دی چې دا خلق سره د داسې باهره وو آياتونو او نښو د ليدلو بيا هم د هغه الله تعالی په قدرت او وحدانيت باندې هسې چې ښايي نه پوهيږي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾

نو قسم خورم زه په ځايونو د پرېوتلو د ستوريو باندې.

تفسير: او دويمه معنی يې دا ده چې: قسم خورم د آيتونو په راښکته کېدلو د پيغمبرانو په زړونو باندې، يا د قرآني آيتونو په راښکته کېدلو باندې له اسمانه پر ځمکې باندې چې لږ لږ او ورو ورو رانازليږي.

وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾

او بېشکه دا قسم خامخا قسم دی که پوهېږئ تاسې عظيم ډېر لوی. چې بېشکه دا (کتاب لوستی شوی په تا باندې) خامخا قرآنکريم عزت والا دی. (چې ليکلی شوی دی) په کتاب پټ ساتلي شوي (لوح محفوظ) کې. چې نه مسه کوي ده لره او نه دې يې مسه کوي مګر هغه چې پاک کړی شوي وي (يعنې پاکان).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعني پرښتي په دې پاک کتاب باندې لاس لګوي، هغه کتاب همدا ليکلی شوی کتاب دی، د پرښتو په لاسونو سره يا په لوح محفوظ کې»، ځينې د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ ضمير قرآن ته اړوي، يعني دې پاک قرآن ته لاس نه وروړي مګر خو پاک سړي، يعني هغه کسان چې زړونه يې صاف او اخلاق يې پاک وي، د همداسې سړيو فکرونه او عقلونه د دې لوی کتاب په علومو او حقائقو، معارفو او آيتونو باندې هم په ښه ډول سره رسيږي، يا نه مسه کوي دا قرآن مګر خو پاک خلق، يعني بې اودسه هغه ته لاس نه وروړي، لکه چې د نبوي احاديثو څخه هم دا خبره ثابته شوې ده، نو په دې تقدير سره د ﴿لَّا يَمَسُّهُۥٓ﴾ نفي به د نهي لپاره وي.

تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

(هغه قرآن چې ټوټه ټوټه) نازل کړی شوی دی له (طرفه د پالونکي) رب د عالميانو.

تفسير: يعني دا کومې کوډې (جادو) او ټوکې نه دي، او نه د کاهنانو چټي او اپلتي خبرې دي، او نه د شاعرانو توهّمات او مبالغات او هسکې استعارې دي، بلکه يو لوی، مقدّس، معزّز، پاک او اسماني کتاب دی، چې د رب العالمين له لوري د ټول عالم او ګردو نړۍ والو (اهل جهان) د لار ښوونې لپاره راښکته شوی دی، هغه الله تعالی ځمونږ پاک الله دی چې د لمر، سپوږمۍ او ستوريو ډېر کلک، محکم، عجيب، غريب او ښکلي ترتيب او نظام يې قائم کړی دی، او هغه ګرد سماوي اجرام د يوه مرتّب قانون اومنظم اصولو سره د خپلو ورځنيو ختلو او پرېوتلو او نورو تأثيراتو او اغېزو سره د خپل عظمت، قدرت، قوّت، وحدانيت، تصرف او د عظيم الشأن اقتدار مظاهرې او په زړه پورې ننداري راښيي.

أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

آيا په دې خبرې (د قرآن) باندې تاسې سپک کوونکي يئ (دروغ يې ګڼئ)؟. او ګرځوئ تاسې روزي برخه خپله (له قرآنه دا خبره) چې تاسې دروغ ګڼونکي يئ (دغه قـرآن لره).

تفسير: يعني آيا دا هسې دولت دی چې له هغه څخه په ګټه اخيستلو کې تاسې سُستي او کاهلي وکړئ، او خپله برخه همدومره وګڼئ چې د الله تعالی هغه راښوولي حقائق دروغ ثابتوئ؟ لکه چې د باران د ليدلو په وخت کې وايي چې هغه ستوری هغه برج ته راغلی؛ نو ځکه ورښت وشو، ګواکې دوی د الله په قدرت قائل نه دي، او په هسې وينا سره دوی د رحمت د دې باران قدر هم نه کوي، چې د پاک قرآن په شکل کې رانازل شوی دی، او دا ويل چې د الله تعالی له خوا نه دی لېږلی شوی؛ سخته بدبختي، حرمان او بد نصيبي ده، آيا د يوه نعمت شکر ګزاري همداسې کېدی شي، چې هغه دروغ وبللی شي؟.

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾
فَلَوْلَا إِن كُنتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

نو ولې په هغه وخت کې چې ورسيږي (روح د سړي) ستوني ته. او (حال دا وي چې) تاسې په دغه وخت حاضـر اوربدونکي نظر کوونکي يئ هغه ته. او مونږ ډېر نژدې يو هغه ته (ځمونږ پرښتې) له تاسې څخه مګر نه وينئ، او نه پوهېږئ تاسې. پس ولې که يئ تاسې چې جزا نه درکوله کيږي او نه ژوندی کيږئ؛ نو راوګرځوئ تاسې دا (روح) که چېرې يئ تاسې رښتيني (په دې ګمان خپل کې چې جزاء نشته).

تفسير: يعني په داسې بېفکرۍ او بې خوفۍ سره د پاک الله تعالی خبرې دروغ ګڼئ، ګواکې تاسې د چا په حکم او واک کې نه يئ، يا هيڅ نه مرئ، او له الله تعالی سره نه مخامخ کېږئ، ښه ! څه وخت چې ستاسې د کوم عزيز او محبوب سا په ختلو کې وي، او سا يې په ستوني کې بنده شي، او د ځنکدن ربړونه پرې تيريږي، که تاسې له هغه سره نژدې کېنئ او د ده هغه بې وخلي او بېچارګي پرېشاني او سرګرداني وګورئ، له بلې خوا پرښتې له تاسې څخه هغه ته ډېرې نژدې دي، چې تاسې يې نه وينئ، که ستاسې واک او اختيار د بل چا په لاس کې نه دی؛ نو په هغه وخت کې تاسې د خپل هغه محبوب او مين سا او روح ولې نه شئ ساتلی؟ او د څه لپاره هغه مين او محبوب مو له تاسې څخه په داسې حال کې چې ستاسې زړونه خوړيږي، او اوښکې مو بهيږي، بېلتون کوي، او تاسې په خپل فراق او بېلتون ژړوي.

فَأَمَّا إِن كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِن كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾
فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾

نو که چېرې وي (دغه مړی) له مقرّبينو څخه (الله ته). نو (شته ده لره) راحت هوسايي (آرام) او ښه رزق او جنّت ډک له نعمتونو څخه. او که چېرې وي (دا مړی) له يارانو ملګرو د ښي لاس.
نو سلامتيا ده تا لره له يارانو ملګريو د ښي لاس څخه.

تفسير: يعني تاسې د يوې شيبې لپاره هم هغه نه شئ ساتلی، او هغه خپل ځای ته هرومرو رسېدونکی دی، که هغه مړی له مقرّبينو څخه وي؛ نو اعلی درجه روحاني او جسماني، د هوسايي راحت عيش او ځړچو سامانونو ته رسيږي، او په ښي لاسه ډله (اصحاب اليمين) کې شامليږي، او هيڅ يوه وېره او ربړونه ورته نه پاتې کيږي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي:

«یعنې د هغوی له لوري ډاډه (خاطر جمع) اوسه !»، یا دا مطلب چې د (أصحاب الیمین) له طرفه هغوی ته سلامونه رسیږي، یا هغه ته ویل کیږي: تا لره په راتلونکي وخت کې سلامتي او هوسایي (آرام) ده، او ته په اصحاب یمین کې شامل او ګڼل یې.

وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾

او که چېرې وي (دغه مړی) له دروغ ویونکیو ګمراهانو څخه. نو مېلمستیا ده (ده ته) له سوځوونکیو اوبو څخه. او ننه ایستل دي په اور (د دوزخ) کې.

تفسیر: یعنې د هغه پای او انجام هسې وي چې پخوا له مړ کېدلو څخه هغه ته د هغه راتلونکی حال احوال اوراوه کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾

بېشکه دا خبره (چې ذکر شوه په شان د دې درې صنفو کې) خامخا همدا حقه یقیني ده.

تفسیر: یعنې ستاسې له تکذیب څخه هیڅ شی کېدونکي نه دي، هر هغه شیان چې د مؤمنانو او مجرمانو په نسبت خبر ورکړی شوی دی؛ هغه ګرد صحیح او یقیني دي، او هم هغسې کېدونکي دي.

فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

پس وکړه نسبت د پاکی نامه د رب خپل ته چې له ګردو (ټولو) څخه ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې په تسبیح او تحمید کې مشغول اوسئ !، چې دا د هغه ځای لپاره لویه تیاري ده، او په همدې ښه چاره کې بوخت اوسئ !، او د مکذبینو د زړه خوږوونکیو خبرو څخه زیات مه خپه کېږئ !.

تمّت سورة الواقعة، ولله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡحَدِیۡدِ

«د (الحدید) سورت مدني دی، (۲۹) آیتونه او (۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۷) او په نزول کې (۹۴) سورت دی، د (الزلزال) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰہِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ الۡاَرۡضِ ۚ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هغه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکو).

تفسیر: يعنې د حال يا د قال په ژبه په دواړو سره د الله تعالی حمد، ثناء، او تسبيح وايي.

وَ هُوَ الۡعَزِیۡزُ الۡحَکِیۡمُ ﴿۱﴾ لَہٗ مُلۡکُ السَّمٰوٰتِ وَ الۡاَرۡضِ ۚ یُحۡیٖ وَ یُمِیۡتُ ۚ وَ هُوَ عَلٰی کُلِّ شَیۡءٍ قَدِیۡرٌ ﴿۲﴾

او همدغه (الله) ښه غالب قوي ښه حکمت والا دی. خاص دغه (الله) لره ده باچايي د اسمانونو او (باچايي) د ځمکې، (همدغه الله) ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، او همدغه (الله) په هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځینې يې همدغه ژوندي کول او مړه کول دي).

تفسیر: يعنې په اسمان او ځمکه يا په دواړو کې يا هر چېرې د الله تعالی احکام چلیږي، او هر چېرې او هر کله واک او اختيار لري، د ایجاد او اعدام او د ګردو چارو ملونې او قبضه د ده په لاس کې ده، هيڅ يو قوّت او طاقت د هغه د تکويني قدرت او تصرّف مخه نشي نيولی.

هُوَ الۡاَوَّلُ وَ الۡاٰخِرُ

همدغه (الله) اول دی (له هر شي څخه چې مخکې ترې څوک نشته)، او آخر دی چې وروسته ترې څوک نشته.

تفسیر: کله چې هيڅوک نه وو، الله جل جلاله موجود وو، او کله چې هر څه فنا شي؛ الله جل جلاله به موجود وي.

وَ الظَّاهِرُ وَ الۡبَاطِنُ ۚ وَ هُوَ بِکُلِّ شَیۡءٍ عَلِیۡمٌ ﴿۳﴾

او ظاهر دی، بره ترې څوک نشته، او باطن دی (دنيا کښې نه ليدل کيږي) د ده نه پناه څوک نشته، او همدغه (الله) دی په هر شي باندې ښه عالم ښه پوهيدونکی.

تفسیر: د هر شي وجود او ظهور د هغه الله تعالی له ایجاد څخه دی، نو ځکه د الله تعالی وجود که ظاهر او باهر نه وي؛ نو د بل چا به وي؟ له عرشه نیولې تر فرش پورې، او له ذرې څخه اخيستې تر لمر او نورو لويو کرو پورې، هر يو شی د هغه په وجود او شته والي باندې روښان دليلونه دي، او بېلې بېلې شاهدۍ لولي، خو سره له دې د هغه ذات

او اصلي حقائقو او صفاتو ته هغسي چې ښايي عقل، پوهه او ادراک نه ور رسيږي، او د ده د هيڅ يوه صفت احاطه کول هم امکان نه لري، او نه پخپل قياس او ادراک سره څوک د هغه د څنګوالي (کيفيت) بيان کړی شي، نو ځکه ويلی شو چې له هغه څخه زيات پټ او باطن بل څوک نشته، په هر حال سره هغه الله تعالی د باندې هم دی او دننه هم دی، ظاهر هم شته او په باطن کې هم دی، او په هر راز احوالو باندې که پټ دي يا ښکاره؛ ښه خبردار او ډېر پوه دی، ظاهر د غالب په معنی هسې چې د هغه له پاسه هيڅ يو قوت نشته، باطن داسې چې له هغه څنې پرته (علاوه) هسې کوم ځای موقع به نه وي چې څوک به هلته تـرې پټ شي، يا يې له علمه او پوهې څخه کوم شی لرې او پټ وي، د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په حديث کې راغلي دي: «وأنت الظاهر فليس فوقك شيء، وأنت الباطن فليس دونك شيء».

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په مقدار د شپږو ورځو کې (له ورځو د دنيا نه) بيا اوچت شو په عرش باندې (لکه چې له شانه د الوهيت د ده سره مناسبه وه).

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا

معلوم دي (الله ته) هغه څه چې ننوځي په ځمکه کې (لکه مړي او باران) او هر هغه څه چې راووځي له دغه ځمکې نه.

تفسير: لکه کښت او ترکودې (نباتات) چې له ځمکې څخه راوځي، د دې بيان د (سبأ) په سورت کې پخوا له دې تېر شوی دی.

وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا

او (معلوم دي الله ته) هر هغه چې نازليږي له اسمانه (لکه رحمت او عذاب)، او هر هغه چې پورته خيژي په دغه (اسمان) کې (لکه نېک عملونه او بد عملونه).

تفسير: يعني له اسمانه پرښتې حکمونه، د قضاء او قدر فيصلې، وريا (باران) او نور راښکته کيږي، او د بندګانو اعمال او د الله أکرم شأنه وأعظم برهانه پرښتې او نور پورته کيږي.

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝

او دغه (الله) له تاسې سره دی (په علم او قدرت سره) هر چېرې چې يئ تاسې، او الله پر هر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسير: يعني هيڅکله له تاسې څخه غائب نه دی، بلکه هر چېرې او په هر حال کې چې تاسې يئ؛ هغه ګرد دی ښه پېژني، او ټولې ښکاره او پټې خبرې ښه اوري، او ستاسې اعمال او نور ګرد شيان ښهويني.

لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝

خاص هغه (الله) لره ده باچايي سلطنت د اسمانونو او د ځمکې، ا وخاص الله لره ګرځول کيږي ټول کارونه.

تفسیر: یعنې منکران د الله تعالی له باچایي او قلمرو څخه د باندې وتلی نشي، په ګردو اسمانونو او ځمکه کې یواځې د هغه وحده لا شریک له حکومت دی، او په پای کې د ګردو کارونو فیصله د ده له لوري کیږي.

یُولِجُ الَّیۡلَ فِی النَّهَارِ وَ یُولِجُ النَّهَارَ فِی الَّیۡلِ ؕ

ننه باسي (الله) شپه په ورځې کې او ننه باسي (الله) ورځ په شپې کې.

تفسیر: یعنې الله تعالی کله ورځ لنډوي او شپه اوږدوي (په قوس او جدي کې)، او کله په عکس د دې شپې لنډوي او ورځې اوږدوي (لکه په جوزا او سرطان کې).

وَ هُوَ عَلِیۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ﴿۶﴾

او دغه (الله) ښه عالم دی په پټو خبرو نیاتو عقائدو د سینو زړونو باندې هم.

تفسیر: یعنې په زړونو کې هغه نیات او ارادې یا هغه خطرې او وسوسې چې پیدا کیږي، په هغو ګردو باندې هغه ښه پوهیږي، او هیڅ شی د ده له پوهې څخه د باندې نه دي.

اٰمِنُوۡا بِاللّٰهِ وَ رَسُوۡلِهٖ وَ اَنۡفِقُوۡا مِمَّا جَعَلَکُمۡ مُّسۡتَخۡلَفِیۡنَ فِیۡهِ ؕ

ایمان راوړئ تاسې (او په ایمان همېشه اوسئ) په الله او په رسول د دغه (الله) باندې، او لګوئ (په لاره د الله کې) له هغو (اموالو) څخه چې ګرځولي یئ تاسو (الله) خلیفګان (د پخوانیو) په هغو (اموالو) کې.

تفسیر: یعنې هغه مال او شته چې ستاسې په لاسونو کې شته، د هغو ګردو مالک او څښتن پاک پروردګار دی، او تاسې یواځې د یوه امانتدار او خزانه دار په شان یئ، نو څکه په هر ځای او هر چا باندې چې هغه الله تعالی تاسې ته د هغه د صرفولو او لګولو په نسبت امر وکړي؛ په هم هغه ځای کې یې تاسې صرف کړئ، او دا خبره مو هم په یاد وي چې پخوا له دې څخه دا مال د نورو په لاسونو کې وو، خو اوس د هغوی په ځای تاسې یئ، او ښکاره ده چې تاسې به هم ځئ.

فَالَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا مِنۡکُمۡ وَ اَنۡفَقُوۡا لَهُمۡ اَجۡرٌ کَبِیۡرٌ ﴿۷﴾

پس هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی له تاسې، او لګولي یې دي (اموال خپل په لاره د الله کې) هغوی لره دی اجر ثواب ډېر لوی (په جنّت کې، نو تاسې ته هم نفع رسوي ایمان او خرڅول د اموالو د تاسې).

تفسیر: نو ځکه ضروري ده په هغو کسانو کې چې دا خصلت او صفت موجود نه وي، ښایي چې هغه پیدا کړي !، او په هغو کې چې شته، ښایي چې په هغه باندې مستقیم پاتې وي، او د ایمان په مقتضَی باندې ټک او عمل وکړي !.

وَ مَا لَکُمۡ لَا تُؤۡمِنُوۡنَ بِاللّٰهِ ۚ وَ الرَّسُوۡلُ یَدۡعُوۡکُمۡ لِتُؤۡمِنُوۡا بِرَبِّکُمۡ وَ قَدۡ اَخَذَ مِیۡثَاقَکُمۡ اِنۡ کُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِیۡنَ ﴿۸﴾

او څه مانع عذر دی تاسې لره (بلکه هیڅ مانع نشته) چې ایمان نه راوړئ په الله او رسول د دغه (الله)، حال دا چې (رسول الله) رابولي تاسې چې ایمان راوړئ په رب خپل او په تحقیق اخیستې ده (الله) وعده کلکه د تاسې که چیرې یئ تاسې ایمان راوړونکي (نو ایمان ولې نه راوړئ؟).

تفسیر: یعني په الله تعالی باندې له ایمان راوړلو څخه یا د یقین او معرفت په لارې باندې له تللو څخې کوم شیان ستاسې مخه نیسي؟ او په داسې چارو او معاملو کې لټې سستي او تقاعد ولې وکړ شي، الله تعالی او د هغه پاک رسول تاسې د کوم پردي او غیر معقول څیز په خوا نه رابولي، بلکه تاسې ته ستاسې د حقیقي رب او پالونکي په لور بلنه کوي، چې د هغه اعتقاد ستاسې په اصلي فطرت کې په ودیعت ایښود شوی دی، او تاسې د هغه د ربوبیت اقرار پخوا له دې څخه چې دنیا ته راشئ؛ کړی دی؟، لکه چې تر نن پورې د هغه اقرار اثر او اغېزه څه نه څه د بني آدمانو په زړونو کې موندله کیږي، بیا په دلائلو، براهینو او د رسولانو په ارسال او د اسماني کتابونو په لېږلو سره د هغه ازلي عهد او پیمان تجدید کیږي، او پخوانیو انبیاوو له خپلو امتیانو څخې داسې وعده او پیمان هم اخیستی وو چې د خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم اتباع دې هرومرو وکړي !، او له تاسې څخه ډېر سرې هسې هم دي چې پخپله د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک لاس باندې د سمعې، طاعت، انفاق في سبیل الله او نورو ایماني امورو باندې د ټینګوالي او پابندۍ کلک عهد او تړون هم کړی دی، نو وروسته له دې مبادیو څخه اوس څنګه کېدی شي، هغه څوک چې د منلو اراده لري؛ هغه یې ونه مني، او چا چې منلی دی له هغه څخه غاړه وغړوي، او ترې انحراف وکړي؟.

هُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ لِّيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝

دغه (الله) هغه ذات دی چې نازلوي پر بنده خپل باندې دلائل ښکاره (لپاره د دې) چې وباسي تاسې له تیارو (د کفر) څخه رڼا (د ایمان) ته، او بېشکه الله په تاسې باندې خامخا ښه مهربان ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني قرآن یې را نازل کړ، او د صداقت لارې یې دروښودې، چې د هغو په وسیله تاسې د کُفر او جهل له تیارو څخه ووځئ، او د ایمان او علم او عمل رڼا ته راشئ، او دا د پاک الله لوی شفقت او مهرباني ده، که سختي یې کولی؛ نو تاسو به یې په همدې تیارو کې پرې ښودئ، تر څو په کې مړه شئ، یا به یې د ایمان او یقین له راوړلو څخه وروسته ستاسې خطاوې او ګناهونه نه ښښل.

وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ

او څه مانع عذر دی تاسې لره چې نه نفقه کوئ نه لګوئ (مال خپل) په لاره د الله کې، او خاص الله لره دی میراث د اسمانونو او د ځمکې.

تفسیر: یعني (مجازي) مالکان فنا کیږي، او ملک هغه حقیقي مالک ته چې الله تعالی دی پاتې کیږي، که نه هسې خو د تل لپاره هغه د ده مال وو، نو بیا د ده په مال کې سم د ده له امر سره خرڅ کول او لګول ولې درنه ښکاري؟، که په خپلې خوښې او واک سره یې نه ورکوئ؛ نو بیا واک هم هغه ته رسېدونکی دی، نو د بندګۍ اقتضاء او غوښتنه همدا ده چې په خوښۍ سره هغه ورو‌وړاندې کړئ !، او د هغه په لاره کې یې خرڅ کړئ !، او د فقر، فاقې، افلاس او تنګۍ څخه ونه ویرېږئ !، ځکه چې د ځمکې او د اسمانونو د خزانو او د شتو مالک او څښتن پاک پروردګار دی، نو آیا په دې لارې کې به پخپلې خوښې سره خرڅ کوونکي او لګوونکي وړې پاتې کیږي !؟.

لَا يَسْتَوِيْ مِنْكُمْ مَّنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ

نه دي برابر له تاسې څخه هغه چې لګولی یې دی (مال خپل په لاره د الله کې) پخوا له فتحې (د حدیبیې یا د مکې) څخه.

تفسیر: ځینو له فتحې څخه د حُدیبیې صلحه روغه مراد کړې ده، او له ځینو روایتونو څخه د هغه تأیید هم کیږي.

وَقٰتَلَ ۚ اُولٰٓئِكَ اَعۡظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِيۡنَ اَنۡفَقُوۡا مِنۡۢ بَعۡدُ وَقٰتَلُوۡا ؕ وَكُلًّا وَّعَدَ اللّٰهُ الۡحُسۡنٰى ؕ

او بیا یې جنګ کړی (د کافرانو سره)، دا (لګوونکي د مالونو خپلو په لاره د الله کې او جنګېدونکي پخوا له فتحې د حُدیبیې یا د مکې نه) ډېر لوي دي له جهته د درجې مرتبې له هغو کسانو چې لګوي مال خپل په لاره د الله کې وروسته (له فتح د مکې نه) او جنګیږي (لپاره د اعلاء کلمة الله)، او له دواړو طائفو سره وعده کړې ده الله د نېکۍ (جنّت).

تفسیر: یعنې که هسې د الله تعالی په لاره کې هر مهال هر شی خرڅ کړل شي او جهاد وکړ شي؛ هغه ښه دی، او الله تعالی به د هغه ډېر اجر په دنیا او آخرت کې ورکوي، لیکن هغه مقدور لرونکي چې له خپلو شتو څخه یې پخوا د حُدیبیې له روغې یا د مکې له بري فتحې څخه خرڅ کړي دي، او د جهاد شرف یې ګټلی دی؛ هغوی ډېرې لویې درجې موندلي دي، او وروستني مسلمانان د هغوی په درجو پورې نشي رسېدلی، ځکه چې په هغه وخت کې د حق منونکي او په هغه باندې سر قربانوونکي سړي ډېر لږ وو، او ګرده دنیا له کافرانو او باطلو خوښوونکیو څخه ډکه وه، په هغه وخت کې اسلام جاني او مالي قربانی ته ډېره اړتیا او احتیاج درلود، او مجاهدینو ته په ښکاره ډول د اسبابو، اموالو، غنائمو، وسلو، خوړو او نورو ضروریاتو هیلې او توقّعات ډېر لږ وو، په داسې حالاتو کې ایمان راوړل او د الله او د هغه د رسول په لاره کې د خپلو ځانونو او مالونو او شتو قربانول د دنیا د لویو اولوالعزمانو او د هغو لویو سړیو کار دی، چې د هغوی ثابت قدمي او ټینګتیا له غرونو څخه هم ټینګه او کلکه وي، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرٌ ؑ ۝۱۰

او الله په هغو کارونو باندې چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې الله تعالی له هر شي څخه خبر دی، او پوهیږي چې د چا عمل څه درجه لري؟ او د هغه د اخلاص وزن او تول څومره دی؟ نو له خپلې پوهې سره سم له هر یوه سره به بېله بېله معامله کوي.

مَنۡ ذَا الَّذِىۡ يُقۡرِضُ اللّٰهَ قَرۡضًا حَسَنًا فَيُضٰعِفَهٗ لَهٗ وَلَهٗۤ اَجۡرٌ كَرِيۡمٌ ۝۱۱

څوک دی ذات هغه چې قرض ورکوي الله لره په قرض ورکولو نېکو سره، نو بیا به (الله) دوچنده کړي (هغه قرض) ده لره، او خاص ده ته اجر ثواب دی نېک (د عزّت).

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «له پور څخه دا مطلب دی چې په دې وخت په جهاد باندې تاسې خپل مالونه او شته ولګوئ، بیا همدا تاسې د ډېرو شتو خاوندان کېږئ، او په آخرت کې لویې مرتبې او مرادونه مومئ، د دوه ګوني معنی هم همدا ده، که نه د نوکر او بادار په منځ کې هسې ګټې وتې نشته، که چاته څه شی ورکوي مختیار دی، او که نه یې ورکوي؛ هم همدی مختیار او واکدار دی».

يَوۡمَ تَرَى الۡمُؤۡمِنِيۡنَ وَالۡمُؤۡمِنٰتِ يَسۡعٰى نُوۡرُهُمۡ بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَبِاَيۡمَانِهِمۡ

(یاده کړه ای محمده !) هغه ورځ (د قیامت) چې وینې ته مؤمنان سړي او مؤمناتې ښځې چې ځغلي به رڼا د دوی مخکښې له دوی څخه او له ښي خوا د دوی څخه.

تفسیر: د حشر په میدان کې کله چې د (صراط) په پل تیریږي، پس ډېره سخته توره تیاره وي، نو په دې وخت کې له هر چا سره د هغه د ایمان او ښه عمل رڼا وي، ښایي چې د ایمان رڼا چې ځای یې زړه وي، او د ښو عملونو به په ښې خوا کې وي، ځکه چې ښې چارې ګردې په ښي خوا کې سره ټولیږي، د هر چا ایمان او عمل په هره درجه اندازه او مېچ چې وي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به د هغه رڼا او روښانتیا هم وي.

بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۲﴾

(او وبه ویل شي دوی ته چې) زېرې د تاسې نن ورځ دی (ننوتل په) جنت چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په هغو کې، دغه دی هم دغه برې موندل ډېر لوی.

تفسیر: ځکه چې جنّت د الله تعالی د خوښې ځای دی، هغه کسان چې جنّت ته رسیږي؛ ګواکې د هغو ګردو مرادونه وررسېدلي وي.

يَوْمَ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوا انْظُرُوْنَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُّوْرِكُمْ ۚ قِيْلَ ارْجِعُوْا وَرَآءَكُمْ فَالْتَمِسُوْا نُوْرًا ۗ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُوْرٍ لَّهٗ بَابٌ ۗ بَاطِنُهٗ فِيْهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهٗ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿۱۳﴾

(یاده کړه ای محمده ! هغه) ورځ چې وایي به منافقان سړي او منافقانې ښځې هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (داسې چې): وګورئ مونږ ته (انتظار وکړئ) چې رڼا واخلو له رڼا ستاسې، نو وبه ویل شي دوی ته (تمسخرًا): چې وګرځئ شاوو خپلو ته پس ولټوئ رڼا، پس وبه واهه شي په منځ د دغو (منافقانو او مؤمنانو) کې یو دېوال چې هغه لره به دروازه وي، دننه طرف د هغې (دروازې کې به چې د جنّت په جانب دی) رحمت وي (مؤمنانو لره)، او د باندې طرف ته د هغه (چې جانب د منافقانو دی) له طرفه د هغه څخه به عذاب وي.

تفسیر: یعنې د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې به یو لوی دېوال ودرول کیږي، چې په هغه کې به یو ور وي، له دې وره به مؤمنان د جنّت په لورې درومي، او د منافقانو له سترګو څخه به پټیږي، د وره په منځ کې د جنّت وږمې او ښې ننداره له لرې بریښي، او له وره د باندې به د الله تعالی د عذاب نښې او د هغه ویروونکې اغیزې او منظرې وي.

يُنَادُوْنَهُمْ اَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ

غږ به وکړي (منافقان) دغو (مؤمنانو) ته: آیا نه وو مونږ له تاسې سره (ملګري په دنیا کې).

تفسیر: خبره داسې ده چې رسمي کافران به د (صراط) په پل باندې نه تیریږي، بلکه ړومبی به په دوزخ کې د هغه له وره څخه په ټېل وهلو غورځولی شي، هو ! هغه کسان چې د کوم پیغمبر امّت او تابعدار وي، اعمّ له دې چې ښه وي یا خراب؛ هغه به د (صراط) له پله تیریږي، وروسته له دې څخه چې د الله تعالی امر ورته وشي؛ په هغه پل باندې به وخیژي، په یوه سخته تیاره کې به ګرد خلق ډوبیږي، په دې توره تیاره کې به له ایمان لرونکیو سره یوه رڼا وي، چې دوه مخیز (منافقان) به هم غواړي چې د هغې رڼا په شاوخوا کې لاړ شي، خو ژرنګه چې مؤمنان ډېر ګړندي او تېز لکه الوتکې، موټر، بایسکل، اس او نور ځغلي؛ نو ځکه هغه رڼا له هغوی لرې تښتي، نو دلته به دا منافقان په شورماشور او نارو سورو باندې خولې پرانیځي، چغې به وي او وایي: لږ خو و درېږئ چې مونږ هم ستاسې په رڼا کې

درسره لاړ شو، مونږ په دا توره تیاره کې لکه ړانده هسې تیریږو، مونږ مه پریږدئ چې له تاسې څخه وروسته پاتې شو، لږ څه ډیل وکړئ او انتظار وکړئ، چې مونږ هم ستاسې له دې ڼا څخه لږ څه ګټور شو، آخر مونږ په دنیا کې له تاسې سره یو ځای اوسېدو، او په ښکاره ډول مونږ هم په مسلمانانو کې شمېرل کېدو، دوی به داسې ځواب اوري چې: بېرته وګرځئ !، او خپلو ځانونو ته هلته رڼا ولټوئ !، که یې وموموئ له هغه ځایه یې واخلئ !، د دې خبرې له اورېدلو څخه دوی بېرته ګرځي، په دې منځ کې به په هسې یوه توره تیاره کې سره لویږي، چې په هیڅ یو شي باندې به د دې نظر ونه لګیږي، او هغه دېوال د دوی او د هغې رڼا په منځ کې راځي، مطلب یې دا چې دا رڼا په دنیا کې په ښو عملونو سره په لاس راتله، هغه ګټه او رڼا له تاسې څخه هلته پاتې شوې ده، بېرته دنیا ته وګرځئ چې دا هلته له تاسې څخه پاتې ده، یا به هغه ځای مراد وي چې د (صراط) په پل له ختلو څخه پخوا هلته رڼا او نور هر چا ته تقسیم کېده.

قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْاَمَانِيُّ حَتّٰى جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ وَغَرَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ﴿۱۴﴾

نو وبه وایي (مؤمنان منافقانو ته چې) هو ! وئ (تاسې له مونږ سره) مګر تاسې په فتنه کې اچولی وو تاسو ځانونه خپل، او انتظار کاوه تاسې (په آفتونو او حوادثو مؤمنانو ته)، او شک به مو کاوه تاسې (په اسلام کې)، او غولولي وئ تېر ایستلي وئ تاسې ارزوګانو خپلو تر هغه پورې چې راغی امر حکم د الله (چې مرګ ستاسې دی)، او غولولي یئ تاسې په (کرم د) الله باندې غولوونکي (چې شیطان دی).

تفسیر: یعني بېشکه په ښکاره ډول په دنیا کې تاسې له مونږ سره وئ، او په ژبې سره مو د اسلام دعوی کوله، خو باطني حالت مو داسې وو چې په لذّاتو او شهواتو کې وئ، او د نفاق لاره مو غوره کړې وه، او خپل ځانونه مو غولولي او په هلاکت کې مو اچولي وو، او بیا مو توبه هم ونه کړه، بلکه تل به مو لارې ته کتل، او انتظار به مو ایستو، چې کله په اسلام او مسلمانانو باندې کومه ټکه لویږي، او د دین په نسبت به په شکوکو او شبهاتو کې لویدلي وئ، تاسې په همدې فریب او غلونه کې داسې ګڼل، چې وروسته له دې څخه به ستاسې څنې هیڅ پوښتنه نه کیږي، او تاسې په داسې خیالونو کې مست او بېخبره پراته وئ چې د الله تعالی حکم او امر راورسېد، مرګی راغی او تاسې یې راګیر کړئ، ګواکې هغه لوی غولوونکي (شیطان) تاسې له لارې څخه وویستئ، چې اوس هیڅ یوه د ژغورنې او د خلاصي لاره درپاتې نه ده.

فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَّلَا مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ مَاْوٰىكُمُ النَّارُ ۭ هِيَ مَوْلٰىكُمْ ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۱۵﴾

پس نن ورځ وا به نخیستله شي له تاسې څخه (ای منافقانو !) فدیه معاوضه، او نه له هغو کسانو څخه چې کافران شوي وو، ځای د ورتلو ستاسې (او د دوی د ټولو) اور (د دوزخ) دی، همغه (اور لایق او) ملګری ستاسې دی، او بد ځای د ورتلو دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعني بالفرض که تاسې منافقان او ښکاره کافران څه معاوضه او فدیه ورکړئ، او وغواړئ چې په هغه چل سره مو ځانونه وژغورئ؛ نو د داسې چارې د منظورۍ هیڅ یو صورت نشته، پس تاسې ګرد په همغه کور کې پاتې کیدونکي یئ، او همدا د دوزخ اور ستاسې د هستوګنې ځای دی، او همدا مو ملګری دی، د بل چا د رفاقت او ملګرتوب توقّع او هیله او امید مه لرئ.

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَن تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

آیا نه دی راغلی وخت هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (د دې) چې وویرېږي زړونه د دوی (له جهته) د ذکر (وعید) د الله نه، او (له جهته د) هغه څیز چې نازل شوی دی له حق څخه (چې قرآن دی).

تفسیر: یعنې هغه وخت رارسېدلی دی چې د مؤمنانو په زړونو کې د الله تعالی او د قرآن یاد او مینه او محبت لا ښه ځای ونیسي، او د اسلام د حقاني دین په مقابل کې غاړه کېږدي، او ښه پاسته شي، او له الله تعالی څخه لا وویرېږي.

وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾

او نه دې کېږي (په سختوالي د زړه کې) په شان د هغو کسانو چې ورکړی شوی وو هغوی ته کتاب پخوا له دې څخه، نو اوږده شوه په دوی باندې زمانه، نو سخت شول زړونه د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعنې ایمان همغه دی چې زړونه پرې نرم شي، د نصیحت او د الله تعالی یاد په هغو باندې ډېره اغېزه او اثر واچوي، او ژر یې قبول کړي، پخوا به اهل الکتابو ښه پندونه د خپلو پیغمبرانو له صحبته اخیستل، له څو مودې راهیسې پر هغوی باندې د غفلت خوب غلبه کړې ده، او هر شی له دوی څخه هېر او زړونه یې سخت او په اکثرو د دوی کې ډېره سرکشي او یاغیتوب پېښ شوی دی، نو اوس د مسلمانانو وار راغلی دی، چې هغوی د خپل مبارک پیغمبر له صحبت څخه ښې ګټې وکړي، او په نرم زړه کامل انقیاد او د ذکر الله په پوره خشوع او زیات خضوع سره د الله تعالی او د ده د رسول اوامر او احکام ومني، او په ښو صفاتو سره متّصف شي، او هغه لوی مقام ته وخېژي چې هلته تر اوسه پورې بل کوم امّت نه دی ختلی.

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾

پوه شئ تاسې چې بېشکه الله ژوندی کوي زرغونوي ځمکه وروسته له موت، وچوالي د هغې (په باران سره)، په تحقیق ښکاره بیان کړي دي مونږ تاسې ته دلائل او آیتونه لپاره د دې چې تاسې عقل په کې وچلوئ (او کار ترې واخلئ په دنیوي او اخروي امورو خپلو کې).

تفسیر: یعنې د عربو خلق جاهل او ګمراه او داسې وو لکه مړه ځمکه، اوس الله جل جلاله هغوی ته ایمان وروباښه، او د علم په روح سره یې ژوندي او په دوی کې یې ګرد کمالات پیدا کړل، لنډه یې دا چې کوم (روحًا) مړ انسان لره نه ښایي چې مأیوس بې هیلي او ناامید شي، ځکه چې که په رښتیا سره توبه وکاږي؛ نو بیا الله تعالی د هغه په کالبد کې د ژوندون روح ننباسي.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

بېشکه خیرات ورکوونکي سړي او خیرات ورکوونکې ښځې او هغه څوک چې قرضونه یې کړي دي له الله سره قرض نېک؛ دوچند به کړ شي دوی ته (ثواب د قرض د هغوی)، او وي به دوی ته اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د الله جل جلاله په لاره کې په خالص نیت سره د هغه د خوښې په خاطر خرڅ وکړي، او خپل مال ولګوي، او پرته له الله جل جلاله څخه د کومې بدلې یا د شکرېې غوښتونکی نشي؛ ګواکې هغه پاک الله تعالی ته پور ورکوي، نو ډاډه اوسئ! چې د هغه ورکړه به نه ضایع کیږي، بلکه څو چنده به بېرته ورکړئې.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۖ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په الله او په (ټولو) رسولانو د دغه (الله)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر رښتیني او شاهدان دي (په ورځ د قیامت کې پر دروغ ویونکیو باندې) په نزد د رب خپل، وي به دغو (صدیقانو مؤمنانو) ته اجر د دوی او رڼا د دوی (چې پرې تیریږي به په پل صراط بانـدې)، او هغه کسان چې کافران شوي دي، او نسبت د دروغو یې کـړی دی آیتونو ځمونږ ته؛ هغوی دي یاران ملګري د دوزخ (چې اصلاً د همدوی لپاره جوړ شوی دی).

تفسیر: محقّق مترجم (رحمه الله) په ښکاره سره د (الشهداء) عطف په (الصدّيقون) باندې منلی دی، یعنې هغه خلق چې په پاک الله او د ده په رسول پوره یقین لري، او د دې یقین اثر د دوی له اعمالو او احوالو څخه هم ښکاري، نو دوی رښتیني او پاخه ایمانداران دي، او د الله تعالی په مخ کې هم دوی د شاهدانو په ډول د نورو حال او احوال هم راښکاروي، لکه چې د «البقرة» د سورت په (۱۷) رکوع (۱۴۳) آیت ځمونږ د دغه مقدّس تفسیر کې داسې یو آیت راغلی دی: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا﴾ په آخرت کې به داسې ریښتونکیو ایماندارانو لره د دوی د عمل او د ایمان له درجې سره سم ثواب او رڼا ورښنله کیږي.

اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ ۖ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا ۖ وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ ۚ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿٢٠﴾

پوه شئ تاسې (ای تشې دنیا خوښوونکیو) چې بېشکه دغه ژوندون لږ خسیس خوشې بې فائدې لوبې، او بېکاره عبث مشغولتیا، او زینت ښایست، او فخر لویي کول دي په منځ ستاسې کې یو په بل باندې، او ډېروالی دی په اموالو او (ډېروالی دی) په اولاد کې، په مثل (د نباتاتو) د باران دي (چې پر تېزې ځمکې باندې اوري)، ښه ښکاري ناشکرانو کوونکو لره زرغونه د دغه (باران)، بیا وچه شي (دا ګیا)، نو پس وبه وینې (ای کتونکیه) هغه (زرغونه یا نبات) زېړ شوی (پس له شینوالي د هغه)، بیا شي هغه (وچ واښه) مات تار په تار، او په آخرت کې عذاب شدید سخت دی (لپاره د هغه چا چې منګولې یې ولګولې په تشو دنیوي امورو، او آخرت ته یې شا کړه)، او مغفرت ښښنه ده لویه له (جانبه) د الله، او رضوان رضاء خوښي ده (هغه چا ته چې مشغول شي په اخروي امورو او دنیا ته شا کړي)، او نه دی (دغه) ژوندون لږ خسیس مګر دی متاع اسباب د غرور د غولېدلو (چې نه پاتې کیږي).

تفسیر: هر سړی د خپل عمر په اول کې بازي او لوبې کوي، بیا په جوړښت ډول او فېشن او سینګار پسې ګرځي، بیا د خپل پت او د اعتبار په زیادت پسې لوېږي، بیا یې د مړینې ورځ نژدې کیږي، د مال او اولاد په فکر کې ډوب تللی وي، چې وروسته له ما ځنې به ځما د کور، کهول، آل اولاد حال او ژوندون څرنګه وي؟ مګر دا ګرد ساز او سامان، فکرونه

او جاجونه فاني او زائل دي، لكه چې د كښتو رونق او بهار د څو ورځو له مخې وي، بيا ژېړ شي او وچېږي، او انسانان او حيوانات يې ګوډ او ماتوي، او ذره ذره كوي يې، او د هغه د سينګار او رونق نوم او نښه نه پاتې كيږي، د دنيا د ژوندون حال او احوال او د هغه ساز او سامان هم داسې وګڼئ، چې سرې د هغه په عارضي باغ او بهار باندې غولېږي او تېروځي، او خپل انجام پرې خرابوي، ځكه چې وروسته له مرګه هيڅ يو له دې شيانو څخې نه په كاريږي، او هلته يوائې هغه ايمان او ښې چارې او صالحه اعمال په كاريږي او په درد يې خوري، چې سړي په دنيا كې كړي وي، او كه كور يې ورانيږي، په آخرت كې هغه لره د الله تعالى خوښي او رضامندي لاس ته نه ورځي، هغه كسان چې د ايمان له دولت څخه بې برخې وي، او د كفر او عصيان او د ګناهونو له پيټي سره آخرت ته حاضريږي؛ هغه ته به سخت عذاب وررسيږي، او هغو مړيو ته چې سره د لرلو د ايمان يې خپلو ايماني چارو كې څه لنډوالى او كوتاهي كړي وي؛ د هغوى له قصور سره برابره سزا وركوله كيږي، او بيا يې پاك الله ښښي، د دنيا خلاصه هغه وه، او د آخرت مجموعه دا ده:

سَابِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ﴿۲۱﴾

تلوار وكړئ وځغلئ تاسې (اى مؤمنانو !) طرف د مغفرت او ښښې ته چې له (جانبه) د رب ستاسې ده، او (تلوار وكړئ وځغلئ تاسې اى مؤمنانو هغه) جنّت ته چې پلنوالى يې (داسې) دى لكه پلنوالى د اسمان او د ځمكې، تيار كړى شوى دى لپاره د هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى په الله او (ايمان يې راوړى دى) په رسولانو د دغه (الله)، دغه (موعود جنّت، مغفرت، رضاء، لقاء) فضل د الله دى چې عطا كوي يې هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د عطا يې، چې مؤمنان دي)، او الله څښتن د فضل عظيم دى.

تفسير: يعنې له موت او مړينې څخه پخوا د هغو شيانو په راغونډولو پسې ولوېږئ چې د هغو په وسيله ستاسې ګناهونه وښښل شي، او جنت مو په برخې شي، په داسې ښو چارو كې لټې كول او سستي كول ښه كار نه دى، او وړاندېوالى وكړئ وځغلئ تاسې اى مؤمنانو ! هغه جنّت ته چې پلنوالى يې داسې دى لكه پلنوالى د اسمان او د ځمكې، يعنې كه ځمكه او اسمان دواړه سره يو ځاى كړل شي؛ نو له هغو څخه به د جنّت عرض او سور جوړيږي، الله تعالى ښه پوهيږي چې د هغه طول اوږدوالى به څومره وي، تيار كړى شوى دى دغه جنّت لپاره د هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى په الله او ايمان يې راوړى دى په رسولانو د الله، دغه فضل د الله دى چې عطاء كوي يې هغه چاته چې اراده يې وفرمايي، يعنې ايمان او ښه عمل خو بېشكه د جنّت د حصول وسيله ده، ليكن په حقيقت سره به د جنّت موندل د الله تعالى په فضل او كرم پورې اړه لري، كه د هغه فضل او كرم نه وى، نو له سزا څخه ځان بچ كول سخت دي، او جنّت ته رسېدل خو جلا خبره ده.

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ

نه رسيږي هيڅ مصيبت آفت غم په ځمكه او نه ستاسې په ځانونو كې مګر هغه خو ليكلى شوى دى په كتاب (لوح محفوظ) كې پخوا له هغې څخه چې پيدا كړى وي مونږ هغه (په دنيا كې).

تفسير: په دنيا او نړۍ كې هغه عمومي آفتونه لكه قحط او سوكړه، زلزله، وبا او نور چې راځي، او هغه غمونه او آفتونه لكه رنځ، درد، ناروغي او نور چې په ځينو سړيو كې ليدل كيږي؛ دا ګرد د الله تعالى په علم قديم كې شته، او فيصله يې صادره شوې ده، او په لوح محفوظ كې ليكلې شوې ده، چې سم له هغه سره دا ګردې پېښې واقع كيږي، او د يوې ذرې په اندازه او مېچ هم په هغه كې څه شى نه لږ او نه ډېريږي.

إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾

بېشکه دا (اندازه پخوا له پیدا کولو) پر الله ډېره آسانه ده.

تفسیر: یعني الله تعالی د هر شي علم په ذاتي ډول سره لري، او په زحمت او تکلیف یې نه زده کوي، نو بیا هغه ته د علم محیط سره سم د ګردو واقعاتو او حوادثو لیکل پخوا له وقوع څخه په هغه کتاب (لوح محفوظ) کې آیا کوم مشکل کار دی؟ بلکه ډېر ورته سهل او آسان دی، او خبر کړئ تاسې الله أکرم شأنُه وأعظمَ برهانُه په دې سره:

لِّكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

لپاره د دې چې خفه نشئ تاسو پر هغه څه چې فوت شوي له لاسه وتلي دي د تاسو، او خوشاله نشئ تاسې په هغه څه چې تاسې ته یې درکړي وي (په خوشحالتیا د کبر او هوا سره).

تفسیر: په دې حقیقت مو ځکه تاسې ته خبر درکړی دی چې تاسې ښه وپوهېږئ: هغه فائدې چې تاسې لره مقدّرې دي؛ هغه به ضرور در رسېدونکې وي، او هغه چې مقدّرې نه دي؛ هیڅکله په لاس نه درځي، هر هغه شی چې د الله تعالی په قدیمي علم کې مقرّر او ټاکلی شوی دی؛ هم هغسې کېدونکی دی، نو ځکه که کومه ګټه د چا لاس ته ونه رسیږي؛ ښایي چې پرې خفه او مضطرب نه شي !، او هغه شی یې چې په برخه ورسیږي؛ په هغه باندې ځان تریخ او تریو او مضطرب نه کړي، بلکه د مصیبت او ناکامی په وخت کې صبر او تسلیم، او د هوسایی او کامیابی په وخت کې دې شُکر او حمد ووایي.

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ

او الله نه خوښوي هر متکبّر (په نعمت باندې) او فخر کوونکی (په نورو باندې). هغه کسان چې (همدوی پخپله) بخل کوي، او (هم) امر کوي خلقو ته په بخل سره (نو دوی لره سخت عذاب ورکوي).

تفسیر: د زیاترو متکبّرو مالدارانو حالت داسې دی چې لویي کوي، خو د لګولو په وخت کې به یو پول او پیسه هم د دوی له جیبه څخه نه راوځي، په کوم یوه ښه کار کې به دی پخپله د ورکولو توفیق نه لري، مګر پخپلو ویلو او کولو سره نورو ته دا وربنيي چې په موقع کې خرڅ کول د هغو متوکلانو او همّتناکو کار دی چې له پیسو سره دومره زیاته مینه او محبت نه کوي، او پوهیږي چې سختي او نرمي او نور ګرد هغه علی الاطلاق مالك له لوري دي.

وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

او هر هغه چې مخ یې وګرځاوه (له احکام الله نه)؛ نو بېشکه الله همغه غني بې پروا په صفتونو سره، ښه ستایلی شوی دی.

تفسیر: یعني ستاسې له خرڅ کولو او نه کولو څخه هغه ته هیڅ یوه ګټه نه وررسیږي، هغه خو بې نیاز او بې پروا ذات دی، ګردې ښېګڼې (فائدې) او صفات علی وجه الکمال د ده په ذات کې سره ټول شوي دي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

خامخا په تحقیق لېږلي وو مونږ پیغمبران خپل سره له ښکاره وو دلائلو او نازل کړی وو مونږ له هغوی سره کتاب او میزان تله (قواعد د عدل) لپاره د دې چې ودریږي خلق په انصاف باندې.

تفسیر: ښايي چې له دې کتاب او ميزان او تلې څخه د تللو تله مراد وي، چې په هغې سره خپل حقوق اداء کوي، او راکړه ورکړه کوي، او د هغې په وسيلې سره عدل او انصاف کيږي، يعنې کتاب الله ځکه نازل شوی دی، چې خلق په عقائدو، اخلاقو، اقوالو کې د عدل او انصاف په سمه لاره لاړ شي، او د افراط او تفريط څخه بالکل ځانونه وژغوري، او تله يې ځکه ټاکلې وه، چې په پلورلو او پېرودلو (بيع شراء) او نورو معاملاتو کې د انصاف د تلې پلې چابړې هيڅ لوري ته ښکته او پورته نه وي، او ممکن دي چې له تلې څخه شريعت مراد وي، چې د ګردو قلبيه وو او قالبيه وو اعمالو حُسن او قُبح مونږ ته په ښه ډول سره راښيي، والله أعلم.

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ

او راليږلې ده مونږ اوسپنه.

تفسیر: يعنې الله تعالی «اوسپنه» پخپل قدرت پيدا کړه، او په ځمکه کې يې د هغه (معادن) کېښودل.

فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

چې په دې کې سخت جنګ ډېر قوت دی، او (په کې ډېرې) منافع ګټې دي لپاره د خلقو.

تفسیر: يعنې چې له دغې اوسپنې څخه د جګړې او جنګ وسلې او نور شيان جوړيږي، او د خلقو زيات کارونه په هغې باندې چليږي، او ګرد مدني او عصري امر پرې مربوط دی.

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ

او بل لپاره د دې چې عالم شي الله (په علم ظاهري سره) په هغه چا باندې چې مرسته کوي له ده سره او له رسولانو د ده سره په غيبو سره (بې له ليدلو).

تفسیر: يعنې هغه کسان چې د اسماني کتاب په لارښوونه په سمه لاره رانشي، او د انصاف او نياو تله په دنيا کې سمه ونه دروي، که ضرروت پېښ شي؛ نو هغوی ته جزاء او ګوشمالي ورکوله کيږي، او په ظالمانو معاندينو، مخالفينو او نورو کږو تلونکيو باندې به د الله تعالی او د ده د رسول د احکامو وقار او اقتدار قائميږي، په هغه وخت کې د توري له موټي څخه نيول او په يوه خالص اسلامي جهاد کې د داخليدو وار راځي، چې په هغه کې به له همدې اوسپنې څخه کار اخيستل کيږي، په دې وخت کې به دا خبره راښکاره کيږي، چې کوم يو بنده وفادار دی؟ چې بې له ليدلو د الله تعالی د هغه مينه او محبّت او د آخرت په راتللو او د اجر او ثواب او په ګناه او عقاب باندې په غياب سره ايمان، يقين، او عقيده لري؟ او د هغه د دين او د هغه د رسول او د کتاب متابعت او اعانت کوي؟.

إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿۲۵﴾

بېشکه الله ډېر قوي دي (په نصرت د احباوو) ښه غالب دی (په ذلّت د اعداوو).

تفسیر: د جهاد تعليم او ترغيب د دې لپاره نه دی ورکړی شوی چې الله تعالی ستاسې مرستې، معاونت، او امداد ته څه اړتيا او احتياج لري، ځکه چې هغه لوی او بې نياز او بې پروا پروردګار ته دا بې وځلی او کمزوری مخلوق څخه مرسته او کومک ورسولی شي؟ او هغه به دوی ته څه اړتوب ولري؟ هو ! دومره ده چې الله تعالی له داسې امر څخه ستاسې د وفاداری امتحان او ازموينه کوي، تر څو هغو بندګانو ته چې دوی په ازموينه کې بريالي شي، لوړ او اعلی مقامات ورکړي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا ٱلنُّبُوَّةَ وَٱلْكِتَٰبَ

او خامخا په تحقيق لېږلي وو مونږ نوح او ابراهيم، او ګرځولي وو مونږ په اولاده د دغه (نوح او ابراهيم کې) نبوّت پيغمبري (او نازل کړی وو مونږ په اولادو د دوی کې) کتاب.

تفسير: يعنې د پيغمبری او کتاب لپاره مونږ د دوی دواړو له اولادې څخه سرې غوره کړل، تر څو وروسته له دوی څخه دا لوی دولت د هغوی د ذريّت او خپلخانې او ځوځات څخه بهر لاړ نشي.

فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٢٦﴾

نو ځينې له دوی لار موندونکي دي، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان وتونکي دي (له لارې حقې نه).

تفسير: يعنې هغو خلقو لره مو چې لېږلي وو، يا داسې يې وبولئ چې د دې دواړو له اولادې ځنې بعضې په لاره وو، او زياتره کسان نافرمانان ثابت شول.

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِرُسُلِنَا

بيا وروسته ولېږل مونږ پر آثار قدمونو د هغوی باندې نور رسولان خپل.

تفسير: يعنې وروستنيو رسولانو د هغو پخوانيو پيغمبرانو په پل باندې تګ کاوه، ځکه چې په اصولي حيثيت کې د ګردو رسولانو تعليم او ښوونه سره يوه وه.

وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ ۖ

او وروسته راووست مونږ عيسی ځوی د مريمې، او ورکړ مونږ ده ته انجيل.

تفسير: يعنې الله تعالی په آخر کې د بني اسرائيلو د انبياوو خاتم يعنې عيسی عليه السلام ته انجيل ورکړ، او استاځی يې وټاکه، او هغوی ته يې واستاوه.

وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً ۚ

او ګرځولې وو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې متابعت يې کړی وو د دغه (عيسی) رأفت، نرمي، او رحمت مهرباني.

تفسير: يعنې د عيسی المسيح عليه السلام ملګري چې په واقعي ډول د هغوی په طريقې باندې تلل، د هغوی په زړونو کې پاک الله نرمي اېښې وه، دوی د الله تعالی له مخلوقاتو سره د محبّت او شفقت په ډول سلوک کاوه، او پخپلو منځونو کې به هم تل په مهرباني اوسېدل، او ښه ژوندون يې سره درلود.

وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ ٱللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۖ

او (پيدا کړې وو دوی له ځانه) رهبانيت (ترک د دنيا) چې نوی يې له ځانه جوړ کړی وو دوی هغه (رهبانيت)، نه وو مقرّر کړی مونږ دغه (رهبانيت) په دوی باندې مګر (دوی غوره کړی وو رهبانيت) لپاره د خوښی د الله، پس ونه کړ دوی رعايت د دې لکه چې حق د رعايت يې وو.

تفسیر: یعني په وروستنیو زمانو کې د مسیح عیسی علیه السلام تابعین د بې دینو باچاهانو له لاسه په تنګ شول، او د دنیا له مخمصو څخه وویرېدل، او د رُهبانیت یو بدعت یې وویست، چې د هغه حکم د الله تعالی له لوري نه دی شوی، مګر د رُهبانو نیت هسې وو چې د پاک الله خوښي حاصله کړو، خو بیا یې هغه په پوره ډول سره پای ته ونشو رسولی.

شاه صاحب لیکي: «دا د فقیرۍ او تارک الدنیا کېدلو رسم پرنګیانو (نصاری) ایستلی دی، دوی به په ځنګلو کې یوه تکیه جوړوله، او هلته به کېناستل، نه به یې ښځه لرله، او نه به د اولاد په فکر کې لوېدل، شپه او ورځ به یې عبادت کاوه، له خلقو سره به یې خبرې اترې نه درلودې، او له هغوی څخې به لرې تنبتېدل، او حال دا دی چې الله تعالی خپلو بندګانو ته داسې حکم نه دی کړی چې دنیا داسې پرېږدئ، او له ځېلمې وزګار کېنئ، نو کله چې دوی پخپلو ځانونو باندې د دنیا ترک نوم کېښود، بیا نو په پټه او پردې کې د دنیا غوښتنه ډېره لویه ګناه ده»، د اسلامي حق شریعت له فطري اعتدال څخه پرته (متجاوز) د داسې رهبانیت منع فرمایلې ده.

تنبیه: «بدعت» هغه کار ته وایه شي چې د هغه اصل په پاک قرآن او احادیثو او په هغو پېړیو (قرنو) کې چې مشهود لها بالخیر دی؛ نه وي، او هغه د دین او د ثواب کار وګاڼه شي.

فَـَٔاتَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَـٰسِقُونَ ﴿۲۷﴾

پس ورکړ مونږ هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو (په محمّد) له هغو څخه اجر ثواب د دوی، او ډېر له دوی څخه فاسقان نافرمانان دي.

تفسیر: یعني په دوی کې اکثر نافرمانان دي، نو ځکه سره له دې چې پر خاتم الأنبیاء صلی الله تعالی علیه وعلی آله وصحبه وسلّم پخپلو زړونو کې یقین او باور لري، خو بیا هم پر دوی ایمان نه راوړي.

يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَءَامِنُوا بِرَسُولِهِۦ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِۦ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِۦ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۲۸﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو پر پخوانیو انبیاوو) ! وویرېږئ تاسې (له عذابه) د الله، او ایمان راوړئ په رسول د دغه (الله چې محمد دی)، چې درکړي تاسې ته دوه حصې برخې له رحمته خپله، او چې وګرځوي تاسې لره یوه رڼا چې تلل به کوئ په هغې سره (پر صراط)، او وبښي تاسې ته (ګناهونه ستاسې)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعني ای کتابیانو ! د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تابع اوسئ !، تر څو دا نعمتونه ومومئ، او ستاسې تېرې خطاوې وبښلی شي، او د ښه عمل او هر کار دوچنده ثواب در ورسیږي، او سره له خپلې رڼا هر چېرې وګرځئ، یعني ستاسې ښه د ایمان او د تقوی په وسیله روڼ او نوراني شي، او په آخرت کې هم دا رڼا ستاسې په مخ او ښي څنګ کې له تاسې سره هر چېرې لاړه شي.

لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَـٰبِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَىْءٍ مِّن فَضْلِ اللَّهِ ۙ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۲۹﴾

لپاره د دې چې وپوهېږي اهل د کتاب (په دې) چې قادران نه دي دغه (منکران) په هیڅ شي له فضل د الله نه، او (بل عالمان شي دغه منکران په دې) چې بېشکه فضل لویې په لاس د الله

کې ده، ورکوي یې هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د ورکولو يې)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې اهل الکتابو د پخوانیو پیغمبرانو خبرې او قصې اورېدلي، او خپل افسوسونه او ارمانونه یې داسې ښکارول چې: کاشکې مونږ هم د هغو په پېړیو کې اوسېدی، تر څو مو هغه درجې او مرتبې موندلي وی، اوس مونږ ته د هغو برکاتو موندل ګران دي، نو دلته داسې وايه شي چې: هغه پیغمبران هم د الله تعالی له لوري لېږلی شوي وو، او هغه دوچنده ثواب ورکول هم د پاك الله له درباره مرحمت کیږي، او حال دا دی چې اوس همغه الله تعالی شته، او د هغه د فضل او کمال بحار او سیندونه تر څنډو ډك خاړخوړی بهیږي.

تمت سورة الحديد، بفضل الله المجيد، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُجَادِلَةِ

«د (المجادلة) سورت مدني دی، (۲۲) آیته (۳) رکوع لري، په تلاوت کې (۵۸) او په نزول کې (۱۰۵) سورت دی، وروسته د «المنافقون» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ

په تحقیق اورېدله الله خبره د هغې (ښځې) چې سوال او ځواب یې کاوه له تا سره د خپل خاوند په شان کې، او شکایت یې کاوه الله ته.

تفسیر: پخوا له اسلام څخه که کوم سړي خپلې ښځې ته ویل چې ته مې مور یې؛ نو دا خبره داسې ګڼله کېده چې هغه د ژوندون تر آخره پورې په هغه باندې حرامه شوه، او بیا به هیڅ یو داسې صورت هغه ته نه وو چې هغه ښځه یې بیا ښځه شي، څمونږ د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په زمانه کې یو مسلمان چې نوم یې «أوس بن الصّامت» رضي الله تعالی عنه وو، خپلې ښځې ته چې «خوله بنت ثعلبه» رضي الله تعالی عنها نومېده؛ همداسې وویل، هغه ښځه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې ودرېده، او دا قصه یې ورته وکړه، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: د دې معاملې په نسبت لا د الله تعالی له لوري ماته کوم خاص حکم نه دی رارسېدلی، خو زه خیال کوم چې ته په هغه باندې حرامه شوې یې، او وروسته له دې څخه تاسې سره ګډه نه شئ اوسېدلی، هغې ښځې په نارو او چغو باندې پیل (شروع) وکړ، او داسې به یې ویل چې: «څما ودان کور وران او واړه ماشومان مې خوار او پرېشان شول»، کله به یې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره داسې جګړې کولې چې: «یا رسول الله ! د هغه مقصد د دې الفاظو له ویلو څخه د طلاق اراده نه وه»، کله به یې د الله تعالی په دربار کې ژړا او انګولا کوله، او داسې به یې ویل: «آ اله العالمینه ! زه د خپل یواځېتوب او د دې مصیبت شکایت ستا دربار ته کومه، ته مې په عرض او فریاد ورسه !، که نه دا څما ماشومان که له ما سره پاتې شي؛ له لوږې څخه مري، او که یې هغه ته ورکړم؛ نو څما د نه پاللو او نه ساتلو څخه له کاره وځي او ضایع کیږي، ای الله تعالی ! ته پخپله د آخر الزّمان نبي په خوله څما د ژغورنې (بچ کېدنې) یوه لاره راوښیه !، او څما دا مشکل او غوټه را وپرانیځه !» نو په دې وخت کې دا آیات نازل او د «ظهار» احکام ورانعام شول.

تنبیه: «ظهار» په شریعت کې دېته وایي چې: د خپلې ښځې کومه (عضو) د ابدیه محرّماتو: مور، خور، او نورو کومې عضوې سره تشبیه ورکړي، چې د هغه کل ده ته حرام او ناروا وي، لکه چې داسې ووایي چې: «أنت علي کظهر أمّي» «ته دې پر ما باندې داسې یې لکه څما د مور شا»، د «ظهار» د احکامو تفصیلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ①

او الله اورېده سوال او جواب ستاسې، بېشکه چې الله ښه اورېدونکی دی (د ټول اقوالو) ښه کتونکی دی (د ګردو احوالو).

تفسير: يعنې الله تعالى هر څيزويني او اوري يې، هغه خبرې اترې چې ستاسې او د هغې ښځې په منځ کې وشوې؛ نو هغه به يې ولې نه وي اورېدلې، محققه ده چې پاک الله د هغې مصيبتناکې ښځې په شکايت چې فرياد يې کاوه؛ ورسېده، او د همېشه لپاره يې د داسې حوادثو د ژغورنې لاره په لاندې ډول سره څرګنده کړه !.

اَلَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْكُمْ مِّنْ نِّسَآئِهِمْ مَّا هُنَّ اُمَّهٰتِهِمْ ؕ اِنْ اُمَّهٰتُهُمْ اِلَّا الّٰٓئِىْ وَلَدْنَهُمْ ؕ وَاِنَّهُمْ لَيَقُوْلُوْنَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُوْرًا ؕ

هغه کسان چې ظهار کوي (مور وايي) له تاسې څخه ښځو خپلو ته؛ نه کيږي دغه ښځې (په بللو د دوی سره) ميندې د دوی، نه دي ميندې د دوی مګر هغه ښځې دي چې ځېږولې يې وي دوی، او بېشکه دوی خامخا وايي يوه خرابه (ناآشنا خبره) له خبرې او دروغ وايي.

تفسير: يعنې ماندينه (منکوحه) کله چې دی يې نه دی ځېږولی، نو څرنګه د ده مور کېدی شي؟ او څنګه به په محض يوه تشبيه سره د تل لپاره په ده باندې لکه حقيقي مور غونډې حرامېږي؟، هو ! که کوم سړی د خپلې بې تميزۍ لامله داسې يوه دروغ او چټي او نامعقوله خبره وکړي؛ نو د هغې بدله دا ده چې کفّاره دې ورکړي، بيا که هغې ته ورنژدې شي، يا ورنژدې نشي؛ هغه ښځه د ده ښځه ده، او له ظهاره طلاق نه اوړي.

وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝۲

او بېشکه الله خامخا ښه عفو کوونکی ښه مغفرت کوونکی دی.

تفسير: يعنې هغه حرکتونه چې د جاهليت په زمانه کې شوي دي؛ هغه ګرد معاف دي، اوس وروسته له هدايته هسې مه کوئ !، که په غلطه له تاسې څخه داسې ګناه کيږي؛ نو ژر تر ژره توبه وباسئ !، او پخوا له دې څخه چې خپلې ښځې ته ورنژدې شئ؛ د «ظِهار» کفارت اداء کړئ !.

وَالَّذِيْنَ يُظٰهِرُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُوْدُوْنَ لِمَا قَالُوْا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّتَمَآسَّا ؕ

او هغه کسان (چې مور وايي) ظهار کوي له ښځو خپلو نه، بيا راګرځي دوی (ماتولو د) هغې خبرې ته (چې ويلې يې وي)؛ نو لازم دي دوی ته ازادول د مريي پخوا د هغه چې يو بل سره مسه کړي (په وطي سره).

تفسير: يعنې د دغه لفظ «أنت علي کظهر أمي» له ويلو څخه د مېړه او ښځې مسه کول او يو پر بل باندې لاس اچول او صحبت کول حرامېږي، کله چې يو مريي آزاد کړي، يا د دوو مياشتو د روژې څخه فارغ شي، نو بيا يو بل ته سره نژدې کېدی شي.

ذٰلِكُمْ تُوْعَظُوْنَ بِهٖ ؕ

دغه (حکم په کفّارت سره) پند درکاوه شي تاسې ته په دغه (حکم) سره).

تفسير: د کفارې مشروعيت ستاسې د تنبيه او پند لپاره دی، چې بيا داسې غلطي ونه کړئ !، او نور هم له هسې غلطيو څخه ځانونه وساتئ !.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرٌ ۝

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه پوهيدونکی دی (نو جزاء به پرې در کړي).

تفسير: يعنې سم د تاسې له احوال سره احکام درليږي، او په دې باندې پوهيږي چې تر کومې اندازې پورې تاسې په هغو باندې عمل کوئ.

فَمَنۡ لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ شَهۡرَيۡنِ مُتَتَابِعَيۡنِ مِنۡ قَبۡلِ اَنۡ يَّتَمَآسَّا ۚ فَمَنۡ لَّمۡ يَسۡتَطِعۡ فَاِطۡعَامُ سِتِّيۡنَ مِسۡكِيۡنًا ؕ

پس هغه چا چې ونه موند (مريي) نو (پرې لازم) روژه نيول دي د دوو مياشتو پرله پسې، پخوا له هغه چې يو بل سره مسه کړي (په وطي سره)، پس هغه چې توان نه لري (د روژې نيولو)؛ نو (پرې لازم) طعام ورکول دي شپېتو مسکينانو ته.

تفسير: يعنې که د غلام آزادولو توان نه لري؛ نو پرله پسې دوه مياشتې داسې روژې دې ونيسي چې په کې بې له عُذره هيڅ يو ډيل او پرېکړه واقع نشي، که په روژه نيولو باندې يې هم توان نه رسيږي؛ نو شپېتو تنو اکربانو او فقيرانو ته دې طعام او خواړه ورکړي، د دې مسئلې نور تفصيلات دې په فقهي کتابونو کې وکتل شي !.

ذٰلِكَ لِتُؤۡمِنُوۡا بِاللّٰهِ وَرَسُوۡلِهٖ ؕ

دغه (تخفيف په کفّاره کې) لپاره د دې دي چې ايمان راوړئ تاسې په الله او په رسول د دغه (الله).

تفسير: يعنې د جاهليت د زمانې خبرې پرېږدئ !، او د الله تعالی په حکمونو باندې ټک وکړئ، او هسې چارې وکړئ چې مؤمن لره ښايي، او د مؤمن له شان څخه وي.

وَتِلۡكَ حُدُوۡدُ اللّٰهِ ؕ وَلِلۡكٰفِرِيۡنَ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ۝ اِنَّ الَّذِيۡنَ يُحَآدُّوۡنَ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ كُبِتُوۡا كَمَا كُبِتَ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ وَقَدۡ اَنۡزَلۡنَاۤ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ؕ وَلِلۡكٰفِرِيۡنَ عَذَابٌ مُّهِيۡنٌ ۝

(دا مذکوره احکام) حدونه د الله دي (معين کړی شوي)، او کافرانو ته عذاب ډېر دردناک دی. بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله نه او له رسول د دغه (الله) څخه؛ خوار هلاک به کړل شي دوی لکه خوار هلاک کړی شوي وو هغه (کسان) چې پخوا له دوی څخه وو، او په تحقيق نازل کړي دي مونږ دلائل روښانه، او کافرانو منکرانو ته عذاب سپکوونکی، رسوا کوونکی دی (په دنيا يا عُقبا کې).

تفسير: يعنې مسلمانانو ته نه ښايي چې د الله تعالی له ټاکليو حدودو څخه تجاوز وکړي، پاتې شول کافران چې د الله تعالی د حدودو څه پروا نه کوي، او پخپل فکر او غوښتنه سره حدود ټاکي؛ نو تاسې هغوی پرېږدئ چې هغوی لره درد رسوونکی عذاب دی، داسې خلق به پخوانيو زمانو کې هم ذليل او خوار وو، اوس هم خواريږي، د الله تعالی د قُدرت د دلائلو له ليدلو او د رڼو او ښکاره وو نښو له اورېدلو څخه وروسته بيا پخپلو انکارونو باندې کلک پاتې کېدل، د الله تعالی د احکامو عزت او احترام نه کول؛ د خپل ځان د ذلت او سپکتيا او بې احترامی او خواری په عذاب کې ځان اخته کولو سره مرادف دي.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۚ

(یاد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ژوندي به پورته کړي الله دوی ټول له قبورو، پس خبر به کړي (الله) دوی په هغو کارونو باندې چې کړي یې وي.

تفسیر: یعنې هر هغه کارونه چې دوی کړي وي، د هغو له نتیجې سره به مخامخ کیږي، د دوی به هیڅ عمل غائب کېدونکی نه وي.

أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

شمېرلي ساتلي دي هغه (اعمال) الله، او هېر کړي دي هغوی (هغه اعمال)، او الله پر هر شي باندې ښه شاهد، ښه خبردار دی (نو ور به کړي دوی ته جزاء موافقه).

تفسیر: یعنې هغوی ته د هغوی د ګرد عمر کارونه او اعمال هیڅ په یاد هم نه دي پاتې شوي، یا هغوی ته یې هیڅ توجّه نه ده شوې، لیکن د الله تعالی په نزد هغه ګرد یو په یو محفوظ او ساتلي شوي دي، دی به هغه ګرد دفترونه په هغه ورځ کې پرانیځي، او د هر سړي په مخ کې به یې ږدي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِن نَّجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ۖ

آیا نه وینې ته، نه یې خبر چې بېشکه الله ته ښه معلوم دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکو کې دي (بلکه خبر یې)، نه به وي پټې خبرې (یو د بله په غوږونو کې) د درې تنو مګر خو دغه (الله) به څلورم د هغوی وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي پنځه تنه (راز ویونکي) مګر خو دغه (الله) به شپږم د هغوی وي (په اعتبار د علم سره)، او نه به وي لږ له دې (عدد) نه او نه به وي ډېر (له دې عدد نه) مګر خو وي به دغه (الله) له هغو سره (په اعتبار د علم سره) هر چېرې چې وي هغوی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی علم یوازې د دوی په اعمالو باندې منحصر نه دی، بلکه د هغه په علم کې د اسمان او ځمکې هر وړوکی او لوی شی شته، هیڅ یو مجلس، مشوره، جرګه، مرکه، پټه خبره، ګنګوسه او پس پسې به نه وي چې الله تعالی به په هغوی باندې نه خبرېږي، د ده محیط علم په هر شي او هر ځای باندې رسیږي، هر چېرې چې درې سړي سره کېني، او خبرې اترې سره وکړي؛ دوی دې داسې نه ګڼي چې دلته بل څلورم څوک نشته، او پنځه ګونې مرکه دې خیال ونه کړي چې له مونږ سره کوم شپږم اورېدونکی نشته، تاسو وپوهېږئ ! چې درې وي که څلور، یا پنځه، یا له دې څخه لږ یا ډېر، هر چېرې چې وي، او په هر حالت کې چې وي؛ الله تعالی په خپل محیط علم له هغوی سره شته، او هیڅ کله له هغوی څخه جلا نه دی.

ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ

بیا به خبر کړي (الله) دوی په هغو (دنیوي اعمالو) چې کړي یې دي په ورځې د قیامت کې، بېشکه الله په هر څیز باندې ښه پوهېدونکی ښه خبردار دی. آیا نه وینې ته، نه یې خبر؟ هغه کسان

چې منع کړې شوي وو له پټو خبرو څخه، بیا بېرته ور وګرځېدل دوی هغه شي ته چې منع کړې شوي وو دوی له هغه څخه، او پټې خبرې کوي دوی په ګناه سره، او په تجاوز دښمنی ظلم سره، او په معصیت نافرمانی د رسول (د الله) سره.

تفسیر: ځمونږ د پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم په مرکه کې دوه مخو او منافقانو به پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې، د مرکې په سرېو باندې به یې مسخرې کولې، او عیبونه به یې څرګندول، یو د بل په غوږو کې به یې پس پسې کولې، او د سترګو او د سر په اشارو سره به یې له خپلو ملګرو سره خبرې کولو، چې له دې حرکاتو څخه صادقو او مخلصو مسلمانانو ته تکلیف پېښېده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خبرې له اورېدلو څخه وروسته به یې ویل چې: «دا مشکل کار ځمونږ له لاسه کېدونکی نه دی»، اګر که پخوا له دې څخه د (النساء) په سورت کې له هسې سرګوشۍ او پټې خبرې څخه هم هغوی ته ممانعت شوی وو، خو دغو مؤذي او بې حیاء منافقانو سره له هغه د خپلو دې بدو عملونو څخه لاس وانخیست، دا دی اوس بیا د هغه په نسبت داسې ممانعت وشو.

وَإِذَا جَآءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ ٱللَّهُ وَيَقُولُونَ فِىٓ أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا ٱللَّهُ بِمَا نَقُولُ ۚ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ⁽⁸⁾

او کله چې راشي دوی تاته (ای محمده !) نو پېشکشي درکوي، سلام اچوي تاته په هغه شي سره چې پېشکشي نه ده مقرره کړې تاته په هغه شي سره الله، او وایي دوی په نفسو زړونو خپلو کې: ولې نه په عذابوي مونږ الله په هغه څه چې وایو یې؟ (نو فرمایي الله) بس دی دوی ته (په تعذیب کې) دوزخ چې ورننوځي په کې، نو بد ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعني پاک الله له نورو پیغمبرانو سره تاسې ته داسې دعاوې فرمایلي (سلام علی المرسلین)، او (سلام علی عباده الذین اصطفی)، او د مؤمنانو په ژبه یې داسې ویل: «السلام علیك أیها النبي ورحمة الله وبرکاته»، مګر ځیني یهودان به کله چې د هغوی حضور ته راتلل؛ نو د «السلام علیك» په عوض به یې په ژوبلې ژبې سره ویل: «السام علیك» چې د هغه معنی داسې ده چې: «تا باندې دې مرګی راشي !» ګواکې د هغو د سلامتیا د دعاء په عوض کې چې الله تعالی هغوی ته ورکړې وو؛ دوی ښېراوې کولې، بیا به یې پخپلو منځونو کې سره ویل: که دی په رښتیا سره پیغمبر دی؛ نو د داسې وینا له ویلو سره سمدلاسه ولې پر مونږ باندې عذاب نه رانازلیږي؟ نو د دوی د دې سوال په ځواب کې فرمایي: ﴿حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ﴾ یعنې: تلوار مه کوئ !، داسې کافي پوره عذاب به درورسیږي، چې د هغه په مقابل به د بل عذاب ضرورت نه پاتې کیږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَنَٰجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَمَعْصِيَتِ ٱلرَّسُولِ وَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) کله چې پټې خبرې کوئ تاسې یو له بله سره (په غوږونو کې)؛ پس مه کوئ پټې خبرې پخپلو منځونو کې په ګناه سره، او په تجاوز دښمنی ظلم سره، او په معصیت نافرمانی د رسول (الله) سره، او پټې خبرې مصلحت کوئ پخپلو منځونو کې په احسان نېکۍ او پرهیزګارۍ سره.

تفسیر: یعني صادقو مسلمانانو لره ښایي چې د منافقینو له داسې عاداتو څخه ځانونه وژغوري، او د مسلمانانو پس پسی او ګنګوسی او مشوره نه ښایي چې د ظلم او عدوان او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم د نافرمانی لپاره وي، بلکه د نېکۍ، د تقوی او د معقولې او ښې خبرې د اشاعت لپاره وي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ۝٩

او وویرېږئ له (عذابه د) الله هغه (الله) چې خاص ده ته به تاسې جمع کړی شئ په قیامت کې جزاء ته.

تفسیر: یعني تاسې ټول د الله تعالی په مخ کې ودرېږئ، او تر ذرې پورې حساب ورکوئ، له الله تعالی څخه د هیڅا پټه او ښکاره پټه نه ده، نو ځکه د هغه د وېرې او د پرهېزګاری خبرې وکړئ !.

اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطٰنِ لِيَحْزُنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ۝١٠

بېشکه چې پټې خبرې (په ګناه) (له کارونو) د شیطان دي، لپاره د دې چې خفه کړي هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او نه دی (شیطان یا پټه خبره) ضرر رسوونکی دغو (مؤمنانو) ته د هیڅ شي مګر په اذن حکم اراده د الله، او ښایي چې خاص پر الله پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعنې د منافقانو دا سرګوشی او پس پسی د دې لامله وي چې لږ څه مسلمانان خپه او په سودا کې ولوېږي، وویرېږي او پخپلو زړونو کې ووایي چې آیا دا خلق څه غوټه کوي؟ او څه سره وایي؟ او په څه ترون کې سره بوخت دي؟ دا کار شیطان په هغوی باندې کاوه، مسلمانان دې په یاد ولري چې د شیطان له لاسه هیڅ شی کېدونکي نه دي، او هیڅ یو څیز د هغه په واک کې نشته، ګټه او نقصان د الله تعالی په اختیار کې دي، که د هغه حُکم او اراده نه وي، که هر څومره مشورې او منصوبې او ترون وکړي؛ تاته هیڅ نقصان نه شي رسولی، نو ځکه په ځای د دې چې تاسې خفه او پرېشان شئ؛ ښایي چې الله تعالی ته هیله او امید او اسره وکړئ !.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قِيْلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوْا فِي الْمَجٰلِسِ فَافْسَحُوْا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) ! کله چې وویل شي تاسې ته: ځای ارت کړئ په مجلسونو کې؛ نو ځای ارت کړئ چې پراخي وکړي الله تاسې لره (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! په مجالسو کې داسې سره کېنئ چې د کېنېناستلو ځای نورو ته پاتې شي، او ټول موقع ومومي، او د نورو ځای تنګ نه شي، کله چې تاسو ځایونه ارت کړئ خلقو ته؛ نو پاک الله به هم تاسې له تنګی څخه وباسي، او د خپل رحمت ابواب او ورونه به در پرانیځي.

وَاِذَا قِيْلَ انْشُزُوْا فَانْشُزُوْا

او کله چې وویل شي (تاسې ته) چې: پورته شئ ! (کوم ښه کار ته لکه لمونځ او نور)؛ نو پورته شئ !.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «دا د مجلس ادب دی، که کوم سړی راشي او د هغه د کېناستلو ځای نه وي؛ نو نورو ته ښایي چې لږ لږ سره وخوځیږي، تر څو د مجلس حلقه لویه او ځای ارت شي، یا له خپلو ځایونو څخه ودرېږي او لږ څه ارته بله حلقه او پېنډه سره جوړه کړي، که بالکل د تللو په نسبت دوی ته وویل شي؛ نو لاړ دې شي، په داسې حرکت کې غرور او بخل کول ونه کړئ، ځکه چې په ښو خویونو په سړي باندې الله تعالی مهربان او له بدو خویونو څخه الله تعالی بېزار دی.

يَرۡفَعِ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا مِنۡكُمۡ ۙ وَالَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡعِلۡمَ دَرَجٰتٍ ؕ

پورته کوي الله هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی له تاسې څخه، او (خاص پورته کوي) هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پوهه په درجو مرتبو کې.

تفسیر: یعنې صادق ایمان او صحیح علم سړي ته ادب او تهذیب ورښيي، او متواضع کوي یې، علم او د ایمان خاوندان چې هومره کمالاتو ته ورسیږي، او لوړو (اوچتو) مرتبو ته وخیژي، او پرمختګ وکړي؛ هومره ځان ښکته، مات، متواضع او ناڅیزه ګڼي، نو ځکه الله تعالی د هسې سړیو درجې لا پسې وچتوي، او دوی لا د پت او د عزّت خاوندان کوي (من تواضع رفعهُ الله)، دا د متکبّرانو، بې دینانو جاهلانو، ناپوهانو کار دی، چې په لږ خبره باندې جګړې نښلوي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرٌ ﴿۱۱﴾

او الله په هغو (کارونو) چې کوئ تاسو ښه خبردار دی (نو جزاء به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې هر یوه ته د هغه له کار، لیاقت او درجې سره سمه مرتبه ښيي، او هغه الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه ته ښه معلوم دی چې کوم یو په رښتیا سره ایماندار او د علم خاوند دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِذَا نَاجَيۡتُمُ الرَّسُوۡلَ فَقَدِّمُوۡا بَيۡنَ يَدَىۡ نَجۡوٰٮكُمۡ صَدَقَةً ؕ ذٰلِكَ خَيۡرٌ لَّـكُمۡ وَاَطۡهَرُ ؕ فَاِنۡ لَّمۡ تَجِدُوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۲﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې (اراده کوئ) د پټو خبرو له رسول سره؛ نو وړاندې کړئ په مخکښې د راز خپل څه صدقه، خیرات، دغه تقدیم د صدقې پخوا له پټو خبرو نه خیر بهتر ډېر غوره دی تاسې لره او ډېر پاکیزه دی، نو که بیا نه مومئ (تاسې هغه شی چې صدقه یې کړئ)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: منافقانو به بې فائدې خبرې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کې ویلې، او په دې چل به یې خپله لویي او نژدېوالی نورو ته ورښود، او ځینو مسلمانانو به هم غیر مهمې خبرې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوږ کې په ورو سره ویلې، او د هغوی وخت به یې خرابولو، او نورو ته به یې موقع نه ورکوله چې د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له ارشاداتو مستفید شي، یا که کوم وخت رسول الله مبارک غوښتل چې ګوښې کیني، او لږ څه خلوت شي؛ نو هلته به هم خلق ورننوتل، او هغه ځای به یې هم تنګوو، او دوی به یې پخپل فکر نه پرېښودل، او د هغوی په چار چاپېر کې به ډېر سړي غونډېدل، خو رسول الله صلی الله علیه وسلم د مروت او اخلاقو له سببه هیڅا ته هیڅ نه ویل، نو ځکه داسې حکم رانازل شو: «هر څوک چې غواړي له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره پټې خبرې او څه مصلحت وکړي؛ ښایي چې پخوا له هغه فقیرانو او مسکینانو ته څه خیرات ورکړي !»، د دې حکم په منلو کې څو ګټې دي، د غریبانو او فقیرانو سره امداد او معاونت کیږي، او د خیرات ورکوونکي د نفس تطهیر او تزکیه په عمل راځي، او د منافق او مخلص مسلمان معرفي او پېژندګلوي په ښه شان سره کیږي، او د پټو خبرو د کوونکیو لږ توب په عمل راځي، که له چا سره به د خیرات ورکولو څه شی نه وو؛ نو هغه له دې قید معاف وو، کله چې دا حکم نازل شو، نو منافقانو د بخل او کنسکۍ لامله هغه عادت پرېښود، او مسلمانان هم وپوهېدل چې ډېرې پټې خبرې کول د الله تعالی نه خوښیږي، او د دې لپاره یې داسې حکم را نازل کړی دی، په پای (آخر) کې یې دا حکم په راتلونکې آیت سره منسوخ وفرمایه:

ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۱۳﴾

آیا ویرېږئ تاسې (له فقر) چې وړاندې کړئ په مخکښې د پټې خبرې ستاسې صدقات خیراتونه، پس په هغه وخت کې چې ونه کړ تاسې دغه (خیرات) او رجوع په رحمت سره وکړه الله پر تاسې باندې؛ نو قائم کړئ سم ودروئ (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړئ تاسې زکات، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د دغه (الله)، او الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو باندې (هم) چې کوئ تاسې (نو جزاء به یې درکړي).

تفسیر: یعنې د صدقې د ورکولو له حکم څخه کوم مقصد چې وو؛ هغه حاصل شو، اوس مو دا مؤقت حکم له تاسې څخه پورته کړ، ښایي چې تاسې د هغه حکم په تعمیل کې په صدق او د زړه له کومې څخه زیار (کوښښ) وکړئ چې هیڅ منسوخ کېدونکی نه دی، او هغه لمونځ روژه او نور حسنات دي، چې له دوی څخه د تاسې د نفس پوره تطهیر او تزکیه کیږي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

آیا نه ګورې ته (ای محمده !) هغو (منافقانو) ته چې دوستي کوي له (هغه) قومه (د یهودانو) سره چې غضب کړی دی الله پر هغوی باندې.

تفسیر: دا خلق منافقان او هغه قوم او ټبر یهودان دي (چې دغه منافقین له هغو یهودانو سره دوستي او همدردي کوي).

مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ

نه دي دغه (منافقان) له تاسې (مؤمنانو) څخه او نه له هغو (یهودانو) څخه.

تفسیر: یعنې منافق نه په پوره ډول په تاسې مسلمانانو کې شامل دی ځکه چې په پټه کافر دی، او نه په پوره ډول په هغو یهودانو کې ګډ او شامل دي ځکه چې په ښکاره سره ځان مسلمان بولي: ﴿مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾.

وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۴﴾

او قسمونه خوري (منافقان په دعوی د اسلام) په دروغو باندې حال دا چې دوی پوهیږي (پخپلو دروغو).

تفسیر: قسمونه خوري منافقان په دعوی د اسلام او احترام د سید الأنام صلی الله علیه وسلم، حال دا چې دوی پوهیږي چې دروغ وایي، او دروغ هم له بېخبرۍ او غفلت څخه نه بلکه په قصد سره پر دروغو خبرو باندې قسمونه خوري، مسلمانانو ته وایي: ﴿إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ﴾ «هغوی له تاسې څخه دي او تاسې غوندې په رښتیا سره مسلمانان دي»، او حال دا دی چې هغوی له اسلام سره له لرې نه هم څه نسبت نه لري.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ

تیار کړی دی الله دوی ته عذاب ډېر سخت.

تفسير: چې د هغوی په نسبت د دې پاک قرآن د (النساء) د سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۵) آیت کې داسې ویلي شوي دي: ﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾.

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

بېشکه دوی لره بد دی هغه شی چې وو دوی چې کول به يې (له ګناهونو).

تفسير: يعنې که څه هم اوس هغوی ته د دوی بد کارونه په نظر ورنشي، خو هغوی د نفاق په کارونو کې هسې سره بوخت دي چې ځان ته ډېر خراب تخم کري، او خپل ځانونه پخپلو لاسو سره په بلا اخته کوي.

اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٦﴾ لَّن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

ګرځولي يې دي قسمونه خپل ډال (چې پرې ساتي سر او مال خپل)، پس منع کړل دوی (په دغو قسمونو سره مؤمنان) له لارې د الله څخه، پس دوی لره دی عذاب سپکوونکی. له سره به دفع نه کړي له دوی څخه (په قيامت کې) مالونه د دوی، او نه اولاد د دوی له (عذابه د) الله څخه هيڅ څيز، دغه کسان ياران ملګري د دوزخ دي، دوی به په دې دوزخ کې تل اوسېدونکي وي.

تفسير: يعنې د دروغو په قسمونو سره خپل ځانونه او مالونه د مسلمانانو له لاسو څخه ساتي، او خپل ځان مسلمان ورښکاروي، او د دوستۍ او خپلوۍ په ډول نور سړي هم د اسلام له لارې څخه باسي، نو په ياد يې ولرئ چې داسې خلقو ته په دې ډول سره هيڅ يو پت او عزّت نه پاتې کيږي، او د ذلّت او سپکتيا په سختو ربړو او عذابونو ککړ کيږي، کله چې د سزا وخت راورسيږي؛ نو دوی د الله تعالی له لاسه خپل ځانونه نشي ژغورلی، او دوی ته د دوی هغه مالونه او اولادونه څه مرسته او مدد رسولی نشي، چې دوی د هغو د حفاظت لپاره په دروغو سره قسمونه پرې خوړل.

يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې ژوندي پورته کړي (دوی) الله ټول؛ نو قسمونه به خوري دوی هغه (الله) ته لکه چې قسمونه خوري دوی تاسې ته (په دنيا کې ای مسلمانانو)، او ګمان به کوي (دوی) چې بېشکه دوی په يو کار دي (نفعمن او پر کومه ښه لاره درومي).

تفسير: يعنې د دې ځای هغه روږد شوي عادت به هلته هم له دوی سره وي، لکه چې دلته ستاسې په مخ کې په دروغو سره ځانونه ساتي، او داسې ګڼي چې مونږ ډېر هوښيار يو، او ډېر ښه چالونه چلوو، د الله تعالی په مخ کې به هم د دروغو قسمونو په يادولو سره ځان تياروي، او وايي: ای پروردګاره ! مونږ خو داسې نه وو، او داسې وو، ښايي دوی داسې ګڼي چې هلته به هم په داسې اقوالو او افعالو او ويناوو سره نجات مومو !.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾

واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشکه دوی هم دوی دي دروغجنان (چې له الله سره هم دروغ وايي).

تفسير: بېشکه چې اصل او ډېل دروغ هغه دي چې د الله تعالی په مخکښې يې هم وايي، او د خپلو هغو دروغ ويلو څخه هيڅ نه شرميږي.

اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنْسٰىهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ؕ

غالب شوی دی پر دوی باندې شیطان، نو هېر کړی دی شیطان له دوی نه ذکر ـ یاد د الله.

تفسیر: پر هر چا باندې چې شیطان داسې پوره لاس ولري؛ نو د هغه زړه او دماغ داسې مسخ او بدلیږي چې هیڅ یو شی یې په یاد نه پاتې کیږي، او په دې باندې هیڅ نه پوهیږي چې آیا پاک الله هم شته؟ که نه؟ دا کمبخت د الله تعالی له عظمت، لویي، جلال او کبریاء څخه ځان نه خبروي، او داسې خیال کوي چې په قیامت کې به هم د دروغو په مرسته خپل ځان وژغوري.

اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ؕ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾

(دغه هیروونکي کسان) لښکر د شیطان دی، واورئ! خبردار شئ! بېشکه لښکر تابعان د شیطان همدوی دي زیانکاران.

تفسیر: د شیطاني لښکرو انجام ضرور خراب دی، نه په دنیا کې د دوی مکر، فریب، منصوبې د وروستني بري مخ لیدلی شي، او نه په آخرت کې له سخت عذاب څخه خپل ځانونه ژغورلی شي.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُحَآدُّوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗۤ اُولٰٓئِكَ فِى الْاَذَلِّيْنَ ﴿۲۰﴾ كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِىْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
قَوِىٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۱﴾

بېشکه هغه کسان چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) څخه؛ دغه (د مخالفانو ټولي) په (جملې د) ذلیلانو مغلوبانو کې دي. لیکلي دي الله (په لوح محفوظ کې) چې خامخا به غلبه برى وکړم هرومرو زه او رسولان ځما، بېشکه الله ډېر قوي دی ښه غالب دی.

تفسیر: یعنې له الله تعالی او د ده له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مقابله کوونکی چې د حق او صداقت په خلاف جنګیږي؛ سخت ناکام، سپک او ذلیل دي، پاک الله په لوح محفوظ کې لیکلي دي چې: په پای کې یواځې حق او حقّانیت لره برى او غلبه ده، او د ده پیغمبران هرومرو (خامخا) مظفّر او منصور کیږي، دغه تقریر پخوا له دې په څو ځایونو کې هم تېر شوی دی.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَوْ كَانُوْۤا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيْرَتَهُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِىْ قُلُوْبِهِمُ الْاِيْمَانَ

او نه به مومې ته (ای محمده!، او نه ښاییږي چې بیامومې) یو قوم چې ایمان یې راوړی وي په الله، او په ورځې آخرې (د قیامت) چې دوستي به کوي دوی له هغه چا سره چې مخالفت کوي له الله او له رسول د دغه (الله) نه، اګر که وي (دغه مخالفین) پلرونه د دوی، او ځامن د دوی، یا ورونه د دوی، یا (نور قبیله) خپلوان د دوی، دغه (قوم چې له دښمنانو د الله سره دوستي نه کوي) لیکلی دی (الله) په زړونو د دوی کې ایمان.

تفسیر: یعنې ایمان د هغوی په زړونو کې داسې ټینګ ثبت شو، لکه هغه لیکه چې پر ډبره باندې لیکلې شوې وي.

وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ

او قوي کړي يې دي دوی په مدد له نزده خپل څخه، (او قوي کړي قوت ورکړی دی الله تعالی دوی لره په روح رحمت نصرت خپل سره، يا په نور رڼا د زړه يا په قرآن عظيم الشأن سره).

تفسير: يعنې غيبي رڼا يې ورته عطاء وفرمايله، چې له هغې څخه زړه ته يو راز ځانـته معنوي ژوندون وررسيږي، يا د (روح القدس جبريل) په وسيله سره يې مرسته وفرمايله.

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ رَضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا۟ عَنْهُ ۚ

او داخل به کړي دوی (الله) په جنّتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو) د هغو (ځلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، راضي شو الله له دوی څخه، او راضي شول دوی له الله څخه. (او خوشال شو الله تعالی له دوی نه په سبب د طاعت سره په دنيا کې، او خوشاله شول دوی له الله تعالی څخه په موندلو د لقاء او رضاء او عطاء د جنّت په آخرت کې).

تفسير: يعنې دا خلق د پاک الله لپاره له ګردو اعداء الله څخه خپه او ناراض شوي دي، نو الله تعالی له هغوی څخه خوښ دی، له هر چا څخه چې الله تعالی خوښ وي؛ نو دی نور څه غواړي.

اې رب العالميـنـه ! وګرځوه مونږ له دغو څخه !.

أُو۟لَٰٓئِكَ حِزْبُ ٱللَّهِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

دغه (خلق) دی حزب ـ لښکر د الله، واورئ ! خبردار شئ ! چې بېشکه لښکر د الله چې دی هم دوی دي په مراد رسېدونکي بريالیان (کامياب).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې هغه څوک چې د الله تعالی له مخالفينو سره دوستي نه لري، اګر که يې پلار وي يا نور خپلوان هم وي؛ هغه هم رښتوني مسلمانان دي، او هغو ته هم دا درجه وررسيږي»، د کرامو أصحابو هسې شان وو چې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم په معاملو کې به يې د هيڅ څيز او هيچا پروا نه کوله، په همدې سلسلې کې د أحد په غزا کې ابو عُبيده رضي الله تعالی عنه خپل پلار وواژه، د بدر په غزا کې ابو بکر الصدّيق رضي الله تعالی عنه د خپل ځوی د مقابلې لپاره ځان تيار کړ، مصعب بن عُمير رضي الله تعالی عنه عُبيد بن عُمير وو وواژه، عمر بن الخطّاب رضي الله تعالی عنه د خپل ماما عاص بن هشام، علي بن أبي طالب، حمزه، عبيده بن الحارث رضي الله تعالی عنهم د خپلو خپلوانو مخې ته چې عُتبه، شيبه، او وليد بن عُتبه وو؛ ووتل او هغوی يې ووژل، او رئيس المنافقين عبد الله بن أبيّ يعنې د عبد الله ځوی چې هغه هم عبد الله نومېده، او د أبيّ لمسی وو؛ د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم په مخ کې د مريسيع په غزا کې عرض وکړ، چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! که ستاسې امر وي؛ نو زه د خپل پلار سر اوس پرې کوم، او ستاسې په حضور کې يې لکه يو پنډوس غورځوم، خو د رسول الله صلی الله عليه وسلم دا خبره خوښه نه شوه، فرضي الله عنهم ورضوا عنه.

تمّت سورة المجادلة، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الحَشْرِ

«د (الحشر) سورت مدني دی، (۲۴) آیته او درې رکوع لري، په تلاوت کې (۵۹) او په نزول کې (۱۰۱) سورت دی، وروسته د (البينة) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ①

نسبت د پاکي کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې او هر هغه چې په ځمکه کې دی (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تفسير: لکه چې د هغه د زبردستی غلبې او د حکمت له آثارو څخه يوه پېښه او واقعه وروسته له دې نه بيانيږي.

هُوَ الَّذِيٓ أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ مِنْ دِيٰرِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ

دغه (الله) هغه ذات دی چې ايستلي يې دي هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل د کتابونو څخه له کورونو خپلو څخه په اول د ايستلو د دوی.

تفسير: له مدينې منورې څخه د مشرق په لوري د څو کروهو په فاصله (واټن) کې د يهودانو د قوم او ټبر يو کلی وو چې «بني نضير» باله کېده، دا ټبر د ډېرو سرېو او شتو ـ مالونو خاوند وو، او پخپلو کلکو او مضبوطو کلاوو باندې يې زيات اطمينان او ډېره ډاډينه لرله.

ځمونږ پيغمبر محمد صلى الله عليه وسلم کله چې هجرت وفرمايه، او په مدينې منورې کې يې هستوګنه غوره کړه؛ نو ړومبی دوی له مسلمانانو سره د روغې تړون وکړ، او داسې يې غوټه کړه چې مونږ به ستاسې په مقابله کې د نورو مرستې نه کوو، يعنې د عدم تعرّض معاهده يې وتړله، بيا دوی د خيانت له مخې د مکې معظّمې له کافرانو سره پټه پټه مکاتبې، ليکنې، خبرې اترې کولې، تـر څو چې د دوی يو لـوی مشر «كعب بن الأشرف» له څلوېښتو سورو سره مکې معظمې ته ځان ورساوه، او له بيت الله سره مخامخ د مسلمانانو په مخالفت له قريشو سره يې معاهده او تړون وکړ، څه موده وروسته د الله او رسول صلى الله عليه وسلم له امر سره سم دغه (کعب) د خپلې دغې درغلی او خيانت لامله د «محمد بن مسلمه» رضي الله تعالى عنه له لاسه وواژه شو، بيا هم د بني نضير له لوري د غدارۍ او بد عهدۍ سلسله جاري وه، د مکر، فرېب او دغابازۍ له مخې دوی رسول اکرم صلى الله عليه وسلم سره له څو تنو اصحابانو وبلل چې پخپلو کورونو کې يې په مکر، فرېب او درغلی سره ناڅاپه په شهادت ورسوي، يو ځلې يې د يوې لوړې په څنګ کې پر رسول الله صلى الله عليه وسلم له پاسه يو د ژرندې پل ور وغړاوه، چې که ځمونږ په پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې لګېدلی وی؛ نو په شهادت به رسېدلی وو، مګر په دې ګردو مواقعو کې د الله تعالى په فضل او مرحمت سره اسلام او مسلمانانو د دوی له شرورو څخه نجات وموند، بالآخر رسول أكرم صلى الله عليه وسلّم له مسلمانانو سره يوه جرګه وکړه، او په هغې کې يې دا سره غوټه کړه چې له بني نضير سره دې غزا وشي، کله چې مسلمانانو په ډېر سرعت ګړنديتوب او تلوار سره په هغوی باندې حمله يرغل ور ووړ، او د دوی ګردې کلاوې او کلي يې کلابند او محاصره کړل؛ نو دوی سخت مرعوب شول، او وويرېدل،

او د وېرې او ډار لامله له خپلو کلااوو څخه د باندې په ډګر جګړې ته راونه وتل، او عمومي جنګ ته وار ونه رسېد، او بیا یې د روغې غوښتنه وکړه، تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په دوی باندې داسې مرحمت او مهرباني وفرمایله، چې دوی دې له مدینې منورې څخه د باندې ووځي، د دوی سرونه او وینې به ساتلې وي، دوی دې د خپلو منقوله وو اموالو څخه هومره شیان چې وړی یې شي؛ یودې سي، خو د دوی غیر منقوله مالونه به د مسلمانانو په لاسونو کې وي، د الله تعالی په حکم هغه کلااوې او ځمکې او نور د مسلمانانو په لاس او قبضه کې ولوېدل، خو د غنائمو په ډول ونه ویشلی شوې، بلکه یواځې ځمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په واک کې پاتې شوې، محمد رسولُ الله صلی الله علیه وسلم د دې ځمکې زیاتره برخه پر مهاجرینو باندې وویشله، او د هغو مصارفو بار او پېټی یې د انصارو له اوږو څخه سپک کړ چې انصارو به پر مهاجرینو کول، او په دې ډول سره دواړو ته له هغه ځنې ګټې ورسېدې، او هم رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د خپلې کورنۍ خرڅ او د نبوّت د مقام کلنې مصارف له همدې جایداده اخیسته، که له داسې مصارفو څخه څه شی ببرته پاتې کېده؛ هغه به یې د الله تعالی په لاره کې صرفول.

په دې سورت کې د همدې قصې په لوري اشاره شوې ده، چې الله تعالی همغه غالب قوي حکمت والا ذات دی، چې لپاره د ذلیل کولو یې وویستل هغه کسان چې کافران شوي وو له اهل کتاب څخه چې یهودان د بني نضیر وو له کورونو خپلو نه، چې په ځمکه د مدینې منورې کې وو، په اول د جمع کېدلو د لښکرو سره، یعنې یواځې په همغه یو یرغل سره وډار شول، او په همغې ړومبنۍ جګړې کې یې خپل کور او کلی او کلکې کلااوې ویجاړې پرېښودلې، او له مدینې څخه وتښتېدل، او هیڅ یوه مېړانه او ثابت قدمي یې له ځانه ورښکاره نه کړه.

مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ

ګمان نه کاوه تاسې (ای مؤمنانو) چې وبه وځي دوی (له مدینې نه)، او ګمان کاوه دوی چې بېشکه دوی لره منع کوونکې ساتونکې دي کلاوې د دوی له (عذابه د) الله، پس راغی پر دوی (عذاب د) الله له هغه ځایه چې ګمان نه کاوه دوی، او واچوله (الله) په زړونو د دوی کې وېره.

تفسیر: یعنې د هغوی د ساز او سامان، ټینګو کلااوو، او د توریالي توب او مېړانې په نسبت به ستاسې خیال داسې نه وو، چې تاسې دومره ژر به هغوی پره کړئ، او دوی به خپلې وسلې له لاسو غورځوي، او نه د هغوی داسې خیال وو چې دا وړو کی او بې وسلې او بې سامان د مسلمانانو ټولی دوی هسې مغلوب او منکوب کړي، هغوی د غفلت په دې خوب کې تللي وو او چې دا مسلمانان چې د هغوی په سر باندې د پاک الله لاس دی؛ ځمونږ تر ټینګو کلااوو پورې چېرې رسېدی شي، او ښایي چې مونږ به د خپلو ښو وسلو، او کلکو مورچلو او مېړانې په سیوري کې د الله تعالی له عذابه ساتلي یو، مګر خو هغوی ولیدل چې هیڅ یو قوّت او طاقت د الله تعالی د حکم مخه نشي نیولی، پر دوی باندې د پاک الله حکم له هغې خوا راورسېد، چې له هغې خوا نه د هغوی خیال او ګمان هم نه وو، یعنې د هغوی په زړونو کې الله تعالی وېره واچوله، او د بې وسلو او بې شتو مسلمانانو ډار یې پر هغوی باندې کېښود، یو خو هغوی د خپل مشر «کعب بن الأشرف» له ناڅاپي وژلو څخه ډېر مرعوب او ترهور وو، اوس نو د مسلمانانو له دې ناڅاپي حملې او یرغل ځنې یې خپل حواس بالکل له لاسه وویستل.

يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ

چې ورانول به یې کورونه خپل په لاسو خپلو سره، او په لاسو د مؤمنانو سره (چې وران کړي ځای د پناهی او ارت شي ورته ځای د جنګ).

تفسير: يعنې د حرص، غيظ، غضب او قهر په جوش کې به يې د خپلو ودانيو څنځيرونه، ورونه، دړې او نور شلول، ماتول، ورانول او نړول به يې، تر څو له هغو شيانو څخه چې دوی يې له خپلو ځانونو سره نشي وړی؛ مسلمانان ګټور نشي، په دې کار کې مسلمانانو هم له هغوی سره ښې مرستې کولې، يعنې له يوه لوري هغوی په نړولو سره مشغول او بوخت وو، او له بل لوري مسلمانانو هم د هغوی هغه ودانۍ ورانولې، چې دوی هلته مورچل نيولی وو، که په غور سره وکتل شي؛ هغه ورانۍ او تباهي چې د مسلمانانو له لاسه رسېدلې وه؛ هغه هم د همدې بدبختانو د بد عهديو او شرارتونو په نتيجه کې وه.

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿۲﴾

پس عبرت واخلئ تاسې ای خاوندانو د سترګو (عقلونو په احوالو د دوی).

تفسير: يعنې خاوند د بصيرت ته په دې واقعې کې لوی عبرت دی، الله تعالی دا ورښوول چې د ظلم، کفر، شرک، او بد عهدی انجام څرنګه کيږي؟ او يوائځې په ظاهري اسبابو باندې ډاډه کېدل او د الله تعالی له قدرت څخه غافل اوسېدل د پوهانو کار نه دی.

وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿۳﴾

او که نه وی ليکلی (مقرّر کړی) الله په دوی باندې وتل (فرار کول) له وطنه؛ نو خامخا په عذاب کړي به وو (الله) دوی لره په دنيا کې (په وژلو او بندي کولو سره)، او دوی لره دی په آخرت کې عذاب د اور.

تفسير: يعنې د هغوی په برخه له وطنه جلا کېدل ليکلي وو، که دا يې په قسمت کې نه وی ليکلې؛ نو بله کومه دنيوي سزا به هغوی ته ورکوله کېده، او د «بني قريظه وو» په شان به وژل کېدل، لنډه يې دا چې له سزا څخه به دوی خپل ځانونه نشو بچ کولی، دا د الله تعالی حکمت دی چې د وژلو په ځای د هغوی په جلا وطنی سره اکتفاء وشوه، مګر خو دا تخفيف يوائځې د هغوی په دنيوي سزا کې شوی دی، ځکه چې د آخرت ابدي سزا په هيڅ ډول سره له کافرانو څخنې نه کميږي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۖ وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۴﴾

دغه (تعذيب د دوی) په سبب د دې وو چې بېشکه وو دوی چې مخالفت به يې کاوه له الله او له رسول د دغه (الله) سره، او هر هغه چې مخالفت کوي له الله څخه؛ نو بېشکه شديد سخت دی عذاب د الله.

تفسير: يعنې داسې مخالفانو ته همداسې سختې سزاګانې ورکولی کيږي.

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ

هغه چې پرې کوئ تاسې له تنو د ونو د (کم اصلو) خرماوو څخه، يا يې پرېږدئ هغه ولاړې په بېخونو خپلو باندې؛ نو دغه (ټول) په اذن حکم د الله سره دي.

تفسير: کله چې دا قوم کلابند شو، نو رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم اجازه وفرمايله چې د هغوی ځينې کم اصلې ونې دې پرې کړی شي !، او هغه باغونه دې ويجاړ شي چې دوی د هغو تر شا پر مسلمانانو ګزارونه کوي،

تر څو چې د هغو د درد لامله په بهر وتلو باندې مجبور شي، او په ډګر کې وجنګیږي، او د ډګر د جګړې په وخت کې له ونو څخه غازیانو ته څه ربړ او تکلیف ورپېښ نه شي، د دې امر په سبب ځینې ونې ووهلی شوې، او ځینې یې پاتې شوې، تر څو له بري څخه وروسته د مسلمانانو په ښه ورشي، کافرانو په داسې طعنه ورکولو باندې شروع وکړه، چې دوی خلقو ته پندونه ورکوي چې له فساده ځانونه وژغورئ، مګر دوی پخپله فساد کوي، آیا د ونو پرې کول او سوځول فساد نه دی؟ نو ځکه دا آیت نازل شو، چې دا ګردې چارې د الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه په اذن او حکم سره سمې شوي دي، او د الله تعالی د حکم تعمیل ته هیڅ کله هیڅوک فساد نشي ویلی، ځکه چې هغه په ژورو حکمتونو او مصلحتونو باندې مشتمل وي، لکه چې د دې حکم ځینې حکمتونه او مصالح پاس ولیکل شول.

وَلِيُخْزِيَ الْفٰسِقِيْنَ ۝۵

او (بل لپاره د دې دي) چې رسوا کړي (الله) فاسقانو نافرمانانو (یهودیانو) لره.

تفسیر: یعنې چې مسلمانانو ته عزت ورکړي، او کافران خوار او سپک کړي، لکه هغه ونې چې پاتې وې؛ په هغو کې د مسلمانانو ګټې او د کافرانو غیظ او خفګان وو، ځکه چې هغوی به د دې پاتې ونو له کتلو څخه ویل چې: دا ونې به د مسلمانانو شي، او هغوی به له دې ځنې ګټې اخلي، او هغه ونې چې پرې شوي یا سوځولی شوي دي؛ په هغو کې د مسلمانانو بری وو، چې د غلبې د آثارو ظهور، او د کفّارو هسې غیظ او غضب منظور وو، چې مسلمانان څمونږ په شیانو کې څرنګه تصرّفات کوي؟ نو ځکه دواړه امور جائز او په حکمت باندې مشتمل دي.

وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَّلَا رِكَابٍ وَّلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهٗ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۶

او هغه مال چې راګرځولی دی الله په رسول خپل باندې له مالونو د دوی، پس نه وو ځغلولی تاسې پر دوی هیڅ اس او نه هیڅ اوښ، لیکن الله مسلّطوي بری ورکوي رسولانو خپلو ته پر هغه چا باندې چې اراده وفرمایي، او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «په غنیمت او فيء کې همدا فرق او توپیر شته، هغه مال چې د جګړې او د جنګ په ډګر کې په لاس راځي؛ هغه غنیمت دی، چې د هغه پنځمه برخه د الله تعالی نذر دی، چې د هغه تفصیل د لسمې پارې په شروع کې تېر شوی دی، او نورې څلور برخې یې پر لښکرو باندې ویشلی کیږي، او هغه شیان چې بې له جنګه په لاس راځي؛ هغه د ټولو مسلمانانو په خزانو کې اېښودل کیږي، او د هغوی په عامّو مصالحو او ضروري کارونو کې لګول کیږي.

مَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ

هغه شی چې راګرځولی دی الله پر رسول خپل باندې له (مالونو د) اهل د قریو کلیو (بې له جنګه)؛ نو (هغه) دی الله لره، او رسول (د الله) لره.

تفسیر: په ړومبنیو آیتونو کې یواځې د بني نضیرو د مالونو د لګولو ذکر وو، اوس د «فيء» د مالونو په نسبت عمومي ضابطه راښیي، یعنې په «فيء» باندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم، او وروسته له دوی څخه د امام قبضه او تصرّف وي، چې پر دغو خلقو یې وویشي، د الله تعالی ذکر دلته تبرّکًا شوی دی، ځکه چې دی د ګردو شیانو مالک دی، هو ! د کعبې شریفې او د مساجدو صرفیات چې د الله تعالی په نامه یادیږي، ممکن دي چې په کې درج وي.

وَلِذِي الْقُرْبَىٰ

او (دغه اموال دي) خپلوانو د رسول (الله) لره.

تفسير: يعني د رسول الله صلى الله عليه وسلم خپلوانو څرنګه چې د نبي كريم په زمان كې له دې مالونو څخه هغوی ته وركول كېدل، او په هغوى كې د فقر او مسكنت قيد هم نه وو، لكه چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم خپل تره عبّاس رضي الله تعالى عنه ته چې يو بډاي (غني مشر) وو برخه وركړه، اوس هم وروسته له دوى څخه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم خپلوانو ته چې اړ او محتاج وي؛ پر نورو اړو او محتاجانو باندې ترجيح وركوله كيږي، او ښايي چې امام هغوى ته پخوا له نورو څخه په مخكې برخه وركړي.

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ

او (دغه اموال دي) يتيمانو لره او مسكينانو لره او مسافرانو لره، (مقرر كړى دى الله دا قسمت) لپاره د دې چې ونه ګرځي (دغه اموال) دولت په منځ د غنيانو كې له تاسې څخه (چې له خپله حقه زيات واخلي او فقراوو ته لږ وركړي).

تفسير: يعني دا مصارف ځكه راښوولي شوي دي، چې مسلمانان تل د پلار مړيو، اړو، بېكسانو او عامو مسلمانانو په پالنه او پوښتنه كې متوجه اوسي !، او تل د اسلامي عمومي ضرورياتو او مصالحو ته خيال ولري، ځكه چې داسې مالونه د بډايانو او دولتمندانو راكړه وركړه او نورو ګټو لپاره نه دي، او نه ښايي چې هغه د هغوى د مخصوص جايداد په منزله وګرځي، او يواځې بډايان پرې مزې وكړي، او خوندونه ترې واخلي، او غريبان او اكربان له لوږې څخه ومري، يا عمومي مصالح خراب او ويجاړ پراته وي.

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او هغه څه چې دركړي تاسې ته رسول (د الله)؛ نو وايې خلئ، ويې نيسئ، قبول يې كړئ !، او هغه څه چې منع كوي (رسول الله) تاسې له هغه څخه؛ نو ېېرته شئ ترې (مه يې غواړئ !)، او وويرېږئ له (عذاب د) الله په ځان ساتلو له معاصيو، بېشكه الله سخت دى عذاب (د ده).

تفسير: يعني مال او جايداد او نور چې سم د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له امر سره تقسيميږي؛ هغه د تقسيم امر دې په ډېرې خوښۍ سره ومنلى شي !، هغه چې دررسيږي؛ هغه په خوښۍ سره واخلئ !، او هغه ته چې ورنه كړ شي؛ هغه دې لاس واخلي !، همداسې د ګردو احكامو او نواهيو منل او پابندي په كار ده.

ځكه چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نافرماني د الله تعالى نافرماني ده، او وويرېږئ كه چېرې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نافرمانۍ لامله الله تعالى له تاسې څخه ناراضه نشي، او سخت عذاب په تاسې مسلط ونه فرمايي.

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۝

(دغه اموال دي) لپاره د فقيرانو هجرت كوونكيو (هغه مهاجران) چې ايستلي شوي دي دوى له كورونو، كليو خپلو څخه، او له اموالو خپلو څخه، په دې حال كې چې طلبوي دوى فضل ښښنه مهرباني له الله او رضا (د ده)، او مرسته كوي له الله او له رسول د دغه (الله) سره (په نفسونو او مالونو خپلو سره)، دغه (مهاجران) همدوى دي صادقان رښتيني (په ايمان او جهاد كې).

تفسیر: یعنې هسې خو په دې مال پورې د ګردو مسلمانانو حوائج او ضروریات تعلّق او اړه لري، مګر په خصوصي ډول سره د ځان قربانوونکو او ایثار خوښوونکیو رښتینو مسلمانانو حق مقدم او وړاندې دی، چې هغوی یواځې د الله تعالی په خوښې او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په محبّت او اطاعت له خپلو کورونو او مالونو او شتو څخه لاس وینځلی دی، او بالکل په تش لاس له خپل هېواده راوتلي دي، تر څو د الله تعالی او د هغه د رسول الله په کارونو کې په زړه پورې پخپل سر او آزاد کار وکړی شي، او هغه ته په ښه ډول مرسته ورسوي.

وَالَّذِيْنَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْإِيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ

او هغو (انصارو لره دي دغه اموال) چې ځای یې نیولی دی په (دې) کور (مدینه) کې، او (خالص کړی یې دی خپل) ایمان پخوا له دغو (مهاجرانو) څخه.

تفسیر: له دې کور څخه مدینه طیّبه مراده ده، او دا خلق د مدینې منورې انصار دي، چې د مهاجرینو له راتګه وړاندې یې په مدینې منورې کې هستوګنه لرله، او د ایمان په لارو کې زیات مضبوط او مستقیم شوي وو.

يُحِبُّوْنَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ

خوښوي محبت کوي دوی له هغه چا سره چې هجرت یې کړی دی دوی ته.

تفسیر: یعنې په مینه او محبت سره د مهاجرینو خدمت کوي، تر دې چې پخپلو مالونو او شتو کې یې هغوی ته برابره برخه ورکړې ده، او د هغوی په شریک ګرځولو کې یې خپل ځانونه تیار کړي دي.

وَلَا يَجِدُوْنَ فِيْ صُدُوْرِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوْتُوْا وَيُؤْثِرُوْنَ عَلٰٓى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

او نه مومي دوی په زړونو سینو خپلو کې څه تنګي (حسد) له هغه شي څخه چې ورکړی شوي وي (مهاجرانو لره)، او غوره کوي (مهاجران) مقدّموي یې پر خپلو ځانونو او اګر که وي پر دوی باندې تنګي.

تفسیر: یعنې مهاجرینو ته هغه فضل او شرف چې الله تعالی عطا فرمایلی دی، یا د فيء په مالونو او نورو کې هغه برخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغو ته عطا فرمایي؛ د هغوی له لیدلو څخه د انصارو زړونه نه خفه کیږي، او په هغوی باندې کینه او حسد نه کوي، بلکه پرې خوښیږي، او په هر څیز کې هغوی پخپلو ځانونو باندې وړاندې ګڼي، پخپله دغه انصاریان مصاعب، متاعب، سختیاوې او رېړونه وچتوي، او په لوږه یې تېروي، مګر هغوی ته هرومرو څه نه څه وررسوي، داسې بې مثله او بې سارې ایثار په دنیا کې تر اوسه پورې هیڅ قوم د بل قوم لپاره نه دی کړی.

وَمَنْ يُّوْقَ شُحَّ نَفْسِهٖ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٩﴾

او هر هغه څوک چې وساتلی شي له بخل د نفس د ده نه؛ نو همدغه کسان دي همدوی مراد موندونکي په مراد رسیدلي.

تفسیر: یعنې ډېر بریالي او کامیاب دي، هغه قوم چې د الله تعالی په توفیق او لاس نیوي د هغوی په زړونو باندې طمع، حرص او بخل هیڅ اغېزه نشي اچولی، ځکه چې طمّاع او بخیلان کله خپلو نورو وروڼو ته څه ایثار او ګټه رسولی شي؟ او د نورو په خوښې او هوسایي باندې کله خوښیږي؟.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعْدِهِمْ

او (اموال) هغو (کسانو لره دي) چې راغلي دي راځي وروسته له دغو (مهاجرو او انصارو) نه.

تفسير: يعنې هغه کسان چې له مهاجرينو او انصارو څخه وروسته د وجود په عالم کې راځي، يا وروسته له دوی څخه د اسلام په حلقه کې داخلېږي، يا له وړاندنيو مهاجرينو څنې وروسته يې هجرت کړی مدينې منورې ته راغلي دي، او غوره ړومبنی قول دی.

يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۰﴾

وايي دوی چې: ای ربه ځمونږ! مغفرت وکړه مونږ ته او هغو (ديني) ورونړو ځمونږ ته چې ړومبی داخل شوي دي (له مونږ څخه) په ايمان کې، او مه ګرځوه په زړونو ځمونږ کې بغض او کينه د هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، بېشکه ته (يا الله) ښه مهرباني کوونکی خورا رحم کوونکی يې.

تفسير: يعنې دغه اخلاف او وروستني کسان هغو اسلافو او سابقينو وړاندنيو ته د ښېښې دعاء کوي، او د خپل هيڅ يو مسلمان ورور په نسبت بغض او کينه په خپل زړه کې نه لري، امام مالک (رحمه الله) له همدې ځايه فرمايي: «هغه سړی چې د صحابه وو په نسبت بغض او کينه ولري، او د هغوی بدګويي وکړي؛ هغه لره د (فيء) په مال کې هيڅ يوه برخه نشته».

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ

آيا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې منافقان دغابازان شوي دي، وايي هغوی هغو ورونړو خپلو (يهودانو) ته چې کافران شوي دي له اهل د کتابونو: قسم دی که خامخا وويستل شئ تاسې (له مدينې څخه)؛ نو خامخا وبه وځو مونږ هرومرو له تاسې سره، او نه به منو (خبره په ضرر د تاسې کې) د هيڅا هيڅکله، او که چېرې جنګ شروع کړ شي له تاسې سره؛ نو خامخا مدد به وکړو مونږ هرومرو له تاسې سره.

تفسير: عبد الله بن أبيّ او نورو منافقانو د بني نضير يهودانو ته پيغام او پټه خبره ورلېږلې وه، چې تاسې مه ويرېږئ، او خپل ځانونه يواځې مه ګڼئ، که مسلمانان غواړي چې تاسې له مدينې څخه وباسي؛ نو مونږ به له تاسې سره درېږو، که د جنګ او جګړې وار ورسېد؛ نو مونږ به له تاسې سره مرسته کوو، دا ځمونږ قطعي او ناګرځېدونکې ټينګه فيصله او پرېکړه ده، او پر ته له دې څخه مونږ ستاسې په جنګ او جګړه کې د هيچا خبره نه اورو، او نه د هيچا پروا کوو.

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿۱۱﴾

او الله شاهدي ګواهي ورکوي چې بېشکه دوی خامخا دروغجنان دي (په همدغو خبرو کې).

تفسير: يعنې دغه منافقان يهودانو ته دغه خبرې له زړه څخه نه وايي، يواځې د مسلمانانو په مخالفت خلق ورپورته کوي، او هسې خبرې کوي چې هغه د مسلمانانو په ګټه نه وي، او هغه خبرې چې په ژبه وايي؛ په هغو باندې هيڅ عمل نه کوي.

لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ ۚ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ

قسم دی که وویستل شي دغه (یهودان) (له کورونو خپلو نه)؛ نه وځي دغه (منافقان له هغو یهودانو) سره (له کورونو خپلو نه)، او که جنګ وکړ شي له هغو (یهودانو) سره؛ نو مرسته مدد نه کوي دغه (منافقان) هغوی سره.

تفسیر: کله چې په مدینې منورې کې جګړه ونښته، او د «بني نضیر» یهودان محصور شول، په هغه نازک حال کې هیڅ یو منافق د دوی مرستې او مدد ته ونه رسېد، په پای کې کله چې هغوی وویستل شول، دغه منافقان په دې وخت کې هم په ډېرې خوشالۍ سره پخپلو کورونو کې ناست وو.

وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿۱۲﴾

او که (اراده د) مدد مرستې وکړي دغه (منافقان) دغو (یهودانو) لره؛ خامخا وبه ګرځوي دغه (منافقان) په تېښته سره شاوې خپلې، بیا به مدد مرسته ونه کړی شي له دوی سره (منافقانو یهودانو سره وروسته له ماتې).

تفسیر: یعنې که په فرض محال سره منافق د هغو یهودانو مرستې ته راغلي وی؛ نو نتیجه به څه کېده؟ پرته له دې څخه چې د مسلمانانو له مقابلې څخه بېرته وتښتي بل نتیجه نه لري، او بیا به د دوی مرسته څرنګه کېده؟ نو د دوی د مرستې لپاره به هم څوک نه رسېده.

لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿۱۳﴾

خامخا تاسو (ای مؤمنانو) ډېر سخت یئ له جهته د وېرې په سینو زړونو د دغو (منافقانو) کې له (وېرې د) الله، دغه وېره (د منافقانو له مؤمنانو څخه) په سبب د دې ده بېشکه چې دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (نه پېژني الله).

تفسیر: یعنې که د الله تعالی په عظمت باندې دغه منافقان پوهېدی، او د هغوی په زړونو کې د الله تعالی خوف او وېره وی؛ نو کفر او نفاق به یې ولې غوره کاوه؟ هو ! د مسلمانانو د شجاعت او مېړانې څخه ویریږي، ځکه د مسلمانانو په مقابل کې نه شي ودرېدلی، او نه د جنګ په ډګر کې له ځانه څه ثبات او توره او مېړانه ورښوولی شي.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاءِ جُدُرٍ ۚ

جنګ به ونه کړي دغه (یهودان) له تاسې سره (ای مؤمنانو) ټول په ګډه سره مګر په قریو کلیو ټینګ کړیو شویو کې، یا وروسته له دېوالونو سنګرونو څخه.

تفسیر: یعنې څرنګه چې د دې خلقو په زړونو کې د مسلمانانو وېرې او خوف ځای نیولی دی؛ نو ځکه د جنګ په ډګر کې نشي جنګېدلی، هو په کلیو او ټینګو کلاوو کې سنګرونه نیولی او جګړې کولی شي، یا که د دیوالونو او ونو او نورو شیانو تر شاوو ځانونه پټ کړي؛ نو جنګېدی شي.

بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ

جنګ د دوی په منځ د دوی کې ډېر سخت دی.

تفسیر: یعنې په جګړو کې چې دوی یې پخپلو منځونو کې کوي؛ ډېر تېز او ګړندي او سخت ښکاري، لکه چې پخوا له اسلامه د «اوس» او «خزرج» د جنګونو تجربه څمونږ په مخ کې پرته ده، مګر د مسلمانانو په مقابله کې د هغوی وینه وچه، توره، پخه، ژبه بنده او مېړانه ورکه شي.

تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

ګمان به کوې ته په دوی چې سره یو دي (حال دا چې) زړونه د دوی سره جلا جلا دي، دا په سبب د دې دي چې بېشکه دوی داسې یو قوم دی چې نه پوهېږي.

تفسیر: یعنې د مسلمانانو په مقابله کې د هغو په ظاهري اتفاق او اتحاد مه غولېږئ، د هغوی زړونه هیڅکله سره غونډ نه دي، او بالکل جلا دي، هر یو د خپل غرض او غوښتنې مین، او د هر یوه فکر او خیال بېل دی، نو څکه د دوی په منځ کې حقیقي اتحاد او یو جهتي هیڅېږې نه پیدا کېږي، که دوی پوهه ولري؛ نو پوهېدل به چې دا نمایشي اتحاد او د ښودنې یووالی هیڅ نه پکارېږي.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ۖ ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾

مثال د دوی (په نه ایمان راوړلو کې) لکه مَثَل (قصه) د هغو کسانو دی چې وو پخوا له دوی نه په نژدې زمانه کې، چې وڅکله هغوی وبال سزا د بدو چارو خپلو، او شته هغوی ته عذاب دردناک (په عُقبا کې).

تفسیر: یعنې اوس په نژدې زمانې کې د «بني قینقاع» یهودانو د خپلې درغلی، خیانت، او غدارۍ خوند څکلی دی، کله چې هغوی بد عهدي وکړه؛ نو مسلمانانو له هغوی سره یوه مختصره جګړه ونښلوله، او وروسته د یوه وړوکي جنګ څخه یې هغوی د باندې وشړل، او له هغه څنې په مخ کې په قریبه ماضي کې مکیّانو هم د «بدر» په ورځ کې خپله سزا وموندله، همغسې د «بني نضیرو» انجام هم وګورئ !، چې په دنیا کې د مسلمانانو له لوري پخپل انجام او سزا ورسېدل، او دوی ته د آخرت درد رسوونکی عذاب هم هغسې چې دوی ته ټاکلی شوی دی، هم وررسېږي.

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

(مثال د منافقانو په مخالفت د وعدې کې) لکه مثل (قصه) د شیطان داسې دی، کله چې وایي انسان ته چې: کافر شه !، نو کله چې (انسان) کافر شي؛ وایي (شیطان): زه بېزاره جلا یم له تا څخه، بېشکه زه وېرېږم له الله چې رب (پالونکی) د ټولو عالمیانو دی. پس دی عاقبت انجام د دواړو (ګمراه کوونکي او ګمراه شوي) داسې چې بېشکه هغوی دواړه به وي په اور (د دوزخ) کې، تل به اوسېږي دوی (دواړه) په هغه (اور د دوزخ) کې، او همدا جزاء د ظالمانو ده.

تفسیر: یعنې شیطان په اول کې انسان ته د کفر او معصیت تشویق او تحضیض ورکوي، کله چې سړی د ده د اغواء په لومه او دام کې ونښلي؛ نو وایي چې: زه له تا څخه جلا او د تا له کاره بیخي بېزاره یم، زه خو له الله تعالی وېرېږم، «دا وینا به هم د ریا او مکارۍ له مخې وي»، نتیجه به داسې وي چې دی به هم د دوزخ خس او بوټي دړې کېږي، او د هغه د دوزخ د لوېدلو سبب به هم ګرځي، شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «شیطان به په آخرت کې دا خبره وایي، او د «بدر» په ورځ کې یې هم د یوه کافر په شکل او بڼه نور خلق په جګړه کې اچولي وو، کله چې سترګې یې پر پرښتو

باندې ولګېدې؛ نو ژر وتښتېد، - لکه چې د هغه بیان د (الأنفال) په سورت کې پخوا له دې څخه څمونږ د دغه پښتو تفسیر کې تېر شوی دی- همدا مثال د منافقینو هم دی»، «هغه بني نضیر» ته د خپل حمایت او رفاقت یقین ورکړی وو، او په دې چل سره یې د مخالفت ډګر ته را وویستل، کله چې هغوی په مصیبت سره اخته شول؛ دی جلا (جدا) شو، او لرې ترې کښېناست، ولې آیا هغه په دې ډول د الله تعالی له عذابه خلاصېدی شي؟ هیڅکله نه خلاصیږي، او د دواړو د هستوګنې ځای دوزخ دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! وویرېږئ له (عذابه د) الله، او ښایي چې ودې ګوري هر نفس هغه شي ته چې وړمبی یې لېږلی دی لپاره د سبا (قیامت).

تفسیر: یعنې ای مؤمنانو ! له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او خپلو ځانونو ته د طاعاتو او عباداتو سرمایه ذخیره برابره کړئ، او فکر وکړئ چې سبا به څه څه شیان در د مخه کېدونکي وي؟ او د قیامت لویې ورځې لپاره مو څه ذخیره او ځېرمه کړي دي؟ او څه شی مو د مخه ورلېږلي دي، چې ورووسته له مرګه هغه هلته در په کار شي؟.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

او وویرېږئ له الله، بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو عملونو چې کوئ تاسو.

تفسیر: یعنې ستاسې هیڅ یو کار له الله تعالی څخه پټ نه دی، نو ځکه له هغه الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د تقوی او پرهېزګارۍ لارې غوره کړئ !، او له ګناهونو او معاصیو څنې خپل ځانونه وژغورئ !.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو !) په شان د هغو کسانو چې هېر کړی دی هغوی الله، بیا هېر کړ الله په دوی حق د نفسونو د دوی، دغه خلق همدوی دي فاسقان نافرمانان.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی حقوق یې هېر کړي دي، او د هغه له یاده غافل شوي دي، او د ده د اوامرو او نواهیو هیڅ پروا نه کوي؛ نو الله تعالی هېر کړي دي په دوی باندې حق د نفسونو د دوی، چې له راتلونکیو آفتونو څنې د ژغورنې هیڅ یو فکر او اندېښنه د دوی سره نشته، او په معاصیو او نافرمانیو کې ډوب تللي دي.

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

نه دي سره برابر (په نزد د الله) یاران ملګري د اور او یاران ملګري د جنّت، یاران ملګري د جنّت همدوی دي مراد موندونکي په مراد رسیدلي (په لقاء د الله او نعماوو د جنّت).

تفسیر: یعنې ښایي چې هر سړی خپل ځان د جنّت د داخلېدو وړ وګرځوي، چې لاره یې پرته د قرآنکریم د هدایاتو او احکامو په مخکې له غاړې اینبودلو بل شی نه دی.

لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ

که نازل کړی وی مونږ (احکام د دغه) قرآن په یوه غره باندې؛ نو خامخا لیدلی به وو تا هغه (غر) ویرېدونکی فرمان منونکی ټوټې ټوټې کېدونکی له وېرې (د عذابه) د الله.

تفسیر: یعنې د افسوس او د حسرت ځای به وي؛ چې قرآن مجید د انسانانو پر زړونو باندې هیڅ یو اثر او اغېزه ونه کړي، حال دا چې د قرآن شریف اثر او اغېزه دومره زبردسته او قوي ده، چې که هغه پر غرونو غونډې یو کلک شي باندې هم رابښکته شوی وی، او په هغه کې د پوهېدلو داسې یوه ماده چې په انسانانو کې وي شته وی؛ نو هغه به د متکلم د عظمت په مقابل کې ویرېده، او چاودېده، او له ډاره به یې ټوټې ټوټې کېده.

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

او دا مثالونه بیانوو اوروو مونږ هغه خلقو ته (لپاره د دې) چې دوی فکر غور وکړي په کې.

تفسیر: شاه صاحب (رحمه الله) لیکي: «یعنې د کافرانو زړونه ډېر سخت دي، سره له دې چې د الله تعالی کلام اوري، خو بیا هم ایمان نه پرې راوړي، که غر د دې پاک کلام په مفهوم باندې وپوهېږي؛ نو هغه به هم له ډېرې وېرې وشلیږي».

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۖ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ

دغه الله هغه ذات دی چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی (دی یواځې)، عالم دی په غیبو باندې، او (عالم دی) په ښکاره وو باندې، هم هغه (الله) دی خورا مهربان ډېر رحم کوونکی.
دغه الله (هغه ذات دی) چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مګر خو همدی دی، (یواځې) بادشاه دی، ښه پاک دی (له ټولو قبائحو څخه)، سالم دی (له ګردو عیوبو) څخه، امان ورکوونکی دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی أجلّ وأعلی شأنُه وأعظم برهانُهُ له ګردو نقائصو او کمزوریو څخه پاک منزّه دی، او له ټولو عیوبو او آفاتو څخه سالم دی، هیڅ یوه خرابي او نقصان نه د هغه دربار ته رسېدلی دی، او نه به وررسیږي، د «مؤمن» ترجمه یې په «امان ورکوونکي» سره کړې ده، او د ځینو نورو مفسّرینو په نزد د «مصدّق» په معنی هم راغلی دی، یعنې پخپل قول او فعل سره د خپلو پیغمبرانو د اقوالو او ویناوو تصدیق کوونکی دی، یا د مؤمنانو په ایمان باندې د تصدیق د مهر ثبت کوونکی دی.

الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

شاهد حافظ دی (په اعمالو د بندګانو)، ښه زبردست دی د وېرې خاوند دی، لوی څښتن دی، پاک دی ذات د الله له هغو شیانو چې (مشرکان یې) ورسره شریکوي.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په ذات او صفاتو او افعالو کې هیڅوک ورسره مل او شریک نه دي.

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ

دغه الله (هغه ذات دی) چې پیدا کوونکی دی راویستونکی دی (له عدم نه وجود ته) صورت ورکوونکی دی.

تفسیر: د (خالق) او د (باري) د فرق په نسبت مو د بني اسرائیل په سورت کې د دې آیت د تفاسیرو په ضمن کې څه اشارې کړې دي، ځمونږ دغه مبارک تفسیر بیا ولولئ!.

«المصوّر» صورت جوړوونکی، لکه چې په نطفه باندې یې د انسان تصویر جوړ کړی دی.

لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

همدغه (الله) لره دي نومونه نېک (ډېر ښائسة) عمده مخصوص.

تفسير: يعنې هغه نومونه چې په اعلى درجه په ښه والي او کمالاتو او صفاتو باندې دلالت کوي.

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

په پاکی سره يادوي هغه (الله) لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څه چې په) ځمکه کې دي.

تفسير: يعنې د قال يا د حال په ژبه سره چې په هغه باندې مونږ او تاسې نه پوهيږو.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

او همدغه (الله) ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

تمّت سورة الحشر بمنّه وكرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الْمُمْتَحَنَةِ

«د (الممتحنة) سورت مدني دی، (١٣) آيتونه او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (٦٠) او په نزول کې (٩١) سورت دی، وروسته د (الأحزاب) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم په «حُديبيې» کې له مکيانو سره روغه وفرمايله، چې د هغې ذکر ځمونږ د دغه پښتو تفسير د (الفتح) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، تر دوو کلونو پورې دا روغه قائمه وه، بيا د کافرانو له لوري هغه ماته شوه، نو دلته رسول الله صلی الله عليه وسلم د حربي له اصولو سره سم په پټه خوله افواج ټولول، او د مکې معظمې د بري فتح لپاره يې ترتيبات نيول، د خبرو اترو او ليکونو په لېږلو باندې يې ممانعت او بندشونه کېښوول، چې تر څو د مکې معظمې کافران د دوی له دې تياري څخه خبر نشي، او هغوی هم د جګړې لپاره ځانونه تيار نه کړي، او په دې ډول سره په حرم شريف کې د جګړې مخه ونيوه شي، يوه مسلمان چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالی عنه نوميده، او د «بدر» له مهاجرينو څخه وو، مکيانو ته يې يو ليک ورولېږه چې: «د محمد صلی الله عليه وسلم لښکر پر تاسې باندې لکه د شپې تياره يا د لوی سيلاو د اوبو په شان درتلونکی دی» دا خبره رسولُ الله صلی الله عليه وسلم ته د وحي په وسيله ورښکاره شوه، دوی علي «رضي الله تعالی عنه» او څو نورو اصحابو ته امر ورکړ چې يوه ښځه د مکې شريفې په لوري روانه ده، تاسې ورپسې ورشئ، تاسې به له هغې سره په فلانې ځای کې مخامخ کېږئ، له هغې سره يو ليک دی؛ هغه ورځنې واخلئ !، او له ځان سره يې راوړئ، دا أصحاب په تلوار روان شول، او هغه ښځه يې په همغه ځای کې وموندله، هغې ښځې ډېر «ليت او لعلّ» او وړاندې او وروسته وکړ، خو سره له هغه هم همغه ليک (خط) يې وروسپاره، چې د هغه له لوستلو څخه دا خبره ښکاره شوه چې د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالی عنه له لوري د مکې معظمې د کافرانو په نامه ليکلی شوی دی، او هغوی ته يې د مسلمانانو د تعرّض اطلاع ورلېږلې ده، ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالی عنه راوباله، او ترې يې وپوښتل چې: دا څرنګه يو حرکت دی؟ ده وويل: يا رسول الله ! نه زه کافر يم، او نه مې له اسلامه مخ اړولی دی، رښتيا خبره خو دا ده چې ځما کور او کهول په مکه معظمه کې دی، او هلته د هغوی ساتونکي او پالونکي هيڅوک نشته؛ نو مې غوښتل چې پر کافرانو باندې خپل يو احسان واړوم تر څو هغوی د هغه په معاوضه کې ځما له اهل او عيال سره څه غرض ونه لري، بلکه له هغوی سره څه ښېګڼې هم وکړي، زه پوهېږم چې له دې څخه ماته ډېره ګټه (فائده) رارسيږي، خو اسلام او مسلمانانو ته له هغه ځنې هيڅ يو ضرر نه رسيږي، هغه د فتح او نصرت وعدې چې تاسې ته د الله تعالی له لوري شوي دي؛ هغه په يقيني ډول سره پای (آخر) ته رسېدونکې دي، او د هغو مخه هيڅوک نشي نيولی، لکه چې د ده د هغه خط په منځ کې همدا مضمون ليکلی شوی وو: قسم په الله که رسول الله صلی الله عليه وسلم يواځې هم پر تاسې باندې حمله وکړي؛ نو الله تعالی به ورته مدد ورکوي، او هغه وعدې چې له هغه سره شوي دي؛ خامخا پوره کېدونکې دي.

بلا شُبهه د «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالى عنه څخه دا غټه خطايي شوې ده، خو «رحمة للعالمين» وفرمایل: «لا تقولوا له إلا خيرا» «مه وایئ ورته هیڅ شی پرته له خیره» او ویې فرمایل: «چې حاطب د «بدر» د اصحابو څخه دی، او تاسې ته نه دي معلوم چې الله تعالی د «بدر» د اصحابو ګرد ګناهونه ښښلي دي»، د دې سورت زیاتره برخه همدې قصې لره نیوونکې ده، لکه چې الله أجل وأعلى شأنُه وأعظم برهانُهُ داسې فرمايي چې:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! مه نیسئ تاسې دښمنان ځما او دښمنان خپل دوستان په دغه حال کې چې غورځوئ لېږئ تاسې خبرونه هغوی ته په سبب د دوستی سره (په منځ ستاسې او د دوی کې) حال دا چې په تحقیق کافران شوي دي هغوی په هغه شي چې راغلی دی تاسې ته له حق (دین او قرآن) څخه.

تفسیر: یعنې د مکّې کافران هم د الله تعالی جل جلاله دښمنان دي او هم ستاسې، نو له هغوی سره دوستي مه کوئ !، او هغوی ته دوستانه پیغامونه لېږل مسلمانانو لره ښه نه دي، او په تحقیق کافران شوي دي هغوی په هغه څه چې راغلی دی تاسې ته له حق دین څخه، نو د دې لامله د الله تعالی دښمنان شول.

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ

چې وباسي دوی رسول (د الله) او هم تاسې (له خپل وطن مکې څخه ځکه) چې ایمان راوړی دی تاسې په الله چې رب ستاسې دی.

تفسیر: یعنې پیغمبر ته او تاسې ته یې څنګه ربړونه او زحمتونه دروړسول، او تاسې یې د خپل هېواد او وطن په پرېښوولو باندې اړ کړئ، یواځې په همدې خبره سره چې تاسې ولې د یوه الله تعالی چې ستاسې او د ګردو (ټولو) مخلوقاتو پرودګار دی؛ عبادت کوئ؟ نو له دې څخه به لویه دښمني او عداوت څه وي؟ د تعجّب ځای دی چې تاسې له داسې سړیو سره دوستي کوئ؟ او د خپلوی لاسونه وروړاندې کوئ؟.

إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي

که چېرې یئ تاسې چې راوتلي یئ تاسې (له اوطانو خپلو) لپاره د جهاد جنګ په لاره ځما کې، او لپاره د رضا خوښی غوښتلو ځما.

تفسیر: یعنې که ستاسې له کوره وتل ځما د خوښی لپاره او ځما په لاره کې د جهاد لپاره وي، او خاص ځما د رضا لپاره تاسې نور د خپلو ځانونو دښمنان کوئ؛ نو بیا په هغې دښمنی کې د دوستی ارتباط د څه لپاره دی؟ آیا د هغو کسانو په ناراضی چې تاسې د الله تعالی رضا ګټلې وه، اوس غواړئ چې هغوی له خپلو ځانونو څنې رضا او خوښ او الله تعالی ناراض کړئ؟ (العیاذ بالله).

تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ

چې په پټه (خبرې) لېږئ تاسې هغوی ته په (سبب د) دوستی سره، او زه ښه عالم یم په هغه څه چې پټوئ تاسې، او په هغه څخه چې ښکاروئ تاسې.

تفسیر: یعنې که یو سړی وغواړي چې یو کار له ګردو خلقو او نړیوالو څخه په پټه اجرا کړي؛ نو آیا هغه له الله تعالی څخه هم پټولی شي؟ وګورئ چې «حاطب بن أبي بلتعه» رضي الله تعالی عنه څومره زیار وکړ، او کوښښ یې وکړ چې د خپل لیک اطلاع هیچا ته ورنه کړي، خو الله تعالی له هغه څخه خپل رسول خبردار کړ، او دغه پټه خبره ﷺ له وخته ورڅرګنده شوه.

وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ①

او هر څوک چې وکړي دغه (کار) له تاسې څخه؛ نو په تحقیق ورکه کړې یې ده سمه صافه لاره.

تفسیر: یعنې که سره له مسلمانی داسې کار وکړي، او داسې یو وګڼي چې دی به د هغه په پټو ساتلو کې بری ومومي؛ نو سخته غلطي او زیات تېرواته کوي.

إِن يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا۟ لَكُمْ أَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا۟ إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِٱلسُّوٓءِ وَوَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ ②

که چېرې ظفر بری ومومي (کفّار) په تاسې باندې (نو) شي به دوی تاسې لره دښمنان، او اوږده به کړي تاسې ته لاسونه خپل (په وهلو او وژلو د تاسې)، او (اوږدې به کړي) ژبې خپلې په بدۍ (ویلو د تاسې) سره، او خوښوي به دوی (دغه) چې کافران شئ تاسې (لکه چې دوی دي).

تفسیر: یعنې له دې کافرانو څخه په موجوده حالت کې څه هیله او اسره مه لرئ!، که څه هم تاسې زیاته پېرزوینه او رواداري پر هغوی باندې وکړئ، او د دوستی اظهار وکړئ؛ هغوی هیڅکله د مسلمانانو خیر غوښتونکي نشي کېدی، او سره له دې انتهایي رواداریو که د هغوی لاسونه پر تاسې باندې بر شي؛ نو له هیڅ راز خرابۍ او دښمنۍ ځنې خپل ځانونه نه منع کوي، په ژبو او لاسو سره هر ډول ضررونه او ایذاوې تاسې ته دررسوي، او داسې غواړي هم هغسې چې هغوی له صداقته منکران دي؛ تاسې هم منکران کړي، نو آیا داسې شریران او بد باطنان د دې خبرې وړ دي چې هغوی ته هسې پیغامونه ولېږل شي؟.

لَن تَنفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَآ أَوْلَـٰدُكُمْ ۚ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ③

له سره به نفع در ونه رسوي تاسې ته (که کافران شئ) خپلوي ستاسې، او نه اولاد ستاسې په ورځې د قیامت کې فیصله به وکړي (الله) په منځ ستاسې کې، او الله په هغو عملونو چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: حاطب رضي الله تعالی عنه هغه خط د خپل اهل او عیال لپاره لیکلی وو، نو په دې باندې داسې تنبیه فرمایي چې اولاد او خپلوان د قیامت په ورځ هیڅ نه پکارېږي، الله تعالی د هر یوه سړي اعمال تر ذرې ذرې پورې هم ګوري، او سم له هغه سره فیصله او پرېکړه کوي، د الله تعالی دا فیصله هیڅ یو ځوی، لمسی، کړوسی خپل، خپلوان او عزیزان نشي ماتولی، نو بیا دا کومه عقلمندي ده چې یو مسلمان د خپل اهل او عیال لپاره الله تعالی له خپل ځان څخه نارضا کړي، په یاد یې ولرئ چې له هر شي څخه د الله تعالی رضامندي او خوښي وړاندې ده، که دی له مونږ څخه راضي وي؛ نو د هغه په فضل او کرم سره ګرد کارونه ښه کېږي، او که الله تعالی نارضا شي؛ نو هیڅ شی نه پکارېږي.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ

په تحقيق شته تاسې لره (اى مؤمنانو !) طريقه ښه (چې اقتداء پسې كولى شئ) په (قول او فعل) د ابراهيم كې او په (قول ـ فعل د) هغه چا كې چې ده سره وو (له مؤمنانو)، كله چې وويل (دغه ابراهيم او اتباعو يې مشركانو د) قوم د دوى ته چې: بېشكه مونږ جلا بېزاره يو له تاسې څخه، او (بېزاره يو) له هغه څيزه چې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله، منكران شوي يو مونږ (په باطل دين) ستاسې باندې، او ښكاره شوې دى په منځ څمونږ او ستاسې كې عداوت، دښمني او بغض حسد ابدي همېشه، تر هغه پورې چې ايمان راوړئ په الله باندې يواځې (چې واحد لا شريک دى).

تفسير: يعنې هغه كسان چې سره له اسلامه د ابراهيم (عليه وعلى نبيّنا أفضل الصلاة والسلام) سره ملګري شوي دي، هر يوه په خپل وخت كې په خپلو فعلونو او قولونو سره له هغو كفارو څخه د بېزارۍ او بېلتون اعلان كړى دى، او ابراهيم عليه السلام سره له نورو مؤمنانو اتباعو خپلو هغو مشركانو د قوم خپل ته وويل چې: په تحقيق سره مونږ بېزاره يو له تاسې څخه، او بېزاره يو له هغه شي څخه چې عبادت يې كوئ تاسې بې له الله چې بُتان دي، او كافر شوي يو مونږ په دين يا په معبود ستاسو باندې، يعنې تاسې اى كفارو څرنګه چې له الله تعالى څخه منكران يئ، او د الله تعالى د احكامو پروا نه كوئ؛ نو مونږ هم ستاسې له طريقې څخه منكران يو، او د يوې ذرې په مېچ هم ستاسې فكر او پروا نه كوو، او ښكاره شوې دى په منځ څمونږ او ستاسې كې عداوت، دښمني او بغض كينه همېشه تل تر هغه پورې چې ايمان راوړئ تاسې په الله تعالى باندې يواځې، يعنې دا دښمني به هلته پاى ته رسېږي چې تاسې شرك او كفر پرېږدئ، او د همغه يـوه مالك الملك والملكوت أكـرم شأنُه وأعظم برهانُهُ هسې بندګان او چوپړان شئ لكه چې مونږ يې هم بندګان او تابعان يو.

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

مګر خو (اقتداء مه كوئ د) يوې خبرې د ابراهيم (چې ويلي يې وو پخوا له منع كيدلو) پلار خپل ته (داسې) چې خامخا زه بخښنه غواړم هرومرو (خامخا) د تا لپاره، او مالك نه يم زه تا لره له عذابه د الله د هيڅ څيز.

تفسير: يعنې يواځې دعا كولى شم، د كومې ګټې او نقصان مالك نه يم، الله تعالى هر څه چې وكړي كولى يې شي، او د هغه مخه هيڅوك نشي نيولى، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «يعنې ابراهيم عليه السلام هجرت وكړ، او بيا يې خپل ټبر ته مخ ونه ګرځاوه، نو آيا تاسې به هم همغسې كوئ؟ يو خو ابراهيم عليه السلام كله چې دا خبره ورمعلومه نه وه خپل پلار ته يې دعا وكړه، او هر كله چې دا خبر ورمعلومه شوه چې مشركان له غُفران څخه محروم دي؛ نو چپ شو، اوس چې هغه خبره تاسې ته ښكاره شوه؛ نو څكه د كافرانو ببنبه مه غواړئ !».

او ويل ابراهيم عليه السلام او اتباعو يې داسې چې:

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾

اى ربه څمونږ (خاص) په تا باندې توكّل كړى دى مونږ او (خاص تاته) رجوع كړې ده مونږ، او (خاص) تاته بېرتـه ګرځېدل د ګردو دي (په آخرت كې لپاره د جزاء).

تفسير: يعني ګرد مو پرېښوول، او تاته مو هيله وکړه، او د خپل له قوم او له ټبر څخه مو پرېکړه وکړه، او له تا سره مو خپل علاقه ونښلوله، او تاته مو رجوع وکړه، او په دې باندې پوهېږو، چې د ګردو ورتګ ستا په لوري دی.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٥

(ووېل ابراهيم او اتباعو د ده) ای ربه څمونږ ! مه ګرځوه ته مونږه فتنه ځای د ازمويلو هغو کسانو لره چې کافران شوي دي، او ببښنه وکړه مونږ لره ای ربه څمونږ، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي ښه حکمت والا.

تفسير: يعني مونږ د کافرانو لپاره فتنه او د ازموېښت محل د مشق تخته مه ګرځوه !، او مونږ پخپل فضل او کرم سره په دغسې حالت کې وساته، چې د هغو له ليدلو څخه کافران خوښ نشي، او پر اسلام او مسلمانانو باندې د تمسخر او استهزاء غږونه وکړي، او څمونږ په مقابل کې په خپل حقانيت باندې استدلال وکړي، بېشکه هم ته يې ښه غالب قوي په انفاذ د احکامو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي، يعني څمونږ تقصيرات او کوتاهي وبښه، او را معاف يې کړه، ستا د زبردست قوّت او حکمت څخه همدا هيله او توقّع ده، چې د خپل وفا لرونکي بندګان د دښمنانو په مقابل کې مقهور او مغلوب مه کړې، اوس لپاره د ازدياد د حرص په اقتداء د ابراهيم عليه السلام کې الله أکرمَ شأنُه وأعظم برهانُه داسې ارشاد فرمايي:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ ۚ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ۝٦

خامخا په تحقيق ده تاسې لره (ای مؤمنانو) په دغو (خبرو د ابراهيم او اتباعو د ده) کې طريقه حسنه ښه (چې اقتداء پسې کوئ، او دا اقتداء ده) هغه چا لره چې وي چې اميد لري د الله، او ويرېږي د ورځې آخرې (د قيامت)، او هر هغه څوک چې مخ وګرځوي د الله تعالى د احکامو څخه؛ نو بېشکه الله همغه دی غني بې پروا، ښه ستايلی شوی (په ښو صفتونو).

تفسير: يعني تاسې مسلمانانو ته يا په بل لفظ هغو خلقو ته چې د الله تعالى د ليدلو او د آخرت د قائمېدلو هيله لرئ، د ابراهيم عليه السلام او د ده د ملګرو حسنه اسوه او نېکې طريقې غوره کول پکار دي، که څه هم ټوله دنيا تاسې ته متعصّب او جاهل ووايي، تاسې خپل مخونه د هغې لارې څخه مه اړوئ !، چې د دنيا هغه لوی موحد هغه پخپل تګ او طرز عمل سره قائم کړې، د مستقبل وخت ابدي کاميابي او برى د همدې لارې په تللو سره په لاس درتلی شي، که چېرې (مخالف) له دې نه لاړ شئ، او د الله تعالى له دښمنانو سره خپله دوستي ټينګه کړئ؛ نو تاسې پخپله نقصان او زيان مومئ، ځکه چې الله تعالى د هيچا د دوستۍ او دښمنۍ پروا نه لري، هغه پخپل ذات سره د ګردو کمالاتو او هر راز ښېګڼو مالک او څښتن دی، او هيڅ ضرر ورته نه رسيږي.

عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٧

ښايي چې الله پيدا کړي په منځ ستاسې کې او په منځ د هغو کافرانو کې چې دښمني لرئ تاسې له هغوی سره دوستي، او الله ښه قادر دی، او الله ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني د الله تعالى د قدرت او رحمت څخه بعيد نه دي، چې د نن ورځې ډېر کلک کافر سبا ښه پوخ مسلمان وګرځوي، او په دا ډول ستاسې او د هغوی په منځ کې د دوستۍ تعلّقات قائم شي، لکه چې د مکې معظمې په فتحه

کې همداسې وشوه، نژدې مکيان مسلمانان شول، او هغه کسان چې پرون به يې يو د بل په مخ توري وښکلې؛ نن يو پر بل باندې ځان قربانوي، په دې آيت کې مسلمانانو ته اطمينان او تسلي ورکړې شوې ده، چې د مکيانو په مقابل کې د مسلمانانو دا د خپلوۍ شلول او ترک موالات او جهاد د څو ورځو له مخې مؤقتي دي، بيا به هغه ته څه اړه او ضرورت نه پاتې کيږي، او له چا ځنې چې په دې لاره څه بې اعتدالي شوي وي؛ الله تعالی د ده د هغې خطا ښښونکی دی، ځکه چې همغه لوی ښښونکی دی.

لَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ لَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَلَمْ يُخْرِجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَتُقْسِطُوْٓا اِلَيْهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ⑧

نه منع کوي تاسې (اې مؤمنانو) الله له (دوستی د) هغو کسانو چې نه يې دي کړې جنګ له تاسو سره په (کار د) دين کې، او نه يې ايستلي يئ له کورونو خپلو څخه (له دې نه) چې نيکي وکړئ تاسې له دوی سره، او چه عدل او انصاف وکړئ تاسې له هغوی سره، بېشکه چې الله مينه کوي له انصاف او عدل کونکو سره.

تفسير: يعنې په مکّه معظمه کې داسې خلق هم شته، چې دوی پخپله مسلمانان شوي نه وو، خو له مسلمانانو سره يې څه ضد او مخالفت هم نه کاوه، او به يې د دين په چارو کې له هغو سره جګړې کولې، او نه به يې ربړونه ورپېښول، او نه به يې د هغوی په ايستلو کې د ظالمانو مرستې کولې، له داسې کافرانو سره له ښېګڼې او ښه سلوک کولو څخه اسلام هيڅ ممانعت نه کوي، کله چې هغوی ستاسې سره عدل او انصاف نرمي او رواداري کوي، نو د انصاف تقاضا همدا ده چې تاسې هم له هغوی سره ښه ټينګ او مناسب سلوک وکړئ، او دنيا ته وروښيئ چې د اسلامي اخلاقو معيار څومره هسک دی؟.

اِنَّمَا يَنْهٰىكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِيْنَ قٰتَلُوْكُمْ فِي الدِّيْنِ وَاَخْرَجُوْكُمْ مِّنْ دِيَارِكُمْ وَظٰهَرُوْا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ⑨

بېشکه همدا خبره ده چې منع کوي تاسې الله له (دوستی د) هغو کسانو څخه چې جنګ يې کړې دی له تاسې سره په (کار د) دين کې، او چې ايستلي يې يئ له کورونو د تاسې څخه، او کومک مرستې يې کړې دي له دښمنانو ستاسې سره په ايستلو ستاسې کې، له دې څخه چې دوستي وکړئ تاسې له هغوی سره، او هر هغه چې دوستي کوي له هغوی سره؛ دغه (خلق) همدوی دي ظالمان ګنهګاران.

تفسير: يعنې له هسې ظالمانو سره دوستانه تعلّقات قائمول بېشکه سخت ظلم او ګناه ده، (ربط) تر دې ځای پورې د کفّارو د دوو ټوليو (معاند ـ مسالم) سره د معاملې ذکر وو، وروسته له دې نه دا راښيي چې له هغو ښځو سره څه معامله وکړو چې له (دار الحرب) څخه (دار الاسلام) ته راشي؟ يا په (دار الحرب) کې هستوګنه ولري؟، خبره دا ده چې د حُديبيې په روغه کې مکي والو داسې ټاکلي وو چې: ځمونږ هغه سړي چې د مسلمانانو په لوري راشي؛ ښايي چې هغه بېرته ولېږلی شي، لکه ځمونږ پيغمبر دا خبره منلې هم وه، او د هغه په اثر څو سړي چې مدينې منورې ته راغلي وو؛ بېرته مکې معظمې ته ولېږل شول، وروسته له هغه څخه څو ښځې هم راغلې، که دا ښځې هم بېرته لېږلې کېدې؛ نو د کافر نارينه په کور کې د مسلمانې ښځې هستوګنه له اسلامي غيرته لرې ښکارېدل، او د هغو ناسته ملاسته سره حرامه وه، نو په دې باندې دا وروستي آيتونه رانازل شو، معلومېږي چې وروسته له دې نه د ښځو په بېرته لېږلو کې کافرانو اصرار ونه کړ، او که نه هغه روغه به روغه نه پاتې کېده.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٖ فَٱمۡتَحِنُوهُنَّۖ ٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِإِيمَٰنِهِنَّۖ﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى، كله چې راشي تاسې ته مؤمناني (ښځې) هجرت كوونكې وطن پرېښودونكې؛ نو وازمويئ تاسې هغوى، الله ته ښه معلوم دى ايمان د دوى.

تفسير: يعني د زړونو احوال الله ته ښه معلوم دي، خو په ښكاره ډول سره تاسو د هغو ښځو تفتيش او تحقيق په ښه ډول سره وكړئ !، چې آيا په رښتيا سره مسلماني دي؟ آيا په رښتيا د مسلمانى لامله دوى هجرت كړى دى، او خپل وطن يې پرېښى دلته راغلي دي؟ آيا كومې دنيوي يا نفساني غوښتنې د دوى د هجرت او راتګ سبب شوي دي؟ په ځينو روايتونو كې راغلي دي چې عمر رضي الله تعالى عنه به د دوى امتحان اخيستلو، او ازموينه يې كوله، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له لوري به يې د هغوى بيعت اخيست، كله كله به پخپله رسول أكرم صلى الله عليه وسلم هم د دوى بيعت مانه، چې وروسته په ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ يُبَايِعۡنَكَ﴾ الآية ـ كې مذكور دى.

﴿فَإِنۡ عَلِمۡتُمُوهُنَّ مُؤۡمِنَٰتٖ فَلَا تَرۡجِعُوهُنَّ إِلَى ٱلۡكُفَّارِۖ لَا هُنَّ حِلّٞ لَّهُمۡ وَلَا هُمۡ يَحِلُّونَ لَهُنَّۖ وَءَاتُوهُم مَّآ أَنفَقُواْۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّۚ﴾

نو كه وپېژنئ تاسې دوى (په قسم سره) مؤمناني؛ نو بېرته مه لېږئ هغوى د كفارو طرف ته، نه دي دغه (مؤمناني ښځې) حلالې هغو (كفارو سړيو) لره، او نه هغه (كافران) حلال دي (مؤمنو ښځو) لره، او وركړئ تاسې (هغو كافرانو) ته (چې مېړونه د هغو ښځو دي) هغه څه چې لګولي يې دي (له مهره)، او نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې چې نكاح وتړئ تاسې له دې ښځو سره په شرط د دې كله چې وركړئ تاسې هغو ته مهرونه د دوى.

تفسير: داسې حكم وشو: كه له زوجينو څخه يو مسلمان او بل مشرك وي، نو د دارينو په اختلاف سره د نكاح تعلّقات قائم نه پاتې كيږي، كه د كوم كافر ښځه مسلمانه شوې وي، او دار الاسلام ته راشي، هر هغه مسلمان چې د دې نكاح تړي؛ د ده په غاړه ده چې هومره مهر چې هغه كافر په دې ښځې وركړى دى؛ هومره بېرته وركړي، او اوس د دې ښځې مهر هر څه چې ټاكلى شوى وي؛ هغه جلا دې ښځې ته وروسپاري، نو وروسته له دې څخه د هغې ښځې سره نكاح تړلى شي.

﴿وَلَا تُمۡسِكُواْ بِعِصَمِ ٱلۡكَوَافِرِ وَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقۡتُمۡ وَلۡيَسۡـَٔلُواْ مَآ أَنفَقُواْۚ ذَٰلِكُمۡ حُكۡمُ ٱللَّهِ يَحۡكُمُ بَيۡنَكُمۡۖ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ١٠﴾

او منګولې مه نښلوئ په عصمتونو د ښځو كافرانو (او مه يې ساتئ په نكاح خپله كې)، او وغواړئ تاسې هغه څه چې خرخ كړي دي تاسې (پر دغو كافرانو)، او ودې غواړي (دغه كفار هم) هغه څه چې خرخ كړي وي هغوى (له مهرونو پر دغو مهاجرانو)، (دا مذكوره احكام) حكم د الله دى، حكم كوي (الله په دغه سره) په منځ ستاسې كې، او الله ښه علم والا دى ښه حكمت والا دى.

تفسير: د ړومبي حكم په مقابل كې وروستنى داسې حكم وشو، د هغه مسلمان سړي ښځه چې لا كافره پاتې وي؛ دغه مسلمان دې هغه ښځه پرېږدي !، بيا هر كافر چې له هغې سره نكاح وتړي، د دې مسلمان لګولى شوى مهر به بېرته وررسوي، په همدې ډول هر يو له دواړو فريقينو څخه دې يو له بل ځنې خپل حق وغواړي، كله چې دا حكم راښكته شو؛ نو مسلمانان دې خبرې ته تيار شول، چې هم يې وركړي، او هم به يې واخلي، خو كافرانو وركول ونه منل، نو ځكه دا راتلونكى آيت رانازل شو.

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُم مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ مُؤْمِنُونَ ⑪

او که چېرې فوت شي له تاسو نه (ای مؤمنانو) یو شی له ښځو ستاسې په طرف د کُفّارو؛ پس غزا مو وکړه (او غنیمت مو واخیست تاسې په غزا کې)؛ پس ورکړئ تاسې هغو کسانو ته چې تللې وې ښځې د هغوی (کفارو ته) په مثل د هغه (مهر) چې ورکړی دی دوی (هغو ښځو لره)، او وویرېږئ تاسې له الله هغه چې تاسو پر هغو باندې ایمان راوړونکي یئ.

تفسیر: یعنې که د کوم مسلمان ښځه مرتده او دار الحرب ته لاړه شي، او کافر د هغه خرڅ بېرته نه ورکوي، نو که د کوم کافر ښځه د مسلمانانو کره راشي، د هغه هر څومره خرڅ چې کیږي؛ ښایي د هغه کافر په ځای دې مسلمان ته ورکړي چې ښځه یې کافر کره تللې ده، او حق یې سوځېدلی دی، هو ! دومره ده که د دغه مسلمان د حق له ورکولو څخه څه شی بېرته پاتې شي؛ هغه به همغه کافر ته وررسوي !، ځینو عالمانو لیکلي دي: که کوم مسلمان د کافر خرڅ نشي ورته رسولی؛ نو هغه دې د مسلمانانو په بیت المال کې ور تحویل کړي، الله أکبر ! دا څومره د عدل، انصاف تعلیم دی !، خو په دې باندې عمل کوونکی به همغه څوک وي چې د هغه په زړه کې د الله تعالی وېره وي، او په هغه باندې پوره او کامل ایمان ولري.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَن لَّا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ

ای نبي ! کله چې راشي تاته مؤمناني ښځې چې بیعت کوي له تا سره پر دې شرط چې نه به شریکوي دوی له الله سره هیڅ شی، او نه به کوي غلا دوی، او نه به کوي زنا دوی، او نه به وژني دوی اولاد خپل.

تفسیر: یعنې ای محمده ! بیعت واخله له ښځو څخه په دې خبره چې نه به شریکوي دوی له الله تعالی سره هیڅ څیز، او غلا به نه کوي، او زنا به نه کوي، او نه به وژني اولاد خپل لکه چې د جاهلیت په زمانه کې رواج وو، د معمولي ننګ او عار لامله به یې جونې ژوندۍ په هدیرو کې خښولې، او په ځینو وختونو کې به یې د لوږې له وېرې هم خپل اولاد واژه.

وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ

او نه به راتله کړي په دروغو سره چې جوړوي یې دوی په منځ د لاسو او پښو خپلو کې (یعنې له خپله ځانه).

تفسیر: او بیعت واخله ای ځما پیغمبره ! له ښځو څخه په دې خبره چې: نه به راځي په دروغو سره چې جوړوي هغه دروغ په منځ د لاسونو او پښو خپلو، یعنې چې حرامزاده اولاد رانه وړي او په بل چا باندې په دروغو سره دعوی کوي، یا په دروغو سره شاهدي ورکوي، یا په کومه معامله کې له خپل ځانه خبره جوړه کړي په دروغو سره او قسمونه خوري، بله معنی یې دا ده چې: د خپل ځېږولي اولاد نسبت په دروغو سره بل چاته کوي، یا د بل چا اولاد پټوي، او داسې وایي چې: دا مې له خپل مېړه دی، یعنې په مکر او فریب، دروغ، درغلی او ناروا سره خپل اولاد بل ته یا د بل اولاد ځان ته کوي.

وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ

او نه به کوي نافرماني له تا څخه په معروف ښو چارو کې؛ نو بیعت وکړه له دوی سره.

تفسیر: پخوا یې فرمایلي وو: هغه مسلمانې ښځې دې چې په هجرت کولو سره راځي؛ وپوښتلی شي !، دلته دا راښیي چې د هغوی پوښتل دا دي: که دا ګرد حکمونه چې په دې آیت کې دي هغوی ومني؛ نو د هغوی ایمان ثابت وګڼه !. دې آیت ته د بیعت آیت وایه شي، څمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مخ کې به چې ښځو بیعت کاوه، نو همدا اقرار به یې له دوی څخه په ژبه سره اخیست، لیکن د بیعت په وخت کې د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم لاس د هیڅ یوې ښځې لاس ته نه دی رسېدلی.

وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

او مغفرت بښنه وغواړه لپاره د دغو (ښځو) له الله، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې په دې چارو کې هغه کوتاهي چې پخوا له دې څخه شوې ده، یا د دې احکامو په ځای راوړلو کې وروسته له دې نه کوم تقصیر ورپېښ شي؛ نو ځکه تاسې د هغوی په حق کې د مغفرت او بښنې غوښتنه وفرمايئ، تر څو الله تعالی ستاسې په دعا د دوی تقصیرات وروبښي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! مه کوئ دوستي له هغه قوم (یهودانو) سره چې په قهر شوی دی الله پر دوی باندې.

تفسیر: هغه خبره چې د دې سورت په شروع کې وه، د دې سورت په ختم کې یې هم د هغه یاد وفرمایه، یعنې د مؤمن په شان کې نه دي چې له هغه چا سره رفاقت او دوستي وکړي چې الله تعالی ورته په قهر وي، په هر چا باندې چې پاک الله په قهر وي؛ ښایي چې د الله تعالی دوستان هم ورته په قهر وي.

قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

په تحقیق نااميده شوي دي دغه (یهودان) له آخرته لکه چې نااميده شوي دي کافران له ټولګیو ملګرو د هدیرو څخه.

تفسیر: یعنې منکران داسې توقّع نه لري چې له هدیرې څخه به څوک پاڅیږي، او بیا به په بل ژوندون کې یو له بل سره وګوري، دا کافران هم هم هغسې نااميده دي.

تنبیه: د ځینو مفسّرینو په نزد ﴿مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾ د کفّارو بیان دی، یعنې هغسې چې هغه کافران چې هدیرو (مقبرو) ته رسېدلي دي، او د هغه ځای له حال او احوال څخه خبر شوي دي، او د الله د مهربانۍ او خوښۍ څخه بالکل بې هیلي او نااميده شوي دي؛ همدا راز دا کافران هم د آخرت له لوري بالکل بې اسرې او نااميده دي.

تمّت سورة الممتحنة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الصَّفِّ

«د (الصف) سورت مدني دی، (۱۴) آیتونه دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۱) او په نزول کې (۱۰۹) سورت دی، وروسته د (التغابن) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ۝

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْحَکِیْمُ ۝۱ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝۲ کَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝۳ اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الَّذِیْنَ یُقَاتِلُوْنَ فِیْ سَبِیْلِهٖ صَفًّا کَاَنَّهُمْ بُنْیَانٌ مَّرْصُوْصٌ ۝۴

نسبت د پاکي کوي الله لره هر هغه څیزونه چې په اسمانونو کې دي، او (هر هغه څیزونه چې) په ځمکه کې دي (سره له اسمانونو او ځمکې)، او همغه (الله) ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی ! ولې وایئ تاسې هغه (خبره) چې نه یې کوئ. لویه ده له جهته د غضبه په نزد د الله (دا خبره) چې وایئ تاسې هغه څه چې نه یې کوئ. بېشکه الله خوښوي هغه کسان چې جنګ کوي په لاره (د دین) د دغه (الله) کې صف تړونکي ګواکې دوی بناګانې په قلایي سره ټینګې کړی شوې (ښې محکمې).

تفسیر: هر بنده ته ښایي چې له لویې، ځانمنې او باتې (لافې) وهلو او له ناحقو دعوی ځنې وویرېږي !، ځکه چې وروسته به په جنجال او ربړو کې اخته شي، له خولې څخه د یوې خبرې ایستل ډېر آسانه دي، مګر د هغې سر ته رسوونه ډېر سخت کار دی، الله تعالی له سره هغه سړي نه خوښوي چې په ژبه یو شی وایي، خو کول یې هسې نه وي، په روایاتو کې راغلي دي چې په یو ځای کې څه مسلمانان ګرد سره ټول شوي وو؛ نو وئ ویل: که مونږ ته دا خبره راښکاره شي چې الله تعالی د کوم کار له کولو څخه ډېر خوښېږي؛ مونږ ټول به همغه غوره کوو، په دې خبرې باندې دا آیتونه رانازل شول، چې خبردار وګورئ ! په احتیاط سره خبرې کوئ !، دا ده ! در وایې خلئ، د الله تعالی په دربار کې هغه سړي ګران او زیات محبت ورسره کوي، چې د الله تعالی په لاره کې د هغه د دښمنانو په مقابل کې لکه د اوسپنې دیوال ټینګ ولاړ ودرېږي، او د جهاد په ډګر کې خپل معنوي صفونه داسې وتړي چې ګواکې داسې یو مضبوط دېوال دی چې له سریو څخه رېژېدلی شوی دی، او په هغه کې له هیڅ لوري کوم کنداو او رخنه نه وي لوېدلې، نو اوس په دې معیار سره هر سړی خپل ځان ته وګوري ! نو هلته به دا خبره ورښکاره شي، چې په تاسې کې ډېر سړي داسې دي چې په دې معیار سره اکمل، کامل، جوړ او مناسب ښکاري، مګر ځینی به داسې څرګندېږي چې په ځینو مواقعو کې په ژبه او تشو وینا وو سره ډېر غړېږي مګر عمل یې د وینا دروغ څرګندوي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰی لِقَوْمِهٖ یٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُوْنَنِیْ وَقَدْ تَّعْلَمُوْنَ اَنِّیْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَیْکُمْ

او (یاد کړه ای محمده ! هغه وخت) کله چې وویل موسی علیه السلام قوم خپل ته داسې چې: ای قومه ځما ! ولې اذیّت رسوئ تاسې ماته (په بد ویلو سره) حال دا چې په تحقیق پوهېږئ تاسې په دې چې بېشکه زه رسول د الله یم تاسې ته.

تفسير: يعنې د ښکاره دليلونو او څرګندو معجزاتو په ليدلو سره تاسې پخپلو زړونو کې باور کوئ چې زه د الله تعالی رښتين رسول او پيغمبر يم، بيا خو مې په ډېرو ناکاره او زړه خفه کوونکيو حرکتونو سره ولې ربړوئ؟.

فَلَمَّا زَاغُوٓا أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٥﴾

نو هر کله چې وګرځېدل دوی (له احکام الله نه)؛ نو وګرځول الله زړونه د دوی (له هدايت او يقين نه)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره فاسقانو نافرمانانو ته.

تفسير: قاعده ده چې د ډېرو بديو کولو څخه زړه تک تور او سختيږي، تر دې چې د ښو کارونو لپاره په هغه کې هيڅ ځای نه پاتې کيږي، همدا حال د هغوی شو چې په هره خبره کې به يې د الله تعالی له رسولانو سره عناد او ضد او اختلاف کاوه، او درګرده به يې په کږو چالونو سره تنګ کاوه، تر څو چې مردود شول، او الله تعالی د هغوی زړونه هسې کاږه کړل چې د سمې خبرې د منلو صلاحيت هيڅ په کې پاتې نه شو، له داسې ضد کوونکيو نافرمانانو سره د الله تعالی همداسې عادت دی.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ

او (ياد کړه ای محمده ! هغه وخت) کله چې وويل عيسی ځوی د مريمې داسې چې: ای بني اسرائيلو (اولاده د يعقوب !) بېشکه زه رسول لېږلی شوی د الله يم تاسې ته، (حال دا چې) تصديق کوونکی يم د هغه کتاب چې وړاندې ځما دی له (تورات) څخه.

تفسير: يعنې اصلاً زه د دې خبرې تصديق کوم چې (تورات) د الله تعالی له لوري راغلی دی، او په اخبارونو او احکامو يې يقين او باور لرم، او ځما ګرد تعليم او ښوونې په حقيقت سره د همغو اصولو باندې مبني دی چې په (تورات) کې ښوولی شوي دي.

وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ۖ

او زېری کوونکی يم په هغه رسول سره چې رابه شي وروسته له ما څخه چې نوم د هغه احمد دی.

تفسير: يعنې د ړومبني تصديق کوم، او د وروستني زېری اوروم، هسې خو نورو پخوانيو پيغمبرانو هم د خاتم الأنبياء د تشريف راوړلو زېری اورولی دی، خو په هغه صراحت او ښکاره ډول سره چې مسيح عليه السلام په ډېر اهتمام سره د محمد رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم د راتګ زېری اورولی دی، هغسې له نورو څنې نه دی منقول شوی، ښايي چې د قرب العهد له وجې دا خصوصيت د ده په برخه کې راغلی وي، ځکه چې وروسته له دوی څخه پرته د نبي آخر الزمان صلی الله عليه وسلم بل کوم پيغمبر راتلونکی نه دی.

فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٦﴾

بيا کله چې راغی هغه (رسول) دوی ته په ښکاره وو معجزو سره؛ وويل (بني اسرائيلو) دا (قرآن) سحر کوډې دي ښکاره.

تفسير: يعنې مسيح عليه السلام سره له ښکاره نښو راغی، يا د هغه شي زېری يې چې ورکړی وو؛ احمد مجتبی مصطفی صلی الله عليه وسلم له هغو ښکاره وو معجزاتو سره راغی؛ نو خلقو هغه سحر کوډې او جادو وبللې.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾

او څوک دی ډېر ظالم (بلکه هیڅوک نشته) له هغه چا څخه چې له ځانه تړي په الله پورې دروغ، او (حال دا چې) دی بللی شوی دی طرف د اسلام ته، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو بې انصافانو ته.

تفسير: يعني كله چې هغوی ته د اسلام په لوري بلنه كيږي؛ نو حق پټوي، او له خپل ځانه دروغ جوړوي، او پر محمد صلى الله عليه وسلم باندې له ايمان راوړلو څخه مخ اړوي، هغوی پر الله تعالى د بشر يا په بشر باندې د الله حكم كوي، په اسماني كتابونو كې تحريفونه كوي، او له هغو شيانو څخه چې واقعيت او حقيقت لري منكريږي، او هغه شيان چې هيڅ حقيقت نه لري په اسماني كتابونو كې داخلوي، نو له دې څخه به لوی ظلم څه وي؟ او د الله تعالى له جانبه داسې بې انصافانو ته به هدايت چېرې په برخه كېدی شي؟.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾

اراده لري، غواړي (منكران) چې مړه كړي رڼا د الله (شريعت د محمد) په خولو خپلو سره، او الله پوره كوونكى د رڼا خپلې دی، اګر كه بد ګڼي دغه (اتمام د رڼا لره) كافران منكران.

تفسير: يعني كه كافران منكران بد وګڼي او خفه هم شي، خو سره له هغه پاک الله خپله رڼا پوره رڼوي، او د الله تعالى د مشيت په خلاف كوښښ كول هسې دي لكه چې كوم احمق د لمر رڼا پخپله خوله سره مړه كوي، همدا حال دی د محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم د مخالفانو او د مخالفانه وو زيار وو.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

دغه (الله) هغه (ذات) دی چې رالېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سمه صافه لاره، او په دين حق لپاره د دې چې غلبه وركړي (الله) دغه (حق دين) ته پر دينونو ټولو باندې، اګر كه بده ګڼي (دغه غلبه) مشركان.

تفسير: په دې آيت باندې د (براءة) د سورت په تفاسيرو كې خبرې شوي دي، هلته دې وكتلی شي !.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی ! آيا دروښيم تاسې ته هسې تجارت سوداګري چې نجات دركوي خلاصوي تاسې له عذاب دردناک. (پس دغه تجارت او سوداګري كوئ چې هغه دا ده): ښه ټينګ محكم مضبوط اوسئ په ايمان باندې، چې لرئ يې په الله باندې او په رسول استاځي د دغه (الله)، او جهاد جنګ كوئ تاسې (ای مؤمنانو له دښمنانو د الله تعالى سره) په لاره د الله كې په اموالو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره (چې جنګ ته يې وړاندې كوئ)، دغه (ټينګ ايمان او مالي او جاني جهاد) خير بهتر دی تاسې ته كه چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ؟. نو وبه ښښي (الله) تاسې ته ګناهونه د تاسې، او داخل به كړي تاسې په جنتونو كې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو وياله.

تفسیر: یعنې دغه دین ته پر نورو ادیانو باندې برى ورکول د الله تعالی کار دی، خو پر تاسې باندې دا فرض دي چې پخپل ایمان باندې په ښه ډول سره مستقیم اوسئ !، او د هغه په لاره کې په ځان او مال سره جهاد وکړئ !، دا هغه تجارت او سوداګري ده چې هیڅ زیان په کې نشته، که مسلمانان وپوهیږي نو دا تجارت د دنیا له ګردو تجارتونو څخه بهتر دی، ځکه چې د هغه ګټه کامله مغفرت او دائم جنّت دی، چې له هغه څخه پورته او ښه برى او مراد موندل بل نشته.

وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ

او (داخل به مو کړي) په ځایونو ښایسته وو پاکیزه وو کې (چې جوړ شوي دي) په جنّتونو د همېشه اوسېدلو کې.

تفسیر: یعنې هغه پاکیزه ماڼۍ به د هغو جنّتونو په مخ کې وي چې هلته مؤمنان اوسیږي، دا خو د آخرت کامیابي ده، وروسته له دې د دنیا د اعلی او انتهایي کامیابۍ او برې ذکر هم راځي چې:

ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝١٢ وَاُخْرٰى تُحِبُّوْنَهَا ؕ نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ ؕ

دغه (مغفرت او ادخال د مؤمنانو جنت ته) فوز عظیم، برى موندل، په مراد رسېدل ډېر لوی دي. او (الله تاسې ته ای مؤمنانو درکړی دی) بل (دنیوي نعمت چې) خوښوئ غواړئ تاسې هغه (نعمت) نصرت کومک حفاظت دی له (جانبه د) الله، او فتح قریب، برى نژدې دی.

تفسیر: یعنې اصلي او لوی برى او کامیابي خو هغه ده چې په جنّت کې ورکاوه شي، چې د هغه په مقابل کې د اوو اقلیمو او د ټول جهان شهنشاهي هیڅ ده، خو په دنیا کې هم یو داسې شی تاسې ته درکاوه کیږي، چې هغه ستاسې په نزد طبعًا ډېره غوره او محبوب دی، او هغه ﴿نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ ؕ﴾ دی، یعنې د الله تعالی له لوري یو ځان ته مخصوصه مرسته او امداد او ژر حاصل کېدونکې فتح او ظفر چې له دوی ځنې به هر یو له بل سره هسې تعلّق لري لکه خوله او لاس.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝١٣

او بشارت زېرى ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته (په دنیوي فتح نصرت او اخروي مغفرت او جنّت).

تفسیر: ځکه چې د دې زېري او بشارت اورول هم ځان ته یو مستقل بخشش او انعام دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُوْنُوْٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! شئ تاسې مرسته کوونکي (د دین) د الله (لکه چې مرسته کړېوه حواریونو).

تفسیر: یعنې د هغه الله تعالی د دین او د ده د رسول الله صلی الله علیه وسلم او استاځي مرسته کوونکي او مددګار شئ !، لکه چې د دې حکم د تعمیل په اثر د الله تعالی په فضل او احسان او توفیق سره په مسلمانانو کې یو ځان ته فرقه د «انصارو» په نامه پیدا شوه.

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّنَ مَنْ أَنْصَارِيَ إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ

لکه چې ویلي وو عیسی ځوی د مریمې حواریونو (ملګرو خپلو) ته ! څوک دي مرسته کوونکي ځما په لاره د الله کې؟ نو وویل حواریونو (ملګریو د ده): مونږ یو مرسته کوونکي (د دین) د الله.

تفسیر: حواریین د مسیح علیه السلام یاران لږ څه بنه او غوره سړي وو، چې د خپل حسب او نسب په اعتبار سره دومره زیات معزّزان نه ګڼل کېدل، دوی د عیسی المسیح علیه السلام دین ومانه، او د عیسوي دین په دعوت او بلنه کې لویې قرباني ورکړې، تر څو یې چې په ښارونو او کلیو کې خپور کړ.

فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ ۖ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

نو ایمان راووړ یوې طائفې ډلې له بني اسرائیلو نه (په عیسی باندې چې بنده د الله دی، پورته شوی دی اسمان ته)، او کافره شوه پرې بله طائفه ډله (چې ویل یې عیسی ځوی د الله دی، پس دواړو طائفو جنګ سره وکړ) نو قوّت مو ورکړ هغو ته چې ایمان یې راوړی وو پر دښمنانو د دوی باندې، پس وګرځېدل دوی غالبان (پر کافرانو).

تفسیر: یعني بني اسرائیل په دوو فرقو وویشل شول، یوه یې په ایمان باندې قائمه پاتې شوه، او بلې له هغه څخه غاړه وغړوله، بیا د مسیح علیه السلام څنې وروسته دوی دواړو سره منګولې ولګولې، او شخړې به یې سره کولې، په پای کې د الله تعالی په مرسته په دې مباحثو، مناظرو او جګړو کې عیسویانو پر منکرانو باندې برې ومونده، او د مسیح علیه السلام پر نوم اخستونکي (نصاری) په یهودانو باندې غالب شول، وروسته له عمومي ګمراهۍ څخه د نصاراوو ځینې پاتې سړیو ته چې صحیح عقیده یې درلوده؛ حق تعالی څمونږ د نبي آخر الزّمان په وسیله پر نورو باندې برې او غلبه وروبښله، چې د دوی دا غالبیت او برې هم د حجّت او برهان په اعتبار او هم د سلطنت، قوّت او حیثیت له پلوه د افتخار وړ وو، فلله الحمدُ والمنّة.

تمت سورة الصف بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الجُمُعَةِ

«د (الجمعة) سورت مدني دی، (۱۱) آیتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۲) او په نزول کې (۱۱۰) سورت دی، وروسته د (الصفّ) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ۝١ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا
مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝٢

نسبت د پاکي کوي خاص الله لره هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي (له علویّاتو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سُفلیّاتو) چې باچا ډېر لواک دی، ډېر پاک دی له هره عیبه، ښه غالب قوي دی، ښه حکمت والا دی. دغه (الله) هغه ذات دی چې پورته کړی لېږلی یې دی په اُمیّانو ناپوهانو کې یو رسول (محمّد) له دوی څخه، چې لولي پر دوی باندې آیتونه د دې (قرآن)، او پاکوي دوی (له شرکه او له نورو رذیله وو اخلاقو)، او ښیي دوی ته کتاب (قرآن) او احکام (د قرآن)، اګر که وو دوی پخوا له (بعثه د محمده) خامخا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسیر: «اُمّیین» نالوستو عربو ته چې په دوی کې علم او هنر هیڅ نه وو، نه یې کوم اسماني کتاب درلود، په معمولي لیک او لوست باندې هم د دوی ډېر لږ سړي پوهېدل، د دوی وحشت او جهالت په دنیا او نړۍ کې ضرب المثل وو، الله تعالی یې بالکل هېر وو، پر بت منلو او اوهامو غوښتلو، فسق او فجور باندې یې د ابراهیمي ملّت نوم ایښی وو، او تقریبا ګرد قوم په صریحې ګمراهۍ کې ډوب تللی وو، ناڅاپه د الله تعالی له لوري په دې قوم کې یو رسول مبعوث شو، چې د هغوی امتیازي لقب «نبيّ اُمّي» دی، خو سره د دې امّیتوب یې خپل قوم ته له ګردو څخه زیات عظیم الشأن کتاب راوړ، او وایې وراوه، او د علومو او معارفو او د حکمت او پوهنې عجیبې او غیبي خبرې وروښوولې، او دوی یې هسې پوهان او حکیمان کړل چې د نړۍ لویو لویو حکیمانو، پوهانو، علماوو، عرفاوو او نورو به له دوی څخنې د علم او معرفت او کریمه اخلاق زده کول.

وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ

او (الله پورته کړی لېږلی دی محمد لره په منځ د نورو راتلونکیو کې) له مؤمنانو چې نه دي رسیدلي دوی هغو (پخوانیو) ته (په فضیلت کې).

تفسیر: یعنې همدا رسول الله صلی الله علیه وسلم د نورو راتلونکیو خلقو د هدایت لپاره هم یو واسطه دی، ښایي هغوی ته د مبدأ او معاد او اسماني شرائعو باندې د صحیح علم او پوره پوهې د نه لرلو په واسطه مونږ اُمّي او نالوستي ویلی شو، لکه د بلخ، هرات، سیستان، غزني، کابل، خراسان، پارس، روم، چین، هند او نور قومونه چې وروسته له دې نه د دې امیّونو په دین کې داخل او په اسلامي اُخوّت، وروری کې شامل شول.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾

او دغه (الله) ښه غالب قوي دی ښه حکمت والا دی.

تفسیر: چې د هغه زبردست قوّت او حکمت د دې جلیل القدر پیغمبر په وسیله تر قیامت پورې د عربو او عجمو د تعلیم او تزکیې انتظام وفرمایه، صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلّم.

ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

دغه (نبوّت) فضل لوی د الله (له طرفه) دی چې ورکوي یې هغه چاته چې اراده وفرمایي د ورکولو یې، او الله څښتن د فضل ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته داسې لویي ورکړه، او دې امّت ته یې داسې د لویې مرتبې څښتن رسول وروباښه، وروسته له دې نه د یهودانو مثال د عبرت په ډول بیانوي، چې هغوی د خپل پیغمبر په کتاب کې ډېر زیات غفلت، بې پروایي کړې ده.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ

مثال د هغو کسانو چې مکلّف کړی شوي وو هغوی په «تورات» (چې پرې عمل وکړي)، بیا بار نه کړ هغوی هغه (تورات چې عمل یې پرې ونه کړ، مثال د دغو کسانو چې علماء د یهودو دي) په مثال د خره دی، چې په شا وړي کتابونه، او نفع ترې نشي اخیستی.

تفسیر: یعنې پر یهودانو باندې د «تورات» پېټې اېښود شوی وو، او دوی د هغه ذمّه وار ګرځولي شوي وو، خو هغوی د هغه د تعلیماتو او هدایاتو هیڅ پروا ونه کړه، او نه یې محفوظ وساتل، او نه یې پخپلو زړونو کې ځای ورکړ، او نه یې پرې عمل وکړو، او نه د الله تعالی له هغو فضلونو او انعامونو څخه ګټور شول چې د هغو له لوري هغوی ته ورعطا او ښبلي شوي وو، بېشکه هغه «تورات» چې دوی یې حاملان ټاکلي شوي وو؛ د ربّاني هدایتو او حکمتونو یوه لویه خزانه وه، نو کله چې دوی له هغه څخه منتفع نه شول، نو د دوی مثال هسې شو لکه چې یو خر چې د علم او د حکمت ډېر لوی کتابونه پرې بار شوي وي، نو هغه ته پرته له دې څخه چې د هغه پېټي لاندې ستړی ستومان شي بله کومه ګټه نه وررسیږي.

بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ

ډېر بد دی مثال د قوم هغه (کسانو) چې دروغ ګڼي د الله تعالی آیتونه.

تفسیر: یعنې خراب قوم دی هغه قوم چې د هغوی مثال داسې وي، الله مو دې ترې پخپله پناه کې وساتي !، الله تعالی په «تورات» او نورو کتابونو کې کوم زېری چې د نبي آخر الزّمان په نسبت ورکړی دی، او هغه دلائل او براهین چې د دوی پر رسالت باندې قائم دي، د هغو دروغ بلل د الله تعالی آیتونه دروغ ګڼل دي.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾

او الله نه ښیي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته (کافرانو ته).

تفسیر: یعنې هسې معاندانو زوروړانو او بې انصافانو ته د هدایت توفیق نه ورکوي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓا۟ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ
صَٰدِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُۥٓ أَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٧﴾

ووايه ته (اى محمده !) اى هغو كسانو چې يهودان شوي يئ ! كه ګمان دعوى كوئ تاسې (د دې) چې بېشكه تاسې دوستان يئ د الله پر ته له نورو خلقو (چې مؤمنان دي)؛ نو (فرمايي الله) ارزو وكړئ د مرګ كه چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په دغه ادّعاء د دوستى كې). حال دا چې وبه نه كړي دوى ارزو د دغه (مرګ) هيڅېرې په سبب د هغو كارونو چې مخكښې ليږلي دي لاسونو د دوى، او الله ښه عالم دى (په احوالو د) ګردو ظالمانو.

تفسير: يعني سره له دې ناپوهى، جهل او حماقت داسې دعوى كوي چې مونږ بې د نورو له شركته د پاك الله دوستان يو، او جنّت واكوالان او حقداران يو، كله چې له دنيا څخه ولتېږو؛ نو سمدلاسه جنت ته ځو، كه په رښتيا سره دوى خپلو زړونو كې داسې يقين لري، او پخپلو دغو دعوو كې رښتين دي؛ نو ضرور وو چې دوى د دنيا له مكدّر عيش څخه خپل زړونه شكولي او د حقيقي محبوب او د جنّت الفردوس په تمنّا كې به يې د مرګ ارزو كوله، ځكه هغه چاته چې دا خبره يقينًا ښكاره وي چې ځما درجه د الله تعالى په دربار كې ډېره لويه ده، او هلته ځما لپاره هيڅ يوه خطره او وېره نشته، نو هغه بېشكه په مړ كېدلو باندې خوښېږي.

تنبيه: په همدې مضمون يو بل آيت د (البقرة) په سورت ځمونږ د دغه مبارك تفسير كې هم تېر شوى دى، دلته دې هم د هغه تفسير بيا وكتل شي، د ځينو اسلافو په نزد د موت د تمنّا مطلب «مباهله» وه، يعني معاندانو يهودانو ته وويل شو: كه «هغوى په رښتيا سره د خپلو اولياء كېدلو يقين لري، او مسلمانان په باطلو باندې ګڼي؛ نو داسې تمنّا دې وكړي د دواړو فريقينو له منځه هر څوك چې دروغجن وي؛ مړ دې شي !»، مګر هغوى به هيڅكله داسې نه كوي، ځكه چې هغوى ته د دوى د كذب او د ظلم يقين حاصل دى، ابن كثير او ابن القيّم (رحمهما الله) او نورو هم دا توجيه غوره كړېده، والله أعلم.

قُلْ إِنَّ ٱلْمَوْتَ ٱلَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُۥ مُلَٰقِيكُمْ ۖ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

ووايه (اى محمده ! دغو يهودانو ته) بېشكه مرګ هغه چې تښتئ تاسې له هغه نه (او نه يې غواړئ) پس بېشكه هغه مرګ ضرور رسېدونكى دى تاسې ته، بيا به بوتلى شئ تاسې په لوري د (هغه) ښه پوهيدونكي په پټو او په ښكاره وو باندې، پس خبر به كړي تاسې په هغو (كارونو باندې) چې وئ تاسې چې كول به مو (په دنيا كې؛ نو جزاء به پرې دركړي).

تفسير: يعني اى يهودانو ! كه تاسې له مرګه وېرېږئ؛ نو چېرې به تښتئ او ځئ؟ كه په زرګونو ځلې كوښښ هم وكړئ، او په هسې كلكو كلاوو كې سنګر (مورچه) ونيسئ چې ورونه يې تړلي وي؛ نو هلته به هم له مرګه نه خلاصېږئ، او وروسته له مرګه بيا همغه د الله تعالى عدالت دى او تاسې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْا۟ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُوا۟ ٱلْبَيْعَ ۚ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! كله چې اذان وويل شي لپاره د لمانځه په ورځې د جمعې كې؛ نو ځغلئ منډې ووهئ طرف د ذكر د الله ته، او پرېږدئ (بيع او شراء ـ پلورل او پېردول).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «د هر اذان حکم داسې نه دی، ځکه چې بل جماعت هم موندل کيږي، او د جمعې لمونځ په يوه مسجد کې اداء کيږي، په بل ځای کې نه اداء کيږي»، او د الله تعالى له ياده څخه خطبه مراد ده، او لمونځ د هغه په عموميت کې داخل دی، يعني په داسې وخت کې ښايي چې مونږ مسجد ته ورشو، چې خُطبه واورو، په دې وخت کې پلورل او پېرودل (اخيستل او خرڅول) حرام دي، او له منډې وهلو او ځغلېدلو او سعي څخه په پوره اهتمام او استعداد سره ورتګ مطلوب دی، او منډې وهل مراد نه دي.

تنبيه: په قرآنکريم کې له ﴿نُودِيَ﴾ څخه هغه اذان مراد دی، چې د دې آيت د نزول په وخت کې وو، يعني هغه اذان چې امام ته مخامخ پخوا له خُطبې څخه ورکاوه کيږي.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

دا (تګ لمانځه ته) خير بهتر ډېر غوره دی تاسې ته که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (په أخروي نفع او نقصان خپل).

تفسير: ښکاره ده چې د أخروي ګټې په مقابل کې دنيوي فائدې هيڅ يو حقيقت نه لري.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَوٰةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

نو هر کله چې اداء کړی شي لمونځ (د جُمعې)؛ پس خواره شئ تاسې په ځمکه کې (خپلو حوائجو ته که يې لرئ)، او ولټوئ تاسې له فضله د الله، او يادوئ تاسې الله (په يادولو) ډېرو سره، ښايېري چې وموموئ تاسې ښېګڼې خلاصی، مراد.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «د يهودانو په نزد د عبادت ورځ د شنبې ورځ وه، چې په ګرده ورځ کې سود سودا منع وه، نو ځکه يې وفرمايل چې: وروسته له لمانځه څخه د روزۍ په لټولو پسې وګرځئ !، او په هغه وخت کې هم تاسې د الله تعالى له ياده غافل مه اوسئ !.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا ۚ قُلْ مَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ ۚ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

او کله چې ووينې دوی تجارت سوداګري يا کومه لهو تماشا نندارہ؛ نو خورېږي دوی په لوري د هغې، او پرېږدي دوی تا ولاړ (خُطبه ويونکی پر منبر)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) هغه څه (ثواب) چې په نزد د الله دی خير ډېر بهتر غوره دی له لهوې تماشې ننداري او له تجارت سوداګرۍ څخه، او الله خير ډېر بهتر غوره له ګردو رزق روزۍ ورکوونکيو دی.

تفسير: يو ځلې رسول أکرم صلى الله عليه وسلم د جُمعې په ورځ خُطبه فرمايله، چې د سوداګرانو جوپې له باندې ځنې خوارہ او غله راوړه، چې له هغه سره د خبرتيا لپاره طبل تغارې او ډمامې هم وهلې کېدې، ځرنګه چې په ښار کې غله ډېره لږه وه؛ نو خلقو ورمنډې وهلې چې هغه جوپه واړوي، ګواکې دوی داسې ګڼل چې د خطبې حکم هم لکه د نورو وعظونو غوندې دی، چې په هغو کې د ضرورت په وخت کې سړی پاڅېدی شي، او بيا لمانځه ته ځان ور رسوي، يا به لمونځ شوی وي لکه چې د ځينو قول دی چې: په هغه وخت کې د جمعې لمونځ پخوا له خُطبې څخه کېده، په هر حال د خُطبې احکام لا ښه ښکاره نه وو، چې خُطبه هم د لمانځه په شان ده، ډېر خلق لاړل، رسول صلى الله عليه وسلم سره له دولسو سړيو چې په هغوی کې راشد خلفاء هم وو پاتې شول، نو په دې نسبت دا آيت را نازل

شو، يعنې سوداګري او د دنيا لوبې او تماشې څه شی دي، هغه ابدي ګټه حاصله کړئ !، چې له الله تعالی سره ده، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحبت او مجلس په برکت او د ذکر او عبادت څخه په لاس راځي، پاتې شوه هغه اندېښنه چې تاسې ته د خوړو او قحط له پلوه پیدا شوې وه، او د هغې لامله داسې ولټېدلئ نو په یاد یې ولرئ چې رزق روزي د الله تعالی په لاس کې ده، او همغه ډېر ښه روزي ورکوونکی دی، او د هغه مالك هیڅ یوه بنده ته نه ښایي چې په دې باره کې اندېښنه وکړي، وروسته له دې تنبیه څخه د صحابه وو شان داسې وو چې د (النور) په سورت کې راغلی دی: ﴿رِجَالٌ لَّا تُلۡهِيهِمۡ تِجَٰرَةٌ وَلَا بَيۡعٌ عَن ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾.

تنبیه: لهو هر هغه شي ته وایه شي چې سړی د الله تعالی له یاده وباسي، لکه لوبې، ننداري، او ښایي چې د هغې طبل، تغارې او ډمامې غږ ته لهو ویلې شوي وي.

تمّت سورة الجمعة بفضل الله ومنّه و کرمه.

سُورَةُ المُنَافِقُونَ

«د (المنافقون) سورت مدني دی، (۱۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۳) او په نزول کې (۱۰۴) سورت دی، وروسته د (الحجّ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَآءَكَ الْمُنٰفِقُوْنَ قَالُوْا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُ اللهِ ۘ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُوْلُهٗ ؕ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ ۚ ①

کله چې راشي تاته (ای محمده) منافقان نو وايي دوی: شاهدي ورکوو مونږ چې بېشکه ته خامخا رسول د الله يې، او الله ته معلوم دي چې بېشکه ته خامخا رسول د دغه (الله) يې، او الله شاهدي ورکوي په دې چې بېشکه منافقان خامخا دروغجنان دي (په دې شهادت خپل کې).

تفسیر: يعنې منافقان دروغ وايي چې: هغوی له زړه ستا په رسالت باندې اعتقاد لري، په رښتيا سره هغوی ستاسې په رسالت قائل نه دي، او يواځې د خپلو اغراضو لامله په ژبه سره داسې خبرې کوي، او پخپلو زړونو کې وايي چې: مونږ دا خبرې په دروغو سره وايو، بيا ددوی دروغ په دې خبره باندې نه دي منحصر بلکه دروغ ويل ددوی امتيازي خصلت او شعار ګرځيدلي دي.

اِتَّخَذُوْٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

نيولي دي دوی قسمونه خپل ډالونه (چې پرې ساتي سرومال خپل).

تفسیر: يعنې په دروغو سره قسمونه خوري چې مونږ مسلمانان يو، او د اسلامي مجاهدينو له لاسه د خپلو ځانونو او مالونو د ساتنې لپاره د داسې قسمونو تر سيوري لاندې خپلې شپې او ورځې تېروي، کله چې له دوی څنې د پوښتنې وړ کوم کار ښکاره کېږي، او د مسلمانانو له لوري د مؤاخذې وېره پيدا کيږي؛ نو سمدلاسه دوی په ناحقو قسمونو يادولو باندې شروع کوي.

فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللهِ ؕ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ②

پس اړوي (دوی خلق په دغو قسمونو سره) له لارې د الله څخه، بېشکه دوی چې دي بد دی هغه عمل چې دي دوی چې کوي يې.

تفسیر: يعنې د اسلام او مسلمانانو په نسبت طعن، تشنيع وايي او عيبونه يې لټوي، او د اسلام له ننوتلو څخه نور خلق منع کوي، او خلق هم د دوی په ښکاره مسلمانی باندې غوليږي، نو د دوی د دروغو قسمونو ضرر او فساد تر دوی پورې محدود نه پاتې کيږي، بلکه نورو ته هم متعدّي کيږي، نو له دې څخه به لويه خرابي څنګه وي؟.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اٰمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ ﴿۳﴾

دا (بدي د عمل د منافقانو په سبب د دې ده چې) بېشکه دوی ایمان راوړی دی (لسانًا) بیا کافران شوي دي، بیا مهر وهلی شوی دی په زړونو د دوی باندې؛ پس دوی نه پوهیږي.

تفسیر: یعنې په ژبه سره د ایمان دعوی کوي، او په زړه کې له هغوی څخه انکار کوي، سره د ایمان د دعوی د کافرانو په شان کارونه کوي، د دې بې ایمانۍ او انتهایي مکر او فریب او اثر داسې شو چې د هغوی په زړونو باندې مهر ولګېد، چې پر هغوی د ایمان، خیر، صداقت او امانت ګردې لارې وتړلې شوې، او هیڅ یو ښه شی په هغه کې نه ځاییږي، ښکاره ده چې اوس دې حالت ته رسیدلي دي چې له هغوی څخه د پوهېدلو او په لار راتللو هیڅ یوه هیله او توقّع نشي کېدی، کله چې د سړي زړه د بدکاریو او د بې ایمانیو څخه بالکل خراب او مسخ شوی وي؛ بیا نو په دې کې د ښه او بد پوهېدلو هیڅ صلاحیت نه پاتې کیږي.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ ۖ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۖ

او کله چې ووینې ته دوی؛ په تعجّب کې تا اچوي اجسام جثې بنې د دوی له جهت د ښایست، او که خبرې کوي دوی؛ اورې غوږ ږدې ته خبرو د دوی ته له جهته د فصاحته او بلاغته.

تفسیر: یعنې زړه خو مسخ شوی دی، مګر که بنې (جسم) ته وکتل شي؛ ډېر ډولي، ښایسته، روغه رمټه، لویه درنده ښکاري، په خبرو اترو کې ډېر غوږ او ښه غږیږي، په فصاحت او بلاغت کې بې مثال او بې نظیر ښکاري، او خامخا د اوریدونکي فکر او توجّه ځان ته وراړوي، او د هغه د خبرې د ظاهري سطحې له لیدلو څخه هر سړی د هغه منلو او باور کولو ته حاضریږي.

كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ ۖ

حال دا چې په واقع کې ګواکې دوی لرګي وچ دي درولي شوي دېوال ته.

تفسیر: هغه وچ او بېکاره لرګي چې له دیوالونو سره یې لګولي دروي، محض بې ځان او لایعقل او د نشوونما او د ودې څخه بې برخې وي، په لیدلو سره ډېر لوی او پنډ ښکاري، مګر یوه شېبه هم بې له تکیې او استناده نه شي ودرېدی، هو یواځې د سوځولو په کار راتلی شي، همدا حال د دې خلقو دی چې د هغوی ښه شکل او ښایسته جثه او ښکاره ډول وډیل ډېر ښه ښکاري، خو په منځ کې تش او بې ځان وي، او یواځې د دوزخ خس کېدی شي.

يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ ۚ

ګڼي دوی هر غږ (هسې چې بلاء راغله) پر دوی باندې.

تفسیر: هسې بزدل، نامرد او ویریدونکي دي، چې په لږ شوروشر سره د هغوی زړونه لړځیږي، او داسې ګڼي چې سمدلاسه پر مونږ باندې کومه لویه بلا یـا آفت راتلونکی دی، د خپلو درنو جرمونو، درغلیو، دروغو او خیانت لامله هر کله د هغوی په زړونو کې دغه اندېښنه او ویره لوېدلې وي.

هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۚ

همدوی دي دښمنان (د مؤمنانو) نو ځان وساته ته له دوی څخه.

تفسير: يعنې لوى ويروونكي دښمنان او غليمان همدوى دي، د دوى له مكرونو او چالونو څخه تل خبردار شئ !، او بې غمه او بې اندېښنې مه ترې كښېنئ !.

قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ۝٤

هلاك دې كاندې دوى لره الله، څرنګه ګرځولى شوي دي دوى (له سمې صافې لارې نه).

تفسير: يعنې وروسته د ايمان له اظهاره دا بې ايماني، او پس له دې نه چې د حق او صداقت په رڼا كې ننوتلي دي، د دوى دا ظلمت ـ تياره خوښول ډېر عجيب او حيرانوونكي دي.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ ٱللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ۝٥

او كله چې وويل شي دوى ته راشئ (په عذر غوښتلو سره) چې بښنه وغواړي تاسې ته (محمد) رسول د الله؛ تاو كړي دوى سرونه خپل (مخ ترې اړوي) او وينې ته دوى چې څنګ كوي (له درتللو نه په خدمت د تا) حال دا چې وي دوى لويي كوونكي (له توبې او استغفار نه).

تفسير: يعنې كه چېرې د دې منافقانو كوم شرارت په صاف ډول سره ښكاره شي، او د دوى د كذب او د خيانت پرده وشلېږي؛ نو خلق دوى ته وايي: اوس لا هم وخت شته، ورځئ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شئ، او د هغوى په وسيله د الله تعالى له لوري خپلې بښنې وغواړئ، تر څو الله تعالى د رسول الله صلى الله عليه وسلم د استغفار په وجه ستاسې دا خطاوې وبښي؛ نو دوى د لويي او تكبّر او غرور له پلوه غاړې غړوي، او سرونه اړوي، او اوړې پورته غورځوي، او خپله بې پروايي ښكاروي، بلكه ځينې كمبختان په غوړه ژبه سره وايي چې: مونږ ته د رسول الله د استغفار هيڅ ضرورت نشته.

سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝٦

برابره ده پر دوى باندې چې بښنه غواړې ته (اى محمده !) دوى ته او كه بښنه نه غواړې ته (اى محمّده !) دوى ته، له سره به بښنه نه كوي الله دوى ته، بېشكه الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو، نافرمانانو ته.

تفسير: يعنې ممكن دي چې تاسې له ډېر رحمت او شفقت له كبله د هغوى په موجوده حالت باندې زړه سوى وكړې، او هغوى ته بښنه وغواړئ، مګر الله تعالى په هيڅ صورت سره هغوى نه بښي، او داسې نافرمانانو ته د هغه په لوري د هدايت توفيق نه وركاوه كيږي.

هُمُ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا۟ عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا۟

دوى هغه كسان دي چې وايي (خپلو ملګرو ته) مه وركوئ نفقه، مه لګوئ تاسې مال په هغه چا باندې چې په نزد د رسول الله دي (له فقراوو د مهاجرينو) تر څو چې متفرّق خواره شي دوى (ترې).

تفسير: په يو سفر كې دوه تنه سره په جنګ شول، چې يو مهاجر او بل انصاري وو، هر يوه له دې دواړو څخه خپلو ملګرو ته غږ كړ، او يوه لويه شخړه ترې جوړه شوه، كله چې دا خبر د منافقانو مشر «عبد الله بن أُبَيّ بن سَلُول» ته ورسېد؛ نو ويې ويل: « كه مونږ دغو مهاجرينو ته پخپلو كورونو كې ځاى نه وركولى؛ نو دوى به ولې ځمونږ په مخ

کې داسې پورته کېدل، همدا تاسې يئ چې د دوی پالنه کوئ، چې دوی د دې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په شاوخوا کې سره ګرځي، تاسې د دوی دا خبر اخیستل او پوښتېدل پرېږدي، نو دوی د خپلو خوړو له لاسه په تنګ کيږي، او ګرد سره خواره کيږي، او د دوی دا ټولنه سره تار په تار کيږي»، دا يې هم وويل: که مونږ له دې خپل سفره بېرته وګرځېدو، او مدينې ته ورسېدو؛ نو ښايي هغه کسان چې د زور او اقتدار خاوندان دي نور سپک، ذلیل او بې قدر خلق وشړي !، يعنې مونږ چې مالدار، او عزتمندان يو؛ ښايي دا خوار مسلمانان له مدینې څنې وباسو، يو صحابي چې زید بن أرقم رضي الله تعالی عنه نومیده، کله چې دا خبرې يې واورېدې، هغه يې يو په يو رسول الله صلی الله علیه وسلم ته واورولې، رسول الله صلی الله علیه وسلم عبد الله بن أبَيّ او نور سړي خپل مخ ته وروغوښتل، او لازمه تحقیقات يې وفرمایل، نو منافقانو په قسم خوړلو باندې شروع وکړه، او ټولو سره وويل چې: دا ګردې خبرې دروغ دي، چې د زید بن أرقم رضي الله تعالی عنه له لوري څمونږ په خلاف په دښمنی سره جوړې شوي دي، نو خلقو پر زید رضي الله تعالی عنه باندې په مسخرو شروع وکړه، او دی ډېر خفه، نادم او محجوب وو، په دې وخت کې دا آيتونه رانازل شول، نو رسول الله مبارک زید رضي الله تعالی عنه راوغوښت، او ورته ويې فرمایل: چې ته د الله تعالی له لوري رښتین شوې.

وَلِلّٰهِ خَزَآىِٕنُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَفْقَهُوْنَ ۝۷

او خاص الله لره دي خزانې د اسمانونو او د ځمکې، ولیکن منافقان نه پوهیږي.

تفسیر: يعنې دا احمقان ناپوهان منافقان دومره هم نه پوهیږي، چې د ګردو اسمانونو او د ځمکو د خزانو مالک الله تعالی دی، نو آيا هغه خلق به چې یواځې د هغه د خوښې لپاره د ده د رسول په خدمت کې سره بوخت دي، په لوږه سره وژني؟، او که خلق په هغوی باندې د خوړو ورونه وتړي؛ نو الله تعالی به هم د خپلو خوړو او رزق ور پر دوی باندې وتړي؟، بلکه نه يې تړي، رښتیا خو دا ده: هغه بندګان چې پر دې «اهل الله» باندې خپل مالونه لګوي، هغه هم پر هغوی باندې پاک پروردګار کوي، که د هغه له لوري دوی ته توفیق په برخه نه شي؛ نو په ښو کارونو کې به يو پول او پیسه ونه لګوي.

یَقُوْلُوْنَ لَىِٕنْ رَّجَعْنَاۤ اِلَى الْمَدِیْنَةِ لَیُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ ؕ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُوْلِهٖ وَلِلْمُؤْمِنِیْنَ وَلٰكِنَّ الْمُنٰفِقِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ ۝۸

وايي منافقان: که چېرته بېرته وګرځو مونږ د مدینې طرف ته، نو خامخا به وباسي هرومرو ډېر عزتمن ډېر خوار کمزور خلق، او خاص الله لره دی عزّت او غلبه او رسول د ده لره دی او مؤمنانو لره دی، ولیکن منافقان نه پوهیږي.

تفسیر: يعنې منافقان په دې باندې نه پوهیږي چې زورور او عزّتمن څوک دي؟ په یاد يې ولرئ چې اصلي او ذاتي عزت خو د الله تعالی دی، وروسته له هغه له الله تعالی سره د علاقه لرونکو ذواتو دی، چې درجه په درجه د هغه د تعلّقاتو له مخې مراتب لري، يعنې بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم او د نورو مؤمنانو دی.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝۹

ای هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی ! مشغول غافل دې نه کړي تاسې مالونه ستاسې او نه اولاد ستاسې له ذکره یاده د الله څخه، او هغه څوک چې وکړي دا کار؛ نو همدغه کسان همدوی دي زیانکاران.

تفسیر: یعنې هر سړي ته دا لوی زیان دی چې باقي دولت پرېږدي، او په فاني پسې وردرومي، او له اعلی څخه مخ اړوي، او په ادنی کې پرېوځي، همغه مال او اولاد ښه ګڼه شي چې سړی د الله تعالی له یاده نه غافلوي، او د آخرت له کاره یې نه وباسي، که کوم سړی په دې شیانو کې داسې اخته کیږي، او له الله تعالی څخه غافلیږي؛ نو آخرت یې له لاسه ووت، او د دنیا په جنجالونو کې هسې کېووت، چې هغه ته به د زړه ډاډینه او اطمینان هیڅ په نصیب کې نه وي: ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَىٰ﴾.

وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا

او نفقه کړئ ـ ولګوئ تاسې له هغو مالونو څخه چې درکړي مو دي تاسې ته پخوا له هغه څنې چې راشي یو ستاسې ته (اسباب) د مرګ، نو وبه وایي: ای ربه ځما ! ولې دې وروستی نه کړ ما لره تر اجل نېږدې پورې چې صدقه خیرات وکړم زه، او شم زه له صالحانو نېکانو څخه. (نو فرمایي الله) او له سره به نه وروستی کوي الله هیڅ نفس لره (له مرګه) کله چې راشي نېټه یې.

تفسیر: دا ښایي د منافقانو د دې وینا ځواب وي چې: ﴿لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ﴾ الآیة ـ دی، یعنې په خرڅ کولو کې ستاسې ښه ده، هر څه خیرات او صدقات مو چې له لاسه پوره وي؛ هغه ژر تر ژره همدا اوس وکړئ !، که نه موت او مړینه مو پر سر رسېدونکې ده، نو هلته به افسوس او ارمان کوئ چې ولې مو څه د الله تعالی په لاره کې ونه لګول؟ کله چې مرګی د شوم او بخیل په سر باندې راځي؛ نو هلته دی ارزو او تمنّا کوي، چې ای الله تعالی ! څو ورځې نور مې په مرګ کې ډیل او معطلي وفرمایه !، چې زه ښه خیرات صدقات ورکړم، او ځان ښه سنبال کړی په اصلاح او توبه راشم، خو هلته به کله مهلت ورکاوه کیږي؟ هر سړي لره هومره عمر او نېټه او میعاد چې ټاکلی شوی دی؛ د هغه د پوره کېدلو څخه وروسته د یوې لحظې لپاره هم په هغه کې څه ډیل او تأخیر پېښېدونکی نه دی.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه څه (ښه او بد) چې کوئ یې تاسې (نو جزا به پرې درکړي).

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی ته دا خبره هم ښه ورمعلومه او ښکاره ده، که بالفرض ستاسې مرګ ملتوي کړي، یا مو له محشره د دنیا په لورې بېرته ورولیږي، نو هلته به بیا څرنګه چارې وکړئ؟.

تمت سورة المنافقون بفضل الله تعالی.

سُورَةُ التَّغَابُنِ

«د (التغابن) سورت مدني دی، (۱۸) آیته دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۴) او په نزول کې (۱۰۸) سورت دی، وروسته د (التحریم) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۖ لَهُ ٱلۡمُلۡكُ وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١ هُوَ
ٱلَّذِي خَلَقَكُمۡ فَمِنكُمۡ كَافِرٞ وَمِنكُم مُّؤۡمِنٞۚ

نسبت د پاکۍ کوي الله ته هر هغه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو سره له اسمانونو) او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (له سفلیاتو سره له ځمکې)، خاص همدغه (الله) لره دی ملک باچايي، او هم ده لره ټوله ثنا ستاینه ده، او همدغه (الله) په هر ځيز باندې ښه قادر دی. همدغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي يې يئ تاسې، پس ځینې له تاسې کافر دي، او ځینې له تاسې مؤمن دي.

تفسیر: د هر چا حکومت او ټولواکي چې په دنیا کې کې لیده کیږي؛ په حقیقت کې هغه د الله تعالی سلطنت او ټولواکي ده، او د هر سړي چې ستاینه او تعریف کاوه شي، هغه په واقع سره د همغه الله تعالی حمد، ثنا او ستاینه ده، همدغه پاک الله تعالی ځمونږ او د ګردو مخلوقاتو خالق او پیدا کوونکی دی، او ښایيږي چې ګردو به په ده باندې ایمان راوړی وي، او د هغه حقیقي منعم اطاعت به يې کړی وي، مګر ځینې کسان منکران شول، او ځینې ایمانداران وګرځېدل، بېشکه چې الله تعالی هر سړي ته داسې یو قوّت او استعداد وربښلی دی، چې د هر لوري د حرکت او د تګ قوّت په کې شته، الله تعالی ړومبی ګرد خلق په صحیح فطرت سره پیدا کړل، بیا ځینې پخپل همغه صحیح فطرت باندې ټینګ پاتې شول، او ځنې نور له شاوخوا له حالاتو څخه متأثر شول.

وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٌ ٢ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ بِٱلۡحَقِّ وَصَوَّرَكُمۡ فَأَحۡسَنَ صُوَرَكُمۡۖ وَإِلَيۡهِ
ٱلۡمَصِيرُ ٣

او الله په هغه څه چې کوئ تاسې ښه لیدونکی دی. پیدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکه په تدبیر حق سره، او صورتونه يې ترلي دي ستاسې بیا يې ښایسته کړي دي صورتونه ستاسې، او هغه (الله) ته بېرته ورتلل دي ستاسې.

تفسیر: په ګردو ساکښانو (ذي روحو) کې د انسان خلقت ښه دی، په لیدلو کې ډېر ښه ښکاري، پخپلو ملکاتو او قواوو هم له ګرد عالم څخه لوړ، غوره او ممتاز دی، بلکه د ټولو ښو مجموعه ده.

يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَيَعۡلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعۡلِنُونَۚ وَٱللَّهُ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ٤
أَلَمۡ يَأۡتِكُمۡ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن قَبۡلُ فَذَاقُواْ وَبَالَ أَمۡرِهِمۡ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ٥

ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې په اسمانونو او په ځمکه کې دي، او ښه معلوم دي دغه (الله) ته هغه څه چې پټوئ تاسې او هغه څه چې ښکاره کوئ يې تاسې، او الله ته ښه معلوم دي هغه پټې خبرې چې په سينو زړونو ستاسې کې دي. آيا نه دي راغلې تاسې ته اى منكرانو خبر د هغو كسانو چې منكران شوي دي پخوا له دې نه؟، پس ويې څكل وبال سزا د كار خپل، او شته دوى ته عذاب دردناک.

تفسير: يعني له تاسې څخه پخوا ډېر قومونه لكه عاد او ثمود او نور هلاک شوي دي، او د آخرت عذاب جلا دی، دا خطاب د مكې مكرّمې هستېدونكيو لپاره دی.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَقَالُوٓا أَبَشَرٌ يَّهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوا

دا (عذاب دوى ته) د دې لپاره دى چې وو به دوى چې راتلل به دوى ته رسولان د دوى په ښكاره دلائلو سره، نو ويل به دوى (تعجّبًا وتسمخرًا) چې آيا بشر سړى (لكه مونږ) لاره ښيي مونږ ته، بيا به كافران شول (په رسولانو) او مخونه به يې وگرځول.

تفسير: يعني ځمونږ غوندې پر يوه سړي باندې يې د لارې ښوونې او د هادي نوم ايښى، او هغه يې مونږ ته رالېږلى دى؟ كه مونږ ته هادي لېږونكى وو، نو ښايي پرښته يې رالېږلې وى، گواكې د دوى په نزد د بشريت او رسالت په منځ كې منافات وو، نو ځكه هغوى خپلو ځانونو ته كفر غوره كړ، او د پيغمبرانو د خبرو له منلو څخه يې مخ واړاوه.

وَّاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝

او بې پروا غني دى الله (له ايمان د خلقو)، او الله غني بې پروا دى (له عبادت)، او ډېر ستايلى شوى دى (بې له ستايلو د خلقو).

تفسير: يعني د الله تعالى څه پروا ده، كه هغوى مخ واړوي، يا غاړه وغړي؛ نو الله هم له هغوى ځنې د خپل رحمت نظر اړوي.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا أَنْ لَّنْ يُّبْعَثُوا ط

دعوى كوي هغه كسان چې كافران شوي دي چې له سره به بيا ژوندي راپورته نه كړى شي دوى.

تفسير: هم هغسې چې دغه كُفّار پخپل زعم د انبياوو له رسالت څخه انكار كوي، د بعث بعد الموت ځنې هم انكار كوي.

قُلْ بَلٰى وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ط وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ۝

ووايه (اى محمده دوى ته چې) هو بيا به ژوندي راپورته كړى شئ، قسم دى په رب ځما چې خامخا ژوندي پورته به كړل شئ هرومرو تاسې (پس له مرگه)، بيا خامخا خبر به كړى شئ تاسې هرومرو په هغه څه چې كړي دي تاسې په دنيا كې، او دا (ژوندي پاڅول جزاء وركول) په الله باندې ډېر اسان دي.

تفسیر: یعنې د دویم ځلي بیا ژوندي کول او د کړدو حساب، کتاب اخیستل الله تعالی ته کوم سخت او ګران او مشکل کار نه دی، پوره یقین ولرئ! چې دا کار ضرور کېدونکی دی، د چا له انکار کولو څخه هغه ته کلي شوی کار هیڅ وړاندې وروسته نه کیږي، نو ځکه ښایي چې تاسې انکار پرېږدئ، او د هغې ورځې په فکر کې ولوېږئ.

فَـَٔامِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالنُّورِ الَّذِىٓ أَنزَلْنَا ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨﴾

نو ایمان راوړئ په الله او په رسول د ده (محمّد) باندې، او په هغې رڼا (قرآن) باندې چې نازل کړې دی مونږ، او الله په هغه څه چې کوئ یې تاسې ښه خبردار دی.

تفسیر: یعنې ایمان سره عمل هم یو ضروري شی دی.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ۖ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۗ

(یاد کړه) هغه ورځ چې راجمع به کړي (او خبر به در کړي الله) تاسو لره په ورځ د جمع کېدلو (قیامت) کې، دا (ورځ چې ده) ورځ د نفعې او نقصان ده.

تفسیر: یعنې دوزخیان به پړه کیږي، او جنّتیان به کامیابیږي، پړه کېدل دا چې هغوی به د الله تعالی ورکړې قوّتونه بېځایه لګولي وي، رأس المال او پنګه به یې هم له لاسه وتلي وي، بری دا چې د لوېې فائدې په بدل کې په زرهاوو ښه مومي، اوس د همدې خبرې لږ څه تفصیل داسې راځي چې:

وَمَن يُؤْمِنۢ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صٰلِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهٖ

او هغه چې ایمان راوړي په الله او وکړي عمل نېک؛ لرې به کړي (الله) له ده څخه بدې د ده.

تفسیر: یعنې هغه تقصیرات چې شوي دي؛ د ایمان او ښو کارونو له وجې معاف او ښنلی کیږي.

وَيُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

او داخل به کړي (الله) دغه (صالح مؤمن) په هغو جنّتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ونو او ماڼیو د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په هغه کې ابدي همېشه، دغه (مغفرت او جنّت) بری خلاصی ډېر لوی دی.

تفسیر: یعنې هر څوک چې جنّت ته ورسیږي؛ ټول مرادونه یې په لاس ورځي، ځکه چې جنّت د الله تعالی د لیدلو او د هغه د رضاء موندلو ځای دی.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِـَٔايٰتِنَآ أُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ النَّارِ خٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ

او هغه کسان چې کافران شوي دي او نسبت د دروغو کوي آیتونو څمونږ ته، دغه کسان دي یاران ملګري د دوزخ، تل به وي دوی په هغه (دوزخ) کې، او بد ځای د ورتللو دی (دوزخ). نه رسیږي هیڅ مصیبت، غم، درد هیڅاته مګر خو (رسیږي) په اذن حکم د الله سره، او هغه څوک چې ایمان یې راوړی دی په الله باندې؛ لاره ښیي (الله) زړه د ده ته (د صبر او ثبات).

تفسیر: په دنیا کې هیڅ یوه سختي او مصیبت بې د الله تعالی له رضا، مشیت څخه نه رسیږي، کله چې مؤمنان په دې خبره باندې یقین او باور ولري؛ نو نه ښايي چې په هغه باندې خفه شي، بلکه په هر وخت او په هر حال باندې د هغه په فیصلې باندې رضا وي، او تل دې هسې وینا وکړي، تر څو چې الله تعالی یې زړه کلک کړی، او پدې وپوهیږي چې هر څه د الله تعالی له جانبه دي.

وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾

او الله په هر څیز باندې ښه عالم دانا دی (پر شاکرانو صابرانو).

تفسیر: یعني هغه تکلیف او مصیبت چې د الله تعالی له لوري رارسیږي؛ د هغه عین علم او حکمت دی، همغه الله تعالی ته ښه معلوم دي چې کوم یو له مونږ څخه د واقعي صبر، تسلیم او رضا په سمه لاره ځي؟ او د چا زړه د کومو احوالو او کیفیاتو د مورد ګرځېدلو وړ دی؟.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله، او حکم ومنئ تاسې د رسول (د دغه الله)، پس که مخ وګرځوه تاسې (له طاعته؛ نو د تاسې نقصان دی، رسول ته څه زیان نه رسیږي ،ځکه چې) نو بېشکه په رسول ځما باندې رسونه ښکاره ده (او خپل تبلیغ یې کړی دی).

تفسیر: یعني په نرمی، سختی، تکلیف، راحت او په هر صورت کې د الله تعالی او د هغه د رسول حکم ومنئ !، که نه ستاسې خپل نقصان دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم خو تاسې ته ټول ښه او بد درپوهولي دي، او خپل فرض یې ادا کړی دی، او الله تعالی ته ستاسې له اطاعت یا معصیت څخه هیڅ یو ضرر یا ګټه نه وورسیږي.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

الله (یو دی) نشته هیڅوک وړ د عبادت مګر خو همدی دی، او خاص یواځې پر الله باندې پس توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعني معبود او مستعان یواځې د الله تعالی لوی ذات دی، بل څوک د بندګۍ او د هیلې او د اسرې وړ نه دی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! بېشکه ځینې له ښځو ستاسې او (ځینې له) ځامنو ستاسې دښمنان دي تاسې لره.

تفسیر: ډېر ځلې داسې کیږي چې سړی د ښځې او ځامنو په مینه او محبت کې داسې اخته کیږي، چې د الله تعالی له یاده غافلیږي، او د داسې تعلّقاتو لامله نور ډېر خراب کارونه هم کوي، او له ډېرو ښو څخه بې برخې پاتې کیږي، د ښځې او اولاد غوښتنې او د هغوی خوښ ساتل هیڅکله دې نه پرېږدي چې بل شي تـه خپل فکـر واړوي، د آخرت فکر ترې هیریږي، کله چې د آل او عیال د سړي د داسې ضرر او نقصان سبب وګرځي، هغه یې دوستان نه بلل کیږي، بلکه داسې دښمنان دي چې سړی د دوی د دې دښمنۍ احساس نشي کولی، نو ځکه الله تعالی مو وینبوي چې ځانونه مو له داسې دښمنانو څخه ساتئ !، او له هسې چارو څخه لرې ګرځئ چې د هغو په وسیله دنیا تاسې ته ډېره ښه ښکاره شي،

او آخرت مو له یاده ووځي، او د دنیا لامله مو دین له لاسه وران شي، ولې داسې نه دي چې په دنیا کې ګردې ښځې یا ټوله اولاده او خپلوان هسې وي، چې سړی د آخرت له یاده غافلوي، بلکه ځینې بختورې ښځې او هلکان داسې هم وي چې له خپلو مېړو او پلرونو سره د هغوی د دین په حفاظت کې مرستې کوي، او په ښو چارو کې هغوی ته لار ښوونه او لاس نیونه کوي، او هغوی ته عابدې ښځې نعم الصاحبات او نېک مرغې اولاده باقیات الصالحات ګرځي: (جعلنا الله منهم بفضله ومنّه).

فَاحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

نو ځان وساتئ تاسې له دوی څخه (په مقابل د حکم د الله او د دوی لحاظ مه کوئ)، او که عفوه او ګزشت وکړئ تاسو، او مخ وګرځوئ تاسو، او مغفرت وکړئ تاسې؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې که دوی له تاسې سره دښمني وکړه، او تاسې ته دیني یا دنیوي زیان ورسېد؛ نو د هغه اثر او اغېزه به داسې کیږي چې تاسې به په انتقام او کسات پسې لوېږئ، او پر هغوی باندې به نامناسبه سختي شروع کوئ، نو له داسې کولو څخه به د دنیا انتظام خرابیږي، تر هغه ځایه پورې چې عقلاً او شرعًا ګنجایش وي؛ له هسې حماقتونو، تقصیراتو ځنې تېرېږئ او ببښئ یې !، انتقام او کسات پسې مه ګرځئ !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره به الله تعالی پر تاسې باندې مهرباني کوي او ستاسې خطاوې ببښي.

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَاللَّهُ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مالونه ستاسې او اولاد ستاسې یوه فتنه ازمویښت دی، او الله چې دی په نزد د ده دی اجر ثواب ډېر لوی.

تفسیر: یعنې الله تعالی تاسې ته مال او اولاد درکوي او تاسې پرې ازمويي، چې کوم یو له تاسې څخه په داسې فاني او زائلو شیانو کې اخته کیږي؟ او کوم یو له تاسې ځنې د فاني شیانو نه د خپـل آخرت پنګه او ذخیره ګرځوي؟ او د آخرت ډېر لوی اجر او ثواب د دې ځای پر حظوظو او مالونو باندې ښه بولي، او ترجیح ورکوي؟ او یا أخروي باقي او غیر فاني نعمتونه هېروي، او په بدل یې دغه زائل او فاني شیان اخلي؟.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنفِقُوا خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ

نو وویرېږئ تاسې له الله څومره چې توانېږئ تاسې، او واورئ (خبرې د الله په سماع د قبول سره)، او اطاعت کوئ (د احکام الله)، او نفقه کوئ لګوئ ښه شیان لپاره (د نفعې) د ځانونو خپلو، یا دا غوره ده ستاسو لپاره.

تفسیر: یعنې تر څو مو چې له وسه کیږي له الله تعالی ځنې وویرېږئ، او په دې امتحان او ازموینه کې ثابت قدم اوسئ !، او د هغه احکام واورئ !، او عمل پرې وکړئ !.

وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾

او هغه چې وساتلی شي له حرص بخیلۍ د نفس خپل څخه؛ نو دا کسان همدوی دي بریالیان په مراد رسېدلي (بچ شوي له عذابه په دواړه دارینو کې).

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې به له نفقه کولو او له مال لګولو څخه ستاسې خپلې ښېګڼې کېږي، او همغه سړی بريالی او په مراد رسيږي چې الله تعالی د هغه زړه له دې اندېښنې غوښتنې څخه پاک ساتلی وي، او حرص، بخل، طمع او کنسکي لار په کې ونه لري.

إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ

که چېرې قرض پور ورکړئ تاسې الله لره (په هغه څه چې فرمايلي يې دي) قرض پور نېک؛ نو دو چنده به کړي (الله ثواب د) هغه (پور) تاسې ته او مغفرت به وکړي (الله) تاسې ته.

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې په اخلاص او نېک نيّت سره له خپل حلال او طيب مال څخه صرف کړئ او ويې لګوئ !، تر څو الله تعالی تاسې ته څو چنده له هغه څخه زيات ثواب درکړي، او ستاسې ګردې خطاوې او تجاوزات وبښي، همداسې يو مضمون پخوا له دې څخه هم تېر شوی دی، پوره تقرير دې هلته وکوت شي !.

وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾

او الله ښه قدردان دی ښه تحمّل والا دی.

تفسير: د قدر پېژندلو خبره دا ده چې په لږ عمل سره ډېر ثواب ورکوي، او تحمّل يې دا دی چې د ګناه په ليدلو سره سمدلاسه عذاب نه مقرروي، بيا هم د ډېرو ګناهګارانو جرم بښي، او د ډېرو سزا تخفيف کوي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

عالم پوهېدونکی د پټ او ښکاره دی، ښه غالب قوي دی ډېر حکمت والا دی.

تفسير: يعنې الله تعالی په ښکاره کارونو او پټو نيتونو باندې عليم او خبير ښه دانا او بينا دی، او سم د خپل زبردست قوّت او حکمت سره هر چاته بدل ورکوي.

تمّت سورة التغابن بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطَّلَاقِ

«د (الطلاق) سورت مدني دی، (۱۲) آيت (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۵) او په نزول کې (۹۹) سورت دی، وروسته د (الإنسان) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ

ای نبي ! (ووايه امّت خپل ته) کله چې اراده وکړئ طلاقوئ تاسو ښځې؛ نو طلاقوئ يې په (وخت د) عدّت د دوي کې (په طُهر کې چې خالي له جماع وي).

تفسير: اګر که دلته مخاطب نبي صلی الله عليه وسلم دی، مګر په واقع کې ګرد امّت مخاطب دی، يعنې کله چې کوم سړی بيا په کوم ضرورت يا د مجبوريت له کبله د خپلې ښځې د طلاق ورکولو اراده وکړي، نو ښايي چې هغه دې په عدّت سره طلاق ورکړي.

په طلاق ورکولو کې مشروعه طريقه دا ده چې په طُهر کې دې طلاق ورکړی شي، او له احاديثو څخه هم دا قيد ثابتيږي، چې په هغه طهر کې چې کوروالی او صحبت په کې نه وي شوی؛ ښايي مېړه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي.

وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ

او وشمېرئ وساتئ تاسو عدّت (د ښځو خپلو).

تفسير: نارينه او ښځې دواړو ته ښايي چې دا خبره په ياد ولري چې چېرې د غفلت او سهوې په وسيله له دوی څخه کومه سهوه او بې احتياطي ونشي، او څه لاندې باندې په منځ کې رانشي، او هم ښايي چې طلاق داسې ورکړ شي چې د عدّت په شمېر کې هيڅ شانې ډېروالی او لږوالی رانشي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ

او ووېرېږئ تاسو له الله چې رب (پالونکی) د تاسې (دی)، مه وباسئ (ای خاوندانو) دغه (ښځې خپلې) له کورونو خپلو څخه (چې په کې اوسې دوی، تر هغه پورې چې يې تېر شي عدّت).

تفسير: يعنې له الله څخه ووېرېږئ، او په شرعي احکامو باندې پابندي ولرئ !، چې له هغو څخه يو حکم دا دی چې د حيض په حالت کې دې طلاق ورنه کړ شي !، او درې طلاق دې يو ځای ورنه کړ شي !، او مطلّقه ښځه دې له کوره د باندې ونه ايستله شي !، او د دې په شان د الله أکرم شأنه وأعظم برهانهُ نورې ښوونې هم په اخلاص سره منئ !.

وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ

او نه دې وځي دغه (ښځې هم پخپله له کورو نه تر څو چې عدّت د دوی تېر شي) مګر هلته چې راشي دوی په فاحشه بې حيايي ښکاره سره (لکه زنا).

تفسیر: یعنې ښځې دې پخپله خوښه هم نه وځي، ځکه چې دا سُکنٰی محض حق العبد نه دی چې د هغه په رضا سره ساقطه شي، بلکه حق الشّرع دی، هو ! که ښځه کومه ښکاره بېحیایي وکړي، یا په بدو چارو ځغرد وکړي، یا د غلا مرتکبه شي، یا د ځینو علماوو په قول: ژبه وکړي، یا تل په جنګ جنجال او جګړه کې لګیا وي، او بې له غمه او خفګانه یې بل کار نه وي؛ نو ایستل یې روا دي، که دا ښځه بې موجبه له کوره ووځي؛ نو دا پخپله د دې د صریحې بې حیایی یو کار دی.

وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ

او دا (احکام) حدود اندازه کړی شوي د الله دي، او هر هغه چې تیرېږي له حدودو د الله څخه؛ نو په تحقیق ظلم یې کړی دی په ځان خپل باندې.

تفسیر: یعنې ګناهګار شوي دي، د الله تعالی په نزد د سزا موجب وګرځېد.

لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ①

نه پوهېږې (ته ای طلاق کوونکیه ! یا نه پوهېږي هیڅ نفس) ښایي چې الله پیدا کړي وروسته له دې طلاق کوم ښه کار او نوی صورت لکه رجوع له طلاقه.

تفسیر: یعنې ښایي چې بیا د دواړو په منځ کې روغه او صلحه وشي، او په طلاق باندې پښېمان او نادم شي.

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

بیا نو کله چې ورسېږي دغه (ښځې) نېټې خپلې ته؛ نو وساتئ (تاسې ای مېړونو) دوی په معروف نېکۍ ښه شان سره، یا جلا شئ تاسې له دوی څخه په معروف نېکۍ ښه شان سره.

تفسیر: یعنې په رجعي طلاق کې کله چې عدّت ختمېدلو ته نژدې شي؛ نو تاسې لره له دوو چارو څخه د یوې چارې اختیار دی، چې یا د عدّت له ختمېدلو څخه پخوا سم له دستوره هغې ښځې ته رجعت او خپلې نکاح ته دوام ورکړئ !، یا د عدّت په ختمېدلو سره په معقولې طریقې باندې له هغې څخه جلا شئ !، مطلب دا که د نکاح ټینګ ساتل مقصد وي؛ نو په هغه وخت کې، او که یې شلول مطلب وي؛ نو په دغه وخت کې ځغرد (ټینګوالی) پرې وکړئ !، او په دواړو صورتونو کې د انسانیت، شرافت اصولو ته په درنه سترګه وګورئ !، او داسې مه کوئ چې ساتنه یې مقصود نه وي، او خامخا د عدّت د اوږدوالي لپاره رجعت وکړئ، یا د ساتلو په صورت کې هغې ته ایذاء ورسوئ، او طعن او تشنیع ور واوروئ !.

وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِّنكُمْ

او شاهدان نیسئ تاسې (په دغه رجوع باندې) دوه خاوندان د عدل له تاسې څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له طلاق ورکولو او پخوا د عدّت له پوره کېدلو که د نکاح بیا ساتل غواړئ؛ نو په دې رجعت باندې دوه شاهدان ونیسئ، تر څو د خلقو په نزد متهم نه شئ.

وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ۚ

او ښه اداء کړئ تاسې شاهدي (ای شاهدانو په وخت د حاجت کې) لپاره د (ثواب او رضا د) الله.

تفسیر: په دې کې شاهدانو لره هدایت دی چې د شاهدي ورکولو په وخت کې کږه او خرابه خبره ونه کړي، او سمه صافه او درسته خبره ووایئ!.

ذٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

دا (ساتنه په نېکۍ سره) نصیحت کاوه شي په دې سره هغه چاته چې وي چې ایمان يې راوړی وي په الله او په ورځې وروستی (د قیامت) باندې.

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې پر ښځو باندې زیات ظلمونه کېدل، او له ښځو سره هسې سلوک جاري وو لکه چې له غواوو او خرو سره يې کوي، یا له خورا سختو او ذلیلو بندیانو سره کاوه شي، ځینې ښځې به سل سل کرته طلاقېدې، خو سره د هغه به هم د هغوی د مصیبت دوره پای (آخر) ته نه رسېده، قرآن په ځو ځو ځایونو کې د دې وحشیانه مظالمو او بې رحمیو خلاف ویناوې کړې دي، او د نکاح او د طلاق په حدودو او حقوقو باندې په ډېر ښه ډول سره زور غورځولی دی، بالخصوص د دې سورت په منځ کې په نورو حکیمانه وو هدایتو او نصیحتو کې يې يو نهایت جامع او مانع او ټول ښوونکی اصول بیان فرمایلی دی چې: ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ﴾ دی، چې د هغه حاصل دا دی چې که يې ساتئ؛ نو په معقوله ډول او طریقې سره يې وساتئ!، او که يې پرېږدئ؛ نو هم په معقوله طریقه سره يې پرېږدئ!، خو له دې ښو او زرينو نصیحتو څخه هغه سړی منتفع او ګټور کېدی شي چې په الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم او په آخرت باندې یقین لري، ځکه چې همدا باور او یقین د انسان په زړه کې د الله تعالی وېره او خوف پیدا کوي، او د همدې وېرې لامله دا خیال د انسان په فکر کې پیدا کیږي: همغسې چې يوه کمزوره ښځه له بخته او اتفاقه ځمونږ په منګلو او قبضه او اقتدار کې راغلې ده، مونږ هم ټول د يوه لوی قهّار الله تعالی په قبضه او اقتدار کې پراته یو، همدا یو خیال دی چې په هر حال کې سړی له ظلم او تعدّي څخه ساتي، او د الله تعالی په امر منلو باندې اړوي، د دې لپاره په دې سورت کې په مخصوص ډول سره په اتقاء پرهېزګاری او د الله تعالی په وېره باندې زیات امرونه او توصیې شوي دي.

وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۝

او هغه څوک چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ وبه ګرځوي ده ته يو ځای د وتلو (له دنیوي او اخروي غمونو نه).

تفسیر: یعنې له الله تعالی څخه وویرېږئ!، او د هغه د احکامو تعمیل په هر حال کې وکړئ!، که څه هم له ډېرو مشکلاتو او شدائدو سره مخامخ شئ، ځکه چې الله تعالی د هغو ګردو مشکلاتو څخه د وتلو لاره در خلاصوي، او په سختیو کې د ګزارې وسیلې هم در برابروي.

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

او رزق روزي به ورکړي (الله) ده ته له هغه (ځایه) چې ګمان به نه کوي دی.

تفسیر: د الله تعالی څخه وېره د دواړو دارینو د خزانو کنجي ده، او د ګردو بریو او کامیابیو وسیله ده، له همدې څخه ګرد مشکلات اسانیږي، بې قیاس او بې ګمانه يې رزق روزي او خواړه ور رسیږي، ګناهونه يې بښل کیږي، جنّت ورحاصلیږي، ثواب يې زیاتیږي، او يوه عجیبه د زړه ډاډینه، سکون، اطمینان او خوښي په برخه او نصیب راځي، چې د هغه لامله بیا هیڅ يوه سختي لکه سختي نه ورښکاري.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ۚ إِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ أَمْرِهٖ ۚ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

او هغه څوک چې توکل وکړي په الله باندې؛ نو دغه (الله) بس کافي دی ده لره (په دواړو جهانو کې)، بېشکه الله رسېدونکی دی امر کار خپل ته، په تحقیق ګرځولې ده الله هر څیز لره اندازه.

تفسیر: یعنې پر الله تعالی باندې هیله او اسره ولرئ، او یواځې پر وسائلو او اسبابو باندې تکیه ونه کړئ !، د الله تعالی قُدرت په دې اسبابو اړه نه لري، د کوم کار د کولو اراده چې الله وفرمايي؛ هغه هرومرو (خامخا) پوره کېدونکی دی، اسباب او وسائل هم د ده د مشیت تابع دي، هو ! د هر څیز اندازه د هغه له خوا ټاکلې شوې ده، چې سم له هغې سره هغه ښکاره کېدونکی دی، نو څکه که د کوم څیز په حاصلېدو کې څه ډېل ښکاره شي؛ نو متوکل لره نه ښايي چې ځان خپه یا پرېشان کړي.

وَالّٰٓـِٔيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ أَشْهُرٍ وَّالّٰٓـِٔيْ لَمْ يَحِضْنَ ۚ

او هغه ښځې چې ناامیده شوي وي (په سبب د کبارت یا د مرض) له حیضه له ښځو ستاسې ځنې که چېرې په شک کې یئ تاسې؛ نو عدّت د دوی درې میاشتې دی، او همداسې ښځې چې نه وي شوي حائضې (په سبب د صغارت نو درې میاشتې عدّت دې تېروي).

تفسیر: یعنې پاک قرآن د مطلّقې عدّت لکه چې د «البقرة» په سورت کې راغلی دی؛ درې حیضه ښوولی دی، که شبهه او شک پیدا شي چې چاته حیض ورنشي، یا د ډېر عمر او منګ لامله یې حیض بند شوی وي، نو د هغې عدّت به څو وي؟ دا یې راښکاره کړه چې درې میاشتې دی.

وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ

او (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) عدّت د دوی دا دی چې وزېږوي دوی بار (حمل) خپل.

تفسیر: د جمهورو په نزد د حاملې عدّت د هغې د حمل تر وضعې او د مولود تر ځېګولو پورې دی، که څه هم هغه یوه لحظه او شېبه وروسته وي، یا تر ډېرو میاشتو پورې وځنډېږي، په دې کې د مطلقې او د کونډې حکم یو دی، لکه چې په احادیثو کې راغلي دي.

وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ أَمْرِهٖ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذٰلِكَ أَمْرُ اللّٰهِ أَنْزَلَهٗٓ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَيُعْظِمْ لَهٗٓ أَجْرًا ﴿٥﴾

او هغه څوک چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ نو وبه ګرځوي الله ده ته کار د ده کې اساني. دا (چې ویلی شوی دی) امر حکم د الله دی چې نازل کړی یې دی تاسې ته، او هغه څوک چې ویرېږي له الله، ځان ساتي له معاصیو؛ نو لرې به کړي الله له ده څخه ګناهونه د ده، او لوی به کړي (الله) ده لره اجر ثواب (د ده).

تفسیر: د هرې جُملې په آخر کې د اتّقاء او د الله تعالی أکرمَ شأنُه وأعظمَ برهانُه د وېرې مضمون په مختلفو اسالیبو او ډول ډول پیرایو سره یې تکرار کړی دی، تر څو لوستونکي د هغه د بار بار ویلو څخه ډېر ویښ او متنبّه شي، چې د ښځو په معاملاتو کې د دې اتقاء او پرهېزګارۍ ضرورت ډېر زیات دی.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ

واوسوئ دا (ښځې طلاقې کړی شوې) په هغه ځای کې چې په کې اوسېږئ تاسې (سم) له طاقت د تاسې (چې توانېږئ !).

تفسير: د نارينه په ذمّه باندې ضرور دي چې خپلې مطلّقې ښځې ته تر عدّت پورې هستوګنې لپاره کور ورکړي، چې هغه ته «سُکنی» وايه شي، نو کله چې «سکنی» واجبه شي؛ نو نفقه هم د هغه په ذمّه ثابتيږي، ځکه چې ښځه دومره موده د ده په کور کې مقيّده او محبوسه پاتې کيږي، د قرآنکريم د دې الفاظو اشاره په همدې لوري ده: ﴿مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟ عَلَيْهِنَّ﴾.

وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟ عَلَيْهِنَّ

او مه کوئ اراده د ضرر تاسې د دغو (مطلّقاتو) لره چې تنګوئ به (ځايونه او نفقې) په دوی باندې.

تفسير: يعنې ای مېړونو (خاوندانو) ! ضرر مه رسوئ تاسو دې ښځو طلاقو شوو ته په ځای د هستوګنې چې هغوی په تنګې شي، او په وتلو سره مجبورې شي.

وَإِن كُنَّ أُو۟لَـٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا۟ عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

او که چېرته وي دغه (ښځې) خاوندانې د بار ګېډې (حاملانې بلاربې) نو نفقه کوئ تاسې پر دوی باندې تر هغه پورې چې وزېږوي دوی بار (حمل د ګېډې) خپلو (په ځېګېدلو سره).

تفسير: د حمل مدّت کله چې ډېر اوږديږي؛ نو هغه يې په خصوصيت سره راوښود، چې په هغه کې که هومره اوږدوالی هم وشي، خو د حمل تر ځېږېدلو پورې ښايي هغې ته دې نفقه ورکړه شي، او داسې دې ونه کړي چې درې مياشتې نفقه ورکړي، او بيا يې بنده کړي.

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا۟ بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ

نو که تی ورکاوه دوی (پس له طلاقه) اولاد د تاسو لره؛ پس ورکړئ تاسې هغوی لره مزدوري د هغوی، او مصلحت مشوره کوئ (ای ښځو او مېړونو په حق د مولود خپل) په منځونو خپلو کې په معروف نېکۍ سره.

تفسير: يعنې که له وضع حمل څخه وروسته ښځې ستاسې له خاطره وړوکي ته شودې ورکوي؛ نو اجرت يې ښايي هومره ورکړ شي لکه نورو تی ورکوونکيو ښځو ته چې ورکاوه کيږي !، او سم له دستوره په معقولې طريقې سره يو له بله د دې وړوکي په نسبت مشوره وکړي، او لازمه قراردادونه وتړي، او خامخا ضد او خراب ټګ ونه کړي !، او يو له بل سره د نېکۍ سلوک وکړي، نه دې ښځه د شودو له ورکولو څخه غاړه غړوي !، او نه دې نارينه له هغې څنې مخ اړوي چې بلې ښځې ته د دې وړوکي ورکړي، چې د ده د مور په ځای بله ښځه په اجرت سره تی ورکړي.

وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ۝٦

او که سختي وکړئ تاسې (ای والدينو په تي ورکولو او اجرت کې)؛ نو لپاره د تي ورکولو دې طلب کړي هغه (مولود) لره بل ښځه (يعنې دايي دې ورته ونيسي، او په مور باندې دې زور نه کوي).

تفسير: يعنې که د مخالفت، ضد لامله ښځه په شودو ورکولو باندې راضي نشي؛ نو نارينه دې هرومرو هغې ته نه ګوري، او بله ښځه دې پيدا کړي چې هغه کوچني ته شودې ورکړي، او که نارينه پر هغې ښځې باندې خپل وړوکی نه پالي، او شودو ته يې نه پرېږدي؛ نو خامخا به بله کومه ښځه پيدا کيږي، او په دواړو صورتونو کې به بلې ښځې ته څه ورکول کيږي، نو ولې همدا شی د همغه وړوکي مور ته ورنه کړ شي، چې هم وړوکی په ارام او خوشاله او هم مور پرې ډاډه او بې پروا شي.

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝٧

نو نفقه دې ورکوي خاوند د طاقت له طاقته شتو خپلو نه، او هغه چې تنګ کړ شي په ده باندې رزق د هغه، پس نفقه دې کوي له هغه څنې چې ورکړي وي هغه لره الله، نه ورکوي تکليف الله هيڅ نفس لره مګر خو په هغه قدر چې ورکړی وي هغه لره (له ماله)، ژر به ښکاره کړي الله پس له سختی تنګی څخه اسانی او پراخي.

تفسير: يعنې د ووړکي خرڅ پر پلار باندې دی، مال او شته والا دې د خپل مال او شتو په اندازه خرڅ او نفقه ورکوي، اکرب او نادار دې د خپل نشتوالي په حيثيت نفقه خرڅ کوي، که د کوم سړي په برخه ډېره پراخي او شته نه وي، او دالله جل جلاله له درباره يې لږ رزق او خواړه په برخه شوي وي؛ نو دی دې په هغه کې د خپل ګنجايش او قوّت په نسبت خرڅ وکړي !، ځکه چې الله تعالی هيچا ته د هغه له طاقت څخه زيات تکليف نه ورکوي، کله چې کوم سړی په تنګه کې هم د هغه له احکامو سره خرڅ وکړي؛ نو الله تعالی به هغه سختي او تنګه په اسانی او پراختيا سره وربدله کړي.

وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَـٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَـٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ۝٨

او ډېر وو له کليو څخه چې ګرځېدلې سرکښي يې کړې وه له امره د رب خپل، او له (امره حکمه) د رسولانو د دغه (الله) څخه، نو حساب به وکړو مونږ له هغوی سره حساب سخت (په قيامت کې)، او په عذاب به کړو مونږ هغوی په عذاب نااشنا ناکاره سخت سره.

شيخ الهند (رحمة الله عليه) د دې آيت ترجمه داسې کړې ده چې: «او څومره (ډېر) وو له کليو نه چې سرکشي يې کړې وه له حکمونو د رب خپل نه، او له رسولانو د ده نه؛ پس حساب مو وکړ له هغوی سره حساب سخت، او په عذاب مو کړ هغو په ناکاره ناڅاپه عذاب سره.

تفسير: يعنې د شريعت د احکامو مخصوصًا د ښځو په نسبت د ګردو حکمونو پوره پابندي ولرئ !، که نافرماني وکړئ؛ نو په ياد يې ولرئ ! چې څومره کلي او ښارونه د الله تعالی او د ده د رسولانو د نافرمانی لامله ويجاړ او وران شوي دي، کله چې هغه خلق د تکبّر او ځانمنی آخرې درجې ته ورسېدل، او مونږ د هغوی حساب او کتاب ښه او کلک واخيست، او د هغوی يو عمل مو هم بې له پوښتنې پرې نښود، او ټول مو په هسې سخت عذاب او آفت کې اخته کړل چې د هغه نظير او ثاني پخوا له هغه څخه هيڅ ليدلی شوی نه وو.

فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَـٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ۝٩

نو (وڅکله يا) وبه څکي هغوی سزا د کار خپل (په دنيا کې)، او دی عاقبت آخر د کار د دوی زيان (په آخرت کې چې حرمان دی له جنّتونو).

تفسیر: یعنې هغه سودا، بیع او شراء، پلورل او پیرودل (اخیستل او خرڅول) چې یې په ټول عمر کې کړي وو، آخر یې په هغو کې سخت نقصان وموند، تر دې چې پانګه یې هم له لاسه ووتله.

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

تیار کړی دی الله هغوی ته عذاب سخت (په دارینو کې).

تفسیر: د مخه د دنیوي عذاب ذکر وو، دا د أخروي عذاب ذکر دی.

فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا

نو وویرېږئ له الله، ځان وساتئ ای خاوندانو د عقلونو هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی.

تفسیر: یعنې د دې عبرتناکو واقعاتو له اورېدلو څخه عقلمند ایماندارانو ته ویرېدل په کار دي، او مونږ لره داسې کار کول نه ښایي چې د هغه لامله د الله تعالی د قهر او د خپګان مورد وګرځو، العیاذ بالله.

قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۝١٠

په تحقیق نازل کړی دی الله تاسې ته ذکر نصیحت (قرآن).

تفسیر: یعنې قرآن، که له (ذکر) څنې (ذاکر) مراد وي، نو هغه پخپله رسول دی.

رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ

رسول (چې محمد) دی لولي په تاسې باندې آیتونه د الله چې ښکاره کوونکي دي (د احکامو).

تفسیر: یعنې ښکاره نښې او آیات چې په هغو کې د الله تعالی احکام په ډېر ښه ډول سره اورولی شوي دي.

لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

لپاره د دې چې وباسي (الله) هغه کسان چې ایمان یې راوړی او کړي یې دي ښه عملونه له ظلمتونو تیارو (د جهل او کفر) څخه رڼا (د علم او ایمان) ته.

تفسیر: یعنې د کفر او د جهل له ظلمت او تیارو څنې ایستلي د ایمان او د عمل رڼا ته مو لار ښوولې ده.

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ۝١١

او هغه چې ایمان راوړي په الله باندې، او وکړي ښه (عمل)؛ نو داخل به کړي (الله) ده لره په جنّتونو کې چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو ویالې، تل به اوسېدونکي وي دوی په هغو کې ابدي همېشه، په تحقیق ښه ور کړی دی الله هغه ته رزق روزي.

تفسیر: او له جنّت څخه زیات ښه رزق، خواړه او روزي چېرې موندل کیږي !؟.

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ؕ

الله هغه (ذات) دی چې پیدا کړي یې دي اوه اسمانونه او (پیدا کړي یې دي) له ځمکې څخه په مثل د دې (اوه اسمانونو اوه ځمکې).

تفسیر: یعنې اوه ځمکې هم پیدا کړي دي، لکه چې د (ترمذي) او نورو په احادیثو کې راغلي دي.

يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ

نازلیږي امر حکم (د الله) په منځ د دغو (اسمانونو او ځمکو) کې.

تفسیر: یعنې د عالم د انتظام او تدبیر لپاره د الله تعالی تکویني او تشریعي احکام په اسمانونو او ځمکه کې راښکته کیږي.

لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ۧ ١٢

(پوهوي مو) تر څو چې وپوهیږئ تاسې چې بېشکه الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی، او (پوه شئ) بېشکه چې الله په تحقیق احاطه فرمایلې ده رسېدلی دی هر شي ته له جهته د علمه قدرته.

تفسیر: یعنې د اسمان او د ځمکې د پیدا کولو او د هغو د انتظامي احکامو له جاري کولو څخه دا مقصود دی چې د الله تعالی د علم او د قدرت د صفاتو اظهار وشي، دا خبره د «ابن القیّم» (رحمة الله علیه) له لوري په (بدائع الفوائد) کې څرګنده شوې ده.

تمّت سورة الطلاق، ولله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ التَّحۡرِیمِ

«د (التحریم) سورت مدني دی، (۱۲) آیتونه او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۶) او په نزول کې (۱۰۷) سورت دی، وروسته د (الحجرات) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

د نبي صلی الله علیه وسلم هسې عادوت وو چې وروسته له مازدیګره د خپلو ټولو مطهّراتو ازواجو کره د څو لحظو او شیبو له مخې ورته، یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې ښځې أم المؤمنین بي بي «زینب» رضي الله تعالی عنها په کور کې لږ شاني ډیل وفرمایه، وروسته دا ښکاره شوه چې دوی هلته د هغه عسل شات ګبینه څخه څه خوړلي وو، چې د دوی په مخ کې ور وړاندې کړی شوي وه، دا د شاتو او د ګبینو د خوړلو ډیل او وقفه په هره ورځ پرله پسې پېښېده، تر څو چې أم المؤمنین بي بي «عائشة الصدیقة» رضي الله تعالی عنها او أمّ المؤمنین بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها سره ملګرې شوې، او داسې تدبیر یې جوړ کړو چې د هغې لامله نه یواځې رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د شاتو د شربت څښل د هغې کره پرېښود، بلکه بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته یې وفرمایل چې: «ما د زینب کره د شاتو شربت څښلی وو، اوس قسم خورم چې وروسته له دې نه یې نه څښم»، لکه چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خیال دا خبره هم تېره شوې وه: که له دې خبرې څخه أم المؤمنین بي بي «زینب» رضي الله تعالی عنها خبره شي؛ نو هرومرو خپه کیږي، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم «حفصې» رضي الله تعالی عنها ته یې دا هم فرمایلي وو چې: «له دې خبرې هیچا ته څه ونه وایې»، همداسې یوه خبره د أم المؤمنین بي بي «ماریة القبطیة» رضي الله تعالی عنها په نسبت هم پېښه شوې وه، «ماریة القبطیة» هم د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم ماندینه (بي بي) وه، چې د دې له ګېډې څخه د دوی ځوی ابراهیم رضي الله عنه څېږېدلی وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نورو ازواجو د خوښی لپاره قسم خوړلی وو چې: «پس له دې نه به د هغې کره نه ځم»، او دا خبره نشي، خو بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها له دې خبرې څخه په پټه بي بي عائشې رضي الله تعالی عنها ته خبر ورکړ، او دا یې هم ورته وویل چې: پټه یې وساتې، دلته د الله تعالی له لوري دا خبرې څمونږ پیغمبر ته ورښکاره شوې، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم بي بي «حفصة» رضي الله تعالی عنها ته وفرمایل چې: «ولې دې له دې خبرې څنې نورې خبرې کړې دي؟ چې په ټینګه سره مې درته ویلي وو چې پټه یې وساته»، نو هغوی په تعجّب سره وویل: «تاسې ته دا خبر چا درکړی دی؟ نو پیغمبر صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: «الله تعالی ماته له دې خبرې څنې خبر راکړی دی»، د همدې پېښې په لړ کې دا آیتونه راښکته شوي دي.

یَٰٓأَیُّهَا ٱلنَّبِیُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكَۖ تَبۡتَغِی مَرۡضَاتَ أَزۡوَٰجِكَۚ

ای نبي (ای څما پیغمبره !) ولې حراموې ته هغه چې حلال کړي دي الله تاته، غواړې ته (په دې حرامولو سره) خوښي د ښځو خپلو.

تفسیر: د حلال شي په ځان باندې د حرامولو مقصد داسې دی چې د هغه په نسبت چې د عقیدې له مخې حلال او مباح ګڼي، هسې عهد او پیمان وکړي چې وروسته له دې نه به یې نه استعمالوم، که داسې کول د کوم صحیح مصلحت پر بناء وي؛ نو شرعًا جائز دی، مګر د پیغمبر صلی الله علیه وسلم د رفیع شأن سره دا وړ او مناسب نه وو چې د ځینو ازواجو

د خوښې لپاره داسې يوه (اسوه) قائمه کړي چې وروسته له دې نه به د هغه د امّت لپاره د تکليف سبب وګرځي، نو ځکه الله تعالی خپل رسول يې متنبّه وفرمايه چې ازواجو سره بېشکه خوش اخلاقي کول او په مينې او محبت سره سلوک لرل ښه کار دی، مګر نه په دې اندازه او مېچ چې يو حلال شی پر ځان باندې حرام کړي، او خامخا ځان په ربړ او تکليف کې واچوي.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ①

او الله ښښونکی دی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: چې ګناه ښښي، او له تاسې ځنې کومه ګناه هم نه ده شوې، يوازې پخپلې درجې کې يو خلاف اوْلی خبره دې له خولې څخه وتلې وه.

قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ②

په تحقيق مقرر کړی دی الله تاسې لره حلالوالی د قسمونو ستاسې (په کفّارت سره) او الله مولی دوست مددګار ستاسې دی، او همدغه (الله) ښه عالم دانا دی، ښه حکمت والا دی.

تفسير: يعني هغه مالك الملك أعلى شأنُه وأعظم برهانُه د خپل علم او حکمت له مخې تاسې ته مناسب احکام او هدايات درلېږلي دي، چې له هغو څخه دا دي: که کوم سړی په يوه نامناسب شي باندې قسم وخوري؛ نو کفّاره دې ورکړي، او خپل قسم دې حلال کړي، چې د هغه ذکر د «المائدة» په سورت کې راغلی دی.

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِيُّ اِلٰى بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِيْثًا ۚ فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهٗ
وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ ۚ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ قَالَتْ مَنْ اَنْۢبَاَكَ هٰذَا ؕ قَالَ نَبَّاَنِيَ الْعَلِيْمُ الْخَبِيْرُ ③

کله چې پټ راز ووايه پيغمبر ځينو ښځو خپلو ته يوه خبره (چې تحريم د عسلو د مارېې يا د زينبې وو)، نو کله چې خبر ورکړ هغې (حفصې) په دې (خبرې) سره (عائشې ته) او ښکاره کړه هغه خبره الله پر دغه (خپل نبي پيغمبر) باندې؛ نو ور وپېژندله (نبي حفصې ته) له ځينو هغو (خبرو) سره، او مخ يې واړوو له ځينو خبرو، وويل دې (حفصې) چې چا خبر کړې ته په دې باندې، وويل (نبي) خبر کړی يم زه ښه عالم دانا ښه خبردار (الله په اسرارو د کائناتو).

تفسير: د دې سورت په شروع کې تاسې د شاتو او د مارېې قبطيې قصې ولوستلې، په آيت کې دا راښوولې شوي چې: بنده د يوې خبرې په هغومره پټو ساتلو کې چې کوښښ وکړي، نو کله چې الله تعالی د هغې ښکاره کول وغواړي؛ نو هيڅ کله هغه پټه نه پاتې کيږي، او هم د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د حسن معاشرت او د اخلاقو د وسعت ثبوت له دې څخه لا ښه ثابتيږي، چې په هغو چارو کې چې د دوی د طبيعت په خلاف پېښېدې، تر کومې اندازې پورې تساهل او اغماض فرمايه، او څرنګه يې د عفوې او د کرم له لارې ځنې خبرو ته کتل، ګواکې د شکايت په وخت کې يې پوره الزام نه ورکاوه.

اِنْ تَتُوْبَاۤ اِلَى اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوْبُكُمَا ۚ

که توبه وباسئ تاسې دواړه (ای بیبیانو) الله ته (قبوله به شي)، نو په تحقيق کاږه شوي دي زړونه د تاسې دواړو.

تفسير: دا خطاب بي بي عائشې او بي بي حفصې رضي الله تعالى عنهما ته دی، که تاسې توبه وباسئ؛ نو بېشکه د توبې ایستلو موقع ده، ځکه چې ستاسې زړونه د اعتدال له لارې ځنې کاږه شوي دي، نو ښايي چې بيا هسې د بې اعتدالۍ په لوري لاړې نشئ، او د بې اعتدالۍ ځنې ځانونه وژغورئ.

وَإِنْ تَظٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰىهُ وَجِبْرِيلُ وَصٰلِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ ۝٤

او که مرستې وکړئ تاسې دواړه يو له بلې سره (په ضرر د دغه نبي باندې)؛ نو بېشکه الله همغه مددګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مؤمنانو (يې هم مددګاران دي) او ملائکې (يې هم) وروسته له دغه (مددګارۍ نه) مددګارانې دي.

تفسير: د زوجينو په کورنيو چارو کې ځينې اوقات ځينې خبرې ړومبی ډېرې معمولي او وړوکې په نظر راځي، خو که لږ څه عنان او ملونه يې سسته پرې ښوده شي؛ نو په پای کې هغه ډېر يو ويرووونکی او خطرناک شکل ځان ته غوره کوي، په تېره بيا ښځه که کومې لويې کورنۍ ته منسوبه وي؛ نو هغه طبعًا پخپل پلار، ورور، خپلوانو او کورنۍ باندې نازيږي، نو ځکه يې تنبيه وفرمايله چې وګورئ ! که تاسې دا راز مرستې، ملګرتيا او ښوونې کوئ؛ نو په ياد يې ولرئ چې له هغه څخه پيغمبر ته هيڅ ضرر نه رسيږي، ولې چې الله تعالى پرښتې او نېک بخت ايمان لرونکي درجه په درجه چې دچا مرسته کوونکي او رفيقان او مددګاران وي، نو د هغه په مقابل کې د بل کوم انسان تدبير نه چليږي، هو ! يواځې له هسې چارو ځنې تاسې ته نقصان در پيښيږي.

عَسٰى رَبُّهٗٓ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبْدِلَهٗٓ أَزْوٰجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ ثَيِّبٰتٍ وَّأَبْكَارًا ۝٥

نژدې دی (او قادر دی) رب د دغه (نبي) که چېرې طلاق درکړي تاسې ټولو ته په دې چې بدل ورکړي ده لره نورې ښځې بهترې له تاسې څخه (په سيرت او صورت کې)، حکم منونکې، مؤمنانې، لمونځ کوونکې، توبه ايستونکې، عبادت کوونکې، روژه کوونکې، هجرت کوونکې، کونډې او پېغلې.

تفسير: يعني داسې وسوسو ته پخپلو زړونو کې لارې مه ورکوئ چې نارينه لره خو خامخا د ښځو ضرورت وي، او له مونږ ځنې ښايسته او ښکلې ښځې چېرې پيدا کيږي، نو ځکه دوی مجبور دي چې ځمونږ ګردې ويناوې واوري، په ياد يې ولرئ ! که الله تعالى اراده وفرمايي؛ نو له تاسې ځنې بهترې ښځې هم خپل پيغمبر ته پيدا کولی شي، ولې چې د الله تعالى په دربار کې د هيڅ يوه شي لږوالی نشته.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوٓا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! وساتئ تاسې ځانونه خپل او کور کهول خپل (په اطاعت د الله) له اور څخه چې خس اور لګوني بالنړ د هغه سړي او تيږې (ګټې) دي.

تفسير: هر مسلمان ته لازم دي چې د خپلو ملګرو او کور کهول والو په دينداری او مسلمانی کې هم توجّه ولري، او د هغوی په سمون او لار ښوونه کې زيار وباسي، په پوهولو، ويرولو، روزلو، مينه، محبت، وهلو او نورو وسيلو سره کوښښ وکړي چې هغې ته د ديانت چارې ور وښيي، که سره له دې هم هغوی په لاره باندې برابر نشي؛ نو د هغوی کمبختي او د ده بې قصوري پېژندی شي د: ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ تفسير د لمړي جزء په (البقرة) سورت کې ځمونږ دغه مبارک تفسير کې ليکلی شوی دی، هلته دې وکوت شي !.

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ

په دې اور باندې مقررې دي پرښتې کلك زړونې قوّتناکې زبردستې.

تفسير: يعنې دغه پرښتې پر مجرمانو باندې زړه سوی او رحم نه کوي، او نه يې پرې ږدي، او نه د هغه د زبردست نيولو څنې هيڅوك ځان ژغورلی شي، او نه ترې تښتېدلی شي.

لَّا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ⑥

نه کوي نافرماني دغه (پرښتې) له الله د هغه څه چې امر يې کړی دی دوی ته، او کوي دوی هغه کـار چې پـرې مأمورې وي (من جانب الله).

تفسير: يعنې نه د الله تعالی له حکمونو څنې خلاف تګ کوي، او نه د هغو د احکامو په تعميل کې او په ځای راوړلو کې څه ډيل او سستي کوي، او نه د حکم په امتثال کم قوّته او عاجزانې دي، او په قيامت کې ويلی کيږي دغو منکرانو ته داسې چې:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ ۭ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ⑦

ای هغو کسانو چې کافران منکران شوي يئ، يعنې ای کافرانو ! عذر مه کوئ تاسې نن ورځ (ځکه چې نه قبليږي)، بېشکه همدا خبره ده چې بدل جزاء به درکړ شي تاسې ته د هغه څه عمل چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې کله چې د جهنّم عذاب په مخ کې شته، نو هلته به منکرانو ته ويلی کيږي چې اوس پلمې او بهانې مه راښيئ، ځکه چې نن به هيڅ يوه پلمه او بهانه نه چليږي، بلکه هر څه چې مو کړي دي؛ د هغه سزا به تاسې ته پوره درکوله کيږي، او څمونږ له لورې به په تاسې باندې هيڅ يو ظلم او زياتی نه کيږي، دا ګرد ستاسې عملونه دي، چې د عذاب په بڼې تاسې ته په نظر راځي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا تُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا ؕ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی ! توبه وباسئ تاسې الله ته توبه خالصه رښتيا د زړه له کومې.

تفسير: د زړه له کومې خالصه توبه دا ده چې په زړه کې بيا د ګناه يو خيال هم تېر نشي، که وروسته له توبې څخه بيا هم د ده په زړه کې د همغو چتې او خرابو چارو چرتونه او فکرونو ته اندېښنه وګرځېده، نو وپوهېږئ چې د هغه په توبه کې څه نقص او کسر شته، او د ګناه بنياد يې لا له بېخه نه دی وتلی.

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۚ

اميد دی چې رب ستاسې وبه رژوي له تاسې څنې ګناهونه ستاسې، او داخل به کړي تاسې هغو جنّتونو ته چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو (څلور قسمه) ويالې، (دا نوييستل ستاسې دي جنّت ته) په هغه ورځ کې چې وبه نه شرموي الله نبيّ او هغو کسانو لره چې ايمان يې راوړی دی له هغه سره.

تفسير: يعنې د نبي مقام خو ډېر لوړ دی، د هغوی ملګرو ته هم ذلّت نه ورپېښېږي، بلکه په خورا اعزاز اکرام د فضل او شرف په مناسبو او لوړو مقام کې ځای مومي، او د ډېر لوی افتخار او امتیاز خاوندان ګرځي.

نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ

رڼا د دوی به ځغلي وړاندې د دوی څخه او په ښي خوا د دوی.

تفسير: د دې بیان د (حدید) په سورت کې پخوا له دې نه تېر شوی دی، وګورئ ځمونږ دغه مقدس تفسیر.

يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَاۤ اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا ۚ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ⑧

وبه وایي دوی: ای ربه ځمونږ ! پوره کړه باقي ولره مونږ لره رڼا ځمونږ، او وبښه مونږ لره (ګناهونه ځمونږ)، بېشکه ته پر هر شي باندې ښه قادر يې.

تفسير: يعنې ځمونږ رڼا تر آخر پورې قائمه ولره، او مه يې وژنه !، لکه چې د منافقينو په نسبت د (حدید) په سورت کې وليکل شو، چې د هغوی رڼا مړه کيږي، او په توره تیاره کې پاتې کيږي.

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ

ای نبي (ای ځما پیغمبره) جهاد جنګ کوه له کفّارو سره (بالسّيف) او له منافقانو سره (باللسان) او سختي کوه پر دوی باندې.

تفسير: د محمد صلی الله علیه وسلم خلق او پوست خوی په دې اندازې سره زيات وو، چې الله تعالی نورو ته د تحمّل کولو امر فرمایي او په دوی باندې د سختي کولو امر کوي.

وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ⑨

او ځای (د ورتللو) د دوی جهنّم دوزخ دی، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسير: ړومبی يې د مؤمنانو د هستوګنې ځای ور وښود، او بيا يې د هغوی په مقابل کې د کفارو او د منافقانو د هستوګنې ځای او کور راښکاره کړ.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَّامْرَاَتَ لُوْطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتٰهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَّقِيْلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ⑩ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ

بیان کړی دی الله یو مثال لپاره د هغو کسانو چې کافران منکران شوي دي، ښځه د نوح او ښځه د لوط، چې وې دا (دواړه ښځې تر نکاح) لاندې د دوو بندګانو له بندګانو صالحانو ځمونږ، بيا خيانت وکړ (دې دواړو ښځو) له دغو دواړو (صالحانو خاوندانو خپلو سره)، نو دفع نه کړ (دغو پیغمبرانو) له دغو (خپلو) ښځو څخه له عذاب د الله څخه هيڅ شی، او وويل شو: ننوځئ تاسې دواړه (دوزخ ته) سره له نورو ننوتونکيو (کافرانو). او بیان کړی دی الله یو مثال لپاره د هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی: ښځه د فرعون.

تفسیر: يعنې نوح او لوط عليهما السلام د الله څنګه نېک بندګان وو، مګر د دواړو په کورونو کې د هغوی ښځې منافقانې وې، چې په ښکاره ډول به يې هغو سره تعلّقات لرل، خو په پټه به له کافرانو سره ملې وې، نو بيا څنګه شول؟ له عامو دوزخيانو سره دوی هم د الله تعالی له لوري په دوزخ کې وغورځول شول، او د پيغمبرانو د زوجيت تعلّقات يوه ذره هم هغوی ته څه فائده ونه رسوله، او نه يې له عذابه وژغورل، پرته له دې څخه د فرعون ښځه بي بي آسيه رضي الله تعالی عنها بنت مزاحم چې يوه پخه ايمانداره او کامله وليه وه، او د هغې مېړه د الله تعالی لوی باغي وو، هغې نېکې ښځې خپل مېړه له عذابه ونه شو ژغورلی، او نه د مېړه د شرارت او بغاوت په جرم هغې ښځې ته کوم اخروي رنځ ور ورسېد.

إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِندَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

کله چې ووېل دې: ای ربه څما ! جوړ کړه ماته په نزد خپل يو کور په جنّت کې.

تفسیر: يعنې خپل قرب دې را عنايت کړه ! او په جنّت کې راته يوه ماڼۍ ودانه کړه !.

وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾

او ومې ژغوره (خلاصه) مې کړه له عذاب د فرعون څخه، او له عمل د ده څخه، او ومې ژغوره (خلاصه مې کړه) له قومه ظالمانو څخه.

تفسیر: يعنې د فرعون له منګولو څخه مې وژغوره !، او د هغه له ظلم څنې راته نجات وبښه، دوی موسی عليه السلام پاللی وو، او د دوی له مرستيالانو څنې وو، وايي: کله چې فرعون ته دا حال ورڅرګند شو؛ نو دا يې په څلورو موړو کې وتړله، او راز راز ربړونه او ايذاوې يې ور ورسولې، په همدې حال کې د الله تعالی له لوري هغې ته د هغه د جنّت ځای ور وښوول شو، چې د هغه لامله په هغې باندې هغه ګرد ربړونه او سختياوې ور اسانې شوې، په پای کې فرعـون هغه سياستًا ووژلـه، او دې د شهادت کنـډول پـه سر واړاوه، او د حقيقي مالك الملكوت أجلّ وأعلى شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ مخې ته ورسېده، په صحيح حديث کې نبي کريم صلی الله عليه وسلم د دې د کاملتوب اعلان فرمايلی، او بي بي مريم سره يې د هغه شتوالی ذکر کړی دی، په زرهاوو رحمتونه دې وي د دوی په پاک روح باندې.

وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا

او (مثال بيان کړی دی الله د) مريم لور د عمران هغه چې ساتلی يې وو ځای د شهوت خپل (له نکاح او سفاح څخه).

تفسیر: يعنې له حلال او له حرام له ګردو څخه يې محفوظه وساتله.

فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا

نو ومو پو کل (په ګرېوان د هغې) کې له روح خپل څخه.

تفسیر: يعنې د پرښتې په وسيله يې يو روح ور وپوکه، جبريل عليه السلام د دې د کميسه په ګرېوان کې پوکلی وو، چې د هغه په نتيجه کې د حمل استقرار وشو، او مسيح عليه السلام پيدا شو.

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَٰتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِۦ

او تصديق باور کړی وو هغې په خبرو د رب خپل، او په کتابونو د ده.

تفسير: د رب خبرې هغه وې چې د پرښتو په ژبو سره د (آل عمران) په سورت کې بيان شوي دي، ﴿وَإِذْ قَالَتِ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰكِ وَطَهَّرَكِ﴾ الآية ـ او له کتابونو څخه به عام سماويه کتابونه مراد وي، او د تخصيص ضرورت نشته.

وَكَانَتْ مِنَ ٱلْقَٰنِتِينَ ﴿١٢﴾

او وه دا له امر منونکيو فرمان وړونکيو څخه.

تفسير: يعنې د کاملينو نارينه وو په شان په بندګی او طاعت کې ټينګه او ثابت قدمه وه، باقي داسې وبوله چې د قانتينو له کورنی څخه وه.

تمت سورة التحريم، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفيق والعصمة.

سُورَةُ المُلك

«د (الملک) سورت مکي دی، (۳۰) آیته دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۷) او په نزول کې (۷۷) سورت دی، وروسته د (الطّور) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

تَبٰرَكَ الَّذِیْ بِیَدِهِ الْمُلْكُ٘ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرُ ۙ﴿۱﴾

ډېر برکت کوي هغه (الله) چې په لاس د ده کې دی ملک سلطنت، او همدغه (الله) پر هر څیز باندې ښه قادر دی.

تفسیر: یعني لوی برکتناک او خورا ثابت دی په دوام هغه الله تعالی چې ګرد ملک د ده دی، او یواځې په هر شي کې د هغه واک او اختیار دی، او حکم یې پر هر څیز او هر ځای باندې چلیږي.

الَّذِیْ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَیٰوةَ لِیَبْلُوَكُمْ اَیُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ؕ

هغه (الله) چې پیدا کړی یې دی مرګ او ژوندون لپاره د دې چې وازمویي تاسې چې کوم یو له تاسې ډېر ښه دی د عمل له مخې.

تفسیر: یعني د مړیني او د ژوندون سلسله هغه الله قائمه کړې ده، مونږ او تاسې ړومبی هیڅ نه وو، هم هغه مرګ او مړینه وګڼئ، بیا پیدا شو، وروسته له هغه مړینه او مرګ پر مونږ راځي، بیا مو له هغې مړینې او مرګ څخه ژوندي راپاڅوي، لکه چې د (البقرة) په دریمې رکوع (۲۸) آیت ځمونږ د دغه تفسیر کې راغلي دي: ﴿وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْیَاكُمْ ثُمَّ یُمِیْتُكُمْ ثُمَّ یُحْیِیْكُمْ ثُمَّ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ﴾ د مړینې او د ژوندون دا ګردې سلسلې د دې لپاره دي چې ستاسې د چارو کتنه او ازموینه وکړه شي چې کوم یو خراب کار کوي؟ او کوم یو ښه کوي؟ په ړومبني ژوندون کې ازموینه کیږي او په دویم ژوندون کې د هغه نتیجه فورًا درښوله کیږي، فرض یې کړئ ! که ړومبی ژوندون نه وی؛ نو چا به عمل کاوه، که موت نه راتلی؛ نو خلق به له مبدأ او منتهی څخه غافل او بې فکره پاتې کېدل، او هیڅ به نه پسې ګرځېدل، که بیا ژوندون نه وی؛ نو د ښو او بدو چارو بدل به چېرې ورکاوه کېده؟.

وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْغَفُوْرُ ۙ﴿۲﴾

او همدغه (الله) ښه غالب قوي دی، ډېر مغفرت کوونکی دی.

تفسیر: یعني داسې زبردست دی چې د هغه له نیولو څخه هیڅوک ځان نشي بچ کولی، او لوی لورووونکی مغفرت کوونکی او ښوونکی هم دی.

الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ؕ

هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي اووه اسمانونه طبقې طبقې لاندې باندې.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي چې: د یوه اسمان په سر باندې بل اسمان، او د هغه د پاسه دریم اسمان او همداسې یو پر بل باندې اووه اسمانونه سره لاندې باندې طبقې دي، چې له یوه اسمانه تر بل اسمان پورې د پنځو سوو کلونو مسافه ده.

مَا تَرٰى فِیْ خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفٰوُتٍ

وبه نه وینې ته (ای کتونکیه) په پیدایښت د رحمان کې هیڅ تفاوت خلل عیب فرق.

تفسیر: یعنې قادر ذات پخپل انتظام او کاریګرۍ کې هیچېرې هیڅ فرق نه دی ایښی، په هر شي کې له انسان څخه اخیستې تر حیواناتو، نباتاتو، جماداتو، عناصرو، علوي او سفلي اجرامو، او اوو اسمانونو، ستوریو او نورو پورې یو شانې د هغه قدرت او کاریګرې ښکارې.

هسې نه دی چې ځینې شیان یې په حکمت او بصیرت سره او ځینې یې همداسې چټي او بېکاره او بې اصوله پیدا کړي وي (العیاذ بالله)، که چېرې چاته هسې کوم شی په نظر ورشي؛ نو ودې پوهیږي چې د هغه په ځای د ده په عقل او نظر کې څه نه څه نقص او قصور شته.

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُوْرٍ ﴿۳﴾

بیا واړوه (خپلې) سترګې چې آیا وینې ته (په کې) څه چاود ځیروالی نقصان.

تفسیر: یعنې ګرد کائنات له ښکته څخه تر پاسه پورې په یوه قانون او مضبوط نظام سره تړلی شوي دي، او یو لړ یې له بل لړ سره داسې نښتی دی چې هیچېرې څه چاود، فرق، تفاوت، سورې، خلل، نقصان، عیب او څه د تنقید ځای په کې نشته، او نه د هغه په کاریګرۍ کې څه اهمال او اختلال موندل کیږي، هر شی همغسې دی لکه چې ښایي، که دا آیتونه د اسمان په نسبت وي؛ نو مطلب به یې داسې وي چې: ای اوریدونکیه (مخاطبه) ! پاس اسمان ته وګوره چې په کوم ځای کې یې څه لاندې باندې درز چاود ځیروالی او نقصان موندل کیږي؟ بلکه یو صاف، هوار، متصل، مربوط او منظم شی په نظر راځي، چې سره د تېرېدلو د دومره زمانو او د ازمنوو د تطاولو تر نن پورې هیڅ فرق او تفاوت نه په کې لیدل کیږي.

ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَیْنِ یَنْقَلِبْ اِلَیْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَّهُوَ حَسِیْرٌ ﴿۴﴾

بیا وګرځوه سترګې خپلې (اسمان ته ای کتونکیه !) دوه دوه ځلې، بېرته به راو ګرځي پاتې سترګې (ستا) بېرته ګرځېدونکې او دغه (سترګې به وي) ذلیلې ستړې ستومانه (له نه لیدلو د خلل نه).

تفسیر: یعنې ممکن دي چې په یوه نیمه کتنه کې سترګې تېروځي، نو ځکه په پوره کوښښ سره څو څو ځلې وګوره !، چې آیا په کوم ځای کې کوم چاود، کندو، ځیروالی، او رخنه شته؟ ښه غور، فکر او دقّت وکړه، او بیا کتنه پرې وکړه، چې د قادر ذات په انتظام کې خو چېرې د ګوتې ایښوولو ځای شته؟ په یاد یې ولرئ ! چې ستاسې سترګې له ډېرو کتلو څخه ستړې ستومانېږي، او ذلیلې، درمانده خړې پړې به بېرته راګرځي، خو د الله تعالی په کاریګرۍ او مصنوعاتو او انتظاماتو کې به هیڅ عیب او قصور نه شي ایستلی.

وَلَقَدْ زَیَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْیَا بِمَصَابِیْحَ

او خامخا په تحقیق ښایسته کړی دی مونږ دا اسمان ډېر نژدې (ځمکې ته) په ډېوو ستوریو سره.

تفسیر: یعنې د اسمان په لوري وګورئ ! چې د شپې له مخې د ستوریو اشعه، پلوشې، ځلېدل او سینګار په څه رونق او شان سره برېښي، دا د قدرت هسې رڼاګانې او ډیوې دي چې د نړۍ ډېرې ګڼې په هغو پورې تړلې دي.

وَجَعَلْنٰهَا رُجُوْمًا لِّلشَّيٰطِيْنِ

او ګرځولي دي مونږ دغه (ډیوې ستوري) ویشتونکي شیطانانو لره.

تفسیر: د (رجم الشیاطین) مضمون د (الحجر) په سورت او نورو ځایونو کې په تفصیل سره تېر شوی دی.

وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيْرِ ﴿۵﴾

او تیار کړی دی مونږ دوی لره عذاب ډېر سوځوونکی (د دوزخ).

تفسیر: یعنې په دنیا کې په شهابو سره ویشتل کیږي، او په آخرت کې دوی لره د دوزخ اور تیار دی.

وَلِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۶﴾

او شته لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې عذاب د جهنّم دوزخ، او بد مرجع ځای د ورتللو دی (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې د کافرانو د هستوګنې ځای له شیاطینو سره په همغه دوزخ کې دی.

اِذَاۤ اُلْقُوْا فِيْهَا سَمِعُوْا لَهَا شَهِيْقًا وَّهِيَ تَفُوْرُ ﴿۷﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ ؕ

کله چې وغورځولی شي (کافران) په دغه (اور د دوزخ) کې وابه وري دوی دغه (دوزخ لره) اواز لوی بد، او هغه به خوټیږي. نژدې به وي (دا دوزخ) چې ټوټې ټوټې شي له جهته د قهره (غضبه پر کفّارو باندې).

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به د دوزخ غږ ډېر بد او ویروونکی وي، او په بې انتها خوټېدلو او اشتعال سره به هسې راښکاري لکه چې له ډېرې غوصې او قهر دې پورې راوړی چې اوس به سمدلاسه ټوټې ټوټې الوځي (أعاذنا الله منها بلطفه و کرمه).

كُلَّمَاۤ اُلْقِيَ فِيْهَا فَوْجٌ سَاَلَهُمْ خَزَنَتُهَاۤ اَلَمْ يَاْتِكُمْ نَذِيْرٌ ﴿۸﴾

هر کله چې وغورځوله شي په کې یوه ډله (د منکرانو)؛ پوښتنه به وکړي (توبیخًا) له هغوی نه خازنانې د دوزخ (داسې چې) آیا نه وو راغلی تاسې ته (ای منکرانو) ویروونکی (پیغمبر په دنیا کې).

تفسیر: یعنې دا پوښتنې به د زیاتو ذلیلولو، محجوبولو او خړولو لپاره وي، چې تاسې په دې مصیبت ککړ شوي یئ، آیا پخوا له دې څخه چا نه وی خبر کړي؟ او نه یې متنبه کړي او ویرولي وئ؟ چې په دې لاره باندې مه ځئ !، که نه سم به په دوزخ کې لوېږئ، چې هلته به داسې سخت سخت عذابونه وي.

قَالُوْا بَلٰى قَدْ جَآءَنَا نَذِيْرٌ ۙ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ۖۚ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ كَبِيْرٍ ﴿۹﴾

نو وبه وايي (منکران داسې چې) هو ! په تحقیق راغلی وو مونږ ته ویروونکی (پیغمبر)، نو دروغجن وباله مونږ دی، او وویل مونږ (هغوی ته چې) نه دی رالیږلی الله هیڅ شی، نه یئ تاسې مگر په گمراهۍ لویه کې.

تفسیر: یعنې خجل او نادم شوي په ډېر حسرت او ندامت سره به جواب ورکوي چې: بېشکه ویروونکی پیغمبر مونږ ته راغلی وو، مگر مونږ د هغوی خبرې ونه منلې، او دوی به مو تل دروغجن گڼل، او ورته ویل به مو چې: تاسې غلطې خبرې کوئ، نه د الله تعالی له لوري رالیږلی شوي یئ، او نه پر تاسې باندې وحي راځي، بلکه تاسې د عقل او پوهې له لارې څخه لرې تللي یئ، او په سخته گمراهۍ کې لوېدلي یئ.

وَقَالُوْا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِيْٓ اَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ﴿۱۰﴾

او وبه وايي (منکران) که چېرې وی مونږ چې اورېدلې مو (خبرې د انبیاوو په دنیا کې په سماع القبول سره)، یا مو عقل لرلی (په خیر او شر خپل)؛ نو نه به وو مونږ (نن) په اهل ملگرو د دوزخ کې.

تفسیر: یعنې مونږ په دې نه پوهیدو چې دا ویروونکي به رښتین راووځي، که مونږ په هغه وخت کې د کوم پند ورکوونکي خبرې اورېدلي وی، او له پوهې او عقل څخه مو کار اخیستی وی، او د معاملې په حقیقت باندې پوهیدلي وی؛ نو نن به ولې د دوزخیانو په ډله کې گډېدو، او تاسې ته به د دې پیغور او طعن ورکولو موقع څرنگه په لاس درتله؟.

فَاعْتَرَفُوْا بِذَنْۢبِهِمْ ۚ فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ ﴿۱۱﴾

نو اقرار یې وکړ (قائل شول) دوی په گناه خپلې باندې، نو لرې والی دی خاوندانو د دوزخ لره، (د الله تعالی له رحمته دې لرې وگرځول شي).

تفسیر: یعنې پخپله دوی اقرار وکړ چې بېشکه مونږ مجرمان یو، هسې بې گناه مونږ په دوزخ کې نه یو لویدلي، خو د دې ناوخته اقرار او اعتراف څخه هغوی ته هیڅ گټه او فائده نه وررسیږي، او هسې ارشاد به کیږي: ﴿فَسُحْقًا لِّاَصْحٰبِ السَّعِيْرِ﴾ «اوس دې لرې او ورک شي او دفعه دې شي دوزخیان»، دوی لره د رحمت په شاوخوا کې هیڅ د هستوگنې ځای نه دی پاتې، بلکه دوی ته لرېوالی دی له مهربانۍ د الله څخه.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ

بېشکه هغه کسان چې ویریږي له رب خپل په غیب سره.

تفسیر: یعنې الله تعالی یې نه دی لیدلی، مگر پر هغه او د هغه په صفاتو باندې پوره باور لري، او د هغه د عظمت او د جلال له تصوّره ریږدي، او د هغه د عذاب له خیاله لړځیږي، یا د (بالغیب) مطلب دا دی چې د خلقو له مجمع څخه جلا په عزلت اوخلوت کې هم په پټه سره خپل پروردگار یادوي، او د هغه له وېرې څخه لړځېدونکي ویرېدونکي وي.

لَهُمۡ مَّغۡفِرَةٌ وَّاَجۡرٌ كَبِيۡرٌ ۝١٢ وَاَسِرُّوۡا قَوۡلَكُمۡ اَوِ اجۡهَرُوۡا بِهٖ ؕ اِنَّهٗ عَلِيۡمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوۡرِ ۝١٣

شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر ثواب ډېر لوی (چې جنّت دی). او که پټوئ تاسې خبره خپله، او که ښکاروئ (هغه خبره)، بېشکه هغه (الله) علیم ښه دانا دی په پټو خبرو د سینو باندې هم.

تفسير: یعنې اګر که تاسې هغه نه وینئ، مګر هغه تاسې ویني، او ستاسې په هره پټه او ښکاره خبره که په خلوت کې وي یا په جلوت کې؛ پوهیږي، بلکه پر هغو ټولو شیانو باندې هم خبردار دی چې ستاسې په زړونو کې ګرځي، لنډه یې دا چې سره له دې چې الله تعالی ستاسې له سترګو څنې پټ او غائب دی، خو بیا هم ستاسې په ټولو پټو او ښکاره وو باندې پوه او خبردار دی، او هیڅ شی ترې غائب او پټ نه دی.

اَلَا يَعۡلَمُ مَنۡ خَلَقَ ؕ وَهُوَ اللَّطِيۡفُ الۡخَبِيۡرُ ۝١٤

آیا نه پوهیږي (په پټو اسرارو د زړونو) هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي (زړونه؟ بلکه هر شی ورمعلوم دی)، او همغه (الله) دی علیم دانا (په پټو اسرارو) ښه خبردار دی (په ظواهرو د موجوداتو هم).

تفسير: یعنې ستاسې او ستاسې د افعالو او اقوالو د هر څیز خالق او مختار هم همغه الله تعالی دی، کله چې خالق او مختار کوم شی پیدا کوي، نو خامخا په هغه باندې پوه او خبردار او پوره عالم هم وي، که نه پیدا کول ناممکن دي، او داسې امکان نه لري چې یو شی یې جوړ کړی وي خو پرې نه پوهیږي.

هُوَ الَّذِيۡ جَعَلَ لَكُمُ الۡاَرۡضَ ذَلُوۡلًا فَامۡشُوۡا فِيۡ مَنَاكِبِهَا وَكُلُوۡا مِنۡ رِّزۡقِهٖ ؕ وَاِلَيۡهِ النُّشُوۡرُ ۝١٥

دغه (الله) همغه ذات دی چې ګرځولې یې ده تاسې ته ځمکه پسته تابعداره، نو ځئ ګرځئ تاسې په اوږو اطرافو لارو د دې ځمکې کې، او خورئ تاسې له (حلال) رزق د دغه (الله)، او خاص دغه (الله) ته بیا ژوندي راپورته کېدل ستاسو دي (پس له مرګه).

تفسير: یعنې ځمکه یې ستاسې په مقابل کې داسې نرمه، پسته، ذلیله، مسخّره او منقاده ګرځولې ده، چې هر څه وغواړئ؛ په هغې کې تصرّف کولی شئ، او په هغې باندې او د هغې پر غرونو باندې ځئ او راځئ، او ترې خپل خوراک، څښاک او نور ضروریات ګټئ، مګر دومره په یاد ولرئ ! هغه څوک چې خواړه او نور شیان درکوي، د همغه په لوري پس له مرګه او بیا ژوندي پاځېدلو ستاسې بیا ورتګ دی.

ءَاَمِنۡتُمۡ مَّنۡ فِي السَّمَآءِ اَنۡ يَّخۡسِفَ بِكُمُ الۡاَرۡضَ فَاِذَا هِيَ تَمُوۡرُ ۝١٦

آیا مأمون ډاډه شوي یئ تاسې له هغه (الله) څنې چې په اسمانونو کې دی چې راپورته به کړي په تاسې باندې ځمکه (او ډوب به مو کړي په کې)؟ بیا به (ناڅاپه) هلته دا (ځمکه) ولړځیږي وخوځیږي.

تفسير: ړومبی یې انعامات راښوولي وو، اوس د قهر انتقام او د پوښتنې شان راښیي او ویرول یې مقصود دي، یعنې بېشکه ځمکه تاسې لره تابعه او مسخّره شوې ده، مګر په یاد یې ولرئ چې په هغې باندې حکومت د همغه ذات دی، چې د دې اسمان خاوند دی، که وغواړي تاسې په ځمکه کې داسې خښوي چې له چارچاپېره به ځمکه درباندې

پورته کوي، او په هغه وخت کې به ځمکه ولړځيږي، او تاسې د هغې په همدا خوځېدلو سره په کې ډوبيږئ، نو ځکه سړي لره نه ښايي چې د هغه خالق مختار له دربار څخې بې وېرې او بې پروا شي، او په شرارت باندې لاس پورې کړي، او د هغه په ډيل او معطلی باندې مغرور شي.

أَمْ أَمِنتُم مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا

آيا مأمون ډاډه شوي يئ تاسې له هغه (الله) څخې چې په اسمانونو کې دی له دې نه چې وبه ليږي په تاسې باندې کاڼي ويشتونکې باد.

تفسير: يعنې په ډېره خوښي سره په ځمکه باندې ځئ راځئ، او خواړه او نور ضروريات ځان ته ګټئ، خو سره له هغه خپل الله تعالی مه هېروئ !، که نه هغه الله تعالی په دې باندې قادر دی چې پر تاسې باندې يوه سخته سيلی درولیږي، يا د کاڼو باران درباندې اوورووي، نو بيا به تاسې څه وکړلی شئ، او ستاسې به دا ګرد ځغلېدل، لاندې باندې کېدل په ځای پاتې کيږي.

فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿۱۷﴾

نو ژر ده چې پوه به شئ تاسې چې څه رنګه وو ويرول ځما.

تفسير: يعنې له هغه عذابه چې تاسې وېرول کېږئ؛ هغه څومره تباه کوونکی او ويروونکی وو؟.

وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿۱۸﴾

او خامخا په تحقيق دروغجن ګڼلي وو (کفّارو خپل انبياء) چې پخوا له دغو (کفّارو د مکې) څخه وو، نو څه رنګه وو انکار د عذاب ځما !؟.

تفسير: يعنې له عاد او ثمود او له نورو سره کومه معامله چې شوې ده، له هغې څخې عبرت واخلئ !، او وګورئ چې د هغوی په حرکاتو باندې هم مونږ انکار کړی وو، نو هغه ځمونږ انکار څه رنګه د عذاب په صورت ورښکاره شو؟.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿۱۹﴾

آيا نه ګوري دوی مرغانو ته (په هوا کې) له پاسه د سرونو د دوی؟ پرانيځي وزرونه او ټولوي (وزرونه خپل)، نه نيسي نه ساتي دوی په هوا کې له پرېوتو مګر خو رحمان، بېشکه هغه (الله) په هر څيز باندې بينا ښه ليدونکی دی.

تفسير: ړومبی د اسمان او د ځمکې ذکر شوی وو، دلته د هغو د منځ شيانو ذکر دی، يعنې د الله تعالی قدرت ته وګورئ چې مرغان د ځمکې او د اسمان په منځ کې کله خپل وزرونه غوړوي او پرانيځي او خواره يې کړي، څرنګه ورسره الوځي؟ او کله يې ټولوي، او سره له دې چې د ثقيل جسم او د درنې بنې او بشرې خاوندان او مائل الی المرکز دي، خو بيا هم هغوی لاندې نه رالويږي، او نه د ځمکې جاذبه قوّه هغه وړوکی مرغه د خپل ځان په لوري راښکلی شي، وښيه پرته (علاوه) له الله تعالی د چا قدرت هسې دی؟ چې هغه يې په فضاء او تشتيا کې هسې ساتلی دی؟ بېشکه «رحمان» پخپل رحمت او حکمت سره د هغوی بنې هسې جوړې کړې دي، او په هغوی کې يې داسې يو قُوّت اېښی دی، چې د هغه په وسيله هغوی بې تکلّفه په هوا کې څو څو ګړۍ الوتلی او ګرځېدلی شي، همغه د هر يوه څيز په استعداد باندې ښه پوهيږي، او ګرد مخلوق تر خپل نظر لاندې ساتي.

اَمَّنۡ هٰذَا الَّذِیۡ هُوَ جُنۡدٌ لَّكُمۡ یَنۡصُرُكُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ الرَّحۡمٰنِ ؕ اِنِ الۡكٰفِرُوۡنَ اِلَّا فِیۡ غُرُوۡرٍ ۝٢٠

آیا څوک دی هغه (ذات) چې هغه لښکر ستاسې شي کومک مرستې وکړي له تاسې سره بې له «رحمان»؟ نه دي کافران مګر خو په غرور غولېدلو کې دي.

تفسیر: منکران سخت غولېدلي دي، که هغوی داسې ګڼي چې د هغوی معبودان او د فرضي بتانو لښکرې دوی د الله تعالی لـه عذابه او لـه راتلونکي آفت څخه ژغورلی شي؛ ښه وپوهېږئ! چې له رحمانه جلا شوي هیڅوک به هغوی ته مدد او مرستې ونه رسوي.

اَمَّنۡ هٰذَا الَّذِیۡ یَرۡزُقُكُمۡ اِنۡ اَمۡسَكَ رِزۡقَهٗ ۚ

آیا څوک دی هغه (ذات) چې رزق درکړي تاسې ته که چېرې بند کړي (الله) درڅخه رزق خپل؟ (هیڅوک مو بې له الله رازق نشته).

تفسیر: یعني که الله تعالی د خوړو سامان او اسباب در بند کړي، نو څوک به طاقت ولري چې په تاسې باندې د خوړو ورونه پرانیځي؟.

بَلۡ لَّجُّوۡا فِیۡ عُتُوٍّ وَّ نُفُوۡرٍ ۝٢١

بلکه ننوتلي او محکم شوي دي دوی په سرکشۍ عناد او تېښته نفرت کې (له حقه).

تفسیر: یعني دا خلق پخپلو زړونو کې پوهېدل چې له الله تعالی څخه جلا پاتې شوي نه د چا د نقصان مخه نیولی شي، او نه چاته ګټه رسولی شي، مګر یوائې د شرارت او سرکشۍ لامله کله چې د توحید او اسلام په لوري راوبللی شي؛ تور خوري او یاغي کېږي.

اَفَمَنۡ یَّمۡشِیۡ مُكِبًّا عَلٰی وَجۡهِهٖۤ اَهۡدٰۤی اَمَّنۡ یَّمۡشِیۡ سَوِیًّا عَلٰی صِرَاطٍ مُّسۡتَقِیۡمٍ ۝٢٢

آیا پس هغه څوک چې ځي نسکور په مخ خپل باندې ښه لار موندونکی وي، یا هغه څوک چې ځي برابر سم په لارې سمې باندې؟.

تفسیر: یعني د ظاهري کامیابۍ لارې طي کوي، همغه تر اصلي مقصد پورې رسېدی شي، چې په سمه لاره باندې د سړیو په شان برابر لاړ شي، هغه څوک چې په کږه لاره لکه ړانده نسکور ځي؛ نو هغه د مقصود تر منزل پورې نشي رسېدی، دا د یوه موحّد او د یوه مشرک مثال دی، په قیامت کې د دوی دواړو په ورتګ کې همداسې فرق لیدل کېږي.

قُلۡ هُوَ الَّذِیۡۤ اَنۡشَاَكُمۡ وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمۡعَ وَ الۡاَبۡصَارَ وَ الۡاَفۡـِٕدَةَ ؕ قَلِیۡلًا مَّا تَشۡكُرُوۡنَ ۝٢٣

ووایه (ای محمده!) دغه (الله) هغه ذات دی چې پیدا کړي یې یئ تاسې، او درکړي ګرځولي یې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه، ډېر لږ شکر وباسئ تاسې (په دغو نعماوو د الله).

تفسیر: یعني الله تعالی د اورېدلو لپاره غوږونه، او د لیدلو لپاره سترګې، او د پوهېدلو لپاره زړونه راکړي دي، تر څو د هغه حقونه ومنو، او دا قوّتونه په ښه لاره کې مصروف کړو، او د هغه طاعت او فرمانبرداري وکړو، مګر داسې شکر ګزاره سړي ډېر لږ دي، کافرانو ته وګورئ چې هغوی د دې نعمتونو حق څرنګه په ځای راوړي؟ او د الله تعالی دا ورکړی شوي قوّتونه د هغه الله تعالی په مقابل کې څنګه استعمالوي؟.

قُلۡ هُوَ ٱلَّذِي ذَرَأَكُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَإِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٢٤﴾

ووايه (ای محمده !) دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا (خواره) يې کړئ تاسې په ځمکه کې، او خاص ده ته به راټول کړل شئ تاسې.

تفسير: يعنې ابتداء هم له هغه څخه شوې ده، او انتهاء به هم پر هغه وي، له هر ځايه چې راغلي يئ؛ هلته به بېرته ځئ، بايده وو چې له هغه څنې يوه شيبه هم نه غافلېدئ، او هر وخت د هغه په فکر او ياد کې وئ، او زيار وکړئ تر څو د هغه مالک په مخ کې تش لاس ونه درېږئ، مګر داسې بندګان ډېر لږ دي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلۡوَعۡدُ إِن كُنتُمۡ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾

او وايي دغه (کفّار مؤمنانو ته په تمسخُر سره) کله به وي دا وعده (د حشر) که چېرې يئ تاسې صادقان رښتيني (په دغه ويلو کې؟، نو مونږ پوه کړه په زمانه د راتلو د قيامت).

تفسير: يعنې مونږ او تاسې به کله ټولېږو؟ او د الله تعالى په حضور ټول کله سره ځو؟ او قيامت به کله وي؟ او ژر يې راښکاره کړه !.

قُلۡ إِنَّمَا ٱلۡعِلۡمُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٞ مُّبِينٞ ﴿٢٦﴾

ووايه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) بېشکه د دې خبرې (چې قيامت کله قائمېږي؟) علم په نزد د الله دی، او بېشکه (خبره دا ده چې) زه وېروونکی يم ښکاره.

تفسير: يعنې د قيامت وخت او مهال زه ټاکلی نه شم، د هغه علم له الله تعالى سره دی، هر هغه شی چې په يقين سره راتلونکی دی؛ له هغې څنې پوهول او د هغه له وېروونکي مستقبل څنې ډارول ځما فرضي کار دی، چې زه يې اداء کوم.

فَلَمَّا رَأَوۡهُ زُلۡفَةٗ سِيٓـَٔتۡ وُجُوهُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِي كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾

پس کله چې ووينې دوی هغه (عذاب قيامت) ډېر نژدې؛ نو بد شکله تور به شي مخونه د هغو (کسانو) چې کافران شوي دي، او وبه ويل شي (دوی ته): دا همغه (عذاب) دی چې وئ به تاسو چې دغه مو (ژر) غوښتلو (په دنيا کې).

تفسير: يعنې اوس خو د هغه د راتګ په نسبت شور لګوي، خو کله چې هغه ټاکلی وخت ورنژدې شي؛ د ډېرو لويو باغيانو خولې به چينګې پاتې کيږي، او په ويجاړو مخونو بدو اشکالو او وچو شونډو به هک پک اريان په رډو سترګو ورته ګوري، او هيڅ به يې له لاسه نه وي پوره.

قُلۡ أَرَءَيۡتُمۡ إِنۡ أَهۡلَكَنِيَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِيَ أَوۡ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ﴿٢٨﴾

ووايه (ای محمده ! دغو منکرانو ته) آيا وينئ خبر راکړئ تاسې ماته ! که چېرې هلاک مې کړي الله او هغه څوک چې ځما سره دي (لکه چې تاسې د دې قصد کړی دی)، يا رحم وکړي (الله) پر مونږ باندې په طول د عمر؛ پس څوک دی چې وبه ژغوري خلاص به کړي کافران له عذابه دردناکه څخه.

تفسير: كفّارو به تمنّا كوله چې كه محمد صلى الله عليه وسلم ژر مړ شي؛ نو دا قصه به پاى ته ورسيږي (العياذ بالله)، د هغه ځواب داسې ورکوي چې: فرض يې كړئ ! كه سم د ستاسې له اټكله محمد صلى الله عليه وسلم او د ده ملګري رضي الله تعالى عنهم مړه شي، يا سم ځمونږ د مسلمانانو له عقيدې سره محمد صلى الله عليه وسلم او د ده ملګري د الله تعالى په رحمت برياليان او مراد موندونكي شي؛ نو په دې دواړو صورتونو كې هر يو چې وي، له هغې څنې تاسې ته هيڅ يوه ګټه او فائده نه رسيږي، ځمونږ انجام په دنيا هر څه چې وي خو آخرت مو ډېر ښه دى، ځكه چې مونږ په دې لارې كې جداوجهد كوو، ليكن تاسې د خپلو ځانونو فكر وكړئ ! چې په دې كفر او سركشى سره تاسې به له هغه درد رسوونكي عذاب څخه چې راتلونكى دى څوك وژغوري؟ ځمونږ فكر او انديښنه پرېږدئ، پخپل فكر كې ولوېږئ !، ولې چې كافران په هيڅ ډول د الله تعالى له عذابه ژغورېدونكي نه دي.

قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۚ

ووايه (اى محمده دغو منكرانو ته ! الله) رحمان دى چې ايمان مو راوړى دى پر هغه (رحمان) باندې، او پر همغه (رحمان) باندې توكل كړى دى مونږ (په ټولو كارونو خپلو كې).

تفسير: يعنې څنګه چې ځمونږ ايمان په هغه الله تعالى باندې دى؛ نو د هغه په مرسته ځمونږ ژغورنه يقيني ده، او كله چې مونږ په صحيحې معنى سره پر هغه الله تعالى باندې اسره او توكل لرو؛ په ګردو مقاصدو كې مو برى او كاميابي يقيني ده.

فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٩﴾

نو ژر به پوه شئ تاسې (په وخت د ليدلو د عذاب كې) چې څوك دى هغه (چې لوېدلى دى) په ګمراهي ښكاره كې (له مؤمنانو او كافرانو).

تفسير: يعنې مونږ مؤمنان داسې يو چې ستاسې ګمان دى، يا تاسې منكران همغسې يئ چې ځمونږ عقيده ده.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَّاْتِيْكُمْ بِمَآءٍ مَّعِيْنٍ ﴿٣٠﴾

ووايه (اى محمده دغو منكرانو ته) آيا وينئ خبر راكړئ تاسې ماته: كه چېرې ګهيځ وګرځي اوبه ستاسې ښكته (په ځمكه كې ننوتلې ورکې)؛ نو څوك دى هغه چې راولي تاسې ته اوبه روانې شفافې پاكې صافې؟.

تفسير: يعنې د مړينې او ژوندون ګرد اسباب د هغه الله تعالى په لاس كې دي، يوه اوبه د مثال په ډول واخلئ، چې په هغه باندې هر شى ژوندى دى، فرض يې كړئ كه د چينو، ويالو، كوهي او نورو اوبه وچې شي، او د ځمكې لاندنې عُمق او تل ته ورښكته شي، لكه چې زياتره د تودوخې په موسم كې پيښيږي؛ نو د چا له لاسه به پوره وي چې لكه مرغلرې غوندې جارې، پاكې، رڼې او صافې اوبه په زياته اندازه سره راپيدا كړي، چې ستاسې ژوندون او بقا لره كافي وي، نو ځكه يو متوكل مؤمن لره ښايي چې په هغه خالق الكل مالك على الاطلاق باندې هيله (اميد) او اسره ولري.

تمّت سورة الملك بفضل الله و كرمه ومنّه.

سُورَةُ الْقَلَمِ

«د (القلم) سورت مکّي دی، پرته (علاوه) له (۱۷) آیته تر (۳۳) آیت پورې، او له (۴۸) آیت څخه تر (۵۰) آیت پورې چې مدني دي، (۵۲) آیتونه او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۶۸) او په نزول کې دویم سورت دی، وروسته د «العلق» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُوْنَ ﴿۱﴾ مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُوْنٍ ﴿۲﴾

قسم دی په قلم او په هغه څه چې دوی يې ليکي. چې نه يې ته (ای محمده !) په نعمت (فضل انعام) د رب خپل سره لېونی.

تفسير: د مکي مشرکانو پيغمبر ته (العياذ بالله) لېونی ويل، ځينو به ويل چې: په دوی باندې د شيطان اثر لوېدلی دی، چې داسې يو ناڅاپه له ګرد کور کهول او ټبر څخه جلا شوې، داسې غټې خبرې کوې چې هيڅوک يې نشي منلی، حق تعالی د دې باطل خيال ترديد او د خپل پيغمبر تسلي وفرمايله، يعنې پر هغه چا باندې چې د الله تعالی دومره لوی فضل او انعام شوی دی، چې د هغه مشاهده هر ليدونکی په ښه شان سره کولی شي، مثلاً اعلی درجې فصاحت، د حکمت او د پوهنې خبرو يې د مخالفينو او موافقينو په زړونو کې ډېر قوي تأثير اچولی دی، او سره د داسې لوړې رشې (خوی) او ښو اخلاقو دوی ته لېونی ويل پخپله د ويونکي لېونتوب نه دی؟.

وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُوْنٍ ﴿۳﴾

او بېشکه چې دی خاص تا لره خامخا اجر بدل ثواب بې انتهاء.

تفسير: يعنې تاسې مه خپه کېږئ، د دوی له دې لېوني بللو څخه ستاسې اجر او ثواب زياتېږي، او ستاسې غير محدود هدايت انساني بني نوعو ته رسېدونکی دی، او د هغو د بې انتهاء ثواب تاسې ته رسېدونکی دی، آيا د لېونيانو او پاګلانو مستقبل به هسې روڼ او شاندار او پايدار وي؟ لکه چې ستاسې دی.

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيْمٍ ﴿۴﴾

او بېشکه چې يې ته (ای محمده) هرومرو په خلق خويونو (دين) ډېر لوی باندې.

تفسير: يعنې په هغو اعلی اخلاقو او ملکاتو سره چې د الله تعالی له جانبه تاسې ستايلي شوي يئ، کله په لېونيانو کې د هسې ښو خويونو تصوّر کاوه شي؟ د يوه لېوني په خبرو اترو، کار روزګار کې هيڅکله د نظم او ترتيب اثر نه ليدل کيږي، او نه خبرې يې پر چارو باندې منطبقې وي، او حال دا دی چې ستاسې په مبارکه ژبه باندې پاک قرآن چلېږي، او ستا ښه اعمال افعال او اخلاق د هغه بې غږه تفسير دی.

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُوْنَ ﴿۵﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُوْنُ ﴿۶﴾

پس ژر به ووينې ته (ای محمده !) او وبه ويني دغه (منکران هم). چې په کوم يوه له تاسو څخه لېونتوب دی.

تفسير: يعني په زړه کې يخوا له دې نه ټول ښه پوهېدل، ليکن عنقريب دواړو ته به په کتنه سره هم ورښکاره شي، چې د دوی په منځ کې کوم هوښيار، عاقبت انديش او په وروستنی انديښنه کې ووَ؟ او کوم سړی ناپوه او بې سده ووَ؟ چې د هغه لامله يې لکه لېونيان چټې چټې خبرې کولې.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُهْتَدِينَ ۝٧

بېشکه رب ستا چې دی همغه ته ډېر ښه معلوم دی هغه څوك چې گمراه شوی دی له لارې د ده څخه، او همغه (الله) ته ښه معلوم دي لار موندونکي (چې مؤمنان دي).

تفسير: يعني پوره علم خو له الله تعالی سره دی، چې کوم يو په کومه لاره راتلونکی دی؟ او کوم يو له لارې څنې چپ درومي؟ ليکن نتائج گردو ته ښکاره دي، او ټول به سره پوهېږي چې څوك بريالي دي، او څوك د شيطان په لمسون پاتې او نامراد شوي دي.

فَلَا تُطِعِ ٱلْمُكَذِّبِينَ ۝٨ وَدُّوا۟ لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ۝٩

نو ته مه منه (خبره) د دروغجن گڼونکو. خوښوي دوی چې که ته نرمي کوې (له دوی سره) نو دوی به هم نرمي کوي (له تا سره).

تفسير: يعني په لار راتلونکي او بې لارې گرد د الله تعالی په محيط علم کې ټاکلی شوي دي، نو څکه د دعوت او د تبليغ په معامله کې د مخ اړولو او د رعايت دومره ضرورت نشته، څوك چې د لار موندلو وړ (قابل) وي؛ هغه هرومرو لار مومي، او هغه چې ازلي محروم وي؛ هغه په هيڅ لحاظ او مروت سره منونکي نه وي، د مکې کافرانو به څمونږ پيغمبر ته ويل چې: تاسې د بت پرستی په نسبت خپله دا سخته رويه ترکه کړئ !، او څمونږ د معبودانو بيخي ترديد مه کوئ، تر څو مونږ هم ستا د الله تعظيم وکړو، او ستاسې د طور، طريق، مسلك، مشرب او له دين سره متعرض نه شو، نو څکه حق تعالی تنبيه ورته وفرمايله چې تاسې د دې دروغجنانو خبرو ته غوږ مه ږدئ !، د دوی مقصد دا دی چې تاسې د کفر په نسبت پاسته اوسئ !، ايمان راوړل او صداقت منل د هغوی مقصد نه دی، او ستاسې د بعثت اصلي مقصد په دې ډول سره په لاس نه راځي، تاسې د هر لوري څنې ستر گې واړوئ، او خپله وظيفه او فرض اداء کړئ، تاسې د دې خبرې ذمه وار او اجاره دار نه يئ، چې څوك يې مني؟ که يې نه مني.

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝١٠

او ته خبره مه منه د هر ډېر قسم خوړونکي سپك.

تفسير: يعني د چا په زړه کې چې د الله تعالی د نامه عظمت نه وي؛ نو د دروغو قسم خوړل هغه ته يوه خوشې خبره ښکاري، کله چې خلق د هغه په خبرو باور نه کوي، نو څکه د هغو د يقين راوړلو لپاره څو څو ځلې قسمونه خوري، او ځان په دې وسيلې سره ذليل او بې قدره کوي.

هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ۝١١ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢ عُتُلٍّۭ بَعْدَ ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ۝١٣

عيب ويونکی تلونکی په چغلی سره. منع کوونکی د خيره له حده تېرېدونکی (په ظلم کې) ډېر گنهگار. بد خوی سخت ويونکی وروسته له دې ټولو عيبو حرام زاده.

تفسير: يعنې سره د دې خصلتونو بدنام او بد انجام او د خاص او عام رسوا هم وي، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي چې: «دا ګرد د کافرانو وصف دی، سړی دې دنه خپل ځان ته ګوري، که چېرې هسې کوم خصلت په کې وي؛ هغه دې پر پرېږدي !».

تنبيه: د «زَنيم» معنی د ځينو اسلافو په نزد ولد الزنا او حرامزاده دی، د هغه کافر په نسبت چې دا آيت نازل شوی دی، هغه هم داسې وو، چې «وليد بن مغيره» نوميده، او د مکې معظمې يو لوی مشر سړی او د اسلام سخت دښمن وو.

اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَّبَنِيْنَ ﴿۱۴﴾

په سبب د دې چې دی وو خاوند د مال او د ځامنو.

تفسير: يعنې که يو سړی په دنيا کې طالعمن او خوش قسمت وي، لکه چې مال دولت ځامن او شته ولري؛ نو يواځې په دې سره د دې وړ نه دی چې د هغه هره خبره ومنله شي، اصلي شی په انسان کې شرافت، نجابت او ښه اخلاق دي، څوک چې شرافت او ښه اخلاق نه لري؛ ښو مسلمانانو لره نه ښايي چې د هغه خبرې ته غوږ وباسي، يا يې په غولوونکيو چارو باندې تېروځي.

اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا قَالَ اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۵﴾

کله چې ولوستل شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) ځمونږ؛ نو وايي دا قصې نقلونه دي د پخوانيو (خلقو).

تفسير: يعنې د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهٗ خبرې په داسې ويناوو سره دروغ ګڼي.

سَنَسِمُهٗ عَلَى الْخُرْطُوْمِ ﴿۱۶﴾

ژر دی چې داغ به کېږدو ده لره په پوزه (خلتم) باندې (تحقيرًا).

تفسير: وايي: «وليد بن مغيرة» د قريشو يو سردار وو، چې په هغه کې دا ګرد اوصاف مجتمع وو، پر پوزه او خلتم باندې يې له داغ ورکولو څخه د هغه رسوايي مختوروالی او سپکتيا مراده ده، ښايي چې په دنيا کې په حسّي ډول کوم داغ په ده باندې هم لوېدلی وي، يا به په آخرت کې ورباندې وخيژي.

اِنَّا بَلَوْنٰهُمْ كَمَا بَلَوْنَآ اَصْحٰبَ الْجَنَّةِ ۚ

بېشکه مونږ ومو ازمويل دغه (مکيّان په قحط سره) لکه چې ازمويلي وو مونږ خاوندان د باغ.

تفسير: يعنې د مال او د اولاد زيادت د کوم مقبوليت علامت او ننبه نه ده، او د الله تعالی په نزد د هسې شيانو څه قدر او قيمت نشته، نو ځکه نه ښايي چې د مکې کافران په دې شيانو باندې مغرور شي، دا خو د الله تعالی له لوري هغوی ته د ازمويني لپاره ورکړی شوي دي، لکه چې د پخوانيو خلقو ازموينه هم پرې شوې ده.

اِذْ اَقْسَمُوْا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِيْنَ ﴿۱۷﴾ وَلَا يَسْتَثْنُوْنَ ﴿۱۸﴾

کله چې قسمونه وخوړل دوی ټولو چې هرومرو پرې به کړو مېوې د هغه باغ په اول وخت د صباح کې. او استثنا يې ونه کړه، إن شاء الله يې ونه ويل.

تفسیر: څو ورونه وو چې هغو ته له پلاره په ترکه کې یو مېوه دار باغ پاتې شوی وو، چې په هغه کې کر هم کېده، او ګرده کورنۍ د هغه له حاصلاتو څخه خوشاله وه، د پلار په زمانه کې داسې عادت وو، په هغه ورځ کې چې به د باغ مېوې ټولېدې، یا کښت (فصل) رېبل کېده؛ نو د ښار ګرد فقیران او اړ سړي به هم هلته ټولېدل، او دې ګردو ته به د هغو مېوو او کښتو څخه لږ او ډېر ورکول کېدل، او په همدې خیر او خیرات سره په هغه باغ کې لویه ګټه او برکت وو، د هغه له مړه کېدلو څخه وروسته د ده د ځامنو په فکر کې دا خبره ورو ګرځېده: دومره مېوه او کښت چې فقیران له مونږ څخه وړي، که دا ګرد مونږ پخپله سره ټول کړو؛ نو مونږ ته به له هغه څخه ډېرې ګټې راورسېږي، ولې داسې یو تدبیر به وکړو چې فقراء او نورو ته هیڅ ونه رسېږي، او ګرد حاصلات څمونږ کورونو ته راشي، نو پخپلو منځونو کې یې سره مشوره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه، چې سهار د وخته باغ ته ځو، او خپلې مېوې ټولوو، چې فقیران او نور کسان پرې خبر نه شي، دوی دا تدبیر داسې سره غوټه کړ، إن شاء الله تعالى یې هم په کې ونه ویل.

فَطَافَ عَلَيْهَا طَآئِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾

پس نازله شوه پر دغه (باغ) یوه طواف کوونکې (بلاء ـ سوځونکې اور) په شپه کې له (طرفه د) رب ستا، حال دا چې دوی اوده وو. پس تر ګهیځ (سحر وختي) پورې وګرځېد (هغه باغ لکه له بېخه) رېبلی شوی کښت، یا تک تور لکه توره شپه.

تفسیر: یعنې د شپې له مخې سخته سیلۍ راوالوته، یا اور ولګېد، یا بل کوم آفت پرې نازل شو، او ګرد کښت او باغ له کاره ووت، او تک تور وګرځېد.

فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ اغْدُوا عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾

بیا یې یو بل ته ورغږ کړل په وخت د صباح کې. (داسې) چې صباح له وخته ورشئ کښتو خپلو ته که چېرې یئ تاسې پرې کوونکې (د مېوې، لو کوونکې د کښت ـ فصل). نو لاړل دوی او دوی پخپلو منځونو کې پټې خبرې سره کولې. (داسې) چې داخل نه شي هرومرو هغه (باغ ته) نن ورځ پر تاسې باندې هیڅ مسکین محتاج اړ مجبور سړی. او سهار لاړل په منع د فقیرانو سره (باغ ته) حال دا چې قادر وو (په منع د فقیرانو په زعم خپل).

تفسیر: یعنې په دې یقین او باور سره وخوځېدل چې اوس به درومي او ګرد کښت او د باغ حاصلات به په لاس راولي.

فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوٓا إِنَّا لَضَآلُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾

بیا هر کله چې ویې لید هغه (باغ تک تور سوځېدلی)؛ ویې ویل: بېشکه مونږ خامخا لاره ورکه کړې ده (د خپل باغ). بلکه مونږ پخپله محرومه بې برخې شوي یو (له حاصلاتو په سبب د منعې د فقراوو).

تفسیر: هغه څمکه او باغ داسې ډاګ ډېر شوی وو چې دوی هلته ورسېدل، هغه یې نښو پېژندلی، او داسې یې وګڼل چې لار یې ورکه کړې ده، او بل کوم لوري ته وتلي دي، نو بیا چې ښه ورته ځیر شول، او غور یې وکړ؛ وپوهېدل چې ځای خو همغه دی چې دوی ورته راغلي دي، مګر دوی له هغه څخه بې برخې او بې نصیبه دي، او د الله تعالى له درباره محروم شوي دي.

قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿۲۸﴾

وویل منځني بهتر د دوی (په عقل کې): آیا ما نه وو ویلي تاسي ته: ولې په پاکۍ نه یادوئ تاسې الله، او توبه نه وباسئ له منع د فقیرانو؟ (یا ولې نه وایئ: إن شاء الله تعالی).

تفسیر: د دوی په منځ کې منځني ورور ډېر پوه او هوښیار وو، ده د مشورې په وخت هغوی ته تنبیه ورکړې وه، او دا خبره یې ورته ویلې وه چې وګورئ وروڼو ! الله تعالی مه هېروئ !، ځکه چې دا ټول د هغه احسان او انعام دی، نو تاسې هم له فقیرانو او مسکینانو څخه هغه مه منع کوئ !، کله چې چا د ده خبرې ته غوږ کېښنبود؛ نو دی هم چپ شو، او په پټه خوله هغوی سره ملګری شو، څرنګه چې دا خرابي یې ولیده؛ نو ژر یې هغه خبره بیا ور په یاد کړه.

قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۲۹﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ ﴿۳۰﴾

وویل دوی: پاکي ده رب ځمونږ لره، بېشکه مونږ وو پخپله ظالمان (په منع د فقراوو کې)، بیا مخ واړاوه ځینې د دوی پر ځینو نورو باندې چې یو بل به یې ملامتوه.

تفسیر: اوس یې پخپل تقصیر باندې اعتراف وکړ، او ګردو د الله په لوري مخ واړاوه، او لکه چې د عمومي مصیبت د وخت قاعده ده؛ یو په بل باندې یې الزام لګولو او درګرده به یې یو بل د دې مصیبت سبب او عامل وشمېره.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿۳۱﴾ عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿۳۲﴾

وویل دوی: ای هلاک افسوس خرابي ده مونږ لره، بېشکه مونږ وو له حده تېرېدونکي. ښایي چې رب ځمونږ بدل راکړي مونږ لره خیر غوره له دې (باغچې) څخه، بېشکه مونږ رب خپل ته رغبت کوونکي یو.

تفسیر: په پای کې ټول سره یو ځای شول، ویې ویل: چې په رښتیا سره مونږ ګرم او ملامت یو، ځکه چې مونږ د فقیرانو او غریبانو د برخې د خوړلو په قصد وتلي وو، او د حرص او طمع لامله مو اصلي ګټه هم له لاسه ووتله، دا څه خرابي چې مونږ ته رارسېدلې دي؛ د هغو ذمه وار مونږ پخپله یو، مګر اوس هم مونږ له الله تعالی څخه بې هیلې او ناامیده نه یو، او د هغه له مهربانۍ او لورینې ځنې دا خبره لرې نه ګڼو، چې هغه له خپل فضل او رحمت ځنې مونږ ته له هغه پخواني باغ څخه یو بل ښه باغ را په برخه کړي.

كَذَٰلِكَ الْعَذَابُ ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾

همداسې (راځي آفت ـ عذاب په دنیا کې مخالفانو ته له حکمه د رب) او خامخا عذاب آفت د آخرت ډېر لوی دی، که چېرې وی دوی چې پوهېدلی (په سختی د عذاب د آخرت؛ نو مخالفت به یې نه وو کړی).

تفسیر: یعنې دا خو د دنیا د عذاب یوه وړوکې نمونه وه، چې هیڅا یې مخه نشوه نیولی، نو د آخرت د خورا لوی عذاب مخه به څوک ونیولی شي، که پوه وی؛ نو ښایي چې سړی په دې خبره باندې ښه وپوهېږي.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿۳۴﴾

بېشکه ویریدونکیو (له الله ځان، ساتونکیو له معاصیو) ته په نزد د رب د دوی جنّتونه ډک له نعمتونو دي.

تفسير: يعنې د دنيا باغ او بهار پسې دومره زيات ولې لويدلي يئ، د جنّت باغونه له دې ځنې په څو څو درجو لوړ (اوچت) او غوره دي.

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾

آيا پس وبه ګرځوو مونږ مسلمانان (حکم منونکي) په شان د مجرمانو ګنهګارانو (په خلاصي او ثواب کې؟، بلکه نه يې ګرځوو). څه شوي دي تاسې ته، څرنګه حکم کوئ تاسې؟.

تفسير: يعنې د مکّې کفّارو د غرور او تکبّر له مخې پخپلو زړونو کې داسې ټاکلي وو: «که د قيامت په ورځ پر مسلمانانو باندې عنايت او ښښنه وشي؛ نو پر مونږ باندې به له هغه څخه ښه او زياته مرحمت کيږي»، او لکه چې په دنيا کې مونږ په آرامۍ او هوسايۍ کې يو، هلته به هم له مونږ سره همداسې معامله کيږي، نو دلته داسې فرمايي چې: دا به څرنګه کېدی شي؟ که داسې وشي؛ نو د دې مطلب به داسې وي چې د يوه وفا لرونکي غلام چې تل د خپل بادار د حکم منلو لپاره تيار ولاړ وي، او د يوه بدکار او باغي سړي انجام به سره يو شانته وي، بلکه هغه بدکار به له وفادار ځنې ښه وي، دا هغه خبره ده چې سليم عقل او صحيح فطرت يې هيڅ نشي منلی.

أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۙ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾

آيا له تاسې سره شته کوم کتاب چې په هغه (له اسمانه نازل شوی کتاب) کې لولئ تاسې. داسې چې بېشکه تاسې لره دي په هغه (کتاب) کې خامخا هغه څه چې خوښوئ يې تاسې. آيا شته تاسې لره قسمونه پر (وعدو د) مونږ باندې چې رسېدلي وي تر ورځې د قيامت پورې بېشکه چې شته تاسې ته هغه چې پرې حکم کوئ تاسې؟. پوښتنه وکړه له دوی نه چې کوم يو له دوی نه په دغه (حکم چې کوي يې) ضامن ذمه اخيستونکی دی (دوی ته).

تفسير: يعنې دا خبره چې مسلم او مجرم سره يو برابر وګڼل شي؛ ښکاره ده چې له عقل او فطرت څخه مخالفه ده، بيا د دې په تأکيد او تأييد کې کوم عقلي دليل هم له تاسې سره شته؟ آيا په کوم معتبر کتاب کې داسې کوم مضمون تاسې لوستی دی چې هر هغه شی چې تاسې يې د خپلو ځانونو لپاره غوره کوئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او ستاسې ګردې غوښتنې او په زړه پورې خبرې پوره کېدونکې دي؟ يا به الله تعالی تر قيامت پورې داسې قسم خوړلی وي، چې تاسې هر هغه شی چې پخپلو زړونو کې وټاکئ؛ همغه به تاسې ته درکاوه شي؟ او همغسې چې اوس تاسې هم په عيش او راحت کې يئ؛ تر قيامت پورې به په همدې حال کې وساتل شئ؟ هغه سړی چې د دوی له منځه داسې دعوی کوي، نو د دې خبرې د ثابتولو ذامه واري ښايي پخپله غاړه ونيسي، رايې وله او مخامخ يې ودروه چې ويې وينو او ويې پوښتو، چې له کومه وايي؟ او څه غږيږي؟.

أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾

آيا شته دوی لره شريکان (په دغه دعوی کې په زعم د دوی)؟ نو رادې ولي هغه شريکان خپل که چېرې وي دوی صادقان رښتيني؟ (په دعوی خپله کې).

تفسير: يعنې که له هغوی سره هيڅ يو عقلي او نقلي دليل نشته، او يوازې د دروغو بُتانو په نامه داسې ويناوې کوي، چې هغوی به له مونږ سره داسې او هسې کوي، او داسې مرتبې رابښي، ځکه چې هغوی (استغفر الله) په الوهيت کې

برخه لرونکي او مله دي؛ نو په داسې دعوو کې د هغوی رښتینوالی هغه وخت ثابتیږي چې دوی دې شریکانو ته د الله تعالی په مخ کې هم دعوت او بلنه ورکړي، او د هغوی په وسیله دې خپلې په زړه پورې خبرې او چارې پر دوی باندې اجراء کړي.

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَّيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُوْدِ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۴۲﴾

(او یاده کړه) هغه ورځ چې بربنډوالی به وکړی شي له پنډۍ نه، او راوبه بللی شي دغه (کافران) طرف د سجدې کولو ته (لپاره د امتحان) پس توان به یې ونه شي (سجدې کولو ته).

تفسیر: د دې آیت کریمه دوه معناګانې دي:

(۱): «په هغه ورځ چې ښکاره به کړی شي د الله تعالی پنډۍ او الله تعالی به خلک سجدې کولو ته راوبلي، منافقین به سجده نشي کولی» لکه چې امام بُخاري (رحمه الله تعالی) د أبو سعید الخُدريّ رضي الله تعالی عنه څخه نقل کړی چې فرمایي: ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه اورېدلي دي چې: څمونږ رب به خپله پنډۍ ښکاره کړي، نو هر مؤمن سړی او هره مؤمنه ښځه به ورته سجدې وکړي، او هغه څوک به پاتې شي چې په دنیا کې یې د ریا او د شهوت په خاطر سجده کوله، نو وبه غواړي چې سجده وکړي، خو ملا به یې وچه سمه سیخه وګرځي، د سجدې کولو توان به نه لري، نو په دې حدیث کې د الله تعالی د پنډۍ صفت ذکر دی، مونږ پرې ایمان لرو، لکه څرنګه چې واجب دي، کیفیت یا تشبیه بیانول یې د مخلوقاتو د صفتونو سره ناروا دي، همدا راز معنی بدلول او تأویل کول په کې باطل دي، لکه څرنګک چې مونږ د الله تعالی د نورو صفتونو په کیفیت باندی نه پوهیږو هم دا راز د الله تعالی دا صفت هم داسې دي چې خیالات او فکرونه کول پکی هیڅ قسم ځای نه لري.

(۲): «په هغه ورځ چې سختي به ښکاره شي، سخت حالات به راشي، او منافقان به د سجدې کولو توان نه لري»، چې دا تفسیر د عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او د ځینې تابعینو څخه نقل شوی دی.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ

حال دا چې ذلیلې ښکته به وي (له شرمه) سترګې د دوی.

تفسیر: یعنې د ندامت او شرمندګی لامله به یې سترګې ټیټې وي، او نه یې شي پورته کولی.

تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ وَقَدْ كَانُوْا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُوْدِ وَهُمْ سٰلِمُوْنَ ﴿۴۳﴾

راګېر کړي به وي دوی ذلت خواری، او بېشکه وو دوی (په دنیا کې) چې بلل کېدل دوی طرف د سجدې ته او دوی به وو روغ رمټ (نو سجده به یې نه کوله).

تفسیر: یعنې په دنیا کې هغوی ته د سجدې حکم ورکړی شوی وو، کله چې دوی روغ رمټ وو، او پخپل واک یې سجدې کولی شوې، هلته دوی په اخلاص سره هیڅ سجده ونه کړه، د هغه اثر داسې شو چې استعداد یې باطل شو، اوس که غواړي چې سجده وکړي؛ نه یې شي کولی.

فَذَرْنِيْ وَمَنْ يُّكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيْثِ ۭ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۴۴﴾

نو پرېږده ما او هغه څوک چې دروغ وایي په دې خبرې (قرآن) باندې، ژر ده چې وبه نیسو مونږ دوی ورو ورو (او نژدې به یې کړو عذاب ته) له هغه ځایه چې دوی نه دي پرې پوه.

تفسیر: یعني د هغوی په عذاب کې لوېدل یقیني دي، خو د دوی د دې څو ورځني توقف او د عذاب د ډیل په نسبت تاسې مه خپه کېږئ، او د هغوی معامله ماته پرېږدئ، زه به پخپله د هغوی چاره وکړم، او داسې په ورو ورو او په تدریج سره به یې دوزخ ته بوځم، او زینه په زینه به راښکته کړو دوی، او ورو ورو به نژدې کړو دوی عذاب ته چې هغوی په ځان هم خبر نشي، دوی به پخپلو ځُرتو کې ډوب تللي وي، خو د دوی بنسټونه له بېخه خېژي.

﴿وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝٤٥﴾

او ټال ورکوم دوی ته (په دنیا کې) بېشکه ځما چال کلک دی.

﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ۝٤٦ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ۝٤٧﴾

آیا ته غواړې له دوی ځنې (په تبلیغ د رسالت) څه اجر مزدوري؟ نو دوی د هغه له زیان تاوان څخه دروند بار کړی شوي دي (نو ځکه مخ درڅخه اړوي؟ بلکه نه یې غواړې). آیا شته په نزد د دوی پټه خبره علم الغیب، پس دوی یې لیکي؟ (له هغه څخه دغه حکم د برابری د مؤمن او د کافر).

تفسیر: یعني افسوس او د تعجّب ځای دی، چې دا خلق داسې د تباهی په لوري ورځي، څو ستاسې خبرې نه مني، آخر د دوی د نه منلو سبب څه شی دی؟ آیا تاسې له دوی ځنې کومه معاوضه تنخوا ـ کمېشن ـ او نور څه غواړئ چې د هغه لپاره هغوی ځان بېرته راکاږي؟ یا پخپله له هغوی سره د پټو خبرو څه حال او احوال شته؟ یا د الله تعالی وحي دوی ته راځي؟ او هغوی هغه په ډېر حفاظت سره لکه قرآن غوندې لیکي، نو ځکه ستاسې متابعت ته ځان اړ او مجبور نه بولي، او آخر به څه نه څه په منځ کې وي، کله چې پر هغوی باندې هیڅ یو بار نه اچول کېږي، او له هغه شي څخه دوی مستغني او بې پروا هم نه دي، نو د دوی د دې نه منلو سبب به پرته له ضده، عناده، انکاره، رخې، او عداوت بل شی کېدی نشي.

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ۝٤٨﴾

نو صبر کوه حکم د رب خپل ته (په باب د منکرانو کې)، نو مه کېږه ته (په تنګ دلی او تلوار کې) لکه خاوند د ماهي کب (په تنګدلی او تلوار کې) کله یې چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه.

تفسیر: یعني د کب په ګېډه کې تلونکي پیغمبر یونس علیه السلام په شان د مکذّبینو په معامله کې تنګدلي او وېره مه ښکاروئ، د دوی قصه پخوا له دې نه په څو څو ځایونو کې لږه لږه تېره شوې ده.

﴿إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ﴾ «کله چې غږ وکړ او دی وو ډک له غم غصې نه»، یعني د قوم له لوري له غصې نه ډک شوی وو، له ډېره قهره یې د عذاب په غوښتلو کې ډېره چالاکي بلکه پېشګویي وکړه.

﴿لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ۝٤٩﴾

که چېرې نه وی دا چې موندلی وی ده نعمت احسان له لوري د رب د ده؛ نو خامخا به پرېوتی وو دی (له ګېډې د مهي نه) په سپېره ډګر (میدان) کې، او دی به ملامت کړی شوی وو.

تفسير: يعني د توبې له قبول څخه وروسته که د الله تعالى زيات فضل او احسان د هغه لاس نيونه نه وى کړې؛ نو په هغه وچ کلک لوى ميدان کې چې د ماهي له ګېډې څخه د باندې لوېدلى همغسې ملزم شوى به پروت وو، او هغه کمالات او کرامات به بيا نه ورته بښل کېدل، خو يواځې د الله تعالى د فضل او مهربانى لامله د هغه د ابتلاء په وخت کې هم هغه شيان له هغه سره پاتې وو.

فَاجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَجَعَلَهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۵۰﴾

پس غوره کړ دغه (يونس) لره رب د ده (په نبوّت سره)؛ نو ګرځولى يې وو دى له کاملانو صالحانو انبياوو څخه.

تفسير: يعني بيا يې د هغه نوره رتبه هم لا اوچته کړه، او په اعلى درجه نېکو خلقو کې يې ورداخل کړ، په حديث کې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: «له تاسې څخه دې هيڅ يو داسې نه وته وايي چې زه د يونس عليه السلام ابن متّى څخه ښه او بهتر يم».

وَاِنْ يَّكَادُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَيُزْلِقُوْنَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُوْلُوْنَ اِنَّهٗ لَمَجْنُوْنٌ ﴿۵۱﴾

او بېشکه نژدې وو هغه کسان چې کافران شوي دي چې خامخا وبه ښويوي تا (وبه دې غورځوي په څمکه) په سترګو خپلو سره هر کله چې واورېده دوى قرآن (ستا له ژبې)، او وايي دوى (د کينې له مخې) بېشکه دغه (محمد) لېونى دى.

تفسير: يعني د قرآنکريم له اورېدلو څخه له غيظ او غضبه خوټکېږي، او په هسې رډو سترګو تاسې ته ګوري چې تاسې پخپلو سترګو سره له ځايه وښويوي، يا خامخا هلاک کړي تا لره، يا دې وغورځوي له مرتبې خپلې نه، او په ژبه سره هم چټې اپلتې خبرې کوي، چې (استغفر الله) دا سړى لېونى شوى دى، او د ده هيڅ يوه خبره (نعوذ بالله) د التفات وړ نه ده، مقصد دا دى چې داسې غواړي چې تاسې وويروي، او د صبر او استقامت له ځايه مو وخوځوي، مګر تاسې همغسې سم پخپل مسلک باندې کلک اوسئ !، او مه زړه تنګه کېږئ، او په هره معامله کې خپل خپګان مه ښکاره کوئ !، او مه چالاکي کوئ !، وېره او مداهنت مه اختياروئ !.

وَمَا هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۵۲﴾

او حال دا دى چې نه دى دا (قرآن) مګر خو ذکر پند دى ټولو عالميانو لره.

تفسير: يعني په قرآن کې د لېونتوب او جنون خبرې چېرې دي، هغه خو د ګردې نړۍ او نړۍ والانو لپاره د خورا لوى ذکر، پند او د نصيحت لويه ذخيره ده، په دې کې د بني نوع انسان اصلاح او فلاح چارې پرتې دي، او په رښتيا سره همغه سړى لېونى باله شي چې د دې پاک کلام لېونى نه وي، او د زړه په اخلاص سره يې نه مني.

تمّت سورة القلم بفضل الله و کرمه ومنّه.

سُورَةُ الحَاقَّةِ

«د (الحاقة) سورت مکي دی، (۵۲) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۶۹) او په نزول کې (۷۸) سورت دی، وروسته د (الملك) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾

هغه (قیامت) حق واقع کېدونکی. څه شی دی هغه حق واقع کېدونکی؟.

تفسیر: یعنې د قیامت هغه ګړی چې د هغې راتلل له ازله د الله تعالی په علم کې ثابت او ټاکلی شوی دی، کله چې حق له باطل څخه بالکل ښکاره او بې له کوم التباس او اشتباه څخه هر شی بېل او جلا کیږي، او د هغه د ذات په نسبت ګرد جګړه کوونکي هلته مغلوب او مقهور کیږي، نو هلته به وپوهېدی شي چې هغه ګړی څه شی ده؟ او څرنګه احوال او کیفیات په هغې کې شته؟.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾

او څه پوه کړی یې ته چې څه شی دی هغه (قیامت) حق واقع کېدونکی.

تفسیر: یعنې که هر څومره یو خورا لوی سړی هر څومره فکر ووهي، او خپل چرت او جاج وچلوي، د هغې ورځې د ویروونکې ننداري او زړه خوځوونکي پېښې منظرې ته یې فهم او ادراک نه وررسیږي.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾

دروغ ګڼلی وو ثمودیانو او عادیانو (هغه قیامت) ټکوونکي (د زړونو او د غوږونو په سختیو سره).

تفسیر: یعنې د ثمود او د عاد قومونو دا د قیامت راتلونکي ګړئ دروغ وبلله، چې هغه به ګرد ځمکه، اسمان، لمر، سپوږمۍ، ستوري، غرونه او سړي ټکوي، او ډېر سخت شیان ترې وړی وړی او ذرې کیږي، بیا وګوره چې د دې دواړو انجام او پای څرنګه شو؟.

فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾

پس هر چې ثمودیان وو؛ نو هلاک کړل شو (هغوی) په سخت اواز (د جبریل یا په سبب د سرکښۍ خپلې).

تفسیر: یعنې یوه سخته زلزله له یوه سخت اواز د جبریل علیه السلام سره یو ځای راغله، او ګرد یې سره لاندې باندې کړل یا هلاک شول، ثمودیان په سبب د سرکشیو خپلو سره چې د صالح علیه السلام ناقه یې ګوډه او هلاکه کړه.

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝٦

او هر چې عاديان وو؛ نو هلاک کړی شوي وو (دوی) په باد سخت اواز کوونکي (یا په ډېر سخت له حده تېرېدونکي يخ باد).

تفسیر: یعنې هغه باد دومره سخت او شدید وو چې په هغه باندې د هيڅ یوه موجود زور نه رسېده، تر دې حده چې هغو پرښتو له واکه هم د هغه سخت باد اداره کول نه وو پوره، او د هغوی له لاسو ځنې هم الوت، چې د هغه باد په اراده باندې مسلطې او مقررې وې.

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝٧ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّن بَاقِيَةٍ ۝٨

مقرر کړی وو (الله) دغه (باد) پر دوی باندې اووه شپې او اته ورځې متواتر پرله پسې برابر، نو ليده به تا هغه قوم (د عاد) په هغه کې لوېدلي (مړه پراته په ځمکه باندې)، ګواکې دوی (له جهت د لویوالي د جثو بېخونه) ډډونه د خرماوو دي (هلاک پرېوتلي په ځمکه باندې). نو آیا وينې ته کوم يو (نفس) له دوی ځنې باقي پاتې شوی (بلکه هيڅ يې نه وينې).

تفسیر: یعنې هغه قومونه چې لنګ وهلي د مباحثې او مناقشې ډګر ته راووتي وو، او په لوړو غږونو سره به يې ويل: څوک به وي چې له مونږ ځنې زيات زور ولري؟ هغه ځمونږ له هغه زورور باد او ورښ سره مقابله ونشوه کړی، او ډېر پهلوانان يې د هغه زورور ورښ (باد) د څپېړو په مخ کې داسې کم قوّت او بې سيکه او اوږده غځېدل لکه د خرما لوی ډډونه چې سرونه يې وهلی شوي او له بېخه او بنسټ څخه راويستل شوي وي، نو آيا وينې ته کوم يو له دوی ځنې پاتې شوی؟ بلکه وبه نه وينې يو تن هم له هغوی څخه پاتې شوی، يعنې د هغو قومونو ذريه او نسل پاتې نشو، او د دنيا له مخ څخه بيخي فنا شو.

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ۝٩ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ۝١٠

او راغی فرعون او هغه چې پخوا له هغه ځنې وو او (اهل د) کليو چپه (الټه) کړی شويو په ګناهونو سره (چې شرک وو). نو حکم ونه مانه دوی د رسول د رب د دوی، نو (الله) ونيول هغوی په نيولو سختو سره.

تفسیر: یعنې وروسته له عاد او ثمود څخه فرعون ډېرې سختې خبرې او تکبّر او ځانمنی کولې، او پخوا له هغه څخه نور څو قومونه هم سره له لويو ګناهونو تېر شوي دي، لکه د نوح قوم او د شُعيب قوم او د لوط قوم، چې د هغوی کلي سره له کليوالو د هغو په بل مخ واړول شول، دوی ګردو د خپلو خپلو پيغمبرانو خبرې نه منلې، او د الله تعالی مقابلې ته راوتلي وو، او د الله تعالی له احکامو څخه يې غاړې غړولې، په پای کې د الله تعالی له لوري دوی ګرد په لويو آفتونو سره ککړ شول، او په هسې سختو بلاوو کې اخته شول چې د هغوی ژغورنه له هغه ځنې مشکله وه، هو ! د الله تعالی په مخ کې د هيچا له لاسه هيڅ شی نه دي پوره.

إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنٰكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ⑪ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَّتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَّاعِيَةٌ ⑫

بېشکه مونږ هر کله چې طغيان وکړ اوبو راپورته شوې په هر شي باندې؛ پورته کړي وو مونږ تاسې په تلونکې بېړۍ (د نوح) باندې. لپاره د دې چې وګرځوو مونږ دا (واقعه) تاسې ته تذکره پند (په نجات د مؤمنانو او غرق د کافرانو)، او په ياد دې ولري (ودې ساتي) دا (نصيحت) غوږونه يادوونکي ساتونکي.

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام په زمانه کې کله چې طوفان راغی، نو ښکاره وه چې په هيڅ ډول د هيڅ يو انسان پاتې کېدل او ژغورنه له هغه ځنې ممکنه نه وه، او ځمونږ قدرت او عام انعام، اکرام او احسان وو چې ګرد منکران مو ډوب کړل، او يواځې نوح عليه السلام او د هغه ملګريو ته مو نجات ورکړ، نو ښه په داسې يوه لوی طوفان کې د هغې وړوکې بېړۍ سلامت پاتې کېدل له توقع او هيلې ځنې لوړ کار نه دی؟ او آيا هغه ځمونږ د قدرت او حکمت يوه علامه او نښه نه ده؟ تر څو هغه ژغورلی شوي انسانان د هغه لوی طوفان او د خپلې ژغورنې قصې نورو ته وکړي، او په دې ډول سره دا پېښه تر آخره پورې د هر سړي په ياد پاتې وي، نو دغه خبرې د هغو غوږونو له ياده چې کومه معقوله خبره اوري او پرې پوهيږي، او په ياد يې ساتي؛ هيڅکله به نه هيريږي چې په يوه زمانه کې د الله تعالی له لوري ځمونږ پر پلرونو باندې هسې يو لوی احسان شوی دی، او په دې باندې وپوهيږي، لکه چې د دنيا په جګړو او پېښو کې تل فرمانبرداران له نافرمانانو ځنې بيليږي؛ همداسې حال به د قيامت په ويرونکي (حاقّة) کې هم کېدونکی وي، وروسته له دې نه بيا الله تعالی أجلّ شأنه وأعظم برهانُه په همدې لوري خپل کلام منتقل کوي.

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ ⑬ وَّحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً ⑭ فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ⑮

بيا کله چې پوکی وشي په صور شپېلۍ کې پوکی يو. او پورته کړه شي ځمکه او غرونه (له خپلو ځايونو) نو مات به کړل شي دا دواړه (ټوټې ټوټې) په ماتولو يوه سره. نو په دغه ورځې کې به واقع شي (هغه) واقع کېدونکې (قيامت).

تفسير: يعنې د صور (شپېلۍ) له پوکېدلو سره به سم ځمکه او غرونه له خپل اصلي صورت ځنې راووځي، او ګرد سره وړوکي وړوکي ذرې او بخرکي بخرکي کيږي، نو همدا د قيامت د قائمېدلو وخت دی.

وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ⑯ وَّالْمَلَكُ عَلٰٓى أَرْجَآئِهَا

او وبه چوي (څيرې به شي) اسمان، بيا به هغه (اسمان) په دغه ورځ کې سست ضعيف وي. او ملائکې پرښتې به وي په څنډو (غاړو) د هغه (اسمان).

تفسير: يعنې نن ورځ چې اسمان دومره کلک او مضبوط دی، چې سره د لکونو کلونو د تېرېدلو بيا هم هيڅ يو سوری او کنډو په کې نه ليده کيږي، په هغې ورځې کې به شليږي، او ټوټې ټوټې کيږي به، کله چې د هغه د منځنۍ برخې نړېدل شروع کيږي؛ نو پرښتې به د هغه څنډې ته ځي.

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ ⑰

او پورته به کړي عرش د رب ستا له پاسه د دوی په هغه ورځ کې اته (پرښتې).

تفسیر: اوس څلورو پرښتو عظیم عرش راپورته کړی دی، چې د هغه د لویوالي او ارتوالي علم یواځې له پاک پروردګاره سره دی، په هغه ورځ کې له هغوی سره څلور پرښتې نورې هم ملګرې کیږي.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

په دغه ورځ کې به تاسې حاضر وړاندې کړل شئ (الله ته سره د حساب)، پټه به نه پاتې کیږي له (اعمالو د) تاسې هیڅ یوه پټه خبره.

تفسیر: یعنې په هغه ورځ کې به تاسې د الله تعالی دربار ته راحاضر کړی شئ، او د هیچا هیڅ یوه نیکي او بدي به نه پټیږي، او ګرد عام منظر ته به راښکاره کړی شي.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾

نو هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عمل نامه د ده په ښي لاس د ده؛ نو وبه وایي (له خوشالی داسې چې) راشئ (واخلئ) او ولولئ تاسې دا څما کتاب عملنامه.

تفسیر: یعنې په هغې ورځې کې هره اعمالنامه چې په ښي لاس کې ورکړه شي؛ هغه د نجات او د مقبولیت علامه ده، نو هغه له ډېرې خوښۍ څخه هر سړي ته ورښکاروي او وایي به چې: راځئ څما اعمالنامه ولولئ.

إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾

بېشکه ما یقین کاوه (په دنیا کې) چې بېشکه زه مخامخ کېدونکی یم له حساب خپل سره.

تفسیر: یعنې په دنیا کې یې هسې خیال کاوه چې یوه ورځ به ضرور څما حساب او کتاب اخیست کیږي، نو ځکه زه ویرېدم او د خپل ځان سره مې محاسبه کوله، نن شکر دی چې د هغه په زړه پورې نتیجه وینم، چې د الله جل جلاله په فضل څما حساب بالکل صاف او پاک دی.

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾

نو هغه (شخص) دی په عیش ښه کې (چې دی به پرې راضي وي). په جنّت عالي لوی اوچت کې. چې مېوې به یې ډېرې نژدې وي.

تفسیر: چې په ولاړه، ناسته، ملاسته او هر وخت کې په ډېره اسانی سره په لاس راځي، او په ښه ډول سره شوکولی کیږي.

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

(ورته وبه ویل شي) خورئ او څښئ په اشتها هضم سره په سبب د هغو عملونو خپلو چې مخکښې لیږلي وو تاسې په ورځو تېرو شویو د دنیا کې.

تفسیر: یعنې په دنیا کې تاسې خاص د الله تعالی لپاره د خپلو نفساني او خواهشاتو مخې مو نیولې وې، او د لوږې او تندې ربړونه مو پر ځای اخیستې وو، نن هیڅ یو رنځ او تکلیف په تاسې باندې نشته، په ښو مزو او اشتها سره هر شی مو چې زړه غواړي؛ خورئ او څښئ یې !، ځکه چې نه مو طبیعت خفه او نه منغض او نه منقبض کیږي، او نه د بدهضمی او د بولو او غائطو او د بلې ناروغی اندېښنه له تاسو سره شته، او نه مو د دې نعمتونو زوال په تصوّر کې راځي.

وَ اَمَّا مَنْ اُوْتِیَ كِتٰبَهٗ بِشِمَالِهٖ ۙ۬ فَیَقُوْلُ یٰلَیْتَنِیْ لَمْ اُوْتَ كِتٰبِیَهْ ۟ۚ وَ لَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِیَهْ ۟ۚ
یٰلَیْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِیَةَ ۟ۚ مَاۤ اَغْنٰی عَنِّیْ مَالِیَهْ ۟ۚ هَلَكَ عَنِّیْ سُلْطٰنِیَهْ ۟ۚ

او هر هغه څوک چې ورکړ شي کتاب عملنامه د ده په کیڼ لاس د ده؛ نو وبه وايي (له غمه داسې چې) ای کاشکې نه وی راکړی شوی ماته دا کتاب اعمالنامه ځما. او نه وم پوه شوی زه چې څه دی حساب ځما. ای کاشکې وی (ړومبنی مرګ ځما په دنیا) خلاصوونکی (ځما له دویم حیات). هیڅ دفع ونه کړه له ما څخې مال ځما. برباد شو له ما څخې سلطنت حکومت ځما.

تفسیر: یعني د شا له لوري په کیڼ لاس کې د هر چا اعمالنامه چې ورکوله کیږي؛ هغه پوهیږي چې په ما باندې کمبختي راغلې ده، نو په دې وخت کې په ډیر حسرت سره داسې تمنّا کوي چې کاشکې ځما دا أعمالنامه نه وی راکړی شوې، او زه نه خبریدی چې ځما حساب او کتاب څرنګه دی، کاشکې په مړینې مې دا قصه پای ته رسیدلې وی، او زه د تل لپاره مړ پروت وی، او له مړینې څخه وروسته مې بیا دا ژوندون نه په برخه کیدی، او که ژوندی کیدم خو بیا زر د مرګي یوه لقمه او نمړی کیدلی ! !، افسوس چې هغه مال، جاه، حکومت او دولت مې هیڅ په کار رانغی، او نن مې د هغو ګردو شیانو هیڅ یو شی په سترګو نه راځي، نه څه دلیل او حجّت په لاس لرم، او نه څه عذر او معذرت کولی شم.

(نو الله تعالی أجلّ شأنُهٗ وأعظم برهانُهٗ خازنانو د جحیم ته داسې حکم فرمایي چې):

خُذُوْهُ فَغُلُّوْهُ ۟ۙ ثُمَّ الْجَحِیْمَ صَلُّوْهُ ۟ۙ ثُمَّ فِیْ سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُوْنَ ذِرَاعًا
فَاسْلُكُوْهُ ۟ؕ

ونیسئ دئ ! پس په ځنځیر سره وتړئ دی !. بیا (اور د) دوزخ ته وغورځوئ دی !. بیا په یوه ځنځیر کې چې ګزونه د هغه اویا ګزه وي پس ننه باسئ دی (په دوزخ کې) !.

تفسیر: پربنتو ته به حکم کیږي چې هغه ونیسئ !، او غاړکی یې په غاړه ورواچوئ !، او په اور کې یې غوپه کړئ !، او په هغه ځنځیر کې یې چې اوږدوالی یې اویا ګزه دی وتړئ !، تر څو د سوځېدلو په وخت کې هیڅ ونه خوځېدی شي، ځکه چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو څخې سوځېدونکی لږ څه تخفیف حس کولی شي.

تنبیه: له ګز څخې د هغه ځای ګز مراد دی، چې د هغه اندازه هم الله ته معلومه ده.

اِنَّهٗ كَانَ لَا یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِیْمِ ۟ۙ وَ لَا یَحُضُّ عَلٰی طَعَامِ الْمِسْكِیْنِ ۟ؕ

بېشکه دی وو (په دنیا کې) چې ایمان یې نه راووړ په الله لوی باندې. او تأکید تېزوالی به یې نه کاوه په طعام ډوډۍ ورکولو د مسکینانو محتاجانو باندې.

تفسیر: یعنې چې په دې دنیا کې اوسېده، نه یې د الله تعالی حق پېژنده، او نه یې د بندګانو د حقوقو ساتنه کوله، د فقیرانو او د محتاجانو لاس نیونه او ګروېږنه (تپوس) چېرې، حتّی نورو ته یې هم په دې مورد کې څه تشویق او ترغیب ورنه کړ، بیا په الله تعالی باندې همغسې چې ښایي؛ ایمان یې رانه ووړ، نو نجات به چېرې وي؟.

فَلَیْسَ لَهُ الْیَوْمَ هٰهُنَا حَمِیْمٌ ۟ۙ

نو نشته ده ته نن ورځ په دې ځای کې کوم دوست (دافع د عذاب).

تفسير: يعنې لکه چې هغه الله تعالی يې خپل دوست نه کړ؛ نو نن به د هغه دوست څوك شي چې د ده حمايت وکړي؟ او دی له عذابه وژغوري؟ يا د مصيبت په وخت کې تسلي ورکړي؟.

وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَّا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾

او نشته هيڅ طعام (چې ويې خوري) مګر خو (د دوزخيانو د زخمونو) له وينو او زوو څخه. چې نه خوري دغه (غسلين) مګر همغه خطاکاران ګنهګاران (يې خوري).

تفسير: له طعام او خوړو څخه انسان ته قوّت رسيږي، مګر دوزخيانو ته هيڅ يو داسې مرغوبه خواړه نه وررسيږي چې د هغوی د راحت او د قوت سبب شي، هو ! يواځې هغوی ته به د دوزخيانو د زخمونو زوې ورکولی کيږي، چې هغه به پر ته له هغو ګنهګارانو څخه بل څوك نشي خوړی، او هغه هم د لوږې او تندې له شدّته تېروتلي په دې خيال سره يې خوري، او داسې يې ګڼي چې د هغه څخه هغه ته څه ګټه وررسيږي، وروسته له هغه دا وربښکاريږي چې د هغه خوړلو د لوږې له ربړه لوی تکليف ورپېښ کړ، (أعاذنا الله من سائر أنواع العذاب في الدنيا والآخرة).

فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾

نو قسم خورم زه په هغو شيانو چې وينئ يې تاسې. او په هغو شيانو چې نه يې وينئ تاسې. بېشکه دا (قرآن) خامخا خبره د رسول مکرم عزتمن ده.

تفسير: يعنې هر څه چې د جنّت او د دوزخ او نورو په نسبت بيان شو؛ دا کومه شاعري نه ده، او نه د کهانت اټکلونه او چټي (بېکاره) خبرې دي، بلکه دا قرآنکريم د الله تعالی کلام دی، چې له الله تعالی له خوا نه يې يوه لويه پرښته جبريل عليه السلام راوړي، او يو لوی پيغمبر محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يې اوروي، هغه پرښته چې دغه قرآنکريم د الله تعالی له خوا نه راوړي، او دغه محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم چې هغه قرآن شريف په څمکه کې انسانانو ته وررسوي؛ دا دواړه عزتمن رسولان دي، د يوه کرامت خو تاسې پخپلو سترګو سره وينئ، او د بل کرامت او لويي د هغه اول کريم د بيان څخه تاسې ته ثابته شوې ده.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

او نه ده دا خبره د کوم شاعر، بيخي لږ ايمان راوړئ تاسې (بلکه نه مؤمنان کېږئ).

تفسير: يعنې د قرآنکريم په کلام الله والي باندې کله کله ستاسې په زړونو کې له يقين څخه پلوشې راځليږي، مګر ډېر لږ چې د نجات لپاره کافي نه دی، آخر ولې د دې کلام الله په نسبت د شاعرۍ او کاهنۍ خبرې کوئ؟ آيا د واقعي انصاف له مخې دا ويلی شئ؟ آيا دا د کوم شاعر کلام کېدی شي؟ او د شعر له قسم څخه دی؟ په شعر کې وزن، بحر او نورو شتوالی ضروري دی، او په قرآنکريم کې د هغو شيانو نښه نشته، د شاعرانو خبرې زياتره بې اصله وي، او زياتره مضمونونه يې يواځې وهمي او خيالي وي، او حال دا دی چې په عظيم الشأن قران کې ټول ثابته حقايق او محکمه اصول په قطعي دلائلو او يقيني حُجّتونو سره بيان شوي دي.

وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾

او نه ده دا خبره د کاهن (ترويتي لکه چې تاسو ګمان کوئ)، لږ پند اخلئ تاسې (بلکه نه يې اخلئ).

تفسير: يعني په پوره فكر سره يې رامعلوم كړئ، او ښه چرت (خيال) په كې ووهئ !، چې دا د كوم شاعر او كاهن كلام نه دی، كاهنان په عربو كې همغه خلق وو چې له بُتانو، پيريانو او نورو خرافاتو او رذائلو سره يې تعلّقات او مناسبات لرل، دوی خلقو ته د كومې جزوي غيبي خبرې په نسبت ځينې مقفّا او مسجّع خبرې اورولې، مګر د پيريانو په كلام كې معجزې نه وې، چې هغه غوندې بل څوک به خبرې نشي كولی، بلكه كوم جنّ كوم ترويتي بامبړ (كاهن) ته كومه خبره وروښيي؛ بل پيری هم همغسې ورښوولی شي، او دا كلام يعني پاک قرآن داسې يوه معجزه ده چې ګرد جنّ او انس كه سره يو ځای شي، د هغه په شان كومه خبره نشي جوړولی، د نورو كاهنانو او ترويتيانو بامبړانو په خبره كې يواځې د قافيې او د سجعې د رعايت لپاره ډېر الفاظ راوړې چې بالكل بېكاره وي، خو په دغه معجز نظام كلام كې يو حرف او توری يو حركت هم بېكاره او بې فائدې نه دی.

تَنۡزِيۡلٌ مِّنۡ رَّبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ ﴿۴۳﴾

دغه (قرآن) نازل شوی دی له (جانبه د پالونكي) رب د عالميانو.

تفسير: ځكه چې د ګردې دنيا د تربيت ډېر اعلی او كلک اصول په دغه عظيم الشأن قرآن كې بيان شوي دي.

وَلَوۡ تَقَوَّلَ عَلَيۡنَا بَعۡضَ الۡاَقَاوِيۡلِ ﴿۴۴﴾ لَاَخَذۡنَا مِنۡهُ بِالۡيَمِيۡنِ ﴿۴۵﴾ ثُمَّ لَقَطَعۡنَا مِنۡهُ الۡوَتِيۡنَ ﴿۴۶﴾ فَمَا مِنۡكُمۡ مِّنۡ اَحَدٍ عَنۡهُ حٰجِزِيۡنَ ﴿۴۷﴾

او كه له ځانه جوړولی (محمد) مونږ باندې ځينې خبرې (چې مونږ ورته نه وي ويلې). نو هرومرو (خامخا) بدل اخيستی به وو مونږ له ده په ښي لاس سره (او يا نيولی به مو وو د ښي لاسه او عذاب به مو ورته وركړی وو). بيا به خامخا پرې كړی وو مونږ له ده رګ د زړه (او وژلی به مې وو). پس نه به وو هيڅوک له تاسې څخه (يعني نه يئ تاسې له قتل د) هغه (محمد) ځنې منع كوونكي (ما لره).

تفسير: شاه عبد القادر (رحمه الله) ليكي: «يعني كه ده دروغ پر الله تعالی باندې جوړول؛ نو اول به يې الله تعالی دښمن كېده، او له لاسه به يې نيوه، قاعده ده چې د ورمېږ وهلو په وخت كې جلادان مقتولان له ښي لاس څخه اخلي، تر څو له خپل ځای څخه له سره ونه ښوريږي».

وَاِنَّهٗ لَتَذۡكِرَةٌ لِّلۡمُتَّقِيۡنَ ﴿۴۸﴾ وَاِنَّا لَنَعۡلَمُ اَنَّ مِنۡكُمۡ مُّكَذِّبِيۡنَ ﴿۴۹﴾ وَاِنَّهٗ لَحَسۡرَةٌ عَلَى الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿۵۰﴾

او بېشكه دغه (قرآن) خامخا تذكره پند دی ويرېدونكيو لره (چې نفع ترې اخلي). او بېشكه مونږ ته خامخا معلوم دي دا چې بېشكه ځينې له تاسې څخه دروغ ګڼونكي دي (قرآن لره). او بېشكه دغه (انكار له قرآن) خامخا سبب د پښېمانی دی پر منكرانو كافرانو باندې.

تفسير: يعني له الله تعالی څخه ويريدونكي د دې خبرې له اورېدلو څخه پند اخلي، او د هغو په زړونو كې چې وېره نه وي؛ هغه يې دروغ ګڼي، ليكن يو وخت داسې راتلونكی دی چې دا كلام او د هغوی دا دروغ بلل به د سخت حسرت او پښېمانی سبب شي، او هلته به ارمان كوي چې ولې مو هسې رښتيا خبره دروغ وبلله، چې نن د هغې لامله په دې آفت ككړ شوي يو.

وَإِنَّهُۥ لَحَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

او بېشکه دغه (قرآن) خامخا (عين) حق يقين (محض او د منلو وړ ـ قابل) دی. پس تسبيح پاکي ووايه په نامه د رب خپل چې له ګردو څنې عظيم دپر لوی دی.

تفسير: يعني دا کتاب خو داسې حق او رښتيا دی چې له حده تېر د منلو وړ (لايق) دی، او د هغه مضامين له سره تر آخره پورې رښتيا او هيڅ يو شک او شُبهه په کې نشته، ښايي چې هر سړی په هغه باندې ايمان راوړي، او تل د الله تعالی په عبادت او تسبيح او تحميد کې مشغول اوسي.

تمّت سورة الحاقة بفضل الله ومنّه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡمَعَارِجِ

«د (المعارج) سورت مکّي دی، (۴۴) آيتونه (۲) رکوع لري، په نزول کې (۷۹) او په تلاوت کې (۷۰) سورت دی، وروسته د (الحاقة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَاَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ ۙ﴿۱﴾ لِّلۡكٰفِرِيۡنَ لَيۡسَ لَهٗ دَافِعٌ ۙ﴿۲﴾

وغوښت غوښتونکي يو عذاب واقع کېدونکی لوېدونکی. (منکرانو) کافرانو لره چې نشته هغه ته دفع کوونکی (چې راشي).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې پيغمبر تاسې ته عذاب غوښتی دی، چې هغه هيڅوک له تاسې څخه نشي لرې کولی»، يا به غوښتونکي کفّار وي چې ويل به يې: آخر هغه عذاب ولې ژر نه راځي چې وعده يې مونږ ته راکړې شوې ده؟ ای الها ! که د محمد دا وينا په رښتيا وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه تيږې ولې نه ورېږي؟ دا خبرې به يې د انکار او تمسخر له لارې کولې.

مِّنَ اللّٰهِ ذِى الۡمَعَارِجِ ؕ﴿۳﴾

له طرفه د الله چې څښتن د لويو لوړو (اوچتو) زينو دی.

تفسير: يعنې پرښتې او د مسلمانانو ارواح ګرد اسمانونه درجه په درجه طی کوي، د هغه دربار ته ورننږدې کېږي، او دا درجې د مسافت او د لرېوالي او نژدېوالي له پلوه سره مختلفې او متفاتې دي، او فرق او توپير لري، ځينې داسې چې: په يوه رپه کې د هغه د لوړوالي سبب کېدی شي، لکه د اسلام کلمه په ژبه سره ويل، او ځينې داسې دي چې يوه ګړۍ په هغه سره ترقي حاصلېږي لکه اودس او لمونځ کول، او ځينې په پوره ورځ کې لکه روژه يا په کامله مياشت کې لکه د رمضان د مياشتې روژه نيول، او ځينې په پوره يو کال لکه حج کول، (وعلی هذا القياس) همدا راز د پرښتو او د ارواحو عُروج چې په هر کار باندې مقرر دی، وروسته له دې چې له هغه څخه فراغت ومومي، هم مختلف او متفاوت دي، او د قدوس الله تعالی تدبير او انتظام هسک او ټيټې بېشماره درجې لري.

تَعۡرُجُ الۡمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوۡحُ اِلَيۡهِ

چې خيژي ملائکې پرښتې او روح (جبريل) په طرف د هغه.

تفسير: يعنې پرښتې، جبريل عليه السلام وغيره الله تعالی طرف ته خيژي، او يا پرښتې او د نورو بندګانو ارواح الله تعالی ته خيژي.

فِىۡ يَوۡمٍ كَانَ مِقۡدَارُهٗ خَمۡسِيۡنَ اَلۡفَ سَنَةٍ ۚ﴿۴﴾

په هغه ورځ کې چې ده اندازه د هغې پنځوس زره کاله (په نسبت سره کافرانو ته).

تفسیر: د قیامت ورځ د پنځوسو زرو کلونو په مېچ ده، یعنې له اولې شپېلۍ (صور) څخه تر هغه پورې چې جنّتیان په جنّت کې او دوزخیان په دوزخ کې ننوځي؛ پنځوس زره کاله تیرېږي.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ۝٥

نو صبر وکړه (ای محمده !) صبر جمیل نېک (بې له شکوه ـ شکایت ـ جزع ـ فزع).

تفسیر: یعنې که دا کافران د انکار او تمسخر له لارې شورماشور کوي چې ژر هغه ټاکلی عذاب راورسیږي، بیا هم تاسې تلوار مه کړئ !، بلکه په صبر او استقلال سره اوسئ !، مه مو زړه تنګوئ !، او نه د شکایت الفاظ ښايي د تاسې له خولې څخه ووځي !، دا ستاسې صبر او د دوی تمسخر او ملنډې وهل به ضرور خپله اغېزه او اثر ښکاره کوي.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝٦ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ۝٧

بېشکه دغه (منکران)ویني هغه (عذاب یا قیامت) لرې. او مونږ وینو هغه (عذاب یا قیامت) نژدې.

تفسیر: یعنې د دوی په خیال کې د قیامت راتګ لرې ورځي، بلکه د دوی په زعم وقوع یې هم ممکن نه دی، او په عقل کې یې له سره نه ځايیږي، او مونږ یې ډېر نژدې ګڼو، او هسې بولئ چې اوس راځي.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۝٨ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ۝٩

هغه ورځ (به واقع شي پر منکرانو عذاب) چې وګرځي اسمان په شان د قلعي ژېړ ویلي شوی یا (تورې خټې د تېلو). او وبه ګرځي غرونه په شان د وړۍ نداف وهلې رنګارنګ.

تفسیر: وړۍ مختلف او راز راز رنګونه لري، او د دغو غرونو رنګونه هم سره مختلف او راز راز دي، لکه چې الله تعالی د «فاطر» سورت په خلورمه رکوع (۲۷) آیت کې فرمايي: ﴿وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ﴾ او د «القارعه» په سورت کې یې فرمایلي دي: ﴿كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ﴾ «یعنې غرونه لکه رنګینې وهلی شوې وړۍ غونډې به وي»، دا خوا او هغه خوا به رغړي رارغړي.

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ۝١٠ يُبَصَّرُونَهُمْ

او نه کوي پوښتنه یو دوست له بل دوسته (ځکه چې مشغول به وي په ځان خپل، اګر که په نظر ورځي دوی ته هغوی). او ښه به یې پېژني.

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «یعنې ګرد به سره په نظر راځي، او دا به ورښکارېږي چې د دوی دوستي چټي او بېکاره وه»، هر یو به د بل حال او احوال ګوري، مګر یو له بل سره څه مرسته او حمایت نشي کولی، او هر یو به پخپل فکر کې ډوب تللی وي.

يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ۝١١ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ۝١٢ وَفَصِيلَتِهِ
الَّتِي تُؤْوِيهِ ۝١٣ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنجِيهِ ۝١٤

خوښوي به مجرم ګنهګار (کافر) چې فدیه ورکړي له عذابه د دغې ورځې په ځامنو خپلو سره. او ملګرې ښځې خپلې سره، او ورور سره. او خپلوانو قبیلو خپلو سره هغو سره

چې ځايونه يې ورکول دوی ته په دنيا کې. او هغه څوک چې په ځمکه کې دي ټول، بيا وژغوري ځان خپل.

تفسير: يعنې غواړي چې ګرد کور او کهول او خپل که يې له لاسه پوره وي او په درد يې وخوري له خپل ځانه قربان کړي، او پخپله فديه کې يې ورکړي، او خپل ځان وژغوري، مګر دا به امکان ونه لري، او خلاص به نشي له عذابه ځکه چې:

كَلَّاۗ اِنَّهَا لَظٰى ۝۱۵ نَزَّاعَةً لِّلشَّوٰى ۝۱۶

نه ده داسې چې ارزو کوي دوی. بېشکه دا (اور د دوزخ) لمبې وهونکی دی. ويستونکی دی (له کفّارو څخه) د اينې (يا د پوستکو د لاسو او د پښو د دوی).

تفسير: يعنې هغه اور به مجرم کله پرېږدي، هغه به يې پوستکی وباسي، او تر اينې (جګر) پورې يې رسيږي، او اينه يې هم ترې وباسي.

تَدْعُوْا مَنْ اَدْبَرَ وَتَوَلّٰى ۝۱۷ وَجَمَعَ فَاَوْعٰى ۝۱۸

رابولي (دا دوزخ) هغه څوک چې شا يې کړې وي او مخ يې ګرځولی وي (له ايمانه). او ټول کړی يې وي (مال) نو ساتلی يې وي (د الله حق يې ترې نه وي ورکړی).

تفسير: يعنې د دوزخ له لوري به يو راښکودل او نارې او سورې وي، هومره سړي چې په دنيا کې د حق او رښتيا په لوري شاه اړولې او د ښو چارو څخه يې مخ ګرځولی وي، او د مالونو او شتو په ټولولو او کلکو ساتلو کې مشغول؛ هغه ګرد به د دوزخ په لوري راښکودل کيږي.

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوْعًا ۝۱۹ اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوْعًا ۝۲۰ وَّاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوْعًا ۝۲۱

بېشکه انسان بني آدم پيدا کړی شوی دی هلوع حارص بې صبره. کله چې ورسيږي ده ته شر خرابي؛ صبر نه کوي فرياد کوي. او کله چې ورسيږي ده ته ښېګڼې؛ نو بې توفيق کيږي منع کوونکی شي (حق لره).

تفسير: يعنې په هيڅ لوري پخپلې بهادرۍ، کلکتوب، پوخوالي، قوت او همّت نه ورښکاروي، که فقر، فاقه، ناروغي او سختي پرې راشي؛ نو بې صبري ورښکاروي، ويرېږي او نااميده کيږي، او هسې ګڼي چې اوس د هغه لپاره هيڅ يوه لاره نه ده پاتې، چې په هغې کې له هغه ربړ او مصيبت نه ځان وژغوري، که مال، شته، دولت، روغتيا، عظمت او پت ور په برخه شي؛ نو د ښېګڼې لپاره به هيڅ خپل لاس نه غځوي، او د الله تعالی په لاره کې هيڅ يو شی په اخلاص او مينې سره نه لګوي، هو ! هغه سړي له دې وينا څخه مستثنی دي، چې د هغوی بيان دغه دی چې اوس راځي.

اِلَّا الْمُصَلِّيْنَ ۝۲۲ الَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُوْنَ ۝۲۳

مګر (نه دي پيدا کړی شوي هلوع هغه) لمونځ کوونکي چې دوی پر لمانځه خپل دائم قائم دي. او هيڅکله او هيچېرې هيڅ يو لمونځ ترې نه فوت کيږي.

تفسير: يعنې د لمانځه ناغه کوونکي نه دي، بلکه په مداومت او انتظام او التزام سره يې کوي، او د لمانځه په حالت کې په ډېر سکون او اطمينان سره سم برابر لمونځ کوي، او تل لمانځه ته متوجّه وي.

وَالَّذِيْنَ فِيْٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُوْمٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُوْمِ ﴿٢٥﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې په اموالو د هغوی کې حق برخه معلومه وي (له زکات او صدقات). لپاره د غوښتونکيو (فقيرانو) او محروم (فقيرانو چې سوال نه کوي).

تفسير: د «المؤمنون» په سورت کې د دې تفسير شوی دی.

وَالَّذِيْنَ يُصَدِّقُوْنَ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٢٦﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې مصدق باور کوونکي دي په ورځ د انصاف جزاء باندې.

تفسير: يعنې د همدې يقين په بناء باندې ښه کارونه کوي، چې په هغه ورځ به يې په کار ورځي.

وَالَّذِيْنَ هُمْ مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی له عذابه د رب خپل وېرېدونکي وي (اگر که په عبادت کې يې ډېر کوښښ هم کړی وي).

تفسير: يعنې د الله تعالی له عذابه وېرېږي، او په خرابو کارونو پسې هيڅ نه گرځي، ځکه چې:

اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَاْمُوْنٍ ﴿٢٨﴾

بېشکه له عذابه د رب؛ دوی نه دي پر امن کړی شوي (بلکه تل ترې وېرېږي).

تفسير: يعنې د الله تعالی عذاب داسې يو شی نه دی چې بنده د هغه له لوري څنې مأمون شي، او بې وېرې کېني، بالخاصه منکران او مجرمان خو له سره ترې په امان نه دي.

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ﴿٢٩﴾ اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ﴿٣١﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی د خپل شهوت د ځايونو ساتونکي دي. مگر په ښځو خپلو باندې او په هغې وينځې خپلې باندې چې يې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی، نو بېشکه دوی نه دي ملامت کړی شوي (ځکه چې خپلې ښځې ـ وينځې پرې حلالې دي). نو هغه چې غواړي پرته له دغو څخه؛ پس همدوی دي له حده تېرېدونکي.

تفسير: يعنې که څوک پرته له خپلې حلالې ښځې يا وينځې څنې بل کوم ځای د شهوت د قضاء لپاره ولټوي؛ نو هغه د اعتدال د حد او جواز څخه د باندې قدم ږدي، نو متعه موقّته، بهيمه او استمناء (په لاس سره منی ايستل) او نور ناروا دي.

وَالَّذِيْنَ هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ﴿٣٢﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې دوی امانتونو خپلو لره او وعدو خپلو لره ساتونکي دي (او په سر يې رسوي).

تفسیر: په دې کې د الله تعالی او د بندګانو د ګردو حقوق راغلل، ځکه د سړي هومره قوّتونه چې شته هغه ګرد د الله تعالی امانت دی، نو ښایي هغه د الله تعالی په راښوولو مواقعو کې صرف کړی شي، او هغه قول او اقرار چې په ازل کې يې ترلی دی؛ له هغه ځنې خپله غاړه ونه غړوي !.

وَالَّذِينَ هُم بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی په شاهدئ خپلې باندې سم ولاړ وي.

تفسیر: يعنې که ضرورت پېښ شي؛ نو بې له زيادت او لږوالي او لحاظ او رعايت شاهدي ورکوي، او حقه خبره هيڅکله نه پټوي.

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾

او هغه کسان (هم هلوع نه دي) چې همدوی پر لمانځه خپل باندې ساتنه کوي (پخپلو وختونو يې اداء کړي).

تفسیر: يعنې د لمونځونو د اوقاتو، شرائطو، او آدابو ځنې باخبر وي، او د هغه صورت او حقيقت د ضايع کېدلو ځنې تل خپل ځان ساتي.

أُولَٰئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُّكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾

دغه کسان به (چې موصوف په دغو اتو صفاتو دي) په جنّتونو کې به وي مکرّم عزّتمن کړی شوي.

تفسیر: يعنې د جنتيانو همدا اته صفتونه دي، چې په لمانځه سره او په لمانځه باندې ختم شوي دي تر څو معلوم شي چې لمونځ د الله تعالی په دربار کې څومره مهتمّ بالشأن او الزم او ضروري عبادت دی، د هر يوه مسلمان په وجود کې چې دا صفات او ستاينې وي؛ نو په هغه کې به د «هلوع» مذمّت نه وي.

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا

نو څه شوي دي هغو کسانو لره چې کافران شوي دي چې طرف ستا نه راځغاستونکي دي. له ښي لوري څخه او له کيڼ لوري څخه ناست ډلې ډلې (حلقه) وهونکي. آيا طمع کوي هر سړی له دوی ځنې چې داخل به کړی شي په جنّت د نعمتونو کې؟. نه ده داسې (چې دوی طمع کوي د دخول د جنّت).

تفسیر: ابن کثير (رحمه الله) د دې آيتونو مطلب داسې اخيستی دی: يعنې ستاسې په لوري دا منکرين ولې په ډېره جلدئ او تلوار سره درځغلي او منډې وهي، او ښي او کيڼې خوا ته ډلې ډلې پنډيږي، يعنې د پاک قرآن له اورېدلو ځنې ولې دومره تور خوري او بد وړي او تښتي؟ نو آيا سره له دې وحشت او نفرت دوی داسې توقّع او هيله هم لري چې له دوی څخه به هر يو سړی بې له اند ېښنې جنت ته ننوځي؟ هر ګز داسې نه ده، (هذا کما قال الله تعالی: ﴿فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ﴾ د «المدثر سورت» دويمه رکوع).

إِنَّا خَلَقْنَٰهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ ﴿۳۹﴾

بېشکه مونږ پیدا کړي مو دي دوی له هغې (نُطفې) څخه چې پرې پوهيږي دوی (چې ضعيفه او حقيره ده).

تفسير: يعنې د خاورې غوندې يو حقير شي يا له مني غوندې شي څنې پيدا شوي، هغه چېرې د جنت وړ وي تر څو چې په ايمان او وحدانيت سره خپل ځان پاک نه کړي، او په رښتيا سره معظم او مکرّم نه شي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِرَبِّ ٱلْمَشَٰرِقِ وَٱلْمَغَٰرِبِ

نو قسم خورم په رب (مالك) د مشرقونو او (په رب مالك د) مغربونو.

تفسير: لمر، سپوږمی او نور ستوري هره ورځ له يوه نوي ځايه راځرګندېږي، او په يو نوي ځای راپټيږي، نو د دې نقطو په اعتبار يې مشارق او مغارب ورته وويل.

إِنَّا لَقَٰدِرُونَ ﴿۴۰﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿۴۱﴾

بېشکه مونږ خامخا قادر يو. په دې باندې چې بدل راوړو خير ډېر غوره له دوی څخه، او نه يو مونږ عاجزې کړی شوي (له ارادې خپلې).

تفسير: يعنې کله چې د هغوی په ځای له هغوی څنې ښه سړي راوستلی شو؛ نو پخپله دوی ولې نشو ژوندي کولی؟ يا دا مطلب: پرېږدئ چې دا د مکې کافران خندا او مسخرې وکړي، او ملنډې ووهي، مونږ به د اسلام د خدمت لپاره له دوی څنې غوره قوم راولو، لکه چې د قريشو په ځای يې د مدينې انصار ودرول، او مکه والان بيا د هغوی د واک څنې بهر ونه وتی شو، او په پای کې يې د خپلو شرارتونو خوند وڅکو.

تنبيه: د «مشارق» او «مغارب» قسم ښايي د دې لپاره ياد کړی وي، چې هغه الله تعالى چې هره ورځ مشرق او مغرب بدلوي؛ نو آيا هغه ته ستاسې بدلول کوم سخت او مشکل کار دی؟.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا۟ وَيَلْعَبُوا۟ حَتَّىٰ يُلَٰقُوا۟ يَوْمَهُمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿۴۲﴾

نو پرېږده دوی (ای محمده!) چې ننوځي مشغوليږي په باطلو کې او لوبې کوي په دنيا کې تر هغه پورې چې پيوست شي دوی له هغې ورځې خپلې سره چې وعده يې کړی شوې ده له دوی سره (چې بدر يا قيامت دی).

تفسير: يعنې د لږو ورځو ځنډ دی، بيا به د هغوی سزا يقيني وي.

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿۴۳﴾

هغه ورځ چې بهر راويستل شي دوی له قبرونو څخه چې ځغلېدونکي به وي لکه چې دوی په طرف د ننبو چابک ځغلي.

تفسير: يعنې څرنګه چې څوك د کومې خاصې ننبې او علامې په لوري په منډو سره ځغلي، او يو له بله غواړي چې ژر ورسيږي.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿۴۴﴾

حال دا چې ذلیلې خوارې به وي سترګې د دوی چې پټ کړی به وي دوی لره ذلت خواری، دا ورځ ده (هغه د قیامت) چې وو دوی چې وعده ورسره کړی شوې وه (په دنیا کې).

تمّت سورة المعارج بفضل الله ومنّه وكرمه.

سُوْرَةُ نُوْحٍ

«د (نوح) سورت مکّي دی، (۲۸) آيتونه (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۱) او په نزول کې هم (۷۱) سورت دی، وروسته د (النحل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِنَّآ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ①

بېشکه مونږ لېږلی وو مونږ نوح طرف د قوم د ده ته په دې سره چې ووېروه ته قوم خپل پخوا له هغه څنې چې راشي دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې پخوا له دې چې په دنيا کې د خپل کفر او شرارت لامله له يو لوی طوفان سره مقابل او په آخرت کې د دوزخ له عذاب سره مخامخ شي، ښايي چې مؤمنان شي.

قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ② اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوْهُ وَاَطِيْعُوْنِ ③

وويل (نوح) ای قومه څما ! بېشکه زه تاسې ته وېروونکی ښکاره يم (په دې سره چې وايم تاسې ته) چې بندګي کوئ تاسې الله ته، او ووېرېږئ له الله څنې، او ومنئ تاسې څما خبرې !.

تفسير: يعنې له الله تعالى څخه ووېرېږئ !، او کفر او معصيت پرېږدئ !، او د اطاعت او عبادت لارې خپلو ځانونو ته غوره کړئ !.

يَغْفِرْ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوْبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

چې وبښي (الله) تاسې ته ګناهونه ستاسې، او وروستي به کړي (الله) تاسې (بې له عذابه) تر نېټې په نامه کړې شوې پورې (چې نېټه د موت ده).

تفسير: يعنې که ايمان مو راوړو؛ نو پخوا له ايمانه هغه حقونه چې تاسو تلف کړي دي هغه به دروبښلی شي، او د کفر او شرارت لامله د کوم عذاب راتلل چې مقدّر وو؛ هغه به د ايمان راوړلو څنې وروسته نه راځي، بلکه تاسې ته مهلت درکاوه شي چې خپل طبيعي عمر سر ته ورسوئ، او د نورو ساکښانو (جاندارو) د موت او د حيات له عمومي قانون سره سم په مقرر شوي وخت کې پر تاسې باندې مرګ راځي.

اِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ اِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ ۘ

بېشکه چې اجل نېټه د الله کله چې راشي؛ نه وروستی کېږي.

تفسير: يعنې د ايمان د نه راوړلو په صورت کې د هغه عذاب وعده چې شوې ده، که هغه پر سر باندې ودرېږي؛ نو څوک يې مخه نشي نيولی، او نه د يوې شېبې وړاندې وروسته کېږي.

لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝۴

که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ.

تفسير: يعنې که تاسې پوهه لرئ؛ نو دا ګردې خبرې د پوهېدلو او د عمل کولو وړ دي.

قَالَ رَبِّ إِنِّيْ دَعَوْتُ قَوْمِيْ لَيْلًا وَّنَهَارًا ۝۵ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَآءِيْۤ إِلَّا فِرَارًا ۝۶

وويل (نوح) اى ربه څما ! بېشکه ما ومې باله قوم خپل (توحيد ته) شپه او ورځ (تل). نو زيات نه کړ دوى ته دعوت بلنې څما مګر تېښته (له ايمان او اطاعت څخه).

تفسير: يعنې نوح عليه السلام تر نهه نيم سوو کلونو پورې دوى ويوهول، کله چې د اميد هيڅ يوه هيله ورته پاتې نشوه؛ نو مأيوس او خفه شو، د الله تعالى په دربار کې يې عرض وکړ چې اى الله ! ما له خپل لوري د دعوت او تبليغ حق اداء کړ، او يوه شېبه مې هم څه معطلي او ډيل نه دى کړى، د ورځې په رڼا او د شپو په تيارو کې مې تل تر تله ستا په لوري بلنه کړې ده، مګر نتيجه داسې شوه چې هر څو هر څومره مې چې دوى ستا په لوري وبلل؛ دوى هومره له تا څخه لرې شول.

وَإِنِّيْ كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوْۤا أَصَابِعَهُمْ فِيْۤ اٰذَانِهِمْ

او بېشکه زه هر کله چې وبولم دوى (توحيد او اطاعت ته) د دې لپاره چې وبښې ته دوى؛ نو ننباسي دوى ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې (چې څما دعوت وا نه وري).

تفسير: څکه چې هغوى څما د خبرو اورېدل نه غواړي، او دايې پر څان اخيستې ده چې دا غږ خامخا د هغوى غوږونو ته ونه رسيږي.

وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ

او چاپېر کړي نغښتلي يې وو څانونه خپل په جامو خپلو (لپاره د دې چې ما ونه ويني).

تفسير: تر څو هغوى څما او زه د هغوى صورت ونه ګورم، که کوم وخت په ګوتو سره هغوى غوږونه په ښه ډول بند نشي.

وَأَصَرُّوْا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ۝۷

او همېشه والى کوي (په کُفر خپل) او سرکشي کوي (له متابعته څما) سرکشي کول.

تفسير: يعنې په هيڅ ډول هغوى له خپلې طريقې څخه مخ اړوونکي نه دي، او د هغوى غرور دوى ته اجازه نه ورکوي چې څما د اسلامي دعوت خبرو ته غوږ کيږدي.

ثُمَّ إِنِّيْ دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ۝۸

بيا بېشکه ما وبلل دوى په ښکاره (بلنې سره).

تفسير: يعنې د هغوى په مرکو او جرګو کې مې ويناوې وکړې، او په مجلسونو کې مې هم دوى په ښه شان سره ويوهول.

ثُمَّ اِنِّیۡۤ اَعۡلَنۡتُ لَهُمۡ وَ اَسۡرَرۡتُ لَهُمۡ اِسۡرَارًا ۙ﴿۹﴾

بیا بېشکه ما ښکاره وینا وکړه دوی ته، او په پټه مې وینا وکړه دوی ته.

تفسیر: یعنې پرته له جرګو او مجامعو څخه مې هم ګوښې له هغوی سره خبرې وکړې، او صافې مې هم هغوی ته وویلې، او په اشارو او کنایو مې هم وپوهول، په لوړ غږ مې هم وینا وکړه، او په ورو مې هم وویل، لنډه یې دا چې د پند هیڅ یو عنوان او هیڅ یو رنګ مې هم پرې نښود.

فَقُلۡتُ اسۡتَغۡفِرُوۡا رَبَّکُمۡ ؕ اِنَّهٗ کَانَ غَفَّارًا ﴿۱۰﴾

نو ومې ویل دوی ته: ښښنه وغواړئ له ربه خپله (له شرکه)، بېشکه هغه (الله) دی ډېر ښښونکی (توبه ګوونکیو لره هر کله چې توبه وباسي).

تفسیر: یعنې سره له سلهاوو کلونو له پوهولو څخه چې په تاسې باندې یې څه اثر ونه کړ، که اوس څما دا خبرې ومنئ، او د خپل حقیقي مالك په لورې مو سرونه ټیټ کړئ، او له هغه څنې د خپلو تېروتنو او خطاوو ښښنه وغواړئ، نو ستاسې هغه پخواني ګناهونه او قصور ښښل کیږي، ځکه چې الله تعالی لوی ښښونکی دی، او ستاسې هغه ګرد پخواني ګناهونه به درمعافوي.

یُّرۡسِلِ السَّمَآءَ عَلَیۡکُمۡ مِّدۡرَارًا ﴿۱۱﴾ وَّ یُمۡدِدۡکُمۡ بِاَمۡوَالٍ وَّ بَنِیۡنَ وَ یَجۡعَلۡ لَّکُمۡ جَنّٰتٍ وَّ یَجۡعَلۡ لَّکُمۡ اَنۡهٰرًا ﴿۱۲﴾

راو به لیږي باران پر تاسې باندې ډېر اورېدونکی. او در ډېروي، کومك به کوي له تاسې سره په مالونو او څامنو سره، او وبه ګرځوي تاسې ته باغونه او وبه ګرځوي تاسې ته ویالې.

تفسیر: یعنې د ایمان او استغفار په برکت به هغه قحط او سوکړه چې له څو کلونو راهیسې په هغه کې اخته یئ لرې کیږي، او الله تعالی ډېرې ښې ورېدونکې ورېځې درلیږي، چې د هغه د ورېدو لامله به مو کښتونه او باغونه اوبه کیږي، مېوې او غلې ډېرېږي، څاروي او نور ساکښان به څربیږي، شودې او غوړي به ډېرېږي، او هغه ښځې چې د کفر او معصیت له سببه اوس شنډې شوي دي؛ هلکان به وځېږوي، لنډه یې دا چې د دنیا د عیش او نشاط سره د آخرت لویې درجې هم مومئ.

مَا لَکُمۡ لَا تَرۡجُوۡنَ لِلّٰهِ وَقَارًا ﴿ۚ۱۳﴾

څه شوي دي په تاسې باندې چې امید هیله نه لرئ له الله څخه د عظمت او لویې، او یا له الله څخه د وقار لویي عزّت.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له لویې څنې ښایې امید وکړی شي که تاسې د هغه امر ومنئ نو تاسو ته به لویې عزت او وقار دروښښي او یا دا مطلب چې تاسې د الله تعالی په لویې باندې ولې اعتقاد نه لرئ؟ او د هغه د عظمت او جلال څنې ولې نه ویرېږئ؟.

وَ قَدۡ خَلَقَکُمۡ اَطۡوَارًا ﴿۱۴﴾

او (حال دا دی چې) په تحقیق پیدا کړي یې یئ تاسې تېرېدونکې په مختلفو حالاتو، او یا راز راز.

تفسیر: یعنې د مور په ګېډه کې مو ډول ډول رنګونه بدل کړل، او د اصلي مادې څخه اخیستی تر مړینې پورې سړی په راز راز بڼو (صورتونو) او رنګارنګ اشکالو اوړي رااوړي، او له ډېرو اطوارو ادوارو سره مخامخ کیږي.

اَلَمۡ تَرَوۡا کَیۡفَ خَلَقَ اللّٰهُ سَبۡعَ سَمٰوٰتٍ طِبَاقًا ﴿۱۵﴾ وَّجَعَلَ الۡقَمَرَ فِیۡهِنَّ نُوۡرًا وَّجَعَلَ الشَّمۡسَ سِرَاجًا ﴿۱۶﴾

آیا نه ګورئ تاسې څرنګه پیدا کړي دي الله اووه اسمانونه لاندې باندې، او ګرځولې یې ده سپوږمۍ په دې اسمانونو کې رڼا روښانه، او ګرځولی یې دی لمر ډیوه بله روښانه.

وَاللّٰهُ اَنۡۢبَتَکُمۡ مِّنَ الۡاَرۡضِ نَبَاتًا ﴿۱۷﴾

او الله زرغون پیدا کړي یئ تاسې له ځمکې څنې زرغونېده پیدا کېده.

تفسیر: یعنې له ځمکې څخه یې په ډېر پوخوالي سره پیدا کړ، اول یې ځمونږ پلار آدم علیه السلام له خاورې څخه پیدا کړ، بیا یې نطفه چې له هغه څخه ووړکې پیدا کیږي، او د غـذاءاو د خوړو خلاصه او جوهر دی، او د ځمکې له عناصرو څنې پیدا کیږي.

ثُمَّ یُعِیۡدُکُمۡ فِیۡهَا وَیُخۡرِجُکُمۡ اِخۡرَاجًا ﴿۱۸﴾

بیا به ننباسي تاسې (پس له مرګه) په هغې (ځمکې) کې، بیا به راوباسي تاسې (له قبورو څخه عند البعث) رایستل.

تفسیر: یعنې وروسته له مړینې څخه بیا له خاورې سره ګډېږئ، بیا د قیامت په ورځ له هغه څنې راخېژئ.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَکُمُ الۡاَرۡضَ بِسَاطًا ﴿۱۹﴾ لِّتَسۡلُکُوۡا مِنۡهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿۲۰﴾

او الله ګرځولې ده تاسې ته ځمکه غوړولی فرش. تر څو چې لاړ شئ تاسې له دغې (ځمکې) نه پر لارو لویو ارتو باندې.

تفسیر: یعنې پر هغه باندې کېنئ، ګرځئ، لاندې باندې ورشئ، او اوده شئ، په هر لوري یې ارتې لارې درایستلې دي، که یو سړی وغواړي او لازم وسایل ورسره وي؛ نو په ټوله ځمکه باندې چورلېدلی شي، او د لارې د نشتوالي لامله به هیڅ یو مشکلات نه ورپېښېږي.

قَالَ نُوۡحٌ رَّبِّ اِنَّهُمۡ عَصَوۡنِیۡ وَاتَّبَعُوۡا مَنۡ لَّمۡ یَزِدۡهُ مَالُهٗ وَوَلَدُهٗۤ اِلَّا خَسَارًا ﴿۲۱﴾

وویل نوح: ای ربه ځما ! بېشکه دوی نافرماني وکړه له ما څخه، او متابعت یې وکړ د هغه چا چې نه یې دی زیات کړی ده ته مال د ده، او اولاد ده (په هیڅ بابت کې) پرته له زیانکارۍ ګمراهۍ.

تفسیر: یعنې د خپلو مشرانو خبرې یې واورېدې، چې د هغوی په مال او اولاد کې هیڅ یو ښه والی او بهتري نشته، بلکه دوی پر هغوی باندې ورغونډ شول، او د همدې لامله هم مشران له دین څنې بې برخې شول، او هم یې د ډېر تمرّد او تجبّر په سبب کشران محروم کړل.

وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾

او مکر وکړ دغو (رؤساوو د دوی) مکر ډېر لوی.

تفسیر: یعنې ګرد یې وپوهول چې د هغه خبره ونه مني، او راز راز تکلیفونه ور ورسوي.

وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ

او وویل (مشرانو کشرانو ته) چې مه پرېږدئ تاسې (عبادت د) معبودانو خپلو.

تفسیر: یعنې د خپلو معبودانو په عبادت او حمایت باندې ټینګ اوسئ!، او د نوح په لمسون باندې مه غولېږئ!.

وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾

او مه پرېږدئ (عبادت د هغه بُت چې) وَدّ (نومېږي) او مه (پرېږدئ عبادت د هغه بت چې) سُواع (نومېږي) او مه (پرېږدئ تاسې عبادت د هغو بُتانو چې) یغُوث او یعُوق او نسر (نومېږي).

تفسیر: دا د هغو بتانو نومونه دي چې د هر مطلب لپاره یې یو بېل بُت جوړ کړی وو، په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې په پخوانیو زمانو کې ځینې لویان هسې تېر شوي وو، چې خلقو له هغوی سره ډېره مینه درلوده (لرله)، کله چې هغوی مړه شول؛ نو د شیطان په لمسولو او غولولو خلقو د هغوی تصویرونه د یادولو په ډول ودرول، بیا یې د هغوی په تعظیم باندې شروع وکړه، ورو ورو یې د هغوی په بندګۍ باندې شروع وکړه (العیاذ بالله).

وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا ۖ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

او په تحقیق ګمراه کړي دي (دغو مشرانو په سبب د عبادت د بُتانو) ډېر (کشران خلق)، او مه زیاتوه (ای ربه ځما!) ظالمانو بې انصافانو لره مګر خو ګمراهي هلاک عذاب.

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي: «یعنې سرګردانه ګرځي، یو سم تدبیر د دوی له لاسو نه دی پوره».

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا ۙ

په سبب د ګناهونو خپلو سره ډوب کړل شول (په دنیا کې په ډېرو دریابي اوبو کې) نو داخل به کړل شي (أخروي) اور ته.

تفسیر: یعنې طوفان راغی، او په ښکاره ډول د لوی بحر په اوبو کې ډوب شول، خو په ربښتیا سره د برزخ عذابونو ته ورسېدل، چې ورپسې متّصل د آخرت اور هم هغوی ته تیار دی.

فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾

بیا نه موندل دوی د خپلو ځانونو لپاره پرته له الله مددګاران (چې له عذاب څخه یې خلاص کړي).

تفسیر: یعنې هغه بُتان: ود، سواع، یغوث او نور د دوی د دې اړتوب په وخت کې هیڅ په کار ورنغلل، او نه یې مرسته له هغوی سره وکړه.

وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ
وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

او وویل نوح: ای ربه ځما ! مه پرېږده پر ځمکه باندې له کافرانو ځخه هیڅ اوسېدونکی (یا ګرځېدونکی، او ټول هلاک کړه). بېشکه ته که چېرې پرېږدې ته دوی؛ نو ګمراهان به کړي دوی (مؤمنان) بندګان ستا، او نه ځېږوي دوی مګر خو فاجر بېباکه ناشکره بدکاره له حقه منکره.

تفسیر: یعنې یو کافر هم ژوندی مه پرېږده ! ځکه چې له دوی ځنې هیڅ یو کافر د دې خبرې لایق او وړ نه دی چې ژوندی پرېښود شي، که له دوی ځنې کوم یو ژوندی پاتې شي؛ نو ځما تجربه دا راښیي چې د هغه له نطفې ځخه به هم بې حیا بېباک د حق منکر او بې شرم او ناشکره ځوځات پیدا کیږي، او تر هغه پورې چې له دوی ځنې یو سړی هم پاتې وي؛ نور خلق نه پرېږدي چې په سمه لاره راشي، او ګرد به سره ګمراهان کړي.

رَّبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنٰتِ ۖ

ای ربه ځما ! وبښه ما او مور پلار ځما، او هغه څوک چې ننوځي کور ښېرې مسجد ځما ته حال دا چې ایمان لرونکي وي، او (وبښه) ګرد ایمان لرونکي نارینه او ګردې ایمان لرونکې ښځې.

تفسیر: یعنې که سم ځما د مرتبې سره له ما نه کوم تقصیر شوی وي؛ هغه پخپل فضل او کرم سره راوبښه !، او ځما د مور او پلار او هغه ایمانداران چې ځما په کور یا ښېړې یا مسجد کې دي؛ د هغوی ګردې خطاوې ورمعاف کړه !، بلکه تر قیامت پورې هر څومره نارینه او ښځې چې د ایمان په شرف رسېدلي وي؛ هغو ګرد (ټول) وبښه !.

وَلَا تَزِدِ الظّٰلِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

او مه زیاتوه (ای ځما پروردګاره) ظالمانو (کافرانو) لره مګر خو بربادي هلاک (لکه چې هغوی هلاک شول).

تمّت سورة نوح بفضل الله و کرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الجِنِّ

«د (الجنّ) سورت مکي دی، (۲۸) آيته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۲) او په نزول کې (۴۰) سورت دی، وروسته د (الأعراف) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ

ووايه (اې محمده دوی ته) وحي راغلې ماته چې بېشکه شان دا دی چې واورېده (قراءت ځما) يوه ټولي له پيريانو نه.

فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ۝١ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ۝٢

نو وويل (دوی نورو قومونو خپلو ته کله چې بېرته ورغلل چې) بېشکه مونږ وامو ورېد يو قرآن عجيب (په فصاحت او بلاغت سره). چې هدايت کوي لاره ښيي رشد (ايمان او حق) ته، نو ايمان راووړ مونږ پر هغه (قرآن)، او هرګز به شريک نه کړو (پس له دې ورځې) له رب خپل سره بل هيڅوک.

تفسير: د «أحقاف»په سورت کې تېر شوي دي چې رسول أکرم صلی الله عليه وسلم د سهار په لمانځه کې قرآنکريم لوست، چې يوه ډله پيريان له هغه ځايه تېرېدل، کله چې د قرآن مجيد غږ يې واورېد؛ ټول په هغه باندې مين او د زړه له کومي مسلمانان شول، بيا خپلو تېرو ته بېرته لاړل، او دا ګردې خبرې يې هلته وويلې، چې مونږ داسې يو کلام واورېد چې پخپل فصاحت، بلاغت، حسن الأسلوب، قوت تأثير، خوږوالي، موعظت، علومو او مضامينو او پندونو په اعتبار ډېر عجيب او غريب دی، د معرفت ربّاني او رشد دنيوي او فلاح أخروي په لورې لار ښيي، نو ځکه په مجرد د اورېدلو بلا توقّف پر هغه مو يقين وکړ، او هيڅ يو شک او شُبهه ځمونږ په زړونو کې پاتې نشوه، چې داسې خبرې پرته د الله تعالی د بل چا نه دي، اوس مونږ سم د هغه له تعليم او هدايت سره عهد کوو چې وروسته له دې نه مونږ هيڅ يو شی د الله شريک نه ګڼو.

وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ۝٣

او بېشکه شان دا دی چې لوی دی شأن لويي د رب ځمونږ، نه ده نيولې (الله) ښځه او نه اولاد (لکه چې وايي د پيريانو او د انسانانو کفّار او مشرکان).

تفسير: يعنې ښځه او اولاد لرل د الله تعالی له شان او عظمت څخه منافي دي.

وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ۝٤

او (وويل پيريانو قوم خپل ته داسې) بېشکه شان دا دی چې ويل به ناپوه ځمونږ (ابليس) پر الله باندې خبرې لويې لرې له حق صواب.

تفسیر: یعنې ځمونږ په منځ کې هغه بېوقوفان چې د الله تعالی په نسبت داسې چټې خبرې له خپل ځانه جوړوي، او لويې يې کړې وي، د هغوی په منځ کې له ګردو څخه لوی ناپوه ابلیس دی، ښايي خاص همدغه شیطان د (سفيه) له لفظ څخه مراد وي.

وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَّنْ تَقُوْلَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ۝

او بېشکه مونږ ګمان کاوه چې هیڅکله به نه وايي انسانان او پیریان پر الله باندې دروغ.

تفسیر: یعنې ځمونږ په خیال کې داسې راتلل، چې دومره زیات انسانان او پیریان چې په دوی کې لوی سړي او پوهان هم شته؛ څرنګه سره یو ځای شوي د الله تعالی په نسبت دروغ خبرې جوړوي، او داسې جرأتونه کوي؟، په همدې چُرت کې مونږ لاره غلطه کړه، اوس د پاک قرآن له اورېدلو څخه هغه ګردې غلطې خبرې او دروغ راښکاره شوي، او د خپلو مشرانو د تقلید څخه مو ځانونه وژغورل.

وَّاَنَّهٗ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْاِنْسِ يَعُوْذُوْنَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوْهُمْ رَهَقًا ۝

او بېشکه شان دا دی چې وو به ډېر سړي له انسانانو څخه چې پناه به يې غوښتله په سړیو له پیریانو څخه، نو زیاته کړه دغو انسانانو دغو پیریانو لره سرکشي (په سبب د استعاذې پناه غوښتو د دوی له جنّاتو نه).

تفسیر: په عربو کې جهالت ډېر وو، له پیریانو څنې به يې د پټو خبرو پوښتنې کولې، او د هغوی په نامه به يې نذرونه په غاړه اخیستل او ورکول به يې، کله به چې د کومې جوپې پړاو یا د تېرېدلو لاره پر کومې وېروونکې کندې یا ځای باندې لوېده؛ ویل به يې چې: مونږ د دې ځای د پیریانو د هغه مشر په حلقه کې ننوځو، او ننګ وروړو چې د دې سیمې د پیریانو سردار دی، تر څو مو هغه د خپل لاس لاندې د پیریانو له شره وساتي، له داسې خبرې به پیریان لا مغرور بېدل، او په سر به يې ختل، او له بل لوري د داسې شرک لامله د انسانانو عصیان او طغیان لا پسې زیاتېده، کله چې دوی پخپله پر خپلو ځانونو باندې پیریان مسلطول؛ نو هغوی به هم د هغوی په اغواء کې هیڅ لړوالی نه کاوو، په پای کې پاک قرآن د دې ګردو خرابیو بېخ وویست.

وَّاَنَّهُمْ ظَنُّوْا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَّنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا ۝

او بېشکه دوی ګمان کړی دی لکه چې ګمان کړی دی تاسې، چې هر ګز به پورته نه کړي الله هیڅوک (پس له مرګه له قبره).

تفسیر: مسلمانان پیریان دا ګردې خبرې له خپلو قومونو سره کوي، یعنې لکه چې تاسې خیال کوئ د ډېرو سړیو خیال همداسې دی، چې الله تعالی به مړي هیڅکله له هدیرو څخه نه پورته کوي، یا به وروسته له دې نه بل کوم پیغمبر نه مبعوثوي پرته له هغه پیغمبرانو چې پخوا له دې نه مبعوث شوي دي؛ اوس له قرآنه راښکاري چې الله تعالی یو عظیم الشأن رسول رالېږلی چې ګردو خلقو ته دا ور په یادوي، چې تاسې ټول له مړینې څخه وروسته بیا ژوندي کېږئ، او د ذرې ذرې حساب به ورکوئ.

وَّاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَآءَ فَوَجَدْنٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيْدًا وَّشُهُبًا ۝ وَّاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ؕ فَمَنْ يَّسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا ۝

بېشکه مونږ ورسېدو اسمان ته (لپاره د غوږ نیولو خبرو د ملائکو ته)؛ نو ومو موندو هغه (اسمان) ډک کړی شوی له څوکیدارانو سختو (چې ملائکې دي) او له ستوریو سوځوونکیو څخه. او بېشکه وو مونږ چې کېناستلو پخوا له لېږلو د دې پیغمبر له دې آسمانه په ځایونو د کېناستلو کې لپاره د اورېدلو، نو هغه څوک چې اورېدل غواړي اوس؛ مومي به لپاره د ځان د اور لمبه منتظره (چې سوځوي یې).

تفسیر: یعني مونږ الوتلې نژدې اسمان ته ورسېدو؛ نو هلته مو ولېدل چې ډېرې سختې جنګې پېرې درېدلې دي، چې هیڅ یو شیطان نه پرېږدي چې غیبي خبرې واوري، او هر هغه څوک چې داسې اراده ولري؛ پر هغې باندې د اور لمبه او انګار وریږي، پخوا له دې نه دومره سختي او ساتنه او مخ نیونه نه وه، پیریان او شیطانان به اسمان ته نژدې په پټ ځای کې کېناستل، او د یوه لوري او بل لوري څخه به یې څه خبرې اورېدلې، مګر اوس دومره سختي او انتظام او لار نیونه شته، چې هر څوک د اورېدلو خیال وکړي؛ سمدلاسه پرې شهاب ثاقب ډک مردک اوري، او د هغوی تعاقب کیږي، دا بحث پخوا له دې نه د حجر په سورت او نورو ځایونو کې تېر شوی دی، هلته دې وکتل شي !.

وَّاَنَّا لَا نَدۡرِيۡۤ اَشَرٌّ اُرِيۡدَ بِمَنۡ فِي الۡاَرۡضِ اَمۡ اَرَادَ بِهِمۡ رَبُّهُمۡ رَشَدًا ﴿۱۰﴾

او بېشکه مونږ نه پوهیږو (چې دغه منع کېدل ځمونږ له اسمانه) آیا شر بد دی چې اراده کړی شوې ده په هغه چا باندې چې په ځمکه کې دي؟ یا اراده کړې ده په دوی باندې رب د دوی د رُشد د لار ښوونې.

تفسیر: یعني دا نوي انتظامات او د لارو تینګونه الله تعالی ته ښه معلومه ده چې ولې شوي دي؟ آیا پر دوی د کوم شر اراده شوې، او که د الله تعالی له خوا د دوی په هکله د خیر او هدایت اراده شوې.

وَّاَنَّا مِنَّا الصّٰلِحُوۡنَ وَمِنَّا دُوۡنَ ذٰلِكَ ؕ كُنَّا طَرَآئِقَ قِدَدًا ﴿۱۱﴾

او بېشکه مونږ چې یو ځینې له مونږ څخه نېکان دي (پس له اورېدلو د قرآن) او ځینې له مونږ غیر له دوی دي، وو مونږ ناست پر لارو مختلفو (د ادیانو).

تفسیر: یعني د قرآن مجید له نزول څخه پخوا هم ګرد پیریان په یوه لاره نه تله، ځینې یې ښه او ښایسته وو، او ډېر یې بدکار او بدرنګ وو، په هغوی کې هم فرقې او جماعتونه دي، ځینې مشرکان، ځینې عیسایان، ځینې یهودان او نور دي، او په عملي ډول باندې د هر یوه د عمل لارې بېلې او فکر، عقیده جلا ده، وروسته له هغه چې قرآنکریم راغی، د هغه ښوونه د اختلافاتو او تفرقو لرې کول دي، زیاتره پیریان مسلمانان شول، او ځینې همغسې پاتې دي، ځکه چې داسې خلق چېرې پیدا کیږي، چې ټول د حق په منلو کې لاسونه سره یو کړي، او په یوه سمه لاره باندې لاړ شي، نو هرومرو اوس هم د هغوی په منځ کې اختلاف او جګړه شته.

وَّاَنَّا ظَنَنَّاۤ اَنۡ لَّنۡ نُّعۡجِزَ اللّٰهَ فِي الۡاَرۡضِ وَلَنۡ نُّعۡجِزَهٗ هَرَبًا ﴿۱۲﴾

او بېشکه مونږ یقین مو کاوه چې له سره به مونږ عاجز نه کړو الله په ځمکه کې (چې ترې پټ او خلاص شو) او له سره به مونږ نه کړو عاجز دغه (الله) په تېښتې سره (که ترې وتښتو).

تفسیر: یعني که مونږ قرآن ونه مانه د الله تعالی له سزا څخه نشو ځان ژغورلی، نه په ځمکه کې چېرې ترې پټېدی شو، نه دې خوا نه هغې خوا ترې تښتېدلی یا په هوا کې الوتلی شو.

وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖ ؕ

او بېشکه مونږ کله چې واورېد هدايت (د قرآن)؛ نو ايمان راوړ مونږ پر هغه.

تفسير: يعنې مونږ لره د فخر موقع ده، چې په پيريانو کې له ګردو څخه پخوا مونږ قرآن واورېد، او بې له ډيله مو ومانه، او په ايمان راوړلو کې مو يوه شبهه ځنډ ونه کړ.

فَمَنْ يُّؤْمِنْۢ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَّلَا رَهَقًا ﴿۱۳﴾

نو هغه چې ايمان راوړي په رب خپل باندې؛ نو نه ويريږي له نقصان (د خپلې نېکۍ) او نه له زيادت څخه (په تزييد د بدۍ).

تفسير: يعنې رښتين ايماندار لره د الله تعالی له لوري هيڅ يوه اندېښنه نشته، او نه نقصان وررسيږي، نه يې کومه نيکي او محنت خوشې ځي، او نه بل څوک پرې څه زيادت او زبردستي کولی شي، چې د بل جُرم او ګناه په هغه باندې ورواړوي، لنډه يې دا چې ايمانداران له هر نقصان، تکليف، ذلت او رُسوايي او نورو څخه مأمون او مصون دي.

وَّاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُوْنَ وَمِنَّا الْقٰسِطُوْنَ ؕ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿۱۴﴾ وَاَمَّا الْقٰسِطُوْنَ فَكَانُوْا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿۱۵﴾

او بېشکه مونږ چې يو ځيني له مونږه مسلمانان دي، او ځيني له مونږ ظالمان کاږه دي (له لارې د حقه په کفر سره)، نو هر هغه چې (الله ته) غاړه کيږدي (او ايمان راوړي)؛ نو دوی قصد کړی دی د سمې صافې لارې. او هر چې کږېدونکي دي له سمې لارې؛ نو وي به دوی دوزخ لره لرګي د (سوځولو).

تفسير: يعنې د قرآن له نزول څخه وروسته په مونږ کې دوه ډوله خلق دي، يو هغه چې د الله تعالی پيغام اوري، او د هغه د احکامو په مقابل کې غاړه ږدي او مسلمانيږي، دوی همغوی دي چې د حق په تلاش کې برياليان شوي دي، او د خپل تحقيق، تفحّص، او تعمّق په وسيله سمې لارې ته رسېدلي دي، بله هغه د بې انصافانو ډله ده چې کږه لاره يې خوښه کړې، او د بې انصافۍ له لورې د خپل پروردګار احکام دروغ بولي، او د هغه له حکم منلو څخه انحراف کوي، دا هغه کسان دي چې هغوی ته د دوزخ او د جهنّم خس وايه شي.

تنبيه: تر دې ځای پورې د مسلمانانو پيريانو د هغه کلام نقل وو، چې هغوی خپل قوم ته کړی وو، وروسته له دې الله تعالی د خپل لوري څخه د نصيحت څو خبرې ارشاد فرمايي:

وَّاَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوْا عَلَى الطَّرِيْقَةِ لَاَسْقَيْنٰهُمْ مَّآءً غَدَقًا ﴿۱۶﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ؕ

او (بله وحي راغلې ده ماته چې) که دا (خلق اهل د مکې) برابر شي پر طريقه (سمې لارې د اسلام)؛ نو هرومرو به وڅښوو دوی ته اوبه ډېرې (پس له قحطه) تر څو وازمويو مونږ دوی په دغه (نعمت) کې.

تفسير: يعنې که پيريان او انسانان په سمه لاره باندې تلل؛ نو مونږ به هم د ايمان او اطاعت په ظاهري او باطني خوږو او بر کاتو سره دوی خړوبول، او په هغه کې به هغه هم د هغوی ازموينه مقصد وه، چې د دې نعمتونو څخه د منتفع کېدلو په وخت کې دوی څومره شکر اداء کوي، او په طاعت کې ښه ترقي او زيادت ليدل کيږي؟ يا په کفران د نعمت کې اخته شوي هغه اصلي سرمايه او پانګه هم له لاسه وباسي؟.

وَمَن يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِۦ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾

او هغه څوک چې مخ واړوي له ذکر (قرآن) د رب خپل؛ نو داخل به يې کړي (الله) عذاب سخت ته.

تفسير: يعنې که سړی د الله تعالى له ذکر او ياده مخ واړوي؛ هغه ته به هيڅ ډاډينه او خوشالي نه په برخه کيږي، او تل به د هغه تګ په داسې يوه لاره باندې وي چې له پرېشاني او له رېړو څخه ډک وي، او عذاب يې ګړی په ګړی زيادت مومي.

وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾

او (بله وحي راغلې ده ماته) دا چې بېشکه مسجدونه لپاره (د ياد) د الله دي، نو مه بولئ تاسې (په دغو مساجدو کې) سره له الله بل هيڅوک.

تفسير: اګر که الله تعالى ګرده ځمکه د محمّدي امّت لپاره مسجد جوړه کړې ده، ليکن په خصوصيت سره هغه ځايونه چې د مسجدونو په نامه خاص د الله تعالى د عبادت لپاره جوړ شوي دي، هغه لره زيات امتياز دی، چې هلته تللئ پر ته له الله تعالى د بل چا بلل لوی ظلم او ډېر بد شرک دی، مطلب دا چې د خالص واحد الله په لوري راځئ !، او له هغه سره بل څوک مه شريکوئ، او له هغه سره يې مه بولئ !، خصوصا په مسجدونو کې چې د الله تعالى په نامه او يواځې د هغه د عبادت لپاره جوړ شوي دي.

وَأَنَّهُۥ لَمَّا قَامَ عَبْدُ ٱللَّهِ

او بله (وحي کړی شوې ده ماته) دا چې بېشکه کله چې ودرېد (لمانځ ته) بنده د الله (محمد).

تفسير: يعنې کامل بنده محمد صلى الله تعالى عليه وعلى آله وأصحابه وسلّم.

يَدْعُوهُ كَادُوا۟ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾

چې باله يې دغه (الله)؛ نژدې وو دغه (پيريان) چې کېدل به پر ده باندې سر په سر پرېوتونکي (له جهته د ازدحامه).

تفسير: يعنې کله چې محمد صلى الله عليه وسلم ودرېږي، او پاک قرآن لولي؛ نو خلق ډلې ډلې په ګڼ ډول پر دوی باندې تويېږي، مؤمنانو د شوق، د مينې او رغبت لامله قرآن اورېده، او کافرانو او منافقانو د عناد او عداوت په سبب پر دوی باندې هجوم کاوه، ځينې مفسّرين د دې آيت دغسې ترجمه کوي: او بله وحي شوې ده ماته چې په تحقيق سره کله چې پورته شو لمانځه ته په بطن نخله کې بنده د الله محمد صلى الله عليه وسلم چې باله يې الله، او عبادت يې ورته کاوه، او قرآن يې لوست، او پيريانو قرائت د ده واورېده؛ نو نژدې وو دوی چې کېدل به په ده باندې پرېوتونکي له جهته د ډېر شوقه او د ازدحامه.

قُلْ إِنَّمَآ أَدْعُوا۟ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٠﴾

ووايه (ای محمده دوی ته) په تحقيق زه بولم (عبادت کوم د) رب خپل، او شريک نه نيسم له دغه (الله) سره هيڅوک.

تفسير: يعني كافرانو ته ووايه چې تاسې د مخالفت په لاره كې دومره هجوم او بيړه ولې كوئ، كومه خبره داسې ده چې په هغې باندې تاسې خفه يئ، زه كومه خرابه او نامعقوله خبره نه كوم، زه خو يواځې خپل رب بولم، او هيڅوك د هغه شريك نه ګڼم، نو په دې كې د جنګ او جګړې سبب څه شی دی؟.

قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشكه زه مالك نه يم، نه توانېږم تاسې لره د څه ضرر (ګمراهی) او نه د څه رشد خير رسولو (ځكه چې يخپله الله هم ضارّ او هم نافع دی).

تفسير: يعني دا ځما په اختيار كې نه ده، چې تاسې په سمه صافه لاره راولم، او كه رانشئ تاسې ته كوم ضرر او نقصان دروررسوم، ګردې ښېګڼې او خرابی، هدايت او ضلالت د الله تعالی په واك كې دی.

قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) بېشكه زه چې يم هر ګز به مې خلاص نه كړي له (عذابه) د الله (كه چېرې مې په عذاب كړي) هيڅوك او له سره به بيا نه مومم بې له دغه (الله) څخه ځای د پناهی.

تفسير: يعني تاسې ته ځما ګټه رسول چېرې ! ځما خپله ګټه او زيان هم ځما په قبضه او واك او لاس كې نه دی، كه بالفرض زه يخپلو فرائضو كې څه سستي او تقصير وكړم؛ نو هيڅوك مې د الله تعالی له عذابه نشي ژغورلی، او هيڅ يو ځای هم داسې نشته چې هلته وتښتم، او پناه حاصله كړم.

إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ ۚ

مګر خو (مالك يم د) تبليغ (د شريعت تاسو ته) له (طرفه د) الله او (تبليغ د) رسالت د دغه (الله).

تفسير: يعني د الله تعالی له لوري پيغام راوړل، او هغه بندګانو ته رسول همدا يو شی دی چې ځما په اختيار كې دی، او همدا فرض دی چې د هغه د اداء كولو لامله زه د الله تعالی په پناه او حمايت كې پاتې كېدی شم.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾

او هر هغه څوك چې نافرماني كوي د الله او د رسول صلی الله عليه وسلم د دغه (الله)؛ نو بېشكه هغه لره دی اور د دوزخ حال دا چې تل به وي په هغه كې همېشه (چې نه به خلاصيږي ترې هيچېرې).

تفسير: يعني زه د تاسې د ګټې او د زيان مالك نه يم، خو دومره تاسې ته وايم، چې د الله تعالی او ځما د خبرو د نه منلو په سبب تاسې ته ضرور زيان رسيږي.

حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾

تر هغه پورې چې ووينې دوی هغه (عذاب) چې وعده يې ورسره شوې ده؛ نو ژر به پوه شي دوی (په وخت د تعذيب كې چې) څوك دی ډېر ضعيف له جهته د مددګاره، او ډېر لږ له پلوه د شمېره (آيا مؤمنان دي كه كافران، بلكه كافران دي).

تفسير: يعني تاسې چې سره راغونډېږئ، او پر مونږ باندې هجوم راوړئ، او داسې ګڼئ چې د محمد صلی الله عليه وسلم او د هغه د ملګريو قوّت او شمېر لږ دی، او ورسره ضعيفان او كمزوران هم دي، نو كله چې د وعدې وخت

راشي؛ هلته به دربنکاره شي چې د چا ملګري کمزوري او شمېر يې لږ وو؟ وويل بعض کافرانو چې: دا وعده به څه وخت وي؟ نو الله فرمايي:

قُلْ إِنْ أَدْرِيٓ أَقَرِيبٌ مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُۥ رَبِّيٓ أَمَدًا ﴿۲۵﴾

ووايه (اى محمده دوى ته) نه پوهېږم چې آيا نژدې دى هغه (عذاب) چې وعده يې درسره کړى شوې ده او که يې مقرره کړې ده هغه لره رب ځما يو زمانه.

تفسير: يعنې د دې خبرې علم ماته نه دى راکړى شوى، چې هغه وعده ژر راتلونکې ده؟ که څه مدّت څخه وروسته؟ ځکه چې د قيامت وخت الله تعالى چاته نه دى ټاکلى، او نه يې چاته وربنکاره کړى دى، دا له هغو پټو خبرو څخه دى چې پرته له الله تعالى ځنې بل هيڅوک په هغې باندې نه دي خبر.

عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿۲۶﴾ إِلَّا مَنِ ٱرْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُۥ يَسْلُكُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ رَصَدًا ﴿۲۷﴾

(الله) عالم دى پر غائبو (اشياوو) باندې؛ نونه خبروي په غيبو خپلو باندې هيڅوک. مګر هغه څوک چې راضي وي ترې (او غوره کړى يې وي په اطلاع د غيبياتو) له رسول خپل څخه، نو بېشکه هغه (الله) روانوي په مخ د هغه (رسول محمد) کې او وروسته له هغه ځنې ساتونکي څوکيداران له هر طرفه (له ملائکو).

تفسير: يعنې د خپلو پټو خبرو احوال هيچا ته نه ورکوي، هو! پيغمبرانو ته په همغه اندازه چې د هغو له شان او منصب سره لايق او وړ وي؛ د وحي په وسيله خبر ورکوي، له دې سره د پرښتې پيرې او څوکى هم وي، تر څو يې کوم شيطان وانه وري، او څه مداخله په کې ونه کړي، او د رسول صلى الله عليه وسلم نفس هم په هغه باندې په ښه ډول سره وپوهيږي.

لِّيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا۟ رِسَٰلَٰتِ رَبِّهِمْ

تر څو چې پوه شي (رسول يا الله په علم ظهور سره) په دې چې بېشکه پوره رسولي دى (جبريل او نورو پرښتو ملګرو د هغه يا رسولانو) پيغامونه د رب خپل (بې له نقصانه او تزييده).

تفسير: يعنې ځکه زبردست انتظامات کاوه شي، چې الله تعالى دا رانبکاره کړي چې پرښتې پيغمبرانو ته او پيغمبرانو نورو بندګانو ته دا پيغامونه په ښه ډول سره بې له تزييده او بې له تنقيصه ورسوي.

وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًۢا ﴿۲۸﴾

او نيوونکى دى (علم د الله او چاپېر دى) په هغه (علم) باندې چې په نزد د دغو (ملائکو او رسولانو) دى، او شمېرلى ساتلى دى (الله) هر شى د شمېر او عدد له مخې (په ډېر ښه انضباط سره).

تفسير: يعنې هر شى د هغه الله تعالى تر کتنې او نګرانى لاندې دى، هيڅوک د دې خبرې طاقت نه لري چې د الله تعالى په وحي کې څه تغيير او تبديل او قطع او پرېکړه وکړي، او دا پيرې او څوکى د حکومت د شان د اظهار او د محافظت د اسبابو د سلسلې لپاره ډېرو حکمتونو لره نيوونکې دي، که نه هغه لوى ذات چې په علم او قبضه کې يې هر شى شته؛ داسې شيانو ته هيڅ احتياج نه لري، او نه ورته اړ دى.

تمّت سورة الجنّ بفضله وكرمه، فلله الحمدُ والمنّة.

سُوۡرَةُ الۡمُزَّمِّلِ

«د (المزمّل) سورت مکّي دی، پرته له (۱۰، ۱۱، ۲۰) آیتونو چې مدني دي، شل آیته او دوه رکوع لري، په تلاوت کې (۷۳) او په نزول کې (۳) سورت دی، وروسته د «القلم» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا الۡمُزَّمِّلُ ۙ﴿۱﴾

ای نغښتونکیه د ځان په جامه کې (له هیبته د وحي).

تفسیر: دا سورت له ابتدائي سورتونو څخه دی، چې په مکّه کې نازل شوی دی، په صحیحو روایاتو کې دي چې په شروع کې کله چې د وحي له ثقل او دهشته د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم بدن رېږدېده، نو دوی خپلې کورنۍ ته وفرمایل: «زمّلوني زمّلوني ! په کالیو کې مې ونغاړئ !، په کالیو کې مې ونغاړئ !»، لکه چې دوی په کالیو کې ونغښتل شول، الله تعالی په دې سورت کې او په لاندني سورت کې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم په همدې نامه سره یادوي، او په ځینو نورو راویتونو کې راغلي دي چې قریش په «دار الندوة» کې ټول شوي وو، او د دوی په نسبت یې مشورې سره کولې، چې د دوی له حال سره مناسب کوم لقب ورکړ شي، ځینو یې «کاهن» ځینو یې «مجنون» ځینو یې «ساحر» وویل، خو یو هیڅ یوې خبرې باندې د دوی د رأیو اتفاق حاصل نشو، په پای کې د «ساحر» په لوري یې رجحان حاصل شو، کله چې څمونږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم له دې جرګې څخه خبر شو، نو خفه په کالیو کې یې خپل ځان ونغښتو، کېناست لکه چې په عام ډول سره د غم او خپګان په وخت کې هم داسې وضعیت له ښه سړیو څخه لیده کیږي، نو په دې مناسبت سره حق تعالی د تأنیس او ملاطفت لپاره په دې عنوان سره ورته خطاب فرمایي.

قُمِ الَّيۡلَ اِلَّا قَلِيۡلًا ۙ﴿۲﴾

ودرېږه (لمانځه ته) په شپه کې مګر خو په لږه (له ټولې شپې نه).

تفسیر: یعنې که کومه شپه اتفاقًا ونه شوه؛ نو معاف دي، د ډېرو مفسّرینو په نزد د ﴿اِلَّا قَلِيۡلًا﴾ مطلب دا دی چې: د شپې له مخې د الله تعالی د عبادت لپاره ودرېږې، هو ! که د شپې په کومه لږه برخه کې هوسا کیږې نو څه مضایقه نشته، غالبًا له لږو څخه به مطلب دلته نیمایي وي، څکه شپه چې د هوسایي لپاره ده، کله چې نیمه یې په عبادت باندې تېره شوه؛ نو په هغه اعتبار پاتې نیمې ته یې لږ ویل؛ موزون ښکاري، ودرېږه ای محمده لمانځه ته په لږه برخه د شپې کې.

نِّصۡفَهٗۤ اَوِ انۡقُصۡ مِنۡهُ قَلِيۡلًا ۙ﴿۳﴾ اَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ

(چې هغه نیمه د شپې ده) یا لږه کړه له هغې (نصفه) لږ څه (چې ثلث دی). یا زیاته کړه په هغې (نیمې شپې) باندې (چې ثلثان دي).

تفسیر: یعنې له نیمې شپې څخې څه لږه چې تر دریمې برخې پورې رسیږي، یا له نیمایي څخې څه زیات چې تر دوو ثلثو پورې ورسیږي؛ په قرینې د هغې وینا د الله تعالی چې وروسته له دې نه یې داسې لولو: ﴿اِنَّ رَبَّكَ يَعۡلَمُ اَنَّكَ تَقُوۡمُ اَدۡنٰى مِنۡ ثُلُثَىِ الَّيۡلِ وَنِصۡفَهٗ وَثُلُثَهٗ﴾ الآیة ـ.

وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا ۝۴

او ښکاره واضح لوله قرآن په ښکاره واضح لوستلو سره (چې وشمېرلی شي حروف يې).

تفسير: يعنې په تهجّد کې قرآن په وضاحت سره لوله، چې يو يو توری يې په صاف ډول سره وپوهېدی شي، ځکه چې له داسې لوستلو څخه فهم او تدبّر ته ډېر مدد رسيږي، او په زړه باندې زيات اثر کوي، او په شوق او ذوق کې زيادت راولي.

اِنَّا سَنُلْقِيْ عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيْلًا ۝۵

بېشکه مونږ غورځوونکي يو پر تا باندې قول درونډ (قرآن، ځکه چې مشتمل دی په اوامرو او نواهيو، سخت دی پر مکلّفينو باندې).

تفسير: مطلب مې دا دی چې وروسته له دې نه به پر تاسې باندې پرله پسې مونږ قرآن کريم راښکته کوو، چې د خپل قدر او منزلت په اعتبار ډېر قيمتدار او وزندار او د خپلو کيفياتو او لوازمو په اعتبار ډېر درونډ او ګران بار دی، په احاديثو کې راغلي دي چې د قرآن کريم د راښکته کېدلو په وخت کې پر رسول أکرم باندې ډېره سختي او تکليف تېرېده، د يخنی په موسم کې هم دوی خولې کېدل، که د وحي په وخت کې پر هر څاروي باندې سور وو؛ هغه به د دوی د سورلی توان نه درلود، يو ځلې د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم پتون د زيد بن ثابت پر پتون باندې وو، په دې وخت کې وحي نازله شوه، زيد بن ثابت ته داسې محسوسه شوه ګواکې د هغه پتون له ډېره باره ماتيږي.

اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْاً وَّاَقْوَمُ قِيْلًا ۝۶

بېشکه پورته کېدل د شپې (له خوبه) دغه (پاڅېدل) ډېر سخت دي له پلوه د مشقّته پايمال کولو د نفس (يا له حيثيته د موافقته د سمع له قلبه سره)، او ډېر ښه ثابت محکم دي (دا پورته کېدل له خوبه لپاره د ويلو د قرآن).

تفسير: يعنې د شپې له مخې له خوبه پاځېدل کوم آسان کار نه دی، ډېر درونډ رياضت او نفس وژل دي، او له هغه څخه نفس او هوس پايمال کيږي، او خوب او آرام او نورې نفساني غوښتنې خرابيږي، او د شپې په منځ کې دعاء او د الله تعالی ياد په ډېر ښه ډول سره کاوه شي، زړه او خوله سره ملګرتيا کوي، اوهغه خبرې چې له ژبې څخه راووځي؛ په ذهن کې ښه ځای نيسي، ځکه چې په دې وخت کې شورماشور نه وي، او د الله تعالی له نزول څخه د دنيا په اسمان کې زړه ته يو راز عجيب سکون، او قرار، لذّت او د اشتياق کيفيت ورميسّر او حاصليږي.

اِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيْلًا ۝۷

بېشکه تا لره (ای محمده !) په ورځې کې شُغل دی په کارونو اوږدو کې (له مخلوق سره).

تفسير: يعنې په ورځ کې د خلقو پوهول او نور راز راز مشاغل او چارې ستاسې په مخ کې دي، اګر که هغه هم بالواسطه عبادت دی، خو سره له هغه هم د پروردګار د بلا واسطې عبادت او مناجات لپاره د شپې اوقات تاکل هم لازم دي، که د شپې د مشغولتيا لامله ځينې د شپې چارې پاتې کيږي؛ نو د هيڅ فکر کولو ځای نه دی، او د هغو تلافي د ورځې له مخې هم کېدی شي.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ⑧

او يادوه نوم د رب خپل او جدا شه له هر شي څخه په لوري د دغه (رب خپل) جدا کېدل کامل.

تفسير: يعنې علاوه د شپې له قيامه د ورځې له مخې هم اګر که په ښکاره ډول له مخلوقاتو سره معاملات او علايق ساتلی کيږي، خو په زړه کې د هغه الله تعالی علاقه ډېره زياته وساتئ !، او په تللو او راتللو ناستې ملاستې کې هم د الله تعالی په ياد او فکر کې مشغول اوسئ !، پرته له الله تعالی نورو شيانو ته مه متوجه کېږئ !، بلکه له ګردو تعلّقاتو څخه ځان وساتئ !، او يوازې له هغه سره خپل تعلّق او علاقې ټينګې ولرئ !.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

(همدغه الله) رب د مشرق د لمر ختو دی او (رب) د مغرب لمرپريوتو دی.

تفسير: مشرق د ورځې او مغرب د شپې نښه ده، ګواکې اشاره يې و کړه چې شپه او ورځ دواړه د هغه مشرق او مغرب د مالك أجلّ وأعلى شأنُه وأعظم برهانُه په رضا غوښتلو سره ښايي صرف کړی شي.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ⑨

نشته بل هيڅوك حقاني معبود مګر خو همدی دی يوازې، نو ونيسه دغه (الله) وکيل کار ورسپارلی شوی، کار جوړوونکی لپاره د امورو خپلو.

تفسير: يعنې بندګي هم د هغه وکړئ !، او توکل هم پر همغه باندې ښايي چې سړی ولري !، کله چې هغه وکيل او کار چلوونکی وي؛ نو له نورو څخه د جلا اوسېدلو څخه هيڅ وېره نه ده پکار.

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

(نو فرمايي الله) او صبر کوه (ای محمده !) په هغه څه باندې چې وايي يې دوی (ځما او ستا په حق کې).

تفسير: يعنې کفّار تاسې ته ساحر، کاهن، مجنون، مسحور او نور وايي، او ماته د ښځې او ولد نسبت کوي، تاسې داسې خبرې په ډېر صبر او استقلال سره واورئ !، تحمل وکړئ !.

وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ⑩

او پرېږده دوی په پرېښوولو نېکو سره.

تفسير: ښه پرېښوول دا دي چې ملامتيا په کې نه وي.

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ⑪

او پرېږده ما او دروغ ګڼونکي حق لره چې خاوندان د نعمت دي، او مهلت ورکړه دوی ته (مهلت) لږ.

تفسير: يعنې د حق او صداقت د دروغ ګڼونکو معامله چې په دنيا کې په عيش او آرام دي؛ ماته وسپارئ !، زه به له هغوی سره پوهېږم، مګر لږ وروسته.

إِنَّ لَدَيْنَآ أَنكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾

بېشکه په نزد ځمونږ دي (لپاره د منکرانو په آخرت کې) ځنځيرونه درانه او اور سوځوونکی. او طعام نښتونکی په مری کې (چې د زقّوم او ضريع ونه ده) او عذاب دردناک.

تفسير: يعنې عذاب دردناک د مارانو، لړمانو، او الله پوهيږي په نورو څه څه راز عذابونو. (العياذ بالله).

يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾

(دا واقع عذابونه په هغې) ورځې کې دي چې وخوځيږي ولړځيږي ځمکه او غرونه، او شي به دا غرونه لکه د شګو ډېرۍ رواني شوې (تيت پيت ـ خواره واره له ډېره هيبته).

تفسير: يعنې د هغه عذاب تمهيد له هغه وخت راهيسې شروع کيږي، کله چې د غرونو بېخونه سست شي، او په خوځېدو او لړځېدو سره ټوټې ټوټې والوځي، او داسې راښکاره شي لکه د شګې ډېرۍ چې څوک به قدم پرې نشي ايښودی.

إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ

بېشکه مونږ لېږلی مو دی تاسې ته (ای محمدي امّته !) رسول (محمد) شاهد په (اعمالو د) تاسې باندې (په ورځې د قيامت کې).

تفسير: يعنې دا پيغمبر به د الله تعالی په مخ کې شاهدي ورکوي، چې کوم سړي د الله تعالی وحدانيت او د انبياوو رسالت او شريعت منلی دی؟ او کوم سړي نه دی منلی؟.

كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾

لکه چې لېږلی وو مونږ فرعون ته رسول (موسی عليه السلام).

تفسير: يعنې الله تعالی د موسی عليه السلام په شان تاسې ته هم ای محمده صلی الله عليه وسلم مستقل دين او عظيم الشأن کتاب درکړی دی.

فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾

نو عصيان نافرماني وکړه فرعون له هغه رسول (موسی عليه السلام) څخه؛ پس ونيو مونږ دغه (فرعون) په نيولو سختو سره.

تفسير: کله چې الله تعالی د موسی عليه السلام منکران په سختۍ سره ونيول، او د غرق له لارې يې حرق ته واستول، نو د محمد صلی الله عليه وسلّم منکرين به ولې نه نيسي، چې له ټولو پيغمبرانو څخه افضل او برتر دی.

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾

پس څرنګه به وساتئ (ځانونه خپل) که چېرې کافران منکران شئ (تاسې په دنيا کې) له (عذاب د هغې ورځې څخه (چې له هيبته) به وګرځوي هلکان واړه سپين ږيري (چې ورځ د قيامت ده).

تفسیر: یعنې که په دنیا کې خلاص شوئ؛ نو په آخرت کې به څرنګه خلاصېږئ؟ چې د هغې ورځې د ډېر اوږدوالي سختوالي لامله به هلکان زاړه کیږي، که څه هم په حقیقت کې خو هلکان نه زاړه کیږي، خو د هغې ورځې د سختوالي اوږدوالي اقتضاء به همداسې وي.

ﮋ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦۚ كَانَ وَعۡدُهُۥ مَفۡعُولًا ﴿١٨﴾ ﮊ

اسمان به وچوي (په سبب د هیبت شدّت د دغې ورځې) ده وعده د هغه (الله په راتللو د دغې ورځې سره) کېدونکې خامخا.

تفسیر: یعنې د الله تعالی وعده ضروري ده، اګر که تاسې هغه ډېره لرې وګڼئ، او غیر ممکنه یې وبولئ.

ﮋ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذۡكِرَةٞۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ ﮊ

بېشکه دا (آیتونه) ویروونکي تذکره پند دی (خلقو لره)، نو هر هغه څوک چې اراده کوي (چې) نیسي رب خپل ته لاره (د ایمان په دغه نصیحت سره؛ ودې نیسي).

تفسیر: یعنې نصیحت کړی شوی دی، نو اوس که څوک خپله فائده غواړي؛ پر هغه نصیحت باندې دې عمل وکړي !، او خپل پروردګار ته دې ځان ورنژدې کړي، او ملجأ دې ونیسي !، ځکه چې لاره خلاصه ده، او هیڅ ممانعت نشته، او نه له هغه څخه الله تعالی ته څه فائده رسیږي، بلکه په هغه کې ستاسې ډېرې فائدې او ګټې دي، نو پر صافه سمه لاره لاړ شئ !.

تنبیه: د شپې د ویښېدلو امر چې د دې سُورت په شروع کې یاد شو؛ تقریبًا تر یوه کال پورې وروسته له هغه هغه آیت په دغه راتلونکي آیت سره منسوخ شو.

ﮋ إِنَّ رَبَّكَ يَعۡلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدۡنَىٰ مِن ثُلُثَيِ ٱلَّيۡلِ وَنِصۡفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٞ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَۚ ﮊ

بېشکه رب د تا عالم دی په دې بېشکه ته چې یې پاڅېږې لمانځه ته په شپه کې لږ له دوو برخو د شپې څخه، او نیمه برخه د شپې، او دریمه برخه د شپې، او (همدارنګه پورته کېږي لمانځه ته) یوه طائفه له هغو کسانو څخه چې له تا سره دي (په دین کې له مؤمنانو).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ښکاره ده چې تاسې او ستاسې ملګرو د دې امر تعمیل په ښه شان سره کړی دی، کله مو نیمه شپه کله مو دوه برخې کله مو تر دریو برخو د شپې پورې د الله تعالی عبادت کړی دی لکه چې په روایاتو کې راغلي دي، چې د لویو اصحابو رضي الله تعالی عنهم پښې د شپې د ډېرو ودرېدلو لامله پړسېدلې وې.

ﮋ وَٱللَّهُ يُقَدِّرُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحۡصُوهُ فَتَابَ عَلَيۡكُمۡۖ فَٱقۡرَءُواْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلۡقُرۡءَانِۚ ﮊ

او الله اندازه کوي ساتي شپه او ورځ، پوه دی (الله) په دې، شان دا دی چې هر ګز به طاقت ونه لرئ تاسې د هغې (شپې چې پورته کېږئ په کې په هغه ټاکلي مقرر کړي وخت)؛ نو معافي یې ولېږله پر تاسو باندې، پس ولولئ (په لمانځه کې) هومره چې آسان وي له قرآنه.

تفسير: يعني د شپې او د ورځې پوره اندازه او ميچ الله تعالى ته معلوم دی، همدی په يوې ځانته خاصې اندازې سره كله شپه او كله ورځ اوږدوي، لنډوي او برابروي يې، خپل ګرد بندګان د هغوی د خوب او د غفلت په وخت كې چې كله نيمه او كله درې برخې او كله دوه برخې او كله پر ګردې شپې پورې اوږديږي، په ښه ډول سره يې ساتې او حفاظت يې كوي، په تېره بيا په هغو وختونو كې چې لكه اوس د ګړيو او ګړيالونو او نورو سامان او اسباب نه وو، او د وخت د معلومولو كار دومره آسان نه وو، اصحابو ته يې داسې توفيق وبانبه چې پوره پخپل وخت باندې پخپل عبادت ودريږي، دا يواځې د هغه له مهرباني څخه وو، اګر كه ځينې كسان ګرده شپه له ډې وېرې څخه نه ويدېدل، چې په ټاكلي وخت به وينبں نشم، او د تهجّد لمونځ او د شپې قيام به راڅخه پاتې كيږي، نو د دې تكاليفو لامله الله تعالى پخپل رحمت سره د معافی امر هغوی ته ولېږه، او ويې فرمايل چې: تاسې په دې ډول سره تر آخره پورې نشئ دربدلی، نو څكه هر چا لره چې د وينبېدلو توفيق وي؛ پادې څيږي !، او هر څومره يې چې زړه غواړي؛ لمونځ دې وكړي !، او هر څومره يې چې خوښه وي؛ هومره قرآن دې په كې ولولي !، نو اوس پر محمّدي امّت باندې نه د تهجّد لمونځ فرض دی، او نه يې د وخت مقدار او نه د قرآن شريف د تلاوت او د لوست انداز يې ټاكلی شوی دی.

عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ مِنْكُمْ مَّرْضٰى ۙ وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِى الْاَرْضِ يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ ۙ وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۖ فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۙ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ

پوه دی (الله) شان دا دی چې ژر به شي بعض له تاسې ځنې مريضان ناروغان، او وي به نور له تاسې څخه په سفر، مزل به كوي دوی په ځمكه كې، لټوي به دوی له فضله رزقه د الله، او وي به نور له تاسې څخه چې جنګونه به كوي دوی په لارې د الله كې، نو ولولئ تاسې (په لمانځه كې) هومره چې آسان وي له دغه (قرآنه)، او قائموئ سم ودروئ لمونځ (سره له ټولو حقوقو يې) او وركوئ زكات.

تفسير: يعني الله تعالى وليده او ښه ورته معلوم وو چې په تاسې كې به رنځوران او پردېسيان هم وي، چې د خوړو د ګټلو يا د علم د زده كولو يا د نورو لپاره به سفرونه كوي، او هم به غازيان او مجاهدين وي، چې د الله تعالى په لارې كې جنګونه كوي، نو سره له دې حالاتو د شپې وينبېدل او د هغه په احكامو باندې عمل كول به ډېر سخت كار وي، نو څكه يې هغه پر تاسې باندې تخفيف كړ، او ويې فرمايل چې: په لمانځه كې هومره قرآن چې لوستلی شئ؛ ويې لولئ !، او پر خپلو ځانونو باندې نور زيات څه تكليف وانه اخلئ !، هو ! فرض لمونځونه پر ډېر اهتمام او توجه سره وكړئ !، او له شريعت سره برابر زكات وركوئ !، او د الله تعالى په لاره كې خپل مالونه ولګوئ !.

وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ۭ

او قرض كوئ تاسې له الله سره قرض ښه مال وركوئ په لاره د الله كې (په خوښی له حلالو).

تفسير: په پوره اخلاص سره د هغه الله تعالى په لارې كې د هغه له احكامو سره سم مال او شته لګول هم هغه ته د ښه پور وركولو پشان دي، كه بندګانو ته حسنه قرض وركړ شي؛ نو هغه په همدغه عموم كې داخل دی، لكه چې په حديث كې يې فضيلت ثابت شوی دی.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا ۚ

او هر هغه چې وړاندې کوئ یې لېږئ یې تاسې لپاره د ځانونو خپلو له څه خیر نېکی څخه؛ نو بیا به مومئ تاسې هغه (نېکی) په نزد د الله، دا (پخوا لېږل د حسناتو) خیر ډېره غوره ده او ډېره لویه ده له پلوه د اجر ثواب.

تفسیر: یعنې هغه نیکي چې تاسې یې دلته کوئ، د هغه بدل به هلته په ډېر ښه صورت سره مومئ، او ډېر زیات اجر ثواب به تاسې ته له هغه څخه دررسیږي، او داسې یې مه ګڼئ هغه نیکي چې مونږ یې په دنیا کې کوو؛ همدلته ختمیږي به، بلکه هغه ګرد سامان له تاسې څخه د مخه هلته رسیږي، او په عین حاجت او اړتیا کې ستاسې په کار راځي.

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

او ښښنه وغواړئ له الله په هر حال کې، بېشکه الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې تاسې ګرد شرعي حکمونه په ځای راوړئ !، او بیا د الله تعالی له حضوره معافي وغواړئ !، ځکه هر څومره محتاط سړی چې وي؛ بیا هم له هغه څخه نه څه ګناه او خطا کیږي.

تمّت سورة المزمّل بفضل الله ومنّه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ المُدَّثِّر

«د (المدّثر) سورت مکّي دی، (۵۶) آیته او (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۴) او په نزول کې (۴) سورت دی، وروسته د (المزمّل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَآيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَاَنْذِرْ ۝٢

ای په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه ! (له ځایه د خوبه خپله). نو وویروه (خلق له عذابه د الله که ایمان را نه وړي).

تفسیر: دلته دې د «المدثّر» په نسبت د «المزمّل» تفسیر دې څمونږ دغه تفسیر کې ولوستله شي، یعنې د وحي له ثقاله او د پرښتو له هیبته نه ښايي چې تاسې وویرېږئ، یا وډار شئ، د تاسې کار خو دا دی چې ګردې هوسایۍ او آرامۍ مو پرې اېښي دوی له الله تعالی څخه وویروئ، او د کفر او د معصیت له خراب انجام څخه یې وډار کړئ.

وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝٣

او رب خپل پس په لویۍ سره یادوه.

تفسیر: څکه چې د الله تعالی د لویۍ د ویلو او د هغه د عظمت او بزرګۍ له بیانولو څخه د هغه وېره په زړونو کې پیدا کیږي، او د الله تعالی تعظیم او تقدیس داسې یو شی دی چې د هغه معرفت ښايي له ګردو (ټولو) اعمالو او اخلاقو څخه پخوا حاصل شي.

وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝٤ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝٥

او کالي (جامې) خپل پاک وساته ! (له پلیتۍ نه، لکه چې ځان دې پاک ساتې). او ګندګي ګناه او بُتان پس ترک کړه (دائم اوسه په ترک یې لکه چې له نورو ګناهونو څخه په څنګ یې !).

تفسیر: د دې سورت په نازلېدلو کې حکم شوی دی چې ګرد مخلوق د خالق په لوري وبلل شي !، بیا د لمانځه او نورو حکم شوی دی، د لمانځه لپاره شرط دی چې کالي پاک وي، او له پلیتۍ څخې ځان وژغورل شي، دا دې چې هغه شیان یې دلته بیان وفرمایل.

دا ښکاره ده: کله چې کالي پاک ساتل له حسي او معنوي نجاستونو څخې ضروري دي؛ نو د بدن پاکي به په طریق اولی سره حتمي او ضروري وي، نو څکه د هغه د بیان ضرورت پاتې نشو، ځینو عالمانو د کالي له پاک ساتلو څخې له بدو اخلاقو څخې د نفس پاک ساتل مراد کړي دي، او د ګندګۍ له لرې کېدلو څخه دا معنی مرادوي چې د بُتانو له ګندګۍ څخې لرې شئ !، لکه چې تر اوسه پورې لرې یئ.

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ ۝٦ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝٧

او مه کوه داسې (لږ) احسان چې بدل يې ډېر غواړې. او لپاره د رب خپل پس صبر کوه (او هيله ـامید ورته ولره، احکامو ته يې منتظر اوسه !).

تفسیر: دلته الله تعالی أعظم برهانُه همّت او اولولعزمي راښيي، چې هر شی مال، دولت، علم، لار ښوونه یا نور چې چاته ورکوئ؛ نه ښايي چې د هغه بدل عوض او ونج وغواړئ، يواځې د الله تعالی پر ورکړه باندې شاکر او صابر اوسئ !، او هغه شدائد چې د تبليغ او دعوت په لاره کې تاسې ته پيښيږي؛ د هغه په مقابل کې له صبر او تحمّل څخه کار واخلئ.

فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ۝٨ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۝٩

پس کله چې پو کړه شي په صور (شپېلۍ) کې. نو هغه (وخت د) پو کې په دغه ورځ کې ورځ سخته ده.

تفسیر: يعنې د هغې ورځې په واقعاتو او پيښو کې د صور نفخ او د شپېلۍ پو کل ګواکې يو مستقله ورځ او ځانته پيښه ده، چې له سره تر پايه پورې به له مشکلاتو څخه ډکه وي.

عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ۝١٠

پر (منکرانو) کافرانو باندې نه به وي اسانه.

تفسیر: يعنې پر منکرانو کافرانو باندې به هيڅ ډول اساني نه وي، بلکه د هغې ورځې سختي به لحظه په لحظه پر هغوی باندې زياتيږي، پرته له مؤمنانو څخه چې که دوی سختي هم ويني؛ خو د څه مدّت له مخې به وي، او وروسته له هغه به بيا په دې باندې ډېره آساني شي.

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ۝١١

پرېږده ما او هغه څوک چې پيدا کړی مې دی يواځې (بې له ماله او بې له مددګاره اولاده).

تفسیر: هر سړی د مور له ګېډې څخه يواځې او جره راځي، مال، اولاد، فوج، لښکر، سامان او نور شيان له ځان سره نشي راوړی، یا به له وحيد څخه مراد خاص «وليد بن مغيره» وي، چې د هغه په باره کې دا آيات نازل شوي دي، ځکه چې وليد د خپل پلار يو ځوی وو، او د دنيوي ثروت او لياقت له اعتباره په عربو کې يو نومیالی سړی وو، مطلب دا دی چې د داسې منکرانو په معاملو کې چابکتيا مه کوئ !، او مه د دوی له مهلت مونډلو څخه خفه کېږئ !، بلکه د هغوی ګردې خبرې ماته پرېږدئ !، زه به ټول پخپل هيداد او سزا ورسوم، نو نه ښايي چې تاسې خفه او پرېشان شئ.

وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ۝١٢ وَبَنِينَ شُهُودًا ۝١٣

او بيا مې وګرځاوه، ور مې کړ ده ته مال ډېر زيات (له هر قسمه چې تل زياتېده). او ځامن حاضر (کېناستونکي له ده سره په هره مرکه مجلس کې).

تفسیر: يعنې وليد ځوی د مغيره د ډېر مال او اولاد او د ډېرو شتو خاوند وو، لس واړه ځامن يې تل د هغه په مخکې وو، په جرګو او مرکو کې به يې د خپل پلار عزّت او وقار ډېر زياتوو، او نور به ترې وېرېدل، د سوداګرۍ په چارو او د.نورو کارونو لپاره به د هغه په مخ کې ډېر سړي وو، او هيڅ ضرورت نه پېښېده چې ځامن يې د پلاره له مخې څخه غائب شي.

وَّمَهَّدْتُّ لَهٗ تَمْهِيْدًا ﴿۱۴﴾

او تیاري مې وکړه، پراخي مې وکړه ده لره تیاري (په عیش، عمر، مال، اولاد، ریاست سره).

تفسیر: یعنې ولید ځوی د مغیره په دنیا کې ډېر د عزت خاوند وو، او خپل ځان ته یې د ریاست او حکم ډېر ښه مسند تیار کړی وو، لکه چې ګرد قریش به هر مشکل کار کې هغه ته ورتلل، او دی به یې د خپلو ځانونو حاکم او مشر ګاڼه.

ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيْدَ ﴿۱۵﴾

بیا طمع کوي امید لري دی چې لا به ښه زیات کړم (ده لره دغه ټول شیونه).

تفسیر: یعنې د ولید ځوی د مغیره له ژبې څخه سره له دغه ډېر نعمت او ثروت د شکر توری به هیڅکله نه وتو، او که رسول أکرم صلی الله علیه وسلم به د هغه په مخ کې کله د جنّت د نعمتونو ذکر فرمایه؛ نو ده به ویل: «که دا سړی په خپل بیان کې رښتین وي؛ نو زه کامل یقین لرم چې د هغه ځای نعمتونه هم ماته رارسیږي»، نو د هغه په نسبت فرمایي چې سره له دومره ناشکرۍ او حق نه پېژندلو داسې هیله هم لري چې الله تعالی هغه ته د دنیا او آخرت نعمتونه لا زیاتوي.

دغه خو بې له ایمانه او شکرانه سره کېدونکې نه دي، لکه پخپله الله أجلّ شأنُه وأعظم برهانُه داسې فرمایي:

كَلَّا ۭ اِنَّهٗ كَانَ لِاٰيٰتِنَا عَنِيْدًا ﴿۱۶﴾

نه کوم داسې (چې مال او سړی او نعمتونه یې ډېر کړم)، بېشکه هغه وو آیتونو ځمونږ لره عناد کونکی مخالف.

تفسیر: یعنې کله چې د هغه حقیقي منعم له آیتونو څخه ولید ځوی د مغیره مخالف دی؛ نو دی هیڅ حق نه لري چې داسې توقّع او هیله ولري، او هسې خیالي پلاوونه پاخه کړي، وایي چې د دې آیتونو له نازل کېدلو څخه وروسته پرله پسې د ده په مال او اسباب کې نقصان پیښېده، تر څو چې ملنګ او فقیر شو، او په ډېره خوارۍ او ذلّت سره مړ شو.

سَاُرْهِقُهٗ صَعُوْدًا ﴿۱۷﴾

ژر ده چې مکلّف به یې کړم په مشقّت عذاب سخت سره (یا) وبه یې خېژوم پر لوړ غره د اور باندې.

تفسیر: یعنې اوس هغه «ولید» ځوی د «مغیره» ته ډېر په لوړه باندې ختل پاتې دي، او په خورا سختو مصائبو کې یې اخته کېدل په مخ کې دي، او په ځینو روایتونو کې راغلي دي چې «صعود» په دوزخ کې د یوه غره نوم دی، چې په هغه باندې کافران تل خېژول کیږي، او بیا د هغه له څوکې څخه راښکته رغړول کیږي، چې دا هم بالذات یو قسم عذاب دی.

تنبیه: «ولید» یو ځلې د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په حضور مشرّف شو، دوی «ولید» ته د قرآنکریم څو آیتونه واورول، چې «ولید» د هغو له اورېدلو څخه لږ څه متأثّر شو، مګر ابو جهل یې وغولاوه، په قریشو کې یو شورماشور ونښت، چې که «ولید» مسلمان شي؛ نو کفارو ته به سخته خرابي پېښیږي، نو ځکه ګرد سره راټول شول، او د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په نسبت راز راز خبرې وشوې، ځینو ویل چې: شاعر دی، او ځینو کاهن او نورو ویل،

«ولید» وویل چې: «زه پخپله په شعر او شاعرئ کې پوه او ماهر یم، او د کاهنانو خبرې مې هم ډېر اورېدلې دي، خو دا قرآن نه شعر دی، نه سحر، او نه کهانت»، خلقو وویل: «آخر ستا فکر د هغه په نسبت څه دی؟»، ویې ویل چې: «ماته وار راکړئ چې زه څُرت ووهم»، په پای کې یې وچولی تریو او خوله یې ورانه کړه، او ویې ویل چې: «هیڅ شی نه دی، هغه کوډې دي چې له بابلیانو څخني نقل شوي دي»، حال دا دی چې ده پخوا له دې نه د قرآن د اورېدلو په وخت ویلي وو چې: دا نه کوډې دي، او نه د لېونیانو د خبرو په شان دي، بلکه د الله تعالی کلام دی، مګر یواځې د نورو خپلوانو د خوښولو لپاره یې وروسته له خپله ځانه هسې یوه خبره جوړه کړه، لکه چې وروسته د همدې په لوري اشاره شوې ده.

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾

بېشکه هغه فکر وکړ (چې څرنګه طعن وکړم په قرآن) او اندازه یې وکړه په زړه خپل کې. ووژلی شو (ملعون کړ شو) څرنګه یې اندازه وکړه. بیا دې ووژلی شي (ملعون دې کړ شي) څرنګه یې اندازه وکړه (په طعن د قرآن او محمّد کې).

تفسیر: یعنې دې بدبخت «ولید» پخپل زړه کې خبره جوړه او داسې یې غوره کړه چې قرآن کوډې دي، الله تعالی دې دی غارت کړي او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، دا یې څومره چټي او مهمل تجویز وکړ، بیا دې یې الله تعالی غارت کړي، او ملعون یې وګرځوي، او ودې وژني، چې ده د خپل قوم د جذباتو لحاظ داسې وکړ چې سم د هغوی له خوښې سره یې یوه هسې خبره ویله چې ګرد ترې خوښ شول.

ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾

بیا یې وکتل. بیا یې مخ تریو کړ او وچولی (تندی) یې غوټه کړ (له کراهیته). بیا یې شا واړوله (له محمده) او غاړه یې وغړوله (له اسلامیته). نو ویې ویل: نه دی دا (قرآن) مګر خو سحر دی چې نقل کاوه شي (له نورو ساحرانو نـه). نه دی دا (قرآن) مګر خو خبره د بشر بني آدم ده.

تفسیر: یعنې «ولید» د کفّارو ټولنې ته وکتل، او خوله یې ورانه کړه، بیا یې په وینا شروع وکړه، تر څو لیدونکي وپوهیږي چې دی د قرآن په نسبت سخت کراهیت او انقباض لري، بیا یې هسې شا واړوله لکه چې د یوه منفور شي په نسبت وینا کوي، او حال دا دی چې پخوا یې د ده د حقّانیت په نسبت اقرار کړی وو، اوس دی د خپلوانو د خوښۍ لامله له هغې وینا څخه واوښت، او په ډېر غرور او تکبّر سره یې وویل چې: «بس بل شی نه دی، دا هغه سحر او جادو دی چې له پخوانیو نقل شوی راځي، او په یقین سره دا د سړي خبره ده چې د جادو په ډول لاره له ځوی، مېړه له ښځې، دوست له دوسته جلا کوي».

نو اوس الله أعظم شأنُه وأکرم برهانُه د ده د دغې وینا داسې تردید فرمایي:

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾

(نو فرمایي الله) ژر به داخل کړم دی سقر (اور د دوزخ) ته.

تفسیر: یعنې ژر به هغه په اور کې واچوم، او د ده د عناد او تکبّر خوندونه به هغه ته وروڅکوم.

وَمَآ اَدْرٰىكَ مَا سَقَرُ ﴿۲۷﴾ لَا تُبْقِيْ وَلَا تَذَرُ ﴿۲۸﴾

او څه شي پوره کړی یې چې څه دی اور د سقر؟. نه پاتې کیږي (ترې هیڅ شی د غوښو بې له سوځولو) او نه پرېږدي (هډوکي بې له سوځولو نه).

تفسیر: یعنې د دوزخیانو هیڅ یو شی به داسې نه پاتې کیږي چې ونه سوځي، بیا له سوځېدلو څخه وروسته به په همغه خپل حال باندې هم نه پاتې کیږي، بلکه دویم ځلي به بیا پخپل هغه اصلي حالت باندې بېرته اوړي، او بیا سوځي، او دا سلسله به تل جاري پاتې کیږي.

لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿۲۹﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿۳۰﴾

سوځوونکې توروونکې دی (دغه اور بشره د کافرو) سرېو لره. په هغه (اور د سقر) باندې موکّلې دي نولس پرښتې.

تفسیر: یعنې د بشرې پوستکی او نور هغه شیان چې د انسان پر بدن په نظر راځي؛ ټول به وریژیږي او تک تور به اوړي، او د دوزخي حیثیت به بیخي خرابوي، شاه صاحب لیکي: لکه چې اوسپنه په اور کې سره شي، او تکه سره بریښي، د کافرانو بنـي آدمانو د ساقونو او د پنډۍ پوستکي او پردې به همغسې رابربښي، ځینې د ﴿لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ﴾ ترجمه داسې کوي: ظاهر کېدونکې خلقو لره، یا په نظر راتلونکې پر بدن باندې، ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ «پر هغه اور د سقر باندې موکّلې دي نولس پرښتې»، یعنې د دوزخ د انتظام لپاره هغه پرښتې لښکرې چې ټاکلې (مقرر) شوي دي؛ د هغوی مشرتوب او لار ښوونې ته نولس مشران مقرّر شوي دي.

وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحٰبَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً

او نه دي ګرځولي مونږ خازنانې موکّلانې د دوزخ مګر پرښتې (ډېرې قوّتناکې).

تفسیر: د نولسو د شمېر له اورېدلو څخه کافرانو خندل، او ملنډې یې پرې وهلې، او ویل به یې چې: څمونږ شمېر له زرګونو څخه زیات دی، نولس پرښتې پر مونږ باندې څه کولی شي؟ که هغوی ډېر زور ولري؛ نو هرومرو څمونږ د لسو تنو له مقابلې ځنې یوه پرښته نشي وتلی، یوه پهلوان د دوی له منځه وویل: «چې زه یواځې د دې نولسو پرښتو له منځه اوولسو تنو لره بس یم، د دوو نورو ساتنه ستاسې په غاړه ده»، نو په دې مناسبت دا آیت رانازل شو، یعنې دوی خو په شمېر نولس دي، ولې پرښتې دي، بنیادمان نه دي، او د هرې یوې پرښتې قوّت دومره زیات دی چې د لوط علیه السلام ټبر او کلي یې په یوه لاس لکه چې ډوډۍ په تبۍ باندې پر بل مخ اړوي؛ واړول.

وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا

او نه دي ګرځولی مونږ (دا لړ) شمېر د دوی مګر فتنه ازموینه لپاره د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې استهزاء او ټوکې پرې کوي، چې دا څه عدد دی چې مقرر شوی دی؟).

تفسیر: یعنې د کافرانو د عذابولو لپاره د نولسو پرښتو شمېر پر یوه خاص حکمت باندې مبتني دی، او د دې شمېر له بیانولو څخه د منکرانو ازموینه مقصد ده، چې آیا د دې له اورېدلو څخه کوم یو ویریږي؟ او کوم یو پرې خاندي او ملنډې پرې وهي.

او بل مو ذکر د نولسو پرښتو وکړ، لپاره د دې:

لِيَسۡتَيۡقِنَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ وَيَزۡدَادَ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِيۡمَانًا وَّلَا يَرۡتَابَ الَّذِيۡنَ اُوۡتُوا الۡكِتٰبَ وَالۡمُؤۡمِنُوۡنَ ۙ

تر څو چې يقين وکړي هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب (چې يهود او نصاری دي، ځکه چې د دوی په کتابونو کې د خازنانو د اور همدغه عدد وو)، او (بل لپاره د دې چې) زيات کړي هغه کسانو لره چې ايمان يې راوړی دی په محمد له اهل کتابو نه له جهته د ايمان، ايمان يې زيات کړي (او لپاره د دې) چې ونه کړي شک هغه کسان چې دوی ته ورکړی شوی دی کتاب او مؤمنان.

تفسير: يعنې اهل د کتابونو ته دا شمېر لا ښخوا معلوم وو، لکه چې د «ترمذي» په يوه روايت کې راغلي دي، يا لږ تر لږه د نورو سماوي کتابونو په ذريعه به دومره پوهيدلي وي چې يوه پرښته څومره زور او قوّت لري، او حال دا دی چې نولس پرښتې هم دومره لږ شمېر نه دی، بله دا چې د تعذيب د انواعو په اعتبار ښايي چې مختلفې پرښتې پر دوزخ باندې مأمورې وي، او دا کار يوازې د يوې پرښتې له لاسه پوره نه دی، په هر حال له دې بيان څخه د اهل کتابو په زړونو کې د قرآن د حقيت يقين پيدا کيږي، او د مؤمنانو په زړونو کې له دې ځنې د ايمان قوّت لا زياتيږي، او د دې دواړو ډلو په زړونو کې د پاک قرآن په بيان کې هيڅ يو شک اوترديد او اشتباه نه پاتې کيږي، او نه مؤمنان د کافرانو په دې مسخرو او ملنډو باندې تېروځي او غوليږي، او بل مو ذکر د نولسو پرښتو وکړ لپاره د دې:

وَلِيَقُوۡلَ الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ وَّالۡكٰفِرُوۡنَ مَاذَاۤ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا ؕ

او چې ووايي هغه کسان چې په زړونو د هغوی کې مرض ناروغي (د نفاق) ده، او (ووايي) کافران: څه شی اراده کړې ده الله پر دې شمېر (د ملائکو) سره له جهته د مثاله.

تفسير: له ﴿الَّذِيۡنَ فِىۡ قُلُوۡبِهِمۡ مَّرَضٌ﴾ څخه منافقان يا ضعيف الايمان سړي مراد دي، او له «کافرون» څخه ښکاره منکران مطلب دي، يعنې د نولسو له بيان ځنې مقصد څه وو؟ داسې ناموزونه خبره څوک منلی شي؟ (العياذ بالله).

كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنۡ يَّشَآءُ وَيَهۡدِىۡ مَنۡ يَّشَآءُ ؕ

همداسې (په شان د ګمراه کولو د منکرانو) ګمراه کوي الله هر هغه څوک چې اراده وفرمايي د ضلالت يې، او سمه لاره ښيي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (د هدايت يې).

تفسير: يعنې له يوه څيز ځنې يو بد استعداده سړی ګمراه کيږي، او يو سليم الطبع انسان لاره مومي، څوک چې غواړي کومه خبره ونه مني؛ نو خامخا ښه خبره په بدې باندې اړوي، او له هغې څخه مسخرې او ملنډې جوړوي، او د هر چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره او ايمان وي؛ نو د هغه له اورېدلو څخه د ده ايمان ټينګيږي، او يقين يې ترقي کوي.

وَمَا يَعۡلَمُ جُنُوۡدَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ ؕ

او نه پوهيږي په لښکر د رب ستا مګر همدغه.

تفسير: يعنې د الله تعالی د بې شمېرو لښکرو شمېر يوازې هغه ته معلوم دی، دا نولس تنه پرښتې خو يوازې د دوزخ د کار کوونکيو پرښتو مشرانې دي.

وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

او نه دی دا (سقر، جهنّم) مګر خو ذکر پند دی خلقو ته (چې پرې پند ونیسي).

تفسیر: یعنې د دوزخ ذکر یوائې د عبرت پند او نصیحت لپاره دی، تر څو د هغه د احوالو له اورېدلو څخه خلق د الله تعالی له غضبه وویرېږي، او د هغه له نافرمانی څخه مخ واړوي.

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾

نه ده داسې (چې څوک به انکار وکړي له سقره) او قسم دی په سپوږمۍ باندې. او په شپې باندې کله چې شا واړوي. او په ګهیځ (سحر) باندې کله چې روڼ شي؛. بېشکه دا (اور د سقر) خامخا (یو له بلاګانو) لویو څخه دی.

تفسیر: یعنې هغه خورا لوی وېروونکي او ډېر عظیم الشأن شیان چې په قیامت کې ظاهر کېدونکي دي؛ دوزخ له هغو لویو شیانو څخه یو شی دی.

نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾

وېروونکې دی (سقر) بشر بني آدمانو لره. هغه چا لره چې غواړي له تاسې څخه چې وړاندې شي (نېکی، جنّت ته په ایمان سره) یا وروستي شي (شرور ته په کفر سره).

تفسیر: که وړاندې لاړ شي؛ د نېکی یا د جنّت په لوري درومي، که بېرته پاتې شي؛ په بدئ اخته کیږي، یا په دوزخ کې لوېږي.

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾

هر نفس په سبب د هغه چې کړي یې وي؛ ګرو، بندي به وي (په سقر کې). مګر خو خاوندان د ښي لاس. وي به په جنتونو کې چې پوښتنې به سره کوي یو له بل. له حال د مجرمانو (ګنهګارانو).

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د میثاق په ورځ کې د آدم علیه السلام د شا له ښي لوري څخه وتلي وي، او په دنیا کې یې هم ښې چارې کړې وي، او په سمه لاره تللي وي، او په موقف کې د عرش په ښي خوا چېرې چې جنّت وي؛ ودرېږي، او په همغه طرف رهي کیږي، او د هغوی عملنامې هم په ښي لاس کې ورکړی شوې وي؛ نو دا خلق نه یوائې له قیده او رنځ څخه خوشې دي، بلکه د جنّت په باغونو کې خوښ، خوشاله، او په خپل واک سره ګرځي، او په خورا بېفکرئ او فارغ البالی سره له خپلو نورو ملګرو یا پرښتو څخه د ګنهګارانو احوال پوښتي، چې هغوی چېرې دي؟ چې دلته نه ښکاري؟.

مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾

(نو وبه وایي مؤمنان منکرانو ته داسې چې:) څه شي داخل کړي یئ تاسې (ای منکرانو) په دوزخ کې.

تفسیر: یعنې کله چې واوري چې ګنهګاران په دوزخ کې اچولی شوي دي؛ نو دوی د دې ګنهګارانو په لوري متوجّه کیږي، او داسې پوښتنې ترې کوي چې تاسې سره له پوهنې او عقل څرنګه د دوزخ په اور کې لویدلي یئ؟.

قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾
وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

وبه وايي (مجرمان په ځواب د مؤمنانو کې چې) نه وو مونږ (په دنيا کې) له لمونځ کوونکيو څخه. او نه وو مونږ چې طعام خواړه مو ورکړي وی مسکينانو ته. او وو مونږ چې ننوتلو شغل مو کاوه په (باطلو) خبرو سره له ډېرو خبرو کوونکيو. او وو به مونږ (په دنيا کې) چې دروغ به مو ويل په ورځ د جزاء (قيامت) باندې. تر هغه پورې چې راغله مونږ ته (هغه) يقيني خبره (مرګ).

تفسير: يعني نه يې د الله تعالى حق وپېژنده، او نه يې د بندګانو خبر واخيست، هو ! د نورو خلقو په شان به يې د حق په خلاف بحثونه کول، او په بدو صحبتونو کې کېناسته، تر څو د شکوکو او شبهاتو په دلدل کې کېواته، او له ګردو څخه لويه خبره دا ده چې د هغوی باور نه وو چې د انصاف ورځ به هم راتلونکې وي، او تل به هغو رښتيا خبرې دروغ ګڼلې، تر څو چې د مرګي په کنده کې ولوېده، او پخپلو سترګو يې وليده، او په هغو ګردو خبرو چې دروغ يې بللې پوره، باور وشو.

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾

(نو فرمايي الله) پس نفع ګټه به ونه رسوي دوی ته شفاعت د سپارښت کوونکيو.

تفسير: د کافرانو په حق کې به هيڅوک سپارښت ونه کړي، او که يې وکړي؛ نه به منلی کيږي.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾

پس څه شوي دي په دوی باندې چې له تذکره پنده (قرآنه) مخ ګرځوونکي دي.

تفسير: يعني سره له دې چې دا مصيبتونه د دوی په مخ کې دي، او ښه پندونه هم اوري، خو هيڅ نه متأثر کيږي، بلکه د هغوی له اورېدلو ځنې هم غاړه غړوي.

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾

ګواکې دوی (صحرايي خره) ګوره خر دي تښتېدونکي. چې تښتي له ځمري (يا له غال مغال) څخه.

تفسير: يعني د حق او حقيقت د شورماشور له اورېدلو څخه، او د الله تعالى د ځمريانو له غړمبېدلو څخه لکه وحشي خره لرې تښتي.

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾

بلکه غواړي هر يو سړی له دوی نه دا چې ورکړی شي ده ته پاڼې خورې شوې (په متابعت د محمد کې).

تفسير: يعني نه غواړي چې د پيغمبرانو خبرې واوري، بلکه له دوی ځنې د هر سړي غوښتنه دا ده چې پخپله په ده باندې د الله تعالى صحيفې رانازلې شي، او دی هم پيغمبر وپېژندہ شي، لکه چې د الأنعام سورت په پينځلسمه رکوع (۱۲۴) آيت ځمونږ دغه تفسير کې راغلي دي: ﴿حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ﴾.

كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾

داسې نه ده (ور به نه کړی شي دوی ته دا پاڼې) بلکه نه ویریږي دوی له (عذابه د) آخرت څخه.

تفسیر: یعنې هیڅکله به داسې نه کیږي، ځکه چې نه په هغو کې دا لیاقت شته، او نه د دې خبرې د اجراء لپاره څه اړه او ضرورت دی، یعنې که چېرې دغه پاڼې هم دوی ته ورکړی شي؛ نو بیا هم دوی ایمان نه راوړي، نو پس څنګ کول د دوی له ایمانه په سبب د نه راتللو د کاغذونو سره نه دي، بلکه دوی نه ویریږي له عذابه د آخرته.

كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾

نه ده داسې چې دوی وایي (قرآن ته چې سحر کهانت دی)، بېشکه دا (قرآن) تذکره پنده دی.
پس هر هغه څوک چې غواړي پند دې واخلي له دغه (قرآن).

تفسیر: یعنې داسې له سره نشي کېدی چې هر یوه ته بېل بېل کتاب ورکړ شي، همدا یو کتاب پاک قرآن د پند لپاره بس او کافي دی، ﴿فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ﴾ «پس هر هغه څوک چې غواړي؛ پند دې واخلي له دغه قرآن څخه».

وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ

او نه اخلي پند (له قرآنه) دوی مګر که اراده وفرمایي الله (د هدایت یې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی غوښتل او نه غوښتل اګر که د ده په حکمت باندې مبني دي، چې هیڅ یو بشر په هغه باندې احاطه نشي کولی؛ همدی د هر سړي استعداد او لیاقت په ښه ډول سره پېژني، او سم له هغه ورسره معامله کوي.

هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

همغه (الله) دی اهل (وړ) د وېرې (چې ترې وویریږو)، او اهل د ښښې (چې ښښنه ترې وغواړو).

تفسیر: یعنې سړی هومره ګناه چې وکړي، خو هر کله چې د تقوی په لارې باندې لاړ شي، او له الله تعالی څخه وویریږي؛ نو دی به یې ګرد ګناهونه وښښي، او د هغه توبه به ومني، ځکه د الله تعالی نه وېره پکار ده؛ او هم دی ښښنه او مغفرت کوي.

تمّت سورة المدّثر بمنّه وتوفیقه، فله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ القِيَامَةِ

«د (القيامة) سورت مكي دی، (۴۰) آيته او (۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۷۵) او په نزول كې (۳۱) سورت دی، وروسته د (القارعة) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ①

قسم خورم زه په ورځې د قيامت باندې.

تفسير: يعنې د قيامت د ورځې امكان د عقل له مخې او متيقن الوقوع كېدل يې د داسې مخبر صادق په وينا سره ثابت شوي دي چې د هغه په صدق باندې قطعي دلائل قائم دي، زه په هغه باندې قسم خورم چې تاسې په يقين وروسته له مړينې څخه بيا ژوندي كېږئ، او ضرور به د ښو او د بدو حساب كيږي.

تنبيه: اسلامي شريعت مسلمانانو ته پرته (علاوه) له الله تعالى پر بل شي باندې قسم يادول حرام كړي دي، خو د الله تعالى شان له بندګانو څخې جلا او بېل دى، هغه لوى ذات پرته له خپل ځان څخه په بل باندې هم قسم يادوي، او عمومًا پر هغه شيانو باندې قسم يادوي چې د ده په نزد محبوب يا نافع يا وقيع او مهتم بالشأن وي، يا مقسم عليه لپاره په ډول د شاهد او حجّت ودراوه شي، دلته د قيامت په ورځ قسم خوړل د هغه د نهايت وقع او مهتم بالشأن او عظمت له حيثيته دى، او په هغه مضمون باندې يې چې قسم ياد كړى دى؛ د هغه مناسبت ښكاره دى، ځكه چې د بعث او د مجازاتو ظرف همدغه قيامت دى، والله تعالى أعلم.

وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ②

او قسم خورم زه په نفس ملامت كوونكي (ځان خپل لره په خرابۍ باندې، اګر كه كوښښ يې كړى وي په نېكو كارونو. ځواب د قسم دا دى چې خامخا به ژوندى كړى شئ دويم وار).

تفسير: محققينو ليكلي دي چې: د سړي نفس يو شى دى، خو همغه يو نفس د دريو حالاتو په اعتبار درې نومونه لري:

(۱): كه نفس د علوي عالم په لوري مائل وي، او د الله تعالى په عبادت او اطاعت كې خوښي ورته حاصله وي، او د شريعت په پيروي كې يې اطمينان او تسلي په برخه وي؛ نو دې نفس ته «مطمئنّة» وايي، لكه چې د (۳۰ جزء د الفجر سورت په (۲۷) آيت) كې يې لولو: ﴿يٰۤاَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِيْۤ اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً﴾.

(۲): كه نفس د سفلي عالم په لوري مايل وي، او په دنيوي لذّاتو، غوښتنو او خواهشونو كې مبتلا او اخته وي، او د بدى په لوري يې رغبت او د شريعت له اطاعته مباعدت خوښوي؛ نو دى نفس ته (امارة) وايي، ځكه چې هغه سړي ته امر وركوي چې په بدو چارو كې مشغول او بوخت شي، لكه چې (د ۱۳ جزء د يوسف عليه السلام سورت په اوومه ركوع (۵۳) آيت كې) ځمونږ دغه تفسير كې راغلي دي: ﴿وَمَاۤ اُبَرِّئُ نَفْسِيْ ۚ اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌۢ بِالسُّوْٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ ؕ﴾.

(۳): دریيم نفس کله د عالم سفلي په لوري ميلان کوي، او په شهوت او غضب کې اخته کيږي، او کله د عالم علوي په لوري رُجحان غوره کوي، او له ګردو خرابو شیانو څخه لرې تښتي، او که کومه خرابي یا تېرواته ترې وشي؛ نو په هغه باندې شرمیږي، او خپل ځان ملامتوي، نو دې نفس ته «لوامة» وايي.

دلته يې په نفس «لوّامي» باندې قسم یاد کړ، چې که د چا فطرت صحيح وي؛ نو دی پخپله د خپل نفس له لوري په دنيا کې په خرابۍ او تقصیراتو باندې ملامتي اړوي، او همدا شی دی چې پخپل خورا لوی او ښه او بهتر صورت سره په قيامت کې به راڅر ګندیږي.

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُ ۝٣

آیا ګمان کوي (کافر) انسان چې له سره به نه ټولوو مونږ (خواره واره) هډوکي د ده (لپاره د ژوندون په ورځ د قيامت)؟.

تفسير: يعنې کافر انسان داسې خيال کوي چې تر هډوکي پورې هم مات او ګوډ او خواره واره شوي دي، او د هغو وړوکي بځر کې هم په خاورو او نورو کې ګډوډ شوي دي، نو ښه، اوس به هغه څرنګه يو ځای کيږي؟ او بيا به په څه ډول سره جوړ او پيوندیږي؟ داسې خو ډېر سخت او محال ښکاري، داسې نه ده چې مونږ به جمع نه کړو خواره واره شوي هډوکي د ده.

بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُ ۝٤

هو ! (بلکه جمع به يې کړو) حال دا چې قادر يو مونږ په دې باندې چې برابر ټول کړو هډوکي او بندونه د ګوتو د ده.

تفسير: يعنې مونږ خو د ګوتې بندونه هم جوړولی شو، د بندونو تخصيص ښايي د دې لامله وي، چې دا د بدن له اطرافو څخه دي، او د هر څيز تکميل د هغه په اطرافو باندې کيږي، لکه چې څمونږ په محاورو کې هم په داسې مواردو کې داسې ويلی کيږي چې: ځما بندونه خوږيږي، او له هغه څخه مراد ګرد بدن وي، بله دا چې په بندونو کې سره د هغو وړوکي توبه د صنعت رعايت زيات دی، او عادتًا ډېر سخت او نرى کار دی، نو څکه هغه څوك چې په سخت کار باندې قادر وي؛ نو هغه په آسان کار باندې په اولی طريقه سره قادر دی، او یا مراد دا دی چې: مونږ پدې قادر يو چې د ده ګوتې د خپږې او د خنګري په څېر وګرځوو، چې بيا ترې هغسې فائدې نشي اخيستلی، چې اوس يې ترې اخلي، څکه چې هره ګوته بېله بېله ده.

بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ۝٥ يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ۝٦

بلکه اراده لري (کافر) انسان چې دروغ ووايي (په هغه څيز باندې چې) مخ کې د ده دی (له قيامت او حسابه). پوښتنه کوي (کافر انسان استهزاءً چې) کله به وي (ورځ د) قيامت؟.

تفسير: يعنې هغه خلق چې له قيامت څخه انکار کوي، او دويم ځلي ژوندون محال ګڼي؛ د هغه سبب دا نه دی چې دا خبره ډېره مشکله ده، او د الله تعالی کامل قدرت او نبيې ښکاره نه دي، بلکه بني آدم غواړي چې د قيامت له راتګه پخوا پخپل راتلونکي عمر کې چې پاتې دی بالکل بېباك او بې پروا شي، او په فسوقو او فجورو کې مشغول پاتې وي، نو څکه له داسې خيال څخه يې زړه تل په ډډه ګرځي، چې ترې عيش منغص نشي، او په لذّت کې يې څه خلل ونه لويږي، بلکه د استهزاء او تعنّت او د سپين سترګی له مخې پوښتنې کوي چې ښه خانه ! هغه ستاسې قيامت به کله راځي؟ که په رښتيا سره راتلونکی وي؛ نو مياشت او کال او نېټه يې په ښکاره ډول سره راوښيه !.

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾

کله چې خړې، متحیّرې شي سترګې له هیبته. او توره شي سپوږمی (رڼا یې لاړه شي).

تفسیر: یعنې د حیرت او وېرې لامله یې سترګې خړې پاتې شي، او لمر به هم سر ته ډېر نژدې راشي، او سپوږمی بې نوره شي، سپوږمی یې ځکه جلا ذکره کړه، چې عربو د قمري حساب لامله هغې ته په ډېر زیات اهتمام سره کتل، او د هغې له احواله به تل خبر وو.

وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾

او جمعه شي لمر او سپوږمی (له طرفه د مغربه په قیامت کې، یا جمع شي په توروالي کې په تلو د رڼا د دواړو سره، یعنې په بې نورئ او تت والي کې به دواړه سره شریک او مله وي). نو وبه وایي (کافر) انسان په دغه ورځې کې: چېرته ځای د تېښتې شته؟. (نه دی مناسب طلب د تېښتي) نشته ځای د پناه. خاص رب ستا ته په دغې ورځې کې ځای د قرار د خلقو دی (نو حساب به ورسره وکړی شي، او جزاء به ورکړه شي).

تفسیر: یعنې اوس خو وایي چې هغه ورځ چېرې ده؟ او په هغه وخت کې به له وېرې بد حواس کیږي، او داسې به وایي چې نن زه چېرې وتښتم؟ او په کوم ځای کې پټ شم؟ نو داسې ارشاد به کیږي: چې نن نه د تښتېدلو موقع ده، او نه د پوښتې وخت، نن هیڅ یو طاقت هم تاسې نشي خلاصولی، اونه پناه درکولی شي، نن ګرد د خپل پروردګار په مخ کې حاضریږي، او د هغه د عدل او انصاف په مخ کې ودریږي، او هغه هره فیصله چې وغواړي؛ د هر چا په حق کې یې کوي.

يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾

خبر به کړ شي انسان په دغې ورځې (د قیامت) کې په هغو (اعمالو) چې مخ کې یې لیږلي دي (نېک وي که بد) او (په هغو اعمالو چې) وروسته یې پرې ایښي وي (نېک وي که بد).

تفسیر: یعنې ګرد پخواني او وروستني اعمال ښه وي که بد وي؛ هغه ته ورڅرګندیږي (ښکاریږي)، او پرې پوهیږي.

بَلِ الْإِنسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ﴿١٥﴾

بلکه انسان په ځان خپل باندې حجّت لیدونکی شاهد دی. اګر که وړاندې کړي عذرونه خپل (قبول به نشي).

تفسیر: زیاترو مفسرینو د دې تعلّق له ﴿يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ﴾ الآیة ـ سره اخیستی دی، یعنې په ورښوولو باندې هم موقوف نه دی، انسان به پخپل احوالو باندې پخپله مطلع وي، که څه د طبیعت په اقتضاء سره دوی هلته هم بهانې جوړې کړي، او راز راز حیلې ووړاندې کړي، لکه چې کافران به وایي: ﴿وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ بلکه دلته په دنیا کې هم هغه انسان چې د هغه ضمیر بالکل مسخ شوی نه وي؛ پخپل حال باندې په ښه ډول سره پوهیږي، اګر که د نورو په مخ کې حیلې او بهانې جوړې کړي، او د هغه به مخالفت کې ډېر کوښښ وکړي.

لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ فَٱتَّبِعْ
قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾

مه خوځوه په دې (قرآن) سره (اى محمده ! پخوا له وحي) ژبه خپله چې تعجيل به کوې په دې (قرائت سره). بېشکه پر مونږ باندې دي جمع کول يې (په سينه ستا کې) او لوستل يې (په ژبه ستا). بيا مو کله چې ولوست دا؛ نو متابعت کوه ته د لوستلو د ده (غوږ ورته نيسه). بيا بېشکه په مونږ باندې دي ښکاره بيانول د هغه (په اعتبار د فهم سره).

تفسير: کله چې به جبريل عليه السلام د الله تعالى له لوري د قرآن وحي راوړه، د جبريل عليه السلام له لوستلو سره به يو ځاى ځمونږ رسول اکرم صلى الله عليه وسلم هم هغه لوسته، چې ژر يې ياد او زده يې کړي، او د جبريل عليه السلام له تللو څخه وروسته وحي يې په ښه ډول په ياد پاتې وي، مگر په دې صورت کې دوى ته ډېر تکليف پېښېده، کله به چې دوى هغه ړومبى کلمه لوستله؛ دويمه کلمه به د دوى په فهم کې په ښه ډول سره نه راتله، او د هغو په پوهېدلو کې به هم دوى ته لږ ډېر دقّت پېښېده، نو ځکه الله تعالى وفرمايل چې: په دې وخت کې ستا د ژبې د خوځولو او لوستلو هيڅ ضرورت نشته، تاسې بالکل د زړه له کومې د وحي اورېدلو ته متوجه شئ !، او داسې انديښنه مه کوئ چې دا به مې نه يادېږي، او بيا به يې څرنگه ولولم؟ او خلقو ته به يې په څه ډول وپوهوم؟ د هغو گردو تورو ستاسو په ټټر (سينه) کې حرف په حرف ټولول او ستاسې له ژبې څخه د باندې راايستل، او په خلقو يې لولول ځما کار دى، کله چې پرښته پاک قرآن ځما له لوري تاسې ته ولولي؛ نو تاسې چپ اوسئ !، پوه او ښه يې واورئ !، د هغه اورېدل، د هغه يادول، او د هغه علومو او معارفو ورونه درخلاصول، او ستاسې له ژبې څخه نورو ته د هغه رسول، او روښانول؛ دا گرد ځمونږ له کارونو ځنې دي، وروسته له دې څخه رسول الله صلى الله عليه وسلم له جبريل عليه السلام سره يو ځاى لوستل پرېښودل.

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ ٱلْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٢١﴾

نه دي داسې (لکه چې انکار کوي کفّار له بعثه)، بلکه خوښوئ تاسې ځغلېدونکې (ژر فاني کېدونکې دنيا). او پرېږدئ تاسې آخرت (چې باقي او وروسته راتلونکى دى، او د هغه لپاره هيڅ عمل نه کوئ).

تفسير: يعنې ستاسې دا د قيامت او د نورو حقائقو انکار کول هيڅ يو په کوم يوه صحيح دليل باندې مبني نه دي، بلکه د دې سبب د دنيا انهماک دى، کله چې دنيا نقدي او ژر رسېدونکى شى دى؛ نو ځکه يې تاسې غواړئ، آخرت تاسې پور گڼئ او پرېږدئ يې، او وايئ چې: د هغه رارسېدل لرې دي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾

ځينې مخونه (يعنې د مؤمنانو به) په دغې ورځې (د قيامت) کې ښايسته تازه روښانه وي. خاص ذات د رب خپل ته به کتونکې وي.

تفسير: دا د آخرت بيان دى، يعنې د مؤمنانو څېرې به په دې ورځې کې ډېرې روښانه ځلېدونکې تر او تازه او ډېرې خوښې او بشاشې وي، او د دوى سترگې به د حقيقي محبوب په لقاء او کتلو سره رڼې وي، له قرآنکريم او متواترو احاديثو ځنې په يقيني ډول سره معلوم شوي دي چې په آخرت کې به د الله تعالى ليدنه وي، خو گمراهان له دې څخه منکر دي، ځکه چې دا نعمت د هغوى په برخه کې نه دى.

وَوُجُوْهٌ يَّوْمَىِٕذٍۢ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ اَنْ يُّفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّآ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾

او ځيني مخونه (يعني د کفّارو) په دغې ورځې (د قيامت) کې به تريو بدخېره وي. يقين به کوې چې کاوه شي، واقع کيږي په دغو (مخونو) باندې دوی ته بلا لويه چې ماتوونکې وي هډوکي د شا لره. نه ده داسې (چې دنيا خوښوي پر آخرت) کله چې ورسيږي (سا) هډوکي د ستوني ته.

تفسير: يعني باور لري چې هغه ناکاره معامله کېدونکې ده، او هغه عذاب د کاللو دی چې بالکل به ملا ماتوونکی وي.

﴿كَلَّآ اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾ «نه ده داسې چې دنيا خوښوي پر آخرت، کله چې ورسيږي ساه هډوکي د ستوني ته»، يعنې آخرت لرې مه ګڼئ، ځکه چې موت د دې سفر ړومبنی منزل دی، چې هغه ډېر نژدې له همدې ځايه د نورو منزلونو په تللو باندې شروع کيږي، تر څو چې وروستني منزل ته ورسيږي، ګواکې د هر سړي مرګ هغه لره د لويې ورځې (قيامت) يوه وړوکې نمونه ده، هر کله چې د مريض روح ګرد سره غونډ شي، او چنغرک هډوکي د تټر او ورمېږ ته ورسيږي، او سا يې په مرۍ کې ونښلي؛ نو وپوهېږه چې د آخرت منزل يې شروع شو.

وَقِيْلَ مَنْ ۜ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَّظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾

او وبه ويلی شي (يعنې وبه وايي هغه څوک چې چاپېر له مريضه دي) څوک دی دم کوونکی (په هغه رنځور باندې چې جوړ شي، او روح يې بېرته ور وګرځي)؟. او يقين وکړي (هغه مريض) چې بېشکه په ده (باندې راغلی) دی وخت د فراق جدايي (له دنيا او خپلوانو).

تفسير: د داسې مأيوسۍ په وخت کې د طبيبانو او ډاکټرانو له لاسه هيڅ شی نه وي پوره، کله چې خلق له ظاهري علاج او تدبير څخه عاجز شي؛ نو د دم او دعاء په فکر کې لويږي، او يو له بل سره وايي: «خانه ! کوم داسې ښه سړی راولئ، چې په دې رنځور څه دم او دعاء وکړي.

﴿وَّظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ﴾ «او يقين وکړي هغه محتضر چې بېشکه په ده باندې راغلی دی وخت د فراق جدايي له دنيا او خپلوانو»، يعنې مړ کېدونکی به وپوهيږي چې بېشکه په دې اوس له ګردو عزيزانو او اقاربو او محبوبو او مألوفو شيانو څخه بېلېدونکی دی، يا يې دا مطلب چې سا يې له بدنه تلونکې ده.

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾

او تاويږي يوه پُنډۍ (د ده) له بلې پُنډۍ (د ده) سره (له هيبته د مرګ).

تفسير: يعنې په ځينو اوقاتو کې د موت د سکراتو لامله يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ سره لګيږي، او هم د بدن د لاندنۍ برخې څخه د روح د تعلق له منقطع کېدلو څخه وروسته د پښو خوځول او يوه له بلې څخه بېلول به د ده په واک کې نه پاتې کيږي، نو ځکه يوه پُنډۍ له بلې پُنډۍ څخه بېواکه لويږي، ځيني اسلاف وايي چې: د عربو په محاورو کې «ساق» کنايه ده له سخت مصيبت څخه، نو په دې تقدير به د دې آيت ترجمه داسې کيږي: «يوه سختي به له بلې سختۍ سره يو ځای کيږي»، ځکه چې مړ کېدونکي ته په دې وخت کې دوه سختې وروړاندې کيږي، يوه دا چې له دنيا څخه داسې درومي چې مال او اسباب، اهل او عيال، کور او کهول، جاه او حشم ګرد څخه پاتې کيږي، غليمان پرې خوښيږي، او پيغورونه ورکوي، او خپلوان يې خفه کيږي، او په رنځ او خفګان کې لويږي، بله يې له دې څخه ډېره لويه او وېروونکې ده، چې هغه د قبر او آخرت هسې پېښې او احوال دي چې د هغه کيفيت په بيان نشي راتلی، يعنې سختۍ د دنيا د آخرت له سختيو سره يو ځای کيږي.

إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

په لوري د رب ستا په دغې ورځې کې ورتله دي (د ټولو مخلوقاتو لپاره د مجازاتو).

تفسير: يعنې د آخرت د سفر ابتداء له دې ځای څخه ده، ګواکې اوس د بنده راښکوول د خپل پروردګار په لوري شروع شو.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾ وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّىٰ ﴿٣٣﴾

بيا يې يقين ونه کړ (په مؤمن به باندې)، او نه يې لمونځ وکړ. مګر دروغجن يې وشمېره (قرآن لره)، او مخ يې وګرځاوه (له ايمانه). بيا لاړ اهل خپل ته (له مجلس نه) په تکبّر سره.

تفسير: يعنې د رښتين ګڼلو او باور لرلو په ځای پيغمبران دروغجن شمېري، او د لمانځه کولو او د الله تعالی په لوري د متوجّه کېدلو په ځای تل له هغه څخه غاړه غړوي، او په دې باندې يوائې اکتفاء نه کوي، بلکه په خپل تکبّر او غرور د خپلو متعلّقينو او خپلوانو په لوري ځي، او داسې راښکاروي چې لکه کوم ښه لوی کار او ډېره مېړانه او د پوهنې کار يې کړی دی.

أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٥﴾

وړ لايقه ده تاته (ای کافر انسانه هغه شی چې بد يې بولې سختي د مرګ). پس وړ لايقه ده (هغه شی چې بد يې بولې چې سختي د قبر ده). بيا وړ لايقه ده تا لره (هغه شی چې بد يې بولې چې سختي د ورځې د قيامت ده)، پس وړ لايقه ده (تا لره هغه شی چې بد يې بولې چې همېشه عذابېدل ستا دي په دوزخ کې).

تفسير: يعنې ای بدبخته ! اوس ستا د هلاکت، افسوس او کمبختي وار دی، يو ځلې نه بلکه څو څو ځلې اوس پاتې خرابي پر خرابۍ او تباهي پر تباهی ده، پرته له تانه به بل هيڅوک د الله تعالی د نوې نوې سزا وړ او مستحق نه وي.

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾

آيا ګمان کوي (کافر) انسان چې پرې به ښود شي دی چټي (بېکاره) بې قيده مهمله بېکاره.

تفسير: يعنې آيا بني آدم داسې ګڼي چې دی به همداسې چټي بېکاره او مهمل پرې ښود شي؟ او د امر او نهي هيڅ يو قيد به په ده باندې نه وي؟ يا له مړينې څخه وروسته به بيا نه ژوندی کېږي؟ او له ده څخه به د نېکيو او د بديو ګرد شمېر نه اخيست کېږي؟ او هيڅ حساب او کتاب به ورسره نه کېږي.

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

آيا نه وو دغه (انسان اول) يو څاڅکی له مني څخه چې تويوه شي (اچوه شي پر رحمونو د ښځو کې)؟. بيا وو دی يوه ټوټه د وينو؛ نو پيدا کړ الله (اندامونه يې) پس برابر کړ (صورت يې او روح يې پکې وپوکول). نو پيدا يې کړ لـه هغه (اوبو د مني) څخه جوړه (دوه صنفه) نارينه او ښځه. آيا نه دی دغه (ذات) قدرت لرونکی کوونکی د دغو افعالو، قادر په دې باندې چې ژوندي کړي مړي؟ (بلکه ښه قادر دی).

تفسیر: یعنې انسان له نطفې څنې د غوټه شویو وینو په شکل ګرځي، بیا الله تعالی د دې د پیدایښت ګرد مراتب پوره کوي، او انسان ترې جوړوي، او ټول ظاهري اعضاء او باطني قوتونه یې برابروي، او د یوې بېځانې نطفې څنې یو عاقل انسان جوړوي، او هم له همدې نطفې څنې دوه ډوله (قسمه) بني آدم پیدا کوي، چې د دوی د هر یو ظاهري او باطني خصوصیات سره بېل وي، آیا هغه مطلق قادر چې له اوله یې ګرد خلق په داسې یو حکمت او قدرت سره پیدا کړي وي؛ بیا په دې باندې قادر نه دی چې دوی بیا راژوندي کړي؟ (سبحانک اللهمّ فَبلی !)، پاک دی ستا ذات ای الها !، ولې به یې نه پیدا کوې؟ ته بېشکه قادر یې.

تمّت سورة القیامة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الدَّهْرِ

«د (الدّهر) سورت مکّي دی، (۳۱) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۶) او په نزول کې (۹۸) سورت دی، وروسته د (الرّحمان) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِیْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ یَكُنْ شَیْـًٔا مَّذْكُوْرًا ﴿۱﴾

آیا راغلی دی (یعني په تحقیق سره راغلی دی) پرانسان څه وخت له زمانې څخه چې نه وو دی یو شی یاد کړی شوی (په یوه نامه سره).

تفسیر: بېشکه پر انسان باندې داسې یو وخت تېر شوی دی چې هیڅ نوم او نښه یې نه وه، بلکه یو غیر مذکور په انسانیت څیز وو، او یو جز وو له اجزاوو د عناصرو او د نطفې، بیا یې څومره مدّت طي کړ چې د نطفې په شکل کې راووت.

اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ اَمْشَاجٍ ۖ

بېشکه پیدا کړی دی مونږ انسان له نطفې څخه چې ګډوډه شوې ده (د نر او د ښځې).

تفسیر: یعنې د نارینه او د ښځې د دوو ډولو اوبو څخه یې پیدا کړ.

تنبیه: د (امشاج) معنی مخلوط دی، نطفه د هغو غذاوو خلاصه ده، چې له مختلفو شیانو څخه روغه ده، نو ځکه د ښځې له اوبو څخه پرته (علاوه) یواځې همغه یو اوبو ته هم (امشاج) وایه شي، او پیدا کړ مونږ دغه انسان لره په دغه حال کې چې:

نَّبْتَلِیْهِ فَجَعَلْنٰهُ سَمِیْعًۢا بَصِیْرًا ﴿۲﴾ اِنَّا هَدَیْنٰهُ السَّبِیْلَ اِمَّا شَاكِرًا وَّ اِمَّا كَفُوْرًا ﴿۳﴾

ازمایو یې، نو ومو ګرځوو مونږ دغه (انسان) اورېدونکی او لیدونکی. بېشکه مونږ ورښوولې ده دغه (انسان) ته سمه لاره (په لېږلو د رسولانو او په دلائلو د عقل سره)، یا به وي دی شکر کوونکی او یا به وي دی ناشکره.

تفسیر: یعنې له نُطفې څخه د وینې غوټه او له هغه څخه یې د غوښې یوه ټوټه جوړه کړه، همدا راز له څو څو ځلې اړولو او ګرځولو څخه یې هغه دې درجې ته ورساوه چې دی پخپلو غوږونو سره اوري، او په سترګو سره ویني، او له هسې قوّتونو څخه کار اخلي، چې بل کوم حیوان له هغو څخه کار نشي اخیستی، ګواکې نور ګرد د ده په مخ کې کاڼه او ړانده دي.

تنبیه: د ﴿نَّبْتَلِیْهِ﴾ معنی اکثرو مفسّرینو (امتحان) او ازموینه اخیستې ده، د بني آدم له پیدایښته دا غرض دی چې دی د الله تعالی په احکامو، امر، نهي او نورو مخاطب شي، او امتحان ترې واخیست شي، او ولیده شي چې دی تر کومې اندازې پورې د خپل الله تعالی د احکامو تعمیل او خپل اخلاص او وفاداري څرګندوي؟ نو ځکه هغه ته یې د اورېدلو، پوهېدلو اولیدلو قوّتونه وروښل، چې پر هغوی باندې د شرعي تکالیفو مدار دی.

﴿إِنَّا هَدَيْنَٰهُ﴾ الآية - يعنې ړومبی یې د اصلي فطرت او پیدایشي عقل او پوهې ځنې، بیا یې د عقلیه او نقلیه دلائلو په وسیله هغه ته د نېکی لاره وروښوده، چې د دې ښوونې اقتضاء داسې ده چې ښایي ګرد انسانان په یوه سمه لاره باندې لاړ شي، خو د شاوخوا د حالاتو لامله او د خارجي عواملو اغېزې او د نورو عوارضو له سببه ګرد په یوه لاره باندې پاتې نشول، ځینو الله تعالی ومانه، او حق یې وپېژنده، او ځینو ناشکری او ناحقی ته ملا وتړله، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه د دې دواړو د پای او انجام ذکر دغسې فرمایي:

إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ سَلَٰسِلَا۟ وَأَغْلَٰلًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾

بېشکه مونږ تیار کړی مو دی کافرانو ته ځنځیرونه او طوقونه او تود اور (لمبې وهونکی چې تل به په کې سوځي).

إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ ٱللَّهِ

بېشکه ابرار نېکان څښي (په جنّت کې) له جامونو د شرابو ځنې چې وي ګډ له هغو سره کافور. چینه چې څښي به له هغې څخه (نېک) بندګان د الله.

تفسیر: یعنې د شرابو هسې جامونه به څښي چې لږ څه کافور به په کې ګډ وي، دا کافور د دې دنیا د کافورو په شان نه دی، بلکه د جنّت د یوې خاصې چینې نوم دی، چې د الله تعالی له لوري په خاص ډول د الله تعالی مخصوصو او مقرّبو بندګانو ته د هغه له اوبو څخه ورکولی کیږي، ښایي چې د دې سوړوالی ښه رائحه او ورم، مفرح، خاصیت، او د تک سپین رنګ لامله هغه ته کافور ویلی شي.

يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ

چې بیایي به (مؤمنان) دغې (چینې) لره (هر چېرته چې یې خوښه وي په بېولو سره). وفاء کوي (ابرار) په (هغه) نذر سره (چې یې واجب کړی وي په طاعت د الله کې، پر ځانونو خپلو باندې).

تفسیر: یعنې دا چینه د هغو بندګانو په واک او اختیار کې ده، چې په هر لوري دوی اشاره وکړي؛ د دې د اوبو ویالې به همغه لوري بهیږي، ځینې وایي چې: د دې چینې اصلي منبع به د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په لوړه ماڼۍ کې وي، چې له هغه ځایه به د ګردو انبیاوو، اولیاوو، صلحاوو او مؤمنینو ماڼیو ته د هغې ویالې وبهیږي والله أعلم، وروسته له دې نه الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُه د ابرارو د خصائلو داسې بیان فرمایي:

﴿يُوفُونَ بِٱلنَّذْرِ﴾ - یعنې هغه نذرونه چې پخپلو ځانونو باندې یې منلي وي؛ اداء کوي یې، ښکاره ده: کله چې پخپل ځان باندې لازم کړی څیز پوره کاوه شي؛ نو هغه خبرې چې د الله تعالی له لوري لازمې شوي دي څرنګه به پرېښودی شي؟.

وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُۥ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

او ویریږي (ابرار) له هغې ورځې چې شر یې ښکاره او تیت (خر ګند) دی.

تفسیر: یعنې د دې ورځې سختي او خرابي به درجه په درجه پر ټولو عامه، او ګردو لره نیوونکې وي، او هیڅوک به په کلي ډول له هغه ځنې محفوظ نه وي، الا من شاء الله !.

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّيَتِيْمًا وَّ اَسِيْرًا ⑧

او (ابرار) ورکوي طعام خواړه پر محبّت مینې د دغه (الله یا د طعام) مسکین اړ (مجبور) ته، او یتیم پلار مړي ته، او اسیر بندي ته.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په محبّت کې خپل طعام او خواړه سره له دې چې دی پخپله ورته اړ او محتاج دی، او ډېر خواهش یې ورته کیږي؛ په ډېر اخلاص، شوق او ذوق سره مسکینانو، یتیمانو، او بندیانو ته یې ورکوي.

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيْدُ مِنْكُمْ جَزَآءً وَّلَا شُكُوْرًا ⑨ اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوْسًا قَمْطَرِيْرًا ⑩

(وایي ابرار) بېشکه چې مونږ طعام خواړه درکوو تاسې ته خاص د الله تعالی د مخ لپاره (چې ویې وینو، او د هغه رضا مو په نصیب شي)، نه غواړو مونږ له تاسې څخه جزاء، بدل، او نه شکر ایستل.
بېشکه مونږ ویریږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې (غمجنې) ډېرې سختې تریو مخې نه.

تفسیر: یعنې دا طعام او خواړه ورکوونکي به د حال په ژبې سره داسې ویونکي وي، او که چېرې مصلحت وي او لازم یې وګڼي؛ د قال په ژبې سره یې هم ویلی شي.

﴿اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ﴾ څمونږ خواړه ورکول په دې خاطر دي چې الله تعالی ووینو، او د هغه رضا او ثواب مو په برخه شي، له تاسو څخه څه بدله، عوض نه غواړو، او نه درڅخه د شکر ایستلو او د منني غوښتونکي یو.

﴿اِنَّا نَخَافُ﴾ «بېشکه مونږ ویریږو له ربه خپله له عذابه د ورځې تریو مخې غمجنې، ډېرې سختې تریو مخې نه».

فَوَقٰىهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰىهُمْ نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ⑪

نو وبه ساتي دوی لره الله (په سبب د حسناتو د دوی) له شره سختی د دغې ورځې، او ور به کړي دوی ته تازګي او حسن د مخونو (او خوشالی د زړونو).

تفسیر: یعنې له هغه شي څخه چې دوی ډېر ویرېدل؛ الله تعالی دوی له هغه څخه محفوظ او مأمون وساتل، او د هغوی مخونو ته یې ښایست او تازګي، او زړونو ته یې خوښي او سرور ورعطاء کړ.

وَجَزٰىهُمْ بِمَا صَبَرُوْا جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ⑫

او جزاء به ورکړي دوی ته (الله) په سبب د صبر د دوی جنت او (جامې) وربښمینې.

تفسیر: یعنې کله چې دې خلقو د دنیا پر تنګسی او سختیو باندې صبر کاوه، او له ګناهونو او معاصیو څخه یې ځانونه ساتل، او په طاعت او عبادت کې قائم اوسېدل؛ نو ځکه الله تعالی د هغوی د آرام او راحت لپاره دوی ته د جنّت ښه نعماء، اعلی باغونه، او فاخره لباسونه مرحمت کړل، اوس الله اکرم شأنُه وأعظم برهانُه د دغو جنّتیانو یو بل ښه وضعیت داسې بیان فرمایي:

مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ⑬

حال دا چې تکیه کوونکي به وي په هغه (جنّت) کې پر تختونو باندې (د باچایانو او ټولواکانو په ډول)، نه به وینې دوی هلته شمس لمر (ګرمي) او نه زمهریر (ساړه).

تفسير: يعنې د جنّت موسم به ډېر معتدل او برابر وي، نه د تودوخې او نه د يخنۍ او نه به نور څه ربړ او تکليف هلته وي.

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾

حال دا چې نژدې به وي پر دوی باندې سيوري (د ونو) د هغه، تابع او مسخّرې ټيټې کړی شوي به وي مېوې د هغه په تابعدارۍ مسخّرېدلو ټيټېدلو سره (چې شوکول به يې اسان وي).

تفسير: يعنې د ونو څانګې د خپلو مېوو سره دوی ته ډېرې نژدې کيږي، او د هغوی مېوې به ورڅوړندې او د دوی په واک کې به وي، او جنّتيان په هر حالت او هر ځای کې چې وغواړي، اعمّ له دې څخه چې ولاړ وي يا ناست يا ملاست، بې له تکلّفه هغه ټولولی او شوکولی شي.

وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا۠ ﴿١٥﴾ قَوَارِيرَا۟ مِن فِضَّةٍ

او ګرځولی به شي پر دغو (ابرارو) باندې (په دغه جنّت کې د) شيشو جامونه له سپينو زرو او ګلاسونه صراحي چې وي به (دغه ظروف) په شان د شيشو. هسې شيشې چې له سپينو زرو به وي (صاف به وي د شيشو په شان، چې ظاهر به يې له باطن او باطن به يې له ظاهره ښکاري).

تفسير: يعنې دا ظروف لوښي به په اصل کې د سپينو زرو څخه جوړ وي، او ډېر سپين بې داغه او خوښې ښنونکي، او داسې صاف او شفاف ا و ځلېدونکې به وي، چې لکه شيشې غوندې به ښکاري، او د هغه د منځ شيان به له باندې څخه له لرې ليده کيږي.

قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾

په اندازه کړي به وي هغه (جامونه ساقيانو د جنّت جنّتيانو ته) اندازه کول.

تفسير: يعنې يو جنّتي هومره چې څښلو ته ضرورت لري، او زړه يې غواړي؛ په هغه مېچ او اندازه سره به سم او برابر په هغه کې شراب وي، چې نه به ترې لږيږي، او نه به ترې زياتيږي، يا په هره اندازه چې جنتيان پخپلو زړونو کې ټاکلې او ګرځولې وي؛ بې له تزييده او بې له تنقيصه سم د دوی له غوښتنې سره ورته وړاندې کيږي.

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا ﴿١٧﴾

او ورڅښول کيږي به جنتيانو ته په جنّت کې جامونه د شرابو چې وي به ګډ له هغه سره زنجبيل.

تفسير: يعنې د شرابو جام يو هغه وو چې د هغه ګډ جنتي کافور دی، دويم يې هغه دی چې زنجبيل (سونډ) ورسره ګډوي، مګر دا د دې دنيا زنجبيل او سونډ ونه ګاڼه شي، ځکه هغه يوه چينه ده چې «سلسبيل» نوميږي، د سونډ تأثير تود دی، او په غريزيه حرارت کې انتعاش پيدا کوي، او عرب هغه ډېر خوښوي.

په هر حال سره په کوم خاص مناسبت سره دې چينې ته «زنجبيل وايي»، د نېکانو په جامونو کې د هغه لږ څه ګډون کاوه شي، په اصل کې دا چينه لويو عالي مقامو مقرّبينو لره ده، والله أعلم.

عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾

چينه په دغه (جنّت کې چې) نوم يې اينبودلی شوی دی په سلسبيل سره.

تفسير: د «سلسبيل» معنی صافې بهېدونکې اوبه دي، (کذا في الموضح)، او ځکه ورته «سلسبيل» وايي چې آسانه تيرېږي له حلقه، او ډېرې لذيذې او خونده ورې دي په څښلو کې، او هر چېرته چې د جنّتي زړه وغواړوي، همغلته ورته بهيږي.

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ

او ګرځي پر دغو جنّتيانو باندې هلکان تل پاتې شوي (پخپل حال).

تفسير: يعنې تل به هلك پاتې کيږي، يا به له جنّتيانو څخه هيڅ نه اخيست کيږي، او تل تر تله به د هغوی په خدماتو کې مشغول وي.

إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا ﴿١٩﴾

کله چې ووينې ته دوی؛ ګڼې به هغوی (په صفايي کې) لکه مرغلرې خورې شوې.

تفسير: يعنې پخپل حسن، جمال، صفايي او ښايست سره په هر لوري ګرځي، او داسې خوش منظر معلومېږي لکه چې د ډېرو ځلېدونکيو او ښايسته مرغلرو په شان پر ځمکې باندې خواره شوي وي، او تخصيص د «منثور» لپاره د دې دی؛ چې دا ښايسته او ښې ښکارېږي له مرغلرو منظومه وو او پيیلو شويو څخه.

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾

او هر کله چې وګورې ته دغه (جنّت) ته؛ نو وبه وينې ته نعمتونه (ډېر چې صفت يې کېدی نشي)
او ملك باچايي لويه (لازواله چې انتهاء او زوال نه لري).

تفسير: يعنې د جنت حال او احوال څه ووايه شي، که څوك يې ووينې؛ نو ور معلومېږي چې په جنّت کې به څه عظيم الشأن نعمتونه او څومره لويه لا زواله بېمثاله باچايي يوه معمولي او ادنی جنّتي ته ور په برخه کيږي، رزقنا الله تعالی منها بمنّه وفضله.

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ

له پاسه پر دوی باندې به کالي د نريو ورېښمو وي چې شنه به وي، او د غټو ورېښمو نه.

تفسير: يعنې نري او غټ دوه ډوله د ورېښمو کالي به جنّتيانو ته ورکاوه کيږي.

وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ

او وابه غوسته شي (دوی ته) باهوګان له سپينو زرو.

تفسير: په دې سورت کې درې ځايه د سپينو زرو، د لوښيو، ګاڼو او نورو ذکر راغلی دی، په بل ځای کې د سرو زرو ذکر شوی دی، ممکن دي چې دا هم وي او هغه هم وي، ځينو ته به دا ورکاوه شي، او ځينو ته به هغه، يا به کله دا او کله به هغه ورووړاندې کيږي.

وَسَقٰىهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُوْرًا ﴿٢١﴾

او ور وبه څښي دغو (جنّتيانو ته) رب د دوی شراب طهور (څښاك ښه پاكيزه).

تفسير: يعنې له ګردو نعمتونو وروسته د شراب طهور يو جام به د حقيقي مالك له لوري ورکاوه شي، چې نه په کې نجاست وي، او نه کدورت، نه به ورسره څه درد او الم او نه به بدبويي وي، او د هغه له څښلو ځنې به زړه پاك او ګېډه صفا کيږي، له څښلو څخه وروسته له بدن څخه به داسې عرق او خولې وځي، چې د هغه وږمه او خوشبويي به د مسکو په څېر زړونه خوښوي.

اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَآءً وَّكَانَ سَعْيُكُمْ مَّشْكُوْرًا ﴿٢٢﴾ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيْلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ

(او وبه فرمايي الله دوی ته چې) بېشکه دغه (نعمتونه) وو تاسې لره جزاء بدل (د اعمالو ستاسې)، او دی سعي عمل زيار ستاسې مشکور مقبول. بېشکه مونږ همدا مونږ نازل کړی مو دی په تا باندې (ای محمده !) قرآن نازل کول. نو صبر کوه حکم د رب خپل ته (په نصرت د تا).

تفسير: يعنې د زيات اعزاز او اکرام او د زړونو د خوښې لپاره به ويلی شي چې: دا ستاسې د اعمالو بدل دی، ستاسې زيارونه مقبول او مشکور او سعي مو ومنلی شوې، د دې زېري له اورېدلو ځنې به جنّتيان لا خوښيږي.

﴿اِنَّا نَحْنُ﴾ الآية ـ «بېشکه مونږ نازل کړی مو دی په تا باندې ای محمده قرآن نازلول، نو صبر کوه حکم امر د رب خپل ته په نصرت د تا»، چې ستا زړه مضبوط شي، او خلق ورو ورو پخپلو ښو او بدو باندې ښه وپوهيږي او معلوم يې کړي، چې جنّت د کومو اعمالو په وسيله موندل کيږي، که په داسې پوهولو سره هم ونه پوهېده، او پخپل ضد او عناد کې ټينګ پاتې شو؛ نو تاسې د خپل پروردګار په حکم باندې همغسې ټينګ ودرېږئ، او د وروستنی فيصلې انتظار وکړئ !.

وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُوْرًا ﴿٢٤﴾

او مه منه خبره له دوی ځنې د هيڅ يو ګنهګار او ناشکره (چې تا بولي کفر ته).

تفسير: يعنې «عتبه» او «وليد» او د قريشو نور کفار تاسې ته دنيوي ترغيبونه درکوي، او ښه باغونه درښيي، او په دې تحريص او تطميع سره غواړي چې تاسې د تبليغ له فرضه واړوي، نو الله تعالی تنبيه فرمايي چې: تاسې د دوی په خبرو باندې مه تېروځئ، ځکه چې د ګنهګار، فاسق او ناشکر کافر له وينا منلو څخه پرته له نقصانه بل څه په لاس نه درځي، نو د داسې شريرانو او بدبختانو خبرو ته غوږ نيول نه دي پکار.

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَّاَصِيْلًا ﴿٢٥﴾

او يادوه نوم د رب خپل صباح ګهيځ او بېګا ماښام.

تفسير: يعنې تل هغه پخپل زړه کې ولره !، په تېره بيا په دې دوو وختونو کې يې هرومرو يادوه !، ګردو اندېښنو علاج همدا د الله تعالی ذکر دی.

وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيْلًا ﴿٢٦﴾

او په څه برخه د شپې کې نو سجده کوه هغه (الله) ته، او نسبت د پاکۍ کوه دغه (الله) ته په شپه اوږده کې (یعني تهجّد کوه او).

تفسیر: لمونځ وکړه !، ښايي چې له دې ځنې د مغرب او عشاء لمونځونه یا به تهجّد مراد وي، که له ﴿وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ﴾ څخه تهجّد مراد وي؛ نو دلته به له تسبیح ځنې د هغه متبادره معنی اخیسته کیږي، یعنې د شپې له لوري علاوه پر تهجّد پر ډېرو تسبیحو او تهلیلو کې مشغول شئ !، که له ړومبي «فاسجد» ځنې د ماښام او ماسختن لمونځ مراد وي؛ نو دلته به له تسبیح څخه تهجّد مراد وي.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾

بېشکه دا (خلق چې کُفّار دي) خوښوي ژر تېرېدونکې (دنیا)، او پرېږدي وروسته له ځانه ورځ سخته (د عُقبی چې د هغې لپاره څه تیاری او عمل نه کوي).

تفسیر: یعنې دا خلق که ستاسې پند او هدایت نه مني، د هغه سبب د دنیا مینه ده، کله چې دنیا یو ژر په لاس راتلونکی څیز دی، دوی هم دا غواړي، او د قیامت له درنې ورځې څخه غافل شوي دي، او هیڅ د هغه په فکر کې نه دي لویدلي.

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾

مونږ پیدا کړي مو دي دوی، او بیا مو مضبوط کړل پیدایښت بندونه اندامونه د دوی، او کله چې اراده وفرمایو؛ بدل به راوړو مونږ امثال د دوی (په خلقت کې) بدل.

تفسیر: یعنې اول مو تاسې پیدا کړئ، او ستاسې ګرد بندونه او اندامونه مو جوړ کړي دي، نن څومونږ هغه قدرت نه دی سلب شوی، هر کله چې مونږ وغواړو؛ ستاسې دا موجوده ژوندون پای (انجام) ته رسوو، او همداسې یوه بله هستي بیا پیدا او ودرولی شو، یا دا مطلب که دا خلق یې ونه مني؛ نو مونږ قادر یو، هر کله چې وغواړو د دوی په ځای به نور داسې سړي راولو چې ګرد سره به مطیع او فرمانبرداران وي، او د دوی په شان به سرکشان نه وي.

إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾

بېشکه دغه (سورت) تذکره پند دی (خلقو لره)، نو هر هغه څوک چې اراده کوي نیسي طرف د رب خپل ته لاره (په خیر او طاعت سره؛ پس ودې نیسي !).

تفسیر: یعنې په جبر او زور سره په دوی باندې خبرې منل ستا کار نه دی، د پاک قرآن په وسیله پند ورکوئ !، وروسته له دې د هر چا اختیار دی، هر څوک چې زړه یې غواړي د خپل پروردګار تر خوښۍ پورې د رسېدلو لاره دې ځان ته جوړه کړي !.

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾

او اراده نشئ کولی تاسې (د هیڅ لاره د طاعت) مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (تاسو ته)، بېشکه الله دی (پر هر شي باندې) ښه عالم دانا ښه حکمت والا دی.

تفسیر: یعنې ستاسې غوښتنه هم پر ته د الله تعالی له غوښتنې نشي کېدی، ځکه چې د بنده مشیت د الله تعالی د مشیت تابع دی، دغه الله تعالی ته ښه معلوم او ښکاره ده چې د چا استعداد او قابلیت څه قسم دی؟ نو سم له هغه سره د هغه مشیت کار کوي، بیا پاك الله هر چا لره چې اراده ولری د هدایت نو پخپل مشیت په سمې لارې باندې یې بیایي، او چا سر لره چې د ګمراهۍ اراده وکړی نو په ګمراهۍ کې یې پرېږدي.

يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ۚ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

داخلوي (الله) هغه څوك چې اراده (د دخول یې) وفرمايي په رحمت خپل کې، او ظالمان (کافران چې دي) تیار کړی دی (الله) دوی ته عذاب ډېر دردناك.

تفسیر: یعنې د هر چا استعداد چې ښه وي؛ هغه ته به په نېکۍ باندې د تللو توفیق وروبښي، او د خپل رحمت او فضل مستوجب به یې وګرځوي.

تمّت سورة الدّهر بفضل الله تعالی ومنّه وكرمه.

سُورَةُ المُرسَلاتِ

«د (المرسلات) سورت مکي دی، پرته (علاوه) له (۴۸) آیته څخه چې مدني دی، (۵۰) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۷) او په نزول کې (۳۳) سورت دی، وروسته د (الهمزة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالۡمُرۡسَلٰتِ عُرۡفًا ﴿۱﴾ فَالۡعٰصِفٰتِ عَصۡفًا ﴿۲﴾

قسم دی په هغو بادونو چې لېږلی شوي دي (د الله له طرفه) پی در پی پرله پسې (چې زړونه خوښوي)، (یا) قسم دی په هغو ملائکو لېږلیو شویو په نېکیو سره (چې امر او نهي دي). بیا قسم دی په هغو سخت خوځوونکیو بادونو باندې چې الوځي په زور سره، (یا) پس قسم دی په هغو ملائکو تلونکیو په حکم د الله سره ګرځندي تلل.

تفسیر: یعنې اول پسته او ښه نرۍ هوا چلیږي، چې له هغې سره به د مخلوقاتو ډېر توقّعات او منافع تړلي وي، بیا لږ څه وروسته همغه یوه نرمه او پسته هوا د یوې سختې سیلۍ او طوفان جاګړ پشان به الوځي، او داسې خرابي او وراني به راولي چې خلق به په نارو سورو شي، همدا د دنیا او د آخرت مثال وګڼئ!، ډېر داسې کارونه دي چې خلق هغه اوس مفید او نافع ګڼي، او پر هغه باندې د دوی لویې هیلې تړلې وي، او ډېر توقّعات ترې لري، خو همغه کار کله چې د قیامت په ورځ پخپل اصلي او ډېر سخت او ویروونکي صورت سره راښکاره شي؛ نو ګرد خلق به ترې پناه غواړي.

وَّ النّٰشِرٰتِ نَشۡرًا ﴿۳﴾ فَالۡفٰرِقٰتِ فَرۡقًا ﴿۴﴾

قسم دی په هغو خواره کوونکیو بادونو باندې (باران لره) پورته کول خورول. بیا (قسم دی) په (هغو ملائکو یا آیتونو د قرآن چې) جدایي کوي (په منځ د حق او باطل کې) جدایي کول.

تفسیر: یعنې پر هغه هواوو باندې قسم دی چې بخارات او نور له ځانه سره راپورته کوي، او وریځې پیدا کوي، او په فضاء کې یې خوروي، بیا په هر هر ځای کې چې د هغوی رسونه مقصود وي؛ د الله تعالی په امر هغه هم هغلته رسوي او ویشي یې، او له وریا (باران) څخه وروسته بیا وریځې یوه لوري بل لوري ته خوروي، هوا یواځې له وریځې سره مخصوصه نه ده، بلکه د هغه عمومي خاصیت دا دی چې د ګردو شیانو کیفیات لکه ښې او بدې وږمې او نور خوروي، او د هغوی لطیف اجزاء څنې بېلوي، او له ځان سره یې وړي، او یو څیز له یوه ځایه جلا کوي، او له بل سره یې لګوي.

فَالۡمُلۡقِیٰتِ ذِکۡرًا ﴿۵﴾ عُذۡرًا اَوۡ نُذۡرًا ﴿۶﴾

پس قسم دی په هغو (پرښتو) چې راښکته کوونکې د ذکر، وحي، پند دي. لپاره د لرې کولو د عذر (الزام د مؤمنانو) او لپاره د ویرولو (الزام د کافرانو).

تفسیر: شاه عبد العزیز (رحمه الله) له ﴿فَالۡمُلۡقِیٰتِ ذِکۡرًا﴾ څخه هم هوا مراد کړې ده، ځکه چې د وحي غږ د خلقو غوږونو ته رسونه هم د هوا کار دی.

تنبیه: «المرسلات، العاصفات، الناشرات، الفارقات، الملقیات» د پنځو واړو مصداق ځینو هواوې ټاکلي (مقرر کړې) دي، ځینو پرښتې ځینو پیغمبران او ځینو مفسّرینو لکه چې ړومبنیو څلورو څخه هواوې مراد کړي دي، او له پنځمې څخه یې پرښتې اخیستې دي چې په ترجمه کې ښکاره ده.

شاه عبد القادر (رحمه الله) لیکي چې: «له وحي څخه د کافرانو د دغه الزام لرې کول منظور دي، چې د سزا په وخت کې ونه وایي چې مونږ نه وو خبر، او هغو کسانو ته چې په برخه کې یې ایمان دی؛ د وېرې اورول دي چې ایمان راوړي».

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ۝٧

بېشکه څه وعده چې له تاسې سره کړې شوې ده (د قیامت) خامخا واقع کېدونکې ده.

تفسیر: یعنې د قیامت او د آخرت د حساب او کتاب او جزاء او سزا وعده هرومرو پېښېدونکې ده.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ۝٨ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ۝٩

نو کله چې ستوري تور شي (رڼا نور یې ورک شي). او کله چې اسمان څېرې کړ شي.

تفسیر: یعنې ستوري محوه بې رڼا خړپړ کېږي، اسمان به ټوټې ټوټې را لوېږي، او د څیرېدلو له وجې به په هغه کې ورونه او کړکی څرګندېږي.

وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ۝١٠

او کله چې غرونه والوځولی شي (ویستل شي له ځایونو خپلو نه) او روان شي.

تفسیر: یعنې د پاغوندو په شان په هوا کې الوځي، او دې خوا او هغې خوا ګرځي.

وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ۝١١

او کله چې د پیغمبرانو وخت وټاکلی شي (او جمع کړل شي لپاره د شهادت).

تفسیر: چې له وړاندې وروسته ټاکلي وقت سره سم د خپلو امتیازاتو سره د ربّ العزّت په دربار کې حاضر شي.

لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ۝١٢ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ۝١٣

لپاره د کومې ورځې وروستي کړی شوي دي (دا څیزونه)؟. لپاره (د شهادت) د ورځې د فیصلې.

تفسیر: یعنې پوهېږئ چې دا فیصله کومې ورځې لپاره ساتلی شوې ده؟ هغې ورځې ته چې په هغې کې به د هرې خبرې بیخي او آخري او قطعي فیصله وي، بېشکه که الله تعالی غوښتلی؛ اوس به یې د هر څیز فیصله لاس په لاس او سمدلاسه هم کوله، خو د ده د حکمت اقتضاء داسې نه ده، چې اوس هر څوک پخپلې سزا ورسوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ۝١٤ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ۝١٥

او څه شي پوه کړی یې ته چې څه ده ورځ د فیصلې. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په ورځې د قیامت باندې).

تفسیر: یعنې هیڅ مه پوښتنه چې د فیصلې ورځ به څرنګه وي؟ بس دومره وپوهېږه چې دروغ ویونکیو لره به د تباهۍ ډېره سخته ورځ وي، او له سختو مصابو او ربړو سره به په کې مخامخ کېدونکي وي.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۶﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿۱۷﴾ كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿۱۸﴾

آیا نه دي هلاک کړي مونږ (مجرم خلق) ړومبني؟ (بلکه هلاک کړي مو دي په سبب د تکذیب سره). بیا ورلېږو په هغو پسې وروستني (مجرمان هم لکه چې له دوی سره مو معامله وکړه). همداسې کار کوو مونږ له ټولو مجرمانو ګنهګارانو سره.

تفسیر: د قیامت منکرانو داسې ګڼل چې د دنیا دا لوی ژوندون به په څه ډول پای (آخر) ته ورسیږي؟ او څرنګه به باور کېدی شي چې دا ګرد بنـي آدمان به په یوه ورځ کې سره مړه او انساني نسل به بېخي فنا کیږي؟دا دوزخ او عذاب ویرول ګرد سره فرضي او ساختګي راښکاري، نو د دې چټي خبرو په ځواب کې فرمایي چې پخوا له دې څخه ډېر خلق مړه شوي دي، او ډېر اقوام او ټبرونه د خپلو ګناهونو په بدل د تباهۍ سره مخامخ شوي دي، د وروستنیو په نسبت به هم داسې د موت او هلاکت سلسله جاري وي، نو پاک الله فرمایي: کله چې څمونږ قدیمي عادت د مجرمانو په نسبت معلوم او څرګند دی؛ نو وپوهېږئ چې د دې پېړۍ کُفّار به هم په همغو پخوانیو کُفّارو پسې شړو.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۱۹﴾

افسوس هلاکت خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په بعث بعد الموت باندې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د قیامت راتګ یې د دې لپاره دروغ ګڼه چې ګرد انسانان به څرنګه یو ځلې پناه کیږي؟ او په څه ډول به ګرد مجرمان په یوه وخت کې ګرفتار او په سزا رساوه کیږي؟

أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿۲۰﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿۲۱﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿۲۲﴾

آیا نه یئ پیدا کړي مونږ تاسې له اوبو سپکو (د مني) څخه؟. نو ومو ساتلې مونږ هغه (اوبه) په ځای د قرارۍ ټینګ کې (چې د مور رحم دی). تر نېټې معلومې (وخت د ولادت) پورې.

تفسیر: یعنې د یوې وقفې په ځای کې یې محفوظ وساته، له دې څخه مراد د مور رحم دی، چې هغه ته (بچه دان) هم وایه شي، او علی الأکثر ووړکی هلته تر نهو میاشتو پورې وي، او خپل خلقت کاملوي.

فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿۲۳﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۲۴﴾

پس قادر یو مونږ په دغو کارونو باندې پس ښه ټیک قادران یو مونږ. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په ایمان او په نعمت باندې).

تفسیر: یعنې د اوبو هغه څاڅکي یې او تر نېټې معلومې پورې په هغه ټینګ او مضبوط ځای (رحم) کې چې اکثر نهه میاشتې وي؛ وساته په تدریج سره یې پوره کړ، او له هغه څخه یې په ورو ورو یو کامل انسان جوړ کړ، له دې څخه څمونږ په قدرت او قوت باندې وپوهېږئ، نو آیا دا الله تعالی دا انسان وروسته له مړینې څخه نشي ژوندی کولی.

تنبیه: ځینو د «قدّرنا» معنی اندازه کول اخیستي دي، یعنې «اندازه مو کړ» او مونږ یو ښه اندازه کوونکي، چې په دومره مدت کې له مونږ څخه هیڅ یو ضروري څیز نه دی پاتې، او نه مونږ کوم زائد او بېکار شی پیدا کړی دی.

(اوس الله تعالی جل وعلا شأنُه وعظم برهانُه ذکر کوي د خپل احسان پر خپلو بندګانو او داسې فرمایي:)

اَلَمۡ نَجۡعَلِ الۡاَرۡضَ كِفَاتًا ﴿۲۵﴾ اَحۡيَآءً وَّاَمۡوَاتًا ﴿۲۶﴾

آیا نه ده ګرځولې مونږ ځمکه جمع کوونکې (په شاه خپلې). ژوندیو لره او مړیو لره (په ګېډه، نس خپل کې)؟.

تفسیر: یعنې ګرد ژوندي مخلوقات پر همدغې ځمکې باندې د خپل ژوندون چارې برابروي، او د دوی مړي هم په همدې ځمکې کې ښښېږي، او ورته رسیږي، انسان ته ژوندون د همدې خاورې په وسیله په برخه شوی دی، او له مړینې ځنې وروسته یې همدا خاوره د هستوګنې ځای دی، نو آیا بیا دویم کرت له دې خاورې ځنې د هغه پورته کېدل کومه مشکله خبره ده؟.

وَّجَعَلۡنَا فِيۡهَا رَوَاسِىَ شٰمِخٰتٍ وَّاَسۡقَيۡنٰكُمۡ مَّآءً فُرَاتًا ﴿۲۷﴾

او پیدا کړي دي مونږ په دې (ځمکه) کې غرونه لوی او لوړ، او در ومو څښلې تاسې ته اوبه خوږې تنده ماتوونکې.

تفسیر: یعنې په همدغې ځمکې کې مو لکه غر غوندې دروند او سخت جسم پیدا کړی دی، چې له خپله ځایه هیڅ نه خوځیږي، او په همدې ځمکې کې مو د اوبو چینې در بهولې دي، چې د خپلې نرمۍ او سیلان په سبب تل تر تله بهیږي، او په ډېر سهولت سره یې څښونکي څړوبیږي.

وَيۡلٌ يَّوۡمَئِذٍ لِّلۡمُكَذِّبِيۡنَ ﴿۲۸﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغو مخلوقاتو او نعمتونو باندې).

اِنۡطَلِقُوۡۤا اِلٰى مَا كُنۡتُمۡ بِهٖ تُكَذِّبُوۡنَ ﴿۲۹﴾

ځئ ولاړ شئ ! هغه څیز ته چې وئ تاسې چې په هغه (عذاب د اور) به مو دروغ ویل په دنیا کې.

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې به منکرانو ته داسې ویل کیږي، بیا به وویل شي د الله له جانبه منکرانو ته داسې چې:

اِنۡطَلِقُوۡۤا اِلٰى ظِلٍّ ذِىۡ ثَلٰثِ شُعَبٍ ﴿۳۰﴾

ځئ لاړ شئ تاسې !، هغه سیوري ته چې خاوند د دریو خاښونو څانګو دی.

تفسیر: له «قتادة» رضي الله تعالی عنه او نورو ځنې مروي دي چې: د کافرانو د سیوري لپاره یو لوګی له دوزخه راوځي، چې په چاودلو سره به په دریو څانګو ویشل کیږي، وایي چې: دا لوګی به داسې وي چې له هر یوه منکر به له درې خواوو راچاپېر وي، یوه ټوټه به یې د سر له لوري د چترۍ په ډول ولاړه وي، او دویمه به یې په ښي لاس او درېمه به یې په کیڼ لاس، د حساب تر خلاصېدو پورې به دا خلق تر همدې سیوري لاندې وي، او ایمانداران او نېک کرداران به د عرش عظیم تر سیوري لاندې په ډېره هوسایي او آرام سره ولاړ وي.

لَّا ظَلِيلٍ وَّلَا يُغْنِيْ مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾

چې نه به وي (دا سيوری) يخ، او نه به دفع کوي (له دوی نه هيڅ شی) له لمبې د اور نه.

تفسير: يعنې يوائځې په نامه سره به سيوری وي، داسې کوم ګڼ سيوری به نه وي چې د هغه په وسيله د لمر له تودوخې يا د اور له لمبو څخه منکرين ځان وژغوري، يا د تندې د داخلي او خارجي تودوخې مخه ونيسي.

اِنَّهَا تَرْمِيْ بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾

بېشکه هغه (اور) ويشتل کوي په هسې بڅرکو سرو سکروټو سره (چې هره يوه به يې وي) لکه لوړه (اوچته) غټه ماڼۍ.

تفسير: يعنې د دوزخ دغه سکروټې به دغومره لوړې وي، او هغه سکروټې به د لويې ماڼۍ د وچتوالي په مېچ را الوځي، يا به د هغه د سکروټو لويوالی د لويې ماڼۍ له لويوالي سره برابر وي.

كَاَنَّهٗ جِمٰلَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾

ګواکې هغه (بڅرکي سکروټې قطار د) اوښانو زېړو تورو دی.

تفسير: يعنې که له ماڼۍ سره تشبيه په لوړوالي (وچتوالي) کې وي؛ نو له اوښ سره به په لويوالي کې هم وي، که هغه تشبيه په لويوالي کې وي؛ نو د ﴿كَاَنَّهٗ جِمٰلَتٌ صُفْرٌ﴾ مطلب به داسې وي چې: ړومبی به د اور هغه بڅرکي او سکروټې له ماڼۍ سره برابرې وي، بيا به ماتې او وړې شي د اوښ په اندازه به کېږي، يا به له اوښ سره په رنګ کې تشبيه ولري، خو په دې صورت کې هغو کسانو چې د ﴿جِمٰلَتٌ صُفْرٌ﴾ ترجمه په «تورو اوښانو» سره کړې ده؛ هغه زياته ښه لګېږي، ځکه چې له روايتونو څخه دا ثابته شوې ده، چې د دوزخ اور تک تور دی، او عرب تورو اوښانو ته د دې لامله «صفر» وايي چې هغه عمومًا زېړوالي ته مائل وي، والله أعلم.

وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٣٤﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (د داسې عذابونو).

تفسير: چې داسې به يې ګڼل چې قيامت نه دی راتلونکی، او که راهم شي؛ نو مونږ به هلته په آرام او هوسايۍ کې يو.

هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُوْنَ ﴿٣٥﴾

دا هغه ورځ ده چې (مفيدې) خبرې نه کوي (په کې کفّار، يا به نشي نيولی هيڅ حُجّت پر الله باندې).

تفسير: يعنې منکران به ځينو مواطنو کې بالکل خبرې ونه شي کړی، او په هغو مواطنو کې چې وينا کوي؛ هغه به نافع نه وي؛ نو په دې لحاظ سره به د هغوی ويل او نه ويل ګرد سره برابر وي.

وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُوْنَ ﴿٣٦﴾

او اذن حکم به ونه کړ شي دوی ته چې عذر وغواړي (او نه به معذرت ورته څه نفع ورسوي).

تفسير: ځکه چې د معذرت او د توبې د قبلېدلو وخت تېر شوی دی.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په دغې ورځې د قیامت باندې).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې دغه ورځ د دنیا په عدلیو او محکمو باندې قیاس کوي، او داسې یې ګڼلې وي چې که هسې کومه موقع راوړاندې شوه؛ نو هلته به هم په غوړو خبرو او په عذرونو او ننواتو سره ځانونه خلاصوو.

هَٰذَا يَوۡمُ ٱلۡفَصۡلِۖ جَمَعۡنَٰكُمۡ وَٱلۡأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

دا ورځ د فیصلې ده، ټولوو مونږ تاسې (ای مکذّبانو) او پخواني خلق هم.

تفسیر: د دې لامله چې ګرد سره راټول کړو، او بیا یې بېل بېل سره ودروو، او وروستنی او آخري حکم او فیصله ور واوروو.

فَإِن كَانَ لَكُمۡ كَيۡدٞ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾

پس که وي تاسې سره لره څه کید، مکر چل (په دفع د عذاب کې)؛ نو وکړئ دغه کید، مکر، چل مو په ما باندې.

تفسیر: هو که ! دا ګرد مو دلته سره را ټول کړي، اوس دې یو له بله سره جرګې او مشورې وکړي !، هر هغه چم او مکر فریب او تدبیر چې ځمونږ د نیولو لپاره جوړولی شي؛ هغه دې جوړ کړي، او راودې ښيي، په دنیا کې خو مو د حق په باطلولو او پټولو کې ډېر تدبیرونه کړي وو، نن مو هم له همغو تدبیرونو څخه هر یو مو چې زړه غواړي؛ راد مخه یې کړئ !.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په حساب کتاب باندې).

تفسیر: چې په نورو یې هیله او اسره کړې وه، چې هغوی به مونږ په هر ډول سره چې وي؛ خلاصوي.

إِنَّ ٱلۡمُتَّقِينَ فِي ظِلَٰلٖ وَعُيُونٖ ﴿٤١﴾ وَفَوَٰكِهَ مِمَّا يَشۡتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ هَنِيٓـَٔۢا بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٤٣﴾

خامخا پرهېزګاران ویریدونکي به (د جنّت د ونو) په سیورو کې وي، او په (غاړه د) چینو کې به وي. او په (منځ د) مېوو کې به وي له هغه قسمه چې غواړي یې دوی. (او وایي به مؤمنانو ته پرښتې چې) خورئ تاسې او څښئ تاسې (ای متّقیانو) په داسې حال کې چې لذّت اخیستونکي به یئ په سبب د هغو (صالحه اعمالو) چې وئ به تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسیر: یعنې ویریدونکي له عذابه د الله چې کوي پرهېز له کفر او عصیان څخه؛ ړومبی د عرش بیا د جنّت په سیوریو کې به وي، د مکذّبینو په مقابل کې یې دا د متّقینو حال بیان وفرمایه، ځکه چې «الأشیاء تعرفُ بأضدادها».

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾

(لکه چې جزاء مو متقیانو ته ورکړه؛) بېشکه مونږ دا رنګه ښه بدل ورکوو نیکانو ته. افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ویونکیو لره (په نعماوو د جنّت سره).

تفسير: چې په دنيا کې به يې مسلمانانو ته ويل: که له مړينې څخه وروسته بيا ژوندون وي؛ نو هلته به هم مونږ له تاسې څخه ښه يو، اوس چې هغوی تاسې په عيش او عشرت کې وينئ، او خپل ځانونه په تکليف او زحمت کې مومئ؛ نو دوی ته لا زيات تکليف رسيږي، او رسوا او ذليل کيږي، او وايي به منکرانو ته پرښتې داسې چې:

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿۴۶﴾

خورئ تاسو ! او نفع واخلئ (ای مکذّبانو له نعمتونو د فاني دنيا) لږې ورځې، بېشکه يئ تاسې مجرمان (ګنهګاران په عُقبی کې).

تفسير: دا خطاب مکذّبينو ته دی، چې څو ورځې نورې هم مزې وکړئ !، آخر به د دې خوړلو او څښلو بدل په ښه ډول له تاسې څخنې اخيست کيږي، ځکه چې تاسې د الله تعالی مجرمان يئ، چې د هغه سزا پرته له حبس دوام او عذاب اليم څخه بل شی نه دی.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۴۷﴾

افسوس، هلاکت، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (له عذاب دردناک څخه).

تفسير: چې د دنيا په عيش عشرت، ساعت تېری او لذّتونو کې ډوب تللي وي، له دې څخه خبر نه وي؛ هغه څيز چې تاسې ته د ګلانو آمېل ښکارېده، او هغه مو پخپلو غاړو کې اچول، هغه يو تک تور سخت چيچونکی مار او منګور دی.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿۴۸﴾

او کله چې وويل شي (په دنيا کې) دغو (مکذّبينو) ته چې رجوع وکړئ، لمونځ وکړئ تاسې (الله ته)؛ نه کوي دوی رکوع لمونځ (الله ته).

تفسير: يعنې مکذّبين په لمانځه کې رکوع نه لري، يا د الله تعالی د عامو احکامو په مقابل کې غاړه نه ږدي.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿۴۹﴾

افسوس، هلاک، خرابي ده په دغې ورځې کې دروغ ويونکيو لره (په اوامر او نواهي د الله).

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿۵۰﴾

پس په کومې خبرې باندې وروسته ما سوا له دې (قرآنه) به ايمان يقين راوړي (دغه منکران)، بلکه په بل شي باندې ممکنه نه ده پرته له (قرآن).

تفسير: يعنې له قرآن مجيد څخه لوړ او کامل او مؤثر بيان به د چا وي؟ که دا مکذّبين په دې باندې باور نه کوي؛ نو پر کومې خبرې به ايمان راوړي، آيا له دې پاک قرآن څخنې وروسته د بل کوم کتاب د راتللو په انتظار کې دي، چې له اسمانه به راښکته شي؟.

تمّت سورة المرسلات بفضله، ولله الحمدُ والمنّة، وبه التوفيق والعصمة.

سُورَةُ النَّبَإِ

«د (النبأ) سورت مکي دی، (۴۰) آیته (۲) رکوع لري، په نزول کی (۸۰) او په تلاوت کی (۷۸) سورت دی، وروسته له المعارج له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

عَمَّ يَتَسَاءَلُوْنَ ﴿۱﴾

له څه شي څخه پوښتنه کوي (کفار) يو له بله (يا له مؤمنانو څخه په طريقه د مسخرې څخه).

تفسير: يعني خلك د کومې خبرې پته لګولو او د کوم څيز په تحقيق او تفتيش کی مشغول دي؟ آيا په هغو کی داسې څه قوت او استعداد شته چې له ډېرو پوښتنو څخه په هغه څيز باندې وپوهيږي؟ هيڅکله به ونه پوهيږي، يا دا چې کافران دانکار او استهزاء او دنه منلو او مسخرو په ډول (طريقه) په خپلو منځونو کې او هم له پيغمبر او مسلمانانو څخه پوښتي خانه ! هغه لويه ورځ کله راځي؟ ولې دومره وځنډېده (ايساره شوه) اوس ولې نه راځي؟

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيْمِ ﴿۲﴾ الَّذِيْ هُمْ فِيْهِ مُخْتَلِفُوْنَ ﴿۳﴾

پوښتنه کوي (کفـار) دلويي خبرې (قيامت يا قرآن څخه چی مشتمل دی په بعث او نورو اخروي امورو). هغه (قرآن) چې دوی په کې مختلف دي (مؤمنان يي په حقانيت اقرار لري، او کافران ترې انکار کوي).

تفسير: يعني دقيامت لويه ورځ چې دخلقو په منځ کې په هغې کې اختلاف او شخړه ده او کفار په هغه کې سره مختلف دي، په انکار او په شک کې، يا به تپوس کاوه مؤمنانو او کافرانو ټولو، مؤمنانو دپاره دزيادت دويرې او دکافرانو له جهته دمسخرې نه، څوك راتګ نه مني، څوك يې په خيال کې ورته تللي دي.

كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ﴿۴﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُوْنَ ﴿۵﴾

نه دی کوي (دا اختلاف او پوښتنې) ژر به وپوهيږي (دا کافران په عذاب دانکار باندې). بيا هيڅکله دی نه کوي (پوښتنې او اختلاف) ژر به وپوهيږي (دغه منکران په هغه څه باندې چې حق دی په هغه وقت کی چې مړه شي او وځکي عذاب).

تفسير: يعني پيغمبرانو ددنيا له اوله تر اوسه پورې خلق ډېر پوهولي دي، خو خلقو هيڅ کله له خپلو جګړو او پوښتنو مخ نه دی اړولی، اوس نژدې ده چې هغه ويروونکې ننداره هغوی ته په مخ کې راشي، نو هلته به وپوهيږي چې دقيامت لويه ورځ څه شی ده؟ او دهغې پوښتنې او جګړې په څه ډول دي؟.

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهٰدًا ﴿۶﴾

آيا نـه ده ګرځولې مونږ ځمکه فرش (بلکه ګرځولې ده مونږ ځمکه فرش لپاره دهستوګنې دخلقو).

تفسیر: چې خلق په سکون او اطمینان پرې ډډې ولګوي، او هستوګنه پرې وکړي، او په آرامی او هوسایۍ (راحت) سره ناسته ملاسته په کې وکړي.

وَّالْجِبَالَ اَوْتَادًا ۝

او (آیا نـه دي ګرځولي مونږ) غرونه میخونه (بلکه ګرځولي دي مونږ غرونه دځمکې میخونه چې په سبب دهغو برقراره ده).

تفسیر: لکه چې یو شی دمیخونو په وهلو سره ټینګیږي او نه سره بیلیږي او نه له خپل ځاي څخه دېخوا او هغې خوا ته خوځیږي؛ همدا راز دځمکې هغه ابتدائي خوزېدل او سره بیلېدل دغرونو د شته والي په سبب شول، او دالله تعالی په امر یې پـه ښکاره ډول یـو راز آرام په برخه شو.

وَّخَلَقْنٰكُمْ اَزْوَاجًا ۝

او پیدا کړي یئ مونږ تاسې جوړه (نر او ښځه).

تفسیر: یعنې الله تعالی د نارینه دسکون او راحت او هوسایۍ او وخت تیرولو دپاره ښځه دده جوړه کړې ده، یا به له ازواج څخه مراد راز راز اشکال (انواع اقسام) او نور شیان مراد وي.

وَّجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝

او ګرځولی دی مونږ خوب ستاسې قطع د کارونو آرام راحت (دابدانو دتاسې).

تفسیر: یعنې سړی چې په اوږدې ورځې کې له ډیر کار او بار او خوځېدو سټړی ستومانه کیږي نو هر کله چې اوده شي؛ نو ګرده ستوماني او سټړتیا یې لرې کیږي، ګواکې خوب د آرامی او هوسایۍ نوم دی، وروسته له دې دخوب په مناسبت شپه هم یادیږي.

وَّجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ۝

او ګرځولې ده مونږ شپه لباس (پټوونکې دهر څیز په تیارې خپلې سره).

تفسیر: همغسې چې سړی پخپلو جامو سره ځانونه پټوي، همدارنګه دشپې تیاره هم دخلقو پرده ساتي، او هغه چارې چې دپټیدلو وړ وي؛ زیاتره یې دشپې په تیاره کې کولی شئ، په هسې او ښکاره ډول هم سړی له ورځې زیاتره دشپې له مخې دیخنې او نورو شیانو لامله جامې اغوستلو ته اړ او محتاج کیږي.

وَّجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝

او ګرځولې ده مونږ ورځ (وقت دطلب) معاش (او د کارونو).

تفسیر: زیاتره هر راز چارې او ګټې دورځې له مخې کیږي، چې له هغو څخه هر څوک دخپل کور او کهول حوائج او اړتیاوې لرې او خپل زړه ډاډه کوي، دشپې او ورځې په مناسبت د اسمان او لمر خبره هم کیږي، یا دا چې دځمکې په مقابل کې داسمان بیان هم کاوه شي.

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾

او جوړ کړي دي مونږ دپاسه دتاسې اوه محکم (اسمانونه چې نشته په کې هیڅ نښه دخلل او د نقصان).

تفسیر: یعنې اووه کلک اسمانونه جوړ شوي دي، چې سره له دومره زیاتو پیړیو مدتو دتېرېدلو اوس هم دپخوا په شان دي، او هیڅ یو کنډو په کې نشته، او داسې ټینګ او کلک دي چې له سره نه نړیږي، او هیڅ یو چاود او درز په کې نه ښکاري.

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

او ګرځولې پیدا کړې ده مونږ (په اسمان کې) ډیوه روښانه.

تفسیر: یعنې لمر چې دتودوخې او رڼا دواړه اوصاف په کې شته.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾

او نازلې راښکته کړېدي مونږ له نچوړونکو او ورونکیو (وریځو) څخه اوبه ډېرې توئیدونکې پاکې صافې.

تفسیر: څڅیدونکې وریځې یا څڅولې هواوې.

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

لپاره د دې چې راوباسو مونږ په هغو (اوبو) سره دانې، او واښه. او باغونه یو له بل سره ګڼې نژدې.

تفسیر: یعنې ډېر ګڼ باغونه، یا دا چې په یوې ځمکې کې یې راز راز ونې او باغونه شنه کړي دي.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾

بېشکه ورځ د فیصلې (په مابین د خلقو کې قیامت دی) وخت (مقرر لپاره د ثواب او عقاب په حکم د رب ستا).

تفسیر: د فیصلې ورځ به هغه وي چې ښه او بد داسې سره بیخي په کې بیلیږي، چې په هیڅ ډول اشتراک او اجتماع به په کې نه پاتې کیږي، هره نیکي خپل معدن ته او هره بدي خپل مرکز ته ورځي، ښکاره ده چې داسې کامل امتیاز او افتراق په دې دنیا کې نشي کېدی.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾

هغه ورځ چې وپو کل شي (دویم ځلي) په صور (شپېلۍ) کې؛ نو راځئ به تاسې ډلې ډلې (له قبرونو نه موقف ته).

تفسیر: یعنې ډېر زیات غونډونه او فرقې سره ټولیږي، چې د هغوی وېشونه د هغو په چارو، عقائدو او اعمالو پورې تړلې او مربوط دي.

وَّفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتۡ اَبۡوَابًا ﴿١٩﴾

او پرانستلی، څیرلی به شي اسمان (په دغه ورځ د قیامت کې)؛ نو شي به دروازې دروازې.

تفسیر: یعنې اسمان به داسې وپرانیستلی او ټوټې ټوټې شي چې له لرې به دروازې په کې ښکاري.

وَّسُيِّرَتِ الۡجِبَالُ فَكَانَتۡ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

او روان به کړل شي غرونه، نو شي به لکه سراب (شګو ګل ځلېدونکې څمکه لکه اوبه).

تفسیر: لکه چې په ځلېدونکو شګو باندې له لرې څخه د اوبو ګمان کېږي؛ همداسې په هغو غرونو باندې به هم اټکل کاوه شي، څکه چې هغه به غرونه نه وي، بلکه د شګو ګل (سراب) به وي.

اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتۡ مِرۡصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطَّاغِيۡنَ مَاٰبًا ﴿٢٢﴾

بېشکه دوزخ چې ځای د انتظار (د کتو لپاره د تېرېدونکیو دی). سرکشو لره د ورتللو او د هستوګنې ځای دی.

تفسیر: یعنې دوزخ د شریرینو په انتظار کې دی، او هلته د دوی د ورتللو او د هستوګنې ځای دی، یا بېشکه دوزخ څارونکی دی، او ځای د تېرېدلو د خلقو دی، نو مؤمن به ترې تېر شي، او کافر به په کې پرېوځي.

لّٰبِثِيۡنَ فِيۡهَاۤ اَحۡقَابًا ﴿٢٣﴾

ځنډ کوونکي به وي دغه (سرکشان) په هغه (دوزخ) کې ډېرې زمانې (بلکه همېشه به په کې پاتې کېږي).

تفسیر: چې د شمېرلو مېچ یې نشته، سره له دې چې ډېرې زمانې او پېړۍ تیرېږي، خو د دوی مصیبت به پای ته نه رسېږي.

لَا يَذُوۡقُوۡنَ فِيۡهَا بَرۡدًا وَّلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ اِلَّا حَمِيۡمًا وَّغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾

نه به څکي دغه (سرکشان) په هغه (دوزخ) کې سړه (هوا اوبه)، او نه د څښلو (یخ) څیز. مګر پرته له ډېرو تودو اوبو او بهېدونکیو زوو له وینو سره.

تفسیر: یعنې نه د یخنۍ راحت او هوسایي مومي، نه به د څښلو کوم خوند هغوی ته پیدا کېږي، یواځې تودې اوبه وررسیږي، چې له هغو څخه د هغوی خولې سوځي، او کولمې یې پرې کېږي، او له ګېډې څخه د باندې لوېږي، او بل هغه تکې زیږې بهېدونکې زوې وررسیږي، چې د نورو دوزخیانو له پرهارو څخه راووځي، الله تعالی دې مونږ له دې او له نورو دنیوي او اخروي هر راز ربړو څخه وساتي.

جَزَآءً وِّفَاقًا ﴿٢٦﴾ اِنَّهُمۡ كَانُوۡا لَا يَرۡجُوۡنَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَّكَذَّبُوۡا بِاٰيٰتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾

جزاء (ورکوله شي دغو سرکشانو ته) موافقه (له اعمالو د دوی سره). بېشکه وو دوی (په دنیا کې) چې نه ویرېدل امید هیله یې نه لرله د حساب. او دروغ یې ګڼل آیتونه څمونږ په ډېر دروغ ګڼلو سره.

تفسیر: یعنې د هغه شي نه چې دوی ترې نه ویرېدل، او نه یې ترې هیله لرله؛ هم هغه وردمخه شو، او هغه خبره چې دروغ یې بلله؛ پخپلو سترګو یې ولیدله، اوس ګورو چې دوی څنګه تکذیب او انکار کوي.

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَٰهُ كِتَٰبًا ۝٢٩

او هر څیز (له طاعته او معصیته) شمېرلی دی مونږ هغه په لیکلو سره (په لوح محفوظ کې لپاره د جزاء).

تفسیر: یعنې هر څیز د الله تعالی په ازلي او ابدي علم او پوهې کې شته، او د هغه د علم المحیط سره سم د لوح محفوظ په دفتر کې لیکلی دی، هیڅ یو ښه او بد کار د الله تعالی د علم له احاطې څخه د باندې نه دی، د یوې ورې ذرې پوښتنه او شمېر هم کوي، او وبه ویل شي دغو منکرانو سرکشانو ته په آخرت کې په وخت د وقوع د عذاب کې پردوی باندې د أکرم شأنه وأعظم برهانه له جانبه داسې چې:

فَذُوقُوا۟ فَلَن نَّزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ۝٣٠

پس وڅکئ (سزا خپله) چې له سره نه زیاتوو مونږ پر تاسې پر ته له عذابه (د پاسه په بل عذاب باندې).

تفسیر: یعنې همغسې چې تاسې په تکذیب او انکار کې تېرې او وړاندې تګ کوئ؛ نو که بې واکه مرګ او مړینه تاسې ته درپېښه شي؛ تل به مو همدا وړاندې تګ وي، اوس د لویو ربړو خوند وڅکئ !، مونږ به هم ستاسې عذاب داسې زیاتوو چې هیڅ تخفیف او سپکتیا به په کې نه وي، او د یوه عذاب د پاسه به بل عذاب درکاوه کیږي، او دغه آیت ډېر سخت دی لـه آیتونو د قرآنه په حق د دوزخیانو کې، اوس الله تعالی أعظم برهانُه وأعلی شأنُه د مؤمنانو کرامت داسې بیان فرمایي:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝٣١ حَدَآئِقَ وَأَعْنَٰبًا ۝٣٢ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝٣٣

بېشکه خاص متقیانو ته (په آخرت کې) ځای د خلاصي بري کامیابی دی. باغونه (د مېوې) او د انګورو (ونې) دي. او پېغلې انارتیونې همځولې دي.

تفسیر: یعنې داسې انارتیونې پیمخې پېغلې چې دوی د خپل پېغلتوب وروستنی مېچ ته رسېدلې وي، او ګردې په یوه عمر او یوه ونه وي؛ متّقیانو ته ورعنایت کیږي.

وَكَأْسًا دِهَاقًا ۝٣٤

او (متقیانو ته په جنّت کې د شراب طهور) پیالې ډکې تر څنډو (غاړو) دي.

تفسیر: یعنې د پاکو خوړوبي (شراب طهور) په څنډو اوښتي جامونه به پر متقیانو مؤمنانو ورڅښولی کیږي.

لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّٰبًا ۝٣٥

نه اوري په دغه (جنّت کې متّقیان) لغو چټي (بېکاره) خبرې او نه دروغ.

تفسیر: یعنې په جنّت کې چټي خبرې اترې نه وي، او ملنډې نه پکښې اورېدلی کیږي، درواغ او فریب او درغلي په که نه وي، نه شوک له چا سره جنګ جنجال کوي، ځکه چې هلته د جګړې او شخړې هیڅ یوه پېښه نه وي، او نه څه ضرورت ورته واقع کیږي.

جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

(جزاء به ورکوله شي متّقيانو ته) جزاء ورکول له ربه ستا نه عطاء ډېره (په حساب د اعمالو سره).

تفسير: يعنې د يوې يوې ذرې شمېر به کيږي، او ښه بدل او کافي اجر يې د دوی د رب او پالونکي له جانبه ورکاوه کيږي، هسې رب أکرم شأنُه وأعظم برهانُه.

رَّبِّ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

چې رب د اسمانونو او (رب د) ځمکې او (رب د) هغو شيونو دی چې په منځ د دغو دواړو (ځمکې او اسمان) کې دي، ډېر مهربان دی، نه به مالکان کيږي (د شفاعت، نه به توانيږي خلق) له دغه (الله) سره د خبرو کولو.

تفسير: يعنې نه به قادريږي هيڅوک چې خبرې وکړي له الله سره له وېرې، يا نه به مالکان کيږي د شفاعت لپاره د هر چا مګر خو په اذن د الله تعالی، او سره له دومره لطف، مرحمت د هغه الله تعالی عظمت، جلال او لورينه داسې ده چې هيڅوک د الله تعالی په مخ کې خبرې نشي کولی، او شونډې نشي خوځولی.

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ

په هغې ورځې (د قيامت) کې چې ودريږي روح او د ملائکو صفونه صفونه.

تفسير: له روح څخه مقصد ګرد ساکښان دي، يا به له هغه څخه (روح القدس) مراد وي، چې جبريل عليه السلام دی.

لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

نه به کوي خبرې (هيڅوک له وېرې په باب د شفاعت کې مګر) پرته له هغه چې اذن حکم وکړي ده ته رحمان (د خبرو يا د شفاعت)، او ويلی يې وي صواب ښه خبره (په دنيا کې چې لا اله الا الله ده).

تفسير: يعنې په هغه دربار کې هر څوک هر څه چې وايي؛ د هغه الله تعالی په اذن او حکم اشاره يې وايي، او څه چې وايي؛ همداسې خبرې کوي چې د ويلو او کولو وړ او خورا (درستې) او معقولې وي، لکه د کوم غير مستحق سپارښت نه کوي، په هغه ورځ کې او د الله تعالی په حضور کې به د سپارښت وړ يواځې هغه څوک کېدی شي؛ چې په دنيا کې له رښتينو او جوتو خبرو څخه زياتره رښتيا او جوتې خبرې يې له خولې څخه وتلې وي، او د «لا اله الا الله» پاکه کلمه يې ويلې وي، يعنې مسلمان وي نه کافر، ولې چې نه کوي شفاعت مګر خو د مستحق مؤمن، ای الله تعالی ! تل دا کلمه ځمونږ په ژبو جاري لره !.

ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۖ فَمَن شَآءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا ﴿٣٩﴾

دا هغه ورځ ده حقه، پس هر هغه چې اراده وکړي؛ نيسي طرف د رب خپل ته مرجع.

تفسير: يعنې هغه د قيامت ورځ خامخا راتلونکې ده، اوس هر هغه څوک چې خپله ښه او بهتري غواړي؛ ښايي چې د هغې ورځې لپاره ځان تيار کړي، او په زړه پورې تياری ورته ونيسي !.

إِنَّآ أَنذَرۡنَٰكُمۡ عَذَابٗا قَرِيبٗا يَوۡمَ يَنظُرُ ٱلۡمَرۡءُ مَا قَدَّمَتۡ يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلۡكَافِرُ يَٰلَيۡتَنِي كُنتُ تُرَٰبَۢا ﴿٤٠﴾

بېشکه مونږ چې يو ويروو مونږ تاسې (اى کُفّارو) له يوه عذاب راتلونکي نژدې څخه (چې عذاب د آخرت دی)، هغه ورځ چې وبهويني هر سړی هر هغه څه چې په مخ کې لېږلي دي دواړو لاسو د ده، (يعنې ښه او بد، وړاندنی وروستنی چارې او اعمال يې وروړاندې کړي)، او وبه وايي کافر (په ورځ د قيامت کې): کاشکې چې وی زه خاورې.

تفسير: يعنې کاشکې زه خاورې وی !، په دنيا کې چې هيڅ کله پيدا شوی نه وی !، ځکه چې د همدغه پيدايښت له سببه د حساب او کتاب په عذاب اخته شوی يم.

تمّت سورة النبأ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

«د (النازعات) سورت مکّي دی، (۴۶) آیته (۲) رکوع لري، په تلاوت کې (۷۹)، په نزول کې (۸۱) سورت دی، وروسته د (النّبأ) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۝١ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ۝٢

قسم دی (په ملائکو) سخت وښکوونکيو (ارواحو د کفّارو لره) سخت وښکل. (او قسم دی) په ملائکو اسان وښکوونکيو (ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښکل).

تفسير: يعنې قسم دی په هغو پرښتو باندې چې د کافرانو په رګونو کې ورننوځي، او د هغوی ارواح په راښکلو سره له سرونو د ګوتو او نوکونو نه په ډېره سختۍ سره وباسي، يا قسم دی په ستوريو ځغلېدونکيو باندې له مشرق نه مغرب ته.

﴿وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا﴾«او قسم دی په ملائکو اسان وښکوونکيو ارواحو د مؤمنانو لره اسان وښکل»، يعنې هغه پرښتې چې له مؤمنانو څخه د روح غوټه پرانيځي، او بيا دوی په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ځغلي، خو په ياد يې ولرئ چې دا ذکر د روح دی، او د بدن نه دی، لنډه يې دا چې ښه سړی په ډېرې خوښۍ سره د بره په لوري ور ځغلي، او بد سړی ترې تښتي، نو يې په راښکودلو سره بېرته بيايي، يا قسم دی په هغو ستوريو باندې چې وځي له يوه برجه بل برج ته.

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ۝٣ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ۝٤

او قسم دی په تېزو غوټه وهونکيو (ملائکو په تعميل د احکام الله) تېز غوټه وهل. نو قسم دی په وړاندې کېدونکيو (ملائکو) باندې وړاندې کېدل (په ارواحو د مؤمنانو جنّت ته).

تفسير: يعنې هغه پرښتې چې روح له ځان سره اخلي، او د ځمکې څخه د اسمان په لوري په داسې سرعت او سهولت سره ځغلي، لکه چې بې له کوم تکليفه په اوبو باندې ګړندی لامبو وهي، بيا نو د دې ارواحو په باره کې هر هغه امر چې د الله تعالی له خوا کېږي؛ د هغه په ځای راوړلو ته په ډېر شوق، او تلوار سره ورځغلي، يا قسم دی په تسبيح ويونکو باندې په تسبيح ويلو سره، يا په هغو ستوريو باندې قسم دی چې وړاندې کېږي يو له بل نه په تللو راختلو او نورو.

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ۝٥

پس (قسم دی) په تدبير جوړوونکيو (ملائکو) د حکم د الله (په دنيوي چارو کې، جواب د قسم دا دی چې خامخا به راپورته کړی شئ تاسې لپاره د حساب او کتاب).

تفسير: يعنې وروسته له هغه د دې ارواحو په نسبت کې د ثواب حکم کېږي که د عقاب؛ د دې دواړو احکامو تدبير او انتظام په همدغو پرښتو پورې اړه (تعلّق) لري، او د هر حکم په کولو سره مشغولېږي، يا به مطلقًا له هغو پرښتو څخه مراد وي چې د عالم تکوين په انتظام او تدبير باندې مسلّطې دي.

يَوۡمَ تَرۡجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتۡبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ۝٧

هغه ورځ چې ولړځيږي لړځېدونکې (چې اوله شپېلۍ ده). پس راځي پس له دې نه هغه وروسته راتلونکې (چې ثاني نفخه ده).

تفسير: يعنې د قيامت په ورځ کې به ولړځيږي غرونه او ځمکه له اول ځلي شپېلۍ او صور له پو کلو څخه، شاه صاحب ليکي چې پرله پسې ځمکه لړځيږي، ډېرو مفسّرينو له «رادفة» څخه مراد دويم صور او شپېلۍ اخيستې ده، والله تعالى أعلم.

قُلُوبٌ يَوۡمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبۡصَٰرُهَا خَٰشِعَةٌ ۝٩

زړونه (د منکرانو د بعث) په هغې ورځې کې به بې قراره رپېدونکې وپرېدونکي وي. سترګې د هغوی به سپکې ذليلې ښکته وي (له وېرې).

تفسير: يعنې د پرېشانۍ او ويرېدلو له سببه به زړونه رپيږي، او ځانونه به لړځيږي، د دوی سترګې به خوارې او سپکې او ښکته وي، او د ذلّت او ندامت او پښېمانۍ ګردې نښې به په هغوی کې له لرې ښکاري.

يَقُولُونَ أَءِنَّا لَمَرۡدُودُونَ فِي ٱلۡحَافِرَةِ ۝١٠ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمٗا نَّخِرَةٗ ۝١١ قَالُواْ تِلۡكَ إِذٗا كَرَّةٌ خَاسِرَةٞ ۝١٢

وايي به (دغه منکران د بعث تمسخُرًا) آيا مونږ به بيا وګرځولی شو په ړومبي حالت (بيا ژوندي کيږو؟). آيا کله چې وګرځو مونږ هډوکي زاړه رېژېدونکي (نو بيا به هم ژوندي کيږو؟). وويل (منکرانو تمسخُرًا) دغه (ګرځېدل ځمونږ ژوندون ته) په هغه وخت کې ګرځېدل نقصانمن زيانمن دي.

تفسير: يعنې د هديرې په ژوره کې له خښېدلو څخه وروسته به بيا څرنګه مونږ ژر تر ژره بېرته ژوندي کيږو؟ مونږ خو په دې خبرې نشو پوهېدی چې په رژېدلي زاړه هډوکي کې به بيا څنګه روح ننوځي؟ که داسې کومه پېښه وشي؛ نو بيا به ژوندي کېدل ډېر ضرر لرونکي او زيانمن وي، ولې چې مونږ هغه ژوندون لره څه تياری نه دی کړی، او هيڅ شی او سامان نه ورته لرو، دا خبرې دوی په ملنډې او مسخرو سره کوي، نو بيا فرمايي الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهُ چې:

فَإِنَّمَا هِيَ زَجۡرَةٞ وَٰحِدَةٞ ۝١٣ فَإِذَا هُم بِٱلسَّاهِرَةِ ۝١٤

پس بېشکه دا (ثاني نفخه) خو پوکل يو دي (ډېر اسان چې پرې ژوندي کيږي ګرد مخلوقات). پس ناڅاپه وي به دغه (خلق ټول) په مخ د ځمکې (پس له مرګه).

تفسير: ځينې د «ساهرة» مصداق شام بولي، او ځيني يې د دوزخ نوم ګڼي، يعنې منکر خلق دا خبره ډېره سخته ګڼي، او حال دا دی چې داسې چارې پاک الله تعالى ته ډېرې آسانې دي، تر دې چې د يوې سلګۍ وهلو په مېچ دا ګردې چارې کيدونکې دي، يعنې د يوې چغې او د صور په پوکلو سره بې له ډيله ګرد پخواني او وروستني مړي له ځمکې څخه د حشر په ډګر کې سره ټوليږي.

هَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰٓ ۝١٥

آيا راغلي ده تاته (ای محمده ! بلکه بېشکه رسېدلي ده تاته ای محمده !) خبره د موسی.

تفسیر: دا قصه په ځو ځو ځایونو کې په تفصیل سره ذکر شوې ده، یعنې په تحقیق راغلې ده تاته خبره د دغه موسی.

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾

کله چې ور غږ کړ دغه (موسی) ته رب د ده په پاکه کنده میدان د طوی کې.

تفسیر: یعنې د طور له غره سره نژدې، او موسی ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ دغسې امر وفرمایه چې:

اِذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾

لاړ شه (په رسالت ځما) طرف د فرعون ته چې بېشکه ده سر غړولی (تجاوز یې کړی) دی (د الله تعالی له احکامو). نو ووایه ورته: آیا مینه لرې ته په طرف د دې چې پاک شې (له شرک او معاصي نه)؟. او (رغبت لرې دېته چې) لاره دروښیم تاته طرف د رب ستا ته؛ پس وویرېږې ته (له عذابه).

تفسیر: یعنې که ته خپل ښه والی او اصلاح غواړې؛ نو زه د الله تعالی په امر ستا اصلاح کولی شم، او داسې لاره درښیم چې پر هغې باندې له تللو څخه ستا په زړه کې د الله تعالی وېره او د هغه کامل معرفت ټینګ شي، ځکه چې د وېرې شته والی بې له پوره معرفت متصوّر نه دی، ښکاره شوه چې د موسی علیه السلام له بعثت څخه مقصد د فرعون اصلاح هم وه، او یواځې د بني اسرائیلو نجات او ژغورنه له قیده نه وه، پس موسی علیه السلام فرعون ته ورغی، او هغه ترې معجزه وغوښته.

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾

پس وښودله (موسی) دغه (فرعون ته) معجزه لویه.

تفسیر: یعنې هلته رسېدلی د الله تعالی پیغام یې ورساوه، او موسی فرعون ته د حجّت د تمامولو لپاره له ګردو څخه لویه معجزه له همسا ځنې د ښامار جوړول ورو ښودل.

فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾

پس تکذیب وکړ (فرعون د موسی) او ویې نه مانه. بیا یې شا کړه (له ایمانه) لاړ په ډېره بیړه سره (په فساد پسې).

تفسیر: یعنې هغه ملعون فرعون نه وو منونکی، او په دې فکر کې ولګېد چې ډېر سړي سره راټول کړي او کوډګران ولټوي، او پر دې باندې یې وګماري چې د موسی علیه السّلام د معجزاتو مقابله په سحر سره وکړي.

فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾

پس (فرعون ګرد ساحران) راټول کړل، پس غږ یې وکړ. پس وویل (فرعون داسې چې) زه رب پالونکی ستاسې یم ډېر لوی لوړ.

تفسیر: یعنې له ګردو څخه لوی رب خو زه یم، نو دا موسی علیه السلام د کوم رب رسول او استاځی دی؟ معاذ الله.

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿۲۵﴾

پس ونیو دغه (فرعون لره) الله په عذاب د آخرت او د دنیا.

تفسیر: یعنې دلته د دنیا په اوبو کې ډوب شو، او هلته د عقبی په اور کې سوځي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿۲۶﴾

بېشکه په دغه (ډوبېدلو د ده او سوځېدو د ده) کې خامخا عبرت دی هغه چا لره چې ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: په دې قصې کې ډېرې خبرې د سنجولو (فکر کولو) او عبرت او نصیحت اخیستلو لپاره شته، په دې شرط چې د سړي په زړه کې لږ څه د الله تعالی وېره وي.

(ربط): د موسی علیه السلام او د فرعون قصه په منځ کې استطرادًا راغلې ده، وروسته له دې نه بیا هغه مضمون د قیامت په لوري اوړي، لکه چې اوس د قیامت منکرانو ته الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ داسې فرمایي:

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿۲۷﴾

آیا تاسې ډېر سخت یئ د پیدایښت لامله که اسمان؟ جوړ کړی دی (الله) دغه (اسمان).

تفسیر: یعنې د تاسې پیدا کول هغه هم وروسته له دې چې یو ځلې پیدا شوي یئ له اسمانونو څخه ګران دي؟ کله چې تاسې د داسې لوی اسمان خالق او مالك الله تعالی پېژنئ؛ بیا نو پخپلو بیا پیدا کېدلو کې ولې تردّد او شبهه لرئ؟ جوړ کړی دی الله اسمان.

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿۲۸﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿۲۹﴾

پورته کړی دی (الله) چت لوړوالی د هغه (اسمان) نو سم صاف بې عیبه یې کړ. او توره تیاره یې کړه شپه د دغه (اسمان)، او راویې ایسته ورځ رڼا د دغه (اسمان).

تفسیر: یعنې په اسمان کې فکر ووهئ! چې څومره زیات هسك او اوچت دی؟ څرنګه کلك او مضبوط دی؟ په څه اندازه منظم مرتب بې عیبه او بې نقصانه دی؟ څنګه صاف او هوار دی؟ څه ډول انتظام او تدوین او ترتیب د هغه په موجوداتو او مربوطاتو کې شته؟ د هغه له لمر او سپوږمۍ او ستوریو څخه څومره ګټې اخلئ؟ او په څه اندازه د اوقاتو او اطرافو په پېژندلو او نورو شیانو کې ورځنې ګټور کېږئ، د اسمان نندارې ته د ورځې له خوا او د شپې له خوا بېل بېل څیز شئ چې څرنګه درښکاري؟ او د تعجّب او د حیرت وړ دربرېښي؟.

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿۳۰﴾

او ځمکه وروسته له دغه (پیدایښت د اسمان) صافه وغوړوله (الله) دا (ځمکه).

تفسیر: یعنې د ځمکې او د اسمان له منځه کوم یو وړاندې او کوم یو وروسته جوړ شوی دی؟ د دې په نسبت وړاندې له دې نه په بل کوم ځای کې څه خبرې شوي دي، ځمونږ د دغه تفسیر د «حم السجدة» سورت وګورئ!.

اوس الله أعلی شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ د ځمکې د غوړولو لږ څه نور تشریح داسې فرمایي:

أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ﴿۳۱﴾

را ایستلي دي (الله) له دغې (ځمکې) څخه اوبه د دې، او واښه ورشو د دې.

تفسیر: یعنې الله تعالی سیندونه او چینې بیولې دي، او د هغو اوبو په وسیله یې قسم قسم نباتات، واښه پیدا کړي دي.

وَالْجِبَالَ أَرْسٰىهَا ﴿۳۲﴾

او غرونه (په مخ د ځمکې) ودرول ثابت محکم کړل (الله) هغه (غرونه).

تفسیر: چې له خپل ځای څخه نه خوځیږي، او د ځمکې مخصوص اضطرابات او خوځېدل یې هم ورک کړي دي، او دغه ثبات د ځمکې؛ او جریان د اوبو پرې، او ایستل د محصولاتو ترې؛ کړي دي الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه.

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿۳۳﴾

لپاره د نفعې ستاسې او لپاره د نفعې د چارپایانو ستاسې (ای بندګانو ځما !).

تفسیر: یعنې که دا انتظام نه وي؛ نو ستاسې او ستاسې د حیواناتو چارې به څرنګه پوره کېدې؟ د دې ګردو شیانو له پیدا کولو څخه ستاسې د اړتیاوو پوره کول، راحت او هوسایي رسول او نورې ګټې مراد دي، نو ښایي چې تاسو د هغه حقیقي منعم شکر اداء کړئ !.

فَإِذَا جَآءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ﴿۳۴﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعٰى ﴿۳۵﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرٰى ﴿۳۶﴾

پس کله چې راشي آفت بلاء لویه (قیامت یا وخت د ورتګ د کفّارو جحیم ته، او د مؤمنانو نعیم ته؛). په هغه ورځ به یاد کړي انسان هغه څه چې کړي یې وي (که خیر وي یا شر په دنیا کې). او څرګند (ښکاره) به کړی شي دوزخ هر هغه چاته چې ویني یې (د لیدلو خاوند وي).

تفسیر: یعنې دوزخ به داسې په عام منظر کې راویست شي، چې هر لیدونکی به یې ووینې، او هیڅ یو غر او یوه پرده به په منځ کې نه وي.

فَأَمَّا مَن طَغٰى ﴿۳۷﴾ وَآثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿۳۸﴾

پس هر هغه چې سرکشي کړې وي (په کفر سره) او غوره کړی یې وي ژوندون لږ خسیس (پر آخرت باندې).

تفسیر: یعنې دنیا ته پر آخرت باندې ترجیح ورکوي، او هغه ښه ګڼي او غوره کوي یې، او آخرت بالکل هیروي؛

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۳۹﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى ﴿۴۰﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى ﴿۴۱﴾

پس بېشکه دوزخ همدا (دوزخ د ده) د هستوګنې ځای دی. او هر هغه څوک چې ویریږي له ودرېدلو (په مخ د) رب خپل، او منع کړی یې وي نفس خپل له هوا فاحشاتو بدو غوښتنو څخه؛ نو بېشکه جنّت همدا (د ده) د هستوګنې ځای دی.

تفسير: يعني هغه څوك چې د دې خبرې لامله ويرېږي چې زه يوه ورځ د الله تعالى په مخ کې د حساب او کتاب لپاره ودرېږم، او د دې وېرې لامله يې د خپل نفس په خواهش ناكاره كار ونه كړ، او د الله تعالى ګرد احكام يې ومنل، او له نواهيو څخه يې ځان وژغوره، نو د هغه ځاى خامخا په جنّت کې دى.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ﴿٤٢﴾

پوښتنه كوي له تا څخه (اى محمده ! منكران) د قيامت، چې كله به وي وقوع د هغه (قيامت).

فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَىٰهَآ ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَىٰهَآ ﴿٤٤﴾

په څه کې يې ته (ستا څه كار دى) له ذكره پوهېدلو څخه د هغه (قيامت څخه، بلكه تا لره علم نشته). خاص رب ستا ته ده انتهاء د دغه (علم په قيامت چې كله به وي؟).

تفسير: يعنى د هغه پوره ورښول ستا كار نه دي كه هر څومره پوښتنې وشي هيڅا ته دا پټه خبره ښكاره كيدونكى نه ده او ددى كار پوره علم الله تعالى ته معلوم دي.

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا ﴿٤٥﴾

بېشكه ته (اى محمّده) وېرونكى يې د هغه چا چې وېرېږي له (عذاب د) هغه (قيامت) نه.

تفسير: يعنې اى محمده ! ستا كار د قيامت د خبرو اورول او د خلقو وېرول دي، ګواكې ستا د وېرولو د نتيجې اعتبار يواځې د هغه كسانو په حق کې دى چې له هغو څخه د ګټې اخيستلو اميد وي، او اهليت يې ولري، كه نه نا اهل سړى له انجامه غافل شوى، همداسې په فضولو بحثونو کې لوېږي، چې قيامت به كله او په كوم تاريخ کې او په كوم كال کې واقع كيږي؟.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَىٰهَا ﴿٤٦﴾

ګواكې دغه (منكران) په هغې ورځې کې چې ويني دغه (قيامت داسې به ګڼي) لكه چې نه يې وو كړى ځنډ (په دنيا يا قبورو خپلو کې) مګر (په قدر د) ماښام آخر د ورځې، يا په قدر د څاښت.

تفسير: يعنې اوس خو شور لګوي، چې د قيامت په راتلو کې ولې دومره ځنډ او ډيل وشو؟ ولې ژر نه راځي؟ مګر په هغه وخت کې به دوى ته څرګنده شي چې قيامت خورا ژر راغلى، او هيڅ معطّلي او ډيل په کې پېښ شوي نه دي.

تمّت سورة النازعات بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ عَبَسَ

«د (عبس) سورت مکي دی، (۴۲) آیته (۱) رکوع لري، په تلاوت کې (۸۰) په نزول کې (۲۴) سورت دی، وروسته د (النّجم) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

رسول أکرم صلی الله تعالی علیه وسلم د قریشو له ځینو غټانو سره د اسلام په نسبت څه خبرې کولې، او دوی یې پوهول، په دې منځ کې یو ړوند مسلمان عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه د دوی په خدمت ور حاضر شو، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم توجّه یې ځانته ور اړوله چې: «یا رسول الله ! د دې آیت مراد څه دی؟ ماته له هغه څه یو څه راوښیئ همغسې چې الله تعالی تاته درښوولي دي !»، هغه د دې ړانده له دې بې وخته پوښتنې څخه لږ خپه شو، او ښایي چې د ده مبارک په زړه کې داسې کومه خبره هم تېره شوې وي، چې زه اوس په مهمّو خبرو کې مشغول او بوخت یم، که د قریشو دا غټان په ښه ډول وپوهولی شم؛ ګوندې چې دوی د اسلام په لوري راشي، او د دوی له سببه نور ډېر کسان هم مسلمانان شي، او حال دا دی چې عبد الله بن أمّ مکتوم مسلمان دی، او د هغه لپاره نور ډېر وختونه هم شته چې په هغو کې خپلې داسې پوښتنې وکړي او تعلیم حاصل کړي، هغه نه ګوري چې که زه له دغو بااثرو او بارسوخو خلقو څخه سترګې واړوم، او ده ته التفات وکړم؛ نو ځما دا وضعیت به په هغو باندې لږ شاق تېر شي، او شاید چې هغوی به بیا ځما خبرو ته لکه اوس غوږ نه نیسي، ځکه یې دا چې دوی منقبض شول، او د انقباض نښې د دوی په وچولي (تندي) کې ښکاره شوې، په دې خبره باندې دا آیات نازل شول، په روایاتو کې راغلي دي چې وروسته له دې کله به چې دغه ړوند صحابي د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخ کې راتللو؛ نو دوی به د ده زیات تعظیم کاوه، او ورته ویل به یې: «مرحبًا بمن عاتبني فیه ربي».

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴿١﴾ أَن جَآءَهُ ٱلْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾

وچولی (تندی) تریو کړ (محمد) او مخ یې وګرځاوه. د دې لامله چې راغی ده ته ړوند.

تفسیر: یعنې د پیغمبر په وچولي (تندي) کې د یوه ړانده له راتللو څخه ګونځې ولوېدې، او خپل مخ یې ترې واړاوه، او ښایي چې ده ته د دې ړانده د معذورۍ د مات زړه او د طلب صادق لحاظ کول ډېر په کار وو.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ ٱلذِّكْرَىٰٓ ﴿٤﴾

او څه شي پوه کړی یې ته (ای محمده له احواله د دې ړانده) ښایي چې هغه (ړوند) به پاک شي (په تعلیم د تا له معاصیو له بدو اخلاقو). یا به ذکر پند واخلي پس نفع به ورسوي ده ته ذکر پند (د تا).

تفسیر: یعنې هغه ړوند طالب صادق وه، تاسې ته څه معلومه ده چې ستاسې د توجّه له وجې به د هغه حال زیات اصلاح کېده، او د هغه نفس به لا پاکېده، یا به ستاسې کومې خبرې د دوی په غوږونو کې ځای نیوه، ښایي چې ستاسې په اخلاص پوهولو څخه به هغه په یوه شي پوهېده، او بله ورځ به ورته په کار ورتله.

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ۝٥ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ۝٦ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ۝٧

او هر هغه څوک چې استغناء یې کړې ده (پروا نه کوي د هدایت). نو ته هغه ته قصد کوې (د هغه د مسلمانۍ په فکر کې یې). او نشته پر تا باندې هیڅ الزام چې هغه پاک نشي (په اسلام سره).

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د خپلې مغرورۍ او متکبّرۍ او لویۍ په سبب د حق پروا نه لري، او لویي هغوی ته اجازه نه ورکوي چې الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته سر ښکته کړي؛ ته ولې په هغوی پسې ګرځې، او غواړې چې هرومرو هغوی مسلمانان شي، او د هغوی د اسلام اثر په نورو هم ولوېږي، حال دا دی چې د الله تعالی له پلوه پر تاسې باندې هیڅ یو الزام نشته، چې دا متکبر مغرور او لویي خوښوونکی سړی ولې په لاره نه دی راغلی؟ په تاسې دا فرض وو چې هغوی ته دعوت او تبلیغ وکړئ، او دا کار تاسې وکړ، زیات له دې نه د دې بې پروا متکبّرانو په فکر کې په دې اندازې لوېدل په کار نه دي، چې رښتیني طالبان او مخلص ایمانداران ستاسې له توجّه څخه بې برخې پاتې شي.

وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ۝٨ وَهُوَ يَخْشَىٰ ۝٩

او هر هغه څوک چې راشي تاته په تلوار سره (لپاره د طلب د خیر). حال دا چې دی ویرېږي (له الله نه).

تفسیر: یعنې دغه د خیر طالب عبد الله بن أمّ مکتوم رضي الله تعالی عنه له الله جلّ جلاله څخه ویرېږي.

فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ۝١٠

پس ته (ای محمده)له هغه (ړوند طالب الخیر څخه) مخ ګرځوې (مشغولېږې، تغافل کوې، له کفّارو سره خبرې کوې).

تفسیر: حال دا دی چې له همداسې سړي څخه ګټه واخلئ، او د اسلام لپاره کار وکړئ، وایي چې همدې ړانده صحابي ابن أمّ مکتوم ځغره واغوسته او د اسلام بیرغ یې په اوږه کېښوده، او د قادسیې په جهاد کې شریک شو، تر دې چې په جهاد کې یې شهادت وموند، رضي الله تعالی عنه وأرضاه.

كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۝١١ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ۝١٢

مه کوه بیا داسې (ځکه چې) بېشکه دا (سورت) یو تذکره پند دی (له جانبه د الله ټولو ته). نو هغه څوک چې غواړي ودې مني دغه (پند د قرآن).

تفسیر: یعنې که متکبّر اغنیاء قرآنکریم ونه لولي، او د هغه پند ته غوږ کېښنږدي؛ نو ځانونو ته ضرر رسوي، ځکه چې قرآن مجید د هغو څه پروا نه لري، نه تاسې ته ښایي چې دومره زیات د هغوی فکر وکړئ، پر تاسې باندې دومره دي چې خپل عمومي تبلیغ او پند ووایئ، که څوک خپله ګټه غواړي؛ نو ځان دې پرې پوه کړي، او ودې لولي، او عمل دې پرې وکړي.

فِیْ صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿۱۳﴾ مَّرْفُوْعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿۱۴﴾

(دغه قرآني آيات ليكلى شوي دي) په پاڼو عزتناكو (عند الله په لوح محفوظ كې). چې پورته دي په قدر او عظمت كې، پاک کړى شوي دي (له رسېدو د شياطينو او له نورو ټولو عيبونو نه).

تفسير: يعني آيا د دې مغرور او لويي خوښوونكي له منلو څخه د قرآن عزّت او وقعت زياتيږي؟ قرآن مجيد خو هغه پاک كتاب دی چې آيتونه يې په اسمان كې نهايت معزّز او لويه مرتبه لري، او په پاكو پاڼو كې ليكلى شوي دي، او په ځمكه كې هم اخلاصمن مسلمانان د هغه خورا زيات عزّت او احترام ساتي، او په ډېر تقديس او تطهير يې په لوړو ښو ځايونو كې ږدي.

بِاَیْدِیْ سَفَرَةٍ ﴿۱۵﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴿۱۶﴾

په لاسونو د (ملائكو). ليكونكيو عزتمنو نېكو.

تفسير: يعني هلته يې پرښتې ليكي، او سم له هغه سره وحي راځي، چې هغوی د قرآن كريم د هر راز تزييد، تنقيص، تحريف او تبديل څخه ځانونه ژغوري، او هغه تل همغسې پاک ساتي.

قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَاۤ اَكْفَرَهٗ ﴿۱۷﴾

لعنت كړى شوی دی په (كافر) انسان، چې څه شي كافر كړى دی (باعث كړى يې دی په كفر).

تفسير: يعني د قرآنكريم غوندې د لوی نعمت هيڅ قدر او عزّت يې ونه پېژنده، او د الله تعالى حق يې پر ځای نه كړ، او له دې نه يې هيڅ انديښنه ونه كړه چې:

مِنْ اَیِّ شَیْءٍ خَلَقَهٗ ﴿۱۸﴾ مِنْ نُّطْفَةٍ ؕ خَلَقَهٗ فَقَدَّرَهٗ ﴿۱۹﴾ ثُمَّ السَّبِیْلَ یَسَّرَهٗ ﴿۲۰﴾

له څه شي څخه پيدا كړى دی (الله) هغه (انسان؟ فرمايي الله) له نطفې (قطرې د مني) څخه پيدا كړى دی (الله) دغه (انسان) پس په اندازه يې كړ ده لره (هيئت او صورت، اندامونه د مور په نس كې). بيا يې لاره ور اسانه كړې ده ده ته (لاره د وتو د ده له ګېډې د موره).

تفسير: يعني كه لږ څه دغه انسان خپل اصل ته فكر وكړي، چې دی له څه شي څخه پيدا شوی دی؟ د يوه ناڅيز او بې قدر څاڅكي له اوبو څخه پيدا شوی دی، چې هيڅ حس، شعور، حسن، جمال، عقل، كمال، ادراک، واک او نور په كې نه وو، او دا ګرد شيان الله تعالى له خپلې مهربانۍ څخه وربښلي دي، چې اوس يې عمومي حقيقت داسې ښكاري، آيا ده ته دا لويي، غرور څه مناسبت لري؟.

الله جل جلاله ده ته لاسونه، پښې، او نور ګرد اعضاء او قواوې له هم هغه يوه څاڅكي اوبو څخه د مور په نس كې د «أحسن الخالقين» توب په اقتضاء په يوه ځانته شكل او خاص اسلوب او اندازه ورجوړ كړې، او هيڅ يو شی يې نامناسب او خراب او خلاف له حكمت نه دي وررروغ كړې، بيا يې لار ور اسانه كړې ده ده ته، يعني د ايمان او د كفر، د ښو او د بدو، پوهه يې وركړه، يا دا چې د مور له نس څخه يې په اسانۍ سره راوويست.

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿۲۱﴾

بیا (الله) مړ کړ هغه (انسان لره) نو په قبر کې یې کېښود ده لره.

تفسیر: یعنې وروسته له مړینې څخه د هغه مړي د خښولو هدایت یې ورکړ، تر څو چې د ژوندیو په نزد بې حرمته نه شي.

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿۲۲﴾

بیا هر کله چې اراده وفرمایي (الله د بیا ژوندیتوب؛ نو) ژوندی کوي ده لره (لپاره د جزاء)

تفسیر: یعنې هغه الله تعالی چې یو ځلې انسان ته حیات او بیا ممات ورکوي او خښوي یې؛ اختیار لري چې هر وخت یې وغواړي بیا یې ژوندی کړي، او له قبره یې وباسي، ځکه چې اوس هم هیڅا د هغه قدرت نه دی سلب کړی.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿۲۳﴾

بیخي نه دی کړی (کافر) هغه شی چې امر حکم کړی دی ده ته (دغه الله د هغه).

تفسیر: یعنې سړي هیڅ کله د خپل خالق حق نه دی پېژندلی، او هر څه حکم یې چې ورکړی وي؛ تر اوسه پوره یې په ځای نه دی راوړی.

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿۲۴﴾

نو ودې ګوري انسان خپل طعام ته.

تفسیر: ړومبی د انسانانو د پیدا کېدلو او مړ کېدلو ذکر وو، اوس د هغه د ژوندون او د بقاء د سامان داسې یادونه کوي چې:

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿۲۵﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿۲۶﴾

بېشکه مونږ تویې کړې دي اوبه (له ورېځو څخه) په تویولو سره. بیا څېرې کړې ده مونږ ځمکه په څیرولو سره.

تفسیر: یعنې د یوه تنکي وابښه څه طاقت دی چې ځمکه څیري کوي او زرغونیږي، دا د الله تعالی قدرت دی، چې ځمکه څیروي، او هغه او نورې راز راز غلې، دانې، مېوې او نور ترکودې او نباتات ځنې راوباسي.

فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿۲۷﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿۲۸﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿۲۹﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿۳۰﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿۳۱﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿۳۲﴾

بیا مو زرغونې کړې دي په هغې (ځمکې) کې دانې. او انګور او ترکاري. او زیتون خونه او خرما. او باغونه ګڼ (له جهته د ډېروالي د ونو نه). او (تازه) مېوې او (وچې مېوې یا) وابښه. (ومو کړل دغه ټول څیزونه) لپاره د نفع د تاسې اود حیواناتو د تاسې.

تفسیر: یعنې ځینې شیان ستاسې په کار درځي، او ځینې ستاسې د حیواناتو پکاریږي.

فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ۝٣٣

نو کله چې راشي سخت اواز غوړوونه کنوونکی (د دويمې نفخې).

تفسير: يعنې داسې سخت غږ چې په هغه غوږونه کڼيږي، له دې څخه مراد د نفخ الصور غږ دی.

يَوْمَ يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝٣٤ وَأُمِّهِۦ وَأَبِيهِ ۝٣٥ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ ۝٣٦ لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ
شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۝٣٧

هغه ورځ چې تښتي به سړی له خپله wروره. او له خپلې مور او له پلاره. او له خپلې ملګرې (ښځې) او له خپلو ځامنو. هر سړي لره له هغو څخه په دغې ورځې کې به يو حال وي چې بې پروا کوي يې (له نورو له احوالو نه).

تفسير: يعنې په هغې ورځې کې به هر څوک د خپل ځان په فکر کې وي، هيڅ يو له احبابو او خپلوانو څخه به د بل په فکر کې نه وي، بلکه له دې وېرې چې بل څوک ځما نيکي وانخلي، يا د خپل حق غوښتنه ونه کړي؛ يو له بله تښتي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ۝٣٨ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ۝٣٩

ځينې مخونه به په دغې ورځې کې روښانه (وي د ايمان له رڼا). خندېدونکي خوشاله به وي (په موندلو د کرامت چې مؤمنان دي).

تفسير: يعنې د مؤمنانو له څېرې څخه به خندا اوخوشالي ښکاري، چې شکر له عذابه خلاص او د الله تعالى په کرامت سره مو اختصاص وموند، او د ايمان له نوره به يې مخونه روښانه وي، او له ډېره مسرته به خاندي، او خوشاله به اوسي.

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ۝٤٠ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ۝٤١

او ځينې مخونه په دغې ورځې کې په دوی باندې به ګرد وي. پټ کړي به وي هغه مخونه (ګرد) ظلمت او توروالی.

تفسير: يعنې د کافرانو په څېرو باندې به د غم او کدورت او خپګان دوړې بربښي، او د فسق او فجور ظلمت او تياره به يې ښې تورې کړي

أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ۝٤٢

دغه ټول (تورمخي) همدوی دي (بې شرم) کافران فاجران.

تفسير: هر کله چې دوی کافر او د الله تعالى احکامو څخه منکر وو، او مختلف جرمونه يې کول؛ نو مخونه به يې تور او ګرد به پټ کړي وي.

تمّت سورة عبس بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ التَّكۡوِيرِ

«د (التکویر) سورت مکي دی، (۲۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۱) په نزول کې (۷) سورت دی، وروسته د «تبّت» د سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ۝١

کله چې (د) لمر (رڼا) ونغښتله شي (نور یې لاړ شي).

تفسیر: ګواکې د لمر هغه اوږدې شغلې به چې تودوخې رڼا ورڅخه وځي؛ ونغښتلی شي، او لمر به بې نوره شي، او د خیدک (پنېر) چکی ته به ورته وي، یا به هیڅ نه ښکاري.

وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتۡ ۝٢

او کله چې ستوري خړ شي (یا راولوېږي په ځمکه).

تفسیر: یعنې ستوري به راولوېږي، او رڼا به نه لري.

وَإِذَا ٱلۡجِبَالُ سُيِّرَتۡ ۝٣

او کله چې غرونه روان کړل شي.

تفسیر: یعنې غرونه به له خپلو ځایونو څخه روانیږي، او په هوا کې به الوځي او ګرځي به.

وَإِذَا ٱلۡعِشَارُ عُطِّلَتۡ ۝٤

او کله چې د لسو میاشتو بلاربې اوښې خوشې کړی شي (اوښبانه به ورسره نه وي).

تفسیر: اوښ د عربو له ښو ځاروو څخه دی، او هغه اوښه چې د لسو میاشتو بلاربه وي، او له هغې د شودو او جونګې ځېږېدلو هیله نژدې وي، پر دوی ډېر ګرانه وي، خو د قیامت د ویروونکې زلزلې په وخت کې به د هغه نفیس او عزیز او ګران مال پوښتنه به هم ونه کړه شي، یا د هغه خاوند به دغومره خپه او پرېشانه وي چې د داسې عزیز او ګران مال له احواله به غافل وي.

وَإِذَا ٱلۡوُحُوشُ حُشِرَتۡ ۝٥

او کله چې وحشي ځناوران راټول کړل شي (لپاره د قصاص اخیستو یو له بله).

تفسیر: ځینو مفسّرینو د «حشر» معنی مړه کول او ځینو مړه کول بیا ژوندي کول لیکلي دي، والله أعلم.

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝٦

او کله چې بحرونه سیندونه سره ګډ کړل شي (تریخ له خواږه سره یا ډېر سخت ګرم شي، یا وچ کړی شي؛ نو په کې به پاتې نشي یو ځاځکی اوبو).

تفسیر: یعنې د لویو لویو سیندونو اوبه به له ډېرو خوټېدلو څخه د بخار او بړاس په ډول کیږي، چې د هغو له تودوخې څخه به په محشر کې کفارو ته سخت ربړ پیښیږي، او د تناره په شان به د سیندونو له منځه سخت سوځوونکی اور او د بخار او بړاسونو غړوسکې پورته کیږي، یا کله چې دریابونه بل کړ شي؛ نو وګرځي اور.

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝٧

او کله چې نفسونه جوړه کړل شي (پیوست کړل شي ارواح له جثو سره، یا یو ځای کړل شي هر څوك له مثل خپل سره، نېکان له نېکانو سره، بدان له بدانو سره).

تفسیر: یعنې مسلمان له مسلمان سره او کافر له کافر سره، بیا هر راز عمل کوونکی که ښه وي که بد؛ لکه له خپل همجنس عمل کوونکي سره به مله شي، د عقائدو، اعمالو، اخلاقو او نورو په اعتبار به له هر یوه څخه بېل بېل ټولګي جوړیږي، یا دا چې ارواح به له خپلو اجسامو سره جوړه کړل شي.

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ۝٨ بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ ۝٩

او کله چې له جینۍ ژوندۍ خښې کړی شوې څخه وپوښتېدل شي. (داسې) چې په کوم ګناه وژلې شوې ده (دا جینۍ).

تفسیر: د جاهلیت په عربو کې قاعده وه، چې پلار به خپله جینۍ په ډېرې بېرحمۍ سره ژوندۍ په ځمکه کې خښوله، ځینو به د نېستۍ او غریبۍ، یا د هغې د واده د اخراجاتو له وېرې داسې کول، او ځینې به له دې شرمېدل چې څنګه به خپله جینۍ بل چاته ورکړم چې هغه مې ځوم وباله شي، قرآن کریم خبر ورکړ چې د دې مظلومانو په نسبت به هم په قیامت کې پوښتنې وشي، چې په کومه ګناه ژوندۍ خښې شوې دي؟ داسې یې مه ګڼئ چې دا مو اولاد دی، په دوی باندې مو هر څه چې زړه غواړي هغه کولی شئ؛ بلکه د اولادتوب له پلوه ستاسو دا جرم لا درنیږي.

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ۝١٠ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ۝١١

او کله چې اعمالنامې وغوړولی خپرې کړی شي. او کله چې اسمان د پوستکي په شان وویستلی شي (له خپله ځایه).

تفسیر: لکه چې د حیواناتو له حلالولو او پوستکي وښکلو څخه وروسته د هغه ګرد اعضاء او رګونه او پلې او نور ښکاري؛ همداسې د اسمان له پرانیستلو څخه وروسته ګرد پاس شیان لیدل کیږي.

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ۝١٢ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ۝١٣

او کله چې دوزخ بلې لمبې کړی شي (کافرانو ته). او کله چې جنّت نژدې کړ شي (مؤمنانو ته).

تفسیر: یعنې کفّارو ته دوزخ په ډېر زور او شور او بلو لمبو سره ورښکاره کاوه شي، او جنّت متّقیانو ته ورنژدې کیږي، چې د هغه ډول او سینګار به جنّتیانو ته خورا ښه خوښوونکی او مسرّت بښوونکی وي، نو په دغه وخت کې:

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

پوه به شي هر نفس په هغه شي چې حاضر کړی يې وي (له خير او له شره).

تفسير: يعنې هر يوه ته به دا پته ولګيږي، او ور معلومه به شي چې له ده سره د نېکۍ يا د بدۍ څومره پانګه او سرمايه شته، چې له ځان سره يې راوړي وي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾

نو قسم خورم زه په (ستوريو) بېرته ګرځېدونکيو سمو تلونکيو پټېدونکيو باندې.

تفسير: دېر ستوري لکه زُحل، مشتري، مريخ، زهره، او عطارد کله له مشرق څخه د مغرب په لوري، کله سم کله کاږه ځي، کله ګرځندي او کله ورو خوځيږي، کله د لمر کله د سپوږمۍ څنګ ته نژدې کيږي، بيا څو ورځې پټيږي.

وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾

او (قسم خورم زه) په شپې کله چې راوخيژي مخ راوګرځوي (په تيارو خپلو سره). او (قسم خورم زه) په صبا کله چې ساه ووهي راوخيژي (روښانه شي).

تفسير: يا کله چې شپه راشي يا لاړه شي، د «عسعس» لفظ دوه معناوې لري، د پاس قسمونو جواب دادي چې الله أکرم شأنه و أعظم برهانه داسې فرمايي:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾

بېشکه دا قرآن خامخا قول وينا د رسول عزتمن (جبريل) ده. چې خاوند د قوّت زور په نزد د څېښتن د عرش، مرتبې والا دی. منلی شوی دی هلته امين دی.

تفسير: دا د جبرئيل عليه السلام صفتونه دي، يعنې قرآنکريم چې د الله جل جلاله له لوري مونږ ته رارسېدلی دی، د وصول دوه وسيلې لري، يوه وحي راوړونکې پرښته جبريل عليه السلام، دويم څمونږ پيغمبر عربي محمد صلی الله عليه وسلم، د دوی دواړو صفتونه داسې دي چې د هغو له ښکاره کېدلو څخه بيا هيچا ته د قرآن مجيد په منزل من الله او صداقت کې هيڅ شک او شبهه نه پاتې کيږي، د يوې خبرې په رښتيا منلو کې لوی دليل دا دی چې راوي يې په اعلی درجه ثقه، عدل، ضابط، حافظ او أمين وي، او له هغه چا څخه چې روايت کوي؛ د ده په مخ کې عزّت او حرمت لرونکی وي، او خورا معتبر ثقات د هغه په امانت باندې ډاډه وي، کلي اعتماد ولري، او د هغه خبرې بې له وړاندې وروسته کولو څخه د زړه له کومې ومني، دا ګرد صفتونه په جبريل عليه السلام کې شته، عزتمن او کريم هغه څوک دي چې متقي او ډېره پاکي ولري، او له الله تعالی څخه خورا وېرېدونکی وي: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ په حديث کې دي: «الکرم التقوی».

﴿ذِي قُوَّةٍ﴾ اشاره ده کامل حفظ، ضبط او د بيان کامل قوت ته، او د الله تعالی په مخ کې هغه د لوېې درجې خاوند دی، يعنې د ګردو پرښتو څخه د الله تعالی په دربار کې نژدې ځای لري، د اسمان پرښتې د هغه حکم مني، ځکه چې هغوی ګردې د هغه په امانت اعتبار او عزّت باندې خبرې دي، دا خو د ملکي رسول خبره ده، اوس د بشري رسول خبرې هم واورئ.

وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾

او نه دی صاحب ملګری ستاسې (محمد) لېونی (لکه چې پرې ګمان کوئ تاسو، بلکه ښه پوه او هوښيار دی).

تفسير: يعني له بعث پخوا تر څلوېښتو کلونو پورې تاسې له (محمد) سره ليدلي دي، او په دې اوږده موده کې مو د هغه د پټو او ښکاره وو خبرو تجربه کړې ده، خو هيڅکله مو د هغه فريب، دروغ او لېونتوب نه دی ليدلی، او تل مو د هغه د رښتيا، امانت، عقل او پوهې اعتراف او ستاينه (صفت) کاوه، اوس نو ولې بې سببه هغه ته لېونی او دروغجن ويل کيږي؟ لکه چې دا ستاسې هغه رفيق او ملګری نه دی؟ چې د هغه ګرد احوال تاسې ته ښکاره دي، نو اوس داسې سړي تـه لېونـی ويل آيا لېونتوب نه دی؟ بلکه لېونتوب دی !.

وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

او خامخا په تحقيق ليدلی وو (محمد) هغه (جبريل د اسمان) په څنډه (غاړه) روښانه کې.

تفسير: يعني په مشرقي څنډه کې د هغې پرښتې يعني جبريل عليه السلام بڼه يې په اصلي صورت او ښه شان سره وليده.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾

او نه دی دغه (محمد د وحي) پر پټو خبرو باندې بخيل (چې پټوي يې او تعليم د هغې تاسې ته نه کوي).

تفسير: يعني دا پيغمبر تاسې ته د هر راز پټې خبرې که په تېره که په راتونکي پورې اړه لري خبر درکوي، يا د الله تعالى د اسماوو او صفاتو، يا د شرعي احکامو، يا د مذاهبو د حقيقت او بطلان، يا د جنّت او دوزخ د خبرو، يا له مړينې څخه وروسته د پېښو او په هغو پورې تړلې خبرو په درښوولو کې لږ بخل هم نه کوي.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾

او نه ده دا (قرآن) خبره د شيطان رټلي، ويشتلی شوي (په شُغلو سره).

تفسير: هيڅکله شيطان د هغو ښو چارو ښوونه نه کوي، چې په هغو کې د بنيادمانو ګټه او د هغه ملعون تقبيح او مذمّت وي، بلکه دغه (قرآن مجيد) د الله أکرم شأنُه وأعظم برهانُهُ حق کلام دی.

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾

نو چېرته ځئ تاسو (ای منکرانو کافرانو په دې انکار او په څنګ کولو کې له قرآنه).

تفسير: يعني کله چې دروغ، لېونتوب، تخيل، توهم، کهانت او نور ګرد احتمالات لرې شول؛ نو پرته له حق او رښتيا څخه نور څه پاتې شول؟ بيا نو ای منکرانو دا سمه صافه لاره ولې پرېږدئ؟ او بې لارې ولې ځئ؟.

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾

نه دی دا (قرآن) مګر ذکر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د خلقو (انس وي که جن).

تفسیر: هغه ګرد احتمالات چې تاسو د قرآنکریم په نسبت پیدا کړي؛ هغه ګرد سره غلط دي، که تاسې د دې قرآن په خبرو او ښوونو ښه فکر او جاج ووهئ؛ نو دا به درښکاره شي چې دغه قرآن ټول جهان ته دېر ښه لار ښوونکی او مکمّل دستور العمل دی، چې په عمل کولو یې د دواړو دارینو فلاح او ګټې په لاس راځي، نه دی دا قرآن مګر ذکر پند دی له جانبه د الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُهُ لپاره د خلقو مخصوصًا.

لِمَن شَآءَ مِنكُمۡ أَن يَسۡتَقِيمَ ٢٨

هغه چاته چې غواړي قصد وکړي له تاسې د سمېدلو خپلو (داسې چې سم برابر لاړ شي پر لاره د الله تعالی باندې).

تفسیر: یعنې دغه قرآن مجید په تېره بیا هغو لره پند دی چې په سمه لاره تلل غواړي، کوږ تګ او عناد یې نه وي خوښ؛ ځکه چې داسې سړی له داسې پند څخه ډېره ګټه اخلي.

وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٩

او نه شئ قصد کولی تاسې (د سمې لارې) مګر هغه چې اراده وفرمایي الله (د قصد د تاسې د سمې لارې)، چې رب پالونکی د (ټولو) عالمیانو دی.

تفسیر: یعنې پخپله قرآنکریم پند دی، ولې تأثیر یې د الله تعالی په مشیت پورې اړه لري، چې ځینو باندې اثر کوي، او په ځینو نور باندې د ځینو نورو حکمتونو په سبب څه اثر نه کوي.

تمّت سورة التکویر بفضل الله القدیر، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الانفِطَارِ

«د (الانفطار) سورت مکّي دی، (۱۹) آیته یوه رکوع لري، په نزول او په تلاوت په دواړو کې (۸۲) سورت دی، وروسته د (النّازعات) له سورته نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا السَّمَآءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾

کله چې اسمان وچوي څيري شي. او کله چې ستوري راولويږي، تيت په تيت (ګډوډ) شي. او په هغه وخت کې چې دريابونه ګډ شي (يو له بله سره او ټول يو درياب شي).

تفسير: يعنې د ترخو اوبو سيندونه به سره وخوټيږي، او د دې تندوبي له سببه به ترخې او خوږې اوبه سره ګډې وډې شي.

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾

او کله چې قبرونه سره څيري لاندې باندې کړل شي (او مړي ژوندي ترې راپورته کړل شي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د ځمکې په منځ کې وي؛ د باندې به راغورځي، او مړي به له خپلو قبرونو څخه راووځي، هر کله چې وشي دا کارونه؛ قيامت قائميږي نو:

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾

پوه به شي هر نفس (په دغه وخت کې) په هغه خير او شر خپل باندې چې وړاندې يې لېږلی وي، او چې وروسته يې پرېښی وي.

تفسير: يعنې هغه ښې او بدې چارې چې کړي يې وي، يا يې نه وي کړې، د خپل عمر او منګ په اول کې يې کړې وي، يا په آخر کې د هغې نښې ورڅخه پاتې وي، او که نه وي پاتې؛ هغه ګرد هلته د ده په مخ کې راځي.

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

ای انسانه (کافره !) څه شي مغروره کړی يې ته پخپل رب کريم باندې (چې کافر شوی يې پرې).

تفسير: يعنې هغه کريم رب آيا د دې خبرې وړ وو چې ته د خپل جهل او حماقته د هغه په حلم او کرم باندې ډاډه شوې، سر به دې ورڅنې غړاوه؟.

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾

هغه (کريم رب) چې پيدا کړی يې ته، نو برابر کړی يې ته (يعنې اندامونه يې پوره در کړي دي) پس برابر معتدل کړی يې ته (په خلقت کې).

تفسیر: یعنې پیدا یې کړ یو لاس په اندازه د بل سره، او یوه سترګه په مقدار د بلې سره، په دې کې اشارت دی د ېته چې هر کله دغه رب قدیر په دغه شان سره قدرت لري؛ نو قادر دی په بیا پیدا کولو سره لپاره د حساب او کتاب، او جزاء او سزا.

فِيٓ أَيِّ صُورَةٖ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۝٨

په هر شان (کامل) صورت سره چې ویې غوښته ترکیب؛ پیوند یې کړې ته.

تفسیر: یعنې د ګردو په ښو (صورتونو) کې یې لږ او ډېر توپیر او تفاوت پیدا کړ، او هر یوه ته یې بېل رنګ، شکل او ډول عنایت کړ، او په مجموعي ډول سره یې انسانانو ته د نورو ساکښانو (جاندارو) په نسبت ښه بڼه (شکل) ورکړه.

كَلَّا بَلۡ تُكَذِّبُونَ بِٱلدِّينِ ۝٩

نه دی (دا غرور ستا مناسب)، بلکه دروغ وایئ تاسې ورځې د جزاء ته.

تفسیر: یعنې د تېروتلو بل هیڅ سبب نشته، تاسې چې د جزاء ورځ نه منئ؛ نو ځکه هر شی مو چې زړه غواړي هغه کوئ.

وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ۝١٠ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ۝١١ يَعۡلَمُونَ مَا تَفۡعَلُونَ ۝١٢

حال دا چې بېشکه په تاسې باندې خامخا ساتونکې ملائکې (د عمل، مقررې دي). عزتمنې (په نزد د الله) لیکونکې (د اعمالو د تاسې). پوهېږي (دغه ملائک) په هغه څه چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: یعنې دغه ملائکې چې کرام الکاتبین نومېږي، د الله تعالی داسې عزتمنې بندګانې دي، چې نه خیانت او درغلي کوي، او نه کوم کار نالیکلی پرېږدي، او نه له هغوی څخه ستاسې کارونه پټېږي.

إِنَّ ٱلۡأَبۡرَارَ لَفِي نَعِيمٖ ۝١٣

بېشکه چې ابرار (نېکان ـ مؤمنان) خامخا په نعمتونو (د جنّت) کې دي.

تفسیر: چې هلته به تل هر راز بخششونه او نعمتونه مومي، او تل به خوشاله او آرام وي، او د هیڅ یوه شي غم او اندېښنه به د جنّتیانو سره نه وي، او نه به یې له جنّت څخه د وتلو او د راحت له قلّته څه پروا وي.

وَإِنَّ ٱلۡفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٖ ۝١٤ يَصۡلَوۡنَهَا يَوۡمَ ٱلدِّينِ ۝١٥ وَمَا هُمۡ عَنۡهَا بِغَآئِبِينَ ۝١٦

او بېشکه چې فُجّار بدکاران (کافران) خامخا په دوزخ کې دي. ننوځي دوی په هغه کې په ورځې د جزاء کې. او نه به وي دوی هیڅ له هغه (دوزخ) څخه پټېدونکي.

تفسیر: یعنې نه به په تېښته له دوزخه جلا کېدی شي، او نه به له ننوتلو څخه وروسته له هغه ځای ووځي، بلکه تل به هلته په کې وي.

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٧ ثُمَّ مَآ أَدۡرَىٰكَ مَا يَوۡمُ ٱلدِّينِ ۝١٨ يَوۡمَ لَا تَمۡلِكُ نَفۡسٞ لِّنَفۡسٖ شَيۡـٔٗاۖ

او څه شي پوه کړی یې ته څه ده ورځ د انصاف جزاء. بیا څه شي پوه کړی یې ته څه ده ورځ د انصاف جزاء (یعنې بل څوک پرې نه پوهېږي بې له الله نه. د جزا ورځ ده) هغه ورځ چې نه به وي مالک نشي کولی هیڅوک له هیچا سره هیڅ شی (د نفعې او د ضرر).

تفسیر: یعنې هومره چې فکر او جاج ووهئ، او په غور او خیال کې ډوب لاړ شئ؛ بیا به هم د دې وېرووونکې ورځې په پوره کیفیت باندې نه پوهېږئ، خو لنډه یې دا چې دومره وپوهېږئ چې په هغه ورځ به دا ټولې خپلوۍ او خپښې، اشنايي او یاراني ورکې شي، او هر سړی به «نفسي ! نفسي !» نارې وهي، هیڅوک به پرته دمالك الملك له امر څخه د بل چا شفاعت نه کوي، عاجزي، چاپلوسي، صبر، او استقلال او نور هیڅ کار نشي کولی «الا من رحم الله».

وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

او امر حکم په هغه ورځ کې خالص الله لره دی.

تفسیر: یعنې لکه چې په دنیا کې د ټولواك (حاکم) او باچا حکم په رعیّت باندې، او د مور او پلار خبره په اولادو باندې، او د بادار وینا په نوکرانو چلیږي؛ په هغه ورځ کې به دا ټول حکمونه پای ته رسیږي، او د هیچا امر په بل چا باندې نه چلیږي، او پرته د هغه مطلق شهنشاه او لوی ستر ټولواك (حاکم) له احکامه څخې بل څوک سا هم نشي وښکلی، او هیڅ قوّت او قدرت به نه لري.

تمّت سورة الانفطار بفضله تعالى ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الْمُطَفِّفِينَ

«د (المطفّفين) سورت مکّي دی، (۳۶) آيتونه يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۳) په نزول کې (۸۶) سورت دی، وروسته د (العنکبوت) له سورته نازل شوی دی، او د مکّي سورتونو آخري سورت دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ ۝١ الَّذِيْنَ إِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُوْنَ ۝٢ وَإِذَا كَالُوْهُمْ أَوْ وَّزَنُوْهُمْ يُخْسِرُوْنَ ۝٣

افسوس هلاکت خرابي يا کنده د دوزخ ده کم کوونکيو لره (په پيمانه او تول کې). هغه (کسان) هر کله چې ځان ته اخلي پيمانه نو پوره اخلي. او کله چې پيمانه ورکوي يا يې تلي هغوی ته؛ نو کمی کوي (پوره يې نه ورکوي).

تفسیر: له خلقو څخه خو خپل حق او برخه پوره اخيستل بد او مذموم نه دي، دلته د دې خبرې بد و ويل مقصود نه دي، بلکه د لږ ورکولو د مذمّت د تاکيد لپاره دی، يعنې اګر که لږ ورکول په خپله في نفسه هم مذموم دی، خو که له دې سره د اخيستلو په وخت کې د نورو بالکل رعايت نه کيږي؛ نو دا لا مذموم دی، پرته له رعايت کوونکي څخه چې که په هغه کې يو عيب شته خو يو هنر هم لري، نو دا دې په هغه پسې، نو څکه د هغه ړومبني سرې عيب لا شديد شو، څرنګه چې اصلي مراد د لږ ورکولو مذمّت دی، نو څکه يې دلته پيمانه او ژی او وزن تلل دواړه ياد کړل، تر څو خبره ښه ښکاره او جوته شي چې د پيمانه کولو او تللو د دواړو په وخت کې لږ ورکوي، او څنګه چې پوره اخيستل پخپله في نفسه کومه بده خبره نه ده؛ نو يو ځلي يې د تأکيد لپاره ياد کړ، د پيمانې او اوژي (تول) تخصيص ښايي د دې لپاره وي چې په عربو په تېره بيا په مدينې منورې کې زياتره د کيل او پيمانې سره پيرودلو (اخيستلو) او پلورلو (بيع و شراء) رواج درلود (لرلو)، پرته له دې د دې تخصيص نور وجوه هم شته.

أَلَا يَظُنُّ أُولٰٓئِكَ أَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ۝٤ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ۝٥

آيا يقين نه کوي (ډېر اخيستونکي لږ ورکوونکي دغه) چې بېشکه دوی راپورته به کړل شي لپاره (د حساب) د لويې ورځې (د قيامت).

تفسیر: يعنې که هغوی داسې خيال لري چې وروسته له مړ کېدلو بيا ژوندون شته، او د الله تعالی په مخ کې د ګردو حقوقو او فرائضو او چارو حساب او شمېر ورکول حق دي؛ نو هيڅکله به يې داسې حرکت او خوښېدل نه کول.

يَوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝٦

هغه ورځ چې وبه دريږي خلق لپاره (د احکام) د رب د ټولو مخلوقاتو.

كَلَّآ إِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ۝٧

داسې ېکار نه ده (او نه دې کوي ډېراخيستل او لږ ورکول په تجارت او غفلت له قيامت نه)، بېشکه ليکلی شوي اعمال د فاجرانو (کافرانو) خامخا په سجّين کې دي.

تفسير: يعنې له سره هسې ګمان ونه کړ شي چې داسې ورځ به نه راځي، ځکه چې هغه ورځ هرومرو راتلونکې ده، نو د هغې ورځې د راتګ لپاره د ګردو نېکانو او بدانو عملنامې ليکلې د کرام الکاتبين په دفترو کې مرتّب اېښودلې شوي دي.

(اوس الله أجلّ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ ويروي فاجران بالعموم او داسې فرمايي):

وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا سِجِّينٞ ۝٨ كِتَٰبٞ مَّرۡقُومٞ ۝٩

او څه شي پوه کړی يې ته (ای محمده !) چې څه دی سجّين. يو دفتر دی ليکلی شوی (د فجّارو د اعمالو).

تفسير: يعنې سجّين يو داسې دفتر دی چې په هغو کې د ګردو دوزخيانو نومونه ليکلي شوي دي، او د بندګانو د چارو ليکونکې پرښتې چې د هغوی دنامه يادونه په پخواني سورت کې وشوه د دې بدکارانو د مړه کېدلو او د عمل له پرېکېدلو څخه وروسته د هر يوه سرې چارې په بېلو بېلو دفترو کې ليکي، او په دې دفتر کې يې داخلوي، د هر يوه دوزخي د نامه لپاره يوه بېله علامه او نښه اېښودله شي، چې هغه دوزخي دی، او د هغه د ليدلو څخه هر څوک پوهېږي چې په کې خير نشته، له ځينو روايتونو څخه دا ښکاري چې د کافرانو ارواح په همدغه ځای کې وي، ځينې پخواني مفسّرين وايي چې: دا ځای تر اوومې ځمکې لاندې دی، الله تعالی أعظم برهانُه په داسې خبرو ښه پوهېږي.

وَيۡلٞ يَوۡمَئِذٖ لِّلۡمُكَذِّبِينَ ۝١٠ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوۡمِ ٱلدِّينِ ۝١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢

افسوس هلاکت خرابي يا کنده د دوزخ ده په دغې ورځې کې دروغ ګڼونکو لره. هغه کسان چې دروغ وايي په ورځې د انصاف جزاء باندې. او دروغ نه ګڼي دغه (ورځ د جزاء) مګر هر يو له اندازې تېرېدونکی ګنهګار.

تفسير: هغه څوک چې د جزاء له ورځې څخه منکرېږي؛ په حقيقت کې د الله تعالی د ربوبيت او د هغه عدل، قدرت، حکمت او نورو صفاتو څخه منکرېږي، او هغه څوک چې د الله تعالی له دې صفاتو څخه منکرېږي؛ نو هرومرو چې په ګناهونو کې زړور شي لره ده، د﴿مُعۡتَدٍ أَثِيمٍ﴾ يعنې له اندازې تېرېدونکی ګنهګار، بل بد عادت دغه دی چې:

إِذَا تُتۡلَىٰ عَلَيۡهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلۡأَوَّلِينَ ۝١٣

کله چې ولوستلی شي په ده باندې آيتونه (د قرآن) ځمونږ؛ نو وايي (جهلاً او عنادًا چې دا) چټي (بېکاره) قصې دي د پخوانيو.

تفسير: يعنې کله چې قرآنکريم او د پند خبرې اوري؛ وايي: داسې خبرې به پخوانيو خلقو هم کولې، اوس هم هغه پخوانی قصې او له کاره وتلې افسانې ويلی کيږي، نو مونږ له داسې قصو او افسانو څخه کله ويريدونکي يو؟ (العياذ بالله).

كَلَّاۖ بَلۡۜ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُواْ يَكۡسِبُونَ ۝١٤

نه ده داسې (لکه چې وايي منکران)، بلکه زنګ اچولی دی پر زړونو د دوی هغو ګناهونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسیر: یعنې ځمونږ په آیتونو کې هیڅ د شک او شُبهې ځای او موقع نشته، خبره خو دا ده چې د ګناهونو د کثرت او مزاولت څخه د هغوی په زړونو باندې زنګ لوېدلی دی، نو ځکه د صحیحو حقائقو انعکاس په هغو کې نه کیږي، په حدیث کې راغلي دي: «کله چې سړی ګناه کوي؛ یو تور ټکی د هغه په زړه کې پیدا کیږي، که توبه یې وکړه؛ نو دا ټکی لرې کیږي، که نه هومره چې ګناه کوي؛ په همغه اندازه دا ټکی پلنیږي او ارتیږي، تر دې چې د ده زړه تک تور شي، او د حق او د باطل هیڅ فرق او تمیز نشي کولی».

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ۝١٥

رښتیا ده چې بېشکه دوی به له (لقاء د) رب خپله په دغې ورځې (د قیامت کې) خامخا په حجاب کې وي (نه به ویني الله).

تفسیر: یعنې د دې انکار او تکذیب د انجام او پای څخه ښایي چې بې فکره نشي، هغه وخت خامخا راتلونکی دی چې په هغه کې مؤمنین د حق سبحانه وتعالی په لقاء او لیدلو سره مشرّفیږي، او دا بدبختان به ترې محروم او ممنوع او بې برخې پاتې کیږي.

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ۝١٦ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ۝١٧ كَلَّآ

پس بېشکه دوی چې دي خامخا ننوتونکي دي دوزخ ته. بیا به وویل شي (دوی ته چې): دا هغه (عذاب) دی چې وئ تاسې چې هغه به مو دروغ ګاڼه انکار به مو ترې کوو. له سره نه ده داسې.

تفسیر: یعنې د دې بدانو او نېکانو پای او انجام هیڅکله یو شانې نشي کېدی، او الله جل جلاله ابرارو سره دغسې معامله فرمایي:

إِنَّ كِتَٰبَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ۝١٨ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ۝١٩ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ۝٢٠

بېشکه هغه کتاب چې پکې لیکلي شوی اعمال د ابرارو نېکانو خامخا په علیین کې دی. او څه شي پوه کړې ته (ای محمده) چې څه دی علیین؟. یو دفتر دی لیکلی شوی (د اعمالو د ابرارو).

تفسیر: چېرته چې د جنتیانو نومونه لیکلي شوي دي، او د هغو یا د ښو چارو پاڼې سره روښې او ترتیب شوي دي؛ ړومبی د هغو ارواح هلته بیولی کیږي، بیا یې د خپلې هستوګنې اصلي ځای ته بیایي، د دې ارواحو څه علائق او اړیکې به له قبر سره هم وي، ویل کیږي چې دا ځای پر اووم اسمان دی، او د مقرّبینو ارواح به هلته هستوګنه لري، والله أعلم.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ۝٢١

چې ګوري حاضریږي هغه ته مقرّبان (د الله ملائکې او نور بندګان).

تفسیر: مقرّبې پرښتې یا د الله تعالی مقرّب بندګان په خوشالی سره د مؤمنانو اعمالنامې ګوري، او هلته به حاضر وي.

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝٢٢ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ۝٢٣

بېشکه ابرار نېکان خامخا په نعیم لوی نعمت د (جنّت) کې دي. پر (مکلّلو) تختونو باندې ناست ګوري (د الله لقاء او د جنت نعماء، او ترې متلذذ کیږي، یا به ګوري دوزخیانو ته).

تفسیر: یعنې په خورا ښو پالنګونو به ناست وي، او په زړه پورې د جنّت ښې ننداري به کوي، او د الله تعالى په لیدلو سره به خپلې سترګې رڼوي، او زړونه به پرې خوشالوي.

تَعۡرِفُ فِي وُجُوهِهِمۡ نَضۡرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾

پېژنې به ته (ای کتونکیه !) په مخونو د دوی کې تازه ګي د نعیم (تنعّم د جنّت).

تفسیر: یعنې د جنّت له عیش او آرام څخه به د هغوی څېرې داسې ښې او تروتازه او بارونقې ښکاري، چې هر لیدونکی به له لرې پوهیږي چې دا کسان په خورا عیش، هوسایی، راحت او تنعّم کې دي.

يُسۡقَوۡنَ مِن رَّحِيقٖ مَّخۡتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسۡكٞۚ

ورڅښولی شي (هغوی ته) له خالصو شرابو مهر کړیو شویو څخه. چې مهر به یې مشک وي.

تفسیر: شاه صاحب لیکي چې: «په جنت کې به د خورا خالصو شرابو ویالې د هر چا د کور د مخه وي، خو دا خورا ښه او نادر شراب دي، چې سر به یې تل مهر وي په جنّتي مشکو سره»، لکه چې په دنیا کې مهر په لاکو یا مومو یا خاورو یا ختو یا نورو شیانو باندې لګول کیږي، کله چې دهغه ځای خاورې مشک دي؛ نو په هغو باندې دا مهر لګاوه کیږي. دا ښیښه چې په لاس کې واخیسته شي؛ دماغ معطریږي، او تر آخره پورې د خوشبویی خورا ښه رائحه او وږم ترې پورته کیږي.

وَفِي ذَٰلِكَ فَلۡيَتَنَافَسِ ٱلۡمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾

او په دغه (شرابو او نورو جنتي نعماوو) باندې پس بایده دي چې رغبت وکړي رغبت کوونکي (په کولو د فضائلو او پرېښودلو د رذائلو، چې عجلت وکړي په حسناتو او ځان وساتي له سیئاتو).

وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسۡنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيۡنٗا يَشۡرَبُ بِهَا ٱلۡمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

او ګډون د هغه (شراب دی له اوبو د) تسنیم څخه. دا (تسنیم) یوه چینه ده (په جنّت کې) چې څښي به له هغې څخه د (الله) مقرّبان.

تفسیر: یعنې مقرّب خلق یواځې د دې چینې خالص شراب څښي، او نېکانو ته به د دې شرابو ګډه ورکول کیږي، چې لکه ګلاب او نور په هغه شراب کې ګډیږي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجۡرَمُواْ كَانُواْ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يَضۡحَكُونَ ﴿٢٩﴾

ببشکه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ وو دوی په هغو کسانو باندې چې ایمان یې راوړی وو خندل به یې (مسخرې به یې پرې کولې).

تفسیر: او پخپلو منځونو کې به یې په تمسخر او استهزاء سره داسې ویل چې: د دې بې هوشانو په مغزو کې څه یو چټې خیال لوېدلی دی، چې د نن موجود او محسوس خوندونه او لذّتونه د جنّت په صباح موهومو چرتونو او خیالي لذّتونو باندې له لاسه وباسي (والعیاذ بالله).

وَإِذَا مَرُّواْ بِهِمۡ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾

او کله چې تیریږي منکران پر مؤمنانو باندې؛ هغوی به پخپلو منځونو کې سره سترګکونه وهي (لپاره د استهزاء).

تفسیر: او یو تر بله به سترګو اشارتونه کوي، او د حال او قال په ژبه پخپلو منځونو کې سره داسې وایي چې: وګورئ همدوی بې عقلان او احمقان دي، چې د جنت په پور باندې د دنیا له نغدو څخه ځان بې برخې کوي، (استغفر الله).

وَإِذَا انقَلَبُوٓا إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ انقَلَبُوا فَكِهِينَ ۝٣١

او کله چې وګرځي خپلو کورونو ته؛ (نو) ګرځي دوی خوشاله (خبرې جوړوونکي په سبب د تمسخر او استهزاء پر مؤمنانو باندې).

تفسیر: یعنې په خوش طبعي او ټوکو په مسلمانانو باندې ملنډې وهي، او په خپل عیش او عشرت باندې مفتون او مغرور شوي وایي چې: ځمونږ عقیده او فکر ښه دی، که نه مونږ ته دومره نعمتونه او هوسایي ولې او له کومه رسېده !؟.

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوٓا إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ۝٣٢

او کله چې وبه لیدل (کفّارو) دغه (مؤمنان)؛ نو ویل به یې پخپل منځ کې چې: بېشکه دغه (مؤمنان) خامخا بې لارې دي.

تفسیر: کافرو به مسلمانانو ته ګمراه ویل، ځکه چې مسلمانان د دوی په عقیده نه وو.

وَمَآ أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَـٰفِظِينَ ۝٣٣

حال دا چې نه دي لېږلي شوي (کافران) پر دغو (مؤمنانو) باندې ساتونکي څارونکي.

تفسیر: چې شاهدي ووایي په هدایت او ضلالت د دوی، دغه د الله جل شأنُه وأعظم برهانُهٗ فرمان او بیان دی، چې دا کافران پر مسلمانانو باندې پیره داران نه دي مقرّر شوي، دا احمقان له خپلو بدو چارو څخه سترګې پټوي، او د هغوی د هر راز حرکاتو کتنه کوي، د خپل ځان د اصلاح په فکر کې نه لویږي، او هغو کسانو ته چې په سمه لاره ځي ګمراه او احمق وایي.

فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ۝٣٤

نو نن (ورځ د قیامت کې به) هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په کُفّارو باندې خاندي.

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ به مسلمانان په دې کافرانو پورې خاندي، چې دا خلق څومره ناپوهـه وو، چې فاني او خسیس څیز ته یې په ښو نعمتونو او پاتې کېدونکیو نفیسو شیانو باندې ترجیح ورکوله، نو اوس څنګه په دوزخ کې پراته دي؟ او د دائمي عذاب خوند څکي؟.

عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ۝٣٥

پر مُکلّلو تختونو به ناست، ګوري به (الله تعالی ته او د جنت نعماوو ته او ترې متلذذ کیږي، یا ګوري کفارو ته چې څرنګه په عذابیږي).

تفسیر: یعنې د خپلې خوشالی او د کافرانو د بد ژوند ننداري کوي.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

بېشکه چې جزاء ورکړه شوه کفّارو ته همغسې چې کول يې (په دنيا کې له معاصيو).

تفسير: يعنې هغه کسان چې په دنيا کې يې پر مسلمانانو باندې خندل؛ نن د هغوی خپل حال د خندېدو لايق او وړ دی، او مسلمانان د هغو په تېرو حماقتونو باندې خاندي.

تمّت سورة المطفّفين بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الانْشِقَاقِ

«د (الانشقاق) سورت مکّي دی، (۲۵) آیته یو رکوع لري، په تلاوت کې (۸۴) په نزول کې (۸۳) سورت دی، وروسته د (الانفطار) له سورته نازل شوی دی».

بِسْــــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾

کله چې اسمان څيري شي وچوي. او واوري ومني امر حکم د رب خپل، او (دا اسمان) لایق وړ دی (د هغه الله حکم منلو ته).

تفسیر: یعنې کله چې د الله تعالی له خوا د څیریدلو «تکویني» حکم وشي؛ اسمان به هغه تعمیلوي او مني یې، او اسمان د مقدور او مقهور کېدلو له پلوه د دې خبرې وړ دی چې سره له دومره عظمت او رفعت او لویوالي او هسکوالي د خپل خالق او مالك په مخ کې غاړه کېږدي، او د هغه په دې منلو کې هیڅ ونه وايي.

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾

او کله چې ځمکه وغوړوله شي.

تفسیر: د محشر لپاره به ځمکه د رېړ په شان جوړېږي، او د هغې د مخ ګرد عمارات او غرونه او نور شیان لرې کیږي، تر څو په یوې مستوی سطحې باندې ګرد پخواني او وروستني خلق سره یو ځای او په یوه وخت کې بې له پردې او حجاب او حائل څخه وکتی شي.

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾

او د باندې وغورځوي هغه چې دننه په کې وي له مړیو او خزائنو څخه، او ښه خالي شي له ټولو اشیاوو نه.

تفسیر: په هغې ورځې کې ځمکه خپلې خزانې او مړي او نور اجزاء له دننه څخه د باندې غورځوي، او منځ یې له هر هغه شي څخه بالکل تشیږي، چې د هغو تعلّق د بندګانو له حساب او کتاب سره وي.

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾

او واوري ومني امر حکم د رب خپل، او (دا ځمکه) لایقه وړ ده (د هغه الله حکم منلو ته).

تفسیر: کله چې ځمکه او اسمان د هغه الله تعالی د ذات او د تکویني حکم تابع او منقاد دي؛ نو سړي ته کله ښایي چې د هغه لوی پروردګار له تشریعي حکم څخه سر وغړوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡإِنسَٰنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدۡحٗا فَمُلَٰقِيهِ ۝٦

اى انسانه ! بېشكه ته عمل كوونكى يې په پوره سعي سره تر وخت د رسېدلو رب خپل ته په عمل سعي كولو سره، نو ته يوځاى كېدونكى يې له دغه (خپل عمل او سعي او جزا يې مومې خير وي كه شر).

تفسير: يعنې د پروردګار په مخ كې له رسېدلو څخه پخوا هر سړى له خپل استعداد سره سم او موافق مختلف او راز راز ربړونه ګالي، ځوك يې په طاعت كې زيار ګالي، ځوك يې په سر غړولو كې ځان ستړى كوي، كه د خير په لاره كې وي يا د شر په لاره كې، هر رنګه ربړونه وباسي، آخر د خپل پروردګار حضور ته ورځي، او د خپلو اعمالو او چارو نتائج به ويني.

فَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ بِيَمِينِهِۦ ۝٧ فَسَوۡفَ يُحَاسَبُ حِسَابٗا يَسِيرٗا ۝٨

پس هر هغه ځوك چې وركړه شي كتاب عملنامه د ده په ښي لاس د ده كې؛ نو ژر ده چې حساب به وكړ شي له ده سره حساب اسان.

تفسير: اسان حساب دا دى چې په هره خبره باندې به تنقيدونه نه كيږي، او يواځې د هغه پاڼې وړاندې كيږي، او بې له بحث او مناقشې څخه به خوشې كيږي.

وَيَنقَلِبُ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورٗا ۝٩

او وبه ګرځي اهل خپل ته (په جنّت كې) خوشاله كړى شوى.

تفسير: نه د سزا خوف وي، نه د غُصې وېره، په ډېر امن او اطمينان سره د خپلو احبابو او اقاربو او مسلمانانو وروڼو ته وررسيږي، او له دوى سره په خوښى سره مشغوليږي، او له هغوى سره ګرځي.

وَأَمَّا مَنۡ أُوتِيَ كِتَٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهۡرِهِۦ ۝١٠

او هر هغه ځوك چې وركړ شي كتاب عملنامه د ده وروسته تر شا د ده (په كيڼ لاس يې).

تفسير: يعنې وركړه شي عملنامه په كيڼ لاس كې د شا له لوري، او پرښتې نه غواړي چې د ده هغه مخ ووينې، نو په دې وسيله خپل زيات نفرت او كراهت له هغه څخه ښكاره كوي.

فَسَوۡفَ يَدۡعُواْ ثُبُورٗا ۝١١

پس ژر به نارې كړي دى اى هلاكته (ځما را حاضر شه ! دا دې وخت دى).

تفسير: يعنې د عذاب له وېرې څخه به مرګ غواړي، او د خپل هلاكت ارزو او تمنّا به كوي.

وَيَصۡلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُۥ كَانَ فِيٓ أَهۡلِهِۦ مَسۡرُورًا ۝١٣

او ننه به وځي دى بل اور (د دوزخ) ته. چې بېشكه وو دى په (دنيايي) اهل خپل كې خوشاله (په كفر او معاصى، غافل له آخرته).

تفسير: يعنې په دنيا کې له آخرته بې فکره وو، د هغه عوض او رنج دا دی چې نن په سخت غم ککړ دی.

إِنَّهُۥ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴿١٤﴾

بېشکه ده به يقين کاوه په دنيا کې داسې چې دی به له سره بېرته نه ګرځي (الله ته، او منکر وو له بعثه).

تفسير: يعنې ده به په دنيا کې ګمان کاوه چې له سره به الله تعالی ته رجوع ونه کړم، او قيامت نشته !، نه ده داسې بلکه:

بَلَىٰٓ إِنَّ رَبَّهُۥ كَانَ بِهِۦ بَصِيرًا ﴿١٥﴾

هو ! دی رجوع کوي (هرومرو الله ته)، بېشکه رب د ده دی په ده ښه پوه ليدونکی بينا.

تفسير: يعنې له پيدا کولو څخه تر مرګ پورې الله تعالی د ده په احوالو ښه خبر وو، نو آيا څه ګمان کاوه شي چې هغه به دې همداسې مهمل او معطل پرېږدي؟ ضرور دي چې د هغه د اعمالو نتيجې او ثمرې به ورښکاره کړي.

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾

پس قسم خورم په شفق سوروالي يا سپينوالي د عشاء پس له سوروالي د ماښام. او په شپه او په هغو (څيزونو) چې جمع کړي وي (شپې هغه په تيارو خپلو کې).

تفسير: يعنې سرې او نور ساکښان چې د ورځې له مخې د معاش په تلاش کې د باندې ګرځي، او هر چېرې پخپلو چارو کې بوخت دي، د شپې له لورې ټول سره يو ځای کيږي، او هر يو په خپلو ځايونو کې سره ټوليږي.

وَٱلْقَمَرِ إِذَا ٱتَّسَقَ ﴿١٨﴾

او (قسم خورم) په سپوږمۍ کله چې پوره کامله شي.

تفسير: يعنې د څوارلسمې شپې سپوږمۍ چې د خپل کمال حد ته رسېدلې وي، (او ځواب د پاس قسمونو دا دی چې:)

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾

خامخا سواره به شئ وبه رسېږئ تاسې ای خلقو يو حال ته وروسته له بل حال نه.

تفسير: يعنې د دنيا په ژوندون کې له مختلفو دورو څخه په تدريج سره تېر شوئ، په پای کې د مرګ پورې دی، بيا د برزخ عالم دی، وروسته قيامت، الله تعالی پوهيږي چې په قيامت کې ده څه څه احوال وليدل؟ او د څه څه مراتبو پرېکول درجه په درجه په مخ کې دي؟ لکه چې د شپې په اوله برخه کې تر څو چې شفق وي، يو شانته سره او سپينه رڼا وي، نو دا رڼا في الحقيقت او په رښتيا سره وي چې د لمر د پاتې شوي اثراتو او اغېز نښې دي، چې پس له ورکېدلو د هغې د ظلمت بل دوره شروع کيږي، چې هر شی په کې پټيږي، په شپه کې سپوږمۍ هم راخيژي، چې درجه په درجه د هغې رڼا زياتيږي، کميږي، او په څوارلسمې شپې کې د پوره سپوږمۍ رڼا هم توره تياره فضاء رڼوي، ګواکې د انسان احوال طبقات هم د شپې مختلفو کيفياتو ته ورته او ورسره مشابه دي، والله أعلم.

فَمَا لَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠﴾

پس څه دي دغو (انسانانو ته) چې ایمان نه راوړي.

تفسیر: چې وروسته له مرګه دوی د الله تعالی په طرف رجوع کوي، او هم یو سخت مزل په مخ کې دی چې هغه ته کافي توښه په کار ده.

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيۡهِمُ ٱلۡقُرۡءَانُ لَا يَسۡجُدُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ولوست شي په دوی باندې قرآن؛ نو سجده نه کوي (لپاره د لوستلو یې).

تفسیر: که د هغوی عقل پخپله دا حالات نشو موندلی؛ نو لازم وو چې د قرآنکریم له بیان څخه یې ګټه اخیستلی، خو پر ته له دې د دوی حال دا دی چې د قرآن معجز بیان اوري، خو هیڅ د هغه په مخ کې د عاجزۍ او تذلّل اظهار نه کوي، تر دې چې مسلمانان د پاک الله تعالی دا آیات اوري سجده کوي، هغوی د همدې تشې سجدې توفیق هم نه لري.

بَلِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَٱللَّهُ أَعۡلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي په الله دروغ ګڼي (قرآن). او الله ته ښه معلوم دي هغه څه چې دوی یې پټوي په زړونو کې یې ساتي (له کفر او نفاق).

تفسیر: یعنې یواځې دا خبره نه ده چې هغوی د الله تعالی آیتونه اوري او سجده نه کوي، او انقیاد او تذلّل ته غاړه نه ږدي، بلکه زیات له دې نه د هغو آیتونو تکذیب پخپلو ژبو سره هم کوي، او د دوی له زړونو څخه چې په هغه کې د تکذیب، انکار، بغض، عناد او د حق د دښمنۍ ډېرې پرتې دي؛ الله تعالی ښه خبر دی.

فَبَشِّرۡهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾

پس بشارت زېرى ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره (په آخرت کې).

تفسیر: یعنې زېرى ورکړئ په هغو باندې ! څه شی چې هغوی ګټي؛ د هغې نتیجه او مېوه به هرومرو هغوی ته رسیږي، او د هغوی دا کوششونه او زیارونه به هیڅ نه ابته (خراب) کیږي، او خامخا هغوی ته جزاء وررسیږي.

إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمۡ أَجۡرٌ غَيۡرُ مَمۡنُونِۢ ﴿٢٥﴾

مګر خو هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)؛ هغوی ته دی اجر ثواب بې نهایته چې خلاصی او کمی نه لري.

تفسیر: چې هیڅ کله پای (آخر) ته نه رسیږي، او تل دائم او قائم او لا ینقطع دی.

تمّت سورة الانشقاق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوْرَةُ الْبُرُوْجِ

«د (البروج) سورت مکّي دی، (۲۲) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۵) په نزول کې (۲۷) سورت دی، وروسته د (الشّمس) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوْجِ ﴿١﴾

قسم په اسمان چې خاوند د برجونو دی.

تفسير: له برجونو څخه مراد هغه دولس برجونه دي چې په يوه کال کې لمر په هغو کې ګرځي، يا د اسماني قلعې برجونه او برخې دي چې پرښتې پيرې په کې کوي، يا هغه لوی ستوري دي چې په ليدلو سره هم په اسمان کې ښکاري، والله أعلم.

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُوْدِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَّمَشْهُوْدٍ ﴿٣﴾

او (قسم دی) په هغې ورځې وعدې کړی شوې (چې د قيامت ورځ ده). او (قسم دی) په هغې ورځې چې حاضرېږي (چې ورځ د جمعې ده)، او په هغې ورځې چې هغې ته ورحاضرېږي (خلق چې ورځ د عرفې ده).

تفسير: خلق په ګردو ښارونو کې حاضرېږي د جمعې په ورځ، او د ګردې دنيا خلق سره يو ځای ټولېږي د عرفې په ورځ حج ته، نو څکه په روايتونو کې راغلي چې (شاهد) د جمعې ورځ ده، او (مشهود) د عرفې، برسېره پر دې د «شاهد» او «مشهود» په تفسير کې ډېرې خبرې دي، خو أوفق الرّوايات همدا خبره ده، والله أعلم.

(ځواب د قسم محذوف دی، لکه چې پرې دغه راتلونکی آيت دلالت کوي چې):

قُتِلَ اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُوْدِ ﴿٥﴾

وژلی شوي دي خاوندان د کندې د خندقونو د اور (په ځمکه کې) چې خاوند د بلېدلو وه (په ګوګړو او په ډېرو لرګيو او په سرېو سره).

تفسير: يعني مغضوب او ملعون شول هغه خلق چې لوی لوی خندقونه يې کنستلي او له اوره يې ډک کړي او ډېر لرګي يې په کې واچول او ښه يې سره کړل، د ﴿اَصْحٰبُ الْاُخْدُوْدِ﴾ څخه مراد څوک دي؟ مفسّرين څو واقعات وايي، خو هغه قصه چې په صحيح مسلم، جامع ترمذي، مسند احمد او نورو کې ياده شوې ده؛ لنډه يې دا ده چې: په پخوانيو پېړيو کې کوم کافر باچا وو، چې له هغه سره يو کوډګر وو، کله چې د کوډګر مرګ نژدې شو، له باچا څخه يې غوښتنه وکړه، چې يو هوښيار او پوه هلک دې ماته راکړ شي چې زه دا خپل علم ورزده کړم، او وروسته له ما څخه دا علم له لاسه ونه وځي، يو هلک د دې کار لپاره وټاکل شو، چې هره ورځ به يې د هغه کوډګر څخه سحر او کوډې زده کولې، د ده په لاره کې يو عيسايي راهب وو چې د هغې پېړۍ په اعتبار د هغه دين حق وو، دغه هلک له هغه سره هم خپل تګ راتګ شروع کړ، او په پټه يې د هغه راهب دين ومانه، او د هغه د تعليم په وجه د ولايت او کرامت خاوند شو، يوه ورځ دې

هلكَ وليدل چې يو ځيروونكى ځناور لكه ځمرى يا پړانګ او نور لاره نيولې، او خلقو ته يې زياته وېره او پرېشاني وروړاندې كړې ده، هغه يوه تيږه په لاس كې واخيسته، او دعاء يې وكړه: «اى الها ! كه د راهب دين حق وي؛ نو ځما په دې ډبره دا ځناور مړ كړې»، دا يې وويل او تيږه يې وروغورځوله، چې د هغې له اغېزې او اثر هغه ځناور له كاره ووت، په خلقو كې يو لوى شورماشور جوړ شو چې دغه هلك ډېر علم لري، يوه ړانده چې دا انګازه او اوازه واورېده؛ ورځنې ويې غوښتل چې: «ځما سترګې را رنې كړه !»، هلك وويل: «كوونكى زه نه يم، هغه ځمونږ الله تعالى دى، كه ته هغه منې او كفر پرېږدې؛ نو دعا درته كوم، هيله شته چې ستا سترګې رنې شي»، لكه چې همداسې هم وشوه، ورو ورو دا خبرې ګردې باچا ته ورسېدلې، باچا ورته په قهر شو، هغه هلك، راهب او ړوند يې وغوښتل، او وروسته له څه خبرو او اترو څخه يې راهب او ړوند ووژل، د هلك په نسبت يې امر وركړ چې «هغه دې له يوه لوړ غره څخه په رغړولو وواژه شي»، خو د الله تعالى په قدرت هغه كسانو چې دا هلك يې د ځان سره پر غره باندې خېژولى وو؛ هغوى پخپله له غره څخه ورغړېدل، او دا هلك روغ رمټ بېرته راغى، بيا باچا امر وركړ چې: «هغه دې په سيند كې ډوب كړ شي !»، هلته هم دا پېښه وروړاندې شوه، او هغه ګرد سړي چې له ده سره تللي وو ټول په سيند كې ډوب شول، او دى جوړ او روغ بېرته راوګرځېد، په پاى (آخر) كې هلك باچا ته وويل: زه د ځان وژلو چل درښيم، تاسې ګرد سړي په يوه ميدان كې سره ټول كړئ، د هغوى پر مخ كې ما يو غرغره باندې وځړوئ، او د دې لفظ په ويلو سره پر ما باندې غشى ولئ: «بسم الله رب الغلام»، «د هغه الله په نامه چې د دې هلك رب او پالونكى دى»، كله چې باچا داسې وكړه او هغه هلك د خپل رب تر نامه ځار او مړ شو، او خلقو دا عجيبه واقعه وليدله؛ ټولو وويـل: «آمنّا بـربّ الغُلام، ايمان مو راووړ د دې هلك په رب او پالونكي باندې»، نو وزيرانو باچا ته وويل: «وګورئ چې د هغې خبرې په سبب چې دا ګردې چارې وشوې، اخر ته هغه پېښه شوه، ړومبى به يو دوو سړيو ايمان راووړ، اوس خورا ډېر خلق مؤمنان شول»، باچا زيات په قهر شو او د ډېرو لويو او ژورو خندقونو د كنستلو امر يې وركړ، او هغه يې ښه له اوره څخه ډك كړل، او اعلان يې وكړ: «هر څوك چې ايمان لري، او د خپل ايمان څخه لاس نه وباسي؛ په همدې كندو كې دې وغورځاوه شي !»، تر دې چې ډېر سړي په اور كې وغورځول شول، خو هيڅ يوه هم د خپل ايمان څخه لاس وانه خيست، يوه ايمان داره ښځه راوستله شوه چې په تي پورې يې يو ماشوم وو، او ګمان كېده چې ښايي دا د خپل كوچني له وېرې ځان په اور كې ونه غورځوي، خو د الله تعالى په امر كوچني (ماشوم) داسې ورغـږ كړ: «أمّاه اصبري فإنك على الحق، موركى ! صبر وكړه، چې ته په حق باندې يې !».

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝٦ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝٧

كله چې دوى په (غاړو) د اور ناست وو. او دوى په هغه چې كول به يې په مؤمنانو باندې حاضر وو (او پخپلو سترګو يې كتلې).

تفسير: يعني باچا له خپلو وزيرانو او مشرانو سره يو ځاى د خندقونو په شاوخوا كې ناست وو، او په ډېره بېرحمۍ او غټ زړه سره يې د مؤمنانو د سوځولو نندارې كولې، او د دې بدبختانو هيڅ زړه په دوى باندې نه خوږېده.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝٨ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝٩

او عيب يې نه ليده له هغو (مسلمانانو) څخه مګر دا چې ايمان لرونكي وو په الله ډېر غالب قوي، ډېر ستايلي شوي باندې. هغه (الله) چې خاص ده لره ده باچايي كامل سلطنت د اسمانونو او د ځمكې (سره له اسمانونو او ځمكـې ملكًا خلقًا وعبيدًا)، او الله په هر شي باندې شاهد دى.

تفسير: يعني د دې مؤمنانو قصور پرته له دې بل كوم شى نه وو چې هغوى به د كفر له ظلمت او تيارو څخه وتل، او پر يوه لوى او د هر راز ستاينې وړ الله تعالى باندې به يې ايمان راوړ، چې سلطنت او باچايي يې پر اسمان او ځمكه او پر هر شي باندې ده.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿۱۰﴾

بېشکه هغه کسان چې په فتنه کې يې غورځولي وي، ضرر يې رسولی وي ايمان لرونکيو سړيو ته او ايمان لرونکيو ښځو ته، بيا يې توبه نه وي ايستلې (او نه وي ګرځېدلي له کفره)؛ نو دوی ته دی (په آخرت کې) عذاب د دوزخ، او دی دوی ته عذاب د اور سوځوونکي.

تفسير: يعنې په «أصحاب الأخدود» پورې منحصر نه دی، هغه سړي چې داسې زيار (کوشش) کوي چې مؤمنان د الله تعالى له لارې څخه ګرځوي لکه چې د مکې کفّار يې کوي، او بيا له دې خپلو ناوړو حرکتونو څخه نه تائب کيږي؛ هغوی ته هم د دوزخ داسې عذاب تيار دی چې په هغه کې به ډېر زيات تکليفونه وي، او زيات تکليف به په داسې سوځولو کې وي چې د دوزخي زړه او وجود په کې سوځي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿۱۱﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)، شته دوی ته جنّتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو (څلور قسمه) ويالې، دا نجات دی مراد موندل لوی.

تفسير: يعنې د دې ځای له تکليفونو څخه نه ويريږي، وروستنی او لوی بری هغوی لره دی، چې د هغو په مخ کې د دې ځای عيش او تکليف دواړه هيڅ دي.

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿۱۲﴾

بېشکه نيول د رب ستا خامخا ډېر سخت دي.

تفسير: نو څکه ظالمان او مجرمان نيسي، او خورا سختې سزاوې هغوی ته ورکوي.

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿۱۳﴾

بېشکه هم دغه (الله) دی ظاهروونکی (دبطش خپل په کفارو) اول ځلي او بيا ظاهروونکی دی (د بطش خپل په کفارو)دوهم ځلي په (آخرت کې يا) بېشکه همدغه (الله) دی پيدا کوونکی اول ځلي (له نطفې نه)، او بيا يې راګرځوونکی دی (دويم ځلي) پس له مرګه.

تفسير: يعنې اول ځلي د دنيا عذاب او دويم ځلي د آخرت ربړ (كذا في الموضح)، يا يې دا مطلب دی چې هغه اول ځلي سړی پيدا کوي، او دويم ځلي وروسته له مړينې به يې هم هغه بيا پيدا کوي، نو مجرمان دې نه تېروځي، چې هر کله چې څمونږ په مړينې سره نوم او نښې ورکې شي، بيا نو مونږ څرنګه ژوندي کيږو؟.

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿۱۴﴾

او همدی دی ښه ښنونکی (د ګنهګارو مؤمنانو) محبّت کوونکی (له مؤمنانو سره).

تفسير: يعنې سره د ده د قهّارۍ او کلک نيولو له صفته د هغه د بخشش او د مهربانۍ هم هيڅ اندازه نشته دی، د حکم منونکيو بندګانو خطاوې او ګناهونه ښنې، او د دوی عيبونه پټوي، او په راز راز لطف او کرم او عنايت او شفقت سره يې پالي.

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

مالك د عرش دی، لوی دی (په ذات او صفات خپلو کې). ډېر ښه کوونکی دی د هر هغه شي چې اراده يې وفرمايي.

تفسير: يعنې سم له خپل علم او حکمت سره د هر شي کول چې وغواړي؛ ژر تر ژره هغه کوي، هيچا لره حق نشته، چې د هغه د چارې مخه ونيسي.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾

آيا راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د (هغو) لښکرو چې فرعونيان او ثموديان دي.

تفسير: تر يوه مدّت پورې د انعام ورونه د هغو فرعونيانو او ثموديانو په مخ کې وېرانستل شول، او له هرې خوا هغوی ته نعمتونه وروروسېدل، بيا د هغوی د کفر او طغيان له سببه ډېر سخت کسات او انتقام له هغوی څخه واخيست شو.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾

بلکه هغه کسان چې کافران شوي دي (له قومه د تا) په دروغجن ګڼلو کې دي.

تفسير: يعنې کفّار له دې خبرې څخه څه عبرت او پند نه اخلي، او د الله تعالی له عذابه هيڅ نه ويرېږي، برسېره پر دې دا ګردې خبرې او پاک قرآن دروغ ګڼي، او تل په همدغو دروغو پسې ګرځي.

وَاللَّهُ مِن وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾

او الله په هر لوري د دې احاطه کوونکی دی (په علم او قدرت خپل سره، نو ترې نشي خلاصېدی هيڅ کله).

تفسير: يعنې له دې دروغ ګڼلو څخه هيڅ يوه ګټه هغوی ته نه رسيږي، خو د دې دروغ بللو جزاء هرومرو دوی ته رسيږي، دوی د الله تعالی له واک او قبضې څخه هيچېرې نشي وتلی، او نه له سزا څخه يې خپل ځانونه ژغورلی شي.

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾

بلکه دا قرآن دی شانداره لوی.

تفسير: يعنې د پاک قرآن دروغ بلل پوره حماقت دی، قرآن مجيد داسې يو شی نه دی چې د دروغ بللو وړ وي، يا د څو تنو ناپوهانو او احمقانو په دروغ ګڼلو سره د هغه په لويي او ستر توب کې به څه نقصان او لړوالی پېښ شي.

فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

ليکلی شوی دی په لوح محفوظ کې.

تفسير: په داسې يو ځای کې چې هلته د هيڅډول تغيير او تبديل او لاس وهلو هيله نشته، او له هغه ځايه په ډېر حفاظت او اهتمام سره صاحب د وحي ته وررساوه شي.

تمّت سورة البُروج فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الطَّارِقِ

«د (الطارق) سورت مکي دی، (۱۷) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۶) په نزول کې (۳۶) سورت دی، وروسته د «البلد» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا
عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾

قسم دی په اسمان او په راتلونکي د شپې. او څه پوه کړې ته چې څه دی راتلونکی د شپې. ستوری ځلېدونکی دی. چې نه دی هیڅ نفس مګر په هغه باندې ځارونکی ساتونکی شته. نو ودې ګوري انسان چې (اصلاً) له څه شي څخه پیدا کړی شوی دی.

تفسیر: یعنې له انسانانو سره پرښتې اوسیږي، چې هغوی له بلاوو څخه ژغوري، یا یې عمل لیکي.

خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾

پیدا کړی شوی دی (انسان) له اوبو توپ وهونکیو څخه (په رحم کې).

تفسیر: یعنې له منیو څخه چې توپ وهلې وځي، یا له هسې اوبو څخه چې تولې کړی شوي وي په رحم کې.

يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

هسې اوبه چې راوځي له منځه د شاوو (د سړیو)، او له هډوکیو د سینو (د ښځو څخه).

تفسیر: وایي چې د نارینه وو مني د دوی له شاګانو څخه، او د ښځو مني د هغو له تټرو څخه راوځي.

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾

بېشکه دغه (الله) په بیا بېرته ژوندي ګرځولو د هغه (انسان) خامخا توانا قادر دی.

تفسیر: یعنې تر مړینې وروسته مو بیا الله تعالی ژوندي راولي (موضح القرآن)، حاصل یې دا چې له نُطفې څخه د انسان جوړول د هغه د دویم ځلي د بیا ژوندي کولو څخه څه زیات عجیبه ده، کله چې دا عجیب امر د هغه له قدرت کېدی شي؛ نو جائز نه دي تر هغه د یوه لږ عجیب شیز له وقوع څخه انکار وکړ شي، بلکه خامخا بیا یې هم پیدا کولی شي.

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾

په هغې ورځې کې چې ښکارولی به شي (په کې) پټ شیزونه.

تفسیر: یعنې ګردې هغه پټې خبرې چې د دوی په زړونو کې وې؛ ښکاریږي، او د هیڅ یو جرم اخفاء به ممکنه نه وي.

فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

نو نه به وي دغه (انسان) ته هیڅ قوّت زور، او نه هیڅ ناصر مدد کوونکی.

تفسیر: په دې وخت کې به نه مجرم د خپل زور او قوّت په مرسته خپله مدافعه کولی شي، نه به یې څوک حمایت او ملګرتوب وکړی شي، چې دی له سزا څخه وژغوري (بچ کړي).

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾

قسم دی په اسمان خاوند د بېرته ګرځېدلو (چورلېدلو).

تفسیر: یا قسم دی په وریځې باندې چې خاونده د باران ده، یا په اسمان او وربښت راوړونکې باندې.

وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾

او (قسم دی) په ځمکه خاونده د چاودلو (د سوري چې ترې راوځي اوبه او ګیاه او نور).

تفسیر: یعنې د ځمکې له چاودلو څخه ونې واښه شینکي او نور د باندې راوځي، او ځواب د قسم دا دی:

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾

چې بېشکه دا قرآن خامخا وینا ده بېلوونکې (د حق او باطل) او نه دی دغه (قرآن) لوبې عبثې خبرې مزاح ټوکې.

تفسیر: یعنې هغه خبرې چې قرآن یې د معاد په نسبت کوي؛ د لوبو او د ټوکو خبرې او د خندلو وړ اترې نه دي، بلکه د حق تعالی او د باطل او دروغو او رښتیا پرېکړه او فیصله ده، او بېشکه دغه یوه رښتیا خبره او یوه پای ته رسېدلې معامله ده، چې هرومرو راتلونکې ده.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

بېشکه دوی کید چل کوي په چل کولو سره. او چل به ورسره وکړم زه په چل کولو سره. پس مهلت ورکړه کافرانو ته، مهلت ورکړه دوی ته لږ (مدّت).

تفسیر: دوی به د دین په خلاف راز راز چلونه او فریبونه کول، د خلکو په زړونو کې به یې شبهات اچول، خو د الله تعالی چل د دوی ټول چلونه برباد کړل، او الله تعالی ورته استدراج ورکولو تر دې چې عذابونه پرې نازل شول.

تمّت سورة الطارق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الأَعْلَىٰ

«د (الأعلیٰ) سورت مکي دی، (۱۹) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۷) په نزول کې (۸) سورت دی، وروسته د (التّکویر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾

پاکي بیان کړه د نامه د رب خپل چې (له ټولو څخه) ډېر لوی او ښه غالب اوچت دی.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې دا آیت نازل شو؛ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «اجعلوها في سجودکم» دا پخپلو سجدو کې وواییئ !، نو څکه مونږ او ګرد مسلمانان پخپلو سجدو کې «سبحان ربي الأعلی» وایو.

الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾

هغه (رب) چې پیدا یې کړل (ټول اشیاء) نو اجزاء اعضاء یې برابر او بې نقصانه کړل.

تفسیر: یعنې هر هغه څیز چې جوړ کړی یې دی؛ پوره له حکمت سره دی، او ښه یې جوړ کړی دی، د خواصو او صفاتو په اعتبار او د هغو ګټو لامله چې له هغه شي څخه مقصود دی، د هغه پیدایش یې په درجه د کمال سره رسولی دی، او داسې معتدل مزاج یې ورښلی دی، چې په هغه باندې ګرد په زړه پورې منافع او فوائد مرتّب کیدی شي.

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾

او هغه (رب) چې اندازه یې کړل (خیر او شر د هغوی)؛ نو لاره یې وروښوده (په طریقه د کسب سره).

تفسیر: شاه عبد القادر (رحمة الله علیه) لیکي: «یعنې اول یې تقدیر ولیکه، بیا یې سم له هغه سره دنیا ته راوست، ګواکې دنیا ته یې د راتلو لاره وروښوده».

وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾

او هغه (رب) چې را ایستلې یې ده تازه ګیا له ځمکې څخه، پس وېې ګرځوله هغه (شنه ګیاه) وچه توره.

تفسیر: یعنې ړومبی تک شنه وابنه او ورشو په ځمکه کې پیدا کوي، بیا ورو ورو هغه وچ او توروي، چې له هغو وچو وښو څخه هم حیواناتو ته خوراک ورکاوه کیږي، او هم هغوی ته تر ډېر مدّت پورې ذخیره کاوه شي، تر دې چې وچ کښتونه هم وروسته له ریبلو څخه په کار راځي.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَىٰٓ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ

ژر ده چې وبه لولو مونږ (په ژبه د جبریل) په تا باندې (قرآن ای محمده !) بیا به یې ته نه هېروې.
مګر هغه چې اراده وفرمايي الله (د هېرولو يې له تا نه په منسوخ کېدلو).

تفسیر: یعنې لکه چې مونږ پخپل تربیت سره هر څیز په تدریج د هغه مطلوب کمال ته رسولی دی؛ په تا باندې به هم ورو ورو کامل قرآن لولو، او داسې به يې در په ياد کړو چې د هغه هیڅ يوه برخه در څخه هېره نشي، پر ته له هغو آيتونو څنې چې د هغو بالکل هېرول مقصود وي، چې دا هم يو راز نسخ ده.

إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾

بېشکه دغه (الله) ته معلوم دي (هغه څه قول فعل چې دی) ښکاره او هغه څه چې پټ دي (يعنې ټول شيان).

تفسیر: یعنې الله تعالی ته ستاسې پټ استعدادونه او ښکاره اعمال او احوال ټول ښه معلوم دي، او سم له هغو سره به له تاسې سره معامله کوي.

وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾

او اسانوو د تا لپاره د شریعت اساني (یا یادول د وحي، یا توفیق درکوو تاته لپاره د اسانۍ لارې د شریعت).

تفسیر: یعنې د وحي یاد لرل به اسانیږي، او د الله تعالی د معرفت او عبادت او د مملکت او ملّت د سیاست ګردې (ټولې) چارې به در اسانې کړی شي، او ستا د بریالیتوب له لارې څخه به ګرد مشکلات لرې کړل شي.

فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾

پس ذکر پند ورکړه ته (ای محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (یا پس پند ورکړه ته ای محمده !)، په تحقیق فائده رسوي ذکر پند مؤمنانو ته (یا پس پند ورکړه ته ای محمده !) که فائده رسوي ذکر پند (که فائده نه رسوي).

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی پر تاسې باندې داسې انعام وفرمایه؛ نو تاسې هم نورو ته د الله تعالی احکام ورسوئ، او له خپل کمال څخه نور هم تکمیل کړئ.

تنبیه: د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ﴾ شرط د دې لپاره راوړی شوی دی، چې وعظ او تذکير هغه وخت کېدی شي چې د اورېدونکي له خوا د هغه د قبلولو ګمان وشي، او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د وعظ او تذکير منصب د هر سړي لپاره نه دی، هو تبلیغ او انذار «یعنې د الله تعالی د احکامو تبلیغ او د هغه له عذاب څخه وېرول» په هر سړي باندې لازم دي، تر څو چې د الله تعالی په بندګانو حجّت قائم وي، او د جهل او ناپوهی عذر پاتې نشي، دېته په عرف کې تذکير او وعظ نه وايي، بلکه تبلیغ او دعوت وايي، ښايي چې ځينو مفسرينو هم له همدې جهته د دې آیت معنی لا په ښکاره الفاظو سره داسې ليکلي وي چې څو څو ځلې نصيحت وکړه که د يو ځلې پند فائده ونه کړي، او کېږي چې د ﴿إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ﴾ شرط یواځې د تذکير د تأکيد لپاره وي، یعنې که تذکير چاته فائده ورسوي؛ نو تاته ښايي چې تذکير وکړې، دا خو منلې شوې خبره ده، چې په دنیا کې تذکير خامخا يو نه بل ته خو څه نفع او ګټه رسوي، لکه چې الله تعالی فرمايلي

دي: ﴿وَذَكِّرۡ فَإِنَّ ٱلذِّكۡرَىٰ تَنفَعُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ﴾ نو معلّق کول د يوه امر په داسې يو څيز باندې چې د هغه وقوع ضروري وي؛ د هغه امر د تأکيد موجب شو.

سَيَذَّكَّرُ مَن يَخۡشَىٰ ۝١٠

ژر ده چې پند به واخلي هغه څوک چې ويريږي له الله (ځکه چې دی فکر کوي په دې کې).

تفسير: په پوهولو باندې خو هغه پوهيږي او له نصيحت څخه هغه ګټه اخيستی شي چې په زړه کې يې لږ او ډېره د الله تعالی وېره وي، او د خپل پای او انجام لږ څه فکر وکړي.

وَيَتَجَنَّبُهَا ٱلۡأَشۡقَى ۝١١ ٱلَّذِي يَصۡلَى ٱلنَّارَ ٱلۡكُبۡرَىٰ ۝١٢

او ډډه کوي له دغه (پنده نصيحته ښه شقي کافر) لوی بدبخت چې نه يې قبلوي. هغه (لوی بدبخت) چې ننوځي به اور لوی ته (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: يعنې د هغه بد عمل او بد قسمت په برخه چې د دوزخ اور ليکلی دی؛ هغه کله پوهيږي، او له الله تعالی او له خپله انجامه کله ويريږي، چې د نصيحت په لوري متوجّه شي، يا د ښو خبرو په پوهېدلو کې کوښښ وکړي.

ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحۡيَىٰ ۝١٣

بيا به نه مري په هغه (اور) کې، او نه به ښه ژوندی وي.

تفسير: يعنې نه مرګ ورته راځي چې د هغه ربړونه پای ته رسوي، او نه يې د هوسايۍ ژوندون په برخه کيږي، هو ! داسې يو ژوندون به ولري چې د هغه په مقابل کې به د مرګ غوښتنه کوي، له داسې ژوندون څخه مو دې الله تعالی وساتي.

قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۝١٤

په تحقيق برې موندلې په مراد رسېدلی دی هغه څوک چې پاک شوی دی (په ايمان سره له معاصيو).

تفسير: يعنې له ظاهري او باطني، حسي او معنوي نجاستونو څخه پاك شي، او خپل قلب او قالب يې په صحيحو عقائدو او فاضله اخلاقو او صالحه اعمالو او نافعه چارو سره ښايسته کړي.

وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۝١٥

او ياد کړي نوم د رب خپل (په تکبير سره) بيا يې لمونځ وکړ (چې نښه د اسلام ده).

تفسير: يعنې پاك او صاف شوي، د تحريمې په تکبير کې يې د خپل پروردګار نوم واخيست، بيا يې لمونځ وکړ، ځينې اسلاف وايي چې: د تزکيې نه مراد زکات دی، چې دلته د هغه مطلب د فطر صدقه ده، او له ﴿وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ﴾ څخه د اختر تکبيرونه مراد دي، او په ﴿فَصَلَّىٰ﴾ کې د اختر د لمانځه ذکر دی، يعنې د اختر په ورځ کې يې اول «صدقة الفطر» سرسايه بيا تکبيرونه بيا لمونځ وکړ، ښکاره خو هغه ړومبنی وينا ده.

بَلْ تُؤْثِرُوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿۱۶﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّ اَبْقٰى ﴿۱۷﴾

بلکه تاسې غوره کوئ ژوندون لږ خسیس په آخرت باندې ای منکرانو. حال دا چې آخرت خیر غوره ده (له دنیا نه) او (تل تر تله ښه) باقي دی.

تفسیر: یعنې دا ښېګڼه تاسې ته ای منکرانو څنګه حاصلېږي، چې تاسې هیڅ د آخرت فکر نه کوئ، بلکه د دنیا ژوندون او د دې ځای، عیش، عشرت، هوسایي او چړچې د اعتقاد یا د عمل له مخې په اخروي چارو باندې زیاتې بولئ، حال دا دی چې دنیا حقیره او فاني او آخرت په زرهاوو ځلې له هغې څخه ښه او پایه دار دی، بیا د تعجّب ځای دا دی: هغه څیز چې د (کم) او (کیف) او نورو له پلوه بهتر دی، هغه څنګه پرېښودی شي؟ او چټي او خرابې چارې ولې غوره کولی شي؟.

اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿۱۸﴾ صُحُفِ اِبْرٰهِيْمَ وَمُوْسٰى ﴿۱۹﴾

بېشکه دا خبرې خامخا په صحیفو ړومبنیو کې دي. چې صحیفې د ابراهیم او (د) موسی دي.

تفسیر: یعنې دا مضمون چې له ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى﴾ څخه تر ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَّ اَبْقٰى﴾ پورې دی په پخوانیو کتابونو کې هم لیکلی شوی دی، او هیڅ وخت منسوخ شوی او بدل شوی نه دی، نو په دې اعتبار لا ټینګ او مؤکد شو.

تمّت سورة الأعلى بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الغَاشِيَةِ

«د (الغاشية) سورت مکّي دی، (۲۶) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۸) په نزول کې (۶۸) سورت دی، د «الذاریات» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾

په تحقیق راغلی دی تاته (ای محمده !) خبر د پټوونکې (د خلقو په سختیو خپلو سره چې ورځ د قیامت ده).

تفسیر: یعنې هغه خبره د اورېدلو وړ ده چې پټوونکې د خلقو ده په هیبتونو او په سختیو خپلو کې.

تنبیه: (له غاشیې پټوونکې) څخه مراد قیامت دی، چې پر ګردو مخلوقاتو چاپېرېږي، او د هغه په اثر به پر ګردو مخلوقاتو باندې محیط وي.

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾

ځینې مخونه به په دغه ورځ (د قیامت) کې وېرېدونکي او ذلیله وي. تکلیف ایستونکي رنځ راښکونکي به وي.

تفسیر: یعنې په آخرت کې به ربړ (تکلیف) ایستونکي د ربړ ګاللو په سبب ستړي او ستومانېږي.

تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾

ننوځي به اور ډېر ګرم ته. ورڅښل کیږي به پرې له چینې ډېرې ګرمې څخه (په وخت د غلبې د تندې کې).

تفسیر: یعنې کله چې د دوزخ تودوخې د هغوی په باطن کې سخته ګرمي پیدا کړي؛ دوی بې اختیاره «تږي وږي یو» نارې وهي، چې ښایي د اوبو له څښلو څخه به د دوی دا تنده ماته شي، دلته به د یوې یشېدونکې چینې له اوبو څخه دوی ته اوبه ورکولی کیږي، چې د هغو له څښلو څخه به د دوی شونډې ورتیږي، او کولمې به یې ټوټې ټوټې لوېږي، او بیا به ژر جوړېږي، او همداسې به تل په عذاب ککړ وي (العیاذ بالله).

لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ ﴿٦﴾

نه به وي دوی ته طعام خواړه مګر له اغزي لرونکي ترخې ونې څخه.

تفسیر: «ضریع» یوه اغزي لرونکي ونه ده په دوزخ کې، چې پخپل تریخوالي کې له شبرق یا له مصبر څخه زیات بد خونده او مرداره او په ګرمی کې له اوره توده ده، کله چې دوزخیان له لوږې څخه په عذاب شي او «وږي یو ! وږي یو» نارې وهي؛ نو دا «ضریع» یا «ایلوي» یا «شبرق» یا «مصبر» دوی ته ورکول کیږي.

لَّا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ ۝٧

چې نه به څربوي بدن (د دوزخي هغه ضريع)، او نه دفع کوي هيڅ لوږه (له دوی نه هغه ضريع).

تفسير: له خوړلو څخه يواځې خوند او لذّت اخيستل يا د ځان څربول يا د لوږې لرې کول يا بل مقصد وي، د (ضريع) له خوړلو څخه دا خبرې هيڅ نه حاصليږي، د خوند او لذّت نشتوالی خو د هغه له نامه څخه ښکاره دی، د نورو دوو فائدو نفي تصريحًا په دې آيت کې ذکر شوه، لنډه يې دا چې هيڅ يو لذيذ او مرغوب طعام او خواږه هغوی هلته نه مومي.

تر دې ځايه پورې د دوزخيانو د حال بيان وو، اوس د دې په مقابل کې الله أکرمَ شأنُهُ وأعظمَ برهانُهُ د جنّتيانو ذکر داسې فرمايي:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ ۝٨ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝٩

ځينې مخونه به په دغې ورځې کې ښايسته او تازه وي. پخپل کوښښ باندې (چې يې کړی وي په دنيا کې) راضي خوشاله به وي (په آخرت کې).

تفسير: يعنې خوښ به وي چې د دوی زيار په ځای شو، او د خپلو ربړو (تکاليفو) او د زحمتونو ګټه يې په ښه ډول سره بيامونده.

فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝١٠ لَّا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً ۝١١

په جنت لوړ (اوچت) شانداره کې به وي. نه به اوري په هغه (جنّت) کې کومه چټي خبره.

تفسير: يعنې په جنّت کې هيڅوک چټي او اپلتې خبرې نه اوري، د کنځلو او د رذالت هيڅ يوه نښه هلته نه ليدله کيږي.

فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝١٢

په دغه (جنّت) کې چينه ده جاري بهيدونکې.

تفسير: يعنې په جنّت کې يوه عجيبه ډول چينه ده، او ځينو مفسّرينو دا «عين» پر جنس باندې حمل کړې ده، او وايي چې په جنت کې ډېرې چينې بهيږي.

فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ ۝١٣ وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ ۝١٤

په دغه (جنّت) کې دي تختونه (لپاره د کېناستلو د جنّتيانو) لوړ (اوچت) عاليشان. او جامونه اېښودلي شوي (په اندازه د څښونکيو خپلو).

تفسير: کله چې يې وغواړي چې ويې څښي؛ هيڅ ډيل او ځنډ به نه پکې کيږي.

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝١٥

او (په دغه جنّت کې دي) بالښتونه اېښود شوي په درجه څنګ په څنګ (جنّتيانو ته).

تفسير: يعني په ډېر نزاکت او لطافت او په ښه قرینه او ترتیب سره به غوړېدلي وي، لوېې تکیې او بالښتونه به ځای په ځای کې ایښود شوي وي، چې کله به په یوه کیني، او کله به په نورو تکیه وهي.

وَّزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾

او (په دغه جنّت کې دي) فرشونه فاخره غوړولي شوي.

تفسير: تر څو هر کله او په هر ځای کې چې د جنّتیانو زړه غواړي؛ هلته آرام او هوسایي او له یوه ځایه د بل ځای د تګک راتګک او وړلو او راوړلو تکلیف ورته نه وي.

اَفَلَا يَنْظُرُوْنَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾

نو آیا پس نه ګوري (منکران په نظر د عبرت سره) اوښانو ته چې څرنګه پیدا کړی شوی دی؟.

تفسير: چې د نورو حیواناتو او څاروو په نسبت د اوښ هیئت او خاصیت دواړه خورا عجیب او غریب دی.

وَاِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾

او (آیا نه ګوري منکران) اسمان ته چې څرنګه بلند اوچت کړی شوی دی (بې له ستنو).

تفسير: یعنې اسمان پر ته له ښکاره ستنې او پایې او رسۍ او نورو څخه پورته شوی دی.

وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾

او (آیا نه ګوري منکران) غرونو ته چې څرنګه درولي شوي دي.

تفسير: چې د یوې ذرې په اندازه له خپلو ځایونو څخه نه خوځیږي، او دغه غرونه د الله تعالی په قدرت سره له دغومره لویوالي پخپلو ځایونو کې ټینګ ولاړ دي.

وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾

او (آیا نه ګوري منکران) ځمکې ته چې څرنګه غوړولې شوې ده.

تفسير: چې ځمکه د خپل لویوالي په سبب د خپل کروي شکلتوبه بیا هم مسطّحه ښکاري، نو ځکه پرې هستوګنه اوسېدل اسان دي، د ابن کثیر (رحمه الله) په وینا: د دې شیانو تخصیص ځکه شوی دی، چې د عربو خلق زیاتره په بیدیاوو ځنګلونو کې ګرځېدل، او په دې وخت کې به زیاتره د هغوی تر ستر ګو لاندې همدا څلور شیان وو، د سورلۍ اوښ، پاس اسمان، ښکته ځمکه، شاوخوا غرونه، نو د دې لامله په همدې علاماتو او نښو باندې د فکر وهلو او جاج کولو ارشاد شوی دی.

فَذَكِّرْ اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾

نو ته یې وپوهوه (پند ورکړه ای محمده ! دوي ته)، بېشکه همدا ته پند ورکوونکی پوهوونکی وېروونکی یې. نه یې ته پر دوی باندې مسلّط کړی شوی (چې په زور یې مسلمانان کړې).

تفسير: يعني كله چې دا خلق سره د واضحه دلائلو له قيام څخه غور نه كوي؛ نو تاسې د هغوى زيات فكر مه كوئ، ځكه چې تاسې يواځې د پند وركولو لپاره ليږلي شوي يئ، كه دوى نه پوهيږي؛ نو تاسې په هغوى باندې محصل او داروغه ټاكلي شوي نه يئ، چې په زور او زياتى سره يې په هغوى باندې ومنئ، او د هغوى زړونه په بل لوري واړوي، دا كار د مقلّب القلوب دى، او دا په جهاد باندې له امر نه مخكې وو .

إِلَّا مَن تَوَلَّىٰ وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُم ﴿٢٦﴾

مګر هغه څوک چې وګرځېد (له ايمانه) او كافر شو. نو په عذابوي به يې الله په عذاب لوى (د آخرت) سره. بېشكه خاص مونږ ته دى بېرته راتګ د دوى (په قيامت كې). بيا بېشكه څمونږ پر غاړه دى حساب د دوى (نو سم له اعمالو به جزاء مومي).

تفسير: يعني هغه كسان چې د الله تعالى له طاعت څخه مخ اړوي، او د هغه له آيتونو څخه انكار كوي؛ هغه د آخرت په لوى عذاب او د الله تعالى له سختې سزا څخه ځان نشي ژغورلى، يقيناً هغوى يوه ورځ څمونږ په لوري راتلونكي دي، او مونږ به له هغوى څخه د يوې يوې ذرې حساب اخلو، لنده دا چې تاسې خپله فريضه اداء كړئ، او د هغوى مستقبل مونږ ته وسپارئ !.

تمّت سورة الغاشية بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الْفَجْرِ

«د (الفجر) سورت مکّي دی، (۳۰) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۸۹) په نزول کې (۱۰) سورت دی، وروسته د (اللّیل) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْفَجْرِ ۝١ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۝٢ وَّالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۝٣ وَالَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۝٤

قسم دی په فجر صباح باندې. او په شپو لسو باندې. او په جفت باندې، (او قسم دی په) طاق باندې. او په شپه باندې کله چې ځي راځي توره تیاره کیږي.

تفسیر: د صبا نه مراد عام صبا دی، او یا د لوی اختر د ورځې صبايي، او د لسو شپو څخه مراد د لوی اختر لس ورځې دي، او د جفت څخه مراد د لوی اختر ورځ او د طاق څخه د عرفې ورځ مراد ده، او د دې ځیزونو په مراد کې نور اقوال هم شته، چې په ذکر کولو یې خبره اوږدیږي، خو دا قول په کې راجح معلومیږي، والله أعلم.

هَلْ فِيْ ذٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِيْ حِجْرٍ ۝٥

آیا شته په دې قسمونو کې لوی قسم پوره خاوند د عقل ته (چې اعتبار پرې وکړي؟ هو! شته !).

تفسیر: یعنې دا قسمونه معمولي نه دي، ډېر معتبر او مهتم بالشان دي، پوهان پوهیږي چې د کلام د تأکید لپاره په دې کې یو ځانته عظمت او خاص وقعت مونده کیږي، او محذوف ځواب د قسم دا دی: یعنې خامخا به په عذاب کړی شئ تاسو ای منکرانو ! وروسته له دې نه، الله أجلّ وأعظمَ برهانُهُ د ځینو منکرینو د تعذیب ذکر فرمایي چې:

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦ إِرَمَ

آیا نه ویني نه یې خبر ته (ای محمده !) چې څه کړي دي رب ستا (له قبیلې د اول) د عادیانو سره چې ارم وو.

تفسیر: «عاد» د داسې یوه سړي نوم دی چې د هغه قوم د ده په نامه باندې یادیږي، د ده په نیکونو کې یو سړی (ارم) نومېده، د ده په لوري له نسبت کولو څخه بنایي داسې اشاره وي چې دلته له (عاد) څخه اول (عاد) مراد دي، او دویم (عاد) نه دي، ځینې وايي چې د عاد د قوم شاهي کورنی ته «ارم» ویل کېدل، والله أعلم.

ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧

چې خاوندان د قوّت قامتونو لویو وو (یا خاوندان د لویو ستونو وو).

تفسير: یعني ستنې یې ودرولې، او لوی لوی عمارتونه یې جوړ کړل، یا یې دا مطلب دی چې ډېر ځلې په سیر او سیاحت مشغول وو، او په لویو وڅکېکو او ستنو باندې یې کېږدی یا خیمې درولې، د ځینو په نزد له ﴿ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ څخه مراد د هغوی اوږده قدمونه، لوی قدونه او جګې ونې او نور لوړ شیان دي، چې په تشبېه سره ویلې شوي دي.

الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾

هسې (قبیله) چې نه وه پیدا کړی شوې مثل د هغې (په قوّت قدرت کې) په ټولو ښارونو کې.

تفسير: یعني په هغه وخت کې د هغه قوم غوندې بل کوم قوم هسې مضبوط او طاقتور نه وو، یا دا چې د هغوی عمارتونه بې سارې او مانې بېمثالې وې.

وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) ثمودیانو هغو سره چې کنستلې غوڅې کړې یې وې لویې تیږې (ګټې) په کنده کې.

تفسير: «وادي القری» د هغه ځای نوم دی چې هلته تیږې توږلې کېدې، او بیا یې له هغو څخه ډېرې محفوظې او مضبوطې مانۍ جوړولې.

وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾

او (څه کړي وو رب د تا له) فرعون سره چې خاوند د (ډېرو لښکرو) میخونو وو.

تفسير: یعني لوی لښکر لرونکی چې د هغه د فوځي ضروریاتو لپاره به ډېر زیات میخونه په کار کېدل، یا دا چې خلقو ته به یې په میخونو سزا ورکوله.

الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾

هسې (سړي وو دوی ګرد) چې سرکشي یې کړې وه په ښارونو کې. بیا یې ډېر کړی وو په هغو (ښارونو) کې فساد وراني. نو نازله کړه پر دوی باندې رب ستا (قمچینه) متروکه د عذاب.

تفسير: یعني هغه باغي قومونه د عیش، دولت، زور او قوّت په نشو کې مست شوي په ملکونو کې یې ښه شورماشور، جنګ جنجال، فتنه فساد جوړ کړ، زیات شرراتونه یې وکړل، نو وروسته له دې نه چې د هغوی د کفر، تکبّر، جور، ستم کنډول ډک شو، او مهلت او د ټال مدّت یې پوره شو؛ ناځاپه قهّار الله د خپل عذاب قمچینې او متروکې پرې ووروله، او د هغوی ګرد قوّت او لویي یې له خاورو سره برابره کړه، او د دوی سازوسامان یو هم په کار نشو.

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

بېشکه رب ستا په ځای د انتظار کې دی (اعمالو د دوی لره چې سم د دوی له عملونو سره جزاء هغوی ته ورکړي).

تفسير: یعني الله تعالی خلک څاري، د دوی ویناګانې اوري، او په حال یې خبر دی، هر یو ته به د عمل بدله ورکول کیږي، او ټول مخلوقات به ده ته وړاندې کیږي، په خپل عدل به پرې فیصله کوي.

﴿فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾﴾

پس هر چې انسان بني آدم (دی) کله چې وازمويي دی (په راحت سره) رب د ده، پس عزّت ورکړي ده ته او نعمت ورکړي ده ته؛ نو وايي رب ځما عزّت راکړه ماته.

تفسير: يعنې زه د همدې خبرې وړ (لايق) وم، نو ځکه يې عزّت راکړ.

﴿وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾﴾

او کله چې (الله) وازمويه دی (په زحمت سره) پس تنگ کړي پر ده باندې رزق روزي د ده؛ نو وايي رب ځما سپک کړم زه.

تفسير: يعنې ځما هيڅ قدر يې ونه کړ، لنډه يې دا چې د هغوی سترگې دنيوي ژوندون او حاضره حالت ته دي، او يواځې د دنيا همدا موجوده راحت او تکليف د خپل عزّت او ذلّت معيار گڼي، او په دې نه پوهيږي چې په همدې دواړو حالتونو کې د هغه امتحان او ازموينه مقصد ده، نعمت درکوي تر څو وگوري چې تاسې يې شکر وباسئ؟ او ربړ درپېښوي چې آيا تاسې خپل صبر او رضا پکښې ښکاره کولی شئ؟.

(نو الله أکرم شأنُهُ وأعظم برهانُه) داسې فرمايي:

﴿كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾﴾

داسې دې نه وايي، بلکه تاسې اکرام احسان نه کوئ پر يتيم پلار مړي باندې.

تفسير: يعنې د الله جل جلاله په دربار کې به ستاسې څنگه عزت وي؟ چې تاسې د بېکسانو او يتيمانو د زړه ساتنه او عزّت نه کوئ، يعنې نه دی دا عزت او ذلت په ډېروالي او لږوالي د مال سره، ځکه چې اکرام په طاعت او اهانت په معصيت سره دی، بلکه فعل ستاسې ډېر قبيح دی له قول ستاسو نه، ځکه چې اکرام درسره کړی الله په غناء سره، او تاسو نه کوئ احسان له يتيمانو سره.

﴿وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿١٨﴾﴾

او نه تېزوئ تاسې يو بل په طعام (خواړه ورکولو د محتاجانو) د مسکينانو.

تفسير: يعنې له خپل مال او شتو څخه د مسکينانو لاس نيوی، څه چې چېرې نورو ته هم داسې يو شی نه وايئ چې د ده په ويلو او تېزولو سره هغوی له وږي او بې وځلي سره امداد او معاونت او مرسته وکړي.

﴿وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا ﴿١٩﴾﴾

او خورئ تاسې مال د ميراث په خوړلو ټولو ډېر سره.

تفسير: يعنې د مړي په پنگه او ميراث اخيستلو کې د حلال او حرام او حق او باطل څه تميز نشته، څه يې چې په لاس ورشي؛ خوري يې، او پخپل دغه عمل سره دا رابښيئ که د مسکينانو حقوق تلف کيږي؛ تلف دې شي.

﴿وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾﴾

او مينه کوئ تاسې له مال سره په مينې ډېرې سره.

تفسیر: یعنې رښتیا خبره دا ده چې ستاسې زړونه د مال د حرص او محبت سره ډک دي، او بس همدا غواړئ چې په څه ډول مو مال په لاس راشي، او یو پول مو هم په یوه ښه کار کې له لاسه ونه وځي، که مخ کې هر څه راپیښیږي؛ راپېښ دې شي، او له مال او دولت سره دومره مینه او محبّت چې هغه د خپل مقصود کعبه ګرځوئ، او د اسلامیت په لاره کې یې خرڅ نه کړئ، دا خو یوازې د کافرانو دود (رواج) او دستور دی.

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾

نه ده داسې، او مه کوئ (دغسې بد کارونه، یا حقه ده) کله چې وټکوله ماته شي ځمکه په ټکولو ماتولو سختو سره.

تفسیر: ګردې غونډۍ او غرونه به واړه واړه شي، ځمکه به بالکل صافه او هوار میدا شي.

وَجَآءَ رَبُّكَ

او راشي رب ستا.

تفسیر: یعنې رابه شي رب ستا (د بندګانو د فیصلې لپاره) هغسې چې د هغه له شان سره ښایي، او وړ (لایق) وي.

وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾

او راشي پرښتې صف صف (قطار قطار چاپېر بدونکې پرانسانانو او پیریانو باندې).

تفسیر: یعنې د محشر په میدان کې، یا راځي هلته انتظاماتو لره پوړ په پوړ صف په صف.

وَجِاىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ ۚ

او رابه وست شي په هغې ورځې کې دوزخ.

تفسیر: یعنې په لکونو پرښتې به هغه له خپله ځایه څخه په راښکودلو سره د محشریانو په مخ کې راحاضر کړي.

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَـٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾

په دغې ورځې کې به پند واخلي یاد کړي انسان (خپل افراط) او څه ګټه فائده به نه وررسوي ده ته په دغه وخت کې پند اخیستل (بلکه هیڅ فائده نه رسوي).

تفسیر: یعنې هلته به وپوهیږي چې په سختې غلطۍ او غفلت کې وم، مګر هغه پوهېدل به څه په کار ورشي؟ ځکه چې د پوهېدلو او سنجولو وخت به له لاس څخه وتلی وي، هغه چارې چې په دار العمل کې کېدې، په دار الجزاء کې کله کېدی شي؟.

يَقُولُ يَـٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾

وایي: څنګه به ښه وو ما لره که څه مې مخکې لیږلي وی لپاره د (دې) ژوند (د آخرت) خپل (یا یخپل ژوندانه کې).

تفسیر: یعنې افسوس د دنیا په ژوندون کې مې څه نیکي نه ده کړې چې هغه له ما څخه په مخکې دلته رارسیدلي وی، او اوس به مې په دغه اخروي ژوندون کې په کار راتلی، همداسې تش لاس را راهې شوی

یم، کاشکې د حسناتو کومه ذخیره مې له مخه لیږلي وی چې دلته ځما پانګه او ذخیره ګرځېدلې او په کار به مې راتلی !.

فَيَوۡمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ٢٥ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ٢٦

نو په دغې ورځې کې به نه په عذابوي (په مثل) د عذاب د دغه (الله) هیڅوک. او نه به قیدول کوي (په مثل) د قیدولو د دغه (الله) هیڅوک.

تفسیر: یعنې الله تعالی به په دغې ورځې کې مجرمانو ته داسې سختې سزاوې ورکوي، او په داسې سختې بندیخانې کې به اچول کیږي چې د هغې ساری او مثال د بل مجرم په حق کې متصوّر نه دی.

يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفۡسُ ٱلۡمُطۡمَئِنَّةُ ٢٧ ٱرۡجِعِيٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةٗ مَّرۡضِيَّةٗ ٢٨ فَٱدۡخُلِي فِي
عِبَٰدِي ٢٩ وَٱدۡخُلِي جَنَّتِي ٣٠

ای نفسه آرام نیوونکیه (په ذکر ځما شاکر په نعمت ځما صابر په زحمت ځما) !. وګرځه (له دنیا نه) په طرف د رب خپل حال دا چې راضي خوښ به یې ته (له الله څخه او الله) راضي خوښ (به وي له تا څخه). بیا ننوځه په (نېکانو) بندګانو ځما کې. او ننوځه په جنّت ځما کې (سره له نورو مقرّبانو).

تفسیر: اول د مجرمانو او ظالمانو حال بیان شو، اوس د هغه په مقابل کې د هغو خلقو انجام ښودل کیږي چې د هغوی زړونو ته د الله تعالی د یادولو څخه آرام خوند او راحت په برخه کیږي، هغوی ته به په حشر کې ویل کیږي: آ راحت نیوونکیه نفسه ! په الله تعالی باندې، په هغه حقیقي محبوب باندې چې تا خپل زړه تړلی وو، اوس نو له هر راز جګړو او اندېښنو څخه ګوښه اوسه !، او تل په خوښۍ او هوسایۍ سره خپل ژوند تېروه !، او هغه نژدې ځای ته ورشه چې خاصو بندګانو ته ټاکلی شوی دی، او ځما د مخصوصو بندګانو په ډله کې ځان ګډ او داخل کړه، او په عالیشان جنّت کې هستوګنه کړه.

تنبیه: د مطمئنه نفس، د امّاره نفس، د لوّامه نفس تحقیق دې د «القیامة» د سورت په شروع کې وکتل شي !.

تمّت سورة الفجر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ البَلَدِ

«د (البلد) سورت مکي دی، شل آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۰) په نزول کې (۳۵) سورت دی، وروسته د (ق) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لَا أُقْسِمُ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ① وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ ②

قسم خورم په دې بلد ښار باندې چې (مکّه ده). حال دا چې خاص ته به خلاص شې (په تا به څه قيد ممانعت نه وي) په دې ښار کې (چې هر څوک وژنې يا يې پرېږدې په يو ساعت د ورځې کې).

تفسير: په مکې معظمې کې هر سړی له جنګ کولو څخه ممنوع دی، خو رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يو وارې د مکې په فتحې کې دا ممانعت پاتې نشو، او هر چا چې له هغوی سره جنګ کاوه؛ د هغه وژل به روا کېده، تر دې چې لوی مجرمان د کعبې شريفې د دېوالونو تر څنګ هم ووژل شول، نو وروسته له دې ورځې څخه بيا همغه ممانعت تر نن پورې بېرته قائم شو.

تنبيه: ځينو د ﴿وَأَنتَ حِلٌّ بِهَٰذَا الْبَلَدِ﴾ معنی «وأنت نازلٌ» اخيستې ده، يعني زه قسم خورم په هغه ښار باندې په هغه حال کې ته پکې پيدا شوی يې، او په کې هستوګنه لرې.

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ ③

او قسم دی په پلار او په هغه باندې چې له ده څخه څېږېدلي دي.

تفسير: يعني آدم او بني آدم، او ځواب د قسم دا دی:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ ④

چې خامخا په تحقيق پيدا کړی دی مونږ انسان بني آدم په رنځ او مشقّت کې.

تفسير: يعني آدم عليه السلام له ابتداء څخه تر انتهاء پورې په رنځ او مشقّت اخته دی، او راز راز سختې په ده باندې تيرېږي، هيڅ داسې کېدونکې نه دي چې يو سړی پخپل ټول عمر کې د څه مدّت له مخې د دنيا د ګردو پېښو او چارو، محنتونو، رنځونو څخه فارغ او آزاد وي، او په پوره آزادۍ او بېفکرۍ سره ژوندون کوي، په رښتيا سره د انسان اصلي فطرت داسې واقع شوی دی، چې دی خپل ځان له دغو سختيو او جنجالونو څخه نه شي ژغورلی.

أَيَحْسَبُ أَن لَّن يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ⑤

آيا ګمان کوي (کافر انسان) چې بېشکه له سره به قادر نشي په ده باندې هيڅوک (چې بدل ترې واخلي)؟.

تفسیر: یعنې انسان چې د هغو سختیو او مشقّتونو په لارې تیریږي، نو د هغه اقتضاء خو داسې ده چې په ده کې عجز او درماندګي پیدا شي، او خپل ځان د قضا د حکم ترلې وګڼي، او د احکامو مطیع او د رضا تابع او په قضاء صابر وي، او هر کله خپل احتیاج او افتقار تر نظر لاندې ونیسي !، خو انسان دا خبره بالکل هېره کړې ده، نو آیا انسان داسې ګڼي چې داسې یوه هستي شته چې انسان د هغې تر حکم لاندې وي، او دوی ته د دې سرکشۍ او سرغړولو سزا ورکړې شي؟ بلکه الله أعظم شأنُه وأعظم برهانُهُ دی !.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُّبَدًا ﴿٦﴾

وایي (له فخره) ما خرخ کړی وو مال خورا ډېر (په دښمنۍ د محمد کې).

تفسیر: یعنې د الله تعالی په معصیت، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په عداوت، او د اسلام په مخالفت کې له حده تېر مال خرخ کوي، او په داسې خرخ کولو ځان باتور او ځلمی هم ګڼي.

أَيَحْسَبُ أَن لَّمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾

آیا ګمان کوي دی چې بېشکه نه دی لیدلی دی هیچا (په وخت د خرخ د مال کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی دا ګرد شیان ګوري او ویني، او هومره مال په هر نیت سره په هر ځای او په هر څیز باندې چې ولګاوه شي؛ هغه ګرد ورته ښه معلوم دي، نو د دروغو او ریا څخه هیچا ته هیڅ یوه ګټه نه رسیږي.

أَلَمْ نَجْعَل لَّهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾

آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې (چې پرې وګوري، بلکه ورکړي مونږ ده ته دوه سترګې).

تفسیر: یعنې هغه چاته چې ما د لیدلو سترګې ورکړې دي آیا هغه پخپله نه ګوري؟.

وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾

او (آیا نه دي ورکړي مونږ ده ته یوه) ژبه او دوه شونډې.

تفسیر: چې له هغه څخه په خبرو اترو او خوړلو او څښلو کې کار اخیستل کیږي.

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾

او ښوولې دي مونږ ده ته دوه لارې (د خیر او شر، چې پرې جنّت یا دوزخ ته ځي).

تفسیر: یعنې د ښو او بدو دواړه لارې یې ورښوولې دي، تر څو چې ځان له بدې لارې څخه وژغوري، او په ښه لاره تګ وکړي، او د دې خبرې ښوونه په اجمالي ډول سره د عقل او فطرت په وسیله شوې ده، او تفصیل یې د پیغمبرانو او مرسلانو په واسطه او د هغوی په ژبه شوی دی.

تنبیه: ځینو له «نجدین» څخه د ښځو دوه تي مراد اخیستي دي، یعنې رودونکیو ماشومانو او ووړکو ته یې د تي او د خوړو پیدا کولو لاره ورښوولې ده، چې پس له پیدا کېدلو ترې شوده څښي او خوري.

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾

نو ربړ (تکليف) يې ونه ايست په ختلو د غونډۍ کې (او سختي يې تېره نه کړه په مخالفت د نفس او هوا کې).

تفسير: ځينو د «عقبه» معنی د تېرېدلو سخت ځای او غونډۍ اخيستې ده، يعنې سره له دومره زياتو انعاماتو او د هدايت د اسبابو له موجوديته دوی دا توفيق ونه موند چې د دين په صعب المرور غونډۍ وخيژي، او سختي او ربړ په ځان واخلي، او د مکارم الأخلاق مدارج طي کړي، او د فوز او فلاح لوړو ځايونو ته ځان ورسوي.

تنبيه: ديني کارونه يې په غونډۍ سره ځکه تشبيه کړي دي چې د نفس او هوا د مخالفت په نسبت د هغه پای ته رسول سړي ته ډېر شاق وي، او ربړ پېښوي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُّ رَقَبَةٍ ﴿١٣﴾

او څه شي پوه کړی يې ته چې څه دي ختل د غونډۍ؟. (عقبه) خلاصول د غاړې دي.

تفسير: يعنې (عقبه) د مريي آزادول يا د پور (قرض) وړي غاړه له پوره قرضه خلاصول دي.

أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾

يا (دا عقبه) ورکول د طعام ډوډۍ دي په هغې ورځې کې چې خاونده د لوږې وي.

تفسير: يعنې عقبه د قحطی او قيمتی او سختی په ورځو کې له وږي سره مرستې کول او هغوی ته د خوړو شيان وربرابرول دي.

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾

يتيم ته چې خاوند د خپلوۍ وي. يا غريب ته چې په خاورو ککړ وي (يا خاوند د خاورې).

تفسير: د وړوکي پلار مړي خدمت کول ثواب دی، او له خپلوانو قرابت لرونکيو سره ښېګڼه هم ډېر ثواب لري، چېرې چې دا دواړه ثوابونه يو ځای شي؛ نو د هغې ثواب هم دوچنده کيږي.

عقبه ډوډۍ طعام ورکول دي د لوږې په ورځې کې غريب ته چې په خاورو ککړ وي، او د فقر او له فاقې د تنګسی او خوارۍ څخه په خاورو کې رغړي، نو د مال د لګولو ځايونه ښايي چې داسې وي، نه دا چې د ښادۍ او د غم په فضولو رسمونو کې او د الله تعالی په نافرمانۍ کې مالونه ولګول شي، او دنيوي نقصان او اخروي خسران وګټلی شي.

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا

بيا وي (دغه آزاد کوونکي طعام ورکوونکي) له هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی.

تفسير: يعنې د ګردو عملونو مقبوليت او د منلو شرط «ايمان» دی، که ايمان نه وي؛ نو ګرد کارونه او عملونه چټي او فضول دي، او هيڅ په کار نه راځي.

وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾

او وصیت کوي یو له بله سره (په طاعت او مصیبت او له معصیته) او وصیت کوي یو له بله سره په مهربانۍ او شفقت سره.

تفسیر: یعنې نورو ته تل تأکید کوي چې ښايي د حقوقو او فرائضو په اداء کولو کې هر راز سختۍ او ربړونه پر خپل ځان وګالي، او د هر ډول تکلیف تحمل وکړئ !، او د الله تعالی پر مخلوق باندې رحم کوئ !، تر څو چې د اسمان خاوند پر تاسې باندې ورحمیږي.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾

دغه (صابران مهربانان مؤمنان) اصحاب، خاوندان د ښي طرف دي.

تفسیر: یعنې دا کسان ډېر خوش نصیب او مبارک دي، چې هغوی ته د دوی اعمالنامې له ښي خوا په ښي لاس ورسپارلی کیږي.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي په آیتونو ځمونږ همدوی اصحاب خاوندان د کیڼ طرف دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې بد نصیب منحوس خراب شامت لرونکي دي چې اعمالنامې یې په کیڼ لاس کې ورکولی کیږي.

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ ﴿٢٠﴾

وي به پر دوی باندې اور سرپوښ کړی شوی.

تفسیر: یعنې په دوزخ کې اچول کیږي، او دوزخ ګردې دروازې تړل کیږي، (أعاذنا الله منها).

تمّت سورة البلد بفضل الله الصمد، فلله الحمدُ والمنّة.

سُورَةُ الشَّمْسِ

«د (الشمس) سورت مکي دی، (۱۵) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۱) او په نزول کې (۲۶) سورت دی، وروسته د (القدر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ۝١ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا ۝٢

قسم دی په لمر باندې او په رڼا د هغه باندې. او په سپوږمۍ باندې کله چې راځي په دغه (لمر) پسې.

تفسير: يعنې د لمر له ډوبېدلو څخه وروسته کله چې د سپوږمۍ رڼا خوره شي.

وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا ۝٣

او (قسم دی) په ورځ باندې کله چې ښکاره کاندي دغه (لمر).

تفسير: يعنې کله چې په ورځ کې لمر د خپلې پوره پلوشې او روشنايي او صفايي سره رڼا غورځوونکی شي.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ۝٤

او (قسم دی) په شپه باندې کله چې پټ کړي هغه (لمر) په تياره خپله کې.

تفسير: يعنې کله چې د شپې تياره ښه توره شي، او د لمر د رڼا هيڅ نښه او پته نه وي.

وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ۝٥

او (قسم دی) په اسمان، او په هغه (ذات باندې) چې جوړ کړی یې دی هغه (اسمان).

تفسير: يعنې په هغه شان او عظمت سره چې له لرې ښکاري هغه یې جوړ کړی دی، او د ځينو په نزد له ﴿وَمَا بَنَاهَا﴾ څخه مراد د هغه جوړوونکی دی أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ۝٦

او (قسم دی) په ځمکې او په هغه (ذات باندې) چې غوړولې یې ده هغه (ځمکه).

تفسير: يعنې په هغه حکمت سره یې هغه وغوړوله، او د مخلوق د هستوګنې وړ یې وګرځوله، دلته هم ځينو ﴿وَمَا طَحَاهَا﴾ څخه د هغه غوړوونکی مراد اخيستی دی، أکرم شأنُه وأعظم برهانُه، جل جلالُه وعم نواله.

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ۝٧

او (قسم دی) په نفس او په هغه (ذات باندې) چې برابر کړي یې دي (اندامونه د) هغه.

تفسير: د مزاج اعتدال، ظاهري او باطني حواسيه طبيعيه او حيوانيه او نفسانيه قواوې يې په تناسب سره ورکړې دي، او د نېکۍ او د بدۍ په لارې باندې يې د تللو استعداد ورعطا فرمايلى دى.

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾

پس ښوولى يې ده په زړه د ده کې بدي د ده او نيکي د ده.

تفسير: يعنې اول يې په اجمالي ډول د سليم عقل او صحيح فطرت په وسيله په ښو او بدو کې د فرق کولو پوهه راکړې ده، بيا يې په تفصيلي صورت د انبياوو او رسولانو په ژبه ښه ښکاره راښودلي دي چې دا لار د بدۍ ده، او هغه د پرهېزګارۍ ده.

او ځواب د دغو پاس قسمونو چې د دغه سورت له شروع څخه شروع شوي دي دا دى:

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ﴿٩﴾

چې په تحقيق سره نجات ومونده په مراد ورسېد هغه څوک چې پاک يې کړ دا (نفس له معاصيو).

تفسير: د نفس پاکول او صفايي دا ده چې شهواني او غضباني قواوې د عقل تابع شي، او عقل د الهيه شريعت تابعدار وګرځي، تر څو چې روح او قلب دواړه د الله تعالى په رڼا کې روڼ او منور شي.

وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا ﴿١٠﴾

او په تحقيق نامراد زيانمن شو هغه څوک چې پټ يې کړ دغه (نفس په خاورو د ګناهونو کې).

تفسير: له خاورو پټ کولو څخه مطلب دا دى چې د نفس متروکه يې له يوې مخې د شهوت او د غضب په لاس ورکړي، او له عقل او شرعې سره هيڅ ارتباط او اړه ونه لري، ګواکې د هوس او د نفساني غوښتنې مريي او بنده شي، داسې سړى له ځناورانو څخه خراب او ذليل وي.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾

دروغجن شمېرلى وو ثموديانو (رسول خپل) په خپلې سرکشۍ سره.

تفسير: يعنې صالح عليه السلام يې دروغجن وباله، دا د ﴿وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا﴾ يو مثال يې د عبرت په شان بيان وفرمايه، دا قصه د «الأعراف» په سورت او نورو ځايونو کې په تفصيل سره ذکر شوې ده:

إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾

کله چې پورته شو (په چابکۍ سره) لوى بدبخت د هغوى. پس وويل دوى ته رسول د الله (خبردار پرېږدئ، لاس پورته کړئ له) اوښې د الله، او د اوبو څښلو د نوبت د هغې (چې درباندې رانشي عذاب).

تفسير: يعنې خبردار دا اوښه ونه وژنئ !، او نه د هغې د وار او نوبت اوبه بندې کړئ !، د اوبو ذکر يې ځکه وفرمايه چې په ښکاره ډول د هغې د وژلو سبب د هغوى د لوري همدا اوبه وې، او د الله تعالى اوښه يې ځکه ووېل؛ چې پاک الله

تعالى هغه د صالح علیه السلام د نبوّت معجزه او نښه ګرځولې وه، او په دې اعتبار سره د هغې احترام واجب بلل شوی وو، دا قصه پخوا له دې نه په (الأعراف) او نورو سورتونو کې هم یاده شوې ده:

فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذَنبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾

نو دروغجن وباله دغو، پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو سخت عذاب یې ولېږه په دوی باندې رب د دوی په سبب د ګناه د دوی، نو برابر یې کړل سره دغه (ټول په هلاک کې).

تفسیر: صالح علیه السلام فرمایلي وو: ﴿وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ «په دې اوښې باندې په بدۍ سره لاس مه لګوئ؛ په خوړوونکي عذاب به ککړ شئ»، دې خلقو دا خبره دروغ وګڼله، او د خپل پیغمبر تکذیب یې وکړ، او اوښه یې ووژله، په پای کې هم هغه وشو چې صالح علیه السلام ویلي وو، الله تعالى هغوی ټول لوی او واړه پناه کړل.

وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

او نه ویرېږي (الله) له عقوبت او هلاکت د دوی څخه.

تفسیر: یعني لکه دنیوي باچاهانو ته د کوم لوی قوم یا ملک له سزا ورکولو څخه وروسته تل دا فکر او خیال وي چې چېرې بیا هلته کوم شورش او فتنه پیدا نشي، او د ملک په انتظام او په ملکي او لښکري چارو کې څه خلل او ډېل راښکاره نشي، الله تعالى له داسې اندېښنو څه پاک او بې پروا دی، ولې چې داسې بل کوم یو قوّت او طاقت نشته، چې د دې په هېداد رسېدلیو مجرمانو په کسات اخیستلو او انتقام پسې وګرځي، (العیاذ بالله).

تمّت سورة الشّمس بفضل الله تعالى وکرمه ومنّه.

سُورَةُ اللَّيْلِ

«د (اللّيل) سورت مكي دى، (۲۱) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۲) او په نزول كې (۹) سورت دى، وروسته د (الأعلى) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى ۝۱ وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى ۝۲ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰٓى ۝۳ اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى ۝۴

قسم دى په شپه كله چې پټ كړي (هر شى په تياره خپله سره). او (قسم دى) په ورځ باندې كله چې روښانه شي. او (قسم دى) په هغه ذات باندې چې پيدا كړي يې دي نارينه او ښځه (له يوه اوبو نه. او ځواب د قسم دا دى) چې بېشكه سعي عملونه ستاسې خامخا راز راز دي (چې ځينې طاعت كوي او ځينې معصيت).

تفسير: يعنې همغسې چې په دنيا كې ورځ او شپه، نر او ښځه مختلف او متضاد شيان پيدا كړى شوي دي، د دې مختلفو اعمالو او مساعيو ثمرې او نتيجې هم مختلفې دي، چې د هغو نتائج او ثمرات به مختلف او متضاد وي، لكه چې د هغو ذكر اوس الله جل شأنُه وأعظم برهانُه سره له اختلاف او مجازات يې دغسې فرمايي:

فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى ۝۵ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى ۝۶ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْيُسْرٰى ۝۷

نو هر چې هغه څوك دي چې وركړه يې كوله (د مال)، او وېرېده (له الله). او يقين يې كړى وو په ښه كلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې كړو لپاره د لارې اساني (شريعت).

تفسير: يعنې هغه سړي چې په نېكه لاره كې مال لګوي، او په زړه كې له الله تعالى څخه وېرېږي، او اسلامي خبرې رښتيا ګڼي، او پر ربّاني بشاراتو باندې باور لري او صحيح يې ګڼي؛ د هغه لپاره به مونږ سم له خپل عادت سره د نېكۍ لارې ور اسانوو، او په پاى كې به يې د اسانى او راحت مقام ته رسوو، چې د هغه نوم جنّت دى.

وَاَمَّا مَنْۢ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى ۝۸ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى ۝۹ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْعُسْرٰى ۝۱۰

او هر چې هغه څوك دي چې بخيلي يې وكړله (په اداء د حقوقو)، او بې پروايي يې وكړله (له الله). او دروغ يې وګڼله ښه كلمه (د ايمان). نو ژر ده چې تيار به يې كړو لپاره د لارې سختې (د بد عملى).

تفسير: يعنې هغه سړى چې د الله تعالى په لاره كې يې خرڅ ونه كړ، او د هغه د خوښې او د آخرت د ثواب پروا يې ونه كړه، او د اسلام خبرې او د الله تعالى وعدې يې دروغ وبللې؛ د هغه زړه ورځ په ورځ تنګ او تياره او كلكيږي، د نېكۍ توفيق ورځنې سلبيږي، او په پاى (آخر) كې په ورو ورو د عذاب الله انتهايي سختې وررسيږي، همدا د الله تعالى عادت دى چې نېكان هر كله ښې چارې ځان ته غوره كوي، او بدان هر كله په بد عمل پسې ګرځي، دې دواړو ته د همدوى لارې ور اسانوي، چې هغوى هغه سم د الله تعالى له تقدير سره او د خپلې ارادې او اختيار له مخې كړى دى.

وَمَا يُغْنِىْ عَنْهُ مَالُهٗۤ اِذَا تَرَدّٰىؕ ۝۱۱

او نه دفعه کوي له ده څخه (عذاب) مال د ده کله چې هلاک شي په کنده کې ولويږي.

تفسير: يعنې هغه مال او دولت چې دوی پرې ډاډه دي، او دوی يې له آخرت څخه بې پروا کړي؛ هغه د يوې ذرې په قدر هم دوی له عذاب څخه نه خلاصوي.

اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى ۝۱۲ۖ وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُوْلٰى ۝۱۳

بېشکه پر مونږ دی خامخا هدايت سمه صافه لاره ښوول. او بېشکه مونږ ته دی خامخا آخرت او دنيا (يعنې زه مالک د دې دواړو يم، نو خطا کوي هغه چې دا دواړه غواړي له بل چا نه).

تفسير: يعنې څمونږ د حکمت داسې اقتضاء نه ده چې څوک په زور او زيادت سره په ښو يا بدو چارو باندې مجبور کړو، هو ! څمونږ په ذمه او غاړه ده چې ګردو ته د ښو او بدو لارې وروښيو، او ښه او بد وربښکاره کړو، او د دواړو نتيجې په ښه شان ورته ووايو، بيا هر چا چې هره لاره ځان ته غوره کړه په دنيا او آخرت کې به سم له هغې سره جزا ورکاوه شي.

فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰىۚ ۝۱۴

نو وويرولئ ما تاسې (اى منکرانو) له اوره چې لمبې به وهي.

تفسير: له دې لمبې وهونکي څخه به ښايي د دوزخ هغه طبقه مراد وي چې خورا لويو مجرمانو او بدبختانو لره مخصوصه ده.

لَا يَصْلٰىهَاۤ اِلَّا الْاَشْقَى ۝۱۵ۙ الَّذِىْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰىؕ ۝۱۶

نه به ننوځي (په طريقه د دوام سره) په هغه (اور د دوزخ) کې مګر لوی بدبخت (کافر) هغه چې دروغ ګڼي حق او مخ يې ترې ګرځولی وي.

تفسير: يعنې تل به هلته لويږي، او هيڅکله به له هغه ځايه نه وځي.

وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَىۙ ۝۱۷

او ژر ده چې ګوښه (بېل) به شي له هغه اوره ښه وېرېدونکی (مؤمن).

تفسير: يعنې د داسې خلقو سپېرمو ته د هغه ورمه هم نه رسيږي، او بالکل ورځنې صاف او پاک او ژغورلي وي.

الَّذِىْ يُؤْتِىْ مَالَهٗ يَتَزَكّٰىۚ ۝۱۸

هغه چې ورکوي مال خپل لپاره د دې چې پاک شي.

تفسير: يعنې د نفس پاکول له بخل او طمع او نورو رذائلو څخه په داسې ډول مقصود دي، چې ريا، نمايش، او دنيوي اغراض هيڅ په کې نه وي.

وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُۥ مِن نِّعۡمَةٖ تُجۡزَىٰٓ ١٩ إِلَّا ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِ ٱلۡأَعۡلَىٰ ٢٠ وَلَسَوۡفَ يَرۡضَىٰ ٢١

او نه وو هیچا لره په نزد د ده هیڅ احسان او نعمت چې بدل يې ورکاوه شي. مګر لپاره د غوښتنې د مخ د رب خپل چې اوچت دی (چې د الله تعالى مخ ويني، او دهغه رضا يې نصيب شي). او ژر دی چې دی به راضي شي.

تفسير: يعنې له خرڅ کولو څخه يې د کوم مخلوق احسان او د حق اداء کول مقصد نه وي، بلکه خالص د مولى د رضا او د پاك الله د لقاء د تمنّا کولو لپاره خپل کور او شته خيراتوي او لوټوي، نو داسې څوک دې ډاډه وي چې هرومرو به خوښيږي او د هغه دا هيله به پوره کيږي: ﴿فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾

تمّت سورة اللّيل بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الضُّحَىٰ

«د (الضّحىٰ) سورت مكي دى، (۱۱) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۹۳) او په نزول كې (۱۱) سورت دى، وروسته د (الفجر) له سورته نازل شوى دى».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

وَالضُّحَىٰ ۝١ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ۝٢ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ۝٣

قسم دى په څاښت (چې روښانه دى). او قسم دى په شپه كله چې تياره شي (او پټ كړي اشيا په تياره خپله كې). چې نه دى دركړى رخصت تاته (نه يې پريښى) رب ستا، او نه يې دښمن نيولى يې ته (اى محمده !).

تفسير: په صحيحو روايتونو كې راغلي دي چې تر ډېر مدّت پورې پر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وحي رانغله، او جبريل عليه السلام محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رانغى، مشركينو به پخپلو منځونو كې وويل: «وګورئ چې (محمد) د خپل الله له لوري رخصت كړ شو»، د دې خبرې په ځواب كې دا آيتونه نازل شول، ځما په ګمان (والله أعلم) چې دا زمانه د فترت الوحي زمانه وه، كله چې د قرآن د ﴿اِقْرَأْ﴾سورت ابتدائي آيتونه نازل شول، نو وروسته له هغه تر يو اوږد مدّت پورې وحي راتلل معطّل پاتې شول، او پخپله رسول أكرم صلى الله عليه وسلم به د دې فترت په زمانه كې ډېر مغموم او پرېشان وو، تر دې چې د الله تعالى له خوا پرښتې هغوى ته د ﴿يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾خطاب واوراوه، اغلبًا په دې زمانې كې به مخالفانو داسې خبرې كولې لكه چې ابن كثير (رحمه الله) له محمد بن اسحاق (رحمه الله) او نورو څخه هغه الفاظ چې نقل كړي دي هغه د دې احتمال تأييد كوي، ممكن دي چې په دغه وخت كې به دا قصه هم پېښه شوي وي چې په ځينو صحيحه روايتونو كې راغلې ده، چې يو ځلې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ناروغى له سببه دوه درې ورځې په بستره كې پرېوت، نو يوې خبيثې ښځې وويل: «اى محمده ! داسې راښكاري چې ستا شيطان له تا څخه مرور شوى دى»، العياذ بالله لنډه يې دا چې دا راز چتې (بېكاره) خبرې او اترې ډېرې كېدې، تر دې چې د دې ګردو خرافاتو په ځواب كې د ﴿وَالضُّحَىٰ﴾ سورت نازل شو، او ړومبى يې قسم ياد كړ د لمر ختو په وخت باندې، او بيا يې په توره تياره شپه باندې، او بيا يې وفرمايل چې: د دښمنانو دا ګرد خيالات او ويناوې غلطې دي، ستا پروردګار تاته رخصت نه دى دركړى، بلكه هسې چې ښكاره ده هغه د خپل قدرت او حكمت راز راز علائم او نښې ښكاره كوي.

وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ۝٤

او خامخا آخرت بهتر دى تا لره (اى محمده !) له دنيا څخه.

تفسير: يعني ستاسې وروستنى حالت له وړاندني حالت څخه ډېر ارفع او اعلى دى، د دې څو ورځو د وحي نه راتګ ستاسې د نزول او انحطاط سبب كېدى نشي، بلكه ستاسې د ډېر عروج او د خورا ارتقاء وسيله كيږي، كه د وروستني حالت تصور وكړئ، او د آخرت شان او لويې تـه ځير شئ چې هلته به آدم عليه السلام او د هغه ګرده اولاده ستاسې تر

بیرغ لاندې ټولیږي، نو در ښکاره به شي چې د تاسې د هغې ورځې لویې او فضیلت او عظمت د نن ورځې د اعزاز او اکرام څخه په څو څو درجو پورته وي.

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ۝٥

او خامخا ژر ده چې در به کړي تاته رب ستا (ای محمده لویه برخه په آخرت کې او اختیار د شفاعت) پس راضي به شې ته.

تفسیر: یعنې بېزاري او پرېښودل به څنګه وي، اوس خو به تاته ستا رب په دنیا او آخرت کې دومره دولتونه او نعمتونه در وبښي؛ چې ته پوره ډاډه او خوښ شې.

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ۝٦

آیا نه یې وې موندلی ته (ای محمده) یتیم (وړوکی بې پلاره، بلکه موندلی یې وې) نو ځای د پناه یې درکړ (په تربیت د ابوطالب کې یې ونیولې).

تفسیر: د محمد صلی الله علیه وسلم د باسعادت ولادت څخه پخوا د دوی پلار مړ شوی وو، شپږ کلن وو چې مور یې هم مړه شوه، په اته کلنی کې یې نیکه عبد المطّلب چې د دوی کفالت ورپغاړه وو هم مړ شو، بیا د دې یتیم او نادر روزګار د ظاهرًا روزنې او پالنې سعادت د ده بېحده مهربان او شفیق تره ابو طالب ته په غاړه شو، ابو طالب پخپل ژوندون کې د دوی په نصرت، حمایت، تکریم، تبجیل او خدمت کې ډېر زیار وویست، خو پخوا له هجرت څخه دی هم مړ شو، څو ورځې وروسته د الله تعالی دا أمانت د مدینې منورې د انصارو په برخه شو، او د (اوس) او د (خزرج) د قبیلې د قسمت ستوري وځلېدل، او دوی د هغوی په خدمت او حفاظت کې ډېر ربړونه وګالل، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغسې ښه خدمت او صیانت یې وکړ چې په ټول جهان کې د هغه نظیر او مثال نشته، دا ګردې پېښې درجه په درجه تر ایواء لاندې راځي لکه څرنګه چې ابن کثیر (رحمه الله) ورته اشاره کړې ده.

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ۝٧

او موندلی یې وې ته چې نه پوهېدې (په شرع او احکامو د شریعت)، نو در وې ښوده (تاته شرعي احکام او در یې کړ نبوّت).

تفسیر: یعنې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ځلمی شو، د خپل ټبر د مشرکانه وو اطوارو او چټي (بېکاره) رسمونو او رواجونو څخه سخت خفه او بېزاره وو، او د هغوی په زړه کې یوائې د الله تعالی د عبادت جذبه په قوّت کې وه، خو په ښکاره ډول کومه سمه لاره او مفصّل دستور العمل دوی ته نه وو څرګند، تر څو چې الله تعالی د (حراء) په سمڅ کې د پرښتې په ژبه دوی ته وحي ورولېږله، او د «وصول الی الله» او د خلق الله د اصلاح تفصیلي لارې یې وروښودلې، یعنې د حق دین یې ورنازل کړ: ﴿مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَٰكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا﴾ (د ۲۵ جزء د شوری سورت (۵) رکوع (۵۲) آیت).

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ۝٨

او موندلی یې وې ته فقیر پس غني یې کړې (په مال د غنیمت یا په مال د خدیجې یا د زړه په غناء سره).

تفسیر: په دې شان چې دوی د خدیجې رضي الله تعالی عنها په تجارت کې مضاربت شروع کړ، او په هغه کې یې ګټه وکړه، بیا خدیجې رضي الله تعالی عنها له دوی سره نکاح وکړه، او خپل ګرد مال یې هغوی ته تملیک کړ، چې دا ښکاره غناء ده، د دوی باطني او قلبي غناء هغه وه چې هغه د دواړو دارینو غني ذات ته ښه معلومه ده، او هیڅ یو سړی د هغې اندازه نشي کولی، مطلب دا چې تاسې له ابتداء څخه د انعاماتو مورد یئ، او پس له دې نه به هم یئ، هغه الله تعالی چې په دې ډول ستا تربیت کړی دی؛ نو څرنګه به له تاسې څخه بېزاره کیږي؟ او تاسې به همداسې خوشې په ډګر کې پرېږدي.

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ۝٩ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ۝١٠ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ۝١١﴾

نو هر چې یتیم دی پس مه ورته په قهر کېږه. او هر چې سوالګر دی پس مه یې رټه. او هر چې نعمت د رب ستا دی پس بیانوه یې خلقو ته.

تفسیر: بلکه د یتیم خبر نیونه او پالنه وکړه !، لکه چې تاته الله تعالی د یتیمۍ په حالت کې ښه ځای درکړ؛ نو ته هم د یتیمانو د زړه د خوښۍ اسباب ورغونډوه !، او د هغوی د هستوګنې د ځای سر رشته کوه !، چې په داسې مکارمو اخلاقو سره بندګان د الله تعالی په رنګ سره رنګول کیږي: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً﴾ رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «أنا وكافل اليتيم كهاتين، وأشار إلى السّبّابة والوسطى».

او هر چې سوالګر دی پس مه یې رټه !، او څه شی ورته ورکړه !، یا یې رد کړه په نېکۍ او خوږې ژبې سره، یعنې ته نادار وې الله تعالی تاته غناء دروبښله، اوس نو د شکر ګزارو بندګانو حوصله ښایي چې داسې وي چې د غوښتونکي له غوښتنې څخه زړه تنګي نه شي !، او د حاجتمندانو له سواله ونه ویرېږې !، او هغو ته سختې خبرې ونه وایې !، او وېې نه رټې !، بلکه تل په روڼ تندي او ښو اخلاقو او لوی زړه معامله ورسره وکړې، هغه قصې چې په احادیثو کې د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم د اخلاقو د وسعت په نسبت د سائلینو په مقابل کې راغلي دي؛ خورا سخت مخالفان هم د هغوی د اخلاقو د وسعت ستایونکي ګرځوي.

او هر چې نعمت د رب ستا دی نو بیانوه یې خلقو ته، د محسن د احساناتو یادول د شکر ویلو په نیت، نه د فخر او مباهاتو په ډول شرعًا محمود دي، نو ځکه هغه انعامات چې الله تعالی په تا باندې کړي دي؛ د هغه بیان وفرمایئ !، خصوصًا هغه نعمت د هدایت چې د هغه ذکر په ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ کې وشو، و د هغه خورول په خلقو کې او په ښکاره لوړ غږ سره ویل ستاسې منصبي فرض دی، ښایي د دوی ارشادات او خبرې او نور چې په حدیثو کې کیږي؛ د همدې ﴿فَحَدِّثْ﴾ څخه اخیست شوي وي، والله أعلم.

تمّت سورة الضُّحی بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الشَّرح

«د (الانشراح) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۴) په نزول کې (۱۲) سورت دی، وروسته د (الضّحی) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾

آيا نه ده پراخه کړې مونږ تا لره سينه ستا (په نبوّت او حکمت سره، بلکه پراخه کړې ده مونږ سينه ستا).

تفسير: چې الله تعالی ستا په سينې کې يې (ای محمده !) د علومو او د معارفو لوی سيندونه وبهول، او د نبوّت د لوازمو او د رسالت د فرائضو د بار د پورته کولو لوی قوّت او حوصله يې درته وبښله، او د داسې لوی زړه او حوصلې څښتن يې وګرځولې، چې د ډېرو دښمنانو د عداوت او مخالفت او مزاحمت څخه نه ويرېدې.

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِيْٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾

او کوز کړ مونږ له تانه دروند بار ستا. هغه چې کړه، درنه کړې يې وه شا ستا.

تفسير: د وحي ښکته کېدل په اول کې سخت مشکل وو، بيا آسان شول، يا د رسالت منصب د ذمه واريو د محسوسولو په سبب چې د هغوی په مبارک خاطر کې څه ګراني راتله هغه ور پورته کړه شوه.

وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾

او پورته کړ مونږ ستا لپاره ذکر ستا (په نبوّت سره يا مې ستا نوم له خپل نامه سره پيوسته کړ).

تفسير: يعني ای محمده ! صلی الله عليه وسلم په پرښتو او پيغمبرانو کې ستا نوم لوړ او اوچت دی، د دنيا ګرد پوهان په ډېر عزّت او وقعت سره ستا نوم يادوي، په اذان، اقامت، کلمه طيبه او التحيات، خطبه او نورو کې وروسته د الله تعالی له نامه څخه د محمد صلی الله عليه وسلم نوم اخيست کيږي، کوم ځای کې چې الله تعالی خپلو بندګانو ته د خپل اطاعت امر کړی دی؛ د محمد صلی الله عليه وسلم د امر د منلو يې هم ورسره متّصل او جخت کړی دی.

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾

نو بېشکه سره له سختۍ اسانتيا شته. بېشکه سره له سختۍ اسانتيا شته.

تفسير: يعني د الله تعالی د رضا غوښتلو په لاره کې هغه ربړونه چې نبي صلی الله عليه وسلم په ځان ګاللي دي، او هغه زيارونه چې ايستلي يې دي؛ له هغو سختيو سره ځو ځو اسانی هم شته، لکه د حوصلې د پراختيا په سبب د ګردو مشکلاتو لرې کول اسان شول، او د ذکر د پورته کېدلو له تصوّر څخه تاسې ته د لويو لويو مصيبتونو تحمل اسان

وګرځېده، يا دا مطلب کله چې مونږ تاسې ته روحاني راحت درکړ، او روحاني کلفت مو له تاسې څخه پورته کړ، لکه چې د ﴿اَلَمۡ نَشۡرَحۡ﴾ څخه تر آخره پورې ښکارېږي، نو په دنيوي راحت او محنت کې هم ځمونږ فضل او کرم ته هيله ولرئ، مونږ وعده کوو چې په رښتيا سره د دې موجوده وو مشکلاتو په پای (آخر) کې اساني شته، لکه چې له احاديثو او سِيرو څخه راښکاره شوې ده، هغه ګرد مشکلات يو يو له منځه لرې شوي، او د هرې يوې سختی په پای کې به څو څو اسانتياوې راتللې.

فَاِذَا فَرَغۡتَ فَانۡصَبۡ ۝ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارۡغَبۡ ۝

نو کله چې فارغ شې (ای محمده دنيوي کارونو نه، يا له تبليغه)؛ نو ځان ستړی کوه (په عبادت، دعاء کې) او رب خپل ته پس رغبت او زاري کوه (په هر وقت کې).

تفسير: يعنې کله چې د دنيا له کارونو يا د خلقو له پوهولو څخه فارغ شې؛ نو په خلوت کې کښېنه، زيار (محنت) کوه !، چې د زيات «يسر» سبب وګرځي، او د خپل رب په لوري بلا واسطه متوجه شه !.

تمّت سورة الانشراح بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ التِّينِ

«د (التّین) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۵) په نزول کې (۲۸) سورت دی، وروسته د «البروج» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالتِّيْنِ وَالزَّيْتُوْنِ ۝١

قسم دی په انځر او زیتون خونه باندې.

تفسیر: انځر او خونه (زیتون) دواړه د خپل کثیر المنافع او د جامع الفوائد توب لامله د انساني حقیقت او د جامعې له ضرورت سره خصوصي مشابهت لري، نو ځکه د ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ﴾ مضمون یې په دواړو قسمونو سره شروع کړ، او ځیني محققین وایي چې: دلته «التین» او «الزّیتون» څخه هغو دوو غرونو ته اشاره ده چې بیت المقدس ته نژدې پراته دي، ګواکې دلته په ونو باندې قسم نه یادوي، بلکه په هغه مقدّس ځای باندې قسم یادوي چې هلته دا ونې ډېرې دي، او همغلته د عیسی علیه السلام مولد او مبعث هم دی.

وَطُوْرِ سِيْنِيْنَ ۝٢ وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِيْنِ ۝٣

او قسم دی په (غره چې نوم یې) طور سینین (دی)، او قسم دی په دې ښار امان ورکوونکې (د مکې) باندې.

تفسیر: «طور سینین» یا د «طور سینا» هغه غر دی چې پر هغه باندې الله تعالی له موسی علیه السلام سره خبرې کړې دي، او د امن ورکوونکی ښار مکه معظمه ده چې څمونږ او د ګرد اسلامي عالم سردار محمد صلی الله علیه وسلم په کې متولد او مبعوث شوی دی، او د الله تعالی له ګردو څخه لوی او وروستنی امانت قرآنکریم اول ځلي په همدې ښار کې رانازل شوی دی.

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِيْٓ اَحْسَنِ تَقْوِيْمٍ ۝٤

چې خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان بني آدم په ډېر ښه اعتدال سره.

تفسیر: یعنې دا ګرد متبرّکه مقامات چې له هغه څخه ډېر اولوالعزم پیغمبران مبعوث شوي دي ګواه دي چې مونږ انسان په یوه ښه قالب کې اچولی دی، او ښه قوّتونه مو وربښلي دي، او په ظاهري او باطني ښېګڼو مو ښایسته کړي دي، او ډېر ګټور شیان مو د ده په وجود کې راغونډ کړي دي.

ثُمَّ رَدَدْنٰهُ اَسْفَلَ سٰفِلِيْنَ ۝٥

بیا وګرځاوه مونږ هغه (انسان په ضمن د بعضو افرادو کې) ډېر ښکته تر ښکتو نه (چې لاندنی طبقه د دوزخ ده).

تفسير: يا رد به كړم دغه انسان پس له ښه قامته ډېر ښكته له ښكتو نه چې هغه زوړوالى دى، نو شا به يې ټيټه، ويښته به يې سپين، غوږونه به يې كاڼه شي، او مغير به يې شي ټول ځيزونه.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۞٦

مگر هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى او كړي يې دي ښه (عملونه) نو وي به دوى ته اجر ثواب بې انتهاء بلا انقطاع.

تفسير: چې نه به كم او نه به ختم شي، او نه به د چا احسان پرې وي.

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ ۞٧

پس څه شى دى چې تا باعث كوي په دروغ گڼلو (اى منكر د بعثه) وروسته (له دې واضحو دلائلو) په ورځ د جزاء؟.

تفسير: يعني اى سړيه ! وروسته له دې دلائلو څخه ته ولې د جزاء له سلسلې څخه سر غړوې؟ او ترې انكار كوې؟.

نو د دې خبرې ځواب الله أعلى شأنهُ ! وأعظم برهانُهُ ! جل جلالهُ ! عمّ نوالهُ ! داسې فرمايي:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ۞٨

آيا نه دى الله ښه لوى حاكم د ټولو حاكمانو؟ (بلكه ښه لوى حاكم دى پر ټولو حكم كوونكيو باندې).

تفسير: يعني د دې لويې شهنشاهۍ او سترې ټولواكۍ په مخامخ د دنيا گرد دولتونه او حكومتونه هيڅ دي، كله چې دلته دا وړوكي وړوكي حكومتونه خپلو وفادارانو ته انعام او مجرمانو ته سزا وركوي؛ نو آيا د هغه أحكم الحاكمين له درباره داسې هيله لرل كومه لويه خبره ده؟.

تمّت سورة التين بفضل الله تعالى وكرمه ومنّه.

سُورَةُ العَلَق

«د (العلق) سورت مکّي دی، (۱۹) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۶) سورت دی، او په نزول کې همدغه سورت ړومبنی سورت د قرآنکريم دی چې نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ ①

ولوله (ای محمده ! قرآن) په برکت د نامه د رب خپل هغه رب پالونکی چې پيدا کړي يې دي (ټول مخلوقات).

تفسير: دا پنځه آيتونه له ﴿اِقْرَاْ﴾ څخه تر ﴿مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ پورې د قرآنکريم له ګردو آيتونو او سورتونو څخه مخکښې نازل شوي دي، رسول أکرم صلی الله عليه وسلم د (حراء) په سمڅ کې د وحده لا شريك له الله تعالی په عبادت کې مشغول وو، چې ناڅاپه جبريل عليه السلام له وحي سره ورننوت، او ورته يې وويل: ﴿اِقْرَاْ﴾ «ولوله»، دوی وفرمايل: «ما أنا بقارئ» «زه لوستونکی نه يم !»، جبريل عليه السلام څو ځلې دی پخپلې غېږې کې ونيو، او په زور يې کښېښود او ورته ويل به يې: ﴿اِقْرَاْ﴾، دوی به هغمه «ما أنا بقارئ» ويل، درېيم ځلې جبريل عليه السلام دی صلی الله عليه وسلم په ډېر زور سره کښېښود، او ورته ويې ويل: ﴿اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِيْ خَلَقَ﴾ «يعني د خپل رب په نامه او برکت سره ولوله !»، مطلب دا چې هغه پروردګار چې له ولادت څخه يې تر اوسه پورې په عجيب او غريب ډول ستا پالنه او روزنه وفرمايله، هغه څوك چې دا خبر درکوي چې له تا څخه کوم لوی کار اخيست کيږي؛ آيا هغه به دې همداسې يواځې او بې يار او مدد ګار پرېږدي؟ هيڅ کله به داسې نه کيږي، او تاسې ته د هغه لوی ذات په نامه ښوونه کيږي، چې د هغه په لورينه ستاسې تربيه او روزنه شوې ده، يعنې هغه رب العالمين اعلی شأنُهُ وأعظم برهانُهُ چې ګرد شيان يې پيدا کړل؛ نو دا نشي کولی چې تا لوستونکی وګرځوي، بلکه قاري دې ګرځولی شي.

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ②

پيدا کړی يې دی انسان له ټوټو د ترلیو شويو وينو څخه.

تفسير: په کلکه وينه کې نه حس دی نه شعور، نه علم دی نه ادراك، يواځې لايعقل جماد دی، بيا هغه الله تعالی دې لايعقل جماد ته عقل او پوهه ورکړه، نو آيا همغه الله تعالی يو عاقل کامل او يو اُمّي قاري کولی نشي؟ بلکه کولی يې شي !، تر دې ځايه پورې د قرائت امکان ثابتول وو، چې الله تعالی ته هيڅ مشکل نه دي چې تا د اميتوبه قاري وګرځوي، وروسته د هغه په فعليت او وقوع باندې متنبّه کوي.

اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ ③

ولوله (ای محمده ! قرآن) حال دا چې رب ستا لوی کريم دی (پر ټولو کريمانو)

تفسیر: یعنې په هغه شان سره چې ستاسې تربیت شوی دی، له هغه څخه ستاسې کامل استعداد او پوره لیاقت ښکاره دی، کله چې دلته په استعداد کې څه قصور نشته، او الله د لوی فضل خاوند دی، بلکه هغه د ګردو کریمانو څخه لوی کریم دی، بیا به نو د حق د ښوونې په وصول کې څه مانع وي؟ او خامخا همداسې یې کوي.

الَّذِیۡ عَلَّمَ بِالۡقَلَمِ ۙ﴿۴﴾

هغه (رب پالونکی) چې ښوولی یې دی (خط انسان ته) په قلم سره.

عَلَّمَ الۡاِنۡسَانَ مَا لَمۡ یَعۡلَمۡ ؕ﴿۵﴾

ښوونه یې کړې ده انسان ته د هغو شیانو چې دی پرې نه پوهېده (پخوا له ښودلو).

تفسیر: یعنې دا انسان وړوکي چې له مور څخه پیدا کیږي په هیڅ شي نه پوهیږي، بیا نو هغه ورو ورو څوک پوهوي، هغه قدیر رب چې له جاهل انسان څخه عالم جوړوي؛ خپل یو امي بنده به نه یوازې کامل عالم کړي، بلکه د ګردو عالمانو سردار یې ګرځوي.

کَلَّاۤ اِنَّ الۡاِنۡسَانَ لَیَطۡغٰۤی ۙ﴿۶﴾ اَنۡ رَّاٰہُ اسۡتَغۡنٰی ؕ﴿۷﴾

رښتیا ده دا خبره، بېشکه انسان خامخا سرکشي کوي. د دې لامله چې وېنې ګڼې خپل ځان بې پروا (په مال سره).

تفسیر: یعنې د بني آدم اصل خو دومره دی چې له تړلې وینې څخه جوړ دی، چې په اول کې محض جاهل وي، وروسته الله تعالی ورته پوهه ورکړي، مګر دی پخپل اصلي حقیقت باندې هیڅ نه پوهیږي، د دنیا په مال او دولت باندې مغروریږي، او د الله تعالی له احکامو څخه سر غړوي، او داسې یې ګڼي چې زه د هیچا پروا نه لرم.

اِنَّ اِلٰی رَبِّکَ الرُّجۡعٰی ؕ﴿۸﴾

بېشکه رب ستا ته (ای انسانه) بېرته ورتلل دي.

تفسیر: یعنې په اول کې هم هغه الله تعالی ای انسانه ته یې پیدا کړی یې، او آخر ته هم د همغه په لوري په آخرت کې ستا ورتګ دی، او هلته به د دغو طاغیانو منکرانو تکبّر او لویي او د ځان هېرولو حقیقت ښکاریږي.

اَرَءَیۡتَ الَّذِیۡ یَنۡہٰی ۙ﴿۹﴾ عَبۡدًا اِذَا صَلّٰی ؕ﴿۱۰﴾

آیا وینې ته هغه (ابو جهل) چې منع کوي بنده (محمد) کله چې لمونځ کوي.

تفسیر: یعنې دا تمرّد او سر غړول وګوره چې دی پخپله هم د خپل پروردګار په دربار کې سر نه ښکته کوي، او د عبادت توفیق یې ور په برخه نه دی، نو که بل بنده الله تعالی ته سجده ږدي؛ هغه ته هم کتی نه شي، په دې آیتونو کې لعین ابو جهل ته اشاره ده، ځکه چې هغه به کله رسول الله صلی الله علیه وسلم په لمانځه کې ولید؛ نو خپله خوله به یې شلوله، او تخویف او تهدید به یې کاوه، او زیار به یې کوو چې هغوی ته په هر ډول چې وي څه نه څه ضرر ورسوي.

أَرَءَيْتَ إِن كَانَ عَلَى ٱلْهُدَىٰٓ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِٱلتَّقْوَىٰٓ ﴿١٢﴾ أَرَءَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰٓ ﴿١٣﴾

آیا وینې ته که چېرې وی (دا بنده) په لارې سمې صافې باندې. یا امر حکم کوي خلقو ته په تقوی سره. آیا وینې ته که (دا منع کوونکی) تکذیب (د رسول الله) کوي او مخ ګرځوي له ایمانه (نو جزاء به مومي سم له خپل حال او اعمال سره).

أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ ٱللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾

آیا نه پوهیږي دغه (منکر کافر) په دې چې بېشکه الله وینې (اعمال د ده نو جزاء به پرې ورکړي؟).

تفسیر: یعنې د هغه رټلي ملعون هغه شرارتونه او د دې ښه بنده دا خشوع او خضوع دواړه پاک الله وینې.

كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًۢا بِٱلنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾

داسې نه ده وړ (لایق)، قسم دی که نه شو منع دی (له بد عمله)؛ نو خامخا به یې سخت راکاږو په ویښتو د وچولي (تندي) سره.

تفسیر: یعنې پرېږده ! هغه منکر کافر په دغو ګردو خبرو باندې ښه پوهیږي، خو بیا له خپل شرارت څخه لاس نه اخلي، ښه اوس ښه غوږ وباسه ! که دوی له خپلو شرارتونو څنې لاس وانه خیست؛ نو مونږ به هم هغوی لکه د څاروو او ذلیل بندیانو غوندې د وچولي (تندي) له ویښتو او څڼو څخه نیولي د دوزخ په لوري یې راکاږو.

نَاصِيَةٍ كَـٰذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾

په داسې وچولي (تندي) سره چې دروغجن خطا کار دی (خاوند یې).

تفسیر: یعنې د هر چا په سر باندې چې دا څنې وي؛ نو د هغه سر به له دروغو او ګناهونو څنې ډک وي، ګواکې د هغوی ګناهونو او دروغو به د هغوی د سر په ویښتو کې سرایت کړی وي.

فَلْيَدْعُ نَادِيَهُۥ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ ٱلزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾

پس راودې بولي اهل د مجلس خپل. ژر ده چې مونږ به هم راوبولو ملائکې سختې د عذاب.

تفسیر: یو ځلې ابو جهل ولید چې رسول الله صلی الله علیه وسلم لمانځه ته روان دی، نو په مخ کې یې ورته ودرېد، او غوښت یې چې دوی له لمانځه څخه ستون کړي، دوی په سختی سره ورسره خبرې وکړې، نو هغه وویل: «ته خبر نه یې چې په مکې کې څما جرګه لویه ده»، نو دلته داسې فرمایلي شوي دي: «چې اوس هغه د خپلې جرګې ملګري دې وغواړي، چې مونږ د هغوی د هېداد او سزا ورکولو ته د عذاب ملائکې راغواړو، ولیده شي چې څوک بریالي کیږي»، لکه چې څو ورځې وروسته د «بدر» په ډګر کې یې ولید، چې د اسلام مجاهدینو به په څه ډول هغه راکشاوو، د «بدر» په «قلیب» او کوهي کې یې وغورځاوه، دا وو د هغه عارضي کشول، خو اصلي راکشول به یې د آخرت په میدان کې وي، چې د دوزخ پرښتې به هغه په ډېر ذلّت سره راکشوي، او په جهنّم کې به یې غورځوي.

كَلَّا ۚ لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِب ۩ ﴿۱۹﴾

نه ده داسې لکه چې وايي، مه وره فرمان د ده (خبره يې مه منه)، او سجده لمونځ کوه، او نژدې شه (الله ته په طاعت سره).

تفسير: يعني تاسې د هغوی پروا هيڅ ونه کړئ !، او د هغوی خبرو ته غوږ مه ږدئ !، چېرې مو چې زړه شي؛ په ډېره خوښۍ سره د الله تعالی عبادت کوئ !، او هر کله د هغه لوی دربار ته په سجده سر ږدئ ! او د هغه پاک الله ذات قرب او لا نژدېوالی ځان ته ګټئ !، په حديث کې دي: «بنده له ګردو حالتونو څخه په سجده کې زيات خپل الله تعالی ته نژدې کيږي».

تمت سورة العلق بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الْقَدْرِ

«د (القدر) سورت مکي دی، (۵) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۷) او په نزول کې (۲۵) سورت دی، وروسته د «عبس» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾

بېشکه مونږ نازل کړی مو دی دغه (ټول قرآن) په شپه د قدر کې.

تفسير: يعنې قرآنکريم له لوح محفوظ څخه د دنيا پر اسمان د قدر په شپه کې نازل کړ شو، او ښايي په همدغې شپې کې د دنيا له اسمان څخه په محمد صلى الله عليه وسلم باندې يې هم نزول شروع شوی وي، په دې موضوع څه مضمون د (دُخان) په سورت کې ليکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾

او څه شي پوه کړی يې ته (ای محمده !) چې څه ده شپه د قدر (د عزّت او شرافت له پلوه؟). شپه د قدر خير غوره ده له زرو مياشتو څخه.

تفسير: يعنې په دې شپې کې نيکي کول داسې دي لکه چې تر زرو مياشتو پورې سړي نيکي کړې وي، بلکه زيات له دې څخه هم.

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم

نازلېږي ملائکې او روح په دغه شپه کې په اذن حکم د رب د هغوی.

تفسير: يعنې د الله تعالى په حکم روح القدس جبريل عليه السلام د ډېرو پرښتو په هجوم کې رانازلېږي، ځکه چې پرښتې د رحمتونو او برکتونو په وخت کې نازلېږي، ممکن دي له «روح» څخه برسېره پر ملائکو کوم بل مخلوق مراد وي، په هر حال په دې بختورې شپې کې د باطني ژوندون او روحاني خير او برکت يو خاص نزول دی.

مِّن كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ

لپاره د هر کار (ټاکلي «مقرر» شوي په دغه راتلونکي کال کې). امان سلامتيا ده (له هر آفته).

تفسير: يعنې د عالم د نظام په نسبت کوم کارونه چې په دې کال کې مقدّر وي؛ د هغو د نفاذ د تعيين لپاره پرښتې راځي، لکه چې د (دُخان) په سورت کې وليکل شو، يا له ﴿مِّن كُلِّ أَمْرٍ﴾ څخه به د خير امر مراد وي، يعنې له اسمان څخه هر راز د خير امور له ځان سره اخلي، او د ځمکې په لوري راښکته کېږي، والله أعلم.

﴿سَلٰمٌ﴾: «امان سلامتیا ده له هر آفته، یا نه ده دغه شپه مگر خو سلامتیا ده له آفاتو او بلیّاتو نه»، یعنې هغه شپه د امن، هوسایۍ، ډاډینې (تسکین) او د زړه د خوښۍ شپه ده، په دغې شپې کې د الله جل جلاله خاص بندگان په یوه عجیب او غریب طمأنیت او لذّت او حلاوت سره پخپلو عباداتو کې مصروف او مشغولیږي.

﴿هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝٥﴾

دغه شپه ده تر وخته د ختلو د سبا پورې (د سلامتیا، فضیلت، برکت، کرامت).

تفسیر: یعنې له ماښامه تر سحر پورې په ټوله شپه کې همدا سلسله جاري ده، نو ځکه دا شپه له سره تر پایه پورې مبارکه او بختوره ده.

تنبیه: له قرآن مجید څخه راڅرگندیږي (راښکاره کیږي) چې هغه شپه په رمضان شریف کې ده، ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْاٰنُ﴾ او حدیث راښکاروي چې دا شپه د رمضان په وروستنې عشره کې ده، په تېره بیا د دې عشرې په طاقو شپو کې د قدر شپې لټول په کار دي، بیا د طاق په شپو کې د اویشتم (۲۷) په شپې باندې زیات گمان کاوه شي والله أعلم، ولې زیاتو عالمانو داسې تصریح کړې ده چې د قدر شپه د تل لپاره په یوه عشره او په یوه نېټه کې نښې ټاکلې، امکان لري چې په یو رمضان کې یوه شپه او په بل رمضان کې بله کومه شپه وي.

تمّت سورة القدر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ البَيِّنَةِ

«د (البينة) سورت مدني دی (٨) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (٩٨) په نزول كې (١٠٠) سورت دی، وروسته د (الطلاق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنفَكِّينَ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ①

نه وو هغه كسان چې كافران شوي دي له اهل د كتابو او له مشركانو جلا كېدونكي له خپل دين نه تر هغه پورې چې راغی دوی ته حجّت روښانه.

تفسير: يعني كافران د اهل كتابو او مشركينو د خپل دين پرېښودونكي نه وو تر دې چې ښكاره او روښانه دلائل ورته راغلل، چې هغه د الله تعالی رسول دی، چې د دين احكام يې ورته ښودل، لكه چې وروسته يې وضاحت فرمايي:

رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً ②

چې رسول دی له طرفه د الله لولي دغه (رسول الله پر دوی) صحيفې پاكې كړی شوې (له باطله).

تفسير: د رسول اكرم صلی الله عليه وسلم له بعثت څخه وړاندې د ټولو اديانو تابعين خراب او هر يو پخپلو غلطيو باندې مغرور وو، او په دې وخت كې دا پكار وو چې كوم حكيم، ولي، لوی عادل باچا يا كوم لوی سړی دوی وپوهوي، او په سمه لاره يې راولي، او دا كار ممكن نه وو، تر دې چې داسې يو عظيم القدر پيغمبر رانشي چې له هغه سره د پاك الله مقدّس كتاب او لوی مدد وي، چې د څو كلونو په منځ كې ټول ملك د اسلام په نور ډك كړي، او پخپل زبردست تعليم او لوی همّت او عزيمت سره د ګردې دنيا مخ د وحدانيت او حقّانيت په لوري وګرځوي، لكه چې هغه د الله تعالی رسول او استاځی د پاك الله د كتاب په لوستلو راغی چې په پاكو پاڼو كې يې ليكلی شوی دی.

فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ③

په هغوی كې ليكلی شوي دي سم احكام (مضبوط كتابونه چې په كې نشته هيڅ خطايي).

تفسير: د قرآنكريم هر سورت ګواكې يو مستقل كتاب دی، يا دا مطلب چې هغه عُمده كتابونه چې پخوا له دې نه راغلي دي، د هغوی ضروري مطالب په دې كتاب كې شته، يا به له ﴿كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ څخه مراد نور علوم او مضامين وي، يعنې د هغو علومو مضامين پوره دُرست صحيح او ډېر مضبوط او معتدل دي.

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ④

او نه وو سره مختلف شوي هغه كسان چې وركړی شوی وو دوی ته كتاب مګر وروسته له هغه چې راغی دوی ته حجّت روښانه (چې محمد دی يا قرآن).

تفسیر: یعنې په دې رسول او په دې کتاب کې هیڅ ځای د شک او شبهې نشته، خو سره له هغه اهل د کتاب عمداً عناد، ضد او مخالفت ورسره کوي نه د شک او شبهې له پلوه، دوی دوه ډلې شوي دي، یو هغه چې پخپل ضد او انکار کې ټینګ ولاړ دي، او بل هغه چې د حق او انصاف له لوري یې په اسلام باندې یقین او ایمان راوړی دی، ښه خو به دا وه چې په هغه پیغمبر آخر الزمان باندې چې دوی د هغو په انتظار کې وو؛ ګرد سره ایمان راوړی وو، او خپل ګرد اختلافات او شخړې به یې له منځه ایستلې، او ګرد به سره په یوه لاره کې رهي کېدل، مګر هغوی د خپلو عنادو او بدبختیو په سبب د وحدت او اجتماع په ځای په مخالفت او شقاق او نفاق کې سره اخته شول، کله چې اهل د کتاب داسې دي؛ د ناپوهانو مشرکانو احوال به څه وي؟.

وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ

حال دا چې امر حکم نه وو ورکړی شوی دوی ته په تورات او انجیل کې مګر ورکړی شوی وو چې عبادت وکړي دوی د الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي الله لره دین له شرکه او نفاقه په داسې حال کې چې راګرځېدونکي وي له باطله حق ته.

تفسیر: یعنې له هر راز باطلو او دروغو څخه جلا شوي خالص د واحد الله تعالی بندګي وکړي !، او د حنیف ابراهیم علیه السلام په شان له هر چا او هرې خوا څخه علاقه شکولي د همغه یوه مالك الملك بندګان شي !، او د تشریع او تکوین هیڅ یوه شُعبه او ځانګه او نور شیان مستقل او خپلواک (اختیارمند) ونه ګڼي.

وَيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلْقَيِّمَةِ ۝٥

او (بل دوی مأمور دي په دې چې) قائموي سم اداء کوي (سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات، او دا (مأمور به شیان) دین دی محکم (مستقیم چې هیڅ کوږوالی په کې نشته).

تفسیر: یعنې دا شیان په هر دین کې غوره او منلي شوي دي، چې د هغو شیانو تفصیل همدغه پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم راکوي، بیا نو الله تعالی ته دغه خبره ښه معلومه ده چې له داسې صافې ښوونې او تعلیم څخه ولې دوی ګرځي؟ او ترې وحشت کوي؟.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَآ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل د کتابو او مشرکان؛ وي به په اور د دوزخ کې (په قیامت کې) چې تل به وي دوی په هغه (جهنّم) کې.

تفسیر: یعنې د پوهې او د علم دعوی کوونکي که اهل الکتاب وي یا جاهل مشرکان کله چې د حقانیت او وحدت څخه مخ واړوي او انکار ترې وکړي؛ د هغو ګردو پای او انجام همغه دوزخ دی، چې هیڅ کله به له هغه نه خلاصیږي.

أُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ ٱلْبَرِيَّةِ ۝٦

دغه کسان هم دوی دي ډېر بد د خلقو.

تفسیر: یعنې له حیواناتو څخه ډېر خوار ذلیل او خراب دي، لکه چې د «فرقان» په سورت کې داسې یو آیت لولو: ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَٱلْأَنْعَٰمِ ۖ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ۝٧

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه په دنيا کې)؛ دغه کسان همدوی دي ډېر ښه د خلقو.

تفسير: يعنې هغه کسان چې په ګردو رسولانو او کتابو باندې يقين کوي، او په ښو کارونو کې لګيا دي؛ نو دوی ښه خلق دي.

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

جزاء عوض د دوی په نزد د رب د دوی جنّتونه د ابدي هستوګنې دي، چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (د اوبو د شودو د شاتو او د پاکو شرابو) ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنّتونو) کې همېشه (تر ابده)، راضي به وي الله له دغو (مؤمنانو څخه په طاعت سره).

تفسير: يعنې د جنّت د باغونو او ويالو څخه برسېره د مولی رضا هم د دوی په برخه کيږي، چې د خوښۍ اصلي روح همدا دی.

وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ۝٨

او راضي به وي دوی له هغه (الله څخه په ثواب)، دا (درجه) هغه چا لره ده چې ويريدلی دی له ربه خپله.

تفسير: يعنې دا لوړ مقام هر چا ته په لاس نه ورځي، او دا يواځې د هغو بندګانو برخه ده چې د خپل پروردګار له عذابه ويريږي، او هغې شيانو ته هيڅ نه ورنژدې کيږي چې په هغو کې د الله تعالی د عصيان او نافرمانۍ تصوّر کېدی شي.

تمّت سورة البينة بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الزَّلزَالِ

«د (الزّلزال) سورت مدني دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۹۹) په نزول کې (۹۳) سورت دی، وروسته د «النساء» له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا زُلۡزِلَتِ ٱلۡأَرۡضُ زِلۡزَالَهَا ۝١

کله چې وخوځوله شي ځمکه په خوځېدلو سختو خپلو سره.

تفسیر: یعنې الله تعالی به ګرده ځمکه په سختو او خورا ویروونکیو زلزلو او رپېږدېدلو سره وخوځوي، چې د هغې له اغېزې او اثر ځخه به هیڅ مانۍ او عمارت او هیڅ یو غر یا ونه او نور شیان پر ځمکه باندې روغ نه پاتې کېږي، او ګرد هسک (اوچت) او ټیټ به سره برابرېږي، تر څو د حشر میدان صاف او پاک او یو برابر وګرځي، او دا ګردې پېښې به په قیامت د دویمې نفخې د پو کولو په وخت کې پیښېږي.

وَأَخۡرَجَتِ ٱلۡأَرۡضُ أَثۡقَالَهَا ۝٢

او د باندې راوباسي ځمکه درانه شیان له خپله منځه.

تفسیر: یعنې په دې وخت کې ځمکه هر هغه شی چې د دې په منځ کې وي لکه مړي، سره او سپین زر، لاجور، پیروزه، غمي او نور ګرد د باندې غورځوي، خو د دې مالونو او قیمت دارو شیانو اخیستونکې به څوک نه وي، ګرد خلق به ګوري چې په دغه ورځ کې هغه ګران شیان چې تل به په هغو باندې جنګونه کېدل؛ څومره بېقدره او بېکاره لویدلي دي.

وَقَالَ ٱلۡإِنسَٰنُ مَا لَهَا ۝٣

او وبه وایي انسان چې: څه شوي دي دغه (ځمکې) لره (چې د باندې راوباسي مدفون خپل).

تفسیر: یعنې بني آدمان وروسته د ژوندي کېدلو او زلزلې د آثارو له لیدلو ځخه یا د هغو ارواحو د زلزلې په ترڅ کې حیران پاتې شوي په حیرت سره به وایي: «پر دې ځمکې باندې څه وشو؟ چې په دومره زور سره خوځېږي؟ او هر شی له خپلې ګېډې ځخه د باندې غورځوي؟».

يَوۡمَئِذٖ تُحَدِّثُ أَخۡبَارَهَا ۝٤ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوۡحَىٰ لَهَا ۝٥

په دغې ورځې کې وبه وايي بیانوي به ځمکه خبرې خپلې (خلقو ته که د خیر وي که د شر). په سبب د دې چې رب ستا وحي امر حکم کړی دی دې ته (په ویلو بیانولو سره).

تفسیر: یعنې بني آدم چې څه ښه او بد کارونه د هغې ځمکې په سر باندې کړي وو؛ هغه ګرد (ټول) به ښکاره وي، لکه چې وايي به: هغه سړي په ما باندې لمونځ کړی وو، هغه غلا کړې وه، هغه ناحق وینه توی کړې وه، او داسې نورې خبرې.

يَوْمَئِذٍ يَّصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا ۙ

په دغې ورځې کې به وګرځي خلک ټولي ټولي (له موقف يا له قبورو نه په مختلفو اشکالو سره).

تفسير: يعنې په هغې ورځې کې به خلق له خپلو قبرونو څخه راوتلي د محشر په ډګر کې په راز راز ډلې جوړې کړې حاضريږي، يوه ډله به د شرابيانو وي، بله ډله به د زناکارانو وي، همداسې د ظالمانو او غلو، على هذا القياس د نورو، يا دا مطلب چې خلق له حساب څخه خلاصيږي، او د بېرته ګرځېدلو په وخت کې څه ډلې به يې جنّتيانې او څه به دوزخيانې وي، چې هره يوه به پخپل لوري رهي کيږي.

لِّيُرَوْا اَعْمَالَهُمْ ۞

لپاره د دې چې وښودله شي هغوی ته (جزاء د) عملونو د دوی.

تفسير: يعنې د حشر په ميدان کې به د هغوی عملونه وروښولی شي، تر څو بدانو ته يو راز رسوايي او نېکانو ته يو راز سرفرازي حاصله شي، ممکن دي چې د عملونو له ورښوولو څخه د ثمراتو او نتائجو ورښوول مراد وي.

فَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَّرَهٗ ۞ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَّرَهٗ ۞

پس هغه څوک چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د خير نيکی؛ نو وبه ويني (جزاء د هغه). او هر هغه څوک چې عمل کوي په اندازه د يوې ذرې د شر بدی؛ نو وبه ويني (سزا د هغه).

تفسير: يعنې هر يوه ته د هغه د عمل ذره ذره ښه وي که بد؛ د هغه په مخ کې اېښوول کيږي، او حق تعالی به هر هغه معامله چې د هر عمل په نسبت اجراء کوي، هغه به هم د هغوی له سترګو څخه تېروي.

تمّت سورة الزلزال بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ العَادِيَاتِ

«د (العاديات) سورت مکّي دی، (۱۱) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۰) په نزول کې (۱۴) سورت دی، وروسته د (العصر) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْعٰدِيٰتِ ضَبْحًا ۝١ فَالْمُوْرِيٰتِ قَدْحًا ۝٢

قسم دی په اسونو ځغلېدونکيو چې اواز ايستونکي دي له سينو څخه اواز پوره ته کول له ګېډو.
پس قسم دی په اسونو ايستونکيو د اور او رايستل په وهلو د سمانو تيږو (ګټو) لره.

تفسير: يعني په هغې تيږو يا تيږې لرونکې ځمکې باندې چې خپلې سوی (سمان او نوکان) وهي، او اور پوره ته کوي.

فَالْمُغِيْرٰتِ صُبْحًا ۝٣

پس قسم دی په حمله کوونکيو باندې په وخت د صبا کې.

تفسير: په عربو کې عادت وو چې په صباوون کې به يې په لوټولو باندې لاس پورې کاوه، تر څو د دوی د شپې له ورتګه دښمن خبر نشي، او سحر ناڅاپه داړه واچوي، او دا به يې خپل ځلميتوب او مېړانه ګڼله چې په شپې کې په چا ور ونه لوېږي.

فَاَثَرْنَ بِهٖ نَقْعًا ۝٤

پس پورته کوي دغه (اسونه) په سمانو خپلو سره (په وخت د ځغلېدو کې) ګرد (په شاوخوا د دښمن).

تفسير: يعني په داسې قوّت او ګړنديتوب او چالاکی سره ځغلېدونکي اسونه چې د ګهيځ په وخت کې کله چې د شپې د سړو او شبنم د رطوبت لامله تولې دوړې او غبار ناست وي، خو بيا هم د دې اسونو له سوو څخه ګرد او دوړې پورته شي.

فَوَسَطْنَ بِهٖ جَمْعًا ۝٥

پس ننوځي دغه (اسونه) هغه وخت په منځ د ټولي (د دښمنانو د دين کې).

تفسير: يعني په دې وخت کې بې له وېرې او خطر د دښمن په فوج کې ننوځي.

او ځواب د دغو پاس قسمونو دا دی:

اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهٖ لَكَنُوْدٌ ۝٦

چې بېشکه (کافر) انسان له ربه خپله خامخا منکر ناشکره (د نعمتونو) دی.

تفسير: يعنې انسان د الله تعالی د نعمتونو شکر نه وباسي، او د الله تعالی له خوا د ورکړو نعمتونو نه انکار کوي، ځني سلفو ويلي دي چې: «کنود» هغه دی چې مصيبتونه شماري، او د الله تعالی نعمتونه هېروي.

وَإِنَّهُۥ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ۝٧

او بېشکه دا (انسان) پخپلې دغې ناشکرۍ خامخا شاهد کتونکی ګواه دی (يا هغه انسان هغه کار پخپل مخکښې ګوري).

تفسير: ډېرو مفسّرينو د دې جملې مطلب داسې اخيستی دی: انسان پخپلې ناشکرۍ باندې د حال په ژبه ګواه دی، دی دې لږ شانې د خپل زړه په غږ باندې هم غوږ کېږدي! او وادې وري! او متوجه دې شي! چې زړه يې ورته څه وايي؟ دا وايي چې: آيا سره د دومره لورينې او ښنګلوۍ (بخشش) ته ناشکر يې، ځينې أسلاف د﴿وَإِنَّهُۥ﴾ ضمير د رب په لوري اړوي، يعنې د ده رب د هغه ناشکري او کفران ته ګوري.

وَإِنَّهُۥ لِحُبِّ ٱلْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ۝٨

او بېشکه دا (انسان) په مينه محبّت د مال کې خامخا زيات قوي ډېر سخت دی.

تفسير: يعنې حرص، طمع، بخل امساك او نورو رذائلو هغه ړوند ګرځولی دی، د دنيا د زرو او مال په مينه کې دومره ډوب شوی دی چې خپل حقيقي منعم يې هېر کړی دی، او نه پوهيږي چې وروسته له دې نه به يې څه حال کيږي؟.

أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِى ٱلْقُبُورِ ۝٩ وَحُصِّلَ مَا فِى ٱلصُّدُورِ ۝١٠

آيا پس نه پوهيږي (دا انسان) کله چې را پورته شي راووځي هغه چې په قبورو کې دي (مړي).
او محقق راښکاره کړی شي هغه (عقائد او ارادې) چې په سينو د دوی کې دي.

تفسير: يعنې هغه وخت هم راتلونکی دی چې مړي به له خپلو هديرو ځنې ژوندي ايستل کيږي، او هغه خبرې چې په زړونو کې پټې دي؛ ګردې څرګنديږي، نو هلته به کتل کيږي چې له دې مال څخه څه ګټې اخيستی شي؟ او دا نا لايق او کافر به څنګه ځانونه ژغوري، که دا بې حيا په دې خبره باندې پوهېدی؛ نو هيڅ کله به د مال په مينه کې دومره نه ډوبېدل، او داسې حرکتونه به يې نه کول.

إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌۢ ۝١١

بېشکه رب د دوی په دوی باندې په دغې ورځې کې خامخا ښه پوه خبردار دی (نو موافقه جزاء به پرې ورکړي).

تفسير: يعنې که څه هم د الله علم هر وخت د بندګانو پر پټه او ښکاره باندې محيط دی، خو پرله پسې د ده علم او پوهه پر بندګانو ظاهريږي، او هيڅا ته ځای د دې خبرې نه پاتې کيږي چې له هغې څخه انکار وکړي.

تمّت سورة العاديات بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ القَارِعَةِ

«د (القارعة) سورت مکي دی، (۱۱) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۱) په نزول کې (۳۰) سورت دی، وروسته د (قريش) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾

(هغه) ټکوونکې (د زړونو، ورځ د قيامت). څه ده هغه ټکوونکې (د زړونو؟، قيامت). او څه شي پوه کړی يې ته چې څه ده هغه ټکوونکې (د زړونو، قيامت).

تفسير: له (القارعة) څخه مراد قيامت دی، چې زړونه به له وېرې او فزع څخه سخت ټکانونه په کې خوري، او غوږونو ته د ډېرو سختو غږونو له اورېدلو څخه ربړ پيښيږي، مطلب دا دی چې د قيامت د حادثې د دې ويروونکې منظرې او نندارې څه بيان وکړ شي، يوازې د هغو د ځينو آثارو او نښو څه خبرې لاندې ويلی کيږي چې له هغو څخه د هغې د شدّت او د سختۍ اندازه لګولی شئ.

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾

(ټکوي به زړونه) په هغه ورځ کې چې ګرځي خلق لکه واړه پتنګان خواره کړی شوي (يو په بل ختونکي).

تفسير: يعنې هر يو به په يوه لوري په بې تابۍ او وارخطايۍ سره منډې وهي او ځغلي، ګواکې دا تشبيه له وړو پتنګانو سره د ضعف، کثرت، حرکت، بې انتظامۍ او بې تابۍ له پلوه ورکړی شوې ده.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ ﴿٥﴾

او وبه ګرځي غرونه (له هيبته په دغې ورځې کې) لکه وړۍ رنګينې شيندلی شوې (د ندّاف په لينده).

تفسير: يعنې لکه چې ندّاف او ډاندس پخپل ډینډت او لینده سره پنبه یا وړۍ وهي او پړسوي يې، او له هغو څخه د حجم په لحاظ يو لوی شی جوړوي، او بيا په يو يو کولو او لږ ښورولو سره هغه الوځي، او يوه خوا بل خوا يې رغړوي، همداسې به د قيامت په ورځ کې غرونه هم الوځي، او سره متفرق کيږي به، او په رنګ ورکړيو شويو وړيو سره به يې ځکه تشبيه ورکړی شوې وي؛ چې هغه ډېرې کمزورې او سپکې دي.

فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾

پس هر چې هغه څوک چې درونډ شي (په دغې ورځې کې) وزن (د عملونو، يا اعمال) د ده؛ نو هغه به وي په ښه ژوندون چې راضي به وي (په جنّت کې).

تفسیر: یعنې د هر چا عمل چې درونند وي؛ هغه به په هغې ورځې کې په زړه پورې خوښي او هوسايي او آرامی کې وي، که کوم عمل په لیدلو کې ډېر لوی عمل ښکاري؛ خو په منځ کې یې د ایمان اغېزه (اثر)، د اسلام اثر، د اخلاص روح نه وي؛ نو هغه عمل د الله تعالی په دربار کې څه وزن او دروندوالی نه لري، لکه چې د (کهف) د سورت په (۱۲) رکوع کې (۱۰۵) آیت څمونږ دغه تفسیر کې داسې راغلي دي: ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا﴾

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٩﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

او هر چې هغه څوک چې سپک شي وزن (د عملونو یا اعمال) د ده؛ نو ځای د اوسېدلو د ده به هاویه وي. او څه شي پوه کړې ته چه څه ده دغه (هاویه). اور دی خورا تود (چې منکران په کې پړمخي غورځولی کیږي).

تفسیر: یعنې هغه عذاب چې په دغې طبقې کې شته د ځینو سړیو په فکر کې نشي راتلی، نو بس دومره وپوهېږئ چې یو اور دی ډېر تود چې سره خوټیږي، او داسې سوځوونکی دی چې د هغه په مقابل کې بل اور ته تود نه وایه شي، الله مو دې له دې اوره او له نورو ربړو څخه پخپل فضل او مهرباني سره وساتي !.

تمّت سورة القارعة بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُوۡرَةُ التَّكَاثُرِ

«د (التکاثر) سورت مکي دی، (۸) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۲) په نزول کې (۱۶) سورت دی، وروسته د (الکوثر) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ۝

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَلۡهٰىكُمُ التَّكَاثُرُ ۝١ حَتّٰى زُرۡتُمُ الۡمَقَابِرَ ۝٢

مشغول کړي یئ تاسې (له عبادته) فخر کولو (یو له بله په ډېروالي د مال، اولاد او قام). تر هغه پورې چې ورشئ هدیرو ته (مړه شئ، خښ شئ).

تفسیر: یعنې د مال او د اولاد د کثرت او د دنیا د مال او د شتو حرص سړی په غفلت کې اچوي، نه د الله تعالی د لورینې فکر ورته پرېږدي چې راشي، نه د آخرت په خیال کې لوېږي، پس شپه او ورځ په همدې فکر کې لګېدلی وي، په هر ډول چې کېږي ښایي څما مال او شته را زیات شي، او کور کهول مې له ګردو کورنیو او کهولو څخه ښه او لوړ وي، لا دا د غفلت پرده له مخه یې نه وي لرې شوې چې مرګ ورته راورسېږي، کله چې په قبر کې کېښنود شي؛ نو هلته ورښکارېږي چې په سخت غفلت او هېره کې لوېدلی وو، او هغه شیان چې د څه مودې له پلوه د ده په سترګو کې ښه ښکارېده؛ وروسته له مرګه هغه ګرد هیڅ بلکه د ده د ځان نقصان ثابت شو.

كَلَّا سَوۡفَ تَعۡلَمُوۡنَ ۝٣ ثُمَّ كَلَّا سَوۡفَ تَعۡلَمُوۡنَ ۝٤

نه ده داسې وړ (لایق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطایې باندې). بیا بیخي داسې نه ده وړ (لایق)، ژر ده چې پوه به شئ تاسې (پخپلې خطایې باندې).

تفسیر: یعنې وګورئ! په څو څو ځلې په تأکید تاسې ته ویل کېږي چې ستاسې دا خیال صحیح نه دی چې: «د مال او اولاد او نورو شتو ډېروالی په کار راتلونکی شی دی»، عنقریب تاسې به یې معلوم کړئ چې دا زائل او فاني څیزونه هیڅکله د فخر او مباهلت لایق نه وو، بیا وپوهېږئ چې آخرت داسې یو شی نه دی چې له هغه څخه انکار یا غفلت وکړی شي، په مخ کې به تاسې ته دا درښکاره شي چې اصلي ژوندون عیش او هوسایي په آخرت کې ده، او د دنیا ژوندون د هغې په مقابل کې پرته له یوه خوب او خیال څښې بل شی نه دی.

كَلَّا لَوۡ تَعۡلَمُوۡنَ عِلۡمَ الۡيَقِيۡنِ ۝٥

نه ده داسې، که تاسې پوهیدلئ (په خرابۍ د عاقبت د تکاثر او تفاخر) په علم الیقین سره (نو داسې به مو نه کول).

تفسیر: ستاسې دا خیال هر ګز صحیح نه دی، که تاسې په یقیني ډول او د صحیحو دلائلو په وسیله په دې خبرې پوهېدئ چې د آخرت په مقابل کې د دنیا شیان هیڅ دي؛ نو هیڅکله به مو غفلت نه کاوه.

لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۝٦ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۝٧

قسم دی چې خامخا وبه وینئ تاسې هرومرو دوزخ. بیا به خامخا ووینئ تاسې هرومرو هغه (دوزخ) په سترګو د یقین سره.

تفسیر: یعنې د غفلت او د انکار نتیجه دوزخ دی، او تاسې ضرور د هغه لیدونکي یئ، ړومبی د هغه څه اثر به «برزخ» کې په نظر درشي، بیا به یې په آخرت کې په پوره ډول ووینئ، او عین الیقین به مو حاصلیږي.

ثُمَّ لَتُسْـَٔلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۝٨

بیا به خامخا پوښتنې وشي له تاسې څخه هرومرو په دغې ورځې کې له نعمتونو هوساینو نه (چې درکړي یې وو تاسې ته په دنیا کې).

تفسیر: یعنې په هغه وخت کې به وپوښتلی شئ چې: «اوس راوښیئ د دنیا د نعمتونو او د عیش او د هوسایې حقیقت څرنګه وو؟ یا هلته پوښتل کېږي: هغه ظاهري، باطني، آفاقي، انفسي، جسماني، روحاني نعمتونه چې ما تاسې ته په دنیا کې عطاء کړي وو؛ تاسې د هغه شکر او حق په څه ډول اداء کړی دی؟ او د خپل حقیقي منعم په خوښولو کې مو تر کوم ځای پورې سعي او زیار ایستلی دی».

تمّت سورة التّكاثر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ العَصرِ

«د (العصر) سورت مکّي دی، (۳) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۳) په نزول کې (۱۳) سورت دی، وروسته د (الانشراح) له سورت نه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَالْعَصْرِ ۝١ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۝٢

قسم دی په عصر. چې بېشکه انسان خامخا په زیان کې دی (په صرف کولو د عمر سره په فاني مطالبو کې).

تفسیر: عصر زمانې ته وایي، یعنې قسم په زمانې باندې چې د انسان عمر هم په کې داخل دی، چې دا عمر د سعاداتو او کمالاتو د ګټلو لپاره یوه لویه پنګه ده، او په کې عجائب او غرائب دي په اقسامو سره، قسم دی د مازدیګر په وخت باندې چې د دنیوي کارونو او وظیفو له پلوه یو ځان ته اهمیت او مشغولیت لري، او د لمانځه اداء یې سخته ده، ځکه چې خلق مشغول وي په دنیوي کارونو خپلو کې، او د دیانت له سببه د خورا لوی فضیلت وخت دی، تر دې چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «د هر چا نه چې د (عصر) لمونځ فوت شي؛ لکه چې د هغه ګرد کور او د ژوندون شیان لوټ شوي وي»، یا قسم دی ځما په پاکه زمانه د پیغمبر صلی الله علیه وسلم باندې چې په هغې کې د عظمی رسالت او کبری خلافت رڼا او نور ډېر ښه ځلیږي، او بهتر او غوره ده له نورو زمانو څخه، او د «والعصر» د قسم ځواب دغه دی چې:

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾ «بېشکه انسان خامخا په زیان کې دی»، له دې څخه به زیات زیان څه وي چې د واورې خرڅوونکي غوندې د هغه د تجارت رأس المال چې د هغه عزیز عمر دی؛ شیبه په شیبه (لحظه په لحظه) لږیږي، که دی په دې ژر ورتګ کې هیڅ یو داسې کار ونه کړي چې هغه یواځې د دې تللي عمر پنګه (سرمایه) وبللی شي، یا یې په درد وخوري، بلکه یو ابدي او غیر فاني متاع او د تل لپاره د کار شی وګرځي، نو زیان او خساره یې خو زیاتیږي.

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ۝٣

مګر (خو زیانکاران نه دي) هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او کړي یې دي ښه (عملونه)، او وصیت یې کړی وي یو بل ته په حقه سره چې ایمان دی، او وصیت یې کړی وي یو بل ته په صبر (په طاعت او مصیبت او له معصیته).

تفسیر: یعنې انسان ته د زیان څخه د ژغورلو لپاره د ځلورو شیانو ضرورت دی:

(۱): په الله تعالی او په رسول الله صلی الله علیه وسلم او ټولو ایمانیاتو باندې ایمان راوړل، او د هغه په هدایاتو او وعدو باندې اخروي وي یا دنیوي؛ پوره یقین لرل.

(۲): د دې یقین اثر او اغېزه نه ښایي چې یواځې په قلب او دماغ پورې محدوده وي، بلکه ښایي چې په جوارحو کې هم څرګنده شي، او د هغه چارې او اعمال او ژوندون د ده د زړه هنداره وي.

(۳): دی پخپلې انفرادي اصلاح او فلاح باندې قناعت ونه کړي، بلکه د خپل قوم او ملک ګټې او اجتماعي مفاد هم ښايي د ده تر کتنې او نظر لاندې وي !، هر کله چې دوه مسلمانان سره ووينې؛ ښايي يو له بله سره په ورين تندي خبرې اترې وکړي، او په قول او فعل او هره معامله کې دې پرته له ديانت او صفايي څخه بل کار نه کوي !، او تل دې يو بل ته د صداقت، امانت تأکيد وينا وکړي !.

(۴): هر يوه له ښايي چې تل بل ته دا وصيت او نصيحت کوي چې د حق په معامله او د شخصي او قومي اصلاح په لاره کې چې هر څومره سختۍ او زيار او ربړونه ورپېښ شي، يا له طبعي مخالفې چارې په مخ ورته راشي؛ دا ګردې دې په پوره صبر او استقامت سره تحمّل کړي، او هيڅکله دې پل د نېکۍ له لارې څخه کوږ نه ږدي !، هغه خوش قسمت انسانان چې د دې څلورو اوصافو جامع او لرونکي وي، او دوی سره د خپل کمال د نورو په تکميل کې هم زيار کوي؛ نو د هغوی نوم د دنيا په صفحاتو کې تل ژوندی پاتې کيږي.

تمت سورة العصر بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الهُمَزَةِ

«د (الهمزة) سورت مکي دی، (۹) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۴) په نزول کې (۳۲) سورت دی، وروسته له (القیامة) د سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

وَيۡلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةِ ﴿١﴾

افسوس هلاکت، یا کنده د دوزخ، یا خرابي ده هر طعن لګوونکي عیب ګر لره.

تفسیر: یعنې له خپل ځان څخه نه خبرېږي، او نور حقیر ګڼي طعنې ورکوي، او د هغوی په واقعي یا غیر واقعي عیبونو پسې لویدلي وي او لټوي یې.

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَّعَدَّدَهُ ﴿٢﴾

هغه (طعن لګونکی عیبګر) چې جمع کړی یې دی مال، او وار وار یې شمېرلی او ذخیره کړی یې دی.

تفسیر: یعنې طعنې ورکول او عیب لټول د تکبّر منشأ ده، او د تکبّر سبب مال دی، چې د حرص لامله یې له هرې خوا ځان ته راټولوي، او بخیلان د حرص لامله هرې خوا ته لاس او پښې اچوي، او د بخل له سببه خپلې ګټې شمېرلې ساتي، او یو پول او پیسه ترې نه خرڅ کوي، زیاتره بخیل مالداران داسې دي چې هغوی خپلې نغدې څو څو ځلې شمیري، او حسابونه یې جوړوي، او له دې شمېرلو څخه هر ځلې بېل بېل خوند او مزه اخلي.

يَحۡسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخۡلَدَهُ ﴿٣﴾

ګمان کوي چې بېشکه مال د ده به تل ژوندی لري دی.

تفسیر: یعنې له دې چارو څخه دا ښکاري چې لکه دا مال هیڅ چېرې نه ورځنې جلا کیږي، بلکه تل به دی له ارضي او سماوي آفتونو څخه ساتي؟.

كَلَّا لَيُنۢبَذَنَّ فِي الۡحُطَمَةِ ﴿٤﴾

نه ده داسې (بلکه مړ به شي، او خلاص به یې نه کړي دا مال له عذابه)، قسم دی چې خامخا وبه غورځولی شي هرومرو (دا جمع کوونکی) په هغه شي کې چې ماتوونکی سوځوونکی دی د هر شي.

تفسیر: یعنې دا خیال بالکل چټې دی، مال خو تر هدیرې پورې هم له چا سره نه ځي، نو وروسته له هغه به څه ترې واخیست شي، ګرد مال او دولت به همداسې پاتې وي، او دا بدبخت به پورته کړي، او په دوزخ کې به یې وغورځوي.

حطمة: هغه سخت ماتوونکي اور ته وايه کيږي چې هر شی سمدلاسه بې له لوګي او اوږدو لمبو څخه وسوځوي.

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلْحُطَمَةُ ۝٥ نَارُ ٱللَّهِ ٱلْمُوقَدَةُ ۝٦ ٱلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى ٱلْأَفْـِٔدَةِ ۝٧

او څه شي پوه کړی يې ته، څه شی دی ماتوونکی سوځوونکی د هر شي. اور د الله دی بل کړی شوی. هغه (اور) چې خيژي پر زړونو باندې (نو سوځوي يې).

تفسير: يعنې ښه وپوهيږئ چې دا اور د بندګانو نه دی، بلکه د الله تعالی بل کړی شوی اور دی، د هغه سوځېدل چې په بدن باندې لګيږي؛ سمدلاسه زړه ته رسيږي، بلکه يو بل ډول سوځېدل به داسې وي چې له زړه څخه شروع شوي نور بدن ته سرايت کوي.

إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ ۝٨

بېشکه دا اور به په دوی باندې بند کړی شوی وي.

تفسير: يعنې کافران به دوزخ کې غورځول کيږي، بيا د دوزخ ورونه پرې ترړل کيږي، او هيڅ د وتلو لار به نه وي، تل به په هغه کې پاتې او سوځيږي.

فِى عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍۭ ۝٩

په ستنو راښکليو شويو اوږدو سره.

تفسير: يعنې د اور لمبې د اوږدو اوږدو ستنو په ډول پورته کيږي، يا دا چې دوزخيان په اوږدو ستنو کې سخت ترړل کيږي، چې د سوځېدلو په وخت کې هيڅ ونشي خوځېدلی، چې د دې خوا او هغې خوا له خوځېدلو د عذاب د څه سپکتيا توهم کېدی شي، او ځيني وايي: د دوزخ خوله په اوږدو اوږدو ستنو سره بنديږي، چې له يوې خوا څخه بلې خوا ته راښکلې شوي وي، والله أعلم.

تمّت سورة الهمزة بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الفِيلِ

«د (الفيل) سورت مكي دی، (۵) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۵) په نزول کې (۱۹) سورت دی، وروسته د «الکافرون» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾

آيا نه وو ليدلی تا، نه يې خبر؟ چې څرنګه کار کړی وو رب ستا له خاوندانو د فيل سره.

تفسير: يعنې د فيل د خاوندانو سره هغه معامله چې ستاسې پروردګار وکړه؛ هغه به ضرور تاسې ته معلومه وي، ځکه چې دا واقعه د نبي کريم صلی الله عليه وسلم له با سعادت ولادت څخه څو ورځې پخوا شوې وه، او د ډېر شهرت له سببه چې د هر لوی او کوچني په ژبه يادېده، او د دې قرب عهد او د تواتر په بناء الله تعالی دا علم په رؤيت سره تعبير وفرمايه.

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾

آيا نه يې وو ګرځولی (هغه) کيد مکر د دوی په ګمراهی زيانمنی بطلان کې.

تفسير: يعنې هغو کسانو غوښتل چې د الله تعالی کعبه ورانه او خپله مصنوعي کعبه ودانه کړي، نو دا ونه شوه کېدی، او الله تعالی د هغوی ګردې ترنې بېکاره او ټول تدابير يې بې اثره وګرځول، او د کعبې شريفې د تباهی د فکر له سببه دوی پخپله تباه او بېکاره شول.

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾

او راوېې لېږل په دوی باندې مرغان ټولګي ټولګي. چې وېشتل يې هغوی په کاڼو سره چې له خټو په اور پخو شويو څخه جوړ شوي وو.

تفسير: د أصحاب فيل لنډه قصه دا ده: د حبشې د ټولواک (باچا) له خوا په يمن کې يو (ابرهه) نامې حاکم مقرر وو، هغه وليد چې د عربو ګرد خلق کعبې شريفې ته ځي، او هلته حجّونه کوي، نو وېې غوښتل چې د خلقو توجّه ځان ته ورکش کړي، نو دا تدبير يې له ځان سره وسنجاوه چې د خپل عيسوي دين په نامه يوه لويه کتبه (عبادتخانه) جوړه کړي، چې د هر راز تکلّفاتو او د راحت او هوسايي او ساعت تېری اسباب به کې غونډ کړی شوي وي، او غوښت يې چې په دې ډول به خلق اصلي کعبه پرېږدي، او د دې مکلفې او مرصّعې عبادتخانې په لوري به راځي، او د مکې د حج بيروبار به مات شي، لکه چې د يمن په يو لوی ښار کې يې چې (صنعاء) نوميږي؛ مصنوعي کعبه جوړه او ډېر مال او شته يې پرې خرڅ کړي وو، خو سره له هغه هم خلق ورته متوجه نشول، کله چې عرب په تېره قريش له دې خبرې څخه خبر شول؛ سخت خپه او په قهر شول، ځينې په قهر شوي هلته اودس ماتي ته کېناستل، ځينې وايي چې: کوم عرب اور بل کړی وو، چې د هغه کوم بڅرکی الوتلی په هغې مانۍ کې ولګېد، ابرهـه له دې پېښې څخه ډېر په قهر

شو، او غوټه يې کړه چې پر کعبې شريفې باندې سره له ډېرو فوجونو او يو نوميالي فيل چې (محمود) نومېده، يرغل وروړي او ورانه يې کړي، هغې عربي قبيلې چې په لاره کې يې له هغه سره مقاومت وکړ د هغوی له لاسه ماتې وکړه، او أصحاب الفيل په ډېر قوّت او سامانی سره مکې شريفې ته ورسېدل، د رسول أکرم صلی الله عليه وسلم نيکه «عبد المطلب» په دې وخت کې د قريشو سردار او د کعبې شريفې لوی متولّي وو، کله چې دوی له دې پېښې څخه خبر شول؛ ويې ويل: «خلقو ! تاسي د خپلو ځانونو ساتنه وکړئ !، د کعبې ساتنه به هغه څوک وکړي چې مالک يې دی»، کله چې ابرهه پخپل مخ کې هيڅ يو مانع ونه ليده؛ نو يقين يې راغی چې د کعبې ورانول اوس يو اسانه کار دی، ځکه چې ځما پر مخ کې هيڅ څوک مقابله کوونکي نه دي، کله چې مکې معظمې ته نژدې د «مُحسّر» وادي ته ورسېد چې د يوې کندې نوم دی؛ نو د لوی سيند له لوري د شنو او ژېړو مرغانو کوچنی کوچنی ډلې ورښکاره شوې، چې د هغوی په مښوکو او منګلو کې وړوکې کنکرې وې، چې جوړې شوې وې له خټو څخه په پخولو سره لکه خښتې يا قدرتي وې لکه کوتکانې، دې عجيب او غريب مرغانو ټولی ټولی کنکرې پر لښکر ورولې، د الله په قدرت به دا د کنکرو ويشتل کټ مټ (هوبهو) لکه د ټوپکو پر هغوی باندې اثر او اغېزه کوله، او په هر چا چې لګېده له بلې خوا به يې وتله، او عجيب ډول بوسي ماده به يې پرېښوده، ډېر ډېر لښکر يې هلته مړه شول، هغه چې وتښتېدل په نورو ربړو (تکليفونو) سره اخته او په کې مړه شول، ځينې وايي: دا پېښه د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له ولادت څخه پنځوس ورځې پخوا شوې ده، ځينې وايي: دا پېښه په هغې ورځې کې شوې ده چې محمد صلی الله عليه وسلم په کې تولّد شو، ګواکې دا يوه اسماني نښه د دوی د بختور راتګ ده، او يوه غيبي اشاره ده چې الله تعالی د خپل کور او د بندګانو په فوق العاده ډول سره هم ساتنه کوي، او د دې کور متولّي هم له نورو څخه سره د خپل مقدّس پيغمبر صلی الله عليه وسلم په ښه شان ساتي، او دښمنانو ته هسې موقع نه پرېږدي چې دوی کعبې شريفې يا د کعبې شريفې رښتينو خادمانو ته څه تکليف او ضرر ورپېښ کړي.

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ٥

نو ويې ګرځاوه دغه لښکر په شان د وښو خوړليو شويو پايمال کړيو شويو.

تفسير: په شان د هغو وښو او پاڼو د فصل يا خوړلې شوې ګياه چې غوايي، غوا او نور حيوانات يې خوري او پاتې يې په اخور کې وي، يعنې داسې تيت او پرک او منتشر بد صورت مبتدل بېکاره او ټکر ټکر شول، لکه پاتې واښه د حيواناتو.

تمّت سورة الفيل بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

«د (قُریش) سورت مکي دی، (۴) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۶) په نزول کې (۲۹) سورت دی، وروسته د «التین» له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ۝٣ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ
وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ ۝٤

له جهته د انس او الفت د قریشو یو له بل سره. له جهته د انس او الفت د دوی په سفر د ژمي کې او (په سفر د) اوړي کې. نو ښایي چې بندګي وکړي دوی رب د دې کوټې (کعبې) ته هغه (رب) چې طعام خواړه یې ورکړي دي دوی ته په لوږې کې، او امن یې ورکړی دی دوی ته له خوف وېرې څخه.

تفسیر: یعني په مکّې کې غله او نور خواړه نه پیدا کېده، نو ځکه د قریشو داسې عادت وو چې په هر کال کې به دوی دوه ځلې سفر کاوه، د ژمي په وخت کې د یمن په لوري چې تود دی، او په اوړي کې د شام په لوري چې یخ او زرغون ملک دی، د هر ځای خلقو به دوی د اهل حرم او د بیت الله د خادمانو په نامه سره پېژندل، او د دوی به یې ډېر عزّت او احترام او خدمت کاوه، او د هغوی ځان او مال ته به یې لاس نه غځوو، نو ځکه دوی به له دې تګ او راتګ څخه په زړه پورې ګټې اخیستلې، او بیا په امن، اطمینان او ډاډېنه سره پخپلو کورونو کې کېناستل، خوړل او خورول به یې، د حرم په شاوخوا کې به د غلا، داړې، لوټ او تالا شورماشور وو، خو پخپله په حرم شریف کې به د هغه احترام په سبب قراره قراري وه، او د قریشو خلقو په ډېرې هوسایۍ او ارامۍ سره خپل ژوندون تېروه، نو د همدې انعام تذکره، یادونه دلته شوې ده، چې تاسو ته مې طعام او ډوډۍ درکړه، او امنیت، طمانیت، سکون او هوسایي مو دروبښله، او د أصحاب الفیل له یرغل او تعرّض څخه مو وساتلئ، نو تاسې ولې د دې کور د څښتن الله تعالی بندګي نه کوئ؟ او د هغه رسول ته ولې ربړونه پېښوئ، آیا دا ډېره بې انتهاء ناشکري او احسان هېرول نه دي؟ که په نورو خبرو نه پوهېږئ نو د دې ښکاره حقیقت په منلو کې چې پوهېدل یې ډېر اسان دي؛ ولې خپل ځانونه وړاندې وروسته کوئ؟.

تمت سورة قریش بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ المَاعُون

«د (الماعون) سورت دري ړومبني آيات مكّي او نور يې مدني دي، (۷) آيتونه يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰۷) په نزول كې (۱۷) سورت دى، وروسته د «التكاثر» له سورته نازل شوى دى.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

أَرَءَيۡتَ ٱلَّذِي يُكَذِّبُ بِٱلدِّينِ ﴿١﴾

آيا وينې ته هغه څوك چې دروغ وايي په ورځې د جزاء باندې (يعني دروغ يې ګڼي)

تفسير: يعنې دغه مكذّب كافر داسې وايي چې: له سره عدل او انصاف به نه كيږي، او د الله تعالى له لوري به د ښو او بدو بدل نه وركاوه كيږي، ځينو د (ديـن) معنى «ملّت» اخيستى دى، يعنې د حق مذهب او اسلام ملّت دروغ بولي، ګواكې مذهب او ملّت د هغوى په نزد هيڅ يو شى نه دى.

فَذَٰلِكَ ٱلَّذِي يَدُعُّ ٱلۡيَتِيمَ ﴿٢﴾

نو (كه يې پېژنې؛ همدغه) همغه (څوك) دى چې رټي، شړي يتيم پلار مړي لره (په شړلو قبيحو سره).

تفسير: يعنې له يتيم او پلار مړي سره همدردي او خواخوږي چېرې؟ بلكه له هغوى سره په ډېره بېرحمى، غټ زړه توب، بد اخلاقى معامله كوي، او حق يې نه وركوي، او اموال يې له خپل ځان سره په ناحقه ساتي.

وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ ٱلۡمِسۡكِينِ ﴿٣﴾

نو نه كوي تېزول په طعام، خواړه وركولو د مسكين باندې.

تفسير: يعنې نه دوى د غريبانو او محتاجانو خبر اخلي، او نه نورو ته ترغيب وركوي.

فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ ﴿٥﴾

پس هلاكت افسوس، كنده د دوزخ، يا خرابي ده لپاره د لمونځ كوونكو. هغه كسان چې دوى له لمانځه خپله غافله بېخبره وي.

تفسير: يعنې نه پوهيږي چې لمونځ له چا سره مناجات دي؟ او د هغه مقصد څه دى؟ او د څومره اهتمام لايق او وړ دى؟ دا به څرنګه لمونځ وي چې كله يې نه كوي، او كله يې كوي، وخت او بې وخته پرې ودريږي، په دنيوي چارو او خبرو كې په لوى لاس وخت تنګوي، او بيا يې چې كوي هم؛ يو څو ټونګې وهي، او د ښه هيڅ فكر نه كوي چې چاته مخامخ ولاړ يم؟ د «أحكم الحاكمين» په دربار كې په څه شان حاضري وركوم؟ آيا الله تعالى يواځې ناسته ولاړه، سر په ځمكه لګول، كږېدل ويني، او (استغفر الله) ځمونږ زړونه نه ويني، آيا په دې كې د اخلاص او خشوع رنګ شته؟

په یاد یې ولرئ چې دا ګرد صورتونه په ﴿عَنۡ صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ﴾ کې درجه په درجه شامل دي، لکه چې ځینو اسلافو په دې تصریح کړې ده.

﴿ٱلَّذِينَ هُمۡ يُرَآءُونَ ۝٦﴾

هغه کسان دي چې دوی ریاکاري کوي (په عمل خپل کې، ځان ښوونه کوي خلقو ته).

تفسیر: یعنې یو لمونځ څه بلکه د هغوی نور عملونه هم له ریاکارۍ او نمایش څخه تش نه وي، ګواکې د دوی مقصد له خالق څخه سترګې اړول او د مخلوق خوښول دي.

﴿وَيَمۡنَعُونَ ٱلۡمَاعُونَ ۝٧﴾

او منع کوي دوی مال د زکات یا اسباب د معاونت امداد یو له بله.

تفسیر: یعنې زکات او صدقات او نور میراث خو نه ورکوي، بلکه معمولي شیان لکه لوښي، رسۍ، تبر، یوم، لور، غلبېل، اوبه، مالګه، اور، تار، ستن او نور هم چا ته چې ترې وېې غواړي نه یې ورکوي، چې د هغو ورکول په ګرده دنیا کې یو عام رواج دی.

تمّت سورة الماعون بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الكَوْثَرِ

«د (الکوثر) سورت مکي دی، (۳) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۸) او په نزول کې (۱۵) سورت دی، وروسته د (العادیات) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ①

بېشکه مونږ درکړی مو دی تا ته کوثر (ډېر خیر یا ویاله په جنّت کې).

تفسیر: یعنې په تحقیق سره ما درکړی دی تا لره ای محمده کوثر چې په وزن د (فَوْعَل) دی، په معنی د کثرت، یعنې: درکړی مې دی تا لره خیر کثیر چې علم او نبوّت، قرآن او شفاعت دی، نو د دې لفظ لاندې ګرد دیني او دنیوي دولتونه او حسي او معنوي نعمتونه داخل دي، او له دې نعمتونو څخه یو لوی نعمت «حوض کوثر» هم دی، چې په دې نامه په مسلمانانو کې مشهور دی، او د هغه په اوبو باندې به د قیامت په ورځ خپل امّت اوبه کوي.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ②

نو لمونځ کوه لپاره د رب خپل او قرباني کوه !.

تفسیر: یعنې د دومره لوی انعام او احسان شکر هم ښایي لوی وي، او ښایي چې پخپل روح او بدن او مال سره پوره د خپل رب په عبادت کې مشغول او لګیا وي، په بدني او روحاني عباداتو کې له ګردو څخه لوی عبادت لمونځ دی، او په مالي عباداتو کې قرباني یو ممتاز حیثیت لري.

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ③

بېشکه دښمن ستا همغه دی بې بنیاده له هره خیره منقطع.

تفسیر: ځینو کفّارو به د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم په شان کې داسې ویل: دا سړی ځوی نه لري، نو تر څو چې ژوندی وي خلق به یې نوم یادوي، خو وروسته له مرګه به یې څوک نوم اخلي؟ داسې بې هلک سړي ته په محاوراتو کې «ابتر» وایه کېده، «ابتر» په اصل کې لنډې «دم بریده» څاروي ته وایي، د هغه چا چې تر ده وروسته کوم نوم اخیستونکی پاتې نشي، ګواکې د هغه لکۍ هم پرې شوې ده، نو قرآنکریم دا راښیي: هغه چا ته چې الله تعالی خیر کثیر عطاء فرمایلی وي؛ تر أبد الآباد پورې د هغه نوم روڼ پاتې کیږي، او هغه ته «أبتر» ویل خورا ډېر حماقت او ناپوهي ده، په رښتیا سره هغه څوک چې داسې مقدّسې او مقبولې هستی سره بغض، عناد او عداوت ولري؛ هغه له خپل ځانه وروسته څه د خیر ذکر او نېک اثر نه پرېږدي، نن چې دیارلس سوه اتیا کاله د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه تېر شوي دي، بیا هم ما شاء الله د هغه له روحاني اولاد څخه ګرده دنیا ډکه ده، او جسماني اولاده یې هم

د دوی د لوښو له خوا ډېره زیاته په هر ملک کې شته، د دوی د دین صالحه آثار په عالم کې ځلیږي، د دوی یادول په ښه نوم، محبت او عقیده سره د کروړونو انسانانو زړونو ته خوښي ښښي، دوست او دښمن ټول د دوی د اصلاحي چارو ستاینه کوي، او مونږ مسلمانان یې د زړه له کومې حق او رښتیا بولو، پرته له دنیا څخه په آخرت کې بیا په هغه مقام محمود کې چې دوی به هلته ودریږي، او هغه عامه مقبولیت او متبوعیت چې دوی ته علی رؤوس الأشهاد په برخه کیږي؛ هم ځمونږ د افتخار ځای دی.

تمّت سورة الکوثر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ الكَافِرُونَ

«د (الکافرون) سورت مکي دی، (۶) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۰۹) په نزول کې (۱۸) سورت دی، وروسته د (الماعون) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلۡ يٰۤاَيُّهَا الۡكٰفِرُوۡنَ ۝١

ووایه (ای محمده ! چې) ای کافرانو !.

تفسیر: د قریشو څو تنو غټانو وویل: ای محمده ! راځه چې مونږ او تاسې روغه سره وکړو، تاسې تر یوه کال پورې څمونږ د معبودانو عبادت وکړئ !، بیا په دویم کال کې مونږ ستا د معبود عبادت کوو، او داسې به هر یوه ټولګي ته د بل ټولګي له دین څخه څه برخه رسیږي، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «زه له الله تعالی څخه له دې نه پناه غواړم، چې د یوې ثانیې له مخې هم له هغه سره بل څوک یا شی شریک وګڼم»، بیا هغوی وویل: «ښه، نو تاسې څمونږ د معبودانو مذمّت مه کوئ، نو مونږ به هم ستا د پیغمبرۍ تصدیق او ستا د معبود ستاینه (صفت) کوو»، نو په دې باندې دا سورت نازل شو، چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د کُفّارو په لویه جرګه کې ولوست، چې د هغه خُلاصه د مشرکینو له طور او طریقې څخه پوره بېزاري ښکاروي، او د هغوی څنې د تعلّقاتو د انقطاع اعلان او بېزاري څرګندوي.

لَاۤ اَعۡبُدُ مَا تَعۡبُدُوۡنَ ۝٢ وَلَاۤ اَنۡتُمۡ عٰبِدُوۡنَ مَاۤ اَعۡبُدُ ۝٣

نه کوم زه (في الحال) عبادت د هغه شي چې تاسې یې عبادت کوئ (ای کافرانو چې بُتان دي).
او نه یئ تاسې (ای کافرانو في الحال) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه یې عبادت کوم.

تفسیر: یعنې پرته له الله څخه د هغو معبودانو چې تاسې جوړ کړي دي، زه اوس عبادت نه کوم، او نه تاسې د هغه احد او صمد الله تعالی عبادت بې د نورو له شرکت څخه کوئ چې زه یې عبادت کوم، او په راتلونکي زمانې کې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت نه کوم.

وَلَاۤ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدۡتُّمۡ ۝٤ وَلَاۤ اَنۡتُمۡ عٰبِدُوۡنَ مَاۤ اَعۡبُدُ ۝٥

او نه یم زه عبادت کوونکی (په وروستۍ زمانه کې) د هغه شي چې عبادت یې کوئ تاسې. او نه یئ تاسې (ای کافرانو په وروستۍ زمانه کې) عبادت کوونکي د هغه ذات چې زه یې عبادت کوم (چې الله دی).

تفسیر: یعنې وروسته له دې هم زه ستاسې د معبودانو عبادت کوونکی نه یم، او نه تاسې څما د دغه واحد معبود بې له شرکته عبادت کوونکي یئ، مطلب یې دا چې زه موحد یم، له شرک څخه اوس او په راتلونکې زمانې کې لرې تښتم، او تاسې سره له شرکته نه اوس، او نه په راتلونکي زمانې کې موحّد کېدی شئ، سم له دې تقریر سره په دې آیتونو کې تکرار نه پاتې کیږي.

تنبيه: ځيني علماوو دا تکرار پر تأکيد باندې حمل کوي، او ځيني په ړومبنيو دوو جملو کې د حال او استقبال نفي او په وروستنيو دوو جملو کې د ماضي نفي اخلي، ځيني په ړومبني دوو جملو کې د حال او وروستنيو دوو جملو کې د استقبال اراده ښکاره کړېده (کما يظهر من ترجمة شيخ الهند)، ليکن ځيني محققينو په ړومبنيو دوو جملو کې «ما» موصوله او په وروستنيو دوو جملو کې «ما» مصدريه ګڼلې داسې وايي: «ځما او ستاسې په منځ کې نه په معبود کې اشتراک شته، او نه د عبادت په طريقه کې، تاسې خو د بتانو عبادت کوئ چې هغوی ځما معبودان نه دي، او زه د هغه الله تعالى عبادت کوم چې د هغه په شان او صفت کې هيڅوک شريک کېدی نشي، او داسې واحد احد ستاسې معبود نه دی، على هذا القياس تاسې څرنګه چې عبادت کوئ؛ ويې کړئ !، لکه چې بربنډ د کعبې په شاوخوا کې ګرځېږئ، يا د الله تعالى د ذکر او يادولو په ځای شپيلې وهئ، زه داسې عبادت کوونکی نه يم، او همغسې چې زه يې عبادت کوم، او په ډېر خشوع او خضوع ورته مخامخ کېږم؛ تاسې د هغه توفيق نه لرئ، نو ځکه ځما او ستاسې لاره بېخي جلا ده».

د دې حقير په خيال کې داسې راځي چې: ړومبنۍ جمله يې د حال او استقبال د نفي لپاره کېښوده شي، يعنې زه نه اوس او نه په راتلونکي زمانه کې ستاسې د معبودانو عبادت پرستش کولی شم، لکه چې تاسې يې له ما څخه غواړئ، او د ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ﴾ مطلب د (حافظ ابن تيمية رحمه الله) په وينا داسې واخيست شي: کله چې زه د الله رسول يم، دا ځما په شان کې نشته، او نه به مې کله ممکن شي په شرعي امکان چې د شرک مرتکب شم، تر دې چې په تېرې زمانې کې چې تاسې پخوا ځما له بعثته بتانو، تيږو (ګټو)، ونو او نورو ته عبادت کاوه؛ ما پرته له واحد الله تعالى څخه د بل کوم شي عبادت نه دی کړی، وروسته له دې چې د الله تعالى له لوري د وحي، د بينات، د هدی او د نورو ښوونو رڼا خوره شوه؛ کله ممکن دي چې زه په شرکياتو کې له تاسې سره مل شم، ښايي له همدې سببه دلته په ﴿وَلَآ أَنَا۠ عَابِدٌ﴾ کې اسميه جمله او په ما﴿مَّا عَبَدتُّمْ﴾ کې د ماضي صيغه غوره شوې وي.

پاتې شول د کفارو احوال، نو د هغوی بيان يې په دواړو جملو کې يو شان وفرمايل: ﴿وَلَآ أَنتُمْ عَٰبِدُونَ مَآ أَعْبُدُ﴾ يعنې تاسې ای کفّارو ! د خپلو بدو استعداداتو او انتهايي بدبختيو په سبب د دې وړ (لايق) نه يئ چې په هيڅ وخت او هيڅ حال کې د واحد الله تعالى بې له شرکته عبادت کوونکي شئ، تر دې چې د روغې د خبرې په منځ کې هم د شرک په ځُرت کې ډوب تللي يئ.

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

تاسې لره دين ستاسې دی (د شرک)، او ما لره دين (د توحيد، اسلام) ځما دی.

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «يعنې هغه ضد چې تاسې کړی دی؛ څه فائده دررسوي؟ تر څو چې الله تعالى فيصله وکړي»، اوس مونږ بالکل له تاسې څخه بېزاره يو، او د هغې فيصلې په انتظار کې يو، او په هغه دين قويم چې الله تعالى مونږ ته مرحمت کړی دی؛ ډېر خوښ يو، تاسو چې د خپلو ځانونو لپاره د بدبختی هغه تنګ خوښ کړی دی؛ هغه دې تاسې ته مبارک وي، هر يو فريق ته به د هغه د دود او دستور، او د راه او روش نتيجه پوره وررسيږي.

تمّت سورة الكافرون بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ النَّصرِ

«د (النّصر) سورت په «منی» په «حجة الوداع» کې کې نازل شوی دی، او په مدني سورتونو کې حسابیږي دری آیاتونه اویوه رکوع لري، او وروستنی (۱۱۴) سورت دی په نزول کې (۱۱۰) سورت دی په تلاوت کې، وروسته د (التوبة) له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

إِذَا جَآءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ ①

کله چې راشي نصرت مرسته د الله، او فتح (د مکې).

تفسیر: لویه فیصله کوونکې خبره دا ده چې مکّه معظّمه چې د «حجاز» مرکز او د اسلام ډېرې ننبې لري، فتحه شي، د عربو د زیاترو قبیلو سترګې هغې ته وې، پخوا له دې نه به یو یو، دوه دوه سړي په اسلام کې داخلېدل، خو د مکې معظمې له فتحې څخه وروسته ډلې ډلې داخلېدل، تر دې حده پورې چې د عربو جزیره ګرده د اسلام په نور او رڼا رڼه او ګردو هستېدونکو یې د توحید کلمه ولوستله، او هغه مقصد چې عبارت د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه وو؛ پوره شو.

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُوْنَ فِيْ دِيْنِ اللهِ أَفْوَاجًا ② فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

او وینې به ته خلك چې ننوځي به دین د الله کې فوج فوج، ډلې ډلې. پس تسبیح پاکي وایه سره له حمد ثناء د رب خپل.

تفسیر: یعني وپوهېږئ چې د بعثت مقصود او د دنیا د هستوګنې مطلب چې د دین تکمیل او د کبری خلافت تمهید دی؛ پوره شو، اوس د آخرت سفر نژدې دی، نو ښایي چې له دنیا څخه ځان فارغ کړئ، او د زړه له کومې آخرت ته متوجّه شئ !، او له پخوا څخه زیاتره د هغه تسبیح او تحمید ووایئ، او په دې فتوحاتو او بریو باندې د هغه شکر اداء کړئ، او همېشه اوسئ په استغفار باندې.

وَاسْتَغْفِرْهُ ؕ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ③

او مغفرت بخښنه وغواړه له ده څخه، بېشکه چې دغه (الله) تل دی ښه توبه قبلوونکی (د مستغفرانو ګنهګارانو).

تفسیر: یعني ته ای محمد صلی الله علیه وسلم ! ځانته او خپل امّت ته استغفار ووایه، بېشکه چې دغه الله جل جلاله دی تل ښه توبه قبلوونکی.

تنبیه: دا سورت د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په آخر عمر کې نازل شوی دی، چې هغوی د دې له لوستلو څخه په دې خبره وپوهېد، چې ما په دنیا کې خپل دا راسپارلی شوی کار پای ته ورساوه، اوس نو د آخرت د سفر وار دی.

تمّت سورة النصر بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ تَبَّتْ

«د (تبّت) سورت مكي دى، (۵) آيتونه يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۱۱) په نزول كې (۶) سورت دى، وروسته د (الفاتحة) له سورت څخه نازل شوى دى».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكى دى.

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ①

مات، هلاك دې شي دواړه لاسونه د ابي لهب او پخپله دى هم هلاك شه !.

تفسير: ابو لهب چې نوم يې «عبد العُزّى بن عبد المطّلب» دى، د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم حقيقي تره وو، خو د خپل كفر او شقاوت له سببه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم ډېر سخت دښمن وو، كله به چې ځمونږ پيغمبر صلى الله عليه وسلم په كومه مجمع او ډله كې د حق تعالى كومه خبره ويله؛ نو دې بدبخت به هغه صلى الله عليه وسلم په تيږو (ګټو) ويشته، او ډېر ځله له دې تيږو ويشتلو څخه د ده مبارك صلى الله عليه وسلم وجود ژوبلېده او وينې ترې بهېدې، يو ځلې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د «صفا» په غونډۍ باندې ودرېد، او ګردو ته يې ورغږ كړ، د دوى په غږ باندې ګرد خلك سره ټول شول، دوى په ډېرې مؤثرې طريقې سره د اسلام دعوت شروع كړ، «أبو لهب» هم هلته وو، په ځينو رواياتو كې دي چې: د خپلو دواړو لاسونو په اوچت غورځولو سره يې وويل: «تبًا لک سائر اليوم، ألهذا جمعتنا؟» «مات شه ! آيا د داسې خبرې د اورېدلو لپاره دې دلته سره راټول كړي يو؟».

لنډه يې دا چې د «أبو لهب» دښمني او شقاوت او له حق سره عداوت تر انتهاء پورې رسېدلى وو، سره له دې كله چې د الله تعالى له عذابه وېرول كېده؛ نو ويل به يې: «كه چېرې په رښتيا سره دا كار كېدونكى وي؛ نو له ما سره مال او اولاد ډېر دى، چې زه هغه ګرد په خپلې فديې كې وركړم، او ځان له هغو عذابونو څخه وژغورم»، د ده ښځې «أم جميل» هم له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره سخته هنډه، ضد او عداوت درلود، او د «أبو لهب» د دښمنى د اور پيلوڅه (خاشاك) وه، لكه چې دغه ښځه د دغې دښمنۍ په اور كې د ضد او عناد لرګي غورځول، او هغه يې لا پسې تېزاوه، په دې سورت كې د دې دواړو انجام راښوولى شوى دى، او داسې يوه تنبيه په كې شته: نر وي كه ښځه، خپل وي كه پردى، لوى وي كه وړوكى، هر هغه كله چې د حق په عداوت باندې ملا وتړي؛ هغه بالآخره خوار او ذليل او تباه كيږي، لكه چې د پيغمبرانو ډېر نژدې خپلوان هم له هغه ذلّت څخه ونه ژغورل شول، «أبو لهب» ته وګورئ ! چې د خپلو لاسو په خوځولو سره يې ځمونږ د پاک پيغمبر پر خلاف خبرې كولې، او پر خپل زور او قوّت باندې مغرور وو، او د الله تعالى مقدّس شريعت او د معصوم رسول الله صلى الله عليه وسلم پاک طريقت ته يې لاس ورغځاوه، څنګه يې لاسونه ورمات شول، او د هغه ګرد هغه كوښښونه چې د حق په ټپولو كې يې كول؛ خراب شول، او د هغه سرداري او لويي د تل لپاره د ده له لاسه ووته، ګردې چارې يې بېكاره شولې، غرور يې له سره ووت، او له زوره ولوېد، او د تباهي په كنده كې پرېوت، دا سورت مكي دى وائي چې د بدر له غزا څخه اووه ورځې وروسته په ده باندې يو بده سوځونكې او زهر لرونكې دانه وخته چې د هغې په سبب دى له كور او كهول څخه جلا كړ شو او هيڅوک ورته نه نيژدى كيدو چې هم هغلته مړ شو.

مَآ اَغۡنٰى عَنۡهُ مَالُهٗ وَمَا كَسَبَ ۝٢

دفعه به نه كړي (دغه هلاكت لره) له دغه (ابي لهب) څخه (اصلي) مال د ده، او هغه چې ده ګټلي وو (يعني اولاده يې).

تفسير: يعنې مال، اولاد، عزّت، وجاهت او لويي هيڅ يو «ابو لهب» له هلاكته ونه شو ژغورلی (ساتلی).

سَيَصۡلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ۝٣

ژر دی چې ننه به وځي (أبو لهب په قيامت كې) په اور خاوند د لمبو كې.

تفسير: يعنې وروسته له مړ كېدلو څخه «أبو لهب» ته سخت لمبې لرونكی او رسېدونكی دی.

وَّامۡرَاَتُهٗ ؕ حَمَّالَةَ الۡحَطَبِ ۝٤

او (ننه به وځي) ښځه د هغه (ابي لهب) اورته، په دې حال كې چې بار راوړونكې به وي د خسو (د دوزخ).

تفسير: د «ابي لهب» ښځه «أمّ جميل» سره له مالدارۍ ډېره بخيله او شومه وه، نو څكه دا به په خپله ځنګل ته تله لرګي به يې راوړه او اغزي به يې ټولول، او څمونږ د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په لاره كې به يې د شپې له مخې هغوی ته اچول، چې هغوی ته د تهجّد د تګ او راتګ په وخت كې ربړ (تكليف) ورپېښ شي، فرمايلي يې دي: «دی لكه چې دلته د حق په دښمنۍ او د الله تعالى د پيغمبر په ايذاء رسولو كې د خپل مېړه سره معاونت او مرستې كولې، په دوزخ كې به هم هغه سره داسې مرستې كوي»، ښايي چې هلته به هم د زقّوم او ضريع چې د دوزخ اغزي لرونكې ونې دي لرګي راوړي، او د هغو په وسيله به د خپل مېړه د عذاب اور لا تودوي، لكه چې ابن كثير (رحمه الله) ويلي دي.

تنبيه: ځينو د ﴿حَمَّالَةَ الۡحَطَبِ﴾ معنى چغل ګر اخيستې دی، لكه چې د عربو په محاورو كې دا لفظ په دې معنا سره هم وايه كيږي، او په پارسي كې چغل ګر ته «هېزم كش» وايه شي.

فِيۡ جِيۡدِهَا حَبۡلٌ مِّنۡ مَّسَدٍ ۝٥

حال دا چې په غاړې د دې كې رسۍ ده له مضبوطو رسيو (پوټكيو د خرماوو) څخه.

تفسير: يعنې ډېره كلكه او مضبوطه چوخېدونكې رسۍ، له دې څخه زياترو مفسرينو د دوزخ د اوسپنې غاړكۍ او سلاسل مراد اخيستي دي، او دا تشبيه د ﴿حَمَّالَةَ الۡحَطَبِ﴾ په مناسب وركړې شوې ده، څكه چې د لرګيو د بار تړلو كې رسۍ ته ډېر ضرروت پېښيږي.

تمّت سورة تبّتْ بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الإِخْلَاصِ

«د (الاخلاص) سورت مکي دی، (۴) آیته یوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۲) په نزول کې (۲۲) سورت دی، وروسته د (الناس) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝١ اللّٰهُ الصَّمَدُ ۝٢

ووايه (ای محمده ! دوی ته) شان دا دی چې الله يو دی (په ذات او صفاتو خپلو کې). الله بې پروا دی (الله ته هر شی محتاج دی).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د الله تعالی په نسبت پوښتې چې دی څنګه دی؟ تاسې ورته داسې ووايئ چې: الله تعالی يو دی، او د هغه په ذات کې په هيڅ ډول د تعدّد او تکثّر او دوه ييزتوب ګنجايش نشته، او نه يې څوک په مقابل کې شته، او نه مشابه لري، په دې سره د مجوسانو عقيده رده شوه، چې وايي معبودان دوه دي، يو د خير څښتن (مالک) «يزدان» او بل د شر څښتن (مالک) «اهرېمن» دی، او هم د هندوانو عقيدې ترديدې شوې چې هغوی د درې ډېر شو کروړو بُتانو منونکي دي، او هغوی ته د عبادت په چارو کې برخې ورکوي.

د «الصمد» تفسير په څو ډوله کړی شوی دی، چې (طبراني) هغه ګرد نقل کړي وايي: «دا ګرد رښتيا دي، او څمونږ الله تعالی هغه لوی ذات دی چې هغه ته هر راز اړتياوې وروړاندې کيږي، او هر ډول مرستې ورڅخه غوښتلی کيږي، او د ګرد ستر توب (لويي) صفت په کې شته، نه خوري او نه څښي او نه چا ته محتاج دی، او له خپلو مخلوقاتو څخه وروسته هم پاتې دی». (ابن کثير).

د پاک الله د صمديت له صفت څخه د هغو ناپوهانو رد هم وشو، چې پرته له الله تعالی څخه نور کسان هم واکوالان (اختيارمند) ګڼي، يا د هغوی په پوره خپلواکی باندې عقيده لري، د آريه وو د عقيدې ترديد هم وشو، څکه چې د دوی له اصولو سره سم د دنيا په پيدا کولو کې «روح» او «ماده» لويه اغېزه (اثر) لري، او د دواړه شيان پخپل وجود کې الله تعالی ته اړ او محتاج نه دي (استغفر الله).

لَمْ يَلِدْ ۙ وَلَمْ يُوْلَدْ ۝٣

نه يې دی څېږولی (هيڅوک) او نه دی څېږولی شوی دی (له هيچا نه).

تفسير: يعنې نه هيڅوک د ده اولاد دی، او نه دی د چا اولاد دی، له دې څخه د هغو عقائدو ترديد هم وشو، چې په هغو کې مسيح عليه السلام يا عُزير عليه السلام د الله تعالی ځامن بلل کيږي، يا پرښتو ته د الله تعالی لوڼې وايي، او هم په ﴿وَلَمْ يُوْلَدْ﴾ سره د هغو عقيدو ترديد وشو چې څيني خلق مسيح يا نورو ته الله وايي، يعنې د الله تعالی دا شان دی چې څوک يې نه دي څېږولي، او نه دی له بل چا څخه څېږولی شوی وي، او ښکاره خبره ده چې عيسی عليه السلام د يوې سپين لمنې جينی له نسه پيدا شوی دی، نو هغه څنګه الله کېدی شي !؟.

وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ﴿٤﴾

او نشته دغه (الله) لره برابر سيال هيڅوک.

تفسير: کله چې هيڅوک د الله تعالی سيال، شريک، برابر، مل نه وي؛ نو د هغه ښځه او هلک او نور له کومه کيږي؟ له دې جُملې څخه د هغو ترديد وشو چې د الله تعالی په ځينو صفتونو کې کوم مخلوق هغه غوندې ګڼي، تر دې چې ځينې رډ سترګي د الوهيت له دې ستاينې څخه پوره ستاينې هغو مخلوقاتو ته هم ورکوي.

تمّت سورة الإخلاص بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

سُورَةُ الفَلَق

«د (الفلق) سورت مکّي يا مدني دی، (۵) آيته يوه رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱۳) په نزول کې (۲۰) سورت دی، وروسته د (الفيل) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

قُلْ أَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿۱﴾

ووايه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د صبا څيرونکي د تيارې باندې.

تفسير: يعنې هغه چې د شپې تياره څيروي، او له هغې څخه د سهار انوار او رڼا ښکاروي.

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿۲﴾

له شره د هغه شي چې پيدا کړی يې دی (له ضررناکو شيانو څخه).

تفسير: يعنې هر هغه مخلوق چې په هغه کې څه بدي او شر وي، زه د هغه له شر او بدی څخه پناه غواړم، وروسته د دې ځای په مناسبت د څو ځان ته څيزونو نومونه هم اخيستی شوي دي.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿۳﴾

او له شره د تيارې شپې کله چې تکه توره شي (او هر شی پټ کړي).

تفسير: يعنې د شپې تياره چې په هغې کې زياتره شُرور او بدی پېښيږي، په تېره بيا کوډې (سحر) او نورې پېښې ډېرې واقع او پېښيږي.

وَمِنْ شَرِّ النَّفّٰثٰتِ فِي الْعُقَدِ ﴿۴﴾

او له شره د هغو ښځو ساحرانو پو کي کوونکيو چې پو کول کوي په غوټو کې.

تفسير: له ﴿النَّفّٰثٰتِ فِي الْعُقَدِ﴾ او پو کي کوونکيو نفسونو څخه هغه ښځې يا هغه ډلې يا هغه نفوس مراد دي چې: د سحر او د کوډو د چارو کولو په وخت کې پر کومې ژۍ يا مزي يا ويښته يا نورو باندې څه ولولي او پرې پو يې کړي، او غوټې په کې واچوي، هغه کوډې چې «لبيد بن أعصم» څمونږ پر پيغمبر صلى الله عليه وسلم باندې کړې وې؛ په هغو کې ځينې جونې هم ګډې وې، والله أعلم.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿۵﴾

او له شره د حسد کوونکي کله چې ښکاره کړي حسد خپل.

تفسیر: د ډېرو مفسّرینو په نزد د: ﴿وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ مطلب دا دی چې: کله چې حاسد د خپل زړه کیفیت ضبط نه کړی شي، او په عملي ډول سره خپل حسد ښکاره کړي؛ نو د هغه له بدۍ څخه پنا غوښتل ښايي، د حسد معنی دا ده چې: د بل چا د ورکړی شوي نعمت زوال وغواړي، البته داسې غوښتنه چې: الله تعالی ماته هم داسې نعمت یا زیات له هغه څخه وبښي چې هغه ته الله تعالی ورکړی دی، په رخې او حسد کې داخله نه ده، او هغه ته (غبطه) وایه شي.

تمّت سورة الفلق بفضل الله تعالی ومنّه وکرمه.

سُورَةُ النَّاسِ

«د (الناس) سورت مدني يا مكّي دی، (۶) آيته يوه ركوع لري، په تلاوت كې (۱۱۴) په نزول كې (۲۱) سورت دی، وروسته د (الفلق) له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

قُلْ أَعُوْذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝١ مَلِكِ النَّاسِ ۝٢ إِلٰهِ النَّاسِ ۝٣

ووايه (ای محمده !) پناه غواړم په رب د ټولو خلقو. په باچا د ټولو خلقو. په معبود د ټولو خلقو.

تفسير: اګر كه د الله تعالی د رُبوبيت شان او د باچاهی چارې پر ټولو مخلوقاتو باندې شاملې دي، خو دا صفات همغسې چې په كامل ډول په انسانانو كې دي؛ په نورو مخلوقاتو كې داسې له لرې نه ځرګندېږي، نو ځكه يې د «رب» او د «ملك» او د نورو اضافت انسانانو ته وفرمايه، او هم په وسوسو كې ابتلاء او اخته كېدل پرته له انسان څخه د بل مخلوق په شان كې نشته.

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ ۙ الْخَنَّاسِ ۝٤

له شره د وسوسې اچوونكي تنبتېدونكي (شيطان له ذكره د الله).

تفسير: شيطان سره له دې چې له ستر ګو څخه پټ دی خلق غولوي، او له لارې څخه يې وباسي، تر څو چې انسان په غفلت كې اوسيږي، د هغه تسلّط پر دوی باندې زياتيږي، او كله چې ويښ او خپل الله تعالی يې په ياد شي؛ نو هغه سمدلاسه تښتي.

الَّذِيْ يُوَسْوِسُ فِيْ صُدُوْرِ النَّاسِ ۝٥ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝٦

هغه (شيطان) چې وسوسې اچوي په سينو زړونو د خلقو كې. (چې دغه وسوسه اچوونكی) له پيريانو او انسانانو څخه دی.

تفسير: شيطان هم په پيريانو كې او هم په انسانانو كې شته، لكه چې ځمونږ په دغه مقدّس تفسير كې (د الأنعام سورت، ۱۴ ركوع ۱۱۲ آيت) داسې يو آيت لولو: ﴿وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيٰطِيْنَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِيْ بَعْضُهُمْ إِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا﴾ الله تعالی مو دې د دې دواړو له شره وساتي.

تمّت سورة النّاس بفضل الله تعالى ومنّه وكرمه.

تنبيه: له ډېرو أصحابو لكه «بي بي عائشه الصديقه»، «ابن عباس»، «زيد بن أرقم» رضي الله تعالى عنهم څخه روايت دی، چې پر نبي كريم صلى الله عليه وسلم ځينو يهودانو سحر جادو او كوډې كړې وې، چې د هغو له اثره د هغوی په مبارك بدن باندې يو راز مرض لاحق شو، په دې منځ كې كله داسې هم پېښېده چې دوی به ځينې دنيوي چارې كولې خو بيا يې داسې ګڼل چې هغه يې نه دي كړې، يا هغه دنيوي كار چې كړی يې نه وي داسې يې باله چې كړی

يې دى، د دې پېښې د علاج لپاره الله تعالى دا دوه سورتونه رانازل كړل، چې د هغه له تأثره د الله تعالى په اذن هغه مرض زائل شو، واضح دې وي چې دا واقعه په صحيحينو كې شته چې په هغه باندې تر اوسه پورې هيڅ يو محدّث جرح نه ده كړې، او داسې كيفيت د رسالت له منصب سره قطعًا منافي نه دي، لكه چې دوى كله فارغ او ځينې اوقات غَشْي ورباندې طاري كېده، يا څو ځلې په لمانځه كې سهو شوى دى؛ دوى فرمايلي دي: «إنما أنا بشر أنسى كما تنسون، فإذا نسيت فذكّروني» «بېشكه چې زه يو سړى يم لكه تاسې، او هېروم شيان لكه چې تاسې يې هېروئ، كله چې ځما څخه كوم شى هېر شي؛ نو هغه را په ياد كړئ !».

په ياد يې ولرئ چې سهو، نسيان، مرض، غَشْي او نور انساني عوارض د بشريت له خواصو څخه دي، كله چې انبياء عليهم السلام بشر دي، نو د داسې خواصو موندل د هغو په وجود كې د هغوى له مرتبې څخه هيڅ شى نه لړوي، هو ! دا ضروري ده كله چې د يوه سړي په نسبت په قاطعه وو براهينو او نيّره وو دلائلو ثابت شي چې هغه په رښتيا سره د الله تعالى يقيني استاځى وي؛ نو د دې خبرې منل هم په كار دي چې د الله تعالى د هغه د عصمت تكفّل كړى دى، او همغه يې د خپلې وحي د وريادولو او پوهولو او وررسولو ذمّه وار ګرځولى دى، نو څرنګه ممكن كېدى شي چې د ده د عوت د فرائضو او د تبليغ په انجام كې كوم بل طاقت يا قوّت خلل واچوي، نفس وي كه شيطان، ناروغي وي كه جادو، لنډه يې دا چې هيڅ يو شى نشته چې د نبوّت او پيغمبرى په چارو او د بعثت په لوړو مقاصدو پورې اړه ولري، او بيا د سحر او جادو لږ څه اثر پرې ولويږي، او نه كوډې اونه جادو د نبوّت او د بعثت په فرائضو كې څه خلل او ډيل اچولى شي.

تمّت الترجمة والتفسير، فلله الحمدُ أوّلا وآخرا وظاهرا وباطنا، ربنا لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا، ربّنا تقبّل منا إنك أنت السميع العليم، اللهم آنس وحشتي في قبري، اللهم ارحمني بالقرآن العظيم، واجعله لي إماما ونورا وهدى ورحمة، اللهم ذكّرني منه ما نسيت، وعلّمني منه ما جهلت، وارزقني تلاوته آناء الليل وأطراف النهار، واجعله لي حُجّة يا رب العالمين !.

د لومړي ټوك فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۱	سورة الفاتحة	۱	۱
۲	سورة البقرة	۴	۱ - ۲ - ۳
۳	سورة آل عمران	۱۳۱	۳ - ۴
۴	سورة النساء	۲۲۸	۴ - ۵ - ۶
۵	سورة المائدة	۳۱۹	۶ - ۷
۶	سورة الأنعام	۳۹۳	۷ - ۸
۷	سورة الأعراف	۴۵۵	۸ - ۹
۸	سورة الأنفال	۵۲۷	۹ - ۱۰
۹	سورة التوبة	۵۵۸	۱۰ - ۱۱
۱۰	سورة يونس	۶۱۶	۱۱
۱۱	سورة هود	۶۵۴	۱۱ - ۱۲
۱۲	سورة يوسف	۶۹۵	۱۲ - ۱۳
۱۳	سورة الرعد	۷۳۸	۱۳
۱۴	سورة إبراهيم	۷۵۸	۱۳
۱۵	سورة الحجر	۷۷۸	۱۳ - ۱۴
۱۶	سورة النحل	۷۹۹	۱۴
۱۷	سورة بنى اسرآئيل	۸۴۷	۱۵
۱۸	سورة الكهف	۸۸۸	۱۵ - ۱۶

د دوهم جلد فهرس

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۱۹	سورة مريم	۹۲۳	۱۶
۲۰	سورة طه	۹۴۸	۱۶
۲۱	سورة الأنبياء	۹۸۱	۱۷
۲۲	سورة الحج	۱۰۱۴	۱۷
۲۳	سورة المؤمنون	۱۰۴۲	۱۸
۲۴	سورة النور	۱۰۶۸	۱۸
۲۵	سورة الفرقان	۱۱۰۱	۱۸ – ۱۹
۲۶	سورة الشعرآء	۱۱۲۳	۱۹
۲۷	سورة النمل	۱۱۵۳	۱۹ – ۲۰
۲۸	سورة القصص	۱۱۸۱	۲۰
۲۹	سورة العنكبوت	۱۲۱۳	۲۰ – ۲۱
۳۰	سورة الروم	۱۲۳۷	۲۱
۳۱	سورة لقمان	۱۲۵۶	۲۱
۳۲	سورة السجدة	۱۲۶۸	۲۱
۳۳	سورة الأحزاب	۱۲۷۶	۲۱ – ۲۲
۳۴	سورة سبإ	۱۳۰۹	۲۲
۳۵	سورة فاطر	۱۳۳۱	۲۲
۳۶	سورة يسٓ	۱۳۴۸	۲۲ – ۲۳
۳۷	سورة الصافات	۱۳۶۷	۲۳
۳۸	سورة صٓ	۱۳۹۱	۲۳
۳۹	سورة الزمر	۱۴۱۰	۲۳ – ۲۴

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۴۰	سورة المؤمن	۱۴۳۶	۲۴
۴۱	سورة حٰمٓ السجدة	۱۴۶۳	۲۴ - ۲۵
۴۲	سورة الشورىٰ	۱۴۸۴	۲۵
۴۳	سورة الزخرف	۱۵۰۴	۲۵
۴۴	سورة الدخان	۱۵۲۵	۲۵
۴۵	سورة الجاثية	۱۵۳۵	۲۵
۴۶	سورة الأحقاف	۱۵۴۶	۲۶
۴۷	سورة محمد	۱۵۶۱	۲۶
۴۸	سورة الفتح	۱۵۷۵	۲۶
۴۹	سورة الحجرات	۱۵۹۱	۲۶
۵۰	سورة قٓ	۱۶۰۰	۲۶
۵۱	سورة الذاريات	۱۶۱۰	۲۶ - ۲۷
۵۲	سورة الطور	۱۶۱۹	۲۷
۵۳	سورة النجم	۱۶۲۸	۲۷
۵۴	سورة القمر	۱۶۳۸	۲۷
۵۵	سورة الرحمٰن	۱۶۴۷	۲۷
۵۶	سورة الواقعة	۱۶۵۷	۲۷
۵۷	سورة الحديد	۱۶۶۸	۲۷
۵۸	سورة المجادلة	۱۶۸۳	۲۸
۵۹	سورة الحشر	۱۶۹۴	۲۸
۶۰	سورة الممتحنة	۱۷۰۶	۲۸
۶۱	سورة الصف	۱۷۱۵	۲۸
۶۲	سورة الجمعة	۱۷۲۰	۲۸

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۶۳	سورة المنافقون	۱۷۲۵	۲۸
۶۴	سورة التغابن	۱۷۳۰	۲۸
۶۵	سورة الطلاق	۱۷۳۶	۲۸
۶۶	سورة التحريم	۱۷۴۴	۲۸
۶۷	سورة الملك	۱۷۵۱	۲۹
۶۸	سورة القلم	۱۷۶۰	۲۹
۶۹	سورة الحاقة	۱۷۶۹	۲۹
۷۰	سورة المعارج	۱۷۷۷	۲۹
۷۱	سورة نوح	۱۷۸۴	۲۹
۷۲	سورة الجن	۱۷۹۰	۲۹
۷۳	سورة المزمل	۱۷۹۷	۲۹
۷۴	سورة المدثر	۱۸۰۴	۲۹
۷۵	سورة القيامة	۱۸۱۳	۲۹
۷۶	سورة الدهر	۱۸۲۰	۲۹
۷۷	سورة المرسلات	۱۸۲۸	۲۹
۷۸	سورة النبا	۱۸۳۵	۳۰
۷۹	سورة النازعات	۱۸۴۲	۳۰
۸۰	سورة عبس	۱۸۴۸	۳۰
۸۱	سورة التكوير	۱۸۵۳	۳۰
۸۲	سورة الانفطار	۱۸۵۸	۳۰
۸۳	سورة المطففين	۱۸۶۱	۳۰
۸۴	سورة الانشقاق	۱۸۶۷	۳۰
۸۵	سورة البروج	۱۸۷۱	۳۰

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپارې شمیره
۸۶	سورة الطارق	۱۸۷۵	۳۰
۸۷	سورة الأعلىٰ	۱۸۷۷	۳۰
۸۸	سورة الغاشية	۱۸۸۱	۳۰
۸۹	سورة الفجر	۱۸۸۵	۳۰
۹۰	سورة البلد	۱۸۹۰	۳۰
۹۱	سورة الشمس	۱۸۹۴	۳۰
۹۲	سورة الليل	۱۸۹۷	۳۰
۹۳	سورة الضحىٰ	۱۹۰۰	۳۰
۹۴	سورة الشرح	۱۹۰۳	۳۰
۹۵	سورة التين	۱۹۰۵	۳۰
۹۶	سورة العلق	۱۹۰۷	۳۰
۹۷	سورة القدر	۱۹۱۱	۳۰
۹۸	سورة البينة	۱۹۱۳	۳۰
۹۹	سورة الزلزال	۱۹۱۶	۳۰
۱۰۰	سورة العاديات	۱۹۱۸	۳۰
۱۰۱	سورة القارعة	۱۹۲۰	۳۰
۱۰۲	سورة التكاثر	۱۹۲۲	۳۰
۱۰۳	سورة العصر	۱۹۲۴	۳۰
۱۰۴	سورة الهمزة	۱۹۲۶	۳۰
۱۰۵	سورة الفيل	۱۹۲۸	۳۰
۱۰۶	سورة قريش	۱۹۳۰	۳۰
۱۰۷	سورة الماعون	۱۹۳۱	۳۰

دسورت شمیره	دسورت نوم	دمخ شمیره	دپاری شمیره
۱۰۸	سورة الكوثر	۱۹۳۳	۳۰
۱۰۹	سورة الكافرون	۱۹۳۵	۳۰
۱۱۰	سورة النصر	۱۹۳۷	۳۰
۱۱۱	سورة تبت	۱۹۳۸	۳۰
۱۱۲	سورة الإخلاص	۱۹۴۰	۳۰
۱۱۳	سورة الفلق	۱۹۴۲	۳۰
۱۱۴	سورة الناس	۱۹۴۴	۳۰

إنّ وزارة الشؤون الإسلامية والأوقاف والدعوة والإرشاد

في المملكة العربية السعودية

المشرفة على مجمع الملك فهد

لطباعة المصحف الشريف في المدينة المنورة

إذ يسرها أن يصدر المجمع هذه الطبعة من القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره إلى لغة البشتو

تسأل الله أن ينفع بها الناس

وأن يجزي

خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود

أحسن الجزاء على جهوده العظيمة في نشر كتاب الله الكريم

والله ولي التوفيق

په سعودي عربستان کښې د اسلامي چارو، أوقافو او دعوت وارشاد وزارت

او په مدينه منوره کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانې سرپرست

په ډيره خوشحالۍ سره د قرآنکريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير

چاپ او خپروي،

او له الله تعالى څخه دعا او غوښتنه کوي چه په پښتو ژبه لوستونکو ورونو ته پرې ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته د هغه د قرآنکريم د خپرونې او دغه لوئ خدمت په بدل کښې لوئ اجر او ثواب ور په برخه کړي

يوائې يو الله تعالى د خير کار توفيق ورکونکې دې

بعون الله وتوفيقه
تم طبع هذا المصحف الشريف
وترجمة معانيه في مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة
بإشراف وزارة الشؤون الإسلامية
والأوقاف والدعوة والإرشاد في
المملكة العربية السعودية
عام ١٤٣٦هـ

حقوق الطبع محفوظة
لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

ص.ب ٦٢٦٢ - المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

د الله تعالی په
مرسته او توفيق سره
د قرآنكريم د معانيو پښتو ترجمې او
تفسير دا دوهم ټوک
دقرآنكريم د چاپ لپاره په مدينه منوره
کښې د پاچا فهد په چاپخانه کښې دسعودي
عربستان د اسلامي چارو، أوقافو اودعوت
و ارشاد وزارت تر څارنې لاندي په
۱۴۳۶هـ کال کښې چاپ شو

ددې ترجمې او تفسير د چاپ ټول حقوق په مدينه
منوره کښې د قرآنكريم د چاپ لپاره د پاچا فهد
چاپخانې په حق کښې محفوظ دي

پوسټ بکس شميره: ۶۲۶۲ - المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

ح مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، ١٤٣٦ هـ
فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف

ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة، ١٤٣٦هـ

٢ مج.

١٠٤٠ ص ؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان

ديوي ٤٩١٥٩، ٢٢١ ٠٣٠٣ / ١٤٣٦

رقم الإيداع: ٠٣٠٣ / ١٤٣٦

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)

٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

٤٠٠٠/د٢٢٥ (٨) (٠١)

ردمك: ٥-١٤-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
٠-٢٢-٨١٧٣-٦٠٣-٩٧٨ (ج ٢)

القرآن الكريم

وترجمة معانيه وتفسيره

الى لغة البشتو